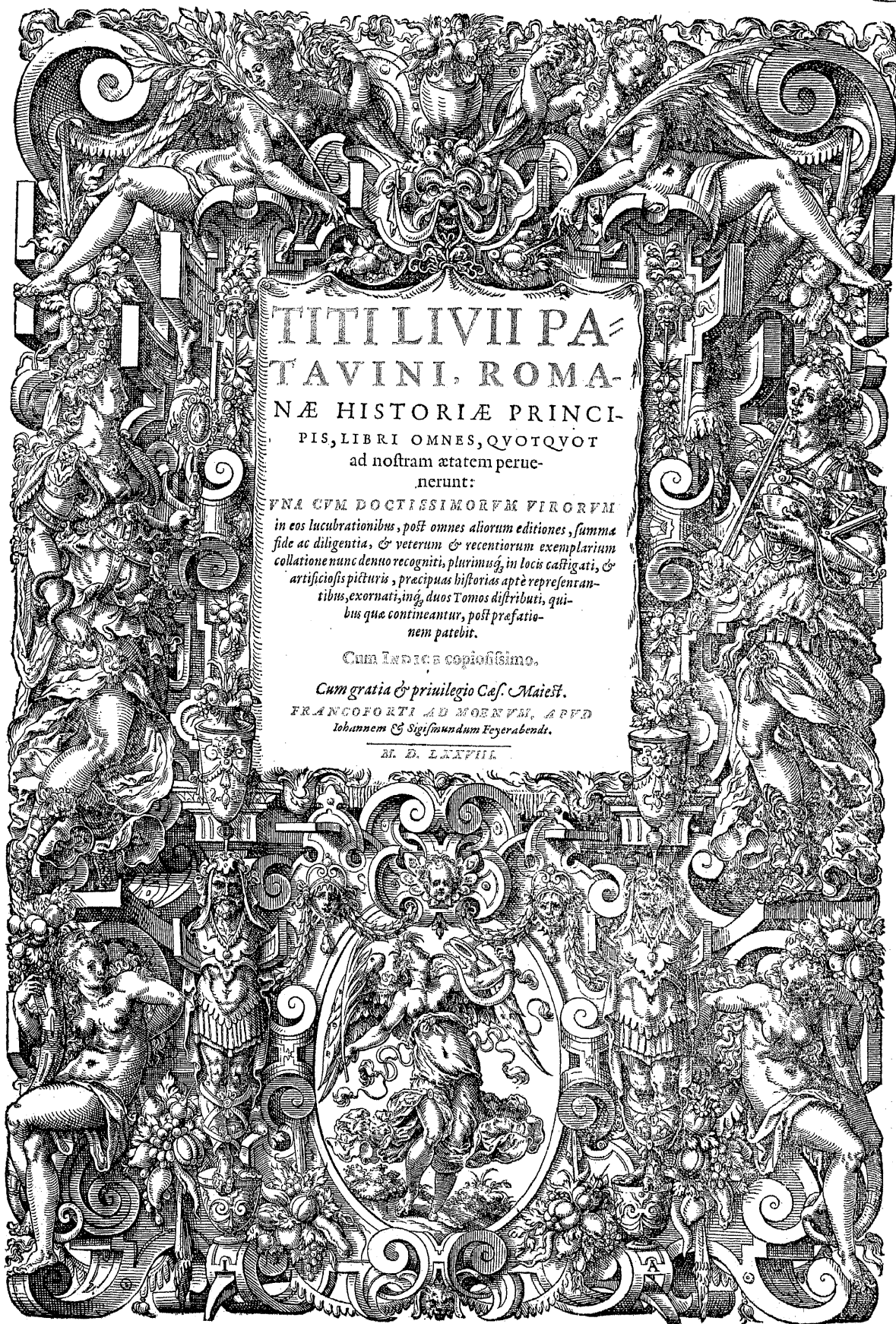

2 480 48
MADE IN U.S.A.

Ms del alleg de la compa de Segura. P. 10.096 138

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI AC DOMINO, D. ALBERTO, COMITI PALATINO RHENI, AC DVCI BAVARIÆ, DOMINO NOSTRO CLEMENTISSIMO, CVM DEBITA OFFICIO-

rum delatione salutem ac felicitatem perpetuam p.

INDARVS in Olympijs Agefiæ Syracufano victoriæ carmen scripturus, Princeps illustrissime, ac Domine clementissime, grauius admonet, incipientis operis splendidum ac præfulgidum initium esse debere. Ita enim in rebus humanis plerunque fieri videmus, vt quemadmodum initia ponuntur, sic cætera etiam sequantur, ac finis initio vt plurimum respõdere solet. Nobis itaque hoc tempore LIVII historiam in nostra officina elaboratam edituris, tuæq; Celsitudinis in clyto nomini dedicaturis conuenire videbatur, vel in hoc procemio historiæ laudes decantare, vel Liuij Encomium instituere, vel Romanæ historiæ excellentiam verbis, quibus id fieri posset, amplissimis exaggerare. Verum ne quidquam eorum in præsentia faciamus, diuersæ nobis iuadent rationes: Quod & Historiæ utilitates ab alijs doctissimis viris subinde sint commemoratæ, & LIVII opera, SABELLICI, BEROALDI, & STEPHANI NIGRI, eruditissimis orationibus huic operi adiunctis ita ornata, vt nostra tenuitas ijs nihil adijcere queat: Romanæ deniq; historiæ ea dignitas sit, vt administrandæ Reipub. ratio ex nullarum gentium historijs, quàm Romanis melius perfectiusque disci posse censeatur, quod vt Romanum imperium omnium amplissimum, rerumq; gestarum magnitudine clarissimum fuit, sic melioribus institutis & legibus, quàm cæterarum gentium gubernatum fuisse deprehendatur. Hac itaque de causâ Historiæ, Liuijque laudibus omisissis, ijsque aliorum eruditæ prædicationi seruatis, si de opera nostra in Liuij editione adornanda, impensâ non nihil dicamus, cum apud alios, tum verò in clytam Celsitudinem tuam, veniæ locū nobis fore speramus. Cum ergo cognosceremus, quanta vniuersæ historiæ, tum verò Liuianæ dignitas ac excellentia esset, quantasque illa in Reipublicæ gubernatione versantibus, ad prudentiam ciuilem comparandam, vtiliaque consilia sequenda, commoditates adferret, rem à nostro instituto, eò spectate, vt rem literariam pro virili nostra sedulo iuueamus ac promoueamus, minimè alienam nos facturos esse putauimus, si quid impensæ ac operæ in ea nostris prelis exprimenda infumeremus. Toties verò ea variorum prelis excusa, vt exteri, Veneti & Galli, cum nostris hominibus in hac edenda certasse videantur, nobis diligens accurataque circumspectio adhibenda fuit, vt eas rationes sequeremur, quibus nostra editio, si non cæteris melior ornatiorque, alijs tamen & bonitate & ornatu par esset. Id enim ni fieret, valdè nobis metuendum foret, ne opera nostra nobis periret, & pro lucro damnum risumque referremus. Ideoque ne eius periculi aleam subiremus, omnium quotquot habere potuimus editionum exempla-

ribus collectis, lectionem quæ omnium emendatissima, ac Liuiianæ vbertati contentientissima videretur, imitati sumus, nihil in eo facientes, cuius ex diligenti exemplarium inter se collatione probabilis ratio lectori facillimè apparere non queat. Deinde cum quamplurima apud hunc Authorem loca essent, quæ erudita enodatione ac diligenti illustratione indigerent, non solum ei, quæ antea doctorum virorum in eum vel Observationes vel Annotationes exierant, adiunximus: sed & cum varijs in locis ab ijs, quasi-que aliud agentibus, quam plurima ad sententiam Liuij rectè assequendam per quã utilia annotata, vel in aduersaria relata perspiceremus, ea collecta, atque in vnum veluti corpus redacta, tanquam nouam accessionem ei adiecimus, bona spe, per pauca apud hunc Authorem loca fore, quorum vel illustratio vel explicatio desideretur, id in hoc curantes, ne quisquam sua laude fraudaretur, sed ingenua nominis sui allegatione, laboris exhausti debitum fructum referret. Vt verò mediocribus ac tenuioribus hac opera nostram, in ipsorum studijs iuuandis voluntatem probatam testatamque esse speramus: sic ditioribus quoque hac editione liberã aliquam animi oblectationem afferre cupientes, præcipuas historias eximijs picturis effingi, rerumque quæ à Liuiio læteo eloquentiæ fonte illustrantur, expressas imagines, viuamque effigiem eorum oculis subijci curauimus. Opera sanè, quæ à perpauca in hoc genere suscepta est, nec nobis exiguis impensis conficit, veruntamen non penitus utilitatis expers: Cum pictura non solum, quod Poëta, inquit, animum intuentis pascat atque oblectet, sed & res altius tenaciusque animo infigat. Ac tanta inter vtramque affinitas est, vt pictura historia tacens: historia verò pictura loquens rectissime dicatur. Nam sicuti Historici: sic Pictores historias ac res gestas delineant, omniumque rerum imagines, lumen, splendorem, umbras, eminentias ac depressiones effingunt. Quare non minor ferè utilitas picturis quam historijs inesse videtur. Vnde etiã olim pictura tanto in precio fuit, vt primum gradum liberalium artium obtineret.

Etsi autem nihil, quod ad editionem hanc ornandam, vel diligenti exemplarium, cum veterum tum recentiorum collatione, vel conquisitione eorum, quibus Authori lumen adferretur, vel artificiosa pulchraque historiarum expressione, reliqui nobis fecerimus, in id intenti, vt nihil aliorum editionibus adesset, quod in hac requireretur: non tamen adeo nostra nobis placet, vt eam penitus perfectam, omnibusque numeris absolutam esse, gloriari velimus, ita, vt viri docti nihil sint habituri, in quo veluti agro ingenij sui vires exercere valeant. Nullus id inter doctissimos hætenus sibi tribuere est ausus, à nostra ergo tenuitate id quam longissimè absit, quam omnibus ferè præsidijs, quæ ad id requiruntur, destitui ingenuè fatemur. Nam licet voluntas nobis egregia sit ad iuuanda literarum studia, tamen cum hæc à facultate destituta inanis ferè sit, quid de nobis polliceri queamus, non videmus. Si tamen qui nobis facultate sunt instructiores, eam nostræ voluntati coniungere, ac veluti aggregare dignarentur, eniteremur, omni-que studio in id incumberemus, ne quenquam sui in nos officij poenitere possit, nec nos nostris partibus defuisse videremur. Cæterum cum hæc operam nostram in publicum emittere statuissimus, eam sub inelytæ Celsitudinis tuæ nomine apparere volumus. Nam præterquam, quod ea in huius

Autho-

Authoris lectione, ad prudentem Reip. administrationem, rectumq; vitæ cursum feliciter tenendum, quâ plurima eius cōsilijs conformia ac respondentia inueniet, vix vllus inter omnes veteres Historicos extat, qui de inclyta Boiorum gente, cui Celsitudo tua præest, ac dominatur, plus memoriæ prodiderit, quã hic L I V I V S noster. Nam cum Boij, post primum ex Armenia in Vindeliciam aduentum in tantam multitudinem creuissent, vt promote eius ætatis populorū, nouas in Gallia Italiaq; sedes quæsitum iuissent, ac omnia inter Padum & Alpes partim à Genomanis, partim Libuis & Saluijs tenerentur, ipsi Pado ratibus traiecto, non Hetruscos modò, sed etiã Umbros pepulisset, populo Romano, alijsq; vicinis gentibus varia cum ipsis bella intercessere, quorum ea cum laude Boiorum à Liuiο mentione fit, vt eius historia ipsis præ cæteris legenda esse videatur. Quod illustrius roboris ac fortitudinis militaris Boiorum exemplum inueniretur, quàm quod Author noster recenset, Lucium Posthumium consulem cum viginti quinq; millibus armatorum in agros Boiorum progressum, tanta clade affectum, vt vix decem homines effugerint. Romanis ob eam ita perterritis, vt tabernis clausis, velut nocturna solitudine per urbem acta, Senatus urbem circuii iusserit? Iniquior Liuius plerisque in locis, Gallicæ genti esse solet, iam eius fluida corpora, ac famis, sitis, æstus, moræque impatientia suggillans, iam eius res gestas odiosè eleuans, nonnunquam etiam de ea contraria scribens, in Boiorum tamē rerum commemoratione, tali fide vti videtur, vt nullum in ijs affectus signum appareat. Quàm sedulò commemorat, quæ præstantissimis Romanorū ducibus cum Boiorum gente bella fuerint? Nō bella Furij Purpurionis, C. Appij, L. Cornelij Merulæ, Minutij, Scipionis atq; Marcelli præterit, sed vt rerum gestarū ordo exigit, fideliter ac accuratè ea describit, ita, vt hac de causa, Authorē minimè indignū iudicauerimus, quē tuę inclytæ Celsitudini, ob laudē decusq; gentis cui præest, offerremus.

Huic causæ, & maiorum inclytæ Celsitudinis tuæ erga bonarum literarum studia, maximè verò historias propensio singularis accessit, quos historiæ utilitate cognita, id sedulò perpetuoq; egisse scimus, vt veterum historiæ monumenta diligenter conseruaretur, & res recentiores scriptis traditæ, ad posteritatem transmitterentur. Non singulos commemorari necesse est, sed quis nō laudet L V D O V I C V M Bauariæ principem Ingolstadiensem, Seniorē cognominatū, qui eo tempore, quo literę foeda barbarie obrutæ essent, artiumq; bonarum vsus inertia maiorum exaruisset, amore historiæ Patriæ ductus, Andream Flaminem Augustinianum ad annales Boiorum scribendos benignissime cōduxit? Successit huic aliquanto post tempore Georgius Landshutēsis cognominatus, sub quo ita Bauariæ res, vt nullius alterius perscribi illustrariq; cœperunt. Nam & Vitus Arenpeck sub eo, de rebus Boiorum, Latina & Vernacula lingua diligentissimè scripsit & Ioānes à Vilmberg curator Heduuigis vxoris ducis G E O R G I I, auspicijs Imperatoris F R I D E R I C I tertij res Boiorū patrio sermone literis mandauit, ac eiusdē ducis Georgij iussu, Georgius Hugo Philosophus itidē Boiorū res gestas illustrare conatus est. Horū deinde vestigijs, inclytæ Celsitudinis tuæ parens, ac patruī insistentes, talē in rebus patrijs illustrandis animū declararunt, vt nulla in Germania (quod citra cuiusquā iniuriam vel adula-

tionis suspicionem dictum volumus) gens vel familia sit, quæ res maiorum luculentius, vel eruditius, quã tuæ Celsitudinis ditio descriptas habeat. Nec verò Celsitudo tua ditionem paternam atq; auitam adeptam, maiorum virtuti cessit, sed vnà cum hæreditate virtutem maiorum adiit. Nam cum quæ illi maximis sumptibus atq; impensis collecta, vel emendandi causa, vel alias ob rationes pressissent, in tuæ Celsitudinis potestatem peruenissent, ea illa tanta benignitate communicauit, vt nõ saltem de gente sua, sed totius Germaniæ rebus gestis præclare merita esse censeatur. Nos itaq; hæc considerantes, quàm gloriosa de inclytæ Celsitudinis tuæ gente à Liuiio prodita fuerint, & quàm propensa, maiorum eius, erga historiarum studium voluntas fuerit, nulli omnium historicorum principem, ac rerum Romanarum diuinum explicatorẽ rectius, quàm inclytæ Celsitudini tuæ offerri posse censuimus. Tantus aliarum Celsitudinis tuæ virtutum splendor est, vt vel is solus gratiam quàm maximam huic dedicationi afferre posset, sed nos, nobis imbecillitatis nostræ conscij, de Celsitudinis tuæ laudibus tacere, quàm pauca dicere malimus, exemplo Salustij. Etsi verò non dubitemus, quin inclyta Celsitudo tua nostri instituti in hac dedicatione rationes clementer sit approbatura, easq; suo fauore prosecutura, tamen vt eas tanquam ab eximia virtutis gentis Boiorum admiratione, & obseruantia inclytæ Celsitudinis tuæ singulari profectas, clementer admittere, & nos, quæ bonos omnes beneuolentia dignari velit, etiam atque etiam rogamus, cum illa mentione, quemadmodum veteribus olim Romanis atque Græcis, non solum patrios atque indigetes Deos pro se, sed & exteros adorare licuit, sic nobis vestri ordinis homines, quantumuis non admodum notos, vel gratia suæ obseruantia testificandæ, vel vestræ beneuolentiæ promerendæ, compellendi veniã dari solere. In eius spem, cum & inclytæ Celsitudinis tuæ virtus, humanitas, ac beneuolentia, & nostra in eam obseruantia singularis nos adducat, quod ad extremum superest, operam nostram Celsitudini tuæ, eam cum tota familia ac generosa sobole, totaq; ditione Optimo Maximo Deo hisce commendamus. Datæ Francoforti ad Mœnum, Idib. August. Anno

M. D. LXXVIII.

Inclytæ Celsitudinis tuæ

deditissimi,

Sigismundus & Iohannes
Feyerabendt, cognati.

CATA-

CATALOGVS LIBRORVM. ANNOTATIONVM, EMENDATIONVM, OBSERVATIONVM, SCHOLIORVM, ALIORVMQVE OPVSCVLORVM, QVAE IN duobus hifce Liuianis Tomis continentur.

PRIORE TOMO.

POSTERIORE TOMO.

E Pistola Erasmi ad Carolum Montionium.

A. D. 1571. p. 101. Simonis Grynei de utilitate legendae historiae, Praefatio.

Bartholomaei Marliani equitis D. Petri, de origine urbis Romae, caput.

Messala Coruini libellus ad Octavianum Augustum: in quo Romana historia ab exordio quam breuissimè describitur.

Sexti Ruffi, viri Consularis, de historia Romanorum breuis libellus.

Tabula concionum atq; orationum omnium T. Liuij, velut generis diuisionem in species cõplectens, ad communem quandam omnium generum scribendi dicendiq; facultatem comparandam.

A. D. 1571. p. 101. Caelij Secundi Curionis libellus de mensuris, ponderibus, reg; nummariis Romanorum & Graecorum.

L. Flori Epitome in singulos T. Liuij libros.

Titi Liuij Patavini Romana historiae principis, libri omnes, quotquot ad nostram aetatem peruenierunt.

Historiarum aliarumq; rerum memorabilium, quae in T. Liuij Patavini monumentis continentur, accuratissimus Index.

Chronologia noua in T. Liuij historiam, accommodata ad tabulas Capitolas Verrij Flacci.

Francisci Robortelli Utinensis de convenientia supputationis Liuianae ann. cum marmoribus Romanis, quae in Capito ho sunt.

P Omponij Lati de Antiquitatibus urbis Romae libellus.

Johan. Bartholomaei Marliani Patricij Mediolanensis de Antiqua Romae Topographia Epitome.

Pub. Victoris de urbis Romae regionibus & locis.

Henrici Loriti Glareani, patricij Glaronensis apud Heluetios, annotationes, in eos qui extant libros.

Caroli Sigonij scholia, quibus T. Liuij Patavini historiae, & earum Epitome, partim emendantur, partim etiam explanantur, cum Glareani responsione.

Eiusdem Chronologia.

Laurentij Valle Iudicium de quibusdam apud Liuium locis: ex quo eruditus lector, qua cura ac diligentia Authores sint legendi, facile perspiciet.

Emendationes eiusdem in sex libros de secundo bello Punico.

M. Antonij Sabellici, Beati Rhenaeni, Sigismundi Gelenij, doctissima annotationes.

Johan. Velcurionis introductio in vniuersam Romanam historiam.

Johan. Saxony Hattstedij Commentarioli duo, ad T. Liuij Patavini historiam ab urbe condita librorum XXI. & XXII.

Vilhelmi Godeleuani in omnes Titi Liuij libros, quot quidem extant, observationes doctissima, ex varijs Authorum scriptis collectae.

Al. Damnat.

A. D. 1571. p. 101.

A. D. 1571. p. 101.

DES.

DES. ERASMVVS ROTERODAMVVS
GENEROSO ADOLESCENTI CAROLO

author
damianus

MONTIOIO S. D.

HTSI NVNQVAM haecenus mihi contigit faciem intueri tuam, iuuenis ornatissime, tamen in tuis ad me literis mirè puris, doctis, argutis, amicis, candidis, optimam tui parentem animum sic expressam video, ut nullus Apelles corporis effigiem in tabula representare possit evidentius. Tam raras, tamq; varias naturæ tuæ dotes, ista præsertim ætate, quum libenter, tum summa cum animi mei voluptate sum exofculatus. Equidem nihil non præclarum expectabam à GVILHELMI MONTIOI filio, sed ingenuè fateor, longè vicisti spem meam, quam de tuo profectu conceperam. Eam Epistolam non in hoc tantum seruabo, quòd me subinde tui contemplatione delectet: verum etiam ut hoc instrumento tecum velut ob-signatis tabulis agere possim, nisi quæ cœpisti perrexeris, donec operi pulcherrimo colophonem imposueris. Scribis te illa mea Epistola, quam Adagijs præfeci, velut in theatrum productum, ut velis nos, cogaris bene saltata fabula, multitudinis auribus oculisq; satisfacere. Hoc oneris tibi per me impostum esse, mi CAROLE, nondum sanè me pœnitet. altera vero sarcina, qua te magis etiam premi dicis, sollicitum quo pacto meis in te meritis gratiam referas, facile te exonero. Nec enim metuo, ne fallas tuorum de te expectationem: quin ista tam præclara exordia, vel ut melius dicam, primus fabule actus, nobis spem faciunt, fore ut quemadmodum superasti meam, ita vincas & cæterorum expectationem. Quod si præstiteris, arbitror mihi pro, si quid est meorum in te officiorum, in solidum atq; etiam cumulatè relatam gratiam. Vera pietas, qua clarissimum patrem tuum perpetuo sim prosequutus, quamq; nunc in te velut aliter illum transtuli, nõ moratur aliam mercedem, quam ut te ipsum talem præstes, qualem operat illa. Verum ne tibi fabulam istam saltanti, nihil aliud quam hortator applausorq; videar, sed ut nonnihil etiam opis adferam, visum est tuo nomini dicare TITVM LIVIVM, Latine historie principem, iam quidem frequenter excusum, sed nunquam antehac vel magnificentius, vel emendatius: & si hoc parum est, quinque libris modo reperis auctum: quos homo quodam genio in Bibliotheca monasterij Laurissenti, aut, ut vulgò, Lorfensis, reperit SIMON GRYNÆVS, vir ut in omni genere literarum citra supercilium eruditus, ita prouehendis liberalibus studijs natus. Id autem monasterium est è regione Vormaciæ, siue Herbetomagi trans Rhenum, à CAROLO MAGNO septingenti abhinc annis & eo amplius extructum, ac librorum copiosissima supellectile instructum. Nam hæc olim præcipua cura principum fuit, & hic solet esse charissimus cunobiorum thesaurus. Archetypum erat admiranda vetustatis, prisco more perpetua literarum serie ita depictum, ut difficillimum fuerit verbum à verbo dirimere, nisi docto, attempto, & in hoc ipsum exercitato. Unde non paruum negotij fuit in parando exemplari, quod Typographicis operis traderetur vtendum. Nec minore cura, quam fide, aduigilatum est, ne vsquam in describendo ab archetypo recederetur. Quòd si pridem magna studioforum gratulatione meritè exceptum est, qualecunque fragmentum quod nobis dedit Aloguntia: quanto plausu excipi par est, tantam Liuianae historie accessionem? Atq; utinam faxit Deus Opt. Max. ut hic auctor totus & integer nobis restitueretur. Eius rei spem nonnulla præbent rumores per ora quorundam volitantes: dum hic apud Danos, ille apud Polonos, alius apud Germanos, haberi Liuiana quadam nondum edita iactat. Certè posteaquam hæc reliquias præter omnium spem obiecit fortuna, non video cur desperemus & plura posse contingere. Atque hic, mea quidem sententia, principes viri rem se dignam facerent, si præmissis propositis, eruditos ad peruestigandum tantum thesaurum sollicitarent, aut etiam ad editionem perpellerent: si qui forte sunt, qui rem publicæ utilitati paratam, graui studiorum iactura premunt, abduntq;. Vehementer enim absurdum videtur, homines ut parum auri argentiue inueniant, tantis impendijs tantisq; periculis, ad ipsos penè inferos terre viscera perfodere: & huiusmodi thesauros tanto illis preciosiores, quanto corpore præstantior est animus, prorsus negligere, nec vlla vestigatione dignos iudicare. At idarum hic animus est, nõ principum, à quo quum scia tuam indolem quam longissimè abhorrec, non dubito quin hoc lucrû sis audissimè amplexurus. Tam ne quis dubitare possit, an hæc dimidiata decas sit verè T. Liuij, dua res potissimum efficiunt: primum ipsa phrasis, omnibus notis suum auctore referens: dein Argumenta sine Eptome L. Flori, hisce libris per omnia respondentes. Itaq; quum scirem, magnatibus viris nullam esse actionem magis accommodatam, quam Historicorum, inter quos facile primas tenet T. Liuius, de Latinis loquor, præsertim quum Salsustianum nihil exest præter duo fragmenta: reputarem, quantum, quamq; inexplebilis historiariæ, ut ita loquar, belluo semper fuerit pater tuus, quem non dubito, quin hac quoq; parte referas: visus sum mihi non incongruè facturus, si hi quinq; libri, tibi propriè dicati prodirent in lucem. Quanquam hic nolim te parentis nimium esse similem. Soles enim ille singulis diebus à cæna ad mediam vsq; noctem incumbere libris, non sine uxoris ac pedissequarum tædio, magnosq; famulorum murmure: quod quamquam illi hætenus præter valetudinis dispendium licuit, nõ arbitror tamen consultum, ut eandem tu iaceas aleam, fortasse non perinde feliciter casurum. Certè quum pater tuus huic regi etiamnum adolescenti socius esset studiorum, in historijs potissimum versabantur, idq; vehementer approbante patre Henrico Septimo, singulari iudicio prudentiaq; rege. Adiuncta autè est huic editi toni, Chronologia HENRICI GLAREANI, hominis exquisitè multisariamq; docti, cuius indefatigabilis industria nõ solum hoc inclitum gymnasium Friburgense, verum etiã totam hanc regionem, liberalibus disciplinis expoluit, exornat, locupletat. Ea Chronologia cõmonstrat temporũ ordinem, bellorũ species, ac personarũ nomina, in quibus hætenus fuit mira confusio, scribarũ ac sciorũ vitio inducã. Atqui hæc erat vnica historia lux. Quod si hæc absit cynosura, ceca prorsus est in historiariũ pelago nauigatio: & nisi hoc adsit filum, inextricabilis error inuoluit lectorem etiam eruditum in his rerum gestarum labyrinthis. Hoc munere si tuam Epistolam bene pensatam arbitraberis, tuæ iam vices erunt nos tuis impartire literis. Bene vale. Apud Friburgum Brisgoia, Calend. Martijs, ANNO M. D. XXXI.

DE VII-

DE UTILITATE LEGENDÆ HISTORIÆ,

SIMON GRYNÆVS. LECTORI.

A. D. quæ vult perire

I quàm certa habet ad vitam documenta historia, tam ea sit excerpere, & vsurpare cuius expeditum, mortalibus omnibus rectè proximaque in vberimos & fructuosissimos historiae campos sine mora irrupendū iudicemus. Quid enim vel iucundius vel vtilius cogitari potest, quàm in humana vitæ theatro (quod illa partibus omnibus mirè instructum habet) se dentem, periculis aliorum, sine suo periculo cautum sapientemque fieri: exempla capere omnigena, quæ ad vsu tuum vtiliter qualibet in re traducas: cumque maximorum hominū de summis rebus maximis consilijs interfueris, id quod cupidissimè homines auemus, eorundem etiam euentibus interesse: & quod per angustiam vitæ hominū impossibile sit alioqui, secula tota memoria cōiungere: maximorum imperiorum auspicia, progressus, & finem videre: malorum seu priuatorū seu publicorum causas liquide cognoscere: in omni ardua magnaque re qui ante te periclitetur, qui in discrimine te precedat, habere: nec vsquam experimento certo destitui: ac vt in summa dicā, è retroactis (quod propriè sapientis viri officium est) futura scienter in omnes euentus prospicere, præsentia iudicare? Sed enim cum tanto instructiores accedere deceat, quanto fructibus vberioribus grauior historia est & fecundior eumque; difficultas sit eadem & de sua, & de aliorum vitæ rectè iudicandi: nec alienā quiscquam, quantumuis perspicaces hīc sumus, intueri rectè possit, qui non potest suam: vt rursus; intelligitur, & summam hīc difficultatem versari, & multo antequam huc accedamus, non solum imprudenter quadā ciuili tinctos, sed vitæ totius certo proposito firmatos esse oportere: ni fluctuare animis, & miserè spectris vitæ inanibus circumduci perpetuò velimus. Quemadmodū enim in amplissimo maximeque; multiplici & omnigenis cupedijs referto conuiuio sit, vt quancquam aliud alijs, paucis eadem, sua cuique; voracibus omnia pròbentur, ac prout quisque; palato est, sic presentia lauitia afficiatur: tamen & modus sit aliquis, què posuit natura, & alimenti genus certū, simplexque; & incorruptum maxime, maxime corporibus idoneū: à quorum alterutro quisquīs discedit, & vltra vel modum vel iudicium naturæ sibi indulget, incomodi plus ex ipsis voluptatibus, quàm voluptatis reportet: sic in illa totius vitæ humanæ diuersitate, quancquā mille species, mille proposita sunt, ac qualiter est animo quisque; & iudicio cōparatus, sic de vitæ vel sua, vel aliena sentiat: tamè vnica virtutis veræ callis est, quam qui scienter tenet, rectè vitæ solus vtitur: ceteri quemadmodū illi in cœna dubia, cum omnia inuident, quid potissimū sequantur, quò tendant, nec in sua ipsorū, nec in aliena inuenire vitæ possunt vnquā. Ac si quicquā est natura datū homini, quò rectè vtī cōtrauiceat, hæc vtī circumspectissimè decebat. Quotus autè quisque est, obsecro, qui in omnia dicta, facta vel sua, vel aliena, regula virtutis adhibita, cautiùs quàm in cibos postos animaduertat, quidque; se in isto quidem negotio nō satis putet doctum? Quæ quidem in re mirū est, quàm se fallant homines, dum historiā putant esse quæ doceat legentem: cum ea materiam discendi tantū in suppeditans, sic, quemadmodum conuiuū illud, talem vnicique; præbeat vsuam, qualiter ipse est animo affectus. Alios igitur suauitate lectionis abduci videmus, & voluptatē secutos, fructus illos pulcherrimos amittere. Ijs ex omni historia nō amplius queritur, quàm quod ad citharæ cantū oia fallēribus: scilicet molestiam temporis discutunt, maiorē cum molestia mox conflictantur. Nulla enim voluptas est, quæ non respicit virtutē. Alios illa fulgens gloria species tantū sollicitat, ac (quæ ceteris in rebus animi flexibilitas est) in omnē eminentem & excelssam imaginē frustra transformat, oblitos non aliò gloriofa exempla scriptoribus posita, quàm vt virtutē secuti, gloriā ipsi quoque; (si nulla offeratur) contemnere: sin comes addatur, non insolentibus animis perferre queamus. Ac cum ad simillē gloriā aspirare sine simili virtute nemo nisi stultus instituat, plerisque tamen videmus, tantū quia præclaras res legerunt, arduū quiddā sapere, multum sibi arrogare: tragœdis istis similes, qui personarū, quas amplissimas præferbant, etiā posito habitu mores imitantur. Sunt etiā, atque; hi non pauci, quos noua miraque; sola oblectant, plebeijs animis homines, qui imperitorum more persapè pluris purpuram quàm virū, emblemata quàm opus ipsum faciunt. Ad eò miram vim in animis legentium historia exercet. Jam cum excitare socordiā humanam, & aduersus pericula cōmunire, vel maxime propositum historiae sit, & exemplorum (quibus ad suadendū nihil potentius est) vis eò maxime tendat: securitate hominum, nihil ad se aliena pericula pertinere credentiū, sit, vt sturda iacentesque; aure memorabilissimè res audiatur, leganturque;. Denique; sunt etiā qui (quod minime putes) in illam ipsam seuerioris lectionis partem delinquant, quasi non vt gestæ sunt, sed vt geri oportebat res, sic scribi quoque; deceat. Igitur ex illa securitate partim, partim crapula lectiōis promiscuæ & temerariæ, sit, velur ex humoribus corruptis, vt quædam iudicij *capitula*, & opinionis, quancquā de vitæ rectissimam & sanam esse maxime decebat, *suauitas*, lubricumque; vitæ propositum contrahatur: ac vt intemperantibus nil proficit alimentum, sic ad nos lectiōis vtilitas prorsus veniat nulla. Vides arbitror, quonam pacto legendi historiā, & vitam cuique; suam inspiciendi, ratio sit propemodum par. Ac prima quidem hæc difficultas est, iudicij nostri peruersitas inquam: quæ facit vt non quæ maximam ex se vim habere exempla decet, sed quæ maxime inclinât propendetque; animus, impellatur. Est verò & illa non minor, quòd res gestas sic scriptores apponunt, vt non solum gratiam aliquam capent, sed palatum ipsi quoque; suum secuti, ac veluti instructores quidam, iudicium suum in terponentes, vltro quædam laudibus tollant, ac quicquid videtur ipsis, nobis quoque; sectandum putent. Quod quidem si facerent simpliciter, consentire dissentirene facilius sit. Nunc quemadmodū coqui

MARLIANVS DE ORIGINE VRBIS ROMAE.

gulam sapientiam quam commodum heri spectant, ita lectorem etiam historicum utinam non magna ex parte captaret. Igitur bifariam iam, & nostro iudicio, & praedicio scriptorum, per sepe circunducuntur, ut quibus non minus res scribant. Interpret enim gestarum rerum historicus est: cuius iudicium si vitio laborat, perinde fit, ut cum vinum ex sese generosum & nobile, graueolentiam, vel e vase contrahit, vel alioqui lenocinio deprauatur. quae res vel impostura, vel inscitia maxima est, & intoleranda. Videre vno tantum exemplo licet, quid intersit iudicium scriptoris. Profanus consilio & industria hominum, magnarum rerum euenta tribuens, quanquam mentiri se tot euentibus expertus, in miram stultitiam conijcit homines: ut quorum omnis notitia vix oculis subiectarum rerum considerationi sufficiens, vis autem & robur non longè vermiculos supergrediens, ab vno leuiq; successu, terrarum orbis administrationem arroget sibi. sed initiatus ille secus, humano consilio geri res quidem, sed diuino moderari docens, & stultitia liberat homines, & superstitione, malo non minore. Per caetera quid inter se generibus officiorum distent, debet esse bonis quidem (quorum sacra omnia studia sunt) non ignorum. Haec primum eò moneo, ut cum censeam id genus auctores hoc propter immensam exemplorum innumerabilium vim quam maximè legendos, etiam vel iuuenes cogitent, quam velint circumspicere soliteq; legi, propositis tantis vel fructibus, vel periculis. Perinde enim euenit, si quis vel historiam obiter adeundam, vel vitam ipsam temerè, & citra exactam officiorum omnium conseruationem transigendam ducat, quod rusticis, qui cum in vicinæ urbis populatione, pharmacopolium quoddam instructissimum diriperent, & suauitate belliarum aromatumq; in qua primum inciderant, illecti, caeteraq; generis eiusdem rati, omnia haurirent, sorberent, vorarent, glutirent, alij correpti morbo, alij phrenesi, pleriq; exanimati sint, nemo non miris modis affectus, rufus exercitu toto obortus. Acque enim commodis, incommodis, ut vita, sic vitæ imago historia scater: in vsu tantum vitæ, sita vitæ prudentia totius est. Vale, & his bene fruire.

BARTHOLOMÆVS MARLIANVS EQVES

D. PETRI, DE ORIGINE VRBIS ROMAE.

VONIAM in hac urbis descriptione, de quibusdā locis & aedificijs ante urbem cōditam excitatis, nonnunquam erit dicendum: operæ pretium fore arbitramur, etiam de illis populis & regibus, qui tunc deinceps hanc tenuere regionē, quam paucis fieri poterit, loqui. Sic enim fiet, ut primum à quibus aedificia posita fuerint, melius intelligamus: deinde, à quā paruis initijs urbs Roma originem traxerit, ad eamq; creuerit magnitudinem, ut nihil illi par, aut secundum, in toto orbe terrarū inueniretur. Romanæ igitur urbis regionē Siculi primi omnium tentare: at ita verò habitatae fuerit, an deserta, nihil est quod affirmare possimus. Mox Aborigines duce Oenotro Lycaonis filio, ex Arcadia ad inquisitionem agri melioris spontè huc profecti, illis expulsi, locū occuparunt. Quibus deinde Pelasgi, & aliorum Græcorū quidam errabundi, profugiq; ex Thessalia, admixti, auxilio eis ad bella cum populis finitimis fucere. Permanserunt autem in his sedibus vsq; ad bellum Troianum, priscam illā Aboriginum appellationem seruantes. Horū autem regem Saturnū fuisse memorant: qui cum Cretæ imperaret, habens cum Ioue filio de agris contentio nem, bello expulsus in Italiā venit: & cum cultū vinearum, & falcis vsu sanū docuisset, ab eo in partem imperij est admissus. Caeterum Iano defuncto, ad eum solum imperium peruenit. Annis deinde L.X. ante res Troianas, ferunt Arcades ex urbe Palantio exeuntes, sedemq; duce Euandro quaerentes in hunc locū ubi nunc Roma est, delatos, à Faunoq; Aboriginum rege & benignè susceptos esse, & agri portionem accepisse, illosq; colle haud procul à Tyberi electo, struxisse Castellum, Palantiumq; à metropoli eorum in Arcadia appellasse. Paucis verò annis interpositis, aliā classē Græcā, ducente Hercule, eandē tenuisse regionem, ex hisq; quosdam missionem ab eo precatos, in colle qui tunc Saturnius dicebatur, posuisse sedem. Hos, Peloponneses, & qui ex Elide profecti fuerant, Phantas, & Epios fuisse comperio, quibus nullū erat amplius desiderium reditus, euerfa eorū patria ab ipso Hercule. Hi aliquandiu rem suam separatim administrarunt. Caeterum haud ita multo post, victū, leges, sacra cū Aboriginibus conferentes, sicuti Arcades, & prius Pelasgi fecerant, ciuitatis eiusdem patricipes facti sunt. Secunda verò aetate, post Herculis profectiōē, Latino ex filia Fauni regnante, Aeneas in Italiam venit: qui cum statim praelio fuisset exceptus, in aciemq; iam exercitum duxisset, ad colloquium à Latino fuit vocatus: in quo tantam sui admirationē præbuit, ut in societatem imperij receptus, Lauiniaq; ei in matrimonium data, generascitus sit. Hic deinde Aborigines, Troianosq; communi nomine Latinos nominauit. Post hæc vtriusq; bellum aduersus Turnum Rutulorum regem, propter fraudatas Lauiniæ nuptias, fuit: in quo Turnus & Latinus occubere. Quare Aeneas soceri regnum suscipiens, quarto imperij sui anno, in bello aduersus Mezentium Hetruscōrū regem, è vita migravit. In cuius locū Ascanius, eius filius, succedens, trigésimo anno post Lauinij constitutionem, Albam cōdidit. Anno deinde octauo & trigésimo, eo mortuo, Syluius eius frater, post mortē Aeneæ ex Lauinia natus, imperium accepit: cumq; vnde triginta imperasset annos, Aeneæ Syluio filio illud reliquit: hic verò post vñ & triginta, Latino Syluio: Latinusq; post quinquaginta, Albæ qui vnde triginta illud tenuit. Post eū Athys, quatuor & viginti regnavit annos: deinceps Capys duodeviginta: inde Capetus tredecim, & Tyberius postea octo. Huic succedēs Agrippa, quadraginta regnavit annos: Romulus deinde, vnde triginta, post hunc triginta & septē, Auentinus, qui Procæ imperium ipsum per manus

MESSALÆ CORVINI LIBEL. DE HIST. ROM.

manus tradidit. Hic viginti & tres imperauit annos, Amuliumq; & Numitorē procreauit. Amulius duos & quadraginta annos regnum, quod Numitori fratri seniori debebatur, haud iure occupans, Rheā eius filiā, ne quis vindex regni ex genere Numitoris oriretur, Vestā sacerdotem fecit: quā duos pueros incerto stupro cōceptos enixa est, quos Amulius exponi iussit. Sed fortuna origini Romanæ prospiciens, eos lupē alendos obtulit: quē cūm sapius ad paruulos, veluti ad catulos, reuerteretur, rē Faustulus pastor animaduertit: subtractosq; ferā, Accā vxori nutriendos dedit. Nomina autē pueris, alteri Remo, alteri Romo, siue Romulo, fuere. Adultis inter pastores, de virtute quotidiana certamina, vires & pernicitatē auxere. Igitur cūm latrones à rapina pecorū frequēter summouerent, Remus ab his captus regi offertur, criminiq; ei datur, quasi greges Numitoris infestare solitus esset. Tunc à rege in vltionē Numitori traditur: qui adolescentia iuuenis permotus, in suspicionē expositi nepotis adducitur. & cūm eū nunc lineamentorū filiē similitudo, nunc etas expositionis anxīū teneret, Faustulus cū Romulo superuenit: à quo cognita origine puerorū, facta inter ipsos coniuratione, Amulīū interficiunt, Numitoriq; auro regnū restituiunt. Sequenti verò anno regni Numitoris quadringentesimo trigesimo secundo (vt tradit Cato) post Ilium captū, x i. Calend. Maias, Romam, vbi expositi fuerant, condiderunt. Et quanquam, vt de tēpore, ita de conditore, mira inter scriptores varias existit: communis tamen opinio est, Romulū Martis filium vrbis authorem fuisse. Vnde Cicero: Principio, inquit, vrbis parens Romulus non solūm auspicato, sed ipse etiam optimus augur fuisse traditur. Romulum autem, non Remum, vrbis nomen dedisse ferunt: quia captatis augurijs Remus prior sex vultures vidit: Romulus mox duodecim. Quæ res, cūm vnus tempore, alter numero certaret, bellum creauit: in quo, extincto Remo, Romulus à se Romam denominauit.

MESSALÆ CORVINI ORATORIS DI
SERTISSIMI AD OCTAVIANVM AVGVSTVM DE
PROGENIE SVA LIBELLVS, IN QVO OMNIS ROMANA

historia ab exord. o quā breuissimè completitur.

QVVM frequenter me digna moueat postulatio tua, gentium gloriosissime Imperator, vt progeniem tuā scilicet inclytæ posteritatis, simul & vrbis Romę prima regimina ab exordio literis distinguere mihi persuadeam: parebo clementiæ tuæ, & operam dabo, aliquid ingenij, sed parū laboris occupare. Nam quæ pœcis, quum ab historicis, studiosissimisq; veterum authoribus longē lateq; sint declarata, & te copiosissimè rerū maximarum studijs deditum haud ignorent: tamen quia iubes, opus expediam, & tuæ vetustissimæ gentis proficiam, quæ nunc in amplissimo maieftatis culmine locata solūm ad sydera spectat, arctato itineris limine insitā declarare. Nam quanquā à profundo originis fonte, cursus pedetentim subsequendus foret, accelerare maturabo serenissime Cæsar Anguste. Totus terrarū ambitus, quem vndiq; Oceanus verberat vndis, ab Historicis & Cosmographis trifariē diuiditur. Cuius partī prima inter Septentrionē & Meridiem ad Orientē extenditur Asia. Secunda ab ostio fluminis Tanais, Hyrcanorumq; sinibus, vbi iungitur Asiæ inter septentrionalem Oceanum, & mediterraneum æquor ad vltimas Hispanias, in occasu terminat Europa. Tertia ab Aegypto Niloq; flumine exordium trahens, relictis terminis Asiæ inter meridiem & mediterraneum fretum producta ad occasum in Atlantici Oceani littore desinit Africa. Asia ergo, si ad numerum spectamus, orbis terrarū pars tertia erit: si ad magnitudinem, medium terrarum orbem in se continere videri poterit: sic dicta à nomine cuiusdā mulieris, Orientis reginæ. In ea igitur inter cæteras prouincias minor Asia est, in qua Phrygia regio, sic dicta à Phrygia Aescopi & Eriropæ filia: & vt alij tradunt, ex Ioue & Europa nata. Dardanum Ioue & Electra Atlantis filia progenitum, deorum monitu ab Italia, & vt alijs placet, è Creta insula patrios deserentem lares, multitudinē gentiū ad hanc Phrygiam deuenisse ferunt, vrbem condidisse, eamq; ex se Dardaniam nuncupasse: vnde gens Dardana, & incolentes terras Dardanidæ dicti. Hoc regnante, de Creta cū manu electissimorum iuuenū fortē noui regni fama concitum Teucrum ad Phrygiam patrijs sedibus expulsum dicitur contuenisse: qui à Dardano, & dextera & fide data, in parte regni cōsors susceptus est, vt numerosiore populo noua implerentur mœnia. Ita sub duob' regibus haud discrepātibus Dardania potētia & magnitudine aucta, pacificè aliquādiu stetit. Huius Teucris in regendo & Rēpub. atgendo bonitas comitasq; tanta fuit, vt eo defuncto, supersite Dardano ob ipsius inclytæ memoriæ gloriosissimū decus, qui Dardanidæ nuncupabantur, deinceps Teucris cognominarētur, vt Virgili' Maro: *Hic genus antiquum Teucris pulcherrima proles.* Dardanus filium habuit Erichthonium, quem post sui obitum regnantē reliquit. Erichthonius Troiū genuit, qui iustitia & pietate insignis, mutato Dardaniæ nomine ex se vrbem Troiam nominari permisit. Hinc Troianum nomen ortum. Duos filios Troius habuit illum scilicet, & Assaracum. Ilus verò quia maior natu, defuncto patre, regnū obtinuit, & intra vrbis mœnia illam eminentissimam atq; gloriosissimam arcē edidit, quæ ex sui nomine Iliū nuncupata: vnde Ilienses Troiani dicti. Is Laomedontē filium reliquit: quo regnante Iason & Hercules, validissimorum iuuenum Græcorū comitatu, quum ad Colchos ob velleris aurei cupidinē transfretarēt, à maritimo fastidiorē se creādi gratia in Phrygiā terrā legerunt. Quos Laomedon vel subterbia, vel famosissima gentis terrore cōcitus, minaci nuntio extemplo abire præcepit. Hi quū aliō cōtenderent,

nec vires nec arma ac resistendum haberent, obillarum dedecus indignati, excidium aufferimo regi cōtinuò minitantes, obtemperauere mandatis: ac perfecto velleris negotio, vbi in Graciā redijissent, Hercules Phrygij regis opprobrij non immemor, maximorum iuuenū ac principum Græcorū manu armata classe, ad Troiam vela remosq; direxit, & in littore expositis armis, ad moenia impetuose cōtendit. Quod vbi sensisset Laomedon, audacter magis quàm cautè in ordinato agmine extra moenia hostili impetu ausus congregi, insidijs interceptus, fortiter dimicando extinctus est, suorum parte maxima vel capta, vel perēpta. Hinc ad exterrita moenia Hercules contendens, nullo custode nec in muris nec in portis obstante, introit vrbem, & igne & ferro omnibus consumptis, Hesionam Laomedontis sororem, Telamoni Salaminæ regi, quia muros Troiæ primus inuaserat, ac in portas irruperat, dedit. Ex qua natus est alter ille Teucer, qui patria profugus, in Sidonia alteram Salaminam condidit: de quo Virgilius noster, inducens Didonem effari ad Aeneam:

„ *Atque equidem memini Teucrum Sidona venire,*
 „ *Finibus expulsum patrijs, noua regna petentem.*

Ex Laomedonte superstes filius fuit Priamus, qui tum fortè aliò in armis aberat. Is & patris & patriæ excidio cognito redijt, dirutamq; vrbem in pensā & opere ad eò reparare institit, vt breui maris moreis saxosisq; turribus, & ædificijs publicis ac priuatis, augustiorè tutioremq; redderet. Aslaracus verò Troi filius, illi frater, vt supra memini, genuit Capim, Capis Anchisen, Anchises Aeneam, Aeneas illum cognominatum Ascanium, ex Creusa matre natum, qui & Iulus fuit, à quo gens Iulia, vnde tuæ gentis vocabulum trahis serenissime Auguste, vt Virgilius:

„ *At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo*
 „ *Additur, Iulus erat dum res ferit Iliæ regno.*

Priamus verò vbi in Graciā postulatū misisset, vt Hesionam soror, quæ à Telamone turpi seruitio concubina tori tenebatur, in matrimoniū duceretur, vel saltē restitueretur, derisus neutrum obtinuit. Quare Alexander, qui & Paris dictus, Priami filius, manu electissimorū iuuenum in Graciā æquora fulcauit, Helenamq; Menelai regis vxorem, Græcarum pulcherrimā rapuit. Quamobrem Graciæ reges armantur, & Agamemnone duce post decennè obsidionē Troiæ moenia capta, in ruina ac cinere iacere solo. Hinc Græcorū assensu duo incolumes principū Troianorum recessere, qui auctores pacis & reddendæ Helenæ semper fuerant, & Græcorū legatorum Vlyssis ac Diomedis honoratissimi hospites, Antenor scilicet, & Aeneas: quorū alter ex Laomedontis, vel vt quibusdam placet, Priami sorore natus, Affueti viri nobilissimi fuerat filius, Antenor: alter ex regio sanguine ortus, Aeneas, vt supra demonstratū est. Hi nauij classe parata, & patrijs rebus, hominibusq;, quos arbitrio sui delegerāt, onusta, pās velis tenere altum, & per Aegeum Ioniumq; prætereuntes Argolicas vrbes, suadentibus satis ad Italiā remigauerant. Antenor è Ionio æquore ad dexterā flectens inter Dyrhachium & Brundisium, per latissimas superi æquoris fauces ad Septentrionē conuersus, hinc Dalmatas linquens, Illyricos ac Liburnos, illinc Appulos atq; Picenum, ad caput Adriatici maris cursum tenuit. Et relicto æquore, aduerso flumine quod Brentenia dicitur, sursum cōtendens, terra potitus, sedem sibi suisq; elegit. Et expugnatis Euganeis, qui tum ea incolebant loca, Patavium cōdidit. Is inter cæteros comites Eneatorum multitudinem numerosam secum duxerat, qui Paphlagonia orti, patria pulsi, exules ad Troiam, quæ bello tum elaborabat, concesserant. Hi in proxima finitimorū prædia longè lateq; diffusi, quia multitudine cuncta compleuerant, ex fe genribus nomen dedere, & Venetiæ regio dicta. De hoc Antenoris aduentu sic meminit Virgilius:

„ *Antenor potuit medijs elapsus Achivis*
 „ *Illyricos penetrare sinus: at que intima tutus*
 „ *Regna Liburnorum, et fontem super are Timavii:*
 „ *Vnde per ora nouem vasto cum murmure montis*
 „ *Et mare præruptum, et pelago premit arma sonanti.*
 „ *Hinc tamen ille vrbem Patavii, sedesq; locavit*
 „ *Teucrorum: et genti nomen dedit, armaque fixit*
 „ *Troia: nunc placida compositus pace quiescit.*

Hoc loco Imperator maxime, quū te per sæpè altiloquio tuo differentè dubitare animaduertis, quod insigne vexillis Antenori & Aeneæ fuisset, sine quadā rei memoria haud prætereundū arbitror, sed cum Virgilio nostro instandum, vbi de Antenore sic profatur: „ *Et genti nomen dedit*, id est, vrbemq; gentem, Italicos scilicet, & Phrygios, qui ea incoluerunt loca, Troianos, vel, vt alij tradūt, Antenoridas cognominati statuit, „ *Armaq; fixit*, hoc est, in templis arma & insigne armorum suspendere arma. Ideo arma fixit Troia. Troia fuit inter arma templis affixa, armorū insigne: quod nō nulli asserunt. Troia namq; vulgò Italicè Latineq; scropha vel sus dicitur, cui vocabulo licentia sui aliusit Poëta: quod animal, quia eius nomen vrbi Troiæ congruebat, aureo vexillo insigne armorū statuit Antenor, absumptæ vrbis Troiæ memoria. Verū in gestis Aeneæ, alia euidentior ratio cur ita videri poterit: quare progredior. Aeneas eodē itinere per Græcorum Achaicumq; fretum delatus, in Epiro reuisit Helenum inter Argolicas vrbes dominij ditionem tenentē. Narrat historia, Pyrrhum Achillis filium, deleta Troia, Andromachen Hectoris quondam vxorem, & Helenum Priami filium seruitio secum duxisse. Inde quum sibi matrimonio iungeret Hermionem Menelai filiam, Heleno Andromachen tradit. Mox ab Oreste interfectus, quia sine prole interijt, in regno præsidem reliquit Helenum: vt ibidem Maro, vbi de se Aeneas ad Didonem profatur:

DE ROMANA HISTORIA.

- » — *Iuuat euasisse tot vrbes*
 » *Argolicas, mediosq; fugam tenuisse per hostes.*
 Et paulò pòt:
 » *Hic incredibilis rerum fama occupat aures,*
 » *Priamiden Helenum Graias regnare per vrbes,*
 » *Et primo Andromachei iterum cecisse marito.*

Is Helenus Aeneae futura praedicens, monitus interpres deorum profatus fuerat, ibi locum sedis eius fore quieris, vbi in Italiam iuxta Tybridis ripas scropham seu suem triginta natorum foetu iacētem videret, vt Maro in tertio, ad Aeneam loquutus Helenus:

- » *Signa tibi dicam: tu condita mente teneto:*
 » *Quum tibi sollicito secreti ad fluminis vnda*
 » *Littoreis ingens inuenta sub ilicibus suis,*
 » *Triginta capitum foetus enixa iacebit:*
 » *Is locus vrbis erit, requies ea certa laborum.*

Aeneas hinc discedens, & extrema Italiae radens, circumuectum per Siciliam, senem Anchisen patrem amisit. Inde per inferum mare diu fluctibus ex iniquo sydere vexatus, Aphrū tenuit littus. mox pacato aequore ad Italiam reuectus, appulit Tyberis ostio. Ibi tunc temporis Latinus rex Fauni filius gentibus imperitabat: qui ad rei nouae tumultum excitus, vt Tito Liuiο placet, in armis obuiam pergit. Inde colloquio vtrinq; pacatis animis, duci Troiano filiam, quam Turno Rutulorū regi primò desponsarat, matrimonio iungit Lauiniam. Aeneas conditum oppidum ex vxoris nomine Lauiniū appellat. At Virgilius noster hac in parte aliter sentit, id est, Latinum non in armis obuīā processisse, sed Aeneam legatos regi misisse: quibus auditis rex pacatus, & monitis deorum adductus, Lauiniam filiam aduenae Troiano tradit. Quam obrem Turnus impatiens opprobrij erepra coniugis, bello perit Aeneam, nec vetante nec permittente Latino. Aeneas vt vires & arma in hostem externo robore firmaret, ad Euandrum, qui tum his oris, vbi nunc Roma, autoritate ditionem tenebat, sursum ad uerfo flumine pergens auxilij exposcendi gratia, suem, id est, scropham, triginta natorum foetu, vt Helenus praedixerat, iacentem aduertit, quietae sedis certissimum omen, quam Iunoni deorum reginae immolando sacrauit, vt Virgilius in octauo:

- » *Ecce autem subito, atque oculis mirabile monstrum,*
 » *Procubuit, viridique in littore conspicitur sus:*
 » *Quam pius Aeneas, tibi enim, tibi maxima Iuno*
 » *Mactat sacra ferens, & cum grege sistit ad aram.*

Eodem Aeneam Lauinium oppidum struxisse aiunt, simul & hinc scrophae signum Troianis ortum quidam tradidere, seu ob iniecti fundamenti regie sedis memoriam, seu quia quietis genti scropha signum dederat, seu ob aeternū insigne nominis Troiae, quae huic vocabulo animalis vulgo Italice includitur, vt supra memini. Praeterea & nonnulli referunt Historici, Aeneam more nauigantiū inter caetera animalia ad vsuū vescendi, vt fit, suem viuam secum detulisse, ac ex oraculo responsum habuisse, quum teneret Italiam, dimitteret eam. Inde quo reperta foret, sedi eius conderet vrbe: qua in Campania oris, apud Auernū lacum Baiarumq; fines dimissam volunt, mox supra Tybridis ripa. Quare elatū scrophae vexillum, quocirca Helenus ad Aeneā in 3. Virg. » *Vade age, & ingentem factis fer ad aethera Troiam*, id est, insigne Troianū. At quum hac in parte te dubitare serenissime principū crebro percepissem, & in ambiguitate rei huius multos vagari, tulit calamus prolixius, & à proposito longius quam exposceret intentio. Quis enim rem tot seculis remotissimā scrutaturus per vetustissimaliterarū volumina sine ambiguitate euadere potuit? Sed ad propositum redeundum. Ad Euandrum concessit Aeneas, & optato potitus, Pallantē Euandri filium, & ingentis roboris armatorū auxilia secum duxerat. Turnus post aliquot praelia clarissima victus tandem ac peremptus, Troiano cessit. Victor Aeneas post Latini obitū in regno successit: quem mortuum, & super Numici fluminis ripam conditum, indigerem Iouem dixere, expleto anno tertio regni. Superfuit Ascanius eius filius Troiae ex Creusa natus. Is Lauiniū oppidū nouercae Lauinae, & Syluiū ex Lauinia fratri relinquens, haud inde longē in Albano colle condidit Albā. Inter Lauinium & Albam conditam triginta annorum spaciū datur. Absumpto Ascanio fratre eius Syluius, qui & Iulus, à quo gens Iulia, & antiquū tuae generosae prolis deriuatum cognomen Auguste, regnat: quanquam inter authores veterum in ambiguo constet, vtrum hunc Syluium an Ascanium cognominatū fuisse Iulum. Is Syluius post obitum patris ex Lauinia Italiae natus, Posthumus dictus: quem Lauinia praegnans, priuignū timens Ascanium, secedens in quadam sylua, apud Tityrum pastorem peperit, vnde Syluius nuncupatus, vt Maro inducens Anchisen ostentantem suorum progeniem Aeneae:

- » *Ille (vides?) pura iuuenis qui niritur hastae,*
 » *Proxima sorte tenet lucis loca, primus ad auras*
 » *Aethereas Italo commistus sanguine surget,*
 » *Syluius, Albanum nomen, tua posthuma proles:*
 » *Quem tibi longaeuo secum Lauinia coniunx*
 » *Educat, syluis regem, regumq; parentem,*
 » *Vnde genus longa nostrum dominabitur Alba.*

Hic Syluius Syluium Aeneae filiū reliquit, ex quo Latinus filius, à quo prisci Latini cepere nomen, & Syluiū cognomen Albæ regnantibus datū, vt quidam tradidere: quanquam Virgilius hoc cogno-

MESSALAE CORVINI LIBELLVS

men regibus Albanis à Syluio Posthumo deriuatū sentire videatur. Genuit hic Syluius Albā, Atym Alba, Capym Atys, Capys Capetū, Capetus Tyberinum, qui in Albula flumine demersus, mutauit fluuio nomen, Tyberi deinceps nuncupato. Ex Tyberino superfuit Agrippa, ex quo Romulus Syluius, qui sine prole, fulmine ictus, stirpis eiusdē Auentinū in regno reliquit. Is decedens, in quo sepultus fuerat, colli nomen dedit. Huic successit Proca, quo defuncto, duo eius filij, Numitor & Amulius, superstites fuere: quorum alter Amulius Numitorem maiorem è folio fratrem deiecit, cuius virili prole interempta, filiam Rheam Syluiam, vt partum auerteret, Vestalem virginem sacrat. Rheae geminos edidit, Remum scilicet & Romulum, à Marte compressa, vt traditur. Quod regi Amulio notum, in vincula tradita matre, regio edicto in Tybridis alueo exponuntur gemini. Fama est, in Lupā geminos lambentem, regiū pastorem Faustulum casu quodam incidisse, qui vxori Laurentiæ nutriendos dedit. Iam adulti Iuuenes, corporis & animi vires adepti, per syluas ac nemora non modò infestare feras, sed & finitimis pastoribus dominari occæperant. Tandem insidijs Remus interceptus, vt prædæ reus ad Amulium ducitur. inde quia cum fratre Romulo in agrū Numitoris impetū fecisse dicebatur, ad pœnas supplicij materno auo traditur: à quo mox & ipsi nepotes præsidio pastorum in regiam facto impetu, Amulium obruncant, & restitunt Numitori regnum. Hunc scito Cæsar Auguste, gentis Iuliæ Albanorum regum vltimum, eamq; gentem ad Iulium vsq; Cæsarem, teq; Principum decus, sine imperio priuatę in tuæ felicitatis tempora terminasse. Namq; Romulum Romanæ vrbs imperijq; tui conditorem, materna linea incognito patre ortum, tuæ stirpis nō censeo, si maiorem Genealogiam rectè complector.

At nunc ad reges Romanos, consules, dictatores, tribunos militares ac plebeios subsequēter calamū deducā, vt ab origine ad tua felicissima secula Romana regimina noscas. Igitur Palatino in monte, vbi adulti, & à pastoribus culti gemini erāt, auspicato parua mœnia ponunt, & vbi alter alterū nō patitur, cui regnandum augurio permittunt. Qua contentione interfectum Remū describere quidam, aliter alij, quia fertur in cœpta mœnia contra edictū transiisse Remū, à Romulo, cui regnare obtigerat, securi percussū, & à nomine conditoris urbem Romam nuncupatā. Ferunt anno vicefimo secundo ætatis, vndecimo Calend. Maias, quadringentesimo tricesimo tertio post captā Troiā, Romulū vrbs fundamenta iecisse. Qui primò constitutis sacris, legum iura sanxit, fecit, & se regijs insignibus augustiorē, circa se listores instituit. Asylum aperuit complendę vrbs gratia. Centū Senatores creauit, quos patres autoritate nuncupauit, Reipublicę consiliū. Equestri Neptuno ludos finitimis gentibus indicauit. Circumstantes populi cū familijs ad urbem velut ad rem nouā simul & ludos conueniunt. Tū ad spectacula intentis aduenis, raptæ virgines Sabinorum, cæterarumq; turba, & in matrimoniū abductę. Raptarū parentes ad vltionem illati dedecoris arma parant. hinc pleraq; bella orta. Ceninenses, qui primū in agrū Romanum impetum fecerant, victi sunt, Acrone eorum rege à Romulo obruncato. cuius opima spolia in Capitoliū ad quercum pastoribus sacram rex ipse Romanus suspendit, ibiq; Ioui Feretrio templum statuit, quod primum Romę sacratum fuit, & de Ceninensibus primum triumphū egit, vt quibusdā placet scriptoribus. Antennates exinde populandi gratia hostiliter aduentarunt, qui à Romulo victi, in urbē ducuntur. Hinc aduersus Crustuminos subsequēter tumultuantes, in armis Romulus profectus, superatos hostes Romæ cohabitare coercuit. Cum Sabinis vltima & acrior pugna fuit. nā ab his, Tito Tatio duce, Capitolij arce capta, mox virtute Romuli recuperata, interuentu raptarū miserando fletu implorantium, pacatis vtrinq; animis, pax fit, & ex duobus regnis vnum. Namq; Sabini eorū imperium Romam traducunt, & sub duobus regibus, Romulo & Tito Tatio commune dominium per aliquot annos fuit. Sed primò Tatius moritur à Laurentibus interfectus, anno quinto postquam Romæ regnare cœperat. Superfuit Romulus, qui demum victis Fidenatibus ac Veientibus, ad Caprę paludem concione habita, subito turbine & imbre lumine solis adempto, inter fulgura obstreptentia cœli creptus nusquam apparuit, postquam triginta & septem regnauerat annis.

NUMA exinde POMPIIIVS è Sabinis ortus, vir pietate & iustitia insignis, secundus à Romulo regnat: & pacatis finitimorū odijs, gemini Iani templum edidit, quod apertum bella, clausum quietem indicaret. Mox ad religionem conuersus, vt deorū timor ad mitiora truces flecteret animos, sacra instituit, sacerdotes creat, Virgines Vestales sacrat, Pontificem maximum primus declarat, dies fastos nefastosq; condidit, annum in duodecim menses diuisit. Postremò vbi maxima cum reuerentia & suorum & finitimorum, tres & quadraginta regnasset annos, obiit.

TULLVS HOSTILIIVS exinde rex tertius creatur, ad bella promptissimus, animosior Romulo. Cum Albanis armorum negotium habuit, sed paucorum cruore ac fortuna finitum. Nam trigeminis Horatijs Romanorum, & trigeminis Curiatijs Albanorum res hoc fœdere committitur, vt ciuitas pro qua pugnarent, qui vicissent, alteri imperaret. Vicerunt Horatij, Albani sub imperio Romano fuere. Fidenates ac Veientes proinde in agrum Romanum impetum faciunt, quibus victis ac fugatis, Metium Albanorum dictatorem, quia ex fœdere in armis accitus, proditor rem Romanam maximo in discrimine absentando deseruerat, Tullus quadrigis in diuersum actis alligatum discerpi, Albaniq; dirui, ac omnes Albanos Romā deuchi iussit. Cœliū montem intra mœnia clausit, numero & potentia crescente Roma. Cum Sabinis, qui patrijs in sedibus T. Tatij tempore inuaserant, bellum graue gessit, hostemq; vicit. Demum fulminis ictu cum tota domo absumptus, anno regni tricesimo secundo interijt.

ANCVS MARTIVS Tullo successit, vir pace & bello clarissimus. Ad arma & religionē paratus, ad sacra primū & templa condenda ornandaq; animum flexit. Mox quum res postularet, à sacris ad
arma

DE ROMANA HISTORIA.

arma concitus, aduersus Latinos, qui primò in eum mouerant bella, se contulit, & Politorium vnicum Latinorum præsidium expugnat ac diruit, omnesq; in oppido repertos, Romæ cohabitandos destinat. Ianiculum collem vrbi adiecit, pontem sublicium supra Tyberim fecit. Tum Quiritium fossa per plana deducta, carcerè primus struxit, vsq; ad mare dilatati fines, vbi Tybris in æquora prorumpit. Hostia vrbs cõdita, & Salinæ circumlatæ. Feretrij Iouis templū ampliatur. Decessit Ancus anno regni vicesimo quarto.

PRISCVS TARQUINIVS à Tarquinijs Hetrurię profectus, exinde regnū occupat. cum Latinis is primum bellū habuit, & Appiola vrbe expugnata, ingenti præda victor redijt, ludos instituit, Circum erexit, aduersus Gabinos centurias auxit, quibus industria ac viribus superatis, arma cruenta hostiū in Anienem flumen eijcere fecit. Quæ ex Aniene in Tyberim deuecta, summæ victoriæ nuntium Romæ detulere. Iterum eisdem hostibus secundo prælio attritis, Collatiam oppidū sui iuris fecit. Romam regressus, insigni gloria primus triumphat, vt quidam volunt: cum Priscis Latinis bello orto pugnavit: quibus deuictis, pacē dedit, vi & armis oppidis captis, Corniculo Ficulnea, Cameria, Crustumero, Ameriola, Medullia, & Nomento. Demum ad ædificia publica intentus, muro lateritio circuit vrbe, valles interiacentes collibus, cæteraq; loca limosa, & fordibus repleta, cloacis vacuat. In Capitolio Iouis ædem, grande opus, inceptarat: tū interfectus à duobus Ancii filijs, obiit anno regni tricesimo septimo.

SERVIVS TVLLIVS post hunc rex declaratur, ex captiua & nobili fœmina à Corniculo oppido grauida educta, in domo Tarquinij natus, & adultus, cum Veientibus & Hetruscis primum bellū sumpsit: quibus fortissimè victis, insigni gloria victor redijt. Censum primus instituit, quo & paci & bello opportuna redimerentur. In classēs centuriasq; populū diuisit. Domi pace tranquilla, & foris in armis quod necesse fuerat, solertissima statuit industria. Ciues omnes, pedites, equitesq;, qui arma ferre possent, in campū Martium conuenire edicto iussit, ibiq; exercitum instructum ordine, porco, oue & tauro lustrat. Inde ad posteros lustrū nuncupatum: quo octoginta millia ciuium censa referuntur. Duo colles vrbi tū additi, Viminalis & Quirinalis, & Exquilię, vbi ipse regiā habuit. Aggere, fossā, & muro, quæ vrbi adiecerat, circumclusit. Dianæ templū cõdidit. Postremò à Lucio Tarquinio Prisci Tarquinij filio, & genero suo, anno regni tricesimo quarto in vico Cyprio obtruncatur.

TARQUINIVS inde regnū inuadit: qui malè partū imperiū, ita cõtumaciter rexit, vt cognomē Superbo sibi vendicaret. In Patres ac Senatū sœuiens, iniussu populi ad libitum agere omnia coepit. occidere, carcerare, afficere supplicio, sui iuris fecit. Cum Volscis bellū habuit: quibus expugnat, oppida Sueffam & Pometiā eripuit. fraudē & nō bello Gabios subiugauit, & cruciatibus attriuit. Cum Equicolis & Hetruscis fœdera tenuit. Iouis templū, quod in Capitolio pater inceptauerat, maximo impendio ac labore ad culmē erexit. Demum ob Lucretię per vim illati stupri dedecus à Sexto Tarquinio eius filio, Iunij Bruti opera pulsus, exulatum cum scelestâ coniuge ac filijs fuga perrexit, anno regni tricesimo quinto, ab vrbe verò condita ducentesimo quadagesimo quarto.

Depulsis regibus, sub consulibus annuo imperio iura Romana fuere. Senatus vt solidū corpus immutabile erat: Consules velut membra: Senatus, consiliū, & rerū deliberatio: Consules ad consulta peragenda parati. Dictatoris imperiū, quod ceteros magistratus excedebat, ad terrorem cunctorum, tum quū res Romana in extremis periculis nutare cerneretur, creabatur summæ potentię vnicū robur. Inde ob truculentissimas inter patricos ac plebeios seditones, plebs armata maximo cū terrore nobiliū, in Auentinum, & vt alijs placet, in Sacrum collem secesserat: nec inde abduci potuit, donec ad fauorem sui, Tribuni plebeij primū crearentur. Mox ad Decemuiros res venit. nā Decemuiros creati placuit, qui sine alio magistratu, annuo imperio Reipublicę præssent. Anno ab vrbe cõdita vno & trecentesimo, hoc imperiū in Appio Claudio atrocissimi ingenij viro desinere voluit eiusdem obstinata perfidia: ob cuius scelestę libidinis nefas violadę Virginie virginis pudicissime, se abdicare magistratu Decemuiro coacti sunt. Tum ad consules res redierat. Verum paulò post Tribunis plebis auctoribus, seditio vt aliàs orta, inter cetera obtinere plebeij, vt & Tribunos militares haberent, sicut & Plebeiōs. Sed hi p̄miscuè vel patricij vel plebeij esse poterāt, qui aliquādo cõsulare gessere imperiū. Sed demū Consules regnum obtinere, quorum fasces adusq; Iulij Cæsaris patris patriūq; tui principatū defluxere, expletis ab vrbe cõdita annis septingentis decem. Sub quorum magistratum, consulum, dictatorū, & tribunorum militariū ductu, per quadringentos quadraginta & septem annos omnis Italia viribus armorū subacta est, simul & alpes Corthiæ, Pœnię, & Graiæ atq; Romanæ cum Alpinis populis, ipsis in rupibus duratis in ditionē cõuenere. Africa ter victa, primo & secundo & tertio bello Punico, inastimabili vulnere vtrinq; accepto, Romano imperio tandē parata. Sicilia, Sardinia, Balears, Creta, insulę obtentę. Numidia victo Iugurthā in potestatem redacta. Hispaniam genus armorū ferox, nostrorum, nec sine Romano cruore, subiugauere arma. Celtiberi, Cantabri, Astures, Lusitani, Numantia, omnisq; Gallicia, flexere ceruicem. Gallia atq; Britannia nouem annorum Iulij Cæsaris labor fuere, tributarię demū factę. Post hæc Illyria, Histria, Liburni, & Dalmatæ obsecundauere perdomiti. Proinde in Graciā transitus fuit, quā perdomita, Epirus, Thessalia, & Achaia paruere mandatis. Ter Macedonia cū regibus suis debellata, & in prouincię formā demum redacta. Thracēs sœuissimos omniū, Propontidem, & Thracium Bosphorum cum ipso Byzantio virtutis Romana superatos reddidit. Hinc ad Danubiū Rhenumq; victoriosissime Principum, penetratum, & vtriusq; fluminis vtramq; ripam tuæ industriæ subiugauere vires. Dug Germaniæ, inferior ac superior, tibi vnico cessere. Norici, Pannonij, Sueui, Marcomanni, Daci, Mœsi, cætereq; nationes ad Arcton superati. Europa in extremis finium suorum per te vndique exterrita, & armis concussa. In

SEXTI RVFFI LIBELLVS

Asiam iam antè peruentum fuerat, & victo Antiocho potentissimo Syrię rege, victo Mithridate, Syria, Phœnix, Ctesiphon, Babylonia, Iudæa, Palæstina, Arabia, Cilicia, & omne Ponti regnū cum ipsa minore Asia, in qua Phrygia, Lydia, Bithynia, Paphlagonia, Iauria & Cappadocia regiones cōtinentur, mandatis obtemperauere. Cessit & vtraq; Armenia armis attrita. Mesopotamia inter Tigridem & Euphratem, sanguine Parthorum ac Persarum crebrò cruenta multiplici bello, demū Romano paruit. Diuersis temporibus cum Persis & Parthis assidue pugnatū, & vtrinq; cladibus acceptis, Romanus superior fuit, & obstantibus imperauit. Ad Arcton Colchi, Hiberi, Albani, Scytæ, Assyrij, Cassij, cum Amazonibus suis ductu nostrorum ducum subiugati sunt. Aegyptiorum reges vltro in amicitia & foedere steterunt. Cyrene ac tota Lybia & Mauritania extincto Iuba obsequentes fuere. Indi ex ipso extremo Oriente postremò ad te gloriosissime Principum, in extremo Occidente tum bellam gerentem legationem misere, ad obsequia se paratos profitentes, vt non nihil te imperante haud sua perisset indomitum. Aeternum vale tui seculi perenne ac immortale decus, Cæsar Auguste.

F I N I S.

SEXTI RVFFI VIRI CONSVLARIS AD
VALENTINIANVM AVGVSTVM, DE HISTO-
RIA ROMANORVM LIBELLVS.

REVEM fieri clementia tua libellum præcipit. Parebo libens. Quippe quum desit facultas latius eloquendi, morem sequutus calculatorum, qui ingentes summas ere breuiori exprimunt, res gestas signabo, non eloquar. Accipe ergo quo breuiter dicta, breuius computentur, vt annosam vetustatem Reipublicæ legendo, retineamus, ac præteriti facta temporis non tam legere, gloriose princeps, quàm numerare videaris. Ab vrbe igitur condita in ortum perennitatis vestræ, quo prosperum imperium Romanum sortitus es, anni numerantur sic: Sub regibus CXLIII. sub Consulibus CCCCLXVII. sub Imperatoribus CCCVII.

DE REGIBVS,

Regnauerunt Romæ per annos CXLIII. reges numero septem. Romulus regnauit per annos xxxvii. Senatores per quinos dies, annū vnū Numa Pōpilius regnauit annis XLIII. Tullus Hostilius regnauit annis xxxii. Ancus Martius regnauit annis xxxiiii. Tarquinius Priscus regnauit annis xxxviii. Seruius Tullius regnauit xxxiiii. Tarquinius Superbus expulsus est regno anno xxxv.

DE CONSVLIBVS,

Consules fuerunt à Iunio Bruto & Publicola in Pansa & Hirtium numero DCCCLXXVII. præter eos, qui in eodem anno sorte aliqua sunt subrogati, per annos CCCCLXVII. Quadraginta quinque; annis Romæ consules defuerunt: sub Decemuiris duobus: sub Tribunis militum annis XLIII. Sine Magistratibus Roma fuit annis quatuor.

DE IMPERATORIBVS.

Imperatores ab Octauiano Cæsare Augusto vsq; in Iouinianum fuerunt numero XLIII. per annos CCCVII. Sub his igitur tribus imperandi generibus, hoc est, regio, consulari & imperatorio, quantum Roma profecerit, breuiter intinabo.

REGNVM REGVM,

Sub regibus septem per annos CXLIII. non amplius quàm vsq; Portum atq; Ostiam xviii. miliarium à portis vrbis Romæ, vtpote adhuc parua, & à pastoribus condita, quum finitimæ circum ciuitates premerent, Romanum processit imperium.

REGNVM CONSVLVM.

Sub Cōsulibus, inter quos & nonnunquā Dictatores fuerunt per annos simul CCCCLXVII. vsq; trans Padū Italia occupata est, Africa subacta, Hispaniæ accesserunt, Galliæ & Britannię tributarię factæ sunt. Inde Illyrici, Istri, Liburni, Dalmatæ domiti sunt. Ad Achaiam transitum est, Macedones subacti. Cum Dardanis, cum Moësis & Thracibus bellatū est, ad Danubium vsq; peruentum. In Asia expulso Antiocho primum pedem posuerunt Romani. Mithridate victo Ponti regnū occupatū est, & Armenia minor, quam idē tenuerat, armis obtenta est. In Mesopotamiā Romanus exercitus peruenit. Cum Parthis foedus initum est. Contra Cardoneos ac Sarracenos & Arabes bellatū est. Iudæa omnis victa est. Cilicia & Syria in potestatē populi Romani venerunt. Aegypti reges foederati sunt.

REGNVM IMPERATORVM.

Sub Imperatoribus verò per annos quadringētos & septē, quū diuersa Reipublicæ fortuna multi principes imperarent, accesserūt tamē Romano orbi Alpes maritimę, Alpes Cotticę, Rheticę, Noricę, Pannonię, Mylicę, & omnis ora Danubij in prouinciam est redacta: Pontus omnis, Armenia minor, Oriens

DE ROMANA HISTORIA.

Oriens totus, cum Mesopotamia, Asia, Arabia & Aegypto sub imperij Romani iure transfuit. Quo atem ordine singulas prouincias Romana Respublica affecura est, ostenditur ita infra.

P R O V I N C I A E R O M A N I I V R I S F A C T A E.

Prima prouinciarū facta est Sicilia. Eam victo Hierone Siculorum rege, Marcellus Consul obtinuit, deinde à Prætoribus recta est: postea est cōmissa præsidibus: nunc à consularibus administratur. Sardinia & Corsica Metellus vicit. Triumphauit de Sardis, qui rebellare sæpè. Iuncta administratio harū insularum fuerat: post suos prætores habuit: nunc singulæ à suis præsidibus reguntur. In Africam pro defensione Siculorū Romana transmissa sunt signa. Ter Africa rebellauit: ad extremum de Ieta per Publium Scipionem Carthago, prouincia facta est: nunc sub cōsularibus agit. Numidia ab amicis regibus tenebatur, sed Iugurthæ ob neccatos Adherbalem & Hiempalem Micipsæ regis filios, bellū indictū est: & eo per Metellū consulem attrito, per Marium capto in potestatē populi Romani Numidia peruenit. Mauritania à Bocho rege obtentæ sunt: sed subacta omni Africa, Mauros Iuba rex tenebat, qui in causa belli ciuili à Iulio Cæsare victus, mortē sibi propria voluntate consciiuit: ita Mauritaniæ nostræ esse cœperunt. Ac per omnem Africā sex prouinciæ factæ sunt: ipsa, vbi Carthago est, proconsularis, Numidia consularis. Tripolis & Mauritaniæ duæ, hoc est, Sitifensis & Cæsariensis, sunt præsidiales, Hispanis primū auxiliū aduersus Aphros per Scipiones tulimus, rebellantes tot annos Hispaniā per Decium Brutū obtinuimus, & vsq; Gades ad Oceanum mare peruenimus. Post ad Hispanos tumultuantes Decius Iulius Syllanus cum exercitu missus, eos vicit. Celtiberi cū Hispania sæpè rebellabant: misso minore Scipione cum excidio Numantiæ subacti sunt. Omnes penè Hispaniæ occasione belli Sertoriani per Metellū & Pompeium in deditiōē acceptæ sunt: postea prorogato in quinquenniū imperio, à Pompeio perdomitæ sunt: Ad extremū quoq; ab Octauiano Cæsare Augusto Cantabri, Astures, qui freti montibus resistebant, deleti sunt. Per omnes Hispanias sex nunc sunt prouinciæ, Tarracensis, Carthaginensis, Lusitania, Gallicia, Bætica, Transfretana etiā insula terræ Africanæ prouincia Hispaniarū est, quæ Tingitania cognominatur. Ex his Bætica & Lusitania consulares, cæteræ præsidiales sunt. Cum Gallis populus Romanus grauissima bella habuit. Galliam illā partem Italia, vbi nunc Mediolanum est, vsq; ad Rubiconem tenebant fluuiū: in tantum viribus freti, vt Romā ipsam bello peterent, & cæsis exercitibus Romanis apud Alliā fluuium moenia vrbis intrarent, Capitoliū obsiderent, ad cuius arcē sexcenti nobilissimi Senatores, qui mille auri pondo se obsidione redemerunt. Postea Gallos cū victoria remeantes, Camillus qui in exilio erat, collecta de agris multitudine oppressit: aurum & signa quæ Galli ceperant, reportauit. Cum Gallis multi Consules, Prætores & Dictatores euentu vario conflixerunt. Marius Gallos de Italia expulit, & transcensis Alpibus feliciter aduersus eos pugnavit.

D E C. C A E S A R E,

Cæterum C. Cæsar cum decē legionibus, quæ quaterna millia militū Italorum habuerant, Galliā subegit, cum Gallis vltra Rhenum positis conflixit per annos octo: ab Alpibus in Britanniam vsq; ad Gallias transfuit. Decimo anno Britannias, Gallias tributarias fecit. Sunt Galliæ cum Aquitania & Britannijs prouinciæ decē & octo, Alpes maritimæ, prouinciæ Narbonensis, Viennensis, Nouempopulana, Aquitaniæ duæ, Alpès Graiæ, Maxima Sequanorū, Germaniæ duæ, Belgicæ duæ, Lugdunenses duæ: in Britannia, Maxima Cæsariensis, Britannia prima, Britannia secunda. In Illyricū ab ora maritima paulatim regressi sumus. Leuius Consul Adriaticū atq; Ionicum mare primus ingressus, maritimas obtinuit ciuitates. Creta per Metellum Consulē, qui Creticus dictus, prouincia facta est. Grecis in fidem nostrā confugientibus, ad Achaiam accessimus. Athenienses aduersus Philippum Macedonię regem auxiliū nostrum petierunt. Libera diu sub amicitijs nostris Achaia fuit. Ad postremum legatis Romanorū apud Corinthū violatis, per L. Mummiū consulem capta Corintho, Achaia omnis obtenta est. Epirotæ qui aliquando cum rege Pyrrho etiā ad Italiā transfire præsumperant, victi, atq; Thessali simul cum Achiuorū & Macedonum regionibus nobis accesserunt. Macedonia ter rebellauit, sub Philippo, sub Perseo, sub Pseudophilippo. Philippum Flaminius, Perseū Paulus, Pseudophilippū Metellus oppressit: quorum triumphis Macedonia quoq; populo Romano adiuncta est. Illyricos, qui auxiliū Macedonibus attulerant, ex eadem occasione per L. Maniliū prætorem vicimus, & eos cū rege Gentio in deditiōē accepimus. Dardanos & Mœsios Curius Proconsul subegit, & primus Romanorum ducem ad Danubium vsq; peruenit.

S V B I V L I O E T O C T A V I A N O C A E S A R I B V S,

Sub Iulio & Octauiano Cæsaribus per Alpes Iulias iter factū. Alpinis omnibus victis, Noricorum prouincię accesserūt. Batone Pannoniorū rege subacto, in deditiōē Pannonię venerūt. Amantinis inter Sauum & Drauum prostratis, regio Sauensis, ac secundorū loca Pannoniorū obtenta sunt. Marcomanni & Quadi de locis Valerię, quę sunt inter Danubiū & Drauū, pulsi sunt, & limes inter Romanos & Barbaros ab Augusto per Vindeliciam, per Noricum, Pannoniam ac Mœsiam est constitutus.

D E T R A I A N O.

Traianus Dacos sub rege Decibalo vicit, & Daciā trans Danubium in solo barbarico prouinciā fecit, quæ in circuitu habuit decies centena millia passuū. Sed sub Galieno imperatore amissa est, & per Aurelianū trāslatis exinde Romanis, duę Dacię in regionibus Mœsię factę sunt. Habet Illyricus septem & decem prouincias, Noricorū duas, Pannoniorum duas, Valeriam, Seruiliam, Satiā, Dalmatiā, Mœsiā, Dacię duas. Et in ditione Macedonię sunt septē, Macedonia, Thessalonica, Achaia, Epiri

SEXTI RVFFI LIBELLVS

Epiri duæ, Præualis & Creta. In Thracias Macedonici belli occasione transfursum est. Sequissimi omnium gentium Thracæ fuerunt. In Thracum regionibus Scordisci habitauerunt, pariter crudeles, & callidum genus: de quorū scuitia multa fabulosè memorantur, quòd hostiū captiuos dijs suis litauerunt, atq; sanguinem humanū in ossibus capitum potare sunt soliti. Sæpè per eos Romanus cæsus est exercitus. M. Didius vagantes Thracas repressit. M. Drusus intra fines proprios cõtinuit. Minutius in Hebri fluminis glacie vastauit. Per Appiū Claudium proconsulem hi, qui Rhodopam incolebant, vici sunt. Europæ maritimas vrbes antea Romana classis obrinuit. M. Lucullus per Thraciã cum Bessis primus pugnavit, ipsam caput gentium vicit. Thracæ enim montanos subegit, & Eumolphiã, quæ nunc Philippopolis dicitur, Olympiadã, quæ modò Adrianopolis nominatur, in ditionē nostrã redegit. Caluillam cepit, Supra Pontum positas ciuitates occupauit, Appolloniam, Galatiã, Parthenopolim, Tomos, Histrum ad Danubium vsq; perueniens Romanus Scythias arma monstrauit. In ditionem Reipub. sex Thraciarum prouinciæ sunt conquisitæ, Europa, Thracia, Hemi mons, Myfia inferior, Scythia, Rhodope, in qua nunc sede arces Rom. vrbes sunt cõstituta, Constantinopolis. Nunc autem eas partes, totumq; Orientē, ac positas sub vicino sole prouincias, qui Authores scriptis suis prauerūt, explicabo, quòd studiū clementiæ tuæ, quod in iisdē propagandis habebis, amplius incitetur.

DE ORIENTALIBVS REGIONIBVS A POPVLO ROMANO SVBACTIS.

Asia societate Attali regis nota Romanis est: camque Attali testamento relictam hæreditario iure possidemus: ac ne quid tale populus Romanus nõ virib? partū haberet, armis per nos ab Antiocho Syriorū rege maximo est vindicata. Eadem occasione etiã Lydia sedes antiqua regnorū, Caria, Hellespontus, ac Phrygia in potestatem populi Romani iuncta deditione venerunt. Rhodijs, & insularū populis primū infestissimis, post fidelissimis auxiliatoribus vsi sumus. ita Rhodus insula primū liberè agebat, postea in consuetudinē parendi Romanis clemēter prouocantibus peruenit. Et sub Vespasiano principe insularum prouincia facta est. Pamphylia, Phrygiã, Cariam, Icarïã Seruilius proconsul ad bellum Epirotarū missus obtinuit. Bithyniã defuncti Nieomedis testamento assequuti, Gallogræciã, id est Gallaciã, sunt enim, vt ex Gallis sonat nomē, Galatæ, quos, quòd Antiocho cõtra Romanos auxiliū præbuisent, inuasimus. Mumius proconsul Galatas persequutus est, quum fugientes partim in Olympum, partim in Megaram montem, qui nunc Modiatius dicitur, de arduis eos in plana detrusit, & victos in perpetuã pacem redegit. Postea Galatiã Deiotarus Bœotiar rex nobilis Romanis permittentibus tenuit. Ad extremum sub Octauiano Cæsare Augusto Galatia in formã prouinciæ redacta est. Eam primus Lollius administravit. Cappadoces primò societate nostrã sub Ariarante rege petierunt, posteaq; Ariobarzanes rex Cappadocū à Mithridate expulsus, Romanorum armis restitutus est, semperq; in auxilia nostra fuerunt Cappadoces, & ita maiestatem coluere Romanam, vt in honorem Augusti Cæsaris Megara ciuitas, Cappadociã maxima, Cæsarea nuncuparentur. Postremò quum sub Imperatore Claudio Cæsare Archelaus ex Cappadocia Romanam venisset, ibiq; diu detentus occubisset, in prouincia speciem Cappadocia migravit.

REVERTITVR AD ORIENTEM.

Pontus per Pompeium victo Mithridate rege Pontico, formã prouinciæ accepit. Paphlagoniam Philomenes rex amicus populi Romani tenuit. Sæpè ex ea pulsus regno à nobis est restitutus: quo mortuo, prouincia eius Paphlagonibus imposita est. Vltra iuga Tauri mōtis, quemadmodū Romana possessio perrexit, consequenti locorum magis quàm temporū seruata digestione mōstrabitur. Antiochus Syriæ rex potentissimus bellū formidabile pop. Rom. intulit. Trecenta millia armatorū habuit, falcatis curribus & elephantis acie instruxit. A Scipione consule fratre Scipionis Africani in Asia apud Magnesiã victus est. Pace accepta intra Taurum regnare permittus est. Eius filij regnū Syriæ sub clientela populi Romani retinuerunt: quibus defunctis, Syriarum prouincijs potiti sumus. Cilices & Isaurōs, qui se piratis & prædonibus ianxerant, Seruilius proconsul ad prædonū bellū missus subegit, & viam per Taurū montem primus instituit. Hicq; de Cilicibus & Isauris triumphauit, atq; Isauricus cognominatus est. Cyprus famosa diuitijs paupertatem populi Romani vt occuparetur, sollicitauit. Eam rex fœderatus regebat: sed tanta fuit penuria ararij Romani, & tam ingens fama opū Cypriarū, vt lege lata Cyprus confiscari iuberetur: quo accepto nuntio rex Cyprius venenū sumpsit, quò vitam prius quàm diuitias amitteret. Cato Cyprias opes nauibus aduexit, ita vt ius eius insule auarius quàm iustus sumus assequuti. Cirenas cū cæteris ciuitatibus Lybia, Pentapolis, Ptolemæi antiquioris libertate suscepimus. Lybiã supremo Appionis regis arbitrio sumus assequuti. Aegyptus omnis sub amicis regibus fuerat: sed victa cum Antonio & Cleopatra, prouinciæ formã Octauij Cæsaris Augusti tempore accepit. Et primū apud Alexandrinos Cornelius Gallus Romanus iudex administravit. Per confinia Armeniarū primū sub L. Lucullo Romana trans Taurū signa transfusa sunt. Sarraceni & Hircinæ superati cessere: in Mesopotamia ab eodem Lucullo vrbs capta est: postea per Pompeiū eadē loca armis obtenta sunt. Syriæ & Phœnicæ bello à Tigraue Armeniorū rege receptæ sunt. Arabes & Iudæi in Palestina victi sunt. Ad extremū sub Traiano principe regis maioris Armeniæ diadema sublatum est. Per Traianū Armenia, Mesopotamia, Syria & Arabia prouinciæ factæ sunt, ac limes Orientalis supra ripã fluminis Tigridis constitutus est. Sed Adrianus qui successit Traiano, inuidens gloria Traiani, spontè Armeniam & Mesopotamiam & Syriã reddidit, ac mediū inter Persas & Romanos Euphratem esse voluit. Et postea sub Antoninis duobus, Marco & Seucro nota pertinacia, cæterisq; princi-

DE ROMANA HISTORIA.

principibus Romanis, qui aduersus Parthos euentu vario dimicauerunt, quater amissa, quater accepta Mesopotamia est. Et Diocletiani temporibus victis prima cōgressione Romanis: secundo autem conflictu superato rege Narseo, & vxore eius ac filiabus captis, & eis summa pudicitia custodia reueruatis, pace facta, Mesopotamia est restituta, & supra ripam Tigridis limes est refir matus, ita vt quinque gentium trans Tigridem consequutarum ditionem assequeremur. Quae conditio foederis in tempus diui Constantini conseruata durauit. Scio nunc quod tua vergat intentio. Requiris profecto quem admodum Babyloniae & Romanorum arma collata sint, & quibus viribus sagittas pila confoderint. Breuiter euentus enumerabo. Bellorum furto hostes in paucis inuenies esse latatos, vera autem virtute semper Romanos probabis extitisse victores.

DE LVCIO SYLLA.

Primum à L. Sylla proconsule Arfaces rex Parthorum missa legatione amicitiam populi Romani rogauit, ac meruit. L. Lucullus Mithridate regno Ponti exutu, ad Armeniam profequutus est, Tigranem Armeniorum regem cum septem millibus clypeatis, & centum viginti millibus sagittariorum, ipse cum decem & octo millibus vicit, Cirram maximam Armeniae ciuitatem expugnauit, Medenam optimam Armeniorum regionem obtinuit, per Meletem ad Mesopotamiam descendit, Ninabium cum fratre regis cepit: tendere in Persas paratus, successorem accepit. Cn. Pompeius experrae felicitatis ad Mithridatum bellum missus, Mithridatem in Armenia minore nocte aggressus, praelio superauit, caesis duobus & quadraginta millibus hominum, castra inuasit. Mithridates enim cum vxore & duobus comitibus in Bosphoros fugit. Ibi desperatione rerum suarum venenum hausit: & quum vis veneni parum ageret, à milite suo, vt ferro percuteretur, impetrauit. Pompeius auxiliator Mithridatis Tigranem Armeniorum regem persequutus est. Ille se oblato diademate apud Artaxata dedit. Receptae sunt ab eo, Mesopotamia, Syria, & aliquanta pars Phoenicis: & in Armenia minore regnare permixtus est. Item Pompeius Bosphoranis & Colchis Aristarchum regem imposuit, cum Albanis confixit, Orcodo Albanorum regi ter victo, pacem dedit. Iberiam cum Arface rege deditione accepit. Sarracenos & Arabes vicit. Iudaea capta, Hierosolymam obrinuit. Cum Persis foedus fecit. Rediens apud Antiochiam Dammeniscum lacum, loci delectatus amoenitate, & aquarum abundantia, addito nemore, consecrauit.

DE MARCO CRASSO.

Marcus Crassus consul aduersus rebellantes Parthos missus est. Is quum pax missa à Parthis legatione rogaretur, apud Ctesiphontem responsurum se ait: qui vbi apud Zeomarem traiecit Euphratem, à transfuga quodam Maracho inductus, ad ignotam camporum solitudinem descendit. Is vndique circumuolantibus sagittariorum agminibus, à Silane & Silena praefectis regis est cinctus, exercitus vi telorum obrutus, ipse Crassus, qui ad colloquium sollicitatus viuis penè capi posset, repugnantibus Tribunis, euaserat: & dum fugam petit, occisus est. Caput eius cum dextera manu resectum, ad regem perlatum est, atque ita ludibrio habitum, vt faucibus eius aurum liquefactum infunderetur, scilicet vt qui ardens cupiditate praedandi pacem regis rogatus abnuerat, etiam mortui eius reliquias auri flamma combureret. L. Crassus quaesitor virtutis Crassi reliquias fusi collegit exercitus: contra Persas in Syriam irrumptentes ter cum summa administratione confixit, eosque trans Euphratem redactos vastauit. Parthi Labienoduce, qui Pompeianarum partium fuerat, & victus ad Persas refugerat, in Syriam eruperunt, ac totam provinciam occupauerunt. P. Ventidius Bassus Parthos, qui duce Labieno Syriam inuasorant, occurrens in Capparo monte cum paucis fugauit, Labienum occidit, persequutus est Persas, & ad interemptionem strauit. Qua congressione Parthorum regis filium die qua Crassus victus fuerat, occidit, ne aliquando Romani ducis mors inulta relinqueretur. Ventidius de Persis triumphauit. Marcus Antonius in Mediam ingressus, quae nunc Medena appellatur, bellum Parthis intulit, & primum eos vicit: post duabus legionibus amissis, quum fame, pestilentia, tempestatibusque premeretur, vix per Armeniam Persis insequentibus reuocauit exercitum, tanto per momenta temporum terrore perculsus, vt à gladiatore suo percursi postularer, ne viuis veniret in hostium potestatem.

REGNUM TANTVM MODO SVB CAESARIBVS HABITVM.

Sub Octauio Augusto Caesare Armenia cum Parthis conspirauit. Claudius Caesar nepos Augusti cum exercitu missus ad Orientem, quum per maiestatem Romani nominis facile cuncta sedasset, atque ei se tunc Armeni, qui tunc temporis validiores erant Parthis, dedidissent, & iudices ex instituto Pompeii dictis gentibus Claudius Caesar praeficeret, Dones quidam, quem Arfaces praeposuerat, proditione simulata, libellum in quo scripti thesauri continerentur, obtulit. Quae quum Romanus imperator legeret intentus, vltro Dones aggressus Claudium vulnerauit: percussor quidem à militibus confossus est: Claudius vulneratus, reuersus in Syriam obiit. Persae ad satisfactionem tam audacis admissi, obsides tunc primum Octauio Caesari dederunt, & erepta sub Crasso signa retulerunt. Pacatis gentibus Orientis, Augustus Caesar etiam Indorum legationem primus accepit. Nero, quem turpissimum Imperatorem Romana Respublica est passa, amisit. Armenias duas, cum legiones duae sub iugo à Persis misse, extremo dedecore Romani exercitus sacramenta foedauere. Trajanus, qui post Augustum Romanam Reipub. mouit incertos, Armeniam recepit à Parthis: sublato diademate, regi Armeniae maioris regnum ademit, Albanis regem dedit, Lubros, Bosphorianos, Colchos in fide Romanae ditionis accepit: Sarracenorum loca & Arabum occupauit. Adiabenos & Marcomedes obtinuit ante Mulsu: optimam enim Persidis regionem Seleuciam & Ctesiphontem & Babyloniam accepit, & tenuit usque ad Indiae fines: post Alexandriam

SEXTI RVFFI LIBELLVS

driam accessit, in mari rubro classem instituit, prouincias fecit, Armeniam, Mesopotamiam, & Assyriam, quæ post & apud Tigridem atq; Euphratem sita, irriguis tribus amnibus instar Aegypti fecundatur. Adriænam gloriæ Traiani certum est inuidisse, qui ei successit imperio. hic forte propria inde eductis exercitibus, in Armeniam & Mesopotamiam & Assyriam concessit, & inter Romanos & Persas Euphratem esse voluit.

Antonini duo, Marcus & Seuerus, hic socer, & ille gener, pariter Augusti Imperatores, orbis aquata primū potestate, imperiū tenuerunt. Sed ex his Antoninus iunior ad expeditionem Parthicā profectus est, multa ingentia aduersus Persas feliciter gessit: Seleuciā Assyriæ urbem cum quadringentis millibus hostiū cepit, ingenti gloria de Persis cū socero triumphauit. Seuerus natione Apher, acerrimus imperator Parthos strenuissimè vicit, Adiabenos deleuit, Arabes obtriuuit, Arabiā prouinciā refecit. huic cognomina ex victorijs acquisita sunt: Nā Adiabenicus, Parthicus & Arabicus cognominatus est. Antoninus Bassianus cognomento Caracalla, filius Seueri Imperatoris, expeditionē in Persas parans, in Odroene apud ciuitatem Aedesam propria morte obiit, & ibidē sepultus est. Aurelius Alexander quasi fato quodā in exitiū Persicæ gentis inuenis admodū Romani Impetij gubernacula suscepit. Ipse Persarum regem nobilissimū Darcem gloriose vicit. Hic Alexander sacrorū seriniorum magistrum habuit Vlpianum iuriconsultum. De Persis pompa spectabili triumphauit. Sub Gordiano Augusto ex iuuentutis fiducia rebellantes Parthi, ingentibus prælijs cōculsi sunt. Itaq; de Perside rediens victor, fraude Philippi, qui præfectus prætorio eius erat, occisus est: milites ei tumultum in xx. milliario à Cirgesso, quod nunc extat, adificauerunt, atq; exequias eius Romā cum magna reuerentia deduxerunt. Valeriani infausti principis fortunam tædet referre. Is cum Galieno suscepit imperium: sed hunc exercitus, Galienum Senatū Imperatorem fecit, è quibus in Mesopotamiam aduersus Persas Valerianus congressus, à Sapore Persarū rege superatus est, & captus dedecore vitæ suæ consenuit. Sub Galieno Mesopotamiam inuasit, & Assyriam etiam sibi Persæ vendicare coeperant, nisi (quod turpe est) Odenatus decurio Palmyrenus collecta Syriorū agrestium manu acriter resistisset, & suis aliquoties Persis, non modò nostrū militem defendisset, sed etiam ad Ctesiphontem Rom. ultra imperiū, quod mirū est dictū, penetrasset. Aureliani Imperatoris gloriæ, Zenobia Odenati vxor accessit. ea enim post mortem mariti foeminea ditione Orientis tenebat imperiū, quam Aurelianus multis clypeatorum & sagittariorū millibus freeram, apud Himas haud procul ab Antiochia vicit, & captā Romam triumphans ante currum duxit. Cari Imperatoris victoria de Persis nimium potens superbo namini visa est: nam ad inuidiā superni numinis pertinuisse credenda est. Is enim ingressus Persidē, & quasi ei nullo obstante vastauit: Colcham & Ctesiphontē, vrbes nobilissimas cepit. Quū victor totius gentis castra super Tigridem haberet, tulminis ictu interijt. Sub Diocletiano principe pompa victoria nota de Persis est. Maximianus Cæsar prima congressione quum contra innumerā multitudinem cū paucis acriter dimicasset, pulsus recessit. Hic tanta indignatione à Diocletiano susceptus est, vt ante carpentū eius per aliquot millia pallium occurreret purpuratus, quum vix impetrasset, vt reparato de limitaneis Duca exercitu, euentum Martis repereret. In Armenia maiore ipse Imperator cum duobus equitibus explorauit hostes, & cum viginti millibus militū superueniens castris hostiū subito innumera Persarū agmina aggressus, ad interemptionē occidit. Pex Persarū Narseus effugit, & vxor eius & filia: captæ sunt, & maxima pudicitia custodia seruata. Pro qua admiratione Persæ non modò armis Romanos superiores esse confessi sunt, sed Mesopotamiā cum Transigranis quinque regionibus reddiderunt: pax facta est, & vsq; ad nostram memoriā Reipublicæ perutilis perdurauit. Constantinus rex dominus extremo suæ vitæ tempore expeditionē parauit in Persas. toto enim orbe pacatis gentibus, & recenti de Gothis gloriosior victoria, multis in Persas descendebat agminibus: sub cuius aduentu Babylonia in tantū regna trepidauerunt, vt supplex eorū legatio occurreret, Persas facturos imperata promitteret: nec tamē pro assiduis eruptionibus, quas sub Cōstantino Cæsare per Orientē tentauerant, veniā meruerunt. Constantinus in Persas vario ac magis difficili pugnavit euentu. Præter leues excubantium in limite congressiones, acriore acie nouis decertatum est: per duces suos septies, ipse præfens bis affuit. A veris & granibus pugnis Berna & Singarena præfente Cōstantino, & Segarena Cōstantiensis quoq; & cum amica capta est. Graue sub eo principe respub. vulnus accepit. Ter autem est à Persis obsessa Nisibis ciuitas: sed maiori suo detrimento, dū obsideret hostis, affectus est. Marensi autē bello, vbi Narseus occidit, superiores discessimus. Nota verò in agro Alienē prope Singarenā pugna, vbi Constantinus affuit. Omnium expeditionum compensatus fuisset euentus, si locus & nocte aduersantibus percitus ferocia milites ac intempetiuo pugnandi tempore Imperator ipse ad loquendū reuocare potuisset. Qui tamen inuidi viribus, improvisi aduersus litum aquarum subsidijs incumbentes vespere castra Persarū aggressi ruptis munitionibus occuparunt, fugatoq; rege, quum à prælio respirantes præteritis luminibus inhiarent aqua, nimbo sagittarum obruti sunt. Quir stolidè ad dirigendos certius in se ictus lumina ipsi per noctē accensa præbuerunt? Iuliano in externos hostes expecta: felicitatis principi, aduersus Persas modus defuit. Is cum ingenti præparatu, vt pote totius orbis regnator, insecta in Persas signa cōmouit, instructam commensibus classem per Euphratem innexit. Strenuus multa Persarū oppida ac castella, aut suscepit dedit, aut manu cepit. Quū contra Ctesiphontem in Tigridis & Euphratis ripa iā mixta castra haberet, ludosq; campestres, vt hosti sollicitudinem demeret, & per diē agitasset, noctis in medio impositos nauibus milites in vltiorem ripā Parthis transtulit, quæ per ardua nitentes, quā difficilis etiam per diem, & nullo prohibente fuisset ascensus, Persas terrore subito miscerunt, euersis agminibus totius gentis: aperitis & Ctesiphontē portis victor miles intrasset, nisi maior prædatorū occasio fuisset, quàm cura victoria.

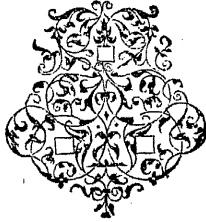
Tamiam

SEXTI RVFFI LIBELLVS DE ROM. HIST.

Tantam adeptus gloriam, quum de reditu à militibus admoneretur, intentioni suæ magis credidit, & exustis nauibus, cum transfuga qui se ad fallendum obiecerat, inductus in Eumandeuia viæ compendia sectaretur: dextrum iter aduersa Tigridis ripa nudato militum latere iter relégens, quum incautius per agmen erraret, excito puluere ereptus ex suorum conspectu, ab hosti obuio equite conspecto per ilia ictus inguine tenus vulneratus est. Inter effusionem nimij sanguinis, quum suorum ordinem licet saucius instaurasset, cunctantem animam multis suos allocutus efflauit. Iouinianus prelijs superiores, sed confusum morte Imperatoris amissi suscepit exercitum. Quum comneatus deficeret, & via in reditu prolixior immineret, Persæ crebris excursibus nunc à fronte, nunc à tergo, mediorum quoq; latera incurfantes inter agmina morarentur, consumptis aliquot diebus, tanta reuerentia Romani nominis fuit, vt à Persis primus sermo de pace haberetur. Ac tunc cōfectus inedia exercitus, conditionibus (quod nunquam antea accidit) Romanæ Reipub. stipendiorum impositis, vt Nisibis & pars Mesopotamiæ traderetur: quibus cupidior regni quàm gloriæ Iouinianus imperio rudis acquieuit. Quam magno deinceps ore tua princeps facta inclyta sint personanda, quibus meli cet imparem dicendi nixu, & æuo grauior parabo. Maneat modò concessa Dei nutu & amico cui te credideris, & creditus es numine, indulta felicitas. De hac gente, sicut de Gothis, etiam Babylonibus tibi palma pacis accedat gloriosissime principum Valentiniane Auguste.

F I N I S.

C T A B V L A

**TABVLA CONCIONVM A TQVE ORA
TIONVM OMNIVM TITI LIVII, VELVT GENERIS DIVISIO
NEM IN SPECIES COMPLECTENS, AD COMMVNEM OMNIVM GE-
nerum scribendi, dicendiq; facultatem comparandam, secundum locos trium generum *Causarum,*
*Deliberatiui, Demonstratiui, & Iudicialis, digesta.***

	R econciationis & pacis componendæ inter Romanos & Albanos, per Me- tium Suffetium Albanorum principem, ad Tullum Hostilium regem Romanorum. Pagina 15. E
	Appij Claudij Tribuni militum ad populum Romanum, de bello continu- ando, continendisq; militibus in hybernaculis, in obsidione Veiorum, contra Tribunos plebis. 138. I
	L. Lentuli principis legatorum Romanorum ad exercitum & consules, vt se vltro dede- rent Samnitibus apud Caudinas furcas, cum nulla spes euadendi esset. 240. K
	Decij Muris consulis ad populum, vt ex plebe Augures & Pontifices fierent. 269. C
	Accedus Hispani ad Bostarē prefectum Saguntinorum, de remittendis in suas ciuitates obsidibus, quos Annibal cunctis ciuitatibus imperabat, & Sagunti custodia tradide- rat. 334. G
	Minutij magistri equitū ad suos milites, de cōiungēdis cū Fabio castris, quod se suosq; Fa- bij virtute seruatos intelligeret, cum infeliciter aduersus Annibalem pugnasset. 337. E
	Captiuorum Cannensi clade Romanorum ad Patres, vt redimerentur. 350. G
Suasio.	Varronis consulis ad legatos Campanorū, vt post tantā cladē Romanorū, cū Pœnis bel- lum ita suscipiāt ipsi, vt nec Annibal se vicisse sentiat, nec Romani se victos esse. 355. A
	Fabij Maximi ad populum, vt Imperio Octacilio detractō, videatur quis Imperator An- nibali opponi debeat. 382. K
	P. Sulpitij consulis ad populum, de bello in Macedoniam transferendo, ad auxilium fe- rendum Atheniensibus aduersus Philippum. 569. B
	Aristheni principis Achæorum ad Achæos, pro postulatis legatorum Romanorum, vt pro ijs starent aduersus Philippum. 597. E
	M. Porcij Catonis consulis pro lege Oppia, quam C. Oppius Trib. pleb. bello Punico de- stringendis cultibus matronarum tulerat, contra nobiles & Tribunos plebis, qui eā abrogare conabantur. 621. E
	Annibalis in concilio Antiochi regis de iungenda cum Philppo rege amicitia, atq; de vniuersi belli, quod Antiochus parabat contra Romanos, ratione. 670. K
	Reconciationis Q. Cæcilij Metelli ad M. Lepidum & M. Fuluium Cæsores declaratos, qui inimicitias per annos multos sibi ipsis graues & atroces gesserant. 790. K
	M. Seruiliij pro L. Aemilio Paulo, vt ei triumphus de Macedonibus à se deuictis, repugnā- tibus militibus suis propter minorem prædam, & contradicente Seruio Sulpitio Gal- ba, decerneretur. 886. K
	Cn. Martij Coriolani ad Patres, contraplebem & Tribunos in distributione veteris an- nonæ. 96. F
	Fraudulenta Actij Tullij Volscorum principis ad Consules, ne ludis adessent Volsci, vt eos postea in Romanos concitaret. 97. A
Diffua- sio.	M. Furij Camilli Dictatoris ad populum contra Trib. pleb. de nō transmigrando Veios in aliam sedem, cum Roma esset propemodum diruta. 163. D
	Appij Claudij contra Tribunos plebis, ne leges de ære alieno, de modo agrorum, de co- mitijs Trib. mil. & vt consul alter ex plebe fieret, promulgarentur. 187. E
	T. Manlij Torquati, ne captiui Romani ex Cannensi clade redimerentur. 351. B
	Q. Fabij Maximi Cunctatoris, ne Scipioni Africa prouincia decerneretur. 514. G
	L. Valerij Trib. pleb. pro mulieribus, contra sententiā Catonis, vt lex Oppia tolleretur, quæ lata fuerat contra mulierum luxuriam. 623. D
	Tanaquilis vxoris Tarquinij Prisci ad Seruium generum, vt in locum demortui socii, qui à duobus pastoribus interfectus fuerat, succederet. 26. K
	Tullia Tarquinij Prisci filia, ad L. Tarquinium maritum suum de regni affectatione ad- uersus patrem. 29. G
Adhorta- tio.	Actij Tullij Volscorum principis ad suos, qua eos in Romanos concitat, quod ex vrbe ex- cedere iuberentur, ne ludis publicis interessent. 57. C
	Seniorum patrum de Decemuiratu tollendo, & Tribunatu pleb. restituendo. 96. H
	Legatorum ad plebem que in Sacrum montem secesserat ob pertinaciā Decemuirum, qui sese magistratu abdicare nolebant, vt iam rebus compositis in patriam ad pena- tes, coniuges, liberosq; redirent. 97. A
	Valerij consulis ad equites, vt aduersus exercitus Aequorum & Volscorum in Algido cō- iunctos, fortiter pugnent. 101. B. C
	Horatij consulis collegæ Valerij ad suos, vt si satis animi haberent clamorem tollerent, qualem in acie sublaturi essent. 101. E
	Seu

TABVLA CONC. ET ORAT. LIV.

	Seu exhortatio cum conuestione graui C. Canuleij Tribuni pleb. ad plebem, aduersus Patres, pro rogationibus promulgandis de connubio patrum & plebis, vt alter consilium ex plebe fieret.	108.K
	Veetij Mesiij Volscorum regis ad suos, aduersus Romanos, vt ferro viam facerent, qua progressum eum viderent.	121.E
	Mamerci Aemylij Dictatoris ad suos, in uisitato certamine fascium ardētium exterritos, quas ferebant Fidenates & Veientes.	124.H
	Sextij Tempanij Decurionis equitum ad milites, in re deplorata ob temeritatem C. Sepronij Consulis.	126.H
	Camilli exulis ad Ardeates, vt arma caperent pro Romanis aduersus Gallos, qui urbem præter Capitolium ceperant.	160.F
	M. Furij Camilli Dictatoris ad suos perturbatos hostium numero, Antemnatium scilicet, Volscorum, Latinorum, atq; Hernicorum.	170.G
	A. Cornelij Cossi Dictatoris ad suos, & Q. Capitolinum magistrum equitum aduersus Volscorum ingentem multitudinem.	172.I
	M. Manlij Capitolini post vincula, ad plebem quam donis largitionibusq; pellegerat aduersus Patres de tollendis magistratibus.	175.E
	M. Popilij consulis plebeij, Scipionis collegæ, ad suos aduersus Gallos qui in agro Latino castra fixerant.	203.B
	M. Valerij Coruini consulis ad suos contra Samnites.	208.I
	P. Decij Tribuni militum ad A. Cornelium consulem, vbi spes elabendi non videbatur è Samnitium manibus.	210.G
	P. Decij Tribuni mil. ad erumpendum in hostem ex colle occupato.	ibid.I
	M. Valerij Coruini Dictatoris ad coniuratos & facinorosos milites, qui delicijs volūptatibusq; Campani agri deliniti, Capuæ Campanis adimendæ consilia inibant, ne contra patriam pugnarent.	214.H
Adhortatio	T. Quintij Romani ducis facinorosorum militum Romanorum per vim electi ad eos, vt omiſſis ira & spe nolint in se experiri.	215.B
	L. Annij Setini Prætoris Latinorum ad suos, vt ab Romanis postulent, vt si se in foedere ac societate esse velint, alterum consulem ab sese, senatusq; partem accipiant.	217.E
	Q. Fabij Dictatoris ad erumpendum in hostem, & vlciscendam ciuium Romanorum necem, ac recuperandam à Samnitibus coloniam.	251.E
	Virginie A. Patricij filie, consulis plebeij vxoris, ad certamen virtutis, in dedicatione Aræ Pudicitie plebeie.	278.G
	Alorci Hispani ad Saguntinos in summa desperatione de pacis legibus, quas iam victor Annibal eistantum victis offerebat.	300.I
	P. Scipionis consulis ad suos, aduersus Annibalem ac Pœnos.	311.C
	Annibalis ad suos aduersus P. Scipionem.	312.K
	Cn. Lentuli Tribuni militum ad L. Paulum Aemylium consulem ad quærendam fugam salutem in Cannensi clade.	346.G
	L. Aemylij consulis ad Cn. Lentulum de vrbe munienda.	ibid.H
	P. Sempronij Tuditani Tribuni militum ad suos, qui ex clade Cannensi euaserant, vt per confertos hostes ferro atq; audacia iter facerent.	346.K
	L. Pinarij præfecti præsidij Romanorum Aennæ ad suos, ad vlciscendam aut virandam prodicionem.	398.K
	L. Martij Septimij Imperatoris ad milites, vt irrumperent in Asdrubalis exercitum ad vindicandam Scipionum mortem.	428.F
	Ad bellum in Iberum transferendum, P. Scipionis ad veteres milites patris patriusq;.	473.C
	Ad oppugnationem Carthaginis nouæ, Scipionis ad milites.	454.K
	Porcij Catonis ad suos, vt imperium quod citra Iberum amiserant Romani, armis & virtute recuperarent.	627.B
	Frigida T. Quintij ad suos, ad obsidionem Lacedæmonis.	635.D
	Acilij consulis ad suos contra Antiochum.	676.F
	Rhodiiorum in senatu, cum petitione præmiorum, victo Antiocho à L. Scipione, adiuantibus ipsis Rhodijs.	711.E
	Cn. Manlij consulis ad suos aduersus Gallogræcos, quod Antiocho contra Rom. auxiliū præbuisſent.	722.K
	Persei Macedoniae regis de spe victoriae contra Romanos.	833.K
	M. Furij Camilli ad populum Romanum contra Tribunos plebis, ne relictis ruinis Romæ in aliam urbem Veios transmigrarent.	163.D
Dehortatio	M. Valerij Coruini Dictatoris à pugna contra patriam, ad coniuratores & facinorosos milites.	214.H
	Pacuij Calauij Campani ab interficiendo Annibale, ad filium.	356.K
	Vibij Virij ad Campanos, ne se Romanis dederent.	438.H

TABVLA CONCIONVM ET

	Metij Suffetij ducis Albanorum, ad Tullum Hostilium regem Romanorum, de pace componenda inter Romanos & Albanos.	15.E
	Tulli Romanorum regis ad suos de prodicione Metij Suffetij.	19.D
	Legatorum Valerij & Horatij ad postulata plebis, que Decemuirorum culpa in Sacrum montem fecerant, quod ij finito imperij tempore abire magistratu recusarent.	97.C
	Appij Dictatoris in abdicatione decemuiratus.	98.K
	M. Duillij Trib. plebis, ad spem libertatis post supplicium de Decemuiris sumptum.	100.H
	Camilli ad Senatores Tusculanorum, de mittendis Romam pro pace legatis.	180.I
	Q. Cincinnati Dictatoris, ad Aulum Sempronium magistrum equitum, de belli ratione, aduersus Prænestinos.	181.E
	Camilli Dictatoris ad Quirites, de intercessione Tribunorum pleb.	186.E
	Rom. ad Campanos, ne arma aduersus Samnites capiant, cum responsione legatorum Campanorum.	206.K. 208.F
	Furij Camilli ad patres de Latinis subiugatis, & quonam modo perpetua pace quietos obtineant.	224.H
	Sp. Posthumij consulis, qui sub iugum missus erat apud Caudinas furcas, in Senatu de pace ad Caudium facta.	243.B
	A. Cornelij Aruinae fœcialis, ad Samnites in deditioe sponforum pacis.	244.K
	Annibalis ad Hispanos milites de transferendo bello.	303.C
	Fabij Max. Cunctatoris ad Aemiliū cos. de Varrone & ratione pugnandi cum hoste.	341.E
	Maharbalis præfecti militum ad Annibalem victorem, vt victoria sua vteretur, cum responsione Annibalis.	347.B
	Perolla Campani ad Pacuuium Calauium patrem de interficiendo Annibale, cum dehortatione patris à facinore.	356.K
Monitio	Annibalis ad suos, aduersus Claudium Marcellum.	470.F
	P. Scipionis ad Masanissam regem Masufelorum, qui Sophonisbam vxorem Syphacis, Numidarum regis, filiam Afrubalis, captam adamabat.	549.A
	T. Quintij Flaminij in conuentu Græciæ de bello Nabidi Tyranno inferendo, propter Argos nobiliss. Græciæ ciuitatem, ab eo occupatam.	630.H
	P. Sulpitij legati Romani ad Minionem principem amicorum Antiochi fugietis, quod detrectaret cum legatis colloquium.	652.K
	T. Quintij de Zacyntho insula ad Acheos, quam suæ ditionis esse contendebant.	681.E
	T. Quintij ad Marcum Attilium consulem pro Aetolis.	682.I
	T. Quintij ad Aetolorum principes de reconciliatione cum Rom.	ibid.K
	Eumenis regis ad L. Aemilium prætorem, ne pacem cum Antiocho, nisi ex auctoritate Senatus, & iussu populi Romani, perageret.	695.E
	Scipionis ad petitionem Heraclidis legati Antiochi de pace.	703.B
	Scipionis ad petitionem Zeusi legati regis Antiochi de pacis condit.	707.C
	P. Scipionis Africani rei peculatus, ad Quirites de rebus suis gestis.	740.G
	Eumenis regis in senatu de Perseo rege Macedonum.	813.A
	P. Licinij Calui ad populum, vt delatum sibi vltro honorẽ Tribunitiæ potestatis, petenti filio mandarent.	146.K
	Legatorum Faliscorum Falerios Romanis deditum in Senatu.	152.G
	Pacis per Legatos Tusculanorum in senatu.	180.I
	Sexti Tullij ad Dictatorem, vt militibus pugnandi faceret potestatem.	197.C
	Auxilij per legatos Campanorum in Senatu aduersus Samnites.	206.K
	Annij Setini prætoris Latinorum ad p. c. vt alter consul ex Latinis fieret.	218.H
	Q. Fabij Maximi consulis designati ad populum, vt sibi liceret Publium Decium virum moderatum & concordem collegam subrogare.	277.D
Petitio	Minutij magistri equitum, ad Fabium Dictatorem, dum castra coniungit.	337.E
	Sophonisbæ vxoris Syphacis ad Masanissam, ne eam in cuiusquam Romani superbum ac crudele arbitrium venire sineret.	547.A
	Annibalis ad Antiochum, vt se inter primos amicos haberet aduersus Romanos, contra quos sex & triginta annos militauerat.	653.E
	Pacis per Zeusim legatum Antiochi regis ad Romanos.	707.B
	Præmiorum Eumenis regis in Senatu pro impensis atque laboribus in bella Romanorum exhaustis, aduersus Antiochum.	710.I
	Romuli ad Iouem Statorem, vt Romanis aduersus Sabinos opem ferat.	9.E
	Q. Fabij præfecti vrbis ad Trib. pleb. ne Quinquaginta legibus de imperio consulari scribendis crearentur.	76.F
Precatio	Virginij ad milites, quibus honorem sibi delatum recusauit.	95.E
	Camilli Dictatoris ad Apollinem & Iunonem in oppugnatione Veiorum.	148.G
	P. Decij consulis quum se pro legionibus Rom. deuouit in bello Latinorum, qui postea morte sua Romanis victoriam restituit.	221.C
	Aristheni prætoris Achæorum ad T. Quintium, vt ab Nabide tyranno Argos vetustissimam Græciæ ciuitatem recuperet.	631.A
	Romuli	

ORATIONVM LIVIANARVM.

	Romuli ad Iouem Feretrium in oblatione spoliolorum, & dedicatione templi.	8.H
Grat. act.	Saguntinorum ad P. C. in Senatu, cum gratulatione ob victoriam.	513.C
Reconcil.	Inter Romanos & Albanos per Metium Suffetium.	15.E
Denui.	C. Mutij Scauolæ Romani ad Porfenam Clufinum regem.	44.I
Congra.	Papyrij Dictatoris ad populum, de absoluteione Q. Fabij magistri equitum, qui contra e-	
	dictum suum pugnauerat.	235.B
	Syracusanorum ad Marcellum de cæde satellitum Annibalis, qui oppressas tenebant Sy-	
	racufas, & de reconciliatione cum Romanis.	422.K
Cõmen.	Eumenis regis Attali, de victoria Romanorum cõtra Antiochum, cum petitione præ-	
	miorum, pro impensis atq; laboribus belli.	710.I
	P. Scipionis ad Luceium Celtiberorum principem, in reddenda ei sponfa.	460.F
	Spurij Ligustini centurionis ad Quirites, cum postulatione, vt sibi ordinem meritis suis	
	dignum assignarent, in bello Macedonico.	821.E
Laudat.	Annibalis ad Scipionem, cum petitione pacis.	557.C
	Philippi Macedonia regis ad Antigonom regem, quem dignum regno suo Macedonico	
	iudicabat, filium Persea patricidam exhæredans.	794.H
Vitupe.	A. Virginij ad plebem, de Cæsonis arrogancia.	77.B
	Camilli in Ludimagistram Faliscorum, qui pueros extra urbem, iustus, exercendiq; spe-	
	cie, in castra eius, quum urbem obsideret, perduxerat.	152.F
	Posthumij consulis ad populum, in scedum Bacchanalium ritum, cum solenni compre-	
	catione Deorum.	750.G
	L. Quintij Cincinnati consulis ad populum contra A. Virginium.	80.I
	A. Virginij aduersus Appium reum.	98.H
	L. Sextij Trib. pleb. in M. Posthumium Trib. militum ad populum.	132.F
	T. Manlij consulis aduersus T. Manlium filium, quem securi percussit, quod bello Lati-	
	no ipse iniustu in hostem pugnasset.	220.F
Accusat.	Seu recriminatio C. Mænij Dictatoris, in quosdam nobiles, qui cum ambitus accusabãt,	
	ne causam dicerent quum postularentur.	253.E
	P. Sempronij Tribuni pleb. contra App. Claudium, qui se intra legitimum tempus, scili-	
	cet octodecim mensium, censura abdicare nolebat.	275.C
	Hannonis contra Carthaginenses, de scedere rupto cum Romanis per Annibalem, quæ	
	authorem culpæ & reum criminis deposcebant legati Rom.	299.A
	P. Scipionis in seditiosos milites, qui eo absente Tribunos e castris eiecerant, & imperij	
	summam ad principes seditionis detulerant.	506.K
	Legatorum Philippi Macedonum regis in concilio Aetolorum aduersus Romanos, cū	
	dissuasione, ne Aetoli pro illis starent.	578.I
Lucij Furij Purpurionis & Pauli Aemylij contra Cn. Manlium, ne triumphus ei decerne-		
retur.	736.I	
Persei Philippi Macedonis filij in Demetrium fratrem parricidij reum.	773.D	
Q. Martij legati Rom. in Persea regem Macedonum de rupto scedere.	824.H	
M. Manlij Capitolini ad Cornelium Cossum Dictatorem & Patres.	174.F	
Spurij Posthumij contra Tribunos pleb. qui deditionem factam cum Samnitibus ad		
furcas Caudinas impediebant.	243.E	
Suasoria Hannonis ad Carthaginenses, vt læticia vana putetur, quæ allata erat ex victo-		
ria Annibalis contra Romanos ad Cannas.	358.I	
Legatorum militum, qui ex Cannensi clade superfuerant, ad M. Marcellum de ignomi-		
nia sibi à Senatu illata, cum petitione melioris conditionis.	407.E	
Seu recriminatio M. Marcelli aduersus legatos Syracusanorum, qui de iniurijs sibi ab eo		
factis conquererentur.	448.K	
Cornelij Scipionis consulis contra Q. Fabium Maximum, qui dissuadebat, ne P. Scipio-		
ni Africa prouincia decerneretur.	516.I	
Defensio	Cū recriminatione Annibalis ad Carthaginenses, qui eum reprehenderant, quod risif-	
	set in communi fetu.	565.E
	Legatorum Rom. in concilio Aetolorum aduersus Philippum, cum suasio, vt Aetoli	
	maneat in amicitia atq; societate populi Rom.	579.D
	Philippi regis ad ea quæ Aetoli aliq; postulauerant.	605.C.D
	Nabidis tyranni Argiuorum ad T. Quintium in conuentu Græciæ.	633.E
	Cn. Manlij consulis aduersus L. Furium & Paulum Aemylium, qui intercesserant, ne tri-	
	umphus sibi de bello contra Gallogræcos decerneretur.	737.D
	Criminum obiectorum Achæis ab Lacedæmonijs, per Lycortam eorum prætorem, a-	
	pud Appium Claudium principem legatorum Romanorum.	760.F
Demetrii Philippi regis filij parricidij rei contra fratrem Persea.	775.A	
Arconis fratris Xenarchi prætoris Achæorum, pro Perseo Macedonum rege contra Cal-		
licratem, qui nullam societatem cum eo iungendam suadebat.	806.G	
Persei Macedonum regis ad Q. Martium legatum Rom.	824.K	

TABVLA CONC. ET ORAT. LIV.

Defectio	L. Aemilij Pauli consulis, de cunctatione suæ profectiois in Macedoniam, cum admonitione ad populum, ne rumores alant de bello, sed loquacitatem suam contineant, quòd hæc magna impedimenta res gerentibus sint.	856.I
		L. Aemilij Pauli ad milites, qua dilatæ pugnæ rationem reddit.
Excusatio	Scipionis ad petitionem Annibalis, de pacis conditionibus.	558.K
Exprobratio	P. Horatij ad populum Romi, pro filio perduellionis reo.	18.I
	Himilconis Barchinæ factionis viri, in Hannonem, qui Carthaginienfes accusabat foederis rupti cum Romanis per Annibalem.	358.I
Inuectiua	L. Quintij Cincinnati, contra Patrum licentiam in magistrat. creandis.	81.D
	Caij Pontij Samnitium Imperatoris contra intolerabilem superbiam inhumanitatēq; Romanorum, cum suafione ad iustum bellum.	239.A
	Caij Pontij Samnitium regis ad foeciale Rom. in deditioe Consulium, Præfectorum, Quæstorum, Trib. mil. sponforum pacis Caudinæ.	245.A
	M. Ruffi Minutij Magistri equitum in Q. Fabium Dictatorem, de cunctatione & socordia contra Annibalem, Sinuessam Romanorum coloniam ante oculos eorum oppugnãtem.	329.E
	T. Quintij in Nabidem, Argiuorum tyrannum, quòd socios Romanorum pro hostibus habuerit, & cum hostibus aduersum Rom. se coniunxerit.	634.I
Expostulatio	Veturizæ ad Coriolanum filium Romanis bellum inferentem pro Volscis.	58.H
	Minionis principis amicorum Antiochi, ad legatos Romanos.	652.I
	Rhodiolorum legatorum in Senatu, cum purgatione obiectorum criminum.	814.H
Purgatio	Publij Valerij Publicolæ consulis ad populum, de affectatione regni.	41.C
	Cum insimulatione vnus Carthaginensium ad legatos Romanorum quonam consilio Annibal Saguntum oppugnauerat.	302.G
Querela	Ac lamentatio Lucretiæ ad virum, patrem, & amicos, de violatione.	36.F
	P. Valerij Publicolæ consulis ad Trib. omnemq; plebem, contra Ap. Herdoniũ, qui cum exulibus seruicq; arcem Rom. nocte occupauerat.	79.B
	Seu conuictio grauis cum exhortatione T. Quintij Capitolini, quartum consulis, ad Quirites, de discordijs ciuium.	104.H
	Perollæ Campani ad Pacuuium patrem, quòd ter patriam prodidisset.	357.B
	Magij Decij ad circumfusam Campanorum multitudinẽ, dum iussu Annibalis victus, ad mortem raperetur.	357.D
	Samnitium legatorum ad Annibalem, vt sibi ferret opem aduersus Rom.	374.K
	Locrensium legatorum in senatu contra Q. Pleminium præfectum militum Romanorum de atrocibus iniurijs sibi ab eo & militibus suis illatis.	528.K
	Philippi Macedonis ad legatos Romanorum.	756.F
	Philippi Macedonis de sua, liberorumq; infelici conditione.	773.A
	Callicratis Achæi aduersus Perseum Macedonum regem.	805.C
	L. Aemilij Pauli de insigni sua calamitate, & de suo triumpho, qui fuit veluti spectaculũ & ludibrium casuum humanorum.	889.C
Obiurgatio	Volscianorum ad legatos Romanorum, qui post Saguntinam cladem postulabant, vt contra Pœnos in fide & societate pop. Rom. starent.	302.K
	M. Marcelli ad suos, quòd eodem terrore castra deseruerant, quo pugnam omiserant, quam Annibal detrectabat.	469.C
	Aristheni prætoris Achæorum in eos, quòd in concilio eorum ad mandata legatorum Romanorum obmutescerent.	597.E
	L. Aemilij Pauli ad Perseum regem Macedonum, quòd se Romanis permisisset, cum ad monitione ad suos, de mutatione rerum humanarum.	872.H
Deprecatio	L. Virginij ad milites, qua magistratum Decemuiratus ad se vltro delatum, cum honesta sui excusatione recusauit.	95.E
	T. Manlij consulis ad legatos Latinorum, qui ab Senatu postulauerant, vt alter consul ex Latinis fieret, & Senatus partem acciperent.	218.I
Commisatio	Icilij aduersus Appij decemviri decretum, ne Virginia eius sponsa, cuius stuprandæ cupido illum ceperat, extra domum paternam maneret.	92.K
	L. Virginij patris aduersus Appium Claudium pro Virginia filia.	93.E
	Cornelij Cossi Dictatoris in M. Manlium Capitolinum, quòd largitionibus populum concitaret aduersum Patres.	174.F
	Q. Fabij Dictatoris de temeritate Ruffi Minutij, magistri equitum.	337.C
	P. Cornelij Scipionis in Cæcilium Metellum, & alios nobiles iuuenes Rom. qui de Italia deferenda consilium inibant, ob metum Annibalis.	310.B
T. Gracchi ad milites de mulcta seruorum, qui pugnam detractauerant.	387.C	

C. Iunij Trib. pleb. cum Tempanio equite, de Sempronio consule, qui fecit castra de-
 ruerat in bello contra Volscos. 127. B
 M. Manlij Capitolini ad Deos, quum in vincula ob seditionem duceretur. 174. H
 L. Papyrij Dictatoris contra Fabium Maximum magistrum equitum, quod aduersus edi-
 ctum suum pugnaisset contra Samnites. 233. K
 Philippi regis, & T. Quintij consulis, de pacis conditionibus. 604. D
 T. Sempronij praetoris, ad L. Aemylum legatum, de rebus in Hispania gestis. 881. C

F I N I S.

QVONIAM EX AGNATIONIBVS FAMILIAE

RVM MAGNA SAEPENVERO DIFFICVLITAS IN HISTO-
RIIS, ET MAXIME LIVIANIS, ORIRI SOLET, PLACVIT HAEC

*paucula addere ex Commentarijs, Eliae Veneti Antonij, quos in Eutro-
pium ad G. Guarentam scripsit.*

P. CORNELII SCIPIONIS AEMYLIANI AFRICANI POSTERIO-

RIS, IUNIORIS, MINORISVE QVI DELEVIT CARTHAGINEM,

tertium bellum Punicum confecit, Numantiam excidit, genus.

Avus { Naturalis, L. Aemilius Paulus, quem ad Cannas consulem cecidit Annibal.
 Adoptione, P. Cornelius Scipio Africanus superior, qui contra Annibalem secundum bel-
 lum Punicum confecit.

Amita—Aemylia, superioris Africani Scipionis vxor, filia L. Aemylj supradicti.

Pater { Naturalis, L. Paulus Aemilius Macedonicus, illius ad Cannas caesi filius. Hoc Liuius, Pater-
 culus, Plutarchus.
 Adoptione, P. Cornelius Scipio (Gneus pro Publico appellatur apud Valerium lib. 4. cap. 5.)
 superioris Africani filius, authore Cicerone de Senectute, & de claris Oratoribus, Pater-
 culo, L. Anneo, & alijs.

Mater—Naturalis, Papiria filia Mnasonis viri consularis, Plutarchus in Paulo Aemyljo.

Vxor—Sempronia, filia Tyberij Sempronij Gracchi, & Corneliae minoris natu filiae Scipionis Afri-
 cani superioris, & soror Tyberij & Caij Gracchorum seditionis illorum. Plutarchus
 in Gracchis, Liuius, Valerius.

Frater—Naturalis, maior natu Q. Fabius Maximus etiam adoptatus in familiam Fabiorum.

Sororum { Alteram M. Catonis filius.
 Alteram Aelius Tubero duxit, Plutarchus in Paulo Aemyljo.

L. M. PORCII CATONIS GENERE TVSCVLANI, ORATORIS

ET CENSORIS, QVI CONSVL FVIT ANNO VRBIS DLIX. ET CONTRA NA-

scam censuit evertendam Carthaginem, sub cuius tertij belli Punicij initium mortuus est, L. Martio, M. Manlij

C O S S. annos natus LXXXV. (Paterculus lib. 1. & Cicero de Clar. Orat. ad vrbis annum DCCV. qui scri-

pse de Agricultura, Orationes, Origines, quique disputat de Senectute

apud Ciceronem. Filij fuerunt:

<i>Ex prioris vxore.</i>		<i>Ex altera vxore.</i>	
M. Porcius Cato maior natu, qui Praetor designatus pa- tre viuo decessit, & libros de iuris disciplina reliquit, cuius filius fuit:	M. Porcius Cato, cognomento Salonianus à patre matris suae, lon- gè minor natu, cuius filij duo fuerunt.	L. Porcius Cato, &	M. Porcius Cato. Hic Tribunus plebis fuit, & petens praeturam, mor- tem obiit, cuius filius fuit
M. Porcius Cato, qui, orator satis vehemens, multas ora- tiones ad exemplum aui scri- pras reliquit: C O S. cum Q. Martio rege fuit, anno vr- bis 636. quo anno in Africa obiit, cuius filius maior na- tu fuit,	M. Porcius Cato Praetorius, què in eius vita & laudibus Marcus Tul- lius pronepotem Catonis Censorij dixit: qui bello ciuili Pompeij & Caesaris, se Vticae in Africa interemit anno aetatis quadragesi- mo octauo secundum Plutarchum, seu quadragesimo nono, vè habet Liuiana epitome: seu quinquagesimo, vt Appianus Lati- nus, & vrbis DCCVIII. cuius	Frater	Sorores
M. Porcius Cato, is, qui Aedi- lis Curulis & Pr. in Gallia Narbonensi vita functus est.	Capio.	Seruilia, mater M. Porcia vxor e-	Filia: Porcia vxor e-
		Bruti, & Porcia, que iusdem M. Bru-	Bruto in Philippo pre-
		nupsit L. Domitio. ti.	lio fortiter occubuit.
			Pater

C. Octaviani Caesaris Augusti Imperatoris genus.

Pater	{ Naturalis, C. Octavius. Adoptione, C. Julius Caesar, cuius nomina gessit.
Mater	— Accia, M. Accio Balbo, & Iulia sorore C. Iulij Caesaris genita, quæ apud Dionem <i>Alia</i> scribitur.
Sorores	{ Octavia maior, quam C. Marcello viro suo mortuo, duxit M. Antonius Triumvir, Plutarchus in Antonij vita. Octavia minor.
Vxores	{ Clodia Fulvia filia, M. Antonij eiusdem priuigna, quam dimisit intactam. Scribonia, cum qua fecit diuortium. Livia Drusilla, quæ Tiberij Neronis (qui fuit pater Tiberij Imperatoris) matrimonio prægnantem abduxit.
Priuigni per Liuiam Filia	{ Tiberius Nero post eum Imperator, quem adoptauit. Drusus Nero pater Germanici, de cuius genere sequens tabella.
Generi	— Iulia ex Scribonia vxore, hanc vnam habuit. { Marcellus Octaviæ maioris sororis filius, & eo mortuo. M. Agrippa, dimissa Marcella Octaviæ maioris filia, eoque mortuo M. Valerio, P. Sulpitio coss. (Dionysius lib. 54.) Tiberius Nero Imperator, Priuignus.
Nepotes ex iisdem Agrippa & Iulia	{ C. Cesar, } quos infantes adoptauit, vnde Cæsares dicti sunt, vt L. Cesar, } Tacitus lib. 1. Dionys. 54. Agrippa Posthumus, quem etiam adoptauit illis mortuis, sed postea abdicauit. Iulia, quam duxit L. Paulus Censoris filius. Agrippina, quam Germanico, de quo mox, collocauit. Suetonius in Augusto.

Germanici Caesaris, ad quem scribit Ouidius libros Fastorum.

Pater	{ Naturalis, Claudius Drusus Nero priuignus Octaviani Augusti, cui in castris contra Germanos mortuo Senatus cognomen Germanici & eius posteris decreuit. Suet. in Claudio. Adoptione, Tyberius Imperator patruus eius.
Mater	— Antonia iunior, M. Antonij triumviri & Octaviæ sororis, Octaviani Augusti filia. Plutarchus in Antonio.
Frater	{ Naturalis, Claudius Imperator. Adoptione, Drusus filius Tiberij Augusti, ita fratrem appellat Ouidius lib. 1. Fast.
Soror Vxor	— Liuilla. — Agrippina, M. Agrippæ & Iuliæ Octaviani Aug. filia. — Nero, non crudelis ille Imperator.
Liberi	{ Drusus. C. Caligula Imperator. Agrippina, mater Neronis Imperatoris. Drusilla, Liuiilla. Hæc ex Suetonio, Tacito, Dione, Eutropio, Victore, L. Flori Epitome in Liuium, & alijs.

DE MENSVRIS ET PONDERIBVS:
ROMANÆ LIQVORVM MENSVRÆ
 MAIORES IN MINORES DI-
 STRIBVTAE.

Auctor Dammas. opus vniuersi permissu

In primis sunt antiquæ numerorum notæ cognoscendæ.

I	1	significat vnum	IO	pro D.	500	quingenta
V	5	quinque	CIO	pro M.	1000	mille
X	10	decem	IOO		5000	quinque millia
L	50	quingenta	CCIOO		10000	decem millia
C	100	centum	IOOO		50000	quingenta millia
D	500	quingenta	CCCCIOOO		100000	centum millia
M	1000	mille	IOOOO		500000	quingenta millia
		Supra quingenta etiam his utebantur notis:	CCCCIOOOO		1000000	decies centena millia

Et hæc licet quantumuis multiplicare.

Omnes numeri, omnisc; summa harum notarum accessione crescunt & multiplicantur, detractio-
 ne decrescunt.

Prima nota I. si cui notæ præponatur, id est, à tergo ponatur, vnum detrahit, vt I X. nouem signi-
 ficat.

Linea transversa notis superposita, eas notas tot millia continere innuit, quot alioqui minores nu-
 meros contineret: velut exempli gratia, III. tria millia. VII. septē millia. X. decem millia, & eodem
 in reliquis modo.

Culeus igitur, vt hinc capiamus initium, capit Amphoras XX. Vrnas XL. Congios CLX. Sextarios
 DCCCLX. Heminas MDCCCXX. quartarios III. DCCCLX. Acetabula VII. DCLXXX. cy-
 athos XI. DXX. Ligulas XLVII. XXX.

Amphora capit vrnas II. congios VIII. sextarios XLVIII. heminas XCVI. quartarios CXCII. acetabula
 CCCXXXIII. cyathos DLXXVI. ligulas MCCCIII.

Vrna capit cōgios III. sextarios XXIII. heminas XLVIII. quartarios XCVI. acetabula CXCII. cyathos
 CCLXXXVIII. ligulas MCLII.

Congius capit sextarios VII. heminas XII. quartarios XXIII. acetabula XLVIII. cyathos LXXII. ligulas
 CCLXXX.

Sextarius capit heminas II. quartarios III. acetabula VIII. cyathos XII. ligulas XLVIII.

Hemina, quartarios duos, acetabula quatuor, cyathos sex, ligulas XXIII.

Quartarius, acetabula duo, cyathos tres, ligulas XII.

Acetabulum, cyathum cum dimidio, ligulas VI.

Cyathus pligulas siue cochlearia III.

LIBRA quoque, cum mensura est, capit vncias XII.

Ligula, drachmas III. & scriptulum vnum.

Cyathus sescuntiam, drachmam & scriptulum.

Acetabulum, vncias II. cum dimidia.

Quartarius, V.

Hemina, vn. IX.

Sextarius, vn. XX.

Congius, libras X.

Vrna, libras XL.

Amphora, libras LXXX.

Culeus, libras MDC.

ROMANÆ ARIDORVM MENSVRÆ.

Modius capit duos semodios, acetabula CXXVIII. cyathos CXCII. ligulas DCLXVIII. sextarios XVI.
 heminas XXXII.

Semodius, sextarios VIII. heminas XVI. acetabula LXIII. cyathos XCVI. ligulas CCLXXXIII.

Sextarius, heminas duas, & reliqua, vt in liquidis.

Hemina, acetabula III.

Acetabulum, sescuicyathum.

Cyathus, ligulas III.

LIBRA quoque cum mensura est, in aridis vsi sunt veteres.

Modius continet libras XXVI. vncias VIII.

Semodius, libras XIII. vncias III.

Sextarius, vncias XX.

Hemina, vncias X.

D

Acetabu-

DE MENSVRIS ET PONDERIBVS.

Acetabulum, vncias duas cum dimidia.
Cyathus, fescunciam, drachmam, & scriptulum.
Ligula, drachmas III. & scriptulum vnum.

GRAECAE LIQVORVM MENSVRAE, MAIORES
IN MINORES DISTRIBUTAE.

Metretes, cadus, ceramius, idem. capit choas XII. sextarios LXXII. cotylas CXLIII. quartarios
CCCLXXXVIII. oxybapha DLXXVI. cyathos DCCCLXIII. conchas MDCCXXVIII. mystra
MMMCCCLVI. chemas IIII. CCCXX. cochlearia VIII. DCXI.
Chus, siue choeus, Romanis congius, capit sextarios VI. cotylas XII. quartarios XXIII. oxybapha
XLVIII. cyathos LXVII. conchas CXLIII. mystra CCLXXXVIII. chemas CCLX. cochlearia
DCXX.
Sextarius, capit cotylas II. quartarios III. oxybapha VIII. cyathos XII. conchas XXIII. mystra XLVIII.
chemas LX. cochlearia CXX.
Cotyla, & hemina, & tryblion, capit quartarios II. oxybapha IIII. cyathos VI. conchas XII. mystra
XXIII. chemas XXX. cochlearia LX.
Quartarius, capit oxybapha duo, cyathos tres, conchas VI. mystra XII. chemas XV. cochlearia XXX.
Oxybaphum, siue acetabulum, capit fescquicyathum, conchas III. mystra VI. chemas VII. cum dimi-
dia, cochlearia XV.
Cyathus, capit conchas duas, mystra quatuor, chemas quinq;, cochlearia decem.
Concha, capit mystra duo, chemas duas, cum dimidia, cochlearia quinq;.
Mystrum, capit chemen vnam, & ipsius partem quartam, cochlearia duo, cum dimidio.
Cheme, capit cochlearia duo.
Cochlearium, minima mensura est.
Concha duplex fuit, maior & minor: maior, aequalis fuit oxybapho: minor, fescquicyathum capit.
Mystrum quoq; maius, decimasexta pars cotyles est: pendet drachmas tres cum dimidia, & quartam
drachmae partem: minus vero, vicesima secunda cotyles pars, pendet drachmas duas, scriptula duo,
siliquam vnam, & grani vndecimas quatuor.
Cheme item duplex: maior, cotylas pars vigesima, pendet drachmas tres: minor, eiusdem cotyles
pars trigesima, pendet drachmas duas.
Ligulae siue cochlearia item varia fuere: alia maiora, alia minora, sed nullum eò quòd nos supra no-
tauimus, maius. minimum, XXIII. aut etiam trigesima est cyathi pars, mediocre decima.

DE IISDEM MENSVRIS, CVM PER VNCIAS
ET LIBRAS AESTIMANTVR.

Metretes, capit libras CVIII.
Chus, libras nouem.
Sextarius, libram cum semisse.
Cotyle, vncias nouem.
Quartarius, vncias quatuor cum dimidia.
Oxybaphum, vncias duas, drachmas duas.
Cyathus, fescunciam.
Concha, drachmas sex.
Mystrum, drachmas tres.
Cheme, drachmas duas, scriptulum vnum, grana quatuor, & quintas grani quatuor.
Cochlearum, drachmam vnam, scriptulum dimidium, grana duo, & duas eiusdem quintas.

GRAECAE ARIDORVM MENSVRAE, VT IN
ALIIS FECIMVS.

Medimnus, capit choenices XLVIII. sextarios LXXII. cotylas CXLIII. oxybapha DLXXVI. cyathos
DCCCLXIII. cochlearia VIII. DCXL.
Choenix, capit fescquisextarium, cotylas tres, oxybapha duodecim, cyathos octodecim, cochlearia
centum octuaginta.
Sextarius, capit cotylas duas, oxybapha octo, cyathos duodecim, cochlearia CXX.
Cotyle, capit oxybapha quatuor, cyathos sex, cochlearia sexaginta.
Oxybaphon, capit fescquicyathum, cochlearia quindecim.
Cyathus, capit cochlearia decem.

RUSTICAE

DE MENSURIS ET PONDERIBVS.
RVSTICAE MENSURAE GRAECORVM, IN LIQVI-

DIS TANTVM.

Metretes, continet amphoras duas, choas VIII. cotylas CXXVI. oxybapha CCLXXXIII. cyathos
DLXXVI. myftra MMCCIII.
Amphoreus, capit choas III. cotylas XLVIII. oxybapha CXCI. cyathos CCLXXXVIII. myftra MCLII.
Chus, capit cotylas XII. oxybapha XLVIII. cyathos LXXII. myftra CCLXXXVIII.
Cotyle, capit oxybapha quatuor, cyathos VI. myftra XXXIII.
Oxybaphon, capit fefquicyathum, myftra VI.
Cyathus, capit myftra quatuor.

EADEM MENSURAE PER VNCIAM ET LIBRAM.

Metretes, continet libras CVIII.
Amphoreus, libras LIII.
Chus, libras XIII. cum dimidia.
Cotyle, libram, & fefcuntiam.
Oxybaphon, vncias tres, & drachmas tres.
Cyathus, vncias duas, & drachmas duas.
Myftrum, drachmas quatuor, cum dimidia.

RVSTICAE MENSURAE GRAECORVM, IN ARIDIS RE-
BVS, EADEM RATIONE.

Medimnū, capit modios Romanos VI. femimedimna duo, tertiaros tres, sextarios VI. femifextarios
XII. femiduodecimas viginti quatuor, choenicos quadraginta octo, cotylas centum quadraginta
quatuor, oxybapha, DLXXVI. cyathos DCCCLXIII. myftra III. CCCCLVI.
Semimedimnum, capit tertiarium cum dimidio, sextarios tres, femifext. VI. femiduodecimas XII.
choenicas viginti quatuor, cotylas LXXII. oxybapha CCLXXXVIII. cyathos CCCCXXXII. myftra
MDCXXXVIII.
Tertarius medimni, capit fext. duos, femifext. quatuor, femiduodecim. octo, choenicas XVI. cotylas
quadraginta octo: oxybapha CXCI. cyathos CCLXXXVIII. myftra MCLII.
Sextarius hic, capit femifext. duos femiduod. quatuor, choenicas octo, cotyl. viginti quatuor, oxyba-
pha XCVI. cyathos CXLIIII. myftra DLXXVI.
Semifextarius, capit femiduod. duos, choenicas quatuor, cotylas duodecim, oxybapha quadraginta
octo, cyathos LXXII. myftra centum octoginta octo.
Semiduodecima medimni pars, capit choenicas duos, cotyl. XI. oxyc. viginti quatuor, cyathos
XXXVI. myftra centum quadraginta quatuor.
Choenix, capit cotylas tres, oxybapha XII. cyat. XVIII. myftra LXII.
Cotyle, capit oxybapha quatuor, cyath. VI. myftra viginti quatuor.
Oxybaphon, capit fefquicyathum, myftra VI.
Cyathus, capit myftra quatuor.

PONDERVM VARIETAS PRO RERVM GENERI-
BVS, QVAS METIMVR.

Sed in his omnibus mensuris habenda est ratio rerum, quas metiri volumus. Nam vinū oleo nona
parte grauius est, & mel vino tertia ferè parte. Aqua proximè ad vinum pondere accedit: & in his
quæ puriora sunt impuris & fœculentis sunt leuiora. In aridis etiam hordeum grauius est auena,
far hordeo, triticum farre, quin etiã triticum tritico grauius reperitur, atq; item in alijs. Id quod
exemplo declaramus, primùm de Romanis, deinde de Græcis.

Culeus igitur oleo plenus, pendet libras MCCCXXXIII. & vncias quatuor. Culeus vino plenus, pen-
det libras MCCCCLXXXI. vncias V. drachmas VI. filiquas quatuor. Culeus mellis pendet libras
MCCCXXII. vncias duas, drachmas V. scriptulum vnum.

Ligula plena oleo, pendet drachmas duas, scriptula item duo, filiquas duas. Ligula vini, pēdet drach-
mas tres, filiquam vnam, grana duo, & duas nonas grani. Ligula mellis pēdet drachmas quatuor,
cum dimidia, filiquas duas, granum vnum, & tertiam grani partem.

ATTICAE MENSURAE, QUIBUS ET MEDICI SVNT

VSI INTERDVIM.

Metretes, oleo plena, pendet, libras CX. vini, libras C. mellis, C L.
Cyathus olei, pēdet vnciã vnam, drachmas duas: vini, vnciã vnã, drachmas tres, filiquas duas, mellis
vncias duas & scriptula duo. Ex his facilè quibus proportione potest & alias mensuras æstimare.

CAELII SECVNDI CVRIONIS

GEORGICAE IDEST RVSTICAE MENSVRAE.

Metretes, idem est hīc cum Attico cum omnibus.

Amphoreus olei, pendet libras XLV. vini L. mellis LXXV.

Chus olei, pendet libras XI. & vncias tres: vini, libras XII. cum dimidia. mellis, XVIII. & vncias IX.

Cotyle olei, pendet vncias IX. & drachmas duas: vini libram vnam, & drachmas quatuor: mellis sef. quilibram, & drachmas VI.

Oxybaphum olei, pendet vncias II. drachmas VI. cum dimidia: vini, vncias tres, & drachmam vnam: mellis, vncias quatuor. & drachmas V. cum dimidia.

Cyathus olei, pendet vnciam vnam, drachmas VII. vini, vncias II. & scriptula II. mellis, vncias III. drachmam vnam.

ET HAE MENSVRAE MEDICIS MAXIME FVE-

R V N T I N V S V.

Cotyle olei proportione super tertia ad Atticam, pendet vncias X. vini, vncias vndecim, scriptula II. obolum vnum siliquam, vnam mellis, libram vnam, vncias III. drachmas V. scriptulum vnum.

Oxybaphum olei, pendet vncias V. vini, vncias V. cum dimidia, scriptulum vnum, siliquas duas: mellis vncias VIII. drachmas duas, scriptula duo.

Cyathus olei pendet vnciam vnam, drachmas V. scriptulum vnum: vini, vnciam vnam, drachmas sex, scriptula duo, siliquas duas, grana duo, & duas tertias grani: mellis, vncias duas, drachmas VI. obolum vnum, siliquam vnam.

Mystum olei pendet drachmas tres, scriptulum vnum: vini drachmas III. scriptula II. grana II. & duas grani tertias: mellis, drachmas V. cum dimidia, siliquam vnam.

Cochlearium olei pendet drachmam vnam, scriptula II. vini, drachmam vnam, scriptula II. obolum vnum, granum vnum, & grani tertiam partem: mellis, drachmas II. scriptula II. siliquam vnam.

In aridis vix aliquid certi statui potest: nisi quod modius leuissimi tritici p̄det libras x x. grauissimi, libras xxvii. Sal cum metallis comparatur.

DE P O N D E R I B V S R O M A N I S.

Libra, quæ & pondo, & as dicitur, siue assis, inter minora pondera maximum est, inter maiora minimum, continet vncias xii. Fuit autem libra Romana aliquanto maior quàm mina Attica, vt ex drachma intelligi potest.

Libra, & pondo, omnia maiora pondera confecerunt Romani: nisi quod interdum à libra libralis quod vnus est libra, dixerunt. Item bilibris, trilibris, quadrilibris, duarum trium & quatuor librarum.

A pondus, dupondius, à duobus ponderibus, quod vnum pondus assipondium dicebatur, id ideo, quod As erat libræ pondus, Er centum pondium, centum librarum.

A pondo quoq; & duapondo, & trepondo, id est tria pondo, facta à veteribus sunt.

Pondo igitur si solum ponitur, libram notat: si alteri adijcitur ponderis vocabulo, pondus simpliciter significat: vt in his, pondo vncia, pondo semuncia: vt à libra & vncia & alijs, cum mensuræ sunt, distinguatur.

Libræ partes sunt: vncia, per se: sextans, duæ vnciae, quadrans, tres: triens, quatuor: quincunx, quinque: semis, sex, quæ etiam felibra dicitur: septunx, septem: bes, octo: dodrans, nouem: dextans, decem: deunx vndecim.

Libra in æquas partes sic diuiditur, in semisses II. trientes III. quadrantes IIII. sextantes V. I. sescuncias VIII. vncias XII.

In partes impares hoc modo: In deuncem, & vnciam: in dextantem, & sextantem: in dodrantem, & quadrantem: in bessem, & trientem: in septuncem, & quincuncem.

Rursus libra, in alia minora pondera, in has æquales diuiditur partes: in semuncias x xii. duellas x xvi. siclicos xlviii. sextulas Lxxxi. denarios Lxxxiii. victoriatos CLXVIII. scriptula CCLXXXVIII.

Selibra, siue semis, diuiditur in quadrantes II. sextantes III. sescuncias IIII. vncias VI. semuncias XII. duellas xviii. siclicos xxi. sextulas xxxvi. denarios xlii. victoriatos LXXXIII. scriptula CXLIII.

Alia libræ partes, ex vnciæ diuisione colliguntur.

V N C I A scatur in semuncias II. duellas I. I. siclicos III. sextulas VI. denarios VII. victoriatos xiiii. scriptula xxiiii.

Semuncia in duellam cū dimidia, siclicos II. sextulas III. denarios III. cum dimidio, victoriatos VII. scriptula XII.

Duella in Sicilicum vnū, & eius tertiā: in sextulas II. denarios II. & eius tertiam: victoriatos quatuor, cum dimidio, & tertiam dimidij: scriptula VIII.

Sicilicus, in denarium cum dimidio, & eius quartam, victoriatos III. cum dimidio, scriptula VI.

Sextula

DE MENSURIS ET PONDERIBVS.

Sextula, in denarium, & sextam eius, victoriatos II. ac eius tertiam, scriptulos III.
Denarius in victoriatos II. scriptula III. & tres eius septimas, in sextantes sex, vt Corn. Celsus diuidit,
ne obolos Græcè dicat, nam in totidem obolos drachma distribuitur.
Victoriatos, in scriptulum vnum cum dimidio, & tres decimas quartas scriptuli.
Scriptulum hoc tempore, scrupulum alij, alij denarium vocant. Scriptuli partes ex ponderibus Græcorum intelliguntur.

DE ASSE, PRO PEDE.

Pes in spacijs & continuata quantitate, idem est quod As in ponderibus, vsq; sunt veteres Assæ & partibus eius, pro pede & eius partibus. Pes igitur diuiditur in vncias, siue pollices x. siue digitos xvi. Spatium Græco vocabulo dicitur mensura digitorum xii.
Palms digitorum III. Reliqua vocabula ex affis diuisione sunt petenda.
Eodem pacto iugerum metimur, & diuidimus, cuius minima pars, scrupulum dicitur, id est, pedes x. & longitudine & latitudine quadratum, vt Varro tradit.

DE PONDERIBVS GRAECORVM, PRAESERTIM ATTICORVM.

Talentum primum duplex fuit, minus & maius, siue paruum & magnum. Paruum continet minas LX. magnum LXXX. Itaq; cum talenta Liuius nominat, de magnis ferè, & quidem Atticis, intelligendum est. Fuerunt & alia Talenti genera, vt Babylonium, quod drachmis VII. valuit. Aegineu X. Syrium MD. Atticæ drachmæ aestimatione. Fuit & Euboicum, cuius meminit Liuius, quod penè idem cum Attico fuit. Sed paruum diuidamus, ex quo facile magnum poterit aestimari. Talentum igitur Atticum minus distribuitur in minas L. x. drachmas VI. obolos XXXVI. semiobolos LXXII. chalcos CCXVI. lepta MDVII.
Mina duplex quoq; fuit, vterus, quæ continebat drachmas septuaginta quinque, & noua Solonis, drachcentum, sed apud Liuium noua semper intelligitur. Mina igitur cõtinet drachmas centum, obolos DC. semiobolos MCC. chalcos, quos quidam æreola transferunt, IIIID. c. lepta, quæ minura vocant, XXV. c. c.
Drachma diuiditur in obolos VI. semiobolos XII. chalcos triginta sex, lepta CCLII.
Obolus, in semiobolos II. chalcos VI. lepta XLII.
Semiobolos, in chalcos tres, lepta viginti vnum.
Chalcus, in lepta VII. quæ vix diuidi possunt.

DE ORVNDEM PONDERVM MEDICA DIVISIO, QVAE ET GRAECA, CVM MAIORA IN MINORA DISTRIBUTVNTVR.

Mina diuiditur in vncias XVI. drach. CXXVIII. scriptula CCCLXXXIII. obolos DCCLXVIII. semiobolos MDXXXVI. siliquas II. c. c. III. grana siue momenta IX. c. c. XVI.
Libra in vncias XXXII. drach. XCVI. scriptula CCLXXXVIII. obolos DLXXXVI. semiobolos MCLII. siliquas MDCCXXXVIII. grana VIDCCCXII.
Vncia diuiditur in drach. octo, scriptula viginti quatuor, obolos quadraginta octo, semiob. XCVI. siliquas CXLIII. grana DLXXXVI.
Drachma, in scriptula tria, obol. sex, semiob. duodecim, siliquas octodecim, grana septuaginta duo.
Scriptulum in obolos duos, semiob. quatuor, siliquas sex, grana viginti quatuor.
Obolus, in semiobolos duos, siliquas tres, grana duodecim.
Semiobolus, in siliquam, cum dimidia, grana sex.
Siliqua in grana quatuor.

HIS ETIAM PONDERIBVS VETERES MEDICI SVNT VSI, PRAESERTIM VETERINARI ET CHIRVRGI.

Mina diuiditur in libram & quadrantem, id est, vncias quindecim, drachmas centum & duodecim, & semis, scriptula trecenta triginta septem & semis, obolos sexcentos septuaginta quinque.
Libra in vncias duodecim, drach. nonaginta. scrip. ducenta, obolos quingentos quadraginta.
Vncia in drach. septem, & semissem, scrip. viginti duo, & semissem, obolos quadraginta quinque. Reliqua, vt in superiore ratione.

DE NUMMORVM SIVE PECVNIARVM VETERVM AESTIMATIONE, AD NOSTRI TEMPORIS PRECIA COMPARATA.

Hoc loco illud tenendū est, nullū ferè fuisse ponderis genus tam Græcis quàm Latinis, quo non vel numm^o signat^o, vel summa quaedā rei nummariæ significetur, de qua re deinceps paucis agemus.

C A E L I I S E C V N D I C V R I O N I S

Et primùm de Romanis, deinde de Græcis, atque hæc ad rationem huius temporis accommodabimus.

As, siue libella, sunt denarioli Mediolanenſes XII. quadrantes quatuor, totidem Gallici denarioli, & paulò plus.

Hic illud obseruandum est, cum apud antiquos millia æris legitur, asses pro ære intelligi debere, hoc est millia assium. Ab asse fit, decussis, id est decem: & centussis, id est, centum asses.

Sextans, cuius & Liuius & Plinius meminere, Mediolanenſes denariolos duos continet.

Quadrans, siue Teruntius, quem triuntium Plinius vocat, assis quarta est pars, sunt denarioli Mediolanenſes tres.

Triens assis pars tertia, id est denarioli III. Mediolanenſes, semis teruntij, siue quadrantes II.

Sestertius & nummus idem sunt, continet asses I I. & semissem, hoc est, quadrantes X. Mediolanenſes, siue Germanicos cruciatis II. Gallica verò æstimatione Turonicos denariolos X. & denarioli semissem, hoc est (vt vocant) solidum regium.

Numus tamen, & numisma, est etiam communis cuiusuis monetæ appellatio, siue argentea, siue aurea.

Denarius, assibus valuit Mediolanenſibus X. hoc est quaternis Sestertijs: monetæ verò Germanicæ cruciatis VIII. & paulò pluris.

Libra denarijs valuit LXXXIII. & paulò pluris, hoc est, aureis numis octo, & aurei ferè semisse. Nam denarius Romæ quinta ferè parte grauior fuit, quàm drachma Athenis.

Libra Auri, solatis CXXI. ferè: maior enim fuit, quàm mina Attica, vt antè diximus. Id quod sic intelligi velim vncias Romanas grauiores fuisse Atticis vncijs. Quòd si ad denarios etiam spectes, fuerunt & illi drachma Attica grauiores.

Obseruandæ sunt autem formæ loquendi, in Liuiio & alijs.

Mille sestertiùm.

Mille sestertiùm numùm

Mille numùm

Mille sestertij

{ Hæc enim idem sunt: id est, aurei numi,
siue coronati XXXV.

Sestertia verò genere neutro, in plurali numero, mille sestertios significat. Cum verò aduerbiũ numeri quopiã his adiungitur, centena sunt intelligenda. Decem igitur sestertia sunt decem millia sestertiùm. Et decies sestertiùm, idem est quod decies centena millia sestertiùm, vel mille sestertia (hoc tempore vulgò milionem vocant) quæ summa continet aureorũ siue coronatorũ numùm XXXV. Romani enim mille sestertia, & ab eo reliquos numeros ferè per aduerbia eloquebantur: infra mille, nunquam.

Hoc autem loco illud teneri velim, nos aureum numum intelligere, qui denis, denarijs Romanis valeat: hoc est, libris Mediolanenſibus V. quæ fuit æqua eius æstimatio. Ad hanc rationem aut addendo aut detrahendo possunt onania æstimari.

In codice Iustiniani, & apud Isidorum & Lampridium in Alexandri vita, mentio fit solidi. is fuit aureus eius temporis numus. Alioqui apud veteres, solidi vocabulum non inuenitur, nisi pro integro, siue toto. vnde & solitum soluere dixerunt.

Victoriatus fuit numus argenteus, victoria signatus: valuit assibus Mediolanenſibus V. Germanicæ verò monetæ batzionem Constantienſem vnum.

Fuerunt præterea Romanis alia numerorum genera, vt Bigati & Quadrigati dicti, à bigis & quadrigis, quibus erant signati. Item serrati, à serra monetæ nota. Vnde nos quoq; eleganter scutatos, & solatos, & coronatos, aureos nostros numos appellare possumus, à scuto, sole, & corona, atq; etiã capitatos, quæ quarta est scutati pars, à capite.

Fit quoq; mentio vmbinorum, præsertim à Cicerone pro Font. à scuti vmbone, vt puto, quo signati fuerunt: de quorum omnium pretio nihil habeo quod dicam, nisi quod Bigatos & Quadrigatos denarios argenteos vidimus, quos ad denarij pretium accedere existimamus.

ATTICAE PECVNIAE, QVA LATINI AVTHORES

SUNT VSI, AESTIMATIO.

Talentum Atticum minus, valet ferè numis aureis vsitatis & simplicibus, siue coronatis D C. maius DCCC. nam his ferè vsi sunt Latini, præsertim Liuius.

Talentum etiam pro summa non magna inuenitur vsurpatum, & quidem aureum: præsertim apud Hebræos, Siculos & Homerum: hoc est, pro aureo numo, duorum aut trium coronatorum.

Mina, aureis numis VIII. ferè quatuor enim drachmis minor fuit quàm libra Romana. Cum autem Latini authores minæ mentionē faciunt, Atticã intelligere debemus, eamq; argenteã, quæ drach. valuit C. fuit & aurea mina, vt & Hebraicum Talentum, cuiusmodi ea fuere quæ Sabæa Regina, & Rex Hiramus Solomoni obtulerunt, quæ II. DCC. aureis numis singula fuisse existimamus.

Drachma, minor denario Romano fuit: valet enim obolis VI. assib' verò ferè octo & semisse. Germ. cruciatis ferè VII.

A' drachma

CAELII SECUNDI CVR. DE MENSVRIS ET POND.

A drachma facta sunt aliquot vocabula nummorum, vt didrachmum, tridrachmum, tetradrachmum: hoc est, duarum, trium, quatuor drachmarum. Tetradrachmo vsus est Liuius libro quarto de bello Macedonico.

Siclus, qui & stater, & talentum dicebatur, drachmis *iiii.* valuit, authore Iosepho: hoc est, tetradrachmo. eo vsi sunt Hebræi, vt statere Græci.

Stater etiam aureus fuit Athenis, didrachmus: cuiusmodi fuit etiam aureus nummus Romæ, duorum denariorum ponderè. Vnde Philippi stateres, & Darici, & Alexandrei, qui singuli binos coronatos continebant, & paulò plus.

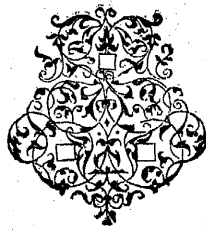
Obulus, denarios Mediolanenses *xvii.* siue tertucios *v.* & denariolos ferè duos. Idè ferè est obulus, quod Germanis cruciatus. Errauit igitur Donatus, qui in Terentio explicando obulum putauit esse vltimam, hoc est, minimam monetam.

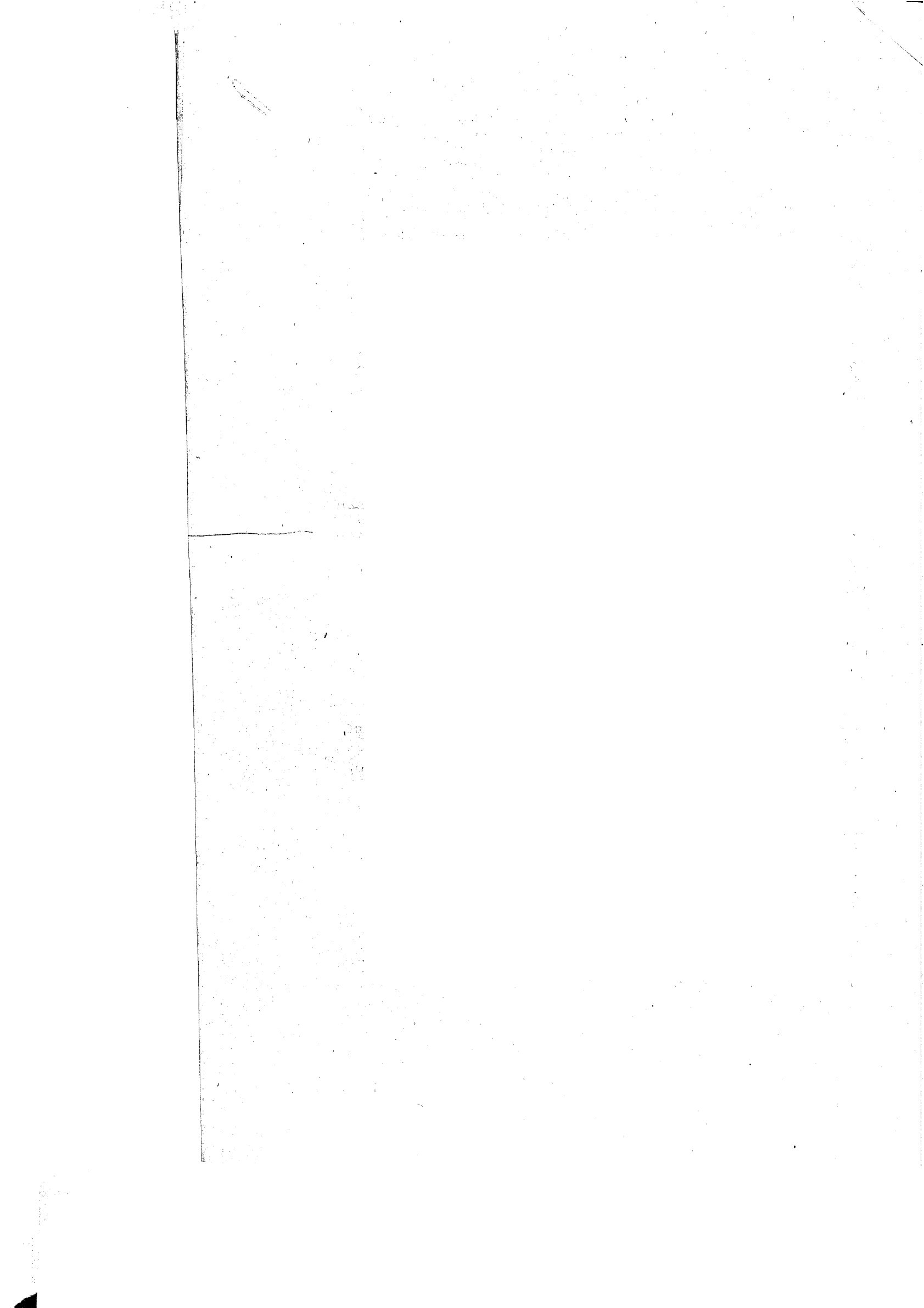
Cistophorus, nummus etiam fuit argenteus, cuius crebra fit apud Liuium mentio, minor fuit quàm drachma, valuit assibus Mediolanensibus ferè *sex.*

Hæc habuimus, quæ cursim hisce de rebus traderemus, quæ æqui boni vt faciant lectores, oro.

F I N I S.

T. LIVII

I

T. LIVII PATAVINI HISTO- RIARVM AB VRBE CONDI- TA DECADIS PRIMÆ LIBER PRIMVS.

L. FLORI IN EVNDEM EPITOME.

ADVENTVS Aeneae in Italiam, & res ab eo gestae, Aescanij regnum Albae, & Syluij Aeneae, ac deinceps Syl-
uiorum regum, primo libro continentur. Numitorij filia à Marte compressa, nati Romulus & Remus.
Amulius obruncatus. Vrbs à Romulo condita. Senatus lectus. Cum Sabinis bellatum. Opima spolia Ioui
Feretio lata. In Centurias populus diuisus. Fidenates & Veientes victi. Romulus consecratus. Numa Pom-
pilius ritus sacrorum tradidit. Iano Templum constituit: eiusq; portam, pacatis omnibus circa populis,
primus claustrum cum Dea Aegeria sibi congressus nocturnos esse simulas, feroces populi animos ad religionem
perpulis. Tullus Hostilius Albanos bello perijt. Posthac Ter geminorū pugna. Horatius absolutus. Metij Suf-
ferij supplicium. Alba diruta. Albani in ciuitatem recepti. Sabinis bellum indictum. Ad postremum fulmi-
ne Tullus absumptus est. Ancus Marcius caeremonias à Numa institutas renouauit: Latinis victis, & ad ciuitatem ascitis, montem
Auentinum assignauit. Politorium urbem Latinorum bello repetitam, quam prisca Latini occupauerant, diruit: pontē Sublicium in
Tyberim fecit: Ianiculum collem vrbi addidit: fines imperij protulit: Ostiam condidit. Regnauit annos xxxiii. Eo regnante Lu-
cumo Damarati Corinthij filius à Tarquinij, Etruria ciuitate, Romam venit, & in amicitiam Ancij receptus, Tarquinij nomen ferē
cepit, & post mortem Ancij regnum excepit. Centum additis patrum numerum auxit: Latinos subegit, circum designauit, ludos
edidit: Sabinorum bello petitus, equitum centurias ampliavit. Tentanda scientia causa Attij Nauij auguris, cōsuluisse fertur, an id
de quo cogitaret, effici posset, quod cum ille fieri posse respondisset: iussisse eum nouacula cotem praecidere, idq; protinus ab Attio fa-
ctum. Sabinos praeterea acie vicit: urbem muro circumdedit. cloacas fecit. occisus est ab Ancij filijs cum regnasset annos xxxviii.
Successit ei Ser. Tullius, natus ex captiua nobili Corniculana, cui puero adhuc in cunis posito caput arsisse traditum est, Veientes atq;
Etruscos praelio fudit. Censum primus omnium egit, Lustrū condidit, quo censa lxxxm. esse dicuntur. Classes centuriasq; descripsit.
Pomerium prorulit. Colles vrbi, Quirinalem, Viminalē, Esquilinumq; adiecit. Templū Dianae cum Latinis in Auentino fecit. In-
terfectus est à L. Tarquinio Prisci filio, consilio filiae suae Tulliae, cum regnasset annos xxxiiii. Post hunc L. Tarquinius Superbus
neg; patrum, neg; populi iussu regnum inuast: quo die scelerata Tullia per patris iacentis corpus carpentum egit. Armatos circa se
ad custodiam corporis sui habuit. Turnum Herdonium fraude interemit. Bellum cum Volscis gessit: & ex eorum praeda templū Ioui
in Capitolio fecit. Terminus & luentis non addixere: quorum aere moueri non potuerunt. Filij Sexti Tarquinij dolo Gabios in po-
restatem suam redegit. Huius filijs Delphos profectis, & consulentibus, quis eorum regnaturus esset Roma, dictum est eum regnatu-
rum, qui primū matrē osculatus esset. Quod responsum cum ipsi aliter interpretarentur: Iunius Brutus, qui cum ijs profectus erat,
prolapsus se simulauit, & terram osculatus est, idq; factum eius euentum rei comprobauit: nam, cum impotenter se gerendo Tar-
quinius Superbus omnes in odium sui adduxisset: ad vltimum, propter expugnatam nocturna vi à Sexto filio eius Lucretia pudici-
tiam, qua vocato patre ad se Tricipitino, & viro Collatino, obrestata, ne inulta mors eius esset, cultro se interemit: Bruti opera ma-
ximè expulsi sunt, cum regnasset annos xxv. Tunc consules primū creati sunt, L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.

A

FACTVRVS ne operæ precium sum, si à primordio vrbis res
populi Romani perscripserim, nec satis scio: nec si sciam, di-
cere auisim, quippe qui cum veterem rûm vulgatam esse rem
videam, dum noui semper scriptores, aut in rebus certius
aliquid allaturos se, aut scribendi arte rudem vetustatem su-
peraturos credunt. Vt cunque erit, iuuabit tamen rerum ge-
stiarum memoriae principis terrarum populi, pro virili parte
& me ipsum cōsuluisse. Et si in tanta scriptorum turba, mea
fama in obscuro sit, nobilitate ac magnitudine eorum, qui
nomini officient meo, me consolet. Res est praeterea & immensi operis, vt quæ supra
septingentesimum annū repetatur: & quæ ab exiguis profecta inijt, eò creuerit, vt
iam magnitudine labore sua: & legentium plerisq; haud dubito, quin primæ origi-
nes, proximaq; originibus, minus praebitura voluptatis sint, festinantibus ad hæc no-
ua, quibus iam pridem praualentis populi vires se ipsæ conficiunt. Ego contrà hoc
quoq; laboris præmium petam, vt me à conspectu malorū, quæ nostra tot per annos
vidit aetas, tantisper certè, dum prisca illa tota mente repeto, auertam, omnis expers
curæ, quæ scribentis animum, etsi non flectere à vero, sollicitū tamen efficere possit.
Quæ ante conditā condendamue urbē, poeticis magis decora fabulis, quàm incor-
ruptis rerum gestarū monumentis traduntur, ea nec affirmare, nec refellere in animo
est. Datur hæc venia antiquitati, vt miscendo humana diuinis, primordia vrbiū au-
gustiora faciat. Et, si cui populo licere oportet, consecrare origines suas, & ad deos re-
ferre authores: ea belli gloria est populo Romano, vt cum suum, conditorisq; sui pa-
rentem

*Causas affert, quæ
se ad res pop. Rom.
scribendas impu-
lerint.*

*Vrbiū primor-
dia cur ad Deos
referantur.*

A

rentem

rentem Martem potissimum ferat: tam & hoc gentes humanæ patiantur æquo animo, quàm imperium patiuntur. Sed hæc & his similia, vtcunque animaduersa, aut existimata erunt, haud in magno equidem ponam discrimine. Ad illa mihi pro se quisq; acriter intendat animum, quæ vita, qui mores fuerint: per quos viros, quibusque artibus, domi militiæq;, & partum & auctum imperium sit: labente deinde paulatim disciplina. velut * dissidentes primò mores sequatur animo: deinde vt magis magisq; lapsi sint, tum ire cœperint præcipites, donec ad hæc tempora, quibus nec vitia nostra, nec remedia pati possumus, peruentum est. Hoc illud est præcipuè in cognitione rerû salubre ac frugiferum, omnis te exempli documeta in illustri posita monumento intueri: inde tibi tuæq; reipublicæ quod imitere capias: inde scœdû inceptu, scœdû exitu quod vites. Cæterùm aut me amor negotij suscepti fallit, aut nulla vnquã respublica nec maior, nec sanctior, nec bonis exemplis ditior fuit: nec in quã tam serò auaritia luxuriãq; immigrauerint: nec vbi tantus, ac tã diu paupertati ac parsimonix honos fuerit: ad eò quantò rerum minus: tanto minus cupiditatis erat. Nuper diuitiã auaritiã, & abundantes voluptates desiderium per luxû atq; libidinem pereundi perdendiq; omnia inuexere. Sed querelę ne tum quidem gratę future, cum forsitan & necessariæ erunt: ab initio certè tantæ ordiendæ rei absint, cum bonis potius omnibus: votisq; ac precationibus deorum dearumq;, si vt poetis, nobis quoque mos esset libentius, inciperemus, vt oris tanti operis successus prosperos darent.

*Dissidentes, aliàs descendentes. Vtilitas historiæ. Romanæ Reipublice laus.

Antenor.

Veneti. Aeneas.

Lauium conditur.

Turnus.

AM primum omnium satis constat, Troia capta in cæteros sauitum esse Troianos, duobus, Ænea Antenoreq;, & vetusti iure hospitij, & quia pacis reddendæq; Helenæ semper authores fuerant, omne ius belli Achios abstinuisse. Casibus deinde varijs Antenorem cum multitudine Henetum, qui seditione ex Paphlagonia pulsus, & sedes, & ducem rege Pylamene ad Troiam amisso, quærebant, venisse in intimum maris Adriatici sinum: Eupaneisq; qui inter mare alpesq; incolabant, pulsus, Henetos, Troianosq; eas tenuisse terras: & in quem primum egressi sunt locum, Troia vocatur: pagoq; inde Troia nomen est, gens vniuersa Veneti appellati. Æneam ab simili clade domo profugum, sed & maiora initia rerum ducentibus satis, primò in Macedoniam venisse: inde in Siciliam quærentem sedes delatum: ab Sicilia classe Laurentem agrum tenuisse. Troia & huic loco nomen est: ibi egressi Troiani, vt quibus ab immenso propè errore nihil præter arma & naues superesset, cum prædam ex agris agerent, Latinus rex Aboriginesq;, qui tum ea tenebant loca, ad arcendam vim aduenarum armati ex vrbe atque agris concurrunt. Duplex exinde fama est, alij prælio victum Latinum pacem cum Ænea, deinde affinitatem iunxisse tradunt. alij cum instructæ acies constitissent, priusquam signa canerent, processisse Latinum inter primores, ducemq; aduenarum euocasse ad colloquium: percunctatum deinde, qui mortales essent, vnde, aut quo casu profecti domo, quid uerè quærentes in agrum Laurentem exissent? Postquam audierit multitudinem Troianos esse: ducem Æneam, filium Anchisæ & Veneris: cremata patria & domo profugos, sedem, condendæq; vrbi locum quærete, & nobilitatem admiratum gentis viriq;, & animum vel bello, vel paci paratum, dextera data fidem futuræ amicitix sanxisse. Inde scœdus iustum inter duces, inter exercitus salutationem factam. Æneam apud Latinum fuisse in hospicio. ibi Latinum apud penates deos domesticum publico adiunxisse scœdus, filia Æneæ in matrimonium data, ea res vtiq; Troianis spem affirmat tandem stabili certaq; sede finiendi erroris. Oppidum condunt, Æneas ab nomine vxoris Lauium appellat. breui stirps quoque virilis ex nouo matrimonio fuit, cui Ascanium parentes dixere nomen. Bello deinde Aborigines Troianiq; simul petiti. Turnus rex Rutulorum, cui pacta Lauinia ante aduentum Æneæ fuerat, prælatum sibi aduenam ægrè patiens, simul Æneæ Latinoq; bellum

- A** bellum intulerat. Neutra acies læta ex eo certamine abiit, victi Rutuli: victores Aborigines Troianiq; ducem Latinum amifere. Inde Turnus Rutuliq; diffisi rebus, ad florentes Hetrufcorum opes, Mezentiumq; eorum regem confugiunt, qui Cære *Mezentius.* opulento tum oppido imperitans, iam inde ab initio minime lætus nouæ origine vrbs, & tum nimio plus quam fatis tutum effret accolis, rem Troianam crefcere ratus, haud grauatim focia arma Rutulis iunxit. Æneas aduerfus tanti belli terrorem, vt animos Aboriginum fibi conciliaret, ne sub eodem iure folum, fed etiam nomine omnes effent: Latinos vtranque gentem appellauit. nec deinde Aborigines Troianis *Latini.* studio ac fide erga regē Æneam ceflere. fretufq; his animis coalefcantium indies magis duorum populorum Æneas, quanquam tanta opibus Hetruria erat, vt iam non
- B** terras folum, fed mare etiam per totam Italiæ longitudinem ab alpibus ad fretum Siculum fama nominis fui implefceret: tamen cum mœnibus bellum propulfare poffet, in aciem copias eduxit. Secundum inde prælium Latinis, Æneæ etiam vltimum operum mortalium fuit. Situs eft, quemcunque eum dici ius fasq; eft, fuper Nûmicum flumen. Iouem Indigetem appellant. Nondum maturus imperio Afcanius *Afcanius.* Æneæ filius erat, tamen id imperium ei ad puberem ætatem incolume manfit, tantifper tutela muliebri (tanta indoles in Lauinia erat) res Latina & regnum auitum, paternumq; puero ftetit. Haud nihil ambigam (quis enim rem tam veterem pro certo affirmet?) hiccine fuerit Afcanius, an maior quam hic, Creufa matre Ilio incolumi natus, comesq; inde paternæ fugæ, quem Iulum eundem Iulia gens authorem nominis *Iulus.*
- C** fui nuncupat. is Afcanius, vbicunque & quacunq; matre genitus (certè natum Æneæ conftat) abundante Lauinij multitudine, florentem iam (vt tum res erant) atque opulentam vrbem matri, feu nouercæ reliquit: nouam ipfe aliam fub Albano monte condidit. quæ ab fitu porrecte in dorfo vrbs longa Alba appellata. Inter Lauinium & Albam longam coloniam deductam triginta ferme interfuere anni. tantum tamen *Alba longa conditur.* opes creuerant, maxime fufis Hetrufcis, vt ne morte quidem Æneæ, nec deinde inter muliebrem tutelam, rudimentumq; primum puerilis regni mouere arma, aut Mezentius, Hetrufciq;, aut vlli alij accolæ aufi fint. Pax ita conuenerat, vt Hetrufcis Latinisq; fluuius Albula, quem nunc Tyberim vocant, finis effret. Syluius deinde regnat *Albulus.* Afcanij filius, cafu quodam in fyluis natus. is Æneam Syluium creat: is deinde *Syluius.* Latino Alba ortus, Alba Atys, Ati *Æneas Syluius.* Capys, Capi Capetus, Capeto Tyberinus, qui in traiectu Albulæ amnis fubmerfus, *Lat. nus Syria us & reliqui Alia reges.* celebre ad pofteros nomen flumini dedit. Agrippa inde Tyberini filius, poft Agrippam Romulus Syluius à patre accepto imperio regnat. Auentino fulmine ipfe ictus, regnum per manus tradidit. is fepultus in eo colle, qui nunc eft pars Romanæ vrbs, cognomen colli fecit. Proca deinde regnat. is Numitorem atque Amulium procreat: *Proca.* Numitori, qui ftirpis maximus erat, regnum vetuftum Syluiæ gentis legat: plus tamen vis potuit, quam voluntas patris, aut verecundia ætatis. pulfo fratre, Amulius *Amulij scelus.* regnat. addit fceleri fcelus. ftirpem fratris virilem interemit: fratris filię Rheæ Syluiæ per *Rheæ Syluia.* fpeciem honoris, cum Veftalem eam legiffet, perpetua virginitate fpem partus adimit. Sed debebatur (vt opinor) fatis tantæ origo vrbs, maximiq; fecundum deorum opes imperij principium. vi compreffa Vefialis, cum geminum partum edidiffet, feu ita rata, feu quia deus autor culpæ honeftior erat, Martem incertæ ftirpis patrem nuncupat. fed nec dij, nec homines aut ipfam, aut ftirpem à crudelitate regia vindicant. facerdos vinceta in cuftodiam datur, pueros in profluentem aquam mitti iubet. Sorte quadam diuinitus fuper ripas Tyberis effufus lenibus ftagnis, nec adiri vifquam ad iufte curfum poterat amnis, & poffe quamuis languida mergi aqua infantes, fpē ferentibus dabat. ita velut defuncti regis imperio in proxima alluuie, vbi nunc ficus Ruminalis eft (Romularem vocatam ferunt) pueros exponunt, vaftæ tum in ijs locis folitudines erant. Tenet fama, cum fluitantem alueum, quo expofiti erant pueri,

Lupa prabet mammas infantibus.

tenuis in sicco aqua destituisset, lupam sitientem ex montibus qui circa sunt, ad puerilem vagitum cursum flexisse: eam summissas infantibus adeò mitem præbuisse mammas, vt lingua lambentem pueros magister regij pecoris inuenerit: (Faustulo fuisse nomen ferunt) ab eo ad stabula Laurentiæ vxori educandos datos. Sunt, qui

G

H

Laurentiam vulgato corpore lupam inter pastores vocatam putent: inde locum fabulæ ac miraculo datum. Ita geniti, ita educati. cum primum adoleuit ætas, nec in stabulis, nec ad pecora segnes, venando peragrare saltus. hinc robore corporibus animisq; sumpto, iam non feras tantum subsistere, sed in latrones præda onustos impetum facere, pastoribusq; rapta diuidere: & cum his, crescente indies grege iuuenum, ferias aciocos celebrare. Iam tum in Palatino monte Lupercal hoc fuisse ludicrum ferunt, & à Palanteo vrbe Arcadica Palantium, deinde Palatinum montem appellatum. ibi Euandrum, qui ex eo genere Arcadum multis antè tempestatibus ea tenuerat loca, solenne allatum ex Arcadia instituisse, vt nudi iuuenes Lycæum Pana venerantes, per luxum atque lasciuiam currerent. quem Romani deinde vocarunt Inuum. huic deditis ludicro, cum solenne votum esset, insidiosos ob iram prædæ amissæ latrones, cum Romulus vi se defendisset, Remum cepisse: captum regi Amulio tradidisse, vltro accusantes. crimini maximè dabant, in Numitoris agros ab his impetum fieri: inde eos collecta iuuenum manu hostilem in modum prædas agere. sic Numitori ad supplicium Remus deditur. Iam inde ab initio Faustulo spes fuerat, regiam stirpem apud se educari. Nam & expositos iussu regis infantem sciebat, & tempus, quo ipse eos sustulisset, ad id ipsum congruere, sed rem immaturam, nisi aut per occasionem, aut per necessitatem aperiri noluerat. necessitas prior venit. ita metu subactus, Romulo rem aperit. Fortè & Numitori, cum in custodia Remum haberet, audissetq; geminos esse fratres: comparando eorum ætatem, & ipsam minimè feruilem indolem, tetigerat animum memoria nepotum: sciscitandoq; eodem peruenit, vt haud procul esset, quin Remum agnosceret: * ita vndique regi dolus necitur. Romulus nõ cum globo iuuenum (nec enim erat ad vim apertam par) sed alijs alio itinere iussis, certo tempore ad regiam venire pastoribus, ad regem impetum facit. & à domo Numitoris alia comparata manu adiuuat Remus. ita regem obtuncant. Numitor inter primum tumultum hostes inuasisse urbem atque ad ortos regiam dictitans, cum pubem Albanam in arcem præsidio armisq; obtinendam aduocasset: posteaquam iuuenes perpetrata cæde pergere ad se gratulantes vidit: ex templo

Lupercal.

Euander.

Remus capitur.

* Videtur aliquid deesse.

Romulus fratrem liberat.

- A** templo aduocato concilio, scelera in se fratris, originem nepotum, vt geniti, vt educati, vt cogniti essent, eadem deinceps tyranni, seq; eius authorem ostendit. Iuuenes per mediam concionem agmine ingressi, cum auum regem salutassent, secuta ex omni multitudine consentiens vox ratum nomen, imperiumq; regi effecit. Ita Numitori Albana permittente, Romulum Remumq; cupido cepit, in ijs locis vbi expositi, vbiq; educati erant, vrbis condendæ: & supererat multitudo Albanorum Latinorumq;. ad id pastores quoque accesserant, qui omnes facile spem facerent, paruum Albam, paruum Lauinium, præ ea vrbe quæ conderetur, fore. Interuenit deinde his cogitationibus auitum malum, regni cupido, atque inde scædum certamine coortum à satis miti principio: quoniam gemini essent, nec ætatis verecundia discrimen facere posset: vt dii in quorum tutela ea loca essent, augurijs legerent, qui nomen nouæ vrbis daret, qui conditam imperio regeret. Palatinum Romulus, Remus Auentinum ad inaugurandum templa capiunt. Priori Remo augurium vetuisse fertur, sex vultures. iamq; nunciato augurio, cum duplex numerus Romulo se ostendisset, vtrunq; regem sua multitudo consalutauerat. tempore illi præcepto, at hi numero auum regnum trahebant. Inde cum altercatione congressi, certamine irarum ad cæ-

Dissidium inter fratres Remum & Romulum.

Auguria.

C

D

- dem vertuntur. ibi in turba ictus Remus cecidit. Vulgarior fama est, ludibrio fratris Remum novos transiluisse muros: inde ab irato Romulo (cum verbis quoq; increpitans adiecisset: Sic deinde, quicumque alius transiliet mœnia mea) interfectum. Ita solus potitus imperio Romulus: condita vrbis conditoris nomine appellata. Palatinum primum, in quo ipse erat educatus, munit: sacra dijs alijs Albano ritu, Græco Herculi, vt ab Euandro instituta erant, facit. Herculem in ea loca Geryone interempto boues mira specie abegisse memorant, ac prope Tyberim fluuium, qua præ se armentum agens, nando traiecerat, loco herbido, vt quiete & pabulo læto reficeret boues, & ipsum fessum via procubuisse. ibi cum eum cibo vinoq; grauatum sopor oppressisset, pastor accola eius loci nomine Cacus, ferox viribus, captus pulchritudine bouum, cum auertere eam prædam vellet: quia, si agendo armentum in speluncâ compulisset, ipsa vestigia quærentem dominum eò deductura erant: auersos boues eximium quenq; pulchritudine caudis in speluncam traxit. Hercules ad primam auro-ram somno excitus, cum gregem perlustrasset oculis, & partem abesse numero sensisset, perguit ad proximam speluncam, si fortè eò vestigia ferrent, quæ vbi onania foras verla vidit, nec in partem aliam ferre: confusus atq; incertus animi, ex loco infesto agere

Remus occiditur.

Roma conditur.

Hercules.

Cacus.

*Euander literarū
apud Latinos in-
uentor.*

Potitij & Pinarij.

Iura dat Romulus.

Lictores XII.

porrò armentum occipit. Inde cum ac̄tē boues quēdam ad desiderium (vt fit) relicta-
tum mugissent, reddita inclusarum ex spelunca bouum vox Herculem cōuertit. quem
cum vadentem ad speluncam Cacus vi prohibere cōnatus esset: ictus claua, fidē pa-
storum nequicquam inuocans, morte occubuit. Euander tum ea, profugus ex Pello-
ponneso, autoritate magis quā imperio regebat loca: venerabilis vir miraculo lite-
rarū rei nouæ inter rudes artium homines, venerabilior diuinitate credita Carmentæ
matris, quam fatiloquam ante Sibyllæ in Italiam aduentum, miratæ hæ gentes fue-
rant. is tum Euander concursū pastorum trepidantium circa aduenā manifestē reum
cædis excitus, postquā facinus facinorisq; causam audiuit: habitū formamq; viri ali-
quantum ampliōrē augustiōrēq; humana intuens, rogitar, qui vir esset. vbi nomen
patremq; ac patriam accepit: Ioue nate, Hercules, salue, inquit. te mihi mater veridi-
ca interpretēs deūm, aucturum cœlestium numerū cecinit: tibiq; aram hic dicatum iri,
quam opulentissima olim in terris gens Maximā vocet, tuoq; ritu colat. Dextra Her-
cules data accipere se oment. impleturumq; fata, ara cōdita atq; dicata, ait: Ibi tum pri-
mūm boue eximia capta de grege, sacrum, adhibitis ad ministerium dapemq; Poti-
tij ac Pinarijs, quæ tum familiæ maximè inclytæ ea loca incolabant, factū. Fortè ita
euenit, vt Potitij ad tempus præsto essent, ijsq; exta apponerentur. Pinarij extis adesis
ad cæteram venirent dapem, inde institutum mansit, donec Pinarium genus fuit, ne
extis solennibus vescerentur. Potitij ab Euandro edocti, antistites, sacri eius per mul-
tas ætates fuerunt, donec tradito seruis publicis solenni familiæ ministerio, genus
omne Potitiorū interijt. Hęc tum sacra Romulus vna ex omnibus peregrina suscepit,
iam tum immortalitatis virtute partē, ad quam eum sua fata ducebant, fautor. Rebus
diuinis rite perpetratis, vocatq; ad concilium multitudine, quæ coalescere in populi
vnius corpus nulla re, præterquā legibus poterat, iura dedit. quæ ita sancta generi
hominū agrestifore ratus, si se ipse venerabilē insignibus imperij fecisset, cum cætero
habitu se augustiōrē, tum maximè lictoribus duodecim sumptis fecit. Alij ab nume-
ro auium, quæ augurio regnū portēderant, eum secutū numerū putant. me haud pœ-
nitet eorū sententiæ esse, quib⁹ & apparitores & hoc genus ab Hetruscis finitimis, vn-

de sella curulis, vnde toga prætexta sumpta est, numerū quoq; ipsum ductum placet,
& ita habuisse Hetruscos, quòd ex duodecim populis cōmuniter creato rege, singulos
singuli populi lictores dederint. Crescebat interim vrbs munitionibus, cum alia atq;
alia appetēdo loca, in spē magis futuræ multitudinis, quā ad id, quod tū hominum
erat,

- A** erat, munirent. deinde, ne vana vr̄bis magnitudo esset: adijciendæ multitudinis causa, vetere consilio condentium vr̄bes, qui obscuram atque humilem conciendo ad se multitudinem, natam è terra sibi prolem mentiebantur: locum qui nunc septus densis sentibus inter duos lucos est, Asylũ aperit. eò ex finitimis populis turba omnis, sine discrimine liber an seruus esset, auida nouarum rerum perfugit. idq; primum ad cœptam magnitudinem roboris fuit. Cum iam virium haud pœniteret, consilium deinde viribus parat. centum creat senatores: siue quia is numerus satis erat: siue quia soli centum erant, qui creati patres possent. Patres certè ab honore, patritijq; progenies eorum appellati. Iam res Romana adeò erat valida, vt cuilibet finitimarum ciuitatum bello par esset. sed penuria mulierum hominis atate duratura magnitudo erat.
- B** quippe quibus nec domi spes prolis, nec cum finitimis connubia essent. Tum ex consilio patrum Romulus legatos circa vicinas gentes misit, qui societate connubiumq; nouo populo peterent. Vr̄bes quoque, vt cætera, ex infimo nasci: deinde quas sua virtus ac dii iuuent, magnas opes magnumq; nomen sibi facere: satis scire, origini Romanae & deos affuisse, & non defuturam virtutem. Proinde ne grauarentur homines cum hominibus sanguinem & genus miscere. Nusquam benignè legatio audita est: adeò simul omnes spernebant, simul tantam in medio crescentem molem sibi ac posteris suis metuebant: à plerisque rogitatibus dimissi, ecquod fœminis quoq; asylum aperuissent: id enim demum compar connubiũ fore. Ægrè id Romana pubes passa, & haud dubiè ad vim spectare res cœpit. cui tempus locumq; aptum vt daret Romulus ægritudinem animi dissimulans, ludos ex industria parat Neptuno equestri solennes: Consualia vocat. Indici deinde finitimis spectaculum iubet, quantoq; apparatu tum sciebant aut poterant, concelebrant: vt rem claram expectatamq; facerent. Multi mortales conuenere studio etiam videndę nouę vr̄bis, maximè proximi quiq; Ceninenses, Crustumini, Antemnates. Iam Sabinorum omnis multitudo cum liberis ac coniugibus venit. inuitati hospitaliter per domos, cum situm mceniaq; & frequentem tectis vr̄bem vidissent, mirantur tam breui rem Romanã creuisse. Vbi spe-

Etaculi tempus venit, deditaq; eò mentes cum oculis erant, tum ex cõposito orta vis: figtoq; dato, iuuentus Romana ad rapiendas virgines discurret. magna pars fortè vt in quẽ quæq; inciderat, raptę. quasdam forma excellentes primoribus patrũ destinatas ex plebe homines, quibus datum negotium erat, domos deferebant. Vnam longè ante alias specie ac pulchritudine insignè à globo Thalassij cuiusdam raptam ferunt:

*Romulus raptat
consolatur.*

*Ceninenses vin-
cuntur.*

Capitolium.

Iupiter Feretrinus.

multisq; sciscitantibus, cui nam eam ferrent, identidem ne quis violaret, Thalassio F. ferri clamitatum: inde nuptialem hanc vocem factam. Turbato per metum ludicro, mæsti parentes virginum profugiunt, inculantes violati hospitij fœdus, deumq; invocantes, cuius ad solenne ludosq; per fas ac fidem decepti venissent. Nec raptis aut spēs de se melior, aut indignatio est minor. sed ipse Romulus circumibat docebatq;, patrum id superbia factum, qui connubiū finitimis negassent. illas tamen in matrimonio, in societate fortunatum omnium civitatisq;, & (quo nihil charius humano generi sit) liberum fore. mollirēt modo iras: & quibus fors corpora dedisset, darent animos. sæpe ex iniuria postmodum gratiam ortam: eoq; melioribus vsuras viris, quod annexurus pro se quisq; sit, ut cum sua vice functus officio sit, parentū etiam patriæq; expleat desiderium. accedebant blanditiæ, virorum factum purgantium cupiditate atque amore: quæ maximè ad muliebrè ingenium efficaces preces sunt. Iam admodum mitigati animi raptis erant. At raptarum parètes tum maximè sordida veste, lachrymisq; & querelis civitates concitabant: nec domi tantum indignationes continebant, sed congregabantur vndiq; ad Titum Tatium regem Sabinorum: & legationes, eò quod maximum Tatiij nomen in his regionibus erat, conveniebant. Ceninenses Crustuminiq; & Antemnates erant, ad quos eius iniuriæ pars pertinebat: lente agere ijs Tatius Sabiniq; visi sunt. Ipsi inter se tres populi communiter bellum parant. nec Crustumini quidem atq; Antemnates pro ardore iraq; Ceninensium satis se impigrè mouent. ita per se ipsum nomen Ceninum in agrum Romanum impetum facit. sed effusè vastantibus sit obuius cum exercitu Romulus, leuiq; certamine docet, vanam sine viribus iram esse: exercitum fundit, fugatq;: fuscum persequitur: regem in prælio obruncat, & spoliat. duce hostium occiso, urbem primo impetu capit. Inde exercitu victore reducto, ipse cum factis vir magnificus, tum factorum ostentator haud minor, spolia ducis hostium cæsi suspensa, fabricato ad id aptè ferculo, gerens in Capitolium ascendit: ibiq; ea cum ad quercum pastoribus sacram deposuisset, simul cum dono designavit templo Iouis fines, cognomenq; addidit deo: Iupiter Feretri, inquit, hæc tibi victor Romulus rex regia arma fero, templumq; ijs regionibus, quas modò animo metatus sum, dedico: sedem opimis spolijs, quæ regibus du-

cibusq; hostium cæsis me autorem sequentes posterius ferent. Hæc templi est origo, quod primum omnium Romæ sacratum est. ita deinde dijs visum, nec irritam conditoris templi vocem esse, qua laturos eò spolia posteros nuncupavit: nec
multitudine

- A** multitudine compositum eius doni vulgari laudem. bina postea inter tot annos, tot bella opima parva sunt spolia: adeo rara eius fortuna decoris fuit. Dum ea ibi Romani gerunt, Antemnatum exercitus per occasionem ac solitudinem hostiliter in fines Romanos incursionem facit. raptim & ad hos Romana legio ducta palantes in agris oppressit. fusi sunt igitur primo impetu & clamore hostes: oppidum captum, duplici victoria ouantem Romulum Herfilia coniunx precibus raptarum fatigata: orat, ut parentibus earum det veniam, & in ciuitatem accipiat. ita rem coalescere concordia posse, facile impetratum. Inde contra Crustuminos profectus, bellum inferentes. ibi minus etiam quod iam alienis cladibus ceciderant animi, certaminis fuit. utroque colonia missa. plures inuenti, qui propter vbertatem terrae in Crustuminiū nomina darent. & Romam inde frequenter migratū est à parentibus maximè ac propinquis raptarum. Nouissimum ab Sabinis bellum ortū, multoq; id maximū fuit. nihil enim per iram aut cupiditatem actum est. nec ostenderūt bellum prius, quàm intulerunt: consilio etiam additus dolus. Sp. Tarpeius Romanæ præerat arci. huius filia virginem auro corrumpit Tatius, ut armatos in arcem accipiat. aquam fortè ea tum sacris extra mœnia petitum ierat. accepti obruta armis necauerunt: seu ut vi capta potius arx videretur, seu prodendi exempli causa, ne quid vsquam fidum proditori esset. additur fabula, quod vulgò Sabini aureas armillas magni ponderis brachio læuo, gemmatosq; magna specie annulos habuerint, pepigisse eam, quod in sinistris manibus haberent. eò scuta illi pro aureis donis congesta. Sunt qui eam ex pacto tradendi, quod in sinistris manibus esset, decreto arma petisse dicant: & fraude visam agere, sua ipsam peremptam mercede. tenuere tamen arcem Sabini: atque inde postera die, cum Romanus exercitus instructus, quod inter Palatinum Capitolinumq; collem campi est, complefferunt: non prius descenderunt in equum, quàm ira & cupiditate recuperandæ arcis stimulante animos in aduersum Romani subièrunt. Principes vtrinque pugnam ciebant: ab Sabinis Metius Curtius, ab Romanis Hostius Hostilius. hic rem Romanam iniquo loco ad prima signa animo atque audacia sustinebat. Ut Hostius cecidit, confestim Romana inclinatur acies: fusaq; est ad veterem portam Palatij. Romulus & ipse turba fugientium actus, arma ad cœlū tollens: Iuppiter tuis, inquit, iussus aui-bus hic in Palatino prima vrbi fundamenta ieci, arcem iam scelere emptā Sabini ha-

*Antemnates vincuntur.**Herfilia petitio.**Crustumini vincuntur.**Mittuntur colonie.**Sabinum bellum.**Proditio.**Romuli preces.*

D

E

bent. inde huc armati superata media valle tendunt. at tu pater Deum hominumq;, hinc saltem arce hostes: deme terrorem Romanis, fugamq; foedam siste. hic ego tibi templum

Iupiter Stator. templum Statori Ioui, quod monumentum sit posteris, tua præfenti ope feruatam F
 urbem esse, voueo. Hæc precatus, veluti sensisset auditas preces: Hinc, inquit, Ro-
 mani, Iupiter optimus, maximus resistere atque iterare pugnam iubet, resistere Ro-
 mani, tanquam cœlesti voce iussi. ipse ad primores Romulus prouolat. Metius Cur-
 tius ab Sabinis princeps ab arce decurrerat, & effusos egerat Romanos, toto quan-
 tum foro spaciū est. nec procul iam à porta Palatij erat, clamitans: Vicimus perfidos
 hospites, imbelles hostes. iam sciunt longè aliud esse virgines rapere, aliud pugnare
 cum viris. In eum hæc gloriantem cum globo ferocissimorum iuuenum Romulus
 impetum facit. ex equo tum fortè Metius pugnat: eo pelli facilius fuit. pulsū Ro-
 mani persequuntur. & alia Romana acies audacia regis accensa, fundit Sabinos. Me-
 tius in paludem sese strepitu sequentium trepidante equo coniecit. auerteratq; ea
 res etiam Sabinos tanti periculo viri. Et ille quidem annuentibus ac vocantibus suis,
 fauore multorum addito animo, euadit. Romani Sabiniq; in media conualle duo-
 rum montium redintegrant præliū. sed res Romana erat superior. Tum Sabinæ mu-
 lieres, quarum ex iniuria bellum ortum erat, crinibus passis, scissaq; veste, victo ma-
 lis muliebri pauore, ausæ se inter tela volantia inferre: ex transuerso impetu factò, di-
 rimere infestas acies, dirimere iras: hinc patres, hinc viros orantes, ne se sanguine ne-
 fando soceri generiq; respergerent: ne parricidio macularent partus suos: nepotū illi,
 liberū hī progeniem. si affinitatis inter vos, si connubij piget, in nos vertite iras. nos
 causā belli, nos vulnere ac cædium viris ac parentibus sumus. melius peribimus,
 quàm sine alteris vestrū viduæ, aut orbæ, viuemus. Mouet res tum multitudinem, H
 tum duces. silentiū & repentina fit quies, inde ad fœdus faciendum duces prodeunt:
 nec pacem modò, sed ciuitatem vnam ex duabus faciunt, regnum confociant, impe-
 rium omne conferunt Romam. Ita geminata vrbe, vt Sabinis tamen aliquid daretur,
 Quirites à Curibus appellati. monumentum eius pugne, vbi primū ex profunda e-
 merfus palude equum Curtius in vado statuit, Curtium lacum appellarunt. Ex bello
 tam tristi læta repentè pax chariores Sabinas viris ac parentibus, & ante omnes Ro-
 mulo ipsi fecit. Itaq; cum populum in curias triginta diuideret, nomina earum curijs
 imposuit. id non traditur, (cum haud dubiè aliquāto numerus maior hoc mulierum
 fuerit) ætate, an dignitatibus suis virorumūc, an sorte lectæ sint, quæ nomina curijs
 darent. Eodem tempore & centuriæ tres equitū conscriptæ sunt, Ramnenses ab Ro- I
 mulo, ab Tito Tatio Titientes appellati. Lucerum nominis & originis causā incerta
 est. inde non modò commune, sed concurs etiam regnum duobus regibus fuit. Post
 aliquot annos propinqui regis Tati legatos Laurentiū pulsant. cumq; Laurentes iu-
 regentium agerent, apud Tatum gratia suorū, & preces plus poterant. igitur illorum
 pœnam in se vertit: nam Lauinij, cum ad solenne sacrificium eò venisset, concursu fa-
 cto interficitur. eam rem minus ægrè quàm dignū erat, tulisse Romulum ferunt, seu
 ob infidam societate regni, seu quia haud iniuria cæsum credebat. Itaq; bello quidem
 abstinuit: vt tamen expiarentur legatorū iniuriæ, regisq; cædes, fœdus inter Romam
 Lauiniumq; vrbes renouatū est. Et cum his quidē inperata pax erat: aliud multo pro-
 pius, atq; in ipsis propè portis bellū ortum. Fidenates nimis vicinas propè se conuale- K
 scere opes rati, prius quàm tantū roboris esset, quantum futurū apparebat, occupant
 bellum facere. iuuentute armata immissa, vastatur agri quod inter urbem ac Fidenas
 est. Inde ad læuam versi, quia dextra Tyberis arcebat, cum magna trepidatione agre-
 stium populantur. tumultusq; repens ex agris in urbem illatus, pro nuncio fuit. exci-
 tus Romulus (neq; enim dilationem pati tam vicinum bellum poterat) exercitum e-
 ducit: castra à Fidenis mille passuum locat. ibi modico præsidio relicto, egressus cum
 omnibus copijs, partem militum locis circa densa obsita virgulta obscuris subsidere
 in insidijs iussit. cum parte maiore atq; omni equitatu profectus, id quod quærebat,
 tumultuoso & minaci genere pugne obequitado ipsis propè portis hostem exciuit.
 fugæ quoq; quæ simulanda erat, eadem equestris pugna causam minus mirabilem
 dedit.

*Sabini funduntur.**Redintegratur
prælium.**Sabinarū oratio.**Pax inter Roma-
nos & Sabinos.**Quirites vnde di-
cti.**Curie 30. de rapta-
rum nominibus
appellatae.**Centuria 3. equi-
tum.**Tatius interfici-
tur.**Fidenates bellum
Romanis infe-
runt.*

- A** dedit. & cum velut inter pugnae fugaeque; consilium trepidante equitatu, pedes quoque referret gradum, plenis repente portis, effusi hostes, impulsâ Romana acie, studio instandi sequendi; trahuntur ad locum insidiarum. inde subito exorti Romani, transfersam inuadunt hostium aciem. addunt pauorem mota è castris signa eorum, qui in praesidio relictî fuerant. ita multiplici terrore perculsi Fidenates, prius penè quàm Romulus, qui; cum eo equites erant, circumagerent frenis equos, terga vertunt: multo; effusius, quippe vera fuga, qui simulantes paulò antè secuti erant, oppidum repetebant: non tamen eripuerunt se hosti. Hærens in terga Romanus, prius quàm fores portarum obijcerentur, velut agmine vno irrumpit. Belli Fidenatis contagione irritati Veientium animi, & consanguinitate. nam Fidenates quoque Hetrusci fuerunt: & quòd ipsa propinquitas loci, si Romana arma omnibus infesta finitimis essent, stimulabat: in fines Romanos excurrerunt, populabundi magis quàm iusti more belli. Itaque non castris positis, non expectato hostium exercitu: raptam ex agris praedam portantes, Veios rediere. Romanus contra, postquam hostem in agris non inuenit, dimicationi vltimæ instructus intentusque; Tyberim transit. quem postquam castra ponere, & ad Urbem accessurum Veientes audiuerunt: obuiam egressi, ut potius acie decerneret, quàm inclusi de tectis mœnibusque; dimicaret. ibi viribus nulla parte adiutis, tantum veterani robore exercitus rex Romanus vicit: persecutusque; fusos ad mœnia hostes, vrbe valida muris ac situ ipso munita abstinuit. agros rediens vastat, vlciscendi magis, quàm praedae studio. ea; clade haud minus quàm aduersa pugna subacti Veientes, pacem petitum oratores Romam mittunt. agri parte multatatis, in centum annos induciæ datae. Hæc fermè Romulo regnante, domi militiæque; gesta. quorum nihil absolum fidei diuinæ originis, diuinitatisque; post mortem creditæ, fuit: non animus in regno auito recuperando, non condendæ urbis consilium, non bello ac pace firmandæ. ab illo enim profectu viribus datis tantum valuit, ut in quadraginta deinde annos tutam pacem haberet. multitudini tamè gratior fuit quàm patribus. longè antè alios acceptissimus militum animis, trecentosque; armatos ad custodiâ corporis, quos Celeres appellauit, non in bello solum, sed etiam in pace habuit. His immortalibus editis operibus, cum ad exercitum recensendum concionem in

Fidenates vincuntur.

Veientes in fines Romanos excurrunt.

Veientes fusi pacem petunt. Induciæ dant annorum 100.

Celeres.

campo ad capræ paludem haberet, subito coorta tempestas cum magno fragore tonitribusque; tam denso regem operuit nimbo, ut conspectum eius concioni abstulerit, nec deinde in terris Romulus fuit. Romana pubes sedato tandem pauore, postquam

Romulus terra creptus.
ex tam

ex tam turbido die ferena & tranquilla lux redijt: vbi vacuum sedem regiam vidit: **F**
 & si satis credebat patribus, qui proximi steterant, sublimem raptum procella:
 tamen velut orbitatis metu ic̄ta, mœstum aliquandiu silentium obtinuit. deinde à
 paucis initio factò, Deum Deo natum, regem parentemq; vrbis Romanæ saluere
 vniuersi Romulum iubent: pacem precibus exposcunt, vti volens propitius suam
 semper sospitet progeniem. Fuisse credo tum quoque aliquos, qui discerptum re-
 gem patrum manibus taciti arguerent: manauit enim hæc quoque, sed per obscura
 fama. Illam alteram admiratio viri & pauor præsens nobilitauit. consilio etiam vnus
 hominis addita rei dicitur fides. nanq; Proculus Iulius sollicita ciuitate desiderio re-
 gis & infensa patribus, grauis, vt traditur, quamuis magnæ rei author, in concionem
 prodit. Romulus, inquit, Quirites, parens vrbis huius, prima hodierna luce cœlo re- **G**
 pentè delapsus se mihi obuium dedit, cum perfusus horrore venerabundusq; asti-
 rissimè, petens precibus, vt contrà intueri fas esset: Abi, nuntia, inquit, Romanis, cœ-
 lestes ita velle, vt mea Roma caput orbis terrarum sit. proinde rem militarem colant,
 sciantq;, & ita posteris tradant, nullas opes humanas armis Romanis resistere pos-
 se: hæc, inquit, locutus, sublimis abiit. Mirum, quantum illi viro nuncianti hæc fides
 fuerit: quamq; desiderium Romuli apud plebem exercitumq; facta fide immor-
 talitatis, lenitum sit. Patrum interim animos certamen regni ac cupido versabat. nec
 dum à singulis, quia nemo magnoperè eminebat in nouo populo, peruenierant fa-
 ctiones. inter ordines certabatur. oriundi ab Sabinis, ne, quia post Tatij mortem ab
 sua parte non erat regnatum in societate æqua, possessionem imperij amitterent, sui **H**
 corporis creati regem volebant. Romani veteres peregrinum regem aspernabantur.
 in varijs voluntatibus, regem tamen omnes volebant, libertatis dulcedine nondum
 experta. Timor deinde patres incessit, ne ciuitatè sine imperio, exercitum sine duce,
 multarum circa ciuitatum irritatis animis vis aliqua externa adoriretur: & esse igitur
 aliquod caput placebat: & nemo alteri concedere, in animum inducebat. itaque rem
 inter se centum patres, decem decurijs factis, singulisq; in singulas decurias creatis,
 qui summæ rerum præessent, consociant. decem imperitabant, vnus cum insignibus
 imperij & lic̄toribus erat. quinque dierum spatio finiebatur imperium, ac per omnes
 in orbem ibat: annumq; interuallum regni fuit. id ab re, quod nunc quoque tenet
 nomen, Interregnum appellatum. Fremere deinde plebs multiplicatam seruitutem. **I**
 centum pro vno dominos factos. nec vltra, nisi regem, & ab ipsis creatum videban-
 tur passuri. Cum sensissent ea moueri patres, offerendū vltro rati quod amissuri erant,
 ita gratiam ineunt, summa potestate populo permessa, vt non plus darent iuris quàm
 detinerent. decreuerunt enim, vt cum populus regem iussisset, id sic ratum esset si pa-
 tres authores fierent, hodieq; in legibus magistratibusq; rogandis vsurpatur idem
 ius, vi ademptum: priusquam populus suffragium ineat, in incertum comitorum
 euentum patres authores fiunt. Tum interrex concione aduocata: Quod bonum,
 faustum, felixq; sit, inquit, Quirites regem create, ita patribus visum est. patres de-
 inde, si dignum qui secundus ab Romulo numeretur, crearitis, authores fient. Ad eò
 id gratum plebi fuit, vt ne victi beneficio viderentur, id modò sciscerent, iuberentq;, **K**
 vt senatus decerneret, qui Romæ regnaret. Incluta iustitia religioq; ea tempestate
 Numæ Pompilij erat. Curibus Sabinis habitabat consultissimus vir, vt in illa quif-
 quam ætate esse poterat, omnis diuini atque humani iuris. Authorem doctrinæ eius,
 quia non extat alius, falso Samium Pythagoram edunt: quem Seruio Tullo regnante
 Romæ centum amplius post annos, in vltima Italiæ ora circa Metapontum Heracle-
 amq; & Crotonem iuuenem æmulantium studia cœtus habuisse constat. ex qui-
 bus locis, & si eiufdem ætatis fuisset, qua fama in Sabinos, aut quò linguæ commer-
 cio quenquam ad cupiditatem discendi exciuisset? quòue præsidio vnus per tot gen-
 tes dissonas sermone, moribusq; peruenisset? Suopte igitur ingenio temperatum
 animum virtutibus fuisse opinor magis: instructumq; non tam peregrinis artibus,
 quàm

*Romulus Deus cre-
ditur.*

*Proculi Iulij con-
cilio.*

*Patrum de rege cre-
ando dissidium.*

Interregnum.

*Regem populus iu-
bet, Patres autho-
res fiunt.*

Numa Pompilius.

*Pythagoras quo
tempore vixerit.*

A quàm disciplina tetrica, ac tristi veterum Sabinorum: quo genere nullum quondam incorruptius fuit. Audito nomine Numæ patres Romani, quanquam inclinari opes ad Sabinos rege inde sumpto videbantur: tamen neque se quisquam, nec factionis suæ alium, nec deniq; patrum aut ciuium quenquam præferre illi viro ausi, ad vnum omnes Numæ Pompilio regnum deferendum decernunt. Accitus, sicut Romulus *Numa regnum defertur.* augurato in vrbe condenda regnum adeptus est, de se quoque Deos consuli iussit. inde ab augurè, cui deinde honoris gratia publicum id perpetuumq; sacerdotium *Augurij ritus.* fuit: deductus in arcem, in lapide ad meridiem versus confedit. Augur ad læuam eius

capite velato sedem cepit, dextra manu baculum sine nodo aduncum tenens, quem lituum appellauerunt. inde vbi prospectu in urbem agrumq; capto, deos precatus, regiones ab oriente ad occasum determinauit: dexteris ad meridiem partes, læuasq; **D** ad septentrionem esse dixit: signum contra quod longissimè conspectum oculi ferebant, animo finiuit: tum lituo in læuam manum translato, dextra in capite Numæ imposta, precatus est ita: Iupiter pater, si est fas hunc Numam Pompilium, cuius ego caput teneo, regem Romæ esse, vt tua signa nobis cërta ac clara sint inter eos fines, quos feci. Tum peregit verbis auspicia quæ mitti vellet. quibus missis, declaratus rex Numa de templo descendit. qui regno ita potitus, urbem nouam conditam vi & armis, iure eam legibusq; ac moribus de integro condere parat. quibus cum inter bella assuefcere videret non posse (quippe efferatis militia animis) mitigandum ferocem populum armorum desuetudine ratus, Ianum ad infimum Argiletum indicem *Iani templum pacis belliq; indicium.* pacis belliq; fecit: apertus, vt in armis esse ciuitatem: clausus, pacatos circa omnes **E** populos significaret. Bis deinde post Numæ regnum clausus fuit: semel T. Manlio consule, post Punicum primum perfectum bellum: iterum, quod nostræ ætati dii dederunt vt videremus, post bellum Actiacum ab Imperatore Cæsare Augusto, pace, terra, mariq; parta. clauso eo, cum omnium circa finitimorum societate ac fœderibus iunxisset animos, positus externorum periculorum curis, ne luxuriarent otio animi, quos metus hostium, disciplinaq; militaris continuerat: omnium primum rem ad multitudinem imperitam, & illis seculis rudem, efficacissimam, deorum metum iniiciendum ratus est. qui cum descendere ad animos sine aliquo commento miraculi non posset, simulat sibi cum dea Ægeria congressus nocturnos esse: eius se *Ægeria dea.* monitu, quæ acceptissima dijs essent, sacra instituere: sacerdotes suos cuiq; deorum præficere. atq; omnium primum ad cursum lunæ in duodecim menses describit *Annus describitur.* an-

B num.

num. Quem, quia trienos dies singulis mensibus luna non explet, defunctq; dies fo- **F.**
 lido anno, qui solstitiali circumagitur orbe, intercalares mensibus interponendo ita
 dispensauit, vt vigesimo quarto quoq; anno ad metam eandem Solis, vnde orisef-
 sent, plenis annorum omnium spacijs dies congruerent. Idem nefastos dies fastosq;
 fecit, quia aliquando nihil cum populo agi vtile futurum erat. Tum sacerdotibus
 creandis animum adiecit: quanquam ipse plurima sacra obibat, ea maximè quæ nunc
 ad Dialectam flaminem pertinent. Sed quia in ciuitate bellicosa plures Romuli quàm
 Numæ similes reges putabat fore, iturosq; ipsos ad bella, ne sacra regiæ vicis defere-
 rentur, flaminem Ioui assiduum sacerdotem creauit: insigniq; eum veste, & curuli re-
 gia sella adornauit, huic duos flamines adiecit: Marti vnum, alterum Quirino. Virgi-
 nesq; Vestæ legit: Alba oriundum sacerdotium, & genti conditoris haud alienum. **G.**
 His, vt assiduae templi antistites essent, stipendium de publico statuit: virginitate a-
 lijsq; ceremonijs venerabiles ac sanctas fecit. Salios item duodecim Marti Gradiuo
 legit, tunicæq; pictæ insigne dedit, & super tunicam æneum pectori tegumen, cœle-
 stiaq; arma, quæ ancilia appellantur, ferre, ac per urbem ire canentes carmina cum

Dierum distinctio.

*Flamines crean-
tur.*

Vestales virgines.

Salij.

*Pontifex & eius
auctoritas.*

Impiter Illicius.

Fides & iusiurandum.

*In regum mores se
format populus.*

tripudijis solennijs; saltatu iussit. Pontificem deinde Numam Marcium Marci filium
 ex patribus legit, eiq; sacra omnia scripta exsignataq; attribuit: quibus hostijs, quibus
 diebus, ad quæ templa sacra fierent: atque vnde in eos sumptus pecunia erogaretur.
 Cætera quoque omnia publica priuataq; sacra pontificis scitis subiecit: vt esset quod
 consultum plebs veniret; ne quid diuini iuris negligendo patrios ritus, peregrinosq;
 asciscendo turbaretur. Nec cœlestes modò ceremonias, sed iusta quoque fune-
 bria, placandosq; manes, vt idem pontifex edoceret: quæq; prodigia fulminibus, **K.**
 alioue quo viso missa fusciperentur atque curarentur: ad ea elicienda ex mentibus
 diuinis Ioui Elicio aram in Auentino dicauit: deumq; consuluit augurijs quæ sus-
 cipienda essent. Ad hæc consultanda procurandaq; multitudo omni à vi & ar-
 mis conuersa, & animi aliquid agendo occupati erant, & deorum assidua insidens
 cura, cum interesse rebus humanis cœleste numen videretur, ea pietate omnium
 pectora imbuerat: vt fides ac iusiurandum, propulso legum ac pœnarum metu ci-
 uitatem regerent. & cum ipsi se homines in regis, velut vnici exempli, mores for-
 marent: tum finitimi etiam populi, qui antè castra urbem positam in medio ad
 sollicitandam omnium pacem crediderant: in eam verecundiam adducti sunt, vt ci-
 uitatem totam in cultum versam deorum, violari ducerent nefas. Lucus erat quem
 medium

- A** medium ex opaco specu fons perenni rigabat aqua : quò quia se persæpè Numa sine arbitris, velut ad congressum deæ inferebat, camœnis eum lucum sacrauit, quòd earum sibi concilia cum coniuge sua Ægeria essent. Et soli Fidei solenne instituit. Ad id sacrarium flamines bigis curru arcuato vehi iussit, manuq; ad digitos vsque inuoluta rem diuinam facere: significantes fidem tutandam, sedemq; eius etiam in dextris sacratam esse. Multa alia sacrificia, locaq; sacris faciendis, quæ Argeos pontifices vocant, dedicauit. Omnium tamen maximum eius operum fuit tutela per omne regni tempus haud minor pacis, quàm regni. Ita duo deinceps reges, alius alia via, ille bello, hic pace, ciuitatem auxerunt. Romulus septem & triginta regnavit annos: Numa tres & quadraginta. Tum valida, tum temperata & belli & pacis artibus erat ciuitas. Fidei solenne institutum.
- B** Numæ morte ad interregnum res redijt. Inde Tullum Hostilium, nepotem Hostilij, cuius in infima arce clara pugna aduersus Sabinos fuerat, regem populus iussit, patres auctores facti. Hic non solum proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit: tum ætas viresq; tum auita quoque gloria animum stimulat. Senescere igitur ciuitatem otio ratus, vndiq; materiam excitandi belli quærebat. Fortè euenit, vt agrestes Romani ex Albano agro, Albani ex Romano prædas inuicem agerent. Imperitabat tum C. Cluilius Albæ. vtrinq; legati ferè sub idem tempus ad res repetendas missi. Tullus præceperat suis, ne quid cum Albano prius quàm mandata agerent. satis sciebat, negaturum Albanum, ita piè bellum indici posse. Ab Albanis socordius res acta, excepti hospitio ab Tullo blandè ac benignè, comiter regis conuiuium celebrant. tantisper Romani & res repetiuerant priores: & neganti Albano, bellum in trigessimum diem indixerant. Hæc renunciant Tullo. Tum legatis Tullus dicendi potestatem, quid petentes venerint, facit. Illi omnium ignari, primùm purgando terunt tempus. Se inuitos quicquam, quod minus placeat Tullo, dicturos, sed imperio subigi: res repetitum se venisse: ni reddantur, bellum indicere iussos. Ad hæc Tullus: Nunciate, inquit, regi vestro: regem Romanum deos facere testes, vter prius populus res repetentes legatos aspernatus dimiserit, vt in eum omnes expetant huiusce clades belli. Hęc nunciant domum Albani. Et bellum vtrinq; summa ope parabatur, ciuili simillimum bello, propè inter parentes natosq; Trojanam vtrinq; prole, cum Lauinium ab Troia, ab Lauinio Alba, ab Albanorum stirpe regum oriundi Romani essent. Euentus tamen belli minus miserabilem dimicationem fecit: quòd nec acie certatum est, & tectis modò dirutis alterius vrbis, duo populi in vnum confusi sunt. Albani priores ingenti exercitu in agrum Romanum impetum fecere. castra ab vrbe haud plus quinque millia passuum locant, fossa circumdant. fossa Cluilia ab nomine ducis per aliquot secula appellata est, donec cum re nomen quoque vetustate aboleuit. in his castris Cluilius Albanus rex moritur. dictatorem Albani Metium Suffetium creant. Interim Tullus ferox præcipuè morte regis, magnumq; deorum numen ab ipso capite orsum, in omne nomen Albanum expetiturum pœnas ob bellum impium dictitans, nocte præteritis hostium castris, infesto exercitu in agrum Albanum pergit. Ea res ab statuis exciuit Metium. is ducit quàm proximè ad hostem potest, inde legatum præmissum nunciare Tullo iubet, priusquam dimicent, opus esse colloquio: si secum congressus sit, satis scire ea se allaturum, quæ nihilominus ad rem Romanam quàm ad Albanam pertineant. haud aspernatus Tullus, tametsi vana affererentur, suos in aciem educit. exeunt contrà & Albani. Postquã instructi vtrinq; stabant, cum paucis procerum in medium duces procedunt. ibi inquit Albanus: Iniurias & non redditas res ex fœdere, quæ repetitæ sunt: & ego regem nostrum Cluili- Albani priores in agrum Romanum excurrunt. Metius Suffetius dictator.
- E** um causam huiusce esse belli, audisse videor: nec te dubito Tulle eadem præ te ferre: sed si vera potius quàm dictu speciosa dicenda sunt, cupido imperij duos cognatos vicinosq; populos ad arma stimulat. neque rectè, an perperam, interpretor: fuerit ista eius deliberatio, qui bellum suscepit. me Albani gerendo bello ducem creauere. Illud te Tulle monitum velim: Hetrusca res, quanta circa nos teq; maximè sit, quo Metij oratio.

propiores vos, hoc magis scis. multum illi terra, plurimum mari polleat. memor esto iam cum signum pugnae dabis, has duas acies spectaculo fore: ut fessos confectosque simul victorem ac victum aggrediantur. Itaque si nos dii amant, quoniam non contenti libertate certa, in dubiam imperii seruitijque aleam imus, ineamus aliquam viam, qua utriusque imperent, sine magna clade, sine multo sanguine utriusque populi decerni possit. Haud displicet res Tullo, quantum in indole animi, tum spe victoriae ferocior erat. Quarentibus utrinque ratio inicitur, cui & fortuna ipsa praebuit materiam. Fortè in duobus tum exercitibus erant trigemini fratres, nec aetate, nec viribus dispares. Horatios Curiatiosque fuisse, satis constat, nec ferme res antiqua alia est nobilior: tamen in re tam clara nominum error manet, utrius populi Horatij, utrius Curiatij fuerint. auctores utroque trahunt, plures tamen inuenio, qui Romanos Horatios vocent. hos ut sequar, inclinatur animus. Cum trigeminis agunt reges, ut pro sua quisque patria dimicent ferro. ibi imperium fore, unde victoria fuerit. nihil recusatur, tempus & locus conuenit. priusquam dimicarent, foedus ictum inter Romanos & Albanos est his legibus, ut cuius populi ciues eo certamine vicissent, is alteri populo cum bona pace imperitaret. Foedera alia alijs legibus, caeterum eodem modo omnia fiunt. Tum ita factum accepimus, nec vllius vetustior foederis memoria est. foecialis regem Tullum ita rogauit: Iubescne me rex cum patre patrato populi Albani foedus ferire? iubente rege, Sagmina, inquit, te rex posco. rex ait: Puram tollito. foecialis ex arce graminis herbam puram attulit: postea regem ita rogauit: Rex, faciscne me tu regium nuncium populi Romani Quiritium? vasa, comitesque meos? Rex respondit: H Quod sine fraude mea, populi que Romani Quiritium fiat, facio. Foecialis erat M. Valerius, is patre patrato SP. Fufium fecit, verbena caput capillosque tangens (patre patratus ad iusiurandum parandum, id est, sancendum fit) foedus, multisque id verbis, quae longo effata carmine non operae est referre, peragit. Legibus deinde recitatis: Audi, inquit, Iupiter, audi patre patrato populi Albani, audi tu populus Albanus, ut illa palam prima postrema ex illis tabulis ceraue recitata sunt, sine dolo malo, utique ea hic hodie rectissime intellecta sunt: illis legibus populus Romanus prior non deficiet. si prior defecerit publico consilio, dolo malo, tu illo die Iupiter populum Romanum sic ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam: tantoque magis ferito, quanto magis potes pollesque. Id ubi dixit, porcum saxo silice percussit. Sua item carmina Albani, suumque iusiurandum per suum dictatorem, suosque sacerdotes peregerunt. Foedere icto, tergemini, sicut conuenerat, arma capiunt. Cum sui utrosque adhortarentur, Deos patrios, patriam ac parentes, quicquid ciuium domi, quicquid in exercitu sit, illorum tunc arma, illorum intueri manus: feroces & suo apte ingenio, & pleni adhortantium vocibus in medium inter duas acies procedunt. Confederant utrinque pro castris duo exercitus, periculi magis praesentis, quam curae expertes. Quippe imperium agebatur, in tam paucorum virtute atque fortuna positum, itaque ergo erecti suspensique in minimè gratum spectaculum animo intenduntur. Datum signum: infestisque armis, velut acies, terni iuuenes magnorum exercituum animos gerentes concurrunt: nec his nec illis periculum suum, sed publicum imperium seruitiumque obuersatur animo, futuraque ea deinde patriae fortuna, quam ipsi fecissent. Ut primo statim concursu increpuere arma, micantesque fulsere gladij, horror ingens spectantes perstringit: & neutro inclinata spe, torpebat vox, spiritusque. Consertis deinde manibus, cum iam non motus tantum corporum, agitatioque anceps telorum armorumque, sed vulnera quoque & sanguis spectaculo essent: duo Romani, super alium alius, vulneratis tribus Albanis, expirantes corruerunt. ad quorum casum cum conclamasset gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones iam spes tota, nondum tamen cura deferuerat, exanimis vice vnus, quem tres Curiatij circumsteterant. Fortè is integer fuit, ut vniuersis solus nequaquam par, sic aduersus singulos ferox: ergo, ut segregaret pugnam eorum, ca-

Horatij & Curiatij trigemini fratres.
Foedus ictum inter Romanos & Albanos.

Foederis ritus.

Foecialis.

Patre patrato.

Ter geminorum pugna de imperio.

A rum, capeſſit fugam: ita ratus ſecuturos, vt quemque vulnere affectum corpus ſine-
ret. Iam aliquam tum ſpacij ex eo loco, vbi pugnatum eſt, auſugerat, cum reſpiciens
videt magnis interuallis ſequentes, vnum haud procul ab ſeſe abeſſe: in eum magno

impetu redijt. Et dum Albanus exercitus inſclamat Curiatijs, vti opem ferant fratri,
iam Horatius caſo hoſte victor ſecundam pugnam petebat. tum clamore qualis ex
inſperato pauentium ſolet, Romani adiuuant militem ſuum: & ille deſungi praelio
feſtinat. Prius itaque quam alter qui nec procul aberat, conſequi poſſet, & alterum
Curiatium conſicit. Iamq; æquato Marte ſinguli ſupererant, ſed nec ſpe nec viribus
pares. alterum intactum ferro corpus, & geminata victoria ferocem in certamen ter-
tium dabant. alter feſſum vulnere, feſſum curſu trahens corpus, victusq; fratrum ante
D ſe ſtrage, victori obijcitur hoſti. nec illud praelium fuit. Romanus exultans: Duos, in-
quit, fratrum Manibus dedi, tertium, cauſam belli huiuſce, vt Romanus Albano im- *Romanus vincit.*
peret, dabo. Malè ſuſtinenti arma, gladium ſupernè iugulo deſigit: iacentem ſpoliat.
Romani ouantes ac gratulantes Horatium accipiunt, eo maiore cum gaudio, quo
propius metum res fuerat. Ad ſepulturam inde ſuorum nequaquam paribus animis
vertuntur: quippe imperio alteri auſti, alteri ditionis alienæ facti. Sepulchra extant,
quo quiſque loco cecidit. duo Romana vno loco propius Albam, tria Albana Ro- *Sepeliuntur occiſe
quo quiſq; loco ce-
ciderat.*
mam verſus, ſed diſtantia locis, vt & pugnatum eſt. Priuſquam inde digrederentur,
roganti Metio ex fœdere icto quid imperaret, imperat Tullus, vt iuuentutem in ar-
mis habeat: vſurum ſe eorum opera, ſi bellum cum Veientibus foret. ita exercitus
E inde domos abducti. princeps Horatius ibat, tergemina ſpolia præ ſe gerens: cui fo-
ror virgo, quæ deſponſa vni ex Curiatijs fuerat, obuia ante portam Capenam fuit:
cognitoq; ſuper humeros fratris paludamento ſponſi, quod ipſa conſecerat, ſoluit
crines, & flebiliter nomine ſponſum mortuum appellat. Mouet feroci iuueni ani-
mum comploratio ſororis in victoria ſua, tantoq; gaudio publico. Stricto itaque *Horatius ſororem
ſuam gladio trans-
figit.*
gladio, ſimul verbis increpans, tranſfigit puellam: Abi hinc cum immaturo amore
ad ſponſum, inquit, oblita fratrum mortuorum, viuicq; oblita patriæ. Sic eat quæ-
cunque Romana lugebit hoſtem. Atrox viſum id facinus patribus plebiq;: ſed re-
cens meritum facti obſtabat: tamen raptus in ius ad regem. Rex, ne ipſe tam tri-
ſtis ingratiq; ad vulgus iudicij, ac ſecundum iudicium ſupplicij author eſſet: con-
cilio populi aduocato, Duumuiros, inquit, qui Horatio perduellionem iudicent ſe-

Duumviri de Horatii causa iudicant. cundum legem, facio. lex horrendi carminis erat. Duumviri perduellionem iudicent. si à Duumviris prouocari, prouocatione certato: si vincent, caput obnubito:

infelici arbori recte suspendito: verberato vel intra pomcerium, vel extra pomcerium. Hac lege Duumviri creati, qui se absolvere non rebantur ea lege ne innoxium quidem posse, cum condemnassent: tum alter ex his, P. Horati tibi perduellionē iudico, inquit: licitor colliga manus. Accesserat licitor, iniiciebatq; laqueum. tum Horatius, authore Tullo clemente legis interprete, Prouoco, inquit. ita de prouocatione certatum ad populum est. Moti homines sunt in eo iudicio, maximè P. Horatio patre proclamante, se filiā iure casam iudicare. ni ita esset, patrio iure in filium animaduersurum fuisse. orabat deinde, ne se, quem paulò antè cum egregia stirpe conspexissent, orbem liberis facerent. inter hæc fenex iuuenem amplexus, spolia Curiatorū fixa eoloco, qui nunc Pila Horatia appellatur, ostentans: Hunc cine, aiebat, quem modò decoratum ouantemq; victoria incedentē vidistis Quirites, cum sub furca vincitum inter verbera & cruciatus videre potestis? quod vix Albanorum oculi tam deforme spectaculum ferre possent. I, licitor, colliga manus, quæ paulò antè armatæ imperium populo Romano pepererunt. I, caput obnube liberatoris vrbs huius, arbori infelici suspende: verbera vel intra pomcerium, modò inter illa pila, & spolia hostium: vel extra pomcerium, modò intra sepulchra Curiatorum. quò enim ducere hunc iuuenem potestis, vbi non sua decora eum à tanta foeditate supplicij vindicent? Non tulit populus nec patris lachrymas, nec ipsius parem in omni periculo animum: absolueruntq; admiratione magis virtutis, quam iure causæ. Itaque vt cædes manifesta, aliquo tamen piaculo lucretur, imperatum patri, vt filium expiaret pecunia publica. is quibusdam piacularibus sacrificijs factis, quæ deinde genti Horatiæ tradita sunt, transmissio per viam tigillo, capite adoperto, velut sub iugum misit iuuenem. id hodie publicè quoque semper refectum manet: Sororium tigillum vocant. Horatiæ sepulchrum, quo loco corruerat icta, constructum est saxo quadrato. Nec diu pax Albana mansit. inuidia vulgi, quòd tribus militibus fortuna publica commissa fuerit, vanum ingenium dictatoris corrupit, & quoniam recta consilia haud benè euenerant, prauis reconciliare popularium animos cœpit. Igitur, vt prius in bello pacem, sic in pace bellum quærens, quia suæ ciuitati animorum plus quam virium cernebat esse, ad bellum palam atque ex edicto gerendum alios concitat populos, suis per speciem societatis prodicionem referuat. Fi-

Horatius prouocatur ad populum.

Horatius Pater ad Quirites.

Cædis manifesta expiatio, summa iustitia exemplum.

Albani de bello redintegrando cogitant.

- A** uat. Fidenates colonia Romana, Veientibus socijs consilij assumptis, pacto transi- *Fidenates desce-*
tionis Albanorum, ad bellum atque arma incitantur. Cùm Fidenæ apertè descissent, *scunt à Romanis.*
Tullus Metio, exercituq; eius ab Alba accito, contra hostes ducit. vbi Anienem tran-
sijt, ad confluentes collocat castra. Inter eum locum & Fidenas Veientium exercitus
Tyberim transferat. Hi & in acie prope flumen tenuère dextrum cornu, in sinistro
Fidenates propius montes cõsistunt. Tullus aduersus Veientem hostem dirigit suos,
Albanos contra legionem Fidenatium collocat. Albano non plus animi erat quàm *Albani exercitus*
fidei: nec manere ergò, nec transire apertè ausus, sensim ad montes succedit. Inde *proditio.*
vbi satis subisse sese ratus est, erigit totam aciem: fluctuansq; animo vt tereret tem-
pus, ordines explicat. Consilium erat, quò fortuna rem daret, eà inclinare vires. Mi-
B raculo primò esse Romanis, qui proximi steterant, vt nudari latera sua sociorum di-
gressu senserunt. inde eques citato equo nunciat regi, abire Albanos. Tullus in re tre-
pida duodecim vouit Salijs, fanaq; Pallori ac Pauori, equidem clara increpans voce,
vt hostes exaudirent, redire in prælium iubet. Nihil trepidatione opus esse: suo iussu
circunduci Albanum exercitum, vt Fidenatium nuda terga inuadat. Idem imperat,
vt hastas equites erigere iubeat. Id factum, magnæ parti peditum Romanorum con-
spectum abeuntis Albani exercitus intersepsit. qui viderant, id quod ab rege audi-
tum erat, rati, eo acrius pugnant. Terror ad hostes transit, & audiuerant clara voce
dictum. & magna pars Fidenatium, vt qui coloni additi Romanis essent, Latine scie-
bant. Itaq; ne subito ex collibus decursu Albanorum intercluderetur ab oppido, ter-
C ga vertunt. Instat Tullus, fusoq; Fidenatium cornu in Veientem alieno pauore per-
culsum ferocior redit. nec illi tulère impetum, sed ab effusa fuga flumen obiectum à
tergo arcebat. Quò postquam fuga inclinauit, alij arma fcedè iactantes in aquam cæ-
ci ruebant: alij, dum cunctantur in ripis: inter fugæ pugnaq; consilium oppressi. non *Fundantur Fide-*
alia antè Romana pugna atrocior fuit. Tum Albanus exercitus spectator certaminis *nates & Veientes.*
deductus in campos. Metius Tullo deuictos hostes gratulatur. contra Tullus Metium
benignè alloquitur. quod bene vertat, castra Albanos Romanis castris iungere iubet:
sacrificium lustrale in diem posterum parat. Vbi illuxit, paratis omnibus, vt assolet,
vocari ad concionem vtrunq; exercitum iubet. præcones ab extremo orsi primos ex-
ciuire Albanos. hi rouitate etiam rei moti, vt regem Romanum concionantem au-
D dirent, proximi constitère. ex composito armata circundatur Romana legio. centur-
ionibus datum negotium erat, vt sine mora imperia exequerentur. Tum ita Tullus *Tullii concio.*
infit: Romani, si vnquam antè aliàs vllò in bello fuit, quod primum dijs immortalibus
gratias ageretis, deinde vestræ ipsorum virtuti, hesternum id prælium fuit. dimi-
catum est enim nõ magis cum hostibus, quàm (quæ dimicatio maior ac periculosior
est) cum proditione ac perfidia sociorum. nam, ne vos falsa opinio teneat, iniussu meo
Albani subière ad montes: nec imperium illud meum, sed consilium, & imperij si-
mulatio fuit: vt nec vobis ignoratibus deferi vos, auerteretur à certamine animus: &
hostibus circumueniri se à tergo ratis terror ac fuga inijceretur. Nec ea culpa, quam
arguo, omnium Albanorum est. ducem secuti sunt, vt & vos, si quò ego inde agmen
declinare voluissem, fecissetis. Metius ille est ductor itineris huius, Metius idè huius
E machinator belli, Metius fcederis Romani Albaniq; ruptor. audeat deinde talia alius,
nisi in hunc insigne iam documentum mortalibus dederò. Centuriones armati Me-
tium circumsistunt. rex cætera, vt orsus erat, peragit. Quòd bonum, faustum, fœlixq;
sit populo Romano, ac mihi vobisq; Albani, populum omnem Albanum Romanum
traducere in animo est: ciuitatem dare plebi, primores in patres legere, vnam urbem,
vnam Remp. facere: vt ex vno quondã in duos populos diuisa Albana res est, sic nunc
in vnũ redeat. Ad hæc, Albana pubes inermis ab armatis septa in varijs voluntatibus,
cõmuni tamè metu cogente, silentium tenet. tum Tullus, Meti Suffeti, inquit, si ipse
discere posses fidem ac fcedera seruare, viuo tibi ea disciplina à me adhibita esset. nunc
quoniam tuum insanabile ingenium est, tu tuo supplicio doce humanum genus ea san-

cta credere, quæ à te violata sunt. vt igitur paulò antè animum inter Fidenatem Romanamq; rem ancipitem gessisti, ita iam corpus passim distrahendum dabis. Exinde duabus admotis quadrigis, in currus earum distentum illigat Metium. Deinde in diuersum iter equi concitati, lacerum in vtroq; curru corpus, quæ inhæferant vinculis membra, *portantes, auertère omnes à tanta fœditate spectaculi oculos. Primum, vltimumq; illud supplicium apud Romanos exempli parum memoris legum huma-

*Metius quadrigis
illigatus laceratur.*

*Portantes, e-
uertère omni-
um, &c.

*Albanus ciues Ro-
manos traditur.
Alba diruitur.*

*Templis deum
temperatur.*

*Albanorum Prin-
cipes in Patres le-
guntur.*

narum fuit, in alijs gloriari licet, nulli gentium mitiores placuisse poenas. Inter hæc iam præmissi Albanus erant equites, qui multitudinè traderent Romam. legiones deinde ductæ ad diruendam urbem, quæ, vbi intrauere portas, non quidè fuit tumultus ille, nec pauor, qualis captarum esse urbium solet, cum effractis portis, stratibus ariete muris, aut arce vi capta, clamor hostilis, & cursus per urbem armatorum omnia ferro, I flammaq; miscet: sed silentium triste, ac tacita mœstitia ita defixit omnium animos, vt præ metu obliti quid relinquerent, quid secum ferrent, deficiente consilio, rogiantesq; alij alios, nunc in liminibus starent, nunc errabundi domos suas, vltimum illud visuri peruagarentur. Vt vero iam equitum clamor exire iubentium instabat: iam fragor tectorum quæ diruebantur, vltimis urbis partibus audiebatur: puluisq; ex distantibus locis ortus, velut nube inducta omnia impleuerat: raptim quibus quisq; poterat elatis, cum larem ac penates, tecta q;, in quibus natus quisq; educatusq; esset, relinquentes exirent: iam continens agmen migrantium impleuerat vias: & conspectus aliorum mutua miseratione integrabat lachrymas: vocesq; etiam miserabiles exaudiebantur, mulierum præcipue, cum obsessa ab armatis templa angusta præterirent, K ac velut captos relinquerent deos. Egressis urbem Albanis, Romanus passim publica priuataq; omnia tecta adæquat solo. vnaq; hora quadringentorum annorum opus, quibus Alba steterat, excidio ac ruinis dedit. templis tamen deum (ita enim edictum ab rege fuerat) temperatum est. Roma interim crescit Albæ ruinis: duplicatur ciuium numerus: Cælius additur urbi mons: & quo frequentius habitaretur, eam sedem Tullus regie capit, ibiq; deinde habitauit. Principes Albanorum in patres, vt ea quoq; pars Reipub. cresceret, legit: Tullios, Seruilios, Quintios, Gegancos, Curiatios, Clælios: templumq; ordini ab se aucto curiam fecit, quæ hostilia vsq; ad parrum nostrorum ætatem appellata est. & vt omnium ordinum viribus aliquid ex nouo populo adijceretur, equitum decem turmas ex Albanis legit. legiones & veteres eodem supplemento expleuit, & nouas scripsit. Hac fiducia virum Tullus Sabinis bellum indicit, genti ea tempestate

- A** pestate secundum Hetruscos opulentissimæ viris armisq; vtrinque iniuriæ factæ, ac res nequicquam erant repetitæ. Tullus ad Feroniæ sanum mercatu frequenti negotiatores Romanos comprehensos querebatur: Sabini suos prius in lucum confugisse, ac Romæ retentos. Hæ causæ belli ferebantur. Sabini haud parum memores, & iuarum virium partem Romæ ab Tatio locatam, & Romanam rem nuper etiam adiectione populi Albani auctam, circumspicere & ipsi externa auxilia. Hetruria erat vicina, proximi Hetruscorum Veientes. inde ob residuas bellorum iras maximè sollicitatis ad defectionem animis, voluntarios traxere. & apud vagos quosdam ex inopi plebe etiam merces valuit. publico auxilio nullo adiuti sunt. valuitq; apud Veientes (nam de cæteris minus mirum est) pacta cum Romulo induciarum fides. Cùm bellum
- B** vtrinque summa ope pararetur, vertiq; in eo res vidèretur, vtri prius arma inferrent, occupat Tullus in agrum Sabinum transire. pugna atrox ad syluam Malicufam fuit: vbi & peditum quidem robore, cæterum equitatu aucto nuper, plurimum Romana acies valuit. ab equitibus repente inuectis turbati ordines sunt Sabinorum. nec pugna deinde illis constare, nec fuga explicari sine magna cæde potuit. Deuictis Sabinis cum in magna gloria, magnisq; opibus regnum Tulli, ac tota res Romana esset, nunciatum regi, patribusq; est, in monte Albano lapidibus pluuisse: quod cùm credi vix posset, missis ad id visendū prodigium, in conspectu haud aliter, quam cùm grandinem venti glomeratam in terras agunt, crebri cecidere cælo lapides. visi etiam audire vocem ingentem ex summi cacuminis luco, vt patrio ritu sacra Albani facerent, que velut dijs quoq; simul cum patria relictis, obliuioni dederant: & aut Romana sacra susceperant, aut fortune (vt fit) obirati cultum reliquerant deum. Romanis quoq; ab eodem prodigio nouendiale sacrum publicè susceptum est: seu voce cælesti ex Albano monte missa (nā id quoq; traditur) seu aruspicum monitu. mansit certè solenne, vt quodcumq; idem prodigium nunciaretur, feriæ per nouem dies ageretur. Haud ita multo post pestilentia laboratum est. Vnde cum pigritia militandi oriretur, nulla tamen ab armis quies dabatur ab bellicoso rege. salubriora etiam credente militia quàm domi iuuenum corpora esse, donec ipse quoq; longinquo morbo est implicatus. tunc adeo fracti simul cum corpore sunt spiritus illi feroces, vt qui nihil antè ratus esset minus regium, quàm sacris dedere animum, repente omnibus, magnis, paruisq; superstitionibus obnoxius degeret, religionibusq; etiam populū impleret. vulgo iam homines cum statu rerum, qui sub Numa rege fuerat, requirentes, vnā opem agris corporibus relictam, si pax veniaq; ab dijs impetrata esset, credebant. Ipsum regem tradunt, volentem commentarios Numæ, cùm ibi quædam occulta solennia sacrificia Ioui Elicio facta inuenisset, operatum his sacris se abdidisse: sed non ritè initum, aut curatū id sacrum esse, nec solum nullam ei oblata cælestium speciem, sed ira Iouis sollicitati praua religione fulmine ipsum cum domo cōflagrasse. Tullus magna gloria belli regnavit annos duos & triginta. Mortuo Tullo, res, vt institutū iam inde ab initio erat, ad patres redierat, hiq; interregē nominauerant: quo comitia habente, Ancū Martium regē populus creauit: patres fuere autores. Numæ Pompilij regis nepos filia ortus Ancus Martius erat: qui vt regnare cœpit, & auitæ gloriæ memor, & quia proximum regnū cætera egregium ab vna parte haud satis prosperū fuerat, aut neglectis religionibus. aut prauè cultis: longeq; antiquissimum ratus sacra publica, vt ab Numa instituta erant, facere: omnia ea ex cōmentarijs regis pontificè maximū in Albū relata, proponere in publico iubet. inde & ciuibus ocij cupidis, & finitimis ciuitatibus facta spes, in aui mores atq; instituta regem abiturum. Igitur Latini, cùm quibus Tullo regnante ictum fœdus erat, sustulerant animos: & cùm incursionem in agrum Romanum fecissent, repetentibus res Romanis superbè responsum reddunt, desidem Romanum regem intra facella & aras acturum esse regnum rati. Medium erat in Anco ingenium, & Numæ, & Romuli memor: & præterquam quòd aui regno magis necessariam fuisse pacē credebat, cùm in nouo, tum feroci populò, etiam quòd

*Belli Sabini causa.**Sabini sperantur.**In Albano monte lapidibus pluit.**Nonendiale sacrum.**Superstitionibus rex obnoxius.**Tullus fulmine cōflagravit, post quod regnasset annos 32.**Ancus Martius rex creatur.**Latini in agrum Romanum excurrunt.**Anci regis ingenium.*

Bellicas ceremonias Ancus instituit.

Belli indicendi ritus.

Augetur res Romana hostibus in ciuitatem acceptis.

Fest. Pomp. Plin. 15. nat. hist. Plin. in causis Romanis.

quod illi contigisset otium, sine iniuria id se haud facile habiturum: tentari patientiam, F & tentatam contemni: temporamque esse Tullo regi aptiora quam Numae: ut tamen, quoniam Numa in pace religiones instituisset, a se bellicae ceremoniae proderentur: nec gererentur solum, sed etiam indicerentur bella aliquo ritu: ius ab antiqua gente Aequicolis, quod nunc foeciales habent, descripsit, quo res repetuntur. Legatus ubi ad fines eorum venit, unde res repetuntur, capite velato (filum lanæ velamen est) Audi Iupiter, inquit, audite fines (cuiuscumque gentis sunt, nominat) audiat fas. ego sum publicus nuntius populi Romani, iuste pieque legatus venio, verbisque meis fides sit. Peragit deinde postulata, inde Iouem testem facit: Si ego iniuste, impieque illos homines, illasque res dedier nuncio populi Romani, mihi exposco, tum patriae compotē me nunquam sinas esse. Hæc, cum fines suprascandit, hæc, quicumque ei primus vir obuius fuerit, hæc, portam ingrediens, hæc, forū ingressus, paucis verbis carminis, concipiendi que iurisiurandi mutatis, peragit. si non deduntur, quos exposcit, diebus tribus & triginta (tot enim solennes sunt) peractis, bellum ita indicit: Audi Iupiter, & tu Iuno: Quirine, diique omnes coelestes, vosque terrestres, vosque inferni audite: Ego vos testor, populū illum, (quicumque est, nominat) iniustum esse, neque ius persoluerē. sed de istis rebus in patria maiores natu consulēmus, quo pacto ius nostrū adipiscamur. Cum his nuntius Romam ad consulendum redit, confestim ex his ferme verbis patres consulēbat: Quarum rerum, litium, causarum condixit paterpatratus populi Romani Quiritium patripatrato priscorum Latinorum, hominibusque priscis Latinis, quas res nec dederunt, nec soluerunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, solui oportuit, dic, inquit ei, H quem primum sententiam rogabat, quid censēs? tum ille: Puro pioque duello quarēdas censēo, itaque consēntio consciscoque. Inde ordine alij rogabantur, quandoque pars maior eorum, qui aderant, in eandem sententiam ibat, bellum erat consensu fieri solitum, ut foecialis hastam ferratam, aut sanguineam preustam ad fines eorum ferret, & non minus tribus puberibus presentibus diceret: Quod populi priscorum Latinorum, hominesque prisci Latini aduersus populū Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt, quod populū Romanus Quiritium bellum cum priscis Latinis iussit esse, senatusque populi Romani Quiritium censuit, consēnsit, consciuit, ut bellum cum priscis Latinis fieret: ob eam rem ego populūque Romanus populis priscorum Latinorum, hominibusque priscis Latinis bellum indico, facioque. Id ubi dixisset, hastam in fines eorum emittebat, Hoc tum modo ab Latinis repetitae res, ac bellum indictum: moremque eum posterius acceperunt. Ancus demandata cura sacrorum flaminibus, sacerdotibusque alijs, exercitu nouo conscripto, profectus Politorium urbem Latinorum vi cepit. securusque morem regum priorum, qui rem Romanam auxerant hostibus in ciuitatem accipiendis, multitudinem omnem Romam traduxit. & cum circa Palatium sedem veteres Romani, Sabini Capitolium atque arcem, Coelium montem Albani implessent: Auentinum nouae multitudini datum. additi eidem haud ita multo post, Tellenis Ficanaque captis, noui ciues. Politorium inde rursus bello repetitum, quod vacuum occupauerant prisci Latini. eaque causa diruendae urbis eius fuit Romanis, ne hostium semper receptaculum esset. Postremo omni bello Latino Medulliam compulso, aliquandiu ibi Marte incerto, varia victoria pugnatum est. nam & urbs tuta munitionibus, praesidioque firmata valido erat. & castris in aperto positis, aliquoties exercitus Latinus cominus cum Romanis signa contulerat. Ad vltimum omnibus copijs connixus Ancus, acie primum vincit. inde ingenti praeda potitus, Romam redit: tum quoque multis millibus Latinorum in ciuitatem acceptis, quibus ut iungeretur Palatio Auentinum, ad Murte datae sedes. Ianiculum quoque adiectum, non inopia loci, sed ne quando ea arx hostium esset, id non muro solum, sed etiam ob commoditatem itineris ponte sublicio, tum primum in Tyberi facto, coniungi urbi placuit. Quiritium quoque fossa, haud paruū munimentum à planioribus aditu locis, Anci regis opus est. Ingenti incremento rebus auctis, cum in tanta multitudine

A dine hominum, discrimine rectè anperperam facti confuso, facinora clandestina fierent, carcer ad terrorem increscentis audaciæ media vrbe imminens foro ædificatur. *Carcer adificatum*
 nec vrbs tantum hoc rege creuit, sed etiam ager finesq;: sylua Mæfia Veientibus adempta: vsque ad mare imperium prolatum: & in ore Tyberis Hostia vrbs condita: *Hostia vrbs condita*
 salinæ circa factæ: egregièq; rebus bello gestis, ædes Iouis Feretrij amplificata. Anco regnante Lucumo, vir impiger, ac diuitijs potens, Romam commigravit, cupidine maximè ac spe magni honoris, cuius adipiscendi Tarquinijs (nam ibi quoq; peregrina stirpe oriundus erat) facultas non fuerat. Damarati Corinthij filius erat. qui ob seditiones domo profugus cum Tarquinijs fortè confedisset, vxore ibi ducta duos filios genuit. nomina his Lucumo, atque Aruns fuerunt. Lucumo superfuit patri bonorum omnium hæres: Aruns prior quàm pater moritur, vxore grauida relicta. nec diu manet superstes filio pater: qui cum ignorans nurum ventrem ferre, immemor in testando nepotis decessisset, puero post aui mortem in nullam sortem bonorū nato, ab inopia Egerio inditum nomen. Lucumoni contra omnium hæredi bonorum cum diuitiæ iam animos facerent, auxit, ducta in matrimoniū Tanaquil, summo loco nata, & quæ haud facilè ijs, in quibus nata erat, humiliora sineret, ea cum innupisset, spernentibus Hetruscis Lucumonem exule aduena ortum, ferre indignitatem nõ potuit. oblitaq; ingenitè erga patriam charitatis, dummodo virum honoratum vide-

ret, consilium migrandi ab Tarquinijs cœpit. Roma est ad id potissimum visa. In nouo populo, vbi omnis repentina atq; ex virtute nobilitas sit, futurum locum forti ac strenuo viro: regnasse Tatium Sabinum: accersitum in regnum Numam à Curibus: *Augurium*
 & Ancum Sabina matre ortum, nobilemq; vna imagine Numæ esse: facilè persuadet, vt cupido honorum, & cui Tarquinij materna tantum patria esset. Sublatis itaque rebus, commigrant Romam. Ad Ianiculum fortè ventum erat. ibi ei carpento sedenti cum vxore, aquila suspensis demissa leniter alis pileum aufert: superq; carpentum cum magno clangore volitans, rursus velut ministerio diuinitus missa, capiti aptè reponit: inde sublimis abiit. accepisse id augurium lata dicitur Tanaquil, perita, vt vulgo Hetrusci, cœlestium prodigiorū mulier. excelsa & alta sperare complexa virum iubet. eam alitem ea regione cœli & eius dei nunciam venisse: circa summum culmè hominis auspicium fecisse: leuasse humano superpositum capiti decus, vt diuinitus eidem redderet. Has spes cogitationesq; secum portantes, vrbe ingressi sunt, domicilioq; ibi comparato, L. Tarquinium Priscum edidère nomen. Iam & Romanis

Romanis conspicuum eum nouitas diuitiæq; faciebant: & ipse quoq; fortunam benigno alloquio, comitate inuitandi, beneficijsq; quos poterat sibi conciliando, adiuuabat: donec in regiam quoq; de eo fama perlata est. notitiamq; eam breui apud regem liberaliter dextreque obeundo officia, in familiaris amicitiae adduxerat iura, vt publicis pariter ac priuatis concilijs bello domiq; interesset: & per omnia expertus, postremo tutor etiam liberis regis testamento institueretur. Regnauit Ancus annos quatuor & viginti, cuiuslibet superiorum regum belli pacisque & artibus & gloria par. **F**

Ancus regnauit annos 24.

Tarquinius regnum affectat.

Iam filij prope puberem etatem erant. eò magis Tarquinius instare, vt quamprimum comitia regi creando fierent. quibus indictis, sub tempus pueros venatum ablegauit. isq; primus & petisse ambitiose regnum, & orationem dicitur habuisse ad conciliandos plebis animos compositam. Cum se non rem nouam petere: quippe qui non primus, quod quisquã indignari mirariue posset, sed tertius Romae peregrinus regnum affectet: & Tatium non ex peregrino solum, sed etiam ex hoste regem factum. & Numam ignarum vrbs, non petentem in regnum vltro accitum: se ex quo sui potens fuerit, Romam cum coniuge ac fortunis omnibus commigrasse. maiorem partem ætatis eius, qua ciuilibus officijs fungantur homines, Romae se quam in vetere patria vixisse. domi militieq; sub haud pœnitendo magistro, ipso Anco rege, Romana se iura, Romanos ritus didicisse. obsequio & obseruantia in regem cum omnibus, benignitate erga alios cum rege ipso certasse. Hæc eum haud falsa memorantem ingenti consensu populus Romanus regnare iussit. Ergo viri cætera egregium, secuta, quam in petendo habuerat, etiam regnantem ambitio est. nec minus regni sui firmandi, **H**

Tarquinius rex creatur.

Minorũ gentium Patres 100. leguntur.

quam augende Reipub. memor, centum in patres legit, qui deinde minorũ gentium sunt appellati: factio haud dubia regis, cuius beneficio in curiam venerant. Bellum primum cum Latinis gessit, & oppidum ibi Appiolas vi cepit: prædaq; inde maiore, quam quanta belli fama fuerat, reuecta, ludos opulentijs instructiusq; quam priores reges fecit. Tum primum circo, qui nunc maximus dicitur, designatus locus est. **I**

Locorum in circo delictus.

loca diuisa patribus, equitibusq;, vbi spectacula sibi quisque facerent, fori appellati. Spectauere, furcis duodenos ab terra spectacula alta sustentibus pedes. ludicrum fuit equi, pugilesq; ex Hetruria maxime acciti. solennes deinde annui mansere ludi, Romani, magniq; variè appellati. ab eodem rege & circo forum priuatis ædificanda diuisa sunt loca: porticus, tabernæq; factæ. muro quoque lapideo circumdare urbem **I**

Sabinum bellum.

parabat, cum Sabinum bellum ceptis interuenit. adeoq; ea subita res fuit, vt prius Anienem transirent hostes, quam obuiam ire, ac prohibere exercitus Romanus posset: itaque trepidatum Romae est. & primo dubia victoria magna vtrinque cæde pugnatum est. reductis deinde in castra hostium copijs, datoq; spacio Romanis ad comparandum de integro bellum, Tarquinius equitem maxime suis deesse viribus ratus, ad Ramnenses, Titienses, Luceres, quas centurias Romulus scripserat, addere alias constituit, suoq; insignes relinquere nomine. id quia inaugurato Romulus fecerat, negare Accius Nauis inelytus ea tempestate augur, neq; mutari, neq; nouum constitui, nisi aues addixissent, posse. ex eo ira regi mota, eludensq; artem (vt ferunt) Agedum, inquit, diuine tu, inaugura, fieri ne possit, quod nunc ego mente concipio. **K**

Accius augur nouacula cotem discidit.

Cum ille in augurio rem expertus profecto futura dixisset: Atqui hoc animo agitavi, inquit, te nouacula cotem discidit. cape hæc, & perage quod aues tuæ fieri posse poterunt. Tum illum haud cunctanter discidisse cotem ferunt. Statua Accij posita capite velato, quo in loco res acta est, in comitio in gradibus ipsis ad laeuam curiæ fuit. cotem quoq; eodem loco sitam fuisse memorant, vt esset ad posteros miraculi eius monumentum. augurijs certe sacerdotioq; augurum tantus honos accessit, vt nihil belli domiq; postea, nisi auspicio gereretur: concilia populi, exercitus vocati, summa rerum vbi aues nõ admisissent, dirimerentur. Neq; tum Tarquinius de equitum centurijs quicquam mutauit, numero tantum alterum adiecit, vt mille & trecenti equites in tribus centurijs essent. posteriore modo sub iisdem nominibus, qui **additi**

- A** additi erant, appellati sunt, quas nunc, quia geminatæ sunt, sex vocant centurias. Hac parte copiarum aucta, iterum cum Sabinis configitur. sed præterquam quòd viribus creuerat Romanus exercitus, ex occulto etiã additur dolus, missis qui magnam vim lignorum in Anienis ripa iacentem, ardentem in flumen conijcerent: ventoq; iuuantem accensa ligna, & pleraque in ratibus impacta sublicijs cum hærent, pontem incendunt. ea quoq; res in pugna terrorem attulit Sabinis, effuls eadem fugam impediit. multiq; mortales cum hostem effugissent, in flumine ipso perire: quorũ fluitantia arma ad urbem cognita in Tyberi, prius penè, quàm nunciari posset, insignem victoriam fecere. Eo prælio præcipua equitũ gloria fuit. vtrinq; ab cornibus positos, cum iam pelleretur media peditum suorum acies, ita incurrisse ab lateribus ferunt, vt
- B** non sisterent modò Sabinas legiones ferociter instantes cedentibus, sed subito in fugam verterent. montes effuso cursu Sabini petebant, & pauci tenuere. maxima pars, vt antè dictum est, ab equitibus in flumen acti sunt. Tarquinius instandũ perterritis rarus, præda captiuisq; Romã missis, spolijs hostium (votum id Vulcano erat) ingenti cumulo accensis, pergat porrò in agrum Sabinum exercitum inducere: & quamquam malè gesta res erat, nec gesturos melius sperare poterant, tamen quia consulendi res non dabat spacium, iere obuiam Sabini tumultuario milite. iterumq; ibi fusi, perditis iam propè rebus, pacẽ petiere. Collatia, & quicquid circa Collatiam agri erat, Sabinis ademptum. Egerius (fratris hic filius erat regis) Collatiæ in præsidio relictus. deditosq; Collatinos ita accipio, eamq; deditiois formulam esse. Rex interrogauit,
- C** Estisne vos legati oratoresq; missi à populo Collatino, vt vos populumq; Collatinũ dederetis? Sumus. Est ne populus Collatinus in sua potestate: Est. deditisne vos populum Collatinum, urbem, agros, aquam, terminos, delubra, vtensilia, diuina humanaq; omnia, in meam populiq; Romani ditionem? Dedimus. At ego recipio. Sabino bello perfecto, Tarquinius triumphans, Romã redijt. inde præcis Latinis bellum fecit. vbi nusquam ad vniuersæ rei dimicationem vêtum est. ad singula oppida circumferendo arma nomẽ omne Latinum domuit. Corniculum, Ficulnea vetus, Cameria, Crustumeriũ, Ameriola, Medullia, Nomentũ, hec de præcis Latinis, aut qui ad Latinos defecerant, capta oppida. Pax deinde facta. Maiore inde animo pacis opera inchoata, quàm quanta mole gesserat bella, vt non quietior populus domi esset, quàm militiæ fuisset. nam & muro lapideo, cuius exordium operis Sabino bello turbatum erat, urbem, quam nõdum munierat, cingere parat: & infima vrbis loca circa forum, aliasq; interiectas collibus cõuales, quia ex planis locis haud facilè euehebãt aquas, cloacis è fastigio in Tyberim ductis siccant: & aream ad ædẽ in Capitolio Iouis, quam vouerat bello Sabino, iam præfagiente animo, futuram olim amplitudinem loci occupat fundamentis. Eo tempore in regia prodigium visu euẽtũq; mirabile fuit. Puer dormienti, cui Seruio Tullio nomen fuit, caput arsisse ferunt multorum in cõspectu. plurimo igitur clamore inde ad tantæ rei miraculum orto, excitũ regem: & cum quidam familiarium aquam ad restinguendum ferret, ab regina retentum: sedatoq; iam tumultu, moueri vetuisse puerum, donec sua sponte experrectus esset. mox cum
- E** somno & flammam abijisset. Tum abducto in secretũ viro Tanaquil: Vidẽsne tu puerum hunc, inquit, quem tam humili cultu educamus? scire licet hunc lumen quondam rebus nostris dubijs futurum, præsidiumq; regiæ afflictæ. proinde materiem ingentis publicè priuatimq; decoris omni indulgentia nostra nutriamus. inde puerum liberũ loco coeptum haberi, erudiriq; artibus, quibus ingenia ad magnæ fortunæ cultum excitantur. Euenit facilè quòd dijs cordi esset. iuuenis euasit verè indolis regiæ. nec, cum quæreretur gener Tarquinio, quisquam Romanæ iuuentutis vlla arte conferri potuit. filiamq; ei suam rex despondit. Hic quacunq; de causã tantus illi honos habitus, credere prohibet serua natum eum, paruumq; ipsum feruisse. eorum magis sententiæ sum, qui Corniculo capto Seruij Tulli, qui princeps in illa vrbe fuerat, grauidã viro occiso vxorem, cum inter reliquas captiuas cognita esset, ob vnicam

*Sabini vincuntur.**Sabini iterum fusi. pacem petunt.**Deditiois formula.**Tarquinius triumphans. Romanus redijt.**Latinos domuit.**Muro lapideo vrbis cingitur.**Prodigium mirabile.*

C nobili-

Tarquinius regnavit annos 38.

Tarquinius paratur insidia.

Tarquinius securi feritur.

nobilitatem ab regina Romana prohibitam ferunt, seruitio partum Romæ edidit. **F** se, in Prisci Tarquinij domo. inde tanto beneficio, & inter mulieres familiaritatem auctam, & puerum ut in domo à paruo eductum, in charitate atq; honore fuisse. fortunam matris, quòd capta patria in hostiù manus venerit, ut serua natus crederetur, fecisse. Duodequadragesimo ferme anno, ex quo regnare cœperat Tarquinius, non apud regem modò, sed apud patres plebemq; longè maximo honore Servius Tullius erat. Tum Anci filij duo etsi antea semper pro indignissimo habuerat, se patrio regno tutoris fraude pulsos, regnare Romæ aduenam, non modò vicinæ, sed ne Italicæ quidem stirpis, tum impensius his indignitas crescere, si ne ab Tarquinio quidè ad se rediret regnum, sed præceps inde porro ad seruitia caderet: ut in eadè ciuitate post centesimum ferè annum, quàm Romulus deo prognatus, deus ipse tenuerit regnū, donec in terris fuerit, id seruus serua natus possideat. tum còmune Romani nominis, tū præcipuè id domus suæ dedec⁹ fore, si Anci regis virili stirpe salua, non modò aduenis, sed seruis etiam regnū Romæ pateret. ferro igitur eam arcere contumeliam statuunt. sed & iniuriæ dolor in Tarquinium ipsum magis, quàm in Seruium eos stimulabat: & quia grauior vltor cædis, si superesset, rex futurus erat, quàm priuatus: tum Seruio occiso, quemcunq; aliū generum delegisset, eundem regni heredem facturum videbatur. ob hæc ipsi regi insidiæ parantur. Ex pastoribus duo ferocissimi delecti ad facinus, quibus còsueti erant vterq; agrestibus ferramentis, in vestibulo regis quàm potuere tumultuosissimè, specie rixæ in se omnes apparitores regis conuertunt. inde cum ambo regem appellarent, clamorq; eorum penitus in regiam peruenisset, vocati **H** ad regem pergunt. primò vterq; vociferari, & certatim alter alteri obstrepere. cœrciti ab licitore, & iussi in vicem dicere, tandem obloqui desistunt. vnus rem ex composito orditur. dum intentus in cum se rex totus auerteret, alter elatam securim in caput deiecit: relictoq; in vulnere telo, ambo se foras eijciunt. Tarquinium moribundum

cum qui circa erant excepissent, illos fugientes lictores comprehendunt. clamor inde, concursusq; populi, mirantium quid rei esset. Tanaquil inter tumultum claudi regiam iubet, arbitros eijcit: simul quæ curando vulneri opus sunt, tanquam spes subesset, sedulò comparat: simul si destituat spes, alia præsidia molitur. Seruio properè accito cum penè exanguem virum ostendisset, dextram tenens, orat, ne inultam mortem foceri, ne focrum inimicis ludibrio esse sinat. Tuum est, inquit, Serui, si **K** vir es, regnum: non eorum qui alienis manibus pessimum facinus fecere. erige te, deosq;

Tanaquil Seruium ad regnum capessendum sollicitat.

- A deosq; duces sequere, qui clarum hoc fore caput diuino quondam circumfuso igni portenderunt. nunc te illa cœlestis excitet flâma. nunc expergiscere verè, & nos peregrini regnauius: qui sis, non vnde natus sis, reputa. si tua re subita consilia torpent, at tu mea consilia sequere. Cùm clamor impetusq; multitudinis vix sustineri posset, ex superiore parte ædium per fenestras in nouam viam verfas (habitabat enim rex ad Iouis Statoris) populum Tanaquil alloquitur, iubet bono animo esse: sopitum fuisse regem subito ictu, ferrum haud altè in corpus descendisse: iam ad se redisse: inspectum vulnus absterfo cruore, omnia salubria esse. confidere propediem ipsum eos visuros. Interim Seruio Tullio iubere populum dicto audientem esse: eum iura redditurum, obiturumq; alia regis munia. Seruius cum trabea & lictoribus prodit:
- B ac sede regia sedens alia decernit, de alijs consulturum se regem esse simulat. Itaq; per aliquot dies, cùm iam expirasset Tarquinius, celata morte per speciem alienæ fungendæ vicis, suas opes firmavit. tum demum palàm facta ex comploratione in regia orta, Seruius præsidio firmo munitus, primus iniussu populi, voluntate patrum regnauit. Anci liberi iam tum comprehensis sceleris ministris, vt viuere regem, & tantas esse opes Seruij nunciatum est, Sueffam Pometiam exulatum ierant. Nec iam publicis magis auxilijs Seruius quàm priuatis munire opes. & ne qualis Anci liberum animus aduersus Tarquinium fuerat, talis aduersus se Tarquini liberum esset, duas filias iuuenibus regijs, Lucio atque Arunti Tarquinijs, iungit. nec rupit tamen fati necessitatè humanis consilijs, quin inuidia regni etiam inter domesticos infida omnia atq; infesta faceret. Per opportunè ad præsentis quietè status bellum cum Veientibus (iam enim induciæ exierant) alijsq; Hetruscis sumptum in eo bello & virtus & fortuna enituit Tullij. fusoq; ingenti hostium exercitu, haud dubius rex, seu patrù, seu plebis animus periclitaretur, Romam redijt. aggrediturq; inde pacis longè maximû opus: vt quemadmodum Numa diuini autor iuris fuisset, ita Seruium conditorem omnis in ciuitate discriminis, ordinumq;, quibus inter gradus dignitatis fortunæq; aliquid interlucet, posteris fama ferrent. Censum enim instituit, rem saluberrimam tanto futuro imperio: ex quo belli, pacisq; munia non viritum, vt ante, sed pro habitu pecuniarum fierent. tum classes, centuriasq;, & hunc ordinem ex censu descripsit, vel paci decorum, vel bello. Ex ijs, qui * centum millium æris, aut maiorem censum
- D haberent, L x x x. confecit centurias, quadragenas seniorum ac iuniorum, prima classis omnes appellati. seniores, ad vrbis custodiã vt præsto essent: iuuenes, vt foris bella gererent. arma his imperata, galea, clypeus, ocreæ, lorica, omnia ex ære, hæc vt tegumenta corporis essent, tela in hostè, hastaq; & gladius. additæ huic classi duæ fabrùm centuriæ, quæ sine armis stipendia facerent. datum munus, vt machinas in bello ferrent. Secunda classis intra * centû vsq; ad quinq; & septuaginta millium censum instituta. & ex his senioribus, iunioribusq; viginti conscriptæ centuriæ: arma imperata, scutum pro clypeo, & præter lorica omnia eadem. Tertiæ classis in * quinquaginta millium censum esse voluit. totidem centuriæ & hæc, eodemq; discrimine ætatû factæ: nec de armis quicquam mutatum, ocreæ tantùm ademptæ. In quarta classe census * quinq; & viginti millium, totidem centuriæ factæ: arma mutata, nihil præter hastam & verurû datum. Quinta classis aucta, centuriæ triginta factæ. fundas, lapidesq; missiles hi secum gerebât. in his accensi, cornicines, tibicinesq; in tres centurias distributi. * vndecim millibus hæc classis censebatur. Hoc minor census reliquã multitudinem habuit. Inde vna centuria facta est immunis militia. Ita pedestri exercitu ornato, distributoq;, equitû ex primorib⁹ ciuitatis x i i. scripsit ceturias. sex itè alias ceturias, tribus ab Romulo institutis, sub iisdem, quibus inauguratæ erant, nominibus fecit. ad equos emendos * dena millia æris ex publico data: & quibus equos alerent, viduæ attributæ, quæ * bina millia æris in annos singulos penderent. Hæc omnia in dites à pauperibus inclinata onera. Deinde est honos additus. non enim, vt ab Romulo traditum, cæteri seruauerant reges, viritum suffragium eadem vi, eodemq; iure promiscuè omnibus

Seruius rex à patribus creatur.

Census institutio.

Seruius ciuitatem in classes diuisit.
* Valent 1000. coronatos.
Prima classis.

Secunda classis.
* Valent 750. coronatos.
Tertia classis.
* Valent 500. coronatos.
Quarta classis.
* Valent 250. coronatos.
Quinta classis.
* Valent 110. coronatos.

Equitum centuria scribuntur.
Sexta classis.
* Val. 100. cor.
* Val. 20. coro.

Viritum suffragiū omnibus datum est.

bus datum est: sed gradus facti, ut neq; exclusus quisquam suffragio videretur, & vis omnis penes primores ciuitatis esset. equites enim vocabantur primi: LXXX. inde primæ classis centuriæ primum peditum vocabantur. * ibi si variaret, quod raro incidebat, ut secundæ classis vocarentur: nec ferè vnquam infra ita descenderent, ut ad infimos peruenirent. Nec mirari oportet, hunc ordinem, qui nunc est, post expletas quinq; & XXX. tribus, duplicato earum numero, centurijs iuniorum, seniorumq; ad institutam ab Seruio Tullio summam non conuenire. quadrifariam enim vrbe diuisa regionibus, collibusq; quæ habitabantur partes, Tribus eas appellauit: ut ego arbitror, ab tributo. nam eius quoque æqualiter ex censu conferendi ab eodem inita ratio est. neque hæ tribus ad centuriarum distributionem numerumq; quicquam pertinere. Censu perfecto, quem maturauerat metu legis de incensis lata, cum vinculorū minis mortisq; edixit, ut omnes ciues Romani, equites peditesq; in suis quisque centurijs in campo Martio prima luce adessent. ibi instructū exercitū omnē suæ, oue, taurilibus lustrauit. idq; conditum lustrum appellatum, quia in censendo finis factus est. Millia LXXX. eo lustro ciuium censa dicuntur. Adicit scriptorū antiquissimus Fabius Pictor, eorum qui ferre arma possent, eum numerum fuisse. Ad eam multitudinem vrbs quoq; amplificanda visa est. addit duos colles, Quirinalem Viminalemq; inde deinceps auget Esquilias: ibiq; ipse, ut loco dignitas fieret, habitat. aggere & fossis & muro urbem circundat: ita pomerium profert. Pomerium verbi vim solam intuentes, postmœrium interpretantur esse. est autem magis circa murum locus. quem in condendis urbibus quondam Hetrusci, quæ murum ducturi erant, Hæcertis circa terminis inauguratò consecrabant: ut neq; interiore parte ædificia mœnibus continuarentur, quæ nunc vulgò etiam coniungunt: & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. hoc spacium, quod neque habitari, neque arari fas erat, non magis quòd post murum esset, quàm quòd murus post id, pomerium Romani appellarunt. & in orbis incremento semper, quantum mœnia processura erant, tantum termini hi cõsecrati proferebantur. Aucta ciuitate magnitudine vrbs, formatis omnibus domi & ad belli & ad pacis vsus, ne semper armis opes acquirerentur, consilio augere imperium conatus est, simul & aliquod addere vrbi decus. Iam tum erat inclytum Dianæ Ephesiæ fanum, id communiter à ciuitatibus Asiæ factum fama ferebat. Cùm consensum, deosq; consociatos laudaret mirè Seruius inter proceres Latinorum, cum quibus publicè priuatimq; hospitia amicitiasq; de industria iunxerat, sæpè iterando eadem, perpulit tandem, ut Romæ fanum Dianæ populi Latini cum populo Romano facerent. Ea erat confessio, caput rerum Romam esse: de quo toties armis certatum fuerat. Id quanquam omissum iam ex omnium cura Latinorum ob rem toties infelicitè tentatam armis, videbatur, vni se ex Sabinis fors dare visa est priuato consilio imperij recuperandi. Bos in Sabinis nata cuidam patri familiæ dicitur miranda magnitudine, ac specie (fixa per multas ætates cornua in vestibulo templi Dianæ monumentum ei fuere miraculo) habita, ut erat, res prodigij loco est. & cecinere vates, cuius ciuitatis eam ciuis Dianæ immolasset, ibi fore imperium. idq; carmen peruenerat ad antistitem fani Dianæ. Sabinus, ut primum apra dies sacrificio visa est, bouem Romam actam deducit ad fanum Dianæ, & ante aram statuit. Ibi antistes Romanus cùm eum magnitudo victimæ celebrata fama mouisset, memor responsi, Sabinum ita alloquitur: Quidnam tu hospes paras, inquit, in ceste sacrificium Dianæ facere? quin tu ante viuo perfunderis flumine? infima valle præfluit Tyberis. Religione tactus hospes, qui omnia, ut prodigio responderet euentus, cuperet rite facta, ex templo descendit ad Tyberim. Interea Romanus immolat Dianæ bouem. id mirè gratum regi, atq; ciuitati fuit. Seruius, quanquam iam vsu haud dubiè regnum possederat, tamen quia interdum iactari voces à iuvene Tarquinio audiebat, se iniussu populi regnare, conciliata prius voluntate plebis, agro capto ex hostibus viritim diuiso, aulus est ferre ad populum, vellent iuberentne se regnare. tantoq;

* Hæc verba videntur nescio quid desiderare.

Tribus vnde sic appellata.

Lustrum.

Vrbs amplificatur.

Pomerium curita vocatum.

Dianæ Ephesiæ fanum.

Romæ fanum Dianæ edificatur.

De boue visenda magnitudinis prodigium.

Seruius plebis consensu rex declaratur.

- A** tantoq; consensu, quanto haud quisquam alius antè rex est declaratus. Neque ea res Tarquinio spem affectandi regni minuit: imò eò impensius, quia de agro plebis aduersum patrum voluntatem senserat agi, criminandi Seruij apud patres, crescendiq; in curia sibi occasionem datam ratus est, & ipse iuuenis ardentis animi, & domi vxore Tullia inquietum animum stimulante. Tulit enim & Romana regia sceleris tragici exemplum, vt tædio regum maturior veniret libertas: vltimumq; regnum esset, quod scelere partum foret. Hic L. Tarquinius Prisci Tarquinij regis filius neposue fuerit, parum liquet: pluribus tamen authoribus filium crediderim. fratrem habuerat Aruntem Tarquinium, mitis ingenij iuuenem. His duobus, vt antè dictum est, duæ Tullia regis filia nupsierant, & ipsa longè dispares moribus. Fortè ita inciderat,
- B** ne duo violenta ingenia matrimonio iungerentur, fortuna credo populi Romani, quò diurnius Seruij regnum esset, constituiq; ciuitatis mores possent. Angebatur ferox Tullia, nihil materiae in viro neq; ad cupiditatem, neq; ad audaciam esse, tota in alterum versa Tarquinium, eum mirari, eum virum dicere, ac regio sanguine ortum: spernere sororem, quòd virum naeta muliebri cessaret audacia. Contrahit celeriter similitudo eos, vt fere fit, malum malo aptissimum. sed initium turbandi omnia à foemina ortum est: ea secretis viri alieni asluefacta sermonibus, nullis verborum contumelijs parcere de viro ad fratrem, de sorore ad virum: & se rectius viduam, & illum coelibem futurum fuisse contendere, quam cum impari iungi, vt elanguescendum aliena ignauia esset, si sibi eum, quo digna esset, dii dedissent virum, domi se propediem visuram regnum fuisse, quòd apud patrem videat. celeriter adolescentem suae temeritatis implet. Aruns Tarquinius, & Tullia minor propè continuatis funeribus cum domos vacuas nouo matrimonio fecissent, iunguntur nuptijs, magis non prohibente Seruio quam approbante. Tum verò indies infestior Tullij senectus, infestius coepit regnum esse. iam enim ab scelere ad aliud spectare mulier scelus: nec nocte, nec interdium virum conuiescere pati, ne gratuita praeterita parricidia essent. Non sibi defuisse cui nupta diceretur, nec cum quo tacita seruiret. defuisse qui se regno dignum putaret, qui meminisset se esse Prisci Tarquinij filium, qui habere, quam sperare regnum mallet. si tuus es, cui nupta esse me arbitror, & virum, & regem appello: si minus, eo nunc peius mutata est res, quòd isthic cum ignauia est scelus. quin accingeris? non tibi ab
- D** Corintho, nec ab Tarquinijs, vt patri tuo, peregrina regna moliri necesse est. dii te penates, patrijq; & patris imago, & domus regia, & in domo regale solium, & nomen Tarquinium creat, vocatq; regem. aut si ad hæc parum est animi, quid frustraris ciuitatem? quid te vt regium iuuenem conspicis? faceffe hinc Tarquinius, aut Corinthum: deuoluere retrò ad stirpem, fratri similior, quam patri. His alijsq; increpando iuuenem instigat, nec conuiescere ipsa potest: si, cum Tanaquil peregrina mulier tantum moliri potuisset animo, vt duo continua regna, viro, ac deinceps genero, dedisset: ipsa regio femine orta, nullum momentum in dando adimendoq; regno faceret. His muliebribus instinctus furijs Tarquinius, circumire & prehensare minorum maximè gentium patres, admonere paterni beneficij, ac pro eo gratiam repetere: allicere donis iuuenes:
- E** tum de se ingentia pollicendo: tum regis criminibus omnibus locis crescere. Postremo, vt iam agendæ rei tempus visum est, stipatus agmine armatorum in forum irrumpit: inde omnibus perculsis pauore, in regia sede pro curia sedens, patres in curiam per praconem ad regem Tarquinium citari iussit. Conuenere extemplo: alij iam antè ad hoc praeparati: alij metu, ne non venisse, fraudi esset: nouitate ac miraculo attoniti, etiam de Seruio actum rati. Ibi Tarquinius maledicta ab stirpe vltima orsus, Seruum, seruaq; natum post mortem indignam parentis sui, non inter regno, vt antea inuito, non comitijs habitis, non per suffragium populi, non authoribus patribus, muliebri dolo regnum occupasse. ita natum, ita creatum regem, fauorem infimi generis hominum, ex quo ipse sit, odio alienæ honestatis ereptum primoribus agrum sordidissimo cuiq; diuisisse: omnia onera, quæ communia quondam fuerint, inclinasse in primores ciuitatis: instituisse cen-

*Scelerata nuptia.**Tullia scelesti consilia.**Tarquinius vi regnum affectat.*

*Seruij & Tarquinij
disceptatio.*

*Tarquinius Seruium
in curia deijcit.*

Seruius interficitur.

Inhumanum Tullia facinus.

sum, vt insignis ad inuidiam locupletiorū fortuna esset, & parata: vbi vellet, egentissimis largiretur. Huic orationi Seruius cū interuenisset, trepido nuncio excitatus, extēplō a vestibulo curiæ magna voce: Quid hoc, inquit, Tarquini rei est? qua tu audacia me viuo vocare ausus es patres? aut in sede consistere mea? Cū ille ferociter ad hæc, Se patris fui tenere sedē, multo quā seruū potiorē filium regis regni hæredē: satis illum diu per licentiam eludentē insultasse dominis. Clamor ab vtriusq; fautoribus oritur, & cōcurfus populi fiebat in curiam: apparebatq; regnaturum, qui vicisset. Tum Tarquinius necessitate iam etiam ipsa cogente vltima audere, multo & ætate & viribus validior, medium arripit Seruium: elatumq; è curia, in inferiorē partē per gradus deijcit, inde ad cogendū Senatū in curia redit. fit fuga regis apparitorum, atque comitum: ipse propē exanguis, cum semianimis regio comitatu domū se reciperet, peruenissetq; ad summū Cyprium vicum, ab ijs qui missi ab Tarquinio fugientē consecuti erant, interficitur. Creditur, quia non abhorret à cætero scelere, admonitū Tullia id factum. carpento certē, id quod satis constat, in forū inuecta, nec reuerita cœtū virorum, euocauit virū è curia: regemq; prima appellauit. à quo faceffere iussa ex tanto tumultu, cū se domum reciperet, peruenissetq; ad summū Cyprium vicum, vbi Dianium nuper fuit: flectente carpentū dextra in Virbium cliuum, vt in collē Esquiliarum eueheretur, restitit pavidus, atq; inhibuit frenos is qui iumenta agebat, iacentemq; dominæ Seruium trucidatū ostendit. Fœdū inhumanumq; inde traditur scelus, monumentoq; locus est: Sceleratum vicum vocant, quo amens agitantibus furijis sororis, ac viri, Tullia per patris corpus carpentū egisse fertur: partemq; sanguinis ac cordis paternæ cruento vehiculo, contaminata ipsa resperlaq; tulisse ad penates suos,

Seruius annos regnauit 44.

virij sui: quibus iratis, malo regni principio similes propediem exitus sequerentur. Seruius Tullius regnauit annos quatuor & quadraginta, ita vt bono etiam moderatōque succedenti regi difficilis æmulatio esset. Cæterum id quoque ad gloriam accessit, quod cum illo simul iusta ac legitima regna occiderunt. Id ipsum tam mite ac tam moderatum imperium, tamen quia vnus esset, deponere eum in animo habuisse quidam authores sunt, nisi scelus intestinum liberandæ patriæ consilia agitantī interuenisset. Inde L. Tarquinius regnare occēpit, cui Superbo cognomen facta indiderunt: quia socerum gener sepultura prohibuit, Romulum quoque insepultum perisse dictitans: primoresq; patrum: quos Seruij rebus fauisse credebat, interfecit: conscius deinde malè quærendi regni ab se ipso aduersus se exemplum capi

- A** capi posse, armatis corpus circumsepsit. neq; enim ad ius regni quicquam præter vim habebat. vt qui neq; populi iussu, neque authoribus patribus regnaret. eò accedebat, vt in charitatè ciuium nihil spei reponenti metu regnum tutandum esset: què vt pluribus incuteret, cogitationes capitalium rerum sine consilijs per se solus exercebat: perq; tam causam occidere, in exilium agere, bonis mulctare poterat: non suspectos modò aut inuisos, sed vnde nihil aliud quàm prædam sperare posset. Ita patrum præcipuè numero imminuto, statuit nullos in patres legere, quò contemptior paucitate ipsa ordo esset: minusq; per se nihil agi indignarentur. Hic enim regum primus traditum à prioribus morè de omnibus Senatùm consulendi soluit. domesticis consilijs Rempublicam administravit: bellum, pacem, fœdera, societates per se ipse cum quibus voluit, iniussu populi ac Senatus fecit, diremitq;. Latinorù sibi maximè gentem conciliabat, vt peregrinis quoq; opibus tutior inter ciues esset. neque hospitià modò cum primoribus eorum, sed affinitates quoq; iungebat. Octauio Mamilio Thusculano. is longè princeps Latini nominis erat, si famæ credimus, ab Vlyssè deaq; Circe oriundus: ei Mamilio filià nuptum dat: perq; eas nuptias multos sibi cognatos amicosq; eius conciliat. Iam magna Tarquinij authoritas inter Latinorum proceres erat, cum in diem certam vt ad lucum Ferentinæ conueniant, indicit: esse, quæ agere de rebus communibus velit. Conueniunt frequentes prima luce. ipse Tarquinius diem quidem seruauit, sed paulò antè quàm sol occideret, venit. multa ibi toto die in concilio varijs iactata sermonibus erant. Turnus Herdonius ab Aricia ferociter in absentem Tarquinium erat inuectus. Haud mirum esse, Superbo ei inditum Romæ cognomen (iam enim ita clam quidam mussitantes, vulgò tamen eum appellabant) an quicquam superbius esse quàm ludificari sic omne nomen Latinù? principibus longè ab domo excitis, ipsum, qui concilium indixerit non adesse. tentari profectò patientiam, vt si iugum acceperint, obnoxios premat: cui enim non apparere, affectare eum imperium in Latinos? Quod si sui benè crediderint ciues, aut si creditum illud & non raptum parricidio sit: credere & Latinos, quanquam ne sic quidè alienigenæ deberent. sin suos eos pœniteat, quippe qui alij super alios trucidètur, exulatu eant, bona amittant, quid spei melioris Latinis portèdi? si se audiant, domù suam quenq; inde abituros: neq; magis obseruatuos diè cõcilij, quàm ipse, qui indixerit, obseruet. Hæc atq; alia eodè pertinencia seditiosus facinorosusq; homo, hisq; artibus opes domi naactus, cum maximè differeret, interuenit Tarquinius. Is finis orationi fuit. Auersi omnes ad Tarquinium salutandù. Qui silentio factò, monitus à proximis vt purgaret se, qd id temporis venisset, disceptatorè ait se sumptum inter patrem & filium cura reconciliandi eos in gratiã, moratù esse, & quia ea res exemisset illum diem, postero die acturum, quæ constituisset. Ne id quidem Turnù tulisse tacitum ferunt. dixisse enim nullam breuiorè esse cognitionè, quàm inter patrem & filiù, paucisq; transigi verbis posse: ni pareat patri, habiturum infortuniù esse. Hęc Aricinus in regem Romanù increpans ex concilio abiit. Quam rem Tarquinius aliquanto, quàm videbatur, ægrius ferens, cõfestim Turno necè machinatur, vt eundem terrorem, quo ciuiù animos domi oppresserat, Latinis iniiceret. & quia pro imperio palam interfici non poterat, oblato falso crimine in fontè oppressit. per aduersè factionis quosdã Aricinos, seruum Turni auro corruptit, in diuersoriù eius vim magnam gladiatorù inferri clam sineret. ea cum vna nocte perfecta essent, Tarquinius paulò ante lucem accitis ad se principibus Latinorù, quasi re noua perturbatus, morã suam hesternã, velut deorù quadam prouidentia illatã, ait saluti sibi atq; illis fuisse. ab Turno dici sibi in primoribus populorum parari necè, vt Latinorum solus imperium teneat. aggressurù fuisse hesternò die in concilio: dilatã rem esse, quòd author concilij abfuerit, què maximè peteret. inde illam absentis insectationem esse natam, quòd morando spem destituerit. non dubitare, si vera deferantur, quin prima luce, vbi ventum in concilium sit, instructus cum coniuratorum manu, armatusq; venturus sit. dici gladiatorum ingentem numerum

Tarquiniij Superbi mores & res gestæ ab initio regni.

Tarquinius peregrinos metu suorum sibi conciliat.

Turnus Herdonius in Tarquinium inuehitur.

Tarquinius dolo necè Turno machinatur.

esse ad eum conuectum. id vanum necne sit, ex templo sciri posse. rogare eos, ut inde fecum ad Turnum veniant. Suspectam fecit rem, & ingenium Turni ferox, & oratio hesternæ, & mora Tarquinij, quod videbatur ob eam differri cædes potuisse. Eunt inclinatis quidem ad credendum animis, tamen nisi gladijs deprehensis, cætera vana existimaturi. vbi est eò ventum, Turnum ex somno excitatum circumstant custodes: comprehensisq; seruis, qui charitate domini vim parabant, cum gladij abditi ex omnibus locis diuerticuli protraherentur: enimvero manifesta res visa, iniectaq;

*Turnus capitur,
& indicta causa
nec datur.*

*Tarquinij ad La-
tinos oratio.*

Turno catenæ: & confestim Latinoꝝ concilium magno cum tumultu aduocatur. ibi tā atrox inuidia orta est, gladijs in medio positis, ut indicta causa nouo genere lethi, deiectus ad caput aquæ Ferentinæ crate supernè iniecta, faxisq; congestis, mergeretur. Reuocatis deinde ad concilium Latinis, Tarquinius, collaudatisq;, qui Turnum G nouantem res pro manifesto parricidio merita pœna affecissent, ita verba fecit: Possè quidem se verusto iure agere, quod cum omnes Latini ab Alba oriundi sint, in eo fœdere teneantur, quo ab Tullo res omnis Albana cum colonis suis in Romanum cesserit imperium. cæterum se vtilitatis id magis omnium causa censere, ut renouetur id fœdus: secundaq; potius fortuna populi Romani, ut participes Latini fruantur, quàm vrbium excidia, vastationesq; agrorum, quas Anco prius, patre deinde suo regnante, perpeffi sint, semper aut expectent, aut patiantur. Haud difficulter persuasum Latinis: quanquam in eo fœdere superior Romana res erat. cæterum & capita nominis Latini stare, ac sentire cum rege videbant, & Turnus sui cuiq; periculi si aduersatus esset, recens erat documentum. Ita renouatum fœdus, indictumq; iunioribus Latinorum, ut ex fœdere die certa ad Lucum Ferentinæ armati frequentes adessent. Qui vbi ad edictum Romani regis ex omnibus populis conuenire: ne ducem suum, neue secretum imperium, propriæ signa haberent, miscuit manipulos ex Latinis, Romanisq;, ut ex binis singulos faceret, binosq; ex singulis. ita geminatis manipulis, centuriones imposuit. Nec ut iniustus in pace rex, ita dux belli prauus fuit, quin ea arte equasset superiores reges, ni degeneratum in alijs, huic quoq; decori officisset.

*Renouatur fœdus
cum Latinis.*

*Tarquinius Vol-
sci bellum mouit.
* Id est, tantum
auri argentiq;
vt in pecunia
fierent 40. ta-
lenta: Quæ va-
lent 24000.
coron.*

*Tarquinius filius
Sextus Gabios
dolo transfu-
git.*

*Sextus benignè
ab Gabini exci-
pitur.*

Is primus Volscis bellum in ducentos amplius post suam ætatem annos mouit: Suesamq; Pometiam ex his vi cepit. vbi cum diuendita præda * x l. talenta argenti auriq; recepisset: concepit animo eam amplitudinem Iouis templi, quæ digna deum hominumq; rege, quæ Romano imperio, quæ ipsius etiam loci maiestati esset. captiuam I pecuniam in ædificationem eius templi seposuit. Excepit deinde eum lentius spe bellum: quo Gabios propinquam urbem nequicquam vi adortus, cum obsidendi quoq; urbem spes pulso à mœnibus adempta esset, postremò minimè arte Romana, fraude ac dolo aggressus est. nam cum velut posito bello fundamentis templi iacendis, alijsq; vrbis operibus intentum se esse simularet: Sextus filius eius, qui minimus ex tribus erat, transfugit ex composito Gabios, patris in se sæuitiam intolerabilem conquerens. Iam ab alienis in suos vertisse superbiam: & liberorū quoq; eum frequentè rædere, ut quam in curia solitudinem fecerit, domi quoq; faciat, ne quam stirpem, ne quem hæredem regni relinquat. se quidem inter tela ad gladios patris elapsum, nihil vsquam sibi tutū, nisi apud hostes L. Tarquinij credidisse. nam ne errarent, imminere K his bellum, quod positum simuletur: & per occasionē eum incautos inuasurū. Quod si apud eos supplicibus locus non sit, pererraturū se omne Latium: pulsumq; se inde, Volscos & Equos, & Hernicos petiturū: donec ad eos perueniat, qui à patrū crudelibus atq; impijs supplicijs tegere liberos sciant. forsitan etiam ardoris aliquid ad bellum armaq; se aduersus superbissimū regem ac ferocissimum populum inuenturum. Cùm, si nihil mouerentur, infensus ira porrò inde abiturus videretur: benignè ab Gabinis excipitur. Verant mirari, si qualis in ciues, qualis in focios, talis ad vltimum in liberos esset: in seipsum postremò sæuiturū, si alia desint. sibi verò gratum aduentum eius esse: futurumq; credere breui, ut illo adiuuante, ab portis Gabinis sub Romana mœnia bellum transferatur. Inde in concilia publica adhiberi. vbi cum de alijs rebus assen-

A assentire se veteribus Gabinis diceret, quibus hæ notiores essent, ipsi identidem belli autor esset, in eo sibi præcipuam prudentiã assumere: quod vtriusq; populi vires nosset, sciretq; inuisam profectò superbiam regiam ciuibus esse, quã ferre ne liberi quidem potuissent. Ita cum sensim ad rebellandum primores Gabinorum incitaret, ipse cum promptissimis iuuenum prædatum, atq; in expeditiones iret, & dictis factisq; omnibus ad fallèdum instructis vana accresceret fides, dux ad vltimum belli legitur. ibi cum in scia multitudine, quid ageretur, prælia parua inter Romam Gabiosq; fierent, quibus plerunq; Gabina res superior esset: tum certatim summi infimiq; Gabinorum Sex. Tarquinium dono deũ sibi missum ducem credere. apud milites verò

B se, vt non pater Tarquinius potentior Romæ, quàm filius Gabijs esset. Itaque postquam satis virium collectum ad omnes conatus videbat: tum è suis vnum sciscitatum Romam ad patrem mittit, quidnam se facere vellet? quandoquidem vt omnia vnus ipse Gabijs posset, ei dii dedissent. Huic nuncio, quia credo dubiæ fidei videbatur, nihil voce responsum est. rex velut deliberabundus, in hortum ædium transiit sequente

Sextus ad Tarquinium mittit nuncium.

C

D

nuncio filij. ibi inambulans tacitus summa papauerũ capita dicitur baculo decussisse. Interrogãdo expectandoq; responsum nuncius fessus, vt re imperfecta, redit Gabios: quæ dixerit ipse, quæq; viderit, refert. seu ira seu odio, seu superbia insita ingenio, nullam eum vocem emisisse. Sexto vbi quid vellet parens, quidue præciperet tacitis ambagibus, patuit: primores ciuitatis, criminando alios apud populum, alios sua ipsos inuidia opportunos interemit. multi palam, quidã, in quibus minus speciosa criminatio erat futura, clam interfecti. patuit quibusdam volentibus fuga, aut in exilium acti sunt: absentiumq; bona iuxta atq; interemptorum diuisa fuere. Largitionis inde prædæq; & priuati dulcedine commodi, sensus malorum publicorum adimi, donec orba cõsilio auxilioq; Gabina res regi Romano sine vlla dimicatione in manum traditur. Gabijs receptis, Tarquinius pacem cum Æquorum gente fecit, fœdus cum

E

Thuscis renouauit. Inde ad negotia vrba animum cõuertit. quorum erat primum, vt Iouis templum in monte Tarpeio monumentum regni sui nominisq; relinqueret. Tarquinius reges ambos, patrem vouisse, filium perfecisse. & vt libera à ceteris religionibus area esset tota Iouis templiq; eius quod inædificaretur, exaugurare fana sacellaq; statuit: quæ aliquot ibi à Tatio rege primùm in ipso discrimine aduersus Romulum pugnæ vota, consecrata inaugurataq; postea fuerant. Inter principia condendi

Summa papauerũ capita decussit Tarquinius.

Gabini parent regi Romano.

condendi huius operis, mouisse numen ad indicandam tanti imperij molem traditur F deos. nam cum omnium facellorum exaugurationes admitterent aues, in Termini fano non addixere. idq; omen auguriumq; ita acceptum est, non moram Termini sedem, vnumq; eum deorum non euocatum sacratis sibi finibus, firma stabiliaq; cuncta portendere. Hoc perpetuitatis auspicio accepto, secutum aliud magnitudinem imperij portendens prodigium est. caput humanum integra facie aperientibus fundamenta templi dicitur aperuisse. quæ visa species haud per ambages arcem eam imperij, caputq; rerum fore portendebat. idq; ita cecinere vates, quiq; in vrbe erant, quosq; ad eam rem consultandam ex Hetruria acciuerant. Augebatur ad impensas regis animus. itaq; Pometinæ manubiæ, quæ perducendo ad culmen operi destinatae erant, vix in fundamenta suppeditauere. Eo magis Fabio, præterquam quod antiquior est, crediderim * x l. ea sola talenta fuisse: quam Pisoni, qui * x l. millia pondo argenti seposita in eam rem scribit. quam summam pecuniæ, neque ex vnius tum vrbis præda sperandam: & nullius ne horum quidem magnificentia operum fundamenta non exuperaturam. Intentus perficiendo templo, fabris yndique ex Hetruria accitis, non pecunia solum ad id publica est vsus, sed operis etiam ex plebe. qui cum haud paruus & ipsi militiae adderetur labor, minus tamē plebs grauabatur, se templa deum exaedificare manibus suis: quæ posthac & ad alia vt specie minora, sic laboris aliquantō maioris traducebantur opera, foros in circo faciendos, cloacamq; maximam receptaculum omnium purgamentorum vrbis sub terrā agendam. quibus duobus operibus vix noua hæc magnificentia quicquam adæquare potuit. His laboribus exercita plebe, quia & vrbi multitudinem, vbi vsus non esset, oneribatur esse: & colonis mittendis occupari latius imperij fines volebat: Signiam Circeiosq; colonos misit, præsidia vrbi futura terra mariq;. Hæc agenti, portentum terribile visum, anguis ex columna lignea elapsus, cum terrore fugamq; in regiam fecisset, ipsius regis non tam subito pauore perculit pectus, quam anxijs impleuit curis. Itaq; cum ad publica prodigia Hetrusci tantum vates adhiberentur, hoc velut domestico exterritus visu, Delphos ad maximè inclytum in terris oraculum mittere statuit. neque responsa sortium vlli alij committere ausus, duos filios per ignotas ea tempestate terras, ignotiora maria in Græciam misit. Titus & Aruns profecti. comes his additus L. Iunius Brutus, Tarquinia sorore regis natus, iuuenis longè alius ingenio quàm cuius simulationem induerat. Is, cum primores ciuitatis (in quibus fratrem suum ab auunculo interfectum) audisset, neq; in animo suo quicquam regi timendum, neq; in fortuna concupiscendum relinquere, statuit contemptu tutus esse, vbi in iure parum præsidij esset. Ergo ex industria factus ad imitationem stultitiæ, cum se suaq; prædæ esse regi sineret, Bruti quoq; haud abnuat cognomen: vt sub eius obtentu cognominis liberator ille populi Romani animus latens aperiretur tempore suo. Is tū ab Tarquinij ductus Delphos, ludibrium verius quàm comes, aureum baculum inclusum corneo cauato ad id baculo tulisse donū Apollini dicitur, per ambages effigiem ingenij sui. Quò postquam ventum est, perfectis patris mandatis, cupido incessit animos iuuenum sciscitandi, ad quem eorum regnum Romanum esset venturum. ex infimo specu vocem redditam K ferunt: Imperium summum Romæ habebit, qui vestrum primus o iuuenes osculum matri tulerit. Tarquinij, vt Sextus qui Romæ relictus fuerat, ignarus responsi, expersq; imperij esset, rem summa ope taceri iubet, ipsi inter se vter prior cum Romam redisset, matri osculum daret, sorti permittit. Brutus aliò ratus spectare Pythicam vocem, velut si prolapsus cecidisset, terram osculo contigit: scilicet quòd ea communis mater omnium mortalium esset. Reditum inde Romam, vbi aduersus Rutulos bellum summa vi parabatur. Ardeam Rutuli habebant, gens vt in ea regione atq; in ea ætate, diuitijs præpollens. eaq; ipsa causa belli fuit, quòd rex Romanus, tum ipse ditari, exhaustus magnificentia publicorum operum, tum præda delinire populariū animos studebat, præter aliam superbiam regno infestos etiam, quòd se in fabrorū ministerio

Termini non mota sedes.

Prodigium.

* 24000. coro.
* 100000. coron.

Colonia mittitur

Portentum.

Iunij Bruti ingenium.

Delphicum oraculum de osculo matri ferendo.

Bellum aduersus Rutulos.

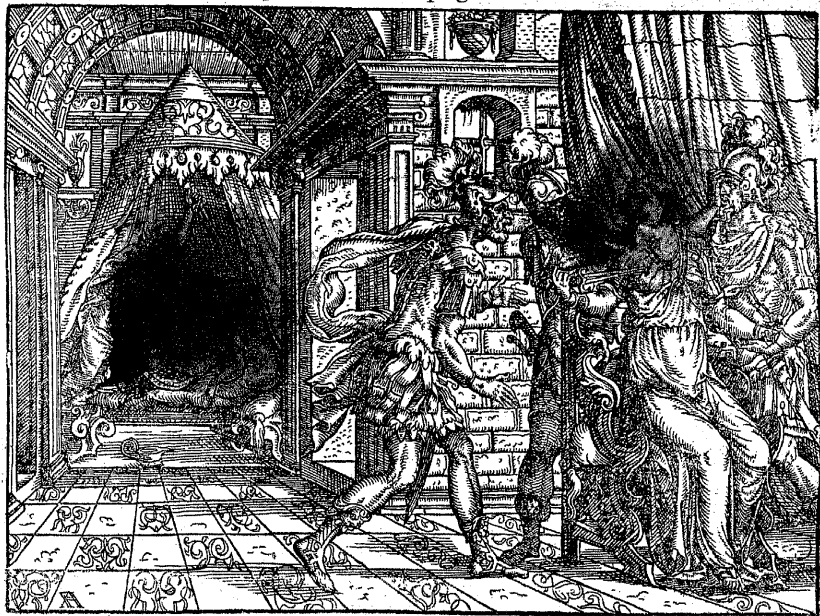
- A** nisterio ac feruili tandiu habitos opere ab rege indignabantur. Tentata res est, si primo impetu capi Ardea posset. vbi id parum processit, obsidione munitionibusq; cepti premi hostes. In ijs stauis (vt fit) longo magis quam acri bello satis liberi comeatus erant: primoribus tamen magis, quam militibus. regij quidem iuuenes interdum otium conuiuijs comeffationibusq; inter se terebant. Fortè potantibus his apud Sex. Tarq. vbi & Collatinus, cœnabat Tarquinius Egerij filius, incidit de vxoribus mēcio, suā quisq; laudare miris modis. inde certamine accēso, Collatinus negat verbis opus esse. paucis id quidem horis posse sciri, quantum cæteris præstet Lucretia sua. quin si vigor iuuentæ inest, conscendimus equos? inuisimusq; præsentēs nostrarū ingenia? Idq; cui spectatissimum sit, quod nec opinato viri aduentu occurrerit oculis. incaluerant vino. age sanè, omnes citatis equis aduolant Romam. quò cum primis se intendentibus tenebris peruenissent, pergūt inde Collatiam: vbi Lucretiā haudquaquam vt regias nurus, quas in conuiuio luxuq; cum æqualibus viderant, tempus terentes, sed nocte sera deditam lanæ inter lucubrantēs ancillas in medio ædium sedentem inueniunt. Muliebris certaminis laus penes Lucretiā fuit. adueniens vir Tarquinijsq; excepti benignè. victor maritus comiter inuitat rēgios iuuenes. ibi Sex. Tarquiniū mala libido Lucretiæ per vim stuprandæ capit: tum formā, tum spectata castitas incitat. & tum quidem ab nocturno iuuenili ludo in castra redeūt. Paucis interiectis diebus, Sex. Tarquinius incio Collatino cum comite vno Collatiam venit. vbi exceptus benignè ab ignaris cōsilijs, cum post cœnam in hospitale cubiculū deductus esset: amore ardens postquam satis omnia tuta circa, sopitiq; omnes videbantur, stricto gladio ad dormientē Lucretiam venit, sinistraq; manu mulieris pectore oppresso, Tace Lucretia, inquit, Sex. Tarquinius sum. ferrum in manu est: moriēre, si emisericis vocem. Cum pauida è somno mulier nullam opem, propè mortem imminentē videret, Tum Tarquinius fateri amorem, orare: miscere precibus minas: versare in omnes partes muliebrem animum. vbi obstinatum videbat, & ne mortis quidem metu inclinari, addit ad metum dedecus. cum mortua iugulatum feruum nudum positurum ait, vt in fordido adulterio necata dicatur. Quo terrore cum vicisset obstinatum pudicitia velut victrix libido, profectusq; inde Tarquinius ferox expugnato decore muliebri esset: Lucretia

De vxorum præstantia certamen in conuiuio habitum.

Lucretia reliquis mulieribus præfertur.

Sextus Tarquinius Lucretia vim affert.

D

E

mœsta tanto malo nuncium Romā eundem ad patrē, Ardeamq; ad virum mittit, vt cum singulis fidelibus amicis veniat: ita facto maturatoq; opus esse, rem atrocē incidisse. Sp. Lucretius cū P. Valerio Volesi filio, Collatinus cū L. Iunio Bruto venit: cum quo fortè

Lucretia patrem & virum conuocat.

quo fortè Romam rediens, ab nuncio vxoris erat conuentus. Lucretiam sedentem **F**
mœstam in cubiculo inueniunt. aduentu suorum lacrymæ obortæ. quærendiq; viro,
satin' saluæ? maximè, inquit. quid enim salui est mulieri amissa pudicitia? vestigia viri
alieni Collatine in lecto sunt tuo. cæterum corpus est tantum violatum, animus in-
sons: mors testis erit: sed date dextras fidèq;, haud impunè adultero fore. Sex. est Tar-
quinius, qui hostis pro hospite priore nocte vi armatus mihi sibiq;, si vos viri estis,
pestiferum hinc abstulit gaudium. Dant ordine omnes fidem: consolantur ægram a-
nimi, auertendo noxam ab coacta in authorem delicti. mentem peccare, non corpus:
& vnde consilium abfuerit, culpam abesse. Vos, inquit, videritis, quid illi debeatur.
ego me, & si peccato absoluo, supplicio non libero. nec vlla deinde impudica Lucreti-
æ exemplo viuet. Cultrum, quem sub veste abditum habebat, eum in corde defigit: **G**
prolapsaq; in vulnus, moribûda cecidit. Conclamât vir paterq;. Brutus illis luctu oc-
cupatis, cultrum ex vulnere Lucretiæ extractum, manantem cruore præ se tenens, Per
hunc, inquit, castissimum ante regiam iniuriam sanguinè iuro, vosq; dij testes facio,
me L. Tarquiniu Superbum cum scelerata coniuge, & omni liberorum stirpe, ferro,
igni, quacunq; dehinc vi possim, exacturum: nec illos, nec alium quenquam re-
gnare Romæ passurum. Cultrum deinde Collatino tradit, inde Lucretio ac Valerio
stupentibus miraculo rei, vnde nouum in Bruti pectore ingeniu, vt præceptum erat,
iurant: totiq; ab luctu versi in iram, Brutum iam inde ad expugnandum regnum vo-
cantem, sequuntur ducem. Elatum domo Lucretiæ corpus, in forum deferunt, con-
cientq; miraculo (vt fit) rei nouæ atq; indignitate homines: pro se quisq; scelus regi- **H**
um ac vim queruntur. mouet tum patris mœstitia: tum Brutus castigato lacryma-
rum atq; inertium querelarum, authorq; quod viros, quod Romanos deceret, arma
capiendi aduersus hostilia ausos. Ferocissimus quisq; iuuenem cum armis voluntari-
us adest: sequitur & cetera iuuentus. inde pari præsidio relicto Collatiæ ad portas, cu-
stodibusq; datis, ne quis eum motum regibus nunciaret: cæteri armati duce Bruto
Romam profecti. vbi eò ventum est, quacunq; incedit armata multitudo, pauorem
ac tumultum facit. rursus vbi anteire primores ciuitatis vident, quicquid sit, haud te-
merè esse rentur. nec minorem motum animorum Romæ tam atrox res facit, quàm
Collatiæ fecerat. Ergo ex omnibus locis vrbs in forum curritur. quo simul ventum
est, præco ad tribunum Celerum, in quo tum magistratu fortè Brutus erat, populum **I**
aduocauit. Ibi oratio habita, nequaquam eius pectoris ingenijq; quod simulatum ad
eam diem fuerat, de vi ac libidine Sex. Tarquini, de stupro infando Lucretiæ & mise-
rabili cæde, de orbitate Tricipitini, cui morte filia causa mortis indignior ac misera-
bilior esset. addita superbia ipsius regis, miseriæq; & labores plebis in fossas cloacasq;
exhauriendas demeritæ. Romanos homines victores omnium circa populorum, opi-
fices ac lapidas pro bellatoribus factos. indigna Seruij. Tullij regis memorata cædes,
& inuecta corpori patris nefando vehiculo filia, inuocatiq; vltiores parentum dij. His
atrocioribusq; credo, alijs, quæ præsens reru indignitas haud quaquam relatu scripto-
ribus facilia subijcit, memoratis, incensam multitudinem perpulit, vt imperium regi
abrogaret, exulesq; esse iuberet L. Tarquiniu cum coniuge ac liberis. ipse iuniori- **K**
bus qui vltro nomina dabant lectis armatisq;, ad concitandum inde aduersus regem
exercitum Ardeam in castra est profectus. imperium in vrbe Lucretio præfecto vrbs
iam antè ab rege instituto, reliquit. Inter hunc tumultum Tullia domo profugit: exe-
crantibus quacunq; incedebat. inuocantibusq; parentum furias viris mulieribusq;.
Harum reru nuncijs in castra perlatis, cum re noua trepidus rex pergeret Romam ad
comprimendos motus, flexit viam Brutus (senferat enim aduentum) ne obuius fieret,
eodemq; ferè tempore diuersis itineribus Brutus Ardeam, Tarquinius Romã, vene-
runt. Tarquinio clausæ portæ, exiliumq; indictum: liberatorè vrbs læta castra acce-
père, exactiq; inde liberi regis, duo patrem secuti sunt, qui exulatum Cære in Hetru-
scos ierunt. Sex. Tarquinius Gabios tanquã in suum regnum profectus, ab vltoribus
veterum

*Lucretia sibi mor-
tem culro in cor-
de defixo cõsicit.*

*Brutus author est
arma capiendi ad-
uersus Tyrannos.*

*Imperiu Tarqui-
nio abrogatur.
Brutus ab exerci-
tu benignè exci-
piatur.*

A veterum simulacrum, quas sibi ipse cædibus rapinisq; conciuerat, est interfectus. L. Tarquinius Superbus regnavit annos v. & xx. Regnatum Romæ ab condita vrbe ad liberatam annos cclxliii. Duo consules inde comitijs centuriatis à præfecto vrbis ex commentarijs Scruj Tullij creati sunt, L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.

L. Tarquinius Superbus annos regnavit XXV. Anni ab vrbe condita CCLXIIII. L. Iunius Brutus & L. Tarquinius Collatinus primi Consules creati.

EPITOME LIBRI II.

BRutus iureiurando populum afrinxit, neminem regnare Roma passurum: Tarquinium Collatinum collegam suum propter affinitatem Tarquiniorum suspectum, coegit consulatu se abdicare, & ciuitate cedere. bona regum diripi iussit: agrum Marti consecrauit, qui Campus Martius nominatus est. adolescentes nobiles, in quibus suos quoq; & fratris filios, quia coniurauerant de recipiendis regibus, securi percussit: seruo indici, cui Vindicius nomen fuit, libertatem dedit: ex cuius nomine vindicta est appellata. Cum aduersus reges, qui contractis Veientium, & Tarquiniorum copijs bellum intulerant, exercitum duxisset, in acie cum Arunte filio Superbi cõmortuus est: eumq; matrona annum luxerunt. P. Valerius consul legem de prouocatione ad populum tulit. Capitolium dedicatum est. Porfena rex Clusinarum, bello pro Tarquinij suscepto, cum ad Ianiculum venisset, ne Tyberim transiret, virtute Coclitij Horatij prohibitus est. qui, dum alij pontem sublicium rescindunt, solus Hetruscos sustinuit: & ponte rupto, armatus se in flumen misit: & ad suos tranauit. Alterum accessit virtutis exemplum à Mutio: qui, cum ad feriendum Porfenam castra hostium intrasset, occiso scriba, quem regem esse putabat, comprehensus, impostam altariibus manum, in quibus sacrificatum erat, exuri passus est: dixitq; tales trecentos esse coniuratos in mortem ipsius regis, quorum admiratione coactus Porfena pacis condiciones ferre, bellum omisit, acceptis obsidibus, ex quibus virgo vna Clælia deceptis custodijs per Tyberim ad suos tranauit: & cum reddita esset, à Porfena honorificè remissa, equestrisq; statua donata est. Ap. Claudius ex Sabinis Romam transfugit: ob hoc Clælia tribus adiecta est. Numerus tribuum ampliatus est, vt essent triginta vna. Aduersus Tarquinium Superbum cum Latinorum exercitu bellum inferentem, A. Posthumus dictator prosperè pugnauit apud lacum Regillum. Plebs, cum propter nexum ob æs alienū Sacrum in montē secessisset, consilio Menenij Agrippæ à seditione reuocata est. Idem Agrippa cum secessisset, propter paupertatem publico impendio elatus est. Tribuni plebis quinque creati sunt. Oppidum Volcorum Corioli captum est virtute & opera Cn. Martij, qui ob hoc Coriolanus vocatus est. T. Latinus vir de plebe, cum in visu admonitus esset, vt de quibusdam religionibus ad Senatum perferret: & neglexisset, amisso filio, debilis factus, posteaquam delatus ad Senatum læticia, eadem illa indicauerat, vsu pedum recepto, domum reuersus est. Cum Cn. Martius Coriolanus, qui in exilium pulsus, dux Volcorum factus, exercitum hostium vrbi primò adiuuisset, & nisi ad eum primùm legati: postea sacerdotes frustra deprecari essent: ne bellum patri inferret: Veturia mater, & Volumentia vxor impetrauerunt ab eo, vt recederet. Lex agraria primùm lata est. Sp. Cæsius consulari regni crimine damnatus est, necatusq; Oppia virgo Vestalis ob incestum vna defossa est. Cum vicini hostes Veientes incommodi magis, quàm graues essent, familia Fabiorum id bellum gerendum depoposcit: misitq; in id trecentos sex armatos: qui ad Cremeram ad vnum ab hostibus cæsi sunt: vno impubere domi relicto. Appius Claudius consul, cum aduersus Volcos contumacia exercitus malè pugnatum esset, decimum queng; militum suste percussit. Res præterea aduersum Volcos, & Aequos & Veientes, & seditiones inter Patres, plebemq; continet.

DIBERI iam hinc populi Romani res pace belloq; gestas, annuos magistratus imperiaq; legum potentiora quàm hominum peragam. quæ libertas vt lætior esset, proximi regis superbia fecerat. nam priores ira regnauerunt, vt haud immeritò omnes deinceps cõditores partium cœptæ vrbis, quas nouas ipsi sedes ab se auctæ multitudini addiderunt, numerentur. neq; ambigitur, quin Brutus idem, qui tantum gloriæ Superbo exacto rege meruit: pessimo publico id facturum fuerit, si libertatis immaturæ cupidine priorū regum alicui regnum extorsisset, Quid enim futurum fuit, si illa pastorum conueniarumq; plebs transfuga ex suis populis, sub tutela inuiolati templi aut libertatē aut certè impunitatē adepta, soluta regio metu, agitari cœpta esset tribunitijs procellis? & in aliena vrbe cū patribus ferere certamina, priusquàm pignora coniugū ac liberorum, charitasq; ipsius soli, cui longo tempore assuefcitur, animos eorū consociasset: dissipatæ res nondum adultæ discordia forent: quas fouit tranquilla moderatio imperij, eoq; nutriendo perduxit, vt bonā frugē libertatis maturis iam viribus ferre possent. libertatis autē originem inde magis, quia annum imperium consulare factum est, quàm quod diminutum quicquam sit ex regia potestate, numeres. omnia iura, omnia insignia primi consules tenuere. id modo cautum est, ne, si ambo fasces haberēt, duplicatus terror videretur. Brutus prior cõcedente collega fasces habuit: qui non acrior vindex libertatis fuerat, quàm deinde custos fuit. Omnium primùm auidū nouæ libertatis populum, ne post modum flekti precibus aut donis regijs posset, iureiurando adegit, neminem Romæ passuros regnare. deinde quo plus virium in senatu frequentia etiā ordinis faceret, cædibus regis diminutum patrum numerum primoribus equestris gradus lectis, ad tre-

B consilibus alter tantum fasces habebat.

Iureiurando cautum est, neminem Romæ regnaturū.

D centorum

Conscripti.

centorum summā expleuit. traditumq; inde fertur, vt in senatum vocarentur, qui patres, quiq; conscripti essent. cōscriptos videlicet nouum senatum appellabant lectos. Id mirum quantum profuit ad concordiam ciuitatis, iungendosq; patribus plebis

*Rex sacrificulus.**Tarquiniarum e-
riam nomen popu-
lo iniisum.**L. Tarquinius ab-
dicauit se consula-
tu.*

animos. Rerum deinde diuinarum habita cura. & quia quaedam publica sacra per ip-
 fos reges factitata erant, nec ubi regum desiderium esset, regem sacrificulum creat.
 id sacerdotium Pontifici subiecere, ne additus nomini honos aliquid libertati, cuius
 tunc prima erat cura, officeret. ac nescio an nimis vndiq; eam minimis quoq; rebus
 muniendo, modum excefferint: cōsulis enim alterius, cum nihil aliud offenderit, no-
 men iniisum ciuitati fuit. Nimium Tarquinius regno assuesse, initiū à Prisco factum.
 regnasse deinde Seruium Tullium. ne interuallo quidem facto oblitum tanquam a-
 lieni regni Superbum Tarquinium, velut hereditatem gentis, scelere ac vi reptisse.
 pulso Superbo, penes Collatinum imperium esse. nescire Tarquinos priuatos uiue-
 re. non placere nomen, periculosum libertati esse. Hic primò sensim tentantium ani-
 m. sermo per totam ciuitatem est datus, sollicitatamq; suspicione plebem Brutus ad
 concionem vocat: ibi omnium primum iusiurandum populi recitat, neminē regnare
 passuros, nec esse Romæ vnde periculum libertati foret. id summa ope tuendum esse,
 neq; vllam rem quę eò pertineat, contemnendā. inuitum se dicere hominis causa: nec
 dicturum fuisse, ni charitas Reipub. vinceret. non credere populum Romanum soli-
 dam libertatem recuperatā esse. regium genus, regium nomen non solum in ciuitate,
 sed etiā in imperio esse. id officere, id obstare libertati. Hunc tu, inquit, tua voluntate
 L. Tarquini remoue metū. meminimus, fatemur: eiecisti reges. absolue beneficiū tu-
 um, aufer hinc regium nomen. res tuas tibi non solum reddent ciues tui, authore me:
 sed si quid deest, munificē augebunt. amicus abi, exonera ciuitatē vano forsitan me-
 tu. ita persuasum est animis, cum gente Tarquinia regnum hinc abiturū. Consuli pri-
 mo tam nouæ rei ac subitæ admiratio incluserat vocem. dicere deinde incipientē pri-
 mores ciuitatis circumfistunt, eadē multis precibus orant. & cæteri quidē mouebant
 minus. postquā Sp. Lucretius maior etate ac dignitate, focer præterea ipsius agere variè,
 rogando alternis suadendoq; cœpit, vt vinci se cōsensu ciuitatis pateretur: timens
 consul, ne postmodū priuato sibi eadē illa cum bonorum amissione, additaq; alia in-
 super ignominia, acciderent, abdicauit se consulatu: rebusq; suis omnibus Lauinium
 trāllatis, ciuitate cessit. Brutus ex senatu cōsulato ad populū tulit, vt omnes Tarquinię
 gentis exules essent. collegā sibi comitijs centuriatis creauit P. Valeriū, quo adiutore
 reges

- A** reges eiecerat. Cum haud cuiquam in dubio esset, bellum ab Tarquinijis imminere, id quidem spe omnium serius fuit. cæterum id quod non timebant: per dolum ac proditionem propè libertas amissa est. Erant in Romana iuuentute adolefcētes aliquot, nec ij tenui loco orti, quorum in regno libido solutior fuerat, æquales sodalesq; adolefcētiū Tarquiniorum, assueti more regio viuere, eam tum æquato iure omnium licentiam quærentes, libertatem aliorum in suam vertisse seruitutē inter se conque-
Romana iuuentus
audior Regie li-
centia, quam ciui-
lis libertatis.
- rebantur. Regem hominem esse, à quo impetres vbi ius, vbi iniuria opus sit esse gra-
Rex.
- tia locum, esse beneficio, & irasci & ignoscere posse: inter amicum atq; inimicum di-
Leges.
- scrimen nosse. leges rem surdam, inexorabilem esse, salubriorem melioremq; inopi-
Leges.
- quàm potenti: nihil laxamenti nec veniæ habere, si modum excefferis. periculosum
B esse, in tot humanis erroribus sola innocentia viuere. Ita iam sua sponte ægris animis
 legati ab regibus superueniunt, sine mentione reditus, bona tantū repetentes. eorum
 verba postquam in senatu audita sunt, per aliquot dies ea consultatio tenuit, ne non
 reddita belli causa, reddita belli materia & adiumentum essent. Interim legati cum
 alijs alia moliri, apertè bona repetentes, clam recuperandi regni consilia struere: &
 tanquam ad id, quod agi videbatur, ambientes nobilium adolefcētiū animos per-
 tentabant. à quibus placidè oratio accepta est. his literas ab Tarquinijis reddunt: &
 de accipiendis clam nocte in urbem regibus colloquuntur. Vitellijs Aquilijsq; fratri-
 bus primò cōmissa res est. Vitelliorū soror consuli nupta Bruto erat, iamq; ex eo ma-
 trimonio adolefcētes erant liberi, Titus Tyberiusq; eos quoq; in societatem confi-
Coniuratio ado-
lescentium nobili-
um de regibus
clam recipien-
dis.
- C** lij auunculi assumunt. præterea & nobiles aliquot adolefcētes cōscij assumpti, quo-
 rum vetustate memoria abijt. Interim cum in senatu vicisset sententia quæ cenfebatur
 reddenda bona: eamq; ipsam causam moræ in vrbe haberent legati, quod spatium ad
 vehicula comparanda à consulibus sumpsisserunt, quibus regum asportarent res: omne
 id tempus cum coniuratis consultando absument: euincuntq; instando, vt literæ sibi
 ad Tarquinius darentur, nam aliter qui credituros eos, nō vana ab legatis super rebus
 tantis afferri: Datæ literæ vt pignus fidei essent, manifestū facinus fecerunt, nam cum,
 pridie quàm legati ad Tarquinius proficiscerentur & cœnatū fortè apud Vitellios es-
 set, coniuratiq; ibi, remotis arbitris, multa inter se de nouo (vt fit) cōsilio egissent, ser-
 monem eorum ex seruis vnus excepit, qui iam antea id senserat agi: sed eam occasio-
Coniuratio dete-
gitur.
- D** nem, vt literæ legatis darentur, quæ deprehensæ rem coarguere possent, expectabat.
 postquam datas sensit, rem ad Consules detulit. Cōsules ad deprehendendos legatos
 coniuratosq; profecti domo, sine tumultu rem omnem oppressere: literarum in pri-
 mis habita cura, ne interciderent. proditoribus extēplò in vincula coniectis, de lega-
 tis paululum addubitatum est: & quanquam visi sunt commississe, vt hostium loco
 essent, ius tamen gentium valuit. De bonis regijs quæ reddenda antè censuerant, res
 integra refertur ad patres. illi victi ira vetuere reddi, vetuere in publicum redigi. diri-
 pienda plebi sunt data, vt contacta regia præda spem in perpetuū cum his pacis amitte-
 teret. ager Tarquiniorum, qui inter urbē ac Tyberim fuit, consecratus Marti, Martius
 deinde campus fuit. Fortè ibi tum seges farris dicitur fuisse matura messi. quem cam-
Martius campus.
- E** pi fructum, quia religiosum erat consumere, defectam cum stramento segetē magna
 vis hominum simul immissa corbibus fudere in Tyberim tenui fluentē aqua, vt me-
 dijs caloribus sceleret, ita in vadis hæsitantis frumenti acervos sedisse illitos limo: insu-
 lam inde paulatim, & alijs quæ fert temerè flumen eodē inuectis, factā. postea credo
 additas moles, manuq; adiutum, vt tam eminens area, firmaq; templis quoq; ac por-
 ticibus sustinendis esset. Direptis bonis regū, damnatiq; proditores, sumptumq; sup-
 plicium, conspectus eo quod pœnæ capiendæ ministeriū patri de liberis consulatus
 imposuit: & qui spectator erat amouendus, eum ipsum fortuna exactorem supplicij
Brutus Consul de
suis liberis pœnas
publicas sumpsit.
- dedit. Stabant deligati ad palum nobilissimi iuuenes. sed à cæteris velut ab ignotis ca-
 pitibus, consulis liberi omnium in se auerterant oculos. miserebatq; non pœnæ magis
 homines quàm sceleris, quo pœnam meriti essent. illos eo potissimum anno patriam
 liberatam,

liberatā, patrem liberatōre, consulatum ortū ex domo Iunia, patres, plebē, quicquid deorum hominumq; Romanorū esset, induxisse in animū, vt Superbo quondā regitum infesto exuli proderēt. Cōsules in sedē processere suā: missiq; lictores ad fumen-

G

H

dum supplicii, nudatos virgis cędunt, securiq; feriūt: cum inter omne tempus pater, vultusq; & os eius, spectaculo esset, eminēte animo patrio inter publicę pęnę ministerium. Secundum pęnā nocentium, vt in vtranq; partē arcendis sceleribus exemplū nobile esset, pręmiū indici, pecunia ex erario, libertas & ciuitas data. Ille primū dicitur vindicta liberatus. quidā vindictę quoq; nomē tractū ab illo putāt: Vindicio ipsi nomen fuisse, post illum obseruatū, vt qui ita liberati essent, in ciuitatē accepti viderentur. His sicut acta erant, nuntiat, incęsus Tarquinius nō dolore solū tantę ad irritū cadentis spei, sed etiā odio iraq;, postquā dolo viam obseptā vidit, bellum aperte molendū ratus, circumire supplex Hetrurię vrbes: orare maximē Veiētēs Tarquiniensesq;, ne se ortum eiusdem sanguinis extorrem, egentē ex tanto modo regno cum liberis adolescentibus ante oculos suos perire sinerent. alios peregrē in regnum Romanam accitos: se regem augentē bello Romanum imperiū, à proximis scelerata cōiuratione pulsum. eos inter se quia nemo vnus satis dignus regno visus sit, partes regni rapuisse: bona sua diripiēda populo dedisse, ne quis expers sceleris esset. patriā se regnumq; suum repetere, & persequi ingratos ciues velle. ferrent opem, adiuarēt: suas quoq; veteres iniurias vltum irent: toties cęsas legiones, agrum ademptum. Hęc mouerunt Veiētes, ac pro se quisq; Romano saltē duce ignominias demēdas, belloq; amissa repetēda, minaciter fremunt. Tarquinienses nomen ac cognatio mouet. pulchrum videbatur suos Romę regnare. Ita duo duarū ciuitatum exercitus ad repetendum regnum, belloq; persequendos Romanos secuti Tarquiniū. Postquā in agrum Romanum ventum est, obuiam hosti cōsules eunt. Valerius quadrato agmine peditem ducit: Brutus ad explorandū cum equitatu antecessit. Eodē modo primus eques hostiū agminis fuit: pręerat Aruns Tarquinius filius regis: rex ipse cum legionibus sequebatur. Aruns, vbi ex lictoribus procul consulē esse: deinde iam propius, ac certius facie quoq; Brutum cognouit, inflamatus ira: Ille est vir, inquit, qui nos extorres expulit patria. ipse en ille nostris decoratus insignibus, magnificē incedit. dii regū vltiores adeste. cōcitat calcaribus equum, atq; in ipsum infestus consulē dirigit. sensit in se iri Brutus, decorum erat tum ipsis capeffere pugnā ducibus. auidē itaq; se certāmini offert. adeoq; infestis animis cōcurrerunt, neuter, dum hostē vulneraret, sui protegendī corporis

Vindicius, à quo vindicta dicta est.

Tarquinius Hetruscos ad bellum sollicitat.

Veiētes & Tarquinienses in agrū Romanum duce Tarquiniō excurrunt.

- A** corporis memor, vt contrario ictu per parmam vterq; transfixus, duabus hærentes hastis moribundi ex equis lapsi sint. simul & cætera equestris pugna cœpit, neq; ita multò post & pedites superueniunt. Ibi varia victoria, & velut æquo Marte pugnatum est. dextra vtrinq; cornua vicere, læua superata. Veientes vinci ab Romano milite affueri, fusi, fugatiq; sunt. Tarquinienis nouus hostis non stetit solum, sed etiam ab sua parte Romanum pepulit. Ita cum pugnatum esset, tantus terror Tarquiniũ atq; Hetruscos incescit, vt omissa irrita re, nocte ambo exercitus, Veiens Tarquinienisq; suas quisq; abirent domos. Adijciunt miracula huic pugnae, silentio proximæ noctis ex sylua Arfia ingentem editam vocẽ: Syluani vocem eam creditam: hæc dicta, Vno plus Hetruscorum cecidisse in acie: vincere bello Romanũ. Ita certè inde abiẽre Romani
- B** vt victores, Hetrusci pro victis. Nam postquã illuxit, nec quisquã hostium in conspectu erat. P. Valerius C o s. spolia legit: triumphansq; inde Romã redijt. collegẽ funus, quanto tum potuit apparatu, fecit. sed multò maius morti decus publica fuit mœstia, eo ante omnia insignis, quia matronæ annum, vt parentem eum luxerunt, quod tam acer vltor violatæ pudicitia: fuisset. Consuli deinde qui superfuerat, vt sunt mutabiles vulgi animi, ex fauore non inuidia modò, sed suspicio etiam cum atroci crimine orta regnum eum affectare, fama ferebat: quia nec collegã subrogauerat in locum Bruti, & ædificabat in summa Velia ibi alto atq; munito loco arcem inexpugnabilem fore. Hæc dicta vulgo creditaq; cum indignitate angerent consulis animũ, vocato ad concilium populo, summissis fascibus in concionem ascendit. Gratũ id multitudini spectaculum fuit. summissa sibi esse imperij insignia: cõfessionemq; factam, populi quàm consulis maiestatem vimq; maiorem esse. Ibi audire iussi, consul laudare fortunã collegæ, quod liberata patria in summo honore pro Republica dimicans, matura gloria, nec dum se vertente in inuidiam, mortẽ occubuisset. se superstite gloriæ suæ ad crimen atq; inuidiã supereffe: ex liberatore patriæ ad Aquilios Vitelliosq; recidisse. Nunqua ne ergo, inquit, vlla ad eò à vobis spectata virtus erit, vt suspicione violari nequeat? ego me illum acerrimum regum hostẽ, ipsum cupiditatis regni crimen subiturum, timerem? ego si in ipsa arce Capitolioq; habitarem, metui me credere posse à ciuibus meis? tam leui momento mea apud vos fama pender? ad eò est fundata leuiter fides, vt vbi sim, quàm qui sim, magis referat? Non obstabunt P. Valerij ædes libertati vestrae, Quirites: tuta erit vobis Velia. deferam non in planum modo ædes, sed colli etiam subijciam: vt vos supra suspectum me ciuem habitetis. in Velia ædificent, quibus melius quàm P. Valerio creditur libertas. Delata confestim materia omnis infra Veliam: & vbi nunc vicus publicus est, domus in infimo cliuo ædificata. Latæ deinde leges, non solum quæ regni suspicione consulem absoluerent, sed quæ ad eò in contrarium verterent, vt popularem etiam facerent. Inde cognomen factum Publicolæ est. Ante omnes de prouocatione aduersus magistratus ad populum, faciendõq; cum bonis capite eius, qui regni occupandi consilia inisset. Gratæ in vulgus leges fuere, quas cum solus pertulisset, vt sua vnus in his gratia esset: tum deinde comitia collegæ subrogãdo habuit. Creatus Sp. Lucretius C o s. qui magno natu, non
- E** sufficientibus iam viribus ad consularia munerã obeunda, intra paucos dies moritur. Suffectus in Lucretij locũ M. Horatius Puluillus. Apud quosdã veteres authores non inuenio Lucretium consulem. Bruto statim Horatium suggerunt. credo, quia nulla gesta res insignẽ fecerit consulatum, memoria intercidisse. Nondum dedicata erat in Capitolio Iouis ædes. Valerius Horatiusq; C o s. sortiri vter dedicaret. Horatio sorte euenit. Publicola ad Veientium bellum profectus. Ægrius quàm dignum erat tulerẽ Valerij necessarij, dedicationẽ tam inclyti templi Horatio dari. id omnibus modis impedire conati, postquam alia frustra tentata erant: postem iam tenenti consuli foedum inter precationem deũ nuncium incutiunt: mortuũ eius filium esse, funestaq; familia dedicare eum templum non posse. Non crediderit factũ, an tantum animo roboris fuerit: nec traditur certũ, nec interpretatio est facilis. nihil aliud ad eum

Aruns Tarquinius & Brutus consul militis vulneribus moribundi cadunt.

Valerius Cof. triumphans redit Romam.

Bruti Cof. funus & luctus.

Affectati regni in suspicionem venit Valerius Cof.

Oratio Valerij Cof. ad populum.

Valerius Cof. cur Publicola amittit.

Dedicatur templum Iouis Capitolini.

*Tarquinij ad Por-
senam perfugiit.*

*Porfena Romã in-
festo exercitu ve-
nit.*

*Horatij Coclitis
virtus.*

nuntium à proposito auersus, quàm vt cadauer efferri iuberet, tenens postem, preca-
tionem peragit, & dedicat templum. Hæc post exactos reges domi militiæq; gesta
primo anno. Inde P. Valerius iterum, T. Lucretius C o s s. facti. Iam Tarquinij ad Lar-
tem Porfenam Clusinum regem perfugerant. ibi miscendo consilium precesq;, nunc
orabant, ne se oriundos ex Hetruscis, eiusdẽ sanguinis nominisq;, egentes exulare pa-
teretur: nunc monebant etiam, ne orientem morem pellendi reges inultum sineret.
fatis libertatem ipsam habere dulcedinis, nisi quanta vi ciuitates eam expetant, tanta
regna reges defendant: æquari summa infimis, nihil excelsum, nihil quod supra cetera
emineat, in ciuitatibus fore: adesse finem regnis, rei inter Deos hominesq;, pulcherri-
mã. Porfena tum regem esse Romæ, tum Hetruscæ gentis regem, amplum Thuscis
ratus, Romam infesto exercitu venit. Non vnquã alias antè tantus terror senatum in-
uasit: adedò valida res tum Clusina erat, magnumq; Porfenæ nomen. nec hostes modò
timebant, sed suosmetipsi ciues, ne Romana plebs metu percussã, receptis in urbẽ re-
gibus, vel cum seruitute pacẽ acciperet. Multa igitur blandimẽta plebi per id tempus
ab senatu data. annonæ in primis habita cura, & ad frumentum comparandum missi,
alij in Volscos, alij Cumas. salis quoq; vendendi arbitriũ, quia impenso pretio veni-
bat in publicũ, omni sumptu adempto cõcessum priuatis: portorijs quoq; & tributo
plebe liberata, vt diuites conferrent, qui oneri ferendo essent, pauperes satis stipendij
pendere, si liberos educerent. Itaq; hæc indulgentia patrum asperis postmodũ rebus in
obsidione ac fame adedò concordẽ ciuitatẽ tenuit, vt regium nomen non summi ma-
gis quàm infimi horreret: nec quisquã vnus malis artibus postea tam popularis esset, H
quàm tum benè imperãdo vnũuersus senatus fuit. Cum hostes adessent, pro se quisq;
in urbem ex agris demigrãt: urbẽ ipsam sepiunt præsidijs. alia muris, alia Tyberi obie-
cto videbãtur tuta. pòs sublicius iter penè hostibus dedit: ni vnus vir fuisset, Horatius

Cocles: (id munimentũ illo die fortuna vrbs Romanę habuit) qui positus fortè in sta-
tione pontis, cum captũ repëtino impetu Ianiculũ, atq; inde citatos decurrere hostes
vidisset: trepidãq; turbam suorũ arma ordinesq; relinquere, reprehẽsans singulos, ob-
sistens, obtestansq; deũ & hominũ fidẽ, testabatur: ne quicquã deserto præsidio eos
fugere, si transitũ pontẽ à tergo reliquissent: iam plus hostiũ in Palatio Capitolioq;, q̃
in Ianiculo fore. Itaq; monere, præcipere, vt pontem ferro, igni, & quacũq; vi possent,
interrumpant: se impetũ hostiũ, quantũ corpore vno posset obsisti, excepturũ. Vadit
inde in primũ aditũ pontis: insignisq; inter conspecta cedentiũ pugne terga, obuerfis
cominus

- A** cominus ad inuendū praeliū armis, ipso miraculo audaciæ obstupescit hostes. duos ramentum cum eo pudor tenuit, Sp. Largium ac T. Herminium ambos claros genere factisq;. Cum his primam periculi procellam, & quod tumultuosissimum pugnae erat, parumper sustinuit: deinde eos quoq; ipsos exigua parte pontis relicta, reuocantibus qui rescindebant, cedere in tutum coegit. Circumferens inde minaciter truces oculos ad proceres Hetruscorum, nunc singulos prouocare, nunc increpare omnes: seruitia regum superbiorum, suae libertatis immemores, alienam oppugnatum venire. Cunctatim aliquandiu sunt, dum alius alium, ut praeliū incipiant, circumspectant. pudor deinde commouit aciem, & clamore sublato vndiq; in vnum hostem tela conijciunt. que cum in obiecto cuncta scuto hæssissent, neq; ille minus obstinatus ingenti pontē ob-
- B** tineret gradu: iam impetu detrudere conabantur virum, cum simul fragor rupti pontis, simul clamor Romanorum alacritate perfecti operis sublatus, pauore subito impetum sustinuit. Tum Cocles, Tyberine pater, inquit, te sancte precor, hæc arma & hunc militem propitio flumine accipias. ita sic armatus in Tyberim desiluit: multisq; superincidentibus telis incolumis ad suos tranauit, rem ausus plus famæ habiturā ad posteros, quam fidei. Grata erga tantam virtutem ciuitas fuit. statua in comitio posita: agri quantum vno die circumarauit, datum. priuata quoq; inter publicos honores studia eminebant. nam in magna inopia pro domesticis copijs vnusquisq; ei aliquid, fraudens se ipse victu suo, contulit. Porsena primo conatur repulsus, consilij ab oppu-
- C** gnanda vrbe ad obsidendam versis, præsidio in Ianiculo locato, ipse in plano ripisq; Tyberis castra posuit: nauibus vndiq; accitis, & ad custodiā positis, ne quid Romam frumenti subuehi sineret: & ut prædatū milites trans flumen per occasiones alij atq; alij locis trajicerent. breuiq; ad eò infestum omnem Romanū agrum reddidit, ut nō cætera solum ex agris, sed pecus quoq; omne in urbē compelleretur, neq; quicquā extra portas propellere auderet. Hoc tantum licentiæ Hetruscis non metu magis quam consilio concessum. namq; Valerius consul intentus in occasionem multos simul & effusos improviso adoriundi, in paruis rebus negligens vltor, grauē se ad maiora vindicem seruabat. itaq; ut eliceret prædatores, edicit suis, postero die frequentes porta Esquilinā, quæ auerissima ab hoste erat, expellerent pecus: scituros id hostes ratus, quod in obsidione & fame seruitia infida transfugerēt. Et sciere perfugę indicio: mul-
- D** toq; plures, ut in spem vniuersæ prædæ, flumen trajiciunt. P. Valerius inde T. Herminium cum modicis copijs ad secundū lapidem Gabina vi occultū confidere iubet. Sp. Largium cum expedita iuuentute ad portā Collinā stare, donec hostis prætereat. deinde se obijcere ne sit ad flumen reditus. consulum alter T. Lucretius porta Næuia cum aliquot manipulis militū egressus: ipse Valerius Cælio monte cohortes delectas educit. hiq; primi apparere hosti. Herminius vbi tumultum sensit, concurrat ex insidijs: versisq; in Lucretium Hetruscis, terga cedit. dextra leuaq;, hinc à porta Collina, illinc ab Næuia redditus clamor. ita cæsi in medio prædatores, neq; ad pugna viribus pares, & ad fugā septis omnibus vijs. finisq; ille tam effuse vagandi Hetruscis fuit. Obsidio erat nihilominus, & frumenti cum summa caritate inopia: sedendoq; expugnatū se urbem, spē Porsena habebat. cum C. Mutius adolescens nobilis, cui indignum videbatur, populum Romanū seruientem, cum sub regibus esset, nullo bello, nec ab hostibus vllis obsessum esse, liberum eundē populū ab iisdē Hetruscis obsideri, quorum sæpe exercitus fuderit: itaq; magno audaciq; aliquo facinore eam indignitatem vindicandam ratus, primò sua sponte penetrare in hostium castra constituit: dein metuens; ne si consulum iniussu & ignaris omnibus iret, fortè deprehensus à custodibus Romanis retraheretur ut transfuga, fortuna tum urbis crimen affirmante, senatū adiit. Transire Tyberim, inquit, patres, & intrare, si possim, castra hostium volo, non prædo, nec populationū inuicem vltor. maius, si dii iuuant, in animo est facinus. Approbant patres. abdito intra vestē ferro proficiscitur. vbi eo venit, in cōfertissima turba prope regium tribunal cōstitit. ibi cum stipendium fortè militibus daretur, &

Pons subleuus ab-
rumpitur.

Horatius Cocles
armatus in Tybe-
rim desiluit, &
incolumis ad suos
tranauit.

Porsena Romam
obsidet.

Valerij Cæs. scilicet
consilium.

Ceduntur præda-
tores Hetruscis.

C. Mutius de inter-
ficiendo Porsena
cogitat.

*Scriba pro rege Por-
fena obruncatur.*

scriba cum rege sedens pari ferè ornatu multa ageret, eumq; milites vulgo adirent: ti-
mens sciscitari vter Porfena esset, ne ignorando regem semetipse aperiret quis esset,
quò temerè traxit fortuna facinus, scribam pro rege obruncat. vadentem inde quà
per trepidam turbam cruento mucrone sibi ipse fecerat viam, cum concursu ad cla-
morem facto, comprehensum regij satellites retraxissent ante tribunal regis: destitu-
tus tum quoque inter tantas fortunæ minas, metuendus magis quàm metuens: Ro-
manus sum, inquit, ciuis: C. Mutium vocant, hostis hostem occidere volui, nec ad
mortem minus animi est, quàm ad cædem fuit, & facere & pati fortia, Romanū est.
nec vnus in te ego hos animos gessi: longus post me ordo est idem petentium decus.
proinde in hoc discrimen, si iuuat, accingere: vt in singulas horas capite dimices tuo:
ferrum hostemq; in vestibulo habeas regix. hoc tibi iuuentus Romana indicimus G
bellum. nullam aciem, nullum prælium timueris. vni tibi, & cum singulis res erit.
Cum rex simul ira infensus, periculoq; conterritus, circumdari ignes minitabundus
iuberet, nisi expromeret properè, quas insidiarum sibi minas per ambages iaceret:

*Mutius incenso fo-
culo dextram inijcit.*

En tibi, inquit, vt sentias quàm vile corpus sit ijs qui magnam gloriam petunt. dex-
tramq; accenso ad sacrificium foculo inijcit. quam cum velut alienato ab sensu torret
animo: propè attonitus miraculo rex, cum ab sede sua profuisset, amoueriq; ab
altaribus iuuenem iussisset: Tu verò abi, inquit, in te magis quàm in me hostilia au-
sus. iuberem maecte virtute esse, si pro mea patria ista virtus staret. nunc iure belli libe-
rum te, intactum inuiolatumq; hinc dimitto. Tum Mutius quasi remunerans meri-
tum, Quandoquidè, inquit, est apud te virtuti honos, vt beneficio tuleris à me, quod
minis nequisti: trecenti coiurauimus principes iuuentutis Romanæ, vt in te hac via
graffaremur, mea prima fors fuit. cæteri, vt cuique ceciderit primo, quoad te oppor-
tunum fortuna dederit, suo quisque tempore aderunt. Mutium dimissum, cui postea
Scæuolæ à clade dextræ manus cognomentum inditum, legati à Porfena Romam fe-
cuti sunt. adeò mouerat eum & primi periculi casus, quo nihil se præter errorem ia-
fidiatoris texisset: & subeunda dimicatio toties quot coniurati superessent, vt pacis
conditiones vltro ferret Romanis. Iactatum in conditionibus nequicquam de Tar-
quinijs in regnū restituendis, magis quia id negare ipse nequiecit Tarquinijs, quàm
quòd negatum iri sibi ab Romanis ignoraret. de agro Veientibus restituendo impe-
tratam: expressaq; necessitas obsides dandi Romanis, si Ianiculo præsidium deduci
vellent. His conditionibus composita pace, exercitum ab Ianiculo deduxit Porfena,
& agro

*Mutius cur Scæuo-
la cognominatus.*

*Obsides dantur ab
Romanis.*

A & agro Romano excessit. Patres C. Mutio virtutis causa trans Tyberim agrum dono dedere, quæ postea sunt Mutia prata appellata. Ergo ita honorata virtute, fœminæ quoq; ad publica decora excitatæ. Clœlia virgo, vna ex obsidibus, cum castra Hetruscorum fortè haud procul ripa Tyberis locata essent, frustrata custodes, dux agminis

Clœlia virginis virtutis.

virginum inter tela hostium Tyberim tranavit: sospitesq; omnes Romã ad propinquos restituit. Quod vbi regi nunciatum est, primò incensus ira, oratores Romã misit ad Clœliam obsidem deposcendam, alias haud magni facere. deinde in admirationem versus, suprã Coclites Mutiosq; dicere id facinus esse: & præ se ferre, quemadmodum, si non dedatur obses, pro rupto se fœdus habiturum: sic deditam, intractam inuolaramq; ad suos remissurum. Vtrinque constitit fides: & Romani pignus pacis ex fœdere restituerunt: & apud regem Hetruscum non tuta solum, sed honorata etiam

D virtus fuit. laudatamq; virginẽ parte obsidũ se donare dixit: ipsa quos vellet, legeret. præductis omnibus elegisse impuberes dicitur: quod & virginitati decorũ, & cõsensu obsidum ipsorum probabile erat: eam ætatem potissimũ liberari ab hoste, quæ maximè opportuna iniurię esset. Pace redintegrata, Romani nouam in fœminavirtutem nouo genere honoris, statua equestri donauere. in summa Sacra via fuit posita virgo insidens equo. Huic tam pacatæ profectio ab vrbe regis Hetrusci abhorrens mos, traditus ab antiquis, vsq; ad nostrã ætatem inter cœtera solœnia manet: bonis vendendis, bona Porfenę regis vendendi. cuius originẽ moris necesse est aut inter bellum nam esse, neq; omissam in pace: aut mitiore creuisse principio, quàm hic præ se ferat titulus, bona hostiliter vendendi. proximũ verò est ex ijs quę traduntur: Porfenã discedentẽ ab Ianiculo, castra opulenta, conuecto ex propinquis ac fertilibus Hetrurię aruis cõmeatu, Rõmanis dono dedisse: inopi tũ vrbe ab longinqua obsidione, ea deinde, ne populo immisso diriperẽtur hostiliter, venisse bona, quę Porfenę appellata, gratiam muneris magis significatẽ titulo, quàm auctioñẽ fortunę regiæ, quę ne in potestate quidem populi Romani esset. Omissõ Rom. bello Porfena, ne frustra in ea loca exercitus adductus videretur, cum parte copiarum filium Aruntẽ Ariciam oppugna-

Clœlia virtus honorata ab hoste.

Clœlia equestri statua honoratur.

In bonis vendendis, cur bona Porfenę regis vendi dicebantur.

E tum mittit. Primò Aricinos res nec opinata perculerat. accersita deinde auxilia & à Latinis populis, & à Cumis tantũ spei fecere, vt acie decernere auderent. Prælio inuito, adedò concitato impetu se intulerãt Hetrusci, vt funderent ipso incurfu Aricinos. Cumana cohortes arte aduersus vim nisa, declinauere paululũ: effuseq; prælatos hostes conuersis signis ab tergo adortæ sunt. Ita in medio propè iam victores cæsi Hetrusci

Porfena Ariciam oppugnãtũ mittit.

Hetrusci vincuntur.

pars

*Legatos mittit Por
fena de reducendo
in regnum Tarqui-
nio.*

*Consules de Sabi-
ni triumpharunt.*

*Ap. Clausus Sabi-
nus Romam trans-
fugit.*

*Consules iterū de
Sabinis triumpharunt.*

*Pometia & Cora
ad Auruncos defi-
ciunt.*

*Aurunci Romani
vincunt.*

pars perexigua duce amisso, quia nullum propius perfugium erat, Romam inermes F
& fortuna & specie supplicum delati sunt. ibi benignè excepti, diuisiq; in hospitia.
Curatis vulneribus alij profecti domos, nuncij hospitalium beneficiorum: multos
Romæ hospitem vrbisq; charitas tenuit. his locus ad habitandum datus, quem dein-
de Thufcum vicum appellarunt. P. Lucretius inde & P. Valerius Publicola tertium
consules facti. Eo anno postremum legati à Porfena de reducendo in regnum Tar-
quinio venerunt. quibus cum responsum esset, missurum ad regem senatum legatos:
missi confestim honoratissimus quisq; ex patribus. non quin breuiter reddi respon-
sum potuerit, non recipi reges, idè potius delectos patrum ad eum missos, quàm le-
gatis eius Romæ daretur responsum: sed vt in perpetuum mentio eius rei finiretur,
neu in tantis mutuis beneficijs inuicem animi sollicitarentur: cum ille peteret quod G
contra libertatem populi Romani esset: & Romani, nisi in perniciem suam faciles es-
se vellent, negarent, cui nihil negatū vellent. Non in regno populū Romanum, sed
in libertate esse. ita induxisse in animum, hostibus potius, quàm regibus portas pate-
facere. eam esse voluntatem omnium, vt qui libertati erit in illa vrbe finis, idem vrbi
sit. proinde si saluam esse vellet Romam, vt patiatur liberam esse, orare. Rex verecun-
dia victus, Quando id certum atque obstinatum est, inquit, neque ego obrundam,
sæpius eadem nequicquam agendo: nec Tarquinos spe auxilij, quod nullum in me
est, frustrabor. alium hinc, seu bello opus est, seu quiete, exilio quærant locum, ne
quid meam vobiscum pacem distineat. Dictis facta amiciora adiecit. obsidum quod
reliquum erat, reddidit. agrum Veientem, fœdere ad Ianiculum iccto ademptum, re- H
stituit. Tarquinius spe omni reditus incisa, exulatum ad generum Mamilium Octa-
uium Thufculum abiit. Romanis pax fida ita cum Porfena fuit. Consules deinde M.
Valerius, P. Posthumius. Eo anno benè pugnatum cum Sabinis, consules triumpharunt.
Maiore inde mole Sabinis bellū parabant. aduersus eos, & ne quid simul ab Thu-
sculo, vnde & si non apertum, suspectum tamen bellum erat, repentini periculi orire-
tur, P. Valerius quartum, T. Lucretius iterum consules facti. Seditio inter belli pacisq;
authores orta in Sabinis, aliquantum inde virium transtulit ad Romanos. nanq; Ap.
Clausus, cui postea Ap. Claudio fuit Romæ cognomē, cum pacis ipse author à turba-
toribus belli premeretur, nec par factioni esset, ab Regillo magna clientium comita-
tus manu, Romam transfugit. His ciuitas data, agerq; trans Anienum. vetus Claudia I
tribus, additis postea nouis tribulibus, qui ex eo venerant agro, appellata. Appius in-
ter patres lectus, haud ita multo post in principū dignationem peruenit. Cōsules in-
festo exercitu in agrum Sabinum profecti, cum ita vastatione, deinde prælio afflixif-
sent opes hostium, vt diu nihil inde rebellionis timere possent, triumphantes Romā
redierunt. P. Valerius omnium consensu princeps belli pacisq; artibus, anno post, A-
grippa Menenio. P. Posthumio e o s s. moritur, gloria ingēti, copijs familiaribus adeo
exiguus, vt funeri sumptus deesset. de publico est elatus. Luxere matronæ, vt Brutum.
Eodē anno duæ coloniæ Latinæ, Pometia & Cora, ad Auruncos deficiunt. cum Aurun-
cis bellū initum. fusoq; ingenti exercitu, qui se ingredientibus fines consulibus fero-
citer obtulerat, omne Auruncū bellum Pometiam compulsum est. Nec magis post K
prælium, quàm in prælio cēdibus temperatū est. & cæsi aliquanto plures erant quàm
capti, & captos passim trucidauerūt. nec ab obsidibus quidem, qui c c c. accepti nu-
mero erant, ira belli abstinuit. Et hoc anno Romæ triumphatū. Secuti consules Opi-
ter Virginius, & Sp. Cassius Pometiam primò vi, deinde vineis alijsq; operibus oppu-
gnauerūt. in quos Aurunci magis iam inexpiabili odio, quàm spe aliqua, aut occasio-
ne coorti, cum plures igni quàm ferro armati excurrissent, cæde incendioq; cuncta
complect: vineis incensis, multis hostium vulneratis & occisis, consulū quoq; al-
terum (sed verum nomen authores non adijciunt) graui vulnere ex equo deiectum
propè interfecerunt. Romam inde malè gesta re reditum, inter multos faucios consul
spe incerta vitæ relictus. Intericcto deinde haud magno spatio, quod vulneribus cu-
randis

A randis supplendoq; exercitui satis esset: tum ira maiore belli, tum viribus etiam auctis Pometiæ arma illata. & cum vicinis relictis, aliq; mole belli iam in eo esset, vt in muros euaderet miles, deditio est facta. cæterum nihilominus foedè dedita vrbe quàm si capta foret, Aurunci passim principes securi percussi, sub corona venierunt coloni alij:

*Aurunci principes
securi percussunt,
alij venierunt.*

oppidum dirutum, ager venijt. Consules magis ob iras grauitè vltas, quam ob magnitudinem perfecti belli triumpharunt. Insequens annus Posthumium Cominium & T. Largium c o s s. habuit. Eo anno Romæ cum per ludos ab Sabinorum iuuentute per lasciuiam scorta raperentur, concursu hominû rixa ac propè prælium fuit: paruaq; ex re ad rebellionē spectare res videbatur. Supra belli Latini metû id quoq; accesserat, quòd triginta iam coniurasse populos concitante Octauio Mamilio satis constabat. In hac tantarum expectatione rerû sollicita ciuitate, dictatoris primùm creandi mentio orta. sed nec quo anno, nec quibus consulibus, quia ex factione Tarquinia esse vt (id quoq; enim traditur) parum creditû sit: nec quis primùm dictator creatus sit, satis constat. apud veterimos tamen authores T. Largium dictatorem primùm, Sp. Cassium magistrum equitum, creatos inuenio. consulares legere, ira lex iubebat, de dictatore creando lata. eo magis adducor vt credam Largium, qui consularis erat, potius quàm M. Valerium, M. filium, Volesi nepotem, qui nondum consul fuerat, moderatorem & magistrum consulibus appositum. qui si maximè ex ea familia legi dictatorem vellent, patrem multo potius M. Valerium spectata virtutis & consularem virum legissent. Creato dictatore primùm Romæ, postquam præferri secures viderunt, magnus plebem metus incessit, vt intentiores essent ad dicto parendum. neq; enim vt in consulibus, qui pari potestate essent, alterius auxilium, neq; prouocatio erat: neque vllum vsquam, nisi in cura parèdi auxilium. Sabinis etiam creatus Romæ dictator eo magis, quòd propter se creatum crediderant, metum incussit. itaq; legatos de pace mittunt. quibus orantibus dictatorem senatumq; , vt veniam erroris hominibus adolescentibus darent: responsum, ignosci adolescentibus posse, senibus non posse, qui bella ex bellis fererent. actum tamen est de pace: impetrataq; foret, si quod impensæ factum in bellum erat, præstare Sabini (id enim postulatum erat) in animum induxissent. bellum indictum. tacitæ induciæ quietum annum tenuere. Consules Seruius Sulpitius, M. Manlius Tullus. nihil dignum memoria actum. T. Ebutius deinde & C. Vetustius. His consulibus Fidenæ obsessæ, Crustumeria capta, Præneste ab Latinis ad Romanos descijit. nec vltra bellum Latinum gliscens, iam per aliquot annos dilatatum.

*Dictator & magister
equitum tum
primùm creati.*

*Sabini legatos de
pace mittunt.*

Bellum Latinum.

*Duces ipsi manu
conseruere.*

dilatatum. A. Posthumius dictator, T. Ebutius magister equitum magnis copijs pedum equitumq; profecti ad lacu Regillum in agro Tusculano agmini hostiu occurrerunt. & quia Tarquinius esse in exercitu Latinorum auditum est, sustineri ira non potuit, quin extemplo confligerent. ergo etiam prelium aliquantò quàm cætera grauius atq; atrocius fuit. non enim duces ad regendam modò consilio rem affuere, sed suismetipsis corporibus dimicantes miscuere certamina. nec quisquam procerum fermè hac aut illa ex acie sine vulnere, præter dictatorem Romanum, excessit. In Posthumium prima in acie suos adhortantem instruentemq; Tarquinius Superbus, quanquam iam ætate & viribus erat grauior, equum infestus admisit. ictusq; ab late-

re concursu suorum, receptus in tutum est. Et ad alterum cornu Ebutius magister equitum in Octauium Mamilium impetum dederat. nec scellit veniens Tusculanum ducenti: contra quem & ille concitat equum. tantaq; vis infestis venientium hostis fuit, vt brachium Ebutio traiectum sit, Mamilio pectus percussum. hunc quidem in secundâ aciem Latini recepere. Ebutius cum faucio brachio tenere telum non posset, pugna excessit. Latinus dux nihil deterritus vulnere, prelium ciet. & quia suos percussos videbat, accersit cohortem exulum Romanorum, cui L. Tarquinij filius præerat. ea quò maiore pugnat ira ob erepta bona, patriamq; ademptam, pugnam parum per restituit. Referentibus iam pedem ab ea parte Romanis, M. Valerius Publicolæ frater, conspicatus ferocem iuuenem Tarquinium ostentatē se in prima exulum acie, domestica etiam gloria accensus, vt cuius familiæ decus eiectione reges erant, eiusdem interfecti forent: subdit calcaria equo, & Tarquinium infesto spiculo petit. Tarquinius retrò in agmen suorum infesto cessit hosti. Valerium temerè inuectum in exulum aciem ex transuerso quidam adortus transfigit: nec quicquam equitis vulnere equo retardato, moribundus Romanus labentibus super corpus armis ad terram defluxit. Dictator Posthumius postquam cecidisse talem virum, exules ferociter citato agmine inuechi, suos percussos cedere animaduertit: cohorti suæ, quam de electa manu præsidij causa circa se habebat, dat signum, vt quem suorum fugientem viderint, pro hoste habeant. ita metu ancipiti versi à fuga Romani in hostem, & restituta acies. Cohors dictatoris tum primùm prælium iniit. integris corporibus animisq; fessos, adorti exules cedunt. Ibi alia inter proceres coorta pugna. imperator Latinus vbi cohortem exulum à dictatore Romano propè circumuentam vidit, ex subsidiarijs manipulos aliquot in primam aciem secum rapit. hos agmine venientes

T. Her-

- A** T. Herminius legatus conspicatus, interq; eos insignem veste armisq; Mamilium noscicans, tanto vi maiore, quàm paulò antè magister equitum cum hostium duce prælium iniit, vt & vno ictu transfixum perlatus occiderit Mamilium: & ipse inter spoliandum corpus hostis veruto percussus, cùm victor in castra esset relatus, inter primam curationem expirauerit. Tum ad equites dictator aduolat, obtestans, vt festo iam pedite, descendant ex equis, & pugnam capebant. dicto paruere: desiliunt ex equis, prouolant in primum, & pro antesignanis parmas obijciunt. recipit extemplò animù pedestris acies, postquã iuuentutis proceres equato genere pugnae secum partem periculi sustinentes vidit. tum demum impulsus Latini, perculsaq; inclinauit acies. *Fundantur hostes.*
- B** nec diuinæ neq; humanæ opis dictator prætermittens, ædem Castori vouisse fertur: ac pronunciaffe militi præmia, qui primus, qui secundus castra hostium intrasset. tantusq; ardor fuit, vt eodem impetu, quo fuderant hostem, Romani castra caperent. *Romani hostium castra capiunt.* Hoc modo ad lacum Regillum pugnatum est. Dictator & magister equitum triumphantes in urbem redière. Triennio deinde nec certa pax nec bellum fuit. Consules Q. Cloelius & T. Lartius. Inde A. Sempronius & M. Minutius. his consulibus ædes Saturno dedicata: Saturnalia institutus festus dies. A. deinde Posthumius & T. Virginius c o s s. facti. Hoc demum anno ad Regillum lacum pugnatum apud quosdam inuenio. A. Posthumium, quia collega dubia fidei fuerit, se cõsulatu abdicasse, dictatorem inde factum. Tanti errores implicant temporù, aliter apud alios ordinatis magistratibus, vt nec qui consules secundù quosdam, nec quid quoq; anno actum sit, in tanta vetustate non rerù modò, sed etiam authorù digerere possis. Ap. Claudius deinde & P. Seruilius consules facti. Insignis hic annus est nuncio Tarquinij mortis. Mortuus est Cumis, quò se post fractas opes Latinorù ad Aristodemù tyrannum contulerat. Eo nuncio erecti patres, erecta plebs, sed patribus nimis luxuriosa ea fuit lætitia plebi, cui ad eam diem summa ope inferuitum erat, iniuriæ à primoribus fieri cõpere. Eodem anno Signia colonia, quam rex Tarquinius deduxerat, suppleto numero colonorum iterum deducta est. Romæ tribus vna & xxx. factæ. Ædes Mercurij dedicata est idibus Maijs. Cum Volscorum gente Latino bello neq; pax, neq; bellum fuerat. nam & Volsci comparauerant auxilia, quæ mitterent Latinis, ni maturatum ab dictatore Romano esset: & maturauit Romanus, ne prælio vno cum Latino Volscosq; contenderet. Hac ira consules in Volscum agrum legiones duxere. Volscos consilij pœnam nõ metuentes, nec opinata res perculit. armorum immemores obsides dant c c c. principum à Cora atq; Pometia liberos. ita sine certamine inde abductæ legiones. Nec ita multo post Volscis leuatis metu, suum redijt ingenium. rursus occultum parant bellum. Hernicis in societatem armorum assumptis. legatos quoq; ad sollicitandum Latium passim dimittunt. sed recens ad Regillum lacum accepta clades Latinos ira odioq; eius, quicunq; arma suaderet, ne ab legatis quidem violandis abstinuit. comprehensos Volscos Romam duxere. ibi traditi consulibus, indicatumq; est, Volscos Hernicosq; parere bellum Romanis. Relata re ad Senatam, ad eò fuit gratum
- E** patribus, vt & captiuorum sex millia Latinis remitterent: & de cõedere, quod propè in perpetuum negatum fuerat, rem ad novos magistratus reijcerent. Enimuerò tum Latini gaudere factò, pacis authores in ingenti gloria esse. coronam auream Ioui donum in Capitolium mittunt. cum legatis, donoq;, qui captiuorum remissi ad suos fuerant, magna circumfusa multitudo venit. pergunt domos eorù apud quem quisq; feruerant: gratias agunt liberaliter habiti, cultiq; in calamitate sua, inde hospitia iungunt. Nunquam aliàs antè publicè priuatimq; Latinum nomen Romano imperio coniunctius fuit. Sed & bellum Volscum imminebat, & ciuitas secum ipsa discors intestino inter patres plebemq; flagrabat odio, maximè propter nexos ob æs alienù. Fremebant, se foris pro libertate & imperio dimicantes, domi à ciuibus captos & oppressos esse: tutioremq; in bello quàm in pace, inter hostes quàm inter ciues libertatem

Insignis cuiusdam calamitas.

bertatem plebis esse: inuidiamq; eam sua sponte gliscentem insignis vnus calamitas **F** accendit. Magno natu quidam cum omnium maiorum suorum insignibus se in forum proiecit. obsita erat squalore vestis, fœdior corporis habitus pallore ac macie perempti. ad hoc promissa barba & capilli efferauerant speciem oris. noscitur tamen in tanta deformitate, & ordines duxisse aiebant, aliaq; militiæ decora vulgò miserantes eum iactabant. ipse testes honestarum aliquot locis pugnarum cicatrices aduerso pectore ostentabat. Sciscitantibus vnde ille habitus? vnde deformitas? cum circumfusa turba esset propè in concionis modum: Sabino bello ait se militantem, quia propter populationes agri non fructu modò caruerit, sed villa incensa fuerit, direpta omnia, pecora abacta, tributum iniquo suo tempore imperatum, æs alienum fecisse. id cumulatū vsuris primò se agro paterno auitoq; exuisse, deinde fortunis alijs, **G** postremò velut tabem peruenisse ad corpus. ductum se ab creditore non in seruitium, sed in ergastulum & carnificinam esse. inde ostentare tergum fœdum recentibus vestigijs verberum. Ad hæc visa auditaq; clamor ingens oritur. nō iam foro se tumultus cōtinet, sed passim totā urbem peruadit. nexu vincti, solutiq; se vndiq; in publicum proripiunt, implorant Quiritium fidem. nullo loco deest seditionis voluntarius comes. multis passim agminibus per omnes vias cum clamore in forum curritur. Magno cum periculo suo, qui fortè patrū in foro erant, in eam turbā inciderunt. nec

Consules seditionē comprimunt.

temperatū manibus foret, ni properè consules P. Seruilius, & Ap. Claudius ad comprimendā seditionem interuenissent. At in eos multitudo vērfa ostētare vincula sua, deformitatemq; aliam. hæc se meritos dicere, exprobrātes suam quisq; alius alibi militiam. postulare minaciter magis, quā suppliciter, vt senatū vocarēt, curiamq; ipsi futuri arbitri, moderatoresq; publici cōsiliij circumsistunt. Pauci admodum patrum, quos casus obtulerat, contracti ad consules: ceteros metus nō curia modò, sed etiam foro arcebat. nec agi quicquā per infrequētiam poterat senatus. Tum verò eludi atq; extrahi se multitudo putare: & patrū qui abessent, non casu, non metu, sed impediendæ rei causa abesse, & consules ipsos tergiuersari. nec dubiè ludibrio esse miserias suas. Iam propè erat, vt ne consulum quidē maiestas coërceret iras hominum, cum incerti

Varie consulum sententia.

morando, an veniendo plus periculi contraherent, tandē in senatū veniunt. frequentiq; tandem curia, non modò inter patres, sed ne inter consules quidē ipsos satis conueniebat. Appius vehementis ingenij vir, imperio consulari rem agendam censebat: I vno aut altero arrepto, quieturos alios. Seruilius lenibus remedijs aptior, concitatos animos flecti, quā frangi putabat cum tutius, tum facilius esse. Inter hæc maior alius terror. Latini equites cum tumultuoso aduolant nuncio: Volscos infesto exercitu ad urbem oppugnandā venire. quæ audita (adeò duas ex vna ciuitate discordia fecerat) longè aliter patres ac plebem affecere. exultare gaudio plebes, vltiores superbię patrum adesse dicere deos. alius alium confirmare, ne nomina darent: cum omnibus potius, quā solos perituros. patres militarent, patres arma caperēt vt penes eosdem pericula belli, penes quos præmia essent. At verò curia mœsta ac trepida ancipiti metu, & ab ciue, & ab hoste, Seruilium consulem, cui ingenium magis populare erat, orare, vt tantis circumuentam terroribus expediret Rempublicam. Tum consul missus **K** senatu in concionem prodit, ibi curæ esse patribus ostendit, vt consulatur plebi. ceterum deliberationi de maxima quidē illa, sed tamen parte ciuitatis, metum pro vniuersa Republica interuenisse. nec posse, cum hostes propè ad portas essent, bello præuertisse quicquam: nec, si sit laxamenti aliquid, aut plebi honestum esse, nisi mercede prius accepta, arma pro patria nō cepisse: neq; patribus fatis decorum, per metū potius, quā postmodum voluntate, afflictis ciuium suorum fortunis consuluisse. Concioni deinde edicto addidit fidem, quo edixit, ne quis ciuem Romanum vinctum aut clausum teneret, quo minus ei nominis edendi apud consules potestas fieret: ne quis militis, donec in castris esset, bona possideret, aut venderet: liberos nepotesue eius moraretur. Hoc proposito edicto, & qui aderant nexi, profiteri extemplo nomina: &

Populare consulis edictum.

vndiq;

- A** vndiq; ex tota vrbe proripientium se expriuato, cum retinendi ius creditori non esset, concursus in forum, vt sacramento dicerent, fieri. magna ea manus fuit: neque aliorum magis in Volſco bello virtus atq; opera enituit. Consul copias cōtra hostem educit. paruo dirimente interuallo castra ponit. proxima inde nocte Volſci discordia Romana freti, si qua nocturna transitio proditioue fieri possit, tentant castra. fensere vigiles: excitatus exercitus: signo dato concursus est ad arma. Ita frustra id inceptum Volſcis fuit. reliquum noctis vtrinq; quieti datum. postero die prima luce Volſci fossis repletis, vallum inuadunt. Iamq; ab omni parte munimenta vellebatur, cum consul, quanquam cuncti vndiq; & nexi ante omnes vt signum daret, clamabant, experiendi animos militum causa parum per moratus, postquam satis apparebat ingens
- B** ardor, dato tandem ad erumpendum signo militem auidū certaminis emittit. primo statim incurſu pulsi hostes: fugientibus quoad insequi pedes potuit, terga cesa. eques vsq; ad castra pauidos egit. mox, ipsa castra legionibus circumdatis, cum Volſcos inde etiam pauor expulisset, capta direptaq;. Postero die ad Sueſſam Pometiam, quod confugerant hostes, legionibus ductis, intra paucos dies oppidum capitur: captum prædæ datum. inde paulum recreatus egens miles. Consul cum maxima gloria sua victorem exercitum Romam reducit. decedentem Romam Ectranorum Volſcorum legati rebus suis timentes, post Pometiam captam, adeunt. His ex senatuscōſulto data pax, ager ademptus. Confestim & Sabini Romanos territauere. tumultus enim fuit verius quàm bellum. Nocte in vrbe nunciatus est, exercitum Sabinū prædabūdum ad
- C** Anienem amnem peruenisse: ibi passim diripi atq; incendi villas. Missus extemplo eō cum omnibus copijs equitū A. Posthumius, qui dictator bello Latino fuerat. secutus consul Seruilius cum delecta peditū manu, plerosq; palantes eques circumuenit. nec aduenienti peditū agmini restitit Sabina legio. fessi tū itinere, tum populatione nocturna, magna pars in villis repleti cibo vinoq;, vix fugē quod satis esset viriū habuere. Nocte vna audito perfectoq; bello Sabino, postero die in magna iam spe vndiq; partē pacis legati Aurunci senatū adeunt, ni decedatur Volſco agro, bellum indicentes. cum legatis simul exercitus Auruncorū domo profectus erat. cuius fama haud procul iam ab Aricia visi tanto tumultu conciuuit Romanos, vt nec cōſuli ordine patres, nec pacatum respōsum arma inferentibus, arma ipsi capientes dare possent. Ariciam
- D** infesto agmine itur: nec procul inde cum Aurūcis signa collata: prælioq; vno debellatum est. Fusis Auruncis victor tot intra paucos dies bellis Romanus promissa consulis, fidemq; senat⁹ expectabat: cum Appius & insita superbia animo, & vt collegæ vanam faceret fidem, quàm asperrimē poterat, ius de creditis pecunijs dicere. deinceps & qui antē nexi fuerant, creditoribus tradebantur, & neciebantur alij. Quod vbi cui militi inciderat, collegam appellabat, cōcurſus ad Seruiliū fiebat: illius promissa iactabant, illi exprobrabant iua quisq; belli merita, cicatricesq; acceptas: postulabant, vt referret ad senatum, aut vt auxilio esset consul ciuibus suis, imperator militibus. Mouebant consulem hæc, sed tergiuersari res cogebat. adeò in alteram causam non collega solū præceperat, sed omnis factio nobilium. ita medium se gerēdo, nec plebis vitauit odium, nec apud patres gratiam inijt. Patres mollē consulē & ambitiosum rati, plebs fallacē. breuiq; apparuit, equasse cum Appij odium. Certamen consulibus
- E** inciderat, vter dedicaret Mercurij ædem. senatus à se rem ad populum reiecit. vtri eorum dedicatio iussu populi data esset, eum præesse annonæ, mercatorum collegium instituere, solennia pro pontifice iussit suscipere. populus dedicationem ædis dat M. Lectorio primipili centurioni: quod facile appareret, non tam ad honorem eius, cui curatio altior fastigio suo data esset, factū, quàm ad consulū ignominiam. Sæuire inde vtiq; consulum alter, patresq;, sed plebi creuerant animi, & longè alia quàm primò instituerant via grassabatur: desperato enim consulū senatusq; auxilio, cum in ius duci debitore vidissent, vndiq; conuolabant: neq; decretū exaudiri consulibus præſtrepitu & clamore poterat: neq; cum decreuisset, quisquam obtemperabat. vi agebatur, me-

Volſcorum exercitus funditur.

Sabini contra Romanos.

Vincuntur Sabini.

De Auruncis victoria. Appij Cof. iniquitas.

Certamen inter Cof.

Seditio.

rusq; omnis & periculum libertatis, cum in cōspectu consulis singuli à pluribus vio- F
 larentur, in ceditores à debitoribus verterant. Super hæc timor incessit Sabini belli:
 delectuq; decreto, nemo nomē dedit, furente Appio, & infectante ambitionem col-
 legæ: qui populari silentio rempublicam proderet, & ad id, quod de credita pecunia
 ius non dixisset, adijceret, vt ne delectum quidem ex senatus consulto haberet, nō esse
 tamen desertam omninō rempublicam, neq; proiectum consulare imperium, se vnū
 & suæ & patrum maiestatis vindicem fore. Cum circumstaret quotidiana multitudo
 licentia accensa, arripi vnū insignem ducem seditionū iussit. ille cum à licitoribus iam
 traheretur, prouocauit, nec cessisset prouocationi consul, quia nō dubium erat popu-
 li iudicium, nisi ægrè victa pertinacia foret consilio magis & autoritate principum,
 quàm populi clamore. adeo supererant animi ad sustinendam inuidiam. Crescere in- G
 de malum indies nō clamoribus modò apertis, sed quod multò perniciosius erat, se-
 cessione occultisq; colloquijs. Tandem inuisi plebi consules magistratu abeunt. Ser-
 uilius neutris, Appius patrib' mirè gratus. A. Virginius inde, & T. Verusius cōsulatum
 ineunt. Tum verò plebs incerta quales habitura consules esset, cœtus nocturnos
 pars in Esquilij, pars in Auentino facere, ne in foro subitis trepidaret consilijs, & om-
 nia temere ac fortuitò ageret. Eam rem consules rati, vt erat, perniciosam, ad patres
 referunt: sed delatā consulere ordine non licuit. adeo tumultuosè excepta est clamo-
 ribus vndiq; & indignatione patrum, si, quod imperio consulari exequendum esset,
 inuidiam eius consules ad senatū reijcerent. profectò si essent in republica magistra-
 tus, nullum futurum fuisse Romæ, nisi publicum concilium. nunc in mille curias, H
 concionesq; cum alia in Esquilij, alia in Auentino fiant concilia, dispersam & diffi-
 patam esse rempublicam. vnum Hercule virum (id enim plus esse quàm consulem)
 qualis Appius Claudius fuerit, momento temporis discussurum illos cœtus fuisse.
 Correpti consules, cum, quid ergo se facere vellent. (nihil enim segnius molliúsue,
 quàm patribus placeat, acturos) percunctarentur: decernūt, vt delectum quàm acer-
 rimum habeant. otio lasciuiare plebem. Dimisso senatu cōsules in tribunal ascendunt,
 citant nominatim iuniores. cum ad nomen nemo responderet, circumfusa multitu-
 do in concionis modum, negare vltra decipi plebem posse. nunquam vnum militem
 habituros, ni præstaretur fides publica. libertatē vnicuiq; prius reddendā esse, quàm
 arma danda, vt pro patria ciuibusq;, non pro dominis, pugnent. Consules quid man- I
 datum esset à senatu, videbant: sed eorum, qui intra parietes curiæ ferociter loqueren-
 tur, neminem adesse inuidiæ suæ participem. & apparebat atrox cum plebe certamen.
 prius itaq;, quàm vltima experirentur, senatum iterum consulere placuit. tum verò
 ad sellas consulum properè conuolauere minimus quisque natu patrum, abdicare
 consulatu iubentes, & deponere imperium, ad quod tuendū animus deesset. Vtraq;
 re satis experta, tum demum consules: Ne prædictum negetis Patres Conscripti,
 adest ingens seditio. postulamus, vt ij qui maximè ignauiam increpant, adsint nobis
 habentibus delectum. acerrimi cuiusq; arbitrio, quando ita placet, rem agemus. Re-
 deunt in Tribunal, citari nominatim vnum ex ijs qui in conspectu erant, dedita opera
 iubent, cum staret tacitus, & circa eum aliquot hominum, ne fortè violaretur, consti- K
 tisset globus, licetorem ad eum consules mittunt. quo repulso, tum verò indignū faci-
 nus esse clamitantes, qui patrum consulis aderant, deuolant de tribunali, vt licitori
 auxilio essent. sed ab licitore nihil aliud quàmprehendere prohibito, cum cōuersus in
 patres impetus esset, cōsulum intercussū rixa sedata est, in qua tamen sine lapide, sine
 telo plus clamoris atq; irarum, quàm iniuriæ fuerat. Senatus tumultuosè vocatus, tu-
 multuosius consulitur, quæstionem postulantis ijs qui pulsati fuerant, decernente
 ferocissimo quoque non sententijs magis, quàm clamore & strepitu. tandem cum
 ire refedissent, exprobrantibus consulis nihil plus sanitatis in curia, quàm in foro
 esse, ordine consuli cœpit. Tres fuere sententiæ. P. Virginius rem non vulgabat. de ijs
 tantum, qui fidem secuti P. Seruilij consulis, Volscō, Aurunco Sabinoq; militassent
 bello,

*Consulibus nō pa-
 ret populus.*

Mira seditio.

*Varia de sedando
 tumultu sententiæ.*

- A** bello, agendum censebat. T. Largius, non id tempus esse, vt merita tantummodo exsoluerentur, totam plebem ære alieno demersam esse: nec sisti posse, ni omnibus consulatur. quin si alia aliorum sit conditio, accendi magis discordiam, quàm sedari. Ap. Claudius & natura immitis, & efferatus, hinc plebis odio, illinc patrum laudibus, non miserijs, ait, sed licentia tantum concitum turbarum: & lasciuire magis plebem, quàm scuire. id adeò malum ex prouocatione natum. quippe minas esse consulum, non imperium, vbi ad eos, qui vna peccauerint, prouocare liceat. agendum, inquit, dictatorem, à quo prouocatio nõ est, creemus. iam hic, quo nunc omnia ardent, conticescet furor. pulset tum mihi licitorem, qui sciet ius de tergo vitaq; sua penes vnum illum esse, cuius maiestatem violauit. Multis, vt erat, horrida & atrox videbatur Appij
- B** sententia: rursus Virginij Largijq;, exemplo haud salubres: utiq; Largij putabant sententiam, quæ totam fidem tolleret. medium maximè, & moderatum vtroque consilium Virginij habebatur. sed factione respectuq; rerum priuatarum, quæ semper offecere officentq; publicis consilijs. Appius vicit: ac propè fuit, vt dictator ille idem crearetur. quæ res vtique alienasset plebem periculosissimo tempore, cum Volsci Æquiq; & Sabini fortè vnà omnes in armis essent. sed curæ fuit consulibus & senioribus patrum, vt imperium suo vehemens, mansueto permitteretur ingenio. M. Valerium dictatorem Volsci filium creant. Plebs etsi aduersus se creatum dictatorem videbat, tamen cum prouocationem fratris lege haberet, nihil ex ea familia triste, nec superbium timebat. edictum deinde à dictatore propositum confirmauit animos, Seruilij ferè consulis edicto conueniens. sed & homini & potestati melius rati credi, omisso certamine nomina dedere. quantus nunquam antè exercitus, legiones decem effectæ. ternæ inde datæ consulibus, quatuor dictator vsus. Nec poterat iam bellum differri. Æqui Latinum agrum inuasèrant. oratores Latinorum à Senatu petebant, vt aut mitterent subsidium, aut seipos tuendorum finium causa capere arma sinerent. Tutius visum est, defendi inermes Latinos, quàm pati retractare arma. Vetusius consul missus est. is finis populationibus fuit. Cessere Æqui campis: locoq; magis quàm armis freti, summis se iugis montium tutabantur. Alter consul in Volscos profectus, ne & ipse tereretur tempus, vastandis maximè agris hostem ad conferenda propius castra, dimicandumq; acie exciuit. medio inter castra campo ante suum quisque vallum infestis signis constitere, multitudine aliquantum Volsci superabant. itaque effusi, & contemptim pugna iniere. Consul Romanus nec promouit aciem: nec clamorem reddi passus, defixis pilis stare suos iussit: vbi ad manum venisset hostis, tum coortos tota vi gladijs rem gerere. Volsci cursu & clamore fessi, cum se velut stupentibus metu intulissent Romanis, postquam impressione sensere ex aduerso factam, & ante oculos micare gladios, haud secus quàm si in insidias incidissent, turbati vertunt terga. & ne ad fugam quidem satis virium fuit, quia cursu in prælium ierant. Romani contra, quia principio pugne quieti steterant, vigentes corporibus facile adepti fessos, & castra impetu cæperunt: & castris exutum hostem Velitras persecuti, vno agmine victores, cum victis in urbem irrupere. plusq; ibi sanguinis promiscua omnium generum cæde, quàm in ipsa dimicatione factum. paucis data venia, qui inermes in deditione venerunt. Dum hæc in Volscis geruntur, dictator, Sabinos, vbi longe plurimū belli fuerat, fundit fugatq;, exiitq; castris. Equitatu immisso mediam turbaerat hostiū aciem, qua, dum se cornua latius pandunt, parum aptè introrsum ordinibus aciem firmauerant. turbatos pedes inuasit. eodem impetu castra capta, debellatumq; est. Post pugnam ad Regillum lacum non alia illis annis pugna clarior fuit. dictator triumphans urbem inuehitur, super solitos honores locus in circo ipsi, posterisq; ad spectaculū datus, sella in eo loco curulis posita. Volscis deuictis Veliternus ager ademptus: Velitras coloni ab vrbe missi, & colonia deducta. Cum Æquis post aliquanto pugnatum est, inuito quidem consule, quia loco iniquo subeundum erat ad hostes. sed milites extrahi rem criminantes, vt dictator, priusquam ipsi redirent in urbem,

*Respectus rerum
primatarum officit
publicis consilijs.*

*Valerius Dictator
creatur.*

*Volsci in fugam
verti.*

Dictator de Sabinis triumphat.

magistratu abiret: irrita^q; sicut ante cōsulis promissa eius caderent, perpulere, vt for-
 tē temerē in aduersos montes agmen erigeret. id malē commissum ignauia hostium
 in bonum vertit, qui, priusquam ad coniectum teli veniretur, obstupefacti audacia
 Romanorum, relictis castris, quæ munitissimis tenuerant locis, in aduersas valles de-
 siluere. vbi satis prædæ & victoria incruenta fuit. Ita trifariam re bello benè gesta, de
 domesticarum rerum euentu nec patribus, nec plebi cura decesserat. tanta cum gra-
 tia, tum arte preparauerant foeneratores, quæ non modò plebem, sed ipsum etiam di-
 ctatorē frustrarentur. Nanq; Valerius post Vetufij cōsulis reditum omnium actio-
 num in Senatu primam habuit pro victore populo, retulitq; quid de nexis fieri pla-
 ceret. quæ cum reiecta relatio esset, Non placeo, inquit, concordia author. optabitis
 Mediusfidius propediē, vt mei similes Romana plebs patronos habeat, quod ad me
 attinet, neq; frustrabor vltra ciues meos, neq; ipse frustra dictator ero. discordia in-
 testinæ bellum externum, fecere, vt hoc magistratu egeret Respublica. pax foris parta
 est, domi impeditur. priuat⁹ potius, quàm dictator seditioni interero. Ita curia egres-
 sus dictatura se abdicauit. apparuit causa plebi, suam vicem indignantem magistratu
 abisse. Itaq; velut perfoluta fide, quoniam per eum non steterit quin præstaretur, de-
 cedentem domū cum fauore ac laudibus profecuti sunt. Timor inde patres incessit,
 ne si dimissus exercitus foret, rursus cœtus occulti coniurationesq; fierent. itaque
 quanquā per dictatorem delectus habitus esset, tamen quia in cōsulum verba iuraf-
 sent, sacramento teneri militem rati, per causam renouati ab Æquis belli, educi ex vr-
 be legiones iussere, quo facto maturata est seditio. & primò agitatum dicitur de cō-
 sulum cæde, vt soluerentur sacramento. doctos deinde nullam scelere religionē exol-
 ui, Sicinio quodam authore iniussu cōsulum in sacrū montem secessisse, trans Anie-
 nem amnem, tria ab vrbe millia passuum. ea frequentior fama est, quàm cuius Piso
 author est, in Auentinū secessionem factam esse. Ibi sine vlllo duce vallo fossaq; com-
 munitis castris, quieti rem nullā nisi necessariam ad victū sumendo, per aliquot dies
 neq; laceffiti, neq; laceffentes sese tenuere. pauor ingens in vrbe, metuq; mutuo su-
 spensa erant omnia. timere relicta ab suis plebes violentiam patrum, timere patres re-
 sidem in vrbe plebē, incerti manere eam, an abire mallent. quādiu autē tranquillam,
 quæ secesserit, multitudinē fore: quid futurū deinde, si quod externū interim bellum
 existat? nullam profecto, nisi in concordia ciuium spem reliquam ducere. eam per
 æqua, per iniqua reconciliandam ciuitati esse. Placuit igitur oratorem ad plebem
 mitti Menenium Agrippam, facundum virum, & quod inde oriundus erat plebi ca-
 rum. is intromissus in castra, prisco illo dicendi & horrido modo nihil aliud, quàm
 hoc narrasse fertur: Tempore, quo in homine non, vt nunc, omnia in vnum confen-
 tiebant, sed singulis membris suum cuiq; cōsiliū, suus sermo fuerit, indignatas re-
 liquas partes, sua cura, suo labore ac ministerio ventri omnia quæri: ventrē in medio
 quietū nihil aliud, quàm datis voluptatibus frui: conspirasse inde, ne manus ad os ci-
 bum ferrent, nec os accipere datum, nec dentes conficerent. hac ira dum ventrem fa-
 me domare vellent, ipsa vnà membra, totumq; corpus ad extremam tabem venisse.
 inde apparuisse, ventris quoq; haud segne ministerium esse: nec magis ali, quàm alere
 eum, reddentem in omnes corporis partes hunc, quo viuimus vigemusq; diuisum
 pariter in venas maturum confecto cibo sanguinem. Comparando hinc quàm inte-
 stina corporis seditio similis esset ira plebis in patres, flexisse mentes hominum. Agi
 deinde de concordia cœptum, concessumq; in conditiones, vt plebi sui magistratus
 essent sacrosancti, quibus auxiliij latio aduersus consules esset: neue cui patrum capere
 eum magistratum liceret. ita tribuni plebeij creati duo, C. Licinius, & L. Albinus. Hi
 tres collegas sibi creauerunt. in his Sicinium fuisse seditionis authorem, de duobus
 qui fuerint, minus conuenit. Sunt qui duos tantū in sacro monte creatos tribunos
 esse dicant, ibiq; sacratam legem latam. Per secessionem plebis Sp. Cassius, & Posthu-
 mius Cominius consulatum inierunt: his consulibus cum Latinis populis ictum fce-
 dus. ad

*Dictatoris pracla-
 ra oratio.*

*Valerius Dictatu-
 ra se abdicat.*

*In sacrum montem
 plebs secessit.*

*Menenij Agrippa
 oratio.*

*Tribuni plebis pri-
 mum creati.*

A dus. ad id feriendum consul alter Romę manfit, alter ad Volſcum bellum miſſus, An-
 tiates Volſcos fundit fugatq;: compulſos in oppidum Longulã perſecutus, mœnibus
 pötitur. inde protinus Mucamitem Volſcorum cepit, tum magna vi adortus eſt Co-
 riolos. Erat tum in caſtris inter primores iuuenem C. Martius, adoleſcens & conſilio
 & manu promptus, cui cognomen poſtea Coriolano fuit. Cũ ſubito exercitum
 Romanum Coriolos obſidentem, atq; in oppidanos, quos intus clauſos habebat, in-
 tentum, ſine vlllo metu extrinſecus imminentis belli, Volſcæ legiones profectæ ab
 Antio inuaſiſſent, eodẽq; tẽpore ex oppido erupiſſent hoſtes, fortẽ in ſtatione Mar-
 tius fuit: is cum delecta militum manu, non modò impetum erumpentium retudit,

*Fœdus cum Lati-
 nis populis.*

*Martij Coriolani
 virtus.*

B

C

fed per patentem portam ferox irrupit: cędẽq; in proximo vrbis facta, ignẽ temerẽ ar-
 reptũ, imminentibus muro ædificijs iniicit: clamor inde oppidanorũ miſtus muli-
 ebri pueriliq; ploratu ad terrorẽ, vt ſolet, primo ortu, & Romanis auxit animũ, & tur-
 bavit Volſcos: vtpote capta vrbe, cui ad ferendã opem venerat. Ita fuſi Volſci Antia-
 tes, Corioli oppidum captũ. tantumq; ſua laude obſtitit fame cõſulis Martius, vt, niſi
 fœdus cum Latinis colũna aenea inſculptũ monumento eſſet, ab Sp. Caſſio vno, quia
 collega abfuerat, ictum: Poſthumiũ Cominiũ bellum geſſiſſe cum Volſcis, memoria
 ceſſiſſet. Eodẽ anno Agrippa Menenius moritur, vir omni vita pariter patribus ac ple-
 bi carus, poſt ſecefſionẽ carior plebi factus. Huic interpreti arbitroq; concordie ciui-
 um legato patrũ ad plebẽ, reductori plebis Romę in vrbẽ, ſumptus funeri defuit. ex-
 tulit eũ plebs ſextantibus collatis in capita. Cõſules deinde T. Geganius, P. Minutius
 facti. Eo anno, cũ & foris quieta omnia bello eſſent, & domi ſanata diſcordia, aliud
 E multò grauius malũ ciuitatẽ inuaſit, caritas primũannonæ ex incultis per ſecefſio-
 nem plebis agris: fames deinde, qualis clauſis ſolet: ventumq; ad interitũ ſeruitorum
 vtiq; & plebis eſſet, ni conſules prouidiſſent, dimiſſis paſſim ad frumentũ coẽmendũ,
 non in Hetruſiam modò dextris ab Hoſtia littoribus, læuaq; per Volſcos mari vſq; ad
 Cumas, ſed queſitũ in Sicilia quoq;: ad eò finitimorũ odia longinquis coẽgerat indi-
 gere auxilijs. Frumentũ Cumis cum coẽmptũ eſſet, itaues, pro bonis Tarquiniorũ ab
 Ariſtodemõ tyranno, qui heres erat, retentę ſunt. in Volſcis Pomptinoq;: ne emi qui-
 dem potuit. periculum quoq; ab impetu hominum ipſis frumentatoribus fuit. Ex
 Hetruſcis frumẽtum Tyberi venit. eo ſuſtentata eſt plebs. Incommodo bello in tam
 arctis commeatibus vexati forent, ni Volſcos iam mouentes arma, peſtilentia ingens
 E 4 inuaſiſſet.

*Corioli oppidum
 capitur.*

*Annonæ caritas.
 Fames.*

*Coriolanus hostis
tribunitia potes-
tatis.*

*Coriolano dies à
Tribunia dicta.*

*In exilium mitti-
tur Coriolanus.*

Latini somnii.

inuafisset. ea clade conterritis hostium animis, vt etiam vbi ea remisisset, terrore ali-
quo teneretur, & Velitris auxere numerum colonorum Romani, & Norbæ in mon-
tes nouam coloniam, quæ arx in Pomptino esset, miserunt. M. Minutius deinde, & A.
Sempronius consulibus, magna vis frumenti ex Sicilia aduecta: agitatumq; in Senatu,
quanti plebi daretur. Multi venisse tempus premendæ plebis putabant, recuperan-
diq; iura, quæ extorta secessione ac vi patribus essent. In primis Martius Coriolanus
hostis tribunitiæ potestatis, Si annonam, inquit, veterem volunt, ius pristinum red-
dant patribus. cur ego plebeios magistratus, cur Sicinium potestatem video sub iugum
missus, tanquã à latronibus redemptus? egone has indignitates diutius patiar, quàm
necessè est? Tarquinium regem qui non tulerim, Sicinium feram? secedat nunc, auo-
cet plebem, patet via in sacrum montem, aliosq; colles: rapiant frumenta ex agris no-
stris, quemadmodum tertio anno rapuere: fruuntur, vtantur annona, quàm furore
suo fecere. audeo dicere, hoc malo domitos ipsos potius cultores agrorû fore, quàm
vt armati per secessionem coli prohibeant. Haud tam facile dictu est: faciendum ne
fuerit, quàm potuisse arbitror fieri, vt conditionibus laxandi annonã, & tribunitiam
potestatem, & omnia inuitis iura imposita patres demerent sibi. Et Senatui nimis a-
trox visa sententia est, & ira plebem propè armauit. Fame iam se sicut hostes peri,
cibo, victuq; fraudari: peregrinum frumentum, quæ sola alimenta ex insperato for-
tuna dederit, ab ore rapi, nisi C. Martio victi dedantur tribuni, nisi de tergo ple-
bis Romanæ fatis fiat: eum sibi carnificem nouum exortum, qui aut mori, aut fer-
uire iubeat. In exeuntem è curia impetus factus esset, ni peropportunè Tribuni di-
em dixissent. Ibi ira est suppressa. Se iudicem quisq;, se dominum vitæ necisq; inimici
factum videbat. Contemptim primò Martius audiebat minas tribunitias: auxilij,
non pœnæ ius datum illi potestati: plebisq;, non patrum tribunos esse. sed ad eò coor-
ta erat infensa plebs, vt vnius pœna defungendum esset patribus. Restiterunt tamen
aduersa inuidia, vsiq; sunt quæ suis quisq;, quæ totius ordinis viribus. Ac primò tentata
res est, si dispositis clientibus absterrendo singulos à coitionibus, concilijsq;, disijce-
re rem possent. Vniuersi deinde processere (quicquid erat patrum, reos diceres) pre-
cibus plebem exposcentes: vnum sibi ciuem, vnum Senatorem, si innocentem absol-
uere nollent, pro nocente donarent. Ipse cum die dicta non adesset perseveratum in
ira est. Damnatus absens in Volscos exulatum abiit, minitans patriæ, hostilesq; iam I
rum spiritus gerens. Venientem Volsci benignè exceperunt: benigniusq; indies cole-
bant, quo maior ira in suos eminebat, crebræq; nunc querelæ, nunc minæ percipie-
bantur. Hospitio utebatur Accij Tullij. Longè is tum princeps Volsci nominis erat,
Romanisq; semper infestus. Ita cum alterum vetus odium, alterum ira recens stimu-
laret, consilia conferunt de Romano bello. Haud facillè credebant plebem suam im-
pelli posse, vt toties infeliciter tentata arma caperent. multis sæpè bellis, pestilentia
postremò amissa iuuentute, fractos spiritus esse. arte agendum in exoleto iam vetustate
odio, vt recenti aliqua ira exacerbarentur animi. Ludi fortè ex instauratione magni
Romæ parabantur. instaurationis hæc causa fuerat ludis. Manè seruum quidam pater-
familiæ nodum commisso spectaculo sub furca cæsum medio egerat circo. coepti in-
de ludi, velut ea res nihil ad religionem pertinuisset. haud ita multò post, T. Latinio de
plebe homini somnium fuit. Visus Iupiter dicere, sibi ludis præfultorem displicuif-
se, nisi magnificè instaurarentur hi ludi, periculum vrbi fore. iret, ea consulibus nun-
tiaret. Quanquam haud sanè liber erat religione animus, verecundia tamen maiesta-
tis magistratuum timorem vicit, ne in ora hominum pro ludibrio abiret. magno illi
ea cunctatio stetit. filium nanque intra paucos dies amisit. cuius repentinæ cladis ne
causa dubia esset, ægro animi eadem illa in somnis obuersata species, visa est rogitare,
satin' magnam sprete numinis haberet mercedem? maiorem instare, ni eat properè ac
nuntiet consulibus. Iam præsentior res erat: cunctantem tamen, ac prolatantem in-
gens vis morbi adorta est debilitate subita. tum enim uero deorû ira admonuit. fessus
igitur

- A igitur malis præteritis instantibusq; consilio propinquorum adhibito, cum visa atq; audita, & obuersatum toties somno Iouem, minas irasq; cœlestes repræsentatas casibus suis exposuisset, consensu inde haud dubio omnium qui aderant, in forum ad consules læticia defertur. inde in curiam iussu consulum delatus, eadem illa cum patribus ingenti omnium admiratione enarrasset, ecce aliud miraculum. qui captus omnibus membris delatus in curiam esset, eum functum officio pedibus suis domum rediisse, traditum memoriæ est. Ludi quàm amplissimi vt fierent, senatus decernit. Ad eos ludos authore Accio Tullio vis magna Volscorum venit. priusquam committerentur ludi, Tullius, vt domi compositum cum Martio fuerat, ad consules venit. dicit esse, quæ secreto agere de Repub. velit. arbitris remoris, Inuitus, inquit, quod sequius sit, de meis ciuibus loquor. non tamen admissum quicquam ab ijs, criminatum venio, sed cautum, ne admittat. Nimio plus quàm velim, nostrorum ingenia sunt mobilia. multis id cladibus sensimus, quippe qui non nostro merito, sed vestra patientia incolumes simus. magna hic nunc Volscorum multitudo est, ludi sunt, spectaculo intenta ciuitas erit. memini quid per eandem occasionem ab Sabinorum iuuentute in hac vrbe commissum sit. horret animus, ne quid inconsultè ac temerè fiat. hæc, nostra vestraq; causa, prius dicenda vobis cōsules ratus sum. Quod ad me attinet, extemplo hinc domum abire in animo est, ne cuius facti dictiue contagione præsens violer. Hæc locutus abiit. Consules cum ad patres rem dubiã sub authore certo detulissent, author magis (vt fit) quàm res ad præcauendum vel ex superuacuo mouit. factoque senatusconsulto, vt vrbe excederent Volsci, præcones dimittuntur, qui omnes eos proficisci ante noctem iuberent. Ingens pauor primò discurrentes ad suas res tollendas in hospitia perculit: proficiscentibus deinde indignatio oborta, se vt consceleratos contaminatosq; ab ludis, festis diebus, cœtu quodammodo hominum deorumq; abactos esse. Cum propè continuato agmine irent, prægressus Tullius ad caput Ferentinum, vt quisq; veniret, primores eorum excipiens, querendo, indignandoq; & eos ipsos sedulo audientes secunda iræ verba, & per eos multitudinem aliam in subiectum viæ campum deduxit, ibi in concionis modum orationem exorsus: Veteres populi Romani iniurias, cladesq; gentis Volscorum, vt omnia, inquit, obliuiscamini alia, hodiernam hanc contumeliam, quo tandem animo fertis, qui per nostram ignominiam ludos commiserit, an non sensistis triumphatum hodie de vobis esse? vos omnibus ciuibus, peregrinis, tot finitimis populis spectaculo abeuntes fuisse? vestras coniuges, vestros liberos traductos per ora hominum? quid eos, qui audiere vocem præconis? quid, qui vos videre abeuntes? quid eos, qui huic ignominioso agmini fuere obuij, existimasse putatis? nisi aliquod profectò nefas esse, quo si intersimus spectaculo, violaturi simus ludos, piaculumq; meritori: idè nos ab sede piorum, cœtu, concilioq; abigi. quid deinde, illud nõ succurrit? viuere nos, quòd maturauius proficisci? si hæc profectio, & non fuga est. & hanc vrbe vos nõ hostium ducitis, vbi si vnum diem morati essetis, moriendum omnibus fuit. Bellum vobis indictum est magno eorum malo, qui indixere, si viri estis. Ita & sua spontè irarum pleni, & incitati domos inde digressi sunt, instigandoq; suos quisq; populos effecere, vt omne Volscum nomen deficeret. Imperatores ad id bellum de omnium populorum sententia lecti Accius Tullius, & Cn. Martius exul Romanus, in quo aliquanto plus spei repositum, quæ spes nequaquam fefellit, vt facilè apparet, ducibus validiorè, quàm exercitu rem Romanã esse. Circeios profectus, primum colonos, inde Romanos expulit: liberamq; eam vrbe Volscis tradidit: inde in Latinã viam trãuersis tramitibus transgressus, Sarricũ, Longulam, Pollustiam, Coriolos, nouella hæc Romanis oppida ademit, inde Lauinium recepit. tunc deinceps Corbionem Viteliam, Trebiam, Labicos, Pedum cepit. postremum ad vrbe a Pædo ducit, & ad fossas Cluilias quinque; ab vrbe millia passuum castris positus, populatur inde agrum Romanum: custodibus inter populatores missis, qui patritiorum agris intactos seruarent: siue infensus plebi magis, siue vt discordia inde

Miraculum, aut potius cacodemonis illustro.

Acci Tullij ad Cos. oratio.

Tullij ad suos ciues oratio.

Volsci à Romanis deficiunt.

Oppida Romanis erepta duce Coriolano.

inter

inter patres plebemq; oriretur. Quæ profectò orta esset, ad eò tribuni iam ferocè per se plebem criminando in primores ciuitatis instigabant: sed externus timor maximum concordia vinculum, quamuis suspectos, in fensosq; inter se iungebat animos. Id modò non conueniebat, quòd senatus consulesq; nusquam alibi spem, quàm in armis ponebant: plebes omnia quàm bellum malebat. Sp. Nautius iam, & Sext. Furius consules erant. Eos recensentes legiones, praesidia per muros, aliaq; in quibus stationes vigiliasq; esse placuerat, loca distribuentes, multitudo ingens pacem poscentium primùm seditioso clamore conterruit: deinde vocare senatum, referre de legatis ad C. Martium mittendis coëgit. Acceperunt relationem patres: postquam apparuit labare plebis animos, missiq; de pace ad Martium oratores, atrox responsum retulerunt: Si Volscis ager redderetur, posse agi de pace: si præda belli per otium frui velint, G memorem se & ciuium iniuriæ, & hospitem beneficij, adnifurum, vt appareat exilio sibi irritatos, non fractos animos esse. Iterum deinde ijdem missi, non recipiuntur in castra. sacerdotes quoq; suis insignibus velatos isse supplices ad castra hostium, traditum est, nihilo magis quàm legatos flexisse animum. Tum matronæ ad Veturiã matrem Coriolani, Volumniamq; vxorem frequentes coeunt. id publicum consilium, an muliebris timor fuerit, parum inuenio. peruicere certè, vt & Veturia magno natu mulier, & Volumnia, duos paruos ex Martio ferens filios secum in castra hostiũ irent: & quam armis viri defendere urbem non possent, mulieres precibus lachrymisq; defenderent. Vbi ad castra ventum est, nũtiatumq; Coriolano, adesse ingens mulierum agmen: primò, vt qui nec publica maiestate in legatis, nec in sacerdotibus tanta offu- H sa oculis animoq; religione motus esset. multò obstinatio aduersus lachrymas muliebres erat, dein familiaritum quidam qui insignem mæstitia inter ceteras cognouerat Veturiam, inter nurum nepotesq; stantem: Nisi me frustrantur, inquit, oculi, mater tibi coniunxq; & liberi adsunt. Coriolanus propè vt amens, consternatus ab sede sua cum ferret matri obuiã cõplexum: mulier in iram ex precibus versa, Sine priusquam complexum accipio, sciam, inquit, ad hostem, an ad filium venerim: captiua, materue in castris tuis sim. in hoc me longa vita, & infelix senecta traxit, vt exulem te, deinde hostem viderem? potuisti populari hanc terram, quæ te genuit atq; aluit? non tibi,

Mittuntur legati de pace ad Coriolanum.

Iterum mittuntur legati.

Veturia ad Coriolanum filium gratia oratio.

quamuis infesto animo & minaci perueneras, ingredienti fines ira cecidit? non, cum in conspectu Roma fuit, succurrit? intra illa mænia domus ac penates mei sunt? mater, coniunx liberiq;? Ergo ego nisi peperissem, Roma non oppugnaretur? nisi filium haberem, in

- A berem, in libera patria mortua essem? Sed ego nihil iam pati nec tibi turpius, quam mihi miserius possum: nec ut sim miserrima, diu futura sum. de his videris: quos si pergis, aut immatura mors, aut longa seruitus manet. Vxor deinde ac liberi amplexi, fletusq; *Coriolanus muliebri fletu placatur.* ab omni turba mulierum ortus, & comploratio sui patriæq; , fregere tandem virum. complexus inde suos, dimittit: ipse retrò ab vrbe castra mouit. Abductis deinde legionibus ex agro Romano, inuidia rei oppressum perisse tradunt, alij alio letho. apud Fabium longè antiquissimum authorem, vsque ad senectutem vixisse eundem inuenio. refert certè hanc sãpè eum exacta ætate vsurpassè vocem, Multò miserius seni exilium esse. Non inuiderunt laudes suas mulieribus viri Romani, adeò sine obtrectatione gloriæ alienæ viuēbatur. monumento quoq; quod esset, tēplum Fortunæ *Templum Fortunæ muliebri adificatur.* muliebri adificatum dedicatumq; est. Rediēre deinde Volsci. adiunctis Æquis in agrum Romanum, sed Æqui Accium Tullium haud vltra tulere ducem. Hinc ex certamine Volsci, Æqui, ne imperatorē coniuncto exercitui darēt, seditio, deinde atrox prælium ortū. Ibi fortuna populi Romani duos hostium exercitus haud minus pernicioso quàm pertinaci certamine confecit. Consules T. Sicinius, & C. Aquilius. Sicinio Volsci, Aquilio Hernici (nam ij quoq; in armis erant) prouincia euenit. eo anno Hernici deuicti: cum Volscis æquo Marte discessum est. Sp. Cassius, deinde & Proculus Virginius consules facti. cum Hernicis fœdus ictum, agri partes duæ ademptæ. inde dimidium Latinis, dimidium plebi diuisurus consul Cassius erat. adiciebat huic muneri agri aliquantum, quem publicum possideri à priuatis criminabatur. Id multos quidem patrum, ipsos possessores, periculo rerum suarum terrebat. sed & publica patribus sollicitudo inerat, largitione consulē periculosas libertati opes struere. Tum *Lex agraria primum promulgata.* primū lex agraria promulgata est, nunquã deinde vsque ad hanc memoriã sine maximis moribus rerum agitata. Consul alter largitioni resistebat, authoribus patribus, nec omni plebe aduersante: quæ primò cœperat fastidire, munus vulgatum à ciuibus esse in socios. sãpè deinde & Virginiū cōsulem in cōcionibus, velut vaticinãntē, audiebat: pestilens college munus esse: agros illos seruitutē ijs qui acceperint laturos: regno viam fieri. quid ita enim assumi socios, & nomē Latinū? quid attinuisse, Hernicis paulò ante hostibus capti agri tertiã partē reddi? nisi vt hęc gentes pro Coriolano duce Cassiū habeat? Popularis iam esse disuasor, & intercessor legis agrariæ cœperat. vterq;

deinde consul certatim plebi indulgere. Virginius dicere, passurum se assignari agros, dū ne cui, nisi ciui Romano, assignetur. Cassius, quia in agraria largitione ambitiosus in socios,

in focios, eoq; ciuibus vilior erat: vt alio munere sibi reconciliaret ciuium animos, iu- F
bere pro Siculo frumento pecuniam acceptam retribui populo. Id verò haud secus,
quàm præsentem mercedem regni aspernata plebs: adeò propter suspicionē infitam
regni, velut abundarent omnia, munera eius in animis hominū respuebantur. quem,
vbi primū magistratu abiit, damnatum, necatumq; constat. Sunt qui patrē autho-
rem eius supplicij ferant, eum cognita domi causa verberasse ac necasse: peculiumq;
filij Cereri consecrauisse: signum inde factū esse, & inscriptū, Ex Cassia familia datum.
Inuenio apud quosdam, idq; propius fidē est, à quæstoribus Cæsone Fabio, & L. Va-
lerio diem dictam perduellionis: damnatumq; populi iudicio, dirutas publicè ædes.
ea est area ante Telluris ædem. Cæterum siue illud domesticum, siue publicū fuit iu-
diciū, damnatur Ser. Cornelio, Q. Fabio consulibus. Haud diuturna ira populi in G
Cassium fuit. dulcedo agrariæ legis ipsa per se dēpto authore subibat animos. accen-
sāq; ea cupiditas est malignitate patrū, qui deuictis eo anno Volscis Æquisq; militem
præda fraudauēre. quicquid captum ex hostibus est, vendidit Fabius consul, ac rede-
git in publicum. inuisum erat Fabium nomē plebi, propter nouissimū consulem: te-
nuēre tamen patres, vt cum L. Æmilio Cæsō Fabius Consul crearetur. eo infestior fa-
Cassij Cos. mors.
Seditio domestica.
Volsci & Aequi
vincuntur.
Ædes Castoris de-
dicatur.
Prodigia.
Vestalis damnata
incesti.
Sta plebes. seditio domestica bellum externum exciuit: bello deinde ciuiles discordiæ
intermissæ. vno animo patres ac plebs rebellantes Volscos & Æquos, duce Æmilio,
prospera pugna vicere. plus tamen hostiū fuga, quàm prælium absumpsit. adeò perti-
naciter fusos infecuti sunt equites. Castoris ædes eodem anno Idib. Quintil. dedicata
est. vota erat Latino bello Posthumio dictatore. filius eius duumuir ad id ipsum crea- H
tus dedicauit. Sollicitati & eo anno sunt dulcedine agrariæ legis animi plebis. tribuni
plebis popularē potestatē lege populari celebrabāt. patres satis superq; gratuiti furo-
ris in multitudine credentes esse, largitiones temeritatisq; inuitamenta horrebant, a-
cerrimi patribus duces ad resistendū cōsules fuēre, ea igitur pars Reipub. vicit. nec in
præsens modò, sed in venientē etiam annū M. Fabium Cæsōnis fratrem, & magis in-
uisum alterū plebi accusatione Sp. Cassij, L. Valerium consulē dedit. Certatū eo quo-
que anno cum tribunis est. vana lex, vaniq; legis authores, iactādo irritū munus, facti.
Fabij inde nomen ingens post tres continuos consulatus, vnoq; velut tenore omnes
expertos tribunitijs certaminibus habitum. itaq; vt benè locatus mansit in ea familia
aliquandiu honos. Bellum inde Veiens inirum. & Volsci rebellarunt. sed ad bella ex- I
terna propè supererant vires, abutebantur ijs inter semetipsos certando. Accessēre ad
ægras iam omnium mentes prodigia cœlestia, propè quotidianas in vrbe, agrisq; o-
stentantia minas. motiq; ira numinis, causam nullā aliam vates canebāt, publicè pri-
uatimq; nunc extis, nunc per aues consulti, quàm haud ritè sacra fieri. qui terrores ta-
men eò euasere, vt Oppia virgo Vestalis dānata incesti pœnas dederit. Q. Fabius inde,
& C. Tullius consules facti. Eo anno nō segnior discordia domi, & bellum foris atro-
cius fuit. Ab Æquis arma sumpta. Veientes agrum quoq; Romanorū populantes in-
ierunt. quorum bellorū crescente cura, Cæsō Fabius, & Sp. Furius cōsules fiunt. Arto-
nam Latinā vrbe Æqui oppugnabant. Veientes pleni iam populationum Romam
ipsam se oppugnatos minitabantur. qui terrores, cum compefcere deberēt, auxere K
in super animos plebis: redibatq; nō sua sponte plebi mos detrectandi militiā, sed Sp.
Licinius tribunus plebis, venisse tempus ratus, per vltimā necessitatē legis agrariæ pa-
tribus iniungendæ susceperat rem militarē impediendā. cæterum tota inuidia tribu-
nitiae potestatis versa in authorē est: nec in eum consules acrius, quàm ipsius eius col-
legē coorti sunt. auxilioq; eorū delectū consules habent. Ad duo simul bella exercitus
scribitur? ducēdus Fabio in Veientes, in Æquos Furio datur. & in Æquis quidem ni-
hil dignū memoria gestum est. Fabio aliquatò plus negotij cum ciuibus, quàm cum
hostibus fuit. vnus ille vir ipse consul Rempub. sustinuit, quā exercitus odio consulis,
quantū in se fuit, prodebat. nā cum consul præter cæteras imperatorias artes, quas pa-
rando gerendoq; bello edidit plurimas, ita instruxisset aciem, vt solo equitatu emisso
exercitum

- A** exercitum hostium funderet, insequi suos pedes noluit. nec illos, & si non adhortatio inuisi ducis, suum saltem flagitium, & publicum in præsentia dedecus, postmodo periculum, si animus hosti redisset, cogere potuit gradum accelerare. aut si aliud nihil, instare instructos. iniussu signa referunt: mœstiq; (crederes victos) execrantes nunc imperatorem, nunc nauatâ ab equite operâ, redeunt in castra. Nec huic tam pestilenti exemplo remedia vlla ab imperatore quæsitâ sunt. adeo excellentibus ingenijs citius defuerit ars, qua ciuem regant, quàm qua hostem superent. Consul Romam redijt, non tam belli gloria aucta, quàm irritato exacerbatoq; in se militum odio. Obtinere tamen patres, vt in Fabia gente consulatus maneret. M. Fabium consulem creat: Fabio collega Cn. Manlius datur. Et hic annus tribunum auctorem legis agrariæ habuit. Tib. Pontificius fuit, is eandem viam, velut processisset Sp. Licinio, ingressus, delectum paulisper impedijt. Perturbatis iterum patribus, Ap. Claudius victam tribunitiam potestatem dicere priore anno in præsentia re ipsa, exemplo in perpetuum: quando inuentum fit, suis ipsam viribus dissolui. neq; enim vnquam defuturum, qui ex collega victoriam sibi, & gratiam melioris partis bono publico velit quæsitâ. & plures, si pluribus opus sit, tribunos ad auxilium consulû paratos fore, & vnum vel aduersus omnes satis esse. darent modò & consules, & primores patrum operâ, vt, si minus omnes, aliquos tamen ex tribunis Reip. ac senatui conciliarent. Præceptis Appij. moniti patres, & vniuersi comiter ac benignè tribunos appellare: & consulares, vt cuiq; eorum priuatim aliquid iuris aduersus singulos erat, partim gratia, partim authoritate obtinere: vt tribunitie potestatis vires salubres vellent Reipub. esse: quatuorq; tribunorum aduersus vnum moratorem publici commodi auxilio delectum consules habent. Inde ad Veiens bellum profecti, quo vndiq; ex Hetruria auxilia conuenerant, non tam Veientium gratia concitata: quàm quòd in spem ventum erat, discordia intestina dissolui rem Romanam posse. principesq; in omnium Hetruriæ populorum concilijs fremebant: æternas opes esse Romanas, nisi inter semetipsos seditionibus seuiant. id vnum venenum, eam labem ciuitatibus opulentis repertâ, vt magna imperia mortalia essent. diu sustentatum id malum, partim patrum concilijs, partim patientia plebis, iam ad extrema venisse: duas ciuitates ex vna factas: suos cuiq; parti magistratus, suas leges esse, primum in delectibus sequere solitos, eosdè in bello tamen paruisse ducibus. qualicumq; vrbs statu, manente disciplina militari, susti potuisse. iam non parendi magistratibus morè in castra quoq; Romanum militem sequi: proximo bello in ipsa acie, in ipso certamine consensu exercitus traditam vltro victoriam victis. Equis: signa deserta: imperatorem in acie relictum, iniussu in castra reditum. profectò si instetur: suo milite vinci Romam posse. nihil aliud opus esse, quàm indici ostendiq; bellum: cætera sua sponte fata & deos gesturos. Hæc spes Hetruscis armauerant, multis inuicè casibus victos victoresq;. Coss. quoq; Romani nihil præterea aliud, qm suas vires, sua arma horrebant, memoriaq; pessimi proximo bello exempli terrebantur, ne rem committerent eò, vbi duæ simul acies timende essent. itaq; castris se tenebant, tam ancipiti periculo auersi. diè tempusq; forsitan ipsum leniturum iras, sanitatemq; animis allaturum. Veiens hostis Hetruscis; eò magis
- E** præproperè agere: laceffere ad pugnam primò obequitado castris, prouocadoq;: postremò vt nihil mouebant, quàm consules ipsos, quàm exercitum increpando: simulatione intestine discordie remedium timoris inuentum: & consules magis non confidere, quàm non credere suis militibus. nouum seditionis genus, silentium otiumq; inter armatos. ad hæc in nouitate generis, originisq; quàm falsa, quàm vera iacere. Hæc cum sub ipso vallo portisq; streperet, haud egrè consules pati. ac imperite multitudini nunc indignatio, nunc pudor pectora versare, & ab intestinis auertere malis, nolle inultos hostes, nolle successum, non patribus, non consulis. externa & domestica odia certare in animis. tandè superant externa, adeo superbe insolenterq; hostis eludebat. frequetes in prætorium conueniunt, poscunt pugnam, postulant vt signum detur. Consules velut de-

*Ciuem regere, quàm
hostem superare
difficilius.*

*Seditio labes est
ciuitatum.*

Tempus lenit iras.

Consulum cunctatio.

F da, &

da, & addenda cupiditas erat, vt aduersando remorandoq; incitato semel militi adde-
 rent imperum. Redditur responsum, immaturā rem agi, nōdum tempus pugnae esse:
 castris se tenerent: educunt inde, vt abstineant pugna. si quis iniussu pugnauerit, vt in
 hostē animaduersuros. ita dimissis, quo minus cōsules velle credunt, crescit ardor pu-
 gnandi. accendunt insuper hostes ferocius multo, vt statuisse nō pugnare cōsules co-
 gnitū est. quippe impunē se insultaturos. nō credi militi arma. rem ad vltimū seditionis
 erupturā, finemq; venisse Romano imperio. His freti concurrant portis, ingerunt
 probra, egrē abstinent, quin castra oppugnent. Enimvero non vltra contumeliā pati
 Romanos posse. totis castris vndiq; ad cōsules curritur. non iā sensim, vt antē, per cen-
 turionū principes postulāt, sed passim omnes clamoribus agunt. Matura res erat, ter-
 giuersantur tamen. Fabius deinde, ad crescentē tumultum, iā metu seditionis collega
 concedente. cū silentiū classico fecisset: Ego istos Cn. Manli posse vincere scio, velle
 ne scirē, ipsi fecerunt. itaq; certum atq; decretū est, non dare signū, nisi victores se re-
 dituros ex hac pugna iurēt, consulem Romanū miles semel in acie fefellit, deos nun-
 quam fallit. Centurio erat M. Flauoleius, inter primores pugnae flagitator. Victor, in-
 quit, M. Fabi reuertar ex acie. si fallat, Iouē patrem, Gradiuumq; Martē, aliosq; iratos
 inuocat deos. Idē deinceps omnis exercitus in se quisq; iurat. Iuratis datur signum, ar-
 ma capiunt, eunt in pugnae irarum speiq; pleni. nunc iubent Hetruscōs probra iacere,
 nunc armatis sibi quisq; lingua promptum hostē offerri. Omniū illo die, quā plebis,
 quā patrum eximia virtus fuit. Fabium nomen, Fabia gens maximē enituit: multis ci-
 uilibus certaminibus infensos plebis animos illa pugna sibi reconciliare statuunt. in-
 struitur acies. Nec Veiens hostis Hetruscōq; legiones detrectāt. propē certa spes erat,
 non magis secum pugnaturos, quā pugnauerint cum Aequis. maius quoq; aliquod
 in tam irritatis animis, & occasione ancipiti, haud desperādum esse facinus. res aliter
 longē euenit. nam non alio antē bello infestior Romanus (adeō hinc cōtumelijs ho-
 stes, hinc cōsules mora exacerbauerant) prēliū iniit. Vix explicandi ordinis spatium
 Hetruscōs fuit, cum pilis inter primam trepidationem, abiectis temerē magis quā
 emissis, pugna iam ad manus, iam ad gladios, vbi Mars est atrocissimus, venerat. Inter
 primores genus Fabiū insigne spectaculo exēploq; ciuibus erat. ex his Q. Fabiū (ter-
 tio hic anno antē consul fuerat) principē in confertos Veientes euntē, ferox viribus &
 armorum arte Thuscus, incautum inter multas versantē hostium manus, gladio per
 pectus trāsfigit. telo extracto, præcep Fabius in vulnus obijt. Sensit vtraq; acies vni-
 us viri casum. cedebatq; inde Romanus: cū M. Fabius consul transijt iacentis cor-
 pus, obiectaq; parma. Hoc iurastis, inquit, milites? fugientes vos in castra redituros?
 adeō ignauissimos hostes magis timetis, quā Iouē, Martemq;, per quos iurastis? at
 ego iniuratus aut victor reuertar, aut propē te hic Q. Fabi dimicans cadā. consuli tum
 Cēsō Fabius prioris anni consul, verbisne istis frater vt pugnet te impetraturū credis?
 dij impetrabunt, per quos iurauēre. & nos, vt decet proceres, vt Fabio nomine est di-
 gnum, pugnando potius, q̄ adhortando accendamus militū animos. Sic in primū
 infestis hastis prouolant duo Fabij, totaq; mouerunt secum aciē. Prælio ex parte vna
 restituto, nihilo segnius in altero cornu Cn. Manlius consul pugnae ciebat. vbi propē
 similis fortuna est versata. nā vt altero in cornu Q. Fabium, sic in hoc ipsum cōsulem
 Manlium iam velut fusos agentē hostes, & impigrē milites secuti sunt: & vt ille graui
 vulnere ictus ex acie cessit, interfectū rati, gradum retulere: cessissentq; loco, ni con-
 sul alter cum aliquot turmis equitum in eam partē citato equo aduectus, viuere cla-
 mitans collegam, se victorem fuso altero cornu adesse, rem inclinatam sustinisset.
 Manlius quoq; ad restituendam aciē se ipse corā offert. duorum consulum cognita
 ora accendunt militum animos. simul & vanior iam erat hostium acies, dum abun-
 dante multitudine freti subtracta subsidia, mittunt ad castra oppugnanda. in quā
 haud magno certamine impetu factō, dum prædæ magis quā pugnae memores te-
 rerent tempus: triarij Romani, qui primam irruptionem sustinere non potuerant,
 missis

*Exercitus Roma-
 nus iurat se victo-
 rem pugnae reditu-
 rum.*

*Consulū ad mili-
 tes hortatio.*

Anticeps pugnae.

Triarij Romani.

- A** missis ad consules nuntijs quo loco res essent, cōglobati ad prætorium redeunt, & sua sponte prælium ipsi renouant: & Manlius consul reuectus in castra ad omnes portas milite opposito hostibus viam clauserat. ea desperatio Thuscis rabiē magis quam audaciam accendit. nam cum incurstantes quacunq; exitū ostenderet spes, vano aliquoties impetu issent: globus iuuenum vnus in ipsum consulem insignem armis inuadit. prima excepta à circumstantibus tela: sustineri deinde vis nequit. consul mortifero vulnere ictus cadit, fusiq; circa omnes. Thuscis crescit audacia. Romanos terror per tota castra trepidos agit. & ad extrema ventū foret, ni legati raptō cōsulis corpore patefecissent vna porta hostibus viam. ea erumpunt, consternatoq; agmine abeuntes in victorem, alterum incidunt consulem. ibi iterum cæsi, fusiq; passim. Victoria egregiè
- Consul Manlius interficitur.*
- B** parta, tristis tamen duobus tam claris funeribus. Itaq; consul, decernente senatu triumphum, si exercitus sine imperatore triumphare possit, pro eximia eo bello opera facilè passurum respondit: se familia funesta Q. Fabij Fratris morte, Repub. ex parte orba consule altero amisso, publico priuatoq; deformem luctu laureā non accepturum. Omni actō triumpho depositus triumphus clarior fuit. adēō spreta in tempore gloria interdū cumulator redit. Funera deinde duo deinceps, collegæ fratrisq; ducit. idem in vtroq; laudator, cum concedendo illis suas laudes, ipse maximā partem earum ferret. neq; immemor eius, quod initio consulatus imbiberat, recōciliandi animos plebis, faucios milites curandos diuidit patribus. Fabijs plurimi dati: nec alibi maiore cura habiti, inde populares iam esse Fabij: nec hoc vlla, nisi salubri Reipub.
- Funduntur hostes.*
- C** arte. Igitur nō patrum magis quam plebis studijs Cæso Fabius cum T. Virginio consul factus, neq; bella, neq; delectus, neq; vllam aliam priorem curam agere, quam vt iam aliqua ex parte inchoata concordia spe primo quoq; tempore cum patribus coalescerent animi plebis. Itaq; principio anni censuit, priusquā quisquam agraria legis author tribunus existeret, occuparēt patres ipsi suū munus facere: captiuū agrum plebi quam maximè æqualiter darent. æquum esse habere eos, quorum sanguine ac sudore partus sit. aspernati patres sunt: questi quoq; quidā, nimia gloria luxuriare & euanescere viuudum quondam illud Cæsonis ingenium. nullæ deinde vrbane factiones fuere. Vexabantur incursionibus Æquorum Latini. eō cum exercitu Cæso missus, in ipsorum Æquorum agrum depopulabundum transit. Æqui se in oppida receperunt, murisq; se tenebāt. eō nulla pugna memorabilis fuit. At à Veiente hoste clades accepta temeritate alterius consulis. actumq; de exercitu foret, ni Cæso Fabius in tempore subsidio venisset. Ex eo tēpore, neq; pax, neq; bellū cum Veientibus fuit. res proximè formā latrocinij venerat. legionibus Romanis cedebant in vrbē: vbi abductas senserant legiones, agros incurfabāt, bellum quiete, quietem bello inuicem eludentes. ita neq; omitti tota res, neq; perfici poterat. & alia bella aut præsentia instabant, vt ab Æquis Volscisq;, non diutius, quam recens dolor proximæ cladis transisset, quiescentibus: aut mox moturos se apparebat Sabinos semper infestos, Hetruriamq; omnē. sed Veiens hostis affiduus magis quam grauis, contumelijs sæpius quam periculo animos agitabat: quod nullo tēpore negligi poterat, aut auerti aliō sinebat.
- Triumphum recusat Fabius Cos.*
- D** Tum Fabia gens senatū adit. consul pro gente loquitur: Affiduo magis quam magno præsidio, vt scitis patres conscripti, bellū Veiens eget. vos alia bella curate: Fabios hostes Veientibus date. authores sumus, tutam ibi maiestatem Romani nominis fore. nostrum id nobis velut familiare bellū priuato sumptu gerere in animo est. Respub. & milite illic, & pecunia vacet. Gratię ingentes acte. Cōsul è curia egressus comitante Fabiorū agmine, qui in vestibulo curię senatusconsultū expectantes steterant, domū redijt. iussi armati postero die ad limen cōsulis adesse, domos inde discedunt. Manat tota vrbe rumor: Fabios ad cœlū laudibus ferunt, familiā vnā subijsse ciuitatis onus: Veiens bellum in priuatā curam, in priuata arma versum. si sint duę roboris eiusdē in vrbe gentes: deposcant, hæc Volscos sibi, illa Æquos: populo Romano tranquillā pacē agente, omnes finitimos subigi populos posse. Fabij postera die arma capiunt: quō
- Fabia gens bellum in Veientes sibi deposcit.*

iussi erant, cōueniunt. Consul paludatus egrediens in vestibulo, gentē omnem suam F instructo agmine videt: acceptus in medium signa ferri iubet. nunquā exercitus neq; minor numero, neq; clarior fama & admiratione hominum per urbem incessit. Sex; Trecenti sex ex Fabia gente milites, patricij omnes.

Trecenti sex ex Fabia gente milites, patricij omnes.

populo pestē minitantes. sequebatur turba, propria aliā cognatorum sodaliumq; nihil medium, nec spem, nec curam, sed immensa omnia voluentiū animo: alia publica solitudine excitata, fauore & admiratione stupens. ire fortes, ire felices iubent: inceptis euentus pares reddere: cōsulatus inde ac triumphos, omnia præmia ab se, omnes honores sperare. Prætereuntibus Capitoliū arcemq; & alia templa, quicquid deorum oculis, quicquid animo occurrit, precantur, vt illud agmen faustū atq; felix mirant: sospites breui in patriā ad parentes restituāt. Incassum missæ preces. infelici via à dextro lato portę Carmentalis profecti, ad Cremerā flumen perueniunt. is opportunus visus locus cōmuniendo præsidio. L. Æmylius inde, & C. Seruilius Coss. facti. & donec nil aliud quàm in populationibus res fuit: non ad præsidium modò tutandū Fabij satis erāt, sed tota regione, qua Thuscus ager Romano adiacet, sua tuta omnia, infesta hostium, vagantes per vtrunq; finem fecēre. Interuallum deinde haud magnum populationibus fuit: dum & Veientes accito ex Hetruria exercitu præsidium Cremeræ oppugnāt: & Romanę legiones ab L. Æmylio Cos. adductę, cominus cum Hetruscis dimicant acie, quanquā vix dirigendi acie spatium Veietibus fuit. adeo inter primam trepidationē, dū post signa ordines introeunt, subsidiaq; locant, inuecta subito ab latere Romana equitū ala, non pugne modò incipiendę, sed cōsistendi ademit locum. ita fusi retrò ad saxa Rubra (ibi castra habebant) pacem supplices petunt. cuius impetratę ab insita animis leuitatę ante deductū Cremerā Romanū præsidium pœnituit. rursus cum Fabijs erat Veienti populo sine vllō maioris belli apparatu certamen. nec erant incursiones modò in agros, aut subiti impetus incurfantiu, sed aliquoties equo campo, collatisq; signis certatum: gensq; vna populi Romani sæpè ex opulentissima, vt tum res erant, Hetrusca ciuitate victoriā tulit. id primò acerbum indignūq; Veientibus visum. inde consilium ex re natum, insidijs ferocē hostem captandi: gaudere etiā multo successu Fabijs audaciā crescere. itaq; & pecora prædantibus aliquoties velut casu incidissent, obuiam acta: & agrestiu fuga vasti relictī agri: & subsidia armatorum ad arcendas populationes missa, læpius simulato quàm vero pauore refugerunt. Iamq;

Fusi Hetrusci, pacē supplices petunt.

- A** Iamq; Fabij adeò cõtempserant hostem, vt sua inuicta arma neq; loco, neq; tempore villo crederet sustineri posse. hæc spes adeò prouexit, vt ad cõspecta procul à Cremera magno campi interuallo pecora, quãquam rara hostium apparebant arma, decurrerent. & cum improuidi effuso cursu infidias circa ipsum iter locatas superassent, palatiiq; passim vaga, vt fit pauore iniecto, raperent pecora, subito ex infidijs confurgitur. & aduersi & vndiq; hostes erant. primò clamor circūlatus exterruit, dein tela ab omni parte accidebant. coeuntibusq; Hetruscis, iã continenti agmine armatorũ septi, quo magis se hostis inferebat, cogebantur breuiore spatio & ipsi orbem colligere. quæ res & paucitatem eorum insignem, & multitudinem Hetruscorum, multiplicatis in arcto ordinibus, faciebat. tum omiſsa pugna quam in omnes partes parè intenderant,
- B** in vnum locum se omnes inclinant. eò nixi corporibus armisq; rupere cuneo viam. duxit via in editum leniter collem. inde primò restitere: mox vt respiradi superior locus spatium dedit, recipiendiq; à pauore tanto animum, pepulere etiam subeuntes: vincebatq; auxilio loci paucitas, ni iugo circummissus Veiens, in verticem collis euassisset. ita superior rursus hostis factus: Fabij cæsi ad vnum omnes, præsidiumq; expugnatum. cccvi. perisse satis conuenit. vnum propè puberem ætate relictum, stirpem genti Fabiæ dubijsq; rebus populi Romani sæpe domi belliq; vel maximũ futurũ auxilium. Cũ hæc accepta clades esset, iam C. Horatius & T. Menenius C o s s. erant. Menenius aduersus Thuscos victoria elatos confestim missus. rũ quoq; malè pugnatum est, & Ianiculũ hostes occupauere: obfessaq; vrbs foret, super bellũ annona pre-
- C** mente (transierant enim Hetrusci Tyberim) ni Horatius C o s s. ex Volscis esset reuocatus: adeoq; id bellũ ipsis institit mœnibus, vt primò pugnatũ ad Spei sit æquo Marte, iterum ad portam Collinam. ibi quanquã paruo momento superior Romana res fuit, meliorem tamen militẽ, recepto pristino animo, in futura prælia id certamen fecit. A. Virginius & Sp. Seruius C o s s. fiunt. post acceptam proximã pugnae cladem Veientes abstinuere acie. populationes erant, & velut ab arce Ianiculi passim in Romanum agrum impetus dabant. non vsquã pecora tuta, non agrestes erant. capti deinde eadẽ arte sunt, quã ceperant Fabios. Secuti dedita opera passim ad illecebras propulsa pecora præcipitauere in infidias. quo plures erant, maior cædes fuit. ex hac clade atrox ira maioris cladis causa atq; initium fuit. traiecto enim nocte Tyberi, castra Ser-
- D** uilij C o s s. adorti sunt oppugnare. inde fusi magna cæde, in Ianiculum se egrè receperunt. Confestim consul & ipse transit Tyberim, castra sub Ianiculo cõmunit. postero die luce orta, non nihil & hesternæ felicitate pugnae ferox: magis tamen, q̃ inopia frumenti, quamuis in præcipitia, dum celeriora essent, agebat cõsilia: temerè aduerso Ianiculo ad castra hostium aciem erexit, fœdusq;, inde pulsus quàm pridie pepulerat, interuentu collegæ ipse exercitusq; est seruatus. inter duas acies Hetrusci, cum inuicem his atq; illis terga darèt, occisione occisi. Ita oppressum temeritate felici Veiens bellum. Vrbi cum pace laxior etiam annona redijt, & aduecto ex Campania frumento, & postquam timor sibi cuiq; futuræ inopiæ abiit, eo quod abditũ fuerat, prolato. Ex copia deinde otioq; lasciuiare rursus animi: & pristina mala postquã foris decrant, domi querere. tribuni plebẽ agitare suo veneno, agraria lege: in resistẽtes incitare patres, nec in vniuersos modò, sed in singulos. Q. Confidius & T. Genurius authores agrariæ legis. T. Menenio diem dicunt. inuidiæ erat amissum Cremeræ præsidium, cum haud procul inde statua consul habuisset. eam oppressit: cùm & patres haud minus quàm pro Coriolano annexi essent, & patris Agrippæ fauor haud dum exoleuisset. In multa temperarunt tribuni: cùm capitis anquisissent, duo millia æris damnato multam edixerunt. ea in caput vertit. negant tulisse ignominia: ægritudineq; inde morbo assumprum esse. Alius deinde reus Sp. Seruilus, vt consularu abiit, C. Nautio & P. Valerio C o s s. initio statim anni ab L. Ceditio & T. Statio tribunis die dicta, nõ vt Menenius precibus suis aut patrũ, sed cum multa fiducia innocentiæ gratiæq; tribunitios imperus tulit. & huic præliũ cum Thuscis ad Ianiculũ erat crimini. sed feruidi animi vir,

Nimia Fabiorum de sua virtute fiducia.

Fabij cæsi ad vnum omnes.

Aduersus Thuscos malè pugnatum.

Hetrusci occisione occisi.

Tribunorum de lege agraria contentio.

Tribunis fortiter resistit Sp. Seruilus.

vt in publico periculo antè, sic tum in suo, non tribunos modò, sed plebè oratione feroci refutando, exprobrandoq; T. Menenij damnationè mortemq; (cuius patris munere restituta quondã plebs, eos ipsos quibus tum sæuiret magistratus, eas leges haberet) periculù audacia discuffit. iuuuit & Virginius collega testis productus, participando laudes: magis tamen Menenianù (adeò mutauerant animù) profuit iudicium. Certamine domi finito, Veiens bellum exortù, quibus Sabini arma coniunxerant. P. Valerius Cos. accitis Latinorù Hernicorumq; auxilijs, cum exercitu Veios missus, castra Sabina, quæ pro mœnibus sociorum locata erant, cõfestim aggreditur: tantamq; trepidationè iniecit, vt dum dispersi, alij alia manipulatim excurrunt ad arcendã hostium vim, ea porta cui signa primùm intulerat caperetur. intra vallum deinde cædes magis quàm prælium esse. tumultus è castris & in urbē penetrat. tanquã Veijs captis, ita pauidi Veientes ad arma currunt. pars Sabinis eunt subsidio, pars Romanos toto impetu intentos in castra adoriuntur. paulisper auersi turbatiq; sunt. deinde & ipsi vtroq; versis signis resistunt: & eques ab consule immissus Thufcos fundit fugatq; eadèq; hora duo exercitus duèq; potentissimè & maximè finitimè gentes superatè sunt. Dum hæc ad Veios geruntur, Volsci Æquiq; in Latino agro posuerat castra, populatiq; fines erãt. eos per se ipsi Latini assumptis Hernicis sine Romano aut duce, aut auxilio castris exuerunt. ingenti præda præter suas recuperatas res potiti sunt, missus tamen ab Roma consul in Volscos C. Nautius. mos credo non placebat, sine Romano duce exercituq; socios proprijs viribus consilijsq; bella gerere. nullù genus calamitatis contumeliãq; non editum in Volscos est: nec tamè perPELLI potuère, vt acie dimicaret. L. Furius inde & C. Manlius Cos. Manlio Veientes prouincia euenit. non tamen bellatù. induciè in annos xl. petentibus datè, frumèto stipendioq; imperato. Paci externè cõfestim cõtinuatur discordia domi. agrariè legis tribunitijs stimulis plebs furebat. cõsules nihil Menenij damnatione, nihil periculo dereriti Seruilij, summa vi resistunt. abeùtes magistratu cõsules Genurius trib. pleb. arripuit. L. Æmilius & Opiter Virginius consulatum ineunt. Vopiscum Iulium in quibusdã pro Virgino annalibus consulem inuenio. Hoc anno quoscunq; cõsules habuit, rei ad populù Furius & Manlius circumeunt sordidati non plebè magis quàm iuniores patrù. suadent, monentq; honoribus & administratione Reipub. abstineant, cõsulares verò fasces, prætextã curulèq; sellam, nihil aliud q̃ pompam funeris putent. claris insignibus velut infulis velatos ad mortè destinari. q̃ si consulatus tanta dulcedo sit, iam nunc ita animù inducant: consulatù captù & oppressum ab tribunitia potestate esse. consuli velut apparitori tribunitio omnia ad nutum imperiumq; tribuni agèda esse. si se cõmouerit, si respexerit patres, si aliud q̃ plebem esse in Repub. crediderit: exiliù Cn. Martij, Menenij damnationè & mortè sibi proponãt ante oculos. His accenti vocibus patres, consilia inde nõ publica, sed in priuato, seductaq; à plurium cõscientia habuère. vbi cum id modò cõstaret, iure an iniuria eripiendos esse reos, atrocissima quæq; maximè placebat sentètia: nec auctor quãuis audaci facinori deerat. Igitur iudicij die, cum plebs in foro erecta expectationè staret, mirari primò quòd nõ descenderet tribunus: deinde cum iã mora suspectior fieret, deterritum à primoribus credere, & desertã ac proditam causam publicã queri. tandè qui obuersati vestibulo tribuni fuerant, nuntiant domi mortuum esse inuentù. quod vbi in totam concionè pertulit rumor: sicut acies funditur duce occiso, ita dilapsi passim alij aliò. præcipuus pauor tribunos inuaserat, quàm nihil auxiliij sacratè leges haberèt, morte collegè monitos. Nec patres fatis moderatè ferre lætitiã. adeoq; neminè noxæ pœnitebat, vt etiã infantes fecisse videri velent, palamq; ferrent, malo domandam tribunitiam potestatem. Sub hac pessimi exempli victoria delectus edicitur, pauentibusq; tribunis sine intercessione vlla consules rem peragunt. Tum verò irasci plebs tribunorum magis silentio, quàm consulum imperio: & dicere, actum esse de libertate sua: rursus ad antiqua reditum, cum Genuitio vnà mortuam ac sepultam tribunitiam potestatem: aliud agendum, ac cogitandum,

Veiens bellum.

Veientes & Sabini superantur.

Inducia Veientibus in annos 40. data.

Furius & Manlius, consulares rei ad populum.

Tribunus domi sua occiditur.

Plebi indignatio & tumultus.

- A dum, quomodo resistatur patribus. id autem vnum consilium esse, vt se ipsa plebs, quādo aliud nihil auxiliij habeat, defendat. quatuor & viginti lictores apparere consulibus, & eos ipsos plebis homines, nihil contemptius, neq; infirmius, si sint qui contemnant. sibi quenq; ea magna atq; horrenda facere. His vocibus alij alios cum incitassent, ad Voleronom Publum de plebe hominem, quia quod ordines duxisset, negaret se militem fieri debere, licitor missus est à consulibus. Volero appellat tribunos. cum auxilionemo esset, consules spoliari hominem, & virgas expediri iubent. Prouoco, inquit, ad populum, Volero, quoniam tribuni ciuem Romanum in cōspectu suo virgis cædi malunt, quā ipsi in lecto suo à vobis trucidari. quo ferocius clamitabar. eo infestius circūscindere & spoliare licitor. Tum Volero & praualeus ipse, & adiuantibus aduocaris repulso licitore, vbi indignantium pro se acerrimus erat clamor, eò se in turbam confertissimam recipit, clamitans: Prouoco, & fidem plebis imploro. adeste ciues, adeste comilitones, nihil est quod expectetis tribunos, quibus ipsis vestro auxilio opus est. Concitati homines, veluti ad prælium se expediunt: apparebatq; omne discrimen adeste, nihil cuiquam sanctum non publici fore, non priuati iuris. Huic tantæ tempestati cum se consules obtulissent, facildè experti sunt, parum tutam maiestatem sine viribus esse. violatis licitoribus, fascibus fractis è foro in curiam compelluntur, incerti quatenus Volero exerceret victoriam. Cōticescente deinde tumultu, cum senatum vocari iussissent, queruntur iniurias suas, vim plebis, Voleronis audaciam. Multis ferociter dictis sententijs, vicere seniores, quibus ira patrum aduersus temeritatem plebis certari non placuit. Voleronom amplexa fauore plebs, proximis comitijs tribunum plebis creat in eum annum, qui L. Pinarium, P. Furium c o s s. habuit. contraq; omnium opinionem, qui eum vexandis prioris anni consulibus administraturum tribunatum credebant, post publicam causam priuato dolore habito, ne verbo quidem violatis consulibus rogationem tulit ad populum, vt plebeij magistratus tributis comitijs fierent. Haud parua res sub titulo prima specie minimè atroci ferebatur, sed quæ patricijs omnem potestatem per clientum suffragia creandi quos vellent tribunos, auferret. Huic actioni gratissimæ plebi cum summa vi resisterent patres: nec quæ vna vis ad resistendum erat, vt intercederet aliquis ex collegio, autoritate aut consulum, aut principum adduci posset: res tamen suo ipsa modimine grauis, magnis certaminibus in annum extrahitur, Plebs Voleronom tribunum reficit. patres ad vltimum dimicationis rati rem venturam, Ap. Claudium Appij filium, iam inde à paternis certaminibus inuisum infestumq; plebi, consulem faciunt. collega ei T. Quintius datur. Principio statim anni nihil prius quā de lege agebatur. sed vt inuentor legis Volero, sic Lectorius collega eius author: tum recentior, tum acrior erat. ferocem faciebat belli gloria ingens, quod ætatis eius haud quisquam manu promptior erat. is cum Volero nihil præterquā de lege loqueretur, insectatione abstinens c o s s. ipse in accusationem Appij familiæq; superbissimæ, ac crudelissimæ in plebē Rom. exorsus, cum à patribus non c o s s. sed carnificem ad vexandam & lacerandam plebem creatum esse contenderet, rudis in militari homine lingua nō suppetebat libertati animoq; itaq; deficiente oratione, Quandoquidem non tam facile loquor, inquit, Quirites, quā quod locutus sum præsto. crastino die adeste. ego hic aut in conspectu vestro moriar, aut perferam legem. Occupant tribuni templum postero die. consules nobilitasq; ad impediendam legem in concione consistunt. summoueri Lectorius iubet, præterquā qui suffragium ineant. adolescentes nobiles stabant, nihil cedentes viatori. tum ex his prehendi quosdam Lectorius iubet. Consul Appius negare, ius esse tribuno in quenquam, nisi in plebeium: non enim populi, sed plebis eum magistratū esse: nec illum ipsum summouere pro imperio posse more maiorum, quia ita dicatur: Si vobis videtur, discedite Quirites. Facile & contemptim de iure differēdo perturbare Lectorium poterat. ardens igitur ira tribunus, viatorem mittit ad consulem: consul licitorem ad tribunum, priuatum esse clamitans,

Parum tuta est sine viribus maiestas.

Contentio inter Cos. & Tribunum.

Tribunus ad consulem: cōsul ad Tribunum licitorem mittit.

sine imperio, sine magistratu. violatusq; esset tribunus, ni & concio omnis atrox con-
 orta pro tribuno in consulem esset: & concursus hominū in forum ex tota vrbe con-
 citatæ multitudinis fieret. sustinebat tamen Appius pertinacia tantam tempestatem:
 certatumq; haud incruento prælio foret, ni Quintius c o s. alter consularibus nego-
 tio dato, vt collegam vi, si aliter non possent, de foro abducerent, ipse nunc plebem
 sæuientem precibus lenisset: nunc orasse tribunos, vt concilium dimitterent: darent
 iræ spatium, non vim suam illis tempus adempturum, sed consilium viribus additu-
 rum: & patres in populi, & consulem in patrum fore potestate. Ægrè sedata ab Quin-
 tio plebs, multò ægrius consul alter à patribus. Dimisso tandem concilio plebis, sena-
 tum consules habent. vbi cum timor atq; ira inuicem sententias variassent, quo magis
 spatio interposito ab impetu ad consultandum aduocabantur, eo plus abhorrebant à
 certatione animi: adeò vt Quintio gratias agerent, quòd eius opera mitigata discor-
 dia esset. ab Appio petitur, vt tantam consulare maiestatem esse vellet, quanta in
 concordia ciuitate esse posset. dum tribuni consulesq; ad se quisq; omnia trahant, nihil
 relictum esse virium in medio. distractam laceratamq; Rempub. per magistratus, ma-
 gis quorum in manu sit, quàm vt incolumis sit, quæri. Appius contra, testari deos
 atq; homines, Rempub. prodi per metum ac deferi: non consulem senatui, sed sena-
 tum consuli deesse: grauiore accipi leges, quàm in Sacro monte acceptæ sint. victus
 tamen patrum cõsensu quieuit. lex silentio perfertur. Tum primùm tributis comitijs
 creati tribuni sunt: numero etiam additos tres, perinde ac duo ante fuerint, Piso au-
 thor est. nominat quoq; tribunos, Cn. Sicciū, L. Numitorium, M. Duellium, Sp. Ici-
 lium, L. Mecilium. Volsci tū Æquiq; inter seditionem Romanā & bellum coortum,
 vastauerant agros, vt si qua secessio plebis fieret, ad se receptum haberent. cõpositis
 deinde rebus, castra retrò mouere. Ap. Claudius in Volscos missus. Quintio Æqui
 prouincia euenit. Eadē in militia sæuitia Appij, quæ domi esse, eo liberior, quòd sine
 tribunitijs vinculis erat. odisse plebē plus quàm paterno odio, quòd se victū videbat
 ab ea: & se vnico consule obiecto aduersus tribunitiam potestatem, perlatā legem esse,
 quam minore conatu nequaquam tanta patrum spe priores impedierant consules.
 Hæc ira indignatioq; ferocem animum ad vexandum sæuo imperio exercitū stimu-
 labat. nec vlla vi domari poterat, tantū certamen animis imbiberant. segniter, ociosè,
 negligenter, contumaciter omnia agere. nec pudor, nec metus coërcebat, si citius agi
 vellet agmen, tardius sedulò incedere. si adhortator operis adesset, omnes sua sponte
 motam remittere industriam. præsentis vultus demittere, tacitè prætereuntem exe-
 crari: vt inuictus ille odio plebeio animus interdum moueretur, omni nequicquam
 acerbitate prompta: nihil iam cum militibus ageret, à centurionibus corruptū exer-
 citum diceret: tribunos plebeios, cauillans interdū, & Volerones vocaret. Nihil eorū
 Volsci nesciebant: instabantq;, eo magis sperantes idem certamen animorū aduersus
 Appium habiturum exercitū Romanum, quod aduersus Fabium c o s. habuisset. cæ-
 terum multo Appio quàm Fabio violentior fuit: non enim vincere tantum noluit, vt
 Fabianus exercitus, sed vinci voluit. productus in aciem, turpi fuga petit castra, nec
 ante restitit, quàm signa inferentem Volscum munimentis vidit, fœdamq; extremi
 agminis cœdem. tum expressa vis ad pugnandum, vt victor iam à vallo summoueretur
 hostis: satis tamen appareret, capi tantum castra militem Romanum noluisse. alij
 gaudere sua clade atq; ignominia. Quibus nihil infractus ferox Appij animus, cum
 insuper sæuire vellet, concionemq; aduocaret: concurrunt ad eum legati tribuniq;,
 monentes, ne vtiq; experiri vellet imperium, cuius vis omnis in consensu obedi-
 entium esset. negare vulgò milites se ad concionem ituros. passimq; exaudiri voces po-
 stulantium, vt castra ex Volscō agro moueantur: hostem victorem paulo antè propè
 in portis ac vallo fuisse, ingentisq; mali non suspensionem modò, sed apertam speciem
 obuersari ante oculos. Victus tandem (quandoquidem nihil præter tempus rixæ
 lucrarentur) remissa concione iter in sequentem diem pronunciari cum iussisset, pri-
 ma lu-

*Tributis comitijs
 tum primùm crea-
 ti Tribuni.*

*In Volscos & Æ-
 quos mittuntur
 Cof.
 Appij Cof. sæuitia.*

*Appianus exerci-
 tus odio ducit vinci
 voluit.*

*Romanus exerci-
 tus in fugam ver-
 titur.*

- A ma luce classico signum profectiois dedit. Cum maximè agmen è castris explicaretur, Volsci vt eodem signo excitati, nouissimos adoriuntur. à quibus perlatus ad primos tumultus, eo pauore signaq; & ordines turbauit, vt neq; imperia exaudiri, neque instrui acies possent. nemo vllius nisi fugæ memor: ita effulo agmine per stragem corporū armorumq; euasere, vt prius hostis desisteret sequi, quàm Romanus fugere. Tandem collectis ex dissipato cursu militibus, consul cum reuocando nequicquam suos persecutus esset, in pacato agro castra posuit. aduocataq; cōcione, inuectus haud falsò in proditorem exercitum militaris disciplinæ, desertorem signorum, vbi signa, vbi arma essent, singulos rogans, inermes milites, signo amisso signiferos, ad hoc centuriones duplicariosq; qui reliquerant ordines, virgis cæfos securi percussit. cætera multitudo sorte decimus quisq; ad supplicium lecti. Contra ea in Æquis inter
- B Consulem ac militem comitate ac beneficijs certatum est. & natura Quintius erat lenior, & sæuitia infelix collegæ, quo is magis gauderet ingenio suo, effecerat. Huic tantæ concordia ducis exercitusq; non ausi offerre se Æqui, vagari populabundum hostem per agros passi. nec vllò antè bello latius inde actæ prædæ. ea omnis militi data est. addebantur & laudes, quibus haud minus quàm præmio gaudet militum animi. Tum duci, tum propter ducem patribus quoq; placatior exercitus redijt: sibi parentem, alteri exercitui dominum datum ab senatu memorans. Varia fortuna belli, atroci discordia, domi forisq; annum exactum, insignem maximè comitia tributa efficiunt, res maior victoria suscepti certaminis quàm vsu. plus enim dignitatis comitijs
- C ipsis detractum est, patribus ex concilio summouendis, quàm virium aut plebi additum, aut demptum patribus. Turbulentior inde annus excepit, L. Valerio, T. Æmylio coss. tum propter certamina ordinum de lege agraria: tum propter iudicium Appii Claudij. cui acerrimo aduersario legis, causamq; possessorū publici agri, tanquam tertio consuli sustinendi M. Duellius & Cn. Siccius diem dixerunt. Nunquam antè tam iniuifus plebi reus ad iudicium vocatus populi est, plenus suarum, plenus paternarū irarum. patres quoq; non temerè pro vllò æquè annexi sunt: propugnatorem senatus, maiestatisq; vindicem suæ ad omnes tribunitios, plebeiosq; oppositum tumultus, modum duntaxat in certamine egressum, obijci iratæ plebi. Vnus è patribus ipse Appius Claudius, & tribunos & plebem & suum iudicium pro nihilo habebat. illum nō minè plebis, non senatus preces percellere vnquam potuere, non modò vt vestem mutaret, aut supplex prehensaret homines, sed ne vt ex consueta quidem asperitate orationis, cum ad populum agēda causa esset, aliquid leniret atq; summitteret. idem habitus oris, eadem contumacia in vultu, idem in oratione spiritus erat: adeò vt magna pars plebis Appium non minus reum timeret, quàm consulem timuerat, semel causam dixit, quo semper agere omnia solitus erat, accusatorio spiritu: adeoq; constantia sua & tribunos obstupescit & plebem, vt diem ipsi sua voluntate producerent: trahi deinde rem sinerent. haud ita multum interim temporis fuit: antè tamen quàm prædicta dies veniret, morbo moritur. cuius laudationem cum tribuni plebis impedire conarentur, plebs fraudari solenni honore supremum diem tanti viri noluit: &
- E laudationem tam æquis auribus mortui audiuit, quàm viui accusationē audierat, & exequias frequens celebravit. Eodē anno Valerius cos. cum exercitu in Æquos profectus, cum hostē ad prælium elicere nō posset, castra oppugnare est adortus. prohibuit fœda tempestas, cum grandine ac tonitribus cœlo deiecta. admirationē deinde auxit, signo receptui dato, adeò tràquilla serenitas reddita, vt velut numine aliquo defensa castra oppugnare iterum, religio fuerit. omnis ira belli ad populationē agri vertit. Alter consul Æmylius in Sabinis bellum gessit. & ibi, quia hostis moenib⁹ se tenebat, vastati agri sunt. Incendijs deinde non villarum modò, sed etiam vicorum, quibus frequenter habitabatur, Sabini exciti cum prædatoribus occurrissent, ancipiti prælio digressi, postero die retulere castra in tutiora loca. id satis cōsuli visum, cur pro victo relinqueret hostē, integro inde decedens bello. Inter hæc bellà manente discordia

Appius Consul animaduertit in exercitum.

Mirè Quintij Coss ingenium.

Appio dies dicitur.

Appij ad populum rei constantia.

Appius morbo moritur.

Prodigium.

dia domi, T. Numitius Priscus, A. Virginius c o s. facti. Non vltra videbatur latura **F**
Volcorū irruptio. plebs dilationem agrariæ legis, vltimâq; vis parabatur, cum Volscos adesse, fumo ex
 incendijs villarum, fugâq; agrestium cognitum est. ea res maturam iam seditionem,
 ac propè erumpentem repressit. Consules coacti extemplo ab senatu ab bellum. edu-
 cta ex vrbe iuuentute, tranquilliorẽ cæteram plebem fecerunt. Et hostes quidem
 nihil aliud, quàm perfusis vano timore Romanis, citato agmine abeunt. Numitius
Ab Aequis clades accepta. Antium aduersus Volscos, Virginius contra Aequos profectus. ibi ex insidijs propè
 magna accepta clade, virtus militum rem prolapsam negligentia consulis restituit.
Volsci fusi sunt. Melius in Volscis imperatum est. fusi primo prælio hostes, fugâq; in urbem Antium,
 vt tum res erant, opulentissimam acti. quam consul oppugnare non ausus, Cenonem
 aliud oppidum nequaquã tam opulentum ab Antiatibus cepit. Dum Aequi Volsci; **G**
Sabini ad portas vrbis vsq; grassantur. Romanos exercitus tenent, Sabini vsq; ad portas vrbis populates incessere. deinde
 ipsi paucis post diebus à duobus exercitibus, vtroque per iram, consule ingresso in fi-
 nes, plus cladum quàm intulerant, acceperunt. Extremo anno pacis aliquid fuit: sed
 vt semper alias, sollicitè certamine patrum & plebis. Irata plebs interesse consularibus
 comitijs noluit, per patres clientesq; patrum consules creati, T. Quintius & Q. Serui-
 lius. similem annum priori consules habent, seditiosa initia, bello deinde externo
 tranquilla. Sabini Crustuminos campos citato agmine transgressi, cum cædes & in-
 cendium circû Anienem flumen fecissent, à porta propè Collina mœnibusq; pulsi,
 ingentes tamen prædas hominû pecorumq; egere. quos Seruilius c o s. infesto exer-
 citu infecutus, ipsum quidem agmen adipisci æquis locis non potuit: populationem **H**
 adeò effuse fecit, vt nihil bello intactum relinqueret, multipliciq; capta præda redi-
 ret. Et in Volscis res egregiè gesta, tum ducis, tum militum opera. Primùm æquo
 campo signis collatis pugnatum, ingenti cæde vtrinq; plurimo sanguine. Et Roma-
 ni, quia paucitas damno sentiendo propior erat, gradum retulissent, ni salubri men-
 dacio consul fugere hostes ab cornu altero clamitans concitasset aciem. impetu fa-
 cto, dum se putant vincere, vicere. Cõsul metuens, ne nimis instando renouaret cer-
 tamen, signum receptui dedit. Intercessere pauci dies, velut tacitis inducijs vtrinque
 quiete sumpta: per quos ingens vis hominû ex omnibus Volscis, Aequisq; populis in
 castra venit, haud dubitans, si senserint, Romanos nocte abituros, itaq; tertia ferè vi-
 gilia ad castra oppugnanda veniunt. Quintius sedato tumultu, quem terror subitus **I**
 exciuerat, cum manere in tentorijs quietum militem iussisset, Hernicorum cohortem
 in stationem educit: cornicines tubicinesq; in equos impositos, canere ante
 vallum iubet, sollicitumq; hostem ad lucem tenere. reliquum noctis adeò tranquilla
 omnia in castris fuere, vt somni quoque Romanis copia esset. Volscos species arma-
 torum peditum, quos & plures esse & Romanos putabant: fremitus hinnitusq;
 equorum, qui & insueto sedente equite, & insuper aures agitante sonitu, sæuiebant:
 intentos velut ad impetum hostium tenuit. Vbi illuxit, Romanus integer satiatusq;
 somno, productus in aciem, fessum stando & vigilijs Volscum primo impetu percu-
 lit. quanquam cessere magis, quàm pulsi hostes sunt: quia ab tergo erant cliui, in
 quos post principia integris ordinibus tutus receptus fuit. Consul vbi ad iniquum **K**
 locum ventum est, sistit aciem. miles agrè teneri, clamare & poscere, vt percussis in-
 stare liceat. ferocius agunt equites circumfusi ducibus: vociferantur se ante signa itu-
 ros. Dum cunctatur consul virtute militum fretus, loco parum fidens: conclamant
 se ituros. clamoremq; res est secuta. fixis in terram pilis, quo leuiõres in ardua euade-
 rent, cursu subeunt. Volscus effusis ad primum impetum missilibus telis, saxa obia-
 centia pedibus ingerit in subeuntes: turbatosq; ictib⁹ crebris vrget ex superiore loco
 Sic propè oneratum est sinistrum Romanis cornu, ni referentibus iam gradum con-
 sul increpando simul temeritatem, simul ignauiam, pudore metum excussisset. resti-
 tere primò obstinatis animis: deinde vt in obtinentes locum vires ferebant, audent
 vltro gradum inferre, & clamore renouato commouent aciem. tum rursus impetu
 capto

A capto enituntur atq; exuperant iniquitatem loci. iam propè erat vt in summum cliui iugum euaderent, cum terga hostes dedere: effusioq; cursu penè agmine vno fugientes sequentesq; castris incidere. in eo pauore castra capiuntur. qui Volscorum effugere potuerunt, Antium petunt. Antium & Romanus exercitus ductus, paucos circumfessum dies deditur, nulla oppugnantium noua vi, sed quod iam inde ab infelici pugna, castrisq; amissis, ceciderant animi.

Volsci terga dedere & eorum castra capiuntur. Antium deditur.

EPITOME LIBRI III.

S EDITIONES de agrarijs legibus facta. Capitolium ab exulibus & seruis occupatum, caesis ijs receptum est. Centus bis actus, priore lustro censa sunt ciuium capita centum: quatuor & viginti millia, CCXIII. præter orbos orbosq; sequenti, CXXXII. millia, CCCXCIX. Cum aduersus Aequos res male gesta esset, L. Quintius Cincinnatus dictator factus, cum rure intentus rustico operi esset, ad id bellum gerendum accersitus est. Is victos hostes sub iugum misit. Tribunorū plebis numerus ampliatus est: vt essent decē, XXXVI. anno à primis tribunis plebis. Petiti per legatos, & allatis Articijs legibus, ad constituendas eas, proponendasq; decemuiri pro consulibus sine vllis alijs magistratibus creati: altero & trecentesimo anno, quàm Roma condita erat: & vt à regibus ad consules, ita à consulibus ad decemuiros translaturum imperium. Ii decem tabulis legum positae, cum modeste in honore gessissent: & ob id in alterum quoque annum eundem esse magistratum placuisset, cum complura impotenter fecissent, magistratum noluerunt deponere, & in tertium annum retinuerunt: donec inuictis eorum imperio finem attulit libido Ap. Claudij: qui cum in amorem virginis incidisset, summissis, qui eam in seruitutem peteret: necessitatem patri eius Virginio imposuit, rapto ex taberna proxima cultro, vt filiam interimeret, cum aliter eam trueri non posset, ne in potestatem stuprum illaturus veniret. hoc tam magne luxurie exemplo plebs incitata, montem Auentinum occupauit: coegitq; decemuiros abdicare se magistratu. ex quibus Appius, & vnus collegarum, qui præcipue pacem meruerant. in carcerem coniecti, ceteri in exilium acti. Res præterea contra Sabinos, & Volcos, & Aequos prosperè gestas continet: & parum honestū populū Romani iudicium: qui iudex inter Ardeates & Aricinos sumptus, agrum de quo ambigebatur, sibi adiudicauit.

A NTIO capto T. Æmylius & Q. Fabius consules fiunt, hic erat Fabius qui vnus extinctæ ad Cremeram genti superfuerat. Iam priore consulatu Æmylius dandi agri plebi fuerat author. Itaque secundo quoque consulatu eius & agrarij se in spem legis erexerant: & tribuni rem contra consules sæpe tentatam, adiutore vtique consule obtineri posse rati, suscipiunt: & consul manebat in sententia sua, possessores & magna pars patrum tribunitijs se iactare actionibus principem ciuitatis, & largiendo de alieno popularem fieri querentes, totius inuidiam rei à tribunis in consulem auerterant. atrox certamen aderat, ni Fabius consilio neutri parti acerbo rem expedisset. T. Quintij ductu & auspicio agri capti priore anno aliquantum à Volscis esse, Antium propinquam, opportunam, & maritimam urbem coloniam deduci posse: ita sine querelis possessorum plebem in agros iram, ciuitatem in concordia fore. Hæc sententia accepta est. Triumuiros agro dando creat T. Quintium, A. Virginium, P. Furium. iussi nomina dare, qui agrum acciperere vellent. Fecit statim (vt fit) fastidium copia: adedoque pauci nomina dedere, vt ad explendum numerum coloni Volsci adderentur: cætera multitudo poscere Romæ agrum malle, quàm alibi accipere. Æqui à Q. Fabio (is eò cum exercitu venerat) pacem petiere, irritamq; eam ipsi subita incurfione in agrum Latinum fecere. Q. Seruilius insequenti anno, is enim cum Sp. Posthumio c o s. fuit: in Æquos missus, in Latino agro statiuā habuit. intra castra

An. 285.

De re agraria certamen.

Æqui pacem petiit, mox eam irritam faciunt.

In Æquos Q. Fabius consul mittitur.

Q uies necessaria morbo implicitum exercitum tenuit. Extractum in tertium annum bellum est, Q. Fabio & T. Quintio c o s s. Fabio extra ordinem, quia is victor pacem Æquis dederat, ea prouincia data. Qui haud dubia spe profectus famam nominis sui pacaturam Æquos, legatos in concilium gentis missos nunciare iussit. Q. Fabium c o s. dicere, se ex Æquis pacem Romam tulisse, ab Roma Æquis bellum afferre, eadem dextra armata, quàm pacatam illis antea dederat. quorum id perfidia & periurio fiat, deos nunc testes esse, mox fore ultores. se tamen, vtcunque sit, etiam nunc, pœnitere sua sponte Æquos, quàm pati hostilia, malle. si pœniteat, tutum receptum ad expertā clementiam fore: sin periurio gaudeant, dijs magis iratis quàm hostibus gesturos bellum. Hæc dicta adedò nihil mouerunt quenquam, vt legati propè violati

violati sint, exercitusq; in Algidum aduersus Romanos missus. Quæ vbi Romam sunt nunciata, indignitas rei magis quàm periculum consulem alterum ab vrbe exciuit. ita duo consulares exercitus ad hostem accessere, acie instructa, vt confestim dimicaret. Sed cum fortè haud multum dici superesset, vnus ab statione hostium exclamat: Ostentare hoc est Romani, non gerere bellum. in noctem imminens aciem instruitis. longiore luce ad id certamen quod instat, nobis opus est. crastino die oriente sole redite in aciem: erit copia pugnandi, ne timeate. His vocibus irritatus miles in diem posterum in castra reducit, longam venire noctem ratus, quæ moram certamini faceret. tum quidem corpora cibo somnoq; curant. vbi illuxit postero die, prior aliquanto constitit Romana acies, tandem & Æqui processere, prælium fuit vtrinque vehemens, quod & Romanus miles ira odioq; pugnabat: & Æquos G

Atrox pugna inter Romanos & Æquos.

H

conscientia contracti culpa periculi, & desperatio futura sibi postea fidei, vltima audere & experiri cogebat. Non tamē sustinuere aciem Romanam Æqui. pulsique, cum in fines suos se recepissent, nihilo inclinationibus ad pacem animis ferox multitudo increpare duces, quòd in aciem qua pugnandi arte Romanis excellat, commissa res sit. Æquos populationibus incursionibusq; meliores esse: & multas passim manus, quàm magnam molem vnus exercitus, rectius bella gerere. Relicto itaque castris præsidio, egressi tanto cum tumultu inuasere fines Romanos, vt ad urbem quoque terrorem pertulerint. nec opinata etiam res plus trepidationis fecit, quòd nihil minus quàm ne victus, ac propè in castris obsessus hostis memor populationis esset, timeri poterat. agrestesq; pauidi incidentes portis non populationem, nec prædonum paruas manus, sed omniavano augentes timore, exercitus & legiones adesse hostium, & infesto agmine ruere ad urbem clamabant. Ab his proximi audita incerta, coq; vaniora ferre ad alios: cursus clamorq; vocantium ad arma, haud multum à pauore captæ urbis abesse. Forte ab Algido Quintius c o s. redierat Romam: id remedium timori fuit: tumultuq; sedato, victos timeri increpans hostes, præsidia portis imposuit. vocato deinde senatu, cum ex autoritate patrum iustitio indicto profectus ad ad tutandos fines esset, Q. Seruilio præfecto urbis relicto, hostem in agro non inuenit. Ab altero consule res gesta egregiè est. qui quà venturum hostem sciebat, grauem præda, coq; impeditiore agmine incedentem aggressus, funestam ei populationem fecit. pauci hostium euasere ex insidijs, præda omnis recepta est. sic finem iustitio quod quadriduum fuit, reditus Quintij c o s. in urbem fecit. Census deinde actus, & conditum I

Æqui populantur fines Romanos.

Æqui graues præda intercipiuntur.

K

- A ditum à Quintio Iustrum. Censu civium capita centū quatuor & xx. millia CXXIII. *Census agitur, & Iustrū conditur.* dicuntur, præter orbos orbasq; In Æquis nihil deinde memorabile actum. in oppida sua se recepere, vni sua populariq; passi. Consul cum aliquoties per omnem hostium agrum infesto agmine populabundus isset, cum ingenti laude prædaq; Romam redijt. Consules inde A. Posthumius Albus, Sp. Furius, Furios (Fufios scripsere quidam) id admoneo, ne quis immutationem virorum ipsorum esse, quæ nomen est, putet. Haud dubium erat, quin cum Æquis alter consulum bellum gereret. Itaque Æqui ab Ecetranis Volscis præsidium petiere. quo cupidè oblato (ad eò civitates hæ perpetuo in Romanos odio certauere) bellum summa vi parabatur. Sentiunt Hernici, & prædicunt Romanis, Ecetranum ad Æquos descisse. suspecta & colonia Antium fuit, quod magna vis hominum inde, cum oppidū captum esset, confugisset ad Æquos. isq; miles per bellum Æquicum vel acerrimus fuit. Compulsis deinde in oppida Æquis, ea multitudo dilapsa cum Antium redisset, sua sponte iam infidos colonos Romanis abalienavit. Nec dum matura re, cum defectionem parari delatū ad senatum esset, datum negotium est consulibus, ut principibus colonie Romam excitis, quærent, quidnam rei esset. qui cum haud grauare venissent, introducti à consulibus ad senatum, ita responderunt ad interrogata, ut magis suspecti quam venerant, dimitterentur: Bellum inde haud dubium haberi. Sp. Furius consulum alter, cui ea provincia euenerat, profectus in Æquos, Hernicorum in agro populabundum hostem inuenit: ignarusq; multitudinis, quia nusquam vniuersa cõspecta fuerat, imparem copijs exercitum temerè pugnae cõmisit. primo concursu pulsus se in castra recepit, neq; is finis periculi fuit, namq; & proxima nocte & postero die tanta vi castra sunt circumsessa atq; oppugnata, ut ne nuncius quidè inde mitti Romam posset. Hernici & malè pugnatum, & consulem exercitumq; obsideri, nunciauerunt: tantumq; terrore incussere patribus, ut (quæ forma senatus consulti vltimæ semper necessitatis habita est) Posthumio alteri consulum negotium daretur: videret ne quid Respub. detrimenti caperet. Ipsum consulem Romæ manere ad conscribendos omnes qui arma ferre possent, optimum visum est, pro consulem T. Quintium subsidio castris cum sociali exercitu mitti. ad eum explendum Latini Hernicq;, & colonia Antium dare Quintio subitarios milites (ita tum repentina auxilia appellabant) iussi. Multi per eos dies motus, multiq; impetus hinc atq; illinc facti, quia superante multitudine hostes carpere multifaria vires Romanas, ut non suffecturas ad omnia, aggressi sunt. simul castra oppugnabantur, simul pars exercitus ad populandū agrum Romanū missa, urbemq; ipsam, si qua fortuna daret, tentandam. L. Valerius ad præsidium urbis relictus, consul Posthumius ad arcendas populationes finium missus. Nihil remissum ab vlla parte cure aut laboris. vigiliæ in vrbe, stationes ante portas, præsidiaq; in muris disposita: & quod necesse erat in tanto tumultu, iustitium per aliquot dies seruatum. Interim in castris Furius cõs. cum primò quietus obsidionem passus esset, in incautum hostem decumana porta erupit: & cum persequi posset, metu subsistit, ne qua ex parte altera in castra vis fieret. Furius legatum (frater idem consulis erat) longius extulit cursus: nec suos ille redeuntes persequendi studio, neq; hostium ab tergo incursum vidit. ita exclusus multis sepe frustra conatibus captis, ut viam sibi ad castra faceret, acriter dimicans, cecidit. Et consul nuncio circumuenti fratris conuersus ad pugnam, dum se temerè magis quam cautè in mediam dimicationem infert, vulnere accepto, ægrè ab circumstantibus ereptus, & suorum animos turbavit, & ferociores hostes fecit: qui cæde legati, & cõsulis vulnere accensi, nulla deinde vi sustineri potuerunt, cum cõpuli in castra Romani rursus obsiderentur, nec spe, nec viribus pares venissetq; in periculū summa rerū, ni T. Quintius peregrinis copijs cū Latino Hernicq; exercitu subuenisset. is intentos in castra Romana Æquos, legatiq; caput ferociter ostentantes ab tergo adortus, simul ad signum à se procul editum ex castris eruptione facta, magnā vim hostium circumuenit. Minor cædes, fuga effusior Æquorum in agro fuit Romano. in

*Bellum Æquicum.**Exercitus Romanus ab Æquis obsidetur.**Subitarij milites.**Obriumtum in dicitur iustitium.*

quos palatos prædam agentes Posthumius aliquot locis, quibus opportuna imposuerat præsidia, impetum dedit, ij vagi dissipato agmine fugientes in Quintium victorem cum faucio consule reuertentem incidere. Tum consularis exercitus egregia pugna consulis vulnus, legati & cohortium vltus est cædem. Magnæ clades vltro citroq; illis diebus & illatæ & acceptæ. difficile ad fidem est in tam antiqua re, quot pugnauerint, ceciderint tuc, exacto affirmare numero: audet tamen Antias Valerius concipere summas, Romanos cecidisse in Hernico agro v. millia ac c c c. Ex prædatoribus Æquorum, qui populabundi in finibus Romanis vagabantur, ab A. Posthumio c o s. duo millia c c c c. cæfos: cæteram multitudinem prædā agentem quæ incidit in Quintium, nequaquam pari defunctam esse cæde: interfecta inde quatuor millia, & exequendo subtiliter numerum, c c. ait & x x x. Inde Romam reditum est, iustitium remissum est. Cælum visum est ardere plurimo igni, portentâq; alia aut obuersata oculis, aut vanas exterritis ostentauere species. His auertendis terroribus in triduum feriæ indictæ, per quas omnia delubra pacem deum exposcentium virorum, mulierumq; turba implebantur. Cohortes inde Latinæ Hernicæq; ab senatu gratijs ob impigram militiam actis, remissæ domos. Antiates mille milites, quia ferum auxilium post prælium venerat, propè cum ignominia dimissi. Comitia inde habita. creati consules L. Ebutius, P. Seruilius, calendis sextilibus, vt tunc principium anni agebatur, consulatum ineunt. Graue tempus, & fortè annus pestilens erat, vrbi agrisq; nec hominibus magis quàm pecori. & auxere vim morbi terrores populationis pecoribus agrestibusq; in vrbe acceptis. ea colluuiio mistorum omnis generis animantium, & odore insolito vrbanos, & agrestem confertū in arcta tecta æstu ac vigilijs angebat, ministeriaq; inuicem ac contagio ipsa vulgabant morbos. Vix instantes sustinentibus clades repente legati Hernici nunciant, in agro suo Æquos Volscosq; coniunctis copijs castra posuisse, inde ingenti exercitu fines suos depopulari. præterquam quod infrequens senatus indicio erat socijs afflictam ciuitatem pestilentia esse: mœstum etiam responsum tulere, vt per se ipsi Hernici cum Latinis res suas tuerentur: vrbem Romanam subita deum ira morbo populari. si qua eius maliquies veniat, vt anno ante, vt semper aliàs, socijs opem laturos. Discessere socij, pro tristi nuncio tristiores domum referentes: quippe quibus per se sustinendum bellum erat, quod vix Romanis fulti viribus sustinuissent. Non diutius se in Hernico hostis continuit. pergit inde infestus in agros Romanos, etiam sine belli iniuria vastatos. Vbi cum obuius nemo ne inermis quidem fieret, perq; omnia non præsidij modo deserta, sed etiam cultu agresti, transirent: peruenere ad tertium lapidem Gabina via. Mortuus Ebutius erat Romanus consul, collega eius Seruilius exigua in spe trahebat animam: affecti pleriq; principum, patrum maior pars, militaris ferè ætas omnis, vt non modò ad expeditiones quas in tanto tumultu res poscebat, sed vix ad quietas stationes viribus sufficerent. munus vigiliarum senatores, qui per ætatem ac valetudinem poterant, per se ipsi obibant: circuitio ac cura ædiliū plebis erat: ad eos summa rerum ac maiestas consularis imperij venerat. Deserta omnia sine capite, sine virib⁹ dij præfides ac fortuna vrbis tutata est: quæ Volscis Æquisq; prædonum potius mentem quam hostium dedit. Adeò enim nulla spes non potiundi modò, sed ne adeundi quidem Romana incenia animos eorū cepit: tecta q; procul visa atq; imminentes tumuli auertere mētes eorū: vt totis passim castris fremitu orto, quid in vasto ac deserto agro inter tabem pecorum hominumq; desides sine præda tempus tererent, cum integra loca, Tusculanū agrum opimum copijs petere possent: signa repente conuellerent: transuersisq; itineribus per Lauicanos agros in Tusculanos colles transirent. eò vis omnis tempestasq; belli conuersa est. Interim Hernici Latiniq; pudore etiam, nō misericordia solum, moti, si nec obstitissent cōmunibus hostibus, infesto agmine Romanam vrbem perentibus, nec opem vllam obsessis socijs ferrent, coniuncto exercitu Romam pergunt. vbi cum hostes non inuenissent, secuti famam ac vestigia, obuij

Interfeſtorum numerus.

Prodigia.

Feria indicuntur.

Pestilens annus.

Æqui Volſciq; agrum Hernicum depopulantur.

Res Romana quam male affecta.

Vrbis Roma fortuna.

In Tusculanum agrum conuertitur hostilis exercitus.

- A obuij fiunt descendentibus à Thufculano in Albanum vallem. ibi haud quaquam æquo prælio pugnatum est. fidesq; sua socijs parum felix in præsentia fuit. Haud minor Romæ fit morbo strages, quam quanta ferro sociorū facta erat. consul qui vnus supererat, moritur. mortui & alij clari viri, M. Valerius, T. Virginius Rutilius augures. Ser. Sulpitius, curio maximus: & per ignota capita late vagata est vis morbi: inopsq; senatus auxiliij humani, ad deos populum ac vota vertit. iussi cum coniugibus ac liberis supplicatum ire, pacemq; exposcere deūm. ad id quod sua quæque mala cogebant. auctoritate publica euocati, omnia delubra implent. strata passim matres criminibus templa verrentes, veniam irarum cœlestium finemq; pesti exposcūt. Inde paulatim seu pace deūm impetrata, seu grauiore tempore anni iam circumactō, defuncta
- B morbis corpora salubriora esse cœpere: versisq; animis iam ad publicam curam, cum aliquot interregna exissent, P. Valerius Publicola tertio die quàm interregnum inierat, consules creat L. Lucretium Tricipitinum, & T. Veturium Geminum, siue ille Vetustus fuit. Ante diem III. Idus sextiles consularum ineunt, iam satis valida ciuitate, vt non solum arcere bellum, sed vltro etiam inferre possent. Igitur nunciantibus Hernicis, in fines suos transcendisse hostes, impigre promissum auxilium, duo consulares exercitus scripti. Veturius missus in Volcos ad bellum vltro inferendum. Tricipitinus populationibus arcendis sociorum agro oppositus, non vltra quàm in Hernicos procedit. Veturius primo prælio hostes fundit fugatq;. Lucretium, dum in Hernicis sedet, prædonum agmen fefellit, supra montes Prænestinos ductum. inde dimissum in campos, vastauere agros, Prænestinum Gabinumq;: ex Gabino in Thufculanos flexere colles. vrbi quoq; Romæ ingens præbitus terror, magis in re subita, quàm quod in arcendam vim parum virium esset. Q. Fabius præerat vrbi. is armata iuuentute, dispositisq; præsijs tuta omnia ac tranquilla fecit. Itaq; hostes præda ex proximis locis rapta appropinquare vrbi nõ ausi, cum circumactō agmine redirent, quanto longius ab vrbe hostium abscederēt, eo solutiore cura in Lucretium incidunt consulem, iam antè exploratis itineribus suis instructum, & ad certamen intentum. Igitur præparatis animis repentino pauore perculsos adorti, aliquanto pauciores multitudinem ingentē fundunt, fugantq;, & compulsos in cauas valles, cum exitus haud inde facilis esset, circumueniunt. ibi Volscum nomen propè deletum est XIII. millia
- D C C C L X X. cecidisse in acie ac fuga, M. C C L. viuos captos, signa. X X V I I. militaria relata, in quibusdam annalibus inuenio, vbi etsi adiectum aliquid numero sit, magna certè cædes fuit. Victor consul ingenti præda potitus eadem in statiuā redijt. tum consules castra coniungunt, & Volsci Æquiq; afflictas vires suas in vnum contulere. Tertia illa pugna eo anno fuit, eadem fortuna victoriam dedit, fuis hostibus etiam castra capta. Sic res Romana in antiquum statum redijt: secundæq; belli res extemplo vrbanos motus excitauerunt. C. Terentillus Arsa tribunus plebis eo anno fuit. is consulibus absentibus ratus locum tribunitijs actionibus datum, per aliquot dies patrum superbiam ad plebem criminatus, maximè in consulare imperium, tanquam nimium, nec tolerabile liberæ ciuitati inuehebatur. nomine enim tantum minus inuidiosum, re ipsa propè atrocius quàm regium esse. quippe duos pro vno dominos acceptos immoderata, infinitaq; potestate, qui soluti atque effrenati ipsi, omneis metus legum, omniaq; supplicia verterent in plebem, quæ ne æterna illis licentia sit, legem se promulgaturum, vt quinque viri creentur legibus de imperio consulari scribendis. quod populus in se ius dederit, eo consulem vsurum: non ipsos libidinem ac licentiam suam pro lege habituros. Qua promulgata lege, cum timerent patres, ne absentibus consulibus iugum acciperent, senatus à præfecto vrbis Q. Fabio vocatur. qui ad eò atrociter in rogationem latorēq; ipsum est inuectus, vt nihil, si ambo consules infesti circumstarent tribunum, relictum minarum atque terroris sit. Insidiatum eum, & tempore capto adortum Rempublicam. si quem similem eius priore anno inter morbum, bellumq; irati dii tribunum dedissent, non potuisse sisti.

Supplicationes ad omnia delubra indicuntur.

Interregnum.

Veturius Consul Volcos fudit.

Volcorum ingratas.

Secundæ belli vrbanos motus excitant.

Q. Fabius præfectus vrbis, Tribuno plebis resistit.

mortuis duobus consulibus, iacente ægra ciuitate in colluione omnium rerum, ad tollendum è Republica consulare imperium laturum leges fuisse, ducem Volscis Æquisq; ad oppugnandam urbem futurum. Quid tandem illi non licere? si quid consules superbè in aliquem ciuium, aut crudeliter fecerint, diem dicere: accusare his ipsis iudicibus, quorum in aliquem sequitum sit, non illum consulare imperium, sed tribunitiam potestatem inuisam, intolerandamq; facere: quam pacatam reconciliatamq; patribus in integro in antiqua redigi mala. neq; illum se deprecari, quo minus pergat ut cœperit. Vos, inquit Fabius, ceteri tribuni oramus, ut primùm omnium cogitetis, potestatem istam ad singulorum auxilium, non ad perniciem vniuersorum comparatam esse: tribunos plebis vos creatos, non hostes patribus. nobis miserum, inuidiosum vobis est, desertâ Rempub. inuadi: nō ius vestrum, sed inuidiam minueritis. agite cum collega, ut rem integram in aduentum consulum differat. ne Æqui quidem ac Volsci morbo absumptis priore anno consulibus, crudeli superboq; nobis bello insitire. Agunt cum Terentillo tribuni, dilataq; in speciem actione, re ipsa sublata, consules extemplò accersiti. Lucretius cum ingenti præda, maiore multo gloria redijt. & auget gloriam adueniens, exposita omni in campo Martio præda, ut suum quisq; per triduum cognitum abduceret. reliqua vendita, quibus domini non extiteret. Debeatur omnium consensu consuli triumphus: sed dilata res est, tribuno de lege agente. id antiquius consuli fuit, iactata per aliquot dies tum in senatu res, tum ad populum est. cessit ad vltimum maiestati consulis tribunus, & destitit. Tum imperatori exercituiq; honos suus redditus. Triumphauit de Volscis Æquisq; triumphantem secutæ suæ legiones. Alteri consuli datum, ut ouans sine militibus urbem iniret. Anno deinde sequenti lex Terentilla ab toto relata collegio, nouos aggressa consules est. erant consules P. Volumnius, Ser. Sulpitius. Eo anno cœlum ardere visum, terra ingenti cōcussa motu est. bouem locutam, cui rei priore anno fides non fuerat, creditum. Inter alia prodigia & carne pluit, quem imbrem ingens numerus auium interuolitando rapuisse fertur: quod intercidit, sparsum ita iacuisse per aliquot dies, ut nihil odor mutaret. Libri per duumuiros sacrorum aditi. pericula à conuentu alienigenarum prædicta, ne qui in loca summa urbis impetus cadesq; inde fierent. inter cætera monitum, ut seditionibus abstineretur. Id factum, ad impediendam legem tribuni criminabantur, ingensq; aderat certamen. Ecce (ut idem in singulos annos orbis volueretur) Hernici nunciāt, Volscos & Æquos, etsi accisæ res sint, reficere exercitus. Antij summā rei positā, Ectræ Antiates colonos palàm concilia facere: id caput, eas vires belli esse. Ut hæc dicta in senatu sunt, delectus edicitur. cōsules belli administrationē inter se dispartiri iussi: alteri ut Volsci, alteri ut Æqui prouincia esset. Tribuni coram in foro personare, fabulā compositrā Volsci belli, Hernicos ad partes paratos. iam ne virtute quidem premi libertatem populi Rom. sed arte eludi, quia occisione prope occisos Volscos, & Æquos mouere sua sponte arma posse, iam fides abierit: nouos hostes quæri. coloniam fidam propinquā infamē fieri. bellū innoxijs Antiatibus indici, geri cum plebe Romana, quam oneratam armis ex vrbe præcipiti agmine acturi essent, exilio & relegatione ciuium vlciscentes tribunos. sic ne quid aliud actum putent, victam legem esse: nisi dum integra res sit, dum domi, dum togati sint, caueant: ne possessione urbis pellantur, ne iugum accipiant, si animus sit, nō defore auxilium. consentire omnes tribunos, nullum terrorem externum, nullum periculum esse. cauisse deos priore anno, ut tutò libertas defendi posset. Hæc tribuni. At ex parte altera consules in conspectu eorum, positis sellis, delectū habebant. eò decurrunt tribuni, concionemq; secū trahunt. citati pauci, velut rei experiundę causa, & statim vis coorta. quencunq; licitor iussu cōsulisprehendisset, tribunus mitti iubebat. neq; suū cuiq; ius modū faciebat: sed virium spe & manu obtinendū erat quod intenderes. quem admodū se tribuni gessissent in prohibendo delectu: sic patres in lege quæ per omnes comitiales dies ferebatur, impedienda gerebant. Initiū erat rixę, cū discedere populū iussissent

Præda in campo Martio exponitur, ut sua quisq; cognita abduceret.

De Volscis & Æquis triumphus.

Portenta.

Libri per duumuiros sacrorum adentur.

Volsci & Æqui reficiunt exercitus.

Tribunorum aduersus Senatum contentio.

- A** iussissent tribuni, quod patres se summoueri haud sinebāt. nec ferè seniores rei intererant: quippe quæ non consilio regenda, sed permissa temeritati audaciæq; esset, multum & consules se abstinebant, nec cui in colluuiione rerum maiestatem suam contumeliæ offerrent. Cæso erat Quintius ferox iuuenis quâ nobilitate gentis, quâ corporis magnitudine ac virib⁹. ad ea munera data à dijs, & ipse addiderat multa belli decora, facundiamq; in foro, vt nemo non lingua, non manu promptior in ciuitate haberetur. Hic cum in medio patrum agmine constitisset, eminens inter alios, velut omnes dictaturas consulatusq; gerens in voce ac viribus suis, vnus impetus tribunitios popularesq; procellas sustinebat. hoc duce sæpe pulsi foro tribuni, fusa ac fugata plebs est. qui obuius fuerat, mulctatus nudatusq; abibat: vt satis appareret, si sic ageretur, victam legem esse. Tum propè iam percussis alijs tribunis, A. Virginius ex collegio vnus Cæsoni capitis diem dicit. atrox ingenium accenderat eo facto magis, quàm cõterruerat, eo acrius obstare legi, agitare plebē, tribunos velut iusto persequi bello. accusator pati reū ruere, inuidiæq; flāmam, ac materiam criminib⁹ suis suggerere: legem interim non tam ad spem perferendi, quàm ad lacessendam Cæsonis temeritatē ferre. Ibi multa sæpe ab iuuentute inconsultè dicta factaq; in vnus Cæsonis suspectū incidunt ingenium, tamen legi resistebatur. Et A. Virginius identidē plebi: Ecquid, inquit, sentitis iam vos Quirites, Cæsonem simul ciuem, & legem quā cupitis, habere nō posse: quanquā quid ego legē loquor, libertati obstat, omnes Tarquinius superbia exuperat. expectate dum consul aut dictator fiat, quem priuatū viribus & audacia regnantem videris. Assentiebantur multi, pulsatos se querentes, & tribunum ad rem peragenda vltro incitabant. Iam aderat iudicio dies, apparebatq; vulgò homines in damnatione Cæsonis libertatē agi credere. tum demū coactus cum multa indignitate prehensabat singulos. sequebantur necessarij, principes ciuitatis. T. Quintius Capitolinus, qui ter consul fuerat, cum multa referret sua familiæq; decora, affirmabat neq; in Quintia gente, neq; in ciuitate Romana tantam indolem tam mature virtutis vnquā extitisse. suum primū militem fuisse, se sæpe vidēte pugnisse in hostem. Sp. Furius missum ab Quintio Capitolino sibi cum in dubijs suis reb⁹ venisse subsidio. nemi nem vnū esse, cuius magis opera putet Rempublicam restitutam. L. Lucretius c o s. anni prioris, recenti gloria nitens, suas laudes participare cum Cæsonem, memorare pugnas, referre egregia facinora nunc in expeditionib⁹, nunc in acie, suadere & monere iuuenem egregium, instructū naturę fortunęq; omnibus bonis, maximum momentum rerum eius ciuitatis, in quancunque venisset, suum quàm alienum mallent ciuem esse. quod offendat in eo, feruorem & audaciam ætatem quotidie auferre. quod desideretur consilium, id indies crescere. senescentibus vitijs, maturescēte virtute, sineret tantum virum senem in ciuitate fieri. Pater inter hos L. Quintius, cui Cincinnato cognomen erat, non iterando laudes, ne cumularet inuidiam, sed veniam errori atq; adolescentię petendo, sibi qui non dicto, non facto quenquā offendisset, vt condonarent filium, orabat. Sed alij auersabantur preces, aut verecundia, aut metu: alij se suosq; mulctatos querentes, atroci responso iudicium suum præferebant. Premebarum, præter vulgatam inuidiam, crimen vnū: quod M. Volscius Fictor, qui ante aliquot annos tribunus plebis fuerat, testis extiterat, se haud multo post quàm pestilentia in vrbe fuerat, in iuuentutem grassantem in Suburra incidisse. Ibi rixam natam esse, fratremq; suum maiorem natu, nec dum ex morbo satis validum pugno ictum à Cæsonem cecidisse semianimem: inter manus domum ablatum, mortuumq; inde arbitrari. nec sibi rem exequi tam atrocem per consules superiorum annorū licuisse. Hæc Volscio clamitante adeò concitati homines sunt, vt haud multum abfuerit, quin impetu populi Cæso intiret. Virginius arripi iubet hominem, & in vincula duci. patritij vi contra vim resistunt. T. Quintius clamitat, cui reo capitalis dies dicta sit, & de quo futurum propediem iudicium, eum indemnatum indicta causa non debere violari. Tribunus supplicium negat sumpturū se de indemnato, seruaturum ta-

Cæso Quintius priuatus Tribunus resistit.

Cæso capitis accersitur.

Principes ciuitatis Cæsonem defendunt.

De vim ciuem illata Cæso accusatur.

men in vinculis esse ad iudicij diem, vt qui hominē necauerit, de eo supplicij sumēdi copia populo Romano fiat. Appellati tribuni medio decreto ius auxilij sui expediunt: in vincula conijci vetant: sisti reum, pecuniamq; nisi sistatur, populo promitti, placere pronunciant. summam pecunię quantam æquum esset promitti, veniebat in dubium. id ad senatum rejicitur. reus dum consulerentur patres, retentus in publico est. vades dare placuit. vnum vadem * III. mil. eris obligarunt. quot darentur, permis- sum tribunis est. decem finierunt. tot vadibus accusator vadatus est reum. Hic primus vades publicos dedit. Dimissus è foro nocte proxima, in scijs consulibus, in Thufcos in exilium abiit. Iudicij die cū excusaretur solum vertisse exilij causa, nihilomin⁹ Virginio comitia habente collegę appellati dimisere concilium: pecunia à patre exacta crudeliter, vt diuenditis omnib⁹ bonis, aliquandiu trans Tyberim veluti relegatus in vili quodam tugurio viueret. Hoc iudicium, & promulgata lex exercuit ciuitatem. ab externis armis otium fuit. cum velut victores tribuni, percussis patrib⁹ Cæsonis exilio propè perlatam esse crederēt legem, & quod ad seniores patrum pertineret, cessissent possessiōe Reipublicę: iuniores, id maximè quod Cæsonis sodalium fuit, auxere iras in plebem, nō minuerunt animos, sed ibi plurimum profectum est, quòd modo quodam temperauere impetus suos. Cum primò post Cæsonis exilium lex cœpta ferri est, instructi paratiq; cum ingenti clientiu exercitu, sic tribunos, vbi primùm sunt mouentes præbuere causam, adorti sunt, vt nemo vnus inde præcipuum quicquam glorię domum inuidiæ ue ferret, mille pro vno Cæsones extitisse plebs quereretur. Medijs diebus, quibus tribuni de lege nō agerent, nihil eisdem illis placidius aur quiertus erat, benigne salutare, alioqui plebis homines domum inuitare, adesse in foro, tribunos ipsos cætera pati sine interpellatione concilia habere, nunquã vlli neq; publicè, neq; priuatim truces esse, nisi cum de lege agi cœptū esset. alibi popularis iuuentus erat. Nec cætera modò tribuni tranquillè peregere, sed refecti quoq; in insequentē annū, ne voce quidē incōmoda, nedū vt vlla vis fieret, paulatim permulcendo, tractandoq; mansuefecerant plebem. His per totum annum artibus lex elusa est. Accipiunt ciuitatem placidiorem consules C. Claudius Appij filius, & P. Valerius Publicola. Nihil noui nouus annus attulerat. legis ferendæ aut accipiendæ cura ciuitatem tenebat. Quantum iuniores patrum plebi se magis insinuabant, eò acrius contra tribuni tendebant, vt plebi suspectos eos criminando facerent. coniurationem factam, Cæsonem Romæ esse, interficiendorū tribunorum, trucidandæ plebis consilia inita. id negotij datum ab senioribus patrum; vt iuuentus tribunitiam potestatem è Republica tolleret, formaq; eadem ciuitatis esset, quæ ante Sacrum montem occupatum fuerat. Et ab Volscis & Æquis statum iam ac propè solenne in singulos annos bellum timebatur, propiusq; aliud nouū malum, nec opinato exortum. Exules, seruiq; ad quatuor millia hominum, & quingenti, duce Ap. Herdonio Sabino nocte Capitolium atq; arcem occupauere. confestim in arce facta cædes eorum, qui coniurare & simul capere arma noluerant, alij inter tumultum præcipites pauore in forum deuolant. alternæ voces, Ad arma, & Hostes in vrbe sunt, audiebantur. consules & arma plebem, & incrimem pati timebant, incerti quod malum repentinum, externum an intestinum, ab odio plebis, an ab seruili fraude vrbe inuasisset. sedabant tumultus, sedando interdū mouebant. nec enim poterat pauida & consternata multitudo regi imperio. dant tamē arma, non vulgo, tantū vt in incerto hoste præsidium satis fidum ad omnia esset. solliciti reliquum noctis, incertiq; qui homines, quantus numerus hostiu esset, in stationibus disponēdis ad opportuna omnia vbis loca egerre. Lux deinde aperuit bellum, ducemq; belli. seruos ad libertatem Ap. Herdonius ex Capitolio vocabat. se miserrimi cuiusque suscepisse causam, vt exules iniuria pulsos in patriam reduceret, & seruitutis graue iugum demeret. id malle populo Romano authore fieri: si ibi spes non sit, se Volscos, & Æquos, & omnia extrema tentaturum, & concitaturum. Dilucere res magis patribus atq; consulibus. præterea tamen quæ

*30. coronatos
Cæso primus vades
publicos dedit.
Iuniores patrum
Cæsonis sodales,
tribunis fortiter
resistunt de agraria
lege agentibus.

Exules & serui C. Capitolium & arcem occupant.

- A quæ denuntiabantur, ne Veientium, neu Sabinorum id consilium esset, timere. & cum tantum in vrbe hostium esset, mox Sabinæ Hetruscæq; legiones ex composito adessent: tum æterni hostes Volsci & Æqui, non ad populabundos, vt antè, fines, sed ad urbem, vt ex parte captam venirent. Multi & varij timores. inter cæteros imminēbat terror feruilibus, ne suus cuiq; domi hostis esset, cui nec credere, nec non credendo, ne infestior fieret, fidem abrogare, satis erat tutū. vixq; concordia fisti videbatur posse. tantum superantibus alijs ab emergentibus malis, nemo tribunos aut plebem timebat: mansuetum id malum, & per aliorum quietē malorū semper exoriens, tumq; esse peregrino terrore sopitum videbatur. At id propè vnum maximè inclinatis rebus incubuit: tantus enim tribunos furor tenuit, vt non bellum, sed vanam imaginē belli
- B ad auertendos ab legis cura plebis animos Capitolium infedisse contenderent: patri- Tribunitius furor
in lege perferēda. tiorum hospites clientesq;, si perlata lege frustra tumultuatos esse se sentiant, maiore quàm venerint silentio abituros. Conciliū inde legi perferendæ habere, auocato populo ab armis. Senatū interim consules habent, alio se maiore à tribunis metu ostendente, quàm quem nocturnus hostis intulerat. Postquā arma poni, & discedere homines ab stationibus nuntiatum est, P. Valerius, collega senatū retinente, se ex curia
- C proripit, inde in templum ad tribunos venit. Quid hoc rei est, inquit, tribuni? Ap. Herdonij ductu & auspicio Remp. cuersuri estis? tam felix vobis corruppendis fuit, qui feruitia vestra nō cōmouit author? cum hostes supra caput sint, discedi ab armis, legesq; ferri placet? Inde ad multitudinē oratione versa: Si vos vrbis Quirites, si vestri nulla cura tangit, at vos veremini deos patrios ab hostibus captos. Iupiter optimus vestros penates tenent. hæc vobis forma sanæ ciuitatis videtur? tantum hostium non solum intra muros est, sed in arce supra forū, curiamq; : comitia interim in foro sunt, senatus in curia est: velut cum otium superat, senator sententiam dicit, alij Quirites suffragium ineunt. non quicquid patrum, plebisq; est, cōsules, tribunos, deos, hominesq; omnes armatos opem ferre, in Capitolium currere, liberare ac pacare augustissimam illam domum Iouis optimi maximi decuit? Romule pater, tu mentem tuam, qua quondam arcem ab his iisdem Sabinis auro captam recepisti, da stirpi tuæ, iube hanc ingredi viā, quam tu dux, quā tuus ingressus exercitus est. primus en ego consul
- D quantum mortalis deum possum, te, ac tua vestigia sequar. Vltimum orationis fuit, se arma capere, vocare omnes Quirites ad arma. si quis impediatur, iam se consularis imperij, iam tribunitiæ potestatis, sacrarumq; legum oblitum, quisquis ille sit, vbicunq; sit, in Capitolio, in foro, pro hoste habiturum. iuberēt tribuni, quoniā in Ap. Herdonium vetarent, in P. Valerium consulē sumi arma: ausurum se in tribunis, quod princeps familiæ suæ ausus in regibus esset. Vim vltimam apparebat futurā, spectaculoq; feditionem Romanam hostibus fore: nec lex tamen ferri, nec ire in Capitolium consul potuit: nox certamina cœpta oppressit, tribuni cessere nocti, timentes consulū arma. Amotis inde seditionis authoribus, patres circumire plebem, inferentesq; se in circulos sermones temporari aptos serere: admonere, vt viderent in quod discrimen
- E Rempub. adducerent: non inter patres ac plebem certamen esse: sed simul patres, plebemq; arcem vrbis, templa deorū, penates publicos priuatosq; hostibus dedi. Dum hæc in foro sedandæ discordiæ causa aguntur, cōsules interim, ne Sabinus, ne Veiens hostis moueretur, circa portas murosq; discesserant. Eadem nocte & Thusculū de ar- Thusculani Rom.:
nis vltro suppetias
ferunt. ce capta, Capitolioq; occupato, & alio turbatæ vrbis statu nuntij veniunt. L. Mamilius Thusculi tum dictator erat. is confestim conuocato senatu, atq; introductis nuntijs, magnopere censet, ne expectent, dum ab Roma legati auxilium petētes veniant: periculū ipsum, discrimenq;, ac sociales deos, fidemq; fœderū id poscere. demerendi beneficio tam potentem, tam propinquam ciuitatem, nunquam parem occasionem duros deos. Placet ferri auxilium, iuuentus conscribitur, arma dantur. Romam prima luce venientes, procul speciem hostium præbuere. Æqui aut Volsci venire visi

Valerius consul & Thufculani Capitolium oppugnāt.

Valerius interficitur.

Capitolium recuperatur.

De agraria lege contentio.

Quintius Cæsoni pater consul creatur.

Quintij cõsulis in Tribunus vehemens oratio.

funt. deinde vbi vanus terror abijt, accepti in urbem agmine in forum descendunt. ibi iam P. Valerius relicto ad portarum præsidia collega, instruebat aciem. autoritas viri mouerat, affirmantis Capitolio recuperato, & vrbe pacata, si se doceri fuissent, quæ fraus à tribunis occulta in lege ferretur, memorem se maiorum suorum, memore cognominis, quod populi colendi velut hæreditaria cura sibi à maioribus tradita esset, concilium plebis nõ impediturum. hunc duces secuti nequicquam reclamantibus tribunis, in cliuum Capitolinum erigunt acie. adiungitur & Thufculana legio. certare socij ciuesq; vtri recuperatæ arcis suum decus facerent. dux vterq; suos adhortatur. Trepidare tum hostes: nec vlli satis rei, præterquam loco fidere. trepidantibus inferunt signa Romani, socij q;. Iam in vestibulum peruerant templi, cum P. Valerius inter primores pugnam ciens interficitur. P. Volumnius consularis vidit cadentem. is dato negotio suis, vt corpus obtegerent, ipse in locum vicemq; consulis prouolat. præ ardore impetuq; tantæ rei sensus non peruenit ad militem. prius vicit, quam se pugnare sine duce sentiret. Multi exulum cæde sua scædauere templum, multi viui capti, Herdonius interfectus. Ita Capitolium recuperatum. De captiuis vt quisq; liber aut seruus esset, suæ fortunæ à quoq; sumptum supplicium est. Thufculanis gratiæ actæ: Capitolium purgatum atq; lustratum. In consulis domum plebes quadrant, vt funere ampliore efferretur, iactasse fertur. Pace parta, instare tû tribuni patribus, vt P. Valerij fidem exoluerent, instare Claudio, vt collegæ deos manes fraude liberaret, agi de lege sineret. Consul, antequam collegam sibi subrogasset, negare passurum agi de lege: hæ tenuere contentiones vsq; ad comitia consulis subrogandi. Decembri mense H summo patrum studio L. Quintius Cincinnatus pater Cæsonis consul creatur, qui magistratum statim occiperet. Percussa erat plebes consulem habitura iratum, potentem fauore patrum, virtute sua tribus liberis, quorum nemo Cæsoni cedebat magnitudine animi, consilium & modum adhibendo, vbi res posceret, priores erant. Is vt magistratû inijt, assiduis concionibus pro tribunali non in plebe coercenda, quam senatu castigando, vehementior fuit. cuius ordinis languore, perpetui iam tribuni plebis, non vt in Republica populi Romani, sed vt in perdita domo lingua, crimibusq; regnarent. cum Cæsoni filio suo virtutem, constantiam, omnia iuuentutis belli domiq; decora pulsa ex vrbe Romana, & fugata esse, loquaces, seditiones, semina discordiarum, iteru atq; tertiu tribunos pessimis artibus regia licentia viuere. Aulus, inquit, ille Virginius, quia in Capitolio non fuit, minus supplicij, quam Ap. Herdonius meruit: plus hercule aliquanto, qui verè rem aestimare velit. Herdonius, si nihil aliud, hostem se fatendo propè denunciauit, vt arma caperetur. hic negando bella esse, arma vobis ademit, nudosq; seruis vestris & exulibus obiecit. & vos (C. Claudij pace, & P. Valerij mortui loquor) prius in cliuum Capitolinû signa intulistis, quam hos hostes de foro tolleretur: pudet deorum hominumq; cum hostes in arce, in Capitolio essent, exulum, & seruorû dux profanatis omnibus in cella Iouis optimi maximi habitaret, Thufculi antequam Romæ sumpta sunt arma, in dubio fuit, vtrum L. Mamilius Thufculanus dux, an P. Valerius, & C. Claudius consules Romanam arcem liberarent. & qui antè Latinos, ne pro se quidem ipsis, cum in finibus hostem haberent, attingere K arma passi sumus: nunc nisi Latini sua sponte arma sumpserint, capti & deleti eramus. Hoc est, tribuni, auxilium plebi ferre: inermem eam hosti trucidadam obijcere: scilicet si quis vobis humillimus homo de vestra plebe, quam partem, veluti abruptam à cætero populo vestram patriam peculiaremq; Rempub. fecistis: si quis ex his domum suam obsessam à familia armata nunciaret, ferèdum auxilium putaretis. Iupiter optimus maximus, exulum atq; seruorum septus armis, nulla humana ope dignus erat? & hi postulant, vt sacrosancti habeantur: quibus ipsi dij neq; sacri, neq; sancti sunt. at enim diuinis humanisq; obruti sceleribus, legem vos hoc anno perlaturus dictitatis: tum hercule illo die, quo ego consul sum creatus, malè gesta Respub. est, peius multo quam cum P. Valerius consul perijt, si tuleritis. Iam primum omnium, inquit, Quirites,

- A rites, in Volscos & Æquos mihi atque collegæ legiones ducere, in animo est. nescio quo fato magis bellantes, quàm pacati propitios habemus deos, quātum periculum ab illis populis fuerit, si Capitolium ab exulibus obsessum scissent, suspicari de præterito, quàm re ipsa experiri, est melius. Mouerat plebem oratio consulis. erecti patres restitutam credebant Rempub. consul alter comes animosior quàm author, suscepisse collegam priorem actionē tam grauis rei facillè passus, in peragendis consilijs consularis officij partem ad se vendicabat. Tum tribuni eludentes velut vana dicta persequi, quærendo quonam modo exercitum educturi consules essent, quos delectū habere nemo passurus esset? Nobis verò, inquit Quintius, nihil delectū opus est, cum, Tribunorum et consulis disceptatio.
- B quo tempore P. Valerius ad recipiendum Capitolium arma plebi dedit, omnes in verba iurauerint, conuenturos se iussu consulis, nec iniussu abituros. edicimus itaq; omnes qui in verba iurastis, craftina die armati ad lacum Regillum adstis: Cauillari tum tribuni, & populum exoluere religione velle: priuatum eo tempore Quintium fuisse, cum sacramento adacti sint. sed nondum hæc, quæ nunc tenet seculum, negligentia deum venerat: nec interpretando sibi quisq; iuriurandum, & leges aptas faciebat, sed suos potiùs mores ad ea accommodabat. Igitur tribuni, vt impediendæ rei nulla spes erat, de proferendo exercitu agere, eo magis, quòd & augures iussos adesse ad Regillū lacum fama exierat: locūq; inaugurari, vbi auspicato cum populo agi posset: vt quicquid Romæ vi tribunitia rogatū esset, id comitijs ibi abrogaretur. omnes id iussuros, quod consules vellent, neq; enim prouocationē esse longius ab vrbe mille passuum: Maiorum religio.
- C & tribunos, si eò veniant, in alia turba Quiritium subiectos fore consulari imperio. Terrebant hæc: sed ille maximus terror animos agitabat, quòd sepius Quintius dictitabat, se consulum comitia non habiturum. non ita ciuitatem ægram esse, vt cōsuetis remedijs sisti possit. dictatore opus esse Reipub. vt qui se mouerit ad sollicitandū statum ciuitatis, sentiat sine prouocatione dictaturam esse. Senatus in Capitolio erat, eò tribuni cum perturbata plebe veniunt. multitudo clamore ingenti nunc consulum, nunc patrum fidem implorant. nec antè mouerunt de sententia consulem, quàm tribuni se in authoritate patrum futuros esse, polliciti sunt. Tunc referente cōsule de tribunorum & plebis postulatis, senatus consulta fiunt: neq; tribuni legem eo anno ferrent, neq; consules ab vrbe exercitum educerent: in reliquum magistratus cōtinuari, & eosdem tribunos refici, iudicare Senatum contra Rempub. esse. consules fuere in patrum potestate. tribuni reclamantibus consulibus refecti: patres quoq;, ne quid cederent plebi, & ipsi L. Quintium cōsulem reficiebant. Nulla toto anno vehementior actio consulis fuit. Mirer, inquit, si vana vestra patres conscripti ad plebē authoritas est: vos eleuatis eam, quippe quia plebs senatusconsultum in continuandis magistratibus soluit, ipsi quoq; solutū vultis, ne temeritati multitudinis cedatis: tãquam id sit plus posse in ciuitate, plus leuitatis, ac licentię habere: leuius enim, vaniusq; profectò est, sua decreta & cōsulta tollere, quàm aliorū. imitamini patres conscripti turbam inconsultam: qui exemplo alijs esse debetis, aliorum exemplo peccetis potius, quàm alij vestro rectè faciant, dum ego, ne imiter tribunos, nec me cōtra senatusconsultum consulem renuntiari patiar. Te verò C. Claudi adhortor, vt & ipse pop. Rom. hac licentia arceas: & de me hoc tibi persuadeas, me ita accepturum, vt non honorem meum à te impeditum, sed gloriam spreti honoris auctā, inuidiamq; quę ex continuato eo impenderet, leuatam putem. Communiter inde edicunt, ne quis L. Quintium consulem faceret. si quis fecisset, se id suffragium non obseruatuos. Consules creati Q. Fabius Vibulanus tertiu, & L. Cornelius Maluginensis. Censur actus eo anno. lustrum propter Capitolium captum, consulē occisum, cōdi religiosum fuit. Q. Fabio, & L. Cornelio cōsulibus, principio anni statim res turbulente. instigabāt plebē tribuni. bellū ingens à Volscis & Æquis Latini atq; Hernici nuntiabant. Iā Antij Volscorum legiones esse, & ipsam coloniam ingens metus erat defecturam, ægreq; impetratum à tribunis, vt bellum præuerti sinerent. Consules inde partiti prouincias. Fabio vt Quintius non patitur se consulem contra senatusconsultum creari.
- E Antium Census agitur suis lustris.

Antium legiones duceret, datum: Cornelius ut Romæ præsidio esset, ne qua pars ho- F
stium, qui Æquis mos erat, ad populandum veniret. Hernici & Latini iussi milites
dare ex fœdere, duarq; partes sociorum in exercitu, tertia ciuium fuit. Postquam ad
diem præstitutum venerunt socij, consul extra portam Capenam castra locat: inde
lustrato exercitu Antium profectus, haud procul oppido, statuisq; hostium confe-
dit. Vbi cum Volsci, quia nondum ab Æquis venisset exercitus, dimicare non ausi,
quemadmodum quieti vallo se turarentur pararent: postero die Fabius non permi-
stam vnam sociorum ciuiumq;, sed trium populorum tres separatim acies circa val-
lum hostium instruxit. ipse erat medius cum legionibus Romanis. inde signum ob-
seruare iussit, ut pariter & socij rem inciperent, referrentq; pedem, si receptui cecinisset: equites item suæ cuiq; parti post principia collocat. Ita trifariâ adortus castra cir- G
cumuenit: & cum vndiq; instaret, non sustinentes impetum, Volscos vallo deturbat,
transgressus inde munitiones, pavidam turbam inclinatamq; in partem vnam castris
expellit. inde effuse fugientes eques, cui superare vallum haud facile fuerat. cum ad id
spectator pugnae astitisset, libero campo adeptus, parte victoriæ fruitur, terribos cæ-
dendo. Magna & in castris & extra munimenta cædes fugientium fuit: sed præda ma-
ior, quia vix arma secum efferre hostis potuit. deletusq; exercitus foret, nisi fugientes
sylvæ texissent. Dum ad Antium hæc geruntur, interim Æqui robore iuuentutis præ-
missis, arcem Thufculanam improviso nocte capiunt: reliquo exercitu haud procul
moenibus Thufculi confidunt, ut distenderent hostiû copias. Hæc celeriter Romam,
ab Roma in castra Antium perlata mouent Romanos haud secus, quàm si Capitoli- H
um captum nuntiaretur. adeò & recens erat Thufculanorum meritum, & similitudo
ipsa periculi reposcere datum auxilium videbatur. Fabius omissis omnibus, prædam
ex castris raptam Antium conuehit. ibi modico præsidio relicto, citatum agmē Thu-
sculum rapit. nihil præter arma, & quod cocti ad manum fuit cibi, ferre militi licuit.
Commeatum ab Roma consul Cornelius subuehit. Aliquot menses Thufculi bella-
tum. parte exercitus consul castra Æquorum oppugnabat, partem Thufculanis de-
derat ad arcem recuperandam. vi nunquã eò subire potuit. fames postremò inde de-
traxit hostem, quò postquam ventum ad extremum est, inermes nudiq; omnes sub
iugum ab Thufculanis missi. hos ignominiosa fuga domum se recipientes, Romanus
consul in Algido consecutus, ad vnum omnes occidit. Victor ad Columnem (id loco I
nomen est) exercitu relicto, castra locat. Et alter consul, postquam moenibus Roma-
nis iam pulso hoste periculum esse desierat, & ipse ab Roma profectus. Ita bifariam
consules ingressi hostium fines, ingenti certamine hinc Volscos, hinc Æquos popu-
lantur. Eodem anno descisse Antiates, apud plerosq; authores inuenio. L. Cornelium
consulem id bellum gessisse. oppidumq; cepisse, certum affirmare, quia nulla apud ve-
tustiores scriptores eius rei mentio est, non ausim. Hoc bello perfecto tribunitium
domi bellum patres territat. Clamant, fraude fieri, quòd foris teneatur exercitus: fru-
strationem eam legis tollendæ esse, se nihilominus rem susceptam peracturos. Obti-
nuit tamen P. Lucretius præfectus vrbs, ut actiones tribunitiæ in aduentum consu-
lum differrentur. Erat & noua exorta causa motus. A. Cornelius, & Q. Seruilius quæ- K
stores M. Volscio, quòd falsus haud dubio testis in Cæsonem extitisset, diem dixerant.
multis enim emanabat indicijs, neq; fratrem Volscij, ex quo semel fuerit æger, vnquam
non modò visum in publico, sed ne assurrexisset quidem ex morbo multorumq; tabe
mensium mortuum: nec his temporibus, in quæ testis crimen coniecisset, Cæsonem
Romæ visum: affirmantibus, qui vna meruerant, secum eum tum frequentem ad si-
gna sine vllò commeatu fuisse. ni ita esset, multi priuatim ferebant Volscio iudicem.
cum ad iudicium ire non auderet, omnes eę res in vnum cõgruentes haud magis du-
biam damnationem Volscij, quàm Cæsonis Volscio teste fuerat, faciebant. in mora
tribunierant, qui comitia quæstores habere de reo, nisi prius habita de lege essent,
passuros negabant. ita extracta vtraq; res in consulum aduentum est. Qui vbi trium-
phantes

Volsci vincuntur.

*Arx Thufculana
capitur ab Æquis.*

*Æqui sub iugum
missi.*

*Tribunorum cum
patribus certant.*

- A** phantes victore cum exercitu urbem inierunt, quia silentium de lege erat, perculsos magna pars credebant tribunos. at illi (etenim extremum anni iam erat) quartum affectantes tribunatum, in comitorum disceptationem ab lege certamē auerterant. & cum consules nihilo minus aduersus continuationem tribunatus, quàm si lex minuendæ suæ maiestatis causa promulgata ferretur, tetendissent, victoria certaminis penes tribunos fuit. Eodem anno Æquis pax est petentibus data. Census, res priore anno inchoata, perficitur: idq; lustrum ab origine urbis decimum cōditum. Fuerunt censa ciuium capita, centumtriginta duo millia, ccccxix. Consul magna domi belliq; eo anno gloria fuit: quod & foris pacem peperere: & domi, etsi non concors, minus tamen quàm aliàs infesta ciuitas fuit. L. Minutius inde, & L. Nautius consules
- B** facti, duas residuas anni prioris causas exceperunt. Eodem modo consules legem, tribuni iudicium de Volscio impediebant, sed in quæstoribus nouis maior vis, maior autoritas erat. Cum M. Valerio Valerij filio, Volsci nepote quæstor erat T. Quintius Capitolinus, qui ter consul fuerat. is quoniam neq; Quintiæ familiæ Cæso, neq; Reipub. maximus iuuenum restitui posset, falsum testem, qui dicendæ causæ innoxio potestatem ademisset, iusto ac pio bello persequabatur. Cū Virginius maximè è tribunis de lege ageret, duum mensium spatium consulibus datum est ad inspiciendam legem: ut, cum edocuisset populū, quid fraudis occultæ ferretur, lineret deinde suffragium inire. hoc interualli datum res tranquillās in vrbe fecit. Nec diuturnā quietem Æqui dederunt. Qui rupto fœdere, quod dictum erat priore anno cum Romanis, imperium ad Gracchum Cluiliū deferunt. is tum longè princeps in Æquis erat. Graccho duce in Lanuuium agrum, inde in Thusculanum hostili populatione veniunt, pleniq; prædæ in Algido castra locant. In ea castra Q. Fabius, P. Volumnius, A. Posthumius legati, ab Roma venerunt questum iniurias, & ex eo fœdere res repetitum. eos Æquorum imperator quæ mandata habeant ab senatu Romano, ad quercū iubet dicere. se alia interim acturum. quercus ingēs arbor prætorio imminebat, cuius vmbra opaca sedes erat. Tum ex legatis vnus abiens, & hæc, inquit, sacrata quercus, & quicquid deorum est, audiant fœdus à vobis ruptum: nostrisq; & nunc querelis adsint, & mox armis, cum deorum hominumq; simul violata iura exequemur. Romam ut rediēre legati, senatus iussit alterum consulem contra Gracchum in Algidū exercitum
- D** ducere: alteri populationem finium Æquorum prouinciam dedit. Tribuni suo more impedire delectum. & forsitan ad vltimū impedissent, sed nouus subito additus terror est. Vis Sabinorum ingēs propè ad mœnia urbis infesta populatione venit. fœdati agri, terror iniectus vrbi est. tum plebs benignè arma cepit: reclamātibus frustra tribunis, magni duo exercitus scripti. alterum Nautius cōtra Sabinos duxit. castrisq; ad Eretum positis, per expeditiones paruas plerunq; nocturnis incursionibus tãtam vastitatem in Sabino agro reddidit, ut comparati ad eam propè intacti bello fines Romani viderentur. Minutio neq; fortuna, nec vis animi eadem in gerēdo negotio fuit. nam cum haud procul ab hoste castra posuisset, nulla magnopere clade accepta castris se pavidus tenebat. Quod vbi senserant hostes, creuit ex metu alieno (ut fit) audacia: & nocte adorti castra, postquā parū vis aperta profecerat, munitiones postero die circundant. Quæ priusquam vndiq; vallo obiecto clauderent exitus, quinq; equites inter stationes hostiū emissi, Romā pertulere, consulem, exercitumq; obsideri. Nihil tam nec opinatū, nec tam insperatū accidere potuit. itaq; tantus pavor, tantaq; trepidatio fuit, quanta, si urbem, non castra hostes obsiderent. Nautiū consulē accersunt. in quo cum parum præsidij videretur, dictatoremq; dici placeret, qui rem perculsam restitueret: L. Quintius Cincinnatus consensu omnium dicitur. Operepretiū est audire, qui omnia præ diuitijs humana spernunt, neq; honori magno locum, neq; virtuti putant esse, nisi vbi effusè affluant opes. Spes vnica imperij populi Romani L. Quintius trans Tyberim contra eum ipsum locum, vbi nunc naualia sunt, quatuor iugerū colebat agrum, quæ prata Quintia vocantur. Ibi ab legatis seu fossam fodiens
- bipalio

*Triumphantes
Cōs. urbem in-
eunt.*

Lustrum cōditur.

*Æqui Lanuuium
agrum et Thuscu-
lanū populantur.*

*Sabini Romanos
fines populantur.*

*Nautius consul a-
grum Sabinū va-
stiat.*

*Minutius cōsul cū
exercitu obside-
rur.*

*L. Quintius Cin-
cinnatus ab opere
agresti ad Dicta-
turam accersitur.*

bipalio innixus, seu cum araret, operi certè, id quod constat, agresti intētus, salute data inuicem, redditaq; rogatus vt (quod benè verteret ipsi, rei q; publicè) rogatus mandata senatus audiret. admiratus, rogitansq; fatin' salua essent omnia, togam properè è tugurio proferre vxorem Raciliam iubet. qua simul absterfo puluere ac sudore velatus processit. dictatorem cum gratulantes cōsalutant: in vrbe vocant: qui terror sit in exercitu, exponūt. Nauis Quintio publicè parata fuit, transuectumq; tres obuiam egressi filij excipiunt, inde alij propinqui atq; amici, tum patrum maior pars. ea frequentia stipatus, antecedentibus lictoribus deductus est domum. & plebis concursus ingens fuit: sed ea nequaquam tam læta Quintium vidit, & imperij nimium, & virum in ipso imperio vehemētiorem rata. Et illa quidem nocte nihil, præterquam vigilatum est in vrbe. Postero die dictator cum ante lucem in forū venisset, magistrum equitum dicit L. Tarquinium patriciæ gentis, sed qui cum stipendia pedibus propter paupertatem fecisset, bello tamen primus longè Romanæ iuuentutis habitus esset.

Magister equitū.

H

I

Cum magistro equitum in concionem venit, iustitium edicit, claudi tabernas tota vrbe iubet, vetat quenquam priuatæ quicquam rei agere. Tum quicumq; ætate militari essent, armati cum cibarijs in dies quinq; coctis, vallisq; duodenis ante solis occasum Martio in campo adessent. quibus ætas ad militandum grauior esset, vicino militi, dum is arma pararet, vallumq; peteret, cibaria coquere iussit. Sic iuuentus discurrat ad vallum petendum. sumpserunt, vnde cuiq; proximum fuit: prohibitus nemo est: impigreq; omnes ad edicta dictatoris præstò fuere. Inde composito agmine non itineri magis apto, quàm prælio, si res ita tulisset, legiones ipse dictator, magister equitum suos equites ducit. In vtroq; agmine quas tēpus ipsum poscebat adhortationes erant: adderent gradum, maturato opus esse, vt nocte ad hostem peruenire possent. consulem exercitumq; Romanum obsideri. tertium diem iam clausos esse: quid queque nox aut dies ferat, incertum esse: puncto sæpè temporis maximarum rerum momenta verti. Accelera signifer, sequere miles, inter se quoq; gratificantes ducibus clamabant. media nocte in Algidum perueniunt: & vt sensere iam propè hostes esse, signa constituunt. Ibi dictator quantum nocte prospici poterat, equo circumuectus, contemplatusq; qui tractus castrorum, quæq; forma esset, tribunis militum imperauit, vt sarcinas in vnum conijci iubeant, militem cum armis valloq; redire in ordines suos. facta, quæ imperauit. Tum quo fuerat ordine in via, exercitum omnem longo agmine

*Aequos circūual-
let Dictator.*

- A agmine circumdat hostium castris, & ubi signum datum sit, clamorem omnes tollere iubet: clamore sublato, ante se quemq; ducere fossam, & iacere vallum. Edito imperio, signum secutum est, iussa miles exequitur, clamor hostes circumsonat. superat inde castra hostium, & in castra consulis venit: alibi pauorem, alibi gaudium ingens facit. Romani civilem esse clamorem, atq; auxiliū adesse inter se gratulantes, vitro ex stationibus ac vigilijs territant hostem. Consul differendum negat. illo clamore non aduentum modò significari, sed rem ab suis cceptam: mirumq; esse, ni iam exteriore parte castra hostium oppugnentur. itaq; arma suos capere, & se subsequi iubet. Nocte in initum prælium est, legionibus dictatoris clamore significantibus ab ea quoque parte rem in discrimine esse. Iam se ad prohibenda circumdari opera Æqui parabant, cum ab interiore hoste prælio ccepto, ne per media sua castra fieret eruptio, à munientibus ad pugnantes introrsum versi, vacuum noctem operi dedere. pugnatumq; cum consule ad lucem est: luce prima iam circumvallati ab dictatore erant, & vix aduersus vnum exercitum pugnam sustinebant. tum à Quintiano exercitu, qui confestim à perfecto opere ad arma redijt, inuaditur vallum. hic instabat noua pugna, illa nihil remiserat prior. tum ancipiti malo vrgente à prælio ad preces versi, hinc dictatorem, hinc consulem orare, ne in occisione victoriam ponerent, vt inermes se inde abire sinerent. Ab consule ad dictatorem ire iussis, ignominiam infensus addidit. Gracchum Cluiliū ducem, principesq; alios victos ad se adduci iubet, oppido Corbione decedi: sanguinis se Æquorum non egere: licere abire. sed vt exprimat tandem confessio, subactā domitamq; esse gentem, sub iugum abituros. Tri-
- B
- C

D

E

bus hastis iugum fit, humi fixis duabus, superq; eas transuersa vna deligata, sub hoc iugo dictator Æquos misit. Castris hostium receptis plenis omnium rerum (nudos enim emiserat) prædam omnem suo tantum militi dedit. consularem exercitum, ipsumq; consulem increpans, Carebis, inquit, prædæ parte miles ex eo hoste, cui propè prædæ fuisti. & tu L. Minuti, donec consularem animum incipias habere, legatus his legionibus præeris. Ita se Minutius abdicat consulatu, iussusq; ad exercitum manet. Sed adeò tum imperio meliori animus mansuetè obediens erat, vt beneficij magis, quam ignominia hic exercitus memor, & coronâ auream dictatori * libtę pondo decreuerit, & proficiscentē eum patronum salutauerit. Romæ à Q. Fabio præfecto vrbis aut circiter senatus habitus triumphantē Quintium, quo veniebat agmine, vrbem ingredi iussit.

Sub iugum mittuntur Æqui.

Minutius iussu dictatoris abdicat se consulatu.

* Val. cor. 108. aut circiter.

H ducti

ducti ante currum hostium duces, militaria signa prælata, secutus exercitus præda ornatus. epulæ instructæ dicuntur fuisse ante omnium domos: epulantesq; cum carmine triumphali, & solennibus iocis commessantium modo currum secuti sunt. Eo die L. Mamilio Thufculano approbantibus cunctis ciuitas data est. Cõfestimq; se dictator magistratu abdicasset, ni comitia M. Volscij falsi testis tenuissent: ea ne impedirent tribuni, dictatoris obstitit metus. Volscius damnatus Lanuuium exulatum abiit. Quintius xvi. die dictatura in sex menses accepta se abdicauit. Per eos dies cõsul Nautius ad Ercutũ cum Sabinis egregiè pugnat. ad vastatos agros ea quoq; clades accessit Sabinis. Minutio Fabius successor in Algidum missus. Extremo anno agitatũ de lege ab tribunis est. sed quia duo exercitus aberant, ne quid ferretur ad populũ, patres tenuere. plebes vicit, vt quintũ eosdem tribunos crearent. Lupos visos in Capitolio ferunt à canibus fugatos, ob id prodigium iustratũ Capitolium esse. Hęc eo anno gesta. Sequuntur consules, Q. Minutius, M. Horatius Puluillus. Cuius initio anni cũ foris otium esset, domi seditiones ijdem tribuni, eadem lex faciebat, vltierusq; ventum foret, adeo exarserant animis, ni velut dedita opera nocturno impetu Æquorũ Corbione amissum præsidium, nuntiatum esset. Senatũ consules vocant, iubentur subitariũ scribere exercitum, atq; in Algidum ducere, Inde posito legis certamine, noua de delectu contentio exorta. vincebaturq; consulare imperium tribunitio auxilio, cum alius additur terror: Sabinum exercitum prædatum descendisse in agros Romanos, inde ad urbem venire. is metus perculit, vt scribi militem tribuni sinerent, non sine pactione tamen, vt, quoniam ipsi quinquennium elusi essent, paruumq; id plebi præsidium foret, decem deinde tribuni plebis crearentur. Expressit hoc necessitas patribus, id modò excepere, ne postea eosdem tribunos iuberent. Tribunitia comitia, ne id quoq; post bellũ, vt cetera, vanum esset, extemplo habita. Tricesimo sexto anno à primis tribunis plebis decẽ creati sunt. bini ex singulis classibus, itaq; cautum est vt postea crearentur. Delectu deinde habito, Minutius contra Sabinos profectus, non inuenit hostem. Horatius, cum iam Æqui Corbione interfecto præsidio Hortanam etiam cepissent, in Algido pugnat. multos mortales occidit, fugat hostẽ non ex Algido modò, sed à Corbione Hortanaq;. Corbionẽ etiam diruit propter proditum præsidium. Deinde M. Valerius, Sp. Virginius consules facti. Domi forisq; otium fuit. annona propter aquarum intempericẽ laboratũ est. De Auentino publicando lata lex est. Tribuni plebis ijdem relecti. Hi sequente anno T. Romulio, & C. Veturio consilibus legem omnibus concionibus suis celebrant. Pudere se numeri sui nequicquam aucti, si ea res equè suo biennio iaceret, ac toto superiore lustro iacisset. Cũ maximè hęc agerent, trepidi nuntij ab Thufculo veniunt, Æquos in agro Thufculano esse. Fecit pudorẽ recens eius populi meritum morandi auxilij. ambo consules cum exercitu missi, hostẽ in sua sede in Algido inueniunt. Ibi pugnatũ. supra septẽ millia hostium cæsa: alij fugati, præda parta ingens. eam propter inopiã ararij consules vendiderunt, inuidiã tamen res ad exercitũ fuit. ea deniq; tribunis materiam criminãdi ad plebem consules præbuit. Itaq; ergo, vt magistratu abiẽre, Sp. Tarpeio, A. Æternio cõsulibus, dies dicta est. Romulio ab C. Claudio Cicerone tribuno plebis, Veturio ab L. Halic- no edili plebis. vterq; magna patrũ indignatione damnatus: Romulius x. millib. æris, Veturius xv. millib. Nec hæc priorũ calamitas consulũ segniore nouos fecerat cõsules, & se damnari posse aiebant: & plebẽ, & tribunos legẽ ferre nõ posse. Tum abiecta lege, quẽ promulgata consenuerat, tribuni lenius agere cũ patribus. Finẽ tandem certaminũ facerent, si plebeiẽ leges displiceret: at illi cõmuniter legulatores, & ex plebe, & ex patribus, qui vtrisq; vtilia ferret: quẽq; æquandẽ libertatis essent, sinerent creari. Rẽ non aspernabantur patres, daturũ leges neminẽ nisi ex patrib. aiebant. Cũ de legibus cõueniret, de latore tantũ discreparet: missi legati Athenas Sp. Posthumius Albus, A. Manl. P. Sulp. Camerinus, iussiq; inclytas leges Solonis describere, & aliarũ Græciẽ ciuitatũ instituta, mores, iuraq; noscere. Ab externis bellis quietus annus fuit, quietior in-

Dictator triumphans urbem ingreditur.

Quintius se dictatura abdicat.

Portentum.

Contentio inter Cõs. et tribunos.

Decẽ tribuni plebis creantur.

Æquorum magna cades.

Cõsules damnati.

- A tior insequens P. Curiatio, & Sex. Quintilio C o s s. perpetuo silentio tribunorum. quòd primo legatorū, qui Athenas ierant, legumq; peregrinarū expectatio præbuit, deinde duo simul mala ingentia exorta, fames, pestilentiaq; fœda homini, fœda peccori. vastati agri sunt: vrbs affiduis exhausta funeribus, multæ & claræ lugubres domus. Flamen Quirinalis Ser. Cornelius mortuus: augur C. Horatius Puluillus: in cuius locum C. Veturiū eo cupidius, quia damnatus à plebe erat, augures legere. mortuus consul Quintilius: quatuor tribuni plebis. multiplici clade fœdatus annus. ab hoste otium fuit. Inde consules C. Menenius, P. Sextius Capitolinus. neq; eo anno quicquam belli externi fuit. domi motus orti. Iam redierant legati cum Atticis legibus. eo intentius instabant tribuni, vt tandem scribendarum legum initium fieret.
- B Placet creari decemuiros sine prouocatione, & ne quis eo anno alius magistratus esset. admiscerentur ne plebeij, controuersia aliquandiu fuit. postremò concessum patribus: modò ne lex Acilia de Auentino, aliaq; sacratæ leges abrogarentur. Anno trecentesimo altero, quàm condita Roma erat, iterum mutatur forma ciuitatis, ab consulibus ad decemuiros, quemadmodū ab regibus antè ad consules venerat, translato imperio. minus insignis, quia non diuturna, mutatio fuit. lata enim principia magistratus eius nimis luxuriuere. eo citius lapsa res est, reperitumq; duobus vti mandaretur consulum nomen imperiumq;. Decemuiroi creati Ap. Claudius, T. Genutius, P. Sextius, L. Veturius, C. Iulius, A. Manlius, P. Sulpitius, P. Curiatius, T. Romulius, Sp. Posthumius. Claudio & Genutio, quia designati cōsules in eum annum fuerant, pro honore honor redditus: & Sextio alteri consulum prioris anni, quòd eam rem collega inuito ad patres retulerat. his proximi legati tres habiti, qui Athenas ierant: simul vt pro legatione tam longinqua præmio esset honos: simul peritos legū peregrinarū ad condenda noua iura vsui fore credebant. suppleuere ceteri numerū. graues quoq; etate electos nouissimis suffragijs ferunt, quo minus ferociter aliorum scitis aduersarentur. Regimen totius magistratus penes Appiū erat, fauore plebis. adeoq; nouum sibi ingenium induerat, vt plebicola repente, omnisq; aure popularis captator euaderet, pro truci sēuoq; infectatore plebis. Decimo die ius populo singuli reddebant. eo die penes præfectū iuris fasces duodecim erant, collegis nouē singuli accensī apparebant. & vnica concordia inter ipsos, qui cōsensus priuatis interdū inutilis esset, summa aduersus alios equitas erat. Moderationis eorum argumentū exemplo vnus rei notasse, satis erit. Cum sine prouocatione creati essent: defosso cadauere, domi apud P. Sextiū patriciæ gentis virum inuento prolatoq; in concionē, in re iuxta manifesta atq; atroci C. Iulius decemuir diem Sextio dixit, & accusator ad populū extitit, cuius rei iudex legitimus erat: discessitq; iure suo, vt demprū de vi magistratus, populi libertati adijceret. Cum promptū hoc ius velut ex oraculo in corruptū pariter ab his summi infimiq; ferrent, tum legibus condendis opera dabatur: ingentiq; hominū expectatione propositis decem tabulis populū ad concionē aduocauerunt: & quod bonum, faustum, felixq; Reipub. ipsis, liberisq; eorū esset, ire, & legere leges propositas iussere: se, quantum decem hominū ingenijs prouideri potuerit, omnibus summis infimisq; iura æquasse. plus pollere multorū ingenia, consiliaq;. versaret in animis secum vnamquamque rem, agitent deinde sermonibus: atque in medium, quid in quaq; re plus minusve esset, conferrent. eas leges habiturum populum Romanum, quas consensus omnium inuexisse, nec iussisse latas magis, quàm tulisse videri posset. Cum ad rumores hominum de vnoquoque legum capite edito, satis correctæ viderentur, centuriatis comitijs x. tabularum leges perlatae sunt: qui nunc quoq; in hoc immenso aliarum super alias aceruararum legum cumulo fons omnis publici priuatiq; est iuris. Vulgatur deinde rumor, duas deesse tabulas, quibus adiectis absolui posse velut corpus omnis Romani iuris. Ea expectatio, cum dies comitiorum appropinquaret, desiderium decemuiros iterum creandi fecit. Iam plebs, præterquam quod consulum nomen haud secus quàm regum perosa erat, ne tribunitiū quidem auxilium ce-

Mittuntur Athenas Legati, vt Solonis Leges, & aliarum Græciæ ciuitatum instituta, describerent.

Fames et pestilentia.

Ad decemuiros imperij summa transferuntur.

Decemuirosum nomina.

Summa imperij decemuirosum datur.

Obtinuit auctoritas sua ex magistratu. in his duobus vtriusque significatio ne ante. M. Tul.

Decem tabulae proponuntur.

*Maxima in decem
uiratus petitione
ambitio.*

dentibus inuicem appellatione decemuiris quærebat. Postquam verò comitia decemuiris creandis in trinum nundinum indicta sunt, tanta exarsit ambitio, ut primores quoque ciuitatis (meru credo, ne tanti possessio imperij vacuo ab se relicto loco haud satis dignis patèret) prehensarent homines, honorem summa ope ab se impugnatum, ab ea plebe, cum qua contenderent, suppliciter petentes. Dimissa iam in discrimen dignitas ea ætate, hisque honoribus actis, stimulat App. Claudium, nescires utrum inter decemuiros, an inter candidatos numerares. propior interdum petendo, quam gerendo magistratui erat. criminari optimates, extollere candidatorum leuissimum quemque humillimumque, ipse medius inter tribunitios Duellios Iciliosque; in foro volitare, per illos se plebi venditare: donec collegæ quoque, qui vnicè illi dediti fuerant ad id tempus, coniecère in eum oculos, mirantes quid sibi vellet: apparere nihil sinceri esse: profectò haud gratuitam in tanta superbia comitatem fore: nimium in ordinem seipsum cogere, & vulgari cum priuatis, non tam properantis abire magistratu, quam viam ad continuandum magistratum querentis esse. Propalam obuiam ire cupiditati parum ausi, obsecundando molliri impetum aggrediuntur. comitiorum illi habendorum, quando minimus natu sit, munus consensu iniungunt. ars hæc erat, ne semetipse creare posset, quod præter tribunos plebis, & idipsum pessimo exemplo, nemo vnquam fecisset. ille enim uero, quod benè vertat, habiturum se comitia professus, impedimentum pro occasione arripuit. deiectisque honore per concionem duobus Quintijs, Capitolino & Cincinnato, & patruo suo C. Claudio, constantissimo viro in optimatum causa, & alijs eiusdem fastigij ciuibus, nequaquam splendore vitæ pares decemuiros creat, se in primis. quod haud secus factum improbabant boni, quam nemo facere ausurum crediderat. Creati cum eo M. Cornelius Maluginensis, M. Sergius, L. Minutius, Q. Fabius Vibulanus, Q. Petilius, T. Antonius Merenda, Cæso Duellius, Sp. Oppius Cornicen, M. Rabuleius. Ille finis Appio alienæ personæ ferendæ fuit. suo iam inde viuere ingenio cœpit, novosque collegas iam prius quam inirent magistratum, in suos mores formare. Quotidie comabant remotis arbitris. inde impotentibus instructi consilijs, quæ secretò ab alijs coquebant, iam haud dissimulando superbiam, rari aditus, colloquentibus difficiles ad idus Maias rem perduxere. Idus tum Maiæ solennes in eundem magistratibus erant. Initio igitur magistratus primum honoris diem denunciatione ingentis terroris insignè fecere. nam cum ita priores decemuiri seruassent, ut vnus fascis haberet, & hoc insigne regum in orbem, suam cuiusque vicè per omnes iret, subito omnes cum duodenis fascibus prodire. centum viginti lictores forum impleuerant, & fascibus secures illigatas præferabant. nec attinuisse demi securim, cum sine prouocatione creati essent, interpretabatur. decem regum species erat: multiplicatusque terror non infimis solum, sed primoribus patrum, ratis cædis causam ac principum quæri, ut si quis memorem libertatis vocem aut in senatu, aut in populo misisset, statim virgè securesque; etiam ad cæterorum metum expedirètur. Nam præterquàm quòd in populo nihil erat præsidij, sublata prouocatione, intercessionè quoque consensu sustulerant. cum priores decemuirii appellatione collegæ corrigi reddita ab se iura tulissent: & quædam quæ sui iudicij videri possent, ad populum reiecissent. Aliquãdiu æquatus inter omnes terror fuit: paulatim totus vertere in plebem cœpit. abstinebatur à patribus: in humiliores libidinosè crudeliterque consulebatur: hominum, non causarum toti erant: ut apud quos gratia vim æqui haberet. iudicia domi constabant, pronuntiabant in foro. si quis collegam appellasset: ab eo, ad quem venerat, ita discedebat, ut pœniteret non prioris decreto stetisse. Opinio etiã sine auctore exierat, non in præsentis modo temporis eos iniuriã conspirasse, sed fœdus clandestinum inter ipsos iureiurando iactum, ne comitia haberent, perpetuoque decemuiratu possessum semel retinerent imperium. Circumspectare tum patritiorum vultus plebeij: & inde libertatis captare aurã, vnde seruitutè timendo, in eum statum Rempub. adduxerant. primores patrum odisse decemuiros, odisse plebè: nec probare quæ fierent,

Decemuirii qui creantur.

Decemuirorum tyrannis intoleranda.

- A fierent, & credere haud indignis accidere: auidè ruendo ad libertatē, in seruitutem elapfos, iuuare nolle: cumulare quoq; iniurias, vt rædio præsentium consules duo tandem, & status pristinus rerum in desiderium veniant. Iam & processerat pars maior anni, & duæ tabulæ legum ad prioris anni decem tabulas erāt adiectæ, nec quicquam iam supererat, si hæc quoq; leges centuriatis comitijs perlatae essent, cur eo magistratu Reipub. opus esset expectabat, quàm mox consulibus creandis comitia edicerentur. Id modò plebs agitabat, quónam modo tribunitiam potestatem, munimentum libertatis, rem intermissam repararent: cùm interim mentio comitorum nulla fieri, & decemuiris, qui primò tribunitios homines, quia id populare habebatur, circum se ostentauerant plebi, patritijs iuuenibus sepeferant latera: eorum cateruæ tribunalia obsidebant. Hi ferre, agere plebem plebisq; res, cum fortuna, qua quicquid cupitum foret, potentioris esset, & iam ne tergo quidem abstinerebatur: virgis cædi alij, alij securi subijci: & ne gratuita crudelitas esset, bonorum donatio sequi domini supplicium. Hac mercede iuuentus nobilis corrupta, non modò non ire obuiam iniuriæ: sed propalam licentiam suam malle, quàm omnium libertatē. Idus Maiæ venēre, nullis subrogatis magistratibus: priuati pro decemuiris, neq; animis ad imperium inhibendum imminutis, neq; ad speciem honoris insignibus prodeunt. Id verò regnum haud dubiè videri. deploratur in perpetuum libertas, nec vindex quisquam existit, aut futurus videtur. Nec ipsi solum desponderant animos, sed contemni cœpti erant à finitimis populis: imperiumq; ibi esse, vbi nò esset libertas, indignabantur. Sabini magna manu incursionem in agrum Romanum fecere: lateq; populati, cum hominum atq; pecudum inulti prædas egissent, recepto ad Eretū, quod passim vagatum erat, agmine, castra locant: spem in discordia Romana ponentes, eam impedimentum delectui fore. Non nūcij solum, sed per urbem agrestium fuga trepidationem iniicit. decemuiris consulunt quid opus factò sit. destitutis inter patrum & plebis odia addit terrorem insuper aliū fortuna. Æqui alia ex parte castra in Algido locant: depopularumq; inde excursionibus Thusculanum agrum, legati ab Thusculo præsidium orantes, nunciant. Is pavor perculit decemuiros, vt senarum simul duobus circumstantibus urbem bellis, consulerent. citari iubent in curiam patres, haud ignari quanta inuidiæ immineret tempestas: omnes vastari agri periculorumq; imminentium causas in se congesturos: tentationemq; eam fore abolendi sibi magistratus, ni cōsensu resisterent, imperioq; inhibendo acriter in paucos præferocis animi, conatus aliorum comprimere. Postquam audita vox in foro est præconis, patres in curiam ad decemuiros vocantis: velut noua res, quia intermiserant iamdiu morem consulendi senatus, mirabundam plebem cōuertit, quidnam incidisset, cur ex tanto interuallo rem desuetam vsurparent. hostibus belloq; gratiam habendam, quòd solitum quicquam liberæ ciuitatis fieret. circumspicere omnibus fori partibus senatorem, raroq; vsquam noscitare: curiam inde ac solitudinem circa decemuiros intueri, cum & ipsi consensu inuisum imperiū: & plebs, quia priuatis ius nò esset vocandi senatū, non conuenire patres, interpretarentur, iam caput fieri libertatem repetentiū, si se plebs comitē senatui det, & quemadmodum patres vocati non coeant in senatum, sic plebs abnuat delectum. Hæc fremebat plebes. Patrum haud ferè quisquam in foro, in vrbe rari erant. indignitate rerum cesserant in agros: suarumq; rerū erant solliciti, amissa publica: tantum ab iniuria se abesse rati, quantum à cœtu congressuq; impotentium dominorum se amouissent. Postquam citati non conueniebant, dimissi circa domos apparitores simul ad pignora capienda, sciscitandumq; num consultò detrectarent, referunt, senatum in agris esse. Lætius id decemuiris accidit, quàm si præsentibus detrectare imperium referrent. iubent acciri omnes, senatumq; in diem posterum indicunt. qui aliquantò spe ipsorum frequentior conuenit. quo factò proditam à patribus plebs libertatem rata, quòd ijs qui iam magistratu abissent, priuatisq; ius abesset, tanquam iure cogentibus senatus paruisset. Sed magis obedienter ventum in curiam est, quàm

Dua tabula prioribus decem adiectæ.

Sabini Rom. agrum populantur.

Æqui Thusculanum agrum populantur.

obnoxie dictas sententias accepimus. L. Valerium Potitum proditum memoria est, post relationem Ap. Claudij, priusquam ordine sententiae rogarentur, postulando ut de Repub. liceret dicere prohibentibus minaciter decemuiris, proditurum se ad plebem denunciante tumultum exciuisse. Nec minus ferociter M. Horatiū Barbatum esse in certamen, x. Tarquinius appellante admonentemq̄, Valerij & Horatij duribus pulsos reges: nec nominis homines tum pertusum esse: quippe quo Iouem appellari, fas sit, quo Romulum conditorem urbis, deincepsq̄ reges appellatos, quod facris etiam ut solenne retentum sit: superbiam, violentiamq̄ tum perosos regis. quae si in rege tum eodem, aut in filio regis ferenda non fuerint, quem laturum in tot priuatis: viderent, ne vetando in curia liberè homines loqui, extra curiam etiam mouerent vocem. neq̄ se videre qui sibi minus priuato ad concionem populum vocare, quam illis senatum cogere liceat. ubi vellent, experirentur quanto ferocior dolor in libertate sua vindicanda, quam cupiditas in iniusta dominatione retinenda esset. De bello Sabino eos referre, tanquam maius vllū populo Romano bellum sit, quam cum ijs, qui legum ferendarum causa creati, nihil iuris in ciuitate reliquerint: qui comitia, qui annuos magistratus, qui vicissitudinem imperitandi, quod vnum exaequandae sit libertatis, sustulerint: qui priuati fasces & regium imperium habeant. Fuisse regibus exactis patritios magistratus, creatos postea post secessionem plebis, plebeios. cuius illi partis essent, rogare, populares? quid enim eos per populum egisse? optimates? qui anno iam propè senatum non habuerint, tunc ita habeat ut de Repub. loqui prohibeant: ne nimium in metu alieno spei ponerent. grauiora quae patiantur videri iam hominibus, quam quae metuant. Haec vociferante Horatio cum decemviri nec irae, nec ignoscendi modum reperirent: nec quod euasura res esset, cernerent. C. Claudij, qui patruus Appij decemviri erat, oratio fuit precibus quam iurgio similis, orantis per sui fratris, parentisq̄ eius manes, ut ciuilis potius societatis, in qua natus esset, quam foederis nefarie icti cum collegis, meminisset. multo id magis se illius causa orare, quam Reipublicae. quippe Reipublicae. si à volentibus nequeat, ab inuitis ius expetituram, sed ex magno certamine magnas excitare ferè iras, earum euentum se horrere. Cum aliud praeterquam de quo retulissent, decemviri dicere prohiberent: Claudium interpellandi verecundia fuit. sententiam igitur peregit, nullū placere senatusconsultum fieri, omnesq̄ ita accipiebant, priuatos eos à Claudio iudicatos: multiq̄ ex consularibus verbo assensi sunt. Alia sententia asperior in speciem, vim minorem aliquantò habuit, quae patritios coire ad prodendum interregem iubebat. censendo enim quoscunq̄ magistratus esse qui senatum haberent, iudicabat, quos priuatos fecerat auctor nullius senatusconsulti faciendi. Ita labante iam causa decemuirorum, L. Cornelius Maluginensis, M. Cornelij decemviri frater, cum ex consularibus ad vltimum dicendi locum consulto seruatus esset, simulando curam belli, fratrem collegasq̄ eius tuebatur: quoniam fato incidisset, mirari se dictitans, ut decemuiros, qui decemuiratum perissent, aut socij, aut hi maxime oppugnarent: aut quid ita, cum per tot menses vacua ciuitate nemo iusti, ne magistratus summæ rerum praesent, controuersiam fecerit: nunc demum cum hostes propè ad portas sint, ciuiles discordias ferant: nisi quod in turbido minus perspicuum fore putent, quid agatur. Caeterum neminem, maiore cura occupatis animis, verum posse prauiudicium rei tantae afferre. sibi placere de eo, quod Valerius Horatiusq̄ ante Idus Maias decemuiros abisse magistratu insimulent, bellis, quae immineant perfectis, Repub. in tranquillum redacta. senatu disceptante agi: & iam nunc ita separare Ap. Claudium, ut comitorum, quae decemuiris creandis decemuir ipse habuerit, sciat sibi rationem reddendam esse, vtrum in vnum annum creati sint, an donec leges, quae deessent perferrentur. in praesentia omnia praeter bellum omitti placere. cuius si falso famam vulgatam, vanaq̄ non nuncios solum, sed Thufsculanorum etiam legatos attulisse putent: speculatores mittendos censere, qui certius explorata referant. sin fides & nuncijs & legatis habeatur, delectum

p. tumultum

M. Horatij aduersus decemuiros grauis oratio.

C. Claudij oratio.

Variè in curia sententia.

- A lectum primo quoq; tempore haberi: decemuiros quo cuiq; eorum videatur, exercitus ducere: nec rem aliam præuerti. In hanc sententiam vt discederetur, iuniores patrum euincebant. Ferociores iterum coorti Valerius Horatiusq; vociferari, vt de Re- pub. liceret dicere: dicturos ad populum, si in senatu per factionem non liceat, neq; enim sibi priuatos aut in curia, aut in concione posse obstare: neq; se imaginarijs fascibus eorum cessuros esse. Tum Appius iam propè esse rarus, vt, ni violentiæ eorum pari resisteretur audacia, victum imperium esset: Non erit melius, inquit, nisi de quo consulimus, vocem misisse. & ad Valerium negantem se priuato reticere, licetorem accedere iussit. Iam Quiritium fidem implorante Valerio à curiæ limine, L. Cornelius complexus Appium, non cui simulabat consulendo, diremit certamen. factaq;
- B per Cornelium Valerio dicendi gratia quæ veller, cum libertas non vltra vocem excessisset, decemuiro propositum tenuere. consulares quoq; ac seniores ab residuo tribunitiæ potestatis odio, cuius desiderium plebi multò acrius, quàm consularis imperij rebantur esse, propè malebant postmodum ipsos decemuiros voluntate abire magistratu, quàm inuidia eorum exurgere rursus plebem. si leniter ducta res sine populari strepitu ad consules redisset, aut bellis interpositis, aut moderatione consulum in imperijs exercendis, posse in obliuionem tribunorum plebem adduci. Silentio patrum edicitur delectus. iuniores cum sine prouocatione imperium esset, ad nomina respondent. Legionibus scriptis, inter se decemuiro comparabāt, quos ire ad bellum, quos præesse exercitibus oporteret. Principes inter decemuiros erant Q. Fabius, &
- C App. Claudius. bellum domi maius, quàm foris apparebat. Appij violentiam aptiorem rati ad comprimendos vrbanos motus: in Fabio minus in bono constans, quàm gnauum in malitia ingenium esse. hunc enim virum egregium olim domi militiæq; decemuiratus collegæq; ira mutauerant, vt Appij quàm sui similis mallet esse. huic bellum in Sabinis, M. Rabuleio, & Q. Petilio additis collegis, mandatum. M. Cornelius in Algidum missus cum L. Minutio, & T. Antonio, & Carbone, Duellio, & M. Sergio: Sp. Oppium Ap. Claudio adiutorem ad urbem tuendā æquo omnium decemuirorū imperio decernunt. Nihilo militiæ quàm domi melius Respub. administrata est. illa modò in ducib⁹ culpā, quòd vt odio essent ciuibus, fecerant: alia omnis penes milites noxa erat. qui ne quid ductu atq; auspicio decemuirorum prosperè vsquā gereretur, vinci se per suum atq; illorum dedecus patiebantur. Fusi & ab Sabinis ad Ere- tum, & in Algido ab Æquis exercitus erant. ab Ereto per silentiū noctis profugi propius urbem inter Fidenas Crustumeniamq; loco edito castra cōmunierant. persecu- tis hostibus nunquam se æquo certamine cōmittentes, natura loci ac vallo, non virtute aut armis tutabantur. Magis flagitium in Algido: maior etiam clades accepta: castra quoq; amissa erant: exutusq; omnibus vrensilibus miles Thufculum se fide, misericordiæq; victurus hospitem (quæ tamen non fefellerunt) contulerat. Romam tanti erant terrores allati, vt posito iam decemuirali odio patres vigilias in vrbe habendas censerent: omnes qui per ætatem arma ferre possent, custodire mœnia, ac pro portis stationes agere iuberent: arma Thufculum ad supplementum decernerent, decemuirosq; ab arce Thufculi digressos in castris militem habere: castra alia à Fidenis in Sabinum agrum transferri: belloq; vltro inferendo deterreri hostes à consilio vrbis oppugnandæ. Ad clades ab hostibus acceptas, duo nefanda facinora decemuiro belli domiq; adiiciunt. L. Siccium in Sabinis per inuidiam decemuiralem tribunorum creandorum, secessionisq; mentiones ad vulgus militum sermonibus occultis ferentem, pro speculatum ad locum castris capiendum mittunt. datur negotium militibus, quos miserant expeditionis eius comites, vt eum opportuno adorti loco interficerent. Haud inultum interfecere. nam circa repugnantem aliquot insidiatores cecidere, cum ipse se præualidus pari viribus animo circumuentus tutaretur. Nunciant in castra cæteri, præcipitatum in insidias esse Siccium egregiè pugnantem, militesq; quosdam cum eo amissos. Primò fides nunciantibus

Romani milites odio decemuirorū vinci sese patiuntur.

L. Siccium decemuirorum fraude occiditur.

fuit: profecta deinde cohors ad sepeliendos qui ceciderant, decemvirosum permif- F
 fu, postquam nullum spoliatum ibi corpus, Sicciumque in medio iacentem, armatumque
 omnibus in eum versis corporibus videre: hostium neque corp⁹ vllum, nec vestigia ab-
 euntium, profecto ab suis interfectum memorantes retulere corpus. inuidieque plena ca-
 stra erant, & Romam ferri prorinus Siccium placebat, ni decemviri funus militare ei
 publica impensa facere maturassent. Sepultus ingenti militum moestitia, pessima de-
 cemvirosum in vulgus fama est. Sequitur aliud in vrbe nefas ab libidine ortum,
 haud minus faedo euentu, quam quod per stuprum caedemque Lucretiae vrbe regnoque
 Tarquinius expulerat: vt non finis solum idem decemviris, qui regibus; sed causa
 etiam eadem imperij amittendi esset. Ap. Claudium virginis plebeiae stuprandae li-
 bido cepit. pater virginis L. Virginius honestum ordinem in Algido ducebat, vir G
 exempli recti domi militiaeque; perinde vxor instituta fuerat, liberi quoque institue-
 bantur. desponderat filiam L. Icilio tribunitio, viro acri, & pro causa plebis expertae
 virtutis. hanc virginem adultam, forma excellentem, Appius amore ardens, pretio ac
 spe pellicere adortus, postquam omnia pudore septa animaduernerat, ad crudelem
 superbamque vim animum conuertit. M. Claudio clienti negotium dedit, vt virginem
 in seruitutem assereret: neque cederet secundum libertatem postulantibus vindicias:
 quod pater puellae abesset, locum iniuriae esse ratus. virgini venienti in forum (ibi
 nanque in tabernis literarum ludi erant) minister decemviri libidinis manum inie-
 cit, serua sua natam seruamque; appellans esse: sequique se iubebat, cunctantem vi ab-
 strahendum. Pauida puella stupente, ad clamorem nutricis fidem Quiritium implo- H
 rantis, sit concursus. Virgini patris sponsique; Iciliij populare nomen celebratur: notos
 gratia eorum, turbam indignitas rei virgini conciliat. Iam a vi tuta erat, cum assertor
 nihil opus esse multitudine concitata ait, se iure grassari, non vi. vocat puellam in ius,
 authoribus qui aderant, vt sequeretur. ad tribunal Appij peruentum est. notam iudi-
 ci fabulam petitor quippe apud ipsum authorem argumenti, peragit. puellam domi
 suae natam, furtoque; inde in domum Virginiij translata, suppositam ei esse. id se indi-
 cio compertum asserere: probaturumque; vel ipso Virginiio iudice, ad quem maior pars
 iniuriae eius pertineat. interim dominum sequi ancillam, aequum esse. Aduocati puellae,
 cum Virginiium Reipub. causa dixissent abesse, biduo affuturum, si nunciatum ei
 sit: iniquum esse, absentem de liberis dimicare: postulant vt rem integram in patris I
 aduentum differat: lege ab ipso lata vindicias det secundum libertatem, neu patia-
 tur virginem adultam famae prius, quam libertatis periculum adire. Appius decreto
 praefatus quam libertati fauerit, eam ipsam legem declarare, quam Virginiij amici po-
 stulationi suae praetendant. caeterum ita in ea firmum libertati fore praesidium, si nec
 causis, nec personis variet. in his enim quae asserantur in libertatem, quia quivis lege
 agere possit, id iuris esse: in ea quae in patris manu sit, neminem esse alium, cui domi-
 nus possessione cedat. placere itaque patrem accersiri: interea iuris sui iacturam asser-
 torem non facere, quin ducat puellam, sistendamque; in aduentum eius qui pater dica-
 tur, promittat. Aduersus iniuriam decreti cum multi magis fremerent, quam quis-
 quam vnus recusare auderet: P. Numitorius puellae auunculus, & sponsus Icilius, in- K
 terueniunt: dataque; inter turbam via, cum multitudo Iciliij maxime interuentu resisti
 posse Appio crederet, licitor decreesse ait: vociferantemque; Icilium summouet. Cum
 placidum quoque ingenium tam atrox iniuria accendisset: Ferro hinc tibi summo-
 uendus sum Appi, inquit, vt tacitum feras, quod celari vis, virginem ego hanc sum
 ducturus, nuptam pudicamque; habiturus. proinde omnes collegarum quoque; lictores
 conuoca, expediri virgas & secures iube: non manebit extra domum patris sponsa
 Iciliij: non, si tribunitium auxilium & prouocationem plebi Romanae, duas arces li-
 bertatis tuendae ademistis: ideo in liberos quoque; nostros coniugesque; regnum vestrae
 libidini datum est. fauite in tergum & in ceruices nostras, pudicitia, saltem in tuto
 sit. Huic si vis asferetur, ego praesentium Quiritium pro sponsa, Virginius militum
 pro vni-

Ap. Claudij decem-
 viri nefandum fa-
 cinus.

Ad tribunal Appij
 decemviri vocatur
 Virginiij filia.

Icilius puella spon-
 sus Appio fortiter
 resistit.

- A** pro vnica filia, omnes deorū hominumq; implorabimus fidem: neq; tu istud vnquā decretū sine cæde nostra referes: postulo Appi, etiam atq; etiam consideres quò progrediare. Virginus viderit de filia, vbi venerit, quid agat. hoc tantum sciat sibi, si huus vindicijs cesserit, conditionem filia quærendam esse. me vindicantem sponsam in libertatem vita citius deseret, quàm fides. Concitata multitudo erat, certamenq; instare videbatur. lictores Iciliū circumsteterant. nec vltra minas tamen processum est, cum Appius non Virginium defendi ab Icilio, sed inquietum hominem, & tribunatum etiam nunc spirantem, locum seditionis quærare, diceret: non præbiturum se illi eo die materiam: sed vt iam sciret, non id petulantia suæ, sed Virginio absenti & patrio nomini & libertati datum. ius eo die se non dicturum, neq; decretum interpositurum: à M. Claudio petiturum, vt decederet iure suo, vindicariq; puellam in posterum diem pateretur. quod nisi pater postero die affuisset, denunciare se Icilio similibusq; Icilijs, neq; legi suæ latorem, neq; decemuiro constantiam defore: nec se vtrique collegarum lictores conuocaturum ad coërcendos seditionis authores, contentum se suis licitoribus fore. Cùm dilatum tempus iniuriæ esset, secessissentq; aduocati puellæ, placuit omnium primū fratrem Icilijs, filiumq; Numitorij, impigros iuuenes pergere inde recta ad portam: & quātum accelerari posset, Virginium acciri è castris. *Virginus accitur è castris, ad rurandam filia pudicitiam.* in eo verti puellæ salutem, si postero die vindex iniuriæ ad tempus præsto esset. Iussi pergunt, citatisq; equis nuncium ad patrem perferunt. Cùm instaret assertor puellæ vt vindicaret, spōloresq; daret: atq; id ipsum agi diceret Icilius, sedulò tempus terens,
- C** dum præriperent iter nuncij missi in castra: manus tollere vndiq; multitudo, & se quisq; paratum ad spondendum Icilio ostendere. atq; ille lacrymabundus, Gratum eit, inquit: crastina die vestra opera vtar: sponforum nunc satis est. Ita vindicatur Virginia spondentibus propinquis. Appius paulisper moratus, ne eius rei causa sedisse videretur: postquam omissis rebus alijs præ cura vnus nemo adibat, domum se recepit: collegisq; in castra scribit, ne Virginio cōmeatum dent, atq; etiam in custodia habeant. Improbū consilium ferum, vt debuit, fuit: & iam cōmeatu sumpto profectus Virginus prima vigilia erat, cum postero die mane de retinendo eo nequicquam literè redduntur. At in vrbe prima luce, cùm ciuitas in foro expectatione erecta staret: Virginus sordidatus filiam suam obsoleta veste comitatibus aliquot matronis, cum
- D** ingenti aduocatione in forum deducit: circumire ibi & prehensare homines cœpit: & non orare solū precariam opem, sed pro debita petere, se pro liberis eorū ac coniugibus quotidie in acie stare: nec alium virum esse, cuius strenuè ac ferociter facta in bello plura memorari possent. quid prodesse, si incolumi vrbe, quæ capta vltima timeantur, liberis suis sint patienda? Hæc propè cōcionabundus circumibat homines. Similia his ab Icilio iactabantur. comitatus muliebris plus tacito fleru, quàm vlla vox mouebat. Aduersus quæ omnia obstinato animo Appius (tanta vis amentia verius quàm amoris mentem turbauerat) in tribunal ascendit: & vltro querente pauca petitore, quòd ius sibi pridie per ambitionem dictum nō esset, priusquam aut ille postulatam perageret, aut Virginio respondendi daretur locus, Appius interfatur. *Virginus sedulitas in ruranda filia pudicitia.* Quem
- E** decreto sermonem prætenderit, forsā aliquem verū authores antiqui tradiderunt. quia nusquam vllum in tanta fœditate decreti verisimilem inuenio: id quod constat, nudum videtur proponendum, decreesse vindicias secundum seruitutem. Primò stupor omnes admiratione rei tam atrocis defixit: silentium inde aliquandiu tenuit. deinde cùm M. Claudius circumstantibus matronis iret adprehendendam virginem, lamentabilisq; cum mulierum comploratio excepisset: Virginus intentans in Appium manus, Icilio, inquit, Appi, non tibi filiam despondi: & ad nuptias, non ad stuprum educaui. placet pecudum ferarumq; ritu promiscuè in concubitus ruere: passurine hæc isti sint, nescio. non spero esse passuros illos qui arma habent. Cùm repelleretur assertor virginis à globo mulierum circumstantiumq; aduocatorum, silentium factum per præconem. Decemuir alienato ad libidinem animo, negat ex hesterno tantum

tantum conuicio Icilij violentiaq; Virginij, cuius testem P. R. habeat, sed certis quo- F
que indicijs compertum se habere, nocte tota cœtus in vrbe factos esse ad mouen-
dam seditionem. itaque se haud inscium eius dimicationis, cum armatis descendisse,
non vt quenquam quietum violaret, sed vt turbantes ciuitatis otium pro maiestate
imperij coërceret: proinde quiesse erit melius. I, inquit, licitor, sum moue turbam, &
da viam domino adprehendendum mancipium. Cum hæc intonuisset plenus iræ,
multitudo ipsa se sua sponte dimouit, desertaq; præda iniurię puella stabat. Tum Vir-
ginius, vbi nihil vsquam auxilij vidit: Quæso, inquit, Appi, primùm ignosce patrio
dolori, si quid inclementius in te sum inuectus: deinde si nas hic coram virgine nutri-
cem percontari, quid hoc rei sit: vt si falsò pater dictus sum, æquiore hinc animo di-
scedam. Data venia, seducit filiam ac nutricem propè Cloacinæ ad tabernas, quibus G
nunc Nouis est nomen: atque ibi ab lanio cultro arrepto, Hoc te vno, quo possum,
ait, modo filia in libertatem vindico. pectus deinde puellæ transfigit, respectansq; ad
tribunal. Te, inquit, Appi, tuumq; caput sanguine hoc cõsecro. clamore ad tam atrox
facinus orto excitus Appius, comprehendi Virginium iubet. ille ferro quacunque
ibat, viam facere, donec multitudine etiam prosequentiũ ruente ad portam perre-
xit. Icilius Numitoriusq; exangue corpus sublatum ostentant populo: scelus Appij,
puellæ infelicem formam, necessitatem patris deplorant. sequentes clamitant ma-
tronæ, eamne liberorum procreandorum conditionem? ea pudicitia præmia esse;

*Virginus filiam
cultro transfigit.*

cæteraq; quæ in tali re muliebris dolor, quò est mœstior imbecillo animo, eò mise-
rabilia magis querentibus subijcit. Virorum & maximè Icilij vox totæ tribunitië po-
testatis ac prouocationis ad populum ereptæ, publicarumq; indignationum erat. K
Concitantur multitudo partim atrocitate sceleris, partim spe per occasionem repe-
tendæ libertatis, Appius nunc vocari Icilium, nunc retractantem arripi: postremò
cum locus ad eundi apparitoribus non daretur, ipse cum agmine patriciorum iuue-
num per turbam vadens, in vincula duci iubet. Iam circa Icilium nõ solum multitu-
do, sed duces quoque multitudinis erant L. Valerius, & M. Horatius. qui repulso li-
ctore, si iure ageret, vindicare se à priuato Icilium aiebant: si vim afferre conaretur,
ibi quoque haud impares fore. Hinc atrox rixa oritur. Valerium Horatiumq; licitor
decemviri inuadit, franguntur à multitudine fasces. In concionem Appius ascendit,
sequuntur Horatius, Valeriusq;. eos concio audit, decemviro obstrepitur. Iam pro
imperio Valerius discedere à priuato lictores iubebat: cum fractis animis Appius,
vitæ

- A vitæ metuens, in domum se propinquam foro inscijs aduersarijs capite obuoluto recepit. Sp. Oppius, vt auxilio collegæ esset, in forum ex altera parte irrupit. videt imperium vi victum. Agitatus deinde consilijs, atq; ex omni parte assentiendo, multis authoribus trepidus, senatum postremò vocari iussit. ea res, quòd magnæ parti patrum displicere acta decemuirorum videbantur, spe per senatum finiendæ potestatis eius multitudinem sedauit. Senatus nec plebem irritandam censuit: & multo magis prouidendum, ne quid Virginij aduentus in exercitu motus faceret. itaque missi iuniores patrum in castra, quæ tum in monte Vecilio erant: nunciant decemuiris, vt omni ope ac seditione milites contineant. vbi Virginius maiorem quàm reliquerat in vrbe, motum exciuit. Nam præterquam quòd agmine prope quadringentorum
- B hominum veniens, qui ab vrbe indignitate rei accensi comites ei se dederant, conspectus est: strictum etiam telum, respersusq; ipse cruore tota in se castra conuertit. & togæ multifariam in castris visæ, maioris aliquanto quàm erat, speciem vrbanae multitudinis fecerant. Quærentibus quid rei esset, flens diu vocem non misit. Tandem vt iam ex trepidatione concurrentium turba constitit, ac silentium fuit, ordine cuncta vt gesta erant, exposuit. Supinas deinde tendens manus, commilitones appellans orabat, ne quod scelus Ap. Claudij esset, sibi attribuerent: neu se vt parricidam liberum auerlarentur. sibi vitam filia sua cariorem fuisse, si liberè ac pudicè viuere licitum fuisset: cum velut seruam ad stuprum rapi videret, morte amitti melius ratum, quàm contumelia liberos, misericordia se in speciem crudelitatis lapsum, nec se superstitem filia futurum fuisse, nisi spem vlciscendæ mortis eius in auxilio commilitonum habuisset. illis etiam filias, sorores coniugesq; esse. nec cum filia sua libidinem Appij Claudij extinctam esse: sed quòd impunitior sit, eò effrenatiorem fore: aliena calamitate documentum datum illis cauendæ similis iniuriæ. quod ad se atineat, vxorem sibi fato ereptam: filiam, quia non vltra pudica victura fuerit, miseram, sed honestam mortem occubuisse. non esse iam Appij libidini locum in domo sua: ab alia violentia eius eodem se animo suum corpus vindicaturum, quo vindicauerit filia: cæteri sibi ac liberis suis consulere. Hæc Virginio vociferanti succlamabat multitudo, nec illius dolori, nec suæ libertati se defuturos. Et immisti turba militum togati cum eadem illa querendo docendoq; quantò visæ, quàm audita indigniora potuerint videri: simul profligatam iam rem nunciando Romæ esse, insecutosq; qui Appium propè interemptum in exilium abisse dicerent: perpulerunt, vt ad arma conclamaretur: vellerentq; signa, & Romam proficiscerentur. Decemuiri simul ijs quæ videbant, ijsq; quæ acta Romæ audierant, perturbati, alius in aliam partem castrorum ad sedandos motus discurrunt: & leniter agentibus responsum non redditur. imperio si quis inhiberet, & viros & armatos se esse responderetur. eunt agmine ad vrbem, & Auentinū insidunt, vt quisq; occurrerat plebem ad repetendam libertatem, creandosq; tribunos plebis adhortantes, alia vox nulla violente audita est. senatum Sp. Oppius habet. nihil placet asperè agi, quippe ab ipsis datum locum seditionis esse. mittuntur tres legati cōsulares, Sp. Sarpeius, C. Iulius, P. Sulpitius, qui quærent senatus verbis, cuius iussu castra deseruissent: aut quid sibi vellent, qui armati Auentinū obsedissent: belloq; auerso ab hostibus patriam suam cæpissent? Non defuit quid responderetur: deerat qui daret responsum, nullo dum certo duce, nec satis audentib; singulis inuidia se offerre. id modò à multitudine conclamatum est, vt L. Valerium, & M. Horatium ad se mitterent, his se daturos respòsum. Dimissis legatis, admonet milites Virginius, in re non maxima paulò antè trepidatum esse, quia sine capite multitudo fuerit: responsumq; quanquàm non inutiliter, fortuito tamè magis consensu, quàm communi cōsilio esse. placere decem creati, qui summæ rei præessent, militariq; honore tribunos militum appellari. Cum ad eum ipsum primùm is honos dederetur: Melioribus meis vestrisq; rebus referuate, inquit, ista de me iudicia. nec mihi filia in vita honorem vllum iucundum esse patitur: nec in perturbata Repub. eos
- vtile

*Virginius in castra
profectus
opem
commilitonū in-
plorat.*

*Relictis castris mi-
lites Romani Auent-
inū insidunt.*

*Decem tribuni mi-
litum creantur in
vrbe.*

utile est præesse vobis, qui proximi inuidiæ sint. si quis vsus mei est, nihilo minor ex F
 priuato capietur. Ita decem numero tribunos militares creant. Neq; in Sabinis quie-
 uit exercitus. ibi quoq; authore Icilio, Numitorioq; secessio ab decemuiris facta est:
 non minore motu animorum Siccij cædis memoria renouata, quàm quem noua fa-
 ma de Virginia adeò foede ad libidinem petita, accenderat. Icilius vbi audiuit tribu-
 nos militum in Auentino creatos, ne comitiorum militarium prærogatiuam vrbana
 comitia iisdem tribunis plebis creandis sequerentur: peritus rerum popularium, im-
 minensq; ei potestati, & ipse prius quàm iretur ad urbem, pari potestate eundem nu-
 merum ab suis creandum curat. Porta Collina urbem intrauere sub signis, mediaq;
 vrbe agmine in Auentinum pergunt. ibi coniuncti alteri exercitui x. tribunis mili-
 tum negotium dederunt, vt ex suo numero duos crearent, qui summæ rerum præf- G
 sent. M. Oppium, Sex. Manilium creant. Patres solliciti de summâ rerum, cum fena-
 tus quotidie esset, iurgijs sæpius terunt tempus, quàm consilijs. Siccij cædes decem-
 uiris & Appiana libido: & dedecora militiae obijciebantur. placebat Valeriũ Hora-
 tiumq; ire in Auentinum. illi negabant se aliter ituros, quàm si decemuires deponerent
 insignia magistratus eius, quo anno iam antè abissent. Decemuires quærentes se
 in ordinem cogi, non antequam perlatis legibus, quarum causa creati essent, depofi-
 turos imperium se aiebant. Per M. Duellium, qui tribunus plebis fuerat, certior facta
 plebs, contentionibus assiduis nihil transigi, in sacrum montem ex Auentino transit:
 affirmante Duellio non prius quàm deserere urbem videant, curam in animos parum
 descensuram: admoniturum Sacrum montem constantiæ plebis, scituros, quòd sine H
 restituta potestate redigi in concordiam res nequeant. Via Nomentana, cui tum Fi-
 culensi nomen fuit, profecti, castra in monte Sacro locauerunt, modestiam patrum
 suorum, nihil violando imitati. Secuta exercitum plebs, nullo qui per artem ire pos-
 set retractante: prosequuntur coniuges liberiq; cuiam se relinquerent in ea vrbe, in
 qua nec pudicitia, nec libertas sancta esset, miserabiliter rogantes. Cum vastâ Romæ
 omnia insueta solitudo fecisset, in foro præter paucos seniorum nemo esset: vocatis
 utique in senatum patribus, desertum apparuisset forum. plures iam quàm Horatius
 & Valerius vociferabantur: Quid expectabitis P. Conscripti? si decemuires finem
 pertinaciæ non faciunt, ruere ac deflagrare omnia passuri estis? Quod autem istud
 imperium est decemuiris, quod amplexi tenetis? tectis ac parietibus iura dicturi estis: I
 non pudet licitorum vestrorum maiorem propè numerum in foro conspici, quàm
 togatorum, aliorumq;? Quid si hostes ad urbem veniant, facturi estis? quid si plebs
 mox vbi parum secessione moueamur, armata veniat? occasune vrbis vultis finire
 imperium? atqui aut plebs non est habenda, aut habendi sunt tribuni plebis. Nos
 citius caruerimus patricijs magistratibus, quàm illi plebeijs. nouam inexpertamq;
 eam potestatem eripere patribus nostris, ne nunc dulcedine semel capti ferant desi-
 derium: cum præsertim nec nos temperemus imperijs, quò minus illi auxiliij egeant.
 Cum hæc ex omni parte iactarent, victi consensu decemuires futuros se, quando ita
 videatur, in potestate patrum affirmant: id modò simul orant ac monent, vt ipsis
 ab inuidia caueatur: nec suo sanguine ad supplicia patrum plebem assuefaciant. K
 Tum Valerius Horatiusq; missi ad plebem conditionibus, quibus videretur reuo-
 canda, componendasq; res; decemuiris quoq; ab ira & impetu multitudinis præ-
 cauere iubentur. Profecti gaudio ingenti plebis, in castra accipiuntur: quippe libera-
 tores haud dubie & motus initio, & exitu rei: ob hæc ijs aduenientibus gratiæ actæ.
 Icilius pro multitudine verba facit. idem cum de conditionibus ageretur, quærenti-
 bus legatis, quæ postulata plebis essent: composito iam ante aduentum legatorum
 consilio ea postulauit, vt appareret in equitate rerum plus quàm in armis reponi spei:
 potestatem enim tribunitiam prouocationemq; repetebant, quæ ante decemuiros
 creatos auxilia plebis fuerant. & ne cui fraudi esset, concessisse milites, aut plebem ad re-
 petendam per secessionem libertatem. de decemuirorum modò supplicio atrox po-
 stulatum

*Alij decem tribuni
militum creantur
in castris.*

*Relicto Auentino
plebs in Sacrum
montem secessit.*

*Decemuires se in pa-
trium potestate su-
tuos affirmant.*

*Legati mittuntur
ad plebem reuocan-
dam.
Plebs postulata.*

- A** stularum fuit. dedi quippe eos æquum censebant, viuosq; igni concrematuros minabantur. Legati ad ea: Quæ consilij fuerunt, adeò æqua postulastis, vt vltro vobis deferenda fuerint. libertati enim ea præsidia petitis, non licentiæ ad impugnandum alios. iræ vestræ magis ignoscendum quàm indulgendum est: quippe qui crudelitatis odio in crudelitatem ruitis: & prius penè quàm ipsi liberi sitis, dominari iam in aduersarios vultis. Nunquàmne quiescet ciuitas nostra à supplicijs, aut patrum in plebem Romanam, aut plebis in patres? Scuto vobis magis, quàm gladio opus est. fatis superq; humilis est, qui iure æquo in ciuitate viuit, nec inferendo iniuriam, nec patiendo. etiam si quando metuendos vos præbituri estis, cum recuperatis magistratibus, legibusq; vestris iudicia penes vos erunt: de capite nostro fortunisq; tunc, vt
- B** quæque causa erit, statuetis. nunc libertatem repeti, satis est. Facerent vt vellent permittentibus cunctis, mox redituros se legati rebus perfectis affirmant. Profecti cum mandata plebis patribus exposuissent: alij decemuii, quandoquidem præter spem ipsorum supplicij sui nulla mentio fieret, haud quicquam abnuere. Appius truci ingenio, & inuidia præcipua, odium in se aliorum suo in eos metiens odio: Haud ignauo, inquit, imminet fortuna. Video donec arma aduersarijs tradantur, differri aduersus nos certamen. dandus inuidiæ est sanguis: nihil ne ego quidem moror, quo minus decemuiratu abeam. Factum senatusconsultum, vt decemuii se primo quoque tempore magistratu abdicarent. Q. Furius pontifex maximus tribunos plebis crearet: & ne cui fraudi esset secessio militum plebisq;. His senatusconsultis perfectis, dimisso senatu decemuii prodeunt in concionem, abdicantq; se magistratu, ingenti hominum lætitia. Nunciantur hæc plebi. legatos quicquid in vrbe hominum supererat, prosequitur. huic multitudini læta alia turba ex castris occurrit. congratulantur libertatem concordiamq; ciuitati restitutam. Legati pro concione: Quod bonum, faustum, felixq; sit vobis, Rei q; publicæ, redite in patriam ad penates, coniuges liberosq; vestros: sed qua hic modestia fuistis, vbi nullius ager in tot vsu rerum necessario tantæ multitudini est violatus, eam modestiam ferte in vrbem. in Auentinum ite, vnde profecti estis. ibi felici loco, vbi prima initia inchoastis libertatis vestræ, tribunos plebis creabitis. præsto erit pontifex maximus, qui comitia habeat. Ingens assensus alacritasq; cuncta approbantium fuit. conuertunt inde signa, profectiq; Romam certant cum obujs gaudio. armati per vrbem silentio in Auentinum perueniunt. ibi extemplò pontifice maximo comitia habente, tribunos plebis creauerunt, omnium primum A. Virginium, inde L. Icilium, & P. Numitorem auunculum Virginie, authores secessionis: tum C. Sicinium, progeniem eius, quem primum tribunum plebis creatum in Sacro monte, proditum memoriæ est: & M. Duellium, qui tribunatum insignem ante decemuiros creatos gesserat, nec in decemuiralibus certaminibus plebi defuerat. spe deinde magis quàm meritis electi, M. Titinnius, M. Pomponius, C. Apronius, Ap. Iulius, C. Oppius. Tribunatu inito L. Icilius extemplò plebem rogauit, & plebs sciuit, ne cui fraudi esset secessio ab decemuiris facta. confestim de consulibus creandis cum prouocatione M. Duellius rogationem pertulit. ea
- E** omnia in pratis Flaminijs concilio plebis acta, quem nunc circum Flaminium appellant. Per interregem deinde consules creati, L. Valerius, & M. Horatius, qui extemplò magistratum occeperunt: quorum consulatus popularis sine vlla patrum iniuria, nec sine offensione fuit. quicquid enim libertati plebis caueretur, id suis decedere opibus credebant. Omnium primum, cum veluti in controuerso iure esset, tenerentur ne patres plebiscitis: legem centuriatis comitijs tulere, vt quod tributim plebes iussisset, populum teneret. qua lege tribunitijs rogationibus telum acerrimum datum est. Aliam deinde consularem legem de prouocatione, vnicum præsidium libertatis, decemuirali potestate euersam non restituerunt modò, sed etiam in posterum muniunt, sanciendo nouam legem, ne quis vllum magistratum sine prouocatione crearet. qui creasset, eum ius fasq; esset occidi: néue ea cædes capitalis no-

Legatorum ad postulata plebis responsum.

Scuto magis quàm gladio plebi opus est.

Decemuii abdicant se magistratu.

Plebs Romanam reuertitur tribunos plebis creatos.

Consules sublato decemuiratu creantur.

Ne quis Magistratus sine prouocatione crearetur. xæ haberetur. & cum plebem hinc prouocatione, hinc tribunio auxilio satis firmas-

Qui sint sacrosancti.

In ædem Cereris senatusconsulta deferbantur.

Appio Virginium diem dixit.

Appij defensio.

sent, ipsis quoque tribunis vt sacrosancti viderentur (cuius rei propè iam memoria aboleuerat) relatis quibusdam ex magno interuallo ceremonijs, renouarunt: & cum religione inuiolatos eos, tum lege etiam fecerunt: fanciendo, vt qui tribunis plebis, ædilibus, iudicibus, decemuiris nocuisset, eius caput Ioui sacrum esset: familia ad ædem Cereris, Liberi Liberæq; venum iret. Hac lege iuris interpretes negant quenquam sacrosanctum esse, sed eum qui eorum cuiquam nocuerit, sacrum sanciri. itaq; ædilem prehendi, duciq; à maioribus magistratibus: quod etsi non iure fiat (nocere enim ei, cui hac lege non liceat) tamen argumentum esse, non haberi pro sacrosancto ædilem: tribunos vetere iureiurando plebis, cum primùm eam potestatem creauit, sacrosanctos esse. Fuere qui interpretarentur, eadem hac Horatia lege consulibus quoq; & prætoribus, quia eisdem auspicijs, quibus consules crearentur, cautum esse: iudicem enim consulem appellari. Quæ refellitur interpretatio: quòd his temporibus nondum consulem iudicem, sed prætorem appellari mos fuerit. Hæc consulares leges fuere. Institutum etiam ab iisdem consulibus: vt senatusconsulta in ædem Cereris ad ædiles plebis deferrentur: quæ antè arbitrio consulum supprimebantur, vitiabanturq;. M. Duellius deinde tribunus plebis plebem rogauit, plebesq; sciuit, qui plebem sine tribunis reliquisset, quiq; magistratum sine prouocatione creasset, tergo ac capite puniretur. Hæc omnia vt inuitis, ita non aduersantibus patritijs transecta: quia nondum in quenquam vnum sæuiebatur. Fundata deinde & potestate tribunitia, & plebis libertate, tum tribuni aggredi singulos tutum maturumq; iam rati, accusatorem primùm Virginium, & Appium reum deligunt. Cum diem Appio Virginium dixisset, & Appius stipatus patritijs iuuenibus in forum descendisset: redintegrata extemplo est omnibus memoriæ fœdissime potestatis, cum ipsum satellitesq; eius vidissent. Tum Virginium, Oratio, inquit, rebus dubijs inuenta est. itaque neque ego accusando apud vos eum, tempus teram, à cuius crudelitate vosmetipsi armis vindicastis: nec istum ad cætera scelera impudentiam in defendendo se adijcere patiar. Omnium igitur tibi Appi Claudii, quæ impiè nefarieq; per biennium alia super alia es ausus, gratiam facio. vnus tantum criminis, nisi iudicem vindices te, ab libertate in seruitutem contra leges vindicias non dedisse, in vincula te duci iubeo. Nec in tribunio auxilio Appius, nec in iudicio populi vllam spem habebat: attamen & tribunos appellauit: & nullo morante arreptus à viatore, Prouoco, inquit. Audita vox vna vindicæ libertatis ex eo missa ore, quo vindicæ nuper ab libertate dictæ erant, silentium fecit. Et dum pro se quisque deos tandem esse, & non negligere humana fremunt, & superbiæ crudelitatiq;, etsi feras, non leues tamen venire pœnas: prouocare qui prouocationem sustulisset: & implorare præsidium populi, qui omnia iura populi obrisset: rapiq; in vincula egentem iure libertatis, qui liberum corpus in seruitutem addixisset: ipsius Appij inter concionis murmur fidem populi Romani implorantis vox audiebatur. Maiorum merita in Rempublicam domi militiæq; commemorabat: suum infelix erga plebem Romanam studium, quòd æquandarum legum causa cum maxima offensione patrum consularu abisset: suas leges, quibus manentibus lator earum in vincula ducatur. cæterum sua propria bona malaq; cum causæ dicendæ data facultas sit, tum se experturum. in præsentia se communi iure ciuitatis ciuem Romanum die dicta postulare, vt dicere liceat, vt iudicium populi Romani experiri. non ita se inuidiam pertimuisse, vt nihil in æquitate & misericordia ciuium suorum spei habeat. quòd si indicta causa in vincula ducatur, iterum se tribunos plebis appellare, & monere ne imitetur quos oderint. quod si tribuni eodem fœdere obligatos se fateantur tollendæ appellationis causa, in quam conspirasse decemuiros criminati sint: ait se prouocare ad populum: implorare leges de prouocatione, & consulares, & tribunitias eo ipso anno latas. quem enim prouocaturum, si huic indemnato indicta causa non liceat? cui plebeo, & humili præsidium

- A** dium in legibus fore, si Ap. Claudio non sit? se documento futurum, vtrum nouis legibus dominatio, an libertas firmata sit: & appellatio prouocatioq; aduersus iniuriam magistratuum ostentata tantum inanibus literis, an verè data sit. Contra ea Virginius, vnum Ap. Claudium & legum expertem, & ciuilis & humani fœderis esse aiebat. respicerent tribunal homines, castellum omnium scelerum: vbi decemuir ille perpetuus, bonis, tergo, sanguini ciuium infestus, virgas, securesq; omnibus minitans, deorum hominumq; contemptor, carnificibus non licitoribus stipatus, iam ab rapinis & cædibus animo ad libidinem verso, virginem ingenuam in oculis populi Romani velut bello captam, à complexu patris abreptam ministro cubiculi sui clienti dono dederit: vbi crudeli decreto, nefandisq; vindicijs dexteram patris in
- B** filiam armauerit: vbi tollentes corpus semianime virginis, sponsum, auunculumq; in carcerem duci iusserit, stupro interpellato magis, quam cæde motus. & illi carcerem ædificatum esse, quod domicilium plebis Romanæ vocare sit solitus. Proinde vt ille iterum ac sæpius prouocet, sic se iterum ac sæpius iudicem illi ferre, ni vindicias ab libertate in seruitutem dederit. si ad iudicem non eat, pro damnato in vincula duci iubere. Vt haud quoquam improbante, sic magno motu animorum, cum tanti viri supplicio suamet plebi iam nimia libertas videretur, in carcerem est conie-

- C**
- D**
- Ætus. tribunus ei diem prædixit. Inter hæc ab Latinis & Hernicis legati gratulatum de concordia patrum ac plebis Romam venerunt, domumq; ob eam Ioui optimo maximo coronam auream in Capitolium tulere parui ponderis, prout res haud opulentiæ erant, colebanturq; religiones piè magis quàm magnificè. Iisdem authoribus
- E** cognitum est, Æquos Volscosq; summa vi bellum apparare. Itaq; partiri prouincias consules iussi. Horatio Sabini, Valerio Æqui Volsciç; euenerunt. Cum ad ea bella deletum edixissent, fauore plebis non iuniores modò, sed emeritis etiam stipendijs pars magna voluntariorum ad nomina danda præsto fuere: eoq; non copia modò, sed genere etiam militum veteranis admittis firmior exercitus fuit. Priusquam urbem egredierentur, leges decemuirales, quibus tabulis duodecim est nomen, in æs incisas in publico proposuerunt. Sunt qui iussu tribunorum ædiles functos eo ministerio scribant. C. Claudius, qui perosus decemuirorù scelera, & ante omnes fratris filij superbix infestus, Regillum antiquam in patriam se contulerat: is magno iam natu cum ad pericula eius deprecanda redisset, cuius vitia fugerat, sordidatus cum gentilibus clientibusq; in foro prehensabat singulos: orabatq;, ne Claudia genti eam iniustam

*Duodecim tabulis
in æs incisæ in publico
proponuntur.
C. Claudij pro Ap-
pio deprecatio.*

maculam vellent, ut carcere & vinculis viderentur digni. virum honoratissimæ imaginis futurum ad posteros, legumlatorem cōditoremq; Romani iuris iacere victum inter fures nocturnos ac latrones. auerterēt ab ira parum per ad cognitionē cogitationemq; animos: & potius vnum tor Claudijs deprecantibus condonarent, quam propter vnius odium multorum preces aspernarentur. se quoq; id generi ac nomini dare, nec cum eo in gratiam redisse, cuius aduersæ fortunæ velit succursum: virtute libertatem recuperatam esse, clementia concordiam ordinum stabiliri posse. Erant quos moueret sua magis pietate, quam eius pro quo agebat causa. sed Virginius sui potius ut miserentur, orabat, filiaq;: nec gentis Claudię regnum in plebem fortite, sed necessariorum Virginia trium tribunorum preces audirent, qui ad auxilium plebis creati, ipsi plebis fidem atq; auxilium implorarent. Iustiores hæ lachrymæ videbantur. Itaq; spe incisa, priusquam prædicta dies adesset, Appius sibi mortem consciiuit. Subinde arreptus à P. Numitorio Sp. Oppius inuidiæ proximus, quod in vrbe fuerat, cum iniustæ vindiciæ à collega dicerentur. Plus tamen facta iniuria Oppio, quam non prohibita inuidię fecit. testis productus, qui septem & viginti enumeratis stipendijs, octies extra ordinem donatus, donaq; ea gerens in conspectu populi, scissa veste, tergum laceratū virgis ostendit, nihilum deprecans, quin si quam suam noxam reus dicere posset, priuatus in se iterum sæuaret. Oppius quoq; ductus in vincula est, & ante iudicij diem finem ibi vitæ fecit. Bona Claudij Oppijq; tribuni publicæ re. collegæ corū exilij causa solum verterunt, bona publicata sunt. & M. Claudius assessor Virginia die dicta damnatus, ipso remittente Virgino vltimā pœnam, dimissus Tybur exulatum abiit: manesq; Virginia mortuę, quam viuę feliciores per tot domos ad petendas pœnas vagati, nullo relicto fonte tandem quieuerunt. Ingens metus inceserat patres, vultusq; iam ijdem tribunorum erant, qui decemuirorum fuerant, cum M. Duellius tribunus plebis inhibito salubriter modō nimix potestatis: Et libertatis, inquit, nostræ, & pœnarum ex inimicis satis est. itaq; hoc anno nec diem dici cuiquam, nec in vincula duci quenquam sum passurus. nam neque vetera peccata reperi iam oblitterata placet, cum noua expiata sint decemuirorum supplicijs: & nihil admissum iri, quod vim tribunitiam desideret, spondet perpetua consulum amborū in libertate vestra tuenda cura. Ea primū moderatio tribuni metum patribus dempsit, eademq; auxit consulum inuidiam: quod adeo toti plebis fuissent, ut patrum salutis libertatisq; prior plebeio magistratui quā patritio cura fuisset: & ante inimicos satietas pœnarum suarum cepisset, quā obuiam ituros licentiæ eorum consules appareret. multiq; erant, qui mollius consultum dicerent, quod legum ab ijs latarū patres authores fuissent. neq; erat dubium, quin turbato Reipublicæ statu tempore succubissent. Consules rebus vrbis compositis, fundatoq; plebis statu, in provincias diuersi abiere. Valerius aduersus coniunctos iam in Algido exercitus Æquorum Volscorumq; sustinuit cōsilio bellum. quod si extemplō rem fortunæ commisisset, haud scio, an (qui tum animi ab decemuirorum infelicibus auspicijs Romanis hostibusq; erant) magno detrimento certamen staturum fuerit. Castris mille passuum ab hoste positus, copias continebat. hostes medium inter bina castra spacium acie instructa complebant, prouocantibusq; ad prælium respōsum Romanus nemo reddebat. tandem fatigati stando, ac nequicquā expectando certamen Æqui Volsci, postquam concessum propemodum de victoriā credebant: pars in Hernicos, pars in Latinos prædatum abeunt. relinquitur magis castris præsidium, quam satis virium ad certamen. Quod vbi sensit consul, reddit illatum antea terrorem, instructaq; acie vltro hostem lacescit. vbi illi conscientia, quid abesset virium detrectauere pugnam, creuit extemplō Romanis animus, & pro victis habebant pauentes intra vallum. Cum per totum diem stetissent intenti ad certamen, nocte cessere. & Romani quidem pleni spei corpora curabant. haudquaquam pari hostes animo nuncios passim trepidi ad reuocandos prædatores dimittunt: recurritur ex proximis locis, vltiores nō inueniunt.

Vbi

Appius mortem sibi consciiuit.

Oppius decemuirorum vnus in vincula ducitur.

Reliqui decemviri in exilium missi, & eorum bona publicata.

Valerius cōsul aduersus Æquos & Volscos cōsilio bellum sustinuit.

- A** Vbi illuxit, egreditur castris Romanus, vallum inuasurus, ni copia pugnae fieret. & postquam multa iam dies erat, neq; mouebatur quicquam ab hoste, iubet signa inferri consul, motaq; acie indignatio Aequos & Volscos incessit, si victores exercitus vallum potius quam virtus & arma contegerent. igitur & ipsi efflagitatum ab ducibus signum pugnae acceperunt. Iamq; pars egressa portis erat: deincepsq; alij seruabant ordinem, in suum quisque locum descendentes, cum consul Romanus prius, quam totis viribus fulta constaret hostium acies, intulit signa: adortusq; nec omnes dum eductos, nec qui erant, satis explicatis ordinibus, propè fluctuantem turbam trepidantium huc atque illuc, circumspicientiumq; se ac suos, addito turbatis mentibus clamore atque impetu, inuadit. Retulere primò pedem hostes. deinde cum animos
- B** collegissent, & vndiq; duces victis ne cessuri essent, increparent, restituitur pugna. Consul ex altera parte Romanos meminisse iubebat, illo die primùm liberos pro libera vrbe Romana pugnare, sibimetipsis victuros, non vt decemuirorum victores præmium essent: non Appio duce rem geri, sed consule Valerio à liberatoribus populi Romani orto, liberatore ipso: ostenderent prioribus prælijs per duces, non per milites stetit, ne vincerent: turpe esse, contra ciues plus animi habuisse, quam cōtra hostes: & domi, quam foris, seruitutem magis timuisse. Vnam Virginiam fuisse, cuius pudicitie in pace periculum esset: vnum Appium ciuem periculosa libidinis: at si fortuna belli inclinaret, omnium liberis ab tot millib⁹ hostium periculū fore. Nolle ominari quæ nec Iupiter, nec Mars pater passuri sint ijs auspicijs condite vrbi accidere. Auentini Sacriq; montis admonebat, vt vbi libertas parta esset paucis antè mensib⁹, eo imperium illibatum referrent: ostenderentq;, eandē in dolem militibus Romanis post exactos decemuiros esse, quæ ante creatos fuerit: nec equatis legib⁹ imminutā virtutem populi Romani esse. Hæc vbi inter signa peditum dicta dedit, aduolat deinde ad equites. Agite iuuenes, inquit, præstate virtute peditē, vt honore atq; ordine præstatis. primo concursu pedes mouit hostem, pulsum vos immixtis equis exigite e campo: nō sustinebunt impetum: & nunc cunctantur magis, quam resistunt. Concitant equos, permittuntq; in hostem pedestri iam turbatum pugna: & perruptis ordinibus elati ad nouissimam aciem, pars libero spatio circumuecti, iam fugam vndiq; capeffentes, plerosq; à castris auertunt, præterequitantesq; absterrent. peditū acies & consul ipse,
- D** visq; omnis belli, fertur in castra: captisq; cum ingenti cæde maiore præda potitur. Huius pugnae fama perlata nō in urbem modò, sed in Sabinos ad alterum exercitum, in vrbe lætitia modò celebrata est: in castris animos militum ad æmulandum decus accendit. Iam Horatius eos excursionibus sufficiens, prælijsq; leuibus experiundo, assuefecerat sibi potius fidere, quam meminisse ignominia decemuirorum ductu acceptæ, paruaq; certamina in summam totius profecerant spei. Nec cessabant Sabinii feroces ab re prioris anno benè gesta, lacessere atque instare, rogitantes quid latrocinij modò procurantes pauci, recurrentesq; tererent tempus? & in multa prælia paruaq; carperent summam vnus belli? quin illi congrederentur acie? inclinandamq; semel fortunæ rem darent? Ad id quod sua sponte satis collectum animorum erat, indignitate etiam Romani accendebantur. iam alterum exercitum victorem in urbem rediturum, sibi vltro per contumelias hostem insultare: quando autem se, si tum non sint, pares hostibus fore? Vbi hæc fremere militem in castris consul sensit, concione aduocata, Quemadmodum, inquit, in Algido res gesta sit, arbitror vos milites audisse. qualem liberi populi exercitum decuit esse, talis fuit. consilio collegæ, virtute militum victoria parta est. Quod ad me attinet, id consilij animiq; habiturus sum, quod vos milites mihi effeceritis. & trahi bellum salubriter, & maturè perfici potest. si trahendum est, ego vt Indies spes virtusq; vestra crescat, eadem qua institui disciplina efficiam. si iam satis animi est, decerniq; placet, agite dum clamorem, qualem in aciem sublaturi estis, tollite hic indicem voluntatis virtutisq; vestrae. Postquam ingenti alacritate clamor est sublatus: quod benè vertat, gesturum

Consulis ad milites oratio.

Ad equites consulis oratio.

Volscorum & Aequorum castra expugnantur.

Horatij consulis ad milites oratio.

sturum se illis morem. Posteroq; die in aciem deduciturum, affirmat. reliquū diei ap-
parandis armis consumptum est. Postero die simul instrui Romanam aciem Sabini
videre, & ipsi iam auidi certaminis procedunt. Prælium fuit, quale inter fidentes sibi-
met ambos exercitus, veteris perpetuaq; alterum gloriæ auidum, alterum nuper no-

*Acerrimum inter
Romanos & Sabinos prælium.*

ta victoria elatum. Consilio etiam Sabini vires adiuere. nam cum æquassent aciem,
duo extra ordinem millia, quæ in sinistrum cornu Romanorū in ipso certamine im-
pressionem facerent, tenuere. quæ vbi illatis ex transuerso signis degrauabant propè
circumuentum cornu, equites duarum legionum sexcenti ferè ex equis desiliunt,
cedentibusq; iam suis prouolant in primum, simulq; & hosti se opponunt: & æquato
primum periculo, pudore deinde animos peditum accendunt. verecundiæ erat, equi-
tem suo alienoq; Marte pugnare: peditem ne ad pedes quidem digressio equiti parem
esset. Vadunt igitur in prælium ab sua parte omissum, & locum ex quo cesserant, re-
petunt: momentoq; non restituta modò pugna, sed inclinatur etiam Sabinis cor-
niu. eques inter ordines peditum rectus se ad equos recipit: transuolat inde partem
alteram suis victoriæ nuncius, simul & in hostes iam pauidos, quippe fuso suæ par-
tis validiore cornu, impetum facit. non aliorum eo prælio virtus magis enituit.
Consul providere omnia, laudare fortes, increpare sicubi segnior pugna esset. casti-
gati fortium statim virorum opera edebant: tantumq; hos pudor, quantum alios
laudes excitabant. Redintegrato clamore vndiq; omnes connixi hostem auertunt,
nec deinde Romana vis sustineri potuit. Sabini fusi passim per agros castra hosti ad
prædam relinquunt. ibi non sociorum sicut in Algido res, sed suas Romanus popu-
lationibus agrorum amissas recipit. Gemina victoria duobus bifariam prælijs parta,
malignè senatus in vnum diem supplicationes consulum nomine decreuit. populus
iniussu & altero die frequēs ijt supplicatū. & hæc vaga popularisq; supplicatio studijs
propè celebratior fuit. Consules ex cōposito eodem biduo ad urbem accessere, sena-
tumq; in Martium campum euocauere. vbi cum de rebus ab se gestis agerent, questi
primores patrum, senatum inter milites dedita opera terroris causa haberi. itaque
inde consules, ne criminationi locus esset, in prata Flaminia, vbi nunc ædes Apollin-
is est (circum iam tum Appollinarem appellabant) auocauere senatum. vbi cum in-
genti consensu patrū negaretur triumphus, L. Icilius tribunus plebis tulit ad popu-
lum de triumpho consulum: multis dissuasum prodeuntibus, maximè C. Claudio
vociferante, de patribus, non de hostibus consules triumphare velle: gratiamq; pro
priuato

*Sabinorum castra
diripiuntur.*

*De triumpho con-
sulum certatur in-
ter patres & po-
pulum.*

- A priuato merito in tribunum, non pro virtute honorem peti. nunquam antè de triumpho, per populum actum, semper æstimationem arbitriumq; eius honoris penes senatum fuisse. ne reges quidem maiestatem summi ordinis imminuisse. ne ita omnia tribuni potestatis suæ implerent, vt nullum publicum consilium sinerent esse. ita demum liberam ciuitatem fore, ita æquatas leges, si sua quisq; iura ordo, suam maiestatem teneat. in eandem sententiam multa & à cæteris senioribus patrû cum essent dicta, omnes tribus eam rogationem acceperunt. Tum primùm sine autoritate senatus populi iussu triumphatum est. Hæc victoria tribunorum plebisq; propè in haud salubrem luxuriam vertit, conspiratione inter tribunos facta, vt iisdem tribuni reficerentur: & quo sua minus cupiditas emineret, consulibus quoq; continuarent magistratum consensum patrum causabantur, quo per contumeliam consulum iura plebis labefactata essent. quid futurum, nondum firmatis legibus si nouos tribunos per factiones suas consules adorti essent: non enim semper Valerios Horatiosq; Coss. fore, qui libertati plebis suas opes postferret. Forte quadam vtili ad tempus, vt comitijs præfset, potissimum M. Duellio sorte euenit, viro prudenti, & ex continuatione magistratus inuidiam imminuentem cernenti. qui cum ex veteribus tribunis negaret vilius se rationem habiturum: pugnarentq; collegæ vt liberis tribus in suffragium mitteret, aut concederet sortem comitorum collegis, habiturus è lege potius comitia, quam ex voluntate patrum: iniecta contentione Duellius consules ad subsellia accitos cum interrogasset, quid de comitijs consularibus in animo haberent, respondissentq; se nouos consules creaturos: authores popularis sententiæ, haud populares natus, in concionem cum ijs processit. vbi cum consules producti ad populum, interrogatiq; si eos P. R. memor libertatis per illos receptæ domi, memor militiæ rerumq; gestarum consules iterum faceret, quidnam facturi essent: nihil sententiæ suæ mutassent: collaudatis consulibus quod perseverarent ad vltimum dissimiles decemviro- rum esse, comitia habuit: & quinq; tribunis plebis creatis, cum præ studijs apertè petentium nouem tribunorum alij candidati tribus non explerent, concilium dimisit: nec deinde comitorum causa habuit. satisfactum legi aiebat, quæ numero nusquam præfinito tribunis, modò vt relinquerentur, sanciret: & ab ijs qui creati essent, cooptari collegas iuberet. recitabatq; rogationis carmen, in quo: Si tribunos plebis decem rogabo, si qui vos minus hodie decem tribunos plebis fecerint: hi tum vtiq; quos sibi collegas cooptassent, vt illi legitimi eadem lege tribuni plebei sint, vt illi quos hodie tribunos plebei feceritis. Duellius cum ad vltimum perseverasset, negando xv. tribunos plebis Rempub. habere posse, victa collegarum cupiditate, pariter patribus plebiq; acceptus magistratu abiit. Noui tribuni plebis in cooptandis collegis patrum voluntatem fouerunt: duos etiam patritios consularesq; Sp. Tarpeium & A. Æternium cooptauere. Consules creati, Sp. Herminius, T. Virginius Cælimontanus, nihil magnopere ad patrum aut plebis causam inclinati, otium domi ac foris habuere. L. Trebonius tribunus plebis infestus patribus, quòd se ab ijs in cooptandis tribunis fraude captum, proditumq; à collegis, aiebat: rogatione tulit, vt qui plebem Romanam tribunos plebis rogaret, is vsq; eo rogaret, dum x. tribunos plebis faceret: insectandisq; patribus, vnde Aspero etiam inditum est cognomen, tribunatum gessit. Inde M. Geganius Macrinus, & C. Iulius Coss. facti, conciones tribunorum aduersus nobilium iuuentutem ortas, sine insectatione potestatis eius, conseruata maiestate patrum, sedauere. plebem decreto ad bellum Volscorum & Æquorum delectu sustinendo, rem ab seditionibus continuere: urbano quoque otio foris omnia tranquilla esse affirmantes, per discordias ciuiles externos tollere animos, cura pacis, concordia quoque intestinæ causa fuit. Sed alter semper ordo grauis alterius modestiæ erat. qui-
Disidia inter patres & plebem.
 escendi plebi ab iunioribus patrum iniuriæ fieri ceptæ. vbi tribuni auxilio humilioribus essent, in primis parum proderat: deinde ne ipsi quidem inuiolati erant, vtiq; postremis mensibus cum & per coitiones potentiorum iniuria fieret, &

vis potestatis omnis aliquanto posteriore anni parte languidior fermè esset: iamq; F plebs ita in tribunatu ponere aliquid spei, si similes Icilio tribunos haberet: nomine tantum se biennio habuisse. Seniores contrà patrum, vt nimis feroces, suos credere iuuenes esse, ita malle, si modus excedendus esset, suis quàm aduersarijs superesse animos. adeò moderatio tuendæ libertatis, dum æquari velle simulando ita se quisq; extollit, vt deprimat alium, in difficili est: cauendoq; ne metuant homines, metuendos vtrò se efficiunt: & iniuriam à nobis repulsam, tanquam aut facere aut pati necesse sit, iniungimus alijs. T. Quintius Capitolinus quartum, & Agrippa Furius consules inde facti, nec seditionem domi, nec foris bellum acceperunt: sed imminebat vtrunque. Iam non vltra discordia ciuium reprimi poterat, & tribunis & plebe incitata in patres, cum dies alicui nobilium dicta nouis semper certaminibus conciones turba-

Aequi & Volsci contra Romanos arma capiunt.

ret. Ad quarum primum strepitum velut signo accepto arma cepere Aequi ac Volsci: simul quod persuaserant ijs duces cupidi prædarum, biennio antè delectum indictum habere non potuisse, abnuente iam plebe imperium. eo, aduersus se non esse missos exercitus. dissolui licentia militadi morem, nec pro communi iam patria Romanam esse. quicquid irarum simultatumq; cum externis fuerit, in ipsos verti, occætos lupos intestina rabie opprimendi occasionem esse. Coniunctis exercitibus Latinum primum agrum populati sunt: deinde postquam ibi nemo vindex occurrebat, tum verò exultantibus belli authoribus, ad mœnia ipsa Romæ populabundi regione portæ Esquilinæ accessere, vastationem agrorum vrbi per contumeliam ostentantes. vnde postquam inulti prædam præ se agentes, retrò ad Corbionem agmine iere, Quintius Cos. ad concionem populum vocauit. ibi in hanc sententiam locutum accipio: *Quintij Cos. ad Quirites oratio.*

Et si mihi nullius noxæ conficius Quirites sum, tamè cum pudore summo in concionem vestram processu: hoc vos scire, hoc posteris memoriæ traditum iri. Equos & Volscos vix Hernicis modò pares, T. Quintio quartum consule, ad mœnia vrbs Romæ impune armatos venisse. hanc ego ignominiam (quanquam iamdiu ita viuatur, is status rerum est, vt nihil boni diuinet animus) si huic potissimum imminere anno scissem, vel exilio, vel morte, si alia fuga honoris non esset, vitassem. Ergo si viri arma illi habuissent, quæ in portis fuere nostris, capi Roma me consule potuit: satis honorum, satis superq; vitæ erat: mori consulem tertium oportuit. Quem tandem ignauissimi hostium contempserunt? nos consules? an vos Quirites? si culpa in nobis est, auferte imperium indignis: & si id parum est, in super pœnas expetite. si in vobis, nemo deorum nec hominum sit, qui vestra puniat peccata Quirites, vosmet tantum eorum pœniteat. Non illi vestram ignauiam contempserunt, nec suæ virtuti confisi sunt: quippe toties fusi fugatiq; castris exuti, agro mulctati, sub iugum missi, et se & vos nouere. discordia ordinum est venenum vrbs huius, patrum ac plebis certamina. dum nec nobis imperij, nec vobis libertatis est modus: dum tædet vos patritiorum, nos plebeiorum magistratum, sustulere illi animos. Prò deum fidem, quid vobis vultis? tribunos plebis concupistis, cõcordiæ causa cõcessimus. decem viros desiderastis, creati passi sumus. decem virorum vos pertæsum est, coegimus abire magistratu, manente in eisdem priuatos ira vestra, mori atq; exulare nobilissimos viros honoratissimos passi sumus. tribunos plebis creare iterum voluistis, creastis. consules facere vestrarum partium, etsi patribus videbamus iniquum, patritium quoq; magistratum plebi donum fieri vidimus, auxilium tribunitium, prouocationem ad populum, scita plebis iniuncta patribus, sub titulo æquandarum legum nostra iura oppressa tulimus & ferimus. Qui finis erit discordiarum? ecquando vnã urbem habere, ecquando communem hanc esse patriam licebit? Victi nos equiore animo quiescimus, quã victores: satisne est, nobis vos metuendos esse? Aduersus nos Auentinum capitur, aduersus nos Sacer occupatur mons. Esquilias quidè ab hoste propè captas, & scandentem in aggerem Volscum hostem nemo submouit. in nos viri, in nos armati estis. Agite dũ, vbi hinc curiam circumfuderitis, & forum infestum feceritis, & carcerem impleueritis principibus, iisdem istis ferocibus animis

Venenum ciuitatis ordinum discordia.

- A** animis egredimini extra portam Esquilinam, aut si ne hoc quidem audetis, ex muris visite agros vestros, ferro igniq; vastatos, prædam abigi, fumare incensa passim tecta. At enim cõmunis res per hæc loco est peiore. ager viritur, vrbs obsidetur, belli gloria penes hostes est. Quid tandem priuatæ res vestræ quo in statu sunt? iam vniciq; ex agris sua damna nuntiabuntur. quid est tandem domi, vnde ea expleatis? tribuni vobis amissa reddent ac restituent: vocis verborumq; quantum voletis, ingerent, & criminũ in principes, & legum aliarũ super alias, & concionum. sed ex illis concionibus nunquam vestrũ quĩquam re fortunaq; domum auctior redijt. Ecquis retulit aliquid ad cõiugem & liberos, præter odia, offensiones, simultates publicas priuatasq;? à quibus semper non vestra virtute innocentiaq;, sed auxilio alieno tuti sitis. At Hercules, cum stipendia nobis consulibus, non tribunis ducibus, & in castris non in foro faciebatis, & in acie vestrum clamorẽ hostes, non in concione patres Romani horrebant: præda parta, agro ex hoste capto, pleni fortunarũ gloriæq; simul publicæ, simul priuatæ triumphantes domum ad penates redibatis: nunc oneratum vestris fortunis hostem abire sinitis. Hærete affixi concionibus, & in foro viuite: sequitur vos necessitas militandi, quam fugitis. Graue erat in Æquos & Volscos proficisci: ante portas est bellum. si inde non pellitur, iam intra mœnia erit, & arcem & Capitolium scandet, & in domos vestras vos persequetur. Biennio antè senatus delectũ haberi, & educi exercitum in Algidum iussit. sedemus desides domi, mulierum ritu inter nos altercantes, presenti pace læti, nec cernentes ex otio illo breui multiplex bellum rediturũ. His ego gratiora dictu alia esse scio, sed me vera pro gratis loqui, & si meum ingeniũ non moneret, necessitas cogit. vellem equidem vobis placere Quirites, sed multò malo vos saluos esse, qualicũq; erga me animo futuri estis. Natura hoc ita cõparatum est, vt qui apud multitudinem sua causa loquitur, gratior eo sit, cuius mens nihil præter publicum cõmodum videt. nisi fortè assentatores publicos, plebicolas istos, qui vos nec in armis, nec in otio esse sinunt, vestra vos causa incitare & stimulare putatis. concitati aut honori aut quæstui illis estis. & quia in concordia ordinum nullos se vsquam esse vident, malæ rei se quàm nullius, turbarũ ac seditionũ duces esse volunt. Quarum rerum si vos rēdiũ tandem capere potest: & patrũ vestrosq; antiquos mores vultis pro his nouis sumere, nulla supplicia recuso, nisi paucis diebus hos populatores agrorum nostrorum fusos fugatosq; castris exuero. & à portis nostris mœnibusq; ad illorum vrbes hunc belli terrorem, quo nunc vos attoniti estis, transtulero. Rarò aliàs tribuni popularis oratio acceptior plebi, quàm tunc seuerissimi consulis fuit. Iuuentus quoq; quæ inter tales metus detrectationem militiæ, telum acerrimum aduersus patres habere solita erat, bellum & arma spectabat. & agrestium fuga, spoliatiq; in agris & vulnerati, fœdiora ijs quæ subijciebantur oculis nunciãtes, totam vrbe[m] ira impleuere. In senatum vbi ventum est, ibi verò in Quintium omnes versi, vt vnũ vindicẽ maiestatis Romanæ intueri, & primores patrum dignam dicere concionẽ imperio consulari, dignam tot consulatibus antea actis, dignam vita omni plena honorum sēpè gestorum, sēpius meritorum. alios consules aut per prodicionem dignitatis patrũ plebi adultos, aut acerbè tuendo iura ordinis asperiores domando multitudinem fecisse:
- E** T. Quintium orationẽ memorem maiestatis patrum concordiaq; ordinum, & temporum in primis habuisse. orare eum collegamq;, vt capesseret Rempub. orare tribunos, vt vno animo cum consulibus bellũ ab vrbe ac mænibus propulsari vellent, plebemq; obedientem in re tam trepida patribus præberent, appellare tribunos, cõmunem patriã auxiliũq; eorũ implorare, vastatis agris, vrbe propè oppugnata. Consensu omnium delectus decernitur habeturq;. Cũ consules in concione pronuntiasent, tempus non esse causas cognoscendi: omnes iuniores postero die prima luce in campo Martio adessent: cognoscendis causis eorum qui nomina non dedissent, bello perfecto se daturos tempus: pro desertore futurum, cuius non probassent causam: omnis iuuentus affuit postero die. cohortes sibi quæque centuriones legerunt,

*Ex intestinis disti-
dis Rempublicam
simul & priuatam
minui.*

*Vera pro gratis lo-
qui bonum ciuent
oportet.*

Quintij Cos. laus.

bini

Maxima in comparando exercitu diligentia.

bini senatores singulis cohortibus prepositi. Hæc omnia adeò maturè perfectà accē- F
pimus, vt signa eo ipso die à quæstoribus ex ærario prompta delatâq; in campum,
quarta diei hora, mota ex campo sint: exercitusq; nouus, paucis cohortibus veterum
militum voluntate sequentibus, manserit ad decimum lapidem. insequens dies ho-
stem in conspectum dedit: castraq; ad Corbionem castris sunt coniuncta. tertio die
cum ira Romanos, illos cum toties rebellassent, conscientia culpæ ac desperatio irri-
taret, mora dimicandi nulla est facta. In exercitu Romano cum duo consules essent
potestate pari, quod saluberrimum in administratione magnarum rerum est, sum-
ma imperij concedente Agrippa penes collegam erat: & prælatus ille facilitati sum-
mittentis se comiter respondebat, communicando consilia laudesq;, & equando im-
parem sibi. In acie Quintius dextrum cornu, Agrippa sinistrum tenuit: Sp. Posthumio G
Albo legato datur media acies tuenda: legatum alterum P. Sulpitium equitibus præ-
ficiunt. Pedites ab dextro cornu egregiè pugnauere, haud segniter resistentibus Vol-
scis. P. Sulpitius per mediam hostium aciem cum equitatu perripit. vnde cum eadem
reuerri posset ad suos, priusquam hostis turbatos ordines reficeret, terga impugnare
hostium satius visum est. momentoq; temporis in auersam incurfando aciem an-
cipiti terrore dissipasset hostes, ni suo proprio eum prælio equites Volcorum & Æquo-
rum exceptum aliquandiu tenuissent. Ibi verò Sulpitius negare cunctandi tempus
esse, circumuentos interclusosq; ab suis vociferans, ni equestre prælium connixi om-
ni vi perficerent, nec fugare equitem, integrum satis esse. conficerent equos virosq;, H
ne quis reuheretur inde ad prælium, aut integraret pugnam. non posse illos resistere
sibi, quibus conferta peditum acies cecidisset. Haud furdas auribus dicta impressione
vna totum equitatum fudere, magnam vim ex equis præcipitauerunt: ipsos, equosq;
spiculis confodere. Is finis pugnae equestris fuit. Tunc adorti peditum aciem, nuntios
ad consules rei gestæ mittunt, vbi iam inclinabatur hostium acies. nuntius deinde
vinctibus Romanis animos auxit, & referentes gradum perculit Æquos. in media
primam aciem vinci cœpti, quæ præmissus equitatus turbauerat ordines. sinistrum de-
inde cornu ab Quintio consule pelli cœptum. in dextro plurimum laboris fuit. Ibi
Agrippa ætate viribusq; ferox, cum omni parte pugnae melius rem geri, quàm apud
se videret, accepta signa ab signiferis ipse inferre, quædam iacere etiam in confertos
hostes cœpit. cuius ignominia metu concitati milites inuasere hostem. ita æquata ex I
omni parte victoria est. Nuntius tum à Quintio venit, victorè iam se imminere ho-
stium castris, nolle irrumpere antequam sciat debellatum & in sinistro cornu esse: si
iam fudisset hostes, conferret ab se signa, vt simul omnis exercitus præda potiretur.
Victor Agrippa cum mutua gratulatione ad victorem collegam, castraq; hostium
venit. ibi paucis defendentibus, momentoq; fufis, sine certamine in munitiones ir-
rumpunt: prædaq; ingenti compotem exercitum, suis etiam rebus recuperatis, quæ
populatione agrorum amissæ erant, reducunt. Triumphum nec ipsos postulasse, nec
delatum ijs ab senatu, accipio: nec traditur causa spreti, aut non sperati honoris. ego
quantum in tanto interuallo temporum conijcio, cum Valerio atq; Horatio consu-
libus, qui præter Volcos & Æquos Sabini etiam belli perfecti gloriam pepererant, K
negatus ab senatu triumphus esset, verecundia fuit pro parte dimidia rerum consuli-
bus peterè triumphum: ne etiam si impetrassent, magis hominum ratio, quàm meri-
torum habita videretur. Victoriæ honestam ex hostibus partem turpe domi de fi-
nibus sociorum iudiciū populi deformauit. Aricini atq; Ardeates de ambiguo agro
cum sæpè bello certassent, multis inuicem cladibus fessi iudicem populum Roma-
num cepere. Cum ad causam orandam venissent, concilio populi à magistratibus da-
to, magna contentione actum. iamq; editis testibus cum tribus vocari, & populum
inire suffragium oporteret, consurgit P. Scaptius de plebe magno natu. Et, si licet, in-
quit, consules de Republica dicere, errare ego populum in hac causa nō patiar. Cum
vt vanum eum negarent, consules audiendum esse, vociferantemq; prodi publicam
causam

*Volcorum & Æ-
quorum castra ex-
pugnantur.*

*Turpe de finibus
sociorum populi
Romani iudiciū.*

- A causam summoueri iussissent, tribunos appellat. Tribuni, vt ferè semper reguntur à multitudine magis, quàm regunt, dedere cupidæ audiendi plebi, vt quæ vellet, Scaptius diceret. Ibi inquit, annum se tertium & octogesimum agere, & in eo agro de quo agitur, militasse non iuuenem, sed vicesima iam stipendia merentem, cum ad Coriolos sit bellatum. eò se rem vetustate obliteratam, cæterum suæ memoriæ infixam afferre. agrum, de quo ambigitur, finium Coriolanorum fuisse, captisq; Coriolis iure belli publicum populi Romani factum. mirari se, quònam more Ardeates Ariciniq; cuius agri ius nunquam vsurpauerint incolumi Coriolana re, eum se à populo Romano, quem pro domino iudicem fecerint, intercepturos sperent. Sibi exiguum vitæ tempus superesse, non potuisse se tamen inducere in animum, quin quem agrum miles pro virili parte manu capisset, eum senex quoq; voce, qua vna posset, vindicaret. magnoperè se suadere populo, ne inutili pudore suam ipse causam damnaret. Consules cum Scaptium non silentio modò, sed cum assensu etiam audiri animaduertissent: deos, hominesq; testantes flagitium ingens fieri, patrum primores accersunt. cum his circumire tribunos orare, ne pessimum facinus peiore exemplo admitterent, iudices in suam rem litem vertendo, cum præsertim, etiamsi fas sit, curam emolumentum sui iudici esse, nequaquam tantum agro intercipiendo acquiratur, quantum amittatur alienandis iniuria sociorum animis. nam famæ quidem ac fidei damna maiora esse, quàm quæ æstimari possent. Hoc legatos referre domum? hoc vulgari? hoc socios audire? hoc hostes? quo cum dolore hos? quo cum gaudio illos? Scaptione hoc concionali seni assignaturos putaret finitimos populos? clarum hac fore imagine Scaptium nomen: populum Romanum quadruplatoris & interceptoris litis alienæ personam laturum. quem enim hoc priuatæ rei iudicem fecisse, vt sibi controuersiosam adiudicaret rem? Scaptium ipsum id quidem, etsi præmortui iam sit pudoris, non facturum. Hæc consules, hæc patres vociferantur. sed plus cupiditas, & author cupiditatis Scaptius valet. vocatæ tribus iudicauerunt agrum publicum populi Romani esse. nec abnuitur ita fuisse, si ad iudices alios itum foret. nunc haud sanè quicquam bona causa eleuatur dedecus iudicij. idq; non Aricinis Ardeatibusq;, quàm patribus Romanis, fœdius atque acerbius visum. Reliquum anni quietum ab urbanis motibus & ab externis mansit.

Scaptij vanissimi
senioratio.

A viginti annos mi
stantem. Non. huc. 18.
No. a. v. d. r. u. c. ad. d. s. l. d.
Ad. Tur. 66. d. u. e. n. 30. 1. 27.

Fama & fidei dā
na æstimari non
possunt.

D

EPITOME LIBRI IIII.

HEX de connubio patrum, & plebis contentione magna. patribus repugnantibus perlata est à tribuni plebis. Aliquot annis res populi Romani domi militiæq; per hoc genus magistratus administratae sunt. Item censores tunc primum creati sunt. Ager Ardeatinus Romani populi iudicio ablati, missi in eum coloni restitutus est. Cum fame populus Romanus laboraret, Sp. Melius eques Romanus frumentum populo sua impensa largitus est: & ob id factum conciliata sibi plebe: regnum affectans à C. Seruilio Hala magistro equitum iussu Quintij Cincinnati dictatoris occisus est. L. Minutius iudex boue atrata donatus est. Legatis Romanis à Fidenatibus occisis, quoniam ob Rempublicam occubuerant, statua in rostris posita sunt. Cornelius Cossus tribunus militum, occiso Tolamnio rege Veientium, opima spolia secunda reuulit. Mamercius Aemylus dictator censurae honore, qui antea per quinquennium gerebatur, anni & sex mensum spatio finito, ob eam rem à censoribus notatus est. Fidenæ in potestate redactæ, eoz; coloni missi sunt. quibus occisis Fidenates cum defecisset à populo Romano, à Mamerco Aemylio dictatore victi sunt. & Fidenæ captæ. Comuratio seruorum oppressa est. Posthumius tribunus militum propter crudelitatem ab exercitu occisus est. Stipendium ex aerario tum primum militibus datum est. Res præterea gestas aduersum Volscos & Veientes, Fidenates & Faliscos continet.

E

HOS secuti M. Genutius & P. Curiatius consules. Fuit annus domi forisq; infestus. nam anni principio & de connubio patrum & plebis C. Canuleius tribunus plebis rogationem promulgauit. qua cõtaminari sanguinem suum patres, confundiq; iura gentium rebantur: & mentio primò sensim illata à tribunis, vt alterum ex plebe consulè liceret fieri, eò processit deinde, vt rogatione nouem tribuni promulgarent, vt populo potestas esset, seu de plebe, seu de patribus vellet, consules faciendi. Id verò si fieret, non vulgari modò cum infimis, sed profus auferrì à primoribus ad plebem summum imperium credebant. Leti ergo audire

A. 309

De connubio pa-
trum cum plebeis
rogatione promul-
gat. Tribunus ple-
bis.

*Ardeates deficiunt.
Veientes Romanos fines depopulantur.*

Consules aduersus tribunos plebis senatum incitant.

Canulei tribuni plebis aduersus Cos. oratio.

audiere patres, Ardeatium populum ob iniuriam agri abiudicati descisse, & Veientes F depopulatos extrema agri Romani, & Volscos Æquosq; ob communitam Verruginem fremere. adeò vel infelix bellum ignominiosè paci præferrebant. His itaq; in maius etiam acceptis, vt inter strepitum tot bellorum conticescerent actiones tribunitiæ, delectus haberi, bellum, armaq; vi summa apparari iubent, si quo intentius possit, quàm T. Quintio consule, apparatus sit. Tum C. Canuleius pauca in senatu vociferatus, ne quicquam territando consules auertere plebem à cura nouarum legum, nunquam eos se viuo delectum habituros, antequam ea, quæ promulgata ab se collegisq; essent: plebes sciisset: confestim ad concionem aduocauit. Eodem tempore & consules senatum in tribunum, & tribunus populum in consules incitabat. Negabant consules iam vltra ferri posse furores tribunitios. ventum iam ad finem G esse, domi plus belli concitari, quàm foris. id adeò non plebis, quàm patrum, neq; tribunorum magis, quàm consulum culpa accidere. cuius rei præmium sit in ciuitate, eam maximis semper auctibus crescere, sic pace bonos, sic bello fieri. maximum Romæ præmium seditionum esse: id & singulis vniuersisq; semper honori fuisse. Reminiscerentur quam maiestatem senatus ipsi à patribus accepissent, quam liberis tradituri essent: vt quemadmodum plebs gloriari posset, se auctiore amplioremq; esse. finem ergo non fieri, nec futurum, donec quàm felices seditiones, tam honorati seditionum authores essent. Quas, quantasq; res C. Canuleium aggressum? colluuiationem gentium, perturbationem auspiorum publicorum priuatorumq; afferre, ne quid synceri, ne quid incòtaminati sit: vt discrimine omni sublato, nec se quisquã, nec suos H nouerit. quam enim aliam vim cònubia promiscua habere, nisi vt ferarum propè ritu vulgentur còcubitus plebis, patrumq;? vt qui natus sit, ignoret cuius sanguinis, quorum factorum sit, dimidius patrum sit, dimidius plebis, ne secum quidem ipse concors. Parum id videri, quòd omnia diuina humanaq; turbentur, iam ad consulatum vulgi turbatores accingi. & primò, vt alter consul ex plebe fieret, id modò sermonibus tentasse: nunc rogari, vt seu ex patribus, seu ex plebe velit, populus consules creet: & creaturos haud dubiè ex plebe sediciosissimum quenq;. Canuleios igitur Iciliosq; consules fore. ne id Iupiter optimus maximus sinceret, regie maiestatis imperiù eò recidere, & se milles morituros potius, quàm vt tantum dedecoris admitti pariantur. certum habere, maiores quoq;, si diuinassent, concedendo omnia nò mitiorem in se plebem, I sed asperiores, alia ex alijs iniquiora postulando, cum prima impetrasset, futuram: primò quamlibet dimicationem subituros fuisse potius, quàm eas leges sibi imponi paterentur, quia tum concessum sit de tribunis, iterum concessum esse. Finem non fieri posse, in eadem ciuitate tribunos plebis, & patres esse: aut hunc ordinem, aut illum magistratum tollendum esse, potiusq; serò, quàm nunquam obuium eundem audaciæ temeritatiq;. illine vt impunè primò discordias ferentes concitent finitima bella? Deinde aduersus ea quæ concitauerint, armari ciuitatem, defendiq; prohibeant? & cum hostes tantum non accerserint, exercitus conscribi aduersus hostes non patiantur? sed audeat Canuleius in senatu proloqui, se, nisi suas leges tanquam victoris patres accipi sinant, delectum haberi prohibiturum: quid esse aliud, quàm minari se pro- K diturum patriam? oppugnari atq; capi passurum? quid eam vocem animorum, non plebi Romanæ, sed Volscis & Æquis & Veientibus allaturam? nòne Canuleio duce speraturos Capitolium atq; arcem scandere posse, si patribus tribuni cum iure ac maiestate adempta, animos etiam eripuerint? Consules paratos esse duces prius aduersus scelus ciuium, quàm aduersus hostium arma. Cùm maximè hæc in senatu agerentur, Canuleius pro legibus suis, & aduersus consules ita disseruit: Quantopere vos Quirites contemnerent patres, quàm indignos ducerent, qui vna secum vrbe intra eadem mœnia viueretis, sæpè equidem & ante videor animaduertisse: nunc tamen maximè, quod adeò atroces in has rogationes nostras coorti sunt: quibus quid aliud quàm admonemus ciues nos eorum esse, & si nò eandem opes habere, eandem tamen patriam incolere?

- A** incolere? Altera connubium petimus, quod finitimis externisq; dari solet. nos quidem ciuitatem, quæ plus quam connubium est, hostibus etiam victis, dedimus. Altera nihil noui ferimus, sed id, quod populi est, repetimus atq; vsurpamus: vt quibus velit, populus Romanus honores mandet. Quid tandem est, cur cœlum ac terras misceant? cur in me impetus modò penè in senatù sit factus? negent se manibus temperaturos? violaturosq; denuntient sacrosanctam potestatem? Si populo Romano liberum suffragium datur, vt quibus velit, consulatù mandet: & non præciditur spes plebeio quoq; si dignus summo honore erit, adipiscendi summi honoris, stare vrbs hæc non poterit: de imperio actum est: Et perinde hoc valet, plebeiusne consul fiat, tanquam seruum, aut libertinum aliquis cõsulem futurù dicat. Ecquid sentitis in quanto contemptu viuatis? Lucis vobis huius partè, si liceat, adimant. quòd spiratis, quòd vocem mittitis, quòd formas hominum habetis, indignantur. quin etiam (si dijs placeat) nefas aiunt esse cõsulem plebeium fieri. Obsecro vos, si non ad fastos, non ad commentarios pontificum admittimur, ne ea quidem scimus, quæ omnes peregrini etiam sciunt, cõsules in locum regù successisse: nec aut iuris aut maiestatis quicquam habere, quod non in regibus antè fuerit: en vnquã creditis fando auditù esse, Numam Pompilium non modò non patritium, sed ne ciuem quidem Romanum, ex Sabino agro accitum, populi iussu, patribus authoribus Romæ regnasse? L. deinde Tarquinium non modò Romanæ, sed ne Italicæ quidem gentis, Demarati Corinthij filium, incolam ab Tarquinij, viuis liberis Anci, regem factum: Seruium Tulliù post hunc
- C** captiuam Corniculana natum, patre nullo, matre serua, ingenio & virtute regnum tenuisse: quid enim de T. Tatìo Sabino dicam? quem ipse Romulus parens vrbs in societatem regni accepit: Ergo dum nullù fastiditur genus, in quo eniteret virtus, creuit imperium Romanum. Pœniteat nunc vos plebeij cõsulis, cùm maiores nostri aduenas reges nõ fastidierint, & ne regibus quidè exactis clausa vrbs fuerit peregrinæ virtuti. Claudiam certè gentem post reges exactos ex Sabinis nõ in ciuitatè modò accepimus, sed etiam in patritiorum numerum. Ex peregrinõne patritius, deinde cõsul fiat: cuius Romanus, si sit ex plebe, præcisa cõsulatus spes erit? Vtrum tandè non credimus fieri posse, vt vir fortis ac strenuus, pace belloq; bonus ex plebe, sit Numæ, L. Tarquinio, Seruio Tullio similis? an, ne si sit quidem, ad gubernacula Reipublicæ accedere eù patiemur? potiusq; decemuiris deterrimis mortaliù, qui tum omnes ex patribus erant, quam optimis regum nouis hominibus similes cõsules sumus habituri? At enim nemo post reges exactos de plebe consul fuit. Quid postea? nullane res noua institui debet: & quod nondum est factum, multa enim nondum sunt facta in nouo populo, ea, ne si vtilia quidè sint, fieri oportet? Pontifices, augures Romulo regnante nulli erant: ab Numa Pompilio creati sunt: census in ciuitate, & descriptio centuriarum classiumq; non erat, ab Seruio Tullio est facta. Cõsules nunquam fuerant: regibus exactis creati sunt. Dictatoris nec imperium, nec nomen fuerat: apud patres esse cœpit. Tribuni plebis, ædiles, quaestores nulli erant: institutum est vt fierent. Decemuiros legibus scribendis intra decem hos annos & creauimus, & è Republica sustulimus. Quis dubitat, quin in æternum vrbe condita, & in immensum crescente, noua imperia, sacerdotia, iura gentium, hominumq; instituantur? Hoc ipsum ne connubium patribus cum plebe esset, non decèuiri tulerunt paucis his annis pessimo exemplo publico, cum summa iniuria plebis? an esse vlla maior, aut insignior contumelia potest, quam partem ciuitatis velut contaminatam, indignam cõnubio haberi? quid est aliud, quam exilium intra eadem mœnia, quam relegationè pati? ne affinitatibus, ne propinquitatibus immisceamur. Cauent ne societur sanguis. quid? hoc si polluit nobilitatem istam vestrà, quam pleriq; oriundi ex Albanis & Sabinis, non genere, nec sanguine, sed per cooperationè in patres habetis, aut ab regibus lecti, aut post reges exactos iussu populi: synceram seruare priuatis consilijs non poteratis, nec ducendo ex plebe, neque vestras filias sororesq; enubere sinendo è patribus?

tritię virgini vim afferret: patriciorum ista libido est: nemo inuicem pactioem nuptialem quenquam facere coegisset. Verum enimvero lege id prohiberi, & connubium tolli patrum ac plebis, id demum contumeliosum plebi est. cur enim non confertis, ne sit connubium diuitibus ac pauperibus? Quod priuatorum consiliorum ubique semper fuit, ut in quam cuique, sceminae conuenisset domum, nuberet: ex qua pactus esset vir domo, in matrimonium duceret: id vos sub legis superbissimae vincula coniicitis, qua dirimatis societatem civilem, duasque ex vna ciuitate faciatis. Cur non sancitis, ne vicinus patritio sit plebeius: ne eodem itinere eat: ne idem conuiuium ineat: ne in foro eodem consistat? quid enim in re est aliud, si plebeia patritius duxerit: si patritiam plebeius? quid iuris tandem mutatur? nempe patrem sequuntur liberi. nec quod nos ex connubio vestro petamus, quicquam est, praeterquam ut hominum, ut ciuium numero simus. nec vos (nisi in contumelia ignominiamque nostram certare iuuat) quod contendatis, quicquam est. Denique, vtrum tandem populi Romani, an vestrum summum imperium est: regibus exactis vtrum vobis dominatio, an omnibus aequa libertas parta est: Oportet licere populo Romano, si velint iubere legem. an ut quaeque rogatio promulgata erit, vos delectum pro poena decerneretis? & simul ego tribunus vocare tribus in suffragium coepero, ut statim consul sacramento iuniores adiges: & in castra educes: & minaberis plebi, minaberis tribuno? Quid? si non quantum istae minae aduersus plebis consensum valerent, bis iam experti essetis? scilicet quia nobis consultum volebatis, certamine abstinuitis: an ideo non est dimicatum, quod quae pars firmior, eadem modestior fuit? Nec nunc erit certamen Quirites. animos vestros illi tentabunt semper, vires non experientur. Itaque ad bella ista, seu falsa seu vera sunt, consules parata vobis plebs est, si connubijs redditis, vnam hanc ciuitatem tandem facitis, si coalescere, si iungi, misceri que vobis priuatis necessitudinibus possunt: si spes, si aditus ad honores viris strenuis & fortibus datur: si in consortio, si in societate Reipub. esse: si, quod aequae libertatis est, inuicem annuis magistratibus parere, atque imperitare licet. Si haec impediēt aliquis, ferte sermonibus, & multiplicata fama bella. Nemo est nomen daturus, nemo arma capturus. nemo dimicaturus pro superbis dominis, cum quibus nec in Republica honorum, nec in priuata connubij societas est. Cum in concionem & consules processissent, & res a perpetuis orationibus in altercationem vertisset, interroganti tribuno, cur plebeium consulem fieri non oporteret? ut fortasse verum, sic patrum vtiliter in praesens certamen respondit, quod nemo plebeius auspicia haberet. ideoque decemuiros connubium diremisse, ne incerta prole auspicia turbarentur. Plebes ad id maxime indignatione exarsit, quod auspiciari tanquam inuisi dijs immortalibus negarentur posse. Nec ante finis contentionum fuit, cum & tribunum acerrimum authorem plebs nata esset, & ipsa cum eo pertinacia certaret, quam victi tandem patres ut de connubio ferretur concessere: ita maxime rati contentione de plebeijs consulibus tribunos, aut totam deposituros, aut post bellum dilaturos esse, contentamque interim connubio plebem paratam delectui fore. Cum Canuleius victoria de patribus, & plebis fauore ingens esset, accensi alij tribuni ad certamen, pro rogatione sua summa vi pugnant, & crescente indies fama belli, delectum impediunt. Consules, cum per senatum, intercedentibus tribunis, nihil agi posset, consilia principum domi habebant: apparebat autem, aut hostibus, aut ciuibus, de victoria concedendum esse. Soli ex consularibus Valerius atque Horatius non intererant consilij. C. Claudij sententia consules armabat in tribunos: Quintiorum, Cincinnatijque & Capitolini sententiae abhorrebant a caede, violandisque quos foedere icto cum plebe sacrosanctos accepissent. Per haec consilia eodem deducta res est, ut tribunos militum consulari potestate promiscue ex patribus ac plebe creari sinerent, de consulibus creandis nihil mutaretur. eoque contenti tribuni, contenta plebs fuit. Comititia tribunis consulari potestate tribus creandis indicuntur. quibus indictis, ex templo quicumque aliquid feditiose dixerat, aut fecerat, quam maxime tribunitij & prehensare homines, & concurrere toto foro candidati

De patrum cum plebe connubio lex fertur.

Tribuni militum consulari potestate creantur, anno ab vrbe condita 310.

- A** candidati cœpere: vt patritios desperatio primò irritata plebe adipiscendi honoris, deinde indignatio, si cum his gerendus esset honos, deterreret: postremò coacti tamen à primoribus petiere, ne cessisse possessione Reipublicæ viderentur. Euentus eorum comitorum docuit, alios animos in contentione libertatis dignitatisq; alios secundum deposita certamina incorrupto iudicio esse. tribunos enim omnes patritios creauit populus, contentus eo, quòd ratio habita plebeiorum esset. Hanc modestiam æquitatemq; & altitudinem animi vbi nunc in vno inueneris, quæ tum populi vniuersi fuit? Anno trecentesimo decimo, quàm vrbs Roma condita erat, primùm tribuni militum pro cõsulis magistratum ineunt. A. Sempronius Atratinus, L. Attilius, T. Cæcilius, quorum in magistratu concordia domi, pacem etiam foris præbuit.
- B** Sunt qui propter adiectum Æquorum Volscorumq; bello, & Ardeatium defectioni Veiens bellum, quia duo consules obire tot simul bella nequirent, tribunos militum tres creatos dicant, sine mentione promulgatæ legis de consulibus creandis ex plebe: & imperio, & insignibus consularibus vsos. Non tamen pro firmato iam stetit magistratus eius ius, quia tertio mensè quàm inierunt, augurum decreto, perinde ac vitio creati honore abière, quòd C. Curiatius, qui comitijs eorum præfuerat, parum rectè

- C** tabernaculum cæpisset. Legati ab Ardeatibus Romam venerunt, ita de iniuria querentes, vt si demeretur ea, in fœdere atq; amicitia mansuros restituto agro appareret. *Ardeates, legatos Romam mittunt.*
- Ab senatu responsum est, iudicium populi rescindi ab senatu non posse, præterquam quòd nullo nec exemplo, nec iure fieret, concordia etiam ordinum causa: si Ardeates sua tempora expectare velint, arbitriumq; senatui leuandæ iniuriæ suæ permittant, fore, vt postmodum gaudeant se ire moderatos: sciantq; patribus æquè curæ fuisse, ne qua iniuria in eos oriretur, ac ne orta, diuturna esset. Ita legati, cum se rem integram relaturos dixissent, comiter dimissi. Patritij, cū sine curuli magistratu Reipublica esset, coiere, & interregem creauère. cõtentio, consulésne, an tribuni militum crearentur, in interregno rem dies complures tenuit. Interrex ac senatus consulum comitia, tribuni plebis & plebs tribunorum militum vt habeantur, tendunt. Vicerunt patres, quia & plebs patritijs seu hunc, seu illum delatura honorem, frustra certare superse- *Interrex creatur.* dit: & principes plebis ea comitia malebant, quibus non haberetur ratio sui, quàm quibus vt indigni præterirentur. tribuni quoque plebis certamen sine effectu in beneficio apud primores patrum reliquere. T. Quintius Barbatus interrex consules creat. L. Papyrium Mugilanum, L. Semproniu Atratinum. His consulibus cum Ar-

Cum Ardeatibus fœdus renouatur. deatibus fœdus renouatum est. Idq; monumenti est, consules eos illo anno fuisse, qui neq; in annalibus priscis, neq; in libris magistratuum inueniuntur. credo, quòd tribuni militum initio anni fuerunt, eo, perinde ac si totum annum in imperio fuerint, suffectis his consulibus, prætermittit nomina consulum horum. Licinius Macer author est, & in fœdere Ardeatino, & in linteis libris ad Moneræ inuentos. Et foris, cum tot terrores à finitimis ostentati essent, & domi otium fuit. Hunc annum, seu tribunos modò, seu tribunis suffectos consules quoque habuit, sequitur annus haud dubijs consulibus, M. Geganio Macerino iterum, T. Quintio Capitolino quintum

Censura initium. Coss. Idem hic annus censuræ initium fuit, rei à parua origine ortæ. quæ deinde tanto incremento aucta est, vt morum disciplinæq; Romanæ penes eam regimen, senatus equitumq; centuriæ decoris dedecorisq; discrimen sub ditione eius magistratus, publicorum ius, priuatorumq; locorum, & vectigalia populi Romani sub nutu atq; arbitrio essent. Ortum autem initium rei est, quòd in populo per multos annos incenso neq; differri census poterat, neq; consulibus, cum tot populorum bella imminerent, operæ erat id negotium agere. Mentio illata ab senatu est, rem operosam, ac minimè consularem suo proprio magistratu egere: cui scribarum ministerium, custodiæq; & tabularum cura, cui arbitrium formulæ censendi subijceretur. Et patres, quanquam rem paruam, tamen quòd plures patrij magistratus in Republica essent, læti acceperunt id quod euenit, futurum credo etiam rati, vt mox opes eorum qui præessent, ipsi honori ius maiestatemq; adijcerent. & tribuni (id quod tunc erat) magis necessariam, quam speciosi ministerij procurationem intuentes, ne paruis quoq; rebus incommode aduersarentur, haud sanè tetèdere. Cum à primoribus ciuitatis spre- tus honor esset, Papyrium Semproniumq; quorum de consulatu dubitabatur, vt eo magistratu parum solidum consulatū explerent, censui agèdo populus suffragijs præfecit. Censores ab re appellati sunt. Dum hæc Romæ geruntur, legati ab Ardea veniunt, pro veterrima societate, renouatoq; fœdere recenti auxilium propè euerfæ vrbi implorantes. Frui nanq; pace optimo consilio cum populo Romano seruata, per in- testina arma non licuit, quorum causa atq; initium traditur ex certamine factionum ortum, quæ fœdere eruntq; pluribus populis magis exitio quam bella externa. quam fames, morbiue, quæq; alia in deum iras velut vltima publicorum malorum vertunt.

Primi censores. Virginem plebeij generis maximè forma notam petiere iuuenes: alter virgini genere par, tutoribus fretus, qui & ipsi eiusdem corporis erant, nobilis alter, nulla re, præterquam forma captus. adiuuabant eum optimatum studia, per quæ domum quoque puellæ certamen partium penetravit. nobilis superior iudicio matris esse, quæ quam splendidissimis nuptijs iungi puellam volebat. tutores in ea quoq; re partiū memores ad suum tendere. Cum res peragi intra parietes nequisset, ventu in ius est. postulatū audito matris, tutorumq;, magistratus secundum parētis arbitrium dant ius nuptiarum. Sed vis potentior fuit. namq; tutores inter suæ partis homines de iniuria decreti palam in foro concionati, manu facta virginem ex domo matris rapiunt. aduersus quos infestior coorta optimatum acies sequitur accensum iniuria iuuenem. fit prælium atrox. Pulsa plebs nihil Romanæ plebi similis, armata ex vrbe profecta colle quodam capto in agros optimatum cum ferro igniq; excursiones facit. urbem quoque omnis etiam expertem antè certaminis multitudine opificum ad spem prædæ euocata, obsidere parat. nec vlla species, cladesq; belli abest, velut contacta ciuitate rabie duorum iuuenum, funestas nuptias ex occasu patriæ petentium. Parū parti vtriq; domi armorum belliq; est visum. optimates Romanos ad auxilium vrbs obsessæ, plebs ad expugnandam secum Ardeam Volscos exciure. Priores Volsci duce Æquo Cluilio Ardeam venerunt, & mœnibus hostium vallum obiecere. Quod vbi Romanam est nunciarum, extemplò M. Geganius consul cum exercitu profectus, tria milia passuum ab hoste locum castris caput, præcipitiq; iam die curare corpora milites iubet. quarta deinde vigilia signa profert: cœptumq; opus ad eò appropertatum est, vt sole

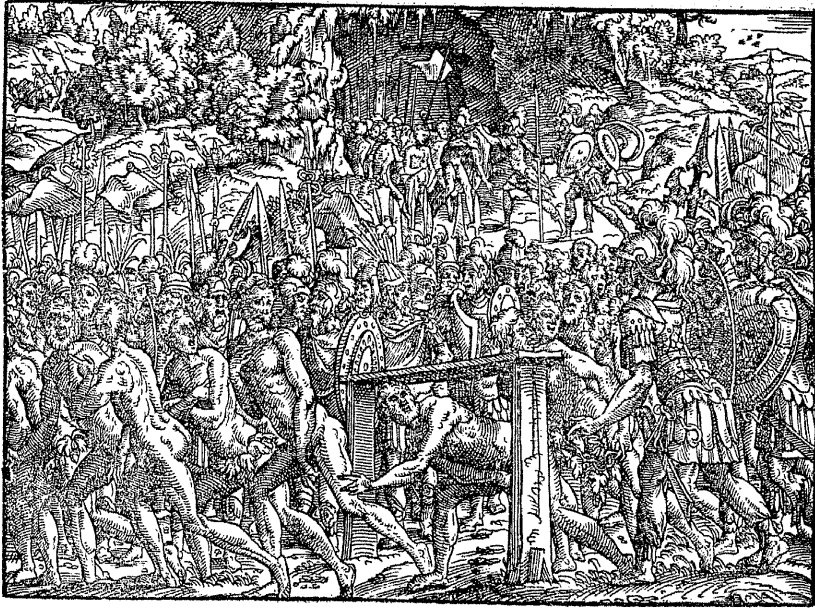
Volsci obsidentes Ardeam, ab Romanis obsidentur.

- A vt sole orto Volsci firmiore se munimento ab Romanis circumuallatos, quàm à se urbem viderent. & alia parte consul muro Ardeæ brachium iniunxerat, quia ex oppido sui commearé possent. Volscus imperator, qui ad eam diem non commeatu parato, sed ex populatione agrorum raptò in diem frumento aluiffet militem: postquam septus vallo repentè inops omnium rerum erat, ad colloquium consule euocato, si soluendæ obsidionis causa venerit Romanus, abducturum se inde Volscos ait. Aduersus ea consul, victis condiciones accipiendas esse, non ferendas, respondit: neq; vt venerint ad oppugnandos socios populi Romani suo arbitrio, ita abituros Volscos esse. dedi imperatorem, arma poni iubet, fatentes victos se esse, & imperio parère. aliter tam abeuntibus, quàm manentibus se hostem infensum, victoriam potius ex
- B Volscis, quàm pacem infidam Romam relaturú. Volsci exiguá spem in armis ponentes, alia vndiq; abscissa, cù tentassent: præter cætera aduersa, loco quoq; iniquo ad pugnam congressi, iniquiore ad fugam, cum ab omni parte cæderentur, ad preces à certamine versi, dedito imperatore, traditisq; armis sub iugum missi, cum singulis vestimentis ignominia cladisq; pleni dimittuntur. & cùm haud procul vrbe Thufculo confedisent, vetere Thufculanorum odio inermes oppressi dederunt pœnas, vix nuntijs cædis relictis. Romanus cõsul Ardeæ turbatas seditione res, principibus eius motus securi percussis, bonisq; eorum in publicam Ardeatium redactis, cõposuit: demptamq; iniuriam iudicij tanto beneficio populi Romani Ardeates credebant. senatui superesse aliquid ad delendum publicæ auaritiæ monumentum videbatur. Consul triumphans in urbem redijt, Cluilio Volscorum duce ante currum ducto, prælatisq; spolijs, quibus dearmatum exercitum hostium sub iugum miserat. Æquauit, quod haud facile est, Quintius consul rogatus armati gloriam collegæ: qua concordia pacisq; domesticam curam, iura infimis summisq; moderando ita tenuit, vt eum & patres seuerum consulem, & plebs fatis comem crediderint: & aduersus tribunos auctoritate plura quàm certamine tenuit. quinque consulatus eodem tenore gesti, vitæq; omnis consulariter acta, verendum penè ipsum magis quàm honorem faciebant. eò tribunorum militarium nulla mentio his consulibus fuit. Consules creant

*Volsci sub iugum
missi à Thufculanis
occiduntur.*

*Quintij consulis
laus.*

D

E

M. Fabium Vibulanú, Posthumium Ebutium Cornicinem. Fabius & Ebutius consules, quò maiori gloria rerum domi forisq; gestarum succedere se cernebant (maximè autem memorabilem annum apud finitimos socios hostesq; esse, quòd Ardeatibus in re præcipiti tanta foret cura subuentum) eò impensius, vt delerent profus ex

animis hominum infamiam iudicij, senatusconsultum fecerunt, ut quoniam ciuitas ^F
 Ardeatium intestino tumultu redacta ad paucos esset, coloni eò præsidij causa aduer-
 sus Volscos scriberentur. Hoc palam relatum in tabulas, ut plebem tribunosq; falle-
 ret, iudicij rescindendi consilium ininitum. consenserant autem ut multo maiore par-
 te Rutulorum colonorum quam Romanorū scripta, nec ager vllus diuideretur, nisi
 is qui interceptus iudicio infami erat: nec vlli prius Romano ibi, quam omnibus Ru-
 tulis diuisus esset, gleba vlla agri assignaretur. Sic ager ad Ardeates redijt. Triumviri
 ad coloniam Ardeam deducendam creati, Agrippa Menenius, T. Clælius Siculus, M.
 Ebutius Helua. Qui præter minimè populare ministerium agro assignando socijs,
 quem populus Romanus suum iudicasset, cum plebem offendissent, ne primoribus
 quidem patrum satis accepti, quod nihil gratiæ cuiusquam dederant: vexationes, ad ^G
 populum iam die dicta ab tribunis, colonis ascripti remanendo in colonia, quam te-
 stem integritatis iustitiæq; habebant, vitauêre. Pax domi forisq; fuit, & hoc & in se-
 quenti anno C. Furio Pacilio, & M. Papyrio Crasso, Coss. Ludi ab decemuiris per fe-
 cessionem plebis à patribus ex senatusconsulto voti, eo anno facti sunt. Causa seditionum
 nequicquam à Petilio quæsitæ, qui tribunus plebis iterum ea ipsa denuntiando
 factus, neq; ut de agris diuidendis plebi referret consules ad senatum, peruincere po-
 tuit: & cum magno certamine obtinisset, ut consulerentur patres, consulum an tri-
 bunorum placeret comitia haberi, consules creati iussi sunt. Iudibrioq; erant minæ
 tribuni denuntiantis se delectum impediturum, cum quietis finitimis neque bello,
 neq; belli apparatu opus esset. Sequitur hanc tranquillitatem rerum annus Proculo ^H
 Geganio Macerino, L. Menenio Lanato Coss. multiplici clade ac periculo insignis,
 seditionibus, fame, regno propè per largitionis dulcedinē in ceruices accepto. Vnum
 abfuit bellum externum: quo si aggrauatæ res essent, vix ope deorum omnium res si-
 sti potuisset. Cœpere à fama mala, seu aduersus annus frugibus fuit, seu dulcedine cō-
 cionum & vrbs, deserto agrorum cultu. nam vtrunq; traditur. & patres plebem desi-
 dem, & tribuni plebis nunc fraudem, nunc negligentiam consulum accusabant. Po-
 stremò perpulere plebei haud aduersante senatu, ut L. Minutius præfectus annonæ
 crearetur: felicior in eo magistratu ad custodia libertatis futurus, quam ad curationē
 ministerij sui: quanquam postremò annonæ quoq; leuatæ haud immeritā & gratiam
 & gloriam tulit. Qui cum multis circa finitimos populos legationibus terra mariq;
 nequicquam missis (nisi quod ex Hetruria haud ita multum frumenti aduectum
 est) nullum momentum annonæ fecisset: & reuolutus ad dispensationem inopiæ,
 profiteri cogendo frumentū, & vendere quod vsui menstuo superesset: fraudandoq;
 parte diurni cibi seruitia: criminando inde, & obijciendo iræ populi frumentarios, a-
 cerba inquisitione aperiret magis quam leuaret inopiā, multi ex plebe spe amissa, po-
 tius quam ut cruciarentur trahendo animā, capitibus obuolutis se in Tyberim præci-
 pitauerunt. Tum Sp. Melius ex equestri ordine, ut illis temporibus, prædiues, rem vti-
 lem pessimo exemplo, peiore consilio est aggressus. frumento nanq; ex Hetruria pri-
 uata pecunia per hospitium clientiumq; ministerio coempto (qua credo ipsa res ad
 leuandam publica cura annonam impedimento fuerat) largitiones frumenti facere ^K
 instituit: plebemq; hoc munere delinitam, quacunq; incederet conspectus, clatusq;
 supra modum hominis priuati, secum trahere, haud dubium consulatum fauore ac
 spe despondentē. Ipse, ut est humanus animus insatiabilis eo, quod fortuna spondet:
 & altiora & non concessa tendere: & quoniam consulatus quoque eripiendus inuitis
 patribus esset, de regno agitare, id vnum dignum tanto apparatu consiliorum, & cer-
 tamine, quod ingens exudandum esset, præmium fore. Iam comitia consularia insta-
 bant: quæ res cum nec dum compositis maturisue satis consilijs, oppressit. Consul
 sextum creatus T. Quintius Capitolinus, minimè opportunus vir nouati res: collega
 additur ei Agrippa Menenius, cui Lanato erat cognomen. & L. Minutius præfectus
 annonæ, seu resectus, seu quoad res posceret, in incertum creatus. nihil enim constat,
 nisi

*Ardeā coloni mit-
tuntur.*

Ludi facti.

*Annus multiplici
clade ac periculo
insignis.*

*Multi ex plebe fa-
me coacti se in Ty-
berim precipitauit.
Sp. Melius regnum
largitionibus affe-
bat.*

*Humanus animus
insatiabilis.*

- A** nisi in libros linteos vtroque anno relatum inter magistratus præfecti nomen. Hic Minutius eandem Reipublicæ curationem agens, quam Melius priuatim agendam susceperat: cum in vtraq; domo genus idem hominum versaretur, rem compertam ad senatum refert: tela in domum Melij conferri, eumq; conciones domi habere: ac non dubia regni consilia esse: tempus agendæ rei nondum stare, cætera iam contemnisset: & tribunos mercede emptos ad prodendam libertatem: & partita ducib⁹ multitudinis ministeria esse. serius se penè, quàm tutum fuerit, ne cuius incerti vaniq; author esset, ea deferre. Quæ postquam sunt audita, & vndiq; primores patrum & priores anni consules increparent, quòd eas largitiones, cætusq; plebis in priuata domo palli essent fieri: & novos consules, quòd expectassent, donec à præfecto annonæ tantares ad senatum deferretur: quæ consulem non authorem solum desideraret, sed etiam vindicem: tum T. Quintius, consules immeritò increpari ait: qui constricti legibus de prouocatione ad dissoluendum imperium latis, nequaquam tantum virium in magistratu ad eam rem pro atrocitate vindicandam, quantum animi haberent: opus esse non forti solum viro, sed etiam libero, exolutoq; legum vinculis. Itaq; se dictatorem L. Quintium dicturum: ibi animu parem tantæ potestati esse. Approbantibus cunctis, primo Quintius abnuere: & quid sibi vellent, rogare, qui se ætate exacta tantæ dimicationi objicerent: Dein cum vndiq; plus in illo senili animo non consilij modò, sed etiam virtutis esse, quàm in omnibus alijs dicerent, laudibusq; haud immeritis onerarent, & consul nihil remitteret: precatus tandem deos immortales
- C** Cincinnatus, ne senectus sua in tam trepidis rebus damno dedecoriue Reipublicæ esset, dictator à consule dicitur. ipse deinde C. Seruilius Halam magistrum equitum dicit. Postero die dispositis præsidijs cum in forum descendisset, conuersaq; in eum plebs nouitate rei, ac miraculo esset: & Meliani, atque ipse dux eorum in se intentam vim tanti imperij cernerent: expertes consiliorum regni, qui tumultus, quod bellum repens aut dictatoriam maiestatem, aut Quintium post octogesium annum rectorem Reipublicæ quæsisset, rogarent: missus ab dictatore Seruilius magister equitum ad Melium, Vocat te, inquit, dictator. Cum pauidus ille quid vellet, quæreret: Seruiliusq; causam dicendam esse proponeret: crimenq; à Minutio delatum ad senatum diluendum: tunc Melius recipere se in cateruam suorum: & primum circumspectans tergiversari, postremò cum apparitor iussu magistri equitum eum duceret, ereptus à circumstantibus, fugiensq; fidem plebis Romanæ implorare: & opprimi se consensu patrum dicere, quòd plebi benignè fecisset: orare, vt opem sibi vltimo in discrimine ferrent, nèue ante oculos suos trucidari sinerent. Hæc eum vociferantem assecutus Hala Seruilius obtruncat: resperfusq; cruore obtruncati, stipatus caterua patritiorum iuuenum, dictatori renunciat: vocatum ad eum Melium repulso apparitore concitantem multitudinem, pœnam meritam habere. Tum dictator, Ma&e virtute, inquit, C. Seruili esto, liberata Republica. Tumultuantem deinde multitudinem incerta existimatione facti, ad concionem vocari iussit: & Melium iure cæsum pronunciauit: etiam si regni crimine insons fuerit: qui vocatus à magistro equitum ad dictatorem non venisset, se ad causam cognoscendam confedisse: qua cognita, habiturum fuisse Melium similem causæ fortunam. vim parantem, ne iudicio se committeret, vi coërcitum esse. nec cum eo tanquam cum ciue agendum fuisse: qui natus in libero populo inter iura legesq;, ex qua vrbe reges exactos sciret: eodemq; anno sororis filios regis, & liberos consulis liberatoris patriæ, propter pactiorem indicatam recipiendorum in urbem regum, à patre securi esse percussos: ex qua Collatinum Tarquinium consulem nominis odio abdicare se magistratu, atque exulare iussum: in qua de Sp. Cassio post aliquot annos propter consilia inita de regno supplicium sumptum: in qua nuper decemuiros bonis, exilio, capite mulctatos ob superbiam regiam: in ea Sp. Melius spem regni conceperit, & quis homo? quanquam nullam nobilitatem, nullos honores, nulla merita cuiquam ad dominationem pandere

Proditur Sp. Melij de regni ambitione consilia.

Cincinnatus à consule Dictator dicitur.

Sp. Melius ad Dictatorem vocatur.

Seruilius magister equitum Sp. Melium obtruncat.

Dictatoris ad populum oratio.

dere viam: sed tamen Claudios, Cassios consulatibus, decemviratibus suis, maiorumque honoribus, splendore familiarum sustulisse animos, quo nefas fuerit Sp. Melium, cui tribunatus plebis magis optandus, quam sperandus fuerit: frumentarium diuitem bilibre farris sperasse libertatem se ciuium suorum emisse: ciboque obijciendo ratum victorem finitimorum omnium populum in seruitutem perlici posse: ut quem senatorem concoquere ciuitas vix posset, regem ferret, Romuli conditoris ab dijs orti, recepti ad deos, insignia atque imperium habentem. non pro scelere id magis, quam pro monstro habendum. Nec satis esse sanguine eius expiatum, nisi tecta parietesque, intra qua tantum amentiae conceptum esset, dissiparentur: bonaque contacta pretijs regni mercandi, publicarentur. Iubere itaque quaestores vendere ea bona, atque in publicum redigere. Domum deinde, ut monumento area esset oppressae nefariae spei, dirui extemplo iussit. id Æquimelium appellatum est. L. Minutius* boue aurato extra portam trigeminam est donatus, ne plebe quidem inuira, quia frumentum Melianum assibus in modios aestimatum plebi diuisit. Hunc Minutium apud quosdam authores transisse a patribus ad plebem, vnde decimumque tribunum plebis cooptatum, seditionem motam ex Meliana caede sedasse, inuenio. caeterum vix credibile est, numerum tribunorum patres augeri passos: idque potissimum exemplum a patritio homine introductum: nec deinde id plebem concessum semel obtinuisse, aut certe tentasse. sed ante omnia refellit falsum imaginis titulum, paucis ante annis lege cautum, ne tribunis collegam cooptare liceret. Q. Cæcilius, Q. Iunius, Sext. Titinius, soli ex collegio tribunorum, neque tulerant de honoribus Minutij legem: & H criminari nunc Minutium, nunc Seruilium apud plebem. querique indignam necem Melij non destiterant. peruicerunt igitur, ut tribunorum militum potius quam consulum comitia haberentur: haud dubij, quin sex lectis (tot enim iam creari licebat) & plebeij aliqui profitendo se victores fore Melianae caedis, crearentur. Plebs quanquam agitata multis eo anno & varijs motibus erat, nec plures quam tres tribunos consulari potestate creauit. & in ijs L. Quintium Cincinnati filium: ex cuius dictaturae inuidia tumultus quaerebatur: praelatus suffragijs Quintio Mamercus Æmylius vir summæ dignitatis, L. Iulium tertium creant. in horum magistratu Fidenæ colonia Romana ad Lartem Tolumnium Veientium regem ac Veientes defecere. maius additum defectioni scelus. C. Fulcinium, C. Iulium Tullum, Sp. Nautium, L. Roscium legatos Romanos, causam noui consilij quaerentes, iussu Tolumnij interfecerunt. Leuant quidam regis facinus. in tesserarum prospero iactu vocem eius ambigam, ut occidi iussisse videretur, a Fidenatibus exceptam, causam mortis legatis fuisse. rem incredibilem: interuentu Fidenatum nouorum sociorum consulentium de caede ruptura ius gentium, non auersum ab intentione lusus animum: nec deinde in horrorem versum facinus. propius est fidem, obstringi Fidenatum populum, ne respicere spem ullam ab Romanis posset conscientia tanti sceleris, voluisse. Legatorum, qui Fidenis caesi erant, statuque publicè in Rostris positæ sunt. Cum Veientibus Fidenatibusque praeterquam finitimis populis ab causa etiam tam nefanda bellum exorsis, atrox dimicatio instabat. Itaque ad curam summæ rerum quieta plebe, tribunisque eius, nihil controuersiae fuit, quin consules crearentur, M. Geganius Macerinus tertium, & L. Sergius Fidenas: à bello credo, quod deinde gessit, appellatus. hic enim primus cis Anienem cum rege Veientium secundo praelio conflixit: nec incruentam victoriam retulit. Maior itaque ex ciuibus amissis dolor, quam letitia fuis hostibus fuit. & senatus, ut in trepidis rebus, dictatorem dici Mamercum Æmylium iussit: is magistrum equitum ex collegio prioris anni, quo simul tribuni militum consulari potestate fuerant, L. Quintium Cincinnatum dignum parente iuuenem dixit. Ad delectum à consilibus habitum centuriones veteres belli periti adiecti: & numerus amissorum proxima pugna expletus. Legatos, Quintium Capitolinum, & M. Fabium Vibulanum sequi se dictator iussit. Cum potestas maior, tum vir quoque potestati par, hostes ex agro

* Plin. non boue, sed statua donatum scribit.

Fidenæ à Romanis deficiunt. Et legatos Romanos interficiunt.

Veientes à Sergio Cos. suff.

- A** agro Romano trans Anienem submouère: collesq; inter Fidenas atq; Anienem ceperunt, referentes castra: nec antè in campos digressi sunt, quàm legiones auxilio Faliscorum venerunt. tum demum castra Hetrulcorum pro mœnibus Fidenarum posita. Et dictator Romanus haud procul inde ad confluentes confedit in vtriusq; ripis amnis, qua sequi munimento poterat, vallo interposito, postero die in aciem eduxit. Inter hostes fuere variæ sententiæ. Faliscus procul ab domo militiam agrè patiens, satisq; fidens sibi, poscere pugnam. Veienti Fidenatq; plus spei in trahendo bello esse. Tolumnius, quanquam suorum magis placebant consilia, ne longinquam militiam paterentur Falisci, postero die se pugnaturum edicit. Dictatori ac Romanis, quod detrectasset pugnam hostis, animi accessere. posteroq; die iam militibus castra urbemq; se oppugnatos fremantibus, ni copia pugnae fiat, vtrinque acies inter bina castra in medium campi procedunt. Veiens multitudine abundans, qui inter dimicationem castra Romana aggredierentur, post montes circummisit. Trium populorum exercitus ita stetit instructus, vt dextrum cornu Veientes, sinistrum Falisci tenerent, medij Fidenates essent. Dictator dextro cornu aduersus Faliscos, sinistro contra Veientem Capitolinus Quintius intulit signa: ante mediam aciem cum equitatu magister equitum processit. Parumper silentium & quies fuit: nec Hetruscis, nisi cogerentur, pugnam inituris: & dictatore arcem Romanam respectante, vt ab auguribus simul aues ritè admisissent, ex composito tolleretur signum, quod vbi conspexit, primos equites clamore sublato in hostem emisit. secura
- C** peditum acies ingenti vi conflixit. nulla parte legiones Hetruscæ sustinuerunt impetum Romanorum. eques maximè resistebat. equitumq; longè fortissimus ipse rex ab omni parte effusè sequentibus obequitans Romanis, trahebat certamen. Erat tum inter equites tribunus militum **A. Cornelius Cossus**, eximia pulchritudine corporis, animo ac viribus par, memorq; generis, quod amplissimum acceptum, maius auctiusq; reliquit posteris. Is cum ad impetum Tolumnij, quacunque se intendisset, trepidantes Romanas videret turmas, insignemq; eum regio habitu volitantem tota acie cognouisset: Hic cine est, inquit, ruptor fœderis humani, violatorq; gentium iuris? iam ego hanc mactatam victimam (si modò sancti quicquam in terris esse dii volunt) legatorum Manibus dabo. calcaribus subditis infesta cuspide in vnum fertur hostem. quem cum ictum equo deiecisset, confestim & ipse hasta innixus, se in pedes excipit, assurgentem ibi regem vmbone resupinat, repetitumq; sæpius cuspide ad terram affixit, tum exangui detracta spolia, caputq; abscissum victor spiculo gerens terrore cæsi regis hostes fundit. Itaque equitum quoque fusa acies, quæ vna fecerat anceps certamen. Dictator fugatis legionibus instat: & ad castra compulsos cædit. Fidenatum plurimi locorum notitia effugere in montes. Cossus Tyberim cum equitatu transuectus, ex agro Veientano ingentem detulit prædam ad urbem. Inter prælium & ad castra Romana pugnatum est aduersus partem copiarum ab Tolumnio, vt ante dictum est, ad castra missam. Fabius Vibulanus corona primum vallum defendit: intentos deinde hostes in vallum, egressus dextra principali cum triarijs repente inuadit. quo pauore iniecto, cædes minor, quia pauciores erant: fuga non minus trepida, quàm in acie fuit. Omnibus locis re benè gesta, dictator senatusconsulto, iussuq; populi triumphans in urbem redijt. Longè maximum triumphi spectaculum fuit, Cossus spolia opima regis interfecti gerens. in eum milites carmina incondita, æquantes eum Romulo, canere. Spolia in æde Iouis Feretrii propè Romuli spolia, quæ prima opima appellata sola ea tempestate erant, cum solenni dedicatione dono fixit. auerteratq; in se à curru dictatoris ciuium ora, & celebritatis eius dici fructum propè solus tulerat. Dictator coronam auream * libræ pondō ex publica pecunia, populi iussu in Capitolio Ioui donum posuit. Omnes ante me authores secutus **A. Cornelium Cossum** tribunum militum, secunda spolia opima Iouis Feretrii templo intulisse, exposui. cæterum, præterquam quod ea rite
- opima

A. Cornelius Cossus regem Veientium interfecit.

Vincuntur Veientes: & eorum socij.

Dictator triumphans in urbem redijt.

Opima spolia quæ dicantur.

** Valent circiter 108. coronatos.*

opima spolia habentur, quæ dux duci detraxerit, nec ducem nouimus, nisi cuius auspicio bellum geritur, titulus ipse spolijs inscriptus illos, meq; arguit, consulem ea Cossium capisse. Hoc ego cum Augustum Cæsarem templorum omnium conditorem aut restitutorem, ingressum ædem Feretrii Iouis, quam uerustate dilapsam refe-

G

H

cit, seipsum in thorace lintheo scriptum legisse audissem: propè sacrilegium ratus sum, Cossium spoliis suorum, Cæsaremq; ipsius templi authorem subtrahere testem. qui si ea in resit error, quòd tam ueteres annales, quodq; magistratum libri, quos lintheos in æde repositos Moneta Macer Licinius citat identidem authores: se primo post demum anno cum T. Quintio Pæno, A. Cornelium Cossium consulem habeant: existimatio communis omnibus est. nam etiam illud accedit, ne tam clara pugna in eum annum transferri possët, quòd imbelles triennium fermè pestilentia inopiaq; frugum circa A. Cornelium consulem fuit: adeò, ut quidam annales uelut infunesti, nihil præter nomina consulum suggerant. tertius ab consulatu Cossi annus tribunum cum militum consulari potestate habet: eodem anno magistrum equitum: quo in imperio alteram insignem edidit pugnam equestrem. ea libera coniectura est. sed (ut ego arbitror) uana, uersare in omnes opiniones licet: cum author pugnae recentibus spolijs in sacra sede positis, Iouem propè ipsum, cui uota erant, Romulumq; intuens, haud spernendos falsi tituli testes, sese A. Cornelium Cossium consulem scripserit. M. Cornelio Maluginense, L. Papyrio Crasso consulibus, exercitus in agrum Veientem & Faliscum ducti: prædæ abactæ hominum pecorumq; hostis in agris nusquam inuentus, neque pugnandi copia facta. urbes tamen non oppugnatae: quia pestilentia populum inuasit. Et seditiones domi quæsitæ sunt, nec motus tamen, ab Sp. Melio tribuno plebis. qui fauore nominis moturum se aliquid ratus, & Minutio diem dixerat: & rogationem de publicandis bonis Seruiliij Halæ tulerat: falsis criminibus à Minutio circumuentum Melium arguens, Seruilio eadem ciuis indemnati obijciens, quæ uaniora ad populum ipso authore fuere. Cæterum magis vis morbi ingrauescens cura erat, terroresq; ac prodigia, maximè quòd crebris motibus terræ ruere in agris nunciabatur tecta. Obsecratio itaq; à populo duumuiris præcuntibus est facta. Pestilentior inde annus C. Julio iterum, & L. Virginio consulibus, tantum metum vastitatis in urbe agrisq; fecit, ut non modò prædandi causa quisquam ex agro Romano non exiret, belluè inferendi memoria patribus aut plebi esset: sed ultro Fidenates, qui se primò aut oppido, aut montibus, aut muris tenerant, populabundi

*Exercitus in agrum
Veientem & Faliscum
mittuntur.*

Terra motus.

- A** labundi descenderent in agrum Romanum. deinde Veientium exercitu accitō (nām Fidenates & Veientes populantur agrū Romanum. Falisci perPELLI ad instaurandū bellum, neq; clade Romanorum, neq; sociorum precibus potuerē) duo populi transiere Anienem: atq; haud procul Collina porta signa habuere. Trepidatum itaq; nō in agris magis, quā in vrbe est. Iulius consul in aggerem murisq; explicat copias. à Virgino senatus in aede Quirin. i. consultitur. dictatorem dici A. Seruiliū placet, cui Prisco alij, alij Structo fuisse cognomē tradunt. Virginius dum collegam cōsuleret, moratus, permittente eo nocte dictatorem dixit. is sibi magistrum equitum Posthumium Ebutium Heluam dicit. Dictator omnes luce prima extra portam Collinam adesse iubet. quibuscunq; vires suppetebant ad arma ferenda, praesto fuere: signa ex arario prompta feruntur ad dictatorem. Quæ, cūm agerentur,
- B** hostes in loca altiora cōcessere. eo dictator agmine infesto subit: nec procul Nomento signis collatis fudit Hetruscas legiones, cōpulit inde in vrbem Fidenas, valloq; circumdedit: sed neq; scalis capi poterat vrbs alta, & munita: neq; in obsidiōe vis vlla erat: quia frumentum non necessitati modō satis, sed copiarū quoq; abunde ex ant. cōueniēto sufficiebat. Ita expugnandi pariter, cogendiq; ad deditiōem spe amissa, dictator in locis propter propinquitatē notis, ab auersa parte vrbs maximē neglecta, quia suapte natura tutissima erat, agere in arcem cuniculum instituit. ipse diuersissimis locis subeundo ad mœnia quadrisariam diuiso exercitu, qui alij alijs succederent ad pugnam, continenti die ac nocte praelio ab sensu operis hostes auertebar: donec perfosso à castris monte erecta in arcem via est. intentisq; Hetruscis ad vanas à certo periculo minas, clamor supra caput hostilis captam vrbem ostendit. Eo anno C. Furius Pacilius, & M. Geganius Macerinus censores villam publicam in campo Martio probauerunt: ibiq; primū census populi est actus. Eisdem consules in sequenti anno resectos, Iulium tertium, Virginiū iterum, apud Macrum Licinium inuenio. Valerius Antias, & Q. Tubero, M. Manlium, & Q. Sulpitium consules in eum annum edunt. ceterū in tam discrepanti editione & Tubero & Macer libros linteos auctores profitentur: neuter tribunos militum eo anno fuisse, traditum à scriptoribus antiquis dissimulat. Licinio libros haud dubiē sequi linteos placet: & Tubero incertus veri est. sed inter cetera vetustate incomperta, hoc quoq; in incerto positum. Trepidatum in Hetruria est post Fidenas captas, non Veientib⁹ solūm exterritis metu similis excidij, sed etiam Faliscis memoria initi primō cum ijs belli: quanquā rebellantib⁹ nō affuerant. Igitur cūm duę ciuitates legatis circa x. milia populos missis impetrassent, vt ad Voltumnæ fanum indiceretur omni Hetrurię concilium: velut magno inde tumultu imminente, senatus Mamercum Æmylium dictatorem iterū dici iussit. Ab eo A. Posthumius Tubertus magister equitum est dictus. bellumq; tanto maiore quā proximo conatu apparatus est, quantō plus erat ab omni Hetruria periculi, quā ab duobus populis fuerat. Ea res aliquanto expectatione omnium tranquillior fuit. Itaq; cūm renunciatū à mercatorib⁹ esset, negata Veientibus auxilia, iussosq; suo consilio bellum initum, suis viribus exequi: nec aduersarū rerum querere socios, cum quibus spem integram communicari non sint: tum dictator, ne nequicquam creatus esset, materię querendę bello glorię adempta, in pace aliquid operis edere, quod momentum esset dictaturę, cupiens, censuram minuire parat, seu nimiam potestatem ratus: seu nō tam magnitudine honoris, quā diuturnitate offensus. Concione itaq; aduocata Remp. foris gerendam ait, tutaq; omnia praestanda, deos immortales suscepisse: se, quod intra muros agendū esset, libertati pop. Rom. consulturum. maximam autem eius custodiam esse: si magna imperia diuturna non essent: & temporis modus imponeretur, quibus iuris imponi non posset. Alios magistratus annuos esse: quinqueannalem censuram grauem esse: ijsdem per tot annos magna parte vitæ obnoxios viuere: se legem laturum, ne plus quā annua ac semestris censura esset. Consensu ingenti populi legē postero die pertulit. Et vt re ipsa inquit, sciatis Quirites, quā mihi diuturna non placeant imperia, dictatura me ab dico. Deposito suo magistratu, modō alio-

Vincuntur Veientes & Fidenates.

Fidena capiuntur.

Censuram minuit Mamercus dictator.

Censores Mamercum tribu mouerunt, & ærarium faciunt.

pestilentia.

Principes plebis secreta consilia agitant.

Nullum in vestimentum adire leges et mandata huiusmodi. Liv. lib. 4. c. 11. cum Romanus ea se re non putaret, facinus claudendi lib. 4. c. 11.

Lex sacrata.

Aduersus Aequos & Volscos dictator creatur.

dò aliorum magistratui imposito sine alteri, congratulatione ac fauore ingenti populi domum est reductus. Censores agrè passi, Mamercum, quod magistratum populi Romani minuisset, tribu mouerunt, octuplicatoq; censu ærarium fecerunt. Quam rem ipsum ingenti animo tulisse ferunt: causam potius ignominia intuentem, quàm ignominiam. primores patrum, quanquam diminutum censura ius uoluisent, exemplo acerbitatis censoria offensos quippe cum se quisque diutius ac sapius subiectum censoribus fore cerneret, quàm censuram gesturum. Populi certè tanta indignatio coorta dicitur, ut vis à censoribus nullius autoritate præterquam ipsius Mamerci, deterreri quiuerit. Tribuni plebis assiduis concionibus prohibendo consularia comitia, cum res propè ad interregnum perducta esset, euicere tandem, ut tribuni militum consulari potestate crearentur. victoria præmium, quod petebatur, ut plebeius crearetur, nullum fuit. omnes patritij creati sunt, M. Fabius Vibulanus, M. Folius, L. Sergius Fidenas. Pestilentia eo anno aliarum rerum otium præbuit. ædes Apollini pro valetudine populi vota est. multa duumuii ex libris placandè deùm iræ, auertendæq; à populo pestis causa, fecere. magna tamen clades in vrbe agrisq; promiscuè hominum pecorumq; pernicie accepta. famem cultoribus agrorum timentes in Hetruriam, Pomptinumq; agrum, & Cumas, postremò in Siciliam quoq; frumenti causa misère. Consularium comitiorum nulla mentio habita est. Tribuni militum consulari potestate omnes patritij creati sunt, L. Pinarius Mamercus, L. Furius Medullinus, Sp. Posthumius Albus. Eo anno vis morbi leuata, neque à penuria frumenti, quia antè prouisum erat, periculum fuit. Consilia ad mouenda bella in Volscorum Æquorumq; concilijs, & in Hetruria ad fanum Voltumnæ agitata. Ibi prolata in annum res: decretoq; cautum, ne quod ante concilium fieret: nequicquam. Vicente populo querente eandem, qua Fidenæ deletæ sint, imminere Veijs fortunam. Interim Romæ principes plebis iamdiu nequicquam imminentes spei maioris honoris, dum foris otium esset, coetus indicere in domos tribunorum plebis, ibi secreta consilia agitare. Queri se à plebe adeò spretos, ut cum per tot annos tribuni militum consulari potestate creentur, nulli vnquam plebeio ad eum honorem aditus fuerit: multum prouidisse suos maiores, qui cauerint, ne cui patritio plebeij magistratus patèrent: aut patritios habendos fuisse tribunos plebis. adeò se suis etiam lordere, nec à plebe minus, quàm à patribus contemni. Alij purgare plebem: culpam in patres vertere, eorum ambitione artibusq; fieri, ut obseptum plebi sit ad honorem iter. si plebi respirare ab eorum mistis precibus minisq; liceat, memorem eam suorum in iuram suffragia esse, & parto auxilio imperium quoq; ascituram. Placet tollendæ ambitionis causa tribunos legem promulgare, ne cui album vestimentum addere petitionis causa liceret. Parua nunc res, & vix serio agenda videri possit, quæ tunc ingenti certamine patres ac plebem accendit. Vicere tamen tribuni, ut legem perferrent: apparebatq; irritatis animis plebem ad suos studia inclinaruram. quæ ne libera esset, senatusconsultum factum est, ut consularia comitia haberentur. Tumultus causa fuit, quem ab Æquis & Volscis, Latini atq; Hernici nunciarant. T. Quintius Lucij filius, Cincinnatus (eidem & Pæno cognomen additur) & Cn. Julius Mento consules facti, nec ultra terror belli est dilatus. Lege sacrata, quæ maxima apud eos vis cogendæ militiæ erat, delectu habito, vtrinq; validi exercitus profecti in Algidum conuenere. ibiq; seorsum Æqui, seorsum Volsci castra cõmuniuere, intentiorq; quàm vnquam antè, muniendi, exercendiq; militem cura ducibus erat. eò plus nuncij terroris Romam attulere. Senatui dictatorem dici placuit: quia etsi sæpè victi populi, maiore tamen conatu, quàm aliàs vnquam rebellarent: & aliquantum Romanæ iuuentutis morbo absumptum erat. ante omnia priuata consulum discordia, quæ inter ipsos erat, & certamina in consilijs omnibus terrebant. Sunt qui malè pugnatum ab his consulibus in Algido authores sint, eamq; causam dictatoris creandi fuisse. Illud satis constat, ad alia discordes, in vno aduersus patrum voluntatem consensisse, ne dicerent

- A** rent dictatorem: donec, cum alia alijs terribiliora afferentur: nec in autoritate senatus consules essent, Q. Seruilius Priscus summis honoribus egregie vsus, Vos, inquit, tribuni plebis, quoniam ad extrema vetum est, senatus appellat, vt in tanto discrimine Reipub. dictatorem dicere consules pro potestate vestra cogatis. Qua voce audita, occasionem oblatam rati tribuni augende potestatis, secedunt: proq; collegio pronunciant, placere consules senatui dicto audientes esse: si aduersus consensum amplissimi ordinis vltra tendant, in vincula se duci eos iussuros. Consules ab tribunis, quam ab senatu vinci maluerunt: proditum a patribus summi imperij ius, datumq; sub iugum tribunitiae potestati consularum memorantes, si quidem cogi aliquid pro potestate ab tribuno consules, & (quo quid vltius priuato timendum foret?) in vincula etiam duci possent. Sors, vt dictatorem diceret (namne id quidem inter collegas conuenerat) T. Quintio euenit. is A. Posthumium Tubertum, focerum suum feruissimum imperij virum, dictatorem dixit. ab eo L. Iulius magister equitum est dictus. simul edicitur & iustitium: neq; aliud tota vrbe agi, quam bellum apparari. cognitio vacantium militie munere post bellum differtur. ita dubij quoq; inclinant ad nomina danda. & Hernicis Latinisq; milites imperati. vtrinq; enixe obeditum dictatori est. Haec omnia celeritate ingenti acta: relictoq; C. Iulio consule ad praesidium vrbs, & L. Iulio magistro equitum ad subdita belli ministeria, ne qua res, qua egressissent in castris, moraretur: dictator, praeeunte A. Cornelio pontifice maximo, ludos magnos tumultus causa vouit: profectusq; ab vrbe, diuiso cum Quintio consule exercitu, ad hostes
- B** peruenit. Sicut bina castra hostium paruo inter se spatio distantia viderant, ipsi quoque mille ferme passus ab hoste, dictator Thusculo, consul Lanuuius propiorem locum castris caeperunt. Ita quatuor exercitus totidem munimenta planitiem in medio non paruis modo excursionibus ad praelia, sed vel ad explicandas vtrinque acies satis patentem habebant. nec ex quo castris castra collata sunt, cessatum a leuibus praелиjs est: facile patiente dictatore, conferendo vires spem vniuersae victoriae, tentato paulatim eueru certaminum, suos praecipere. Itaq; hostes nulla in praelio iusto relicta spe, noctu adorti castra consulis, rem in casum ancipitis euentus committunt. Clamor subito ortus non consulis modo vigiles, exercitum deinde omnem, sed dictatorem quoque ex somno exciuit. Vbi praesenti ope res egebant, consul nec animo deficit, nec consilio. pars militum portarum stationes firmiter: pars corona vallum cingunt. In alteris apud dictatorem castris quo minus tumultus est, eò plus animaduertitur quid opus facto sit. missum extemplo ad castra subsidium: cui Sp. Posthumius Albus legatus praeficitur. ipse parte copiarum paruo circuitu, locum maxime secretum ab tumultu petit, vnde ex nec opinato auersum hostem inuadat. Q. Sulpitium legatum praeficit castris: M. Fabio legato assignat equites: nec ante lucem mouere iubet manum, inter nocturnos tumultus moderatu difficilem. Omnia, quae vel alius imperator prudens & impiger in tali re praeciperet ageretq;, praecipit ordine, atq; agit. illud eximium consilij animiq; specimen, & neutiquam vulgatae laudis, quod vltro ad oppugnanda castra hostium, vnde maiore agmine profectos exploratum fuerat, M. Geganium cum cohortibus delectis misit. qui postquam intentos homines in euentum periculi alieni, pro se incautos neglectis vigilijs stationibusq; est adortus, prius penè caepit castra, quam oppugnari hostes satis scirent. inde fumo, vt conuenerat, datum signum, vbi conspectum ab dictatore est, exclamat, capta hostium castra: nunciariq; passim iubet. Etiam lucebat, omniaq; sub oculis erant: & Fabius cum equitatu imperum dederat, & consul eruptionem e castris in trepidos iam hostes fecerat. Dictator autem parte altera, subsidia & secundam aciem adortus, circumagenti se ad dissonos clamores ac subitos tumultus, hosti vndique obiecerat victorem peditem equitemq;. Circumuenti igitur iam in medio ad vnum omnes poenas rebellionis dedissent, ni Vectius Messius ex Volscis nobilior vir factis quam genere, iam orbem volscis ad suos oratio.
- E** uentes suos increpans clara voce: Hic praebituri, inquit, vos telis hostium estis inde-

fensi, inulti? quid igitur arma habetis? aut quid vltro bellum intulistis? in otio tu-
 multuosi, in bello legnes? quid hic stantibus spei est? an deum aliquem protectu-
 rum vos, rapturumq; hinc putatis? ferro via facienda est. hac, qua me prægressum vi-
 deritis, agite qui visuri domos, parentes, coniuges, liberos estis, ite mecum: non mu-
 rus; nec vallum, sed armati armatis obstant: virtute pares, necessitate, quæ vltimum
 ac maximum telum est, superiores estis. Hæc locutum, exequentemq; dicta, redinte-
 grato clamore secuti, dant impressionem, qua Posthumius Albus cohortes obiecerat:
 & mouerunt victorem, donec dictator pedem iam referentibus suis aduenit:
 eoq; omne prælium versum est. Vni viro Messio fortuna hostium innititur. multa
 vtrinque vulnera, multa passim cædes est. Iam nec duces quidem Romani incruenti
 pugnant. Vnus Posthumius ictus saxo, perfracto capite acie excessit. Non dictatorem
 humerus vulneratus, non Fabium propè affixum equo femur, non brachium abscis-
 sum consulem ex tam ancipiti prælio summouit. Messium impetus per fratros cæde
 hostes cum globo fortissimorum iuuenū extulit ad castra Volscorum, quæ nondum
 capta erant. eodem omnis acies inclinatur. Consul effusus vsq; ad vallum persecutus,
 ipsa castra vallumq; aggreditur. eodem & dictator alia parte copias admouet. non se-
 gnior oppugnatio est, quam pugna fuerat. consulem signum quoq; intra vallum in-
 icisse ferunt, quo milites acrius subirent: repetendoq; signo primam impressionem
 factam. Et dictator prorupto vallo, iam in castra prælium intulerat. Tum abijci arma
 passim, ac dedi hostes cæpti. castrisq; & his captis, hostes, præter senatores, omnes ve-
 nundati sunt. Prædæ pars, sua cognoscentib; Latinis atq; Hernicis reddita: partem sub
 hasta dictator vendidit, præpositoq; consule castris, ipse triumphans inuectus urbem,
 dictatura se abdicauit. Egregiæ dictaturæ tristem memoriam faciunt, qui filium A.
 Posthumio, quod occasione bene pugnandi captus, iniussu discesserit præsidio: victo-
 rem securi percussum tradunt. nec libet credere: & licet, in varijs opinionibus: & ar-
 gumento est, quod imperia Manliana, non Posthumiana, appellata sint: quum qui
 prior author tam sæui exempli foret, occupaturus insignem titulum crudelitatis fue-
 rit. Imperioso quoq; Manlio cognomen inditum: Posthumius nulla tristi nota est in-
 signitus. Cn. Iulius consul ædem Apollinis absente collega sine sorte dedicauit. ægrè
 id passus Quintius, cum dimisso exercitu in urbem redisset, nequicquam in senatu est
 conquestus. Insigni magnis rebus anno additur, nihil tum ad rem Romanam perti-
 nere visum, quod Carthaginenses tanti hostes futuri, tum primùm per seditiones Si-
 culorum ad partis alterius auxilium in Siciliam exercitum traiecere. Agitatum in vr-
 be ab tribunis plebis, vt tribuni militum consulari potestate crearentur: nec obtineri
 potuit. Consules fiunt L. Papyrius Crassus, L. Iulius. Æquorum legati fœdus ab senatu
 cum petissent, & pro fœdere deditio ostentaretur, inducias annorū octo impetraue-
 runt. Volscorum res super acceptam in Algido cladem, pertinaci certamine inter pa-
 cis belliq; authores in iurgia & seditiones versa. Vndiq; otium fuit Romanis. Legem
 de mulctarum estimatione per gratam populo, cum ab tribunis parari consules vnus
 ex collegio prodicione excepissent, ipsi præoccupauerunt ferre. Consules L. Sergius
 Fidenas iterum, Hostius Lucretius Tricipitinus. Nihil dignum dictu actum his con-
 sulibus. Secuti eos cōsules, A. Cornelius Cossus, T. Quintius Pœnus iterum. Veientes
 in agrum Romanū excursiones fecerunt. Fama fuit, quosdam ex Fidenatium iuuen-
 tute participes eius populationis fuisse: cognitioq; eius rei L. Sergio & Q. Seruilio, &
 Mamercō Æmylio permessa. Quidā Hostiam relegati, quod cur per eos dies à Fide-
 nis abfuisent, parum constabat: colonorum additus numerus, agerq; ijs bello inter-
 emptorum assignatus. Siccitate eo anno plurimū laboratum est: nec cœlestes modò
 defuerunt aquæ, sed terra quoq; ingenito humore egens, vix ad perennes suffecit am-
 nes. defectus alibi aquarum circa torridos fontes, riuosq;, stragem siti pecorum mo-
 rientium dedit: scabie alia absumpta, vulgatiq; contractu in homines morbi: & primò
 in agrestes ingruerant, seruitiaq; vrbs deinde impletur. Nec corpora modò affecta ta-
 bo, sed

*Volscorum castra
expugnantur.*

*Ab A. Posthumio
filium suum securi
percussum nō esse.*

*Carthaginenses
in Siciliam exerci-
tum traiecere.*

*Lex de mulctarum
estimatione fer-
tur.*

*Veientes agrum
Rom. populantur.*

Siccitas.

- A** bo, sed animos quoq; multiplex religio, & pleraque externa inuasit: nouos ritus sacrificando, vaticinando inferentibus in domos, quibus quæstui sunt capti superstitione animi, donec publicus iam pudor ad primores ciuitatis peruenit, cernentes in omnibus vicis sacellisq; peregrina atq; insolita piacula pacis deum exposcendæ. Datum inde negotium ædilibus, vt animaduertent, ne qui, nisi Romani dij, neu quo alio more quàm patrio colerentur. Iræ aduersus Veientes in insequentem annum C. Seruilio Hala, L. Papyrio Mugilano consulibus dilaræ sunt. Tunc quoque ne confestim bellum indiceretur, néue exercitus mitterentur, religio obstitit: fœciales prius mittendos ad res repetendas censuere. Cum Veientibus nuper acie dimicatum ad Nomentum & Fidenas fuerat: induciæq; inde, non pax facta quarû & dies exierat, & ante diem rebellauerant. missi tamen fœciales: nec eorum, cum more patrum iurati repeterent res, verba sunt audita. Controuersia inde fuit, vtrum populi iussu indiceretur bellum, an satis esset senatusconsultum. Peruicere tribuni, denunciando impedituros se defectum, vt Quintius consul de bello ad populum ferret, omnes centuriæ iussere. In eo quoq; plebs superior fuit, quod tenuit, ne consules in proximum annû crearentur. Tribuni militum consulari potestate quatuor creati sunt, T. Quintius Pœnus ex consularatu, C. Furius, M. Posthumius, A. Cornelius Cossus: ex ijs Cossus præfuit vrbi. tres delectu habito profecti sunt Veios, documetoq; fuere, quàm plurimum imperium bello inutile esset. Tendêdo ad sua quisq; cõsilia, cum aliud alij videretur, aperuerunt ad occasionem locum hosti. incertam nanq; aciem, signum alijs dari receptui, alijs cani iubentib⁹, inuasere opportunè Veientes: castra propinqua turbatos, ac terga dantes accipere. Plus itaq; ignominia quàm cladis est acceptum. Mœsta ciuitas fuit, vincti in sueta, odisse tribunos, poscere dictatorem: in eo verti spes ciuitatis. & cum ibi quoq; religio obstaret, ne posset nisi ab consule dici dictator, augures consulti, eam religionem exemere. A. Cornelius dictatorem Mamercum Æmylium dixit: & ipse ab eo magister equitum est dictus. adeò simul fortuna ciuitatis virtute vera eguit: vt nihil censoria animaduersio effecerit, quo minus regimen rerû ex notata indignè domo peteretur. Veientes re secûda elati, missis circû Hetruriæ populos legatis, iactando tres duces Romanos ab se vno prælio fusos, cum tamen nullam publici consilij societatem mouissent, voluntarios vndiq; ad spem prædæ adsciuerunt. Vni Fidenatum populo rebellare placuit: & tanquam nisi ab scelere bellum ordiri nefas esset, sicut legatorum antea, ita tum nouorû colonorum cæde imbutis armis, Veientib⁹ sese coniungunt. Consultare inde principes duorû populorum, Veios, an Fidenas sedem belli caperent. Fidenæ visæ opportuniore. Itaq; traiecto Tyberi Veientes Fidenas transtulerunt bellum. Romæ terror ingens erat, accito exercitu ab Veijs, hostibus positus ad Fidenas, eoq; ipso ab re malè gesta percussa castra locantur ante portam Collinam: & in muris armati dispositi, & iustitium in foro, tabernæq; clausæ, fiuntq; omnia castris quàm vrbi similia. Tum trepidam ciuitatem præconibus per vicos dimissis dictator ad concionem aduocatam increpuit, quod animos ex tam leuibus fortunæ momentis suspensos gererent, vt parua iactura accepta, quæ ipsa non virtute hostium, nec ignauia Romani exercitus, sed discordia imperatorum accepta sit. Veientem hostem sexies victum pertimescant: Fidenasq; propè læpius captas quàm oppugnatas: eosdem & Romanos & hostes esse, qui per tot sæcula fuerint: eosdem animos, eandem corporis vires, eadem arma gerere, se quoq; eundem dictatorem Mamercum Æmylium esse, qui antè Veientium Fidenatumq; adiunctis Faliscis ad Nomentum exercitus fuderit: & magistrum equitum A. Cornelium eundem in acie fore, qui priore bello tribunus militum Larre Tolumnio rege Veientium in conspectu duorum exercituum occiso, spolia opima Iouis Feretrii templo intulerit, proinde memores secum triumphos, secum spolia, secum victoriam esse, cum hostibus scelus legatorum contra ius gentium interfectorum, cædem in pace Fidenatum colonorum, inducias ruptas, septimam infelicem defectionem, arma caperent, simul castra castris coniun-

Corporatib⁹ animi superstitione laborabant.

Missi fœciales ad Veientes non audiuntur.

Process. tribuni militum, consulari potestate creati. Plurimū imperium bello inutile.

Ingreditur Romanis.

Dictator creatur Mamercus paulo ante tribu. motus.

Fidenates deficiunt à Romanis.

Mamercus Æmylij Dictatoris oratio.

xissent; satis confidere, nec sceleratissimis hostibus diuturnum ex ignominia exercitus Romani gaudium fore: & populum Romanum intellecturum, quanto melius de Republica meriti sint, qui se dictatorem tertium dixerint, quam eos qui ob ereptum censuræ regnum labem secundæ dictaturæ suæ imposuerint. Votis deinde nuncupatis profectus, M. & D. passus citra Fidenas castra locat, dextra montibus, læva Tyberis amne septus. T. Quintium Pœnam legatum occupare montes iubet, occultumq; id iugum capere, quod ab tergo hostibus foret. ipse postero die, cum Hetrusci pleni animorum ac pristini diei meliore occasione quam pugna in aciem processissent, cunctatus parumper, dum speculatores referrent, Quintium euasisse in iugum propinquum arci Fidenarum, signa profert: peditumq; aciem instructam pleno gradu in hostem inducit: magistro equitum præcipit, ne iniussu pugnam incipiat: se, cum opus sit, equestri auxilio signum daturum: tum ut memor regni pugnae, memor opimi doni, Romuliq; ac Iouis Feretrij, rem gereret. Legiones imperu ingenti configunt. Romanus odio accensus, impium Fidenatem, prædonem Veientem, ruptores induciarum, cruentos legatorum infanda cæde, resperfos sanguine colonorum suorum, perfidos socios, imbelles hostes compellans, factis simul dictisq; odium explet. Concussit primo statim congressu hostem: cum repente patefactis Fidenarum portis, noua erupit acies, inaudita ante id tempus inusitataq;. Ignibus armata ingens multitudo, facibusq; ardentibus tota collucens, velut phanatico instincta cursu in hostem ruit: formaq; insolitæ pugnae Romanos parumper exterruit. Tum dictator magistro equitum, equitibusq;, tum ex montibus Quintio accito prælium habiciens, ipse in sinistrum cornu, quod incendio similis quam prælio territum cesserat flammis, accurrit: claraq; voce, Fumone victi, inquit, velut examen apum loco vestro exacti, inermi cedetis hosti? non ferro extinguetis ignes? non faces has ipsas prosequi? si igni non telis pugnandum est, ereptas vltro inferetis? agite nominis Romani, ac virtutis patrum vestraq; memores: vertite incendium hoc in hostium urbem: & suis flammis delete Fidenas, quas vestris beneficijs placare non potuistis. legatorum hoc vos vestrorum, colonorumq; sanguis, vastatiq; fines monent. Ad imperium dictatoris mota cuncta acies: faces partim emissa excipiuntur, partim vi eripiuntur: vtraque acies armatur igni. Magister equitum & ipse nouat pugnam equestrem. frenos ut detrahant equis, imperat: & ipse princeps calcaribus subditis euectus, effreno equo in medios ignes infertur: & alij concitati equi libero cursu ferunt equitem in hostem. Puluis elatus mistusq; fumo, lucem ex oculis virorum equorumq; aufert. ea quæ militem terruerat species, nihil terruit equos. ruinæ igitur similem stragem eques quacunq; peruaserat, dedit. Clamor deinde accidit nouus, qui cum vtranque mirabundam in se aciem vertisset, dictator exclamat: Quintium legatum & suos ab tergo hostem adortos: ipse redintegrato clamor infert acrius signa. Cum duæ acies, duo diuersa prælia circumuentos Hetruscos & à fronte & ab tergo vrgerent, neq; in castra retrò, neq; in montes, vnde se nouus hostis obiecerat, iter fugæ esset: & equitem passim liberi frenis dispulissent equi, Veientium maxima pars Tyberim effuserunt: Fidenatium qui supersunt, ad urbem Fidenas tendunt. infert pavidos fuga in mediam cædem: obruncantur in ripis: alios in aquam compulsos gurgites ferunt: etiam peritos nandi lassitudo & vulnera & pauor degrauant: pauci ex multis tranant. alterum agmen fertur per castra in urbem: eadem & Romanos sequentes impetus rapit, Quintium maximè, & cum eo digressos modò de montibus, recentissimum ad laborem militem, quia vltimo prælio aduenerat. Hi postquam misti hostibus portam intrauere, in muros euadunt: suisq; capti oppidi signum ex muro tollunt. quod vbi dictator cospexit, (iam enim & ipse in deserta hostium castra penetrauerat) cupientem militem discurrere ad prædam, spe iniecta maioris in vrbe prædæ, ad portam ducit: receptusq; intra muros, in arcem, quò ruere fugientium turbam videbat, pergit. Nec minor cædes in vrbe quam in prælio fuit, donec abiectis armis, nihil præter vitam

Fidenates ignibus armati exterrere Romanos tentant.

quod in istis quibusdam scriptis. Livius. lib. 4. c. 18. d. d. p. 101. quidam.

Mamevci dictatoris ad milites adhortatio.

Romani equites frenos equis detrahunt.

Idem

ter vitam

- A** ter vitam petentes dictatori deduntur. Vrbs castraq; diripiuntur. Postero die singulis captiuis ab equite ad centurionem forte ductis, & quorum eximia virtus fuerat, binis, alijs sub corona venundatis, exercitum victorem opulentumq; præda triumphans dictator Romam reduxit: iussuq; magistro equitum abdicare se magistratu, ipse deinde abdicat die sextodecimo, reddito in pace imperio, quod in bello trepidisq; rebus acceperat. Classibus quoque ad Fidenas pugnatum cum Veientibus quidam in annales retulere: rem æquè difficilem atq; incredibilem, nec nunc lato satis ad hoc amne: & tum aliquanto, vt à veteribus accepimus, arctiore, nisi in traiectu fortè fluminis prohibendo aliquarum nauium concursum in maius (vt fit) celebrantes naualis victoriæ vanum titulum appetiuere. Insequens annus tribunos militares consulari potestate habuit, A. Sempronium Atratinum, L. Quintium Cicinnatum, L. Furium Medullinum, L. Horatium Barbatum. Veientibus annorum xx. induciæ datae, & Æquis triennij, cum plurium annorum petissent. Et ab seditionibus vrbani otium fuit. Annum insequentem neq; bello foris: neq; domi seditione insignem, ludi bello voti celebrem & tribunorum militum apparatu, & finitimorum concursu fecere. Tribuni consulari potestate erant, Cl. Crassus, Sp. Nautius Rutilius, T. Sergius Fidenas, Sex. Iulius Tullus. spectaculum comitate etiam hospitum, ad quod publico consensu venerant, aduenis gratius fuit. Post ludos, conciones seditiosæ tribunorum plebis fuerunt, obiurgantium multitudinem, quòd admiratione eorum quos odissent, stupens, in æterno seipsa teneret seruitio: & non modò ad spem consulatus in partem reuocandam aspirare non auderet, sed ne in tribunis quidem militum creandis (quæ communia essent comitia patrum ac plebis) aut sui aut suorum meminisset. desineret ergo mirari, cur nemo de commodis plebis ageret: eò impendi laborem ac periculum, vnde emolumentum atque honos speretur. nihil non aggressuros homines, si magna conatis magna præmia proponantur: vt quidem aliquis tribunus plebis ruat cæcus in certamina periculo ingenti, fructu nullo: ex quibus pro certo habeat, patres aduersus quos tenderent, bello inexpiabili se persecuturos: apud plebem, pro qua dimicauerit, nihilo se honoratiorem fore: neq; sperandum neq; postulandum esse. magnos animos, magnis honoribus fieri. neminem se plebeium contempurum, vbi contemni desissent. experiendam rem deniq; in vno aut altero esse
- D** sitne aliquis plebeius ferendo magno honori: an portento simile miraculoq; sit, fortem ac strenuum virum aliquem existere ortum ex plebe. Summa vi expugnatum esse, vt tribuni militum consulari potestate & ex plebe crearentur. petisse viros domi militiaq; spectatos: primis annis sugillatos, repulso, risui patribus fuisse, desisse postremo præbere ad contumeliam os. nec se videre cur nõ lex quoq; abrogetur, qua id liceat quod nunquã futurum sit: minorem quippe ruborem fore in iuris iniquitate, quàm si per indignitatem ipsorũ prætereantur. Huius generis orationes cum assensu auditæ, incitauere quosdam ad petendum tribunatum militum, alium alia de commodis plebis laturum se in magistratu profitentem. Agri publici diuidendi, coloniarumq; deducendarum ostentatæ spes: & vectigali possessoribus agrorum imposito, in stipendium militum erogandi æris. Captatum deinde tempus ab tribunis militum, quo per discessum hominum ab vrbe, cum patres clandestina denunciatione reuocati ad diem certam essent, senatusconsultum fieret absentibus tribunis plebis: vt quoniam Volscos in Hernicorum agros prædatum exisse, fama esset, ad rem inspicendam tribuni militum proficiscerentur, consulariaq; comitia haberentur. Profecti Appium Claudium filium decemviri præfectum vrbis relinquunt, impigrum iuuenem, & iam inde ab incunabilis imbutum odio tribunorum plebisq;. tribunis plebis nec cum absentibus ijs qui senatusconsultum fecerant, nec cum Appio transacta re, quod contenderent, fuit. Creati cõsules, C. Sempronius Atratinus, Q. Fabius Vibulanus. Peregrina res, sed memoria digna traditur eo anno facta: Vulturum Hetruscorum vrbem, quæ nunc Capua est, ab Samnitibus captam: Capuamq; ab duce eorum Capua

*Fidenarũ deditio
& vrbis Fidenarũ
direptio.*

*Mamercus dicta-
tor triumphans
Romã ingreditur.*

*Veientibus & Ae-
quis dantur indu-
ciæ.*

Ludi celebres.

*Tribunorum ple-
bis seditiosa cen-
ciones.*

*Capua à Samniti-
bus quo dolo capta.*

pye, vel (quod propius vero est) à campestri agro appellatam. cepere autem, prius bello fatigatis Hetruscis, in societatem vr̄bis agrorumq; accepti: deinde festo die grauatōs somno epulisq; incolas veteres noui coloni nocturna cæde adorti. His rebus actis, consules ij quos diximus, idibus Decemb. magistratum occæpere. Iam non solum qui ad id missi erant, retulerant imminere Volscum bellum: sed legati quoq; ab Latinis & Hernicis nunciabant, non antè vnquam Volscos nec ducibus legendis, nec exercitui scribendo intentioniores fuisse: vulgò fremere, aut in perpetuū arma bellumq; obliuioni danda, iugumq; accipiendum: aut ijs cum quib. de imperio certetur, nec virtute, nec patientia, nec disciplina rei militaris cedendum esse. Haud vana attulere:

C. Sempronij Cos. temeritas ac negligentia.

sed nec perinde patres moti sunt, & C. Semp. cui ea prouincia sorte euenit, tanquam constantissimæ rei fortunæ fretus, quod victoris populi exercitū aduersus victos duxisset, omnia temerè ac negligenter egit: adeò vt disciplinæ Rom. plus in Volco exercitu, quàm in Rom. esset. ergo fortuna, vt sæpe aliàs, virtutem est secuta. Primo prælio quod ab Sempronio incautè inconsulteq; commissum est, non subsidijs firmata acie, non equite aprè locato concursus est. clamor indicium primum fuit quò res inclinatura esset, excitator crebriorq; ab hoste sublatus, ab Rom. dissonus, impar, segnis, sæpe iteratus, incerto clamore prodidit pauorem animorum. Eo ferocior illatus hostis vr̄gere scutis, micare gladijs: altera ex parte nutant circumspèctantibus galeæ, & incerti trepidant, applicantq; se turbæ: signa nunc resistentia deseruntur ab antesignanis, nunc inter suos manipulos recipiuntur. Nondum fuga certa, nondum victoria erat. tegi magis Rom. quàm pugnare. Volscus inferre signa: vr̄gere aciem: plus cæ-

Romani cedunt Volsci.

Sex. Tempanij decurionis militum virtus.

dis hostium videre, quàm fugæ. Iam omnibus locis ceditur, ne quicquam Sempronio consule obiurgante atq; hortante: nihil nec imperium, nec maiestas valebat: dataq; mox terga hostibus forent, ni Sex. Tempanius decurio equitum labente iam re præsentis animo subuenisset. Qui cum magna voce exclamasset, vt equites, qui saluam Remp. vellent esse, ex equis desilirent: omnium turmarum equitibus velut ad consulis imperium motis, Nisi hæc, inquit, armata cohors sistat impetum hostium, actum de imperio est. sequimini pro vexillo cuspidem meam: ostendite Romanis Volscisq;, neque equitibus vobis vllos equites, nec peditibus esse pedites pares. Cum clamore comprobata adhortatio esset, vadit alte cuspidem gerens. quacunq; incedunt, vi viam faciunt: eò se inferunt obiectis parmis, vbi suorum plurimum laborem vident. restituitur omnibus locis pugna, in quæ eos impetus tulit. nec dubium erat, quin si tam pauci simul obire omnia possent, terga daturi hostes fuerint. Et cum iam parte nulla sustinerentur, dat signum Volscus imperator, vt parmatis, nouæ cohorti hostium locus detur, donec impetu illati ab suis excludantur. quod vbi est factum, interclusi equites: nec perumpere eadem quæ transferant, posse: ibi maximè confertis hostibus, quæ viam fecerant, & consul legionesq; Romanæ, cum quod tegumen modò omnis exercitus fuerat, nusquam viderent: ne tot fortissimos viros interclusos opprimeret hostis, tendunt in quencunq; casum. diuersi Volsci, hinc consulem ac legiones sustinere: altera fronte instare Tempanio atque equitibus. qui cum sæpe conati nequissent perumpere ad suos, tumulo quodam occupato, in orbem se tutabantur, nequam inulti. nec pugnae finis ante noctem fuit. consul quoque nusquam remisso certamine, dum quicquam superfuit lucis, hostem tenuit: nox incertos diremit. tantusq; ab imprudentia euentus vtraque castra tenuit pavor, vt relictis faucijs, & magna parte impedimentorum, ambo pro victis exercitus se in montes proximos reciperent. tumultus tamen circumfessus vltra mediam noctem est, cum circumfidentibus nunciatum esset, castra deserta esse, victos rati suos, & ipsi quæ quencunq; in tenebris pavor tulit, fuerunt. Tempanius metu insidiarum suos ad lucem tenuit: digressus deinde ipse cum paucis speculatum, cum ab faucijs hostibus sciscitando comperisset castra Volscorum deserta esse, lætus ab tumulo suos deuocat, & in castra Romana penetrat: vbi cum vasta desertaq; omnia, atque eandem quam apud hostes fœdi-

Romani & Volsci ambo se victos putantes, castra deserunt.

- A** fœditatem inuenisset, priusquam Volscos cognitus error reduceret, quibûs poterat faucijs ductis secum, ignarus quam regionem consul petisset, ad urbem proximis itineribus pergit. Iam eò fama pugnae aduersæ castrorumq; desertorum perlata erat: & ante omnia deplorati erant equites, nō priuato magis quàm publico luctu: Fabiusq; consul terrore vrbi quoq; iniecto, stationem ante portas agebat: cum equites procul visi non sine terrore ab dubijs, qui nam essent, mox cogniti tantam ex metu lætitiā fecere, vt clamor urbem peruaderet gratulantium saluos victoresq; redisse equites: & ex mœstis paulo antè domibus quæ conclamauerant suos, procurreretur in vias: pauidæq; matres ac coniuges, oblitæ præ gaudio decoris, obuiam agmini occurrerent, in suos quæq; simul corpore atq; animo vix præ gaudio compotes effusæ. Tribunus
- B** plebis qui M. Posthumio & T. Quintio diem dixerant, quòd ad Veios eorum opera malè pugnatum esset, occasio visa est per recens odium Sempronij consulis renouandæ in eos inuidiæ. itaq; aduocata concione cum proditâ Veijs Rempub. esse ab ducibus, proditum deinde, quia illis impunè fuerit, in Volscis ab cōsule exercitū, traditos ad cædē fortissimos equites, deserta fœdè castra vociferati essent: C. Iulius vnus ex tribunis Tempanium equitem vocari iussit. coramq; eis, Sexte Tempani, inquit, quæro de te, arbitrisne C. Sempronium consulem aut in tempore pugnam inisse, aut firmasse subsidijs aciem? aut vllò boni consulis functum officio? & tūc ipse victis legionibus Romanis, tuo consilio equitem ad pedes deduxeris? restituerisq; pugnam? excluso deinde ab acie nostra tibi atq; equitibus, num aut consul ipse subuenerit, aut miserit præsidium? postero deniq; die ecquid præsidij vsqua habueris? an tu cohorsq; in castra vestrâ virtute perruperitis? ecquem in castris consulem, ecquē exercitum inueneritis? an deserta castra, relictos faucios milites? Hęc pro virtute tua fideq; qua vna hoc bello Resp. stetit, dicēda tibi sunt hodie. Deniq; vbi C. Sēpronius, vbi legationes nostræ sint: desertus sis, an deserueris consulē exercitumq;? victi deniq; simus, an vicerimus? Aduersus hęc Tempanij oratio incompta fuisse dicitur: cæterum militariter grauis, non suis vana laudibus, non crimine alieno læta. Quanta prudentia rei bellicę in C. Sempronio esset, non militis de imperatore æstimationē esse, sed populi Romani fuisse, cum eum comitijs consulem legeret. Itaq; ne ab se imperatoria consilia, neu consularēs artes exquirent: quæ pensitandâ quoq; magnis animis atq; ingenijs essent: sed quod viderit, referre posse. Vidisse autem se prius quam ab acie intercluderetur, consulem in prima acie pignantem, adhortatē, inter signa Romana telaq; hostium versantem: postea se ab conspectu suorum ablatū, ex strepitu tamen & clamore sensisse vsq; ad noctem extractum certamē: nec ad tumultum quem ipse tenuerat, præ multitudine hostium credere perrumpi potuisse. Exercitus vbi esset, se nescire: arbitrari velut ipse in re trepida loci præsidio se suosq; sit tutatus, sic cōsulem seruandi exercitus causa loca tutiora castris cepisse. Nec Volscorū meliores res esse credere, quam populi Romani fortunā, noctemq; omnia erroris mutui impleisse. Precantemq; deinde, ne se fessum labore ac vulneribus tenerent, cum ingenti laude non virtutis magis quàm moderationis dimissum. Cum hæc agerentur, iam cōsul via Lauicana ad fanum Quietis erat. eò missa plaustra iumenta q; alia ab vrbe, exercitū affectum prælio ac via nocturna exceperunt. Paulò post in urbem est ingressus consul, non ab se magis enixè amouens culpam, quàm Tempaniū meritis laudibus ferens. Mœstæ ciuitati ab re malè gesta, & iratæ ducibus M. Posthumius reus obiectus, qui tribunus militū pro consule ad Veios fuerat, decem millibus æris grauis damnatur. T. Quintium collegam eius, quia & in Volscis consul auspicio dictatoris Posthumij Tuberti, & ad Fidenas legatus dictatoris alterius Mamerci Æmylij res prosperè gesserat, totam culpam eius temporis in prædam natum collegam transferentem, omnes tribus absoluerunt, profuisse ei Cincinnati patris memoria dicitur, venerabilis viri: & exactē iâ ætatis. Capitolinus Quintius, suppliciter orās, ne se breui reliquo vitæ spatio tā triste nuntium ferre ad Cincinnatum paterentur. Plebs tribunos plebis absentes Sex. Tempanium,

*Tribunorū plebi
seditiosa concio.*

*Tempanius à C.
Iulio tribuno vocatur.*

*Tempanij prudens
responsio.*

C. Sempronius ab Hortensio tribuno plebis accusatur.

Parentis loco esse debet imperator suis militibus.

Aequi ab Romanis fusi.

Inter plebem ac patres exorta discordia ob quaestores.

A. Sellium & Antistium & Spurilium fecit, quos & pro centurionibus sibi praefecerant Tempanio auctore equites. Senatus cum odio Sempronij consulare nomen offenderet, tribunos militum consulari potestate creati iussit. creati sunt L. Manlius Capitolinus, Q. Antonius Merenda, L. Papyrius Mugillanus. Principio statim anni L. Hortensius tribunus plebis C. Sempronio consuli anni prioris diem dixit, quem cum quatuor collegae inspectante populo Romano orarent, ne imperatorem suum innoxium, in quo nihil praeter fortunam reprehendi posset, vexaret: aegre Hortensius patientationem eam credens esse perseverantiae suae, nec precibus tribunorum quae in speciem modò iactentur, sed auxilio confidere reum. Itaque modò ad eum conuersus, ubi illi patritij spiritus, ubi subnixus & fidens innocentiae animus esset, quarebat: sub tribunitia umbra consularem virum delituisse. modo ad collegas: Vos autem si reum perago, quid acturi estis? an erepturi ius populo, & eversuri tribunitiam potestatem plebi? Cum illi & de Sempronio, & de omnibus summam populi Romani potestatem esse dicerent, nec se iudicium populi tollere aut velle aut posse, sed si preces suae pro imperatore, qui sibi parentis esset loco, non valuissent, se vestem cum eo mutaturos. tum Hortensius, Non videbit, inquit, plebs Romana fordidatos tribunos suos. C. Sempronium nihil moror, quando hoc est in imperio consecutus, ut tam carus esset militibus. nec pietas quatuor tribunorum, quam Hortensij tam placabile ad iustas preces ingenium, pariter plebi patribusque gratior fuit. Non diutius fortuna Aequis indulset, qui ambiguam victoriam Volscorum pro sua amplexi fuerant. proximo anno Cn. Fabio Vibulano, T. Quintio Capitolini filio Capitolino consulibus, ductu Fabij, cui forte ea provincia euenerat, nihil dignum memoratu actum. cum trepidam tantum ostendissent aciem Aequi, turpi fuga funduntur, haud magno consulis decore. itaque triumphus negatus. Caeterum ob Sempronianae cladis leuatam ignominiam, ut ouans urbem intraret, concessum est. Quemadmodum bellum minore quam timebant dimicatione erat perfectum: sic in urbe ex tranquillo nec opinata moles discordiarum inter plebem ac patres exorta est, coepta ab duplicando quaestorum numero. quam rem, ut praeter duos urbanos quaestores, duo consulibus ad ministeria belli praesto essent, a consulibus relatum, cum & patres summa ope approbassent: consulibus tribunus plebis certamen intulerunt, ut pars quaestorum (nam ad id tempus patritij creati erant) ex plebe fieret. aduersus quam actionem primò & consules & patres summa ope enixi sunt. concedendo deinde, ut quemadmodum in tribunis consulari potestate creandis vli sunt, ad aequè in quaestoribus liberum esset arbitrium populi: cum parum proficerent, totam rem de augendo quaestorum numero omitunt. Excipiunt omissam tribuni, aliaeque; subinde, inter quas & agrariae legis, seditiosae actiones existunt: propter quos motus cum senatus consules quam tribunos creari mallet, neque posset per intercessionem tribunitias senatusconsultum fieri: Respub. a consulibus ad interregnum, neque id ipsum (nam coire patritios tribuni prohibebant) sine certamine ingenti redit. Cum pars maior sequentis anni per novos tribunos plebis & aliquot interreges certaminibus extracta esset, modò prohibentibus tribunis patritios coire ad prodendum interregem, modò interregem interpellantibus, ne senatusconsultum de comitijs consularibus faceret: postremò L. Papyrius Mugillanus proditus interrex castigando nunc patres, nunc tribunos plebis, desertam omissamque ab hominibus Rempub. deorum providentia curaque exceptam memorabat Veientium inducijs, & cunctatione Aequorum stare: unde si quid increpet terroris, sine patritio magistratu placere Rempub. opprimi, non exercitum, non ducem scribendo exercitui esse. an bello intestino bellum externum propulsaturos? quae si vnum coueniant, vix deorum opibus quin obruatur Romana res, resisti posse: quin illi remittendo de summa quisque iurimedij copularent concordiam: patres patiendo tribunos militum pro consulibus fieri: tribuni plebis non intercedendo, quò minus quatuor quaestores promiscuè de plebe ac patribus libero suffragio populi fierent. tribunitia primùm comitia sunt habita:

- A** habita: creati tribuni cōsulari potestate omnes patritij, L. Quintius Cincinnatus ter-
 rium Sex. Furius Medullinus iterū, M. Manlius, A. Sēpronius Atratinus. Hoc tribuno
 comitia quæstorum habente, petentibusq; inter aliquot plebeios filio Antistij tribu- *In creandis qua-*
 ni plebis, & fratre alterius tribuni plebis Sex. Pompilij, nec potestas, nec suffragatio *storibus pralari*
 horum valuit: quin quorum patres auosq; consules viderant, eos nobilitate præfer- *sunt patritij.*
 rent. Furere omnes tribuni plebis, ante omnes Pompilius Antistiusq; repulsa suorum
 accensi. quidnam id rei esset? non suis beneficijs, non patrum iniurijs, nō deniq; vsur-
 pandi libidine, cū liceat quod antea non licuerit, si non tribunum militarē, ne quæ-
 storem quidem quenquam ex plebe factum: non valuisse patris pro filio, fratris pro
 fratre preces, tribunorum plebis, potestatis sacrosanctæ ad auxilium libertatis creatæ.
- B** Fraudem profectō in re esse, & A. Sempronium comitijs plus artis adhibuisse, quàm
 fidei: eius iniuria queri suos honore deiectos. Itaq; cum in ipsum & innocētia tutum,
 & magistratu in quo tunc erat, impetus fieri nō posset, flexere iras in C. Sempronium *C. Sempronij sin-*
 patrualem Atratinus: eiq; ob ignominia Volsci belli adiutore collega M. Canuleio di- *gularis cōstantia.*
 em dixere. subinde ab eisdem tribunis mentio in senatu de agris diuidendis illata est:
 cui actioni semper acerrimè C. Sempronius restiterat: ratus id quod erat, aut deposita
 causa leuiorem futurū apud patres reum, aut perseuerante sub iudicij tempus plebem
 offensurum. aduersē inuidiē obijci maluit, & suæ nocere causæ, quàm publicæ deesse:
 stetitq; in eadem sententia, ne qua largitio cessura in trium gratiam tribunorum fie-
 ret. nec cum agrum plebi, sed sibi inuidiam quæri: se quoq; subiturum eam tempesta-
- C** tem forti animo: nec senatui tanti se ciuem aut quenquā alium debere esse, vt in par-
 cendo vni malum publicum fiat. Nihilo demissiore animo, cum dies venit, causa ipse
 pro se dicta, ne quicquam omnia expertis patribus vt mitigarent plebem, quindecim
 millibus æris damnatur. Eodē anno Posthumia virgo Vestalis de incestu causam di- *Vestalis ob cultum*
 xit, crimine innoxia: ob suspicionem propter cultum ainceniorem, ingeniumq; libe- *amēniorem de in-*
 rius quàm virginem decet, parum abhorrens famam. Ampliatam, deinde absolutam *cestu causam di-*
 pro collegij sententia pontifex maximus abstinere iocis, coliq; sanctè potius quàm *xit.*
 scitè iussit. Eodem anno à Campanis Cumæ, quam Græci tum urbem tenebant, capi- *Cumæ capta.*
 untur. Insequens annus tribunos militum consulari potestate habuit Agrippam Me-
 nenum Lanatum, P. Lucretium Tricipitinum, Sp. Nautium Seruiliū. Annus feli-
 citate pop. Rom. periculo potius ingenti, quàm clade insignis. Sertitia urbem vt in- *Sertiorum coniu-*
 cenderent distantibus locis, coniurarunt: populoq; ad opem passim ferendam tectis *ratio.*
 intento, vt arcem Capitoliumq; armati occuparent. Auertit nefanda consilia Iupiter:
 indicioq; duorum comprehensi fontes pœnas dederunt. indicibus dena millia grauis
 æris, quæ tum diuitiæ habebantur, ex arario numerata, & libertas præmium fuit. Bel-
 lum inde ab Æquis reparari cœptum: & novos hostes Lauicanos cōsilia cum veteri-
 bus iungere, haud incertis authoribus Romam est allatum. Æquorū iam velut anni-
 uersarijs armis assueuerat ciuitas. Lauicos legati missi, cum responsa inde retulissent
 dubia, quibus ne tūc bellum parari, nec diurnā pacem fore appareret: Thufculanis
 negotium datum, aduerterent animos, ne quid noui tumultus Lauicis oriretur.
- E** Ad insequentis anni tribunos militum consulari potestate inito magistratu, legati ab
 Thufculo venerunt, L. Sergium Fidenatem, M. Papyrium Mugillanum, C. Seruiliū
 Q. Seruilij Prisci filium, quo dictatore Fidenæ captæ fuerant. nuntiabant legati Laui- *Lauicani & Æquorū*
 canos arma cæpisse, & cum Æquorum exercitu depopulatos agrum Thufculanū, ca- *agrum Thufcula-*
 stra in Algido posuisse. Tum Lauicanis bellum indictum: factoque senatusconsulto, vt *num depopulan-*
 duo ex tribunis ad bellum proficiscerentur, vnus res Romæ curaret, certamen subito *tur.*
 inter tribunos exortū. se quisq; belli ducem potioreni ferre: curam vrbs vt ingratham
 ignobilemq; aspernari. Cum parum decorum inter collegas certamē mirabundi pa-
 tres cōspicerent, Q. Seruilius, Quando nec ordinis huius vlla, inquit, nec Reip. est ve-
 recundia, patria maiestas altercationē istam dirimet: filius meus extra sortē vrbi præ-
 erit. bellum vtinam qui appetunt, consideratius concordiusq; quàm cupiunt, gerant.

Delectum

Inter duces certamen de imperio.

Delectum haberi non ex toto passim populo placuit: decem tribus sorte ductæ sunt. F ex his scriptos iuniores duo tribuni ad bellum duxere. Cæpta inter eos in vrbe certamina cupiditate eadem imperij multò impensius in castris accedi: nihil sentire idem, pro sententia pugnare sua consilia velle, sua imperia sola rata esse, contemnere inuicem & contemni, donec castigantibus legatis tandem ita comparatum est, vt alternis diebus summam imperij haberent. Quæ cum allata Romam essent, dicitur Q. Seruilius ætate & ysu doctus, precatus ab dijs immortalibus, ne discordia tribunorū damnosior Reipub. esset, quam ad Veios fuisset: & velut haud dubia clade imminente, instituisse filio, vt milites scriberet, & arma pararet. Nec falsus vates fuit. nā ductu L. Sergij, cuius dies imperij erat, loco iniquo sub hostium castris, cū quia simulato metu receperat se hostis ad vallum, spes vana expugnandi castra eò traxisset, repentino im-

Romani ab Aequis fusi.

petu Aequorum per supinam vallē fusi sunt, multiq; in ruina maiore quam fuga oppressi obruncatiq; castraq; eo die ægrè retenta, postero die circūfusus iam magna ex parte hostibus, per auersam portam fuga turpi deferuntur. duces legatiq;, & quod circa signa roboris de exercitu fuit, Thusculum petiere. Palati alij per agros passim multis itineribus maioris quam accepta erat cladis, nuntij Romam contenderunt. Minus trepidationis fuit, quòd euentus timori hominum congruens fuerat: & quòd subsidia quæ respicerent in re trepida, præparata erant ab tribuno militum: iussuq; eiusdem per minores magistratus sedato in vrbe tumultu, speculatores properè missi, nuntiauerunt Thusculi duces exercitumq; esse, hostem castra loco non mouisse. &

Q. Seruilius dictator creatur.

quod plurimum animorum fecit, dictator ex senatusconsulto dictus Q. Seruilius H Priscus, vir cuius providentiā in Repub. cum multis alijs tempestatibus antè experta ciuitas erat, tum euentu eius belli, quòd vni certamen tribunorum suspectum ante rem malè gestam fuerat, magistro equitum creato, à quo ipse tribuno militum dictator erat dictus, filio suo, vt tradidère quidam, (nam alij Halam Seruilium magistrum equitum eo anno fuisse scribunt) nouo exercitu profectus ad bellum, accitis qui Thusculi erant, duo millia passuum ab hoste locum castris cepit. Transierat ex re benè gesta superbia negligentiaq; ad Aequos, quæ in Romanis ducibus fuerat. Itaq; primo statim prælio cum dictator equitatu inmisso antesignanos hostiū turbasset, legionum inde signa inferri properè iussit: signiferumq; ex suis vnum cunctantē occidit, tantus ardor ad dimicandum fuit, vt impetum Aequi non tulerint: victiq; acie I cum fuga effusa petissent castra, breuior tempore & certamine minor castrorum oppugnatio fuit. quam prælium fuerat. captis direptisq; castris, cum prædam dictator militi concessisset, secutiq; fugientem ex castris hostem equites renuntiauerunt omnes Lauicanos victos, magnam partem Aequorum Lauicos confugisse: postero die ad Lauicos ductus exercitus: oppidumq; corona circumdatum, scalis captum ac direptum est. Dictator exercitu victore Romam reducto, die octauo quam creatus erat, magistratu se abdicauit. & opportunè senatus prius quam ab tribunis plebis agrariæ seditiones mentione illato de agro Lauicano diuidendo fierent, censuit frequens coloniam Lauicos deducendam. coloni ab vrbe mille & quingenti missi bina iugera acceperunt. Captis Lauicis, ac deinde tribunis militum creatis, consulari potestate Agrip-

Aequi victi, & eorum castra direpta.

Lauici oppidum capiunt.

Lauicos deducitur colonia.

De agrarijs legibus discordia.

pa Menenio Lanato, & L. Seruilio Structo, & P. Lucretio Tricipitino, iterum omnibus his, & Sp. Rutilio Crasso, & insequenti anno A. Semp. Atratino tertium, & duobus iterum M. Papyrio Mugillano, & Sp. Nautio Rutilio, bienniū tranquillè externæ res, discordia domi ex agrarijs legibus fuit. Turbatores vulgi erant Sp. Mecilius quartum, & Metilius tertium tribuni plebis ambo absentes creati. & cum rogatione promulgassent, vt ager ex hostibus captus viritim diuideretur, magnæq; partis nobilium eo plebiscito publicarentur fortunæ (nec enim fermè quicquam agri, vt in vrbe alieno solo posita, non armis partum erat: nec quod venisset, assignarumue publicè esset, præterquam plebs habebat) atrox plebi patribusq; propositum videbatur certamen: nec tribuni militum nunc in senatu, nunc in concilijs priuatis principum cogendis, viam

- A viam consilij inueniebant. Cùm Ap. Claudius, nepos eius, qui decemuir legibus scribendis fuerat, minimus natu ex patrum concilio dicitur dixisse, vetus se ac familiare consilium domo afferre: proauum enim suum Ap. Claudium ostendisse patribus viam vnam dissoluendæ tribunitiæ potestatis per collegarum intercessionem. facile homines novos auctoritate principum de sententia deduci, si temporum interdum potius quàm maiestatis memor adhibeatur oratio. pro fortuna illis animos esse: vbi videant collegas principes agendæ rei gratiam omnem ad plebem præoccupasse, nec locum in ea relictum sibi, haud grauatè acclinaturos se ad causam senatus, per quam vniuerso ordini cum primoribus se patrum concilient. Approbantibus cunctis & ante omnibus Q. Seruilio Prisco, quod non degenerasset ab stirpe Claudia, collaudante iuuenem, negotium datur, vt, quos quisq; posset ex collegio tribunorum ad intercessionem perlicerent. Misso senatu prehensantur ab principibus tribuni: suadendo, monendo, pollicendoq; gratum id singulis priuatim, gratum vniuerso senatui fore, sex ad intercessionem comparauere. Posteroq; die cum ex composito relatum ad senatum esset de seditione, quam Mecilius Metiliusq; largitione pessimi exempli concirent: eorum orationes à primoribus patrum habitæ sunt, vt pro se quisq; iam nec consilium sibi suppetere diceret, nec se vllam opem cernerè aliam vsquàm, præter quàm in tribunitio auxilio: in eius potestatis fidem circumuentam Remp. tanquam priuatum inopem confugere, præclarum ipsis potestatiq; esse, non ad vexandum senatum, discordiamq; ordinum mouendam plus in tribunatu virium esse, quàm ad resistendum improbis collegis. Fremirus deinde vniuersi senatus ortus, cum ex omnibus partibus curiæ tribuni appellarentur: tum silentio facto, ij qui præparati erant gratia principum, quam rogationem à collegis promulgatam senatus censerat dissoluendæ Reip. esse, ei se intercessuros ostendunt. Gratia intercessoribus ab senatu actæ. Latores rogationis concione aduocata proditores plebis commodorum, ac seruos consularium appellantes, aliaq; truci oratione in collegas inuecti, actionem deposuere. Duo assidua bella insequens annus habuisset, quo P. Cornelius Cossus, C. Valerius Potitus, Quintius Cincinnatus, M. Fabius Vibulanus, tribuni militum consulari potestate fuerunt: ni Veiens bellum religio principum distulisset, quorum agros Tyberis super ripas effusus maximè ruinis villarum vastauit: simul Equos triennio ante accepta clades prohibuit Volanis, suæ gentis populo præsidium ferre. Excursiones inde in confinem agrum Lauicanum factæ erant, nouisq; colonis bellum illatum. Quam noxam cum se consensu omnium Equorum defensionem sperassent, deserti ab suis, ne memorabili quidem bello per obsidionem leuemq; vnam pugnam & oppidum & fines amiserunt. Tentatum ab L. Sextio tribuno plebis, vt rogationem ferret, qua Volas quoq; sicut Lauicos coloni mitterentur, per intercessionem collegarum, qui nullum plebiscitum, nisi ex auctoritate senatus passuros se perferri ostenderunt, discussum est. Volis in sequente anno receptis Equi, coloniaq; in eò deducta nouis viribus oppidum firmarunt, tribunis militum Romæ consulari potestate Cn. Cornelio Cossus, L. Valerio Potito. Q. Fabio Vibulano iterum, M. Posthumio Regillensi. huic bellum aduersus Equos permissum est, prauæ mentis homini: quantum victoria magis, quàm bellum ostendit. Nam exercitu impigre scripto, ductoq; ad Volas, cum leuibus prelijs Equorum animos fregisset, postremò in oppidum irrupit: deinde ab hostibus in ciues certamè vertit: & cum inter oppugnationem prædam militis fore edixisset, capto oppido fidem mutauit. Eam magis adducor vt credam iræ causam exercitui fuisse, quàm quod in vrbe nuper direpta, coloniaq; noua, minus prædicatione tribuni prædæ fuerit. Auxit eam iram postquam ab collegis accersitus propter seditiones tribunitias in urbem reuertit, audita vox eius in concione stolidi, ac propè vecors: qua Sextio tribuno plebis legem agrariam ferenti, simul Volas quoq; vt mitterentur coloni laturum se dicenti: dignos enim esse qui armis cepissent, eorum urbem agrumq; Volanum esse, malum quidem militibus meis, inquit, nisi quieuerint. quod auditum non concionem magis, quàm mox patres offendit. & tribunus plebis vir acer, nec infacundus, nactus

Volani agrum Lauicanum populantur.

Volani fusi fines & oppidum amiserunt.

Aequi Volas recipiunt.

Volanus fuit captus.

Seditiones tribunitias.

inter

inter aduersarios superbum ingenium, immodicamq; linguam, quam iritando agitandoq; in eas impelleret voces, quæ inuidiæ non ipsi tantum, sed causæ atq; vniuerso ordini essent, neminem ex collegio tribunorum militum sapius quàm Posthumium in discepcionem trahebat. Tum verò secundum tam sauum atq; inhumanum dictum, Auditis, inquit, Quirites, sicut seruis malum minantem militibus? tamen hæc bellua dignior vobis tanto honore videbitur, quàm qui vos vrbe agrisq; donatos in colonias mittunt, qui sedem senectuti vestræ prospiciunt, qui pro vestris commodis aduersus tam crudeles superbosq; aduersarios depugnant. Incipite deinde mirari, cur pauci iam vestram suscipiant causam. quid vt à vobis sperent? an honores, quos aduersarijs potius, quàm populi Romani propugnatoribus datis? Ingenuistis modò voce huius audita. quid id refert: iam si suffragium detur, hunc qui malum vobis minatur, ijs qui agros sedesq; ac fortunas stabilire volunt, præferretis. Perlata hæc vox Posthumij ad milites, multò in castris maiorem indignationem mouit: præde ne interceptorem fraudatoremq; etiam malum minitari militibus? Itaq; cum fremitus apertè esset, & quæstor P. Sextius eadem violentia coërceri putaret seditionem posse, qua mota erat: missò ad vociferantem quendam militem lictore, cum inde clamor & iurgium oriretur, saxo ictus turba excedit: insuper increpante qui vulnerauerat, habere quæstorem, quòd imperator esset militibus minatus. Ad hunc tumultum accitus Posthumius asperiora omnia fecit acerbis quæstionibus, crudelibus supplicijs. postremò cum modum iræ nullum faceret, ad vociferationem eorum, quos necari sub crate iusserat, còcurso facto, ipse ad interpellantis pœnam vecors de tribunali decurrit. ibi cum summouentes passim lictores centurionesq; vexarent turbam, eò indignatio erupit, vt tribunus militum ab exercitu suo lapidibus cooperiretur. Quod tam atrox facinus postquam est Romam nuntiatum, tribunis militum de morte collegæ per senatum quæstiones decernentibus, tribuni plebis intercedebant. sed ea contentio ex certamine alio pendebat: quòd cura inceserat patres, ne metu quæstionum plebs irata, tribunos militum ex plebe crearet: tendebantq; summa ope, vt còsules crearentur. Cum senatusconsultum fieri tribuni plebis non paterentur, iidem intercederent consularibus comitijs, res ad interregnum redijt. victoria deinde penes patres fuit. Q. Fabio Vibulano interrege comitia habente, còsules creati sunt, A. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus. His consulibus principio anni senatusconsultum factum est, vt de quæstione Posthumianæ cædis tribuni primo quoq; tempore ad plebè ferrent: plebsq; præficeret quæstioni quem vellet. à plebe consensu populi consulibus negotium mandat. qui summa moderatione ac lenitate per paucorum supplicium, quos sibi metipsum conscisse mortem satis creditum est, transacta re, ne quiuere tamen consequi, vt non ægerimè id plebs ferret: iacere tandiu irritas actiones, quæ de suis commodis ferrentur: cum interim de sanguine ac supplicio suo latam legem confestim exerceri, & tantam vim habere. Aptissimè tempus erat, vindicatis seditionibus delinimentum animis Volani agri diuisionem obijci: quo facto minuissent desiderium agrariæ legis, quæ possessio per iniuriam agro publico patres pellebat. Tunc hæc ipsa indignitas angebat animos: non in retinendis modò publicis agris, quos vi teneret, pertinacem nobilitatem esse: sed ne vacuum quidem agrum nuper ex hostibus captum plebi diuidere, mox paucis, vt cætera, futurum præde. Eodem anno aduersus Volscos populantes Hernicorum fines, legiones ductæ à Furio Coss. cum hostem ibi non inuenissent: Ferentinum, quò magna multitudo Volscorum se contulerat, cepere. minus præde quàm sperauerant, fuit: quod Volsci postquàm spes tuendi exigua erat, sublati rebus nocte oppidum reliquerunt. postero die propè desertum capitur. Hernicis ipse ager dono datus. Annum modestia tribunorum quietum excepit trib. pleb. L. Icilius, Q. Fabio Ambusto, C. Furio Pacilio Coss. Is tum principio statim anni velut pensum nominis familiarisq; seditiones agrarijs legibus promulgandis ciceret: pestilentia coorta, minacior tamen quàm perniciosior, cogitationes hominum à foro certaminibusq;

Castrensis seditio.

Posthumius tribunus militum ab exercitu suo lapidibus obruitur.

Posthumiana cædes vindicatur.

**sanctioes.*

Aduersus Volscos Furio Coss. legiones duxit.

Pestilentia seditiones tribunitias inhibet.

- A:** nibusq; publicis ad domum curamq; corporum nutriendorum auertit: minusq; eam damnosam fuisse quam seditio futura fuerit, credūt. Defuncta ciuitate plurimorum morbis, per paucis funeribus, pestilentem annum, inopia frugū neglecto cultu agrorum (vt plerunq; fit) excepit, M. Papyrio Atriatino, C. Nautio Rutilio consulibus. Iam fames, quam pestilentia tristior erat: ni dimissis circa omnes populos legatis, qui Hetruscum mare, quiq; Tyberim accolunt, ad frumentum mercandum, annonæ foret subuentum. superbè ab Samnitibus, qui Capuam habebant Cumasq;, legati prohibiti commercio sunt: contra ea benignè ab Siculorum tyrānis adiuti. maximos comæatus summo Hetruriæ studio Tyberis deuexit. Solitudinem in ciuitate egra experti consules sunt: cum in legationes non plus singulis senatoribus inuenientes, coacti sunt binos equites adijcere. Præterquam ab morbo, annonaq; nihil eo biennio interestini, externūe incommodi fuit. ar vbi hæ sollicitudines discessere, omnia quibus turbari solita erat ciuitas, domi discordia, foris bellum exortum. M. Æmylio, C. Valerio Potito, consulibus, bellum Æqui parabant: Volscis, quanquam non publico consilio capeffentibus arma, voluntarijs mercede secutis militiā. Ad quorum famam hostium (iam enim in Latinum Hernicumq; transcenderant agrum) delectum habentem Valerium consulē M. Menenius tribunus plebis legis agrariæ lator, cum impediret, auxilioq; tribuni nemo inuitus sacramento diceret: repentè nuntiatur, arcē Caruentanam ab hostibus occupatam esse. Ea ignominia accepta cum apud patres inuidiæ Menenio fuit, tum cæteris tribunis iā antè præparatis intercessoribus legis agrariæ, præbuit iustiorē causam resistendi collegæ. Itaq; cum res diu ducta per altercationē esset: cōsulibus deos hominesq; testantibus, quicquid ab hostibus cladis ignominiaq; aut iam acceptum esset, aut immineret, culpam penes Menenium fore, qui delectum impediret: Menenio contrā vociferante, si iniusti domini possessione agri publici cederent, se moram delectui non facere: decreto interposito nouem tribuni sustulerunt certamen: pronunciaueruntq; ex collegij sententia, C. Valerio consuli se, damnū aliamq; coërcitionē aduersus intercessionem collegæ delectus causā detrectantibus militiam inhibenti, auxilio futuros esse. Hoc decreto consul armatus cum paucis appellantis tribunum collum torfisset: metu cæteri sacramento dixere. Ductus exercitus ad Caruentanam arcem, quanquā inuisus infestusq; consuli erat, impigrè primo statim aduentu, deiectis qui in præsidio erant, arcem recepit. prædatores ex præsidio per negligentia dilapsi occasionem aperuere ad inuadendū. Præde ex assiduis populationibus, quod omnia in locum tutum cōgesta erant, fuit aliquantum. venditum sub hasta cōsul in ærarium redigere quæstores iussit, tum prædicans participem præde fore exercitum, cum militiā non abnuisset. Aucte inde plebis ac militū in consulem iræ, itaq; cum ex fenatus consulto urbem ouans introiret, alternis inconditi versus militari licentia iactari: quibus consul increpitus, Menenij celebre nomen laudibus fuit, cum ad omnem mentionem tribuni fauor circumstantis populi plausuq; & assensu cum vocibus militū certaret. plusq; ea res, quam propè solēnis militum lasciuia in consulē, curę patribus iniēcit. & tanquam haud dubius inter tribunos militum honos Menenij, si peteret, consularibus comitijs est exclusus. Creati cōsules sunt Cn. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus iterum. Non aliās ægrius plebs tulit tribunitia sibi comitia non commissa. eum dolorem quæstorij comitijs simul ostendit & vltā est, tunc primum plebeijs quæstoribus creatis: ita, vt in quatuor creandis vni partitio C. Fabio Ambusto relinqueretur locus: tres plebeij, Q. Silius, P. Ælius, P. Pipius, clarissimarum familiarum iuuenibus præferrentur. Authores fuisse tam liberi populo suffragij Icilio accipio, ex familia infestissima patribus, tres in eum annū tribunos plebis creatos, multarum magnarumq; rerum molem auidissimo adeo populo ostentantes, cum affirmassent nihil se moturos, sine quæstorij quidem comitijs, quæ sola promiscua plebi patribusq; reliquisset fenatus, satis animi populo esset ad id, quod tandiu vellent, & per leges liceret. Pro ingenti itaq; victoria id fuit plebi: quæsturamq;

Fames.

Æqui bellum parant.

Arcem Caruentanam occupauit Æqui.

Caruentana arx à C. Valerio recipitur.

Ex plebeijs quæstoribus creati.

M non ho-

*Patres indignè fe-
runt, plebeijs ho-
nores mandari.*

*Volsi & Aequi
prædantur agrum
Latinum.*

*Delectum impedi-
unt tribuni plebis.*

*Volsi & Aequi
summa vi ad bel-
lum coortantur.*

*Dictatorem creati
non patiuntur duo
ex tribuni militum.*

non honoris ipsius finem æstimabant: sed patefactus ad consulatum ac triumphos **F**
 locus nouis hominibus videbatur. Patres contra, non pro communicatis, sed pro a-
 missis honoribus fremere: negare, si ea ita sint, liberos tollendos esse: qui pulsi maio-
 rum loco, cernentesq; alios in possessione dignitatis suæ, salij, flaminesq; nusquã aliò,
 quàm ad sacrificandum pro populo sine imperijs ac potestatibus relinquuntur. Irrita-
 tatis vtriusq; partis animis, cum & spiritus plebes sumpsisset, & tres ad popularè cau-
 sam celeberrimi nominis haberet duces: patres omnia quæstoribus comitijs, vbi v-
 trunq; plebi liceret, similia fore cernentes, tendere ad consulum comitia, quæ non-
 dum promiscua essent. Iciliij contra tribunos militum creandos dicere, & tandem ali-
 quando impartendos plebi honores. Sed nulla erat consularis actio, quam impedi-
 endo id quod petebant, exprimerent: cùm mira opportunitate Volscos & Aequos præ- **G**
 datum extra fines exisse in agrum Latinum Hernicumq; affertur. ad quod bellum vbi
 ex senatus consulto consules delectum habere occipiunt: obstare tunc enixè tribuni, si-
 bi plebiq; eã fortunam oblatã memorantes. Tres erant & omnes acerrimi viri, gene-
 rosiq; etiã, vt inter plebeios, duo singuli singulos sibi consules asseruãdos assidua ope-
 ra desumunt: vni cõcionibus data nunc detinenda, nunc cõcienda plebs. Nec delectum
 consules, nec comitia quæ petebant, tribuni expediebant, inclinante deinde fortuna
 ad causam plebis, nuntij veniunt, arcem Caruentanam dilapsis ad prædam militibus
 qui in præsidio erant, Aequos interfectis paucis custodibus arcis inuasisse: alios recur-
 rentes in arcẽ, alios palãtes in agris cæfos. Ea aduersã ciuitati res vires tribunitiæ actio-
 ni adiecit, ne quicquã enim tentati, vt tum deniq; desisteret impediendo bello, post- **H**
 quam non cessere nec publicæ tempestati, nec suæ inuidiæ, peruincunt, vt senatus-
 consultum fiat de tribunis militum creandis: certo tamen pacto, ne cuius ratio habe-
 retur, qui eo anno tribunus plebis esset: neue quis reficeretur in annum tribunus ple-
 bis: haud dubiè Icilios denotante senatu, quos mercedem feditiosi tribunatus petere
 consulatum in simulabant. Tum delectus haberi, bellumq; omnium ordinum con-
 sensu apparari cõceptum. Consules ambo profecti sint ad arcem Caruentanam, an al-
 ter ad comitia habenda substiterit, incertum diuersi authores faciunt. illa pro certo ha-
 benda, in quibus non differunt, ab arce Caruentana cum diu nequicquam oppu-
 gnata esset, recessum: Verruginem in Volscois eodem exercitu receptã populationesq;
 & prædas & in Aequis & in Volsco agro ingentes factas. Romæ sicut plebis victoria **I**
 fuit in eo, vt quæ mallent comitia haberet: ita euentu comitorum patres vicere. nanq;
 tribuni militum consulari potestate contra spem omnium tres patritij creati sunt, C.
 Iulius Tullus, Cn. Cornelius Cossus, C. Seruilius Hala. Artem adhibitam ferunt à pa-
 tritijs, cuius eos Iciliij tum quoq; in simulabant, quod turbam indignorum candida-
 torum intermiscendo dignis, tædio sordium in quibusdam insignium populum à ple-
 beijs auertissent. Volscos deinde & Aequos, seu Caruentana arx retenta in spem, seu
 Verrugine amissum præsidium ad iram cum impulsisset, fama affertur, summa vi ad **K**
 bellum coortos: caput rerum Antiates esse. eorum legatos vtriusq; gentis populos cir-
 cumisse, castigantes ignauiam, quod abditi intra muros populabundos in agris vagari
 Romanos priore anno, & opprimi Verruginis præsidium passi essent, iam non exercitus
 modò armatos, sed colonias etiam in suos fines mitti: nec ipsos modò Romanos sua
 diuisa habere, sed Ferentinum etiam de se captum Hernicis donasse. Ad hæc cum in-
 flammarentur animi, vt ad quosq; ventum erat, numerus iuniorum conscribebatur. Ita
 omnium populorum iuuentus Antiã contracta, ibi castris positus hostem opperieban-
 tur. Quæ vbi tumultu maiore etiã quàm res erat, nuntiatur Romã, senatus extemplo
 (quod in rebus trepidis vltimum consilium erat) dictatorem dici iussit. Quam rem egrè
 passos, Iulium Corneliumq; ferunt: magnoq; certamine animorum rem actam: cum
 primores patrum nequicquã conquesti non esse in autoritate senatus tribunos mi-
 litum, postremò etiam tribunos plebis appellarent, & consulis quoq; ab ea potestate
 vim super tali re inhibitam referrent: tribuni plebis læti discordia patrum, nihil esse
 in his

- A** in his auxiliij dicerēt, qui non ciuiū, nō deniq; hominū numero essent. si quando promiscui honores, cōmunicata Respub. esset, tum se animadueros, ne qua superbia magistratum irrita senatusconsulta essent: interim patritij soluti legum magistratumq; verecundia, per se quoq; tribunitiam potestatem agerent. Hæc contentio minime idoneo tempore, cum tantum belli in manibus esset, occupauerat cogitationes hominum: donec vbi diu alternis Iulius Corneliusq;, cum ad id bellum ipsi satis idonei duces essent, non esse equum, mandatum sibi à populo eripi honorem, differuere: tum Hala Seruilius trib. mil. tacuisse se tandiu ait, non quia incertus sententiæ fuerit: Seruilius, tertium ex tribunis militum dictatorem dicit. (quem enim bonum ciuem fecernere sua à publicis consilia?) sed quia maluerit collegas sua spōte cedere authoritati senatus, quàm tribunitiam potestatem aduersus se
- B** implorari paterentur. tum quoq; si res sineret, libenter se daturum tempus ijs fuisse ad receptum nimis pertinacis sententiæ. sed cum belli necessitates non expectent humana cōsilia, potiore sibi collegarum gratia Rempub. fore. & si maneat in sententia senatus, dictatorem nocte proxima dicturum: ac si quis intercedat, senatusconsulti autoritate se fore contentum. Quo facto, cum haud immeritā laudem, gratiamq; apud omnes tulisset, dictatore P. Cornelio dicto, ipse ab eo magister equitum creatus est. Exemplo fuit collegis, eumq; intuentibus, quàm gratia atq; honos opportiora interdum non cupientibus essent. Bellum haud memorabile fuit. vno atq; eo facili prælio cæsi ad Antium hostes. victor exercitus depopulatus Volscū agrum, castellum Romani vincunt Volscos & eorum socios. ad lacum Fucinū vi expugnatū: atq; in eo tria millia hominum capta, cæteris Volscis
- C** intra mœnia compulsis, nec defendentibus agros. Dictator bello ita gesto, vt tantum non defuisse fortunæ videretur, felicitate quàm gloria maior in urbem redijt, magistratuq; se abdicauit. Tribuni militum mentione nulla comitorum consularium habita (credo ob iram dictatoris creati) tribunorum militum comitia edixerunt. Tum verò grauior cura patribus incessit: quippe cum prodi causam ab suis cernerent. Itaq; sicut priore anno per indignissimos ex plebeijs candidatos omniū etiam dignorum tedium fecerant: sic tum primoribus patrū splendore gratiaq; ad petendum præparatis, omnia loca obtinere, ne cui plebeio aditus esset. quatuor creati sunt, omnes iam functi eo honore, L. Furius Medullinus, C. Valerius Potitus, Cn. Fabius Vibulanius, C. Seruilius Hala. hic refectus continuato honore, cum ob alias virtutes, tum ob
- D** recentem fauorem vnica moderatione partum. Eo anno, quia tempus induciarum cum Veienti populo exierat, per legatos fœcialesq; res repeti cœptæ. quibus venientibus ad finem legatio Veientiū obuiam fuit. petiere, ne prius quàm ipsi senatum Romanū adissent, Veios iretur. Ab senatu impetratū, quia discordia intestina laborarent Veientes, ne res ab ijs repeterentur. tantum abfuit vt ex incommodo alieno sua occasio peteretur. Et in Volscis accepta clades: amisso Verrugine præsidio. vbi tantum in tempore fuit momenti, vt, cum precantibus opem militibus, qui ibi à Volscis obsidebantur, succurri, si maturatum esset, potuisset: ad id venerit exercitus subsidio missus, vt ab recenti cæde palati ad prædandum hostes opprimeretur. Tarditatis causa in senatu magis fuit, quàm in tribunis. qui, quia summa vi resistere nuntiabatur, parum
- E** cogitauerunt, nulla non virtute superari humanarū virium modū fortissimi milites. non tamen nec viui, nec post mortē inulti fuere. insequenti anno, P. & Cn. Cornelij Cossis, C. Fabio Ambusto. L. Valerio Potito, tribunis militum consulari potestate, Veiens bellum motum ob superbū responsum Veientis senatus, qui legatis repetentibus res, ni facerent, properè vrbe finibusq;, duros quod Lars Tolumnius dedisset, responderi iussit. Id patres ægrè passi, decreuere, vt tribuni militum de bello indicendō Veientibus primo quoq; die ad populū ferrent. Quod vbi primò promulgatum est, fremere iuuentus, nondum debellatum cum Volscis esse: modò duo præsidia occisione occisa, & cum periculo retineri: nullum annū esse, quo non acie dimiceretur: & tanquā pœniteat laboris, nouū bellum cum finitimo populo & potētissimo parari, qui omnem Hetruriā sit concitaturus. Hæc sua spontè agitata in super tribuni

plebis accedunt. Maximum bellum patribus cum plebe esse dicunt: eam de indu-^F
 stria vexandam militia, trucidandamq; hostibus obijci: eam procul vrbe haberi atq;
 ablegari: ne domi per otium memor libertatis coloniarumq; aut agri publici, aut suf-
 fragij liberè ferendi consilia agitet. prehensantesq; veteranos, stipendia cuiusq; &
 vulnera ac cicatrices numerabant: quid iam integri esse in corpore loci ad noua vul-
 nera accipienda? quid superesse sanguinis qui dari pro Republica posset? rogantes.
 Hæc cum in sermonibus, concionibusq; interdum agitantes, auertissent plebem ab
 suscipiendo bello, profertur tempus ferundæ legis: quam, si subiecta inuidiæ esset, an-
 tiquari apparebat. Interim tribunos militum in Volscum agrum ducere exercitum
 placuit. Cn. Cornelius vnus Romæ relictus. Tres tribuni, postquam nullo loco castra
 Volscorum esse, nec commissuros se prælio apparuit, tripartito ad deuastandos fines
 discessere: Valerius Antium petit, Cornelius Ectras, quacunq; incessere, latè popula-
 ti sunt tecta agrosq;, vt distinerent Volscos. Fabius, quod maximè petebatur, ad An-
 xur oppugnandum sine vlla populatione accessit. Anxur fuit, quæ nunc Tarracina
 sunt: vrbs prona in paludes. ab ea parte Fabius oppugnatione ostendit. Circummissæ
 quatuor cohortes cum C. Seruilio Hala, cum imminentem vrbi collem cæpissent: ex
 loco altiore, quâ nullum erat præsidium, ingenti clamore ac tumultu in cænia inuasere.
 ad quem tumultum obstupescit, qui aduersus Fabium urbem infimæ tuebantur,
 locum dedere scalas admouendi. plenaq; hostium cuncta erant, & in muris diu cedes
 pariter fugientium ac resistentium armorum atq; inermium fuit. cogebantur itaq;
 victi, quia cedentibus spei nihil erat, pugnam inire: cum pronunciatum repente, ne
 quis præter armatos violaretur, reliquam omnem multitudinem voluntariam exui-
 armis: quorum ad duo millia & quingenti viui capiuntur. à cætera præda Fabius mi-
 litem abstinuit, donec collegæ venirent: ab illis quoq; exercitibus captum Anxur di-
 ctitans esse, qui cæteros Volscos à præsidio eius loci auertissent. Qui vbi venerunt, op-
 pidum vetere fortuna opulentum tres exercitus diripuerunt. eaq; primum benignitas im-
 peratorum plebem patribus conciliauit. Additum deinde omnium maximè tempesti-
 uo principum in multitudine munere, vt ante mentionem vllam plebis tribuno-
 rumue decerneret senatus, vt stipedium miles de publico acciperet, cum ante id tem-
 pus de suo quisq; functus eo munere esset. Nihil acceptum vnquam à plebe tanto gau-
 dio traditur. concursum itaq; ad curiam esse, prehensatasq; exeuntium manus, & pa-
 tres verè appellatos: effectum esse fatentibus, vt nemo pro tam munifica patria, donec
 quicquam virium superesset, corpori aut sanguini suo parceret: cum commoditas iu-
 uaret, rem familiarè saltem acquiescere eo tempore, quo corpus additum atq; operatum
 Reipub. esset. tum quod vltro sibi oblatum esset, nõ à tribunis plebis vnquam agita-
 tum, non suis sermonibus efflagitatum: id efficiebat multiplex gaudium, cumulatio-
 remq; gratiam rei. Tribuni plebis communis ordinum lætitiæ cõcordiæq; soli exper-
 tes, negare tam id lætum patribus vniuersis, nec prosperum fore quàm ipsi crederent.
 consilium specie prima melius fuisse quàm vsu appariturum. vnde enim eam pecuni-
 am confici posse, nisi tributo populo indicto: ex alieno igitur alijs largitos. neq; id e-
 tiam si cæteri ferant, passuros eos, quibus iam emerita stipendia essent, meliore con-
 ditione alios militare quàm ipsi militassent: & eosdem in sua stipendia impensas fe-
 cisse, & in aliorum facere. His vocibus mouerunt partem plebis, postremò indicto iam
 tributo, edixerunt etiã tribuni, auxilio se futuros, si quis in militare stipedium tribu-
 tum nõ contulisset. Patres bene cæptam rem perseueranter tueri: cõferre ipsi primi: &
 quia nondum argentum signatum erat, æs graue plaustris quidã ad ærarium cõuehentes,
 speciosam etiam collationem faciebant. Cum senatus summa fide ex censu contulisset,
 primores plebis, nobiliũ amici ex cõposito conferre incipiunt. quos cum & à patribus
 collaudari, & à militari ætate tanquam bonos ciues conspici vulgus hominum vidit,
 repente spreto tribunitio auxilio, certamen conferendi est ortum. & lege perlata de
 indicendo Veientibus bello, exercitum magna ex parte voluntarium noui tribuni
 militum

*In Volscos mittun-
 tur tres ex tribu-
 nis militum.*

Anxur captum.

*Stipedium miles
 de publico tũ pri-
 mum accepit.*

*Nondum argentum
 signatum erat.*

*Veientibus bellum
 indicitur.*

- A militum consulari potestate Veios duxere. Fuere autem tribuni T. Quintius Capito-
linus, P. Quintius Cincinnatus, C. Iulius Tullus iterum, A. Manilius, L. Spurius Me-
dullinus tertium, M. Æmylius Mamercus. Ab his primùm circumfessi Veij sunt. sub
cuius initium obsidionis cum Hetruscorum conciliū ad fanum Voltumnę frequen-
ter habitum esset, parum constitit, bellone publico gentis vniuersę tuendi Veientes
essent. Ea oppugnatio segnior insequenti anno fuit, parte tribunorum exercitusq; ad
Volscum auocata bellum. Tribunos militum consulari potestate is annus habuit C.
Valerium potitum tertium, M. Sergium Fidenatem, P. Corneliū Maluginensem, Cn.
Cornelium Cossū, C. Fabium Ambustū, Sp. Nautium Rutilium iterum. Cum Vols-
cis inter Ferentinum atq; Ecetram signis collatis dimicatum. Romanis secunda for-
B tuna pugnę fuit. Artena inde Volscorum oppidum ab tribunis obsideri cępta. inde
inter eruptionem tentatam compulso in vrbem hoste, occasio data est Romanis ir-
rumpendi, pręterq; arcem, cętera capta. in arcem munitā natura globus armatorum
concessit. infra arcem cęsi captiq; multi mortales. Arx deinde obsidebatur: nec aut vi
capi poterat, quia pro spatio loci satis pręsidij habebat: aut spem dabat deditio-
nis, omni publico frumento, priusquam vrbs caperetur, in arcem conuecto. tædioq; re-
cessum inde foret, ni feruus arcem Romanis prodidisset. ab eo milites per locū ardu-
um accepti, cępere. à quibus cum custodes trucidarentur, cętera multitudo repenti-
no pauore oppressa, in deditioem venit. Diruta & arce & vrbe Artena, reductę legi-
ones ex Volscis, omnisq; vis Romana Veios conuersa est. Proditori pręter libertatem
C duarum familiarum bona in pręmium data. Seruius Romanus vocitatus. Sunt, qui
Artenam Veientium, non Volscorum fuisse credant. prębet errorem, quod eiufdem
nominis vrbs inter Cære atq; Veios fuit. sed eam reges Romani deleuere. Cęretumq;,
non Veientium fuerat. altera hęc nomine eodem in Volsco agro fuit, cuius excidium
est dictum.

Artena Volscorum
oppidum capiunt
pręter arcem.

Arx proditione ser-
ui capitur.

EPITOME LIBRI V.

- N** obsidione Veiorum hybernacula militibus facta sunt. cæres cum esset noua, indignationē tribunorum plebis mo-
uit, querentium non dari plebi nec per hyemem militia requiem. Equites tum primū equis suis merere cęperunt.
Cum inundatio ex lacu Albano facta esset, yates, qui eā rem interpretaretur, ab hostibus captus est. Furius Camil-
D lus dictator decem annos obsessos Veios capit. simulacrum Iunonis Romanę trātulit: decimam partem præda Del-
phos Apollini misit. Idem tribunus militū, cum Faliscos obsideret, proditos hostium filios pariter remisit: statimq;
deditioe facta. Faliscorum victoriam iustitia consecutus est. Cum alter ex censoribus, C. Iulius decessisset, in locum eius M. Corneli-
us successus est. nec id postea factum est. quoniā eo lustro à Gallis Roma capta est. Furius Camillus, cum ei dies à L. Apuleio trib. pleb.
dicta esset, in exilium abiit. Cum Senones Galli Clusium obsiderent, & legati à Senatu misit ad componendam inter eos, et Clusinos
pacem, pugnares contra Gallos in acie Clusinorum stetit, hoc facto eorum concitati Senones vrbem in festo exercitu petierunt:
fustisq; ad Alliam flumen Romanis, capere vrbem, præter Capitolium, in quod se iuuenes contulerant, maiores natu cum insignibus
honorum, quos quisq; gesserat, in vestibulis adium sedentes occiderunt. & cum per auersam partem Capitolij iam in summum eua-
sissent, prodiri clangore auferunt, M. Manlij præcipue opera deiecti sunt. coactis deinde propter fumam Romanis despondere, vt mil-
le pondo auri darent, & hoc pretio finem obsidionis emerent, Furius Camillus dictator absens creatus interpendendum aurum cum
exercitu venit: & Gallos post sextum mensem vrbe expulit, ceciditq;. Aedes Loquutio facta, quo loco ante vrbem captam vox audi-
ta erat, aduentare Gallos. Dictum est ad Veios migrandum esse, propter incensam & dirutam vrbem. quod consilium Camillo au-
thore discussum est. Monit populum voci quoq; omen ex centurione audita. qui, cum in forum venisset, manipularijs suis dixerat,
Sta miles, hic optime manebimus.

- D** E alibi parta, Romani Veijq; in armis erant, tanta ira o-
dioq; vt victis finem adesse appareret. Comitia vtriusq; po-
puli longè diuersa ratione facta sunt. Romani auxere tribu-
norum militum consulari potestate numerum. octo, quot
nunquam antea, creati, M. Æmylius Mamercus iterum, L.
Valerius Potitus tertium, Ap. Claudius Crassus, M. Quinti-
lius Varus, M. Iulius Tullus, M. Posthumius, M. Furius Ca-
millus, M. Posthumius Albinus. Veientes contrā, tædio an-
nuę ambitionis, quę interdum discordiarum causa erat, re-
gem creauere. Offendit ea res populorum Hetrurię animos non maiore odio regni,
quàm ipsius regis. grauis iam is antea genti fuerat opibus superbiaq;, quia solēnia lu-
dorū,
M 3

Octo tribuni mili-
tum consulari po-
testate creati.

A. 351

Veientes regem
creauere.

dorum, quos intermitteri nefas est, violenter diremisset: cum ob irā repulsa, quod sus- F
 fragio XII. populorum alius sacerdos ei prælatus esset, artifices, quorum magna pars ip-
 sius serui erant, ex medio ludicro repente abduxit. gens itaq; ante omnes alias eo ma-
 gis dedita religionibus, quod excelleret arte colendi eas, auxilium Veientibus negan-
 dū, donec sub rege essent, decrevit. cuius decreti suppressa fama est Veijs propter me-
 tum regis, qui à quo tale quid dictum referretur, pro seditionis eum principe, nō noui
 sermonis authorē habebat. Romanis & si quiete res ex Hetruria nuntiabatur, tamen,
 quia omnibus concilijs eam rem agitari afferebatur, ita muniebant, ut ancipitia mu-
 nimenta essent. alia in urbē & contra oppidanorū eruptiones versa: alijs frons in He-
 truriam spectans auxilijs, si qua fortē inde venirēt, obstruebatur. Cum spes maior im-
 peratoribus Romanis in obsidione, quā in oppugnatione esset, hybernacula etiā, G
 res noua militi Rom. edificari cœpta: consiliumq; erat, hyemando cōtinuare bellum,
 quod postquā tribunis plebis, iam diu nullam nouandi res causam inueniētibus, Ro-
 mam est allatum, in concionē profiliūt, sollicitant plebis animos, hoc illud esse dicti-
 tantes, quod æra militibus sine constituta. nec se fecellisse, id donum inimicorum ve-
 neno illitum fore. venisse libertatem plebis: remotam in perpetuū, & ablegatā ab vr-
 be & ab Repub. iuuentutem, iam ne hyemi quidem aut tempori anni cedere, ac do-
 mos & res inuisere suas. Quam putarent continuatē militiæ causam esse: nullam pro-
 fectō aliam inuenturos, quam ne quid per frequentiam iuuenum eorū, in quibus vires
 omnes plebis essent, agi de cōmodis eorum possēt. vexari præterea, & subigi multō a-
 crius, quā Veientes. Quippe illos hycmē sub tectis suis agere, egregijs muris situq; H
 naturali urbē tutantes. militem Romanum in opere ac labore, niuibus pruinisq; ob-
 rutum sub pellibus durare, ne hyemis quidē spacio, quē omnium bellorum terra ma-
 riq; sit quies, arma deponentem. Hoc neq; reges, neq; ante tribunitiam potestatem
 creatam superbos illos consules, neq; triste dictatoris imperiū, neq; importunos de-
 cemuiros iniunxisse seruitutis, ut perennem militiam facerēt, quod tribuni militum
 in plebe Romana regnum exercerent, quidnam illi consules dictatorē sue facturi es-
 sent, qui pro consulari imagine tam sauiam ac trucem fecerint? Sed id accidere
 haud immeritō. non fuisse in cœlo quidem tribunis militum locum vlli plebeio.
 Antea trina loca cum contentione summa patritios explorare solitos: nunc iam octoiu-
 ges ad imperia obtinenda ire: & ne in turba quidem harere plebeium quēquam: qui, I
 si nihil aliud, admoneat collegas, liberos, & ciues eorum, non seruos militare, quos
 hyeme saltē in domos ac tecta reduci oporteat, & aliquo tempore anni parentes libe-
 rosq; ac coniuges inuisere, & usurpare libertatem, & creare magistratus. Hæc, taliaq;
 vociferantes, aduersarium haud imparē nacti sunt, Ap. Claudium, relictum à colle-
 gis ad tribunitias seditiones comprimendas, virum imbutum iam ab iuuenta certa-
 minibus plebeijs: quem authorem aliquot annis antē fuisse, memoratū est per colle-
 garum intercessionē tribunitiæ potestatis dissoluendæ. Is tum iam non promptus in-
 genio tantū, sed vsu etiam exercitatus, talem orationē habuit: Si vnquam dubitatum
 est, Quirites, vtrum tribuni plebis vestra, an sua causā seditionū semper authores fu-
 erint, id ego hoc anno desisse dubitari, certum habeo. & cum lætor tandem longi er-
 roris vobis finē factum esse, tum quod secundis potissimum vestris rebus hic error est
 sublatus, & vobis, & propter vos Reipub. gratulor. An est quisquā qui dubitet, nullis
 iniurijs vestris, si quæ fortē aliquando fuerunt, vnquam æquē q̄ munere patrū in ple-
 bem, cū æra militantibus constituta sunt, tribunos plebis offensos ac concitados esse?
 quid illos aliud aut tū timuisse creditis, aut hodie turbare velle, nisi cōcordiam ordi-
 num? quā dissoluendę maximē tribunitiæ potestatis rentur esse. Sic Hercule tanquam
 artifices improbi opus quarunt: qui & semper ægrī aliquid esse in Republica volunt,
 ut sit ad cuius curationem à vobis adhibeantur. Vtrum enim defenditis, an impu-
 gnatis plebem? vtrum militantium aduersarij estis? an causam agitis? nisi fortē hoc di-
 citis, Quicquid patres faciunt, displicet: siue illud pro plebe, siue contra plebem est.
 Et quem-

Hybernacula tum
 primum militibus
 edificata.

Tribunitia con-
 ciones.

Ap. Claudius, tri-
 bunus plebis resi-
 sit.
 Ap. Claudij oratio.

- A Et quemadmodum seruis suis vetant domini quicquam rei cum alienis hominibus esse, pariterq; in ijs beneficio ac maleficio abstineri, æquum censent: sic vos interdicitis patribus commercio plebis: ne nos comitate ac munificentia nostra prouocemus plebem, nec plebs nobis dicto audiens atq; obediens sit. Quanto tãdem, si quicquam in vobis non dico ciuili, sed humani esset, fauere vos magis: & quantum in vobis esset, indulgere potius comitati patrum atque obsequio plebis oportuit? quæ si perpetua concordia sit, quis non spondere auit, maximum hoc imperium inter finitimos breui futurum esse? Atque ego quàm hoc consilium collegarum meorum quo abducere infecta re à Veijs exercitum noluerunt, non vtile solum, sed etiam necessarium fuerit, postea differam, nunc de ipsa conditione militantium dicere libet.
- B quam orationem non apud vos solum, sed etiam in castris si habeatur ipso exercitu disceptante æquam arbitror videri posse. in qua si mihi ipsi nihil quod dicerem, in mentem venire posset, aduersariorum certè orationibus contentus essem. Negabant nuper danda esse era militibus, quia nunquam data essent. quonam modo igitur nunc indignari possunt, quib⁹ aliquid noui adiectum cõmodi sit, eis laborem etiam nouum pro portione iniungi? nusquam nec opera sine emolumento, nec emolumentum feruè sine impensa opera est. labor voluptasq; dissimillima natura, societate quadam inter se naturali sunt iuncta. Molestè antea ferebat miles, se suo sumptu operam Reipub. præbere: gaudebat idem partem anni se agrum suum colere, quærere vnde domi militiæq; se ac suos tueri posset. gaudet nunc fructui sibi Rempublicam esse, & lætus stipendium accipit. æquo igitur animo patiatur se ab domo, ab re familiari, cui grauis impensa non est, paulò diutius abesse. an si ad calculos eum Respub. vocet, non meritò dicat annua æra habes, annuam operam ede? an tu æquum censēs militia semestri solidum te stipendium annuum accipere? Inuitus in hac parte orationis Quirites moror: sic enim agere debent qui mercenario milite vtuntur, at nos tanquam cum ciuibus agere volumus: agiq; tanquam cum patria nobiscum, æquum censemus. Aut non suscipi bellum oportuit: aut geri pro dignitate populi Romani, & perfici quàm primùm oportet. perficietur autem, si vrgemus obsessos: si non antè abscedimus, quàm spei nostræ finè captis Veijs imposuerimus. Si hercule nulla alia causa, ipsa indignitas perseverantiam imponere debuit. Decem quondã annos vrbs oppugnata est ob vnam mulierem ab vniuersa Græcia, quàm procul ab domo? quot terras, quot maria distans? nos intra vicesimum lapidem, in cõspectu propè vrbs nostræ annuam oppugnationè perferre piget: scilicet quia leuis causa belli est: nec satis quicquam iusti doloris est, quod nos ad perseverandum stimulet. Septies rebellarunt, in pace nunquam fidi fuerunt: agros nostros millies depopulati sunt: Fidenates deficere à nobis coegerunt: colonos nostros ibi interfecerunt: authores fuere contra ius gentium cædis impiæ legatorum nostrorum: Hetruriam omnem aduersus nos concitare voluerunt, hodieq; id moliantur: res repetentes legatos nostros haud procul abfuit quin violaret. Cum his molliter & per dilationes bellum geri oportet? Si nos tam iustum odium nihil mouet, ne illa quidem oro vos mouent? operibus ingentibus
- E septa vrbs est, quibus intra muros coërcetur hostis. agrum non coluit, & culta euastata sunt bello. Si reducimus exercitum, quis est qui dubitet illos non cupiditate solum vlciscendi, sed etiam necessitate imposta ex alieno prædandi, cum sua amiserint, agrum nostrum inuasuros: non differimus igitur bellum isto consilio, sed intra fines nostros accipimus. Quid? illud quod propriè ad milites pertinet, quibus boni tribuni plebis cum stipendium extorquere voluerint, nunc consultum repente volunt: quale est? vallum fossamq;, ingentis vtramq; rem operis, per tantum spatij duxerunt: castella primò pauca, postea exercitu aucto creberrima fecerunt: munitiones non in vrbeim modò, sed in Hetruriam etiam spectantes, si qua inde auxilia veniant, opposuere. quid turres? quid vineas testitudinesq;, & alium oppugnandarū vrbiū apparatus loquar? cum tantum laboris exhaustum sit, & ad finem iam operis tandè per-

uentum: relinquendane hæc cenſetis, vt ad æſtatem rurfus nouus de integro his inſtituendis exudetur labor? quanto eſt minus opera tueri facta? & inſtare, & perfeuerare, deſungiq; cura? breuis enim profectò res eſt, ſi vno tenore peragitur, nec ipſi per intermiſſiones has interuallaq; lentioſam ſpem noſtram facimus. loquor de opere, & de temporis iactura. Quid? periculi, quod differendo bello adimus, num obliuiſci nos hæc tam crebra Hetrurię concilia de mittendis Veios auxilijs patiuntur? vt nunc res ſe habet, irati ſunt, oderunt, negant miſſuros: quantum in illis eſt, capere Veios licet quis eſt, qui ſpondeat, eundem, ſi differtur bellum, animum poſtea fore? cum, ſi laxamentum dederis, maior frequentiorq; legatio itura ſit: cum, id quod nunc offendit Hetrufcos, rex creatus Veijs ſpatio mutari interpoſito poſſit, vel conſenſu ciuitatis, vt eo reconcilient Hetrurię animos, vel ipſius voluntate regis, qui obſtare regnum G ſuum ſaluti ciuium nolit. Videte quot res quàm inutiles ſequantur illam viam conſilij: iactura operum tanto labore factorum: vaſtatio imminens finium noſtrorum: Hetrufcum bellum pro Veiente concitatum. Hæc ſunt tribuni conſilia veſtra, non hercule diſſimilia, ac ſi quis ægro qui curari ſe fortiter paſſus, extemplò conualeſcere poſſit, cibi gratia præſentis aut potionis, longinquum & forſitan inſanabilem morbum efficiat. Si mediufidius ad hoc bellum nihil pertineret, ad diſciplinam certè militiæ plurimum intererat, inſueſcere militem noſtrum non ſolum parta victoria frui: ſed, ſi res etiam lentior ſit, pati tædium, & quamuis ſeræ ſpei exitum expectare: & ſi non ſit æſtate perfectum bellum, hyemem operiri: nec, ſicut æſtiuas aues, ſtatim autumno tecta ac reſeſſum circumſpicere. Obſecro vos, venandi ſtudium ac voluptas H homines per niues ac pruinas in montes ſyluasq; rapit: belli neceſſitatibus eam patientiam non adhibebimus, quam vel luſus ac voluptas elicere ſolet: adeò ne effœminata corpora militum noſtrorum eſſe putamus, adeò molles animos, vt hyemè vnã durare in caſtris, abeſſe ab domo non poſſint? vt tanquam nauale bellum tempeſtatibus captandis & obſeruando tempore anni gerant: non ætus, non frigora pati poſſunt? erubeſcant profectò, ſi quis eis hæc obijciat: contendantq;, & animis, & corporibus ſuis virilem patientiam in eſſe: & ſe iuxta hyemem atq; æſtate bella gerere poſſe: nec ſe patrociniũ mollitiæ inertiaq; mandaſſe tribunis: & meminiſſe hanc ipſam poteſtatem non in vmbra, nec in tectis maiores ſuos creari. Hæc virtute militum veſtrorum, hæc Romano nomine ſunt digna: non Veios tantum, nec hoc bellum in- I tueri, quod inſtat: ſed famam & ad alia bella, & ad cæteros populos in poſterum querere. An mediocre diſcrimen opinionis ſecuturum ex hac re putatis? vtrum tandem finitimi populum Romanum eum eſſe putent, cuius ſi qua vrbs primum illum breuiſſimi temporis ſuſtinuerit impetum, nihil deinde timeat? an hic ſit terror nominis noſtri, vt exercitum Romanum non tædium longinquę oppugnationis, non vis hyemis ab vrbe circumſeſſa ſemel amouere poſſit? nec finem vllum alium belli quàm victoriam nouerit? nec impetu potius bella, quàm perfeuerantia gerat? quæ in omni quidem genere militiæ, maximè tamen in obſidendis vrbibus neceſſaria eſt: quarum pleraſque munitionibus, ac naturali ſitu inexpugnabiles, fame, ſitiq; tempus ipſum vincit atque expugnat: ſicut Veios expugnabit: niſi auxilio hoſtibus tribuni plebis K fuerint: & Romæ inuenerint præſidia Veientes, quæ ne quicquam in Hetruria quærunt. An eſt quicquam quòd Veientibus optatum æquè contingere poſſit, quàm vt ſeditionibus primum vrbs Romana, deinde velut ex contagione caſtra impleantur? At hercule apud hoſtes tanta moſteſtia eſt, vt non obſidionis tædio, non denique regni, quicquam apud eos nouatum ſit: non negata auxilia ab Hetrufcis irritauerint animos. morietur enim extemplò, quicumque erit ſeditionis author: nec cuiquam dicere ea licebit, quæ apud vos impunè dicuntur. fuſtuarium meretur, qui ſigna relinquit, aut præſidio decedit. authores ſigna relinquendi, & deſerendi caſtra, non vni aut alteri militi, ſed vniuerſis exercitibus, palàm in concione audiuntur. adeò quicquid tribunus plebis loquitur, & ſi prodendæ patriæ, diſſoluendæq; Reipublicæ eſt, affueſtis

- A** assuetis audire: & dulcedine potestatis eius capti, quælibet sub ea scelera latere finitris. Reliquum est, ut quæ hic vociferantur, eadem in castris & apud milites agant, & exercitus corrumpant, ducibusq; parere non patiantur: quoniam ea demum Romæ libertas est, non senatus, non magistratus, non leges, non mores maiorum, non instituta patrum, non disciplinam vereri militiæ. Par iam etiam in concionib⁹ erat Appius tribunus plebis, cū subito, vnde minimè quis crederet, accepta calamitas apud Veios, & superior^{em} Appium in causa, & concordiam ordinū maiorem, ardoremq; ad obfidendos pertinacius Veios fecit. Nam cum agger promotus ad urbem, vineæq; tantum non iam iniunctæ mœnibus essent, dum opera interdiu fiunt intentius, quam nocte custodiuntur, patefacta repente porta, ingens multitudo facibus maximè armata ignes coniecit: horæq; momento simul aggerem ac vineas, tam longi temporis opus incendium hausit: multiq; ibi mortales nequicquam opem feretes, ferro igniq; absumpti sunt. Quod ubi Romæ est nunciatum, mœstitiâ omnibus, senatui curam metumq; iniecit, ne tum verò sustineri nec in vrbe seditio, nec in castris posset, & tribuni plebis velut ab se victæ Reipublicæ insultarent: cū repente, quib⁹ census equitæster erat, equi publici nō erant assignati, cōsilio prius inter sese habito, senatū adeunt: factaq; dicendi potestate, equis se suis stipendia facturos promittunt. Quibus cum amplissimis verbis gratiæ ab senatu actæ essent, fama q; ea forum atque urbem peruassisset, subito ad curiam concursus fit plebis. pedestris ordinis se aiunt nunc esse, operamq; Reipublicæ extra ordinem polliceri, seu Veios, seu quod aliò ducere velint. si
- C** Veios ducti sint, negant se inde prius, quàm capta vrbe hostium, redituros esse. Tum verò iam superfundenti se lætitiæ vix temperatū est. non enim sicut equites, dato magistratibus negotio, laudari iussi: neq; aut in curiam vocati, quib⁹ responsum daretur, aut limine curiæ continebatur senatus: sed pro se quisq; ex superiore loco ad multitudinem in comitio stantem, voce manibusq; significare publicam lætitiâ. beatam urbem Romanam, & inuictam, & æternam illa concordia dicere: laudare equites, laudare plebem: diem ipsum laudib⁹ ferre: victam esse fateri comitatem benignitatemq; senatus. certatim patribus plebiq; manare gaudio lacrimæ, donec reuocatis in curiam patribus, senatusconsultum factum est, ut tribuni militares concione aduocata pedibus equitibusq; gratias agerent: memorem pietatis eorum erga patriam dicerent
- D** senatum fore. placere autem omnibus his voluntariam extra ordinem professis militiam æra procedere: & equis certus numerus æris est assignatus. Tum primū equis merere equites cœperunt. Voluntarius ductus exercitus Veios, non amissa modo restituit opera, sed noua etiam instituit. ab vrbe commeatus intentiore quàm antea subuehi cura, ne quid tam benemerito exercitui ad vsum deesset. Insequens annus tribunos militum consulari potestate habuit, C. Seruiliū Halam tertium, Q. Seruiliū, P. Virginiū, Q. Sulpitiū, A. Manliū iterum, M. Sergiū iterum. His tribunis dum cura omnium in Veiens bellum intenta est, neglectum Anxuri præsidium vagationibus militum, & Volscos mercatores vulgò receptando, proditis repente portarū custodibus oppressum est. minus militum periit, quia præter ægros lixarum
- E** in modum omnes per agros vicinasq; vrbes negotiabantur. Nec Veijs melius gesta res, quod tum caput omnium curarum publicarum erat. nam & duces Romani plus inter se irarum, quàm aduersus hostes animi habuerunt: & auctum est bellum aduentu repentino Capenatiū atque Faliscorum. Hi duo Hetruriæ populi, quia proximi regione erant, deuictis Veijs, bello quoque Romano se proximos fore credentes: Falisci propria etiam causa infesti: quod Fidenati bello se iam antea immiscuerant, per legatos vltro citroq; missos iureiurando inter se obligati, cum exercitibus nec opinatō ad Veios accessere. Fortè ea regione, qua M. Sergius tribunus militum præerat, castra adorti sunt: ingentemq; terrorem intulere, quia Hetruriam omnem excitam sedibus magna mole adesse Romani crediderant. eadē opinio Veientes in vrbe concitauit. Ita ancipiti prælio castra Romana oppugnabantur. concursantesq; cū huc atq;
- illuc

Veij Romanorum munimenta incendunt.

Equitas tum primum equis suis merere cœperunt.

Neglectum Anxuri præsidium opprimitur.

Duces Romani inter se dissentiant.

illuc signa transferrent: nec Veientem satis cohibere intra munitiones, nec suis munimentis arcere iam vim, ac tueri se ab exteriori poterant hoste. vna spes erat, si ex maioribus castris subueniretur, vt diuersæ legiones, aliæ aduersus Capenam ac Faliscum, aliæ contra eruptionem oppidanorum pugnarent. Sed castris præerat Virginius priuatim Sergio inuisus infestusq;: is cum pleraq; castella oppugnata, superatas munitiones, vtrinq; inuehi hostem nunciaretur, in armis milites tenuit: si opus foret auxilio, collegam dictitans ad se missurum. Huius arrogantiam pertinacia alterius æquabat, qui ne quam opem ab inimico videretur petisse, vinci ab hoste, quàm vincere per ciuem maluit. Diu in medio cæsi milites, postremò, desertis munitionibus perpauci in maiora castra, pars maxima atq; ipse Sergius Romam pertenderunt. vbi cum omnem culpam in collegam inclinaret, acciri Virginium ex castris, interea præesse legatos placuit. Acta deinde in senatu res est, certatumq; inter collegas maledictis: pauci Reipublicæ, huic atq; illi, vt quosq; studium priuatim aut gratia occupauerunt, adsunt. primores patrum siue culpa, siue infelicitate imperatorum tam ignominiosa clades accepta esset, censuere non expectandum iustum tempus comitionum, sed extemplo novos tribunos militum creandos esse, qui Calendis Octobribus magistratum occiperent. In quam sententiam cum pedibus iretur, ceteri tribuni militum nihil contradicere. at enim uerò Sergius Virginiusq;, propter quos penitere magistratū eius anni senatum apparebat: primò deprecari ignominiam, deinde intercedere senatusconsulto. negare se ante Idus Decembres, solennem ineundis magistratibus diem, honore abituros esse. Inter hæc tribuni plebis, cum in concordia hominum secundisq; rebus ciuitatis inuiti silentium tenuissent, feroces repente minari tribunis militum, nisi in autoritate senatus essent, se in vincula eos duci iussuros esse. Tum C. Seruilius Hala trib. militum: Quod ad vos attinet, tribuni plebis, minasq; vestras, ne ego libenter experirer quàm non plus in his iuris quàm in vobis animi esset. sed nefas est tendere aduersus auctoritatem senatus. proinde & vos desinite inter nostra certamina locum iniuriæ quærere, & collegæ aut facient quod censet senatus: aut si pertinacius tendent, dictatorem extemplo dicam, qui eos abire magistratu cogat. Cum omnium assensu comprobata oratio esset, gauderentq; patres, sine tribunitiæ potestatis tericulis inuentam esse aliam vim maiorem ad coercendos magistratus, victi consensu omnium, comitia tribunorum militum habuere, qui Calendis Octobribus magistratum occiperent: scq; eam ante diem magistratu abdicauere. L. Valerio Potito quartum, M. Furio Camillo iterum, M. Æmylio Mamercio tertium, Cn. Cornelio Cosso iterum, C. Fabio Ambusto, L. Iulio Tullo Tribunis militum consulari potestate, multa domi militiaq; gesta. Nam & bellum multiplex fuit eodem tempore, & ad Veios, & ad Capenam, & ad Falerios, & in Volscis, vt Anxur ab hostibus recuperaretur: & Romæ simul delectu, simul tributo conferendo laboratum est: & de tribunis plebis cooprandis contentio fuit: & haud paruum motum duo iudicia eorum, qui paulo antè consulari potestate fuerant, exciuerunt. Omnium primum tribunis militum fuit, delectum haberi: nec iuniores modò conscripti, sed seniores etiam coacti nomina dare, vt vrbs custodiam agerent. Quantum autem augebatur militum numerus, tanto maiore pecunia in stipendium opus erat: eaq; tributo conferebatur inuitis conferentibus qui domi remanebant, quia tuentibus urbem opera quoque militari laborandum seruiendumq; Reipub. erat. Hæc per se graua, indigniora vt viderentur, tribuni plebis seditiosis concionibus faciebant: ideo ara militibus constituta esse arguendo, vt plebis partem militia, partem tributo conficerent. Vnum bellum annum iam tertium trahi, & consultò malè geri, vt diutius gerant. in quatuor deinde bella vno delectu exercitus scriptos, & pueros quoque ac senes extractos. iam non æstatis nechyemis discrimen esse, ne vlla quies vnquam miseræ plebi sit: quæ nunc etiam vectigalis ad vltimum facta sit, vt cum confecta labore, vulneribus, postremò ætate corpora retulerint, incultaq; omnia diutino dominorum

C. Seruilij graui oratio ad tribunos plebis.

Tribuni militū ab dicant se magistratu, & noui creantur.

Multiplici bello occupati Romani domesticū exercerunt seditionibus.

- A rum desiderio domi inuenerint, tributum ex affecta re familiari pendant: æraq; militaria velut fœnore accepta, multiplicia Reipub. reddant. Inter delectum tributumq; & occupatos animos maiorum rerum curis, comitijs tribunorum pleb. numerus expleri nequijt. Pugnatum inde in loca vacua, vt patritij cooptarentur. postquam obtineri non poterat, tamen labefactandæ legis tribunitiæ causa effectum est, vt cooptarentur tribuni plebis C. Lacerius & M. Acutius, haud dubiè patritiorum opibus. Fors ita tulit, vt eo anno trib. pl. C. Trebonius esset, qui nomini ac familiæ debitum præstare videretur Treboniæ legis patrociniū. is quod petissent patres quidam primo incepto repulsi, tamen tribunos militum expugnasse vociferans, legem Treboniam sublata, & cooptatos tribunos plebis non suffragijs populi, sed imperio patritiorum,
- B & eo deuolui rem, vt aut patritij, aut patritiorum affecta habendi tribuni plebis sint, eripi sacratas leges, extorqueri tribunitiam potestatem: id fraude patritiorum, scelere ac proditione collegarum factum arguere. Cùm arderent inuidia, nō patres modò, sed etiam tribuni plebis, cooptati pariter, & qui cooptauerant: tum ex collegio tres, P. Curiatius, M. Metilius, & M. Minutius, trepidi rerū suarū in Sergium, Virginiumq; prioris anni tribunos militares incurrunt: in eos ab se iram plebis inuidiamq; die dicta auertunt. Quibus delectus, quibus tributum, quibus diutina militia, longinquitasq; belli sit grauis: qui clade accepta ad Veios doleant: qui amissis liberis, fratribus, propinquis, affinis, lugubres domos habeant: ijs publici priuatiq; doloris exequendi ius potestatemq; ex duobus noxijs capitibus data ab se memorant. omnium nanq;
- C malorum in Sergio Virginioq; causas esse: nec id accusatorem magis arguere, quàm fateri reos: qui noxij ambo, alter in alterum causam conferant: fugam Sergij Virginij, Sergius proditionem increpans Virginij. quorum adeò incredibilem amentiam fuisse, vt multo verisimilius sit compacto eam rem, & communi fraude patritiorum actam. Ab his & prius datum locum Veientibus ad incendenda opera, belli trahendi causa: & nunc proditum exercitum: tradita Faliscis Romana castra. omnia fieri, vt consenescat ad Veios iuuentus: nec de agris, nec de alijs commodis plebis ferre ad populum tribuni, frequentiaq; urbana celebrare actiones, & resistere conspirationi patritiorum possint. Præiudiciū iam de reis & ab senatu, & à populo Romano, & ab ipforum collegis factum esse. nam & senatusconsulto eos ab Reipub. remotos esse. &
- D recusantes abdicare se magistratu, dictatoris metu ab collegis coercitos esse: & populum Romanum tribunos creasse, qui non Idibus Decembribus die solenni, sed exemplò Cal. Octobribus magistratum occiperent: quia stare diutius Reipub. his manentibus in magistratu non posset. Et tamen eos tot iudicijs confossos, prædamnatosq; venire ad populi iudiciū: & existimare defunctos se esse: satisq; pœnarum dedisse, quòd duobus mensibus citius priuati facti sint: neq; intelligere, nocendi sibi diutius tum potestatem ereptam esse, non pœnam irrogatam. quippe & collegis abrogatum imperium, qui certè nihil deliquissent. illos repeterent animos Quirites: quos recenti clade accepta habuissent, cum fuga trepidum, plenum vulnerum ac pauore incidentem portis exercitum viderint, non fortunam, aut quenquam deorum, sed hos duces accusantem. Pro certo se habere, neminem in concione stare, qui illo die non caput, domum, fortunasq; L. Virginij ac M. Sergij sit execratus, detestatusq;: minimè conuenire, quibus iratos quisque deos precatus sit in ijs sua potestate, cum liceat & oporteat, nō vt. nunquam deos ipsos admouere nocentibus manus: satis esse, si occasione vlciscendi læsos arment. His orationibus inestata plebs
- E *denis millibus æris grauis reos condemnat: nequicquam Sergio Martem committentem belli, fortunamq; accusante: Virginio deprecante, ne infelicio domi, quàm militiæ esset. In hos versa ira populi cooptationis tribunorum, fraudisq; cōtra legem Treboniam factę memoriam obscuram fecit. Victores tribuni vt præsentem merce-dem iudicij plebes haberet, legem agrariam promulgant, tributumq; conferri prohibent: cum tot exercitibus stipendio opus esset, resq; militia ita prosperè gererentur, vt nullo

*Sergio, Virginioq;
tribunis militum
dies dicitur à tri-
bunū plebis.*

*Val. 10000.
coron.
Sergius & Virgi-
nius denis millibus
æris grauis dam-
nantur.
Lex agraria pra-
mulgatur, & tri-
butum conferri
prohibetur.

vt nullo bello veniretur ad exitum rei. nanq; Veijs castra, quæ amissa erant, recupera- F
ta castellis præfidijsq; firmantur. Præerant tribuni militum, M. Æmylius, & Q. Fa-
bius. à M. Furio in Faliscis, & C. Cornelio in Capenate agro hostes nulli extra mœnia
inuenti: prædæ actæ: incendijsq; villarum ac frugum vastati fines: oppida nec oppu-
gnata, nec obfessa sunt. At in Volscis depopulato agro Anxur nequicquam oppu-
gnatum, loco alto situm, & postquam vis irrita erat, vallo fossaq; obfideri cœptum.
Valerio Potito Volsci prouincia euenerat. Hoc statu militarum rerum, seditio inte-

Seditio intestina.

stina maiore mole coorta, quàm bella tractabantur. & cum tributum conferri per
tribunos non posset, nec stipendium imperatoribus mitteretur, æraq; militaria fla-
gitaret miles, haud procul erat, quin castra quoq; vrbane seditiois contagione tur-
barentur. Inter has iras plebis in patres, cùm tribuni plebis nunc illud tempus esse di- G
cerent stabiendæ libertatis, & ab Sergijs Virginijsq; ad plebeios viros fortes ac stre-
nuos transferendi summi honoris: non tamen vltra processum est, quàm vt vnus ex

*P. Licinius primus
ex plebe tribunus
militum consulari
potestate creatur.*

plebe vsurpandi iuris causa, P. Licinius Caluus tribunus militum consulari potestate
crearetur. cæteri patritij creati: P. Manlius, & P. Titinius, P. Melius, L. Furius Medul-
linus, L. Popilius Volstus. Ipsa plebes mirabatur se tantam rem obtinuisse, non is mo-
dò qui creatus erat, vir nullis antè honoribus vsus, vetus tantum senator, & ætate iam
grauis. Nec satis constat, cur primus ac potissimus ad nouum delibandú honorem sit
habitus. Alij Cn. Cornelij fratris, qui tribunus militum priore anno fuerat, triplexq; sti-
pendium equitibus dederat, gratia extractum ad tantum honorem credunt. alij ora-
tionem ipsum tempestiuam de concordia ordinum, patribus plebiq; gratam habuif- H
se. Hac victoria comitiorum exultantes tribuni plebis, quod maxime Remp. impe-

*Anxur recipitur à
Romanis.*

diebat, de tributo remiserunt. collatum obedienter missumq; ad exercitum est. An-
xur in Volscis breui receptum est, neglectis die festo custodijs vrbis. Insignis annus
hyeme gelida ac niuosa fuit: adeò vt viæ clausæ, Tyberis in nauigabilis fuerit. Annona
ex antè cõuecta copia nihil mutauit. Et quia P. Licinius vt cœperat haud tumultuosè
magistratum maiore gaudio plebis, quàm indignatione patrum, ita etiam gessit: dul-

*Plebei patritij
præstiti.*

cedo inuasit proximis comitijs tribunorum militum plebeios creandi. vnus M. Ve-
turius ex patritijs candidatis locum tenuit. plebeios alios tribunos militum consula-
ri potestate omnes ferè centuriæ dixere, L. Titinium, P. Menenium Racilium, Cn.
Genutium, L. Atilium. tristem hyemem, siue ex intemperie cœli raptim mutatione I
in contrarium facta, siue alia qua de causa grauis pestilensq; omnibus animalibus

*Æstas pestilens.
Libri Sibyllini con-
sulantur.
Lectisternium tunc
primum Roma factum.*

æstas excepit. cuius insanabili perniciæ quando nec causa nec finis inueniebatur, li-
bri Sibyllini ex senatuscõsulto aditi sunt. duumviri sacris faciundis, lectisternio tunc
primum in vrbe Romana factò, per dies octo Apollinem Latonamq; & Dianam,
Herculem, Mercurium atq; Neptunum tribus quàm amplissimè tum apparari lectis
poterat, stratis placauere. priuatim quoq; id sacrum celebratum est. tota vrbe paten-
tibus ianuis, promiscuoq; vsu rerum omnium in propatulo posito, notos ignotosq;
passim aduenas in hospitium ductos ferunt: & cum inimicis quoque benignè ac co-
miter sermones habitos, iurgijs ac litibus temperatum: vincis quoq; dempta in eos
dies vincula: religioni deinde fuisse, quibus eam opem dij tulissent, vinciri. Interim K

ad Veios terror multiplex fuit, tribus in vnum bellis collatis. nanq; eodem quo antea
modo circa munimenta, cùm repente Capenates Faliscisq; subsidio venissent, aduer-
sus tres exercitus ancipiti prælio pugnatum est. ante omnia adiuuit memoria damna-
tionis Sergij & Virginiij. itaque maioribus castris, vnde antea cessatum fuerat, breui
spatio circumductæ copiæ, Capenates in vallum Romanum versos ab tergo aggre-
diuntur. Inde pugna cœpta, & Faliscis intulit terrorem, trepidantesq; eruptio ex ca-
stris opportunè facta auertit. repulso deinde infecuti victores, ingentem ediderunt
cædem. Nec ita multò post iam palantes, veluti forte oblatis, populatores Capenatis
agri reliquias pugne absumpsere. & Veientium refugientes in vrbem, multi ante
portas cæsi, dum præ metu, ne simul Romanus irrumperet, obiectis foribus extre-
mos suo-

- A** mos fuorū excludere. Hæc eo anno acta. Et iam comitia tribunorū militum aderant, quorum propè maior patribus quàm belli cura erat: quippe non communicatum modò cum plebe, sed propè amissum cernentibus summum imperium: itaque clarissimis viris ex composito præparatis ad petendum, quos prætereundi verecundiam crederent fore: nihilominus ipsi perinde ac si omnes candidati essent, cuncta experientes, non homines modò, sed deos etiam excipiebant, in religionem vertentes comitia biennio habita: priore anno intolerandam hyemem, prodigijsq; diuinis similem coortam, proximo non prodigia, sed iam euentus, pestilentiam agris vrbiq; illatam, haud dubia ira deūm, quos pestis eius arcendæ causâ placandos esse, in libris Fatalibus inuentum sit. comitijs, auspiciatò quæ fierent, indignum dijs visum
- B** honores vulgari, discriminaq; gentium confundi. Præterquam maiestate petentium, religione etiam attoniti homines, patrios omnes, partem magnam honoratissimum quenque, tribunos militum consulari potestate creauere, L. Valerium Potitum quintum, M. Valerium Maximum, M. Furium Camillum tertium, L. Furium Medullinum tertium. Q. Seruilium Fidenatem iterum, Q. Sulpitium Camerinum iterum. His tribunis ad Veios nihil admodum memorabile actum est. tota vis in populationibus fuit. duo summi imperatores, Potitus à Valerijs, Camillus à Capena prædas ingentes egere, nulla incolumi relicta re, cui ferro aut igni noceri posset. *Prodigia.* Prodigia interim multa nunciata, quorum pleraque, & quia singuli authores erant, parum credita spretaq;: & quia hostibus Hetruscis, per quos ea procurarent, aruspices non erant. In vnum omnium curæ versæ sunt, quòd lacus in Albano nemore sine vllis cælestibus aquis, causæue qua alia, quæ rem miraculo eximeret, in altitudinem insolitam creuit. Quidnam eo dij portenderent prodigio, nulli sciscitatum oratores ad Delphicum oraculum: sed propior interpretis fati oblati senior quidam Veiens, *Senioris cuiusdam Veientis vaticinium.* qui inter cauillantes in stationibus ac custodijs milites Romanos Hetruscosq; vaticinantis in modum cecinit, priusquam ex lacu Albano aqua emissa foret, nunquam potiturum Veijs Romanum. quod primò velut temerè iactum sperni, agitari deinde sermonibus cœptum est, donec vnus ex statione Romana percunctatus proximum oppidanorum (iam per longinquitatem belli commercio sermonum factò) quisnam is esset, qui per ambages de lacu Albano iaceret: postquam audiuit
- D** aruspicem esse, vir haud intacti religione animi, causatus de priuati portenti procuratione, si operæ illi esset, consulere velle, ad colloquium vatem elicuit. cumq; progressi ambo à suis longius essent inermes, sine vllò metu, præualens iuuenis Romanus senem infirmum in conspectu omnium raptum, nequicquam tumultuantibus Hetruscis, ad suos transtulit. qui cum perductus ad imperatorem, inde Romam ad senatum missus esset, sciscitantibus quidnam id esset, quod de lacu Albano docuisset: respondit, profectò iratos deos Veienti populo illo fuisse die, quo sibi eam mentem obiecissent, vt excidium patriæ fatale proderet, itaque quæ tum cecinerit diuino spiritu instinctus, ea se nec vt indicta sint, reuocare posse: & tacendo forsitan quæ dij immortales vulgari velint, haud minus quàm celanda effando, nefas contrahi. Sic igitur libris fatalibus, sic disciplina Hetrusca traditum esse, vt quando aqua Albana abundasset, tum si eam Romanus ritè emisisset, victoriam de Veientibus dari: antequam id fiat, deos moenia Veientium deserturos non esse. Exequiebatur inde quæ solennis deriuatio esset. Sed authorem leuem, nec satis fidum super tanta re patres rati, decreuere legatos, fortesq; oraculi Pythici expectandas. Priusquam à Delphis oratores redirent, Albanæ prodigij piacula inuenirentur, noui tribuni militum consulari potestate, L. Iulius Tullus, L. Furius Medullinus quartum, L. Sergius Fidenas, A. Posthumius Regillensis, P. Cornelius Maluginensis, A. Manilius, magistratum inierunt, Eo anno Tarquinienses, noui hostes exorti. quia multis simul bellis, Volscorum ad Anxur, vbi præsidium obsidebatur: Æquorum ad Lauicos, qui Romanam ibi coloniam oppugnabant. ad hoc Veienti quoque, & Falisco, & Capenati bello occupatos vide-

N bant

Tarquinienses agrum Romanum depopulantur.

bant Romanos: nec intra muros quietiora negotia esse certaminibus patrum ac plebis, inter hæc locum iniuriæ rati esse, prædatum in agrum Romanum cohortes expeditas mittunt. aut enim passuros inultam eam iniuriam Romanos, ne nouo bello se onerarent: aut exiguo, eoq; parum valido exercitu persecuturos. Romanis indignitas maior, quam cura populationis Tarquinienfium fuit. eò nec magno conatu suscepta, nec in longum dilata res est. A. Posthumius, & L. Iulius non iusto delectu (etenim ab tribunis plebis impediabantur) sed propè voluntariorum quos adhortando incitauerant, coacta manu per agrum Cæretem obliquis tramitibus egressi, redeuntes à populationibus, grauesq; præda Tarquinienfes oppressere. multos mortales obtruncant, omnes exuunt impedimentis: & receptis agrorum suorum spolijs, Romam reuertuntur. Biduum ad recognoscendas res datum dominis: tertio incognita (erant autem ea pleraq; hostium ipsorum) sub hasta veniére. quodq; inde redactum, militibus est diuisum. Cætera bella, maximeq; Veiens, incerti exitus erant. Iamq; Romani desperata ope humana, fata & deos spectabant, cum legati ab Delphis venerunt, sortem oraculi afferentes congruentem responso captiui vatis. Romane, aquam Albanam caue lacu contineri, caue in mare manare suo flumine sinas. emissam per agros rigabis, dissipatamq; riuis extingues, tum tu insiste audax hostium muris, memor quam per tot annos obsides urbem, ex ea tibi his, que nunc panduntur, fatis victoriam datam. bello perfecto donum amplum victor ad mea templa portato: sacraq; patria, quorum omissa cura est, instaurata, vt affoler, facito. Ingens inde haberi captiuus vates cœptus, cumq; adhibere tribuni militum Cornelius, Posthumiusq; ad Prodigijs Albani procuracionem, ac deos ritè placandos cœpere. inuentumq; tandem est, vbi neglectas ceremonias, intermissumue solenne dij arguerent, nihil profectò aliud esse, quam magistratus vitio creatos, Latinas, sacrumq; in Albano monte non ritè concepisse. vnam expiationem eorum esse, vt tribuni militum abdicarent se magistratu, auspicia de integro repeterentur, & interregnum iniretur. Ea ita facta sunt ex senatusconsulto. Interreges tres deinceps fuere, L. Valerius, Q. Seruilius Fidenas. M. Furius Camillus. nunquam desitum interim turbari, comitia interpellantibus tribunis plebis, donec conuenisset prius, vt maior pars tribunorum militum ex plebe crearetur. Quæ dum aguntur, concilia Hetruriæ ad fanum Voltumnæ habita. postulantibusq; Capenatibus ac Faliscis, vt Veios communi animo consilioq; omnes Hetruriæ populi ex obsidione eriperent, responsum est: antea se id Veientibus negasse, quia vnde consilium non petissent super tanta re, auxilium petere non deberent: nunc iam pro se fortunam suam illis negare. maximè in ea parte Hetruriæ gentem inuitatam, nouos accolas Gallos esse, cum quibus nec pax satis fida, nec bellum pro certo sit. sanguini tamen nominiq; & præsentibus periculis consanguineorum id dari, vt si qui iuuentutis suæ voluntarij ad id bellum eant, non impediant. Eum magnum aduenisse hostium numerum, fama Romæ erat. eoq; mitescere discordiæ intestinæ meru communi, vt sit, cœptæ. Haud inuitis patribus P. Licinium Caluum prærogatiua tribunum militum non petentem creant, moderatiõnis expertæ in priore magistratu virum, cæterum iam tum exactæ ætatis, omnesq; deinceps ex collegio eiusdè anni refici apparebat, L. Ticinium, P. Menenium, Cn. Genutium, L. Attilium: qui priusquam renunciarentur, iure vocatis tribubus permissu interregis P. Licinius Caluus ita verba fecit: Omen concordiæ Quiritites, rei maximè in hoc tempus vtili, memoria nostri magistratus vos his comitijs petere in sequentem annum video: si & collegas eosdem reficitis, etiam vsu meliores factos me iam non eundem, sed vmbra nomenq; P. Licinij relictum videtis. vires corporis affectæ, sensus oculorum atq; aurium hebetes, memoria labat, vigor animi obtusus. En vobis, inquit, iuuenem, filium tenens, effigiem atque imaginem eius, quem vos antea tribunum militum ex plebe primùm fecistis, hunc ego institutum disciplina mea, vicarium pro me Reipub. do dicoq;: vosq; quæso Quirites delatum mihi vltro honorem

Tarquinienfes opprimuntur.

Responsum Delphicum.

Interreges tres creantur.

Gallinoni accolæ Hetruriæ.

P. Licinij Calui oratio.

- A** rem huic petenti, meisq; pro eo adiectis precibus mandetis. Datum id petenti patri, filiusq; eius P. Licinius Tr. mil. consulari potestate, cum ijs quos supra scripsimus, declaratus. Titinius Genutiusq; Tr. mil. profecti aduersus Faliscos Capenatesq;, dum bellum maiore animo gerunt, quam consilio, precipitauerunt se in infidias. Genutius Duces Romani precipitauerunt se in infidias. morte honesta temeritatem luens, ante signa inter primores cecidit. Titinius in editum tumulum ex multa trepidatione militibus collectis, aciem restituit: nec se tamen æquo loco hosti commisit. Plus ignominia erat quam cladis acceptum. quæ propè in cladem ingentem vertit: tantum inde terroris non Romæ modò, quo multiplex fama peruenerat, sed in castris quoq; fuit ad Veios. ægrè ibi miles retentus à fuga est, cum peruasisset castra rumor, ducibus exercituq; cæso victorem Capenatem
- B** ac Faliscum, Hetruricq; omnem iuuentutem haud procul inde abesse. His tumultuosiora Romæ. iam castra ad Veios oppugnari, iam partem hostium tendere ad urbem agmine infesto crediderant: còcursumq; in muros est, & matronarum quas ex domo conciuerat publicus pavor, obsecrationes in templis factæ: precibusq; ab dijs petitum, vt exitium ab urbis tectis templisq; ac Romanis mœnibus arcerent, Veiosq; eum auerterent terrorem, si sacra renouata ritè, si procurata prodigia essent. Iam ludi Latinæq; instaurata erant: iam ex lacu Albano aqua emissa in agros, Veiosq; fata appetebant. Igitur fatalis dux ad excidiũ illius urbis seruandæq; patriæ, M. Furius Camillus dictator dictus, magistrum equitum P. Cornelium Scipionem dixit. Omnia repente mutauerat imperator mutatus. alia spes, alius animus hominum, fortuna
- C** quoque alia urbis videri. Omnium primùm in eos qui à Veijs in illo pauore fugerant, more militari animaduertit, efficitq; ne hostis maximè timendus militi esset. deinde indicto delectu in diem certam, ipse interim Veios ad confirmandos militum animos intercurrit: inde Romam ad scribendum nouum exercitum redit, nullo detrectante militiam. peregrina etiam iuuentus, Latini Hernicq; operam suam pollicentes ad id bellum venere. quibus cum gratias in senatu egisset dictator, satis iam omnibus ad id bellum paratis, ludos magnos ex senatusconsulto vouit Veijs captis se facturum: ædemq; Matutæ matris resectam dedicaturum, iam antè ab rege Seruio Tullio dedicatam. Profectus cum exercitu ab urbe expectatione hominum maiore quam spe, in agro primùm Nepefino cum Faliscis & Capenatibus signa confert. Aedes sacra Matuta.
- D** omnia ibi summa ratione consilioq; acta, fortuna etiam, vt fit, secuta est. non prælio tantum fudit hostes, sed castris quoque exiit: ingentiq; præda est potitus: cuius pars maxima ad quæstorem redacta est: haud ita multum militi datum. Inde ad Veios exercitus ductus, densioraq; castella facta: & à procurationibus, quæ multæ temerè inter murum ac vallum fiebant, edicto ne quis iniussu pugnaret, ad opus milites traducti. operum fuit omnium longè maximum ac laboriosissimum, cuniculus in arcem hostium agi cceptus. quod ne intermitteretur opus, neu sub terra continuus labor eosdem conficeret: in partes sex munitorum numerum diuisit. senæ horæ in orbem operi attributæ sunt. nocte ac die nunquam antè omissum, quàm in arcem viam facerent. Dictator, cum iam in manibus videret victoriam esse: urbem opulentissimam capi: tantumq; prædæ fore, quantum non omnibus in vnum collatis antè bellis fuisset, nequam inde aut militum iram ex malignitate prædæ partitæ, aut inuidiam apud patres ex prodiga largitione caperet: literas ad senatum misit. Deum immortalium benignitate, suis consilijs, & patientia militum Veios iam fore in potestate populi Romani. quid de præda faciendum censerent? Duæ senatum distinebant sententiæ, vna senis P. Licinij, quem primùm dixisse à filio interrogatum ferunt, edici palàm placere populo, vt qui particeps esse prædæ vellet, in castra Veios iret: altera Ap. Claudij, qui largitionem nouam, prodigam, inæqualem, inconsultam arguens, si semel nefas ducerent captam ex hostibus in ærario exhausto bellis pecuniam esse, author erat stipendij ex ea pecunia militi numerandi: vt eo minus tributi plebes conferret. eius enim doni societatem sensuras æqualiter omnium do-

M. Furius Camillus dictator creatur.

Aedes sacra Matuta.

Falisci & Capenates vincuntur.

Annus hunc

De Veiorum præda diuidenda varia in senatu sententia.

mos: non auidas in direptiones manus otioforum vrbanoꝝ prærepturas fortium bellatorum præmia esse: cum ita ferme eueniat, vt qui segnior sit prædator: vt fortissimus quisque laboris periculiq; præcipuam petere partem soleat. Licinius contra suspectam & inuisam semper eam pecuniam fore aiebat: causasq; criminum ad plebem, seditionumq; inde, ac legum nouarum præbituram. fatius igitur esse, reconciliari eo dono plebis animos: exhaustis atq; exinanitis tributo tot annorum succurri: & sentire prædæ fructum ex eo bello, in quo propè consenuerint. gratius id fore, lætiusq;, quod quisque sua manu ex hoste captum domum retulerit, quàm si multiplex alterius arbitrio accipiat. ipsum dictatorem fugere inuidiam ex eo criminaq;, eò delegasse ad senatum: senatum quoque debere reiectam rem ad se permittere plebi, ac pati habere, quod cuique fors belli dederit. Hæc tutior visa sententia est, quæ popularem senatum faceret. Edictum itaque est, ad prædam Veientem quibus videretur, in castra ad dictatorem proficiscerentur. ingens profecta multitudo repleuit castra. Tum dictator auspiciatò egressus, cum edixisset vt arma milites caperent: Tuo ductu, inquit, Pythice Apollo, tuoq; numine instinctus pergo ad delendam urbem Veios: tibiq; hinc decimam partem prædæ voueo. te simul Iuno regina, quæ nunc Veios colis, precor: vt nos victores in nostram, tuamq; mox futuram urbem sequare: vbi te dignum amplitudine tua templum accipiat. Hæc precatus, superante multitidine ab omnibus locis urbem aggreditur, quo minor ab cuniculo ingruentis periculi sensus esset. Veientes ignari se iam ab suis vatibus, iam ab externis oraculis proditos, iam in partem prædæ suæ vocatos deos, alios votis ex vrbe sua euocatos hostium H templam nouasq; sedes spectare, seq; vltimum illum diem agere, nihil minus timentes, quàm subrutis cuniculo mœnibus, arcem iam plenam hostium esse, in muros pro se quisque armati discurrunt; mirantes quidnam id esset, quòd cum tot per dies nemo se ab stationibus Romanis mouisset, tum velut repentino icti furore improvidi currerent ad muros. Inferitur huic loco fabula: immolante rege Veientium, vocem aruspiciis dicentis, qui eius hostiæ exta profecuisse, ei victoriam dari, exauditam in cuniculo mouisse Romanos milites, vt ad aperto cuniculo exta raperet, & ad dictato-

*Camilli dictatoris
preces.*

Fabula.

rem ferrent. Sed in rebus tam antiquis, si quæ similia veri sint: pro veris accipiuntur, fatis habeam. hæc ad ostentationem scenæ gaudens miraculis aptiora, quàm ad fidem, neq; affirmare, neq; refellere operæ pretium est. Cuniculus delectis militib⁹ eo tempore plenus, in æde Iunonis, quæ in Veientana arce erat, armatos repente edidit. & pars.

*Relic antiquis
opatum fidei ba-
ludam.
victorum expugna
re.*

- A** & pars auersos in muris inuadunt hostes : pars claustra portarum reuellunt : pars, cum ex rectis saxa tegulæq; à mulieribus ac seruitijs iacerentur, inferunt ignes. Clamor omnia varijs terrentium ac pauentium vocibus: misto mulierum ac puerorum ploratu complet. Momento temporis deiectis ex muro vndiq; armatis, patefactisq; portis, cum alij agmine irruerent, alij desertos scanderent muros, vrbs hostibus impletur, omnibus locis pugnatur. Deinde multa iam edita cæde, senescit pugna: & dictator præcones edicere iubet, vt ab inermi abstineatur. Is finis sanguinis fuit. dedi inde inermes cœpti. & ad prædã miles permissu dictatoris discurrit. quæ cum ante oculos eius aliquantum spe atq; opinione maior, maiorisq; pretij rerum ferretur, dicitur manus ad cœlum tollens precatus esse, vt si cui deorum hominumq; nimia sua fortuna, populiq; Romani videretur, vt eam inuidiam lenire quàm minimo suo priuato incommodo, publicoq; Romani populi liceret, conuertentem se inter hanc venerationem, traditur memoriæ, prolapsum cecidisse. idq; omen pertinuisse postea euentu rem coniectantibus visum ad damnationem ipsius Camilli: captæ deinde vrbs Romanæ, quod post paucos accidit annos, cladem. Atq; ille dies cæde hostium, ac direptione vrbs opulentissimæ est consumptus. Postero die libera corpora dictator sub corona vendidit. ea sola pecuniã in publicum redigitur, haud sine ira plebis. & quod retulere secum præde, nec duci, qui ad senatum, malignitatis authores querendo, rem arbitrij sui reieciisset: nec senatui, sed Liciniæ familiæ, ex qua filius ad senatum retulisset, pater tam popularis sententiæ author fuisset, acceptum referebant. Cùm iam humanæ opes asportatæ egestæq; à Veijs essent, amoliri tum deùm dona ipsosq; deos, sed colentium magis, quàm rapientium modo, cœpere. nanq; delecti ex omni exercitu iuuenes, purè lotis corporibus, candida veste, quibus de portanda Romam regina Iuno assignata erat, venerabundi templum inire, primò religiosè admouentes manus: quod id signum more Hetrusco nisi certè gentis sacerdos attrectare non esset solitus. deinde cùm quidam seu spiritu diuino tactus, seu iuuenili ioco, Vñ sine Romam ire Iuno annuissè cæteri Deam conclamauerunt. inde fabulæ adiectum est, vocem quoq; dicentis, Velle, auditam. motam certè sede sua parui molimenti adminiculis, sequentis modo accepimus leuem ac facilem translatu fuisse: integramq; in Auentinũ æternam sedem suam, quò vota Romani dictatoris vocauerant, perlatam. vbi templum ei postea idem, qui vouerat, Camillus dedicauit. Hic Veiorum occasus fuit, vrbs opulentissimæ Hetrusci nominis, magnitudinem suam vel vltima clade indicantis: quòd decem ætates hyemesq; continuas circumfessa, cùm plus aliquanto cladium intulisset quàm accepisset, postremò iam fato quoque virgente, operibus tamen, non vi expugnata est. Romam vt nunciatum est Veios captos: quanquam & prodigia procurata fuerant, & vatum responsa, & Pythicæ sortes notæ: & quantum humanis adiuuari consilijs potuerat res, ducem M. Furium maximum imperatorum omnium legerant: tamen quia tot annis variè ibi bellatum erat, multæq; clades acceptæ, velut ex insperato immensum gaudium fuit. & priusquam senatus decerneret, plena omnia templa Romanarum matrum gratias dijs agentium erāt. senatus in quatrimum, quot dierum nullo antè bello, supplicationes decernit. Aduentus quoque dictatoris omnibus ordinibus obuiam effusis celebratior, quàm vllius vnquam antea fuit: triumphusq; omnem consuetum honorandi illius diei modum aliquantum excessit. maximè conspectus ipse est, curru equis albis iuncto vrbem inuectus: parumq; id non ciuile modò, sed humanum etiam visum. Iouis Solisq; equis æquiparatum dictatorem in religionem etiam trahebant. triumphusq; ob eam vnam maximè rem clarior quàm gratior fuit. Tum Iunoni reginæ templum in Auentino locauit, dedicauitq; Matutæ matri. atque his diuinis humanisq; rebus gestis, dictatura se abdicauit. Agi deinde de Apollinis dono cœptum, cui se decimam vouissè prædæ partem cùm diceret Camillus, pontifices soluendum religione populum censerent: haud facile inibatur ratio iubendi referre prædam populum, vt ex ea pars debita in sacrum

Camilli dictaturæ
preces.

Quanta religione
Iuno Veijs Romanæ
deposuit. p.

Supplicationes in
quatrimum de-
cernuntur.

Camilli triumphus
clarior quàm gra-
tior.

Quæ deo, caplum, quod
venerat reginæ dedi-
cavit Matutæ. n. d.
inf. p. 114. lib. N. c. d. d.
inquit Iunoni vota dediam

*Volsi & Aequi
sem impetrant.*

*Capenas bello
subacti pacem pe-
tunt.
Seditio in Vrbe.*

*Mira religio ob-
servatio.*

*Matronarum reli-
gio & liberalitas.*

Plutarch. in

fecerneretur. tandem eò, quod leuissimum videbatur, decursum est, ut qui se do-
mumq; religione exoluere vellet, cum sibimetipse prædam æstimasset suam, decimæ
pretium partis in publicum deferret: ut ex eo donum aureum dignum amplitudine
templi, ac numine dei ex dignitate populi Romani fieret. ea quoque collatio plebis
animos à Camillo alienauit. Inter hæc pacificatum legati à Volsis & Aëquis vene-
runt, impetratq; pax, magis ut fessa tam diutino bello acquiesceret ciuitas, quàm
quòd digni peterent. Veijs captis, sex tribunos militū consulari potestate insequens
annus habuit, duos P. Cornelios, Cossium & Scipionem, M. Valerium Maximum ite-
rum, C. Fabium Ambustum iterum, L. Furium Medullinum quintum, Q. Seruilium
tertium. Cornelij Faliscum bellum, Valerio ac Seruilio Capenas sorte euenit. ab ijs
non vrbes vi aut operibus tentatæ, sed ager est depopulatus: prædæq; rerum agresti-
um actæ: nulla felix arbor, nihil frugiferum in agro relictum. Ea clades Capenatem
populum subegit. pax petentibus data. In Faliscis bellum restabat. Romæ interim
multiplex seditio erat, cuius leniendæ causa coloniam in Volsos, quòd tria millia ci-
uium Romanorum scriberentur, deducendam censuerant. triumuiriq; ad id creati
terna iugera, & septuages virum diuiserant. Ea largitio sperni cœpta: quia spei ma-
ioris auertendæ solatium obiectum censebant. cur enim relegari plebem in Volsos?
cum pulcherrima vrbs Veij agerq; Veientanus in conspectu sit, vberior ampliorq;
Romano agro? vrbes quoq; vrbi Romæ vel situ, vel magnificentia publicorum pri-
uatorumq; tectorum ac locorum præponebant. quin illa quoque actio mouebatur,
quæ post captam utique Romam à Gallis celebratior fuit, transmigrandi Veios. cæ-
terum partim plebi, partim senatui destinabant habitandos Veios: duasq; vrbes
communes Reipublicæ incolæ à Romano populo posse. Aduersus quæ cum optima-
tes ita tenderent, ut morituros se citius dicerent in conspectu populi Romani, quàm
quicquam earum rerū rogaretur: quippe nunc in vna vrbe tantum dissensionū esse,
quid in duab; urbibus fore: victamne ut quisquam victrici patriæ præferret: sineretq;
maiorē fortunam captis esse Veijs, quàm in columibus fuerit: postremò se relinqui
à ciuib; in patria posse: ut relinquat patriam atq; ciues, nullam vim vnquam suba-
cturum: & T. Sicinium (is enim ex tribunis plebis rogationis eius lator erat) condito-
rem Veios sequantur, relicto deo Romulo, dei filio, parente & authore vrbs Romæ.
Hæc cum fœdis certaminibus agerentur, (nam partem tribunorum plebis patres in
suam sententiam traxerant) nulla res alia manibus temperare plebem cogebat, quàm
quòd vbi fixa committendæ causa clamor ortus esset, principes senatus primi turbæ
offerentes se, peti, feriri, atque occidi iuebant. ab horum ætatibus dignitatibusq; &
honoribus violandis dum abstinebatur, & ad reliquos similes conatus verecundia
iræ obstabat. Camillus identidem omnibus locis cōcionabatur. haud mirum id qui-
dem esse: furere ciuitatem, quæ damnata voti omnium rerum potiorem curam,
quàm religione se exoluendi, habeat. nihil de collatione dicere stipsis verius, quàm
decimæ: quando ea se quisq; priuatim obligauerit, liberatus sit populus. enimuero il-
lud se tacere, suam conscientiam non pati: quòd ex ea tantum præda, quæ rerum mo-
uentium sit, decima designetur: vrbs, atq; agri capti, quæ & ipsa voto contineatur,
mentionem nullam fieri. Cum ea disceptatio anceps senatui visa, delegata ad pontifi-
ces esset, adhibito Camillo, visum collegio, quod eius ante conceptum votum Veien-
tium fuisset, & post votum in potestatem populi Romani venisset, eius partem deci-
mam Apollini sacram esse. ita in æstimationem vrbs agerq; venit: pecunia ex ærario
prompta, & tribunis militum consularibus ut aurum ex ea coemerent, negotium da-
tum. cuius cum copia non esset, matrone cœtibus ad eam rem consultandam habitis,
& communi decreto pollicitæ tribunis militum, aurum & omnia ornamenta sua in
ærarium detulerunt. Grata ea res, ut quæ maximè senatui vnquam fuit: honoremq;
ob eam munificentiam ferunt matronis habitum: ut pilento ad sacra ludosq; carpen-
tis festo profestoq; vterentur. Pondere ab singulis auri accepto, æstimateq;, ut pecu-
niæ fol-

- A** niæ soluerentur, crateram auream fieri placuit: quæ donum Apollini Delphos portaretur. Simul ab religione animos remiserunt, integrant seditionem tribuni plebis: incitatur multitudo in omnes principes, ante alios in Camillum. eum prædam Veientanam publicando sacrandoq; ad nihilum redegisse. absentes ferociter increpant: præsentium, cum se vltro iratis offerrent, verecundiam habent. Simul extrahi rem ex eo anno viderunt, tribunos plebis latores legis in animum eosdem reficiunt. & patres hoc idem de intercessoribus legis annifi. ita tribuni plebis magna ex parte ijdem refecti. Comitijs tribunorum militũ patres summa ope euicerunt, vt M. Furius Camillus crearetur. propter bella simulabant parari ducem, sed rogationi tribunitiæ aduersarius quærebat. cum Camillo creati tribuni militum consulari potestate, L. Furius
- B** Medullinus sextum, C. Æmylius, L. Valerius Publicola, Sp. Posthumius, P. Cornelius iterum. Principio anni tribuni plebis nihil mouerunt: donec M. Furius Camillus in Faliscos, cui id bellum mandatum erat, proficisceretur: differendo deinde elanguit res. & Camillo, quem aduersarium maximè metuerant, gloria in Faliscis creuit. Nam cum primò incensibus se hostes teneret, tutissimum id rati, populatione agrorum, atq; incendio villarum coegit eos egredi vrbe, sed timor longius progredi prohibuit. mille ferè passuum ab oppido castra locant: nulla re alia fidentes ea satis tuta esse, quàm difficultate aditus, asperis confragosisq; circa, & partim arctis, partim arduis vijs. Cæterum Camillus captiuum indicem ex agris secutus ducem, castris multa nocte motis, prima luce aliquanto superioribus locis se ostendit. trifariam Romani muniebant.
- C** alius exercitus prælio intèrus stabat. ibi impedire opus conatos hostes fundit, fugatq; tantumq; inde pauoris Faliscis iniectum est, vt effusa fuga castra sua, quæ propiora erant, prælati, urbem peterent. multi cæsi vulneratiq; priuicquã pauentes portis inciderent. castra capta: præda ad quæstores redacta cum magna militũ ira. sed seueritate imperij victi, eandem virtutem & oderant, & mirabantur. Obsidio inde vrbs, & munitiones, & interdum per occasionem impetus oppidanorum in Romanas stationes præliaq; parua fieri: & teri tempus, neutro inclinata spe: cum frumentum, copiaq; aliæ ex ante conuecto largius oblectis quàm obsidentibus suppeterent. videbaturq; æquè diuturnus futurus labor, ac Veijs fuisset: ni fortuna imperatori Romano simul & cognitæ rebus bellicis virtutis specimen & maturam victoriam dedisset. Mos erat Faliscis,

Camill. scribit
8. talèta fuisse.
quæ valent
4800. cor.
Seditio in vrbe
integratur.

Camillo in Faliscis
bellum mandatur.

Faliscorum castra
expugnantur.

Faliscorum vrbs
obsidetur.

eodem magistro liberorum & comite vti: simulq; plures pueri, quod hodie quoque in Græcia manet, vnius curæ demandabantur. principum liberos, sicut ferè fit, qui scientia

Magistri cuiusdam
puerorũ scelerum
consilium.

qui scientia videbatur præcellere, erudiebat. Is cum in pace instituisset pueros ante urbem lusus exercēdiq; causa producere: nihil eo more per belli tempus intermisso, dum modo breuioribus, modo longioribus spatijs trahendo eos à porta lusu, sermonibusq; variatis longius solito, ubi res dedit, progressus inter stationes eos hostium, castraq; inde Romana in prætorium ad Camillum perduxit. ibi scelesto facinori scelestiorem sermonem addidit: Faliscos se in manus Romanis tradidisse: quando eos pueros, quorum parentes capita ibi rerum sunt, in potestatem dediderit. Quæ ubi Camillus audiuit, Non ad similem, inquit, tui nec populum, nec imperatorem scelestus ipse cum scelesto munere venisti. nobis cum Faliscis, quæ pacto fit humano, societas non est: quâ ingeneravit natura, utrisq; est eritq;. sunt & belli, sicut pacis iura: iusteq; ea non minus quàm fortiter didicimus gerere. arma habemus non aduersum eam ætatem, cui etiam captis urbibus parcitur: sed aduersum armatos, & ipsos, qui nec læsi, nec lacessiti à nobis, castra Romana ad Veios oppugnarunt. eos tu, quantum in te fuit, nouo scelere vicisti: ego Romanis artibus, virtute, opere, armis, sicut Veios vincam. Denudatum deinde eum manibus post tergum illigatis, reducendum Falerios pueris tradidit, virgasq; eis, quibus proditorem agerent in urbem verberantes, dedit. Ad quod spectaculum cōkursu populi primùm facto, deinde à magistratibus de re noua vocato senatu, tanta mutatio animis est iniecta, ut qui modo efferati odio iraq; Veientium exitum, penè quàm Capenatium pacem mallent, apud eos pacem vniuersa posceret ciuitas. fides Romana, iustitia imperatoris, in foro & curia celebrantur: contentusq; omnium legati ad Camillum in castra, atq; inde permissu Camilli Romam ad senatum, qui dederet Falerios, proficiscuntur. introducti ad senatum ita locuti traduntur: Patres conscripti, victoria, cui nec deus, nec homo quisquam inuideat, victi à vo-

Falerios

Camilli iustitia.

in urbe Faliscorum

Faliscorum legatorum oratio in senatu habita, in qua se populo Romano dedunt.

I

K

bis & imperatore vestro, dedimus nos vobis: rati, quo nihil victori pulchrius est, melius nos sub imperio vestro, quàm legibus nostris victuros. Euentu huius belli duo salutaria exempla prodita humano generi sunt. vos fidem in bello, quàm præsentem victoriam maluistis: nos fide prouocati, victoriã vltro detulimus: sub ditione vestra sumus. mittite qui arma, qui obsides, qui urbem patentibus portis accipiant: nec vos fidei nostræ, nec nos imperij vestri poenitebit. Camillo & ab hostibus, & à ciuibus gratiæ actæ, Faliscis in stipendium militum eius anni, ut populus Romanus tributo vacaret, pecunia imperata. Pace data, exercitus Romam reductus. Camillus meliore multò laude, quàm cum triumphantem albi per urbem vexerät equi, insignis iustitia fideq;

- A** fideq; hostibus victis cum in urbem redisset, tacite eius verecundiam non tulit senatus, quin sine mora voti liberaretur: crateramq; auream donum Apollini Delphos legati qui ferrent, L. Valerius, L. Sergius, A. Manlius missi longa vna naue, haud procul freto Siculo à piratis Liparensium excepti deuehuntur Liparas. mos erat ciuitatis, velut publico latrocinio partam prædam diuidere. Fortè eo anno in summo magistratu erat Timasitheus quidam Romanis vir similior, quàm suis, qui legatorum nomen, donumq; & deum cui mitteretur, & doni causam veritus ipse, multitudinem quoq; quæ semper fermè regenti est similis, religionis iustæ impleuit: adductosq; in publicum hospitium legatos, cum præsidio etiam nauium Delphos profectus, Romam inde hospites restituit. hospitium cum eo senatusconsulto est factum: donaq; publicè data. Eodè anno in Æquis variè bellatù: adeò vt in incerto fuerit & apud ipsos exercitus, & Romæ, vicissent, victine essent. Imperatores Romani fuere ex tribuniis militum C. Æmylius, Spurius Posthumius. primò rem communiter gesserunt: fusis inde acie hostibus, Æmylium præsidio Verruginem obtinere placuit, Posthumium fines vastare. ibi eum in composito agmine negligentius ab re benè gesta euntem adorti Æqui, terrore iniecto in proximos compulere tumulos: pauorq; inde Verruginem etiam ad præsidium alterum est perlatus. Posthumius suis in tutum receptis, cum concione aduocata terrorem increparet, ac fugam: fusos esse ab ignauissimo & fugacissimo hoste: conclamat vniuersus exercitus, meritò se ea audire. & fateri admissum flagitium: sed eosdem correcturos esse, neq; diuturnum id gaudium hostibus fore: poscentes vt confestim inde ad castra hostium duceret (in conspectu erant posita in plano) nihil pœnæ recusabant, ni ea ante noctem expugnassent. Collaudatos corpora curare, paratosq; esse quarta vigilia iubet. & hostes nocturnam fugam ex tumulo Romanorum vt ab ea via, quæ ferebat Verruginem, excluderent, fuere obuij: præliumq; ante lucem (sed luna pernox erat) commissum est: & haud incertius diurno prælium fuit. Sed clamor Verruginem perlatus, cum castra Romana crederent oppugnari, tantum iniecit pauoris, vt nequicquam retinente atq; obsecrante Æmylio, Thusculum palati fugerent. inde fama Romam perlata est, Posthumium, exercitumq; occisum. Qui vbi prima lux metum insidiarum effuse sequentibus sustulit: cum perequitasset aciem promissa repetens, tantum iniecit ardoris, vt non vltra sustinuerint impetum Æqui. cædes inde fugientium, qualis vbi ira magis quàm virtute res geritur, ad perniciem hostium facta est. tristemq; ab Thusculo nuntium nequicquam exterrita ciuitate literæ à Posthumio laureatæ sequuntur: victoriam populi Romani esse: Æquorum exercitum deletum. Tribunorum plebis actiones quia nondum inuenerant finem, & plebs continuare latoribus legis tribunatum, & patres reficere intercessores legis annisi sunt. sed plus suis comitijs plebs valuit. quem dolorem vlti patres sunt, senatusconsulto facto vt consules, inuisus plebi magistratus, crearentur. annum post quintum decimum creati consules L. Lucretius Flauus, Seruius Sulpitius Camerinus. Principio huius anni ferociter, quia nemo ex collegio intercessurus erat, coortis ad perferendam legem tribuni plebis, nec segnius ob id ipsum cõsulibus resistentibus, omniq; ciuitate in vnam eam curam conuersa, Vitelliam coloniam Romanam in suo agro Æqui expugnant. colonorum pars maxima incolumis, quia nocte proditione oppidum captum, liberam per auersa vrbs fugam dederat, Romam perfugere. L. Lucretio consuli ea prouincia euenit. is cum exercitu profectus, acie hostes vicit: victorq; Romam ad maius aliquanto certamen redijt. dies dicta erat tribuni plebis biennij superioris A. Virginio, & Q. Pomponio: quos defendi patrum consensu, ad fidem senatus pertinebat. neq; enim eos aut vitæ vllò crimine alio, aut gesti magistratus quisquam arguebat, præterquam quòd gratificantes patribus rogationi tribunitiæ intercessissent. vicit tamen gratiam senatus plebis ira: & pessimo exemplo innoxij denis millibus grauis eris condénati sunt. id egrè passi patres. Camillus palam sceleris plebè arguere: quæ iam in suos versa nõ intelligeret se prauo iudicio de tribuni inter-

Legati Delphos missi & à Liparensibus capti, religionis ergò liberantur.

In Æquis variè bellatum. Romani fugantur ab Æquis.

Æqui funduntur,

Hoc anno imperium redijt ad consules.

nis intercessionem fustulisse: intercessione sublata, tribunitiam potestatem euertisse. F
 Nam quod illi sperarent effrenatam licentiã eius magistratus patres laturos, falli eos.
 si tribunitia vis tribunitio auxilio repelli nequeat, aliud telum patres inuenturos esse.
 consulesq; increpabat, quòd fide publica decipi tribunos eos taciti tulissent, qui se-
 natus auctoritatem secuti essent. Hæc propalam concionabundus indies magis au-
 gebat iras hominum. senatum verò incitare aduersus legem haud desistebar: ne aliter
 descenderent in forum, cum dies ferendæ legis venisset, quàm vt qui meminissent si-
 bi pro aris, focusq;, & deum templis, ac solo in quo nati essent, dimicandum fore. nam
 quod ad se priuatim attineat: si suæ gloriæ sibi inter dimicationem patriæ meminisse
 sit fas, sibi amplum quoq; esse, urbem ab se captam frequentari: quotidie se frui mo-
 nimento gloriæ suæ: & ante oculos habere urbem latã in triumpho suo: insistere om- G
 nes vestigijs laudum suarum. sed nefas ducere desertam ac relictam ab dijs immorta-
 libus incolì urbem: & in captiuo solo habitare populum Romanum: & victrice patria
 victam mutari. His adhortationibus principes, concitati patres, senes iuuenesq;, cum
 ferretur lex, agmine factò in forum venerunt: dissipatiq; per tribus, suos quisq; tribu-
 les prehensantes orare cum lachrymis cœpere, ne eam patriam, pro qua fortissimè fe-
 licissimeq; ipsi ac patres eorum dimicassent, defererent: Capitolium, ædem Vestæ, cœ-
 tera circa templa deorum ostentantes: ne exulem, extorrem populum Romanum ab
 solo patrio, ac dijs penatibus, in hostium urbem agerent: eoq; rem adduceret, vt me-
 lius fuerit non capi Veios, ne Roma defereretur. Quia non vi agebant, sed precibus, H
 & inter preces multa deorum mentio erat, religiosum parti maximè fuit: & legem v-
 nam plures tribus antiquarunt, quàm iusserunt. adeoq; ea victoria læta patribus fuit,
 vt postero die referentibus consulibus senatusconsultum fieret, vt agri Veientani septem-
 na iugera plebi diuiderentur: nec patribus familiæ tantum, sed vt omnium in domo
 liberorum capitum ratio haberetur: vellentq; in eam spem liberos tollere. Eo munere
 delinita plebe nihil certatum est, quo minus consularia comitia haberentur. creati
 consules L. Valerius Potitus, M. Manlius, cui Capitolino postea fuit cognomen. Hi
 consules magnos ludos fecere, quos M. Furius dictator vouerat Veienti bello. eodem
 anno ædes Iunonis reginæ ab eodem dictatore, eodemq; bello vota dedicatur: cele-
 bratamq; dedicationem ingenti matronarum studio tradunt. Bellum haud memo-
 rabile in Algido cum Æquis gestum est, suis hostibus prius penè quàm manus con- I
 fererent. Valerio, quòd perseuerantior cædendis hostibus in fuga fuit, triumphus:
 Manlio, vt ouans ingrederetur urbem, decretum est. Eodem anno nouum bellum
 cum Volsiniensibus exortum: quo propter famem, pestilentiamq; in agro Romano
 ex siccitate caloribusq; nimijs ortam, exercitus duci nequiuit. ob quæ Volsinienses
 Salpinatibus adiunctis superbia elati vltro agros Romanos incurfauere. bellum inde
 duobus populis indictum. C. Iulius censor decessit: in eius locum M. Cornelius suffe-
 ctus. quæ res postea religioni fuit: quia eo lustro Roma est capta: nec deinde vnquam
 in demortui locum censor sufficitur: cõsulibusq; morbo implicitis placuit per inter-
 regnum renouari auspicia. itaq; cum ex senatusconsulto consules magistratu se abdi-
 cassent. interrex creatur M. Furius Camillus, qui P. Cornelium Scipionem, is deinde K
 L. Valerium Potitum interregem prodidit. ab eo creati sex tribuni militum consulari
 potestate: vt etiam si cui eorum incommoda valetudo fuisset, copia magistratuum
 Reipublicæ esset. Calendis Quintilibus magistratum occœpere L. Lucretius, Seruius
 Sulpitius, M. Æmylius, L. Furius Medullinus septimùm, Agrippa Furius, C. Æmyli-
 us iterum. Ex his L. Lucretio, & C. Æmylio Volsinienses prouincia euenit: Salpinates
 Agrippæ Furio, & Seruio Sulpitio. Prius cum Volsinensibus pugnatum est, bellum
 numero hostium ingens, certamine haud sanè asperum fuit. fusa concursu primo aci-
 es in fugam, millia octo armatorum ab equitibus interclusa, positis armis, in deditio-
 nem venerunt. Eius belli fama effecit, ne se pugna committerent Salpinates: mœni-
 bus armati se turabantur. Romani prædas passim & ex Salpinati agro, & ex Volsini-
 ensi, nullo

*Patres prehensant
plebem.*

*Patrum precibus
plebs stecitur.*

*Ager Veientanus
plebi diuiditur.*

Ludi magni fiunt.

*Tribuni militum
consulari potesta-
te creantur.*

- A** ensi, nullo eam vim arcente, egerunt: donec Volsiniensibus fessis bello, ea cōditione, vt res populo Romano redderent, stipendiumq; eius anni exercitui prāstarent, in viginti annos induciā datā. Eodem anno M. Cēditius de plebe nuntiauit tribunis, se in Noua via, vbi nunc sacellum est, supra eadem Vestā vocem noctis silentio audisse clariorem humana, quā magistratibus dici iuberet, Gallos aduentare. Id (vt fit) propter authoris humilitatem spretum: & quōd longinqua, cōq; ignotior gens erat. Neque deorum modō monita ingruente fato spreta: sed humanam quoq; opem, quā vna erat, M. Furium ab vrbe amouēre. qui die dicta ab L. Apuleio tribuno plebis, propter prādam Veientanam, filio quoq; adolescente per idem tempus orbatu, cum accitis domum tribulibus, & clientibus, quā magna pars plebis erat, percunctatus animos
- B** eorum, responsum tulisset, se collaturos quanti damnatus esset, absoluerit eum non posse: in exilium abiit: precatus ab dijs immortalibus, si innoxio sibi ea iniuria fieret, primo quoq; tempore desideriu sui ciuitati ingrata facerent. absens quindecim milibus grauis aëris damnatur. Expulso ciue, quo manente, si quicquam humanorū certi est, capi Roma non potuerat: aduentante fatali vrbis clade, legati ab Clusinis veniunt, auxilium aduersus Gallos petentes. Eam gentem traditur fama dulcedine frugum, maximeq; vini noua tum voluptate captā, Alpes transisse: agrosq; ab Hetruscis antē cultos possedisse: & inuexisse in Galliam vinum illiciendę gentis causa Aruntem Clusinu, ira corruptę vxoris ab Lucumone, cui tutor is fuerat ipse prapotentē iuuenē, & a quo expeti pœnā, nisi externa vis quæsita esset, nequirent. hunc transeuntibus
- C** Alpes ducem, authoremq; Clusium oppugnandi fuisse. Equidem haud abnuerim, Clusium Gallos ab Arūte, seu quo alio Clusino adductos: sed eos qui oppugnauerint Clusiu, non fuisse qui primi Alpes transferint, satis cōstat. ducēris quippe annis antē, quā Clusiu oppugnarent, vrbemq; Romam caperent, in Italiam Galli transcendunt: nec cum his primum Hetruscorum, sed multō antē cum ijs, qui inter Apenninum Alpesq; incolebant, sæpe exercitus Gallici pugnauerunt. Hetruscorum ante Romanum imperium latē terra mariq; opes patuere. mari supero inferoq;, quibus Italia insulā modo cingitur, quantum potuerint, nomina sunt argumento, quōd alterum Thuscū communi vocabulo gentis, alterum Adriaticū mare ab Adria Thuscōrū colonia vocauere Italicę gentes. Græci eadem Tyrrenū atq; Adriaticum vocant. Ij in
- D** vtrunq; mare vergenteis incoluere vrbibus duodenis terras, prius cis Apenninum, ad inferum mare: postea trans Apenninum totidem, quot capita originis erant, colonijs missis: quę trans Padum omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui sinum circumcolunt maris, vsq; ad Alpes tenuere. Alpibus quoq; ea gentibus haud dubiē origo est, maxime Rhetis: quos loca ipsa efferarunt, ne quid ex antiquo, præter sonum linguę, nec eum incorruptum, retinerent. De transitu in Italiam Gallorum hæc accepimus: Prisco Tarquinio Romę regnante, Celtarum, quę pars Gallię tertia est, penes Bituriges summa imperij fuit. ij regē Celtico dabant. Ambigatus is fuit, virtute fortunaq; cum sua tum publica præpollens: quōd in imperio eius Gallia ad eō frugum hominumq; fertilis fuit, vt abundans multitudo vix regi videretur posse. Hic magno natu
- E** ipse iam exonerare prægrauante turba regnū cupiens, Bellouesum ac Sigouesum sororis filios impigros iuuenes missurū se esse in quas dij dedissent augurijs sedes, ostendit. quantum ipsi vellent numerum hominum, excirent, ne qua gens arcere aduenientes posset. Tū Sigoueso fortibus dati Hercinijs saltus. Belloueso haud paulō lætiorē in Italiā viā dij dabāt. Is, quod eis ex populis abundabat, Bituriges, Auernos, Senones, Heduos, Ambarros, Carnutes, Aulercos, exciuit. profectus ingētibus peditum equitumq; copijs, in Tricastinos venit. Alpes inde oppositę erant, quas inexuperabiles vifas, haud equidem miror, nulla dum via (quod quidem continens memoria sit, nisi de Hercule fabulis credere libet) superatas. Ibi cum velut septos montiū altitudo teneret Gallos, circumspectarentq; quānam per iuncta cœlo iuga in alium orbem terrarum transirent, religio etiam tenuit, quōd allatum est, aduenas quęrentes agrum ab

Volsiniensibus inducia in annos 20. data.

Vox humana clarior noctis silentio auditur.

M. Furius in exilium abiit.

Galli cur Alpes transferint.

anno ab vrbe cond. 364. vt Sigouesum vixisse post d. in vrbe fuit 8. in vrbe. ann. 360.

Vbi nomina supero & infero maris sunt indita.

Rhetis

De transitu Gallorum in Italiam.

Salyum

Salyum genti oppugnari: Massilienses erant hi, nauibus à Phocide profecti. id Galli fortuna suæ omen rati adiuuere, vt quem primum in terram egressi occupauerant locum, patentibus syluis communirent. ipsi per Taurinos saltusq; Iuliæ Alps transcenderunt: fusi q; acie Thufcis, haud procul Ticino flumine, cum, in quo cõsederant, agrum Insubrium appellari audissent, cognomine Insubribus pago Heduorum: ibi omen sequentes loci, condidere urbem, Mediolanum appellarunt. Alia subinde manus Germanorum Elitouio duce vestigia priorum secuta, eodem saltu fauente Belloueso cum transcendisset Alpes, vbi nunc Brixia ac Verona vrbes sunt, locos tenuere Libui, cõsidunt. post hos Salluuij, qui prope antiquam gentem Leuos Ligures, incolentes circa Ticinum amnem, petiere Apenninum. deinde Boij, Lingonesq; transgressi, cum iam inter Padum atq; Alpes omnia tenerentur, Pado ratibus traiccto, non Hetruscos modò, sed etiã Umbros agro pellunt: intra Apenninũ tamen sese tenuere. Tum Senones recentissimi aduenarum ab Vfente flumine vsq; ad Athesim fines habuere. hanc gentẽ Clusium, Romamq; inde venisse comperio: id parum certum est, solamne, an ab omnibus Cisalpinorum Gallorum populis adiutã. Clusini nouo bello exterriti, cum multitudinem, tum formas hominum inusitatas cernerent, & genus armorum: audirentq; sæpè ab ijs cis Padum, vltraq;, legiones Hetruscorũ fusas: quamquam aduersus Romanos nullum eis ius societatis amicitiaue erat, nisi quod Veientes consanguineos aduersus populum Romanũ non defendissent, legatos Romam, qui auxilium ab senatu peterent, misere. De auxilio nihil impetratum. legati tres M. Fabij Ambusti filij missi, qui senatus, populiq; Romani nomine agerent cum Gallis, ne à quibus nullam iniuriam accepissent, socios populi Romani, atq; amicos oppugnarent. Romanis eos bello quoq;, si res cogat, tuendos esse: sed melius visum bellum ipsum amoueri, si posset: & Gallos nouam gentẽ pace potius cognosci, quam armis. Mitis legatio, ni præferoces legatos, Gallisq; magis quam Romanis similes habuisset. quibus, postquam mandata ediderunt in concilio Gallorum, datur responsum: Et si nouum nomen audiant Romanorum, tamen credere viros fortes esse, quorum auxilium à Clusinis in re trepida sit imploratum. & quoniam legatione aduersus se maluerint, quàm armis tueri socios, ne se quidem pacem, quam illi afferant, asperrari, si Gallis egentibus agro, quem latius possideant quam colant Clusini, partem finium concedant: aliter pacem impetrari non posse. & responsum coram Romanis se accipere velle: & si negetur ager, coram iisdem Romanis dimicatuos, vt nuntiare domum possint quantum Galli virtute ceteros mortales præstarent. Quodnã id ius esset, agrum à possessoribus petere, aut minari arma, Romanis quærentibus, ecquid in Hetruria rei Gallis esset: cum illi se in armis ius ferre, & omnia fortium virorum esse ferociter dicerent, accensis vtrinq; animis ad arma discurretur, & prælium conferitur. ibi, iam virgentibus Romanam urbem fatis, legati contra ius gentium arma capiunt. nec id clam esse potuit, cum ante signa Hetruscorũ tres nobilissimi fortissimiq; Romanæ iuuentutis pugnarent. tantum eminebat peregrina virtus. quinetiam Q. Fabius euectus extra aciem equo, duces Gallorum ferociter in ipsa signa Hetruscorum incursantem, per latus transfixum, hasta occidit, spoliaq; eius legentem Galli agnoscere, perq; totam aciem Romanum legatum esse, signum datum est. Omisã inde in Clusinos ira, receptui canũt, minantes Romanis. Erant, qui ex templò Romam eundem censerent. vicere seniores, vt legati prius mitterentur questum iniurias, postulatũq;, vt pro iure gentium violato Fabij dederentur. Legati Gallorum cum ea, sicut erant mandata, exposuissent, senatui nec factum placebat Fabiorum, & ius postulare barbari videbatur. sed ne id, quod placebat, decerneret in tantæ nobilitatis viris, ambitio obstabat. itaq; ne penes ipsos culpa esset cladis fortè Gallico bello acceptæ, cognitionem de postulatis Gallorum ad populum reijciunt. vbi tanto plus gratia atq; opes valuere, vt quorum de pœna agebatur, tribuni militum consulari potestate in insequentem annum crearentur. quo factò, haud secus quàm dignum erat, in-

Mediolanum quo tempore cõditum.

Legati mittuntur
Romani ad Gal-

In armis ius ferri.

Q. Fabius Legatus
duces Gallorum
hasta occidit.

Galli legatos Ro-
mani mittunt.

fensi

- A** fenſi Galli bellum propalam minantes, ad ſuos redeunt. Tribuni militum cum tribus Fabijs creati. P. Sulpitius Longus, Q. Seruilius quartum, P. Seruilius Maluginenſis. Cum tanta moles mali inſtaret (adeò occæcat animos fortuna, vbi vim ſuam ingruentem refringi non vult) ciuitas, quæ aduerſus Fidenatem & Veientem hoſtem, alioſq; finitimos populos vltima experiens auxilia, dictatorem multis tempeſtatibus dixiſſet: ea tunc inuſitato atq; inaudito hoſte, ab Oceano terrarumq; vltimis oris bellum ciente, nihil extraordinarij imperij aut exilij quaſiuit. Tribuni, quorum temeritate bellum contractum erat, ſummæ rerum præerant: delectumq; nihilo accuratiorẽ quàm ad media bella haberi ſolitus erat, extenuates etiam famã belli, habebant. Interim Galli, poſtquàm accepere, vltro honorem habitũ violatoribus iuris humani,
- B** eluſamq; ſuam legationem eſſe, flagrantes ira, cuius impotens eſt gens, conſeſtim ſi-
- C** gnis conuulſis, citato agmine iter ingrediuntur. Ad quorum prætereuntium raptim tumultum cum exterritæ vrbes ad arma concurrerent, fugaq; agreſtium fieret, Romam ſe ire magno clamore ſignificabant: quacunq; ibant, equis, virisq; longè ac latè fuſo agmine immenſum obtinentes loci. Sed antecedente fama, nuntijsq; Cluſinorum, deinceps inde aliorum populorum plurimum terroris Romam celeritas hoſtium tulit. quippe quibus velut tumultuario exercitu raptim ducto, ægrè ad vndecimũ lapidem occurſum eſt, qua flumen Allia Cruſtuminis montibus præalto defluens alueo, haud multum infra viam Tyberino amni miſcetur. Iam omnia contrà, circaq; hoſtium plena erãt, & nata in vanos tumultus gens, truci cantu, clamoribusq; varijs,
- D** horrendo cuncta compleuerant ſono. ibi tribuni militum nõ loco caſtris antecapto, non præmunito vallo, quò receptus eſſet, non deorũ ſaltem, ſi nõ hominũ memores, nec auſpicato, nec litato inſtruunt aciem diductam in cornua, ne circumueniri multitudinem hoſtiũ poſſent. nec tamen æquari frontes poterant, cum extenuando, infirmam & vix cohærentem mediam aciem haberent. paulum erat ab dextera editi loci, quem ſubſidiarijs repleti placuit, eaq; res vt initium pauoris ac fugæ, ſic vna ſalus fugientibus fuit. nam Brennus regulus Gallorũ in paucitate hoſtium artem maximè timens, ratus ad id captum ſuperiorem locum, vt vbi Galli cum acie legionum recta fronte concurriffent, ſubſidia in auerſos tranſuerſosq; impetum darẽt, ad ſubſidiarios ſigna conuertit: ſi eos loco depuliſſet, haud dubius facilem in equo campi tantum ſuperanti multitudine victoriam fore. adeò non fortuna modò, ſed ratio etiam cum Barbaris ſtabat. In altera acie nihil ſimile Romanis, non apud duces, non apud milites erat. pauor fugaq; occupauerat animos: & tanta hominũ obliuio, vt multo maior pars Veios in hoſtium vrbe, cum Tyberis arceret, quàm recto itinere Romam ad coniuges ac liberos fugerent. Parumper ſubſidiarios tutatus eſt locus. in reliqua acie ſimul eſt clamor proximis ab latere, vltimis ab tergo auditus, ignotum hoſtem prius penè quàm viderent, non modò non tentato certamine, ſed ne clamore quidem reddito, integri intactiq; fugerunt. nec vlla cædes pugnantium fuit. terga cæſa ſuomet ipſorum certamine in turba impredientium fugam. circa ripam Tyberis, quò armis abiectis totum ſiniſtrum cornu defugit, magna ſtrages facta eſt: multosq; imperitos
- E** nãdi, aut inualidos graues loricis, alijsq; tegminibus hauſere gurgites. maxima tamen pars incolumis Veios perfugit, vnde non modò præſidij quicquã, ſed ne nuntius quidem cladis Romam eſt miſſus. ab dextro cornu, quòd procul à flumine, & magis ſub monte ſteterat: Romam omnes petiere. & ne clauſis quidem portis vrbis in arcẽ confugerunt. Gallos quoq; velut obſtupefactos miraculum victoriæ tam repentinæ tenuit, & ipſi pauore deſixi primũ ſteterunt, velut ignari quid accidiſſet: deinde inſidias vereri: poſtremò cæſorum ſpolia legere, armorumq; cumulos, vt mos eis eſt, coceruare. Tum demum poſtquam nihil vſquã hoſtile cernebatur, viam ingreſſi haud multò ante Solis occaſum ad vrbe Romam perueniunt. vbi cum prægreſſi equites non portas clauſas, non ſtationem pro portis excubare, non armatos eſſe in muris retuliſſent: aliud priori ſimile miraculum eos ſuſtinuit, noctemq; veriti, & ignota

Occidit animos fortuna.

Galli Romanis inſeſti perunt.

Brennus Gallorum rex.

Galli Romanos in fugam verunt.

Galli tam repente victos fuiſſe Romanos admirantur.

*Romani despondent
animos aduentu
Gallorum.*

*Romanorū in re-
bus desperatis con-
siliū.*

L. Albinus pietas.

*Turba seniorū Ro-
manorum Gallos
obstinato ad mor-
tem animo expe-
ctat.*

fitum vr̄bis, inter Romam atq; Anienem confedere, exploratoribus missis circa mœ-
nia aliasq; portas, quæ nam hostibus in perdita re consilia essent. Romani, cum pars
maior ex acie Veios petijisset quàm Romam, nec superesse quenquam præter eos, qui
Romam refugerant, credere: complorati omnes pariter viui mortuiq; , totam propè
vr̄bem lamentis impleuerūt. Priuatos deinde luctus stupefecit publicus pauor, post-
quam hostes adesse nuntiatum est. mox vlulatus cantusq; dissonos vagantibus circa
mœnia turmatim barbaris audiebant. omne inde tempus suspensos ita tenuit ani-
mos vsque ad lucem alteram, vt identidem iam in vr̄bem futurus videretur impetus
primo aduentu, quo accefferant ad vr̄bem. mansuros enim ad Alliam fuisse, nisi hoc
consilij foret. deinde sub occasum Solis, quia haud multum diei supererat, ante no-
ctem rati se inuasuros: tum in noctem dilatatum consilium esse, quò plus pauoris infer-
rent. postremò lux appropinquans exanimare, timoriq; perpetuò ipsū malū conti-
nens fuit, cum signa infesta portis sunt illata. nequaquam tamen ea nocte, neq; inse-
quenti die similis illi, quæ ad Alliam tam pauidè fugerat, ciuitas fuit. nam cum defendi
vr̄bem posse, tam parua relicta manu spes nulla esset, placuit cum coniugibus ac libe-
ris iuuentutem militarem, senatusq; robur in arcem, Capitoliumq; conscendere: ar-
misq; & frumento collatis, ex loco inde munito deos hominesq; & Romanū nomen
defendere. flaminem, sacerdotesq; Vestales, sacra publica à cæde, ab incendijs procul
auferre: nec antè deferri cultum eorum, quàm non superessent qui colerent. Si arx, Ca-
pitoliumq; sedes deorum, si senatus caput publici consilij, si militaris iuuentus super-
fuerit imminenti ruina: vr̄bis, facilem iacturam esse seniorum, relicta: in vr̄be vtique
peritura: turba: & quo id æquiore animo de plebe multitudo ferret, senes triumphales
consularesq; simul se cum illis palam dicere obituros: nec his corporibus, quibus
non arma ferre, non tueri patriam possent, oneratos inopiam armatorū. Hæc inter
seniores morti destinatos iactata solatia. Versæ inde adhortationes ad agmen iuue-
num. quos in Capitolium atq; in arcem prosequabantur, commendantes virtuti eo-
rum iuuenteq; vr̄bis per trecentos sexaginta annos omnibus bellis victricis, quæcun-
que reliqua esset, fortunâ. digredientibus qui spem omnem atq; opẽ secum ferebant,
ab ijs, qui captæ vr̄bis non superesse statuerant exitio, cum ipsa res speciesq; miserabi-
lis erat, tum muliebris fletus, & concursatio incerta, nunc hos nunc illos sequentium
rogantiumq; viros natosq; cui se fato darẽt: nihil, quod humanis superesset malis, re-
linquebant. magna pars tamen earum in arcẽ suos persecutæ sunt, nec prohibente vl-
lo, nec vocante: quia quod vtile obsessis ad minuendam imbellem multitudinẽ, id pa-
rum humanum erat. Alia maximè plebis turba, quam nec capere tam exiguus collis,
nec alere in tanta inopia frumenti poterat, ex vr̄be effusa velut agmine iam vno petijt
Ianiculum. inde pars per agros dilapsa, pars vr̄bes petunt finitimas, sine vllo duce, aut
consensu, suam quisq; spem, sua consilia, communibus deploratis, exequẽtes. Flamen
interim Quirinalis, virginesq; Vestales, omissa rerum suarum cura, quæ sacrorum se-
cum ferenda, quæ (quia vires ad omnia ferenda deerant) relinquenda essent consul-
tantes, quisue ea locus fideli asseruaturus custodia esset, optimum ducunt, condita in
doliolis sacello proximo ædibus flaminis Quirinalis, vbi nunc despui religio est, de-
fodere, cætera inter se onere partito ferunt via quæ sublicio ponte ducit ad Ianiculū.
In eo cliuo eas cum L. Albinus de plebe Romana homo conspexisset, plaustro coniu-
gem ac liberos vehens inter cæterã turbam, quæ inutilis bello vr̄be excedebat, saluo
etiam tum discrimine diuinarum humanarumq; rerū, irreligiosum ratus sacerdotes
publicos sacraq; populi Romani pedibus ire, ferriq; se ac suos in vehiculo conspici,
descendere vxorem ac pueros iussit, virgines sacraq; in plaustrum imposuit: & Cæ-
re, quò iter sacerdotibus erat, peruexit. Romæ interim satis iam omnibus, vt in tali
re, ad tuendam arcem compositis, turba seniorū domos regressa, aduentum hostium
obstinato ad mortẽ animo expectabat. qui eorū curules gesserant, magistratus, vt in
fortunæ pristinae honorūq; aut virtutis insignibus moreretur, quæ augustissima vestis
est, then-

- A** est, thenſas ducentibus, triumphantiſuſue, ea veſtiti medio ædium eburneis ſellis ſedere. Sunt, qui M. Fabio Pontifice maximo præfante carmen deuouiſſe eos ſe pro patria, Quiritibusq; Romanis tradant. Galli, & quia interpoſita nocte à contentione pugnæ remiſerant animos, & quòd nec in acie ancipiti uſquam certauerant prælio, nec tum impetu aut vi capiebant urbem, ſine ira, ſine ardore animorum ingreſſi poſtero die urbem, patente Collina porta in forum perueniunt, circumferentes oculos ad templa deũm, arcemq; ſolam belli ſpeciem tenentem. inde modico relicto præſidio, ne quis in diſſipatos ex arce aut Capitolio impetus fieret, dilapſi ad prædam vacuis occurſu hominum uijs, pars in proxima quæq; tectorum agmine ruunt, pars vltima, velut ea demum intacta & referta præda, petunt. inde ruruſ ipſa ſolitudine abſterriti, ne qua fraus hoſtilis vagos exciperet, in forũ ac propinqua foro loca conglobati redibant: vbi eos, plebis edificijs obſeratis, patentibus atrijs principũ, maior propè cunctatio tenebat aperta quàm clauſa inuadendi. adeò haud ſecus quàm venerabundi intuebantur in ædium veſtibus ſedentes viros præter ornatũ habitumq; humano auguſtiorẽ: maieſtate etiam, quã vultus grauitasq; oris præ ſe ferebat, ſimillimos dijs. Ad eos velut ſimulachra verſi cum ſtarent, M. Papyrius vnus ex his dicitur Gallo barbam ſuam, vt tum omnibus promiſſa erat, permulcẽti, ſcipione eburneo in caput incuſſo iram mouiſſe: atq; ab eo initium cædis ortũ, cæteros in ſedibus ſuis trucidatos. Poſt principum cædem nulli deinde mortalium parci, diripi tecta, exhaustis inijci ignes. Cæterum, ſeu non omnibus delendi urbem libido erat, ſeu ita placuerat principibus Gallorũ, & oſtentari quædã incendia terroris cauſa, ſi compelli ad deditiõnem caritate ædium ſuarũ obſeſſi poſſent: & non omnia cõcremari tecta, vt quodcunq; ſuperreſſet urbis, id pignus ad ſectendos hoſtium animos haberẽt: nequaquam perinde atq; in capta vrbe prima die aut paſſim, aut late vagatus eſt ignis. Romani ex arce plenam hoſtium urbem cernentes, vagosq; per vias omnes curſus, cum alia atq; alia parte noua aliqua clades oriretur, non mentibus ſolum concipere, ſed ne auribus quidem, atq; oculis ſatis conſtare poterant. quocunq; clamor, ſonitus hoſtiũ, mulierum puerorumq; ploratus, ſonitus flammæ, & fragor ruentium tectorum auertiſſet, pauentes ad omnia animos oraq; & oculos ſectebant, velut ad ſpectaculum à fortuna poſiti occidentis patriæ, nec vilius rerum ſuarum relicti, præterquam corporum vindices: tantò ante alios miſerandi magis, qui vnquam obſeſſi ſunt, quòd intercluſi à patria obſidebantur, omnia ſua cernentes in hoſtium poteſtate. Nec tranquillior nox diem tam fœdẽ actum excepit. Lux deinde noctem inquietam infeſcuta eſt. nec vllum erat tempus, quòd à nouæ ſemper cladis alicuius ſpectaculo ceſſaret. nihil tamen tot onerati atque obruti malis flexerunt animos, quin & ſi omnia flammis ac ruinis æquata vidiffent, quamuis inopem paruumq; quem tenebant, collem libertati relictum virtute defenderent: & iam cum eadem quotidie acciderent, velut aſſueti malis abalienauerant ab ſenſu rerum ſuarum animos, arma tantum, ferrumq; in dextris velut ſolas reliquiã ſpei ſuæ intuentes. Galli quoq; per aliquot dies in tecta modò urbis nequicquam bello geſto, cum inter incendia ac ruinas captæ urbis nihil ſuperreſſet præter armatos hoſtes viderent: nec quicquam tot cladibus territos, nec flexuros ad deditiõnem animos, ni viſ adhiberetur: experiri vltima, & impetum facere in arcem ſtatuunt. Prima lucẽ ſigno dato multitudo omnis in foro inſtruitur: inde clamore ſublato, ac teſtudine facta ſubeunt. aduerſus quos Romani nihil temerè, nec trepidè, ad omnes aditus ſtationibus firmatis, quã ſigna ferri videbant, eã robore virorum oppoſito ſcandere hoſtẽ ſinunt: quo ſucceſſerit magis in arduum, eò pelli poſſe per procliue facilius rati. medio ferè cliuo reſtitẽre: atq; inde ex loco ſuperiore, qui propè ſua ſpõtè in hoſtẽ inferebat, impetu facto, ſtrage ac ruina ſudere Gallos: vt nunquã poſtea nec pars, nec vniuerſi tentauerint tale pugnæ genus. Omiſſa itaq; ſpe per vim atq; arma ſubeundi, obſidionem parãt: cuius ad id tempus immemores, & quòd in vrbe fuerat frumentum, incendijs urbis abſumpſerant, & ex agris per ipſos dies

Galli Romanam patiente Collina porta ingrediuntur, & deſtruantur.

Galli Romanos in ædium veſtibus ſedentes trucidant.

Galli dum in arcẽ impetum faciunt, à Romanis funduntur.

raptum omne Veios erat. Igitur exercitu diuiso, partim per finitimos populos prædandi placuit, partim obsideri arcem, ut obsidentibus frumentum populatores agrorum præberent. Proficiscentes Gallos ab vrbe ad Romanam experiendam virtutem, fortuna ipsa Ardeam, vbi Camillus exulabat, duxit. Qui moestior ibi fortuna publica quam sua, cum dijs hominibusq; accusandis senesceret, indignando mirandoq; vbi illi yri essent, qui secum Veios Falerosq; cepissent, qui alia bella fortius semper quam feliciter gessissent, repente audit Gallorum exercitum aduentare, atq; de eo pauidos Ardeates consultare. Nec secus quam diuino spiritu tactus, cum se in mediam concionem intulisset, abstinere suctus ante talibus concilijs Ardeates, inquit, veteres amici, noui etiam ciues mei, quando & vestrum beneficium ita tulit, & fortuna hoc egit mea, nemo vestrum conditionis meæ oblitum me huc processisse putet: sed res, ac periculum commune cogit, quod quisq; possit in retrepida præsidij, in medium conferre. & quando ego vobis pro tantis vestris in me meritis gratiam referam, si nunc cessauero? aut vbi usus erit mei vobis, si in bello non fuerit? hac arte in patria steti, & iniectus bello in pace ab ingratis ciuibus pulsus sum. Vobis autem Ardeates fortuna oblata est, & pro tantis pristinis populi Romani beneficijs, quanta ipsi meministis (nec enim exprobranda apud memores sunt) gratiæ referendæ: & huc vrbi decus ingens belli ex hoste communi pariendi. Quæ effuso agmine aduentat, gens est, cui natura corpora, animosq; magna magis quam firma dedit. eo in certamen omne plus terroris quam virium ferunt. argumento sit clades Romana; patentem capere urbem: ex arce Capitolioq; his exigua resistitur manu. iam obsidionis tædio victi abscedunt, vagiq; per H agros palatur. cibo, vinoq; raptim hausto repleti, vbi nox appetit, propè riuos aquarum sine munimento, sine stationibus ac custodijs passim ferarum ritu sternuntur. nunc ab secundis rebus magis etiã solito incauti. Si vobis in animo est, tueri mœniã vestra, nec pati hæc omnia Galliã fieri, prima vigilia capite arma frequetes: me sequimini ad eandem, non ad pugnam. nisi victos somno velut pecudes trucidandos tradidero, non recuso eundem Ardeæ rerum mearum exitum, quem Romæ habui. Æquis iniquisq; persuasum erat, tantum bello virum neminem vsquam ea tempestate esse. concione dimissa corpora curat, intenti quam mox signum daretur. quo dato primæ noctis silentio ad portas cum Camillo præsto fuere. egressi haud procul vrbe, sicut prædictum erat, castra Gallo-

Camilli oratio ad Ardeates.

Ardeates duce Camillo, Gallorum castra inuadunt, eosq; trucidant.

rum intuta neglectaq; ab omni parte nacti, cum ingenti clamore inuadunt. nusquam prælium, omnibus locis cædes est: nuda corpora, & solura somno trucidantur.

extremos

- A extremos tamē pauor cubilibus suis excitos, quæ aut vnde vis eſſet ignaros, in fugam, & quosdam in hoſtem ipſum improvidos tulit. magna pars in agrum Antiatem delati incurſione ab oppidanis in palatos facta, circumueniuntur. Similis in agro Veienti Thuſcorum facta ſtrages eſt. qui vrbis iam propè quadringentefimum annuThuſci opprimuntur à Romanis.
- B vicinæ oppreſſæ ab hoſte inuſitato inauditoq; adeò nihil miſerti ſunt, vt in agru Romanum eo tempore incurſiones facerent, pleniq; prædæ Veios etiam præſidiumq;, & ſpem vltimam Romani nominis in animo habuerint oppugnare. Vidèrant eos milites Romani vagantes per agros, & congregatos agmine prædâ præ ſe agentes, & caſtra cernebant haud procul Veijs poſita. inde primu miferatio ſui, deinde indignitas, atq; ea ira animos cæpit, Hetrufciſine etiam, à quibus bellum Gallicum in ſe auertiffent, ludibrio eſſe clades ſuas. vix temperauere animis, quin extemplò impetum facerent: compreſſiq; à Cæditio Centurione, quem ſibi metipſi præfecerant, rem in noctem ſuſtinuere. tantu m par Camillo defuit author, cætera eodem ordine eodemq; fortunæ euentu geſta. quin etiam ducibus captiuis, qui cædi nocturnæ ſuperfuerant, ad aliam manum Thuſcorum ad Salinàs profecti, nocte inſequenti ex improviſo maThuſcorum alia ſtrages.
- C iorem cædem edidere, dupliciq; victoria ouantes Veios redeunt. Romæ interim ple-runq; obſidio ſegnīs, & vtrinq; ſilentiū eſſe, ad id tantu intentis Gallis, ne quis hoſtium euadere inter ſtationes poſſet: cū repente iuuenis Romanus admiratione in ſe ciues, hoſtesq; conuertit. Sacrificiu erat ſtatutū in Quirinali colle genti Fabiæ. ad id faciendū C. Fabius Dorſuo, Gabino cinctu, ſacra manibus gerens cū de CapiC. Fabius Dorſuo per medios hoſtes Quirinalē colle ſacra perclutus adiit.
- C tolio deſcendiſſet, per medias hoſtium ſtationes egreſſus, nihil ad vocē cuiuſquā, ter-rorē mē motus, in Quirinalē collem peruenit. ibiq; omnibus ſolenniter peractis, eadem reuertens ſimiliter cōſtanti vultu graduq; ſatis ſperans propitios eſſe deos, quorum cultum ne mortis quidem metu prohibitus deſeruiſſet, in Capitoliu ad ſuos redijt: ſeu attonitis Gallis miraculo audaciæ, ſeu religione etiam motis, cuius haudquaquam negligens gens eſt. Veijs interim nō animi tantu indies, ſed etiam vires creſcebant: nec Romanis ſolū eò conuenientibus ex agris, qui aut prælio aduerſo aut clade capte vrbis palati fuerant, ſed etiam ex Latio voluntarijs cōfluentibus, vt in parte prædæ eſſent. Maturum iam videbatur, repeti patriam, eripiq; ex hoſtium manibus: ſed corpori valido caput deerat. locus ipſe admonebat Camilli, & magna pars
- D militum erat, qui ductu auſpicioq; eius res proſperè geſſerant. & Cæditius negare ſe commiſſurum, cur ſibi aut deorum aut hominum quiſquā imperiu finiret potius, quàm ipſe memor ordinis ſui poſceret imperatorem. Conſenſu omnium placuit ab Ardea Camillū acciri, ſed antea conſulto Senatu, qui Romæ eſſet. adeò regebat omnia pudor, diſcriminaq; rerum propè perditis rebus ſeruabant. Ingenti periculo tranſeundum per hoſtiu cuſtodias erat. ad eam rem Pontius Cominius impiger iuuenis operam pollicitus, incubans cortici ſecundo Tyberi ad urbē deferretur: inde quā proximum fuit à ripa per præruptū, eoq; neglectū hoſtium cuſtodie ſaxum in Capitolium euadit, & ad magiſtratus ductus mādāta exercitus edit. Accepto inde Senatus deCamillus ſecreto Senatus ab exilio reuocatur, & dictator creatur.
- E creto, vt & comitijs curiatis reuocatus de exilio, iuſſu populi Camillus dictator ex-templò diceretur, militesq; haberent imperatorem quem vellent, eadē digreſſus nuntius Veios contendit: miſſiq; Ardeam legati ad Camillum, Veios eum perduxere: ſeu quod magis credere libet, non prius profectum ab Ardea, quàm comperit legem latam. quod nec iniuſſu populi mutari ſinibus poſſet, nec niſi dictator dictus auſpicia in exercitu habere, lex curiata lata eſt, dictatorq; abſens dictus. Dū hæc Veijs agebantur, interim arx Romæ Capitoliumq; in ingenti periculo fuit. nanq; Galli ſeu veſtigio notato humano, quā nuntius à Veijs peruenerat, ſeu ſua ſponte animaduerto ad Carmentis ſaxum aſcenſu æquo, nocte ſubluftri cū primo inermē, qui tentaret viam, præmiſiſſent, tradentes inde arma, vbi quid iniqui eſſet, alterni innixi, ſubleuantēſq; inuicem, & trahētes alij alios, prout poſtularet locus, tanto ſilentio in ſummum euafere, vt non cuſtodes ſolū fallerent, ſed ne canes quidem, ſollicitum animal adGalli nocte ſubluftri in arcem clam contendunt.

*Anseres clangore
& alarum crepitu
M. Manlium exci-
tant.*

*Manlius ob arcem
seruatam, quoma-
nere donatus sit.*

*Fames.
Pestilentia.*

*Inducia Gallorum
cum Romanis.*

*Quo pretio Roma-
ni sese à Gallis re-
demerint.*

** 112000. coro.
aut paulò am-
plius.*

nocturnos strepitus excitarent. anseres non fefellerent, quibus sacris Iunoni in summa **F**
inopia cibi tamen abstinerebatur. quæ res saluti fuit. namque clangore eorum, alarumque
crepitu excitatus M. Manlius, qui triennio antè consul fuerat, vir bello egregius, armis
arreptis simul ad arma cæteros ciens vadit. & dum cæteri trepidant, Gallum, qui iam
in summo constiterat, ymbone ictum deturbat. cuius casus prolapsi cum proximis
sterneret, trepidantes alios armisque ommissis saxa, quibus adhærebant, manibus am-
plexos trucidat. iamque & alij cõgregati telis, missilibusque; saxis proturbare hostes, rui-
naque; tota prolapsa acies in præceps deferri. Sedato deinde tumultu reliquum noctis,
quantum in turbatis mentibus poterat, cum præteritum quoque; periculum sollicita-
ret, quieti datum est. Luce orta vocatis classico ad concilium militibus ad tribunos,
cum & rectè & perperam factò pretium deberetur: Manlius primùm ob virtutem **G**
laudatus, donatusque; non ab tribunis solum militum, sed consensu etiam militari: cui
vniuersi selibras farris, & quartarios vini ad ædes eius, quæ in arce erant, contulerunt:
rem dictu paruam: cæterum inopia fecerat eam argumentum ingens caritatis: cum se
quisque; victu suo fraudans, detractum corpori atque; vñibus necessarijs ad honorem vni-
us viri conferret. Tum vigiles eius loci, quæ fefellerat ascendens hostis, citati: & cum
in omnes more militari se animaduersurum P. Sulpitius tribunus militum pronun-
tiasset, consentiente clamore militum in vnum vigilem conijcientium culpam, de-
territus à cæteris abstinuit: reum haud dubium eius noxæ approbantibus cunctis de
saxo deiecit. Inde intentiores vtrinque custodiæ esse: & apud Gallos, quia vulgatum
erat: inter Veios Romanisque; nuntios commeari: & apud Romanos, ob nocturni peri- **H**
culi memoriam. Sed ante omnia obsidionis belli que; mala fames vtrinque exercitum
vrgebat: Gallos pestilentia etiam, cum loco iacente inter tumulos castra habentes,
tum ab incendijs torrido & vaporis pleno, cineremque; non puluerem modò ferente,
cum quid venti motum esset, quorum intolerantissima gens est, humorisque; ac frigori
assueta: tum æstu & angore vexati, vulgatis velut in pecora morbis moreretur. Iam pi-
gritia singulos sepeliendi, promiscuè aceruatos cumulos hominum vrebant: busto-
rumque; inde Gallicorum nomine insignem locum fecere. Induciæ deinde cum Ro-
manis factæ, & colloquia permissu imperatorum habita: in quibus cum identidem
Galli famem obijcerent, eaque; necessitate ad deditiõem vocarent, dicitur auertendæ
eius opinionis causa multis locis panis de Capitolio iactatus esse in hostium statio- **I**
nes. Sed iam neque; dissimulari, neque; ferri vltra fames poterat: itaque cum dictator dele-
ctum per se Ardeæ habet, magistrum equitum L. Valerium à Veijs abducere exerci-
tum iubet: parat instruitque; quibus haud impar adoriatur hostes: interim Capitolinus
exercitus stationibus vigiliisque; fessus, superatis tamen humanis omnibus malis, cum
famem vnam natura vinci non sineret: diem de die prospectans, ecquod auxilium ab
dictatore appareret, postremo spe quoque; iam, non solum cibo deficiente, & cum sta-
tiones procederent propè obruentibus infirmum corpus armis, vel dedi, vel redimi
se quacunq; pactione possent, iussit: iactantibus non obscure Gallis, haud magna mer-
cede se adduci posse, vt obsidionem relinquunt. Tum senatus habitus, tribunisque; mi-
litum negotium datum, vt pacisceretur. Inde inter P. Sulpitium tribunum militum, **K**
& Brennum Regulum Gallorum colloquio transacta res est, & * mille pondo auri
pretium populi gentibus mox imperaturi factum. Rei foedissimæ per se, adiecta in-
dignitas est: pondera ab Gallis allata iniqua: & tribuno recusante, additus ab insolente
Gallo ponderi gladius: auditaque; intolleranda Romanis vox, Væ victis esse. Sed diique;
& homines prohibere redemptos viuere Romanos. nam forte quadam, prius quam
infanda merces perficeretur, per altercationem nondum omni auro appenso, dicta-
tor interuenit: auferrique; aurum de medio, & Gallos summoueri iubet. cum illi reni-
tentes pactos dicerent sese, negat eam pactionem ratam esse, quæ postquam ipse di-
ctator creatus esset, iniussu suo ab inferioris iuris magistratu facta esset: denunciaturque;
Gallis, vt se ad prælium expediant: suos in aceruum conijcere sarcinas, & arma aptare,
ferroque;

- A ferroq; non auro recuperate patriam iubet, in conspectu habentes sana deum, & coniuges, & liberos, & solum patriæ deforme belli malis, & omnia quæ defendi repetiq; & vlcisci fas sit. Instruit deinde aciem, vt loci natura patiebatur, in femirutæ solo vr̄bis, & natura inæquali: & omnia quæ arte belli secunda suis eligi præparariue poterant, prouidit. Galli noua re trepidi arma capiunt, iraq; magis quàm consilio in Romanos incurrunt. Iam verterat fortuna, iam deorum opes humanaq; consilia rem Romanam adiuuabant. Igitur primo concursu haud maiore momento fusi Galli sunt, quàm ad Alliam vicerant. Iustiore altero deinde prælio ad octauum lapidem Gabina via, quò se ex fuga contulerant, eiusdem ductu auspicioq; Camilli vincuntur. ibi cædes omnia obtinuit, castra capiuntur, & ne r̄tuncius quidem cladis relictus. Dictator, recuperata ex hostibus patria, triumphans in vr̄bem redit: interq; iocos militares quos inconditòs iaciunt, Romulus ac parens patriæ, conditorq; alter vr̄bis haud vanis laudibus appellatur. Seruatam deinde bello patriam iterum in pace haud dubiè seruauit, cum prohibuit migrari Veios: & tribunis rem intentius agentibus post incensam vr̄bem, & per se inclinata magis plebe ad id consilium. eaq; causa fuit non abdicandæ post triumphum dictaturæ, senatu obsecrante ne Republicam in incerto relinqueret statu. Omnium primùm, vt erat diligentissimus religionum cultor, quæ ad deos immortales pertinebant, retulit: & senatusconsultum facit, sana omnia quòd ea hostes possedissent, restituerentur, terminarentur, expianturq;: expiatioq; eorum in libris per duumuiros quæreretur. cum Cæretibus publicè hospitium fieret, quòd sacra populi Romani ac sacerdotes recepissent, beneficioq; eius populi non intermissus honos deum immortalium esset: ludi Capitolini fierent, quòd Iupiter optimus maximus suam sedem atque arcem populi Romani in re trepida tutatus esset: collegiumq; ad eam rem M. Furius dictator constitueret exijs, qui in capitolio atque arce habitarent. Expiandæ etiam vocis nocturnæ, quæ nuncia cladis ante bellum Gallicum audita neglectaq; esset, mentio illata, iussumq; templum in Noua via Locutio fieri. Aurum quod Gallis ereptum erat, quodq; ex alijs templis inter trepidationem in Iouis cellam collatum, cum in quæ referri oporteret, confusa memoria esset, sacrum omne iudicatum, & sub Iouis sella poni iussum. Iam antè in eo religio ciuitatis apparuerat, quòd cum in publico deesset aurum, ex quo summa pactæ mercedis Gallis confieret, à matronis collatum acceperant, vt sacro auro abstineretur. Matronis gratiæ actæ, honosq; additus, vt earum sic vt virorum, post mortem solennis laudatio esset. Ijs peractis quæ ad deos pertinebant, quæq; per senatum agi poterant: tum demum agitantibus tribunis plebem assiduis concionibus, vt relictis ruinis in vr̄bem paratam Veios transmigrarent: in concionem, vniuerso senatu prosequente, ascendit, atque ita verba fecit: Adeò mihi acerbæ sunt, Quirites, contentiones cum tribunis plebis, vt nec tristissimi exilij solatium aliud habuerim, quoad Ardeæ vixi, quàm quòd procul ab his certaminibus eram: & ob eadem hæc non, nisi me senatusconsulto populiq; iussu reuocaretis, rediturus vnquam fuerim: nec nunc me, vt redirem, mea voluntas mutata, sed vestra fortuna perpulit. quippe vt in sua sede maneret patria, id agebatur: non vt ego vtique in patria essem. & nunc quiescerem & tacerem libenter, nisi hæc quoque pro patria dimicatio esset: cui deesse quoad vita suppetat, alijs turpè, Camillo etiàm nefas est. Quid enim repetijmus? quid obsessam ex hostium manibus eripuimus, si recuperatam ipsi deserimus? & cum victoribus Gallis capta tota vr̄be, Capitolium tamen atque arcem dijq; & homines Romani tenuerint, habitauerint: victoribus Romanis recuperata vr̄be arx quoque & Capitolium deseretur? & plus vastitatis huic vr̄bi secunda nostra fortuna faciet, quàm aduersa fecerit? Equidem si nobis cum vr̄be simul posita traditaq; per manus religiones nullæ essent: tamen tam euidentis numen hac tempestate rebus affuit Romanis, vt omnem negligentiam diuini cultus exemptam hominibus putem. intuemini enim horum deinceps

Galli à Camillo fusi.

Camillus triumphans in vr̄bem redit.

Camillus religionum cultor diligentissimus.

Ludi Capitolini an. ad vr̄. an. 366. vide p. 164. h. k. Locutio templum fieri iussum. Ludi annu. ene. 365. p. 161. lit. E.

Matronis post mortem solennis laudatio quando p̄tium concessa.

Camilli oratio aduersus tribunos plebis, qua suadet, non deserendam esse Romam, vr̄bes migrare.

annorum vel secundas res, vel aduersas: inuenietis omnia prosperè euenisse sequen-
 tibus deos, aduersa spernentibus. Iam omnium primùm Veiens bellum, per quot an-
 nos, quanto labore gestum? non antè cæpit finem, quàm monitu deorum aqua ex
 lacu Albano emissa est. Quid hæc tandem urbis nostræ clades noua? num antè exor-
 ta est, quàm spreta vox cælo emissa de aduentu Gallorum? quàm gentium ius ab le-
 gatis nostris violatum? quàm à nobis, cum vindicari deberet, eadem negligentia
 deorum prætermisum? Igitur victi captiq; ac redempti tantum pœnarum dijs ho-
 minibusq; dedimus, vt terrarum orbi documento essemus. aduersæ deinde res ad-
 monuerunt religionum. Confugimus in Capitolium ad deos, ad sedem Iouis optimi
 maximi. sacra in ruina rerum nostrarum alia terræ celauimus, alia auecta in finitimas
 vrbes amouimus ab hostium oculis: deorum cultum deserti ab dijs hominibusq;, G
 tamen non intermisimus. reddidere igitur patriam, & victoriam, & antiquum belli
 decus amissum: & in hostes qui cæci auaritia in pondere auri cædus ac fidem fefelle-
 runt, verterunt terrorem, fugamq;, & cædem. Hæc culti neglectiq; numinis tanta mo-
 nimenta in rebus humanis cernentes, ecquid sentitis Quirites, quantum vixdum ex
 naufragijs prioris culpæ cladisq; emergentes paremus nefas? Urbem auspicatò in-
 auguratoq; conditam habemus: nullus locus in ea non religionum deorumq; est
 plenus: sacrificijs solennibus non dies magis statim quàm loca sunt, in quibus fiant. hos
 omnes deos publicos priuatosq; Quirites deserturi estis? quàm par vestrum factum
 est, quod in obsidione nuper in egregio adolescente C. Fabio non minore hostium
 admiratione quàm vestra conspectum est? cum inter Gallica tela digressus ex arce H
 solenne Fabiæ gentis in colle Quirinali obiit. An gentilitia sacra ne in bello quidem
 intermitti, publica sacra & Romanos deos etiam in pace deserti placet? & pontifices
 flaminesq; negligentiores publicarum religionum esse, quàm priuatus in solenni
 gentis fuerit? Forsitan aliquis dicat, aut Veijs ea nos facturos, aut huc inde missuros
 sacerdotes nostros, qui faciant: quorum neutrum fieri saluis ceremonijs potest: &
 nè omnia generatim sacra, omnesq; percenseam deos in Iouis epulo, num alibi, quàm
 in Capitolio, puluinar suscipi potest? Quid de æternis Vestæ ignibus, signoq;, quod
 imperij pignus custodia eius templi tenetur, loquar? quid de ancilibus vestris? Mars
 Gradius, tuq; Quirine pater? hæc omnia in profano deserti placet sacra, æqualia vrbi,
 quædam vetustiora origine urbis? Et videte quid inter nos ac maiores intersit: illi I
 sacra quædam in monte Albano Lauinioq; nobis facienda tradiderunt. An ex ho-
 stium urbibus Romanam ad nos transferri sacra religiosum fuit, hinc sine piaculo in
 hostium urbem Veios transferemus? Recordamini agitedum, quoties sacra instau-
 rentur, quia aliquid ex patrio ritu negligentia casuue prætermisum est. Modò quæ
 res post prodigium Albani lacus, nisi instauratio sacrorum auspiciozumq; renouatio
 affectæ Veienti bello Reipublicæ remedio fuit? At etiam tanquam veterum religio-
 num memores, & peregrinos deos transtulimus Romanam, & institimus nouos. Iu-
 no regina transecta à Veijs nuper in Auentino quàm insigni ob excellens matronarum
 studium, celebriq; dedicata est die? Locutio templum propter cælestem vocem ex-
 auditam in Noua via iussimus fieri: Capitolinos ludos solennibus alijs addidimus: K
 collegiumq; ad id nouum, authore senatu, condidimus. Quid horum opus fuit sus-
 cipi, si vnà cum Gallis urbem Romanam relicturi fuimus? si non voluntate mansi-
 mus in Capitolio per tot menses obsidionis? si ab hostibus metu retenti sumus? De
 sacris loquimur, & de templis: quid tandem de sacerdotibus? nonne in mentem ve-
 nit, quantum piaculi committatur: Vestalibus nempe vna illa sedes est, ex qua eas ni-
 hil vnquam præterquam vrbs capta mouit. flamini diali noctem vnã manere extra
 urbem nefas est, hos Veientes pro Romanis facturi estis sacerdotes? & Vestales tuæ
 te deserent Vesta? & flamen peregrè habitando, in singulas noctes tantum sibi rei-
 publicæ piaculi contrahet? Quid alia, quæ auspicatò agimus omnia ferè intra pomœ-
 rium, cui obliuioni, aut cui negligentia damus? Comitiam curiata, quæ rem militarem
 conti-

- A** continent: comitia centuriata, quibus consules tribunosq; militares creatis: vbi auspiciatò, nisi vbi adsolent, fieri possunt? Veiosne hæc transferemus? an comitorum causa populus tanto incommodo in desertam hanc ab dijs hominibusq; urbem conueniet? Sed res ipsa cogit vastatam incendijs ruinisq; relinquere urbem, & ad integra omnia Veios migrare, nec hic ædificando inopem plebem vexare. Hanc autem iactari magis causam, quam veram esse, vt ego non dicam, apparere vobis Quirites puto, qui meministis ante Gallorum aduentum saluis tectis publicis priuatisq;, stante incolumi vrbe, hanc eandem rem actam esse, vt Veios transmigraremus. Et videte quantum inter meam sententiam vestramq; inter sit tribuni: vos etiam si tunc faciendum non fuerit, nunc vti que faciendum putatis: ego contra (nec id mirati sitis prius, quam quale sit audieritis) etiam si tunc migrandum fuisset incolumi tota vrbe, nunc has ruinas relinquendas non censerem: quippe tum causa nobis in urbem captam migrandi victoria esset, gloriosa nobis ac posteris nostris: nunc hæc migratio nobis misera ac turpis, Gallis gloriosa est. non enim reliquisse victores, sed amisisse victi patriam videbimur. hoc ad Alliam fuga, hoc capta vrbs, hoc circumfessum Capitolium necessitatis imposuisse, vt desereremus penates nostros, exiliumq; ac fugam nobis ex eo loco conscisceremus, quem tueri non possemus? & Galli euertere potuerunt Romam, quam Romani restituere non videbuntur potuisse? Quid restat, nisi vt si iam nouis copijs veniant, (constat enim vix credibilem multitudinem esse) & habitare in capta ab se, deserta à vobis hac vrbe velint sinatis? Quid si non Galli hoc, sed veteres
- C** hostes vestri, Æqui Volsciue faciant, vt commigrent Romam? velit sine illos Romanos, vos Veientes esse? non malitis hanc solitudinem vestram, quam urbem hostium esse? non equidem video quid magis nefas sit. Hæc scelera, quia piget ædificare, hæc dedecora pati parati estis? Si tota vrbe nullum melius, ampliusue tectum fieri possit, quam casa illa conditoris est nostri, non in casis ritu pastorum agrestiumq; habitare est fatius inter sacra penatesq; vestros, quam exulatum publice ire? Maiores nostri conuenæ, pastoresq;, cum in his locis nihil præter sylvas paludesq; esset, nouam urbem tam breui ædificauerunt: nos Capitolio, arce incolumi, stantibus templis deorum ædificare incensam piget? & quod singuli facturi fuimus, si ædes nostræ deflagrasset, hoc in publico incendio vniuersi recusamus facere? Quid tandem, si fraudè si casu Veijs incendium ortum sit, ventoq; (vt fieri potest) diffusa flamma magnam partem vrbs absumat: Fidenas inde aut Gabios, aliamue quam urbem quasi-turi sumus; quò transmigramus? adeò nihil tenet solum patriæ? nec hæc terra quam matrem appellamus? sed in superficie tignisq; charitas nobis patriæ pendet? Equidem fatebor vobis, & si minus iniuriæ vestræ quam meæ calamitatis meminisse iuuat: cum abessem, quotiescunq; patria in mentem veniret, hæc omnia occurrebant, colles, campi q;, & Tyberis, & assueta oculis regio, & hoc cælum, sub quo natus educatusq; essem. quæ vos Quirites nunc moueant potius charitate sua, vt maneatis in sedè vestra, quam postea cum reliqueritis ea, macerent desiderio. Non sine causa dii hominesq; hunc vrbi condendæ locum elegerunt: saluberrimos colles, flumen opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges deuehantur, quo maritimi commearus accipiantur: mare vicinum ad commoditates, nec expositum nimia propinquitate ad pericula classium externarum: regionum Italiae medium, ad incrementum vrbs natum vnicè locum. argumento est ipsa magnitudo tam nouæ vrbs. trecentissimus sexagesimus quintus annus vrbs Quirites agitur. inter tot veterrimos populos tandiu bella geritis, cum interea ne singulas loquar vrbes, non coniuncti cum Æquis Volsci, tot tam valida oppida, non vniuersa Hetruria tantum terra mariq; pollens, atque inter duo maria latitudinem obtinens Italiae, bello vobis par est. Quod cum ita sit, quæ (malum) ratio est expertis alia experiri, cum iam vt virtus vestra transire aliò possit, fortuna certè loci huius transferri hinc non possit? Hic Capitolium est, vbi quondam capite humano inuento responsum est, eo loco caput rerum sum-
- mamq;

in fine, liberatur

mamq; imperij fore. hic cum augurato liberaretur Capitolium, Iuventas Terminusq; maximo gaudio patrum nostrorum moueri se non passi. hic Vestæ ignes, hic Ancilia cælo demissa, hic omnes propitij manentibus vobis dij. Mouisse eos Camillus cum alia oratione, tum ea quæ ad religiones pertinebat, maximè dicitur. sed rem dubiam decreuit oportunè vox emissa, quod cum senatus post paulò de his rebus in curia Hostilia haberetur, cohortesq; ex præsidij reuertentes, fortè agmine forum transirent, centurio in comitio exclamauit: Signifer, statue signum, hic manebimus optimè. Qua voce audita, & senatus accipere se omen ex curia egressus, conclamauit, & plebis circumfusa approbavit. Antiquata deinde lege, promiscuè vrbs ædificari ccepta. tegula publicè præbita est: saxi materiaq; cædendæ vnde quisque veller ius factum, prædibus acceptis eo anno ædificia perfecturos. Festinatio curam exemit vicinos dirigendi, dum omisso sui alieniq; discrimine, in vacuo ædificant. ea est causa, vt veteres cloacæ primò per publicum ductæ, nunc priuata passim subeant tecta: formaq; vrbs sit occupatæ magis quàm diuisæ similis.

*Centurionis vox pro omine accepta.**Cur vicos non dirigerint Romani.*

EPITOME LIBRI VI.

Res aduersus Aequos & Volscos & Hetruscos prosperè gestas continet. Quatuor tribus additæ sunt: Stellatina, Sabatina, Promentina, Arniensis. M. Manlius, qui Capitolium à Gallis defenderat, cum obstrictos ære alieno liberaret, nexos exolueret, crimine affectati regni damnatus, de saxo Tarpeio deiectus est. in cuius notam S. C. factum, ne cui de Manlia gente Marco cognomen esset. C. Licinius, & L. Sestius trib. pleb. legem promulgauerunt, vt consules etiam ex plebe fierent, qui ex patribus creabantur. eam legem cum magna contentione repugnantibus patribus, cum ydem tribuni plebis per quinquennium soli magistratus fuissent, pertulerunt. & primus omnium ex plebe consul L. Sextius creatus est. Lata est altera lex, ne cuiquam plus quingentis iugeribus agri liceret possidere.

Priorum librorum Epilogue.

Væ ab condita vrbe Roma ad captam eandem vrbe Romanam sub regibus primùm, consulibus deinde ac dictatoribus, decemuirisq; ac tribunis consularibus gessere foris bella, domi seditiones, quinque libris exposui: res cum vetustate nimia obscuras, velut quæ magno ex interuallo loci vix cernuntur: tum quod perraræ per eadem tempora literæ fuere, vna custodia fidelis, memoriæ rerum gestarum: & quod etiam si quæ in commentarijs pontificum, alijsq; publicis priuatisq; erant monumentis, incensa vrbe pleræq; interire. clariora deinceps certioraq; ab secunda origine, velut ab stirpibus lætius feraciusq; renata vrbs, gesta domi militiaeq; exponentur. Cæterum quo primo adminiculo crecta erat, eodem innixa M. Furio principe stetit: neque eum abdicare se dictatura, nisi anno circumacto passi sunt. Comititia in insequentem annum tribunos habere, quorum in magistratu capta vrbs esset, non placuit: res ad interregnum redijt. Cum ciuitas in opere ac labore assiduo reficiendæ vrbs teneretur, intèrim Q. Fabio, simul primùm magistratu abiit, ab C. Martio tribuno plebis dicta dies est, quod legatus in Gallos, ad quos missus erat orator, contra ius gentium pugnasset. cui iudicio eum mors adeò opportuna, vt voluntariam magna pars crederet, subtraxit. Interregnum K inijt tum P. Cornelius Scipio interrex: & post eum M. Furius Camillus iterum. is tribunos militum consulari potestate creat, A. Valerium Publicolam iterum, L. Virginius, P. Cornelium, A. Manlium, L. Æmylium, L. Posthumium. Ij ex interregno cum extemplò magistratum inissent, nulla de re prius quàm de religionibus senatum consuluere. In primis fœdera, ac leges (erant autem eæ duodecim tabulæ, & quædam regiæ leges) conquiri, quæ comparerent, iusserunt. alia ex eis edita etiam in vulgus. quæ autem ad sacra pertinebant, à pontificibus maximè, vt religione obstrictos haberent multitudinis animos, suppressa. Tum de diebus religiosis agitari cceptum, diemq; ad x v. Calendas Sextiles duplici clade insignem, quo die ad Cremeram Fabij cæsi: quo deinde ad Alliam cum exitio vrbs fœdè pugnatum: à posteriore clade Allien-

Interregnum.

A 365

Dies religios.

- A de Alienem appellarunt, insignemque rei nulli publice priuatimque agenda fecerunt. Quidam, quod postridie idus Quintiles non litasset Sulpitius tribunus militum, neque inuenta pace deum post diem tertium obiectus hosti exercitus Romanus esset, etiam postridie Idus rebus diuinis superfederi iussum: inde ut postridie Calendas quoque ac Nonas eadem religio esset, traditum putant. Nec diu licuit quietis consilia erigenda ex tam graui casu Reipublicae secum agitare. Hinc Volsci veteres hostes ad extinguendum nomen Romanum arma ceperant. Hinc Heturriae principum ex omnibus populis coniurationem de bello ad fanum Voltumnæ factam, mercatores afferebant. nouus quoque terror accesserat defectione Latinorum Hernicorumque, qui post pugnam ad lacum Regillum factam, per annos propè centum nunquam ambigua fide in amicitia populi Romani fuerant: Itaque cum tanti vndique terrores circumstarent, appareretque omnibus non odio solum apud hostes, sed contemptu etiam inter socios nomen Romanum laborare: placuit eiusdem auspicijs defendi Rempublicam, cuius recuperata esset: dictatoremque dici M. Furium Camillum. is dictator C. Seruilius Halam magistrum equitum dixit. iustitioque, indicto, delectum iuniorum habuit: ita ut seniores quoque, quibus aliquid roboris superesset, in verba sua iuratos centuriaret. Exercitum conscriptum armatumque trifariam diuisit. partem vnam in agro Veiente Heturriae opposuit. alteram ante urbem castra locare iussit: tribunus militum his A. Manlius, illis qui aduersus Hetruscos mittebantur, L. Æmylius praepositus. tertiam partem ipse ad Volscos duxit: nec procul ab Lanuuium (ad Metium is locus dicitur) castra oppugnare est adortus. quibus ab contemptu, quod propè omnem deletam à Gallis Romanam iuuentutem crederent, ad bellum profectis, tantum Camillus auditis imperator terroris intulerat, ut vallo se ipsi, vallum congestis arboribus sepirent, ne qua intrare ad munimenta hostis possent. Quod ubi animaduertit Camillus, ignem in obiectam sepem conijci iussit. & fortè erat vis magna venti versa in hostem. itaque non aperuit solum incendio viam, sed flammis in castra tendentibus, vapore etiam ac fumo, crepituque viridis materiae flagrantis ita consternauit hostes, ut minor moles superantibus vallum in Castra Volscorum Romanis fuerit, quam transcendentibus sepem incendio absumptam fuerat. Fuis hostibus, caesisque, cum castra impetu cepisset dictator, praedam militi dedit, quod minus speratam à minimè largitore duce, eò militi gratiorem. persecutus deinde fugientes, cum omnem Volscum agrum depopulatus esset, ad deditioem Volscos septuagesimo demum anno subegit. Victor ex Volscis in Æquos transfijt, & ipsos bellum molientes, exercitum eorum ad Bolas oppressit: nec castra modò, sed urbem etiam aggressus, impetu primo cepit. Cum in ea parte, in qua caput rei Romanae Camillus erat, ea fortuna esset, aliam in partem terror ingens ingruerat. Heturria propè omnis armata Sutrium socios populi Romani obsidebat, quorum legati opem rebus affectis orantes, cum senatum adissent, decretum tulere, ut dictator primo quoque tempore auxilium Sutrinis ferret. cuius spei moram cum pati fortuna obsessorum non potuisset, confectaque paucitas oppidanorum opere, vigilijs vulneribusque, quae semper eosdem vrgebant: per pactioem vrbe hostibus tradita, inermes cum singulis emissis vestimentis, miserabili agmine penates relinquerent: eo fortè tempore Camillus cum exercitu Romano interuenit. cui cum se mœsta turba ad pedes prouoluisset, principumque orationem necessitate vltima expressam, fletus mulierum ac puerorum, qui exilij comites trahebantur, excepisset: parcere lamentis Sutrinis iussit: Hetruscis se luctum lachrymasque ferre. Sarcinas inde deponi, Sutrinisque ibi considere modico praesidio relicto, arma secum militem ferre iubet. ita expedito exercitu, profectus ad Sutrium, id quod rebatur, soluta omnia rebus (ut fit) secundis inuenit: nullam stationem ante mœnia, patentes portas, victorem vagum praedam ex hostium tectis egerentem. Iterum igitur eodem die Sutrium capitur: victores Hetrusci passim trucidantur ab nouo hoste, neque se conglobandi coeundi que in vnum, aut arma capiendi

*Camillus dictator
creatur.*

Volsci vincuntur.

*Volscorum deditio.
Æquos vicit Camillus, & eorum
urbem cepit.*

*Hetrusci Sutrium
capiunt.*

*Sutrium à Camillo
recipitur, victi
Hetrusci.*

capiendi datur spatium. cum pro se quisq; tenderent ad portas, si qua fortè se in agros eijcere possent, clausas (id enim primùm dictator imperauerat) portas inueniunt. Inde alij arma capere, alij quos fortè armatos tumultus occupauerat, cõtiocare suos vt prælium inirent. quod accensum ab desperatione hostium fuisset, ni præcones per urbem dimissi, poni arma, & parci inermi iussissent, nec præter armatos quenquam violari. Tum etiã quibus animi in spe vltima obstinati ad decertandum fuerant: postquam data spes vitæ est, iactare passim arma: inermesq; quod tutius fortuna fecerat, se hosti offerre. Magna multitudo in custodias diuisa: oppidum ante noctem redditum Sutrini inuiolatum, integrumq; ab omni clade belli: quia non vi captum, sed traditum *Camilli triumphus.* per conditiones fuerat. Camillus in urbem triumphans redijt, trium simul bellorum

G

H

viotor. longè plurimos captiuos ex Hetruscis ante currum duxit. quibus sub hasta vendatis, tantum aris redactum est, vt pretio pro auro matronis persoluto, ex eo quod I supererat, tres paterè aureæ factæ sint: quas cum titulo nominis Camilli ante Capitolium incensum, in Iouis cella constat ante pedes Iunonis positas fuisse. Eo anno in ciuitatem accepti, qui Veientium Capenatumq; ac Faliscorum per ea bella transfugerant ad Romanos, agerq; ijs nouis ciuibus assignatus. reuocati quoq; in urbem senatusconsulto à Veijs, qui ædificandi Romæ pigritia, occupatis ibi vacuis tectis Veios se contulerant, & primò fremitus fuit aspernantium imperium. dies deinde præstituta, capitalisq; pœna, qui non remigrasset Romam, ex ferocibus vniuersis singulos metu suo quenq; obediens fecit. Et Roma cum frequentia crescere, tum tota simul exurgere ædificijs: & Republica impensas adiquante, & ædilibus velut publicum

Intra annum Romam instaurat. c. 1. exigentibus opus, & ipsis priuatis (admonebat enim desiderium vsus) festinantibus K ad effectum operis. intraq; annum noua vrbs stetit. Exitu anni comitia tribunorum militum consulari potestate habita. Creati, T. Quintius Cincinnatus, Q. Seruilius Fidenas quintum, Iulius Tullus, L. Aquilius Coruus, L. Lucretius Tricipitinus, Ser. Sulpitius Ruffus. Exercitum alterum in Æquos, non ad bellum (victos nanq; se fatebantur) sed ab odio ad peruastandos fines, ne quid ad noua consilia relinquerent virium,

Cortuosa diripitur.

Contenebra expugnatur.

duxere: alterum in agrum Tarquiniensem. ibi oppida Hetruscorum Cortuosa & Contenebra vi capta, dirutaq;. Ad Cortuosam nihil certaminis fuit. improviso adorti, primo clamore atq; impetu cepere, direptum oppidum atq; incensum est. Contenebra paucos dies oppugnationem sustinuit: laborq; continuus non die, non nocte remissus, subegit eos. cum in sex partes diuisus exercitus Romanus senis horis in orbem

bcm

- A** bem succederet prælio, oppidanos eosdem integro semper certamini paucitas fessos obijceret: cessere tandem, locusq; inuadendi urbem Romanis datus est. Publicari prædam tribunis placebat, sed imperium quàm consilium segnius fuit. dum cunctantur, iam militum præda erat, nec nisi per inuidiam adimi poterat. Eodem anno, ne priuatis tantum operibus cresceret vrbs, Capitolium quoque saxo quadrato sub-
Capitolium saxo quadrato substruitur.
- B** structum est, opus vel in hac magnificentia vrbs conspiciendum. Iam & tribuni plebis, ciuitate ædificando occupata, conciones suas frequentare legibus agrarijs conabantur. ostentabatur in spem Pomptinus ager, tum primùm post accisas à Camillo Volscorum res possessionis haud ambiguae. Criminabantur multò eum infestiorum agrum ab nobilitate esse, quàm à Volscis fuerit. ab illis enim tantum, quoad vires & arma habuerunt, incurfiones eò factas: nobiles homines in possessionem agri publici grassari: nec nisi antequam omnia præripiant, diuisus sit, locum ibi plebi fore. Haud magnopere plebem mouerant, & infrequentem in foro, propter ædificandi curam, & eandem exhaustam impensis, eoq; agri immemorem; ad quem instruendum vires non essent. In ciuitate plena religionum, tum etiam ab recenti clade superstitionis principibus, vt renouarentur auspicia, res ad interregnum redijt. interreges deinceps, M. Manlius Capitolinus, Ser. Sulpitius Camerinus, L. Valerius Potitus. hic demùm tribu-
Interregnum.
- C** norum militum cõsulari potestate comitia habuit. L. Papyrium, Cn. Sergium, L. Æmylium iterum, L. Licinium, L. Valerium Publicolam tertium creat. hi ex interregno magistratũ occepere. Eo anno ædes Martis Gallico bello vota, dedicata est à T. Quin-
Aedes Martis dedicatur. Quatuor tribus ex nouis ciuibus addita.
- D** matina, Sabbatina, Arnienfis: eaq; triginta quinque tribuum numerum expleuere. De agro Pomptino ab L. Sicinio tribuno plebis actum ad frequentiorum iam populum, mobilioremq; ad cupiditatem agri, quàm fuerat. Et de Latino Hernicoq; bello mentio facta in senatu, maioris belli cura, quòd Hetruria in armis erat, dilata est. Res ad Camillum tribunum militum consulari potestate redijt: collegæ additi quinque, Sergius Cornelius Maluginensis, Q. Seruilius Fidenas sextum, L. Quintius Cincinnatus, L. Horatius Puluillus, P. Valerius. Principio anni auersæ curæ hominum sunt à bello Hetrusco: quod fugientium ex agro Pomptino agmen repente illarum in urbem attulit, Antiates in armis esse, Latinorumq; populos iuuentutem suam misisse
Camillus collegis imperium communicat.
- E** ad id bellum, eo abnuentes publicũ fuisse consilium: quod non prohibitos tantummodo voluntarios dicerent militare vbi vellent. Desierant iam vlla contemni bella. itaque senatus dijs agere gratias, quòd Camillus in magistratu esset. dictatorem quippe dicendum eum fuisse, si priuatus esset: & collegæ fateri regimen omnium rerum, vbi quid bellici terroris ingruat, in viro vno esse: sibiq; destinatum in animo esse, Camillo submittere imperium: nec quicquam de maiestate sua detractum credere, quod maiestati eius viri concessissent. Collaudatis ab senatu tribunis, & ipse Camillus confusus animo gratias egit. Ingens inde ait onus à populo Romano sibi, qui se dictatorem iam quartum creasset, magnum à senatu talibus de se iudicijs eius ordinis, maximum tam honoratorum collegarum obsequio iniungi. itaque si quid laboris vigiliarumq; adijci possit, certantem secum ipsum annisurum, vt tanto de se consensu ciuitatis opinionem, quæ maxima sit, etiam constantem efficiat. Quod ad bellum atque Antiates attineat, plus ibi minarum, quàm periculi esse: se tamen, vt nihil timendi, sic nihil contemnendiauthorem esse. Circumfederi urbem Romanam ab inuidia & odio finitimorum: itaq; & ducib; pluribus & exercitibus ad administrandam Rempub. opus esse. Te, inquit, P. Valeri socium imperij consilijq; legiones mecum aduersus Antiatem hostem ducere placet: te Q. Seruili altero exercitu instructo paratoq; in vrbe castra habere, intentum, siue Hetruria se interim, vt nuper, siue noua hæc cura, Latini atq; Hernici mouerint. pro certo habeo ita rem gesturum, vt patre, auo, teq; ipso ac sex tribunatibus dignum est. tertius exercitus ex caularijs senioribusq; à L. Quintio scribatur, qui vrbi mœnibusq; præsidio sit. L. Horatius arma, tela,
- P
frumen-

frumentum, quæq; belli alia tempora poscent, prouideat. Te Sergi Corneli, præsi- F
dem huius publici consilij, custodē religionum, comitorū, legum, rerū omnium vi-
banarum, collegę facimus. Cunctis in partes muneris sui benignè pollicentibus ope-
ram, Valerius focius imperij lectus adiecit M. Furium sibi pro dictatore, seq; ei pro
magistro equitum futurum: proinde quam opinionem de vnico imperatore, eam
spem de bello haberent. Se verò benè sperare patres & de bello, & de pace, vniuer-
saq; Respublica erecti gaudio fremunt: nec dictatore vnquam opus fore Reipubli-
cæ, si tales viros in magistratu habeat, tam concordibus iunctos animis, parēre at-
que imperare iuxta paratos, laudemq; conferentes potius in medium, quàm ex com-
muni ad se trahentes. Iustitio indicto, delectuq; habito, Furius ac Valerius ad Sarric- G
cum profecti, quò non Volscorum modò iuuentutem Antiates ex noua sobole le-
ctam, sed ingentem Latinorum Hernicorumq; conciuerant ex integerrimis diutina
pace populis: itaque nouus hostis veteri adiunctus, commouit animos militis Ro-
mani. Quod vbi aciem iam instruenti Camillo centuriones renunciauerunt, turba-
tas militum mentes esse: segniter arma capta, cunctabundosq; & resistentes egres-
sos castris esse: quin voces quoque auditas, cum centenis hostibus singulos pugna-
tuos: & ægrè inermem tantam multitudinem, nedum armatam sustineri posse: in
equum insilit, & ante signa obuersus in aciem, ordines interequitans: Quæ tristi-
tia milites hæc, quæ insolita cunctatio est? hostem, an me, an vos ignoratis? hostis
est: quid aliud quàm perpetua materia virtutis gloriaq; vestræ? vos contrà, me du-
ce (vt Faleros Veiosq; captos, & in capta patria Gallorum legiones casas taccam) H
modò trigeminæ victoriæ triplicem triumphum ex his ipsis Volscis & Æquis & ex
Hetruria egistis. an me, quòd non dictator vobis, sed tribunus signum dedi, non
agnoscitis ducem? neq; ego maxima imperia in vos desidero: & vos in me nihil præ-
ter me ipsum intueri decet. neque enim dictatura mihi vnquam animos fecit, vt ne
exilium quidem ademit. Iidem igitur omnes sumus: & cum eadem omnia in hoc
bellum afferamus, quæ in priora attulimus, eundem euentum belli expectemus. si-
mul concurreritis, quod quisque didicit ac consuevit, faciet: vos vincetis, illi fu-
gient. Dato deinde signo, ex equo desilit: & proximum signiferum manu arreptum
secum in hostem rapit: Infer miles, clamitans, signum. Quod vbi videre ipsum Ca-
millum iam ad munera corporis senecta inualidum vadentem in hostes, procurrunt I
pariter omnes clamore sublato, Sequere imperatorem, pro se quisque clamantes.
emissum etiam signum Camilli iussu in hostium aciem ferunt: idq; vt repeteretur,
concitatos antesignanos. Ibi primùm pulsus Antiatem, terroremq; non in primam
tantum aciem, sed etiam ad subsidiarios perlatum. nec vis tantum militum moue-
bat excitata præsentia ducis, sed quòd Volscorum animis nihil terribilius erat,
quàm ipsius Camilli fortè oblata species. ita quocunq; se intulisset, victoriam se-
cum haud dubiam trahebat. maximè id euidentis fuit, cum in læuum cornu propè
iam pulsus, arrepto repentè equo cum scuto pedestri aduectus, conspectu suo præ-
lium restituit, ostentans vincentem cæteram aciem. Iam inclinata res erat, sed tur-
ba hostium & fuga impediēbat, & longa cæde conficienda multitudo tanta fessò mi- K
liti erat, cum repentè ingēribus procellis fufus imber, certam magis victoriam quàm
prælium diremit. Signo deinde receptui dato, nox insecuta quietis Romanis perfecit
bellum. Latini nanq; & Hernici relictis Volscis domos profecti sunt, malis consilij
& aggere atq; operibus oppugnare est adortus. Quæ postquàm nulla eruptione impe-
diri videt: minus esse animi ratus in hoste, quàm vt in eo tam lentæ spei victoriam ex-
pectaret: cohortatus milites, ne tanquàm Veios oppugnantes in opere longinquo sese
tererent, victoriam in manibus esse: ingenti militum alacritate mœnia vndiq; aggres-
sus scalis oppidū cæpit. Volsci abiectis armis sese dederunt. Cæterum animus du-
cis rei

*Camilli oratio ad
milites hostium
multitudine per-
territos.*

*Camillus quàm
formidabilis ho-
stibus.*

*Volsci à focis de-
ferri, Sarricimœ-
nibus se includunt.*

- A** cis rei maiori, Antio imminebat. id caput Volscorum eam fuisse originem proximi belli. sed quia nisi magno apparatu: tormentis machinisq; tam valida vrbs capi non poterat: relicto ad exercitum collega, Romam est profectus, vt senatum ad excidendum Antium hortaretur. Inter sermonem eius (credo rem Antiatem diuturniorem manere dijs cordi fuisse) legati ab Nepete ac Sutrio auxilium aduersus Hetruscos petentes veniunt, breuem occasionem esse ferendi auxiliij memorantes. eò vim Camilli ab Antio fortuna auertit. nanq; cum ea loca opposita Hetruria, & velut claustra inde portæq; essent: & illis occupandi ea cum quid noui molirentur, & Romanis recuperandi tuendiq; cura erat. Igitur senatui cum Camillo agi placuit, vt omisso Antio bellum Hetruscum susciperet. legiones vrbanae, quib⁹ Quintius præfuerat, ei decernuntur. quanquam expertum exercitum assuetumq; imperio, qui in Volscis erat, mallet, nihil reculauit: Valerium tantummodo imperij socium depoposcit. Quintius Horatiusq; successores Valerio in Volscis missi. Præfecti ab vrbe Sutrium Furius & Valerius, partem oppidi iam captam ab Hetruscis inuenere: ex parte altera interseptis itineribus ægrè oppidanos vim hostium ab se arcentes. tum Romani auxiliij aduentus, tum Camilli nomen celeberrimum apud hostes sociosq;, & in præsentia rem inclinatum sustinuit, & spatium ad opem ferendam dedit. Itaq; diuiso exercitu, Camillus collegam eam in partem circumductis copijs quam hostes tenebant, mœnia aggredi iubet: non tanta spe scalis capi vrbem posse, quam vt auerfis eò hostibus, & oppidanis iam oppugnando fessis laxaretur labor, & ipse spatium intrandi sine certamine mœnia haberet. Quod cum simul vtrinque factum esset, ancepsq; terror Hetruscos circumstaret: & mœnia summa vi oppugnari, & intra mœnia esse hostem viderent: porta se, quæ vna fortè non obsidebatur, trepidi vno agmine eiecere. magna cædes fugientium, & in vrbe & per agros est facta. plures à Furianis intra mœnia cæsi: Valeriani expeditores ad persequendos fuere: nec ante noctem, quæ conspectum ademit, finem cædendi fecere. Sutrio recepto, restitutoq; socijs, Nepete exercitus ductus, quod per deditioem acceptum iam totum Hetrusci habebant. Videbatur plus in ea vrbe recipienda laboris fore, non in eo solum quòd tota hostium erat, sed etiam quòd parte Nepesinorum prodente ciuitatem facta erat deditio. mitti tamen ad principes eorum placuit, vt secernerent se ab Hetruscis: fidemq; quam implorassent ab Romanis ipsi præstarent. Vnde cum responsum allatum esset, nihil suæ potestatis esse: Hetruscos mœnia, custodiasq; portarum tenere: primò populationibus agri terror est oppidanis admotus: deinde postquam deditioem quam societatis fides sanctior erat, fascibus sarmentorum ex agro collatis ductus ad mœnia exercitus, completisq; fossis scalæ admotæ, & clamore primo impetuq; oppidum capitur. Nepesinis inde edictum, vt arma ponant, parciq; iussum inermi. Hetrusci pariter armati atq; inermes cæsi. Nepesinorum quoq; authores deditioem securi percussi: innoxia multitudini redditæ res, oppidumq; cum præsidio relictum. Ita duabus socijs vrbibus ex hoste receptis, victorem exercitum tribuni cum magna gloria Romam reduxerunt. Eodem anno ab Latinis Hernicisq; res repetitæ, quæsitumq; cur per eos annos militem ex instituto non dedissent. Responsum frequenti vtriusq; gentis consilio est, nec culpam in eo publicam, nec consilium fuisse, quòd suæ iuuentutis aliqui apud Volscos militauerint: eos tamen ipsos prauis consilij pœnam habere, nec quenquam ex his reducem esse. militis autem non dati causam, terrorem assiduum à Volscis fuisse: quam pestem adhærentem lateri suo tot super alia alijs bellis exhauriri nequisse. Quæ relata patribus magis tempus, quam causam non visa belli habere. In sequenti anno A. Manlio, P. Cornelio, T. & L. Quintijs Capitolinis, L. Papyrio Curfore iterum tribunis consulari potestate, graue bellum foris, grauior domi seditio exorta: bellum à Volscis adiuncta Latinorum atq; Hernicorum defectione: seditio, vnde minimè timeri potuit, à patriæ gentis viro & inclytæ famæ M. Manlio Capitolino: qui nimius animis cum alios principes sperneret, vni inuideret, eximio simul honoribus atq; virtutibus M. Furio

Satricum expugnatur.

Camillus Sutrium recipit suis Hetruscis.

Nepete per deditioem acceptam Hetrusci tenebant.

Nepete à Camillo recipitur cæsis Hetruscis.

M. Manlius Capitolinus seditioem auctor.

ægrè ferebat solum eum in magistratibus, solum apud exercitus esse: tantum iam emi-
 nere, ut iisdem auspicijs creatos non pro collegis, sed pro ministris habeat: cum inte-
 rim, si quis verè æstimare velit, à M. Furio recuperari patria ex obsidione hostium nõ
 potuerit, nisi à se prius Capitolium atq; arx seruata esset: & ille inter aurum accipien-
 dum, & spem pacis solutis animis Gallos aggressus sit: ipse armatos capientesq; ar-
 cem depulerit: illius gloriæ pars virilis apud omnes milites sit, qui simul vicerint,
 suæ victoriæ neminem omnium mortalium socium esse. His opinionibus in-
 flato animo, ad hoc vitio quoq; ingenij vehemens & impotens, postquam inter pa-
 tres, non quantum æquum censebat, excellere suas opes animaduertit: primùm om-
 nium ex patribus popularis factus, cum plebeijs magistratibus consilia communica-
 re, criminando patres, alliciendo ad se plebem, iam aura non consilio ferri, famæq; **G**
 magnæ malle quàm bonæ esse: & non contentus agrarijs legibus, quæ materia sem-
 per tribunis plebis seditionũ fuisse, eisdem moliri cœpit aciores, quippe æris alieni
 stimulos esse, qui non egestatem modò atq; ignominiam minentur, sed neruo ac vin-
 culis corpus liberum territent: & erat æris alieni magna vis, res damnosissima, etiam
 diuitibus, ædificando contracta. Bellum itaq; Volscum graue per se, oneratum Lati-
 norum atque Hernicorum defectione in speciem causæ iactatum, ut maior potestas
 quaereretur. sed noua consilia Manlij magis compulere senatum ad dictatorem cre-
 andum. Creatus A. Cornelius Cossus magistrum equitum dixit T. Quintium Capi-
 tolinum. Dictator etiam maiorem dimicationem propositam domi, quàm foris cerne-
 bat: tamen seu quia celeritate ad bellum opus erat, seu victoria triumphoq; dictaturæ **H**
 ipsi vires se additurum ratus, delectu habito in agrum Pomptinum, quò à Volscis ex-
 exercitum indictum audierat, pergit. Non dubito præter fatietatem tot iam libris assidua
 bella cum Volscis gesta legentibus, illud quoq; succursurũ, quod mihi percensenti
 propiores temporibus harum rerum authores miraculo fuit, vnde toties victis Vol-
 scis & Æquis suffecerint milites. quod cum ab antiquis tacitum prætermisissimq; sit,
 cuius tandem ego rei, præter opinionem, quæ sua cuiq; coniectanti esse potest, author
 sim? Simile veri est, aut interuallis bellorum, sicut nunc in delectibus sit Romanis,
 alia atq; alia sobole iuniorum ad bella instauranda toties vsos esse: aut non ex iisdem
 semper populis exercitus scriptos: quanquam eadem semper gens bellum intulerit:
 aut innumerabilem multitudinem liberorum capitum in eis fuisse locis, quæ nunc **I**
 vix seminario exiguo militũ relicto seruitia Romana ab solitudine vindicant. Ingens
 certè (quod inter omnes authores conueniat) quanquam nuper Camilli ductu atque
 auspicio accisæ res erant, Volscorũ exercitus fuit. ad hoc Latini Hernicq; accesserant,
 & Circeiensem quidam, & coloni etiam à Velitris. Romanus dictator castris eo die
 positis, postero cum auspiciò prodisset, hostiaq; cæsa pacem deũ adorasset, latus
 ad milites iam arma ad propositum pugne signum, sicut edictum erat, luce prima ca-
 pientes processit. Nostra victoria est, milites, inquit, si quid dii vatesq; eorum in fu-
 turum vident, itaq; ut decet certæ spei plenos, & cum imparibus manus conferturos,
 pilis ante pedes positis, gladijs tantum dextram armemus: ne procurri quidem ab acie
 velim, sed obnixos vos stabili gradu impetum hostium excipere. vbi illi vana iniece-
 rint missilia, & effusi stantibus vobis se intulerint, tum micent gladij, & veniat in
 mentem vnicuique deos esse, qui Romanum adiuent: deos, qui secundis auibus in
 prælium miserint. Tu Quinti equitem intentus ad primum initium moti certaminis
 teneas: vbi hære iam aciem collatq; pede videris, tum terrorem equestrem occupatis
 alio patore infer: inuectusq; ordines pugnantium distipa. Sic eques, sic pedes, ut præce-
 perat, pugnant. nec dux legiones, nec fortuna fecellit ducem. Multitudo hostium nulli
 rei præter quàm numero freta & oculis, vtramq; metiens aciem, temerè prælium iniit,
 temerè omisit: clamore tantum missilibusq; telis, & primo pugne impetu ferox, gla-
 dios & collatũ pedem & vultũ hostis ardore animi micantè ferre non potuit. Impulsa
 frõs prima, & trepidatio subsidijs illata, & suum terrorem intulit eques. rupti inde mul-
 tis locis

*A. Cornelius Cof-
 sus dictator crea-
 tur.*

*Vnde Volscis &
 Æquis toties victis
 suffecerint milites.*

*Numerosus Volscorũ
 exercitus.*

*Cornelij dictatoris
 oratio ad milites.*

- A tis locis ordines, motaq; omnia, & fluctuanti similis acies erat. deinde postquam cadentibus primis iam ad se quisq; peruenturam cædem cernebat, terga vertunt. instare Romanus: & donec armati confertiq; abibant, peditum labor in persequendo fuit. Postquam iactari arma passim, fugaq; per agros spargi aciem hostium, animaduersum est: tum equitum turmæ emissæ, dato ligno, ne in singulorum morando cæde spatium ad euadendum interim multitudini darent: satis esse missilibus ac terrore impediri cursum, obequitandoq; agmen teneri, dum assequi pedes & iusta cæde conficere hostem posset. fugæ, sequendiq; non ante noctem finis fuit: capta quoq; ac direpta eodem die castra Volscorum, prædaq; omnis, præter libera corpora, militi concessa est: pars maxima captiuorum ex Latinis atque Hernicis fuit: nec hominum de
- B plebe, vt credi posset mercede militasse, sed principes quidam iuuentutis inuenti, manifesta fides publica ope Volscos hostes adiutos. Circeientium quoq; quidam cogniti, & colbni à Velitris: Romamq; omnes missi, percunctantibus primoribus patrum eadem, quæ dictatori, defectionem sui quisq; populi haud perplexè indicauerè. Dictator exercitum in statiuis tenebat, minimè dubius bellum cum his populis patres iussuros: cum maior domi exorta moles, coëgit acciri Romam eum, gliscente indies seditione, quàm solito magis metuendam author faciebat. non enim iam orationes modò M. Manlij, sed facta popularia in speciem, tumultuosa eadem qua mente fierent; intuenda erant. Centurionem nobilem militaribus factis, iudicatum pecuniæ cum duci vidisset, medio foro cum caterua sua accurrit, & manum iniecit: vociferatusq; de superbia patrum, ac crudelitate sceneratorum, & miserijs plebis, virtutibus eius viri fortunaq;: Tum verò ego, inquit, nequicquam hac dextra Capitolium arcemq; seruauerim, si ciuem commilitonemq; meum tanquam Gallis victoribus captum in seruitutem ac vincula duci videam. ideo rem creditori palàm populo soluit: libraq; & ære liberatum emittit, deos atq; homines obtestantem vt M. Manlio liberatori suo, parenti plebis Romanæ, gratiam referant. acceptus extemplo in tumultuosam turbam & ipse tumultum augebat, cicatrices acceptas Veienti, Gallico, alijsq; deinceps bellis ostentans: se militantem, se restituentem euersos penates multiplici iam sorte exoluta, mergentibus semper sortem vsuris obrutum scœnore esse: videre lucem, forum, ciuium ora, M. Manlij opera: omnia parentum beneficia ab illo se habere: illi deuouere corporis vitæq; ac sanguinis quod supersit: quodcunq; sibi cum patria, penatibus publicis ac priuatis iuris fuerit, id cum vno homine esse. His vocibus instincta plebes cum iam vnus hominis esset, addita alia commotioris ad omnia turbanda consilij res. fundum in Veienti, caput patrimonij, subiecit præconi, Ne quem vestrum, inquit, Quirites, donec quicquam in re mea supererit, iudicatum addictumue duci patiar. Id verò ita accendit animos, vt per omnè fas ac nefas secuturi vindicem libertatis viderentur. ad hoc domi concionantis in modum sermones pleni criminum in patres: inter quos cum omisso discrimine vera an vanà iaceret, thesauros Gallici auri occultari à patribus iecit: nec iam possidendis publicis agris contentos esse, nisi pecuniam quoq; publicam auertant: ea res si palàm fiat, exolui plebem ære alieno posse. Quæ vbi obiecta spes est, enim verò indignum facinus videri, cum conferendum redimendam ciuitatem è Gallis aurum fuerit, tributo collationem factam: idem aurum ex hostibus captum in paucorum prædam cessisse. itaq; exequabantur quærendo vbi tantæ rei furtum occultaretur: differenteq;, & tempore suo se indicaturum dicente, cæteris omiffis eò versa erant omnium curæ: apparebatq; nec veri indicij gratiam mediam, nec falsi offensionè fore. Ita suspensis rebus dictator accitus ab exercitu, in urbem venit. postero die senatu habito, cum satis periclitatus voluntates hominum discedere senatū ab se vetuisset: stipatus ea multitudine sella in comitio posita, viatorem ad M. Manlium misit: qui dictatoris iussu vocatus, cum signum suis dedisset adesse certamen, agmine ingenti ad tribunal venit. hinc senatus, hinc plebs suum quisq; intuentes ducem, velut in acie constiterant. Tum dictator silentio facto,

Volsci terga vertunt: eorum castra diripiuntur.

Dictator Roman accitit ad opprimendam seditionem.

Manlij Capitolini popularis libertatis.

Dictator viatorem ad M. Manlium misit.

*Dictatoris oratio
in M. Manlium.*

M. Manlij respōsio.

*M. Manlius in vin-
cula à dictatore
duci iubetur.*

Vtinam, inquit, mihi patribusq; Romanis ita de cæteris rebus cum plebe conueniat: F quemadmodū quod ad te attinet, eamq; rem quā de te sum quæsiturus, conuenturū fatis confido. Spem factā à te ciuitati video, fide incolumi ex thesauris Gallicis, quos primores patrū occultent, creditum solui posse: cui ego rei tantū abest impedimento sim, vt contra te, M. Manli adhorter: liberes scenore plebem Romanam: & istos incubantes publicis thesauris ex præda clādestina euoluas. quod nisi facis, siue vt & ipse in parte prædæ sis, siue quia vanū indicium est, in vincla te duci iubebo, nec diutius patiar à te multitudinē fallaci spe concitari. Ad ea Manlius, nec se fefellisse ait, nō aduersus Volscos toties hostes, quoties patribus expediat: nec aduersus Latinos Hernicosq;, quos falsis criminibus in arma agant: sed aduersus se ac plebē Romanam dictatorem creatum esse: iam omisso bello, quod simulatum sit, in se imperū fieri: iam dictatorem G profiteri patrociniū sceneratorū aduersus plebem: iam sibi ex fauore multitudinis crimen & perniciem quæri. Offendit, inquit, te A. Corneli, vosq; patres cōscripti, circumfusa turba lateri meo? quin eam diducitis à me singuli vestris beneficijs? intercedendo, eximendo de neruo ciues vestros, prohibēdo iudicatos addictosq; duci, ex eo quod affluit opibus vestris sustinendo necessitates aliorum? Sed quid ego vos de vestro impendatis hortor? fortē aliam ferte, de capite deducite quod vsuris pernumera- H tū est: iam nihilo mea turba, quā vilius cōspectior erit. At enim quid ita sol⁹ ego ciuium curam ago? nihilo magis quod respōdeam habeo, quā si quæras quid ita solus Capitolium arcemq; seruarim: & tum vniuersis quam potui, opē tuli, & nunc singulis feram. Nam quod ad Thesauros Gallicos attinet, rem suapte natura facilem, diffi- H cilem interrogatio facit. cur enim quæritis quod scitis? cur quod in sinu vestro est, excuti iubetis potius, quā ponatis? nisi aliqua fraus subest. quo magis argui præli- gias iubetis vestras, eo plus vereor ne abstuleritis obseruantibus etiam oculis. Itaque non ego vobis vt indicem prædas vestras, sed vos id cogendi estis, vt in medium proferatis. Cū mittere ambages, dictator iuberet, & aut peragere verum indicium cogeret, aut fateri facinus in simulati falso crimine senat⁹, oblatēq; vani furti inuidiæ: negantē arbitrio inimicorū se locuturū, in vincula duci iussit. Arrept⁹ à viatore, Iupiter,

inquit, optime maxime, Iunoq; regina, ac Minerua, cæteri q; dij deeq;, qui Capitolium arcemq; incolitis, siccine veltrū militē ac p̄sidem finitis vexari ab inimicis? hæc dextra, qua Gallos fudi à delubris vestris, iam in vinculis & catenis erit? Nulli⁹ nec oculi, nec aures indignitatem ferebant: sed inuicta sibi quædā patientissima iusti imperij ciuitas fecerat:

- A fecerat: nec aduersus dictatoriam vim aut tribuni plebis, aut ipsa plebs attollere oculos aut hiscere audebant. Cōiecto in carcerē Manlio, satis constat magnam partē plebis vestem mutasse, multos mortales capillū ac barbā promississe, obuersatamq; vestibulo carceris mestā turbā. Dictator de Volscis triūphauit: inuidiēq; magis triumphus quā gloriæ fuit. quippe domi, nō militiæ partū eum: actumq; de ciue, non de hoste fremebant: vnū defuisse tantū superbiæ, quod non M. Manlius ante currū sit ductus. Iamq; haud procul seditione res erat: cuius leniendæ causa postulante nullo largitor voluntarius repentē senatus factus, Sarricum coloniā duo millia ciuiū Romanorum deduci iussit. bina iugera & semisses agri assignati. Quod cum & parū & paucis datum, & mercedē esse prodendi M. Manlij interpretarentur, remedio irritatur seditio:
- B & iam magis insignis fordibus & facie reorū turba Manliana erat: amorusq; post triumphum abdicatione dictaturæ terror & linguam & animos liberauerat hominum. audiebantur itaq; propalam voces exprobrantiū multitudini, quod defensores suos in præcipitē semper locū fauore tollat, deinde in ipso discrimine periculi destituat. sic Sp. Cassiū in agros plebē vocantem, sic Sp. Melium ab ore ciuium famem suis impensis propulsantem oppressos: sic M. Manliū merfam & obrurā scēnore partem ciuitatis in libertatē ac lucem extrahentem proditum inimicis. saginare plebē populares suos vt iugulentur. hoc cine patiendum fuisse, si ad nutū dictatoris non responderit vir consularis? fingerent mentitum antē, atq; ideò non habuisse quod tum responderet: cui seruo vnquam mendacij pœnam vincula fuisse? Non obuersatā esse memoriam noctis illius, quæ penē vltima atq; æterna nomini Romano fuerit: non speciem agminis Gallorū per Tarpeiam rupem scandentis: non ipsius M. Manlij, qualem cum armatum, plenum sudoris ac sanguinis, ipso penē Ioue erepto ex hostiū manibus vidissent: se librisne farris gratiam seruatori patriæ relatā: & quem propē cœlestem, cognomine certē Capitolino Ioui parē fecerint, eum pati vincitū in carcere, in tenebris obnoxiam carnificis arbitrio ducere animā? adeò in vno omnibus satis auxiliij fuisse, nullam opē in tam multis vni esse? Iamne nocte quidē turba ex eo loco dilabebatur: refracturosq; carcerē minabantur: cum remisso, id quod erepturi erant, ex senatus consulto Manlius vinculis liberatur. quo facto seditio non finita, sed dux seditioni datus est. Per eosdem dies Latinis & Hernicis, simul colonis Circeiēsisibus, & à Velitris purgatis se Volsci crimine belli, captiuosq; repetētibus, vt suis legibus in eos animaduertent, tristia responsa reddita: tristiora colonis, quod ciues Romani patriæ oppugnandæ nefanda consilia inijsent. Non negatum itaq; tantum de captiuis, sed, in quo ab socijs tamen temperauerant, denuntiatum senatus verbis, facesserent, properē ex vrbe ab ore atq; oculis populi Rom. ne nihil eos legationis ius, externo nō ciui comparatum tegeret. Recrudescente Manliana seditione, sub exitu anni comitia habita, creatiq; tribuni militum consulari potestate ex patribus Sergius Cornelius Maluginensis II. P. Valerius Potitus iterū, M. Furius Camillus v. Seruius Sulpitius Ruffus iterum, C. Papyrius Crassus, T. Quintius Cincinnatus secundū. Cuius principio anni & patribus & plebi per opportunē externa pax data: plebi, quod non auocata delectu spem capit, dum tam potentē haberet ducem, scēnoris expugnandi: patribus, ne quo externo terrore auocarentur animi ab sanandis domesticis malis. Igitur cū pars vtraq; acrior aliquanto coorta esset, iam in propinquum certamen aderat: & Manlius aduocata domum plebe cum principibus nouandarum rerum interdū noctūq; consilia agit, plenior aliquanto animorum irarumq;, quā antea fuerat, iram accenderat ignominia recens in animo ad contumeliam inexperto. spiritus dabat, quod nec ausus esset idem in se dictator, quod in Sp. Melio Cincinnatus Quintius fecisset: & vinculorum suorum inuidiam non dictator modò abdicando dictaturam fugisset, sed ne senatus quidem sustinere potuisset. His simul inflatus, exacerbatusq;, iam per se accensos incitabat plebis animos: Quousque tandem ignorabitis vires vestras, quas natura ne belluas quidem ignorare voluit? numerate saltem quot ipsi

Dictatoris triumphus.

Plebs ob Manlium vincitum indignatio.

Manlius vinculis liberatur.

Latinis & Hernicis tristia responsa à Senatu redduntur.

Seditio à M. Manlij oratio ad plebē.

fitis, quot aduersarios habeatis. si singuli singulos aggressuri essetis, tamen acrius crederem vos pro libertate, quàm illos pro dominatione certaturos. quot enim clientes circa singulos fuistis patronos, tot nunc aduersus vñum hostem eritis. ostendite modo bellum, pacem habebitis. videant vos paratos ad vim, ius ipsi remittent. audendū est aliquid vniuersis, aut omnia singulis patienda. Quousq; me circūspectabitis? ego quidem nulli vestrū deero. ne fortuna mea desit, videte. ipse vindex vester, vbi visum inimicis est, nullus repente fui, & vidistis in vincula duci vniuersi eum qui à singulis vobis vincula depuleram. quid sperem, si plus in me audeant inimici? an exitum Cassij Melijq; expectem? bene facitis quòd abominamini: dii prohibebunt hæc: sed nunquam propter me de cælo descendent: vobis dent mentem oportet, vt prohibeatis: sicut mihi dederunt armato togatoq; vt vos à barbaris hostibus, à superbis defenderem ciuibus. Tam paruus animus tanti populi est, vt semper vobis auxilium aduersus inimicos satis sit: nec vllum, nisi quatenus imperari vobis sinatis, certamē aduersus patres noritis? nec hoc natura insitum vobis est, sed vsu possidemini. cur enim aduersus externos tantum animorum geritis, vt imperare illis æquum censcatis? quia consuectis cum eis pro imperio certare, aduersus hos tentare magis quàm tueri libertatē. tamen qualescunq; duces habuistis, qualescunq; ipsi fuistis, omnia adhuc quantacunq; petistis, obtinuistis, seu vi, seu fortuna vestra. vnde tempus est etiam maiora conari, experimini modò & vestram felicitatem, & me (vt spero) feliciter expertum: minore negotio qui imperet patribus imponetis, quàm qui resisterent imperantibus, imposuistis. Solo æquandæ sunt dictaturæ cōsulatusq; vt caput attollere Roma-
na plebes possit. Proinde adeste, prohibite ius de pecunijs dici. ego me patronū profiteor plebis, quod mihi cura mea & fides nomen induit. vos si quo insigni magis imperij honorisue nomine vestrum appellabitis ducem, eo vtemini potentiore ad obtinenda ea quæ vultis. Inde de regno agendi ortum initium dicitur: sed nec cum quibus, nec quem ad finem consilia peruenierint, sat planum traditur. At in parte altera senatus de secessione in domum priuatam plebis, fortè etiam in arce positam, & imminente mole libertati agitatur. magna pars vociferantur, Seruilio Hala opus esse, qui non in vincula duci iubendo irriter publicum hostem, sed vnius iactura ciuis finiat intestinum bellum. decurritur ad leniorem verbis sententiam, vim tamen eandem habentem, vt videant magistratus, ne quid ex pernicioso cōsilijs M. Manlij Respub. I detrimenti capiat. Tū tribuni consulari potestate tribuniq; plebis (nam & quia eundem & suæ potestatis quem libertatis omnium finem cernebant, patrum authoritati se dediderant) hi tum omnes quid opus facto sit, cōsultant. Cū præter vim & cædem nihil cuiquam occurreret, eam autem ingentis dimicationis fore appareret: tum M. Menenius & Q. Publius tribunus plebis: Quid patrum & plebis certamen facimus, quod ciuitatis esse aduersus vñum pestiferum ciuem debet? quid cum plebe aggredimur eum, quem per ipsam plebem tutius aggredi est, vt suis ipse oneratus viribus ruat: diem dicere ei, nobis in animo est. nihil minus populare quàm regnum est. simul multitudo illa non secum certare viderint, & ex aduocatis iudices facti erunt, & accusatores de plebe, patritium reum intuebuntur, & regni crimen in medio: nulli K magis quàm libertati fauebunt suæ. Approbantibus cunctis, diem Manlio dicunt. quod vbi effectum, primò commota plebs est, utiq; postquam fordidatum reum viderunt: nec cum eo non modò patrum quenquam, sed ne cognatos quidem aut affines, postremò ne fratres quidem A. & T. Manlios: quod ad eum diem nunquam vsu venisset, vt in tanto discrimine non & proximi vestem mutarent. Appio Claudio in vincula ducto, C. Claudium inimicum, Claudiamq; omnem gentem fordidatam fuisse. consensu opprimi popularem virum, quòd primus à patribus ad plebem defecisset. Cū dies venit, quæ præter cætus multitudinis seditiosasq; voces & largitionem & fallax indicium, pertinentia propriè ad regni crimen, ab accusatoribus obiecta sint reo, apud neminem authorem inuenio. nec dubito haud parua fuisse, cū damnandi
mora

*Manlius regnum
 affectat.*

*Senatus de oppri-
 mendis Manlij con-
 silijs agitatur.*

*Tribuni plebis diē
 M. Manlio dicunt.*

- A mora plebi non in causa, sed in loco fuerit. Illud notandum videtur, vt sciant homines, quæ & quanta decora fœda cupiditas regni, non ingrata solum, sed inuisa etiam reddiderit. Homines propè cccc. produxisse dicitur, quibus sine fœnore expensas pecunias tulisset, quorum bona venire, quos duci addictos prohibuisset. ad hæc decora quoq; belli non commemorasse tantum, sed protulisse etiam cõspicienda, spolia hostium cæsorum ad xx. dona imperatorum ad xl. in quibus insignes duas murales coronas, ciuicas octo. ad hæc seruatos ex hostibus ciues produxisse, inter quos C. Seruilius magistrum equitum absentem nominatum. & cum ea quoq; quæ bello gesta essent, pro fastigio rerum oratione etiam magnifica facta dictis æquandõ memorasset. nudasse pectus inigne cicatricibus bello acceptis: & identidem Capitolium spectans, Iouem deosq; alios deuocasse ad auxilium fortunarum suarum: precatusq; esse, vt quam mentem sibi Capitolinam arcem protegẽti ad salutem populi Romani dedissent, eam populo Romano in suo discrimine darent: & orasse singulos vniuersosq; vt Capitolium atq; arcem intuentes, vt ad deos immortales versi de se iudicarent. In campo Martio cum centuriatim populus citaretur, & reus ad Capitolium manus tendens, ab hominibus ad deos preces auertisset: apparuit tribunis, nisi oculos quoq; hominum liberassent à tanti memoria decoris nunquam fore in præoccupatis beneficio animis vero crimini locum. ita producta die, in Petelinum lucum extra portã Flumentanã, vnde conspectus in Capitolium non esset, concilium populi indictum est. ibi crimẽ valuit, & obstinatis animis triste iudiciũ, inuisumq; etiã iudicibus factum.
- C sunt qui duumuiros, qui de perduellione anquireret, creatos, authores sint. Damnum tribunus de saxo Tarpeio deiecerunt: locusq; idem in vno homine & eximie gloriæ monumentũ, & pœnæ vltimæ fuit. Adiecto mortuo notæ sunt: publica vna, quod cum domus eius fuisset, vbi nunc ædes atq; officina Monetę est, latũ ad populũ est, ne quis patritius in arce aut Capitolio habitaret. gentilia altera, quod gentis Manliæ decreto cautum est, ne quis deinde M. Manlius vocaretur. Hunc exitum habuit vir, nisi in libera ciuitate natus esset, memorabilis. Populũ breui postquã periculũ ab eo nul-

Quanta Manlij decora cupiditas regni omnibus inuisa reddiderit.

M. Manlius damnatus de saxo Tarpeio deijcitur. Manlio mortuo ad iesta etiam notæ.

Dum erat, per seipsas recordatẽm virtutes, desiderium eius tenuit. pestilentia etiã breui consecuta, nullis occurrentibus tantæ cladis causis, ex Manliano supplicio magnæ parti videri orta. violatum Capitolium esse sanguine seruatoris. nec dijs cordi fuisse pœnam eius oblatã propè oculis suis, à quo sua templa erepta è manibus hostium essent. Pestilentia, inopiam frugum, & vulgatã vtriusq; mali famam, anno insequente

pestilentia.
multiplex

multiplex bellum exceperit, L. Valerio III. A. Manlio III. Ser. Sulpitio III. L. Lucretio, F. L. Æmylio III. M. Trebonio, tribunis militum consulari potestate. Hostes noui, præter Volscos velut forte quadam propè in æternum exercendo Romano militi datos, Circeiosq; & Velitras colonias iamdiu molientes defectione, & suspectum Latium, Lanuini etiam, quæ fidelissima vrbs fuerat, subito exorti. Id patres rati contemptu accidere, quod Veliternis ciuibus suis tam diu impunita defectio esset, decreuerunt, vt primo quoq; tempore ad populum ferretur de bello eis indicendo. ad quam militiam quò paratior plebes esset, quinque viros Pomptino agro diuidendo, & triumuiros Nepete coloniæ deducendæ creauerunt. Tum vt bellum iuberent, latè ad populum est: & nequicquam dissuadentibus tribunis plebis, omnes tribus bellum iusserunt. Apparatum eo anno bellum est, exercitus propter pestilentiam non eductus: eaq; cunctatio colonis spatium dederat deprecandi senatum, & magna hominum pars eò, vt legatio supplex Romam mitteretur, inclinabat: ni priuato (vt fit) periculo publicum implicatum esset, authoresq; defectionis ab Romanis, metu ne soli crimini subiecti, piacula iræ Romanorum dederentur, auertissent colonias à consilijs pacis, neq; in senatu solum per eos legatio impedita est, sed magna pars plebis incitata, vt prædatum in agrum Romanum exirent: hæc noua iniuria exturbauit omnem spem pacis. De Prænestinorum quoq; defectione eo anno primùm fama exorta: argueribusq; eos Thufculanis & Gabinis, & Lauicanis, quorum in fines incursum erat, ita placidè ab senatu responsum est, vt minus credi de criminibus, quia nollent ea vera esse, appareret. Insequenti anno Sp. & L. Papyrij noui tribuni militum consulari potestate Velitras legiones duxere, quatuor collegis Ser. Cornelio Maluginense III. Q. Seruilio, C. Sulpitio, L. Æmylio quartum, tribunis ad præsidium vrbs, & si qui ex Hetruria noui motus nuntiarentur (omnia enim inde suspecta erant) relictis. Ad Velitras aduersus maiora penè auxilia Prænestinorum, quàm ipsam colonorum multitudinem secundo prælio pugnatum est: ita vt propinquitas vrbs hosti & causa maturioris fugæ, & vnum ex fuga receptaculum esset. Oppidi oppugnatione tribuni abstinere, quia & anceps erat: nec in perniciem coloniæ pugandum censebant. Literæ Romam ad senatum cum victoribus nuntijs aciores in Prænestinum, quàm in Veliternum hoste missæ. Itaq; ex senatus consulto, populiq; iussu, bellum Prænestinis indictum: qui cõiuncti Volscis anno insequente Sarricum coloniam populi Romani pertinaciter à colonis defensam vi expugnarunt, scædèq; in captis exercere victoriam. Eam rem egrè passi Romani, M. Furium Camillum VII. tribunum militum creauere. additi collegæ, A. & L. Posthumij Regillenses, ac L. Furius cum L. Lucretio, & M. Fabio Ambusto. Volscum bellum M. Furio extra ordinem decretum. adiutor ex tribunis sorte L. Furius datur, non tam è Republica quàm vt collegæ materia ad omnem laudè esset: & publicè, quod rem temeritate eius prolapsam restituit: & priuatim, quod ex errore gratiam potius eius sibi quàm suam gloriam petijt. Exactæ iam ætatis Camillus erat, comitijsq; iurare parato in verba excusandæ valetudini solita, consensus populi restiterat: sed vegetum ingenium in viuido pectore vigeat, virebatq; integris sensibus, & ciuiles iam res haud magnopere obcuntem bella excitabant. Quatuor legionibus quaternum millium scriptis, exercitum indicto ad portam Esquilinam in postera diem ad Sarricum profectus. ibi eum expugnatores coloniæ haudquaquam perculsi, fidentes militum numero, quo aliquantum præstabant, opperiebantur, postquam appropinquare Romanos senserunt, extemplo in aciem procedunt, nihil dilaturi quin periculum summæ rerum facerent. ita paucitati hostium nihil artes imperatoris vnici, quibus solis confiderent, profuturas esse. Idem ardor & in Romano exercitu erat, & in altero duce: nec præsentis dimicationis fortunam vlla res, præterquam vnus viri consilium atq; imperium morabatur, qui occasionem iuuantarum ratione virium trahendo bello quærebat. eo magis hostis instare: nec iam pro castris tantum suis explicare aciem, sed procedere in medium campi, & vallo propè hostium signa inferendo, superbam fiduciam virium ostentare. Id egrè patiebatur

Ad Velitras feliciter pugnatum est à Romanis.

Volscum bellum Camillo decernitur.

Camillus ad Sarricum cum quatuor legionibus profectus.

A patiebatur Romanus miles: multò ægrius alter ex tribunis militum L. Furius, ferox cum ætate & ingenio, tum multitudinis ex incertissimo sumētis animos spe inflatus. hic per se iam milites incitatos insuper instigabat eleuando, qua vna poterat, ætate, authoritatem collegæ: iuuenibus bella data dictitans, & cū corporibus vigere & deflorescere animos: cunctatorem ex acerrimo bellatore factum: & qui adueniēs castra vrbesq; primo impetu capere sit solitus, eum residē intra vallum tempus terere: quid accessurum suis, decessurumue hostium viribus sperantem? quam occasionem? quod tempus? quem insidijs instruentem locum? frigere ac torpere senis cōsilia. sed Camillo tum vitæ satis, tum gloriæ esse. quid attinere cum mortali corpore vno, ciuitatis, quam immortalē esse deceat, pati consenescere vires? His sermonibus tota in se auerterat castra. & cum omnibus locis posceretur pugna: Sustinere, inquit, M. Furi, non possumus militum impetum: & hostis, cuius animos cunctando auximus, iam minimè toleranda superbia insultat. cedē vnus omnibus, & parere te vinci consilio, vt maturius bello vincas. Ad eā Camillus: Quæ bella suo vnus auspicio gesta ad eam diē essent, negare in eis neq; se, neq; populum Romanum, aut consilij sui, aut fortunæ poenituisse. nunc scire se collegam habere iure imperioq; parem, vigore ætatis præstantem, itaq; se quod ad exercitum attineat, regere consueisse, non regi. collegæ imperium se non posse impedire, dijs benè iuantibus ageret, quod è Repub. duceret. ætati suæ se veniam etiam petere, ne in prima acie esset. quæ senis munia in bello sint, ijs se non defuturum. Id à dijs immortalibus precari, ne qui casus suum cōsiliū laudabile efficiat. Nec ab hominibus salutaris sententia, nec à dijs tam piæ preces audire sunt. primam aciem author pugne instruit, subsidia Camillus firmat, validamq; stationē pro castris opponit. ipse edito loco spectator intentus in euentu alieni consilij constitit. Simul primo concursu concrepuere arma, hostis dolo, non metu pedem retulit. Lenis à tergo cliuus erat inter aciem & castra: & quod multitudo suppeditabat, aliquot validas cohortes in castris armatas instructasq; reliquerant, quæ inter cōmissum iam certamen, vbi vallo appropinquasset hostis, erumperent. Romanus cedentē hostem effusè sequendo in locum iniquum pertractus, opportunus huic ereptioni fuit. versus itaq; in victorem terror, & nouo hoste, & supina valle Romanam inclinauit aciem. Instant Volsci recentes, qui è castris impetum fecerant: integrant & illi pugnam, qui simulata cesserant fuga. iam non recipiebat se Romanus miles, sed immemor recentis ferociæ veterisq; decoris, terga passim dabat, atq; effuso cursu castra repetebat: cum Camillus sublatus à circumstantibus in equum, & raptim subsidijs oppositis, Hæc est, inquit, milites pugna quam poposcistis? quis homo, quis deus est, quem accusare possitis? vestra illa temeritas, vestra ignauia hæc est. secuti alium ducem, sequimini nunc Camillum: & quod ductu meo soletis, vincite. quid vallum & castra spectatis? neminem vestrum illa, nisi victorem, receptura sunt. Pudor primò tenuit effusos: inde vt circumagi signa, obuertiq; aciem viderunt, ruūt in hostem, & dux præterquam quod tot insignis triumphis etiam ætate venerabilis inter prima signa, vbi plurimus labor periculūq; erat, se offerebat: increpare singuli se quisq; & alios, & adhortatio inuicem totam alacri clamore peruasit aciem. Neq; alter tribunus rei defuit: sed missus à collega restituentem peditum aciem ad equites, non castigando (ad quam rem leuiorem authorem eum culpæ societas fecerat) sed ab imperio totus ad preces versus, orare singulos vniuersosq;, vt se reum fortunæ eius diei crimine eximerent. Abnuente ac prohibente collega, temeritatis me omnium potius socium, quam vnus prudentiæ dedi. Camillus in vtraq; vestra fortuna suam gloriam videt: ego ni restituitur pugna (quod miserrimum est) fortunam cum omnibus, infamiam solus sentiam. Optimū visum est in fluctuantem aciem tradi equos, & pedestri pugna inuadere hostem. eunt insignes armis animisq;, qua premi parte maximè peditū copias vidēt: nihil neq; apud duces, neq; apud milites remittitur à summo certamine animi. Sensit er

L. Furius Camilli
collega cunctatio-
nis impatiens.

Fugientem exerci-
tum Camillus ex-
cipit.

Volsci vincuntur
virtute Camilli.

ram fugam

*Volsci vincuntur
virtute Camilli.*

ram fugam effusi, magna pars & in ipso certamine, & post in fuga cæsi: cæteri in ca- F
stris, quæ capta eodem impetu sunt, plures tamen capti quàm occisi. Vbi in recen-
dis captiuis cum Thufculani aliquot noscitantur, secreti ab alijs ad tribunos addu-
cuntur: percunctantibusq; facti publico consilio se militasse. Cuius tam vicini belli
metu Camillus motus, extemplo se Romam captiuos ducturum ait, ne patres ignari
sint Thufculanos ab societate descisse: castris exercituiq; interim, si videatur, præsit
collega. documento vnus dies fuerat, ne sua consilia melioribus præferret. nec tamen
aut ipsi, aut in exercitu cuiquam satis placato animo Camillus laturus culpam eius vi-
debatur, qua data in tam præcipitè casum Respub. esset. & tum in exercitu, tum Ro-
mæ constans omnium fama erat, cum varia fortuna in Volsis gesta res esset: aduersæ
pugnæ fugæq; in L. Furio culpam, secundæ decus omne penes M. Furium esse. Intro- G

*Camilli insignis cæ-
dor erga collegam
L. Furium.*

ductis in senatum captiuis, cum bello persequendos Thufculanos patres censuissent,
Camilloq; id bellum mandassent: adiutorem sibi ad eam rem vnum peti: permissoq;
vt ex collegis optaret, quem vellet, contra spem omnium L. Furium optauit. Qua
moderatione animi cum collegæ leuauit infamiam, tum sibi gloriam ingentem pe-
perit. Nec fuit cum Thufculanis bellum. pace constanti vim Romanam arcuerunt,
quam armis non poterant. Intransibus fines Romanis, non demigratum ex propin-
quis itineri locis, non cultus agrorum intermissus: patentibus portis vrbis togati ob-
uiam frequentes imperatoribus processere: comitatus exercitui comiter in castra
ex vrbe & ex agris deuehitur. Camillus castris ante portas positus, eadēne forma pa-
cis, quæ in agris ostentaretur, etiam intra mœnia esset, scire cupiens, ingressus urbem, H
vbi patentes ianuas, & tabernis apertis proposita omnia in medio vidit, intentosq;
opifices suo quemq; operi, & ludos literarum strepere discantium vocibus: ac reple-
tas semitas inter vulgus aliud puerorum & mulierum huc atque illuc euntium, quæ
quenq; suorum vsuum causæ ferrent: nihil vsquam non pauidis modò, sed ne miran-
tibus quidem simile circumspiciebat, omnia inquirens oculis, vbinam bellum fuisset.
adeò nec amotæ rei vsquam, nec oblata ad tempus vestigium vllum erat: sed ita
omnia constanti tranquilla pace, vt eò vix fama belli perlata videri posset. Victus igitur
patientia hostium, senatum eorum vocari iussit. Soli adhuc, inquit, Thufculani

*Camilli oratio ad
Thufculanos.*

vera arma, verasq; vires, quibus ab ira Romanorum vestra tutaremini, inuenistis. ite
Romam ad senatum. æstimabunt patres, vtrum plus antè pœnæ, an nunc veniæ me- I
riti sitis. non præcipiam gratiam publici beneficij. deprecandi potestatem à me ha-
bueritis, precibus euentum vestris senatus, quem videbitur dabit. Postquam Ro-
mam Thufculani venerunt, senatusq; paulò antè fidelium sociorum mœtus in ve-

*Thufculani dicta-
toris in senatu o-
ratio.*

magis, quàm hostiliter iussere. Dictator Thufculanus ita verba fecit: Quibus bellum
indixistis, intulistisq;, patres cōscripti, sicut nunc videtis nos stantes in vestibulo cu-
riæ vestræ, ita armati paratiq; obuiam imperatoribus legionibusq; vestris processimus.
hic noster, hic plebis nostræ habitus fuit, eritq; semper, nisi si quando à vobis, proq;
vobis arma acceperimus. Gratias agimus & ducibus vestris, & exercitibus, quòd ocu-
lis magis quàm auribus crediderunt: & vbi nihil hostile erat, ne ipsi quidem fecerunt, K
pacem quam nos præstitimus, eam à vobis petimus: bellū eò, sicubi est, auertatis pre-
camur. In nos quid arma polleat vestra, si patiēdo experiundū est, inermes experie-
mur: hæc mens nostra est, dii immortales faciant, tã felix quàm pia. Quòd ad crimina
attinet, quibus moti bellū indixistis: & si reuicta rebus, verbis confutare nihil attinet,
tamen etiã si vera sint, vel fateri nobis ea, cū tam euidenter pœnituerit, tutū censemus.

*Thufculani pacē,
deinde ciuitatem
impetrauerunt.*

peccetur in vos, dum digni sitis, quibus ita satis fiat. Tantū ferè verborū ab Thufcula-
nis factum. pacem in præsentia, nec ita multò post ciuitatē etiam impetrauerunt. ab
Thufculo legiones reductæ. Camillus consilio & virtute in Volsco bello, felicitate in
Thufculana expeditione, vtrobiq; singulari aduersus collegā paciētia & moderatione
insignis, magistratu abijt: creatis trib. militaribus in insequentem annum L. & P. Va-
lerijs,

- A** lerijs, Lucio v. Publio III. & C. Sergio III. Licinio Menenio II. P. Papyrio, Sergio Cornelio Maluginense. Cenforibus quoq; eguit annus, maximè propter incertam famam æris alieni, aggrauantibus summam etiam inuidiæ eius tribunis plebis, cum ab ijs eleuaretur, quibus fide magis quàm fortuna debentium laborare creditum videri expediebat. Creati cenfores, C. Sulpitius Camerinus, Sp. Posthumius Regillensis. *Cenfores creantur.* cœptaq; iam res morte Posthumij, quia collegam suffici cenfiori religio erat, interpellata est. igitur cum Sulpitius abdicasset se magistratu, cenfores alij vitio creati non gesserunt magistratum. tertios creari, velut dijs non accipientibus in eum annum censuram, religiosum fuit. Eam verò ludificationem plebis tribuni ferendam negabāt. *Tribunorum seditio.* Fugere senatum, testes, tabulas publicas, census cuiusq;, quia nolint conspici summam æris alieni, quæ indicatura sit demersam partem à parte ciuitatis: cum interim obertatam plebē obiectari alijs atq; alijs hostibus, passim iam sine vlllo discrimine bella queri: ab Antio Satricum, ab Satrico Velitras, inde Thufculum legiones ductas. Latinis, Hernicis, Prænestinis, iam intentari arma, ciuium magis quàm hostiū odio, vt in armis terant plebem: nec respirare in vrbe, aut per otium libertatis meminisse sināt: aut consistere in concione, vbi aliquando audiant vocem tribunitiam de leuando scenore, & sine aliarum iniuriarum agentem. Quod si sit animus plebi memor patrum libertatis, se nec addici quenquam ciuem Romanum ob creditam pecuniam passuros: neq; delectū haberi, donec inspecto ære alieno, initaq; ratione minuendi eius, sciat vnusquisq; quid sui, quid alieni sit: super sit sibi liberū corpus, an id quoq; neruo debeat.
- C** atur. Merces seditionis proposita confestim seditionem excitauit. nam & addicebantur multi, & ad Prænestini famam belli nouas legiones scribendas patres censuerant. quæ vtraq; simul auxilio tribunitio, & consensu plebis impediri cœpta. nā neq; duci addictos tribuni sinebant, neq; iuniores nomina dabāt, cum patribus minor præsens cura creditæ pecuniæ iuris exequendi, quàm delectus esset: quippe iā à Præneste profectos hostes in agro Sabino cōsedisse nūtiabatur: interim tribunos plebis fama ea ipsa irritauerat magis ad susceptū certamē, quàm deterruerat. neq; aliud ad seditionem extinguendā in vrbe, quàm propè illatū mœnibus ipsis bellum valuit. Nam cum esset Prænestinis nuntiatum, nullū exercitum conscriptū Romæ, nullum ducē certum esse, patres ac plebē in semetipsos versos: occasione rati duces eorū, raptim agmine factō
- D** pertastatis protinus agris ad portā Collinā signa intulere. Ingens in vrbe trepidatio fuit, conclamatū ad arma, concursūq; in muros atq; portas est: tandēq; ab seditione ad bellū versi, dictatōrē T. Quintium Cincinnatū creauēre. Is magistrū equitum A. Sempronij Atratinum dixit. Quod vbi auditum est, (tantus eius magistratus terror erat) simul hostes à mœnibus recessēre, & iuniores Romani ad edictū sine detrectatione conuenēre. Dum conscribitur Romæ exercitus, castra interim hostiū haud procul Allia flumine posita. inde agrum latè populātes, fatalem se vrbi Romanæ locum cepisse inter se iactabant: similem pauorem inde ac fugam fore, ac bello Gallico fuerit, etenim si diem contractum religione, insignemq; nomine eius loci timeant Romani, quanto magis Allienfi die Alliam ipsam monumentum tantæ cladis reformidaturos? species profectò his ibi truces Gallorū, sonumq; vocis, in oculis atq; in auribus fore.
- E** Has inaniū rerum inanes ipsas volentes cogitationes, fortunę loci delegauerant spes suas. Romani contrā, vbicunq; esset Latinus hostis, satis scire eum esse, quæ ad Regillum lacū deuictum, centū annorū pace obnoxia tenuerint. locum insignē memoria cladis irritaturum se potius ad delendam memoriā dedecoris, quàm vt timorē faciat, ne qua terra sit nefasta victoriæ suę. quin ipsi Galli si offerantur, illo loco se ita pugnatos, vt Romæ pugnauerint in repetenda patria, vt postero die ad Gabios: tunc cum effecerint, ne quis hostis qui mœnia Romana intrasset, nuntiū secundę aduersęq; fortunę domū perferret. His vtrinq; animis ad Alliam ventū est. Dictator Romanus, postquam in conspectu hostes erant instructi, intentiq;, Vidēsne tu, inquit, A. Semproni, loci fortuna illos fretos ad Alliam cōstitisse? nec illis dij immortales certioris quicquam
- Q fiducia,

*Prænestini terga
vertunt.*

*Octo Prænestino-
rum oppida capi-
untur.
Velitra expugnan-
tur.
Prænesti per dedi-
tionem recipi-
tur.*

*Romanorum ca-
stra Volsci dolo in-
vadunt.*

*Volsci agrum Ro-
manum popula-
tur.*

*Romani fines Vol-
scorum depradan-
tur.*

fiduciæ, maiorisue quod sit auxilij, dederint, at tu fretus armis animisque concitatis e-
quis inuade mediam aciem: ego cum legionibus in turbatos, trepidantesque inferam
signa. Adeste dii testes fœderis. & expetite pœnas debitas simul vobis violatis, no-
bisque per vestrum numen deceptis. Non equitem, non peditem sustinuerunt Prænesti-
ni, primo impetu ac clamore dissipati ordines sunt: deinde, postquã nullo loco con-
stabat acies, terga vertunt: consternati que, & præter castra etiã sua pauore prælati, non
prius se ab effuso cursu sistunt, quã in conspectu Prænesti fuit. ibi ex fuga dissipati
locum, quem tumultuario opere communirent, capiunt: ne, si intra mœnia se rece-
pissent, extemplo vreretur ager, depopulatisque omnibus obsidio vrbi inferretur. Sed
postquam direptis ad Alliam castris victor Romanus aderat, id quoque munimentum
relictum: & vix mœnia tuta rati, oppido se Prænesti includunt. Octo præterea oppi-
da erant sub ditione Prænestinorum, ad ea circumlatum bellum: deincepsque haud magno
certamine captis, Velitras exercitus ductus. eã quoque expugnatæ, tum ad caput belli
Prænesti ventum, id non vi, sed per ditionem receptum est. T. Quintius semel acie
victor, binis castris hostium, nouem oppidis vi captis, Prænesti in ditionem acce-
pto, Romã reuertit: triumphansque signum Prænesti deuectum Iouis Imperatoris in Ca-
pitoliū tulit. dedicatum est inter cellam Iouis ac Minerue: tabulaque sub eo fixa, mo-
numentum rerum gestarum his ferme incisa literis fuit: Iupiter, atque diui omnes hoc
dederunt, ut T. Quintius dictator oppida nouem caperet. Die xx. quam creatus erat,
dictatura se abdicauit. Comitia inde habita tribunorum militum consulari potestate:
quibus æquatus patritiorum plebeiorumque numerus. Ex patribus creati, P. & C. Man-
lij cum L. Iulio: plebes C. Sextiliū, M. Albinū, L. Antistiū dedit. Manlij, quod genere
plebeios, gratia Iulium anteibant, Volsci prouincia sine sorte, sine comparatione extra
ordinem data: cuius & ipsos postmodo, & patres, qui dederat, pœnituit. In explorato,
pabulatum cohortes misere, quibus velut circumuentis, cum id falso nuntiatum esset,
dum præsidio ut essent, citati feruntur, ne authore quidem asseruato, qui eos hostis La-
tinus pro milite Romano frustratus erat, ipsi in insidias præcipitauerunt. ibi dum iniquo
loco sola virtute militum restantes caduntur, caduntque, castra interim Romana iacentia
in campo ab altera parte hostes inuadere. Ab ducibus utrobique prodita temeritate atque
inscitia res, quicquid superfuit fortunę populi Romani, id militum etiam sine rectore sta-
bilis virtus tutata est. Quę ubi Romã sunt relata, primum dictatorem dici placebat: de-
inde, postquam quietæ res ex Volscis afferebantur, & apparuit nescire eos victoria & tem-
pore uti, reuocati etiam inde exercitus ac duces: otiumque inde, quantum à Volscis fuit,
id modo extremo anno tumultuatum, quod Prænestini concitatis Latinorum popu-
lis rebellauerunt. Eodem anno etiam ipsis querentibus penuriam hominum, noui coloni
asscripti. Rebusque haud prosperis bello domestica quies, quã tribunorum militum ex
plebe gratia maiestasque inter suos obtinuit, solatiū fuit. In sequentis anni principia sta-
tim seditione ingenti arserunt, tribunis militum consulari potestate, Sp. Furio, Q. Serui-
lio secundum, Licinio Menenio tertium, P. Clœlio, M. Horatio, L. Geganio. Erat au-
tem & materia & causa seditionis æs alienum: cuius noscendi gratia Sp. Seruilius Pri-
scus, Q. Clœlius Siculus censores facti, ne rem agerent, bello impediti sunt. namque tre-
pidi nuntij primo, fuga deinde ex agris, legiones Volscorum ingressas fines, popula-
rique passim Romanum agrum, attulere. In qua trepidatione tantum abfuit, ut ciuilia
certamina terror externus cohiberet, ut contra eum violentior tribunitia potestas im-
pediendo delectui esset: donec condiciones impositæ patribus, ne quis quoad bella-
tum esset, tributum daret, aut ius de pecunia credita diceret. eo laxamento plebi sumpto,
mora delectui non est facta. Legionibus nouis scriptis, placuit duos exercitus in agrum
Volscum legionibus diuisis duci. Sp. Furius, M. Horatius dextrorsus maritimam oram atque
Aniū, Q. Seruilius & L. Geganius læua ad montes Ecetram pergunt. Neutra parte hostis
obuius fuit. populatioque non illi vagę similis, quã Volscus latrocinij more discordia ho-
stium fretus, & virtutem metuens per trepidationem raptim fecerat: sed ab iusto exercitu
iusta

- A iusta ira facta, spatio quoq; temporis grauior. quippe à Volscis timentibus, ne interim exercitus ab Roma exiret, incurfiones: extrema finium factæ erant: Romano contra etiã in hostico morandi erat caufa, vt hoste ad certamen eliceret. Itaq; omnibus passim tectis agrorum, vicisq; etiã quibusdam exultis, non arbore frugifera, non fatis in spem frugum relictis, omni, quæ extra mœnia fuit, hominũ pecudumq; præda abacta, Romã vtrinq; exercitus reducti. Paruo interuallo ad respirandum debitoribus dato, postquam quietæ res ab hostibus erant, celebrari de integro iurisdicctio: & tantum abesse spes veteris leuandi fœnoris, vt tributo nouum fœnus contraheretur in murum à cœsoribus locatum saxo quadrato faciundum. cui succumbere oneri coacta plebes: quia quem delectũ impedirent, nõ habebant tribuni plebis. Tribunos etiam militares patritios omnes coacta principum opibus fecit, L. Æmylium, P. Valerium
- B III. C. Verurium, Ser. Sulpitium, L. & C. Quintios Cincinnatos. Iisdem opibus obtinere, vt aduersus Latinos, Volcosq; qui coniunctis legionibus ad Sarricum castra habebant, nullo impediẽte omnibus iunioribus sacramento adactis, tres exercitus scriberent: vnum, ad præfidium vrbis: alterũ, qui si qui alibi motus extitisset, ad subita bella mitti posset, tertium longè validissimum P. Valerius, & L. Æmylius ad Sarricum duxere. vbi cum acie instructam hostium loco æquo inuenissent, extemplo pugnatum: & vt nondum fatis claram victoriam, sic prosperæ spei pugna imber ingentibus procellis fusus diremit. Postero die iterata pugna: & aliquandiu æqua virtute fortunaq; Latinæ maxime legiones, longa societate militiam Romanam edocet, restabant. eques immissus ordines turbauit: turbatis signa peditum illata: quantumq; Romana se inuexit acies, tantum hostes gradu demoti. & vt semel inclinauit pugna, iam intolerabilis Romana vis erat. Fusi hostes cum Sarricum, quod duobus millibus inde aberat, non castra peterent, ab equite maximè cœsi. castra capta, direptaq;. Ab Sarrico nocte, quæ prælio proxima fuit, fugæ simili agmine petunt Antium: & cum Romanus exercitus propè in vestigijs sequeretur, plus tamen timor, quàm ira celeritatis habuit. prius itaq; mœnia intrauẽre hostes, quàm Romanus extrema agminis carpere aut morari posset. inde aliquot dies vastando agro absumpti, nec Romanis fatis instructis apparatu bellico ad mœnia aggredienda, nec illis ad subeundum pugnae casum. Seditio tum inter Antiates Latinosq; coorta, cum Antiates victi malis, subactiq; bello, in quo & nati erant & cõsenuerant, deditionem spectarent: Latinos ex diutina pace noua defectio recentibus adhuc animis ferociore ad perseuerandum in bello faceret. finis certaminis fuit, postquã vtriusq; apparuit, nihil per alteros stare quo minus incepta persequerentur. Latini profecti à societate pacis, vt rebantur, inhonestæ sese vindicauerunt. Antiates in commodis arbitris salutarium cõsiliorum remotis, urbem agrosq; Romanis dedunt. Ira & rabies Latinorum, quia nec Romanos bello lædere, nec Volcos in armis retinere potuerant, eò erupit, vt Sarricum urbẽ, quæ receptaculum primum eis aduersæ pugnae fuerat, igni concremarent. nec aliud tectum eius superfuit vrbis, cum faces pariter sacris profanisq; iniicerent, quàm matris Matutæ templum. inde eos nec sua religio, nec verecundia deũ arcuisse dicitur, sed vox horrida edita templo cum tristibus minis, ni nefandos ignes procul delubris amouissent. incensos ea rabie impetus Thusculum tulit, ob iram, quòd deserto communi concilio Latinorum in societatem modò Romanam, sed etiam in ciuitatem se dedissent. parentibus portis cum improviso incidissent, primo clamore oppidum præter arcem captum est. in arcem oppidani refugere cum cõiugibus ac liberis: nuntiosq; Romam, qui certiorẽ de suo casu senatum facerẽt, misere. Haud segnius, quàm fide populi Romani dignum fuit, exercitus Thusculum ductus. L. Quintius, & Seruius Sulpitius tribuni militum duxere. clausas portas Thusculi, Latinosq; simul obsidentium atq; obsessorum animo hinc mœnia tueri vident, illinc arcẽ oppugnare, terrere vnà ac pauere. aduentus Romanorum mutauerat vtriusq; partis animos. Thusculanos ex ingenti metu in summam alacritatem: Latinos ex propè certa fiducia mox capiendæ arcis,

Aduersus Latinos et Volcos tres exercitus scribuntur.

Latini Volcosq; funduntur.

Antiates urbem agrosq; suos Romanis dedunt.

Volci Sarricũ igni concremant.

Thusculum à Volcis præter arcem captum.

Q 2 quoniam

quoniam oppido potirentur, in exigua de seipsis spem verterat. Tollitur ex arce clamor ab Thusculanis: excipitur aliquato maiore ab exercitu Romano. vtrinque virguntur Latini: nec imperus Thusculanorum decurrentium ex superiore loco sustinent: nec

G

H

Thusculum recipitur, Volscis ad unum cassis omnibus.

Plebs aere alieno oppressa, omnibus patribus concedebatur.

Parua causa rem in rem molienti saepe interuenit.

Rom. subeuntes moenia, molientesque obices portarum arcere possunt. scalis prius moenia capta: inde effracta claustra portarum. & cum anceps hostis & a fronte & a tergo virgeret: nec ad pugnam vlla vis, nec ad fugam loci quicquam superesset, in medio cessi ad unum omnes. Recuperato ab hostibus Thusculo, exercitus Roma est reductus. Quanto magis prosperis eo anno bellis tranquilla omnia foris erant, tanto in vrbe vis patrum indies miseriaque plebis crescebant, cum eo ipso quod necesse erat solui, facultas soluendi impediretur. itaque cum iam ex re nihil dari posset, fama & corpore iudicari atque addicti creditoribus satisfaciebant, poenaque in vice fidei cesserat. adeo ergo obnoxios sum miserant animos non infimi solum, sed principes etiam plebis, ut non modo ad tribunatum militum inter patritios petendum, quod tanta vi ut liceret tetenderant: sed ne ad plebeios quidem magistratus capessendos, petendosque vlli viro acri, experientique animus esset: possessionemque honoris usurpati modo a plebe per paucos annos, recuperasse in perpetuum patres viderentur. Ne id nimis latum parti alteri esset, parua (ut plerumque solet) rem ingentem molienti causa interuenit. M. Fabij Ambusti potentis viri cum inter sui corporis homines, tum etiam ad plebem, quod haudquaquam inter id genus contemptor eius habebatur: filiae duae nuptae, Ser. Sulpitio maior, minor C. Licinio Stoloni erat, illustri quidem viro, tamen plebeio: eaque ipsa affinitas haud sprete gratiam Fabio ad vulgum quaesierat. Fortem ita incidit, ut in Ser. Sulpitij tribunum militum domo sorores Fabiae cum inter se (ut fit) sermonibus tempus tererent, licetor Sulpitij cum is de foro se domum reciperet, forem (ut mos est) virga percuteret. cum ad id moris eius insueti expauescisset minor Fabia, risu sorori fuit, miranti ignorare id sororem. Caterum is risus stimulos paruis mobili rebus animo muliebri subdidit: frequentia quoque prosequentium rogantiumque nunquid vellet: credo fortunatum matrimonium ei sororis visum: sui que ipsam malo arbitrio, quo a proximis quisque minimem antequam vult, poenituisset, consulam eam ex recenti morsu animi, cum pater forte vidisset, percunctatus, satim salua auertentem causam doloris, quippe nec satis piam aduersus sororem, nec admodum in virum honorificam, elicuit comiter sciscitando ut fateretur eam esse causam doloris, quod iuncta impari esset, nupta in domo, quam nec honos, nec gratia intrare posset. consolans inde filiam Ambustus, bonum animum habere

- A** habere iuffit: eosdem propediem domi uifuram honores, quos apud fororem uiderat. Inde confilia inire cum genero cœpit, adhibito L. Sextio strenuo adolefcēte, & cuius ſpei nihil præter genus patritium deeffet. Occaſio uidebatur rerum nouandarū propter ingentem vim æris alieni, cuius leuamen mali plebes, niſi ſuis in ſummo imperio locatis nullum ſperaret. accingendum ad eam cogitationem eſſe, conando agendoq; iam eò gratum feciſſe plebeios, vnde ſi porrò annitantur, peruenire ad ſumma, & patribus æquari tã honore quàm uirtute poſſent. In præſentia tribunos plebis fieri placuit, quo in magiſtratu ſibimetipſi uiam ad cæteros honores aperirēt. creatiq; tribuni C. Licinius & L. Sextius promulgauēre leges omnes aduerſus opes patritiorū, & pro commodis plebis: vnam de ære alieno, vt deducto eo de capite quod uſuris pernumera- *Tribuni plebis leges aduerſus opes patritiorum promulgant.*
- B** ratum eſſet, id quod ſuper eſſet, triennio æquis portionibus perſolueretur: alteram de modo agrorum, ne quis plus quingenta iugera agri poſſideret: tertiam, ne tribunorum militū comitia fierent, conſulumq; utiq; alter ex plebe crearetur. cuncta ingentia & quæ ſine certamine maximo obtineri non poſſent. Omnium igitur ſimul rerum, quarum immodica cupido inter mortales eſt, agri, pecuniæ, honorū diſcrimine propoſito, conterriti patres cum trepidaeſſent, publicis priuatiſq; conſilijs nullo remedio alio præter expertam multis iam antè certaminibus interceſſionem inuēto, collegas aduerſus tribunitias rogationes comparauerunt. qui ubi tribus ad ſuffragiū ineun- *Tribuni alij pro alijs intercedunt.*
- C** dum citari à Licinio Sextioq; uiderunt, ſtipati patrū præſidijs, nec recitari rogationes, nec ſolenne quicquã aliud adſciſcendū plebi fieri, paſſi ſunt. Iamq; fruſtra læpè concilio aduocato, cū pro antiquatis rogationes eſſent: Benè habet, inquit, Sextius, quandoquidē tantum interceſſionem pollere placet, iſto ipſo telo tutabimur plebē. agitedum, comitia indicite patres tribunis militū creādis. faxo ne iuuet uox iſta, ueto, quannunc concinentes collegas noſtros tã læti auditis. Haud irritæ cecidēre minæ: comitia præter ædiliū tribunorūq; plebis nulla ſunt habita, Licinius Sextiusq; tribuni plebis reſecti nullos curules magiſtratus creati paſſi ſunt, eaq; ſolitudo magiſtratum, & plebe reſciente duos tribunos, & his comitia trib. militū tollentib. per quinquenniū urbē tenuit. Alia bella opportunè quieuēre: Veliterni coloni geſtientes otio, q; nullus *Per quinquenniū comitia tribunorum militum ſublata ſunt.*
- D** exercitus Rom. eſſet, & agrum Romanū aliquoties incurſauere, & Thuſculum oppugnare adorti ſunt. eaq; res Thuſculanis ueteribus ſocijs, nouis ciuibus opē orantibus, *Velitra obſidetur.*
- E** uerecundia maxime non patres modò, ſed etiam plebē mouit: remittentibus tribunis plebis comitia per interregē ſunt habita: creatiq; tribuni militū L. Furius, A. Manlius, Ser. Sulpitius, Ser. Cornelius, A. & C. Valerij, haudquaquã tam obedientē in delectu, quàm in comitijs plebē habuere: ingentiq; cōtentione exercitu ſcripto proſecti non ab Thuſculo modò ſubmouere hoſtē, ſed intra ſuamet ipſum mœnia compulere. obſidebanturq; haud paulò ui maiore Velitræ, quàm Thuſculū obſeſſum fuerat: nec tamen ab eis, a quibus obſideri cœptę erāt, expugnari potuere. antè noui creati ſunt tribuni militū Q. Seruilius, C. Veturius, A. & M. Cornelij, Q. Quintius, M. Fabius, nihil ne ab his quidē tribunis ad Velitras memorabile factum. in maiore diſcrimine domi res uertebantur: nam præter Sextium Liciniumq; latores legum iam octauum tribu- *S. et'us et Licinius octauum tribuni plebis reſecti.*
- E** nos plebis reſectos, Fabius quoq; tribunus militū Stolonis ſocer, quarū legū author fuerat, earum ſuaſorē ſe haud dubiū ferebat. & cum octo ex collegio tribunorum plebis primò interceſſores legū fuiſſent, quinq; ſoli erant: & (vt ferme ſolēt, qui à ſuis deſciſcunt) capti, & ſtupentes animi uocibus alienis id modò, quòd domi præceptū erat, interceſſioni ſuæ prætendebant: Velitris in exercitu plebis magnam partem abeſſe, in aduentum militum comitia differri debere, vt vniuerſa plebes de ſuis commodis ſuffragium ferret. Sextius Liciniusq; cum parte collegarū, & vno ex tribunis militum Fabio, artifices iam tot annorum uſu tractandi animos plebis, primores patrum produ- *Tribunitie actiones aduerſus patritiorum potentiam.*
- ctos interrogando de ſingulis, quæ ferebantur ad populum, fatigabant: Auderētne poſtulare, vt cū bina iugera agri plebi diuiderētur, ipſis plus quingenta iugera habere liceret: vt ſinguli propè trecetorum ciuium poſſiderent agros, plebeio homini uix ad

rectum necessarium, aut locum sepulturae, siuus pateret ager? an placeret foenore circumuentam plebem, ni potius quam fortem creditum soluat, corpus in neruum ac supplicia dare? & gregatim quotidie de foro addictos duci? & repleri vinculis nobiles domos? & vbiq; patritius habitet, ibi carcerem priuatum esse? Haec indigna miserandaq; auditu cum apud timentes sibi metipsum maiore audientium indignatione quam sua increpuissent: at qui nec agros occupandi modum, nec foenore trucidandi plebem alium patribus vnquam fore affirmabant, nisi alterum ex plebe consulem custodem suae libertatis plebs fecisset. contemni iam tribunos plebis, quippe quae potestas iam suam ipsa vim frangat intercedendo: non posse aequo iure agi, vbi imperium penes illos, penes se auxilium tantum sit: nisi imperio communicato nunquam plebem in parte pari Reipublicae fore: nec esse quod quisquam satis putet, si plebeiorum ratio comitijs consularibus habeatur: nisi alterum consulem vtiq; ex plebe fieri necesse sit, neminem fore. an iam memoria exisse, cum tribunos militum idcirco potius quam consules creati placuisset, vt & plebeijs pateret summus honos? IIII. & XL. annis neminem ex plebe tribunum militum creatum esse? qui crederent, duobus ne in locis sua voluntate impertituros plebi honorem, qui octona loca tribunis militum creandis occupare soliti sint: & ad consulatum viam fieri passuros, qui tribunatum septem tantum diu habuerint? lege obtinendum esse, quod comitijs per gratiam nequeat: & seponeendum extra certamen alterum consulatum, ad quem plebi sit aditus: quoniam in certamine relictus, praemium semper potentioris futurus sit. nec iam posse dici id, quod antea iactare soliti sint, non esse in plebeijs idoneos viros ad curules magistratus. nunquid enim socordius, aut segnus Reipub. administrari post P. Licinij Calui tribunatum, qui primus ex plebe creatus sit: quam per eos annos gesta sit, quibus praeter patritios nemo tribunus militum fuerit? quin contra patritios aliquot damnatos post tribunatum, neminem plebeium. quaestores quoq;, sicut tribunos militum, paucis ante annis ex plebe ceptos creati: nec vllius eorum populum Romanum poenituisse. consulatum superesse plebeijs: eam esse arcem libertatis, id columen: si eod peruentum sit, tum populum Romanum verè exactos ex vrbe reges, & stabilem libertatem suam existimaturum. quippe ex illa die in plebem ventura omnia, quibus patritij excellat, imperium atq; honorem, gloriam belli, genus, nobilitatem, magna ipsis fructa, maiora liberis relinquenda. Huius generis orationes vbi accipi videre, noua rogationem promulgant, vt pro diuini sacris faciendis decemviri creentur: ita vt pars ex plebe, pars ex patribus fiat: omniumq; earum rogationum comitia in aduentum eius exercitus differunt, qui Velitras obsidebat. Prius circumactus est annus, quam a Velitris reducerentur legiones. ita suspensa de legibus res ad novos tribunos militum dilata. nam plebis tribunos eosdem, duos vtiq; qui legum latores erant, plebes reficiebat. tribuni militum creati T. Quintius, Ser. Cornelius, Ser. Sulpitius, Sp. Seruilius, L. Papyrius, L. Veturius. Principio statim anni ad vltimam dimicationem de legibus ventum: & cum tribus vocarentur, nec intercessio collegarum latores obstarat, trepidi patres ad duo vltima auxilia, summum imperium, summumq; ad ciuem decurrunt. dictatorem dici placet. dicitur M. Furius Camillus, qui magistrum equitum L. Aemilium coopat. Legum quoq; latores aduersus tantum apparatus aduersariorum & ipsi causam plebis ingentibus animis armant: concilioq; plebis indicto, tribus ad suffragium vocant. cum dictator stipatus agmine patritiorum plenus ira minarumq; confidisset, atq; ageretur res, solito primum certamine inter se tribunorum plebis ferentium legem, intercedentiumq; & quanto iure potentior intercessio erat, tantum vinceretur fauore legum ipsarum, latoresq; & vti rogassent, prima tribus dicerent. Tum Camillus, Quandoquidem, inquit, Quirites iam vos tribunitia libido, non potestas regit, & intercessionem secessione quondam plebis partam, nobis eadem vi facitis irritam, qua peperistis: non Reipub. magis vniuersa, quam vestra causa dictator intercessioni vestrae adero: euersumq; vestrum auxilium imperio tutabor. itaq; si C. Lici-

republicam

Promulgat. rogatio vt pro diuini sacris faciendis decemviri creentur.

Camillus dictator dicitur aduersus vim tribunitiam.

Camilli oratio.

- A** Licinius & L. Sextius intercessioni collegarum cedunt, nihil patritium magistratum inferam concilio plebis, si aduersus intercessionem tanquam captæ ciuitati leges imponere tendent, vim tribunitiam à se ipsa dissolui non patiar. Aduersus ea cum contemptim tribuni plebis rem nihilo segenius peragerent: tum percitus ira Camillus lictores, qui de medio plebem emouerent, misit. & addidit minas: si pergerent, sacramento omnes iuniores adacturum, exercitumq; extemplò ex vrbe deducturum. Terrorem ingentem incusserat plebi, ducibus plebis accendit magis certamine animos, quàm minuit, sed re neutro inclinata, magistratu se abdicauit: seu quia vitio creatus erat, vt scripsere quidam: seu quia tribuni plebis tulerunt ad plebem, idq; plebs sciuit, vt si M. Furius pro dictatore quid egisset, * quingentum millium æris ei multa esset. *Camillus abdicat se magistratu.* * Val. 50000 coron.
- B** Sed auspicijs magis quàm noui exempli rogatiõe deterritum, vt potius credam, cum ipsius viri facit ingenium, tum quòd ei suffectus est extemplò P. Manlius dictator: quem quid creati attinebat ad id certamen, quo M. Furius victus esset? & quòd eundem M. Furium dictatorem insequens annus habuit, haud sine pudore certè factum priore anno in se imperium repetiturum: simul quòd eo tempore, quo promulgatū de multa eius traditur, aut & huic rogatiõi, qua se in ordinem cogi videbat, obsistere potuit: aut ne illas quidem propter quas & hæc lata erat, impedire: & quoad vsq; ad memoriam nostram tribunitijs consularibusq; certatum viribus est, dictaturæ semper altius fastigium fuit. Inter priorem dictaturam abdicatam, nouamq; à Manlio initam ab tribunis velut per interregnum concilio plebis habito, apparuit quæ ex promulgatis plebi, quæ latoribus gratiora essent. nam de scenore atq; agro rogationes iubebant, de plebeio consulatu antiquabant. & perfecta vtraq; res esset, ni tribuni se in omnia simul consulere plebem dixissent. P. Manlius deinde dictator rem in causam plebis inclinauit, C. Licinio qui tribunus militū fuerat, magistro equitū de plebe dicto. Id egrè patres passos accipio: dictatorem propinqua cognatione Licinij se apud patres excusare solitum, simul negantem magistri equitum maius, quàm tribuni consularis imperium esse. Licinius Sextiusq;, cum tribunorum plebis creandorum indicta comitia essent, ita se gerere, vt negando iam sibi velle continuari honorem acerrimè accenderent ad id quod dissimulando petebant, plebem. nonum se annum iam velut in aciem aduersus optimates maximo priuatim periculo, nullo publico emolumento stare: consensisse iam secum & rogationes promulgatas, & vim omnem tribunitiæ potestatis. primò intercessione collegarum in leges suas pugnatum esse: deinde ablegatione iuuentutis ad Veliternum bellum: postremo dictatorium fulmen in se intentatum. iam nec collegas, nec bellum, nec dictatorem obstare, quippe qui etiam omen plebeio consuli, magistro equitum ex plebe dicendo dederit. se ipsam plebem, & commoda morari sua. liberam urbem ac forum à creditoribus, liberos agros ab iniustis possessoribus extemplò, si velit, habere posse. quæ munera quando tandem satis grato animo æstimaturos, si inter accipiendas de suis commodis rogationes spem honoris latoribus earum incidant? non esse modestiæ populi Romani id postulare, vt ipse scenore leuetur: & in agrum iniuria possessum à potentibus inducatur, per quos ea consecutus sit, senes tribunitios non sine honore tantum, sed etiam sine spe honoris relinquat. Proinde ipsi primùm statuerent apud animos quid vellent. deinde comitijs tribunitijs declararent voluntatem. si coniunctim ferre ab se promulgatas rogationes vellent, esse quod eosdem reficerent tribunos plebis: perlaturos enim quæ promulgauerint. sin quod cuiq; priuatim opus sit, id modò accipi velint: opus esse nihil inuidiosa cōtinuatione honoris, nec se tribunatum, nec illos ea quæ promulgata sint, habituros. Aduersus tam obstinatam orationem tribunorum cum præ indignitate rerum stupor, silentiumq; inde cæteros patrum defixisset: Ap. Claudius Crassus nepos decemviri dicitur odio magis iraq;, quàm spe, ad dissuadendum processisse: & locutus in hanc ferè sententiam esse: Neq; nouum, neq; inopinatum mihi sit, Quirites, si quod vnum familiæ nostræ semper obiectum est ab seditiosis tribunis,

id nunc ego quoque audiam: Claudiae genti iam inde ab initio nil antiquius in Re-
pub. patrum maiestate fuisse: semper plebis commodis aduersatos esse, quorum al-
terum neque nego, neque inficias eo: nos, ex quo asciti fumus simul in ciuitatem &
patres, enixè operam dedisse, vt per nos aucta potius, quàm imminuta maiestas ea-
rum gentium, inter quas nos esse voluistis, dici verè posset. illud alterum pro me ma-
ioribusq; meis cõtendere ausim Quirites (nisi quæ pro vniuersa Repub. fiant, ea plebi
tanquam aliam incolenti urbem aduersa quis putet) nihil nos neque priuatos, neque
in magistratibus, quod incommodum plebi esset, scientes fecisse: nec vllum factum,
diciturue nostrum contra vtilitatem vestram, & si quædam contra voluntatem fue-
rint, verè referri posse. An hoc, si Claudiae familiae non sim, nec ex patritio sanguine
ortus, sed vnus Quiritium quilibet, qui modò me duobus ingenuis ortum, & viuere
in libera ciuitate sciam, reticere possim? L. illum Sextium & C. Licinium perpetuos
(si dijs placet) tribunos tantum licentiae nouem annis, quibus regnant, sumplisse, vt
vobis negent potestatem liberam suffragij non in comitijs, non in legibus iubendis
se permissuros esse? sub conditione, inquit, nos reficietis decimùm tribunos. quid est
aliud dicere? quod petunt alij, nos aded fastidimus, vt sine mercede magna non ac-
cipiamus. sed que tandem ista merces est, qua vos semper tribunos plebis habeamus?
vt rogationes, inquit, nostras, seu placent, seu displicent, seu vtilis, seu inutiles sunt,
omnes coniunctim accipiatis. Obsecro vos Tarquinij Tribuni plebis, putare me ex
media concione vnum ciuem succlamare. bona venia vestra liceat ex his rogationi-
bus legere, quas salubres nobis censemus esse: antiquare alias. Non, inquit, licebit.
tu de fœnore atque agris, quod ad vos omnes pertinet, iubeas: & hoc portentum non
fiat in vrbe Romana, vt L. Sextium atq; hunc C. Licinium consules, quod indignaris,
quod abominaris videas. aut omnia accipe: aut nihil fero. vt si quis ei, quem vrgeat
fames, venenum ponat cum cibo, & aut abstinere eo quod vitale sit, iubeat, aut mor-
tiferum vitali admisceat. Ergo si esset libera hæc ciuitas, non tibi frequentes succla-
massent? abi hinc cum tribunatibus ac rogationibus tuis. quid si tu non tuleris, quod
commodum est populo accipere, nemo erit qui ferat illud? Si quis patritius, si quis
(quod illi volunt inuidiosius esse) Claudius diceret, aut omnia accipite, aut nihil fero:
quis vestrum Quirites ferret? nunquàmne vos res potius, quàm authores spectabi-
tis? sed omnia semper, quæ magistratus ille dicet, secundis auribus, quæ ab nostrum
quo dicentur, aduersis accipietis? At herculè sermo est minimè ciuili. Quid? Rogat-
io qualis est, quam à vobis antiquatam indignantur? sermoni Quirites simillima.
consules, inquit, rogo, ne vobis, quos velitis, facere liceat. an aliter rogat, qui vtrique
alterum ex plebe fieri consulem iubet: nec duos patritios creandi potestatem vobis
permittit? Si hodie bella sint, quale Heruscum fuit, cum Porsena Ianiculum infedit:
quale Gallicum modò, cum præter Capitolium atque arcem omnia hæc hostium
erant: & consularum cum hoc M. Furio, aut quolibet alio ex patribus L. ille Sextius
peteret: possit sine ferre Sextium haud pro dubio consulem esse, Camillum de repulsa
dimicare? Hoccine est in commune honores vocare? vt duos plebeios fieri consules
liceat, duos patritios non liceat? & alterum ex plebe creari necesse sit, vtrunque ex pa-
tribus præterire liceat? Quænam ista societas, quænam consortio est? parum est, si
cuius pars tota nulla adhuc fuit, in partem eius venis, nisi partem petendo totum tra-
xeris? Timeo, inquit, ne si duos licebit creari patritios, neminem creetis plebeium.
Quid est dicere aliud? nisi quia indignos vestra voluntate creaturi non estis, necessi-
tatem vobis creandi quos non vultis, imponam. quid sequitur, nisi vt ne beneficium,
quidem debeat populo, si cum duobus patritijs vnus petierit plebeius, & lege se, non
suffragio creatum dicat? Quomodo extorqueant, non quomodo petant honores,
quærent: & ita maxima sunt adepturi, vt nihil ne pro minimis quidem debeant, &
occasionibus potius quàm virtute petere honores malunt. Est aliquis qui se inspici,
qui æstimari fastidiat? qui certos sibi vni honores inter dimicantes competitores
acquum

- A æquum cenſeat eſſe? qui ſe arbitrio veſtro eximat? qui veſtra neceſſaria ſuffragia pro voluntarijs, & ſerua pro liberis faciat? omitto Licinium Sextiumq̄, quorum annos in perpetua poteſtate tanquam regum in Capitolio numeratis: quis eſt hodie in ciuitate tam humilis, cui non via ad conſulatum facilior per iſtius legis occaſionem, quam nobis ac liberis noſtris fiat? ſi quidem nos ne cum volueritis quidem creare interdum poteritis, iſtos etiam ſi nolueritis, neceſſe ſit. De indignitate ſatis dictum eſt (etenim dignitas ad homines pertinet) quid de religionibus atq; auſpicijs, quæ propria deorum immortalium contemptio atq; iniuria eſt, loquar? auſpicijs hanc urbem conditam eſſe, auſpicijs bello ac pace, domi militięq; omnia geri, quis eſt qui ignoret? penes quos igitur ſunt auſpicia more maiorum? nempe penes patres. nam plebeius quidem magiſtratus nullus auſpicato creatur: nobis adeo propria ſunt auſpicia, vt non ſolum quos populus creat patritios magiſtratus, non aliter quam auſpicato creet, ſed nos quoq; ipſi ſine ſuffragio populi auſpicato interregem prodamus, & priuatim auſpicia habeamus, quæ iſti ne in magiſtratibus quidem habent. Quid igitur aliud quam tollit ex ciuitate auſpicia, qui plebeios conſules creando à patribus, qui ſoli ea habere poſſunt, auferit? Eludant nunc licet religiones. quid enim eſt, ſi pulli non paſcentur? ſi ex cauea tardius exierint? ſi occinuerit auis? parua ſunt hæc: ſed parua iſta nõ contemnendo maiores noſtri, maximam hanc rem fecerunt. nunc nos, tanquam iam nihil pace deorum opus ſit, omnes cæremonias polluimus. vulgo ergo pontifices, augures, ſacrificuli reges creentur: cui libet apicem dialem, dum modò homo ſit, imponamus: tradamus Ancilia, penetralia, deos deorumq; curam, quibus nefas eſt: non leges auſpicato ferantur, non magiſtratus creentur: nec centuriatis, nec curiatis comitijs patres authores fiant: Sextius & Licinius tanquam Romulus ac Tatius in vrbe Romana regnent, quia pecunias alienas, quia agros dono dant. tanta dulcedo eſt ex alienis fortunis prædandi: nec in mentem venit altera lege ſolitudines vaſtas in agris fieri, pellendo finibus dominos: altera fidem abrogari, cum qua omnis humana ſocietas tollitur. Omnium rerum cauſa vobis antiquandas cenſeo iſtas rogationes. quod faxitis, deos velim fortunare. Oratio Appij ad id modò valuit, vt tempus rogationum iubendarum proferretur. Reſecti decimum iſdem tribuni Sextius & Licinius de decemuiris ſacrorum ex parte de plebe creandis pertulere. creati quinq; patrũ, quinq; plebis: graduq; eo iam via facta ad conſulatũ videbatur. Hac victoria cõtenta plebes ceſſit patribus, vt in præſentia conſulũ mentione omiſſa, tribuni militũ crearentur. creati A. & M. Cornelij iterum. M. Geganius, P. Manlius, L. Veturius, P. Valerius vi. Cum præter Velitarum obſidionem, tardi magis rerum exitus quam dubij, quiete externę res Romanis eſſent: fama repens belli Galliçi allata perpulit ciuitatem, vt M. Furius dictator quintũ diceretur. is T. Quintium Pœnum magiſtrum equitum dixit. Bellatum cum Gallis eo anno circa Anienem flumen, author eſt Claudius: in clytamq; in ponte pugnam, qua T. Manlius Gallum, cum quo prouocatus manus cõſeruit, in cõſpectu duorum exercituum cæſum torque ſpoliauit, tum pugnatam. Plurib⁹ authoribus magis adducor, vt credam decem haud minus poſt annos ea acta: hoc autem anno in
- E Albano agro cum Gallis dictatore M. Furio ſigna collata. nec dubia, nec difficilis Romanis, quanquam ingentem Galli terrorem memoria priſtinæ cladis attulerant, victoria fuit. multa millia Barbarorum in acie, multa captis caſtris cæſa. palati alij Apuliam maximè petentes, cum fuga ſe longinqua, tum quòd paſſim eos ſimul pauor terroreq; diſtulerant, ab hoſte ſeſe tutati ſunt. Dictatori conſenſu patrum, plebisq; triumphus decretus. Vix dum perfunctum eum bello atrocior domi ſeditio excepit: & per ingentia certamina dictator ſenatusq; victus, vt rogationes tribunitiæ acciperentur: & comitia conſulũ aduerſa nobilitate habita, quibus L. Sextius de plebe primus cõſ. factus. Et ne is quidem finis certaminum fuit: quia patritij ſe authores futuros negabant, prope ad ſeſeſſionem plebis res, terribilesq; alias minas ciuiliũ certaminum venit: cum tamen per dictatorem conditionibus ſedatæ diſcordiæ ſunt,

Decemuiris ſacrorum partim ex plebe, partim ex patritijs creantur.

Anno ab Urb. cõ. 388. ut ſpurius

Cum Gallis ad Anienem pugnatum.

Galli victi in Albano agro.

L. Sextius de plebe primus Conſul factus.

Anno 389. ut ſpurius

funt, concessumq; ab nobilitate plebi de consule plebeio: à plebe nobilitati de præ- F
 tore vno, qui ius in vrbe diceret, ex patribus creando. Ita ab diutina ira tandē in con-
 Prator vrbani ex cordiam redactis ordinibus, cum dignam eam rem senatus censeret esse, meritoq; id,
 patribus creatur. si quando vnquam aliàs, deū immortalium causa libenter facturos fore, vt ludi ma-
 ximi fierent, & dies vnus ad triduum adijceretur: recusantib; id munus ædilibus ple-
 bis, conclamatum à patritijs est iuuenibus, se id honoris, deū immortalium causa
 libenter acturos, vt ædiles fierent. quibus cum ab vniuersis gratiæ actæ essent, factum
 Duo adiles ex pa- senatusconsultum, vt duos viros ædiles ex patribus dictator populū rogaret, pa-
 tribus facti. tres authores omnibus eius anni comitijs fierent.

EPITOME LIBRI VII.

G

DVO noui magistratus adiecti sunt, prætura & adilitas curulis. Pestilentia ciuitas laborauit, eamq; insignem fecit
 mors Furij Camilli. cuius remedium & finis cum per nouas religiones quaereretur, ludi scenici tunc primum facti
 sunt. Cum dies L. Manlio dicta esset à M. Pomponio tribuno plebis, propter delectum acerbè factum, & ob T. Man-
 lium filium relegatū sine vilo crimine: adolescens ipse, cuius relegatio patri obijciebatur, venit in cubiculū tribuni,
 strictoq; gladio coegit eum in verba sua iurare, non perferaturum se in accusatione. tunc omnia pernicio: a omiſſa
 sunt. In patentem voraginem vrbs Rome Curtius armatus equo se precipitauit, eaq; expleta est. Manlius adolescens qui patrem à
 tribunitia vexatione liberauerat, contra Gallum pronocantem aliquem ex militibus Romanis, in singulare certamen descendit,
 ei; occiso, torquem aureum detraxit: quam ipse postea tulit, & ex eo Torquatus est nuncupatus. Duæ tribus additæ, Pontina &
 Publicia. Licinius Stolo lege ab ipso lata damnatus est, quod plus quingentorum iugerūm agri possideret. M. Valerius tribunus mili-
 tum Gallum, à quo prouocatus erat, insidente galea coruo, & vnguibus, rostroq; infestante hostem, interemit, & ex eo Coruini no-
 men accepit, consulq; proximo anno creatus est ob virtutem, cum xxxlii. ageret annum. Amicitia cum Carthaginensibus iuncta.
 Campani, cum vrgerentur à Samnitibus bello, auxilio aduersus eos à senatu petito, cum id non impetrarent, vrben atq; agros po-
 pulo Romano dederunt. ob quam causam ea que populi Romani facta essent, defendi bello aduersus Samnites placuit. Cum ab A.
 Cornelio consule exercitus in iniquum locum deductus, in magno discrimine esset, P. Decij tribuni militum opera seruatus est. qui
 occupato colle super id iugum, in quo Samnites federant, occasionem consuli in equiorem locum euadendi dedit: ipse ab hostibus
 circumfessus erupit. Milites Romani, qui Capua in presidio erant relicti, cum de ea occupanda vrbe conspirassent, & detecto
 consilio, metu supplicij à populo Romano defecissent, per M. Valerium Coruinum dictatorem, qui consilio suo eos à furore re-
 nocauerat, patria restituti sunt.

H

ANNVS hic erit insignis noui hominis consulatu, insignis
 nouis duobus magistratibus, prætura, & curuli ædilitate.
 hos sibi patritij quæsiuere honores pro concessō plebi alte-
 ro consulatu. Plebes consulatum L. Sextio, cuius lege partus
 erat, dedit: patres præturam Sp. Furio M. filio Camillo, ædi-
 litatem Cn. Quintio Capitolino, & P. Cornelio Scipioni
 suarum gentium viris gratia campestri dederunt. L. Sextio
 collega ex patribus datus Lucius Æmylius Mamercus. Prin-
 cipio anni & de Gallis, quos primò palatos per Apuliam
 congregari iam fama erat, & de Hernicorum defectione agitata mentio. Cum de in-
 dustria omnia, ne quid per plebeium consulem ageretur, proferrentur: silentium
 omnium rerum, ac iustitio simile otium fuit: nisi quod non patientibus tacitum tri-
 bunis, quod pro consule vno plebeio tres patritios magistratus curulibus sellis præ-
 textatos tanquam cōsules sedentes nobilitas sibi sumpsisset, prætorem quidem etiam
 iura reddentem, & collegam consulibus, atq; iisdem auspicijs creatum: verecundia K
 inde imposta est senatui ex patribus iubendi ædiles curules creati. primò vt alternis
 annis ex plebe fierent, conuenerat: postea promiscuum fuit. Inde L. Genutio, & Q.
 Seruilio c o s s. & ab seditione, & à bello quietis rebus, ne quando à metu ac periculis
 vacarent, pestilentia ingens orta. censorem, ædilem, curulem, tres tribunos plebis
 mortuos ferunt, pro portione & ex multitudine alia multa funera fuisse. maximeq;
 eam pestilentiam insignem mors quàm matura, tam acerba M. Furij fecit. Fuit enim
 verè vir vnicus in omni fortuna, princeps pace belloq; , prius quàm exulatum iret:
 clarior in exilio vel desiderio ciuitatis, quæ capta absentis implorauit opem: vel felici-
 tate, qua restitutus in patriam, secum patriam ipsam restituit. par deinde per quin-
 que & triginta annos (tot enim postea vixit) titulo tantæ gloriæ fuit, dignusq; habi-
 tus, quem

Pestilentia.

M. Furij Camilli
 mors, & laudes.

- A** tus, quem secundum à Romulo conditorē vr̄bis Romæ ferrent. Et hoc, & insequenti anno T. Sulpitio Petico, C. Licinio Stolone consulibus pestilentia fuit. eo nihil dignum memoria actum, nisi quod pacis deūm exposcendę causa tertio tum post conditam vr̄bem lectisternium fuit. & cum vis morbi, nec humanis consilijs, nec ope diuina leuaretur, victis superstitione animis, ludi quoq; scenici, noua res bellicoso populo (nam circi modo spectaculum fuerat) inter alia cœlestis iræ placamina instituti dicuntur. Cæterum parua quoq; (vt fermè principia omnia) & ea ipsa peregrina res fuit. sine carmine vlllo, sine imitandorum carminum actu ludiones ex Hetruria acciti, ad tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus more Thusco dabant. imitari deinde eos iuuentus simul inconditis inter se iocularia fundentes, versibus cœpere: nec absoni à voce motus erant. Accepta itaq; res, sapiusq; vsurpando excitata. vernaculis artificibus, quia hister Thusco verbo ludio vocabatur, nomen histriionibus inditum: qui nō sicut ante Fescennino versu similem in compositum temerè ac rudem alternis iaciebant: sed impletas modis satyras descripto iam ad tibicinem cantu, motuq; congruenti peragebant. Liuius post aliquot annos, qui ab satyris ausus est primus argumento fabulam ferere, idem (scilicet id quod omnes tum erant) suorum carminum actor dicitur, cum sapius reuocatus vocem obtudisset, venia petita puerum ad canendum ante tibicinem cum statuisset, canticum egisse aliquanto magis vigenti motu, quia nihil vocis vsus impediēbat. inde ad manum cantari histriionibus cęptum, diuerbiaq; tantum ipsorum voci relicta. Postquam lege hac fabularum ab risu ac soluto ioco res auocabatur, & ludus in artem paulatim verterat, iuuentus histriionibus fabellarum actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta versibus iactitare cœpit, quæ inde exodia postea appellata, confertaq; fabellis potissimum Atellanis sunt. quod genus ludorum ab Olcis acceptum tenuit iuuentus: nec ab Histriionibus pollui passa est. eo institutum manet, vt actores Atellanarum nec tribu moueantur, & stipendia tanquam expertes artis ludicrę faciant. Inter aliarum parua principia rerum ludorum quoq; prima origo ponenda visa est, vt appareret quàm ab sano initio res in hanc vix opulentis regnis tolerabilem insaniam venerit. nec tamen ludorum primum initium procurandis religionibus datum, aut religione animos, aut corpora morbis leuauit. quin etiam cum medios fortè ludos circus Tyberi superfuso irrigatus impedisset, id
- D** verò velut auersis iam dijs, aspernantibusq; placamina iræ, terrorē ingentē fecit. Itaq; Cn. Genutio, L. Æmylio Mamercio secundum consulibus, cum piaculorum magis conquisitio animos quàm corpora morbi afficerent, repetitum ex seniorum memoria dicitur, pestilentiam quondā clauo ab dictatore fixo sedatam. Ea religione adductus senatus dictatorem clauo figendi causa dici iussit. dictus L. Manlius Imperiosus, L. Pinarium magistrum equitū dixit. Lex vetusta est prisca literis, verbisq; scripta, vt qui prætor maximus sit, idibus Septembribus clauum pangat. fixus fuit dextro lateri ædis Iouis optimi maximi ea ex parte qua Mineruæ templum est. eum clauum, quia raræ per ea tempora literę erant, notam numeri annorum fuisse ferunt, eoq; Mineruę templo dicatam legem, quia numerus à Minerua inuentus sit. Volturnijs quoq; clauos indices numeri annorum fixos in templo Nortia Hetruscæ deæ comparere, diligens talium monumentorum author Cintius affirmat. M. Horatius consul ex lege templum Iouis optimi maximi dedicauit anno post reges exactos. à consulibus postea ad dictatores, quia maius imperium erat, solenne clauo figendi translatum est. Intermissa deinde more, digna etiam per se visa est res, propter quam dictator crearetur. quæ de causa creatus L. Manlius, perinde ac Reipublicę gerendę, ac non soluendę religionis gratia creatus esset, bellū Hernicum affectans, delectu acerbo iuuentutē agitauit: tandemq; omnib⁹ in eum tribunis plebis coortis, seu vi, seu verecundia victus, dictatura abijt. neq; eo min⁹ principio insequētis anni Q. Seruilio Hala, L. Genutio secundum coss. dies Manlio dicitur à M. Pomponio tribuno plebis. acerbitas in delectu nō damno modò ciuū, sed etiam laceratione corporū lata, partim virgis cæsis, qui ad

*Lectisternium.**Ludi scenici tum primum instituti.**vt sup. anno ab urb. 391.**Histriionevnde dicitur.**Exodia.**Atellane fabella.**Clauo figendi causa dictator creatur L. Manlius.**Manlius dictator ob delectum acerbum habitum magistratu se abdicare cogitur.**Manlio dies dicitur.*

nomina

*Manlius in filium
crudelis fuisse ac-
curat.*

*Manlij filij in pa-
trem pietas.*

*Tribuni militum
ad legiones suffra-
gio in primum fa-
cti.*

*M. Curtius arma-
t: equo insidens
se in specum demi-
sit.*

Lacus Curtius.

*Fama rerum stan-
dum est: ubi veru-
sus fidem derogat.*

nomina non respondissent, partim in vincula ductis, inuisa erat. & ante omnia inui- F
sum ipsum ingenium atrox, cognomenq; Imperiosi graue liberae ciuitati ab ostenta-
tione sauitiae adscitum, quam non magis in alienis, quam in proximis, ac sanguine
ipse suo exercebat. criminiq; ei tribunus inter cetera dabat, quod filium iuuenem nul-
lius probri compertum, extorrem vrbe, domo, penatibus, foro, luce, congressu equa-
lium prohibitum in opus feruile, propè in carcerem atq; in ergastulum dederit: vbi
summo loco natus dictatorius iuuenis quotidiana miseria disceret, verè imperioso
patre se natum esse. at quam ob noxam? quia infacundior sit, & lingua impromptus.
quod naturae damnum vtrum nutriendum patri, si quicquam in eo humani esset, an
castigandum, ac vexatione insigne faciendum fuisse? ne mutas quidem bestias mi-
nus alere, ac fouere, si quid ex progenie sua parum prosperum sit. at hercule L. Man- G
lium malum malo augere filij, & tarditatem ingenij insuper premere: & si quid in eo
exiguum naturalis vigoris sit, id extinguere vita agresti, & rustico cultu inter pecudes
habendo. Omnium potius his criminacionibus, quam ipsius iuuenis irritatus est ani-
mus. quin contra se quoq; parenti causam inuidiae atq; criminum esse aegre passus, vt
omnes dij hominesq; scirent, se parenti opem latam quam inimicis eius malle, capit
consilium rudis quidem atq; agrestis animi, & quanquam nõ ciuilis exempli, tamen
pietate laudabile. Inscientibus cunctis cultro succinctus, mane in urbem atq; à porta
domum cõfestim ad M. Pomponium tribunum perguit: ianitori opus esse sibi domi-
no eius cõuento extemplò ait, nunciaret T. Manlium Lucij filium esse. mox introdu-
ctus (etenim percitum ira in patrem spes erat aut criminis aliquid noui, aut consilij ad H
rem agendam deferre) salute accepta redditaq;, esse ait quæ cum eo agere arbitris re-
motis velit. procul inde omnibus abire iussis, cultrum stringit: & super lectum stans
ferro intento, nisi quæ ipse concepisset verba iuraret, se patris eius accusandi causa
concilium plebis nunquam habiturum, se cum extemplò transfixurum minatur. pa-
uidus tribunus (quippe qui ferrum ante oculos micare, se solum inermem, illum præ-
ualidum iuuenem, & quod haud minus timendum erat, stolidè ferocem viribus suis
cerneret) adiurat in quæ adactus est verba. & præ se deinde tulit, ea vi subactum se in-
cepto destitisse. nec perinde vt maluisset plebes, sibi suffragij ferèdi de tam crudeli &
superbo reo potestate fieri. ita aegre habuit filium id pro parente ausum: eoq; id lauda-
bilis erat, quod animũ eius tanta acerbitas patria nihil à pietate auertisset. Itaq; non I
patri modò remissa causæ dictio est, sed ipsi etiam adolescèti ea res honori fuit. & cum
eo anno primum placuisset tribunos militũ ad legiões suffragio fieri (nam & antea si-
cut nunc, quos ruffulos vocant, imperatores ipsi faciebant) secundum in sex locis te-
nuit, nullis domi militiaq; ad conciliandum gratiam meritis, vt qui rure, & procul
cœtu hominum iuuentam egisset. Eodem anno seu motu terræ, seu qua vi alia forum
medium fermè specu vasto collapsum in immensam altitudinem dicitur: neque eam
voraginè coniectu terræ, cum pro se quisq; gereret, expleri potuisse prius, quam deũ
monitu quæri cœptum, quo plurimum populus Romanus posset. id enim illi loco
dicandũ vates canebant, si Rempub. Romanam perpetuam esse vellent. tum M. Cur- K
tium iuuenem bello egregium castigasse ferunt, dubitantes an vllum magis Roma-
num bonum, quam arma virtusq; esset. Silètio factò, templa deorum immortalium,
quæ foro imminent, Capitoliumq; intuentem, & manus nunc in cœlum, nunc in pa-
tentes terræ hiatus ad deos manes porrigentem se deuouisse: equo deinde quam po-
terat maximè exornato insidentem armatum se in specum immisisse, donaq; ac fru-
ges super eum à multitudine virorum ac mulierum congestas: lacumq; Curtium non
ab antiquo illo T. Tatij milite Curtio Metio, sed ab hoc appellatum. cura non deesset,
si qua ad verum via inquirentem ferret. nunc famæ rerum standum est, vbi certam
derogat veritas fidem. & lacus nomen ab hac recentiore insignius fabula est. post
tanti prodigij procuracionem eodem anno de Hernicis consultus senatus, cum fœ-
ciales ad res repetendas ne quicquam misisset, primo quoque die ferendum ad popu-
lum de

A lum de bello indicendo Hernicis censuit: populusq; id bellum frequens iussit. L. Genutius consuli ea prouincia forte euenit. In expectatione ciuitas erat, quòd primus ille de plebe consul bellum suis auspicijs gesturus esset: deinde vt eueniret res, ita communicatos honores prosperè, aut secus consulto habitura. Fortè ita tulit casus, vt Ge-

Genutius consul plebeius cum exercitu occisus.

nutius ad hostes magno conatu profectus, in insidias præcipitaretur: legionibus nec opinatò pauore fufis, consul circumuentus ab inscijs quem interfecissent, occideretur. Quod vbi est Romam nunciatum, nequaquam tantum publica calamitate mortis patres, quantum feroces infelici consulis plebeij ductu, fremunt omnibus locis: irent, crearent consules ex plebe, transferrent auspicia, quòd nefas esset. potuisse patres plebiscito pelli honoribus suis, num eriam in deos immortales inauspicatam legem valuiffe: vindicasse ipsos suum numen, sua auspicia: quæ vt primùm contacta sint ab

D eo, à quo nec ius nec fas fuerit, delerum cum duce exercitum documento fuisse, ne deinde turbato gentium iure comitia haberentur. His vocibus curia & forum perfonat. Ap. Claudium, quia dissuaserat legē in concione, maiore nunc autoritate euentum reprehensi ab se consilij incusantem, dictatorem consensu patritiorū Seruilius consul dicit: delectusq; & iustitium indictum. Priusquam dictator legionesq; nouæ in Hernicos venirent, ductu C. Sulpitij legati res per occasionem gesta egregie est. In Hernicos morte consulis còtempnim ad castra Romana cum haud dubia expugnandi spe succedentes, hortante legato, & plenis iræ atque indignitatis militum animis eruptio est facta. multum ab spe adeundi valli res Hernicis abfuit, adè turbatis inde ordinibus abscessere. Dictatoris deinde aduentu nouus veteri exercitus iungitur, &

Ap. Claudius dictator creatur.

E copiae duplicantur. & pro concione dictator laudibus legati, militumq; , quorum virtute castra defensa erant, simul audientibus laudes meritas tollit animos, simul cæteros ad æmulandas virtutes acuit. Neque segnius hostes bellum apparant, qui & parti ante decoris memores, neque ignari auctarum virium hostis, suas quoque vires augent. omne Hernicum nomen, omnis militaris ætas excitur. quadringentaria octo cohortes, lecta robora virorū scribuntur. hunc eximium florem iuuentutis cò etiam, quòd vt duplex acciperent stipendium, decreuerant, spei animorumq; impleuere. immunes quoque operum militarium erant, vt in vnum pugnae laborem referuati plus sibi, quàm pro virili parte annitendum scirent. extra ordinem etiam in acie locati, quo conspectior virtus esset. Duum millium planities castra Romana ab Hernicis dirimebat. ibi pari fermè vtrinq; spatio in medio pugnatum est. primo ste-

Summo stud: a bellum apparant Hernici.

Acrius pugna Romanorum & Hernicorum.

R titam-

tit ambigua spe pugna, nequicquam sæpe conatis equitibus Romanis impetu turbare hostium aciem, postquam equestri pugna effectu, quàm conatibus vanior erat,

consulto prius dictatore equites, permisso deinde eius relictis equis clamore ingenti prouolant ante signa, & nouam integrant pugnam. neq; sustineri poterant, ni extraordinariæ cohortes pari corporum, animorumq; robore se obiecissent. Tunc inter primores duorum populorum res geritur. quicquid hinc, aut illinc communis Mars belli aufert, multiplex quàm pro numero damnum est: vulgus aliud armatorum, uelut delegata primoribus pugna, euentum suum in virtute aliena ponit. multi utrinque cadunt, plures vulnera accipiunt. Tandem equites alius alium increpantes, quid deinde restaret quaerendo, si neque ex equis pepulissent hostem, neque pedites quicquam momenti facerent, quam tertiam expectarent pugnam? quid ante signa feroces profiluissent? & alieno pugnarent loco? His inter se vocibus concitati clamore renouato, inferunt pedem: & primùm gradu mouerunt hostem, deinde pepulerunt, postremò iam haud dubiè auertunt: neq; tam vires pares quæ superauerit res, facile dictu est, nisi quòd perpetua fortuna utriusque populi & extollere animos, & minuire potuit. Usque ad castra fugientes Hernicos Romanus sequitur: castrorum oppugnatione, quia serum erat diei, abstinere. diu non perlitatum tenuerat dictatorem, ne ante meridiem signum dare posset: eo in noctem tractum erat certamen. Postera die deferta fuga castra Hernicorum, & faucij relictis quidam inuenti: agmenq; fugientium ab signis, cum præter moenia eorum infrequentia signa conspècta essent, fuscum ac per agros trepida fuga palatum est. nec Romanis incruenta uictoria fuit. quarta pars militum amissa: & ubi haud minus iacturæ fuit, aliquot equites Romani cecidere. Insequenti anno cum L. Sulpitius & C. Licinius Caluus consules in Hernicos exercitum duxissent, neque inuentis in agro hostibus, Ferentinum urbem eorum uicèpiissent, reuertentibus inde eis Tyburtes portas clausere. ea vltima fuit causa, cum multæ antè querimonix ultro citroq; iactatæ essent, cur per fœciales rebus repetitis bellum Tyburti populo indiceretur. Dictatorem T. Quintium Pœnum eo anno fuisse satis constat, & magistrum equitum Sergium Cornelium Maluginensem. Macer Licinius comitorum habendorum causa & ab Licinio consule dictum scribit, quia collega comitia bello præferre festinante ut continuaret consulatû, obuiam eundum prauæ cupiditati fuerit. Quæ sita ea propriæ familiæ laus, leuiorem authorem Licinium facit. cum mentionem eius rei in vetustioribus annalibus nullam in-

Fugantur Hernici.

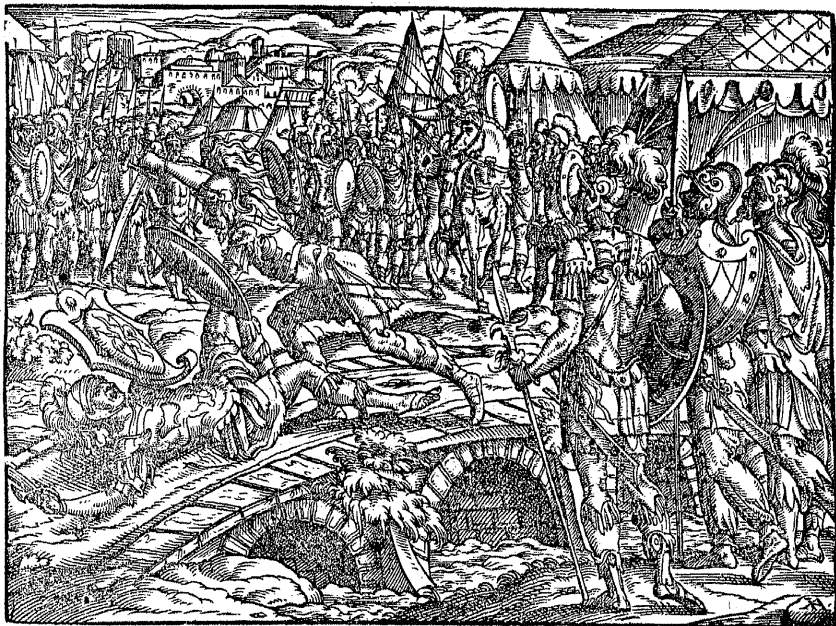
Tyburtilis bellum incitatur.

- A lam inueniam. magis vt belli Gallici causa dictatorem creatum arbitrer, inclinatus animus. eo certò anno Galli ad tertium lapidem Salaria via trans pontem Anienis castra habuere. Dictator, cum tumultus Gallici causa iustitium edixisset, omnes iuniores sacramento adegit, ingentiq; exercitu ab vrbe profectus, in citeriore ripa Anienis castra posuit. Pons in medio erat, neutris eum rumpentibus, ne timoris indicium esset. prælia de occupando ponte crebra erant: nec qui potirentur, incertis viribus satis discerni poterat. tum eximia corporis magnitudine in vacuum pontem Gallus processit: & quantum maxima voce potuit, Quem nunc, inquit, Roma fortissimum virum habet, procedat age dum ad pugnam, vt noster duorum euentus ostendat vtra gens bello sit melior. Diu inter primores iuuenum Romanorum silentium fuit, cum & abnuere certamen vererentur, & præcipuam fortè periculi petere nollent. tum T. Manlius L. filius, qui patrem à vexatione tribunitia vindicauerat, ex statione ad dictatorem pergit. In iussu tuo, inquit, imperator, extra ordinem nunquam pugnauerim, nõ si certam victoriam videam. si tu permittis, volo ego illi belluæ ostendere, quando adeò ferox præfultat hostium signis, me ex ea familia ortum: quæ Gallorum agmen ex rupe Tarpeia deiecit. Tum dictator, Maeste virtute, inquit, hac pietate in patrem patriamq; T. Manli esto: perge, & nomen Romanum inuictum iuuantibus dijs præsta. Armant inde iuuenem æquales: pedestre scutum capit, Hispano cingitur gladio, ad propiorem habili pugnam. armatum adornatumq; aduersus Gallum stolidè lætum, & (quoniam id quoq; memoria dignum antiquis visum est) linguam etiam ab irrisu exerentem, producunt. Recipiunt inde se ad stationem cæteri, & duo in medio armati spectaculi magis more, quam lege belli destituuntur, nequaquam visu ac specie æstimantib⁹ pares. corpus alteri magnitudine eximium, vericolori veste, pictisq;

Galli ad tertium lapidem castra habuere.

Gallus quidam fortissimus à Romanis virum ad certamen prouocat.

T. Manlius cum Gallo pugnat.

& auro cælati refulgens armis. media in altero militaris statura, modicaq; in armis habilibus magis quam decoris species: non cantus, non exultatio, armorumq; agitatio vana, sed pectus animorum iræq; tacitæ plenum, omnem ferociam in discrimen ipsum certaminis distulerat. Vbi constitere inter duas acies tot circa mortaliū animis spe metuq; pendentibus: Gallus velut moles supernè imminens, proiecto læua scuto in aduenientis arma hostis, vanum cæsim cum ingenti sonitu enses deiecit. Romanus mucrone surrecto, cum scutum scuto inum perculisset, totoq; corpore interior periculo vulneris factus, insinuasit se inter corpus armaq; vno alteroq; subinde ictu ventrem atque inguina hausit, & in spatium ingens ruentem porrexit ho-

T. Manlius Gallum vincit. & à torque detracto Torquatus appellatur.

Gallia relicta trepidè castris in Tyburtem agrum transeunt.

Aduersus Gallos Q. Seruilius Hala dictator creatur.

Cum Gallis pugnam est non procul à porta Collina.

Galli Tybur fugati se recipiunt.

Fabius Cos. Hernicos denicit.

Tyburtes primo noctis silentio ad urbem Romanam veniunt.

Tarquinienses agrum Romanum populantur.

stem. iacentis inde corpus ab omni alia vexatione intactum, vno torque spoliavit, quem respersum cruore, collo circumdedit suo. Defixerat pauor cum admiratione Gallos, Romani alacres ab statione obuiam militi suo progressi, laudantes gratulantesq; ad dictatorem perducunt. inter carminum propemodum incondita quædam militariter ioculantes, Torquati cognomen auditum, celebratum deinde posteris etiam, familiæq; honori fuit, dictator coronam auream addidit donum, mirisq; pro concione eam pugnam laudibus tulit. Et hercle, tanti ea ad vniuersi belli euentum momenti dimicatio fuit, vt Gallorum exercitus proxima nocte, relictis trepidè castris, in Tyburtem agrum, atque inde societate belli facta, commeatuq; benignè ab Tyburtibus adiutus, mox in Campaniam trāsierit. Ea fuit causa cur proximo anno C. Petilius Balbus c o s. cum collegæ eius M. Fabio Ambusto Hernici prouincia euenisset, aduersus Tyburtes iussu populi exercitum duceret. ad quorum auxilium cum Galli ex Campania redissent, fœdæ populationes in Lauicano, Tusculanoq; & Albano agro haud dubiè Tyburtibus ducibus sunt factæ. Et cum aduersus Tyburtem hostem duce c o s. contenta Respub. esset, Gallicus tumultus dictatorem creati coegit. creatus Q. Seruilius Hala T. Quintium magistrum equitum dixit: & ex autoritate patrum, si prosperè id bellum euenisset, ludos magnos vouit. Dictator ad continendos proprio bello Tyburtes, consulari exercitu iussu manere, omnes iuniores nullo detrectante militiam sacramento adegit. Pugnatum haud procul porta Collina est totius viribus urbis, in conspectu parentum coniugumq; ac liberorum, quæ magna etiam absentibus hortamenta animi, tum subiecta oculis simul verecundia, misericordiaq; militem accendebant. Magna vtrinque edita cæde, auertitur tandem acies Gallorum. fugati Tybur sicut arcem belli Gallici petunt. palati à c o s. Petilio haud procul Tybure excepti, egressis ad opem ferendam Tyburtibus, simul cum his intra portas cōpelluntur. Egregiè cum ab dictatore, tum ab c o s. res gesta est. Et c o s. alter Fabius prælijs primùm paruis, postremò vna insigni pugna cum hostes totis adorti copijs essent, Hernicos deuicit. Dictator c o s. in senatu & apud populum magnificè collaudatis, & suarum quoq; rerum illis remisso honore, dictatura se abdicauit. Petilius de Gallis Tyburtibusq; geminum triumphum egit. Fabio satis visum, vt ouans urbem iniret. Irridere Petilij triumphum Tyburtes: vbi enim eum secum acie conflixisse? spectatores paucos fugæ trepidationisq; Gallorum extra portas egressos, postquam in se quoque fieri impetum viderint, & sine discrimine obuios cædi, recepisse se intra urbem. eam rem triumpho dignam visam Romanis? ne nimis mirum magnumq; conserent tumultum, exire in hostium portis, maiorem ipsos trepidationem ante mœnia sua visuros. Itaq; insequenti anno M. Popilio Lenate, Cn. Manlio c o s. primo silentio noctis ab Tybure agmine infecta profecti ad urbem Romanam venerunt. terrorem repenti ex somno excitatis subita res, & nocturnus pauor præbuit, ad hæc multorum incertitia, qui, aut vnde hostes aduenissent. conclamatum tamen celeriter ad arma est, & portæ stationibus, muriq; præsidijs firmati. & vbi prima lux mediocrem multitudinem ante mœnia, neque alium, quàm Tyburtem hostem ostendit, duabus portis egressi consules, vtrinque aciem subeuntium iam muros aggrediuntur, apparuitq; occasione magis, quàm virtute fretos venisse: adeò vix primum impetum Romanorum sustinere: quin etiam bono fuisse Romanis aduentum eorum constabat, orientemq; iam seditionem inter patres, & plebem metu tam propinqui belli compressam. Alius aduentus hostium fuit proximo bello agris, quàm vrbi terribilior. Populabundi Tarquinienses fines Romanos maximè qua ex parte Hetruriam adiacent, peragrauere: rebusq; nequicquam repetitis, noui consules C. Fabius, & C. Plautius iussu populi bellum indixere: Fabioq; ea prouincia, Plautio Hernici euenere. Gallici quoq; belli fama increbrescebat: sed inter multos terrores solatio fuit pax Latinis petentibus data, & magna vis militum ab ijs ex fœdere vetusto, quod multis intermiserant annis, accepta. quo præsidio cum ful-

ta res

- A ta res Romana esset, leuius fuit, quòd Gallos mox Præneste venisse, atq; inde circa Pedum confedisse, auditum est. Dictatorem dici C. Sulpitium placuit: consul ad id accitus C. Plautius dixit, magister equitum dictatori additus M. Valerius. Hi robora militum ex duobus consularibus exercitibus electa aduersus Gallos duxerunt. Lentius id aliquanto bellum, quàm parti vtriq; placebat, fuit, cum primo Galli tantum auidi certaminis fuissent: deinde Romanus miles ruendo in arma, ac dimicationem, aliquantum Gallicam ferociam vinceret. dictatori neutiq; placebat, quando nulla cogeret res, fortunæ se committere aduersus hostem, quem tempus deteriorem indies, & locus alienus faceret, sine præparato comætu, sine firmo munimento morantem: ad hoc ijs animis corporibusq; quorum omnis in impetu vis esset, parua eadem
- B languesceret mora. His cõsilijs dictator bellum trahebat, grauemq; edixerat pœnam, si quis iniussus in hostem pugnasset. milites agrè id patientes, primò in stationibus vigilijsq; inter se dictatorem sermonibus carpere, interdù patres communiter increpare, quòd non iussissent per cõsules geri bellum: electũ esse eximium imperatorem, vnicum ducem, qui nihil agenti sibi de cœlo deuolaturam in sinum victoriam censeat. eadem deinde hæc interdium propalàm; ac ferociora his iactare: se iniussu imperatoris aut dimicatuos, aut agmine Romã ituros: immisceriq; militibus centuriones: nec in circulis modò fremere, sed iam in principijs ac prætorio in vnũ sermones confundi: atq; in concionis magnitudinem crescere turba, & vociferari ex omnib⁹ locis, vt exemplò ad dictatorem iretur: verba pro exercitu faceret Sex. Tullius, vt virtute
- C eius dignum esset. Septimũ primum pilum iam Tullius ducebat, neque erat in exercitu, qui quidem pedestria stipendia fecisset, vir factis nobilior. is præcedens militum agmen, ad tribunal pergit. mirantiq; Sulpitio, non turbam magis quàm turbæ principem Tullium imperijs obedientissimum militum, Scilicet dictator, inquit, condemnatum se vniuersus exercitus à te ignauix ratus, & propè ignominix causa destitutum, sine armis, orauit me vt suam causam apud te agerem. Equidem sicubi loco cessum, si terga data hosti, si signa fœde amissa obijci nobis possent, tamen hoc à te impetrari æquum censerem, vt nos virtute culpam nostram corrigere, & abolere flagitij memoriam noua gloria patereris. etiam ad Alliam fusæ legiones eandem quam per pauorem amiserant patriam, profectæ postea ab Veijs virtute recuperauere. nobis deũ benignitate, felicitate tua, populiq; Romani, & res & gloria est integra: quanquam de gloria vix dicere ausim, si nos & hostes haud secus quàm fœminas abditos intra vallum omnibus contumelijs eludunt: & tu imperator noster, quod ægrius patimur, exercitum tuum sine animis, sine armis, sine manibus, iudicas esse: & prius quàm expertus nos esses, de nobis ita desperasti, vt te mancorum ac debiliũ ducem iudicares esse. quid enim aliud esse causæ credamus, cur veteranus dux fortissimus bello compressis, quòd aiunt, manibus sedeas? vtcunque enim se habeat res, te de nostra virtute dubitasse videri, quàm nos de tua verius est. Sin autem non tuum istuc, sed publicum est consilium, & consensus aliquis patrum, non Gallicum bellum nos ab vrbe, à penatibus nostris ablegatos tenet: quæso vt quæ dicam, non à militibus imperatori dicta censeas, sed à plebe patribus: quæ, sicut vos vestra habeatis consilia, sic se sua habituram dicat. Quis tandem succenseat milites nos esse, non seruos vestros? ad bellum, non in exilium missos? Si quis det signum, in aciem educat, vt viris ac Romanis dignum sit pugnatuos: si nihil armis opus sit, otium Romæ potius quàm in castris acturos. hæc dicta sint patribus. Te imperator milites tui oramus, vt nobis pugnandi copiam facias: tum vincere cupimus, tum duce te vincere, tibi laureã insignem deferre, tecum triumphantes urbem inire: tuum sequentes currum Iouis Opt. Max. templum gratantes ouantesq; adire. Orationem Tullij exceperunt preces multitudinis: & vndiq; vt signum daret, vt capere arma iuberet, clamabant. Dictator quanquam rem bonam exemplo haud probabili actam censebat, tamen facturum quod milites vellent se recepit: Tulliumq; secretò, quænam hæc res sit, aut quo acta

In Gallos C. Sulpitius dictator creatur.

Dictatoris cunctationem egerunt milites.

Sex. Tullij oratio ad Dictatorem militum nomine.

Dictator Sex. Tullium secretò alloquitur.

more, percunctatur. Tullius magnopere à dictatore petere, ne se oblitum disciplinæ militaris, ne sui, neue imperatoriæ maiestatis crederet: multitudini concitata, quæ ferme authoribus similis esset, nõ subtraxisse se ducem: ne quis alius, qualẽ mota creare multitudo soleret, existeret. nam se quidem nihil non arbitrio imperatoris acturum. illi quoq; tamen videndum magnopere esse, vt exercitum in potestate haberet: differri nõ posse: adeò concitatos animos ipsos sibi locum ac tempus pugnandi sumpturos, si ab imperatore non detur. Dum hæc loquuntur, iumenta fortè pascentia extra vallum Gallo abigenti duo milites Romani ademerunt. in eos saxa coniecta à Gallis: deinde ab Romana statione clamor ortus, ac procursum vtrinque est. Iamq; haud procul iusto prælio res erant, ni celeriter diremptum certamen per centuriones esset. Affirmata certè eo casu Tullij apud dictatorem fides est. nec recipiente iam

Qua arte dictator hostibus terrorem incussit.

dilationem re, in posterum diem edicitur acie pugnaturus. Dictator tamen, vt qui magis animis quàm virib⁹ fretus, ad certamen descenderet, omnia circumspicere atq; agitare cœpit, vt arte aliqua terrorem hostibus incuteret. solerti animo rem nouam excogitat: qua deinde multi nostri atq; externi imperatores, nostra quoq; quidam ætate vsi sunt, mulis strata detrahi iubet: binisq; tantum centunculis relictis, agasones partim captiuos, partim ægrorum armis ornatos imponit. his ferè mille effectis, centum admiscet equites: & nocte super castra in montes euadere, ac syluis se occultare iubet, neq; inde antè moueri, quàm ab se acciperent signum. ipse vbi illuxit, in radicibus montium extendere aciem cœpit sedulo, vt aduersus montes consisteret hostis.

Dictatoris ad milites adhortatio.

Instructo iam vani terroris apparatu, qui quidem terror plus penè veris viribus profuit: primò credere duces Gallorum non descensuros in æquum Romanos: deinde vbi digressos repentè viderunt, & ipsi auidi certaminis in prælium ruunt: priusq; pugna cœpit, quàm signum ab ducibus daretur. Acrius inuasere Galli dextrum cornu: neque sustineri potuissent, ni fortè eo loco dictator fuisset, Sex. Tullium nomine increpans: rogansq; , siccine pugnaturus milites spondidisset? vbi illi clamores sint arma poscentium? vbi minæ iniussu imperatoris prælium inituros? en ipsum imperatorem clara voce vocare ad prælium, & ire armatum ante prima signa: ecquis sequeretur eorum, qui modò ducturi fuerint? in castris feroces, in acie pauidi. Vera audiebant: itaq; tantos pudor stimulos admouit, vt ruerent in hostium tela alienatis à memoria periculi animis. hic primò impetus propè vecors turbauit hostes: eques deinde emissus turbatos auertit. Ipse dictator postquã labantem vna parte vidit aciem, signa in læuum cornu confert, quò turbam hostium congregari cernebat: & ijs, qui in monte erant, signum quod cõuenerat, dedit. Vbi inde quoq; nouus clamor ortus, &

Galli vincuntur.

tendere obliquo monte ad castra Gallorum visi sunt: tum metu, ne excluderentur, omissa pugna est, cursuq; effuso ad castra ferebantur. vbi cum occurrisset eis M. Valerius magister equitum, qui profligato dextro cornu obequitabat hostium munimentis, ad montes syluasq; vertunt fugam: plurimiq; ibi à fallaci equitum specie, agasonibusq; excepti sunt: & eorum, quos pauor pertulerat in syluas, atrox cædes post sedatũ prælium fuit. Nec alius post M. Furium, quàm C. Sulpitius iustiore de Gallis egit triumphum. auri quoq; ex Gallicis spolijs satis magnũ pondus saxo quadrato septum

C. Plautius Cæs. Hernicos deuicit.

in Capitolio sacrauit. Eodẽ anno & à coss. vario euentu bellatum. nam Hernici à C. Plautio deuicti, subactiq; sunt. Fabius collega eius incautè atque inconsultè aduersus Tarquinienſes pugnauit, nec in acie tantũ ibi cladis acceptum, quàm quòd c e c v i r. milites Romanos captos Tarquinienſes immolarunt. qua fœditate supplicij aliquanto ignominia populi Romani insignior fuit. accessit ad eam cladem & vastatio Romani agri, quam Priuernates, Veliterni deinde incursione repentina fecerunt.

De ambitu triumphum Lex promulgatur.

Eodem anno duæ tribus Pomptina, & Publicia additæ. Ludi votiu, quos M. Furius dictator vouerat, facti: & de ambitu à C. Petilio tribuno plebis authoribus patribus tum primũ ad populum latũ est: eaq; rogatione nouorũ maximè hominum ambitionem, qui nundinas & cõciliabula obire soliti erant, compressam credebant. Haud

æquè

- A** æquè patribus læta insequenti anno C. Martio, Cn. Manlio Coss. de vinciario fœnóre à M. Duellio, L. Menenio tribunis plebis rogatio est perlata: & plebs aliquanto eam cupidius sciuit, accepitq; . Ad bella noua priore anno destinata, Falisci quoq; noui hostes exorti, duplici crimine, quòd & cum Tarquinienibus iuuentus eorum militauerat: & eos, qui Faleros perfugerant, cum malè pugnatum est, repetentibus fœcialibus Romanis non reddiderant. ea prouincia Cn. Manlio obuenerit. Martius exercitum in agrum Priuernatem, integrum pace longinqua induxit: militemq; præda impleuit. ad copiam rerum addidit munificentiam, quòd nihil in publicum fœcernendo augenti rem priuatam militi fuit. Priuernates cum ante mœnia sua castris permunitis confedissent: vocatis ad concionem militibus. Castra nunc, inquit, vobis hostium, vrbemq; prædæ do: si mihi pollicemini vos fortiter in acie operam nauaturos, nec prædæ magis, quàm pugnae paratos esse. Signum poscunt ingenti clamore: celsiq; & spe haud dubia feroces in prælium vadunt. ibi ante signa Sex. Tullius, de quo antè dictum est, exclamavit: Aspice imperator, inquit, quemadmodum exercitus tuus tibi promissa præstet: pilosq; posito, stricto gladio in hostem impetum facit: sequuntur Tullium antesignani omnes: primoq; impetu auertere hostem: fuscum inde ad oppidum persecuti, cum iam scalas micenibus admouerent, in deditioem urbem acceperunt. triumphus de Priuernatibus actus. ab altero Cos. nihil memorabile gestum: nisi quòd legem nouam exemplo ad Sutrium in castris tributum de vicefima eorum, qui manu mitterentur, tulit. patres, quia ea lege haud paruè vectigal inopi arario additum esset, authores fuerunt. Cæterum tribuni plebis non tam lege quàm exemplo moti, ne quis postea populum seuocaret, capite sanxerunt. nihil enim non per milites iuratos in consulis verba, quauis perniciosum populo, si id liceret, ferri posse. Eodem anno C. Licinius Stolo à M. Popilio Lenate sua lege decem millibus æris est damnatus, quòd mille iugerum agri cum filio possideret, emancipandoq; filium, fraudem legi fecisset. Noui Coss. inde M. Fabius Ambustus II. & M. Popilius Lenas II. duo bella habuere: facile alterum cum Tyburtibus, quòd Lenas gessit: qui hoste in urbem compulso, agros vastauit. Falisci, Tarquinienfesq; alterum consulem prima pugna fuderunt. inde terror maximus fuit, quòd sacerdotes eorum facibus ardentibus, anguibusq; prælatis in cessu furiali militem Romanum infueta turbauerunt specie: & tunc quidem velut lymphati, & attoniti munimentis suis trepido agmine inciderunt: deinde ubi consules legatiq; ac tribuni, puerorum ritu vana miracula pauentes irridebant, increpabantq; , vertit animos repente pudor: & in ea ipsa, quæ fugerant, velut cæci ruebant. discusso itaq; vano apparatu hostium, cum in ipsos armatos se intulissent, auerterunt totam aciem: castrisq; etiam eo die potiti, præda ingenti parta victores reuerterunt, militaribus iocis cum apparatus hostium, tum suum increpantes pauorem. Concitatur deinde omne nomen Hetruscum, & Tarquinienibus Falicisq; ducibus ad Salinas perueniunt. aduersus eum terrorem dictator C. Martius Rutilius primus de plebe dictus, magistrum equitum item de plebe C. Plautium dixit. Id verò patribus indignum videri, etiam dictaturam iam in promiscuo esse: omniq; ope impediabant, ne quid dictatori ad id bellum decerneretur, parareturue. eo promptius cuncta ferente dictatore populus iussit. profectus ab vrbe vtraque parte Tyberis, ratibus exercitum quocunq; fama hostium ducebat traiecit: multos populatores agrorum vagos, palantes oppressit: castra quoque nec opinatò aggressus cepit: & octo millibus hostium captis, cæteris aut cæsis, aut ex agro Romano fugatis, sine autoritate patrum populi iussu triumphauit. Quia nec per dictatorem plebeium, nec per consulem, comitia consularia haberi volebant: & alter consul Fabius bello retinebatur: res ad interregnum redit. Interreges deinceps Q. Seruilius Hala, M. Fabius, Cn. Manlius, C. Fabius, C. Sulpitius, L. Æmylius, Q. Seruilius, M. Fabius Ambustus. In secundo interregno orta contentio est, quòd duo patritij consules creabantur: intercedentibusq; tribunis, interrex Fabius aiebat in duodecim tabulis legem esse, vt quodcunq; postremum populus iussisset, id

Priuernates vincuntur, & eorum vrbis in deditioem accipitur.

*C. Licinius Stolo sua ipsius Legè damnatur. * 100. coronæ.*

Faliscos & Tarquinienfes Romanos vincunt. Dictator ac magister equitum tum primum de plebe dicitur.

An. 790.

Dictator plebeius triumphat de Faliscis & Tarquinienfesibus. Interregnum.

ius ratumq; esset, iussum populi & suffragia esse. Cumq; intercedendo tribuni nihil aliud, quam ut differrent comitia, valuissent: duo patritij consules creati sunt, C. Sulpitius Peticus tertium, M. Valerius Publicola: eodemq; die magistratum inierunt. Quadringentesimo anno, quam vrbs Romana cōdita erat, quinto tricesimo quam à Gallis récepta, ablato post nonum annum à plebe consulari, patritij cōsules ambo ex interregno magistratū iniere C. Sulpitius Peticus tertium, M. Valerius Publicola. Empulum eo anno ex Tyburtibus haud memorando certamine captum: siue duorum consulum auspicio bellum ibi gestum est, ut scripsere quidam: seu per idem tempus Tarquinienfium quoq; sunt vastati agri ab Sulpitio consule, quo Valerius aduersus Tyburtes legiones duxit. Domi maius certamen cōsulibus cū plebe ac tribunis erat. fidei iam sue, non solum virtutis ducebant esse, ut accepissent duo patritij cōsularum,

Empulum ex Tyburtibus capitur.

Inter patres & plebem de Consulibus comitijs dissensio.

ita ambobus patritijs mandare: quin aut toto cedendū esse: si plebeius iam magistratus consularis fiat: aut possidendum totum, quam possessionem integram à patribus accepissent. Plebs contra fremit. quid se viuere? quid in parte ciuium censeri? si quod duorum hominum virtute L. Sextij, ac C. Licinij partum sit, id obtinere vniuersi non possint: vel reges, vel decemuiros, vel si quod tristius sit imperij nomen, patiendum esse potius, quam ambos patritios Coss. videant, nec inuicē pareatur atq; imperetur, sed pars altera in aeterno imperio locata plebem nusquam aliò natam quam ad seruiendum putet. Non desunt tribuni auctores turbarū: sed inter cōcitatos per se omnes vix duces eminent. Aliquoties frustra in campum descensum cū esset, multiq; per seditiones acti comitiales dies: postremò victæ perseuerantia Coss. plebis eò dolor erupit, ut tribunos actū esse de libertate vociferantes: relinquendumq; nō campum iam solum, sed etiam vrbeni captā atq; oppressam regno patritiorum, mœsta plebs sequeretur. Consules relicti à parte populi per infrequentiam comitia nihilo segnus perficiunt. creati cōsules ambo patritij M. Fabius Ambustus tertium, T. Quintius. In quibusdā annalibus pro T. Quintio M. Popilium Cos. inuenio. Duo bella eo anno prospere gesta: cum Tyburtibusq; ad deditiōnē pugnatum: Sallula ex his vrbs capta, ceteraq; oppida eandem fortunā habuissent, ni vniuersa gens positis armis in fidē consulis venisset. triumphatum de Tyburtibus: alioquin mitis victoria fuit. In Tarquinien-

Tyburtes se dedidit Romanis.

In Tarquinienfes victos acerbe sentit, ob immolatos milites Romanos.

ses acerbe sauitum, multis mortalibus in acie caesis: ex ingenti captiuorum numero, cccclviii. delecti nobilissimus quisq; qui Romā mitteretur: vulgus aliud trucidatū.

nec po-

- A** nec populus in eos, qui missi Romam erant, mitior fuit. medio in foro omnes virgis caesi ac securi percussi. id pro immolatis in foro Tarquiniensium Romanis pœne hostibus redditum. Res bello benè gestæ, vt Samnites quoq; amicitiam peterent, effecerunt. legatis eorum comiter ab senatu responsum: fœdere in societate accepti. Non eadem domi quæ militiæ fortuna erat plebi Romanæ: nam etsi vnciario fœnore facto leuato vsura erat, forte ipsa obtuebantur inopes: nexumq; inibant. eo nec patritios ambos consules, nec comitiorum curam, publicæ studia præ priuatis incommodis plebs ad animum admittebat. Consulatus vterq; apud patritios manet. Consules creati, C. Sulpitius Peticus quartum, M. Valerius Publicola iterum. In bellum Heruscum intentam ciuitatem, quia Cæritem populum misericordia consanguinitatis
- B** Tarquiniensibus adiunctum fama ferebat, legati Latini ad Volscos conuertere, nuntiantes exercitum, conscriptum armatumq; iam suis finibus imminere: inde populabundos in agrum Romanum venturos esse. Censuit igitur senatus, neutram negligendam rem esse. vtroq; legiones scribi: consulesq; fortiri prouincias iussit. Inclinauit deinde pars maior curæ in Heruscum bellum: postquã literis Sulpitij consulis, cui Tarquinij prouincia euenerat, cognitum est, depopulatum agrum circa Romanas Salinas: prædæq; partem in Cæritum fines auectam, & haud dubiè iuuentutem eius populi inter prædatores fuisse. Itaq; Valerium consulem Volscis oppositum. castraq; ad finem Thusculanum habentem, reuocatum inde senatus dictatorem dicere iussit. T. Manlium Luci filium dixit. Is, cum sibi magistrum equitum A. Cornelium Cossium
- C** dixisset, consulari exercitu contentus, ex auctoritate patrum ac populi iussu Cæritibus bellum indixit. Tum primum Cærites tanquam in verbis hostium vis maior ad bellum significandum, quam in suis factis, qui per populationem Romanos lacessierant, esset, etiam verus belli terror inuasit: & quam non suarum virium ea dimicatio esset, cernebant: pœnitebarq; populationis. & Tarquinienses execrabantur defectiõnis auctores, nec arma, aut bellum quisquam apparare, sed pro se quisq; legatos mitti iubebat ad petendam erroris veniam. Legati senatum cum adissent, ab senatu reiecti ad populum, deos rogauerunt, quorum sacra bello Gallico accepta ritè procurassent, vt Romanos florentes ea sui misericordia caperet, quæ se rebus adfectis quondam populi Romani cepisset, conuersiq; ad delubra Vestæ hospitium flaminum, Vestaliumq; ab se castè ac religiose cultum inuocabant. Eane meritis crederet quisquam, hostes repente sine causa factos: aut si quid hostiliter fecissent, consilio id magis, quam furore lapsos fecisse: vt sua vetera beneficia, locata præsertim apud tam gratos, nouis corrumpere maleficijs: florentemq; populum Romanum ac felicissimum bello sibi desumerent hostem, cuius afflictæ amicitia cepissent: ne appellarent consiliu, quæ vis ac necessitas appellada esset. Transeuntes agmine infesto per agrum suum Tarquinienses, cum præter viam nihil petissent, traxisse quosdam agrestium populationis eius, quæ sibi crimini detur, comites. eos, seu dedi placeat, dedere se paratos esse: seu supplicio affici, daturos pœnas. Cære sacrarium populi Romani, diuersorium sacerdotum ac receptaculum Romanorum sacrorum, intactum inuiolatumq; crimine belli, hospitio Vestalium cultisq; dijs darent. Mouit populum non tam causa præsens, quam vetus meritum, vt maleficijs quam beneficijs potius immemores essent. itaque pax
- D** populo Cæriti data: induciasq; in centum annos factas, in senatusconsulta referri placuit. In Faliscos eodem noxios crimine vis belli conuersa est: sed hostes nusquam inueni. Cum populatione peragrati fines essent, ab oppugnatione urbium temperatum: legionibusq; Romam reductis, reliquum anni muris turribusq; reficiendis consumptum, & ædes Apollinis dedicata est. Extremo anno comitia consularia certamen patrum ac plebis diremit, tribunis negantibus passuros comitia haberi, ni secundum Liciniam legem haberentur: dictatore obstinato tollere potius totum è Republica consulatum, quam promiscuum patribus ac plebi facere. Prolatandis igitur comitijs, cum dictator magistratu abisset, res ad interregnum
- E** redijt.

T. Manlius dictatorem Cæritibus bellum indixit.

Legati Cæritibus erroris veniam petunt.

Cæritibus pax data.

Ædes Apollinis dedicata.

Interregnum.

redijt. In festam inde patribus plebem interreges cum accepissent, ad undecimum interregem seditionibus certatum est. Legis Liciniae patrociniū tribuni iactabant: prior dolor plebi foenoris ingrauescentis erat: curaeque priuatae in certaminibus publicis erumpebant. quorum tadio patres L. Cornelium Scipionem interregem concordiae causa obseruare legem Liciniam, comitijs consularibus iussere. P. Valerio Publicolae datus e plebe collega C. Martius Rutilius. Inclinatis semel in concordiam animis, noui consules foenebrem quoque rem, quae distineret vnanimos videbatur, leuare aggressi, solutionem alieni aeris in publicam curam verterunt: quinqueuiris creatis, quos menarios ab dispensatione pecuniae appellarunt. Meriti aequitate curaque sunt, ut per omnium annalium monumenta celebres nominibus essent. fuere autem C. Duellius, P. Decius Mus, M. Papyrius, Q. Publius, & T. Aemilius, qui rem difficillimam tractatu, & plerumque parti utriusque semper certe alteri grauem, cum alia moderatione, tum impendio magis publico, quam iactura sustinuerunt. tarda enim nomina, & impeditiore inertia debitorum quam facultatibus, aut ararium mensis cum aere in foro positus, dissoluit, ut populo prius caueretur: aut aestimatio aequis rerum pretijs liberauit, ut non modo sine iniuria, sed etiam sine querimonijs partis utriusque; exhausta vis ingens aeris alieni sit. Terror inde vanus belli Hetrusci, cum coniurasse duodecim populos fama esset, dictatorem dici coegit. dictus in castris (eò enim ad consules missum senatusconsultum est) C. Iulius, cui magister equitum adiectus L. Aemilius. Caeterum foris tranquilla omnia fuere. Tentatum domi per dictatorem, ut ambo patritij consules crearentur, rem ad interregnum perduxit. duo interreges C. Sulpitius, & M. Fabius interpositi obtinere, quod dictator frustra tetenderat: mitiore iam plebe ob recens meritum laeuati aeris alieni, ut ambo patritij consules crearentur. creati ipse C. Sulpitius Peticus, qui prior interregno abiit: & T. Quintius Pœnus. quidam Caesonem cognomen Quintio adijciunt. Ad bellum ambo profecti, Faliscum Quintius, Sulpitius Tarquiniese, nusquam acie congresso hoste, cum agris magis quam cum hominibus vrendo populandoque gesserunt bella, cuius lentem velut tabis senio victa utriusque pertinacia populi est, ut primum a consulibus, dein permissu eorum ab senatu inducias peterent, in quadraginta annos impetrauerunt. Ita posita duorum bellorum quae imminebant, cura, dum aliqua ab armis quies esset: quia solutio aeris alieni multarum rerum mutauerat dominos, censum agi placuit. caeterum cum censoribus creandis indicta comitia essent: professus se petere censuram C. Martius Rutilius, qui primus dictator de plebe fuerat, concordiam ordinum turbauit. quod videbatur quidem tempore alieno fecisse: quia ambo tum forte patritij consules erant, qui rationem eius se habituros negabant: sed & ipse constantia inceptum obtinuit, & tribuni omni vi recuperando ius consularibus comitijs amissum, adiuuerunt. & cum ipsius viri maiestas nullius honoris fastigium non aequabat, tum per eundem, qui ad dictaturam aperuisset viam, censuram quoque in partem vocari plebs volebat. Nec variatum comitijs est, quin cum Manlio Naevio censor Martius crearetur. Dictatorem quoque hic annus habuit M. Fabium, nullo terrore belli, sed ne Licinia lex comitijs consularibus obseruaretur. Magister equitum dictatori additus Q. Seruilius, nec tamen dictatura potentiore eum consensum patrum consularibus comitijs fecit, quam censorijs fuerat. M. Popilius Lenas a plebe consul, a patribus L. Cornelius Scipio datus. Fortuna quoque illustriorem plebeium consulem fecit. nam cum ingentem Gallorum exercitum in agro Latino castra posuisse nuntiatum esset: Scipione graui morbo implicito, Gallicum bellum Popilio extra ordinem datum. Is impigre exercitu scripto, cum omnes extra portam Capenam ad Martis aedem conuenire armatos iussisset, signaque eodem quaestores ex arario deferre: quatuor expletis legionibus, quod superfuit militum, P. Valerio Publicolae praetori tradidit: author patribus scribendi alterius exercitus, quod ad incertos belli euentus subsidium Reipublicae esset. Ipse iam satis omnibus instructis, comparatisque, ad hostem pergit. cuius ut prius nosceret vires, quam periculo ultimo tentaret:

Consulum alter de plebe creatur.

Quinqueuiri mensarii creatur.

Terror vano belli Hetrusci dictator C. Iulius dicitur.

Interregnum.

Falisci & Tarquiniese inducias in 40 annos impetrant.

Censuram alter de plebe creatur.

Dictator cur hoc anno dictus sit.

Gallii in agro Latino castra habebant.

- A tentaret: in tumulo, quem proximum castris Gallorum capere potuit, vallum ducere cœpit. Gens ferox, & ingenij auidi ad pugnam, cum procul visis Romanorum signis, vt ex templò prælium initura explicuisset aciem: postquam neque in æquum dimitti agmen vidit, & cum loci altitudine, tum vallo etiam tegi Romanos, percultos pauore rata, simul opportuniore, quòd intenti tum maxime operi essent, truci clamore aggreditur. Ab Romanis nec opus intermissum, (triarij erant, qui muniebant) & ab haltatis principibusq; qui pro munitoribus intenti armatiq; steterant, prælium initum. Præter virtutem locus quoq; superior adiuuit, vt pila omnia hastæq; non tanquam ex æquo missa, vana (quòd plerunq; fit) caderent, sed omnia librata ponderibus figerentur, oneratiq; telis Galli, quibus aut corpora transfixa, aut prægrauata in hærentibus gerebant scuta, cum cursu penè in aduersum subissent, primò incerti restitere: dein cum ipsa cunctatio & his animos minuisset, & auxisset hosti, impulsu retro ruere alij super alios, stragemq; inter se cæde ipsa cædiorem dare. adeò præcipiti turba obtriti plures, quàm ferro necati. Necdum certa Romanis victoria erat: alia in campum digressis supererat moles. nanq; multitudo Gallorum sensum omnem talis damni exuperans, velut noua rursus ex oriente acie, integrum militem aduersus victorem hostem ciebat. stetitq; suppresso impetu Romanus, & quia iterum fessis subeunda dimicatio erat, & quòd consul, dū inter primores incautus agitat, læuo humero matari propè traiecto, cesserat parrumper ex acie. Iamq; omissa cunctando victoria erat, cum consul vulnere alligato, reuectus ad primà signa, Quid stas miles: inquit, non cum Latino Sabinoq; hoste res est, quem victum armis socium ex hoste facias.
- C in belluas strinximus ferrum: hauriendus aut dandus est sanguis. Propulistis à castris, supina valle præcipites egistis, stratis corporibus hostium superflatis, complete eadem strage campos, qua montes replestis. nolite expectare, dum stantes vos fugiant. inferenda sunt signa, & vadendum in hostem. His adhortationibus iterum coorti pellunt loco primos manipulos Gallorum, cuneis deinde in medium agmen perumpunt. inde Barbari dissipati, quibus nec certa imperia, nec duces essent, vertunt impetum in suos: fusiq; per campos, & præter castra etiam sua fuga prælati, quod editissimum inter æquales tumulos occurrebat oculis, arcem Albanam petunt. Consul non ultra castra infecurus, quia & vulnus degrauabat, & subijcere exercitum pugna fessum nouo labori nolebat, à persequendo hoste continuit. tumulis ab hoste occupatis. Præda omni castrorum militi data, victorem exercitum, opulentumq; Gallicis spolijs Romam reduxit, moram triumpho vulnus consulis attulit. eademq; causa dictatoris desiderium senatui fecit, vt esset qui agris consulibus comitia haberet. Dictator L. Furius Camillus dictus, addito magistro equitū P. Cornelio Scipione, reddidit patribus possessionem pristinam consulatus. ipse ob id meritū ingenti patrum studio creatus consul, collegam Ap. Claudium Crassum dixit. Priusquam inirent noui consules magistratū, triumphus à Popilio de Gallis actus magno fauore plebis: musantesq; inter se rogabant, numquem plebeij consulis pœniteret: simul dictatorem increpabant, qui legis Liciniæ sprete mercedē consulatum priuata cupiditate, quàm publica iniuria cædiorem, cepisset, vt se ipse consulem dictator crearet. Annus multis varijsq; motibus fuit insignis. Galli ex Albanis motibus, quia hyemis vim pati nequiuertant, per campos maritimaq; loca vagi populabantur. Mare infestum classibus Græcorum erat: oraq; littoris Antiatis, Laurensq; tractus, & Tyberis hostia: vt prædones maritimi cum terrestribus congressi, ancipiti semel prælio decertarint, dubijq; discesserint in castra Galli, Græci retrò ad naues, victos se, an victores putarent. Inter hos longè maximus extitit terror, concilia populorum Latinorum ad lucum Ferentinæ habita: responsumq; haud ambiguum imperantibus milites Romanis datum, absisterent imperare ijs, quorum auxilio egerent. Latinos pro sua libertate potius, quàm pro alieno imperio laturos arma. Inter duo simul bella externa defectione etiam sociorum senatus anxius, cum cerneret metu tenendos,

Acie cum Gallis prælium.

Galli vincuntur.

Popilius de Gallis triumphat.

Mare infestis classibus Græcorum.

renendos, quod fides non tenuisset: extendere omnes imperij vires consules delectu habendo iussit. ciuili quippe standum exercitu esse, quando socialis cœtus desereret. Vndiq; non vrba tantum, sed etiam agresti iuuentute decem legiones scriptæ dicuntur, quaternum millium & ducenorum peditum, equitumq; trecentorum: quem nunc nouum exercitum, si qua externa vis ingruat, hæ vires populi Romani, quas vix terrarum capit orbis, contractæ in vnum haud facile efficiant: ad eò in quæ laboramus sola creuimus, diuitias, luxuriamq;. Inter cætera tristitia eius anni consul alter Ap. Claudius in ipso belli apparatu moritur, redierantq; res ad Camillum: cui vnico consuli vel ob aliam dignationem haud subijciendam dictaturæ, vel ob omen faustum ad Gallicum tumultum cognominis, dictatorem arrogari, haud satis decorum visum est patribus. Consul duabus legionibus vrbi præpositis, octo cum L. Pinario prætorè diuisis, memor paternæ virtutis, Gallicum sibi bellum extra sortem sumit: prætorè maritimam oram tutari, Græcosq; arcere littoribus iussit. & cum in agrum Pomptinum descendisset, quia neq; in campis congregi nulla cogente re volebat, & prohibendo populationibus, quos raptò viuere necessitas cogeret, satis domari credebat hostem: locum idoneum statiuus delegit. Vbi cum stationibus quieti tempus tererent, Gallus processit magnitudine atq; armis insignis: quatiensq; scutum hasta, cum silentium fecisset, prouocat per interpretem vnum ex Romanis, qui secum ferro decertat. Marcus erat Valerius tribunus militum, adolescens, qui haud indigniorem eo decore se quam T. Manlium ratus, prius sciscitatus consulis voluntatem, in medium armatus

Decem legiones scribuntur à Cos.

An. 406.

Camillus consul vnicus.

Bellum Gallicum.

M. Valerius cum Gallo singulari pugna certans, à cornu galeæ insidentis inuatur.

processit. Minus insigne certamen humanum numine interposito deorum factum. K nanq; conferenti iam manum Romano coruus repente in galea confedit in hostem versus. quod primò vt augurium cœlo missum, lætus accepit tribunus: precatus deinde, si diuus, si diua esset, qui sibi præperem misisset, volens propitius adesset. dictu mirabile: tenuit non solum ales captam semel sedem, sed quotiescunq; certamen initum est, leuans se alis, os oculosq; hostis rostro & vnguibus appetijt: donec territum prodigij talis visu, oculisq; simul ac mente turbatum, Valerius obtruncat. coruus è conspectu elatus, orientem petit. Hactenus quiete vtrinq; stationes fuere, Postquam spoliare corpus cæsi hostis tribunus cœpit, nec Galli se statione tenuerunt, & Romanorum cursus ad victorem etiam occor fuit. ibi circa iacentis Galli corpus contracto certamine, pugna atrox concitatur. Iam non manipulis proximarum stationum, sed legionibus

Gallo victo atrox pugna concitatur.

- A** legionibus vtrinque effusis res geritur. Camillus lætum militem victoria tribuni, lærum tam præsentibus ac secundis dijs, ire in prælium iubet, ostentansq; insignem spo-
 lijs tribunum, hunc imitare miles, aiebat: & circa iacentem ducem sterne Gallorum
 cateruas. Dij hominesq; illi affuere pugnae: depugnatumq; haud quaquam certami-
 ne ambiguo cum Gallis est: adeò duorum militum euentum, inter quos pugnatum
 erat, vtraq; acies animis præceperat. Inter primos, quorum concursus alios exciuerat,
 atrox prælium fuit: alia multitudo, priusquam ad coniectum teli veniret, terga vertit. *Galli terga ver-*
 primo per Volscos Falernumq; agrum dissipati sunt: inde Apuliam ac mare inferum *tunt.*
 petierunt. Consul concione aduocata, laudatum tribunum, decem bobus aureaq;
 corona donat. ipse iussus ab senatu bellum maritimũ curare, cum prætore iunxit ca-
B stra. ibi, quia res trahi segnitia Græcorum non committentium se in aciem videba-
 tur, dictatorem comitorum causa T. Manlium Torquatum ex autoritate senatus
 dixit. Dictator magistro equitum A. Cornelio Cossio dicto consularia comitia habu-
 it, æmulumq; decoris sui absentem M. Valerium Coruinum (id enim illi deinde co-
 gnominis fuit) summo fauore populi tres & viginti natum annos consulem renun-
 tiauit. collega Coruino de plebe M. Popilius Lenas IIII. consul futurus datus est. Cum
 Græcis à Camillo nulla memorabilis gesta res: nec illi terra, nec Romanus mari bel- *Nec Græcus terra,*
 lator erat. Postremò cum littoribus arcerentur, aqua etiã præter cetera necessaria vsui *nec Romanus ma-*
 deficiente, Italiã reliquere. Cuius populi ea, cuiusq; gentis classis fuerit, nihil certi est. *ritum tẽporũ bel-*
 maximã Siciliã fuisse tyrannos crediderim. nã vltior Græcia ea tempestate intesti- *lator erat.*
C no fessa bello, iam Macedonum opes horrebat. Exercitibus dimissis, cum & foris pax,
 & domi concordia ordinũ otium esset, ne nimis lætæ res essent, pestilentia ciuitatẽ ador- *Pestilentia.*
 ta coegit senatũ imperare decemuiris, vt libros Sybillinos inspicerent: eorumq; mo-
 nitu lectisternium fuit. Eodem anno Satricũ ab Antiatribus colonia deducta, restituta *Lectisternium.*
 taq; vrbs, quam Latini diruerãt. Et cum Carthaginensibus legatis Romę fœdus ictũ, *Cum Carthagi-*
 cum amicitia ac societate petentes venissent. Idem otium domi forisq; mansit. T. Man- *nensibus fœdus*
 lio Torquato, C. Plautio secundum Coss. semunciarum tantũ ex vnciario fœnus fa- *ictum.*
 ctum, & in pensiones æquas triennij, ita vt quarta præsentis esset, solutio eris alieni dis-
 pensata est. & sic quoq; parte plebis affecta, fides tamen publica priuatis difficultati-
 bus potior ad cura senatui fuit. leuata maximã res, quia tributo ac delectu supersef-
D sum. Tertio anno post Satricum restitutum à Volscis, M. Valerius Coruinus secun-
 dum consul cum C. Petilio factus, cum ex Latio nuntiatum esset, legatos ab Antio cir-
 cumire populos Latinorũ ad concitandũ bellum: priusquã plus hostium fieret, Vol-
 scis arma inferre iussus, ad Satricum exercitu infesto pergit. quò cum Antiates alijq;
 Volsci præparatis iã antè, si quid ab Roma moueretur, copijs occurrissent, nulla mo-
 ra inter infensos diutino odio dimicandi facta est. Volsci ferocior ad rebelladum quã
 ad bellandum gens, certamine victi, fuga effusa Satrici mœnia petunt. & ne in muris *Volsci victi.*
 quidem satis firma spe, cum corona militum cinctã iam scalis caperetur vrbs, ad qua-
 tuor millia præter multitudinẽ imbellem, sese dedidere. oppidum dirutũ atq; incen-
 sum. ab æde tantum matris Maturæ abstinuere ignem. præda omnis militi data, extra *Satricũ diruitur.*
E prædam quatuor millia deditorum habita. eos vinctos cõsul ante currũ triumphans
 egit: venditis deinde, magnam pecuniã in ærarium redegit. Sunt qui hanc multitudi-
 nem captiuã feruorũ fuisse scribant: idq; magis verisimile est, quã deditos venisse. *Auruncum bel-*
 Hos consules secuti sunt M. Fabius Dorso, Ser. Sulpitius Camerinus: Auruncum in- *lum.*
 de bellum ab repentina populatione cœptum. metuq;, ne id factũ populi vnus con-
 siliium omnis nominis Latini esset, dictator velut aduersus armatũ iam Latium L. Fu-
 rius creatus, magistrum equitum Cn. Manlium Capitolinum dixit. & cum (quòd per
 magnos tumultus fieri solitũ erat) iustitio indicto delectus sine vacationibus habitus
 esset: legiones quantũ maturari potuit, in Auruncos ducte: ibi prædonũ magis, quã
 hostiũ animi inuenti, prima itaq; acie debellatũ est. Dictator tamẽ, quia & vltro bel-
 lum intulerãt, & sine detrectatione se certamini offerebant: deorũ quoq; opes adhi-
 bendas

Aedes Iunoni Monetae vouetur.

Dictator feriarum constituendarum causa creatur.

Interregnum.

Samnitium bellum, quibus de causis susceptum sit.

Tifata colles.

bendas ratus, inter ipsam dimicationem ædem Iunoni Monetæ vouit, cuius damnatus voti, cum victor Romam reuertisset, dictatura se abdicauit. Senatus duumuiros ad eandem ædem pro amplitudine p. r. faciendam creari iussit. locus in arce destinatus, quæ area ædium M. Manlij Capitolini fuerat. Consules dictatoris exercitu ad bellum Volscum vsi, Soram ex hostibus, incautos adorti ceperunt. Anno postquam vota erat, ædes Monetæ dedicatur, C. Martio Rutilio III. T. Manlio Torquato II. Coss. Prodigiū extemplò dedicationem secutū, simile vetusto montis Albani prodigio, nāq; & lapidibus pluit, & nox interdū visa intendi: librisq; inspectis, cum plena religione ciuitas esset, senatui placuit, dictatorem feriarū constituendarū causa dici. dictus P. Valerius Publicola, magister equitū ei Q. Fabius Ambustus datus est. Non tribus tantum supplicatum ire placuit, sed finitimos etiā populos: ordoq; ijs, quo quisq; die supplicarent, statutus. Iudicia eo anno populi tristitia in sceneratores facta, quibus ab ædilibus dicta dies esset, traduntur. Et res haud vlla insigni ad memoriam causa ad interregnum redijt. Ex interregno, vt id actum videri posset, ambo patritij consules creati sunt, M. Valerius Coruinus III. A. Cornelius Cossus. Maiora iam hinc bella & viribus hostium, & longinquitate, vel regionū, vel temporū spatio, quibus bellatum est, dicentur. nāq; eo anno aduersus Samnites, gentem opibus, armisq; validā, mota arma. Samnitium bellum ancipiti Marte gestum. Pyrrhus hostis, Pyrrhum Pæni secuti. quanta rerum moles? quoties in extrema periculorum ventum? vt in hanc magnitudinem, quæ vix sustinetur, erigi imperium posset? Belli autem causa cum Samnitibus Romanis, cum societate amicitiaq; iuncti essent, extrinsecus venit, non orta inter ipsos est. Samnites Sidicinis iniusta arma, quia viribus plus poterant cum intulissent, coacti inopes ad opulentiorum auxilium confugere. Campanis sese coniungunt. Cāpani magis nomen ad præsidium sociorū, quàm vires cum attulissent, fluentes luxu ab duratis vsu armorū in Sidicinio pulsi agro, in se deinde molem omnem belli verterunt. nāq; Samnites omissis Sidicinis, ipsam arcē finitimorū Campanos adorti, vnde æquè facilius victoria, prædæ atq; gloriæ plus esset: Tifata imminentes Capuæ colles, cum præsidio firmo occupassent, descendunt inde quadrato agmine in planitiem, quæ Capuam Tifataq; interiacet. ibi rursus acie dimicatum: aduersoq; prælio

Legatorum Campanorū oratio in senatu. Campani inter moenia compulli, cum robore iuuentutis tuæ accito, nulla propinqua spes esset, coacti sunt ab Romanis petere auxilium. Legati introducti in senatum, maxime in hanc sententiā locuti sunt: Populus nos Campanus legatos ad vos p. c. misit, amicitiam

- A** amicitiam in perpetuum, auxilium præfens à vobis petiturum. quam si secundis rebus nostris petissemus, sicut cœpta celerius, ita infirmiore vinculo contracta esset. tunc enim, vt qui ex æquo nos venisse in amicitiam meminissimus, amici forsitan pariter ac nunc, subiecti atq; obnoxij vobis minus essemus. nunc misericordia vestra conciliati, auxilioq; in dubijs rebus defensi, beneficium quoq; acceptum colamus oportet, ne ingrati, atq; omni ope diuina humanaq; indigni videamur. Neq; hercule, quod Samnites priores amici focijq; vobis facti sunt, ad id valere arbitror, ne nos in amicitiam suscipiamur: sed vt veritate & gradu honoris nos præstent. neq; enim fœdere Samnitium, ne qua noua iungeretis fœdera, cautum est. Fuit quidem apud vos semper fatis iusta causa amicitiae, velle eum vobis amicum esse, qui vos appeteret. Campani, etsi fortuna præfens magnificè loqui prohibet, non vrbis amplitudine, non agri vbertate vlli populo, præterquam vobis cedentes, haud parua (vt arbitror) accessio bonis rebus vestris, in amicitiam venimus vestra. Æquis Volscisq; æternis hostibus huius vrbis, quandocunq; semouerint, ab tergo erimus: & quod vos pro salute nostra priores feceritis. id nos pro imperio vestro, & gloria semper faciemus. Subactis ijs gentibus, quæ inter nos vosq; sunt, quod propediem futurum spondet, & virtus & fortuna vestra, continens imperium vq; ad nos habebitis. Acerbum & miserum est, quod fatemur nos fortuna nostra cogit. Eo ventum est Patres conscripti, vt aut amicorum aut inimicorum Campani simus. si defenditis, vestri: si deseritis, Samnitium erimus. Capuam ergo, & Campaniam omnem vestris, an Samnitium viribus accedere malitis, deliberate. Omnibus quidem, Romani, vestram misericordiam, vestrumq; auxilium æquum est patere: ijs tamen maxime, qui eam implorantibus alijs auxilium dum supra vires suas præstant, omnes ipsi in hanc necessitatem venerunt. quanquam pugna uimus verbo pro Sidicinis, re pro nobis, cum videremus finitimum populum nefario latrocinio Samnitium peti: & vbi conflagrassent Sidicini, ad nos traiecturum illud incendium esse. Nec enim nunc, quia dolent iniuriam acceptam Samnites, sed quia gaudent oblatam sibi esse causam, oppugnatum nos veniunt. An si vltio iræ hæc, & non occasio cupiditatis explendæ esset, parum fuit quod semel in Sidicino agro, iterum in Campania ipsa legiones nostras cecidit: Quæ est ista tam infesta ira, quam per duas acies fusus sanguis explere non potuerit? Adde huc populationem agrorum, prædas hominum atq; pecudum actas, incendia villarum, ac ruinas, omnia ferro igniq; vastata. Hinc ira expleri non potuit? Sed cupiditas explenda est: ea ad oppugnandam Capuam rapit. Aut delere urbem pulcherrimam, aut ipsi possidere volunt. Sed vos potius Romani beneficio vestro occupate eam, quam illos habere per maleficium sinatis. Non loquor apud recusantem iusta bella populum: sed tamen si ostenderitis auxilia vestra, ne bello quidem arbitror vobis opus fore. Vq; ad nos contemptum Samnitium peruenit, supra non ascendit. Itaq; umbra vestri auxilij Romani tegi possumus: quicquid deinde habuerimus, quicquid ipsi fuerimus, vestrum id omne existimaturi. Vobis arabitur ager Campanus, vobis Capua vrbis frequentabitur: conditorum, parentum, deorum immortalium numero nobis eritis. Nulla colonia vestra erit, quæ nos obsequio erga vos fideq; superet. Annuite Patres Conscripsi nutum nomenq; vestrum inuictum Campanis, & iubete sperare incolumem Capuam futuram. Qua frequentia omnium generum multitudinis prosequente creditis nos illinc profectos? quam omnia votorum lachrymarumq; plena reliquisse? in qua nunc expectatione senatum, populumq; Campanum, coniuges, liberosq; nostros esse? stare omnem multitudinem ad portas, viam hinc ferentem prospectantes certum habeo, quid illis nos Patres Conscripsi sollicitis ac pendentibus animis renuntiare iubeatis. Alterum responsum salutem, victoriam, lucem ac libertatem: alterum ominari horreo, quæ ferat. Proinde vt aut de vestris futuris socijs atque amicis, aut nusquam vllis futuris nobis consulite. Summotis deinde legatis, cum consultus senatus esset, etsi magnæ parti vrbis maxima opulentissimaq; Italia vberimus ager, mariq; propinquus ad varietates annonæ horreum populi Ro-

Consulis responsum ad legatos Campanos.

Campani esse Romanam dedunt.

Ad Samnites mittunt legatos Romanos.

Samnitibus bellum indicitur.

Valerij Cons. ad milites oratio.

mani fore videbatur: tamen tanta vilitate, fides antiquior fuit, responditque; ita ex auctoritate senatus, Consul: Auxilio vos Campani dignos censet senatus: sed ita vobiscum amicitiam institui par est, ne qua vetustior amicitia ac societas violetur. Samnites nobiscum foedere iuncti sunt. itaque arma deos prius, quam homines violatura, aduersus Samnites vobis negamus: legatos sicut fas iusque est, ad socios atque amicos precatum mitemus, ne qua vobis vis fiat. Ad ea princeps legationis (sic enim domo mandatum attulerat) Quandoquidem, inquit, nostra tueri aduersus vim atque iniuriam iusta vi non vultis, vestra certe defendetis. itaque populum Campanum, urbemque, Capuam, agros, delubra deum, diuina humanaque omnia in vestram Patres conscripti populi, Romani ditionem dedimus, quicquid deinde patiemur, dediticij vestri passuri. Sub hac dicta omnes manus ad Coss. tendentes, pleni lachrymarum in vestibulo curiae procubuerunt. Commoti patres vice fortunarum humanarum, si ille prepotens opibus populus, luxuria superbiaque clarus, a quo paulo ante auxilium finitimi petissent, adeo infractos gereret animos, ut se ipse suaque omnia potestatis aliena faceret, tum iam fides agi visa, deditos non prodi, nec facturum a qua Samnitium populum censebant, si agrum urbemque per deditioem factam populi Romani oppugnarent. legatos itaque ex templo mitti ad Samnites placuit. data mandata, ut preces Campanorum, responsum senatus amicitiae Samnitium memor, deditioem postremo factam, Samnitibus exponerent: peterent pro societate amicitiaque, ut dediticij suis parcerent: neque in eum agrum, qui populo Romano factus esset, hostilia arma inferrerent. si leniter agendo parum proficerent, denunciarerent Samnitibus populi Romani senatusque verbis, ut Capua urbe Campanorumque agro abstinerent. Hec legatis agentibus in concilio Samnitium, adeo est ferociter responsum, ut non solum gesturos se esse dicerent id bellum, sed magistratus eorum e curia egressi, stantibus legatis praefectos cohortium vocarent: iisque clara voce imperarent, ut praedatum in agrum Campanum ex templo proficiscerentur. Hac legatione Romam relata, positis omnium aliarum rerum curis, patres foecialibus ad res repetendas missis, belloque quia non redderentur solenni more indicto, decreuerunt, ut primo quoque tempore de ea read populum ferretur: iussuque populi consules ambo cum duobus ab urbe exercitibus profecti, Valerius in Campaniam, Cornelius in Samnitium: ille ad montem Gaurum, hic ad Satriculam castra ponunt. Priori Valerio Samnitium legiones (eodem namque omnem belli molem inclinaturam censebant) occurrunt simul in Campanos, stimulat ira, tam promptos nunc ad ferenda, nunc ad accersenda aduersus se auxilia. Ut vero castra Romana viderunt, ferociter pro se quisque signum duces poscere, affirmare eadem fortuna Romanum Campano laturum opem, qua Campanus Sidicino tulerit. Valerius leuibus certaminibus tentandi hostis causa haud ira multos moratus dies, signum pugnae proposuit, paucis suos adhortatus. Ne nouum bellum eos, nouisque hostis terreret. quicquid ab urbe longius proferrent arma, magis magisque in imbelles gentes eos prodire. Ne Sidicinorum Campanorumque cladibus Samnitium aestimarent virtutem. qualescunque inter se certauerint, necesse fuisse alteram partem vinci. Campanos quidem haud dubie magis nimio luxu fluentibus rebus mollitiaque sua, quam virtute hostium victos esse. Quid autem esse duo prospera in tot seculis bella Samnitium aduersus tot decora populi Romani, qui triumphos penes plures quam annos ab urbe condita numeret? qui omnia circa se, Sabinos, Hetruriam, Latinos, Hernicos, Aequos, Volscos, Aurucos, domita armis habeat? qui Gallos tot preliis cesos, postremo in mare ac naues fuga compulerit? Cum gloria belli ac virtute sua quenque fretos ire in aciem debere: tum etiam intueri cuius ductu auspicioque ineunda pugna sit, utrum qui audiendus duntaxat magnificus adhortator sit, verbis tantum ferox, operum militariu expertus? an qui & ipse tela tractare, procedere ante signa, versari media in mole pugnae sciat? Facta mea, non dicta vos milites, inquit, sequi volo: nec disciplinam modo, sed exemplum etiam a me petere. Non factionibus modo, nec per conciones vsitata nobilibus, sed hac dextra mihi tres consulatus summamque laudem

- A** laudem peperit. Fuit, cum hoc dici poterat, Patritius enim eras, & à liberatoribus patriæ ortus: & eodem anno familia ista consulatum, quo vrbs hæc consulem habuit. Nunc iam nobis patribus, vobisq; plebeijs promiscuus consulatus patet: nec generis, vt antè, sed virtutis est præmium. proinde summum quodq; spectate milites decus. Non si mihi nouum hoc Coruini cognomen dijs authoribus homines dedistis, Publicolarum vetustum familiæ nostræ cognomen memoria excessit. semper ego plebem Romanam militiæ domiq; priuatus, in magistratibus paruis magnisq; equè tribunus ac Cos. eodem tenore per omnes deinceps consulatus colo atq; colui. Nunc quod instat, dijs benè iuuantibus nouum atq; integrum de Samnitibus triumphum mecum petite. Non aliàs militi familiarior dux fuit, omnia inter infimos militum haud
- B** grauaturè munia obeundo. in ludo præterea militari, cum velocitatis viriumq; inter se æquales certamina ineunt, comiter facili vincere ac vinci vultu eodem: nec quæquam aspernari, parem qui se offerret: factis benignus pro re, dictis haud minus libertatis alienæ quàm suæ dignitatis memor: & quo nihil popularius est, quibus artibus petierat magistratus, iisdem gerebat. Itaque vniuersus exercitus incredibili alacritate adhortationem profecutus ducis, castris egreditur. Prælium, vt quod maximè vnquam, pari spe, vtrinq; aquis viribus cum fiducia sui, sine contemptu hostium commissum est. Samnitibus ferociam augebant nouæ res gestæ, & paucos ante dies geminata victoria. Romanus contrà, quadringentorum annorum decora, & conditæ vrbi æqualis victoria. vtrinq; tamen nouus hostis curâ addebat. pugna indicio fuit, quos gesserint animos. nanq; ita conflixerunt, vt aliquandiu in neutrà partem inclinaret acies. Tum consul trepidationem iniiciendam ratus, quando vi pelli non poterant: equitibus immixtis turbare prima signa hostium conatur. quos vbi nequicquam tumultuantes in spatio exiguo voluere turmas vidit, nec posse aperire in hostes viam, reuectus ad antesignanos legionum, cum desiluisset ex equo, Nostrum, inquit, peditum illud milites est opus: agite dum, vt me videritis, quacunq; incessero, in aciem hostium ferro viam facientem, sic pro se quisq; obuios sternite. illa nunc omnia, qua nunc erectæ micant hastæ, patefacta strage vasta cernetis. Hæc dicta dederat, cum equites consu-

*Valerij Cos.
des.*

*man
nitiu.*

D

E

lis iussu discurrunt in cornua, legionibusq; in mediam aciem aperiunt viam. Primus omnium consul inuadit hostem: & cum quo fortè contulit gradum, obtruncat. hoc spectaculo accensi, dextra læuaq; ante se quisq; memorandū præliū ciet. Stant obnixa Samnites, quanquã plura accipiunt quàm inferunt vulnera. Aliquandiu iam pugna-

Samnites vincuntur.

Samnitum castra spoliantur.

Cornelius Cos. exercitum suum in loca ab hostibus in seffa induxit.

Decij tribuni militum ad centuriones oratio.

Decij ad milites oratio.

tum erat: atrox cædes circa signa Samnitium, fuga ab nulla dum parte erat: ad eò morte sola vinci destinauerant animis. Itaq; Romani cùm effluere iam lassitudine vires sentirent, & dici haud multum superesse, accensi ira concitant se in hostem. Tum primum referri pedem atq; inclinari rem in fugam apparuit, tum capi, occidi Samnites nec superfuissent multi, ni nox victoriam magis quam prælium diremisset. & Romani fatebantur nunquam cum pertinacior hoste conflictum. & Samnites, cùm quaereretur quænam prima causa tam obstinatos mouisset in fugã, oculos sibi Romanorum ardere visos aiebant, vefanosq; vultus & furentia ora: inde plusquã ex alia vlla re terroris ortum. Quem terrorẽ non pugna solum euentu, sed nocturna profectioe confessi sunt. Postero die vacuis hostiũ castris Romanus potitur, quò se omnis Campanorum multitudo gratulabunda effudit. Cæterum hoc gaudium magna propè clade in Samnio fœdatum est. nam ab Satricula profectus Cornelius Cos. exercitum incautè in saltum caua valle peruium, circaq; in seffum ab hoste induxit: nec prius quam recipi tutò signa non poterant, imminentem capiti hostem vidit. Dum id moræ Samnitibus est, quo ad totum in vallem infimam demitteret agmen, P. Decius tribunus militum conspicit vnum editum in saltu collem, imminentem hostium castris, aditu arduum impedito agmini, expeditis haud difficilem. itaq; cõsuli territo animi, Vidēsne tu, inquit, A. Corneli cacumen illud supra hostem? arx illa est spei salutisq; nostræ, si eam, quam cæci reliquere Samnites, impigrè capimus. nec tu mihi plus quam vnus legionis principes hastatosq; dederis: cum quibus vbi euasero in summũ, perge hinc omni liber metu: teq; & exercitũ serua. neq; enim moueri hostis subiectus nobis ad omnes ictus sine sua pernicie poterit. nos deinde aut fortuna populi Romani, aut nostra virtus expediet. Collaudatus à consule, accepto præsidio vadit occultus per saltus: nec prius ab hoste est visus, quam loco quẽ petebat appropinquauit. Inde admiratione pauentibus cunctis, cùm omnium in se vertisset oculos: & spatium cõsuli dedit ad subducendum agmen in æquiozem locum, & ipse in summo constitit vertice. Samnites dum huc illuc signa vertũt: vtriusq; rei omiffa occasione, neq; insequi consulem, nisi per eandẽ vallẽ, in qua paulo antè subiectum eum telis suis habuerat, possunt: nec erigere agmẽ in captũ super se ab Decio tumulum. sed cùm ira in hos magis, qui fortunam gerendæ rei eripuerant, tum propinquitas loci, atq; ipsa paucitas incitaret: & nunc circundare vndiq; collem armatis volunt, vt à consule Decium intercludant: nunc viã patefacere, vt digressos in vallem adoriãtur. incertos quid agerent, nox oppressit. Deciũ primum spes tenuit, cùm subeuntibus in aduersum collẽ ex superiore loco se pugnaturum: deinde admiratio incessit, quod nec pugnam inirent, nec si ab eo consilio iniquitate loci deterrerentur, opere se valloq; circundarent. Tũ centurionibus ad se vocatis: Quænam illa inscitia belli ac pigritia est? aut quõnam modo isti ex Sidicinis Campanisq; victoriam pepererunt? huc atq; illuc signa moueri, ac modò in vnum conferri, modò educi videtis. opus quidem incipit nemo: cùm iam circumdati vallo potuerimus esse. Tum verò nos similes istorũ simus, si diutius hic moremur, quam commodum sit. agite dum, ite mecũ, vt dum lucis aliquid superest, quibus locis præsidia ponant, quã pateat hinc exitus, exploremus. Hæc omnia sagulo gregali amictus, centurionibus item manipularium militũ habitu ductis, ne ducẽ circumire hostes notarent, perlustrauit. Vigiljs deinde dispositis, cæteris omnibus tesserã dari iubet: vbi secundę vigilię buccina datũ signũ esset, armati cũ silẽtio ad se veniret. Quò vbi, sicut edictũ erat, taciti conuenerunt: Hoc silentiũ milites, inquit, omiffõ militari assensũ, in me audiendo seruãdum est. vbi sententiã meam vobis peregero, tum quibus eadem placebunt, in dextrã partem taciti transibitis. quæ pars maior erit, eo stabitur consilio. Nunc quæ mente agitẽ, audite. Non fuga delatos, nec inertia relictos hic vos circumuenit hostis. virtute cepistis locũ: virtute hinc oportet euadatis. veniendo huc exercitum egregium populi Romani seruastis: erumpendo hinc vosmet ipsos seruate. digni estis qui pauci pluribus opem tuleritis, ipsi nullius auxilio egueritis.

Cum

- A Cum eo hoste res est, qui hesterno die delendi omnis exercitus fortuna per scordiam vsus non sit: hunc tam opportunum collem imminentem capiti suo non ante viderit, quam captum à nobis: nos tam paucos tot ipse millibus hominum nec ascensu arcuerit: nec tenentes locum, cum diei tantum superesset, vallo circumdederit. quem videntem ac vigilantem sic eluseritis, sopitum oportet fallatis: immò necesse est. in eo enim loco res sunt nostræ, vt ego vobis magis necessitatis vestræ index, quam consilij author sim. neq; enim maneat, an abeat hinc, deliberari potest, cum, præter arma & animos armorum memores, nihil vobis fortuna reliqui fecerit, fame & siti moriendum sit, si plus quam viros ac Romanos decet, ferrum timeamus. Ergò vna est salus, erumpere hinc atque abire. id aut interdiu, aut nocte faciamus oportet.
- B Ecce hoc aliud minus dubium. quippe si lux expectetur, quæ spes est, non vallo perpetuo fossa q; nos septurum hostem? qui nunc corporibus suis subiectis vndique cinxerit, vt videtis, collem. atq; si nox opportuna est eruptioni, sicut est, hæc profectò noctis aptissima hora est. signo secundæ vigiliæ conuenistis, quod tempus mortales somno altissimo premit. per corpora sopita vadetis, vel silentio incautos fallentes, vel sentientibus clamore subito pauorem iniecturi. me modò sequimini, quem secuti estis. ego eandem, quæ duxit huc, sequar fortunam. Quibus hæc salutaria videntur, agitur, in dextram partem pedibus transite. Omnes transierunt, vadentem q; per intermissa custodijs loca Decium secuti sunt. Iam euaserant media castra, cum super-
- Decius per media hostiū castra cum suis saluus evasit.*
- C excitatus vigil, cum proximum mouisset, erecti q; alios concitarent, ignari ciues an hostes essent: præsidium erumperet, an consul castra cœpisset: Decius, cum non fallerent, clamorem tollere iussis militibus, torpidos somno in super pauore exanimat: quo præpediti, nec arma impigrè capere, nec obsistere, nec insequi poterant. Inter trepidationem tumultum q; Samnitium, præsidium Romanum, obuijs custodibus cæsis, ad castra consulis peruadit. Aliquantum supererat noctis: iam q; in tuto videbantur esse, cum Decius, Macti virtute, inquit, milites Romani este. vestrum iter ac reditum omnia secula laudibus ferent. sed ad conspiciendam tantam virtutem, luce ac die opus est: nec vos digni estis, quos cum tanta gloria in castra reduces silentium ac nox tegat. hic lucem quieti opperiamur. Diētis obtemperatum. atque
- D vbi primùm illuxit, præmissò nuncio ad consulem, in castra ingenti gaudio concitantur: & tessera data, incolumes reuerti, qui sua corpora pro salute omnium haud dubio periculo obiecissent, pro se quisque obuiam effusi laudant, gratulantur, singulos vniuersos q; seruatores suos vocant: dijs laudes grates q; agunt, Decium in cœlum ferunt. Hic Decij castrensis triumphus fuit, incedentis per media castra cum arma-
- Decij castrensis triumphus.*
- E credere etiam aliquos ad se sequendum emissos, per saltum vagari. Iussæ legiones arma capere: egressæ q; castris, cum per exploratores notior iam saltus esset, via patientiore ad hostem ducuntur. quem incautum improviso adortæ, cum palati passim Samnitium milites, plerique inermes, nec coire in vnum, nec arma capere, nec recipere intra vallum se possent, pauentem primùm intra castra compellunt: deinde castra ipsa turbatis stationibus capiunt. perfertur circa collem clamor: fugat q; ex suis quenq; præsidij. ita magna pars absenti hosti cessit. quos intra vallum egerat pauor (fuere autem ad xxx. millia) omnes cæsi, castra direpta. Ita rebus gestis eos.
- Samnitium castra direpta, cæsis ad 30. millia hostibus. Decius multis donis & laudibus cumulat.*

rant, duplici frumento in perpetuum, in presentia singulis bobus, binisq; priuis tunicis donati. Secundum consulis donationem legiones gramineam coronam obsidionalem clamore donum approbantes, Decio imponunt altera corona eiusdem honoris index à presidio suo imposita est. His decoratus insignibus, bouem eximium Marti immolauit, centum boues militibus dono dedit, qui secum in expeditione fuerant. iisdem militibus legiones libras farris, & sextarios vini contulerunt. omniaq; ea ingenti alacritate per clamorem militarem, indicem omnium assensus, gerebantur. Tertia pugna ad Sueffulam commissa est: qua fugatus à M. Valerio Samnitium exercitus, omni robore iuuentutis domo accito, certamine ultimo fortunam experiri statuit. Ab Sueffula nūcij trepidi Capuam, inde equites citati ad Valerium eos. opem oratum veniunt. Confestim signa mota: relictisq; impedimentis castrorum valido praesidio, raptim agitur agmen: nec procul ab hoste locum exiguum, ut quibus praeter equos ceterorum iumentorum calonumq; turba abesset, castris cepit. Samnitium exercitus, velut haud vlla mora pugnae futura esset, aciem instruit. deinde postquam nemo obuius ibat, infestis signis ad castra hostium succedit: ibi ut militem in vallo vidit, missiq; ab omni parte exploratum, quàm in exiguum orbem contracta castra essent, paucitatem inde hostium colligentes, retulerunt: fremere omnis acies, complendas esse fossas, scindendumq; vallum, & in castra irrumpendum. transactumq; ea temeritate bellum foret, ni duces continuissent impetum militum. Ceterum quia multitudo sua com meatibus grauis, & prius sedendo ad Sueffulam, & tunc certaminis mora, haud procul ab rerum omnium inopia esset, placuit dum inclusus H paueret hostis, frumentatum per agros militem duci. interim & Romano, qui expeditus quantum humeris inter arma geri posset, frumenti secum attulisset, defutura omnia. Consul palatos per agros cum vidisset hostes, stationes infrequentes relictas,

Samnitium exercitus à M. Valerio Confugatus.

I

K

Samnites vincuntur.

paucis milites adhortatus ad castra oppugnanda ducit. quae cum primo clamore atque impetu cepisset, pluribus hostium in tentorijs suis, quàm in portis valloq; caesis, signa captiua in vnum locum conferri iussit, relictisq; duabus legionibus, custodiae & praesidij causa, graui edicto monitis, ut donec ipse reuerisset, praeda abstinerent: profectus agmine instructo, cum praemissus eques velut indagine dissipatos Samnites ageret, eadem ingentem fecit: nam neque quo signo coirent inter se, neq; vtrum castra peterent, an longiorem intenderent fugam, territis constare poterat, tantumq; fugae ac formidinis fuit, ut ad XL. millia scutorum, nequaquam tot caesis, & signa militaria

- A litarla cum ijs, quæ in castris capta erant, ad CLXX. ad consulem deferentur. Tum in castra hostium reditum: ibiq; omnis præda militi data. Huius certaminis fortuna & Faliscos, cum in inducijs essent, fœdus petere ab senatu coëgit: & Latinos iam exercitibus comparatis ab Romano in Pelignum vertit bellum. Neq; ita rei gestæ fama Italiæ se finibus tenuit: sed Carthaginenses quoq; legatos gratulatum Romam misere cum coronæ aureæ dono, quæ in Capitolio in Iouis cella poneretur. fuit * pondus xxv. Consules ambo de Samnitibus triumpharunt, sequente Decio insigni cum laude, donisq; cum incondito militari ioco haud minus tribuni celebre nomen, quàm consulum esset. Campanorum deinde, Sueffanorumq; audita legationes: precantibusq; datum, vt præsidium eò in hyberna mitteretur, quo Samnitium excursionsiones arcerentur. Iam tum minimè salubris militari disciplinæ Capua, instrumento omnium voluptatum delinitos militum animos auertit à memoria patriæ. inibanturq; consilia in hybernis eodem scelere adimendæ Campanis Capuæ, per quod illi eam antiquis cultoribus ademissent: neque immeritò suum ipsorum exemplum in eos versurum. Cur autem potius Campani agrum Italiæ vberimum, dignam agro urbem, qui nec se, nec sua tutari possint, quàm victor exercitus haberet, qui suo sudore ac sanguine inde Samnites depulisset? An æquuin esse, dedititios suos illa fertilitate atq; amœnitate perfrui, se militando fessos in pestilenti atq; arido circa urbem solo luctari? aut in urbe infidentem labem crescentis indies scenoris pati? Hæc agitata occultis coniurationibus, necdum vulgata in omnes consilia inuenit nouus
- C o s. C. Martius Rutilius: cui Campania sorte prouincia euenerat, Q. Seruilio collega ad urbem relicto. Itaque cum omnia ea, sicut gesta erant, per tribunos comperta haberet, & ætate & vsu doctus: quippe qui iam quartum cos. esset, dictatorq; & censor fuisset: optimum ratus, differendo spem quandocunq; vellent consilij exequendi, militarem impetum frustrari, rumorem dissipat, in ijsdem oppidis & anno post præsidia hybernatura: diuisa enim erant per Campaniæ vrbes, manauerantq; à Capua consilia in exercitum omnem. Eo laxamento cogitationibus dato: quieuit in præsentia seditio. consul educto in æstiuam militem, dum quietos Samnites habebat, exercitum purgare missionibus turbulentorum hominum instituit, alijs emerita dicendo stipendia esse: alios graues iam ætate, aut viribus parum validos. quidam in comœatus mittebantur, singuli primò, deinde & cohortes quædam, quia procul ab domo ac rebus suis hybernassent. per speciem etiam militarium vsuum cum alij aliò mitterentur, magna pars ablegati. quam multitudinem consul alter Romæ, prætorq; alias ex alijs fingendo moras retinebat. & primò quidem ignari ludificationis, minimè inuiti domos reuisebāt. postquam neq; reuerti ad signa primos, nec fermè alium quàm qui in Campania hybernassent, præcipueq; ex ijs seditionis authores mitti viderunt: primùm admiratio, deinde haud dubius timor incessit animos, consilia sua emanasse, iam quæstiones, iam iudicia, iam occulta singulorum supplicia, impotensq; & crudele consulum ac patrum in se regnum passuros. Hæc qui in castris erant, occultis sermonibus ferunt, neruos coniurationis eiectos arte consulis cernentes. Cohors
- E vna, cum haud procul Anxure esset, ad Lautulas saltu angusto inter mare ac montes confedit, ad excipiendos quos consul alijs atque alijs (vt antè dictum est) causis mittebat. Iam valido admodum numero manus erat, nec quicquam ad iusti exercitus formam, præter ducem, deerat. in compositi itaque prædantes in agrum Albanum perueniunt, & sub iugo Albæ Longæ castra vallo cingunt. perfecto inde opere, reliquum diei de imperatore fumendo sententijs decertant, nulli ex præsentibus satis fidentes. quem autem ab Roma posse acciri? quem patrum aut plebis esse, qui aut se tanto periculo sciens offerat, aut cui ex iniuria insanientis exercitus causa rectè committatur? Postero die cum eadem deliberatio teneret, ex prædatoribus vagis quidam compertum attulerunt, T. Quintium in Tusculano agrum colere, urbis honorumq; immemorem. Patriæ hic vir gentis erat, cui cum militiæ magna cum gloria

*Carthaginenses legatos gratulati Romam misere. * Val. 2600. coron. Triumphus de Samnitibus.*

Capua voluptatū omnium magistr.

Milites Romani de occupanda Capua clam inuenerunt consilia.

Coniurationis exercitus colligitur.

gloria actæ finem pes alter ex vulnere claudus fecisset, ruri agere vitam procul ambigione ac foro constituit. Nomine audito, extemplò agnouere virum: & quod bene verteret, acciri iusserunt. sed parum spei erat, voluntate quicquam facturum. vim adhiberi ac metum placuit. Itaq; silentio noctis, cum tectum villæ, qui ad id missi erant, intrassent, somno graui Quintium oppressum, nihil medium, aut imperium atque aut, vbi restitaret, mortem, ni sequeretur, denunciante, in castra pertraxerunt. Imperator extemplò adueniens appellatus: insigniaq; honoris exterrito subitæ rei miraculo deferunt, & ad urbem ducere iubent. Suo magis inde impetu, quàm consilio ducis conuulsis signis, infesto agmine ad lapidem octauum viæ, quæ nunc Appia est, perueniunt, issentq; confestim ad urbem, ni venire contra exercitum, dictatoremq; aduersus se M. Valerium Coruinum dictum, audissent, & magistrum equitum L. Æmilium Mamercum. Vbi primùm in conspectum ventum est, arma, signaq; agnoscere: extemplò omnibus memoria patriæ iras permulsi. nondum erant tam fortes ad sanguinem ciuilem: nec præter externa nouerant bella: vltimaq; rabies secessio ab suis habebatur. itaq; iam duces, iam milites vtrinq; congressus quarere ad colloquia. Quintius, quem armorum etiam pro patria satietas teneret, nedum aduersus patriam: Coruinus omnes charitate ciues, præcipuè milites, & ante alios suum exercitum complexus, ad colloquium processit. cognito ei extemplò haud minor ab aduersarijs verecundia, quàm ab suis silentium datum: Deos, inquit, immortales, milites, vestros publicos, meosq; ab vrbe proficiscens ita adoravi, veniamq; supplex poposci, vt mihi de vobis concordia partæ gloriam, non victoriam darent: satis fuit, H

Coniurati Quintium ducem sibi vi adhibita proficiunt.

Valerius Coruinus dictator dicitur aduersus coniuratos.

Dictatoris ad coniuratos oratio.

eritq; vnde belli decus pariat: hinc pax petenda est. quod deos immortales inter nuncupanda vota expoposci, eius me compotem voti vos facere potestis: si meminisse vultis non vos in Samnio, nec in Volscis, sed in Romano solo castra habere: si illos colles, quos cernitis, patriæ vestræ esse: si hunc exercitum ciuium vestrorum: si me consulem vestrum, cuius ductu auspicioq; priore anno bis legiones Samnitium fudistis, bis castra vi capistis. Ego sum M. Valerius Coruinus, milites: cuius vos nobilitatē beneficijs erga vos, non iniurijs sensistis: nullius superbæ in vos legis, nullius crudelis s. c. author: in omnibus meis imperijs in me seuerior, quàm in vos. Ac si cui genus, si cui sua virtus, si cui etiam maiestas, si cui honores subdere spiritus potuerunt: ijs eram natus, id specimen mei dederam, ea ætate cōsulatum adeptus eram, vt potuerim tres & viginti annos natus cōsul patribus quoq; ferox esse, nō solum plebi. Quod meum

- A** meum factum, dictumue consulis grauius, quàm tribuni audistis? eodem tenore duos insequentis consulatus gessi: eodem hæc imperiosa dictatura geretur: vt neq; in hos meos & patriæ meæ milites mitior, quàm in vos, horreo dicere hostes. Ergo vos prius in me strinxeritis ferrum, quàm in vos ego. istinc signa canent, istinc clamor prius incipiet atq; impetus, si dimicandum est. inducite in animum, quod non induxerunt patres auiq; vestri: non illi, qui in Sacrum montem secesserunt: non hi, qui postea Auentinum infederunt. expectate dum vobis singulis, vt olim Coriolano, matres coniugesq; crinibus passis obuia ab vrbe veniant. tum Volscorum legiones, quia Romanum habebant ducem, quieuerunt: vos Romanus exercitus non destiteritis impio bello? T. Quinti, quocunq; istic loco seu volens, seu inuitus constitisti, si
- B** dimicandú erit, tum tu in nouissimos te recipito: fugeris etiam honestius, tergumq; cui dederis, quàm pugnaveris contra patriam. nunc ad pacificandum bene atq; honestè inter primos stabis, & colloquij huius salutaris interpretis fueris. postulate equa, & ferte: quanquam vel iniquis standum est potius, quàm impias inter nos conseramus manus. T. Quintius plenus lachrymarum, ad suos versus, Me quoque, inquit, milites, si quis vsus mei est, meliorem pacis, quàm belli habetis ducem. Non enim illa modò Volscus aut Samnis, sed Romanus verba fecit, vester consul, vester imperator milites: cuius auspicia pro vobis experti, nolite aduersus vos velle experiri. Qui pugnarent vobiscum infestius, & alios duces senatus habuit: qui maximè vobis suis militibus parceret, cui plurimum vos imperatori vestro crederetis, eum elegit. pacem, etiam qui vincere possunt, volunt. quid nos velle oportet? quin omnis ira & spe fallacibus authoribus, nos ipsos nostraq; omnia cognita permittimus fidei? Approbantibus clamore cunctis, T. Quintius ante signa progressus, in potestate dictatoris milites fore dixit: orauitq; vt causam miserorum ciuium susciperet: suscepramq; eadem fide, qua Rempublicam administrare solitus esset, tueretur. sibi se priuatim nihil cauere: nolle alibi, quàm in innocentia spem habere. militibus cauendum, quod apud patres semel plebi, iterum legionibus cautum sit, ne fraudi secessio esset. Quintio collaudato, cæteris bonum animum habere iussis, dictator equo citato ad urbem reuectus, authoribus patribus tulit ad populum in luco Petilino, ne cui militum fraudi secessio esset. orauit etiam bona venia Quirites, ne quis eam rem
- D** ioco, serioue cuiquam exprobraret. Lex quoque sacrata militaris lara est, ne cuius militis scripti nomen, nisi ipso volente deleretur: additumq; legi, ne quis, vbi tribunus militum fuisset, postea ordinum ductor esset. id propter P. Salonium postulatum est ab coniuratis: qui alternis propè annis & tribunus militum, & primus centurio erat, quem nunc primipili appellant. huic insensí milites erant, quod semper aduersatus nouis consilijs fuisset, nec particeps eorum esset, qui ab Lautulis fugissent. Itaque cum hoc vnum propter Salonium ab senatu non impetraretur, tum Salonius obtestatus Patres Conscriptos, ne suum honorem pluris, quàm concordiam ciuitatis æstimarent, perpulit vt id quoque ferretur. Æquè impotens postulatum fuit, vt de stipendio equitum (merebant autem triplex ea tempestate) ara demerentur, quòd aduersati coniurationi fuissent. Præter hæc inuenio apud quosdam, L. Genuitium tribunum plebis tulisse ad populum, ne scenerare liceret. item alijs plebiscitis cautum, ne quis eundem magistratum intra decem annos caperet, neu duos magistratus vno anno gereret, vtique liceret consules ambos plebeios creati. quæ si omnia concessa sunt plebi, apparet haud paruas vires defectionem habuisse. Alijs annalibus proditum est, neque dictatorem Valerium dictum, sed per consules omnem rem actam: neq; antequam Romam veniretur, sed Romæ eam multitudinem coniuratorum ad arma consternatam esse: nec in T. Quintij villam, sed in ædes C. Manlij nocte impetum factum: cumq; à coniuratis comprehensum, vt dux fieret: inde ad quartum lapidem profectos loco munito confedisse: nec ab ducibus mentionem concordia ortam, sed repente, cum in aciem armati exercitus processissent, salutacionem

T. Quintij coniu-
ratorum ducis ad
suos oratio.

Coniurationis potes-
tate dictatoris se
fore dicunt.

Pacis leges inter
patres & coniuratos.

Variant annales
de hac coniuratione.

Priuernates colonias Romanas depopulantur.

tionem factam: & permittos dextras iungere, ac complexi inter se lachrymantes milites cœpisse: coactosq; consules, cum viderent auersos à dimicatione militum animos, retulisse ad patres de concordia reconcilianda. adeò nihil, præterquam seditionem fuisse, eamq; compositam, inter antiquos rerum authores constat. Et huius fama seditionis, & susceptum cum Samnitibus graue bellum, aliquot populos ab Romana societate auerit, & præter Latinorum infidum iam diu fœdus, Priuernates etiam Norbam atque Seriam, finitimas colonias Romanas incurfione subita depopulati sunt.

EPITOME LIBRI VIII.

LATINI cum Campanis defecerunt, & misti legatis ad senatum conditionem tulerunt, vt si pacem habere vellent, alterum ex Latinis consulem facerēt. Qua legatione perlata, prætor eorum Annius de Capitolio ita prolapsus est, vt exanimaretur. T. Manlius consul filium suum, quod contra edictum pugnaerat aduersum Latinos, quamuis prosperè pugnaasset, securi percussit. Laborantibus in acie Romanis, P. Decius cum Manlio deuouit se pro exercitu: & concitato equo cum in medios hostes se intrulisset, interfectus, morte sua Romanis victoriam restituit. Latini in ditionem venerunt. T. Manlio in urbem reuerso, nemo ex iuuentute obuiam processit. Minutia, virgo Vestalis incesti damnata est. Ausonibus victis, in oppidum Cales colonia deducta est. Item Fregella colonia deducta sunt. Venesium complurium matronarum deprehensum: quarum plurimæ, statim epotis medicaminibus perierunt. Lex de Venesio tunc primum constituta est. Priuernatibus, cum rebellassent, victis ciuitas data est. Palapolitani victi bello: & obsidione in ditionem venerunt. Q. Publico, qui eos obsederat, primum imperium prolatum, & per consules ei decretus triumphus. Plebs nexu liberata est propter Lucij Papyrii creditoris libidine, qui C. Publico debitori suo stuprum inferre voluerat. Cum L. Papyrius dictator reuersus in urbem ab exercitu esset propter auspiciarepetenda, Q. Fabius magister equitum occasione rei bene gerende inuitatus, contra edictum eius præliatus est, qui prosperè aduersus Samnites pugnauit, ob eam causam cum dictator de magistro equitum supplicium sumpturus videretur, Fabius Romanam profugit: & cum causarum proficeret, populi precibus donatus est. Res præterea contra Samnites prosperè gestas continet.

An. 414.

Priuernates denudati.

Volsci fuga secripiunt.

Samnitium legati pacem orant.

Fœdus igitur cum Samnitibus.

AMCOSS. erant C. Plautius II. L. Æmylius Mamercus, cum Setini Norbaniq; Romam nunciij defectionis Priuernatium cum querimonijs acceptę cladis venerunt. Volscorum item exercitum duce Antiati populo confedisse ad Satricum, allatum est. vtrunq; bellum Plautio sorte euenit. Prius ad Priuernum profectus, extemplò acie conflixit. haud magno certamine deuicti hostes: oppidum captum, redditumq; Priuernatibus, præsidio valido imposito: agri partes duæ ademptę. Inde victor exercitus Satricum contra Antiates ductus. Ibi magna vtrinq; cæde atrox prælium fuit, & cum tempestas eos neutro inclinata spe dimicantes diremisset, Romani nihil eo certamine tam ambiguo fessi, in posterum diem prælium parant. Volscis recensentibus quos viros in acie amisissent, haudquaquam idem animus ad iterandum periculum fuit. nocte pro victis Antiatum agmine trepido, faucijs, ac parte impedimentorum relicta, abierunt. Armorum magna vis tum inter cæsa corpora hostium, tum in castris inuenta est. ea Luæ matri dare se consul dixit, finesq; hostium vsque ad oram maritimam est depopulatus. Alteri consuli Æmilio ingresso Sabellum agrum, non castra Samnitium, non legiones vsquam oppositæ. ferro igniq; vastantem agros legati Samnitium pacem orantes adueniunt, à quo reiecti ad senatum, potestate facta dicendi, positis ferocibus animis, pacem sibi ab Romanis, belliq; ius aduersus Sidicinos petierunt. quæ se eo iustius petere, quod in amicitiam populi Romani secundis suis rebus, non aduersis, vt Campani venissent: & aduersus Sidicinos sumerent arma, suos semper hostes, populi Romani nunquam amicos: qui nec, vt Samnites, in pace amicitiam, nec, vt Campani, auxilium in bello petissent, nec in fide populi Romani, nec in ditione essent. Cum de postulatis Samnitium T. Æmylius prætor senatum consulisset, reddendumq; his fœdus Patres censuissent, prætor Samnitibus respondit: Nec, quo minus perpetua cum eis amicitia esset, per populum Romanum sterisse: nec contradici quin quoniam ipsos belli culpa sua contracti tædium cepit, amicitia de integro reconcilietur. Quod ad Sidicinos attinet, nihil intercedi, quo minus Samniti populo pacis belliq; liberum arbitrium sit. Fœdere iccto cum domum reuertissent, extemplò inde exercitus Romanus

- A** Romanus ductus, annuo stipendio & trium mensium frumēto accepto, quod pepigerat cōsul, vt tempus inducijs daret, quoad legati redissent. Samnites copijs iisdem, quibus vsi aduersus Romanum bellum fuerant, contra Sidicinos profecti, haud in dubia spe erant maturè vrbis hostium potiundæ. Tum ab Sidicinis deditio prius ad Romanos cepta fieri est: deinde postquam patres vt seram eam, vltimaq; tandem necessitate expressam aspernabantur, ad Latinos iam sua sponte in arma motos facta est. ne Campani quidem (ad eò iniuriæ Samnitium, quàm beneficij Romanorum memoria præsentior erat) his se armis abstinuere. Ex his tot populis ingens exercitus duce Latino fines Samnitium ingressus, plus populationibus quàm prælijs cladium fecit. & quanquam superiores certaminibus Latini erant: haud inuiti, ne sæpius dimicandum foret, agro hostium excessere. Id spatium Samnitibus datum est Romam legatos mittendi. qui cum adijissent senatum, conquesti eadem se fœderatos pati, quæ hostes essent passi, precibus infimis petiere, vt satis ducerent Romani victoriam: quam Samnitibus ex Campano Sidicinoq; hoste eripuissent, ne vinci etiam se ab ignauissimis populis sinerent. Latinos Campanosq; si sub dirione populi Romani essent, pro imperio arcerent Samniti agro. sin imperium abnuerent, armis coërcerent. Aduersus hæc responsum anceps datum, quia fateri pigebat in potestate sua Latinos iam nō esse, timebantq; ne arguendo abalienarent. Campanorum aliam conditionem esse, qui non fœdere, sed per deditioem in fidem venissent. itaque Campanos, seu velint, seu nolint, quieturos: in fœdere Latino nihil esse, quod bellare cum quibus ipsi velint, prohibeantur. Quod responsum, sicut dubios Samnites, quidnam facturum Romanum censerent, dimisit, ita Campanos metu abalienauit: Latinos, velut nihil iam non concedentibus Romanis, ferociores fecit. Itaq; per speciem aduersus Samnites belli patandi crebra concilia indicentes, omnibus cōsultationibus inter se principes occultè Romanum coquebant bellum. huic quoque aduersus seruatores suos bello Campanus aderat. Sed quāquam omnia de industria celabantur, priusq; quàm moueretur Romani, tolli ab tergo Samnitium hostem volebant: tamen per quōsdam priuatis hospitij necessitudinibusq; cōiunctos indicia coniurationis eius Romam emanarunt. iussisq; ante tempus consulibus abdicare se magistratu, quo maturius noui consules aduersus tantam molem belli crearentur: religio incessit ab eis, quorum imminutum imperium esset, comitia haberi. itaque interregnum initum. duo interreges fuerunt, M. Valerius ac M. Fabius. Creauere consules T. Manlium Torquatum III. P. Decium Murem. Eo anno Alexandrum Epiri regem in Italiam classem appulisse constat. quod bellum, si prima satis prospera fuissent, haud dubiè ad Romanos peruenisset. Eadem ætas rerum Magni Alexandri est, quem sorore huius ortum, in alio tractu orbis inuictum bellis iuuenem fortuna morbo extinxit. Cæterum Romani, etsi defectio sociorum nominisq; Latini haud dubia erat: tamen tantquam de Samnitibus, non de se curam agerent, decem principes Latinorum Roman euocauerunt, quibus imperarent quæ vellent. Prætores tum duos Latini habebant, L. Annum Setinum, & L. Numitium Circeiensem, ambo ex Colonijs Romanis: per quos præter Signiam Velitrasq; & ipsas colonias Romanas, Volsci etiam exciti ad arma erant. eos nominatim euocari placuit. Haud cuiquam dubium erat super qua re accirentur. itaque concilio prius habito, prætores quàm Romam proficiscerentur, euocatos se ab senatu docent Romano, & quæ actum iri secum credant, quidnam ad ea responderi placeat, referunt. Cùm aliud alij censerent, tum Annius: Quanquam ipse ego retuli quid responderi placeret, tamen magis ad summam rerum nostrarum pertinere arbitror, quid agendum nobis, quàm quid loquendum sit. facile erit, explicatis consilij, accommodare rebus verba. Nam si etiam nunc sub vmbra fœderis æqui seruitutem pati possumus, quid abest quin proditis Sidicinis non Romanorum solum, sed Samnitium quoque dicto pareamus? respondeamusq; Romanis, nos, vbi innuerint, posituros arma. Sin autem tandem libertatis desiderium remordet ani-

Samnites Romanos legatos mittunt.

Latinorum de bello Romano in se reuendo occulta consilia.

Alexander Epiri rex classe in Italiam appulit.

Ætas Magni Alexandri.

Annius ab vrb. eo. A. I. S. de Alexandro etia id. L. i. m. lib. 9. p. 248. disputat. capturus ne videretur quise Roman si ad Italiam accessisset. ibiq. in aliqua ab eo principis gesta.

Decem principes Latinorum Roman euocantur.

Annij Latinorum prætoris ad suos oratio.

T mos:

mos: si fœdus est, si societas æquatio iuris est: si consanguineos nos Romanorum esse, quod olim pudebat, nunc gloriari licet: si socialis illis exercitus is est, quo adiuncto duplicent vires suas, quem fecerere ab se coss. bellis proprijs ponendis fumentisq; nolint: cur non omnia æquantur? cur non alter ab Latinis coss. datur? vbi pars virium, ibi & imperij pars est. Est quidem nobis hoc per se haud nimis amplum: quippe concedentibus Romam caput Latio esse: sed vt amplum videri posset, diuturna patientia fecimus. At qui si quando vnquam consociandi imperijs, vsurpandæ libertatis tempus optastis: en hoc tempus adest, & virtute vestra, & deum benignitate vobis datum. Tentastis patientiam negando militem. quis dubitat exarsisse eos, cum plus ducentorum annorum morem solueremus? pertulerunt tamen hunc dolorem. bellum nostro nomine cum Pelignis gessimus. qui ne nostrorum quidem finium per nos tuendorum ius antea dabant, nihil intercesserunt. Sidicinos in fidem receptos, Campanos ab se ad nos descisse, exercitus nos parare aduersus Samnites fœderatos suos audierunt: nec mouerunt se ab vrbe. vnde hæc illis tanta modestia, nisi à conscientia virium & nostrarum & suarum? Idoneos authores habeo, querentibus de nobis Samnitibus ita responsum ab senatu Romano esse, vt facile appareret ne ipsos quidem iam postulare vt Latium sub Romano imperio sit. vsurpate modò postulando eo, quod illi vobis taciti concedunt. Si quem hoc dicere metus prohibet, en ego ipse audiente non populo Romano modò senatuq;, sed Ioue ipso, qui Capitolium incolit, profiteor me dicturum, vt si nos in fœdere ac societate esse velint, coss. alterum ab nobis senatusq; partem accipiant. Hęc ferociter non suadenti solum, sed pollicenti, clamore & assensu omnes permiserunt, vt ageret diceretq;, quæ è Republica nominis Latini, fideq; sua viderentur. Vbi est Roma ventum, in Capitolio ei senatus datus est. Ibi cum T. Manlius coss. egisset cum eis ex autoritate patrum, ne Samnitibus fœderatis bellum inferrent: Annius, tanquam victor armis Capitolium cepisset, non legatus iure gentium tutus loqueretur: Tempus erat, inquit, T. Manli, vosq; p. c. tandem iam vos nobiscum nihil pro imperio agere, cum florentissimum deum benignitate, nunc Latium armis virisq;, Samnitibus bello victis, Sidicinis Campanisq; socijs, nunc etiam Volscis adiunctis, videretis: colonias quoq; vestras Latinum Romano prætulisse imperium. sed quoniam vos regno impotenti finem vt imponatis, non inducitis in animum: nos quanquam armis possumus asserere Latium in libertatem, consanguinitati tamen hoc dabimus, vt conditiones pacis feramus æquas vtrisque: quoniam vires quoq; æquari dijs immortalibus placuit. coss. alterum Roma, alterum ex Latio creari oportet: senatus partem æquam ex vtraq; gente esse: vnum populum, vnam Rempublicam fieri. & vt imperij eadem sedes sit, idemq; omnibus nomen: quoniam ab alterutra parte concedi necesse est: quod vtrisque bene verat, sit hæc sanè patria potior, & Romani omnes vocemur. Fortè ita accidit, vt parem ferocię huius & Romani coss. T. Manlium haberent: qui adeò non tenuit iram, vt si tanta dementia Patres Conscriptos cepisset, vt ab Setino homine leges acciperent, gladio cinctum in senatum venturum se esse palam diceret, & quemcunq; in curia Latinum vidisset, sua manu interempturum. & conuersus ad simulachrum Iouis, Audi Iupiter hæc scelera, inquit, audite ius fasq;. Peregrinos coss. & peregrinum senatum in tuo Iupiter augurato templo captus, atq; ipse oppressus visurus es? hæc cene fœdera Tullus Romanus rex cum Albanis patribus vestris Latini, hæc L. Tarquinius vobiscum postea fecit? non venit in mentem pugna apud Regillum lacum? adeò & cladium vestrarum veterum, & beneficiorum nostrorum erga vos obliti estis? Cum consulis vocem subsecuta patrum indignatio esset, proditur memoriæ, aduersus crebram implorationem deum, quos testes fœderum sapius inuocabant coss. vocem Annijs spernentis numina Iouis Romani auditam. certè cum commotus ira se ab vestibulo templi citato gradu proriperet, lapsus per gradus, capite grauiter offenso, impactus imo ita est saxo, vt sopiretur. Exanimatum authores quoniam non omnes sunt, mihi quoq; in incer-

*Annijs Latinorum
pretoris in senatu
oratio.*

*Consulis T. Manli
responsio.*

- A** in incerto relictum sit: sicut inter foederum ruptorum testationem ingenti fragore cœli procellam effusam. nam & vera esse, & apte ad representandam iram deum ficta, possunt. Torquatus missus ab senatu ad dimittendos legatos, cum iacentem Annium vidisset, exclamat, ita, vt populo patribusq; audita vox pariter sit: Benè habet, dii piùm mouete bellum. est cœleste numen, es magne Iupiter: haud frustra te patrem deum hominumq; hac fede sacrauimus. Quid cessatis Quirites, vosq; patres conscripti arma capere dijs ducibus? sic fratas legiones Latinorum dabo, quemadmodum legatum iacentem videtis. Assensu populi excepta vox consulis, tantum ardoris animis fecit, vt legatos proficiscentes cura magistra tuum magis, qui iussu consulis profectebantur, quam ius gentium ab ira impetuq; hominum tegeter. Consensit & senatus bellum: consulesq; duobus scriptis exercitibus per Marcos Pelignosq; profecti, adiuncto Samnitium exercitu, ad Capuam, quò iam Latini focijq; conuenerant, castra locant. Ibi in quiete vtrique consuli eadem dicitur visa species viri maioris, quam pro humano habitu augustiorisq;, dicentis: Ex vna acie imperatorem, ex altera exercitum dijs Manibus matrisq; Terræ deberi: vtrius exercitus imperator legiones hostium superq; eas se deuouisset, eius populi partisq; victoriam fore. Hos vbi nocturnos visus inter se consules contulerunt, placuit auerruncandæ deum iræ victimas cædi: simul vt si extis eadem quæ somno visa fuerant, portenderentur, alteruter consulum fata impleret. Vbi responsa aruspicum insidenti iam animo tacitæ religioni congruerunt, tum adhibitis legatis tribunisq;, & imperijs deum propalam expositis, ne mors voluntaria consulis exercitum in acie terreret: comparant inter se, vt ab vtra parte cedere Romanus exercitus cœpisset, inde se consul deuoueret pro populo Romano, Quiritibusq;. Agitatum etiam in cœcilio est, vt si quando vnquã se uero vllum imperio bellum administratum esset, tunc vti disciplina militaris ad prisca redigeretur mores. Curam acuebat, quòd aduersus Latinos bellandum erat, lingua, moribus, armorum genere, institutis ante omnia militaribus congruentes. milites militibus, centurionibus centuriones, tribuni tribunis compares collegæq; iisdem præsidijs, sæpe iisdem manipulis permitti fuerant. Per hæc ne quo errore milites caperentur, edicunt consules, ne quis extra ordinem in hostem pugnaret. Fortè inter cæteros turmarum præfectos, qui exploratum in omnes partes dimissi erant, T. Manlius coss. filius
- B** super castra hostium cum suis turmalibus euasit, vt vix teli iactu ab statione proxima abesset: ibi Thufculani erant equites, præerat Geminius Metius, vir tum genere inter suos, tum factis clarus. is vbi Romanos equites, insignemq; inter eos præcedentem cœsulis filium (nam omnes inter se vtiq; illustres viri noti erant) cognouit: Vnane, ait, turma Romani cum Latinis focijsq; bellum gesturi estis? quid interea consules, quid duo exercitus consulares agent? Aderunt in tempore, Manlius, inquit, & cum illis adicit Iupiter ipse foederum à vobis violatorum testis, qui plus potest polleretq;. Si ad Regillum lacum, ad facietatem vestram pugnauimus, hic quoq; efficiemus profectò, ne quid minus quam acies vobis, & collata signa nobiscum cordi sint. Ad ea Geminius paululum ab suis equo prouectus: Visne igitur dum dies ista venit, qua magno conatu exercitus moueatis, interea tu ipse congregari mecum, vt nostro duorum iam hinc euentu cernatur, quantum eques Latinus Romano præstet? Mouet ferocè animum iuuenis seu ira, seu detrectandi certaminis pudor, seu inexuperabilis vis fati. oblitus itaq; imperij patrij, consulumq; edicti, præceps ad id certamen agitur, quo vinceret, an vinceretur, haud multum interesset. equitibus cæteris velut ad spectaculum summotis, spatio quod vacui interiacebat campi aduersos concitant equos: & cum infestis cuspidibus cœcurrissent, Manlij cuspidem super galeam hostis, Metij trans ceruicem equi elapsa est. circumactis deinde equis cum prior ad iterandum ictum Manlius confurrexisset, spiculum inter aures equi fixit. ad cuius vulneris sensum cum equus prioribus pedibus erectis magna vi caput quateret, excussit equitem: quem cuspide parmaq; innixum, attollentem se à graui casu, Manlius ab iugulo, ita vt per costas ferrum
- C**
- D**
- E**

Consul vtrique aduersus Samnitium exercitum mittitur.

Spectrum per quietem vtriusq; Consuli visum.

Ne quis extra ordinem pugnaret, edicitur.

Latinus Romanum T. Manium Coss. filium ad singularem pugnam prouocat.

Romanus Latinum vincit.

emineret, terræ affixit, spolijsq; lectis ad suos reuectus, cum ouante gaudio turma in castra, atq; inde ad prætorium ad patrem tendit: ignarus fati futuriq; , laus an pœna merita esset. Vt me omnes, inquit, pater tuo sanguine ortum verè ferrent, prouocatus equestria hæc spolia capta ex hoste cæso porto. Quod vbi audiuit consul, extemplò filium auerfatus, concionē classico aduocari iussit. quæ vbi frequens conuenit: Quandoquidem, inquit, tu T. Manli neq; imperium consulare, neq; maiestatem patriam veritus, aduersus edictum nostrum extra ordinem in hostem pugnaisti: & quantum in te fuit, disciplinam militarem, qua stetit ad hanc diem Romana res, soluisti: meq; in eam necessitatem adduxisti, vt aut Reipublicæ mihi, aut mei meorumq; obliuiscendum sit: nos potius nostro delicto plectemur, quàm Respub. tanto suo damno nostra peccata luat. triste exemplum, sed in posterum salubre iuuentuti erimus. Me quidem cum ingenta charitas liberum, tum specimen istud virtutis deceptum vana imagine decoris in te mouet: sed cum aut morte tua sancienda sint cõsulum imperia, aut impunitate in perpetuum abrogada: nec te quidem, si quid in te nostri sanguinis est, recusare censeam, quin disciplinam militarem culpa tua prolapsam pœna restituas. Ilictor, deliga ad palum. Exanimati omnes tam atroci imperio: nec aliter quàm in se quisq; distractam cernentes securim, metu magis quàm modestia quieuerunt. Itaq; velut emerfo ab admiratione animo, cum silentio defixi steterissent: repente postquam ceruice cæsa fulsus est cruor, tum libero cõquestu coortæ voces sunt, vt neq; lamentis, neq; execrationibus parceretur: spolijsq; contectum iuuenis corpus, quantum militarijs studijs funus vllum concelebrari potest, structo extra vallum rogo cremaretur: Manlianaq; imperia non in præsentia modò horrenda, sed exempli etiam tristis in posterum essent. Fecit tamen atrocitas pœnæ obediẽtiorẽ duci militem: & præterquam quod custodiæ vigiliæq; & ordo stationum intentioris vbique curæ erant, in vltimo etiam certamine, cum descensum in aciem est, ea seueritas profuit. fuit enim ciuili maxime bello pugna similis. ad eò nihil apud Latinos difsonum ab Romana Republica, præter animos, erat. Clypeis antea Romanis vsi sunt: deinde postquam stipendiarij facti sunt, scuta pro clypeis fecerunt: & quod antea phalanges similes Macedonicis, hoc postea manipulatim structa acies cœpit esse. postremò in plures ordines instruebantur. ordo sexagenos milites, duos centuriones, vexillarium vnum habebat. Prima acies hastati erant manipuli quindecim, distantes inter se modicum spatium: manipulis leueis videnos milites, aliam turbam scutorum habebat: leues autem, qui hastam tantum gressaq; gererent, vocabantur. Hæc prima frons in acie florem iuuenum pubescentium ad militiam habebat. Robustior inde ætas totidem manipulorum, quibus principibus est nomen. hos sequebantur scutati omnes, insignibus maxime armis. hoc xxx. manipulorum agmen antepilanos appellabant, quia sub signis iam alij quindecim ordines locabantur: ex quibus ordo vnusquisque tres partes habebat: earum vnãquãque primum pilum vocabant, tribus ex vexillis constabat. vexillum c l x x x v i. homines erant. Primum vexillum triarios ducebat, veteranum militem spectatæ virtutis: secundum rorarios, minus roboris ætate factisq; : tertium accensos, minimæ fiducia manum. eò & in postremam aciem reiciebantur. Vbi his ordinibus exercitus instructus esset, hastati omnium primi pugnam inibant. si hastati profligare hostem non possent, pede pressò eos retrocedentes in interualla ordinem principes recipiebant. tum principum pugna erat, hastati sequebantur. triarij sub vexillis confidebant, sinistro crure porrecto, scuta innixa humeris, hastas sub erecta cuspide in terra fixas, haud secus quàm vallo septa inhorret acies tenentes. Si apud principes quoque haud satis prosperè esset pugnatum, à prima acie ad triarios sensim referebantur. Inde rem ad triarios redisse, cum laboratur, prouerbio increbuit. Triarij consurgentes, vbi in interualla ordinum suorum principes & hastatos recepissent, extemplò compressis ordinibus velut claudebant vias: vnoq; continente agmine, iam nulla spe post relicta, in hostem incedebant. id erat

Manlij Cos. ad filium oratio.

Manlius filium securiferi iuber.

Manliana imperia.

Latini pefsimiles Romanis in rebus bellicis.

Ordo militaris.

Ad triarios res redijt, vnde natum sit prouerbiũ.

- A** id erat formidolosissimum hosti, cum velut victos insecuti nouam repente aciem exurgentem, auctam numero cernebant. Scribebantur autem quatuor ferè legiones quinis millibus peditum, equitibus in singulas legiones trecenis. alterum tantum ex Latino delectu adiciebatur, qui ea tempestate hostes erant Romanis, eodemq; ordine instruxerant aciem: nec vexilla cum vexillis tantum, vniuersi hastati cum hastatis, principes cum principibus, sed centurio quoque cum centurione, si ordines turbati non essent, concurrendum sibi esse sciebat. Duo primipili ex vtraque acie inter triarios erant: Romanus corpore haud quaquam satis validus, cæterum strenuus vir peritusq; militia: Latinus virib⁹ ingens, bellatorq; primus: notissimi inter se, quia semper pares ordines duxerunt. Romano haud satis fidenti viribus iam Romæ permis-
B sum erat ab c o s s. vt subcenturionem sibi, quem veller, legeret, qui tutaretur eum ab vno destinato hoste. isq; iuuenis in acie oblatu, ex centurione Latino victoriam tulit. Pugnatum est haud procul radicibus Vesuuij montis, qua via ad Veserim ferebat. Romani c o s s. prius quàm educerent in aciem, immolauerunt. Decio caput iecinoris à familiari parte cælum aruspex dicitur ostendisse: alio qui acceptam dijs hostiam esse: Manlium egregiè litasse. Atqui benè habet, inquit Decius, si ab collega prospere litatum est. Instructis, sicut antè dictum est, ordinibus, processere in aciem: Manlius dextro, Decius læuo cornu præerat. primò vtrinq; æquis viribus, eodem ardore animorum gerebatur res: deinde ab læuo cornu hastati Romani non ferentes impressionem Latinorum, se ad principes recepère. In hac trepidatione Decius c o s s.
C M. Valerium magna voce inclamat: Deorum, inquit, ope Valeri opus est. agedum pontifex publicus populi Romani præi verba, quibus me pro legionibus deuoueam. Pontifex eum togam prætextam sumere iussit, & velato capite manu subter togam ad mentum exerta, super telum subiectum pedibus stantem sic dicere: Iane, Iupiter, Mars pater, Quirine, Bellona, Lares, diui Nouensiles, dii Indigetes, diui quorum est potestas nostrorum, hostiumq;, dijq; Manes, vos precor, veneror, veniam peto ferroq;, vt populo Romano Quiritium vim victoriamq; prosperetis: hostesq; populi Romani Quiritium terrore, formidine, morteq; afficiatis. Sicut verbis nuncupauit, ita pro Republica Quiritium, exercitu, legionibus, auxilijs populi Romani Quiritium, legiones auxiliaq; hostium mecum dijs Manibus Tellurijq; deuoueo. Hæc ita precatus, lictores ire ad T. Manlium iubet: matureq; collegè se deuorum pro exercitu nunciare. ipse incinctus cinctu Gabino, armatus in equum insiluit, ac se in medios hostes immisit. Conspectus ab vtraq; acie aliquanto augustior humano visu, sicut cælo missus, piaculum omnis deorum iræ, qui pestem ab suis auersam in hostes ferret. Ita omnis terror, pauorq; cum illo latus, signa primo Latinorum turbauit: deinde in totam penitus aciem peruasit. Euidētissimum id fuit, quòd quacunque equo inuectus est, ibi haud secus quàm pestifero sidere iccti pauebant: vbi verò corruit obrutus telis, inde iam haud dubiè consternatae cohortes Latinorum fugam ac vastitatem late fecerunt. Simul & Romani exolutis religione animis, velut tum primo signo dato coorti, pugnam integram ediderunt. nam & rorarij procurrebant inter antepilanos, addiderantq; vires hastatis ac principibus: & triarij genu dextro inixi nutum c o s s. ad confurgendum expectabant. procedente deinde certamine cum alijs partibus multitudine luperaret Latinorum, Manlius c o s s. audito euentu collegæ, cum, vt ius fasq; erat, lachrymis non minus quàm laudibus debitis profecutus tam memorabilem mortem esset, paulisper addubitauit, an confurgendi iam triarijs tempus esset: deinde melius ratus integros eos ad vltimum discrimen seruari, accensos ab nouissima acie ante signa procedere iubet. Qui vbi subière, extemplò Latini, tanquam idem aduersarij fecissent, triarios suos excitauerunt: qui aliquandiu pugna atroci cum & semet ipsi fatigassent, & hastas aut præfregissent, aut hebetassent, pellerent vi tamen hostem, debellatum iam rati, peruentumq; ad extremam aciem: tum c o s s. triarijs: Confurgite, nunc, inquit, integri aduersus fessos, memores patriæ parentumq; & coniu-
Decius se pro exercitu dijs Manibus deuouet.
Atrox pugna.

gum ac liberorum, memores coss. pro vestra victoria morte occumbentis. Vbi triarum confurrexerunt integri, refulgentibus armis, noua ex improviso exorta acies, receptis in interualla ordinum antepilanis, clamore sublato principia Latinorum perturbant: hastisq; ora fodientes primo robore virorum caeso, per alios manipulos velut

G

H

inermes propè intacti euasere: tantaq; cede perripere cuneos, vt vix quartam partem relinquerent hostium. Samnites quoque sub radicibus montis procul instructi præbuere terrorem latinis. Cæterum inter omnes ciues sociosq; præcipua laus eius belli penes coss. fuit: quorum alter omnes minas periculaq; ab deis superis inferisq; in se vnum vertit: alter ea virtute, eoq; consilio in prælio fuit, vt faciliè conuenerit inter Romanos Latinosq;, qui eius pugnae memoriam posteris tradiderunt, vtrius partis T. Manlius dux fuisset, eius futuram haud dubiè fuisse victoriam. Latini ex fuga se Minturnas contulerunt. castra secundum prælium capta, multiq; mortales ibi viui oppressi, maximè Campani. Decij corpus ne eo die inueniretur, nox quærentes oppressit: postero die inuentum inter maximam hostium stragem coopertum telis: funusq; par morti, celebrante collega, factum. Illud adiiciendum videtur, licere consuli, dictatoriq;, & prætori, cum legiones hostium deuocant, non vtrique se, sed quem velit ex legione Romana scripta ciuem deuouere. si is homo qui deuotus est moritur, propè factum videri: ni moritur, tum signum septem pedes altum, aut maius in terram defodi, & piaculum hostia cædi. vbi illud signum defossum erit, eò magistratum Romanum descendere fas non esse. sin autem sese deuouere volet, sicuti Decius deuouit: ni moritur, neque suum, neque publicum diuinum purè faciet, qui sese deuouerit. Vulcano arma, siue cui alij diuo deuouere volet: siue hostia, siue quo alio volentius esto. Telo, super quod stans consul precatus est, hostem potiri fas non est: si potiatur, Marti, siue, taurilibus piaculum fieri. Hæc etsi omnis diuini humaniq; moris memoria aboleuit, noua peregrinaq; omnia præcis ac patrijs præferendo: haud ab re duxi, verbis quoque ipsis, vt tradita nuncupataq; sunt, referre. Romanis post prælium demum factum Samnites venisse subsidio, expectato euentu pugnae, apud quosdam authores inuenio. Latinis quoque ab Lauinio auxilium, dum deliberando terunt tempus, victis demum ferri cœptum. & cum iam portis prima signa, & pars agminis esset egressa, nuncio allato de clade Latinorum, cum conuersis signis retrò in urbem rediretur, prætorem eorum nomine Millionium dixisse ferunt, pro paulula via magnam mercedem Romanis esse soluendam. Qui Latinorum pugnae superfuerant, mul-

Castra Latinorum capta.

Ceremonia quædam in deuocendis hostibus seruata.

- A**rant, multis itineribus dissipati. cum se in vnum conglobassent, Vescia vrbs eis recep- Latini Vesciam se recipiunt.
 raculum fuit. Ibi in concilijs Numisius imperator eorum, affirmando communem
 verè Martem belli, vtranq; aciem pari cæde prostrauisse, victoriæq; nomen tantum
 penes Romanos esse, cæteram pro victis fortunam & illos gerere: funesta duo consu-
 lum prætoria, alterum parricidio filij, alterum consulis deuoti cæde trucidatum ex-
 ercitus omnem: caesos hastatos principesq;, stragem & ante signa & post signa fa-
 ctam: triarios postremò rem restituisse. Latinorum etsi pariter accisæ copiar sint, ta-
 men supplemento vel Latium propius esse, vel Volscos, quàm Romam. Itaq; si videat-
 ur eis, se ex Latinis & ex Volscis populis iuuentute properè excita, rediturum infesto
 exercitu Capuâ esse: Romanosq; nihil tum minus quàm præliû expectantes, nec opi-
Bnato aduentu percussurum. Fallacibus literis circâ Latium nomenq; Volscum missis,
 quia qui non interfuerunt pugnae, ad credendum temerè faciliores erant, tumultua-
 rius vndiq; exercitus raptim conscriptus conuenit. Huic agmini Torquatus consul Novi exercitus
Latini conscribitur.
 ad trifanum (inter Sinuessam Minturnasq; is locus est) occurrit. prius quàm castris
 locus caperetur, sarcinis vtrinq; in acervum coniectis, pugnatum debellatumq; est.
 ad eò enim accisæ res sunt, vt consuli victorem exercitum ad populados agros eorum
 ducendi dederent se omnes Latini: deditioemq; eam Campani sequerentur. Latium Latini victi sese
Cos. Torquato
dederunt.
 Capuâq; agro mulctati. Latinus ager Priuernati addito agro: & Falernus, qui populi
 Campani fuerat, vsq; ad Vulturnum flumen plebi Romanæ diuiditur. bina in Latino
 iugera, ita vt dodrantem ex Priuernati completerent, data: terna in Falerno, quadranti-
Cbus etiam pro longinquitate adiectis. Extra pœnâ fuere Latinorum Laurentes, Cam-
 panorum equites, quia non desciuerat. Cum Laurenibus renouari fœdus iussim. re-
 nouaturq; ex eo quotannis post diem decimum Latinarum. equitibus Campanis ci-
 uitas data: monumentoq; vt esset, æneam tabulam in æde Castoris Romæ fixerunt.
 vestigal quoq; eis Campanus populus iussus pendere in singulos quotannis (fuere
 autem mille, & sexcenti) denarios nummos* quadringenos quinquagenos. Ita bello
 gesto, præmijis pœnaq; pro cuiusq; merito persolutis, T. Manlius Romam redijt. cui
 venienti seniores tantum obuiam exisse constar: iuuentutem & tunc & omni vita de-
 inde auersatam eum execratamq;. Antiates in agrum Hostiensem, Ardeatem, Soloni-
 um incursionem fecerunt. Manlius Cos. quia ipse per valetudinem id bellum exequi
 nequiebat, dictatorem L. Papyrium Crassum, qui tum fortè erat prætor, dixit: ab eo
Dmagister equitû L. Papyrius Cursor dictus. Nihil memorabile aduersus Antiates ab
 dictatore gestum est, cum aliquot menses statua in agro Antiati habuisset. Anno in-
 signi victoria de tot ac tam potentibus populis, ad hoc consulum alterius nobili morte,
 alterius sicut truci, ita claro ad memoriâ imperio, successere Coss. T. Æmylius Ma-
 mercus, & Q. Publius Philo: neq; in similitè materiâ rerum, & ipsi aut futurâ rerum, aut
 partiû in Repub. magis, quàm patriæ memores. Latinos ob ira agri amissi rebellantes Latini rebellantes
fusi.
 in campis Fenectanis fuderunt, castrisq; exuerunt. Ibi Publio, cuius ductu auspicioq;
 res geste erant, in deditioem accipiente Latinos populos, quorû ibi iuuentus cæsa erat,
 Æmylius ad Pedum exercitum duxit. Pedanos tuebatur Tyburs, Prænestinus, Veli-
Eternusq; populus: venerant & ab Lanuuiò, Antioq; auxilia. Vbi cum prælijs quidem
 superior Romanus esset, ad vrbe ipsam pedum, castraq; sociorum populorum,
 quæ vbi adiuncta erant, integer labor restaret: bello infecto repente omisso con-
 sul, quia collegæ decretum triumphum audiuit, ipse quoque triumpho ante victo-
 riam flagitator Romam redijt. Qua cupiditate offensis patribus, negantibusq; ni-
 si Peto capto aut dedito triumphum, hinc alienatus ab senatu Æmylius feditiosis
 tribunatibus similem deinde consulatum gessit. Nam neque quoad fuit consul,
 criminari apud populum patres destitit, collega haudquaquam aduersante: quia
 & ipse de plebe erat: materiam autem præbebat criminibus ager in Latino Falernoq;
 agro malignè plebi diuisus. & postquam senatus finire imperium consulibus
 cupiens, dictatorem aduersus rebellantes Latinos dici iussit: Æmylius, cuius tum

fascēs erant, collegam dictatōre dicit: ab eo magister equitum Iunius Brutus dicitur. ¶

Tres leges tulit di-
ctator aduersas no-
bilitati.

Dictatura popularis & orationibus in patres criminosus fuit: & quod tres leges securi
diffimas plebi, aduersas nobilitati tulit: vnam, vt plebiscita omnes Quirites tenerent:
alteram: vt legum, quæ comitijs centuriatis ferrentur, ante initum suffragium patres
authores fierent: tertiam, vt alter utiq; ex plebe, cum eò ventum sit vt vtrunq; plebe-
ium fieri liceret, censor crearetur. plus eò anno domi acceptum cladis ab consulibus,
ac dictatore, quam ex victoria eorum, bellicisq; rebus foris auctum imperium patres
credebant. Anno insequenti, L. Furio Camillo, C. Mænio Coss. quo insignius ommissa
res Æmyliō superioris anni Cos. exprobraretur: Pedum armis, virisq;, & omni vi ex-
pugnandum ac delendum senatus fremit: coactiq; noui consules omnibus eam rem

Latini nec bellum
nec pacem pati po-
terant.

præuerti, proficiscuntur. Iam Latio is status erat rerum, vt neq; bellum, neq; pacem G
pati possent. ad bellum opes deerant: pacem ob agri adempti dolore aspernabantur.
medijs consilijs standum videbatur, vt oppidis se tenerent: ne laceffitus Romanus
causam belli haberet: & si cuius oppidi obsidio nuntiata esset, vndiq; ex omnibus po-
pulis auxilium obsessis ferretur. Neq; tamen nisi admodum à paucis populis Pedani
adiuti sunt. Tyburtes, Prænestiniq;, quorum ager propior erat, Pedum peruenere. A-
ricinos, Lanuinosq;, & Veliternos Antiatibus Volscis se coniungentes ad Asturæ
flumen, Mænius improuiso adortus fudit. Camillus ad Pedum cum Tyburtibus ma-
ximè valido exercitu maiore mole, quanquam æquè prospero euentu pugnauit. Tu-
multum maximè repentina inter prælium eruptio oppidanorum fecit: in quos parte
exercitus conuersa Camillus, non compulit solum eos intra mœnia, sed eodem etiam H
die, cum ipsos auxiliaq; eorum perculisset, oppidum scalis cepit. Placuit inde iam ma-
iore conatu animoq; ab vnus expugnatione vrbs ad perdomandum Latium victo-
rem circumducere exercitum. nec quicquid ante, quam expugnando, aut in deditio-
nem accipiendo singulas vrbes, Latium omne subegere. Præsidijs inde dispositis per
recepta oppida, Romam ad destinatum omnium consensu triumphum decessere.

Pedum reliquaq;
Latij oppida ex-
pugnantur.

Triumphat de La-
tinis ambo consu-
les.

Camilli in senatu
oratio de rebus La-
tinis.

additus triumpho honos, vt statuae equestres eis, rara illa ætate res, in foro poneren-
tur. Prius quam comitijs in insequentem annum consules rogarent, Camillus de La-
tinis populis ad senatum retulit, atq; ita disseruit: p. c. quod bello armisq; in Latio a-
gendum fuit, id iam deum benignitate ac virtute militum ad finem venit. cæsi ad Pe-
dum Asturanq; sunt exercitus hostium: oppida Latina omnia, & Antium ex Volscis, I
aut vi capta, aut recepta in deditioem præsidijs tenentur vestris. Reliqua consulta-
tio est, quoniam rebellando sepius nos sollicitant, quoniam modo perpetua pace qui-
etos obtineamus. dii immortales, ita vos potentes huius consilij fecerunt, vt sit Lati-
um deinde, an non sit, in vestra manu posuerint. Itaq; pacem vobis, quod ad Latinos
attinet, parare in perpetuum vel sciendo, vel ignoscendo potestis. Vultis crudeliter
consulere in deditos, victosq; licet delere omne Latium: vastas inde solitudines face-
re, vnde sociali egregio exercitu per multa bella magnaq; saepe vsi estis. Vultis exem-
plo maiorum augere rem Romanam, victos in ciuitate accipiendo: materia crescen-
di per summam gloriã suppeditat. certè id firmissimum longè imperiũ est, quo obe-
dientes gaudent. Sed maturato opus est, quicquid statuere placet. tot populos inter K
spem metumq; suspensos animi habetis: & vestram utiq; de eis curam quamprimũ
absolui, & illorum animos, dum expectatione stupent, seu pœna, seu beneficio præ-
occupari oportet. Nostrum enim fuit efficere, vt omnium rerum vobis ad consulend-
um potestas esset. vestrum est decernere quod optimum vobis, rei q; publicæ sit.

Quid de singulis
Latij populis de-
creuerit senatus.

Principes senatus relationem consulis de summa rerum laudare: sed cum aliorum
causa alia esset, ita experiri posse consilium dicere, vt pro merito cuiusq; statueretur, si
de singulis nominatim referrent populis. Relatum igitur de singulis, decretumq;. La-
nuuinis ciuitas data: sacraq; sua reddita cum eo, vt ædes lucusq; Sospitæ Iunonis com-
munis Lanuuinis municipibus cum populo Romano esset, Aricini, Nomentaniq;, &
Pedani eodem iure, quo Lanuuii in ciuitatem accepti. Tusculanis seruata ciuitas,
quam

- A quam habebant: crimenq; rebellionis à publica fraude in paucos authores versum. In Veliternos veteres ciues Romanos, quòd toties rebellassent, grauitèr scuitum: & muri deiecti: & senatus inde abductus: iussiq; trans Tyberim habitare: vt eius, qui cis Tyberim deprehensus esset, vsq; ad * mille pondo clarigatio esset: nec priusquam * 10000. corò. ære persoluto, is qui cepisset extra vincula captum haberet. in agrum senatorum coloni missi: quibus ascriptis, speciem antiquæ frequentia Velitræ receperunt. Et Antium noua colonia missa, cum eo, vt Antiatibus permitteretur, si & ipsi ascribi coloni vellent. naues inde longæ abactæ: interdictumq; mari Antiati populo est, & ciuitas data. Tyburtes, Prænestiniq; agro mulctati: neq; ob recens tantum rebellionis commune cū alijs Latinis crimen, sed quòd tædio imperij Romani cum Gallis gente
- B efferata arma quondã consociassent. Ceteris Latinis populis connubia commerciaq;, & consilia inter se ademerunt. Campanis equitibus honoris causa, quia cum Latinis rebellare nolissent: Fundanisq;, & Formianis, quòd per fines eorum tuta pacataq; semper fuisset via, ciuitas sine suffragio data. Cumanos, Sueffulosq; eiusdem iuris conditionisq;, cuius Capuam esse placuit. Naues Antiatum partim in Naualia Romæ subductæ, partim incensæ. rostrisq; earum suggestum in foro extructū adornari placuit: Rostraq; id templum appellatum. C. Sulpitio Longo, P. Ælio Pæto Coss. cum omnia non opes magis Romanæ, quàm beneficijs parta gratia bona pace obtineret, inter Sidicinos, Auruncosq; bellum ortum. Aurunci à T. Manlio Cos. in deditionem accepti, nihil deinde mouerant: eo petendi auxiliij ab Romanis causa iustior
- C fuit. sed prius quàm consules ab vrbe (iusserat enim senatus defendendi Auruncos) exercitum educerent, fama affertur. Auruncos metu oppidum deseruisse, profugosq; cum coniugibus ac liberis Sueffam communisse: quæ nunc Aurunca appellata, mœnia antiqua eorum, vrbeq; ab Sidicinis deletam. Ob ea infensus cõsulibus senatus: quorum cunctatione proditi socij essent, dictatorem dici iussit. dictus C. Claudius Regillensis, magistrum equitum C. Claudium Hortatorem dixit. Religio inde iniecta de dictatore: & cum augures vitio creatum videri dixissent, dictator magisterq; equitum se magistratu abdicarunt. Eo anno Minutia Vestalis suspecta primò propter mundiore iusto cultum, insimulata deinde apud pontifices ab indice seruo, cum decreto eorum iussa esset sacris abstinere, familiamq; in potestate habere: factò iudicio viua sub terram ad portam Collinam dextra via stratum defossa Scelerato campo. credo ab incesto id ei loco nomen factò. Eodẽ anno Q. Publius Philo prætor primùm de plebe auersante Sulpitio Cos. qui negabat rationem eius se habiturum, est factus: senatu, cum in summis imperijs id non obtinuisset, minus in prætura intendente. Insequens annus L. Papyrio Crasso, Cæfone Duellio Coss. Ausonũ magis nouo quàm magno bello fuit insignis. ea gens Cales vrbe incolebat: Sidicinis finitimis arma coniunxerat: vnoq; prælio haud sanè memorabili duorum populorũ exercitus fusus, propinquitate vrbiũ & ad fugam pronior, & in fuga ipsa tutior fuit. nec tamen omiffa eius belli cura patribus: quia toties iam Sidicini aut ipsi mouerant bellũ, aut mouentibus auxilium tulerant, aut causa armorũ fuerant. Itaq; omni ope annexi sunt, vt maximum ea tempestate imperatorem M. Valerium Coruinum Cos. IIII. facerent: collega additus Coruino M. Attilius Regulus. & ne fortè casu erraretur, petitum ab consulibus, vt extra fortè Coruini ea prouincia esset. Exercitu victore à superioribus consulibus accepto ad Cales, vnde bellum ortum erat, profectus cum hostes ab superioris etiam certaminis memoria pavidos clamore atq; impetu primo fudisset, mœnia ipsa oppugnare est aggressus: & militum quidem is erat ardor, vt iam inde cum scalis succedere ad muros vellent, euasurosq; contenderent. Coruinus, quia id arduũ factum erat, labore militũ potius, quàm periculo peragere inceptum voluit. itaq; aggerem & vineas egit, turresq; muro admouit: quarum vsũ fortè oblata opportunitas præuertit. nanque M. Fabius captiuus Romanus cum per negligentiam custodum festo die vinculis ruptis per murum inter opera Romanorum religata ad pinnam muri

An. 417.

Rostra vnde dicta.

Minutia Vestalis
viua huius defossa.Q. Publius Philo
primus de plebe
prætor factus.

Ausones victi.

muri recte suspensus manibus se demississet, perpulit imperatorem ut vino epulisque sopitos hostes aggredere-^F tur. nec maiore certamine capti cum urbe Aufones sunt, quam acie fusi erant, præda capta ingens est. præsidioque imposito Calibus, reductæ Romæ legiones. Cos. ex s. c. triumphavit: & ne Attilius expers gloriæ esset, iussi ambo Coss. aduersus Sidicinos ducere exercitum: dictatorem ante ex senatusconsulto comitiorum habendorum causa dixerunt L. Æmylium Mamercum: is magistrum equitum Q. Publium Philonem dixit. Dictatore comitia habente Coss. creati sunt T. Veturius, Sp. Posthumius. Et si belli pars cum Sidicinis restabat: tamen ut beneficio præuenirent desiderium plebis, de colonia deducenda Cales retulerunt: factoque, s. c. ut duo millia quingenti homines eò scriberentur, triumuiros coloniam deducende, agroque diuidendo creauerunt Cæsonem Duellium, T. Quintium, M. Fabium. Noui^G deinde Coss. a veteribus exercitu accepto, ingressi hostium fines populando usque ad mœnia atque urbem peruenerunt. Ibi, quia ingenti exercitu comparato Sidicini, & ipsi pro extrema spe dimicaturi enixè videbantur, & Samnium fama erat conciri ad bellum: dictator ab consulibus ex autoritate senatus dictus P. Cornelius Ruffinus: magister equitum M. Antonius. Religio deinde incessit vitio eos creatos: magistratuque se abdicauerunt: & quia pestilentia insecuta est, velut omnibus eo vitio contactis auspicijs, res ad interregnum redijt. ab interregno inito per quintum demum interregem M. Valerium Coruinum creati Coss. L. Cornelius iterum, & Cn. Domitius. Gallici belli fama. Tranquillis rebus fama Gallici belli pro tumultu valuit, ut dictatorem dici placeret. Dictus M. Papyrius Crassus, & magister equitum P. Valerius Publicola. à quibus dum^H delectus intentius, quam aduersus finitima bella haberetur, exploratores missi attulerunt quieta omnia apud Gallos esse. Samnium quoque iam alterum annum turbari nouis consilijs suspectum erat: eò ex agro Sidicino exercitus Romanus non est deductus. cæterum Samnites bellum Alexandri Epeirensis in Lucanos traxit, qui duo populi aduersus regem excursionem à Paesto facientem signis collatis pugnaverunt. eo certamine superior Alexander, incertum qua fide culturus, si perinde cætera processissent, pacem cum Romanis fecit. Eodem anno census actus, nouique ciues censi: tribus propter eos additæ, Meria & Scaptia: censores addiderunt, Publius Philo, Sp. Posthumius. Romani facti Acerrani lege ab L. Papyrio prætoris lata, qua ciuitas sine suffragio data. Hæc eo anno domi militieque gesta. Fœdus insequens annus seu intemporie cœli, seu humana fraude fuit, M. Claudio Marcello, T. Valerio Coss. Flaccum Potitumque variè in annalibus cognomen consulis inuenio: cæterum in eo parui refert, quid veri sit. illud peruelim (nec omnes authores sunt) proditum falso esse, venenis absumptos, quorum mors infamem annum pestilentia fecerit. sicut proditur tamen res, ne cui authorum fidem abrogauerim, exponenda est. Cum primores ciuitatis similibus morbis, eodemque ferme omnes euentu morentur: ancilla quedam ad Q. Fabium Maximum ædilem curulem indicaturam se causam publicam pestis professam esse, si ab eo fides sibi data esset, haud futurum noxam indicium. Fabius confestim rem ad Coss. consules ad senatum referunt: consensuque ordinis fides indici data. Tum patefactum, muliebri fraude ciuitatem premi: matronasque ea venena coquere: & si sequi^K extemplo velint, manifestò deprehendi posse. Secuti indicem, & coquentes quasdam medicamenta, & recondita alia inuenerunt. quibus in forum delatis, & ab viginti matronis, apud quas deprehensa erant, per viatorem accitis: duæ ex eis Cornelia ac Sergia, patritiæ utraq; gentis, cum ea medicamenta salubria esse contenderent, ab confutante indice bibere iussæ, ut se falsum commentam arguerent. spatio ad colloquendum sumpto, cum summoto populo in conspectu omnium rem ad cæteras retulissent: haud abnuentibus & illis bibere. epoto medicamento suametipsam fraude omnes interierunt, comprehensæ extemplo earum comites magnum numerum matronarum indicauerunt: ex quibus ad CLXX. damnatæ. Neque de veneficijs ante eam diem Romæ quaesitum est. prodigij ea res loco habita: captisque magis mentibus, quam confcele-

*Cales Aufoni op-
pidum expugna-
tur.*

*Colonia Cales de-
ducta.*

*Pestilentia.
Interregnum.*

Gallici belli fama.

*Alexander Epei-
rensis rex.*

An. 423.

Census agitur.

*Veneficium qua-
ruidam matrona-
rum proditur.*

*Venefica ad 170.
damnata.*

An. 424.

- A **consceleratis similis visa.** Itaq; memoria ex annalibus repetita, in secessionibus quondam plebis clauum ab dictatore fixum, alienatasq; discordia mentes hominū eo piaculo compotes sui fecisse, dictatorem clauū figendi causa creari placuit. creatus Cn. Quintilius, magistrum equitum L. Valerium dixit: qui fixo clauo, magistratu se abdicarunt. Creati Coss. L. Papyrius Crassus iterum, L. Plautius Venox, cuius principio anni legati ex Volscis Fabraterni & Lucani Romam venerunt, orantes vt in fidem reciperentur: si à Samnitium armis defensi essent, se sub imperio populi Romani fideliter atq; obedienter futuros. Missi tum ab senatu legati: denuntiarumq; Samnitibus, vt eorum populorum finibus vim abstinerent. valuitq; ea legatio, non tam quia pacem volebant Samnites, quam quia nondum parati erant ad bellum. Eodem anno
- B **Priuernas bellum** inicitū: cuius socij Fundani, dux etiam Fundanus fuit Vitruuius Vaccus, vir non domi solum, sed etiam Romæ clarus. ædes fuere in Palatio, eius que Vacci prata diruto ædificio, publicatoq; solo appellata. aduersus hunc vastantē effuse Setinum Norbanumq; & Coranum agrum, L. Papyrius profectus, haud procul castris eius confedit. Vitruuius, nec vt vallo se teneret aduersus validiorem hostem, sana constare mens, nec vt longius à castris dimicaret, animus suppetere. vix tota extra portam castrorum explicata acie, fugam magis retrò, quam prælium aut hostē spectante milite, sine consilio, sine audacia depugnat, & vt leui momento, nec ambigū est victus: ira breuitate ipsa loci, faciliq; receptu in tam propinqua castra, haud ægrè militem à multa cæde est tutatus: nec ferè quisquam in ipso certamine, pauci in turba fugæ extremæ, cum in castra ruerent, cæsi, primisq; tenebris Priuernum inde peritum agmine trepido, vt muris potius, quam vallo se tutarentur. A. Priuerno Plautius alter consul, peruaftatis passim agris, prædaq; abacta, in agrum Fundanum exercitū inducit: ingredienti fines senatus Fundanorum occurrit: negant se pro Vitruuii sectamq; eius secutis precatū venisse, sed pro Fundano populo: quē extra culpā belli esse, ipsum Vitruuium indicasse, cum receptaculū fugæ Priuernum habuerit, nō patriam Fundos. Priuerni igitur hostes populi Romani quærendos persequendosq; esse, qui simul à Fundanis ac Romanis vtriusq; patriæ immemores defecerint. Fundanis pacem esse, & animos Romanos, & gratam memoriam acceptæ ciuitatis: orare se consulem, vt bellum ab innoxio populo abstineat: agros, urbem, corpora ipsorum coniugumq; ac liberorum suorum, in potestate populi Romani esse, futuraq;. Collaudatis Fundanis consul, literisq; Romam missis in officio Fundanos esse, ad Priuernum flexit iter. Prius animaduersum in eos, qui capita coniurationis fuerant, à consule scribit Claudius: ad ccccl. ex coniuratis victos Romam missos: eamq; deditionem ab senatu non acceptam, quod egentium atq; humilium pœna defungi velle Fundanum populum censuerint. Priuernum duobus consularibus exercitibus cum obsideretur, alter consul comitiorum causa Romam reuocatus. Carceres eo anno in circo primū statuti. Nondū perfunctos cura Priuernatis belli, tumultus Gallici fama atrox inuasit, haud fermè vnquam neglecta patribus. Extemplò igitur consules noui L. Æmylius Mamerus, & Cn. Plautius eo ipso die Calend. Quintilibus, quo magistratus inierunt, comparare inter se prouincias iussi: & Mamerus, cui Gallicum bellum euenerat, scribere exercitum sine vlla vacationis venia. quin opificum quoq; vulgus, & fellularij, minimè militiæ idoneum genus, exciti dicuntur: Veiosq; ingens exercitus contractus, vt inde obuiam Gallis iretur. longius discedi, ne alio itinere hostis falleret ad urbem incedēs, non placuit. Paucos deinde post dies satis explorata temporis eius quiete, à Gallis Priuernum omnis conuersa vis. Duplex inde fama est, alij vi captam urbem, Vitruuiumq; viuum in potestatem venisse: alij priusquam vltima adhiberetur vis, ipsos se in deditionem consulis caduceum præferentes permisisse, authores sunt: Vitruuiumq; ab suis traditum. Senatus de Vitruuii Priuernatibusq; consultus Coss. Plautium dirutis Priuerni muris, præsidioq; valido imposito, ad triumphum accersit. Vitruuium in carcerem asseruari iussit, quoad consul redisset, tum verberatum

Dictator clauū figendi causa creatur.

Priuernas bellum.

Fundanū pacem petunt.

Carceres in circo primū statuti. Gallici tumultus fama.

An. 425.

De Priuernatibus victis, variis scriptores.

verberatum necari: ædes eius quæ essent in Palatio, diruendas, bona Semoni Sango F
 censeuerunt consecranda: quodq; æris ex eis redactum est, ex eo ænei orbes facti, po-
 sito in facello Sangi versus ædem Quirini. De senatu Priuernate ita decretum, vt qui
 senator Priuerni post defectionem ab Romanis mansisset, trans Tyberim lege eadem
 qua Veliterni, habitaret. His ita decretis, vsq; ad triumphum Plautij silentium de Pri-
 uernatibus fuit: post triumphum Cos. necato Verruio, socijsq; eius noxæ, apud fa-
 tios iam supplicijs nocentium tutam mentionem de Priuernatibus ratus, quo iam
 authores defectionis, inquit, meritas pœnas & ab dijs immortalibus, & à vobis ha-
 bent p. c. quid placet de innoxia multitudine fieri? equidem etsi meæ partes exqui-
 rendæ magis sententiæ, quàm dandæ sunt: tamen cum videam Priuernates vicinos
 Samnitibus esse, vnde nunc nobis incertissima pax est, quàm minimum irarum inter G
 nos illosq; relinqui velim. Cum ipsa per se res anceps esset: prout cuiusq; ingenium e-
 rat, atrocius mitiusue suadentibus: tum incertiora omnia vnus ex Priuernatibus lega-
 tis fecit, magis conditionis in qua natus esset, quàm præsentis necessitatis memor:
 qui interrogatus à quodam tristioris sententiæ authore, quàm pœnam meritos Pri-
 uernates censeret: eam, inquit, quam merentur qui se libertate dignos censent. cuius
 cum feroci responso infestiores factos videret cõsul eos, qui antè Priuernatium cau-
 sam impugnabant: vt ipse benigna interrogatione mitius responsum eliceret: Quid,
 si pœnam, inquit, remittimus vobis, qualem nos pacem vobiscum habituros spere-
 mus? Si bonam dederitis, inquit, & fidam, & perpetuam: si malam, haud diuturnam.
 Tum verò minari, nec id ambiguè, Priuernatem quidam, & illis vocibus ad rebellan- H
 dum incitari pacatos populos. pars melior senatus ad meliora responsa trahere, & di-
 cere, viri, & liberi, vocem auditam: an credi posse vllum populum, aut hominem de-
 niq; in ea conditione, cuius eum pœniteat, diutius quàm necesse sit mansurum? ibi
 pacem esse fidam, vbi voluntarij pacati sint: neq; eo loco, vbi seruitutem esse velint, fi-
 dem sperandam esse. In hanc sententiã maximè cõsul ipse inclinavit animos: identi-
 dem ad principes sententiarum cõsulares, vti exaudiri posset à pluribus, dicèdo, eos
 demum, qui nihil præterquam de libertate cogitant, dignos esse qui Romani fiant.
 Itaq; & in senatu causam obtinere: & ex autoritate patrum latum ad populum est,
 vt Priuernatibus ciuitas daretur. Eodem anno Anxur trecenti in coloniam missi sunt:
 bina iugera agri acceperunt. secutus est annus nulla re belli domiue insignis, P. Plau-
 tio Proculo, P. Cornelio Scapula Coss. præterquam quòd Fregellas (Sidicinorum is
 ager, deinde Volscorum fuerat) colonia deducta: & populo visceratio data à M. Flauio
 in funere matris. Erant qui per speciem honorandæ parentis meritam mercedem
 populo solutam interpretarentur, quòd eum die dicta ab ædilibus crimine stupratæ
 matris familiæ absoluisset. Data visceratio in præteritam iudicij gratiam, honoris e-
 tiam ei causa fuit: tribunatuq; plebis proximis comitijs absens præsentibus præfer-
 tur. Palæpolis fuit haud procul inde, vbi nunc Neapolis sita est: duabus vrbibus po-
 pulus idem habitabat, Cumis erant oriundi. Cumani ab Chalcide Euboica originem
 trahunt. Classe, qua aduecti à domo fuerant, multum in ora maris eius, quòd acco-
 lunt, potuère. Primò in insulas Ænariam & Pitheculas egressi, deinde in cõtinentem K
 ausi sedes transferre. Hæc ciuitas cum suis viribus, tum Samnitium infida aduersus
 Romanos societate freta, siue pestilentia, quæ Romanã vrbem adorta nuntiabatur,
 fidens, multa hostilia aduersus Romanos agrum Campanũ Falernumq; incolentes
 fecit. Igitur L. Cornelio Lentulo, Q. Publico Philone iterum Coss. scæcialibus Palæ-
 polim ad res repetendas missis, cum relatum esset à Græcis, gentis lingua magis stre-
 nua quàm factis, ferox responsum: ex autoritate patrum populus Palæpolitanis bel-
 lum fieri iussit. Inter Coss. prouincijs cõparatis, bello Græci perfequendi Publico eue-
 nerunt. Cornelius altero exercitu Samnitibus, si quã se mouerent, oppositus. fama
 autem erat, defectioni Campanorum imminètes admoturos castra. ibi optimum vi-
 sum Cornelio, statiuã habere. Ab vtroq; consule exiguã spem pacis cum Samnitibus
 esse,

*De Priuernatibus
 quid statuendum
 esset, senatus con-
 sulitur.*

*Priuernati legati
 libarium respõsum.*

*Priuernatibus ci-
 uitas datur.*

*Visceratio data po-
 pulo à M. Flauio.*

Palæpolis.

- A esse, certior fit senatus. Publius duo millia Nolanorū militū, & quatuor Samnitium magis, Nolanis cogentibus, quā voluntate Græcorum, recepta Palæpoli miserat. Romæ compertum est delectum indictum à magistratibus: vniuersum Samnium erectum, ac vicinos populos. Priuernatum Fundanumq; & Formianum, haud ambigūe sollicitari. Ob hæc cum legatos mitti placuisset prius ad Samnites, quā bellum fieret, responsum redditur à Samnitibus ferox. vltro inculabant iniurias Romanorū: neq; eo negligentius ea, quæ ipsi obijcerentur, purgabant. Haud vllō publico consilio, auxiliōue iuuari Græcos: nec Fundanum, Formianūue à se sollicitatos. quippe minimè poenitere se virium suarum, si bellum placeat. Ceterum non posse dissimulare, ægrè pati ciuitatem Samnitū, quod Fregellas ex Volscis captas dirutasq; ab se restituerit Romanus populus, coloniamq; in Samnitium agro imposuerit, quam coloni eorum Fregellas appellent, eam se contumeliam iniuriamq;, ni sibi ab ijs qui fecerint dematur. ipsos omni vi depulsuros esse. Cū Romanus legatus ad disceptandum eos ad communes socios atq; amicos vocaret: Quid perplexè agimus? inquit, nostra certamina Romani, non verba legatorum, nec hominum quisquam disceptor, sed campus Campanus, in quo concurrendum est, & arma, & communis Mars belli decernet. Proinde inter Capuam Sueffulamq; castra castris conferamus: & Samnis Romanusne imperio Italiam regat, decernamus. Legati Romanorum cū se non quo hostis vocasset, sed quo imperatores sui duxissent, ituros esse respondissent: iam Publius inter Palæpolim Neapolimq; loco opportunè capto, diremerat hostibus societatem auxilij mutui: qua vt quisq; locus premeretur, inter se vsi fuerant. Itaque cū & comitiorum dies instaret, & Publium imminētē hostium muris auocari ab spe capiendæ indies vrbis, haud è Republica esset: actum cum tribunis est, ad populum ferrent, vt cū Publius Philo consulatu abisset, proconsul rem gereret, quoad debellatum cum Græcis esset. L. Cornelio, quia ne eum quidem in Samnium iam ingressum reuocari ab impetu belli placebat, literæ missæ, vt dictatorem comitiorum causa diceret. dixit M. Claudium Marcellum: ab eo magister equitum dictus Sp. Posthumius. Nec tamen ab dictatore comitia sunt habita: quia vitioſe creatus esset, in disquisitionem venit. consulti augures, vitiosum videri dictatorem pronuntiauerunt. Eam rem tribuni suspectam infamemq; criminando fecerunt. nam neq; facile fuisse id vitium nosci, cum consul ineunte nocte silentio diceret dictatorem: neq; ab cōsule cuiquam publicè priuatimue de ea re scriptum esse: nec quenquam mortalium extare, qui se vidisse aut audiuisse, quid dicat, quod auspiciū dirimeret: neq; augures diuinare Romæ sedentes potuisse, quid in castris consuli vitij obuenisset. cui non apparere, quod plebeius dictator sit, id vitium auguribus visum? Hæc, aliaq; ab tribunis nequicquam iactata, tamen ad interregnum res redit: dilatisq; alia atq; alia de causa comitijs, quartusdecimus demum interrex Lucius Æmylius Coss. creat, C. Petylium, L. Papyrium Mugilanum, Cursorem in alijs annalibus inuenio. Eodem anno Alexandriam in Ægypto proditum conditam: Alexandrūm q; Epeiri regem ab exule Lucano interceptum, sortes Dodonæi Iouis euentu affirmasse. Accito ab Tarētinis in Italiam data dictio erat, caueret Acherusiam aquam, Pandosiamq; vrbē: ibi fati eius terminū dari. eoq; ocyus transmisit in Italiam, vt quā maxime procul abesset vrbe Pandosia in Epeiro, & Acheronte amni, quem ex Molosside fluentem in stagna inferna accipit Thesprotius sinus. Cæterum (vt fermè fugiendo in media fata ruitur) cū sæpè Brutias Lucanasq; legiones fudisset: Heracleam Tarentinorum coloniā, Consentiam ex Lucanis, Sipontumq;, Brutiorum coloniam Acerinam, alias inde Messapiorū ac Lucanorum cepisset vrbes: & trecentas familias illustres in Epeirum, quas obsidum numero haberet, misisset haud procul Pandosia vrbe imminente Lucanis ac Brutijs finibus treis tumulos aliquantum inter se distantes infedit, ex quibus incurſiones in omnem partem agri hostilis faceret: & ducentos fermè Lucanorum exules circa se pro fide habebat, vt pleraq; eius generis ingenia sunt, cū fortuna mutabilē gerentes

Ad Samnites mittuntur legati.

Dictator comitiorum causa dictus est.

Interregnum.

Alexandria in Ægypto conditur.

An. 429.

Lucanorum mutabilis cum fortuna fides.

fidem. imbres continui campis omnibus inundantes, cum interclusissent trifariam exercitum à mutuo inter se auxilio, duo præsidia, quæ sine rege erant, improuiso hostium aduentu opprimuntur: deletisq; eis, ad ipsius obsidionem omnes conuersi: inde ab Lucanis exulibus ad suos nuntij missi sunt: pactoq; reditu, promissum est regem aut viuum, aut mortuum in potestatem duros. Cæterum cum deletis ipse egregium facinus ausus, per medios erumpit hostes, & duces Lucanorum cominus congressum obruncat: contrahensq; suos ex fuga palatos, peruenit ad amnem ruinis recentibus pontis, quem vis aquæ abstulerat, indicantem iter. quem cum incerto vado transiret agmen, fessus metu ac labore miles, increpans nomen abominandum fluminis, Iure Acheros vocaris, inquit. Quod vbi ad aures accidit regis, adiecit extemplo animum fatis suis: substititq; dubius, an transiret, Tum Sotimus minister ex regis pueris, quid in tanto discrimine periculi cunctaretur, interrogans, indicat Lucanos infidijs quærere locum. quos vbi respexit rex procul grege facto venientes, stringit gladium, & per medium amnem transmittit equum. iamq; in vadum egressum, cernit veruto Lucanus exul transfigit. lapsum inde cum inhaerente telo corpus exanime detulit amnis in hostium præsidia. Ibi fœda laceratio corporis facta. nanq; præciso medio, partem Consentiam misere: pars ipsis retenta ad ludibrium: quæ cum iaculis faxisq; procul incessetur, mulier vna ultra humanarum irarum fidem sæuienti turbæ immista, vt parumper sustinerent precata, flens ait virum sibi liberosq; captos apud hostes esse: sperare, corpore regio vtcunq; multato, se suos redempturam. Is finis lacerationi fuit: sepultumq; Consentia, quod membrorum reliquum fuit, cura mulieris vnus: ossaq; Metapontum ad hostes remissa: inde Epeirum deuecta ad Cleopatram vxorem, sororemq; Olympiadem: quarum mater Magni Alexandri altera, soror altera fuit. Hæc de Alexandri Epeirensis tristiciiuentu. quanquam Romano bello fortuna eum abstinuit, tamen quia in Italia bella gessit, paucis dixisse satis sit. Eodem anno lectisternium Romæ quinto post conditam urbem iisdem, quibus antè, placandis habitum est dijs. Noui deinde consules iussu populi cum misissent, qui indicerent Samnitibus bellum, & ipsi maiore conatu quàm aduersus Græcos cuncta parabant, & alia noua nihil tum animo tale agitantibus accesserunt auxilia. Lucani atq; Appuli, quibus gentibus nihil ad eam diem cum Romano populo fuerat, in fidem venerunt, arma virosq; ad bellum pollicentes. fœdere ergo in amicitiam accepti. Eodem tempore etiam in Samnio res prosperè gesta, tria oppida in potestatem venerunt, Allife, Callife, Ruffrium: aliusq; ager primo aduentu Coss. longè lateq; est peruastratus. Hoc bello tam prosperè commisso, alteri quoq; bello, quo Græci obsidebantur, iam finis aderat. nam præterquam quod interseptis munimentis hostiũ pars parti abscissa erat, fœdiora aliquanto intra muros ijs, quibus hostis territabat, patiebantur: & velut capti à suis metipsum præsidijs, indigna iam liberis quoq; ac coniugibus, & quæ captarum urbium extrema sunt, patiebantur. Itaq; cum & à Tarento, & à Samnitibus fama esset, noua auxilia ventura, Samnitiũ plus quàm vellent intra mœnia esse rebantur: Tarentinorum iuuentutem Græci, Græcos haud minus per quos Samniti Nolanoq;, quàm vt Romanis hostibus resisterent, expectabāt. Postremò leuissimum malorum deditio ad Romanos visa. Charilaus & Nymphius principes ciuitatis, communicato inter se consilio, partes ad rem agendam diuisere, vt alter ad imperatorem Romanorum transfugeret, alter subsisteret ad præbendam opportunam consilio urbem. Charilaus fuit, qui ad Philonem venit: & quod bonum, faustum, felix, Paleopolitanis, populoq; Romano esset, tradere se ait mœnia statuisse. eo facto vtrum ab se prodita, an seruata patria videatur, in fide Romana positum esse: sibi priuatim nec pacisci quicquam, nec petere: publicè petere quàm pacisci magis, vt si successisset inceptum, cogitaret populus Romanus potius cum quanto studio periculoq; reditum in amicitiam suam esset, quàm qua stultitia & temeritate de officio decessum. Collaudatus ab imperatore, tria millia militum ad occupandam eam partem urbis, quam Samnites

Alexander Epeirorum rex occiditur.

Lectisternium habetur.

Lucani & Appuli fœdere in amicitiam accipiuntur.

Paleopolitani se de dant Coss. Romano.

- A nites infidebant, accepit: præsidio ei L. Quintius tribunus militum præpositus. Eodem tempore & Nymphius prætorem Samnitium arte aggressus perpulerat, ut quoniam omnis Romanus exercitus aut circa Palæpolim, aut in Samnio esset, fineret se classe circumuehi ad Romanum agrum: non oram modò maris, sed ipsi urbi propinqua loca depopulaturum, sed ut falleret, nocte proficiscendum esse, extemploq; naues deducendas. Quod quò maturius fieret, omnis iuuentus Samnitium præter necessarium urbis præsidium ad littus missa. Vbi dum Nymphius in tenebris & multitudine semetipsa impediante, sedulò alijs alia imperia turbàs terit tempus, Charilaus ex composito ab socijs in urbem receptus, cum summa urbis Romano milite impleset, tolli clamorem iussit: ad quem Græci signo accepto à principibus, qui euenere: *Nolani & Samnites fraude ex Palæpoli eieci.*
- B ni per auersam partem urbis via Nola ferente effugiunt. Samnitibus exclusis ab urbe, ut expeditior in præsentia fuga, ita scædior, postquã periculo euaserunt, visa: qui pèpe qui inermes nulla rerum suarum non relicta inter hostes, ludibrium non externis modò, sed etiam popularibus, spoliati atq; egentes domos rediére. Haud ignarus opinionis alterius, qua hæc proditio ab Samnitibus facta traditur: cum authoribus hoc dedi, quibus dignius credi est: tum scædus Neapolitanum (eò enim deinde summa rei Græcorum venit) similis verò facit ipsos in amicitiam redisse. Publio triumphus decretus, quòd satis credebatur obsidione domitos hostes in fidem venisse. Duo singularia hæc ei viro primùm contigere, prorogatio imperij non antè in villo facta, & actò honore triumphus. Aliud subinde bellum cum alterius oræ Græcis exorrum. nanq; cum Tarentini rem Palæpolitanã vana spe auxilij aliquandiu sustinuissent, postquam Romanos urbe potitos accepere, velut destituti, ac nò qui ipsi destituisent, increpare Palæpolitanos ira atq; inuidia in Romanos furere: eo etiam quod Lucanos & Appulos (nam vtraq; eo anno societas cœpta est) in fidem populi Rom. venisse allatum est. quippe propemodũ peruentũ ad se esse: iamq; in eo rem fore, ut Romani aut hostes, aut domini habendi sint. discrimen profectò rerum suarum in bello Samnitium, euentuq; eius verti: eam solam gentem restare, nec eam ipsam satis validam, quando Lucanus defecerit: quem reuocari adhuc, impelliq; ad abolendam societatem Romanam posse, si qua ars seredis discordijs adhibeatur. Hæc consilia cum apud cupidos rerum nouandarum valuissent, ex iuuenture quidam Lucanorum pretio asciti, clari magis *Qua arte Lucani à Romanis defecerunt.*
- D inter populares quàm honesti, inter se mulctati ipsi virgis, cum corpora nuda intulissent in ciuium cœtum, vociferati sunt se, quod castra Romana ingredi ausi essent, à Coss. virgis cæfos, ac propè secuti percussos esse. Deformis suapte natura res, cum speciem iniuriæ magis quàm doli præ se ferret, concitati homines cogunt clamore suo magistratus senatum vocare: & alij circumstantes conciliũ, bellum in Romanos poscunt: alij ad concitandam in arma multitudinẽ agrestium discurrunt: tumultuq; etiam fanos consternante animos decernitur, ut societas cũ Samnitibus renouetur, legatiq; ad eam rem mittantur. Repentina res, quia quam causam nullam, tam ne fidem quidem habebat: coacti à Samnitibus & obsides dare, & præsidia in loco munita accipere, cæci fraude & ira nihil recusarunt. Dilucere deinde breui fraus cœpit, postquam
- E criminum falsorum authores Tarentum commigrauerunt: sed amissa omni de se potestate, nihil vltra quàm ut poeniteret frustra, restabat. Eo anno plebi Romanæ velut aliud initium libertatis factum est, quòd neci deserunt: muratum autem ius ob vnus sceneratoris simul libidinem, simul crudelitatem insignem. L. Papyrius is fuit, cui cum se C. Publius ob æs alienum paternũ nexum dedisset: quæ ætas formaq; misericordiam elicere poterat, ad libidinem & contumeliam animum accenderunt: & florem ætatis eius fructum aduentitiũ crediti ratus, primò perlicere adolescentem sermone incesto est conatus: dein postquam aspernabantur flagitium aures, minis territare, atq; identidem admonere fortunæ: postremò cum ingenuitatis magis, quam præsentis conditionis memorem videret, nudari iubet, verberaq; afferri. Quibus laceratus iuuenis, cum se in publicum proripuisset, libidinem crudelitatemq; conque-

Cautum ne debitoris corpus obnoxium esset.

Bellum Vestinum.

L. Papyrius Cursor dictator creatur.

Vestini vincuntur.

Magister equitum absente dictatore cum Samnitibus prospere pugnavit.

rens feceratoris, ingens vis hominum cum ætatis miseratione atq; indignitate iniuriæ accensa, tum suæ conditionis, liberumq; suorum respectu, in forum, atq; inde agmine facto ad curiam concurrit. & cum Coss. tumultu repentino coacti senatum vocarent, introeuntibus in curiam patribus laceratum iuuenis tergum, procumbentes ad singulorum pedes ostentabant. Victum eo die ob impotentem iniuriam vnus ingens vinculum fidei: iussiq; Coss. ferre ad populum, ne quis, nisi qui noxam meruisset, donec pœnam lucret, in cõpedibus aut in neruo teneretur: pecuniæ creditæ, bona debitoris, non corpus obnoxium esset. ita nexi soluti: cautumq; in posterum, ne necerentur. Eodem anno cum satis per seipsum Samnitium bellum, & defectio recens Lucanorum, authoresq; defectionis Tarentini sollicitos haberent patres, accessit, vt & Vestinus populus Samnitibus sese coniungeret. Quæ res, sicut eo anno sermonibus magis passim hominum iactata, quàm in publico villo concilio est: ita insequētis anni Coss. L. Furio Camillo iterum, Iunio Bruto Scruæ, nulla prior potiorq; visa est, de qua ad senatum referrent, & quanquam noua res erat, tamen tanta cura patres incessit, vt pariter eam susceptam neglectamq; timerent: ne aut impunitas eorum lasciuias superbiaq; aut bello pœnæ expetite metu propinquo atq; ira concirent finitimos populos. Et erat genus omne abundè bello Samnitibus par, Marfi Peligni q; & Marucini: quos si Vestinus attingeretur, omnes habendos hostes. Vicit tamen pars, quæ in præsentia videri potuit maioris animi, quàm cõsiliij: sed euentus docuit, fortes fortunam iuuare. Bellum ex autoritate patrum populus aduersus Vestinos iussit. Prouincia ea Bruto, Samnium Camillo sorte euenit. Exercitus vtroque ducti, & cura tuendorum finium hostes prohibiti coniungere arma. Caterum alterum Coss. L. Furium, cui maior moles rerum imposita erat, morbo graui implicitum fortuna bello subtraxit: iussusq; dictatorem dicere rei gerendæ causa, longè clarissimum bello ea tempestate dixit L. Papyrium Cursorem, a quo Q. Fabius Maximus Rutilianus magister equitum est dictus: par nobile rebus in eo magistratu gestis, discordia tamen, qua propè ad vltimum dimicationis ventum est, nobilius. Ab altero consule in Vestinis multiplex bellum, nec vsquã vario euentu gestum est. nã & peruastauit agros, & populando atq; vrendo tecta hostiũ lataq; in acie inuitos extraxit: & ita prælio vno accidit Vestinorum res, haudquaquã tamen incruento milite suo, vt non in castra solum refugerent hostes, sed iam ne vallo quidè ac fossis freti dilaberentur in oppida, situ vrbiũ mœnibusq; se defensuri. Postremò oppida quoq; vi expugnare adortus, primò Cutinã ingenti ardore militum aut vulnerũ ira, quod haud ferè quisquã integer prælio excesserat, scalis cepit: deinde Cingiliã. vtriusq; vrbs prædã militibus, quod eos neq; portæ, neq; muri hostium arcuerant, concessit. In Samniũ incertis itum auspicijs est: cuius rei vitium nõ in belli euentum, quod prospere gestum est, sed in rabiem atq; iras imperatorũ vertit. Nanq; Papyrius dictator a pullario monitus, cum ad auspiciũ repetendum Romam proficisceretur, magistro equitum denuntiauit, vt sese loco teneret, neu absente se cum hoste manum cõsereret. Fabius cum post profectiõem dictatoris per exploratores comperisset, perinde omnia soluta apud hostes, ac si nemo Romanus in Samnio esset: seu ferox adolescens indignitate accensus, quod omnia in dictatore viderentur reposita esse: seu occasione benè gerendæ rei inductus, exercitu instructo paratoq; profectus ad Imbrinium (ita vocant locum) acie cum Samnitibus conflixit. Ea fortuna pugnae fuit, vt nihil relictum sit, quo si affuisset dictator, res melius geri poterit: non dux militum, non miles duci defuit. Eques etiam auctore L. Cominio Tribuno militum, qui aliquoties impetu capto perterere non poterat hostiũ agmen, detraxit frænos equis: atq; ita concitatos calcaribus permisit, vt sustinere eos nulla vis posset. per arma, per viros late stragem dedere. Secutus pedes impetum equitum, turbatis hostibus intulit signa. Viginti millia hostium caesa eo die traduntur. Authores habeo, bis cum hoste signa collata dictatore absente, bis rem egregiè gestã. *Apud antiquissimos scriptores vna hæc pugna inuenitur: in quibusdam annalibus tota res prætermissa est. Magister equitum,

- A** equitum, vt ex tanta cæde multis potitus spolijs, congesta in ingentem aceruum hostilia arma subdito igne concremauit: seu votum id deorum cuiuspiam fuit: seu credere libet Fabio auctore factum, ne suæ gloriæ fructum dictator caperet, nomenq; ibi scriberet, aut spolia in triumpho ferret. Literæ quoq; de re prosperè gesta ad senatum non ad dictatorem missæ, argumentum fuere minimè cum eo cõmunicantis laudem. Ita certè dictator id factum accepit, vt lætis alijs victoria parta præ se ferret iram tristitiamq;. Misso itaq; repentiè senatu, se ex curia proripuit: tum verò nõ Samnitium magis legiones, quàm maiestatem dictatorem & disciplinam militarem à magistro equitum victam & euersam dictitans, si illi impunè spretum imperiũ fuisset. Itaq; plenus minarum iræq;, profectus in castra cum maximis itineribus issit, non tamen præuenire famam aduentus sui potuit. præcurrerant enim ab vrbe, qui nuntiarent dictatorem auidum pœnæ venire, alternis penè verbis T. Manlij facta laudantè. Fabius concione extemplo aduocata, obtestatus milites est, vt qua virtute Rempub. ab infestissimis hostibus defendissent, eadem se, cuius ductu auspicioq; vicissent, ab impotenti crudelitate dictatoris tutarentur. Venire amentem inuidia, iratum virtuti alienæ felicitariq; furere, quòd se absente res egregiè gesta esset: malle, si mutare fortunam posset, apud Samnites, quàm Romanos victoriã esse. Imperium dictitare spretum, tanquam non eadem mente pugnari vetuerit, qua pugnatum doleat: & tunc inuidia impedire virtutem alienam voluisse, cupidissimisq; arma ablaturum fuisse militibus, ne se absente moueri possent: & nunc id furere, id egrè pati, quòd sine L. Papyrio non inermes, non manci milites fuerint, quòd se Q. Fabius magistrum equitum duxerit, ac non accensum dictatoris. Quid illum facturũ fuisse, si quod belli casus ferunt, Marsq; communis, aduersa pugna euenisset: qui sibi deuictis hostibus, Repub. benè gesta, ita vt nõ ab illo vnico duce melius geri potuerit, supplicium magistro equitum, & tunc victori minetur? Neq; illum magistro equitum infestiorẽ quàm tribunis militum, quàm centurionibus, quàm militibus esse: si possit, in omnes sequiturum fuisse: quia id nequeat, in vnum sæuire: etiam inuidiam tanquam ignem summa petere, in caput consilij, in ducem incurrere. Si se simul cum gloria rei gestæ extinxisset, tunc victorem velut in capto exercitu dominantem, quicquid licuerit in magistro equitum, in militibus auferum. Proinde adessent in sua causa omnium libertati. si consensum exercitus eundem, qui in prælio fuerit, in tuenda victoria videat, & salutem vnus omnibus curæ esse: inclinaturum ad clementiorem sententiã animum. postremò se vitam, fortunamq; suas illorum fidei virtutiq; permittere. Clamor è tota concione ortus, vt bonum animum haberet: neminem illi vim allaturum saluis legionibus Romanis. Haud multò post dictator aduenit: classicoq; extemplo ad concionem aduocauit. Tum silentio facto, præco Q. Fabiũ magistrum equitum citauit. Qui simul ex inferiori loco ad tribunal accessit, Tum Dictator, Quæro, inquit, de te Q. Fabi, cum summum imperium dictatoris sit, pareantq; ei Coss. regia potestas, prætores ijsdem auspicijs quibus Coss. creati, equum censeas necne, magistrum equitum dicto audientem esse: itemq; illud interrogo, cum me incertis auspicijs profectum ab domo scirem, vt rum mihi turbatis religionibus Respub. in discrimen committenda fuerit: an auspicia repetenda, ne quid dubijs dijs agerem? Simul illud, quæ dictatori religio impedimento ad rem gerendam fuerit, num ea magister equitum solutus ac liber potuerit esse? Sed quid ego hæc interrogo, cum si ego tacitus abissem, tamen tibi ad voluntatis interpretationẽ meæ dirigenda tua sententia fuerit. quin tu respondes, vetuerimne te quicquam rei me absente agere: vetuerimne signa cum hostibus cõferre? quo tu imperio meo spreto, incertis auspicijs, turbatis religionibus, aduersus morẽ militarem, disciplinamq; maiorum, & numen deorum ausus es cum hoste configere? Ad hæc, quæ interrogatus es, responde: extra ea caue vocem mittas. Accede liçtor. Aduersus quæ singula Q. Fabio cum respondere haud facile esset, & nunc quereretur eundem accusatorem capitis sui, ac iudicem esse: modò vitam sibi eripi citius, quàm gloriam

Dictator egrè fert iniussu suo pugnatum fuisse.

Magister equitum milites ad se tuendum contra vim dictatoris obtestatur.

Dictatoris interrogatio ad magistrum equitum.

Dictator spoliari magistrum equitum iubet, virgas & secures expediti.
Ad triarios se recepit Fabius magister equitum.

Fabius Romam profugit.

Dictator Fabium Romam persequitur.

Ad populum prouocat Fabij pater.

Fabij senis oratio in dictatoris crudelitatem.

rerum gestarum posse, vociferaretur: purgaretque se inuicem, atque vtrō accusaret: tunc Papyrius redintegrata ira, spoliari magistrum equitum, ac virgas & secures expediri iussit. Fabius fidem militum implorans, lacerantibus vestē licitoribus ad triarios tumultum iam in concionem miscentes sese recepit. inde clamor in totam concionem est perlatus: alibi preces, alibi minarum audiebantur. qui proximi fortē tribunali steterant, quia subiecti oculis imperatoris noscitari poterant, orabant ut parceret magistro equitum: ne cum eo exercitum damnaret. extrema concio, & circa Fabium globus increpabant inelementem dictatorem. nec procul seditione aberant: ne tribunal quidem satis quietum erat. legati circumstantes sellam orabant, ut rem in posterum diem differret, & irarum spatium, & concilio tempus daret: satis castigatam adolescentiam Fabij esse: satis deformatam victoriam: ne ad extremum finem supplicij tenderet: ne vnico iuueni, ne patri eius clarissimo viro, ne Fabiarum genti eam inureret ignominiam. cum parum precibus, parum causa proficerent, intueri sequentem concionem iubebant: ita irritatis militum animis subdere ignem, ac materiam seditioni, non esse atatis, non prudentiarum eius: neminem id Q. Fabio poenā deprecanti suam vitio versurum, sed dictatori, si occaecatus ira infestam multitudinem in se prauo certamine mouisset. Postremo ne id se gratiarum dare Q. Fabij crederet, se iniurandum dare paratos esse: non videri ē Repub. in Q. Fabium eo tempore animaduerti. His vocibus cum in se magis incitarent dictatorem, quam magistro equitum placarent, iussi de tribunali descendere legati: & silentio ne quicquam per praconem tentato, cum praestrepitu ac tumultu nec ipsius dictatoris, nec apparitorum eius vox audiretur, nox velut in H praelio certamini finem fecit. magister equitum iussus postero die adesse, cum omnes affirmarent infestius Papyrii exarsurum, agitatam contentione ipsa, exacerbatumque, clam ex castris Romam profugit: & patrem auctorem M. Fabio, qui ter iam Coss. dictatorque fuerat, vocato extemplo senatu, cum maxime conquereretur apud patres vim atque iniuriam dictatoris, repente strepitus ante curiam licitorum submouentium auditur: & ipse infensus aderat, postquam comperit profectum ex castris, cum expedito equitatu secutus. Iterata deinde contentio est: & prehendi Papyrius Fabium iussit. vbi cum deprecantibus primoribus patrum, atque vniuerso senatu perstaret in incepto immitis animus: tum pater M. Fabius, Quandoquidem, inquit, apud te nec auctoritas senatus, nec aetas mea, cui orbitate paras, nec virtus nobilitasque magistrum equitum a te ipso nominati valeat: nec preces, quae saepe hostem mitigauerunt, quae deorum iras placant: tribunos plebis appello, & prouoco ad populum: cumque tibi fugienti exercitus tui, fugienti senatus iudicium, iudicem fero, qui certe vnus plus quam tua dictatura potest polleat, videro cessurum sine prouocationi sis, cui rex Romanus Tullus Hostilius cessit. Ex curia in concionem itur, quod cum paucis dictator, cum omni agmine principum magister equitum cum ascendisset, deduci eum de rostris Papyrius in partem inferiorem iussit. securus pater, Bene agis, inquit, cum eum nos deduci iussisti, unde & priuati vocem mittere possemus. Ibi primo non tam perpetuae orationes, quam altercatio exaudiebatur. vicit deinde strepitum vox & indignatio Fabij senis, increpatis superbia crudelitatemque Papyrii: se quoque dictatorem Romae fuisse, nec a se quemquam ne plebis quidem hominem, non centurionem, non militem violatum. Papyrium tanquam ex hostium ducibus, sic ex Romano imperatore victoriam & triumphum petere. Quantum interesset inter moderationem antiquorum, & nouam superbia crudelitatemque: dictatorem Quintium Cincinnatum in L. Minutium Coss. ex obsidione a se creptum non vltra seruasse, quam ut legatum eum ad exercitum pro Coss. relinqueret. M. Furium Camillum in L. Furio, qui contempta sua senectute & auctoritate, foedissimo cum euentu pugnasset, non solum in praesentia moderatum ire esse, ne quid de collega secus populo aut senatu scriberet: sed cum reuertisset, potissimum ex tribunis consularibus habuisse, quem ex collegis optione ab senatu data socium sibi imperij delegerit. Nam populi quidem, penes quem potestas omnium rerum esset, nec iram quidem vnquam atrociorē fuisse in eos,

- A** in eos, qui remeritate atq; inscitia exercitus amisissent, quam vt pecunia eos inuictaret: capite anquisitum ob rem bello male gestam de imperatore nullum ad eam diem esse. nunc ducibus populi Romani, quæ ne victis quidem bello fas fuerit, virgas & securas victoribus, & iustissimos meritis triumphos intentari. Quid enim tandem passurum fuisse filium suum, si exercitum amisisset? si fufus, fugatus, castris exurus fuisset? quò vltra iram violentiamq; eius excessuram fuisse, quam vt verberaret, necaretq;? Quam conueniens esse propter Q. Fabij victoriam ciuitatē in lætitia, in supplicationibus, ac gratulationibus esse: eum, propter quem deum delubra pateant, aræ sacrificijs fument, honore, donis cumulentur, nudatum virgis lacerari in conspectu populi Romani, intuentem Capitolium atque arcem, deosq; ab se duobus prælijs haud frustra aduocatos: quo id animo exercitum, qui eius ductu auspicijsq; vicisset, laturum? quem luctum in castris Romanis, quæ lætitiā inter hostes fore? Hæc simul iurgans, querens, deum hominumq; fidem obtestans, & complexus filium plurimis cum lacrymis agebat. Stabat cum eo senatus maiestas, fauor populi, tribunitium auxilium, memoria absentis exercitus. Ex parte altera imperium inuictum populi Romani, & disciplina rei militaris, & dictatoris edictum pro numine semper obseruatum, & Manliana imperia, & posthabita filij charitas publicæ vtilitati iactabantur. Hoc etiam L. Brutum conditorem Romanæ libertatis antea in duobus liberis fecisse. nunc patres comes, & senes faciles de alieno imperio spreto, tanquam rei parvæ disciplinæ militaris euerfæ iuuentuti gratiam facere. se tamen perstaturum in incepto: nec ei, qui aduersus dictum suum turbatis religionibus, ac dubijs auspicijs pugnasset, quicquam ex iusta pœna remissurum. Maiestas imperij perpetua ne esset, non esse in sua potestate: L. Papyrium nihil de eius iure diminuturum. optare, ne potestas tribunitia inuiolata ipsa violet intercessione sua Romanum imperium, neu populus Romanus in se potissimum dictatorem & ius dictaturæ extinguat. Quod si fecisset, non L. Papyrium, sed tribunos, sed prauum populi iudicium nequicquam posteros accusaturos: cum polluta semel militari disciplina non miles centurionis, non centurio tribuni, non tribunus legati, non legatus eos. non magister equitum dictatoris pareat imperio: nemo hominum, nemo deorum verecundiam habeat, non edicta imperatorum, non auspicia obseruentur: sine comœatu vagi milites in pacato, in hostico errent, immemores sacramenti, licentia sola se vbi velint, exauthorent: infrequentia deserant signa, neq; conueniant ad edictum: nec discernant interdiu nocte, æquo in quo loco, iussu iniussu imperatoris pugnent: & non signa, non ordines seruent: latrocinij modo cæca, & fortuita, pro solenni & sacrata militia sit. Horum criminum vos reos in omnia secula offerte tribuni plebis: vestra obnoxia capita pro licetia Q. Fabij obijcite. Stupentes tribunos, & suam iam vicem magis anxios, quam eius cui auxilium ab se petebatur: liberauit onere consensus populi Romani ad preces & obtestationem versus, vt sibi pœnam magistri equitum dictator remitteret. tribuni quoque inclinatum rem in preces subsecuti, orare dictatorem insistant, vt veniam errori humano, veniam adolescentiæ Q. Fabij daret: fatis eum pœnarum dedisse. iam ipse adolescens, iam pater M. Fabius contentionis oblitus, procumbere ad gentia, & iram deprecari dictatoris. Tum dictator silentio factus, Bene habet, inquit, Quirites. vicit disciplina militaris: vicit imperij maiestas: quæ in discrimine fuerunt, an vlla post hanc diem essent: non noxæ eximitur Q. Fabius, qui contra edictum imperatoris pugnavit: sed noxæ damnatus, donatur populo Romano: donatur tribunitiæ potestati, precarium non iustum auxilium ferenti. Viue Q. Fabi, felicior hoc consensu ciuitatis ad tuendum te, quam qua paulo antè exultabas victoria, viue id facinus ausus, cuius tibi ne parens quidem, si eodem loco fuisset, quo fuit L. Papyrius, veniam dedisset. Mecum vt voles, reuertêris in gratiam: populo Romano, cui vitæ debes, nihil maius præstiteris, quam si hic tibi dies fatis documēti dederit, vt bello ac pace pati legitima imperia possis. Cùm

*Quæ starent cū
Fabio.
Quæ pro dictatore
facerent.*

*Ad preces conuer-
titur populus pro
liberando Fabio.*

*Dictator populo
precibus donat Fabium.*

se nihil morari magistrum equitum pronunciaſſet, digreſſum eum templo lætus ſe-
 natus, lætior populus, circumfuſi, ac gratulantes hinc magiſtro equitum, hinc dicta-
 tori proſecuti ſunt, firmatumq; imperium militare haud minus periculo Q. Fabij,
 quàm ſupplicio miſerabili adoleſcentis Manlij videbatur. Fortè ita eo anno euenit,
 vt quotieſcunq; dictator ab exercitu reſeſſit, hoſtes in Samnio mouerentur. cæte-
 rum in oculis exemplum erat Q. Fabius M. Valerio legato, qui caſtris præerat, ne
 quam vim hoſtium magis, quàm trucem dictatoris iram timeret. Itaque frumenta-
 tores cum circumuenti ex inſidijs cæſi loco iniquo eſſent, creditum vulgo eſt, ſubue-
 niri eis ab legato potuiſſe, ni triſtia ediſta exhorruiffet. ea quoque ira alienauit à di-
 ctatore militum animos iam antè inſenſos, quòd implacabilis Q. Fabio fuiſſet: &
 quod ſuis precibus negaſſet, eius populo Romano veniam dediſſet. Poſtquam dicta-
 tor præpoſito in vrbe L. Papyrio Craſſo magiſtro equitum, Q. Fabio vetito quicquam
 pro magiſtratu agere, in caſtra redijt: neque ciuibus ſatis lætus aduentus eius fuit,
 nec hoſtibus quicquam attulit terroris. Nanque poſtero die ſeu ignari veniſſe dicta-
 torem, ſeu a deſſet, an abeſſet, parui facientes, inſtructa acie ad caſtra acceſſerunt. Cæ-
 terum tantum momenti in vno viro L. Papyrio fuit, vt ſi ducis conſilia fauor ſubſecu-
 tus militum foret, debellari eo die cum Samnitibus potuiſſe, pro haud dubio habitum
 ſit: ita inſtruxit aciem loco, ac ſubſidijs: ita omni arte bellica firmavit. Ceſſatum à mi-
 lite ac de industria, vt obtrectaretur laudibus ducis, impedita victoria eſt. Plures
 Samnitium cecidere: plures Romani vulnerati ſunt. Senſit peritus dux quæ res vi-
 ctoria obſtaret: temperandum ingenium ſuum eſſe, & ſeueritatem miſcendam co-
 mitari. itaque adhibitis legatis ipſe circum ſaucios milites inſerens in tentoria caput,
 ſingulos vt ſeſe haberent rogitanſ, curam eorum nominatim legatis, tribunisq;, &
 præfectis demandabat: rem per ſe popularè ita dexter egit: vt medendis corpori-
 bus animi, multo prius militum imperatori reconciliarentur: nec quicquam ad ſalu-
 britatem efficacius fuerit, quàm quod grato animo ea cura accepta eſt. Reſecto exer-
 citu cum hoſte congreſſus, haud dubia ſpe ſua militumq;, ita fudit fugauitq; Sam-
 nites, vt ille vltimus eis dies conferendi ſigna cum dictatore fuerit. Inceſſit deinde
 quæ duxit prædæ ſpes, victor exercitus: perluſtrauitq; hoſtium agros, nulla arma, nul-
 lam vim nec apertam, nec inſidijs experius. Addebat alacritatem, quòd dictator præ-
 dam omnem edixerat militibus: nec ira magis publica, quàm priuatum compen-
 dium in hoſtem acuebat. His cladibus ſubacti Samnites, pacem à dictatore petière:
 cum quo pacti, vt ſingula veſtimenta militibus, & annuum ſtipendium darent. cum
 ire ad ſenatum iuſſi eſſent, ſecuturos ſe dictatorem reſponderunt, vnus eius fidei vir-
 tutiq; cauſam ſuam commendantes. ita deductus ex Samnitibus exercitus. Dictator
 triumphans urbem eſt ingreſſus: & cum ſe dictatura abdicare vellet, iuſſu patrum
 prius quàm abdicaret, c o s. creauit C. Sulpitium Longum iterum, Q. Æmylium
 Cæretanum. Samnites infecta pace, quia de conditionibus agebatur, inducias an-
 nuas ab vrbe retulerunt. nec earum ipſarum ſancta fides fuit: adeò poſtquam Papy-
 rium abiſſe magiſtratu nunciatum eſt, arreſti ad bellandum animi ſunt. C. Sulpitio,
 Quinto Æmylio (Aulium quidam annales habent) c o s. ad defectionem Samni-
 tium Apulum nouum bellum acceſſit. vtroque exercitus miſſi: Sulpitio Samnites,
 Apuli Æmylio ſorte euenerunt. Sunt qui non ipſis Apulis bellum illatum, ſed ſocios
 eius gentis populos ab Samnitium vi atque iniurijs deſenſos ſcribant. Cæterum for-
 tuna Samnitium vix à ſeipſis eo tempore propulſantium bellum, propius vt ſit vero
 facit, non Apulis ab Samnitibus arma illata, ſed cum vtraq; ſimul gente bellum Ro-
 manis fuiſſe. Nec tamen res vlla memorabilis acta: ager Apulus, Samniumq; eua-
 ſtatim: hoſtes nec hic nec illic inuenti. Romæ nocturnus terror ita ex ſomno trepi-
 dam repente ciuitatem exciuit, vt Capitolium atque arx, mœniaq; & portæ plena ar-
 matorum fuerint. & cum concurſatum conclamatumq; ad arma omnibus locis eſ-
 ſet, prima luce nec author, nec cauſa terroris comparuit. Eodem anno de Thuſcula-
 nis Fla-

*Samnites ad Ro-
 manorum caſtra
 pugnatuſ accē-
 dunt.
 Dubia victoria.*

Samnites fuſi.

*Samnites pacem à
 dictatore petunt.*

*Samnitium defe-
 ctio.*

*Nocturnus terror
 Romæ.*

*De Thuſculanis
 iudicium populi.*

- A nis Flavia rogatione populi fuit iudicium. M. Flavius Tribunus plebis tulit ad populum, ut in Thufculanos animaduerneretur: quorum ope ac consilio Veliterni Priuernatesq; populo Romano bellum fecissent. Populus Thufculanus cum coniugibus ac liberis Romam venit: ea multitudo veste mutata, & specie reorum tribus circuir, genibus se omnium aduolvens. Plus itaque misericordia ad poenae veniam impetrandam, quam causa ad crimen purgandum valuit. Tribus omnes, praeter Polliam, antiquarunt legem. Polliae sententia fuit, puberes verberatos necari: coniuges liberosq; sub corona lege belli venire: memoriamq; eius irae Thufculanis in poenae tam atrocis authores mansisse ad patrum aetatem conlat: nec quenquam ferme ex Pollia tribu candidatum Papyriam ferre solitum. Insequenti anno Q. Fabio, L. Fulvio C O S S. A.
- B Cornelius Aruina dictator, & M. Fabius Ambustus magister equitum metu grauioris in Samnio belli (conduca enim precio a finitimis iuuentus dicebatur) intentiore delectu habito, egregium exercitum aduersus Samnites duxerunt: castra in hostico incuriosè ita posita, tanquam procul abesset hostis: cum subito aduenere Samnitium legiones tanta ferocia, ut vallum vsque ad stationem Romanam inferrent. nox iam appetebat: id prohibuit munimenta adoriri: nec dissimulabant orta luce postero die facturos. Dictator vbi propiorem spe dimicationem vidit, ne militum virtuti damno locus esset, ignibus crebris relictis, qui conspectum hostium frustrarentur, silentio legiones educit: nec tamen fallere propter propinquitatem castrorum potuit. eques exemplò insecutus, ita institit agmini, ut donec lucefceret, praelio abstineret:
- C nec pedestres quidem copiae ante lucem castris egressae. Eques luce demum ausus incurfare in hostem, carpendo nouissimos, premendoq; iniquis ad transitum locis agmen detinuit. interim pedes equitem assecutus, & totis iam copijs Samnis vrgebat. Tum dictator postquam sine magno incommodo progredi non poterat, eum ipsum, in quo constiterat, locum castris communiti iussit. Id vero circumfuso vndiq; equitatu, ut vallum peteretur, opusq; inciperet, fieri non poterat. Itaq; vbi neq; eundi, neque manendi copiam esse videt, instruit aciem impedimentis ex agmine remotis: instruunt contra & hostes, & animis & viribus pares. auxerat id maxime animos, quod ignari loco iniquo non hosti cessum, velut fugientes ac territos terribiles ipsi secuti fuerant. Id aliquandiu aequauit pugnam, iam pridem defueto Samnite clamorem
- D Romani exercitus pati. At hercule illo die ab hora diei tertia ad octaua ita anceps dicitur certamen steterisse, ut neq; clamor, ut primo semel concursu est sublatus, iteratus sit: neq; signa promota loco, retrouere recepta: neque recursum ab vlla sit parte. in suo quisq; gradu obnixi, vrgentes scutis sine respiratione ac respectu pugnabant. fremitus aequalis, tenorq; idem pugnae in defatigationem vltimam, aut noctem spectabat. Iam vitis vires, iam ferro sua vis, iam consilia ducibus deerant, cum subito Samnitium equites cum turma vna longius profecta accepissent impedimenta Romanorum, procul ab armatis sine praesidio, sine munimento stare, auiditate praedae impetum faciunt. Quod vbi dictatori trepidus nuncius attulit: Sine modo, inquit, sese praeda prepediant. alij deinde super alios diripi passim, ferriq; fortunas militum vociferabantur. Tum magistro equitum accito, Vides tu, inquit, M. Fabi, ab hostium equite omissam pugnam? haerent impediti impedimentis nostris: aggredere (quod inter praedandum omni multitudini euenit) dissipatos: raros equis infidentes, raros quibus ferrum in manu sit, inuenies: equosq; dum praeda onerant, cede inermes, cruentamq; illis praeda redde. mihi legiones, peditumq; pugna curae erunt: penes te equestre sit decus. Equitum acies qualis quae esse instructissima potest, inuecta in dissipatos impeditosq; hostes, caede omnia replet. inter sarcinas omissas repente obiacentes pedibus fugientium, consternatorumq; equorum neq; pugnae, neq; fugae satis potentes caeduntur. Tum deleto propè equitatu hostium, M. Fabius circumductis paululum alis ab tergo pedestrem aciem adoritur. clamor inde nouus accidens & Samnitium animos terruit: & dictator, vbi respectantes hostium antesignanos, turbataq; signa, & fluctuan-

*A Cornelius dicitur
tor aduersus Sam-
nites creatur.
Samnites iniquo
loco Romanos ad-
oriuntur.*

Anceps certamen.

& fluctuantem aciem vidit, tum appellare, tum adhortari milites, tribunos, principesq; ordinum nominatim ad iterandam secum pugnam vocare. Nouato clamore signa inferuntur: & quicquid progrediebantur, magis magisque turbatos hostes cernebant. Eques ipse iam primis erat in conspectu: & Cornelius respiciens ad manipulos militum, quod manu, quod voce poterat, monstrabat: vexilla se suorum, parmasq; cernere equitum. Quod ubi auditum, simulq; visum est, adeo repente laboris per diem penè totum tolerati, vulnerumq; obliti sunt, ut haud secus quam si tum integri è castris signum pugnae accepissent, concitauerint se in hostem. nec vltra Samnis tolerare terrorem equitum peditumq; vim potuit: partim in medio caesi, partim in fugam dissipati sunt. pedes restantes, ac circumuentos caecidit: ab equite fugientium strages est facta: inter quos & ipse imperator cecidit. Hoc demum praelium Samnitium res ita infregit: ut omnibus concilijs fremerent, minimè id quidem mirum esse, si impio bello, & contra foedus suscepto, infestioribus merito dijs quam hominibus, nihil prosperè agerent: expiandum id bellum magna mercede, luendumq; esse. id referre tantum, utrum supplicia noxio paucorum, an omnium innoxio praebeant sanguine: audebantq; iam quidam nominare authores armorum. vnum maximè nomen per consensum clamantium Brutuli Papij exaudiebatur. Vir nobilis, potensq; erat, haud dubie proximarum induciarum ruptor. de eo coacti referre praetores decretum fecerunt, ut Brutulus Papius Romanis dederetur: & cum eo praeda omnium Romana, captiuumq; ut Romam mitterentur: quaeque res per foeciales ex foedere repetita essent, secundum ius fasq; restituerentur. Foeciales Romam ut censuerunt missi: & corpus Brutuli exanime: ipse morte voluntaria ignominiae se, ac supplicio subtraxit. placuit cum corpore bona quoque eius dedi: nihil tamen earum rerum praeter captiuos, ac si qua cognita ex praeda sunt, acceptum est: caeterarum rerum irrita fuit deditio. dictator ex Senatus Consulto triumphauit. Hoc bellum à c o s s. bellarum quidam authores sunt, eosq; de Samnitibus triumphasse: Fabium etiam in Apuliam processisse, atque inde magnas praedas egisse. nec discrepat, quin dictator eo anno A. Cornelius fuerit. id ambigitur, belline gerendi causa creatus sit, an ut esset qui ludis Romanis, quia L. Plautius praetor graui morte implicitus erat: signum mittendis quadrigis daret, functusq; eo haud sanè memorandi imperij ministerio, se dictatura abdicaret. nec facile est aut rem rei, aut authorem auctori praeferre. Vitia itam memoriam funebribus laudibus reor, falsisq; imaginum titulis, dum familia ad se quaeq; famam rerum gestarum, honorumq; fallente mendacio trahunt: inde certè & singulorum gesta, & publica monumenta rerum confusa. nec quisquam aequalis temporibus illis scriptor extat, quo satis certo auctori stetur.

Samnites victi.

Samnites Romanis dederunt Brutulum defectionis auctorem.

Brutulus mortem sibi consciscit.

Vitiatur vestigia memoria funebribus laudibus.

EPITOME LIBRI IX.

ITVS Veturius, & Sp. Posthumius apud Caudinas Furcas, deducto in locum iniquum exercitu, cum nulla spes euadendi esset, foedere cum Samnitibus facto, & sexcentis equitibus Romanis obsidibus dati, ita exercitum abduxerunt, ut omnes sub iugum mitterentur. idemq; auctore Sp. Posthumio c o s s. qui in senatu suaserat, ut eorum deditio, quorum culpa tam deformis foedus actum erat, publica siles liberare: ut cum duobus tribunis plebis, & omnibus qui per foedus sponderant, dediti Samnitibus non sunt recepti. nec etiam multè post fufis à Papyrio Cursore Samnitibus, & sub iugum missis, receptisq; sexcentis equitibus Romanis, qui obsides dati erant, pudor prioris flagitij abolitus. Tribus duae adiectae sunt, Ventina, & Falerina. Suesfa, & Pontia colonia deductae sunt. Ap. Claudius censor aquam Claudiam perduxit: viam stravit, quae Appia vocata est: libertinorum filios in senatu legit. ideoq; quoniam is ordo videbatur inquinatus indignis, sequentis anni consules in senatu legendo obseruauerunt, quemadmodum antè per proximos censes obseruatum fuerat. Res praeterea contra Apulos, Ietruscos, Umbros, Marsos, Pelignos, Aequos, & Samnites, quibus foedus erat restitutum, prosperè gestae consinet. Flavius Scriba libertino patre natus, edilis curulis fuit, per forenses factionem creatus: quae cum comitia & campum turbaret, & in ijs propter nimias vires dominaretur, à Q. Fabio censore in quatuor tribus redacta est. eaq; res Fabio Maximo nomen dedit.

SEQUITUR.

A EQVITVR hunc annum nobilis clade Romana Caudina pax, T. Veturio Caluino, Sp. posthumio c o s s. Samnites eo anno imperatorem Caium Pontium Herennij filium habuerunt, patre longè prudentissimo natum, primum ipsum bellatorem ducemq;. Is, vbi legati, qui ad dedendas res missi erant, pace infecta redierunt: Ne nihil actum, inquit, hac legatione censeatis, expiatum est quicquid ex fœdere rupto irarum in nos celestium fuit. Satis scio, quibuscunque dijs cordi fuit, subigi nos ad necessitatē dedendi res, quæ a nobis ex fœdere repetitæ fuerant, ijs non fuisse cordi tam superbè ab Romanis fœderis expiationem spectam.

B Quid enim vltra fieri ad placandos deos, mitigandosq; homines potuit, quàm quod nos fecimus? Res hostium in præda captas, quæ belli iure nostræ videbantur, remisimus: authores belli, quia viuos nõ potuimus, perfunctos iam fato dedimus: bona eorū, ne quid ex contagione noxæ remaneret penes nos Romam portauim⁹. Quid vltra tibi Romane, quid fœderi, quid dijs arbitris fœderis debeo? quem tibi tuarum irarum, quem meorum suppliciorum iudicem feram? neminem neque populum, neq; priuatum fugio. Quod si nihil cum potentiore iuris humani relinquitur inopi, at ego ad deos vindices intolerandæ superbiæ confugiam: & precabor, vt iras suas vertant in eos, quibus non suæ redditæ res, non alienæ accumulatæ satis sint: quorum sæuitiam non mors noxiorum, non deditio exanimatorum corporum, non bona sequētia domini deditioem exatiant: placari nequeant, nisi hauriendum sanguinem, laniandaq; viscera nostra præbuerimus. Iustum est bellum Samnites, quibus necessarium: & pia arma, quibus nulla nisi in armis relinquitur spes. Proinde cum rerum humanarum maximum momentum sit, quàm propitijs rem, quàm aduersis agant dijs: pro certo habete, priora bella aduersus deos magis, quàm homines gessisse: hoc, quod instat, ducibus ipsis dijs gesturos. Hæc non læta magis, quàm vera vaticinatus, exercitu educto circa Caudium castra quàm potest occultissimè locat: inde ad Calatiam, vbi iam c o s s. Romanos, castraq; esse audiebat, milites decem pastorum habitu mittit, pecoraq; diuersos alium alibi haud procul Romanis pascere iubet præsidij: vbi inciderint in prædatores, vt idem omnibus sermo constet, legiones Samnitium in Apulia esse, Luceriam omnibus copijs circumfedere: nec procul abesse, quin vi capiant. Iam & is etiam rumor antè de industria vulgatus venerat ad Romanos, sed fidem auxere captiui, eo maxime, quod sermo inter omnes cõgruebat. Haud erat dubium, quin Luceriæ opem Romanus ferret, bonis ac fidelibus socijs: simul ne Apulia omnis ad præsentem terrorem deficeret. ea modò, quæ irent, consultatio fuit. Duæ ad Luceriã ferebant viæ, altera præter oram superi maris patens aperta; sed quanto rutior, tanto ferè longior: altera per Furculas Caudinas breuior. sed

C ita natus locus est: saltus duo alti angusti syluosiq; sunt, montibus circa se perpetuis inter se iuncti: iacet inter eos satis patens clausus in medio campus, herbidus, aquosusq;, per quem medium iter est. sed antè quàm venias ad eum, intrandæ primæ angustia sunt, & aut eadem, qua te insinuaueris, retrò via repetenda: aut si ire porrò pergas, per alium saltum arctiorem, impeditioremq; euadendum. In eum campū via alia per cauam rupem Romani demisso agmine, cum ad alias angustias protinus pergerent, septas deiectu arborum saxorumq; ingentium obiacentem molem inuenere. cum fraus hostilis apparuisset, præsidium etiam in summo saltu conspicitur: citati inde retrò, quæ venerant, pergūt repetere viam: eam quoq; clausam sua obice, armisq; inueniunt. sistunt inde gradum sine vllius imperio, stuporq; omnium animos, ac velut torpor quidam insolitus membra tenet: intuentesq; alij alios, cum alterum quisque magis mentis compotē ac consilij ducerent, diu immobiles silent. deinde vbi prætorria consulum erigi videre, & expedire quosdam vtilia operi, quanquam ludibrio fore munientes perditis rebus, ac spe omni adempta cernebant: tamen ne culpam malis adderent,

D

E

Caij Pontij Samnitium imperatoris oratio.

Samnites ad Caudium castra locant.

Furcularum Caudinarum descriptio.

Interceptum Romanus exercitus.

adderent, pro se quisque nec hortante vlllo, nec imperante ad muniendum versi ca- F
 stra propter aquam vallo circundant, sua ipsi opera, laboremq; irritum, præterquam
 quòd hostes superbè increpabant, cum miserabili confessione eludentes. ad c o s s.
 mœstos ne aduocantes quidem in consilium, quando nec consilio nec auxilio locus
 esset, sua sponte legati, ac tribuni conueniunt, militesq; in prætorium versi, opem,
 quam vix dii immortales ferre poterant, ab ducibus exposcunt. Querentes magis,
 quàm consultantes nox oppressit. cum pro ingenio quisque fremerent: alius, per
 obices viarum, alius, per aduersa montium, per sylvas, quæ ferri arma poterant, ea-
 mus: modò ad hostem peruenire liceat, quem per annos iam propè triginta vinci-
 mus, omnia æqua ac plana erunt Romano in perfidum Samnitum pugnanti. alius,
 Quò, aut quæ eamus? num montes moliri sede sua paramus? dum hæc imminebunt G
 iuga, qua tu ad hostem venies? armati, inermes, fortes, ignaui pariter omnes capti at-
 que victi sumus. ne ferrum quidem ad bene moriendum oblaturus est hostis: sedens
 bellum conficiet. His inuicem sermonibus quæ cibi, quæ quietis immemor, nox tra-
 ducta est. Ne Samnitibus quidem consilium in tam lætis suppetebat rebus. itaque
 vniuersi Herennium Pontium patrem imperatoris per literas consulendum censent.
 Iam is grauior annis non militaribus solum, sed ciuilibus quoque abscesserat mune-
 ribus: in corpore tamen affecto vigeat vis animi, consilijq;. Is vbi accepit ad Furculas
 Caudinas inter duos saltus clausos exercitus Romanos, consultus ab nuncio filij,
 censuit omnes inde quàm primum inuiolatos dimittendos. quæ vbi sprete sententia H
 est, iterumq; eodem remeante nuncio consulebatur, censuit ad vnum omnes interfi-
 ciendos. Quæ vbi tam discordia inter se velut ex ancipiti oraculo responsa data sunt:
 quanquam filius ipse in primis iam animum quoq; patris consensisse in affecto cor-
 pore rebatur: tamen consensu omnium victus est, vt ipsum in consilium acciret. Nec
 grauatus senex, plaustro in castra dicitur aduectus: vocatusq; in consilium, ita fermè
 locutus esse, vt nihil sententiæ suæ mutaret, causas tantum adijceret. Priore se confi-
 lio, quod optimum duceret, cum potentissimo populo per ingens beneficium per-
 petuam firmare pacem, amicitiamq;: altero consilio, in multas ætates, quibus amif-
 sis duobus exercitibus, haud facile receptura vires Romana res esset, bellum differre.
 tertium nullum consilium esse. Cum filius alijq; principes percunctando exquire-
 rent, quid si media via consilium caperetur? vt & dimitterentur incolumes, & leges I
 ijs iure belli victis imponerentur? Ista quidem sententia, inquit, ea est, quæ neque
 amicos parat, neque inimicos tollit: seruate modò, quos ignominia irritaueritis. Ea
 est Romana gens, quæ victa quiescere nesciat: viuere semper in pectoribus illorum
 quicquid istuc præsens necessitas inusserit: neque eos ante multiplices pœnas ex-
 petitas à vobis quiescere sinet. Neutra sententia accepta, Herennius domum è castris
 est auectus. Et in castris Romanis cum frustra multi conatus ad erumpendum capti
 essent, & iam omnium rerum inopia esset, victi necessitate legatos mittunt, qui pri-
 mum pacem æquam peterent: si pacem non impetrarent, vt prouocarent ad pu-
 gnam. Tum Pontius debellatum esse respondit: & quoniam ne victi quidem ac capti K
 fortunam fateri scirent, inermes cum singulis vestimentis sub iugum missurum: alias
 condiciones pacis æquas victis ac victoribus fore: si agro Samnitium decederetur,
 coloniæ abducerentur, suis deinde legibus Romanum ac Samnitum æquo fœdere
 victurum. His conditionibus paratum se esse fœdus cum c o s s. ferire: si quid eorum
 displiceat, legatos iam redire ad se vetuit. Hæc cum legatio renunciaretur, tantus ge-
 mitus omnium subito exortus est, tantaq; mœstitia incessit, vt non grauius accepturi
 viderentur, si nunciaretur omnibus eo loco mortem oppetendam esse. Cum diu si-
 lentium fuisset, nec c o s s. aut pro fœdere tam turpi, aut contra fœdus tam necessa-
 rium hiscere possent: tum L. Lentulus, qui tum princeps legatorum virtute atq; ho-
 noribus erat: Patrem meum, inquit, c o s s. sæpe audiui memorantem, se in Capito-
 lio vnum non fuisse authorem senatui redimendæ auro à Gallis ciuitatis, quando nec
 fossa

*Herennius Pontius
 imperatoris Sam-
 nitium pater con-
 sultur: eius respon-
 sa.*

*Pacis condiciones
 inter Samnites &
 Romanum exerci-
 tum.*

L. Lentuli oratio.

- A fossa valloq; ab ignauissimo ad opera ac muniendum hoste clausi essent: & erumpere si non sine periculo magno, tamen sine certa pernicie possent. Quod si vt illis decurrere ex Capitolio armatis in hostem licuit (quo saepe modò obsessi in obsidentes eruperunt) ita nobis æquo aut iniquo loco dimicandi tantummodo cum hoste copia esset, non mihi paterni animi indoles in consilio dando deesset. Equidem mortem pro patria præclaram esse fateor: & me vel deuouere pro populo Romano legionibusq;, vel in medios me mittere hostes paratus sum. sed hic patriam video: hic quicquid Romanarum legionum est: quæ nisi pro se ipsis ad mortem ruere volunt, quid habent quòd morte sua seruent? tecta vrbs dicat aliquis, & mœnia, & eam turbam, à qua vrbs incolitur. imò hercule produntur magis omnia deletò hoc exercitu, nò seruantur. quis enim ea tuebitur? imbellis videlicet atque inermis multitudo: tam hercule, quàm à Gallorum impetu defendit. an à Veijs exercitum, Camillumq; ducem implorabunt? Hic omnes spes opesq; sunt: quas seruado patriam seruamus: dedendo ad necem, patriam deserim⁹, ac prodimus. At fœda atq; ignominiosa deditio est: sed ea charitas patriæ est, vt tam ignominia eam, quam morte nostra, si opus sit, seruemus. Subeat ergo ista quâcunq; est indignitas: & pareatur necessitati, quam ne dij quidem superant. Ite coss. redimite armis ciuitatem, quam auro maiores vestri redemerunt.
- Coss. profecti ad Pontium in colloquium, cum de fœdere victor agitaret, negarunt iniussu populi fœdus fieri posse: nec sine fœcialibus, cærimoniaq; alia solenni. Itaque non vt vulgò credunt, Claudiusq; etiam scribit, fœdere pax Caudina, sed per sponsonem facta est. Quid enim aut sponsonibus in fœdere opus esset, aut obsidibus, vbi præcacione res transigitur? per quem populum fiat, quo minus legibus dictis stetur, vt cum ita Iupiter feriat, quemadmodum à fœcialibus porcus feriat? Sponsonem coss. legati, quæstores, tribuni militum: nominaq; omnium, qui sponsonem extant: vbi si ex fœdere acta res esset, præterquam duorum fœcialium non extarent. & propter necessariam fœderis dilationem obsides etiam D.C. equites imperati: qui capite luerent, si pacto non staretur. tempus inde statutum tradendis obsidibus, exercituq; inermi mittendo. Redintegrauit luctum in castris Consul aduentus, vt vix ab ijs abstinerent manus, quorum temeritate in eum locum deducti essent: quorum ignauiam fœdus inde, quàm venissent, abituri. illis non ducem locorum, non exploratorem fuisse: belluarum modo cæcos in foueam missos. alij alios intueri: contemplari arma mox tradenda, & inermes futuras dextras, obnoxiaq; corpora hosti. Proponere sibi metipsum ante oculos iugum hostile, & ludibria victoris, & vultus superbos, & per armatos inermium iter. inde fœdi agminis miserabilem viam, per sociorum vrbes reditum in patriam, ac parentes: quòd saepe ipsi, maioresq; eorum triumphantes venissent. Se solos sine vulnere, sine ferro, sine acie victos: sibi nò stringere licuisse gladios, non manum cum hoste conferre: sibi ne quicquam arma, ne quicquam vires, ne quicquam animos datos. Hæc frementibus. hora fatalis ignominie aduenit, omnia tristiora experiundo factura, quam quæ præceperant animis. Iam primùm cum singulis vestimentis inermes extra vallum exire iussi: & primi traditi obsides, atq; in custodiam abducti. Tum à coss. abire lictores iussi: paludamentaq; detracta tantam inter ipsos, qui paulo antè eos execrantes, dedendos lacerandosq; censuerant, miserationem fecit, vt suæ quisq; conditionis oblitus, ab illa deformatione tantæ maiestatis velut ab nefando spectaculo auerteret oculos. Primi coss. propè seminudi sub iugum missi: tum vt quisque gradu proximus erat, ita ignominie obiectus: tum deinceps singulæ legiones. circumstabat armati hostes exprobrantes, eludentesq;: gladij etiam plerisq; intentati: & vulnerati quidam, necatiq;, si vultus eorum indignitate rerum acrior victorem offendisset. ita traducti sub iugum, & (quod penè grauius erat) per hostium oculos, cum ex salu euasissent, etsi velut ab inferis extracti, tum primùm lucem aspicere visi sunt, tamen ipsa lux ita deforme intuentibus agmen omni morte tristior fuit. Itaque cum ante noctem Capuam peruenire possent, incerti de fide sociorum,

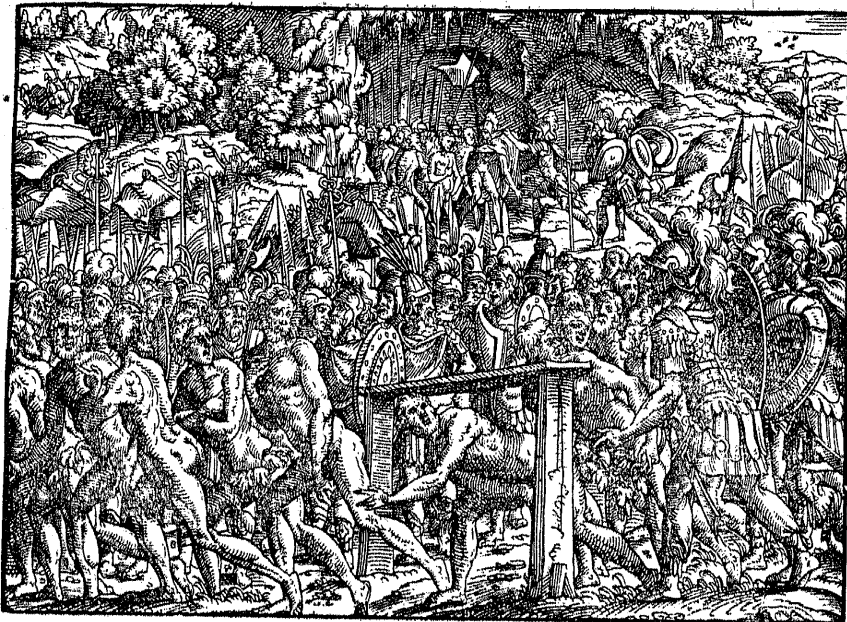
Coss. cum Pontio de fœdere agitant.

Non fœdere sed per sponsonem pax Caudina facta.

Militum Romanorum indignatio.

Consules cum exercitu sub iugum missi.

& quòd pudor præpediebat, circa viam haud procul Capua omnium egeña corpora P
humi prostrauerunt. Quod vbi est Capuam nunciatum, euicit miseratio iusta socio-
rum, superbiam ingenitam Campanis, confestim insignia sua c o s s. faeces, lictores,
arma, equos, vestimenta, commeatus militib⁹ benignè mittunt: & venientibus Ca-
Campani Roma-
nos benignè exci-
piunt.

G

H

puam cunctus senatus populusq; obuiam egressus, iustis omnibus hospitalibus, pri-
uatisq; & publicis fungitur officijs: neq; illis sociorum comitas, vultusq; benigni, &
alloquia non modò sermonem elicere, sed ne vt oculos quidem attollerent, aut con-
solantes amicos contrà intuerentur, efficere poterant. adeò super mœrorem pudor
quidam effugere colloquia & cœtus hominum cogebat. Postero die cùm iuuenes no-
biles missi à Capua vt proficiscentes ad finem Campanum prosequerentur, reuertif-
sent: vocatiq; in curiam percunctantibus maioribus natu, multo sibi mœstioris &
abiectionis animi visos referrent, adeò silens, ac propè mutum agmen incessisse: tace- I
re indolem illam Romanam: ablatisq; cum armis animos, non reddere salutem, non
salutantibus dare responsum, non hiscere quenquam præ metu potuisse, tanquam
ferentibus adhuc ceruicibus iugum, sub quod emissi essent. Habere Samnites victo-
riam non præclarã solùm, sed etiam perpetuam: cepisse enim non Romam, sicut antè
Gallos: sed, quod multo bellicosius fuerit, Romanã virtutem, ferociamq;. Cum hæc
dicerentur, audirenturq;, & deploratum penè Rom. nomen in consilio sociorum fi-
delium esset: dicitur Offilius Calauius Ouij filius, clarus genere factisq;, tum etiam
ætare verendus, longè aliter se habere rem dixisse: silentium illud obstinatum, fixosq;
in terram oculos, & surdas ad omnia solatia aures & pudorem intuedæ lucis, ingen- K
tem molem irarũ ex alto animo cientis indicia esse. aut se Romana ignorare ingenia:
aut silentium illud Samnitibus flebiles breui clamores gemitusq; excitaturum: Cau-
dinæq; pacis aliquanto Samnitibus quàm Romanis tristitorem memoriam fore.
quippe suos quenque eorum animos habiturum, vbiunque congressuri sint: saltus
Caudinos non vbiq; Samnitibus fore. Iam & Romæ sua infamis clades erat. obsessos
primum audierunt: tristior deinde ignominiosæ pacis magis, quàm periculi nuncius
fuit. Ad famam obsidionis delectus haberi cœptus erat: dimissus deinde auxiliorum
apparatus, postquam deditionem tam foedè factam acceperunt, extemploq; sine
vlla publica auctoritate concessum in omnem formam luctus est. Tabernæ circa fo-
rum clausæ, iustitiumq; in foro sua sponte cœptum, prius quàm indictum: lati clau,
annulli aurei positi, pœnè mœstior exercitu ipso ciuitas esse: nec ducibus solùm atq;
autho-

Offilij Calauij Cam-
pani de Romano-
rum silentio indi-
cium.

Ingens luctus Ro-
ma ob deditionem
tam foedè factam,

- A** authoribus, sponforibusq; pacis irasci, sed innoxios etiam milites odisse, & negare vrbe rectissime accipiendos. Quam concitationem animorum fregit aduentus exercitus, etiam iratis miserabilis. non enim tanquam in patriam reuertentes ex insperato incolumes, sed captorum habitu vultuq; ingressi serò in urbem, ita se in suis quisq; rectis abdidere, vt postero atq; insequentibus diebus nemo eorum forum aut publicum aspiciere vellet. Consules in priuato abditi, nihil pro magistratu agere, nisi quod expressum senatusconsulto est, vt dictatorem dicerent comitiorum causa. **Q.** Fabium Ambustum dixerunt, & **P.** Ælium Petum magistrum equitum. quibus vitio creatis suffecti **M.** Æmylius Pappus dictator, **L.** Valerius Flaccus magister equitum: nec per eos comitia habita. & quia tædebat populum omnium magistratum eius anni, res
- B** ad interregnum redijt. interreges **Q.** Fabius Maximus, **M.** Valerius Coruinus. is *Interregnum.* **co.** creauit **Q.** Publium Philonem, & **L.** Papyrium Cursorem iterum, haud dubio consensu ciuitatis, quod nulli ea tempestate duces clariores essent. Quo creati sunt die, eo (sic enim placuerat patribus) magistratum inierunt, solennibusq; s. c. perfectis, de pace Caudina retulerunt. & **P.** Publius, penes quem fasces erant, **Dic.** Spuri Posthumii, inquit. *Sp. Posthumij, qui sub iugum missus erat consul, oratio.* Qui vbi surrexit, eodem illo vultu, quo sub iugum missus erat: Haud sum ignarus, inquit **co.** ignominia, non honoris causa me primum excitatum, iustumq; dicere non tanquam senatorem, sed tanquam reum quæ infelicis belli, quæ ignominiosa pacis, ego tamen, quando neque de noxa nostra, neque de pœna retulistis, ommissa defensione, quæ non difficillima esset apud haud ignaros fortunarum
- C** humanarum, necessitatumq;, sententiam de eo, de quo retulistis, paucis peragami: quæ sententia testis erit, mihi ne, an legionibus vestris, pepercero, cum me seu turpi, seu necessaria sponfione obstrinxi: qua tamen, quando iniussu populi facta est. non tenetur populus Romanus: nec quicquam ex ea, præterquam corpora nostra, debentur Samnitibus. Dedamur per fœciales nudi vincitq;, exoluamus religione populum, si qua obligauimus, ne quid diuini humanæ obstat, quo minus iustum piumpq; de integro ineat bellum. interea **co.** exercitum scribere, armare, educere placet: nec prius ingredi hostium fines, quàm omnia iusta in ditione nostram perfecta erunt. Vos dii immortales precor, quæsoq; si vobis non fuit cordi **Sp.** Posthumium, **T.** Veturium **co.** cum Samnitibus prosperè bellum gerere, at vos satis habeatis, vidisse
- D** nos sub iugum missos, vidisse sponfione infami obligatos, videre nudos vincitosq; hostibus deditos, omnem iram hostium nostris capitibus excipientes, novos **co.** s. legionessq; Romanas ita cum Samnite gerere bellum velitis, vt omnia ante nos Consules bella gesta sunt. Quæ vbi dixit, tanta simul admiratio miseratioq; viri incessit homines, vt modò vix crederent illum eundem esse **Sp.** Posthumium, qui author tam fœdæ pacis fuisset: modò miserarentur, quòd vir talis etiam præcipuum apud hostes supplicium passurus esset, ob iram diremptæ pacis. cum omnes laudib⁹ modò prosequentes virum in sententiam eius pedibus irent, tentata paulisper intercessio est ab **L.** *Deditoni intercedit Tribuni plebis.* **Li.** Liuiio, & **Q.** Melio Trib. plep. qui neq; exolui religione populum aiebant ditione sua, nisi omnia Samnitibus qualia apud Caudium fuissent, restituerentur: neq; se pro
- E** eo, quòd spondendo pacem, seruassent exercitum populi Rom. pœnam ullam meritos esse: neq; ad extremum cum sacrosancti essent, dedi hostibus, violariue posse. Tum **Posthumius:** Interea dedite, inquit, profanos nos, quos salua religione potestis: dedite deinde & istos sacrosanctos, cum primum magistratu abierint: sed, si me audiatis, prius quàm dedantur, hic in comitio virgis cæcos, hanc iam vt intercalatæ pœnæ vsuram habeant. Nam quòd ditione nostra negant exolui religione populum, id istos magis ne dedantur, quàm quia ita se res habeat, dicere, quis adeò iuris fœcialium expers est, qui ignoret: neq; ego inficias eo, patres conscripti, tam sponfiones, quàm fœdera sancta esse apud eos homines, apud quos iuxta diuinas religiones fides humana colitur: sed iniussu populi nego quicquam sanciri posse, quod populum teneat. An si eadem superbia, qua sponfionem istam expresserunt nobis Samnites, coegissent nos

verba legitima deditum vrbes nuncupare, deditum populum Romanum vos tribuni diceretis? & hanc urbem, templa, delubra, fines, aquas Samnitium esse? omitto deditioem, quoniam de sponfione agitur. Quid tandem, si sponfidiffemus urbem hanc relicturum populum Romanum? si incensurum? si magistratus, si senatum, si leges non habiturum? si sub regibus futurum? Dij meliora, inquis. at qui nõ indignitas rerum sponfionis vinculum leuat. Si quid est, in quod obligari populus possit, in omnia potest. & ne illud quidem, quod quosdam forsitan moueat, refert, eos. an dictator, an prætor sponfiderit. & hoc ipsi etiam Samnites iudicauerunt, quibus non fuit satis coss. spondere, sed legatos, quæstos, tribunos militum spondere coegerunt. Nec à me nunc quisquam quæsiuerit quid ita sponfiderim: cum id nec consulis ius esset, nec illis spondere pacem, quæ mei nõ erat arbitrij: nec pro vobis, qui nihil mandaueratis, possem. Nihil ad Caudium, patres conscripti, humanis cõsilijs gestum est: dij immortales & vestris, & hostium imperatoribus mentem ademerunt. nec nos in bello satis cauimus: & illi malè partam victoriam malè perdidierunt: dum vix locis, quibus vicerant, credunt, dum quacunq; conditione arma viris in arma natis auferre festinant. An si sana mens fuisset, difficile illis fuit, dum senes ab domo ad consulandum accersunt, mittere Romam legatos? cum senatu, cum populo de pace ac fœdere agere? tridui iter expeditis erat. interea in inducijs res fuisset, donec ab Roma legati aut victoriam illis certam, aut pacem afferrent. ea demum sponfio esset, quam populi iussu sponfidiffemus. sed neq; vos tulissetis, nec nos sponfidiffemus: nec fas fuit alium rerum exitum esse, quàm vt & illi velut somnio lætiore, quàm quod mentes eorum H capere possent, nequicquã eluderentur: & nostrum exercitum cadem quæ impeditur fortuna, expeditur: vanam victoriam vanior irritam faceret pax: sponfio interponeretur, quæ neminem præter sponforem obligaret. Quid enim vobiscũ patres conscripti? quid cum populo Romano actũ est? quis vos appellare potest? quis se à vobis dicere deceptum? hostis? an ciuis? hosti nihil sponfidistis: ciuem neminem spondere pro vobis iussistis. nihil ergo vobis, nec nobiscum est, quibus nihil mandastis: nec cum Samnitibus, cum quibus nihil egistis. Samnitibus sponfores nos sumus rei satis locupletes in id, quod nostrum est: in id, quod præstare possumus, corpora nostra, & animos: in hæc fauiant, in hæc ferrum, in hæc ciras acuant. Quod ad tribunos plebis attinet, consulite vtrum præfens deditio eorum fieri possit, an in diem differatur: nos I interm T. Veturi, vosq; cæteri vilia hæc capita luendæ sponfionis feramus, & nostro supplicio liberemus Romana arma. Mouit patres conscriptos tum causã, tum author: nec cæteros solum, sed tribunos etiam plebis, vt se in senatus dicerent fore potestare. magistratu inde se extemplo abdicauerunt: traditiq; fœcialibus cũ cæteris Caudium ducendi. Hoc facto senatus consulto, lux quædam affulsisse ciuitati visa est. Posthumius in orẽ erat: cum laudibus ad cælum ferebant: deuotioni P. Decij cos. alijs claris facinoribus æquabant, emerfisse ciuitatem ex obnoxia pace, illius consilio & opera, ipsum se cruciatibus & hostium irẽ offerre, piaculãq; pro populo dare Romano. arma cuncti spectant, & bellum. en vnquam futurum, vt congregi armatis cum Samnite liceat? In ciuitate ira odioq; ardente delectus omnium propè voluntariorum fuit, re- K scripte ex eodem milite noue legiones, ductusq; ad Caudium exercitus. Prægressi fœciales, vbi ad portam venire, vestem detrahi pacis sponforibus iubent, manus post tergum vinciri. Cũ apparitor verecundia maiestatis Posthumium laxè vinciret, Quintu, inquit, adducis lorũ, vt iusta fiat deditio? Tum vbi in cœtũ Samnitium, & ad tribunale ventum Pontij est, A. Cornelius Aruina fœcialis ita verba fecit: Quandoquidem hie homines iniussu populi Romani Quiritium fœdus ictum iri sponfoderunt, atq; ob eam rem noxam nocuerunt, ob eam rem, quo populus Romanus scelere impio sit solutus, hosce homines vobis dedo. Hæc dicenti fœciali, Posthumius genu fenu, quanta maximè poterat vi perculit, & clara voce ait, se Samnitẽ ciuem esse, illum legatum, fœciale a se contra ius gentium violatum, eo iustius bellum gesturos. Tum

Coss. reliquisq; sponfores Caudina pacis Samnitibus per fœciales deducunt.

Fœcialis A Cornelio Aruina.

X hic locus ab ipso Livio delanditur sequenti pag. tit. c.

- A Tum Pontius, Nec ego istam deditioem accipiam, inquit, nec Samnites ratam habebunt. quin tu Spuri Posthumi, si deos esse censes, aut omnia irrita facis, aut pactostas? Samniti populo omnes, quos in potestate habuit, aut pro ijs pax debetur. Sed quid ego te appello, qui te captum victori cum qua potes fide restituis? populum Romanum appello, quem si sponfionis ad furculas Caudinas factæ pœnitet, restituat legiones intra saltum, quo septæ fuerunt. nemo quenquã deceperit, omnia pro infecto sint: recipiant arma, quæ per pactioem tradiderunt: redeant in castra sua: quicquid pridie habuerunt, quam in colloquium est ventum, habeant. tum bellum, & fortia consilia placeant: tunc sponfio & pax repudietur. ea verò fortuna, ijs locis, quæ ante pacis mentionem habuimus, geramus bellum. nec populus Romanus consulit sponfionem,
- B nec nos fidem populi Romani accusemus. Nunquamne causa deficiet, cur victi pacto non steteris? obsides Porſenæ dedistis, furto eos subduxistis, auro ciuitatem à Gallis redemistis: inter accipiendum aurum cæsi sunt. pacem nobiscum pepigistis, vt legiones vobis captas restitueremus: eam pacem irritam facitis, & semper aliquam fraudi speciem iuris imponitis. Non probat populus Romanus ignominiosa pace legiones seruatas? pacem sibi habeat, legiones captas victori restituat. hoc fide, hoc fœderibus, hoc fœcialibus ceremonijs dignum erat, vt tu quidem, quod peristi, per pactioem habeas tot ciues incolumes: ego pacem, quam hosti tibi remittendo pactus sum, non habeam? hoc tu A. Corneli, hoc vos fœciales iuris gentibus dicitis? Ego verò istos, quos dedi simulatis, nec accipio: nec dedi arbitror, nec moror, quo minus in ciuitatem obligatam sponfione commissa iratis omnibus dijs, quorum eluditur numen, redeant. gerite bellum, quando Sp. Posthumius modò legatum fœcialem genu perculit, ita dii credent Samnitum ciuem Posthumium non ciuem Romanum esse, & à Samnite legatum Romanum violatum. eo vobis iustum in nos factum esse bellum. Hæc ludibria religionum non pudere in lucem proferre? & vix pueris dignas ambages senes ac consulares fallendæ fidei exquirere? I licitor, deme vincula Romanis: moratus sit nemo, quo minus vbi visum fuerit, abeant. Et illi quidem forsitan & publica, sua certe liberata fide, ab Caudio in castra Romana inuiolati redierunt. Samnitibus pro superba pace infestissimum cernentibus renatum bellum, omnia, quæ deinde viderunt, non in animis solum, sed propè in oculis esse: & serò ac nequicquam laudare senis Pontij vtraque consilia, inter quæ se media lapsos victoriæ possessione pace incerta mutasse, & beneficij & maleficij occasione amissa, pugnatos cum eis, quos potuerunt in perpetuum vel inimicos tollere, vel amicos facere, adeoque nullo dum certamine inclinatis viribus post Caudinam pacem animi mutauerant, vt clariorem inter Romanos deditio Posthumium, quam Pontium incruenta victoria inter Samnites faceret, & geri posse bellum Romani pro victoria certa haberent, Samnites simul rebellasse, & vicisse crederent Romanum. Inter hæc Sarricani ad Samnites defecerunt, & Fregellæ colonia nec opinato aduentu Samnitium (fuisse & Sarricanos cum ijs satis constat) nocte occupata est. timor inde mutuus utrosque vsque ad lucem quietos tenuit: lux pugne initium fuit. quam aliquãdiu æquã, & quia pro aris ac focis dimicabatur, & quia ex tectis adiuuabat imbellis multitudo, tamè Fregellani sustinuerunt. Fraus deinde rem inclinauit, quòd vocem audiri præconis passi sunt. incolumè abiturum qui arma posuisset. ea spes remisit à certamine animos, & passim arma iactari cepta. Pertinacior pars armata per aulam portam erupit, tutiorque eis audacia fuit, quam incautus ad credendum cæteris pavor: quos circumdatos igni, nequicquam deos fidemque inuocantes, Samnites concremauerunt. còs s. inter se partiri prouincias, Papyrius in Apuliam ad Luceriam pergit, vbi equites Romani obsides ad Caudium dati custodiebantur: Publius in Samnio substitit aduersus Caudinas legiones. Distendit ea res Samnitium animos, quòd nec ad Luceriam ire, ne à tergo instaret hostis, nec manere, ne Luceria interim amitteretur, factis audebant. optimum visum est committere rem fortunæ, & transigere cum Publio certamen. itaque in aciem copias ducunt. aduersus quos Publius eos. cum dimicaturus

*Pontij Samnitium
imperatoris re-
sponso.*

*Deditos non acci-
pit Pontius.*

*Sarricani ad Sam-
nites deficiunt.*

*Fregellanos Sam-
nites igni circūda-
tos exusserunt.*

esset, prius alloquendos milites ratus, concionē aduocari iussit. cæterum sicut ingenti F
 alacritate ad prætorium concursus est, ita præ clamore poscentium pugnam nulla
 adhortatio imperatoris audita est, suus cuiq; animus memor ignominie adhortator
 aderat. Vadunt igitur in prælium vrgentes signiferos: & ne mora in concursu pilis e-
 mittendis, stringendisq; inde gladijs esset, pila velut dato ad id signo abijciunt, stri-
 ctisq; gladijs cursu in hostem feruntur. nihil illic imperatorie artis ordinibus, aut sub-
 sidijs locandis fuit: omnia ira militaris propè vesano impetu egit. Itaq; non fusi modò
 hostes sunt, sed ne castris quidē suis fugam impedire ausi, Apuliam dissipari petiere:
 Luceriam tamen coacto rursus in vnum agmine est peruentum. Romanos ira ead-
 em, quæ per mediam aciem hostiū tulerat, & in castra pertulit. ibi plus quàm in acie
 sanguinis ac cædis factum, prædæq; pars maior ira corrupta. Exercitus alter cum Pa- G
 pyrio coss. locis maritimis peruenerat Arpos, per omnia pacata, Samnitium magis
 iniurijs & odio, quàm beneficio villo populi Romani. iam Samnites ea tempestate in
 montibus vicatim habitantes, campestria & maritima loca, contempto cultu mol-
 liore, atq; euenit, ferè locis simili genere, ipsi montani atq; agrestes depopulabantur.
 quæ regio si fida Samnitibus fuisset, aut peruenire Arpos exercitus Romanus nequif-
 set, aut interiecta inter Romam & Arpos penuria rerum omnium, exclusos à cōmea-
 tibus absumisset. Tum quoque profectos inde ad Luceriam iuxta obsidentes obses-
 sosq; inopia vexauit: omnia ab Arpis Romanis suppeditabantur, cæterum adeò exi-
 guè, vt militi occupato stationibus vigilijsq; & opere, eques folliculis in castra ab Ar-
 pis frumentum veheret, interdum occursum hostium cogere abiecto ex equo fru- H
 mento, pugnare. & obsessis prius quàm alter coss. victore exercitu aduenit, & com-
 meatus ex montibus Samnitium inuecti erant, & auxilia intromissa. Arctiora omnia
 aduentus Publij fecit, qui obsidione delegata in curam college, vacuus per agros cun-
 cta infesta commeatibus hostium fecerat. Itaq; cum spes nulla esset diutius obsessos
 inopiam laturos, coacti Samnites: qui ad Luceriam castra habebant, vndiq; cōtractis
 viribus signa cum Papyrio conferre. Per id tempus parantibus vtrisq; se ad prælium,
 legati Tarentini interueniunt, denunciante Samnitibus Romanisq;, vt bellū omit-
 terent: per vtros stetit, quo minus discederetur ab armis, aduersus eos se pro alteris
 pugnuros. Ea legatione Papyrius audita, perinde ac motus dictis eorum, cum col-
 lega se communicaturum respondit, accitoq; eo cum tempus omne in apparatu con- I
 sumpsisset, collocutus de re haud dubia, signum pugne proposuit. Agentibus diuina
 humanaq;, quæ assolent cum acie dimicandum est, coss. Tarentini legati occur-
 sare, responsum expectantes. quibus Papyrius ait: Auspicia secunda esse, Tarentini, pul-
 larius nunciat, litatum præterea est egregiè. authoribus dijs, vt videtis, ad rem ge-
 rendam proficiscimur. Signa inde ferre iussit, & copias eduxit, vanissimam increpans
 gentem, quæ suarum impotens rerum præ domesticis seditionibus discordijsq;, alijs
 modum pacis ac belli facere æquum censeret. Samnites ex parte altera cum omnem
 curam belli remisissent, quia vt pacem verè cupiebant, aut expediebat simulare, vt
 Tarentinos sibi conciliarent, cum instructos repente ad pugnam Romanos conspe-
 xissent, vociferari se in autoritate Tarentinorum manere, nec descendere in aciem, K
 nec extra vallum arma ferre: deceptos potius quodcunque casus ferat passuros, quàm
 vt spreuisse pacis authores Tarentinos videantur. Accipere se omen coss. aiunt, &
 eam precari mentem hostibus, vt ne vallum quidem defendant: ipsi inter se partitis
 copijs succedunt hostium munimentis, & simul vndiq; adorti, cum pars fossas exple-
 rent, pars vellerent vallū, atq; in fossas proruerent: nec virt^o modò insita, sed ira etiam
 exulceratos ignominia stimulare animos, castra inuasere: & pro se quisque, non hæc
 furculas, nec Caudium, nec saltus inuios esse, vbi errorem fraus superbe vicisset, sed
 Rom. virtutem, quam nec vallum, nec fossæ arcerent, memorantes: cædunt pariter re-
 sistentes, fufosq;, inermes atq; armatos, seruos, liberos, puberes, impuberes, homines,
 iumenta q;. nec vllum superfuisset animal, ni coss. receptui signum dedissent, aui-
 dosq;

Samnites à Publio
Coss. fusi.

Samnitium castra
direpta.

Legati Tarentini.

- A dosq; cædis milites è castris hostium imperio ac minis expulissent. Itaq; apud infen- Samnitium magna strages.
 sos ob interpellatam dulcedinem iræ confestim oratio habita est, vt doceretur miles
 minimè cuiquam militum Coss. odio in hostes cessisse, aut cessuros: quin duces sicut
 belli, ita insatiabilis supplicij futuros fuisse, ni respectus equitum sexcentorum, qui
 Luceriæ obfides tenerentur, præpedisset animos: ne desperata venia hostes cæcos in
 supplicia eorū ageret, perdere prius, quàm perire, optantes. Laudare ea milites, læta-
 tariq; obuiã itum iræ suæ esse, fateri omnia patienda potius, quàm proderetur salus tot
 principum Romanæ iuuentutis. Dimissa cõcione consiliũ habitũ, omnibũsne copijs
 Luceriã premerent, an altero exercitu & duce Apuli circã, gēs dubiæ ad id voluntatis,
 tentaretur. Publius Cos. ad peragranda profectus Apuliã, aliquot expeditione vna Publius Cos. ali-
 quor Apulie popu-
 los subigit.
- B populos aut vi subegit, aut cõditionibus in societate accepit. Papyrio quoq; qui ob-
 fessor Lucerię festiterat, breui ad spẽ euentus respondit. nam infelix omnibus vijs, per
 quas cõmeatus ex Samnio subuehebatur, fame domiti Samnites qui Lucerię in præsi-
 dio erãt, legatos misere ad Cos. Rom. vt receptis equitibus, qui causã belli essent, absi-
 steret obsidione. His Papyrius ita respõdit: Debuisse eos Pontiũ Herenij filiũ, quo au-
 thore Rom. sub iugũ mississent, cõsulere quid victis patiendũ censeret. ceterũ, quo-
 niã ab hostib. in se æqua statui, q̃ in se ipsi ferre maluerint, nunciare Luceriã iussit, ar-
 ma, sarcinas, iumenta, multitudinẽ omnem imbellẽ intra mœnia relinquere, mili-
 tem se cum singulis vestimentis sub iugum missurum, vlciscentẽ illatam, non nouam
 inferentem ignominiam. Nihil recusatum, septem millia militum sub iugum missa, Septem millia mi-
 litum Samnitium
 sub iugum missa.
- C prædãq; ingens Luceriæ capta, receptis omnibus signis, armisq; quæ ad Caudium a-
 miserant: & quod omnia superabat gaudia, equitibus recuperatis, quos pignora pa-
 cis custodiendos Luceriã Samnites dederãt. Haud fermè alia mutatione lubita re-
 rum clarior victoria populi Romani est, siquidem etiam (quod quibusdam in anna-
 libus inuenitur) Pontius Herennij filius, Samnitium imperator, vt expiaret Coss. igno-
 miniam, sub iugum cum cæteris est missus. Cæterũ id minus miror, obscurum esse
 de hostium duce dedito, missõq; sub iugum. id magis mirabile est ambigi, Luciusne
 Cornelius dictator cum L. Papyrio Cursore magistro equitum eas res ad Caudium,
 atq; inde Luceriã gesserit, vltorq; vnicius Romanæ ignominie haud sciam an iustifi-
 simo triumpho ad eam ætatem secundum Furium Camillũ triumphauerit, an Cos.
- D Papyrij præcipuum id decus sit. Sequitur hunc errorem alius error, Cursorene Papyri-
 us proximis comitijs cum Q. Æmylio Cæretano iterum ob rem bene gestam, Luce-
 riã continuato magistratu consul tertium creatus sit: an L. Papyrius Mugilanus, & in
 cognomine erratum sit. Conuenit iam inde per cõsules reliqua belli perfecta. Æmy-
 lius cum Ferentanis vno secundo prælio debellauit: urbemq; ipsã, quò se fusã con-
 tulerat acies, obsidibus imperatis in deditiõne accepit. Pari fortuna consul alter cum Æmylius Cos. Fe-
 rentanos debella-
 uit.
 Satricanis, qui ciues Romani post Caudinã cladẽ ad Samnites defecerant, præsi-
 diũq; eorum in urbẽ acceperant, rem gessit, nam cum ad mœnia Satrici admotus esset
 exercitus: legatisq; missis ad pacẽ cum precibus petendã, triste responsũ ab Consule
 redditũ esset, nisi præsidio Samnitium interfecto, aut tradito, ne ad se remearent: plus
 ea voce, quàm armis illatis terroris colonis iniectum. Itaq; subinde cum exequeren-
 tur quærendo à consule legati, quõnam se pacto paucos & infirmos crederet, præsi-
 dio tam valido & armato vim allaturos? ab iisdẽ cõsiliũ petere iussi, quibus autori-
 bus præsidium in urbẽ accepissent, discedunt: egrẽq; impetrato vt de ea re consuli sena-
 rum, responsãq; ad se ferri sineret, ad suos redeunt. Duę factiõnes senarũ distinebant:
 vna, cuius principes erant defectionis à populo Romano authores: altera, fideiũ ci-
 uium. cerratũ ab vtrĩsq; tamen est, vt ad reconciliandã pacẽ consuli opera nauaretur.
 Pars altera, cum præsidium Samnitium, quia nihil satis preparati erat ad obsidionẽ tole-
 randam, excessurũ proxima nocte esset, nũtiare consuli satis habuit, qua noctis hora,
 quamq; per portam, & quam in viã egressurus hostis foret. altera, quibus inuitis de-
 scitum ad Samnites erat, eadem nocte portam etiam Cos. aperuerũt, armatosq; clam
 hostes

*Satricum consul
ingressus, Samni-
tibus caesis de Sa-
tricanis fontibus
penas sumit.*

*Papyrij cursoris
laus.*

*Digressio, qua qua-
rit Livius, an Ale-
xandro Magno, si
Italiam petisset,
Romana virtus re-
sistere potuisset.*

*Ab eadē Livio superiori
libro §. 217. tempus
res gestarum Alexan-
dri persequitur est.*

*Principes Roma-
ni, quibus cum fu-
isset Alexandro
bellandum.*

*Romanum Sena-
tum ex regibus ce-
sare quispiam di-
xit.*

hostes in urbem acceperunt. ita duplici proditione & praesidium Samnitium infes-
sis circa viam syluestribus locis, nec opinatò oppressum est: & ab vrbe plena ho-
stium clamor sublatus, momentoq; vnus horæ Samnis caesus, Satricanus captus,
& omnia in potestate C o s. erant. qui quaestione habita, quorum opera defe-
ctio esset facta: quos fontes comperit virgis caesos securi percussit: praesidioq; va-
lido imposito, arma Satricanis ademit. Inde ad triumphum decessisse Romam Pa-
pyrium Curforem scribunt, qui eo duce Luceriam receptam, Samnitesq; sub iugum
missos, authores sunt. & fuit vir haud dubiè dignus omni bellica laude, non ani-
mi solum vigore, sed etiam corporis viribus excellens. praecipua pedum pernitas
inerat, quæ cognomen etiam dedit: victoremq; cursu omnium ætatis suæ fuisse fe-
runt: & seu virium vi, seu exercitatione multa, cibi viniq; eundem capacissimum: nec
cum vlllo asperiores, quia ipse inuicti ad laborem corporis esset, fuisse militiam pe-
diti pariter equitq; equites etiam aliquando ausus ab eo petere, vt sibi pro re benè ge-
sta laxaret aliquid laboris. quibus ille: ne nihil remissum dicatis, remitto, inquit, ne v-
tiq; dorsum demulceatis, cum ex equis descēdetis. & vis erat in eo viro imperij ingens
pariter in socios, ciuesq;. Prænестinus praetor per timorè segnius ex subsidijs suos du-
xerat in primam aciem: quem cum inambulans ante tabernaculum vocari iussisset:
lictorem expedire securim iussit. ad quam vocem exanimi stante Prænestino, Age-
dum lictor, excide radicem hanc, inquit, incommodam ambulantis: perfusumq;
vltimi supplicij metu, multa dicta dimisit. Haud dubiè illa ætate, qua nulla virtutum
feracior fuit: nemo vnus erat vir: quo magis innixa res Rom. staret: quin eum parem H
destinarant animis magno Alexandro ducem, si arma Asia perdomita in Europam
vertisset. Nihil minus quaesitum à principio huius operis videri potest, quàm vt plus
iusto ab rerum ordine declinarem, varietatibusq; distinguendo opera: & legentibus
velut diuerticula amœna, & requiem animo meo quaererem: tamen tanti regis ac du-
cis mentio, quibus saepe tacitis cogitationibus volutauit animum, eas euocat in me-
dium: vt quaerere libeat, quinam euentus Romanis rebus, si cum Alexandro foret
bellatum, futurus fuerit. Plurimum in bello pollere videtur, militum copia & virtus,
ingenia imperatorum, fortuna per omnia humana maximè in res bellicas potens. Ea
& singula intuenti, & vniuersa, sicut ab alijs regibus gentibusq;, ita ab hoc quoq; fa-
cile praestant inuictum Romanum imperium. Iam primùm, vt ordiar ab ducibus I
comparandis, haud equidem abnuo egregium ducem fuisse Alexandrum: sed cla-
riorem tamen eum facit, quod vnus fuit: quod adolescens in incremento rerum
nondum alteram fortunam expertus decessit. Vt alios reges claros ducesq; omittam:
magna exempla casuum humanorum, Cyrum, quem maximè Græci laudibus cele-
brant, quid nisi longa vita, sicut Magnum modò Pompeium vertenti praebuit fortu-
næ? Recenscam duces Romanos, nec omnes omnium ætatum, sed ipsos eos cum qui-
bus Coss. aut dictatoribus Alexandro fuit bellandum: M. Valerium Coruinum, C.
Marrum Rutilium, C. Sulpitium, T. Manlium Torquatum, Q. Publium Philonem,
L. Papyrium Curforem, Q. Fabium Maximum, duos Decios, L. Volumnium, Mar-
cum Curium: deinceps ingentes sequuntur viri: si Punicum Romano praeruertisset K
bellum, seniorq; in Italiam traiecisset. Horum in quolibet tum indoles eadem quæ in
Alexandro erat animi ingenijq;, tum disciplina militaris iam inde ab initijs vrbs tra-
dita per manus, in artis perpetuis praecipis ordinatè modum venerat. Ita reges gesse-
rant bella: ita deinde exactores regum Iunij Valerijq;, ita deinceps Fabij, Quintij,
Cornelij: ita Furius Camillus, quem iuuenes duo, quibus cum Alexandro dimican-
dum erat, senem viderant. Militaria opera pugnando obeunti Alexandro (nam ea
quoq; haud minus clarum eum faciunt) cessisset videlicet in acie oblatum par Manlius
Torquatus, aut Valerius Coruinus, insignes antè milites, quàm duces? cessissent Decij
deuotis corporibus in hostem ruentes? cessisset Papyrius Curfor illo corporis robore,
illo animi? victus esset consilij iuuenis vnus, ne singulos nominè, senatus ille? quem
qui ex

- A qui ex regibus constare dixit, vnus veram speciem Romani senatus cepit. Id verò erat periculum, ne solertius quàm quiuis vnus ex ijs quos nominauit, castris locum caperet: commeatus expediret, ab insidijs præcaueret: tempus pugnae eligeret, aciem instrueret, subsidijs firmaret, non iam cum Dario rem esse dixisset: quem mulierum ac spadonum agmen trahentem, inter purpuram atq; aurum eneruatum fortunæ suæ apparatus, prædam verius quàm hostem, nihil aliud quàm benè ausus vana contemnere, incruentus deuicit. Longè alius Italiae, quàm Indiae, per quam temulento agmine commessabundus incessit, visus illi habitus esset, saltus Apulie ac montes Lucanos cernenti, & vestigia recentia domesticæ cladis, vbi auunculus eius nuper Epeiri rex Alexander absumptus erat. Et loquimur de Alexandro nondum merito secundis rebus, quarum nemo intolerantior fuit. qui si ex habitu nouæ fortunæ, nouiq; vt ita dicam, ingenij, quod sibi victor induerat, spectetur, Dario magis similis quàm Alexandro in Italiam venisset, & exercitum Macedoniae oblitum degenerantemq; iam in Persarum mores adduxisset. Referre in tanto rege piget superba mutationem vestis, & desideratas humi iacentium adulationes, etiam victis Macedonibus graues, nedum victoribus, & foeda supplicia, & inter vinum & epulas cedes amicorum, & vanitatem e mentiedæ stirpis. Quid si vini amor indies fieret acrior? quid si trux ac præferuida ira? (nec quicquam dubium inter scriptores refero) nullane hæc damna imperatorij virtutibus ducimus? Id verò periculum erat, qd leuissimi ex Græcis, qui Parthorum quoq; contra nomen Romanum gloriæ fauent, dictitare solent, ne maiestatem nominis Alexandri, quem ne fama quidem illis notum arbitror fuisse, sustinere non potuerit populus Romanus, & aduersus quem Athenis, in ciuitate fracta Macedonum armis, cernente tum maximè propè fumantes Thebarum ruinas, concionari liberè ausi sint homines (id quod ex monumentis orationum patet) aduersus eum nemo ex tot proceribus Romanis vocem liberam missurus fuerit. Quantalibet magnitudo hominis concipiatur animo, vnus tamè ea magnitudo hominis erit; collecta paulò plus decem annorum felicitate: quam qui eo extollunt, qd populus Rom. & si nullo bello, multis tamen prælijs victus sit, Alexandro nullius pugnae non secunda fortuna fuerit, non intelligunt se vnus hominis res gestas, & eius iuuenis, cum populi iam octingentesimum bellatis annum rebus conferre, miremur, si cum ex hac parte secula plura numerentur, quàm ex illa anni: plus in tam longo spatio, quàm in etate XIII. annorum fortuna variauerit. Quin tu hominis cum homine, & ducis cum duce, fortunam cum fortuna confers? Quot Rom. duces nomen, quibus nunquam aduersa fortuna pugnae fuit? paginas in annalibus, magistratum, fastisq; percurrere licet, consulum, dictatorumq; quorum nec virtutis, nec fortunæ vllò die populum Romanum pœnituit. Et quo sint mirabiliores, quàm Alexander, aut quisquam alius rex, denos, videnosq; dies quidam dictaturam, nemo plusquam annum consularum gessit. ab Trib. pleb. delectus impediti sunt, post tempus ad bella ierunt: ante tempus, comitiorum causa reuocati sunt: in ipso conatu rerum circumegit se annus: collegæ nunc temeritas, nunc prauitas impedimento aut damno fuit: malè gestis rebus alterius successum est: tyronem, aut mala disciplina institutum exercitum acceperunt. At hercule reges non liberi solum impedimentis omnibus, sed domini rerum temporumq; trahunt consilijs cuncta, non sequuntur. Inuictus ergo Alexander cum inuictis ducibus bella gessisset, & eadem fortunæ pignora in discrimen detulisset, imò etiam eo plus periculi subisset, quòd Macedones vnum Alexandrum habuissent, multis casibus non solum obnoxium, sed etià offerentem se: Romani multi fuissent Alexandro vel gloria, vel rerum magnitudine pares, quorum suo quisq; fato sine publico discrimine viueret, more returq;. Restat vt copie copijs cõparentur vel numero, vel militum genere, vel multitudine auxiliorum. Censebatur eius etatis lustris ducena quinquagena millia capitum. Itaq; in omni defectione sociorum Latini nominis urbano propè delectu decem scribebantur legiones. quaterni, quiniq; exercitus sepè per eos annos in Hetruria, in Umbria, Gallis hostibus adiunctis, in Samnio: in Lucanis gerebant bellum. Latium deinde omne cum Sabinis, & Volscis,

Darius.

Alexandri delectora.

Alexandri cum Romanis ducibus comparatio.

& Volscis, & Æquis, & omni Campania, & parte Umbriæ Hetruriæq; & Picentibus, F
 & Marfis, Pelignisq; ac Vestinis atq; Apulis, adiunctaq; omni ora Græcorum inferi
 maris à Thurijs Neapolim & Cumas, & inde Antio atq; Hostia tenus Samnites, aut
 focios validos Romanis, aut fractos bello inuenisset hostes. Ipse traiecisset mare cum
 veteranis Macedonibus, non plus triginta millibus hominum, & quatuor millibus
 equitum, maximè Theſſalorum. hoc enim roboris erat. Persas, Indos, aliasq; si adiun-
 xisset gentes, impedimentum maius quàm auxilium traheret. Adde, quòd Romanis
 ad manum domi supplementum eſſet: Alexandro (quòd poſtea Annibali accidit) ali-
 eno in agro bellanti exercitus conſenuiſſet. Arma, clypeus, ſariſſæq; illis: Romano ſcu-
 tum, maius corpori tegumentum, & pilũ, haud paulò quàm hafta vehementius ictu
 miſſuq; telum. ſtatarius vterq; miles, ordines ſeruans: ſed illa phalanx immobilis, & v- G
 nius generis: Romana acies diſtinctior, ex pluribus partibus conſtans: facilis partien-
 ti quacunq; opus eſſet, facilis iungenti. Iam in opere quis par Romano miles? quis ad
 tolerandum laborem melior? Vno prælio victus Alexander, bello victus eſſet. Ro-
 manum, quem Caudium, quem Cannæ non fregerunt, quæ fregiſſet acies? Neq; ille ſe-
 pè; etiam ſi prima proſperè eueniſſent, Persas & Indos, & imbellem Aſiam quæſiſſet,
 & cum foeminis ſibi bellum fuiſſe dixiſſet, quòd Epeiiri regem Alexandrum mortife-
 ro vulnere ictum dixiſſe ferunt, ſortem bellorũ in Aſia geſtorum ab hoc ipſo iuvene
 cum ſua conferentem. Equidè cum per annos quatuor & viginti, primo Punico bel-
 lo claſſibus certatum cum Pœnis recorder, vix ætatem Alexandri ſuffecturam fuiſſe
 reor ad vnum bellum. & forſitan cum & foederibus veruſtis iuncta Punica res Ro- H
 manæ eſſet, & timor par aduerſus communem hoſtem duas potentiſſimas armis vi-
 risq; vrbes armaret, ſimul Punico Romanoq; obrutus bello eſſet. Non quidem Ale-
 xandro duce, nec integris Macedonum rebus: ſed experti tamen ſunt Romani Mace-
 donem hoſtem aduerſus Antiochum, Philippum, & Perſen, non modò cum clade
 vlla, ſed ne cum periculo quidem ſuo. abſit inuidia verbo, & ciuilia bella ſileant. nun-
 quam ab equite hoſte, nunquam à pedite, nunquam aperta acie, nunquam æquis v-
 tiq; nunquam iniquis locis laborauimus. Equitem, ſagittas, ſaltus impeditos, auia
 com meatibus loca, grauis armis miles timere poteſt. mille acies grauiorẽs quàm Ma-
 cedonum atq; Alexandri, auertit, auertetq; modò ſit perpetuus huius, qua viuimus,
 pacis amor, & ciuilis cura concordia. M. Follius Flaecina inde, & L. Plautius Venox I
 Coss. facti. Eo anno ab frequẽtib; Samnitium populis de foedere renouando legari
 cum ſenatum humi ſtrati mouiſſent, reiecti ad populum haudquaquam tam effica-
 ces habebant preces. itaq; de foedere negatum: induciæ biennij cum per aliquot dies
 fatigaſſent ſingulos precibus impetratæ. Et ex Apulia Theanenſes Canuſiniq; popu-
 lationibus feſti, obſidibus L. Plautio Cos. datis, in deditiõnem venerunt. Eodem an-
 no primũ præfecti Capuæ creati cæpti, legibus ab L. Furio prætorẽ datis: cum v-
 trunq; ipſi pro remedio agris rebus diſcordia in teſtina petiſſent. Et duæ Romæ addi-
 tæ tribus, Vſentina ac Falerina. Inclinatũ ſemel in Apulia rebus, Theates quoq; Apu-
 li ad nouos Coss. C. Iunium Bubulcum, Q. Æmylium Barbulam foedus petitiũ ven- K
 erunt. pacis per omnem Apuliam præſtandæ populo Romano authores, id auda-
 cter ſpondendo impetrauerunt vt foedus daretur: neq; vt æquo tamen foedere, ſed vt
 in ditione populi Rom. eſſent. Apulia perdomita (nam Tarento quoq; valido oppi-
 do Iunius potitus erat) in Lucanos perreçtum. inde repentino aduentu Æmylij Cos.
 Nerulum vi captum. Et poſtquam res Capuæ ſtabilitas Romana diſciplina fama per
 focios vulgauit, Antiatis quoq; qui ſe ſine legibus certis, ſine magiſtratibus agere
 querebantur. dati ab ſenatu ad iura ſtatuenda ipſius coloniæ patroni: nec arma modò,
 ſed iura etiam Romana latè pollebant. C. Iunius Bubulcus, & Q. Æmylius Barbula
 Coss. exitu anni non Coss. ab ſe creatis, Sp. Nautio & M. Popilio, cæterũ dictatori
 L. Æmylio legiones tradiderunt. Is cum L. Fuluio magiſtro equitum Satriculam op-
 pugnare adortus, rebellãdi cauſam Samnitibus dedit. Duplex inde terror illatus Ro-
 manis.

Arma cum armis
confert.

Inducia biennij
Samnitibus da-
ta.

Ap. 436.

Dua tribus Romæ
addita.

Apulia perdomi-
ta.

Samnites rebella-
runt.

- A manis. hinc Samnis magno exercitu coacto ad eximendos obsidione socios, haud procul castris Romanorum castra posuit. hinc Satricani magno cum tumultu patefactis repente portis in stationes hostium incurrerunt. Inde pars vtraque spe alieni magis auxilij, quam viribus freta suis, iusto mox praelio inito Romanos vigent. & quamquam anceps dimicatio erat, tamen vtrinque tutam aciem dictator habuit: quia & locum haud facilem ad circumueniendum cepit, & diuersa statuit signa, infestior tamen in erumpentes incessit: nec magno certamine intra moenia compulit, tum totam aciem in Samnites obuertit. ibi plus certaminis fuit. Victoria sicut fera, ita nec dubia, nec varia fuit. Fusi in castra Samnites, extinctis nocte ignibus, tacito agmine abeunt: & spe abiecta Satriculae tuenda, Plistia ipsi socios Romanorum, ut parem dolorem hosti redderent, circumcidunt. Anno circumacto, bellum deinceps ab dictatore Q. Fabio gestum est. Coss. noui, sicut superiores Romae manserunt: Fabius ad accipiendum ab Aemylio exercitum, ad Satriculam cum supplemento venit. neque enim Samnites ad Plistiam manserant: sed accitis ab domo nouis militibus, multitudine freti, castra eodem quo ante loco posuerunt: lacescentesque praelio Romanos atterere ab obsidione conabantur. Eo intentius dictator in moenia hostium versus, id bellum tanti ducere, quod urbe oppugnabat: securior ab Samnitibus agere, stationibus modo oppositis, ne qua in castra vis fieret. eo ferocius obequitare Samnites vallo, neque otium pati. & cum iam prope in portis castrorum esset hostis, nihil consulto dictatore magister equitum Q. Aemylius Carretanus magno tumultu cum omnibus turmis equitum euectus, summouit hostem. tum in minime pertinaci genere pugnae sic fortuna exercuit opes, ut insignis vtrinque clades, & clara ipsorum ducum ederet funera. prior Samnitium imperator aegre patiens, quod tam ferociter adequitasset, inde se fundi fugarique, orando hortandoque equites praelium integravit. In quem insignem inter suos ciuentem pugnam magister equitum Romanus infesta cuspide ita permisit equum, ut vno ictu exanimem equo praecipitaret: nec ut fit, ad ducis casum perculsa magis, quam irritata est multitudo omnis. Qui circa erant, in Aemylium temere inuectum per hostium turmas tela coniecerunt, fratrique praecipuum decus vlti Samnitium imperatoris dederunt. Is victorem detractum ex equo magistrum equitum plenus mœroris atque iræ trucidauit: nec multum abfuit, quin corpore etiam, quia inter hostiles ceciderat turmas, Samnites potirentur. sed ex tempore ad pedes descensum ab Romanis est, coactique idem Samnites facere, & repentina acies circa corpora ducum pedestre praelium iniit. quo haud dubie superat Romanus, recuperatque Aemylij corpus mista cum dolore letitia victores in castra referunt. Samnites duce amisso, & per equestre certamen tentatis viribus, omissa Satricula, quam nequicquam defendi rebatur, ad Plistiae obsidionem redeunt: intraque paucos dies Satricula Romanus per deditioem, Plistia per vim Samnis potitur. Mutata inde belli sedes est. ad Soram Samnio Apuliaque traductae legiones. Sora ad Samnites defecerat, interfectis colonis Romanorum. Quod cum prior Romanus exercitus ad vlciscendam ciuium necem, recuperandamque coloniam magnis itineribus peruenisset, & sparsi per vias speculatores sequi legiones Samnitium, nec iam procul abesse alij super alios nuntiarent, obuiam itum hosti, atque ad Laurulas ancipiti praelio dimicatum est. non caedes, non fuga alterius partis, sed nox incertos victi, victoresne essent, diremit. Inuenio apud quosdam, aduersam eam pugnam Romanis fuisse, atque in ea cecidisse Q. Aemylium magistrum equitum. Suffectus in locum Aemylij C. Fabius magister equitum cum exercitu nouo ab Roma aduenit: & per praemissos nuntios consulto dictatore, ubi subsisteret, quoue tempore, & qua ex parte hostem aggredere, substitit occultus ad omnia satis exploratis consilijs. Dictator cum per aliquot dies post pugnam continuisset suos intra vallum, obsessi magis quam obsidentis modo signum repente pugnae proposuit. & efficacius ratus ad accedendos virorum fortium animos, nullam alibi, quam in semetipso cuiquam relictam spem, de magistro equitum, nouoque exercitu militum celauit: & tanquam nulla, nisi in eruptione spes esset:

Samnites fusi ad Satriculam.

Samnitium ducenti magister equitum interfecit.

Magister equitum trucidatur.

Satricula delicta.

Sora deficit ad Samnites.

Ancipiti praelio cum Samnitibus ad Laurulas dimicatum est.

Dictator ad milites oratio.

Locis,

Locis, inquit, angusti milites deprehensi, nisi quam victoria patefecerimus, viam nullam habemus. stacua nostra munimento satis tuta sunt, sed inopia eadem infesta. nam & circa omnia defecerunt, unde subuehi commeatus poterat: & si homines iuare velint, iniqua loca sunt. Itaque non frustrabor ego vos castra hic relinquendo, in qua infecta victoria, sicut pristino die, vos recipiatis, armis munimenta, non munimentis arma tuta esse debent. castra habeant, repetantque, quibus operæ est trahere bellum: nos omnium rerum respectum, præterquam victoriæ, nobis absindamus. fertè signa in hostem: vbi extra vallum agmen excesserit, castra quibus imperatum est, incendiant: damna vestra milites omnium circa, qui defecerunt, populorum præda sarcientur. Ea oratione dictatoris, quæ necessitatis ultimæ index erat, milites accensi vadunt in hostem: & respectus ipse ardentium castrorum, quanquam proximis tantum (ita enim iusserat dictator) ignis est subditus, haud partium fuit irritamentum. Itaque velut vecordes illati signa primo impetu hostium turbant, & in tempore postquam ardentia procul vidit castra magister equitum (id conuenerat signum) hostium terga inuadit, ita circumuenti Samnites, qua potest quisque fugam per diuersa petunt. Ingens multitudo in vnum metu conglobata, ac semetipsam turba impediens in medio caesa. castra hostium capta direptaque, quorum præda onustum militem in Romana castra dictator reducit, haudquaquam tam victoria lætum, quam quod præter exiguam deformatam incendio partem, cætera contra spem salua inuenit. Ad Soram inde reditum, nouique Coss. M. Petilius, C. Sulpitius exercitum ab dictatore Fabio accipiunt, magna parte veterum militum dimissa, nouisque cohortibus in supplementum adductis. Cæterum cum propter difficilem vrbis situm nec oppugnandi satis certa ratio iniretur, & aut tempore longinqua, aut præceps periculo victoria esset, Soranus transfuga clam ex oppido profectus, cum ad vigiles Romanos penetrasset, duci se extemplo ad consules iubet: deductusque, traditurum urbem promittit. visus inde, cum quoniam modo id præstaturus esset, percunctantes doceret, haud vana afferre, perpulit propè adiuncta mœnibus Romana castra, vt sex millia ab oppido remouerentur. fore vt minus intentæ in custodiam vrbis diurnæ stationes, ac nocturnæ vigiliæ essent, ipse insequenti nocte sub oppido syluestribus locis cohortibus insidere iussis, decem milites delectos secum per ardua, ac propè inuia in arcem ducit, pluribus quam pro numero virorum missilibus telis eò collatis. ad hæc saxa erant, & temerè iacentia (vt fit) in aspretis: & de industria etiam, quod locus tutior esset, ab oppidanis congesta. vbi cum constituisset Romanos, semitamque angustam & arduam erectam ex oppido in arcem ostendisset: Hoc quidem ascensu, inquit, vel tres armati quamlibet multitudinem arcuerint: vos & decem numero, & quod plus est, Romani, Romanorumque fortissimi viri estis, & locus pro vobis, & nox erit, quæ omnia ex incerto maiora territis ostentat. ego iam terrore omnia implebo, vos arcem intenti tenete. decurrit inde quæto maximè poterat cum tumultu, ad arma, & pro vestram fidem ciues clamitans, Arx ab hostibus capta est. ite, defendite. hæc incidens principum foribus, hæc obuijs, hæc excurrètib; in publicum pauidis increpat. Acceptum ab vno pauorem, plures per urbem ferunt. Trepidum magistratus, missis ad arcem exploratoribus, cum tela & armatos tenere arcem multiplicato numero audirent, auertunt animos à spe recuperandæ arcis. fuga cuncta complentur, portæque à semisomnis, ac maxima parte inermibus refringuntur: quarum per vnam præsidium Romanum clamore excitatum irrupit, & concursantes per viam pauidos cædit. Iam Sora capta erat, cum Coss. prima luce aduenere, & quos reliquos fortuna ex nocturna cæde ac fuga fecerat, in deditioem accipiunt. ex his cccxxv. qui omnium consensu destinabantur, & infanda colonorum cædis & defectionis authores, vincetos Romam deducunt. Cæteram multitudinem incolumem præsidio imposito Soram relinquunt: omnes, qui Romam deducti erant, virgis in foro cæsi, ac securi percussi summo gaudio plebis: cuius maximè intererat, tutam vbiq; quæ passim in colonias mitteretur, multitudinem

Samnites victi, & eorum castra direpta.

Soranus transfuga spem capiendæ Soræ Coss. facit.

Sora capta.

Sorana defectionis authores capite multantur.

A titudinem esse Coss. ab Sora profecti, in agros atq; vrbes Aufonum bellum instulerunt, mota nanq; omnia aduentu Samnitium, cum apud Latitulas dimicatum est, fuerant, coniurationesq; circa Campaniam passim factæ, nec Capua ipsa crimine carti- it: quin Romam quoq; & ad principum quosdam inquirendos ventum est. cæterum Aufonum gens proditione vrbiū, sicut Sora, in potestatem venit. Aufona, & Min- turnæ, & Vestina vrbes erant, ex quibus principes iuuentutis duodecim numero in proditionem vrbiū suarum cõiurati ad consules veniunt. docent, suos iampridem exoptantes Samnitium aduentum, simul ad Latitulas pugnatum audierunt, pro vi- ctis Romanos habuisse, iuuentute & armis Samnites iuuisse. fugatis inde Samniti- bus, incerta pace agere, nec claudetes portas Romanis, ne accerant bellum, & obsti- natos claudere, si exercitus admoueat. in eâ fluctuatione animorū opprimi incau- tos posse. His authoribus mota propius castra missiq; eodẽ tempore circa tria oppida milites: partim armati, qui occulti propinqua mœnibus insideret loca: partim togati, rectis veste gladijs, qui sub lucem apertis portis vrbes ingrederentur. ab ijs simul cu- stodes trucidari cœpti: simul datum signum armatis, vt ex insidijs concurrerent. ita portæ occupatæ, tria q; oppida eadem hora, eodemq; consilio capta: sed quia absenti- bus ducibus impetus est factus, nullus modus cædibus fuit: deletaq; Aufonum gens vix certo defectionis crimine, perinde ac si internecino bello certasset. Eodem anno prodito hostibus Romano præsidio, Luceria Samnitium facta: nec diu proditoribus impunita res fuit. haud pcul inde exercitus Romanus erat: cuius primo impetū vrbs sita in plano capitur. Lucerini ac Samnites ad internecionẽ casti. eoq; ita processit, vt Romæ cum de colonis mittendis Luceriã cõsuleretur senatus, multi delendã vrbeni censerent. præter odium, quod execrabile in bis captos erat, longinquitas quoq; ab- horrere à relegendis tã procul ab domo ciuibus inter tam infestas gentes cogebat. vi- cit tamen sententia, vt mitterentur coloni. duo millia & quingenti missi. Eodẽ anno, cum omnia infida Romanis essent, Capuẽ quoq; occulte principū coniurationes patefactæ. de quibus cum ad senatum relatum esset, haudquaquã neglecta res est. quæ- stiones decretæ: dictatoremq; quæstionibus exercendis dici placuit. C. Mænius di- ctus. is M. Follium magistrum equitum dixit. Ingens erat magistratus eius terror. Ita- que siue timore eius, seu conscientia, Caluios, Ouium Nouiumq; (ea capita coniu- rationis fuerant) prius quàm nominarentur apud dictatorem, mors haud dubiẽ ab ipsis conscita iudicio subtraxit. Deinde vt quæstioni Campanæ materia decessit, verã Ro- mam interpretando res, non nominatim, qui Capuẽ, sed in vniuersum, qui vsquã co- issent, coniurassentue aduersus Romanū populum, quæri senatū iussisse: & coitiones honorum adipiscendorum causa factas, aduersus Remp. esse: latiorq; & re & personis quæstio fieri: haud abnuente dictatore sine fine vlla quæstionis suæ ius esse. postula- bantur ergo nobiles homines: appellantis tribunos nemo erat auxilio. quin nomi- na reciperentur. inde nobilitas, nec ij modò in quos crimẽ intendebatur, sed vniuersi simul negare nobiliū id crimen esse, quibus si nulla obsteret fraude, pateat via ad ho- norem, sed hominum nouorū. ipsos ad eò dictatorem magistrumq; equitū, reos magis quàm quæsitores idoneos eius criminis esse. intellecturosq; ita id esse, simul magi- stratu abissent. Tum enim uero Mænius iam famæ magis quàm imperij memor, pro- gressus in concionem, ita verba fecit: Et omnes antea ctæ vitæ vos cõscios habeo Qui- rites, & hic ipse honos delatus ad me testis est innocentia meæ. neq; enim quod sæpe aliàs, quia ita tẽpora postulabant Reipub. qui bello clarissimus esset, sed qui maximè procul ab his coitionibus vitã egisset, dictator deligendus exercendis quæstionibus fuit. Sed quoniam quidam nobiles homines (qua de causa vos existimare, quàm me pro magistratu quicquam incompertum dicere melius est) primum ipsas expugnare quæstiones, omni ope annisi sunt: dein postquã ad id parum potentes erant, ne cau- sam dicerent, in præsidia aduersariorum, appellationẽ & tribunitium auxilium, pa- tritij confugerunt. postremò repulsi inde (ad eò omnia tutiora, quàm vt innocentiam

Aufonum gens in potestate pop. Romani venit.

Luceria ad Samnites deficit, mox recipitur.

C. Mænius dicta- tor creatur, vt de occultis coniura- tionibus quæretur.

non sub.

Mæni dictatoris oratio aduersus nobiles.

Y suam

fuiam purgarent, visa) in nos irruerunt, & priuatis dictatorem poscere reum verecundia non fuit: vt omnes dii hominesq; sciant, ab illis, etiam quæ non possint, tentari, ne rationem vitæ reddant, me obuiam ire crimini, & offerre me inimicis reum, dictatura me ab dico. Vos quæso Coss. si vobis darum ab senatu negotium fuerit, in me primum & hunc M. Follium quæstiones exerceatis: vt appareat innocetia nostra nos, non maiestate honoris tutos à criminibus istis esse. Abdicat inde se dictatura, & post eum confestim Follius magisterio equitum: primiq; apud Coss. (ijs enim ab senatu mandata res est) rei facti aduersus nobiliū testimonia egregiè absoluuntur. P. etiam Philo multiplicatis summis honoribus post res tot domi belloq; gestas, cæterum inuisus nobilitati, causam dixit, absolutusq; est. Nec diutius (vt fit) quã dum recens erat, quæstio per clara nomina reorum viguit. inde labi cœpit ad viliora capita, donec coitionibus factionibusq;, aduersus quas comparata erat, oppressa est. Earum fama rerum, magis tamen spes Campanæ defectionis, in quam coniuratum erat, Samnites in Apuliam versos rursus ad Caudiū reuocauit: vt inde ex propinquo, si qui motus occasionem aperiret, Capuam Romanis eriperent. Eo Coss. cum valido exercitu venerunt. & primò circa saltus, cum vtrinq; ad hostem iniqua via esset, cunctati sunt. deinde Samnites per aperta loca breui circuitu in loca plana, Capanos campos, agmen demittunt. ibiq; primum castra in conspectu hostibus data: deinde leuibus prælijs, equitum sæpius quàm peditū vtrinq; periculū factū. nec aut euentus eorum Romanum, aut moræ, qua trahebant bellū, pœnitebat. Samnitium contra ducibus, & carpi paruis quotidie damnis, & senescere dilatione belli vires suæ videbantur. itaq; in aciem procedūt, equitibus in cornua diuisis: quibus præceptum erat, intentiores ad respectum castrorum, ne qua eò vis fieret, quàm ad prælium starēt: aciem pediti tutam fore. Coss. Sulpitius in dextro, Petilius in læuo cornu consistunt. dextra pars, qua & Samnites raris ordinibus, aut ad circumeūdōs hostes, aut ne ipsi circumirentur, constiterant, latius patefacta stetit. sinistris, præterquàm quòd confertiores steterant, repentino consilio Petilij Cos. additæ vires: qui subsidiarias cohortes, quæ integræ ad longioris pugnae casus reseruabantur, in primam aciem extemplo emisit: vniuersisq; hostem primo impetu viribus impulit. Commota pedestri acie Samnitium, eques in pugnam succedit. in hunc transfuerso agmine inter duas acies se inferentem Romanus equitatus concitat equos: signaq; & ordines peditum atq; equitum cōfundit, donec vniuersam ab ea parte auertit aciem. In eo cornu nō Petilius solus, sed Sulpitius etiam hortator affuerat, auctus ab suis nondum conferentibus manus, ad clamorem ab sinistra parte prius exortum. vnde haud dubiam victoriām cernens, cum ad suum cornu tenderet cum mille ducentis viris, dissimilem ibi fortunam inuenit: Romanos loco pullos, victorem hostem signa in perculsos inferentem. cæterum omnia mutauit repente consulis aduentus. nam & conspectu ducis reffectus militum est animus: & maius quàm pro numero auxiliū aduenerat, fortes viri: & partis alterius victoria audita, mōx visa etiam, præliū restituit. tota deinde iam vincere acie Romanus, & omisso certamine, cædi capi q; Samnites: nisi qui Maleuētum, cui nunc vrbi Beneuentum nomen est, perfugerunt. Ad triginta millia cæsa aut capta Samnitium, proditum memorix est. Coss. egregia victoria parta, protinus inde ad Bouianū oppugnandum legiones ducunt. ibiq; hyberna egerūt, donec ab nouis Coss. L. Papyrio Cursore quintum, C. Iunio Bubulco iterū, nominatus dictator C. Petilius cum M. Follio magistro equitum exercitū accepit. Is cum audisset arcē Fregellanam ab Samnitibus captam, omisso Bouiano ad Fregellas pergit. vnde post nocturnam Samnitium fugam, sine certamine receptis Fregellis, præsidioq; valido imposito, in Campaniam reditum, maximè ad Nolam armis repetendam. eo se intra mœnia sub aduentum dictatoris & Samnitium omnis multitudo, & Nolana agrestis, contulerant. Dictator vrbis situ circumspetto, quo apertior aditus ad mœnia esset, omnia ædificia (& frequenter ibi habitabatur) circumiecta muris incendit, nec ita multò post, siue à Petilio dictatore, siue

Menius abdicat se dictatura, & reus factus absolvitur.

Samnites ad Caudiū ex Apulia redeunt.

Samnites incunt pugnam aduersus Romanos.

Samnites cæsi aut capti ad triginta millia.

- A** siue ab C. Iunio Cos. (nam vtrunq; traditur) Nola est capta. Qui captæ decus Nolæ ad Cos. trahunt, adijciunt, Atinam & Calatiam ab eodem captas: Petilium autem pestilentia orta clauis figendi causa dictatorem dictum. Sueffa & Pontia eodem anno coloniarum deductæ sunt. Sueffa, Auruncorum fuerat: Volsci Pontias insulam sitam in conspectu littoris sui incoluerant. & in tertiam Cassinum vt deducerentur coloni, s. c. factum est. sed triumuiros creauere. ac misere colonorum quatuor millia. Insequentes Coss. M. Valerius, P. Decius. Profligato ferè Samnitium bello, prius quàm ea cura decederet patribus Romanis, Hetrusci belli fama exorta est: nec erat ea tempestate gens alia, cuius secundum Gallicos tumultus arma terribiliora essent, cum propinquitate agri, tum multitudine hominum. Itaq; altero Cos. in Samnio reliquias belli persequente, P. Decius, qui grauiter eger Romæ restiterat, auctore senatu dictatorem C. Iunium Bubulcum dixit. Is, prout rei magnitudo postulabat, omnes iuniores sacramento adigit: arma, quæq; alia res poscit, summa industria parat. nec tantis apparatibus elatus, de inferendo bello agitat: quieturus haud dubiè; nisi vltro arma Hetrusci inferrent. Eadem in comparando cohibendoq; bello consilia & apud Hetruscos fuisse. neutri finibus egressi. & censura clara eo anno Appij Claudij, & C. Plautij fuit: memoria tamen felicioris ad posterum nomen Appij, quod viâ munivit, & aquam in urbem duxit: eaq; vnus perfecit, quia ob infamem atq; inuidiosam senatus lectionem verecundia victus collega, magistratu se abdicauerat. Appius iam inde antiquitus insitam pertinaciam familiarum gerendo, solus censuram obtinuit. Eodem Appio auctore Potitia gens, cuius ad aram Maximam Herculis familiare sacerdotium fuerat, seruos publicos ministerij delegandi causa solennia eius sacri docuerat. Traditur inde dictum mirabile, & quod dimouendis statu suo sacris religionem facere posset, cum duodecim familie ea tempestate Potitiorum essent, puberes ad triginta, omnes intra annum cum stirpe extinctos: nec nomen tantum Potitiorum interijisse, sed censorem etiam Appium memori deum ira post aliquot annos luminibus captum. Itaq; Coss. qui eum annum secuti sunt, C. Iunius Bubulcus III. & Q. Æmylius Barbula iterum, initio anni questi apud populum, deformatum ordinem praua lectione senatus, qua potiores aliquot lectis præteriti essent, ne gauerunt eam lectionem se, quæ sine recti prauiq; discrimine ad gratiam & libidinem facta esset obseruatuos. & senatum extemplo citauerunt eo ordine, qui ante censors Appium Claudium & C. Plautium fuerat. Et duo imperia eo anno dari cœpta per populum, vtraq; pertinètia ad rem militarem: vnum, vt tribuni militum senidemi in quatuor legiones à populo crearentur, quæ antea perquam paucis suffragio populi relictis locis, dictatorum & consulum fermè fuerant beneficia. tulere eam rogationem Trib. pleb. L. Atilius, C. Martius: alterum, vt duumuiros nauales classis ornandæ reficiendæq; causa idem populus iuberet. Lator huius plebisciti fuit M. Decius Trib. pleb. Eiusdem anni rem dictam paruam præterirem, ni ad religionem visa esset pertinere. Tibicines, quia prohibiti à proximis censoribus erant in æde Iouis vesci, quod traditum antiquitus erat, ægrè passi, Tybur vno agmine abierunt: adeo, vt nemo in vrbe esset, qui sacrificijs præcineret. Eius rei religio tenuit Senatum, legatosq; Tybur miserunt, vt darent operam, vt hi homines Romanis restituerentur. Tyburtini benignè polliciti, primum accitos in curiam hortati sunt, vt reuerterentur Romam: postquam perpelli nequibant, consilio haud abhorrente ab ingenijs hominum, eos aggrediuntur. Die festo alij alios per speciem celebrandarum cantu epularum causa inuitant, & vino, cuius audidum fermè genus est, oneratos sopiunt: atq; ita in plaustra somno victos conijciunt, ac Romam deportant: nec prius sensere, quàm plaustris in foro relictis plenos crapulæ eos lux oppressit. Tunc cœcursum populi factus, impetratoq; vt manerent, datum, vt triduum quotannis ornati cum cantu, atq; hac, quæ nunc solennis est, licentia per urbem vagarentur: restitutumq; in æde vescendi ius ijs, qui sacris præcinerent. Hæc inter duorum ingentiū bellorum curam gerantur. Cōsules inter se prouincias partiti, Iunio Samnites, Æmylio nouum bellum

Nola capta à Romanis.

Ob Hetrusci belli famam C. Iunius Bubulcus dictator creatur.

Ap. Claudius censor viam (quæ Appia dicta est) munivit.

An. 442.

Duo imperia per populum dari cœpta.

Tibicines omnes Tybur abierunt.

Quo astu tibicines Romam deportati sunt.

Clunia praesidium Romanum à Samnitibus in deditio- nem accipitur.

Clunia recipitur.

Romanos ex insidijs adoriuntur Samnites.

Samnitium viginti millia caduntur.

Hetruscū bellum.

Anceps praeliū nocet diremit.

Hetruria sorte obuēnit. In Samnio Cluuiam praesidium Romanum, quia nequiuerat **F** vi capi, obsessum fame in deditio- nem accepit. verberibusq; foedum in modum laceratos occiderant deditos. Huic infensus crudelitati Iunius, nihil anti- quius oppugnatione Cluuiana ratus, quo die aggressus est mœnia, vi cepit, atq; om- nes puberes interfecit. Inde victor exercitus Bouianū ductus. caput hoc erat Pentro- rum Samnitium longè ditissimum atq; opulentissimum armis virisq;. Ibi quia haud tantum irarum erat, spe praedae milites accensi, oppido potiuntur. minus itaq; saui- rum in hostes est: praedae plus penè, quàm ex omni Samnio vnquã egestum, benigneq; omnis militi concessa. & postquã prepotentem armis Romanum acies subsistere vl- le, nec castra, nec vrbes poterant, omnium principum in Samnio eò cura sunt inten- tae, vt insidijs quaeretur locus, si qua licentia populando effusus exercitus excipi ac **G** circumueniri posset. Transfugae agrestes, & captiui quidam, pars fortè, pars consilio oblata congruentia ad consulem afferentes, quae & vera erant, pecoris vim ingentem in saltum auium compulsum esse, perpulerunt vt praedatū eò expedite ducerentur le- giones. Ibi ingens hostium exercitus itinera occultus infederat, & postquam intrasse Romanos vidit saltum, repete exortus cum clamore ac tumultu incautos inuadit. & primò noua res trepidationem fecit, dum arma capiunt, sarcinas congerunt in medi- um. dein, postquam vt quisq; liberauerat se onere, aptaueratq; armis, ad signa vndiq; coibant, & notis ordinibus in veteri disciplina militiae iam sine praeepto vllius sua sponte struebatur acies, consul ad ancipitem maximè pugnam aduectus, desiliit ex equo, & Iouem, Martemq;, atq; alios testatur deos, se nullam suam gloriam inde, sed **H** praedam militi quaerentem, in eum locum deuenisse: neq; in se aliud, quàm nimiam ditandi ex hoste militis curam reprehendi posse. ab eo se dedecore nullam rem aliam, quàm virtutem militum vindicaturam. conniterentur modò vno animo omnes in- uadere hostem victum acie, castris exutum, nudatum vrbibus, vltimam spem furto insidiarum tentantem, & loco non armis fretum. Sed quem esse iam virtuti Romanæ inexpugnabilem locum? Fregellana arx, Soranaq;, & vbi cunq; iniquo successum erat loco, memorabantur. His accensus miles, omnium immemor difficultatum, vadit aduersus imminentem hostium aciem. vbi paulum laboris fuit, dum in aduersum cliuum erigitur agmen. ceterum postquam prima signa planitiem summam cepe- runt, sensitq; acies æquo se iam institisse loco, versus extemplo est terror in insidiato- **I** res, eisdemq; latebras, quibus se paulò antè texerant, palati atq; inermes fuga repetebant: sed loca difficilia hosti quaesita ipsos tum sua fraude impediabant. itaq; ergo per- paucis effugium patuit. Caesa ad viginti millia hominum, victorq; Romanus ad ob- latam vltro ab hoste praedam pecorum discurret. Dum hæc geruntur in Samnio, iam omnes Hetruriae populi, praeter Arcinos, ad arma ierant, ab oppugnando Sutrio, quæ vrbs socia Romanis velut claustra Hetruriae erat, ingens orsi bellum. Eò alter consul Æmylius cū exercitu ad liberandos obsidione socios venit. Aduenientibus Romanis Sutrini cōmeatus benignè in castra ante vrbē posita aduexere. Hetrusci diè primum, consultando maturarent, traherentne bellum, traduxerunt. Postero die, vbi celeriora quàm tutiora consilia magis placere ducibus, sole orto signum pugnae propositum **K** est: armatiq; in aciem procedunt. Quod postquam consuli nuntiatum est, extemplo tesseram dari iubet, vt prandeat miles, firmatisq; cibo viribus arma capiat. dicto pare- tur. Cōsul vbi armatos paratosq; vidit, signa extra vallum proferri iussit, & haud pro- cul hoste instruxit aciem. Aliquandiu intenti vtrinq; steterunt, expectantes vt ab ad- uersarijs clamor & pugna inciperet. & prius sol meridiē se inclinavit, quàm telū hinc aut illinc emissum est. inde, ne infecta re abiretur, clamor ab Hetruscis oritur, concinuntq; tubæ, & signa inferuntur. Nec segnius à Romanis pugna inicitur. cōcurrunt in- fensis animis. numero hostis, virtute Romanus superat. anceps praeliū multos vtrinq; & fortissimū quenq; absomit. nec prius inclinata res est, quàm secūda acies Romana ad prima signa, integri fessis successerunt. Hetrusci, quia nullis recentibus subsidijs **fula**

- A fultra prima acies fuit, ante signa circaq; omnes ceciderunt. nullo vnquam prælio fu-
ge minus, nec plus cædis fuisset, ni obstinatos mori Thuscis nox texisset: ita, vt victo-
res prius quam victi pugnandi finem facerēt. Post occasum solis signum receptui da-
tum est: nocte ab utroq; in castra reditum. Nec deinde quicquam eo anno rei memo-
ria dignæ apud Sutrium gestum est: quia & ex hostium exercitu prima tota acies de-
leta vno prælio fuerat, subsidiarijs modò relictis, vix quod satis esset ad castrorum
præsidium. & apud Romanos tantum vulnerum fuit, vt plures post prælium saucij
decesserint, quam ceciderant in acie. Q. Fabius insequentis anni Consul, bellum ad
Sutrium excepit. collega Fabio C. Martius Rutilius datus est. cæterum & Fabius sup-
plementum ab Roma adduxit: & nouus exercitus domo accitus Hetruscis venit. Per-
- B multi iam anni erant, cum inter patritios magistratus, tribunosq; plebis nulla certa-
mina fuerant: cum ex ea familia, quæ velut fatalis tum tribunis ac plebi erat, certamen
oritur. Ap. Claudius censor circumactis decem & octo mensibus, quod Æmylia le-
ge finitum censuræ spatium temporis erat, cum C. Plautius collega eius magistratu se
abdicaasset, nulla vi compelli vt abdicaret, potuit. P. Sempronius erat Tribunus plebis,
qui finiendæ censuræ intra legitimum tempus actionem susceperat, non popularem
magis quam iustam, nec in vulgus, quam optimo cuiq; gratiorem. Is cum identidem
legem Æmyliam recitaret, authoremq; eius Mamercum Æmylium dictatorem lau-
dibus ferret: qui quinquenalem antè censuram, & longinquitate potestatem domi-
nantem intra sex mensium & anni coëgisset spacium: Dic agedum, inquit, Ap. Clau-
di, quidnam facturum fueris, si eo tempore quo C. Furius & M. Geganius censores fu-
erunt, censor fuisses: Negare Appius interrogationem tribuni magnopere ad causam
pertinere suam. nam et si tenuerit lex Æmylia eos censores, quorum in magistratu
lata esset: quia post illos censores creatos eam legem populus iussisset, quodq; postre-
mum iussisset, id ius ratumq; esset: non tamè aut se, aut eorum quinquæ, qui post eam
legem latam creati censores essent, teneri ea lege potuisse. Hæc sine vllius assensu ca-
uillante Appio, En, inquit, Quirites illius Appij progenies, qui decemuir in annum
creatus, altero anno se ipse creauit: tertio nec ab se, nec ab vlllo creatus: priuatus fasces
& imperiũ obtinuit: nec antè cõtinuando abstinit magistratu, quam obruerent eum
malè parata, malè gesta, malè retenta imperia. hæc est eadem familia Quirites, cuius vi
atq; iniurijs compulsi extorres patria Sacrum montem cepistis: hæc, aduersus quam
tribunitium auxilium vobis comparastis, hæc, propter quam duo exercitus Auenti-
num infedistis: hæc, quæ scænebres leges: hæc, quæ agrarias semper impugnavit: hæc
connubia patrum & plebis interrupit, hæc plebi ad cutules magistratus iter obsepfit.
hoc est nomẽ multò, quam Tarquiniorũ, infestius vestræ libertati. Itane tandem Ap-
pi Claudi, cum centesimus iam annus sit ab Mamercum Æmylio dictatore, tot censo-
res fuerint nobilissimi fortissimiq; viri, nemo eorum duodecim tabulas legit? nemo
id ius esse, quod postremò populus iussisset, sciuit? immò verò omnes sciuerunt: ideò
Æmyliæ potius legi paruerunt, quam illi antiquæ, qua primùm censores creati erant,
quia hanc postremum iusserat populus: & quia vbi duæ contrariæ leges sunt, semper
antiquæ abrogat noua. An hoc dicis Appi? non teneri Æmylia lege populum? an po-
pulum teneri, te vnum extra legem esse? Tenuit Æmylia lex violentos illos censores,
C. Furium & M. Geganiũ. qui, quid iste magistratus in Repub. malè facere posset, in-
dicarunt: cum ira finitæ potestatis, Mamercum Æmylium principem ætatis suæ bel-
li domiq; ærarium fecerunt. tenuit deinceps omnes censores intra centum annorum
spacium. tenet C. Plautium collegam tuũ, iisdem auspicijs, eodem iure creatum. An
hunc non vt qui optimo iure censor creatus esset, populus creauit? tu vnus eximius es,
in quo hoc præcipuum ac singulare valeat? quem tu regẽ sacrificiorum crees? ample-
xus regni nomẽ, vt qui optimo iure rex Romæ creatus sit, creatũ se dicet? quem seme-
stri dictatura, quem interregno quinque diebus contentum fore putes? quem clauis fi-
gendi, aut ludorum causa dictatorem audacter crees? Quam isti stolidos ac socordes

*Inter Appium &
tribunos plebis cer-
tamen oritur.*

*Sempronij trib.
pleb. in Appium
oratio.*

videri creditis eos, qui intra vicesimum diem ingentibus rebus gestis dictatura se abdicauerunt: aut qui vitio creati abierunt magistratu: Quid ego antiqua repetam? nuper intra decem annos C. Mænius dictator, quia cum quæstiones læuerius, quam quibusdam potentibus tutum erat, exerceret, contagio eius, quod quærebat, ipsi criminis obiectata ab inimicis est, ut priuatus obuiam iret crimini, dictatura se abdicauit. Nolo ego istam in te modestiam: ne degeneraueris à familia imperiosissima & superbissima: non die, nõ hora citius, quam necesse est, magistratu abieris, modò ne excedas finitum tempus. satis est, aut diẽ aut mensẽ censuræ adijcere. Triennium, inquit, & sex menses vltra quàm licet Æmylia lege, censurã geram, & solus geram. hoc quidem iam regno simile est. An collegam subrogabis? quem ne in demortui quidem locum subrogari fas est? pœnitet enim, quòd antiquissimum solenne, & solum ab ipso, cui fit, institutum deo, ab nobilissimis antistibus eius sacri ad seruorum ministerium religiosus censor deduxisti: gens antiquior originibus vrbis huius, hospitio deorum immortalium sancta, propter te ac tuam censuram intra annum ab stirpe extincta est: nisi vniuersam Rempub. eo nefario obstrinxeris: quod ominari etiam reformidat animus. Vrbs eo lustro capta est, quo, demortuo collega C. Iulio cenfore L. Papyrius Cursor, ne abiret magistratu, M. Cornelium Maluginẽsem collegam subrogauit. & quantò modestior illius cupiditas fuit, quàm tua Appi? nec solus, nec vltra finitum lege tempus L. Papyrius censuram gessit. tamen neminem inuenit, qui se postea authorem sequeretur. omnes deinceps censores post mortẽ collegæ se magistratu abdicarunt. Te nec quòd dies exijt censuræ, nec quòd collega magistratu abiit, nec lex, nec pudor coerces: virtutem in superbia, in audacia, in contemptu deorum hominumq; ponis. Ego te Appi Claudii pro istius magistratus maiestate ac verecundia, quem gessisti, non modò manu violatum, sed ne verbo quidẽ inclementiori à me appellatum velle: sed & hæc quæ adhuc egi, peruicacia tua & superbia coegit me loqui: & nisi Æmyliæ legi parueris, te in vincula duci iubebo: nec cum ita comparatum à maioribus sit, ut comitijs censorijs, nisi duo confecerint legitima suffragia, non renuntiato altero comitia differantur: ego te, qui solus censor creati non possis, solum censuram gerere patiar? Hæc, taliaq; cum dixisset, prehendi censorem, & in vincula duci iussit. Approbantibus sex tribunis actionem collegæ, tres appellanti Appio auxilio fuerunt: summaq; inuidia omnium ordinum solus censuram gessit. Dum ea Roma geruntur, iam Sutrium ab Hetruscis obsidebatur: cõsuliq; Fabio imis montibus ducenti ad ferendam opem socijs, tentandasq; munitiones, si qua posset, acies hostium instructa occurrit. quorum ingentem multitudinem cum ostederet subiecta latè planities: Consul, ut loco patriciatem suorum adiuuaret, flectit paululum in cliuos agmen: (aspreta erant strata saxis) inde signa in hostem obuertit. Hetrusci omnium, præterquam multitudinis suæ, qua sola freti erant, immemores, prælium ineunt adeò raptim & auidè, ut abiectis missilibus, quo celerius manus conferent, stringerent gladios, vadentes in hostem. Romanus contra, nunc tela, nunc saxa, quibus eos affatim locus ipse armabat, ingerere. igitur scuta, galeaq; ictæ, cum etiam quos non vulnerauerant, turbarent: neq; subire erat facilè ad propiorem pugnam: neq; missilia habebant, quibus eminus rem gererent: stantes, & expositos ad ictus, cum iam satis nihil tegeret: quosdam etiam pedem referentes fluctuantesq;, & instabilem aciẽ redintegrato clamore strictis gladijs hastati & principes inuadunt. cum impetũ non tulerunt Hetrusci, versisq; signis fuga effusa castra repetunt. Sed equites Romani præfecti per obliqua campi, cum se fugientibus obtulissent, omisso ad castra itinere, montes petunt. Inde inermi penè agmine, ac vexato vulneribus, in syluã Ciminiam penetratum. Romanus multis millibus Hetruscorum cæsis, duodequadraginta signis militariibus captis, castris etiam hostium cum præda ingenti potitur. Tum de persequendo hoste agitari coeptũ. Sylua erat Ciminia magis tũ inuia atq; horrenda, quàm nuper fuere Germanici saltus: nulli ad eam diem ne mercatorum quidem adita. eam intrare haud

Sutrium ab Hetruscis obsessum.

Hetrusci Romanos adoriuntur.

Hetrusci in fugam versi caduntur.

Sylua Ciminia.

- A haud ferè quisquã præter ducem ipsum audebat. alijs omnibus cladis Caudinæ nondum memoria aboleuerat. Tum ex ijs qui aderant, consulis frater (M. Fabium, Cæsonem alij, C. Claudium quidam matre eadem qua cos. genitum, tradunt) speculatum se iturum professus, breuiq; omnia certa allaturum. Cære educatus apud hospites, Hetruscis inde literis eruditus erat: linguamq; Hetruscam probè nouerat. Habeo aucthores, vulgò tum Romanos pueros, sicut nunc Græcis, ita Hetruscis literis erudiri solitos. sed propius est vero, præcipuum aliquid fuisse in eo, qui se tam audaci simulatione hostibus immiscuerit. seruus ei dicitur comes vnus fuisse, nutritus vnà, eoq; haud ignarus linguæ eiusdem. nec quicquam aliud proficiscentes, quàm summatim regionis, quæ intranda erat, naturam, ac nomina principum in populis acceperit, ne qua inter colloquia insigni nota hæsitantes deprehendi possent: iere pastorali habitu, agrestibus telis, falcibus græsisq; binis armati. Sed neque commertium linguæ, nec vestis armorumue habitus sic eos textit, quàm quod abhorrebat à fide, quenquam externum Ciminios saltus intraturum. Vsq; ad Camertes Vmbros penetrasse dicuntur. ibi, qui essent, fateri Romanum ausum: introductumq; in senatum, consulis verbis egisse de societate amicitiaq;: atque inde comi hospitio acceptum, nunciare Romanis iussum: comitatum exercitui dierum triginta præstò fore, si ea loca intrasset: iuuentutemq; Camertium Vmbrorum in armis paratam imperio futuram. Hæc cum relata consuli essent, impedimentis prima vigilia præmissis, legionibus post impedimenta ire iussis, ipse substitit cum equitatu: & luce orta postero die obequitauit stationibus hostium, quæ extra saltum dispositæ erant, & cum satis diu tenuisset hostem, in castra sese recepit: portaq; altera egressus, ante noctem agmen assequitur. postero die, luce prima, iuga Ciminij montis tenebat: inde contemplatus opulenta Hetruriæ arua, milites emittit. Ingenti iam abacta præda, tumultuariæ agrestium Hetruscorum cohortes repente à principibus regionis eius concitatae, Romanis occurrunt, adeò incompositæ, vt vindices prædarum prope ipsi prædæ fuerint. Cæsis fugatisq; ijs, latè depopulato agro victor Romanus, opulentusq; rerum omnium copia, in castra redijt. Eò fortè quinque legati cum duobus Trib. pleb. venerant, denunciatum Fabio senatus verbis, ne saltum Ciminium transiret. latati ferius se, quàm vt impedire bellum possent, venisse, nuncij victoriæ Romam reuertuntur.
- D Hac expeditione consulis motum latius erat, quàm profligatum bellum. vastationem nanque sub Ciminij montis radicibus iacens ora senserat: conciueratq; indignatione non Hetruriæ modò populos, sed Vmbriae finitima: itaque quantus non vnquam antea, exercitus ad Sutrium venit: neque è syluis tantummodò promota castra, sed etiam auiditate dimicandi quàm primùm in campos delata acies: deinde instructa primò suo stare loco, relicto hostibus ad instruendum contra spatio: deinde postquam detrectare hostem sensere pugnam, ad vallum subeunt. vbi postquam stationes quoq; receptas intra munimenta sensere, clamor repente circa duces ortus, vt eò sibi è castris cibaria eius diei deferri iuberent, mansuros se sub armis: & aut nocte, aut certè luce prima castra hostium inuasuros. Nihilo quietior Romanus exercitus imperio ducis continetur. decima erat ferè diei hora, cum cibum capere consul milites iubet, præcipit vt in armis sint, quacumq; diei noctisue hora signum dederit. paucis milites alloquitur, Samnitium bella extollit: eleuat Hetruscos: nec hostem hosti, nec multitudinem multitudini comparandam ait esse: præterea telum aliud occultum scituros in tempore, interea taceri opus esse. His ambagibus prodi simulabat hostes, quo animus militum multitudine territus restitueretur: & quòd sine munimento confederant, verisimilius erat quòd simulabatur. Curati cibo corpora quieti dant, & quarta ferè vigilia sine tumultu excitati arma capiunt. dolabræ calonibus diuiduntur ad vallum prouendum, fossasq; implendas. intra munimenta instruitur acies: delectæ cohortes ad portarum exitus collocantur. dato deinde signo paulò ante lucem, quòd æstiuis noctibus sopitæ maximè quietis tempus est, proruto vallo erupit

Romanique literis Hetruscis erudiebantur.

Hetruscus exercitus ad Sutrium conuenit.

Romani intra munimenta instructa acie Hetruscos paulò ante lucem inuadunt.

acies: stratos passim inuadit hostes: alios immobiles, alios semisomnos in cubilibus suis, maximam partem ad arma trepidantes cædes oppressit. paucis armandi se datum spacium est. eos ipsos non signum certum, non ducem sequentes, fundit Romanus, fugatosq; persequitur. ad castra, ad sylvas diuersi tendebant. syluæ tutius dedere refugium. nam castra in campis sita eodem die capiuntur: aurum argentumq; iussum referri ad consulem. cætera præda militis fuit. Cæsa aut capta eo die hostium millia ad sexaginta. Eam tam claram pugnam trans Ciminiam syluam ad Perusiam pugnatam, quidam authores sunt: metuq; in magno ciuitatem fuisse, ne interclusus exercitus tam infesto saltu, coortis vndiq; Thuscis Vmbrisq;, opprimeretur. Sed vbicunq; pugnatum est, res Romana superior fuit: itaq; à Perusi, & Cortona, & Arretio, quæ ferme capita Hetruriæ populorum ea tempestate erant, legati pacem fœdusq; ab Romanis petentes, inducias in triginta annos impetrauerunt. Dum hæc in Hetruria geruntur, c o s. alter C. Martius Rutilius Allifas de Samnitibus vi cepit. multa alia castella, viciq;, aut deleta hostiliter, aut integra in potestatem venere. Per idem tempus & classis Romana à P. Cornelio, quem senatus maritimæ oræ præfecerat, in Campaniam acta, cum appulsa Pompeios esset: socij inde nauales ad depopulandum agrum Nucerinum profecti, proximis raptim vastatis, vnde reditus tutus ad naues esset: dulcedine (vt fit) præda longius progressi, exciucere hostes. palatis per agros nemo obuius fuit, cum occidione occidi possent, redeuntes agmine incauto haud procul nauibus assecuti agrestes exuerunt præda, partem etiam occiderunt: quæ superfuit cædi trepida multitudo ad naues compulsæ est. Profectio Q. Fabij trans Ciminiam syluam quantum Romæ terrorem fecerat, tam la tam famam in Samnium ad hostes tulerat: interclusum Romanum exercitum obsideri: cladisq; imaginem Furculas Caudinas memorabant. eadem temeritate auidam vlteriorum semper gentem in saltus inuios deductam, septam nõ hostium magis armis, quam locorum iniquitatibus esse. Iam gaudium inuidia quadam miscebatur: quod belli Romani decus ab Samnitibus fortuna ad Hetruscos auertisset. itaq; armis virisq; ad obtinendum C. Martium cos. concurrunt: protinus inde Hetruriam per Marfos ac Sabinos petituri. si Martius dimicandi potestatem non faciat. Obuius ijs cos. fuit. dimicatum prælio vtrunque atroci, atq; incerto euentu est: & cum anceps cædes fuisset, aduersa tamen rei fama in Romanos vertit, ob amissos quosdam equestris ordinis, tribunosq; militum, I atque vnum legatum, & (quod insigne maximè fuit) consulis ipsius vulnus. Ob hæc etiam aucta fama (vt solet) ingens terror patres inuasit: dictatoremq; dici placebat: nec quin Cursor Papyrius diceretur, in quo tum summa rei bellicæ ponebatur, dubium cuiquam erat: sed nec in Samnium nuncium perferri omnibus infestis tutò posse: nec viuere Martium cos. satis videbant. Alter c o s. Fabius infestus priuatim Papyrio erat: quæ ne ira obstaret bono publico, legatos ex consularium numero mittendos ad eum senatus censuit: qui sua quoq; eum, non publica solum autoritate monerent, vt memoriam simultatum patriæ remitteret. Profecti legati ad Fabium cos. cum s. c. tradidissent, adiecissentq; orationem conuenientem mandatis, consul demissis in terram oculis, tacitus ab incertis quidnam esset acturus legatis recessit. K nocte deinde silentio (vt mos est) L. Papyrium dictatorem dixit, cui cum ob animum egregiè victum legati gratias agerent, obstinatum silentium obrinuit, ac sine responso ac mentione facta sui, legatos dimisit: vt appareret insignem dolorem ingenti comprimi animo. Papyrius C. Iunium Bubulcum magistrum equitum dixit: atq; ei legem curiatam de imperio ferenti, triste omen diem diffidit, quod Faucie curiæ fuit principium duabus insignis cladibus, captæ vrbis, & Caudinæ pacis: quod vtroque anno eiusdem curiæ fuerat principium. Macer Licinius tertia etiam clade, quæ ad Cremeram accepta est, abominandam eam curiam facit. Dictator postero die auspicijs repetitis pertulit legem, & profectus cum legionibus ad terrorem traducti syluam Ciminiam exercitus nuper scriptis, ad Longulam peruenit: acceptisq; à Martio

c o s.

*Cæsa aut capta
Hetruscorum millia
ad sexaginta.*

*Hetrusci inducias
in 30. annos impetrauerunt.*

*Cum Samnitibus
incipiti Marte pugnatum.*

Fabius Cos. L. Papyrium dictatorem, quamuis inimicum dixit.

- A** COS. veteribus militibus, in aciem copias eduxit: nec hostes detrectare visi pugnam instructos. deinde, armatosq; , cum ab neutris praelium inciperetur, nox oppressit. Quieti aliquandiu, nec suis diffidentes viribus, nec hostem spernentes, statiuam in propinquo habuere. Nam & cum Vmbrosum exercitu acie depugnatum est. fusi tamen magis quam caesi hostes, quia coeptam acriter non tolerarunt pugnam, & ad Vadimonis lacum, Hetrusci lege sacrata coacto exercitu, cum vir virum legisset, quantis nunquam alias ante simul copijs, simul animis dimicarunt. tantoq; irarum certamine res gesta est, vt ab neutra parte emissa sint tela. gladijs pugna coepit, & acerrime commissa ipso certamine, quod aliquandiu anceps fuit, accensa est, vt non cum Hetruscis toties victis, sed cum aliqua noua gente videretur dimicatio esse. nihil ab vlla
- B** parte mouetur fugae, cadunt antesignani: & ne nudentur propugnatoribus signa, fit ex secunda prima acies. ab vltimis deinde subsidijs cietur miles, adeoq; ad vltimum laboris ac periculi ventum est, vt equites Romani omissis equis ad primos peditem per arma, per corpora euaserint, ea velut noua inter fessos exorta acies turbauit signa Hetruscorum. secuta deinde impetum eorum, vtcunq; affecta fuerat, caetera multitudo tandem perumpit ordines hostium. Tunc vinci pertinacia cepta, & auerri manipuli quidam: & vt semel dedere terga, etiam certiolem capeffere fugam. Ille primum dies fortuna veteri abundantes Hetruscorum fregit opes. caesum in acie quod roboris fuit, castra eo impetu capta, direptaq;. Pari subinde periculo, gloriaq; euentu bellum in Samnitibus erat, qui praeter caeteros belli apparatus, vt acies sua fulgeret nouis armorum insignibus, fecerunt. duo exercitus erant: scuta alterius auro, alterius argento caelauerunt. Forma erat scuti: summum latius qua pectus atq; humeri teguntur, fastigio aequali: ad imum cuneatior, mobilitatis caula: spongia pectori regumentum: & sinistrum crus ocrea tectum. galeae cristatae, quae speciem magnitudini corporum adderent. tunicae auratis militibus versicolores, argentatis lintee candidae. his dextrum cornu datum: illi in sinistro consistunt. Notus iam Romanis apparatus insignium armorum fuerat: doctiq; a ducibus erant, horridum militem esse debere, non caelatum auro argentoq;, sed ferro & animis fretum. quippe illa praedam verius quam arma esse, nitentia ante rem, deformia inter sanguinem & vulnera. virtutem esse militis decus, & omnia illa victoriam sequi: & ditae hostem quamuis pauperis victoris praemium esse. His Curfor vocibus instinctos milites in praelium ducit, dextro ipse cornu consistit: sinistro praefecit magistrum equitum. Simul est concursum, ingens fuit cum hoste certamen: non segnus inter dictatorem & magistrum equitum, ab vtra parte victoria inciperet. prior forte Iunius commouit hostem, laeuo dextrum cornu, sacratos more Samnitium milites, eoq; candida veste, & paribus candore armis insignes, eos se orco maetare Iunius dictitans, cum intulisset signa, turbauit ordines, & haud dubie impulsit aciem. Quod vbi sensit dictator, Ab laeuone cornu victoria incipiet? inquit: & dextrum cornu, dictatoris acies alienam pugnam sequetur, non partem maximam victoriae trahet? concitat milites. Nec peditem virtuti equites, aut legatorum studia ducibus cedunt. M. Valerius a dextro, P.
- E** Decius ab laeuo cornu ambo consulares, ad equites in cornibus positos euehuntur: adhortatiq; eos, vt partem secum capefferent decoris, in transuersa latera hostium incurrun. is nouus additus terror, cum ex parte vtraq; circumuassisset aciem, & ad terrorem hostium legiones Romanae redintegrato clamore intulissent gradum. tum fuga a Samnitibus coepta. Iam strage hominum, armorumq; insignium campi repleri. ac primo pauidos Samnites castra sua accepere: deinde ne ea quidem retenta. captis direptisq; ante noctem iniectus ignis. Dictator ex s. c. triumphauit. cuius triumpho longe maximam speciem captiuam arma praebuere. tantum magnificentiae visum in ijs, vt aurata scuta dominis argentariorum ad forum ornandum diuiderentur. inde natum initium dicitur fori ornandi ab aedilibus, cum densae ducerentur. Et Romani quidem ad honorem deum insignibus armis hostium vsi sunt: Campani ab

Ad Vadimonis lacum cum Hetruscis acriter pugnatum est.

Hetrusci in fugam vertuntur.

Samnites auro & argento scuta caelauerunt.

de hoc Livius
Sargius loco, eius inter
fines, intulit: iustum
caput eorum eo vultu
vultu. Titus loco
capite. lib. 2. c. 18.

Cum Samnitibus pugnat.

Samnites vincuntur, & eorum castra diripiuntur.

An. 444.

consul

pani ab superbia & odio Samnitium gladiatores, quod spectaculum inter epulas erat, **F**
Perusia in deditio-
nem accepta. eo ornatu armarunt, Samnitiumque nomine appellarunt. Eodem anno cum reliquis He-
Fabius de Hetruscis
triumphat. truscorum ad Perusiam, quae ipsa induciarum fide ruperat, Fabius eos. nec dubia, nec diffi-
 cili victoria dimicat. Ipsum oppidum (nam ad moenia victor accessit) cepisset: ni legati
 dedentes urbem exissent. Praesidio Perusiae imposito, legationibus Hetruriae amici-
 tiam petentibus praese Romam ad senatum missis, eos. praestantiore etiam quam
 dictator victoria triumphans, urbem est inuectus. Quin etiam devictorum Samni-
 tium decus magna ex parte ad legatos, P. Decium & M. Valerium, est versum: quos
Fabio continuatur
consulatus. Fabio ob egregie perdomitam Hetruriam continuatur consulatus: Decius
 collega datur. Valerius praetor quartum creatus. eos. partiti provincias. Hetruria **G**
 Decio, Samnium Fabio evenit. Is profectus ad Nuceriam, Allifates, iam tum pacem
 petentes, quod uti ea cum daretur nolissent, aspernatus, oppugnando subegit. Cum
 Samnitibus acie dimicatum. haud magno certamine hostes victi, neque eius pugnae
Marfos et Pelignos
Fabius vincit. memoria tradita foret, ni Marfi eo primum praelio cum Romanis bellissent. Secuti
 Marforum defectionem Peligni, eandem fortunam habuerunt. Decio quoque alteri
 eos. secunda belli fortuna erat. Tarquiniensem metu subegerat frumentum exerci-
 tui praebere, atque inducias in XL. annos petere. Volsiniensem castella aliquot vi ce-
 pit: quaedam ex ijs diruit, ne receptaculo hostibus essent. circumferendoque passim bel-
 lo tantum terrorem sui fecit, ut nomen omne Hetruscum fœdus à eos. peteret. ac de
 eo quidem nihil impetratum. induciae annuae datae. stipendium exercitui Romano **H**
 ab hoste in eum annum pensum, & binæ tunicae in militem exactae. ea merces indu-
Vmbri à Romanis
desiciunt. ciarum fuit. Tranquillas res iam Hetruscis turbavit repentina defectio Vmbro-
 rum, gentis integra à cladibus belli, nisi quod transitum exercitus ager senserat: ij concita-
 ta omni iuventute sua, & magna parte Hetruscorum ad rebellionem compulsa, tan-
 tum exercitum fecerant, ut relicto post se in Hetruria Decio, ad oppugnandam inde
 Romam ituros, magnifice de se, ac contemptim de Romanis loquentes, iactarent.
 Quod inceptum eorum ubi ad Decium eos. perlatum est, ad urbem ex Hetruria
 magnis itineribus pergit: & in agro Papinienfi ad famam intentus hostium confedit.
 Nec Romae spernebatur Vmbro-
 rum bellum: & ipsae minae metum fecerant expet-
 tis à Gallica clade quam intutam urbem incolerent. Itaque legati ad Fabium eos. mis-
 si sunt: ut, si quid laxamenti à bello Samnitium esset, in Vmbriam properè exercitum
 duceret. Dicto paruit eos. magnisque itineribus ad Mevaniam, ubi tum copiae Vm-
 bro-
 rum erant, perrexit. Repens aduentus eos. quem procul Vmbria in Samnio bel-
 lo alio occupatum crediderant, ita exterruit Vmbros, ut alij recedendum ad vrbes
 munitas, quidam bellum omittendum censerent. Plaga una (Materinam ipsi appel-
 lant) non continuis modò ceteros in armis, sed confestim ad certamen egit. castra
 vallantem Fabium adorti sunt. Quos ubi effusos ruere in munimenta consul vidit,
 reuocatos milites ab opere, prout loci natura tempusque patiebatur, ita instruit: co-
 hortatus praedicatione vera quam in Thuscis, qua in Samnio partorum decorum, exi-
 guam appendicem Hetrusci belli conficere iubet: & vocis impiae poenas expetere, **K**
 qua se urbem Romanam oppugnatos minati sunt. Haec tanta sunt alacritate mili-
 tum audita, ut clamor sua sponte ortus loquentem interpellauerit ducem. ante impe-
 rium deinde concentu tubarum ac cornuum, cursu effuso in hostem feruntur: non
 tanquam in viros, aut armatos incurrunt. mirabile dictu: signa primò eripi cepta
 signiferis: deinde ipsi signiferi trahi ad consulem, armatiq; milites ex acie in aciem
 transferri. & sicubi est certamen, scutis magis quam gladijs geritur res. vmbonibus
 incussaq; ala sternuntur hostes. plus capitur hominum, quam caeditur: atque una vox
 ponere arma iubentium per totam fertur aciem. Itaque inter ipsum certamen facta de-
 ditio est à primis authoribus belli. postero insequentibusq; diebus & ceteri Vmbro-
Vmbri se deditunt
Romanis. rum populi deduntur. Oriculani sponsione in amicitiam accepti. Fabius alienae for-
 tis vi-

- A** tis victor belli, in suam prouinciam exercitum reduxit. itaque ei ob res tam foeliciter gestas, sicut priore anno populus continuarat consulatum: ita senatus in insequentem annum, quo Ap. Claudius, L. Volumnius c o s s. fuerunt, prorogauit maximè Appio aduerfante, imperium. Appium cenforem petisse consulatum, comitiaq; eius ab L. Furio Trib. pleb. interpellata, donec se censura abdicauit, in quibusdam annalibus inuenio. Creatus consul, cum collegæ nouum bellum Salentini hostes decernerentur, Romæ mansit, vt urbanis artibus opes augetet, quando belli decus penes alios esset. Volumnium prouinciæ haud pœnituit. multa secunda prælia fecit: aliquor vrbes hostium vi cepit. prædæ erat largitor, & benignitatem per se gratam comitate adiuuabat, militemq; ijs artibus fecerat & periculi & laboris auidum. **Q.** Fabius pro-
- B** consul ad urbem Allifas cum Samnitium exercitu signis collatis configit. minimè ambigua res fuit. Fusi hostes, atq; in castra compulsi. nec castra forent retenta, ni exituum superfuisset diei: ante noctem tamen sunt circumfessa, & nocte custodita, ne quis elabi possset. postero die vix dum luce certa, deditio fieri cœpta: & pacti, qui Samnitium forent, vt cum singulis vestimentis emitterentur. hi omnes sub iugum missi. focijs Samnitium nihil cautum. ad septem millia sub corona veniêre. qui se ciuem Hernicum dixerat, seorsum in custodia habitus. eos omnes Fabius Romam ad senatum misit. & cum quæsitum esset, delectu, an voluntarij pro Samnitibus aduersus Romanos bellassent, per Latinos populos custodiendi dantur. Iussi q; eam integram rem noui c o s s. P. Cornelius Aruina, **Q.** Martius Tremulus (ij enim iam creati erant) ad senatum referre. Id ægrè passi Hernici, concilium populorum omnium habentibus Anagninis in circo, quem Maritimum vocant: præter Alatrinatem Ferentinatemq; & Verulanum, omnes Hernici nominis populo Romano bellum indixerunt. In Samnio quoque, quia decesserat inde Fabius, noui motus exorti. Calatia & Sora, præsidiaq; quæ in ijs Romana erant, expugnata: & in captiuorum corpora militum foedè sæuitum. itaque eò P. Cornelius cum exercitu missus. Martio noui hostes (iam enim Anagninis Hernicisq; alijs bellum iussum erat) decernuntur. Primò ita omnia opportuna loca hostes inter consulum castra interceperunt, vt peruadere expeditus nuncius non possset, & per aliquot dies incerti rerum omnium, suspensiq; de statu alterius, vterque consul ageret, Romamq; is metus maneret: adeò, vt omnes iuniores
- D** sacramento adigerentur, atq; ad subita rerum duo iusti scriberentur exercitus. Ceterum Hernicum bellum nequaquam pro præsentis terrore ac vetustate gentis gloriae fuit, nihil vsquam dictu dignum ausi, trinis castris intra paucos dies exuti, triginta dierum inducias, ita vt ad senatum Romam legatos mitterent, pacti sunt bimestri stipendio frumentoq; & singulis in militem tunicis. Ab senatu ad Martium reiecti: cui s. c. permissum de Hernicis erat: isq; gentem in deditioem accepit. Et in Samnio alter c o s s. superior viribus, locis impeditior erat. omnia itinera obseperant hostes: saltusq; peruios cœperant, ne qua subuehi comiteatus possent. neque eos, cum quotidie signa in aciem consul proferret, elicere ad certamen poterat, satisq; apparebat neque Samnitium certamen præfens, nec Romanum dilationem belli latuum. Aduentus Martij, qui Hernicis subactis maturauit collegæ venire auxilio, moram certaminis hosti exemit. nam, vt qui ne alteri quidem exercitui se ad certamen credidissent pares, coniungi vtique passi duos consulares exercitus, nihil crederent superesse spei, aduenientem incomposito agmine Martium aggrediuntur. Raptim collatæ sarcinæ in medium: & prout tempus patiebatur, instructa acies. clamor primum in statura perlatus, deinde conspectus procul puluis, tumultum apud alterum consulem in castris fecit, isq; confestim arma capere iussis, raptimq; eductis in aciem militibus, transuersam hostium aciem, atque alio certamine occupatam inuadit: clamitans summum flagitium fore, si alterum exercitum vtriusque victoriæ compotem sinerent fieri, nec ad se sui belli vindicarent decus, quæ impetum dederat, perumpit: aciemq; per mediam in castra hostium tendit, & vacua defensoribus capit atque incendit.

Voluminus consul cum Salentinis prouincie bellum gessit.

Fabius proconsul Samnites fudit.

Hernici populo Romano bellum indixit.

Hernici victi à Mario Cos. & in deditioem accepti.

Samnites Martium Cos. aggrediuntur.

*Samnitū caesa tri-
ginta millia.*

*Samnitium noua
cohortes fusa.*

An. 447

*Salutis aedes extru-
ta.*

*Cum Carthagi-
nensibus foedus ter-
tio renouatum.*

An. eod. 447.

*In Samnium mirt-
untur ambo Cos.*

Samnites victi.

An. 449.

cendit. Quæ ubi flagrantia Martianus miles conspexit, & hostes respexere, tum pas-
 sim fuga cœpta Samnitium fieri: sed omnia obtinet cædes: nec in vllam partem tu-
 tum per fugium est. Iam triginta millibus hostium cæsis, ssum receptui consules de-
 derant: colligebantq; in vnum copias, inuicem inter se gratantes: cum repente visæ
 procul hostium nouæ cohortes, quæ in supplementum scriptæ fuerant, integræ
 eadem in quas nec iussu consulum, nec signo accepto victores vadunt, malo tyroci-
 nio imbuendum Samnitium clamitantes. Indulgent c o s s. legionum ardori, vt qui
 probè scirent nouum militem hostium inter percussos fuga veteranos, ne tentando
 quidem satis certamini fore. nec eos opinio fefellit. omnes Samnitium copię veteres,
 noua q; montes proximos fuga capiunt. eò & Romana erigitur acies: nec quicquam
 satis tuti loci victis est: & de iugis, quæ cœperant, funduntur, iamq; vna voce omnes G
 pacem petebant. Tum trium menium frumento impetrato, & annuo stipendio, ac
 singulis in militem tunicis, ad senatum pacis oratores missi. Cornelius in Samnio re-
 lictus. Martius de Hernicis triumphans in urbem redijt: statuaq; equestris in foro
 decreta est, quæ ante templum Castoris posita est. Hernicorum tribus populis, Ala-
 trinati, Verulano, Ferentinati, qui maluerunt quàm ciuitatem, suæ leges reddita:
 connubiumq; inter ipsos, quod aliquandiu Hernicorum soli habuerunt, permissum.
 Anagninis, quiq; arma Romanis intulerant, ciuitas sine suffragij latione data: cõcilia
 connubiaq; adempta: & magistratibus, præterquam sacrorum curatione interdi-
 ctum. Eodem anno aedes Salutis à C. Iunio Bubulco cenfore locata est: quam c o s s.
 bello Samnitium vouerat. ab eodem collega q; eius M. Valerio Maximo viæ per agros H
 publica impensa factæ. Et cum Carthaginensibus eodem anno foedus tertio reno-
 uatum: legatisq; eorum, qui ad id venerant, comiter munera missa. Dictatorem idem
 annus habuit P. Cornelium Scipionem, cum magistro equitum P. Decio Mure. ab
 ijs, propter quæ creati erant, comitia consularia habita, qui neuter c o s s. potuerat
 bello abesse. Creati c o s s. L. Posthumius, T. Minutius. Hos c o s s. Piso Q. Fabio &
 P. Decio suggerit. biennio exempto, quo Claudium Volumnumq;, & Cornelium
 cum Martio c o s s. factos tradidimus: memoriæ fugerit in annalibus digerendis,
 an consultò binos consules falsos ratus transcenderit, incertum est. Eodem anno in
 campum Stellatem agri Campani Samnitium incursionem factæ. itaque ambo coss.
 in Samnium missi, cum diuersas regiones, Tifernum Posthumius, Bouianum Minu- I
 tius petissent: Posthumij prius ductu ad Tifernum pugnatum. Alij haud dubiè Sam-
 nites victos, ac triginta millia inde hominum capta tradunt: alij Marte æquo disces-
 sum, & Posthumium metum simulantem nocturno itinere clam in montes copias
 abduxisse: hostes secutos duo millia inde locis munitis & ipsos confedisse. Consul, vt
 statua tuta, copiosa q; (vt ita erant) petisse videretur: postquam & munimentis castra
 firmauit, & omni apparatu rerum utilium instruxit: relicto firmo præsidio vigilia ter-
 tia, qua duci proximè potest, expeditas legiones ad collegam, & ipsum aduersus alios
 sedentem, ducit. ibi auctore Posthumio Minutius cum hostibus signa cõfert. & cum
 anceps prælium in multum diei processisset, tum Posthumius integris legionibus
 defessam iam aciem hostium improviso inuadit. itaque cum lassitudo ac vulnera fu- K
 gam quoque præpedissent, occisione occisi hostes: signa vnum & viginti capta: at-
 que inde ad castra Posthumij perrotum. ibi duo victores exercitus percussum iam
 fama hostem adorti fundunt fugantq;: signa militaria sex & viginti capta, & impera-
 tor Samnitium Staius Cellius, multiq; alij mortales, & castra vtraque capta: & Bo-
 uianum, vbi postero die cœptum oppugnari, breui capitur. magna q; gloria rerum
 gestarum consules triumpharunt. Minutium c o s s. cum vulnere graui relatum in ca-
 stra mortuum, quidam auctores sunt, & M. Fuluium in locum eius consulem suffe-
 ctum: & ab eo, cum ad exercitum Minutij missus esset, Bouianum captum. Eodem
 anno Sora, Arpinum, Consentia, recepta ab Samnitibus. Herculis magnum simula-
 chrum in Capitolio positum, dedicatumq;. P. Sulpitio Auerrione, P. Sempronio So-
 pho coss.

- A** pho coss. Samnites, seu finem, seu dilationem belli quærentes, legatos de pace Romam misere. quibus suppliciter agentibus responsum est, nisi sæpè bellum parantes pacem petissent Samnites, oratione vltro citroq; habita, de pace transigi potuisse. nunc, quando verba vana ad id locorum fuerint, rebus standum esse. P. Sempronium c o s. cum exercitu breui in Samnio fore: eum ad bellum pacemne inclinent animi, falli non posse: comperta omnia senatui relaturum: decedentem ex Samnio c o s. legati sequerentur. Eo anno cum pacatum Samnium exercitus Romanus benignè præbito com meatu peragrasset, fœdus antiquum Samnitibus redditum. Ad Æquos inde veteres hostes, cæterum per multos annos sub specie infidæ pacis quietos, verfa arma Romana: quod incolumi Hernico nomine missitauerant simul cum ijs Samniti auxilia, & post Hernicos subactos vniuersa propè gens sine dissimulatione consilij publici ad hostes descuerat: & postquam icto Romæ cum Samnitibus fœdere, fœciales venerant res repetitum, tentationem aiebant esse, vt terrore incusso belli, Romanos se fieri paterentur. quod quantoperè optandum foret, Hernicos docuisse: cum quibus licuerit, suas leges Romana: ciuitati præoptauerint: quibus legendi quid mallent copia non fuerit, pro pœna necessariam ciuitatem fore. Ob hæc vulgo in concilijs iactata, populus Romanus bellum fieri Æquis iussit. Consulesq; ambo ad nouum profecti bellum, quatuor millia à castris hostium confederunt. Æquorum exercitus (vt qui suo nomine per multos annos imbelles egissent) tumultuario similis, sine ducibus certis, sine imperio trepidare. alij exeundum in aciem, alij castra tuenda censent: mouet plerosq; vastatio futura agrorum, ac deinceps cum leuibus præsidij vrbiũ relictarum excidia. itaque postquam inter multas sententias vna, quæ omiffa cura communium ad respectum suarum quenque rerum auertisset, audita vt prima vigilia diuersi è castris ad deportanda omnia, tuendaq; mœnibus in vrbes abirent: cuncti eam sententiam ingenti assensu acceperunt. Palatis hostibus per agros, prima luce Romani signis prolatis in acie consistunt: & vbi nemo obuius ibat, pleno gradu ad castra hostium tendunt. cæterum postquam ibi neque stationes pro portis, nec quenquam in vallo, nec fremitum cõsuetum castrorum animaduernerunt, insolito silentio moti, metu insidiarum subsistunt. transgressi deinde valium cum deserta omnia inuenissent, pergunt hostem vestigijs sequi. sed vestigia in omnes æquè ferentia partes, vt in dilapsis passim, primò errorem faciebant, post per exploratores compertis hostium consilijs, ad singulas vrbes circumferendo bello, vnum & quadraginta oppida intra dies sexaginta omnia oppugnando ceperunt: quorum pleraque diruta, atque incensa, nomenq; Æquorum propè ad internecionem deletum. De Æquis triumphatum, exemploq; eorum clades fuit, vt Marrucini, Marfi, Peligni, Ferentini mitterent Romam oratores pacis petendæ, amicitiaq; ijs populis fœdus petentibus datum. Eodem anno C. Flauius Cn. filius scriba, patre libertino humili fortuna ortus, cæterum callidus vir & facundus, ædilis curulis fuit. Inuenio in quibusdam annalibus, cum appareret ædilibus, fieriq; se pro tribu ædilem videret, neq; eius accipi nomen, quod scriptum faceret, tabulam posuisse, & iurasse, se scriptum non facturum. quem aliquanto antea desisse scriptum facere arguit Macer Licinius, tribunatu antè gesto, triumuiratibusq; nocturno altero, altero coloniarum deducendæ. Cæterum (id quod haud discrepat) contumacia aduersus contemnentem humilitatem suam nobiles certauit. ciuile ius repositum in penetralibus pontificum euulgauit, fastosq; circa forum in albo proposuit, vt quando lege agi posset sciretur: ædem concordia: in area Vulcani summa inuidia nobilium dedicauit, coactusq; consensu populi Cornelius Barbatum Pontifex Maximus verba præire, cum more maiorum negaret, nisi c o s. aut imperatorem posse templum dedicare. Itaque ex autoritate senatus latum ad populum est, ne quis templum, aramue iniussu senatus, aut trib plebis partis maioris dedicaret. Haud memorabilem rem per se, nisi documentum sit aduersus superbiam nobilium plebeia: libertatis, referam. Ad col-

Samnites de pace legatos Romam misere.

Fœdus antiquum Samnitibus redditum.

Æquis bellum indicitur.

Æquorum vrbes & quadraginta oppida à Romanis capta.

C. Flauius patre libertino ortus, ædilis curulis factus, ciuile ius euulgauit.

An. 449.

Flauij inſigne factum aduerſus nobilium ſuperbiam.

In duas partes ciuitas diſceſſit.

Q. Fabius vnde Maximi cognomen ſibi peperit.

legam ægrum viſendi cauſa Flauius cùm veniſſet, conſenſuq; nobilium adoleſcentium, qui ibi aſſidebant, aſſurrectum ei non eſſet, curulem aſſerri ſellam eò iuſſit, ac ſede honoris ſui anxioſa inuidia inimicos ſpectauit. Cæterum Flauium dixerat ædilem forenſis factio, Ap. Claudij cenſura vires naſta, qui ſenatum primus libertinorum filijs lectis inquinauerat, & poſteaquam eam lectionem nemo ratam habuit, nec in curia adeptus erat, quas petierat opes vrbanas: humilibus per omnes tribus diuiſis, forum & campum corruptit. tantumq; Flauij comitia indignitatis habuerunt, vt plerique nobilium annulos aureos & phaleras deponerent. Ex eo tempore in duas partes diſceſſit ciuitas: aliud integer populus fautor & cultor bonorum, aliud forenſis factio tenebat, donec Q. Fabius & P. Decius cenſores facti. Fabius ſimul concordie cauſa, ſimul ne humillimorum in manu comitia eſſent, omnem forenſem turbam excretam in quatuor tribus coniecit, vrbanasq; eas appellauit, adeoq; eam rem acceptam gratis animis ferunt, vt Maximi cognomen, quod tot victorijs non pepererat, hac ordinum temperatione pareret. Ab eodem inſtitutum dicitur, vt equites idibus Quintilibus tranſueherentur.

EPITOME LIBRI X.

COLONIAE deductæ ſunt Sora ac Alba. Carſeoli Marſi in deditiorem accepti ſunt. Collegium augurum ampliatum eſt, vt eſſent nouem, cùm antea quaterni fuiſſent. Lex de prouocatione ad populum à Valerio conſule tunc reuocata eſt. Dna tribus adiectæ ſunt, Anienſis & Terentina. Samnitibus bellum in diſtū, & aduerſus eos proſperè pugnatum eſt. Cùm aduerſus Hetruſcos, Umbros, Samnites, Gallos, P. Decio & Q. Fabio ducibus pugnaretur, Romanuſq; exercitus in maximo eſſet diſcrimine, P. Decius ſecutus exemplū patris, deuouit ſe pro exercitu, & morte ſua victoriam eius pugne populo Romano dedit. Papyrius Curſor Samnitium exercitum, qui iureiurando aſtrictus fuerat, quo maiore conſtantia virtutis in aciem deſcenderet, ſudit. Cenſus actus eſt. Inſtrum conditum. cenſa ſunt ciuium capita ducenta ſexaginta duo millia, & trecenta viginti duo.

Colonie deductæ.

An. 450.

VCTO Genutio, Ser. Cornelio coſſ. ab externis fermè bellis otium fuit. Soram atq; Albam coloniæ deductæ. Albam in Æquos ſex millia colonorum ſcripta. Sora agri Volſci fuerat: ſed poſſederant Samnites. eò quatuor millia hominum miſſa. Eodem anno Arpinatibus, Trebulaniſq; ciuitas data. Fruſinates tertia parte agri damnati, quòd Hernicos ab eis ſolicitatos compertum: capitaq; cõiurationis eius quæſtione ab coſſ. ex ſ. c. habita, virgis caſi ac ſecuri percuſſi. Tamen ne proſuſ imbellem agerent annum, parua expeditio

In Umbria pugnatum eſt.

Æquorum redintegratur bellum.

Æquos ſubegit C. Iunius dictator.

*clafſis Græcorum
An. 451.*

in Umbria facta eſt: quòd nunciabatur ex ſpelunca quadam excuſiones armatorum in agros fieri. In eam ſpeluncam penetratum cum ſignis eſt: & ex eo loco obſcuro multa vulnera accepta, maximeq; lapidum iectu, donec altero ſpecus eius ore (nam peruius erat) inuento, vtræq; fauces congeſtis lignis accenſæ. ita intus fumo ac vapore ad duo millia armatorum ruentia nouiſſimè in ipſas flammas, dum euadere tendunt, abſumpta. M. Liuius Dentre, & C. Æmylio coſſ. redintegratum Æquorum bellum. Coloniam agrè patientes velut arcem ſuis finibus impoſitam, ſumma vi expugnare adorti, ab ipſis colonis pelluntur. Cæterum tantum Romæ terrorem fecere, quia vix credibile erat, tam affectis rebus ſolos per ſe Æquos ad bellum coortos, vt tumultus eius cauſa dictator diceretur C. Iunius Bubulcus, cum M. Titinio magiſtro equitum profectus, primo congreſſu Æquos ſubegit, ac die octauo triumphans in urbem cùm rediſſet, ædem Salutis, quam coſſ. vouerat, cenſor locauerat, dictator dedicauit. Eodem anno clafſis Græcorum Cleonymo duce Lacedæmonio ad Italiae littora appulſa, Thurias urbem in Salentinis cepit. Aduerſus hunc hoſtem coſſ. Æmylius miſſus, prælio vno fugatum compulſit in naues. Thuriæ redditæ veteri cultori: Salentinoq; agro pax parata. Iunium Bubulcum dictatorem miſſum in Salentinos, in quibusdam annalibus inuenio: & Cleonymum prius, quàm conſtigendum eſſet cum Romanis, Italia exceſſiſſe. circumuectus inde Brundulij promontorium, medioq; ſinu

- A** sinu Hadriatico ventis latus, cum laua importuosa Italiae littora, dextra Illyrici Liburniq; & Istri, gentes ferè & magna ex parte latrocinijis maritimis infames terrent, penitus ad littora Venetorum peruenitibi expositis paucis qui loca explorarent, cum audissent tenue praetentum litus esse, quod transgressis, stagna ab tergo sint irrigua aestibus maritimis, agros haud procul proximos campestres cerni: vltiora colles videri esse, ostium fluminis praalti, quod circumagi naues in stationem tutam vidisse (Meduacus amnis erat) eò inuectam classem subire flumine aduerso iussit. Grauissimas nauium non pertulit alueus fluminis. in leuiora nauigia transgressa multitudo armatorum ad frequentes agros tribus maritimis Patauinorum vicis colentibus eam oram peruenit. Ibi egressi leui praesidio nauibus relicto, vicos expugnant, inflam-
- B** mant recta, hominum pecudumq; praedas agunt, & dulcedine praedandi longius vique à nauibus procedunt. Haec vbi Patauium sunt nunciata (semper autem eos in armis accolae Galli habebant) in duas partes iuuentutem diuidunt. altera in regionem, qua effusa populatio nunciabatur: altera, ne cui praedonum obuia fieret, altero itinere ad stationem nauium (millia autem XIII. ab oppido aberat) ducta. In naues paruas custodibus interemptis impetus factus: tertitiq; nauitae coguntur naues in alteram ripam amnis trajicere: & in terra prosperum aequè in palatos praedatores praerium fuerat: refugientibusq; ad stationem Graecis, Veneti obsistunt. Ita in medium circumuenti hostes, caesiq; pars capti, classem indicant, regemq; Cleonymum tria inde millia abesse. Ibi captiuis proximo vico in custodiam datis, pars fluuiatiles naues
- C** ad superanda vada stagnorum apte planis alueis fabricatas, pars captiuam nauigia armatis complent. profectiq; ad classem, immobiles naues, & loca ignota plus quam hostem timentes circumuadunt: fugientesq; in altum, ac nusquam repugnantes, vsq; ad ostium amnis persecuti, captis quibusdam, incensisq; nauibus hostium, quas trepidatio in vada intulerat, victores reuertuntur. Cleonymus vix quinta parte nauium incolumi, nulla regione maris Hadriatici prosperè adita, discessit. rostra nauium, spoliaq; Laconum in aede Iunonis veteri fixa, multi supersunt qui viderunt. Patauij momentum naualis pugnae eo die, qua pugnatum est, quotannis solenni certamine nauium in flumine oppidi medio exercetur. Eodem anno Romae cum Vestinis petentibus amicitiam ictum est foedus. Multiplex deinde exortus terror. Hetruriam rebel-
- D** lare ab Aretinorum seditionibus motu orto nunciabatur: vbi Licinium genus praepotens, diuitiarum inuidia pelli armis ceptum. simul Marfos agrum vi tueri: in quem colonia Carseoli deducta erat, quatuor millibus hominum scriptis. Itaq; propter eorum tumultus, dictus M. Valerius Maximus dictator, magistrum equitum sibi legit M. Amylium Paulum. id magis credo, quam Q. Fabium ea aetate, atque eis honoribus Valerio subiectum. caeterum ex Maximi cognomine ortum errorem haud abnuerim. Profectus dictator cum exercitu, praerium vno Marfos fundit. compulsis deinde in vrbes munitas, Miloniam, Plestinam, Fresilianam intra dies paucos cepit: & parte agrum multatis Marfis, foedus restituit. Tum in Hetruscos versus bellum. & cum dictator auspiciozum repetendorum causa profectus Romam esset, magister equitum paululum egressus, ex insidijs circumuenitur: signisq; aliquot amissis, foeda militum caede ac fuga in castra est compulsus. qui terror non eo tantum à Fabio abhorret, quod si qua alia arte cognomen suum aequauit, tum maxime bellicis laudibus: sed etiam quod memor Papyrianae sauitiae nunquam vt dictatoris iniussu dimicaret, adduci potuisset. Nunciata ea clades Romam, maiorem quam res erat terrorem exciuit. nam vt exercitu deleto, ita iustitiam indictum: custodiae in portis, vigiliae vicatim exactae: arma, tela in muros congesta. Omnibus iunioribus sacramento adactis dictator ad exercitum missus, omnia spe tranquilliora, & composita magistri equitum cura, castra in tutiorem locum redacta, cohortes, quae signa amiserant, extra vallum sine tentorijs destitutas, inuenit: exercitum audum pugnae, quod maturius ignominia aboleretur. Itaque confestim castra inde in agrum Rusellanum promouit. eò & hostes

Ad littora Venetorum classem Graecorum peruenit.

Patauini & Veneti classem Graecorum fuderunt.

Citium a quo genere Maximi, qd N. S. codice dicitur. audig. 1. 1. v. 22.

M. Valerius Maximus dictator Marfos fudit, & eorum oppida cepit.

Hetrusci absente dictatore magistrum equitum circumueniunt.

*Hetrusci tentant
insidijs Romanos
circumuenire.*

*Hetrusci Romanū
praesidium ado-
riuntur.*

*Hetrusci susti-
entur castra di-
repti.*

*Hetrusci inducia
biennij datae.*

^ c. l. c. 1. p. 267.

fecuti, quanquam ex benè gesta re summam & in aperto certamine virum spem ha-
 bebant: tamen insidijs quoque, quas foeliciter experti erant, hostem tentant. Tecta
 femiruta, vici per vastationem agrorum deusti, haud procul castris Romanorum ab-
 erant. ibi abditiis armatis, pecus in conspectu praesidij Romani, cui praerat Cn. Ful-
 vius legatus, propulsum. ad quam illecebram cum commoueretur nemo, ab Roma-
 na statione pastorum vnus progressus sub ipsas munitiones, inclamat alios cunctan-
 ter ab ruinis vici pecus propellentes: quid cessarent, cum per media castra Romana
 tutò agere possent? Hæc cum legato Cærites quidam interpretarentur, & per omnes
 manipulos militum ingens esset indignatio, nec tamen iniussu mouere se auderent:
 iubet peritos linguæ attendere animum, pastorum sermo agresti an vrmano propior
 esset. Cum referrent sonum linguæ, & corporum habitum, & nitorem, cultiora quam
 pastoralia esse: ire igitur, dicite, inquit, detegant nequicquam conditas insidias:
 omnia scire Romanum: nec magis iam dolo capi, quam armis vinci posse. Hæc vbi
 audita sunt, & ad eos qui confederant in insidijs perlata, consurrectum repente ex la-
 tebris est, & in patentem ad conspectum vndique campum prolata signa. visa lega-
 gato maior acies, quam quæ ab suo praesidio sustineri posset. itaque properè ad dicta-
 torem auxilia accitum mittit, interea ipse impetus hostium sustinet. Nuncio allato
 dictator signa ferri, ac sequi armatos iubet. sed celeriora propè omnia imperio erant.
 rapta extemplo signa, armaq; , & vix ab imperu & cursu tenebantur. cum ira ab acce-
 pra nuper clade stimulabat, cum concitator accidens clamor ab crescente certa-
 mine. vrgent itaque alij alios, hortanturq; signiferos, vt ocys cant. quò magis festi-
 nantes videt dictator, eò impensius retentat agmen, ac sensim incedere iubet. Hetrus-
 ci contra, principio exciti pugnae omnibus copijs aderant: & super alios alij nunciant
 dictatori omnes legiones Hetruscorum capessisse pugnam: nec iam ab suis resisti
 posse. & ipse cernit ex superiore loco, in quanto discrimine praesidium esset. cæterum
 satis fretus esse etiam nunc tolerando certamini legatum, nec se procul abesse pericu-
 li vindicem, quam maximè vult fatigari hostem, vt integris adoriatur viribus festos.
 quanquam lentè procedunt, iam tamen ad impetum capiendum equiti vtrique mo-
 dicum erat spatium. prima incedebant signa legionum, ne quid occultum aut repen-
 tinum hostis timeret: sed relinqueret interualla inter ordines peditum, quæ satis la-
 xo spatio equi permitti possent. Pariter sustulit clamorem acies: & immixtus eques li-
 bero cursu in hostem inuchitur: in compositisq; aduersus equestrem procellam subi-
 tum pauorem offundit. Itaque vt propè serum auxilium iam penè circumuentis, ita
 vniuersa requies data est. integri accipere pugnam: nec ea ipsa longa aut anceps fuit.
 fusi hostes castra repetunt, inferentibusq; iam signa Romanis cedunt, & in vltimam
 castrorum partem conglobantur. hærent fugientes in angustijs portarum: pars ma-
 gna aggerem vallumq; conscendunt, si aut ex superiore loco tueri se, aut superare ali-
 quæ & euadere possent. Fortè quodam loco malè densatus agger pondere superastan-
 tium in fossam procubuit: atque eà cum deos pandere viam fugæ conclamassent,
 plures inermes quam armati euadunt. Hoc prælio fracta iterum Hetruscorum vires:
 & pacto annuo stipendio, & duum mensium frumèto, permissum ab dictatore, vt de
 pace legatos mitterent Romam. pax negata: induciæ biennij datae. dictator trium-
 phans in urbem redijt. Habeo auctores, sine vllò memorabili prælio pacatam ab di-
 ctatore Hetruriam esse, seditionibus tantum Arcetorum compositis, & Licinio
 genere cum plebe in gratiam reducto. c o s. ex dictatura factus M. Valerius: non
 petentem, atque adeò etiam absentem creatum credidere quidam: & per interre-
 gem ea comitia facta. id vnum non ambigitur, consulatum cum Apulcio Pansa ges-
 sisse. M. Valerio & Q. Apuleio coss. satis pacatæ foris res fuere. Hetruscum aduersæ
 belli res, & induciæ quietum tenebant: Samnitum multorum annorum cladibus do-
 mitum, haud dum fœderis noui pœnitebat. Romæ quoq; plebem quietam & exone-
 ratam deducta in colonias multitudo præstabat. tamen ne vndiq; tranquillæ res es-
 sent,

- A sent, certamen iniectum inter primores ciuitatis, patritios plebeiosq; ab Trib. pl. Q. *Inter primores ciuitatis, patritios plebeiosq; certamen de sacerdotijs cum plebe communi-candis.*
& Cn. Ogulnijs. qui vndique criminandorum patrum apud plebem occasionibus quaesitis, postquam alia frustra tentata erant, eam actionem susceperunt, qua non infimam plebem accenderent, sed ipsa capita plebis, consulares triumphalesq; plebeios: quorum honoribus nihil, praeter sacerdotia, quae nondum promiscua erant: deesset. Rogationem promulgarunt, vt cum quatuor augures, quatuor pontifices, ea tempestate essent: placeretq; augeri sacerdotum numerum, quatuor potifices, quinque augures, de plebe omnes adlegerentur. Quemadmodum ad quatuor augurum numerum, nisi morte duorum id redigi collegium potuerit, non inuenio: cum inter augures, constet imparem numerum debere esse, vt tres antiquae tribus, Ramnenses,
- B Titienenses, Luceres, suum quaeq; augurem habeant: aut si pluribus sit opus, pari inter se numero sacerdotes multiplicent: sicut multiplicati sunt, cum ad quatuor quinque adiecti nouem numerum, vt terni in singulas essent, expleuerunt. Caeterum quia de plebe adlegebantur, iuxta eam rem aegre passi patres, quam cum consulatum vulgari viderent, simulabant ad deos id magis, quam ad se pertinere. ipsos visuros, ne sacra sua polluantur, id se optare tantum, ne qua in Rempub. clades veniat. Minus autem tendere, assueti iam tali genere certaminum vinci. & cernebant aduersarios non id quod olim vix sperauerint, affectantes magnos honores. sed omnia iam, in quorum spem dubiam erat certatum, tamen adeptos multiplices consulatus, censurasq; & triumphos. Certatum tamen suadenda dissuadendaq; lege inter Ap. Claudium ma-
- C *Inter Ap. Claudium & Publium Decium certamen, de suadenda dissuadendaq; Lege a tribunis plebis promulgata.*
ximè ferunt, & inter Publium Decium Murem. qui cum eadem ferme de iure patrum ac plebis, quae pro lege Licinia quondam, contraq; eam dicta erant, cum plebeijs consulatus rogabatur, differuissent, retulisse dicitur Decius parentis sui speciem, qualem eum multi, qui in concione erant, viderant, incinctu Gabino cultu, super telum stantem, quo se habitu pro populo ac legionibus Romanis deuouisset. tum Publium Decium c o s. purum piumpq; dijs immortalibus visum, aequè ac si T. Manlius collega eius deuoueretur. eundem P. Decium, qui sacra publica populi Romani faceret, legitè nò potuisse: id esse periculum, ne suas preces minus audirent dii, quam Ap. Claudij? castius eum sacra priuata facere, & religiosius deos colere, quam se? quae poenitere votorum, quae pro Republica nuncupauerint tot c o s. plebeij, tot dictatores, aut
- D ad exercitus euntes, aut inter ipsa bella? Numerarentur duces eorum annorum, quibus plebeiorum ductu & auspicio res geri coepta sunt: numerarentur triumphi: iam ne nobilitatis quidem suae plebeios poenitere. pro certo habere, si quod repens bellum oriat, non plus spei fore senatui populoq; Romano in patritijs, quam in plebeijs ducibus. Quod cum ita se habeat, cui deorum hominumue indignu videri potest, inquit, eis viris, quos vos sellis curulibus, toga praetexta, tunica palmata, & toga picta, & corona triumphali, laurea q; honoraritis: quoru domos spolijs hostium affixis insignes inter alias feceritis, pontificalia atque auguralia insignia adijcere? Qui Iouis Opt. Max. ornatu decoratus, curru aurato per urbem vectus in Capitolium ascenderit: si conspiciatur cum capite ac lituo, capite velato victimam caedat, auguriumue ex arce capiat? cuius imaginis titulo consulatus, censuraq; & triumphus equo animo legetur: si auguratum aut pontificatum adieceritis, non sustinebunt legentium oculi? equidem (pace dixerim deum) eos nos iam populi Romani beneficio esse spero, qui sacerdotijs non minus reddamus dignatione nostra honoris, quam acceperimus: & deorum magis, quam nostra causa expetamus, vt quos priuatim colimus, publice colamus. Quid autem ego sic adhuc egi, tanquam integra sit causa patritiorum de sacerdotijs? & non iam in possessione vnius amplissimi sumus sacerdotij? decemuiros sacris faciundis, carminu Sibyllae ac fatorum populi huius interpretes, antistites eosdem Apollinaris sacri caerimoniarumq; aliarum plebeios videmus. nec tum patritijs vlla iniuria facta est, cum duumuiris sacris faciundis adiectus est propter plebeios numerus: & nunc tribunus, vir fortis ac strenuus, quinque augurum

loca, quatuor pontificum adiecit, in quæ plebeij nominentur: non ut vos Appi vestro loco pellant, sed ut adiuuent vos homines plebeij diuinis quoque rebus procurandis, sicut in cæteris humanis pro parte virili adiuuant. Noli erubescere Appi collegam in sacerdotio habere, quem in censura, quem in cõsulatu collegam habere potuisti, cuius tam dictatoris magister equitum, quàm magistri equitum dictator esse potes. Sabinum aduenam principem nobilitatis vestræ, seu Ap. Clausum, seu Ap. Claudium mauultis, illi antiqui patritij in suum numerum acceperunt. ne fastidieris nos in sacerdotum numerum accipere. multa nobiscum decora afferimus, imò omnia eadem, quæ vos superbos fecerunt. L. Sextius primus de plebe c o s. est factus, Caius Licinius Stolo primus magister equitum, C. Martius Rutilius primus & dictator & censor, Q. Publius Philo primus prætor. Semper ista audita sunt eadem, penes vos auspicia esse, vos solos gentem habere, vos solos iustum imperium & auspiciu domi militiæq; , æquè adhuc prosperum plebeium ac patritium fuit, porroq; erit. En Roma vnquam fando audistis patritios primò esse factos, non de cælo demissos, sed qui patrem ciere auumq; possent: id est, nihil vltra quam ingenuos? Consulẽ iam patrem ciere possum, auumq; iam poterit filius meus. nihil est aliud in re Quirites, nisi ut omnia negata adipiscamur. certamen tantum patritij petunt, nec curant quem euentum certaminum habeant. Ego hanc legem, quod bonum, faustum felixq; sit, vobis ac Reipub. vti rogastis, iubendam censeo. Vocare tribus extemplò populus iubebat, apparebatq; accipi legem, ille tamen dies est intercessione sublatu. postero die deterritis tribunis, ingenti consensu accepta est. Pontifices creantur, suaor legis P. Decius Mus, P. Sempronius Sophus, C. Martius Rutilius, M. Liuius Dentur. Quinque augures item de plebe, C. Genutius, P. Ælius Pætus, M. Minutius Fessus, C. Martius, T. Publius. Ita oçto pontificum, nouem augurum numerus factus. Eodem anno M. Valerius c o s. de prouocatione legem tulit diligentius sanctam. tertio ea tum post reges exactos lata est, semper à familia eadem. causam renouandæ sæpius haud aliam fuisse reor, quàm quòd plus paucorum opes, quàm libertas plebis poterant. Porcia tamen lex sola pro tergo ciuium lata videtur. quod graui pœna, si quis verberasset, nec assèrue ciuem Romanum sanxit. Valeria lex, cum eum qui prouocasset, uirgis cædi, securiq; necari vetuisset, si quis aduersus ea fecisset, nihil vltra, quàm improbè factum, adiecit. id (qui tum pudor hominum erat) visum, credo, vinculum satis I validum legis. nunc vix seruo ita minetur quisquam. Bellum ab eodem consule haud quaquam memorabile aduersus rebellantes Æquos, cum præter animos feroces nihil ex antiqua fortuna haberent, gestum est. Alter c o s. Apuleius in Umbria Nequinum oppidum circumsedit. locus erat arduus, atque in parte vna præceps, vbi nunc Narnia sita est: nec vi, nec munimento capi poterat. itaque eam infectam rem M. Fuluius Pætus, T. Manlius Torquatus noui c o s s. acceperunt. In eum annum cum Q. Fabium c o s. non petentem omnes dicerent centuriæ, ipsum authorem fuisse Maccæ Licinius ac Tubero tradunt differendi sibi consulatus in bellicosiore annu: eo anno maiori se vsui Reipublicæ fore, vrbano gesto magistratu: ita nec dissimulantem quid mallet, nec petentem tamen, ædilem curulem cum L. Papyrio Curse fac- K etum. Id ne pro certo ponerem, vetustior annalium author Piso effecit: qui eo anno ædiles curules fuisse tradit C. Domitium, Cn. F. Caluinum, & Sp. Caruiliu, Q. F. Maximum. id credo cognomen errorem in ædilibus fecisse: secutamq; fabulam mistam ex ædilicijs & consularibus comitijs, conuenientem errori. Et lustrum eo anno conditum est. Duæ tribus additæ. Hæc Romæ gesta. cæterum ad Nequinum oppidum cum segni obsidione tempus tereretur, duo ex oppidanis, quorum erant ædificia iuncta muro, specu facto ad stationes Romanas itinere occulto perueniunt: inde ad consulem deducti, præsidium armatum se intra mœnia & muros accepturos confirmant. Nec aspernenda res visa, neque incautè credenda. cum altero eorum (nam alter obfes

*Novi pontifices
quatuor, & augu-
res quinque, de ple-
be facti.*

*Porcia lex.
Valeria lex.*

*Aduersus Æquos
pugnatum.
Nequinum in Um-
bria circumsidetur.*

*Lustrum conditum
est.
Duæ tribus addi-
tæ.*

- A** obſes retentus) duo exploratores per cuniculum miſſi: per quos ſatis comperta re, trecenti armati transfuga duce in urbem ingreſſi nocte portam, quæ proxima erat, cepere. qua refracta Coſ. exercitusq; Romanus ſine certamine urbem inuaſere. ita Nequinum in ditionem populi Romani venit. colonia eo aduerſus Umbros miſſa à flumine Narnia appellata: exercitus cum magna præda Romæ reductus. Eodem anno ab Hetrufcis aduerſus inducias paratum bellum. ſed eos alia molientes Gallorum ingens exercitus ſines ingreſſus pauliſper à propoſito auertit. pecunia deinde, qua multum poterant, freti, ſocios ex hoſtibus facere Gallos conantur, vt eo adiuncto exercitu cum Romanis bellarent. de ſocietate haud abnuūt barbari, de mercede agitur. qua pacta, acceptaq; cum parata cætera ad bellum eſſent, ſequi q; Hetrufcus iuberet, *Nequinum proſtione oppidanorū captum.*
- B** inficias eunt, mercedem ſe belli Romanis inferendi pactos, quicquid acceperint, accepiffe ne agrum Hetrufcum vaſtarent, armisq; laceſſerent cultores. militaturos tamē ſe, ſi vtiq; Hetrufci velint, ſed nulla alia mercede, quàm vt in partem agri accipiuntur, tandemq; aliqua ſede certa conſiſtant. Multa de eo concilia populorum Hetruriae habita. nec perfici quicquam potuit, non tam, quia imminui agrū, quàm quia accolæ ſibi quiſq; adiungere tam efferatæ gentis homines horrebat. ita dimiſſi Galli, pecuniam ingentem ſine labore ac periculo paratā retulerunt. Romæ terrorem præbuit fama Gallici tumultus ad bellum Hetrufcum adiecti, eo minus cunctanter cædus iſtum cum Picenti populo eſt. T. Manlio Coſ. Hetruria prouincia forte euenit, qui vix dū ingreſſus hoſtiū fines, cum exerceretur inter equites, ab rapido curſu circumagendo equo effuſus, extemplò propè expirauit. tertius ab eo calu dies finis vitæ Coſ. fuit. Quo velut omine belli accepto, deos pro ſe commiſſiſſe bellum memorantes Hetrufci ſuſtulere animos. Romæ tum deſiderio viri, tum incommōditate temporis triftis nuntius fuit: vt patres ab iubendo dictatore conſulis ſubrogandi comitia ex ſententia principum habita deterruerint. M. Valerium Coſ. omnes ſententiæ, centuriæq; dixere, quem ſenatus dictatorem dici iuſſurus fuerat. tum extemplò in Hetruriam ad legiones proficiſci iuſſit. aduentus eius compreſſit Hetrufcos, ad eò vt nemo extra munimenta egredi auderet, timorq; ipſorum obſidioni ſimilis eſſet, neq; illos nouus Coſ. vaſtandis agris, vrendisq; tectis, cum paſſim non villæ ſolum, ſed frequentes quoque vici incendijs fumarent, elicere ad certamen potuit. Cum hoc feignius bellum opinione eſſet, alterius belli, quod multis inuicè cladibus haud immeritò terribile erat, fama Picentium nouorum ſociorum indicio exorta eſt, Samnites arma & rebellionem ſpectare, ſeq; ab ijs ſolicitatos eſſe. Picentibus gratiæ actæ, & magna pars curæ patribus ab Hetruria in Samnites verſa eſt. Caritas etiam annonæ ſolicitam ciuitatem habuit. ventumq; ad inopiæ vltimum foret, vt ſcripſere, quibus ædilem fuiſſe eo anno Fabium Maximum placet, ni eius viri cura, qualis in bellicis rebus multis tempeſtatibus fuerat, talis domi tum in annonæ diſpenſatione præparando ac conuehendo frumento fuiſſet. Eo anno (nec traditur cauſa) interregnum initum. interreges fuere Ap. Claudius, dein P. Sulpitius. is comitia conſularia habuit. creauit L. Cornelium Scipionem, Cn. Fuluium Coſs. Principio huius anni oratores Lucanorum ad nouos Coſs. venerunt queſtum, quia conditionibus pellicere ſe nequiuertint ad ſocietate armorū, Samnites infeſto exercitu ingreſſos fines ſuos vaſtare, belloq; ad bellum cogere. Lucano populo ſatis ſuperq; erratū quondā: nuncita obſtinatos animos eſſe, vt omnia ferre ac pati tolerabilius ducāt, q̄ vt vnquā poſtea nomen Romanum violent. Orare patres, vt & Lucanos in fidē accipiant, & vim atq; iniuriam ab ſe Samnitiū arceant. Se, quanquā bello cū Samnitibus ſuſcepto neceſſaria iā facta aduerſus Romanos fides ſit, tamē obſides dare paratos eſſe. Breuis cōſultatio ſenatus fuit. ad vnū omnes iungendū fœdus cū Lucanis, reſq; reperendas ab Samnitibus cenſent. Benigne reſponſum Lucanis: iſtumq; fœdus. Fœciales miſſi, qui Samnitē decedere agrō ſociorum, ac deducere exercitum finibus Lucanis iuberent. quibus obuiam miſſi ab Samnitibus qui denunciarent: ſi quod adiffent in Samnio cōcilium, haud inuiolatos *Samnites arma & rebellionē ſpectare nunciatur à Picentibus.*
- E** *Interregnum.*
- Itam fœdus cum Lucanis.*

abituos. Hæc postquam audita sunt Romæ, bellum Samnitibus & patres censue-
runt, & populus iussit. Coss. inter se prouincias partiti sunt. Scipioni Hetruria, Ful-
uio Samnites obuenerunt: diuersiq; ad suum quisq; bellum proficiscuntur. Scipioni
Ad Volaterras cū segne bellum & simile prioris anni militiæ expectanti, hostes ad Volaterras instructo
Hetruscū incerta agmine occurrerunt. pugnatum maiore parte diei, magna vtrinq; cæde. nox incertis
victoria pugna-
tur. quæ data victoria esset, interuenit. lux insequens victorē, victumq; ostendit. nam He-
trusci silentio noctis castra reliquerunt. Romanus egressus in aciem, vbi profectio
hostiū concessam victoriā videt, progressus ad castra vacuis cum plurima præda (nam
& statiuā trepidè deferta fuerat) potitur. inde in Faliscum agrum copijs reductis, cum
impedimenta Falerijs cū modico præsidio reliquisset, expedito agmine ad populand-
Cum Samnitibus dos hostium fines incedit. omnia ferro igniq; vastatur: prædæ vndiq; actæ. nec solum **G**
feliciter pugnati;
de quibus Fuluius
Cos. triumphauit. modò vastum hosti relictum, sed castellis etiā vicisq; illatus ignis. vrbibus oppugnan-
dis temperatum, in quas timor Hetruscos compulerat. Cn. Fuluij Cos. clara pugna
in Samnio ad Bouianum haudquaquam ambiguae victoriæ fuit. Bouianum inde ag-
gressus, nec ita multo post Aufidenā vi cepit. Eodē anno Carseolos colonia in agrum
Æquiculorū deducta. Fuluius Cos. de Samnitibus triumphauit. Cū comitia con-
sularia instarent, fama exorta, Hetruscos, Samnitesq; ingentes conscribere exercitus:
palam omnibus concilijs vexari principes Hetruscorum, quòd non Gallos quacunq;
condicione traxerint ad bellum: increpari magistratus Samnitium, quòd exercitum
aduersus Lucanū hostem comparatū obiecerint Romanis. itaq; suis sociorumq; vi-
ribus confurgere hostes ad bellum, & haudquaquam pari defungendum esse certa-
Q. Fabius Maxi-
mus consulatum
recusis. mine. Hic terror, cū illustres vici consularum peterēt, cunctos in Q. Fabium Maxi-
mum primò non petentem, deinde vti inclinata studia vidit, etiam recusantē conuer-
tit. Quid se iam senem, ac perfunctum laboribus laborumq; præmijs, sollicitarent: nec
corporis, nec animi vigorem remanere eundem: & fortunā ipsam vereri, ne cui deo-
rum nimia iam in se, & constantior quàm velint humana res, videatur. & se gloriæ se-
niorum succreuisse, & ad suam gloria confurgentes alios latum aspicere. nec honores
magnos fortissimis viris Romæ, nec honoribus deesse fortes viros. Acuebat hac mo-
deratione tam iusta studia, quæ verecundia legum restinguenda ratus, legem recitari
iussit, qua intra decem annos eundem consulem refici nō liceret. vix præ strepitu au-
dita lex est. tribuniq; plebis nihil id impedimenti futurum aiebant. se ad populum la-
Q. Fabium omnium
consensu centuri-
arum consul crea-
tur. turos, vti legibus solueretur. & ille quidem in recusando perstabat: quid ergo attine-
ret leges ferri rogans, quibus per eodē, qui tulissent, fraus fieret: iam regi leges, non
regere. Populus nihilominus suffragia inibat: & vt quæq; intro vocata erat centuria,
Cos. haud dubiè Fabium dicebat. Tum demum consensu ciuitatis victus, Dei appro-
bent, inquit, quod agitis, acturiq; estis, Quirites. cæterum quoniam in me, quod vos
vultis, facturi estis, in collega sit mea: apud vos gratiæ locus. P. Decium expertum mi-
hi concordi collegio virum, dignum vobis, dignum parente suo, quæso mecum con-
sulem faciatis. Iusta suffragatio visa. omnes quæ supererant centuriæ, Q. Fabium, P.
Decium Coss. dixerunt. Eo anno plerisq; dies dicta ab ædilibus: quia plus, quàm quod
lege finitum erat, agri possiderent: nec quisquam fermè est purgatus: vinculumq; in-
Aduersus Samni-
tes ambo Coss. pro-
fecti fines hostium
populantur. gens immodicæ cupiditatis iniectum est. Coss. noui, Q. Fabius Maximus quartum,
& P. Decius Mus tertium, cū inter se agitarēt, vt alter Samnites hostes, alter Hetrus-
cos deligeret: quantaq; in hanc aut in illam prouinciā copiæ satis essent, & vter ad
vtrum bellum dux idoneus magis esset, ab Sutrio, & Nepete, & Falerijs legati, autho-
res, concilia Hetruriæ populorum de petenda pace haberi, totam belli molem in
Samnium auerterunt. Profecti Coss. quo expeditiores cōmeatus essent, & incertior
hostis, quæ venturum bellum foret, Fabius per Soranum, Decius per Sidicinum a-
grum, in Samnium legiones ducunt. Vbi in hostium fines ventum est, vterq; popu-
labundus effuso agmine incedit: explorant tamen latius, quàm populantur. Igitur
non fefellere ad Trifernum hostes in occulta valle instructi, quæ ingressos Romanos
superiore

- A superiore ex loco adoriri parabant. Fabius impedimentis in locum tutum remotis, præsidioq; modico imposito, præmonitis militibus adesse certamē, quadrato agmine ad prædictas hostium latebras succedit. Samnites desperantes improviso tumultu quando in apertum semel discrimen euasura esset res, & ipsi acie iusta maluerunt concurrere. itaque & in æquum descendunt, ac fortunæ se maiore animo quàm spe committunt. cæterùm siue quia ex omnium Samnitium populis, quodcunq; roboris fuerat, contraxerant: seu quia discrimen summæ rerum augebat animos, aliquantum aperta quoq; pugna præbuerunt terroris. Fabius, vbi nulla ex parte hostem loco moueri videret, M. Fuluium & M. Valerium Trib. militum cum quibus ad primam aciem præcurrerat, ire ad equites iubet: & adhortari, vt si quando vnquam equestri
- B ope adiutam Rempublicam meminerint, illo die annitantur, vt ordinis eius gloriam inuictam præstent. peditum certamine immobilem hostem restare: omnem reliquam spem in impetu esse equitum. & ipsos nominatim iuuenes pari comitate vtrunque nunc laudibus, nunc promissis onerat. Cæterùm quando ne ea quoq; tentata vis proficeret, consilio grassandum, si nihil vires iuuarent ratus, Scipionem legatum hastatos primæ legionis subtrahere ex acie, & ad montes proximos, quàm posset occultissimè, circumducere iubet: inde ascensu abdito à conspectu erigere in montes agmen, auersoq; hosti ab tergo repente se ostendere. Equites ducibus tribunis haud multo plus hostibus quàm suis, ex improviso ante signa euecti, præbuerunt tumultus. Aduersas incitatas turmas stetit immota Samnitium acies, nec parte vlla pelli,
- C aut perrumpi potuit. Et postquam irritum inceptum erat, recepti post signa prælio excefferunt. Creuit ex eo hostium animus, nec sustinere frõs prima tam longum certamen, incrementemq; fiducia sui vim potuisset, ni secunda acies iussu Consulis in primum successisset. Ibi integræ vires sistunt inuehentem se iam Samnitum. & tempore improvisa ex montibus signa, clamorq; sublatus, non verò tantum metu terrere Samnitium animos. Nam & Fabius Decium collegam appropinquare exclamauit, & pro se quisq; miles, adesse alterum Cos. adesse legiones, gaudio alacres fremunt, terrorq; utilis Romanis oblatus, fugæ formidinisq; Samnites impleuit, maximè ter-
- D ritos ne ab altero exercitu integro intactoq; fessi opprimerentur. & quia passim in fugam dissipati sunt, minor cædes, quàm pro tanta victoria fuit, tria millia & cccc. cæsi: capti trecenti ferme & triginta, signa militaria capta tria & viginti. Samnitibus Apuli se ante prælium coniunxissent, ni P. Decius Cos. ijs ad Maleuentum castra obiecisset, extractosq; deinde ad certamen fudisset. Ibi quoq; plus fugæ fuit, quàm cædis. duo millia Apulorum cæsa, spretoq; eo hoste Decius in Samnium legiones duxit. Ibi duo consulares exercitus diuersis vagati partibus, omnia spatio quinque mensium euastarunt, quadraginta & quinque loca in Sãnio fuere, in quibus Decij castra fuerunt, alterius Cos. sex & octoginta. nec valli tantum, ac fossarum vestigia relicta, sed multa illis insigniora monumenta vastatis circà, regionumq; depopularum. Fabius etiam urbem Cimetram cepit: ibi capta armatorum duo millia cccc. cæsi ferme pugnantes ad quadringentos triginta. Inde comitiorum causa Romam profectus, maturauit
- E eam rem agere. cum primò vocatæ Q. Fabium Cos. dicerent omnes centuriæ, Ap. Claudius consularis candidatus, vir acer & ambitiosus, non sui magis honoris causa, quàm vt patritij recuperarent duo cõsularia loca, cum suis, tum totius nobilitatis viribus incubuit, vt se cum Q. Fabio Cos. dicerent. Fabius primò de se eadem ferè, quæ
- priori anno dicendo abnuere. circumstare sellam omnis nobilitas, orare vt ex cœno plebeio consulatū extraheret, maiestatemq; pristinã tum honori, tum patritijs gentibus redderet. Fabius silentio factò media oratione studia hominum sedauit. facturum enim se fuisse dixit, vt duorum patritiorum nomina reciperet, si alium quàm se Cos. fieri videret: nunc se sui rationem comitijs, cum cõtra leges futurum sit, pessimo exemplo non habiturum. Ita Lucius Volumnius de plebe cum Ap. Claudio Cos. est factus, priori item consulatu inter se cõparati. Nobilitas obiectare Fabio, fugisse eum

Samnites Romani summa vi restant.

Samnites in fugam dissipati.

Consulaves exercitus omnia in Sãnio vastarunt.

Fabius cõsulariū recusat.

Appium

Samnites finibus suis pulsi Hetruriam petierunt.

Samnitium præcipua quæq; oppida à P. Decio Cof. expugnantur.

Annalium varietas.

Ingens in Hetruria belli apparatus.

Appium Claudium collegã, eloquentia, ciuilibusq; artibus haud dubiè præstantem. Comitijs perfectis veteres Coss. iulli bellum in Samnio gerere. prorogato in sex menses imperio. Itaq; insequenti quoq; anno L. Volumnio & Ap. Claudio Coss. P. Decius, qui Cos. in Samnio relictus à collega fuerat: proconsul idem populari non destitit agros, donec Samnitium exercitum nusquam se prælio committentem, postremò expulit finibus. Hetruriam pulsi petierunt: & quod legationibus nequicquam sapè tentauerat, id se tanto agmine armatorum mistis terrore precibus, acturos efficacius rati, postulauerunt principum Hetrurię concilium. Quo coacto, per quot annos pro libertate dimicent cum Romanis, exponunt. omnia expertos esse, si suimetiporum viribus tolerare tantam molem belli possent: tentasse etiam haud magni momenti finitimarum gentium auxilia: petisse pacem à populo Romano, cum bellum tolerare non possent: rebellasse, quòd pax seruiçibus grauior, quàm liberis bellum esset. vnam ipsi spem reliquam in Hetruscis restare: scire gentem Italię opulentissimam armis, viris, pecunia esse: habere accolas Gallos inter ferrú & armatos, feroces cum suo pte ingenio, tum aduersus Romanum populum: quem captum à se, auroq; redemptum haud vanã iactãtes memorent. Nihil abesse, si sit animus Hetruscis, qui Porsene quondam, maioribusq; corú fuerit: quin Romanos omni agro cis Tyberim pulsos dimicare pro salute sua, non de intolerando Italię regno cogant. Samnitum illis exercitum paratum, instructum armis, stipẽdio venisse: confestim se cuturos, vel si ad ipsam Romanam urbem oppugnandam ducant. Hęc eos in Hetruria iactantes, molientesq; bellum domi Romanum vreat: nam P. Decius vbi comperit per exploratores profectum Samnitium exercitum, aduocato concilio, Quid per agros, inquit, vagamur, vicatim circumferentes bellum? quin vrbes ac mœnia aggredimur? nullus iam exercitus Samnio præsidet. cessere finibus, ac sibimetipsi exilium consciure. Approbantibus cunctis, ad Murgantiam validam urbem oppugnandam ducit: tantusq; ardor militum fuit, & charitate ducis, & spe maioris quàm ex agrestibus populationibus prædæ, vt vno die vi atq; armis urbem caperent. ibi duo millia Samnitium & centum pugnantes circumuenti, captiq; & alia præda ingens capta est. quæ ne impedimentis grauibus agmen oneraret, conuocari milites Decius iubet. Hęc inquit, victoria sola, aut hac præda contenti estis futuri? vultis vos pro virtute spes gerere? omnes Samnitium vrbes fortunãq; in urbibus relictã, vestrã sunt, quando legiones eorum tot prælijs fufas, postremò finibus expulistis. vendite ista: & illicite lucro mercatorem, vt sequatur agmen. ego subinde suggeram quæ vendatis. Ad Romuleam urbem hinc eamus, vbi vos labor haud magnus, præda maior manet. Diuendita præda, vltro adhortantes imperatorem, ad Romuleam pergunt. Ibi quoque sine opere, sine tormentis, simul admota sunt signa, nulla vi deterriti à muris, quã cuiq; proximum fuit, scalis raptim admotis, in mœnia euasere. captum oppidum ac direptum est. ad duo millia & ccc. occisi: & sex millia hominum capta. Et miles ingenti præda potitus: quam vendere, sicut priorem, coactus: Ferentinum inde, quanquam nihil quietis dabatur, tamen summa alacritate ductus. cæterum ibi plus laboris ac periculi fuit. nam & defenfa summa vi mœnia sunt: & locus erat munimento, naturaq; tutus: sed euicit omnia assuetus prædæ miles. ad tria millia hostium circa muros cesa: præda militis fuit. Huius oppugnatarum urbium decoris pars maior in quibusdam annalibus ad Maximum trahitur. Murgantiam ab Decio, à Fabio Ferentinum Romuleamq; oppugnatas tradunt. sunt qui nouorum consulum hanc gloriam faciant. Quidam non amborum, sed alterius, P. Volumnij: ei Samnium prouinciam euenisse. Dum ea in Samnio, cuiuscunque ductu auspicioq; gererentur, Romanis in Hetruria interim bellum ingens multis ex gentibus concitur: cuius author Gellius Egnatius ex Samnitibus erat. Thusci ferè omnes conciuerant bellum: traxerat contagio proximos Umbrię populos: & Gallica auxilia mercede sollicitabantur. omnis ea multitudo ad castra Samnitium conueniebat. Qui tumultus repens postquam Romam perlatus est, cum iam

- A cum iam L. Volumnius Cos. cum legionibus secunda ac tertia, sociorumq; millibus quindecim profectus in Samnium esset, Ap. Claudium primo quoque tempore in Hetruriam ire placuit. duæ Romanae legionibus secutæ; prima & quarta, & sociorum duodecim millia: castra haud procul ab hoste posita. Cæterum magis eò profectum est, quod maturè ventum erat, vt quosdam spectantes iam arma in Hetruria populos, metus Romani nominis comprimeret, quàm quod ductu Cos. quicquam ibi satis scitè, aut fortunatè gestum sit. Multa prælia locis & temporibus iniquis commissa: spesq; indices grauiorem hostè faciebat. & iam propè erat, vt nec duci milites, nec militibus dux satis fideret. Literas ad collegam accertendum ex Samnio missas in trinis annalibus inuenio. piget tamen incertum ponere, cum ea ipsa inter Coss. populi Romani iam iterum eodem honore fungentes discrepatio fuerit, Appio abnuente missas, Volumnio affirmante Appij se literis accitum. Iam Volumnius in Samnio tria castrata ceperat, in quibus ad tria millia hostium caesa erant: dimidium ferè eius captum. Et Lucanorum seditiones, à plebeis & egentibus ducibus ortas, summa optimatum voluntate per Q. Fabium proconsulem missum eò cum veteri exercitu compresserat. Decio populandos hostium agros relinquit: ipse cum copijs in Hetruriam ad collegam pergit: quem aduenientem læti omnes acceperunt. Appium ex cõscientia sua credo animum habuisse haud immeritò iratum, si nihil scripserat: illiberali, & ingrato animo, si eguerat ope, dissimulantè. vix enim salute mutua reddita cum obuiam egressus esset: Satin' saluæ, inquit, Luci Volumni? vt sese in Samnio res habent? quæ te causa vt prouincia tua excederes, induxit? Volumnius in Samnio res prosperas esse ait: literis eius accitum venisse: quæ si falsè fuerint, nec vsus sui sit in Hetruria, extemplò conuersis signis abiturum. Tu verò abeas, inquit: neq; te quisquam moratur: Etenim minime consentaneum est, cum bello tuo forsitan vix sufficias, hîc te ad opè ferendam alijs gloriari venisse. Bene Hercules verteret, dicere Volumnius: malle frustra operam insumptam, quàm quicquam incidisse, cur non satis esset Hetruriæ vnus consularis exercitus. Digrediètes iam Coss. legati tribuniq; ex Appiano exercitu circumstunt: pars imperatorem suum orare, ne collegæ auxilium, quod accipiendum vltro fuerit, sua sponte oblatum sperneretur: plures abeunt Volumnio obsistere, atq; obtestari, ne prauo cum collega certamine Rempublicam prodat. si qua clades incidisset, desertori magis quàm deserto noxiè fore. eò rem adductam, vt omnis rei benè aut secus gestæ in Hetruria decus dedecusq; ad L. Volumnium sit delegatum. neminem quæsiturum quæ verba Appij, sed quæ fortuna exercitus fuerit. dimitti ab Appio cum, sed à Republica & ab exercitu retineri, experiretur modò voluntatem militum. Hæc monendo, obtestandoq; propè restitantes Consules in concionem pertraxerunt. ibi orationes longiores habitæ in eandem fermè sententiam, in quam inter paucos certatum verbis fuerat, Et cum Volumnius causa superior, ne infacudus quidem aduersus eximiam eloquentiam collegæ visus esset: cauillansq; Appius sibi acceptum referre diceret debere, quod ex muto atq; elingui facundum etiam Cos. haberent, priore consulatu primis vtiq; mensibus hiscere cum nequisse, nunc iam populares orationes ferere: Quam mallem, inquit Volumnius, tu à me strenuè facere, quàm ego abs te scitè loqui didicissem. Postremò conditionem ferre, quæ decretura sit, non orator (neque enim id desiderare Rempublicam) sed imperator vter sit melior: Hetruriam & Samnium prouincias esse: vtram mallet, eligeret: suo exercitu se vel in Hetruria, vel in Samnio rem gesturum. Tum militum clamor ortus, vt simul ambo bellum Hetruscum susciperent. quo animaduerso consensu Volumnius: Quoniam in collegæ voluntate interpretanda, inquit, erravi, nõ committam vt quid vos velitis, obscurum sit. manere, an abire me velitis, clamore significate. Tum verò tantus est clamor exortus, vt hostes è castris exciret. armis arreptis in aciem descendunt. & Volumnius signa canere, ac vexilla afferri è castris iussit. Appium addubitasse ferunt, cernentem, seu pugnante, seu quieto se, fore collegæ victoriam: deinde veritum, ne suæ quoq; legiones

Appio consuli milites parum fidentes.

Volumnius eum copijs in Hetruriam ad collegam iuuandum venit. Appius indignè fert aduentum collegæ.

Appiani exercitus in retinendo Volumnio studium.

Volumnij argutum responsum.

Militum clamor in retinendo Volumnio exortus, hostes è castris exciuit.

Volumnium

Volumnium sequerentur, & ipsum flagitantibus suis signum dedisse. Ab neutra parte satis commodè instructi fuerunt. nam & Samnitium dux Gellius Egnatius pabulatum cum cohortibus paucis ierat: suoq; impetu magis milites, quàm cuiusquam ductu, aut imperio pugnam capebant: & Romani exercitus nec pariter ambo ducti, nec satis temporis ad instruendum fuit. Prius concurrat Volumnius, quàm Appius ad hostem perueniret. itaq; fronte inæquali concursus est: & velut forte quadam mutante assuetos inter se hostes, Hetrusci Volumnio, Samnites parumper cunctati, quia dux aberat, Appio occurrere. Dicitur Appius in medio pugnae discrimine, ita ut inter prima signa manibus ad cælum sublatis cōspiceretur, ita precatus esse: Bellona, si hodie nobis victoriam duis, ast ego templum tibi voueo. Hæc precatus velut instigante Dea, & ipse collegæ, & exercitus virtutem adæquauit ducis. imperatoria opera G

In Hetruria funduntur fugaturq; hostes: & eorum castra diripiuntur.

exequitur: & milites, ne ab altera parte prius victoria incipiat, annuntur. ergo fundunt fugantq; hostes, maiorem molem haud facilè sustinentes, quàm cum qua manus conserere assueti fuerant. vrgendo cedentes, insequendoq; effusos compulere ad castra. ibi interuentu Gellij, cohortiūq; Sabellarū, paulisper recruduit pugna. ijs quoque mox fufis, iam à victoribus castra oppugnabantur. & cum Volumnius ipse portæ signa inferret, Appius Bellonam victricem identidē celebrās, accenderet militum animos, per vallū, perfossās irruerunt. castra capta, direptaq;: præda ingens parta, & militi concessa est. septem millia ac trecenti hostium occisi, duo millia & centum viginti capti. Dum ambo Coss. omnisq; Romana vis in Hetruscū bellum magis inclinat, in Samnio noui exercitus exorti ad depopulandos imperij Romani fines, per H

In Samnio noui exercitus depopulantur Romanos fines.

Vestinos in Campaniam Falernumq; agrū transcunt, ingentesq; prædas faciunt.

Volumnium magnis itineribus in Samniū redeuntē (iam enim Fabio Decioq; pro rogati imperij finis aderat) fama de Samnitium exercitu, populationibusq; Campani agri ad tuendos socios conuertit. Ut in Calconum agrum venit, & ipse cernit recentia cladis vestigia, & Calconum narrant tantum iam prædæ hostes trahere, vt vix explicare agmen possint: itaq; iam propalam duces loqui, exemplò eundem in Samnium esse, vt relicta ibi præda in expeditionem redeant, nec tam oncratum agmen dimicationi committant. Ea quanquam similia veris erant, certius tamen explorāda ratus, dimittit equites, qui vagos prædatores in agros palantes excipiant: ex quibus inquirendo cognoscit ad Vulturū flumen sedere hostem, inde tertia vigilia moturū iter in Samnium esse. His satis exploratis profectus, tanto interuallo ab hostibus confedit, vt nec aduentus suus propinquitate nimia nosci posset, & egredientem è castris hostem opprimeret. aliquanto ante lucem ad castra accessit: gnarosq; Oscanæ linguæ exploratum quid agatur mittit. Intermisti hostibus (quod facile erat in nocturna trepidatione) cognoscunt infrequentia armatis signa egressa, prædam prædæq; custodes exire, ignobile agmen, & sua quæq; molientem, nullo inter alios consensu, nec satis certo imperio. Tempus aggrediendi aptissimum visum est: & iam lux appetebat. itaque signa canere iussit: agmenq; hostium aggreditur. Samnites præda impediti, infrequentes

Volumnius Samnites aggreditur.

armati, pars addere gradum, ac præ se agere prædam: pars stare, incerti vtrum progredi, an regredi in castra tutius foret, inter cunctationem opprimuntur. & Romani iam K transcenderant vallum: cædesq; ac tumultus erat in castris. Samnitium agmen præterquam hostili tumultu, captiuorum etiam repentina defectione turbatum erat: qui partim ipsi soluti vinctos soluebant: partim arma in sarcinis deligata rapiebant, tumultumq; prælio ipso terribiliorem intermisti agmini præbebant: memorandum deinde edidit facinus: nam Statium Egnatium ducem adeuntem ordines, hortantemq; inuadunt: dissipatis inde equitibus, qui cum eo aderant, ipsum circumstant: insidentemq; equo captum ad Coss. Romanum rapiunt. Reuocata eo tumultu prima signa Samnitium: præliumq; iam profligatum integratum est, nec diutius sustineri potuit: cæsa ad sex millia hominum: duo millia & quingenti capti. in eis tribuni militum quatuor: signa militaria triginta: & quod lætissimum victoribus fuit, captiuorum

Egnatius dux Samnitium captus ad Volumnium Cof. ducitur, reliqui hostes caduntur, aut fugantur.

- A** uorum recepta septem millia, & cccc. præda ingens fociorū: accitiq; edicto domini ad res suas noscendas, recipiendasq; præstituta die. quarū rerum non extitit dominus, militi concessæ: coactiq; vendere prædam, ne alibi quàm in armis animum haberent. Magnum ea populatio Campani agri tumultum Romæ præbuerat: & per eos fortè dies ex Hetruria allatum erat, post deductum inde Volumnianum exercitum Hetruriam concitam in arma, & Gellium Egnatium Samnitium ducem, & Umbros ad defectionem vocari, & Gallos pretio ingenti sollicitari. His nuntijs senatus conterritus, iustitium indici, delectum omnis generis hominum haberi iussit. nec ingenui modò aut iuniores sacramento adaçti sunt, sed seniorum etiam cohortes facte, libertiniq; centuriati: & defendendæ vrbs consilia agitabantur: summæq; rerum prætor P. Sempronius præerat. cæterum parte curæ exonerarunt senatum Lucij Volumnij Cos. literæ, quibus cæfos fusosq; populatores Campaniæ cognitum est. Itaque & supplicationes ob rem benè gestam Cos. nomine decernunt: iustitium remittitur, quod fuerat per dies decem & octo: supplicatioq; perlata fuit. Tum de præsidio regionis depopulatæ ab Samnitibus agitari cœptum. itaq; placuit, vt duæ coloniæ circa Vestinum & Falernum agrum deducerentur: vna ad hostium Liris fluuij, quæ Minturnæ appellata: altera in saltu Vestino Falernum contingente agrum: vbi Synope dicitur Græca vrbs fuisse, Sinuessæ deinde ab colonis Romanis appellata. Tribunis plebis negotium datum est, vt plebiscito iuberetur P. Sempronius prætor triumuiros in ea loca colonis deducendis creare. nec qui nomina darent, facilè inueniebantur: quia in stationem se propè perpetuam infestæ regionis, non in agros mitti rebantur. auertit ab eis curis senatum Hetruriæ ingrauescens bellū: & crebræ literæ Appij, monentis, ne regionis eius motum negligerent. quatuor gentes conferre arma, Hetruscos, Samnites, Umbros, Gallos. iam castra bifariam facta esse, quia vnus locus capere tantam multitudinem non possit. Ob hæc, & iam appetebat tempus, comitorum causa L. Volumnius Cos. Romam reuocatus. qui prius quàm ad suffragium centurias vocaret, in concionem aduocato populo multa de magnitudine belli Hetrusci disseruit. iam tum, cum ipse ibi cum collega rem pariter gesserit, fuisse tantum bellum, vt nec duce vno, nec exercitu geri potuerit: accessisse postea dici Umbros, & ingentem exercitum Gallorum. Aduersus quatuor populos duos Coss. illo die deligi meminissent.
- D** se, nisi confideret eum consensu populi Romani Cos. declaratum iri, qui haud dubiè tum primus omnium ductor habeatur, dictatorem fuisse extemplò dicturum. Nemini dubium erat, quin Q. Fabius omnium consensu destinaretur: eumq; & prærogatiuæ, & primò vocatæ omnes centuriæ consulem cum L. Volumnio dicebant. Fabij oratio fuit, qualis biennio antè: deinde vt vincebatur consensu, versa postremò ad collegam P. Decium poscendum. id senectuti suæ adminiculum fore: censura, duobusq; consulatibus simul gestis expertū se nil concordie collegio firmitus ad Rempub. tuendam esse. nouo imperij focio vix iam assuescere senilem animū posse: cum moribus notis facilius se communicaturum consilia. Subscripsit orationi eius Cos. cum meritis P. Decij laudibus, tum quæ ex concordia consulum bona, quæq; ex discordia mala in administratione rerum militariū euenirent, memorando, quàm propè ad vltimum discrimen suis & collegæ certaminibus nuper ventum foret: admonendo Decium, Fabiumq;, vt vno animo, vna mente viuerent. Esse præterea viros natos militiæ, factis magnos, ad verborum linguæq; certamina rudes: ea ingenia consularia esse. calidos solertesq;, iuris atq; eloquentiæ consultos, qualis Ap. Claudius esset, vrbi ac foro præfides habendos, prætoresq; ad reddenda iura creandos esse. His agendis dies est consumptus. postridie ad præscriptum Cos. & consularia & prætoria comitia habita. Coss. creati, Q. Fabius, & P. Decius: Ap. Claudius prætor: omnes absentes, & L. Volumnio ex s. c. & scito plebis prorogatum in annum imperium est. Eo anno prodigia multa fuerunt: quorum auerruncandorum causa supplicationes in biduum senatus decreuit. publicè vinum ac thus sacrificijs præbitū, supplicatum iere frequentes viri,

Supplicationes ob rem benè gestam aduersus Samnites decernuntur.

Quatuor gentes arma conferre: in Hetruria aduersus Romanos.

Fabius consul creatus, P. Decium collegam sibi poscit.

Prodigia auerruncandi causa, supplicationes decreuit.

*Certamen inter
matronas ortum.*

An. 457.

*Ara Pudicitia ple-
beia.*

*Aliquot feneratorum
bonis multati.*

*Inter Fabium &
Decium orta de
provinciarum par-
titione contentio.*

fœminarum. Insignem supplicationem fecit certamen in sacello Pudicitiae patritiae, quæ in foro boario est ad ædem rotundam Herculis, inter matronas ortum. Virginiam Auli filiam, patritiam plebeio nuptam Volumnio Cos. matronæ, quod è patribus enupfisset, sacris arcerant. Brevis altercatio inde ex iracundia muliebri in contentionem animorum exarsit. cum se Virginia & patritiam & pudicam in patritiae Pudicitiae templum ingressam, & vni nuptam, ad quem virgo deducta sit: nec se viri, honorumue eius ac rerum gestarum pœnitere, verò gloriaretur. Facto deinde egregio magnifica verba adauxit. in vico Longo, vbi habitabat, ex parte ædium quod satis esset loci modico sacello, exclusit: aramque ibi posuit. & conuocatis plebeijs matronis conquesta iniuriam patritiarum: Hanc ego aram, inquit, Pudicitiae plebeiae dedico: vosque hortor, vt quod certamen virtutis viros in hac ciuitate tenet, hoc pudicitiae inter matronas sit: detisque operam, vt hæc ara, quam illa, si quid potest, sanctius, & à castioribus coli dicatur. Eodem ferme ritu & hæc ara, quo illa antiquior culta est, vt nulla nisi spectate pudicitie matrona, & quæ vni viro nupta fuisset, ius sacrificandi haberet. Vulgata dein religio à pollutis, nec matronis solum, sed omnis ordinis fœminis, postremo in obliuionem venit. Eodem anno Cn. & Q. Ogulnij ædiles curules aliquot fœneratoribus diem dixerunt, quorum bonis multatis, ex eo quod in publicum redactum est, ænea in Capitolio limina, & trium mensarum argentea vasa in cella Iouis Iouemque in culmine cum quadrigis, & ad Ficum Ruminale simulachra infantium conditorum vrbis sub vberibus lupæ posuerunt: semitaque saxo quadrato à Capena porta ad Martis strauerunt. & ab ædilibus plebeijs L. Ælio Peto, & C. Fulvio Curuo ex multatitia inter pecunia, quæ exegerunt pecuarijs danatis, ludi facti: pateraque aurea ad Cæreris posita. Q. inde Fabius quintum, & P. Decius quartum, consulatum ineunt: tribus consulationibus, censuraque collegæ, nec gloria magis rerum, quæ ingens erat, quam concordia inter se clari, quæ ne perpetua esset, ordinum magis, quam ipsorum inter se certamen interuenisse reor: patritijs tendentibus, vt Fabius Hetruriam extra ordinem prouinciam haberet: plebeijs authoribus Decio, vt ad sortem reuocaret. Fuit certe contentio in senatu. & postquam ibi Fabius plus poterat, reuocata res ad populum est. in concione, vt inter militares viros, & factis potius quam dictis fretos, pauca verba habita. Fabius, quam arborem conseruisset, sub ea legere alium fructum, indignum esse dicere. se aperuisse Ciminiam syluam, viamque per deuos saltus Romano bello fecisse. I. Quid se id ætatis sollicitassent, si alio duce bellum gesturi essent? Nimirum aduersarium se, non socium imperij legisse sensim exprobrat: & inuidisse Decium concordibus collegijs tribus. Postremo se tendere nihil ultra, quam vt, si se dignum prouincia ducerent, in eam mitterent: in senatus arbitrio se fuisse, & in potestate populi futurum. P. Decius senatus iniuriam querebatur: quoad potuerint patres annisos, ne plebeijs aditus ad magnos honores esset. postquam ipsa virtus peruicerit, ne in illo genere hominum inhonorata esset, queri, quemadmodum irrita sint non suffragia modo populi, sed arbitria etiam fortunæ, & in paucorum potestatem vertantur. Omnes ante se consules sortitos prouincias esse: nunc extra sortem Fabio senatum prouinciam dare. Si honoris eius causa, ita eum de se, deque Republica meritum esse, vt faueat. Q. Fabij gloria: quæ modò non sua contumelia splendeat. cui autem dubium esse, vbi vnum bellum sit aspectum ac difficile, cum id alteri extra sortem mandetur: quin alter consul pro superuacaneo atque inutili habeatur? gloriari Fabium rebus in Hetruria gestis: velle & P. Decium gloriari: & forsitan quem ille obrutum ignem reliquerit, ita vt toties nouum ex improuiso incendium daret, eum se extincturum. Postremo se collegæ honores premiaque concessurum verecundia ætatis eius, maiestatisque cum periculum, cum dimicatio proposita sit, neque cedere sua sponte, neque cessurum. & si nihil aliud ex eo certamine tulerit, illud certe latiturum, vt quod populi sit, populus iubeat potius, quam patres gratificentur. Iouem optimum maximum, deosque immortales se precari, vt ita sortem æquam sibi cum collega dent, si eandem virtutem felicitatemque

- A tatemq; in bello administrando daturi sint, certè id & natura æquum, & exemplo v-
rile esse, & ad famam populi Romani pertinere, eos consules esse, quorum vtroliber
duce bellum Hetruscū geri rectè possit. Fabius nihil aliud precatus populum, quàm
vt prius quàm intro vocarentur ad suffragium tribus, Ap. Claudij prætoris allatas ex
Hetruria literas audirent, comitio abire. nec minore populi consensu, quàm senatus,
prouincia Hetruria extra sortem Fabio decreta est. Concursum inde ad consulem fa-
ctus omnium fermè iuniorum, & pro se quisq; nomina dabant. tanta cupido erat sub
eo duce stipendia faciendi. Qua circumfusus turba, Quatuor millia, inquit, peditum,
& sexcentos equites duntaxat scribere in animo est. hodierno & crastino die qui no-
mina dederitis, mecum ducam. maiori mihi curæ est, vt omnes locupletes reducam,
quàm vt multis rem geram militibus. Profectus apto exercitu, & eo plus fiduciæ ac
spei gerente, quòd non desiderata multitudo erat, ad oppidum Aharnam vnde haud
procul hostes erant, ad castra Appij prætoris pergit. paucis citrà millibus lignatores ei
cum præsidio occurrunt, qui vt lictores prægredi viderunt, Fabiumq; esse consulem
acceperere, læti atq; alacres dijs populoq; Romano gratias agunt, quòd eum sibi impe-
ratorem misissent. Circumfusi deinde cum consulem salutarent, quærit Fabius quò
pergerent. respondentibusq;, lignatum se ire: Ain' tandem, inquit, num castra vallata
non habetis? ad hoc cum succlamatū esset: duplici quidè vallo, & fossa, & tamen in in-
genti metu esse: Habetis, igitur, inquit, affatim lignorum: redite, & vellite vallū. Re-
deunt in castra, terroremq; ibi vellentes vallū, & ijs qui in castris remanserant militi-
bus, & ipsi Appio fecerunt. Tum pro se quisq; alij alijs dicere, Consul si se Q. Fabij fa-
cere iussu. Postero inde die castra mota: & Appius prætor Romam dimissus, inde nus-
quam stantia Romanis fuere. negabat vtile esse vno loco sedere exercitū: itineribus,
ac mutatione locorum nobiliorem ac salubriorem esse. fiebant autem itinera, quan-
ta fieri sinebat hyems haud dum exasta. Vere inde primo relicta secunda legione ad
Clusium, quod Camars olim appellabant: præpositoq; castris L. Scipione præto-
re, Romam ipse ad consultandū de bello redijt: siue ipse sponte sua, quia bellū ei ma-
ius in conspectu erat, quàm quantum esse famæ crediderat: siue senatus consulto acci-
tus. nam in vtrumq; authores sunt. Ab Ap. Claudio præto-
re retractū quida videri vo-
lunt: cum in senatu, & apud populum (id quod per literas assidue fecerat) terrore bel-
li Hetrusci augetur. non suffecturū ducē vnum, nec exercitū vnum aduersus quatuor
populos. periculosum esse, siue iuncti vnum premant, siue id diuersi gerant bellum,
ne ad omnia simul obire vnus non possit, duas se ibi legiones Romanas reliquisse. &
minus quinq; millia peditum equitumq; cum Fabio venisse, sibi placere, P. Decium
consulem primo quoq; tempore in Hetruriam ad collegam proficisci: L. Volumnio
Samnium prouinciam dari. si consul malit in suam prouinciam ire, Volumnium in
Hetruriam ad consulem cum exercitu iusto consulari proficisci. Cum magnā partem
moueret oratio prætoris, P. Deciū censuisse ferunt, vt omnia integra ac libera Q. Fa-
bio seruarentur: donec vel ipse, si per commodum Reipub. possit, Romam venisset,
vel aliquem ex legatis misisset: à quo disceret senatus, quantū in Hetruria belli esset:
quantisq; administrandū copijs, & quot per duces esset. Fabius vt Romam redijt: &
in senatu, & productus ad populū, mediam orationē habuit. vt nec augere nec minu-
ere videretur belli famam: magisq; in altero assumēdo duce aliorum indulgere timo-
ri, quàm suo aut Reipub. periculo consulere. Cæterum si sibi adiutorē belli, sociumq;
imperij darent: quonā modo se obliuisci P. Decij cōsulis per tot collegia experti pos-
se? neminem omnium secum coniungi malle: & copiarum satis sibi cum P. Decio, &
nunquam nimium hostium fore. Sin collega quid aliud malit: at sibi L. Volumnium
darent adiutorem. Omnium rerum arbitrium & à populo, & à senatu, & ab ipso col-
lega Fabio permissum est. & cum Decius se in Samnium, vel in Hetruriam proficisci
paratū esse ostendisset, tanta lætitia ac gratulatio fuit, vt præciperetur victoria animis:
triumphusq; non bellum decretum consulibus videretur. Inuenio apud quosdam,

extemplo consulatu inito profectos in Hetruriam Fabium Deciumq; sine vlla mentione fortis prouinciarum certaminumq; inter collegas, quæ expofui. Sunt quibus hæc quidem certamina exponere fatis fuerit: adiecerint & Appij criminationes de Fabio absente ad populum, & pertinaciam aduersus præsentem Cos. prætoris, contentionemq; aliam inter collegas: tendete Decio, vt suæ quisq; prouinciæ sortem tureretur. Constatte res incipit ex eo tempore, quo profecti ambo Coss. ad bellum sunt.

Senones Galli ad Clusium venerunt.

Cæterum antequam Coss. in Hetruriam peruenirēt, Senones Galli multitudine ingenti ad Clusium venerunt, legionem Romanā castraq; oppugnaturi. Scipio qui castris præerat, loco adiuuandam paucitatem suorum militum ratus: in colle qui inter urbem & castra erat, aciem crexit. Sed, vt in re subita, parū explorato itinere ad iugum perrexit, quod hostes cæperāt parte alia aggressi. Ita cæsa ab tergo legio: atq; in medio, cum hostis vndiq; vrgeret, circumuenta. Deletam quoq; ibi legionem, ita vt nuncius non superesset, quidam authores sunt: nec antè ad consules, qui iam haud procul à Clusio aberant, famam eius cladis perlatam, quàm in cōspectu fuere Gallorum equites, pectoribus equorum suspensa gestantes capita, & lanceis infixæ, ouantesq; moris sui carmine. Sunt qui Vmbros fuisse, non Gallos tradant: nec tantum cladis acceptum: & circumuentis papulatoribus cum L. Manlio Torquato legato Scipionem proprætorem subsidium è castris tulisse: victoresq; Vmbros redintegrato prælio victos esse: captiuosq; eis ac prædam ademptam. Similius vero est, à Gallo hoste, quàm Vmbro eam cladem acceptam, quod cum sæpè alias, tum eo anno Gallici tumultus præcipuus terror ciuitatem tenuit. Itaq; præterquã quod ambo consules profecti ad bellum erant cū quatuor legionibus, & magno equitatu Romano, Campanisq; mille equitibus delectis ad id bellum missis, & sociorum nominisq; Latini maiore exercitu, quàm Romani: alij duo exercitus haud procul vrbe Hetruriæ oppositi: vnus in Falisco, alter in Vaticano agro. Cn. Fuluius, & L. Posthumius Megillus, proprætore ambo, statiuam in eis locis habere iussi. Consules ad hostes transgresso Apennino in agrum Sentinatam peruenierunt. Ibi quatuor millium ferme interuallo castra posita. Inter hostes deinde consultationes habitæ: atq; ita conuenit, vt ne vnus castris miscerentur omnes, nèue in aciem descenderēt simul. Samnitibus Galli, Hetruscis Vmbri adiecti. dies indicta pugna: Sānitibus Gallisq; delegata pugna: inter ipsum certamen

Hostium concilia prodantur à trans fugis tribus Clusiu.

Hetrusci Vmbriq; iussi castra Romana oppugnare. Hęc consilia turbarunt transfuge Clusini tres, clam nocte ad Fabium consulem transgressi. qui editis hostium consilijs dimissi cum donis, vt subinde, vt quæq; res noua decreta esset, exploratam perferrent. consules Fuluius, vt ex Falisco: Posthumio, vt ex Vaticano exercitum ad Clusium admoueant, summaq; vi fines hostium depopulentur, scribunt. Huius populationis fama Hetruscis ex agro Sentinate ad suos fines tuendos mouit. instare inde consules, vt absentibus ijs pugnaretur. per biduum lacescere prælio hostem. biduo nihil dignum dictu actum. pauci vtrinq; cecidēre: magisq; irritati sunt ad iustum certamen animi, quàm ad discrimen summa rerum adducta. tertio die descensum in campum omnibus copijs est. Cū instructæ acies starent, cerua fugiens lupum è montibus exacta per campos inter duas acies decurrit: inde diuersæ feræ, cerua ad Gallos, lupus ad Romanos, cursum deflexit. Lupo data inter ordines via, ceruam Galli confixere. Tum ex antesignanis Romanus miles, Illac fuga, inquit, & cædes vertit, vbi sacram Dianæ feram iacentem videtis: hinc victor Martius lupus, integer & intactus, gentis nos Martiæ & conditoris nostri admonuit. Dextro cornu Galli, sinistro Sānites constiterunt.

Portentum lupi & ceruæ.

Aduersus Samnites Fabius, aduersus Gallos Decius.

aduersus Samnites Fabius primam ac tertiam legiones pro dextro cornu, aduersus Gallos pro sinistro Decius quintā & sextā instruit. secunda & quarta cū L. Volumnio proconsule in Samnio gerebant bellum. Primo concursu adeo equis viribus gesta res est, vt, si affuissent Hetrusci & Vmbri, aut in acie, aut in castris, quocūq; se inclinassent, accipienda clades fuerit. cæterum quanquam communis adhuc Mars belli erat: necdum discrimen fortuna fecerat, quã datura vires esset, haudquaquã similis pugna, in dextro

- A** dextro læuoq; cornu erat: Romani apud Fabium arcebant magis, quàm inferebant pugnam: extrahebaturq; in quàm maximè serum diei certamen: quia ita persuasum erat duci, & Samnites & Gallos primo impetu feroces esse, quos sustineri satis sit: longiore certamine sensim refidere Samnitium animos: Gallorum quidem etiam corpora intolerantissima laboris atq; æstus fluere, primaq; eorum prælia plusquam virorum, postrema minus quàm fœminarum esse. In id tempus igitur, quo vinci solebat hostis, quàm integerrimas vires militi seruabat, Ferocior Decius & ætate & vigore animi, quantumcunq; virium habuit, certamine primo effudit: & quia lentior videbatur pedestris pugna, equitatum in pugnam concitat: & ipse fortissimæ iuuenum turmæ immixtus orat proceres iuuentutis, vt secum in hostem impetum faciant: duplicem illorum gloriam fore, si ab læuo cornu, & ab equite victoria incipiat.
- B** Bis auertere Gallicum equitatum. iterum longius euectos, & iam inter media equitum agmina prælium cientes, nouum pugnae conterruit genus: effedis, carrisq; superstans armatus hostis ingenti sonitu equorum rotarumq; aduenit, & insolitos eius tumultus Romanorum conterruit equos. Ita victorem equitatum velut lymphaticus pauor dissipat: sternit inde ruentes equos virosq; improvida fuga, turbata hinc etiam signa legionum: multiq; impetu equorum, ac vehiculorû raptorum per agmen, obruti antesignani: & infecuta, simul territos hostes vidit, Gallica acies nullum spacium respirandi recipiendiq; se dedit. Vociferare Decius, quo fugerent? quàmuc in fuga spem haberent: obsistere cedentibus, ac reuocare fusos. deinde vt nulla vi perculos sustinere poterat, patrem P. Decium nomine compellans, Quid ultra moror, inquit, familiare fatum? datum hoc nostro generi est, vt luendis periculis publicis piacula simus. iam ego mecum legiones hostium mactadas Telluri ac dijs Manibus dabo. Hęc locutus, M. Liuium Pontificē, quem descendens in aciem digredi vetuerat ab se, præire iussit verba, quibus se legionesq; hostiū pro exercitu populi Romani Quiritiū deuoueret. deuotus inde eadē precatione, eodemq; habitu, quo pater P. Decius ad Vesperim bello Latino se iusserat deuoueri: cum secundum solennes precationes adiecisset, præ se agere sese formidinem ac fugam, cædemq; ac cruorem: cœlestium, infernorum iras: contacturum funebribus diris signa, tela, arma hostiū, locumq; eundem suæ pestis, & Gallorum ac Samnitium, fore: hæc execratus in se, hostesq;, quæ confertissimam cernebat Gallorum aciem, concitat equum: inferensq; se ipse, infestis telis interfectus est. Vix humanè inde opis videri pugna potuit. Romani duce amisso, quæres terrori aliàs esse solet, sistere fugā, ac nouā de integro velle instaurare pugnam. Galli, & maximè globus circumstans consulis corpus, velut alienata mente vana incassum iactare tela, torpere quidam, & nec pugnae meminisse, nec fugæ. At ex parte altera pontifex Liuius, cui lictores Decius tradiderat, iusseratq; proprætorem esse, vociferari, vicisse Romanos, defunctos consulis fato: Gallos Samnitesq; Telluris matris ac deorum Manium esse: rapere ad se ac vocare Decium deuotā secum aciem: furiarumq; ac formidinis plena omnia ad hostes esse. Superueniunt deinde his restituētibus pugnam Cornelius Scipio & C. Martius, cum subsidijs ex nouissima acie, iussu Q. Fabij consulis ad præsidium collegæ missi. ibi auditur P. Decij euentus, ingens horramen ad omnia pro Republica audenda. itaq; cum Galli structis ante se scutis conferti starent, nec facilis pede collato videretur pugna, iussu legatorum collecta humi pila, quæ strata inter duas acies iacebant, atq; in testudinem hostium coniecta. quibus plerisq; in scuta, plerisq; verutis in corpora ipsa fixis, sternitur cuneus: ita, vt magna pars integris corporibus attoniti conciderent. hęc in sinistro cornu Romanorum fortuna variauerat. Fabius in dextro cornu primò (vt antè dictum est) cunctando extraxerat diem: deinde, postquam nec clamor hostium, nec impetus, nec tela missa eandem vim habere visa, præfectis equitum iussis ad latus Samnitium circumducere alas, vt signo dato in transversos quanto maximo possent impetu incurrerent, sensim suos signa inferre iussit, & commouere hostem. Postquam non resisti vidit, & haud dubiam lassitudinem

Gallos primo impetu feroces esse.

Effedis carrisq; superstans armatus Gallus, Romanorū equos conterruit, & in fugam vertit.

P. Decius se pro exercitu Romano dijs manibus deuouet.

Romani sisti: suam duce amisso.

situdinem esse: tum collectis omnibus subsidijs, quæ ad id tempus referuauerat, & le-
 giones concitauit, & signum ad inuadēdos hostes equitibus dedit. Nec sustinuerunt
 Samnites impetum, præterq; aciem ipsam Gallorum, relictis in dimicatione socijs,
 ad castra effuso cursu ferebantur. Galli testudine facta conferti stabant. Tum Fabius
 audita morte collegæ, Campanorum alam, quingentos ferè equites excedere acie iu-
 ber: & circumuectos à tergo Gallicam inuadere aciem: tertiæ deinde legionis subse-
 qui principes, & qua turbatum agmen hostium viderent, impetu equitum instare, ac
 territos cædere. Ipse ædem Ioui Victori, spoliâq; hostium cum vouisset, ad castra Sam-
 nitium perrexit: quò multitudo omnis cõsternata agebatur, sub ipso vallo, quia tan-
 tam multitudinem portæ non recepere, tentata ab exclusis turba suorum pugna est.
 ibi Gellius Egnatius imperator Samnitium cecidit. compulsi deinde intra vallum
 Samnites: paruoq; certamine capta castra: & Galli à tergo circumuenti. Cæsa eo die
 hostium xxv. millia, octo capta. nec incruenta victoria fuit. nam ex P. Decij exercitu
 cæsa septem millia. ex Fabij, mille ac ducenti. Fabius dimissis ad quærendum collegæ
 corpus, spolia hostium coniecta in aceruum Ioui victori cremauit. Consulis corpus
 eo die, quia obrutû superstratis Gallorum cumulis erat, inueniri non potuit. postero
 die inuentum, relatumq; est cum multis militum lachrymis. Intermissa inde omni-
 um aliarum rerum cura, Fabius collegæ funus omni honore, laudibusq; meritis cele-
 brat. Et in Hetruria per eos dies ab Cn. Fulvio proprætore res ex sententia gesta: &
 præter ingentem allatam populationibus agrorum hosti cladem, pugnatum etiam
 egregiè est: Perusinorumq; & Clusinarum caesa amplius tria millia: & signa militaria
 ad viginti capta. Samnitium agmen cum per Pelignum agrum fugeret, circumuen-
 tum à Pelignis est. ex millibus quinq; ad mille cæsi. Magna eius diei, quo in Sentinati
 agro bellatum fama est, etiam vero stanti. Sed superieccere quidã augendo fidem: qui
 in hostium exercitu peditum quadraginta millia, cccxxx. equitum sex & quadragin-
 ta millia, mille carpentorum scripsere fuisse: scilicet cum Umbris, Thuscisq;: quos &
 ipsos pugna affuisse. & vt Romanorum quoq; auerent copias, L. Volumnium pro-
 consulem ducem, consulibus, exercitumq; eius legionibus consulû adijciunt. In plu-
 ribus annalibus duorum ea consulum propria victoria est. Volumnium in Samnio in-
 terim res gerit, Samnitiumq; exercitum in Tifernum montem compulsum, non de-
 territus iniquitate loci fundit, fugatq;. Q. Fabius Deciano exercitu relicto in Hetruria,
 suis legionibus deductis ad urbem, de Gallis, Hetruscisq; ac Samnitibus trium-
 phauit. milites triumphantem securi sunt, celebrata inconditis carminibus militari-
 bus non magis victoria Q. Fabij, quàm mors præclara P. Decij est: excitataq; memo-
 ria parentis, æquata euentu publico priuatoq; filij laudibus. Data ex præda militibus
 æris octogeni bini, sagaq;, & tunica, præmia illa tempestate militiæ haudquaquam
 spernenda. His ita rebus gestis, nec in Samnitibus adhuc, nec in Hetruria pax erat. nam
 & Perusinis authoribus post deductû ab consule exercitum rebellatû fuerat: & Sam-
 nites prædatum in agrum Vestinum Formianumq;, & parte alia in Esctrunium, quæ
 Vulturno adiacent flumini, descendere. Aduersus eos Appius Claudius prætor cum
 exercitu Deciano missus, Fabius in Hetruria rebellate denuò quatuor millia & quin-
 gentos Perusinorû occidit: cepit ad mille septingētos quadraginta: qui redempti sin-
 guli æris trecentis decem. præda alia omnis militibus concessa. Samnitium legiones
 cum partim Ap. Claudius prætor, partim L. Volunius procõsul sequeretur, in agrum
 Stellatam conuenerunt. ibi & Samnitium legiones omnes confidunt, & Appius Vo-
 lumniumq; castra cõiungunt. pugnatum infestissimis animis, hinc ira stimulante ad-
 uersus rebellantes toties: illinc ab vltima iam dimicâtibus spe. Cæsa ergo Samnitium
 xvi. millia trecenti, capta duo millia septingenti. ex Romano exercitu cecidère duo
 millia septingenti. Felix annus bellicis rebus, pestilentia grauis, prodigijsq; sollicitus.
 nam & terram multifariam pluuisse, & in exercitu Appij Claudij plerosque fulmini-
 bus ictos, nuntiatum est: libriq; ob hæc aditi. Eo anno Q. Fabius Gurgēs consulis
 filius

*Samnites relictis
 in dimicatione
 Gallis, in castra
 confugiunt.*

*Samnitium castra
 diripiuntur.*

*Spolia hostium Ioui
 Victori cremantur.*

*Volumnius procon-
 sul in Samnio felici-
 ter res gerit.*

*Q. Fabius de Gal-
 lis, Hetruscis, ac
 Samnitibus trium-
 phauit.
 * Val. 39. folid.
 circiter.*

*Fabius quatuor
 millia et quingen-
 tos Perusinorum
 occidit.*

*Cæsa Samnitium
 sedecim millia tre-
 centi.*

- A filius aliquot matronas ad populum stupri damnatas pecunia mulctauit, ex quo mulctatio ære Veneris ædem, quæ propè Circum est, faciendū curauit. Superfunt etiam Epilogus bellorum cum Samnitibus gestorum. nunc Samnitium bella, quæ continua per quartum iam volumen, annumq; sextum & quadragesimum à M. Valerio, A. Cornelio consulibus, qui primi Samnio arma intulerunt, agimus. & ne tot annorum clades vtriusque gentis, laboresq; actos nunc referam, quibus nequiuert tamen dum illa pectora vini: proximo anno Samnites in Sentinati agro, Pelignis, ad Tifernum, Stellatibus campis, suis ipsi legionibus, misti alienis, ab quatuor exercitibus, quatuor ducibus Romanis cæsi fuerant. imperatorem clarissimum gentis suæ auulerant: socios belli Hætruscos, Umbros, Gallos, in eadem fortuna videbant, qua ipsi erant, nec suis, nec externis viribus iam stare poterant, tamen bello non abstinebant. adeò ne infeliciter quædam defensionis libertatis tædebat: & vinci, quàm non tentare victoriam, malebant. quoniam sit ille, quem nõ pigeat longinquitatis bellorum scribendo, legendoq; quæ gerentes non fatigauerunt: Q. Fabium, P. Decium, L. Posthumius Megillus, & M. Attilius Regulus, consules secuti sunt. Samnium ambobus decreta prouincia est, quia tres scriptos hostium exercitus, vno Hætruriam, altero populationem Campaniæ repeti, tertium tuendis parari finibus fama erat. Posthumium valetudo aduersa Romæ tenuit. Attilius cum exercitu extemplo profectus, vt in Samnio hostes (ita enim placuerat patribus) nõndum egressos opprimeret, velut ex composito ibi obuium habuere hostem: vbi & intrare, nedum vastare ipsi Samnitium agrum prohiberentur: & egredi inde in pacata, sociorumq; populi Romani fines Samnites prohiberent. cum castra castris collata essent, quod vix Romanus toties victor auderet, ausi Samnites sunt (tantum desperatio vltima temeritatis facit) castra Romana oppugnare. & quanquam non venit ad finem tam audax inceptum, tamen haud omninò vanum fuit. Nebula erat ad multum diei, densa adeò, vt lucis vsum eriperet, non prospectu modò extra vallum adempto, sed propinquo etiam congregientium inter se conspectu. hac velut latebra insidiarum freti Samnites vix dum satis certa luce, & eam ipsam premente caligine, ad stationem Romanam in porta segniter agentem vigilias perueniunt. Improviso oppressis, nec animi satis ad resistendum, nec virium fuit. ab tergo castrorum Decumana porta impetus factus. itaq; captum quæstorium: quæstorq; ibi L. Opimus Pan- Quæstorium cap-
tum, & quæstor
occisus à Samniti-
bus.
- D si occisus. conclamatum inde ad arma. Consul tumultu excitus, cohortes duas sociorum, Lucanam Sueffanamq; quæ proximæ fortè erant, tueri prætorium iubet: manipulos legionum principali via inducit. vix dum satis aptatis armis in ordines eunt: & clamore magis quàm oculis hostem noscunt: nec quantus numerus sit, aestimari potest. cedunt primò incerti fortunæ suæ. & hostem introrsum in media castra accipiunt. inde cum consul vociferaretur, expulsine extra vallum castra deinde sua oppugnaturi essent, rogans: clamore sublato connixi primò resistunt: deinde inferunt pedem, vrgentq;: & impulsos semel terrore eodem agunt, quo cœperunt: expellunt extra portam, vallumq;: inde pergere, ac persequi, quia turbida lux metum circa insidiarum faciebat, non ausi, liberatis castris contenti receperunt se intra vallum, trecentis fermè hostium occisis. Romanorum stationis primæ, vigilumq;, & eorum qui Samnites à Romanorum castris expulsi.
- E circa quæstorium oppressi, pericere ad ducentos triginta. Animos inde Samnitibus non infelix audacia auxit: & non modò proferre inde castra Romanum, sed ne pabulari quidem per agros suos patiebantur. retrò in pacatum Soranum agrum pabulatores ibant. Quarum rerum fama tumultuosior etiam, quàm res erant, perlata Romam, coëgit L. Posthumium c o s. vix dum validum proficisci ex vrbe: prius tamen quàm exiret, militibus edicto Soram iussis conuenire. Ipse ædem Victoriæ, quam ædilis curulis ex mulctatitia pecunia faciendam curauerat, dedicauit. Ita ad exercitum profectus ab Sora in Samnium ad castra collegæ perrexit. inde postquam Samnites Samnites aduentu Posthumij Cos. discessere. diffisi duobus exercitibus resisti posse recesserunt: diuersi c o s. ad vastandos agros, vrbesq; oppugnandas discedunt. Posthumius Milonium oppugnare adortus vi pri-

mò, atq; impetu: deinde postquam ea parum procedebant, opere, ac vineis demum F
 iniunctis muro cepit. ibi capta iam vrbe ab hora quarta diei ad octauam ferè horam,
 omnibus partibus vrbs diu incerto euentu pugnatum est. postremò potitur oppido
 Romanus. Samnitium cæsi tria millia ducenti: capti quatuor millia c. præter præ-
 dam aliam. Inde Ferentinum ductæ legiones: vnde oppidani cum omnibus rebus
 suis, quæ ferri agiq; potuerunt, nocte per auersam portam silentio excesserunt. Igitur
 simul aduenit c o s. primò ita compositus instructusq; mœnibus successit, tanquam
 idem, quod ad Miloniam fuerat, certaminis foret: deinde vt silentium vastum in vr-
 be, nec arma nec viros in turribus ac muris vidit, auidum inuadendi deserta mœnia
 militem detinet: ne quam occultam in fraudem incautus rueret, duas turmas socio-
 rum Latini nominis circumequitare mœnia, atque explorare omnia iubet. equites G
 portam vnã alteramq; eadem regione in propinquo patentes conspiciunt, itineri-
 busq; ijs vestigia nocturna hostium fugæ. adequitant deinde sensim portis: vrbeq;
 ex tuto rectis itineribus peruiam conspiciunt: & consuli referunt, excessum vrbe: so-
 litudine haud dubia id perspicuum esse, & recentibus vestigijs fugæ, ac strage rerum
 in trepidatione nocturna passim relictarum. His auditis c o s. ad eam partem vrbs,
 quam adierant equites, circumducit agmen: constitutisq; haud procul porta signis,
 quinque equites iubet intrare vrbe: & modicum spacium progressos tres manere
 eodem loco, si tuta videantur: duos explorata ad se referre. Qui vbi redierunt, retule-
 runtq; eò se progressos, vnde in omnes partes circumspectus esset, longè lateq; silen-
 tium ac solitudinem vidisse: extemplò c o s. cohortes expeditas in vrbe induxit: H
 ceteros interim castra communitate iussit. Ingressi milites refractis foribus paucos gra-
 ues ætate, aut inualidos inueniunt, relictasq; quæ migratu difficilia essent. ea direpta:
 & cognitum ex captiuis est, communi consilio aliquot circa vrbes conscisse fugam,
 suos prima vigilia profectos, credere eandem in alijs vrbs solitudinem inuentu-
 ros. Dictis captiuorum fides extitit: desertis oppidis eos. potitur. Alteri c o s. M. At-
 tilio nequaquam tam facile bellum fuit, cum ad Luceriam duceret legiones, quam
 oppugnari ab Samnitibus audierat: ad finem Lucerinum ei hostis obuius fuit. ibi ira
 vires aquauit. prælium varium & anceps fuit, tristius tamen euentu Romanis: &
 quia inlucti erant vinci: & quia digredientes magis quam in ipso certamine senserunt,
 quantum in sua parte plus vulnerum ac cædis fuisset. Itaque is terror in castris I
 ortus, qui si pugnantes cepisset, insignis accepta clades foret. tum quoq; sollicita nox
 fuit, iam inuasurum castra Samnitum credentibus, aut prima luce cum victoribus
 conferendas manus. Minus cladis, cæterum non plus animorum ad hostes erat. vbi
 primùm illuxit, abire sine certamine cupiunt. Sed via vna, & ea ipsa præter hostes,
 erat: quam ingressi præbuere speciem recta tendentium ad castra oppugnanda. c o s.
 arma capere milites iubet, & sequi se extra vallum: legatis, tribunis, præfectis socio-
 rum imperat, quod apud quenque factò opus est. Omnes affirmant, se quidem om-
 nia facturos, sed militum iacere animos: tota nocte inter vulnera, & gemitus morien-
 tium vigilatum esse: si ante lucem ad castra ventum foret, tantum pauoris fuisse, vt
 relicturi signa fuerint: nunc pudore à fuga contineri, alioquin pro victis esse. Quæ K
 vbi consul accepit, sibimetipsi circumeundos alloquendosq; milites ratus, vt ad
 quosque venerat, cunctantes arma capere, increpabat. quid cessarent, tergiuersaren-
 turq;? hostem in castra venturum, nisi illi extra castra exissent: & pro tentorijs suis pu-
 gnaturos, si pro vallo nollent. armatis ac dimicantibus haud dubiam victoriam esse:
 qui nudus atq; inermis hostem maneat, ei aut mortem, aut seruitutem patiendam.
 Hæc iurganti increpantiq; respondebant, confectos se pugna hesternâ esse: nec vi-
 rium quicquam, nec sanguinis superesse. maiorem multitudinem hostium apparere,
 quam pridie fuerit. Inter hæc appropinquabat agmen: & iam breuiore interuallo
 certiora intuentes, vallum secum portare Samnitum affirmant: nec dubium esse, quin
 castra circumuallaturi sint. Tunc enim uerò c o s. indignum facinus esse vociferari,
 tantam

*Miloniam Samni-
 tium oppidum ex-
 pugnavit Posthu-
 minus.*

*Ferentinum à Sam-
 nitibus desertum,
 Posthumius ingre-
 ditur.*

*Ad fines Lucerinum
 anceps prælio pu-
 gnatum cum Sam-
 nitibus duce Attilio
 C. Cos.*

*Attilius militum
 arma capere cun-
 ctantes increpat.*

- A tantam contumeliam ignominiamq; ab ignauissimo accipi hoste. Etiamne circumfede-
 fedebimur, inquit, in castris, vt fame potius per ignominiam, quàm ferro, si necesse
 est, per virtutem moriamur? Dij bene verterent: facerentq; quod se dignum quisque
 ducerent. cos. M. Attilum vel solum, si nemo alius sequatur, iturum aduersus hostes:
 castrumq; inter signa Samnitium potius, quàm circumuallari castra Romana videat.
 Dicta consulis, legati, tribuniq; & omnes turme equitum, & centuriones primorum
 ordinum approbauere. tum pudore victus miles segniter arma capit, segniter è castris
 egreditur: longo agmine, nec continenti, mœsti ac propè victi procedunt versus ho-
 stem, nec spe, nec animo certiores. itaq; simul conspecta sunt Romana signa, exem-
 plò à primo Samnitium agmine ad nouissimum fremitus perfertur: exire, id quod
- B timuerint, ad impediendum iter Romanos: nullam inde ne fugæ quidem patere Samnites instruunt
 aciem.
 viam: illo loco aut cadendum esse, aut stratis hostibus per corpora eorum euaden-
 dum. in medio sarcinas conijciunt: armati suis quisque ordinibus instruunt aciem.
 Iam exiguum inter duas acies erat spatium: & stabant expectantes dum ab hostibus
 prius impetus, prius clamor inciperet: neutris animus est ad pugnandum. Diuersiq;
 integri atq; intacti abissent, ni cedenti instaturum alterum timuissent. sua sponte in-
 ter inuitos tergiuersantesq; segnis pugna, clamore incerto atque impari, cœpit: nec
 vestigio quisquam mouebatur. Tum cos. Romanus vt rem excitaret, equitum pau-
 cas turmas extra ordinem immisit: quorum cum plerique delapsi ex equis essent, &
 alij turbati, & ab Samnitium acie ad opprimendos eos qui cæciderant, & ad suos tu-
 endos ab Romanis procursum est. Inde paululum irritata pugna est, sed aliquanto &
- C impigrè magis, & plures procurrerunt Samnites: & turbatus eques sua ipse subsidia
 territis equis proculcauit. hinc fuga cœpta totam auertit aciem Romanam. Iamq; in
 terga fugientium Samnites pugnabant, cum cos. equo præuectus ad portam castrorum,
 ac statione equitum ibi opposita, edictoq; vt quicumq; ad vallum tenderet, siue
 ille Romanus, siue Samnis esset, pro hoste haberetur: hæc ipsa minitans, obstitit pro-
 fusè tendentibus suis in castra. Quò pergis, inquit, miles? & hic arma & viros inue-
 nies: nec viuo cos. tuo nisi victor castra intrabis. proinde elige, cum ciue, an hoste pu-
 gnare malis. Hæc dicente cos. equites infestis cuspidibus circumfunduntur, ac pedi-
 tem in pugnam redire iubent. Non virtus solum cos. sed fors etiam adiuuit: quòd
- D non institerunt Samnites, spatiumq; circumagendi signa, vertendiq; aciem à castris
 in hostem fuit. Tum alij alios hortari, vt repeterent pugnam: centuriones ab signi-
 feris rapta signa inferre: & ostendere suis, paucos & ordinibus incompositis effusè
 venire hostes. Inter hæc cos. manus ad cœlum attollens, voce clara, ita vt exaudire-
 tur, templum Ioui Statori vouet, si constitisset à fuga Romana acies, redintegratoq;
 prælio cecidisset vicissetq; legiones Samnitium. omnes vndique annisi ad restituend-
 dam pugnam, duces, milites, peditum equitumq; vis. numen etiam deorum respec-
 xisse nomen Romanum visum, adeò facillè inclinata res, repulsiq; à castris hostes:
 mox etiam redacti ad eum locum, in quo commissa pugna erat. Ibi obiacente sarci-
 narum cumulo, quas coniecerant in medium, hæserè impediti: deinde ne diriperen-
 tur res, orbem armatorum sarcinis circundant. Tum verò eos à fronte virgere pedites,
- E ab tergo circumuecti equites. ita in medio cæsi, captiq;. Captiuorum numerus fuit Samnites cæsi ca-
 ptiq;. Capti sub iugum
 missi.
 septem millia ccc. qui omnes nudi sub iugum missi. cæsos retulere ad quatuor millia
 octingentos. Ne Romanis quidem læta victoria fuit. recensente cos. biduo acceptam
 cladem, amissorum militum numerus relatus septem millia trecenti. Dum hæc in A-
 pulia gerebantur, altero exercitu Samnites Interamnam coloniam Romanam, quæ
 via Latina est, occupare conati, urbem nõ tenuerunt: agros depopulati, cum prædam
 aliam inde mistam hominum atq; pecudum, colonosq; captos agerent, in victorem
 incidunt cos. ab Luceria redeuntem: nec prædam solum amittunt, sed ipsi longo
 ac impedito agmine incompositi caduntur. Consul Interamnam, edicto dominis
 ad res suas noscendas recipiendasq; reuocatis, & exercitu ibi relicto, comitorum
 causa

Attilio de triumpho agenti negatur honos.

Posthumius Cos. prosperè in Hetruriarum gerit.

Volsinij, Perugia, Aretium Hetruriae capita pacem petiere.

** Valet 5000. coron.*

Posthumius ad patres conscriptos ob negatum sibi triumphum.

Scriptorum variorum.

fanum

Summo conatu & apparatu Samnites bellum adorant.

Superstitioso quodam sacramenti ritu initiantur Samnites.

causa Romam est profectus. Cui de triumpho agenti negatus honos, & ob amissa tot millia militum, & quòd captiuos sine pactione sub iugum misisset. c o s. alter Posthumius, quia in Samnitibus materia belli deerat, in Hetruriam traducto exercitu primum peruastrauerat Volsiniensem agrum: deinde cum egressis ad tuendos fines, haud procul mœnibus ipsorum depugnat. duo millia c c. Hetruscorum cœsi: cæteros propinquitas vr̄bis tutata est. In Rosellanum agrum exercitus traductus: ibi non agrum tantum vastati, sed oppidum etiam expugnatum: capta amplius duo millia hominum, minus duo millia circa muros caesa. Pax tamen clarior maiorq̄, quàm bellum in Hetruria eo anno fuerat, parta est. tres validissimæ vr̄bes, Hetruriae capita, Volsinij, Perugia, Aretium, pacem petiere: & vestimentis militum, frumentoq̄; pacti cum c o s. vt mitti Romam oratores liceret, inducias in quadraginta annos impetraverunt. multa præfens* quingentum millium æris in singulas ciuitates imposita. Ob hæc res gestas consul cum triumphum ab senatu moris magis causa, quàm spe impetrandi petisset: videretq̄; alios, quòd tardius ab vr̄be exisset: alios, quòd iniussu senatus ex Samnio in Hetruriam transisset: partim suos inimicos, partim collegæ amicos, ad solatium æquata repulsæ sibi quoq̄; negare triumphum: Non ita, inquit, patres conscripti vestræ maiestatis meminero, vt me consulem esse obliuiscar: eodem iure imperij, quo bella gessi, bellis feliciter gestis, Samnio atque Hetruria subactis, victoria & pace parta triumphabo. Ita senatum reliquit. Inde inter tribunos plebis contentio orta est. pars intercessuros, ne nouo exemplo triumpharet, aiebant: pars auxilio se aduersus collegas triumphanti futuros. Iactata res ad populum est: vocatusq̄; eò consul, cum L. Horatium, Marcum Valerium consules, C. Martium Rutilium nuper, patrẽ eius qui tunc censor esset, nõ ex autoritate senat⁹, sed iussu populi triumphasse diceret. adijciebat se quoq̄; laturum fuisse ad populũ, ni sciret mæcipia nobilium tribunos plebis legem impedituros: voluntatem sibi ac fauorem consentientis populi pro omnibus iussis esse, ac futuram: posteroq̄; die auxilio tribunorum plebis triumphum aduersus intercessionem septem tribunorum, & consensum senatus, celebrante populo diem, triumphauit. Et huius anni parum constans memoria est. Posthumium, author est Claudius, in Samnio captis aliquot vr̄bibus, in Apulia fufum fugatumq̄;, faucium ipsum cum paucis Luceriam compulsum: ab Attilio in Hetruria res gestas: eumq̄; triumphasse. Fabius ambos c o s. in Samnio, & ad Luceriam res gestasse scribit. traductumq̄; in Hetruriam exercitum: sed ab vtro c o s. non adiecit: & ad Luceriam vtrinque multos occisos: inq̄; ea pugna Iouis Statoris ædem votam, vt Romulus antè vouerat: sed fanum tantum, id est locus templo effatus, iam sacratum fuerat. Cæterum hoc demum anno, vt ædem etiam fieri senatus iuberet, bis eiusdem voti damnata Respublica in religionem venit. Sequitur hunc annum & c o s. insignis, L. Papyrius Cursor, quæ paterna gloria, quæ sua: & bellum ingens, victoriaq̄; quantam de Samnitibus nemo ad eam diem, præter L. Papyrium patrem c o s. pepererat. & fortè eodem conatu apparatuq̄; omni opulentia insignium armorum bellum adornauerant: & opes deorum etiam adhibuerant ritu quodam sacramenti vetusto velut initiatis militibus, delectu per omne Samnium habito noua lege: vt qui iuniorum non conuenisset ad imperatorium edictum, quiq̄; iniussu abisset, caput Ioui sacratum esset. tum exercitus omnis Aquiloniam est indictus. ad quadraginta millia militum, quod roboris in Samnio erat, conuenerunt. ibi medijs fere castris locus est consecutus cratibus, pluteisq̄; & linteis contactus, patens ducentos maximè pedes in omnes pariter partes. Ibi ex libro vetere linteo lecto sacrificatum sacerdote Ouio Paccio quodam, homine magno natu, qui se id sacrum petere affirmabat ex vetusta Samnitium religione: qua quondam vsi maiores eorum fuissent, cum adimendæ Hetruscis Capuæ clandestinum cæpissent consilium. Sacrificio perfecto per viatorem imperator acciri iubebat nobilissimum quenque genere factisq̄;. singuli introducebantur. erat cum alius apparatus sacri, qui perfundere religione animum posset:

- A posset: tum in loco circa omni coniecto aræ in medio, victimæq; circa cæsæ, & circumstantes centuriones strictis gladijs. admouebatur altaribus miles, magis vt victima, quàm vt sacri particeps: adigebaturq; iureiurando, quæ visa auditaq; in eo loco essent, non enunciaturum. dein iurare cogebatur diro quodam carmine in execrationem capitis familiæq; & stirpis composito, nisi esset in prælium, quò imperatores duxissent: & si aut ipse ex acie fugisset, aut si quem fugientem vidisset, non extemplò occidisset. Id primò quidem abnuentes iuratuos se, obtruncati circa altaria sunt: iacentes deinde inter stragem victimarum, documento cæteris fuere ne abnuerent. Primoribus Samnitium ea detestatione obstructis, decem nominatis ab imperatore, eis dictum, vt vir virum legerent: donec sexdecim millium numerum confecissent.
- B ea legio linteata ab integumento consepti, quo sacrata nobilitas erat, appellata est. his arma insignia data, & cristatæ galeæ, vt inter cæteros eminent. Paulò plus viginti millium alius exercitus fuit, nec corporum specie, nec gloria belli, nec apparatu linteatæ legioni dispar. hic hominum numerus, quod roboris erat, ad Aquiloniam confedit. coss. profecti ab vrbe: prior Sp. Caruilus, cui veteres legiones, quas M. Attilius superioris anni cos. in agro Interamnati reliquerat, decretere erant, cum eis in Samnium profectus, dum hostes superati superstitiorib; concilia secreta agunt, Amiternum oppidum de Samnitibus vi cepit. cæsa ibi millia hominũ duo ferme atq; octingenti: capta quatuor millia ducenti septuaginta. Papyrius nouo exercitu (ita decretum erat) scripto, Duroniam urbem expugnauit: minus quàm collega cepit hominum, plus aliquanto occidit. præda opulenta vtrobiq; est parta. Inde peruagati Samnium coss. maximè depopulato Atinate agro. Caruilus ad Cominium, Papyrius ad Aquiloniam, vbi summa rei Samnitium erat, peruenit. ibi aliquãdiu nec cessatum ab armis est, neq; grauius pugnatum: lacescendo quietos, resistentibus cedendo: comminandoq; magis quàm inferendo pugnam dies absuebatur. quod cum inciperetur, remittereturq;, omnium rerum etiam paruorum euentus proferebatur indices. Altera Romana castra viginti millium spatio aberant: & absentis collegæ consilia omnibus gerendis intererant rebus: intentiorq; Caruilus, quo maiore discrimine res vertebatur in Aquiloniam, quàm ad Cominium, quod obsidebat, erat. L. Papyrius iam per omnia ad dimicandum satis paratus, nuncium ad collegam mittit: sibi in animo esse, postero die, si per auspicia liceret, configere cum hoste: opus esse & illum quanta maxima vi posset, Cominium oppugnare: ne quid laxamenti sit Samnitibus ad subsidia Aquiloniam mittenda, diem ad proficiscendum nuncius habuit: nocte redijt, approbare collegam consulta referens. Papyrius nuncio misso extemplò concionè habuit: multa de vniuerso genere belli, multa de præsentis hostium apparatu, vana magis specie, quàm efficaci ad euentum, differuit. Non enim cristas vulnera facere: & per picta atq; aurata scuta transire Romanum pilum: & candore tunicarum fulgentem aciem, vbi res ferro geratur, cruentari. Auream olim atq; argenteam Samnitium aciem à parente suo occisione occisam: spoliaq; ea honestiora victori hosti, quàm ipsis arma fuisse. Datum hoc nomini familiæq; suæ, vt aduersus maximos conatus
- E. Samnitium opponerentur duces: spoliaq; ea referrent, quæ insignia publicis etiam locis decorandis essent. Deos immortales adesse propter toties petita fœdera, toties rupta: tum si qua coniectura mentis diuinæ sit, nullivnquam exercitui fuisse infestiores, quàm qui nefando sacro mista hominum pecudumq; cæde resperus, ancipiti deũ iræ deuotus, hinc fœderum cum Romanis iكتورũ testes deos, hinc iurisiurandi aduersus fœdera suscepti execrationes horrens, inuitus iurauerit, oderit sacramentum, vno tempore deos, ciues, hosteis metuat. Hæc comperta perfugarum indicijs, cum apud infensos iam sua sponte milites differuisset: simul diuinæ humanæq; spei pleni, clamore consentienti pugnam poscunt: pœnitet in posterum diem dilatum certamen, moram diei noctisq; oderunt. Tertia vigilia noctis iam relatis literis à collega Papyrius silentio surgit, & pullarium in auspicium mittit. Nullum erat genus homi-

An. 459.

*Caruilus Cos. Amiternũ vi cepit.**Papyrius cõsul Duroniam expugnauit.**Papyrius milites suos alloquitur, de Samnitium apparatu differens.**Papyrius miles audius pugna.*

hominum in castris intactum cupiditate pugnae: summi infimiq; æque intenti erant: F
dux militum, miles ducis ardorem spectabat. Is ardor omnium etiam ad eos qui auspicio intererant, peruenit. nam cum pulli non pascerentur, pullarius auspiciū mentiri ausus, tripudium solistimum cos. nunciauit. cos. lætus, auspiciū egregium esse, & deis authoribus rem gesturos, pronunciat: signumq; pugnae proponit. Exeun-
ti iam in aciem nunciat per fuga, viginti cohortes Samnitium (quadringenariae ferme
erant) Cominium profectas. quod ne ignoraret collega, extemplo nuncium mittit:
ipse signa ocyus proferri iubet, subsidiaq; suis quæq; locis, & præfectos subsidijs at-
tribuerat. Dextro cornu L. Volumnium, sinistro L. Scipionē equitibus legatos alios,
C. Ceditium & Trebonium præfecit. Sp. Nautium mulos detractis clitellis cum co-
hortibus alaribus in tumulum conspectum properè circumducere iubet, atque inde G
inter ipsam dimicationem quantò maximè posset moto puluere ostendere. Dum his
intentus imperator erat, altercatio inter pullarios orta de auspicio eius diei, exaudi-
taq; ab equitibus Romanis, qui rem haud spernendam rati, Sp. Papyrio fratris filio
consulis ambigi de auspicio renunciauerunt. Iuuenis ante doctrinam deos spernen-
tem natus, rem inquititam ne quid incomptum deferret, ad consulem derulit. cui
ille: Tu quidem maeste virtute diligentiaq; esto: cæterum qui auspicio adest, si quid
falsi nunciat, in semetipsum religionem recipit: mihi quidem tripudium nunciatum,
populo Romano exercituiq; egregium auspiciū est. centurionibus deinde impera-
uit, vt pullarios inter prima signa constituerent. Promouent & Samnites signa, in se-
quitur acies ornata, armataq;, vt hostium quoque magnificum spectaculum esset. H
Priusquã clamor tolleretur, concurrereturq;, emissio temere pilo ictus pullarius ante
signa cecidit. quod vbi cos. nunciatum est, Dij in prælio sunt, inquit, habet pœnam
noxium caput. Ante cos. hæc dicentem coruus voce clara occinuit. quo lætus augu-
rio consul, affirmans nunquam humanis rebus magis præsentis interfuisse deos. Signa
canere, & clamorem tolli iussit. Prælium commissum atrox, cæterum longè dispa-
atrox prælium inter Romanos & Samnites.
bus animis. Romanos ira, spes, ardor certaminis, auidos hostium sanguinis in præli-
um rapit. Samnitium magnam partem necessitas ac religio inuitos magis resistere,
quàm inferre pugnam cogit. nec sustinuisent primum clamorem atq; impetum Ro-
manorum, per aliquot iam annos vinci assueti, ni potentior alius metus insidens pe-
ctoribus à fuga retineret. quippe in oculis erat omnis ille occulti paratus sacri, & ar-
mati sacerdotes, & promiscua hominum pecudumq; strages, & resperse fando ne-
fandoq; sanguine aræ, & dira execratio, ac furiale carmen detestandæ familiæ stirpiq;
compositum. his vinculis fugæ obstricti stabant, ciuem magis quàm hostem timen-
tes. Instare Romanus à cornu utroq;, à media acie, & cædere deorum hominumq; at-
tonitos metu. repugnatur segniter, vt ab ijs quos timor moraretur à fuga. Iam propè
ad signa cædes peruenerat: cum ex transuerso puluis, velut ingentis agminis in cessu
motus apparuit. Sp. Nautius (Octauium Merium quidam eum tradunt) dux alaribus
cohortibus erat: puluerem maiorem quàm pro numero excitabant: insidentes in ulis
calones, frondosos ramos per terram trahebant: arma signaq; per turbidam lucem in
primo apparebant: post altior densiorq; puluis equitum speciem cogentium agmen K
dabat. sefellitq; non Samnites modò, sed etiam Romanos: & consul affirmavit erro-
rem: clamitans inter prima signa, ita, vt vox etiam ad hostes accideret: captum Comi-
nium, victorem collegam adesse. anniterentur vincere prius quàm gloria alterius ex-
ercitus fieret. Hæc insidens equo. inde tribunis, centuriõibusq; imperat, vt vias equi-
tibus patefaciant. ipse Trebonio Ceditioq; prædixerat, vt vbi se cuspidem erectam
quatientem vidissent, quanta maxima vi possent, concitarent equites in hostem. Ad
nutû omnia, vt ex antè præparato, fiunt. panduntur inter ordines viæ: prouolat eques,
atq; infestis cuspidibus in medium agmen hostium ruit, perumpitq; ordines, qua-
cunq; impetum dedit. instant Volumnium & Scipio, & perculos sternunt. Tum iam
deorum hominumq; victa vi, funduntur linteæ cohortes: pariter iurati iniuriatq;
fugiunt,

Samnites terga
vertunt.

- A** fugiunt, nec quenquam præter hostes metuunt. Peditum agmen, quod superfuit pugnæ, in castra ad Aquiloniam compulsum est. nobilitas equitesq; Bouianum perferunt. equites eques sequitur, peditem pedes, ac diuersa cornua dextrum ad castra *Castra Samnitium* Samnitium, læuam ad urbem tendit. Prior aliquanto Volumnius castra cepit. ad urbem Scipioni maiore resistitur vi: non quia plus animi victis est, sed melius muri quàm vallum armatos arcant. inde lapidibus propulsant hostem. Scipio, nisi in primo pauore, priusquam colligerentur animi, transacta res esset, lentio rem fore munitæ urbis oppugnationem ratus, interrogat milites, Satin' æquo animo paterentur ab altero cornu castra capta esse: se victores pelli à portis urbis? Reclamantibus vniuersis, primus ipse scuto super caput elato pergit ad portam: secuti alij testudine facta in
- B** urbem perfrumpunt: deturbatisq; Samnitibus qui circa portam erant, muri occupare: penetrare interiora urbis, quia pauci admodum erant, non audent. Hæc *Aquilonia vrbs Samnitium expugnatur.* primò ignorare consul, & intentus recipiendo exercitui esse. iam enim præceps in occasum sol erat: & appetens nox periculosa & suspecta omnia etiam victoribus

- C**
- D** faciebat. progressus longius ab dextra, castra capta videt: ab læua clamorem in vrbe, mistum pugnantium ac pauentium fremitu esse. & tum forte certamen ad portam erat. aduectus deinde equo propius, vt suos in muris videt, nec iam integri quicquam esse, quoniam temeritate paucorum magnæ rei parta occasio esset: acciri quas receperat copias, signaq; in urbem inferri iussit. ingressi proxima ex parte, quia nox appropinquabat, quicquid nocte oppidum ab hostibus desertum est. Cæsa illo die ad Aquiloniam Samnitium millia triginta trecenti quadraginta: capta tria millia octingenti & septuaginta: signa militaria nonaginta septem. Cæterum illud memoriæ traditur, non fermè alium ducem lætorem in acie visum: seu suo pte ingenio, seu fiducia bene gerendæ rei. Ab eodem robore animi neque controuerso auspicio reuocari à prælio potuit: & in ipso discrimine, quo templa dijs immortalibus voueri mos erat, vouerat Ioui Victori, si legiones hostium fudisset, pocillum mulsi priusquam temetum biberet, sese facturum, id votum dijs cordi fuit: & auspicia in bonum verterunt. Eadem fortuna ab altero consule ad Cominium gesta res. Prima luce ad mœnia omnibus copijs admotis, corona cinxit urbem: subsidiaq; firma, ne quæ eruptio fieret, portis opposuit. Iam signum dantem eum nuncius à collega trepidus de viginti cohortium aduentu, & ab impetu moratus est: & partem copiarum reuocare instructam, intentamq; ad oppugnandum coegit. *Cæsa illo die Samnitium viginti millia trecenti quadraginta.* D. Brutum Scæuam legatum cum legione
- b ne pri-

Cominium oppugnat Caruilius Consul.

Cominio capto in fidem consulis venerunt hominum quindecim millia & quadringenti.

Cos. suos pro cuiusq; merito laudant, donantq;.

Cos. ad oppugnandas Samnitium vrbes legiones ducunt.

Herruscus vel et alii se nunciantur.

ne prima, & viginti cohortibus alaribus, equitatuq; ire aduersus subsidium hostium iussit: quocunq; in loco fuisset obuius, obsisteret ac moraretur: manumq; si forte ita res posceret, conferret: modò ne ad Cominium eæ copiarum admoueri possent. ipse scabellas ferri ad muros ab omni parte vrbis iussit, ac testudine ad portas successit. simul & refringebantur portæ, & vis vndiq; in muros fiebat. Samnites, sicut antequam in muris viderent armatos, fatis animi habuerunt ad prohibendos vrbis aditu hostes: ita, postquam iam non ex interuallo, nec missilibus, sed cominus gerebatur res: & qui ægrè successerant ex plano in muros, loco, quem magis timuerant, victo, facile in hostem impari ex æquo pugnabant: relictis turribus murisq;, in forum omnes compulsi, paulisper inde tentauerunt extremam pugnarum fortunam. deinde abiectis armis, ad quindecim millia hominum & quadringenti in fidem consulis venerunt. caesa ad quatuor millia ac trecenti octoginta. Sic ad Cominium, sic ad Aquiloniam gesta res. Inde medio inter duas vrbes spatio, vbi tertia expectata erat pugna, hostes non inueni. septem millia passuum cum abessent à Cominio, reuocati ab suis, neutri prælio occurrerunt. primis fermè tenebris cum in conspectu iam castra, iam Aquiloniam habuissent, clamor eos vtrinq; par accidens sustinuit. deinde è regione castrorum, quæ inuenta ab Romanis erant: flamma latè fusa certioris cladis indicio progredi longius prohibuit. Eo ipso loco propè temerè sub armis strati passim inquietum omne tempus noctis, expectando timendoq; lucem, egere. prima luce incerti quam in partem intenderent iter, repente in fugam consternantur conspecti ab equitibus: qui egressos nocte ab oppido Samnites persecuti, viderant multitudinem non vallo, non stationibus firmatam. conspecta & ex muris Aquiloniarum ea multitudo erat. iamq; etiam legionaria cohortes sequebantur: cæterum nec pedes fugientes persequi potuit: & ab equite nouissimi agminis ducenti fermè & octoginta interfecti. arma multa pauidi, ac signa militaria duodeciginti reliquere: alio agmine incolumi, vix ex tanta trepidatione Bouianum peruentum est. Latitiam vtriusq; exercitus Romani auxit, & ab altera parte feliciter gesta res. vterq; ex alterius sententia consul captum oppidum diripiendum militi dedit: exhaustis deinde testis, ignem iniecit: eodemq; die Aquilonia & Cominium deflagrare. & consules cum gratulatione mutua legionum, suarq;, castra coniungere. In conspectu duorum exercituum & Caruilius suos pro cuiusq; merito laudauit, donauitq;: & Papyrius, apud quem multiplex in acie, circa castra, circa vrbem, fuerat certamen, Sp. Nautium, Sp. Papyrium fratris filium, & quatuor centuriones, manipulumq; hastatorum, armillis aureisq; coronis donauit: Nautium propter expeditionem, qua magni agminis modo terruerat hostes: iuuenem Papyrium, propter nauatam cum equitatu & in prælio operam, & nocte, qua fugam infestam Samnitibus ab Aquilonia clam egressis fecit, centuriones, militesq;, quia primi portam, murumq; Aquiloniarum ceperant. equites omnes ob insignem multis locis operam, corniculis, armillisq; argenteis donat. Consilium inde habitum, cum iam tempus esset deducendi ab Samnio exercitus, aut vtriusq;, aut certe alterius. optimè visum, quod magis fractæ res Samnitium essent, cò pertinacius & infestius agere cætera, & persequi: vt perdomitum Samnium insequentibus consulibus tradi posset. quando iam nullus esset hostium exercitus, qui signis collatis dimicaturus videretur: vnum superesse belli genus, vrbi oppugnationes, quarum per excidia militem locupletare præda, & hostem pro aris ac focis dimicantem cõficere possent. Itaq; literis missis ad senatum populumq; Romanum de rebus ab se gestis, diuersi, Papyrius ad Sepinum, Caruilius ad Volanam oppugnandam, legiones ducunt. Literarum consulum ingenti lætitia & in curia & in concione audita, & quadridui supplicatione publicum gaudium priuatis studijs celebratum est. nec populo Romano magna solum, sed per opportuna etiam ea victoria fuit, quia per idem fortè tempus rebellasse Herruscus allatum est. Subibat cogitatio animum, quoniam modo tolerabilis futura Herruria fuisset, si quid in Samnio auersi venisset, quæ coniuratione Samnitium erecta, quoniam ambo consules, omnisq;

- A nisq; Romana vis auersa in Samnium esset, occupationem populi Romani pro occasione rebellandi habuisset. Legationes sociorum a M. Attilio praetore in senatum introductae, querebantur vti & vastari agros a finitimis Hetruscis, quod desciscere a populo Romano nollent: obtestabanturq; patres conscriptos, ut se a vi atque iniuria communium hostium tutarentur. Responsum legatis: curae senatui futurum, ne socios fidei suae pœniteret: Hetruscorum propediem eandem fortunam, quam Samnitium, fore. Segnius tamen, quod ad Hetruriam attinebat, acta res esset, ni Faliscos quoque, qui per multos annos in amicitia fuerant, allatum foret, arma Hetruscis iunxisse. Huius propinquitas populi acuit curam patribus, ut foeciales mittendos ad res repetendas censerent, quibus non redditis, ex autoritate patrum iussu populi, bellum Faliscis indictum est: iussiq; consules sortiri, vter ex Samnio in Hetruriam cum exercitu transfret. Faliscis bellum indicitur.
- B Iam Caruilius Volanum, & Palumbinum, & Herculaneum ex Samnitibus cepit: Volanum intra paucos dies, Palumbinum eodem quo ad muros accessit. Ad Herculaneum bis etiam signis collatis ancipiti praelio: & cum maiore sua quam hostium iactura, dimicauit. castris deinde positis, moenibus hostem includit: oppugnatum oppidum, captumq;. In his tribus urbibus capta, aut caesa, ad decem millia hominum: ita, ut pauore admodum plures caperentur. Sortientibus prouincias consulibus, Hetruria Caruilio euenit secundum vota militum, qui vim frigoris iam in Samnio non patiebantur. Papyrio ad Sepinum maior vis hostium restit: saepe in acie, saepe in agmine, saepe circa ipsam urbem aduersus eruptiones hostium pugnatum, neque obsidio, neque bellum ex aequo erat: non enim muris magis se Samnites, quam armis ac viris moenia tutabantur. tandem pugnando in obsidionem iustam coegit hostes: obsidendosq;, vi atque operibus urbem expugnauit. itaque ab ira plus caedis editum capta urbe: septem millia quadringenti caesi: capta minus tria millia hominum: praeda, quae plurima fuit, congestis Samnitium rebus in vrbes paucas, militi concessa est. Nives iam omnia oppleuerant, nec durari extra tecta poterat itaque consul de Samnio exercitum deduxit. Venienti Romam triumphus omnium consensu est delatus. triumphauit in magistratu, insigni, ut illorum temporum habitus erat, triumpho. pedites equitesq; insignes donis transiere, ac transuecti sunt: multa ciuicæ coronæ vallaresq; ac murales conspectæ. inspectata spolia Samnitium: & de core ac pulcritudine paternis spolijs, quae nota frequenti publicorum ornatu locorum erant, comparabantur. nobiles aliquot captiui, clari suis patrumq; factis, ducti æris grauis magna vis transuecti. *vicies centum millia & quingenta triginta tria millia: id æs redactum ex captiuis dicebatur. argenti, quod captum ex urbibus erat, *P. M. cccxxx. omne æs argentumq; in ærarium conditum, militibus nihil datum ex praeda est. auctaq; ea inuidia est ad plebem, quod tributum etiam in stipendium militum collatum est: cum, si spreta gloria fuisset: captiuae pecuniæ in ærarium illatae, & militi tum dari ex praeda, & stipendium militare praestari potuisset. Aedem Quirini, quam in ipsa dimicatione votam apud neminem veterem authorem inuenio: (neque hercule tam exiguo tempore perficere potuisset) ab dictatore patre votam filius consul dedicauit, exornauitq; hostium spolijs. quorum tanta multitudo fuit, ut non templum tantum forumq; his ornaretur, sed socijs etiam colonisq; finitimis ad templorum locorumq; publicorum ornatum diuiderentur. A triumpho exercitum in agrum Vestinum, quia regio ea infesta ab Samnitibus erat, hibernatum duxit. Inter hæc Caruilius consul in Hetruria Troilium primū oppugnare adortus, quadringentos septuaginta ditissimos, pecunia grandi pactos, ut abire inde liceret, dimisit: cæteram multitudinem, oppidumq; ipsum vi cepit. inde quinque castella locis sita munitis expugnauit. Caesa ibi hostium duo millia quadringenti: minus duo millia capti. & Faliscis pacem petentibus annuas inducias dedit: pactus *centum millia grauis æris, & stipendium eius anni militibus. His rebus actis ad triumphum decessit, ut minus clarum de Samnitibus, quam collega triumphus fuerat: ita cumulo Hetrusci

Faliscis bellum indicitur.

Quas vrbes in Samnio Caruilius Consul cepit.

Sepinum magna vi Papyrius Consul expugnauit.

Papyrius triumphus.

**Val. 2330. cor.*

**Val. 13300. coron.*

pondo

Troilium Plin. lib. 3. ca.

Quas vrbes in Hetruria Caruilius Consul expugnauit.

Faliscis pacem petentibus induciae annue dantur.

**Val. 1000. cor.*

Caruilius triumphus.

*Val. 3900. coron.

Lustrum conditum est quo censa sunt capita 262322.

An 459.

An. 460.

pestilentia.

trufci belli æquatam. æris grauis tulit in ærarium * trecenta nonaginta millia: de reliquo ære ædem Fortis Fortuna de manubijs faciendam locauit, prope ædem eidem deæ ab rege Seruio Tullo dedicatam. & militibus ex præda centenos binos asses: & alterum tantum centurionibus atque equitibus malignitate collegæ gratius accipientibus munus, diuisit. Fauor consulis tutatus ad populum est L. Posthumium legatum eius: qui dicta die à M. Cancio Trib. pleb. fugerat in legationem (vt fama ferebat) populi iudicium: iactariq; magis, quàm peragi accusatio eius poterat. Exacto iam anno noui tribuni plebis magistratum inierat: ijsq; ipsis, quia vitio creati erant, quinque post dies alij suffecti. Lustrum conditum eo anno est à P. Cornelio Aruina, C. Martio Rutilio, censoribus: censa capitum millia ducenta sexaginta duo, trecenta viginti duo. Censores vicesimi sexti à primis censoribus: lustrum vnde vicesimum fuit. Eodem anno coronati primum ob res bello bene gestas ludos Romanos spectauerunt: palmæq; tum primum translato è Græcia more, victoribus datæ. Eodem anno ab ædilibus curulibus, qui eos ludos fecerunt, damnatis aliquot pecuarijs, via à Martis filice ad Bouillas perstrata est. Comitia consularia L. Papyrius habuit: creauit consules, Q. Fabium Maximi filium, Gurgitem, & D. Iunium Brutum Scæuam. ipse Papyrius prætor factus. Multis rebus latus annus vix ad solatium vnus mali, pestilentie vrentis simul urbem atque agros, suffecit, portentoq; iam similis clades erat. & libri aditi, quoniam finis, aut quod remedium eius mali ab dijs daretur. inuentum in libris, Æsculapium ab Epidauo Romam accersendum. neque eo anno, quia bello occupati consules erant, quicquam de ea re actum: præterquam quòd vnum diem H Æsculapio supplicatio habita est.

At his consulibus 460. an. 459. ad P. Cornelium Fabium et T. Sempronium Langum a quo num. censa sunt capita Livius lib. 21. inter. iact. mut. anni. 71.

EPITOME AB XI. AD XX. LIBRVM

HISTORIARVM AB VRBE CONDITA T. LIVII PATAVINI:

QVAS, VT AMISSAE HISTORIAE ARGVMENTVM EXTARET, HOC IN LOCO PLACVIT INTERPONERE.

EPITOME LIBRI XI.

VM Fabius Gurges consul male aduersum Samnites pugnaasset, & senatus de remouendo eo ab exercitu ageret, Fabius Maximus pater deprecatus hanc sibi ignominiam, eo maxime senatum mouit, quòd iturum se filio legatum pollicitus est: idq; prestavit, atq; eius consilij & opera filius consulis aditus, cæsis Samnitibus triumphauit. C. Pontium imperatorem Samnitium ductum in triumpho securi percussit. Cum ciuitas pestilentia laboraret, missis legatis, vt Æsculapij signum Romam ab Epidauo transferrent: anquem, qui se in nauem eorum contulerat, in quo ipsum numen esse constabat, deportauere: eog; in insulam Tyberis egresso, eodem loco sedes Æsculapij constituta est. L. Posthumius consularis, quoniam cum exercitui præesset, opera militum in agro suo usus esset, damnatus est. Cum Samnitis pacem petentibus fœdus quartò renouatum est. Curius Dentatus consul Samnitibus cæsis, & Sabinis qui rebellauerant victis, & in deditionem acceptis, bis in eodem magistratu triumphauit. Coloniae deductæ sunt, Castrum, Sena, Adria, Triumviri capitales tunc primum creati sunt. Census actus est. lustrum conditum: censa sunt ciuium capita CCLXXIII. millia. Plebs propter es alienum, & graues & longas seditiones, ad vltimum secessit in Ianiculum, vnde à Q. Hortensio Dictatore deducta est, isq; in ipso magistratu decessit. Res præterea contra Volturnenses gestas continet: item aduersus Lucanos, contra quos auxilium Tyrrhenis ferre placuerat.

LIBRI XII.

CVM legati Romanorum à Gallis Senonibus interfecti essent, bello ob id Gallis indicto, L. Cæcilius prætor cum legionibus ab ijs casus est. Cum à Tarentinis classis Romana direpta esset, duce qui præerat classi occiso, legati ad eos à senatu, vt de ijs iniurijs quererentur missi, pulsati sunt. ob id bellum ijs indictum est. Samnites defecerunt. Aduersus eos & Lucanos, & Brutios, & Hetruscos aliquot prælijs à compluribus ducebus bene pugnatum est. Pyrrhus Epirotarum rex, vt auxilium ferret Tarentinis, in Italiam venit. Cum in præsidium Rheginorum legio Cambana cum præfecto Decio Subellio missa esset, occisis Rheginis Rhegium occupauit.

LIBRI

A

LIBRI XIII.

VALERIUS Leuinus consul parum prosperè aduersus Pyrrhum pugnavit: elephantorum maximè iniustata facie territis militibus. Post id praelium cum corpora Romanorum, qui in acie ceciderant, Pyrrhus inspiceret, omnia versa in hostem inuenit: populabundusq; ad urbem Romam processit. C. Fabricius missus ad eum, ut de redimendis captiuis ageret, frustra ut patriam desereret à rege tentatus est. captiui sine precio remissi sunt. Cynaeas legatus à Pyrrho ad senatum missus, petijt, ut componendae pacis causa rex in urbem reciperetur, de qua re cum ad frequentiore senatum referri placuisset, Ap. Claudius, qui propter inualitudinem oculorum iamdiu à consilijs publicis abstinerat, venit in curiam, & sententia sua tenuit, ut id Pyrrho negaretur. P. Domitius censor primus ex plebe lustru condidit. censa sunt ciuium capita CCLXXVIII. millia, CCXXII. Iterum aduersus Pyrrhum dubio euentu pugnatum est. Cum Carthaginiensibus quarto sedus renouatum est. Cum C. Fabricio cōsuli, is qui ad eum Pyrrho transfugerat, polliceretur se regi venenum daturum, cum iudicio ad regem remissus est. Res praeterea contra Hetruscos, Lucanos, Brutios, & Samnites, prosperè gestas continet.

B

LIBRI XIII.

PYRRHVS in Siciliam traiecit. Cum inter alia prodigia fulmine deiectum esset in Capitolio Iouis signum, caput eius per aruspices inuentum est. Curius Dentatus, cum delectum haberet: eius qui citatus non responderat, bona vendidit. Pyrrhum iterum ex Sicilia in Italiam reuersum vicit, & italia expulit. Fabricius censor P. Cornelium Rusinum consularem senatu mouit, quod decem argenti pondo facti haberet. Lustru à censoribus condito, censa sunt capita ciuium CCLXXI. millia, CCXXIII. Cum Ptolemaeo Aegypti rege societas iuncta est. Sextilia virgo Vestalis damnata incesti, viua defossa est. Colonia deducta sunt, Fosiadonia & Consa. Carthaginiensium clasus auxilio Mamertinis venit quo facto ab ijs sedus violatum est. Res praeterea contra Lucanos, Samnites, & Brutios feliciter gestas, & Pyrrhi regis mortem continet.

*A forte Syracusanis.
nam gaudio post
auxilium Mamertinis
inquit fortitudinem cepit
senatus.*

LIBRI XV.

C

VICTIS Tarentinis pax & libertas data est. Legio Campana, qua Rhegium occupauerat, obfessa, deditio- ne facta, securi percussa est. Cum legatos Apolloniatum ad senatum missos quidam inuenes pulsassent, dediti sunt Apolloniatis. Picentibus victis pax data: colonia deducta, Ariminum in Piceno, Beneuentum in Samnio. Tunc primum populus Romanus argento uti cepit. Umbri & Salentini victi, in deditioem accipiunt. Quasorum numerus ampliatus est.

LIBRI XVI.

ORIGO Carthaginiensium, & primordia urbis referuntur, contra quos & Hieronem regem Syracusanorum auxilium Mamertinis ferendum censuit senatus. Cum de eare inter suadentes, ut id fieret, dissuadentesq; contentio fuisset: transgressus tum primum mare equitibus Romanis, aduersus Hieronem se-

D

E

pius bene pugnatum. Petenti pax data est. Lustru à censoribus conditū. censa sunt ciuium capita CCCLXXII. millia, CCXXIII. D. Iunius Brutus munus gladiatorum in honorem defuncti patris edidit primus. Colonia Esermia deducta est. Res praeterea contra Pannos & Volscos prosperè gestas continet.

LIBRI XVII.

F

CN. Cornelius COS. à classe Punica circumventus, & per fraudem veluti in colloquium evocatus, captus est. Cn. Duilius COS. aduersus classem Pœnorum prosperè pugnavit, primusq; omnium Romanorum ducum navalis victoria duxit triumphum. ob quam causam ei perpetuus honos habitus est, ut revertenti à cena tibicines canerent, & funale preferretur. L. Cornelius COS. in Sardinia contra Sardos, & Corsos, & Hannonem Pœnorum ducem feliciter pugnavit. Atilius Calatinus COS. cum in locum iniquum à Pœnis circumfessum temerè duxisset exercitum, M. Calpurnij tribuni militum virtute & opera cuasit. qui cum trecentis militibus eruptione facta hostes in se conuertit. Annibal dux Pœnorum victa classe, cui præfuerat, à militibus suis in crucem sublatu est. Atilius Regulus COS. victis navali prælio Pœnis, in Africam traiecit.

LIBRI XVIII.

ATILIVS Regulus COS. in Africa serpentem portentose magnitudinis cum maxima militum clade occidit. & cum aliquot prælijs aduersus Carthaginienses pugnavisset, successorq; à senatu prosperè bellum gerenti non mitteretur, ad ipsum per literas ad senatum missas conquestus est. in quibus inter causas pe-

tendi successoris erat, quod agellus eius à mercenarijs devastaretur. Quarente deinde fortuna ut magnum v. I. trinusque casus exemplum in Regulo proderetur, accersito à Carthaginiensibus Xanthippo Lacedæmoniorum duce, victus in prælio, & captus est. Res deinde à ducibus Romanis omnibus terra mariq; prosperè gestas deformare naufragia clasium. T. Coruncanus primus ex plebe pontifex maximus creatus est. M. Sempronius Sophus, Valerius Maximus censes cum senatum legerent, XIII. senatu moverunt. lustrum condiderunt, quo censa sunt civium capita CCCXXVII. millia, CCXXVII. Regulus missus à Carthaginiensibus ad senatum, ut de pace, & sicam minime impetraret, de captivis commutandis ageret, iureiurando astrictus est rediturum se Carthaginem, si commutari captivos non placuisset. utrumq; negandi auctor senatui fuit: & cum fide custodita reversus esset, supplicio à Carthaginiensibus de eo sumpto, perijt.

LIBRI XIX.

CÆCILIVS Metellus, rebus aduersus Pœnos prosperè gestis, speciosissimum egit triumphum, XIII. ducibus hostium, & centum viginti elephantis in co ductis. Claudius pulcher COS. qui contra auspicia profectus insit immergi pullos, qui cibari volebant: infeliciter aduersus Carthaginienses classe pugnavit. & K. evocatus à senatu, insusq; dictatorem dicere, C. Glauciam dixit. fortis ultimæ hominem: qui coactus abdicare se magistratu, postea ludos præextatus spectavit. Atilius Calatinus primus dictator extra Italiam exercitum duxit. Cum Pœnis captivorum commutatio facta est. Colonia deductæ sunt, Fregelle, in agro Salentino Brundisium. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt civium capita CCLII. millia CCXXII. Claudia soror Claudij, qui contemptis auspicijs male pugnaverat, à ludis divertens, cum turba premeretur, dixit: Vinam frater meus vineret, iterumq; classem duceret, ob eam causam multata est. Duo prætores tum primum creati sunt. Cæcilius Metellus pontifex maximus, A. Posthumium consulem, quoniam idem & flamen Martialis erat, cum ille ad bellum gerendum proficisci vellet, in urbe tenuit, nec passus est à sacris recedere. Rebus aduersus Pœnos pluribus ducibus gestis, summam victoriam C. Lucænius consul victas ad Aegæas infulas classe Pœnorum, sinem bello imposuit. Petentibus Carthaginiensibus pax data est. Cum templum Vestæ arderet, Cæcilius Metellus pontifex maximus ex incendio sacra rapuit. Dna tribus adiectæ sunt, Velina, & Esquilina. Falisci, cum rebellassent sexto die domiti, in deditionem venerunt.

LIBRI

LIBRI XX.

A

SPOLETIVM colonia deducta est. Adversus Ligures tunc primum exercitus promotus est. Saradi & Corsi, cum rebellassent, subacti sunt. Tutia virgo Vestalis incestu damnata est. Bellum Illyrijs propter unum ex legatis, qui ad eos missi erant occisum; indictum est: subactiq; in deditionem venerunt. Pratorum numerus ampliatu est, ut essent quatuor. Galli transalpini, qui in Italiam eruperant, caesi sunt. Eo bello populus Romanus sociorum. Latiniq; nominis trecenta millia armatorum habuisse dicitur. Exercitibus Romanis tum primum trans Padum ductis, Galli Insubres aliquot praesidijs fusi, in deditionem venerunt. M. Claudius Marcellus consul, occiso Insubrium Gallorum duce Viridomaro, optima spolia retulit. Istri subacti sunt. Item Illyrij, cum rebellassent, domiti in deditionem venerunt. Lustrum à censoribus conditum est. ex quo censa sunt civium capita CCLXX. millia. Libertini in quatuor tribus redacti sunt, cum antea dispersi fuissent: Esquilinam, Palatinam, Suburbanam, Collinam. C. Flaminius Censor viam Flaminiam muniuit: & circum Flaminium costruxit. Coloniae deductae sunt in agro de Gallis capto, Placentia, & Cremona.

B

EPITOME LIBRI XXI.

In Italia belli Punici secundi acta narrantur: & Annibalis Pœnorum duci contra fœdus per Iberum amnem transitus, a quo Saguntum sociorum populi Romani civitas octavo mense capta est. de quibus iniurijs missi legati ad Carthaginenses, qui quærerentur. & cum satisfacere nollent; bellum his indictum est. Annibal superato Pyrenæo saltu, per Gallias fuis Volscis, qui obistere ei conarant, ad Alpes venit: & laborioso per eas transitu cum montanos quoq; Gallos obuios aliquot praesidijs repulisset, descendit in Italiam, & ad Ticinum amnem Romanos equestri praelio sedit: in quo vulneratum P. Cornelium Scipionem protexit filius, qui Africani postea nomen accepit. iterumq; exercitu Rom. ad flumen Trebiam fuso, Annibal Apenninum per maximam militum vexationem propter vim tempestatum transijt. Cn. Cornelius Scipio in Hispania contra Pœnos prosperè pugnavit, duce hostium Magone capto.

C

In parte operis mei licet mihi praefari, quod in principio summae totius profecti pleriq; sunt rerum scriptores, bellum maxime memorabile omnium, quæ vnquam gesta sint, me scripturum, quod Annibale duce Carthaginenses cum populo Romano gessere. nam neque validiores opibus vllæ inter se ciuitates gentesq; contulerunt arma: neq; his ipsis tantum vnquam virium aut roboris fuit: & haud ignotas belli artes inter se, sed expertas primo Punico cõferebant bello. & adeo varia belli fortuna, ancepsq; Mars fuit, vt propius periculo fuerint, qui vicere. odijs etiam propè maioribus certarunt, quàm viribus: Romanis indignantibus, quod vi-

Quam memorabile fuerit secundum bellum Punicum.

*Ordo hunc libri
Lionius a consulari
P. Cornelii Scipionis
et T. Sempronii Lan-
g. is fuit An. ab
v. m. c. 532.*

D

ctoribus victi vltro inferrent arma: Pœnis, quod superbe auareq; crederent imperitatum victis esse. Fama etiam est, Annibalem annorum ferme nouem pueriliter blandientem pari Amilcari, vt duceretur in Hispaniam, cum perfecto Africo bello exercitum eò traiecturus sacrificaret, altaribus admotum, tactis sacris iureiurando adactum, se cum primùm posset, hostem fore populo Romano. Angebant ingentis spiritus virum Sicilia Sardiniaq; amissa. nam & Sicilia nimis celeri desperatione rerum concessam, & Sardinia inter motum Africa fraude Romanorum, stipendio etiam super imposito, intercepta. His anxius curis ita se Africo bello, quod fuit sub recentem Rom. pacem, per quinque annos: ita deinde nouem annis in Hispania augendo Punico imperio gessit, vt apparet maius eum, quàm quod gereret, agitare in animo bellum: & si diutius vixisset, Amilcare duce Pœnos arma Italiae illaturos fuisse, quæ Annibalis ductu intulerunt. Mors Amilcaris peropportuna, & pueritia Annibalis, distulerunt bellum. Medius Asdrubal inter patrem & filium octo ferme annos imperium obrinuit, flore ætatis (vti ferunt) primo Amilcari conciliatus: gener inde ob altam indolem profectus animi ascitus: & quia gener erat, factionis Barchinæ opibus, quæ apud milites plebemq; plus quàm modicè erant, haud sanè voluntate principum in imperio positus. Is plura consilio quàm vi gerens, auspicijs regulatorum magis, conciliandisq; per amicitiam principum nouis gentibus, quàm bello aut armis rem Carthaginensem auxit. Cæterum nihilo ei pax tutior fuit. barbarus eum quidam palam ob iram interfecti ab eo domini obruncavit. comprehensusq; à circumstantibus haud alio quàm si euassisset vultu, tormentis quoq; cum laceraretur, eo fuit habitu oris, vt superante læticia dolores, ridentis

Annibal annos nouem natus hostem se pop. Rom. fore iureiurando astrinxit.

Asdrubal octo annos imperium Carthaginense obtinuit.

Ad impudiciam ut ad Lion. sequenti pag. lib. 1. aperte se transiit.

Asdrubal à barbaro quodam obruncavit.

E

etiam

etiam speciem præbuerit. Cum hoc Asdrubale, quia miræ artis in sollicitandis gentibus, imperioq; iungendis suo fuerat, fœdus renouauerat populus Romanus, vt finis

G

H

vtriusq; imperij esset annis Iberus, Saguntinisq; medijs inter imperia duorum populorum libertas seruaretur. In Asdrubalis locum haud dubia res fuit, quin prærogatiuam militarem, qua extemplo iuuenis Annibal intra prætorium delatus, imperatorq; ingenti omnium clamore atq; assensu appellatus erat, fauor etiam plebis sequeretur. Hunc vix dum puberem Asdrubal literis ad se accerserat: actaq; res in senatu etiam fuerat: Barchinis nitentibus, vt assuesceret militiae Annibal, atq; in paternas succederet opes. Hanno alterius factionis princeps: Et æquum postulare videtur, inquit, Asdrubal, & ego tamen non censeo, quod petit, tribuendum. Cùm admiratione tam ancipitis sententiæ in se omnes conuertisset, Florem ætatis, inquit, Asdrubal, quem ipse patri Annibalis fruendum præbuit, iusto iure eum à filio repeti censeo. nos tamen minimè decet iuuentutem nostram pro militari rudimento assuefacere libidini imperatorum. An hoc timemus, ne Amilcaris filius nimis serò imperia immodica, & regni paterni speciem videat? & cuius regis genero hæreditarij sint relictis exercitus nostri, eius filio parum maturè seruiamus? Ego istum iuuenem domi tenendum sub legibus, sub magistratibus docendum viuere æquo iure cum cæteris censeo, ne quandoq; paruus hic ignis incendium ingens exsuscitet. Pauci, ac fermè optimus quisq; Hannoni assentiebantur: sed (vt plerunq; fit) maior pars meliorem vicit. Missus Annibal in Hispaniam, primo statim aduentu omnem exercitum in se conuertit. Amilcarem viuentem redditû sibi veteres milites credere, eundè vigorem in vultu, vimq; in oculis, habitum oris, lineamentaq; intueri. deinde breui effecit, vt patri in se minimum momentum ad fauorem conciliandum esset. Nunquàm ingenium idem ad res diuersissimas, parendum atq; imperandum, habilis fuit. itaq; haud facillè discerneres, vtum imperatori, an exercitui carior esset: neq; Asdrubal alium quenquam præficere malle, vbi quid fortiter ac strenuè agendum esset: neq; milites alio duce plus confidere, aut audere. plurimum audaciæ ad pericula capeffenda, plurimum consilij inter ipsa pericula erat. nullo labore aut corpus fatigari, aut animus vinci poterat. calor ac frigoris patientia par. cibi potionisq; desiderio naturali, non voluptate modus finitus: vigiliarum somniq; nec die nec nocte discriminata tempora. id quod gerendis rebus superesset: quieti datû. ea neq; molli strato, neq; silentio accersita. multi sæpè militari sagulo opertum humi iacentem inter custodias, stationesq; militum conspexerunt.

Hanno Barchinæ
factionis principis.

Annibal in Hispaniam
aduertus.

Annibal ingenium.

K

A. conspexerunt. vestitus nihil inter æquales excellens, arma atq; equi conspiciebantur. equitum peditumq; idem longè primus erat. princeps prælium inibat. vltimus confecto prælio excedebat. Has tantas viri virtutes ingentia vitia æquabant, inhumana crudelitas, perfidia plus quàm Punica, nihil veri, nihil sancti, nullus deùm metus, nullum iusurandū, nulla religio. Cum hac indole virtutū ac vitiorū triennio sub Afrubale imperatore meruit: nulla re, quæ agenda audēdaq; magno futuro duci esset, prætermiffa. Cæterū ex quo die dux est declaratus, velut Italia ei prouincia decreta, bellumq; Romanum mandatū esset, nihil prolatandum ratus, ne se quoq;, vt patrem Amilicarem, deinde Afrubalē, cunctantē casus aliquis opprimeret, Saguntinis inferre bellum statuit, quibus oppugnandis haud dubiè Romana arma mouebantur. in Olcadum fines prius (vltra Iberum ea gens in parte magis quàm in ditione Carthaginensium erat) induxit exercitum, vt nō petisse Sagūtinōs, sed ferū serie, finitimis domitis gentibus, iungendoq; tractus ad id bellum videri posset. Carteiam vrbe[m] opulentam caput gentis eius expugnat, diripitq;. quo metu percussæ minores ciuitates, stipendio imposito imperium accepere. victor exercitus opulentusq; præda Carthaginem Nouam in hyberna est deductus. Ibi largè partiendo præda, stipendia præterita cum fide exoluendo, cunctis ciuū suorum sociorumq; animis in se firmatis, vere primo in Vacceos promotum bellum. Hermandica & Arbacala Carteiorum vrbes vi captæ. Arbacala & virtute & multitudine oppidanorum diu defensa. Ab Hermandica profugi exulibus Olcadum, priore ætate domitæ gentis, cum se iunxissent, concitant Carpetanos: adorti q; Annibalē regressum ex Vacceis, haud procul Tago flumine agmen graue præda turbauere. Annibal prælio abstinuit, castrisq; super ripa positis, cum prima quies silentiūq; ab hostibus fuit, agmē vado traiecit: valloq; ita producto, vt locum ad transgrediendum hostes haberēt, inuadere eos transeuntes statuit. equitibus præcepit, vt cūm ingressos aquam viderent, adorirentur peditum agmē. in ripa elephantos antè quadraginta disposuit. Carpetanorū cum appendicibus Olcadum Vaccorumq; centum millia fuere: inuicta acies, si æquo dimicaretur campo. Itaq; & ingenio feroces, & multitudine freti, & quod metu cessisse credebant hostem: id morari victoriam rati, quòd interesset amnis, clamore sublato, passim sine vllius imperio quā cuiq; proximum est, in amnem ruunt. Et ex parte altera ripæ vis ingens equitum in flumen immiffa, mediōq; alueo haudquaquam pari certamine cōcursum: quippe vbi pedes instabilis, ac vix vado fidens, vel inermi equite, equo temere acto peruertere posset: eques corpore armisq; liber, equo vel per medios gurgites stabili, cominus eminusq; rem gereret. Pars magna flumine absumpta: quidam vorticoso amni delati in hostes, ab elephantis obruti sunt. postremi, quibus ingressus in suā ripā tutior fuit, ex varia trepidatione cūm in vnū colligerentur, prius quā tantò ex pauore reciperent animos, Annibal agmine quadrato amnē ingressus, fugā ex ripa fecit: vastatisq; agris, intra paucos dies Carpetanos quoq; in deditionem accepit. Et iam omnia trans Iberum præter Saguntinos, Carthaginensiu[m] erant. cum Saguntinis bellū nondum erat, cæterū iā belli causa certamina cum finitimis seruebantur, maximè Turdetanis. quos cum adisset idē, qui litis erat fator, nec certamē iuris, sed vim quæri appareret: legati à Saguntinis Romā missi, auxilium ad bellū iam haud dubiè imminens orantes. Consules tunc Romæ erant, P. Cornelius Scipio, & T. Sempronius Longus. qui cūm legatis in senatū introductis de Rep. retulissent, placuissetq; mitti legatos in Hispania ad res sociorū inspiciendas, quibus si videretur digna causa, & Annibali denuntiarent, vt ab Sagūtinis socijs populi Rom. abstineret, & Carthaginē in Africam traicerent, ac sociorum populi Rom. querimonias deferrent: hac legatione decreta, nec dum missa, omnium spe celerius Saguntum oppugnari allatum est. tunc delata ex integrò res ad senatum. Alij prouincias consulibus Hispaniam atque Africam decernentes, terra mariq; rem gerendam censebant. alij totum in Hispaniam Annibalemq; intendebant bellum. erant qui non temerè mouendam rem tantam, expectandosq;

Locus populi vocatus circa Alonem quæ nunc Alizee

Annibal Olcadum fines ingreditur.

** Carteiam legit sig. seyn
has Polybius et Stephanus
vbi cabendi et qd aliquid
paciab. sit. Na no Brut. Lin.
Carteia esse caput gentis
Annibal in Vacce-
ios bellum promo-
uet. Olcadum, sed Car-
teiorum. præ-*

*terea conuenire non potest
cum Carteia quæ hodie
Tariffa vocatur, ante Tar-
iffam. est autem Alizee
apud Contestanos, hodie
residit nomen antiquū.
quod autem Carteiorum
populi finitimos dixit
Carpetanorū cum Saguntinis, in
Annibale præliū. dem ratione
grullo post. certamina
inquit cū finitimus ser-
uebant, maxime Turde-
tanis. Carteia sicut dicitur
inf. p. 508. k.*

Carpetanos Annibal in deditionem accepit.

Saguntini Romam legatos mittunt.

Am. 432.

ex Hispa-

ex Hispania legatos censerent. Hæc sententia, quæ tutissima videbatur, vicit. legatiq; eo maturius missi P. Valerius Flaccus, & Q. Bebius Pamphilus, Saguntum ad Annibalem, atq; inde Carthaginem, si non abisteretur bello, ad ducem ipsum in pœnam fœderis rupti descendendum. Dum ea Romani parant cōsultantq;, iam Saguntum summa vi oppugnabatur. Ciuitas ea longè opulentissima vltra Iberū fuit, sita passus mille fermè à mari, oriundi à Zacyntho insula dicuntur: mistiq; etiam ab Ardea Rutulorum quidam generis, cæterum in tantas breui creuerant opes, seu maritimis, seu terrestribus fructibus, seu multitudinis incremento, seu sanctitate disciplinæ, qua fidem socialem vsq; ad perniciem suam coluerunt. Annibal infesto exercitu ingressus fines, peruastatis passim agris, urbem tripartitò aggreditur. Angulus muri erat in planiorem patentioremq; quàm cætera, circa vallem vergens: aduersus eum vineas agere instituit, per quas aries mœnibus admoueri possët. Sed vt locus procul muro latis æquus agendis vineis fuit: ita haudquaquã prosperè, postquam ad effectum operis ventum est, cœptis succedebat. & turris ingès imminēbat: & murus, vt in suspecto loco, supra cætera modum altitudinis emunitus erat: & iuuentus delecta vbi plurimum periculi ac laboris ostendebatur, ibi vi maiore obsistebant. ac primò missilibus summouere hostem: nec quicquã satis tutum munitibus pati. deinde iam non pro mœnibus modò atq; turri tela micare, sed ad crumpendum etiam in stationes operaq; hostium animus erat. quibus tumultuarijs certaminibus haud fermè plures Saguntini cadebant, quàm Pœni. Vt verò Annibal ipse, dum murū incautiùs subit, aduersum femur tragula grauitè ictus cecidit: tãta circa fuga atq; trepidatio fuit, vt non multū abesset, quin opera ac vineæ desererentur. Obsidio deinde per paucos dies magis quàm oppugnatio fuit, dum vulnus ducis curaretur, per quod tēpus vt quies certaminum erat, ita ab apparatu operū ac munitiōnū nihil cessatum. itaq; acrius de integro obortum est bellū, pluribusq; partibus vix accipientibus quibusdã opera locis vineæ cœptæ agi, admoueti q; aries. Abundabat multitudine hominū Pœnus. ad centum enim quinquaginta millia habuisse in armis creditur. Oppidani ad omnia tuenda atq; obeunda multimoda arte distineri cœpti sunt: & non sufficiebant. iam enim feriebantur arietibus muri: quassata quoq; multæ partes erant. vna continentibus ruinis nudauerat urbē. tres deinceps turres: quantumq; inter eas muri erat, cum fragore ingenti prociderant: captumq; oppidum ea ruina crediderant Pœni, qua, velut si pariter vtròq; murus texisset, ita vtrinq; in pugna procursum est. Nihil tumultuariæ pugnae simile erat, quales in oppugnationibus vrbū per occasionē partis alterius censerent solent: sed iustæ acies, velut patēti campo, inter ruinas muri tecta q; vrbis modico distantia interuallo cōstitierant. Hinc spes, hinc desperatio animos irritat: Pœno cœpisse iam se urbē, si paululum admittatur, credente: Saguntinis pro nudata mœnibus patria corpora opponentibus: nec vllò pedem referente, ne relicto à se loco hostē immitteret. Itaq; quo acrius & confertim magis vtrinq; pugnabatur, eo plures vulnerabantur, nullo inter arma corporaq; vano intercidente telo. Falarica erat Saguntinis, missile telum hastili oblongo, & cætera tereti, præterquã ad extremum, vnde ferrum extabat. id, sicut in pilo, quadratū stuppa circumligabant, linebantq; pice. ferrum autem tres in longum habebat pedes, vt cū armis transfigere corpus possët. sed id maxime etiam si hæssisset in scuto, nec penetrasset in corpus, pauorem faciebat: quod cum medium accensum mitteretur, conceptumq; ipso motu multo maiorem ignem ferret, arma omitti cogebat, nudumq; militem ad insequentes ictus præbebat. Cùm ergo diu anceps fuisset certamen, & Saguntinis, quia præter spem resisterent, creuissent animi: Pœnus, quia non vicisset, pro victo esset: clamorē repentè oppidani tollūt, hostemq; in ruinas muri expellunt, inde impeditum trepidantemq; exturbat: postremò fusum fugatūq; in castra redigūt. Interim ab Roma legatos venisse nuntiatū est. quibus obuiã ad mare missi ab Annibale, qui dicerēt, nec tutò eos adituros inter tot tam effrenatarum gentium arma: nec Annibali in tanto discrimine rerum operæ esse legationes

Saguntum oppugnatur ab Annibale.

Annibal. Mœnibus raris
gubna cœcidit.

Falarica quodnã
telum.

Saguntini Pœnos
à mœnibus suis ex-
turbant.

Annibal Legatos
Romanos non ad-
mittit.

- A tiones audire. Apparebat, non admissos protinus Carthaginem ituros: literas igitur nuntiosq; ad principes factionis Barchinæ præmittit, vt prepararent suorum animos, ne quid pars altera gratificari pro Romanis posset. Itaq; præterquàm quòd admissi auditiq; non sunt, ea quoq; vana atq; irrita legatio fuit. Hanno vnus aduerso senatu Hannonis in senatu Carthaginensi oratio aduersus Annibalem. causam fœderis rupti magno silentio propter authoritatem suam cum assensu audientium egit. Per deos fœderum arbitros ac testes monuisse, prædixisse se, ne Amilcaris progeniem ad exercitum mitterent, non manes, non stirpem eius conquiescere viri: nec vnquam, donec sanguinis nōminisq; Barchini quisquam super sit, quietura Romana fœdera. Iuuenem flagratem cupidine regni, viamq; vnam ad id cernentem, si ex bellis bella ferendo succinctus armis legionibusq; viuat, velut materiã igni præ-
- B bentes, ad exercitus misistis. aluistis ergo hoc incendium, quo nūc ardetis. Saguntum vestri circumsident exercitus, vnde arcentur fœdere: mox Carthaginẽ circumfēdebunt Romanæ legiones, ducibus iisdem dijs, per quos priore bello rupta fœdera sunt vlti. vtrum hostem, an vos, an fortunã vtriusq; populi ignoratis? Legatos ab socijs, & pro socijs venientes bonus imperator vester in castra non admittit, ius gentium sustulit. hi tamen, vnde ne hostium quidem legati arcentur, pulsi ad vos veniunt, res ex fœdere repetunt: publica fraus absit: authorem culpæ, & reum criminis deposcunt. quo lenius agunt, segnius incipiunt: eo cum cœperint, vereor ne perseverantius seuiant. Ægates infulas Erycemq; ante oculos proponite, quæ terra mariq; per quatuor & viginti annos passi sitis. Nec puer hic dux erat, sed pater ipse Amilcar, Mars alter, vt isti volūt.
- C sed Tarento tum in Italia non abstineramus ex fœdere: sicut nunc Sagunto non abstinemus. vicerunt ergo dii hominesq;, & id de quo verbis ambigebatur, vter populus fœdus rupisset: euentus belli, velut æquus iudex, vnde ius stabat, ei victoriam dedit. Carthagini nunc Annibal vineas turresq; admouit: Carthaginis mœnia quatit ariete. Sagunti ruinæ (falsus vtinam vates sim) nostris capitibus incidēt: susceptumq; cum Saguntinis bellum, habendū cum Romanis est. Dedemus ergo Annibalem? dicet aliquis. Scio meam leuẽ esse in eo authoritatẽ, propter paternas inimicitias. sed & Amilcarem eo perijisse lætatus sum: quòd si ille viueret, bellū iam cum Romanis haberemus: & hunc iuuenem tanquam furiam facemq; huius belli odi ac detestor. nec dedendum solū ad piaculum rupti fœderis: sed, si nemo deposcat, deuehendum in
- D vltimas maris terrarumq; oras: ablegandumq; eò, vnde nec ad nos nomẽ fama; eius accedere, nec sollicitare quietæ ciuitatis statum possit: Ego autem ita censeo: legatos extemplo Romam mittendos, qui senatui satis faciant: alios qui Annibali nuntient, vt exercitum ab Sagunto abducat: ipsumq; Annibalem ex fœdere Romanis dedant. tertiam legationẽ ad res Saguntinis reddendas decerno. Cũ Hanno perorasset, nemini omnium certare oratione cum eo necesse fuit. adeò propè omnis senatus Annibalis erat: infestiusq; locutum arguebant Hannonẽ, quàm Flaccum Valerium legatum Romanum. Responsum inde legatis Romanis est, bellū ortum ab Saguntinis, non ab Annibale esse. populū Rom. iniustè facere, si Saguntinos vetustissimę Carthaginensium societati præponat. Dum Romani tempus terunt legationibus mittendis, Annibal quia fessum militẽ prælijs operibusq; habebat, paucorū ijs dierum quietem dedit, stationibus ad custodiã vinearū aliorumq; operū dispositis. interim animos eorum nunc ira in hostes stimulãdo, nunc spe præmiorum accendit. vt verò pro concione prædã captę vrbs edixit militū fore, adeò accensi omnes sunt, vt si extemplo signum datum esset, nulla vi resisti videretur posse. Saguntini vt à prælijs quietẽ habuerant, nec Saguntini dirutum murum resiciunt. laceffentes, nec laceffiti per aliquot dies: ita non nocte, non die vnquã cessauerant ab opere, vt nouum murum ab ea parte qua patefactū oppidū ruinis erat, reficerent. Inde oppugnatio eos aliquanto atrocior, quàm antè, adorta est: nec qua primū, aut potissimum parte ferrent opẽ, cū omnia varijs clamoribus streperent, satis scire poterant. Ipse Annibal, qua turris mobilis omnia munimenta vrbs superans altitudine agebatur, hortator aderat. quæ cū admota catapultis balistisq; per omnia tabulata dispositis,

dispositis, muros defensoribus nudasset, tum Annibal occasionem ratus, quingentos ferme Afros cum dolabris ad subruendum ab imo murum mittit. Nec erat difficile opus, quod camenta non calcēdurata erant, sed interlita luto, structura antiqua genere, itaq; ante quam caderetur, ruebat: perq; patentia ruinas agmina armatorum in urbem vadebant. locum quoq; editum capiunt: collatisq; eò catapulis balistisq;, ut castellum in ipsa vrbe velut arcem imminens haberent, muro circumdant: & Saguntini murum interiorem ab nondum capta vrbe parte, ducunt. Vtrinq; summa vi & muniunt, & pugnant. sed interiora tuēdo, minorem indies urbem Saguntini faciunt. simul crescit inopia omnium longa obsidione, & minuitur expectatio externae opis, cum tam procul Romani, vnica spes, circa omnia hostium essent. paulisper tamen affectos animus recreauit repentina profectio Annibalis in Oretanos, Carpetanosq;, qui duo populi delectus acerbitate consternati, retentis conquisitoribus metum defectionis cum praeuissent, oppressi celeritate Annibalis omiserunt mota arma. Nec Sagunti oppugnatio segnior erat, Maharbale Himilconis filio, quem praefecerat Annibal, ita impigre rem agente, ut ducem abesse nec ciues, nec hostes sentirent. Is & praelia aliquot secunda fecit, & tribus arietibus aliquantum muri discussit: strataq; omnia recentibus ruinis aduenienti Annibali ostendit. itaq; ad ipsam arcem extemplo ductus exercitus, atroxq; praelium cum multorum vtrinq; caede initum, & pars arcis capta est. Tentata deinde per duos exigua pacis spes, Alconem Saguntinum, & Alorcum Hispanum. Alcon inscius Saguntinis, precibus aliquid moturum ratus, cum ad Annibalem noctu transisset, postquam nihil lacrymae mouebant, conditionesq; tristes, ut ab irato victore ferebantur, transfuga ex oratore factus, apud hostem mansit: moriturum affirmans, qui sub conditionibus his de pace ageret. Postulabatur autem, redderent res Turdetanis: traditoq; omni auro atq; argento, egressi vrbe cum singulis vestimentis ibi habitarent, vbi Pœnus iussisset. Has pacis leges abnuente Alcone accepturos Saguntinos, Alorcus vinci animos, vbi alia vincantur, affirmans, se pacis eius interpretem fore pollicetur. Erat autem tum miles Annibalis: ceterum publice Saguntinis amicus atq; hospes. Tradito palam telo custodibus hostium, transgressus munimenta, ad praetorem Saguntinum (& ipse ita iubebat) est deductus. Quo cum extemplo concursus omnis generis hominum esset factus, summoti caetera multitudine, senatus Alorco datus est, cuius talis oratio fuit: Si ciues i vester Alcon, sicuti ad pacem petendam ad Annibalem venit, ita pacis condiciones ab Annibale ad vos retulisset, superuacaneum hoc mihi fuisset iter, quo nec orator Annibalis, nec transfuga ad vos venissem, cum verò ille aut vestra, aut sua culpa manserit apud hostem, si metum simulauit, sua: vestra, si periculum est apud vos, vera referentibus: ego, ne ignoraretis esse aliquas & salutis & pacis vobis condiciones, pro vetusto hospitio, quod mihi vobiscu est, ad vos veni. Vestra autem causa me, nec vilius alterius loqui, quae loquor apud vos, vel ea fides sit: quod neq; dum vestris viribus restitistis, neq; dum auxilia ab Romanis sperastis, pacis vnquam apud vos mentionem feci. postquam nec ab Romanis vobis vlla spes est, nec vestra iam aut arma vos, aut moenia satis defendunt, pacem affero ad vos magis necessariam quam aequam. K cuius ita aliqua spes est: si eam quemadmodum ut victor fert, Annibal, sic vos ut victi audiatis: si non id quod amittitur, in damno, cum omnia victoris sint: sed quicquid relinquitur, pro munere habituri estis. Urbem vobis, quam ex magna iam parte dirutam, captam ferè totam habet, adimit: agros relinquit, locum assignaturus, in quo nouum oppidum aedificetis: aurum argentumq; omne, publicum priuatumq; ad se iubet deferri: coniugum vestraq; corpora, ac liberorum vestrorum seruat inuiolata, si inermes cum binis vestimentis velitis à Sagunto exire. Haec victor hostis imperat. haec quanquam sint grauiataq; acerba, fortuna vestra vobis suadet. Equidem haud despero, cum omnium potestas ei à vobis facta sit, aliquid ex his rebus remissurum. Sed haec patiēda cenſeo potius, quam trucidari corpora vestra, rapi trahiq; ante ora vestra

*Alcon Saguntinus
inconscius ciuibus
suis de pace agit
cum Annibale.*

*Alorcus Annibalis
miles Saguntinis
suadet, ut oblatas
pacis leges accipi-
ant.*

*ante finem. Livii. Sagunt.
lib. 8. cap. 9.*

- A** ora vestra coniuges ac liberos belli iure finatis. Ad hæc audienda cum circumfusa paulatim multitudine permistum senatui esset populi concilium: repente primores secessione facta, priusquam responsum daretur: argentum aurumque; omne ex publico priuatoque; in forum collatum, in ignem ad id raptim factum conijcentes, eodem plerique; semetipsos præcipitauerunt. Cum ex eo pauor ac trepidatio totam urbem peruassisset, alius in super tumultus ex arce auditur. Turris diu quassata prociderat: perque; ruinam eius cohors Pœnorum impetu facto cum signum imperatori dedisset, nudatam stationibus custodijque; solitis hostium esse urbem, non cunctandum in tali occasione rarus Annibal, totis viribus aggressus urbem momento cepit: signo dato, vt omnes puberes interficerentur. quod imperium crudele, cæterum propè necessarium cognitum in ipso euentu est. cui enim parci potuit ex ijs, qui aut inclusi cum coniugibus ac liberis, domos super seipsos concremauerunt: aut armati nullum ante finem pugnae quam morientes fecerunt? Captum oppidum est cum ingenti præda. quamquam pleraque; ab dominis de industria corrupta erant, & in cædibus vix vllum discrimen ætatis ira fecerat, & captiui militum præda fuerant: tamen ex pretio rerum venditarum aliquantum pecuniæ redactum esse constat, & multam pretiosam suppellectilem vestemque; missam Carthaginem. Octauo mense quam cœptum oppugnari, captum Saguntum, quidam scripsere: inde Carthaginem nouam in hyberna Annibalem concessisse: quinto deinde mense, quam à Carthagine profectus sit, in Italiam peruenisse. Quæ si ita sunt, fieri nõ potuit, vt P. Cornelius, & T. Sæpronius coss. fuerint: ad quos
- C** & in principio oppugnationis legati Saguntini missi sint: & qui in suo magistratu cum Annibale, alter ad Ticinum amnem, ambo aliquanto post ad Trebiam pugnaverint, aut omnia breuiora aliquando fuere: aut Saguntum principio anni, quo P. Cornelius & T. Sempronius coss. fuerunt, non cœptum oppugnari est, sed captum. nam excessisse pugna ad Trebiam in annum Cn. Seruilij & C. Flamini non potest. quia Flaminius Arimini consulatum inijt, creatus ab T. Sempronio consule: qui post pugnam ad Trebiam ad creandos consules Romam cum venisset, comitijs perfectis ad exercitum in hyberna redijt. Sub idem ferè tempus & legati qui redierat à Carthagine, Romam retulerunt omnia hostilia esse, & Sagunti excidium nuntiatum est: tantusque; simul mœror patres misericordiamque; sociorum peremptorum indignè, & pudor non lati auxilij, & ira
- D** in Carthaginenses, metusque; de summa rerum cepit, velut si iam ad portas hostis esset: vt tot vno tempore motibus animi turbati, trepidarent magis quam consultarent. Nam neque; hostem acriorè bellicosioreque; secum congressum: nec rem Romanam tam desideratam vnquam fuisse atque; imbellem. Sardos Corsosque; & Histros atque; Illyricos lacessisse magis quam exercuisse Romana arma: & cum Gallis tumultuatum magis quam belligeratum. Pœnum hostem veteranum trium & viginti annorum militia durissima inter Hispanas gentes semper victorè, primùm Amilcare, deinde Asdrubale, nunc Annibale duce acerrimo assuetum, recentem ab excidio opulentissimæ urbis Iberum transire: trahere secum tot excitos Hispanorum populos: concitum auidas semper armorum Gallicas gentes, cum orbe terrarum bellum gerendum in Italia, ac pro mœnibus Romanis esse. Nominatæ iam antea consulis prouinciæ erant. tum fortiri iussi: Cornelio Hispania, Sæpronio Africa cum Sicilia euenit. Sex in eum annum decretæ legiones, & sociorum quantum ipsis videretur, & classis quanta parari posset. quatuor & viginti peditum Romanorum millia sunt scripta, mille & octingenti equites: sociorum XLIII. peditum, & III. equitum, naues CCXX. quinqueremes, celoces viginti deductæ. Latum inde ad populum, vellent, iuberent, populo Carthaginensi bellum indici. eiusque; belli causa supplicatio per urbem habitata: atque; adorati dii, vt benè ac feliciter eueniret, quod bellum populus Rom. iussisset. Inter consules ita copiarum diuisio. Sæpronio datæ legiones duæ: ea quaternam millia erant peditum, & trecenti equites: sociorum sexdecim millia peditum, equites mille octingenti, naues longæ CLX. celoces duodecim. Cum his terrestribus maritimisque; copijs T. Sæpronius missus in Sicilia, ita in Africam trans-

*Saguntini aurum
argentumque, omne
in ignem conij-
unt.*

Saguntum capitur.

*aliquanto
iniciisse*

*Sagunti excidium
nuntiato, Romani
de verum summa
metuere ceperunt.*

*Belli apparatus ad
uersus Carthagi-
nenses.*

Romani legatos
mittunt Cartha-
ginem.

Quid responsum sit
legatis Romanis.

Bellum indicitur
Carthaginien-
sibus.

De iure foederum
pop. Romani cum
Carthaginien-
sibus.

Legati Romani Hi-
spania populos ad
defectionem solici-
tant.

Volsicani quid le-
gatis Romanis re-
sponderint.

missurus, si ad arcendum Italia Pœnū consul alter satis esset. Cornelio minus copia- F
rum datum, quia L. Manlius prætor & ipse cum haud inualido præsidio in Galliam
mittebatur. Nauium maximè Cornelio numerus diminutus. sexaginta quinque re-
mes datæ: (neq; enim mari venturum, aut ea parte belli dimicaturum hostem crede-
bant) & duæ Romanæ legiones cum suo iustu equitatu, & quatuordecim millibus
sociorum peditum, equitibus mille ducentis. Duas legiones Romanas, & quatuor-
decim millia sociorum peditum, mille equites socios, sexcentos Romanos, Gallia
prouincia eodem anno versâ in Punicum bellum habuit. His ita cõparatis, vt omnia
iusta ante bellum fierent, legatos maiores natu, Q. Fabium, M. Liuium, L. Emylium,
C. Licinium, Q. Bæbium, in Africâ mittunt ad percunctandos Carthaginenses: pu-
blicõne consilio Annibal Saguntum oppugnasset: & si, id quod facturi videbantur, G
faterentur, ac defenderent publico consilio factum, vt indicerent populo Carthagi-
nensi bellū. Romani postquã Carthaginē venerunt, cum senatus datus esset, & Q. Fa-
bius nihil vltra quã vnum, quod mandatū erat, percunctatus esset: tum ex Carthagini-
ensibus vnus princeps: Vana Romani, inquit, & prior legatio fuit, cū Annibalem tan-
quam suo consilio Saguntū oppugnantē deposcebatis. ceterum hæc legatio verbis ad
huc lenior est, re asperior. tūc enim Annibal & insimulabatur, & deposcebatur. nunc
à nobis & cõfessio culpæ exprimitur: & vt à confessis res extēplō repetitur. Ego autem
non priuato publicõne consilio Saguntū oppugnatū sit, querendū censeo: sed vtrum
iure, an iniuria. nostra enim hæc quæstio atq; animaduersio in ciuē nostrū est: nostro,
an suo fecerit arbitrio. vobiscū vna disceptatio est: licueritne per fœdus fieri. Itaq; quo H
niam discerni placet, quid publico cõsilio, quid sua sponte imperatores faciant: nobis
vobiscū fœdus est à Luctatio cos. icitū: in quo cauetur vtrorūq; socijs. nihil de Sagun-
tinis (necdū enim erant socij vestri) cautū est. At enim eo fœdere, quod cū Asdrubale
icitum est, Saguntini excipiuntur. aduersus quod nihil ego diceturus sum, nisi quod à
vobis didici. vos enim quod C. Luctatius cos. primò nobiscū fœdus icit: quia neq; au-
thoritate patrū, nec populi iussu icitū erat, negastis vos eo teneri. itaq; aliud de integro
fœdus publico consilio icitū est. Si vos nō tenent vestra fœdera, nisi aut ex auctoritate
aut iussu vestro icita: ne nos quidē Asdrubalis fœdus, q; nobis inscijs icit, obligare po-
tuit. Proinde omittite Saguntū atq; Iberi mentionē facere, & quod diu parturit animus
vester, aliquādo pariat. Tū Rom. sinu ex toga facto, Hic, inquit, vobis bellū & pacem I
portamus: vtrū placet, sumite. Sub hanc vocē haud minus ferociter, daret vtrū vellet,
sueclamatum est. & cum is iterū sinu effuso bellū dare dixisset, accipere se omnes re-
sponderunt: & quibus acciperent animis, iisdē se gesturos. Hęc directa percūctatio ac
denunciatio belli magis ex dignitate r. r. visa est, quàm de fœderū iure verbis discep-
tare, cum antè, tum maximè Sagunto excisa. nam si verborū disceptationis res esset:
quod fœdus Asdrubalis cum Luctatij priore fœdere cõmutatum est, comparandum
non erat: cum in Luctatij fœdere disertè additū esset, ita id ratum fore, si populus cen-
suisset: in Asdrubalis fœdere, nec exceptum tale quicquā fuerit: & tot annorum silen-
tio ita viuo eo cõprobatum sit fœdus, vt ne mortuo quidē authore quicquā mutaretur.
quanquã & si priore fœdere staretur, satis cautū erat Saguntinis, socijs vtrorumq; K
exceptis. nā neq; additum erat ijs, qui tunc essent: nec, ne qui postea assumerentur. &
cum assumere nouos liceret socios, quis equum censeret, aut ob nulla quenquā me-
rita in amicitiam recipi: aut receptos in fidem non defendi: tantum, ne Carthagini-
ensium socij aut sollicitarentur ad defectionē, aut sua sponte desciscientes reciperen-
tur. Legati Romani ab Carthagine, sicut his Romæ imperatum erat, in Hispaniã, vt a-
dirent ciuitates, vt in societate pellicerent, aut auerterent à Pœnis, traiecerunt. Ad Bar-
gufios primū venerunt: à quibus benignè excepti, quia tædebat imperij Punicj,
multos trans Iberum populos ad cupidinē nouæ fortunæ crexerunt. Ad Volsicianos
inde est ventum: quorum celebre per Hispaniã responsum cæteros populos à socie-
tate Romana auertit. ita enim maximus natu ex ijs in concilio respondit: Quæ vere-
cundia

- A cundia est vos Romani postulare, vti vestram Carthaginensium præponamus amicitia: (cùm, qui id fecerunt, Saguntinos, crudelius, quam Pœnus hostis perdidit, vos socij prodideritis: ibi quærat socios cenfeo, vbi Saguntina clades ignota est. Hispanis populis sicut lugubre, ira insignè documentum Sagunti ruina: erunt: ne quis fidei Romanæ, aut societati confidat. Inde extemplò abire finibus Volscianorum iussi: ab nullo deinde concilio Hispaniæ benigniora verba tulere. itaq; nequicquam peragratâ Hispania in Galliam transeunt. In his noua terribilisque species visa est: quod armati (ita mos gentis erat) in concilium venerunt. Cùm verbis extollentes virtutem gloriamq; populi Romani ac magnitudinem imperij, petissent, ne Pœno bellum Italiæ inferenti per agros vrbesq; suas transitû darent: tantus cum fremitu risus dicitur ortus, *Galli veniunt in concilium armati.*
- B vt vix à magistratibus maioribusq; natu iuuentus sedaretur. adeo stolidâ impudensq; postulatio visa est: censere ne in Italiam transmittant Galli bellû. ipsos id auertere in se, agrosq; suos pro alienis populandos obijcere. Sedato tandem fremitu, responsum legatis est: neq; Rom. in se meritum esse, neq; Carthaginensium iniuriâ, ob quæ aut pro Romanis, aut aduersus Pœnos fumant arma. Contra ea audire sese, gentis suæ homines agris finibusq; Italiæ pelli à populo Romano stipendiumq; pendere, & cætera indigna pati. Eadē fermè in cæteris Galliæ cõcilijs dicta auditaq;: nec hospitale quicquam, pacatûmve satis prius auditum, quàm Massiliam venerunt. ibi omnia ab socijs inquisita cum cura ac fide, cognita, præoccupatos iam ab Annibale Gallorû animos esse. sed ne illi quidem ipsi satis mitem gentem fore (adeò ferocia atq; indomita ingenia esse) ni subinde auro, cuius auidissima gens est, principum animi conciliantur. Ita peragratâ Hispaniæ & Galliæ populis, legati Romam redeunt. haud ita multo post, quam coss. in prouincias profecti erant, ciuitatē omnem in expectationē belli erectam inuenerunt: satis constante fama, iam Iberû Pœnos transisse. Annibal Saguntò capto, Carthaginem nouam in hyberna concesserat. ibiq; auditis, quæ Romæ, quæq; Carthagine acta decretaq; forent, seq; non ducem solûm, sed etiam causam esse belli, partitis diuenditisq; reliquijs prædæ, nihil vltà differendum ratus, Hispani generis milites conuocat: Credo ego vos, inquit, socij, & ipsos cernere, pacatis omnibus Hispaniæ populis, aut finiendam vobis militiâ, exercitusq; dimittendos esse, aut in alias terras transferendum bellum. ita enim hæ gentes non pacis solûm, sed etiam victoriæ bonis florebut, si ex alijs gentibus prædâ & gloriam quæremus. itaq; cum longinqua ab domo inflet militia, incertumq; sit, quando domos vestras & quæ cuiq; ibi cara sint, visuri sitis: si quis vestrûm suos inuifere vult, commeatum do. primo vere edico ad sitis, vt dijs benè iuuantibus bellum ingentis gloriæ prædæq; futurû incipiamus. Omnibus ferè visendi domos oblata vltro potestas grata erat, & iam desiderantibus suos, & longius in futurum prouidētibus desideriu. Per totum tempus hyemis quies inter labores aut iam exhaustos, aut mox exhauriendos, renouauit corpora animosq; ad omnia de integro patienda. vere primo ad edictum conuenere. Annibal cum recensuisset omnium auxilia gentium, Gadeis profectus Herculi vota exoluit: nouisq; se obligat votis, si cætera prospera euenissent. Inde partiens curas simul inferendi atq; arcendi belli, ne, dum ipse terrestri per Hispaniam Galliasq; itinere Italiam peteret, nuda apertaq; Romanis Africa ab Sicilia esset, valido præsidio eam firmare statuit. *Annibal valido præsidio Africam firmat.*
- E pro eo supplementum ipse ex Africa, maximè iaculatorû leuium armis petijt, vt African Hispania, Hispani in Africa, melior procul ab domo futurus vterq; miles, velut mutuis pignoribus obligati stipendia facerēt. Tredecim m. d. ccc. l. pedites cetratos misit in Africâ, & funditores Baleares d. ccc. lxx. equites mistos ex multis gētibus m. cc. has copias partim Carthagini præsidio esse, partim distribui per Africam iubet, simul conquistatoribus in ciuitates mille, iiii. m. cõscripta delectæ iuuentutis, præsidiu eodē & obsides duci Carthag. iubet. Neq; Hispaniâ negligendâ ratus, atq; ideo haud minus, quod haud ignarus erat, circuitam ab Rom. eam legatis ad sollicitandos principum animos, Asdrubali fratri viro impigro eam prouinciâ destinari, firmatq; eum *Asdrubal suædam suscipit Hispaniâ.*

Africis maximè præsidij, peditum Afrorum XI. M. DCCC. L. Ligurib. trecentis, Balearibus D. ad hæc peditum auxilia additi equites Libyphœnices, mistū Punicum Afris genus. CCC. & Numidæ Mauri; accola Oceani ad M. DCCC. & parua Ilergetum manus ex Hispania ducenti equites: & ne quod terrestris deesset auxiliij genus, elephanti XIII. classis præterea data ad tuendā maritimā oram: quia qua parte belli vicerant, eatum quoq; rem gesturos Romanos credi poterat: L. quinqueres, quadriemes duæ, triemes quin; sed apte instructæ; remigio XXXII. quinqueres erant, & triemes quin;. Ab Gadib. Carthaginē ad hyberna exercitus redijt, atq; inde profectus præter Etouissam urbē ad Iberū, maritimāq; orā ducit. Ibi fama est, in quiete visum ab eo iuuenem diuina specie, qui se ab Ioue diceret ducē in Italiā Annibali missum: proinde sequeretur, neq; vsquam à se deflecteret oculos: pauidum primò nusquam circumspicientem, aut respicientem secutum, deinde cura humani ingenij, cum quidnam id esset, quod respicere vetitus esset, agitaret animo, temperare oculis nequiuisset: tum vidisse post se serpentem mira magnitudine cum ingenti arborum ac virgultorum strage ferri, ac post insequi cum fragore cœli nymbū: tum quæ moles ea, quidue prodigij esset, quærentem audisse: vastitatē Italiæ esse: pergeret porrò ire, nec vltra inquireret, sineretq; fata in occulto esse. Hoc visu lætus tripartitò Iberū copias traiecit, præmissis, qui Gallorum animos quæ tradendus exercitus erat, donis conciliarent, Alpiūq; transitus specularentur. nonaginta millia peditum, duodecim millia equitum Iberum traduxit. Ilergetes, inde Bargusiosq; & Aufctanos & Aquitaniā, quæ subiecta Pyrenæis montibus est, subegit: oræq; huic omni præfecit Hannonc, vt fauces, quæ Hispanias Gallijs iungunt, in potestate essent. Decē millia peditum Hannoni ad præsidium obtinendæ regionis data, & mille equites. Postquæ per Pyrenæum saltum traduci exercitus cœptus est: rumorq; per barbaros manauit certior de bello Romano, tria millia inde Carpetanorum peditum iter auerterunt. constabat, non tam bello motos, quàm longinquitate viæ, insuperabiliq; Alpiū transitu. Annibal quia reuocare aut vi retinere eos anceps erat, ne carerorum etiam feroces animi irritarentur, supra VII. M. hominū domos remisit, quos & ipse grauari militia fenserat, Carpetanos quoq; ab se dimissos simulans. inde ne mora atq; otium animos sollicitarent, cum reliquis copijs Pyrenæum transgreditur, & ad oppidū Illiberim castra locat. Galli quamquam Italiæ bellum inferri audiebant, tamen quia vi subactos trans Pyrenæum Hispanos fama erat, præsidiaq; valida imposita, metu seruitutis ad arma cōsternati, Ruscinonem aliquot populi conueniunt: quod vbi Annibali nuntiatum est, moram magis quàm bellum metuēs, oratores ad regulos eorū misit, colloqui semetipsum velle cum his, & vel illi propius Illiberim accederent, vel se Ruscinonē processurum, vt ex propinquo congressus facilius esset. nā & accepturū eos in castra sua se lætū, nec cunctanter seipsum ad eos venturum. hospitē enim se Galliæ, non hostem aduenisse: nec stricturum antè gladiū, si per Gallos liceat, quàm in Italiā venisset. Et per nūcios quidem hæc. Vt verò reguli Gallorum castris ad Illiberim extemplo motis, haud grauatè ad Pœnū venerunt, capti donis cum bona pace exercitum per fines suos præter Ruscinonem oppidum transmiserūt. In Italiā interim nihil vltra quàm Iberum transisse Annibalem, à Massiliensium legatis Romam perlatum erat: cum perinde, ac si Alpes iam transisset, Boij sollicitatis Insucribus defecerunt, nec tam ob veteres in populum Roma. iras, quàm quòd nuper circa Padum, Placentiam, Cremonamq; colonias in agrum Gallicum deductas agrè patiebantur. Itaq; armis repentè arreptis, in eum ipsum agrum impetu factò, tantum terroris ac tumultus fecerunt, vt non agrestis modò multitudo, sed ipsi triumuiui Romani, qui ad agrum venerant assignandum, diffisi Placentiæ mœnibus, Mutinam confugerint, C. Lucretius, A. Seruilius, T. Annius. Lucretij nomen haud dubium est. pro A. Seruilio. & T. Annio, Q. Acilium, & C. Herennium habent quidam annales: alij P. Cornelium Asinam, & C. Papyrium Masonem. Id quoq; dubium est, legati ad Boios ad expostulandum missi, violati sint, an in trium-

Classis Punicæ.

Spectrum in quiete Annibali apparuit.

Annibalem urbem, quæ nunc Tivieris quidam dicitur, autares sunt eam esse quæ Octogena vocatur nunc Niquinæa. Ne est apud Ileron. Annibalij. Si uerò Ileron ab Octogena dicitur. Pœnorum ad Octogena eorum uarietate dicitur nunc Indus ei uico quoniam appellamus.

Annibalis exercitus.

Ruscinonē aliquot Gallie populi aduersus Annibalem conueniunt.

Galli donis capti cum Pœno pacem ineunt.

Boij à Romanis deficiunt.

in trium-

- A** in triumuiros agrum metanteis impetus sit factus. Mutinæ cum obsiderentur, & gens ad oppugnandarum urbium arteis rudis, pigerrima eadem ad militaria opera, segnis intactis assideret muris, simulari cœptum de pace agi. euocatiq; ab Gallorum principibus legati ad colloquium, non contra ius modò gentiù, sed violata etiam, quæ data in id tempus erat, fide, comprehenduntur, negantibus Gallis, nisi obsides sibi redderentur, eos se dimissuros. Cum hæc de legatis nuntiata essent, & Mutina præsidiumq; in periculo esset, L. Manlius Pr. ira accensus, effusum agmen ad Mutinam ducit. Syluæ tunc circa viam erant, pleriq; incultis: ibi in exploratò profectus, in insidias præcipitatus, multaq; cum cæde suorum agrè in apertos campos emerfit: ibi castra communita, & quia Gallis ad tentanda ea defuit spes, resecti sunt militum animi, quanquam
- B** accifas res satis constabat. iter deinde de integro cœptum: nec dum per parentia loca ducebatur agmè, cum apparuit hostis: vbi rursus syluæ intratæ, tum postremos adorti cum magna trepidatione ac pauore omnium, octingentos milites occiderunt, sex signa ademere. Finis inde & Gallis territandi, & pauendi Rom. fuit, vt ex saltu inuio atq; impedito euasere: inde apertis locis facilè tutantes agmen Romani Cannetū vicum propinquum Pado contendere. ibi se munimento ad tempus, cōmeatibusq; fluminis, & Brixianorū Gallorum auxilio aduersus crescentē indies multitudinem hostium tutabantur. Qui tumultus repens postquam est Romam perlatus, & Punicum insuper Gallico bello auctum patres acceperūt: C. Attilium Pr. cum vna legione Romana, & quinq; millibus sociorū delectu nouo à cos. conscriptis, auxiliū ferre Manlio iubent: qui sine vllò certamine (abscefferat enim metu hostes) Cannetū peruenit.
- C** Et P. Cornelius in locū eius, quæ missa cum prætore fuerat transcripta legione noua, profectus ab vrbe sexaginta longis nauibus præter orā Hetruriæ Ligurumq;, & inde Salyum. mox peruenit Massiliā, & ad proximū ostium Rhodani (pluribus enim diuisus amnis in mare decurrit) castra locat, vix dum satis credens Annibalē superasse Pyrenæos montes: quem vt de Rhodani quoq; transitu agitare animaduertit, incertus quonam ei loco occurreret, nec dum satis resectis ab iactatione maritima militibus, trecentos interim delectos equites, ducibus Massiliensibus & auxiliariibus Gallis, ad explorāda omnia, visendosq; ex tuto hostes præmittit. Annibal ceteris metu, aut pretio pacatis, iam in Volscarum peruenerat agrū, gentis validè, colūt autē circa vtranq; ripam Rhodani. & diffili ceteriore agro arceri Pœnū posse, vt flumē pro munimento haberent, omnibus fermè suis trans Rhodanum traiectis, vltiorē ripam amnis obtinebant. Cæteros accolas fluminis Annibal, & eos ipsos quorū sedes tenuerat: simul perlicit donis ad naues vndiq; contrahendas, fabricandasq;, simul & ipsi trajci exercitum, leuariq; quàm primum regionem suam tanta vrgente hominum turba cupiebant. Itaq; ingens coacta vis nauium est, lintriumq; temerè ad vicinalem vsum paratarum: nouasq; alias primum Galli inchoates cauabant ex singulis arboribus: deinde & ipsi milites, simul copia materiæ, simul facilitate operis inducti, alueos informes, nihil, dummodo innare aquæ & capere onera possent, curantes, raptim faciebant, quibus se suaq; transueherent. Iamq; omnibus satis comparatis ad trajciendum terrebant ex aduerso hostes, omnem ripam equis virisq; obtinentes: quos vt auerteret, Hannonē Bomilcaris filium vigilia prima noctis cum parte copiarum, maximè Hispanis, aduerso flumine ire iter vnius diei iubet: & vbi primò possit quàm occultissimè traiecto amni, circumducere agmè, vt cum facto opus sit, adoriatur ab tergo hostem. ad id dati duces Galli educunt inde millia quinq; & viginti fermè supra paruæ insulæ circumfufum amnem, latiore vbi diuidebatur eoq; minus alto alueo transitum ostendere. ibi raptim cæsa materia, ratesq; fabricatæ, in quibus equi viriq;, & alia onera trajcerentur. Hispani sine vlla mole in vtres vestimentis coniectis, ipsi cetris suppositis incubantes flumē trāsnatauere. Et alius exercitus ratibus iunctis traiectus, castris propè flumen positus, nocturno itinere atq; operis labore fessus, quiete vnius diei reficitur, intēto duce ad consilium opportunè exsequendū. Postero die profecti

*Mutina obsidetur.**L. Manlij Pr. exercitus caditur.**Ostia Rhodani.**Hannonis copia Rhodanum trajciunt.*

ex loco, prodito fumo significant se transisse, & haud procul abesse. quod ubi accepit **F**
 Annibal, ne tempori deesset, dat signum ad trajciendum. Iam paratas aptatasq; ha-
 bebant pedes lintres. eques ferè præter equos naves nauium agmen ad excipiendum
 aduersi impetum fluminis parte superiore transmittens tranquillitatem infra trajci-
 entibus lintribus præbebat. equorum pars magna naves loris à puppibus trahebantur,
 præter eos, quos instructos frænatosq;, ut extemplo egresso in ripam equiti vsui
 essent, imposuerant in naues. Galli occurrant in ripam cum varijs vlulatibus, cantuq;
 moris sui, quatientes scuta supra capita, vibrantesq; dextris tela, quanquam & ex ad-
 uerso terrebat tanta vis nauium cū ingenti sono fluminis, & clamore vario nautarum
 & militum, qui nitebantur pererrare impetū fluminis, & qui ex altera ripa trajci-
 entes suos hortabantur. Iā satis pauētes aduerso tumultu terribior ab tergo adortus **G**
 clamor, castris ab Hannone captis. mox & ipse aderat, ancepsq; terror circumstabat: & è
 nauibus tanta vis armatorum in terrā euadens, & à tergo improuisa premebat acies.
 Galli postquam vim facere conati, vltro pellebantur, qua patere visum maximè iter,
 pererrant, trepidiq; in vicos passim suos diffugiūt. Annibal cæteris copijs per otium
 traiecit, spernens iam Gallicos tumultus, castra locat. Elephātorum trajciendorum
 varia consilia fuisse credo: certè varia memoria est actæ rei: quidam congregatis ad ri-
 pam elephantis, tradunt ferocissimum ex ijs irritatū à rectore suo, cū refugientem
 eum in aquā natantē sequeretur, traxisse gregē, ut quenq; timentē altitudinem desti-
 tuerat vadum, impetu ipso fluminis in alteram ripā rapiente. Cæterum magis cōstat,
 ratis traiectos. id ut tutius consiliū ante rem foret: ita acta re, ad fidem pronius est. **H**
 Ratem vnā ducentos longā pedes, quinquaginta latā, à terra in amnem porrexerunt:
 quam, ne secūda aqua deferretur, pluribus retinaculis validis parte superiore ripæ re-
 ligatam, pontis in modū, humo iniecta constrauerūt, ut belluē audacter velut per so-
 lum ingrederentur: altera ratis æquè lata, longa pedes centū, ad trajciendum flumen
 apta, huic copulata est: & cum elephanti per stabilem ratem, tanquam viam, prægre-
 dientibus fœminis, acti, in minorem applicatā transgressi sunt: ea extemplo resolutis,
 quibus leuiter annexa erat vinculis, ab actuarijs aliquot nauibus ad alterā ripam per-
 trahitur: ita primis expositis, alij deinde repetiti ac traiecti sunt. nihil sanè trepidabāt,
 donec continenti velut ponte agerētur: primis erat pauor, cū soluta ab cæteris rate
 in altum raperentur: ibi vrgentes inter se, sedētibus extremis ab aqua, trepidationem **I**
 aliquantum edebant. donec quietem ipse timor circumspicientibus aquā fecisset. ex-
 cidere etiam saeuientes quidam in flumen, sed pondere ipso stabiles, deiectis rectori-
 bus, quærendis pedetentim vadis in terram euasere. Dum elephanti trajciuntur, in-
 terim Annibal Numidas equites quingentos ad castra Romana miserat speculatum,
 ubi & quantæ copię essent, & quid pararent. huic alij equitū missi, ut antè dictum est,
 ab ostio Rhodani trecenti Romanorum equites occurrunt. prælium atrocius quàm
 pro numero pugnantium editur. nā præter multa vulnera, cædes etiā propè par vtrinq;
 fuit: fugaq; & pauor Numidarū Romanis iam admodū fessis victoriā dedit: victores
 ad centum sexaginta, nec omnes Romani, sed pars Gallorum, victi amplius ducentis
 ceciderunt. Hoc principiū, simulq; omen belli ut summæ rerū prosperum euentum, **K**
 ita haud sanè incruentam, ancipitisq; certaminis victoriā Romanis portendit. Re
 ita gesta, ad vtrinq; duces sui redierunt. Nec Scipioni stare sententia poterat, nisi ut
 ex consilijs cœptisq; hostis & ipse conatus caperet: & Annibalē incertum, vtrum cœ-
 ptum in Italiam intenderet iter, an cum eo qui primus se obtulisset Romanus exerci-
 tus, manus confereret, auerterat à præsentī certamine Boiorum legatorum, reguliq;
 Matali aduentus: qui se duces itinerum, socios periculi fore, affirmantes, integro bel-
 lo, nusquam antè libatis viribus, Italiam aggrediendam censent. Multitudo timebat
 quidem hostes, nondum oblitterata memoria superioris belli: sed magis iter immen-
 sum Alpesq;, rem fama utiq; inexpertis horrendā metuebat. Itaq; Annibal, postquam
 ipsi sententia stetit pergere ire, atq; Italiā petere, aduocata cōcione, variè militū versat
 animos,

*Annibal Rhoda-
num cum exercitu
trajcit.*

*Elephāti quomam
modo traiecti.*

*Prælium inter Nu-
midas 500. & Ro-
manos 300.*

*Annibal suos ad in-
uadendam Itali-
am hortatur.*

- A** animos, castigando adhortandoq;. Mirari se quoniam pectora semper impauida repens terror inuaserit. per tot annos vincentis eos stipendia facere: neq; ante Hispania excessisse, quam omnes gentesq; & terræ eæ, quas duo diuersa maria amplectantur, Carthaginensium essent. indignatos deinde, quod quicumq; Saguntum obsedissent, velut ob noxam sibi dedi postularet P. R. Iberum traiecisse ad delendum nomen Romanorum, liberandumq; orbem terrarum. tum nemini visum id longum, cum ab occasu solis ad ortum intenderent iter. nunc, postquam multo maiorem partem itineris emensam cernant, Pyrenæum saltum inter ferocissimas gentes superatum: Rhodanum tantum amnem, tot millibus Gallorum prohibentibus, domita etiam ipsius fluminis vi, traiectum: in cōspectu Alpes habeant, quarum alterum latus Italia *Alpes.*
- B** fit: in ipsis portis hostium fatigatos subsistere: quid aliud Alpes esse credentes, quam montium altitudines? fingerent altiores Pyrenæis iugis: nullas profecto terras cœlum contingere, nec inexuperabiles humano generi esse. Alpes quidem habitari, coli, gignere atq; alere animantes, peruias paucis esse, exercitibus inuias? eos ipsos quos cernant, legato s. nō pennis sublimè elatos Alpes transgressos: nec maiores quidem eorū indigenas, sed aduenas Italiæ cultores, has ipsas Alpes ingentibus sæpe agminibus cum liberis ac coniugibus, migrantium modo, tuto transmisisse. Militi quidem armato, nihil secum præter instrumenta belli portanti, quid inuium aut inexuperabile esse? Saguntum ut caperetur, quid per octo menses periculi, quid laboris exhaustum esse? Romam urbis terrarum caput petentibus, quicquam adeo asperum atq; arduum videri, quod inceptum moretur? cepisse quondam Gallos ea, quæ adiri posse Pœnus desperet: proinde aut cederent animo atq; virtute genti per eos dies toties ab se victæ, aut itineris finem sperent campum interiacentem Tyberi ac mœnibus Romanis. His adhortationibus incitatos corpora curare, atq; ad iter se parare iubet. Postero die prouectus aduersa ripa Rhodani, mediterranea Galliæ petit: non quia rector ad Alpes via esset, sed quantum à mari recessisset, minus obuiam fore Romanum credens: cum quo, prius quam in Italiam ventum foret, nō erat in animo manus cōserere. Quartis castris ad insulam peruenit: ibi Arar, Rhodanusq; amnis diuersis ex Alpibus decurrentes, agri aliquantulum amplexi confluunt in vnum. medijs campis Insulæ nomen inditum. accolunt propè Allobroges, gens iam inde nulla Gallica gente opibus aut fama inferior: tum discors erat. regni certamine ambigebant fratres. maior, & qui prius imperitabat, Brancus nomine, minore à fratre & cœtu iuniorum, qui iure minus, vi plus poterat, pellebatur. Huius seditionis per opportuna disceptatio cum ad Annibalem reiecta esset, arbiter regni factus, quod erat senatus principumq; sententia futurum: imperium maiori restituit. ob id meritum comœtu copiaq; rerum omnium & vestimentis est adiutus, quæ infames frigoribus Alpes præparare cogebant. Sedatis certaminibus Allobrogum, cum iam Alpes peteret, non recta regione iter instituit, sed ad læuam in Tricastinos flexit: inde per extremam oram Vocontiorum agri *Tricastini.*
- E** terendit in Tricorios: haud vsquam impedita via, prius quam ad Druentiam flumen peruenit. Is & ipse Alpinus amnis longè omnium Galliæ fluminū difficillimus transitus est. nam cum aquæ vim vehat ingentem, nō tamen nauium patiens est: quia nullis coercitus ripis, pluribus simul, neq; iisdem alueis fluens, noua semper vada nouosq; gurgites faciens, (& ob eadem pediti quoq; incerta via est) ad hæc saxa glomerosa voluens, nihil stabilis, nec tuti ingredienti præbet. & tum fortè imbribus auctus, ingentem transgredientibus tumultum fecit, cum super cætera trepidatione ipsi sua, atque incertis clamoribus turbarentur. P. Cornelius c. o. s. triduo ferè, postquam Annibal ab ripa Rhodani mouit, quadrato agmine ad castra hostium venerat, nullam dimicandi moram facturum. cæterum ubi deserta munimenta, nec facile se tantum progressos affecuturum videt, ad mare ad naues redijt, tutius faciliusq; ita descendenti ab Alpibus Annibali occursum. ne tamen nuda auxilijs Romanis Hispania esset, quam prouinciã sortitus erat, Cn. Scipionem fratrem cum maxima parte copiarum ad-

rum aduersus Afrubalem misit: non ad tutandos tantum modo veteres socios, con- F
 ciliandosq; nouos, sed etiam ad pellendum Hispania Afrubalem. ipse cum admo-
 dum exiguis copijs Genuam repetit, eo qui circa Padum erat, exercitu Italiam defen-
 furus. Annibal ab Druentia campestri maximè itinere cum bona pace ad Alpes in-
 colentium ea loca Gallorum peruenit. Tum, quanquam fama prius, qua quidem in-
 certa in maius uero ferri solent, percepta res erat: tamen ex propinquo uisa montium
 altitudo, niuesq; cælo propè immistæ, tectæ informia imposita rupibus, pecora iu-
 mentaq; torrida frigore, homines intonsi & inculti, animalia inanimaq; omnia ri-
 gentia gelu, cætera visu quàm dictu fœdiora, terrorem renouauere. Erigentibus in
 primos agmen cliuos apparuerunt imminentes tumulos infidentes montani. qui si
 ualles occultiores infedissent, coorti in pugnam repentè, ingentem fugam stragemq; G
 dedissent. Annibal consistere signa iubet: Gallisq; ad uisenda loca præmissis, post-
 quam comperit transitum eà non esse, castra inter confragosa omnia, præruptaq;
 quàm extentissima potest ualle locat. Tum per eosdem Gallos, haud sanè multum
 lingua moribusq; abhorrentes, cum se immiscuissent colloquijs montanorum, edo-
 ctus interdum tantum obsideri saltum, nocte in sua quenque dilabi tectæ: luce prima
 subiit tumulos, ut ex aperto atque interdum uiam per angustias facturus. die deinde si-
 mulando aliud, quàm quòd parabatur, consumpto, cum eodem, quo conlitterat, lo-
 co castra communisset, ubi primùm digressos tumulis montanos, laxatasq; sensit cu-
 stodias, pluribus ignibus quàm pro numero manentium in speciem factis, impedi-
 mentisq; cum equitè relictis, & maxima parte peditum, ipse cum expeditis acerri- H
 mo quoque uiro raptim angustias euadit: ijsq; ipsi tumulis, quos hostes tenuerant,
 confedit. Prima deinde luce castra mota, & agmen reliquum incedere cœpit. Iam
 montani signo dato ex castellis ad stationem solitam conueniebant: cum repentè
 conspiciunt alios arce occupata sua super caput imminentes, alios uia transire hostes.
 utraque simul obiecta res oculis, animis immobiles parumper eos defixit. deinde ut
 trepidationem in angustijs, suoq; ipso tumultu Annibalis misceri agmen uidere, e-
 quis maximè consternatis, quicquid adiecissent ipsi terroris, fatis ad perniciem fore
 rati, peruersis rupibus iuxta inuia ac deuia assueti discurrunt. Tum uerò simul ab hosti-
 bus, simul ab iniquitate locorum Pœni oppugnabantur: plusq; inter ipsos, sibi cuiq;
 tendenti ut periculo prius euaderet, quàm cura hostibus certaminis erat. equi maxi- I
 mè infestum agmen faciebant, qui & clamoribus dissonis, quos nemora etiam reper-
 cussæq; ualles augebant, territi trepidabant: & icti fortè aut vulnerati, adeò conster-
 nati sunt, ut stragem ingentem simul hominum ac sarcinarum omnis generis face-
 rent: multosq; turba, cum præcipites diruptæq; utrinque angustie essent, in immen-
 sum altitudinis deiecit: quosdam & armatos. inde ruinæ maximæ modo iumenta
 cum oneribus deuoluebantur. Quæ quanquam fœda visu erant, stetit parumper ta-
 men Annibal, ac suos continuit, ne tumultum ac trepidationem augeret. deinde,
 postquam interrumpi agmen uidit, periculumq; esse, ne exutum impedimentis ex-
 ercitus nequicquam incolumen traduxisset, decurrit ex superiore loco: & cum im- K
 petu ipso fudisset hostem, suis tumultum auxit. sed is tumultus momento temporis,
 postquam liberata itinera fuga montanorum erant, sedatur: nec per otium modò,
 sed propè silentio mox omnes traducti. castellum inde, quod caput eius regionis
 erat, vicosq; circumiectos capit, & captiuorum pecoribus per triduum exercitum
 aluit. & quia nec montanis primò percussis, nec loco magnopere impediabantur,
 aliquantum eo triduo uia confecit. Peruentum inde ad frequentem cultoribus ali-
 um, ut inter montana, populum: ibi non bello aperto, sed suis artibus, fraude, deinde
 insidijs est propè circumuentus. Magno natu principes castellorum oratores ad Pœ-
 num ueniunt: alienis malis, utili exemplo doctos, memorantes amicitiam malle,
 quàm vim experiri Pœnorum: itaque obedienter imperata facturos. comheatum,
 itinerisq; duces, & ad fidem promissorum obsides acciperet. Annibal nec temerè cre-
 dendo,

*Alpium quàm dif-
 ficilis transitus.*

*Galli Alpium in-
 cole Annibalem
 oppugnant.*

*Annibal Gallos
 fudit.*

- A dendo, nec aspernando, ne repudiati aperte hostes fierent, benignè cum respondisset: obsidibus quos dabant acceptis, & comœatu, quem in viam ipsi detulerant, versus: nequaquam, ut inter pacatos, incomposito agmine duces eorum sequitur. Primum agmen elephanti & equites erant: ipse post cum robore peditum circumspiciens sollicitus omnia, incedebat. Vbi in angustiorem viam ex parte altera subiectam iugo insuper imminente ventum est, vndiq; ex insidijs barbari à fronte & à tergo coorti, cominus eminensq; petunt, saxa ingentia in agmen deuoluunt. maxima ab tergo vis hominum vrgebat. in eos versa peditum acies haud dubium fecit, quin nisi firmata extrema agmina fuissent, ingens in eo saltu accipienda clades fuerit. Tunc quoq; ad extremum periculi, ac propè perniciem ventum est. nam dum cunctaretur Annibal dimittere in angustias agmen: quia non, ut ipse equitibus præsidio erat, ita peditibus quicquam ab tergo auxilij reliquerat: occurrentes per obliqua montani perrupto medio agmine viam infedere. noxq; vna Annibali sine equitibus ac impedimentis acta est. Postero die iam segnius intercurfantibus barbaris, iunctæ copiar, saltusq; haud sine clade, maiore tamen iumentorum quàm hominum pernicie superatus. inde montani pauciores iam, & atrocitij magis quàm belli more concurrabant, modò in primum, modò in nouissimum agmen, ut cuiq; aut locus opportunitatem daret, aut progressi moratiue aliquam occasionem fecissent. Elephanti sicut præcipites per arctas vias magna mora agebantur, ita tutum ab hostibus quacunq; incederent, quia insuetis ad eundi propius metus erat, agmen præbebant. Nono die in iugum Alpium peruentum est per inuia pleraq;: & errores, quos aut ducentium fraus, aut, vbi fides ips non esset: temerè inite valles à coniectantibus iter, faciebant. Biduum in iugis statiuia habitata: fessis labore ac pugnando quies data militibus: iumenta q; aliquot, quæ prolapsa in rupibus erant, sequendo vestigia agminis, in castra peruenere. Fessis tædio tot malorum, niuis etiam casus, occidente iam sidere vergiliarum, ingentem terrorem adiecit. Per omnia niue oppleta cum signis prima luce motis segniter agmen incederet, pigritiaq; & desperatio in omnium vultu emineret: progressus signa Annibal in promontorio quodam, vnde longè ac latè prospectus erat, consistere iussis militibus, Italiam ostentat, subiectosq; Alpinis montib⁹ circumpadanos campos: moeniaq; eos tum transcendere non Italiae modò, sed etiam vrbis Romæ: cætera plana, procliuiua fore: vno, aut ad summum altero prælio arcem & caput Italiae in manu ac potestate habituros. Procedere inde agmen cepit: iam nihil ne hostibus quidem, præter parua furta per occasionem tentantibus. cæterum iter multò, quàm in ascensu fuerat, ut pleraque Alpium ab Italia sicut breuiora, ita arctiora sunt, difficilius fuit. omnis enim fermè via præceps, angusta, lubrica erat, ut neq; sustinere se à lapsu possent: nec, si qui paulum titubassent, hæere afflicti vestigio suo: alijq; super alios, & iumenta & homines occideret. Ventum deinde ad multò angustiorem rupem, atq; ita rectis saxis, ut ægrè expeditus miles tentabundus, manibusq; retinens virgulta ac stirpes circa eminentes, demittere sese posset. Natura locus iam antè præceps recenti terræ lapsu in pedum mille admodum altitudinem abruptus erat. Ibi cum velut ad finem viæ equites constitissent, miranti Annibali quæ res moraretur agmen, nunciatur rupem inuiam esse. digressus deinde ipse ad locum visendum: haud dubia res visa, quin per inuia circa, nec trita antea, quamuis longo ambitu circumduceret agmen. Ea verò via insuperabilis fuit. nam cum super veterem niuem intactam noua modicæ altitudinis esset: molli, nec præaltæ niui facilè pedes ingredientium insisterent. ut verò tot hominum iumentorumq; incessu dilapsa est, per nudam infra glaciem, fluentemq; labem liquefcentis niuis ingrediebantur. tetra ibi luctatio erat, ut à lubrica glacie non recipiente vestigium, & in prono citius pede se fallente: & seu manibus in assurgendo, seu genu se adiuuissent, ipsis adminiculis prolapsi si iterum corruissent, nec stirpes circa radicésue, ad quas pede aut manu quisquam eniti posset, erant. itaque in leui tantum glacie tabidaq; niue volutabantur iumenta: necabantur interdum,

*Galli ex insidijs
Annibalem adoriuntur.*

*Nono die in iugum
Alpium peruenit
Annibal.*

Annibal suos cohortatur.

Rupes quedam inuia.

interdum, etiam tum infirmam ingredientia niuem: & prolapsa iactandis grauius in F
 continendo vngulis, penitus perfringebant: vt pleraque velut pedica capta hærent
 indurata, & alta concreta glacie. Tandem nequicquam iumentis atque hominibus
 fatigatis, castra in iugo posita, ægerimè ad id ipsum loco purgato. tantum nituis fo-

G

H

*Qua arte rupem
 minuerit Annibal.*

dicendum atque egerendum fuit. inde ad rupem minuendam, per quam via vna esse poterat, milites ducti, cum cædendum esset saxum, arboribus circa immanibus deiectis detruncatisq; , struem ingentem lignorum faciunt: eamq; cum & vis venti apta faciendo igni coorta esset, succendunt, ardentiaq; saxa infuso aceto putrefaciunt. ita torridam incendio rupem ferro pandunt, molliuntq; anfractibus modicis cliuos, vt non iumenta solùm, sed elephanti etiam deduci possent. Quarriduum circa rupem consumptum: iumenta propè fame absumebantur. nuda enim ferè cacumina sunt: & si quid est pabuli, obruunt niues. inferiores valles apricos quosdam colles habent, I viuosq; prope sylvas: etiam humano cultu digniora loca. ibi iumenta in pabulum missa, & quies muniendo fessis hominibus data triduo, inde ad planum descensum est etiam locis mollioribus, & accolarum ingenijs. Hoc maximè modo peruentum est in Italiam quinto mense à Carthagine noua, (vt quidem authores sunt) quinto-

*Quanta copia An-
 nibali fuerint in
 Italia transgresso.*

decimo die Alpibus superatis. Quantæ copix transgresso in Italiam Annibali fuerint, nequaquam inter authores constat. qui plurimum, centum millia peditum, viginti equitum fuisse scribunt. qui minimum, viginti millia peditum, sex equitum. L. Cincius Alimentus, qui captum se ab Annibale scribit, maximus author, moueret me, nisi confunderet numerum, Gallis Liguribusq; additis. cum his scribit octoginta millia peditum, decem equitum, adducta in Italiam: (magis affluxisse verisimile est, & ita quidam authores sunt) ex ipso autem audisse Annibale, postquam Rhodanum transierit, triginta sex millia hominum, ingentemq; numerum equorum, & aliorum iumentorum amisisse in Taurinis: quæ Gallis proxima gens erat in Italiam digressa. Id cum inter omnes constet, eò magis miror ambigi, quàmnam Alpes transierit: & vulgo credere Pennino, atque inde nomen & iugo Alpium inditum, transgressum. Cælius per Cremonis iugum dicit transisse. qui ambo saltus eum nõ in Taurinos, sed per saltus motanos ad Libuos Gallos deduxissent. Nec verisimile est, ea tũ ad Galliam patuisse itinera: vtiq; cum quæ ad Penninũ ferant, obseptæ gentib⁹ semigermanis fuissent. neque hercule montibus his (si quem fortè id mouit) ab transitu Pœnorum villo Veragri incolæ iugi eius norunt nomen inditum: sed ab eo, quem in summo sa-

*Quàmnam Alpes
 transierit Annibal,
 ambiguntur.*

cratum

A cratum vertice Penninum montani appellant. Peropportune ad principia rerum Taurinis proximæ genti aduersus Insubres motum bellum erat. sed armare exercitum Annibal, vt parti alteri auxilio esset, in reficiendo maxime sentientem contracta ante mala, non poterat. otium etenim ex labore, copia ex inopia, cultus ex illuue tabeque, squalida & propè efferata corpora variè mouebant. Ea P. Cornelio c o s. causa fuit, cum Pisas nauibus venisset, exercitu à Manlio Attilioque accepto tyrone, & in nouis ignominijs trepido, ad Padum festinandi: vt cum hoste nondum refecto manum confereret. sed cum Placentiam cos. venit, iam ex statiuis mouerat Annibal: Taurinorumque vnam urbem caput gentis eius, quia volens in amicitiam non veniebat, vi expugnarat: iunxissetque sibi non metu solum, sed etiam voluntate Gallos accolos Padani eos circumspectantes defectionis tempus subito aduentus c o s. oppressisset. Et Annibal mouit ex Taurinis, incertus quæ pars sequenda esset, Gallos præsertim se secuturos ratus. Iam propè in conspectu erant exercitus, conuenerantque duces: sicut vterque inter se nondum satis noti, ita iam imbutus vterque quadam admiratione alterius. nam Annibalis & apud Romanos iam ante Saguti excidium celeberrimum nomen erat: & Scipionem Annibal eo ipso, quod aduersus se dux potissimum lectus esset, præstantem virum credebat. & auxerat inter se opinionem: Scipio, quod relictus in Gallia, obuius fuerat in Italiam transgresso Annibali: Annibal, conatu tam audaci traiciendarum Alpium, & effectu. Occupauit tamen Scipio Padum traicere: & ad Ticinum annum motis castris, prius quam educeret in aciem, adhortandorum militum causa talem orationem edidit: Si eum exercitum milites educerem in aciem, quem in Gallia mecum habui, supersedissem loqui apud vos. quid enim adhortari referret: aut eos equites, qui equitarum hostium ad Rhodanum flumen egregiè vicissent, aut eas legiones, cum quibus fugientem hunc ipsum hostem secutus, confessionem cedentis ac detrectantis certamen pro victoria habui? nunc quia ille exercitus Hispaniæ prouinciæ scriptus, ibi cum fratre Cn. Scipione meis auspicijs rem gerit, vbi eum gerere senatus populusque Romanus voluit: ego, vt cos. ducem aduersus Annibalem ac Pœnos haberetis, ipse me huic voluntario certamini oboli. Nouo imperatori apud novos milites pauca verba facienda sunt. Ne genus belli, neue hostem ignoretis: cum ijs est vobis milites pugnandum, quos terra marique priore bello vicistis: à quibus stipendium per viginti annos exegistis: à quibus capta belli præmia, Siciliam ac Sardiniam habetis. Erit igitur in hoc certamine is vobis illisque animus, qui victoribus & victis esse solet. Nec nunc illi, quia audent, sed quia necesse est, pugnaturi sunt: nisi creditis, qui exercitu incolumi pugnam detrectauere, eos duabus partibus peditum equitumque in transitu Alpium amissis, qui plures penè perierint quam supersint, plus spei nactos esse. At enim pauci quidem sunt, sed vigentes animis corporibusque, quorum robora ac vires vix sustinere vis vlla possit. Effigies, imò umbra hominum, fame, frigore, illuue, squalore enecti, contusi ac debilitati inter saxa rupesque: ad hæc, perusti artus, niue rigentes nerui, membra torrida gelu, quassata contractaque arma: claudi ac debiles equi. cum hoc equite, cum hoc pedito pugnaturi estis: reliquias extremas hostium, non hostes habebitis. Ac nihil magis vereor, quam ne antequam vos cum hoste pugnaueritis, Alpes vicisse Annibalem videantur. Sed ita forsitan decuit, cum fœderum ruptore duce ac populo deos ipsos sine vlla humana ope committere ac profligare bellum: nos autem, qui secundum deos violati sumus, commissum ac profligatum conficere. Non vereor, ne quis me hoc vestri adhortandi causa magnificè loqui existimet, ipsum aliter animo affectum esse. Licuit mihi in Hispaniam prouinciam meam ire, quod iam profectus eram cum exercitu meo, vbi & fratrem consilij participem, ac periculi socium haberem: & Adrubalem potius quam Annibalem hostem, & minorem haud dubiè molem belli tamen cum præterucherer nauibus Galliæ oram, ad famam huius hostis in terram egressus, præmissis equitatu, ad Rhodanum moui castra. equestri prælio, qua parte co-

hæc cœdit Livius epistolic. quæst. lib. 1. ep. 9.

Annibal & Scipio clarissimi duces.

Scipionis ad suos oratio.

piarum

piarum conferendi manum fortuna data est, hostem fudi, peditum agmen, quod in modum fugientium raptim agebatur, quia assequi terra non poteram, neque regressus ad naues erat, quanta maximè celeritate potui, tanto maris terrarumq; circuitu, in radicibus Alpium obuius fui. Huic timendo hosti vtrum cum declinare certamen, improuisus videor incidisse, an occurrere in vestigijs eius? laceffere ac trahere ad decernendum? Experiri iuuat, vtrum alios certè repentè Carthaginenses per viginti annos terra ediderit: an ijdem sint, qui ad Ægates pugnauere insulas, & quos ab Eryce * duodeuicenis denarijs æstimatos emisistis. & vtrum Annibal hic sit æmulus itinerum Herculis, vt ipse fert, an vectigalis stipendiariusq; & seruus populi Romani à patre relictus: quem nisi Saguntinum scelus agitarer, respiceret profectò, si non patriam victam, domum certè, pacemq; & fœdera Amilcaris scripta manu: qui iussus à Gcos. nostro præsidium deduxit ab Eryce: qui graues impositas victis Carthaginensibus leges fremens mœrensq; accepit: qui decedere Sicilia, qui stipendium populo Romano dare pactus est. Itaque vos ego milites, non eò solùm animo, quo aduersus alios hostes soletis, pugnare velim: sed cum indignatione quadam atque ira, velut si seruos videatis vestros arma repentè contra vos ferentes. Licuit, si voluissèmus, ad Erycem clausos vltimo supplicio humanorum, fame interficere. licuit classem victricem in Africam trajicere, atq; intra paucos dies sine vllò certamine Carthaginem delere. Veniam dedimus precantibus: emisimus ex obsidione: pacem cum victis fecimus: tutelæ nostræ deinde duximus, cum Africo bello vrgerentur. Pro his impertitis furiosum iuuenem sequentes, oppugnatam patriam nostram veniunt. Atq; vtinam H pro decore nobis hoc tantum, & non pro salute esset certamen. Non de possessione Siciliæ ac Sardinia, de quibus quondam agebatur, sed pro Italia nobis est pugnandum: nec est alius ab tergo exercitus, qui, nisi nos vincimus, hosti obsistat: nec Alpes aliæ sunt, quas dum superat, comparari noua possint præsidia. Hic est obstandum, milites, velut si ante Romana mœnia pugnemus. Vnusquisque se non corpus suum, sed coniugem ac liberos paruos armis protegere putet: nec domesticas solùm agitet curas, sed identidem hoc animo reputet, nostras nunc intueri manus senatum populumq; Romanum: qualis nostra vis vitæq; fuerit, talem deinde fortunam illius vrbis ac Romani imperij fore. Hæc apud Romanos Consul. Annibal rebus prius, quàm verbis adhortandos milites ratus, circumdato ad spectaculum exercitu, captiuos montanos vinctos in medio constituit, armisq; Gallicis ante eorum pedes proiectis, interrogare interpretem iussit, quis, si vinculis lenaretur, armaq; & equum victor acciperet, decertare ferro vellet? Cum ad vnum omnes ferrum pugnamq; poscerent, & deiecta esset in id fors, se quisq; eum optabat, quem fortuna in id certamen eligeret. Vt cuiusque fors exciderat, alacer, inter gratulantes gaudio exultans, cum sui moris tripidijs arma raptim capiebat: vbi verò dimicarent, is habitus animorum non inter eiusdè modò conditionis homines erat, sed etiam inter spectantes vulgò, vt non vincientium magis, quàm benè morientium fortuna laudaretur. Dum sic aliquot spectatis paribus affectos dimisisset, concione inde aduocata, ita apud eos locutus fertur. Si quem animum in alienæ fortis exemplo paulò ante habuistis, eundem mox K in æstimanda fortuna vestra habueritis, vicimus milites: neque enim spectaculum modò illud, sed quædam velut imago vestræ conditionis erat: ac nescio an maiora vincula, maioresq; necessitates vobis quàm captiuis vestris fortuna circumdederit, dextra læuaq; duo maria claudunt, nullam ne ad effugium quidem nauem habentibus, circa Padus amnis, maior ac violentior Rhodano, à tergo Alpes vrgerent, vix integris vobis, ac vigentibus transitæ. Hic vobis vincendum, aut moriendum milites est, vbi primùm hosti occurristis: & eadem fortuna, quæ necessitatem pugnandi imposuit, præmia vobis ea victorib⁹ proponit, quibus ampliora homines ne à dijs quidem immortalibus optare solent. Si Siciliam tantum ac Sardiniam parentibus nostris ereptas nostra virtute recuperaturi essemus, satis tamen ampla pretia essent: quicquid
Romani

* Val. duobus coronatis minus 10. solid. Turonens. vel circiter.

Miro spectaculo suos Annibal ad pugnam simulat.

Annibalis concio.

Padus.

- A** Romani tot triumphis partum congestumq; possident, id omne nostrum cum ipsis dominis futurum est. In hanc tam opimam mercedem agite cum dijs bene iuuantibus, arma capite. Satis adhuc in Vastis Lusitaniæ Celtiberiæq; montibus pecora confectando, nullum emolumentum tot laborum periculorumq; vestrorum vidistis: tempus est iam, opulenta vos ac ditia stipendia facere, & magna operæ pretia mereri, tantum itineris per tot montes fluminaq;, & tot armatas gentes emensos. Hic vobis terminum laborum fortuna dedit, hic dignam mercedem emeritis stipendijs dabit. Nec quàm magni nominis bellum est, tam difficilem existimaueritis victoriam fore. Sæpè & contemptus hostis cruentum certamen edidit, & inclyti populi regesq; perleui momento victi sunt. Nam dempto hoc vno fulgore nominis Romani, quid est,
- B** quòd illi vobis comparandi sint? Vt viginti annorum militiam vestram cum illa virtute, cum illa fortuna taceam, ab Herculis columnis, ab Oceano terminisq; vltimis terrarum, per tot ferocissimos Hispaniæ & Galliæ populos, vincentes huc peruenistis: pugnabitis cum exercitu tyrone, hac ipsa ætate cæso, victo, circumfesso à Gallis. ignoto adhuc duci suo, ignoranteq; ducem. An me in prætorio patris clarissimi imperatoris propè natum, certè educatum, domitorem Hispaniæ Galliæq; victorem eundè non Alpinarum modò gentium, sed ipsarum, quod multò maius est, Alpium, cum semestri hoc conferam duce, desertore exercitus sui? cui si quis dempris signis Pœnos Romanosq; hodie ostendat, ignoraturum certum habeo, vtrius exercitus sit c o s. Non ego illud parui æstimo milites, quòd nemo vestrum est, cuius non ante oculos ipse sæpè militare aliquod ediderim facinus, cui non idem ego virtutis spectator ac testis, notata temporibus locisq; referre sua possim decora: tum laudastis me milites, donastis. Alumnus prius omnium vestrum, quàm imperator, procedam acie aduersus ignotos inter se, ignorantesq;. Quocunq; circumtuli oculos, plena omnia video animorum ac roboris, veteranum peditem, generosissimarum gentium equites frænatos & infrænatos, vos socios fidelissimos fortissimosq;, vos Carthaginienses, tum ob patriam, tum ob iram iustissimam pugnaturus. Inferimus bellum, infestisq; signis descendimus in Italiam, tantò audacius fortiusq; pugnaturi, quantò maior spes maiorq; animus inferentis est vim, quàm arcentis. Accendit præterea animos & stimulat dolor, iniuria, indignitas. Ad supplicium depoposcere me ducem pri-
- D** mùm, deinde vos omnes, qui Saguntum oppugnassetis, deditos vltimis cruciatibus affecturi fuere. Crudelissima ac superbissima gens sua omnia suiq; arbitrij facit, cum quibus bellum, cum quibus pacem habeamus, se modum imponere æquum censeat: circumscribit includitq; nos terminis montium fluminumq;: quos ne excedamus, neque eos, quos statuit, terminos obseruat. Ne transieris Iberum: ne quid rei tibi sit cum Saguntinis. ad Iberum est Saguntum: nusquam te vestigio moueris. Parum est, quòd veterrimas prouincias nostras Siciliam ac Sardiniam ademit, nisi adimat etiam Hispaniam: & si inde cessero, in Africam transcendet. Transcendet autem dico? duos c o s. huius anni, vnum in Africam, alterum in Hispaniam misere. nihil vsquam nobis relictum est, nisi quod armis vindicauerimus. illis timidis & ignauis
- E** licet esse, qui receptum habent, quos suus ager, sua terra per tuta ac pacata itinera fugientes accipient: vobis necesse est fortib⁹ viris esse, & omnibus inter victoriam mortemue certa desperatione abruptis, aut vincere: aut si fortuna dubitabit, in prælio potius, quàm in fuga, mortem oppetere. Si hoc benè fixum omnibus, destinatumq; in animo est, iterum dicam, Vicistis: nullum incitamentum ad vincendum homini à dijs immortalibus acrius datum est. His adhortationibus cum vtrinque ad certamen accensi militum animi essent, Romani ponte Ticinum iungunt, tutandiq; pontis causa castellum superimponunt. Pœnus opere occupatis hostibus, Maharbalem cum ala Numidarum, equitibus quingentis, ad depopulandos sociorum P. R. agros mittit. Gallis parci quàm maxime iubet, principumq; animos sollicitare ad defecti-
- nem. Ponte perfecto traductus Romanus exercitus in agrum Insubrium, quinque
d millia

Romani ponte Ticinum iungunt. Maharbal sociorum P. R. agros depopularunt.

millia passuum à vicò tumultis confedit. Ibi Annibal castra habebat, reuocatoq; pro- F
 perè Maharbale, atque equitibus, cum instare certamen cerneret, nihil vnquam satis
 dictum præmoniumq; ad cohortandos milites ratus, vocatis ad concionem, certa
 præmia pronunciat, in quorum spem pugnarent. agrum sese daturum esse in Italia,
 Africa, Hispania, vbi quisque velit, immunem ipsi qui accepisset, liberisq; : qui pecu-
 niam quàm agrum maluisset, ei se argento satisfacturum : qui sociorum ciues Car-
 thaginienfes fieri vellent, potestatem facturum : qui domos redire mallent, daturum
 se operam, ne cuius suorum popularium mutatam secum fortunam esse vellent : ser-
 uis quoq; dominos profecutis libertatem promittit, binaq; pro his mancipia domi-
 nis se redditurum. Ea q; vt rata scirent fore, agnū læua manu, dextera silicem retinens,
 si falleret, Iouem ceterosq; precatus deos, ita se macarent, quemadmodū ipse agnum G
 macrasset : secundum precationem caput pecudis saxo elisit. Tum verò omnes velut
 dijs authoribus in spem suam quisq; acceptis id moræ, quod nondum pugnarent, ad
 potianda sperata rati, prælium vno animo & voce vna poscunt. Apud Romanos haud
 quaquam tanta alacritas erat, super cetera recentibus etiam terribus prodigijs. nam &
 lupus intrauerat castra, laniatisq; obuijs, ipse intractus euaserat, & examen apum in ar-
 bore prætorio imminente confederat. Quibus procuratis, Scipio cum equitatu iacu-
 latoribusq; expeditis profectus ad castra hostium, exq; propinquo copias, quantæ, &
 cuius generis essent, specularandas, obuius fit Annibali, & ipsi cum equitibus ad explo-
 randa circa loca progresso. neutri alteros primò cernebant: densior deinde incesu tot
 hominum equorumq; oriens puluis signum propinquantium hostium fuit. Consti- H
 tit vtrinq; agmen, & prælio sese expediebant. Scipio iaculatores & Gallos equites in
 fronte locat, Romanos sociorumq; quod roboris fuit, in subsidijs. Annibal frænatos
 equites in medium accipit, cornua Numidis firmat. Vixdum clamore sublato, iacu-
 latores fugère inter subsidia ad secundam aciem: inde equitum certamen erat ali-
 quandiu anceps: deinde quia turbabant equos pedites intermisti, multis labentibus
 ex equis, aut defilientibus, vbi suos premi circumuentos vidissent, iam magna ex par-
 te anceps pugna erat: donec Numidæ, qui in cornibus erant, circumuecti paululum
 ab tergo se ostendère. Is pauor perculit Romanos, auxitq; pauorem eos. vulnus, pe-
 riculumq; intercurso tum primùm pubescens filij propulsatum. Hic erat iuuenis,
 penes quem perfecti huiusce belli laus est, Africanus ob egregiam victoriam de An- I
 nibale & de Pœnis appellatus. Fuga tamen effusa iaculatorum maximè fuit, quos pri-
 mos Numidæ inuaserunt. Alius confertus equitatus eos. in medium acceptum non
 armis modò, sed etiam corporibus suis protegens, in castra nusquam trepidè neq; ef-
 fusè cedendo, reduxit. Seruati eos. decus Cœlius ad seruum natione Ligurem dele-
 gat. Malim equidem de filio verum esse, quod & plures tradidere authores: seruum
 fama obtinuit. Hoc primùm cum Annibale prælium fuit: quo facile apparuit, & equi-
 tatu meliorem Penum esse, & ob id campos patentes, quales sunt inter Padū Alpesq;,
 bello gerendo Romanis aptos non esse. Itaque proxima nocte iussis militibus vasa si-
 lentio colligere, castra ab Ticino mota, festinatūq; ad Padum est, vt ratibus, quibus
 iunxerat flumen, nondum resolutis, sine tumultu atq; insecutione hostis, copias tra- K
 ijceret. Prius Placentiam peruenere quàm satis sciret Annibal ab Ticino profectos:
 tamen aliquot moratorum in citeriore ripa segniter ratem soluentes cepit: transire
 non potuit pontem, vt extrema resoluta erant, tota rate in secundam aquam labente.
 Cœlius author est, Magonem cum equitatu, & Hispanis peditibus flumen exem-
 plò transnataste, ipsum Annibalem per superiora Padi vada exercitum traduxisse, ele-
 phantis in ordinem ad sustinendum impetum fluminis oppositis. Ea periti amnis
 eius vix fecerint. nam neque equites armis equisq; saluis tantam vim fluminis su-
 perasse, verisimile est, vt iam Hispanos omnes inflati transfuerint vtres, & multorum
 dierum circuitu Padi vada petenda fuerant. qua exercitus grauis impedimentis tra-
 duci posset. Potiores apud me authores sunt, qui biduo vix locum rate iungendo flu-
 mini

*Annibal præmia
 suos pronunciat.*

*Romani terrentur
 prodigijs.*

*Prælium inter Sci-
 pionem & Anniba-
 lem ad exploran-
 dum loca profe-
 ctos.*

Polybius lib. 10.

*Lippius epist. quæst. lib. 1. ep.
 3. ep. in l. c. obse (seruum) vellet
 legiq. et fama obtinuit.*

*Penum equitatu
 melior Romanis.*

*Romani Placen-
 tiam relicto Tici-
 no perueniunt.*

- A** mini inuentum tradunt: eà cum Magone equites Hispanorum expeditos præmissos. Dum Annibal citra flumen legationibus Gallorum audiendis moratus, trajicit grauius peditum agmen, interim Mago equitesq; ab transitu fluminis diei vnus itinere Placentiam ad hostes contendunt. Annibal paucis post diebus sex millia à Placentia castra communiuit, & postero die in conspectu hostium acie directa, potestatem pugnae fecit. Insequenti nocte caedes in castris Romanis, tumultu tamen quam re maior, ab auxiliariis Gallis facta est. At duo millia peditum, & ducenti equites ^{Ad} vigilibus ad portas trucidatis, ad Annibalem transfugiunt: quos Pœnus benigne allocutus, & spe ingentium donorum accensos, in ciuitates quenq; suas ad sollicitandos popularium animos dimisit. Scipio caedem eam signum defectionis omnium Gallorum esse ratus, contactosq; eo scelere, velut iniecta rabie ad arma ituros, quanquam grauis adhuc vulnere erat, tamen quarta vigilia noctis insequentis tacito agmine profectus ad Trebiam fluuium in loca altiora, collesq; impeditiores equiti castra mouet: Minus quam ad Ticinum fefellit: missisq; Annibal primùm Numidis, deinde omni equitatu, turbasset utiq; nouissimum agmen, ni auuiditate praedae in vacua Romana castra Numidæ diuertissent. Ibi dum perscrutantes loca omnia castrorum, nullo satis digno moro pretio tempus terunt, emissus hostis de manibus est: & cum iam transgressos Trebiam Romanos, metantesq; castra conspexissent, paucos moratorum occiderunt circa flumen interceptos. Scipio nec vexationem vulneris in via iactantis vltra patiens, & collegam (iam enim reuocatum ex Sicilia audierat) ratus expectandum, locum, qui prope flumē tutissimus statiuis est visus, delectum communiuit. Nec procul inde Annibal cum confedisset, quantum victoria equestri elatus, tantum anxius inopia, quæ per hostium agros euntem nusquam preparatis comeditibus maior indies, excipiebat, ad Clastidium vicum, quod magnum frumenti numerum congesserant Romani, mittit. ibi cum vim pararent, spes facta prodicionis: nec sanè magno pretio, * nummis aureis quadringentis datis P. Brundulino praefecto praefidij corrupto. traditur Annibali Clastidium, id horreum fuit Pœnis sedentibus ad Trebiam. In captiuos ex tradito praesidio, vt fama clementiae in principio rerum colligeretur, nihil sauitum est. Cum ad Trebiam terrestre constirisset bellum, interim circa Siciliam insulasq; Italiae imminentes, & à Sempronio Consule; & ante aduentum eius terra mariq; res gestæ. viginti quinqueremes cum mille armatis ad depopulandam oram Italiae à Carthaginensibus missæ, nouem Liparas, octo insulam Vulcani tenuerunt, tres in fretum auertit æstus. Ad eas conspectas à Messana duodecim naues ab Hierone rege Syracusanorum missæ, qui tum fortè Messanae erat, consulem Romanum opperiens, nullo repugnante captas naues Messanam in portum deduxerunt. Cognitum ex captiuis, præter viginti naues, cuius ipsi classis essent, in Italiam missas: quinque & triginta alias quinqueremes Siciliam petere ad sollicitandos veteres socios. Lilybæi occupandi præcipuam curam esse, credere eadem tempestate, qua ipsi disiecti forent, eam quoque classem ad Ægateis insulam deiectam. Hæc sicut audita erant, rex Messanae Æmylio prætori, cuius Sicilia erat prouincia, prescribit, monetq;, Lilybæum firmo teneret praesidio. Extemplò & circa prætorem ad ciuitates missi legati tribuniq;, qui suos ad curam custodiae intenderent, ante omnia Lilybæum teneri ad apparatus belli, edicto proposito, vt socij nauales decem dierum cocta cibaria ad naues deferrent: vbi signum datum esset, ne quis moram conscendendi facerent: perq; omnem oram qui erant, ex speculis conspicerent aduentantem hostium classem. Simul atque, quanquam de industria morati cursum nauium erant Carthaginenses, vt ante lucem accederet Lilybæum, praesensum tamen est, quia & luna pernox erat, & sublatis armamentis veniebant: extemplò datum è speculis signum, & in oppido ad arma conclamatum est, & in naues conscensum: pars militum in muris portarumq; stationibus, pars in nauibus erant. Et Carthaginenses, quia rem fore haud cum imparatis cernebant, vsque ad lucem portu se abstinerunt,

Scipio ad Trebiam fluuium proficiscitur.

**Val. 1000. coron. Clastidium Annibali proditur.*

Carthaginensium classis.

*Navalis pugna in-
ter Pœnos & Ro-
manos.*

runt, demendis armamentis eo tempore, aptandaq; ad pugnam classe absumpto. Vbi F
illuxit, recepere classē in altum, vt spatium pugnae esset, exitumq; liberum ē portu
naues hostium haberent. Nec Romani detrectauere pugnam, & memoria circa ea
ipsa loca gestarum rerum freti, & militum multitudine, ac virtute. Vbi in altum eue-

G

H

*Naues Punicæ ali-
quot capte, reli-
quæ fugam cepe-
runt.*

Et i sunt, Romanus conferre pugnam, & ex propinquo vires conferre velle: contra
eludere Pœnus, & arte, non vi rem gerere, nauiumq; quàm virorum aut armorum
malle certamen facere. nam vt socijs nauilibus affatim instructam classē, ita ino-
pem milite habebat: & sicubi conferta manus esset, haudquaquam par numerus ar-
matorum ex ea pugnabat. Quod vbi animaduersum est, & Romanis multitudo sua
auxit animum, & paucitas illis minuit. Exemplò septem naues Punicæ circumuen-
tæ, fugam cæteræ ceperunt. Mille & dcc. fuere in nauibus capti, milites nautæq; in
ijs tres nobiles Carthaginensium. Classis Romana incolumis, vna tantum perforata
naue, sed ea quoq; ipsa reduce, in portum redijt. Secundum hanc pugnam, nondum
gnaris eis qui Messanæ erant, T. Sempronius cos. Messanam venit, & fretum intranti
rex Hiero classē ornatam obuiam duxit: transgressusq; ex regia in prætoriam na-
uem, gratulatus sospitem cum exercitu & nauibus aduenisse, precatusq; prosperum
ac felicem in Siciliam transitum, statum deinde insulæ & Carthaginensium conata
exposuit: pollicitusq; est, quo animo priore bello populum Romanum iuuenis adiu-
uisset, eo senem adiuturum, frumenta vestimentaq; se legionibus cõsulis socijsq; na-
ualibus gratis præbiturum: grande periculum Lilybæorum maritimisq; ciuitatibus
esse, quibusdam volentib⁹ nouas res fore. Ob hoc Consuli nihil cunctandum visum,
quin Lilybæum classē peteret: & rex regiaq; classis vnà profecti. nauigantes inde, pu-
gnatum ad Lilybæum, fusasq; & captas hostium naues accepere. A Lilybæo cos. Hiero-
rone cum classē regia dimisso, relictoq; prætore ad tuendam Siciliæ oram, ipse in in-
sulam Melitam, quæ à Carthaginensibus tenebatur, traiecit. Aduenienti Amilcar,
Gisgonis filius, præfectus præsidij, cum paulò minus duobus millibus militum, op-
pidumq; cum insula traditur: inde post paucos dies reditum Lilybæum, captiuicq; &
a consule & à prætore, præter insignes nobilitate viros, sub corona venierunt. Post-
quam ab ea parte satis tutam Siciliam censebat consul, ad insulas Vulcani, quia fama,
erat stare ibi Punicam classē, traiecit. nec quisquam hostium circa eas insulas in-
uentus. iam fortè transmiserant ad vastandam Italiæ oram: depulatoq; Vibonensi
agro, vrbe etiam terrebant. Repetenti Siciliam consuli, excursio hostium in agrū Vi-
bonen-

*Melita cum Car-
thaginensium præ-
sidio Romanis de-
ditur.*

Vulcani insula.

- A** bonensem facta nunciatur: literæq; à senatu de transitu in Italiam Annibalis, & vt primo quoque tempore collegæ ferret auxilium, missæ traduntur. Multis simul anxius curis exercitum extemplo in naues impositum Ariminum supero mari misit: Sex Pomponio legato cum viginti quinque longis nauibus Vibonensem agrum maritimamq; oram Italiae tuendam attribuit: M. Æmylio prætor quinquaginta nauium classem expleuit: ipse compositis Siciliae rebus, decem nauibus oram Italiae legens, Ariminum peruenit: inde cum exercitu suo profectus ad Trebiam flumē collegæ coniungitur. Iam ambo consules, & quicquid Romanarum virium erat, Annibali oppositum, aut illis copijs defendi posse Romanum imperium, aut spem nullam aliam esse, satis declarabat. Tamen consul alter, equestri prælio vno, & vulnere suo minorus, trahi rem malebat: recentis animi alter, eoq; ferocior, nullam dilationem patiebatur.
- B** Quod inter Trebiam Padumq; agri est, Galli tum incolebant, in duorum præpotentium populorum certamine per ambiguum fauorem haud dubie gratiam victoris spectantes. Id Romani, ne quid modò mouerent, æquo satis, Pœnus perini quo animo ferebat: à Gallis accitum se venisse ad liberandum eos distitans. Ob eam iram, simul vt præda militem aleret, duo millia peditum & mille equites, Numidas plerisque, missos quosdam & Gallos, populari omnem deinceps agrum vsq; ad Padi ripas iussit. Egentes ope Galli, cum ad id dubios seruassent animos, coacti ab authoribus iniuriæ ad vindices futuros declinant: legatisq; ad consulem missis, auxilium Romanorum terræ ob nimiam cultorum fidem in Romanos laboranti, orant. Cornelio nec causa, nec tempus agendæ rei placebat: suspectaq; ei gens erat, tum ob infida multa facinora: tum, vt alia vetustate obsoleuissent, ob recentem Boiorum perfidiam. Sempronius contra, continendis in fide socijs maximum vinculum esse, primos qui coissent ope defensos censebat. Tum collega cunctante, equitatum suum, mille peditum iaculatoribus ferme admittis, ad defendendum Gallicum agrum trans Trebiam mittit. Ij sparfos & incompositos oneratosq; præda plerosq;, cum inopinantes inuasissent, ingentem terrorem cædemq; ac fugam vsq; ad castra stationesq; hostium fecere: vnde multitudine effusa pulsî, rursus subsidio suorum prælium restituere. varia inde pugna sequentes, quanquam ad extremum æquassent certamen, maior tamen hostium Romanis fama victoriæ fuit. Cæterum nemini omnium maior iustiorq; quam ipsi consuli videri. gaudio efferri: qua parte copiarum alter consul victus foret, ea se vicisse. restitutos ac resectos militum animos: nec quenquam esse præter collegam, qui dilatare dimicationē vellet. eum animo magis quam corpore ægrum, memoria vulneris aciem ac tela horrere. sed non esse cum ægro senescendum. quid enim ultra differri ac teri tempus: quem tertium consulem, quem alium exercitū expectari? castra Carthaginensium in Italia, ac propè in cōspectu vrbis esse, nō Siciliam ac Sardiniam victis ademptas, nec cis Iberum Hispaniam peti: sed solo patrio terraq; in qua geniti forent, pelli Romanos. Quantum ingemiscant, inquit, patres nostri circa mœnia Carthaginis bellare soliti, si videant nos, progeniem tuam, duos consules cōsularesq; exercitus in media Italia pauentes intra castra: Pœnum quod inter Alpes Apenninumq; agri sit, suæ ditionis fecisse: Hæc assidens egro collegæ, hæc in prætorio propè concionabundus agere. stimulabat & tempus propinquū comitiorum, ne in nouos consules bellum differretur: & occasio in se vnum vertendæ gloriæ, dum eger collega erat. Itaq; ne quicquam dissentiente Cornelio, parari ad propinquum certamen milites iubet. Annibal cum quid optimum foret hosti, cerneret, vix, vllam spem habebat, temerè atq; improuidè quicquam consules acturos. sed cum alterius ingenium fama prius, deinde re cognitum, percitum ac ferox sciret esse: ferociusq; factum ex prospecto cum prædatoribus suis certamine crederet: ad esse gerendæ rei fortunam haud diffidebat. cuius ne quod prætermitteret tempus, sollicitusq; & intentus erat, dum tyro hostium esset miles, dum meliorem ex ducibus inutilem vulnus faceret, dum Gallorum animi vigerent: quorum ingentem multitudinem sciebat segnius secuturam,

Ambo Cos. Annibalis opponuntur.

Sempronius Cos. dissentiente collega ad certamen milites parari iubet.

*Locum infidijs An-
nibal circumſpectat.*

*Sempronius ad pa-
gnam elicitur.*

An. 532.

*Prælium inter Ro-
manos & Pœnos.*

quanto longius ab domo traheretur. Cùm ob hæc taliaq; speraret propinquum cer-
tamen, & facere, si cessaretur, cuperet: speculatoresq; Galli ad ea exploranda quæ
veller, tutiores, quia in vtrifq; castris militabant, paratos pugnae esse Romanos retu-
lissent: locum infidijs circumſpectare Pœnus cœpit. Erat in medio riuus, præaltis vr-
trinq; claufus ripis, & circa oblitus paluſtribus herbis, & quibus inculta ferme vesti-
untur, virgultis vepribusq; quem vbi ad equites quoq; tegendos fatis latebroſum lo-
cum circumuectus ipſe oculis perluftrauit: Hic erit locus, Magoni fratri ait, quem te-
neas. delige centenos viros ex omni pedite atq; equite: cum quibus ad me vigilia pri-
ma venias. nunc corpora curare tempus eſt. Ita præconium miſſum. mox cum dele-
ctis Mago aderat. Robora virorum cerno, inquit Annibal. ſed vt & numero etiam,
non animis modò valeatis, ſingulis vobis nouenos ex turmis manipulisq; veſtri ſimi-
les eligit: Mago locum monſtrabit, quem infideatis. hoſtem cæcum ad has belli ar-
tes habebitis. Ita mille equitib⁹ Magoni, mille peditibus dimiſſis, Annibal prima luce
Numidas equites tranſgreſſos Trebiam flumen, obequitare iubet hoſtium portis, ia-
culandoq; in ſtationes elicere ad pugnam hoſtem: iniecto deinde certamine, ceden-
do ſenſim citra flumen pertrahere. Hæc mandata Numidis cæteris ducibus peditum
equitumq; præceptum, vt prandere omnes iuberet: armatos deinde, inſtratisq; equis
ſignum expectare. Sempronius ad tumultum Numidarum primùm omnem equita-
tum, ferox ea parte virium, deinde ſex millia peditum, poſtremò omnes copias ad de-
ſtinatum locum iam antè conſilio, audis certaminis eduxit. Erat fortè brumæ tem-
pus, & niualis dies in locis Alpibus Apenninoq; interiectis: propinquitate etiam flu-
minum ac paludum prægelidis, ad hæc raptim eductis hominibus atq; equis, non cap-
to antè cibo, non ope vlla ad arcendum frigus adhibita, nihil caloris inerat: & quic-
quid auræ fluminis appropinquabat, affabat acrior frigoris vis. vt verò refugientes
Numidas inſequentes aquam ingreſſi ſunt: (& erat pectoribus tenuis aucta noctur-
no imbri) tum vtiq; egreſſis rigere omnibus corpora, vt vix armorum tenendorum
potentia eſſent, & ſimul procedente iam die, fame etiam deficere. Annibalis interim
miles ignibus ante tentoria factis, oleoq; per manipulos vt mollirent artus miſſo, &
cibo per otium capto, vbi tranſgreſſos flumen nunciatum eſt hoſtes: alacer animis
corporibusq; arma capit, atq; in aciem procedit. Baleares locat ante ſigna, leuem ar-
maturam, octo ferme millia hominum: deinde grauiorem armis peditem, quod vi-
rium, quod roboris erat: in cornibus circumfudit decem millia equitum, & ab corni-
bus in vtranq; partem diuiſos elephantos ſtatuit. Conſul effuſos ſequentes equites,
cùm ab reſiſtentib⁹ ſubitò Numidis incauti exciperentur, ſigno receptui dato, reuo-
catos circumdedit peditibus. Duodeuiginti millia Romanorum erant, ſociùm no-
minisq; Latini xx. auxilia præterea Cenomanorum. ea ſola in fide manſerat Gallica
gens. his copijs concurſum eſt. Prælium à Balearibus ortum eſt, quibus cum maiore
robore legiones obſiſterent, deductæ properè in cornua leues armaturæ ſunt. quæ
res effecti, vt equitatus Romanus extemplo vrgeretur: nam cùm vix iam per ſe reſi-
ſterent decem millibus equitum quatuor millia, & feſſi Romani plerifque integris
Pœnis, obruti ſunt inſuper velut nube iaculorum à Balearibus coniecta. ad hæc ele-
phanti eminentes ab extremis cornibus, equis maximè non viſi modò, ſed odore in-
ſolito territis, fugam late faciebant. Pedestris pugna par animis magis quàm viribus
erat, quas recentes Pœnus paulò ante curatis corporibus in prælium attulerat: contra,
ieiuna feſſaq; corpora Romanis, & rigentiâ gelu torpebant. reſtitiffent tamen animis,
ſi cum pedite ſolum foret pugnatum. ſed & Baleares pulſo equite iaculabantur in
latera, & elephantum iam in mediam peditum aciem ſefe tulerant: & Mago Numi-
dæq; ſimul latebras eorum improvida præterlata acies eſt, exorti à tergo ingentem
tumultum ac terrorem fecere. Tamen in tot circumſtantibus malis manſit aliquan-
diu immota acies, maximè præter ſpem omnium aduerſus elephantos. eos pedites
ad id ipſum locati veſutis coniectis & auertere, & inſecuti auerſos ſub caudis, quæ
maximè

- A** maximè molli cute vulnera accipiunt, fodiebant. Trepidantes propèq; iam in suos consternatos media acie in extremam, ad sinistrum cornu aduersus Gallos auxiliares agi iussit Annibal. extemplo haud dubiam fecere fugam. additus quoq; nouus terror Romanis, vt fusa auxilia sua viderunt. itaq; cum iam in orbem vtrinque pugnarent, decem millia ferme hominum cum aliàs euadere nequiuissent, media Afrorum acie, quæ Gallicis auxilijs firmata erat, cum ingenti cæde hostium perripere. & cum neque in castra reditus esset, flumine interclusis: neq; præ imbri satis discernere possent, qua suis opem ferrent, Placentiam recto itinere perrexerunt. Plures deinde in omnes partes eruptiones factæ: & qui flumen petiere, aut gurgitibus absumpti sunt, aut inter cunctationem ingrediendi ab hostibus oppressi. qui passim per agros fuga sparsi erant, vestigia cedentis sequentes agminis Placentiam cõtendere. alijs timor hostium audaciam ingrediendi flumen fecit, transgressiq; in castra peruenere. Imber niue mistus, & intolleranda vis frigoris, & homines multos, & iumenta & elephantos propè omnes consumpsit. Finis insequendi hostis Pœnis flumen Trebia fuit: & ita torpentes gelu, in castra rediere, vt vix lætitiã victoriæ sentirent. itaque nocte insequenti cum præsidium Romanorum castrorum, & quod reliquum ex magna parte militum erat, ratibus Trebiam trajicerent: aut nihil sensere Pœni obstrepente pluuia: aut quia iam moueri præ lassitudine nequibant ac vulneribus, sentire sese dissimularunt: quietisq; Pœnis, tacito agmine ab Scipione eos. exercitus Placentiam est perductus: inde Pado traiectus Cremonam, ne duorum exercituum hybernis vna colonia premeretur. Romam tantus terror ex hac clade perlatus est, vt iam ad urbem Romanam crederent infestis signis hostem venturum: nec quicquam spei aut auxiliij esse, quo portis mœnibusq; vim arcerent. Vno consule ad Ticinum victo, altero ex Sicilia reuocato, duobus consulibus, duobus consularibus exercitibus victis, quos alios duces, quas alias legiones esse, quæ accerferentur? Ita territis Sempronius eos. aduenit: ingenti periculo per effusos passim ad prædandum hostium equites, audacia magis quam consilio aut spe fallendi resistendiq; si non falleret, transgressus. Id quod vnum maximè in præsentia desiderabatur: comitijs consularibus habitis, in hyberna redijt. Creati consules Cn. Seruilius, & C. Flaminius. Cæterum ne hyberna quidem Romanis quieta erant: vagantibus passim Numidis equitibus, & quæ his impeditiora erant, Celtiberis, Lusitanisq;. Omnes igitur clausi vndiq; commeatus erant, nisi quos Pado naues subueherent. Emporium propè Placentiam fuit, & opere valido & magno munitum præsidio. Eius castelli oppugnandi spe cum equitibus ac leui armatura profectus Annibal, cum plurimum in celando incepto ad effectum spei habuisset, nocte adortus non fefellit vigiles. tantus repente clamor est sublatus, vt Placentiæ quoq; audiretur. Itaq; sub lucem cum equitatu consul aderat, iussis quadrato agmine legionibus sequi. Equestre prælium interim commissum: in quo, quia Annibal saucius pugna excessit, pauore hostibus iniecto, defensum egregiè præsidium est. Paucorum inde dierum quiete sumpta, & vix dum satis percurato vulnere, ad Vicunuias ire pergijt oppugnandas. Id emporium à Romanis Gallico bello fuerat munitum. inde
- E** locum frequentauerant accolæ misti vndiq; ex finitimis populis, & tum terror populationum cõ plerosq; ex agris compulerat. Huius generis multitudo fama impigrè defensi ad Placentiam præsidij accensa, armis arreptis obuiam Annibali procedit. Magis agmine quam acie in via concurrerunt. & cum ex altera parte nihil, præter inconditam turbam esset: in altera & dux militi, & duci fidens miles, ad triginta quinque millia hominum à paucis fusa. Postero die deditio facta, præsidium intra mœnia accipere, iussiq; arma tradere, cum dicto paruissent, signum repente victoribus datur, vt tanquam vi captam urbem diriperent. neque vlla quæ in tali re memorabilis scribentibus videri solet, prætermissa clades est. adeo omnis libidinis, crudelitatisq;, & inhumanæ superbiæ editum in miseros est exemplum. Hæ fuere hybernæ expeditiones Annibalis. Haud longis inde temporibus, dum intolerabilia frigora

Vincuntur Romani.

Sempronius ad comitia Romæ proficiscitur.

Ann. 533

Annibal saucius pugna excessit.

Vicunuias diripiuntur ab Annibale.

erant, quies militi data est: & ad prima ac dubia signa veris profectus ex hybernis, in **F**
 Hetruriam ducit: eam quoq; gentem, sicut Gallos Liguresq;, aut vi aut voluntate ad-
 iuncturus. Transeuntem autem Apenninum adeò atrox tempestas adorta est, vt Al-
 pium fœditatē propè superauerit. Vento mistus imber cùm ferretur in ipsa ora: pri-
 mùm, quia aut arma omittenda erant, aut contrà enitentes vortice intorti affligeban-
 tur, constitere. deinde cum iam spiritum interducentem, nec recipere animam si-
 neret, auersi à vento parumper confedere. Tum ingenti sono cœlum strepere, &
 inter horrendos fragores micare ignes. capti auribus & oculis, metu omnes torpere.
 Tandem effuso imbre, cùm eo magis accensa vis venti esset, ipso illo quo deprehensi
 erant, loco castra ponere necessarium visum est. Id verò laboris velut de integro ini-
 tium fuit. nam nec explicare quicquam, nec statuere poterant: nec quod statutum es-
 set, manebat: omnia percindente vento, & rapiente, & mox aqua leuata vento cùm
 super gelida montium cacumina concreta esset, tantum niuosæ grandinis deiecit, vt
 omnibus ommissis procumberent homines, tegminibus suis magis obruti quàm
 tecti. tantaq; vis frigoris insecuta est, vt ex illa miserabili hominum iumentorumq;
 strage, cùm se quisq; attollere ac leuare vellet, diu nequiret: quia torpentibus rigore
 neruis vix flectere artus poterant. deinde vt tandem agitando sese mouere ac recepere
 animos, & raris locis ignis fieri est cœptus: ad alienam opem quisq; inops tendere. Bi-
 duum eo loco velut obsessi mansere. multi homines, multa iumenta, elephanti quo-
 que ex his, qui praelio ad Trebiâ factò superauerant, septem absumpti. Digressus A-
 pennino retrò ad Placentiam castra mouit, & ad decem millia progressus confedit. **H**
 Postero die duodecim millia peditum, quinq; equitum aduersus hostem ducit. Nec
 Sempronius eos. (iam enim redierat ab Roma) detrectauit cerramen. atq; eo die tria
 millia passuum inter bina castra fuere. Postero die ingentibus animis, vario euentu
 pugnatum est: primo concursu adeò res Romana superior fuit, vt non acie vincerent
 solum, sed percussos hostes in castra persequerentur, mox castra quoq; oppugnarent:
 Annibal paucis propugnatoribus in vallo portisq; positus, cæteros confertos in me-
 dia castra recepit: intentosq; signum ad erumpendum spectare iubet. Iam nona fer-
 mē diei hora erat, cùm Romanus ne quicquam fatigato milite, postquam nulla spes
 erat potiundi castris, signum receptui dedit. Quod vbi Annibal accepit, laxatamq;
 pugnam & recessum à castris vidit, extemplo equitibus dextra lauaq; emissis in ho-
 stem, ipse cùm peditum robore de his castris erupit. Pugna rarò vlla magis sæua: &
 cum vtriusq; partis pernicie clarior fuisset, si extendi à die in longum spacium quiuisset.
 nox accensum ingentibus animis praelium diremit. itaque acrior concursus fuit
 quàm cædes: & sicut æquata fermē pugna erat, ita clade pari discessum est. ab vtraque
 parte sexcentis plus peditibus, & dimidium eius equitum cecidit. sed maior Roma-
 nis quàm pro numero iactura fuit: quia equestris ordinis aliquot, & tribuni militum
 quinq;, & præfecti fociorum tres sunt interfecti. Secundum eam pugnam Annibal in
 Ligures, Sempronius Lucam concessit. Venienti in Ligures Annibali, per insidias in-
 tercepti duo quaestores Romani, C. Fuluius & L. Lucretius cum duobus tribunis mi-
 litum, & quinq; equestris ordinis senatorū fermē liberis, quo magis ratam fore cum **K**
 his pacem societatemq; crederet, traduntur. Dum hæc in Italia geruntur, Cn. Scipio
 in Hispaniam cum classe & exercitu missus, cùm ab ostio Rhodani profectus, Pyre-
 næosq; montes circumuectus Emporijs appulisset classē, exposito ibi exercitu, orsus
 à Lacetanis omnem oram vsque ad Iberum flumen, partim renouandis societatibus,
 partim nouis instituendis, Romanæ ditionis fecit. Inde conciliata clementiæ fama
 non ad maritimos modò populos, sed in mediterraneis quoq; ac montanis ad feroci-
 ores iam gentes valuit: nec pax modò apud eos, sed societas etiã armorum parata est:
 validæq; aliquot auxiliorum cohortes ex ijs conscriptæ sunt. Hanno non inscius erat,
 eum reliquerat Annibal ad regionis eius præfidiū: itaq; priusquã alienarentur omnia,
 obuiam eundum ratus, castris in cōspectu hostium positus, in aciem eduxit. Nec Ro-
 mano

Apennini frigora.

*Annibal Romanos
adoritur.*

*in medijs castris. L. Iulius ob-
quæst. lib. 1. ep. 9.*

*Clade pari disces-
sum est ab vtriusq;*

*Cn. Scipio frater P. Scipionis
qui ad Trebia ad Annibalem co-
stitit. Tacitus Asiatic.*

*Cn. Scipio cum ex
exercitu in Hispani-
am proficiscitur.*

*L. Laetanius finis mi-
ad montes. Nam tria no-
mina profert Plinius fin-
tima. Laetanius in
Cæstris. in quib. Bariano.
Laetanius, ad montes.
Et Hanno aduersus
Hæc Scipionem prodijt.
Cano enim, ad his diuersi
qui inde vocantur, & sacra*

- A** mano differendum certamen visum: quippe qui sciret cum Hannone & Asdrubale sibi dimicandum esse, malletq; aduersus singulos separatim, quam aduersus duos simul rem gerere. Nec magni certaminis ea dimicatio fuit. Sex millia hostiũ cæsa, duo capta cum præsidio castrorum. nam & castra expugnata sunt, atq; ipse dux militum cum aliquot præsidijs capitur: & Stiffum propinquum castris oppidum expugnatur. cæterum præda oppidi parui precij rerum fuit, suppellex barbarica, ac vilium mancipiorum. castra militem ditauere, non eius modò exercitus, qui victus erat, sed & eius, qui cum Annibale in Italia militabat, omnibus ferè caris rebus, ne grauias impedimenta ferentibus essent, circa Pyrenæum relictis. Priusquam certa huius cladis fama accideret, trāsgressus Iberum Asdrubal cum octo millibus peditum, mille equitibus,
- B** tanquam ad primum aduentum Romanorum occursum, postquã perditas res amisitq; castra accepit, iter ad mare conuertit. Haud procul Tarracone classicos milites naualesq; socios vagos palantesq; per agros (quòd sermè sit, vt secundæ res negligentiam creent) equite passim dimisso, cum magna cæde, maiore fuga ad naues compellit. nec diutius circa ea loca morari ausus, ne a Scipione opprimeretur, trans Iberum sese recepit. Et Scipio raptim ad famam nouorum hostium agmine accito. cum in paucos præfectos paululum animaduertisset, præsidio Tarracone modico relicto, Emporias cum classe redijt. Vixdum digresso eo, Asdrubal aderat: & Illergetum populo, qui obsides Scipioni dederat, ad defectionem impulsio, cum eorũ ipsorum iuentute agros fidelium Romanis sociorum vastat. Excito deinde Scipione hybernis,
- C** hostis cis Iberum Tarraconẽ versus cedit. Agros Scipio relictos ab authore defectionis, & Illergetum gentẽ cum infesto exercitu inuasisset, cõpulsis omnibus, Athanagiam urbem, quæ caput eius populi erat, circumfedit: intraq; dies paucos pluribus quàm antè obsidibus imperatis, Illergetes pecunia etiã multatos in ius ditionemq; recepit: inde in Ausetanos prope Iberum, socios & ipsos Pœnorum, procedit: atq; vrbe eorum obsessa, Lacetanos auxilium finitimis ferentes nocte, haud procul iam vrbe, cum intrare vellent, exceptit insidijs. Cæsa ad duodecim millia, exuti penè omnes armis, domos passim palantes per agros diffugere. nec obsessos alia vlla res, quàm iniqua oppugnantibus hyems tutabatur. xxx. dies obsidio fuit: per quos rarò vnquã nix minus quatuor pedes alta iacuit: adeoq; pluteos ac vineas Romanorum operuerat, vt ea sola, ignibus aliquoties coniectis ab hoste, etiam tutamentũ fuerit. postremò cum Amulitus princeps eorum ad Asdrubalem profugisset, viginti argenti talentis pacti deduntur. Tarraconẽ in hyberna reditum est. Romæ autem & circa urbem multa ea hyemæ prodigia facta: aut (quod euenire solet, motis semel in religionẽ animis) multa nuntiata, & temerè credita sunt. In queis ingenuum infantem semestrem in foro olitorio triumphum clamasse: & foro boario bouem in tertiam contignationem sua sponte scandisse, atq; inde tumultu habitatorum territum sese deiecisse, & nauium speciem de cœlo affulxisse: & ædem Spei, quæ in foro olitorio est, fulmine icta: & Lanuuij hastam se commouisse, & coruum in ædem Iunonis deuolasse, atq; in ipso puluinario consedisse, & in agro Amiternino multis locis hominum species procul candida veste visas, nec tamen illis congressos, & in Piceno lapidibus pluuisse, & Cære fortes extenuatas, & in Gallia lupum vigili gladium e vagina raptum abstulisse. Ob cætera prodigia libros adire decemviri iussi. quod autem lapidibus pluisset in Piceno, non uenditionale sacrum edictum, & subinde alijs procurandis propè tota ciuitas operata fuit. Iam primùm omnium vrbs lustrata est, hostiãq; maiores, quibus edictum est, dijs cæsa, & donum ex* auri pondo xl. Lanuuium Iunoni portatũ est, & signum eneam matronæ Iunoni in Auentino ædificauerunt, & lectisterniũ Cære, vbi fortes extenuatæ erant, imperatum, & supplicatio fortunę in Algido: Romæ quoq; & lectisternium Iuuentæ, & supplicatio ad eadem Herculis, nominatim deinde vniuerso populo circa omnia puluinaria indicta: & Genio maiores hostiã cæsa quinque, & C. Artilius Seranus prætor vota suscipere iussus, si in decem annos R. P. eodem steterit statu.

Hannone capto
castra Pœnorum
expugnantur.

Asdrubal palantes
classicos milites
Romanos intercipit.

Asdrubal fideliũ
Romanis sociorum
agros vastat.

Ausetani Romanis
deduntur.

Prodigia varia.

Libros adire decemviri
Roma iubentur.

* Val. 4480.
coron.

Flaminius in provincia non in vrbe consulatum inire statuit.

statu. Hæc procurata vota; ex libris Sybillinis magna ex parte leuauerant animum religionem. Consulum designatorum alter Flaminius, cui eæ legiones, quæ Placentiæ hybernabant, forte euenerant: edictum & literas ad consulem misit, vt is exercitus indibus Martijs Arimini esset in castris. Huic in prouincia consulatum inire consilium erat: memori veterum certaminum cum patribus: quæ tribunus plebis, & quæ postea consul, prius de consulatu qui abrogabatur, dein de triumpho habuerat: inuisus etiam senatui ob nouam legem, quàm iniquè Q. Claudius tribunus plebis aduersus senatum, vno patrum adiuuante C. Flamini, tulerat: ne quis senator, quæue senatoris pater fuisset, maritimam nauem: quæ plus quàm trecentarum amphorarum esset, haberet. id satis habitum ad fructus ex agris vectandos. quæstus omnis patribus indecorus visus est. Res per summam contentionem acta, inuidiam apud nobilitatem suafori legis Flamini, fauorem apud plebem, alterumq; inde consulatum peperit. Ob hoc ratus auspicijs ementiendis, Latinarum q; feriarum mora, & consularibus alijs impedimentis retenturos se in vrbe, simulato itinere priuatus, clam in prouinciã abiit. Ea res vbi palam facta est, nouam insuper iram infestis iam antè patribus mouit: Non cum senatu modo, sed cum dijs immortalibus C. Flamini bellum gerere: consulem antè inauspicato factum, reuocantibus ex ipsa acie dijs atq; hominibus non paruissè: & nunc conscientia præteritorum & Capitolium & solennem votorum nuncupationem fugissè: ne die initi magistratus Iouis optim. maxim. templum adiret: ne senatum inuisus ipse, & sibi vni inuisum; videret consuleretq;: ne Latinas indiceret, Ioui q; Latiali solenne sacrum in monte Albano faceret: ne auspiciatò profectus in Capitolium ad vota nuncupanda, paludatus inde ad prouinciã iret. lixæ modo sine insignibus, sine lictoribus profectum clam, furtim, haud aliter quàm si exilij causa solum vertisset: magis pro maiestate videlicet imperij Arimini, quàm Romæ magistratum initurum, & in diuersorio hospitali quàm apud penates suos prætextam sumpturum. reuocandum vniversi retrahendumq; censuerunt: & cogendum omnibus prius præsentem in deos hominesq; fungi officijs, quàm ad exercitum & in prouinciã iret. In eam legationem (legatos enim mitti placuit) Q. Terentius & M. Antistius profecti, nihilo magis eum mouère, quàm priori consulatu literæ mouerant à senatu missæ. Paucos post dies magistratum iniit: immolantiq; ei vitulus iam ictus e manibus sacrificantium sese cum proripuisset, multos circumstantes I cruore resperfit. Fuga procul etiam maior apud ignaros quid trepidaretur, & concursatio fuit. id à plerisq; in omen magni terroris acceptum. Legionibus inde duabus à Sempronio prioris anni consule, duabus à C. Artillio prætore acceptis, in Hetruriam iam per Apennini tramites exercitus duci est cœptus.

Flaminius reuocanti senatui non paruit.

Flaminius in Hetruriam ducit exercitum.

EPITOME LIBRI XXII.

ANNIBAL per continuas vigilas in paludibus oculo amisso, venit in Hetruriam: per quas paludes quadriduo & tribus noctibus sine vlla requie iter facit. C. Flaminius COS. homo temerarius contra auspicia profectus, signis militaribus effusus, quæ tolli non poterant, & ab equo quem conscenderat, per caput deuolutus, insidijs ab Annibale circumuentus, ad Thrasymenum lacum cum exercitu cæsus est. Sex millia quæ eruperant, fide ab Maharbale data, perfidia Annibalis vineta sunt. Cum ad nuntium cladis Romæ luctus esset: dua matres insperatò receptis filijs gaudio mortue sunt. Ob hanc cladem ex Sybillinis libris ver sacrum votum. Cum deinde Q. Fabius Maximus dictator aduersus Annibalem missus nollet acie cum eo confligere, ne contra ferocem tot victorij hostem territum aduersis præ alijs militem pugna committeret, & opponendo se tantummodo conatus Annibali impediret: M. Minutius magister equitum, feroc & temerarius, criminando dictatorem tanquam timidum & seque effecit, vt populi iussu ei imperium cum dictatore æquaretur. diuisoq; exercitu, cum in iniquo loco conflixisset, & in maximo discrimine legiones eius essent: superueniente cum exercitu Fabio Maximo ex discrimineliberatus est. quo beneficio victus castra cum eo iunxit, & patrem eum salutauit: idemq; milites facere commilitonibus iussit. Annibal vastata Campania inter Casilinum oppidum & Calliculam montem à Fabio clausus, sarmentis ad cornua boum alligatis & incensis, præsidium Romanorum, quod Calliculam insidebat, fugauit: & sic transgressus est saltum, idemq; Fabij Maximi dictatoris, cum circumposita vreret, agro pepercit, vt illum tanquam proditorem suspectum faceret. Aemilio deinde Paulo & Terentio Varrone COSS. & ducibus cum maxima clade aduersus Annibalem ad Cannas pugnatum est: cæsaq; eo pralio Rom. quadraginta quinq; millia cum Paulo consule & senatoribus LXXX. consularibus atq; prætorijs aut edilicis triginta. Postquam cladem cum nobilibus adulescentibus propter desperationem consilium de relinquenda Italia iniretur. P. Cornelius Scipio tribunus militum qui postea Africanus nuncupatus est: stricto super capita deliberantium ferro, iurauit se pro hoste habiturum eum, qui in verba sua non iurasset: effecitq; vt omnes minime relictum iri à se Italiam iureiurando astringerentur. Præterea trepidationem vrbe & luctum, & res in Hispania meliore euentu gestas continet. Opimia & Feronia Vestales virgines in cæsi damnatæ sunt. Propter paucitatem verò mi-

A verò militum feruorum, octo millia armata sunt. captiui cum potestas esset redimendi, redempti non sunt. Varroni obuiam itum est, & gratia actæ, quod de Repub. non desperasset.

LAM ver appetebat, cum Annibal ex hybernis mouit, & ne-
 quicquam antè conatus transcendere Apenninum intole-
 randis frigoribus, & cum ingenti periculo moratus, ac me-
 tu, Galli, quos prædæ populationumq; cõciuerat spes: post-
 quam pro eo, vt ipsi ex alieno agro raperent agerentq;, suas
 terras sedem belli esse, premiç; vtriusq; partis exercitum vi-
 derent hybernis: verterunt retrò ad Annibalem ab Roma-
 nis odia, petitusq; sæpè principum insidijs, ipsorumq; inter
 se fraude, eadem leuitate qua cõsenferant, consensum indi-
 cantium, seruatus erat: & mutando nunc vestè, nunc tegumenta capitis, errore etiam
 sese ab insidijs munierat. Ceterum hic quoq; ei timor causa fuit maturius mouendi
 ex hybernis. Per idem tempus Cn. Seruilius Romæ Idibus Martijs magistratum inijt.
 Ibi cum de Repub. retulisset, redintegrata in C. Flaminium inuidia est. Duos se con-
 sules creasse, vnum habere. quod enim illi iustum imperium, quod auspiciam esset
 magistratus: id à domo, publicis priuatisq; penatibus Latinis ferijs actis, sacrificio in
 monte perfecto, votis ritè in Capitolio nuncupatis, secum ferre: nec priuatum auspi-
 cia sequi: nec sine auspicijs profectum in externo ea solo noua atq; integra concipere
 posse. Augebant metum prodigia ex pluribus simul locis nuntiata: in Sicilia militi-
 bus aliquot spicula, in Sardinia autem in muro circumeunti vigilias equiti scipio-
 nem quem manu tenerat, arsisse: & littora crebris ignibus fulsisse: & scuta duo san-
 guinem sudasse: & milites quosdam ictos fulminibus, & solis orbem minui visum: &
 Præneste ardentis lapides cœlo cecidisse: & Arpis palmas in cœlo visas, pugnâtemq;
 cum luna solem: & Capenæ duas interdiu lunas ortas: & aquas Carete sanguine mi-
 stas fluxisse, fontemq; ipsum Herculis cruentis manasse sparsum maculis, & in Antij
 agro metentibus cruentas in corbem spicas cecidisse: & Falerijs cœlum findi visum,
 velut magno hiatu: quaç; patuerit, ingens lumen effulsisse: sortes sua spontè attenua-
 tas, vnamq; excidisse, ita scriptam: Mauors telum suum concutit. & per idem tempus
 Romæ signum Martis Appia via ad simulachra luporum sudasse, & Capuæ speciem
 cœli ardentis fuisse, lunæq; inter imbrem candētis. Inde minoribus etiam dictu pro-
 digijs fides habita: Capras lanatas quibusdam factas, & gallinam in marem, gallum in
 femina sese vertisse. His sicut erant nunciata expositis authoribusq; in curia introdu-
 ctis, consul de religione patres consuluit. Decretum, vt ea prodigia partim maioribus
 hostijs, partim lactantibus procurarentur: & vt supplicatio per triduum ad omnia
 puluinaria haberetur. Cetera, cum decemviri libros inspexissent, vt ita fierent, quem-
 admodum cordi esse diui carminibus præferantur. id decemvirosum monitu decre-
 tum est: Ioui primùm donum fulmen aureum pondo quinquaginta fieret, Iunoni
 Mineræq; ex argento daretur, & Iunoni reginæ in Auentino, Iunoniq; Sospitæ Lanu-
 uij maioribus hostijs sacrificarètur, marronæq; pecunia collata, quantum conferre
 cuique commodum esset, donum Iunoni Reginæ in Auentinum ferrent, lectisterni-
 umq; fieret: quin & libertinæ & ipsa, vnde Feroniæ donum daretur, pecuniam pro
 facultatibus suis conferrent. Hæc vbi facta, decemviri Ardeæ in foro maioribus ho-
 stijs sacrificarunt. postremò ex libris Decembri iam mense ad ædem Saturni Romæ
 immolatum est, lectisterniumq; imperatum: (& eum lectum senatores strau-
 erunt) & conuiuium publicum, ac per urbem Saturnalia die ac nocte clamatum,
 populusq; eum diem festum habere, ac seruare in perpetuum iussus. Dum con-
 sul placandis Romæ dijs, habendoq; delectu dat operam, Annibal profectus ex
 hybernis, quia iam Flaminium consulem Arretium peruenisse fama erat, cum ali-
 ud longius, cæterum commodius ostenderetur iter, propiorem viam per paludem
 petit,

*Gallis iniustus esse
 cepit Annibal.*

An. 533.

*Prodigia varia nũ-
 tiantur.*

*Prodigia quo ritu
 procurata fuerint.*

*Annibal ex hyber-
 nis mouet.*

perit, qua fluuius Arnus per eos dies solito magis inundauerat. Hispanos & Afros, & F omne quod veterani erat robur exercitus, admittis ipsorum impedimentis, nec vbi cōsistere coactis necessaria ad vsus deessent, primos ire iussit, sequi Gallos, vt id agminis medium esset, nouissimos ire equites: Magonē inde cum expeditis Numidis cogere agmen: maximè Gallos, si tædio laboris longæq; viæ (vt est mollis ad talia gens) dilaberentur aut subsisterent, cohibentem. Primi, quæ modò præirent duces, per præaltas fluuij, ac profundas voragines hauisti penè limo, immergentesq; se, tamen signa sequebantur. Galli neq; sustinere se prolapsi, neq; assurgere ex voraginibus poterant: aut corpora animis, aut animos spe sustinebant: alij fessa ægrè trahentes membra: alij vbi semel victis tædio animis procubuissent, inter iumenta & ipsa iacentia passim morientes, maximæq; omnium vigiliæ conficiebant, per quadriduum iam & tres noctes toleratæ. Cum omnia obtinentibus aquis, nihil, vbi in sicco fessa sternerent corpora, inueniri posset, cumulatim in aquas sarcinis insuper incumbabant. iumentorum itinere toto prostratorum passim acerui, tantum quod extaret aqua quærentibus ad quietem, parui temporis necessarium cubile dabant. Ipse Annibal eger oculis ex verna primùm intemperie variante colores frigoraq;, elephanto, qui vnus superfuera, quod altius ex aqua extaret, vectus: vigilijs tamē & nocturno humore, palustriq; cælo grauante caput, & quia medendi nec locus nec tempus erat, altero oculo capitur. Multis hominibus iumentisq; fœde amissis, cum tandē de paludibus emerisset, vbi primùm in sicco potuit, castra locat: certumq; per præmissos exploratores habuit, exercitum Romanum circa Arretij mœnia esse. consulis deinde cōsilia atq; animum, H & situm regionum, itineraq; & copias, atq; commeatus expediendos, & cætera, quæ cognoscenda in re erant, summa omnia cum cura inquirendo exequabatur. Regio erat in primis Italiæ fertilis, Hetruscæ, campi, qui Fesulas inter Arretiumq; iacent: frumenti ac pecoris, & omnium copia rerum opulenti. Consul ferox ab consulatu prioris, & non modò legum aut patrum maiestatis, sed ne deorum quidem fati metuens erat. hanc insitam ingenio eius temeritatem fortuna prospero ciuilibus bellicisq; rebus successu aluerat. itaq; satis apparebat, nec deos nec homines consulentem, ferociter omnia ac præproperè acturum: quoq; pronior esset in vitia sua, agitare eum atq; irritare Pœnus parat: & læua relicto hoste, Fesulas petens, Hetruriæ agros prædatum profectus, quantā maximam vastitatem potest, cædibus incendijsq; cōsuli procul ostendit. I Flaminius, qui ne quieto quidē hoste ipse quieturus erat, tum verò, posteaquam res sociorum ante oculos propè suos ferri agiq; vidit, suum id dedecus ratus, per mediam iam Italiam vagari Pœnum: atq; obstitente nullo ad ipsa Romana mœnia ire oppugnanda: cæteris omnibus in concilio salutaria magis quàm speciosa suadentibus, collegam expectandum, vt coniunctis exercitibus communi animo consilioq; rem gererent: interim equitatu auxilijsq; leuium armorum ab effusa prædandi licentia hostem cohibendum: iratus se ex consilio proripuit, signumq; simul itineris pugnæq; proposuit. Quinimò Arretij ante mœnia sedeamus, inquit: hîc enim patria & penates sunt: Annibal emissus è manibus perpopuletur Italiam, vastandoq; & vrendo omnia. ad Romana mœnia perueniat: nec antè nos hinc mouerimus, quàm sicut K olim Camillum ab Veijs, C. Flaminius ab Arretio patres acciuerint. Hæc simul increpans cum ocyus signa conuelli iuberet, & ipse in equum insilisset, equus repente corruit, consulemq; lapsum super caput effudit. Territis omnibus qui circa erant, velut fœdo omine incipiendæ rei, insuper nuntiatum: signum omni vi moliente signifero conuelli nequire. Conuersus ad nuntium, Num literas quoq;, inquit, ab senatu affers, quæ me rem gerere vident? abi, nuntia, signum effodiant: si ad conuellendum manus præ metu obtorpuerint. Incedere inde agmen cœpit: primoribus, superquam quod dissenserant à consilio, territis etiam duplici prodigio: milite in vulgus læto ferocia ducis, cum spem magis ipsam quàm causam spei intueretur. Annibal quod agri est inter Cortonam urbem Thrasymenumq; lacum, omni clade belli peruastat: quo magis

Annibal altero oculo capitur

Flaminijs Cos. ferocia & impietas.

Flaminius ab equo per caput deuoluitur.

Signum nulla vi signifer conuelleretur.

Thrasymenus lacus.

- A** magis iram hosti ad vindicandas sociorum iniurias acuat. Et iam peruenerant ad loca insidijs nata, vbi maximè montes Cortonenfès Thrasymenus subit. Via tantum interest perangusta, velut ad id ipsum de industria relicto spatio: deinde paulò latior patefcit campus, inde colles affurgunt. Ibi castra in aperto locat, vbi ipse cum Afris modo Hispanisq; consideret. Balears, cæteramq; leuem armaturam post montes circumducit: equites ad ipsas fauces saltus, tumulis aptè regentibus, locat: vbi intrasfent Romani, obiecto equitatu clausa omnia lacu ac mōtibus essent. Flaminius cūm pridie solis occafu ad lacum peruenisset, inexplorata postero die vixdum fatis certa luce angustijs superatis, postquam in patientiorem campum pandi agmen cœpit, id tantum hostium, quod ex aduerso erat, aspexit: à tergo ac super caput detectæ insidiæ.
- B** Pœnus vbi, id quod petierat, clausum lacu montibusq; & circumfusum suis copijs habuit hostem, signū omnibus dat inuadendi: Qui vbi quâ cuiq; proximum fuit, decurrere, eo magis Romanis subita atq; improuisa res fuit, quod orta ex lacu nebula, campo quàm montibus densior federat, agminaq; hostium ex pluribus vallibus ipsa inter se satis conspecta, eoq; magis pariter decurrerunt. Romanus clamore prius vndiq; orto quàm satis cernerat, se circumuentum esse sensit, & antè in frontem lateraq; pugnari cœptum est, quàm satis instrueretur acies, aut expediti arma stringiq; gladij possent. Consul percussis omnibus, ipse satis, vt in trepida re, impavidus, turbatos ordines, vertentesq; se quoq; ad dissonos clamores, instruit vt tempus locusq; patitur: & quacunq; potest, adhortatur, ac stare & pugnare iubet. Nec enim inde votis, aut imploratione deūm, sed vi ac virtute euadendum esse. per medias acies ferro viam fieri: & quo timoris minus sit, eò minus fermè periculi esse. Ceterum præ strepitu ac tumultu, nec consiliū, nec imperium accipi poterat: tantumq; aberat, vt sua signa atq; ordinem & locum nosceret miles, vt vix ad arma capienda aptandaq; pugnae competeret animus: opprimerenturq; quidam onerati magis his quàm tecti. & erat in tanta caligine maior vsus aurium quàm oculorum. ad gemitus vulnerum ictusq; corporum aut armorum, & mistos strepentium pauentiumq; clamores circumferebant ora oculosq;. Alij fugientes, pugnatum globo illati hærebant: alios redeuntes in pugnam, auertebat fugientium agmē. Deinde vbi in omnes partes nequicquam impetus facti, & ab lateribus montes ac lacus, à frōte & à tergo hostium acies claudebat, apparuitq; nullam, nisi in dextra, ferroq; salutis spem esse: tū sibi vnusquisq; dux adhortatorq; factus ad rem gerendam, & noua de integro pugna exorta est, non illa ordinata per principes hastatosq; ac triarios: nec vt pro signis antesignanus post signa alia pugnaret acies, nec vt in sua legione miles, aut cohorte aut manipulo esset: fors conglobabat, & animus suus cuiq; antè aut post pugnadi ordinem dabat: tantusq; fuit ardor animorum, adeò intentus pugnae animus, vt eum terræ motum, qui multarum vrbium Italiae magnas partes prostrauit, auertitq; cursu rapido amnes, mare fluminibus inuexit, mōtes lapsu ingenti proruit, nemo pugnantium senserit. Tres fermè horas pugnatum est, & vbiq; atrociter, circa consulem tamen acrior infestiorq; pugna erat. eum & robora virorum sequebantur: & ipse quacūq; in parte premi ac laborare senserat suos, impigrè ferebat opem, insignisq; armis, & hostē summa vi petebat, & tuebatur suos ciues. donec Infuber equum (Ducario nomen erat) faciemq; noscitans, Consul, inquit, hic est, popularibus suis, qui legiones nostras cæcidit, agrosq; & vrbem est depopulatus. iam ego hanc victimam manibus peremptorum foedè ciuium dabo. subditisq; calcariibus equo, per confertissimam hostium turbam impetum facit. obruncatoq; prius armigero, qui se infesto venienti obuiam obiecerat, consulem lancea transfixit. spoliare cupientem triarij obiectis clypeis arcuere. Magnæ partis fuga inde primū cœpit: & iam nec lacus, nec montes obstabant pauori: per omnia arcta præruptaq; veluti cæci euadunt, armaq; & viri super alium alij præcipitantur. pars magna, vbi locus fugæ deest, per prima vada paludis in aquam progressi, quoad capitibus humerisq; extare possunt, sese immergunt. fuere quos inconsultus pauor nando etiam capeffere fugam

*inexplorata**Pœni Romanos vndiq; clausos, & impavidos inuadit.**Flaminius Consul lancea transigitur.**Romani in fugam vertuntur.*

fugam impulerit. quæ vbi immensa ac sine spe erat, aut deficientibus animis hauriebantur gurgitibus, aut vbi nequicquam festinauerant, retrò ægerrimè terram repe- rebant, atq; ibi ab ingressis aquam hostium equitibus passim trucidabantur. Sex mil- lia fermè primi agminis per aduersos hostes eruptione impigrè facta, ignari omnium quæ post se agerentur, ex saltu euasere. & cum in tumulto quodam constitissent, cla- morem modò ac sonum armorum audientes, quæ fortuna pugnae esset, neque scire, nec perspicere præ caligine poterat. inclinata ad iniqua re, cum calefcente sole depul- sa nebula aperuisset diem: tum liquida iam lucè montes campiq; perditas res, strata- tamq; ostendèrè cædè Romanam aciem. itaq; ne in conspectos procul immitteretur eques: sublatis raptim signis, quàm citatissimo poterant agmine, sese abriperunt. postero die cum super cætera, extrema fames etiam instaret: fidem dante Maharbale, **G** qui cum omnibus equestribus copijs nocte consecutus erat: si arma tradidissent, abi- re cum singulis vestimentis passurum: sese dederunt. quæ Punica religione seruata fides ab Annibale est, atq; in vincula omnes coniecti. Hæc est nobilis ad Thrasyme- num pugna, atq; inter paucas memorata populi Romani clades. Quindecim millia Romanorum in acie cæsa sunt: decem millia sparsa, fuga per omnem Hetruriam di- uersis itineribus Romam petière. Mille & quingenti hostium in acie, multi postea vtrinq; ex vulneribus perièrè. Multiplex cædes vtrinq; facta traditur ab alijs. Ego præ- terquam quòd nihil haustum ex vano velim, quò nimis inclinant fermè scribentium animi: Fabium equalem temporibus huiusce belli potissimè authorem habui. An- nibal captiuorum qui Latini nominis essent, sine pretio dimissis, Romanis in vincu- **H** la datis, segregata ex hostium coaceruatorum cumulis corpora suorum cum sepeliri iussisset, Flaminij quoque corpus funeris causa magna cum cura inquisitum non in- uenit. Romæ ad primum nuntium cladis eius cum ingenti terrore ac tumultu con- cursus in forum populi est factus. Matronæ vagæ per vias, quæ repens clades allata, quæ uè fortuna exercitus esset, obuios percunctantur, & cum frequentis concionis modo turba in comitium & curiam versâ magistratus vocaret, tandem haud multo ante solis occasum M. Pomponius Pr. Pugna, inquit, magna victi sumus, & quâquam nihil certius ex eo auditum est, tamen alius ab alio impleti rumoribus domos refe- runt: Consulem cum magna parte copiarum cæsum: superesse paucos, aut fuga passim per Hetruriam sparsos, aut captos ab hoste. Quot casus exercitus victi fuerant, tot in I curias dispersiti eorum animi erant, quorum propinqui sub C. Flaminio eos, meru- erant: ignorantium quæ cuiusq; suorum fortuna esset. nec quisquâ satis certum habet, quid aut speret, aut timeat. Postero, ac deinceps aliquot diebus, ad portas maior pro- pè mulierum quàm viro-um multitudo stetit, aut suorum aliquem, aut nuntios de his operiens: circumfundebanturq; obuijs sciscitantes: neq; auelli vtiq; à notis, prius quàm ordine omnia inquisissent, poterant. inde varios vultus digredientium ab nuntijs cer- neres, vt cuiq; aut læta aut tristitia nuntiabantur, gratulantesq; aut consolantes, rede- untibus domos circumfufos. Fœminarum præcipuè & gaudia insignia erant, & luctus. Vnam in ipsa porta, sospite filio repente oblato, in conspectu eius expirasse ferunt, al- teram, cui mors filij falso nuntiata erat, mœstam sedentem domi, ad primum conspe- **K** ctum redeuntis filij gaudio nimia exanimatam. Senatim prætores per dies aliquot ab orto vsq; ad occidentem solem in curia retinent, cõsultantes, quonâ duce, aut quibus copijs, resisti victoribus Pœnis posset. Priusquam satis certâ consilia essent, repens alia nuntiatur clades: quatuor millia equitum cum C. Centronio pro prætore missa ad col- legam à Seruilio cos. in Umbria, quò post pugnam ad Thrasymenum auditam auer- terant iter, ab Annibale circumuenta. Eius rei fama variè homines affecit. pars occupa- tis maiore ægritudine animis, leuem ex comparatione priorum ducere recentem e- quitum iacturam, pars non id quod acciderat, per se æstimare: sed vt in affecto cor- pore quamuis leuis causa magis quàm valido grauior sentiretur: ita cum ægrè & affectæ ciuitati quodcunque aduersi inciderit, non rerum magnitudine, sed viribus extenuatis,

Punica religio.

Quot millia Ro- manorum in acie cæsa.

Magnus terror Ro- me audita suorum clade.

Matres re- ceptis in spera- to filijs, gaudio exani- mantur.

Quatuor equitum millia ab Anniba- le circumuenta.

A extenuatis, quæ nihil quod aggravaret, pati possent, astimandum esse. Itaq; ad remedium iamdiu desideratum, nec adhibitum, dictatorem dicendum ciuitas confugit:

B

C

& quia & consul aberat, à quo vno dici posse videbatur: nec per occupatam armis Punicis Italiam facile erat aut nuntium, aut literas mitti: nec dictatorem populus creare poterat: quod nunquam ante eam diem factum erat, pro dictatore populus creauit, Q. Fabium Maximum, & magistrum equitum M. Minutium Rufum. hisq; negotium ab senatu datum, vt muros turresq; vrbis firmarent, & præsidia disponerent, quibus locis videretur, pontesq; rescinderent fluminum: actum pro penatibus, pro vrbe dimicandum esse, quando Italiam tueri nequiuissent. Annibal interim recto itinere per Umbriam vsq; ad Spoletum venit. inde cum per populato agro urbem oppugnare adortus esset, cum magna cæde suorum repulsus, coniectans ex vnus col-

Q. Fabium Maximum populus pro dictatorem creat.

Spoletum Annibali fortiter resistit.

D nia haud nimis prosperè tentatæ viribus, quanta moles Romanæ vrbis esset, in agrum Picenum auertit iter, nõ copia solum omnis generis frugum abundantem, sed repletum præda, quàm effuse auidi atq; egentes rapiebât. ibi per dies aliquot statiuâ habitata: refectusq; miles, hybernis itineribus ac palustri via, prælioq; magis ad euentum secundo quàm leui aut facili affectus. Vbi satis quieti datum, præda ac populationibus magis quàm otio aut requie gaudentibus: profectus, Prætutianum Adrianumq; agrum, Marfos inde Marrucinosq; & Pelignos deuastat. circaq; Arpos & Luceriam proximam Apuliæ regionem. Cn. Seruilius cos. leuibus prælijs cum Gallis actis, & vno oppido ignobili expugnato, postquam de collegæ exercitusq; cæde audiuit, iam

Annibal agros Italia deuastat.

E Q. Fabius Maximus dictator quo die magistratum inijt, vocato senatu ab dijs orsus, cum edocuisset patres, plus negligentia cæremoniarum auspiciorumq; quàm temeritate atq; inscitia peccatum à C. Flaminio cos. esse, quæq; piacula iræ deum essent, ipsos deos consulendos esse: peruicit, vt quòd non fermè decernitur, nisi cum tetra prodigia nuntiata sunt, decemviri libros Sibyllinos adire iuberentur. qui inspectis fatalibus libris, retulerunt patribus, quod eius belli causa votum Marti foret, id non ritè factum, de integro atq; amplius faciendum esse: & Ioui ludos magnos, & ædes Veneri Erycinæ ac Menti vouendas esse, & supplicationem lectisterniumq; habendum, & ver sacrum vouendum: si bellatum prosperè esset, resq; publica in eodem, quo ante bellum fuisset, statu permanisset. Senatus, quoniam Fabium belli cura occupatura esset, M. Æmylium Prætorem ex collegij pontificum sententia omnia ea vt maturè

Cæremoniarum neglectus.

Ver sacrum vou-
tur.

Lucretius. anagy. de. de. c. 27.
in agrum datus dicitur
in partem pervenisse, et e-
mandat.

*Val. 3330. co-
ron.

Consul ad Dictato-
rem sine licitoribus
venit.

fiant, curare iubet. His senatusconsultis perfectis, L. Cornelius Lentulus Pont. Max. F. consulente collegio pontificum, omnium primùm populum consulendum de vere sacro censet: iniussu populi voueri non posse. Rogatus in hæc verba populus. Velitis iubeat sine hoc sic fieri? si res populi Romani Quiritium ad quinquennium proximum, sicut velim eam, salva seruata erit hisce duellis, datum donum duit populus Romanus Quiritium, quod duellum populo Romano cum Carthaginienſi est: quæq; duella cum Gallis sunt, qui cis Alpes sunt: quod ver attulerit ex suillo, ouillo, caprino grege, quæq; profana erunt, Ioui fieri, ex qua die senatus populusq; iusserit. qui faciet, quando volet, quæq; lege volet facito: quo modo faxit, probè factum esto. si id moritur, quod fieri oportebit, profanum esto, neque scelus esto. Si quis rumpe occidetur infciens, ne fraus esto. Si quis clepsit, ne populo scelus esto, neue cui cleptum erit. si atro die faxit infciens, probè factum esto. si nocte siue luce, si seruus siue liber faxit, probè factum esto. si ante id ea senatus populusq; iusserit fieri ac faxit, eo populus solutus, liber esto. Eiusdem rei causa ludi magni voti * æris CCCXXXIII. millibus, triente: præterea bubus Ioui CCC. multis alijs diuis bubus albis, atque cæteris hostijs. Votis ritè nuncupatis, supplicatio edicta: supplicatumq; ijt cum coniugibus ac liberis non vrbana multitudo tantùm, sed agrestium etiam, quos in aliqua sua fortuna publica quoque contingebat. Curatum lectisternium, & per triduum habitum, decemuiris sacrorum curantibus. & puluinaria in conspectu fuere: Ioui & Iunoni vnum, alterum Neptuno ac Mineruæ, tertium Marti & Veneri, quartum Apollini ac Dianæ, quintum Vulcano ac Vestæ, sextum Mercurio ac Cereri. Tum ædes H votæ. Veneri Erycinæ ædem Q. Fabius Max. dictator vouit: quia ita ex fatalibus libris editum erat, vt is voueret, cuius maximum imperium in ciuitate esset. Menti ædem Atilius prætor vouit. Ita rebus diuinis peractis, tum de bello, req; publica dictator retulit: quibus quorũ legionibus victori hosti obuiam eundum esse, patres censerent. Decretum, vt ab Cn. Seruilio consule exercitum acciperet: scriberet præterea ex ciuibus socijsq;, quantum equitum ac peditum videretur: cætera omnia ageret faceretq;, vt è Republica duceret. Fabius duas se legiones adiecturum ad Seruilianum exercitum dixit, his per magistrum equitum scriptis, Tybur diem ad cõueniendum edixit. edictoq; proposito, vt quibus oppida castellaq; immunita essent, in loca tuta commigrarent: ex agris quoq; vt demigrarent omnes regionis eius, quã iturus Annibal esset: I rectis prius incensis ac frugibus corruptis, ne cuius rei copia esset: ipse via Flaminia profectus, obuiam consuli exercituiq;, cum ad Tyberim circa Otriculum prospexisset agmen, consulemq; cum equitibus ad se progredientem, viatorem misit, qui consuli nuntiaret, vt sine licitoribus ad dictatorem veniret. Qui cum dicto paruisset, congressusq; eorum ingentem speciem dictaturæ apud ciues sociosq; vetustate iam propè oblitos eius imperij, fecisset, literæ ab vrbe allatæ sunt: naues onerarias cõmeatum ab Hostia in Hispaniam ad exercitum portantes à classe Punica circa portum Cossanum captas esse. Itaq; extemplò consul Hostiam proficisci iussus, nauibus quæ ad vrbem Romanam aut Hostiæ essent, completis milite ac naualibus socijs, persequi hostium classem, ac littora Italiæ tutari. Magna vis hominum conscripta Romæ erat. K Libertini etiam, quibus liberi essent, & ætas militaris, in verba iurauerant. Ex hoc vrbano exercitu, qui minores quinque & triginta annis erant, in nauis impositi: alij vt vrbi præsiderent, relictæ. dictator exercitu consulis accepto à Fulvio Flacco legato, per agrum Sabinum Tybur, quo diem ad cõueniendum edixerat nouis militibus, venit: inde Præneste transuersis tramitibus in viam Latinam est regressus, vnde itineribus summa cum cura exploratis ad hostem ducit, nullo loco, nisi quantum necessitas cogeret, fortunæ se commissurus. Quo primùm die haud procul Arpis in cõspectu hostium posuit castra, nulla mora facta, quin Pœnus educeret in acie, copiãq; pugnandi faceret. sed vbi quieta omnia apud hostes, nec castra vllò tumultu mota videt: increpans quidẽ victos tandẽ Martios animos Romanorum debellatumq;, & concessum

cis

- A** eis propalam de virtute ac gloria esse, in castra redijt. Cæterum tacita cura animum incensus, quod cum duce haudquaquam Flaminio Sempronioq; simili futura sibi res esset: ac tum demum edocti malis Romani parem Annibali ducem quæsisserent, & prudentiam quidem, non vim dictatoris extemplo timuit, constantiamq; eius haud dum expertus, agitare ac tentare animum mouendo crebrò castra, populandoq; in oculis eius agros sociorum, cœpit: & modò citato agmine è conspectu abibat, modò repentè in aliquo flexu viæ, si excipere digressum in equum posset, occultus subsistebat. Fabius per loca alta agmen ducebat, modico ab hoste interuallo, vt neq; omitteret eum, neque congregaretur, castris, nisi quantum vsus necessariò coegeret, tenebatur miles. pabulum & ligna nec pauci petebant, nec passim. equitum leuisq; armatura: statio composita instructaq; in subitos tumultus, & suo militi ruta omnia & infesta effusis hostium populatoribus præbebat. neq; vniuerso periculo summa rerum committebatur: & parua momenta leuium certaminum ex tuto cœptorum, finitimorum receptu, assuefaciebant territum pristinis cladibus militem, minus iam tandem aut virtutis, aut fortunæ pœnitere suæ. Sed non Annibalem magis infestum tam sanis consilijs habebat, quàm magistrum equitum, qui nihil aliud, quàm quod non imperabat, moræ ad Rempub. præcipitandam habebat, feròx rapidusq; in consilijs, ac lingua immodicus, primò inter paucos, dein propalam in vulgus pro cunctatore segnem, pro cauto timidum, affingens vicina virtutibus vitia, compellabat: premendorumq; superiorum arte, quæ pessima ars nimis prosperis multorum successibus creuit, sese extollebat. Annibal ex Arpis in Samnium transit, Beneuentanum depopulatur agrum, Telesiam urbem capit: irritat etiam de indultria ducem, si fortè accensum tot indignitatibus cladibusq; sociorum trahere ad æquum certamen possit. Inter multitudinem sociorum Italici generis, qui ad Thrasymenum capti ab Annibale, dimissiq; fuerant, tres Campani equites erant, multis iam tum illecti donis promissiq; Annibalis ad conciliandos popularium animos. Hi nuntiantes, si in Campaniam exercitum admouisset, Capuæ potiendæ copiam fore, cum res maior quàm auctores esset: dubium Annibalem, alternisq; fidentem ac diffidentem, tamen vt Campanos ex Samnio peteret, mouerunt. Monitos vt etiam atque etiam promissa rebus confirmarent, iussosq; cum popularibus & aliquibus principum redire ad se, dimisit.
- D** ipse imperat duci, vt se in agrum Casinatem ducat: edoctus à peritis regionum, si eum saltum occupasset, exitum Romano ad opem ferendam socijs interclusurum. Sed Punicum abhorrens ab Latino nomen, Casilinum pro Casino accipere ducem fecit: aduersusq; ab itinere, per Alifanum, Calatinumq;, & Calenum agrum in campum Stellatam descendit. vbi cum montibus fluminibusq; clausam regionem circumspexisset, vocatum ducem percunctatur, vbi terrarum esset. cum is Casilini eo die mansurum eum dixisset, tum demum cognitus est error, & Casinum longè inde alia regione esse, virgisq; cæso duce, & ad reliquorum terrorem in cruce sublato castris communitis Maharbalem cum equitibus in agrum Falernum prædatum dimisit. Vsq; ad aquas Sinuessanas populatio ea peruenit. ingentem cladem, fugam tamen, terroremq; latius Numidæ fecerunt. nec tamen is terror, cum omnia bello flagrant, fide socios dimouit, videlicet quia iusto & moderato regebantur imperio: nec abnuebant, quod vnum vinculum fidei est, melioribus parere. Vt verò ad Vulturinum flumen castra sunt posita, exurebaturq; amœnissimus Italiæ ager, villæq; passim incendijs fumabant, per iuga Massici montis Fabio ducente, propè de integro est orta seditio: ac duces seditionis accensi quidam. fuerat enim silentium per paucos dies: quia cum celerius solito ductum agmen fuisset, festinari ad prohibendam populatibus Campaniam crediderant. vt verò in extrema iuga Massici montis ventum est, hostesq; sub oculis erant, Falerni agri, colonorumq; Sinuessæ tecta vrentes, nec vlla erat mentio pugna: Spectatùmne huc, inquit Minutius, ad rem fruendam oculis, sociorum cædes, & incendia venimus? nec si nullius alterius nos, ne ciuium quidem

Annibal non vim dictatoris sed prudentiam timet.

Fabij cunctatio.

Magister equitum Fabij cunctatione incusat.

Agrorum populatio.

Magistri equitum oratio, quæ Fabij cunctationem reprobundit.

horum pudet: quos in Sinuessam colonos patres nostri miserunt, ut ab Samnite hoste tuta hæc ora esset; quam nunc non vicinus Samnis vit: sed Pœnus advena, ab extremis orbis terrarum terminis nostra cunctatione & socordia iam huc progressus. Tantum (prò dolor) degeneramus à parentibus nostris, ut, præterquam horam illi Punicas vagari classes dedecus esse imperij sui duxerint, eam nos nunc plenam Numidarum hostium ac Maurorum iam factam videamus? Qui modò Saguntum oppugnari indignando non homines tantum, sed fœdera, & deos ciebamus, tendentem ad mœnia Romanæ colonix Annibalem lenti spectamus. Fumus ex incendijs villarum agrorumq; in oculos atque ora venit, strepunt aures clamoribus plorantium sociorum, sæpius nos, quàm deorum inuocantium opem. nos hic pecorum more per estiuos saltus, deuiosq; colles exercitum ducimus, conditi nubibus, syluisq; G Si hoc modo peragrandò cacumina saltusq; Furius recipere à Gallis urbem voluisset, quo hic nouus Camillus nobis dictator vnicus in rebus afflictis quæsitus Italiam ab Annibale recuperare parat, Gallorum Roma esset: quam vereor ne sic cunctantibus nobis, Annibale, ac Pœnis toties seruauerint maiores nostri. Sed vir, ac verè Romanus, quo die dictatorem eum ex authoritate patrum, iussuq; populi dictum, Veios allatus est nuncius, cum esset satis altum Ianiculum, vbi sedens prospectaret hostem, descendit in æquum: atque illo ipso die media in vrbe, quæ nunc busta Gallica sunt, & postero die citra Gabios cæcidit Gallorum legiones. Quid post multos annos, cum ad furcas Caudinas ab Samnite hoste sub iugum missi sumus? vtrum tandem L. Papyrius Cursor iuga Samnij perlustrando, an Luceriam premendo obsidendoq; & H laceffendo victorem hostem, depulsum ab Romanis ceruicibus iugum superbo Samniti imposuit. Modò consuli Luctatio quæ alia res, quàm celeritas victoriam dedit: quòd postero die quàm hostem vidit, classem grauem commeatibus, impeditam suo ipsam instrumento atq; apparatu, oppressit. Stultitia est, sedendo aut votis debellari credere posse. armari copias oportet, deducendas in æquum, ut vir cum viro congregiariis. Audendo, agendoq; res Romana creuit, non his sensibus consiliisue, quæ timidi cauta vocant. Hæc velut concionanti Minutio circumfundebatur tribunorum, equitumq; Romanorum multitudo, & ad aures quoq; militum dicta ferocia voluebantur: ac si militaris suffragij res esset, haud dubiè ferebant, Minutium Fabio duci prælaturos. Fabius pariter in suos haud minus, quàm in hostes intentus, prius ab alijs inuictum animum præstans, quanquam probe scit, non in castris modò suis, sed iam etiam Romæ suam cunctationem infamem esse, obstinatus tamen eodem consiliorum tenore æstatis reliquum extraxit: ut Annibal destitutus ab spe summa appetiti certaminis iam hybernis locum circumspectaret: quia ea regio præsentis erat copix non perpetuæ, arbusta vineaq; , & consita omnia magis amœnis quàm necessarijs fructibus. Hæc per exploratores relata fama Fabio, cum satis sciret per eadem angustias, quibus intrauerat Falernum agrum, rediturum, Calliculam montem & Casilinum occupat modicis præsidijs, quæ vrbs Vulturno flumine dirempta, Falernum à Campano agro diuidit: & ipse iugis iisdem exercitum reducit, missis exploratum cum cccc. equitibus sociorum L. Hostilio Mancino: qui ex turba iuuenum audientium sæpè ferociter concionantem magistrum equitum, progressus primò exploratoris modo, ut ex tuto specularetur hostem, vbi vagos passim per vicos Numidas vidit, per occasionem etiam paucos occidit, extemplo occupatus certamine est animus, excideruntq; præcepta dictatoris: qui quàm tuto posset progressum prius recipere sese iusserat, quam in conspectum hostium veniret. Numidæ alij atque alij occurrentes, refugientesq; , ad castra propè ipsum cum fatigatione equorum atque hominum pertraxere. inde Cartalo, penes quem summa equestris imperij erat, concitatis equis inuictus, cum prius quàm ad coniectum reli veniret, auerisset hostem, quinque millia fermè continenti cursu securus est fugientes. Mancinus postquam nec hostem desistere sequi, nec spem vidit effugiendi esse, cohortatus

Fabii cunctatio & in castris & in vrbe infamierat.

cccc. equites duce Mancino ad explorandum missi.

Mancinus cum delectis equitibus occiditur.

- A** hortatus suos in prælium redijt, omni parte virium impar. itaque ipse, & delecti equitum circumuenti occiduntur. cæteri effuso rursus cursu Cales primùm, inde propè inuijs callibus ad dictatorem perfugerunt. Eo fortè die Minutius se coniunxerat Fabio, missus ad firmandum præsidio saltum, qui super Tarracinam in arctas coactus fauces imminet mari, ne immunito Appiæ limite, Pœnus peruenire in agrum Romanum posset. Coniunctis exercitibus dictator, ac magister equitum castra in viam deferunt, qua Annibal ducturus erat. duo inde millia hostes aberant. Postero die Pœni, quod viæ inter bina castra erat, agmine compleuere. Cùm Romani sub ipso constitissent vallo, haud dubiè æquiore loco, successit tamen Pœnus cum expeditis equitibus, atque ad laceßendum hostem raptim & procurfando, recipiendoq; sese pugnauere. Restitit suo loco Romana acies. lenta pugna, & ex dictatoris magis, quàm Annibalis fuit voluntate. c. c. ab Romanis, D C C. hostium cecidere. Inclusus inde videri Annibal, & ad Casilinum obsessus: cùm Capua & Samnium, & tantum ab tergo diuiritum sociorum Romanis commeatus subucheret: Pœnus contra intra Formiana saxa, ac Linterni arenas, stagnaq; perhorrida situ hybernaturus esset. Nec Annibalem fefellit, suis se artibus peti. itaque cùm per Casilinum euadere non posset, petendiq; montes, & iugum Calliculæ superandum esset: nec vbi Romanus inclusum vallibus agmen aggredederetur, ludibrium oculorum specie terribile ad frustrandum hostem commentus, principio noctis furtim succedere ad montes statuit. fallacis consilij talis apparatus fuit. Faces vndique ex agris collectæ, facesq; virgarum, atque arida farmenta, præligantur cornibus boum, quos dõmitos, indomitosq; multos inter cæteram agrestem prædam agebat. ad duo millia fermè boum effecta: Asdrubaliq; negotium datum, vt primis tenebris noctis id armentum accensis cornibus ad montes ageret: maximè, si posset, super saltus ab hoste in seßos. Primis tenebris silentio mota castra, boues aliquanto ante signa acti. vbi ad radices montium, viasq; angustas ventum est, signum extemplò datur, vt accensis cornibus armenta in aduersos concitentur monteis. & metus ipse relucens flammæ ex capite, calorq; iam ad vitium, ad imaq; cornuum adueniens, velut stimulos furore agebat boues. quo repenti discursu haud secus, quàm syluis montibusq; accensis, omnia circum virgulta ardere: caputq; inquietatio excitans flammam, hominum passim discutientium speciem præbebat. Qui ad transitus saltus insidendos locati erant, vbi in fumis montibus, ac super se quosdam ignes conspexerunt, circumuentos se esse rati, præsidio excessere: qua ingens emicabat flamma, velut tutissimum iter petentes summa montium iuga. tum in quosdam boues palantes à suis gregibus inciderunt: & primò cùm procul cernerent, veluti flammam spirantium miraculo attoniti constituerunt. deinde vt humana apparuit fraus, tum verò insidias rati esse, cum multo maximoq; strepitu concitant se in fugam, leuiq; armaturæ hostium incurrere. cæterum nox æquato timore neutros pugnam incipientes ad lucem tenuit. Interea toto agmine Annibal traducto per saltum, & quibusdam in ipso saltu hostium oppressis, in agro Alifano posuit castra. Hunc tumultum sensit Fabius: cæterum & insidias esse ratus, & ab nocturno vtique abhorrens certamine, suos munimentis tenuit. Luce prima sub iugo montis prælium fuit, quo interclusam ab suis leuem armaturam facile (etenim numero aliquantum præstabant) Romani superassent, nisi Hispano-

*Qua arte eluserit
Romanos Annibal.*

*Hispani ad con-
cursandum inter
saxa rupesq; apti.*

*Fabius, sacrorum
causa Romam re-
uocatur.*

congre-
diens. Ex Pelignis Pœnus flexit iter, retroq; Apuliam repetens, Gerionem per-
uenit, urbem metu, quia collapsa ruinis pars mœnium erat, ab suis desertam. Dictator
in Larinate agro castra communijt. inde sacrorum causa Romam reuocatus, non im-
perio modò, sed consilio etiam, ac propè precibus agens cum magistro equitum, vt
plus consilio quàm fortunæ confidat: & se potius ducem, quàm Sempronium Fla-
miniumq; imitetur, ne nihil actum censeret, exacta propè ætate per ludificationem
hostis. medicos quoq; plus interdum quiete, quàm mouendo atq; agendo proficere.
haud paruam rem esse, ab toties victore hoste vinci desisse, & ab continuis cladibus
respirasse. Hæc nequicquam præmonito magistro equitum, Romam est profectus.
Principio æstatis, qua hæc gerebantur, in Hispania quoq; terra mariq; cœptum bel-
lum est. Asdrubal ad eum nauium numerum, quem à fratre instructum paratumq; G
acceperat, decem adiecit. quadraginta nauium classem Himilconi tradidit, atque ita
Carthagine profectus nauibus prope terram, exercitum in littore ducebat, paratus
confligere quacunq; parte copiarum hostis occurrisset. Cn. Scipioni, postquam mo-
uuisse ex hybernis hostem audiuit, primò idem consilij fuit: deinde minus terra pro-
pter ingentem famam nouorum auxiliorum concurrere ausus delecto milite in na-

*Cn. Scipio Asdru-
balem nauali cer-
tamine adortur.*

ues imposito, quinq; & triginta nauium classe ire obuiam hosti pergit. Altero ab Tar-
racone die ad stationem x. millia passuum distantem ab ostio Iberi amnis peruenit.
inde duæ Massiliensium speculatoriæ præmissæ retulerunt, classem Punicam stare in
ostio fluminis, castraq; in ripa posita. Itaq; vt improuidos incautosq; vniuerso simul
effuso terrore opprimeret, sublati ancoris ad hostem vadit. Multas, & locis altis po-
sitas turres Hispania habet, quibus & speculis & propugnaculis aduersus latrones v-
runtur. Inde primò conspectis hostium nauibus, datum signum Asdrubali est: tu-
multusq; prius in terra & castris, quàm ad mare & ad naues est ortus, nondù aut pul-
su remorum strepituq; alio nautico exaudito, aut aperientibus classem promonto-
rijs: cum repente eques alius super alium ab Asdrubale missus, vagos in littore, quie-
tosq; in tentorijs suis, nihil minus quàm hostem aut prælium eo die expectantes,
conscendere naues properè, atque arma capere iubet. classem Romanam iam hæc
procul à portu esse. Hæc equites dimissi passim imperabant. mox Asdrubal ipse cum
omni exercitu aderat: varioq; omnia tumultu strepunt, ruentibus in naues simul re-
migibus militibusq; fugientium magis à terra, quàm in pugnam euntium modo.
Vixdum omnes conscenderant, cum alij resoluunt oras, aut ancoram vellunt: alij, ne
quid

- A** quid teneat ancoralia incidunt: raptimq; omnia præproperè agendo, militum apparatu nautica ministeria impediuntur, trepidatione nautarum capere & aptare arma miles prohibetur. Et iam Romanus non appropinquabat modò, sed direxerat etiam in pugnam & naues. itaq; non ab hoste & prælio magis Pœni, quàm suomet ipsi tumultu turbabatur: tentata verius pugna, quam inita, in fugam auerterunt classem. & cum auersi, ac diuerso latè agmine à tam multis simul venientibus haud sanè impenetrabiles essent, in littus passim naues egerunt: atq; alij vadis, alij sicco littore excepti, partim armati, partim inermes ad instructam per littus aciem suorum perfugère. Duæ tamen primo concursu captæ erant Punicæ naues, quatuor suppressæ. Romani quamquam terra hostium erat, armatamq; aciem toto prætentam in littore cernebant,
- B** haud cunctanter tamen insecuti trepidam hostium classem, naues omnes quæ non aut perfregerant proras littore illis, aut carinas fixerant vadis, religatas puppibus in altum extraxere, ad v. & xx. naues ex xxx. cepere. Neq; id pulcherrimum eius victoriæ fuit, sed quod vna leui pugna toto eius oræ mari potiti erant. Itaque ad Honoscam classe profecti, excensu è nauibus in terram facto, cum urbem vi cepissent, captamq; diripiissent, Carthaginem inde petunt: atq; omnem agrum circa depopulati, postremo tecta quoque coniuncta muro, portisq; incenderunt. Inde iam præda grauis ad Longunticam peruenit classis: vbi vis magna sparti fuit, ad rem nauticam congesta ab Asdrubale, quod satis in usum fuit, sublato, ceterum omne incensum est. Nec continentis modo proiectas oras præteruecta, sed in Ebusum insulam transmiffum. vbi
- C** vrbe, quæ caput insulæ est, biduum necquicquam summo labore oppugnata, vbi in spem irritam frustra teri tempus animaduersum est, ad populationem agri versi, direptis aliquot incensisq; vicis, maiore quàm ex continenti præda parta, cum in naues scle recepissent, ex Balearibus insulis legati pacem petentes ad Scipionem venerunt. Inde flexa retro classis, reditumq; in citeriora prouinciæ: quo omnium populorum, qui Iberum incolunt, multorum & vltimæ Hispaniæ legati concurrerunt. Sed qui verè ditionis imperijq; Romani facti sunt, obsidibus datis, populi amplius fuerunt centum viginti. Igitur terrestribus quoque copijs satis fidens Romanus, vsque ad saltum Castulonensem est progressus. Asdrubal in Lusitaniam, ac propius Oceanum concessit. Quietum inde fore videbatur reliquum æstatis tempus, fuissetq; propè per
- D** Pœnum hostem: sed præterquam quòd ipsorum Hispanorum inquieta auidaq; in nouas res sunt ingenia, Mandonius vir nobilis, qui antea Ilergetum regulus fuerat, postquam Romani ab saltu recessere ad maritimam oram, concitis popularibus in agrum pacatum Romanorum sociorum ad populandum venit. Aduersus eos tribus millibus cum expeditis auxilijs à Scipione missis, leui certamine vt tumultuariam manum fudere, multis occisis, quibusdam captis: magnaq; parte armis exuta. Hic tamen tumultus cedentem ad Oceanum Asdrubalem cis Iberum ad socios tutandos retraxit. Castra Punica in agro Ilercaonensium, castra Romana ad nouam classem erant, cum fama repens aliò vertit bellum. Celtiberi principes, qui regionis suæ legatos, obsidesq; dederant Romanis, nuncio missò à Scipione exciti arma capiunt, prouinciamq; Carthaginensium valido exercitu inuadunt: tria oppida vi expugnant. inde cum ipso Asdrubale duobus prælijs egregiè pugnantes, xv. millia hostium occiderunt, quatuor millia cum multis militaribus signis capiunt. Hoc statu rerum in Hispania, P. Scipio in prouinciam venit, prorogato post consularum imperio, ab senatu missus cum xxx. longis nauibus, & octo millibus militum, magnoq; comœatu aduecto. Ea classis ingens agmine onerariorum procul visa cum magna lætitia ciuium sociorumq;, portum Taraconis ex alto tenuit. ibi milite exposito, profectus Scipio fratri coniungitur: ac deinde communi animo, consilioq; gerebant bellum. Occupatis igitur Carthaginensibus Celtiberico bello, haud cunctanter Iberum transgrediuntur: nec vllò viso hoste Saguntum pergunt ire, quòd ibi obsides totius Hispaniæ custodiæ traditos ab Annibale, fama erat modico

Pœni in fugam auerterunt classem.

Ex punice 20. nauibus capta sunt 25.

C. Scipio omnem agrum circa Carthaginem populatur.

Ex Balearibus insulis & vltima Hispania, legati pacem petentes ad Scipione veniunt.

Celtiberi valido exercitu Carthaginensem prouinciam inuadunt.

P. Scipio in Hispaniam venit.

*An. 533. qui co-
sules habuit Cn. Ser-
uilium Geminum et
C. Flaminiem*

Quam solerti consilio Acedux obsides totius Hispaniae liberauerit.

Acedux Bostari suadet, ut obsides Hispanos suis remittat.

Obsides Hispanos in castra Romana perductos suis redidit Scipio.

Hispania populi ad defectionem Carthaginensium spectant.

Annibalis dolus ad augendam dictatoris inuidiam.

**Val. 25. coron.*

modico in arce custodiri praesidio. Id vnum pignus inclinatos ad Romanam societatem omnium Hispaniae populorum animos morabatur, ne sanguine liberorum suorum culpa defectionis lueretur. Eo vinculo Hispaniam vir vnus solerti magis quam fidei consilio exoluit. Acedux erat Sagunti nobilis Hispanus, fidus ante Poenis: tum (qualia pleraque sunt barbarorum ingenia) cum fortuna mutauerat fidem. ceterum transfugam sine magnae rei prodicione venientem ad hostes, nihil aliud quam vnum vile atque infame corpus esse ratus, id agebat, ut quam maximum emolumentum nouis socijs esset. circumspectis igitur omnibus, quae fortuna potestatis eius poterat facere, obsidibus potissimum tradendis animum adiecit: eam vnam rem maximè ratus conciliaturam Romanis principum Hispaniae amicitiam. Sed cum iniussu Bostaris praefecti satis sciret nihil obsidum custodes facturos esse, Bostarem ipsum arte aggreditur. Castra extra urbem in ipso littore habebat Bostar: ut aditum ex portu intercluderet Romanis. ibi cum in secretum abductum, velut ignorantem monet in quo statu sit res. Metum continuisse ad eam diem Hispanorum animos, quia procul Romani abessent: nunc cis Iberum castra Romana esse, arcem tutam, per fugiumque nouas volentibus res. itaque quos metus non teneat, beneficio & gratia deuinciendos esse. Miranti Bostari, percunctatique, quòdnam id subitum tantae rei donum possit esse, Obsides, inquit, in ciuitates remitte. id priuatim parentibus, quorum maximum nomen in ciuitatibus est suis, & publice populis gratum erit. Vult sibi quisque credi, & habitata fides ipsam plerunque obligat fidem. Ministerium restituendorum domos obsidum mihi met deponco ipse, ut opera quoque impensa consilium adiuuem meum, & H rei suapte natura gratæ, quantam insuper gratiam possim, adijciam. Homini non ad cætera Punica ingenia callido ut persuasit, nocte clam progressus ad hostium stationes, conuentis quibusdam auxiliaribus Hispanis, & ab ijs ad Scipionem perductus, quid afferret expromit. Fide accepta dataque, ac loco & tempore constituto ad obsides tradendos, Saguntum redit. diem insequentem absumpsit cum Bostare, mandatis ad rem agendam accipiendis. dimissus, cum se nocte iturum, ut custodias hostium falleret, constituisset, ad compositam cum ijs horam excitatis custodibus puerorum profectus, veluti ignarus impræparatas sua fraude insidias ducit. In castra Romana perducti, cætera omnia de reddendis obsidibus, sicut cum Bostare constitutum erat, acta per eundem ordinem, quasi Carthaginensium nomine sic agerentur. Maior aliquanto Romanorum gratia fuit in re pari, quam quanta futura Carthaginensium fuerat. illos enim graues superbosque in rebus secundis expertos, fortuna & timor mitigasse videri poterat. Romanus primo aduentu, incognitus antè, ab re clementi liberalique initium fecerat: & Acedux vir prudens haud frustra videbatur socios mutasse. Itaque ingenti consensu ad defectionem omnes spectare: armaque extemplo mota forent, ni hyems, quæ Romanos quoque & Carthaginenses concedere in tecta coegit, interuenisset. Hæc in Hispania quoque secunda ætate Punici belli gesta, cum in Italia paululum inter vallis cladibus Romanis solers cunctatio Fabij fecisset. quæ ut Annibalem non mediocri sollicitum cura habebat, tandem eum militiae magistrum delegisse Romanos cernentem, qui bellum ratione, non fortuna gereret: ita contempta erat inter ciues armatos pariter togatosque, utique postquam absente eo, temeritate magistri equitum læto, ut verius dixerim, quam prospero euentu, pugnatum fuerat. Accesserant duæ res ad augendam inuidiam dictatoris. vna fraude ac dolo Annibalis: quòd cum à perfugis ei monstratus ager dictatoris esset, omnibus circa solo æquatis, ab vno eo ferrum ignemque & vim omnem hostium abstineri iussit, ut occulti alicuius pacti ea merces videri posset: altera ipsius facto, primò forsitan dubio, quia non expectata in eo senatus auctoritas est: ad extremum haud ambigè in maximam laudem verso, in permutandis captiuis: quod sicut primo Punico bello factum erat, conuenerat inter duces Romanos, Pænumque, ut quæ pars plus reciperet quam daretur* argenti pondo bina & selibras in militem præstaret. CCXLVII. cum plures Ro-

- A res Romanus, quàm Pœnus recepisset, argentumq; pro eis debitum, sæpe iactata in senatu re, quoniam non consulisset patres, tardius rogaretur: inuiolatum ab hoste agrum misso Romam filio vendidit, fidemq; publicam impendio priuato exoluit. Annibal pro Gerionis mœnibus, cuius vrbis captæ atque incensæ ab se in vsum horreorum pauca reliquerat recta, statua habebat. inde frumentatum duas exercitus partes mittebat: cum tertia ipse expedita in statione erat, simul castris præsidio, & circumspectans nec vnde impetus in frumentatores fieret, Romanus tunc exercitus in agro Larinati erat. præerat Minutius magister equitum, profecto, sicut antè dictum est, ad vrbem dictatore. Cæterum castra, quæ in monte alto ac tuto loco posita fuerant, iam in planum deferuntur: agitabanturq; pro ingenio ducis consilia callidiora.
- B vt impetus aut in frumentatores palantes, aut in castra relicta cum leui manu præsidioq; fieret. Nec Annibalem fecellit, cum duce mutatam esse belli rationem, & ferocius, quàm consultius, rem hostes gesturos. Ipse autem (quod minimè quis crederet) cum hostis propius esset, tertiam partem militum frumentatum, duabus in castris retentis, dimisit: deinde castra ipsa propius hostem mouit, duo fermè à Gerione millia, in tumulum hosti conspectum: vt intentum sciret esse ad frumentatores, si qua vis fieret, tutandos. Propior inde ei, atque ipsi imminens Romanorù castris tumulus apparuit: ad quem capiendum, si luce palam iretur, quia haud dubiè hostibus breuiore via præuentus esset, nocte clam missi Numidæ ceperunt. quos tenentes locum contempta paucitate Romani postero die cum eiecissent, ipsi eò transferunt castra.
- C Tum itaq; vt exiguum spatij vallum à vallo aberat, & id ipsum totum propè compleuerat Romana acies, simul & per auersa castra à castris Annibalis equitatus cum leui armatura emissus in frumentatores latè eadem fugamq; hostium palatorum fecit. nec acie certare Annibal ausus: quia tanta paucitate vix castra, si oppugnarentur, tutari poterat. iamq; artibus Fabij pars exercitus aberat, iam fermè sedendo & cunctando bellum gerebat, receperatq; suos in priora castra, quæ pro Gerionis mœnibus erant. Iusta quoq; acie, & collatis signis dimicatum, quidam authores sunt. primo concursu Pœnum vsq; ad castra fufum, inde eruptione facta repente versum terrorem in Romanos: Numerij Decij Samnitis deinde aduentu prælium restitutum. hunc principem genere ac diuitijs non Bouiani modò, vnde erat, sed toto Samnio, iussu dictatoris octo millia peditum, & equites ducentos adducentem in castra, ab tergo cum apparuisset Annibali, spem parti vtriq; præbuisse noui subsidij: tumq; Fabio ab Roma veniente, Annibalem insidiarum quoque aliquid timentem recepisse suos: Romanum insecutum, adiuuante Samnite duo castella eo die expugnasse: sex millia hostium cæsa, quinque admodum Romanorum. tamen in tam pari propè clade famam egregiæ victoriæ cum vanioribus literis magistri equitum Romam perlatam. De his rebus persæpe & in senatu & in concione actum est. Cum læta ciuitate dictator vnus nihil nec famæ, nec literis crederet, vt si vera omnia essent, secunda se magis quàm aduersa timere diceret: tum M. Metellus tribunus plebis, id vnum enim uerò ferendum esse negat: non præsentem solum dictatorem obstitisse rei benè gerendæ, sed absentem etiam gestè obstare: & in ducendo bello sedulò tempus terere, quò diutius in magistratu sit, solusq; & Romæ & in exercitu imperium habeat. quippe consul alterum in acie cecidisse, alterum specie classis Punicæ persequendæ procul ab Italia ablegatum. duos prætores Sicilia atque Sardinia occupatos, quorum neutra hoc tempore prouincia prætores egeat. M. Minutium magistrum equitum, ne hostem videret, ne quid rei bellicæ gereret, prope in custodia habitum. Itaque hercule non Samnium modò, quo iam tanquam trans Iberum agros Pœnis concessum sit, sed Campanum, Calenumq;, & Falernum agrum peruastatos esse, sedente Casilini dictatore, & legionibus populi Romani agrum suum turante. exercitum cupientem pugnare, & magistrum equitum, clausos propè intra vallum retentos, tanquam hostibus captiuis arma adempta. tandem vt abscesserit inde dictator, vt obsidione liberatos

Inuiolatum ab Annibale agrum suum dictator vendit, vt captiuos redimat.

Magister equitum absente dictatore ex alto monte in planum castra deferit.

Sex millia hostium cæsa, quinque Romanorum absente Fabio.

M. Metelli trib. pleb. in dictatorens concio.

ratos extra vallum egressos fudisse, ac fugasse hostes. Quas ob res, si antiquus animus plebi Romanę esset, audacter se laturum fuisse de abrogando Q. Fabij imperio. Nunc modicam rogationem promulgaturum de æquando magistri equitum & dictatoris iure: nec tamen ne ita quidem prius dimittendum ad exercitum Q. Fabium, quàm consulem in locum C. Flamini suffecisset. Dictator concionibus se abstinuit, in actione minimè popularis, ne in senatu quidem satis æquis auribus audiebatur, tunc cum hostem verbis extolleret, biennijq; clades per temeritatem atque incitiam ducum acceptas referret: magistroq; equitum, quòd contra edictum suum pugnasset, rationem diceret reddendam esse. si penes se summa imperij consilijq; sit, propediem effecturum, vt sciant homines, bono imperatori haud magni fortunam momenti esse, mentem, rationemq; dominari. se sæuo tempore, & sine ignominia seruasse exercitum, quàm multa millia hostium occidisse, ducere maiorem gloriam esse. Huius generis orationibus frustra habitis, & cõsule creato M. Attilio Regulo, ne præsens de iure imperij dimicaret, pridie quàm rogationis ferendæ dies adesset, nocte ad exercitum abiit. Luce orta, cum plebis concilium esset magis tacita inuidia dictatoris, fauorq; magistri equitum animos versabat, quàm satis audebant homines ad suadendum quod vulgo placebat, prodire: & fauore superante, autoritas tamen rogationi deerat. Vnus inuentus est suafor legis C. Terentius Varro, qui priore anno prætor fuerat, loco non humili solùm, sed etiam sordido ortus. patrem lanium fuisse ferunt, ipsum institorem mercis, filioq; hoc ipso in seruili eius artis ministerio vsum. Is iuuenis vbi ex eo genere quæstus pecunia à patre relicta, animum ad spem liberalioris fortunæ adiecit, togaq; & forum placuere, proclamando pro sordidis hominibus, causisq; aduersus rem & famam bonorum, primùm in notitiam populi, deinde ad honorem peruenit. quæstura quoq; & duabus ædilitatibus, plebeia & curuli, postremò & prætura perfunctus, iam ad consulatus spem cum attolleret animos, haud parum callidè auram fauorabilis populi ex dictatoria inuidia petijt, sicq; plebis vnus gratiam tulit. Omnes eam rogationem, quiq; Romæ, quiq; in exercitu erant, æqui atque iniqui, præter ipsum dictatorem, in contumeliam eius latam acceperunt. ipse qua grauitate animi criminantes se ad multitudinem inimicos tulerat, eadem & populi in se sæuientis iniuriam tulit. acceptisq; in ipso itinere literis senatusconsulti de æquato imperio, satis fidens haud quaquam cum imperij iure artem imperandi æquatam, cumq; inuictò à ciuib; hostibusq; animo ad exercitum redijt. Minutius verò cum iam antè vix tolerabilis fuisset, secundis rebus ac fauore vulgi: tum vtiq; immodicè immodesteq; non Annibale magis victo ab se quàm Fabio gloriari. Illum in rebus asperis vnicum ac parem ducem quæsitum Annibali, maiorem minori, dictatorem magistro equitum, quòd nulla memoria habeat annalium, iussu populi æquatam in eadem ciuitate, in qua magistri equitum virgas ac secures dictatoris tremere atq; horrere soliti sunt. in tantum suam felicitatem virtutemq; enituisse. ergo secuturum se fortunam suam, si dictatoris cunctatio in segnitie deorum hominumq; iudicio damnata perstaret. Itaq; quo die primùm congressus est cum Fabio, statuendū omnium primùm ait esse, quemadmodum imperio adæquato vtantur. se optimum ducere, aut diebus alternis, aut, si maiora interualla placerent, partitis temporibus, alternis summum ius imperiumq; esse, vt par hosti non solùm consilio; sed viribus etiam esset, si quam occasionem rei gerendæ habuisset. Q. Fabio haudquaquam id placere: omnia enim fortunam habituram, quæcunq; temeritas collegæ habuisset. sibi communicatum cum illo, sed non ademptum imperium esse. itaq; se nunquam volentem parte, qua posset, rerum consilio gerendarum cessurum: nec se tempora, aut dies imperij cum eo, sed exercitus diuisurum: suisq; consilijs, quoniam omnia non liceret, quæ posset, seruaturum. Ita obtinuit vt legiones, sicut consilibus mos esset, inter se diuiderent. prima & quarta Minutio, secunda & tertia Fabio euenerunt. item equites pari numero, sociùmq; & Latini nominis auxilia diuiserunt. castris se quoq; separari ma-

Fabius in actione minimè popularis.

Bono imperatori haud magni fortunam momenti est.

Æquatur imperium magistro equitum cum dictatore.

Magistri equitum insolentia.

Exercitum inter se diuidunt dictator & magister equitum.

G

H

I

K

rari ma-

- A. rari magister equitum voluit. Duplex inde Annibali gaudium fuit (neque enim quicquam eorum, quæ apud hostes agerentur, eum fallebat, & perfugis multa indicantibus, & per suos explorantem) nam & liberam Minutij temeritatem se suo modo captaturum, & solertiæ Fabij dimidium virium decessisse. Tumulus erat inter castra Minutij, Pœnorumque, eum qui occupasset, haud dubiè iniquiorem erat hosti locum facturum. eum non tam eapere sine certamine volebat Annibal, quanquàm id operæ precium erat, quam causam certaminis cum Minutio, quæ semper occursum ad obfistendum satis sciebat, contrahere. Ager omnis medius erat prima specie inutilis infidiatori, quia non modò syluestre quicquam, sed ne ve pibus quidem vestitum habebat: re ipsa natus regendis insidijs, eo magis quòd in nuda valle nulla talis fraus timeri poterat. & erant in anfractibus caue rupes, ut quedam earum duenos armatos possent capere. In has latebras, quod quemque locum aptè infidere poterant, quinque millia conduntur peditum equitumque, necubi tamen aut motus alicuius temerè egressi, aut fulgor armorum fraudem in valle tam aperta detegeret, missis paucis prima luce ad capiendum, quem antè diximus tumulum, auertit oculos hostium. Primo statim conspectu contempta paucitas, ac sibi quisque deposcere pellendos inde hostes. ad locum capiendum dux ipse inter stolidissimos ferocissimosque ad arma vocat, & vanis animis & minis increpat hostem. Principiò leuem armaturam dimittit, deinde conferto agmine mittit equites: postremò, cum hostibus quoque subsidia mitti videret, instructis legionibus procedit. Et Annibal laborantibus suis, alia atque alia crescente certamine mittens auxilia peditum equitumque, iam iustam expleuerat aciem, ac totis vtrinque viribus certabatur. Prima leuis armatura Romanorum præoccupatum inferiore loco succedens tumulum, pulsa detrusaque terrorem in succedentem intrulit equitem, & ad signa legionum refugit. peditum acies inter percussos impauida sola erat: videbaturque, si iusta, aut si recta pugna esset, haudquaquam impar futura. tantum animum fecerat prosperè ante paucos dies res gesta. sed exorti repente infidiatores, eum tumultum terroremque in latera vtrinque, ab tergoque incurfantes fecerunt, ut neque animus ad pugnam, neque ad fugam, spes cuiquam superesset. Tunc Fabius primo clamore pauentium audito, dein còspecta procul turbata acie: Ita est, inquit, non celerius quam timui, deprehendit fortuna temeritatem. Fabio æquatus imperio, Annibalem & virtute & fortuna superiorem videt: sed aliud iurgandi succensendi que tempus erit: nunc signa extra vallum proferte. victoriam hosti extorqueamus, confessionem erroris ciuibus. Iam magna ex parte cæsis alijs, alijs circumspèctantibus fugam, Fabiana se acies repente velut cœlo demissa ad auxilium ostendit. itaque priusquam ad coniectum teli veniret, aut manum confereret, & suos à fuga effusa, & à feroci pugna hostes continuit. Qui solutis ordinibus vagè dissipati erant, vndique confugerant ad integram aciem. qui plures simul terga dederant, conuersi in hostem, volentesque orbem, nunc sensim referre pedem, nunc conglobati restare. ac iam propè vna acies facta erat victi atque integri exercitus, inferebantque signa in hostem: cum Pœnus receptui cecinit, palàm ferente Annibale, ab se Minutium, se à Fabio victum.
- E. Ita per variam fortunam diei maiore parte exacta, cum in castra reditum esset: Minutius conuocatis militibus, Sæpe ego, inquit, audiui milites, eum primum esse virum, qui ipse consulat quid in rem sit: secundum, eum qui benè monenti obediat: qui nec ipse consulere, nec alteri parère scit, eum extremi ingenij esse. Nobis quoniam prima animi ingenijque negata fors est, secundam ac mediam teneamus: & dum imperare discimus, parère prudenti in animum inducamus. Castra cum Fabio iungamus. ad prætorium. eius signa cum rulerimus, vbi ego eum parentem appellauero, quòd beneficio eius erga nos, ac maiestate eius dignum est: vos milites eos, quorum vos modò arma dexteræque texerunt, patronos salutabitis: & si nihil aliud, gratorum certè nobis animorum gloriam dies hæc dederit. Signo dato, conclamatur inde ut colligantur vasa. profecti agmine incedentes ad dictatoris castra, in admirationem

*Annibal prolicet,
ad certamen ma-
gistrum equitum.*

*Magistri equitum
copie in summum
periculū adducte.*

*Fabius magistro e-
quitum fert sup-
petias.*

*Magister equitum
castra sua cum va-
by castris iungit,
eumque patrem sa-
lutat.*

f & ipsum,

& ipsum, & omnes qui circa erant, conuerterunt. Vt constituta sunt ante tribunal signa, progressus ante alios magister equitum, cum patrem Fabium appellasset, circumfusosque militum eius totum agmen patronos consalutasset: Parentibus, inquit, meis dictator, quibus te modò nomine, quo fando possum, æquavi, vitam tantum debeo: tibi cum meam salutem: tum omnium horum. itaque plebiscitum, quo oneratus magis, quàm honoratus sum, primus antiquo, abrogoque; & quod tibi mihique, quod meo exercitui tuoque, conseruato ac cõseruatori sit foelix, sub imperium auspiciumque tuum redeo, & signa hæc legionesque restituo. tu quæso placatus me magistrum equitum, hos ordinibus suis quenque teneri iubeas. Tum dextræ interiunctæ: militesque concione dimissa à notis ignotisque benignè atque hospitaliter inuitati, lætusque dies ex admodum tristi paulò antè, ac propè execrabili factus. Romæ ut est perlata fama rei gestæ, dein literis non magis ipsorum imperatorum, quàm vulgo militum ex utroque exercitu affirmata, pro se quisque Maximum laudibus ad cœlum ferre. Par gloria apud Annibalem, hostesque Pœnos erat: ac tum demum sentire, cum Romanis, atque in Italia bellum esse: nam biennio antè adeò & duces Romanos, & milites spreuerant, ut vix cum eadem gente bellum esse crederent, cuius terribilem eam famam à patribus accepissent. Annibalem quoque ex acie redeuntem dixisse ferunt, tandem eam nubem, quæ sederet in iugis montium, sollicitatam procella imbrem dedisse. Dum hæc geruntur in Italia, Cn. Seruilius Geminus consul cum classe nauium circumuectus Sardinia & Corsicæ oram, & obsidibus utrinque acceptis, in Africam transmisit: & priusquam in continentem descensiones faceret, Meninge insula vastata, & ab incolentibus circa eam, ne & ipsorum vreretur diripereturque; ager, *decem talentis argentis acceptis, ad littora Africæ accessit, copiasque exposuit. Inde ad populandum agrum ducti milites, naualesque; socij iuxta effusi, ac si insulas cultorum egentes prædarentur. itaque in insidias temerè illati, cum à frequentibus palantes, & locorum ignari circumuenirentur, cum multa cæde, ac feda fuga retro ad naues compulsi sunt. Ad mille hominum, cum his Sempronio Bleso quæstore amisso, classis à littoribus hostium plenis trepidè soluta in Siciliam cursum tenuit: traditaque; Lilybæi, T. Attacilio prætori, ut ab legato eius P. Sura Romam reduceretur. ipse per Siciliam pedibus profectus, freto in Italiam traiecit: literisque; Fabij accitus & ipse, & collega eius M. Atilius, ut exercitum ab se exacto iam propè semestri imperio acciperent. Omnium propè annales I Fabium dictatorem aduersus Annibalem rem gessisse tradunt. Cœlius etiam eum à populo creatum dictatorem scribit. Sed & Cœlium & cæteros fugit, vni consuli Cn. Seruilio, qui tunc procul in Gallia prouincia aberat, ius fuisse dicendi dictatoris: quam moram quia expectare territa iam clade ciuitas non poterat, eò decursum esse ut à populo crearetur, qui pro dictatore esset: res inde gestas, gloriamque; insignem ducis, & augendæ titulum imaginis posteris, ut dictator pro dictatore diceretur, facile obtinuisse. Consules M. Atilius Regulus, Cn. Seruilius Geminus exercitu accepto, hybernaculis maturè communitis (tum enim autumnus erat tempus) Fabij artibus cum summa inter se concordia bellum gesserunt. Frumentatum exeunti Annibali diuersis locis opportunè aderant, carpentes agmen, palantesque; excipientes. in casum K vniuersæ dimicationis, quam omnibus artibus petebat hostis non veniebant. adeoque; inopia est coactus Annibal, ut nisi tum fugæ speciem abeundo timuisset, Galliam repetiturus fuerit: nulla relicta spe alendi exercitus in eis locis, si insequentes consules eisdem artibus bellum gererent. Cùm ad Gerionem iam hyeme impendente constitisset bellum, Neapolitani legati Romam venere. ab ijs quadraginta pateræ auræ magni ponderis in curiam illatæ, atque ita verba facta, ut dicerent: Scire se Romani populi ærarium bello exhauriri: & cùm iuxta pro urbibus agrisque; socio- rum, ac pro capite atque; arce Italiæ vrbe Romana atque imperio geratur, æquum censuisse Neapolitanos, quod auri sibi cùm ad ipsorum ornatum, tum ad subsidium fortunæ à maioribus relictum foret, eo iuuare populum Romanum, si quam opem in sese cre-

*Magister equitum
communicat sibi
imperium abro-
gat.*

*Annibalis de Fabij
virtute testimo-
nium.*

**Val. 6000. co-
ron.*

*In Africam alè ge-
sta res à Seruilio
Gemino Cos.*

*Fabius exacto se-
mestri imperio, di-
ctatura se abdi-
cat.*

*Neapolitani legati
Romam veniunt.*

A sese crederent, eodem studio fuisse oblaturus. gratum sibi patres Romanos populumque facturum, si omnes res Neapolitanorum suas duxissent: dignosque iudicauerint, à quibus donum animo ac voluntate eorum, qui libentes darent, quam re maius ampliusque acciperent. Legatis gratiae actae pro munificentia, curaque. patera, quae posside-

ris minimi fuit, accepta. Per eosdem dies speculator Carthaginienſis, qui per biennium feſellerat, Romae depræhenſus, præciſiſque manibus dimiſſus: & ſerui quinque & viginti in crucem acti, quod in campo Martio coniuſſent. indici data libertas, & * æris * Val. 200. cor. grauis viginti millia. Legati & ad Philippum Macedonum regem miſſi ad depoſcendum Demetriū Pharium, qui bello victus ad eum fugiſſet: alij in Ligures, ad expoſtulan- dum quod Pœnum opibus auxilijsque ſuis iuuiſſent: ſimul ad viſendum ex propin- quo, quæ in Boijs atque in ſubribus gererentur. Ad Pincum quoque regem in Illyri-

D cos legati miſſi ad ſtipedium, cuius dies exierat, poſcendum, aut ſi diem proferre vellet, obſides accipiendos. adeo, & ſi bellum ingens in ceruicibus erat, nullius uſquam terrarum rei cura Romanos, ne longinqua quidem, effugiebat. In religionem etiam venit, ædem Concordiæ, quam per ſeditionem militarem biennio ante L. Manlius prætor in Gallia uoiſſet, locatam ad id tempus non eſſe. itaque duumui- ri ad eam rem creati ab Æmylio prætore urbis, Cn. Pupius & Cæſo Quintius Flaminius, ædem in arce faciendam locauerunt. Ab eodem prætore ex ſenatuſconſulto literæ ad conſules miſſæ: ut ſi ijs videretur, alter eorum ad conſules creandos Romam veniret. ſe in eam diem, qua iuſſiſſent, comitia edicturum. Ad hæc à conſulibus reſcriptum, ſine detrimento Reipublicæ abſcedi non poſſe ab hoſte, itaque per interregem comitia

E habenda eſſe potius, quam conſulum alter à bello auocaretur. Patribus rectius viſum eſt, dictatorem à Conſule dici comitorum habendorum cauſa. Dictus L. Veturius Philo, M. Pomponium Mathonem magiſtrum equitum dixit. His vitio creatis, iuſſiſque die quarto decimo ſe magiſtratu abdicare, ad interregnum res redijt. Conſulibus prorogatum in annum imperium. interreges proditi à patribus, Cn. Claudius, Appij filius, Cento: inde P. Cornelius Aſina. in eius interregno comitia habita, magno certamine patrum ac plebis. C. Terentium Varronem, ſui generis hominem, plebi inſectatione principum popularibusque artibus conciliatum, ab Q. Fabij opibus & dictatorio imperio concuſſis, aliena inuidia ſplendentem, vulgus etiam ex-

trahere ad conſulatum nitebatur. patres ſumma ope obſtabant, ne ſe inſectando, ſi-
bi æquari aſueſcerent homines. Bibius Herennius tribunus plebis, cognatus C. Te-

f 2 rentij

* Val. 200. cor.
Legati Romani ad
Macedonũ regem,
ad Ligures, & Il-
lyricos.

Romani Punico
bello preſſi, alterũ
rerum curam non
poſuere.

Interregnum.

Tribuni plebis in
patres concio.

rentij, criminando non senatum modò, sed etiam augures, quòd dictatorem prohibuissent comitia perficere, per inuidiam eorum fauorem candidato suo conciliabat. Ab hominibus nobilibus per multos annos bellum quærentibus Annibalem in Italiam abductum: ab eisdem, cum debellari possit, fraude id bellum trahi. cum quatuor militum legionibus vniuersis pugnari posse apparuisset, ac eò quòd M. Minutius absente Fabio prosperè pugnasset, duas legiones hosti ad eadem obiectas: deinde ex ipsa cæde ereptas, vt pater patronusq; appellaretur, qui prius vincere prohibuisset Romanos quàm vinci. Consules deinde Fabianis artibus, cum debellari possent, bellum traxisse. Id fœdus inter omnes nobiles ictum: nec finem antè belli habituros, quàm consulem verè plebeium, id est, hominem nouum fecissent. nam plebeios nobiles iam eisdem initiatos esse sacris, & contemnere plebem ex quo contemni desierint à patribus, cœpisse. Cui non id apparet? id actum & quæsitum esse, vt interregnum iniretur: vt in patrum potestate comitia essent. id consules ambos ad exercitum morando quæsisse, id postea, quia inuitis ijs dictator esset dictus comitorum causa, expugnatum esse, vt vitiosus dictator per augures fieret. Abhorrere igitur interregnum eos: consulatum vnum certè plebis Romanæ esse: populum liberius habiturum, ac daturum ei, qui magis vincere quàm diu imperare malit. Cum his orationibus accensa plebs esset, trib⁹ patricijs petentibus, P. Cornelio Merenda, L. Manlio Volsone, M. Æmylio Lepido, duobus nobilibus iam familiaribus plebi, C. Attilio Serrano, & Q. Ælio Pæto, quorum alter pontifex, alter augur erat, C. Terentius consul vnus creatur, vt in manu eius essent comitia rogando collegæ. Tum ex H
 perta nobilitas, parum fuisse virium in competitoribus eius, L. Æmylium Paulum, qui cum M. Lælio consul fuerat, & damnatione collegæ, & sua propè ambustus euaserat, infestum plebi, diu ac multum recusantem ad petitionem compellit. is proximo comitali die, concedentibus omnibus qui cum Varrone certauerant, parq; magis in aduersando, quàm collega datur consuli. Inde prætoria comitia habita. creati M. Pomponius Matho, & P. Furius Philus. Romæ iuris dicundi vrba fors Pomponio, inter ciues Romanos, & inter peregrinos P. Furio Philo euenit. Additi duo prætores, M. Claudius Marcellus in Siciliam, L. Posthumius Albinus in Galliam. Omnes absentes creati sunt, nec cuiquam eorum præter Terentium consulem, erat mandatus honos, quem iam non antea gessisset, præteritis aliquot fortibus ac strenuis viris, quia in tali tempore nullus nouis magistratus videbatur mandandus. Exercitus quoque multiplicati sunt. Quantæ autem peditum equitumq; additæ sint copiæ, ad eò & numero, & genere copiarum variant authores, vt vix quicquam satis certum affirmare auisim. Decem millia nouorum militum alij scripta in supplementum: alij nouas quatuor legiones quinq; legionibus additas, vt nouem legionibus rem gererent. numero quoque peditum equitumq; legiones auctas, millibus peditum, & centenis equitibus in singulas adiectis, vt quina millia peditum, treceni equites essent: focij duplicem numerum equitum darent, pedites æquarent. Septem & octoginta millia armatorum, & ducentos in castris Romanis, cum pugnatum ad Cannas est, quidam authores sunt. Illud haudquaquam discrepat, maiore conatu atque impetu rem actam, quàm prioribus annis, quia spem posse vinci hostem dictator præbuerat. Cæterum prius quàm signa ab vrbe nouæ legiones mouerent, decemviri libros adire atque inspiciere iussi, propter terribos vulgò homines nouis prodigijs. nam & Romæ in Auentino, & Ariciæ nunciatum erat, sub idem tempus lapidibus pluisse: & multo cruore, signa in Sabinis cædis, aquas è fonte calidas manasse. id quidem & quòd sæpius acciderat, magis terrebat. & in via Fornicata, quæ ad campum erat, aliquot homines de cælo tacti, exanimatiq; fuerant. Ea prodigia ex libris procurata. Legati à Pesto pateras aureas Romam attulerunt. ijs sicut Neapolitanis, gratiæ actæ, aurum noir acceptum. Per eosdem dies ab Hierone classis Hostiam cum magno com meatu accessit. Legati Syracusani in senatum introducti nunciarunt, cædem C. Flamini

C. Terentius plebeius homo, Consul vnus creatur.

An. 534.

Exercitus suos multiplicarunt Romani.

Ob prodigia libros adire decemviri iubentur.

Classis ab Hierone cum magno com meatu Romam missa.

- A Flaminiꝝ consulis exercitusq; allatam adeo ægrè tulisse regem Hieronem, vt nulla sui propria, regniq; sui clade moueri magis potuerit. iraque, quanquam probè sciat magnitudinem populi Romani admirabiliorem propè aduersis rebus, quàm secundis, esse, missa tamen à se omnia, quibus à bonis fidelibusq; socijs bella iuari solèant. quæ ne accipere abnuant, magnoperè se p. c. orare. Iam omnium primum omnis causa victoriam auream * pondo cccxx. afferre sese: acciperent eam, tenerentq; & haberent propriam & perpetuam. aduexisse etiam trecenta millia modium tritici, ducenta hordei, ne commeatus deessent. & quantum præterea opus esset, & quò iussissent, subuecturos. Milite atque equite scire nisi Romano Latiniq; nominis non vti populum Romanum: leuium armatorum auxilia etiam externa vidisse in castris Romanis.
- B itaq; misisse mille sagittariorum ac funditorum aptam manum aduersus Baleares ac Mauros, pugnacesq; alias missili telo gentes. Ad ea dona consilium quoq; addebant, vt prætor, cui prouincia Sicilia euenisset, classẽ in Africam trajceret, vt & hostes in terra sua bellum haberent, minusq; laxamenti daretur ijs ad auxilia Annibali summittenda. Ab senatu ita responsum regi est, Virum bonum, egregiumq; socium Hieronem esse, atq; vno tenore, ex quo in amicitiam populi Romani venerit, fidem coluisse, ac rem Romanam omni tempore ac loco munificè adiuuisse: id, perinde ac deberet, pergratum populo Romano esse. Aurum & à ciuitatibus quibusdam allatum, gratia rei accepta, non accepisse populum Romanum: victoriam, omenq; accipere: sedemq; ei se diuæ dare, dicare Capitolium, templum Iouis Optimi Maximi. in ea arce vrbis Romæ sacratam, volentem propitiamq; firmam ac stabilem fore populo Romano. Funditores, sagittarij, & frumentum traditum consulibus. Quinqueringes ad nauium classẽ, quæ cum T. Octacilio prætorẽ in Sicilia erant, quinq; & viginti addita, permissumq; est, vt si è Repub. censeret esse, in Africam trajceret. Delectu perfecto, consules paucos morati dies, dum socij ab nomine Latino venirent. Milites tunc, quod nunquam antea factum erat, iureiurando à tribunis militum adacti, iussu consulum conuenturos, neque iniussu abituros. nam ad eam diem nil præter sacramentum fuerat: & vbi ad decuriatum aut centuriatum conuenissent, sua voluntate ipsi inter se equites decuriati, centuriati pedites coniurabant, sese fugæ atque formidinis ergo non abituros, neq; ex ordine recessuros, nisi teli sumendi, aut petendi, aut hostis ferendi, aut ciuis seruandi causa. id ex voluntario inter ipsos scedere à tribunis ad legitimam iurisiurandi adactionem translatum. Conciones prius quàm vrbe signa mouerentur, consulis Varronis multæ ac feroces fuere, denunciante, bellum accersitum in Italiam ab nobilibus, mansurumq; in visceribus Reipublicæ, si plures Fabios imperatores haberet, se quo die hostem vidisset, profligaturum. Collegæ eius Pauli vna, pridie quàm ex vrbe proficiscerentur, concio fuit verior, quàm gratior populo, qua nihil inclementer in Varronem dictum, nisi id modò, Mirari se, quomodo quis dux, prius quàm aut suum, aut hostium exercitum, locorum situm, naturam regionis nosset: iam nunc locatus in vrbe sciret, quæ sibi agenda armato foret: & diem quoque prædicere posset, qua cum hoste signis collatis esset dimicaturus. Se quæ consilia magis res dent hominibus, quàm homines rebus, ea ante tempus immatura nõ præcepturum. optare, vt quæ cautè atq; consultè gesta essent, satis prosperè euenirent. temeritatem præterquã quòd stulta sit, infelicem etiam ad id locorum fuisse. Eum sua sponte apparebat tuta celeribus consilijs præpositurum: & quo id constantius perseueraret, Q. Fabius Maximus sic eum proficiscentem allocutus fertur: Si aut collegam (id quod mallem) tui similem L. Æmyli haberes, aut tu collegæ tui similis esses, superuacanea esset oratio mea. nam & duo boni consules etiam me tacente omnia è Republica fide vestra faceretis: & mali, nec mea verba auribus vestris, nec consilia animis reciperetis. nunc & collegam tuum, & te talem virum intuenti mihi tecum omnis oratio est: quem video nequicquam & virum bonum, & ciuem fore, si altera parte claudicet Respublica, malis consilijs idem ac bonis iuris

* Val. 35840.
coron.

Varronis Cos. conciones multæ ac feroces erant.

Q. Fabij ad L. Æmylium consulem oratio.

& potestatis erit. Erras enim L. Paule, si tibi minus certaminis cum C. Terentio, quàm F
cum Annibale futurum censes. nescio an infestior hic aduersarius, quàm ille ho-
stis maneat. & cum illo in acie tantum, cum hoc omnibus locis ac temporibus cer-
taturus es, & aduersum Annibalem legionesq; eius tuis equitibus ac peditibus pu-
gnandum tibi est: Varro dux tuis militibus te est oppugnaturus. Ominis etiam
tibi causa absit C. Flaminij memoria. tamen ille consul demum, & in prouincia,
& ad exercitum cœpit furere: hic prius quàm peteret consulatum, deinde in pe-
tendo consulatu: nunc quoque consul, prius quàm castra videat, aut hostem, in-
sanit. & qui tantas iam nunc procellas, prælia atque acies iactando inter togatos
ciet, quid inter armatam iuuentutem censes facturum? & vbi extemplò verba res se-
quitur? Atqui si hic, quod facturum se denunciat, extemplò pugnaverit: aut ego G
rem militarem, belli hoc genus, hostem hunc ignoro, aut nobilior alius Thrasyme-
no locus nostris cladibus erit. Nec gloriandi tempus aduersus vnum est: vt ego con-
teranendo potius quàm appetendo gloriam modum excefferim. sed ita res habet.
vna ratio belli gerendi aduersus Annibalem est, quæ ego gessi. nec euentus modò
hoc docet: stultorum iste magister est: sed eadem ratio quæ fuit, futuraq;, donec eæ-
dem manebunt, immutabilis est. In Italia bellum gerimus, in sede ac solo nostro.
omnia circa plena ciuium ac sociorum sunt armis, viris, equis, com meatibus iuuant,
iuuabuntq;: id iam fidei documentum in aduersis rebus nostris dederunt. melio-
res, prudentiores, constantiores nos tempus diesq; facit. Annibal contra, in aliena, H
in hostili est terra, inter omnia inimica infestaq;, procul à domo, procul à patria. ne-
que illi terra, neque mari est pax: nullæ eum vrbes accipiunt, nulla mœnia: nihil vs-
quam sui videt, in diem rapto viuit. partem vix tertiam exercitus eius habet, quem
Iberum amnem traiecit. plures fames, quàm ferrum absumpsit: nec his paucis iam
victum suppeditat. Dubitas ergo quin eum sedendo superaturi simus, qui senescat
indies? non com meatus, non supplementum, non pecuniam habeat? Quàm diu
pro Gerionis, castelli Apuliæ inopis, tanquam pro Carthaginis mœnibus pugna-
rum est? Sed ne aduersus te quidem ego gloriabor. Cn. Seruilius, atque Attilius pro-
ximi consules, vide quemadmodum eum ludificati sint. Hæc vna salutis est via L.
Paule, quam difficilem infestamq; ciues sibi magis quàm hostes facient, idem enim
tui, quod hostium milites, volent: idem Varro consul Romanus quod Annibal Pœ- I
nus imperator, cupiet. duobus ducibus vnus resistas oportet. resistes autem, aduer-
sus famam rumoresq; hominum, si satis firmus steteris: si te neque collegæ vana glo-
ria, neque tua falsa infamia mouerit. A veritate laborare nimis ius sæpe aiunt, extin-
gui nunquam. Gloriam qui spreuerit, veram habebit. Sine timidum pro cauto, tar-
dum pro considerato, imbellem pro perito belli vocent. malo te sapiens hostis me-
tuat, quàm stulti ciues laudent. omnia audentem contemnet Annibal: nil temerè
agentem metuet. Nec ego, vt nihil agatur, moneo, sed vt agentem te ratio ducat, non
fortuna. tuæ potestatis semper, tuæq; omnia sint. armatus intentusq; sis, neque oc-
casioni tuæ desis, neque suam occasionem hosti des. omnia non properanti clara,
certaq; erunt. festinatio improvida est, & cæca. Aduersus ea oratio consulis haud sa- K
nè læta fuit, magis fatentis ea quæ diceret, vera, quàm facilia factu esse. Dictatori ma-
gistrum equitum intolerabilem fuisse, quid consilij aduersus collegam seditiosum
ac temerarium virum, atque authoritatis fore? Se populare incendium priore con-
sulatu semiuustum effugisse. optare vt omnia prosperè euenirent. at si quid aduersi
caderet, hostium se telis potius, quàm suffragijs iratorum ciuium caput obiecturum.
Ab hoc sermone profectum Paulum tradunt, prosequentibus primoribus patrum.
Plebeium consulem sua plebs profecuta, turba, quam dignitate conspectior. vt in
castra venerunt, permisto nouo exercitu ac vetere, castris bifariam factis vt noua mi-
nora essent propius Annibali, in veteribus maior pars, & omne robur virium esset:

cum

*Euentus stultorum
magister.*

- A tum anni prioris confulem M. Attilium ætatem excusantem Romam miserunt. Cn. Seruilium in minoribus castris legioni Romanæ, & focium peditum equitumq; duobus millibus præficiunt. Annibal quanquam parte dimidia auctas hostium copias cernebat, tamen aduentu consulum mirè gaudere. non solùm enim nihil ex raptis in diem commeatibus superabat, sed ne vnde raperet quidem, quicquam reliqui erat: omni vndique frumento posteaquam ager parum tutus erat, in vrbes munitas conuecto: vt vix decem dierum, quod compertum postea est, frumentum superesset, Hispanorumq; ob inopiam transitio parata fuerit, si maturitas temporum expectata foret. Cæterum temeritati consulis, ac præproprio ingenio materiam etiam fortuna dedit: quòd in prohibendis prædatoribus tumultuario prælio, ac procursum magis
- B militum quam ex præparato, aut iussu imperatorum orto, haudquaquam par Pœnis dimicatio fuit. Ad mille & septingentos cæsi: non plus centum Romanorum fociorumq; occisis. Cæterum victoribus effulè sequentibus metu insidiarum obstitit Paulus consul: cuius eo die (nam alternis imperitabant) imperium erat: Varrone indignante ac vociferante, emissum hostem è manibus: debellariq; ni cessatum foret, potuisse. Annibal id damnum haud ægerrimè pati: quin potius credere, velut inescatam temeritatem ferocioris consulis, ac nouorum maximè militum esse. & omnia ei hostium haud secus, quam sua, nota erant: dissimiles discordesq; imperitare, duas propè partes tyronum militum in exercitu esse. itaq; locum & tempus insidijs aptum se habere ratus, nocte proxima nihil præter arma ferètes secum milites ducens, castra plena
- C omnis fortunæ publicæ priuatæq; relinquit, transq; proximos montes læua pedites instructos condit, dextra equites, impedimenta per cornua in medium agmen traducit: vt diripiendis velut desertis fuga dominorum castris occupatum, impeditumq; hostem opprimeret. Crebri relictæ in castris ignes: vt fides fieret, dum ipse longius spatium fuga præriperet, falsa imagine castrorum, sicut Fabium priore anno frustratus esset, tenere in locis consules voluisse. Vbi illuxit, subductæ primo stationes, deinde propius aduentibus insolitum silentium admirationem fecit. Iam satis comperta solitudine in castris, concursus sit ad prætoriam coss. nuntiantium fugam hostium adeò trepidam, vt tabernaculis, stantibus castra reliquerint: quoq; fuga obscurior esset, crebros etiam relictos ignes. Clamor inde ortus, vt signa proferri iuberent, ducerentq; ad persequendos hostes, ac protinus castra diripienda. Et coss. alter velut vnus turbæ militaris erat. Paulus etiam atque etiam dicere, providendum præcauendumq; esse. postremò cum aliter neque seditionem neque ducem seditionis sustinere posset: M. Statilium præfectum cum turma Lucanorum exploratum misit. qui vbi adequitauit portis, subsistere extra munimenta cæteris iussis, ipse cum duobus equitibus vallum intrauit: speculatusq; omnia cum cura renuntiat, insidias profectò esse: ignes in parte castrorum, quæ vergat in hostem, relictos: tabernacula aperta, & omnia chara in promptu relictæ: argentum quibusdam locis temerè per vias velut obiectum ad prædam vidisse. Quæ ad detinendos à cupiditate animos nuntiata erant, ea accenderunt: & clamore sublato à militibus,
- E nisi signum detur, sine ducibus ituros, haudquaquam dux defuit. nam ex tempore Varro signum dedit proficiscendi. Paulus, cum ei sua spontè cunctanti pulli quoque auspicio non addixissent, obnuntiare iam efferenti porta signa collegæ iussit. quod quanquam Varro ægrè est passus, Flaminij tamen recens casus, Claudijq; Coss. primo Punico bello memorata naualis clades religionem animo incussit. Dij propè ipsi eo die magis distulere, quam prohibere imminentem pestem Romanis. nam fortè ita euenit, vt cum referri signa in castra iubenti Coss. milites non parerent, serui duo, Formiani vnus, alter Sidicini equitis, qui Seruilio atque Attilio Coss. inter papulatores accepti à Numidis fuerant, profugerent eo die ad dominos: qui deducti ad Coss. denuntiant, omnem exercitum Annibalis trans proximos montes sedere in insidijs. Horum opportunus aduentus

Annibalis exercitus omnium rerum penuria laborat.

Ex prædatoribus Pœnis 1700. cæsi.

Annibal relictis castris fugam simulat.

Annibalis insidias deteguntur.

Annibal in castra redit.

Annibal ad Cannas castra ponit.

Consules Annibalem insequuntur.

Consulum discordia.

Varro Cos. instructu copijs Annibalem adoritur.

COSS. imperij potentes fecit, cum ambitio alterius suam primum apud eos prava indulgentia maiestatem soluisset. Annibal posteaquam motos magis inconsulte Romanos quam ad ultimum temere euectos vidit, ne quicquam detecta fraude in castra redijt. ibi plures dies propter inopiam frumenti manere nequibat, nouaque consilia indies non apud milites solum mistos ex colluione omnium gentium, sed etiam apud ipsum ducem oriebantur. nam cum initio fremitus, deinde aperta vociferatio fuisset exposcentium stipendium debitum, quaerentiumque annonam primo, postremo famem, & mercenarios milites, maxime Hispani generis, de transitione cepisse consilium fama esset, ipse etiam interdum Annibal de fuga in Galliam dicitur agitasse, ita ut relicto peditatu omni, cum equitatu se proriperet. Cum haec consilia atque hic habitus animorum esset in castris, mouere inde statuit in calidiora, atque eo maturiora messibus Apuliae loca, simul ut quo longius ab hoste recessisset, transfugia impeditiora leuibus ingenijs essent. Profectus est nocte, ignibus similiter factis, tabernaculisque paucis in speciem relictis, ut insidiarum par priori metus contineret Romanos. Sed per eundem Lucanum Statilium omnibus ultra castra, transque montes exploratis, cum relatum esset, visum procul hostium agmen, tum die sequenti eius insequendi consilia agitari coepta. Cum vtriusque eos eadem, quae semper antea fuisset sententia, caeterum Varroni ferere omnes, Paulo nemo, praeter Seruilium prioris anni COSS. assentiretur, maioris partis sententia ad nobilitandas clade Romana Cannas urgente fato profecti sunt. Propere eum vicum Annibal castra posuerat auersa Vulturno vento, qui campis torridis siccitate nubes pulueris vehit, id cum ipsis castris percommo- dum fuit: tum salutare praecipue futurum erat, cum aciem dirigerent, ipsi auersi terga tantum afflante vento, in obcaecatum puluere effuso hostem pugnaturi. COSS. satis exploratis itineribus sequentes Poenum, ut ventum ad Cannas esset, ubi in conspectu Poenum habebant, bina castra communiunt eodem ferme interuallo, quo ad Gerionem, sicut antea copijs diuisis. Aufidus annis vtriusque castris affluens aditum aquatoribus ex sua cuiusque opportunitate haud sine certamine dabat. ex minoribus tamen castris, quae posita trans Aufidum erant, liberius aquabantur Romani, quia ripa vltior nulla habebat hostium praesidium. Annibal spem nactus loci ad equestrem pugnam, qua parte virium inuictus erat, facturum copiam pugnandi consulibus, dirigit aciem, laceffitque Numidarum procurratione hostes. Inde rursus sollicitari seditione militari, ac discordia consulum Romana castra, cum Paulus Sempronij & Flaminij temeritatem Varroni, Varro speciosum timidis ac segnibus ducibus exemplum Fabij obijceret: testareturque deos & homines, hic, nullam penes se culpam esse, quod Annibal iam velut suam cepisset Italiam, se constrictum a collega teneri, ferrum atque arma iratis & pugnare cupientibus adimi militibus: ille, si quid proiectis ac proditis ad inconsultam atque improvidam pugnam legionibus accideret, se omnis culpa exortem, omnis tamen euentus participare fore diceret. videret, ut quibus lingua prompta ac temeraria esset, aequae in pugnam vigerent manus. Dum altercationibus magis quam consilijs tempus teritur, Annibal ex acie, quam ad multum diei tenuerat instructam, cum in castra caeteras reciperet copias, Numidas ad inuadendos ex minoribus castris, Romanorum aquatores trans flumen mittit. quam inconditam turbam cum vix dum in ripam egressi, clamore ac tumultu fugassent, in stationem quoque provallo locatam, atque ipsas prope portas euecti sunt. Id vero indignum visum, ab tumultuario auxilio iam etiam castra Romana terreri, ut ea modo vna causa, ne ex templo transirent flumen, dirigerentque aciem, tenuerit Romanos, quod summa imperij eodie penes Paulum fuerit. Itaque Varro postero die, cui fors eius diei imperij erat, nihil consulto collega signum pugnae proposuit, instructisque copijs flumen transiit, sequente Paulo: quia magis non probare, quam non adiuuare consilium poterat. Transgressi flumen eas quoque, quas in castris minoribus habuerant copias, suis adiungunt: atque ita instructa acie, in dextro cornu (id erat flumini propius) Romanos equites locant,

A cant, deinde pedites. læuum cornu extremi equites sociorū, intra pedites, ad medium iuncti legionibus Romanis tenuerunt iaculatores. ex cæteris leuium armorum auxilijs prima acies facta. coss. cornua tenent: Terentius læuum, Æmilius dexterum. Cn. Seruilio media pugna tuenda data. Annibal luce prima Balearibus, læuiq; alia armatura præmissa, transgressus flumen, vt quosq; traduxerat, ita in acie locabat. Gallos Hispanosq; equites prope ripam læuo in cornu aduersus Romanum equitatum. dextrum cornu Numidis equitibus datum, media acie peditibus firmata: ita, vt Afrorum vtraq; cornua essent, interponerentur his medij Galli atq; Hispani. Afros Romanam magna ex parte crederes aciem, ita armati erant, armis & ad Trebiam, ceterum magna ex parte ad Thrasymenum captis. Gallis Hispanisq; scuta eiusdem formæ ferè erant: dispares ac dissimiles gladij, Gallis prælongi, ac sine mucronibus: Hispano punctim magis quàm cæsum affueto petere hostem, breuitate habiles, & cum mucronibus. ante cæteros armati (is gentium harum habitus tum magnitudine corporum, tum specie terribilis erat) Galli super umbilicum erant nudi: Hispani linteis prætextis purpura tunicis candore miro fulgentibus constiterant. Numerum omnium, qui tum peditum equitumq; in acie steterè, illum ferunt, videlicet quadraginta peditum millia, decem equitum. Duces cornibus præerant: sinistrū Asdrubal, dextrum regebat Maharbal: media in aciem Annibal ipse cum fratre Magone tenuit. Sol seu de industria ita locatis, seu fortè ita stando, per opportunè vtriq; parti obliquus erat, Romanis in meridiem, Pœnis in septentrionè versis. ventus, quem Vulturū incolè regionis vocant, aduersus Romanos coortus, multo puluere in ipsa ora voluèdo prospectum ademit. Clamore sublato, procursum ab auxilijs, & pugna leuibus primùm armis commissa: deinde equitum Gallorum Hispanorumq; læuum cornu cum dextro Romano concurrat, minimè equestris more pugna: frõtib; enim aduersis concurrendum erat, quia nullo circà ad euagandum relicto spatio, hinc annis, hinc peditum acies claudebant, in directum vtrinq; nitentes, stantibus ac confertis, postremò turbatis equis, vir virum amplexus detrahebat equo. pedestre magna iam ex parte certamen factum erat, acrius tamen quàm diutius pugnatum est, pulsijq; Romani equites terga vertunt. Sub equestris finem certaminis coorta est peditum pugna. primò & viribus & animis pares constabant ordines Gallis, Hispanisq;, tandem Romani diu ac sæpe consilio agitabant, qua frõte acieq; densa impellerent hostiū cuneum nimis tenuem, eoq; parum validum, à cæteris prominentem acie. impulsis deinde ac trepidè referentibus pedem insistere, ac tenore vno per præceps pauore fugientium agmen in mediam primam aciem illati, postremò nullo resistète ad subsidia Afrorum peruenerunt: qui vtrinq; reductis alis constiterant, medijq; Galli Hispaniq; steterunt, aliquantum prominente acie: qui cuneus vt pulsus æquauit frontem primùm, deinde nitendo etiam sinum in medio dedit, Afri circa iam cornua vim fecerant: irruentibusq; incautè in medium Romanis circūdedere alas: mox cornua extendendo, claufere & ab tergo hostes. Hinc Romani defuncti ne quicquã prælio vno, omiffis Gallis Hispanisq;, quorum terga ceciderant, etiã aduersus Afros integram pugna ineunt. nò tantum eo iniquam, quòd inclusi aduersus circumfufos, sed etiã quòd fessi cum recentibus ac vegetis pugnabāt. Iam & in sinistro cornu Romano, vbi sociorū equites aduersus Numidas steterant, confertum præliū erat, segne primò, & à Punica cœptum fraude. Quingenti fermè Numidæ præter consueta arma telaq; gladios occultos sub lorice habentes, specie transfugarum cum ab suis parmas post terga habètes ad equitassent, repente ex equis defiliunt, parmisq; & iaculis antè pedes hostium proiectis, in mediam aciem accepti, ductiq; ad vltimos considere ab tergo iubentur. ac dum prælium ab omni parte confertur, quieti manserunt. postquam omnium animos oculosq; occupauerat certamen, tum arreptis scutis, quæ passim inter acruos cæforum corporum strata erant, auersam adoriuntur Romanam aciem, tergaq; ferientes, ac poplites cædentes stragem ingentem dederunt, ac maiorem aliquanto pauorem ac tumultum fecerunt.

Annibal aciem instruit.

Omnium qui in Annibalis exercitu erant, numerus.

Causæ prælium.

An. 134

tum fecerunt. Cùm alibi terror ac fuga, alibi pertinax in mala iam spe prælium esset: F
 Asdrubal, qui ea parte præerat, subductos ex media acie Numidas, quia segnis eorum
 cū aduersis pugna erat, ad persequendos passim fugientes mittit, Hispanos & Gallos
 pedites iam Afris propè fessis cæde magis quàm pugna adiungit. Parte altera pugna
 Paulus, quanquam primo statim prælio funda grauius ictus fuerat, tamen & occur-
 rit sæpe cum confertis Annibali, & aliquot locis prælium restituit, protegentibus e-
 um equitibus Romanis. omissis postremò equis, quia eos. ad regendum equum vi-
 res deficiebant: tum denuntianti cuidam, iussisse eos. ad pedes descendere equites:
 dixisse Annibalem ferunt, Quàm malle mictos mihi traderet. Equitum pedestre
 prælium, quale iam haud dubia hostium victoria fuit: cùm victi mori in vestigio mal-
 lent, quàm fugere: victores morantibus victoriam irati, trucidarent quos pellere non G
 poterant, pepulerunt tamen iam paucos superatos, & labore ac vulneribus fessos. in-
 de dissipati omnes sunt: equosq; ad fugam, qui poterant, repetebant. Cn. Lentulus
 Trib. militum cùm præteruehens equo sedentem in saxo cruore oppletum eos. vi-
 disse: L. Æmyli, inquit, quem vnum in fontem culpæ cladis hodiernæ dii respicere
 debent, cape hunc equum. dum & tibi virium aliquid superest, comes ego te tollere
 possum ac protegere, ne funestam hanc pugnam morte eos. feceris. etiam sine hoc
 lachrymarum fatis luctusq; est. Ad ea eos. Tu quidē Cn. Corneli macte virtute esto.
 Sed caue frustra miserando exiguum tempus è manibus hostium euadendi absumas.
 Abi, nuncia publicè Patribus, urbem Romam muniant: ac prius quàm hostis vi-
 ctor adueniat, præsidijs firment, priuatimq; Q. Fabio, L. Æmylium præceptorum H
 eius memorem extitisse & vixisse, & adhuc mori. & tu me in hac strage militum meo-
 rum patere expirare, ne vt reus inteream, causâq; consulatus accusator collegæ exi-
 stam, vt alieno crimine innocentiam meam protegam. Hæc exigentem prius turba
 fugientium ciuium, deinde hostes oppressere eos. ignorantes quis esset, obrueruntq;
 telis. Lentulum in tumulum abripuit equus. tum inde effuse fugiunt. Septem millia
 hominum in minora castra, decem in maiora, duo ferme in vicum ipsum Cannas perfu-
 gerunt: qui extemplò à Cartalone atq; equitibus nullo munimento tegente vicum,
 circumuenti sunt. eos. alter, seu fortè, seu consilio, nihil fugientium infestus agmini,
 cum quinquaginta ferè equitibus Venusiam profugit. Quadraginta millia peditum,
 duo millia septingenti equites, & tanta propè ciuium, sociorumq; pars cæsi dicuntur, I
 in his alter consulum, quæstores L. Atilius, & Furius Bibaculus, XXI. Trib. militum,
 consulares quidam prætorijq; & ædiliij: inter eos Cn. Seruilius, & C. Minutius Nu-
 matius, qui magister equitum priore anno aliquot diebus antè fuerat: LXXX. præterea
 senatores, aut qui eos magistratus gessissent, vnde in senatum legi deberent, cum sua
 voluntate milites in legionibus facti essent. Capta eo prælio tria millia peditum, & e-
 quites trecenti dicuntur. Hæc est pugna Cannensi clade nobilitata, par Alliensis. vtq;
 hæc illa ijs, quæ post pugnam accidere, leuior, quia ab hoste cessatum est: sic strage ex-
 ercitus grauior, fœdiorq; fuit fuga. nanq; ad Alliam fuga sicut urbem prodidit, ita ex-
 ercitus seruauit: Ad Cannas fugientem eos. vix quinquaginta secuti sunt: alterius
 morientis propè totus exercitus fugit. Binis in castris cùm multitudo semiermis sine K
 ducibus esset. nuncium, qui maioribus præerant mittunt: dum prælio, deinde ex læ-
 titia epulis fatigatos, quiete nocturna hostes premeret, vt ad se transirent: vno agmine
 Cannensium abituros esse. Eam sententiam alij totam aspernari. cur enim illos, qui se
 accersant, ipsos non venire, cùm æquè coniungi possent? quia videlicet plena hosti-
 um omnia in medio essent: & aliorum, quàm sua corpora tanto periculo mallent ob-
 ijcere. Alijs non tam sententia displicere, quàm animus deesse. P. Sempronius Tudi-
 tanus Trib. militum, Capi ergo mauultis, inquit, ab auarissimo & crudelissimo ho-
 ste: æstimariq; capita vestra precio? & exquiri ab interrogantibus, Romanus ciuis sis,
 an Latinus socius? vt ex tua contumelia & miseria alteri honos quærat, non tibi.
 Non vos quidem L. Æmylij, qui se benè mori, quàm turpiter viuere maluit: & tot
 fortissi-

*Victi Romani dis-
sipantur.*

*Pauli Cos. iamã
morituri ad Cn.
Cornelium oratio.*

*Cæorum Roma-
norum in Cannas
si pugna numerus.*

*P. Sempronij Trib.
militum oratio.*

A fortissimorum virorum, qui circa eum cumlati iacent, similes estis. Sed antequam opprimat lux, maioraq; hostium agmina obsepant iter, per hos, qui inordinati atq; incompositi obstrepunt portis. erumpamus. Ferro atque audacia iter fit, quanuis per confertos hostes. cuneo quidem hoc laxum atque solutum agmen, ac si nihil obster, transibimus. itaq; ite mecum, qui & vosmetipsos & Rempub. saluam vultis. Hæc vbi dicta dedit, stringit gladium, cuneoq; facto per medios vadit hostes. & cum in latum dextrum, quod patebat, Numidæ iacularentur: translatis in dexteram partem scutis, in maiora castra ad sexcentos euaferunt: atq; inde protinus alio magno agmine adiuncto, Cannusium incolumes perueniunt. Hæc apud victos magis impetu animorum, quem ingenium suum cuiq;, aut fors dabat, quam ex consilio ipsorum, aut imperio cuiusquam agebantur. Annibali victori cum cæteri circumfusi gratularentur, suaderentq;, vt tanto perfunctus bello, diei quod reliquum esset, noctisq; insequentis, quietem & ipse sibi sumeret, & fessis daret militibus, Maharbal præfectus equitum minime cessandum ratus: Imò, vt quid hac pugna sit actum scias, die quinta, inquit, victor in Capitolio epulaberis. sequere, cum equite, vt prius te venisse, quam venturum sciant, Præcedant, Annibal inquit, nuncij, læta res est, sed via maior, quam vt eam statim capere animo possim. itaq; voluntatem selaudare Maharbalis, ait, ad consilium prestandum tempus opus esse. Tum Maharbal, Non omnia nimirum eidem dii dederunt. Vincere scis Annibal, victoria vti nescis. Mora eius diei satis creditur saluti fuisse vbi atq; imperio. Postero die vbi primum illuxit, ad spolia legenda, fœdamq; etiam

C hostibus spectandam stragem insunt. Iacebant tot Romanorum millia pedites passim equitesq;, vt quem cuiq; fors, aut pugna iunxerat, aut fuga. assurgentes quidam ex strage media cruenti, quos stricta matutino frigore excitauerant vulnera, ab hoste oppressi sunt. Quosdam & iacentes viuos succis feminibus poplitibusq; inuenerunt, nudantes ceruicem iugulumq;, & reliquum sanguinem inuitantes haurire. Inuenti sunt quidam inmersi in effossa terram capitibus, quos sibi ipsos fecisse foueas, obruentesq; ora subiecta super humo iniecta interclusisse spiritum apparebat. Præcipue conuertit omnes substratus Numida mortuo super incumbenti Romano viuus, naso auribusq; laceratis. cum manibus ad capiendum telum inutilibus, in rabiem ira versus, laniando dentibus hostem expirasset. Spolijs ad multum diei lectis, Annibal ad minora ducit castra oppugnanda, & omnium primum brachio fluminis obiecto, eos excludit. Cæterum ab omnibus, labore, vigilijs vulneribus etiam fessis maturior ipsius spe deditio est facta. pacti vt arma atq; equos traderent, in capita Romana * trecenis nummis quadrigatis, in socios ducentis, in seruos centenis: & vt eo precio persoluto, cum singulis abirent vestimentis, in castra hostes acceperunt, traditiq; in custodiam omnes sunt, sed seorsum ciues socijq;. Dum ibi tempus teritur, interea cum ex maioribus castris, quibus satis virium aut animi fuit, ad quatuor millia hominum. & c. equites, alij agmine, alij palantes passim per agros, quod haud minus tutum erat, Cannusium profugissent, castra ipsa ab saucijs timidisq; eadem conditione, qua altera, tradita hosti. Præda ingens parta est: & præter equos virosq;, & si quid argenti, quod plurimum in phaleris equorum erat: (nam ad vestiendum facto perexiguu vtiq; militantes utebantur) omnis cætera præda diripienda data est. Tum sepeliendi causa conferri in vnum corpora suorum iussit. Ad octo millia fuisse dicuntur fortissimorum virorum. eos quoq; Romanum conquisitum, sepultumq;, quidam auctores sunt. Eos, qui Cannusium perfugerant, muliercula nomine Bula, genere clara ac diuitijs, mœnibus tantum tectisq; à Cannusinis acceptos, frumento, veste, viatico etiam iuuat. pro qua ei munificencia postea bello perfecto ab senatu honores habitati sunt. Cæterum cum ibi tribuni militum quatuor essent, Fabius Maximus de legione prima, cuius pater priore anno dictator fuerat: & de legione secunda L. Publicius Bulbus, & P. Cornelius Scipio: & de legione tertia Ap. Claudius Pulcher, qui proxime ædilis fuerat: omnium consensu ad P. Scipionem admodum adolescentem & ad

Maharbal suadet Annibali, vt quam primum Romanos adeat.

Romanorum strages etiam hostibus miserabilis.

Castra Romanorum minora ac maiora hosti deduntur.

* Val. 26. cor. vel circiter.

venorum in bello Cannensi caesa octo millia.

* L. Publicius. et alij. G. lib. 1. num. lib. Apollonia

Omnia qui Cannusium perfugerant, consensu rerum summa deferatur ad Scipionem, & Ap. Claudium.

Ap. Clau-

Ap. Claudium summa imperij delata est. quibus cōsulantibus inter paucos de sum- F
ma rerum nunciat P. Furius Philus consularis viri filius, ne quicquam eos consultare,
perditam spem fouere, desperatam comploratamq; rem esse publicam. nobiles iuue-
nes quosdam, quorum principem L. Cæcilium Metellum, mare ac naues spectare, vt
deserta Italia, ad regum aliquem transfugiāt. Quod malum præterquam quod atrox
super tot clades, etiam nouum cum stupore ac miraculo torpidos defixisset: & qui
aderant, consilium aduocandum de eo censerent: negat consilij rem esse Scipio, iu-
uenis fatalis dux huiusce belli. audendum atq; agendum, non consultandum ait in
tanto malo esse. irent secum extemplò armati, qui Rempub. saluam vellent. nusquam
verius, quàm vbi ea cogitentur, hostium castra esse. Pergit deinde ire sequentibus
paucis in hospitium Metelli. & cùm consilium ibi iuuenum, de quibus allatum erat, G
inuenisset: stricto super capita consultantium gladio: Ex mei animi sententia, inquit,
iuro, vt ego Rempub. non deseram, neq; alium ciuem Romanum deserere patiar. si
sciens fallo, tum me Iupiter OPT. MAX. domum, familiam, remq; meam pessimo letho
afficias. In hæc verba L. Cæcili iures exoptulo, cæteri q; qui adestis. qui non iuraue-
rit, in se hunc gladium strictum esse sciat. Haud secus pauidi, quàm si victorem An-
nibalem cernerent, iurant omnes: custodiendosq; semetipsos contra Annibalem
Scipioni tradunt. Eo tempore, quo hæc Cannusij agebantur, Venusiam ad eos. ad
quatuor millia peditum equitumq;, qui sparsi fuga per agros fuerant, peruenere. Eos
omnes Venusini per familias benigne accipiēdos curandosq;, cùm diuisissent in sin-
gulos equites togas & tunicas, & quadrigatos nummos * quinosuicenos: & peditibus H
denos, & arma quibus deerant, dederunt. cætera q; publicè ac priuatim hospitaliter
facta, certatumq;, ne à muliere Canusina populus Venusinus officijs vinceretur. Sed
Cannusij grauius onus Bursæ, multitudo faciebat, & iam ad decem millia hominum
erant, Appiusq; & Scipio postquam incolumem esse alterum eos. acceperunt, nun-
tium extemplò mittunt, quantæ secum peditum equitumq; copiæ essent: sciscita-
tumq; simul, vtrum Venusiam adduci exercitum, an manere iuberet Cannusij? Var-
ro ipse Cannusium copias traduxit. Et iam aliqua species consularis exercitus erat:
mœnibusq; se certè, si non armis ab hoste videbantur defensuri. Romam ne has qui-
dem reliquias superesse ciuium sociorumq;, sed occidione occisum cum duobus ex-
ercitibus eos. deletasq; omnes copias, allatum fuerat. Nunquam salua vrbe tantum I
pauoris tumultusq; intra mœnia Romana fuit. Itaq; succumbam oneri, neq; aggre-
diar narrare, quæ differendo minora vero facio. Cōsule exercituq; ad Thrasymenum
priori anno amisso, non vulnus super vulnus, sed multiplex clades, cū duobus coss.
consulares exercitus amissi annunciabantur: nec vlla iam castra Romana, nec ducem,
nec militem esse: Annibalis Apuliam, Samnium, ac iam propè totam Italiam factam.
Nulla profectò alia gens tanta mole cladis non obruta esset. Comparem cladem ad
Ægæis insulas Carthaginensium prælio nauali acceptam: qua fracti, Sicilia ac Sar-
dinia cessere: hinc vectigales ac stipendiarios fieri se passi sunt. aut pugnam aduersam
in Africa: cui postea hic ipse Annibal succubuit. nulla ex parte comparandæ sunt: ni-
si quod minore animo latæ sunt. P. Furius Philus, & M. Pomponius Pr. senatum in K
curiam Hostiliam vocauerunt, vt de vrbis custodia consulerent. neq; enim dubita-
bant, deletis exercitibus, hostem ad oppugnandam Romam, quod vnum opus belli
restaret, venturum. Cùm malis sicut ingentibus, ita ignotis, nec consilium quidem
satis expedirent, obstreperetq; clamor lamentantium mulierum: & nondum palam
facti viui mortuiq; per omnes penè domos promiscuè complorarentur: tum Fabius
Maximus censuit equites expeditos & Appia & Latina via mittendos, qui obuiam
euntes percunctarentur aliquos profectos ex fuga, passim dissipatos: si fortè referant,
quæ fortuna consulum atq; exercituum sit, & si quid dij immortales miseri imperij
reliquum Romano nomini fecerint: vbi eæ copiæ sint, quò se Annibal post prælium
contulerit, quid paret, quid agat acturusq; sit. Hæc exploranda noscendaq; per impi-
gros iuue-

* 25. nummi va-
let duobus co-
ron. eum ali-
quot solid.

De vrbis custodia
consultant patres
vocati à Pratori-
bus in curiam Ho-
stiliam.

Fabij Maximi con-
siliū.

- A** gros iuuenes esse. Illud per patres ipsos agendum: quoniam magistratum parum sit, ut tumultum ac trepidationem in vrbe tollant, matronas publico arceant, continerique intra suum quanque limen cogant: comploratus familiarum coerceant, silentium per urbem faciant: nuntios rerum omnium ad Pr. deducendos curent, suę quisque fortunę domi authorem expectet: custodes præterea ad portas ponant, qui prohibeant quenquam egredi urbem: cogantque homines nullam, nisi vrbe ac mœnibus saluis, salutem sperare. vbi conticuerit tumultus, rectè tum in curiam patres reuocandos, consulendumque de urbis custodia esse. Cùm in hanc sententiam pedibus omnes isfent, summotaque foro per magistratus turba, patres diuersi ad sedandos tumultus discessissent: tum demum literę à Terentio cos. allatę sunt, L. Æmylium cos. exercitumque cęsum: Cannusijque se esse, reliquias tantę cladis velut ex naufragio colligentem: ad x. millia militum fermè esse in compositorum, inordinatorumque. sed Annibalem nunc sedere ad Cannas, in captiuorum precijs, prædaque alia, victoriam nec victoris animo, nec magni ducis more metientem. Tum priuatę quoque per domos clades vulgatę sunt, adeoque totam urbem oppleuit luctus, ut sacrum anniuersarium Cereris intermissum sit: quia nec lugentibus id facere est fas, nec vlla in illa tempore matrona expers luctus fuerat. Itaque ne ob eandem causam alia quoque sacra publica aut priuata deferrentur, senatusconsulto diebus xxx. luctus est finitus. Cæterum cum sedato urbis tumultu, reuocati in curiam patres essent, alię insuper ex Sicilia literę allatę sunt ab T. Octacilio prætore, regnum Hieronis classe Punica vastari. cui cùm opem imploranti ferre vellet, nuntiatum sibi esse, aliam classem ab Ægateis infulas stare paratam instructamque, ut vbi se versum ad tuendã Syracusanam oram Pœni sensissent, Lilybæum extemplò prouinciamque aliam Romanam aggredirentur. itaque classe opus esse, si regem socium Siciliamque tueri vellent. Literis cos. pro prætorisque lectis, M. Claudium, qui classi ad Ostiam stanti præesset, Cannusium ad exercitum mittendum, scribendumque consuli, ut cùm prætori exercitum tradidisset, primo quoque tempore, quantum per commodum Reipublicę fieri posset, Romam veniret. Territi etiam super tantas clades, cum cæteris prodigijs, tum quod duę Vestales eo anno, Opimia atque Floronia, stupri compertę: & altera sub terram, ut mos est ad portam Collinam necata fuerat: altera sibimet ipsa mortem conscuerat. L.
- D** Cantilius scriba pontificum, quos nunc minores Pontifices appellant, qui cum Floronia stuprum fecerat, à PONT. MAX. eousque virgis in comitio cęsus erat, ut inter verbera expiraret. Hoc nefas cùm inter tot, ut sit, clades in prodigium versum esset, decemviri libros adire iussi sunt. Et Q. Fabius Pictor Delphos ad oraculum missus est sciscitatum, quibus precibus supplicationibusque deos possent placare, & quænam futura finis tantis cladibus foret. Interim ex fatalibus libris sacrificia aliquot extraordinaria facta: inter quę Gallus & Galla, Græcus & Græca, in foro Boario sub terra viuui dimissi sunt in locum saxo conseptum, ibi antè hostijs humanis minimè Romano sacro imbutum. Placatis satis, ut rebantur, deis, M. Claudius Marcellus ab ostia mille & quingentos milites, quos in classem scriptos habebat, Romã ut vrbi præsidio essent, mittit: ipse legione classis (ea tertia legio erat) cum tribuno militum, Theano Sidicino præmissa, classe tradita P. Furio Collegę, paucos post dies Cannusium magnis itineribus contendit. Dictator ex autoritate patrum dictus M. Iunius. & T. Sempronius magister equitum, delectu edicto, iuniores ab annis xvii. & quosdam prætextatos scribunt. quatuor ex his legiones, & mille equites effecti. item ad socios Latinumque nomen ad milites ex formula accipiendos mitrunt, arma, tela, alia parari iubent. & vetera hostium spolia detrahunt templis porticibusque. Et aliã formam noui delectus inopia liberorum capitum ac necessitas dedit: octo millia iuuenum validorum ex seruitijs, prius sciscitantes singulos vellente militare, empta publicè armauerunt. Hic milites magis placuit, cum precio minore redimendi captiuos copia fieret. Nanque Annibal secundum tam prosperam ad Cannas pugnam victoris magis quam bellum ge-

Literę à Terentio
Cos. Romanis
se.

Cereris sacrum.

Hieronis regnum
classe Punica
vastari.

Duę Vestales stu-
pri compertę.

Delphicum oracu-
lum.

A supplicis. Lipsius. epist. 6.
lib. 1.

M. Iunius dicta-
tor.

Hanc formulam eadẽ
supiori lib. 3.

Octo millia seruo-
rum armantur.

rentis intentus curis, cum captiuis productis segregatisq; socijs, eos, sicut antè ad Tre-
 biam Thrasymenumq; lacum, benignè allocutus, sine precio dimisisset: Romanos
 quoq; vocatos, quod nunquam aliàs antea, satis miti sermone alloquitur. Num inter
 necinum sibi esse cum Romanis bellum, de dignitate atq; imperio certare. & patres
 virtuti Romanæ celsisse, & se id adniti, vt suæ inuicem simul felicitati & virtuti ceda-
 tur. itaq; redimendi se captiuis copiam facere, precium fore in capita, equiti quinge-
 nos quadrigatos nummos, trecenos pediti, seruo centum. Quanquã aliquantum ad-
 iciebatur equitibus ad id precium, quod pepigerant dedentes se: læti tamen quam-
 cunq; conditionem paciscendi acceperunt: Placuit suffragio eorum decem deligi, qui
 Romam ad senatum irent, nec pignus aliud fidei, quàm vt iurarent se redituros, ac
 ceptum. Missus cum his Carthalo nobilis Carthaginienis: qui, si fortè ad pacem in-
 clinarent animos, condiciones ferret. Cùm egressi castris essent, vnus ex ijs minimè
 Romani ingenij homo, velut aliquid oblitus, iurisiurandi soluendi causa cùm in ca-
 stra redisset, ante noctem comites assequitur. Vbi eos Romam venire nunciatum est,
 Carthaloni obuiam licitor missus, qui dictatoris verbis nunciaret; vt ante noctem ex-
 cederet finibus Romanis. Legatis captiuorù senatus ab dictatore datus est. Quorum
 princeps M. Iunius, p. c. inquit, nemo vestrùm ignorat, nulli vnquam ciuitati viliores
 fuisse captiuos, quàm nostræ. cæterùm, nisi nobis plus iusto nostra placet causa, non
 alij vnquam minus negligendi vobis, quàm nos, in hostium potestatè venerunt. non
 enim in acie per timorem arma tibi adidimus, sed cùm propè ad noctem superstantes,
 cumulis cætorum corporum prælium extraxissemus, in castra recepimus nos. diei re-
 liquum, ac noctem insequentem fessi labore ac vulneribus vallum sumus tutati. po-
 stero die cùm circumfessi ab exercitu victore aqua arceremur, nec vlla alia iam per con-
 fertos hostes erumpendi spes esset, nec esse nefas duceremus, quinquaginta millibus
 hominum ex acie nostra trucidatis, aliquè ex Cannensî pugna Romanù militem re-
 stare: tum demum pacti sumus precium quo redempti dimitteremur: arma, in quibus
 nihil iam auxilij erat, hosti tradidimus. Maiores nostros quoq; acceperamus se à Gal-
 lis auro redemisse: & patres nostros, asperrimos illos ad conditionem pacis, legatos ta-
 men captiuorum redimendorum gratia Tarentum misisse, atq; in Italia cum Gallis,
 & ad Heracleam cum Pyrrho, vtraq; non tam clade infamis, quàm pauore & fuga,
 pugna fuit. Cannensî campos acerui Romanorum corporum tegunt: nec superflu-
 mus pugne, nisi in quibus trucidandis & ferrum & vires hostem defecerunt. Sunt et-
 iam de nostris quidam, qui nec in acie quidem refugerunt: sed præsidio castris relictî,
 cùm castra traderentur, in potestatem hostium venerunt. Haud equidem vllius ciuis,
 aut commilitonis fortunæ aut conditioni inuideo, nec premeudo alium me extulisse
 velim videri. ne illi quidem (nisi pernicitatis pedum, & cursus aliquod præmium
 est) qui pleriq; inermes ex acie fugientes non prius, quam Venusie aut Cannusij con-
 stiterunt, se nobis meritò prætulerint: gloriatiq; sint, in se plus quàm in nobis præsi-
 dij Reip. esse. sed illis vt bonis ac fortibus viris militibusq; vtimini: & nobis iã prom-
 ptioribus pro patria, quod beneficio vestro redempti, atq; in patriam restituti fueri-
 mus. Delectum ex omni ætate & fortuna habetis. octo millia seruorù audio armari: K
 non minor numerus noster est: nec maiori precio redimi possumus, quàm hi emun-
 tur. nam si cõferam nos cum illis, iniuriã nomini Romano faciam. Illud etiam in tali
 consilio animaduertendù vobis censeam p. c. si tam duri oris esse velitis, quod nullo
 nostro merito faciatis, cui nos hosti relicturi sitis. Pyrrho videlicet: qui nos hospitem
 numero habuit captiuos. an barbaro, ac Pæno: qui vtrum auarior, an crudelior sit, vix
 existimari potest. Si videatis catenas, squalorem deformitatemq; ciuium vestrorum,
 non minus profectò vos ea species moueat, q̃ si ex altera parte cernatis stratas Cannen-
 sibus cãpis legiones vestras. Intueri potestis sollicitudinè & lachrymas in vestibulo cu-
 rię stantium cognatorum nostrorù, expectantiùq; responsum vestrù: cùm ij pro no-
 bis, proq; ijs qui absunt, itã suspensî ac solliciti sint, quem censetis animù ipsorum esse,
 quorum

*De captiuis redi-
 mendis legati decem
 mittuntur.*

*M. Iunij de capti-
 uis redimendis ad
 P. cõscrip. oratio.*

A quorum in discrimine vita libertasq; est? Si medijs fidijs ipse in nos mitis Annibal contra naturam suam esse velit, nihil tamen nobis vita opus esse censeamus, cum indigni vt à vobis redimerentur, visi sumus. Rediēre Romam quondam remissi à Pyrrho sine precio capti: sed rediēre cum legatis, primoribus ciuitatis ad redimēdos sese missis. Redeam ego in patriam trecentis nummis non æstimatus ciuis? Suum quisq; habet animum P. C. scio in discrimine esse vitam corpusq; meum. magis me famę periculum mouet, ne à vobis damnati ac repulsi habeamur. neq; enim vos precio percipisse homines credent. Vbi is finem fecit, exemplò ab ea turba quæ in comitio erat, clamor flebilis est sublatus, manusq; ad curiam tendebāt orantes, vt sibi liberos, fratres, cognatos redderent. Fœminas quoq; metus ac necessitas turbæ huic virorum

B in foro immiscuerat. Senatus summotis arbitris consuli cœptus. Ibi cum sententijs variaretur, & alij redimēdos de publico, alij nullam publicam impensam faciendam, nec prohibēdos ex priuato redimī: si quibus argentum in presentia deesset, dandam ex arario pecuniam mutuam, prædibusq; ac prædijs cauendum populo, censerent: tum T. Manlius Torquatus priscæ ac nimis duræ, vt plerisq; videbatur, seueritatis, interrogatus sententiam, ita locutus fertur. Si tantummodò postulassent legati pro ijs qui in hostium potestate sunt, vt redimerentur, sine vllius insectatione, eorum breui sententiam peregissē. quid enim aliud quàm admonēdi essetis, vt morem traditum à patribus necessario ad rem militarem exemplo seruarietis? nunc autem cum propè gloriati sint, quòd se hostibus dederint, præferriq; non captis modò in acie

C ab hostibus, sed etiam ijs qui Venusiam Cannusiumq; peruenerūt, atq; ipsi C. Terentio eos æquum censuerint: nihil vos eorum P. C. quæ illic acta sunt, ignorare patiar. Atq; vtinam hæc quæ apud vos acturus sum, Cannusij apud ipsum exercitum agerem, optimum testem ignauia cuiusq; & virtutis: aut vnus hic saltem adesset P. Sempronius. quem si isti duces secuti essent, milites hodie in castris Romanis, non captiui in hostium potestate essent. & cum fessis pugnando hostibus, tum victoria lætis, & ipsis plerisq; regressis in castra sua, noctem ad erumpendum liberam habuissent, & septena armatorum hominum millia erumpere etiam inter confertos hostes potuissent. neq; enim per se ipsi id facere conati sunt, neq; alium sequi voluerunt. Nocte propè tota P. Sempronius Tuditanus non destitit admonere, adhortariq; eos, dum

D paucitas hostium circa castra, dum quies ac silentium esset, dum nox inceptum tegeret, se duces sequeretur: ante lucem peruenire in tuta loca, in sociorum vrbes posse. Sicut auorum memoria P. Decius Trib. militum in Samnio, sicut nobis adolescentibus priori Punico bello Calphurnius Flamma trecentis voluntarijs, cum ad tumulum eos capiendum, situm inter medios hostes, duceret, dixit, Moriamur milites, & morte nostra eripiamus ex obsidione circunuentas legiones: si hoc P. Sempronius diceret: nec viros quidem, nec Romanos vos duceret, si nemo tantæ virtutis existeret comes. Viam non ad gloriam magis quàm ad salutem ferentem demonstrat: duces se in patriam, ad parentes, ad coniuges ac liberos facit: vt seruemini, deest vobis animus. quid, si moriendum pro patria esset, faceretis? Quinquaginta millia ciuium sociorumq; circa vos eo ipso die caesa iacent: si tot exempla virtutis non mouent, nihil vnquam mouebit: si tanta clades vobis vilem vitam non fecit, nulla faciet. Liberi atque incolumes desiderate patriam. imò desiderate, dum patria est, dum ciues eius estis. serò nunc desideratis diminuti capite, ab alienati iure ciuium, serui Carthaginensium facti. Precio redituri estis eò, vnde ignauia ac nequitia abiistis? Publium Sempronium ciuem vestrum non audistis, arma capere, ac se iubentem sequi: Annibalem paulò post audistis, castra prodi, & arma tradi iubentem. Quam ego ignauiam istorum accuso, cum scelus possim accusare? non enim modò sequi recusarunt benè mouentem, sed obsistere ac retinere conati sunt, ni strictis gladijs viri fortissimi inertes summouissent. prius, inquam, Publio Sempronio per ciuium agmen, quàm per hostium fuit erumpendum. Hos ciues patria desideret? quorum si cæteri similes fuissent,

T. Manlij Torquati oratio, ne redimerentur captiui suadentis.

Plato lib. de reipub. s. non videndum conset eum qui captus fuerit ad hostes. ciues.

les fuissent, neminem hodie ex ijs qui ad Cannas pugnaverunt, ciuem haberet. Ex F
millibus septem armatorum sexcenti extiterunt, qui erumpere auderent, qui in pa-
triam liberi atque armati redirent. neque ijs quadraginta millia hostium obsistere,
quàm tutum iter duarum propè legionum agmini futurum censetis fuisse? haberetis
hodie viginti millia armatorum Cannusij, fortia, fidelia, p. c. Nunc autem quem-
admodum hi boni, fidelesq; (nam fortes ne ipsi quidem dixerint) ciues esse possunt?
nisi quis credere potest fuisse: qui erumpentibus quin erumperent, obsistere conati
sunt: aut non inuidere eos cum incolumitati, tum gloriæ illorum per virtutem partæ,
cum sibi timorem ignauiamq; seruitutis ignominiosæ causam esse sciant, Maluerunt
in tentorijs larentes simul lucem atq; hoste expectare, cum silentio noctis erumpen-
di occasio esset. At enim ad erumpendum è castris defuit animus, ad tutanda fortiter G
castra animum habuerunt. dies noctesq; aliquot obsessi, armati se ipsi tutati vallo
sunt: tandem vltima ausi passiq;, cum omnia subsidia vitæ deessent, affectisq; fame
viribus, arma iam sustinere nequirent, necessitatibus magis humanis quàm armis vi-
cti sunt. Orto solè hostis ad vallum accessit. ante secundam horam nullam fortunam
certaminis experti, tradiderunt arma ac se ipsos. Hæc vobis ipsorum per biduum mi-
litia fuit. cum in acie stare ac pugnare decuerat, tum in castra refugerunt: cum pro val-
lo pugnandū erat, castra tradiderunt, neq; in acie, neq; in castris viles. Vos redimam?
cum erumpere castris oportet, cunctamini, ac manetis, cum manere & castra tuta-
ri armis necesse est, & castra & arma & vos ipsos traditis hosti. Ego non magis istos
redimendos p. c. cenfeo, quàm illos dedendos Annibali, qui per medios hostes è ca- H
stris eruperunt, ac per summam virtutem se patriæ restituerunt. Posteaquam Manli-
us dixit, quanquam patrum quoq; plerosq; captiui cognatione attingebant, præter
exemplum ciuitatis minimè in captiuos iam inde antiquitus indulgentis, pecuniæ
quoq; summa homines mouit: quia nec ærarium exhaurire, magna iam summa ero-
gata in seruos ad militiam emendos armandosq;, nec Annibalem maximè huiusce
rei, vt fama erat, egentem locupletari volebant. Cum triste responsum non redimi
captiuos redditum esset, nouusq; super veterem luctus tot iactura ciuium adiectus
esset, cum magnis fletibus questibusq; legatos ad portam profecuti sunt. Vnus ex ijs
domum abiit, quod fallaci reditu in castra iureiurando se exoluisset. quod vbi inno-
tuit, relatumq; ad senatum est, omnes censuerunt comprehendendum, & custodibus I
publicè datis deducendum ad Annibalem esse. Est & alia de captiuus fama. x. primos
venisse, de eis cum dubitatum in senatu esset, admitterentur in urbem, necne: ita ad-
missos esse, ne tamen ijs senatus daretur. morantibus deinde longius omnium spe, a-
lios tres insuper legatos venisse, L. Scribonium, & C. Calpurnium, & L. Manlium.
tum demum ab cognato Scribonij Trib. plebis de redimendis captiuus relatum esse,
nec censuisse redimendos senatum. & nouos legatos tres ad Annibalem reuertisse,
decem veteres remansisse: quod per causam recognoscendi nomina captiuorum ad
Annibalem ex itinere regressi religione sese exoluissent. de ijs dedendis magna con-
tentione actum in senatu esse: victosq; paucis sententijs, qui dedendos censuerint. cæ-
terum proximis censoribus adeò omnibus notis ignominijsq; confectos esse, vt qui- K
dam eorum mortem sibi ipsi extemplo conscuerint: cæteri non foro solum omni,
deinde vita, sed propè luce ac publico caruerint. Mirari magis adeò discrepare inter
authores, quàm quid veri sit, discernere queas. Quanto autem maior hæc clades su-
perioribus cladibus fuerit, vel ea res indicio est, quod qui sociorum ad eam diem fir-
mi steterant, tum labare cœperunt: nulla profectò alia de re, quàm quod desperare
cœperant de imperio. Defecere autem ad Pœnos hi populi: Attellani, Calatini, Hir-
pini, Apulorum pars, Samnites, præter Petellinos, Brutij omnes, Lucani: præter hos
Surrentini, & Græcorum omnis fermè ora. Tarentini, Metapontini, Crotoniensis,
Locriq; & Cisalpini omnes Galli. nec tamen hæc clades defectionesq; sociorum mo-
uerunt, vt pacis vnquam mentio apud Romanos fieret, neque ante c o s. Romani
aduentum,

*Non redimi capti-
uos, responsum le-
gatus redditur.*

*De legatis captiuo-
rum varia opinio-
nes.*

*Quinam Italia po-
puli ad Annibalem
defecere.*

A aduentum, nec postquam is redijt renouauitq; memoriam acceptæ cladis, quo in tempore ipso adeo magno animo ciuitas fuit, vt consuli ex tanta clade, cuius ipse magna causa fuisset, redeunti, & obuiam itum frequenter ab omnibus ordinibus sit, & gratiæ actæ: quod de Republica non desperasset. cui, si Carthaginensium ductor fuisset, nihil recusandum supplicij foret.

Varroni Cos. redeunti obuiam itum ab omnibus ordinibus.

EPITOME LIBRI XXIII.

B **C** **A**MPANI ad Annibalem defecere, Nuntius Cannensis victorie Mago Carthaginem missus, annulos aureos à digitis occisorum Romanorum detractos, in vestibulo curie fudit: quos excessisse modij mensuram traditur. Post quem quidem nuntium Hanno, ex Pœnis vir nobilissimus, suadebat senatui Carthaginensium, vt pacem à populo Romano peterent: nec tenuit, obstrepente Barchina factione. Cl. Marcellus prator ad Nolam eruptione aduersus Annibalem ex oppido facta prosperè pugnavit. Exercitus Annibalis per hyberna Capue ita luxuriatus est, vt corporum viribus atq; animorum eneruaretur. Cafilinum à Pœnis obfessum, ita fame vexatum est, vt lora & pelles scuis detractas, item mures essent: & nucibus per Vulturnum amnem à Romanis missis vixerint. Senatus ex equestri ordine hominibus centum: nonaginta septem suppletus est. L. Posthumius prator à Gallis cum exercitu casus est. Cn. & P. Scipiones in Hispania Asdrubalem vicerunt, & Hispaniam suam fecerunt. Reliquia Cannensis exercitus in Siciliam relegata sunt: ne recederent inde, nisi finito bello. Inter Philippum Macedonum regem & Annibalem societas iuncta est. Sempronius Gracchus COS. Campanos cecidit, Præerea in Sardinia feliciter à T. Manlio præore aduersus Pœnos Sardoq; res gestas continet, à quo Asdrubal dux, & Mago & Hanno capti. Claudius Marcellus prator Annibalis exercitum ad Nolam prælo fudit, & vicit: primusq; omnium rot cladibus sebis Romanis meliorem spem belli dedit.

C **A**NNIBAL post Cannensem pugnam, castra capta ac direpta, confestim ex Apulia in Samnium mouerat: accitus in Hirpinos à Statio, pollicente se Cossam traditurum. Cossanus erat Trebius, nobilis inter suos: sed premebat eum Cossanorum factio, familiæ per gratiam Romanorum potentis, post famam Cannensis pugne, vulgatumq; Trebij sermonibus aduentum Annibalis, cum Cossani vrbe excessissent: sine certamine tradita vrbs Pœno, præsidiumq; acceptum est. Ibi præda omni atque impedimentis relictis, exercitu partito,

Cossa Pœno tradita.

Magonem regionis eius vrbes, aut deficientes ab Romanis accipere, aut detrectantes cogere ad defectionem iubet. ipse per agrum Campanum mare inferum petit, oppugnaturus Neapolim, vt urbem maritimam haberet. Vbi fines Neapolitanorum intrauit, Numidas partim in insidijs (& plerèq; cauæ sunt viæ, sinusq; occulti) quacunq; arte poterat, disposuit: alios præ se actam prædã ex agris ostentanteis obequitare portis iussit. in quos, quia nec multi & incompositi videbantur, cum turma equitum erupisset, à cedentibus consultò tracta in insidias, circumuenta est. nec euasisset quiscquam, nisi mare propinquum, & haud procul littore naues piscatoriæ pleræq; conspecte, peritis nandi dedissent effugium. aliquot tamen eo prælio nobiles iuuenes cæsi sunt. inter quos & Hegeas præfectus equitum intemperantius cedentes secutus, cecidit. Ab vrbe oppugnanda Pœnam absterruere conspecta mœnia, haud quaquam prompta oppugnanti. Inde Capuam flecitur iter, luxuriantem longa felicitate atq; indulgentia fortune: maximè tamen inter corrupta omnia licentia plebis sine modo libertatem exercentis, senatū & sibi & plebi obnoxium Pacuius Calauius fecerat, nobilis item ac popularis homo, cæterum malis artibus nactus opes. Is cum eo fortè anno, quo res malè gesta ad Thrasymenū est, in summo magistratu esset, iam diu infestam senatui plebem ratus per occasionē nouadi res, magnum aufuram facinus, vt sic in ea loca Annibal cum victore exercitu venisset, trucidato senatu traderet Capuam Pœnis:

Neapolis confecta mœnia Annibalem ab eius oppugnatione absterruerunt.

E **C** **A**PUA. improbus homo, sed non ad extremum perditus, cum mallet incolumi, quam euerfa Repub. dominari, nullam autem incolumem esse orbatam publico cõsilio crederet, rationem iniijt, qua & senatum seruaret, & obnoxium sibi ac plebi faceret. Vocato senatu, cum sibi defectionis ab Romanis consiliū placiturū nullo modo, nisi necessariū fuisset, præfatus esset: quippe qui liberos ex Appij Claudij filia haberet, filiaq; Romanam nuptum Liuiio dedisset: cæterum maiorem multò rem magisq; timendã instare.

Capua.

Pacuij Campani consilium quo senatum sibi redderet obnoxium.

non enim per defectionem ad tollendum ex ciuitate senatum plebem spectare: sed F. per cædem senatus vacuum Remp. tradere Annibali ac Pœnis velle. eo se periculo posse liberare eos, si se permittant sibi, & certaminum in Rep. obliti credant. Cum omnes victi metu permitterent: claudam in curiam vos, inquit, & tanquam & ipse cogitati facinoris particeps, approbando consilia, quibus ne quicquam aduersarer, viam salutis vestræ inueniam. in hoc fidem quam vultis ipsi, accipite. Fide data egressus, claudi curiam iubet, præsidiumq; in vestibulo reliquit, ne quis adire curiam iniussu suo, neue inde egredi possit. Tunc vocato ad concionem populo, Quod sæpè, inquit, optastis Campani, vt supplicij sumendi vobis ex improbo ac detestabili senatu potestas esset, eam nunc non per tumultum expugnantes domos singulorum, quas præsidij clientium seruorumq; tuentur, cum summo vestro periculo, sed tutam habetis ac liberam. Clausam omnes in curiam accipite: solos inermes: nec quicquam raptim: aut forrè temerè egeritis. de singulorū capite vobis ius sententiæ dicendæ faciam, vt quas quisq; meritus est, pœnas pendat. Sed antè omnia ita vos irè indulgere oportet, vt potiorem ira salutem atq; vtilitatem vestram habeatis. Etenim hos (vt opinor) odistis senatores. nam senatum omninò non habere non vultis. quippe aut rex, quod abominandum, aut quod vnum liberæ ciuitatis consilium est, senatus habendus est. Itaque duæ res simul agendæ sunt vobis, vt & veterem senatum tollatis, & nouum cooptetis. Citari singulos senatores iubebo, de quorum capite vos consulâ. quod de quoq; censueritis, fiet. Sed prius in eius locum virum fortem ac strenuum nouum senatorem cooptabitis, quàm de noxio suppliciū sumatur. Inde cōsedit, & nominibus in vram coniectis citari quod primū forte nomen excidit, ipsumq; è curia produci iussit. Vbi auditum est nomen, malum & improbū pro se quisq; clamare, & supplicio dignum. Tunc Pacuuius: Video quæ sententia de hoc sit data, eijcitur pro malo atq; improbo. bonum senatore & iustū eligite. Primò silentiū erat, inopia potioris subijciundi. deinde cum aliquis omiſsa verecundia quempiam nominasset, multò maior extemplò clamor oriebatur, cum alij negarent nosse, alij nunc probra, nunc humilitatem fordidamq; inopiam, & pudendæ artis aut quæstus genus obijcerent. Hoc multò magis in secundo ac tertio senatore factū est, vt ipsius pœnitere homines appareret: quem autem in eius substitueret locum, deesse. quia nec eosdè nominari attinebat, nihil aliud quàm ad audiendâ probra nominatos, & multò humiliores obscurioresq; cæteri erant eis, qui primi memoriæ occurrebant. Ita dilabi homines, notissimū quodq; malum maximè tolerabile dicentes esse, iubentesq; senatum ex custodia dimitti. Hoc modo Pacuuius, cum obnoxii vitæ beneficio senatū multò sibi magis quàm plebi fecisset, sine armis iam omnibus concedentibus dominabatur. Hinc senatores omiſsa dignitatis libertatisq; memoria, plebè affari, salutare, benignè inuitare, apparatis accipere epulis, eius causas suscipere, ei semper parati adesse: secundū eum in lite iudicè dare, qui magis popularis aptiorq; in vulgus fauori cōciliando esset. Iā verò nihil in senatu actū aliter, quàm si plebis ibi esset conciliū. Prona semper ciuitas in luxuriâ, nō ingeniorū modò vitio, sed affluenti copia voluptatū, & illecebris omnis amœnitatis maritimæ terrestriq;: tum verò ita obsequio principum, & licentia plebis lasciuire, vt nec K libidini, nec sumptibus modus esset. ad contemptū legum, magistratuum senatusq;, accessit tū post Cannensem cladē: vt cuius aliqua erat verecundia, Romanum quoq; imperium spernerent. id modò erat in mora, ne id extemplò efficerent, quòd connubium verustum multas familias claras ac potentes Romanis miscuerat: & quòd, cum militarent aliquod apud Romanos, maximū vinculum erant trecenti equites: nobilissimus quisq; Campanorum in præsidia Sicularum vrbium delecti ab Romanis ac missi. Horum parentes cognatiq; ægrè peruicerunt, vt legati ad eos. Romanum mitterentur. Ij nondum Cannusium profectum, sed Venusiæ cum paucis ac semiarmibus eos. inuenerunt: quàm poterat maximè miserabilem bonis socijs, superbis atque infidelibus, vt erant Campani. sperpendū. Et auxit rerum suarum suiq; contemptum

*Notissimū quodq;
malum maximè
tolerabile est.*

*Capuae perditæ mo-
res.*

cos.

A c o s. nimis detegendo cladem, nudandoq; nam cum legati agrè ferre senatum populumq; Campanum, aduersi quicquam euenisse Romanis nunciaffent, pollicerenturq; omnia, quæ ad bellum opus essent: Morem, inquit, magis loquendi cum socijs seruaftis Campani, iubentes quæ opus essent ad bellum, imperare, quàm conuenienter ad præsentem fortunæ nostræ statum locuti estis. quid enim nobis ad Cannas relictum est: vt quasi aliquid habeamus, id quod deest, expleri ab socijs velimus? pedites vobis imperemus, tanquam equites habeamus? pecuniam deesse dicamus, tanquam ea tantum desit? Nihil, ne quod suppleremus quidem, nobis reliquit fortuna. legiones, equitatus, arma, signa, equi viriq; pecunia, commeatus, aut in acie, aut in ruinis postero die amissis castris perierunt. Itaq; non iuueris nos in bello oportet Campani,

B sed cum Pœnis bellum pro nobis suscipiatis. Veniat in mentem, vt trepidos quondam maiores vestros intra mœnia compulsos, nec Samnitē modò hostem, sed etiam Sidicinum pauentes, receptos infidē apud Satriculam defenderimus, cœptumq; propter vos cum Samnitibus bellum per centum propè annos, variante fortuna euentum, tulerimus. Adjicite ad hæc, quòd fœdus æquum dedimus, quòd leges nostras, quòd ad extremum, id quod ante Cannensem certè cladem maximum fuit, ciuitatem nostram magnæ parti vestrūm dedimus, communicauimusq; vobiscum. Itaq; communem vos hanc cladem, quæ accepta est, credere Campani oportet, communem patriam tuendam arbitrari esse. Non cum Samnite aut Hetrusco res est, vt quod à nobis ablatum sit, in Italia tamen imperium maneat. Pœnus hostis, ne Africæ quidem

C indigenam, ab vltimis terrarum oris, freto Oceani, Herculisq; columnis, expertem omnis iuris & conditionis & linguæ propè humanæ, militem trahit. Hunc natura & moribus immitem ferumq; insuper dux ipse efferauit, pontibus ac molib⁹ ex humanorum corporum strue faciendis, & (quod proloqui etiam piget) vesci humanis corporibus docendo. hos infandis pastos epulis, quos contingere etiam nefas sit, videre atq; habere dominos, & ex Africa & à Carthagine iura petere, & Italiam Numidarum ac Maurorum pati prouinciam esse, cui non, genito modò in Italia, detestabile sit? Pulchrum erit, Campani, prolapsū clade Romanum imperium vestra fide, vestris viribus retentum ac recuperatum esse. Triginta millia peditum, quatuor equitum atq; bitrorum ex Campania vos scripsisse, iam pecuniæ affatim esse, frumenti q; qui si parem

D fortunæ vestræ fidem haberis, nec Annibal se vicisse sentiet, nec Romani se victos esse. Hac oratione c o s. dimissis redeuntibusq; domum legatis, vnus ex ijs, Sabius Virius, tempus venisse ait, quo Campani non agrum solūm ab Romanis quondam per iniuriam ademptum recuperare, sed imperio etiam Italiæ potiri possint. fœdus enim cum Annibale quibus velint legibus facturos. neq; cōtrouersiam fore, quin ipse confecto bello Annibal victor in Africam hinc decedat, exercitumq; deportet: Italiæ imperium Campanis relinquatur. Hæc Virio loquenti assensu omnes. ita renunciant legationem, vt deletum omnibus videretur nomen Romanum. Extemplò plebes ad defectionem, ac pars maxima senatus spectare. extracta tamen autoritatibus seniorum per paucos dies est res: postremò vicit sententia plurium, vt ijdem legati, qui ad

E eos. Romanum ierant, ad Annibalem mitterentur. Quòd prius quàm iretur, certumq; defectionis consilium esset, Romam legatos missos à Campanis, in quibusdā annalibus inuenio, postulantes, vt alter eos. Campanus fieret, si rem Romanā adiuuari vellet. indignatione orta, summoueri à cura iussos esse: missumq; licetorem, qui ex vrbe educeret eos, atq; eo die manere extra fines Romanos iuberet. Quia nimis cōpar Latinorum quoradā postulationi erat, Cœliusq; & alij id haud sine causâ prætermiserant scriptores, ponere pro certo sum veritus. Legati ad Annibalem venerunt, pacemq; cum eo his conditionibus fecerunt, Ne quis imperator magistratúsue Pœnorum ius vllum in ciuem Campanum haberet, néue ciuis Campanus inuitus militaret, munúsue faceret. vt suæ leges, sui magistratúsue Campanis essent: vt trecentos ex Romanis captiuos Pœnus daret Campanis, quos ipsi elegissent: cum quibus equitum

Varronis Cof. oratio ad legatos Campanos.

Campani legatis de occupando Italia imperio cogitant.

Campani legatos mittunt ad Annibalem.

Pacis leges inter Campanos & Annibalem.

Campanorum, qui in Sicilia stipendia facerent, permutatio fieret. Hæc pacta. Alia **F** infuper, quàm quæ pacta erant, facinora Campani ediderunt. nam præfectos socium, ciuesq; Romanos alios, partim aliquo militiæ munere occupatos, partim priuatis negotijs implicitos, plebs repente omnis comprehensos, velut custodiae suæ causâ balneis includi iussit: vbi feruore atque æstu anima interclusa, scædum in modum expirarent. Ea ne fierent, neu legatio mitteretur ad Pœnum, summa ope Decius Magius, vir cui ad summam auctoritatem nihil, præter sanam ciuium mentem defuit, restiterat. vt verò præsidium mitti ab Annibale audiuit, Pyrrhi superbam dominationem miserabilemq; Tarentinorum seruitutem, exempla referens, primò ne reciperetur præsidium, palàm vociferatus est: deinde vt receptum aut eiiceretur: aut, si malum facinus, quod à vetustissimis socijs consanguineisq; defecissent, forti ac memorabili **G** facinore purgare vellent, vt interfecto Punico præsidio restituerent se Romanis. Hæc (neque enim occultè agebantur) cum relata Annibali essent, primò misit, qui vocarent Magium ad sese in castra. deinde cum is ferociter negasset se iturum, (nec enim Annibali ius esse in ciuem Campanum) concitatus ira Pœnus, comprehendi hominem, vinctumq; attrahi ad se iussit. veritus deinde, ne quid inter vim tumultus, atque ex concitatione animorum inconulti certaminis oriretur, ipse præmissis nuncio ad Marium Blossium Præt. Campanum postero die se Capuæ futurum, proficiscitur è castris cum modico præsidio. Martius concione aduocata edicit, vt frequentes cum coniugibus ac liberis obuiam irent Annibali. Ab aduersis id non obedienter modò, sed enixè, fauore etiam vulgi, & studio visendi tot iam victorijs clarum imperatorem, **H** factum est. Decius Magius nec obuiam egressus est: nec quò timorem aliquem ex conscientia significare posset, priuatim se tenuit. in foro cum filio clientibusq; paucis otiose inambulauit, trepidante tota ciuitate ad excipiendum Pœnum, visendumq;. Annibal ingressus urbem, senatum extemplò postulat. precantibusq; inde primoribus Campanorum, ne quid eo die ferè gereret: diemq; vt ipse aduentu suo festum lætus ac libens celebraret: quanquam præceps ingenio in iram erat, tamen ne quid in principio negaret, visendo urbem magnam diei partem consumpsit. Diuersatus est apud Munios Celeres, Stenium Pacuiumq;, inelytos nobilitate ac diuitijs. Eò Pacuius Caluius, de quo antè dictum est, princeps factionis eius quæ attraxerat rem ad Pœnos, filium iuuenem adduxit: abstractumq; ab se à Decij ait latere, cum **I** quo ferocissimè pro Romana societate aduersus Punicum fœdus steterat: nec eum aut inclinata in partem alteram ciuitas, aut patria maiestas sententia depulerat. Huic tum pater iuueni Annibalem deprecando magis quàm purgando placauit. victusq; patris precibus lacrymisq;, etiam ad cœnam eum cum patre vocari iussit: cui conuiuio neminem Campanum, præter quàm hospites, Iubelliumq; Tauream insignem bello virum, adhibiturus erat. Cœperunt epulari de die, & conuiuium non ex more Punico, aut militari disciplina esse: sed vt in ciuitate, atque etiam domo diu ad varias omnium voluptatum illecebras instructum. Vnus nec dominorum inuitatione, nec ipse interdum Annibalis, Caluij filius Perolla vincì potuit. ipsiq; valetudinem excusans patri, animi quoque eius mirabilem interturbationem cum quæreret: ante **K** solis fermè occasum patrem Caluium ex conuiuio egressum, secutus filius, vbi in secretum (hortus erat posticis ædium partibus) peruenerunt: Consilium, inquit, afferro pater, quo non veniam solùm peccati, quò defecimus ad Annibalem, impetraturi ab Romanis, sed in multo maiore dignitate & gratia simus Campani, quàm vnquam fuimus. Cum mirabundus pater, quidnam id esset consilij, quæreret: toga reiecta ab humero, latus succinctum gladio nudat. Iam ego, inquit, sanguine Annibalis sanciam Romanum fœdus. te id prius scire volui, si fortè abesse, dum facinus patrat, mallet. Quæ vbi vidit audiuitq; senex, velut si iam agendis quæ audiebat, interesset, cum metu: Per ego te, inquit, fili, quæcunque iura liberos iungunt parentibus, precor quæsoq;, ne ante oculos patris facere & pati omnia infanda velis. pauca horæ

Campanorum in Romanos crudelitatis.

Decij Magij Campani summa erga Romanos fides.

Annibali Capuanu venienti frequentes obuiam eunt Campani.

Caluij filius deinterficiendo Annibale consilium capio.

Caluius filium dehortatur, ne quid in Annibalem moliat.

- A horæ sunt, inter quas iurantes per quicquid deorum est, dextras dextræ iungentes fidem obstrinximus, ut sacratis de mensis effemus: digressi à colloquio extemplo in eum armamur: surgis ab hospitali mensa, ad quam tertius Campanorum adhibitus ab Annibale es: eam ipsam mensam cruentare vis hospitis sanguine? Annibalem modo pater filio meo potui placare, filium Annibali non possum? Sed si nihil sancti, non fides, non religio, non pietas audiantur, infanda, si non perniciem nobis cum scelere afferunt. Vnus aggressurus es Annibalem? quid illa turba tot liberorū, feruorumq;? quid in vnum intenti omnium oculi? quid tot dextræ? torpescētne in amentia illa? vultum ipsius Annibalis, quem armati exercitus tremunt, quem horret populus Rom. sustinebis? & si alia auxilia defint, me ipsum ferire, corpus meum opponentem pro corpore Annibalis, sustinebis? atqui per meum pectus petendus ille tibi, transfigendusq; est. deterreri hic sine te potius, quàm illinc vinci. valeant preces apud te mee, sicut pro te hodie valuerunt. Lacrymantem inde iuuenem cernens, medium completur, atq; osculo hærens non antè precibus abstinit, quàm peruicit ut gladium poneret, fidemq; daret, nihil facturum tale. Tum iuuenis. Ego quidē, inquit, quam patriæ debeo pietatem, exoluam patri. tuam doleo vicem, cui ter prodita patriæ sustinendum est crimen: semel, cū defectionem iniisti ab Romanis: iterum, cū pacis cum Annibale fuisti author: tertio hodie, cum restituendæ Rom. Capuæ mora atq; impedimentum tu es. O patria, ferrum, quo pro te armatus hanc arcem defendere volebam, hosti minimè parcens, quando parens extorquet, accipe. Hæc cū dixisset,
- C gladium in publicū trans macerîa horti abiecit: & quo minus res suspecta esset, se ipse conuiuio reddidit. Postero die senatus frequēs datus Annibali. vbi prima eius oratio perblanda ac benigna fuit, qua gratias egit Campanis, quod amicitia suam Rom. societati præposuissent: & inter cætera magnifica promissa pollicitus, breui caput Italię omnis Capuam fore: iuraq; inde cum cæteris populū Rom. etiam petiturum. Vnum esse exortem Punicæ amicitia fœderisq; secū facti, quem neq; esse Campanum, neq; dici debere, Magium Decium. eum postulare, ut sibi dedatur, ac se præsentē de eo referatur, senatusq; cōsultum fiat. omnes in eam sententiam ierunt: quanquam magnæ parti, & vir indignus ea calamitate, & haud paruo initio minui videbatur ius libertatis. Egredius curia, in templo magistratus confedit: comprehendiq; Decium Magium,
- D atq; ante pedes statutum, causam dicere iussit. Qui cū manente ferocia animi, negaret lege fœderis id cogi posse: tum iniectæ catenæ, duciq; ante lictorem in castra est iussus. Quo ad capite aperto est ductus, concionabundus incessit, ad circumfusam vndiq; multitudinem vociferans: Habetis eam libertatem Campani, quam peristis. foro medio, luce clara, videntibus vobis, nulli Campanorum secundus, vincētus ad mortem raptor. quid violentius Capua capta fieret? ite obuiam Annibali, exornate urbem, diemq; aduentus eius consecrate, ut hunc triumphum de ciue vestro spectetis. Hæc eo vociferante cū moueri vulgus videretur, obuolutum caput est, ocyusq; rapi extra portā iussus. ita in castra perducitur, extemploq; impositus in nauim, & Carthaginem missus, ne motu aliquo Capuæ ex indignitate rei orto, senatum quoque pœniteret dediti principis: & legatione missa ad repetendum eum, ne aut negando rem, quam primū peterent, offendendi sibi noui socij, aut tribuendo habendus Capuæ esset seditionis ac turbatum author. Nauem Cyrenas detulit tempestas, quæ tum in ditione regum erant. ibi cū Magius ad statuam Ptolemæi regis confugisset, deportatus à custodibus Alexandriam ad Ptolemæum, dum eum docuisset, contra ius fœderis vincētum se ab Annibale esse, vinculis liberatur: permissumq; ut rediret, seu Romam, seu Capuam mallet. Nec Magius Capuam sibi tutam dicere: & Romam eo tempore, quo inter Rom. Campanosq; bellum sit, transfugæ magis quàm hospitis fore domicilium. nusquā malle, quàm in regno eius viuere, quæ vindicem atq; authorem habeat libertatis. Dum hæc geritur, Q. Fabius Pictor legatus à Delphis Romam redijt, responsumq; ex scripto recitauit: (diui quoq; in eo erant, quibus; quoque modo sup-

Annibalis in Campano senatu oratio.

Annibal Magium Decium sibi dedit postulat.

Magius vincētus in Annibalis castra ducitur.

Magius vinculis liberatur.

Q. Fabius legatus à Delphis Romam redijt.

do supplicaretur. Tum si ita faxitis Romani, vestre res meliores felicioresque erunt: magis ex sententia Resp. vestra vobis procedet, victoriaque duelli populi Rom. erit. Pythio Apollini, Rep. vestra bene gesta servataque, lucris meritis donum mittitote, deque preda, manubijs, spoliisque honorem habetote. Hæc ubi ex Græco carmine interpretata recitavit, tum dixit, se oraculo egressum extemplo his omnibus diuis rem diuinam thure ac vino fecisse: iussumque ab antistite, sicut coronatus laurea corona & oraculum adisset, & rem diuinam fecisset: ita coronatum nauim ascendere, nec antè deponere eam, quàm Romam peruenisset. se quæcunq; imperata sint, cum summa religione ac diligentia executum, coronam Romæ in ara Apollinis deposuisse. Senatus decreuit, vt eæ res diuinæ, supplicationesque primo quoque tempore cum cura fierent. Dum hæc Romæ atque in Italia geruntur, nuncius victoriæ ad Cannas Carthaginem venierat. Mago Amilcaris filius, non ex ipsa acie à fratre missus, sed retentus aliquot dies in recipiendis ciuitatibus Brutiorum, quæ deficiebant. Is cum ei senatus datus esset, res gestas in Italia à fratre exposuit. Cum sex imperatoribus eum, quorum quatuor consules, duo dictator ac magister equitum fuerint: cum sex consularibus exercitibus acie conflixisset. occidisset supra ducenta millia hostium: supra L. millia cepisset. ex quatuor consulibus duos occidisset. ex duobus faucium alterum, alterum toto exercitu amisso vix cum L. hominibus effugisset. magistrum equitum qui consularis potestatis sit, fufum, fugatumque dictatorem, quia se in aciem nunquam commiserit: vnicum haberi imperatorem. Brutios Apulosque, partem Samnitum ac Lucanorum defecisset ad Pœnos. Capuam, quod caput non Campaniæ modò, sed post afflictam rem Rom. Cannensi pugna Italiæ sit, Annibali se tradidisset. Pro his tantis totque victorijs verum sacrum dijs immortalibus agi haberi que. Ad fidem deinde tam lætarum rerum effundi in vestibulo curiæ iussit annulos aureos. qui tantus acruus fuit, vt mentientibus dimidium super treis modios expleffe, sint quidam authores. Fama tenuit, quæ propior vero est, haud plus fuisse modio. Adiecit deinde verbis, quo maioris cladis indicium esset, nemine nisi equitem, atque eorum ipsorum primores id gerere in signe. Summa fuit orationis, quo propius spes belli perficiendi sit, eo magis omni ope iuuantum Annibalem esse. procul enim ab domo militiam esse, in media hostium terra, magnam vim frumenti pecuniæque absumi: & tot acies, vt hostium exercitus dellesse, ita victoris etiam copias parte aliqua minuiffie. mittendum igitur supplementum esse, mittendam in stipendium pecuniam, frumentumque tam benemeritis de nomine Punico militib. Secundum hæc dicta Magonis lætis omnibus, Himilco vir factiois Barchinæ locum Hannonis increpandi esse ratus, Quid est Hanno? inquit, etiam nunc te pœnitet belli suscepti aduersus Romanos? iube dedi Annibalem, vera in tam prosperis rebus gratias dijs immortalibus agi. audiamus Rom. senatorem in Carthaginensium curia. Tum Hanno: Tacuiffiem hodie, Patres conscripti, ne quid in communi omnium gaudio, minus lætum quod esset vobis, loquerer. nunc interroganti senatori, pœniteatne me adhuc suscepti aduersus Rom. belli, si reticeam, aut superbus aut obnoxius videar. quorum alterum est hominis alienæ libertatis oblitum, alterum suæ. Respondeam igitur Himilconi, non defiffie pœnitere me belli, neque defiturum ante inuictum nostrum imperatorem incusare, quàm finitum aliqua tolerabili conditione bellum videro: nec mihi pacis antiquæ desiderium vlla alia res, quàm pax noua finiet. Itaque ista quæ modò Mago iactauit, Himilconi cæterisque Annibalis satellitibus iam læta sunt. mihi possunt læta esse, quia res bello bene gesta, si volumus fortuna vti, pacem nobis æquiores dabunt. nam si prætermittimus hoc tempus, quo magis dare quàm accipere possumus videri pacem, vereor ne hæc quoque lætitia luxuriet nobis, ac vana euadat. quæ tamen nunc quoque qualis est? Occidi exercitus hostium: mittite milites mihi. Quid aliud rogares, si esses victus? Hostium cepi bina castra, prædæ videlicet plena, & commeatum, frumentum, & pecuniam date. Quid aliud, inquam, si spoliatus, si exutus castris esses, peteres? Et ne omnia ipse

Mago res à fratre in Italia gestas Carthaginensibus exponit.

**rerum, Romanorum intersectorum ad Cannas annuli in vestibulo curiæ Carthaginensium effusi.*

Himilco Hannonem increpat. Hannonis grauisima oratio, qua Annibalis elenat victoriam.

- A nia ipse mirer: (mihi quoq; enim, quoniam respondi Himilconi, interrogare ius fasq; est) velim seu Himilco, seu Mago respondeat: cum ad internecionē Rom. imperij pugnarum ad Cannas sit, constetq; in defectione totam Italiam esse, primū ecquis Latini nominis populus defecerit ad nos? deinde ecquis homo ex v. & xxx. tribubus ad Annibalem transfugerit? Cum vtrunq; Mago negasset: Hostium quidem ergo, inquit, adhuc multum superest. sed multitudo ea quid animorum, quidue spei habeat, scire velim. Cum id nescire se Mago diceret: Nihil facilius scitu est, inquit, ecquos legatos ad Annibalem Rom. miserunt de pace? ecquam deniq; mentionem pacis Romæ factam esse, allatum ad vos est? Cum id quoq; negasset: Bellum igitur, inquit, tam integrum habemus, quā habuimus, qua die Annibal in Italiam est ingressus. Quam
- B varia victoria priore Punico bello fuerit, plerique qui meminimus, supersumus. nunquam terra mariq; magis prosperæ res nostræ visæ sunt, quā ante consules C. Lucretium & A. Posthumium fuerunt. Lucretio & Posthumio coss. deuicti ad Egeais insulas sumus. Quod si (id quod diu omen auertant) nunc quoq; fortuna aliquid variauerit, tum pacem speratis cum vincimur: quam nunc, cum vincimus, dat nemo? Ego, si quis de pace consulat, seu deferenda hostibus, seu accipienda, habeo quid sententiæ dicam. si de ijs quæ Mago postulat, refertis, nec victorib; mitti attinere puto, & frustrantibus nos falsa atque inani victoria multo minus censeo mittenda esse. Haud multos mouit Hannonis oratio. nam & simulacrum cum familia Barchina leuiorem auctorē faciebat: & occupati animi præsentis lætitiæ nihil, quo vanius fieret gaudium suum, auribus admittebant: debellatumq; mox fore, si ad niti paululum voluissent, rebantur. Itaq; ingenti consensu fit s. c. vt Annibali xl. Numidarū millia in supplementum mitterentur: & xl. elephanti, & argenti multa talenta. Dictatorq; cum
- C Magone in Hispaniam præmissus est ad conducenda xx. millia peditū, m. equitum, quibus exercitus qui in Italia quiq; in Hispania erant, supplerentur. Cæterum hæc, vt in secundis rebus, segniter otioseq; gesta sunt. Rom. præter insitā industriam animis, fortuna etiam cunctari prohibebat. nam nec consul vlli rei, quæ per eum agenda esset, deerat: & dictator M. Junius rebus diuinis perfectis, latoq; vt solet, ad populum, vt equū ascendere liceret, præter duas vrbanas legiones, quæ principio anni à cōsulibus conscriptæ fuerant, & seruorū delectum, cohortesq; ex agro Piceno & Gallico collectas, ad vltimum propè desperatæ Reip. auxilium, cum honesta utilibus cedunt, descendit equo, dixitq;: Qui capitalem fraudem ausi, quiq; pecuniæ iudicati in vinculis essent, qui eorum apud se milites fierent, eos noxa pecuniæq; se exolui iussurum. & sex millia hominum Gallicis spolijs, quæ triumpho C. Flaminij translata erant, armavit. itaq; cum xxv. mil. armatorum ab vrbe profiscitur. Annibal Capua recepta, cum iterum Neapolitanorum animos partim spe, partim metu nequicquam tentasset, in agrum Nolanum exercitum traducit: & vt non hostiliter statim, quia nō desperabat
- D voluntariam deditionem, ita si morarentur spem, nihil eorū quæ pati aut timere possent, prætermitturus. Senatus, ac maxime primores eius in societate Rom. cū fide persistare. plebs nouarū (vt solet) rerum auida, atq; Annibalis tota esse: metumq; agrorum
- E populationis, & patiēda in obsidione multa grauiā indignaq; proponere animo, neque auctores defectionis deerant. Itaq; vbi senatum metus cepit, si palam contra tenderent, resisti multitudini concitatæ non posse, clam simulando dilationem mali inueniunt. placere enim sibi defectionem ad Annibalem simulant: quibus autem conditionibus in fœdus amicitiamq; nouam transeant, parum constare. Ita spatio sumpto, legatos properè ad prætorē Rom. Marcellum Claudium, qui Cannusij cum exercitu erat, mittunt. docentq; quanto in discrimine sit Nolana res. agrum Annibalis esse, & Pœnorum urbē extemplò futuram, ni subueniatur. concedendo plebi senatum, vbi velint, defecturos se, ne deficere præfestinarent, effecisse. Marcellus collaudatis Nolanis, eadem simulatione extrahi rem in suum aduentum iussit, interim celari quæ secum acta essent, spemq; omnē auxiliij Romani. Ipse à Cannusio Calatiam petiit: atq;

Qua in supplementum missa fuerunt Annibali à Carthaginensibus.

Tunius dictator aduersus Annibalem etiam sceleratus armat.

Annibal in Nolanum agrum traducit exercitum.

Marcellus Claudius prætor Romanus Nolanum magnis itineribus peruenit.

tit: atq; inde Vulturno amne traiecto, perq; agrum Satriculanum, Trebrianumq; fu- F
 per Sueffulam per montes Nolam peruenit. Sub aduentu pratoris Rom. Pœnus agro
 Nolano excessit: & ad mare proxime Neapolim descendit, cupidus maritimi oppidi
 potiundi, quò cursus nauibus tutus ex Africa esset. Cæterum posteaquam Neapolim
 a præfecto Ro. teneri accepit (M. Iunius Syllanus erat, ab ipsis Neapolitanis accitus)
 Neapolim quoq; sicut Nolam, non admissus, petiit Nuceriam. Eam cum aliquandiu
 circumfedisset sæpe vi, sæpe sollicitandis nequicquam nunc plebe, nunc principibus,
 fame demum in deditioem accepit: pactus vt inermes cum singulis abirent vesti-
 mentis. deinde vt qui à principio mitis omnibus Italicis, præter Rom. videri vellet:
 præmia atq; honores ijs qui remansissent, ac militare vellent secum, proposuit. nec ea
 spes quemquam tenuit. dilapsi omnes quocunq; hospitia, aut fortuitus animi impe- G
 tus tulit, per Campaniæ vrbes, maximè Nolam Neapolimq;. Cùm fermè triginta se-
 natores, ac fortè primus quisq; Capuam petissent: exclusi inde, quòd portas Anniba-
 li clausissent, Cumas se contulerunt. Nuceriæ præda militi data est, vrbs direpta atq;
 incensa. Nolam Marcellus non sui magis fiducia præsidij, quàm voluntate principum
 habebat. plebs timebatur, & antè omnes L. Bantius, quem consensus attentatæ defe-
 ctionis, ac metus à prætore Rom. nunc ad proditioem patriæ: nunc si ea die fortuna
 defuisset, ad transfugiendum stimulat. Erat iuuenis acer, & sociorum ea tempe-
 state nobilissimus eques. seminecem eum ad Cannas in aceruo cæforum corporum
 inuentum, curatumq; benignè etiam cum donis Annibal domum remiserat. ob eius
 gratiam meriti rem Nolanà in ius ditionemq; dare voluerat Pœno: anxiumq; eum & H
 sollicitum cura nouandi res prætor cernebat. Cæterum cùm aut pœna cohibendus es-
 set, aut beneficio conciliandus, sibi assumplisse, quàm hosti ademisse fortem ac stre-
 nuum maluit socium, accitumq; ad se benignè appellat. Multos eum inuidos inter
 populares habere, inde existimatu facile esse, quòd nemo ciuis Nolanus sibi indica-
 uerit quàm multa eius egregia facinora militaria essent. sed qui in Rom. militauerit
 castris, non posse obscuram eius virtutem esse. multos sibi qui cum eo stipendia fece-
 rint, referre, qui vir esset ille: quæq; & quoties pericula pro salute ac dignitate populi
 Rom. adisset: vtiq; Cannensi pugna non prius prælio abtiterit, quàm propè exanguis
 ruina superincidentium virorum, equorum armorumq; sit oppressus. Itaque maeste
 virtute esto, inquit, apud me tibi omnis honos atq; omne præmium erit: & quo fre- I
 quentior mecum fueris, senties eam rem tibi dignitati atq; emolumento esse. Lætoq;
 iuueni promissis equum eximium dono dat, * bigatosq; quingentos quæstorem nu-
 merare iubet. lictoribus imperat, vt eum se adire, quoties velit, patiantur. Hac comi-
 tate Marcelli ferocis iuuenis animus adeò est mollitus, vt nemo inde sociorum rem
 Rom. fortius ac fidelius iuuerit. Cùm Annibal ad portas esset, (Nolam enim rursus à
 Nuceria mouerat castra) plebsq; Nolana de integro ad defectionem spectaret, Mar-
 cellus sub aduentum hostium intra muros se recepit, non castris metuens, sed ne pro-
 dendæ vrbs occasionem nimis multis in eam imminentib. daret. Instrui deinde v-
 trinq; acies cœptæ, Rom. pro mœnibus Nolæ, Pœnorum ante castra sua. prælia hinc
 parua inter vrbs castraq;, & vario euentu fiebant: quia duces nec prohibere pau- K
 cos temerè roganteis, nec dare signum vniuersæ pugnæ volebant. In hac comitia-
 ria iam duorum exercituum statione principes Nolanorum nunciant Marcello, no-
 cturna colloquia inter plebem ac Pœnos fieri: statutumq; esse, vt cùm Romana acies
 egressa portis iret, impedimenta eorum ac sarcinas diriperent: clauderentq; deinde
 portas, murosq; occuparent, vt potientes rerum suarum atq; vrbs, Pœnum inde pro
 Romano acciperent. Hæc vbi nunciata sunt Marcello, collaudatis senatoribus Nola-
 nis, priusquam aliquis motus in muris oriretur, fortunam pugnæ experiri statuit. Ad
 tres portas in hostes versas tripartitò exercitum instruxit. impedimenta subsequi iuf-
 fit: calones lixasq; & inualidos milites vallum ferre. media porta robora legionum &
 Romanos equites, duabus circà portis novos milites, leuemq; armaturam ac socio-
 rum equi-

*Nuceriam in dedi-
 tionem accepit An-
 nibal.*

*Nuceria diripitur
 atq; incenditur à
 Pœnis.*

*L. Bantium Nola-
 num sibi conciliat
 prætor Romanus.*

* Val. 43. coro.
 cum dimidio,
 vel circiter.

*Nolam oppugnat
 Annibal.*

*Marcellus prætor
 suos in Annibalem
 educit.*

A rum equites statuit. Nolani muros portasq; adire vetiti: subsidiaq; destinata impedi-
 mentis data; ne occupatis prælio legionibus in ea impetus fieret. ita instructi intra
 portas stabant. Annibali sub signis (id quod per aliquot dies fecerat) ad multum diei
 in acie stanti primo miraculo esse, quod nec exercitus Romanus porta egrederetur,
 nec armatus quisquam in muris esset. ratus deinde prodita colloquia esse, metuq; re-
 sudes factos, partem militum in castra remittit, iussos properè apparatus omnem op-
 pugnandæ vrbe in primam aciem afferre: satis fidens, si cunctantibus instaret, tumult-
 um aliquem in vrbe plebem moturam. Moxq; dum in sua quisq; ministeria discursu
 trepidat ad prima signa, succeditq; ad muros acies, patefacta repentè porta, Marcellus
 signa canere, clamoremq; tolli, ac pedites primùm, deinde equites, quanto maximo
 B possent impetu, in hoste erumpere iubet. Satis terroris tumultusq; in aciem median
 intulerant, cum duabus circa portis P. Valerius Flaccus & C. Aurelius legati in cor-

C
 D
 E
 nua hostium erupere. Addidère clamorem lixæ calonesq;, & cetera turba custodiæ im-
 pedimentorum appõsita, vt paucitatem maximè spernentibus Pœnis ingentis repen-
 tē exercitus speciem fecerint: Vix equidem ausim affirmare: quod quidam authores
 sunt, duo millia & ccc. hostium cælos: non plus vno Romanos amisisse. Siue tanta
 siue minor victoria fuit, ingens eo die res, ac nescio an maxima illo bello gesta sit.
 non vinci enim ab Annibale vincantibus difficilius fuit, quàm postea vincere. An-
 nibal spe potiundæ Nolæ adempta, cum Acerras recessisset: Marcellus extemplo
 clausis portis, custodibusq; dispositis, ne quis egrederetur, quæstionem in foro de ijs
 qui clam in colloquijs hostium fuerant, habuit: supra lxx. damnatos prodicionis fe-
 cui percussit, bonaq; eorum iussit publica esse. & summa rerum senatui tradita, cum
 exercitu omni profectus supra Suessulam, castris positus confedit. Pœnus Acerras pri-
 mùm ad voluntariam deditonem conatus perlicere, posteaquam obstinatos vidit,
 obsidere inde atq; oppugnare parat. Cæterum Acerranis plus animi quàm virium e-
 rat. itaq; desperata tutela vrbe, vt circumuallari mœnia viderunt, priuquã continua-
 rentur hostium opera, per intermissa munimenta, neglectasq; custodias, silentio no-
 ctis dilapsi, per vias inuiaq;, quã quenque aut cõsilium, aut terror tulit, in vrbes Cam-
 pania, quas satis certum erat non mutasse fidem, perfugerunt. Annibal Acerris dire-
 ptis atq; incensis, cum à Casilino dictatorem Romanũ legionesq; nuncij accipi nun-
 ciaffent, ne quis tam propinquis hostium castris Capuam quoq; recurrat, exercitum
 ad Casilinũ ducit. Casilinum eo tempore quingenti Prænestini habebant cum paucis
 h Romanis

Duo millia & tre-
 centi Pœnorũ casti:
 vnus tantum Ro-
 manorum amisissus.

Acerras obsidet
 Annibal.

Acerra diripsa &
 incensa.

Romanis Latiniq; nominis, quos eodem audita Cannensis clades contulerat. Hi non confecto Præneste ad diem delectu, ferius profecti domo cum Casilinum ante aduerſæ pugnae famam venissent, & alijs aggregarent sese Romanis focijsq;, profecti à Casilino cum satis magno agmine irent: auertit eos retrò Casilinum nuncius Cannensis pugnae. ibi cum dies aliquot suspecti Campanis, timentesq; cauendis ac struendis inuicem insidijs traduxissent: iamq; de Capuae defectione agi accipi; Annibalem satis pro certo habuere: interfectis nocte oppidanis, partem vrbs quæ citra Vulturum est, (eo enim diuiditur amni) occupauere. idq; præsidium Casilini habebant Romani. Additur & Perusina cohors, homines cccc. & lx. eodem nuncio, quo Prænestini paucos ante dies Casilinum compulsi. & satis fermè armatorum ad tam exigua mœnia, & flumina altera parte cincta, tuenda erat. penuria frumenti, nimium etiam vt videretur hominum efficiebat. Annibal cum iam inde haud procul esset, Gerulos cum præfecto nomine Isalca præmittit: ac primò, si fiat colloquij copia, verbis benignis ad portas aperiendas præsidiumq; accipiendum perlicere iubet. sin in pertinacia perſtent, rem gerere ac tentare, si qua parte inuadere urbem possit. Vbi ad mœnia accessere, quia silentium erat, solitudo visa, metusq; concessum barbarus ratus, moliri portas & seras claustraq; effringere parat. cum patefactis repente portis cohortes duæ ad id ipsum instructæ intrus, ingenti cum tumultu erumpunt, stragemq; hostium faciunt. Ita primis repulsis, Maharbal cum maiore robore virorum missus, nec ipse eruptione cohortium sustinuit, Postremò Annibal castris ante ipsa mœnia oppositis, paruum urbem paruumq; præsidium summa vi atq; omnib⁹ copijs oppugnare parat. ac dum instat laceſsitq;, corona vndiq; circumdatis mœnib⁹, aliquot milites & promptissimum quenq; è muro turribusq; ictos amisit. Semel vltro erumpentis agmine elephantorum opposito propè interclusit, trepidosq; cõpulsit in urbem: satis multis, vt ex tanta paucitate, interfectis, plures cecidissent, ni nox prælio interuenisset. Postero die omnium animi ad oppugnandum acceduntur: utiq; posteaquã corona aurea muralis proposita est, atq; ipse dux castelli plano loco positi seque oppugnatione Sagunti expugnatorib. exprobrabat: Cannarum Thrafymeni; & Trebi; singulos admones, vniuersosq; inde vinee quoq; cepte agi, cuniculiq;: nec ad varios conatus hostium aut vis vlla, aut ars deerat. Socij Rom. propugnacula aduersus vineas statuere, transuersis cuniculis hostium cuniculos excipere, & palam & clam ceptis obuiam ire, donec pudor etiam Annibalem ab incepto auertit, castrisq; cõmunitis ac præsidio modico imposito, ne omiſsa res videretur, in hyberna Capuam concessit. ibi partem maiorem hyemis exercitum in tectis habuit, aduersus omnia humana mala sepe ac diu durantè, bonis inexperitum atq; insuetum. itaq; quos nulla mali vicerat vis, perdidere nimia bona ac voluptates immodicæ: & eo impensius, quo auidius ex insolentia in eas se immerferant. somnus enim & vinum, & epulæ, & scorta balneaq;, & otium consuetudine indies blandius, ita eneruauerunt corpora animosq;, vt magis deinde præteritæ eos victoriæ quàm præsentis tutarentur vires: maiusq; id peccatum ducis apud peritos artium militarium haberetur, quàm quòd non ex Cannensi acie protinus ad urbem Romam duxisset. illa enim cunctatio distulisse modò victoriam videri potuit: hic error vires ademisse ad vincendum. Itaq; hercule, velut si cum alio exercitu à Capua exiret, nihil vſquam pristinae disciplinae tenuit. nam & redierunt pleriq; scortis impliciti: & vbi primum sub pellibus haberi cepti sunt, viaq; & alius militaris labor excepit, tyronum modò corporibus animisq; deficiebant: & deinde per omne æstiuorum tempus magna pars sine cõmeatibus ab signis dilabebantur: neq; aliæ latebræ, quàm Capua desertoribus erant. Cæterum mitescente iam hyeme, ducto ex hybernis milite, Casilinum redit. vbi quanquam ab oppugnatione cessatum erat, obsidio tamen continuata oppidanos præsidiumq; ad vltimum inopiæ adduxerat. Castris Romanis T. Sempronius præerat, dictatore auspicioꝝ repetendorum causa profecto Romam. Marcellum

*Prænestini quin-
genti interfectis
oppidanis Casili-
num occupant.*

*Annibal Casilinum
oppugnat.*

*Annibal ad omnia
humana mala ma-
gis quàm ad bona
assuetus.*

*Annibal's exerci-
tum Campana de-
litiâ eneruauerunt.*

*Annibal Casili-
num redijt oppu-
gnaturus.*

- A cellum & ipsum cupientem ferre auxilium obsessis, Vulturinus amnis inflatus aquis, & preces Nolanorum atq; Accerranorum tenebant, Campanos timentium, si praesidium Romanum abcessisset. Gracchus affidens tantum Casilino, quia praedictum erat dictatoris, ne quid absente eo rei gereret: nihil mouebat, quanquam quae facile omnem patientiam vincerent, nunciabantur à Casilino. nam & praecipitasse se quosdam non tolerantis famam, constabat: & stare inermes in muris, nuda corpora ad missilium telorum ictus praebentes. Ea aegre patiens Gracchus, cum neq; pugna conferere dictatoris iniussu auderet: pugnandum autem esse, si palam frumentum importare vellet, videret: neq; clam importandi spes esset, farre ex agris circa vndiq; coniecto cum complura dolia compleisset, nuncium ad magistratum Casilinum misit,
- B vt exciperent dolia, quae amnis deferret. Insequenti nocte intentis omnibus in flumen, ac spem ab nuncio Romano factam, dolia medio missa amni defluerunt: aequaliter inter omnes frumentum diuisum. id postero quoq; die, ac tertio factum est. nocte & mittebantur & perueniebant: eo custodias hostium fallebant. Imbribus deinde continuis citatior solito amnis transuerso vertice dolia impulit ad ripam, quam hostes seruabant. ibi haerentia inter obnata ripis salicta conspiciuntur, nunciatumq; Annibali est: & deinde interiori custodia cautum, ne quid falleret Vulturino ad urbem missum. Nuces inde fusae ab Romanis castris cum medio amni ad Casilinum defluerent, cratibus excipiebantur. Postremo ad id ventum inopiae est, vt lora detractasq; scutis pelles, vbi feruida mollissent aqua, mandere conarentur: nec muribus alioque animi abstinerent: & omne herbarum radicumq; genus aggeribus infirmi muri eruerent. & cum hostes obarassent, quicquid herbidi terreni extra murum erat, raporum semen iniecerunt, vt Annibal, Eone vsque dum ea nascantur, ad Casilinum sessurus sum? exclamaret. & qui nullam antea pacem auribus admiserat, tum demum agi secum est passus de redemptione liberorum capitum. * Septunces auri in singulos pretium conuenit. fide accepta, sese tradiderunt: donec omne aurum persolutum est, in vinculis habiti. tum remissi Cumas cum fide. Id verius est, quam ab equite in abeunteis immisso interfectos. Praenestini maxima pars fuere. ex quingentis septuaginta, qui in praesidio fuerunt: minus dimidium, ferrum famesq; absumpsit. caeteri incolumes Praeneste cum praetore suo Manitio (scriba is antea fuerat) redierunt. Statua eius indicio
- D fuit Praeneste in foro statuta, lorica, amicta toga, velato capite: & tria signa cum titulo laminae aeneae inscripto, Manitium pro militibus qui Casilini in praesidio fuerint, votum vouisse. Idem titulus trib. signis in aede Fortunae positus fuit subiectus. Casilinum oppidum redditum Campanis est, firmatum septingentorum militum de exercitu Annibalis praesidio: ne vbi Poenus inde abcessisset, Romani oppugnarent. Praenestinis militibus senatus Romanus duplex stipendium, & quinquennij militiae vacationem decreuit. ciuitate cum donarentur ob virtutem, non mutauerunt. Perusinorum casus obscurior fama est, quia nec ipsorum monumento vlllo est illustratus, nec decreto Romanorum. Eodem tempore Petellinos, qui vni ex Brutijs manserant in amicitia Romana: non Carthaginenses modò, qui regionem obtinebant, sed Bruti quoque
- E caeteri ob separata ab se consilia oppugnabant, cum obsistere malis nequirent Petellini, legatos Romam ad praesidium petendum miserunt. Quorum preces lacrymaeq; (in questus enim flebiles, cum sibi metipso consulere iussi sunt, sese in vestibulo curiae profuderunt) ingentem misericordiam patribus ac populo mouerunt. consultiq; iterum à M. Aemilio Pr. patres, circumspectis omnibus imperij viribus fateri coacti, nihil iam longinquis socijs in se praesidij esse, redire domum, fideq; ad vltimum expleta, consulere sibi metipso in praesenti fortuna iusserunt. Haec posteaquam renunciata legatio Petellinis est, tantus repente merorq; senatum eorum caepit, vt pars profugiendi qua quisq; posset, ac deferendae urbis authores essent: pars quando deserti à veteribus socijs essent, adiungendi se caeteris Brutijs, ac per eos dedendi Annibali. Vicit tamen ea pars quae nihil raptim, nec temere agendum consulendumq; de integro

*Casilini complura
dolia frumento
plena in Vulturinū
amnem à Romani-
nū missa excipiūt.*

*Casilini omnium
rerum inopes lora
pellesq; mande-
bant.*

** Val. 63. coro.
Casilinus Anni-
bali deditur.*

*Petellini soli ex
Brutijs manserunt
in Romana amicitia.*

Litera ex Sicilia
& Sardinia Romam
allata.

Triumviri mensa-
rij ob argenti pe-
nuriam facti.

Magna solitudo
curia.

M. Fabius Buteo
dictator creatur,
vt senatores in de-
mortuorum locum
subleget.

cenfuit. Relaxata postero die per minorem trepidationem retinuerunt optimates, ve
conuectis omnibus ex agris, urbem ac muros firmarent. Per idem serè tempus literæ
ex Sicilia Sardiniaq; Romam allatæ. Priores ex Sicilia Octacilij Propr. in se natu reci-
tate sunt. L. Furium Pr. cum classe ex Africa Lilybæum venisse, ipsum grauiiter saucium
in discrimine vltimo vitæ esse, militi & naualib⁹ socijs neq; stipendium neq; frumen-
tum ad diem dari: neq; vnde detur, esse, magnopere suadere, vt quamprimum ea mit-
tantur: sibiq; si ita videatur, ex nouis prætoribus successorem mittant. Eademq; fermè
de stipendio frumentoq; ab A. Cornelio Mammula Propr. ex Sardinia scripta. Re-
sponsum vtriq;, non esse vnde mitteretur. iussiq; ipsi clasibus atque exercitibus suis
consulerent. Octacilius ad vnicum subsidium populi Romani Hieronem legatos
cum misisset, in stipendium quantum argenti opus fuit, & sex mensum frumentum
accepit. Cornelio in Sardinia ciuitates sociæ benignè contulerunt. Et Romæ quoq;
propter penuriam argenti triumviri mensarij rogatione Minutij trib. pleb. facti, L.
Æmylius, qui consul censorq; fuerat: & M. Attilius Regulus, qui bis consul fuerat:
& L. Scribonius Libo, qui tū trib. pleb. erat. Et duumviri creati, M. & C. Attilij, ædem
Concordiæ, quàm L. Manlius Pr. vouerat, dedicauerunt. Et tres pontifices creati, Q.
Cæcilius Metellus, Q. Fabius Maximus, & Q. Fuluius Flaccus, in locū P. Scantiniij de-
mortui, & L. Æmylij Pauli c o s. & Q. Ælij Peti, qui ceciderant in pugna Cannensi.
Cum cætera que continuis cladibus fortuna minuerat, quantū consilijs humanis af-
fectu qui poterant, patres expleissent, tandè se quoq; & solitudinem curiæ, paucitatemq;
conuenientium ad publicum consilium respexerunt. neque enim post L. Æmylium
& C. Flaminium censes senatus lectus fuerat, cum tantum senatorum aduersæ pu-
gnæ, ad hoc sui quenque casus per quinquennium absumpissent. Cum de ea re M.
Æmylius Pr. dictatore post Casilinum amissum, profecto iam ad exercitum, expo-
scentibus cunctis retulisset: tum Sp. Caruilius, cum longa oratione non solum ino-
piam, sed paucitatem etiam ciuium, ex quibus in patres legerentur, conquestus esset:
explendi senatus causa, & iungendi arctius Latini nominis, pro magna re se suadere
dixit, vt ex singulis populis Latinorum binis senatoribus, si patres Romani censuissent,
ciuitas daretur: atq; in demortuorum locum in senatum legerentur. Eam sententiam
haud æquioribus animis, quàm ipsorum quondam postulatam Latinorum, patres
audierunt. & cum fremitus indignantium tota curia esset: & præcipuè Manlius, esse
etiam nunc stirpis eius virum diceret, ex qua quondam in Capitolio consul minatus
esset, quem Latinum in curia vidisset, eum sua manu se interfectorum: Q. Fabius
Maximus nunquam rei vllius alieniore tempore mentionem factam in senatu dixit,
quàm inter tam suspensos sociorum animos, incertamq; fidem id tactum, quòd in-
super sollicitaret eos. eam vnus hominis temerariam vocem silentio omnium extin-
guendam esse: & si quid vnquam arcani sanctiue ad silendum in curia fuerit, id om-
nium maximè regendum, occulendum, obliuiscendum, pro nõ dicto habendum ef-
se. Ita eius rei oppressa mentio est. Dictatorem qui censor antè fuisset: vetustissimūq;
ex ijs qui viuerent censors esset, creati placuit, qui senatum legeret: acciriq; C. Teren-
tium cos. ad dictatorem dicendum iusserunt. qui cum ex Apulia, relicto ibi præsidio, K
magnis itineribus Romam redisset, nocte proxima, vt mos erat, M. Fabium Buteo-
nem ex s. c. sine magistro equitum dictatorem in sex menses dixit. Is, vbi cum licitori-
bus in Rostra ascendit, neq; duos dictatores tempore vno, quod nunquam antea fa-
ctum esset, probare se dixit: neq; dictatorem se sine magistro equitum: nec censoriam
vim permissam vni & eidem iterum: nec dictatori, nisi rei gerendæ causa creato, in sex
menses datum imperium. quæ immoderata fors, tempus ac necessitas fecerint, ijs se
modum impositurum. nam neq; senatu quenquam moturum ex ijs quos C. Flami-
nius, L. Æmylius censes in senatum legissent: transcribi tantum recitariq; eos ius-
surum, ne penes vnum hominem iudicium arbitriumq; de fama ac moribus senatori-
ris fuerit: & ita in demortuorum locum sublegetur, vt ordo ordini, non homo
homini

- A** homini prælatus videretur. Recitato vetere senatu, inde primùm in demortuorum locum legit, qui post L. Æmylium & C. Flaminius censores curulem magistratum cepissent, necdum in senatum lecti essent: vt quisque eorum senator primus creatus erat. tum legit qui ædiles, tribuni, prætores, quæstore sue fuerant, tum ex ijs qui spolia ex Rom. hoste fixa domi haberent, aut ciuicam coronam accepissent. Ita CLXXVII. cum ingenti approbatione omnium in senatum lectis, ex templo se magistratu abdicauit, priuatusq; de Rostris descendit, licitoribus abire iussis, turbæq; se immiscuit priuatas agentium res: temp^o hoc sedulo terens, ne deducendi sui caula populum de foro abduceret. neque tamen elanguit cura hominum ea mora, frequentesq; eum domum deduxerunt. Consul nocte insequenti ad exercitum redijt, non facto certiore
- B** senatu, ne comitiorum causa in vrbe retineretur. Postero die consultus à M. Pomponio Pr. senatus decreuit dictatori scribendum, vt si è Repub. censeret esse, ad consules subrogandos veniret cum magistro equitum, & prætore M. Marcello, vt ex ijs presentibus noscere patres possent quo statu Respub. esset, consiliaq; ex rebus caperent. Qui acciti erant, omnes venerunt, relictis legatis, qui legionibus præessent. Dictator de se pauca ac modicè locutus in magistrum equitum T. Sempronium Gracchum magnam partem gloriæ vertit: comitiaq; edixit, quibus L. Posthumius III. absens, qui tum Galliam prouinciam obtinebat: & T. Sempronius Gracchus, qui tum magister equitum eò accurrerat, consules crearentur. Præ. inde creati, M. Valerius Læuinus, Ap. Claudius Pulcher, Q. Fuluius Flaccus, Q. Mutius Scæuola. Dictator creatis magistratibus, Theanum in hyberna ad exercitum redijt, relicto magistro equitum Rome: qui cum post paucos dies magistratum initurus esset, de exercitibus scribendis comparandisq; in annum, patres consuleret. Cùm eæ res maximè agerentur. noua clades nunciata: alia super alia cumulate in eum annum fortuna. L. Posthumium consulem designatum, in Gallia ipsum atq; exercitum deletos. Sylua erat vasta (Litanaem Galli vocant) qua exercitum traducturus erat, eius syluæ dextra leuaq; circa viam Galli arbores ita inciderant, vt immotæ starent: momento leui impulsæ occiderent. Legiones duas Rom. habebat Posthumius: sociumq; ab supero mari tantum conscripserat, vt xxv. millia armatorum in agros hostium induxisset. Galli oras extremæ syluæ cum circum sedissent, vbi intrauit agmen saltum, tum extremas arborum succisfarum impellunt. quæ alia in aliam instabilem per se ac malè hærentem incidentes, ancipiti strage arma, viros, equos obruerunt, vt vix decem homines effugerent. nam cùm exanimati pleriq; essent arborum truncis, fragmentisq; ramorum, cæteram quoq; multitudinem inopinato malo trepidam: Galli saltum omnem armati circumfidentes interfecerunt: paucis è tanto numero captis, qui pontem fluminis petentes, obseffo antè ab hostibus ponte interclusi sunt. Ibi Posthumius omni vi ne caperetur obnixus, occubuit. spolia corporis caputq; ducis præcisum Boij ouantes templo, quod sanctissimum est apud eos, intulere: purgato inde capite, vt mos ijs est, caluam auro cælauere. idq; sacrum vas ijs erat, quo solennibus libarent: poculumq; idem sacerdotis esse, ac templi antistitibus. Præda quoq; haud minor Gallis quàm victoria fuit. nam
- E** etsi magna pars animalium strage syluæ oppressa erat, tamen ceteræ res, quia nihil dissipatum fuga est, stratæ per omnem iacentis agminis ordinè inuentæ sunt. Hac nunciata clade, cum per dies multos in tanto pauore fuisset ciuitas, vt tabernis clausis, velut nocturna solitudine per vrbe acta, senatus ædilib⁹ negotium daret, vt vrbe circumirent, apeririq; tabernas, & mœstitiæ publicæ speciem vrbi demi iuberet: tum T. Sempronius senatû habuit, cõsolatusq; patres est & adhortatus, ne qui Cannensi ruinæ non succubissent, ad minores calamitates animos summitterent. quod ad Carthaginienses hostes Annibalemq; attinet, prospera modò esset, sicut speraret, fortuna: Gallicum bellum & omitti tutò & differri posse: vltionemq; eam fraudis in deorû ac populi Rom. potestate fore. de hoste Pœno exercitibusq;, per quos id bellum gereretur, consultandû atq; agitandû. Ipse primùm quid peditu equitumq;, quid ciuium,

Quosdam in senatum legerit dictator.

L. Posthumius consul designatus cum exercitu deletus à Gallis.

T. Sempronius in senatu patres consolatur, eosq; adhortatur vt de rerum summa delibarent.

quid fociorum in exercitu esset dictatoris, differuit. Tum Marcellus suarū copiarum summam exposuit. Quid in Apulia cum C. Terentio consule esset, à peritis quæsitum est. duónē cōsulares exercitus satis firmati tanto bello sufficerent, inibatur ratio. itaq; Galliam, quanquam stimulabat iusta ira, omitti eo anno placuit. Exercitus dictatoris Consuli decretus est. De exercitu Marcelli qui ex fuga Cannensi essent, in Siciliam eos traduci, atq; ibi militare, donec in Italia bellum esset, placuit. eodem ex dictatoris legionib⁹ rejici militem minimi quens; roboris, nullo præstituto militiæ tempore, nisi quod stipendiorum legitimorum esset. Duæ legiones urbanæ alteri Consuli, qui in locum L. Posthumij suffectus esset, decretæ sunt: eumq; cum primùm salvis auspicijs posset, creari placuit. legiones præterea duas primo quoq; tempore ex Sicilia acciri: atq; inde consul, cui legiones urbanæ euenissent, militum sumeret quantum opus esset. C. Terentio eos. prorogari in annū imperium: neq; de eo exercitu quem ad præsidium Apuliæ haberet, quicquam minui. Dum hæc in Italia geruntur, apparanturq; nihilò segnius in Hispania bellum erat, sed ad eam diem magis prosperum Rom. P. & Cn. Scipioes inter se partiti copias, vt Cn. terra, P. mari, nauibusq; rem gereret. Asdrubal Pœnorū imperator neutri parti virium satis fidens, procul ab hoste interuallo, ac locis tutis tenebat se. cui multum ac diu obrestanti IIII. mil. peditum, & quingenti equites in supplementum missi ex Africa sunt. tum resecta tandem spe, castra propius hostem mouit: classemq; & ipse instrui parariq; iubet, ad insulas maritimamq; oram tutandam. In ipso impetu mouendarum de integro rerū perculit eum præfectorum nauium transitio: qui post classem ad Iberum per pauorē desertam grauius increpiti, nunquam deinde satis fidi aut duci, aut Carthaginensium rebus fuerant. Fecerant ij transfugæ motum in Carpesiorum gentē, descuerantq; ijs authoribus vrbes aliquot: vna etiam ab ipsis vi capta fuerat. In eam gentē versum ab Rom. bellum est: infestoq; exercitu Asdrubal ingressus agrum hostium, pro captæ ante dies paucos vrbs mœnibus Galbum nobilem Carpesiorum ducem, cum valido exercitu castris se detinentem, aggredi statuit. Præmissa igitur leui armatura, quæ eliceret hosteis ad pugna, peditum partem ad depopulandum per agros passim dimisit, vt palanteis exciperent, simul & ad castra tumultus erat, & per agros fugaq; & cædes. deinde vndiq; diuersis itineribus cum in castra se recepissent, adeò repente decessit animis pauor, vt non ad munimenta modò defendenda satis animorum esset, sed etiam ad laceßendum hostem prælio. Erumpūt igitur agmine è castris tripudiantes more suo: repentinaq; eorum audacia terrorem hosti paulo antè vltro laceßenti incussit. itaq; & ipse Asdrubal in collem satis arduum tutumq; flumine etiam obiecto tum copias subducit, & præmissam leuem armaturam equitesq; palatos eodem recepit: nec aut colli aut flumini satis fidens, vallo castra permuniit. In hoc alterno pauore certamina aliquot sunt contracta. nec Numida Hispano eques par fuit: nec iaculator Maurus cetrato, velocitate pari, robore animi viriumq; aliquantum præstanti. Põsteaquam neq; elicere Pœnum ad certamen obuersati castris poterant, neq; castrorum oppugnatio facilis erat: urbem Aſenam, quo sineis hostium ingrediens Asdrubal frumentum commearusq; alios conuexerat, vi capiunt, omniq; circa agro potiuntur. nec iam aut in agmine, aut in castris yllo imperio contineri. Quam vbi negligentiam ex re (vt fit) bene gesta oriri senserat Asdrubal, cohortatus milites vt palantes sine signis hostes aggredierentur, digressus colle, pergit ire acie instructa ad castra. Quem vt adesse tumultuosi nuncij refugientes ex speculis stationibusq; attulere, ad arma conclamatū est. Vt quisq; arma ceperat, sine imperio, sine signo, incompõsiti, inordinati in prælium ruunt. Iam primi conferuerant manus, cum alij cateruatim currerent, alij nondum è castris exissent. tum primò ipsa audacia terruere hostem. deinde rari in confertos illati, cum paucitas parum tuta esset, respicere alij alios, & vndiq; pulsi coire in orbem, & dum corporib. applicantur, armaq; armis iungunt, in arctum compulsi, cum vix mouendis armis satis spatij esset, corona hostium cincti, ad multum diei cęduntur. Exigua pars eruptio-

In Hispania pro-
spere pugnatum est
a Scipionibus.

Aſenam Romani
vi capiunt.

ne facta,

A ne facta, sylvas ac montes petit: pariq; terrore & castra sunt deserta, & vniuersa gens postero die in deditioem venit. nec diu in pacato mansit. nam subinde ab Carthaginense allatum est, vt Asdrubal primo quoq; tempore in Italiam exercitum duceret. quæ vulgata res per Hispaniã omnium ferme animos ad Rom. auertit. Itaq; Asdrubal extemplo literas Carthaginem mittit, indicans, quanto fama profectiois suæ damno fuisset. Si verò inde pergeret, priusquam Iberum transiret, Rom. Hispaniam fore. nam præterquam quòd nec præsidium, nec ducem haberet, quem relinqueret pro se, imperatores esse Rom. quibus vix æquis viribus resisti possit. itaq; si vlla Hispaniæ cura esset, successorem sibi cum valido exercitu mitteret. cui si omnia prosperè euenirent, non tamen otiosam prouinciam fore. Hæ literæ quanquam primò admodum mouerunt senatum, tamen quia Italiæ cura prior potiorq; erat, nihil de Asdrubale, neq; de copijs eius mutatum est. Himilco cum exercitu iusto, & aucta classe ad retinendam terra mariq; ac tuendam Hispaniam est missus, qui vt pedestris naualeisq; copias traiecit, castris communitis, nauibusq; subductis & vallo circumdatis, cum equitibus delectis ipse quantùm maximè accelerare poterat, per dubios infestosq; populos iuxtà intentus ad Asdrubalem peruenit. Cùm decreta senatus mandataq; exposuisset, atq; edidicisset ipse inuicem, quemadmodùm tractandùm bellum in Hispania foret, retro in sua castra redijt, nulla re quàm celeritate tutior, quòd vndiq; abierat, antequam populi cõsentirent. Asdrubal priusquam moueret castra, pecunias imperat populis omnibus suæ ditionis, satis gnarus Annibalẽ transitus quoddã precio mercatum: nec auxilia

C Gallica aliter quàm conducta habuisse, inopem tantum iter ingressum, vix penetraturum ad Alpes fuisse. pecunijs igitur raptim exactis, ad Iberum descendit. Decreta Carthaginensium & Asdrubalis iter vbi ad Rom. sunt perlata, omnibus ommissis rebus, ambo duces iunctis copijs ire obuiam cœpris, atq; obsistere parant: rati si Annibali vix per se ipsi tolerando Italiæ hosti Asdrubal dux atq; Hispaniensis exercitus esset iunctus, illico Rom. finẽ imperij fore. His anxij curis ad Iberum contrahunt copias, & transito amne cùm diu consultaissent, vtrum castra castris cõferrent, an satis haberent, socijs Carthaginensium oppugnãdis morari ab itinere proposito hoste: urbem à propinquo flumine Iberam appellatam, opulentissimã ea tempestate regionis eius, oppugnare parant. quod vbi sensit Asdrubal, pro ope ferenda socijs pergit ipse ire ad urbem deditam nuper in fidem Rom. oppugnandã. Ita iam cœpta obsidio ommissa ab Rom. est, & in ipsum Asdrubalẽ versum bellũ. Quinq; milliũ interuallo castra distantia habere paucos dies: nec sine leuibus prelijs, nec vt in acie exirent. tandem vno eodemq; die velut ex composito vtrinq; signũ pugne propositum est, atq; omnibus copijs in campũ descensum est. Triplex stetit Romana acies, peditũ pars ante signa locata, pars post signa accepta, equites cornua cinxere. Asdrubal mediã acie Hispanis firmat: in cornibus, dextro Pœnos locat, læuo Afros: mercenariorumq; auxilia equitum, Numidas Pœnorũ peditibus, cæteros Afros pro cornibus opponit. nec omnes Numidẽ in dextro locati cornu, sed quibus desultorũ in modũ binos trahentibus equos inter acerrimam sæpe pugnam in recentẽ equum ex fesso armatis transultare mos erat.

E tanta velocitas ipsis, tamq; docile equorum genus est. Cùm hoc modò instructi starent, imperatorum vtriusq; partis haud fermè dispares spes erãt. nam ne multum quidem aut numero, aut genere militum, hi aut illi præstabant. militibus longè disparatissimus erat. Romanis enim, quanquam procul à patria pugnarent, facilè persuaserant duces pro Italia, atq; vrbe Roma eos pugnare. itaq; velut quibus reditus in patriam eò discrimine pugne verteretur, obstinauerant animis vincere aut mori. Minus pertinaces viros habebat altera acies. nam maxima pars Hispani erant: qui vinci in Hispania, quàm victores in Italiam trahi, malebant. Primo igitur concursu cùm vix pila coniecta essent, retulit pedem mediã acies, inferentibusq; sese magno impetu Rom. terga vertit. Nihilò segnius in cornibus præliũ fuit. hinc Pœnus, hinc Afer vrget: & velut in circumuentos prelio ancipiti pugnat. sed cùm in mediũ rota iam coisset Rom. acies,

*Asdrubal iubetur
in Italiam exerci-
tum ducere.*

*Himilco in Hispani-
am cum iusto ex-
ercitu mittitur.*

*Asdrubal pecunias
exigit ab Hispaniã
populis.*

*Duo Scipiones iun-
ctis copijs obsistere
parant Asdrubali.*

Scipionis Afrubalis copias superat, & castra diripiunt.

fatis virium ad dimouenda hostium cornua habuit. itaq; duo diuersa praelia erant: vtroq; Rom. vt qui pulsus tandem medijs & numero & robore virorū prestarent, haud dubiè superarunt. Magna vis hominum ibi occisa. & nisi Hispani vix dum conferto praelio tam effusè fugissent, perpauca ex tota superfuissent acie. Equestris pugna nulla admodum fuit. quia simul inclinatam mediam aciem Mauri Numidæq; viderunt, extemplo fuga effusa nuda cornua elephantis quoq; præ se actis, deseruere. Et Asdrubal vsque ad vltimum euentum pugnae moratus, è media cæde cum paucis effugit. Castra Rom. cepere, atq; inde diripuerunt. Ea pugna, si qua dubia in Hispania erant, Rom. adiunxit: Asdrubaliq; non modò in Italia traducendi exercitus, sed ne manendi quidem satis tutò in Hispania spem reliquit. Quæ posteaquam literis Scipionum Romæ vulgata sunt, non tam victoria quàm prohibito Asdrubalis in Italiam transitu lætabantur. Dum hæc in Hispania geruntur, Petellia in Brutijs aliquot post mensibus quàm cœpta oppugnari erat, ab Himilcone præfecto Annibalis expugnata est. multorumq; sanguine ac vulneribus ea Pœnis victoriam steterit. nec vlla magis vis obsessos, quàm fames expugnauit. absumptis enim frugum alimentis, carnisq; omnis generis quadrupedum, suttinæ postremo corijs, herbisq; & radicibus, & corticibus teneris, frictisq; rubis vixere, nec antequam vires ad standum in muris ferendaq; arma decurrant, expugnati sunt. Recepta Petellia, Pœnus ad Consentiam copias traducit. quàm minus pertinaciter defensionem, intra paucos dies in deditionem accepit. Iisdem ferme

Petellia à Pœnis expugnatur.

Consentiam Annibal in deditionem accepit.

diebus & Brutiorum exercitus Crotonem Græcam urbem circumsedit, opulentam quondam armis virisq; tum iam adeò multis magnisq; cladibus afflictam, vt omnis ætatis minus viginti millia ciuium superessent. itaq; vrbe defensoribus vacua, facile potiti sunt hostes: arx tantum retenta, in quam inter tumultum captæ vrbis è media cæde quidam effugere. Et Locrenses descivere ad Brutios Pœnosq;, prodita multitudine à principibus. Rhegyni tantummodo regionis eius & in fide erga Romanos, & potestatis suæ ad vltimum manserunt. In Siciliam quoq; eadem inclinatio animorum peruenit: & ne domus quidem Hieronis tota ab defectione abstinuit. nanq; Gelo maximus stirpis contempta simul senectute patris, simul post Cannensem cladem Romana societate, ad Pœnos defecit. mouissetq; in Sicilia res, nisi mors adeò opportuna, vt patrem quoq; suspicione aspergeret, armantem eum multitudinem, sollicitantem socios absumpisset. Hęc eo anno in Italia, in Africa, in Sicilia, in Hispania vario euentu acta. Exitu anni Q. Fabius Maximus à senatu postulauit, vt ædem Veneris Erycinæ,

Locrenses defecerunt ad Pœnos.

An. 534.

- A** Erycinæ, quam dictator vouisset, dedicari liceret. Senatus decreuit, vt T. Sempronius cos. designatus, cum primùm magistratū inisset, ad populum ferret, vt Fabium duumvirum esse iuberent ædis dedicandæ causa. Et M. Æmylio Lepido, qui bis cõsul augurq; fuerat, filij tres, Lucius, Marcus, Quintus, ludos funebres per triduum, & gladiatorum paria duo & xx. per triduum in foro dederunt. Ædiles curules C. Lætorius & T. Sempronius Gracchus cos. designatus, qui in ædilitate magister equitum fuerat, ludos Romanos fecerunt, qui per triduum instaurati sunt. Plebeij ludi à M. Aurelio Cotta & M. Claudio Marcello ter instaurati sunt. Circumactõ tertio anno Punici belli, T. Sempronius cos. Idibus Martijs magistratū inijt. Prætores Q. Fuluius Flaccus, qui antea consul censorq; fuerat, vrbanam: M. Valerius Leuinus peregrinam sortem in iurisdictione habuit. Ap. Claudius Pulcher Siciliã, Q. Mutius Scæuola Sardiniam fortiti sunt. M. Marcello. Procos. imperiũ esse populus iussit, quòd post Cannensem cladem vnus Romanorum imperatorum in Italia prosperè rem gessisset. Senatus quo die primùm est in Capitolio consultus, decreuit, vt eo anno duplex tributum imperaretur, simplex confestim exigeretur, ex quo stipendiũ præfens omnibus militibus daretur, præterquã qui milites ad Cannas fuissent. Inde de exercitibus ita decretum est, vt duabus legionibus vrbanis T. Sempronius cos. Cales ad conueniendum diem ediceret. inde sex legiones in castra Claudiana supra Suessulam deducerentur. quæ ibi legiones essent, (erant autem Cannensis maximè exercitus) eas Ap. Claudius Pulcher Pr. in Siciliam trajiceret: quæq; in Sicilia essent, Romã deportarentur.
- C** Ad exercitum, cui ad conueniendũ Cales edicta dies erat, M. Claudius Marcellus missus: isq; iussus in castra Claudiana deducere vrbanas legiones. Ad veterem exercitum accipiendum, deducendumq; in Siciliã, T. Metilius Croto legatus ab Ap. Claudio est missus. Taciti primò expectauerant homines, vt consul comitia collegæ creando haberet. deinde vbi ablegatum velut de industria M. Marcellũ viderunt, quem maximè consulem in eum annũ ob ægregiè in prætura res gestas creari volebant, fremitus in curia est ortus. Quod vbi sensit cõsul. Vtrunq;, inquit, è Repub. fuit, Patres conscripti, & M. Claudium ad permutandos exercitus in Campaniã proficisci, & comitia non prius edici, quã is inde cõfecto quod mandatũ est negotio, reuertisset: vt vos consulem, què tempus Reip. postularet, quemq; maximè vultis, haberetis. Ita de comitijs, donec redijt Marcellus, silentiũ fuit. Interea duumviri creati sunt Q. Fabius Maximus & T. Octacilius Crassus, ædibus dedicandis, Menti Octacilius, Fabius Veneri Erycinæ. Vtraq; in Capitolio est, canali vno discretæ. Et de trecentis equitibus Campanis, qui in Sicilia cũ fide stipendijs emeritis Romã venerant, delatũ ad populum, vt ciues Romani essent: item vti municipes Cumani essent, pridie quã populus Campanus à populo Romano defecisset. Maximè vt hoc ferretur, mouerat: quòd quorum hominũ essent, scire se ipsi negabãt, vetere patria relicta, in eam in quam redierant, nondum adsciti. Posteaquã Marcellus ab exercitu redijt, comitia vni consuli rogando in locum L. Posthumij edicuntur. Creatur ingenti consensu Marcellus, qui extemplo magistratũ occiperet. cui ineunti consulatũ cum tonuisset, vocati augures vitio creatum videri pronuntiauerunt. vulgòq; patres ita fama ferebant, quòd tum primum duo plebeij cõsules facti essent, id deis cordi non esse. In locum Marcelli, vbi is se magistratu abdicauit, susceptus Fabius Maximus tertium. Mare arsit eo anno: ad Sinuessam bos equuleum peperit: signa Lanuij ad Iunonis Sospitæ cruore manauere, lapidibusq; circa id templum pluit, ob quem imbrem nouèdiale, vt assolet, sacrum fuit. cæteraq; prodigia cum cura expiata. Consules exercitus inter se diuiserunt. Fabio exercitus, cui M. Iunius dictator præfuerat, euenit. Sempronio volonum quod fuerat, & sociorum xxv. millia. M. Valerio Pr. legiones quæ ex Sicilia redissent, decretæ. M. Claudius Procons. ad eum exercitum, qui supra Suessulam Nolæ præfideret, missus. Prætores in Siciliam ac Sardiniam profecti. Consules edixerunt, quoties senatum vocassent, vti senatores, quibusq; in senatu dicere sententiam liceret, ad portam Capenam

An. 580.

Duplex tributum
imperatur ciuibus
Romanis.Ædes dedicantur
Menti & Veneri
Erycinæ.

Prodigia.

penam conuenirent. Prætores quorum iurisdicção erat, tribunalia ad Piscinam publicam posuerunt. eò vadimonia fieri iusserunt. ibiq; eo anno ius dictum est. Interim Carthaginem, vnde Magò frater Annibalis XII. millia peditum, & mille quingentos equites, XX. elephantos, * mille argenti talenta in Italiam transmissurus erat cum præsidio IX. nauium longarum, nuntius affertur, in Hispania rem malè gestam, omnesq; fermè eius prouinciæ populos ad Romanos defecisse. Erant qui Magonem cum classe ea, copijsq; omiſsa Italia, in Hispaniam auerterent, cum Sardinie recipiendę repentina spes affulſit. Paruum ibi exercitum Rom. esse. veterem prætorem inde Cornelium prouinciæ peritum decedere, nouum expectari. ad hoc, fessos iam animos Sardonum esse diurnitate imperij & proximo ijs anno acerbè atq; auarè imperatū: graui tributo & collatione iniqua frumenti oppressos. nihil deesse aliud quàm authorem, G ad quem deficerent. Hæc clandestina legatio per principes missa erat: maximè eam rem moliète Harſicorà, qui tum autoritate atq; opibus longè primus erat. His nuntijs propè vnò tempore turbati erectiq;, Magonem cum classe sua copijsq; in Hispaniam mittunt. in Sardiniam Asdrubalem cognomento Caluum deligunt ducem: & tantum fermè copiarum, quantum Magoni, decernunt. Et Romæ consules transactis rebus, quæ in vrbe agendæ erant, mouebant iam sese ad bellum. T. Sempronius militib. Sinuessam diem ad cõueniendum edixit. & Q. Fabius consulto prius senatu, vt frumenta omnes ex agris ante calendas Iulias primas in vrbes munitas cõueherent. qui non inuexissent, eorum se agrum populaturum: seruos sub hasta venditurum, villas incensurum. Ne prætoribus quidem, qui ad ius dicendum creati erant, vacatio à H belli administratione data est. Valerium prætorem in Apuliam ire placuit ad exercitum à Terentio accipiendum. cum ex Sicilia legiones venissent: ijs potissimum vti ad regionis eius præsidium: Terentianum mitti cum aliquo legatorum. Et XXV. naues M. Valerio datæ sunt, quibus oram maritimam inter Brundisium ac Tarentum tutari posset. Par nauium numerus Q. Fuluius Pr. vrb. decretus ad suburbana littora tutanda. C. Terentio Proconf. negotium datum, vt in Piceno agro conquisitionem militum haberet, locisq; ijs præsidio esset. Et T. Octacilius Crassus posteaquam ædem Mentis in Capitolio dedicauit, in Siciliam cum imperio qui classi præesset, missus. In hanc dimicationem duorum opulentissimorum in terris populorum omnes reges gentesq; animos intenderant. inter quos Philippus Macedonum rex eo magis, I quod propior Italię ac mari tantum Ionio, discretus erat. Is vbi primùm fama accepit, Annibalem Alpes transgressum, vt bello inter Rom. Pœnumq; orto lætatus erat: ita vtrius populi mallet victoriam esse, incertis adhuc viribus fluctuatus animo fuerat. posteaquam tertia iam pugna, tertia victoria cum Annibale & Pœnis erat, ad fortunam inclinauit, legatosq; ad Annibalem misit, qui vitates portus Brundisium Tarentinumq;, quia custodijs nauium Rom. tenebantur: ad Lacinie Iunonis templum in terram egressi sunt. inde per Apuliam perentes Capuam, media in præsidia Rom. illati sunt, deductiq; ad M. Valerium Leuinum prætorē, circa Nuceria castra habentem. Ibi intrepidè Xenophanes legationis princeps à Philippo rege se missum ait ad amicitiam societatemq; iungendam cum populo Rom. madata habere ad consules, K ac senatum populumq; Rom. Inter defectiones veterum sociorum Valerius noua societate tam clari regis lætus admodum hostem pro hospite comiter accepit. dat qui prosequantur, itineraq; cum cura demonstrant, quæ loca, quosq; saltus, aut Romani, aut hostes teneant. Xenophanes per præsidia Rom. in Campaniam, inde qua proximum fuit, in castra Annibalis peruenit, fœdusq; cum eo atq; amicitiam iungit legibus his: vt Philippus rex quàm maxima classe (ducentas autem naues videbatur effecturus) in Italiam trajiceret, & vastaret maritimam oram, bellum pro parte sua terramariq; gereret. vbi debellatum esset, Italia omnis cum ipsa vrbe Roma Carthaginensium atq; Annibalis esset, prædaq; omnis Annibali cederet. perdomita Italia, nauigarent in Græciam, bellumq; cum quibus regibus placeret, gererent. quæ ciuitates continentis,

* Valet 60000. cor.

Sardonum clandestina legatio ad Pœnos.

Philippus Macedonum rex legatos ad Annibalem misit.

Xenophanis mentionem.

Fœdus inter Annibalem & Philippum leges.

- A** rinentis, quæ infulæ ad Macedoniam vergunt, eæ Philippi regniq; eius essent. In has ferme leges inter Pœnum ducem, legatosq; Macedonum ictum fœdus. miliq; cum ijs ad regis ipsius firmandam fidem legati, Gisgo, & Bostar, & Mago, eodem ad Iunonis Laciniaæ templum, vbi naus occulta in statione erat, perueniunt: inde prouecti cum iam altum tenerent, conspecti à classe Romana sunt. quæ præsidio erat Calabriae littoribus. Q. Fuluius Flaccus Corcyræos ad persequendam retrahendamq; nauem cum misisset, primò fugere regij conati: deinde vbi celeritate victi cesserunt, tradunt se Romanis: & ad præfectum classis adducti, cum quæreret, qui, & vnde, & quo tenderent cursum: Xenophanes primò fati iam semel felix mendacium struere, à Philip-
Xenophanes & Annibalis ad Philippum legati intercepti.
- B** po se ad Romanos missum, ad M. Valerium, ad quem vnum iter tutum fuerit, peruenisse: Campaniam superare nequisse, septa hostium præsidij. deinde vt Punicus cultus, habitusq; suspectos legatos fecit Annibalis, interrogatosq; sermo prodidit: tum comitibus eorum seductis, ac metu territis, literæ quoq; ab Annibale ad Philippum inuentæ de pace inter regem Macedonum, Pœnumq; ducem. Quibus fati cognitis, optimum visum est, captiuos, comitesq; eorum Romam ad senatum, aut ad consules, vbi cunq; essent, quam primum deportare. ad id celerrimæ quinq; naues delectæ: ac L. Valerius Antias, qui præfesset, missus: eiq; mandatum, vt in omnes naues legatos separatim custodiendos diuideret: daretq; operam, ne quod ijs colloquium inter se, neue communicatio consilij esset. Per idem tempus Romæ cum A. Cornelius Mammula ex Sardinia prouincia decedens retulisset, qui status rerum in insula esset, ad bel-
- C** lum ac defectionem omnes spectare: Q. Mutium, qui successisset sibi, grauitate cœli aquarumq; aduenientem exceptum, non tam in periculosum, quam longum morbum implicitum, diu ad belli vim sustinendam inutilem fore, exercitumq; ibi vt fati firmum pacatæ prouinciæ præsidem esse, ita parum bello, quod motum iri videretur: decreuerunt patres, vt Q. Fuluius Flaccus quinq; millia peditum, quadringentos equites scriberet, eamq; legionem primo quoq; tempore in Sardiniam trajiciendam curaret, mitteretq; cum imperio quæ ipsi videretur, qui rēgeret quoad Mutius cōualuisset. Ad eam rem missus est T. Manlius Torquatus, qui bis consul, censorq; fuerat, subegeratq; in consûlatu Sardos. Sub idem ferè tēpus & à Carthagine in Sardinia classis missa duce Asdrubale, cui Caluo cognomē erat, fœda tempestate vexata ad Balceares insulas eijcitur. ibiq; (ad eò non armamenta modò, sed etiam aluci nauium quassati erant) subductæ naues dum reficiuntur, aliquantum temporis triuerunt. In Italia cum post Cannensem pugnam fractis partis alterius viribus, alterius mollitis animis, segnius bellum esset: Campani per se adorti sunt rem Cumanā suæ ditionis facere, primò sollicitantes, vt ab Romanis deficerent. vbi id parum processit, dolum ad capiendos eos comparant. Campanis omnibus statum sacrificium ad Hamas. eò senatum Campanum venturum certiores Cumanos fecerunt: petieruntq;, vt & Cumanus eò senatus veniret ad consultandum communiter, vt eosdem vterq; populus socios hostesq; haberet. præsidium ibi armatum sese habituros, ne quid ab Romanis, noui periculi esset. Cumani, quanquam suspecta fraus erat, nihil abnuere, ira tegi fallax consilium posse rati. Interim T. Sempronius consul Romanus Sinuessæ, quo ad conueniendum diem edixerat, exercitu lustrato, transgressus Vulturnum flumen, circa Linternum castra posuit. Ibi, quia ociosa statiuæ erant, crebro decurrere milites cogebat, vt tyrones (ea maxima pars volonũ erat) assuescerent signa sequi, & in acie agnoscere ordines suos. inter quæ concordia maxima erat cura duci. itaq; legatis, tribunisq; præceperat, ne quam exprobratio cuiquam veteris fortunæ discordiam inter ordines fereret: vetus miles tyroni, liber voloni sese exæquari sineret. omnes fati honestos, generososq; ducerent, quibus arma sua, signaq; populus Romanus commisisset. quæ fortuna cogisset ita fieri, eandem cogere tueri factum. Ea non maiore cura præcepta ab ducibus sunt, quam à militibus obseruata. breuiq; tanta concordia coaluerant omnium animi, vt propè in obliuionem venirent, qua ex conditione quisq; esset miles factus.

In Sardiniam subsidia metu defectionis mittuntur.

Campani Cumanam rem suæ ditionis facere cogitant.

Hæc

Hęc agenti Graccho legati Cumani nuntiarunt, quę à Campanis legatio paucos ante F dies venisset, & quid ijs ipsi respondissent. Triduum post eum diem festum esse : non fenatum solùm omnem ibi futurum, sed castra etiam & exercitum Campanum.

Campanos opprimis Gracchus.

Gracchus iussis Cumanis omnia ex agris in urbem cōuehere, & manere intra muros: ipse pridie quàm statutum sacrificium Campanis esset, Cumas mouet castra. Hamæ inde tria millia passuum abfunt. Iam Campani eò frequentes ex composito conueniant: nec procul inde in occulto Marius Alfius, qui summus magistratus erat Campanis, cum XIII. millibus militum habebat castra. Is sacrificio apparando, & inter id instruendę fraudi aliquantò intentior, quàm muniendis castris, aut vlli militari operi fuit. Triduum sacrificatum ad Hamas. nocturnum erat sacrum, ita vt ante mediam noctem compleretur. Huic Gracchus insidiandum tempori ratus, custodibus ad G portas positis, ne quis enuntiare posset, à sexta ad decimam diei horam coactis militibus corpora curare, somnoq; operam dare, vt primis tenebris conuenire ad signum possent: vigilia fermè prima tolli iussit signa: silentiq; profectus agmine, cum ad Hamas media nocte peruenisset, castra Campana, vt in peruigilio neglecta, simul omnibus portis inuadit. alios somno stratos, alios perpetrato sacro inermes redeuntes obruit. Hominum eo tumultu nocturno cęsa plus duo millia, cum ipso duce Mario Alfio, capta sunt signa militaria quatuor & triginta. Gracchus minus centum militum iactura castris hostium potitus, Cumas se properè recepit: Ab Annibale metuens, qui super Capuam ad Tifata habebat castra. Nec eum prouida viri fefellit opinio.

Annibal Campanis opę laturus ad Hamas venit.

nam simul Capuam ea clades est nuntiata, ratus Annibal ab re benè gesta insolenter H lærum exercitum tyronum magna ex parte seruorumq; spoliante[m] victos, prædasq; agentem ad Hamas se inuenturum, citatum agmen præter Capuam rapit: obuiosq; ex fuga Campanorum per duo præsidia Capuam duci, saucios vehiculis tolli, portariq; iubet. ipse ad Hamas vacua ab hostibus castra, nec quicquam præter recentis vestigia cędis, strataq; passim corpora fociorum inuenit. Authores erant quidam, vt pròtinus inde Cumas duceret, urbemq; oppugnaret. Id quanquam haud modicè Annibal cupiebat, vt quia Neapolim non potuerat, Cumas saltè[m] maritimam urbem haberet: tamen quia præter arma nihil secum miles raptim acto agmine extulerat, retrò in castra supra Tifata se recepit. inde fatigatus Campanorum precibus, se-

Annibal Cumas oppugnat.

quenti die cum omni apparatu oppugnandę urbis, Cumas redit: populatoq; agro I Cumano, mille passus ab urbe castra locat. Tum Gracchus magis verecundia in tali necessitate deferendi socios implorantes fidem suam populiq; Romani substitit, quàm satis fidens exercitui. Nec alter consul Fabius, qui ad Cales castra habebat, Vulturum traducere audebat exercitum: occupatus primò auspicijs repetendis Romę: dein prodigijs, quę alia super alia nuntiabantur, expiandiq; ea haud facillè litari aruspices respondebant. Hęc causę cum Fabium tenerent, Sempronius in obsidione erat: & iam operibus oppugnabatur. Aduersus ligneam ingentem turrim admotam urbi, aliam turrim ex iplo muro excitauit consul Romanus aliquanto altiore[m]: quia muro satis per se alto subiectis validis sublicis pro solo vsus erat. inde primùm saxis, fudibusq;, & cęteris missilibus propugnatores urbem ac mœnia tuebatur: postremò vbi K promouendo adiunctam muro viderūt turrim, facibus ardentibus plurimum simul ignem coniecerunt. quo incendio trepida armatorum multitudo cum de turri sese præcipitaret, eruptio ex oppido simul duabus portis facta, stationes hostium fudit, fugauitq; in castra, vt eo die obsesso, quàm obsidenti similior esset Pœnus. Ad mille cccc. Carthaginensium cęsi: vnde quadraginta viui capti, qui circa muros & in stationibus solute ac negligenter agerēs, cum nihil minus quam eruptionem timuissent, ex improviso oppressi sunt. Gracchus, priusquam se hostes ab repentino pauore colligerent, receptui signum dedit, ac suos intra muros recepit. Postero die Annibal clatum secunda re consulem iusto prælio ratus certaturum, aciem inter castra atq; urbem instruxit. cęterum posteaquam neminem moueri ab solita custodia urbis vidit, nec com-

Cumani stationes Pœnorum fundit. Et eos in castra fugant.

Annibal ab obsidione Cumarum discedit.

- A** nec committi quicquam temerariæ spei, ad Tifata redit infecta re. Quibus diebus Cumæ liberatæ sunt obsidione, iisdem diebus & in Lucanis ad Grumentum T. Sempronius, cui Longo cognomen erat. cum Hânone Pœno prosperè pugnat. supra duomillia hominum occidit: & cclxxx. milites amisit. signa militaria ad xli. cepit. Pulsis finibus Lucanis Hânô, retro in Brutios sese recepit. Et ex Hirpinis oppida tria, quæ à populo Rom. defecerant, vi recepta per M. Valerium prætorém. Vercellius, Siciliusq; auctores defectionis securi percussi. supra mille captiuorû sub hasta venierunt. præda alia militi concessa, exercitusq; Cumas reductus. Dum hæc in Lucanis atq; in Hirpinis geruntur, quinque naues, quæ Macedonum atq; Pœnorum captos legatos Romam portabant, à supero mari ad inferum circumuectæ, propè omnem Italiæ oram, cum præter Cumas velis ferrentur, neq; hostium aut sociorum essent, satis sciretur, Gracchus obuiam ex classe sua naues misit. Cum percunctando inuicem cognitum esset, consulem Cumis esse, naues Cumas appulsæ, captiuûq; ad consulem deducti, & literæ datæ. Consul literis Philippi atq; Annibalis perlectis, consignata omnia ad senatum itinere terrestri misit: nauibus deuehi legatos iussit. Cum eodem ferè die literæ legatiq; Romam venissent, & percunctatione facta, dicta cum scriptis congruerent, primò grauis cura Patres incescit, cernentes, quanta vix tolerantibus Punicum bellum, Macedonici belli moles instaret. cui ramen adeò non succubuerût, vt exemplò ageretur, quemadmodû vltro inferendo bello auerterent ab Italia hostem. Captiuus in vincula conditis, comitibusq; eorû sub hasta venditis, ad naues xxv. quibus
- C** Q. Fuluius Flaccus præfectus præerat, viginti paratas alias decernunt. His comparatis deductisq; & additis quinque nauibus, quæ aduexerant captiuos legatos, quinquaginta naues ab Ostia Tarentum profectæ: iussusq; Q. Fuluius militibus Varronianis, quibus L. Apustius legatus Tarenti præerat, in naues impositis, l. nauium classe non tueri modo Italiæ oram, sed explorare de Macedonico bello, si congruentia literis, legatorumq; indicijs Philippi consilia essent, vt M. Valerium prætorém literis certiorém faceret: isq; L. Apustio legato exercitui præposito, Tarentum ad classem profectus, primo quoq; tempore in Macedoniam transmitteret: daretq; operam, vt Philippum in regno contineret. Pecunia ad classem tuendâ, bellumq; Macedonicum ei decreta est, quæ Ap. Claudio in Siciliam missa erat, vt redderetur Hieroni regi. & hæc
- D** per L. Apustium legatum Tarentû est deuecta. simul ab Hierone missa cc. millia modium tritici, & hordei centum. Dum hæc Rom. parant, aguntq; ad Philippum captiuâ nauis vna ex ijs, quæ Romam missæ erant, ex cursu fugit: inde scitum, legatos cum literis captos. itaq; ignarus de ijs quæ cum Annibale legatis suis conuenissent, quæq; legati eius ad se allaturi fuissent, legationem aliam cum eisdem mandatis mittit. Legati ad Annibalem missi, Heraclitus, cui Scorino cognomen erat, & Crito Berreus, & Sositheus Magnes. hi prosperè tulerunt ac retulerunt mandata. sed prius se æstas circum egit, quàm mouere ac moliri quicquam rex posset. tantum nauis vna capta cum legatis momenti fecit, ad dilationem imminentis Rom. belli. Et circa Capuam, transgresso Vulturnum Fabio post expiata tandem prodigia, ambo cõsules rem gerebant.
- E** Combulteriam, & Trebulam, & Austiculâ vrbes, quæ ad Pœnum defecerant, Fabius vi cepit: præsidiaq; in ijs Annibalis. Campâni permulti capti. & Nolæ, sicut priore anno, senatus Romanorum, plebs Annibalis erat: cõsiliaq; occulta de cæde principum, & proditione vrbis inibantur. Quibus ne incepta procederët, inter Capuam castraq; Annibalis, quæ in Tifatis erant, traducto exercitu, Fabius super Vesuuium in castris Claudianis confedit. inde M. Marcellum proconsulem cum ijs copijs quas habebat, Nolam in præfidiû misit. Et in Sardinia res per T. Manliû prætorém administrari ceptæ, quæ omissæ erât, posteaquâ Q. Mutius prætor graui morbo est implicitus, Manlius nauibus longis ad Caraleis subductis, naualibusq; socijs armatis, vt terra rem gereret, & à prætore exercitu accepto, duo & viginti millia peditû, mille & ducentos equites confecit. Cum his equitû peditûq; copijs profectus in agrum hostium, haud

Hânô pulsus finibus Lucanis à T. Sempronio Longo.

De bello Macedonico aguntur Patres.

Philippus legationem alteram miserat ad Annibalem.

X
 supra p. 371. lib. A. dicitur
 quædam nauis Capuam
 Philippo inueniente. hic
 autem dicitur aut maiorem
 numerum inuenit. qd.
 propterea q. Ful. Flaccus
 vna dicitur nauem cepisse
 quæ quidam dicitur dicitur
 est. hic autem. eundem
 Nolanus senatus natus vna
 Romanorum. plebs capta morbo
 Annibalis erat. qd. dicitur. qd.
 dicitur. qd. dicitur. qd.
 dicitur. qd. dicitur. qd.

procul ab Harficoræ castris castra posuit. Harficora tum fortè profectus erat in Pel-
 lidos Sardos ad iuuentutem armandam, qua copias augetet. Filius eius nomine Hio-
 stus castris præerat. Is adolescentia ferox temerè prælio inito fufus, fugatusq; ad xxx.
 millia Sardorum eo prælio cæsa, mille trecenti fermè viui capti. Alius exercitus pri-
 mò per agros fyluasq; fuga palatus: dein, quo ducem fugisse fama erat, ad urbem no-
 mine Cornum, caput eius regionis, confugit, debellatumq; eo prælio in Sardinia ef-
 fet, ni classis Punica cum duce Asdrubale, quæ tempestate deiecta ad Baleares erat, in
 tempore ad spem rebellandi aduenisset. Manlius post famam appulsæ Punicæ classis
 Caraleis se recepit. ea occasio Harficoræ data, Pœno se iungendi. Asdrubal copijs in
 terram expositis, & classe remissa Carthaginem, duce Harficora ad fociorum populi
 Romani agrum populadum profectus, Caraleis peruenturus erat, ni Manlius obuio
 exercitu ab effusa eum populatione continuisset. Primò castra castris modico inter-
 uallo sunt obiecta, deinceps procurfationes leuiaq; certamina vario euentu inita: po-
 stremo descensum in aciem, signisq; collatis iusto prælio per quatuor horas pugna-
 tum. Diu pugnam ancipitem Pœni, Sardis facile vinci assuetis fecerunt: postremò &
 ipsi, cum omnia circa strage ac fuga Sardorum repleta essent, fusi. ceterum terga dan-
 tes circumducto cornu, quo pepulerat Sardos, inclusit Romanus: cædes inde magis,
 quàm pugna fuit. Duodecim millia hostium cæsa, Sardorum simul, Pœnorumq; fer-
 mè III. millia, & DCC. capti, & signa militaria septem & viginti. Ante omnia claram &
 memorabilem pugna fecit Asdrubal imperator captus, & Hanno, & Mago, nobiles
 Carthaginenses: Mago ex gente Barchina, propinqua cognatione Annibali iun-
 ctus: Hanno author rebellionis Sardis, belliq; eius haud dubiè cõcicator. Nec Sardo-
 rum duces minus nobile eam pugnam cladibus suis fecerunt. nam & filius Harficoræ
 Hiofthus in acie cecidit: & Harficora cū paucis equitibus fugiens, vt super afflictas res
 necem quoq; filij audiuit: nocte, ne cuiusquam interuentus cœptum impediret, mor-
 tem sibi concituit. Cæteris vrbs Cornus eadē, quæ antè, fugæ recepraculū fuit. quam
 Manlius victore exercitu aggressus, intra paucos dies recepit. Deinde aliæ quoq; ciui-
 tates, quæ ad Harficoram Pœnosq; defecerant, obsidibus datis, dederunt sese. qui-
 bus stipendio frumentoq; imperato pro cuiusq; aut viribus, aut delicto, Caraleis ex-
 ercitus reduxit. ibi nauibus longis deductis, impositoq; quem secum aduexerat mi-
 lite, Romam nauigat, Sardiniamq; perdomita nuntiat patribus: & stipendium quæ-
 storibus, & frumentum ædilibus, captiuosq; Fuluio prætori tradidit. Per idem tem-
 pus T. Octacilius prætor quinquaginta nauium ab Lilybæo classe in Africam transue-
 ctus, depopulatusq; agrum Carthaginiesem, cum Sardiniam inde peteret, quo fama
 erat Aldrubalem à Balearibus nuper traiecisse, classi Africam repetenti occurrit, leuiq;
 armatura certamine in alto commisso, septē inde naues cum socijs naualibus cæpit.
 cæteras metus haud secus, quàm tempestat passim disiecit. Per eisdē forrē dies & Bo-
 milcar cum militibus ad supplementum Carthaginē missis, quadragintaq; elephan-
 tis & com meatu, Locros accessit. quem vt incautū opprimeret Ap. Claudius per si-
 mulationem prouinciæ circumeundæ Messanā raptim exercitu ducto, æstu secundo
 Locros traiecit. Iā inde Bomilcar ad Hannonē in Brutios profectus erat, & Locrenses
 portas Romanis clausurunt. Appius magno conatu nulla re gesta, Messanam repetit.
 Eadē estate Marcellus ab Nola, quā præsidio obtinebat, crebras excursiones in agrum
 Hirpinum, & Samnites Caudinos fecit. adeoq; omnia ferro atq; igni vastauit, vt anti-
 quarum cladum Samnio memoriā renouaret. itaq; extemplò legati ad Annibalem
 missi simul ex vtraq; gente, ita Pœnum allocuti sunt: Hostes populi Romani, Anni-
 bal, fuimus primū per nos ipsi, quoad nostra arma, nostræ vires nos tutari poterant.
 posteaquam ijs parum fidebamus, Pyrrho regi nos adiunximus, à quo relicti, pacem
 necessariam accepimus, fuimusq; in ea per annos propè quinquaginta, ad id tempus
 quo in Italiā venisti, Tuā nos non magis virtus fortunaq; quàm vnica comitas ac be-
 nignitas erga ciues nostros, quos captos nobis remisisti, ita cõciliauit tibi, vt te salvo
 atq; in-

*Sardorum 30000.
à T. Manlio cæsa.*

*Sardi debellantur
à T. Manlio, captis
Pœnorum nobilif-
simis.*

*Sardinia perdomi-
ta. T. Manlius Ro-
mam cum exerci-
tu redit.*

*Legatorum Samni-
tium ad Anniba-
lem oratio.*

- A** atq; incolumi amico, non modò populum Romanum, sed ne deos quidem iratos (si dici fas est) timeremus. At Hercule non solùm incolumi & victore, sed præsentem te, cum ploratum propè coniugum ac liberorum nostrorum exaudire, & flagrantia te-cta posses conspicerere: ita sumus aliquoties hac ætate deuastati, vt M. Marcellus, non Annibal vicisse ad Cannas videatur: glorienturq; Romani, te ad vnum modò ietum vigentem, velut iaculo emisso torpere. Per centum propè annos cum populo Romano bellum gessimus, nullo externo adiuti nec duce, nec exercitu: nisi quòd per bien-nium Pyrrhus nostro magis milite suas auxit vires, quàm suis viribus nos defendit. Non ergo secundis rebus nostris gloriabimur: duos consules, ac duos consulares ex-ercitus à nobis sub iugum missos, & si qua alia aut læta aut gloriosa nobis euenerunt,
- B** quæ aspera aduersaq; tunc acciderunt, minore indignatione referre possumus, quàm quæ hodie eueniunt. Magni dictatores cum magistris equitum, bini consules cum binis consularibus exercitibus ingrediebantur fines nostros antè exploratò & subsi-dijs positus, & sub signis ad populandum ducebant. nunc propè vnius & parui ad tu-endam Nolam præsidij præda sumus. iam ne manipulatim quidem, sed latronum modò percurfant totis finibus nostris negligentius, quàm si in Romano vagarentur agro. Causa autem hæc est, quòd neq; tu defendis: & nostra iuuentus, quæ si domi es-set, tutaretur, omnis sub signis militat tuis. Nec te, nec exercitum tuum norim: nisi à quo tot Romanas acies fulas, stratasq; esse sciam, ei facile esse ducam opprimere popu-latores nostros vagos, sine signis, palatos, quòd quæq; trahit, quamuis vana prædæ spes.
- C** Numidarum paucorum illi quidem præda erunt, præsidiumq; missum nobis erit, & Nolæ ademeris: si modò quos vt socios haberes dignos duxisti, haud indignos iudi-cas quos in fidem receptos tuearis. Ad ea Annibal respondit: Omnia simul facere Hir-pinos, Samnitesq;: & indicare clades suas, & petere præsidium, & queri indefensos & neglectosq;. Indicandum autem fuisse primum, deinde petendum præsidium: postre-mò ni impetraretur, tum deniq; querendum frustra opem imploratam. Exercitum se non in agrum Hirpinum, Samnitæue, ne & ipse oneri esset, sed in proxima loca socio-rum populi Rom. adducturum: is populandis & militem suum repleturum se, & me-tu procul ab ijs summoturum hosteis. Quod ad bellum Romanum attineret, si Thra-symeni quàm Trebiæ, si Cannarum quàm Thrasymeni pugna nobilior esset; Cannarum se quoq; memoriam obscuram maiore & clariore victoria facturum. Cum hoc responso, muneribusq; amplis legatos dimisit. ipse præsidio modico relicto in Tifa-tis, profectus cum cætero exercitu ire Nolam pergit. Eodem Hanno ex Brutijs cum sup-plemento Carthagine aduecto, atq; elephantis venit, ibi castris haud procul positis, longè alia omnia inquirenti comperta sunt, quàm quæ à legatis sociorum audierat. Nihil enim Marcellus ita gerebat, vt aut fortunè, aut temerè hosti comissum dici pos-set. exploratò, cum firmisq; præsidijs tuto receptu prædatum ierat: omniaq; velut ad-uerfus præsentem Annibalem cauta prouisaq; fuerunt. tum vbi sensit hostem aduen-tare, copias intra mœnia tenuit: per muros inambulare senatores Nolanos iussit, & omnia circà explorare, quæ apud hostes fierent. Ex ijs Hanno, cum ad murum successis-set, Herennium Bassum, & Herium Petriū ad colloquium euocatos, permissuq; Mar-celli egressos, per interpretem alloquitur. Annibalis virtutem, fortunamq; extollit: populi Romani obterit senescentem cum viribus maiestatem, quæ si paria essent, vt quondam fuissent, tamen expertis quàm graue Romanū imperium socijs, quanta in-dulgentia Annibalis etià in captiuos omnes Italici nominis fuisset: Punicam Roma-næ societatem atq; amicitiam præoptandam esse. Si ambo consules cum suis exerci-tibus ad Nolam essent, tamen non magis pares Annibali futuros, quàm ad Cannas fuissent: nedum prætor vnus cum paucis & nouis militibus Nolam tutari possit. Ipso-rum magis, quàm Annibalis interesse, capta an tradita Nola potiretur, potiturū enim, vt Capua Nuceriaq; potitus esset, sed quid inter Capuæ Nuceriæq; fortunam interes-set, ipsos propè in medio sitos Nolanos scire. Nolle ominari quæ captæ vrbi cessura fo-

*Annibal ad Sa-
nnes responso.*

*Annibal cum exer-
citu Nolam appu-
gnaturus accessit.*

*Hannonis cum No-
lanis colloquium.*

rent: sed potius spondere, si Marcellum cum præsidio ac Nolam tradidissent, neminem alium quàm ipsos, legem, qua in societatem amicitiamq; Annibalis venirent, dicturum. Ad ea Herennius Bassus respondit: Multos annos iam inter Romanum Nolanumq; populum amicitiam esse, cuius neutros ad eam diem poeniteret: & sibi si cum fortuna mutanda fides fuerat, sero iam esse mutare eam. dedituris se Annibali, non fuisse accersendum Romanum præsidium. cum ijs qui ad se tuendos venissent, omnia sibi & esse consociata, & ad vltimum fore. Hoc colloquium abstulit spem Annibali per prodicionem recipiendæ Nola. itaq; oppidum corona circumdedit, vt simul ab omni parte mœnia aggrediretur. Quem vt successisse muris Marcellus vidit, instructa intra portam acie cum magno tumultu erupit. Aliquot primo impetu per-

Annibal Nolæ oppugnast.

culsi, cætiq; sunt. deinde concursu ad pugnam facto, æquatisq; viribus, atrox cepit esse pugna. memorabilisq; inter paucas fuisse, ni ingentibus procellis effusus imber idiremisset pugnantibus. Eo die comisso modico certamine, atq; irritatis animis, in urbem Romani, Pœni in castra sese receperunt. tamen Pœnorum prima eruptione percussi ceciderunt, haud plus quàm triginta: Romanorum nullus. Imber continens per noctem totam vsq; ad horam tertiam diei insequentis tenuit. itaq; quanquam vtraq; pars auida certaminis erat, eo die tamen tenuerunt sese munimentis. tertio die Annibal partem copiarum prædatum in agrum Nolanum misit. Quod vbi animaduertit Marcellus, ex templo in aciem copias eduxit: neque Annibal detrectauit. Mille ferè passuum inter urbem erant, castraq; eo spatio (& sunt omnia campi circa Nola) concurrerunt. Clamor ex parte vtraq; sublatus, proximos ex cohortibus ijs, quæ in agros prædatum exierant, ad prælium iam commissum reuocauit. Et Nolani aciem Romanam auxerunt. quos collaudatos Marcellus in subsidijs stare, & faucios ex acie efferre iussit: pugna abstinere, nisi ab se signum accepissent. Prælium erat anceps. summa vi & duces adhortabantur, & milites pugnabant. Marcellus victis ante diem tertium, fugatis ante paucos dies à Cumis, pulsus priore anno ab Nola ab eodem se duce, milite alio, instare iubet. Non omnes esse in acie, prædanteis vagari in agro. sed qui pugnant, marcere Campana luxuria, vino, scortis, omnibusq; lustris per totam hyemem confectos. abisse illam vim, vigoremq;: dilapsa esse robora corporum animorumq;, quibus Pyrenæi, Alpiumq; superata sunt iuga. reliquias illorum virorum, vix arma membraq; sustinentes pugnare. Capuam Annibali Cannas fuisse. ibi virtutem bellicam, ibi militarem disciplinam, ibi præteriti temporis

Marcellus copias suas in aciem eduxit, adversus Annibalem.

Anceps prælii inter Pœnos & Marcelli exercitum.

A pōris famam, ibi spem futuri extinctam. Cū hęc exprobrando hosti Marcellus suorum militum animos erigeret, Annibal multò grauioribus probris increpabat. Arma signaq; eadem se aiebat noscere, quæ ad Trebiam Thrasymenumq; , postremò ad Cannas viderit, habueritq; , militem alium profecto se in hyberna Capuam duxisse, alium inde eduxisse. Legatumne Romanum, & legionis vnus atq; alæ, magno certamine vix toleratis pugnam, quos binæ acies consulares nunquam sustinuerunt? Marcellus tyrone milite, ac Nolanis subsidijs fultus nos iam iterum laceffit? Vbi ille meus miles est, qui erepto ex equo C. Flaminio consuli caput abstulit? vbi, qui L. Paulum ad Cannas occidit? ferrum ne hebet? an dexteræ torpent? an quid prodigij est aliud? Qui pauci plures vincere soliti estis, nunc paucis plures vix restatis? Romam vos expugnaturus, si quis duceret, fortes lingua iactabatis. en nunc minor res est. hic experi vim, virtutemq; volo. expugnatæ Nolam, campestem urbem, non flumine, non mari septam. hinc vos ex tam opulenta vrbe præda spolijsq; onustos vel ducam quò voletis, vel sequar. Nec benè, nec malè dicta profuerunt ad confirmandos animos. Cū omni parte pellerentur, Romanisq; crescerent animi, non duce solum adhortante, sed Nolanis etiam per clamorem fauoris indicem accendentibus ad ardorem pugnæ, terga Pœni dederunt, atque in castra compulsi sunt. quæ oppugnare cupientes milites Romanos, Marcellus Nolam reducit cum magno gaudio, & gratulatione etiam plebis, quæ antè inclinatio ad Pœnos fuerat. Hostium plus mille caesi eo die, capti mille DC. & signa militaria vnde uiginti, & duo elephanti, quatuor in acie occisi.

C Romanorum minus mille interfecti. Posterum diem inducijs datis, sepeliendo utrinque caesos in acie, consumpserunt. Spolia hostium Marcellus Vulcano votum cremauit. Tertio post die (ob iram credo aliquam, aut spem liberalioris militiae) mille CCLXXII. equites, misti Numidæ Hispaniq; ad Marcellum transfugerunt. eorum forti fidelisq; opera in eo bello vsi sunt sæpe Romani. Ager Hispanis in Hispania, Numidis in Africa post bellum virtutis causa latus datus est. Annibal ab Nola remisso in Brutios Hannone, cum quibus venerat copijs, ipse Apuliæ hyberna petit, circaq; Arpos confedit. Q. Fabius vt profectum in Apuliam Annibalem audiuit, frumento ab Nola Neapoliq; in ea castra conuecto, quæ super Sueffulam erant, munimentisq; firmatis, & præsidio quod per hyberna ad tutandum locum satis esset relicto, ipse Capuam propius mouit castra, agrumq; Campanum ferro igniq; est depopulatus, donec coacti sunt Campani nihil admodum viribus suis fidentes egredi portis, & castra ante urbem in aperto communire. Sex millia armatorum habebant, peditem imbellem, equitatu plus poterant. itaque equestribus prælijs laceffebant hostem. Inter multos nobiles equites Campanos acerrimus erat Iubellius, cognomine Taurea: cuius indidem erat, longè omnium Campanorum fortissimus eques: adeò, vt cū apud Romanos militaret, vnus eum Romanus, Claudius Asellus, gloria equestri æquaret. Hunc Taurea cū diu perlustrans oculis obequitasset hostium turmis, tandem factò silentio, vbi esset Claudius Asellus quæsiuit. & quoniam verbis secum de virtute ambigere solitus esset, cur non ferro decerneret? daretq; opima spolia victus? aut victor caperet? Hęc vbi Asello nuntiata sunt in castra, id modò moratus, vt consulem percunctaretur, liceretne extra ordinem in prouocantem hostem pugnare? permissu eius arma extemplò cepit: prouectusq; ante stationes equo, Tauream nomine compellauit, congregiq; vbi vellet iussit. Iam Romani ad spectaculum pugnæ eius frequentes exierant. & Campani non vallum modò castrorum, sed mœnia etiam vrbis prospectantes repleuerunt. Cū iam antè ferocibus dictis rem nobilitassent, infestis hastis concitarunt equos, dein libero spatio inter se ludificantes, sine vulnere pugnam extrahebant. Tum Campanus Romano, equorum, inquit, hoc, non equitum erit certamen, nisi è campo in cauam hanc viam demittimus equos: ibi nullo ad euagandum spatio cominus conferentur manus. Dicto propè citius equum in viam Claudius egit. Taurea verbis ferocior quàm re, Minimè sis, inquit, canterium in fossa:

Pœni terga dederunt.

Annibal equites 1272. ad Marcellum transfugit.

Campani agrum Q. Fabius depopulatur.

Iubellij Campani equitis & Cl. Aselli Romani equestribus pugna.

Vnde natum pro- uerbiū. Canterium in fossa.

fa: quæ vox in rusticum inde prouerbiū prodita. Claudius cum ex via longè per-
 equitasset, nullo obuiō hoste in campum rursus euectus, increpans ignauiam hostis,
 cum magno gaudio & gratulatione victor in castra redit. Huic pugnae equestri rem,
 quam satis certam, communis existimatio est, mirabilem certè, adijciunt quidam
 annales: cum refugientem ad urbem Tauream Claudius sequeretur, patenti hostium
 portæ inuectum, per alteram stupentibus miraculo hostibus intactum euasisse. Qui-
 eta inde statiuā fuere, ac retro etiam consul mouit castra, ut sementem Campani fa-
 cerent: nec antè violauit agrum Campanum, quàm iam altè in fegetibus herbae pa-
 bulum præbere poterant. id conuexit in Claudiana castra super Succulam, ibiq; hy-
 berna ædificauit. M. Claudio proconsuli imperauit, ut retento Nolæ necessario ad tu-
 endam urbem præsidio, cæteros milites dimitteret Romam, ne oneri socijs, & sum-
 ptui Reipublicæ essent. Et T. Gracchus à Cumis Luceriam in Apuliam legiones dum
 duxisset, M. Valerium inde prætorem Brundisium cum eo, quem Luceriæ habuerat,
 exercitū misit, tueriq; oram agri Salētini, & prouidere quod ad Philippum bellumq;
 Macedonicum attineret, iussit. Exitu ætatis eius, quæ hæc gesta per scripsimus, literæ
 à P. & Cn. Scipionibus uenerunt, quantas, quamq; prosperas in Hispania res gessis-
 sent: sed pecuniam in stipendium, uelimenta q;, & frumentum exercitui, & socijs na-
 ualibus, omnia deesse: quod ad stipendium attineat, si ærarium inops esset, se ali-
 quam rationem inuituros, quo modo ab Hispanis sumant. cætera utique ab Roma
 mittenda esse: nec aliter aut exercitum, aut prouinciam retineri posse. Literis recita-
 tis, nemo omnium erat, qui non & uera scribi, & postulari æqua fateretur. sed occur-
 rebat animis, quantos exercitus terrestres, naualesq; tuerentur, quantaq; noua classis
 mox paranda esset, si bellum Macedonicum moueretur. Siciliam & Sardiniam, quæ
 antè bellum uetigales fuissent, uix præsidis prouinciarum exercitus alere tributo
 sumptus suppeditari. uerum cum ipsum tributum conferentium numerum tantis
 exercituum stragibus, & ad Thrasymenum lacum, & ad Cannas, imminutum: tum
 qui superessent pauci, si multiplici grauarentur stipendio, alia perituros peste. itaque
 nisi fide staret Respublica, opibus non staturam. Prodeundum in concionem Fuluius
 prætori esse, indicandasq; populo publicas necessitates, exhortandosq;, qui redem-
 pturis auxissent patrimonia, ut Reipublicæ, ex qua creuissent, ad tempus commoda-
 rent: conducerentq; ex lege præbenda, quæ ad exercitum Hispaniensem opus es-
 sent: ut cum pecunia in ærario esset, ijs primis solueretur. Hæc prætor in concione e-
 dixit, qua die uelimenta, frumentum, Hispaniensi exercitui præbenda, quæq; alia
 opus essent naualibus socijs, esset locaturus. Vbi ea dies uenit, ad conducendum tres
 societates aderant hominum uideuiginti, quorum duo postulara fuere: unum, ne a-
 lij triennio eo publicani essent: alterum, ut quæ in naues imposuissent, ab hostium
 tempestatisq; vi publico periculo essent. Vtroq; impetrato, conduxerunt, priuataq;
 pecunia Reipub. administrata est. Hi mores, eaq; charitas patriæ per omnes ordines
 uelut tenore vno pertinebat. Quemadmodum conductæ omnia magno animo sunt,
 sic summa fide præbita: nec quicquid desideratum, ac si ex opulento ærario, ut quon-
 dam, alerentur. Cum hi comæatus uenerunt, Illiturgi oppidum ab Asdrubale ac
 Magone, & Amilcare Bomilcaris filio, ob defectionem ad Romanos, oppugnaba-
 tur. Inter hæc terna castra hostium Scipiones cum in urbem sociorum magno certa-
 mine ac strage obsistētium peruenissent, frumentum, cuius inopia erat, aduexerunt.
 cohortatiq; oppidanos, ut eodem animo mœnia tutarentur, quo pro se pugnantem
 Romanum exercitum uidissent, ad castra maxima oppugnanda, quibus Asdrubal
 præerat, ducunt. Eodem & duo duces, & duo exercitus Carthaginiensium, ibi rem
 summam agi cernentes, conuenerunt. itaq; eruptione è castris pugnatum est. lx. ho-
 stium millia eo die in pugna fuerunt, sexdecim circiter Romanis. Tamen adeò haud
 dubia uictoria fuit, ut plures numero, quàm ipsi erant, Romani hostium occiderint,
 ceperint amplius tria millia hominum, paulominus mille equorum, uide sexaginta
 militaria

Literæ à Scipioni-
 bus ex Hispania ad
 Senatū missæ.

Primata pecunia
 conducuntur, quæ
 ad exercitum Hi-
 spaniensem opus
 essent.
 Illiturgi oppidum
 à Pœnis obsidetur.

A militaria signa, elephantis v. in prælio occisis, ternisq; castris eo die potiti sunt. Illi-
rurgi obsidione liberato, ad Incibili oppugnandum Punici exercitus traducti, sup- Scipiones prospere
pugnauerunt ad-
uersus tres Pœno-
rum exercitus.
pletis copijs ex prouincia, vt quæ maximè omnium belli auida, modò præda aut
merces esset, & tum iuuentute abundante. Iterum signis collatis eadem fortuna v-
triusque partis pugnatum. supra xii. millia hostium cæsa, supraq; tria capta, cum Scipionum altera
victoria contra
eosdem Pœnorum
exercitus.
signis duobus & xl. & nouem elephantis. Tum verò omnes propè Hispaniæ popu-
li ad Romanos defecerunt, multoq; maiores ea ætate in Hispania quàm in Italia
res gesta.

EPITOME LIBRI XXIII.

B

B IERONYMVS, Syracusanorum rex, cuius auus Hiero amicus populo Romano fuerat, ad Carthaginenses defecit.
& propter crudelitatem superbiamq; à suis interfectus est. T. Sempronius Gracchus Procos. prospere aduersus Pœ-
nos & Hannonem ducem ad Beneuentum pugnavit, seruorum maximè opera, quos liberos esse iussit. Claudius Mar-
cellus Cos. in Sicilia, quæ propè tota ad Pœnos defecerat, Syracusas obsedit. Philippo Macedonum regi bellum in-
dictum est. qui ad Apolloniam nocturno prælio oppressus, fugatusq; in Macedoniam cum propè inermi exercitu per-
fugit. ad id bellum gerendum Valerius Pr. missus est. Res præterea in Hispania à P. & Cn. Scipionibus aduersus Carthaginenses ge-
stas continet. Syphax rex Numidarum in amicitiam ascitus contra Masanissam regem Massiliorum pro Carthaginensibus pu-
gnans, victus, in Hispaniam ad Scipionem cum maxima manu transiit contra Gades: vbi angusto freto Africa & Hispania diri-
muntur. Celtiberi quoque in amicitiam recepti sunt, quorum auxilijs accitis, tunc primum mercenarium militem Roma-
na castra habuerunt.

C

V Ex Campania in Brutios reditum est, Hanno adiutoribus Hanno ad defectio-
nem sollicitat Gra-
cas in Brutijs vr-
bes.
& ducibus Brutijs Græcas vrbes tentauit, eò facilius in soci-
tate manentes Romana, quòd Brutios, quos & oderant &
metuebant, Carthaginensium partis factos cernebant. Rhe-
gium primum tentatum est, diesq; aliquot ibi nequicquam
absumpti. Interim Locrenses frumentum, lignaq; & cætera
necessaria vsib⁹ ex agris in vrbe[m] rapere, etiam ne quid reli-
ctum prædæ hostibus esset: & indies maior omnibus portis
multitudo effundi. postremò ij modò relicti in vrbe erant,

qui reficere muros ac portas, telaq; in propugnacula congerere cogebantur. In per-
mistam omnium ætatum ordinumq; multitudinem, & vagantem in agris magna ex
parte inermem Amilcar Pœnus equites emisit. qui violare quenquam veriti, tantum
vt excluderēt ab vrbe fuga dissipatos, turmas obieccere. Dux ipse loco superiore castra
ponit, vnde agros vrbe[m]q; possit conspicere. Brutiorum cohòrtem adire muros, atq;
euocare principes Locrensium ad colloquium iussit, & pollicentes amicitiam Anni-
balis, adhortari ad vrbe[m] tradendam. Brutijs in colloquio nullius rei primò fides est:
deinde vt Pœnus apparuit in collibus, & refugientes pauci aliam omnem multitudine[m]
in potestate hostium esse afferebant, tum metu victi consulturos se populum
responderunt. aduocataq; extemplò concione, cum & leuissimus quisque nouas
res, nouamq; societatem mallet: & quorum propinqui extra vrbe[m] interclusi ab
hostibus erant, velut obsidibus datis, pignoratos haberent animos: pauci magis
taciti probarent constantem fidem, quàm probatam tueri auderent: haud dubio
in speciem consensu fit ad Pœnos deditio. L. Atilio præfecto præsidij, quiq; cum
eo milites Romani erant, clam in portum deductis, atque impositis in naues, vt
Rhegium deueherentur: Amilcarem, Pœnosq; ea conditione, vt foedus extemplò
æquis legibus fieret, in vrbe[m] acceperunt. Cuius rei propè non seruata fides deditis
est, cum Pœnus dolo dimissum Romanum incusaret: Locrenses profugisse ipsum
causarentur. Insecuti etiam equites sunt, si quo casu in freto æstus morari, aut defer-
re naues in terram posset. & eos quidem, quos sequebantur, non sunt adepti. aliàs à
Messana traijcientes freto Rhegium naues conspexerunt, milites erant Romani à
Claudio prætore missi ad obtinendam vrbe[m] præsidio. itaque Rhegio extemplò
abscissum est. Locrensibus iussu Annibalis data pax, vt liberi suis legibus viuerent:

E

E Locrensium mul-
titudinem in agris
vagamem interci-
pis Amilcar.

Locrensium ad Pœ-
nos deditio.

An. 535.
C. Iulius T. Serranus
Gracchus, de Tabiis
Nap. III. ante vrbe[m]
L. Pothus. Althaus. II.

vrbs pariter & portus in potestate Locrensiū esset: societas eo iure staret, vt Pœnus
 Locrensem, Locrensisq; Pœnum pace ac bello iuuaret. Sic à freto Pœni reducti, fre-
 mentibus Brutijs, quòd Rhegium ac Locros, quas vrbes direpturos se destinauerant,
 intactas reliquissent. Itaq; per se ipsi conscriptis armatisq; iuuentutis suę xv. millibus,
 ad Crotonem oppugnandum pergunt ire, Græcam & ipsam urbem, & maritimam:
 plurimum accessurum opibus, si in ora maris portum ac urbem mœnib⁹ validam te-
 nuissent, credentes. Ea cura angebat, quod neque non accersere ad auxilium Pœnos
 satis audebant, ne quid non pro socijs egisse viderentur: & si Pœnus rursus magis ar-
 biter pacis quàm adiutor belli fuisset, ne in libertatem Crotonis, sicut antè Locro-
 rum, frustra pugnaretur. itaque optimum visum est, ad Annibalem mitti legatos: ca-
 ueriq; ab eo, vt receptus Croto Brutiorum esset. Annibal cum præsentium eam con-
 sultationem esse respondisset, & ad Hannonem eos reiecisset, ab Hannone nihil certi
 allatum. nec enim diripi volebant nobilem atque opulentam urbem: & sperabant,
 cum Brutius oppugnaret, Pœnos nec probare, nec iuuare eam oppugnationem ap-
 pareret, eò maturius ad se defecturos. Crotone nec consilium vnum inter populares,
 nec voluntas erat. Vnus velut morbus inuaserat omnes Italię ciuitates, vt plebes ab
 optimatibus dissentirent: senatus Romanis faueret, plebs ad Pœnos rem traheret.
 Eam dissensionem in vrbe perfuga nunciat Brutius, Aristomachum esse principem
 plebis, tradendæq; authorem vrbs: & in vasta vrbe, latæq; omnibus disiectis mœni-
 bus partitas stationes custodiasq; senatorum ac plebis esse. quacunq; custodiant ple-
 bis homines, eà patere aditum. Authore ac duce perfuga Brutij corona cinxerunt vr-
 bem: acceptiq; à plebe primo impetu locos omnes, præter arcem, cepere. Arcem
 optimates tenebant, præparato iam antè ad talem casum perfugio. Eodem Aristo-
 machus perfugit, tanquam Pœnis, non Brutijs author vrbs tradendæ fuisset. Vrbs
 Croto murum in circuitu patentem xii. millia passuum habuit antè Pyrrhi in Ita-
 liam aduentum. post vastitatem eo bello factâ vix pars dimidia habitabatur. flumen,
 quod medio oppido fluxerat, extra frequentia tectis loca præterfluebat muros, pro-
 culijs quæ inhabitabantur. sex millia aberat ab vrbe nobile templum, ipsa vrbe nobi-
 lius, Lacinia Iunonis, sanctum omnibus circa populis. lucus ibi frequenti sylua, &
 proceris abietis arboribus septus. læta in medio pascua habuit, vbi omnis generis sa-
 crum deæ pascebatur pecus sine vlllo pastore: separatimq; egressi cuiusq; generis gre-
 ges, nocte remeabant ad stabula, nunquam insidijs ferarum, non fraude violati homi-
 num. magni igitur fructus ex eo pecore capti: columnaq; inde aurea solida facta, &
 sacrata est: inclytumq; templum diuitijs etiam, non tantum sanctitate fuit. Ac mira-
 cula aliqua affinguntur plerunq; tam insignib⁹ locis. Fama est, aram esse in vestibulo
 templi, cuius cinerem nullus vnquam moueat ventus. Et arx Crotonis vna parte im-
 minet mari, altera vergente in agrum, situ tantum naturali quondam munita, postea
 & muro cincta, quæ per auersas rupes ab Dionysio Sicilia tyranno per dolum fuerat
 capta. Eam tum arcem satis, vt videbatur, tutam Crotoniatum optimates tenebant,
 circumsedente cum Brutijs eos etiam plebe sua. Postremò Brutij, cum suis viribus in-
 expugnabilem viderent arcem, coacti necessitate Hannonis auxilium implorant. Is
 conditionibus ad deditonem compellere Crotoniatas conatus, vt coloniam Brutio-
 rum eò deduci, antiquamq; frequentiam eorum recipere vastam ac desertam bellis
 urbem paterentur, omnium neminem præter Aristomachum mouit. morituros se
 affirmabant citius, quàm immisti Brutijs in alienos ritus, mores, legesq;, ac mox lin-
 guam etiam verterentur. Aristomachus vnus, quando nec suadendo ad deditonem
 satis valebat: nec sicut urbem prodiderat, locum prodendæ arcis inueniebat, transfu-
 git ad Hannonem. Locrenses breui post legati cum permisso Hannonis arcem intras-
 sent, persuadent, vt traduci se in Locros paterentur. nec vltima experiri vellent. iam
 hoc vt sibi liceret, impetrauerant & ab Annibale, missis ad id ipsum tum legatis. Ita
 Crotone excessum est: deductiq; Crotoniatæ ad mare, naues conscendunt. Locros
 omnis

*Crotonem Brutij
oppugnare sta-
runt.*

*In omnibus Italia
ciuitatibus plebes
ab optimatibus dis-
sentiebant.*

*Brutij Crotonem
præter arcem oc-
cupant.*

Crotoni adhibim.

*Lacinia Iunonis
templum.*

*Crotoniatæ in Lo-
cros traducuntur.*

A omnis multitudo abeunt. In Apulia ne hyems quidem quæta inter Romanos atque Annibalem erat. Luceria Sempronius consul, Annibal haud procul Arpis hibernabat. Inter eos leuia prælia ex occasione, aut oportunitate huius aut illius partis orientantur: meliorque eis Romanus, & indies cautior, tutiorque ab infidijs fiebat. In Sicilia Romanis omnia mutauerat mors Hieronis, regnumque ad Hieronymum nepotem eius translatum, puerum vixdum libertatem, nedum dominationem modice latum. Latè id ingenium tutores atque amici ad præcipitandum in omnia vitia acceperunt. Quæ ita futura cernens Hiero, vltima senecta voluisse dicitur liberam Syracusam relinquere, ne sub dominatu puerili per ludibrium bonis artibus partum firmatumque interiret regnum. Huic consilio eius summa ope obsistere filia: nomen regium penes puerum futurum rata, regimen rerum omnium penes se, virosque suos, Andronodorum, & Zoilum: nam ij tutorum primi relinquebantur. Non facile erat nonagesimum iam agentiannum, circumfesso dies noctesque muliebribus blanditijs liberare animum, & conuertere ad publicam priuatamque curam. Itaque tutores numero quindecim puero reliquit. quos precatus est moriens, vt fidem erga populum Romanum quinquaginta annos ab se cultam inuiolatam seruari, iuuenemque suis potissimum vestigijs insistere vellent: disciplinæque, in qua edoctus esset. Post hæc mandata cum exirasset, tutores prodeunt: testamento prolato, pueroque in concionem producto, (erat autem xv. tunc ferme annorum) paucis, qui per concionem ad excitandos clamores dispositi erant, approbantibus testamentum, cæteris velut patre amisso in orba ciuitate omnia timentibus: funus sit regium magis amore ciuium & charitate, quam cura suorum celebre. Deinde cæteros tutores summoet Andronodorus: iuuenem iam esse dictitans Hieronymum, ac regni potentem: deponendoque tutelam, quæ ipsi cum pluribus communis erat, in se vnum omnium vires conuertit. Vix quidem vlli bono, moderatoque regi facilis erat fauor apud Syracusanos, succedendi tanta charitate Hieronis. verum enimvero Hieronymus, velut suis vitijs desiderabilem efficere vellet auum, primo statim conspectu omnia quam disparia essent, ostendit. nam qui per tot annos Hieronem, filiumque eius Gelonem, nec vestis habitu, nec alio vlllo insigni differentes à cæteris ciuibus vidissent, conspexere purpuram, ac diadema, ac satellites armatos: quadrigisque etiam alborum equorum interdum ex regia procedentem, more Dionysij tyranni. Hunc tam superbum apparatus, habitumque conuenientes sequebantur mores: contemptus omnium hominum, superbæ aures, contumeliosa dicta: aditus non alienis modò, sed tutoribus etiam difficiles: libidines nouæ, inhumana crudelitas. itaque tantus omnes terror inuaserat, vt quidam ex tutoribus aut morte voluntaria, aut fuga præuertent metum suppliciorum. Tres ex ijs, quibus solis aditus in domum familiarior erat, Andronodorus & Zoilus, generi Hieronis, & Thraso quidam, de alijs quidem rebus haud magnopere audiebantur. Tendendo autem duo ad Carthaginenses, Thraso ad societatem Romanam, certamine ac studijs interdum in se conuertebant animum adolescentis. Coniuratio in tyranni caput facta indicatur per calonem quendam æqualem Hieronymi, & iam inde à puero in omnia familiaria iura assuetum. Index vnus ex coniuratis Theodorus, à quo ipse appellatus erat, nominare potuit. qui comprehensus extemplò, traditusque Andronodoro torquendus, de se ipse haud cunctanter fassus, conscios celabat. postremò cum omnibus intolerandis patientiæ humanæ cruciatibus laceraretur, victum malis se simulans, auertit ab conscijs in insontes indicium, Thrasonem esse authorem consilij mentitus. nec nisi tam potenti duce confisos, rem tantam aufuros. ab latere inde eos nominat tyranni, quorum capita vilissima fingenti inter dolores gemitusque occurrere. Maxime animo tyranni credibile indicium Thraso nominatus fecit. itaque extemplò traditur ad supplicium. adiectique pœnæ ceteri iuxta insontes. Consciorum nemo, cum diu socius consilij torquetur, aut latuit, aut fugit: tantum illis in virtute ac fide Theodori fiduciæ fuit, tantumque;

Hieronymus Hieronis nepos Syracusarum rex in Sicilia omnia turbauit.

Hieronymi Syracusani regis tyrannici mores.

Coniuratio in Hieronymum facta & indicata.

Hieronymus defecit à Romanis ad Annibalem.

Hieronymus legatos mittit Carthaginem.

Hieronymus à con- iuratis interficitur.

Q. Fabij oratio de creandis consulis.

tumq; ipsi Theodoro virium ad arcana occultanda. Itaque, quod vnum vinculum F
cum Romanis societatis erat, Thrafone sublato è medio, extemplò haud dubiè ad de-
fectionem res spectabat. legatiq; ad Annibalem missi, ac remissi ab eodem cum An-
nibale nobili adolescentulo, Hippocrates & Epicides nati Carthagine, sed oriundi
ab Syracusis exule auo, Pœni ipsi materno genere. per hos iuncta societas Annibali ac
Syracusano tyranno. nec inuito Annibale apud tyrannum manserunt. App. Claudius
prætor, cuius Sicilia prouincia erat, vbi ea accepit, extemplò legatos ad Hieronymum
misit, qui cum sese ad renouandam societatem, quæ cum auo fuisset, venisse dicerent,
per ludibrium auditi, dimissiq; sunt ab quærente per iocum Hieronymo, quæ fortuna
eis pugnae ad Cannas fuisset. vix credibilia enim legatos Annibalis narrare. velle
quid veri sit scire, vt ex eo vtram spem sequatur, consilium capiat. Romani, cum fe- G
rio legationes audire cœpisset, redituros se ad eum dicentes esse: monito magis eo,
quàm rogato, ne fidem temere mutaret, profiscuntur. Hieronymus legatos Car-
thaginem misit, ad foedus ex societate cum Annibale faciendum. Pacto conuenit, vt
cum Romanos Sicilia expulissent (id autem breui fore, si naues atque exercitum mi-
sissent) Himera amnis, qui fermè insulam diuidit, finis regni Syracusani ac Punici
imperij esset. Aliam deinde inflatus assentationibus eorum, qui eum non Hieronis
tantum, sed Pyrrhi etiam regis materni aui iubebant meminisse, legationem misit:
quia æquum censebat, Siciliam sibi omnem cedi: Italiae imperium proprium quæri
Carthaginensi populo. Hanc leuitatem ac iactationem animi neque mirabantur in
iuuene furioso, neque arguebant, dummodo auerterent eum ab Romanis. Sed om- H
nia in eo præcipitia ad exitium fuerunt. nam cum præmissis Hippocrate atque Epi-
cide cum binis millibus armatorum ad tentandas vrbes, quæ præsidijs tenebantur
Romanis, & ipse in Leontinos cum cætero omni exercitu (erant autem ad x v. mil-
lia peditum equitumq;) profectus esset: liberæ ædes coniurati (& omnes fortè mili-
tabant) imminentes viæ angustæ, qua descendere ad forum rex solebat, sumpserunt.
ibi, cum instructi armatiq; ceteri transirum expectantes starent, vni ex eis (Indigemi-
ni fuit nomen) quia custos corporis erat, partes datæ sunt, vt cum appropinquaret ia-
nuæ rex, per causam aliquam in angustijs sustineret ab tergo agmen. Ita vt conuen-
erat, factum est. tanquam laxaret elatum pedem ab stricto nodo, moratus turbam In-
digemines, tantum interualli fecit, vt cum in prætereuntem sine armatis regem im- I
perus fieret, confoderetur aliquot prius vulneribus, quàm succurri posset. Clamore
& tumultu audito, in Indigeminem iam haud dubiè obstantem tela conijciuntur:
per quæ tamen, duobus acceptis vulneribus, euasit. fuga satellitum, vt iacentem videre
regem, facta est. interfectores pars in forum in multitudinem lætam libertate, pars
Syracusas pergunt ad præoccupanda Andronodori, regionumq; aliorum consilia. In
certo rerum statu, Ap. Claudius bellum oriens ex propinquo cum cerneret, senatû li-
teris certiore fecit, Siciliam Carthaginensi populo, & Annibali conciliari. ipse ad-
uersus Syracusana consilia prouinciam, regniq; fines, omnia conuertit præsidia. Ex-
itu anni eius Q. Fabius ex auctoritate senatus Puteolos, per bellum ceptum frequen- K
tari emporium, communijt, præsidiumq; imposuit. inde Romam comitorum cau-
sa veniens, in eum quem primum diem comitalem habuit, comitia edixit. atque ex
itinere præter urbem in campum descendit. Eo die cum fors prærogatiuæ antè iunio-
rum exisset, eaq; T. Octacilium, & M. Amylium Regillum coss. diceret, tum Q. Fa-
bius silentio facto, tali oratione est vsus: Si aut pacem in Italia, aut bellum cum eo
hoste haberemus, in quo negligentia aut errori locus esset: qui vestris studijs, quæ in
campum ad mandandos, quibus velitis honores affertis, moram vllam offerret, is
mihi parum meminisse videretur vestrae liberratis. sed cum in hoc bello cum hoste
nunquam ab vllò duce sine ingenti nostra clade erratum sit: eadem vos cura, qua in
aciem armati descenditis, inire suffragium ad creandos coss. decet, & sibi sic quenq;
dicere, Annibali imperatori parem consulem nomino. Hoc anno ad Capuam Iubel-
lio Tau-

- A lio Taureæ Campano summo equiti prouocanti, summus Romanus eques Afellus Claudius oppositus. Aduersus Gallum quondam prouocantem in ponte Anienis, Manlium videntem & animo & viribus misere maiores nostri. Ob eandem causam haud multis annis post fuisse non negauerim, cur M. Valerio non diffideretur, aduersus similiter prouocantem arma capienti Gallum ad certamen. Quemadmodum pedites equitesq; optamus vt validiores, si minus, vt pares hosti habeamus: ita duci hostium parem imperatorem quæramus. Cùm, qui est summus in ciuitate dux, eum legerimus: tum repente lectus, in annum creatus aduersus veterem ac perpetuum imperatorem comparabitur, nullis neque temporis neque iuris inclusum angustijs, quo minus ita omnia gerat administratq;, vt tempora postulabunt belli: nobis autem in apparatu ipso, ac tantùm inchoantibus res, annus circumagitur. Quoniam quales viros creare vos consules deceat, satis est dictum: restat vt pauca de eis, in quos prærogatiuæ fauor inclinauit, dicam. M. Æmylius Regillus flamen est Quirinalis, quem neque mittere à sacris, neque retinere possumus: vt non deùm, aut belli deferamus curam. Octacilius sororis meæ filiam vxorem, atque ex ea liberos habet. ceterùm non ea vestra in me, maioresq; meos merita sunt, vt non potiore priuatis necessitudinibus Rempublicam habeam. Quilibet nauarum vectorumq; tranquillo mari gubernare potest: vbi sæua orta tempestas est, ac turbato mari rapitur vento nans, tum viro & gubernatore opus est. Non tranquillo nauigamus: sed iam aliquot procellis submersi penè sumus. itaq; quis ad gubernacula sedeat, summa cura prouidendum, ac præcauendum nobis est. In minore re experti T. Octacili operam tuam fumus. haud sanè, cur ad maiora tibi fidamus, documentum quicquam dedisti. Classem hoc anno, cui tu præfuisi, trium rerum causa parauimus: vt Africæ oram popularetur: vt tuta nobis Italiæ littora essent: ante omnia, ne supplementum cum stipendio com meatuq; ab Carthagine Annibali transportaretur. Create consulem T. Octacilium: non dico si omnia hæc, sed id aliquid eorum Reipublicæ præstitit. Sin autè te classem obtinente, etiam velut pacato mari qualibet Annibali tuta atque integra ab domo venerunt: si ora Italiæ infestior hoc anno, quàm Africæ fuit: quid dicere potes, cur te potissimum ducem Annibali hosti opponant? Si consul esses, dictatorem dicendum exemplo maiorum nostrorum censeremus. nec tu id indignari posses: aliquem in ciuitate Romana meliorem bello haberi, quàm te. magis nullius interest, quàm tua T. Octacili: non imponi ceruicibus tuis onus, sub quo concidas. Ego magnopere suadeo: eodem animo, quo, si stantibus vobis in aciem armatis repente delegendi duo imperatores essent, quorum ductu atq; auspicio dimicaretis, hodie quoq; consules creetis: quibus sacramenta liberi nostri dicant: ad quorum edictum conueniant: sub quorum tutela atq; cura militent. Lacus Thrasymenus, & Canne, triste ad recordationem exemplar: at ad præcauendum simile, vtilis documento sunt. Prærogatiua iuniorum in suffragium reuocata, cùm T. Octacilius ferociter eum continuare consulatum velle vociferaretur, atq; obstreperet, lictores ad eum accedere cõsul iussit. & quia in urbem non inierat, protinus in campum ex itinere profectus, admonuit, cum securibus sibi falces præferri. Interim prærogatiua suffragium iniri: creatiq; in ea cõsules Q. Fabius Maximus quartum, M. Marcellus tertium. eisdem consules ceteræ centuriæ sine variatione vlla dixerunt. & prætor vnus reffectus, Q. Fuluius Flaccus. noui alij creati: T. Octacilius Crassus iterum, Q. Fabius cõsulis filius, qui tum ædilis curulis erat: P. Cornelius Lentulus. Comitij prætorum perfectis, s. c. factum est, vt Q. Fuluius extra ordinem vrbana prouincia esset: isq; potissimum consulibus ad bellum profectis, vbi præset. Aquæ magnæ, & niues eo anno fuerunt: Tyberisq; agros inundauit cum magna strage tectorum, pecorumq; & hominum pernicie. Quinto anno secundi Punici belli Q. Fabius Maximus quartum, M. Claudius Marcellus tertium, consulatum ineuntes, plus solito conuerterant in se ciuitatis animos. multis enim annis tale consulum par non fuerat. Referebant senes: sic Maximum Rullum cum P.

Decio

*Q. Fabius & M.
Marcellus consules
designantur.*

An. 536.

Decio ad bellum Gallicum, sic postea Papyrium & Caruilius aduersus Samnites, Brutiosq; & Lucanum cum Tarentino populum, consules declaratos. Absens Marcellus consul creatus, cum ad exercitum esset: praesenti Fabio, atque ipso comitia habente, consulatus continuatus. Tempus ac necessitas belli, ac discrimen summæ rerum faciebant, ne quis aut in exemplum exquireret, aut suspectum cupiditatis imperij consulem haberet. quin laudabant potius magnitudinem animi, quod cum summo imperatore esse opus Reipub. sciret: seq; eum haud dubie esse: minoris inuidiam suam, si qua ex re oriretur, quam vtilitatem Reipublice fecisset. Quo die magistratum inierunt consules, senatus in Capitolio est habitus. decretumq; omnium primum, ut consules sortirentur, compararentue inter se, vter censoribus creandis comitia haberet, priusquam ad exercitum proficisceretur. Prorogatum deinde imperium omnibus, qui ad exercitus erant: iussiq; in prouincijs manere, T. Gracchus Luceria, vbi cum volonum exercitu erat, C. Terentius Varro in agro Piceno, M. Pomponius in Gallico. ex praetoribus prioris anni proprætor Q. Mutius obtineret Sardiniam, M. Valerius ad Brundisium ora maritimæ, intentus aduersus omnes motus Philippi Macedonum regis praesesset. P. Cornelio Lentulo prætori Sicilia decreta prouincia, T. Otacilio classis eadem, quam aduersus Carthaginenses priore anno habuisset. Prodigia eo anno multa nunciata sunt, quæ quo magis credebant simplices ac religiosi homines, eò etiam plura nunciabantur. Lanuuij in æde intus Sospitæ Iunonis coruonidum fecisse. In Apulia palmam viridem arsisse. Mantuæ stagnum effusum Mincio anni cruentum visum. Et Calibus creta, & Romæ in foro Boario sanguine pluuisse. Et in vico istrico fontem sub terra tanta vi aquarum fluxisse, vt ferias doliaq; quæ in eo loco erant, prouoluta velut impetus torrentis tulerit. Tacta de cælo, atrium publicum in Capitolio, eodem in campo Vulcani, nucem in Sabinis, publicamq; viam, murum ac portam Gabijs. Iam alia vulgata miracula erant: hastam Martis Præneste sua sponte promotam, bouem in Sicilia locutum: infantem in vtero matris in Marrucinis, Io triumphæ, clamasse: ex muliere Spoleti virum factum: Hadriae aram in cælo, speciesq; hominum circum eam cum candida veste visas esse. Quin Romæ quoque in ipsa vrbe secundum apertum examen in foro visum. quod mirabile est, quia rarum. affirmantes quidam legiones se armatas in Ianiculo videre, concitauerunt ciuitatem ad arma: qui cum in Ianiculum iuissent, negarunt quenquam ibi, præter assuetos col-
lis eius cultores, apparuisse. Hæc prodigia hostijs maioribus procurata sunt ex aruspicum responso: & supplicatio omnibus dijs, quorum puluinaria Romæ sint, indicta est. Perpetratis, quæ ad pacem deum pertinebant, de Republica belloq; gerendo, & quantum copiarum, & vbi quæq; essent, coss. ad senatum retulerunt. Duodeuiginti legionibus bellum geri placuit: binas coss. sibi sumere: binis Galliam Siciliamq; ac Sardiniam obtineri: duabusq; Q. Fabium Præt. Apuliae, duabus volonum T. Gracchum circa Luceriam praesesset: singulas C. Terentio procos. ad Picenum, & M. Valerio ad classem circa Brundisium. & duas vrbi praesidium relinqui. Hic vt numerus legionum expleretur, sex nouæ legiones erant scribendæ. Eas primo quoque tempore coss. scribere iussi, & classem parare, vt cum eis nauibus, quæ pro Calabria littoribus in statione essent, c. l. longarum nauium classis eo anno expleretur. Delectu habito, & nauibus nouis deductis, Q. Fabius comitia censoribus creandis habuit. creati M. Attilius Regul⁹, & P. Furius Philus. Cum increbresceret rumor, bellum in Sicilia esse, T. Otacilius eò cum classe proficisci iussus est. Cum deessent nauæ, coss. ex Senatusconsulto edixerunt, vt qui L. Amylio, C. Flamini censoribus, *millibus æris quinquaginta ipse, aut pater eius census fuisset vsque ad *centum millia: aut cui postea res tanta esset facta, nauam vnum cum sex mensium stipendio daret. qui supra centum millia vsque ad *ccc. millia, tres nauas cum stipendio annuo: qui supra trecenta millia vsque ad *decies æris, quinque nauas: qui supra decies, septem: senatores octo nauas cum annuo stipendio darent. Ex hoc edicto dati nauæ armati

Contemnenda est inuidia ob Reipublicæ vtilitatem.

Prodigia.

Prodigiorum procuratio.

Duodeuiginti legionibus hoc anno bellum gerebant Romani.

*Val. 500. cor.

*Val. 1000. coron.

*Val. 3000. coron.

*Val. 1000. coron.

A armati instructi; ab dominis cum triginta dierum coctis cibarijs naues conscenderunt. Tum primum est factum, vt classis Romana socijs naualibus priuata impensa paratis completeretur. Hic maior solito apparatus præcipuè conterrit Campanos, ne ab obsidione Capuæ bellum eius anni Romani inciperent. itaque legatos ad Annibalem oratum miserunt, vt Capuam exercitum admoueret. ad eam oppugnandam

Campani conterriti noui exercitus Romæ conscriptis.

nouos exercitus scribi Romæ, nec vllius vrbis defectioni magis infensos eorum animos esse. Id quia tam trepidi nunciabant, maturandum Annibal ratus, ne præuenirent Romani, profectus Arpis ad Tifata in veteribus castris super Capuam conlestit. inde Numidis Hispanisq; ad præsidium simul castrorum, simul Capuæ relictis, cum cætero exercitu ad lacum Auerni per speciem sacrificandi, re ipsa, vt tentaret Puteolos, quiq; ibi præsidio erant, descendit. Maximus postquam Annibalem Arpis profectum, & regredi in Campaniam, allatum est, nec die nec nocte intermisso itinere, ad exercitum redit: & T. Gracchum ab Luceria Beneuentum copias admouere, Q. Fabium Præt. (is filius cos. erat) Luceriam Graccho succedere iubet. In Siciliam eodem tempore duo Præ. profecti, P. Cornelius ad exercitum: Octacilius, qui maritimæ oræ rei; nauali præesset, & cæteri in suas quisque prouincias profecti. & quibus prorogatum imperium erat, easdem quas priore anno regiones obtinuerunt. Ad Annibalem, cum ad lacum Auerni esset, quinque nobiles iuuenes ab Tarento uenerunt, partim ad Thrasymentum lacum, partim ad Cannas capti: dimissiq; domos cum eadem comitate, qua vsus aduersus omnes Romanorum socios Pœnus fuerat.

Tarentini quinque nobiles ad Annibalem ueniunt.

E Ii memores beneficiorum eius, perpulisse magnam partem se iuuentutis Tarentinæ referunt, vt Annibalis amicitiam ac societatem, quàm populi Romani mallent, legatosq; ab suis missos rogare Annibalem, vt exercitum propius Tarentum admoueat. si signa eius, si castra cōspecta à Tarento sint, haud vllam intercessuram moram, quin vrbs dedatur, in potestate iuniorum plebem, in manu plebis rem Tarentinam esse. Annibal collaudatos eos, oneratosq; ingentibus promissis, domum ad cœpta maturanda redire iubet: se in tempore affuturum esse. Hac cum spe dimissi Tarentini ipsum ingens cupido inceserat Tarenti potiundi. urbem esse videbat cum opulentam nobilemq; , tum maritimam, & in Macedoniam opportunè versam: regemq; Philippum hunc portum, si transiret in Italiam, cum Brundisium Romani haberent, petiturum. Sacro inde perpetrato ad quod uenerat: & dum ibi moratur, peruaftato agro Cumano vsque ad Miseni promontorim, Puteolos repente agmen

Puteolos oppugnat Annibal.

k

conuertit

conuertit ad opprimendum præsidium Romanum. Sex millia hominum erant: & locus munimento quoq; , non natura modò tutus. Triduum ibi moratus Pœnus, ab omni parte tentato præsidio. deinde, vt nihil procedebat, ad populandum agrum Neapolitanum magis ira quàm potiundæ vrbs spe processit. Aduentu eius in propinquum agrum Nolana mota est plebs, iam diu auersa ab Romanis, & infesta senatui suo. itaq; legati ad accersendum Annibalem cum haud dubio promisso tradendæ vrbs venerunt. Præuenit inceptum eorum Marcellus cos. à primoribus accitus. die vno Sueffulam à Calibus, cum Vulturis amnis trajicientem moratus esset, contenderat. inde proxima nocte sex millia peditum, equitesq; ccc. qui præsidio senatui essent, Nolam intromisit, & vt à cos. omnia impigrè facta sunt ad præoccupandam Nolam: ita Annibal tempus terebat, bis iam antè nequicquam tentata re segnior ad credendum Nolanis factus. Iisdem diebus & Q. Fabius cos. ad Casilium tentandum, quod præsidio Punico tenebatur, venit. Et ad Beneuentum velut ex composito parte altera Hanno ex Brutijs cum magna peditum equitumq; manu, altera T. Gracchus ab Luceria accessit, qui primò oppidū intrauit. deinde, vt Hannonem tria millia ferme ab vrbe ad Calorem fluuium castra posuisse, & inde agrum populari audiuit: & ipse egressus moenibus, mille ferme passus ab hoste castra locat: ibiq; concionem militum habuit. Legiones magna ex parte volonum habebat, qui iam alterum annum libertatem tacitè mereri, quàm postulare palàm maluerant. fenserat tamen hybernus egrediens murmur in agmine esse querentium, nunquàmne liberi militaturi essent? scripseratq; senatui, non tam quid desiderarent, quàm quid meruissent. bona fortiq; opera eorum se ad eam diem vsum: neque ad exemplum iusti militis quicquam eis, præter libertatem, deesse. De eo permillum ipsi erat, faceret quod è Repub. duceret esse. Itaque prius quàm cum hoste manum confereret, pronunciat: tempus venisse eius libertatis, quam diu sperassent, potiundæ. postero die signis collatis dimicaturum puro ac patenti campo, vbi sine vllò insidiarum metu vera virtute geri res posset. Qui caput hostis retulisset, eum se extemplò liberum iussurum esse: qui loco cessisset, in eum seruili supplicio animaduersurum. Suam cuique fortunam in manu esse. libertatis authorem eis non se fore solùm, sed cos. M. Marcellum, & vniuersos patres, qui consulti ab se de libertate eorum sibi permisissent. Literas inde cos. ac Senatus consultum recitauit. Ad quæ clamor cum ingenti assensu est sublatus, pugnam poscebant, signumq; vt daret extemplò, ferociter instabant. Gracchus prælio in postterum diem pronunciato, concionem dimisit. Milites læti, præcipuè quibus merces nauatæ in vnum diem operæ libertas futura erat, armis expediendis quod reliquum diei fuit, consumperunt. Postero die vbi signa cœperunt canere, primi omnium parati instructiq; ad prætorium conueniunt. sole orto Gracchus in aciem copias eduxit. Nec hostes moram dimicandi fecerunt. Decem & septem millia peditum erant, maxima ex parte Brutij ac Lucani, equites m c c. inter quos pauci admodum Italici, cæteri Numidæ ferè omnes, Mauriq;. Pugnatum est & acriter, & diu. quatuor horis neutro inclinata est pugna. nec alia magis Romanum impediēbat res, quàm capita hostium pretia libertati facta. nam vt quisque hostem impigrè occiderat, primum capita ægrè inter turbam tumultumq; abscindendo tempus terebat. deinde occupata dextra tenendo caput, fortissimus quisq; pugnator esse defierat: segnibus ac timidis tradita pugna erat. Quod vbi tribuni militum Graccho nunciauerunt, neminem stantem iam vulnerari hostem, carnificari iacentes, & in dextris militum pro gladijs humana capita esse, signum dari properè iussit, proiecerent capita, inuaderentq; hostem. claram satis & insignem virtutem esse, nec dubiam libertatem futuram strenuis viris. Tum redintegrata pugna est, & eques etiam in hostem emissus. Quibus cum impigrè Numidæ concurrissent, nec segnior equitum quàm peditum pugna esset, iterum in dubium adducta res: cum vtrinque duces Romanis Brutium Lucanumq; toties à maioribus suis victos subactosq;, Pœnus mancipia Romana, &

Nolana plebs defectionis ad Annibalem cupid.

Seruis libertatem promittit Gracchus, qui caput hostis è prælio reuulisset.

Acris pugna inter Gracchum & Hannonem.

ex erga-

- A** exergastulo militem verbis obtineret. Postremò pronunciat Gracchus, esse nihil quod de libertate sperarent, nisi eo die fusi fugatiq; hostes essent. Ea demum vox ita animos accendit, atq; renouato clamore velut alij repentè facti, tanta vi se in hostem intulerunt, vt sustineri vltra non possent. Primò antesignani Pœnorum, deinde signa perturbata, postremò tota impulsâ acies: inde haud dubiè terga data, ruuntq; fugientes in castra ad eò pauidi trepidiq;, vt ne in portis quidem aut vallo quisquam restiterit: ac propè continenti agmine Romani insecuti, nouum de integro prælium inclusi hostium vallo ediderint. Ibi sicut pugna impeditior in angustijs, ita cædes atrocior fuit: & adiuuere captiui, qui rapto inter tumultum ferro conglobati, & à tergo ceciderunt Pœnos, & fugam impediunt: itaque minus duo millia hominum ex tanto
- B** exercitu, & ea maior pars equitum cum ipso duce effugerunt. alij omnes cæsi, aut capti. Hannonicus Hannibalis filius a Graccho. præda omnis, præterquam hominum captorum, militi concessa est. & pecus exceptum est, quod intra dies triginta domini cognouissent. Cùm præda onusti in castra redissent, quatuor millia fermè volonum militum, qui pugnaverant segnius, nec in castra irruperant simul, metu pœnæ collem haud procul castris cæperunt. postero die per Trib. militū inde deducti, concione militum aduocata à Graccho, superueniunt. Vbi cùm proconsul veteres milites primū, prout cuiusque virtus atque opera in ea pugna fuerat, militaribus donis donasset, tunc quod ad volones attineret, omnes ait malle laudatos à se, dignos indignosq;, quàm quēquam eo die castigatum esse.
- C** quod bonum, faustum, felixq; Reipublicæ ipsisq; esset, omnes eos liberos esse iubete. Ad quam vocem cùm clamor ingenti alacritate sublatus esset: ac nunc complexi inter se gratulantesq;, nunc manus ad cœlum tollentes, bona omnia populo Romano Gracchoq; ipsi precarentur: tum Gracchus, Prius quàm omnes iure libertatis æquassem, inquit, neminem nota strenui aut ignaui militis notasse volui, nunc exoluta iam fide publica, ne discrimen omne virtutis ignauixq; pereat, nomina eorum, qui detrectatæ pugne memores secessionem paulo antè fecerunt, referri ad me iubebo: citatosq; singulos iureiurando adigam, nisi quibus morbus causa erit, non aliter, quàm stantes cibum potumq;, quoad stipendia facient, capturos esse. Hanc mulctam ita æquo animo feteris, si reputabitis, nulla ignauix nota leuiore vos designari potuisse. Signum deinde colligendi vasa dedit: militesq; prædam portantes agentesq;, per lasciuiam ac iocum ita ludibundi Beneuentum redire, vt ab epulis per celebren festumq; diem actis, non ex acie reuerti viderentur. Beneuentani omnes turba effusa cùm obuiam ad portas exissent, complecti milites, gratulari, vocare in hospitium. Apparata conuiuia omnibus in propatulato ædium fuerant: ad ea inuitabant, Gracchumq; orabant, vt epulari permitteret militibus. Et Gracchus ita permisit, in publico epularentur omnes. Ante suas quibusq; fores prolata omnia. pileati, aut lana alba velatis capitibus volones epulari sunt, alij accubantes, alij stantes: qui simul ministrabant, vescebanturq;. Digna res visa, vt simulachrum celebrati eius diei Gracchus, postquam Romam redijt, pingi iuberet in æde Libertatis, quam pater eius in Auentino ex multatitia pecunia faciendam curauit, dedicauitq;. Dum hæc ad Beneuentum geruntur, Annibal depopulatus agrum Neapolitanum, ad Nolam castra mouet. Quem vbi aduentare cōsensit, Pomponio propratore cum eo exercitu, qui super Sueffulam in castris erat, accito, ire obuiam hosti parat, ne moram dimicandi faceret. Claudium Neronem cum robore equitum silentio noctis per auersam maximè ab hoste portam emittit: circumuectumq; occultè subsequi sensim agmen hostium iuberet: & cùm coortum prælium videret, ab tergo se obijcere. Id errore viarum, an exiguitate temporis Nero exequi non potuerit, incertum est. Absente eo cùm prælium commissum esset, superior quidem haud dubiè Romanus erat. sed quia equites non affuere in tempore, ratio compositæ rei turbata est. Non ausus insequi cedentes Marcellus, vincentibus suis signum receptui dedit. Plus tamen duo mil-

Hannonicus Hannibalis filius a Graccho.

Libertate donantur serui à victore Graccho.

Marcellus consul aduersus Annibalem copias educit.

lia hostium eo die caesa traduntur: Romanorum minus cccc. Solis ferè occasu Nero diem noctemq; nequicquam fatigatis equis hominibusq;, ne viso quidem hoste rediens, adeò grauius est ab eos increpatus, vt per eum stetisse diceret, quo minus accepta ad Cannas redderetur hosti clades. Postero die Romanus in aciem descendit. Pœnus tacita etiam confessione victus, castris se tenuit. Tertio die silentio noctis, omiſſa spe Nolæ potiundæ, rei nunquam prosperè tentatæ, Tarentum ad certioſam spem proditiſſionis proficiſcitur. Nec minore animo res Romanæ domi, quàm militiæ gerebantur. Censores vacui ab operum locandorum cura propter inopiam ærarij, ad mores hominum regendos animum aduerterunt, caſtigandaq; vitia: quæ velut diutinis morbis egra corpora ex ſeſe gignunt, nata bello erant. Primum eos citauerunt, qui poſt Cannenſem pugnam Rempub. deſeruiſſe, Italiaq; exceſſiſſe velle dicebantur. princeps eorum L. Cæcilius Metellus, qui quæſtor tum fortè erat. iuſſo deinde eo, cæterisq; eiufdem noxæ reis cauſam dicere, cum purgari nequiſſent, pronuntiarunt, verba orationemq; eos aduerſus Rempublicam habuiſſe, quo coniuratio deſerendæ Italiæ cauſa fieret. Secundum eos citati nimis callidi exoluendi iuriſiurandi interpretes: qui captiuorum ex itinere reſſi clam in caſtra Annibalis, ſolutum, quòd iurauerant redituros, rebantur. His ſuperioribusq; illis equi adempti, qui publicum equum habebant: tribuq; moti, ærarij omnes facti. Neque ſenatu modò, aut equeſtri ordine regendo cura ſe cenſorum tenuit. nomina omnium ex iuniorum tabulis excerpſerunt, qui quadriennio non militaſſent: quibus neque vacatio iuſta militiæ, neque morbus cauſa fuiſſet. & ea ſupra duo millia nominum in ærarios reſſa tribuq; omnes mori. additumq; inerti cenſoriæ notæ triſte ſenatusconſultum: vt ij omnes, quos cenſores notaſſent, pedibus mererent, mitterenturq; in Siciliam ad Cannenſis exercitus reliquias. cui militum generi non prius quàm pulſus Italia hoſtis eſſet, ſinitum ſtipendiorum tempus erat. Cùm cenſores ad inopiam ærarij ſe iam locationibus abſtinerent ædium ſacrarum tuendarum, curuliumq; equorum præbendorum, ac ſimilium hiſ rerum: conuenere ad eos frequentes, qui haſta huius generis aſſueuerant: hortatiq; cenſores, vt omnia perinde agerent locarentq;, ac ſi pecunia in ærario eſſet. neminem niſi bello conſecto, pecuniam ab ærario petiturum eſſe. Conuenere deinde domini eorum, quos T. Sempronius ad Beneuentum manu emiſerat: accerſitosq; ſe ab triumuiris menſarijs eſſe dixerunt, vt pretia ſerui uorum acciperent. cæterum non antè quàm bello conſecto accepturos eſſe. Cùm hæc inclinatio animorum plebis ad ſuſtinendam inopiam ærarij fieret, pecuniæ quoque pupillares primò, deinde viduarum cœptæ conferri, nuſquam eas tutius ſanctiusq; deponere credentibus, qui deſerebant, quàm in publica fide. inde ſi quid emptum paratumq; pupillis ac viduis foret, à quæſtore perſcribatur. Manauit ea priuatorum benignitas ex vrbe etiam in caſtra, vt non eques, non centurio ſtipendium acciperent, mercenariumq; increpantes vocarent, qui accepſſet. Q. Fabius eos ad Caſilinum caſtra habebat, quod duum millium Campanorum, & ſeptingentorum militum Annibalis tenebatur præſidio. Præerat Staius Metius, miſſus ab Cn. Magio Artellano: qui eo anno Mediaſtuticus erat, ſeruitiaq; & plebem promiſcua armabat, vt caſtra Romana inuaderet, intento eos ad Caſilinum oppugnandum. Nihil eorum Fabium feſellit. Itaque Nolam ad collegam mittit, altero exercitu, dum Caſilinum oppugnatur, opus eſſe, qui Campanis opponatur. vel ipſe relicto Nolæ præſidio modico veniret. vel ſi eum Nola teneret, & nec dum ſecuræ res ab Annibale eſſent, T. Gracchum Procos. à Beneuento acciturum. Hoc nuncio Marcellus duobus militum millibus Nolæ in præſidio relicto, cum cætero exercitu Caſilinum venit. aduentuſq; eius Campani iam mouentes ſeſe quieuerunt. ita à duobus eos Caſilinum oppugnari cœptum: vbi cum multa ſuccedentes temerè mœnibus Romani milites acciperent vulnera, neq; ſatis inceptis ſuccederet, Fabius omittendam rem paruam, ac iuxta magis difficilem, abſcedendumq; inde cenſebat, cum res maiores inſta-

*Censores ad mores
civium regendos,
caſtigandaq; vitia
inſenti.*

*Magna omnium
ordinum liberali-
tas in ſuſtinenda
ærarij inopia.*

*Q. Fabius Caſili-
num oppugnat.*

A res instarent. Marcellus multa magnis ducibus sicut non aggredienda, ita semel aggressis non dimittenda esse dicendo, quia magna famæ momenta in vtrunque partem fierent, tenuit ne incepto abiretur. Vineæ inde, omniq; alia operum machinationumq; genera cum admouerentur, Campaniq; Fabium orarent, ut abire Capuam tutò liceret, paucis egressis, Marcellus portam, qua egrediebantur, occupauit, cedesq; promiscuè omnium circa portam primò, deinde irruptione facta, etiam in vrbe fieri cœpta est. Quinquaginta ferè primò egressi Campanorum, cum ad Fabium confugissent, præsidio eius Capuam peruenerunt. Casilinum inter colloquia, cunctationemq; petentium fidem, per occasionem captum est. captiui, quiq; Campanorum, quiq; Annibalis militum erant, Romam missi, atque ibi in carcere inclusi sunt: opidanorum turba per finitimos populos in custodiam diuisa. Quibus diebus à Casilino re benè gesta recessum est, eis Gracchus in Lucanis aliquot cohortes in ea regione conscriptas cum præfecto sociorum in agros hostium prædatum misit. eos effusè palatos Hanno adortus, haud multò minorem quàm à Beneuento acceperat, reddidit hosti cladem: atque in Brutios raptim, ne Gracchus assequeretur, concessit. Consul Marcellus retro vnde venerat, Nolam redit: Fabius in Samnium ad populandos agros, recipiendasq; armis, quæ defecerant, vrbes processit. Caudinus Samnis grauius deuastatus: perusti populatiq; latè agri, prædæ pecudum hominumq; actæ. oppida vi capta, Compulteria, Telesia, Cosa, Melæ, Fuisulæ & Orbitanium. ex Lucanis Blandæ, Apulorum Ancæ oppugnata. Millia hostium in his vrbibus viginti

C quinque capta, aut occisa: & recepti perfugæ cccclxx. quos cum Romam misisset coss. virgis in comitio cæsi omnes, ac de saxo deiecti. Hæc à Q. Fabio intra paucos dies gesta. Marcellum ab gerendis rebus valetudo aduersa Nolæ tenuit. Et à Præatore Q. Fabio, cui circa Luceriam prouincia erat, Accua oppidum per eos dies vi captum, statiuq; ad Ardoneas communita. Dum hæc alijs locis ab Romanis geruntur, iam Tarentum peruenerat Annibal, cum maxima omnium quacunque ierat, clade. in Tarentino demum agro pacatum incedere agmen cœpit. nihil ibi violatum, neque vsquam via excessum est. apparebatq; non id modestia militum aut ducis, nisi ad conciliandos Tarentinorum animos fieri. Cæterum cum propè iam mœnibus accessisset, nullo ad conspectum primi agminis, ut rebatur, motu facto, castra ab vrbe fermè passus mille locat. Tarentum triduo antequam Annibal ad mœnia accederet, à M. Valerio propræatore, qui classi ad Brundisium præerat, T. Valerius legatus missus. Is primorum iuuentute conscripta, dispositisq; ad omnes portas, circaq; muros quares postulabat, stationibus die ac nocte plurimum intentus, neque hostibus, neque dubijs socijs loci quicquam præbuit ad tentandum. Sicq; diebus aliquot frustra ibi absumptis, Annibal cum eorum nemo, qui ad lacum Auerni adissent, aut ipsi venirent, aut nuncium literasue mitterent, vana promissa se temerè secutum cernens, castra inde mouit. Tum quoque intacto agro Tarentino, quanquam simulata lenitas nondum profuerat: tamen spe labefactandæ fidei haud abstitens, Salampiam tendit: eoq; frumentum ex agris Metapontinò atque Heracleensi (iam media æstas exacta erat, & hybernis placebat locus) comportat. Prædatum inde Numidæ Mauriq; per Salentinum agrum, proximosq; Apuliæ saltus dimissi: vnde cæteræ prædæ haud multum, equorum greges maximè abacti. è quibus ad quatuor millia domanda equitibus diuisa. Romani, cum bellum nequaquam contemnendum in Sicilia oriretur: morsq; tyranni duces magis impigros dedisset Syracusanis, quam causam aut animos mutasset: M. Marcello alteri consulum eam prouinciam decernunt. Secundum Hieronymi cædem primò tumultuatum in Leontinis apud milites fuerat, vociferatumq; ferociter: parentandum regi sanguine coniuratorum esse. Deinde libertatis restituta dulce auditum nomen crebro vsurpatum, spes facta ex pecunia regia largitionis militi, atque fungendi potioribus ducibus: & relata tyranni fœda scelera, fœdioresq; libidines, adeò mutauerunt animos, ut insepultum

Casilinū captum à Cos.

Quas vrbes cepit Fabius in Samnio.

Tarentum venit Annibal.

Quid in Sicilia gestum post Hieronymi cædem.

iacere corpus paulò antè desiderati regis paterentur. Cùm cæteri ex cõiuratis ad exercitum obtinendum remansissent, Theodorus & Sosis regijs equis, quanto maximo cursu poterant, vt ignaros omnium regios opprimerent, Syracusas contendunt. cæterum pręuenerat non fama solum, qua nihil in talibus rebus est celerius, sed nuncius etiam ex regijs feruis. Itaq; Andronodus & insulam & arcem, & alia quę poterat, quęq; opportuna erant, præsidijs firmarat. Hexapylo Theodorus ac Sosis post solis occasum iam obscura luce inuecti, cùm cruentam regiam vestem, atq; insigne capitis ostentarent, transuecti per Thicam, simul ad libertatem, simul ad arma vocantes, in Acradinam conuenire iubent. Multitudo pars procurrat in vias, pars in ædium vestibulis stat: pars ex tectis fenestrisq; prospectant, & quid rei sit rogitant. omnia luminibus collucent, strepituq; vario complentur. armati locis patentibus congregantur. inermes ex Olympij Iouis templo spolia Gallorum Illyriorumq; dono data Hieroni à populo Romano, fixaq; ab eo, detrahunt, precantes Iouem, vt volens propitius præbeat sacra arma pro patria, pro deum delubris, pro libertate sese armantibus. Hęc quoq; multitudo stationibus per principes regionum vrbis dispositis adiungitur. In insula inter cætera Andronodus præsidijs firmat horrea publica. Locus saxo quadrato septus, atq; arcis in modum emunitus capitur ab iuuentute, quę præsidio eius loci attributa erat, mittuntq; nuncios in Acradinam: horrea frumentumq; in senatus potestate esse. Luce prima populus omnis armatus inermisq; in Acradinam ad curiam conuenit. ibi pro Concordiæ ara, quę in eo sita loco erat, ex principibus vnus nomine Polyneus concionem & liberam & moderatam habuit. Seruitudinis indignitatisq; homines expertos, aduersus notum malum irritatos esse. Discordia ciuilibus quas importet clades, audisse magis à patribus Syracusanos, quam ipsos vidisse. Arma quod impigrè caperint, laudare. magis laudaturum, si non vtantur, nisi vltima necessitate coacti. in præsentia legatos ad Andronodorum mitti placere, qui denuncient, vt in potestate senatus ac populi sit: portæ insulæ pateant, reddat præsidium. si tutelam alieni regni suum regnum velit facere, eundem se censere: multò acrius ab Andronodoro, quam ab Hieronymo repeti libertatem. Ab hac concione legati missi sunt. senatus inde haberi cœptus est. quod sicut regnante Hierone manserat publicum consilium: ita post mortem eius ante eam diem nulla de re, neq; conuocati, neq; consulti fuerant. Vt ventum ad Andronodorum est, ipsum quidem mouebat & ciuium consensus, & cùm alię occupatę vrbis partes, tum pars insulę, velut munitissima prodita atq; alienata: sed euocatum cum ab legatis Demarata vxor, filia Hieronis, inflata adhuc regijs animis, ac muliebri spiritu, admonet sæpè vsurpatæ Dionysij tyranni vocis: qua pedibus tractum, non insidentem equo relinquere tyrannidem dixerit debere. facile esse momento quo quis velit, cedere possessione magnæ fortunæ: facere & parere eam, difficile atq; arduum esse. paululum sumeret spacij ad consultandum ab legatis. eo vteretur ad accersendos ex Leontinis milites. quibus si pecuniam regiam pollicitus esset, omnia in potestate eius futura. Hęc muliebria consilia Andronodus neq; tota aspernatus est, neq; ex templo accepit: tutiorem ad opes affectandas ratus esse viam, si in præsentia temporis cessisset. itaque legatos renunciare iussit, futurum se in senatus ac populi potestate. Postero die luce prima patefactis insulę portis, in forū Acradinæ venit. ibi in aram Concordiæ, ex qua pridie Polyneus concionatus erat, ascendit: orationemq; eam orsus est, qua primùm cunctationis suę veniam petiuit. Se enim clausas habuisse portas, non separantem suas res à publicis, sed strictis semel gladijs timentem, qui finis cædibus esset futurus: vtrum, quod satis libertatis foret, contenti nece tyranni essent: an quicumque aut propinquitate, aut affinitate, aut aliquib⁹ ministerijs regiã contigissent, alienæ culpæ rei trucidarentur. postquam animaduerrit, eos qui liberassent patriam, seruare etiam liberatam velle, atq; vndique cõsuli in medium, non dubitasse, quin & corpus suum, & cætera omnia, quę suæ fidei tutelãq; essent, quãdo eum, qui mandasset, suus furor absumpsisset, patrię restitueret.

Polyneus Syracusanus ciues ad concionem hortatur.

Demarata Hieronis filia Andronodorum ad tyrannidem retinendam stimulat.

Conuert-

- A Conuersus deinde ad interfectores tyranni, ac nomine appellans Theodorum ac Sosim: Facinus, inquit, memorabile fecistis: sed mihi credite, inchoata vestra gloria, nondum perfecta est: periculumq; ingens manet, nisi communi concordia consulitis, ne libera efferatur Respub. Post hanc orationem claues portarum pecuniaeq; regia ante pedes eorum posuit. atque illo quidem die dimissi ex concione lati circa omnia fana deum supplicauerunt cum coniugibus ac liberis. postero die comitia Prr. creandis habita. creatus in primis Andronodorus, caeteri magna ex parte interfectores tyranni, duos etiam absentes, Sopatrum ac Deomenem fecerunt. Qui auditis ijs, quae Syracusis acta erant, pecuniam regiam, quae in Leontinis erat, Syracusas deuectam quaeſtoribus ad idiplum creatis tradiderunt, & ea quae in insula erat, & Acradina, tradita est. muriq; ea pars, quae ab caetera vrbe nimis firmo munimento intersepibat insulam, consensu omnium deiecta est. secuta & caeterae res hanc inclinationem animorum ad libertatem. Hippocrates atque Epicides audita morte tyranni, quam Hippocrates etiam nuntio interfecto celare voluerat, deserti a militibus, quia id tutissimum ex praesentibus videbatur, Syracusas rediere. vbi ne suspecti obseruarentur, tanquam nouandi res aliquam occasionem quaerentes, praetores primum, dein per eos senatum adeunt. Ab Annibale se missos praedicant ad Hieronymum, tanquam amicum ac socium, paruissse imperio eius, cuius imperator suus voluerit. velle ad Annibalem redire. caeterum cum iter tutum non sit, vagantibus passim per totam Siciliam Romanis armis, petere vt praesidij dent aliquid, quo Locros in Italiam perducantur, gratiam magnam eos parua opera apud Annibalem inuituros. Facile res impetrata: abire enim duces regios, cum peritos militiae, tum egentes eisdem atque audaces cupiebant. sed quod volebant, non quam maturato opus erat, nauiter expediebant. Interim iuuenes militares, & assueti militibus, nunc apud eos ipsos, nunc apud transfugas, quorum maxima pars ex naualibus socijs Romanorum erat: nunc etiam apud infimae plebis homines crimina ferebant in senatum optimatesq;: moliri clam eos atque struere, vt Syracusae per speciem reconciliandae societatis in ditione Romanorum sint: dein factio, & pauci authores foederis renouati dominantur. His audiendis credendisq; opportuna multitudo maior indies Syracusas confluere: nec Hippocrati & Epicidi solum spem nouandarum rerum, sed Andronodoro etiam praebat. Qui fessus tandem vxoris vocibus monentis, nunc illud esse tempus occupandi res, dum turbata omnia noua atque incognita libertate essent, dum regijs stipendijs pastus obuertaretur miles: dum ab Annibale missi duces assueti militibus iuuare possent incepta, cum Themistio, cui Gelonis filia nupta erat, rem consociatam, paucos post dies Aristoni cuidam tragico actori, cui & alia arcana committere assueuerat, incaute aperit. Huic & genus & fortuna honesta erant: nec ars, quia nihil tale apud Graecos pudori est, ea deformabat. itaque fidem potiore ratas, quam patriae debebat, indicium ad Prr. defert. Qui vbi rem haud vanam esse certis indicijs compererunt, consultis senioribus, & autoritate eorum praesidio ad fores posito, ingressos curiam Themistium atque Andronodorum interfecerunt, & cum tumultus ab re in speciem atrocior, causam alijs ignorantibus, ortus esset, silentio tandem facto, indicem in curiam introduxerunt. Qui cum ordine omnia edocuisset, & principium coniurationis factum ab Harmoniae Gelonis filiae nuptijs, quibus Themistio iuncta esset: Afrorum Hispanorumq; auxiliares instructos ad caedem, Prr. principumq; aliorum: bonaq; eorum praedae futura interfectoibus pronuntiatum: iam mercenariorum manum assuetam imperijs Andronodori paratam fuisse ad insulam rursus occupandam: singula deinde, quae, per quosq; agerentur, totamq; viris armisq; instructam coniurationem ante oculos posuisset, senatui quidem tam iure caesi, quam Hieronymus, videbantur. Ante curiam varie atq; incerte rerum multitudinis clamor erat. quam ferociter minitantem in vestibulo curiae corpora coiuratorum eo metu compresserunt, vt silentes integram plebem

Syracusani praetores
res creantur.

Andronodorus de
occupanda Syracusarum tyrannide
cogitans interficitur.

Sopatri oratio de
Andronodori et
Themistij caede.

in concionem sequerentur. Sopatro mandatum ab senatu, & ab collegis, vt verba faceret. Is (tanquam reos agebat) ab antè acta vita orfus, quæcunq; post Hieronis mortem scelestè atq; impiè facta essent, Andronodorum ac Themistium arguit fecisse. Quid enim sua sponte fecisse Hieronymum puerum, ac vix dum pubescentem facere potuisset: rutores ac magistratus eius sub aliena inuidia regnasse. itaq; aut ante Hieronymum, aut certè cum Hieronymo perire eos debuisse. At illos debitos iam morti destinatosq; alia noua scelera post mortem tyranni molitos. palam primò, cum clausis Andronodorus infulæ portis hæreditatem regni creuerit, quæq; procurator tenebat, pro domino possederit, proditus deinde ab eis, qui in insula erant, circumfessus ab vniuersa ciuitate, quæ Acradinam tenuerit: nequicquam palam atque apertè petitum regnum, clam & dolo affectare conatus sit. & ne beneficio quidem atq; honore potuerit vinci, cum inter liberatores patriæ insidiator ipse libertatis creatus esset Prætor. Sed animos eis regios regias coniuges fecisse: alteri Hieronis, alteri Gelonis, filias nuptas. Sub hanc vocem ex omnibus partibus concionis clamor oritur, nullam earum viuere debere, nec quenquam superesse tyrannorum stirpis. Hæc natura multitudinis est: aut seruit humiliter, aut superbè dominatur: libertatem, quæ media est, nec spernere modicè, nec habere sciunt, & non fermè defunt irarum indulgentes ministri, qui auidos atq; intemperantes plebeiorum animos ad sanguinem & cædes iritent: sicut tum extemplò Prr. rogationem promulgarunt. acceptaq; penè prius quàm promulgata est, vt omnis regia stirps interficeretur. missiq; à Prr. Demaratam Hieronis, & Harmoniam Gelonis filias, coniuges Andronodori & Themistij, interfecerunt. Heraclea erat filia Hieronis, vxor Sofippi, qui legatus ab Hieronymo ad regem

Multitudo aut seruit humiliter, aut superbè dominatur.

Stirps regia interficitur.

Prolemæum missus, voluntarium consciuerat exilium. Ea cum ad se quoq; venire præscisset, in sacrarium ad penates confugit cum duabus filiabus virginibus, resolutis crinibus, miserabiliq; alio habitu: & ad ea addidit preces, nunc per memoriam Hieronis patris, Gelonisq; fratris, ne se innoxiam inuidia Hieronymi conflagrare sine rent. nihil se ex regno illius, præter exilium viri, habere, neq; fortunam suam eandem viuo Hieronymo fuisse, quam sororis, neq; interfecto eo causam eandem esse. Quid? quod si Andronodoro consilia processissent, illa cum viro fuerit regnatura? sibi cum cæteris seruiendum? Si quis Sofippo nuntiet, interfectum Hieronymum, ac liberatas Syracusas: cui dubium esse, quin extemplò conscensurus sit nauim, atq; in patriam rediturus? Quantum spes hominum fallit in liberata patria coniugem eius, ac liberos de vita

- A** de vita dimicare? quid obstantes libertati, aut legibus? quod ab se cuiquam periculum, à sola, ac prope vidua, & puellis in orbitate degentibus esse? Atenim periculi quidem nihil ab se timeri: inuisam tantum regiam stirpem esse. Ablegarent ergo procul ab Syraculis, Siciliaq;, & asportari Alexandriam iuberent ad virum uxorem, ad patrem filias. Aueris auribus animisq;, casse ne tempus tereretur, (ferrum enim quosdam expedientes cernebat) tum omissis pro se precibus, puellis ut saltem parcerent, orare institit: à qua ætate etiam hostes irati abstinerent. ne tyrannos vlciscendo, quæ odissent scelera, ipsi imitarentur. Inter hæc abstractam à penetralibus iugulant. in virgines deinde resperfas matris cruore imperum faciunt. quæ alienata mente simul luctu metuq; velut captæ furore occurfu se ex sacrario proripuerunt: ut, si effugium parauisset in publicum, impleturæ urbem tumultu fuerint. tum quoque haud magno ædium spatio inter medios tot armatos aliquoties integro corpore euaserunt: tenentibusq;, cum tot ac tam validæ eluctandæ manus essent, sese eripuerunt. tandem vulneribus confectæ, cum omnia replessent sanguine, exanimis corruerunt, cædemq; per se miserabilem, miserabiliorem casus fecit: quod paulò post nuntius venit, mutatis repente ad misericordiam animis, ne interficerentur. Ira deinde ex misericordia orta, quod adeò festinatum ad supplicium, neq; locus pœnitendi, aut regressus ab ira relictus esset. itaq; fremere multitudo, & in locum Andronodori ac Themistij (nam ambo Prætorum fuerunt) comitia poscere: quæ nequaquam ex sententia prætorum futura essent. Statutus est comitijs dies: quo nec opinantibus omnibus vnus ex vltima turba
- C** Epicidem nominauit: tum inde alius Hippocratem: crebriores deinde eæ voces, & cum haud dubio assensu multitudinis esse. Et erat confusa concio, non populari modo, sed militari quoq; turba, magna ex parte etiam perfugis, qui omnia nouare cupiebant, permittis. Prætores dissimulare primò: & trahendam rem esse. postremò victi consensu, & seditionem metuentes, pronuntiant eos prætores. Nec illi primò statim creati nudare quid vellent: quanquam ægrè ferebant, & de inducijs dierum decem legatos isse ad Appium Claudium: & impetratis eis alios, qui de fœdere antiquo renouando agerent, missos. Ad Murgantiam tum classem nauium centum Romanus habebat, quo euaderent motus ex cædibus tyrannorum orti Syraculis, quòue eos ageret noua atq; insolita libertas, opperiens. Per eosdem dies cum ad Marcellum venientem in Siciliam legati Syraculani missi ab Appio essent, auditis conditionibus pacis Marcellus posse rem conuenire ratus, & ipse legatos Syraculas, qui coram cum prætoribus de renouando fœdere agerent, misit. Et iam ibi nequaquam eadem quies & tranquillitas erat. postquam Punicam classem accessisse Pachynum allatum est, dempto timore Hippocrates & Epicides nunc apud mercenarios milites, nunc apud transfugas prodi Romanis Syraculas criminabantur. At verò Appius naues ad ostium portus, quid aliq; partis hominibus animi accederet opperiens, in statione habere cœpit. Ingens in speciem criminibus vanis accefferat fides: ac primò etiam tumultuosè decurrerat multitudo ad prohibendos, si in terram egredererur. In hac turbatione rerum in concionem vocari placuit. vbi cum alij aliò tenderent, nec procul à seditione res esset, Appollonides principum vnus orationem salutarem, ut in tali tempore, habuit: Nec spem salutis, nec perniciem propiorem vnquam ciuitati vlli fuisse. si enim vno animo omnes vel ad Romanos, vel ad Carthaginienses inclinent, nullius ciuitatis statum fortunatiorem, gratiorémute fore. si alia aliò trahat res, non inter Pœnos Romanosq; bellum atrocius fore, quàm inter ipsos Syraculanos, cum intra eosdem muros pars vnaquæque suos exercitus, sua arma, suos habitura sit duces. itaque ut omnes idem sentiant, summa vi agendum esse: vtra societas sit vtilior, longè minoris adeò rem momenti consultatione esse. sed tamen Hieronis potius quàm Hieronymi auctoritatem sequendam in socijs legendis, vel quinquaginta annis feliciter expertam amicitiam nunc incognitæ quondam infideli præferendam. Esse etiam momenti aliquid ad consilium, quod Carthaginiensibus ita pax negari possit,

Crudele mortis exemplum.

Appollonides ad concordiam Syraculanos hortatur.

VT NON

vt non vtique in præsentia bellum cum eis geratur: cum Romanis extemplò aut pacem aut bellum habendum. Quo minus cupiditatis ac studij visa est oratio habere, eò plus authoritatis habuit. Adiectum est prætoribus ac delectis senatorum militare etiam consilium, iussi & duces ordinum præfectiq; auxiliiorum simul consulere. Cum sæpè acta res esset medijs certaminibus, postremò quia belli cum Romanis gerendi ratio nulla apparebat, pacem fieri placuit: mittiq; cum eis legatos ad rem confirmandam. Dies haud ita multi intercesserant, cum ex Leontinis legati præsidium finibus suis orantes venerunt. Legatio peropportuna visa ad multitudinem inconditam ac tumultuosam exonerandam, ducesq; eius ablegandos. Hippocrates Pr. ducere eò transfugas iussus: secuti multi ex auxilijs mercenarijs, quatuor millia armatorum effecerunt. Et mittentibus & missis ea læta expeditio fuit, nam & illis, quod iam diu cupiebant, nouandi res occasio data est: & hi sentinam quandam vrbis rati exhaustam, lætabantur. cæterum leuauerunt modò in præsentia velut corpus ægrum, quò mox in grauiorem morbum recideret. Hippocrates enim finitima prouinciæ Romanæ primò furtiuis excursionibus vastare cœpit: deinde cum ad tuèdos sociorum agros missum ab Appio præsidium esset, omnibus copijs impetum in oppositam stationem cum cæde multorum fecit. Quæ cum essent nuntiata Marcello, legatos extemplò Syracusas misit, qui pacis fidem ruptam esse dicerent: nec belli defuturam vnquam causam, nisi Hippocrates atq; Epicides non ab Syracusis modò, sed tota procul Sicilia ablegarentur. Epicides ne aut reus criminis absentis fratris præsens esset, aut deesset pro parte sua cõcitando bello: profectus & ipse in Leontinos, quia satis eos aduersus populum Romanum concitatos cernebat: auertere etiam ab Syracusis cœpit. Nam ita eos pacem pepigisse cum Romanis, vt quicumq; populi sub regibus fuissent, & suæ ditionis essent, nec iam libertate contentos esse, nisi etiam regnent ac dominantur. Renunciandum igitur eis esse, Leontinos quoq; equum censere liberos esse: vel quòd in solo vrbis suæ tyrannus ceciderit: vel quòd ibi primùm conclamatum ad libertatem, relictisq; regijs ducibus Syracusas sit concursum. Itaq; aut eximendum id de fœdere esse, aut legem eam fœderis non accipiendam. Facile multitudini persuasum. Legatisq; Syraculanorum & de cæde stationis Romanæ quærentibus, & Hippocratem atq; Epicidem abire, seu Locros, seu quòd alio mallent, dummodò Sicilia cederent, iubentibus, ferociter responsum est: Neque mandasse sese Syracusanis, vt pacem pro se cum Romanis facerent: neq; teneri alienis fœderibus. Hæc ad Romanos Syracusani detulerunt, abnuentes Leontinos in sua potestate esse. itaque integro secum fœdere bellum Romanos cum ijs gesturos, neq; sese defuturos ei bello: ita, vt in potestatem redacti, suæ rursus ditionis essent, sicut pax conuenisset. Marcellus cum omni exercitu profectus in Leontinos, Appio quoq; accito, vt altera parte aggrediretur: tanto ardore militum est usus ob iram inter conditiones pacis interfectæ stationis, vt primo impetu urbem expugnarent. Hippocrates atq; Epicides, posteaquam capi muros, refringiq; portas viderunt, in arcem sese cum paucis recepere. inde clam nocte Herbesum per fugiunt. Syracusanis octo millium armatorum agmine profectis domo ad Mylam flumen nuntius occurrit, captam urbem esse, cætera falsa mista veris ferens: cædem promiscuam militum atq; oppidanorum factam, nec quenquam puberem arbitrari superesse: direptam urbem, bona locuplerum donata. Ad nuntium tam atrocem constitit agmen: concitatisq; omnibus, duces (erant autem Sosis ac Dinomenes) quid agerent consultabant. Erroris speciem haud vanam mendacio præbuerant verberati ac securi percussi transfugæ ad duo millia hominum. Cæterum Leontinorum militumq; aliorum nemo post captam urbem violatus fuerat: suaq; omnia eis, nisi quæ primus tumultus captæ vrbis absumpserat, restituebantur. Nec vt in Leontinos irent, proditos ad cædem commilitones quærentes, perpelli potuere, nec vt eodem loco certiores nuntium expectarent. Cum ad defectionem inclinatos animos cernerent Præ. sed eum motum haud diuurnum fore, si duces amentia sublatis essent, exercitum.

Syracusani legatos mittunt ad rem cum Romanis confirmandam.

Leontini deficiunt à Syracusanis.

Marcellus Leontinos oppugnat.

A exercitum ducunt Megaram. ipsi cum paucis equitibus Herbesum proficiscuntur, specteritis omnibus per prodicionem vr̄bis potiundæ. quod vbi frustra eis fuit inceptum, vi agendum rati. postero die Megaris castra mouent, vt Herbesum omnibus copijs oppugnarent. Hippocrates & Epicides non tam tutum prima specie, quam vnum spe vndiq; abscissa consilium esse rati, vt se militibus permitteret, & affueris magna ex parte sibi, & tum fama cædis commilitonum accensis, obuiam agmini procedunt. Prima fortè signa sexcentorum Cretenſium erant, qui apud Hieronymum meruerant sub eis, & Annibalis beneficium habebant, capti ad Thrasymenum inter Romana auxilia, dimissi; quos vbi ex signis armorum; habitu cognouere Hippocrates atq; Epicides, ramos oleæ ac velamenta alia supplicum porrigentes orare, vt reciperent sese, receptos; tutarentur, neu proderent Syracusanis: à quibus mox ipsi trucidandi p. r. dederentur. Enimuero conclamant, bonum vt animum haberent, omnem se cum illis fortunam subituros. Inter hoc colloquium signa constiterant, tenebatur; agmen: nec dum quæ moræ causa foret, peruenerat ad duces. Postquam Hippocratem atq; Epicidem adesse peruasit rumor, fremitus; toto agmine erat haud dubiè approbantium aduentum eorum: extemplò Prr. citatis equis ad prima signa perrexerunt. qui mos ille, quæ licentia Cretenſium esset, rogitantes, colloquia ferendi cum hoste, iniussu; prætorum miscendi eos agmini suo? comprehendi vinciri; cætenis iusserunt Hippocratem. ad quam vocem tantus extemplò primùm à Cretenſibus clamor est ortus, deinde exceptus ab alijs, vt facile, si vltra tenderet, apparet eis

C rimendum esse. Soliciti incerti; rerum suarum Megaram, vnde profecti erant, referri signa iubent, nuntios; de ſtatu præſenti Syracuſas mittunt. Fraudem quoque Hippocrates addit, inclinatis ad omnem suspicionem animis: & Cretenſium quibusdam ad itinera infidenda missis, velut interceptas literas, quas ipse composuerat, recitat. Prr. Syracuſani Marcello suo S. secundum salutem, vt assolet, scriptum erat. Rectè eum atq; ordine fecisse, quod in Leontinis nulli peperciſſet. Sed omnium mercenariorum militum eandem esse causam, nec vnquam Syracuſas quieturas, donec quicquam externorum auxiliorum aut in vr̄be, aut in exercitu suo esset. itaque daret operam, vt eos qui cum suis prætoribus castra ad Megaram haberent, in suam potestatem redigeret, ac supplicio eorum liberaret tandem Syracuſas. Hæc cum recitata essent, tanto clamore ad arma discursum est, vt prætores inter tumultum pauidi obequitauerint Syracuſas. & ne fuga quidem eorum ſeditio compressa est, impetus; in Syracuſanos milites fiebat. nec ab vllò temperatum foret, ni Epicides atq; Hippocrates iræ multitudinis obuiam iſſent: non à misericordia, aut humano consilio: sed ne spem reditus præciderent sibi, & cum ipsos simul milites fidos haberent, simul obſides: tum cognatos quoq; eorū, atque amicos tanto merito primùm, dein pignore sibi conciliarent, experti; quàm vana, aut leui aura mobile vulgus esset, militem naçti ex eo numero, qui in Leontinis circumſeſſi erant, subornant: vt Syracuſas perferret nuntium conuenientem eis, quæ ad Milam falso nuntiata erant: authorem; se exhibendo, ac velut viſa quæ dubia erant, narrando, concitaret iras hominum. Huic non apud

E vulgum modò fides fuit, sed ſenatum quoq; in curiã introductus mouit, vt vani quidam homines palam ferrent, perbene detectam in Leontinis esse auaritiã & crudelitatem Romanorum. eadem si intrassent Syracuſas, aut ſœdiora etiam, quo maius ibi auaritiæ præmium esset, facturos fuisse. Itaq; claudendas cuncti portas, & custodiendam vr̄bem censere. sed non ab eisdem omnes timere, nec eosdem odisse. apud militares penè omnes, partem; magnam plebis inuisum esse nomen Romanum, prætores optimatum; pauci quanquam inflati vano nuntio erant, tamen ad propius præſentius; malum cautioreſ esse. Et iam ad Hexapylum erant Hippocrates atq; Epicides: ſerebantur; colloquia per propinquos populariū, qui in exercitu erant, vt portas aperirent, ſinerent; communem patriam defendi ab impetu Romanorum. Iam vn̄is foribus Hexapyli apertis cœpti erant recipi, cum Prr. interuenerūt. & primo imperio

Syracusani prætores Herbesum proficiscuntur.

Ob Hippocratem ſeditio mota in Syracuſano exercitu.

Hippocratis dolus.

perio minisq; deinde autoritate deterrendo: postremò, vt omnia vana erant, obli-
 maieftatis precibus agebant, ne proderent patriam tyranni antè satellitibus, & tum
 corruptoribus exercitus. Sed furdæ adè omniū aures concitatae multitudinis erant,
 quod non minore intus vi, quàm foris portæ effringerentur, effractisq; omnibus tu-
 to in Hexapylo agmen receptum est. Prr. in Acradinam cum iuuentute popularium
 confugiunt. mercenarij milites perfugæq; , & quicquid regionum militum Syracufis
 erat, agmen hostium augent. Ita Acradina quoq; primo impetu capitur, prætoresq; ,
 nisi qui inter tumultum effugerunt, omnes interficiuntur. nox cædibus finem fecit.
 Postero die serui ad pileum vocati, & carcere vincti emiffi. confusaq; omnis multitu-
 do Hippocratem atq; Epicidem creat prætores, Syracufæq; , cum breue tempus li-
 bertas affulisset, in antiquam seruitutem reciderunt. Hæc nunciata cum essent Ro-
 manis, ex Leontinis mota sunt extemplò castra ad Syracufas. Et ab Appio legati per
 portum missi fortè in quinquere mi erant. præmissa quadriremis, cum intrasset fau-
 ces portus, capitur. legati ægrè effugerunt. Et iam non modò pacis, sed ne belli qui-
 dem iura relicta erant: cum Romanus exercitus ad Olympium (Iouis id templum est)
 mille & quingentis passibus ab vrbe castra posuit. Inde quoque legatos præmitti pla-
 cuit, quibus ne intrarent urbem, extra portam Hippocrates atq; Epicides obuiam
 cum suis processerunt. Romanus orator non bellum se Syracufanis, sed opem auxili-
 umq; afferre, ait: & ijs qui ex media cæde elapsi perfugerint ad se, & eis qui metu op-
 pressi cædiorem non exilio solùm, sed etiam morte seruitutem patiantur. Nec cædem
 nefandam sociorum inultam Romanos passuros. Itaque si eis qui ad se perfugerunt, H
 tutus in patriam reditus patèret, ac cædis authores dedantur, & libertas legesq; Syra-
 cufanis restituantur, nihil armis opus esse, si ea non fiant, quicunq; in mora sit, bello
 persecuturos. Ad ea Epicides, si qua ad se mandata haberent, responsum eis, ait, se da-
 turos fuisse: cum in eorum ad quos venerint manu, res Syracufana esset, tum reuerte-
 rentur. Si bello laceffant, ipsa re intellecturos, nequaquam idem esse Syracufas ac Le-
 ontinos oppugnare. Ita legatis relicta portæ clausit. Inde terra, mariq; simul cœptæ
 oppugnari Syracufæ: terra ab Hexapylo, mari ab Acradina, cuius murus fluctu allui-
 tur: & quia sicut Leontinos terrore ac primo impetu cæperat, non diffidebant vastam

*Syracusanorum se
ditio.*

*Legatu Romanus
ad Syracufanos.*

*Syracufa terra ma-
riq; oppugnatur à
Romanis.*

Archimedes.

disiectamq; spatio urbem parte aliqua se inuasuros, omnem apparatus oppugnand-
 arum urbium muris admouerunt. Et habuisset tanto impetu cœpta res fortunam,
 nisi vnus homo Syracufis ea tempestate fuisset. Archimedes is erat, vnicus spectator
 cœli

- A cœli siderumq;: mirabilior tamen inuentor ac machinator bellicorum tormentorum, operumq;, quibus ea quæ hostes ingenti mole agerent, ipse per leui momento ludificaretur. Murum per inæquales ductū colles, pleraq; alta & difficilia aditu, summissa quædam, & quæ planis vallibus adiri possent, vt cuiq; aptum visum est loco, ita omni genere tormentorum instruxit. Acradinæ murum, qui, vt antè dictum est, mari alluitur, ex quinquerebus Marcellus oppugnabat. ex cæteris nauibus sagittarij funditoresq;, & velites etiam, quorum telum inhabile ad remittendum imperitis est, vix quenquam sine vulnere consistere in muro patiebantur. Hi, quia spatio missilibus opus est, procul muro tenebant naues. iuncte alia binæ ad quinquerebes, demptis interioribus remis, vt latus lateri applicaretur: cùm exteriori ordine remorum velut naues agerentur, turres contabulatas, machinamentaq; alia quatiendis muris portabant. Aduersus hunc naualem apparatus Archimedes variè magnitudinis tormenta in muris disposuit. in eas quæ procul erant naues saxa ingenti pondere emittebat. propiores leuioribus, eoq; magis crebris petebat telis. postremò vt sui vulnere in tacti tela in hostem ingerent: murum ab imo ad summum crebris cubitalibus ferè cauis aperuit, per quæ caua pars sagittis, pars scorpionibus modicis ex occulto petebant hostem. Quæ propius quidem subibant naues, quo interiores ictibus tormentorum essent: in eas tollendas desuper murum eminentem ferrea manus firmæ catenæ illigata, cùm iniecta prore esset, grauiq; libramento plumbi recelleret ad solum: suspensa prora, nauim in puppim statuebat. dein remissa subito, velut ex muro cadentem nauim cum ingenti trepidatione nautarū ita vndæ affligebant, vt etiam si rectà recideret, aliquantū aquæ acciperet. Ita maritima oppugnatio est elusa, omnisq; vis est auersa, vt totis viribus terra aggredierentur, sed ea quoq; pars eodem omni apparatu tormentorum instructa erat, Hieronis impensis curaq; per multos annos, Archimedis vnica arte. natura etiam adiuuabat loci: quod saxum, cui imposita muri fundamenta sunt, magna ex parte ita procliue est, vt non solum missa tormēta, sed etiam quæ pondere suo prouoluta essent, grauiter in hostē inciderent. eadem causa ad subeundum arduum aditum instabilemq; ingressum præbebat. Ita consilio habito, cùm omnis conatus ludibrio esset, abistere oppugnatione, atq; obsidendo tantū arcere terra mariq; commeatibus hostem placuit. Interim Marcellus cum tertia, ferè parte
- D exercitus ad recipiendas vrbes profectus, quæ in motu rerum ad Carthaginienses defecerant, Pelorum atq; Herbesum deditibus ipsis recepit. Megaram vi captam diruit ac diripuit, ad reliquorum, ac maximè Syracusanorum terrorem. Per idem ferè tempus & Himilco, qui ad Pachyni promontorium, classem diu tenuerat, ad Heracleam, quam vocant Minōam, quinq; & viginti millia peditū, tria equitum, xii. elephantos exposuit. Nequaquam cum tantis copijs antè tenuerat ad Pachynum classem: sed postquam ab Hippocrate occupatæ Syracusæ erant, profectus Carthaginem, accitusq; ibi & ab legatis Hippocratis, & literis Annibalis, qui venisse tēpus aiebat Sicilię per summū decus repetendæ: & ipse haud vanus præfens monitor facillè perpulerat, vt quantæ maxime possent, peditū equitumq; copiæ in Siciliam trajcerentur. Ad
- E ueniens Heracleam, intra paucos dies inde Agrigentum recipit: aliarumq; ciuitatum quæ partis Carthaginiensium erant, adeò accentæ sunt spes ad pellendos Sicilia Romanos, vt postremò etiam qui obsidebantur Syracusis animos sustulerint. & parte copiarum satis defendi urbem posse rati, ita inter se munera belli partiti sunt: vt Epicles præfesset custodiæ vrbis, Hippocrates Himilconi coniunctus, bellum aduersus eos. Romanum gereret. Cum decem millibus peditum, quingentis equitibus nocte per intermissa custodij loca profectus, castra circa Accillas urbem ponebat. Munitibus superuenit Marcellus, ab Agrigento iam occupato, cùm frustra eò peruenire hostem festinans tetendisset, rediens, nihil minus ratus, quàm illo tempore ac loco Syracusanum sibi exercitum obuiam fore: sed tamen metu Himilconis Pœnorumq;, vt quibus nequaquam eis copijs quas habebat par esset, quàm poterat maximè in-

Archimedis solertia in tuenda Syracusis.

Marcellus quas vrbes in Sicilia recepit.

Carthaginiensium classis Heracleam appulit.

Alia Carthaginienſium claſſis Syracuſas adiit.

Pœni Syracuſis abſcedunt.

Plurima Romano- rum præſidia in Sicilia per fraudem oppreſſa.

Ænneſes defeſſionis cupidi.

Pinarij ad ſuoſo- ratio.

tentus, atq; agmine ad omnes caſus compoſito ibat. Fortè ea cura, quæ erat aduerſus Pœnos præparata, aduerſus Siculos uſui fuit. Caſtris ponendis incompoſitos ac diſperſos naſtus eos & pleroſq; inermes, quod peditum fuit circumuenit. eques leui certamine inito, cum Hippocrate Acras perſugit. Ea pugna deficientes ab Romanis cum cohibuiſſet Siculos, Marcellus Syracuſas redijt: & poſt paucos dies Himilco adiuncto Hippocrate ad flumē Anan, octo ferme inde millia caſtra poſuit. Sub idem ferè tempus & naues longæ quinque & quinquaginta Carthaginienſium cum Bomilcare claſſis præfecto in magnum portū Syracuſas ex alto decurrere, & Romana item claſſis, xxx. quinquereſ legioſem primam Panormi expoſuere: verſumq; ab Italia bellum. adeo vterq; populus in Siciliam intētus fuiſſe videri poterat. Legionem Romanam, quæ expoſita Panormi erat, venientem Syracuſas prædæ haud dubiè ſibi futuram Himilco ratus, via decipitur. mediterraneo nanq; Pœnus itinere duxit: legio maritimis locis claſſe proſequentem ad Appium Claudium Pachynum cum parte copiarum obuiam progreſſum, peruenit. Nec diutius Pœni Syracuſis morati ſunt. & Bomilcar ſimul parum fidens nauibus ſuis, duplici facile numero claſſe aduentantibus Romanis, ſimul inutili mora cernens nihil aliud ab ſuis quàm inopia aggrauari ſocios, velis in altum datis in Africam tranſmiſit. & Himilco ſecutus nequicquam Marcellum Syracuſas ſi qua, prius quàm maioribus copijs iungeretur, occaſio pugnandi eſſet: poſtquam ea nulla contigerat, tutumq; ad Syracuſas & munimento & viribus hoſtem cernebat, ne fruſtra aſſidèdo ſpectandoq; obſidionem ſociorum tempus terneret, caſtra inde mouit: vt quocunq; vocaſſet defeſſionis ab Romanis ſpes, admoueret exercitum, ac præſens ſuas res ſouentibus adderet animos. Murgantium primùm, prodito ab iſtis præſidio Romano, recepit: vbi frumētum magna vis, commeatusq; omnis generis conuecti erant à Romanis. Ad hæc defeſſionem erecti ſunt & aliarum ciuitatum animi: præſidiaq; Romana aut pellebantur arcibus, aut prodita per fraudem opprimebantur. Ænna in excelſo loco ac prærupto vndiq; ſita, cum loco inexpugnabilis erat, tum præſidium in arce validum, præfectūq; præſidij haud ſanè opportunum inſidiatibus habebat. L. Pinarius erat vir acer, & qui plus in eo, ne poſſet decipi, quàm in fide Siculorum reponeret. & tum intenderant eum ad cauendū omni cura tot auditæ proditiões, defeſſionesq; vrbium, & clades præſidiorū. itaq; nocte dieq; iuxta parata inſtructaq; omnia cuſto dijs ac vigilijs erāt: nec ab armis, aut loco ſuo miles abſcedebat. Quod vbi Ænneſium principes iam pacti cum Himilcone de proditiõe præſidij animaduertent, nulli occaſioni fraudis Romanum patere, apertè ac propalam placuerat agendum. Urbem arcemq; ſuæ poteſtatis aiunt debere eſſe, ſi liberi in ſocietatem, non ſerui in cuſtodiam traditi eſſent Romanis. itaq; claues portarum reddi ſibi æquum cenſent. bonis ſocijs fidem ſuam maximum vinculum eſſe. & ita ſibi populum Romanum ſenatumq; gratias habiturum, ſi volentes, ac nō coacti manſiſſent in amicitia. Ad ea Romanus, ſe in præſidio impoſitum eſſe dicere, ab imperatore ſuo: clauesq; portarum & cuſtodiam arcis ab eo accepiffe, quæ nec ſuo, nec Ænneſium arbitrio haberet, ſed eius qui commiſſet. præſidio decedere, apud Romanos capitale eſſe: & nece liberorum etiam ſuorum eam legem parentes ſanxiſſe. conſulem Marcellum haud procul eſſe: ad eum mitterent legatos, cuius iuris atq; arbitrij eſſet. Se verò negari illi miſſuros: teſtariq; ſi verbis nihil agerent, vindictam aliquam libertatis ſuæ quaſituros. Tum Pinarius ait illis: ſi ad conſulē grauarentur mittere, ſibi ſaltem darent populi cōſilium: vt ſciretur, vtrum paucorum ea denunciata, an vniuerſæ ciuitatis eſſent. Conſenſu in poſterum diem concio edicitur. Poſtquam ab eo colloquio in arcem ſeſe recepit, conuocatis militibus: Credo ego vos audiſſe milites, inquit, quemadmodū præſidia Romana ab Siculis circumuenta & oppreſſa ſint per hos dies. eam vos fraudem deū primò benignitate, dein veſtra ipſi virtute dies noctesq; perſtando ac peruigilādo in armis, vitatiſti. vtinā reliquum tempus nec patientiō infanda, nec faciēdo traduci poſſit. Hęc occulta fraude cautio eſt: qua, quia adhuc minus

A minus cuiquam successit, aperte ac propalam claves portarum repossunt. quas simul tradiderimus, Carthaginensium extemplo Ænna erit, scediusq; hic trucidabimur, quam Murgantiæ præsidium interfectum est. noctem vnam ægrè ad consultandum sumpsi, qua vos certiores periculi instantis facerem. Orta luce concionem habituri sunt ad criminandum me, concitandumq; in vos populum. itaq; crastino die, aut vestro, aut Ænnesium sanguine Ænna inundabitur. nec præoccupati, peculij, nec occupantes, periculi quicquã habebitis. qui prior strinxerit ferrũ, eius victoria erit. Intenti ergo omnes, armatiq; signum expectabitis. ego in concione ero: & tempus quo ad omnia instructa sint, loquendo altercandoq; traham. cum toga signum dederò, tum mihi vndiq; clamore sublato turbã inuadite, ac sternite omnia ferro: & cauetes, ne quisquã ex ijs superfit, à quibus aut vis aut fraus timeri possit. Vos Ceres mater ac Proserpina precor, cæteri superni, inferniq; dij, qui hanc urbem, hos sacros lacus lucosq; colitis, vt ita nobis volentes propitij ad sitis, si vitandæ, non inferendæ fraudis causa hoc consilij capimus. Pluribus vos milites hortarer, si cum armatis dimicatio futura esset. inermes, incautos ad fatietatem trucidabitis. Et cõsulis castra in propinquo sunt, ne quid ab Himilcone & Carthaginensibus timeri possit. Ab hac adhortatione dimissi, corpora curant. Postero die alij alijs locis ad obsidenda itinera, claudendosq; oppidanis exitus, pars maxima super theatrum circaq;, assueti & antè spectaculis concionum, consistunt. Productus ad populum à magistratibus præfectus Romanus, cum consulis ea de re ius ac potestatem esse, non suam, & pleraq; eadem, quæ pridie prius dixisset: primò sensim ac plures reddere claves, dein iam vna voce id omnes iuberent: cunctantiq; ac differenti ferociter minitarentur, nec viderentur vltra vim vltimam dilaturi: tum præfectus toga signum, vt conuenerat, dedit. militesq; intenti dudum ac parati, alij supernè in aduersam concionem clamore sublato decurrunt, alij ad exitus theatri conferti obsistunt. Cæduntur Ænneses cauca inclusi: coaceruanturq; non cæde solùm, sed etiam fuga, cum alij super aliorũ capita ruerent, atq; integri faucijs, viui mortuis incidentes cumularentur. Inde passim discurritur, & urbis captæ modò fugaq; & cædes omnia tenet: nihilo remissiore militum ira, quòd iure turbam inermem cædebant, quàm si periculum par & ardor certaminis eos irritaret. Ita Ænna aut malo, aut necessario facinore retenta. Marcellus nec factum improbauit, & prædam Ænnesium militibus concessit: ratus timore deterritos, temperaturos prodicionibus præsidiorum Siculos. Atq; ea clades, vt urbis in media Sicilia sitæ, claræq; vel ob insignem munimèto naturali locũ, vel ob sacra omnia vestigijs raptæ quondam Proserpinæ, propè vno die omnem Siciliã peruasit: & quia cæde infanda rebanantur non hominum tantum, sed etiam deorũ sedem violatam esse: tum verò qui etiam antè dubij fuerant, defecere ad Pœnos. Hippocrates inde Murgantiã, Himilco Agrigentum sese recepit: cum acciti à proditoribus nequicquam ad Ænnam exercitum admouissent. Marcellus retro in Leontinos redit: frumentoq; & com meatibus alijs in castra conuectis, præsidio modico ibi relicto, ad Syracusas obsidendas venit. inde Appio Claudio Romam ad consulatum petendum misso, T. Quintium Crispinum in eius locum classi castrisq; præfecit veteribus, ipse hybernacula quinq; millia passuum ab Hexapylo (Leontiam vocant locum) communijs, ædificauitq;. Hæc in Sicilia vsq; ad principium hyemis gesta. Eadè ætate & cum Philippo rege, quod iam antè suspectum fuerat, motum bellum est. Legati ab Orico ad M. Valerium Pr. venerunt, præfidentem classi Brundusio, Calabriaq; circa littoribus, nuntiantes Philippum primũ Appolloniam tentasse, leuibus biremibus cxx. flumine aduerso subuectum: deinde, vt ea res tardior spe fuerit, ad Oricum clam nocte exercitum admouisse: eamq; urbem sitam in plano, neq; mœnibus, neq; viris, neq; armis validam primo impetu oppressam esse. Hæc nuntiantes orabant, vt opem ferret, hostemq; haud dubium Romanis terra, aut maritimis viribus arceret, qui ob nullam aliam causam, nisi quòd imminerent Italiæ, peterentur. M. Valerius præsidio loci eius relicto T. Valerio

Ænneses cæduntur à Romanis militibus.

Siculorum plerũq; vrbes desciunt ad Pœnos.

Bellum cum Philippo Macedonum rege motum.

*An. 536. Cass.
P. Fabio Max. 111.
M. Claudio Marcello
111.*

legato, cum classe instructa parataq;, & quod longæ naues militum capere non poterant, in onerarias impositis, altera die Oricum peruenit: urbemq; eam leui tenente præsidio, quod recedens inde reliquerat Philippus, haud magno certamine recepit. Legati eò ab Appolonia venerunt nuntiantes, in obsidione sese, quòd deficere ab Romanis nollent, esse: neq; sustinere vltra vim Macedonum posse, nisi præsidium mittatur Romanum. Facturum se, quæ vellent pollicitus, mille delectorum militum nauibus longis mittit ad ostium fluminis, cum præfecto socium Neuio Crispo, viro impigro & perito militiæ. Is expositis in terram militibus, nauibusq; Oricum retro vnde venerat ad cæteram classem remissis, milites procul à flumine per viam minimè ab regijs obsessam duxit: & nocte, ita vt nemo hostium sentiret, urbem est ingressus. Die insequenti quieuerè, dum præfectus iuuentutem Apolloniatum, armaq; & vrbis vires inspiceret, vbi ea visa inspectaq; satis animorum fecere: simulq; ab exploratoribus comperit, quanta sôcordia ac negligentia apud hostes esset: silentio noctis ab vrbe sine vilo tumultu egressus, castra hostium ad eò neglecta atq; aperta intrauit, vt satis constaret prius plus mille hominum vallum intrasse, quàm quisquam sentiret: ac si cæde abstinuissent, peruenire ad tabernaculum regium potuisse. Cædes proximorum portæ excitauit hostes. inde tantus terror pauorq; omnes occupauit, vt non modò alius quisquam arma caperet, aut castris pellere hostem conaretur: sed etiam ipse rex, sicut somno excitus erat, propè seminudus fugiens, militi quoq;, nedum regi vix decoro habitu, ad flumen nauesq; perfugerit. eodem & alia turba effusa est. Paulò minus tria millia militum in castris aut capta, aut occisa. plus tamen hostium aliquantò captum, quàm cæsum est. Castris direptis, Apolloniæ catapultas, balistas, tormenta; alia, quæ oppugnandæ vrbi comparata erant, ad tuendam cænia, si quando similis fortuna venisset, Apolloniam deuexere, cætera omnis præda castrorum Romanis concessa est. Hæc cum Oricum essent nuntiata, M. Valerius classem extemplò ad hostium fluminis duxit, ne nauibus capeffere fugam rex posset. Itaq; Philippus neque terrestri, neq; nauali certamine satis fore parem se fidens, subductis aut incensis nauibus, terra Macedoniam petijt, magna ex parte inermi exercitu, spoliatoq;. Romana classis cum M. Valerio Orici hybernauit. eodem anno in Hispania variæ res gestæ. nam prius quàm Romani amnem Iberum transirent, ingentes copias Hispanorum. Mago & Asdrubal fuderunt. defecissetq; ab Romanis vltior Hispania, ni P. Cornelius raptim traducto exercitu Iberum, dubijs sociorum animis in tempore aduenisset. Primò ad castrum Altum (locus est insignis cæde magni Amilcaris) castra Romani habuere. Arx erat munita, & cõuexerant ante frumentum. tamen quia omnia circa hostium plena erant: agmenq; Romanum impunè incursum ab equitibus hostium fuerat: & ad duo millia, aut moratorum, aut palantiũ per agros interfecta: cefere inde Romani propius pacata loca, & ad montem Victoriæ castra communiuere. Eò Cn. Scipio cum omnibus copijs, & Asdrubal Gisgonis filius, tertius Carthaginensium dux, cum exercitu iusto aduenit: contraq; castra Romana trans fluuiũ omnes confedere. P. Scipio cum expeditis clam profectus ad loca circa visenda, haud fefellit hostes: oppressissentq; eum in patentibus campis, ni tumulum in propinquo cepisset. ibi quoq; circumfessus aduentu fratris, obsidione eximitur. Castulo vrbs Hispaniæ valida ac nobilis, & ad eò coniuncta societate Pœnis, vt vxor inde Annibali esset, ad Romanos defecit. Carthaginenses Illiturgum oppugnare adorti, quia præsidium ibi Romanum erat. videbanturq; inopia eum locum maximè expugnaturi. Cn. Scipio, vt socijs præsidioq; ferret opem, cum legione expedita profectus, intra bina castra cum magna cæde hostium urbem est ingressus. & postero die eruptione æquè felici pugnauit, supra duodecim millia hominum cæsa duobus prælijs: plus decem millia capta, cū sex & triginta militaribus signis. ita ab Illiturgi recessum est obsidione. Biggera inde vrbs (solia & hæc Romanorũ erat) à Carthaginensibus oppugnari cœpta est. Eam obsidionem sine certamine adueniēs Cn. Scipio soluit. Ad Mundam exinde castra

Apolloniam Philippus oppugnat.

Apolloniatæ Philippus castra noctu inuadunt.

Philippi fugæ.

Res in Hispania gesta.

An. 536. Cass. p. Fabio Max. 1111. & M. Claudio Marcello 1111.

Castulo vrbs Hispaniæ ad Romanos defecit.

A castra Punicamota. Et Romani eò cōfestim secuti sunt. Ibi signis collatis pugnatum per quatuor ferme horas, egregieq; vincentibus Romanis signum receptum est datum, quod Cn. Scipionis femur tragula confixum erat: pauorq; circa eum caperat milites, ne mortiferum esset vulnus. Ceterum haud dubium fuit, quin, nisi ea mora interuenisset, castra eo die Punicam capi potuerint. iam enim non milites solum, sed elephanti etiam vsq; ad vallum acti erant: superq; ipso nouem & triginta elephanti pilis confixi. Hoc quoq; prelio ad duodecim millia hominum dicuntur cesa: propè tria millia capta, cum signis militaribus septem & quinquaginta. Ad Auringen inde urbem Pœni recessere. & vt territis instaret, secutus Romanus. Ibi iterum Scipio lecticula in aciem illatus conflixit. nec dubia victoria fuit: minus tamen dimidio hostium, quàm antea, quia pauciores superfuerant qui pugnarent, occisum. Sed gens nata instaurandis reparandisq; bellis, Magone ad conquisitionem militum fratre misso, breui repleuit exercitum: animosq; ad tentandum de integro certamen fecit. Alij plerique milites, sicut pro parte toties intra paucos dies victa, eisdem animis quibus prius, eodemq; euentu pugnaere. plus octo millia hominum cesa: haud multo minus quàm mille capta, & signa militaria LVIII. & spolia plurima Gallica fuere: annuli aurei, torques armillæq; magnus numerus. duo etiã insignes reguli Gallorum (Mœnicapto & Ciuisfaro nomina erant) eo prelio ceciderunt. octo elephanti capti, tres occisi. Cum iam res prospera in Hispania essent, verecundia Romanos tandem cepit: Saguntum oppidum, quod causa belli esset, octauum iam annum sub hostium potestate esse. itaq; id oppidum vi pulso praesidio Punico receperunt: cultoribusq; antiquis quos vis reliquerat belli, restituerunt: & Turdetanos qui cōtraxerant eis cum Carthaginensibus bellum, in potestatem redactos sub corona vendiderunt, urbemq; eorum deleuere. Hæc in Hispania Q. Fabio, M. Claudio c o s. gesta. Romæ cum tribuni plebis noui magistratum inissent, extemplo censoribus P. Furio & M. Attilio à L. Metello Trib. plebis dies dicta ad populum est. quæstorem eum proximo anno adempto equo tribu mouerant, atq; ararium fecerant, propter coniurationem deserendæ Italiæ ad Cannas factam. sed noue tribunorū auxilio vetiti causam in magistratu dicere, dimissiq; fuerant. Ne lustrum perficerent, mors prohibuit P. Furij, M. Attilij magistratu se abdicauit. Consularia comitia habita à Q. Fabio Maximo c o s. creati cōsules ambo absentes, Q. Fabius Maximus consulis filius, & T. Sempronius Gracchus iterum. Prætores sunt M. Attilius, & qui tum ædiles curules erant: P. Sempronius Tuditanus, & Cn. Fuluius Centimalus, & M. Æmylius Lepidus. Ludos scenicos per quadriuum eo anno primum factos ab curulibus ædilibus, memoriæ proditur. Ædilis Tuditanus hic erat, qui ad Cannas, pauore alijs in tanta clade torpentibus, per medios hostes erupit. Comitij perfectis ab Q. Fabio c o s. designati cōsules Romam accersiti. magistratum inierunt: senatumq; de bello ac prouincijs suis prætorūq; & de exercitibus quibus quicq; præessent, consuluerunt. Itaq; prouinciæ atq; exercitus diuisi. Bellum vndecunq; cum Annibale consulibus mandatam, & exercitus vnus, quem ipse Sempronius habuerat, alter quem Fabius c o s. ea binæ erant legiones. M. Æmylius Pr. cuius peregrina fors erat, iurisdictionem Attilio collegæ prætori urbano mandarat, vt Luceriam prouinciam haberet, legionesq; duas, quibus Q. Fabius qui tum consul erat, prætor præfuerat. prætori Sempronio prouincia Ariminum, Cn. Fuluius Sueffula, cum binis item legionibus euenerunt: vt Fuluius urbanas legiones duceret, Tuditanus à M. Pomponio acciperet. Prorogata imperia prouinciæq;, M. Claudio Sicilia, finibus eius quibus regnum Hieronis fuisset. Lentulo Propr. prouincia vetus: T. Octacilio classis, exercitus nulli additi noui: M. Valerio Græcia Macedoniaq;, cum legione & classe, quam haberet: Q. Mutio cum vetere exercitu (duæ autem legiones erant) Sardinia: C. Terentio cum legione vna cuiam diu præerat, Picenū. Scribi præterea duæ legiones urbanæ iussæ, & viginti millia fociorum. His ducibus, his copijs aduersus multa simul aut mota aut suspecta bella munierunt Romanum imperium. Consules duabus vr-

Cn. Scipionis femur tragula confixum.

Saguntum vedunt Romani.

Censoribus ademptum dies dicta.

An. 537.

Ludi scenici primum facti.

Prouinciæ atque exercitus Romanorum diuisi.

*Prodigia.**De proditore quodam Arpinate variis sententiis.**Annibalis crudelitas.**Arpos oppugnat Fabius consul.*

banis legionibus scriptis, supplementoq; in alias lecto, priusquam ab vrbe mouerent, prodigia procurarunt, quæ nuntiata erant. Murus ac portæ tactæ, & Ariciæ etiam Iouis ædes de cælo tacta fuerat. Et alia ludibria oculorum auriumq; credita pro veris. nauium longarum species in flumine Tarracine, quæ nullæ erant, visæ. & in Iouis Vicilini templo, quod in Collano agro est, arma concrepuisse: & flumen Amiterni cruentum fluxisse. His procuratis ex decreto pontificum, profecti consules, Sempronius in Lucanos, in Apuliam Fabius. Pater filio legatus ad Suessulam in castra venit. cum obuiam filius progredieretur, lictoresq; verecundia maiestatis eius taciti anteirent, non summouentes patrem, præter undecim fascēs equo præuectus senex, vt consul animaduertere proximum licitorem iussit, & is, vt descenderet ex equo, inclamauit: tum demum desiliens, experiri (inquit) volui fili, satim scires consulem te esse. In ea castra Cassius Altinius Arpinas clam nocte cum tribus seruis venit, promittens, si sibi præmio foret, se Arpos proditurum esse. Cum eam tunc rem ad consilium retulisset Fabius, alijs pro transfuga verberandus necadusq; videri, ancipitis animi communis hostis, qui post Cannensem cladem, tanquam cum fortuna fidem stare oporteret, ad Annibalem discessisset, traxissetq; ad defectionem Arpos: tum posteaquam res Romana contra spem vota; eius velut resurgeret, turpius videatur nouam referre proditorem: vt proditio pro septemviralium iudicio esset, semperq; aliud sentiret. infidus socius, vanus hostis, ad Faleriorum, Pyrrhique proditorem, tertium transfugis documentum esset. Contra ea consulis pater Fabius, temporum oblitos homines in medio ardore belli tanquam in pace libera de quoq; arbitrari & agere aiebat: cum illud potius agendum atq; eis cogitandum sit, si quo modo fieri possit, ne qui socij à populo Romano desciscant, & non vocitent. documentum autem ducant statui oportere, si quis respiscat, & antiquam societatem respiciat. quod si abire ab Romanis liceat, redire ad eos non liceat, cui dubium esse, quin breui deferta ab socijs Romana res foederibus Punicis omnia in Italia iuncta visura sit: Se tamen non eum esse, qui Altinio fidei quicquam censcat habendum, sed mediam consecuturum consilij viam. neq; eum pro hoste, neq; pro socio in presentia habitum, libera custodia haud procul à castris placere in aliqua fida ciuitate seruari per belli tempus. perpetrato bello, tum consultandum, vtrū defectio prior plus merita sit pœnæ, an hic reditus veniæ. Fabio assensum est, catenisq; ligatus, traditus & ipse & comites: & auri satis magnū pondus, I quod secum tum attulerat, ei seruari iussum. Calibus eum interdum solum custodes sequebantur, nocte clausum asseruabant. Arpis domi primū desiderari, quæriq; est cœptus: dein fama per totā urbem vulgata, tumultum pro principe amisso fecit: metuq; rerum nouarum extemplo nuntij ad Annibalem missi. Quibus nequaquam offensus Pœnus, quia & ipsum, vt ambiguit fidei virum suspectum iam pridem habebat, & causam nactus erat tam ditis hominis bona possidendi, vendendiq; ceterum vt iræ magis, quam auaritiæ datū crederent homines, crudelitati quoq; grauitatem addidit: coniugemq; eius ac liberos in castra accitos, quæstione prius habitos, primū de fuga, deinde quantum auri argentiq; domi relictum esset: satis cognitit omnibus viuos, combussit. Fabius ab Suessula profectus, Arpos primū institit oppugnare. vbi cum à mille ferè passibus castra posuisset, contēplatus ex propinquo situm vrbis mœniaq;: quæ pars tutissima mœnibus erat, qua maximè neglectam custodia vidit, ea potissimum aggredi statuit. Comparatis omnibus, quæ ad vrbes oppugnandas vsui sunt, centurionum robora ex toto exercitu delegit, tribunosq; viros fortes eis præfecit: & milites sexcentos, quantum satis visum est, attribuit: eosq; vbi quartæ vigiliæ signum cecinisset, ad eum locum scalas iussit ferre. Porta ibi humilis & angusta erat. via infrequenti per desertam partē vrbis. eam portā scalis prius transgressos, ad murū pergere, & ex interiore parte claustra refringere iubet: & tenentes partē vrbis, cornu signum dare, vt cæteræ copiæ admouerentur. parata omnia atq; instructa sese habiturum. Ea impigrè facta: & quod impedimentum agentibus fore videbatur, id maximè ad fallendum

A fallendum iuuit. Imber à nocte media coortus custodes, vigilesq; dilapsos è stationibus suffugere in tecta coëgit: sonituq; primo largioris procellæ strepitum demolientium portam, exaudiri prohibuit: lentior deinde æqualiorq; accidens auribus, magnam partem hominum sopiuit. Posteaquam partem tenuerunt, cornicines in via paribus interuallis dispositos canere iubent, vt consulem excirent. Id vbi factum *Arpini nocte capti.*

ex composito est, signa efferri consul iubet: ac paulò ante lucem per effractam portam urbem ingreditur. Tum demum hostes excitati sunt, iam & imbre conquietente, & propinqua luce. Præsidium in vrbe erat, Annibalis quinque millia ferme armatorum: & ipsi Arpini tria millia hominum armabant. eos primos Pœni, ne quid ab tergo fraudis esset, hosti opposuerunt. Pugnatum primò in tenebris angustisq; vijs est: cum **D** Romani non vias tantum, sed tecta etiam proxima portæ occupassent, ne peti supernè ac vulnerari possent. Cogniti inter se quidam Arpiniq; & Romani, atq; inde colloquia cœpta fieri: percunctantibus Romanis quid sibi vellent Arpini? quam ob noxam Romanorum, quod ob meritum Pœnorum, pro alienigenis ac barbaris Italiani aduersus veteres socios Romanos bellum gererent? & vectigalem ac stipendiariam Italiam Africæ facerent: Arpinis purgantibus, ignaros omnium se venum à principibus datos, penè captos oppressosq; à paucis esse. In initio orto plures cum pluribus colloqui. postremò prætor Arpinus ab suis ad consulem deductus, fideq; data inter signa aciesq;, Arpini repentè pro Romanis aduersus Carthaginenses arma verterunt. Hispani quoque paulò minus mille homines, nihil præterea cum consule **E** pæti, quàm vt sine fraude Punicum emitteretur præsidium, ad consulem transtulerunt signa. Carthaginensibus portæ patefactæ, emissiq; cum fide incolumes ad Annibalem, Salapiam venerunt. Arpi sine clade vllius, præterquam vnus veteris proditoris, noui perfugæ, restituti Romanis. Hispanis duplicia cibaria dari iussa, operaq; eorum forti ac fideli persæpe Respublica vsa est. Cùm consulum alter in Apulia, alter in Lucanis esset: equites c x i i. nobiles Campani per speciem prædandi ex hostium agro, permissu magistratuum ab Capua profecti, ad castra Romana, quæ super Suessulam erant, venerunt. stationi militum qui essent dixerunt, colloqui se cum prætore velle. Cn. Fuluius castris præerat. cui vbi nunciatum est, x. ex eo numero iussis inermibus deduci ad se, vbi quæ postularent audiuit: (nihil autem aliud petebant, quàm vt Capua recepta bona sibi restituerentur) in fidem omnes accepti. Et ab altero

Roma incendium
multa absumpsit.

9

Syphax rex Numidarum.

Numidarum gens
ad pedestria bella
rudis.

Masanissa regis
Gala filius.

9

Syphax à Masanissa
victus.

Celtiberum iuuen-
tus descivit ad Ro-
manos.

pratore Sempronio Tuditano oppidum Cliternum expugnatum. amplius septem millia hominum capta, & æris argentiq; signati aliquantum. Romæ foedum incendium per duas noctes ac diem vnum tenuit, solo æquata omnia inter Salinas ac portam Carmentalem cum Æquimelio Iugarioq; vico: in templis Fortunæ ac matris Matutæ & Spei extra portam, latè vagatus ignis sacra profanaq; multa absumpsit. Eodem anno P. & Cn. Cornelij, cum in Hispania res prosperæ essent, multosq; & veteres reciperent socios, & novos adijcerent, in Africam quoq; spem extenderunt. Syphax erat rex Numidarum, subito Carthaginienfibus hostis factus. ad eum centuriones tres legatos miserunt, qui cum eo amicitiam societatemq; facerent: & pollicerentur, si perseveraret virgere bello Carthaginienfes, gratam eam rem fore senatui populoq; Romano, & adnixuros, vt in tempore, & benè cumulatam gratiam referant. Grata ea legatio barbaro fuit. collocutusq; cum legatis de ratione belli gerendi, vt veterum militum verba audiuit, quàm multarum rerum ipse ignarus esset, ex comparatione tam ordinatæ disciplinæ animaduertit. Tum primum, vt pro bonis ac fidelibus socijs facerent, orauit, vt duo legationem referrent ad imperatores suos: vnus apud sese magister rei militaris remaneret. rudem ad pedestria bella Numidarum gentem esse, equis tantum habilem. Ita iam inde à principijs gentis maiores suos bella gessisse, ita se à pueris insuetos: sed habere hostem pedestri fidentem Marte, cui se equari robore virium velit. & sibi pedites comparandos esse: & ad id multitudine hominum regnum abundare: sed armandi ordinandiq; & instruendi eos, artem ignorare. omnis, velut fortè congregata turba sua inscia, ac temeraria esset. Facturos se in præsentia quod vellet, legati responderunt: fide accepta, vt remitteret extemplo eum, si imperatores sui non comprobassent factum. Q. Statorio nomen fuit, qui apud regem remansit. Cum duobus Romanis relata Numidasq; legatos in Hispaniam misit ad capiendam fidem ab imperatoribus Romanis, iisdem mandauit, vt protinus Numidas, qui intra portas, seu præsidia Carthaginienfium auxiliares essent, ad transitionem perlicerent. Et Statorius ex multâ iuuentute regi pedites conscripsit: ordinatosq; proximè morem Romanû instruendo & decurrendo signa sequi, & seruare ordines docuit: & operi, alijsq; institutis militarib; ita assuefecit, vt breui rex nõ equiti magis fideret, quàm pediti: collatisq; æquo campo signis, iusto prælio Carthaginiensem hostem superaret. Romanis quoque in Hispania legatorum regis aduentus magno emolumento fuit. nanq; ad famam eorum transitiones crebræ ab Numidis cœptæ fieri. Ita cum Syphace Rom. iuncta amicitia est, Quod vbi Carthaginienfes acceperunt, extemplo ad Galam in parte altera Numidiæ (Maffyla ea gens vocatur) regnantem legatos mittunt. Filium Gala Masanissam habebat, septem & decem annos natum, cæterum iuuenem ea indole, vt iam tum appareret, eius regnum opulentius quàm quod accepisset, facturum. Legati quoniam Syphax se Romanis iunxisset, vt potentior societate eorum aduersus reges populosq; Africæ esset, docent: melius fore Galæ quoque Carthaginienfibus iungi quamprimùm, antequam Syphax in Hispaniam, aut Romani in Africam transeant: opprimi Syphacem, nihil dum præter nomen ex foedere Romano habentem, posse. Facile persuasum Galæ, filio deposcente id bellum, vt exercitum mitteret. Qui Carthaginienfium legionibus coniunctis, magno prælio Syphacem deuicit. xxx. millia eo prælio hominum cæsa dicuntur. Syphax cum paucis equitibus in Maurusios ex acie Numidas (extremi prope Oceanû aduersus Gadeis colunt) refugit: affluentibusq; ad famam eius vndique barbaris, ingentes breui copias armauit. cum quibus antequam in Hispaniam angusto directam freto traiceret, Masanissa cum victore exercitu aduenit. isq; ibi cum Syphace ingenti gloria per se sine vllis Carthaginienfium opibus gessit bellum. In Hispania nihil memorabile gestum, præterquam quòd Celtiberum iuuentutem eadem mercede, quæ pacta cum Carthaginienfibus erat, imperatores Romani ad se perduxerunt: & nobilissimos Hispanos supra ccc. inde in Italiam ad sollicitandos populares, qui inter

A inter auxilia Annibalis erant, miserunt. Id modò eius anni in Hispania ad memoriam insigne est, quòd mercenarium militem in castris neminem antè, quàm tum Celtiberos, Romani habuerunt.

EPITOME LIBRI XXV.

R V. B. Cornelius Scipio, postea Africanus, ante legitimos annos adilis factus est. Annibal urbem Tarentum prater artem per Tarentinos iuvenes, qui se noctu venatum ire simulauerant, cepit. Ludi Apollinares ex Martij carminibus, quibus Cannensis clades praedicta fuerat, instituti sunt. A. Q. Fulvio & Ap. Claudio Coss. aduersus Hannonem Paenorum duce[m] prosperè pugnatum est. T. Sempronius Gracchus procos. ab hostite suo Lucano in insidias ductus, & Magone interemptus est. Centenius Penula, qui centurio militauerat, cum petisset à senatu, vt sibi exercitus daretur, pollicitusq[ue] esset, si hoc impetrasset, de Annibale victoriam: octo millibus acceptis militum dux factus, confligit acie cum Annibale, qui cum exercitu eum cecidit. Cn. Fulvius pr. malè aduersus Annibalem pugnavit: in quo praelio hominum sexdecim millia ceciderunt: ipse cum equitibus ducentis effugit. Capua obsessa est à Q. Fulvio, & Ap. Claudio Coss. Claudius Marcellus Syracusas expugnauit anno tertio, & ingentem se virum gessit. in eo tumultu vrbs capta, Archimedes intentus formis quas in puluere descripserat, interfectus est. P. & Cn. Scipiones in Hispania tot tantarumq[ue] rerum feliciter gestarum tristem exitum tulerunt, prope cum totis exercitibus cæsi anno octauo, quàm in Hispaniam iuerant. amissaq[ue] eius prouincia possessio foret, nisi L. Martij equitis Romani virtute, & industria, contractis exercituum reliquijs, eiusdem hortatu, bina castra hostium expugnata essent. ad triginta septem millia caesa, ex mille octingentis præda ingens capta, dux Martius appellatus est.

D V M hæc in Africa atque in Hispania geruntur, Annibal in agro Tarentino æstatem consumpsit, spe per prodicionem vrbs Tarentinorum potiundæ. ipsorum interim Salentinorum ignobiles vrbes ad eum defecerunt. Eodem tempore in Brutijs ex duodecim populis, qui anno priore ad Pœnos deficiuerant, Cósentini & Thurini in fidem populi Romani redierunt. & plures rediissent, ni L. Pomponius Veientanus præfectus socium, prosperis aliquot populationibus in agro Brutio iusti ducis speciem nactus, tumultuario exercitu coacto cum Hannone conflixisset. Magna ibi vis hominum, sed inconditæ turbæ agrestium seruatorumq[ue] cæsa aut capta est: minimumq[ue] iacturæ fuit, quòd præfectus inter cæteros est captus, & tum temerariæ pugnae author; & antè publicanus, omnibus malis artibus & Reipub. & societatibus infidus, damnosusq[ue]. Sempronius Coss. in Lucanis multa prælia parua, haud vllum dignum memoratu fecit: & ignobilia oppida Lucanorum aliquot expugnauit. Quo diutius trahebatur bellum, & variabant secundæ aduersæq[ue] res, non fortunam magis quàm animos hominum: tanta religio, & ea magna ex parte externa, ciuitatem incescit, vt aut homines, aut dii repente alij viderentur facti. nec iam in secreto modo atque intra parietes ac postes contemnebantur Romani ritus: sed in publico etiam ac foro Capitolioq[ue] mulierum turba erat, nec sacrificantium nec precantium deos patrio more. Sacrificuli ac vates ceperant hominum mentes, quorum numerum auxit rustica plebs, ex incultis diutino bello infestisq[ue] agris egestate & meru in urbem compulsæ: & quæstus ex alieno errore facilis, quem velut ex concessæ artis vsu exercebant. Primò secretæ bonorum indignationes exaudiebantur, deinde ad patres etiam, & ad publicam querimoniam excessit res. Inculcati grauius ab senatu ædiles triumuirosq[ue] capitales, quod non prohiberent: cum emouere eam multitudinem è foro, ac disijcere apparatus sacrorum conati essent, haud procul abfuit quin violarentur. Vbi potentius iam esse id malum apparuit, quàm vt minores per magistratus sedaretur: M. Æmylio Pr. vrbs negotium ab senatu datum est, vt his religionibus populum liberaret. Is & in concione senatusconsultum recitauit, & edixit, vt quicumque libros vaticinos præcationesue, aut artem sacrificandi conscriptam haberet, eos libros omnes literasq[ue] ad se ante Calendas Aprilis deferret: neu quis in publico sacroue loco, nouo aut externo ritu sacrificaret. Et aliquot publici sacerdotes mortui eo anno sunt: L. Cornelius Lentulus PONTIFEX MAXIMVS, & C. Papyrius C. F. Masso pontifex, & P. Furius Philus augur, & C. Papyrius, Lucius Fuluius Masso decemuir sacro-

Salentinorū ignobiles vrbes ad Pœnum deficiunt.

Externis religionibus Roma incescit.

In externis religionibus senatusconsultum.

Comitiarum causa dictator creatur.

Scipio qui post Africanus dicitur est, ante aetatem aditus factus.

Posthumus rem alia nomine persequitur. lib. 10.

An. 538.

Provinciae & exercitus diuisi.

Posthumij publicani fraus scelerata.

Val. 2000. con. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

A. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

A. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

uir sacrorum. In Lentuli locum Marcus Cornelius Cethegus, in Papyrij Cn. Seruilius Fepio, pontifices suffecti sunt. augur creatus L. Quintius Flaminius, decemuir sacrorum L. Cornelius Lentulus. Comitiorum consularium iam appetebat tempus, sed quia consules à bello intentos auocare non placebat, T. Sempronius c o s. comitiarum causa dictatorem dixit C. Claudium Centonem, ab eo magister equitum est dictus Q. Fuluius Flaccus. Dictator primo comitali die creauit consules, Q. Fuluium Flaccum magistrum equitum, & Ap. Claudium Pulchrum, cui Sicilia prouincia in prætura fuerat. Tum prætores creati Cn. Fuluius Flaccus, C. Claudius Nero, M. Iunius Syllan^o: P. Cornelius Sulla. Comitij perfectis, dictator magistratu abiit. Ædilis curulis fuit eo anno cum M. Cornelio Cethego, P. Cornelio Scipio, cui post Africanus fuit cognomen. Huic petenti ædilitatem cum obstitissent tribuni plebis, negantes rationem eius habendam esse, quod nondum ad petendum legitima ætas esset: Simc, inquit, omnes Quirites ædilem facere volunt, satis annorum habeo. Tanto inde fauore ad suffragium ferendum in tribus discursum est, vt tribuni repente incæpto destiterint. Ædilitia largitio hæc fuit. Ludi Romani pro temporis illius copijs magnificè facti, & diem vnum instaurati, & congij olei in vicos singulos dati. L. Villius Tappulus & M. Fundanius Fundulus ædiles plebeij aliquot matronas apud populum probri accusarunt: quasdam ex eis damnatas in exilium egerunt. Ludi plebeij per biduum instaurati, & Iouis epulum fuit ludorum causa. Q. Fuluius Flaccus tertium, Ap. Claudius consulatum ineunt. Et prætores prouincias sortiti sunt: P. Cornelius Sulla vrbanam & peregrinam, quæ duorum antè fors fuerat: Cn. Fuluius Flaccus Apuliam, C. Claudius Nero Sueffulam, M. Iunius Syllanus Thuscus. Consulibus bellum cum Annibale, & binæ legiones decretæ. alter à Q. Fabio superioris anni consule, alter à Fulvio Centimalo acciperet. Prætorum, Fuluij Flacci, quæ Luceriæ sub Æmylio Pr. Neronis Claudij, quæ in Piceno sub C. Terentio fuissent, legiones essent. supplementum in eas quisque scriberet sibi. M. Iunio in Thuscis legiones vrbanae prioris anni datæ. T. Sempronio Graccho & P. Sempronio Tuditano imperium prouinciæq; Lucani & Gallia cum suis exercitibus prorogata. item Publio Lentulo, quæ vetus prouincia in Sicilia esset, M. Marcello Syraculæ, & quæ Hieronis regnum fuisset, T. Octacilio classis, Græcia M. Valerio, Sardinia Q. Mutio Scauolæ, Hispaniæ P. & Cn. Cornelij. Ad veteres exercitus duæ vrbanae legiones à consulibus scriptæ, summæq; trium & viginti legionum eo anno effecta est. Delectum consulum M. Posthumij Pirgensis cum magno propè motu rerum factum impediit. Publicanus erat Posthumius, qui multis annis parem fraude auaritiaq; neminem in ciuitate habuerat, præter L. Pomponium Veientanum, quem populantem temerè agros in Lucanis, ductu Hannonis priore anno cæperant Carthaginenses. Hi, quia publicum periculum erat à vi tempestatis in ijs quæ portarentur ad exercitus, & ementiti erant facta naufragia, & ea ipsa quæ vera renunciauerant, fraude ipsorum facta erant, non casu: in veteres quassatasq; naues paucis, & parui pretij rebus impositis, cum merisissent eas in alto, exceptis in preparatas scaphas nautis, multiplices fuisse merces ementiebantur. Ea fraus indicata M. Æmylio Pr. priore anno fuerat, ac per eum ad senatum delata, nec tamen vlllo senatusconsulto notata: quia patres ordinem publicanorum in tali tempore offensum nolebant. populus seuerior vindex fraudis erat. excitatiq; tandem duo tribuni plebis Sp. & L. Caruilij, cum rem inuisam infamemq; cernerent, ducentum millia æris multam M. Posthumio dixerunt. cuius certandæ cum dies aduenisset, conciliumq; tam frequens plebis adesset, vt multitudinem area Capitolij vix caperet: perorata causa, spes vna videbatur esse, si C. Seruilius Casca tribunus plebis, qui propinquus cognatusq; Posthumio erat, prius quàm ad suffragium tribus vocarentur, intercessisset. T. estibus datis, tribuni populum summouerunt: sitellaq; allata est, vt sortirentur, vbi Latini suffragium ferrent. Interim publicani Casca instare, vt concilio diem eximeret. populus reclamare: & fortè ia cornu primus sedebat

A sedebat Casca, cui simul metus pudorq; animum versabat. Cum in eo parum praesidij esset, turbandae rei causa publicani per vacuum vi summo occupato loco, in eos irruerunt, iurgantes simul cum populo tribunisque. Nec procul dimicatione res erat, cum Fulvius consul tribunisque, Nonne videtis, inquit, vos in ordinem coactos esse? & rem ad seditionem spectare? ni prope dimittitis plebis concilium? Plebe dimissa, senatus vocatur, & consules referunt de concilio plebis turbato vi atq; audacia publicanorum. M. Furium Camillum, cuius exilium ruina urbis secuta fuerit, damnari se ab ingratis civibus passum esse. Decemviros ante eum, quorum legibus ad eam diem viverent, multos postea principes civitatis iudicium de se populi passos. Posthumium Pyrgensem suffragium populo per vim extorsisse, concilium plebis sustulisse, tribunos in ordinem coegisse, contra populum Romanum aciem introduxisse, locum occupasse, ut tribunos a plebe intercluderet: tribus in suffragium vocari prohiberet, nihil aliud a cede ac dimicatione continuisse homines, nisi patientiam magistratuum, quod cesserint in praesentia furori atq; audaciae paucorum: vinctiq; se ac populum Romanum passi sint: & comitia, quae reus vi atq; armis prohibitorum erat, ne causa quaerentibus dimicationem daretur, voluntate ipsius sustulerint. Haec cum ab optimo quoq; pro atrocitate rei acta essent, vimq; eam contra Rempublicam pernicioso exemplo factam, senatus decerneret: confestim Caruilij tribuni plebis omnia multae certatione, rei capitalis diem Posthumio dixerunt: ac ni vades daret, prehendi a viatore, atque in carcerem duci iusserunt. Posthumius validus datis non affuit. Tribuni

B vocauerunt plebem; quae ita sciuit, Si M. Posthumius ante Calend. Maias non prodisset, citatusq; eo die non respondisset, neque excusatus esset, videri eum in exilio esse: bonaq; eius venire, ipsi aqua & igni placere interdicti. Singulis deinde eorum qui turbae ac tumultus concitatores fuerant, rei capitalis diem dicere, ac vades poscere coeperunt. primo non dantes, deinde etiam eos qui dare possent, in carcerem coniciebant. cuius rei periculum vitantes, plerique in exilium abierunt. Hunc fraus publicanorum, deinde fraudem audacia protegens, exitum habuit. Comititia inde pontifici maximo creando sunt habita. Ea comitia novus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. Tres ingenti certamine petierunt: Q. Fulvius Flaccus consul, qui & ante bis consul & censor fuerat: & T. Manlius Torquatus, & ipse duobus consularibus & censura insignis: & P. Licinius Crassus, qui aedilitatem curulem petiturus erat. Hic senes honoratosq; iuuenis in eo certamine devicit. Ante hunc intra centum annos & viginti nemo praeter P. Cornelium Calpurnium pontifex maximus creatus fuerat, qui sella curuli non sedisset. Consules cum aegre delectum conficerent, quod inopia iuniorum non facile in vtrunque, ut & novae urbanae legiones, & supplementum veteribus scriberetur, sufficiebat: senatus absistere eos incepto vetuit, & triumviros binos creari iussit: alteros qui citra, alteros qui ultra quinquagesimum lapidem in plateis forisq;, & in conciliabulis omnem copiam ingenuorum inspicerent: & si qui roboris satis ad ferenda arma habere viderentur, etiam si nondum militari aetate essent, milites facerent. Tribuni plebis, si ijs videretur, ad populum

E ferrent: ut qui minores septem & decem annis sacramento dixissent, ijs perinde stipendia procederent, ac si septem & viginti annorum, aut maiores, milites facti essent. Ex hoc senatusconsulto creati triumviri bini acquisitionem ingenuorum per agros habuerunt. Eodem tempore ex Sicilia literae M. Marcelli de postulatis militum, qui cum P. Lentulo militabant, in senatu recitatae sunt. Cannensis reliquiae cladis, is exercitus erat, relegatus in Siciliam, sicut ante dictum est, ne ante Punici belli finem in Italiam reportaretur. Hi permissu Lentuli primores equitum centurionumq;, & roborum ex legionibus peditum legatos in hiberna ad M. Marcellum miserunt. e quibus vnus potestate dicendi facta, Consulem, inquit, te M. Marcellum in Italiam adissemus, cum primum de nobis, etsi non iniquum, certe triste senatusconsultum factum est: nisi hoc sperassemus, in provinciam nos morte regum turbatam ad

Rei capitalis diem
Posthumio publicano
dicitur.

^ vadi su

Pontifex maximus
creatur Licinius
Crassus.

Inopia iuniorum
Roma delectum aegre
conficitur.

De reliquijs Cannensis
cladis in Siciliam
relegatis.

Oratio promittens
in Siciliam re-
legatis.

grauē

graue bellum aduersus Siculos simul Pœnosq; miti: & sanguine nostro vulneribusq; **F**
 magistratibus satis facturos esse: sicut patrum memoria qui capti à Pyrrho ad Hera-
 cleam erant, aduersus Pyrrhum ipsum pugnantes satisfecerunt. quanquam quod ob
 meritum nostrum succensuistis Patres conscripti nobis, aut succensetis? Ambos mi-
 hi consules, & vniuersum senatum intueri videor, cum te M. Marcelle intueor: quem
 si ad Cannas consulem habuissimus, melior & Reipublicæ & nostra fortuna esset.
 Sine quæso priusquam de cōditione nostra queror, noxam cuius arguimur, nos pur-
 gare. Si non deum ira, nec fato, cuius lege immobilis rerum humanarum ordo feri-
 tur, sed culpa perijimus ad Cannas, cuius tandem ea culpa fuit? militum, an impera-
 torum? Equidem miles nihil vnquam dicam de imperatore eo, cui præsertim gratias
 sciam ab senatu actas, quod non desperauerit de Republica, cui post fugam actam sit **G**
 per omnes annos prorogatum imperium. Cæteros item ex reliquijs cladis eius, quos
 tribunos militum habuimus, honores petere & gerere, & prouincias obtinere audi-
 uimus. An vobis vestrisq; liberis ignoscitis facile patres conscripti, in hæc vilia capita
 sæuitis? & consuli primoribusq; alijs ciuitatis fugere, cum spes alia nulla esset, turpe
 non fuit? milites utique morituros in aciem misistis? Ad Alliam propè omnis exer-
 citus fugit: ad Fucas Caudinas ne expertus quidem certamen, arma tradidit hosti (vt
 alias pudendas clades exercituum taceam) tamen tantum abfuit ab eo, vt vlla igno-
 minia ijs exercitijs inureretur, vt & vrbs Roma per eum exercitum, qui ab Allia Ve-
 ios transfugerat, recuperaretur, & Caudinæ legiones quæ sine armis redierant Ro-
 man, armatæ remissæ in Samnium, eundem illum hostem sub iugum miserint, qui **H**
 hac sua ignominia lætatus fuerat. Cannensem verò quisquam exercitum fugæ, aut
 pauoris insimulare potest? vbi plus quinquaginta millia hominum ceciderunt? vn-
 de consul cum equitibus quinquaginta fugit? vnde nemo superest, nisi quem hostis
 cædendo fessus reliquit? Cum captiuis redemptio negabatur, nos vulgo homines
 laudabant, quod Reipublicæ nos seruassimus: quod ad consulem Venusiam redif-
 semus, & speciem iusti exercitus fecissemus. Nunc deteriore cōditione sumus, quam
 apud patres nostros fuerant captiui, quippe illis arma tantum atque ordo militandi,
 locusq; in quo tenderent, in castris est mutatus. quæ tamen semel nauatæ Reipubli-
 cæ opera, & vno felici prælio recuperarunt, nemo eorum relegatus in exilium est: ne-
 mini spes emerendi stipendia adempta, hostis denique est datus, cum quo dimican-
 tes, aut vitam semel, aut ignominiam finirent. Nos, quibus, nisi quod commisimus,
 vt quisquam ex Cannensi acie miles Romanus superesset, nihil obijci potest: non so-
 lum à patria procul Italiaq;, sed ab hoste etiam relegati sumus: vbi senescamus in exi-
 lio, ne qua spes, ne qua occasio abolendæ ignominia, ne qua placandæ ciuium iræ,
 ne qua deniq; benè moriendi sit. Neq; ignominia finem, nec virtutis præmium pe-
 timus: modò experiri animum, & virtutem exercere liceat. laborem & periculum pe-
 timus, vt virorum, vt militum officio fungamur. Bellum in Sicilia iam alterum an-
 num ingenti dimicatione geritur, vrbes alias Pœnus, alias Romanus expugnat. pedi-
 tum & equitum acies concurrunt. ad Syracusas terra mariq; res geritur. clamorem **K**
 pugnatium, crepitumq; armorum exaudimus resides ipsi aegnes, tanquam nec
 manus, nec arma habeamus. Seruorum legionibus T. Sempronius c o s. toties iam
 cum hoste signis collatis pugnavit. operæpretium habent, libertatem, ciuitatemq;
 pro seruis saltē ad hoc bellum emptis nobis simul congregi cum hoste liceat, & op-
 pugnando quærere libertatem. Vis tu mari, vis terra, vis acie, vis vrbibus oppugnan-
 dis experiri virtutem? asperrima quæq; ad laborem periculumq; deposcimus, vt quod
 ad Cannas faciendum fuit, quam primùm fiat. quoniam quicquid postea viximus, id
 omne destinatum ignominia est. Sub hæc dicta ad genua Marcelli procubuerunt.
 Marcellus id nec iuris, nec potestatis suæ esse dixit. senatui scripturum se, omniaq; de
 sententia patrum facturum esse. Hæc literæ ad novos consules allatæ, ac per eos in se-
 natu recitatæ sunt, consultusq; de his literis ita decreuit senatus, Militib; qui ad Can-
 nas com-

A
 fias commilitones suos pugnantem deseruissent, senatui nihil videri Rempublicam
 committendam esse. si M. Claudio proconsuli aliter videretur, faceret quod è Repu-
 blica fideq; sua duceret: dum ne quis eorum munere vacaret, neu dono militari vir-
 tutis ergò donaretur, neu in Italiam reportaretur, donec hostis intra Italiam esset. Co-
 mitia deinde à prætoribus vrbano de senatus sententia, plebisq; scito sunt habita: qui-
 bus creati sunt quinqueviri muris turribusq; reficiendis: & triumviri bini, vni factis
 conquiendis, donisq; persignandis: alteri reficiendis ædibus Fortunæ & Matris Ma-
 tutæ intra portam Carmentalem, sed & Spei extra portam, quæ priore anno incen-
 dio consumptæ fuerant. Tempestates fœdæ fuere. In Albano monte biduum conti-
 nenter lapidibus pluit. tacta de cælo multa: duo in Capitolio ædes: vallum in castris
 B
 multis locis supra Sueffulam, & duo vigiles exanimati: murus turresq; quædam Cu-
 mis non icæta modò fulminibus, sed etiam decussa. Reate saxum ingens visum voli-
 tare: sol rubere solito magis, sanguineoq; similis. Horum prodigiorum causa diem
 vnum supplicatio fuit, & per aliquot dies consules rebus diuinis operam dederunt:
 & per eisdem dies sacrum nouendiale fuit. Cùm Tarentinorum defectio iam diu &
 in spe Annibali, & in suspitione Romanis esset, causa fortè extrinsecus maturandæ
 eius interuenit. Phileas Tarentinus diu iam per speciem legationis Romæ cùm esset,
 vir inquieti animi, & minimè ocium, quo tum diutino senescere videbatur, patien-
 tis, aditum sibi ad obsides Tarentinos inuenit. Custodiebantur in atrio Libertatis
 minore cura: quia nec ipsis, nec ciuitati eorum fallere Romanos expediebat. Hos
 C
 crebris colloquijs sollicitatos, corruptis ædituibus duobus, cùm primis tenebris custo-
 dia eduxisset, ipse comes occulti itineris factus profugit. Luce prima vulgata per vr-
 bem fuga est: emissiq; qui sequerentur, à Tarracina comprehensos omnes retraxerunt.
 deducti in comitio, virgisq; approbante populo cæsi, de saxo deiiciuntur. Hu-
 ius atrocitas pœnæ duarum nobilissimarum in Italia Græcarum ciuitatum animos
 irritauit, tum publicè, tum etiam singulos priuatim, vt quisq; tam fœdè interemptos
 aut propinquitate, aut amicitia contingebat. Ex ijs tredecim fere nobiles Tarentini
 coniuauerunt, quorum principes Nico & Philomenes erant. Hi prius quàm aliquid
 mouerent, colloquendum cum Annibale rati, nocte per speciem venandi vrbe egres-
 si, ad eum proficiscuntur. & cùm haud procul castris abessent, ceteri sylua propè viam
 D
 sese occuluerunt: Nico & Philomenes progressi ad stationes, comprehensiq; vltro
 id petentes ad Annibalem deducti sunt. Qui cùm & causas consilij sui, & quid para-
 rent, exposuissent: collaudati, oneratiq; promissis iubentur, vt fidem popularibus
 facerent, prædandi causa se vrbe egressos: pecora Carthaginensium, que pastum pro-
 pulsa essent, ad vrbe agere. tuto ac sine certamine id facturos, promissum est. Con-
 specta ea præda iuuenum est: minusq; iterum ac sæpius id eos audere, miraculo fuit.
 Congressi cum Annibale, rursus fide sanxerunt, liberos Tarentinos leges suaq; om-
 nia habituros, neque vllum vectigal Pœno pensuros, præsidiumue inuitos receptu-
 ros: prodita præsidia Carthaginensium fore. Hæc vbi conuenerunt, tunc verò Philo-
 menes consuetudinem nocte egrediendi redeundiq; in vrbe frequentiore facere
 E
 (& erat venandi studio insignis) canesq; & alius apparatus sequebatur: captumq;
 fermè aliquid, aut ab hoste ex præparato ablatum reportando, donabat aut præfe-
 cto, aut custodibus portarum. nocte maximè commicare propter metum hostium
 credebant. Vbi iam eò consuetudinis adducta res est, vt quocunque noctis tempo-
 re sibilo dedisset signum, porta aperiretur: tempus agenda rei Annibali visum est.
 Tridui via aberat: vbi, quo minus mirum esset vno, eodemq; loco statiuam eum tan-
 diu habere, ægrum simulabat. Romanis quoque, qui in præsidio Tarenti erant, su-
 specta esse iam segnis mora eius desierat. Ceterum posteaquam Tarentum ire consti-
 tuit, decem millibus peditum atque equitum, quos in expeditione velocitate cor-
 porum ac leuitate armorum aptissimos esse ratus est, electis, quarta vigilia noctis si-
 gna mouit. præmissisq; octuaginta fere Numidis, equitibus præcepit, vt discurre-

*Prodigiis.**Sacrum nouendiale.**Obsides Tarenti-
custodiam eduxit.**Nobiles quidam Ta-
rentini cum Anniba-
le colloquuti
de prodendo Ta-
rento.**Annibal Tarenti
cum exercitu pro-
ficiscitur.*

rent circa vias, perlustrarentq; omnia oculis, ne quis agrestium procul spectator ag-
 minis falleret, progressos retraherent, obuios occiderent, vt prædonum magis quàm
 exercitus accolis species esset. ipse raptim agmine facto, quindecim ferme millium
 spatio castra ab Tarento posuit. & ne ibi quidem nunciato quò pergerent, tantum
 conuocatos milites monuit, via omnes irent, nec diuerti quenquam aut excedere
 ordinem agminis paterentur, & in primis intenti ad imperia accipienda essent, neu
 quid nisi ducum iussu facerent. se in tempore editurum, quæ vellet agi. Eadem fer-
 mē hora Tarentum fama peruenerat, Numidas equites paucos populari agros, ter-
 roremq; latè agrestibus inieciſſe. Ad quem nuncium nihil vltra motus præfectus Ro-
 manus, quam vt partem equitum postero die luce prima iuberet exire ad arcendum
 populationibus hostem. interea adeò nihil obediēter curatum est, vt contrà pro
 argumento fuerat illa procurſatio Numidarum, Annibalem exercitumq; castris
 non mouiſſe. Annibal concubia nocte mouit. dux Philomenes erat cum solito ca-
 ptæ venationis onere. cæteri proditores ea quæ composita erant, expectabant. Con-
 uenerat autem, vt Philomenes portula assuetæ venationem inferens, armatos indu-
 ceret: parte alia portam Temenida adiret Annibal. Ea mediterranea regione ori-
 entem spectabat. aliquantum intra mœnia includitur. Cùm portæ appropinqua-
 ret, editus ex composito ignis ab Annibale est, refulſitq; idem redditum ab Nicone
 signum. extinctæ deinde vtrinque flammæ sunt. Annibal silentio ducebat ad por-
 tam. Nico ex improviso ad portas sopitos vigiles in cubilibus suis obtruncat, por-
 tamq; aperit. Annibal cum peditum agmine ingreditur, equites subsistere iubet: vt
 quò res postulet, occurrere libero campo possent. Et Philomenes portulæ parte alia

*Annibal ex insidijs
 Tarentum ingre-
 ditur.*

qua commeari assuerat, appropinquabat. nota vox eius, & familiare iam signum
 cum excitasset vigilem, dicens, vix sustinere grandis bestię onus, portula aperitur.
 inferentes apru duos iuuenes secutus ipse cum expedito venatore, vigilem incautius
 miraculo magnitudinis in eos qui ferebant verum, venabulo traicit. ingressi de-
 inde triginta ferè armati, cæteros vigiles obtruncant, refringuntq; portam maxi-
 mam: & agmen sub signis confestim irrupit. inde cum silentio in forum ducti, Anni-
 bali sese coniunxerunt. Tum duo millia Gallorum Pœnus in tres diuisa partes per vr-
 bem dimittit. Tarentinos & Afros quàm maximè frequentia occupare iubet, tumul-
 tu orto, Romanos passim cædi, oppidanis parci. sed vt fieri id posset, præcipit iuueni-
 bus Tarentinis, vt vbique suorum procul vidissent, quiescere & silere, ac bono ani-
 mo esse

*Romani caduntur
 capto Tarento.*

A mo esse iuberent. Iam tumultus erat, clamorq; qualis esse in capta vrbe solet: sed quid rei esset, nemo satis pro certo scire. Tarentini Romanos ad diripiendam urbem credere coortos, Romanis seditio aliqua cum fraude videri ab oppidanis mota. Præfectus primo excitatus tumultu, in portum effugit. inde acceptus scapha, in arcem confugit. Terrorem & tuba audita ex theatro faciebat. nam & Romana erat, à proditoribus ad hoc ipsum præparata, & inscipienter à Græco inflata, quis aut quibus signum daret, incertum efficiebat. Vbi illuxit, & Romanis Punica & Gallica arma cognita, tum dubitationem exemerunt: & Græci Romanos passim cæde stratos cernentes, ab Annibale captam urbem senserunt. Posteaquam lux certior erat, & Romani qui cædibus superfuerant, in arcem confugerant, conticescebatq; paulatim tumultus: tum Annibal Tarentinos sine armis conuocare iubet. Conuenere omnes, præterquam qui cedentes in arcem Romanos ad omnem adeundam simul fortunam persecuti fuerant. Ibi Annibal benignè allocutus Tarentinos, testatusq; quæ præstitisset ciuibus eorum, quos ad Thralymenum aut ad Cannas cepisset: simul in dominationem superbam Romanorum inuectus, recipere se in domos suas quienque iussit, & foribus nomen suum inscribere, se domos eas quæ in scriptæ non essent, signo extemplò dato, diripi iussurum. si quis in hospitio ciuis Romani (vacuas autem cernebat domos) nomen inscripsisset, eum se pro hoste habiturum. Concione dimissa, cum titulis notatæ fores discrimen pacatæ ab hostili domo fecissent, signo dato, ad diripienda hospitia Romana passim discursum est. & fuit prædæ aliquantum. Postero die ad oppugnandâ arcem ducit. quam cum & mari, quo in peninsula modum pars maior circumluitur, & præaltis rupibus, & ab ipsa vrbe muro & fossâ ingenti septam videret: eoq; nec vi, nec operibus expugnabilem esse, ne aut se ipsum cura tuendi Tarentinos à maioribus rebus moraretur: aut in relictos sine valido præsidio Tarentinos impetum ex arce cum vellent, Romani facerent: vallo urbem ab arce intersepere statuit, non sine vlla etiam spe, cum prohibentibus opus Romanis manum posse conferi: & si ferocius procurrissent, magna cæde ita attenuari præsidij vires, vt facile per se ipsi Tarentini urbem ab ijs tueri possent. Vbi cœptum opus est, patefacta repente porta, in munientes impetum fecerunt Romani. pelliq; se statio passa est, quæ pro opere erat, vt successu cresceret audacia, pluresq; & longius pulsos persequerentur. Tum signo dato coorti vndiq; Pœni sunt, quos instructos ad hoc Annibal tenuerat. nec sustinere impetum Romani: sed ab effusa fuga loci angustia eos, impedimenta q; alia opere iam cœpto, alia apparatus operis, morabantur. plurimi in fossam præcipitati, occisiq; sunt plures in fuga quàm in pugna. Inde & opus nullo prohibente fieri cœptum. fossa ingens ducta, & vallum intra eam erigitur: modicoq; post interuallo murum etiam eadem regione addere parat, vt vel sine præsidio tueri se aduersus Romanos possent. reliquit tamen modicum præsidium, vt simul in faciendo muro adiuuaret. ipse profectus cum cæteris copijs ad Galeum flumen (quinque millia ab vrbe abest) posuit castra. Ex ijs statim regressus ad inspiciendum opus, quod aliquantum opinione eius celerius creuerat, spem cepit etiam arcem expugnari posse.

Et est non altitudine, vt cætera tuta, sed loco plano posita, & ab vrbe muro tantum ac fossa diuisa. Cum iam machinationum omni genere & operibus oppugnaretur, missum à Metaponto præsidium Romanis fecit animum, vt nocte ex improviso opera hostium inuaderent. alia disiecerunt, alia igni corruerunt. isq; finis Annibali fuit ea parte arcem oppugnâdi. Reliqua erat in obsidione spes, nec ea satis efficax, quia arcem tenentes, quæ in peninsula posita imminet faucibus portus mare liberum habebant: vrbs contra exclusa maritimis commeatibus, propiusq; inopiam erant obsidentes, quàm obsessi. Annibal conuocatis principibus Tarentinis, omnes præsentis difficultates exposuit: neq; arcs tam munitæ expugnandæ viam cernere, neq; in obsidione quicquam habere spei, donec mari potiantur hostes. quòd si naues sint quibus commeatus inuchi prohibeant, extemplò aut abscessuros, aut dedituros se hostes.

*Annibal benignè
alloquitur Tarentinos.*

Arx Tarentina.

*Arx Tarentina
nam oppugnat
Annibal.*

*Annibalis indu-
stris*

*Martiana carmi-
nis*

*Ludorum Apolli-
narium origo.
Val. 120. coro.*

*An. 539. COS. Ap.
Clas. Publ. q. 3.
vina Flacch. 188.*

Assentiebantur Tarentini. ceterum ei qui consilium afferret, opem quoque in eam rem afferendam esse censebant. Punicas enim naues ex Sicilia accitas id posse facere: suas quæ sinu exiguo interclusæ essent, cum claustra portus hostis haberet, quemadmodum inde in apertum mare euasuras: Euidem, inquit Annibal, multa, quæ impedita natura sunt, consilio expediuntur. urbem enim in campo sitam habetis: planæ & satis latæ viæ patent in omnes partes. via quæ in portum per mediam urbem ad mare transmissa est, plaustris transfueham naues haud magna mole. & mare nostrum erit, quo nunc hostes potiuntur: & illinc mari, hinc terra circumfedeimus arcem. imò breui, aut relictam ab hostibus, aut cum ipsis hostibus capiemus. Hæc oratio non spem modo effectus, sed ingentem etiam ducis admirationem fecit. Contracta extemplo undique plaustra, iunctaque inter se: & machinæ ad subducendas naues admoræ, munitumque iter: quo faciliora plaustra minorque moles in transitu esset. iumenta inde & homines contracti, & opus impigre cœptum: paucosque post dies classis instructa ac parata circumuehitur arcem, & ante ipsum portum anchoras iacit. Hunc statum rerum Annibal Tarenti reliquit, regressus ipse in hyberna. Ceterum defectio Tarentinorum vtrum priore anno, an hoc facta sit, in diuersum autores trahunt. plures propioresque ætate memoriæ rerum hoc anno tradunt factum. Romæ consules prætoresque usque ante diem quintum Calend. Maias Latinæ tenuerunt. eo die perpetrato sacro in monte, in suas quisque prouincias proficiscuntur. Religio deinde noua obiecta est ex carminibus Martianis. Vates hic Martius illustris fuerat, & cum inquisitio priore anno ex senatusconsulto talium librorum fieret, in M. Æmylij prætoris urbis, qui eam rem agebat, manus venerant. is protinus nouo prætori Sullæ tradiderat. Ex huius Martij duobus carminibus alterius postea aucta declarato autoritas euentu, alteri quoque cuius nondum tempus venerat, afferebat fidem. Priore carmine Cannensis prædicta clades in hæc fermè verba erat: Amnem Troiugena Cannam Romanæ fugæ, ne te alienigenæ cogant in campo Diomedis conferere manus. sed neque credes tu mihi, donec complevis sanguine campum: multaque millia occisa tua deferet amnis in pontum magnum ex terra frugifera piscibus atque auibus ferisque quæ incolunt terras, ijs fiat esca caro tua. nam mihi ita Iupiter fatus est. Et Diomedis Argiui campos, & Cannam flumen, qui militauerant in ijs locis, iuxta atque ipsam cladem agnoscebant. Tum alterum carmen recitatum, non eo tantum obscurius, quia incertiora futura præteritis sunt, sed perplexius etiam scripturæ genere. Hostem Romani si expellere vultis, vomicamque, quæ gentium venit longè, Apollini vouendos censeo ludos: qui quotannis comiter Apollini fiant, cum populus dederit ex publico partem: priuati uti conferant pro se, suisque. ijs ludis faciendis præerit prætor is, qui ius populo plebique dabit summum. decemuii Græco ritu hostijs sacra faciant. hæc si rectè faxitis, gaudebitis semper, fietque res vestra melior. nam is diuus extinguet per duelles vestros, qui vestros campos pascunt placidè. Ad id carmen explanandum diem vnum sumpserunt. postero die s. c. factum est, ut decemuii libros de ludis Apollini, reque diuina faciendâ inspicerent. Ea cum inspecta relataque ad senatum essent, censuerunt patres, Apollini ludos vouendos faciendosque: & quando ludi facti essent, * duodecim millia æris prætori ad rem diuinam & duas hostias maiores dandas. Alterum senatusconsultum factum est, ut decemuii sacra Græco ritu facerent, ijsque hostis Apollini boue aurato & capris duabus albis auratis, Latonæ boue scemina aurata. Ludos prætor in circo maximo cum facturus esset, edixit, ut populus per eos ludos stipem Apollini, quantam commodum esset, conferret. Hæc est origo ludorum Apollinarium, victoriæ, non valetudinis ergo, ut plerique rentur, votorum. factosque populus coronatus spectauit: matronæ supplicauere. vulgo apertis ianuis in propatulo epulati sunt: celebrisque dies omni cæremoniarum genere fuit. Cum Annibal circa Tarentum, consules ambo in Samnio essent, sed circumfessuri Capuam viderentur: quod malum diuturnæ obsidionis esse solet, iam famem Campani sentiebant: quia semen-

- A. fementem facere prohibuerant eos Romani exercitus. itaque legatos ad Annibalem miserunt, orantes, ut prius quam consules in agros suos educerent legiones, viæq; omnes hostium præsidijs insiderentur, frumentum ex propinquis locis conuehi iuberet Capuam. Annibal Hannonem ex Brutijs cum exercitu in Campaniam transire, & dare operam, ut frumenti copia fieret Campanis, iussit. Hanno ex Brutijs profectus cum exercitu, vitabundus castra hostium, consulesq; qui in Samnio erant, cum Beneuento iam appropinquaret, tria passuum millia ab ipsa vrbe loco edito castra posuit. inde ex focijs circa populis, quò ætate comportatum erat, deuehi frumentum in castra iussit, præsidijs datis, quæ comæatus eos prosequerentur. Capuam inde nuncium misit, qua die ad accipiendum frumentum præstò essent. omni vndiq; genere
- B. vehiculorum, iumentorumq; ex agris contracto. Id pro cætera secordia negligentiaq; à Campanis actum. paulò plus x l. vehicula missa, & pauca præterea iumenta. ob id castigatis ab Hannone, quòd ne fames quidem, quæ mutas accenderet bestias, curam eorum stimulare posset, alia producta dies ad frumentum maiore apparatu petendum. Ea omnia, sicut acta erant, cum enunciata Beneuentanis essent, legatos decem extemplò ad consules (circa Bouianum castra Romanorum erant) miserunt. Qui cum auditis quæ ad Capuam agerentur, inter se comparassent, ut alter in Campaniam exercitum duceret: Fuluius, cui ea prouincia euenerat, profectus nocte Beneuentum mœnia est ingressus. Ex propinquo cognoscit Hannonem cum exercitus parte profectum frumentatum: duo millia plaustrorum, inconditum, inermemq; aliam
- C. turbam aduenisse: per tumultum ac trepidationem omnia agi, castrorumq; formam, & militarem ordinem, immistis agrestib⁹ ijs ex terris, sublatum. His satis compertis, consul militibus edicit: signa tantum armaq; in proximam noctem expedirent: castra Punica oppugnanda esse. Quarta vigilia profecti, sarcinis omnibus, impedimentisq; Beneuenti relictis, paulò ante lucem cum ad castra peruenissent, tantum pavoris iniecerunt, ut si in plano castra posita essent, haud dubiè primo impetu capi potuerint. altitudo loci, & munimenta defenderunt: quæ nulla ex parte adiri, nisi arduo ac difficili ascensu poterant. Luce prima prælium ingens accensum est: nec vallum modò tutantur Pœni, sed ut quibus locus æquior esset, deturbant nitentes per ardua hostes. Vicit tamen omnia pertinax virtus: & aliquot simul partibus ad vallum ac fossas peruentum est, sed cum multis vulneribus, ac militum pernecie. Itaq; conuocatis tribunis militum, consul absistendum temerario incepto ait: tutius sibi videri, reduci eo die exercitum Beneuentum: dein postero castris se hostium iungi, ne exire inde Campani, nèue Hanno regredi posset. id quo facilius obtineatur, collegam quoque, & exercitum eius se accitutum, totumq; eò versurum bellum. Hæc consilia ducis, cum iam receptui caneret, clamor militum aspernantium tam segne imperium disiecit. Proxima portæ hostium erat cohors Peligna: cuius præfectus Vibius ereptum vexillum trans vallum hostium traiecit. execratus inde seq; & cohortem, si eius vexilli hostes potiti essent, princeps ipse per fossam vallumq; in castra irrumpit. Iamq; intra vallum Peligni pugnabant, cum altera parte Valerio Flacco tribuno militum tertiæ
- E. legionis exprobrante Romanis ignauiam, qui socijs captorum castrorum concederent decus, T. Pedanius princeps, primus centurio, cum signifero signum ademisset: Iam hoc signum, & hic centurio, inquit, intra vallum hostium erit: sequantur, qui capi signum ab hoste prohibentur sunt. Manipulares sui primum transcendentem fossam, dein legio tota secuta est. Iam & consul ad conspectum transgredientium vallum mutato consilio, ab reuocandis ad incitandos hortandosq; versus milites, ostendere in quanto discrimine ac periculo fortissima cohors sociorum & ciuium legio esset. Itaque pro se quisque omnes per æqua atq; iniqua loca, cum vndiq; tela conijcerentur, armaq; & corpora hostis obijcerent, peruadunt, irrumpuntq;. multi vulnerati, etiam quos vires sanguisq; desereret, ut intra vallum hostium caderent, nitentur. Capta itaque momento temporis, velut in plano sita, nec permunita castra.

Campanorum
cordia.

Fuluius consul
pugnat Hannonem
castra.

Hannonis castra
capiuntur.

Cædes inde, non iam pugna erat, omnib⁹ intra vallum permistis. supra sex millia hostium cæsa, supra septem millia capiuntur, cum frumentatoribus Campanis, omnib⁹ plaustrorum & iumentorum apparatu. capta & alia ingens præda fuit, quam Hanno, populabundus passim cum isset, ex sociorum populi Romani agris traxerat. Inde deiectis hostium castris, Beneventum reditum est. prædamq; ibi ambo consules (nam & Ap. Claudius eò post paucos dies venit) vendiderunt, diuiseruntq; & donati, quorum opera castra hostium capta erant, ante alios Vibius Pelignus, & T. Pedanius princeps tertie legionis. Hanno ab Cominio Cerito, quò nunciata castrorum clades est, cum paucis frumentatoribus, quos fortè secum habuerat, fugæ magis quàm itineris modo in Brutios redijt. Et Campani audita sua pariter, sociorumq; clade, legatos ad Annibalem miserunt, qui nunciarent, duos consules ad Beneventum esse, diei iter à Capua tantum non portas & muros bellum esse. ni properè subueniat, celerius Capuam quàm Arpos, in potestatem hostium venturam. ne Tarentum, quidem, non modò arcem, tanti debere esse, vt Capuam, quàm Carthagini æquare sit solitus, desertam, indefensamq; populo Romano tradat. Annibal curæ sibi fore rem Campanam pollicitus, in præsentia duo millia equitum cum legatis mittit, quo præsidio agros populationibus possent prohibere. Romanis interim, sicut aliarum rerum, arcis Tarentinæ, præsidijq; quod ibi obsideretur, cura esse. C. Seruilius legatus ex auctoritate patrum à P. Cornelio prætore in Hetruriam ad frumentum coemendum missus, cum aliquot nauibus onustis in portum Tarentinum inter hostium custodias peruenit. Cuius aduentu, qui antè in exigua spe, vocati sepe ad transitionem ab hostibus per colloquiaerant, vltro ad transeundum hostes vocabant, sollicitabantq;. & erat satis validum præsidium, traductis ad arcem Tarenti tuendam, qui Metaponti erant, militibus. Itaq; Metapontini extemplo metu quo tenebantur liberati, ad Annibalem defecere. Hoc idem eadem ora maris & Thurini fecerunt. mouit eos non Tarentinorum magis defectio, Metapontinorumq;, quibus indidem ex Achaia oriundi etiam cognatione iuncti erant, quàm ira in Romanos, propter obsides nuper interfectos. Eorum amici, cognatiq; literas ac nuncios ad Hannonem Magonemq;, qui in propinquo in Brutijs erant, miserunt, si exercitum ad mœnia admouissent, se in potestatem eorum urbem tradituros esse. M. Atinius Thurijs cum modico præsidio præerat. quem facile elici ad certamen temerè ineundum rebantur posse, non tam militum, quos per paucos habebat, fiducia, quàm iuuentutis Thurinæ. eam ex industria centuriauerat, armaueratq; ad tales casus. Diuisis copijs inter se duces Pœni cum agrum Thurinum ingressi essent, Hanno cum peditum agmine infestis signis ire ad urbem pergit. Mago cum equitatu tectus collibus ad tegendas insidias oppositis, subsistit. Atinius peditum tantum agmine per exploratores comperto, in aciem copias educit, & fraudis intestinæ, & hostium insidiarum ignarus. Pedestre prælium fuit per seque, paucis in prima acie pugnantibus Romanis, Thurinis expectantibus magis quàm adiuuantibus euentum: & Carthaginensium acies de industria pedem referebat, vt ad terga collis ab equite suo infestis hostem incautum pertraheret. Quò vbi ventum est, coorti cum clamore equites properè inconditam Thurinorum turbam, nec satis fido animo vnde pugnabat stantem, extemplo in fugam auerterunt. Romani, quanquam circumuentos hinc pedes, hinc eques urgebat, tamen aliquandiu pugnam traxere. postremò & ipsi terga vertunt, atq; ad urbem fugiunt. Ibi proditores conglobati, cum popularium agmen patentibus portis accepissent: vbi Romanos fusos ad urbem ferri viderunt, conclamant, instare Pœnum: permistosq; hostes urbem inuasuros, ni properè portas claudant. ita exclusos Romanos præbuere hosti ad cædem. Atinius tamen cum paucis receptus. Seditio inde paulisper tenuit, cum alij urbem tuendam, inde alij cedendum fortunæ, & tradendam urbem victoribus censerent. cæterum, vt plerunque, fortuna, & consilia mala vicerunt, Atinio cum suis ad mare ac naues deducto, magis quia ipsi ob imperium in se mite ac iustum consultum volebant, quàm

*Hanno in Arun-
tios redit.*

*Metapontini ad
Pœnos deficiunt.*

- A quàm respectu Romanorum, Carthaginenses in urbem accipiunt. Consules à Benevento in Campanum agrum legiones ducunt, non ad frumenta modò, quæ iam in hybernis erant, corrumpenda, sed ad Capuam oppugnandam, nobilem se consularum tam opulentæ urbis excidio rati facturos: simul & ingès flagitium imperio dempturos, quòd urbi tam propinquæ tertium annum impunita defectio esset. Ceterùm ne Beneventum sine præsidio esset, & ut ad subita belli, si Annibal (quod facturum haud dubitabant) ad opem ferendam socijs Capuam venisset, equites vim sustinere possent, T. Gracchum ex Lucanis cum equitatu ac leui armatura Beneventum venire iubent. legionibus statuisq; ad obtinendas res in Lucanis aliquem præficeret. Graccho, priusquam ex Lucanis moueret, sacrificanti triste prodigium factum est. ad ex-
- B ta sacrificio perpetrato, angues duo ex occulto allapsi, edère iecur, conspectiq; repente ex oculis abierunt. id cum aruspicum monitu sacrificium instauraretur, atq; intentius extra referata seruarentur, iterum ac tertium venisse tradunt, libatoq; iecinore intactos angues abiisse. Cùm aruspices ad imperatorem id pertinere prodigium præmonuissent, & ab occultis cauendum hominibus, consilijsq;, nulla tamen providentia fatum imminens moueri potuit. Flavius Lucanus fuit, caput partis eius Lucanorum, cùm pars ad Annibalem defecisset, quæ cum Romanis stabat, & iam anno in magistratu erat, ab eisdem illis creatus prætor. Is murata repente voluntate locum gratiæ apud Pœnum quærens, neq; transire ipse, neq; trahere ad defectionem Lucanos satis habuit, nisi imperatoris, & eiusdem hospitis proditi capite ac sanguine fœdus cum hostibus sanxisset. ad Magonem, qui in Brutijs præerat, clam in colloquium venit: fideq; ab eo accepta, si Romanum imperatorem sibi tradidisset, liberos cum suis legibus venturos in amicitiam Lucanos, deducit Pœnum, in locum pacis Gracchum adducturus. Magonem ibi pedites equitesq; armare, & capere eas latebras, ubi ingentem numerum occuleret, iubet. Loco satis inspecto, atq; vndiq; explorato, dies composita gerendæ rei est. Flavius ad Romanum imperatorem venit. Rem se ait magnam inchoasse, ad quam perficiendam ipsius Gracchi opera opus esset. omnium populorum prætoribus, qui ad Pœnum in illo communi Italiæ motu descissent, persuasisse, ut redirent in amicitiam Romanorum: quando res quoq; Romana, quæ prope exitium clade Cannensi venisset, indies melior atq; auctior fieret: Annibalis vis senesceret, ac prope ad nihilum venisset, veteri delicto haud implacabiles fore Romanos: nullam vnquam gentem magis exorabilem promptioremq; veniæ dandæ fuisse. quoties rebellionem etiam maiorum suorum ignotum? Hæc ab se ait dicta. ceterùm ab ipso Graccho eadem hæc audire malle eos, præsentisq; contingere, dextram: id pignus fidei secum ferre. Locum se consilijs edixisse à conspectu amotum, haud procul a castris Romanis. ibi paucis verbis transigi rem posse, ut omne nomen Lucanum in fide ac societate Romana sit. Gracchus fraudem & sermoni & rei abesse ratus, ac similitudine veri captus, cùm lictoribus ac turma equitum è castris profectus, duce hospite in insidias præcipitatus. Hostes subito exorti: & ne dubia proditio esset, Flavius his se adiungit. tela vndique in Gracchum atque equites conijciuntur. Gracchus ex
- E equo desiliit, idem cæteros facere iubet: hortaturq;, ut quod vnum reliquum fortuna fecerit, id honestent virtute. reliquum autem quid esset paucis à multitudine in valle sylua ac montibus septa circumuentis, præter mortem? id referre, vtrum præsentitorpore pecorum modo inulti trucidentur, an toto animo à patiendo expectandoq; euentu in impetum atque iram verso, agentes audentesq;, perfusi hostium cruore inter expirantium inimicorum cumulata armaq; & corpora cadant. Lucanum proditorem ac transfugam omnes peterent, qui eam victimam præ se ad inferos misisset, eum decus eximium, egregiumq; solatium suæ morti inuenturum. inter hæc dicta paludamento circum læuum brachium intorto (nam ne scuta quidem secum extulerant) in hostes impetum fecit. Maior quàm pro numero hominum editur pugna. iaculis maxime aperta corpora Romanorum: & cum vndique ex

Thurinum Pœnis
deditur.

Prodigium.

Flauij Lucani pro-
ditio aduersus
Gracchum.

Gracchus in insi-
dias præcipitatus.

Gracchus occiditur.

De Gracchi morte variant scriptores.

Cess. agrum Campani populantur.

Badius Campani & Crispini Romani castrum.

Badius vincitur.

altioribus locis in cauam vallem coniectus esset, transfiguntur. Gracchum iam nuda præsidio viuum capere Pœni nituntur. cæterum ille conspicatus Lucanum hospitem inter hostes, adeo infestus confertos inuasit, vt parci ei sine multorum pernicie non posset. Exanimem eum Mago extemplo ad Annibalem misit, poniq; cum captis simul fascibus ante tribunal imperatoris iussit. Hæc vera fama est. Gracchus in Lucanis ad Campos, qui veteres vocantur, periit. Sunt qui in agro Beneuentano prope Calorem fluuium ostendant à castris cum licitoribus ac tribus seruis lauandi causa progressum, cum fortè inter salicta innata ripis lateret hostes, nudum atq; inermem, saxisq; quæ voluit amnis, propugnantem, interfectum. Sunt qui aruspicum monitu quingentos passus à castris progressum, vti loco puro, ea quæ antè dicta prodigia sunt, procuraret, ab insidentibus fortè locum duabus turmis Numidarum circumuentum scribant. adeo nec locus, nec ratio mortis in viro tam claro & insigni constat. Funeris quoq; Gracchi varia fama est. Alij in castris Romanis sepulcrum ab suis: alij ab Annibale (& ea vulgatio fama est) tradunt in vestibulo Punicorum castrorum rogam extructum esse, armatum exercitum decurrisse cum tripudijs Hispanorum, motibusq; armorum & corporum suæ cuique genti assuetis, ipso Annibale omni rerum verborumq; honore exequias celebrante. Hæc tradunt qui in Lucanis rei gestæ autores sunt. Si illis qui ad Calorem fluuium interfectum memorant, credere velis, capitis tantum Gracchi hostes potiti sunt. eo delato ad Annibalem, missus ab eo confestim Carthalo, qui in castra Romana ad Cn. Cornelium quæstorem deferret. is funus imperatoris in castris, celebrantibus cum exercitu Beneuentanis, fecit. Consules agrum Campanum ingressi, cum passim popularentur, eruptione oppidanorum & Magonis cum equitatu territi, ac trepidi ad signa milites palatos passim reuocarunt: & vixdum instructa acie fusi, supra mille & quingentos milites amiserunt. Inde ingens ferocia superbæ suopte ingenio genti creuit: multisq; prælijs lacessebat Romanos: sed intentiores ad cauendum consules vna pugna fecerat, incautè atq; inconsultè inita. Restituit tamen his animos, & illis minuit audaciam parua vna res. Sed in bello nihil tam leue est, quod non magnæ interdum rei momentum faciat. T. Quintio Crispino Badius Campanus hospes erat per familiari hospitio iunctus. creuerat consuetudo, quod æger Romæ apud Crispinum Badius ante defectionem Campanam liberaliter comiterq; curatus fuerat. Tum Badius progressus ante stationes, quæ pro porta stabant, euocari Crispinum iussit. quod vbi est Crispino nuntiarum, ratus colloquium amicum ac familiare quæri, manente memoria etiam in diffidio publicorum fœderum priuati iuris, paulum à cæteris processit. Postquam in conspectum venere, Prouoco te, inquit, ad pugnam Crispine, Badius, conscendamus equos, summotisq; alijs, vter bello melior sit, decernamus. Ad ea Crispinus, nec sibi, nec illi ait hostes deesse, in quibus virtutem ostendant. se ab eo, etiam si in acie occurrat, declinaturum, ne hospitali cæde dextram violet. conuersusq; abibat. Enimuero ferocius tum Campanus increpare mollitiem, ignauiamq; & se digna probra in insontem iacere, hospitalem hostem appellans, simulantemq; parcere cui sciat parem se non esse. si parum publicis fœderibus ruptis dirempta simul & priuata iura esse putet, Badium Campanum, T. Quintio Crispino Romano palam omnibus, duobus exercitibus audientibus, renuntiare hospitium. nihil sibi cum eo cõsociatum, nihil fœderatum hospiti cum hoste, cuius patriam ac penates publicos priuatosq; oppugnatum venisset. si vir esset, congregeretur. Diu cunctatè Crispinum perpulere turmales, ne impunè insultare Campanum pateretur. itaq; tantum moratus, dum imperatores consuleret, permittèrentne sibi extra ordinem in prouocantem hostem pugnare: permisso eorū arma cepit, equumq; conscendit, & Badium nomine compellans, ad pugnam euocauit. Nulla mora à Campano facta est. infestis equis concurrere. Crispinus supra scutum sinistrum humerum Badio hasta transfixit: superq; delapsus cum vulnere ex equo desiliit, vt pedes iacentem conficeret. Badius priusquàm opprimeretur, parma atq; equo relicto, ad suos au-

fugit.

- A fugit. Crispinus equum, armaq; capta, & cruentam cuspidem insignis spolijs ostentans, cum magna laude & gratulatione militum ad consules est deductus, laudatusq; ibi magnifice, & donis donatus. Annibal ex agro Beneuetano castra ad Capuam cum mouisset, tertio post die quam venit, copias in aciem eduxit: haudquaquam dubius, quod Campanis absente se paucos ante dies secunda fuisset pugna, quin multo minus se suumq; toties victore exercitum sustinere Romani possent. Cæterum posteaquam pugnari coeptum est, equitum maxime incursum cum iaculis obrueretur, laborabat Romana acies: donec signum equitibus datum est, ut in hostem admitterent equos. itaque equestre prælium erat, cum procul visus Sempronianus exercitus, cui Cn. Cornelius quæstor præerat, utrique parti parem metum præbuit, ne hostes noui aduarent.
- B velut ex composito utrinque signum receptui datum: reductiq; in castra propè æquo Marte discesserunt. plures tamen ab Romanis primo incursum equitum ceciderunt. Inde consules ut auerterent Capua Annibalem, nocte quæ secuta est diuersi, Fuluius in agrum Cumanum, Claudius in Lucanos, abierunt. Postero die cum vacua castra Romanorum nuntiatum Annibali esset, & duobus agminibus diuersos abijisse: incertus primò utrum sequeretur, Appium institit sequi. Ille circumducto hoste quàm voluit, alio itinere ad Capuam redijt. Annibali alia in ijs locis bene gerendæ rei fortuna oblata est. M. Centenius fuit cognomine Penula, insignis inter primipili centuriones, & magnitudine corporis & animi. Is perfunctus militia, per P. Cornelium Sullam prætorem in senatum introductus, petit à patribus, uti sibi quinque millia militum darentur: se peritum & hostis & regionum, breui operæ pretium facturum: & quibus artibus ad id locorum nostri & duces, & exercitus capiti forent, ijs aduersus inuentorem viurum. Id non promissum magis stolidè, quàm stolidè creditum: tanquam eadem militares & imperatoriæ artes essent. Data pro quinque, octo millia militum. pars dimidia ciues, pars socij. & ipse aliquantum voluntariorum itinere in agris conciuat: ac propè duplicato exercitu in Lucanos peruenit, vbi Annibal nequicquam secutus Claudium substiterat. Haud dubia res est: quippe inter Annibalem ducem, & centurionem, exercitusq;, alterum vincendo veteranum, alterum nouum totum, & magna ex parte etiam tumultuarium ac semiermem. Ut inspecta inter se agmina sunt, & neutra pars detrectauit pugnam, extemplo instructæ acies pugnatum tamen, ut in nulla pari re duas amplius horas: concitata etiam, donec dux steterisset, Romana acie. Posteaquam is non pro vetere fama solùm, sed etiam metu futuri dedecoris, si sua temeritate contractæ cladi superesset, obiectans se hostium telis cecidit: fusa extemplo est Romana acies. sed adeo ne fugæ quidem iter patuit, omnibus vijs ab equite infestis, ut ex tanta multitudine vix mille euaserint. cæteri passim, alij alia peste absumpti sunt. Capua à consulibus interim summa vi obsideri coepta est: quæq; in eam rem opus erant comportabantur, parabanturq;. Casilinum frumentum conuectum: ad Vulturni ostium, vbi nunc vrbs est, castellum communitum: (antè Fabius Maximus munierat) præsidium impositum, ut & mare proximum, & flumen in potestate essent. In ea duo maritima castella frumentum, quod ex Sardinia nuper missum erat, quodq; Mutius prætor ex Hetruria coemerat, ab Ostia conuectum est, vbi exercitui per hyemem copia esset. Cæterum super eam cladem, quæ in Lucanis accepta erat, volonum quoque exercitus, qui vniùs Graccho summa fide stipendia fecerat: velut exauthoratus morte ducis, ab insignis decessit. Annibal non Capuam neglectâ, neq; in tanto discrimine desertos volebat socios: sed prospero ex temeritate vnius Romani ducis successu, in alterius ducis exercitusq; opprimendi occasionem imminebat. Cn. Fuluiû prætorem Apuli legati nunciabant, primò dum vrbes quasdam Apulorum, quæ ad Annibalem desciuissent, oppugnaret, intentius rem egisse: postea nimio successu & ipsum & milites præda impletos in tantam licentiam secordiamq; effusos, ut nulla disciplina militiæ esset. Annibal cum sæpè aliàs, tum paucis diebus antè expertus, qualis sub infcio duce exercitus esset, in

Prælium inter Consules & Annibalem.

M. Centenij postulatum in senatu.

Centenianus exercitus ab Annibale fusus.

Capua à Cons. obsessa.

Volonum exercitus à signis decessit.

esset, in Apuliam castra mouit. Circa Herdoniam Romanae legionis & praetor Fulvius erant. quò ubi allatum est, hostes aduentare, propè est factum, ut iniussu praetoris signis conuulsis in aciem exirent. nec res vlla magis tenuit, quàm spes haud dubia, suo arbitrio, ubi vellent, acturos. Nocte insequenti Annibal, cum tumultuatum in castris, & pleròsq; ferociter signum ut daret instituisse duci ad arma vocantes sciret: haud dubius prosperae pugnae occasionem dari tria millia expeditorum militum in villis circa, vepribusq; & syluis disponit, qui signo dato simul omnes è latebris exilirent. & Magonem, ac duo fermè millia equitum, quò fugam inclinaturam credebat, omnia itinera insidere iubet. his nocte praeparatis, prima luce in aciem copias educit. Nec Fulvius est cunctatus, non tam sua vlla spe, quàm militum impetu fortuito tractus. itaq; eadem temeritate, qua processum in aciem est, instruitur ipsa acies ad libidinem militum fortè procurrentium, consistentiumq; quo loco ipsorum tulisset animus, deinde per libidinem aut metum deserentium locum prima legio, & sinistra ala primò instructa, & in longitudinem porrecta acies: clamantibus tribunis, nihil introrsus roboris ac virium esse: & quacunq; impetum fecissent, hostes perrupturos. nil, quod salutare esset, non modo ad animù, sed ne ad aures quidem admittebat. Et An-

Fulvii exercitus ab Annibale fusus.

nibal quidem haud quaquam simili exercitu, neque ita instructo aderat. ergo ne clamorem quidem atq; impetum primum eorum Romani sustinuerunt. Dux stultitia & temeritate Centenio par, animo nequaquam comparandus, ubi rem inclinatam ac trepidantes suos vidit, equò arrepto cum ducentis fermè equitibus effugit, caetera à fronte pulsa, à tergo atque alis circumuenta acies eo vsq; est caesa, ut ex duodeviginti millibus hominum duo millia haud amplius euaserint. castris hostes potiti sunt. Haec clades super aliam aliam Romam cum essent nunciatae, ingens quidem & luctus & paupor ciuitatem cepit. sed tamen quia consules, ubi summa rerum esset, ad id locorum prosperè gererent, minus his cladibus commouebantur. Legatos ad consules mittunt C. Lectorium, M. Mitilium, qui nuntiarent, ut reliquias duorum exercituum cum cura colligerent: darentq; operam, ne per metum ac desperationem hosti se dederent (id quod post Cannensem accidisset cladem) & ut desertores de exercitu volonum conquirent. Idem negotij P. Cornelio datum, cui & delectus mandatus erat. isq; per fora conciliabulaq; edixit, ut conquisitio volonum fieret, ijq; ad signa reducerentur. Haec omnia intentissima cura acta. Ap. Claudius consul D. Junio ad ostium Vulturum, M. Aurelio Cotta Puteolis praeposito, qui ut quacq; naues ex Hetruria ac Sardinia

A Sardinia accessissent, ex templo in castramitterent frumentum: ipse ad Capuam regressus, Q. Fulvium collegam inuenit Casilino omnia importatam, molientemque ad oppugnandam Capuam. Tum ambo consules circumfederunt urbem, & Claudium Nerone praetorem ab Sueffula ex Claudianis castris exciuerunt. Is quoque modico ibi praesidio ad tuendum locum relicto, caeteris cum omnibus copijs ad Capuam descendit, ita tria praetoria circa Capuam erecta, tres exercitus diuersis partibus opus aggressi, fossa, valloque circumdare urbem parat: & castella excitant modicis interuallis. multisque simul locis cum prohibentibus opera Campanis eo euentu pugnant, ut postremo portis, muroque se contineret Campanus. Prius tamen quam haec continuarentur opera, legati ad Annibalem missi: qui quererentur, desertam ab eo Capuam, ac propere reditam Romanis: obtestarenturque, ut tunc saltem opere non circumfessis modo, sed etiam circumuallatis ferret. Consulibus litera a P. Cornelio praetore missa, ut priusquam clauderent Capuam operibus, potestatem Campanis faceret, ut qui eorum uellent, exirent ab Capua, suasque res secum auferrent: liberos fore suasque omnia habituros, qui ante Idus Martias exissent. post eam diem quique exissent, quique ibi mansissent, hostium futuros numero. Ea pronunciata Campanis, atque ita spreta, ut ultro dicerent contumelias, minarenturque, Annibal ab Herdonia Tarentum duxerat legiones, spe aut vi, aut dolo arcis Tarentinae potiunda. quod ubi parum processit, ad Brundisium flexit iter, prodi id oppidum ratus. ibi quoque cum frustra tereret tempus, legati Campani ad eum uenerunt, quaerentes simul, orantesque, quibus Annibal magnifice respondit: & antea soluisse obsidione, & nunc aduentum suum consules non laturos. cum hac spe dimissi legati vix regredi Capuam, iam duplici fossa valloque cinctam potuerunt. Cum maxime Capua circumuallaretur, Syracusarum quoque oppugnatio ad finem uenit. praeterquam vi ac virtute ducis exercitusque, intestina etiam prodicione adiuta. Namque Marcellus initio ueris incertus, utrum Agrigentum ad Himilconem & Hippocratem uerteret bellum, an obsidione Syracusas premeret: quanquam nec vi capi uidebat posse inexpugnabilem terrestri ac maritimo situ urbem, nec fame, quam propere liberi ab Carthaginiae comitatus alerent: tamen ne quid inexpertum relinqueret, transfugas Syracusanos (erant autem apud Romanos aliqui nobilissimi uiri, inter defectionem ab Romanis, quia ab nouis consilijs abhorrebant, pulsi) colloquijs suae partis tentare

D hominum animos iussit: & fidem dare, si tradita forent Syracusae, liberos eos ac suis legibus uicturos esse. Non erat colloqui copia: quia multorum animi suspecti omnium curam oculosque conuerterant, ne quid falleret tale admissum. Seruus unus exulum pro transfuga intromissus in urbem, conuentis paucis, initium colloquendi de tali re fecit. deinde in piscatoria quidam nauis retibus operi, circumuectique ita ad castra Romana, collocuti que cum transfugis. & idem saepius eodem modo alij atque alij. postremo ad octuaginta facti. & cum iam composita omnia ad prodicionem essent, indicio delato ad Epicidem per Attalum quaedam indignante sibi rem creditam non esse, necati omnes, & cruciati sunt. Alia subinde spes, postquam haec uana euaserat, accepit. Damasippus quidam Lacedaemonius missus ab Syracusis ad Philippum regem,

E captus ab Romanis nauibus erat. huius utique redimendi & Epicidi cura erat ingens: nec abnuic Marcellus, iam tum Aetolorum, cuius gentis socij Lacedaemonij erant, amicitiam affectantibus Romanis. Ad colloquium de redemptione eius missis medius maxime, atque utriusque opportunus locus ad portum Trogilorum, propter turrinam, quam uocant Galeagram, est uisus. quod cum saepius commearent, unus ex Romanis ex propinquo murum contemplatus, numerando lapides, aestimandoque ipse secum qui in fronte paterent: simul altitudinem muri, quantum proximè coniectura poterat, permenfus: humilioremque aliquanto pristina opinione sua & caeterorum omnium ratus esse, & uel mediocribus scalis superabilem: ad Marcellum rem refert. Haud spernenda res uisa, sed cum adiri locus, qui ob id ipsum intentius custodiebatur, non posset, occasio quaerebatur. quam obtulit transfuga, nuncians, diem festum Dianae per triduum

A consulibus & Nerone praetore Capua oppugnatur.

Campani legatos mittunt ad Annibalem.

Damasippus Lacedaemonius.

Syracusanorum uenit. Huius cura. Ap. Claudium. et Q. Ful. Fulvium. An. 538.

triduū agi: & quia alia in obsidione desint, vino largius epulas celebrari, & ab Epicide præbito vniuersæ plebi, & per tribus à principibus ditius. Id vbi accepit Marcellus, cum paucis tribunorum militum collocutus, electisq; per eos ad rem tantam agendam audendamq; idoneis ceterionibus militibusq;, & scalis in occulto comparatis, ceteris signum dari iubet, vt maturè corpora curarent, quietiq; darent: nocte in expeditionem eundum esse. Inde vbi id temporis visum, quo die epulatis iam, vinoq; satietatis principium somni esset, signi vnus milites ferre scalas iussit, & ad mille ferè armati tenui agmine per silentium eò deducti. Vbi sine strepitu actumultu primi euaserunt in murum, secuti ordine alij, cum priorum audacia dubijs etiam animum faceret. Iam mille armatorum ceperant partem, cum cæteræ admotæ, pluribusq; scalis in murum euadebant, signo ab Hexapylo dato: quò per ingentem solitudinem erat peruentum, quia magna pars in turribus epulati, aut sopiti vino erant, aut semigraues potabant. paucos tamen eorum comprehensos in cubilibus interfecerunt. Propè Hexapylon est portula, ea magna vi refringi cæpta. & è muro ex composito tuba datum signum erat: & iam vndiq; non furtim, sed vi apertè gerebatur res. quippe ad Epipolas, frequentem custodijs locum, peruentum erat: terrendiq; magis hostes erant, quam fallendi: sicut territi sunt. nam simul ac tubarum est auditus cantus, clamorq; tenentium muros, partemq; vrbs: omnia teneri custodes rati, alij per murum fugere, alij salire de muro, præcipitariq; turba pauentium. magna pars tamen ignara tanti mali erat, & grauatæ omnibus vino somnoq;, & in vastæ magnitudinis vrbe partium sensu non satis pertinente in omnia. Sub luce Hexapylo effracto, Marcellus omnibus copijs urbem ingressus, excitauit conuertitq; omnes ad arma capienda, opemq;, si quam possent, iam captæ propè vrbi ferendam. Epicides ab insula, quam ipsi Nafon vocant, citato profectus agmine, haud dubius quin paucos per negligentiam custodum transgressos murum expulsurus foret, occurrentibus pauidis tumultum augere eos dictitans, & maiora ac terribiora vero afferre: postquam conspexit omnia circa Epipolas armis completa, laceffitq; tantum hoste paucis missilibus, retro in Acradinam agmen conuertit: non tam vim, multitudinemq; hostium metuens, quam ne qua intestina fraus per occasionem oriretur, clausasq; inter tumultum Acradinæ atq; insulæ inueniret portas. Marcellus vt mœnia ingressus ex superioribus locis urbem, omnium ferme illa tempestate pulcherrimam, subiectam oculis vidit, illachrymasse dicitur: partim gaudio tantæ perpetratæ rei, partim vetusta gloria vrbs. Atheniensium classes demersæ, & duo ingentes exercitus cum duobus clarissimis ducibus deleti occurrerant: & tot bella cum Carthaginensibus tanto cum discrimine gesta, tot ac tam opulenti tyranni regesq;: præter cæteros Hiero, cum recentissimæ memoriæ rex, tum ante omnia, quæ virtus ei fortunaq; sua dederat, beneficijs in populum Romanum insignis. ea cum vniuersa occurrerent animo, subiretq; cogitatio, iam illa momento horæ arsuræ omnia, & ad cineres reditura: priusquam signa Arcadinæ admoueret, præmittit Syracusanos, qui inter præsidia Romana, vt antè dictum est, fuerant, vt alioquo leni perlicerent hostes ad dedendam urbem. Tenebant Acradinæ portas, murosq; maximè transfugæ, quibus nulla erat per conditiones veniæ spes: ij nec adire muros, nec alloqui quenquam passi. itaq; Marcellus postquam id inceptum irritum fuit, ad Euryalum signa referri iussit. Tumulus est in extrema parte vrbs versus à mari, viæq; imminens ferenti in agros mediterraneaq; insulæ, per commodus ad commentus excipiendos. Præerat huic arci Philodemus Argiuus ab Epicide impositus. ad quem missus à Marcello Sofis, vnus ex interfectoibus tyranni, cum longo sermone habito dilatus per frustrationem esset, retulit Marcello, tempus eum ad deliberandum sumpsisse. Cum is diem de die differret, dum Hippocrates atque Himilco admouerent castra, legionesq;, haud dubius, si in arcem accepisset eos, deleri Romanuum exercitum inclusum muris posse: Marcellus vt Euryalum neq; tradi, neq; capi vidit posse, inter Neapolim & Thicam (nomina partium vrbs, & instar vrbiū sunt) posuit castra:

Romani Syracusarum mœnia nocte scalis admotis ingrediuntur.

Syracusarum custodes fugiunt.

Marcellus Syracusas intuitus illachrymanit.

- A** fuit castra: timens ne, si frequentia intrasset loca, contineri à discursu miles audius prædę non posset. Legati eò ab Thica & Neapoli cum infulis & velamentis venerunt, precantes, vt à cædibus & ab incendijs parceretur. De quorum precibus quàm postulatis magis consilio habito, Marcellus ex omnium sententia edixit militibus, ne quis liberum corpus violaret, cætera prædę futura, castraq; tectis parietum pro muro septa, portis regione platearum patentibus stationes præsidiaq; disposuit, ne quis in discursu militum impetus in castra fieri posset. Inde signo dato milites discurrerunt: refractisq; foribus cum omnia terrore ac tumultu streperent, à cædibus tamen temperatū est, rapinis nullus antè modus fuit, quàm omnia diuturna felicitate cumulata bona egressere. Inter hæc & Philodemus, cum spes auxiliij nulla esset, fide accepta, vt *Philodemus tradito Romanis Euryalo ad Epicedem redit.*
- B** inuiolatus ad Epicedem rediret, reducto præsidio tradidit tumultum Romanis. Auertis omnibus ad tumultum ex parte captæ vrbs, Bomilcar noctem eam nactus, qua propter vim tempestatis stare ad anchoram in falo Romana classis non posset, cum triginta quinque nauibus ex portu Syracusano profectus, libero mari vela in altum dedit, quinque & quinquaginta nauibus Epicide & Syracusanis relictis: edoctisq; Carthaginienfibus, in quanto res Syracusana discrimine esset, cum c. nauibus post paucos dies redit, multis (vt fama est) donis ex Hieronis gaza ab Epicide donatus. Marcellus Euryalo recepto, præsidioq; addito, vna cura erat liber, ne qua ab tergo vis hostium in arcem accepta, inclusos impeditosq; mœnibus suos turbaret. Acradinam *Marcellus Acradinam circumfedit.*
- C** inde ternis castris per idonea dispositis loca, spe ad inopiam omnium rerum inclusos redacturum se, circumfedit. Cum per aliquot dies quietę stationes vtrinque fuissent, repente aduētus Hippocratis & Himilconis, vt vltro vndiq; oppugnarentur Romani, fecit. nam & Hippocrates castris ad magnum portum communitis, signoq; ijs dato qui Acradinam tenebant, castra vetera Romanorum adortus est, quibus Crispinus præerat: & Epicides eruptionem in stationes Marcelli fecit: & classis Punica littori, quod inter urbem & castra Romana erat, appulsa est, ne quid præsidij Crispino submitti à Marcello posset. Tumultum tamen maiorem hostes præbuerunt, quàm certamen. nam & Crispinus Hippocratem non repulit tantum à munimentis, sed insecutus etiam est trepidè fugientem: & Epicidē Marcellus in urbem compulit. factisq; iam etiam in posterum videbatur prouisum, ne quid ab repentinis eorum excursionibus periculi foret. Accessit & pestilentia, commune malum, quod facile vtrorumq; animos auerteret à belli consilijs. nam tempore autumnij, & locis natura grauibus, multo tamen magis extra urbē, quam in vrbe intoleranda vis æstus per vtraq; castra omnium ferme corpora mouit. & primo temporis ac loci vitio & ægri erant, & moriebantur. postea curatio ipsa, & contactus ægrorum vulgabat morbos: vt aut neglecti defertisq; qui incidissent, morentur: aut assidentes curanteisq; eadem vi morbi repletos secum traherent: quotidianaq; funera, & mors ob omnium oculos esset, & vndiq; dies noctesq; ploratus audiretur. postremò ita assuetudine mali efferauerant animos, vt non modò non lachrymis, iustoq; comploratu prosequeretur mortuos, sed ne efferrent quidem, aut sepelirent: iacerentq; strata exanima corpora in conspectu similem quoq; mortem expectantium: mortuisq; egros ægri validos cum metu, tum tabe ac pestifero odore corporum conficerent. & vt ferro potius morentur, ferro quidam inuadebant soli hostium stationes. Multo tamen maior vis pestis Pœnorum castra quàm Romana, diu circumfedito Syracusas cæde aquisq; affecerat magis. Ex hostium exercitu Siculi vt primùm videre ex grauitate loci vulgari morbos, in suas quisque propinquas vrbes dilapsi sunt. at Carthaginienfes, quibus nusquã receptus erat, cum ipsis ducibus Hippocrate atq; Himilcone ad internecionem omnes perierunt. Marcellus, vt tanta vis ingruerat mali, adduxerat in urbem suos: infirmaq; corpora tecta & vmbrae recreauerant. multi tamen ex Romano exercitu eadem peste absumpti sunt. Deleto terrestri Punico exercitu, Siculi, qui Hippocratis milites fuerant, haud in magna oppida, cæterum & situ & munimentis tuta: tria millia alterum ab *Pestilentia.*
- n Syracusis,

Syraculis, alterū quīdecim ab ostio & cōmeatus, è ciuitatibus suis comportabant, & f
 auxilia accerſebant. Interea Bomilcar iterū cum classe profectus Carthaginem, ita ex-
 posita fortuna fociorū, vt spem faceret, non ipsis modò salutarē opem ferri posse, sed
 Romanos quoq; in capta quodammodo vrbe capi: perpulit vt onerarias naues quàm
 plurimas omni copia rerum onustas secum mitterēt, classēq; suam augerent. Igitur
 centum triginta nauibus lōgis, & septuaginta onerarijs profectus à Carthagine, pro-
 speros satis ventos ad traiciendum in Siciliā habuit. sed ijdem venti superare eum Pa-
 chynum prohibebant: Bomilcaris aduētus fama primò, dein præter spem mora, cum
 gaudium & metum inuicem Romanis Syraculanisq; præbuisſet: Epicides metuens,
 ne, si pergerent ijdē qui tū tenebant, ab ortu solis flare per dies plures venti, classis Pu-
 nica Africā repeteret: tradita Acradina mercenariorū militum ducibus, ad Bomilca-
 rem nauigat, classē in statione versā in Africā habentem, atq; timentem nauale præ-
 lium, non tam quòd impar viribus, aut numero nauiū esset (quippe etiam plures ha-
 bebat) quàm quòd venti aptiores Romanę quàm suę classi flarent: perpulit tandem,
 vt fortunam naualis certaminis experiri vellet. Et Marcellus cū & Siculū exercitum
 ex tota insula conciri videret, & cum ingenti commearu classē Punicam aduen-
 tare, ne simul terra mariq; in clusus vrbe hostiū vrgeretur, quanquam impar numero
 nauium erat, prohibere aditu Syraculanū Bomilcarem constituit. Duæ classes infestæ
 circa promontorium Pachynū stabant, vbi primū trāquillitas maris in altum eue-
 xisset, concursuræ. Itaq; cadente iam Euro, qui per dies aliquot seuerat, prior Bomil-
 car mouit: cuius prima classis petere altū visā est, quo facilius superaret promontori-
 um. ceterū post quā tendere ad se Romanas naues vidit, incertū qua subita territus
 re, Bomilcar vela in altū dedit, missisq; nuncijs Heracleā, qui onerarias naues retrò in
 Africam repeteri iuberent, ipse Siciliā præteruectus, Tarentū petit. Epicides à tanta
 repente destitutus spe, ne in obsidionem magna ex parte captę vrbis rediret, Agrigen-
 tum nauigat, expectaturus magis euentū, quàm inde quicquam moturus. Quæ vbi
 in castra Siculorū sunt nuntiata, Epicidē Syraculis excessisse, à Carthaginensibus re-
 lictam insulam, & propè iterū Romanis traditam: legatos de conditionibus dedendę
 vrbis explorata prius per colloquia voluntate eorum qui obsidebantur, ad Marcellum
 mittūt. Cū hāud fermè discreparet, quin quæ vbiq; regum fuissent, Romanorum
 essent: Siculis cætera cum libertate ac legibus suis seruarentur: euocatis ad collo-
 quium ijs, quibus ab Epicide credita res erat, missos se simul ad Marcellum, simul ab
 eo ad exercitum Siculorū aiunt, vt vna omnium qui obsiderentur, quiq; extra obsidi-
 onem essent, fortuna esset: neue alteri propriè sibi paciscerentur quicquā. Recepti de-
 inde ab ijs, vt necessarios hospitesq; alloquerentur, expositis quæ pacta iam cum Mar-
 cello haberent, oblata spe salutis perpulere eos, vt secum præfectos Epicidis, Polycle-
 tum & Philitionē & Epicidem, cui Sydū cognomen erat, aggredierentur. interfectis
 ijs, & multitudine ad concionē conuocata: & inopiā, qua ipsi inter se fremere occultè
 soliti erant, conquesti: & quanquā tot malā vrgerent, negarunt fortunā accusandam
 esse, quòd in ipsorū esset potestate, quandiu ea paterentur. Romanis causam oppu-
 gnandi Syraculas fuisse charitatē Syraculanorum, non odiū: nam vt occupatas res ab
 satellitibus Annibalis, deinde Hieronymi, Hippocrate atq; Epicide audierint, tum
 bellum mouisse, & obsidere vrbe cœpisse: vt crudeles tyrannos eius, non vt ipsam vr-
 bem expugnarēt. Hippocrate verò interēpto, Epicide intercluso ab Syraculis, & præ-
 fectis eius occisis, Carthaginensibus omni possessione Sicilię terra mariq; pulsis: quam
 superesse causam Romanis, cur nō perinde, ac si Hiero ipse viueret, vnicus Rom. ami-
 citię cultor, in columnes Syraculas esse velint: Itaq; nec vrbi nec hominibus aliud peri-
 culi, q̄ ab semetipsis esse, si occasione reconciliandi se Rom. prætermisissent. eā autem,
 qualis illo momēto horę sit, nullā deinde fore, si simul libertas ab impotētibus tyran-
 nis apparuisſet. Omnium ingenti assensu oratio audita est. Prr. tamē prius creati, quàm
 legatos nominari, placuit. ex ipsorū deinde Prr. numero missi oratores ad Marcellum.
 quorum

*Bomilcaris classis
 fugit, ne cum Ro-
 manā pugnaret.*

*De conditionibus
 dedendę vrbis Sy-
 raculanū agitur.*

*Epicidis præfecti
 interficiuntur.*

*Syraculanorum o-
 ratores ad Marcellum
 missi.*

- A quorum Princeps, Neq; primò, inquit, Syracusani à vobis defecimus. sed Hieronymus, nequaquam tam in vos impius, quàm in nos: nec postea pacè tyranni cæde compositam Syracusanus quisquã, sed satellites regij Hippocrates atq; Epicides, oppressis nobis hinc metu, hinc fraude, turbauerunt. nec quisquã dicere potest, aliquando nobis libertatis tempus fuisse, quod pacis vobiscum non fuerit. Nunc certè cède eorum qui oppressas tenebãt Syracusas, cum primùm arbitrij nostri esse ccepimus, extemplo venimus ad tradenda arma: dedendos nos, urbẽ, incenia: nullã recusandam fortunam, quæ imposta à vobis fuerit. Gloriã captę nobilissime pulcherrimeq; vrbis Gręcarum dij tibi dederunt Marcelle. quicquid vnquã terra mariq; memorandũ gessimus, id tui triumphii titulo accedit. famæ ne credi malis, quanta vrbis à te capta sit, quàm posteris
- B quoq; eam spectaculo esse, quò quisquis terra, quisquis mari venerit, nunc nostra de Atheniensibus Carthaginensibusq; trophęa, nũc tua de nobis ostendat, incolumesq; Syracusas familię vestrę sub clientela nominis Marcellorũ, tutelaq; habendas tradas, ne plus apud vos Hieronymi quàm Hieronis memoria momenti faciat. diutius ille multò amicus fuit, quàm hic hostis, & illius etiã benefacta persensistis, huius amen-
Transfugæ & mercenarij milites obtinuit quemq; Syracusanorum interficiunt.
- C tia ad perniciẽ tantum ipsius valuit. Omnia & impetrabilia & tuta erãt apud Romanos. inter ipsos plus belli ac periculi erat. namq; transfugæ tradi se Romanis rati, mercenariorum quoq; militum auxilia in eundẽ compulere metũ. arreptisq; armis prætores primùm obruncant, inde ad cædem Syracusanorũ discurrunt: quosq; fors obtulit, irati interfecerunt, atq; omnia quæ in promptu erant, diripuerunt. tum ne sine du-
Mericus Hispanus prodidit Acradinam Syracusanorũ præsidium.
- C cibus essent, sex præfectos creauere, vt terni Acradinæ ac Nasso præessent. Sedato tandem tumultu exequentibus sciscitando mercenarijs, quæ acta cum Romanis essent, dilucere id quod erat, ccepit: aliam suam, ac transfugarum causam esse. In tempore legati à Marcello redierunt, falsa eos suspitione incitatos memorantes: nec causam expetendæ pœnæ eorum vllam Romanis esse. Erat ex tribus Acradinæ præfectis Hispanus, Mericus nomine. ad eum inter comites legatorũ de industria vnus ex Hispanorum auxiliariis est missus, qui sine arbitris Mericũ nactus, primùm quo in statu reliquisset Hispaniam (& nuper inde venerat) exponit. omnia Romanis ibi obtineri armis. posse eum, si operæ precium faciat, principem popularium esse: seu militare cum Romanis, seu in patriã reuerti libeat. contra, si malle obsideri pergat, quam sedem esse terra mariq; clauso: Motus his Mericus, cum legatos ad Marcellum mitti placuisset, fratrem inter eos mittit: qui per eundem illum Hispanum secretus ab alijs ad Marcellum deductus, cum fidem accepisset, cõposuissetq; agendę rei ordinẽ, Acradinam redidit. Tum Mericus, vt ab suspitione prodicionis auerteret omnium animos, negat sibi placere legatos cõmeare vltro citroq; . neq; recipiendũ quenquam, neq; mittendum: & quo intentius custodię seruentur, opportuna loca diuidenda præfectis esse, vt iuæ quisq; partis tutandæ reus sit. Omnes assensu sunt partibus diuidendis: ipsi regio euenit ab Arethusa fonte vsq; ad ostium magni portus. id vt scirent Romani, fecit. Itaq; Marcellus nocte nauim onerariam cum armatis remulco quadriremis trahi ad Acradinam iussit: exponitq; milites regione portę, quę propè fontem Arethusam est. Hoc
- E cum quarta vigilia factum esset, expositosq; milites porta vt conuenerat, recepisset Mericus: luce prima Marcellus omnibus copijs incenia Acradinæ aggreditur, ita vt non eos solùm qui Acradinam tenebant, in se cõuerteret, sed ab Nasso etiam agmina armatorum concurrerent, relictis stationibus suis, ad vim & impetum Romanorum arcendum. In hoc tumultu actuaria naues instructę iam antè, circumuectęq; ad Nassum armatos exponunt. qui improviso adorti semiplenas stationes, & ad apertas fores portę, qua paulo antè excurrerant armati, haud magno certamine Nassum cæpere, desertam trepidatione & fuga custodum. neq; vllis minus præsidij, aut pertinaciæ ad manendum, quàm transfugis fuit: quia ne suis quidem satis credetes se, medio certamine effugerunt. Marcellus vt captã esse Nassum didicit, & Acradinę regionem vnã teneri, Mericumq; cum præsidio suis adiunctum, receptui cecinit: ne regiæ opes, quarum fama

Nassus capitur à Romanis.

Syracusa diripienda militi Romano data.

rum fama maior quàm res erat, diriperentur. Suppresso impetu militum, & ijs qui in Acradina erant transfugis spacium locusq; fugæ datus est: & Syracusani tandem liberi metu, portis Acradinæ apertis, oratores ad Marcellum mittunt: nihil petentes aliud, quàm incolumitatem sibi, liberisq; suis. Marcellus concilio aduocato, & adhibitis etiam Syracusanis, qui per seditiones pulsi ab domo inter præsidia Romana fuerant, respondit: non plura per annos quinquaginta benefacta Hieronis quàm paucis his annis maleficia eorum qui Syracusas tenuerint, erga populum Romanum esse. sed pleraque eorum quò debuerint, recidisse: fœderumq; ruptorum ipsos ab se grauiores multò, quàm populus Romanus voluerit, pœnas exegisse. Se quidem tertium annum circumsedere Syracusas, non ne populus referuatam ciuitatem haberet, sed ne transfugarum duces captam & oppressam tenerent. Quid potuerint Syracusani facere, exemplo vel eos Syracusanorum esse, qui inter præsidia Romana fuerint: vel Hispanum ducem Mericum, qui præsidium tradiderit: vel ipsorum Syracusanorum postremò serum quidem, sed forte consilium. Omnium sibi laborum periculisq;, circa mœnia Syracusana terra mariq; tandiu exhaustorum nequaquam tantum fructum esse, quàm capere Syracusas potuisse. Inde quæstor cum præsidio ad Nassum ad accipiendam pecuniam regiam, custodiendamq; missus: diripiendaq; vrbs militi data est, custodibusq; diuisis per domos eorum, qui intra præsidia Romana fuerunt. Cùm multa iræ, multa inuidiæ auaritiæq; fœda exempla ederentur: Archimedes memoriæ proditum est, in tanto tumultu, quantum capta vrbs in discursu diripientium militum ciere poterat, intentum formis, quas in puluere descriperat, ab H

ignaro milite quis esset, interfectum. ægrè id Marcellum tulisse, sepulturæq; curam habitam: & propinquis etiam inquisitis honori præsidioq; nomen ac memoriam eius fuisse. Hoc maximè modò Syracusæ captæ. in quibus prædæ tantum fuit, quantum vix capta Carthagine tum fuisset, cum qua viribus æquis certabatur. Paucis antè diebus, quàm Syracusæ caperentur, T. Octacilius cum quinquere milibus octoginta Vticam ab Lilybæo transmisit. & cum ante lucem portâ intrasset, onerarias frumento onustas cepit: egressusq; in terram, depopulatus est aliquantum agri circa Vticam, prædamq; omnis generis retro ad naues egit. Lilybæum tertio die, quàm inde profectus erat, cum centum triginta onerarijs nauibus frumèto prædâq; onustis redijt: idq; frumentû extemplò Syracusas misit. quod ni tam in tempore subuenisset, victoribus victisq; pariter perniciofa fames instabat. Eadè ætate in Hispania, cùm biennio ferme nihil

T. Octacilius agrum circa Vticam depopularur.

Hispaniam Romanis An. 538. et Q. Fab. Max. III.

A me nihil admodum memorabile factum esset, consilijsq; magis quàm armis bellum
 gereretur, Romani imperatores egressi hybernis copias coniunxerunt. ibi concilium
 aduocatum, omniumq; in vnum congruerunt sententiæ: quando ad id locorum id
 modò actum esset, vt Asdrubalem tendentem in Italiam retinerent: tempus esse id
 iam agi, vt bellum in Hispania finiretur. & satis ad id virium credebant accessisse, tri-
 ginta millia Celtiberorum ea hyeme ad arma excitata. Tres exercitus erant, Asdrubal
 Gisgonis filius, & Mago cõiunctis castris quinq; fermè dierum iter ab Romanis ab-
 erant. Propior erat Amilcaris filius Asdrubal, vetus in Hispania imperator, ad urbem
 nomine Anitorgin exercitum habebat. Eum volebant prius op primi duces Romani,
 & spes erat satis superq; ad id viriũ esse, illa restabat cura, ne fuso eo perculsi, alter As-
 drubal & Mago, in auios saltus montesq; recipientes sese bellum extraherent. Opti-
 mum igitur rati diuisis bifariam copijs totius simul Hispaniæ amplecti bellum ita in-
 rer se diuiserunt: vt P. Cornelius duas partes exercitus Romanorum sociorumq; ad-
 uersus Magonem duceret, atq; Asdrubalem: Cn. Cornelius cum tertiã parte veteris
 exercitus Celtiberis adiunctis cum Asdrubale Barchino bellum gereret. Vnã profecti
 ambo duces exercitusq; Celtiberis prægredientibus, ad urbem Anitorgin in conspe-
 ctu hostium, dirimente amne, ponunt castra. Ibi Cn. Scipio cum quibus antè dictum
 est copijs substitit, & P. Scipio profectus ad destinatam belli partem. Asdrubal post-
 quam animaduertit exiguum Romanum exercitum in castris, & ipem omnem in
 Celtiberorum auxilijs esse: peritus omnis barbaricę, & præcipuè omnium earum gen-
 tium, in quibus per tot annos militabat, perfidiæ, facili linguæ cõmercio, cum vtraq;
 castra plena Hispanorũ essent, per occulta colloquia pacificatur magna mercede cum
 Celtiberorũ principibus, vt copias inde abducant. Nec atrox visum facinus, nõ enim
 vt in Rom. verterent arma agebatur: & merces, quanta vel pro bello satis esset, daba-
 tur, ne bellũ gererent: & cum quies ipsa, tum reditus domum fructusq; videndi suos
 suaq; grata vulgo erant. itaq; nõ ducibus facilius quàm multitudini persuasum est: si-
 mul ne metus quidẽ ab Romanis erat, quippe tam paucis, se ne retinerent. Id quidem
 cauendum semper Romanis ducibus erit, exẽplaq; hæc verè pro documentis habenda,
 ne ita externis credant auxilijs, vt nõ plus sui roboris, suarũq; propriè virium in ca-
 stris habeant. Signis repentè sublati Celtiberi abeunt, nihil aliud quærentibus cau-
 sam, obrestantibusq; vt manerent, Romanis respondentes, quàm domestico se auo-
 cari bello. Scipio postquã socij nec precibus nec vi retineri poterant: nec se aut parem
 sine illis hosti esse, aut fratri rursus coniungi vidit posse: nec vllum aliud salutare con-
 silium in promptu esse: retrò quãtum posset, cedere statuit, in id omni cura intentus,
 necubi hosti æquo se committeret loco, qui transgressus flumen propè vestigijs abe-
 untium insistebat. Per eosdẽ dies P. Scipionẽ par terror, periculũ maius ab nouo hoste
 vrgebat. Masanissa erat iuuenis, qui eo tempore erat socius Carthaginensium, quem
 deinde clarum potẽtemq; Romana fecit amicitia. Is tum cum equitatu Numidarum
 & aduenienti P. Scipioni occurrit, & deinde assiduè dies noctesq; infestus aderat: vt
 non vagos tantũ procul à castris lignatum pabulatumq; progressos exciperet, sed
 ipsis obequitaret castris, inuectusq; in medias sæpe stationes, omnia ingenti tumultu
 turbaret. noctibus quoq; sæpe incurfu repentino in portis valloq; trepidatum est: nec
 aut locus, aut tempus vllum vacuum à metu ac solitudine erat Romanis: compul-
 sisq; intra vallum, adempto rerum omnium vsu, cum propè iusta obsidio esset, futu-
 ramq; arctiorem eam appareret, si se Indibilis, quem cum septem millibus & quin-
 gentis Suesetanorum aduentare fama erat, Pœnis cõiunxisset: dux cautus & prudens
 Scipio victus necessitatibus, temerariũ capit consiliũ, vt nocte Indibili obuiam iret:
 & quocunq; occurrisset loco, prælium confereret. Relicto igitur modico præsidio in
 castris, præpositoq; T. Fonteio legato, media nocte profectus, cum obuijs hostibus
 manus conferuit. Agmina magis, quàm acies pugnabãt, superior tamen, vt in tumul-
 tuaria pugna, Romanus erat. cæterum & equites Numidæ repentè, quos fefellisse se
 dux ra-

*Que in Hispania
gesta sunt.*

*Scipiones exerci-
tum partiuntur.*

*Celtiberorum per-
fidia.*

*Masanissa socius
Carthaginensium.*

Indibilis.

ductus ratus erat, ab lateribus circumfusi magnum terrorem intulere. Contracto aduersus Numidas certamine nouo, tertius insuper aduenit hostis. duces Pœni affecuti ab tergo iam pugnant, ancepsq; prælium Romanos circumsterat, incertos in quem potissimum hostem, quamue in partem cõferti eruptionem facerent. Pugnant horrantiq; imperatori, & offerenti se ubi plurimus labor erat, latus dexterum lancea traiecitur: cuneusq; is hostium, qui in confertos circa ducem impetum fecerat, ut exanimem labentemq; ex equo Scipionẽ vidit, alacres gaudio cum clamore per totam aciem nuntiantes discurrunt, imperatorem Rom. cecidisse. Hæc peruagata passim vox, ut & hostes haud dubiè pro victoribus, & Romani pro victis essent, fecit. Fuga confestim ex acie duce amisso fieri cepta est. ceterum ut ad erumpendum inter Numidas, aliaq; leuium armatorum auxilia haud difficilis res erat: ita effugere tantum equitum, æquantiumq; equos velocitate peditum, vix poterant, cæsiq; propè plures in fuga: quam in pugna sunt. nec superfuisset quisquam, ni præcipiti iam ad vesperum die nox interuenisset. Haud segniter inde duces Pœni fortuna vi, confestim è prælio, vix necessaria quiete data militibus, ad Asdrubalem Amilcaris citatum agmen rapiunt: non dubia spe cum copias coniunxissent, debellari posse. Quo ubi est ventum, inter exercitus ducesq; victoria recenti lætos gratulatio ingès facta, imperatore tanto cum omni exercitu deleto, & altera pro haud dubio parem victoriam expectantes. Ad Romanos nondum quidem fama tantæ cladis peruenerat, sed tamen incertum quoddam silentium erat, & tacita diuinatio: qualis iam præfagientibus animis imminenti mali esse solet. Imperator ipse, præterquam quòd ab socijs se desertum, hostium tantum auctas copias sentiebat, coniectura etiam & ratione ad suspicionem acceptæ cladis, quam ad vllam bonam spem pronior erat. Quonam modo enim Asdrubalem ac Magonem, nisi defuncto suo fratre bello, sine certamine adducere exercitum potuisset? quomodo autem non obstitisse: aut ab tergo non secutum fratrem? ut si prohibere quominus in vnum coirent & duces, & exercitus hostium non posset, ipse certè cum fratre coniungeret copias. His anxius curis id modò esse salutare in præsens credebat, cedere inde quantum posset. & inde vna nocte ignaris hostibus, & ob id quietis, aliquantum emensus est iter. Luce, ut senserunt, profectos hostes, præmissis Numidis, quam poterant maximè citato agmine sequi cœperunt. ante noctè affecuti Numidæ, nunc ab tergo, nunc in latera concursantes. Consistere cœperunt, ac tutari agmen quantum possent: tamen tutò ut simul pugnant, procederentq;: Scipio hortabatur, priusquam pedestres copias assequerentur. ceterum nunc agendo, nunc sustinendo agmen, cum aliquandiu haud multum procederetur: & nox iam instaret: reuocat è prælio suos Scipio & collectos in tumultum quendam, non quidem satis tutum: præsertim agmini percusso, editiorem tamen, quam cætera circa erant, subducit. Ibi primò impedimentis, & equitatu in medium receptis, circumdati pedites haud difficulter impetus incurfantium Numidarum arcebant. dein postquam toto agmine tres imperatores cum tribus iustis exercitibus aderant, apparebatq; parum armis ad tuendum locum sine munimento valiturus esse, circumspectare atq; cogitare dux cepit, si quo modo posset vallum circum inijcere. sed erat adeò nudus tumulus & asperi foli, ut nec virgulta vallo cedendo, nec terra cespiti faciendo, aut ducendæ fossæ alijue vlli operi apta inueniri posset: nec fermè quicquã satis arduum aut abscissum erat, quod hosti aditum ascensumue difficilem præberet. omnia fastigio leni subuexa, ut tamè aliquam imaginem valli obijcerent: clitellas illigatas oneribus velut struentes ad altitudinem solitam circumdabant: cumulo sarcinarum omnis generis obiecto, ubi ad moliendum clitellæ defuerant. Punici exercitus postquam aduenere, in tumultum quidem perfacile agmen erexere. munitionis verò facies noua primo eos velut miraculo quodã tenuit, cum duces vndiq; vociferarentur, quid starent? & non ludibrium illud vix fœminis puerisue morandis satis validum distraheret, diriperentq;: captum hostem teneri latentè post sarcinas. Hæc contemptim duces increpabant. ceterum neq; transilire, neq; moliiri

12
 Victores Pœni Cn.
 Scipionẽ insequuntur.

Cn. Scipionis exercitus funditur.

- A moliri onera obiecta, nec cedere stipatas clitellas, ipsisque obrutas sarcinis, facile erat. Tardatis diu cum amoliri obiecta onera armatis dedissent viam, pluribusque idem partibus fieret, capta iam vndique; castra erant: pauci ab multis, percussisque à victoribus passim cædebantur. Magna pars tamen militum, cum in propinquas refugisset sylvas, in castra P. Scipionis, quibus T. Fronteius legatus præerat, perfugerunt. Cn. Scipionem alij in tumulo primo impetu hostium cæsum tradunt. alij cum paucis in propinquam castris turrim perfugisse. hanc igni circumdatam, atque ita exustis foribus, quas nulla moliri potuerunt vi, captam: omnesque intus cum ipso imperatore occisos. Anno septimo postquam in Hispaniam venerat Cn. Scipio, vndetrigesimo die post fratris mortem est interfectus. Luctus ex morte eorum non Romæ maior quam per totam
- B Hispaniam fuit. Quin apud ciues partem doloris & exercitus amissi, & alienata provincia, & publica trahebat clades. Hispanie ipsos lugebāt desiderabantque duces Cneū tamen magis, quod diutius præferat ijs, priorque & fauorem occupauerat, & specimen iustitiæ temperantiæque; Romanæ primus dederat. Cum deletus exercitus, amissaque Hispaniæ viderentur, vir vnus res perditas restituit. Erat in exercitu L. Martius Septimij filius, eques Romanus, impiger iuuenis, animique & ingenij aliquanto quam pro fortuna, in qua erat natus, maioris. ad summam indolem accesserat Cn. Scipionis disciplina: sub qua per tot annos omneis militiæ artis edoctus fuerat. Hic & ex fuga collectis militibus, & quibusdam de præsidij deductis, haud contemnendum exercitum fecerat, iunxeratque cum T. Fróteio P. Scipionis legato. Sed tantum præstitit eques Rom.
- C autoritate inter milites atque honore, vt castris citra Iberum cõmunitis, cum ducem exercituum comitijs militaribus creari placuisset: subeuntes alij alijs in custodiam vallistationesque, donec per omnes suffragium iret, ad L. Martium cuncti summam imperij detulerint. Omne inde tempus (exiguum id fuit) muniendis castris, conuehendisque commeatibus consumptum: & omnia imperia milites cum impigre, tum haud quaquam abiecto animo exequabantur. Cæterum postquam Asdrubalem Gisgonis venientem ad reliquias belli delendas transisse Iberum, & appropinquare allatum est: signumque pugnae propositum ab nouo duce milites viderunt: recordati quos paulo ante imperatores habuissent, quibusque & ducibus & copijs freti prodire ad pugnam soliti essent, flere omnes repente, & offensare capita: & alij manus ad cælum
- D tendere, deos inculantes: alij strati humi suum quisque nominatim ducem implorare. neque sedari lamentatio poterat, excitantibus centurionibus manipulares, & ipso minitante & increpate Martio, quod in muliebres & inutiles se proiecissent stertus, potius quam ad tutandos semetipsos & Remp. secum acuerent animos, & ne inultos imperatores suos iacere sinerent: cum subito clamor tubarumque sonus (iam enim prope vallum hostes erant) exauditur. inde verso repente in iram luctu, discurrunt ad arma: ac velut accensi rabie discurrunt ad portas, & in hostem negligenter atque incompositè venientem incurrunt. Extemplo improuisa res pauorem incutit Pœnis. mirabundique vnde tot hostes tam subito exorti prope deleto exercitu forent, vnde tanta audacia, tanta fiducia sui victis ac fugatis: quis imperator duobus Scipionibus cæsis extitisset: quis castris præesset: quis signum dedisset pugnae: ad hæc tot iam nec opinata primò omnium incerti, stupentesque referunt pedem: dein valida impressione pulsati, terga vertunt, & aut fugientium cædes fœda fuisset, aut temerarius periculosusque sequentium impetus, ni Martius properè receptui dedisset signum, obsistensque ad prima signa, quosdam & ipse retinens, concitatam repressisset aciem. inde in castra auidos adhuc cædisque & sanguinis reduxit. Carthaginenses trepidè primò ab hostium vallo acti, postquam neminem insequi viderunt, metu substitisse rati, contempnim rursus & sedato gradu in castra abeunt. Par negligentia in castris custodiendis fuit. nam & si propinquus hostis erat, tamen reliquias eum esse duorum exercituum ante paucos dies deletorum, succurrebat. Ob hoc cum omnia neglecta apud hostes essent, exploratis ijs, Martius ad consilium prima specie temerarium magis quam audax animi

Cn. Scipionis mors.

L. Martius res Hispanie perditas restituit. 15 in fr. p. 102. F. septimius Martius appellatur.

Asdrubal reliquias exercitus Scipionis aggreditur.

Asdrubalis exercitus in fugam vertitur.

*Marij ad milites
oratio.*

num aciecit, vt vltro castra hostium oppugnaret: simul facilius esse ratus vnus Afrudrubalis expugnari castra, quàm, si se rursus tres exercitus ac tres duces iunxissent, sua defendi: simul, aut si successisset cœptis, recepturum se afflictas res: aut si pulsus esset, tamen vltro inferendo arma contemptum sui dempturum. ne ramen subita res, & nocturnus terror etiamnum suæ fortunæ consilium perturbaret, alloquendos adhortandosq; sibi milites ratus, concione aduocata ita disseruit: Vel mea erga imperatores nostros viuos mortuosq; pietas, vel præsens omnium nostrum, milites, fortuna fidem cuiuis facere potest: mihi hoc imperium, vt amplum iudicio vestro, ita re ipsa graue ac sollicitum esse. quo enim tempore, nisi metus mœrorem obstupesceret, vix ita compos mei essem, vt aliqua solatia inuenire ægro animo possem: cogor vestram omnium vicem (quod difficillimum in luctu est) vnus consolari. & ne tum quidem, vbi quoniam modò has reliquias duorum exercituum patriæ conseruare possim, cogitandum est: auertere animum ab assiduo mœrore libet. præsto est enim acerba memoria: & Scipiones me ambo dies noctesq; curis insomnijsq; agitant & excitant sæpe somno, neu se, neu inuictos per octo annos in ijs terris milites suos, commilitones vestros, neu Remp. patiar inultam: & suam disciplinam suaq; instituta sequi iubent. Et vt imperijs viuorum nemo obedientior me vno fuerit, ita post mortem suam, quod quaque in re facturos illos fuisse maximè censeam: id optimum ducere vos quoque velim milites, non lamentis lacrymisq; tanquam extinctos profecti, (viuunt enim vigentq; fama rerum gestarum) sed quotiescunque occurreret memoria illorum, velut si adhortanteis signumq; dantes videatis eos, ita prælia inire. Nec alia profecto species hesternò die oculis animisq; vestris oblata, memorabile illud edidit prælium: quo documentum dedistis hostibus, nò cum Scipionibus extinctum esse nomen Romanum: & cuius populi vis atq; virtus non obruta sit Cannensi clade, ex omni profecto sæuitia fortunæ emerfuram esse. Nunc, qui tantum ausi estis sponte vestra, experiri libet quantum audeatis duce vestro authore. non enim hesternò die cum signum receptui dedi, sequentibus effusè vobis turbatum hostem, frangere audaciam vestram, sed differre in maiorem gloriam atq; opportunitatem volui: vt postmodum præparati incautos, armati inermes, atq; etiam sopitos, per occasionem aggredi possētis. Nec huius occasionis spem milites fortè temerè, sed ex re ipsa conceptam habeo. A vobis quoque profecto si quis quærat, quoniam modo pauciat multis, victi à victoribus castra tutati sitis: nihil aliud respondeatis, quàm id ipsum, timentes vos, omnia & operibus firmata habuisse, & ipsos paratos instructosq; fuisse. Et ita se res habet. ad id, quod ne timeatur fortuna facit, minimè cauti sunt homines: quia quod neglexeris, incautum atque apertum habcas. Nihil omnium nunc minus metuunt hostes, quàm ne obsessi modò ipsi atque oppugnati. castra sua vltro oppugnemus. audeamus, quod credi non potest aucturos nos: eo ipso, quod difficillimum videtur, facillimum erit. Tertia vigilia noctis silenti agmine ducam vos, exploratum habeo, non vigiliarum ordinem, non stationes iustas esse. clamor in portis auditus, & primus impetus castra ceperit. tum inter torpidos somno, pauenteisq; ad nec opinatum tumultum, & inermes in cubilibus suis oppressos illa cædes edatur, à qua vos hesternò die reuocatos ægrè ferebatis. Scio audax videri consilium. sed in rebus asperis & tenuibus fortissima quæque consilia tutissima sunt: quia si in occasionis momento, cuius præteruolat opportunitas, cunctatus paulum fueris, nequicquam mox omissam queraris. Vnus exercitus in propinquo est: duo haud procul absunt. nunc aggredientibus par aliqua opportunitas est: & iam tentastis vestras atque illorum vires. si diem proferimus, & hesternæ eruptionis fama contenti desierimus, periculum est, ne omnes duces, omnesq; copię conueniant. tres deinde duces, tres exercitus sustinebimus hostium: quos Cn. Scipio incolumi exercitu non sustinuit: Vt diuidendo copias periere duces nostri, ita separati ac diuisi opprimi possunt hostes. alia belli gerendi via nulla est. proinde nihil præter noctis proximæ opportunitatem expectemus.

Itē dijs

- A Ire dijs bene iuuantibus, corpora curate, vt integri vigentesq; eodem animo in castra hostium irrupatis, quo vestra tutati estis. Læti & audiere ab nouo duce nouū consilium: & quo audacius erat, magis placebat. reliquum diei expediendis armis, & curatione corporum consumptum: & maior pars noctis quieti data est. quarta vigilia mouere. Erant vltra proxima castra sex millium interuallo distantes aliæ copiæ Pœnorum. Vallis caua intererat, condensa arboribus. in huius syluæ medio fermè stadio cohors Romana arte Punica abditur, & equites. Ita medio itinere intercepto, cæteræ copiæ silenti agmine ad proximos hostes ductæ. & cum statio nulla pro portis, neq; in vallo custodia essent, velut in sua castra, nullo vsquam obistente, penetrauerunt. inde signa canunt, & tollitur clamor. pars semisopitos hostes cædunt, pars ignis escas stramenta arida tectis iniiciunt. pars portas occupant, vt fugam intercludant. hosteis simul ignis, clamor, cædes, velut alienatos sensibus, nec audire, nec providere quicquam sinunt. incidunt inermes inter cateruas armatorum. alij ruunt ad portas, alij obseptis itineribus super vallum saliant: & vt quisq; euaserat, protinus ad castra altera fugiunt. vbi à cohorte & equitibus ex occulto proruentibus circumuenti cæsiq; ad vnum omnes sunt. quanquam etiam, si quis ex ea cæde effugisset, ad eò raptim captis propioribus castris in altera transcursum castra ab Romanis est, vt præuenire nuncius cladis non posset. Ibi verò quo longius ab hoste aberant, & quia sub lucem pabulatum, lignatum & prædatum quidam dilapsi fuerant, neglecta magis omnia ac soluta inuenere: arma tantum in stationibus posita, milites inermes, aut humi sedentes accubantesq;, aut obambulantes ante vallum portasq;. Cum his tam securis solutisq; Romani callentes adhuc ab recenti pugna, ferocesq; victoria prælium incunt. itaque nequaquam resisti in portis potuit. intra portas concursu ex totis castris ad primum clamorem, ex tumultu facto, atrox prælium oritur. diuq; tenuisset, ni cruenta scuta Romanorum visa indicium alterius cladis Pœnis, atque inde pauorem iniecissent. hic terror in fugam auertit omnes. effusiq; quæ iter est, nisi quos cædes oppressit, exuuntur castris. Ita nocte ac die bina castra hostium expugnata ductu L. Martij. Ad triginta septem millia hostium cæsa, author est Claudius, qui annales Acilianos ex Græco in Latinum sermonem vertit: captos ad mille octingentos triginta, prædam ingentem partam: in ea fuisse clypeum argenteum * pondo centum
- B
- C
- D
- E

Martius Afrubalis castra noctu inuadit.

Alteri castra portibus vicina capis Martius.

* Val. 1380. cor.

Martij gloria.

Syracusana spolia.

Ad Marcellum legati ex omni sermone Sicilia missi.

quos

*Hipponiates ab
Annibale in Sici-
liam missus.*

quos metus post captas Syracusas dederat, ut victi à victore leges acceperunt. Erant tamen haud parvæ reliquæ belli circa Agrigentum Romanis: Epicides & Hanno, duces reliqui prioris belli, & tertius novus ab Annibale in locum Hippocratis missus, Libyphœnicum generis Hipponiates, (Mutinem populares vocabant) vir impiger, & sub Annibale magistro omnium belli artes edoctus. Huic ab Epicide & Hannone Numidæ dati auxiliares, cum quibus ita peragatus est hostium agros, ita socios ad retinendos in fide animos eorum, ferendumque in tempore cuique auxilium, adiit: ut brevî tempore totam Siciliam impleret nominis sui. nec spes alia maior apud fauentes rebus Carthaginienfium esset. Itaque inclusi ad tempus in cœnibus Agrigenti dux Pœnus Syracusanusque, non consilio Mutinis, quàm fiducia magis ausi egredi extra muros, ad Hinteram amnem posuerunt castra. Quod ubi perlatum ad Marcellum est, extemplo copias movit: & ab hoste quatuor ferme millium intervallo confedit, quid agerent pararentue expectaturus. Sed nullum neque locum, neque tempus cunctationi consiliove dedit Mutines, transgressus amnem, ac stationibus hostium cum ingenti terrore ac tumultu inuectus. Postero die propè iusto prælio compulit hostem intra munimenta. inde reuocatus seditione Numidarum in castris facta, cum trecenti ferme eorum Heracleam Minoam concessissent, ad mitigandos reuocandosque eos profectus, magnoperè monuisse duces dicitur: ne absente se cum hoste manus confererent. Id ambo ægrè passi duces, magis Hanno, iam ante anxius gloria eius: Mutinem sibi modum facere, degenerem Afrum imperatori Carthaginienfî missis ab senatu populoque. Is perpulit cunctantem Epicidem, ut transgressi flumen in aciem exirent. nam si Mutinem opperirentur, & secunda pugne fortuna euenisset, haud dubiè Mutinis gloriam fore. Enimuero indignum ratus Marcellus se, qui Annibalem subnixum victoria Cannensî ab Nola repulisset: his terra marique victis ab se hostibus cedere, arma properè capere milites, & efferrî signa iubet. Ad intruentem exercitum decem effusis equis aduolant ex hostium acie Numidæ, nuntiantes, populares suos primùm ea seditione motos, qua trecenti ex numero suo concesserint Heracleam: dein quod præfectum suum ab obtrectantibus ducibus gloriae eius sub ipsam certaminis diem ablegatum videant, quieturos in pugna. Gens fallax promissi fidem præstitit. itaque & Romanis crevit animus, nuncio celeri per ordinem missis, destitutum ab equite hostem esse, quem maximè timuerant: & territi hostes, præterquam quod maxima parte virium suarum non iuabantur, timore etiam incusso ne à suo & ipsi equite oppugnarentur. Itaque haud magna vis certaminis fuit. Primus clamor atque impetus rem decreuit. Numidæ cum in concursu quieti stetitissent in cornibus, ut terga dantes suos viderunt, fugæ tantum parumper comites facti, postquam omnes Agrigentum treptido agmine petentes viderunt, ipsi metu obfidionis passim in ciuitates proximas dilapsi. Multa millia hominum caesa captaque: & VIIII. elephantum. Hæc vltima in Sicilia Marcelli pugna fuit. victor inde Syracusas redijt. Iam ferme in exitu annus erat. itaque senatus Romæ decreuit, ut P. Cornelius Pr. literas Captam ad c o s s. mitteret: dum Annibal procul abesset, nec vlla magni discriminis res ad Capuam gereretur: alter eorum, si ita videretur, ad magistratus subrogandos Romam veniret. Literis acceptis, inter se c o s s. compararunt, ut Claudius comitia perficeret, Fulvius ad Capuam maneret. c o s s. Claudius creauit. Cn. Fulvium Centimalum, & P. Sulpitium Seruij filium, Galbam, qui nullum antea cœtulem magistratum gessisset. Præ. deinde creati, L. Cornelius Lentulus, M. Cornelius Cethegus, C. Sulpitius, C. Calpurnius Piso. Pisoni iurisdictio vrba, Sulpitio Sicilia, Cethego Apulia, Lentulo Sardinia euenit. Consulibus prorogatum in annum imperium est.

Marcellus Hannonem & Epicidem fudit.

EPITOME LIBRI XXVI.

A

ANNIBAL. ad tertium ab vrbe Roma lapidem super Anienem castra posuit. ipse verd cum duobus millibus equitum vsque ad portam Capenam, vt vrbs situm exploraret, obsequitauit. & cum per triduum in aciem vtrinq; exercitus omnis descendisset, certamen tempestas diremit: nam cum in castra redissent, statim serenitas erat. Capua capta est à Q. Fulvio & Ap. Claudio Coss. Principes Campani veneno sibi consciuerunt mortem. Cùm senatus Campanorum delegatus esset ad palos, vt securi feriretur: literas à senatu missas Q. Fuluius cos. quibus iuebatur parere, antequam legeret, in sinu posuit, & lege agi iussit, & supplicium peregit. Cum in Comitibus apud populum quereretur, cui mandaretur Hispaniarum imperium, nullo id volente suscipere, P. Scipio P. filius qui in Hispania ceciderat, professus est se iturum. & suffragio populi consensuq; omnium missus, Nouam Carthaginem vno die expugnauit, cum ageret vigesimum quartum annum, videreturq; diuina stirpe creatus: quoniam & ipse posteaquam rogam acceperat, quotidie in Capitolio erat: & in cubiculo matris eius anguis saepenumero visus est. Res præterea in Sicilia gestas continet: & amicitiam cum Aetolis iunctam, bellumq; gestum aduersum Acarnanas, & Philippum Macedonum regem.

B

N. Fuluius Centimalus, P. Sulpitius Galba coss. cum idibus Martijs magistratum inissent, senatu in Capitolium vocato, de R. e publica, de administratione belli, de prouincijs exercitibusq; patres consuluerunt. Q. Fulvio, & Appio Claudio prioris anni coss. prorogatum imperium est: atque exercitus, quos habebant, decreti. adiectumq; ne à Capua, quam obsidebant, abscederent, priusquam expugnassent. Ea tum cura maximè intentos habebat Romanos: non tam ob iram, quæ in nullam vnquam ciuitatem iustior fuit, quàm quòd vrbs tam nobilis ac potens, sicut defectione sua traxerat aliquot populos, ita recepta inclinatura rursus animos videbatur ad veteris imperij respectum. Et prætoribus prioris anni, M. Junio in Hetruria, P. Sempronio in Gallia, cum binis legionibus, quas habuerant, prorogatum est imperium. prorogatum & M. Marcello, vt proconsul in Sicilia reliquias belli perficeret eo exercitu, quem haberet. si supplemento opus esset, suppleret de legionibus, quibus P. Cornelius propr. in Sicilia præesset: dum ne quem militem legeret ex eo numero, quibus senatus missionem reditumq; in patriam negasset ante belli finem. C. Sulpitio, cui Sicilia euenerat, duæ legiones, quas P. Cornelius habuisset, decretæ: & supplementum de exercitu Cn. Fuluij, qui priore anno in Apulia fœdè cæsus fugatusq; erat. Huic generi militum senatus eundem, quem Cannensibus, finem statuerat militiæ. additum etiam vtrorumq; ignominia est, ne in oppidis hybernarent, neue oppidis hyberna propius vllam vrbe decem millib⁹ passuum ædificarent. L. Cornelio in Sardinia duæ legiones date, quib⁹ Q. Mutius præfuerat. supplementum, si opus esset, consules scribere iussi: T. Octacilio, & M. Valerio, Siciliae Græciæq; ora cum legionibus classibusq; quibus præerant, decreta. Quinquaginta Græci cum legione vna, centum Siculi cum duabus legionibus habebant naues. Tribus & viginti legionibus Romanis eo anno bellum terra mariq; est gestum. Principio eius anni cum de literis L. Martij referretur, res gestæ magnificè senatui visæ. titulus honoris, quòd imperio, non populi iussu, non ex autoritate patrum dato, Proprætor senatui scripserat, magnam partem hominum offendebat. Rem mali exempli esse, imperatores legi ab exercitibus: & solenne auspicatorum comitiorum in castra & prouincias procul ab legibus magistratibusq; ad militarem temeritatem transferri. & cum quidam referendum ad senatum censerent, melius visum differri eam consultationem, donec proficiscerentur equites, qui ab Martio literas attulerant. Rescribi de frumento & vestimentis exercitus placuit: vtranque rem eam curæ fore senatui. ascribi autem, Proprætori L. Martio, non placuit: ne id ipsum, quod consultationi reliquerant, pro præiudicato ferrent. Dimissis equitibus, de nulla re prius consules retulerunt. omniumq; in vnum sententiæ congruebant, agendum cum tribunis plebis esse: primo quoq; tempore ad plebem ferrent, quem cum imperio mitti placeret in Hispaniam ad eum exercitum, cui Cn. Scipio imperator præfuisset. Ea res cum tribunis acta, promulgataq; est. Sed aliud certamen occupauerat animos. C. Sempronius Blæsus die dicta Cn. Fuluium ob exercitum in Apulia amissum

An. 539.

Exercituum & prouinciarum divisione.

19

L. Martij litera multos offenderis, quòd se Propræto-rem scripseras.

amissum in concionibus vexabat: multa imperatorem temeritate atque inscitia exercitum in locum præcipitem perduxisse dicitans. Neminem, præter Cn. Fulvium, antè corrupisse omnibus vitijs legiones suas, quàm proderet. itaque verè dici posse, prius eos perisse, quàm viderent hostem: nec ab Annibale, sed ab imperatore suo victos esse. Neminem, cum suffragium ineat, satis cernere, cui imperium, cui exercitum permittat. Quid interfuisse inter T. Sempronium? Cum ei feruorum exercitus datus esset, breui effecisse disciplina atq; imperio, vt nemo eorum generis ac sanguinis sui memor in acie esset, præsidio socijs, hostibus terrori essent. Cum ad Beneuentum aliasq; vrbes eos velut è faucibus Annibalis ereptos populo Romano restituisset, Cn. Fulvium Quiritium Romanorum exercitum, honestè genitos, liberaliter educatos, feruilibus vitijs imbuisse. ergo effecisse, vt feroces & inquieti inter socios, ignaui, & imbelles inter hostes essent: nec impetum modò Pœnorum, sed ne clamorè quidem sustinere possent. Nec herculè mirum esse, milites in acie non stetisse, cum primus omnium imperator fugeret. magis mirari se, aliquos stantes cecidisse, & non omnes comites Cn. Fuluij fuisse pauoris ac fugæ. C. Flaminium, L. Paulum, L. Posthumium, Cn. ac P. Scipiones cadere in acie maluisse, quàm deferere circumuentos hostibus suos exercitus. Cn. Fulvium propè vnum nuncium deleti exercitus Romanam redisse. Facinus indignum esse, Cannensem exercitum, quòd ex acie fugerit, in Siciliam deportatum, ne prius inde dimittatur, quàm hostis ex Italia decesserit: & hoc idem in Cn. Fuluij legionibus nuper decretum. Cn. Fulvio fugam ex prælio ipsius temeritate commisso impunitam esse: & eum in ganea lustrisq; vbi iuuentam egerit, senectutem acturum: milites, qui nihil aliud peccauerint, quàm quòd imperatoris similes fuerint, relegatos propè in exilium, ignominiosam pati militiam. adèò imparem libertatem Romæ diri ac pauperi, honorato atq; inhonorato esse. Reus ab se culpam in milites transferebat. Eos ferociter pugnam poscenteis productos in aciem, non eo quo voluerint, quia ferum diei fuerit, sed postero die & tempore & loco æquo instructos, seu famam, seu vim hostium non sustinuisse. cum effusè omnes fugerent, se quoq; turba ablatum, vt Varronem Cannensi pugna, vt multos alios imperatores. Quid autem solum se restantem prodesse Reipublicæ potuisse? nisi si mors sua remedio publicis cladibus futura esse potuisset. Non se inopia com meatus, non in loca iniqua incautè deductum, non agmine inexplorato euntem insidijs circumuentum. vi aperta, armis, acie victum: nec suorum animos, nec hostium, in potestate habuisse. suum cuiq; ingenium audaciam aut pauorem facere. Bis est accusatus: pecuniaq; acquisitum. tertio testibus datis, cum præterquam quòd omnibus probris onerabatur, iurati permulti dicerent, fugæ pauorisq; initium à prætore ortum: ab eo desertos milites, cum haud vanum timorem ducis crederent, terga dedisse: tanta ira accensa est, vt capite anquirendum concio succlamaret. De eo quoque nouum certamen ortum. nam cum tribunus bis pecunia acquisisset, tertio capitis se anquirere diceret: tribuni plebis appellati. cum collegæ negarent se in mora esse, quo minus, quod ei more maiorum permissum esset, seu legibus, seu moribus mallet anquireret: quoad vel capitis vel pecuniæ iudicasset priuato: tum Sempronius perduellionis se iudicare Cn. Fulvio dixit, diemq; comitijs ab C. Calpurnio prætore vrbis petit. Inde alia spes ab reo tentata est: si adesse iudicio Q. Fuluius frater posset, florens tum & fama rerum gestarum, & propinqua spe Capuæ potiundæ. Id cum per literas miserabiliter pro fratris capite scriptas petisset Fuluius, negassentq; patres è Republica esse, abscedi à Capua, priusquam dies comitorum aderat. Cn. Fuluius exulatum Tarchinios abiit. id ei iustum exilium esse sciuit plebs. Inter hæc vis omnis belli versa in Capuam erat. obsidebatur tamen acrius quàm oppugnabatur. nec aut famem tolerare seruitia ac plebs poterant, aut mittere nuncios ad Annibalem per custodias tam arctas. Inuentus est tandem quidam Numida, qui acceptis literis euasurum se professus, vt promissum præstaret, per media Romana castra nocte egressus, spem accendit

Cn. Fulvium amissum in Apulia exercitus reum agit Cn. Sempronium.

Cn. Fuluij rei defensio.

Capua obsessa acrius quàm oppugnata.

Campa-

- A Campanis, dum aliquid virium superesset, ab omni parte eruptionem tentandi. Cæ- *Campani in eque-*
 rerum in multis certaminibus equestria prælia ferme prospera faciebant: pedites *stribus præliis so-*
 perabantur. sed nequaquam tam lætum vincere, quam triste vinci vlla parte erat, ab *pius viatores erant,*
 obfesso & propè expugnato hoste. Inita tandem ratio est, vt quod viribus deerat, arre *in pedestribus vi-*
 æquaretur. Ex omnibus legionib⁹ electi sunt iuvenes maxime vigore ac leuitate cor- *lli.*
 porum veloces: eis parmæ breuiore, quàm equestres, & septena iacula quaternos *Equites Romani in*
 longa pedes data, præfixa ferro, quale hastis velitaribus inest. eos singulos in equos *equos suos velites*
 suos accipientes equites assuefecerunt, & vehi post sese, & desilire perniciter, vbi si- *singulos accipiunt.*
 gnum datum esset. Postquam assuetudine quotidiana satis intrepidè visum est fieri,
 in campum, qui medius inter castra murumq; erat, aduersus instructos Capanorum
 B equites processerunt, & vbi ad cõiectum teli ventum est, signo dato velites desiliunt.
 pedestris inde acies ex equitatu repente in hostiũ equites incurrit: iaculaq; cum im-
 petu alia super alia emittunt. quibus plurimis in equos virosq; passim coniectis per-
 multos vulnerauerunt. pauoris tamen plus ex re noua atque inopinata iniectum est.
 & in percussum hostem equites inuecti, fugam stragemq; eorum vsque ad portas fe-
 cerunt. Inde equitatu quoq; superior Romana acies fuit. Institutum, vt velites in le-
 gionibus essent. Authorem peditum equiti immiscendorum centurionem Q. Nau- *Q. Nauius.*
 uium ferunt: honoriq; id ei apud imperatorem fuisse. Cũ in hoc statu ad Capuam
 res essent, Annibalem in diuersum Tarentinæ arcis potiundæ, Capuæq; retinendæ
 trahebant curæ. vicit tamen respectus Capuæ, in quam omnium sociorum hosti-
 C umq; conuersos videbat animos: documento futuræ qualemcunque euentum de-
 fectio ab Romanis habuisset. Igitur magna parte impedimentorum relicta in Bru-
 tijijs, & omni grauiore armatura, cum delectis peditum equitumq; quàm poterat ap-
 tissimis ad maturandum iter, in Campaniam contendit, secuti tamen tam raptim *Annibal in Campa-*
 euntem tres & triginta elephantum. in valle occulta post Tifata montem imminen- *niam contendit.*
 tem Capuæ confedit. Adueniens cum castellum Galatiam, præsidio inde vi pulso,
 cœpisset, in circumfudente Capuam se vertit: præmissis antè nuncijs Capuam, quo
 tempore castra Romana aggressurus esset, vt eodem & illi ad eruptionem parati por-
 tis omnibus sese effunderent. Res nec explorata Romanis ingentem præbuit terro- *Annibal castra Ro-*
 rem. nam alia parte ipse adortus est, alia Campani omnes pedites equitesq;, & cum *manorum magnis*
 D ijs Punicum præsidium, cui Bostar & Hanno præerant, erupit. Romani vt in re tre- *viribus aggressi-*
 pida, ne ad vnã concurrento partem aliquid indefensi relinquerent, ita inter se co-
 pias partiti sunt. Appius Claudius Campanis, Fuluius Annibali est oppositus. Clau-
 dius Nero proprætor cum equitib⁹ sextæ legionis via, quæ Suessulam fert: Caius Ful-
 uius Flaccus legatus cum sociali equitatu constitit è regione Vulturni amnis. Præli-
 um non solito modò clamore ac tumultu est cœptum, sed ad alium virorum, equo-
 rum armorumq; sonum, disposita in muris Campanorum imbellis multitudo tan-
 tum cum æris crepitu, qualis in defectu lunæ silenti nocte cieri solet, edidit clamo-
 rem, vt auerteret etiam pugnantium animos. Campanos facile in vallo Appius arce-
 bat. Maior vis ab altera parte, Fuluium, Annibal & Pœni vrgebant. legio ibi sexta loco
 E cessit, qua pulsa, cohors Hispanorum cum tribus elephantis vsque ad vallum perua-
 fit. ruperatq; mediam aciem Romanorum: & in ancipiti spe ac periculo erat, vtrum
 in castra perumperet, an intercluderetur à suis. Quem pauorem legionis, pericu-
 lumq; castrorum Fuluius vbi vidit, Q. Nauium primoresq; alios centurionum hor-
 tatur, vt cohortem hostium sub vallo pugnantem inuadant ac trucident. In sum-
 mo discrimine rem verti. aut viam dandam ijs esse, & minore conatu, quàm conden-
 sem aciem irrupissent, in castra irrupturos: aut conficiendos sub vallo esse. nec ma-
 gni certaminis rem fore: paucos esse, & ab suis interclusos, & quæ, dum pauet, Ro-
 manis interrupta acies videatur: etiam si se vtrinque in hostem vertat, ancipiti pugna
 medios circumuenturam. Nauius vbi hæc imperatoris dicta accepit, secundi hastati
 signum ademptum signifero in hostes infert, iacturum in medios eos minitans, ni se
 properè

*Naiij virtus belli-
ca.*

properè sequantur milites, & partem capeffent pugna: Ingens corpus erat, & arma honestabant, & sublatum altè signum còuenterat ad spectaculum ciues hostesq;: cæterum postquam iam ad signa peruenerat Hispanorum, tum vndiq; in eum tragula coniecta, & propè tota in vnum acies versa. sed neq; hostium multitudo, neque telorum vis arcere impetum eius viri potuerunt. Et M. Atrilius legatus primi principis ex eadem legione signum inferri in cohortem Hispanorum coegit. Et qui castris præerant, L. Porcius Licinius, & T. Popilius legati pro vallo acriter pugnant, elephantosq; transgredientes in ipso vallo conficiunt, quorum corporibus cum oppleta esset fossa, velut aggere, aut ponte iniecto, transitum hostibus dedit. ibi per stragem iacentium elephantorum atrox edita cædes. Altera in parte castrorum iam pulsi erant Campani, Punicumq; præsidium: & sub ipsa porta Capuæ, quæ ad Vulturnum fert, pugnabatur: neq; tam armati irrupentibus Romanis resistebant, quàm quòd porta balistis scorpionibusq; instructa, missilibus procul hostes arcebat: & suppressit impetum Romanorum vulnus imperatoris Appij Claudij: cui suos ante prima signa adhortanti, sublæuo humero summum pectus gæsa ictum est. magna tamen vis hostium ante

*Ap. Claudius vul-
neratur.*

portam est cæsa: cæteri trepidi in urbem compulsi. Et Annibal posteaquam cohortis Hispanorum stragem vidit, summaq; vi castra hostium defendi: omiſſa oppugnatione recipere signa, & conuertere agmen retro peditum, obiecto à tergo equitatu, ne hostis instaret, cœpit. Legionum ardor ingens ad hostem insequendum fuit: sed Flaccus receptui cani iussit, satis ad vtrunque profectum ratus: vt & Campani quàm haud multum in Annibale præsidij esset, & ipse Annibal sentiret. Cæsa eo die, qui huius pugnae authores sunt, viii. millia hominum de Annibalis exercitu, tria ex Campanis tradunt: signaq; Carthaginensibus quindecim adempta, duodeuiginti Campanis. Apud alios nequaquam tantam molem pugnae inuenio. plusq; pauoris quàm certaminis fuisse, cum inopinatò in castra Romana Numidæ Hispaniq; cum elephantis irrupissent: elephantis per media castra vadentes, stragem tabernaculorum ingenti sonitu ac fuga abruptentium vincula iumentorum facerent. fraudem quoque super tumultum adiectam, immisis ab Annibale, qui (habuit aliquot) gnari Latinæ linguæ iuberent consulum verbis: quoniam amissa castra essent, pro se quæque militum in proximos montes fugere. sed eam celeriter cognitam fraudem, oppressamq; magna cæde hostium. elephantos igni è castris exactos. Hoc vltimum, vt cunque inritum finitumq; est, ante deditionem Capuæ prælium fuit. Medialtuticus, qui sum-

*Annibal ab oppu-
gnandis Romano-
rum castris suos
auertit.*

- A** qui summ⁹ magistratus apud Campanos est, eo anno Seppius Lesius erat, loco obscuro, tenuiq; fortuna ortus. Matrem eius quondam pro pupillo eo procurantem familiare ostentum, cum respondisset aruspex, summum quod esset imperium Capuæ, peruenturum ad eum puerum: nihil ad eam spem agnoscentem dixisse ferunt, tu perditas res Campanorum narras, vbi summus honos ad filium meum perueniet. Ea ludi-
Seppius Lesius.
- B** ficatio veri, & ipsa in verum vertit. nam cum fame ferroq; vigerentur, nec spes vlla superesset: ijs qui nati in spem honorum erant: honores detrectantibus, Lesius querendo desertam ac proditam à primoribus Capuam, summum magistratum vltimus omnium Campanorum cepit. Cæterum Annibal vt nec hostes elici amplius ad pugnam vidit, nec per castra eorum perumpi ad Capuam posse: ne suos quoq; comæatus intercluderent noui cõsules, abscedere irritò in ca pro, & mouere à Capua statuit castra. multa secum quò iam inde ire pergeret voluenti, subiit animum impetus, caput
Annibal oppugnanda Roma cõsultum capit.
- ipsum belli Romam petendi: cuius rei semper cupitè prætermisam occasionem post Cannensem pugnam, & alij vulgo fremebant, & ipse non dissimulabat: nec opinato pauore ac tumultu, non esse desperandum aliquam partem vrbis occupari posse. Eo si Roma in discrimine esset, Capuam extemplò omisso aut ambos imperatores Romanos, aut alterum ex ijs. qui si diuisissent copias, vtrunque infirmiorum factum, aut sibi, aut Campanis bene gerendæ rei fortunam daturus esse. Vna ea cura angebat, ne vbi abscessisset, extemplò dederentur Campani. Numidam promptum ad omnia audenda donis perlicit, vt literis acceptis, specie transfugæ castra Romana ingressus,
An. 539. cons. C. Fulvius corn. m. P. Sulpius gal. ba. huius belli octauus
- C** altera parte Capuam clam peruadat. Literæ autem erant adhortatione plenæ. Professionem suam, quæ salutaris illis foret, abstracturam ad defendendam Romam ab oppugnanda Capua duces atque exercitus Romanos. ne desponderent animos: tolerando paucos dies, totam soluturos obsidionem. Inde naues in flumine Vulturno comprehensas duci Casilinum, quod iam ante præsidij causa fecerat castellum, iussit, quarum vbi tantam copiam esse, vt vna nocte trajici posset exercitus, allatum est: cibarijs decem dierum præparatis, deductas nocte ad fluuium legiones ante lucem traiecit. Id priusquam fieret, ita futurum compertum ex transfugis, Fuluius Flaccus senatui Romam cum scripsisset, variè hominum animi pro cuiusque ingenio affecti sunt.
Audito Annibali ad urbem aduentu exterritur Roma.
- D** Vt in re tam trepida, senatu extemplò vocato, P. Cornelius, cui Asinè cognomen erat, omnes duces exercitusq; ex tota Italia, neq; Capuæ, neq; vllius alterius rei memor, ad vrbis præsidium reuocabat. Fabius Maximus abscedi à Capua, terriq; & circummagi ad nutus comminationesq; Annibalis, flagitiosum ducebat. Qui ad Cannas victor, ire tamen ad urbem ausus non esset, cum à Capua repulsum spem potiundæ vrbis Romæ cepisse: Non ad Romam obsidendam, sed ad Capuam liberandam obsidione ire Romam. cum eo exercitu, qui ad urbem esset: Iouem fœderum ruptorum ab Annibale testem, deosq; alios defensuros esse. Has diuersas sententias media sententia P. Valerij Flacci vicit, qui vtriusq; rei memor, imperatorib⁹, qui ad Capuam essent, scribendum censuit, quid ad urbem præsidij esset. quantas autem Annibal copias duceret, aut quanto exercitu ad Capuam obsidendam opus esset, ipsos scire. si & Romam è ducibus alter, & exercitus pars mitti posset, vt ab reliquo & duce & exercitu Capua rectè obsideretur: inter se compararent Claudius Fuluiusq;: vtri obsidenda Capua, vtri ad prohibendam obsidione patriam, Romam veniendum esset. Hoc senatusconsulto Capuam perlato, Q. Fuluius proconsul, cui collega ex vulnere ægro, eundem Rom.
Q. Fulvius relicto Capua collega Ap. Claudio Romæ contendit.
- E** erat: è tribus exercitibus milite electo, ad quindecim millia peditum, mille equites Vulturnum traducit. inde cum Annibalem Latina via iturum satis comperisset, ipse per Appiæ municipia, quæq; propter eam viam sunt, Seriam, Soram Lauinium præmisit, vt comæatus paratos & in vrbibus haberent, & ex agris deuijs in viam proferrent: præsidiaq; in vrbes contraherent, vt sua cuiq; Respublica in manu esset. Annibal quo die Vulturnum est transfessus, haud procul à flumine castra posuit. postero die præter Cales in agrum Sidicinum peruenit. ibi diem vnum populando moratus, per

tus, per Sueffulam Allifanumq; & Casinatem agrum via Latina ducit. sub Casinum biduo stativa habita, & passim populationes factæ. Inde præter Interamnam Aquinumq; in Fregellanum agrum ad Lirim fluuium ventum. vbi intercisum pontem à Fregellanis morandi itineris causa inuenit. Et Fuluium Vulturum tenuerat amnis, nauibus ab Annibale incensis, rates ad traiciendum exercitum in magna inopia materia ægrè comparantem. traiecto ratibus exercitu, reliquum Fuluius expeditum iter, non per vrbes modò, sed circa viam expositis benignè còmeatibus, erat. alacresq; milites alius alium, vt adderet gradum memor ad defendendam ire patriam, horrabantur. Romam Fregellanus nuncius diem noctemq; itinere continuato ingentem attulit terrorem. tumultuosius, quàm allatum erat, cursus hominù affingentium vana auditis totam urbem conciuerat. ploratus mulierù non ex priuatis solum domib⁹ exaudiebatur: sed vndiq; matronæ in publicum effusæ circa deùm delubra discurrent, crinib⁹ passis aras verrentes, nixæ genib⁹, supinas manus ad cælum ac deos tendentes, orantesq;, vt urbem Romam è manibus hostium eriperent; matresq; Romanas, & liberos paruos inuiolatos seruent. Senatus magistratibus in foro præsto est, si quid consulere velint. alij accipiunt imperia, disceduntq; ad suas quisq; officiorum partes. alij offerunt se: si quo vsus operæ sit. præsidia in arce, in Capitolio, in mûris, circa urbem, in monte etiam Albano atq; arce Tusculana ponuntur. Inter hunc tumultum Q. Fuluius proconsulem profectum cum exercitu à Capua affertur, cui ne minueretur imperium, si in urbem venisset, decreuit senatus, vt Q. Fuluius par cum consulibus imperium esset. Annibal infestius per populato agro Fregellano propter intercisos pontes, per Frusinatem Ferentinatēq; & Anagninum agrù in Labicanum venit. inde Algidio Tusculum petijt: nec receptus mœnib⁹ infra Tusculum dextrorsus Gabios descendit. inde in Pupiniam exercitum demisso, octo millia passuum à Roma posuit castra. Quo propius hostis accedebat, eo maior cædes fiebat fugientium, præcedentibus Numidis: pluresq; omnium generum atq; ætatum capiebantur. In hoc tumultu Fuluius Flaccus porta Capena cum exercitu Romam ingressus, media vrbe per Carinas Exquilias contendit. inde egressus inter Exquilinam Collinamq; portam posuit castra. Ædiles plebis commeatum eò comportarunt. coss. senatusq; in castra venerunt. ibi de summa Reipublicæ consultatum. Placuit coss. circa portas Collinam Exquilinamq; ponere castra: C. Calpurnium prætorem urbanum Capitolio atq; arci præesse: & senatum frequentè in foro contineri, si quid in tam subitis rebus consultò opus esset. Inter hæc Annibal ad Anienem fluuium tria millia passuum ab vrbe castra admouit. ibi statiuis positus, ipse cum duobus millibus equitum ad portam Collinam vsq; ad Herculis templum est progressus: atq; vnde proximè poterat, mœnia situmq; urbis obequitans contemplabatur. Id eum tam licenter atq; otiosè facere, Flacco indignum visum est: itaq; immisit equites, submoueriq; atque in castra redigi hostium equitatum iussit. Cùm commissum prælium esset, coss. transfugas Numidarum, qui tum in Aventino ad mille & cc. erant, media vrbe transire Exquilias iusserunt: nullos aptiores inter conualles, tecta q; hortorù & sepulchra & cauas vndiq; vias ad pugnandum futuros rati. quos cum ex arce Capitolioq; cliuo publico in equis decurrentes quidam vidissent, captum Auentinum conclamauerunt. Ea res tantum tumultum ac fugam præbuit, vt nisi castra Punica extra urbem fuissent, effusura se omnis pauida multitudo fuerit. Tunc in domos atque in tecta refugiebant: vagosq; in vijs suos pro hostibus lapidibus telisq; incessabant. nec comprimere tumultus, apeririq; error poterat, refertis itineribus agrestium turba pecorumq;, quæ repentinus pavor in urbem compulerat. Equestre prælium secundum fuit, summotiq; hostes sunt: & quia multis locis comprimendi tumultus erant, qui temerèoriebantur, placuit, omnes qui dictatores, coss. censorésue fuissent, cum imperio esse, donec recessisset à muris hostis. Et diei quod reliquum fuit, & nocte insequenti, multi temerè excitati tumultus sunt, compressiq;. Postero die transgressus Anienem Annibal, in aciem

Terror mulierum Romanarum.

Annibal octo millia passuum à Roma castra locat.

Annibal ad Anienem castris positus, cum duobus equitum millibus Romam obequitans contemplatur.

- A** in aciem omnes copias eduxit. nec Flaccus consulesq; certamen detrectauere. Instru- *Instructas acies*
 Etis vtrinque exercitibus in eius pugnae casum, in qua vrbs Roma victori præmium *Annibalis & Ro-*
 esset, imber ingens grandine mistus ita vtranque aciem turbauit, vt vix armis retentis *manorum tempe-*
 in castra sese receperint, nullius rei minore quàm hostium metu. Et postero die eo- *stas aëris diremit.*
 dem loco acies instructas eadem tempestat diremit. vbi recepissent se in castra, mira
 serenitas cum tranquillitate oriebatur. In religionem ea res apud Pœnos versa est: au-
 ditaq; vox Annibalis fertur. potiundæ sibi vrbs Romæ modò mentem non dari,
 modò fortunam. Minuere etiam spem eius & aliæ paruæ magnæq; res. magna illa,
 quòd cum ipse ad mœnia vrbs Romæ armatus federet, milites sub vexillis in supple-
 mentum Hispaniæ profectos audiuit. parua autem, quòd per eos dies eum fortè a-
B grum, in quo ipse castra haberet, venisse nihil ob id diminuto pretio, cognitum ex
 quodam captiuo est. Id verò adeò superbum atque indignum visum, eius soli, quod
 ipse bello captum possideret haberetq;, inuentum Romæ emptorem: vt ex templo *Quanam Anniba-*
 vocato præcone, tabernas argentarias, quæ circa forum Romanum tunc essent, iusse- *lis spem inuenit.*
 rit venire. His motus ad Turiam fluuium castra retulit, sex millia passuum ab vrbe. in-
 de ad lucum Feroniæ pergit ire, templum ea tempestate inclytum diuitijs. Capena-
 tes aliqui accolæ eius erant, primitias frugum eò, donaq; alia pro copia portantes,
 multo auro argentoq; id exornatum habebant. His omnibus donis tum spoliatum
 templum, æris acerui, cum rudera milites religione inducti iacerent, post profectio-
 nem Annibalis magni inuenti. Huius populatio templi haud dubia inter scriptores
C est. Cælius Romam euntem ab Ereto diuertisse eò Annibalem tradit: iterq; eius ab
 Reate, Cutilijsq;, & ab Amiterno orditur. ex Campania in Samnium, inde in Pelignos
 peruenisse: præterq; oppidum Sulmonem in Marrucinos transisse: inde Albeni agro
 in Marfos: hinc Amiternum, Forulosq; vicum venisse: Neq; ibi error est, quod tanti
 exercitus vestigia intra tam breuis æui memoriam potuerint confundi. isse enim eà
 constat. tantum id interest: venerintne eo itinere ad vrbem, an ab vrbe in Campaniam
 redierit. Ceterum non quantum pertinaciæ ad premendam obsidione Capuam Ro-
 manis fuit, tantum ad defendendam Annibali. nanq; ex Lucanis in Brutium agrum,
 ad fretum verò ac Rhegium eo cursu contendit, vt propè repentino aduentu incau-
 tos oppresserit. Capua etsi nihil segnus oppressa per eos dies fuerat, tamen aduentum
D Flacci sensit. & admiratio orta est, non simul regressum Annibalem. inde per collo-
 quia intellexerunt, relictos se desertosq;, & spem Capuæ retinendæ deploratum ap- *Flaccus Capuam*
 pud Pœnos esse. Accessit edictum proconsulis ex Senatusconsulto propositum, vul- *cum exercitu re-*
 gatumq; apud hostes: vt qui ciuis Campanus ante certam diem transisset, sine frau- *dit.*
 de esset. nec vlla facta est transitio, metu magis eos, quam fide continente: quia maio-
 ra in defectione deliquerant, quàm quibus ignosci posset. cæterum quemadmodum
 nemo priuato consilio ad hostem transibat, ita nihil salutare in medium consuleba-
 tur. Nobilitas Rempub. deseruerat, neque in senatum cogi poterat. in magistratu au- *Nobilitatis Cam-*
 tem erat, qui non sibi honorem adiecisset, sed indignitate sua vim acius magistratui, *pana de Rep. sua*
 quem gerebat, dempsisset. iam ne in foro quidem, aut publico loco principum quil- *desperatio.*
E quam apparebat. domibus inclusi patriæ occasum cum suo exitio indices expectabât.
 summa curæ omnis in Hostarem Hannonemq; præfectos præsidij Punici versa erat, *Hostaris & Hanno-*
 suo, non sociorum periculo sollicitos. Hi conscriptis ad Annibalem literis, non liberè *nis literæ ad Anni-*
 modò, sed etiam asperè, quibus non Capuam solùm traditam in manum hostibus, *balem.*
 sed se quoque & præsidium in omnes cruciatus proditos incusabant: abijisse eum in
 Brutios, velut auertentem sese, ne Capua in oculis eius caperetur. at hercule Roma-
 nos ne oppugnatione quidem vrbs Romæ abstrahi à Capua obsidenda potuisse,
 tanto constantiorem inimicum Romanum, quàm amicum Pœnum esse. Si redeat
 Capuam, bellumq; omne eò vertat: & se, & Campanos paratos eruptioni fore. Non
 cum Rheginis neque Tarentinis bellum gesturos transisse Alpes. vbi Romanæ le-
 giones sint, ibi & Carthaginensium exercitus debere esse. sic ad Cannas, sic ad Thra-

*Numidarū trans-
fugarum fraus de-
lecta.*

*Campanus senatus
metu populi fre-
quentius cogitur.*

Vibij Virij oratio.

lymenum rem benè gestam, coeundo, conferendo cum hoste castra, fortunam ten-
tando. In hanc sententiam literæ conscriptæ Numidis, proposita mercede iam pro-
fessis operam, dantur. Hi specie transfugarum cum ad Flaccum in castra venissent, vt
inde tempore captato abirent: famesq; quæ tam diu Capuæ erat, nulli non probabi-
lem causam transitionis faceret, mulier repentè Campana in castra venit, scortum
transfugarum vnus: indicatq; imperatori Rom. Numidas fraude cõposita transisse,
literasq; ad Annibalem ferre. Id vnum ex ijs qui sibi rem aperuisset, arguerè sese para-
tam esse. Product^o primò, satis constanter ignorare se mulierem simulabat, paulatim
deinde conuictus veris, cum tormenta posci & parari videret: fassus id ita esse, literasq;
prolatæ: & additum etiam indicio, quod celabatur, & alios specie transfugarum Nu-
midas vagari in castris Romanis. Hi supra LXX. comprehensi, & cum transfugis nouis
mulctati virgis, manibusq; præcis, Capuam rediguntur. Conspectū tam triste sup-
plicium fregit animos Campanorum. Concurfus ad curiam populi factus, coegit
Lesium senatum vocare: & primoribus, qui iam diu publicis consilijs aberant, pro-
palàm minabantur, nisi venirent in senatum, circa domos eorum ituros se, & in pu-
blicum omnes vi extracturos esse. Is timor frequentem senatum magistratui præbuit.
Ibi cum ceteri de legatis mittendis ad imperatores Romanos agerent: Vibius Virius,
qui defectionis ab Romanis author fuerat, interrogatus sententiam, negat eos qui
de legatis & de pace ac deditioe loquantur, meminisse, nec quid facturi fuerint, si
Romanos in potestate habuissent: nec quid ipsis patiendum sit. Quid vos, inquit,
eam deditioem fore censetis, qua quondam, vt aduersus Samnites auxilium impe-
traremus, nos nostraq; omnia Romanis dedimus? Iam è memoria excessit, quo tem-
pore, & in qua fortuna à populo Romano defecerimus? iam quemadmodum in de-
fectione præsidium, quod poterat emitti, per cruciatum, & ad contumeliam ne ca-
uerimus? quoties in obsidenteis quàm inimici eruperimus? castra oppugnauerim-
us? Annibalem vocauerimus ad opprimendos eos? hoc quod recentissimum est,
ad oppugnandam Romam hinc eum miserimus? Age contra, quæ illi infestè in nos
fecerint repetite, vt ex eo quid speretis habeatis. Cum hostis alienigena in Italia esset,
& Annibal hostis, & cuncta bello arderent, omillis omnibus, omisso ipso Annibale,
ambos coss. & duos consulares exercitus ad Capuam oppugnandam miserunt. alte-
rum annum circumuallatos inclusosq; nos fame macerant, & ipsi nobiscum vltima
pericula, grauissimos labores perpeffi: circa vallum ac fossas sæpe trucidati, & propè
ad extremū castris exuti. Sed omitto hæc, vetus atq; vilitata res est, in oppugnanda ho-
stium vrbe labores ac pericula pati. illud iræ atque odij execrabilis indicium est. An-
nibal ingentibus copijs peditum equitumq; castra oppugnauit, & ex parte cepit: tan-
to periculo nihil moti sunt ab obsidione. profectus trans Vulturnum, perussit Cale-
num agrum: nihil tanta sociorū clade auocati sunt. ad ipsam urbem Romam infesta si-
gna ferri iussit: eam quoq; tempestatem imminentem spreuerunt. transgressus Anie-
nem, tria millia passuum ab vrbe castra posuit: postremò ad mœnia ipsa & ad portas
accessit: Romam se adempturum eis, nisi omitterent Capuam, ostendit: & non omi-
serunt. Feras bestias ceco impetu ac rabie concitatas, si ad cubilia & catulos earum ire
pergas, ad opem suis ferendam auertas. Romanos Roma circumfessa, coniuges, liberi,
quorum ploratus hic quoq; propè exaudiebantur: aræ, foci, deum delubra, sepulchra
maiorum temerata ac violata, à Capua non auerterunt. tanta auiditas supplicij expe-
tendi, tanta sanguinis nostri hauriendi est sitis. nec iniuria forsitan. nos quoq; idem
fecissemus, si data fortuna esset. Itaque quando aliter dijs immortalib. visum est, cum
mortē ne recusare quidem debeam, cruciatus contumeliasq; quas sperat hostis dum
liber, dum mei potens sum, effugere morte præterquam honesta, etiam leni possum:
non videbo Ap. Claudium & Q. Fuluium, victoria insolenti subnixos: neque vin-
ctus per urbem Romam triumphis spectaculum trahar: vt deinde in carcere, aut ad pa-
lum deligatus, lacerato virgis tergo, ceruicem securi Romanæ subijciam: nec dirui
incen-

A incendijs patriam videbo: nec rapi ad stuprum matres Campanas, virginesq; & ingenuos pueros. Albam, vnde ipsi oriundi erant, à fundamentis prouerunt, ne stirpis, ne memoria originum suarum extaret: nedum eos Capuæ paruos credam, cui infestiores quàm Carthagini sunt. Itaq; quibus vestrum ante fato cedere, quàm hæc tot & tam acerba videant, in animo est: ijs apud me hodie epulæ instructæ paratæq; sunt. satiatis vino ciboq; poculum idem, quod mihi datum fuerit, circumferetur. ea potio corpus à cruciatu, animum à contumelijs, oculos, aures, à videndis audiendisq; omnibus acerbis indignisq;, quæ manent victos, vindicabit, parati erunt, qui magno rogo in propatulo ædium accenso corpora exanima iniiciant. Hæc vna via & honesta & libera ad mortem, & ipsi virtutem mirabuntur hostes, & Annibal fortes socios

B sciet ab se desertos ac proditos esse. Hanc orationem viri plures audierunt cum assensu, quàm forti animo id quod probabant exequi potuerunt. Maior pars senatus multis sæpe bellis expertam populi Romani clementiam, haud diffidentes sibi quoque placabilem fore, legatos ad dedendam Romanis Capuam decreuerunt, miseruntq;. Vibium Virium septem & viginti ferme senatores domum secuti sunt, epulatiq; cum eo, & quantum facere potuerant, alienatis mentibus vino ab imminenti sensu mali,

Vibius cum 27. Senatoribus venenum sumpsit.

C

D

venenum omnes sumpserunt. inde missò cõuiuio, dextris inter se datis, vltimoq; complexu, collacrymantes suum, patriæq; casum, alij vt eodem rogo cremarentur, manserunt, alij domos digressi sunt. Impletæ cibus vinoq; venæ minus efficacem in maturanda morte vim veneni fecerunt. itaq; noctem totam pleriq; eorum, & diei insequentis partem cum animâ egissent, omnes tamen priusquàm aperirentur hostibus portæ, expirarunt. Postero die porta Iouis, quæ aduersus castra Romana erat, iussu proconsulis aperta est. ea intromissa legio vna, & duæ alæ cum C. Fulvio legato. Is cum omnium primùm arma telaq; quæ Capuæ erant, ad se conferenda curasset, custodijs ad omnes portas dispositis, ne quis exire aut emitti posset, præsidium Punicum cõprehendit: senatum Campanum ire in castra ad imperatores Rom. iussit. quò cù venissent, extèplò his omnibus catenæ iniectæ, iussiq; ad quæstores deferre quod auri argentiq; haberet. auri pondus LXX. fuit: argenti tria millia pondus & cc. senatores quinq; & viginti Calles in custodiam, duodetriginta Theanum missi. quorum de sententia maximè descitum ab Rom. cõstabat. De supplicio Campani senatus haud quaquàm inter Fuluium Claudiumq; conueniebat. facilis impetradæ veniæ Claudius, Fuluij durior sententia erat. Itaque Appius Romam ad senatum arbitrium eius rei totum reijciebat. percunctandi etiam

Capua deditur Romanis.

* Valet 7840. coron.
* Valet 32000. coron.

equum esse potestatem fieri patribus, num communicassent consilia cum aliquibus sociorum Latini nominis municipiorum: & num ope eorum in bello forent, & municipiorum adiuti: Id vero minime committendum esse, Fulvius dicere, ut sollicitaretur criminibus dubijs sociorum fidelium animi: & subijcerentur indicibus, queis neque quid facerent, neque quid dicerent, quicquam unquam pensum fuisset. itaque se eam questionem oppressurum, extinguerumque. Ab hoc sermone cum digressi essent: & Appius quamvis ferociter loquentem collegam, non dubitaret tamen literas super tanta re ab Roma expectaturum: Fulvius ne id ipsum impedimentum incepto foret, dimittens pretorium, tribunis militum ac prefectis sociorum imperavit, uti tri. mil. equitum delectis denuntiarent, ut ad tertiam buccinam preesto essent. Cum hoc equitatu nocte Theanum profectus, prima luce portam intrauit, atque in forum perrexit: concursusque ad primum equitum ingressum facto, magistratum Sidicinum citari iussit. imperavitque ut produceret Campanos, quos in custodia haberet. Producti omnes, virgisque caesi, ac securi percussi. Inde citato equo Cales percurrit. ubi cum in tribunali confedisset, productique Campani deligarentur ad palum, eques citus ab Roma venit: literasque a C. Calpurnio, populoque Romano Fulvius cum tradidisset, murmur a tribunali totam concionem peruasit, deferri rem integram ad patres de Campanis. Et Fulvius id ita esse ratus, acceptas literas, neque resolutas cum in gremio reposuisset, preconem imperavit, ut licitorem lege agere iuberet. Ita de ijs quoque qui Calibus erant, sumptum supplicium. tum litera lecta, senatusque consultum serum ad impediendam rem actam: quae summa ope appropinquata erat, ne impediri posset. Confurgentem iam Fulvium Taurea Iubellius Campanus per mediam vadens turbam nomine inclamavit: & cum mirabundus quidnam sese vellet, inquireret, residens Flaccus: Me quoque, inquit, iube occidi, ut gloriari possis, multo fortiosem quam ipse es virum abs te occisum esse. Cum Flaccus negaret profecto satis competentem mentis esse: modo prohiberi etiam se, si id vellet, Senatusconsultum diceret: tum Iubellius, Quandoquidem, inquit, capta patria, propinquis amicisque amissis, cum ipse manu mea coniugem liberosque interfecerim, ne quid indigni paterentur: mihi ne mortis quidem copia eadem est, quae his civibus meis: petatur a virtute inuisum huius vitae vindicta. atque ita gladio, quem veste tegerat, per adversum pectus transfixus, ante pedes imperatoris moribundus procubuit. Quia & quod ad supplicium attinet Campanorum, & pluraque alia de Flacci unius sententia acta erant: mortuum Appium Claudium sub deditioem Capuae quidam tradunt. hunc quoque ipsum Tauream neque sua sponte venisse Cales, neque sua manu interfectum: sed dum inter ceteros ad palum deligatur, quia parum inter strepitus exaudiri possent quae vociferabatur, silentium fieri Flaccum iussisse: tum Tauream illa quae antea memorata sunt, dixisse: virum se fortissimum a nequaquam pari ad virtutem occidi. sub haec dicta iussu proconsulis praconem ita pronuntiasse: Licet viro forti adde virgas, & in eum primum lege age. Lectum quoque senatusconsultum, priusquam securi feriret, quidam authores sunt. sed quia adscriptum in senatusconsulto fuerit, si ei videretur, integram rem ad senatum rejiceret, interpretatum esse, quid magis a Republica duceret, a estimationem sibi permissam. Capuam a Calibus reditum est: Atellaque & Calatia in deditioem acceptae. ibi quoque in eos qui capita rerum erant, animadversum. ita ad LXXX. principes senatus interfecti, trecenti ferme nobiles Campani in carcerem conditi. alij per sociorum Latini nominis vrbes in custodias dati, varijs casibus interierunt. multitudo alia civium Campanorum venundata. De vrbe agroque, reliqua consultatio fuit: quibusdam delendam censentibus praevaleant, propinquam, inimicam. Ceterum praesens utilitas vicit. nam propter agrum, quem omni fertilitate terrae satis constabat primum in Italia esse, vrbs servata est, ut esset aliqua aratorum sedes. vrbi frequentanda multitudo incolarum libertinorumque: & institutum opificumque: retenta. ager omnis & tecta publica populi Romani facta. Ceterum habitari tantum, tanquam urbem, Capuam, frequentarique placuit: corpus nullum civitatis,

Fulvii in puniendis Campanis senatoribus severitas.

Taurea Iubellius Campanus sibi mortem consciscit.

Multitudo Campanorum venundata.

Capua & ager Campanus addita populo Romano.

A uitatis, ne fenatus, nec plebis concilium, nec magistratus esse. sine consilio publico, sine imperio multitudinem nullius rei inter se sociam ad consensum inhabilem fore, præfectum ad iura reddenda ab Roma quotannis missuros. Ita ad Capuam res compositæ consilio ab omni parte laudabili, seuerè & celeriter in maximè noxios animaduersum: multitudo ciuium dissipata in nullam spem reditus: non sauitum incendijs ruinisq; in tectâ innoxia, murosq;: & cum emolumento quaesita etiam apud socios lenitatis species incolumitate vrbis nobilissimæ opulentissimæq;, cuius ruinis omnis Campania, omnes qui Campaniam circa accolunt, populi ingemuissent: confessio expressa hosti, quando vis in Romanis ad expetendas pœnas ab infidelibus socijs, & quàm nihil in Annibale auxiliij ad receptos in fidem tuèdos esset. Romani pro-

B consules perfuncti, quod ad Capuam attinebat cura, Claudio Neroni ex ijs duabus legionibus, quas ad Capuam habuerat, sex millia peditû, & trecentos equites quos ipse legisset, & sociûm Latini nominis peditû numerum parè, & octingentos equites decernunt. Eum exercitum Puteolis in nauis impositum Nero in Hispaniam transportauit. Cùm Tarraconè nauibus venisset, expositisq; ibi copijs, & nauibus subductis, socios quoq; nauales multitudinis augendæ causâ armasset: profectus ad Iberum flumen, exercitum ab T. Fonteio & L. Martio accepit. inde pergit ad hostes ire. Asdrubal Amilcaris ad Lapidés attros castra habebat in Aufetanis. is locus est inter oppida Ilyurgin & Mentissam. huius saltus fauces Nero occupauit. Asdrubal ne in arcto res esset, caduceatorè misit, qui promitteret, si inde missus foret, se omnè exercitum ex Hispania deportaturum. Quam rem cum lato animo Romanus accepisset, diem postea Asdrubal colloquio petiuit, vt Rom. leges cõscriberent de tradendis arcibus vrbium, dieq; statuenda, ad quam præsidia deducerentur, suaq; omnia sine fraude Pœni deportarèt. Quod vbi impetrauit, extemplò primis tenebris, atq; inde tota nocte, quod grauissimû exercitus erat, Asdrubal quacunq; posset, euadere è saltu iussit. data sedulo opera est, ne multi ea nocte exirent, vt ipsa paucitas, tum ad hostè silentio fallendum aptior, tum ad euadèdum per arctas semitas ac difficiles esset. Ventum in sequenti die ad colloquiũ est: sed loquendo plura scribendoq; dedita opera quæ in rem non essent, die consumpto, in postèrû dilatu est. addita insequens nox spatium dedit & alios emittendi: nec postero die res sinè inuenit. ita aliquot dies disceptando palam

D de legibus, noctesq; emittèdis clam è castris Carthaginensibus absumptæ. & posteaquam maior pars emissa exercitus erat, iam ne ijs quidè quæ vltro dicta erãt stabatur: minusq; ac minus, cū timore simul fide decrescète, cõueniebat. Iam fermè pedestres omnes copiæ euaserant è saltu: cùm prima luce densa nebula saltu omnem camposq; circa intexuit. quod vbi sensit Asdrubal, mittit ad Neronè qui in postèrum diem colloquium differret. illum diem religiosum Carthaginensibus ad agendum quicquam rei, feriatu esse: Ne tum quidè suscepta fraus. cùm data esset venia eius diei, extemplò Asdrubal cum equitatu elephantisq; castris egressus, sine vllò tumultu in tutum euasit. Hora fermè quarta depulsa sole nebula aperuit diem, vacuaq; hostium castra conspexerunt Romani. Tum demum Claudius Punicã fraudem agnoscens, vt se do-

E lo captum sensit, proficiscentem insistit sequi, paratus configere acie: sed hostis detrectabat pugnam. leuia tamen prælia inter extremum Punicum agmen, præcursoresq; Romanorum fiebant. Inter hæc Hispaniæ populi, nec qui post cladè acceptam defecerant, redibant ad Romanos, nec vlli noui deficiebant. Et Romæ senatui populòq; post receptâ Capuam non Italiq; iam maior, quàm Hispaniæ cura erat. & exercitum augeri & imperatorem mitti placebat. nec tamen quem mitterent, satis constabat: quoniam illuc, vbi duo summi imperatores intra dies triginta cecidissent, qui in locum duorum succederet, extraordinaria cura deligendus esset. Cùm alij alium nominarent, postremum eo decursum est, vt populus proconsuli creando in Hispaniam comitia haberet. diemq; comitijs consules edixerunt. Primò expectauerant, vt qui se tanto imperio dignos crederent, nomina profiterentur. quæ vt destituta expectatio

16

Claudius Nero in Hispaniam mittitur.

Ann. 139. cum. en.
 P. Consumptis. P.
 S. sup. galba. p. 100
 vna bell. Punic. vtr. 10
 annis.

Asdrubal: fides Punicã.

Nero Asdrubalem persequitur.

197
P. Scipio in Hispaniam cum imperio mittitur.

Scipionis virtus.

Diuina stirpe satus creditur Scipio.

Legationes ex omni Hispania ad Scipionem missae.

Martius Scipioni familiarissimus.

expectatio est, redintegratus luctus acceptę cladis, desideriumq; imperatorum amiforum. Mœsta itaq; ciuitas propè in op̄s consilij comitorum die tamen in campum descendit. atq; in magistratus versi circumsp̄ctant ora principum, aliorum alios inuentium, fremuntq;, ad eò perditas res, desperatumq; de Republica esse, vt nemo audeat in Hispaniam imperium accipere. Cum subitò P. Cornelius, illius qui in Hispania ceciderat filius, quatuor & viginti fermè annos natus, professus se petere, in superiore vnde conspici posset loco constitit. In quem postquam omnium ora conuersa sunt, clamore ac fauore ominati extemplo sunt felix faustumq; imperium. iussi deinde inire suffragium, ad vnum omnes non centurię modò, sed etiam homines, P. Scipioni imperium esse in Hispaniam iusserunt. Cæterum post rem actam, vt iam reederat impetus animorum ardorq;, silentium subitò ortum & tacita cogitatio, quidnam egissent noui. quòd fauor plus valuisset, quàm ratio ætatis, maximè pœnitebat. quidam fortunam etiam domus horrebant, nomenq;, ex funestis duabus familijs in eas prouincias, vbi inter sepulchra patris patruſq; res gerendę essent, proficiscentis. Quam vbi ab re tanto imperu acta sollicitudinem curamq; hominum animaduertit, aduocata concione, ita de ætate sua imperioq; mandato, & bello quod gerendum esset, magno elatoq; animo differuit: vt ardorem eum qui residerat, excitaret rursus, innouaretq;: & impleret homines certioris spei, quàm quãtam fides promissi humani, aut ratio ex fiducia rerum subijcere solet. Fuit enim Scipio non veris tantum virtutibus mirabilis, sed arte quoq; quadam ab iuuentã in ostentationem earum compositus: pleraq; apud multitudinem, aut per nocturnas visã species, aut velut diuinitus mente monita, agens: siue & ipse capti quadam superstitione animi, siue vt imperia consiliaq; velut sorte oraculi missa, sine cunctatione assequeretur. ad hæc iam inde ab initio præparans animos, ex quo togam virilem sumpsit, nullo die prius vllam publicam priuatamq; rem egit, quàm in Capitolium iret, ingressusq; ædem consideret: & plerunq; tempus solus in secreto ibi tereret. Hic mos, qui per omnem vitam seruabatur, seu consulto, seu temerè, vulgatę opinioni fidem apud quosdam fecit, stirpis eum diuinę virum esse. retulitq; famam in Alexandro Magno prius vulgatam, & vanitate & fabula parem: anguis immanis concubitu conceptum, & in cubiculo matris eius, persãpè visã prodigij eius speciem, interuentuq; hominum euolutam repentè, atq; ex oculis elapsã. His miraculis nunquam ab ipso elusa fides est, quin potius aucta arte quadam, nec abnuendi tale quicquam, nec palam affirmandi. Multa alia eiusdem generis, alia vera, alia assimulata, admirationis humanę in eo iuvene excesserant modum. quibus freta tunc ciuitas, ætati haudquaquam maturę tantam molem rerum, tantumq; imperium permisit. Ad eas copias, quas ex vetere exercitu Hispania habebat, quęq; à Putæolis cum Claudio Nerone traiectę erant, decem millia peditum, & mille equites adduntur. & M. Iunius Syllanus Propr. adiutor ad res gerendas datus est. Ita cum triginta nauium classe (omnes autem quinqueres erant) ostijs Tyberinis profectus præter oram Tusci maris, Alpes atque Gallicum sinum, & deinde Pyrenes circumuectus promontorium, Emporijs vrbe Græca (oriundi & ipsi à Phocæa sunt) copias exposuit. inde sequi nauibus iussis, Tarraconem pedibus profectus, conuentum omnium sociorum (etenim legationes ad famam aduentus eius ex omni prouincia effuderant) habuit. nauës ibi subduci iussit: remissis quatuor triremibus Massiliensium, quę officij causa ab domo profectę fuerant. Responša inde legationibus suspensis varietate tot casuum dare cœpit: ita elato ab ingenti virtutum suarum fiducia animo, vt nullum ferox verbum excideret: ingensq; omnibus quę diceret, cum maiestas in esset, tum fides. Profectus ab Tarracone, & ciuitates sociorum & hyberna exercitus adiit: collaudauitq; milites, quòd duabus tantis cladibus deinceps icti prouinciam obtinuissent: nec fructum secundarum rerum sentire hostes passi, omni cis Iberum agro eos arcuissent, sociosq; cum fide tutati essent. Martium secum habebat cum tanto honore, vt facile appareret, nihil minus eum vereri, quàm ne quis obstaret glorię

A ret gloriæ suæ: Successit inde Neroni Syllanus, & in hyberna noui milites deducti. Scipio omnibus quæ ad eunda agendaq; erant, maturè aditis peractisq;, Tarraconem concessit. Nihilo minor fama apud hostes Scipionis erat, quàm apud ciues sociosq;: & diuinatio quædam futuri, quo minus ratio timoris reddi poterat, eo opportunè maiorem inferens metum. In hyberna diuersi concefferant: Asdrubal Gisgonis vsq; ad Oceanum & Gades: Mago in mediterranea, maximè supra Castulonensem saltum. Asdrubal Amilcaris filius proximus Ibero circa Saguntum hybernauit. Æstatis eius extremo, quo capta est Capua, & Scipio in Hispaniam venit: Punica classis ex Sicilia Tarentum accita, ad arcendos comæatus præsidij Romani, quod in arce Tarentina erat: clauserat quidem omnes ad arcè à mari aditus: sed assidendo diutius arctiorem

B annonam socijs quàm hosti faciebat. non enim tantum subuehi oppidanis per pacata littora, apertosq; portus præsidio nauium Punicarum poterat, quantum frumenti classis ipsa turba nauali mista ex omni genere hominum absumebat: vt arcis præsidium etiam sine inuecto, quia ibi pauci erant, ex antè præparato sustentari posset: Tarentinis classiq; ne inuectum quidem sufficeret: tãdem maiore gratia quàm venerat, classis dimissa est. annona haud multum laxauerat: quia remoto maritimo præsidio, subuehi frumentum non poterat. Eiusdem æstatis exitu M. Marcellus ex Sicilia pro-

C uincia cum ad urbem venisset, à C. Calpurnio Prætoris senatus ei ad ædem Bellonæ datus est. ibi cum de rebus ab se gestis disseruisset, questus leniter non suam magis quàm militum vicem, quòd prouincia confecta exercitum deportare non licuisset, postulat, vt triumphanti urbem inire liceret. id non impetrauit. Cum multis verbis actum esset, vtrum minus conueniret, cuius nomine absentis ob res prosperè ductu eius gestas supplicatio decreta foret, & dijs immortalibus habitus honos, ei præfenti negare triumphum: an quem tradere exercitum successori iussissent, quod nisi manente in prouincia bello non decerneretur, cum quasi debellato triumphare, cum exercitus testis meriti atq; immeriti triumphum abesset: medium visum, vt ouans urbem iniret. Tribuni plebis ex autoritate senatus ad populum tulerunt, vt M. Marcellus, quo die urbem ouans iniret, imperium esset. Pridie quàm urbem iniret, in monte

D Albano triumphauit. inde ouans multam præ se prædam in urbem intulit. Cum simulachro captarum Syracusarum catapultæ balistæq;, & alia omnia instrumenta bel-

E li lata, & pacis diuturnæ regiæq; opulentia ornamenta, argenti ærisq; fabrefacta vasa: & alia suppellex preciosaq; vestis, & multa nobilia signa, quibus inter primas Græciæ vrbes Syracusæ ornata fuerant. Punica quoq; victoria signum, octo ducti elephantum. Et non minimum fuere spectaculum cum coronis aureis præcedentes Sosius Syracusanus, & Mericus Hispanus: quorum altero duce nocturno Syracusas introitum erat: alter Nasum, quodq; ibi præsidij erat, prodiderat. His ambobus ciuitas data, & quingenta iugera agri: Sosidi in agro Syracusano, qui aut regius, aut hostium populi Romani fuisset: & ædes Syracusis cuius vellet eorum, in quos belli iure animaduersum esset: Merico, Hispanisq;, qui cum eo transierant, vrbs agerq; in Sicilia ex ijs, qui à populo Romano defecissent, iussa dari. id M. Cornelio mandatum, vt vbi ei videretur, urbem agrumq; eis assignaret. in eodem agro Belligeni, per quem illectus ad transitionem Mericus erat c c c. iugera agri decreta. Post profectiorem ex Sicilia Marcelli Punica classis, octo millia peditum, tria Numidarum equitum exposuit. Ad eos Murgentina descuerunt terræ, secuta defectionem earum Hybla & Magella sunt, & ignobiliores quædam alia. Et Numidæ præfecto Mutinæ vagi per totam Sicilia sociorum populi Romani agros vrebant. Super hæc exercitus Romanus iratus, partim quòd cum imperatore non deuectus ex prouincia esset: partim quòd in oppidis hybernare vetiti erant, segni fungebantur militia: magisq; eis author ad seditionem, quàm animus deerat. Inter has difficultates M. Cornelius Pr. & militum animos nunc consolando, nunc castigando sedauit: & ciuitates omnes quæ defecerant, in deditiorem redegit: atque ex his Murgantiam Hispanis, quibus vrbs agerq; debebatur,

*Hyberna Pænorū
in tres partes diuisa.*

Marcello triumphis negatur.

Marcellus ouans urbem inijt.

Numida populorum agros sociorum populi Romani in Sicilia.

T. Manlius Torquatus cōsulatum recusat.

An. 540.

Apollinares ludi.

M. Valerij Leuini ad Aetolos oratio.

ex s. c. tribuit. Consules cū ambo Apuliam prouinciam haberent, minusq; iam ter-
roris à Pœnis & Annibale esset, fortiri iussi Apuliani Macedoniamq; prouincias: Sul-
picio Macedonia euenit, isq; Leuino successit. Fuluius Romam comitiorum causa
accerfitus, cū comitia cōsulibus rogandis haberet, prærogatiua centuria iuniorum
declarauit T. Manlium Torquatum, & T. Octacilium. Manlius qui præsens erat, gra-
tulan-
di causa cum turba coiret, nec dubius esset consensus populi, magna circumfu-
sus turba ad tribunal consulis venit: petitq; vt pauca sua verba audiret, centuriamq;
quæ tulisset suffragium, reuocari iuberet. Erectis omnibus expectatione; quidnam
postulaturus esset, oculorum valetudinem excusauit. Impudentem & gubernatorem
& imperatorem esse, qui cum alienis oculis ei omnia agenda sint, postulet sibi alio-
rum capita ac fortunas committi. proinde si videretur, & redire in suffragium centu-
riam iuniorum iuberet, & meminisset in consulibus creandis belli, quod in Italia sit,
temporumq; Reipublicæ, vix dum requiescere aureis à strepitu & tumultu hostili,
quo paucos ante menses assederint prope mœnia Romana. Post hæc cum centuria
frequens succlamasset, nihil se mutare sententiæ, eosdemq; cōsules dicturos esse: tum
Torquatus, Neq; vestros, inquit, mores consul ferre potero, neq; vos imperium me-
um. redite in suffragium, & cogitate bellum Punicum in Italia, & hostium ducem
Annibalem esse. Tum centuria & autoritate mota viri, & admirantium circa fremi-
tu, petit à consule, vt centuriam seniorum citaret. velle sese cum maioribus natu col-
loqui, & ex autoritate eorum consules dicere. Citatis centuriæ senioribus, datum se-
creto in ouili cum his colloquendi tempus. Seniores de tribus cōsulendum dixerunt
esse, duobus iam plenis honorū, Q. Fabio & M. Marcello: & si vtiq; nouum aliquem
aduersus Pœnos consulem creari vellent, M. Valerium Leuinum egregiè aduersus
Philippum regem terra mariq; res gessisse. Ita de tribus consultatione data, seniori-
bus dimissis, iuniores suffragium ineunt, M. Claudium Marcellum fulgentem tum
Sicilia domita, & M. Valerium absentem consules dixerunt. autoritatem præroga-
tiua omnes centuriæ secutæ sunt. Eludant nunc antiqua mirantes. nō equidem si qua
sit sapientium ciuitas, quam docti fingunt magis quam norunt: aut principes graui-
ores temperantioresq; à cupidine imperij, aut multitudinem melius moratam cen-
seam fieri posse. Centuriam verò iuniorum seniores consulere voluisse, quibus impe-
rium suffragio mandaret, vix vt verisimile sit, parentum quoq; hoc seculo vilis leuisq;
I apud liberos autoritas fecit. Prætoria inde comitia habita, P. Manlius Volfo, & L.
Manlius Acidinus, & C. Lectorius, & L. Cincius Alimentus creati sunt. Fortè ita in-
cidit, vt comitijs perfectis nuntiaretur, T. Octacilium, quem T. Manlio, nisi interpel-
latus ordo comitiorum esset, collegam absentem daturus fuisse videbatur populus,
mortuum in Sicilia esse. Ludi Apollinares & priore anno fuerant, & eo anno vt fic-
rent, referente Calpurnio Prætoris senatus decreuit, vt in perpetuum vouerentur. Eo-
dem anno prodigia aliquot visa. nuntiataq; sunt. In æde Concordiæ victoria quæ in
culmine erat, fulmine icta decussaq; ad Victorias quæ in antè fixæ erant, hæsit, neq;
inde procidit. Et Anagninæ & Fregellis nuntiatum est, murum portasq; de cælo ta-
ctas. & in foro Sudertano sanguinis riuos per diem totum fluxisse, & Ereti lapidibus
K pluuisse, & Reate mulâ peperisse. Ea prodigia hostijs maioribus sunt procurata, & ob-
secratio in vnum diem populo indicta, & nouendiale sacrum. Sacerdotes publici ali-
quot eo anno mortui sunt, nouiq; suffecti, in locum M. Æmylij Numidæ decemviri
facrorum M. Æmylius Lepidus: in locum M. Pomponij Mathonis pontificis, C. Li-
uius: in locum Sp. Caruilij Maximi auguris, M. Seruilij. T. Octacilius Crassus ponti-
fex quia exacto anno mortuus erat, ideo nominatio in locum eius non est facta. C.
Claudius flamen dialis, quod exta perperam dederat, flaminio abijt. Per idem tempus
M. Valerius Leuinus, tentatis prius per secreta colloquia principum animis, ad indi-
ctum antè ad ipsum id concilium Ætolorum classe expedita venit. Vbi cū Syracu-
sas Capuamq; captas in fidem, in Italiaq; rerum secundarum successum ostentasset:
adiecissetq;

A adiecissetq; iam inde a maioribus traditum morem Romanis colendi socios: ex quibus alios in ciuitatem, atq; æquum secum ius accepissent: alios in ea fortuna haberent, vt socij esse quam ciues inallent: Ætolos eo in maiore futuros honore, quòd gentium transmarinarum in amicitia primi venissent. Philippum eis & Macedonas graues accolae esse, quorum se vim ac spiritus etiam fregisse: & eò redactos esse, vt non his modò urbibus quas per vim ademissent Ætolis, excedant: sed ipsam Macedoniam infestam habeant. Et Acarnanas, quos ægrè ferrent Ætoli à corpore suo diremptos, restitutum se in antiqua formulam iurisq; ac ditionis eorum. Hæc dicta promissaq; Romano imperatore Scopas, qui tum prætor gentis erat, & Dorimachus princeps Ætolorum affirmauerunt autoritate sua, minore cum verecundia & maiore cum fide vim maiestatemq; p. r. extollentes. maximæ tamen spes potiundæ mouebat Acarnania. Igitur conscriptæ conditiones quibus in amicitiam societatemq; Ætolorum cum populo Romano societatis conditiones. populi Romani venirent. additumq;, vt si placeret, vellentq;, eodem iure amicitia Elei Lacedæmonijq;, & Attalus & Pleuratus & Scerdiletus essent. Asia Attalus, hi Illyriorum reges. Bellum vt extemplò Ætoli cum Philippo terra gererent. Nauibus ne minus xx. quinqueremibus adiuuaret Romanus. Urbium Corcyra tenus ab Ætolia incipienti solum tectaq;, & muri cum agris, Ætolorum: alia omnis præda populi Romani esset. Darentq; operam Romani, vt Acarnaniam Ætoli haberent. Si Ætoli pacem cum Philippo facerent, foederi adscriberent: ita ratâ eorum pacem, si Philippus arma ab Romanis socijsq; quiq; eorum ditionis essent, abstinuisset. Item si populus Romanus foedere iungeretur regi, vt caueret ne ius ei belli inferendi Ætolis socijsq; eorum esset. Hæc conuenerunt, conscriptaq; biennio post, Olympiæ ab Ætolis, in Capitolio ab Romanis, vt testata sacratis monumentis essent, sunt posita. Moræ causa fuerant retenti Romæ diutius legati Ætolorum. nec tamen impedimento id rebus gerendis fuit. & Ætoli extemplò mouerunt aduersus Philippum bellum, & Leuinus Zacynthum (parua insula est propinqua Ætolia: urbē vnâ eodē quo ipsa est nomine habet, eam præter arcē vi cepit) & Oeniada Naxumq; Acarnanū captas Ætolis contribuit, Philippum quoq; satis implicatū bello finitimo ratus, ne Italiam Pœnosq; & pacta cum Annibale posset respicere: Corcyram ipse se recepit. Philippo Ætolorum defectio Pellæ hybernanti allata est. itaq; quia primo vere moturus exercitum in Græciam erat, Illyrios finitimasq; eis vrbes alieno metu quietas vt Macedonia haberet, expeditionem subitam in Oricinorum atq; Apolloniatum fines fecit: egressosq; Apolloniatas cum magno terrore atq; pauore compulit intra muros. vastatis Expeditiones Philippæ. proximis Illyrijs, in Pelagoniam eadē celeritate vertit iter: inde Dardanorum urbem sitam in Macedonia, transitū Dardanis facturâ, cœpit. His raptim actis, memor Ætolici iunctiq; cum eo Romani belli per Pelagoniâ & Nymphæû & Boleam in Thessaliam descendit. ad bellum secum aduersus Ætolos capessendum incitari posse homines credebat: & relicto ad fauces Thessaliæ Perseo cum quatuor millibus armatorum ad arcendos aditu Ætolos, ipse priusquâ maioribus occuparetur rebus, in Macedoniam atq; inde in Thraciam exercitum ac Medos eduxit. Incurrere ea gens in Macedoniam solita erat, vbi regē occupatum externo bello, ac sine præsidio esse regnum sensisset. Ad Phragandas igitur vastare agros, & urbem lamphorinam, caput arcemq; Medicæ oppugnare cœpit. Scopas vbi profectum in Thraciam regem: occupatumq; ibi bello audiuit, armata omni iuuentute Ætolorum, bellum inferre Acarnaniae parat. Aduersus quos Acarnanum gens & viribus impar, & iam mœnia Oeniadon Naxumq; omissa cernens, Romanaq; insuper arma ingruere, ira magis instruit quàm consilio bellum. coniugibus liberisq; & senioribus supra sexaginta annos in propinquam Epirum missis, ab quindecim ad sexaginta annos coniurant, nisi victores, se non redituros. qui victus acie excessisset, eum ne quis vrbe, tecto, mensa, lare reciperet, diram execrationem in populares, obtestationem quam sanctissimam potuerunt, aduersus hospites composuerunt. precati q; simul Epirotas sunt, vt qui suorum

in acie cecidissent, eos vno tumulo contegerent, adhiberentq; humatis titulum: Hic
 fiti sunt Acarnanes, qui aduersus vim atque iniuriam Ætolorum pro patria pugnan-
 tes, mortem occubuerunt. Per hæc incitatis animis, castra in extremis finibus suis ob-
 uiam hosti posuerunt. nuntijs ad Philippum missis, quanto res in discrimine esset
 ommittere Philippum id, quod in manibus erat, coegerunt bellum, Iamphorina per
 ditionem recepta, & prospero alio successu rerum. Ætolorum impetum tardaue-
 rat primò coniurationis fama Acarnanicæ: deinde auditus Philippi aduentus, regredi
 etiam in intimos coegit fines. Nec Philippus, quanquam ne opprimerentur Acarna-
 nes, itineribus magnis ierat: ultra Clinen est progressus. inde cùm audisset reditum
 Ætolorum ex Acarnania, & ipse Pellam redijt. Leuinus veris principio à Corcyra
 profectus nauibus, superato Leucate promontorio, cùm venisset Naupactum, Anti-
 cyram inde se petiturum edixit, vt præsto ibi Scopas Ætoliq; essent. Sita Anticyra est
 in Locride læua parte sinum Corinthiacum intrantibus. breue terra iter eò, breuis na-
 uigatio ab Naupactò est. Tertio fermè post die vtrinque oppugnari cœpta est. grati-
 or a mari oppugnatio erat. quia & tormenta machinæq; omnis generis in nauibus
 erant, & Romani inde oppugnabant. itaque intra paucos dies recepta vrbs per dedi-
 tionem, Ætolis traditur. præda ex pacto Romanis cessit. Literæ Leuino redditæ, con-
 sulem eum absentem declaratum, & successorem venire P. Sulpitium. cæterum diu-
 tino ibi morbo implicitus, serius spe omnium Romam venit. M. Marcellus cùm
 Idibus Martijs consulatum inisset, senatum eo die moris modò causa habuit: profes-
 sus nihil se absente collega, neq; de Repub. neque de prouincijs acturum. Scire se fre-
 quentes Siculos prope urbem in villis obrectatorum suorum esse. quibus tantum
 abesse, vt per se non liceat palam Romæ crimina edicta fictaq; ab inimicis vulgare, vt
 ni simularent aliquem sibi timorem absente collega dicendi de consule esse, ipse eis
 ex templò daturus senatum fuerit, vbi quidem collega venisset, non passurum quic-
 quam prius agi, quàm Siculi in senatum introducantur. delectum propè à M. Corne-
 lio per totam Siciliam habitum, vt quamplurimi questum de se Romam venirent.
 eundem literis falsis urbem implese, bellum in Sicilia esse, vt suam laudem minuat.
 Moderati animi gloriam eo die adeptus consul, senatum dimisit, ac propè iustitium
 omnium rerum futurum videbatur, donec alter consul ad urbem venisset. Otium, vt
 solet, excitauit plebis rumores: belli diurnitate & vastatos agros circa urbem, quæ
 infesto agmine isset Annibal: & exhaustam delectibus Italiam. & pro Republica
 Cannis exercitus cæsos quærebantur: & consules bellicosos ambos, viros acres nimis
 & feroces creatos: qui vel in pace tranquilla bellum excitare possent, nedum in bello
 respirare ciuitatem forent passuri. Interrupit hos sermones nocte, quæ pridie Quin-
 quatrus fuit, pluribus simul locis circa forum incendium ortum. eodem tempore se-
 ptem tabernæ, quæ postea quinq; & argentariæ, quæ nunc nouæ appellantur, arsere.
 comprehensa postea priuata ædificia: (neq; enim tum Basilicæ erant) comprehensæ
 latumiæ, forumq; piscatorium, & atrium regium. ædes Vestæ vix defensa est: tredecim
 maximè seruorum opera, qui in publicum redempti, ac manumissi sunt, nocte ac
 die continuatum incendium fuit. nec vlli dubium erat, humana id fraude factum esse.
 quòd plurimis simul locis, & in ijs diuersis, ignes coorti essent. Ita consul ex autho-
 ritate senatus pro concione edixit, qui quorum opera id conflatum incendium pro-
 fiteretur, præmium fore, libero pecuniam, seruo libertatem. Eo præmio inductus
 Campanorum Calaiuorum seruus (Mannus ei nomen erat) indicauit, dominos, &
 quinque præterea iuuenes nobiles Campanos, quorum parentes à Q. Fulvio securi
 percussi erant, id incendium fecisse: vulgoq; facturos alia, ni comprehendantur. Com-
 prehensi, familiæq; eorum. & primò eleuabatur index, indiciumq;: pridie eum ver-
 beribus castigatum ab dominis discessisse, per iram ac leuitatem ex re fortuita cri-
 men commentum. cæterum vt coram coarguebantur, & quæstio ex ministris faci-
 noris foro medio haberi cœpta est, falsi omnes, atq; in dominos seruosq; conscios
 animad-

*Acarnanes accer-
sunt Philippum ad-
uersus Ætolos.*

*Anticyram oppu-
gnat Leuinus.*

*Leuino mittitur
successor P. Sulpi-
tius.*

*Incendium circa
forum Romæ.*

*Incendij authores
comprehensi.*

- A animaduersum est. indici libertas data, & * viginti millia æris: Consuli Leuino Capu- * Valet 200.
am prætereunti circumfusa multitudo Campanorum est, obsecrantium cum lachry- coron.
mis, vt sibi Romam ad senatum ire liceret oratum, si qua misericordia tandem fleæti
possent, ne se ad vltimum perditum irent, nomenq; Campanorum à Q. Flacco deleri
sinerent. Flaccus sibi priuatam similitatem cum Campanis negare vllam esse, publi- *Campani de Q.
Flacco queruntur.*
cas inimicitias & hostiles esse: & futuras, quoad eo animo in populum Romanum ef-
se sciret. nullam enim in terris gentem esse, nullum infestiozem populum nomini
Romano. ideò se mœnibus inclusos tenere eos: quia si qui euasissent aliqua, velut fe-
ras bestias per agros vagari, & laniare & trucidare quodcunq; obuium datur. alios ad
Annibalem transfugisse, alios ad Romam incendendam profectos. inuenturum in
B femiusto foro cõsulem vestigia sceleris Campanorum. Vestemq; petitam, & æter-
nos ignes, & conditum in penetrati fatale pignus imperij Romani. se minimè cenfe-
re tutum esse, Campanis potestatem intrandi Romana mœnia fieri. Leuinus Cam- *Campani & Sici-
li Romam intro-
duti, vt de Flacco
& Marcello que-
rerentur.*
panos iureiurando à Flacco adactos. quinto die quàm à senatu responsum accepif-
sent, Capuam redituros, se qui se Romam iussit. Hac circumfusus multitudine, simul
Siculis obuiam egressis, potestatem Romam adeundi fecit: clarissimarum vrbium
excidio celeberrimis viris victos bello accusatores in vrbem adducens. De Republi-
ca tamen primùm ac de prouincijs ambo consules ad senatum retulere. Ibi Leuinus
quo statu Macedonia & Græcia, Ætoli Acarnanes Locriq; essent, quasq; ibi res ipse
egisset terra mariq; exposuit. Philippum inferentem bellum Ætolis in Macedoniam
C retrò ab se compulsum, ad intima penitus regni abiisse, legionemq; inde deduci pos-
se. classem satis esse ad arcendam Italia regem. Hæc de se, deq; prouincia cui præfue- *Prouinciarum &
exercituum divisio.*
rat. Consul de prouincijs communis relatio fuit. decreuere patres, vt alteri consu-
lum Italia bellumq; cum Annibale, prouincia esset: alter classem, cui T. Octacilius
præfuisset, Siciliamq; prouinciam cum L. Cincio prætoze obtineret. Exercitus eis duo
decreti, quæ in Hetruria Galliaq; essent: eæ quatuor erant legiones. vrbanae dua: su-
perioris anni in Hetruriam: dua: quibus Sulpitius consul præfuisset, in Galliam mit-
terentur. Gallia & legionibus præfesset, quem consul, cuius Italia prouincia esset, præ-
fecisset. In Hetruriam C. Calpurnius post præturam, prorogato in annum imperio,
missus: & Q. Fuluius Capua prouincia decreta, prorogatumq; in annum imperium.
D Exercitus ciuium sociorumq; minui iussus, vt ex duabus legionibus vna legio quin-
que millia peditum, & trecenti equites essent: dimissis qui plurima stipendia habe-
rent: & sociorum septem millia peditum, & trecenti equites relinquerentur: ea-
dem ratione stipendiorum habita in veteribus militibus dimittendis. Cn. Fuluius cos.
superioris anni, nec de prouincia Apulia, nec de exercitu quem habuerat, quicquam
mutatum: tantum in annum prorogatum imperium est. P. Sulpitius collega eius
omnem exercitum, præter socios navales, iussus dimittere est. Item ex Sicilia exerci-
tus, cui M. Cornelius præfesset: vbi consul in prouinciam venisset, dimitti iussus. L.
Cincio Prætori ad obtinendam Siciliam Cannenses milites dati, duarum instar legi-
onum. Totidem legiones in Sardiniam P. Manlio Volsoni Prætori decretæ: quibus
E L. Cornelius in eadem prouincia priore anno præfuerat. Vrbanae legiones ita scribere
consules iussi, ne quem militem facerent, qui in exercitu M. Claudij, M. Valerij,
Fuluij q; fuissent: neue eo anno plures q̄ vna & viginti Romanæ legiones essent. His
senatusconsultis perfectis, sortiti prouincias consules. Sicilia & classis Marcello, Italia
cum bello aduersus Annibalẽ Leuino euenit. Quæ fors velut iterum captis Syraculis, *Siculorum com-
ploratio.*
ita exanimauit Siculos expectatione fortis in consulum conspectu stantes, vt com-
ploratio eorum flebilesq; voces, & extemplò oculos hominum cõuerterent, & post-
modum sermones præbuerint. Circumibant enim senatum cum veste fordida, affir-
mantes se non modò suam quisq; patriam, sed totam Siciliam relicturos, si eò Mar-
cellus iterum cum imperio redisset. nullo suo merito eum antè implacabilem in se fu-
isse: quid iratum, quod Romam de se questum venisse Siculos sciat, facturum obrui

Ætnæ ignibus, aut mergi fretò, satius illi insulæ esse, quàm velut dedi noxæ inimico. Hæ Siculorum querelæ, per domos primùm nobilium circumlatæ, celebratæq; sermonibus, quos partim misericordia Siculorum, partim invidia Marcelli excitabat, in senatum etiam peruenerunt. Postulatum à consulibus est, vt de permutandis prouincijs senatum consulere. Marcellus, si iam auditi ab senatu Siculi essent, aliam forsitan futuram fuisse sententiam suam, dicere. nunc ne quis timore frenari eos dicere posset, quo minus de eo liberè querantur, in cuius potestate mox futuri sint: si collegæ nihil interit, mutare se prouinciam paratum esse. deprecari senatus præiudicium, nam cum extra sortem collegæ optionem dare prouinciæ iniquum fuerit, quanto maiorem iniuriam, immò contumeliam esse, sortem suam ad eum transferri? Ita fenatus, cum quid placeret, magis ostendisset, quàm decreuisset, dimittitur. Inter ipsos consules permutatio prouinciarum, rapiente fato Marcellum ad Annibalem facta est, vt ex quo primus aduersæ pugnae gloriam ceperat, in eius laudem postremus Romanorum imperatorum, prosperis tum maxime bellicis rebus, caderet. Permutatis prouincijs, Siculi in senatum introducti, multa de Hieronis regis fide perpetua erga populum Romanum verba fecerunt, in gratiam publicam auertentes. Hieronymum ac postea Hippocratem & Epicidem tyrannos, cum ob alia, tum propter defectionem ab Romanis ad Annibalem, inuisos fuisse sibi. ob eam causam & Hieronymum à principibus iuuentutis propè publico consilio interfectum, & in Epicidis Hippocratisq; cædem septuaginta nobilissimorum iuuenum coniurationem factam. quos Marcelli mora destitutos, quia ad prædictum tempus exercitum ad Syracusas non admouisset, indicio facto, omnes ab tyrannis interfectos. Eam quoque Hippocratis atq; Epicidis tyrannidem Marcellum excitasse, Leontinis crudeliter direptis. Nunquam deinde principes Syracusanorum desisse ad Marcellum transire: polliceriq; se urbem, cum vellet, ei tradituros. sed eum primò vi capere maluisse: dein cum id neq; terra, neq; mari omnia expertus potuisset, authores traditarum Syracusarum fabrum ærarium Sosin, & Mericum Hispanum, quàm principes Syracusanorum habere, toties id nequicquam vtrò offerentes, præoptasse, quo scilicet iustiore de causa vetustissimos socios populi Romani trucidaret, ac diriperet. Si non Hieronymus ad Annibalem defecisset, sed populus Syracusanus & senatus: si portas Marcello Syracusani publicè, & non oppressis Syracusanis, tyranni eorum Hippocrates & Epicides clausissent: si Carthaginensium animis bellum cum populo Romano gessissent: quid vtrà quàm quod fecerit, nisi vt deleret Syracusas, facere hostiliter Marcellum potuisset: Certè præter mœnia & tecta exhausta urbis, & refracta deùm delubra, dijs ipsis ornamentisq; eorum ablatis, nihil relictum Syracusis esse. bona quoq; multis adempta: ita vt ne nudo quidem solo, reliquijs direptæ fortunæ, alere sese ac suos possent. Orare se patres conscriptos, vt si nequeant omnia, saltem quæ compareant cognosciq; possint, restitui dominis iubeant. Talia conquestus cum excedere templo, vt de postulatis eorum patres consuli possent, Leuinus iussisset: Imò maneat, inquit Marcellus, vt coram his respondeam: quando ea conditione pro vobis patres conscripti bella gerimus, vt victos armis accusatores habeamus: duo captæ hoc anno vrbes, Capua Fuluium reum, Marcellum Syracusæ habeant. Reductis in curiam legatis, tum consul: Non adeò maiestatis, inquit, populi Romani imperijq; huius oblitus sum Patres conscripti, vt si de meo crimine ambigeretur, consul dicturus causam, accusantibus Græcis, fuerim. sed non quid ego fecerim, in disquisitione venit, quem quicquid in hostibus feci, ius belli defendit: sed quid isti pati debuerint. qui si nõ fuerunt hostes, nihil interest nunc, an viuo Hieronie Syracusas violauerim. sin autem deficiuerunt, legatos nostros ferro atq; armis petierunt, urbem ac mœnia clauserunt, exercitumq; Carthaginensium aduersus nos tutati sunt: quis passos esse hostilia, cum fecerint, indignatur? Tradentes urbem principes Syracusanorum auersatus sum: Sosin, & Mericum Hispanum, quibus tantam rem crederem, potiores habui? Non estis extremi

Consules inter ipsos permutant prouincias.

Siculorum oratio in Marcellum.

Marcelli responsio aduersus Siculos.

- A** extremi Syracusanorū, quippe qui alijs humilitatē obijciatis : quis est vestrūm, qui se mihi portas aperturū, qui armatos milites meos in urbē accepturū promiserit? Odistis, & execramini eos qui fecerunt : & ne hic quidē cōtumelijs in eos dicendis parcitis. tantum abest, vt & ipsi tale quicquā facturi fueritis. Ipsa humilitas eorum, Patres conscripti, quam isti obijciunt, maximo argumento est, me neminem, qui nauatam operam Reipublicæ nostræ velit, auersatum esse. Et antequam obsiderem Syracusas, nunc legatis mittendis, nunc ad colloquium eundo, tentauī pacem: & posteaquam neq; legatos violandi verecundia erat, nec mihi ipsi congresso ad portas cum principibus responsum dabatur: multis terra mariq; exhaustis laboribus, tandem vi atq; armis Syracusas cœpi. Quæ captis acciderint, apud Annibalem & Carthaginienfes,
- B** victosq; iustius quā apud victoris populi Romani senatum quererentur. Ego Patres conscripti Syracusas spoliatas si negaturus essem, nunquam spolijs earum urbem Romam exornarem. quæ autē singulis victor aut ademi aut dedi, cum belli iure, tum ex cuiusq; merito satis scito me fecisse : ea vos rata habeatis Patres conscripti, nec ne, magis Reipub. interest, quā mea. mea quippe fides exoluta est : ad Rempub. pertinet, ne acta mea rescindendo, alios in posterum seigniores duces faciatis. Et quoniam coram, & Siculorum, & mea verba audistis Patres conscripti, simul templo excedemus, vt me absente liberius consuli senatus possit. Ita dimissis Siculis, & ipse in Capitolium ad delectum discessit. Consul alter de postulatis Siculorum ad patres retulit. Ibi cum diu de sententijs certatum esset, & magna pars senatus, principe eius sententiæ T. Manlio Torquato, cum tyrannis bellum gerendum fuisse censerent, hostibus & Syracusanorum & populi Romani: & urbem recipi, non capi : & receptam legibus antiquis & libertate stabiliri, non fessam miseranda seruitute bello affligi: inter tyrannorum & ducis Romani certamina præmiū victoris in medio positam urbem pulcherrimam ac nobilissimam perijisse, horreum atq; ærarium quondam populi Romani: cuius munificentia ac donis multis tempestatibus, hoc deniq; ipso Punico bello adiuta ornataq; Respublica esset. Si ab inferis existat rex Hiero, fidissimus imperij Romani cultor, quo ore aut Syracusas, aut Romam ei ostendi posse? cum vbi semirutam ac spoliatam patriam respexisset, ingrediens Romam in vestibulo urbis, propē in porta, spolia patriæ suæ visurus sit? Hæc taliaq; cum ad inuidiam consulis miserationemq; Siculorum dicerentur, mitius tamen decreuerunt patres causā Marcelli. Quæ
- D** is gerens bellum victorq; egisset, rata habenda esse. in reliquum curæ senatui fore rem Syracusanam, mandaturosq; consuli Leuino, quoad sine iactura Reipublicæ fieri posset, fortunis eius ciuitatis consuleret. Missis duobus senatoribus in Capitolium ad consulem, vti rediret in curiam, & introductis Siculis, senatusconsultum recitatum est. legatq; benignè appellati ac dimissi, ad genua se Marcelli consulis proiecerunt, obsecrantes, vt quæ deplorandæ ac leuandæ calamitatis causā dixissent, veniam eis daret, & in fidem & clientelam se urbemq; Syracusas acciperet. post hæc consul clementer appellatos eos dimisit. Campanis deinde senatus datus est. quorum oratio miserabilior, causā durior erat. neq; enim meritas pœnas negare poterant, nec tyranni erant, in quos culpam conferrent. sed satis pensum pœnarum, tot veneno absumptis, tot securi percussis senatoribus, credebāt. Paucos nobilium superstites esse, quos nec sua conscientia, vt quicquam de se grauius consulerent, impulerit: nec victoris ira capitis damnauerit. eos libertatem sibi suisq;, & bonorum aliquam partem orare, ciues Romanos, affinitatibus plerosque & propinquis iam cognationibus ex connubio vetusto iunctos. Summotis deinde è templo paulisper dubitatum, an accersendus à Capua Q. Fuluius esset: (mortuus enim post captam Claudijs consul erat) vt coram imperatore qui res gessisset, sicut inter Marcellum Siculosq; disceptatum fuerat, disceptaretur: dein cum M. Attilium, C. Fuluium fratrem Flacci, legatos eius, ac Q. Minutium & L. Veturium Philonem, item Claudijs legatos, qui omnibus gerendis rebus affuerant, in senatu viderent : nec Fuluiam auocari à Capua, nec differri

*Senatusconsultum
de rebus Syracusanis.*

*Campanis datur
senatus.*

M. Attilij sententia de Campanis.

Senatus Consul. de rebus Campanis.

Romanorum indignatio, quod remiges à privatis cum stipendio dari edictum esset à Cos.

Campanos vellent: interrogatus sententiam M. Attilius Regulus, cuius ex ijs qui ad p̄ Capuam fuerant maxima autoritas erat: In consilio, inquit, arbitror me fuisse consulibus Capua capta, cum quaereretur, ecquis Campanorum de Republica nostra bene meritus esset, duas mulieres compertum est, Vestiam Oppiam Attelanam Capuæ habitantem, & Fauculam Cluuiam, quæ quondam quæstum corpore fecisset: illam quotidie sacrificasse pro salute & victoria populi Romani, hanc captiuis egentibus alimenta clam suppeditasse: cæterorum omnium Campanorum eundem erga nos animum, quem Carthaginensium, fuisse. securiq; percussos à Q. Fulvio fuisse magis, quorum dignitas inter alios, quàm quorum culpa eminebat. Per senatum agi de Campanis, qui ciues Romani sunt, iniussu populi non video posse. idq; & apud maiores nostros in Sutrianis factum est, cum defecissent: vt M. Antistius tribunus plebis prius rogationem ferret: sciretq; plebs, vti senatui de Sutrianis sententiæ dicendæ ius esset. Itaque censeo cum tribunis plebis agendum esse, vt eorum vnus pluresue rogationem ferant ad plebem, qua nobis statuendi de Campanis ius fiat. L. Attilius tribunus plebis ex autoritate senatus plebem in hæc verba rogauit: Omnes Campani, Attellani, Calatini, Sabatini, qui se dediderunt in arbitrium ditionemq; populi Romani Fulvio proconsuli, quæq; vnà secum dediderunt, agrum vrbemq;, diuina humanaq;, vteniliaq;, siue quid aliud dediderunt: de ijs rebus quid fieri velitis, vos rogo Quirites. Plebs sic iussit: Quòd senatus maxima pars censeat, qui affiditis, id volumus iubemusq;. Ex hoc plebiscito senatusconsultus Oppiæ Cluuiæq; primùm bona ac libertatem restituit. si qua alia præmia petere à senatu vellent, venire eas Romam. H Campanis in familias singulas decreta facta, quæ non operæ precium est omnia enumerare. Aliorum bona publicanda, ipsos liberosq; eorum & coniuges vendendas, extra filias quæ nupsissent, prius quàm in populi Romani potestatem venirent. alios in vincula condendos, ac de his posterius consulendum. aliorum Campanorum summam etiam census distinxerunt, publicanda necne bona essent. pecua captiua, præter equos & mancipia, præter puberes virilis sexus, & omnia, quæ solo non continerentur, restituenda censuerunt dominis. Campanos omnes, Attellanos, Calatinos, Sabatinos, extra quam qui eorum aut ipsi, aut parentes eorum apud hostes essent, liberos esse iusserunt: ita vt nemo eorum ciuis Romanus, aut Latini nominis esset. necne quis eorum, qui Capuæ fuissent, dum portæ clausæ essent, in vrbe agroroue Campano intra certam diem maneret. locus vbi habitarent, trans Tyberim, qui non contingeret Tyberim, daretur. qui nec Capuæ, nec in vrbe Campana, quæ à populo Romano defecisset, per bellum fuissent, eos cis Lirim amnem Romam versus: qui ad Romanos transfuissent prius, quàm Annibal Capuam veniret, cis Vulturnum emouendos censuerunt: ne quis eorum propius mare xv. millibus passuum agrum ædificiũmue haberent. qui eorum trans Tyberim emoti essent, ne ipsi posterius eorum vspiam pararent haberentue, nisi in Veiente, aut Sutrino Nepesinoue agro: dum ne cui maior, quàm quinquaginta iugerum, agri modus esset. Senatorum omnium, quiq; magistratus Capuæ, Attellæ, Calatiæ gefuissent, bona venire Capuæ iusserunt. libera corpora quæ venundari placuerat, Romam mitti, ac Romæ venire. Signa, statuas K æneas, quæ capta de hostibus dicerentur, quæ eorum sacra ac profana essent, ad pontificum collegium reiecerunt. Ob hæc decreta mœstiores aliquanto quàm Romam venerant, Campanos dimiserunt. nec iam Q. Fuluij sæuitiam in sese, sed iniquitatem deũm, atq; execrabilem fortunam suam incusabant. Dimissis Siculis Campanisq;, delectus habitus. scripto deinde exercitu, de remigum supplemento agi cœptum. in quam rem cum neq; hominum fatis, nec ex qua pararetur, stipendiumq; acciperent, pecuniæ quicquam ea tempestate in publico esset: edixerunt consules, vt priuati ex censu ordinibusq;, sicut antea remiges darent cum stipendio cibarijsq; dierum triginta. Ad id edictum tantus fremitus hominum, tantaq; indignatio fuit, vt magis dux, quàm materia seditioni deesset: Secundum Siculos Campanosq; plebem Romanam

A manam perdendam, lacerandamq; sibi consules sumpsisse. per tot annos tributo exhaustos, nil reliqui, præter terram nudam ac vastam, habere. tecta hostes incendisse, seruos agricultores Rempublicam abduxisse: nunc ad militiam paruo ære emendo, nunc remiges imperando. si quid cui argenti ærisue fuerit stipendio remigum, & tributis annuis ablatum. se ut dent quod non habent, nulla vi, nullo imperio cogi posse. bona sua venderent: in corpora quæ reliqua essent, sæuissent. ne unde redimantur quidem quicquam superesse. Hæc non in occulto, sed propalàm in foro atq; oculis ipsorum consulum ingens turba circumfusi fremebant: nec eos sedare consules nunc castigando, nunc consolando poterant. Spatium deinde his tribuere se, dareq; ad cogitandum dixerunt: quo ipsi ad rem inspiciendam expediendamq; vsi sunt.

B postero die habuerunt de remigum supplemento. vbi cum multa disseruissent, cur æqua plebis recusatio esset, verterunt orationē eò, ut dicerent: priuatis id, seu equum, seu iniquum onus iniungendum esse. nam unde, cum pecunia in ærario non esset, paraturos nauales socios: quomodo autem sine classibus, aut Siciliam obtineri, aut Italia Philippum arceri posse? aut tuta Italiæ littora esse? Cum in hac difficultate rerum consilium hæreret, ac propè torpor quidam occupasset hominum mentes, tum Læuinus cos. Magistratus senatui, & senatus populo sicut honore præstet, ita ad omnia quæ dura atq; aspera essent, subeunda ducem debere esse. si quid iniungere inferiori velis, id prius in te ac tuos si ipse iuris statueris, facilius omnes obedientes habeas. nec impensa grauis est, cum ex ea plus quam pro virili partes tibi quenq; capere principum vident. Itaq; ut classem habeat quam ornate volumus, populus Romanus, priuatos sine recusatione remiges dare nobismetipsis primum imperemus. aurum, argentum, æs signatum omnes senatores craftina die in publicum conferamus: ita ut annulos sibi quisque & coniugi & liberis & filio bullam: & quibus vxor filiaue sunt, singulas uncias auri, pondo relinquunt: argenti, qui curuli sella federunt, equi ornamenta & iibras pondo, ut salinum patellamq; deorum causa habere possint. cæteri senatores libram argenti tantum, æris signati quina millia in singulos patresfamilie relinquamus. Cæterum omne aurum, argentum, æs signatum, ad triumuiros mensarios extemplo deferamus: nullo antè senatusconsulto facto, ut voluntaria collatio, & certamen adiuuandæ Reipublicæ excitet ad æmulandum animos primum equestris ordinis, dein, reliquæ plebis. hanc vnã viam, multa inter nos collocti, consules inuenimus. Ingreddimini dijs bene iuuantibus. Respublica incolumis & priuatas res facile saluas præstat. publica perdendo, tua ne quicquam serues. In hæc tanto animo consensum est, ut gratiæ vltro consulibus agerentur. senatu inde misso, pro se quisque aurum, argentum & æs in publicum conferunt, tanto certamine iniecto, ut prima inter primos nomina sua vellent in publicis tabulis esse: ut nec triumuiroi accipiendo, nec scribæ referendo sufficerent. Hunc consensum senatus equester ordo est secutus, equestris ordinis plebs. ita sine edicto, sine cohortatione magistratus, nec remige in supplementum, nec stipendio Respublica eguit: paratisq; omnib⁹ ad bellum, consules in prouincias profecti sunt. Neq; aliud magis temp⁹ belli fuit, quo Carthaginenses Romaniq; pariter varijs casibus immistis, magis in ancipiti spe ac metu fuerint.

E Nam Romanis & in prouincijs, hinc in Hispania aduersæ res, hinc prosperæ in Sicilia luctum & lætitiã miscuerant: & in Italia, cum Tarentum amissum damno & dolori, tum arx cum præsidio retenta præter spem gaudio fuit: & terrorem subitum pauoremq; vrbis Romæ obsessæ & oppugnatae, Capua post dies paucos capta in lætitiã vertit. Transmarinæ quoq; res quadam vice pensatae. Philippus hostis tempore haud satis opportuno factus: Ætoli noui adsciti socij, Attalusq; Asiæ rex, iam velut despondente fortuna Romanis imperium orientis. Carthaginenses quoq; Capuam amissam, & Tarentum captum æquabant: & ut ad mœnia vrbis Romæ nullo prohibente se peruenisse in gloria ponebant, ita pigebat irriti incepti, pudebatq; ad eò se spectos, ut sedentibus ipsis ad Romana mœnia, alia porta exercitus Romanus in Hispaniam

Læuini Cos. oratio.

* Val. 9. coron.

* Val. 10. coro.

* Val. 50. coro.

Senatus æ reliquorum ordinum liberalis erga Rempublicam voluntas.

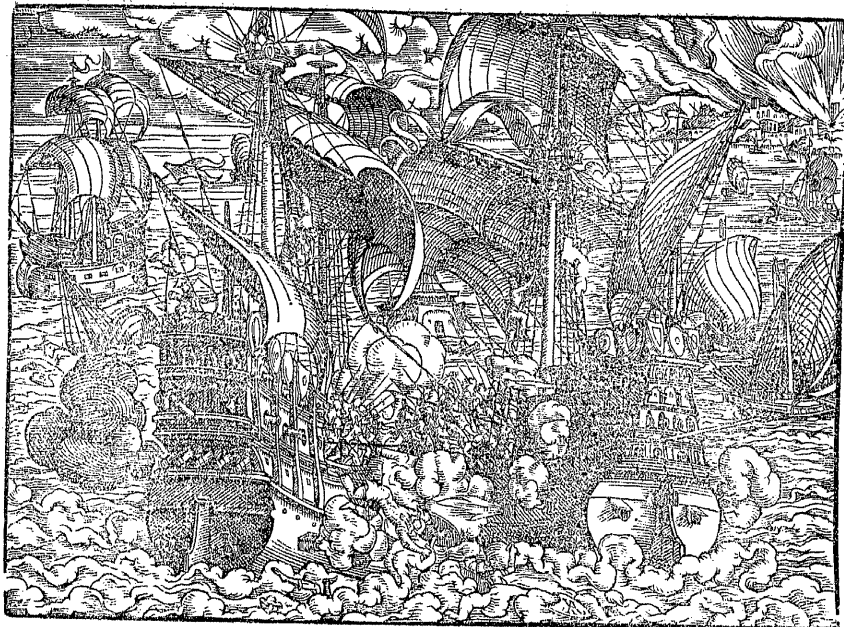
Enumeratio rerum a Romanis & Peris paulo ante gestarum.

spaniam duceretur. Ipsæ quoq; Hispaniæ quo propius spem venerant, tantis duobus F
 ducibus exercitibusq; cæsis, debellatum ibi, ac pullos inde Romanos esse, eò plus ab
 L. Martio tumultuario duce ad vanum & irritum victoriam redactam esse, indigna-
 tionis præbebant. Ita æquante fortuna, suspensa omnia vtrinq; erant: integra spe, in-
 tegro metu, velut illo tempore primum bellum inciperent. Annibalem ante om-
 nia angebat, quod Capua pertinacius oppugnata ab Romanis, quam defensa ab se,
 multorum Italiæ populorum animos auerterat: quos neque omnes tenere præsidijs,
 nisi vellet in multas paruasq; partes carpere exercitum, quod minimè tum expedie-
 bat, poterat: nec deductis præsidijs spei liberam, vel obnoxiam timori fociorū relin-
 quere fidem. Præceptis in avaritiam & crudelitatem animus ad spolianda, quæ tueri ne-
 quibat, vt vastata hosti relinquerentur, inclinavit. Id scædum consilium cum incc- G
 pto, tum etiam exitu fuit. neq; enim indigna patientium modò ab alienabantur ani-
 mi, sed cæterorum etiam: quippe ad plures exemplum, quam calamitas, pertinebat.
 Nec consilium Romanus tentandis urbibus, sicunde spes aliqua se ostendisset, deerat. Sa-
 lapia principes erant, Dasius & Blasius: Dasius Annibali amicus, Blasius quantum
 ex tuto poterat, rem Romanam fouebat: & per occultos nuncios spem prodicionis
 fecerat Marcello, sed sine adiutore Dasio res transigi nõ poterat. Multum ac diu cun-
 ctatus, & tum quoq; magis inopia consilij potioris, quam spe effectus, Dasium appel-
 labat. at ille cum ab re auersus, tum æmulo potentatus inimicus, rem Annibali aperit.
 Accersito vtroq;, Annibal cum pro tribunali quædam ageret, mox de Blasio cog-
 niturus, starentq; sommoto populo accusator & reus: Blasius de prodicione Dasium H
 appellabat. Enimvero ille velut in manifesta re exclamat, sub oculis Annibalis secum
 de prodicione agi. Annibali atq; eis qui aderant, quò audacior res erat, minus similis
 veri visa est. æmulationem profectò atq; odium esse: & id crimen afferri, quod, quia
 testem habere non potuisset, liberius fingeretur. Ita deinde dimissi sunt. nec Blasius
 ante abstulit tam audaci inccpto, quam idem obtundendo, docendoq; quam ea res
 ipsis patrieq; salutaris esset, peruicit, vt præsidium Punicum, (hi autem Numidæ erant)
 Salapiaq; traderetur Marcello. Nec sine cæde multa tradi potuit. longè fortissimi e-
 quitum toto Punico exercitu erant. itaq; quanquã improuisa res fuit, nec vsus equo-
 rum in vrbe erat, tamen armis inter tumultum captis & eruptionem tentauerunt: &
 cum euadere nequirent, pugnantibus ad vltimum occubuerunt. nec plus quinquaginta I
 ex his in potestatem hostium viui venerunt. plusq; aliquantò damni hæc ala equi-
 tum amissa Annibali, quam Salapia fuit: nec deinde vnquam Pænus, quò longè plu-
 rimum valuerat, equitatu superior fuit. Per idem tempus cum in arce Tarentina vix
 inopia tolerabilis esset, spem omnè præsidium, quod ibi erat Romanum, præfectusq;
 præsidij atq; arcis M. Liuius in comiteatibus ab Sicilia missis habebant. qui vt tuto
 præterueherentur oram Italiæ, classis viginti ferme nauium Rhegij stabat. Præerat
 classi comiteatibusq; D. Quintius obscuro genere ortus, cæterum multis fortibus
 factis gloria militari illustris. primò quinq; naues, quarum maximæ duæ triremes à
 Marcello ei traditæ erant, habuit: postea rem impigre sæpè gerenti tres additæ quin-
 queremes: postremò ipse à socijs, Rheginisq;, & à Velia & à Pestis, debitas ex fœdere K
 exigendo, classem xx. nauium, sicut antè dictum est, effecit. Huic ab Rhegio profe-
 ctè classi Democrates cum pari classe nauium Tarentinarū, numero quindecim mil-
 lia ferme ab vrbe ad Sacriportū obuius fuit. Velis tum fortè improuidus futuri certa-
 minis Romanus veniebat: sed circa Crotonem Sibarimq; suppleuerat remigio na-
 ues: instructamq; & armatam egregie pro magnitudine nauium classem habebat. &
 tum fortè sub idem ferè tempus & venti vis omnis cecidit, & hostes in conspectu
 fuere: vt ad componendâ armamenta, expediendumq; remigem ac militem ad im-
 minens certamen satis temporis esset. Raro alias tantis animis iustæ concurrerunt
 classes: quippe cum in maioris discrimen rei, quam ipsæ erant, pugnarent. Tarentini,
 vt recuperata vrbe ab Romanis post centesimum propè annum, arcem etiam libera-
 rent:

*Salapia & præsi-
 dium Punicum tra-
 duntur Marcello.*

*Naualis pugna in-
 ter Romanos &
 Tarentinos.*

A rent: spem commeatus quoque hostibus, si nauali praelio possessionem maris ad-
emissent, interclusuri: Romani ut retenta possessione arcis ostenderent, non vi aut
virtute, sed prodicione ac furto Tarentum amissum. Itaque ex utraque parte signo
daro cum rostris concurrissent, neque retro nauem inhiberent, nec dirimi ab se ho-

stem paterentur, quam quis indeptus nauem erat, ferrea iniecta manu: ita confere-
bant ex propinquo pugnam, ut non missilibus tantum, sed gladijs etiam propè col-
lato pede praeliarentur. Proræ inter se iunctæ hærebant, puppes alieno remigio cir-
cumagebantur. ita in arcto stipatæ erant naues, ut vix vllum telum in mari vanum
intercideret. frontibus velut pedestris acies urgebant: peruiæq; naues pugnantibus
erant. Insignis tamen inter cæteras pugna fuit duarum, quæ primæ agminis concur-
rerant inter se. in Romana naue ipse Quintius erat, in Tarentina Nico, cui Perconi
D fuit cognomen, non publico modò, sed priuato etiam odio inuisus atque infestus
Romanis: quod eius factionis erat, quæ Tarentum Annibali prodiderat. Hic Quin-
tium simul pugnantem hortantemq; suos, incautum hasta transfigit. ille simul at-
que præceps cum armis procidit ante proram, victor Tarentinus in turbatam duce
amisso nauem impigrè transgressus, cum summonisset hostes, & proraiam Taren-
tinorum esset, puppim male conglobati tuerentur Romani: repente & alia à pup-
pi triremis hostium apparuit. ita in medio circumuenta Romana naus capitur. hinc
cæteris terror iniectus, ut prætoriam nauem captam videre: fugientesq; passim,
aliæ in alto merse, aliæ in terram remis abreptæ, mox prædæ fute. Thurinis Meta-
pontinisq; ex onerarijs, quæ cum commeatu sequebantur, perpauca in potestatem
E hostium venere: aliæ ad incertos ventos hinc atque illinc obliqua transferentes ve-
la, in altum euectæ sunt. Nequaquam pari fortuna per eos dies Tarenti res gesta.
nam ad quatuor millia hominum frumentatum egressa, cum in agris passim vaga-
rentur: Lilius, qui arci præsidioq; Romano præerat; intentus in omnes occasiones
gerendæ rei, C. Persium impigrum virum cum duobus millibus armatorum ex arce
emisit. qui vagè effusus per agros, palatosq; adortus, cum diu passim cecidisset, pau-
cos ex multis trepida fuga incedentes semiapertis portarum foribus, in urbem com-
pulsit: ne vrbs eodè impetu caperetur. Ita æquaræ res ad Tarentum: Romanis victori-
bus terra, Tarentinis mari: frumenti spes quæ in oculis fuerat, utrosq; frustrata pariter.
Per idem tempus Læuius c o s. iam magna parte anni circumacta, in Siciliam ve-
teribus nouisq; focijs expectatus, cum venisset, primum ac potissimum omnium
ratus

Romani vincuntur
nauali certamine.

*Agrigentum Læu-
nus oppugnat.*

*Agrigentum pro-
ditur Læuino.*

*Hanno & Epicides
in Africam traj-
ciunt relicta Si-
cilia.*

*Sicilia tota ad Ro-
manos inclinatur.*

*Agatirna colluuii
hominum persu-
gium.*

*18
Scipionis ad mili-
tes oratio.*

ratus Syracusanis noua pace inconditas componere res. Agrigentum inde, quod bel-
li reliquum erat, tenebaturq; à Carthaginienſium valido præſidio, duxit legiones. af-
fuit fortuna incœpto. Hanno erat imperator Carthaginienſium, ſed omnem in Mu-
tina Numidisq; ſpem repositam habebat. Per totam Siciliam vagus prædas agebat ex
ſocijs Romanorum: neque intercludi ab Agrigento vi aut arte vlla, nec quin erum-
peret vbi vellet, prohiberi poterat. Hæc eius gloria quia iam imperatoris quoque ſa-
mæ officiebat, poſtremò in inuidiam vertit: vt ne benè geſtæ quidem res iam Hanno-
ni propter authorem ſatis lætæ eſſent. propter quæ poſtremò præfecturam eius filio
ſuo dedit, ratus cum imperio authoritatem quoque ei inter Numidas erepturum.
quod longè aliter euenit. nam veterem fauorem eius ſua inſuper inuidia auxit. neque
ille indignitatem iniuriæ tulit: conſeſtimq; ad Læuinum occultos nuncios miſit de
tradendo Agrigento. per quos vt eſt facta fides, compoſituſq; rei gerendæ modus,
portam ad mare ferentem Numidæ cum occupaffent, pulſis inde cuſtodibus, aut
cæſis, Romanos ad idipſum miſſos in vrbem acceperunt. & cum agmine iam in me-
dia vrbis ac forum magno tumultu iretur, ratus Hanno non aliud quàm tumultum
ac ſeſſionem (id quod & antè acciderat) Numidarum eſſe, ad comprimendam ſedi-
tionem proceſſit. atque ille, cum ei multitudo maior, quàm Numidarum procul vi-
ſa, & clamor Romanus haudquaquam ignotus ad aures accidiffet, prius quàm ad
ictum teli veniret, capeſſit fugam. per auerſam portã emiſſus, aſſumpto comite Epi-
cide, cum paucis ad mare peruenit: naſtiq; opportunè paruum nauigium, relicta ho-
ſtibus Sicilia, de qua per tot annos certatum erat, in Africam traiecerunt. alia multi-
tudo Pœnorum Siculorumq; ne tentato quidem certamine cum cæci in fugam rue-
rent, clauſiq; exitus eſſent, circa portas cæſa. Oppido recepto Læuinus, qui capita re-
rum Agrigenti erant, virgis cæſos ſecuri percuffit: cæteros, prædamq; vendidit, om-
nem pecuniam Romam miſit. Fama Agrigentinarum cladis Siciliam cum peruafiſ-
ſet, omnia repente ad Romanos inclinauerunt. Proditæ breui ſunt xx. oppida, ſex vi
capta, voluntaria deditio in fidem venerunt ad quadraginta. Quarum ciuitatum
principibus cum pro cuiuſque merito conſul præmia pœnasq; exoluiffet, coëgiffetq;
Siculos poſitis tandem armis, ad agrum colendum animos conuertere: vt eſſet non
incolarum modò alimentis frugifera inſula, ſed vrbis Romæ, atque Italiæ (id quod
multis ſæpè tempeſtatibus fecerat) annonam leuaret: ab Agatirna inconditam mul-
titudinem ſecum in Italiam tranſuexit. Quatuor millia hominum erant, miſti ex
omni colluuiione, exules, obærat, capitalia auſi plerique, & cum in ciuitatibus ſuis, ac
ſub legibus vixerant: & poſtquam eos ex varijs cauſis fortuna ſimilis conglobaue-
rat, Agatirna per latrocinia ac rapinam tolerantibus vitam. Hos neque relinquere Læ-
uinus in inſula, tum primùm noua pace coaleſcente velut materiam nouandis rebus,
ſatis tutum ratus eſt: & Rheginis vſui futuri erant ad populandum Brutium agrum,
aſſuetam latrocinijſ quærentibus manum. Et quod ad Siciliam attinet, eo anno de-
bellatum eſt. In Hiſpania principio veris P. Scipio nauibus deductis, euocatiſq; edi-
cto Tarraconem ſociorum auxilijs, claſſem onerarijsq; oſtium inde Iberi fluminis
petere iubet. eodem legiones ex hybernis conuenire cum iuſſiffet, ipſe cum quinque
millibus ſociorum ab Tarracone proſeſtus ad exercitum eſt. quò cum veniffet, allo-
quendos maximè veteres milites, qui tantis ſuperfuerant cladibus, ratus, concione
aduocata ita diſſeruit: Nemo ante me nouus imperator militibus ſuis, prius quàm
opera eorum vſus eſſet, gratias agere iurè ac meritò potuit. me voſis, priuſquam pro-
uinciam aut caſtra viderem, obligauit fortuna: primùm, quòd ea pietate erga patrem
patrumq; meum viuos mortuosq; fuiſtis, deinde, quòd amiſſam tanta clade provin-
ciæ poſſeſſionem integram & populo Romano, & ſucceſſori mihi virtute veſtra ob-
tinuiſtis. Sed cum iam benignitate deum id paremus atque agamus, non vt ipſi ma-
neamus in Hiſpania, ſed ne Pœni maneant: nec vt pro ripa Iberi ſtantes arceamus
tranſitum hoſtis, ſed vi vltro tranſeamus, transferamusq; bellum: vereor nec cui ve-
ſtrum

A strum maius id, audaciusq; consilium, quam aut pro memoria cladum nuper acceptarum, aut pro ætate mea videatur. Aduersa pugna in Hispania nullius in animo,

quàm meo, minus obliterari possunt. quippe cui pater & patruus intra triginta dierum spatium, vt aliud super aliud cumularetur familiae nostrae funus, interfecti sunt: sed vt familiaris penè orbitas ac solitudo frangit animum: ita publica cum fortunarum virtus desperare de summa rerum prohibet, eo fato, quo donata nobis fors est, vt magnis omnibus bellis victi vicerimus. Vetera omitto, Porsenam, Gallos, Samnites: à Punicis bellis incipiam. Quot classes, quot duces, quot exercitus priore bello amissi sunt? iam quid hoc de bello memorem? omnibus aut ipse affui cladibus: aut quibus abfui, maximè vnus omnium casus sensi. Trebia, Thrasymenus, Cannæ, quid aliud sunt, quàm monumenta occisorum exercituum, consulumq; Romanorum? adde defectionem Italiae, Siciliae, maioris partis Sardiniae: adde vltimum terrorem ac pauorem, castra Punica inter Anicnem & mœnia Romana posita, & visum propè in portis victorem Annibalem. In hac ruina rerum stetit vna integra atque immobilis virtus populi Romani. Hæc omnia strata humi erexit ac sustulit. Vos omnium primi milites post Cannensem cladem vadenti Asdrubali ad Alpes Italiamq;, qui si se cum fratre coniunxisset, nullum iam nomen esset populi Romani, ductu auspicioq; patris mei obstitistis. & hæc secundæ res illas aduersas sustinuerunt. Nunc benignitate deum omnia secunda, prospera, indies lætiora ac meliora in Italia, Siciliaq; geruntur. In Sicilia Syracusæ, Agrigentumq; captum, pulsi tota insula hostes, receptaq; prouincia in ditionem populi Romani est. In Italia Arpi recepti. Capua capta: iter omne ab vrbe Roma trepida fuga emensus Annibal, in extremum angulum agri Brutij compulsus, nihil iam maius precatur deos, quàm vt incolumi cedere atq; abire ex hostium terra liceat. Quid igitur minus conueniat milites, quàm cum alia super alias clades cumularentur, ac dii propè ipsi cum Annibale starent, vos hic cum parentibus meis (æquentur enim ipsi etiam honore nominis) sustinuisse labantē fortunam populi Romani: nunc eosdem, quia illic omnia secunda lataq; sunt, animis deficere? Nuper quoq; quæ acciderunt, vtinā tam sine meo luctu, quàm vestro transissent. Nunc dii immortales imperij Romani præfides, qui centurijs omnibus, vt mihi imperium iuberent dari, fuere authores, iidem augurijs auspicijsq;, & per nocturnos etiam visus omnia lata ac prospera portendunt, animus quoque meus, maximus mihi ad hoc tempus vates, præfagit, nostram Hispaniam esse: breui extorre hinc omne Punicum

Punicum nomen maria terrasq; fœda fuga impleturum. Quod mens sua sponte diu-
 nat, idem subijcit ratio hæud fallax. Vexati ab ijs socij nostram fidem per legatos im-
 plorant. tres duces discrepantes, propè vt defecerint alij ab alijs. trifariam exercitum
 in diuersissimas regiones distraxere. Eadem in illos ingruit fortuna, quæ nuper nos
 afflixit. nam & deseruntur ab socijs, vt prius ab Celtiberis nos: & diduxere exercitus,
 quæ patri, patruoq; meo causa exitij fuit. nec discordia intestina coire eos in vnum si-
 net, neque singuli nobis resistere poterunt. Vos modò milites fauete nomini Scipio-
 num, soboli imperatorum vestrorum, velut accisis recrescenti stirpibus. agite mili-
 tes veteres, nouum exercitum, nouumq; ducem traducite Iberum, traducite in terras
 cum multis fortibus factis sæpè à vobis peragratis. Breui faciam, vt quemadmodum
 nunc noscitis in me patris patruiq; similitudinem oris vultusq;, & lineamenta cor-
 poris, ita ingenij, fidei, virtutisq; exemplum, expressam ad effigiem vobis reddam: vt
 reuixisse, aut renatum sibi quisque Scipionem imperatorem dicat. Hac oratione ac-
 censis militum animis, relicto ad præsidium regionis eius M. Syllano cum tribus mil-
 libus peditum, & trecentis equitib⁹, ceteras omnes copias (erant autem viginti quin-
 que millia peditum, duo millia & quingenti equites) Iberum traiecit. Ibi quibusdam
 suadentibus, vt, quoniam in tres tam diuersas regiones discessissent Punici exercitus,
 proximum aggredere: periculum esse ratus, ne eo facto in vnum omnes contra-
 heret: nec par esset vnus tot exercitibus, Carthaginem Nouam interim oppugnare
 statuit: vrbem cum ipsam opulentam suis opibus, tum hostium omni bellico appa-
 ratu plenam (ibi arma, ibi pecunia, ibi totius Hispaniæ obsides erant) sitam præterea
 cum opportunè ad trajiciendum in Africam, tum super portum satis amplum quan-
 tæuis classis, & nescio an vnum in Hispaniæ ora, qua nostro adiacet mari. Nemo om-
 nium quò iretur sciebat, præter C. Lælium. Is classe circummissus, ita moderari cur-
 sum nauium iussus erat, vt eodem tempore Scipio ab terra exercitum ostenderet, clas-
 sis portum intraret. Septimo die ab Ibero Carthaginem ventum est. simul terra mari-
 q; castra ab regione vrbs, qua in Septentrionem versa est, posita, his ab tergo (nam
 frons natura tuta erat) vallum obiectum. etenim sita Carthago sic est: Sinus est maris
 media ferè Hispaniæ ora, maximè Africo vento oppositus, & quingentos passus in-
 trorsus retractus, paululo plus passuum in latitudinem patens. huius in ostio sinus
 parua insula obiecta ab alto, portum ab omnibus ventis præterquam Africo, tutum
 facit. ab intimo sinu peninsula excurrit, tumulus is ipse, in quo cõdita vrbs est: ab or-
 tu solis & à meridie cincta mari: ab occasu stagnum claudit, paulum & ad septentrio-
 nem fusum, incertæ altitudinis vtcunq; exæstuat aut deficit mare, continenti vrbem
 iugum ducentos ferè & quinquaginta passus patens coniungit. Vnde cum tam parui
 operis munitio esset, non obiecit vallum imperator Romanus: seu fiduciam hosti su-
 perbè ostentans, siue vt subeunti sæpè ad mœnia vrbs recursus patèret. Cætera, quæ
 munienda erant, cum perfecisset, naues etiam in portu, velut maritimam quoque o-
 stentans obsidionem instruxit. circumuectusq; classem, cum monuisset præfectos
 nauium, vt vigilias nocturnas intenti seruarent (omnia vbiq; primò obsessum hostem
 conari) regressus in castra, vt consilij sui rationem, quod ab vrbe potissimum oppu-
 gnanda bellum orsus esset, militibus ostenderet, & spem potiundæ cohortando face-
 ret, concione aduocata ita disseruit: Ad vrbem vnã oppugnandum, si quis vos ad-
 ductos credit, is magis operis vestri, quàm emolumenti rationem exactam milites
 habet. oppugnabit enim verè mœnia vnus vrbs, sed in vna vrbe vniuersam cœpe-
 ritis Hispaniam. Hic sunt obsides omnium nobilium regum populorumq;: qui si-
 mul in potestate vestra erunt, extemplo omnia quæ nunc sub Carthaginensib⁹ sunt,
 in deditionem tradent. hic pecunia omnis hostium, sine qua neq; illi gerere bellum
 possunt, quippe qui mercenarios exercitus alant, & quæ nobis maximo vsui ad con-
 ciliandos animos barbarorum erit. hic tormenta, arma, armamenta, & omnis appa-
 ratus belli est, qui simul & vos instruet, & hostes nudabit. Potiemur præterea cum
 pulcher-

*Carthaginem No-
 uã oppugnat Sci-
 pio.*

*Carthaginis Noua
 situs.*

*Scipionis ad mili-
 tes oratio.*

- A** pulcherrima opulentissimaq; vrbe, tum opportunissima portu egregio: vnde terra mariq;, quæ belli vsus poscunt, suppeditentur. quæ cum magna ipsi habebimus, tum dempserimus hostibus multò maiora. hæc illis arx, hoc horreum, ærarium, armamentarium, hoc omnium rerum receptaculum est, huc rectus ex Africa cursus est, hæc vna inter Pyrenæum & Gades statio, hinc omnis Hispania imminet Africæ. Sed quoniam vos instructos & ordinatos cognosco, ad Carthaginem nouam oppugnandam totis viribus & bono animo transeamus. Cumq; omnes vna voce hoc faciendum succlamarent, eos Carthaginem duxit. tum terra mariq; eam oppugnari iubet. Contra Mago Pœnorum dux, cum terra mariq; instrui oppugnationem videret, & ipse copias ita disponit: Oppidanorum duo millia ab ea parte, qua castra Romana
- B** erant, opponit: quingentis militibus arcem infedit: quingentos tumulo vrbis in orientem verso imponit: multitudinem aliam quò clamor, quò subita vis aduocasset, resistentem ad omnia occurrere iubet. Patefacta deinde porta, eos quos in via ferente ad castra hostium instruxerat, mittit. Romani duce ipso præcipiente parumper cessere, vt propiores subsidijs in certamine ipso summittendis essent. Et primò haud impari steterunt acie. subsidia deinde identidem summissa, è castris non auerterunt solum in fugam hostes: sed adeò effulsis institerunt, vt nisi receptui cecinisset, permitti fugientibus irrupturi fuisse in urbem viderentur. Trepidatio verò non prælio maior, quàm tota vrbe fuit, multæ stationes pauore atque loca deserta sunt, relictiq; muri, cum quæ cuique erat proximum, desiluissent. Quod vbi versus Scipio in tum alium, quem Mercurium Teutatem appellant, aduertit, multis partibus nudata defensoribus mœnia esse, omnes è castris excitos ire ad oppugnandum urbem, & ferre scalas
- C** iubet. ipse trium præ se iuuenù validorum scutis oppositis (ingens enim iam vis omnis generis telorum è muris volabat) ad urbem succedit, hortatur, imperat quæ in rem sunt: quodq; plurimum ad accendendos militum animos intererat, testis spectatorq; virtutis atq; ignauitæ cuiusq; adest. Itaq; in vulnera ac tela ruunt: neq; illos muri, neq; superstantes armati atcere queunt, quin certatim ascendunt. Et ab nauibus eodem tempore ea quæ mari alluitur, pars vrbis oppugnari cepta est, cæterum tumultus inde maior quàm vis, videri poterat: dum applicant, dum partim exponunt scalas militesq;, dum quæ cuique proximum est, in terram euadere properant. ipsa festinatione
- D** & certamine alij alios impediunt. Inter hæc repleuerat iam Pœnus armatis muros, & vis magna & ingens copia congesta telorum suppeditabat. Sed neque viri, nec tela, nec quicquam aliud æquè quàm mœnia ipsa sese defendebant. raræ enim scalæ altitudini æquari poterant: & quo quæq; altiores, eo infirmiores erant. itaque cum summus quisque euadere non posset, subirent tamen alij, onere ipso frangebantur. quidam stantibus scalis, cum altitudo caliginem oculis offudisset, ad terram delati sunt. Et cum passim homines, scalæq; ruerent, & ipso successu audacia atque alacritas hostium cresceret, signum receptui datum est, quod spem non præsentis modò ab tanto certamine ac labore quietis obsessis, sed etiam in posterum dedit, scalis & corona capi urbem non posse: opera & difficilia esse, & tempus datura ad ferendam opem imperatoribus suis. Vix prior tumultus conticuerat, cum Scipio ab defessis iam vulneratisq; recentes integrosq; alios accipere scalas iubet, & vi maiore aggredi urbem. ipse, vt ei nunciatum est, æstus decedere: quod per piscatores Tarraconenses, nunc leuibus cymbis, nunc, vbi eæ sederent, vadis peruagatos per stagnum, compertum habebat, facilem pedibus ad murum transitum dari: eò armatos duxit. Medium ferme diei erat: & ad id quod sua sponte cedente in mare æstu trahebatur aqua, acer etiam Septentrio ortus inclinatum stagnum eodem quò æstus ferebat: & adeò nudauerat vada, vt alibi vmbilico tenuis aqua esset, alibi genua vix superaret. Hoc cura ac ratione compertum in prodigium ac deos vertens Scipio, qui ad transitum Romanis mare verterent, & stagna auferrent, viasq; antè nunquam initas humano vestigio aperirent: Neptunum iubebat ducem itineris sequi, ac medio stagno euadere ad mœnia.
- Ab terra

Carthago
capitur. *Nona*

Mago se, arcem, &
praesidium Scipio-
ni dedit.

* Constat autem
ergo hanc pater & co-
ronatis 30912.
* Val. 183000.
coron.

Ab terra ingens labor succedentibus erat: nec altitudine tantum mœnium impedi-
bantur, sed quod euentus ad ancipites vtrinque; ictus subiectos habebant Romanos, vt
latera infestiora subeuntibus, quam aduersa corpora, essent. At parte in alia quietus,
& per stagnum facilis transitus, & in murum ascensus inde fuit. nam neque opere emu-
nitus erat, vt vbi ipsius loci ac stagni praesidio satis creditum foret: nec vlla armato-
rum statio, aut custodia opposita, intentis omnibus ad opem eò ferendam, vnde pe-
riculum ostendebatur. Vbi vrbe sine certamine intrauere, pergunt inde quanto ma-
ximo cursu poterant, ad eam portam circa quam omne contractum certamen erat. in
quod adeò intenti omnium non animi solum fuerant, sed etiam oculi, auresque; pu-
gnantium, spectantiumque; & adhortantium pugnantibus: vt nemo ante ab tergo senserit
captam urbem, quam tela in auersos inciderunt, & vtrinque; ancipitem hostem ha-
bebant. tunc turbatis defensoribus metu, & mœnia capta, & porta intus forisque pa-
riter refringi coepit: & mox cædendo contractis, ne iter impediretur, foribus, armati
impetum fecerunt. Magna multitudo & muros transcendebat, sed hi passim ad cædem
oppidanorum versi. illa, quæ portam ingressa erat, iusta acies cum ducibus, cum ordi-
nibus media vrbe in forum processit. Inde cum duobus itineribus fugientes videret
hostes: alios ad tumulum in orientem versum, qui tenebatur quingentorum mili-
tum praesidio: alios in arcem, in quam & ipse Mago cum omnibus ferè armatis, qui
muris pulsi fuerant, refugerat: partem copiarum ad tumulum expugnandum mittit,
ipse ad arcem ducit. Et tumulus primo impetu est captus: & Mago arcem conatus de-
fendere, cum omnia hostium plena videret, neque; spem vllam esse, se arcemque; & praesi-
dium dedit. Quoad dedita arx est, cædes tota vrbe passim facta: nec vlli puberum,
qui obuius fuit, parcebatur. Tum signo dato cædibus finis factus. ad prædam victores
versi, quæ ingens omnis generis fuit. Liberos capitum virilis sexus ad decem mil-
lia capta. inde qui ciues Nouæ Carthaginis erant, dimisit: urbemque; & sua omnia,
quæ reliqua eis bellum fecerat, restituit. Opifices ad duo millia hominum erant. eos
publicos fore populo Romano edixit, cum spe propinqua libertatis, si ad ministeria
bellienix operam nauassent. cæteram multitudinem incolarum iuuenum, ac vali-
dorum feruorum in classem ad supplementum remigum dedit. & auxerat nauibus
octo captiuis classem. Extra hanc multitudinem Hispanorum obsides erant: quo-
rum perinde, ac si sociorum liberi essent, cura habita. Captus & apparatus ingens bel-
li, catapultæ maximæ formæ centum viginti, minores CCLXXXI. balistæ maio-
res XXXIII. minores LII. scorpionum maiorum minorumque; & armorum telorumque;
ingens numerus, signa militaria LXXIII. Et auri argenti que; relata ad imperato-
rem magna vis. patere aureæ fuerunt CCLXXVI. * librales ferè omnes pondo: argen-
ti facti, signati que; * decem & octo millia & CCC. pondo: vasorum argenteorum ma-
gnus numerus. Hæc omnia C. Flaminio quaestori appensa adnumerata que; sunt. tritici
XL. millia modiorum, hordei CCLXX. Naues onerariæ CXIII. in portu expu-
gnatae, captae que;: quaedam cum suis oneribus, frumento, armis, arte præterea, ferroque;
& linteis. & sparto, & nauali alia materia ad classem ædificandam: vt minimum om-
nium inter tantas opes belli captas Carthago ipsa fuerit. Eo die Scipio C. Lælio
cum socijs naualibus urbem custodire iussit, ipse in castra legiones reduxit: fessosque;
milites omnibus vno die belli operibus (quippe qui & acie dimicassent, & in ca-
pienda vrbe tantum laboris periculi que; adissent: & capta, cum ijs qui in arcem con-
fugerant, iniquo etiam loco pugnassent) curare corpora iussit. Postero die militi-
bus, naualibusque; socijs conuocatis, primum dijs immortalibus laudes, gratiasque; egit,
qui se non vrbe solum opulentissimæ omnium in Hispania vno die compotem fe-
cissent, sed ante eò congestissent omnis penè Africæ atque Hispaniæ opes, vt neque
hostibus quicquam relinqueretur, & sibi ac suis omnia superessent. Militum deinde
virtutem collaudauit, quod eos non eruptio hostium, non altitudo mœnium, non
inexplorata stagni vada, non castellum in alto tumulo situm, non munitissima arx
detet-

- A** deterruisset, quo minus transcenderent omnia, perrumperentq̄. Itaque quanquam omnibus omnia deberet, præcipuum tamen muralis coronæ decus eius esse, qui primus murum ascendisset profiteretur, qui se dignum eo duceret dono. Duo professi sunt, **Q. Trebellius** centurio legionis quartæ, & **Sex. Digitius** socius naualis. Nec ipsi tam inter se acriter contendebant, quam studia excitauerant vterque sui corporis hominum focijs. **C. Lælius** præfectus classis, legionarijs **M. Sempronius Tuditanus** aderat. Ea contentio cum prope seditionem veniret, **Scipio** tres recuperatores cum se daturum pronunciaffet, qui cognita causa, testibusq̄; auditis iudicarent, vter prior in oppidum transcendisset: **C. Lælio**, & **M. Sempronio** aduocatis partis vtriusque **P. Cornelium Caudinum** de medio adiecit: eosq̄; tres recuperatores confidere, &
- B** causam cognoscere iussit. Cùm res eo maiore ageretur certamine, quod admoti tantæ dignitatis non tam aduocati, quam moderatores studiorum fuerant: **C. Lælius** relicto consilio, ad tribunal ad **Scipionem** accedit, cumq̄; docet, rem sine modo ac modestia agi: ac propè esse, vt manus inter se conferant. cæterum etiamsi vis absit, nihilominus detestabili exemplo rem agi: quippe vbi fraude ac periurio decus petatur virtutis. Stare hinc legionarios milites, hinc classicos, per omnes deos paratos iurare magisq̄; velint, quam quæ sciant vera esse, & obstringere periurio non se solum, suumq̄; caput, sed signa militaria & aquilas, sacramentiq̄; religionem. Hæc se ad eum de sententia **P. Cornelij**, & **M. Sempronij** deferre. **Scipio** collaudato **Lælio**, ad concionem vocauit, pronunciauitq̄;: se satis compertum habere, **Q. Trebellium**
- C** & **Sext. Digitium** pariter in murum ascendisse: seq̄; eos ambos virtutis causa coronis muralibus donare. Tum reliquos, prout cuiusque meritum virtusq̄; erat, donauit. ante omnes **C. Lælium** præfectum classis, & omni genere laudis sibi met ipsi æquauit, & corona aurea ac xxx. bobus donauit. Tum obsides ciuitatum Hispaniæ vocari iussit. quorum quantus numerus fuerit, piget scribere: quippe cùm alibi ccc. fermè, alibi dccxxv. fuisse inueniam. Æq̄; & alia inter authores discrepant. Præsidium Punicum alius x. alius vii. alius haud plus quam duum millium fuisse scribit. Capta alibi decem millia capitum, alibi supra v. & xx. inuenio. Scorpiones maiores minoresq̄; ad lx. captos scripserim, si authorem Græcum sequar **Silenum**. Si **Valerium Antiatem**, maiorum scorpionum sex millia, minorum xiii. adeò nullus
- D** mentiendi modus est. Ne de ducibus quidem conuenit, plerique **Lælium** præfuisse classi, sunt qui **M. Iunium Syllanum** dicant. Armen præfuisse Punico præsidio, deditumq̄; Romanis, **Antias Valerius**: **Magonem** alij scriptores tradunt. Non de numero nauium captarum, non de pondere auri atque argenti, & redacta pecunia conuenit. Si aliquibus assentiri necesse est, media similia veri sunt. Cæterum **Scipio** vocatis obsidibus, primùm vniuersos bonum animum habere iussit. venisse eos in populi Romani potestatem, qui beneficio quam metu obligare homines malit: exterasq̄; gentes fide ac societate iunctas habere, quam à tristi subiectas seruitio. deinde acceptis nominibus ciuitatum, recensuit captiuos: quot cuiusque populi essent: & nuncios domum misit, vt ad suos quisque recipiendos veniret. si quarum fortè ciuitatum legati aderant, eis præsentibus suos restituit: cæterorum curam benignè tuendorum **C. Flaminio** quæstori attribuit. Inter hæc è media turba obsidum mulier magno natu, **Mandonij vxor**, qui frater indibilis **Ilergetum** reguli erat, flens ad pedes imperatoris procubuit: obtestariq̄; cepit, vt curam cultumq̄; foeminarum impensius custodibus commendaret. Cùm **Scipio** nihil profectò defuturum ijs diceret: tum rursus mulier, Haud magni ista facimus, inquit, quid enim huic fortunæ non satis est? alia me angit cura, ætatem harum intuentem: nam ipsa iam extra periculum iniuriæ muliebris sum. simul ætate & forma florentes circa eam **Indibilis filia** erant. aliaq̄; nobilitate pari, quæ omnes eam pro parente colebant. Tum **Scipio**, **Meæ**, populiq̄; **Romani** disciplinæ causa facerem, inquit, ne quid, quod sanctum vsquam esset, apud nos violaretur. nunc vt id curem impensius, vestra quoque virtus dignitasq̄;

Contentio gratissima pro murali corona.

19

Authorum inter se discrepantia.

Scipionis in obsides humanitas.

tasq; facit, quæ nec in malis quidem oblitæ decoris matronalis estis. Spectatæ deinde integritatis viro tradidit eas, tueriq; haud secus verecundè ac modestè, quàm hospitem coniuges ac matres iussit. Captiua deinde à militibus adducitur ad eum adulta virgo, adeò eximia forma, vt quacunque incedebat, conuerteret omnium oculos. Scipio percunctatus patriam, parentesq;, inter cætera accepit, desponsatam eam principi Celtiberorum adolescenti, cui Allucio nomen erat. Exemplò igitur parentibus, sponsoq; ab domo accitis, cum interim audiret deperire eum sponsæ amore: vbi primùm venit, accuratiore eum sermone quàm parentes alloquitur. Iuuenis, inquit, iuuenem appello: quo minus sit inter nos huius sermonis verecundia. Ego, cum sponsa tua capta à militibus nostris ad me deducta esset, audiremq; eam tibi cordi esse, & forma faceret fidem: quia ipse, si frui liceret ludo ætatis, præsertim recto & legitimo amore, & non Respublica animum nostrum occupasset, veniam mihi dari sponsam impensius amanti vellem: tuo, cuius possum, amori faueo. Fuit sponsa tua apud me eadem, qua apud soceros tuos, parentesq; suos verecundia: seruata tibi est, vt inuiolatum, & dignum me teq; dari tibi donum posset. hanc mercedem vnum pro eo munere pacifcor, amicus populo Romano sis. & si me virum bonum credis esse, quales patrem, patruumq; meum iam antè hæ gentes norant, scias multos nostri similes in ciuitate Romana esse: nec vllum in terris populum hodie di-

Scipionis ad Celtiberorum principem oratio.

Capitulum virginem eximia forma sponso reddidit Scipio.

ci posse, quem minus tibi hostem tuisq; esse velis, aut amicum malis. Cùm adolescens simul pudore, gaudioq; perfusus, dextram Scipionis tenens, deos omnes inuocaret ad gratiam illi pro se referendam: quoniam sibi nequaquam fatis facultatis pro suo animo, atque illius erga se merito, esset: parentes inde, cognatiq; virginis appellati, qui quoniam gratis sibi redderetur virgo: ad quam redimendam fatis magnum attulissent auri pondus: orare Scipionem, vt id ab se donum acciperet, cœperunt: haud minorem eius rei apud se gratiam fore affirmantes, quàm redditæ inuiolata foret virginis. Scipio, quando tantopere peterent, accepturum se pollicitus, poni ante pedes iussit: vocatoq; ad se Allucio: Super dotem, inquit, quam accepturus à socero es, hæc tibi à me dotalia dona accedent, aurumq; tollere, ac sibi habere iussit. His lætus donis honoribusq; dimissus domum, impleuit populares laudibus & meritis Scipionis. Venisse dijs simillimum iuuenem, vincentem omnia cùm armis, tum benignitate ac beneficijs, Itaque delectu clientium habito, cum delectis mille & cccc. equitibus intra paucos dies ad Scipionem redijt. Scipio retentum secum

Scipionis libertas.

20

- A** cum Lælium, dum captiuos obsidesq; & prædam ex consilio eius disponderet, rebus omnibus compositis, data quinquere, captiuis cum Magone, & quindecim fere senatoribus, qui simul cum eo capti erant, in naue impositis, nuncium victoriæ Romanam mittit. ipse paucos dies, quibus morari Carthagine statuerat, exercendis nauilibus pedestribusq; copijs absumpsit. Primo die legiones in armis quatuor millium spatio decurrerunt. secundo die arma curare & tergere ante tentoria iussit. tertio die sudibus inter se in modum iustæ pugnæ concurrerunt: præpilarisq; missilibus iaculati sunt. quarto die quies data. quinto iterum in armis concursus est. Hunc ordinem laboris, quietisq;, quoad Carthagine morati sunt, seruauerunt. Remigio classici milites tranquillo in altum euecti, agilitatem nauium simulachris naualis pugnæ experiebantur. Hæc extra urbem terra, mariq; corpora simul, animosq; ad bellum acuebant. vrbs ipsa strepebat apparatu belli, fabris omnium generum in publica officina inclusis. dux cuncta pari cura obibat: nunc in classe ac nauali erat, nunc cum legionibus decurrebat, nunc operibus aspiciendis tempus dabat, quæq; in officinis, quæq; in armamentario ac naualibus fabrorum multitudo plurima in singulos dies certamine ingenti faciebat. His ita inchoatis, relictisq; quos quassauerat muris, dispositisq; præsidijs ad custodiam vrbs, Tarraconem est profectus, à multis legationibus protinus in via aditus. quas partim dato responso ex itinere dimisit, partim distulit Tarraconem, quò omnibus nouis veteribusq; socijs edixerat conuentum. Et cuncti ferè, qui cis Iberum incolunt populi, multiq; etiam vltioris Hispaniæ conuenerunt.
- B** Carthaginensium duces primò ex industria famam captæ Carthaginis compresserant: deinde vt clarior res erat, quàm vt regi ac dissimulari posset, eleuabant verbis. Nec opinato aduentu ac prope furto vnus diei urbem vnam Hispaniæ interceptam. cuius rei tam paruæ præmio elatum insolentem iuuenem immodico gaudio speciem magnæ victoriæ imposuisse. at vbi appropinquare tres duces, tres victores hostium exercitus audisset, occursum ei extemplò domesticorum funerum memoriam. Hæc in vulgus iactabant, haudquaquam ipsi ignari, quantum sibi ad omnia virum Carthagine amissa decessisset.

Scipio Romã mittit Magonem cum reliquis captiuis.

Scipio proficiscitur Tarraconem, quò conuentum socijs edixerat.

EPITOME LIBRI XXVII.

D

D N. Fuluius Procos. cum exercitu ab Annibale captus est. Meliore euentu à Claudio Marcello Cos. aduersus eundem ad Namistroneum pugnatum est. inde Annibal noctu recessit. Marcellus insecutus est, & subinde cedenti pressit, donec effugeret. priore pugna Annibal superior fuit, Marcellus in sequenti. Fabius Maximus pater Cos. Tarentinos per deditionem accepit. In Hispania ad Betulam Scipio cum Asdrubale Amilcaris conflixit & vicit. inter alia captum puerum regalem eximia forme ad auunculum Masanissam cum donis misit. Claudius Marcellus T. Quinctius Crispinus Cos. speculandi causa egressi à castris, insidijs ab Annibale circumuenti sunt. Marcellus occisus fuit, Crispinus fugit. Res præterea à P. Sulpitio Pr. aduersus Philippum & Achæcos gestas continet. Lustrum à censoribus conditum est: censa sunt ciuium capita centum triginta septem millia, septem & octo. ex quo numero apparuit quantum hominum tot præliorum aduersa fortuna populo Romano abstulisset. Asdrubal. qui cum exercitu noua transcenderat Alpes, vt se Annibali coniungeret, cum millibus hominum LVI. cæsus est. M. Lini consulis ductu, non minore opera Claudij Neronis consulis, qui cum Annibali oppositus esset, relictis castris, ita vt inimicum falleret, electa manu profectus, Asdrubalem circumuenit.

E

E I c status rerum Hispaniæ erat. In Italia consul Marcellus, Salapia per proditionem recepta, Maroneam & Meles de Samnitibus vi cæpit. Ad tria millia militum ibi Annibalis, quæ præsidij causa relicta erant, oppressa. prædæ aliquantum eius militi fuit concessum. tritici quoque CCCXL. millia modium, & CXX. millia hordei inuenta. Cæterum nequam inde tantum gaudij fuit, quanta clades intra paucos dies accepta est haud procul ab Herdonea vrbe. Castra ibi Cn. Fuluius proconsul habebat, spe recipiundæ Herdoneæ: quæ post Cannensem cladem ab Romanis defecerat, nec loco satis tuto posita, nec præsidijs firmata. Negligentiam insitam ingenio ducis augebat spes ea, quòd labore ijs aduersus Pœnum fidem fenerat. Postquam Salapia amissa excessisse his locis

Marcellus Salapiam recepit.

Annibal ad Herdoneam Cn. Fulvium cum exercitu fudit.

Herdoneam incenditur ab Annibale.

Marcellus ad Numistrone cum Annibale pugnam committit.

Annibal silentio castra movit.

Capua bona principum vendit Flaccus.

Annibalem in Brutios auditum est, ab Herdonea ea omnia per occultos nuntios delata Annibali, simul curam sociæ retinendæ vrbis, & spem fecere incautum hostem aggrediendi. Exercitu expedito, ita vt famam propè præueniret, magnis itineribus ad Herdoneam contendit. & quo plus terroris hosti obijceret, acie instructa accessit. Par audacia Romanus, consilio & viribus impar, copijs raptim eductis confligit. quinta legio & sinistra ala acriter pugnam inierunt. Cæterum Annibal signo equitibus dato, vt cum pedestres acies occupassent præsentem certamine oculos animosq; circumuecti, pars castra hostium, pars terga pugnantium inuaderent: ipse Cn. Fulvius similitudinem nominis, quod Cn. Fulvium prætorem biennio antè in iisdem deicerat locis: increpans, similem euentum pugnae fore affirmabat. Neq; ea spes vana fuit. nam cum cominus acie & peditum certamine multi cecidissent Romanorum, starent tamen ordines signaq; equestris à tergo tumultus, simul à castris clamor hostilis auditus, sextam ante legionem, quæ in secunda acie posita, prior ab Numidis turbata est: quintam deinde, atq; eos qui ad prima signa erant, auertit. Pars in fugam effusa, pars in medio cæsi: vbi & ipse Cn. Fulvius cum duodecim tribunis militum cecidit. Romanorum sociorumq; quot cæsa in eo prælio millia sint, quis pro certo affirmet? cum tredecim millia alibi, alibi haud plus quàm septem inueniam? Castris, prædaq; victor potitur. Herdoneam, quia & defecturam fuisse ad Romanos comperit: nec mansuram in fide, si inde abcessisset: multitudine omni Metapontum ac Thurios traducta, incendit, occiditq; principes, qui cum Fulvio colloquia occulta habuisse comperiti sunt. Romani, qui ex tanta clade euaserant, diuersis itineribus semiermes ad Marcellum consulem in Samnium confugerunt. Marcellus nihil admodum tanta clade territus, literas Romam ad Senatum de duce & exercitu ad Herdoneam amisso scribit. Cæterum eundem se, qui post Cannensem pugnam ferocem victoria Annibalem contudisset, ire aduersus eum, breuem illi lætitiâ qua exulter facturum. Et Romæ quidem cum luctus ingens ex præterito tum timor in futurum erat. Consul ex Samnio in Lucanos transgressus ad Numistrone in conspectu Annibalis loco plano, cum Pœnus collem teneret, posuit castra. addit & aliam fidentis speciem, quod prior in aciem eduxit. Nec detrectauit Annibal, vt signa portis efferri vidit. Ita tamen aciem instruxerunt, vt Pœnus dexterum cornu in collem erigeret, Romani sinistram ad oppidum applicarent. Ab hora tertia cum ad noctem pugnam extendissent, fessaq; pugnando primæ acies essent, ab Romanis prima legio & dextera ala, ab Annibale Hispani milites & funditores baleares, elephantum quoque, commissio iam certamine, in prælium acti. Diu pugna neutro inclinata stetit. Primæ legioni tertia, dexterae alæ sinistra subiit, & apud hostes integri à fessis pugnam accepere. Nouum atque atrox prælium ex tam segni repente exarsit, recentibus animis corporibusq;: sed nox incerta victoria diremit pugnantes. Postero die Romani ab sole orto in multum diem steterè in acie: vbi nemo hostium aduersus prodijt, spolia per otium legere, & congestos in vnum locum cremare suos. Nocte insequenti Annibal silentio mouit castra, & in Apuliam abiit: Marcellus vbi lux fugam hostium aperuit, saucijs cum præsidio modico Numistrone relictis, præpositoq; his L. Furio Purpurione tribuno militum, vestigijs institit sequi. Ad Venusiam adeptus eum est. Ibi per dies aliquot cum ab stationibus procurfaretur, mista equitum peditumq; tumultuosa magis prælia, quàm magna, & ferme omnia Romanis secunda fuerunt. Inde per Apuliam ducti exercitus sine vilo memorando certamine, cum Annibal nocte signa moueret, locum insidijs quærens: Marcellus, nisi certa luce, & explorato antè, non sequeretur. Capuæ interim Flaccus dum bonis principum vendendis, agro, qui publicatus fuerat, locando (locauit autem omnem frumento) tempus terit, ne deesset materia in Campanos sæuendi, nouum in occulto gliscens per iudicium protractum est facinus. milites ædificijs emotos, simul vt cum agro tecta vrbis fruenda locarentur: simul metuens, ne suum quoque exercitum, sicut Annibalis, nimia vrbis amœni-

- A** amoenitas emolliret: in portis murisq; sibimetipfos tecta militariter coegerat ædificare. erant autem pleraq; ex cratibus aut tabulis facta, alia arundine texta, stramento intecta omnia velut de industria alimentis ignis. Hæc noctis vna hora vt omnia incenderent, c. lxx. Campani principibus fratribus Blofij coniuurauerant, indicio eius rei ex familia Blofiorum facto, portis repente iuffu proconfulis claufis, cum ad arma signo dato milites concurriffent. comprehenfi omnes qui in noxa erant, & quaestione acriter habita, damnati necatiq; indicibus libertas, & * æris dena millia data. Nucerinos, & Acerranos quarentes vbi habitarent non esse, Acerris ex parte incensis, Nuceria deleta, Romam Fuluius ad fenatum misit. Acerranis permiffum, vt ædificarent quæ incensa erant. Nucerini Atellam, quia id maluerant, Atellanis Calatiam migrare iuffis, traducti. Inter multas magnasq; res, quæ nunc secundæ, nunc aduerfè occupabant cogitationes hominum, ne Tarentinæ quidem arcis excidit memoria. M. Ogulnius, & P. Aquilius in Ætoliâ legati ad frumentum coemendum, quod Tarentum portaretur, profecti: & mille milites de exercitu urbano, par numerus Romanorum, sociorumq; eodem in præfidium cum frumento missi sunt. Iam ætas in exitu erat, comitiorumq; consularium instabat tempus. sed literæ Marcelli negantis è Republica esse, vestigium abscedi ab Annibale, cui cedenti, certamenq; abnuenti grauius ipse instaret: curam iniecerant, ne aut consulem tum maximè res agentem à bello auocarent, aut in annum consules deessent. optimum visum est, quanquam extra Italiam esset, Valerium potius consulem ex Sicilia reuocari. Ad eum literæ iuffu
- C** senatus ab L. Manlio prætoris vrbis missæ cum literis consulis M. Marcelli: vt ex ijs nosceret, quæ causa patribus eum potius quàm collegam reuocandi ex prouincia esset. Eo fortè tempore legati ab rege Syphace Romam venerunt, quæ ijs prospera prælia rex cum Carthaginensibus fecisset, memorâtes. Regem nec inimiciorem vlli populo quàm Carthaginensi, nec amiciorem quàm Romano affirmabant esse. misisse eum antea legatos in Hispaniam ad Cn. & P. Cornelios imperatores Romanos. nunc ab ipso velut fonte petere Romanam amicitiam voluisse. Senatus non legatis modò benignè respondit, sed & ipse legatos cum donis ad regem misit, L. Genutium, P. Petellium, P. Popilium. Dona tulere, togam, & tunicam purpuream, sellam eburneam, pateram auream ex * quinque pondo factam. Protinus & alios Africæ regulos iussit
- D** adire. ijs quoq; quæ darentur, portata, togæ prætextæ, & ternum pondo pateræ aureæ. Et Alexandriam ad Ptolemæum Cleopatramq; reges M. Attilius, & M. Acilius legati ad commemorandam renouandamq; amicitiam missi dona tulere: Regi togam, & tunicam purpuream cum sella eburnea: Reginæ pallam pictam cum amiculo purpureo. Multa estate, qua hæc facta sunt, ex propinquis vrbibus agrisq; nuntiata sunt prodigia. Tusculi agnum cum vbere lactanti natum: Iouis ædis culmen fulmine ictum, ac propè omni tecto nudatū. Iisdem fermè diebus Anagninæ terrâ ante portam ictam, diem ac noctem sine vlllo ignis alimento arfisse: & aues ad compitum Anagninum in luco Dianæ nidos in arboribus reliquisse. Tarracinæ in mari haud procul portu angues magnitudinis miræ lasciuentium piscium more exultasse. Tarquinij porcum cum ore humano genitum. Et in agro Capenate ad lucum Feroniæ iiii. signa sanguine multo diem ac noctem sudasse. Hæc prodigia hostijs maioribus procurata decreto pontificum: & supplicatio diem vnum Romæ ad omnia puluinaria, alterum in Capenate agro ad Feroniæ lucū indicta. M. Valerius cōsul literis excitus, prouincia exercituq; mandato Cincio prætori, M. Valerio Messala præfecto classis, cum parte nauium in Africam prædatum simul, specularumq; quæ populus Carthaginensis ageret pararetq;, misso: ipse x. nauibus Romam profectus cum prosperè peruenisset, senatum extemplò habuit. ibi de suis rebus gestis cōmemorauit. Cum annos propè lxx. in Sicilia terra mariq; sæpe magnis cladibus bellatū esset, se eam prouinciam confecisse. neminem Carthaginensem in Sicilia esse: neminem Siculum, qui metu inde fugati abfuerint, non esse. omnes in vrbes agrosq; suos reductos, arare, ferere: desertam

*Campanorum indicata coniuuratio.*** Val. 100. cor.**Legati ab Rege Syphace Romam veniunt.*** Valebat ergo coronatis 560.**Prodigia.**Valerius consul in senatu res de se gestas commemorat.*

*Mutines ciuitate
Romana donatur.*

21

*De dictatore di-
cendo maxima
concertatio.*

*Certamē inter di-
ctatorem & tribu-
nos plebis.*

recoli tandem terram, frugiferam ipsis cultoribus, populoq; Romano pace ac bello fidissimum annonæ subsidium. Exin Mutine, & si quorum aliorum merita erga populum Romanum erant, in senatum introductis, honores omnibus ad exoluendam fidem consulis habiti. Mutines etiam ciuis Romanus factus, rogatione ab tribuno plebis ex autoritate patrum ad plebem lata. Dum hæc Romæ geruntur, M. Valerius Messala l. nauibus cum antè lucem ad Africam accessisset, improuiso in agrum Vticensem excursionem fecit: eumq; latè depopulatus, multis mortalibus cum alia omnis generis præda captis, ad naues redijt, atq; in Siciliam transmisit: tertio decimo die, quam profectus inde erat, Lilybæum reuectus. Ex captiuis, quæstione habita, hæc comperta: consuliq; Leuino omnia ordine perscripta, vt sciret in quo statu res Africæ essent. Quinq; millia Numidarum cum Masanissa Galæ filio acerrimo iuvene Carthagine esse: & alios per totam Africam milites mercede conduceri, qui in Hispaniam ad Asdrubalem trajicerentur, vt is quàm maximo exercitu primo quoq; tempore in Italiam transgressus, iungeret se Annibali. in eo positam victoriam credere Carthaginenses. classem præterea ingentem apparari ad Siciliam repetendam, eamq; se credere breui traiecturam. Hæc recitata à consule, ita mouere senatum, vt non expectanda comitia consulis censeret, sed dictatore comitiorum habendorum causa dicto, extemplo in prouinciam redeundum. illa disceptatio tenebat, quòd consul in Sicilia se M. Valerium Messalam, qui tum classi præesset, dictatorem dicturum esse aiebat: patres extra Romanum agrum (eum autem in Italia terminari) negabant dictatorem dici posse. M. Lucretius tribunus plebis, cum de ea re consuleret, ita decreuit H senatus, vt cõsul prius quàm ab vrbe discederet, populum rogaret, quem dictatorem dici placeret: eumq; quem populus iussisset, dictatorem diceret. si consul noluisset, prætor vrbanus populum rogaret: si ne is quidem vellet, tum tribuni ad plebem ferrent. Cum consul se populum rogaturum negasset, quod suæ potestatis esset, prætorremq; vetuisset rogare: tribuni plebis rogarunt, plebesq; sciuit, vt Q. Fuluius, qui tum ad Capuam erat, dictator diceretur. Sed quo die id plebis concilium futurum erat, consul clam nocte in Siciliam abiit, destitutiq; patres literas ad Marcellum mittendas censuerunt, vt desertæ à collega Reipublicæ subueniret, diceretq;, quem populus iussisset, dictatorem. Ita à Marcello consule Q. Fuluius dictator dictus, & ex eodem plebiscito à Q. Fuluio dictatore P. Licinius Crassus pōtifex maximus magister equitum dictus. Dictator postea quã Romam venit, Cn. Sempronium Blesum legatum, quem ad Capuam habuerat, in Hetruriam prouinciam ad exercitum misit, in locum C. Calpurnij prætoris: quem, vt Capuæ exercituiq; suo præesset, literis exciuit. ipse comitia in quem diem primùm potuit, edixit: quæ certamine inter tribunos dictatoremq; iniecto, perfici non potuerant. Galeria iuniorum, quæ sorte prærogatiua erat, Q. Fuluium & Q. Fabium consules dixerat. eodemq; iure vocatæ reliquæ inclinassent, ni tribuni plebis C. & L. Ariani se interposuissent: qui neq; magistratum continuari satis ciuile esse aiebant: & multo fœdioris exempli, eum ipsum creari qui comitia haberet. itaq; si suum nomen dictator acciperet, se comitijs intercessuros: si aliorum, præterquam ipsius, ratio haberetur, comitijs se moram non facere. Dictator causam comitiorum autoritate senatus, plebiscito, exemplisq; tutabatur. Nam Cn. Seruilio cõs. cum Flaminius alter consul ad Thrasymenum cecidisset: ex autoritate patrum ad plebem latum, plebemq; sciuisse, vt quoad bellum in Italia esset, ex ijs qui consules fuissent, quos & quoties vellet, reficiendi consules populo ius esset. exempla q; ea in re se habere, vetus L. Posthumij Megilli, qui interrex ijs comitijs quæ ipse habuisset, consul cum Cn. Iunio Bubulco creatus esset: recens Q. Fabij, qui sibi continuari consulatum, nisi id bono publico fieret, profectò nunquam siuisset. His orationibus cum diu certatum esset, postremò ita inter dictatorem ac tribunos conuenit, vt eo quod censuisset senatus, staretur. Patribus id tempus Reipublicæ visum est, vt per veteres & expertos, belliq; peritos imperatores Respublica gereretur. itaque moram

- A** moram fieri comitijs non placere. Cōcedentibus tribunis, comitia habita. Declarati cōsules Q. Fabius Maximus quintum, Q. Fulvius Flaccus III. Prætores inde creati, L. Verurius Philo, T. Quintius Crispinus, C. Hostilius Tubulus, C. Aurunculeius. Magistratibus in annum creatis, Q. Fulvius dictatura se abdicavit. Extremo ætatis huius classis Punica nauium XL. cū præfecto Amilcare in Sardinia traiecta, Olbiensem primò, classis unica in Sardiniam traiecta. dein postquã ibi P. Manlius Volfo prætor cū exercitu apparuit, circūacta inde ad alterum insulæ latus, Caralitanū agrū vastavit: & cū præda omnis generis in Africã redijt. Sacerdotes Romani eo anno mortui aliquot, suffectiq; C. Scruilius Pōtifex factus in locū T. Octacij Crassi. Decēuir itē sacris faciundis in locū T. Sempronij r. r. Lōgi T. Sēpronius c. f. Longus suffectus. M. Martius rex sacrorū mortuus est: & M. Æmylius
- B** Pappus maximus curio: neq; in eorū locū sacerdotes eo anno suffecti. Et censores hic Censores. annus habuit L. Veturiū Philonem, & P. Liciniū Crassum, pontificem maximū. Crassus Licinius nec consul, nec prætor antè fuerat, quàm censor est factus. ex ædilitate gradum ad censuram fecit. Sed hi censores neque senatum legerunt, nec quicquam publicæ rei egerunt. mors diremit L. Veturij. inde & Licinius censurā se abdicavit. Ædiles curules L. Veturius, & P. Licinius Varus, ludos Romanos diem vnum instaurarunt. Ædiles plebis Q. Catius, & L. Porcius Licinius ex multatitio argento signa ænea ad Cereris dederunt: & ludos pro temporis eius copia magnificè apparatus fecerunt. Exitu anni huius die III. xxx. quàm ab Tarracone profectus erat, C. Lēlius legatus Scipionis Romam venit. isq; cum agmine captiuorum ingressus urbem, magnum concursum hominum fecit. Postero die in senatum introductus, captam Carthaginem, caput Hispaniæ, vno die, receptasq; aliquot vrbes, quæ defecissent: nouasq; in societatem ascitas, exposuit. Ex captiuis comperta his ferè congruentia, quæ in literis fuerant M. Valerij Messalæ. Maximè mouit patres Asdrubalis transitus in Italiam, vix Annibali atque eius armis obsistentem. Productus in concionem Lēlius eadem disseruit. Senatus ob res feliciter à P. Scipione gestas supplicationem in vnum diem decreuit. C. Lēlium primo quoque tempore cum quibus venerat nauibus, redire in Hispaniam iussit. Carthaginis expugnationem in hunc annum contuli multis authoribus: haud nescius quosdam esse, qui anno insequenti captam tradiderint. Sed mihi minus simile veri vilum est, annum integrum Scipionem nihil gerendo in
- D** Hispania consumpsisse. Q. Fabio Maximo quintum, Q. Fulvio Flacco III. consuli- 1111 bus, Idibus Martijs, quo die magistratum inierunt. Italia ambobus prouincia decreta: regionibus tamen partitum imperium, Fabius ad Tarentum, Fulvius in Lucanis ac Brutius rem gereret. M. Claudio prorogatum in annum imperium. Prætores fortiti prouincias: C. Hostilius Tubulus urbanam, L. Veturius Philo peregrinam cum Gallia, T. Quintius Crispinus Capuam, C. Aurunculeius Sardiniam. Exercitus ita per prouincias diuisi. Fulvius duæ legiones, quas in Sicilia M. Valerius Leuius haberet: Q. Fabio, quibus in Hetruria C. Calpurnius præfuisset. Exercitus urbanus vt in Hetruriam succederet: C. Calpurnius eidem præfisset prouinciæ, exercituiq; quem Q. Fulvius habuisset. Capuam, exercitumq; T. Quintius obtineret.
- E** C. Hostilius ab C. Lectorio proprætoris prouinciam, exercitumq; qui tum iam Arimini erat, acciperet. M. Marcello, quibus consul benè rem gesserat, legiones decreta: M. Valerio cum L. Cincio (his quoque est in annum prorogatum in Sicilia imperium) Cannensis exercitus datus: cumq; suppleret ex militibus, qui ex legionibus Cn. Fuluij superessent, iussi. Conquistos eos, consules in Siciliam miserunt: additaq; eadem militiæ ignominia, sub qua Cannenses militabant: quiq; ex prætoris Cn. Fuluij exercitu ob similis iram fugæ missi eò ab senatu fuerant. C. Aurunculeio eadem in Sardinia legiones, quibus P. Manlius Volfo eam prouinciam obtinuerat, decreta. P. Sulpitio eadem legione, eademq; classe Macedoniam obtinere iusso, prorogatum in annum imperium. xxx. quinqueremes ex Sicilia Tarentum ad Q. Fabium consulem mitti iussæ: cætera classè placere prædatum in Africam, aut ipsum M. Vale-

An. 543.

L. Lelius cum captiuis Romam venit.

Supplicatio in vnum diem ob res feliciter à Scipione gestas decreta.

Prouinciarum & exercituum diuisio.

riunt

rium Leuinum trajcere: aut mittere, seu L. Cincium, seu M. Valerium Messalam vellet. Nec de Hispania quicquam mutatum, nisi quod non in annum Scipioni Syllanoque, sed donec reuocati ab senatu forent, prorogatum imperium est: ita prouinciae exercitusque in eum annum partita imperia. Inter maiorum rerum curas comitia

*Maximi curionis
comitia.*

Maximi curionis, cum in locum M. Aemilij sacerdos crearetur, vetus excitauerunt certamen, patrij negantibus C. Manilij Atilij, qui vnus ex plebe petebat, habendam rationem esse: quia nemo ante eum, nisi ex patribus id sacerdotium habuisset. Tribuni appellati, ad senatum reiecerunt. Senatus populo potestatem fecit. Ita primus ex plebe creatus maximus curio C. Manilius Atilius. Et flaminem dialem inuitum in-

*C. Manilius pri-
mus ex plebe ma-
ximus curio crea-
tus.*

augurari coegit P. Licinius pontifex maximus C. Valerium Flaccum: decemuir sacris faciundis creatus in locum Q. Mutij Scaeuolae demortui C. Lectorius. Causam inau-

gurari coacti flaminis libens reticuissem, ni ex mala fama in bona vertisset. Ob adolescentiam negligentem, luxuriosamque C. Flaccus flamen captus a P. Licinio pontifice maximo erat, L. Flacco fratri germano, cognatisque alijs ob eadem vitia inuisus. Is, ut animum eius cura sacrorum & ceremoniarum cepit, ita repente exiit antiquos mores, ut nemo tota iuuentute haberetur prior: nec probatior primoribus patrum, suis pariter, alienisque esset. Huius famae consensu elatus ad iustam fiduciam sui, rem intermissam per multos annos ob dignitatem flaminum priorum repetiuit, ut in senatum introiret. Ingressum eum curiam cum L. Licinius praetor inde eduxisset, tribunos plebis appellauit flamen. Vetustum ius sacerdotij repetebat: datum id cum toga praetexta, & sella curuli C. Flaminio esse. Praetor non exoletis vetustate annalium exemplis

stare ius, sed recentissimae cuiusque consuetudinis vsu volebat: nec patrum, nec aorum memoria dialem quenquam id ius vsurpasse. Tribuni rem inertia flaminum obliteratam, ipsis, non sacerdotio damno fuisse cum equum censuissent, ne ipso quidem contra tendente praetore, magno assensu patrum, plebisque flaminem in senatum introduxerunt: omnibus ita existimantibus, magis sanctitate vitae, quam sacerdotij iure, rem eam flaminem obtinuisse. Consules prius quam iu prouincias irent, duas vrbanas legiones in supplementum, quantum opus erat caeteris exercitibus militum scripserunt. Vrbanum veterem exercitum Fuluius consul C. Fuluius Flacco legato

(frater hic consulis erat) in Hetruriam dedit ducendum: & legiones, quae in Hetruria erant, Romam deducendas. Et Fabius consul reliquias exercitus Fuluiani conquestas (fuerunt autem ad tria millia cccxxxvi. Q. Maximum filium ducere in Siciliam ad M. Valerium proconsulem iussit: atque ab eo duas legiones, & triginta quinqueremes accipere. Nihil haec educatae ex insula legiones minuerunt nec viribus, nec specie eius prouinciae praesidium. nam cum praeter egregie suppletas duas veteres legiones transfugarum etiam Numidarum equitum peditumque magna vim haberet: Siculos quoque qui in exercitu Epicidis aut Pconorum fuerant, belli peritos viros, milites scripsit. Ea externa auxilia cum singulis Romanis legionibus adiunxisset, duorum speciem exercituum seruauit: altero L. Cincium partem insulae, qua regnum Hieronis fuerat, tue-

ri iussit: altero ipse caeteram insulam tuebatur, diuisam quondam Romani Punicique imperij finibus. Classis quoque nauium lxx. parata, ut omni ambitu littorum praesidio K orae maritimae essent. Ipse cum Mutinis equitatu prouinciam peragrabat, ut viseret agros, cultaque ab incultis notaret: & perinde dominos laudaret, castigaretque. Ita tantum ea cura frumenti prouenit, ut & Romam mitteret, & Catanam conueheret, unde exercitui, qui ad Tarentum aestiua acturus esset, posset praebere. Caeterum transportati milites in Siciliam (& erat maior pars Latini nominis, sociorumque) prope magni motus causa fuere: adeo ex paruis saepe magnarum momenta rerum pendent: fremi-

tus enim inter Latinos, sociosque in concilijs ortus. Decimum annum delectibus & stipendijs exhaustos esse: quotannis ferme clade magna pugnare: alios in acie occidi, alios morbo absumi: magis perire sibi ciuem, qui ab Romano miles lectus sit, quam qui a Pcono captus: quippe ab hoste gratis remitti in patriam, ab Romanis extra Ita-

liam in

*Latinorum alio-
rumque, sociorum fre-
mitus in Pop.
Rom.*

A. Iam in exilium verius, quàm in militiam ablegari. Octauum iam ibi annum fenescere Cannensem militem, moriturum antequam Italia hostis (quippe nunc cum maxime florens viribus) excedat, si veteres milites non redeant in patriam, noui legantur, breui neminem super futurum. Itaque quod propediè res ipsa negatura sit, prius quàm ad ultimam solitudinem atque egestatem perueniant, negandum populo Romano esse. si consentientes in hoc socios videant Romani, profectò de pace cum Carthaginensibus iungenda cogituros. aliter nunquam uiuo Annibale sine bello Italiam fore. Hæc acta in concilijs. Triginta tum coloniæ populi Romani erant, ex ijs duodecim, cum omnium legationes Romæ essent, negauerunt consulibus esse, unde milites pecuniamque darent. Eæ fuere Ardea, Neper, Sutrium, Circeij, Alba, Carfeoli, Sueffa,

B. Sora, Setia, Cales, Narnia, Interamna. Noua re consules icti, cum absterre eos à tam detestabili consilio uellent, castigando increpandoque plus quàm leniter agendo profecturos rati, eos auosos esse consulibus dicere, aiebant, quod consules in senatu ut pronuntiarent, in animum inducere non possent. non enim detractionem eam munerum militiæ, sed apertam defectionem à populo Romano esse. Redirent itaque properè in colonias, & tanquam integra re locuti magis quàm ausi tantum nefas, cum suis consulerent. admonerent, non Campanos, neque Tarentinos eos esse, sed Romanos: inde oriundos, inde in colonias atque in agrum bello captum stirpis augendæ causa missos: quæ liberi parentibus deberent, ea illos Romanis debere, si ulla pietas, si memoria antiquæ patriæ esset. Consulerent igitur de integro. nam tum quidem quæ temere agitaissent, ea prodendi imperij Romani, tradendæ Annibali uictoriæ esse. Cum alternis hæc consules diu iactassent, nihil moti legati, neque se quod domum reuertiarent, habere dixerunt, neque senatum suum quid noui consuleret: ubi nec miles qui legeretur, nec pecunia quæ daretur in stipendium, esset. Cum obstinatos eos uiderent consules, rem ad senatum detulerunt. ubi tantus pauor animis hominum est iniectus, ut magna pars actum de imperio diceret. idem alias colonias facturas, idem socios consensisse omnes, ad prodendam Annibali urbem Romam. Consules hortari & consolari senatum: & dicere, alias colonias in fide atque officio pristino fore. eas quoque ipsas quæ officio decesserint, si legati circa eas colonias mittantur, qui castigent, non qui precentur, uerecundiam imperij habituros esse. Permissum ab senatu ijs cum esset, agerent, facerentque, ut è Republica ducerent: pertentatis prius aliarum coloniarum animis citauerunt legatos: quæsiueruntque ab ijs, ecquid milites ex formula paratos haberent? Pro duodeuiginti colonijs M. Sextilius Fregellanus respondit: & milites ex formula paratos esse: & si pluribus opus esset, plures daturus: & quicquid aliud imperaret, uelletque, populus Romanus, enixè facturos. ad id sibi neque opes deesse, animum etiam superesse. Consules sibi parum uideri præfati pro merito eorum, sua uoce collaudari eos, nisi uniuersi patres in curia gratias egissent, sequi in senatum iusserunt. Senatus quàm poterat honoratissimo decreto allocutus eos, mandat consulibus, ut ad populum quoque eos producerent: & inter multa alia præclara, quæ ipsis maioribusque suis præstissent, recens etiam meritum eorum in Rempublicam

E. commemorarent. Ne nunc quidem post tot secula sileantur, fraudenturue laude sua, Signini fuere, & Nolani, & Norbani, Saticulanique, & Brundusini, & Fregellani,

& Lucerini, & Venusini, & Adriani, & Firmiani, & Ariminenses: & ab altero mari, Pontiani, & Pæstani, & Cossani: & mediterranei, Beneuentani, & Essernini, & Spoletini, & Placentini, & Cremonenses. Harum coloniarum subsidio tum imperium populi Romani stetit: ijsque gratiæ & in senatu, & apud populum actæ. Duodecim aliarum coloniarum, quæ detrectauerunt imperium, mentionem fieri patres ueterunt: neque illos dimitti, neque retineri, neque appellari à consulibus. Ea tacita castigatio maxime ex dignitate populi Romani uisa est. Cætera expedientibus, quæ ad bellum opus erant, consulibus aurum uicesimarium, quod in sanctiore ærario ad ultimos casus seruaretur promi placuit. prompta ad quatuor millia pondo auri. In-

Coloniæ nomina, quæ milites pecuniamque negauerunt Romanis se daturas.

Coloniæ nomina, quæ sua omnia in populo Romano potestate esse dixerunt.

Aurum uicesimarium.
*Val. 448000.
co. on.

de *quin-

* Valet 56000.
coron.
* Valet 11200.
coron.

Prodigia.

Androgyni.

Censores creantur.

*Contentio inter
censores de princi-
pe legendo in sena-
tu.*

*Marcellum per li-
teras admonet Fa-
bius, necum Anni-
bale manum con-
fereret.*

de* quingena pondo data consulibus, & M. Marcello, & P. Sulpitio Procos. & L. Ve-
turio prætori, qui Galliam prouinciam sortitus erat: additumq; Fabio cos. * c. pon-
do auri præcipuum, quod in arcem Tarentinam portaretur: cætero auro vsi sunt ad
vestimenta præsentia pecunia locanda exercitui, qui in Hispania bellum secunda sua
fama, ducisq; gerebat. Prodigia quoq; prius quam ab vrbe c o s s. proficiscerentur,
procurari placuit. In Albano monte tacta de cælo erant, signum Iouis, arborq; tem-
plo propinqua, & Hostiæ lacus, & Capuæ murus, Fortunæq; ædes, & Sinuessæ mu-
rus portaq;. Hæc de cælo tacta. Cruentam etiam fluxisse aquam Albanam quidam
authores erant. Et Romę intra cellam ædis Fortis Fortunæ de capite signum, quod in
corona erat, in manus sponte sua prolapsum. Et Priuerni satis constabat bouem lo-
cutum, vulturem q; frequenti foro in tabernam deuolasse. Et Sinuessæ natum ambi-
guo inter marem ac fœminam sexu infantem: quos androgynos vulgus, vt pleraq; fa-
ciliore ad duplicanda verba Græco sermone, appellat. & lacte pluuisse, & cum elephan-
ti capite puerum natum. Ea prodigia hostijs maioribus procurata, & supplicatio cir-
ca omnia puluinaria, & obsecratio in vnum diem indicta. & decretum, vt C. Hostili-
us Pr. ludos Apollinis, sicut his annis voti factiq; erant, voueret faceretq;. Per eos dies
& censoribus creandis Q. Fuluius cos. comitia habuit. Creati censores, ambo qui
non dum consules fuerant: M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus. Hi
censores, vt agrum Campanum fruendum locarent, ex auctoritate patrum latum ad
plebem est, plebesq; sciuit. Senatus lectionem contentio inter censores de principe
legendo tenuit. Sempronij lectio erat. Cæterum Cornelius morem traditum à patri-
bus sequendū aiebat, vt qui primus censor ex ijs qui viuerent, fuisset, eum principem
legerentis T. Manlius Torquatus erat. Sempronius, cui dij sortem legendi dedissent,
ei ius liberum eosdem dedisse deos. se id suo arbitrio facturum: lecturumq; Q. Fabi-
um Maximum, quem tum principem Romanæ ciuitatis esse, vel Annibale iudice vi-
cturus esset. Cum diu cerratū esset verbis, concedente collega, lectus à Sempronio
princeps in senatu Q. Fabius Maximus cos. inde alius lectus senatus, octo præteritis,
inter quos L. Cæcilius Metellus erat, infamis auctor deserendæ Italiæ post Cannen-
sem cladem. In equestribus quoq; notis eadem seruata causa. sed erant perpauca, quos
ea infamia attingeret. Illis omnibus (& multi erant) adempti equi, qui Cannensium
legionum equites in Sicilia erant, addiderunt acerbitati etiam tempus, ne præterita
stipendia procederent ijs qui equo publico meruerant, sed dena stipendia equis pri-
uatis facerent. Magnum præterea numerum eorum conquisuerunt, qui equo mere-
re deberent: atq; ex ijs qui principio eius belli sexdecim annos nati fuerant, neq; mili-
tauerant, omnes ærarios fecerunt. Locauerunt inde reficienda quæ circa forum in-
cendio consumpta erant, vii. tabernas, macellum, atrium regium. Transactis omni-
bus quæ Romæ agenda erant, consules ad bellum profecti: prior Fuluius prægressus
Capuam, post paucos dies consecutus Fabius, qui & collegam coram obtestatus, &
per literas Marcellum, vt quàm acerrimo bello detineret Annibalem, dum ipse Ta-
rentum oppugnaret: ea vrbe adempta hosti vndiq; pulso, nec vbi consisteret, nec
quid fidum respiceret habendi, ne morandi quidem causam in Italia fore. Rhegyum
etiam nuntium mittit ad præfectum præsidij, quod ab Leuino cos. aduersus Brutios
ibi locatum erat, octo millia hominum: pars maxima ab Agatirna (sicut antea dictum
est) ex Sicilia traducta, & raptò viuere hominum assuetorum. additi erant Brutiorum
indidem perfugæ, & audacia & audendi omnia necessitatibus pares. Hanc manum
ad Brutium primum agrum depopulandum duci iussit, inde ad Cauloniam vrbem
oppugnandam. Imperata non impigrè solum, sed etiam auidè executi, direptis fuga-
tisq; cultoribus agri, summa vi vrbem oppugnabant. Marcellus consulis literis exci-
tatus, & quia ita in animum induxerat, neminè ducem Romanum tam partem An-
nibali quàm se esse: vbi primum in agris pabuli copia fuit, ex hybernis profectus, ad
Cannusium Annibali occurrit. Solicitabat ad defectionem Cannusios Pænus. cæte-
rum vt

A rùm vt appropinquare Marcellum audiuit, castra inde mouit. Aperta erat regio sine
villis ad insidias latebris: itaq; in loca saltuosa cedere inde cœpit. Marcellus vestigijs
instabat, castraq; castris conferebat: & opere perfecto, extemplo in aciem legiones e-
ducebat. Annibal turmatim per equites, peditumq; iaculatores leuia certamina fe-
rens, casum vniuersæ pugnae non necessariũ ducebat. tractus est tamen ad id quod vi-
tabat certamen. Noctẽ prægressum cum assequitur locis planis ac patentibus Marcel-
lus. castra inde ponentem, pugnando vndiq; in munitores, operibus prohibet. Ita si-
gna collata, pugnatumq; totis copijs: & cum iam nox instaret, Marte æquo discessum
est. castra exiguo distantia spatio raptim ante noctẽ permunita. Postero die luce pri-
ma Marcellus in aciẽ copias eduxit. Nec Annibal detrectauit certamen, multis ver-
bis adhortatus milites, vt memores Thrasymeni Cannarumq; contunderent feroci-
am hostis. vrgeret atq; instare cum: non iter quietos facere, nõ castra ponere pati, nõ
respirare aut circumspicere. quotidie simul orientem solem, & Romanam aciem in
campis videndã esse. si vno prælio haud incruentus abeat, quietius deinde tranquilli-
usq; eum bellaturum. His irritati adhortationibus, simulq; tædio ferociæ hostium
quotidie instantium laceffentiumq; acriter prælium ineunt. Pugnatum amplius du-
abus horis est. cedere inde ab Romanis dextera ala, & extraordinarij cepere. quod vbi
Marcellus vidit, duodeuicesimam legionem in primam aciem inducit. Dum alij tre-
pidè cedunt, alij segniter subeunt, turbata tota acies est: dein prorsus fusa, & vincente
pudorem metu, terga dabant. Cecidereq; in pugna fugaq; ad duo millia & septingen-
ti ciuium, fociorumq; in his quatuor Romani centuriones fuere: duo tribuni mili-
tum, M. Licinius & M. Fuluius. signa militaria quatuor de ala prima, quæ fugit: duo
de legione quæ cedentibus focijs luceserat, amissa. Marcellus, postquam in castra
reditum est, concionem adeo sæuam atq; acerbam apud milites habuit, vt prælio per
diem totam infelicitè tolerato, tristior ijs irati ducis oratio esset. Dijs immortalibus
vt in tali re laudes gratesq;, inquit, ago, quod victor hostis cum tanto pauore inciden-
tibus vobis in vallum portasq;, non ipsa castra est aggressus. deseruissetis profecto
eodem terrore castra, quo omisit pugnam. Qui pauor hic? qui terror? quæ repente,
qui, & cum quibus pugnaretis, obliuio animos inuasit? nempe ijdem sunt ij hostes,
quos vincendo & victos sequendo priorem ætatem absumpsistis: quibus dies no-
ctesq; fugientibus per hos dies institistis: quos leuibus prælijs fugastis, quos hesternò
die nec iter facere, nec castra ponere passi estis. Omitto ea quibus gloriari potestis:
cuius & ipsius pudere ac pœnitere vos oportet. nempe æquis manibus hesternà die
diremistis pugnam. quid hæc nox, quid hæc dies abstulit? vestræ his copię imminutæ
sunt, an illorum auctæ? Non equidem mihi cum exercitu meo loqui videor, nec cum
Romanis militibus. corpora tantum atq; arma eadem sunt. an si eosdem animos ha-
buissetis, terga vestra vidisset hostis? signa alicui manipulo, aut cohorti abstulisset?
Non adhuc cæsis Romanis legionibus gloriabatur? vos illi hodierno die primũ fu-
gati exercitus dedistis decus. Clamor inde ortus, vt veniã eius diei daret, vbi vellet de-
inde experiretur militum suorum animos. Ego verò experiar, inquit, milites: & vos
craftina die in aciem educã, vt victores potius quàm victi veniã impetretis, quam pe-
titis. Cohortibus quæ signa amiserant, hordeum dari iussit: centurionesq; manipulo-
rum, quorum signa amissa fuerant, districtis gladijs discinctos destituit: & vt postero
die omnes pedites equitesq; armati adessent, edixit. Ita concio dimissa fatentium iu-
re ac merito sese increpitos: neq; illo die virum quenquã in acie Romana fuisse, præ-
ter vnum ducem, cui aut morte satis faciendum, aut egregia victoria esset. Postero die
armati ornatiq; ad edictum aderant. Imperator eos collaudat: pronuntiatq;, a quibus
orta pridie fuga esset, cohortesq; quæ signa amississent, se in primam aciem inductu-
rum: edicere iam sese, omnibus pugnandum ac vincendum esse: & adnitendum sin-
gulis vniuersisq;, ne prius hesternæ fugæ quàm hodiernæ victoriæ fama Romã per-
ueniat. Inde cibo corpora firmare iussit, vt si longior esset pugna, viribus sufficerent.

*Marcellus audis
pugnae contra An-
nibalem castramou-
it.*

*Marcellus cum An-
nibale æquo Marte
te pugnat.*

*Marcellus vincit-
ur ab Annibale.*

*Marcelli grauis or-
atio in milites.*

De Marcello Annibalis iudicium.

Vbi omnia dicta factaq; sunt, quibus excitarentur animi militum, in aciem procedunt. Quod vbi Annibali nuntiatum est, cum eo nimirum, inquit, hoste res est, qui nec bonam nec malam ferre fortunam potest. seu vicit, ferociter inflat victis: seu victus est, instaurat cum victoribus certamen. Signa inde canere iussit, & copias educit. Pugnatum vtrinq; aliquanto quàm pridie acrius est: Pœnis ad obtinendū hesternum decus adnitentibus, Romanis ad demendam ignominiam. Sinistra ala ab Romanis & cohortes, quæ amiserant signa, in prima acie pugnabant, & legio vicésima ab dextro cornu instructa. L. Cornelius Lentulus, & C. Claudius Nero legati cornibus præerant: Marcellus mediam aciem hortatur, testisq; præsens firmabat. Ab Annibale Hispani primam obtinebant frontem, & id roboris in omni exercitu erat. Cùm anceps diu pugna esset, Annibal elephantos in primam aciem induci iussit: si quem iniicere ea res tumultum ac pauorem posset. Et primò turbarunt signa, ordinesq;, & partim occultatis, partim dissipatis terrore qui circa erant, nudauerant vna parte aciem. latiusq; fuga manasset, ni C. Decinius Flauus tribunus militū signo arrepto primi hastati manipulum eius signi se sequi iussisset. duxit vbi maximè tumultum conglobatę bellę faciebant: pilaq; in eas cõijci iussit. Hæfere omnia tela haud difficili ex propinquo in tanta corpora ictu, & tam conferta turba. sed vt non omnes vulnerati sunt: ita in quorum tergis infixæ steterunt pila, vt est genus anceps, in fugam versi etiam integros auertere. Tū iam nō vnus manipulus, sed pro se quisq; miles, qui modò assequi agmē fugientium elephantorū poterat, pila cõijcere. eo magis ruere in suos bellę: tantoq;

maiolem stragem edere, quàm inter hostes ediderant. quanto acrius pauor consternatas agit, quàm insidentis magistri imperio reguntur. In perturbatam transcursu belluarum aciem signa inferunt Romani pedites: & haud magno certamine dissipatos, trepidantesq; auertunt. Tum in fugientes equitatū immittit Marcellus. nec antè finis sequendi est factus, quàm in castra pauentes compulsi sunt. nam super alia, quæ terrorem trepidationemq; facerent, elephantum fortè duo in ipsa porta corruerant, coactiq; erant milites per fossam, vallūq; ruere in castra. ibi maximè hostiū cædes facta. Cæsa ad octo millia hominum, quinq; elephantum. Nec Romanis incruenta victoria fuit. mille fermè, & septingenti de duabus legionibus, & fociorum supra m. & ccc. occisi: vulnerati permulti ciuium, fociorumq;. Annibal nocte proxima castra mouit. Cupientem insequi Marcellum prohibuit multitudo fauciorum. Speculatores, qui sequerentur agmen missi, postero die retulerunt, Brutios Annibalem petere. Iisdem

Marcellus compulsi in castra Annibalem multis caesis.

Annibal nocte castra mouit.

- A** Iisdem fermè diebus & ad Q. Fulvium consulem Hirpini, & Lucani, & Volscentes, traditis præsidij Annibalis, quæ in urbibus habebant, dederunt sese: clementerq; à consule cum verborum tantum castigatione ob errorem præteritum accepti. Et Brutij similis spes veniæ facta est, cum ab ijs Vibius & Pactius fratres, longè nobilissimi gentis eius, eandem quæ data Lucanis erat, conditionem deditiois petentes venissent. Q. Fabius consul oppidum in Salentinis Manduriam vi cepit. ibi ad quatuor millia hominum capta: & cæteræ prædæ aliquantum. Inde Tarentum profectus, in ipsis faucibus portus posuit castra. naues, quas Livius tutandis commeatibus habuerat, partim machinationibus onerat, apparatusq; mœnium oppugnandorum: partim tormentis & saxis, omniq; missilium telorum genere instruit: onerarias quoque, non eas solùm quæ remis agerentur, vt alij machinas scalasq; ad muros ferrent, alij procul ex nauibus vulnerarent mœnium propugnatores. Eæ naues ab aperto mari, vt urbem aggredierentur, instructæ paratæq; sunt. Et erat liberum mare classe Punica, cum Philippus oppugnare Ætolos pararet, Corcyram transmissa. In Brutijs interim Cauloniæ oppugnatores sub aduentum Annibalis, ne opprimerentur, in tumultum à præsentis impetu tutum, ad cætera inopem, concessere. Fabium Tarentum obsidentem leue dictu momentum ad rem ingentem potiundam adiuuit. Præsidium Brutiorum datum ab Annibale Tarentini habebant. eius præsidij præfectus deperiebat amore mulierculæ, cuius frater in exercitu Fabij consulis erat. Is certior literis fororis factus de noua consuetudine aduenæ locupletis, atq; inter populares tam honorati, spem nactus per sororem quolibet impelli amantem posse, quid speraret, ad consulem detulit. Quæ cum haud vana cogitatio visa esset, perfuga iussus Tarentum transire, ac per sororem præfecto conciliatus, primò occultè animum eius tentando, dein satis explorata leuitate, blanditijs muliebribus perpulit eum ad proditionem custodiæ loci, cui præpositus erat. Vbi & ratio agendæ rei, & tempus conuenit, miles nocte per interualla stationum clam ex urbe emissus, ea quæ acta erant, quæq; vt agerentur conuenerant, ad consulem refert. Fabius vigilia prima dato signo ijs qui in arce erant, quiq; custodiam portus habebant, ipse circuito portu ab regione urbis in orientem versa occultus confedit. Capere inde tubæ simul ab arce, & à portu & à nauibus, quæ aperto mari appulsæ erant: clamorq; vndiq; cum ingenti tumultu, vnde minimum periculi erat, de industria ortus. Consul interim silentio continebat suos. Igitur Democrates, qui præfectus antea classis fuerat, fortè illi loco præpositus, postquam quieta omnia circa se vidit, alias partes eo tumultu personare, vt captæ urbis interdum excitaretur clamor, veritus ne inter cunctationem suam consul aliquam vim faceret, ac signa inferret, præsidium ad arcem, vnde maximè terribilis accidebat sonus, traducit. Fabius, cum ex temporis spatio, & ex silentio ipso (quod vbi paulò antè strepabant excitantes vocantesq; ad arma, inde nulla accidebat vox) deductas custodias sensisset, ferri scalas ad eam partem muri, qua Brutiorum cohortem præsidium agitare proditionis conciliator nuntiauerat, iubet. Ea primùm est captus murus, adiuuantibus recipientibusq; Brutijs, & transcensum in urbem est. deinde proxima refracta porta, vt frequenti agmine signa inferrentur. Tum clamore sublato, sub ortum fermè lucis nullo obuio armato in forû perueniunt: omnesq; vndiq;, qui ad arcem portumq; pugnabant, in se conuerterunt. Prælium in aditu fori maiore impetu, quàm perseuerantia commissum est. non animo, non armis, non arte belli, non vigore aut viribus corporis, par Romano Tarentinus erat. Igitur pilis tantum cõiectis, prius penè quàm conferent manus, terga dederunt, dilapsiq; per nota urbis itinera in suos amicorumq; domos. Duo ex ducibus Nico & Democrates, fortiter pugnantes ceciderunt. Philomenes, qui proditionis ad Annibalem author fuerat, cum citato equo ex prælio auectus esset, vacuus paulò post equus erransq; per urbem cognitus, corpus nusquam inuentum est. creditum vulgo est, in puteum apertum ex equo præcipitasse. Carthalonem autem præfectum Punici præsidij, cum commemoratione paterni

*Fabius Manduria
vi capta obside
Tarentum.*

*Tarentum pro-
tione captum à
bio Caf.*

hospitij positis armis venientem ad consulem, miles obuius obruncat. Alij alios passim sine discrimine armatos inermesq; cædunt, Carthaginienes Tarentinosq; pariter. Brutij quoq; multi interfecti, seu per errorem, seu vetere in eos infito odio: seu ad prodicionis famam, vt vi potius atq; armis captum Tarentum videretur, extinguendam. Tum à cæde ad diripiendam urbem discursum. Triginta millia feruiliū capitum dicuntur capta, ingens argenti vis facti signatiq; * auri LXXXVII. millia pondo, signa tabulæq;, propè vt Syracusarum ornamenta æquarent. Sed maiore animo generis eius præda abstinuit Fabius quàm Marcellus: qui interroganti scribæ, quid fieri de signis vellet (ingentis magnitudinis dij sunt, suo quisq; habitu in modū pugnantium formati) deos iratos Tarentinis relinqui iussit. Murus inde, qui urbem ab arce dirimebat, dirutus est ac disiectus. Dum hæc Tarenti aguntur, Annibal ijs qui Cauloniam obsidebant, in deditiōe acceptis, audita oppugnatione Tarenti, dies noctesq; cursim agmine acto cum festinans ad opem ferendam, captam urbem audisset: & Romani, inquit, suum Annibalem habent. eadem qua ceperamus, arte Tarentum amissimus. Ne tamen fugientis modo conuertisse agmen videretur, quo constiterat loco, quinq; millia ferme ab vrbe posuit castra. ibi paucos moratus dies, Metapontum sese recepit. Inde duos Metapontinos cum literis principū eius ciuitatis ad Fabium Tarentum mittit, fidem ab consule accepturos, impunita priora fore, si Metapontum ei cum præsidio Punico prodidissent. Fabius vera quæ afferrent esse ratus, diem, qua accessurus esset Metapontum, constituit: literasq; ad principes dedit, quæ ad Annibalem delatæ sunt. Enimuerò lætus successu fraudis, si ne Fabius quidem dolo inuictus esset, haud procul Metaponto insidias ponit. Fabio auspicianti, prius quàm egredere- tur ab Tarento, aues semel atq; iterum non addixerunt. hostia quoq; cæsa consulenti deos, aruspex cauendum à fraude hostili, & ab insidijs, prædixit. Metapontini, postquam ad constitutam non venerat diem, remissi vt cunctantem hortarentur, repente comprehensi metu grauioris quæstionis detegunt insidias. Ætatis eius principio, qua hæc agebantur, P. Scipio in Hispania cum hyemem totam reconciliandis barbarorum animis partim donis, partim remissione obsidum captiuorumq; absumpsisset: Edesco ad eum, clarus inter duces Hispanos venit. Erant coniux liberiq; eius apud Romanos. sed præter eam causam etiam velut fortuita inclinatio animorum, quæ Hispaniam omnem auerterat ad Romanū à Punico imperio, traxit eum. Eadem causa Indibili Mandonioq; fuit, haud dubiè omnis Hispaniæ principibus, cum omni popularium manu relicto Asdrubale, secedenti in imminentes castris eius tumulos, vnde per continentia iuga tutus receptus ad Romanos esset. Asdrubal cum hostium res tacitis auferere incrementis cerneret, suas imminui, ac fore, vt nisi audendo aliquid moueret, quæ cœpissent ruerent: dimicare quam primū statuit. Scipio audior etiam certaminis erat, cum à spe, quam successus rerū augebat: tum quod prius quàm iungerentur hostium exercitus, cum vno dimicare duce, exercituq;, quàm simul cum vniuersis malebat. Cæterum etiam si cum pluribus pariter dimicandum foret, arte quadam copias auxerat, nam cum videret nullum esse nauium vsū, quia vacua omnis Hispaniæ ora classibus Punicis erat, subductis nauibus Tarraconē, nauales socios terrestribus copijs addidit. Et armorū affatim erat captorum Carthagine: & quæ post captam eam fecerat, tanto opificū numero incluso. Cum ijs Scipio veris principio ab Tarracone egressus (iam enim & Lælius redierat ab Roma, sine quo nihil maioris rei motum volebat) ducere ad hostem perguit. Per omnia pacata eunti, vt cuiusq; populi fines transiret, prosequentibus excipientibusq; socijs, Indibilis & Mandonius cum suis copijs occurrerunt. Indibilis pro vtroq; locutus, haudquaquam vt barbarus stolidè incauteq;, sed potius cum verecunda grauitate: propiorq; excusanti transitionem vt necessariam, quàm gloriantia ea velut ad primam occasionem rapta. Scire enim se, transfugæ nomē execrabile veteribus socijs, nouis suspectum esse. neq; eum se reprehendere morem hominum, si tamen anceps odiū causa, non nomen faciat. Merita inde

* Val. 9296000
coron.

Metapontinorum
dolum.

Reverum Hispanicarum
P. An. 541. COS.
P. Fab. Maximus V. et
R. Fulvius Placens III.
Hispania principes
ab Asdrubale ad
Scipionē secedunt.

22

Indibilis ad Scipi-
onem oratio.

- A** inde sua in duces Carthaginenses commemorauit: auaritiam contra eorum, superbiamq; & omnis generis iniurias in se atq; populares. Itaq; corpus duntaxat suum ad id tempus apud eos fuisse: animum iam pridem ibi esse, vbi ius ac fas crederet coli. ad deos quoq; confugere supplices, qui nequeant hominum vim atq; iniurias pati. se id Scipionem orare, vt transitio sibi nec fraudi apud eum, nec honori sit. quales ex ea die experiundo cognouerit, perinde operæ eorum pretium faciat. Ita prorsus responderet facturum Romanus: nec pro transfugis habiturum, qui non duxerint societatem ratam, vbi nec diuini quicquam nec humani sanctum esset. Productæ deinde in conspectum eius coniuges, liberiq; lachrymantibus gaudio redduntur: atque eo die in hospitium abducti. Postero die fœdere accepta fides, dimissiq; ad copias adducendas.
- B** Iisdem deinde in castris tendebant, donec ducibus ijs ad hostem peruentum est. Proximus Carthaginensium exercitus Asdrubalis prope urbem Bætulam erat. pro castris equitum stationes habebat. In eas velites, antesignaniq;, & qui primi agminis erant, aduenientes ex itinere, priusquam castris locum caperent, adeo contemptim impetum fecerunt, vt facile appareret, quid vtriq; parti animorum esset. In castra trepida fuga compulsi equites sunt: signaq; Romana portis prope ipsis illata. Atque illo quidem die irritatis tantum ad certamen animis, castra Romani posuerunt. Nocte Asdrubal in tumultum copias recepit, plano campo in summo patentem: fluuius ab tergo, antè circaq; velut ripa præceps oræ eius omnem cingebat. suberat & altera inferior summissa fastigio planicies. eam quoque altera crepido haud facilius in ascensum ambibat. In hunc inferiorem campum postero die Asdrubal, postquam stantem pro castris hostium aciem vidit: equites Numidas, leuiumq; armorum Baleares, & Afros demisit. Scipio circumuectus ordines signaq;, ostendebat hostem, præ damnata spe æquo dimicandi campo, captantem tumulos, loci fiducia, non virtutis aut armorum, stare in conspectu, sed altiora mœnia habuisse Carthaginem, quæ transcendisset miles Romanus. nec tumulos, nec arcem, ne mare quidem armis obtitisse suis. ad id fore altitudines, quas cepissent, hostibus, vt per præcipitia & prærupta salientes fugerent. eam quoq; se illis fugam clausurum. Cohortesq; duas, alteram tenere fauces vallis, per quam defertur amnis, iubet: alteram viam insidere, quæ ab urbe per tumuli obliqua in agros ferret. ipse expeditos, qui pridie stationes hostium pepulerant, ad leuem armaturam infimo stantem supercilio ducit. Per aspreta primum, nihil aliud quam via impediti iere. deinde vt sub iactum venerunt telorum, primò omnis generis vis ingens effusa est in eos. ipse contra saxa, quæ locus strata passim omnia ferme missilia præbet, ingerere: non milites solum, sed etiam turba calonum immista armatis. Cæterum quanquam ascensus difficilis erat, & prope obruebantur telis saxiq;, assuetudine tamen succedendi muros, & pertinacia animi subierunt primi. Qui simul cepere aliquid æqui loci, vbi firmo consisterent gradu, leuem & concursatorem hostem, atq; interuallo tutum, cum procul missilibus pugna eluditur, instabilem eundem ad cominus conferendas manus, expulerunt loco: & cæde magna in aciem altiori superstantem tumulo impingere. inde Scipio iussis aduersus mediam euadere aciem victoribus, cæteras copias cum Lelio diuidit: atq; cum parte dextra tumuli circumire, donec mollioris ascensus viam inueniret, iubet. ipse ab læua circuitu haud magno in transuersos hostes incurrit. Inde primò turbata acies est, dum ad circumsonatē vndiq; clamorem flectere cornua & obuerrere ordines volunt. Hoc tumultu & Lelius subijt. & dum pedem referunt, ne ab tergo vulnerarentur, laxata prima acies, locusq; ad euadendum & medijs datus est: qui per tam iniquum locum stantibus integris ordinibus, elephantisq; ante signa locatis, nunquam euassissent. Cum ab omni parte cedes fierent, Scipio, qui læuo cornu in dextrum incurrerat, maximè in nuda hostium latera pugnabat. Et iam ne fugæ quidē patebat locus. nam & stationes vtrinq; Romanæ, dextra læuaq; infederant vias: & portam castrorum ducis principumq; fuga clauserat, addita trepidatione elephantorum, quos territos æquè atque hostes timebant. Cæsa

23
Scipio Asdrubalē adoritur.

Scipio suos horrat.

*Afdrubal in fugā
versus.
Scipio castra Af-
drubalis potitur.*

24

*Scipio rex ab Hi-
spanis appellatus,
regium nomen de-
precarur.*

*Scipio Masianam
ad Masianam
remittit.*

*Afdrubal vtriq;
& Mago de rerum
summa cōsultant.*

24

igitur ad octo millia hominum. Afdrubal iam antequam dimicaret, pecunia rapta, F
elephantisq; præmissis, quàm plurimos poterat de fuga excipiens, præter Tagum flu-
men ad Pyrenæum tendit. Scipio castris hostium potitus, cum præter libera capita
omnem prædam militibus concessisset, in recenendis captiuis decem millia pedi-
tum, duo millia equitum inuenit. ex ijs Hispanos sine pretio omnes domum dimisit.
Afros vendere quæstorem iussit. Circumfusa inde multitudo Hispanorum & antè
deditorum, & pridie captorum, regem eum ingenti consensu appellauit. Tum Scipio
silentio per præconem facto, sibi maximum nomen imperatoris esse dixit, quo se mi-
lites sui appellarent. regium nomen alibi magnum, Romæ intolerandum esse. regalem
animum in se esse. si id in hominis ingenio amplissimum ducerent, tacite iudi-
carent, vocis vsurpatione abstinere. Sensere etiam barbari magnitudinem animi, G
cuius miraculo nominis alij mortales stuperent, id ex tā alto fastigio aspernantis. Do-
na inde regulis principibusq; Hispanorū diuisa, & ex magna copia captorum equo-
rum trecentos, quos vellet, eligere Indibilem iussit. Cum Afros venderet iussu im-
peratoris quæstor, puerum adultum inter eos forma insigni, cum audisset regij gene-
ris esse, ad Scipionem misit. Quem cum percunctaretur Scipio, quis, & cuias, & cur
id ætatis in castris fuisset: Numidā se lachrymans esse ait. Masianam populares vocare.
orbem à patre relictum, apud maternum auum Galam regem Numidarum educa-
tum: cum auunculo Masianā, qui nuper cum equiratu subsidio Carthaginensibus
venisset, in Hispaniam traiecisse. prohibitum propter ætatem à Masianā, nunquam
ante prælium iniisse. eo die se, quo pugnatū cum Romanis esset, inscio auunculo clam H
armis equoq; sumpto in aciem exisse: ibi prolapsō equo effusum in præceps, captum
ab Romanis esse. Scipio cum asseruari Numidam iussisset, quæ pro tribunali agenda
erant, peragit. inde cum se in prætorium recepisset, vocatum eum interrogat, vellet ne
ad Masianam reuerteret? Cum effusis gaudio lachrymis, cupere verò diceret: tum pue-
ro anulum aureum, tunicā lato clauo cum Hispano sagulo, & aurea fibula, equumq;
ornatum donat, iussisq; prosequi quoad vellet equitibus dimisit. De bello inde con-
siliū habitum. & authoribus quibusdam vt confestim Afdrubalem persequeretur,
anceps id ratus, ne Mago atque Afdrubal cum eo iungerent copias, præsidio tantum
ad insidendum Pyrenæum misso, ipse reliquum ætatis recipiendis in fidem Hispani-
æ populis absumpsit. Paucis post prælium factum ad Bætulam diebus, cum Scipio I
rediens iam Tarraconem saltu Castulonensi excessisset: Afdrubal Gisgonis filius &
Mago imperatores ex vltiore Hispania ad Afdrubalem venire, serum post male ge-
stam rem auxilium, consilio in cætera exequenda belli haud parum opportuni. Ibi
conferentibus, quid in cuiusque provinciæ regione animorum Hispanis esset, vnus
Afdrubal Gisgonis vltimam Hispaniæ oram, quæ ad Oceanum & Gades vergit, igna
ram adhuc Romanorum esse, eoq; Carthaginensibus satis fidam censebat. Inter Af-
drubalem alterum, & Magonem constabat, beneficijs Scipionis occupatos omnium
animos publicè priuatimq; esse: nec transitionis finem antè fore, quam omnes Hi-
spani milites aut in vltima Hispaniæ amoti, aut traducti in Galliam forent. Itaque
etiam si senatus Carthaginensium non censuisset, eundem tamen Afdrubali fuisse in K
Italiam, vbi belli caput & rerum summa esset, simul vt Hispanos omnes procul ab
nomine Scipionis ex Hispania abduceret, exercitū eius cum transitionibus, tum ad-
uerso prælio imminutum Hispanis repleti militibus. Et Magonem, Afdrubali Gis-
gonis filio tradito exercitu, ipsum cum grandi pecunia ad conducenda mercede au-
xilia in Balears trajcere. Afdrubalem Gisgonis cum exercitu penitus in Lusitaniam
abire: nec cum Romano manus conferere. Masianæ ex omni equitatu quod robo-
ris esset, tria millia equitum expleri: eumq; vagum per citeriorem Hispaniam socijs
opem ferre, hostium oppida atq; agros populari. His decretis, ad exequenda quæ sta-
tuerant, duces digressi. Hæc eo anno in Hispania acta. Romæ fama Scipionis indies
crescere. Fabio Tarentum captum astu magis quàm virtute, gloriæ tamen esse. Fuluij
senescere

- A fenescere famam. Marcellus etiam aduerso rumore esse, super quam quod primo malè pugnaverat, quia vagante per Italiam Annibale, media æstate Venusiam in tecta milites abduxisset. Inimicus erat ei C. Publicius Bibulus tribunus plebis. Is iam à prima pugna quæ aduersa fuerat, assiduis concionibus infamem inuisumq; plebi Claudium fecerat, & iam de imperio abrogando eius agebat: cum tamen necessarij Claudij obtinuerunt, vt relicto Venusiæ legato, Marcellus Romam veniret ad purganda ea, quæ inimici objicerent: nec de imperio eius abrogando absente ipso ageretur. Fortè sub idem tempus & Marcellus ad deprecandam ignominiam, & Q. Fuluius consul comitiorum causa Romam venit. Actum de imperio Marcelli in circo Flamini est, ingenti concursu plebisq; & omnium ordinum. Accusauit tribunus plebis non Marcellum modò, sed omnem nobilitatem. Fraude eorum, & cunctatione fieri, vt Annibal decimum iam annum Italiam prouinciam habeat, diutius ibi quam Carthagine vixerit. habere fructum imperij prorogati Marcello populum Romanum. bis cæsum exercitum eius, æstiuu Venusiæ sub tectis agere. Hanc tribuni orationem ita obruit Marcellus commemoratione rerum suarum, vt non rogatio solum de imperio eius abrogando antiquaretur, sed postero die consulem eum ingenti consensu centuriarum omnes crearent. Additur collega T. Quintius Crispinus, qui tum prætor erat. Postero die prætores creati P. Licinius Crassus Diues, pontifex maximus P. Licinius Varus, Sex. Iulius Cæsar, Q. Claudius Flamen. Comitiorum ipsorum diebus sollicita ciuitas de Hetruriæ defectione fuit. Principium eius rei ab Arretinis fieri, C. Calpurnius scripserat, qui eam prouinciam proprætor obtinebat. Itaque confestim eò missus Marcellus consul designatus, qui rem inspiceret, ac si digna videretur, exercitu accito bellum ex Apulia in Hetruriam transferret. Eo metu compressi Hetrusci quieuerunt. Tarentinorum legatis pacem petentibus cum libertate ac legibus suis, responsum ab senatu est, vt redirent cum Fabius consul Romam venisset. Ludi & Romani & plebeij eo anno in singulos dies instaurati. Ædiles curules fuere L. Cornelius Caudinus, & Seruil. Sulpitius Galba; plebeij, C. Seruilus. & Q. Cæcilius Metellus. Seruiliu negabant iure aut tribunum plebis fuisse, aut ædilem esse, quod patrem eius, quem triurnu agrarium occisum à Boijs circa Mutinam esse, opinio per decem annos fuerat, viuere, atq; in hostium potestate esse satis constabat. Vndecimo anno Punici belli consulatum inierunt M. Marcellus quintum (vt numeretur consulatus, quem vitio creatus non gessit) & T. Quintius Crispinus. Vtrique consulum Italia decreta prouincia est, & duo consulum prioris anni exercitus: tertius tum erat Venusiæ, cui M. Marcellus præfuerat: ita vt ex tribus eligerent duos quos vellent, tertius ei traderetur, cui Tarentum & Salentini prouincia euenisset. Cæteræ prouinciæ ita diuisæ prætoribus, P. Licinio Varo vrba, P. Licinio Crasso pona. max. peregrina, & quò senatus censuisset. Sex. Iulio Cæsari Sicilia, Q. Claudio Flamini Tarentum. Prorogatum imperium in annum est Q. Fuluius Flacco, vt prouinciam Capuam, quæ T. Quintij prætoris fuerat, cum vna legione obtineret. Prorogatum & C. Hostilio Tubulo est, vt proprætor in Hetruriam ad duas legiones succederet C. Calpurnio. Prorogatum & L. Veturio Philoni est, vt proprætor Galliam eandem prouinciam cum iisdem duabus legionibus obtineret, quibus prætor obtinisset. Quod in L. Veturio, idem in C. Aurunculeio decretum ab senatu, latumq; de prorogando imperio ad populum est. qui prætor Sardiniam prouinciam cum duabus legionibus obtinuerat. additæ ei ad præsidium prouinciæ quinquaginta longæ naues, quas P. Scipio ex Hispania misisset. Et P. Scipioni, & M. Syllano suæ Hispaniæ, suiq; exercitus in annum decreti. Scipio ex octuaginta nauibus, quas aut secum ex Italia adductas, aut captas Carthagine habebat, quinquaginta in Sardiniam transmittere iussus: quia fama erat, magnum naualem apparatus eo anno Carthagine esse: c. c. nauibus omnem oram Italiæ, Siciliæq; ac Sardinia impleturos. Et in Sicilia ita diuisa res est. Sex. Cæsari exercitus Cannensis est datus. M. Valerius Læuinus (ei quoq; enim

Marcellus accusatur à Bibulo tribuno plebis.

Marcellus omnium centuriarum consensu consul creatur.

An. 542.

Hetruria desicit.

Prouinciarum diuisio.

in annum prorogatum imperium est) classem quæ ad Siciliam erat, nauium LXX. ob-
 tineret. adderet eò xxx. naues, quæ ad Tarentum priore anno fuerant. cum ea cen-
 tum nauium classe, si videretur ei, prædatum in Africam trajiceret. Et P. Sulpitio, vt
 eadem classe Macedoniam Græciamq; prouinciam haberet, prorogatum in annum
 imperium est. De duabus quæ ad urbem Romam fuerant, legionibus nihil muta-
 tum. Supplementum, quo opus esset, vt scriberent, consulibus permissum. Vna & vi-
 ginti legionibus eo anno defensum imperium Romanum est. Et P. Licinio Varo
 prætori urbis negotium datum, vt naues longas xxx. veteres reficeret, quæ Hostiæ
 erant, & viginti nouas naues socijs naualibus compleret, vt quinquaginta nauium
 classe oram maris vicinam vrbi Romæ tueri posset. C. Calpurnius vetitus ab Arretio
 mouere exercitum, nisi cum successor venisset. Idem & Tubulo imperatum, vt inde
 præcipuè caueret, ne qua noua consilia orirentur. Prætores in prouincias profecti.
 Consules religio tenebat, quòd prodigijs aliquot nunciatis, non facile litabant. Ex
 Campania nunciata erant, Capuæ duas ædes, Fortunæ & Martis, & sepulchra aliquot
 de cælo tacta: cum ijs (adeò minimis etiam rebus praua religio inserit deos) mures in
 æde Iouis aurum rosisse. Cassini examen apum ingens in foro confedisse. Et hostiæ
 murum, portamq; de cælo tactam. Cære Vulturium volasse in ædem Iouis. Vulfinijs
 sanguine lacum manasse. Horum prodigiorum causa diem vnum supplicatio fuit.
 Per dies aliquot Hostiæ maiores sine litatione cæsæ, diuq; non impetrata pax deum.
 in capita consulum, Repub. incolumi, exitiabilis prodigiorum euentus vertit. Ludi
 Apollinares Q. Fulvio, Ap. Claudio c o s s. à P. Cornelio Sulla pr. urbis primùm fa-
 cti erant. inde omnes deinceps prætores urbani fecerant: sed in vnum annum voue-
 bant, dieq; incerta faciebant. Eo anno pestilentia grauis incidit in urbem, agrosq;
 quæ tamen magis in longos morbos quam in perniciales euasit. Eius pestilentie cau-
 sa, & supplicatum per compita tota vrbe est, & P. Licinius Varus prætor urbis legem
 ferre ad populum iussus, vt hi ludi in perpetuum in statam diem vouerentur. Itaque
 ipse primus ita vouit, fecitq; ad i r i. Nonas Quintiles. is dies deinde solennis seruatus.
 De Arretinis, & fama indies grauior, & cura crescere patribus. Itaque C. Hostilio scri-
 ptum est, ne differret obsides ab Arretinis accipere, cui traderet Romam deducen-
 dos, C. Terentius Varro cum imperio missus. qui vt aduenit, extemplò Hostilius le-
 gionem vnã, quæ ante urbem castra habebat, signa in urbem ferre iussit, præsidiaq;
 locis idoneis disposuit. tum in foro citatis senatoribus obsides imperauit. Cum se-
 natus biduum ad considerandum peteret tempus, aut ipsos extemplò dare, aut se-
 postero die senatorum omnes liberos sumpturum, edixit. inde portas custodire iussit
 tribunos militum, præfectosq; socium & centuriones, ne quis nocte vrbe exiret. Id
 segnius, negligentiusq; factum. septem principes senatus, prius quàm custodiæ in
 portis locarentur, ante noctem cum liberis euaserunt. Postero die luce prima cum se-
 natus in forum citari cceptus esset, desiderati, bonaq; eorum venierunt. à cæteris se-
 natoribus c x x. obsides, liberi ipsorum accepti, traditiq; C. Terentio Romam dedu-
 cendi. Is omnia suspectiora, quàm antè fuerant, in senatu fecit. itaque tanquam im-
 minente Hetrusco tumultu, legionem alteram ex urbanis Arretium ducere iussus ipse
 C. Terentius, eamq; habere in præsidio urbis. C. Hostilium cum cætero exercitu pla-
 cuit totam prouinciam peragrarè, & cauere ne qua occasio nouare cupientibus res
 daretur. C. Terentius vt Arretium cum legione venit, claues portarum cum magistra-
 tus poposcisset, negantibus ijs comparere, fraude amotas magis ratus, quàm negli-
 gentia intercidisse, ipse alias claues omnibus portis imposuit: cauitq; cum cura, vt
 omnia in potestate sua essent. Hostilium intentius monuit, vt in eo spem non motu-
 ros quicquam Hetruscos poneret, si ne quid mouere possent, præcauisset. De Taren-
 tinis inde magna contentione in senatu actum coram Fabio, defendente ipso quos
 ceperat armis, alijs infensis, & plerisque æquantibus eos Campanorum noxæ, pœ-
 næq;. s. c. in sententiam M. Acilij factum est, vt oppidum præsidio custodiretur: Ta-
 rentiniq;

*Prodigia.**Apollinares ludi.**Pestilentia.**C. Hostilius obsides Arretinis imperat.**De Tarentinis senatus consultum.*

- A rentiniq; omnes intra moenia continerentur: res integra postea referretur, cum tranquillior status Italiae esset. Et de M. Livio praefecto arcis Tarentinae haud minore certamine actum est, alijs sententijs notantibus praefectum, quod eius secordia Tarentum proditum hosti esset: alijs praemia decernentibus, quod per quinquennium arcem tutatus esset, maximeq; vnus eius opera receptum Tarentum foret: medijs ad censores, non ad senatum cognitionem de eo pertinere dicentibus. cuius sententiae & Fabius fuit. adiecit tamen, fateri se, opera Liuij Tarentum receptum, quod amici eius vulgo in senatu iactassent. neque enim recipiendum fuisse, nisi amissum foret. Consulum alter T. Quintius Crispinus ad exercitum, quem Q. Fulvius Flaccus habuerat, cum supplemento in Lucanos est profectus. Marcellum aliae atque aliae obiectione animo religiones tenebant. in quibus, quod, cum bello Gallico ad Clastidium aedem Honori & Virtuti vouisset, dedicatio eius a pontificibus impediatur: quod negabant vnam cellam amplius quam vni deo rite dedicari. quia si de caelo tacta, aut prodigij aliquid in ea factum esset, difficilis procuratio foret: quod vtri deo diuina res fieret, sciri non posset. neque enim duobus, nisi certis deis rite vna hostia fieri. Ita addita Virtutis aedes appropere opere: neque tamen ab ipso aedes ex dedicate sunt. Tum demum ad exercitum, quem priore anno Venusiae reliquerat, cum supplemento proficiscitur. Locros in Brutijs Crispinus oppugnare conatus, quia magnam famam attulisse Fabio Tarentum ferebatur, omne genus tormentorum, machinarumq; ex Sicilia accerserat: & naues indidem accitae erant, quae vergentem ad mare partem vrbis oppugnarent. Ea omissa oppugnatio est, quia Lacinium Annibal admouerat copias: & collegam eduxisse iam a Venusia exercitum fama erat, cui coniungi volebat. Itaque in Apuliam ex Brutijs reditum, & inter Venusiam Brutiamq; minus trium millium passuum interuallo consules binis castris confederant. In eandem regionem & Annibal redijt, auerso ab Locris bello. Ibi consules ambo ingenio feroces propè quotidie milites in aciem excire, haud dubia spe, si duobus exercitibus consularibus iunctis commisisset sese hostis, debellari posse. Annibal quia cum Marcello bis priore anno congressus vicerat, victusq; erat: vt cum eodem si dimicandum foret, nec spem nec metum ex vano haberet: ita duobus consilibus haudquaquam sese parem futurum credebat. Itaque totus in suas artes versus, insidijs locum quaerebat. Leuia tamen praelia inter bina castra vario euentu fiebant. quibus cum extrahi aestatem posse consules crederent, nihilominus oppugnari Locros posse rati, L. Cincio, vt ex Sicilia Locros cum classe trajiceret, scribit. Et vt ab terra quoq; oppugnari moenia possent, ab Tarento partem exercitus, qui in praesidio erat, duci eò iusserunt. Ea ita futura per quosdam Thurinos comperta Annibali cum essent, mittit ad insidendam ab Tarento viam. Ibi sub tumulo Petelliae equitum duo, peditum tria millia in occulto locata: in qua explorato euntes Romani cum incidissent, ad duo millia armatorum caesa, & mille & c. ferme viui capti. alij dissipati fuga per agros, saltusq; Tarentum rediere. Tumulus erat syluestris inter Punica & Romana castra, ab neutris primò occupatus: quia Romani qualis pars eius, quae vergeret in hostium castra, esset, ignorabant.
- E Annibal insidijs, quam castris aptiore eum crediderat, itaq; nocte ad id missas aliquot Numidarum turmas medio in saltu condiderat, quorum interdiu nemo ab statione mouebatur, ne aut arma, aut ipsi procul conspicerentur. Fremebant vulgo in castris Romanis, occupandum eum tumulum esse, & castello firmandum: ne, si occupatus ab Annibale foret, velut in ceruicibus haberent hostem. Mouit ea res Marcellum. & collega, Quinimus, inquit, ipsi cum equitibus paucis exploratum: subiecta res oculis certius dabit consilium. Adsentiente Crispino, cum equitibus ducentis & viginti, ex quibus quadraginta Fregellani, ceteri Hetrusci erant, proficiscuntur. Secuti M. Marcellus consulis filius, & A. Manlius, tribuni militum: simul & duo praefecti socium, L. Arennius, & M. Aulius. Immolasse eo die quidam memoriam prodidere consulem Marcellum, & prima hostia caesa, iecur sine capite inuentum, in secunda omnia comparuisse, quae assent. Au-

Liuius arcis Tarentinae praefectus accusatur.

Virtutis aedes.

Annibal colle ininter castra situm occupat.

*Marcelli cupiditas
dimicandi cum
Annibale.*

*Marcellus consul
lancea transfixus.*

*De Marcelli morte
variant auctores.*

*Salapiani fraudē
Annibalis eludūt.*

lent. Auētum etiam visum in capite: nec id sanè aruspici placuisse, quòd secundum F
trunca & turpia exta, nimis læta apparuissent. Cæterum consulem Marcellum tanta
cupiditas tenebat dimicandi cum Annibale, vt nunquam satis castra castris collata
diceret. Tum quoq; vallo egrediens signum dedit, vt ad locum miles esset paratus: si
collis, in quem specularum irent, placuisset, vasa colligerent, ac sequerentur. Exi-
guum campi ante castra erat, inde in collem aperta vndique, & conspecta ferebat
via. Numidis specularum nequaquam in spem tantæ rei positus, sed si quos vagos pa-
buli aut lignorum causa longius à castris progressos possent excipere, signum dat, vt
pariter ab suis quisq; latebris exorirentur. Non antè apparuere, quibus obuijs ab iugo
ipso confurgendum erat, quàm circumière qui ab tergo intercluderent viam. Tum
vndique omnes exorti, & clamore sublato impetum fecère. Cùm in ea valle consules G
essent, vt neque euaderent in iugum occupatum ab hoste, nec receptum ab tergo cir-
cumuenti haberent: extrahi tamen diutius certamen potuisset, ni cœpra ab Hetru-
scis fuga pauorem cæteris inieciisset. Non tamen omisere pugnam deserti ab Hetru-
scis Fregellani, donec integri consules hortando, ipsiq; ex parte pugnando rem susti-
nebant. Sed postquam vulneratos ambos consules, Marcellum etiam trāsfixum lan-
cea prolabentem ex equo moribundum vidère, tum & ipsi (perpauci autem supere-
rant) cum Crispino consule duobus iaculis icto, & Marcello adolescente, faucio &
ipso, effugerunt. Interfectus A. Manlius tribunus militum, & ex duobus præfectis
lociū M. Aulius occisus, L. Arennius captus. & lictores consulum quinque viui in
hostium potestatem venerunt. cæteri aut interfecti, aut cum consule effugerunt. e-
quites tres & x l. aut in prælio, aut in fuga ceciderunt: duodeviginti viui capri. Tu-
multuatum & in castris fuerat, vt consulibus irent subsidio: cùm consulem, & filium
alterius consulis faucios, exiguasq; infelicis expeditionis reliquias ad castra venientes
cernunt. Mors Marcelli cùm alioqui miserabilis fuit: tum quòd nec pro ætate, (maior
iam enim l. x. annis erat) neque pro veteris prudentia ducis, tam improvidè se colle-
gamq; & propè totam Rempub. in præceps dederat. Multos circa vnam rem ambi-
tus fecerim, si quæ de Marcelli morte variant auctores, omnia exequi velim. Vt omit-
tam alios, L. Cælius triplicem rei gestæ ordinem edit: vnam traditam fama: alteram
scripta laudatiōe filij, qui rei gestæ interfuerit: tertiam, quam ipse pro inquisita ac sibi
comperta affert. Cæterum ita fama variat, vt tamen plerique loci speculari causa ca-
stris egressum, omnes insidijs circumuentum tradant. Annibal magnum terrorem
hostibus morte consulis vnus, vulnere alterius iniectum esse ratus, ne cui deesset oc-
casioni, castra in tumulum, in quo pugnatum erat, extemplo transfert. ibi inuentum
Marcelli corpus sepelit. Crispinus & morte collegæ, & suo vulnere territus, silentio
insequentis noctis profectus, quos proximos nactus est montes: in ijs loco alto & tu-
ro vndique castra posuit. Ibi duo dūces sagaciter moti sunt, alter ad inferendam, alter
ad cauendam fraudem. Annulo Marcelli simul cum corpore Annibal potitus erat.
eius signi errore ne qui dolus neceretur à Pœno, metuens Crispinus, circa ciuitates
proximas miserat nuncios: occisum collegam esse, annuloq; eius hostem potitum:
ne quibus literis crederent nomine Marcelli compositis. Paulo antè hic nuncijs con-
sulis Salapiam venerat, cùm literæ ab Annibale allatæ sunt, Marcelli nomine compo-
sitæ: se nocte, quæ diem illum secutura esset, Salapiam venturum. parati milites es-
sent, qui in præsidio erant, si quo opera eorum opus esset. Sensere Salapiani fraudem:
& ab ira non defectionis modo, sed etiam equitum interfectorum rati occasionem
supplicij peti, remisso retrò nuncio, (perfuga autem Romanus erat) vt sine arbitrio
milites quæ vellent, agerent, oppidanos per muros vrbsq; opportuna loca in statio-
nibus disponunt: custodias, vigiliasq; in eam noctem intentius instruunt: circa por-
tam, qua venturum hostem rebantur, quod roboris in præsidio erat, opponunt. An-
nibal quarta vigilia fermè ad urbem accessit. Primi agminis erant perfugæ Romano-
rum, & arma Romana habebant. ij, vbi ad portam est ventum, Latinè omnes loquen-
tes exci-

- A res excitant vigiles:apeririq; portam iubent.consulem adesse.Vigiles velut ad vocem eorum excitati,tumultuari,trepidare,moliri,porta cataracta deiecta clausa erat. eam partim vectibus leuant: partim funibus subducunt in tantum altitudinis, vt subire recti possent. Vix dum satis patebat iter, cum perfugæ certatim ruunt per portam: & cum sexcenti fermè intrassent,remisso fune,quo suspensa erat,cataracta magno sonitu cecidit.Salapiani,alij perfugas negligenter ex itinere suspensa humeris,vt inter pacatos,gerentes arma inuadunt:alij è turribus portæ murisq; saxis,sudibus,pilis absterrent hostem.Ita inde Annibal suametipse fraude captus abiit: profectusq; ad Locrorum soluendam obsidionem,quam Cincius summa vi,operibus,tormetorumq; omni genere ex Sicilia aduecto oppugnabat.Magoni iam haud fermè fidenti,retenturum defensurumq; se vrbem,prima spes morte nunciata Marcelli affulsit:secutus inde nuncijs,Annibalem Numidarum equitatu præmissò,ipsum quantum accelerare posset,cum peditum agmine sequi. Itaq; vbi primùm Numidas edito è speculis signo aduentare sensit,& ipse patefacta repente porta ferox in hostes erumpit.Et primò,magis,quia improviso id fecerat,quam quòd par viribus esset,anceps certamen erat.deinde vt superueneret Numide,tantus pavor Romanis est iniectus,vt passim ad mare ac naues fugerent, relictis operibus machinisq;, quibus muros quatiebant. Ita aduentu Annibalis soluta Locrorum obsidio est. Crispinus postquam in Brutios profectum Annibalem sensit,exercitum cui collega præfuerat,M.Marcellum tribunum mil.Venusiam abducere iussit.ipse cum legionibus suis Capuam profectus,vix lecticæ agitationem præ grauitate vulnerum patiens,Romam literas de morte collegæ scripsit,quantoq; ipse in discrimine esset. Se comitiorum causa non posse Romam venire: quia nec viæ laborem passurus videretur, & de Tarento sollicitus esset, ne ex Brutijs Annibal eò conuerteret agmen. legatos opus esse ad se mitti viros prudentes, cum quibus, quæ vellet, de Repub. loqueretur. Hæ literæ recitatæ, & magnum luctum morte alterius consulis,& metum de altero fecerunt. Itaq; & Q.Fabium filium ad exercitum Venusianum miserunt: & ad consulem tres legati missi,Sex.Iulius Cæsar,L.Licinius Pollio,L.Cincius Alimentius,cum paucis antè diebus ex Sicilia redisset.Hi nunciare consuli iussi,vt si ad comitia ipse Romam venire non posset,dictatorem in agro Romano diceret comitiorum causa. si consul Tarentum profectus esset,
- D Q.Claudium prætorem placere in eam regionem inde abducere legiones,in qua plurimas sociorum vrbes tueri posset. Eadem æstate M. Valerius cum classe centum nauium ex Sicilia in Africam transmisit:& ad Clupeam vrbem exscensione facta, agrum latè nullo fermè obuio armato vastabat. inde ad naues raptim prædatores recepti, quia repente fama accidit, classẽ Punicam aduentare. Lxx. erant & tres naues. Cum ijs haud procul Clupea prosperè pugnat Romanus. Decem & octo nauibus captis,fugatis alijs,cum magna terrestri naualiq; præda Lilybæum redijt. Eadem æstate & Philippus implorantibus Achæis auxilium tulit. quos & Machanidas tyrannus Lacedæmoniorum finitimo bello vrebat: & Ætoli nauibus per fretum, quod Nauptum & Patras interfuit(Rhion incolæ vocant)exercitu traiecto, depopulati erant.
- E Attalum quoque regem Asiæ,quia Ætoli summum gentis suæ magistratum ad eum proximo concilio detulerant,fama erat in Europam traiecturum. Ob hæc Philippo in Græciam descendenti ad Lamiam vrbem Ætoli duce Phylia, qui prætor in eum annum cum absente Attalo creatus erat, occurrerunt. Habebant & ab Attalo auxilia secum: & mille fermè ex Romana classe à P. Sulpitio missos. Aduersus hunc duce,atque has copias Philippus bis prospero euentu pugnavit: multos admodum hostium vtraque pugna occidit. Inde cum Ætoli metu compulsi,Lamiæ vrbis mœnibus tenerent sese,Philippus ad Phaleram exercitum reduxit. In Maliaco sinu is locus est, quondam frequenter habitatus propter egregium portum,tutasq; circa stationes,& aliam opportunitatem maritimam, terrestremq;. Eò legati ab rege Ægypti Ptolemæo Rhodijsq; & Atheniensibus & Chijs venerunt, ad dirimendum

Annibal ad soluendam Locrorum obsidionem proficitur.

Crispini Cos. litera ad senatum.

Nauali pugna Pænos Romani vincunt.

Philippus prosperè pugnat aduersus Ætolos & socios.

inter

De dirimendo inter Ætolos & Philippum bello legationes.

inter Philippum atque Ætolos bellum. Adhibitus ab Ætolis ex finitimis pacificator Aminander rex Athamanum. Omnium autem non tanta pro Ætolis cura erat, ferocioribus quam pro ingenijs Græcorum gentis: quam ne Philippus regnumque eius, graue libertati futurum, rebus Græciæ immisceretur. De pace dilata consultatio est in concilium Achæorum: concilioque ei & locus, & dies certa indicta. interim triginta dierum induciæ impetratæ. Profectus inde rex per Thessaliam Bœotiamque, Chalcidem Eubœe venit, ut Attalum, quem classe Eubœam petiturum audierat, portubus & littorum appulso arceret. Inde præsidio relicto aduersus Attalum, si forte interim traiecisset, profectus ipse cum paucis equitum, leuisque armaturæ, Argos venit. Ibi curatione Hereorû, Nemeorumque suffragijs populi ad eum delata, quia se Macedonû reges ex ea ciuitate oriûdos referunt: Hereis peractis, ab ipso ludicro extemplo Rhium profectus est ad indictum multò antè fociorû concilium. Ibi de Ætolico finiendo bello actum, ne causâ aut Romanis, aut Attalo intrandi Græciam esset. Sed ea omnia vix dum induciarum tempore circumactò, Ætoli turbauere: postquam & Attalum Æginam venisse, & Romanam classem stare ad Naupactum audiuerunt. Vocati enim in concilium Achæorum, in quo eadem legationes erant, quæ ad Phaleram egerant de pace, primum questi sunt quædam contra fidem conuentionis tempore induciarum facta: postremo negarunt dirimi bellum posse, nisi Messenijs Achæi Pylum redderent: * Sationis restitueretur Athamanis, Scerdileto & Pleurato Parthini. id verò in-

* Codex Ald. pax Româis restitueretur, Athamanis, Scerdileto, Pleurato, & Archidi.

Ludi Nemei.

dignum ratus Philippus, victos victori sibi vltro condiciones ferre: ne antea quidem se aut de pace audisse, aut inducias pepigisse dixit, spem vllam habentem quieturos Ætolos: sed ut omnes focios testes haberet, se pacis, illos belli causam quæsisse. Ita infecta pace concilium dimisit, quatuor millibus armatorum relictis ad præsidium Achæorum, & quinque longis nauibus acceptis. quas si adiecisset missæ nuper ad se classi Carthaginensium, & ex Bithynia ab rege Prusia venientibus nauibus, statuerat nauali prælio laceffere Romanos, iam diu in ea regione potentes maris: ipse ab eo concilio Argos regressus. iam enim Nemeorum appetebat tempus, quæ celebrari volebat præsentia sua. Occupato rege apparatu ludorum, & per dies festos licentius quam inter belli tempora remittente animum, P. Sulpitius ab Naupactò profectus, classem appulit inter Sicyonem & Corinthum, agrumque nobilissimæ fertilitatis effulset vastauit. Fama eius rei Philippum ab ludis exciuit: raptimque cum equitatu profectus, iussis subsequi peditibus, palatos passim per agros, grauesque præda, ut qui nihil tale metuerent, adortus Romanos compulit ad naues. Classis Romana haudquaquam læta præda Naupactum redijt. Philippus ludorum quoque qui reliqui erant, celebritatem quantæcunque de Romanis tum victoriæ partæ fama auxerat. lætitiæque ingenti celebrati festi dies: eo magis etiam, quòd populariter dempto capitis insigni, purpura atque alio regio habitu, æquauerat cæteris se in speciem: quo nihil gratius est ciuitatibus liberis. Præbuissetque haud dubiam eo factò spem libertatis, nisi omnia intoleranda libidine fœda ac deformia effecisset. vagabatur enim cum vno aut altero comite per maritimas domos dies noctesque: & submittendo se in priuatum fastigium, quo minus suspectus, eo solutior erat: & libertatem cum alijs vanam ostendisset, totam in suam licentiam verterat. Neque enim omnia emebat aut eblandiebatur, sed vim etiam flagitijs adhibebat: periculosumque & viris & parentibus erat, moram incommoda seueritate libidini regiæ fecisse. vni etiam principi Achæorum Arato adempta vxor nomine Polycratia, ac spe regiarum nuptiarum in Macedoniam asportata fuerat. Per hæc flagitia solenni Nemeorum peractò, paucisque additis diebus, Dymas est profectus ad præsidium Ætolorum, quod ab Eleis accitum acceptumque in urbem erat, eijciendum. Cycliadas (penes eum summa imperij erat) Achæique ad Dymas regi occurrere: & Eleorum accensi odio, quòd à cæteris Achæis dissentirent: & infensi Ætolis, quos Romanum quoque aduersus se mouisse bellum credebant. Profecti à Dymis, coniuncto exercitu transeunt Larissum amnem, qui Eleum agrum ab Dymeo dirimit. Pri-

Philippi flagitiose libidines.

Philippus Dymas proficiscitur.

- A** mir. Primum diem, quo fines hostium ingressi sunt, populando absumpserunt. Postero die acie instructa ad urbem accesserunt, præmissis equitibus, qui obequitando portis promptum ad excursiones genus lacefferent Ætolorum. Ignorabât Sulpitium cum quindecim nauibus ab Naupacto Cyllenem traiecisse: & expositis in terram quatuor millibus armatorum silentio noctis, ne conspici agmen posset, intrasse Elim. Itaque improvisa res ingentem iniecit terrorem, postquam inter Ætolos Eleosq; Romana signa atq; arma cognouere. Et primò recipere suos voluerat rex: deia contracto iam inter Ætolos & Triballos (Illyriorum id est genus) certamine, cum vrgeri videret suos, & ipse rex cum equitatu in cohortem Romanam incurrit. Ibi equus pilo traiectus, cum prolapsus per caput regem effudisset, atrox pugna vtrinq; accensa est:
- B** & ab Romanis impetu in regem facto, & protegentibus regijs. Insignis & ipsius pugna fuit, cum pedes inter equites coactus esset prælium inire. deinde cum iam impar certamen esset, caderentq; circa eum multi, & vulnerarentur, raptus ab suis, atque alteri equo iniectus fugit. Eo die castra quinque millia passuum ab vrbe Eleorum posuit. postero die omnes copias ad propinquum Eleorum castellum, (Pyrgum vocant) duxit: quò agrestium multitudinem cum pecoribus metu populationum compulsum audierat. eam inconditam inermemq; multitudinem primo statim terrore adueniens cæpit: compensaueratq; ea præda, quod ignominia ad Elim acceptum fuerat. Diuidenti prædam, captiuosq; (fuerunt autem quatuor millia hominum, pecorumq; omnis generis ad viginti millia) nuncius ex Macedonia venit: Eropū quendam corrupto arcis præsidijq; præfecto, Lychnidum cepisse: tenere & Dassaretiorum quosdam vicos, & Dardanos etiam concire. Omisso igitur Achaico atque Ætolico bello, relictis tamen duobus millibus & quingentis omnis generis armatorum, cum Menippo & Polyphante ducibus ad præsidium sociorum profectus ab Dymis per Achaïam Bœotiamq; & Bœcedem, decimis castris Demetriadem in Thessaliam peruenit. Ibi alij maiorem afferentes tumultum nuncij occurrunt: Dardanos in Macedoniam effusos, Orestidem iam tenere, ac descendisse in Æstræum campum: famamq; inter barbaros celebrem esse, Philippum occisum. Expeditione ea, qua cum populatoribus agri ad Sicyonem pugnavit: in arborem illatus impetu equi ad eminentem ramum cornu alterum galeæ perfregit. id inuentum ab Ætolo quodam, perlatumq; in Æcoliam ad Scerdiletum, cui notum erat insigne galeæ: famam interfecti regis vulgavit. Post profectioem ex Achaïa Philippi, Sulpitius Æginam classe profectus cum Attalo sese coniunxit. Achæi cum Ætolis, Eleisq; haud procul Messene prosperam pugnam fecerunt. Attalus rex, & P. Sulpitius Æginæ hybernarunt. Exitu huius anni T. Quintius Crispinus consul, dictatore comitiorum ludorumq; faciendorum causa dicto L. Manlio Torquato, ex vulnere moritur. Alij Tarenti, alij in Campania mortuum tradunt. Id quod nullo antè bello acciderat: duo consules sine memorando prælio interfecti, velut orbâ Rempub. reliquerant. Dictator Manlius magistrum equitum C. Seruilium (tum ædilis curulis erat) dixit. Senatus quo die primum est habitus, ludos magnos facere dictatorê iussit, quos M. Æmylius prætor vr-
- E** bis, C. Flaminio, Cn. Seruilio consulibus, fecerat: & in quinquennium vouerat. Tum dictator & ludos fecit, & insequens lustrum vouit. Cæterum cum duo consulares exercitus tam propè hostem sine ducibus essent, omnib⁹ alijs omisiss, vna præcipua cura patres populumq; incesit, consules primo quoq; tempore creandi: & vt eos potissimum crearent, quorû virtus satis tuta à fraude Punica esset. Cum toto eo bello damnosa, præpropera ac feruida ingenia imperatorû fuisse: tum eo ipso anno consules nimia cupiditate conferendi cum hoste manum in necopinatam fraudem lapsos esse. cæterum deos immortales misertos nominis Romani, pepercisse innoxijs exercitib⁹: temeritatê consulum ipsorû capitibus damnasse. Cum circumspicerent patres, quosnam consules facerent, longè ante alios eminebat C. Claudius Nero. ei collega quærebatur, & virum quidem cum egregium ducebant: sed promptiorem acrioremq;

Philippus Eleum agrum populatur.

Philippus in cohortem Romanam incurrit.

Philippus ab Achaïco bello reuocatur ob domesticas seditiones.

Ludi magni.

M. Liuius consulatum recusat.

quàm tempora belli postularèt, aut hostis Annibal. temperandú acre eius ingenium moderato & prudèti viro adiuncto collega censebant. M. Liuius erat multis antè annis ex consulatu populi iudicio damnatus. quam ignominiam adeò ægrè tulerat, vt & rus migrarit: & per multos annos & vrbe, & omni cœtu caruerit hominum. octauo fermè post damnationem anno M. Claudius Marcellus, & M. Valerius Læuius consules reducerant eum in urbem, sed erat vrste obsoleta, capilloq; & barba promissa, præferens in vultu habituq; insignem memoriam ignominia acceptæ. L. Veturius, & P. Licinius censores eum tondere, & squalorem deponere, & in senatum venire, fungiq; alijs publicis muneribus coegerunt: sed tum quoq; aut verbo assentiebatur, aut pedibus in sententiam ibat, donec cognati hominis eum causa M. Liuij Macati, cum de fama eius ageretur, stantem coëgit in senatu sententiam dicere. Tum ex tanto interuallo auditus conuertit ora hominum in se, causamq; sermonibus præbuit, indigno iniuriam à populo factam, magnoq; id damno fuisse, quòd tam graui bello nec opera nec consilio talis viri vsa Respub. esset. C. Neroni neque Q. Fabium, neq; M. Valerium Læuinú dari collegas posse, quia duos patritios creati non liceret, eandem causam in T. Manlio esse, præterquã quòd recusasset delatú consulatum, recusaturusq; esset. egregium par consulú fore, si M. Liuium C. Claudio collegã adiunxissent. Nec populus mentionem eius rei ortam à patribus est aspernatus. Vnus eam rem in ciuitate, is cui deferebatur honos, abnuebat: leuitatem ciuitatis accusans. Sordidati rei non misertos, candidam togam inuito offerre: eodè honores, pœnasq; congeri. si bonum virum ducerent, quid ita pro malo ac noxio damnassent: si noxium comperissent, quid ita malè credito priore consulatu, alterum crederent? Hæc taliaq; arguentem, & querentem castigabant patres, & M. Furium memorantes reuocatum de exilio, patriam pulsam sede sua restituisse: vt parentum sæuitiam, sic patriæ patiente ac ferendo leniendam esse. Adnixi omnes cum C. Claudio M. Liuium consulem fecerunt. Post diem tertium eius diei prætorú comitia habita. Prætores creati L. Porcius Licinius, C. Manlius, A. & C. Hostilij Catones. Comitij perfectis, ludisq; factis, dictator & magister equitum magistratu abierunt. C. Terentius Varro in Hetruriam proprætor missus, vt ex ea prouincia C. Hostilius Tarentum ad eum exercitum iret, quem T. Quintius consul habuerat. & L. Manlius trans mare legatus iret, visceretq; quæ res ibi gererentur: simul, quòd Olympiæ ludicrum ea æstate futurum erat, quòd maximo cœtu Græciæ celebraretur: vt si tutò per hostem posset, adiret id concilium: vt qui Siculi bello ibi profugi, aut Tarentini ciues relegati ab Annibale essent, de mos redirent: scirentq; sua omnia, quæ ante bellum habuissent, reddere populum Romanum. Quia periculosissimus annus imminere videbatur, neq; consules in Republica erant: in consules designatos omnes versi, quamprimùm eos fortiri prouincias, & præsciscere quam quisque eorum prouinciam, quem hostem haberet, volebant. De reconciliatione etiam gratiæ eorum in senatu actum est, principio factò à Q. Fabio Maximo. Inimicitie antè nobiles inter eos erãt, & acerbiores eas, indignioresq; Liuij sua calamitas fecerat, quòd speretum se in ea fortuna credebat. itaque is magis implacabilis erat: & nihil opus esse reconciliatione aiebat. acrius & intentius omnia gesturos, timentes ne crescendi ex se inimico collegæ potestas fieret. Vicit tamen auctoritas senatus, vt positis simultatibus, communi animo consilioq; administrarent Rempublicam. Prouinciæ ijs non permittẽ regionibus, sicut superioribus annis, sed diuersa extremis Italiæ finibus, alteri aduersus Annibalem Brutij, Lucani: alteri Gallia aduersus Asdrubalem, quem iam Alpibus appropinquare fama erat, decreta. Exercitum ex duobus, qui in Gallia, quiq; in Hetruria essent, addito urbano, eligeret quem mallet, qui Galliam esset sortitus. Cui Brutij prouincia euenisset, nouis legionib⁹ vrbani scriptis, vtrius mallet consulum prioris anni exercitum sumeret. Relictum à consule exercitum Q. Fuluius proconsul acciperet: eiq; in annum imperium esset. & C. Hostilio, cui pro Hetruria Tarentum mutauerant prouinciam, pro Tarento Capuam muta-

M. Liuius cum Claudio Nerone fit consul.

An. 543.

Prouinciarum & exercituum diuisio.

- A** murauerunt. legio vna data, cui Fuluius proximo anno præfuerat. De Asdrubalis aduentu in Italiam cura indies crescebat. Massiliensium primùm legati nunciauerant, eum in Galliam transgressum: erectosq; aduentu eius, quia magnum pondus auri atulisse diceretur, ad mercede auxilia conducenda, Gallorum animos. missi deinde cum ijs legati ab Roma Sex. Antistius, & M. Retius ad rem inspiciendam retulerant, misisse se cum Massiliensib⁹ ducibus, qui per hospites eorum principes Gallorū omnia explorata referrent. pro cōperto habere, Asdrubalem ingenti iam coactō exercitu proximo Vere Alpes traiecturum: nec tum eum quicquam aliud morari, nisi quòd clausa hyeme Alpes essent. In locum M. Marcelli L. Aquilius Pætus augur creatus, inauguratorusq;. Et Cn. Cornelius Dolabella rex sacrorum inauguratus est in locum M.
- B** Martij, qui biennio antè mortuus erat. Hoc eodem anno & lustrum conditum est à censoribus P. Sempronio Tuditano, & M. Cornelio Cethego. Censā ciuium capita cxxxvii. millia, c. & viii. minor aliquantò numerus quàm qui ante bellum fuerat. Eo anno primùm, ex quo Annibal in Italiam venisset, comitium tectum esse, memoriæ proditum est, & ludos Romanos semel instauratos ab ædilibus curulibus Q. Metello, & C. Seruilio, & plebeijs ludis biduum instauratum ab Q. Manlio, & M. Cæcilio Metello ædilibus plebis. & tria signa ad Cereris ædem dederunt. & Iouis epulum fuit lustrorum causa. Consulatu inde ineunt C. Claudius Nero, & M. Liuius iterum. qui, quia iam designati prouincias sortiti erant, prætores sortiri iusserunt. C. Hostilio vrbana iurisdictio euenit: addita & peregrina, vt tres in prouincias exire possent. A. Hostilio
- C** Sardinia, C. Manlio Sicilia, L. Porcio Gallia euenit. Summa legionum trium & xx. ita per prouincias diuisa, binę consulum essent, quatuor Hispania haberet. tres prætores binas, in Sicilia, in Sardinia, & Gallia: duas C. Terentius in Hetruria, duas Q. Fuluius in Brutijs: duas Q. Claudius circa Tarentum & Salentinis, vnam C. Hostilius Tubulus Capuæ: duæ vrbanae vt scriberentur. primis quatuor legionibus populus tribunos creauit. in cæteras cōsules miserunt. Priusquam consules proficiscerentur, nouendiale sacrum fuit: quia Veijs de cælo lapidauerat. Sub vnus prodigij (vt fit) mentionem alia quoq; nunciata. Minturnis ædem Iouis, & lucum Maricæ, item Atellæ murum, & portam de cælo tactam. Minturnenses terribilius quod esset, adiciebant, sanguinis riuum in porta fluxisse. Et Capuę lupus nocte portam ingressus, vigilem laniauera. Hæc procurata hostijs maioribus prodigia, & supplicatio diem vnum fuit ex decreto pontificum. inde iterum nouendiale instauratum, quòd in Armilustro lapidibus visum pluere. Liberatas religione mentes turbauit rursus nūciatum, Frusino ne infantem natum esse quadrimo parem: nec magnitudine tam mirandum, quàm quòd is quoque, vt Sinuessę biennio antè, incertus mas an fœmina esset, natus erat. Id verò aruspices ex Hetruria acciti, fœdum ac turpe prodigium dicere: extorrem agro Romano procul terræ contactu alto mergendum. viuum in arcam condidere, prouectumq; in mare proiecerunt. Deceuerunt item pontifices, vt virgines ter nouenę per urbem euntes carmen canerent. Id cùm in Iouis Statoris æde discerent conditum ab Liuiō poeta carmen, tacta de cælo ædes in Auentino Iunonis Reginæ. prodigiumq; id ad matronas pertinere aruspices cùm respondissent, donoq; diuam placandam esse, ædiliū curulium edicto in Capitolium conuocata, quibus in vrbe Roma, intraq; decimum lapidem ab vrbe domicilia essent, ipsæ inter se quinq; & viginti delegerunt, ad quas ex dotibus stipem conferrent. inde donum peluis aurea facta, lataq; in Auentinum, pureq; & castè à matronis sacrificatum. Confestim ad aliud sacrificium eidem diuæ ab decemuiris edicta dies, cuius ordo talis fuit: Ab æde Apollinis boues fœminæ albæ duæ porta Carmentali in urbem ductæ. post eas duo signa cupressæ Iunonis reginæ portabantur. tum septem & viginti virgines longam indutæ vestem, carmen in Iunonem reginam canentes ibant, illa tempestate forsitan laudabile rudibus ingenijs, nunc abhorrens & inconditum, si referatur. virginum ordinem sequebantur decem viri coronati laurea, prætextatiq;. à porta Iugario vico in forum

Asdrubalis in Italiam aduentus nunciatur Romæ.

Lustrum conditur.

Iouis epulum.

Nouendiale sacrum prodigij.

Virgines ter nouenę per urbem euntes carmen canunt.

venerunt. in foro pompa constitit: & per manus recte data, virgines sonum vocis pulsu
 pedum modulantes inceserunt. inde vico Tusco, Velabroq; per Boarium forum in
 cliuum publicum, atque ædem Iunonis reginæ perrectum. ibi duæ hostiæ ab decem
 viris immolatæ, & simulachra cupressæ in ædem illata. Dijs ritè placatis, delectum
 consules habebant acrius intentiusq;, quàm prioribus annis quisquam meminerat
 habitum. nam & belli terror duplicatus noui hostis in Italiam aduentu: & minus iu-
 uentutis erat, vnde scriberent milites. itaq; colonos etiam maritimos, qui sacrosan-
 ctam vacationem dicebantur habere, dare milites cogebant. quib⁹ recusantibus edi-
 xere in diem certam, vt quo quisq; iure vacationem haberet, ad senarum deferret. Ea
 die hi populi ad senatū venerunt: Hostiensis, Alsienis, Antias, Anxuras, Minturnen-
 sis, Sinuessanus, & à supero mari Senensis. Cùm vacatiōes suas quisq; populus recita-
 ret, nullius, cùm in Italia hostis esset, præter Antiatem Hostiensemq;, vacatio obser-
 uata est, & earum coloniarum iuniores iureiurando adacti, supra dies triginta nō per-
 noctaturos se esse extra mœnia coloniæ suæ, donec hostis in Italia esset. Cùm omnes
 censerent, primo quoq; tempore consulibus eundū ad bellum (nam & Afrubali oc-
 currendum esse descendenti ab Alpibus, ne Gallos Cisalpinos, neue Hetruriam ere-
 ctam in spem rerū nouarum sollicitaret, & Annibalem suo proprio occupandum bel-
 lo, ne emergere ex Brutijs, atq; obuiam fratri ire posset) Liuius cunctabatur, parum fi-
 dens suarum prouinciarum exercitibus: collegam ex duobus consularibus egregijs
 exercitibus, & tertio, cui Q. Claudius Tarenti præfesset, electionem habere. intuleratq;
 mentionem de volonibus reuocandis ad signa. Senatus liberam potestatem consu-
 libus fecit, & supplendi vnde vellent, & eligendi de omnib⁹ exercitibus quos vellent,
 permutandiq;: & ex prouincijs, quos è Republica censerent esse, traducendi. Ea om-
 nia cum summa concordia consulum acta. Volones in vnde uicesimam & vicesimam
 legiones scripti. Magni roboris auxilia ex Hispania quoque à P. Scipione Liuius missa,
 quidam ad id bellum auctores sunt, octo millia Hispanorum Gallorumq;, & duo
 millia de legionibus militum, equitum ad mille octingentos, mistos Numidas Hi-
 spanosq;. M. Lucretium has copias nauib⁹ aduexisse: & sagittariorum, funditorumq;
 ad quatuor millia ex Sicilia C. Manlium misisse. Auxerunt Romæ tumultum literæ
 ex Gallia missæ ab L. Portio prætore: Afrubalem mouisse ex hybernis, & iam Alpes
 transire: octo millia Ligurum conscripta, armataq;, coniuncturaq; se transgresso in
 Italiam esse, nisi mitteretur in Ligures qui eos bello occuparet. se cum inualido exer-
 citu, quoad turū putaret, progressurum. Hæ literæ consules raptim confecto delectu
 maturius quam cōstituerant, exire in prouincias cōegerūt: ea mente, vt vterq; hostem
 in sua prouincia contineret, neq; coniungi, aut cōferre in vnum vires pateretur. Plu-
 rimum in eam rem adiuuit opinio Annibalis: quod etsi ea æstate transiturū in Itali-
 am fratrem crediderat, recordando quæ ipse in transitu nunc Rhodani, nunc Alpi-
 um, cum hominibus locisq; pugnando per quinque menses exhausisset, haudqua-
 quam tam facile maturumq; transitum expectabat. ea tardius mouendi ex hyber-
 nis causa fuit. Cæterum Afrubali & sua, & aliorum spe omnia celeriora, atque ex-
 peditiora fuere. non enim receperunt modò Aruerni eum, deincepsq; alia Gallicæ
 atque Alpinae gentes, sed etiam secutæ sunt ad bellum. & cùm per munita pleraque
 transitu fratris, quæ antea inuia fuerant, ducebat: tum etiam duodecim annorum af-
 fuetudine peruijs Alpibus factis, inter mitiora iam hominum transibat ingenia. in-
 usitati nanq; antea alienigenis, nec videre ipsi aduenam in sua terra assueti, omni ge-
 neri humano infociabiles erant. & primò ignari quò Pœnus pergeret, suas rūpes suaq;
 castella, & pecorum hominumq; prædam peti crediderant. fama deinde Punici belli,
 quo duodecimum annum Italia vrebatur, satis edocuerat, viam tantum Alpes esse,
 duas præualidas vrbes, magno inter se maris terrarumq; spatio discretas, de imperio
 & opib⁹ certare. Hæ causæ aperuerant Alpes Afrubali. Cæterum quod celeritate iti-
 neris profectum erat, id mora ad Placentiam, dum frustra obsidet magis, quàm op-
 pugnat,

*Sacrosancta vaca-
tio.*

*Afrubal Alpes
transire nuncia-
tur.*

*Afrubalem reci-
piunt Gallicæ atq;
Alpinae gentes.*

*Placentiam obsi-
det Afrubal.*

A pugnat, corrumpit. Crediderat campestris oppidi facilem expugnationem esse: & nobilitas coloniæ induxerat eum, magnum se excidio eius vr̄bis terrorem cæteris iniecturum. Non ipse se solum ea oppugnatione impedijt: sed Annibalem post famam transitus eius tanto spe sua celeriore, iam mouentem ex hybernis, continuerat. quippe reputantem nō solum quàm lenta vr̄bium oppugnatio esset, sed etiam quàm ipse frustra eandem illam coloniā ab Trebia victor regressus tentasset. Consules diuersis itineribus profecti ab vr̄be, velut in duo pariter bella, distenderant curas hominum: simul recordantium, quas primus aduentus Annibalis intulisset Italiæ clades: simul, cum illa angeret cura, quos tam propitios vr̄bi atque imperio fore deos, vt eodem tempore vtrobique Respublica prosperè gereretur. aduersa secundis pensando, rem ad id tempus extractam esse. cum in Italia ad Thrasymenum & Cannas præcipitasset Romana Respublica, prospera bella in Hispania prolapsam eam erexisse. postea cum in Hispania alia super aliam clades, duobus egregijs ducibus amissis, duos exercitus ex parte deleisset, secunda in Italia Siciliaq; gesta quassatam Rempublicam excepisset: & ipsum interuallum loci, quod in vltimis terrarum oris alterum bellum gereretur, spatium dedisse ad respirandum. nunc duo bella in Italiam accepta, duos celeberrimi nominis duces circumstare vr̄bē Romam, & vnum in locum totam periculi molem, omne onus incubuisse. qui eorum prior vicisset, intra paucos dies castra cum altero iuncturum. Terrebat & proximus annus lugubris duorum consulum funeribus. His anxij curis homines digredientes in prouincias consules profecti sunt. Memorię proditum est, plenum adhuc ira in ciues M. Liuium ad bellum proficiscentem monenti Q. Fabio, ne priusquam gen^o hostium cognosset, temerè manū confereret, respondisse: vbi primū hostium agmē conspexisset, pugnaturum. cum quæreretur, quæ causa festinandi esset: Aut ex hoste egregiam gloriam, inquit, aut ex ciuibus victis gaudium, meritum, certè, etsi non honestum, capiam. Priusquam Claudius consul in prouinciam perueniret, per extremū finem agri Larinatis ducetem in Salentinos exercitum Annibalem cum expeditis cohortib⁹ adortus C. Hostilius Tubulus, in composito agmini terribilem tumultum intulit. Ad quatuor millia hominum occidit, nouem signa militaria cepit. Mouerat ex hybernis ad famam hostis Q. Claudius, qui per vr̄bes agri Salentini castra disposita habebat. Itaq; ne cum duobus exercitibus simul confingeret Annibal, nocte castra ex agro Tarentino mouit, atq; in Brutios concessit. Claudius in Salentinos agmen conuertit. Hostilius Capuam petens, obuius ad Venusiam fit consuli Claudio. Ibi ex vtroque exercitu electa peditum quadraginta millia, duo millia & quingenti equites, quibus consul aduersus Annibalem rem gereret. reliquas copias Hostilius Capuam ducere iussus, vt Q. Fuluius proconsul traderet. Annibal vndiq; contracto exercitu, quem in hybernis, aut in præsidijs agri Brutij habuerat, in Lucanos ad Grumentum venit, spe recipiendi oppida, quæ per metum ad Romanos defecissent. eodem à Venusia consul Romanus exploratis itinerib⁹ contendit, & mille ferè & quingentos passus castra ab hoste locat. Grumentum inueniens propè iunctum videbatur Pœnorum vallum. quingenti passus erant inter castra Punica, ac Romana. interiacebat campus, colles imminebāt nudi, sinistro lateri Carthaginensium, dextro Romanorum, neutris suspecti: quòd nihil sylvæ, neq; ad insidias latebrarum habebant. In medio campo ab stationibus procurstantes, certamina haud satis digna dictu serebant. Id modò Romanum quærere apparebat, ne abire hostem pateretur. Annibal inde euadere cupiens, totis virib⁹ in aciem descēdebat. Tum consul ingenio hostis vsus, quo min⁹ in tam apertis collib⁹ timeri insidię poterant: quinque cohortes additis quinque manipulis, nocte iugum superare, & in auersis vallibus confidere iubet: tempus exurgendi ex insidijs, & aggrediendi hostem, T. Claudium Afellum tribunum militum, & P. Claudium præfectum sociū edocet: quos cum ijs mittebat. Ipse luce prima copias omnes peditum, equitumq; in aciem eduxit. Paulo post & ab Annibale signū pugne propositum est: clamorq; in castris ad arma discurrentium

26

*Romanorum solite mentes ob Annibalem aduentū.**Liuius consul iram in ciues plenus.**Hostilius Tubulus prosperè cum Annibalem pugnavit.**Castra Punica Romanis opposita.**Prælium inter Nerone[m] cos. & Annibalem.*

rentium est sublatus. inde eques, pedesq; cerratim portis ruere, ac palati per campum properare ad hostes. Quos ubi effusos cōsul videt, tribuno militum tertie legionis C. Aurunculeio imperat, ut equites legionis quanto maximo impetu possit, in hostem emittat. ita pecorum modo incompósitos toto passim campo se fuisse: ut sterni opprimiq; priusquam instruantur, possint. Nondum Annibal è castris exierat, cum pugnantium clamorem audiuit. Itaque excitus tumultu raptim ad hostem copias agit. iam primos occupauerat equestris terror. peditum etiam prima legio, & dextra ala praelium inibant. incompósitos hostes ut quenque aut pediti, aut equiti casus obtulit, ita conferunt manus. crescit pugna subsidijs: & procurrentium ad certamen numero augetur. pugnantescq; (quod nisi in veteri exercitu, & duce veteri haud facile est) inter tumultum ac terrorem instruxisset Annibal, ni cohortium ac manipulorum decurrentium per colles clamor ab tergo auditus metum, ne intercluderentur à castris, inieciisset. Inde pavor incussus: & fuga passim fieri cœpta est. minorq; cædes fuit, quia propinquitas castrorum breviorē fugam percussis fecit. equites enim in tergo inhærebant: in transuersa latera inuaserant cohortes secundis collibus, viâ nuda ac facili decurrentes. tamen supra octo millia hominum occisa: supra septingentos capti: signa militaria nouem adempta. elephantum etiam, quorum nullus vsus in repentina ac tumultuaria pugna fuerat, quatuor occisi, duo capti. Romanorum sociorumq; ducenti ceciderunt. Postero die Pœnus quieuit. Romanus in aciem copijs educis, posteaquam neminem signa contrâ efferre vidit, spolia legi cæsorū hostium, & suorum corpora collata in vnum sepeliri iussit. inde insequentibus continuis diebus aliquot ita institit portis, ut propè inferre signa videretur: donec Annibal tertia vigilia crebris ignibus tabernaculisq;, quæ pars castrorum ad hostes vergebat, & Numidis paucis, qui in vallo portisq; se ostenderent, relictis, profectus Apuliam petere intendit. Vbi illuxit, successit vallo Romana acies. & Numidæ ex composito paulisper in portis se valloq; ostentauere: frustratiq; aliquandiu hostem, citatis equis agmen suorum assequuntur. Consul ubi silentium in castris, & ne paucos quidem qui prima luce obambulauerant, parte vlla cernebat: duobus equitibus speculatum in castra præmissis, postquam satis tuta omnia esse exploratum est, inferri signa iussit. tantumq; ibi moratus, dum milites ad prædam discurrunt: receptui deinde cecinit: multoq; ante noctem copias reduxit. Postero die prima luce profectus, magnis itineribus famam & vestigia agminis sequens, haud procul Venusiam hostem assequitur. Ibi quoq; tumultuaria pugna fuit. supra duo millia Pœnorum cæsa. Inde nocturnis, montanisq; itineribus Pœnus, ne locum pugnandi daret, Metapontum petijt. Hanno inde (is enim præsidio eius loci præfuerat) in Brutios cum paucis ad exercitum nouum comparandum missus. Annibal copijs eius ad suas additis, Venusiam retro quibus venerat itineribus repetit: atq; inde Cannusium procedit, Nunquam Nero vestigijs hostis abstiterat: & Q. Fuluium, cum Metapontum ipse proficisceretur, in Lucanos, ne regio ea sine præsidio esset, ac certierat. Inter hæc ab Asdrubale, postquam à Placentiæ obsidione abcessit, quatuor Galli equites, duo Numidæ cum literis ab Annibalem missi, cum per medios hostes rotam ferme longitudinè Italiæ emensi essent, dum Metapontum cedentem Annibalem sequuntur, incertis itineribus Tarentum delati, à vagis per agros pabulatoribus Romanis ad Q. Claudium prætorem deducuntur. Eum primò incertis implicantes responsis, ut metus tormentorum admotus fateri vera coegit, edocuerunt, literas se ab Asdrubale ad Annibalem ferre. Cum ijs literis, sicut erant, signatis, L. Virginio tribuno militum ducendi ad Claudium cōsulem traduntur. duæ simul turmæ Samnitum præsidij causa missæ. Qui ubi ad cōsulem peruenierunt, literasq; lectæ per interpretem sunt, & ex captiuis percunctatio facta: tum Claudius non id tempus esse Reipublicæ ratus, quo cōsilijs ordinarijs prouinciæ suæ quisq; finibus per exercitus suos cum hoste destinato ab senatu bellum gereret, audendum ac nouandum aliquid improuisum, inopinatum, quod cœptum non minorè apud ciues, quam hosteis, terrorem faceret, perpe-

Pœnorum fuga & cædes.

Annibal relictis castris Apuliam petit.

Consul Nero Annibalem prope Venusiam assequitur.

Asdrubalis literas interceptas.

26

A perpetratum in magnam latitiam ex magno metu verteret, literis Asdrubalis Romanam ad senatum missis, simul & ipse patres conscriptos quid pareret, edocet, ut cum in Umbria se occursum Asdrubal fratri scribat, legionem à Capua Romam accersant, delectum Romæ habeant, exercitum urbanum ad Narniam hosti opponant. Hæc senatui scripta. Præmissi item per agrum Larinatem, Marrucinum, Ferentanum, Prætu-
titanum, quæ exercitum ducturus erat, ut omnes ex agris viribusq; commeatus paratos militi ad vescendum in viam deferrent, equos iumentaq; alia producerent, ut vehiculorum fessis copia esset. ipse de toto exercitu civium, sociorumq; quod roboris erat, delegit, sex millia peditum, mille equites: pronuntiat, occupare se in Lucanis proximam urbem, Punicumq; in ea præsidium velle, ut ad iter parati omnes essent.

B Profectus nocte, flexit in Picenum. Et consul quidem quantis maximis poterat itineribus, ad collegam ducebat, relicto Q. Tatio legato, qui castris præfesset. Romæ haud minus terroris ac tumultus erat, quàm fuerat biennio antè, cum castra Punica obiecta Romanis mœnibus portisq; fuerant. neq; satis constabat animis, tam audax iter consulis laudarent, vituperarentne. apparebat (quo nihil iniquius est) ex euctu famam habiturum. Castra propè Annibalem hostem relicta sine duce cum exercitu, cui detractum foret omne quod roboris, quod floris fuerit: & consulem in Lucanos ostendisse iter, cum Picenum & Galliam peteret, castra relinquentem nulla alia re tutiora, quàm errore hostis, qui ducem inde atq; exercitus partem abisse ignoraret. Quid futurum, si id palam fiat? & aut insequi Neronem cum sex millibus armatorum profectum, Annibal toto exercitu velit? aut castra inuadere prædæ relicta, sine viribus, sine imperio, sine auspicio? Veteres eius belli clades, duo consules proximo anno interfecti terrebant. & ea omnia accidisse, cum vnus imperator, vnus exercitus hostium in Italia esset, nunc duo bella Punica facta, duos ingentes exercitus, duos propè Annibales in Italia esse. quippe & Asdrubalem patre eodem Amilcare genitum, æquè impigrum ducem, per tot in Hispania annos Romano exercitū bello, gemina victoria insignem, duobus exercitibus cū clarissimis ducibus deletis. nam itineris quidè celeritate ex Hispania, & concitatis ad arma Gallicis gentibus, multo magis q̄ Annibalem ipsum gloriari posse. quippe in ijs locis hunc coegisse exercitum, quibus ille maiorem partem militū fame, ac frigore, quæ miserrima mortis genera sunt, amisisset. Adijci-

Nero consul relicto Annibale aduersus Asdrubalem ire propebat.

C bant etiam periti rerum Hispaniæ, haud cum ignoto duce C. Nerone congressurum: sed quem in saltu impedito deprehensus fortè, haud secus quàm puerū, conscribendis fallacibus conditionibus pacis frustratus elusisset. Omnia maiora etiã vero præsidia hostium, minora sua, metu interprete semper in deteriora inclinato, ducebant. Nero postquam iam tantum interualli ab hoste fecerat, ut detegi consiliū satis tutum esset, paucis milites alloquitur. Negat vllius consilium imperatoris in speciem audacius, re ipsa tutius fuisse, quàm suum. Ad certam eos se victoriã ducere, quippe ad quod bellum collega non antequàm ad satietatem ipsius peditum atq; equitum data ab senatu copiæ fuissent, maiores, instructioresq; quàm si aduersus ipsum Annibalem iret, profectus sit: eò ipsos, quantumcunq; virium momentum addiderint, rem omnem

D inclinatos, auditū modò in acie (nam ne antè audiat, daturum operam) alterum consulem, & alterum exercitum aduenisse, haud dubiam victoriã facturum. Famam bellum conficere, & parua momenta in spem metumq; impellere animos. Gloriæ quidem ex re benè gesta partæ, fructum propè omnem ipsos laturos. Semper quod postremum adiectum sit, id rem totam videri traxisse. Cernere ipsos, quo concursu, qua admiratione, quo fauore hominum iter suum celebretur. Et hercule per instructa omnia ordinibus virorum mulierumq; vndiq; ex agris effusorum, inter vota ac preces & laudes ibant. illos præsidia Reipublicæ, vindices urbis Romæ imperijq; appellabant, in illorum armis dextrisq; suam liberorumq; suorū salutem ac libertatem repositam esse: deos omnes deasq; precabantur, ut illis faustū iter, felixq; pugna, maturata ex hostibus victoria esset: damnarenturq; ipsi votorū, quæ pro ijs suscepissent: ut

Neronis Cos. ad milites oratio.

E quemad-

quemadmodum nunc solliciti prosequerentur eos, ita paucos post dies læti ouantibus victoria obuiam irent. Inuitare inde pro se quisq; & offerre, & fatigare precibus, vt quæ ipsis iumentisq; vsui essent, ab se potissimum sumerent, benignè omnia cum lara dare. Modestia certare milites, ne quid vltra vsum necessarium sumerent, nihil morari, nec ab signis absistere. cibum capientes diem ac noctem ire, vix quod satis ad naturale desiderium corporum esset, quieti dare. Et ad collegam præmissi erant, qui nuntiarent aduentum, percunctarenturq; clam an palam, interdum an noctu venire sese vellet, iisdem an alijs confidere castris. Nocte clam ingredi melius visum est. Tertia per castra ab Liuii consule data erat, vt tribunum tribunus, centurio centurionem, eques equitem, pedes peditem acciperet. neq; enim dilatari castra opus esse, ne hostis aduentum alterius consulis sentiret: & coartatio plurimum in angusto tendentium facilius futura erat, quòd Claudianus exercitus nihil firmè, præter arma, secum in expeditionem tulerat. Cæterum in ipso itinere auctum voluntarijs agmen erat, offerentibus sese vltro & veteribus militibus, perfunctis iam militia: & iuuenibus, quos certatim nomina dantes, si quorum corporis species, roburq; virium aptum militia videbatur, conscripserat. Ad Senam castra alterius consulis erant: & quingentos inde firmè passus Asdrubal aberat. Itaq; cum iam appropinquaret, tectis montibus substitit Nero, ne ante noctem, castra ingrederetur. Silentio ingressi, ab sui quisq; ordinis hominibus in tentoria adducti, cum summa omnium læticia hospitaliter excipiuntur. Postero die concilium habitum, cui & L. Porcius Licinius prætor affuit. Castra iuncta consulum castris habebat: & ante aduentum eorum per loca alta ducendo exercitum, cum modò insideret angustos saltus, vt transitum clauderet, modo ab latere aut ab tergo carperet agmen, ludificatus hoste omnibus artibus belli fuerat. is tum in concilio aderat. Multorum eò inclinabant sententiæ, vt dum fessum via ac vigilijs reficeret militem Nero, simul & ad noscendum hostem paucos sibi sumeret dies, tempus pugnandi differretur. Nero non suadere modò, sed summa ope orare institit, ne consilium suum, quod tutum celeritas fecisset, temerarium morando facerent. Errore, qui non diuturnus futurus esset, velut torpentem Annibalem, nec castra sua sine duce relicta aggredi, nec ad sequendum se iter intendisse. antequam se moueat, delere exercitum Asdrubalis posse, redireq; in Apuliam. Qui prolatando spatium hosti det, eum & illa castra prode Annibali, & aperire in Galliam iter, vt per otium vbi velit, Asdrubali coniungatur. Exemplò signum dandum, & exeundum in aciem: ab utendūq; errore hostium absentium, præsentiumq; dum neq; illi sciant cum paucioribus, nec hi cum pluribus & validioribus rem esse. Concilio dimisso, signum pugnae proponitur, cõfestimq; in aciem procedunt. Iam hostes ante castra instructi stabant. Moram pugnae artulit, quòd Asdrubal profectus ante signa cum paucis equitibus scuta vetera hostium notauit, quæ ante non viderat, & strigiosos equos. multitudo quoq; maior solita visa est. Suspiciatus, id quod erat, receptui properè cecinit, ac misit ad flumen vnde aquabantur: vbi & excipi aliqui possent, & notari oculis, si qui fortè aduersionis coloris, vt ex recenti via, essent. simul circumuehi procul castra iubet, speculariq; num auctum aliqua parte sit vallum: & attendant, semel, bisne signum canat in castris. Ea cum ordine omnia relata essent, castra nihil aucta errorem faciebant. Bina erant, sicut ante aduentum consulis alterius fuerant: vna M. Liuij, altera L. Porcij. neutris quicquam, quo latius tenderetur, ad munimenta adiectum. Illud veterem ducem assuetumq; Romano hosti mouit: quòd semel in prætorijs castris signum, bis in consularibus referebant cecinisse. duos profectò consules esse. & quonam modo alter ab Annibale abscessisset, cura angebat. minimè id quod erat, suspicari poterat, tantæ rei frustratione Annibalem elusum: vt vbi dux, vbi exercitus esset, cum quo castra collata haberet, ignoraret. profectò haud mediocri clade absteritum. insequi non ausum. magnopere vereri, ne perditis rebus serum ipse auxilium venisset: Romanisq; eadem iam fortuna in Italia: quæ in Hispania esset. interdum literas suas ad eum non per-

Ad Senam castra
Liuii consulis post-
ta.

De oppugnando
Asdrubale consu-
les deliberant.

28

Asdrubalis mira
solertia.

A non peruenisse, credere: interceptisq; ijs, consulem ad sese opprimendum accelerasse. His anxius curis, extinctis ignibus, vigilia prima dato signo, vt taciti vasa colligerent, signa ferri iussit. In trepidatione & nocturno tumultu duces parum intentè asseruati, alter in destinatis iam antè animo latebris subsedit, alter per vada nota Metaurum flumen tranauit. Ita desertum à ducibus agmè primò per agros palatur: fessiq; aliquot somno ac vigilijs sternunt corpora passim, atq; infrequentia relinquunt signa. Asdrubal dum lux viam ostenderet, ripa fluminis signa ferri iubet. & per tortuosi amnis si-

B Portius deinde assecutus cum leui armatura. Nero primùm cum omni equitatu aduenit. Qui cum fessum agmen carperent ab omni parte, incurfarentq;, & iam omisso itinere, quod fugæ simile erat, castrametari Pœnus in tumulto super fluminis ripam vellet: aduenit Liuius peditum omnibus copijs, non itineri modò, sed ad conferendù extemplo præliù instructis, armatisq;. Sed vbi omnes copias coniunxerunt, directaq; acies est, Claudius dextro in cornu, Liuius ab sinistro pugna instruit, media acies prætori tuenda datur. Asdrubal omiſſa munitione castrorum, postquam pugnandù vidit, in prima acie ante signa elephantos locat. circa eos lauo in cornu aduersus Claudium Gallos opponit, haud tantum eis fidens, quantum ab hoste timeri eos credebat. ipse dextrù cornu aduersus M. Liuium

C sibi, atq; Hispanis (& ibi maximè in vetere milite spem habebat) sumpsit. Ligures in medio post elephantos positi, sed longior q̄ latior acies erat. Gallos prominens collis tegebat. Ea frons, quã Hispani tenebant, cum sinistro Romanorù cornu concurrit. dextra omnis acies extra prælium eminens cessabat. collis oppositus arcebat, ne aut à fronte, aut ab latere aggredierentur. Inter Liuium, Asdrubalemq; ingens contractum

Asdrubal nocte castrum monet.

Ambo consules & prætor Asdrubalē sequuti assequuntur ad Metaurivipos.

Consules & prætor coniunctis copijs Asdrubalem adorantur.

certamen erat, atroxq; cædes vtrinq; edebatur. ibi duces ambo, ibi pars maior peditum, equitumq; Romanorum: ibi Hispani, vetus miles peritusq; Romanæ pugnae, & Ligures, durum in armis genus. eodem versu elephantis, qui primo impetu turbaucrant antesignanos, & iam signa mouerant loco: deinde crescēte certamine & clamore, impotentius iam regi, & inter duas acies versari, velut incerti quorum essent, haud dissimiliter nauibus sine gubernaculo vagis. Claudius, Quid ergo præcipiti cursu tam longum iter emensi sumus: clamitans militibus, cum in aduersum collē frustra signa erigere

erigere conatus esset, postquam ea regione penetrari ad hostem non videbat posse, cohortes aliquot subductas è dextro cornu, vbi stationem magis segnem quam pugnam futuram cernebat, post aciem circumducit: & non hostibus modò, sed etiam suis inopinantibus, in sinistram hostium latum incurrit: tantaq; celeritas fuit, vt cum ostendissent se in latere, mox in terga iam pugnarent. Ita vt omnibus partibus, ab fronte, ab latere, ab tergo, trucidarentur Hispani, Liguresq;: & ad Gallos iam cædes peruenerat. Ibi minimum certaminis fuit. nam & pars magna ab signis aberat, nocte dilapsi, stratiq; somno passim per agros: & qui aderant, itinere ac vigilijs fessi, intolerantissima laboris corpora, vix arma humeris gerebant. Et iam diei medium erat, sitisq; & calor hiantis cædendos, capiendosq; affatim præbebat. Elephanti plures ab ipsis rectoribus quàm ab hoste interfecti. fabrile scalprum cum malleo habebant. G id, vbi sæuite belluæ acruere in suos cœperant, magister inter aures positum ipsa in compage, quâ iungitur capiti ceruix, quanto maximo poterat ictu adigebat. ea celerissima via mortis in tantæ molis bellua inuenta erat, vbi regendi spem vi vicisset. primusq; id Asdrubal instituerat, dux cum sæpe aliàs memorabilis, tum illa præcipuè pugna. ille pugnantes hortando, pariterq; obeundo pericula, sustinuit: ille fessos, abnuenteisq; tædio & labore, nunc precando nunc castigando accendit: ille fugientes reuocauit, omissamq; pugnam aliquot locis restituit. postremò cum haud dubia fortuna hostium esset, ne superstes tanto exercitui suum nomen secuto esset, concitato equo se in cohortem Rom. immisit. ibi vt patre Amilcare, & Annibale fratre dignum erat, pugnans cecidit. Nunquam eo bello vna acie tantum H hostium interfectum est, redditaq; æqua Cannensi clades vel ducis vel exercitus interitu videbatur. Quinquaginta sex millia hostiũ occisa: capta quinque millia & quadringenti, præda alia magna tum omnis generis, tum auri etiam, argentiq;. ciuium etiam Romanorum, qui capti apud hostes erant, supra quatuor millia capitum recepta. id solatij fuit pro amissis eo prælio militibus. Nam haudquaquam incruenta victoria fuit: octo fermè millia Romanorum, sociorumq; occisa. Adeoq; etiam victores sanguinis cædisq; cœperat lætetas, vt postero die, cum esset nuntiatum L. Livio consuli: Gallos Cisalpinos, Liguresq;, qui aut prælio non affuissent, aut inter cædem effugissent, vno agmine abire sine certo duce, sine signis, sine ordine vllò aut imperio posse: si vna equitũ ala mittatur, omnes deleri: Superfint, inquit, aliqui nuntij & hostium cladis, & nostræ virtutis. Nero ea nocte quæ secuta est pugnam, citiore quàm I inde venerat agmine, die sexto ad statiuam suam atque ad hostem peruenit. Iter eius frequentia minore, nemo enim præcesserat nuntius, lætitia verò tanta, vix vt compotes mentium gaudio essent, celebratum est. Nam Romæ neuter animi habitus satis dici, narrariq; potest: nec quo incerta expectatione euetus ciuitas fuerit, nec quo victoriæ famam acceperit. Nunquam per omnes dies, ex quo Claudium consulem profectum fama attulit, ab orto sole ad occidentem, aut senator quisquam à curia, atque ab magistratibus abscessit, aut populus è foro. Matronæ, quia nihil in ipsis opis erat, in preces obrestationesq; versæ, per omnia delubra vagæ supplicij votisq; fatigauere deos. Tam sollicitæ ac suspensæ ciuitati fama incerta primò accidit: duos Narnienses equites in castra, quæ in faucibus Umbriæ opposita erant, venisse ex prælio nuntiantes, K cæfos hostes. & primò magis auribus quàm animis id acceptum erat, vt maius, lætiusq;, quàm quod mente capere, aut satis credere possent, & ipsa celeritas fidem impediebat, quòd biduo ante pugnatum dicebatur. literæ deinde ab L. Manlio Acidino missæ ex castris afferuntur de Narnensium equitum aduentu. Eæ literæ per forum ad tribunal Prætoris latae, senatum curia exciuerunt: tantoq; certamine ac tumultu populi ad fores curiæ concursus est, vt adire nuntius non posset; trahereturq; à percunctantibus, vociferantibusq;, vt in rostris, priusquam in senatu literæ recitarentur. tandem summoti, & coerciti à magistratibus, vixq; seruari lætitia inter impotentes eius animos potuit: in senatu primum, deinde in concione literæ recitatae sunt: & pro cuiusq; in-

Qua arte elephantos rector interficiebat, si quando sentirent.

90

Asdrubal pugnans cecidit.

Pæporum & sociorum occisa. 56000 capti 5400.

Nero ad statiuam suam redit.

A iusque ingenio, alijs iam certum gaudium, alijs nulla antè futura fides erat, quàm legatos consulum, vel literas audissent. Ipsos deinde appropinquare legatos allatum est. Tum enimvero omnis ætas currere obuiam, primus quisque oculis auribusq; haurire tantum gaudium cupientes. Ad Miluium vsque pontem continens agmen peruenit. Legati erant: L. Veturius Philo, P. Licinius Varus, Q. Cæcilius Metellus. Circunfusi omnis generis hominum frequentia in forum peruenerunt, cum alij ipsos, alij comites eorum, quæ acta sint, percunctarentur, & vt quisque audierat, exercitum hostium, imperatoremq; occisum, legiones Romanas incolumes, saluos consules esse, extemplo alijs porro impertiebant gaudium suum. Cùm ægrè in curiam peruentum esset, multò ægrius summotam turba, ne patribus misceretur, literæ in
 B senatu recitatæ sunt. inde traducti in concionem legati: L. Veturius literis recitatis, ipse planius omnia, quæ acta erant, exposuit, cum ingenti assensu: postremo etiam clamore vniuersæ concionis, cum vix gaudium animis caperent. Discursum inde ab alijs circa templa deum, vt grates agerent: ab alijs domos, vt coniugibus liberisq; tam lætum nuntium impertirent. Senatus, quòd M. Liuius, & C. Claudius consules incolumi exercitu, ducem hostium legionesq; occidissent, supplicationem in triduum decreuit. Eam supplicationem C. Hostilius prætor pro concione edixit: celebrataq; à viris fœminisq; est. Omnia templa per totum triduum æqualem turbam habuere, cum matronæ amplissima veste cum liberis, perinde ac si debellatum foret, omni solutæ metu, deis immortalibus grates agerent. Statum quoque ciuitatis
 C ea victoria mouit: vt iam inde haud secus quàm in pace, res inter se contrahere, vendendo, emendo, mutuum dando, argentum creditum soluendo, auderent. C. Claudius consul cùm in castra redisset, caput Asdrubalis, quod seruatum cum cura attulerat, proijci ante hostium stationes: captiuosq; Afros vinctos, vt erant, ostendi: duos etiam ex ijs solutos ire ad Annibalem, & expromere quæ acta essent, iussit. Annibal tanto simul publico familiarisq; ictus luctu, agnoscere se fortunam Carthaginis, fertur dixisse: castrisq; inde motus, vt omnia auxilia, quæ diffusa latius tueri non poterat, in extremum Italiæ angulum, Brutiós, contraheret: & Metapontinos, ciuitatem vniuersam, excitos fedibus suis, & Lucanorum qui suæ ditionis erant, in Brutium agrum traduxit.

Consulium literæ
& legati de caso
Asdrubale & delecto
eius exercitu.

Supplicatio in triduum
decreta, ob delectum
Asdrubalem & eius exercitum.

Asdrubalis caput ante
Annibalis stationes
proiectum.

30

EPITOME LIBRI XXVIII.

Res in Hispania prosperè gestæ à Syllano Scipionis legato, & L. Scipione fratre aduersus Pœnos à Sulpitio Procos, & ab Attalo Rege Asia aduersus Philippum regem Macedonum pro Aetolis referuntur. Cum M. Liuius, & Claudio Nerone Coss. triumphus decretus esset, Liuius, qui in prouincia suam rem gesserat, quadrigis inuictus est. Nero qui in collega prouinciam, vt victoriam eius adiuuaret, venerat, equo est secutus: & in hoc habitu plus gloriæ reuerentiæq; habuit. nam & plus in bello, quàm collega, fecerat. Ignis in ade Vestæ negligentia virginis, quæ non custodierat, extinctus est, virgo caesa est flagro. P. Scipio in Hispania cum Pœnis debellauit, XI. III. anno eius belli, anno quinto postquam ierat: exclusisq; in totum possessione eius hostibus, Hispaniam recepit: & à Tarracone in Africam ad Syphacem regem Numidarum duobus nauigijs transfuectus, fœdus iunxit. Asdrubal Gisgonis ibi cum eò in eodem lecto accubuit. munus gladiatorium in honorem patris, patriusq; Carthagini Nouæ dedit, non ex gladiatoribus, sed ex ijs qui aut in honorem ducis, aut ex provocacione in certamen descendebant: in quo Reguli fratres de regno ferro contenderunt. Cum Astapa vrbs ab Romanis oppugnaretur, oppidani liberos & coniuges rogo extracto occiderunt, & se insuper precipitauerunt. Ipse Scipio dum graui morbo implicitus esset, seditionem in parte exercitus motam, confirmatus discussit, rebellantesq; Hispania populos coegit in ditionem venire. Et amicitia facta est cum Masanissa rege Numidarum: qui illi quidem auxilium, si in Africam traiecisset, pollicebatur. cum Gaditanis quoq; post discessum inde Magonis, cui ex Carthagine scriptum erat, vt in Italiam traiceret, Romam reuersus, consulq; creatus, Africam prouinciam petenti, contradicente Q. Fabio Maximo, Sicilia data est: permissumq;, vt in Africam traiceret, si ex Republica esse censeret. Mago Amilcaris filius à minore Baleari insula, vbi hyemarat, in Italiam traiecit.

An. 543. qui consules ha-
buit C. Claudium Nerone-
nem et M. Livium Salina-
torem II.

Hanno in locum
Asdrubalis succes-
sit.

Syllanus à Scipio-
ne mittitur aduer-
sus Hannonem &
Magonem.

ms

VM transitu Asdrubalis quantum in Italiam declinauerat F
belli, tantum leuata Hispania viderentur, renatum ibi subitò
par priori bellum est. Et Hispanias ea tempestate sic ha-
bebant Romani, Pœniq; Asdrubal Gisgonis filius ad Ocea-
num penitus, Gadeisq; concesserat. Nostri maris ora, om-
nisq; fermè Hispania, qua in orientē vergit, Scipionis ac Ro-
manæ ditionis erat. Nouus imperator Hanno in locum Bar-
chini Asdrubalis nouo cum exercitu ex Africa transgressus,
Magoniq; iunctus, cùm in Celtiberia, quæ media inter duo

maria est, breui magnum hominum numerum armasset: Scipio aduersus eum M. Syl-
lanum cum decem millibus peditum, equitibus quingentis misit. Syllanus quantis G
maximis potuit itineribus, (impediabant autem & asperitates viarū, & angustia sal-
tibus crebris, vt pleraq; Hispania sunt, inclusa) tamen non solum nuntios, sed etiam
famam aduentus sui prægressus, ducibus indidit ex Celtiberia transfugis ad hoste per-
uenit. Eisdem authoribus compertum est, cùm decem circiter millia ab hoste abessent
bina castra circa viā, qua irent, esse: læua Celtiberos, nouū exercitum supra nouē mil-
lia hominum, dextra Punica tenere castra. Ea stationibus, vigilijs, omni iusta militari
custodia tuta & firma esse: illa altera soluta neglectaq; vt barbarorū & tyronū, & mi-
nūs timentium, quod in sua terra essent. Ea prius aggredienda ratus Syllanus, signa
quā maximè ad leuā iubebat ferri, necunde ab stationibus Punicis cōspiceretur. ip-
se præmissis speculatoribus, citato agmine ad hoste pergit. Tria millia fermè aberat, H
cùm haud dum quisquā hostiū fenserat. confragosa loca, & obsita virgultis tenebant
collēs. ibi in caua valle, atq; ob id occulta, confidere militē, & cibū capere iubet. inter-
rim speculatores, transfugarū dicta affirmantes, venerunt. Tum sarcinis in medium
coniectis arma Romani capiunt: acieq; iusta in pugnam vadunt. Mille passuum aber-
rant, cùm ab hoste conspecti sunt, trepidariq; repentē cœptū. Mago ex castris citato
equo ad primū clamorē & tumultum aduehitur. Erant autem in Celtiberorū exerci-
tu quatuor millia scutorū, & c. equites. hanc iustam legionē (& id fermè roboris
erat) in prima acie locat: cæteros, leuem armaturā, in subsidijs posuit. Cum ita instru-
ctos educeret castris, vixdū in egressos vallo Romani pila cōiecerunt. Subsidunt Hi-
spani aduersus emissā tela ab hoste, inde ad remittenda ipsi consurgunt. quæ cum Ro-
mani cōfert, vt solent, densatis excepissent scutis, tū pes cum pede collatus, & gladijs
geri res cœpta est. Ceterum asperitas locorū & Celtiberis, quibus in prælio cōcurrere
mos est, velocitatē inutilem faciebat: & haud iniqua eadem erat Romanis stabili pu-
gnæ assuetis, nisi quod angustia & internata virgulta ordines dirimebant: & singuli
biniq; velut cum paribus conferere pugnam cogebantur. Quod ad fugam impedi-
mento hostibus erat, id ad cædem eos, velut vinctos, præbebat. Et iam fermè omni-
bus scutatis Celtiberorum interfectis leuis armature, & Carthaginienfes qui ex alte-
ris castris subsidio venerant, perculsi cædebantur. Duo haud amplius millia peditum,
& equitatus omnis, vix inito prælio, cum Magone effugerunt. Hanno alter impera-
tor cum eis qui postremi iam profligato prælio aduenerant, viuis capitur. Magonem K
fugientem equitatus fermè omnis, & quod veterū peditū erat secuti, decimo die in
Gaditanam prouinciā ad Asdrubalē peruenerūt. Celtiberi, nouus miles, in proximas
dilapsi sylvas, inde domos diffugerunt. Per opportuna victoria nequaquā tantū con-
flatum bellum, quanta futuri materia belli, si licuisset ijs Celtiberorū gente excita, &
alios ad arma sollicitare populos, oppresserat. Itaq; collaudato benignè Syllano, Sci-
pio spem debellandi, si nihil etiam ipse cunctando moratus esset, nactus, ad id quod
reliquum belli erat, in vltimam Hispaniā aduersus Asdrubalē pergit. Pœnus cū ca-
stra sua forte ad sociorum animos in Betica cōtinendos in fide haberet, signis repentē
sublatis fugæ magis quā itineris modo penitus ad Oceanum & Gadeis ducit. Cæ-
terum quoad continuisset exercitū, propositum bello se fore ratus, antequam freto
Gades

Mago in fugā ver-
titur.
Hanno capitur.

ms

Scipio aduersus
Asdrubalē Gif-
goni pergit.

- A Gades trajiceret, exercitum omnem passim in ciuitates dimisit: vt & muris seipsi, & armis muros tutarentur. Scipio vbi animaduertit, dissipatum passim bellum, & circumferre ad singulas vrbes arma, diutini magis quàm magni esse operis, retrò vertit iter. ne tamen hostibus eam relinqueret regionē, L. Scipionem fratrem cum decem millibus peditum, & mille equitum ad oppugnandam opulentissimam in ijs locis vrbe[m], quam Oringin bavbari appellabant, mittit. sita in Melessum finibus est, Hispaniæ gentis, ager frugifer, argentum etiam incolæ fodiunt. Ea arx fuit Asdrubali, ad excursions circa in mediterraneos populos faciēdas. Scipio castris propè vrbe[m] positus, prius quàm circumuallaret vrbe[m], misit ad portas qui ex propinquo alloquio animos tentarent: suaderentq[ue], vt amicitiam potius quàm vim experirentur Romanorum. Vbi nihil pacati respondebatur, fossa dupliciq[ue] vallo circumdata vrbe in treis parteis exercitū diuidit: vt vna semper pars, quietis interim duabus, oppugnaret. Prima pars cū[m] adorta oppugnare est, atrox sane & anceps prælium fuit. nō subire, non scalas ferre ad muros præ incidētib[us] telis, facile erat. & iam qui crexerant ad murum scalas, alij furcis ad id ipsum factis detrudebantur, in alios lupi supernè ferrei iniecti, vt in periculo essent, ne suspensi in murū extraherentur. Quod vbi animaduertit Scipio, nimia paucitate suorum exæquatū certamen esse: & iam eo superare hostē, quod ex muro pugnaret: duabus simul partibus, prima recepta, vrbe[m] est aggressus. Quæ res tantum pauoris iniecit fessis iam cum primis pugnando, vt & oppidani mœnia repentina fuga desererent: & Punicum præsidium metu, ne prodita vrbs esset, relictis statio[n]ibus in vnum locū se colligeret. Timor inde oppidanos incessit, ne, si hostis vrbe[m] intrasset, sine discrimine, Pœnus an Hispanus esset, obuij passim caderentur. itaq[ue] patefacta repente porta, frequentes ex oppido sese eiecerunt: scuta præ se tenentes, ne tela procul conijcerentur: dextras nudas ostentantes, vt gladios abiecis[se] appareret, Id vtrum parum ex interuallo sit conspectum, an dolus aliquis suspectus fuerit, incompertum est. Impetus hostilis in transfugas factus: nec secus, quàm aduersa acies cæsi: eademq[ue] porta signa infesta vrbi illata. & alijs partibus securibus dolabrisq[ue] cædebantur & refringebatur portæ. & vt quisq[ue] intrauerat eques, ad forū occupandū (ita enim præceptū erat) citato equo pergebat. additū erat & triariorū equiti præsidium. legionarij ceteram partē vrbis peruadunt direptione & cæde obuiorum, nisi qui armis se tuebantur. Carthaginenses omnes in custodiā dati sunt: oppidanorū quoq[ue], ccc. ferme, qui clauferant portas, ceteris traditum oppidū, suæ redditæ res. Cecidere in vrbis eius oppugnatione hostium duo millia ferme, Romanorū haud plus xc. Læta & ipsis qui rem gessere, vrbis eius expugnatio fuit: & imperatori cæteroq[ue] exercitui speciosum aduentum suū, ingentem turbam captiuorū præ se agentes, fecerunt. Scipio collaudato fratre, cū[m] quanto poterat verborū honore Carthagini ab se capte, captā ab eo Oringin, æquasset, quia & hyems instabat, vt nec tentare Gades, nec disiectum passim per prouinciam exercitū Asdrubalis confectari posset, in citiorem Hispaniā recipit exercitum: dimissisq[ue] in hybernā legionibus, L. Scipione fratre Romā misso, & Hannone hostiū imperatore, cæterisq[ue] nobilibus captiuis, ipse Tarraconē concessit. Eodem anno classis Romana M. Valerio Leuino proconsole ex Sicilia in Africā transmissa, in Vticensi Carthaginensiq[ue] agro latè populationes fecit. extremis finibus Carthaginensium circa ipsa mœnia Vtica, præde actę sunt. Repetentibus Siciliam classis Punica (septuaginta erant longæ naues) occurrit. decem & septem naues ex ijs captę sunt, quatuor in alto merse, cetera fusa ac fugata classis. Terra mariq[ue] victor Romanus cum magna omnis generis præda Lylibæum repetit. Toto inde mari pulsus hostium nauibus, magni commearus frumenti Romam subuecti. Principio ætatis eius, qua hæc sunt gesta, P. Sulpitius proconsul, & Attalus rex cum Æginę (sicut antè dictum est) hybernassent, Lemnum inde classe iuncta Romanæ v. & xx. quinquere[m]es, regiæ v. & xxx. transmiserunt. Et Philippus, vt seu terra seu mari obuiam eundem hosti foret, paratus ad omnes conatus esset, ipse Demetriadem ad mare descendit, Larissam

32
L. Scipio Oringin oppugnat.

Oringin capitur.

L. Scipio Hannonem & ceteros nobiles captiuos Romanam secum ducit.

Romana classis agros Vticensem & Carthaginensium populatur.

Punica classis fusa ac fugata.

Res in Gracia gesta aduersus Philippum.

t diem ad

diem ad conueniendum exercitui edixit. Vndiq; ab socijs legationes Demetriadem F ad famam regis conuenerunt. Sustulerant enim animos Ætoli, cum ob Romanam societatem, tum post Attali aduentum: finitimosq; depopulabantur. nec Acarnanes solum Bœoti q;, & qui Eubœam incolunt, in magno metu erant, sed Achæi quoq;, quos super Ætolicum bellum Machanidas etiam Lacedæmonius tyrannus haud procul Archiuorum sine positis castris terrebat. Hi omnes suis quisq; urbibus quæ pericula terra mariq; portenderentur, memorantes, auxilia regem orabant. Ne ex regno quidem ipsius tranquille nuntiabantur res. Et Scerdiletum, Pleuratumq; motos esse, & Thracum maximè Medos, si quod longinquum bellum regem occupasset, proxima Macedoniæ incurfuros. Bœoti quidem ipsi, & interioris Græciæ populi, Thermopylarum saltus, vbi angustæ fauces coarctant iter, fossa valloq; intercludi ab Æto- G lis nuntiarant, ne transitum ad sociorum vrbes tuendas Philippo darent. Vel segnem ducē tot excitare tumultus circumfusi poterant. Legationes dimittit: pollicitus prout tempus ac res sineret, omnibus laturum auxiliū. in præsentia quæ maximè urgebant, res pararent. Tum præsidium vrbi mittit vnde allatum erat, Attalū ab Lemno classe transmissa omnē circa urbem agrum depopulatum. Polyphantem cum modica manu in Bœotiam, Menippum item quendam ex regijs ducibus cum mille peltatis (pelta cetræ haud dissimilis est) Chalcidem mittit. additi quingenti Ænianum: vt omnes insulæ partes tueri possent, ipse Scotusam est profectus: eodemq; ab Larissa Macedonum copias traduci iussit. Eo nuntiatū est, concilium Ætolis Heracleam indictum, regemq; Attalum ad consultandū de summa belli venturū. Hunc conuentum vt tur- H baret subito aduentu, magnis itineribus Heracleam duxit. & cōcilio quidem dimisso iam venit: segetibus tamen, quæ iam prope maturitatē erant, maximè in sinu Æniano euastatis, Scotusam copias reducit. Ibi exercitu omni relicto, cum cohorte regia Demetriadem sese recipit. Inde vt ad omnes hostium motus posset occurrere, etiam in Phocidem, atq; Eubœam, & Peparethum mittit, qui loca alta eligerent, vnde editi ignes apparerent. ipse in Cissæo (mons est in altitudinem ingentem cacuminis editi) speculā posuit: vt ignibus procul sublatis signū, vbi quid molirentur hostes, momento temporis acciperet. Romanus imperator, & Attalus rex à Peparetho Niceā traiecerunt. inde classē in Eubœā ad urbem Oreū transmittunt: quæ ab Demetriaco sinu Chalcidem & Euripum petenti ad leuam prima urbium Eubœæ posita est. Ita inter Attalum ac Sulpitium cōuenit, vt Romani à mari, regij à terra oppugnarēt. I Quatriduo postquam appulsa classis est, urbem aggressi sunt. id tempus occultis cum Platore, qui à Philippo præpositus vrbi erat, colloquijs absumptū est. Duas arces vrbs habet, vnā imminētē mari, alterā vrbs media est: cuniculo inde via ad mare ducit, quam à mari turris quinque tabulatorū, egregiū propugnaculū, claudebat. Ibi primò atrocissimum contractū est certamen, & turre instructa omni genere telorum & tormentis, machinisq; ad oppugnandam eam ex nauibus expositis. Cū omnium animos; oculosq; id certamen auertisset, porta maritimæ arcis Plator Rom. accepit, momentoq; arx occupata est. Oppidani pulsi inde in mediā urbē ad alterā tendere arcem. Et ibi positi erāt, qui fores portę objicerēt. ita exclusi in medio cēdūt, capiunturq;. K Macedonū præsidium conglobatū sub arcis muro stetit, nec fuga effusè petita, nec pertinaciter prælio inuito. Eos Plator venia à Sulpitio impetrata in naues impositos ad Demetriū Phthiotidis exposuit: ipse ad Attalū se recepit. Sulpitius tam facili ad Oreū successu elatus, Chalcidē inde protinus victrici classe petit. vbi haudquaquā ad spē euentus respōdit. Ex patēti vtrinque coactū in angustias mare, vt speciē intuēti primò gemini porrus in ora duo versi præbuerit: sed haud facile alia infestior classi statio est. nā & venti ab vtriusq; terrę præaltis montibus subiti ac procellosi decidūt, & fretum ipsum Euripi nō septies die, sicut fama fert, temporibus statim reciprocatur. sed temerè in modum venti nunc huc nunc illuc verso mari, velut monte præcipiti deuolutus torrens rapitur. ita nec nocte nec die quies nauibus datur. Cū classē tam infesta statio accepit,

Oreum oppugnatum a Romanis & Attale.

Oreum proditione captum.

A cepit, tum & oppidum alia parte clausum mari, alia à terra egregiè munitum, præsidioq; valido firmatum, & præcipuè fide præfectorum principumq;, quæ fluxa & vana apud Oreum fuerat, stabile atq; inexpugnabile fuit. Id prudenter, vt in temere suscepta re, Romanus fecit, quòd circúspectis difficultatibus, ne frustra tempus tereret celeriter abstulit incepto, classemq; inde ad Cynum Locridis (emporium id est Opuntiorum, vrbis mille passuum à mari sitæ) traiecit. Philippum & ignes ab Oreo editi monuerant, sed serius Platoris fraude è specula elati, & impari maritimis viribus, haud facilis erat in insulam classi accessus. Ita res per cunctationem omissa. Ad Chalcidis auxilium, vbi signum accepit, impigrè est motus. nam & ipsa Chalcis, quanquam eiusdem insulæ vrbis est, tamen adeò arcto interfecinditur freto, vt ponte continenti

B iungatur, terra aditum faciliorem quàm mari habeat. igitur Philippus deiecto præsidio, fufis Ætolis, qui saltum Thermopylarum infidebant, cum ab Demetriade Scopulam, inde tertia vigilia profectus, trepidos hostes Heracleam compulisset, ipse vno die Phocidis Elatiam millia amplius LX. contendit. Eodem fermè die ab Attalo rege Opuntiorum vrbis capta diripiebatur. concesserat eam prædam regi Sulpitius, quia *Opuntiorum vrbis diripitur.* Oreum paucos antè dies ab Romano milite, expertibus regijs, direptum fuerat: Romana classis Oreum sese receperat, & Attalus ignarus aduentus Philippi, pecunijs à principibus exigendis terebat tempus. adeoq; improuisa res fuit, vt nisi Cretensium quidam fortè pabulatum ab vrbe longius progressi, agmen hostium procul conspexissent, opprimi potuerit. Attalus inermis atq; incópositus, cursu effuso mare ac naues petit. & molientibus ab terra naues Philippus aduenit, metumq; etià ex terra naueticis præbuit. inde Opuntè redijt, deos hominesq; accusans, quòd tantæ rei fortunam ex oculis propè raptâ amisisset. Opuntij quoq; ab eadem ira increpiti, quòd cum trahere obsidionè in aduentum suum potuissent, viso statim hoste propè in voluntariam deditonem concessissent. Compositis circa Opuntè rebus, Toronè est profectus. Et Attalus primò Oreum se recepit. inde cum fama accidisset, Prusiã Bythinia regem in *Attalus Philippum in Asia traiecit.* fines regni sui transgressum, omiſſis Romanis rebus, atq; Ætolico bello, in Asia traiecit. Et Sulpitius Æginã classem recipit, vnde initio veris profectus erat. Haud maiore certamine quàm Opuntè Attalus cæperat, Philippus Toronen cæpit. Incolebant vrbem eam profugi ab Thebis Phthioticis. vrbe sua capta à Philippo, cum in fidè Ætolorum peruenissent, sedem eis Ætoli eam dederant, vrbis vastæ ac desertæ priore quidem Philippi bello. Tù ab Torone, sicut paulò antè dictum est, recepta profectus, Tritonon, & Drymas, Doridis parua atq; ignobilia oppida cæpit. inde Elatiã, iussis ibi se opperiri Ptolemæi Rhodiorumq; legatis, venit. vbi cum definiendo Ætolico bello ageretur (affuerant enim legati nuper Heracleæ cõcilio Romanorum, Ætolorumq;) nuntius affertur, Machanidã Olympiorum solenne ludicrum paranteis Eleos aggredi statuisse. Præuertendum id ratus. legatis cum benigno responso dimiſſis: se neq; causam eius belli fuisse: nec morã, si modò æqua & honesta conditione liceat, paci facturum: cum expedito agmine profectus per Bœotiã Megarã, atq; inde Corinthum descendit. vnde cõmeatibus sumptis, Phliunta Pheneumq; petit. Et iam cum Eream venisset, audito Machanidã fama aduentus sui territum refugisse Lacedæmonè, Ægium se ad concilium Achæorum recepit: simul classem Punicã, vt mari quoq; aliquid posset, accitam, ibi ratus se inuenturum. Paucis antè diebus in Phoceas traiecerant Pœni, inde portus Acarnanum petierant, cum ab Oreo profectum Attalum Romanosq; audissent, veriti ne in se iretur, & intra Rhium (fauces eæ sunt Corinthij sinus) opprimerentur. Philippus incerebat quidem & angebatur, cum ad omnia ipse raptim isset, *Philippi ad socios oratio.* nulli tamen se rei in tempore occurrisse, & rapientem omnia ex oculis eluisse celeritatem suam fortunam. In concilio tamen dissimulans ægritudinem, elato animo disseruit: testatus deos hominesq;, se nulli loco, nec tempori defuisse, quin vbi hostium arma concrepuissent, eò quanta maxima posset celeritate contenderet: sed vix rationem iniri posse, vtrum ab se audacius, an fugacius ab hostibus geratur bellum. sic ab

Opuntē Artalum, sic Sulpitium à Chalcide, sic ipsi diebus Machanidam è manibus suis elapsum. Sed non semper felicem esse fugam: nec pro difficili id bellum habendum, in quo, si modò congressus cum hoste sis, viceris. quod primum esset, confessionem se hostium habere, nequaquam pares esse eos: breui & victoriam haud dubiam habiturum, nec meliore euentu eos secū quam spe pugnatos. Læti regem socij audierunt. Reddidit inde Achæis Eream, & Triphyliam. Alipherā autem Megalopolitis, quod suorum ius esse finiu' satis probabant, restituit. inde nauibus acceptis ab Achæis (erant autem tres quadriremes, & biremes totidem) Anticyram traiecit. inde quinqueremibus septem, & lembis viginti amplius, quos vt adiungeret Carthaginensium classi, miserat in Corinthium sinum: profectus ad Erythras Ætolorum, quæ propè Eupaliū sunt, excensionem fecit. Haud fefellit Ætolos. nam hominum quod aut in agris, aut in propinquis castellis Potidaniæ ac Apolloniæ fuit, in syluas montesq; refugit. Pecora, quæ inter festinationem abigi nequiuertant, sunt direpta, & in naues compulsā. Cum his, cæteraq; præda Nicia prætor Achæorum Ægium misso, cum Corinthum petisset, pedestres inde copias per Bœotiā terra duci iussit. ipse à Cenchreis præter Atticē super Suniū nauigans, inter medias propè hostiu' classes Chalcidē peruenit. inde collaudata fide ac virtute, quod neq; timor neq; spes flexissent eorum animos, hortatusq; in posterum, vt eadem constantia permanerent in societate, si suam quam Oritanorum atq; Opuntiorum fortunā mallent, ab Chalcide Oreū nauigat. principumq; ijs qui fugere capta vrbe, quàm se Romanis tradere, maluerant, summorum & custodia vrbis permessa, ipse Demetriadē ab Eubœa, vnde primò ad opē ferendam socijs profectus erat, traiecit. Casandreæ deinde centum nauium longarum carinis positis, contractaq; ad effectū eius operis multitudine fabrorū naualium, quia res in Græcia tranquillæ & profectio Attali fecerat, & in tempore laborantibus socijs latum ab se auxilium, retro in regnum concessit, vt Dardānis bellum inferret. Extremo æstatis eius, qua hæc in Græcia sunt gesta, cum Q. Fabius Maximus prætor legatus ab M. Liuiō consule Romā ad senatū missus nuntiaffet, consulem satis præsidij Galliæ prouinciæ credere L. Portium cum suis legionibus esse, decedere se inde, ac deduci exercitum consularem posse: patres non M. Liuium tantum redire ad vrbe, sed collegam quoq; eius C. Claudiū iusserunt. Id modò in decreto interfuit, quòd M. Liuij exercitum reduci, Neronis legiones Annibali oppositas manere in prouincia iusserunt. Inter consules ita per literas conuenit, vt quemadmodum vno animo rem gessissent: ita, quanquam ex diuersis regionibus conuenirent, vno tempore ad vrbe accederent. Prænestæ qui prior venisset, collegam ibi opperiri iussus. Fortè ita euenit, vt eodem die ambo Prænestæ venirent. inde præmissis edicto, vt triduo post frequens senatus ad ædem Bellonæ adesset, omni multitudine obuiam effusa ad vrbe accessere. Non salutabant modò vniuersi, sed contingere pro se quisque victrices dextræ consulū cupientes, alij gratulabantur: alij gratias agebant, quòd eorum opera incolumis Respublica esset. In senatu cum more omnium imperatorum expositis rebus ab se gestis postulassent, vt pro Republica fortiter fideliterq; administrata: & dijs immortalibus haberetur honos, & ipsi triumphantibus vrbe inire liceret: se verò ea quæ postularent, decernere patres merito deorum primū, dein secundum deos consulū responderunt, & supplicatione amborum nomine, & triumpho vtriq; decreto. Inter ipsos, ne, cum bellum communi animo gessissent, triumphum separarent, ita conuenit: quoniam in prouincia M. Liuij res gesta esset, & eo die, quo pugnatum foret, eius forte auspiciū fuisset: exercitus Liuianus deductus Romam venisset, Neronis de prouincia deduci non potuisset: vt M. Liuium quadrigis vrbe inuentē milites sequerentur, C. Claudius equo sine militibus inueheretur. Ita confociatus triumphus, cum vtriq; tum magis ei, qui quantū merito anteibat, tantum honore collegæ cesserat, gloriam auxit. Illum equitē aiebant sex dierum spatio transcurrisse, longitudinē Italiæ: & eo die cū Asdrubale in Gallia signis collatis pugnasse, quo eum castra

11. ANN. D.
Ambos consules in
vrbe redire sena-
tus iussit.

Liuius quadrigis,
Claudius equo in-
uentus, triumphat.

A castra aduersus sese in Apulia posita habere Annibal credidisset. ita vnum consulem pro vtraq; parte Italiae aduersus duos duces, duos imperatores, hinc consilium suum, hinc corpus opposuisse. nomen Neronis satis fuisse ad continendum castris Annibalem: Asdrubalem verò qua alia re, quam aduentu eius obrutum, atq; extinctum esse: Itaq; iret alter còsul sublimis curru multijugis, si vellet equis, vno equo per urbem verum triumphum vehi: Neronemq; etiã si pedes incedat, vel parta eo bello vel spreta eo triumpho gloria, memorabilem fore. Hi sermones spectantium Neronem vsq; in Capitolium profecuti sunt. Pecuniã in ærarium tulerunt * festeriũ tricies, * octoginta millia æris. militib. M. Liuius * quinquagenos senos asses diuisit, tantundem C. Claudius absentibus militibus suis est pollicitus, cum ad exercitũ redisset. Notatum, ea die plura carmina militaribus iocis in C. Claudium, quam in còsulem suum iactata, equites L. Veturium, & Q. Cæcilium legatos magnis tulisse laudibus: hortatosq; esse plebem, vt eos consules in proximum annum crearent. adiecisse equitum prerogatiuæ authoritatem consules. postero die in concione, quam forti fideliq; duorum prædictatorem comitia habere placuisset, C. Claudius consul M. Liuium collegam dictatorem dixit: Liuius Quintum Cæcilium magistrum equitum. A M. Liuiio dictatore creati consules L. Veturius, Quintus Cæcilus, is ipse qui tum erat magister equitum. Inde prætorum comitia habita. Creati C. Seruilius, M. Cæcilus Metellus, T. Claudius Asellus, Quintus Manlius Thurinus, qui tum ædilis plebis erat. Comitij perfectis, dictator magistratu abdicato, dimissoq; exercitu, in Hetruriam prouinciam ex s. c. est profectus ad quæstiones habendas, qui Hetruscorum Vmbrorumue populi defectionis ab Romanis ad Asdrubalem sub aduentum eius consilia agitaissent, quiq; cum auxilijs, aut comæatu, aut ope aliqua iuuisissent. Hæc eo anno domi, militiæq; gesta. Ludi Romani ter toti instaurati ab ædilibus curulibus. Cn. Seruilio Cæpione: Ser. Cornelio Lentulo. Item ludi plebeij semel toti instaurati ab ædilibus plebis M. Pomponio Mathone, & Quinto Manlio Thurino. Tertiodecimo anno Punicis belli, L. Veturio Philone, & Quinto Cæcilio Metello consulibus, Brutijs ambobus, vt cum Annibale bellum gererent, prouincia decreta. Prætores exinde sortiti sunt: M. Cæcilus Metellus vrbanam, Q. Manlius peregrinam, C. Seruilius Siciliam, T. Claudius Sardiniam. Exercitus ita diuisi: consulum alteri quem C. Claudius prioris anni consul: alteri, quem Q. Claudius proprætor (ex binæ legiones erant) habuisset exercitum. In Hetruria duas volonum legiones à C. Terentio propræto M. Liuius proconsul, cui prorogatum in annum imperium erat, acciperet. Et Q. Manlio vt fo. collegæ iurisdictione tradita, Galliam cum exercitu, cui L. Porcius proprætor præfuerat, obtineret, decretum est: iussusq; populari agros Gallorum, qui ad Pœnos sub aduentum Asdrubalis defecissent. C. Seruilio cum Cannensibus duabus legionibus, sicut P. Manlius tenuerat, Sicilia tuenda data. Ex Sardinia vetus exercitus, cui A. Hostilius præfuerat, deportatus. nouam legionem, quam T. Claudius trajceret secum, consules conscripserunt. Q. Claudio, vt Tarentum: C. Hostilio Tubulo, vt Capuam prouinciam haberet, prorogatum in annum imperium est. M. Valerius proconsul, qui tuendæ circa Siciliam maritimæ oræ præfuerat, xxx. nauibus C. Seruilio traditis, cum cætera omni classe redire ad urbem iussus. In ciuitate tanto discrimine belli sollicita, cum omnium secundorum aduersorumq; causas in deos verterent, multa prodigia nuntiabantur. Tarracinæ Iouis ædem, Satricj matris Matutæ de cælo tactam. Satricanos haud minus terrebant in ædem Iouis foribus ipsis duo prolapsi angues. Ab Antio nuntiatum est, cruentas spicas metentibus visas esse. Cære porcus biceps, & agnus mas idemq; femina natus erat. Et Albæ duos soles visos referebant, & nocte Fregellis lucem obortam. Et bos in agro Romano locutus, & ara Neptuni multo sudore manasse in circo Flaminio dicebatur, & ædes Cereris, Salutis, Quirini de cælo tactæ. Prodigia consules hostijs maioribus procurare iussi, & supplicationem vna die habere. Ea ex senatusconsulto facta. Plus omnibus aut nuntiatis peregrè, aut visis

* Tricies festeriũ val. 75000. coron.
* 80000. æris valët 800. cor.
* 56. asses valët paulò minus dimidio coronato.

An. 544.

Ludi Romani & plebeij.

Exercituum diuiso.

Prodigia.

*ignis in æde Vestæ
extinctus.*

*In agros plebs re-
ducitur.*

Annibalis laudes.

*Hispania bello re-
paratio aptissima,
& postrema om-
nium prouincia-
rum perdomita.*

*Punicus exercitus
in Hispania.*

domi prodigijs, terruit animos hominum ignis in æde Vestæ extinctus. ob quam causam cæsa flagro est Vestalis, cuius custodia noctis eius fuerat, iussu P. Licinij pontificis. Id quanquam nihil portendentibus deis, ceterum negligentia humana acciderat, tamen & hostijs maioribus procurari, & supplicationem ad Vestæ haberi placuit. Priusquam proficiscerentur consules ad bellum, admoniti ab senatu sunt, ut in agros reducendæ plebis curam haberent, deum benignitate summotum bellum ab vrbe Roma, & Latio esse, & posse sine metu in agris habitari, minimè conuenire, Sicilia, quàm Italia, colendæ maiorem curam esse. Sed res haudquaquam erat populo facilis, & liberis cultoribus bello absumptis, & inopia seruitiorum, & pecore direpto, villisq; dirutis aut incensis: magna tamen pars authoritate consulum compulsa in agros remigrauit. Mouerant autem huiusce rei mentionem Placentinorum & Cremonensium legati, querentes agrum suum ab accolis Gallis incurfari, ac vastari: magnamq; partem colonorum suorum delapsam esse: & infrequentes se vrbes, agrum vastum ac desertum habere. Manlio prætori mandatum, ut colonias ab hoste tueretur. Consules ex s. c. edixerunt, ut qui ciues Cremonenses atq; Placentini essent, ante certam diem in colonias reuerterentur. principio deinde veris & ipsi ad bellum profecti sunt. Q. Cæcilius Consul exercitum ab C. Nerone, L. Veturius ab Q. Claudio præpreatore accepit, nouisq; militibus quos ipse conscripserat suppleuit. In Consentinum agrum consules exercitum duxerunt, passimq; depopulati, cum agmen iam graue præda esset, in saltu angusto à Brutijs, iaculatoribusq; Numidis turbati sunt, ita ut non præda tantum, sed armati quoq; in periculo fuerint, maior tamen tumultus, quàm pugna fuit: & præmissa præda, incolumes legiones in loca tuta euasere. inde in Lucanos profecti. Ea sine certamine tota gens in ditionem populi Romani redijt. Cum Annibale nihil eo anno rei gestum est. nam neq; ipse se obtulit in tam recenti vulnere publico priuatoq; neq; lacefferunt quietum Romani. tantam inesse vim, & si omnia alia circa eum ruerent, in vno illo duce censebant. Ac nescio an mirabilior fuerit aduersis, quàm secundis rebus. quippe qui, cum & in hostium terra per annos tredecim, tam procul ab domo, varia fortuna bellum gereret exercitu nō suo ciuili, sed misto ex colluione omnium gentium, quibus non lex, nō mos, non lingua cōmunis, alius habitus, alia vestis, alia arma, alij ritus, alia sacra, alij propè dij essent, ita quondam vno vinculo copulauerit eos, ut nulla nec inter ipsos, nec aduersus duce seditio extiterit, cum & pecunia sæpe in stipendiū, & cōmeatus in hostium agro deessent: quorum inopia priore Punico bello multa infanda inter duces, militesq; commissa fuerant. Post Afrubalis verò exercitū cum duce, in quibus spes omnis reposita victoriæ fuerat, deletum, cedendoq; in angulū Brutium cætera Italia concessum, cui nō videatur mirabile, nullum motum in castris factum: nam ad cætera id quoq; accesserat, ut ne alendi quidē exercitus, nisi ex Brutio agro spes esset. qui ut omnis coleretur, exiguus tamen tanto alendo exercitui erat: tum magnam partem iuuentutis abstractam à cultu agrorum bellum occupauerat, & mos vitio etiā insitus genti inter latrocinia militiam exercendi, nec ab domo quicquā mittebatur, de Hispania retinenda sollicitis, tanquam omnia prospera in Italia essent. In Hispania res quadam ex parte eandem fortunam, quadam longè disparem habebant: eandem, quod prælio victi Carthaginenses duce amisso in vltimam Hispaniæ oram vsq; ad Oceanum compulsi erāt. disparem autem, quod Hispania non quàm Italia modò, sed quàm vlla pars terrarum bello reparando aptior erat locorum hominumq; ingenijs. Ita ergo prima Romanis inita prouinciarum, quæ quidem continentis sunt, postrema omnium, nostra demum ætate ductu, auspicioq; Augusti Cæsaris perdomita est. Ibi tū Afrubal Gisgonis filius, maximus clarissimusq; eo bello secundum Barchinos dux, regressus ab Gadibus, rebellandi spem adiuuante Magone Amilcaris filio, delectibus per vltiorē Hispaniam habitis, ad quinquaginta millia peditū, & quatuor millia & quingentos equites armauit. De equestribus copijs fermè inter authores conuenit. peditum Lxx. millia quidam ad-

ducta ad

- A** ducta ad Silpian urbem scribunt. Ibi super campos patentes duo duces Pœni ea mente, ne detrectarent certamen, confederunt. Scipio, cum ad eum fama tanti comparati exercitus perlata esset, neq; Rom. legionibus tantæ se parem fore multitudini ratus, ut non in speciem saltem opponerentur barbarorum auxilia: neq; in ijs tamen tantum virium ponendum, ut mutando fidem, quæ cladis causa fuisset patri patruoq; magnum momentum facerent: præmissis Syllano ad Colcam duodetriginta oppidis regnantem, ut equites peditesq; ab eo, quos se per hyemem conscripturum pollicitus erat, acciperet: ipse à Tarracone profectus, protinus ab socijs, qui accolunt viam, modica contrahendo auxilia, Castulonem peruenit. Eò adducta ab Syllano auxilia, tria millia peditum, & quingenti equites. Inde ad Betulam urbem processum cum
- B** omni exercitu ciuium, sociorum, peditum equitumq; v. & xL. millibus. Castra ponentes eos Mago & Masanissa cum omni equitatu aggressi sunt. turbassentq; munientes, ni abditum post tumultum, opportunè ad id positi ab Scipione equites improviso in effusos incurrissent. Hi promptissimum quenq;, & proximè vallum atque in ipsos munitores primum inuectum, vixdum prælio inito fuderunt: cum cæteris, qui sub signis atq; ordine agminis incesserat, longior & diu ambigua pugna fuit. sed cum ab stationibus primùm expedite cohortes, deinde ex opere deducti milites, atq; arma capere iussi plures & vsq; integri fessis subirent, magnumq; iam agmen armatorum à castris in prælium rueret, terga haud dubiè vertunt Pœni Numidæq;. Et primò turmatim abibant, nihil propter pauorem, festinationemue confusis ordinibus: dein
- C** postquam acrius vltimis incidebat Romanus, neque sustineri impetus poterat, nihil iam ordinum memores, passim quæ cuiq; proximum fuit in fugam effunduntur. Et quanquam eo prælio aliquantū & Romanis auerti, & diminuti hostibus animi erant, tamen nunquam per aliquot insequentibus dies ab excursionib⁹ equitum leuisq; armaturæ cessatum est. Vbi satis tentatæ per hæc leuia certamina vires sunt, prior Asdrubal in aciem copias eduxit: deinde & Romani processere. sed vtraq; acies pro vallo sterit instructa, & cum à neutris pugna cæpta esset, iam die ad occasum inclinante, à Pœno prius, deinde ab Romano in castra copie reductæ. Hoc idem per dies aliquot factum. prior semper Pœnus copias castris educebat, prior fessis stando signū receptui dabat. ab neutra parte procursum, telumue missum, aut vox vlla orta. mediam aciem hinc
- D** Romani, illinc Carthaginenses misti Afris cornua socij tenebant. erant autè vtrinq; Hispani pro cornibus. ante Punicam aciem Elephanti castellorū procul speciem præbebant. Iam hoc in vtrisq; castris sermonis erat, ita ut instructi sterissent, pugnatuos. medias acies Rom. Pœnumq;, quos inter belli causa esset, pari robore animorū armorumq; concursuras. Scipio vbi hæc obstinatè credita animaduertit, omnia de industria in eū diem, quo pugnatur⁹ erat, mutauit. Tesseræ vespere per castra dedit, ut ante lucē viri equiq; præsi essent, armatus eques frenatos stratosq; teneret equos. Vixdum satis certa luce equestratum omnem cum leui armatura in stationes Punicas immisit, inde confestim ipse cum graui agmine legionum procedit. præter opinionem destinatam suorum hostiumq;, Romano milite cornib⁹ firmatis, socijs in mediam aciem acceptis. Asdrubal clamore equitum excitatus, ut ex tabernaculo profiluit, tumultumq; ante vallum, & trepidationē suorum, & procul signa legionum fulgentia, plenosq; hostium campos vidit, equestratum omnem extemplo in equites emittit. ipse cum peditū agmine castris egreditur: nec ex ordine solito quicquā acie instruenda mutat. Equitum iamdiu anceps pugna erat: nec ipsa per se decerni poterat, quia pulsus (quod prope inuicem fiebat) in aciem peditum tutus receptus erat, sed vbi iam haud plus quingentos passus acies inter sese aberant, signo receptui dato Scipio, patefactisq; ordinibus, equestratum omnem leuemq; armaturam in medium acceptam diuisamq; in partes duas in subsidijs post cornua locat. inde vbi incipiendæ iam pugnae tempus erat, Hispanos (ea media acies fuit) presso gradu incedere iubet. ipse è dextro cornu (ibi nanq; præerat) nuncium ad Syllanum & Martium mittit, ut cornu extenderent

Romanus exercitus in Hispania.

Pœni in fugam versi.

Scipio Asdrubalem aduertit.

in sinistra parte, quemadmodum se tendentem à dextra vidissent: & cum expeditis peditum equitumq; prius pugnam conferrent cum hoste, quàm coire inter se mediæ acies possent. Ita diductis cornibus cum ternis peditum cohortibus, ternisq; equitum turmis, ad hoc velitibus, citato gradu in hostem ducebant, sequentibus in obliquum alijs. Sinus in medio erat, quia segnius Hispanorum signa incedebant. & iam conflixerant cornua, cum, quod roboris in acie hostium erat, Pœni veterani, Afriq; nondum ad teli coniectum venissent, neque in cornua, vt adiuuarent pugnantes, discurrere auderent, ne aperirent mediam aciem venienti ex aduerso hosti. Cornua anticipati prælio vrgebantur. eques, leuisq; armatura, & velites circumductis alis in latera incurrebât, cohortes à fronte vrgebant, vt abrumperent cornua à cætera acie. Et cum ab omni parte haudquaquam par pugna erat, tum quod turba lixarum, tyronumq; Hispanorum Romano Latinoq; militi obiecta erat. & procedente iam die vires etiam deficere Asdrubalis exercitum cœperant, oppressos Matutino tumultu, coactosq; priusquam cibo corpora firmarent, raptim in aciem exire. Ad id sedulo diem extraxerat Scipio, vt fera pugna esset. nam ab septima demum hora peditum signa cornibus concurrerunt. ad medias acies aliquanto serius peruenit pugna, ita vt prius æstus à meridiano sole, laborq; standi sub armis, & simul fames sitisq; corpora afficerent, quàm manus cum hoste conferrent. itaque steterunt scutis innixi. nam super cætera elephanti etiam, tumultuoso genere pugnae equitum velitumq; & leuis armaturæ consternati, è cornibus in mediam aciem sese intulerant. Fessi igitur corporibus animisq; retulere pedem. ordines tamen seruantem haud secus, quàm si imperio ducis cederet integra acies. Sed cum eo ipso acrius, vbi inclinatum sensere, victores se vndiq; inueherent, nec facile imperus sustineri posset: quanquam retinebat obsistebatq; cedentibus Asdrubal, ab tergo esse colleis tutumq; receptum, si modicè se reciperent, clamitans; tamen vincente verecundiam metu, cum proximus quisque hostem cederet, terga extemplo data, atq; in fugam sese omnes effuderunt. Ac primò consistere signa in radicibus collium, ac reuocare in ordines militem cœperant, cunctantibus in aduersum collem erigere aciem Romanis. deinde vt inferri impigrè signa viderunt, integrata fuga, in castra pauidi compelluntur. Nec procul vallo Romanus aberat. cepissetq; tanto impetu castra, nisi ex vehementi sole, qualis inter graues imbre nubes effulget, tanta vis aquæ deiecta esset, vt vix in castra sua receperit se victor. quosdam etiam religio cœperat, vltèrius quicquam eo die conandi. Carthaginenses, quanquam fessos labore ac vulnerib⁹, nox imberq; ad necessariam quietem vocabat: tamen quia metus & periculum cessandi non dabat tempus, prima luce oppugnaturis hostibus castra, saxi vndiq; circa ex propinquis vallibus congestis augent vallum, munimento sese, quando in armis parum præsidij foret defenluri. Sed transitio sociorum, fuga vt tutior mora videretur, fecit. principium defectionis ab Attane regulo Turdetanorum factum est. is cum magna popularium manu transfugit. inde duo munita oppida cum præsidijs tradita à præfectis Romano. Et ne latius, inclinatis semel ad defectionem animis, serperet res, silentio proximæ noctis Asdrubal castra mouet. Scipio, vt prima luce qui in stationibus erant retulerunt, profectos hostes, præmissis equitatu signa ferri iubet. adeoq; citato agmine ducti sunt, vt si via recta vestigia sequentes issent, haud dubiè affecuturi fuerint. ducibus est creditum, breuius aliud esse iter ad Bætium fluuium, vt transeuntes aggredierentur. Asdrubal clauso transitu fluminis ad Oceanum flectit. & iam inde fugientium modo effusi abibant: idq; aliquantū ab legionibus Romanis interualli fecit. eques, leuisq; armatura nunc ab tergo, nunc ab lateribus occurrendo, fatigabat morabaturq;. sed cum ad crebros tumultus signa consisterent, & nunc equestria, nunc cum velitibus auxilijsq; peditum prælia conferrent, superuenerunt legiones. Inde non iam pugna, sed trucidatio velut pecorum fieri, donec ipse dux fugæ author in proximos colles cum septem millibus ferme semiermum euasit. cæteri cæsi captiq;. castra tumultuaria raptim Pœni tumulto editissimo

*Pœni in fugam
vers.*

36

*Pœnorum socij ad
Romanos transe-
unt.*

*Asdrubal noctis si-
lentio castra mo-
uet.*

*Asdrubalis exerci-
tus funditur.*

- A** simo coramunierunt: atq; inde, cum hostes ne quicquam subire iniquo ascensu conati essent, haud difficulter sese tutati sunt: sed obsidio in loco nudo atq; inopi vix in paucos dies tolerabilis erat. itaq; transitiones ad hostes fiebant. Postremo ipse dux nauibus acceptis (nec procul inde aberat mare) nocte relicto exercitu Gadeis per fugit. Scipio fuga ducis hostium audita, decem millia peditum, mille equites relinquit Syllano ad castrorum obsidionem. ipse cum cæteris copijs, septuagesimis castris, protinus causis regulorum ciuitatumq; cognoscendis, vt præmia ad veram meritum æstimationem tribui possent, Tarraconem redijt. Post profectiorem eius Masanissa cum Syllano clam congressus, vt ad noua consilia gentem quoq; suam obedientem haberet, cum paucis popularibus in Africam traiecit, non tam euidenti eo tempore
- B** subitæ mutationis causa, quam documento post id tempus constantissimæ ad vltimam senectam fidei, ne tum quidem eum sine probabili causa fecisse. Mago inde remissis ab Asdrubale nauibus, Gades petit. Cæteri deserti ab ducibus, pars transitione, pars fuga dissipati per proximas ciuitates sunt, nulla manus numero aut viribus insignis. Hoc maxime modo ductu atq; auspicio P. Scipionis pulsi Hispania Carthaginenses sunt, tertio decimo anno post bellum initum, quinto postquã P. Scipio provinciam & exercitum accepit. Haud multo post Syllanus debellatum referens, Tarraconem ad Scipionem redijt. L. Scipio cum multis nobilibus captiuis nuncius receptæ Hispaniæ Romam est missus. Et cum cæteri lætitiæ gloriaq; ingenti eam rem vulgo ferrent, vnus qui gesserat, inexplabilis virtutis veræq; laudis, paruum instar eorum que spe ac magnitudine animi concepisset, receptas Hispanias ducebat. iam Africam magnamq; Carthaginem, & in suum decus nomenq; velut consummatam eius belli gloriam spectabat. Itaq; præmoliendas ibi ratus iam res, conciliandosq; regum gentiumq; animos, Syphacem primū regem statuit tentare. Masafylorū is rex erat Masafyligens affinis Mauris, regionem Hispaniæ, maxime quã sita Noua Carthago est, spectant. Fœdus ea tempestate regi cum Carthaginensibus erat. quod haud grauius ei sanctiusq;, quàm vulgo barbaris, quibus ex fortuna pender fides, ratus fore, oratorem ad eum C. Lælium cum donis mittit. Quibus barbarus lætus, & quia res tum prosperæ vbiq; Romanis, Pœnis in Italia aduersæ, in Hispania nullæ iam erant, amicitiam se Rom. accipere annuit. firmandæ eius fidē nec dare, nec accipere, nisi cum ipso coram duce Romano. Ita Lælius in id modò fide ab rege accepta tutū aduentum fore, ad Scipionem redijt. Magnum in omnia momentū Syphax affectanti res Africæ erat, opulentissimus eius terræ rex, bello iam expertus ipsos Carthaginenses, sinib; etiam regni aptè ad Hispaniam, quòd freto exiguo dirimuntur, positus. Dignam itaq; rem Scipio ratus, quæ, quoniam non aliter posset, magno periculo peteretur: L. Martio Tarracone, M. Syllano Carthagine Noua, quò pedibus ab Tarracone itineribus magnis ierat, ad præsidium Hispaniæ relicto: ipse cum C. Lælio duabus quinqueremibus ab Carthagine profectus tranquillo mari plurimum remis, interdum & leni iuuante vento in Africam traiecit. Fortè ita incidit, vt eo ipso tempore Asdrubal pulsus Hispania septem triremibus portum inuectus, anchoris positus terræ applicaret naues: cum
- E** inspectæ duæ quinqueremes haud cuiquã dubio, quin hostium essent, opprimi q; à pluribus, priusquam portum intrarent, possent, nihil aliud quàm tumultum ac trepidationē simul militum ac nautarum, ne quicquã armaq; & naues expedientium, fecerunt. percussa enim ex alto vela paulo acriori vento prius in portū intulerunt quinqueremes, quàm Pœni anchoras molirentur. nec vltra tumultum agere quis quicquam in regio portu audebat. Itaque prior in terram Asdrubal, mox Scipio & Lælius egressi, ad regem pergunt. Magnificumq; id Syphaci (nec erat aliter) vilum, duorum opulentissimorum ea tempestate duces populorū vno die suam pacem amicitiamq; petentis venisse. Vtrunque in hospitium inuitat, & quoniam fors eos sub vno tecto esse, atque ad eosdem penates voluisset, contrahere in colloquium dirimendarum simultatum causa est conatus: Scipione abnuente, aut priuatim sibi vllum cum Pœno odium

Asdrubal relicto exercitu Gadeis per fugit.

An. 544. corr. L. ve. Aurio et q. Cæcilio

L. Scipio nuncius receptæ Hispaniæ Romam à fratre mittitur.

Masafylorum rex Syphax.

Scipio ad Syphacem cum duabus quinqueremibus traiecit.

Scipio & Asdrubal eodē die ad Syphacem veniunt.

99
*Scipio & Afrubal
 eodē lecto accu-
 bentes apud Sypha-
 cem cœnauerunt.*

*Scipio fœdus iit
 cum Syphace.*

100
*Illiturgim oppu-
 gnat Scipio.*

*Illiturgiani urbē
 suam fortiter de-
 fendunt.*

odium esse, quod colloquēdo finiret: aut de Republica se quicquam cum hoste agere iniussu senatus posse. Illud magnoperē contendente rege, ne alter hospitum exclusus mensa videretur, vt in animum induceret ad easdem venire epulas, haud abnuit. cœnatumq; simul apud regem est, eodem etiam lecto Scipio atque Afrubal, quia ita cordi erat regi, accubuerunt. Tanta autem inerat comitas Scipioni, atq; ad omnia naturalis ingenij dexteritas, vt non Syphacem modò barbarum, infuetumq; moribus Rom. sed hostem etiam infestissimum facundè alloquendo sibi conciliarit. mirabilioremq; sibi eum congresso coram visum præ se ferebat, quàm bello rebus gestis. nec dubitare, quin Syphax, regnumq; eius in Rom. esset potestate. eam artem illi viro ad conciliandos animos esse. Itaque non quo modo Hispania amissa sit, quærendum magis Carthaginensibus esse, quàm quo modo Africam retineant, cogitandum. Non peregrinandum, neq; circa amœnas oras vagantem tantum ducem Romanum, relicta prouincia nouę ditionis, relictis exercitibus, duabus nauibus in Africam traiecisse, & commisisse sese in hostilem terram, in potestatem regiam, in fidem inexpectam, sed potiundæ Africę spem affectantem. hoc cum iam pridem volutare in animo, hoc palàm fremere, quòd non quemadmodum Annibal in Italia; sic Scipio in Africa bellum gereret. Scipio fœdere icto cum Syphace, profectus ex Africa, dubijsq; & plerunq; sæuis in alto iactatus ventis, die quarto Nouę Carthaginis portum tenuit. Hispaniæ sicut à bello Punico quietæ erant, ita quasdam ciuitates propter conscientiam culpæ, metu magis quàm fide quietas esse apparebat: quarum maximè insignes & magnitudine & noxa, Illiturgi & Castulo erant. Castulonenses cum prosperis rebus focij fuissent, post cæsos cum exercitibus Scipiones defecerant ad Pœnos. Illiturgitani prodendis, qui ex illa clade ad eos perfugerant, interficiendisq; scelus etiam defectioni addiderant. In eos populos primo aduentu, cum dubiæ Hispaniæ essent, meritò magis quàm viliter sæuitum foret. tunc iam tranquillibus rebus, quia tempus expetendæ pœnæ videbatur venisse, accitum ab Tarracone L. Martium cum tertia parte copiarum ad Castulonem oppugnandū mittit. ipse cum cætero exercitu quintis ferme ad Illiturgim castris peruenit, Clausæ erant portæ, omniaq; instructa & parata ad oppugnationem arcendam. adeò conscientia, quid se meritos scirent, pro indicto eis bello fuerat. Hinc exhortari milites Scipio orsus est. Ipsos claudendo portas indicasse Hispanos, qui vt timerent meriti essent. itaque multo infestioribus animis cum eis, quàm cum Carthaginensibus bellum gerendum esse. quippe cum illis propè sine ira de imperio & gloria certari: ab ijs perfidiæ & crudelitatis & sceleris pœnas expetendas esse. venisse tempus, quo & nefandam cõmilitonum necem, & in semet ipsos, si eodē fuga delati forent, instructam fraudem vlcerentur: & in omne tempus graui documento sancirēt, ne quis vnquam Romanum ciuem, militēue in vlla fortuna opportunum iniuriæ duceret. Ab hac exhortatione ducis incitati scalas electis per manipulos viris diuidunt. partito exercitu, ita vt parti alteri Lælius præfesset legatus, duobus simul locis ancipiti terrore urbem aggrediuntur. Non dux vnus, aut plures principes oppidanos, sed suus ipsorum ex conscientia culpæ metus ad defendendam impigrè urbem hortatur, & meminere, & admonebant alij alios, supplicium ex se, non victoriam peti: vbi quisq; mortem oppeteret, id referre, vtrum in pugna & in acie, vbi mars communis & victum sæpe erigeret, & affligeret victorem: an postmodum cremata & diruta vrbe ante ora captarum coniugum liberorumq; inter verbera & vincula, omnia fœda atque indigna passi expirarent. Igitur non militaris modò atas, aut viri tantum, sed fœminæ quoque pueriq; supra animi corporisq; vires adfunt: propugnantibus tela ministrant, saxa in muros munientibus gerunt. non libertas solum agebatur, quæ virorum fortium tantum pectora acuit: sed vltima omnibus supplicia, & fœda mors ob oculos erat. accendebantur animi & certamine laboris ac periculi, atq; ipso inter se conspectu. Itaq; tanto ardore certamen initum est, vt domitor ille totius Hispaniæ exercitus ab vnus oppidi iuuentute sæpe repulsus à muris

- A muris, haud satis decoro praelio trepidarit. Id ubi vidit Scipio, veritus ne vanis tot conatibus suorum hostibus cresceret animus, & segnior miles fieret: sibimet conandum ad partem periculi capeffendam esse ratus, increpita ignavia militum, ferri scalas iuber: se ipsum, si ceteri cunctentur, ascensurum minatur. Iam subierat haud mediocri periculo moenia, cum clamor vndiq; ab sollicitis vicem imperatoris militibus sublatus: scalasq; multis simul partibus erigi coepta. Et ex altera parte Laelius insti- rit. Tum victa oppidanorum vis, deiectisq; propugnatoribus occupantur muri. arx etiam ab ea parte, quae inexpugnabilis videbatur, inter tumultum capta est. Transfu- gae Afri, qui tum inter auxilia Romana erant, & oppidanis in ea tuenda, vnde pericu- lum videbatur, versis, & Romanis subeuntib⁹ qua adire poterant, conspexerunt edi- Scipio Illiturgim capit, & solo equat.
- B tissimam vrbis partem, quia rupe praalta tegebatur, neq; opere vilo munitam, & ab defensoribus vacuam leuium corporu homines, & multa exercitatione pernicium, clauos secum ferreos portantes, qua per inaequaliter eminentia rupis poterant, scan- dunt. sicubi nimis arduum & leue saxum occurrebat, clauos per modica intervalla fi- gentes, cum velut gradus fecissent: primi insequentes extrahentes manu, postremi subleuant eos qui pra se irent: in summum euadunt. inde decurrunt cum clamore in vrbem iam captam ab Romanis. Tum vero apparuit, ab ira & ab odio vrbem op- pugnatam esse, nemo capiendi viuos, nemo patentibus ad direptionem omnibus, praedae memor est. trucidant inermes iuxta atque armatos, foeminas pariter ac viros: vsq; ad infantium caedem ira crudelis peruenit. ignem deinde tectis iniiciunt, ac di- ruunt qua incendio absumi nequeunt. adeo vestigia quoq; vrbis extinguere, ac de- lere memoriam hostium sedis cordi est. Castulonem inde Scipio exercitum ducit. Castulonem Scipio deditioe accipit.
- C quam vrbem non Hispani modo conuenae, sed Punici etiam exercitus e dissipata pas- sim fuga reliquit tutabantur, sed aduentum Scipionis preuenerat fama cladis Illiturgitanorum, terrorq; inde ac desperatio inuaserat omnes, & in diuersis causis cum sibi quisq; consultum sine alterius respectu vellet, primo tacita suspicio, deinde aperta discordia secessionem inter Carthaginenses atque Hispanos fecit. His Cerdubellus propalam deditiois author, Himilco Punicis auxiliaribus praerat: quos vrbemq; clam fide accepta, Cerdubellus Rom. prodit. Mitior ea victoria fuit. nec tantum dem noxae admissum erat, & aliquantulum ire lenierat voluntaria deditio. Martius inde in bar- Manns gladiatorium edidit Scipio ex voluntarijs hominibus.
- D baros, si qui nondum perdomitti erant, sub ius, ditionemq; redigendos missus. Scipio Carthaginem ad vota soluenda dijs, munusq; gladiatorium, quod mortis causa patris patriuq; parauerat, edendum redijt. Gladiatorium spectaculum fuit non ex eo genere hominum, ex quo lanistis comparare mos est, seruoru delectu ac libertorum, qui venalem sanguinem habent. voluntaria omnis & gratuita opera pugnatium fuit. nam alij missi ab regulis sunt ad specimen insitae genti virtutis ostendendum: alij ipsi professi se pugnaturos in gratiam ducis: alios aemulatio & certamen, vt prouocarent, prouocatiq; haud abnuerent, traxit. quidam quas disceptando controuersias finire nequi- uerant, aut noluerant, pacto inter se, vt victorem res sequeretur, ferro decreuerunt. Neq; obscuro generis homines, sed clari illustresq; Corbis & Orfua, patruelae fratres, Inter fratres patruelae de ciuitatis principatu duellum.
- E de principatu ciuitatis quam Ibem vocabant, ambigentes, ferro se certaturos professi sunt. Corbis maior erat aetate. Orfuae pater princeps proximè fuerat, a fratre maiore post mortem ei⁹ principatu accepto. Cum verbis disceptare Scipio vellet, ac sedare iras, negatum id ambo dicere comunib⁹ cognatis: nec alium deorum hominumue, quam Martem se iudicem habituros esse. Robore maior, minor flore aetatis ferox, mortem in certamine, quam vt alter alterius imperio subijceretur, prooptantes, quod ab tanta rabie dirimi nequirent, insigne spectaculum exercitui praebuere, documentumq; quantum cupiditas imperij malum inter mortales esset. Maior vsu armorum & astu facile stolidas vires minoris superauit. Huic gladiatorum spectaculo ludi funebres Ludi funebres. additi pro copia, & prouinciali & castrensi apparatu. Res interim nihilo minus ab le- gatis gerebantur. Martius superato Bete amni, quem incolae Cirtium appellant, duas opulen-

Astapa oppugnatio.

Astapenses liberos ac coniuges exuri iubent, si bello ipsi vincantur.

de

Astapenses ad unum omnes occisi.

Perfuga à Gadibus ad Scipionem veniunt.

opulentas ciuitates sine certamine in deditioem accipit. Astapa vrbs erat, Carthaginiensium semper partis: neq; id tam dignum ira erat, quàm quòd extra necessitates belli præcipuum in Rom. gerebant odium. nec vrbem aut situ, aut munimento tutam habebant, quæ ferociores ijs animos faceret: sed ingenia incolarum latrocinio læta, vt excursions in finitimum agrum sociorum populi Romani facerent, impulerant, & vagos milites Romanos, lixasq; aut mercatores exciperent, magnum etiam comitatum, quia paucis parum tutum fuerat, transgredientem fines positus insidijs circumuentum iniquo loco interfecerant. Ad hanc vrbem oppugnandam cum admotus exercitus esset, oppidani conscientia scelerum, quia nec deditio tuta ad tam infestos videbatur: nec spes mœnibus aut armis tuendæ salutis erat, facinus in se ac suos cœdum ac ferum consciscunt. Locum in foro destinant, quòd preciosissima rerum suarum congerent. super eum cumulum coniuges ac liberos confidere cum iussissent, ligna circa extruunt, fascesq; virgultorum coniiciunt. quinquaginta deinde armatis iuuenibus præcipiunt, vt donec incertus euentus pugne esset, præsidium eo loco fortunarum suarum, corporumq; quæ cariora fortunis essent, seruarēt. si rem inclinatam viderent, atq; in eo iam esse vt vrbs caperetur: scirent, omnes, quos euntes in prælium cernerent, mortem in ipsa pugna obituros, illos se per deos superos inferosq; orare, vt memores libertatis, quæ illo die aut morte honesta, aut seruitute infami finienda esset, nihil relinquerent, in quod sæuire iratus hostis posset. ferrum ignemq; in manibus esse. amica, ac fideles potius ea quæ peritura forent, absumerent manus; quàm insultarent superbo ludibrio hostes. His adhortationibus execratio dira adiecta, si quem à proposito spes mollitiæ ac animi flexisset. inde concitato agmine patentibus portis ingenti cum tumultu erumpunt. Neq; erat vlla satis firma statio opposita, quia nihil minus quàm vt egredi mœnibus auderent, timeri poterat. per paucæ equitum turmæ, leuisq; armatura repente è castris ad id ipsum emissa occurrit. Acrior impetù atq; animis, quàm compositior ordine villo pugna fuit. Itaque pulsus eques, qui primùm hosti se obtulerat, terrorem inulit leui armaturæ. pugnatumq; sub ipso vallo foret, ni robur legionum, per exiguo ad instruendum dato tempore, aciem direxisset. Ibi quoq; trepidatum parumper circa signa est, cum cæci furore in vulnera ac ferrum vecordi audacia ruerent. diu vetus miles aduersus temerarios impetus pertinax, cæde primorum insequentes suppressit. conatus paulo post vltro inferre pedem, vt neminem cedere, atq; obstinatos morti in vestigio quenq; suo vidit: patefacta acie, quod vt facere posset, multitudo armatorum facile suppeditabat, cornua hostium amplexus, in orbem pugnantes ad vnum omnes occidit. Atque hæc tamen hostium iratorum, ac tum maximè dimicantium iure belli in armatos repugnantesq; edebantur. cœdior alia in vrbe trucidatio erat, cum turbam feminarum puerorumq; imbellem, inermemq; ciues sui cæderent, & in succensum rogam semianima pleraq; inijcerent corpora, riuicq; sanguinis flammam orientem restinguerent: postremò ipsi cæde miseranda suorum fatigati, cum armis medio se incendio iniecerunt. Iam cædi perpetrare victores Romani superuenerunt. ac primo conspectu tam cœdæ rei mirabundi parumper obstupuerunt. dein cum aurum argentumq; cumulo rerum aliarum interfulgens auuiditate ingenij humani rapere ex igne vellent, correpti alij flamma sunt, alij ambusti afflatu vaporis: cum receptus primis vrgente ab tergo ingenti turba non esset. Ita Astapa sine præda militum ferro igniq; absumpta est. Martius cæteris eius regionis metu in deditioem acceptis, victorem exercitum Carthaginem ad Scipionem reduxit. Per eos ipsos dies perfuga à Gadibus venerunt, pollicentes, vrbem, Punicumq; præsidium, quod in ea esset, & imperatorem præsidij cum classe prodituros esse. Mago ibi ex fuga substiterat: nauibusq; in Oceano collectis, aliquantum auxiliorum & trans fretum Africæ oræ, & ex proximis Hispaniæ locis per Hannonem profectum coegerat. Fide accepta dataq; perfugis, & Martius eò cum expeditis cohortibus, & Lælius cum septem triremibus, & quinqueremi vna est missus, vt terra

- A** vt terra mariq; communi consilio rem gererent. Scipio ipse graui morbo implicitus, Scipio graui morbo implicitus. grauiore tamen fama, cum ad id quisq; quod audierat, infusa hominibus libidine alendi de industria rumores, adijceret aliquid, prouinciam omnem ac maximè longinqua eius turbauit: apparuitq;, quantam excitatura molem vera fuisset clades, cum vanus rumor tantas procellas exciuisset. non socij in fide, non exercitus in officio mansit. Mandonius & Indibilis, quibus quia regnum sibi Hispaniæ pulsus inde Carthaginiensibus destinarant animis, nihil pro spe contigerat: concitatis popularibus (Lacetani autem erant) & iuuentute Cæltiberorum excitata, agrum Sueffitanum Sedetanumq; sociorum populi Romani hostiliter depopulati sunt. Ciuilis alius furor in castris ad Sucronem ortus. Octo ibi millia militum erant, præsidium gentibus que
- B** cis Iberum incolunt, impositum. Motus autem eorum mentes sunt, non tum cum primum de vita imperatoris dubij rumores allati sunt: sed iam antè, licentia ex diutino, vt sit, otio collecta, & non nihil, quod in hostico laxius rapto fueris viuere arctiores in pace res erant. Ac primò sermones tantum occulti ferebantur. si bellum in prouincia esset, quid se se inter pacatos facere? si debellatum iam & confecta prouincia esset, cur in Italiam non reuehi? Flagitatum quoq; stipendium procacius, quam ex more & modestia militari erat, & à custodib⁹ probra in circumeuntes vigilias tribunos iacta: & noctu quidam prædatum in agrum circa pacatum ierant: postremò interdium, ac propalam sine comæatu ab signis abibant. omnia libidine ac licentia militum, nihil instituto ac disciplina militia, aut imperio eorum qui præerant, gerebatur. forma tamen
- C** Rom. castrorum constabat vna ea spe, quòd tribunos ex contagione furoris. Haud expertes seditionis defectionisq; rati fore, & iura reddere in principijs sinebant, & signum ab eis petebant, & in stationes ac vigilias ordine ibant: & vt vim imperij abstulerant, ita speciem dicto parentum vltro ipsi imperantes seruabant. Erupit deinde seditio, postquam reprehendere atq; improbare tribunos ea quæ fierent, & conari obuiam ire, & propalam abnuere furoris eorum se futuros socios, senserunt. Fugatis itaque ex principijs, ac paulo post è castris tribunis, ad principes seditionis gregarios milites, C. Albium Calenum, & C. Arrium Umbrum, delatum omnium consensu imperium est. Authores seditionis. qui nequaquam tribunitijs contenti ornamentis, insignia etiam summi imperij, fascis securesq; attrahere ausi: neq; ijs venit in mentem, suis ceruicibus virgas
- D** illas securesq; imminere, quas ad metum aliorum præferrent. Mors Scipionis falso credita occæcabat animos: sub cuius vulgaram iam famam non dubitabant totam Hispaniam arsuram bello. in eo tumultu & socijs pecunias imperari, & diripi propinquas vrbes posse. & turbatis rebus, cum omnia omnes auderent, minus insignia fore quæ ipsi fecissent. Cum alios subinde recentes nuntios non mortis modò, sed etiam funeris expectarent, neq; superueniret quisquam euanesceretq; temerè ortus rumor: tum primi authores requiri cœpti. & subirascentes quoq;, vt credidisse potius temerè, quam finxisse rem talem videri possent: destituti duces iam sua ipsi insignia, & pro vana imagine imperij quod gererent, veram iustamq; mox in se versuram potestatem exhorrebant. Stupenti ita seditioni cum viuere primò, mox etiam valere Scipionem, certi authores afferrent, tribuni militum septem, ab ipso Scipione missi superuenierunt. Ad quorum primum aduentum exasperati animi: mox ipsis placido sermone permulcentibus notos, cum quibus congressi erant, leniti sunt. circumeuntes enim tentoria primò, deinde in principijs prætorioq;, vbi sermones inter se ferentium circulos vidissent, alloquebantur: percunctantes magis, quæ causa iræ consternationisq; subita foret, quam factum accusantes. Vulgo stipendium non datum ad diem iactabatur: & cum eodem tempore, quo scelus Illiturgitanum extitisset, post duorum imperatorum duorumq; exercituum stragem sua virtute defensum nomen Romanum, ac retenta prouincia esset, Illiturgitanos pœnam noxæ meritam habere, suis rectè factis gratiam qui exoluat non esse. Talia querentes æqua orare, seq; ea relatuos ad imperatorem respondebant. letari, quòd nihil tristius, nec insanabilius esset: & P.

*Seditiosi milites
ad stipendium pe-
tendum conuenire
Carthaginem No-
uam iubentur.*

16

*Idem Livius paullo post p. 509.
D. sub sermone Scipionis
opiane dixit triginta capi-
tis. octo militum impudens.*

*Authores seditionis
comprehensi.*

*Scipionis ad sedi-
tiosos milites ora-
tio.*

Scipionem deum benignitate, & Rempublicam esse gratiam referendam. Scipionem bel-
lis assuetum, ad seditionum procellas rudem, sollicitum habebat res, ne aut exercitus
peccando, aut ipse puniendo modum excederet. in presentia, ut coepisset, leniter agi
placuit, & missis circa stipendiarias ciuitates exactoribus, stipendij spem propinquam
facere. Edictum subinde propositum, ut ad stipendium petendum conuenirent Car-
thaginem, seu carptim partes, seu vniuersi mallent. Tranquillam seditionem iam per
se languescens repentina quies rebellantium Hispanorum fecit. redierant enim
in fines omisso incepto Mandonius & Indibilis, postquam viuere Scipionem alla-
tum est. nec iam erat aut ciuis, aut externus, cum quo furorem suum confociarent.
omnia circumspectantes consilia nihil reliqui habebant, praeter vulgatissimum a malis
consilijs receptum, ut imperatoris vel iustae irae, vel non desperandae clementiae sese
committerent. etiam hostibus eum ignouisse, cum quibus ferro dimicasset. suam seditio-
nem sine vulnere, sine sanguine fuisse: nec ipsam atrocem, nec atroci poena dignam: ut
ingenia humana sunt ad suam cuique leuandam culpam nimio plus facunda. Illa dubi-
tatio erat, singulae cohortes, an vniuersi ad stipendium petendum irent. inclinauit eum
sententia, quod tutius censebant, vniuersos ire. Per eosdem dies, quibus haec illi consul-
tabant, consilium de ijs Carthagine erat: certabaturque sententijs, utrum in authores tan-
tum seditionis (erant autem hi numero haud plus quam quinque, & triginta) animadu-
eretur, an plurimum supplicio vindicanda tam foedi exempli defectio magis quam se-
ditio esset. Vicit sententia lenior, ut unde orta culpa esset, ibi poena consisteret. ad mul-
titudinem castigationem satis esse. Concilio dimisso, ut id actum videretur, expeditio
aduersus Mandonium Indibilemque edicitur exercitui, qui Carthagine erat, & cibaria
dierum aliquot parare iubentur. tribunis septem, qui & antea Sucronem ad leniendam
seditionem ierant, obuiam exercitui missis (quina nomina principum seditionis edita
sunt) ut eos per idoneos homines benigno vultu ac sermone in hospitium inuitatos,
opiososque vino vincirent. Haud procul iam Carthagine aberant, cum ex obuijs audiu-
tum, postero die omnem exercitum cum M. Syllano in Lacetanos proficisci, non me-
tu modo omni, qui tacitus incidebat animis, liberauit eos, sed laetitiam ingentem fe-
cit: quod magis habituri solum imperatorem, quam ipsi futuri in potestate eius es-
sent. Sub occasum solis urbem ingressi sunt, exercitumque alterum parantem omnia ad
iter viderunt. excepti sermonibus de industria compositis, laetum opportunumque ad-
uentum eorum imperatori esse, quod sub ipsam profectionem alterius exercitus ven-
nissent: corpora curant. a tribunis sine vllto tumultu authores seditionis per idoneos
homines inducunt in hospitia, comprehensi ac vincti sunt. Vigilia quarta impedimen-
ta exercitus, cui simulabatur iter, proficisci coepere. sub lucem signa mota, & ad por-
tam retentum agmen: custodesque circa omnes portas missi, ne quis vrbe egrederetur.
Vocati deinde ad concionem qui pridie venerant, ferociter in forum ad tribunal im-
peratoris, ut vltro territurum suadclamationibus concurrunt. Simul & imperator in tribu-
nal conscendit, & reducti armati a portis inermi se concioni ab tergo circumfuderunt,
tum omnis ferocia concidit, & (ut postea fatebantur) nihil aequum eos terruit, quam praeter
spem robur & color imperatoris, quem affectum visuros crediderant, vultusque qua-
lem ne in acie quidem aiebant meminisse. Sedit tacitus paulisper, donec nunciatum
est, deductos in forum authores seditionis, & parata iam omnia esse. Tum silentio per
praekonem facto, ita cepit: Nunquam mihi defutura orationem, qua exercitum meum
alloquerer, credidi: non quo verba vnquam potius quam res exercuerim, sed quia propere
a pueritia in castris habitus assueueram militaribus ingenijs, apud vos quemadmodum
loquar, nec consilium, nec oratio suppeditat: quos nec quo nomine quidem appellare
debeam, scio, ciues: qui a patria vestra desciulistis. an milites? qui imperium auspiciumque
abnuistis, sacramenti religionem rupistis. hostes? corpora, ora, vestitum, habitum ci-
uium agnosco: facta, dicta, consilia, animos hostium video. Quid enim vos, nisi quod
Illygetes & Lacerani, aut optastis aliud aut sperastis? & illi tamen Mandonium, atque
Indi-

- A** Indibilem, regiae nobilitatis viros, duces furoris secuti sunt: vos auspiciū & imperium ad Vmbrum Atrium, & Calenum Albinum detulistis. Negate vos id omnes fecisse, aut factum voluisse milites. paucorum eum furorem atq; amentiam esse, libenter credam negantibus. nec enim ea sunt commissa, quae vulgata in omnem exercitum sine piaculis ingentibus expiari possint. inuitus ea, tanquam vulnera attingo: sed nisi tacta, tractataq;, sanari non possunt. Equidem pulsus Hispania Carthaginensibus, nullum locum in tota prouincia, nullos homines credebam esse, vbi vita inuisa esset mea. sic me non solum aduersus socios gesseram, sed etiam aduersus hostes. In castris meis (en quantum me opinio fefellit) fama mortis meae non accepta solum, sed etiam expectata est. non quod ego vulgari facinus per omnes velim (equidem si totum exercitum meum mortem mihi optasse crederem, hic statim ante oculos vestros morerer: nec me vita iuuaret inuisa ciuib. & militibus meis) sed multitudo omnis, sicut natura maris per se immobilis est: vt venti & aurae ciant: aut tranquilli, aut procellosi: & causa in vobis atq; origo omnis furoris penes authores est, vos contagione infanistis. Quin mihi ne hodie quidem scire videmini, quod amentiae progressi sitis: quid facinoris in me, quid in patriam, parentesq; ac liberos vestros, quid in deos sacramenti testes, quid aduersus auspicia, sub quibus militastis, quid aduersus morem militiae disciplinamq; maiorum, quid aduersus summi imperij maiestatem ausi sitis. De me ipso taceo. temere potius, quam auidē credideritis: is deniq; ego sum, cuius imperij tādere exercitum, minime mirandum sit. patria quid de vobis meruerat, quam cum Mandonio & Indibili confociando cōsilia prodebatis? quid populus Romanus? cum imperium ablatum ab tribunis suffragio populi creatis, ad homines priuatos detulistis? cum, eo ipso non contenti, si pro tribunis illos haberetis, fasces imperatoris vestri ad eos, quibus seruus, cui imperarent, nunquam fuerat: Romanus exercitus detulistis. In praetorio tetenderunt Albius & Atrius: classicum apud eos cecinit: signum ab ijs peritum est: sederunt in tribunali proconsulis Scipionis: licetor apparuit: submovente eo inceserunt: fasces & secures praelatae sunt. Lapides pluere, & fulmina iaci de caelo, & insuetos foetus animalia edere, vos portenta esse putatis? hoc est portentum, quod nullis hostijs, nullis supplicationibus sine sanguine eorum, qui tantum facinus ausi sunt, expiari possit. Atq; ego, quanquam nullum scelus rationem habet: tamen vt
- D** in re nefaria, quae mens, quod consilium vestrum fuerit, scire velim. Rhegium quondam in praesidium missa legio, interfectis per scelus principibus ciuitatis, urbem opulentam per decem annos tenuit. propter quod facinus tota legio, millia hominum quatuor, in foro Romae securi percussi sunt. Sed illi primū non Atrium Vmbrum femilixam, nominis etiam abominandi ducem, sed Decium Iubellium tribunum militum secuti sunt: nec cum Pyrrho, nec Samnitibus aut Lucanis, hostibus populi Rom. se coniunxerant. vos cum Mandonio & Indibili consilia communicastis, & arma confociaturi fuistis. Illi, sicut Campani Capuam Tuscis veteribus cultoribus ademptam, Mamertini in Sicilia Messanem, sic Rhegium habituri perpetuam sedem erant: nec populum Romanum, nec socios populi Romani vltro lacepsituri bello.
- E** Sucronemne vos domicilium habituri eratis? vbi si vos decedens confecta prouincia imperator relinquerem, deū hominumq; fidem implorare debēbatis, quod non rediretis ad coniuges liberosq; vestros. sed horum quoque memoriam, sicut patriae meiq;, eieceratis ex animis vestris. Viam consilij scelerati, sed non ad vltimum dementis exequi volo. Mene viuo, & cetero incolumi exercitu, cum quo ego die vna Carthaginem cepi, cum quo quatuor imperatores, quatuor exercitus Carthaginensium fudi, fugavi, Hispania expuli, vos octo millia hominum, maioris certe omnes pretij, quam Albius & Atrius sunt, quibus vos subiecitis, Hispaniam prouinciam populo Romano erepturi eratis? Amolior & amoueo nomen meum, nihil vltra facile creditam mortem meam a vobis violatus sim. quid? si ego morerer, mecū expiratura Respublica, mecum casurum imperium populi Romani erat? ne istuc Iupiter Optimus

Maximus finat, urbem auspiciò dijs authoribus in æternum conditam fragili huic & mortali corpori æqualem esse: Flaminio, Paulo, Graccho, Posthumio Albino, M. Marcello, T. Quintio Crispino, Cn. Fulvio, Scipionibus meis, tot tam claris imperatoribus vno bello absumptis superstes est populus Romanus, eritq; mille alijs nunc ferro nunc morbo morientibus, meo vnus funere elata populi Romani esset Respublica? Vos ipsi hic in Hispania patre & patruo meo, duobus imperatoribus interfecistis, Septimium Martium ducem vobis aduersus exultantes recenti victoria Pœnos delegistis. & sic loquor, tanquam sine duce Hispaniæ futuræ fuerint. M. Syllanus eodem iure, eodem imperio mecum in prouinciam missus, L. Scipio frater meus, & C. Lælius legati, vindices maiestatis imperij deessent? vtrum exercitus exercitui an duces ducibus, an dignitas, an causa comparari poterat? quibus si omnibus superiores essetis, arma tamen Pœnis contra patriam, cõtra ciues vestros ferretis; Africam Italia, Carthaginem vrbi Romæ imperare velletis? quam ob noxam patriæ? Coriolanum quondam damnatio iniusta, miserum & indignum exilium, vt irret ad oppugnandam patriam, impulit: reuocauit tamen à publico parricidio priuata pietas. vos qui dolor, quæ ira incitauit? stipendiumne diebus paucis imperatore ægro serius numeratum, satis digna causa fuit, cur patriæ indiceretis bellum? cur ad Illyretes descisceretur à populo Romano? cur nihil diuinarum humanarum rerum inuiolatum vobis esset? infanistis profecto milites: nec maior in corpus meum vis morbi, quàm in vestras mentes inuasit. Horret animus referre, quid crediderint homines, quid sperauerint, quid optauerint. auferat omnia irrita obliuio, si potest: si non, vtcunque silentium tegat. Non negauerim, tristem atrocemq; vobis visam orationem. quanto creditis facta vestra atrociora esse, quàm dicta mea? & me ea quæ fecistis, pati æquum censetis: vos ne dici quidem omnia æquo animo ferretis: sed ne ea quidem ipsa vltra exprobrabuntur. vtinam tam facilè vos obliuiscamini eorum, quàm ego obliuiscar. Itaque quod ad vos vniuersos attinet, si erroris pœnitet, satis superq; pœnarum habeo. Albius Calenus, & Atrius Vmber, & ceteri nefariæ seditionis authores sanguine luent quod admiserunt. vobis supplicij eorum spectaculum non modò non acerbum, sed lætum etiam, si sana mens redijt, debet esse. de nullis enim, quàm de vobis infestius, aut iniquius consuluerunt. Vix finem dicendi fecerat, cum ex preparato simul omnium rerum terror oculis auribusq; est offusus. Exercitus, qui corona concionem circumdederat, gladijs ad scuta concrepuit. præconis audita vox citantis nomina damnatorum in concilio. nudi in medium protrahabantur, & simul omnis apparatus supplicij expromebatur. deligati ad palum, virgisq; cæsi, & securi percussi, aded torpentibus metu qui aderant, vt non modò ferocior vox aduersus atrocitatem pœnæ, sed ne gemitus quidem exaudiretur. Tracti inde de medio omnes, purgatoq; loco, citati milites nominatim apud tribunos militum in verba P. Scipionis iurarunt, stipendiumq; ad nomen singulis persolutum. Hunc finem exitumq; seditio militum cœpta apud Sucronem habuit. Per idem tempus ad Bætum fluuium Hanno præfectus à Magone, missus à Gadibus cum parua manu Afrorum, mercede Hispanos sollicitando, ad quatuor millia iuuenum armauit. castris deinde exutus ab L. Martio, maxima parte militum inter tumultum captorum castrorum, quibusdam etiam in fuga amissis, palatos persequente equite, cum paucis ipse effugit. Cum hæc ad Bætum fluuium geruntur, Lælius interim freto in Oceanum euectus, ad Carteiam classe accessit. Vrbs ea in ora Oceani sita est, vbi primùm è faucibus angustis panditur mare. Gadeis sine certamine prodicione recipiendi, vtro qui eam rem pollicerentur, in castra Romana venientibus, spes, sicut antè dictum est, fuerat. sed patefacta immatura proditio est, comprehensosq; omnes, Mago Adherbali prætori Carthaginem deuehendos tradit. Adherbal coniuratis in quinqueremem impositis, præmissaq; ea, quia tardior quàm triremis erat, ipse cum octo triremibus modico interuallo sequitur. Iam fretum intrabat quinqueremis, cum Lælius & ipse in quinqueremi è portu Carteiæ sequentibus septem triremibus

Seditionis authores virgis cæsi & securi percussi.

47

Hanno à Martio in fugam versus.

Adherbali & Lælij naualis pugna.

- A mibus euectus, in Adherbalem ac triremes inuehitur, quinqueremem fatis credens deprehensam rapido in freto in aduersum æstum reciprocari non posse. Pœnus in re subita parumper incertus trepidauit, verum quinqueremem sequeretur, an in hostes rostra conuerteret. Ipsa cunctatio facultatem detrectandæ pugnæ ademit. iam enim sub ictu teli erant, & vndique instabant hostes. æstus quoque arbitrium moderandi nauës ademerat. neque erat nauali pugna similis: quippe vbi nihil voluntarium, nihil artis aut consilij esset. vna natura freti, æstusq; totius certaminis potens, suis alienis nauibus nequicquam remigio in contrarium tendentes inuehebat, vt fugientem videres retro vertice intortam victricibus illatam: & sequentem, si in contrarium tractum incidisset maris, fugientis modo sese auertentem. Iam in ipsa pugna hæc cum
- B infesto rostro peteret hostium nauem, obliqua ipsa ictum alterius rostri accipiebat: illa cum tranuersa obijceretur hosti, repente intorta in proram circumagebatur. Cùm inter triremes fortuna regente anceps prælium misceretur, quinqueremis Romana, seu pondere tenacior, seu pluribus remorum ordinibus scindentibus vertices, cùm facilius regeretur, duas triremes suppressit, vnus prælata impetu lateris alterius remos deterfit. cæterasq; quas indepta esset, multastet, ni cum reliquis quinque nauibus Adherbal velis in Africam transmisisset. Lælius victor Carteiam reuectus, au-
- C ditis quæ acta Gadibus erant: patefactam prodicionem, coniuratosq; missos Carthaginem, spe in irritum redacta, qua venissent: nuncijs ad L. Martium missis, nisi terere frustra tempus sedendo ad Gades vellent, redeundû ad imperatorem esse: assentiente Martio, paucos post dies ambo Carthaginem rediere. Ad quorum discessum non respirauit modò Mago, cum terra mariq; ancipiti metu vrgeretur: sed etiam audita rebellione Illergetum, spem recuperandæ Hispaniæ nactus, nuncios Carthaginem mittit ad senatum: qui simul seditionem ciuilem in castris Romanis, simul defectionem sociorum in maius verbis extollentes, hortarentur, vt auxilia mitterent, quibus traditum à patribus imperium Hispaniæ repeti posset. Mandonius & Indibilis in fines regressi, paulisper, dum quidnam de seditione statueretur, scirent, suspensi quieuerunt: si ciuium errori ignosceretur, non diffidentes sibi quoq; ignosci posse: postquam vulgata est atrocitas supplicij, suam quoq; noxam pari pœna estimatam rati, vocatis rursus ad arma popularibus, contractisq; quæ antè habuerant auxilijs, in Sedetanum agrum, vbi principio defectionis statiuâ habuerant, cùm viginti millibus pedum, duobus millibus equitum & quingentis transcenderunt. Scipio cum fide soluendi pariter omnibus noxijs innoxijsq; stipendij, tum vultu ac sermone in omnes placato facile reconciliatis militum animis, priusquam castra à Carthagine moueret, concione aduocata, multis verbis in perfidiam rebellantium regulatorum inuectus, nequam eodem animo se ire professus est ad vindicandum id scelus, quo ciuilem errorem nuper sanauerit. Tum se haud secus, quàm viscera secantem sua, cum gemitu & lachrymis triginta hominum capitibus expiasse octo millium seu imprudentiam, seu noxam: nunc læto & erecto animo ad cædem Illergetum ire. non enim eos neq; natos in eadem terra, nec vlla secum societate iunctos esse. eam, quæ sola fuerit, fidem, atq; amicitiam ipsos per scelus rupisse. in exercitu suo se, præterquam quod omnes ciues, aut socios, Latiniq; nominis videat, etiam eo moueri: quòd nemo ferè sit miles, qui non aut à patruo suo Cn. Scipione, qui primus Romani nominis in eam prouinciam venerit, aut à patre consule, aut à se sit ex Italia aduectus. Scipionum. nomini auspicijsq; omnes assuetos, quos secum in patriam ad meritum triumphum deducere velit: quos consulatum petenti, velut si omnium communis agatur honos, affuturos speret. Quod ad expeditionem eam attineat, quæ instet, immemorem esse rerum suarum gestarum, qui id bellum ducat. Magonis hercule sibi, qui extra orbem terrarum in circumfusam Oceano insulam cum paucis perfugerit nauibus, maiorem curam esse, quàm Illergetum. quippe illic & ducem Carthaginensem, & quantumcunq; Punicum præsidium esse: hic latrones, latronumq; duces: quibus vt ad populandos finitimum

18

*Adherbal fugam vertit.**Mandonius & Indibilis propalati à Romanis deiciunt.**Scipionis ad milites oratio.*

timorum agros, tectaq; vrenda, & rapienda pecora aliqua vis sit, ita in acie ac signis collatis nullum esse. magis velocitate ad fugam, quàm armis fretos, pugnatuos esse. Itaq; non quòd vllum inde periculum, aut semen maioris belli videat, ideò se, priusquam prouincia decedat, opprimendos Illergetes duxisse: sed primùm, ne impunita tam scelerata defectio esset: deinde, ne quis in prouincia simul virtute tanta & felicitate perdomita relictus hostis dici posset. Proinde deis benè iuuantibus sequerentur, non tam ad bellum gerendum (neq; enim cum pari hoste certamen esse) quàm ad expectendas ab hominibus scelestis pœnas. Ab hac oratione dimissos ad iter se comparare in diem postterum iubet, profectusq; decimis castris peruenit ad Iberum flumen, inde superato amni, die quarto in conspectu hostium posuit castra. Campus autem montibus circumseptus erat, in eam vallem Scipio cum pecora, rapta pleraq; ex ipso-
 rum hostium agris, propelli ad irritadam feritatem barbarorum iussisset, velites subsidio misit. à quibus vbi per procurfationem cõmissa pugna esset, Lælium cum equitatu impetum ex occulto facere iubet. mons opportunè prominensequitum insidias texit. Nec vlla mora pugnae facta est. Hispani in conspecta procul pecora, velites in Hispanos præda occupatos incurrere, primò missilibus territauere, deinde missis leuibus telis, quæ irritare magis quàm decernere pugnam poterant, gladios nudant, & collato pede res cœpta geri est: ancepsq; pedestre certamen erat, ni equites superuenissent, neq; ex aduerso tantum illati obuios, obtriuere, sed circũuecti etiam quidam per infima cliui ab tergo se, vt plerosq; intercluderent, obiecere. maiorq; cædes fuit, quàm quantam edere leuia per excursiones prælia solent. Ira magis accensa aduerso prælio barbaris est, quàm imminuti animi. itaque ne perculsi viderentur, prima luce postero die in aciem processere. Non capiebat omnes copias angusta, sicut ante dictum est, vallis. duæ fermè peditum partes, & omnis equitatus in aciem descendit: quod reliquum peditum erat, obliquo cõstitit colle. Scipio pro se esse loci angustias ratus, & quòd in arcto pugna Romano aptior quàm Hispano militi futura videbatur: & quòd in eum locum detracta hostium acies esset, qui non omnem multitudinem eorum caperet: nouo etiam cõsilio adiecit animum. equitum nec se posse circumdare cornibus in tam angusto spatio: & hosti, quem cum pedite eduxisset, inutilem fore. itaq; imperat Lælio, vt per colles quàm occultissimo itinere circumducatur equites: segregetq; quantum possit, equestrem à pedestri pugna. ipse omnia signa peditum in hostes vertit: quatuor cohortes in fronte statuit, quia latius pandere aciem non poterat, morã pugnandi nullã fecit, vt ipso certamine auerteret à cõspectu transeuntium per colles equitum. nec ante circũductos sensere, q̃ tumultum equestris pugnae ab tergo acceperet. Ita duo diuersa prælia erant. duæ peditum acies, duo equitatus per longitudinem campi (quia misceri ex genere vtroq; prælium angustia non patiebantur) pugnant. Hispanorum, cum neq; pedes equiti, nec eques pediti auxilio esset: pedes fiducia equitis temerè commissus campo cederetur, eques circumuentus nec peditem à fronte (iam enim strata pedestres copiae erant) nec ab tergo equitem sustineret: & ipsi cum diu in orbem sese stantibus equis defendissent, ad vnum omnes cæsi sunt: nec quisquam peditum equitumue superfuit, qui in valle pugnauerunt. Tertia pars, quæ in colle ad spectaculum magis tutum quàm ad partem pugnae capeffendam steterat, & locum & tempus ad fugiendum habuit. inter eos & reguli ipsi fugerunt, priusquam tota circumueniretur acies, inter tumultum elapsi. Castra eodem die Hispanorum præter cæteram prædam cum tribus fermè millibus hominum capiuntur. Romani socij q; ad mille c. c. eo prælio ceciderunt, vulnerata amplius tria millia hominum. minus cruenta victoria fuisset, si patetiore campo, & ad fugam capeffendam facili foret pugnatum. Indibilis abiectis belli consilijs, nihil tutius afflictis rebus experta fide & clementia Scipionis ratus, Mandonium fratrem ad eum mittit. Qui aduolutus genibus, fatalem rabiem temporis eius accusat, cum velut contagione quadam pestifera non Illergetes modò & Læcetani, sed castra quoq; Romana insanierint.

Scipio aduersus
Mandonium & In-
dibilem copias du-
xit.

Mandonium & In-
dibilem cum paucis
fugit, reliquos ca-
sis.

Mandonium ad Sci-
pionem supplex
venit.

suum

- A** suam quidem & fratris, & reliquorum popularium eam conditionem esse: ut aut, si ita videatur, reddant spiritum P. Scipioni, ab eodem illo acceptum: aut seruari bis vni debitam vitam pro eo in perpetuum deuouent. antea in causa sua fiduciam sibi fuisse nondum experta clementia eius: nunc contra, nullam in causa, omnem in misericordia victoris spem repositam habere. Mos vetustus erat Romanis, cum quo nec cedere nec æquis legibus iungerentur amicitia, non prius imperio in eum tanquam pacatum vti, quam omnia diuina humanaque dedisset: obsides accepti, arma adempta, præfidia urbibus imposita forent. Scipio multis inuectus in presentem Mandonium, absentemque; Indibilem verbis, illos quidem merito perituros fuisse ipsorum maleficio, ait: victuros suo atque populi Romani beneficio. cæterum se neque arma ipsi adepturum
- B** (quippe ea pignora timentium rebellionem esse, se libera arma relinquere, solutosque metu animos) neque se in obsides innoxios, sed in ipsos si defecerint, sequiturum: nec ab inermi, sed ab armato hoste pœnas expediturum. vtrunque fortunam expertis permittere sese, vtrum propitios, an iratos habere Romanos mallent. Ita dimissus Mandonius, pecunia tantummodo imperata, ex qua stipendium militi præstari posset: ipse Martio in vltiorem Hispaniã præmisso, Syllano Tarraconem remisso, paucos moratus dies, dum imperatam pecuniam Illergetes pernumerarent, cum expeditis Martium iam appropinquantem Oceano assequitur. Inchoata res iam antè de Masanissa alijs atque alijs de causis dilata erat, quod Numida cum ipso utique congregari Scipione volebat, atque eius dextra fidem sancire. ea tum itineris tam longi, ac tam deuij causa
- C** Scipioni fuit. Masanissa cum Gadibus esset, certior aduentare eum à Martio factus, causando corrumperet equos inclusos in insula, penuriamque omnium rerum & facere cæteris, & ipsos sentire, ad hoc equidem marcescere desidia: Magonem perpulit, ut se trajcere in continentem ad depopulandos proximos Hispaniæ agros pateretur. Transgressus tres principes Numidarum præmittit ad tempus locumque colloquio statuendum: duos pro obsidibus retineri à Scipione iubet. remisso tertio, qui quod iussus erat, adduceret Masanissam: cum paucis in colloquium venerunt. Ceperat iam antè Numidam ex fama rerum gestarum admiratio viri: substitueratque animo speciem quoque corporis amplam ac magnificam. cæterum maior præsentis veneratio cepit, & præterquam quod suapte natura multa maiestas inerat, adornabat promissa cæsaries, habitusque corporis non cultus munditijs, sed virilis ac verè militaris: & ætas erat in medio virium robore, quod plenius nitidiusque ex morbo velut renouatus flos iuuentæ faciebat. Propè attonitus ipso congressu Numida, gratias de fratris filio remisso agit. Ex eo tempore affirmat eam se quæsisse occasionem, quam tandem oblata deum immortalium beneficio non omiserit. cupere se illi, populoque Romano operam nauare: ita, ut nemo vnus externus magis enixè adiuuerit rem Romanam. id se, etiam si iam pridem vellet, minus præstare in Hispania, terra aliena atque ignota potuisse, in qua autem genitus educatusque in spem paterni regni esset, facile præstaturum. si quidem eundem Scipionem ducem in Africam mittant Romani, satis sperare perbreuis æui Carthaginem esse. Lætus eum Scipio vidit, audiuitque, cum caput rerum in
- D** omni hostium equitatu Masanissam fuisse sciret, & ipse iuuenis specimen animi præ se ferret. Fide data acceptaque, profectus retro Tarraconem est. Masanissa permissu Romanorum, ne sine causa traiecit in continentem videretur: populatus proximos agros, Gades redijt. Magoni, desperatis in Hispania rebus, in quarum spem seditio primum militaris, deinde defectio Indibilis animos eius sustulerant, paranti trajcere in Africam nuntiatum ab Carthagine est, iubere senatum, ut classem quam Gadibus haberet, in Italiam trajceret: conductaque ibi Gallorum ac Ligurum quanta maxima posset iuuentute, coniungeret se Annibali: neu fenescere bellum maximo impetu, maiore fortuna cceptum sineret. Ad eam rem & à Carthagine pecunia Magoni aduecta est: & ipse quantà potuit, à Gaditanis exegit: non erario modo eorum, sed etiam templis spoliatis, & priuatim omnibus coactis aurum argentumque in publicum conferre. Cum

Scipionis clementia in Mandoniũ.

Scipionis & Masanisse colloquium.

Masanissa ad Scipionem oratio.

Masanissa & Scipio fide data acceptaque discedunt. Mago iubetur à senatu Carthaginensi, ut classem quam habebat, in Italiam trajciat.

præterueheretur Hispaniæ oram, haud procul Carthagine Noua expositis in terram F militibus, proximos depopulatus agros, inde ad urbem classẽ appulit. ibi cùm interdiu milites in nauibus tenuisset, nocte in littus expositos ad partem eam muri, qua capta Carthago ab Romanis fuerat, ducit; nec præsidio satis valido urbem teneri ratus, & aliquos oppidanorum ad spem nouandi res aliquid moturos. Cæterum nuntij ex agris trepidi simul populationem agrestiumq; fugam & hostium aduentum attulerant: & visã interdiu classis erat, nec sine causa electam ante urbem stationem apparebat. itaq; instructi armatiq; intra portam ad stagnum ac mare versam continebantur. Vbi effusi hostes, mista inter milites nauali turbã, ad muros tumultu maiore quã vi subierunt: patefacta repente porta, Romani cum clamore erumpunt: turbatosq; hostes, & ad primum incursum coniectumq; telorum auersos vsque ad littus G cum multa cæde persequuntur. nec nisi naues littori appulsæ trepidos accepissent, superfuisset fugæ aut pugnæ quisquam. In ipsis quoq; trepidatum nauibus est, dum ne hostes cum suis simul erumperent, trahunt scalas orasq; & anchoras, ne in moliendo mora esset, præcidunt. multiq; adnantes nauibus, incerto præ tenebris quid aut peterent aut vitarent, foede interierunt. Postero die cum classis inde retro ad Oceanum, vnde venerat, fugisset, ad octingentos homines cæsi: inter murũ littusq; ad duo millia armatorum inuenta. Mago cum Gadeis repetisset, exclusus inde ad Cimbim (haud procul Gadibus is locus abest) classe appulsa, mittendis legatis, querendoq;, quod portæ sibi socio atq; amico clausæ forent: purgantibus ijs multitudinis concursu factum, infestæ ob direpta quædam ab conscendentibus naues militibus, ad colloqui- H um Suffetes eorum, qui summus Pœnis est magistratus, cum quæstore elicit, lacerosq; verberibus cruci affigi iussit: inde nauibus ad Pýtiusam insulam centum millia ferme à continenti (Pœni tum eam incolebant) traiecit: itaque classis bona cum pace accepta est, nec commeatus modò benignè præbiti, sed in supplementum classis iuuentus armaq; data. quorum fiducia Pœnus in Baleares insulas (quingenta inde millia ab sunt) transmisit. Duæ sunt Baleares. maior altera atque opulentior armis virisq; & portum habet, vbi commodè hybernaturum se (& iam extremum autumnus erat) censebat. cæterum haud secus quã si Romani eam insulam incolerent, hostiliter classi occursum est. Fundis vt nunc plurimum, ita tunc solo eo telo vtebantur. nec quisquam alterius gentis vnus tantum ea arte, quantum inter alios omnes Baleares excellunt. Itaq; tanta vis lapidum creberrimæ grandinis modo in propinquantem iam terræ classẽ effusa est, vt intrare portum non ausi, auerterent in altum naues. In minorem inde Balearium insulam traiecerunt, fertilem agro, viris, armisq; haud æquè validam. itaq; egressi nauibus supra portum loco munito castra locant: ac sine certamine vrbe agroq; potiti, duobus millibus auxiliarium inde cõscriptis, missisq; Carthaginem ad hybernandum, naues subdixerunt. Post Magonis ab Oceani ora discessum Gaditani Romanis deduntur. Hæc in Hispania P. Scipionis ductu auspicioq; gesta. Ipse L. Lentulo & L. Manlio Acidino prouincia tradita, decem nauibus Romam redijt. & senatu extra urbem dato in æde Bellonæ, quas res in Hispania gefisset, disseruit: quoties signis collatis dimicasset, quot oppida ex hostibus vi cepisset. K quas gentes in ditionem populi Romani redegefisset. aduersus quatuor se imperatores, quatuor victores exercitus in Hispaniam iuisse, neminem Carthaginensem in ijs terris reliquisse. Ob has res gestas magis tentata est triũphi spes, q̃ petita pertinaciter: quia neminem ad eam diem triumphasse, qui sine magistratu res gefisset, constabat. Senatu misso, urbem est ingressus, argentiq; præ se in ærarium tulit* XIII. millia pondo CCCXLII. & signati argenti magnum numerum. Comititia inde creandis consulis habuit L. Veturius Philo: centuriãq; omnes ingenti fauore P. Scipionem consulem dixerunt. collega additur ei P. Licinius Crassus pontifex maximus. Cæterum comititia maiore quã vlla per id bellum celebrata frequentia, proditum memoriæ est. conuenerant vndiq; non suffragandi modò, sed etiam spectandi causa P. Scipionis: concurre-

Mago ad Nouam
Carthaginem in
fugam vertitur.

Gaditani portus
claudunt Magoni.

Pýtiusa.

Baleares insula.

Gaditani Roma-
nis deduntur.

Scipio Romanum re-
dit.

* Valet 143420
coron.

A. concurrerantq; & domum frequentes, & in Capitolium ad immolantem eum, cum centum bobus votis in Hispania Ioui sacrificaret: despondebantq; animis, sicut C. Lucretius superius bellum Punicum finisset, ita id quod instaret P. Cornelium finitum: atq; vt Hispania omni Pœnos expulisset, sic Italia pulsurum esse: Africamq; ei, periinde ac debellatum in Italia foret, prouinciam destinabant. Prætoria inde comitia habita. creati duo, qui tum ædiles plebis erant, Sp. Lucretius & Cn. Octavius, & ex priuatis Cn. Seruilius Cepio & L. Æmylius Pappus. Quartodecimo anno Punici belli P. Cornelius Scipio & P. Licinius Crassus consulatum inierunt, nominatæ consulis prouinciæ sunt: Sicilia Scipioni extra sortem, concedente collega, quia cura sacrorum pontificem maximum in Italia retinebat, Brutij Crasso. Tum prætoriam prouinciæ in sortem coniectæ. urbana Cn. Seruilio obtigit: Ariminum (ita Galliam appellabant) Sp. Lucretio, Sicilia L. Æmylio, Cn. Octauio Sardinia. Senatus in Capitolio habitus. ibi referente P. Scipione, senatusconsultum factum est, vt quos ludos inter seditionem militarem in Hispania uouisset, ex ea pecunia quam ipse in ærarium detulisset, faceret. Tum Saguntinorum legatos in senatum introduxit. ex eis maximus natus: Etsi nihil ultra malorum est Patres conscripti, quàm quod passi sumus, vt ad vltimum fidem vobis præstaremus: tamen ea vestra merita, imperatorumq; vestrorum erga nos fuerunt, vt nos cladum nostrarum non pœniteat. Bellum propter nos suscepistis: susceptum quartumdecimum annum tam pertinaciter geritis, vt sæpe ad vltimum discrimē & ipsi veneritis, & populum Carthaginiensem adduxeritis.

C. Cùm in Italia tam atrox bellum & Annibalem hostem haberetis, consules cum exercitu in Hispaniam, velut ad colligendas reliquias naufragij nostri misistis. P. & Cn. Cornelij, ex quo in prouinciam venerunt, nullo tempore destiterunt, quæ nobis secunda, quæq; aduersa hostibus nostris essent, facere. iam omnium primum oppidum nobis restituerunt: per omnem Hispaniam ciues nostros venundatos, dimissis qui conquirerent, ex seruitute in libertatem restituerunt, cùm iam propè esset, vt optabilem ex miserrima fortunam haberemus: P. & Cn. Cornelij imperatores vestri luctuosius nobis propè quàm vobis perierunt. tum verò ad hoc retracti ex distantibus locis in sedem antiquam videbamur, vt iterum periremus, & alterum excidium patriæ videremus: nec ad perniciem nostram Carthaginienſi vtiq; aut duce aut exercitu opus esse, ab Turdetanis veterrimis hostibus, qui prioris quoq; excidij causa nobis fuerant, extingui posse: cum ex insperato repente misistis nobis P. huic Scipionē: quem, fortunatissimi omnium Saguntinorū videmur, quia consulē declaratum vidimus, ac vidisse nos ciuibus nostris renuntiatum sumus, spem, opem, salutem nostram. qui cùm plurimas hostium vestrorū cepisset in Hispania vrbes, vbiq; ex captorū numero excerptos Saguntinos in patriam remisit. postremò Turdetania adeò infestam nobis, vt illa gente incolumi, stare Saguntum non posset, ita bello affixit, vt non modò nobis, (absit verbo inuidia) sed ne posteris quidem timenda nostris esset. deletam urbem cernimus eorum, quorum in gratiam Saguntum deleuerat Annibal. vectigal ex agro eorum capimus, quod nobis non fructu iucundius est, quàm vltione. Ob hæc quibus maiora neq; sperare, neq; optare ab dijs immortalibus poteramus: gratias actum nos decem legatos Saguntinus senatus populusq; ad vos misit: simul gratulati, quòd ita res per hos annos in Italia atq; Hispania gessistis, vt Hispaniam non Ibero amnetenus, sed quæ terrarum vltimus finis Oceanus, domitam armis habeatis: Italia, nisi quatenus vallum castrorum cingit, nihil reliqueritis Pœno. Ioui Opt. Max. præſidi Capitolinæ arcis non grates tantum ob hæc agere iussi sumus, sed donum hoc etiam, si vos permitteretis, coronam auream in Capitolium victoriæ ergò ferre. Id vti permittatis, quæsumus: vtique si vobis ita videtur, quæ nobis imperatores vestri commoda tribuerunt, ea rata atque perpetua authoritate vestra faciatis, Senatus legatis Saguntinis respondit: & dirutum & restitutum Saguntum fidei socialis vtrinque seruata documentum omnibus gentibus fore. suos imperatores rectè & ordine,

& ex

An. 545.

Prouinciarum diuisio.

Legatorum Saguntinorum oratio.

& ex voluntate senatus fecisse, quod Saguntum restituerint, ciuesq; Saguntinos seruitio exemerint. quæq; alia eis benignè fecerint, ea senatum ita voluisse fieri, donum permittere ut in Capitolio ponerent. Locus inde lautiaq; legatis præberi iussa, & muneris ergo in singulos dari ne minus * dena millia æris. Legationes deinde cæteræ in senatum introductæ, auditæq;. Et petentibus Saguntinis, ut quatenus tutò possent, Italiam spectatum irent: duces dati, literæq; per oppida missæ, ut Hispanos comiter acciperent. Tum de Repub. de exercitibus scribendis, de prouincijs relatum. Cùm Africam nouam prouinciam extra sortem P. Scipioni destinari, homines fama ferrent: & ipse nulla iam modica gloria contentus, non ad gerendum modò bellum, sed ad finiendum diceret se consulem declaratum esse: neq; aliter finiri id posse, quàm si ipse in Africam exercitum transportasset: & acturum se id per populum apertè ferret, G si senatus aduersaretur: idq; consilium haudquaquam primoribus patrum placeret: cæteri q; per metum aut ambitionem mussarent: Q. Fabius Maximus rogatus sententiam: Scio, inquit, multis vestrùm videri Patres conscripti, rem actam hodierno die agi, & frustra habiturum orationem, qui tanquam de integra re, de Africa prouincia sententiam dixerit. Ego autem primùm illud ignoro, quemadmodùm iam certa prouincia Africa consulis viri fortis ac strenui sit, quam nec senatus censuit in hunc annum prouinciam esse, nec populus iussit. deinde, si est, consulem peccare arbitror, qui de re transacta simulando se referre, senatum ludibrio habet: non senatorem, qui de quo consultitur, suo loco dicit sententiam. Atq; ego certum habeo, dissentienti mihi ab ista festinatione in Africam traiciendi, duarum rerum subeundam opinionem H esse. vnus, in sitæ ingenio meo cùctationis: quàm merum pigritiamq; homines adolescentem sanè appellent, dum me non pœniteat: adhuc aliorum speciosiora primo aspectu consilia semper visa, mea vsu meliora. alterius, obreccationis atq; inuidiæ aduersus crescentem indies gloriam fortissimi consulis. A qua suspicione, si me neq; vita acta & mores mei, neq; dictatura cum quinque consulatibus, tantumq; gloriæ bellidomiq; partæ vindicat, ut propius fastidium eius sim, quàm desiderium: ætas saltem liberat. quæ enim mihi æmulatio cum eo esse potest, qui ne filio quidem meo æqualis sit? Me dictatorem, cùm vigerem adhuc viribus, & in cursu maximarum rerum essem, recusantem nemo aut in senatu, aut ad populum audiuit, quo minus infectanti me magistro equitum, quod fando nunquam antè auditum erat, imperium mecum I æquaretur. rebus quàm verbis assequi malui, ut qui aliorum iudicio mihi comparatus erat, sua mox confessione me sibi præferret. nedum ego perfunctus honoribus certamina mihi atq; æmulationes, cum adolescente florentissimo proponam: videlicet ut mihi iam viuendo, non solùm rebus gerendis fessò, si huic negata fuerit, Africa prouincia decernatur. cum ea gloria quæ parta est, viuendum atque moriendum est. Vincere ego prohibui Annibalem, ut à vobis, quorum vigent nunc vires, etiam vinci posset. Illud te mihi ignoscere P. Corneli æquum erit, si cùm in me ipso nunquam pluris famam hominum quàm Rempub. fecerim: ne tuam quidem gloriam bono publico præponam. quanquam si aut bellum nullum in Italia, aut is hostis esset, ex quo victo nihil gloriæ quæreretur: qui te in Italia retineret, etsi id bono publico face- K ret, simul cum bello materiam gloriæ tuæ ire ereptum videri posset. cùm verò Annibal hostis incolumi exercitu XIII. annum Italiam obsideat, pœnitebit te P. Corneli gloriæ tuæ, si hostem eum, qui tot funerum, tot cladum nobis causa fuit, tu consul Italia expuleris: & sicut penes C. Lucatium prioris Punici perpetrati belli titulus fuit, ita penes te huius fuerit: nisi aut Amilcar Annibali dux est præferendus, aut illud bellum huic, aut victoria illa maior clariorq;, quàm hæc (modò contingat ut te consule vincamus) futura est. Ab Drepano atq; Eryce detraxisse Amilcarem, quàm Italia expulisse Pœnos atq; Annibalem malis? Ne tu quidem, & si magis partam quàm speratam gloriam amplecteris: Hispania potius quàm Italia bello liberata gloriatu fueris. Nondum is est Annibal, quem non magis timuisse videatur, quàm contempnisse, qui aliud

Q. Fabij Maximi oratio, qua suadet, ne Scipioni Africa prouincia extra sortem mandetur.

- A qui aliud bellum maluerit. Quin igitur ad hoc accingeris? nec per istos circuitus, ut cum in Africam traieceris, secuturum te illuc Annibalem speres, potius quam recto hinc itinere, ubi Annibal est, eò bellum intendis? Egregiam istam palmam belli Punici patrati petis? & natura prius est, tua cum defenderis, aliena ire oppugnatum. pax ante in Italia quam bellum in Africa sit: & nobis prius decedat timor, quam ultro alijs inferatur. si utrumque tuo ductu auspicioque fieri potest: Annibale hic victo, illic Carthaginem expugna, si alterutra victoria nouis consulibus relinquenda est: prior cum maior clariorque, tum causa etiam insequentis fuerit. Nam nunc quidem praeterquam quod & in Italia & in Africa duos diuersos exercitus alere aëarium non potest, praeterquam quod vnde classes tueamur, vnde comitatibus praebentis sufficiamus, nihil reliqui est, periculi tandem, quantum a deatur, quem fallit? P. Licinius in Italia, P. Scipio bellum in Africa geret. Quid? si (quod omnes diu omen auertant, & dicere etiam reformidat animus, sed quae acciderunt, accidere possunt) victor Annibal ire ad urbem pergat: tum demum te consulem ex Africa, sicut Q. Fuluium à Capua, accersemus? Quid? quod in Africa quoque Mars communis pars belli erit? Domus tibi tua, pater patruusque, intra triginta dies cum exercitibus caesi documento sint, ubi per aliquot annos maximis rebus terra marique gerendis amplissimum nomen apud exteras gentes populi Romani vestraque familia fecerant. Dies me deficiat, si reges, imperatoresque temere in hostium terras transgressos cum maximis cladibus suis exercituumque suorum, enumerare velim. Athenienses, prudentissima ciuitas, bello domi relicto, auctore aequè impigro ac nobili iuuenè magna classe in Siciliam transmissa, vna pugna nauali florentem Rempublicam suam in perpetuum affixerunt. Externa & nimis antiqua repeto. Africa eadem ista, & M. Atilius in sine vtriusque fortunae exemplum, nobis documento sint. Næ tibi P. Corneli, cum ex alto Africam conspexeris, ludus & iocus, fuisse Hispaniae tuae videbuntur. quid enim simile? Pacato mari praeter oram Italiae, Galliaeque, vectus Emporias in urbem sociorum classem appulisti: expositos milites per tutissima omnia ad socios & amicos populi Romani, Tarraconem duxisti: ab Tarracone deinde iter per praesidia Romana: circa Iberum exercitus patris patriusque tui, post amissos imperatores ferociores calamitate ipsa facti: & dux tumultuarius quidem ille L. Martius, & militari suffragio ad tempus electus, ceterum si nobilitas ac iusti honores adornarent, claris imperatoribus qualibet arte belli par: oppugnata per summum otium Carthago, nullo triumpho Punicorum exercituum socios defendente. Caetera, neque ea eleuo, nullo tamen modo Africo bello comparanda, ubi non portus ullus classi nostrae apertus, non ager pacatus, non ciuitas socia, non rex amicus, non consistendi vsquam locus, non procedendi. quacunq; circumspexeris, hostilia omnia atque infesta. An Syphaci Numidisque credis? satis sit semel creditum, non semper temeritas est felix: & fraus fidem in paruis sibi praestruit, ut cum opere precium sit, cum mercede magna fallat. Non hostes patrem patruumque tuum armis prius, quam Celtiberi socij fraude, circumuenerunt, nec tibi ipsi à Magone & Asdrubale hostium ducibus, quantum ab Indibili & Mandonio in fidem acceptis, periculi fuit.
- E Numidis tu credere potes, defectionem militum tuorum expertus? Et Syphax & Masaniissa, se, quam Carthaginenses, malunt potentissimos in Africa esse: Carthaginenses, quam quenquam alium. nunc illos aemulatio inter sese, & omnes causae certaminum acuunt, quia procul externus metus est. ostende illis Romana arma, & exercitum alienigenam: iam velut ad commune restinguendum incendium concurrant. Aliter iidem illi Carthaginenses Hispaniam defenderunt: aliter moenia patriae, templa deum, aras & focos defendent: cum euntes in praelium pauida prosequetur coniunx, & parui liberi occurrabunt. Quid porro? si satis cõfisi Carthaginenses consensu Africæ, fide sociorum regum, moenibus suis, cum tuo exercitusque tui praesidio nudatam Italiam viderint: ipsi ultro nouum exercitum in Italiam aut ex Africa miserint: aut Magonem, quem à Balearibus classe transmissa iam praeter oram Ligurum Alpinorum

vectari

vectari constat, Annibali se coniungere iusserit? nempe in eodem terrore erimus, in quo nuper fuimus, cum Asdrubal in Italiam transcendit. quem tu, qui non solum Carthaginem, sed omnem Africam exercitu tuo es clausurus, è manibus tuis in Italiam emisisti. Victum à te dices: eo quidem minus vellem, & id tua, non Reipublicæ solum causa, iter datum victo in Italiam esse. Patere nos omnia quæ prospera tibi ac Reipublicæ in imperio etuere, tuo consilio assignare: aduersa casibus incertis belli & fortunæ legare. quo melior fortiorq; es, eò magis talem præsidem sibi patria atq; vniuersa Italia retinet. Non potes ne ipse quidem dissimulare, vbi Annibal sit, ibi caput atq; arcem huius belli esse. quippe qui præ te feras, eam tibi causam traijciendi in Africam esse, vt Annibalem eò trahas. Siue igitur hic, siue illic, cum Annibale est tibi futura res. vtrum ergo tandem firmior eris in Africa solus, an hic tuo collegæq; exercitu coniuncto, ne Claudius quidem & Liuius coss. tam recenti exemplo, quantum id interfit, documento sunt: Quid Annibalem vtrum tandem extremus angulus agri Brutij frustra iamdiu poscentem ab domo auxilia, an propinqua Carthago, & tota socia Africa potentiozem armis virisq; faciet? Quod istuc consilium est, ibi malle decernere, vbi tuæ dimidio minores copiae sint, hostium multo maiores: quam vbi duobus exercitibus aduersus vnum tot prælijs & tam diuturna & graui militia fessum, pugnandum sit: Quam compar consilium tuum parentis tui consilio sit, reputa. ille consul profectus in Hispaniam, vt Annibali ab Alpibus descendenti occurreret, in Italiam ex provincia redijt. tu, cum Annibal in Italia sit, relinquere Italiam paras: non quia Reipublicæ id vtile, sed quia tibi amplum & gloriosum censes esse. sicut cum prouincia & exercitu relicto sine lege, sine senatusconsulto, duabus nauibus populi Romani imperator fortunam publicam & maiestatem imperij, quæ tum in tuo capite periclitabantur, commisisti. Ego P. Cornelium p. c. Reipublicæ nobisq;, non sibi priuatim creatum consulem existimo: exercitusq; ad custodiam vrbis atq; Italiae scriptos esse, non quos regio more per superbiam consules quo terrarum velint, traijcient. Cum oratione ad tempus parata Fabius, tum autoritate & inueterata prudentiæ fama magnam partem senatus & seniores maximè mouisset: pluresq; consilium senis quam animum adolescentia ferocem laudaret, Scipio ita locutus fertur: Et ipse Q. Fabius principio orationis p. c. commemorauit, in sententia sua posse obrectationem suspectam esse, cuius ego rei nõ tam ipse ausim tantum virum insimulare, quam quòd ea suspicio, vitio orationis an rei, haud sanè purgata est. sic enim honores suos & famam rerum gestarum extulit verbis ad extinguendù inuidiæ crimen, tanquam mihi ab infimo quoq; periculum sit, ne mecum emulerur: & non ab eo qui, quia super cæteros excellat, quò me quoq; nisi non dissimulo, me sibi æquari nolit, sic senem se perfunctum, & me infra ætatem filij sui posuit, tanquam non longius quam quantum vitæ humanæ spatium est, cupiditas gloriæ extendatur: maximaq; pars eius in memoriam ac posteritatem promineat. Maximo cuiq; id accidere animo certum habeo, vt se non cum præsentibus modò, sed cum omnis æui claris viris comparet. Equidem haud dissimulo, me tuas Q. Fabi laudes non assequi solum velle, sed (bona venia tua dixerim) si possim, etiam exsuperare. Illud nec tibi in me, nec mihi in minores natu animi sit, vt nolimus quenquã nostri similem euadere ciuem: id enim non eorum modò quibus inuiderimus, sed Reipublicæ, & penè omnis generis humani detrimentum sit. Commemorauit quantum essem periculi aditurus, si in Africam traijcerem: vt meam quoq;, non solum Reipublicæ & exercitus vicem videretur sollicitus. Vnde hæc repente de me cura exorta? cum pater patruusq; meus interfecti, cum duo exercitus eorum propè occidione occisi essent: cum amissæ Hispaniæ, cum quatuor exercitus Pœnorum, quatuorq; duces omnia metu armisq; tenerent: cum quæsitus ad id bellum imperator nemo se ostenderet, præter me, nemo profiteri nomen ausus esset: cum mihi quatuor & viginti annos nato derulisset imperium populi Romanus: quid ita tum nemo ætatem meam, vim hostium, difficultatem belli, patris

*Scipionis oratio,
qua Fabiana re-
sponder.*

- A** patris patruiq; recentem cladem commemorabat: vtrum maior aliqua nunc in Africa calamitas accepta est, quàm tunc in Hispania erat? an maiores nunc sunt exercitus in Africa, duces plures melioresq;, quàm tunc in Hispania fuerunt? an ætas mea tunc maturior bello gerendo fuit, quàm nunc est? an cum Carthaginienſi hoſte in Hispania, quàm in Africa bellum geri aptius est? Facile est post fuſos fugatoſq; quatuor exercitus Punicos, post tot vrbes vi captas, aut metu ſubactas in ditionem, post perdomita omnia vſque ad Oceanum, tot regulos, tot ſæuas gentes, post receptam totam Hispaniam, ita vt veſtigium nullum belli reliquum ſit, eleuare meas res geſtas: tam Hercule quàm ſi victor ex Africa redierim, ea ipſa eleuare, quæ nunc retinendi mei cauſa, vt terribilia eadem videantur, verbis extolluntur. Negat aditum eſſe in Africa,
- B** negat vllos patère portus: M. Atilium captum in Africa cõmemorat, tanquam M. Atilium primo acceſſu ad Africam offenderit: neque recordatur, illi ipſi tam infelici imperatori patuiſſe tamen portus Africae, & res egregias primo anno geſſiſſe: & quantum ad Carthaginienſes duces atinet, inuictum ad vltimum permaniſſe. Nihil igitur me iſto exemplo terrueris: ſi hoc bello, non priore, ſi nuper, non annis ante quadraginta iſta clades accepta foret: qui ego minus in Africam Regulo capto, quàm Scipionibus occiſis in Hispaniam, trajcerem: nec felicius Xantippum Lacedæmonium Carthagini, quàm me patriæ meæ ſinerem natum eſſe: creſceretq; mihi ex eo ipſo fiducia, quòd poſſit in hominis vnus virtute tantum momenti eſſe. At etiam Athenienſes audiendi ſunt, temerè in Siciliam omiſſo domi bello tranſgreſſi.
- C** Cur ergò, quoniam Græcas fabulas narrare vacat, non Agathoclem potius Syracuſanum regem, cum diu Sicilia Punico bello vreretur, tranſgreſſum in hanc eandem Africam, auertiſſe eò bellum, vnde venerat, refers? Sed quid vltro metum inferre hoſti, & ab ſe remoto periculo alium in diſcrimen adducere, quale ſit, veteribus externisq; exemplis admonere opus eſt? maius præſentiũſue vllum exemplum eſſe quàm Annibal poteſt: multum intereſt, alienos populère fines, an tuos vri excindiq; videas. plus animi eſt inferenti periculum, quàm propulſanti. Ad hoc maior ignotarum rerum eſt terror. bona malaq; hoſtium ex propinquo ingreſſus, fines aſpicias. Non ſperauerat Annibal fore, vt tot in Italia populi ad ſe deficerent, quot defecerunt poſt Cannenſem cladem: quanto minus quicquam in Africa Carthaginienſibus firmum ac ſtabile eſt. infidis focijs, grauibus ac ſuperbis dominis? Ad hæc nos etiam deſerti ab focijs viribus noſtris, milite Romano ſtetimus. Carthagine nihil ciuiliſ roboris eſt, mercede paratos milites habent, Afros Numidasq;, leuiſſima fidei mutandæ ingenia. Hic modo nihil moræ ſit, vnà & traieciſſe me audietis, & ardere bello Africam, & molientem hinc Annibalem, & obſideri Carthaginem. lætiores, & frequentiores ex Africa expeçtare nuntios, quàm ex Hispania accipiebatis. Haſ mihi ſpeſ ſubijcit fortuna populi Romani, dij fœderis ab hoſte violati teſtes, Syphax & Maſaniſſa reges: quorum ego fidei ita innitor, vt veriturus perfidiam ſim. Multa quæ nunc ex interuallo non apparent, bellum aperiet. & id eſt viri & ducis, non deeſſe fortunæ præbenti ſe, & oblata caſu flectere ad conſilium. Habebo Q. Fabi, parem quidem
- E** Annibalem: ſed illum potius ego traham, quam ille me retineat. in ſua terra cogam pugnare eum: & Carthago potius præmium victoriæ erit, quàm femiruta Brutiorum caſtella. Ne quid interim dum trajicio, dum expono exercitum in Africam, dum caſtra ad Carthaginem promoueo, Reſpublica hic detrimenti capiat, quod tu Q. Fabi, cum victor tota Italia volitaret Annibal, potuiſti præſtare: hoc vide ne contumelioſum ſit concuſſo iam, & penè fracto Annibale negare, poſſe P. Licinium conſulem virum fortiſſimum præſtare. qui ne à ſacris abſit pontifex maximus, ideo in fortem tam longinquæ prouinciæ non venit. Si hercule nihilo maturius hoc, quo ego cenſeo, modo perficeretur bellum: tamen ad dignitatem populi Romani, famamq; apud reges gentesq; externas pertinebat, non ad defendendam modò Italiam, ſed ad inferenda etiam Africae arma, videri nobis animum eſſe: nec hoc credi vulgariq;, quòd

quod Annibal ausus sit, neminem ducem Romanorum audere: & priore Punico bello, tum cum de Sicilia certaretur, toties Africam nostris exercitibus & classibus oppugnatam: nunc cum de Italia certatur, Africam pacatam esse. Requiescat aliquando diu vexata Italia, vratur, populeturq; inuicem Africa. castra Romana potius Carthaginis portis immineant, quam nos iterum vallum hostium ex mœnibus nostris videamus. Africa sit reliqui belli sedes: illuc terror fugaq;, populatio agrorum, defectio sociorum, cæteræ belli clades, quæ in nos per quatuordecim annos ingruerunt, vertantur. Quæ ad Rempublicam pertinent, & bellum quod instat, & prouincias de quibus agitur, dixisse satis est. Illa longa oratio nec ad vos pertinens sit: si quemadmodum Q. Fabius meas res gestas in Hispania eleuauit, sic & ego contra gloriam eius eludere, & meam verbis extollere velim, neutrum faciam p. c. & si nulla alia re, modestia certè & temperamento linguæ adolescens senem vicerò. ita & vixi, & res gessi, vt tacitus ea opinione, quam vestra sponte conceptam animis haberetis, facile contentus essem. Minus æquis animis auditus est Scipio, quia vulgatum erat, si apud senatum non obtinuisset, vt prouincia Africa sibi decerneretur, ad populum extemplò laturum. Itaq; Q. Fuluius qui consul quater, & censor fuerat, postulauit à consule, vt palam in senatu diceret, permitteretne patribus, vt de prouincijs decerneret: staturusq; eo esset, quod censuissent, an ad populum laturus. Cum Scipio respondisset, se quod è Republica esset, facturum: tum Fuluius, Non ego ignarus quid responsurus facturûs ue esses, quæsiui: quippe cum præ te feras tentare magis, quam consulere senatum: & ni prouinciam tibi quam volueris extemplò decernamus, paratam rogationem habebas. Itaq; à vobis tribuni plebis postulo, inquit, vt sententiam mihi ideò non dicenti, quod si in meam sententiam discedatur, non sit ratum habiturus consul, auxilio sitis. inde altercatio orta, cum consul negaret æquum esse tribunos intercedere, quo minus suo quisq; loco senator rogatus sententiam diceret. Tribuni ita decreuerunt: Si consul senatui de prouincijs permittit, stari eo quod senatus censuerit, placet: nec de ea referre ad populum patiemur, si non permittit, qui de ea re sententiam recufabit dicere auxilio erimus. Consul diem ad colloquendum cum collega petijt. Postero die permissum senatui est. Prouinciæ ita decretæ: Alteri consuli Sicilia, & triginta rostratæ naues, quas C. Seruilus superiore anno habuisset: permissumq; vt in Africam, si id è Republica esse censeret, trajiceret. Alteri Brutij, & bellum cum Annibale cum eo exercitu, quem L. Veturius, aut Q. Cæcilius habuit, & vt L. Veturius & Q. Cæcilius fortirentur inter se, compararentue, vt in Brutijs duabus legionibus, quas consul reliquisset, rem gereret: imperiumq; in annum ei prorogaretur, cui ea prouincia euenisset. Et cæteris prætoribus consulibusq;, qui exercitibus prouincijsq; præfuturi erant, prorogata imperia. Q. Cæcilio sorte euenit, vt cum consule in Brutijs aduersus Annibalem bellum gereret. Ludi deinde Scipionis magna frequentia & fauore spectantium celebrati. Legati Delphos ad donum ex præda Asdrubalis portandum missi, M. Pomponius Matho, & Q. Catulus, tulerunt coronam auream * cc. pondo, & simulachra spoliatorum, ex * m. pondo argenti facta. Scipio, cum vt delectum haberet, neq; impetrasset, neq; magnopere retendisset, vt voluntarios ducere sibi milites liceret, tenuit: & quia impensè negauerat Reipub. futuram classem, vt quæ à socijs darentur ad nouas fabricandas naues, acciperet. Hetruriæ primum populi pro suis quisq; facultatibus consilium adiuturos polliciti. Cærites frumentum socijs naualibus, commeatumq; omnis generis, Populonienses ferrum, Tarquinienses lintea in vela, Volaterrani armamenta nauium & frumentum: Aretini triginta millia scutorum, galeas totidem, pila, gæsa, hastas longas, millium quinquaginta summam pari cuiusq; generis numero expleturos: secures, rutra, falces, alucolos, molas, quantum in xl. longas naues opus esset: tritici centum & viginti millia modium, & in viaticum decurionibus remigibusq; collaturos: Perusini, Clusini, Rusellani, abietem in fabricandas naues, & frumenti maximum numerum: abiete ex publicis syluis est vsus. Umbriæ populi, Nursiniq; & Rea-

Altercatio orta inter Scipionem & tribunos plebis.

Senatus consultum de prouincijs.

Scipionis ludi.

* Val. 224000. cor.
* Valet 10000. coron.

Hetruria populi Scipionem in ornanda classe iuuant.

& Rea-

A & Reatini & Amiternini, Sabinusq; omnis ager, milites polliciti. Marfi, Peligni Mar-
 ruciniq; multi voluntarij nomina in classẽ dederunt. Camertes cum æquo scedere
 cum Romanis essent, cohortem armatam sexcentorum hominum miserunt. tri-
 ginta nauium carinæ, viginti quinquereemes, decem quadriremes cum essent positæ,
 ipse ita institit operi, vt die quadragesimo quinto, quàm ex syluis detracta materia
 erat, naues instructæ armatæq; in aquam deductæ sint. Profectus in Siciliam est tri-
 ginta nauibus longis, voluntariorum septem fermè millibus in naues impositis. Et P.
 Licinius in Brutios ad duos exercitus consulares venit. ex eis cum sibi sumpsit, quem
 L. Veturius Consul habuerat. Metello, quibus præfuisset legionibus ijs præfesset, faci-
 lius cum assuetis imperio rem gesturum ratus, permisit. Et prætores diuersi in prouin-
 cias profecti. Et quia pecunia ad bellum deerat, agri Campani regionem à fossa Græ-
 ca ad mare versam vendere quæstores iussi. indicio quoque permisso, qui ager ciuis
 Campani fuisset, vt is publicus populi Romani esset: indici præmium constitutum,
 quantæ pecuniæ ager indicatus esset, pars decima. Et Cn. Seruilio Prætori vrbis nego-
 tium datum, vt Campani ciues vbi cuiq; ex senatusconsulto liceret, habitarent, ani-
 maduerteretq; in eos, qui alibi habitarent. Eadem ætate Mago Amilcaris filius ex
 minore Balearium insula, vbi hybernarat, iuuentute lecta in classẽ imposita in Ita-
 liam triginta fermè rostratis nauibus & multis onerarijs, duodecim millia peditum,
 duo fermè equitum traiecit: Genuamq; nullis præfidijs maritimam oram tutantibus,
 repentino aduentu cepit: inde ad oram Ligurum Alpinorum, si quos ibi motus face-
 re posset, classẽ appulit. Ingauni (Ligurum ea gens est) bellum ea tempestate gere-
 bant cum Epanterijs montanis. Igitur Pœnus Sauone oppido Alpino præda depofi-
 ta, & decem longis nauibus in statione ad præsidium relictis, cæteris Carthaginem
 missis ad tuendam maritimam oram, quia fama erat, Scipionem traiecturum esse: ip-
 se societate cum Ingaunis, quorum gratiam malebat, composita, montanos institit
 oppugnare. Et crescebat exercitus indies, ad famam nominis eius Gallis vndiq; con-
 fluentibus. Ea literis cognita Sp. Lucretij, ne frustra Afrubale cum exercitu deleto
 biennio antè forent lætati, si par aliud inde bellum duce tantum mutato oriretur, cu-
 ram ingentem accenderunt patribus. Itaq; & M. Liuium Procos. ex Hetruria volo-
 num exercitum admouere Ariminum iusserunt, & Cn. Seruilio prætori negotium
 datum, vt si è Republica censeret esse, duas vrbanas legiones, cui imperio videretur
 dato, ex vrbe duci iuberet. M. Valerius Læuinus Aretium eas legiones duxit. Eisdem
 diebus naues onerariæ Pœnorum ad lxxx. circa Sardiniam ab Cn. Octauiio, qui pro-
 uincia præerat, captæ. Eas Cælius frumento misso ad Annibalem, commeatuq; onu-
 stas: Valerius prædam Hetruscam Ligurumq; montanorum captiuos, Carthaginem
 portantes, captas tradit. In Brutijs nihil fermè anno eo memorabile gestum est. Pestil-
 lentia inceserat pari clade in Romanos Pœnosq;, nisi quod Punicum exercitum su-
 per morbum etiam fames affecit. Propter Iunonis Lacinia: templum ætatem Anni-
 bal egit: ibiq; aram condidit, dedicauitq; cum ingenti rerum ab se gestarum titulo,
 Punicis Græcisq; literis insculpto.

*Scipio in Siciliam
profectus.*

*Mago cum exerci-
tu in Italiam traiecit.*

*Genua à Magone
capta.*

*Pœnorum naues
onerariae 80. ca-
pta.*

Pestilentia.

EPITOME LIBRI XXIX.

Sicilia C. Lælius in Africam à Scipione missus, ingentem prædam reportauit: & mandata Masinissa Scipioni ex-
 posuit, conquirentis quoddam exercitum in Africam traieciisset. Bellum in Hispania finitum, victore Romano, quod
 Indibilis excitauerat. ipse in acie occisus Mandonius exposcentibus Romanis à suis deditus est. Mægoni, qui in Galli-
 am & Liguriam ierat, ex Africa & militum ampla manus missa, & pecunia quibus auxilia conduceret: præce-
 ptumq;, vt se Annibali iungeret. Scipio à Syracusis in Brutios traiecit, & Locros, pulso Punico præsidio, fugatoq;
 Annibale, recepit. Pax cum Philippo facta est. Idea mater deportata est Romam à Pessimunte oppido Phrygiae, carmine in libris Sy-
 byllinis inuenio: pelli Italia alienigenam hostem posse, si mater Idea deportata Romam esset. tradita autem est Romanis per Atta-
 lum regem Asiae. Lapis erat, quem Matrem deum incolae dicebant. excepit P. Scipio Nasica, Cn. filius, eius qui in Hispania perierat,
 vir optimus à senatu indicatus, adolescens nondum quæstorius: quoniam ita responsum habebatur, vt numen id ab optimo viro reci-
 peretur, consecrareturq;. Locrenses legatos Romam miserunt, qui de impotentia Q. Pleminij legati quærentur, quid pecuniam
 Proserpina abstulerat, & liberos eorum & coniuges suprauerat. Pleminius in carceris Romam perductus, in carcere mortuus est.

Cum falsus rumor de P. Scipione Procos. qui in Sicilia erat, in urbem perlatus esset, tanquam luxuriaretur: missi ob hoc legati à senatu, qui explorarent, an ea vera essent, purgatus infamia Scipio in Africam traiecit senatus permissu. Syphax accepta filia in matrimonium Asdrubalis Gisgonis, amicitia quam cum Scipione ipse iunxerat, renuntiavit. Masanissa rex Masefulorum, dum pro Cartagine in Hisp. unia militat, amisso patre Gala, de regno exciderat. quo per bellum saepe repetito, aliquot praelijs à Syphace rege Numidarum victus, in totum priuatus est: & cum ducentis equitibus exul Scipioni se iunxit, & cum eo primo statim bello Hannonem Amilcaris filium cum ampla manu interemit. Scipio aduentu Asdrubalis & Syphacis, qui propè cum centum millibus armatorum venerant, ab obsidione Vtica depulsus, hyberna communiuit. Sempronius consul in agro Crotoniensi prosperè aduersus Annibalem pugnavit. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuium capita CCXV. millia. Inter censes M. Livium & Claudium Nerone nonnullis discordia fuit. nam & Claudius Livio college equum ademir, quod à populo Romano damnatus, actusq; in exilium fuerat: & Livius Claudio, quod falsum in se testimonium dixisset. & quod minime bona fide secum in gratiam redisset. idem omnes tribus, extra vnam, ararias reliquit, quod & innocentem se damnassent, & postea consulem censoremq; fecissent.

An. 545. COS. P. Cornel.
Scipione et P. Licinio Gm.
20.

Scipio trecentos iuvenes Romanos de legit, quos Siculo- rum totidem armis & equis ornavit.

SCIPIO posteaquam in Siciliam venit, voluntarios milites ordinavit, centuriavitq; , ex ijs trecentos iuvenes florentes & aetate, & virium robore insignes circa se habebat, ignorantes quem ad usum neq; centuriati, neq; armati feruarentur. tum ex totius Siciliae iuniorum numero principes genere & fortuna trecentos equites, qui secum in Africam trajicerent, legit: diemq; ijs qua equis armisque instructi atq; ornati adessent, edixit. Grauis ea militia procul domo terra marique multos labores, magna pericula allatura videbatur: neq;

ipsum modo, sed parentes cognatosq; eorum ea cura angebat. Vbi dies quæ dicta erat, aduenit, arma equosq; ostenderunt. tum Scipio renuntiari sibi dixit, quosdam equites Siculo- rum tanquam grauem & duram horrere eam militiam. si qui ita animati essent, malle eos sibi iam tunc fateri, quàm post modum querentes, segnes atq; inutiles milites Reipub. esse. expromerent quid sentirent. cum bona venia se audireturum. Vbi ex his vnus ausus est dicere, se prorsus, si sibi vtrum vellet, liberum esset, nolle militare, tum Scipio ei: Quando igitur adolescens quid sentire non dissimulasti, vicariū tibi expediam, cui tu arma equumq; & cætera instrumenta militiae tradas, & tecum hinc extemplò domum ducas, exerceas, docendum cures, equo tradito armisque. Lato conditionem accipienti vnum ex CCC. quos inermes habebat, tradit. Vbi hoc modo exauthoratum equitem cum gratia imperatoris cæteri viderunt: se quisq; excusare, & vicariū accipere. Ita trecentis Siculis Romani equites substituti sine publica impensa docendorum atque exercendorum curam Siculi habuerunt: quia edictum imperatoris erat, ipsum militaturum, qui ita non fecisset. Egregiam hanc alam equitum euasisse ferunt, multisq; praelijs Rempub. adiuuisse. Legiones inde cum inspiceret, plurimorum stipendiorum ex ijs milites delegit, maxime qui sub duce Marcello militauerant: quos cum optima disciplina institutos credebatur, tum etiam ab longa Syracusarum obsidione peritissimos esse urbium oppugnandarum: nihil enim paruum, sed Carthaginis iam excidia agitabat animo. Inde exercitum per oppida disper- tit: frumentum Siculo- rum ciuitatibus imperat: ex Italia aduecto parcat, veteres naues reficit, & cum ijs C. Lælium in Africam prædatum mittit, nouas Panormi subducit, quia ex viridi materia raptim factæ erant, vt in sicco hybernarent. Præparatis omnibus ad bellum, Syracusas nondum ex magnis belli motibus satis tranquillas venit. Græci res à quibusdam Italici generis eadem vi, qua per bellum ceperant, retinentibus, concessas sibi ab senatu repetebant. Omnium primum ratus, tueri publicam fidem, partim edicto, partim iudicijs etiam in pertinaces ad obtinendam iniuriam redditis, suas res Syracusanis restituit. Non ipsis tantum ea res, sed omnibus Siciliae populis grata fuit, eoq; enixius bellum adiuuerunt. Eadem aetate in Hispania coortum ingens bellum, conciente Illergete Indibili, nulla alia de causa, quàm per admirationem Scipionis contemptu imperatorum aliorum orto. Eum superesse vnum ducem Romanis, cæteris ab Annibale interfectis, rebantur. eo nec in Hispaniam cæsis Scipionibus alium, quem mitterent, habuisse: & posteaquam in Italia grauius bellum vrgeret, aduersus Annibalem eum accersitum, præterquam quod nomina tantum ducum

Marcelli milites.

Syracusa nondum tranquilla erant.

Indibilis deficit à Romanis.

- A** ducum in Hispania Romani haberent, exercitum quoq; inde veterem deductum. trepida omnia & inconditam turbam tyronum esse. nunquam talem occasionem liberandæ Hispaniæ fore. seruitum ad eam diem aut Carthaginienſibus, aut Romanis: nec inuicem his, aut illis, sed interdum vtrifq; simul. pulſos ab Romanis Carthaginienſes: ab Hispanis, ſi conſentirent, pelli Romanos poſſe: vt ab omni externò imperio ſoluta in perpetuum Hispania in patrios rediret mores rituſq;. Hæc taliaq; dicendo non populares modò, ſed Auſetanos quoq; vicinam gentem concitat, & alios finitimos ſibi atq; illis populos. itaq; intra paucos dies xxx. millia peditum, quatuor fermè equitum in Sedetanum agrum, quo edictum erat, conuenerunt. Romani quoq; imperatores, L. Lentulus & L. Manlius Acidinus, ne gliſceret prima negligendo bellum:
- B** iunctis & ipſi exercitibus per agrum Auſetanum hoſtico tanquam pacato clementer ductis militibus, ad ſedem hoſtium peruenerunt. trium millium ſpatio procul à caſtris eorum poſuerunt caſtra. Primò per legatos nequicquam eſt tentatum, vt diſcederetur ab armis. deinde cùm in pabulatores Romanos impetus repente ab equitibus Hispanis factus eſſet, ſummiſſo ab ſtatione Romana equitatu, prælium equeſtre fuit, haud ſanè memorando in partem vllam euentu. Sole oriente poſtero die armati inſtructiq; omnes mille fermè paſſus procul à caſtris Romanis aciem oſtendè: Medij Auſetani erant: cornua dextrũ Illergetes, læuũ ignobiles tenebant Hispani populi, inter cornua & mediam aciem interualla patentia ſatis latè fecerunt: quæ equitatum, vbi tempus eſſet, emitterent. Et Romani more ſuo exercitum cùm inſtruxiſſent, id
- C** modò hoſtium imitati ſunt. vt inter legiones & ipſi patentem equiti relinquerent vias. Cæterum Lentulus ei parti vſum equitis fore ratus, quæ prior in dehiſcentè interuallis hoſtiũ aciem equites immiſiſſet: Ser. Cornelio tribuno militum imperat, equites per patentem in hoſtium acie vias immittere equos iubet: ipſe cœpta parum proſperè pedeftri pugna, tantum moratus, dum cedenti duodecimæ legioni, quæ in læuo cornu aduerſus Illergetes locata erat, tertiamdecimam legionem ex ſubſidijs in primam aciem firmamentum ducit. poſteaquam æquata ibi pugna eſt, a d. L. Manlium inter prima ſigna hortatè, ac ſubſidia quibus res poſtulabat locis inducentem, venit. indicat tuta ab læuo cornu eſſe: iam miſſum ab ſe Ser. Corneliũ, procella equeſtri hoſtes circumfuſurum. Vix hæc dicta dederat, cùm Romani equites in medios
- D** inuecti hoſtes, ſimul pedeftres acies turbarunt, ſimul equitibus Hispanorum viam immittendi equos clauserunt. itaq; omiſſa pugna equeſtri, ad pedeftram Hispani deſcenderunt. Romani imperatores vt turbatos hoſtium ordines, & trepidationem pauoremq; & fluctuantia viderũt ſigna, hortantur, orant milites, vt percuſſos inuadant, neu reſtitui aciem patiantur. Nò luſtinuiſſent tam infeſtum impetum barbari, ni regulus ipſe Indibilis cum equitibus ad pedes digreſſis ante prima ſigna peditum ſe obieciſſet. Ibi aliquandiu atrox pugna ſtetit. tandem poſtquam ij qui circa regem ſeminècem reſtantè, deinde pilo terræ affixum pugnabant, obruti telis occubuerunt, tum fuga paſſim cœpta, plures caſi, quia equos conſcendendi equitibus ſpatium non fu-
- E** quoq; exuerunt hoſtem. Tredecim millia Hispanorum caſa eo die, dccc. fermè capti. Romanorum ſociorumq; paulò amplius cc. maximè in læuo cornu ceciderunt. Pulſi caſtris Hispani, aut qui ex prælio effugerant, ſparſi primò per agros, deinde in ſu-
- as quiſq; ciuitates redierunt. Tum à Mandonio euocati in concilium, conqueſtiq; ibi clades ſuas, increpitis authoribus belli, legatos mittendos ad arma tradenda, deditio-
- nemq; faciendam cenſuerunt. Quibus culpam in authores belli Indibilem, ceterosq; principes, quorum pleriq; in acie cecidiſſent, conferentibus, tradentibusq; arma & dedentibus ſeſe reſponſum eſt. In deditioem ita accipi eos, ſi Mandonium ceterosq; belli concitatores tradidiſſent viuos. ſin minus, exercitus ſe in agrum Illergetum Auſetanorumq; & deinceps aliorum populorum ducturos. Hæc dicta legatis, renuntia-
- taq; in concilium. Ibi Mandonius, cæteriq; principes comprehenſi, traditi ad ſuppli-

Hispanorum exercitus aduerſus imperatores Romanos, Lentulum & Manlium Acidinum.

Hispani in fugam verſi compluribus caſis.

Mandonius cæteriſq; belli authores deduntur Romanis.

*Carthaginenses ex
territi audito Sci-
pionis aduentu.*

* Val. 120000.
cor.

*Masanissa ad Læ-
lium venit.*

2

*Mago Gallos &
Ligures in concili-
um vocat.*

cium. Hispanis populis reddita pax: stipendium eius anni duplex, & frumentum sex F
mensium imperatum, sagaq; & togæ exercitui: & obsides ab triginta ferme populis
accepti. Ita Hispaniæ rebellantis tumultu haud magno motu intra paucos dies con-
cito & compresso, in Africam omnis terror versus. C. Lælius nocte ad Hipponem
Regium cum accessisset, luce prima ad populandum agrum sub signis milites, soci-
osq; nauales duxit. Omnibus pacis modo incuriose agentibus, magna clades illata:
nuntijq; trepidi Carthaginem terrore ingenti compleuere, classem Romanam Sci-
pionemq; imperatorem (& fama fuerat iam in Siciliam transgressum) aduenisse. Nec
quot naues vidissent, nec quanta manus agros popularetur, satis gnari, omnia in ma-
ius metu augente accipiebant. itaque primo terror pauorq;, deinde incertitia animos
incessit: tantum fortunam mutasse, vt qui modo ipsi exercitum ante moenia Roma- G
na habuissent victores, stratis tot hostium exercitibus, omnes Italiæ populos aut vi
aut voluntate in deditioem accepissent, ij verso Marte, Africæ populationes, & ob-
sidionem Carthaginis visuri forent: nequaquam pari ad patienda ea robore, ac Ro-
mani fuissent. Illis Romanam plebem, illis Latium iuuentutem præbuisse, maiorem
semper, frequentioremq; pro tot cæsis exercitibus subolescentem: cæterum suam
plebem imbellem in vrbe, imbellem in agris esse: mercede parari auxilia ex Afris,
gente ad omnem auram spei mobili atque infida. iam reges, Syphacem post collo-
quium cum Scipione alienatum, Masanissam aperta defectione infestissimum ho-
stem. nihil vsquam spei, nihil auxiliij esse. nec Magonem ex Gallia mouere tumultus
quicquam, nec coniungere se Annibali: & Annibalem ipsum iam & fama senescere, H
& viribus. In hæc defenda prolapsos ab recenti nuntio animos, rursus terror instans
reuocauit ad consultandum, quoniam modo obuiam præsentibus periculis iretur.
Delectus raptim in vrbe agrisq; haberi placet, mittere ad conducenda Afrorum au-
xilia, munire urbem, frumentum conuehere, tela, arma parare, instruere naues, ac
mittere ad Hipponem aduersus Romanam classem. Iam hæc agentibus, nuntius tan-
dem venit, Lælium non Scipionem, copiasq;, quantæ ad incurfiones agrorum satis
sint, transactas, summam belli molem adhuc in Sicilia esse. Ita respiratum, mittiq;
ad Syphacem legationes, aliosq; regulos firmandæ societatis causa cœptæ. Ad Phi-
lippum quoq; missi, qui* ducenta argenti talenta pollicerentur, vt in Siciliam aut
Italiam traiceret. Missi & ad suos imperatores in Italiam, vt omni terrore Scipionem I
retinerent. ad Magonem non legati modò, sed xxv. naues longæ, sex millia peditum,
octingenti equites, septem elephantum, ad hæc magna pecunia ad conducenda auxilia,
quibus fretus propius urbem Romam exercitum admoueret, coniungeretq; se An-
nibali. Hæc Carthagine parabant, agitabantq;, cum ad Lælium prædas ingentes ex
agro inermi ac nudo præsidij agentem Masanissa fama Romanæ classis excitus, cum
equitibus paucis venit. Is segniter rem agi à Scipione questus, quòd non iam exerci-
tum in Africam traiecisset, percussis Carthaginensibus, Syphace impedito finitimis
bellis, quem certum haberet, si spatium ad sua vt velit componenda detur, nihil syn-
cera fide cum Romanis acturum. Hortaretur, ac stimulet Scipionem ne cessaret. se,
quanquam regno pulsus esset, cum haud contemnendis copijs affuturum peditum K
equitumq;, nec ipsi Lælio morandum in Africa esse. classem credere profectam à
Carthagine, cum qua absente Scipione non satis tutum esset contrahi certamen. Ab
hoc sermone dimisso Masanissa, Lælius postero die naues præda onustas ab Hippo-
ne soluit: reuectusq; in Siciliam, mandata Masanissæ Scipioni exposuit. Eisdem fer-
mè diebus naues, quæ ab Carthagine ad Magonem missæ erant, inter Albingaunos,
Ligures Genuamq; accesserunt. In ijs locis tum fortè Mago tenebat classem. qui le-
gatorum auditis verbis, iubentium exercitus quàm maximos comparare, extemplo
Gallorum & Ligurum (nanque vtriusque gentis ingens ibi multitudo erat) concili-
um habuit. & missum se ad eos vindicandos in libertatem ait: & vt ipsi cernant,
mitti sibi ab domo præsidia: sed quantis viribus, quanto exercitu id bellum gere-
retur, in

A retur, in eorum potestate esse, duos exercitus Romanos, vnum in Gallia, alterum in Hetruria esse, satis scire: Sp. Lucretium se cum M. Liuiio iuncturum. multa millia ipsi etiam armanda esse, vt duobus ducibus, duobus exercitibus Romanis resistatur. Galli summam ad id suam voluntatem esse dicere. sed cum vna castra Romana intra fines, altera in finitima terra Hetruria propè in conspectu habeant, si palàm fiat auxilijs adiutum ab sese Penum, extemplò infestos vtrinque exercitus in agrum suum incursum. ea ab Gallis desideraret, quibus occultè adiuuari posset. Liguribus, quòd procul agro, vrbibusque eorum castra Romana sint, libera consilia esse. illos armare iuuentutem, & capeffere pro parte bellum, æquum esse. Ligures haud abnuere, tempus modò duorum mensium petere ad delectus habendos. Interim Mago milites, Gallis dimissis, clam per agros eorum mercedè conducere. commeatus quoque omnis generis occultè ad eum à Gallicis populis mittebantur. M. Liuius exercitum volonum ex Hetruria in Galliam traducit: iunctusque Lucretio, si se Mago ex Liguribus propius urbem moueat, obuiam ire parat: si Pœnus sub angulo Alpium quietus se contineat, & ipse in eadem statione circa Ariminum Italiæ præsidio futurus. Post reditum ex Africa C. Lælij, & Scipione stimulatò Masaniissæ adhortationibus, & militibus prædam ex hostium terra cernentibus tota classe efferrì, accensis ad traijciendum quàm primum, interuenit maiori minor cogitatio, Locros urbem recipiendi, quæ sub defectionem Italiæ descuerat & ipsa ad Pœnos. Spes autem affectandæ eius rei ex minima re affulsit: quòd latrocinijs magis quàm iusto bello in Brutijs gerebantur res, principio ab

B Numidis factò, & Brutijs non societate magis Punica, quàm suo opte ingenio promptis in eum morem. postremò Romani quoque milites iam contagione quadam raptò gaudentes, quantum per duces licebat, excursiones in hostium agros facere. Ab ijs egressi quidam vrbe Locrenses circumuenti, Rhegiumque abstracti fuerant. in eo captiuorum numero fabri quidam fuere, assueti fortè apud Pœnos mercede opus in arce Locrorum facere. ij cogniti ab Locrensiu principibus, qui exulabant Rhegij pulsi ab aduersa factione, quæ Annibali Locros tradiderat: cum cetera percunctantibus (vt mos est ijs qui diu absunt) quæ domi agerentur, exposuissent: spem fecerunt, si redempti ac remissi forent, arcem se ijs tradituros. ibi se habitare, fidemque sibi rerum omnium inter Carthaginenses esse. Itaque vt qui simul desiderio patriæ agerentur, simul cupiditate inimicos vlciscendi arderent, redemptis extemplò ijs, remissisque, cum ordinem agenda rei composuissent, signaque quæ procul edita obseruarent: ipsi ad Scipionem Syracusas profecti, apud quem pars exulum erat, referentes ibi promissa captiuorum, cum spem ab effectu haud abhorrentem consuli fecissent: tribuni militum cum ijs M. Sergius & P. Matienus missi, iussique ab Rhegio tria millia militum Locros ducere, & Q. Pleminio proprætore scriptum, vt rei agenda adesset. Profecti ab Rhegio, scalas ad dictam altitudinem arcis fabricatas portantes, media ferme nocte ex eo loco, vnde conuenerat, signum dedere proditoribus arcis, qui parati, intentique, & ipsi scilicet ad id ipsum factas cum demississent, pluribusque simul locis scandentes accepissent, priusquam clamor oriretur, in vigiles Pœnorum, vt in nullo tali metu sopitos, impetus est factus. quorum gemitus primò morientium exauditus: deinde subita consternatio ex somno, & tumultus. cum causa ignoraretur, postremò certiores auxilijs excitantibus alios, iamque ad arma pro se quisque vocabat. hostes in arce esse, & cædi vigiles, oppressisque forent Romani, nequaquam numero pares, ni clamor ab ijs qui extra arcem erant sublatus, incertus vnde accidisset, omnia vana augente nocturno tumultu, fecisset. Itaque velut plena iam hostium arce territi Pœni, omisso certamine in alteram arcem (duæ sunt haud multum inter se distantes) confugiunt. Oppidani urbem habebant, victoribus præmium in medio positam. Ex arcibus duabus prælijs quotidie leuibus certabatur. Q. Pleminius Romano, Amilcar Punico præsidio præerat: & accersentes ex propinquis locis subsidia, copias augebant. Ipse postremò veniebat

Locros urbem recipiendi spes, Scipionem ab Africa ad eundem reuocat.

Locrorum arce captiuræ Romani.

Annibal Locros contendit suis auxilium laturus.

atque auaritia Pœnorum ad Romanos inclinasset. Scipioni vt nunciatum est, in ma-
 iore discrimine Locris rem verti, ipsumq; Annibalem aduentare: ne præsidium etiam
 periclitaretur haud facili inde receptu, & ipse à Messana, L. Scipione fratre in præsidio
 ibi relicto, cum primùm æstu fretum inclinatum est, naues mari secundo transmisit.
 Et Annibal à Butroto amni (haud procul is ab vrbe Locris abest) nuncio præmissis, vt
 sui luce prima summa vi prælium cum Romanis ac Locrensis confererent, dum
 ipse auersis omnibus in eum tumultum ab tergo urbem incautum aggredere-
 tur: vbi luce cœptam inuenit pugnam, ipse nec in arcem se includere, turba locum arcem
 impediturus, voluit: neque scalas, quibus scanderent muros, attulerant. sarcinis in
 aceruum coniectis, cum haud procul muris ad terrorem hostium aciem ostendisset,
 cum equitibus Numidis circumequitabat urbem. dum scalas, queq; alia ad oppugnandum
 opus erant, parantur, ad visendum qua maximè parte aggredere-
 tur, progressus ad murum, scorpione ictus, qui proximus cum forte steterat. territus inde tam peri-
 culoso casu, receptui canere cum iussisset, castra procul ab ictu teli communijt. Clas-
 sis Romana à Messana Locros multa die superante accessit. expositi omnes nauibus:
 & ante occasum solis urbem ingressi sunt. Postero die cœpta ex arce à Pœnis pugna. &
 Annibal iam scalis, alijsq; omnibus ad oppugnationem paratis, subibat muros: cum
 repente in eum nihil minus quàm tale quicquam timentem, patefacta porta erumpunt
 Romani. ad c. improuidos cum inuasissent, occidit. ceteros Annibal, vt con-
 sulem adesse sensit, in castra recipit: nuncioq; misso ad eos, qui in arce erant, vt sibi-
 metipsis consulerent, nocte motis castris abiit. Et qui in arce erant, igni iniecto tectis
 quæ tenebant, vt is tumultus hostem moraretur, agmen suorum fugæ simili cursu
 ante noctem assecuti sunt. Scipio vt & arcem relicta ab hostibus, & vacua vidit castra,
 vocatos ad concionem Locrenses grauiter ob defectionem inculcavit: de authoribus
 supplicium sumpsit, bonaq; eorum alterius factionis principibus ob egregiam fidem
 aduersus Romanos concessit. publicè nec dare, nec eripere se quicquam Locrensis
 dixit. Romam mitterent legatos. quoniam senatus equum censuisset, eam fortunam ha-
 bituros, illud satis scire, & si malè de populo Romano meriti essent, in meliore statu
 sub iratis Romanis futuros, quàm sub amicis Carthaginiensibus fuerint. Ipse Q. Ple-
 minio legato, præsidioq; quod arcem ceperat, ad tuendam urbem relicto, cum qui-
 bus venerat copijs, Messanam traiecit. Ita superbè crudeliterq; habitos Locrenses à
 Carthaginiensibus post defectionem ab Romanis fuerant, vt modicas iniurias non
 æquo modò animo pati, sed propè libenti videri possent. verum enim uero tantum
 Pleminius Amilcærem præsidij præfectum, tantum præsidiarij milites Romani Pœ-
 nos scelere atq; auaritia superauerunt, vt non armis, sed vitijs videretur certari. nihil
 omnium, quæ inopi inuisas opes potentioris faciunt, prætermisum in oppidanos est
 ab duce, aut à militibus. in corpora ipsorum, in liberos, in coniuges infandæ contu-
 meliæ editæ. Iam auaritia ne sacrorum quidem spoliatione abstinuit: nec alia modò
 templa violata, sed Proserpinæ etiam intacti omni ætate thesauri: præterquam quod
 à Pyrho, qui cum magno piaculo sacrilegij sui manubias retulit, spoliati diceban-
 tur. Ergo sicut antè regiæ naues laceratæ naufragijs nihil in terram intègri, præter sa-
 cram pecuniam deæ, quam asportauerant, extulerunt: tum quoq; alio genere cladis
 eadem illa pecunia omnibus contractis ea violatione templi furorem obiecit: atq; in-
 ter se ducem in ducem, militem in militem rabie hostili vertit. Summæ rei Pleminius
 præerat: militum pars sub eo, quam ipse ab Rhegio adduxerat, pars sub tribunis erat.
 Rapto poculo argenteo ex oppidani domo Pleminij miles fugiens, sequentibus quo-
 rum erat, obuius fortè Sergio & Matieno tribunis militum fuit. cui cum iussu tribu-
 norum adeptum poculum esset, iurgium inde & clamor, pugna postremo orta in-
 ter Pleminij milites, tribunorumq; vt suis quisque opporunus aduenerat, multitu-
 dine simul ac tumultu crescente. Victi Pleminij milites cum ad Pleminium cruorem
 & vulnera ostentantes non sine vociferatione atq; indignatione concurrissent, pro-
 bra in

*Annibal scorpione
ictus.*

*Annibal nocte Locris
discessit.*

*Pleminij & præsi-
diariorum militum
Romanorum in
Locrenses crudeli-
tate.*

*Seditio in Locrensi
præsidio inter Ple-
minij & tribuno-
rum milites.*

- A** bra in eum ipsum iactata in iurgijs referentes, accensus ira, domo sese proripuit: vocatosq; tribunos nudari, ac virgas expediri iubet. Dum spoliandis ijs (repugnabant enim, militumq; fidem implorabant) tempus teritur, repente frequentes milites feroces recenti victoria ex omnibus locis, velut aduersus hostes ad arma conclamatum esset, concurrerunt. & cum violata iam virgis corpora tribunorum vidissent, tum verò in multo impotentiore subito rabiem accensi, sine respectu non maiestatis modò, sed etiam humanitatis, in legatum impetum, licitoribus prius indignum in modum mulctatis, faciunt. tum ipsum ab suis interceptum & seclusum hostiliter lacerant, & propè exanguem, naso auribusq; mutilatis, relinquunt. His Messanam nunciatis, Scipio post paucos dies Locros hexeri aduectus, cum causam Plemini & tribunorum audisset, Pleminio noxa liberato, relictoq; in eiusdem loci praesidio, tribunis fontibus iudicatis, & in vincula coniectis, vt Romam ad senatum mitterentur, Messanam atque inde Syracusas redit. Pleminius impotens iræ, neglectam ab Scipione & nimis leuiter latam suam iniuriam ratus: nec quenquam aestimare alium eam licet posse, nisi qui atrocitatem eius patiendò sensisset, tribunos attrahi ad se iussit: laceratosq; omnibus, quæ pati corpus vllum potest, supplicijs interfecit: nec satiarus viuorum pœna, in sepultos proiecit. Simili crudelitate & in Locrensium principes est usus, quos ad conquerendas iniurias ad Scipionem profectos audiuit. & quæ antea per libidinem atque auaritiã fœda exempla in socios ediderat, tunc ab ira multiplicata edere: infamię atque inuidię non sibi modò, sed etiam imperatori esse. Iam comitiorum appetebat tempus, cum à P. Licinio cos. literæ Romam allatæ sunt: se exercitumq; suum graui morbo afflicti: nec subsisti potuisse, nisi eadem vis mali, aut grauior etiam, in hostes ingruisset. itaq; quoniam ipse venire ad comitia non posset, si ita patribus videretur, se Q. Cæcilium Metellum dictatorem comitiorum causa dicturum: exercitum Q. Cæcilij dimitti, è Repub. esse. nam neq; vsum eius vllum in presentia esse, cum Annibal iam in hyberna suos receperit: & tantam incessisse in ea castra vim morbi, vt nisi maturè dimittantur, nemo omnium superfuturus videatur. Ea consuli à patribus faciendã, vt è Repub. fideq; sua duceret, permissa. Ciuitatem eo tempore recens religio inuaserat, inuento carmine in libris Sibyllinis, propter crebrius eo anno de cœlo lapidatum inspectis. Quodcumque hostis alienigena terræ
- D** Italiae bellum intulisset, eum pelli Italia, vinciq; posse, si mater Idæa Pessinunte Romam aduecta esset. Id carmen ab decemuiris inuentum eo magis patres mouit, quòd & legati, qui domum Delphos portauerant, referebant: & sacrificantibus ipsis Pythio Apollini, omnia læta exta fuisse, & responsum oraculo editum, maiore multò victoriam, quàm cuius ex spolijs dona portarent, adesse populo Romano. In eiusdem spei summam conferebant P. Scipionis velut praesagientem animum de fine belli, quòd depoposcisset prouinciã Africã. Itaq; quo maturius faustis ominibus oraculisq; portendentis sese victorię compotes fierent, id cogitare, quę ratio transportandę Romam deę esset. Nullas tum in Asia ciuitates socias habebat populus Romanus: tamen memores, Æsculapium quoq; ex Græcia quondam haud dum vllò fœdere sociata valetudinis populi causa accersitum: & iam cum Attalo rege propter cõmune aduersus Philippum bellum cœptam amicitiam esse, facturum eum quę possit, populi Romani causa: legatos ad eum decernunt, M. Valerium Læuinum, qui bis consul fuerat, ac res in Græcia gesserat: M. Cæcilium Metellum prætorium, Ser. Sulpitium Galbã ædilitium, duos quæstorios, C. Tremelium Flaccũ, & M. Valeriũ Falconem. His quinque naues quinqueres, vt ex dignitate populi Romani adirent eas terras, ad quas concilianda maiestas nomini Romano esset, decernunt. Legati Asiam petentes protinus Delphos cum exscendissent, oraculum adierunt, consulentes, ad quòd negotium dorao missi essent, perficiendi eius quam sibi spem, populoq; Romano portenderet. Responsum esse ferunt, per Attalum regem compotes eius fore quòd peterent. cum Romam deam deuexissent, tum curarent, vt eam qui vir optimus Romæ esset, hospitio acci-

Pleminius naso auribusq; mutilatis propè exanguis relinquitur.

Plemini crudelitas.

Idæa mater.

Legati Romani ad aduehendum Romanam matrem Idæam in Asiam missi.

Delphicum oraculum.

tio acciperet. Pergamum ad regem venerunt. Is legatos comiter acceptos Pessinuntem in Phrygiam deduxit: sacrumq; ijs lapidem, quem matrem deum incolae esse dicebant, tradidit, ac deportare Romam iussit. Remissus ab legatis M. Valerius Falco nunciauit deam apportari, quarendum virum optimum in ciuitate esse, qui eam rite hospitio acciperet. Q. Cæcilius Metellus dictator ab consule in Brutijs comitorum causa dictus. exercitusq; eius dimissus, magister equitum L. Veturius Philo. Comitiam per dictatorem habita. Consules facti M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus absens, cum prouinciam Græciam haberet. Prætores inde creati, T. Claudius Nero, M. Martius Ralla, L. Scribonius Libo. M. Pomponius Matho. Comitij perfectis dictator sese magistratu abdicauit. Ludi Romani ter, plebeij septies instaurati. Cædiles erant ædiles Cn. & L. Cornelij Lentuli. Lucius Hispaniam prouinciam habebat. absens creatus, absens eum honorem gessit. T. Claudius Afellus, & M. Iunius Pennus plebeij ædiles fuerunt. Adem virtutis eo anno ad portam Capenam M. Marcellus dedicauit, septimodecimo anno postquam à patre eius primo consulatu vota in Gallia ad Clastidium fuerat. Et flamen Martialis eo anno est mortuus, M. Æmylius Regillus. Neglectæ eo biennio res in Græcia erant. itaq; Philippus Ætolos desertos ab Romanis, cui vni fidebant auxilio, quibus voluit conditionibus ad petendam & paciscendam subegit pacem. quod nisi omni vi perficere maturasset, bellantem eum cum Ætolis P. Sempronius proconsul, successor imperij missus Sulpitio, cum decem millibus peditum, & mille equitibus, & trigintaquinque rostratis nauibus, haud paruum momentum ad opem ferendam socijs, oppressisset. Vixdum pace facta nuntius regi venit, Romanos Dyrrhachium venisse: Parthinosq; & propinquas alias gentes motas esse ad spem nouandi res: Dimallumq; oppugnari. eò se auerterant Romani ab Ætolorum, quò missi erant, auxilio: irati, quòd sine auctoritate sua aduersus fœdus cum rege pacem fecissent. Ea cum audisset Philippus, ne qui motus maior in finitimis gentibus populisq; oriretur, magnis itineribus Apolloniam contendit: quò Sempronius se receperat, missio Læctorio legato cum parte copiarum, & xv. nauibus in Ætoliam ad visendas res, pacemq; si posset, turbendam. Philippus agros Apolloniarum vastauit, & ad urbem ad motis copijs, potestate pugnae Romano fecit. quem posteaquam quietum muros tantummodo tueri vidit: nec satis fidens viribus, vt urbem oppugnaret, & cum Romanis quoq; sicut cum Ætolis, cupiens pacem, si posset, sin minus, inducias facere: nihil ultra irritatis nouo certamine odijs, in regnum se recepit. Per idem tempus ædiorum diutini belli Epirotæ, tentata prius Romanorum voluntate, legatos de pace communi ad Philippum misere, satis confidere conuenturam eam affirmantes, si ad colloquium cum P. Sempronio imperatore Romano venisset. Facile impetratum (neq; enim nec ipsius quidem regis abhorrebat animus) vt in Epirum transfiret. Phœnice vrbs est Epiri. ibi prius collocutus rex cum Eropo, & Darda, & Philippo Epirotarum prætoribus, postea cum P. Sempronio congregitur. Affuit colloquio & Aminander Athamanum rex, & magistratus alij Epirotarum, & Acarnanum. Primus Philippus prætor verba fecit, & petijt simul ab rege, & ab imperatore Romano, vt finem belli facerent, darentq; eam Epirotis veniam. P. Sempronius condiciones pacis dixit, vt Parthini, & Dimallum, & Bargulum, & Eugenium, Romanorum essent, Atintanas, missis Romam legatis ab senatu impetrasse, vt Macedoni accederent. In eas condiciones cum pax conuenisset, ab rege fœderi ascripti, Prusia Bithyniæ rex, Achæi, Bœoti, Thessali, Acarnanes, Epirotæ: ab Romanis, Illiensis, Attalus rex, Pleuratus, Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, Elei, Messenij, Athenienses. Hæc conscripta consignataq; sunt, & in duos menses induciæ factæ, donec Romanam mitterentur legati, vt populus in has condiciones pacem iuberet. Iusseruntq; omnes tribus, quia verso in Africam bello, omnibus alijs in præsentia leuari bellis volebant. P. Sempronius pace facta ad consulatum Romam decessit. M. Cornelio, P. Sempronio consulibus (quintusdecimus is annus Punici belli erat) prouinciæ, Cornelio

An. 546.

Philippus cum Ætolis, quibus voluit conditionibus pacem fecit.

Epirota de communi pace legatos ad Philippum mittunt.

Pax cum Philippo & Romanis.

Prouinciarum & legionum diuisio.

A nelio Hetruria cum vetere exercitu: Sempronio Brutij, vt nouas scriberet legiones, decrete. Prætoribus, M. Martio urbana, L. Scribonio Liboni peregrina, & eidem Gallia, M. Pomponio Mathoni Sicilia, T. Claudio Neroni Sardinia euenit. P. Scipioni cum eo exercitu, cumq; ea classe, quam habebat, prorogatum in annum imperium est. Item P. Licinio, vt Brutios cum duabus legionibus obtineret, quoad eum in prouincia cum imperio morari consuli è Republica visum esset. Et M. Liuius, & Sp. Lucretio cum binis legionibus, quibus aduersus Magonem Gallia præsidio fuissent, prorogatum imperium est. Et Cn. Octauio, vt cum Sardiniam, legionemq; T. Claudio tradidisset, ipse nauibus longis xl. maritimam oram, quibus finibus senatus censuisset, tutaretur: M. Pomponio prætori in Sicilia Cannensis exercitus duæ legiones

B decretae. T. Quintius Tarentum, C. Hostilius Tubulus Capuam, proprætores, sicut priore anno, cum vetere uterq; præsidio obtinerent. De Hispania imperio, quos in eam prouinciam duos proconsules mitti placeret, latum ad populum est. Omnes tribus eosdem L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Accidinum proconsules, sicut priore anno tenuissent, obtinere eas prouincias iusserunt. Consules delectum habere instituerunt, & ad nouas scribendas in Brutios legiones, & cæterorum (ita enim iussi ab senatu erant) exercituum supplementum. Quamquam nondum aperte Africa prouincia decreta erat, occultantibus id, credo, patribus, ne præscirent Carthaginenses: tamen in eam spem erecta ciuitas erat, in Africa eo anno debellatum iri, finemq; bello Punico adesse. Impleuerat ea res superstitione animos: p̄oniq; & ad nuncianda, &

C ad credenda prodigia erant. ea plura vulgabantur: duos soles visos: & nocte interlucisse: & facem Setia ab ortu solis in occidentem porrigi visam. Tarracina portam, Anagnina & portam, & multis locis murum de cælo tactum. in æde Iunonis Sospita Lanuuij cum horrendo fragore strepitum editum. Eorum procurandorum causa diem vnum supplicatio fuit: & nouendiale sacrum, quod de cælo lapidatum esset, factum. Eo accessit consultatio de matre Idæa accipienda. quam præterquam quod M. Valerius vnus ex legatis regressus, actutum in Italia fore nunciauerat, recens nuncijs aderat, Tarracina iam esse. Haud parua rei iudicium senatum tenebat, qui vir optimus in ciuitate esset. veram certè victoriam eius rei sibi quisq; mallet, quam vlla imperia, honorisue suffragio seu patrum, seu plebis delatos. P. Scipionem, Cn. filium,

D eius qui in Hispania ceciderat, adolescentem nondum quaestorium, iudicauerunt in tota ciuitate virum optimum esse. Id quibus virtutibus inducti ita iudicauerint, sicut proditum memoria a primis temporum illorum scriptoribus libens posteris tradiderim: ita meas opiniones coiectando rem vetustate obrutam, non interponam. P. Cornelius cum omnibus matronis Ostiam obuiam ire deæ iussus: isq; eam de naue acciperet, & in terram elatam traderet ferendam matronis. Postquam naus ad ostium amnis Tyberini accessisset, sicut erat iussus, in salum naue euectus ab sacerdotibus deam accepit, extulitq; in terram. Matronæ primores ciuitatis, inter quas vnus Claudia Quintia insigne est nomen, accepere: cui dubia (vt traditur) antè fama, clariorem ad posteros tam religioso ministerio pudicitiam fecit. Eæ per manus succedentes deinceps aliæ alijs, omni effusa ciuitate obuiam, thuribulis ante ianuas positris, quæ præferebatur, atque accenso thure, precantibus vt volens propitiaq; urbem Romanam iniret, in ædem Victoriae, quæ est in palatio, pertulere deam pridie idus Aprilis, isq; dies festus fuit. populus frequens dona deæ in Palatium tulit, lectisterniumq; & ludi fuere, Megalesia appellata. Cum de supplemento legionum, quæ in prouincijs erant, ageretur, tempus esse, à quibusdam senatoribus subiectum est, quæ dubijs in rebus vtrunque tolerata essent, ea dempto iam tandem deum benignitate metu, non vltra pati. Erectis expectatione patribus, subiecerunt: colonias Latinas duodecim, quæ Q. Fabio & Q. Fulvio consulibus abnuissent milites dare, eas annum iam ferme sextum vacationem militiæ, quasi honoris & beneficij causa habere: cum interrim boni, obediensq; focij pro fide atq; obsequio imperij Romani continuis omnium

Prodigia.

P. Scipio Cn. filius in tota ciuitate optimus vir iudicatus.

Idæa mater in ædem Victoriae dea.

Megalesia. An. ab urb. con. 546. Coss. M. Cornel. Cethego et P. Sempronio Tuditanis. is fuit annus quintus decimus belli Punico secundi.

*Senatusconsultum
in duodecim colo-
nias latinas, quæ
milites dare ab-
nuissent.*

nium annorum delectibus exhausti essent. Sub hanc vocem non memoria magis pa-
tribus renouata rei propè iam obliteratæ, quàm ira irritata est. Itaq; nihil prius refer-
re consules passi, decreuerunt, vt consules magistratus, denosq; principes Nepete, Su-
trio, Ardea, Calibus, Alba, Carfeolis, Sora, Sueffa, Setia, Circeis, Narnia, Interamna
(eæ nanque coloniæ in ea causa erant) Romam excirent: ijs imperarent, quantum
quæq; earum coloniarum militum plurimum dedisset populo Romano ex quo ho-
stes in Italia essent, duplicatum eius summæ numerum peditum daret, & equites cen-
tenos vicenos. si qua eum numerum equitum explere non posset, pro equite vno tres
pedites liceret dare. pedites, equitesq; quàm locupletissimi legerentur, mitteren-
turq; , vbiq; extra Italiam supplemento opus esset. si qui ex ijs recusarent, retineri
eius coloniæ magistratus, legatosq; placere: neque, si postularent, senatum dari, prius-
quam imperata fecissent, stipendium præterea ijs colonijs tria millia æris, asses singu-
los imperari, exigiq; quotannis: censumq; in ijs colonijs agi ex formula ab Romanis
censoribus data. dari autem placere eandem, quam populo Romano: deferriq; Ro-
mam ab iuratis censoribus coloniarum, priusquam magistratu abirent. Ex hoc sena-
tusconsulto accitis Romam magistratibus, primoribusq; earum coloniarum, con-
sules cum milites stipendiumq; imperassent, alij alijs magis recusare ac reclamare, ne-
gare tantum militum effici posse: vix, si simplum ex formula imperetur, enixuros. o-
rare, atq; obsecrare, vt sibi senatum adire ac deprecari liceret. nihil se, quare perire me-
ritò deberent, admisisse. sed si peteundum etiam foret, neq; suum delictum, neq; iram
populi Romani, vt plus militum darent, quàm haberent, posse efficere. Consules ob-
stinati manere legatos Romæ iubent, magistratus ire domos ad delectos habendos,
nisi summa militum, quæ imperata esset, Romam adducta, neminem ijs senatum da-
turum. Ita præcisa spe senatum adeundi, deprecandiq; , delectus in ijs duodecim colo-
nijs, per longam vacationem numero iuniorum aucto, haud difficulter est perfectus.
Altera itidem res, propè æquè longo neglecta silentio, relata à M. Valerio Leuino est:
qui priuatis collatas pecunias, se ac M. Claudio consule, reddi tandem equum esse di-
xit, nec mirari quenquam debere, in publica obligata fide suam præcipuam curam
esse. nam præterquam quòd aliquid propriè ad consulem eius anni, quo collatæ pec-
uniæ essent, pertineret, etiam se authorem ita conferendi fuisse inopi ærario, nec
plebe ad tributum sufficiente. Grata ea patribus admonitio fuit. iussisq; referre con-
sulibus, decreuerunt: vt tribus pensionibus ea pecunia solueretur: primam præsen-
tem ij qui tum essent, duas tertij & quinti consules numerarent. Omnes deinde alias
curas vna occupauit, postquam Locrensi clades, quæ ignotæ ad eam diem fue-
rant, legatorum aduentu vulgatæ sunt. nec tam Q. Pleminijs scelus, quàm Scipionis in
eo aut ambitio, aut negligentia iras hominum irritauit. Decem legati Locrensi
obsiti squallore & sordibus, in comitio sedentibus consulibus, velamenta suppli-
cum ramos olæ (vt Græcis mos est) porrigentes ante tribunal cum flebili vocifera-
tione humi procubuerunt. Quærentibus consulibus Locrenses se dixerunt esse, ea
passos à Q. Pleminio legato, Romanisq; militibus, quæ pati ne Carthaginenses qui-
dem velit populus Romanus: orare, vt sibi patres adeundi, deplorandiq; ærumnas
suas potestatem facerent. Senatu dato, maximus natu ex ijs: Scio, inquit, quanti æsti-
mentur nostræ apud vos querelæ, patres conscripti, plurimum in eo momenti esse,
si probè sciatis, & quomodo proditi Locri Annibali sint: & quo modo pulso Anni-
balis præsidio, restituti in ditionem vestram. quippe si & culpa defectionis procul à
publico consilio absit, & reditum in vestram ditionem appareat, non voluntate so-
lum, sed ope etiam ac virtute nostra, magis indignemini, bonis ac fidelibus socijs
tam atroces atq; indignas iniurias ab legato vestro, militibusq; fieri. Sed ego causam
vtriusque defectionis nostræ in aliud tempus differendam arbitror esse, duarum re-
rum gratia: vnius, vt coram P. Scipione, qui Locros recepit, quiq; omnium nobis re-
ctè perperamq; factorum est testis, agatur: alterius, quòd qualescunque sumus, ta-
men hæc

*Senatuscōs. de red-
dendū pecunijs,
quas priuati pro
Republīca contu-
lisent.*

*Locrensiū lega-
torū in senatu
oratio de Pleminijs
crudelitate.*

A men hæc quæ passi sumus, pati non debuimus. Non possumus dissimulare p. c. nos, cum præsidium Punicum in arce nostra haberemus, multa scæda, indigna & à præfecto præsidij Amilcare, & ab Numidis Afrisq; passos esse. sed quid illa sunt, collata cum ijs quæ hodie patimur? Cum bona venia quæso audiatis p. c. id quod intuitus eloquar. In discrimine est nunc humanum omnè genus, vtrum vos, an Carthaginenses principes orbis terrarum videat. sed si ex ijs quæ Locrenses aut ab illis passi sumus, aut à vestro præsidio, nunc cum maximè patimur, æstimandum Romanum ac Punicum imperium sit, nemo non illos sibi quàm vos dominos præoptet. Et tamen videte quemadmodum Locrenses in vos animati sint. cum à Carthaginensibus iniurias multo minores acciperemus, ad vestrum imperatorem confugimus: cum à vestro præsidio plùsq; hostilia patiamur, nusquam aliò quàm ad vos querelas detulimus. Aut vos respicietis perditas res nostras p. c. aut ne ab dijs quidem immortalibus quod precemur, quicquam superest.

Q. Pleminius legatus missus est cum præsidio ad recuperandos à Carthaginensibus Locros, & cum eodem ibi relictus est præsidio. in hoc legato vestro (dant enim animum ad loquendum liberè vltimæ miseræ) nec hominis quicquam est p. c. præter figuram & speciem, neq; Romani ciuis, præter habitum, & sonum Latinæ linguæ. pestis, ac bellua immanis, qualem fretum quondam, quo ab Sicilia diuidimur, ad perniciem nauigantium circumfedisæ fabulæ ferunt. Ac si scelus, libidinem, & auaritiã solus ipse exercere in socios vestros satis haberet, vnã profundam quidem voraginem tamen patientiã nostra expleremus. nunc omnes centuriones militesq; vestros (adeò in promiscuo licentiã atq; improbitatem esse voluit) Pleminios fecit: omnes rapiunt, spoliant, verberant, vulnerant, occidunt, consturprant matronas, virgines, ingenuos raptos ex complexu parentum. quotidie capitur vrbs nostra, quotidie diripitur, dies noctesq; omnia passim mulierum puerorumq; qui rapiuntur atq; asportantur, ploratibus sonant. Miretur, qui nesciat, quomodo aut nos ad patiendum sufficiamus: aut illos qui faciunt, nondum tantarum iniuriarum satietas cepit. Neque ego exequi possum, nec vobis operæ est audire singula, quæ passi sumus. communiter omnia complectar. Nego domum vllam Locris, nego quenquam hominem expertem iniuriæ esse: nego vllum genus sceleris, libidinis, auaritiæ superesse, quod in vllò, qui pati potuerit, prætermisum sit. Vix ratio iniri potest, vter casus ciuitatis sit detestabilior: cum hostes bello vrbeni cæpere, an cum exitiabilis tyrannus vi atq; armis oppressit. omnia, quæ captæ vrbes patiuntur, passi sumus, & nunc cum maximè patimur p. c. omnia quæ crudelissimi atq; importunissimi tyranni scelera in oppressos ciues edunt, Pleminius in nos, liberosq; nostros, & coniuges, edidit. Vnum est, de quo nominatim & nos queri religio infixã animis cogat: & vos audire, & exoluere Rempub. vestram religionem, si ita vobis videbitur, velimus p. c. Vidimus enim cum quanta cærimonia non vestros solum colatis deos, sed etiam externos accipiatis. Fanum est apud nos Proserpinæ, de cuius sanctitate templi credo aliquam famam ad vos peruenisse Pyrrhi bello: qui cum ex Sicilia rediens Locros classe præterueheretur, inter alia scæda, quæ propter fidem nostram erga vos in ciuitatem nostram facinora edidit, thesauros quoq; Proserpinæ intactos ad eam diem spoliavit: atq; ita pecunia in naues imposita, ipse terra est profectus. Quid ergo euenit p. c? Clasis postero die scædissima tempestate lacerata: omnesq; naues, quæ sacram pecuniam habebant, in littora nostra eiectæ sunt. qua tanta clade edoctus tandem deos esse superbissimus rex, pecuniam omnem inquisitam in thesauros Proserpinæ referri iussit. nec tamen illi vnquam postea prosperè quicquam euenit: pulsusq; Italia, ignobili atque inhonesta morte temerè nocte ingressus Argos occubuit. Hæc cum audisset legatus vester, tribuniq; militum, & mille alia, quæ non augendæ religionis causa, sed præsentis deæ numine sæpe comperta nobis maioribusq; nostris, referebantur: ausi sunt nihilominus sacrilegas admouere manus intactis illis thesauris: & nefanda præda scipfos, ac domos contaminare suas, & milites vestros, quibus

per vos fidemq; vestram p. c. priusquam eorum scelus expietis, neque in Italia, neque in Africa quicquam rei gesseritis: ne quod piaculi commiserunt, non suo solum sanguine, sed etiam publica clade luant. quanquam ne nunc quidem p. c. aut in ducibus, aut in militibus vestris cessat ira deæ. aliquoties iam inter se signis collatis concurrunt. dux alterius partis Pleminius, alterius duo tribuni militum erant, non acius cum Carthaginensibus, quam ipsi inter se ferro dimicauerunt. præbuissetq; occasionē furore suo Locros recipiendi Annibali: ni accitus à nobis Scipio interuenisset. At Hercule milites contactos sacrilegio furor agitat, in ducibus ipsis puniendis nullum deæ numen apparuit. imò ibi præfens maximè fuit. virgis cæsi tribuni ab legato sunt. Legatus deinde insidijs tribunorum interceptus, præterquam quòd toto corpore laceratus, naso quoq; auribusq; decisis exanguis est relictus. recreat° deinde legatus ex vulneribus, tribunos militum in vincula coniectos, dein verberatos, seruilibusq; omnibus supplicijs cruciatos occidit: mortuos deinde prohibuit sepeliri. Has deæ pœnas à templi sui spoliatoribus habet. nec antè desinet omnibus eos agitare furijs, quam reposita sacra pecunia in thesauris fuerit. Maiores quondam nostri graui Crotoniensium bello, quia extra urbem templum est, transferre in urbem eam pecuniam voluerunt. nocte audita ex delubro vox est, abstinerent manus, deam sua templa defensuram. quia mouendi inde thesauros incussa erat religio, muro circumdare templum voluerunt. ad aliquantum iam altitudinis excitata erant mœnia, cum subito collapsa ruina sunt. Sed & nunc, & sæpe aliàs dea suam sedem, suumq; templum aut tutata est, aut à violatoribus grauia piacula exegit. nostras iniurias nec potest, nec possit alius vlcisci, quam vos p. c. ad vos, vestramq; fidem supplices confugimus. nihil nostra interest, vtrum sub illo legato, sub illo præsidio Locros esse sinatis, an irato Annibali & Pœnis ad supplicium deditis. Non postulamus vt extemplo nobis, vt de absente, vt indicta causa credatis. veniat, coram ipse audiat, ipse diluat. si quicquam sceleris, quod homo in homines edere potest, in nos prætermisit, nò recusamus quin & nos omnia eadem iterum, si pati possumus, patiamur, & ille omni diuino humanoq; liberetur scelere. Hæc cum ab legatis dicta essent, quaesissetq; ab ijs Q. Fabius, detulissentne eas querelas ad P. Scipionem, responderunt: missos legatos esse, sed eum belli apparatu occupatum esse: & in Africam aut iam traiecisse, aut intra paucos dies traiecturum. & legati gratia quanta esset apud imperatorem, expertos esse: cum inter eum & tribunos cognita causa, tribunos in vincula coniecisset: legatum æquè fontem, aut magis etiam, in ea potestate reliquerit. In ijs excedere è templo legatis, non Pleminius modò, sed etiam Scipio principum orationibus lacerari. ante omnes Q. Fabius natum ad corrupendam disciplinam militarem arguere. sic & in Hispania plus propè per feditiõem militum, quam bello amissum. externo & regio more & indulgere licentiæ militum, & fauere in eos. Sententiam deinde trucem orationi adiecit. Pleminium legatum vinctum Romam deportari placere, & ex vinculis causam dicere: ac si vera forent, quæ Locrenses quererentur, in carcere necari, bonaq; eius publicari. P. Scipionem, quòd de prouincia decesserit iniussu senatus, reuocari: agiq; cum tribunis plebis, vt de imperio eius abrogando ferrent ad populum. Locrensisibus coram senatum respondere: quas iniurias sibi factas quererentur, neq; senatum neq; populum Romanum factas velle. viros bonos, sociosq; & amicos eos appellari. liberos, coniuges, quæq; alia erepta essent, restitui. pecuniam, quanta ex thesauris Proserpinæ sublata esset, conquiri: duplamq; pecuniam in thesauris reponi: & sacrum piaculare fieri: ita vt prius ad collegium pontificum referretur: quòd sacri thesauri moti, aperti, violatiq; essent, quæ piacula quibus dijs, quibus hostijs, fieri placeret. milites qui Locris essent omnes in Siciliam transportari: quatuor cohortes sociorum Latini nominis in præsidium Locros adduci. Perrogari eo die sententiæ accensis studijs pro Scipione, & aduersus Scipionem, nò potuere. Præter Plemini facinus, Locrensiùmq; cladem, ipsius etiam imperatoris non Romanus modò, sed ne militaris quidè cultus iacta-

Scipio à Fabio in senatu absens accusatur.

Varia senatus sententia de Scipione.

- A** iactabatur, cum pallio crepidisq; inambulare in gymnasio, libellis etiam palestræq; operam dare: æquè segniter molliterq; cohortem totam Syracusarum amcenitate frui: Carthaginem atque Annibalem excidisse de memoria: exercitum omnem licentia corruptum, qualis Sucrone in Hispania fuerit, qualis nunc Locris, socijs magis quàm hosti metuendus. Hæc quanquam partim vera, partim mista, eoq; similia veris iactabantur, vicit tamen *Q. Metelli* sententia: qui de cæteris Maximo assensus, *Q. Metelli de Scipione sententia.* de Scipionis causa dissensit. Qui enim conuenire, quem modo ciuitas iuuenem admodum vnum recuperandæ Hispaniæ delegerit ducem, quem recepta ab hostibus Hispania ad imponendum Punico bello finem creauerit consulem, spe destinauerit Annibalem ex Italia retracturum, Africam subacturum: eum repente, tanquam *Q.*
- B** Pleminium, indicta causa propè damnatum ex prouincia reuocari? cum ea, quæ in se nefariè facta Locrenses quererentur, ne præsentè quidè Scipione facta dicerent, neq; aliud quàm patientia, aut pudor, quod legato pepercisset, insimulari possit? Sibi placere, *M. Pomponium* prætorem, cui Sicilia prouincia sorte euenisset, triduo proximo in prouinciam proficisci: consules, decem legatos, quos ijs videretur, ex senatu legere, quos cum prætore mitterent, & duos tribunos plebis, atq; ædilem, cum eo consilio prætorem cognoscere, si ea quæ Locrenses facta quererentur, iussu aut voluntate *P. Scipionis* facta essent, vt eum de prouincia decedere iuberent: si *P. Scipio* iam in Africam traiecisset, tribuni plebis, atq; ædilis cum duobus legatis, quos maximè prætor idoneos censuisset, in Africam proficiscerentur: tribuni atq; ædilis, qui reducerent inde Scipionem: legati, qui exercitui præessent, donec nouus imperator ad eum exercitum venisset. *sin M. Pomponius*, & decem legati cõperissent, neq; iussu neq; voluntate *P. Scipionis* ea facta esse, vt in exercitu Scipio maneret, bellumq; vt proposuisset, gereret. Hoc facto s. c. cum tribunis plebis actum est, aut compararent inter se, aut sorte legerent, qui duo cum prætore ac legatis irent. Ad collegium pontificum relatum de expiandis, quæ Locris in templo *Proserpinæ* tacta, violata, elataq; inde essent. Tribuni plebis cum prætore & decem legatis profecti, *M. Claudius Marcellus*, & *M. Cincius Alimentus*, ijsq; ædilis plebis datus est: quem, si aut in Sicilia prætoris dicto audiens non esset Scipio, aut iam in Africam traiecisset, comprehendere tribuni iuberent, ac iure sacrosanctæ potestatis reducerent. Prius Locros ire, quàm Messanam consiliu m
- D** erat. Cæterum duplex fama est, quod ad Pleminium attinet. alij, auditis quæ Romæ acta essent, in exilium Neapolim euntem, fortè in *Q. Metellum* vnum ex legatis incidisse, & ab eo Rhegium vi retractum. alij, ab ipso Scipione legatum cum triginta nobilissimis equitum missum, qui *Q. Pleminium* in catenas, & cum eo seditionis principes conijcerent. Ij omnes, seu antè Scipionis, seu tum prætoris iussu traditi in custodiam Rheginis sunt. Prætor legatiq; Locros profecti, primùm, sicuti mandatum erat, religionis curam habuere. omnem enim sacram pecuniam, quæq; apud Pleminium, quæq; apud milites erat, conquisitam, cum ea quam ipsi secum attulerant, in thesauris reposituerunt, ac piaculare sacrum fecerunt. tum vocatos in concionem milites, prætor signa extra urbem efferre iubet: castraq; in campo locat, cum graui edicto, si quis miles aut in vrbe restitisset, aut secum extulisset quod suum non esset: Locrensibus se permittere, vt quod suum quisque cognosceret, prehenderet: si quid non compareret, repeteret. ante omnia libera corpora placere sine mora Locrensibus restitui: non leuî defunctorum pœna, qui non restituisset. Locrensiu deinde concionem habuit, atque ijs libertatem legesq; suas populum Romanum senatumq; restituere dixit. si qui Pleminium, aliũue quem accusare vellent, Rhegium se sequeretur. si de *P. Scipione* publicè queri vellent, ea quæ Locris nefariè in deos hominesq; facta essent, iussu aut voluntate *P. Scipionis* facta esse, legatos mitterent Messanam: ibi se cum consilio cogniturum. Locrenses prætori legatisq;, & senatui ac populo Romano gratias egere: se ad Pleminium accusandum ituros. Scipionem, quanquam parum iniurijs ciuitatis suæ doluerit, eum esse virum, quem amicum sibi quàm inimicum

Pleminius & triginta duobus homines cum eo in catenis Romam misit.

Scipio rebus non verbis ostendit, se falso fuisse accusatum.

Pleminius in vinculis moritur.

Syphax Afrubalis filiam ducit.

Syphax ad Scipionem legatos mittit.

micum malint esse. pro certo se habere, neque iussu neque voluntate P. Scipionis tot tam nefanda commissa: sed aut Pleminio nimium, aut sibi parum creditum. natura infitum quibusdam esse, ut magis peccari nolint, quam satis animi ad vindicanda peccata habeant. Et pratori & consilio haud mediocre onus demptum erat de Scipione cognoscendi. Pleminium, & ad duos & triginta homines cum eo damnauerunt, atque in catenis Romam miserunt. ipsi ad Scipionem profecti sunt, ut ea quoque, quae vulgata sermonibus erant de cultu ac desidia imperatoris, solutaque militiae disciplina, comperta oculis praerferrent Romam. Venientibus ijs Syraculas, Scipio res, non verba, ad purgandum se paravit. exercitum omnem eò conuenire, classem expediri iussit, tanquam dimicandum eo die terra marique cum Carthaginienfibus esset. Quo die venerunt, hospitio comiter accepti, postero die terrestrem naualemque exercitus non instructos modò, sed hos decurrentes, classem in portu simulachrum & ipsam edentem naualis pugnae ostendit: tum circa armamentaria & horrea aliumque belli apparatus visendum prator legati que ducti. tantaque admiratio singularum vniuersarumque rerum incussa, ut satis crederent, aut illo duce atque exercitu vinci Carthaginienfem populum, aut nullo alio posse: iuberentque, quod dii bene verterent, trajiceret, & spei conceptae, quo die illum omnes centuriae priorem consulem dixissent, primo quoque tempore compotem populum Romanum faceret: adeoque laetis inde animis profecti sunt, tanquam victoriam, non belli magnificum apparatus nunciaturi Romam essent. Pleminius, qui que in eadem causa erant, postquam Romam est ventum, ex tempore in carcerem conditi. ac primò producti ad populum ab tribunis apud praecipuos Locrenfium clade animos nullum misericordiae locum habuerunt. postea cum saepius producerentur, iam senescente inuidia molliabatur ira: & ipsa deformitas Pleminij, memoriaque absentis Scipionis fauorem ad vulgum conciliabat. mortuus tamen prius in vinculis est, quam iudicium de eo perficeretur. Hunc Pleminium Clodius Licinius in libro tertio rerum Romanarum refert ludis votiuus, quos Romae Africanus iterum consul faciebat, conatum per quosdam, quos pretio corruperat, aliquot locis urbem incendere, ut frangendi carceris fugiendi que haberet occasionem: patefacto dein scelere, delegatum in Tullianum ex s. c. De Scipione nusquam, nisi in senatu actum. vbi omnes legati que & tribuni classem, exercitum, ducesque, verbis extollentes, effecerunt, ut senatus censeret primo quoque tempore in Africam trajiciendum: Scipioni que permitteretur, ut ex ijs exercitibus, qui in Sicilia essent, ipse eligeret, quos in Africam secum trajiceret, quos prouinciae relinqueret praefidio. Dum haec apud Romanos geruntur, Carthaginienfes quoque cum speculis per promontoria omnia positis, percunctantes pauentesque ad singulos nuncios sollicitam hyemem egissent, haud paruum & ipsi tuendae Africae momentum adiecerunt societatem Syphacis regis, cuius maxime fiducia traiecturum in Africam Romanum crediderunt. Erat Afrubali Gisgonis filio non hospitium modò cum rege, de quo antè dictum est, cum ex Hispania forte in idem tempus Scipio atque Afrubal conuenerunt: sed mentio quoque inchoatae affinitatis, ut rex duceret filiam Afrubalis. Ad eam rem confirmandam, tempusque nuptijs statuendum (iam enim nubilis erat virgo) profectus Afrubal, ut accensum cupiditate (ut sunt ante omnes barbaros Numidae effulsit in Venerem) sensit, virginem ab Carthagine accersit, maturatque nuptias: & inter aliam gratulationem, ut publicum quoque foedus priuato adijceretur, societas inter populum Carthaginienfem regemque, data vltro citroque fide eosdem amicos inimicosque habituros, iureiurando affirmatur. Caeterum Afrubal memor & cum Scipione initae regi societatis, & quam vana & mutabilia barbarorum ingenia essent: veritus ne, si trajiceret in Africam Scipio, paruum vinculum eae nuptiae essent: dum accensum recenti amore Numidam habet, perpellit, blanditijs quoque puellae adhibitis, ut legatos in Siciliam ad Scipionem mittat, per quos moneat eum, ne prioribus suis promissis fretus in Africam trajiciat. se & nuptijs ciuis Carthaginien-

- A ginienſis filia Afrubalis, quem viderit apud ſe in hoſpicio, & publico etiam ſcedere cum populo Carthaginienſi iunctum. hortari primum, vt procul ab Africa, ſicut adhuc fecerint, bellum Romani cum Carthaginienſibus gerant, ne ſibi intereſſe certaminibus eorum, armaq; aut hæc, aut illa abnuentem alteram ſocietatem ſequi neceſſe ſit. ſi non abſtineat Africa Scipio, & Carthagini exercitum admoueat, ſibi neceſſarium fore, & pro terra Africa, in qua & ipſe ſit genitus, & pro patria coniugis ſua, proq; parente ac penatibus dimicare. Cum his mandatis ab rege legati ad Scipionem miſſi, Syracuſis eum conuenerunt. Scipio quanquam magno momento rerum in Africa gerendarum, magnaq; ſpe deſtitutus erat, legatis properè, priuſquam res vulgaretur, remiſſis in Africam, literas dat ad regem. quibus etiam atque etiam monet
- B eum, ne iura hoſpitiſ ſecum, neu cum populo Romano in ita ſocietatis, neu fas, fidem, dexteras, deos teſtes atque arbitros conuentorum fallat. Cæterum quando neque celari aduentus Numidarum poterat (vagati enim in vrbe, obuerſatiq; prætorio erant) & ſi ſileretur, quid petentes veniſſent, periculum erat, ne vera eo ipſo quod celarentur, ſua ſponte magis emanarent: timorq; in exercitum incideret, ne ſimul cum rege & Carthaginienſibus foret bellandum: auertit à vero falſis præoccupando mentes hominum. Et vocatis ad concionem militibus, non vltra eſſe cunctandum ait: inſtare, vt in Africam quamprimum traiciat, ſocios reges. Maſaniſſam priuſ ipſum ad Lælium veniſſe, quereſtem, quod cunctando tempus tereretur. nunc Syphacem mittere legatos, idem admirantem, quæ tam diuturnæ moræ ſit cauſa: poſtulantemq; vt aut traiciatur tandem in Africam exercitus: aut, ſi mutata conſilia ſint, certior fiat, vt & ipſe ſibi ac regno poſſit conſulere. Itaque iam ſatis omnibus inſtructis apparatusq;, & re iam non vltra recipiente cunctationem, in animo ſibi eſſe, Lilybæum claſſe traducta, eodemq; omnibus peditum equitumq; copijs contractis, quæ prima dies curſum nauibus daret, deis benè iuuantibus in Africam traicere. Literas ad M. Pomponium mittit, vt ſi ei videretur, Lilybæum veniret: vt communiter conſulerent, quas legiones poſſimum, & quantum militum numerum in Africam traiceret. item circum oram omnem maritimam miſit, vt naues onerariæ comprehenſæ, Lilybæum omnes contraherentur. Quicquid militum nauiumq; in Sicilia erat, cum Lilybæum conueniſſent, & nec vrbs multitudinem hominum, nec portus naues caperet, tantus omnibus ardor erat in Africam traiciendi, vt non ad bellum duci viderentur, ſed ad certa victoriæ præmia. præcipuè qui ſuperabant ex Cannenſi exercitu milites, illo, non alio duce credebant nauata Reipublicæ opera finire ſe militiam ignominioſam poſſe. Et Scipio minimè id genus militum aſpernabatur, vt qui neq; ad Cannas ignauia eorum cladem acceptam ſciret, neq; vllos æquè veteres milites in exercitu Romano eſſe, expertosq; non varijs prælijs modò, ſed vrbibus etiam oppugnandis. Quinta & ſexta Cannenſes erant legiones. eas ſe traiecturum in Africam cum dixiſſet ſingulos milites inſpexit: relictisq; quos nò idoneos credebat, in locum eorum ſubiecit, quos ſecum ex Italia adduxerat: ſuppleuitq; ita eas legiones, vt ſingulæ ſena millia & ducentos pedites, trecenos haberent equites. ſociorum item Latini nominis
- E pedites equitesq; de exercitu Cannenſi legit. Quantum militum in Africam transportatum ſit, nò paruo numero inter authores diſcrepat. alibi decem millia peditum, duo millia & ducentos equites: alibi xv. millia peditum, mille & quingentos equites: alibi parte plus dimidia rem auctam, v. & xxx. millia peditum equitumq; in naues impoſita inuenio. quidam non adiecere numerum, inter quos me ipſe in re dubia poni malim. Cælius vt abſtinet numero, ita ad immenſum multitudinis ſpeciem auget. volucres ad terram delapſas clamore militum ait: tantamq; multitudinem conſcendiſſe naues, vt nemo mortalium aut in Italia aut in Sicilia relinqui videretur. Milites vt in naues ordine ac ſine tumultu conſcenderent, ipſe eam ſibi curam ſumpſit, nauticos C. Lælius, qui claſſis præfectus erat, nauibus antè conſcendere coactos continuit. commeatus imponendi M. Pomponio prætori cura data. v. & xl. dierum

Scipionis ad milites oratio.

Cannenſes legiones.

De numero exercitus, quem Scipio in Africam tranſportauit.

cibaria, è quibus xv. dierum cocta, imposita, vt omnes iam in nauibus erant, scaphas p circummisit, vt ex omnibus nauibus gubernatoresq; & magistri nauium, & bini milites in forum conuenirent ad imperia accipienda. Posteaquam conuenerunt, primum ab ijs que sicut, si aquam hominibus, iumentisq; in totidem dies, quot frumentum, imposuissent. vbi responsum est, aquam dierum v. & xl. in nauib⁹ esse: tum edixit militibus, vt silentium quieti nautis sine certamine ad ministeria exequenda bene obediens præstarent. cum xx. rostratis se ac L. Scipionem ab dextro cornu, ab læuo totidem rostratis C. Lælium præfectum classis cum M. Porcio Catone (quæstor tum is erat) onerarijs futurum præsidio. lumina in nauibus singula rostrata, bina onerarie habent: in prætoria naue insigne nocturnum trium luminum fore. Emporia vt peterent, gubernatorib⁹ edixit. Fertilissimus ager, eoq; abundans omnium copia rerum G est regio, & imbelles (quod plerunq; in vbere agro euenit) barbari sunt: priusq; quam à Carthagine subueniretur, opprimi videbantur posse. Ijs editis imperijs, redire ad naues iussi: & postero die dijs bene iuuantibus signo dato soluere naues. Multæ classes Romanæ è Sicilia, atq; ipso illo portu profectæ erant. cæterum non eo bello solum (nec id mirum, prædatum enim tantummodo pleræq; classes ierant) sed ne priore quidem vlla profectio tanti spectaculi fuit. quanquam si magnitudine classes æstimates, & bini consules cum binis exercitibus antè traiecerant: & propè totidem rostrata in illis classibus fuerant, quot onerarijs Scipio tum traiciebat. nam præter L. longas naues, quadringentis fermè onerarijs exercitum transiit. sed & bellum bello, secundum priore vt atrocius Romanis videretur, cum quòd in Italia bellabatur, tum H ingentes strages tot exercituum simul cæsis ducibus effecerant. & Scipio dux partim factis fortibus, partim suapte fortuna quadam ingenti, ad incrementa gloriæ celebratus conuerterat animos: simul & mens ipsa traiciendi, nulli antè eo bello duci tentata, quòd ad Annibalem detrahendum ex Italia, transferendumq; & finiendum in Africa bellum, se transire vulgauerat. Concurrerat ad spectaculum in portum omnis turba non habitantium modò Lilybei, sed legationum omnium ex Sicilia: que & ad prosequendum Scipionem officij causa conuenerant, & prætorem prouinciæ M. Pomponium secutæ fuerant. ad hoc legiones, quæ in Sicilia relinquebatur, ad prosequendos cõmitones processerant. nec classis modò prospectantibus è terra, sed terra etiam omnis circa referta turba spectaculo nauigantib⁹ erat. Vbi illuxit: Scipio è prætoria naue, silentio per præconè factò: Dij deæq; inquit, qui maria terrasq; colitis, vos precor, quæsoq; que in meo imperio gesta sunt, geruntur, postque gerentur, ea mihi, populo plebiq; Romanæ, socijs nominiq; Latino, qui populi Romani quicq; meam sectam, imperium auspiciūq; terra, mari, amnibusq; sequuntur, bene verruncent: eaq; vos omnia bene iuuetis: bonis auctibus auxitis: saluos incolumesq; victis perducellibus victores spolijs decoratos, præda onustos triumphantesq; mecum domos reduces sistatis: inimicorum hostiumq; vlciscendorum copiam faxitis: quæq; populus Carthaginienfis in ciuitatem nostram facere molitus est, ea vt mihi populoq; Romano in ciuitatem Carthaginensium exempla edendi facultatem detis. Secundum eas preces cruda exta cæsa victima (vti mos) in mare proicit, tubaq; signum dedit K proficiscendi. Vento secundo vehementi satis profectis, celeriter conspectu terræ ablati sunt. & à meridie nebula ocepit, ita vt vix concursus nauium inter se vitarent. lenior ventus in alto factus. noctem insequentem eadem caligo obtinuit: sole orro est discussa, & addita vis vento. Iam terram cernebant. haud ita multo post gubernator Scipioni ait: non plus quinque millia passuum Africam abesse, Mercurij promontorium se cernere. si iubeat eò dirigi, iam in portu fore omnem classem. Scipio vt in conspectu terra fuit, precatus deos, vti bono Reipub. suoq; Africam viderit, dare vela, & alium infrà nauibus accessum petere iubet. vento eodem ferebantur. cæterum nebula sub idem fermè tempus, quo pridie, exorta conspectum terræ ademit, & ventus præmente nebula cecidit, nox deinde incertiora omnia fecit. itaque anchoras, ne aut

p. 538. l. 7. Emporia.
de Marimisa.
inter sumica
inquit, emporia
Reipub. soluta.

Scipiois classis omnes alias priores antecellunt.

Scipionis precatio.

* Ald. cod. ver-
tant.

X

A ne aut inter se cōcurrerent naues, aut terre inferrentur, iecere. vbi illuxit, ventus idem coortus, nebula disiecta, aperuit omnia Africæ littora. Scipio quod esset proximum promontorium percunctatus, cum Pulchri promontorium id vocari audisset: placet omen, inquit, huc dirigite naues, eò classis decurrit: copiæ omnes in terram expositæ sunt. Prosperam nauigationem sine terrore ac tumultu fuisse, permultis Græcis Latinisq; authoribus credidi: Cælius vnus præterquam quòd nõ meras fluctibus naues, ceteros omnes cælestes maritimosq; terrores, postremò abreptam tempestate ab Africa classem ad insulam Ægimurum, inde agrè correctum cursum exponit: & propè obrutis nauibus, iniussu imperatoris scaphis haud secus quàm naufragos milites sine armis cum ingenti tumultu in terram euasisse. Expositis copijs Romani castra in

B proximis tumulis metantur. iam non in maritimos modò agros conspectu primùm classis, dein tumultu egredientium in terram pauor terrorq; peruenerat, sed in ipsas vrbes. neq; enim hominũ modò turba mulierum puerorumq; agminibus intmista omnes passim compleuerat vias, sed pecora quoq; præ se agrestes agebant, vt relinqui subitò Africam diceres, vrbibus verò ipsis maiorem quàm quem secum attulerat, terrorem inferebant. Præcipuè Carthagini propè vt captæ tumultus fuit. nam post M. Attilium Regulum & L. Manlium coss. annis propè quinquaginta, nullum Romanum exercitum viderant, præter prædatorias classes, quibus excensiones in agros maritimos factæ erant: raptisq; quæ obuia fors fecerat, prius recursum semper ad naues quàm clamor agrestes conciret, fuerat. eo maior tum fuga pauorq; in vrbe fuit. Et hercule neq; exercitus domi validus, neq; dux quem opponerent, erat. Afrubal Gisgonis filius, genere, fama, diuitijs, regia tum etiam affinitate longè primus ciuitatis erat. sed eum ab illo ipso Scipione aliquot prælijs fuscum, pulsumq; in Hispania meminerant. nec magis ducem duci parem, quàm tumultuariũ exercitum suum Romano exercitui esse. itaq; velut si vrbem extemplò aggressurus Scipio foret, ita ad arma est conclamatum: portæq; raptim clausæ, & armati in muris, vigiliæq; & stationes dispositæ, ac nocte insequenti vigilatum est. Postero die quingenti equites speculatum ad mare turbandosq; egredientes ex nauibus missi, in stationes Romanorum inciderunt. iam enim Scipio classe Vticam missa, ipse haud ira multum progressus à mari, tumulos proximos cepit, & equites in stationibus locis idoneis posuerat, &

D per agros miserat prædatum. Ij cum Carthaginienſi equitatu prælium cum commississent, paucos in ipso certamine, plerosq; fugientes persecuti, in quibus præfectum quoq; Hannonem, nobilem iuuenem, occiderunt. Scipio non agros modò circa vastauit, sed vrbem etiam proximam Afrorum fatis opulentæ cepit. vbi præter cætera quæ extemplò in naues onerarias imposita, missaq; in Siciliam erant, octo millia liberorum capitum seruorumq; sunt capta. Latissimus tamen Romanis in principio rerum gerendarum aduentus Masanissæ fuit. quem quidam cum c. c. haud amplius equitibus, pleriq; cum duum millium equitatu tradunt venisse. Cæterum cum longè maximus omnium ætatis suæ regũ hic fuerit, plurimumq; rem Romanã iuuerit: operæ precium videtur excedere paululum ad enarrandum quàm varia fortuna vsus sit in

E amittendo recuperandq; paterno regno. Militante eo pro Carthaginienſibus in Hispania pater eius moritur: (Galæ nomen erat) regnum ad fratrem regis Defalce pergrandem natu (mos ita apud Numidas est) peruenit. haud multo post Defalce quoq; mortuo, maior ex duobus filijs eius Capusa, puero admodũ altero, paternum imperium accepit. cæterum cū magis iure gentis authoritate inter suos quàm viribus obtineret regnũ: extitit quidã Mezetulus nomine, non alienus sanguine regibus, familie semper inimicæ, ac de imperio varia fortuna cū ijs qui tũ obtinebãt, certantis. Is concitatis popularibus, apud quos inuidia regnum magnæ authoritatis erat, castris palam positis, descendere regem in aciem ac dimicare de regno coegit. in eo prælio Capusa cum multis principum cecidit, gens Masæylorum omnis in ditionem imperiumq; Mezetuli concessit. regio tamen nomine abstinuit: contentusq; nomine

Ad Pulchri promontorium Scipionis classis appulit.

Carthaginienſium pauor ob Scipionis aduentum.

Scipio agros vastauit.

Masanissa ad Scipionem accedit.

De varia Masanissæ fortunam amittendo recuperandq; regno paterno.

modico tutoris, puerum Lacumaceni, qui stirpis regiæ supererat, regem appellat. F
 Carthaginensem nobilem sceminam, sororis filiam Annibalis, quæ proximè Defalci
 regi nupta fuerat, matrimonio sibi iungit, spe Carthaginensium societatis: & cum
 Syphace hospitium vetustum legatis missis renouat, omnia ea auxilia præparans ad-
 uersus Masanissam. Et Masanissa audita morte patruum, dein nece fratris patruelis, ex
 Hispania in Mauritaniam (Bocchar ea tempestate rex Maurorum erat) trajicit. ab eo
 supplex infimis precibus auxilium itineri, quoniam bello non poterat, quatuor mil-
 lia Maurorum impetrauit. Cum ijs, præmissis nuntio ad paternos suosq; amicos, cum
 ad fines regni peruenisset, quingenti fermè Numidæ ad eum conuenerunt. Igitur
 Mauris inde, sicut conuenerat, retrò ad regem remissis, quanquam aliquanto minor
 spe multitudo nec cum qua tantà rem aggredi satis auderet, conueniret: ratus agendo G
 ac moliendo, vires quoq; ad agendum aliquid collecturum, proficiscenti ad Sypha-
 cem, Lacumaci regulo ad Tapsium occurrit. trepidum agmen cum in urbem refugif-
 set, & urbem Masanissa primo impetu capit, & ex regijs alios tradentes se recepit, alios
 vim parantes occidit. pars maxima cum ipso puero inter tumultum ad Syphacem,
 quò primùm intenderant iter, peruenerunt. Fama huius modicæ rei in principio re-
 rum prosperè actæ conuertit ad Masanissam Numidas. affuebantq; vndique ex agris
 vicisq; veteres milites Galæ, & incitabant iuuenem ad recuperandum paternum re-
 gnum. Numero militum aliquantum Mezetulus superabat. nam & ipse eum exerci-
 tum quo Capusam vicerat, & ex receptis post cædem regis aliquot habebat: & puer
 Lacumaces ab Syphace auxilia ingentia adduxerat, quindecim millia peditum. Me- H
 zetulo decem millia equitum erant. Quibuscum Masanissa, nequaquam tantum pe-
 ditum equitumue habens, acie confixit. vicit tamen & veterum militum virtus, &
 prudentia inter Romana & Punica arma exercitati ducis. Regulus cum tutore & exi-
 gua Masæfylorum manu in Carthaginensium agrum per fugit. Ita recuperato regno
 paterno Masanissa, quia sibi cum Syphace haud paulò maiore restare dimicationem
 cernebat, optimum ratus cum fratre patruelle gratiam reconciliare, missis qui & pue-
 ro spem facerent: si in fidem Masanissæ sese permisisset, futurum in eodem honore
 quo apud Galam Defalces quondam fuisset: & qui Mezetulo præter impunitatem
 sua omnia cum fide restitui sponderent: ambos præoptantes exilio modicam domi
 fortunam, omnia, ne id fieret, Carthaginensibus de industria agentibus, ad sese per- I
 duxit. Asdrubal tum fortè cum hæc gerebantur, apud Syphacem erat. qui Numidæ
 haud sanè multum ad se pertinere credenti, vtrum penes Lacumacem, an Masanissam
 regnum Masæfylorum esset, falli eum magnopere ait, si Masanissam eisdem contem-
 num fore, quibus patrem Galam, aut patruum eius Defalcem, credat. multo maiorem
 indolem in eo animi ingenijq; esse, quam in vllò gentis eius vnquã fuisset. sæpe eum
 in Hispania rarè inter homines virtutis specimen dedisse socijs pariter hostibusq;. &
 Syphacem & Carthaginenses, nisi orientem illum ignem oppressissent, ingenti mox
 incendio, cum iam nullam opem ferre possent, arsueros. adhuc teneras & fragiles eius
 vires esse: vix dum coalescere fouenti regnum. Instando stimulandoq; perucit, vt ex-
 ercitus ad fines Masæfylorum admoueat: atque in agro de quo sæpe cum Gala non K.
 verbis modò disceptatum, sed etiam armis certatum fuerat, tanquam haud dubiè iu-
 ris sui castra locet: si quis arceat, quod maximè opus sit, acie dimicaturum. sin per me-
 tum agro cedatur, in medium regni eundum, aut sine certamine cõcessuros in ditio-
 nem eius Masæfylorum, aut nequaquam pares futuros armis. His vocibus incitatus Sy-
 phax Masanissæ bellum infert: & primo certamine Masæfylorum fundit, fugatq;. Masa-
 nissa cum paucis equitibus ex acie in montem (Balbum incolæ vocant) per fugit. fa-
 milia aliquot cum mapalibus pecoribusq; suis (ea pecunia illis est) persecuti sunt re-
 gem. cætera Masæfylorum multitudo in ditionem Syphacis concessit. Quem cepe-
 rant exules montem, herbidus aquosusq; est: & quia pecori bonus alendo erat, ho-
 minum quoque carnè ac lacte vescentium abundè sufficiebat alimētis. Inde noctur-
 nis primò

*Masanissa Tapsium
urbem capit.*

*Asdrubalis consi-
lio Syphax aduer-
sus Masanissam
bellum suscipit.*

*Masanissa victus à
Syphace in mon-
tem Balbum per-
fugit.*

- A nis primò ac furtiuis incurfionibus, deinde aperto latrocinio infesta omnia circa ef-
 fe: maxime vri Carthaginienfis ager, quia & plus prædæ quàm inter Numidas & la-
 trocinium tutius erat. iamq; adcolicenter eludebant, vt ad mare deuectam prædam
 venderent mercatoribus, appellentibus naues ad id ipfum: pluresq; quàm iusto sæpe
 in bello Carthaginienfium cæderentur, caperenturq;. Deplorabant ea apud Sypha- *Mafaniffa agrum
 Carthaginiensium
 populatur.*
- B improiſo adortus, pecorum hominumq; ingenti multitudine à præfidio armato-
 rum excluſa, Mafaniffam ipſum cum paucis in verticem montis compellit, inde pro-
 pè vt iam debellato, nec præda modò pecorum hominumq; captorum miſſa ad re-
 gem, ſed copijs etiam, vt aliquanto maioribus quàm pro reliquijs belli, remiſſis, cum
 quingentis haud amplius peditibus, ducentisq; equitibus degreſſum iugis Mafaniffam
 perfecutus in valle arcta, faucibus vtrinq; obſeſſis, incluſit. ibi ingens cædes Ma- *Mafaniffa cum fo-
 lis quatuor equiti-
 bus effugit.*
- C fæſylorum facta. Mafaniffa cum quinquaginta haud amplius equitibus per anfractus
 montis ignotos ſequentibus ſe eripuit. Tenuit tamen veſtigia Bocchar: adeptusq;
 eum patentibus prope Clupeam urbem campis ita circumdedit, vt præter quatuor
 equites, omnes ad vnum interfecerit. cum ijs ipſum quoq; Mafaniffam faucium pro-
 pè è manibus inter tumultum amiſit. In conſpectu erant fugientis alæ equitum di-
 ſperſæ lato campo, quibuſdam vt occurrerent per obliqua tendentibus, quacunq;
 hoſtis flectebat, amnis ingens fugientes accepit, (neq; enim cunctanter, vt quos
 maior metus vrgeret, immiſerant equos) raptiq; gurgite, & in obliquum relati. duo-
 bus in conſpectu hoſtium in præruptum gurgitem hauſtis, ipſe periſſe creditus, duo
 reliqui equites cum eo virgulta interioris ripæ tenuerunt. Is finis Bocchari ſequendi
 fuit, nec ingredi flumen auſo, nec habere credenti ſe iam quem ſequeretur. inde va-
 nus author abſumptæ Mafaniffæ ad regem redit: miſſiq; qui Carthaginem gaudium
 ingens nuntiarent: totaq; Africa fama mortis Mafaniffæ repleta, variè animos affe- *Mafaniffa mors
 falſo credita.*
- D cit. Mafaniffa in ſpelunca occulta cum herbis curaret vulnus, duorum equitum la-
 trocinio per dies aliquot vixit. vbi primùm ducta cicatrix, pati q; poſſe viſus eſt iacta-
 tionem, audacia ingenti pergit ire ad regnum repetendum. atque in ipſo itinere haud
 plus XL. equitibus collectis, cum in Maſæſylos palam iam quis eſſet ferens veniſſet,
 tantum motum cum fauore priſtino, tum gaudio inſperato, quod quem periſſe cre-
 diderant, incolumem cernebant, fecit, vt intra paucos dies VI. millia peditum arma-
 torum, quatuor equitum ad eum conuenirent: atque non in poſſeſſione modò pa-
 terni regni eſſet, ſed etiam ſocios Carthaginienſium populos, Maſæſylorumq; fines
 (id Syphacis regnum erat) vaſtaret. irritato ad bellum Syphace, inter Cirtham Hip- *Mafaniffa collecto
 exercitu, Syphacis
 & Carthaginien-
 ſium ſociorum a-
 gros deuſtat.*
- E ponemq; in iugis opportuniorum ad omnia montium cõſedit. Maiorem igitur eam
 rem Syphax ratus, quàm vt per præfectos ageret, cum filio iuvene (nomen Verminæ
 erat) parte exercitus miſſa, illum circumducto agmine in ſe intentum hoſtem ab ter-
 go inuadere iubet. Nocte profectus Vermina, qui ex occulto aggreſſurus erat. Syphax
 autè interdiu aperto itinere, vt qui ſignis collatis acie dimicaturus eſſet, mouit caſtra.
 Vbi tempus viſum eſt, quo perueniſſe iam circummiſſi videri poterant: & ipſe leni
 cliuo ferente ad hoſtem cum multitudine fretus, tum præparatis a tergo inſidijs, per
 aduerſum montem erectam aciem ducit. Mafaniffa fiducia maxime loci, quo multo
 æquiore pugnaturus erat, & ipſe dirigit ſuos. Atrox prælium & diu anceps fuit: loco
 & virtute militum Mafaniffam, multitudine quæ nimio maior erat, Syphacem iuuan-
 te. Ea multitudo diuiſa, cum pars à fronte vrgeret, pars ab tergo ſe circumfudiſſet, vi-
 ctoriam haud dubiam Syphaci dedit. & ne effugium quidem patebat, hinc à fronte,
 hinc à tergo incluſis. itaque cæteri pedites equitesq; cæſi aut capti. c. c. ferme equi-
 tes Ma-

Mafaniffa victus à Syphace cum paucis equitibus ad minorem Syrtim perfugit.

Carthaginiensium legati ad Asdrubalem & Syphacem.

Hanno ad Saleram castra ponit.

Mafaniffa Hannonem ad pugnam elicit.

Hanno interficitur.

tes Mafaniffa circa se conglobatos, diuifosq; turmatim in tres partes erumpere iubet, F loco prædicto in quem ex dissipata conuenirent fuga. ipse quã intenderat, inter media tela hostium euasit. duæ turmæ hæserunt. altera metu dedita hosti, altera pertinacior in repugnando telis obruta & confixa est. Verminam propè vestigijs instantem in alia atque alia flectendo itinera eludens, tædio & desperatione tandem fessum, absterere sequendo coegit. ipse cum LXX. equitibus ad minorem Syrtim peruenit. ibi cum conscientia egregie sæpè repetiti regni paterni inter Punica emporia, gentemq; Garantum omne tempus vsque ad C. Lælij, classisq; Romanæ aduentum in Africam consumpsit. Hæc animum inclinant, vt cum modico potius, quàm cum magno præsidio equitum ad Scipionem quoque postea venisse Mafaniffam credam. quippè illa regnanti multitudo, hæc paucitas exulis Fortunæ cõueniens est. Carthaginienses ala G equitum cum præfecto amissa, alioq; equitatu per nouum delectum comparato, Hannonem Amilcaris filium præficiunt. Asdrubalem subinde ac Syphacem per literas nuntiosq;, postremò etiam per legatos accersunt. Asdrubalem opem ferre propè circumfessæ patriæ iubent: Syphacè orant, vt Carthagini & vniuersæ Africæ subueniat. Ad Vticam tum castra Scipio, fermè mille passus ab vrbe habebat: translata à mari, vbi paucos dies statiuã coniuncta classi fuerat. Hanno nequaquam satis valido non modò ad laceffendum hostem, sed ne ad tuendos quidem à populationibus agros equitatu accepto, id omnium primùm egit, vt per conquisitionem numerum equitum augetet. nec aliarum gentium aspernatus, maximè tamen Numidas (id longè primùm equitum in Africa est genus) conducit. Iam ad quatuor millia equitum H habebat, cum Saleram nomine urbem occupauit, xv. fermè millia ab Romanis castris. Quod vbi Scipioni relatum est, æstiuã sub tectis agere equitatus: sint, inquit, vel plures, dum talem ducem habeant. eoq; minus sibi cessandum ratus, quo illi segnius rem agerent: Mafaniffam cum equitatu præmissum portis obequitare, atq; hostem ad pugnam elicere iubet. vbi omnis multitudo se effudisset, grauiorq; iam in certamine esset, quàm vt facillè sustineri posset, cedere paulatim, se in tempore pugne venturum. Tantum moratus, quantum satis temporis prægresso visum ad eliciendos hostes, cum Romano equitatu secutus, tegetibus tumulis, qui opportunè circa viã flexus oppositi erant, occultus processit. Mafaniffa ex cõposito nunc terrentis, nunc timentis modo, aut ipsis obequitabat portis, aut cedendo cum timoris simulati specie audaciam hosti faceret, ad insequendum temerè eliciebat. Nondùm omnes egressi erant, I varièq; dux fatigabatur: alios vino & somno graues arma capere: & frenare equos cogendo: alios, ne imparsi & inconditi sine ordine, sine signis omnibus portis excurrerent, obfistendo. Primò incantitè se inuehentes Mafaniffa excipiebat: mox plures simul conferti porta effusi, æquauerant certamen: postremò iam omnis equitatus prælio cum adesset, sustineri vltra nequiuerunt. Non tamen effusa fuga Mafaniffa, sed cedendo sensim imperus eorum excipiebat: donec ad tumulos tegetes Romanum equitatum pertraxit. Inde exorti equites, & ipsi integris viribus, & recentibus equis Hannoni Afrisq; pugnando ac sequendo fessis se circumfundere: & Mafaniffa flexis subitò equis K in pugnam redijt. Mille fermè qui primi agminis fuerant, vt quibus haud facilis receptus fuit, cum ipso duce Hannone interclusi atq; interfecti sunt. cæteros ducis præcipuè territos cæde effusè fugientes per tria millia passuũ victores secuti, ad duo præterea millia equitum aut ceperunt, aut occiderunt. inter eos satis constabat, non minus ducentos Carthaginiensium equites fuisse, & diuitijs quosdam & genere illustres. Eodem fortè quo hæc gesta sunt die, naues quæ prædam in Siciliam vexerant, cum com meatu rediere: velut ominatæ ad prædam alteram repetendam sese venisse. Duos eodem nomine Carthaginiensium duces duobus equestribus prælijs interfectos, non omnes authores sunt: veriti, credo, ne falleret bis relatã eadem res. Cælius quidem & Valerius captum Hannonem tradunt. Scipio præfectos equitesq;, prout cuiusque opera fuerat, & ante omnes Mafaniffam insignibus donis donat. & firmo præsidio Sa-

- A sidio Saleræ imposito, ipse cum cætero exercitu profectus, non agris modò quacunq; incedebat populatis, sed vrbibus etiam quibusdam vicisq; expugnatis, latè fuso terrore belli, septimo die quàm profectus erat, magnam vim hominum, & pecoris, & omnis generis prædæ trahens, in castra redit: grâuesq; iterum hostium spolijs naues dimittit: inde ommissis expeditionibus paruis populationibusq;, ad oppugnandam Vticam omnes belli vires conuertit: eam deinde si cepisset, sedem ad cætera exequenda habiturus. Simul & à classe nauales socij, qua ex parte vrbs mari alluitur: simul & terrestres exercitus ab imminente propè ipsis mœnibus tumulto est admotus. tormenta machinasq; & aduexerat secum, & ex Sicilia cum comœatu missæ erant: & nouæ in armamentario multis talium operû artificibus de industria inclusis, fiebant. Vticensibus tanta vndiq; mole circumfessis in Carthaginienſi populo, Carthaginienſibus in Afrubale, ita si is mouisset Syphacem, spes omnis erat. sed desiderio indigentium auxiliij tardius cuncta mouebantur. Afrubal intentissima conquisitione cum ad xxx. millia peditum, tria equitum effecisset: non tamen ante aduentum Syphacis castra propius hostem mouere est ausus. Syphax cum quinquaginta millibus peditum, decem equitum aduenit: confestimq; motis ab Carthagine castris, haud procul Vtica munitioibusq; Romanis confedit. Quorum aduentus hoc tamen momenti fecit, vt Scipio, cum quadraginta fermè dies ne quicquam omnia experiens obsedisset Vticam, abscederet inde irritò incæpto. iam enim hyems instabat. castra hyberna in promontorio, quod tenui iugo continenti adhærens in aliquantum maris spatium extenditur, communit: vno vallo & naualia castra amplectitur. iugo medio legionum castris impositis, littus ad septentrionem versum subductæ naues naualesq; socij tenebant, meridianam vallem ad alterum littus deuexam equitatus. Hæc in Africa vsq; ad extremum autumnus gesta. Præter conuectum vndiq; ex populatis circa agris frumentum, comœatusq; ex Sicilia atque Italia aduectos, Cn. Octavius Propr. ex Sardinia ab T. Claudio Pr. cuius ea prouincia erat, ingentem vim frumenti aduexit: horreaq; non solum ea quæ iam facta erant, repleta, sed noua ædificata. Vestimenta exercitui deerant. id mandatum Octauiò, vt cum prætore ageret, si quid ex ea prouincia comparari ac mitti posset. ea quoq; haud segniter curata res. mille ducentæ togæ breui spatio, duodecim millia tunicarû missa. Æstate ea qua hæc in Africa gesta sunt, P. Sempronius cos. cui Brutij prouincia erat, in agro Crotonienſi cum Annibale in ipso itinere tumultuario prælio confligit. agminibus magis quàm acie pugnatum est. Romani pulsi: & tumultu verius quàm pugna ad mille & cc. de exercitu consulis interfectis, in castra trepidi rediere. neq; oppugnare tamen ea hostes ausi. Cæterum silentio proximæ noctis profectus inde consul, præmissò nuntio ad P. Licinium proconsulem, vt suas legiones admoueret, copias coniunxit. ita duo duces, duo exercitus ad Annibalem redierunt. nec mora dimicandi facta est, cum consuli duplicatæ vires, Pœno recens victoria animos faceret. In primam aciem suas legiones Sempronius induxit: in subsidijs locatæ P. Licinij legiones. Consul principio pugnatædem Fortunæ Primigeniæ vouit, si eo die hostes fudisset: composq; eius voti fuit. fusi ac fugati Pœni, supra quatuor millia armatorum cæsa: paulo minus trecenti viui capti: equi quadraginta, & vndecim militaria signa. Percussus aduerso prælio Annibal, Crotonem exercitum abduxit. Eodem tempore M. Cornelius cos. altera parte Italiae non tam armis quàm iudiciorum terrore Hetruriam continuit, totam fermè ad Magonem, ac per eum ad spem nouandi res versam. Eas quæstiones ex senatusconsulto minime ambitiosè habuit. multiq; nobiles Hetrusci, qui aut ipsi ierant, aut miserant ad Magonem de populorum suorum defectione, primò erant præsentès condemnati: postea conscientia sibi metipsi exilium consciscentes, cum absentes damnati essent, corporibus subtractis, bona tantum quæ publicari poterant, pignora pœnæ præbebant. Dum hæc consules diuersis regionibus agunt, censores interim Romæ M. Lilius & C. Claudius senatum recitarunt. princeps itesum lectus Q. Fabius Maximus.

Scipio Saleram firmo presidio munit.

Vtica obsidet Scipio.

Afrubalis & Syphacis ingentes copias aduersus Scipionem.

Scipio abscedit Vtica.

Sempronius consul cum Annibale tumultuario prælio conficitur.

Sempronius Pœnos fudit ac fugauit.

*Veſtigal nouū ex
ſalaria annona.*

Luftrum cōditur.

*Certamen nota-
rum inter cenſores.*

*Cenſoribus dies ad
populum dicitur a
tribuno plebis.*

*Quadriga aurea
in Capitolio poſi-
ta.*

Maximus. notati ſeptem; nemo tamen qui ſella curuli ſediſſet. ſarta teſta acriter, & cum ſumma fide exegerunt. viam è foro Boario ad Veneris, & circa foros publicos, & ædem Marris magnæ in Palatio faciendam locauerunt. veſtigal etiam nouum ex ſalaria annona ſtatuere ſal & Romæ, & per totam Italiam erat Romæ pretio eodem, pluris in foris & conciliabulis, & alio alibi pretio præbendum locauerunt. Id veſtigal commentum alterum ex cenſoribus ſatis credebant: populo iratum, quòd iniquo iudicio quondam damnatus eſſet, & in pretio ſalis maxime oneratas tribus, quarum opera damnatus erat, credebant. Inde Salinatori Liuii inditum cognomen. Luſtrum conditum ſerius, quia per prouincias dimiſerunt cenſores, vt ciuium Romanorum in exercitiis, quantus vbiq; eſſet, referretur numerus. Cenſa cū ijs cclxv. millia hominum. condidit luſtrum C. Claudius Nero. Duodecim deinde coloni- rum, quod nunquam antea factū erat, deferentibus cenſoribus, cenſum receperunt: vt quantum numero militum, quantum pecunia valerent, in publicis tabulis monu- menta extarent. Equitū deinde cenſus agi cœptus eſt. & ambo fortè cenſores equum publicum habebant. cū ad tribum Polliam ventū eſt, in qua M. Liuij nomen erat, & præco cunctaretur citare ipſum cenſorem: cita, inquit Nero, M. Liuium, & ſiue ex reliqua & vetere ſimilitate, ſiue in tempeſtiua iactatione ſeueritatis inſlatus, M. Liui- um quia populi iudicio eſſet condemnatus, equum vendere iuſſit. Item M. Liuius cū ad tribum Narnienſem & nomen collegæ ventum eſt, vendere equum C. Clau- dium iuſſit, duarum rerum cauſa: vnus, quòd falſum aduerſus ſe teſtimonium dixiſ- ſet: alterius, quòd non ſyncera fide ſecum in gratiam rediſſet. Itaq; ibi cœdum certa- H men inquinandi famam alterius cum ſuæ famæ damno, factum eſt. Exitū cenſuræ cū in leges iuraſſet C. Claudius, & in ærarium aſcendiſſet, inter nomina eorum, quos ærarios relinquebat, dedit collegæ nomen. Deinde M. Liuius in ærarium venit, & præter Metiam tribum, quæ ſe nec condemnafſet, neq; condemnatum conſulem aut cenſorem feciſſet: populum Romanum omnem, quatuor & triginta tribus, æra- rios reliquit: quòd & innocentem ſe condemnafſent, & condemnatum conſulem & cenſorem feciſſent: neq; inſiciari poſſent, aut iudicio ſemel, aut comitijs bis ab ſe pec- carum eſſe. inter quatuor & triginta tribus & C. Claudium ærarium fore. quòd ſi ex- I emplum haberet bis eundem ærarium relinquendi, C. Claudium nominatim ſe in- ter ærarios fuiſſe relicturum. Paruum certamen notarū inter cenſores, caſtigatio in- I conſtantiaæ populi cenſoria grauitate temporum illorum digna. In inuidia cenſores cū eſſent, creſcendi ex his ratus eſſe occaſionē, Cn. Bebius tribunus plebis diem ad populum vtriq; dixit. Ea res conſenſu patrum diſcuſſa eſt, ne poſtea obnoxia popula- ri auræ cenſura eſſet. Eadem æſtate in Brutijs iam Petilia à conſule vi capta, Conſentia & Pandoſia. & ignobiles aliæ ciuitates voluntate in deditiōem venerunt. Et cū comitorum iam appeteret tempus, Cornelium potius ex Hetruria, vbi nihil belli erat, Romam acciri placuit. Is conſules Cn. Seruiliū Capionem, & Cn. Seruiliū Geminum creauit. Inde prætoria comitia habita. Creati P. Cornelius Lentulus, P. Quintilius Varus, P. Ælius Pætus, P. Vilius Tappulus. Hi duo cū ædiles plebis eſ- ſent, prætores creati ſunt. Conſul comitijs perfectis, ad exercitum in Hetruriam re- K dijt. Sacerdotes eo anno mortui, atq; in locum eorum ſuſſecti, T. Verūrius Philo ſta- men Martialis in locum M. Æmylij Regilli, qui priore anno mortuus erat, creatus inauguratusq; & in M. Pomponij Mathoniſ auguris & decemviri locum creati, de- cemuir M. Aurelius Cotta, augur Tib. Sempronius Gracchus admodum adoleſcens, quod tunc perrarum in mandandis ſacerdotijs erat. Quadrigæ aureæ eo anno in Ca- pitolio poſita ab ædilibus curulibus, C. Liuii & M. Seruilio Geminio. Et ludi Romani biduum inſtaurati. item per biduum plebeij ab ædi- libus P. Ælio, P. Villio: & Iouis epulum fuit ludorum cauſa.

EPITOME LIBRI XXX.

A

M Africa Scipio Carthaginenses & eundem Syphacem Numidarum regem, Asdrubalemq; pluribus praelijs vicit, adiuuante Masanissa, binasq; hostium castra expugnauit, in quibus x. milia hominum ferro igniq; consumpta sunt, Syphacem per C. Lelium capit. Masanissa Sophonisbam vxorem Syphacis, filiam Asdrubalis captam, statim admauit: & nuptijs factis vxorem habuit: castigatusq; a Scipione, venenum ei transmisit: quo quidem hausto illa decessit. Effectumq; est multis Scipionis victorijs, vt Carthaginenses in desperationem acti, in auxilium publica saluti Annibalem ex Italia reuocarent. Isq; anno decimo sexto Italia discedens, in Africam traiecit, tentauitq; per colloquium pacem cum Scipione componere: & cum de conditionibus pacis non conuenisset, acie victus est. Pax Carthaginensibus data est petentibus. Annibal Gisgonem pacem dissuadentem manu sua detraxit: excusata deinde temeritate facti, ipse pacem suauit: Mago, qui bello in agro Insubrium cum Romanis confluxerat, vulneratus, dum in Africam per legatos reuocatus reuerteretur, ex vulnere mortuus est. Masanissa regnum restitutum est. Reuersus in vrbe Scipio, amplissimum nobilissimumq; egit triumphum, quem Q. Terentius Culleo senator pileatus secutus est. Scipio Africanus, incertum militari prius fauore, an populari auro ita cognominatus sit, primus certe hic imperator victa a se no mine gentis nobilitatus est.

B

N. SERVILIUS Cæpio, & C. Seruilius Geminus c o s s. (sex-
tusdecimus annus belli Punici erat) cum de Republica belloq; & prouincijs ad senatum retulissent, censuerunt patres, vt consules inter se compararent, fortirenturue, vter Brutios aduersus Annibalem, vter Hetruriam ac Ligures prouinciam haberet. cui Brutij euenissent, exercitum a P. Sempronio cos. acciperet. P. Sempronius (ei quoque enim proconsuli imperium in annum prorogabatur) P. Licinio succederet: Is Romam reuerteretur. Bello quoq; bonus habitus ad cetera,

AN. 547.

C

quibus nemo ea tempestate instructior ciuis habebatur, cogestis omnibus humanis a natura fortunaq; bonis, nobilis idem ac diues erat, forma viribusq; corporis excellebat, facundissimus habebatur, seu causa oranda, seu in senatu & ad populum suadendi ac dissuadendi locus esset, iuris pontificij peritissimus. super hæc bellicæ quoq; laudis consulatus compotem fecerat. Quod in Brutijs prouincia, idem in Hetruria ac Liguribus decretum. M. Cornelius nouo consuli tradere exercitum iussus: ipse prorogato imperio Galliam prouinciam obtineret cum legionibus ijs, quas prætor L. Scribonius priore anno habuisset. Sortiti deinde prouincias. Cæpioni Brutij, Seruilio Geminio Hetruria euenit. Tum prætorum prouinciæ in sortem coniectæ. Iurisdictionem vrbana P. Ælius, Sardiniam P. Lentulus, Siciliam P. Villius, Ariminum

Prouinciæ: um sc-
itio.

D

cum duabus legionibus (sub Spurio Lucretio cæ fuerant) Quintilius Varus est fortitus. Et Lucretio prorogatum imperium, vt Genuam oppidum a Magone Pœno dirutum exedificaret. P. Scipioni non temporis, sed rei gerendæ fine, donec debellatum in Africa foret, prorogatum imperium est. decretumq; vt supplicatio fieret, quod is in Africam prouinciam traiecisset, vt ea res salutaris populo Romano, ipsiq; duci atque exercitui esset. In Sicilia tria milia militum sunt scripta. & quia quod roboris ea prouincia habuerat, in Africam transuectum fuerat, ne qua classis ex Africa trajiceret, quadraginta nauibus custodiri placuerat Siciliae maritimam oram. Tredecim nouas naues Villius secum in Siciliam duxit: cæteræ in Sicilia veteres refectæ. Huic classi M. Pomponius prioris anni prætor prorogato imperio præpositus, nouos milites ex Italia aduectos in naues imposuit. Parem nauium numerum Cn. Octauio Pr. item prioris anni cum pari iure imperij ad tuendam Sardinia oram patres decreuerunt. Lentulus prætori duo milia militum dare in naues iussus. Et Italia oram, quia incertum erat quò missuri classem Carthaginenses forent, videbantur autem quicquid nudatum præsidij esset petitori, M. Martio Pr. prioris anni cum totidem nauibus tuenda data est: tria milia militum in eam classem ex decreto patrum consules scripserunt, & duas legiones vrbanas ad incerta belli. Hispania cum exercitibus imperioq; veteribus imperatoribus, L. Lentulo & L. Manlio Acidino decretæ. Viginti omnino legionibus, & clx. nauibus longis res Romana eo anno gesta. Prætores in prouincias ire iussi. Consulibus imperatum, vt priusquam ab vrbe proficiscerentur, ludos magnos facerent, quos T. Manlius Torquatus dictator in quintum annum vouisset, si eodem

Ludi magni.

z

statu

Prodigia.

statu Respub. stare. Et nouas religiones excitabant in animis hominum prodigia ex pluribus locis nuntiata. Aurum in Capitolio corui non lacerasse tantum rostris crediti, sed etiam edisse. Mures Antij coronam auream arrosferunt. Circa Capuam omnem agrum locustarum vis ingens, ita vt vnde aduenissent parum constaret, compleuit. Equuleus Reate cum quinque pedibus natus. Anagninæ sparsi primùm ignes in cœlo, dein fax ingens arsit. Frusimone arcus solem tenui linea amplexus: circulum deinde ipsum maior solis orbis extrinsecus inclusit. Arpini terra campestris agro in ingentem sinum confedit. Consulum alteri primam hostiam immolanti, caput iecinori defuit. Ea prodigia maioribus hostijs procurata. editi à collegio pontificum dij quibus sacrificaretur. Ijs transactis, consules prætoresq; in prouincias profecti. omnibus tamen, velut eam sortitis, Africæ cura erat, seu quia ibi summam rerum belliq; verti cernebant: seu vt Scipioni gratificarentur, in quem tum omnis versa ciuitas erat. itaque non ex Sardinia tantum, (sicut ante dictum) sed ex Sicilia quoq; & Hispania vestimenta, frumentumq;, & arma etiam ex Sicilia & omne genus commeatu eò portabantur. Nec Scipio vllò tempore hyemis belli opera remiserat, quæ multa simul vndiq; cum circumstabant. Vticam obsidebat, castra in conspectu Asdrubalis erant. Carthaginenses deduxerant naues, classem paratam instructamq; ad commeatu intercipiendos habebant. inter hæc ne Syphacis quidem reconciliandi curam ex animo dimiserat: si fortè iam fatietas amoris in vxorem ex multa copia eum cepisset. Ab Syphace magis pacis cum Carthaginensibus conditiones, vt Romani Africa, Pœni Italia excederent, quàm si bellaretur, spes vlla desciturum afferebatur. Hæc per nuntios magis equidem acta crediderim (& ita pars maior authores sunt) quàm ipsum Syphacem, vt Antias Valerius prodit, in castra Romana ad colloquium venisse. Primò eas conditiones imperator Romanus vix auribus admisit, postea vt causa probabilis suis commendi foret in castra hostium, mollius eadem illa abnueret: ac spem facere, sæpius vltro citroq; agitantes rem conuenturam. Hybernacula Carthaginensium, congesta temerè ex agris materia exædificata, lignea fermè tota erant. Numidæ præcipuè arundine textis strotiaq; pars maxima tectis, passim nullo ordine, quidam vt sine imperio occupatis locis extra fossam etiam vallumq; habitabant. Hæc relata Scipioni spem fecerant, castra hostium per occasionem incendendi. Cum legatis quos mitteret ad Syphacem, calonum loco primos ordinis spectata virtutis atq; prudentiæ seruili habitu mittebat: qui dum in colloquio legati essent, vagi per castra alij alia, aditus exitusq; omnes, situm formamq; & vniuersorum castrorum & partium, quæ Pœni, quæ Numidæ haberent, quantum interualli inter Asdrubalis ac regia castra esset, specularentur: moremq; simul noscerent stationum, vigiliarumq;: nocte, an interdum opportuniore insidiantibus essent. & inter crebra colloquia alij atq; alij de industria, quo pluribus omnia nota essent, mittebantur. Cùm sæpius agitata res certiore spem pacis Indies & Syphaci & Carthaginensibus per eum faceret, legati Romani vetitos se reuerti ab imperatore aiunt, nisi certum responsum detur. proinde seu ipsi stare iam sententia, seu consulendus Asdrubal & Carthaginenses essent, consuleret. tempus esse, aut pacem componi, aut bellum nauiter geri. Dum consulitur Asdrubal ab Syphace, ab Asdrubale Carthaginenses, & speculatores omnia visendi, & Scipio ad comparanda quæ in rem opus erant, tempus habuit: & ex mentione ac spe pacis negligentia, vt fit, apud Pœnos Numidasq; orta cauendi, ne quid hostile interim paterentur. Tandem relatum responsum, quibusdam, quia nimis cupere Romanus pacem videbatur, iniquis per occasionem adiectis: quæ per opportunè cupienti tollere inducias Scipioni causam præbuere. ac nuntio regis, cum relaturum se ad consilium dixisset, postero die respondit: se vno frustra tendente, nulli alij pacem placuisse. renuntiaret igitur, nullam aliam spem pacis, quàm relictis Carthaginensibus, Syphaci cum Romanis esse. Ita tollit inducias, vt libera fide incepta exequeretur. deductisq; nauibus (& iam Veris principium erat) machinas

*Scipionem multa
belli opera circum
stabant.*

Polydorus lib. 14.

*Carthaginensium
hybernacula.*

*Calonum loco spe-
ctatissimum quidam
cum legatis ad Sy-
phacem Scipio mirit.*

A machinas tormentaq; velut à mari aggressurus Vticam, imponit. duo millia militum ad capiendum quem antea tenuerat, tumultum super Vticam mittit: simul vt ab eo quod parabat, in alterius rei curam conuerteret hostium animos, simul ne qua, cum ipse ad Syphacem Afrubalemq; profectus esset, eruptio ex vrbe & impetus in castra sua relicta cum leui præsidio fieret. His præparatis, conuocatoq; consilio, & dicere exploratoribus iussis, quæ comperta afferrent, Masanissaq; cui omnia hostium nota erant: postremò quid ipse pararet in proximam noctem, proponit. tribunis edicit, vt vbi prætorio dimisso signa concinuissent, extemplò educerent è castris legiones. Ita, vt imperauerat, signa sub occasum solis efferri sunt coepta. ad primam fermè vigiliam agmen explicauerunt: media nocte (septem enim millia itineris erant) modico gradu ad castra hostium peruentum. Ibi Scipio partem copiarum Lælio, Masanissamq; ac Numidas attribuit: & castra Syphacis inuadere, ignesq; conijcere iubet. singulos deinde separatim, Lælium ac Masanissam seductos obrestatur, vt quantum nox prouidentia adimat, tantum diligentia expleant, curaq; se Afrubalem Punicaq; castra aggressurum. cæterum non antè coepturum, quàm ignem in regijs castris conspexisset. Neque ea res morata diu est. nam vt proximis castris iniectus ignis hæsit, extemplò proxima quæq; & deinceps continua amplexus, totis se passim dissipauit castris. & trepidatio quidem, quanta necesse erat in nocturno effuso tam latè incendio, orta est. cæterum fortuitum, non hostilem ac bellicum ignem rati esse, sine armis ad restinguendum incendium effusi, in armatos inciderunt hostes, maximè Numidas ab

B Malanissa notitia regionum castrorum ad exitus itinerum idoneis locis dispositos. Multos in ipsis cubilibus semisomnes hausit flamma: multi in præcipiti fuga ruentes super alios alij in angustijs portarum obruti sunt. Relucentem flammam primò vigiles Carthaginensium, deinde excitati alij nocturno tumultu cum conspexissent, ab eodem errore credere & ipsi sua sponte incendium ortum. & clamor inter cædem & vulnera sublatus, an ex trepidatione nocturna esset, confusus sensum veri adimebat. Igitur pro se quisq; inermes, vt quibus nihil hostile suspectum esset, omnibus portis, quæ cuiq; proximum erat, ea modò quæ restinguendo igni forent portantes, in agmen Romanum ruebant. Quibus cæsis omnibus, præterquam hostili odio, etiam ne quis nuntius effugeret, extemplò Scipio neglectas, vt in tali tumultu, portas

C inuadit. ignibusq; in proxima tecta coniectis, effusa flamma primò veluti sparsa pluribus locis reluxit: dein per continua serpens vno repente omnia incendio hausit. Ambusti homines iumenta q; fœda primum fuga, dein strage obruerant itinera portarum. quos non oppresserat ignis, ferro absumpti. binaq; castra vna die deleta. duces tamen ambo, & ex tot millibus armorum MM. peditum, & quingenti equites semiermes, magna pars saucij, afflatiq; incendio effugerunt. Cæsa, aut hausta flammis ad XL. millia hominum sunt, capti supra VI. millia: multi Carthaginensium nobiles, XI. senatores, signa militaria CLXXVIII. equi Numidici supra II. millia DCC. elephantum sex capti: octo flamma ferroq; absumpti, magna q; vis armorum capta. Ea omnia imperator Vulcano sacrata incendit. Afrubal ex fuga cum paucis Afrorum urbem proximam petierat: eoq; omnes qui supererant, vestigia ducis sequentes, se contulerant.

D metu deinde, ne dederetur Scipioni, vrbe excessit. Mox eodem patentibus portis Romani accepti, nec quicquam hostile, quia voluntate concesserant in ditionem, factum. duæ subinde vrbes captæ direptæq; ea præda & quæ castris incensis ex igne rapta erat, militi concessa est. Syphax octo millium fermè inde spatium loco munito confedit. Afrubal Carthaginem contendit, ne quid per metum ex recenti clade mollius consuleretur. quò tantus primò terror est allatus, vt omnia Vtica Carthaginem crederent extemplò Scipionem obsessurum. Senaturn itaque Suffetes, quod velut consulare imperium apud eos erat, vocauerunt. ibi tribus dictis sententijs, vna de pace legatos ad Scipionem decernebat: altera Annibalem ad tuendam ab exitiabili bello patriam reuocabat: tertiæ Romanæ in aduersis rebus constantia exemplo re-

E parandum.

In Syphacis castra ignes conijciunt Lælius & Masanissa.

Afrubalis castra incendit Scipio.

Afrubal & Syphax cum paucis fugiunt.

Varia in senatu Carthaginensi sententia.

parandum exercitum, Syphacemq; orandum, ne bello absisteret, censebat. Hæc sententia, quia Asdrubal præfens, Barchinæq; omnes factionis bellum malebant, vicit. Inde delectus in vrbe agrisq; haberi coeptus, & ad Syphacem legati missi, summa ope & ipsum reparantem bellum: cum vxor iam non vt antè blanditijs satis potentibus ad animum amantis, sed precibus & misericordia valuisset, plena lachrymarum obtestans, ne patrem suum patriamq; proderet: iisdemq; flammis Carthaginem, quibus castra conflagrassent, absumi sineret. Spem quoq; opportunè oblatam afferebant legati: quatuor millia Celtiberorum circa urbem nomine Olbam ab conquistatoribus suis conducta in Hispania, egregiæ iuuentutis sibi occurrisse: & Asdrubalem prope diem affore cum manu haudquaquam contemnenda. Is non benignè modò legatis respondit, sed ostendit etiam multitudinem Numidarum agrestium, quibus per eodem dies arma equosq; dedisset, & omnem iuuentutem affirmat exciturum ex regno. scire incendio, non prælio cladem acceptam. eum bello inferiorem esse, qui armis vincatur. Hæc legatis responsa. Et post dies paucos rursus Asdrubal & Syphax copias iunxerunt. is omnis exercitus fuit xxx. fermè millium armatorum. Scipionem velut debellato iam, quod ad Syphacem Carthaginensesq; attineret, Vtica oppugnandæ intentum, iamq; machinas admouentem muris, auertit fama redintegrati belli. modicisq; præsidijs ad speciem modo obsidionis terra mariq; relictis, ipse cum robore exercitus ire ad hostes pergit. Primo in tumulo quatuor fermè millia distante ab castris regis confedit. postero die cum equitatu in Magnos (ita vocant) campos subiectos ei tumulo degressus, succedendo ad stationem hostium, laceffendoq; leuibus prælijs diem absumpsit: & per insequens biduum tumultuosis hinc atq; illinc excursionibus inuicem nihil dictu satis dignum fecerunt. quarto die vtrinque in aciem descensum est. Romanus post principes hastatorum prima signa in subsidijs triarios constituit: equitatum Italicum ab dextro cornu, ab læuo Numidas, Masanissamq; opposuit. Syphax Asdrubalq; Numidis aduersus Italicum equitatum, Carthaginensibus contra Masanissam locatis, Celtiberos in mediam aciem in aduersa signa legionum accipere. Ita instructi concurrunt. Primo impetu simul vtraq; cornua & Numidæ & Carthaginenses pulsi. nam neque Numidæ, maxima pars agrestis, Romanum equitatum: neq; Carthaginenses, & ipse nouus miles, Masanissam recenti supra cætera victoria terribilem sustinere. Nudata vtrinque cornibus Celtiberorum acies stabat: quod nec in fuga salus vlla ostendebatur locis ignotis: neq; spes veniæ ab Scipione erat, quem benemeritum de se & gente sua mercenarijs armis in Africam oppugnatum venissent. Igitur circumfusis vndiq; hostibus, alij super alios cadentes obstinati moriebantur. omnibusq; in eos versis, aliquantum ad fugam temporis Syphax & Asdrubal præceperunt. fatigatos cede diutius, quàm pugna victores nox oppressit. Postero die Scipio Lælium Masanissamq; cum omni Romano & Numidico equitatu expeditissimisq; militum ad persequendos Syphacem atque Asdrubalem mittit. ipse cum robore exercitus vrbes circa omnes quæ Carthaginensium ditionis erant, partim vi, partim metu subegit. Carthagini quidem erat ingens terror, & circumferentem arma Scipionem omnibus finitimis raptim perdomitis, ipsam Carthaginem repente aggressurum credebant. itaq; & muri reficiebantur, propugnaculisq; armabantur: & pro se quisq;, quæ diutinæ obsidioni tolerandæ sunt, ex agris conuehebat. Rara mentio est pacis, frequentior legatorum ad Annibalem accersendum mittendorum. pars maxima classem, quæ ad com meatus excipiendos parata erat, mittere iubent ad opprimendam stationem nauium, ad Vticam incaute agentem: forsitan etiam naualia castra relicta cum læui præsidio oppressuros. In hoc consiliam maximè inclinant: legatos tamen ad Annibalem mittendos censent. quippe classe vt felicissimè geratur res, parte aliqua leuari Vticæ obsidionem: Carthaginem ipsam qui tueantur, neq; imperatorem alium quàm Annibalem, neque exercitum alium quàm Annibalalem superesse. Deductæ ergo postero die naues, simul & legati in Italiam profecti. ra-

Asdrubal & Syphax reparant exercitum.

Syphax & Asdrubal in fugam versi.

Carthaginensium terror.

Legati mittuntur ad Annibalem reuocandum.

- A *Et* raptimq; omnia stimulante fortuna agebantur: & in quo quisq; cessasset, prodi ab se salutem omnium rebatur. Scipio grauem iam spolijs multarum urbium exercitum trahens, captiuis aliaq; præda in vetera castra ad Vticam missis, iam in Carthaginem intentus, occupat relictum fuga custodum Tuneta. (abest ab Carthagine XII. milia ferme passuum) locus cum operibus, tum suapte natura tutus, & qui ab Carthagine conspici, & præbere ipse prospectum cum ad urbem, tum ad circumfusum mare urbi posset. Inde cum maximè vallum Romani iacerent, conspecta classis hostium est Vticam Carthagine petens. Igitur omisso opere, pronūtiatum iter, signaq; raptim ferri sunt cœpta, ne naues in terram & obsidionem versæ, ac minimè nauali prælio apte opprimerentur. qui enim restitissent agili & nautico instrumento apte & armate classi, naues tormenta machinasq; portantes: & aut in onerariarum vsum versæ: aut ira appulsæ muris, vt pro aggere ac pontibus præbere ascensum possent? Itaq; Scipio, postquam eò ventum est, vt in nauali certamine solet, rostratis quæ præsidio alijs esse poterant, in postremam aciem receptis prope terram, onerariarum quadruplicem ordinem pro muro aduersus hostem opposuit: easq; ipsas, ne in tumultu pugnae turbari ordines possent, malis antennisq; de naue in nauem traiectis, ac validis funibus velut vno inter se vinculo illigatis comprehendit: tabulasq; superstravit, vt peruius in totum nauium ordo esset: & sub ipsis pontibus interualla fecit, quæ procurrere speculatoriæ naues in hostem, ac tuto recipi possent. His raptim pro tempore instructis, mille ferme delecti propugnatores onerarijs imponuntur: telorum maximè missilium, vt quamuis longo certamine sufficerent, vis ingens congeritur. Ita parati atq; intenti hostium aduentum opperiebantur. Carthaginenses, qui, si maturassent, omnia permista turba trepidantium primo impetu deprehendissent: perculsi terrestribus cladibus, atq; inde ne in mari quidem vbi ipsi plus poterant, satis fidentes, die segni navigatione absumpto, sub occasum solis in portum (Ruscinona Afri vocant) classem appulere. postero die sub ortum solis intruxere ab alto naues, velut ad iustum prælium nauale, & tanquam exituris contra Romanis. Cum diu stetitissent, postquam nihil moueri ab hostibus viderunt, tum demum onerarias aggrediuntur. Erat res minimè certamini nauali similis, proximè speciem muros oppugnantium nauium. altitudine aliquantum onerariæ superabant. ex rostratis Pœni vana pleraq; vt pote superno iactu, tela in superiore locum mittebant. grauior ac pondere ipso librator superne ex onerarijs ictus erat. speculatoriæ naues ac leuia ipsa nauigia, quæ sub constatis pontium per interualla excurrerant, primo ipso tantū impetu ac magnitudine rostratarum obruebantur: deinde & propugnatorib⁹ quoq; incommodæ erant, quod permixtæ cum hostium nauibus inhibere sæpe tela cogebant, metu ne ambiguo ictu suis inciderent: postremò asseres ferreo vnco præfixi (harpagones vocant milites) ex Punicis nauibus iniici in Romanas cœpti. quos cum neq; ipsos neq; catenas quibus suspensi iniiciebantur, incidere possent: vt quæq; retrò inhibita rostrata onerariam hærentem vnco traheret, scindi videres vincula, quibus alijs innexa erat: seriemq; aliam simul plurium nauium trahi. Hoc maximè modo lacerati quidem omnes pontes, & vix transfiliendi in secundum ordinem nauium spatium propugnatoribus datum est. Sex ferme onerariæ puppibus abstractæ Carthaginem sunt. maior quam pro re læritia, sed eò gratior, quod inter assiduas clades ac lachrymas vnum quantumcunq; ex insperato gaudium affulserat, cum eo, vt appareret haud procul exitio fuisse Romanam classem, ni cessatum à præfectis suarum nauium foret, & Scipio in tempore subuenisset. Per eosdem fortè dies cum Lælius & Masanissa quintodecimo ferme die in Numidiam peruenissent, Masanissa regnum paternum Masanissæ leti, vt ad regem diu desideratum, concessere. Syphax, pullis inde præfectis præsidijsq; suis, vetere se continebat regno, neutiquam quieturus. Stimulabant ægrum amore, vxor focerq;: & ita viris equisq; abundabat, vt subiectæ oculis regni per multos florentis annos vires etiam minus barbaro atque impotenti animo spiritus possent facere. Igitur omnibus

Scipio occupat Tuneta.

Carthaginenses classem Romanam oppugnant.

Masanissa regnum paternum recipit.

qui bello apti erant, in vnum coactis, equos, arma, tela, diuidit: equites in turmas, pedites in cohortes, sicut quondam ab Romanis centurionibus didicerat, distribuit. Exercitū haud minore, quā quem prius habuerat, cæterū omni propè nouo atq; incondito ire ad hostes pergit. Et castris in propinquo positis, primò pauci equites ex tuto speculantes ab stationibus progredi, inde iaculis summoti recurrere ad suos: inde excursions inuicem fieri, & cum pulsos indignatio accenderet, plures subire: quod irritamentum certaminum equestrium est. cum aut uincens spes, aut pulsus ira aggregat suos. Ita tum à paucis prælio accenso, omnem vtrinque postremò exercitum certaminis studium effudit. ac dum equestre prælium erat, multitudo Masæfylorum, ingentia agmina Syphace emittente, sustineri vix poterat. deinde ut pedes Romanus repentino per turmas suas viam dantes intercursu stabilem aciem fecit, absterruitque effusè inuehētem sese hostem: primò barbari segniter equos, deinde stare ac propè turbari nouo genere pugnae: postremò non pediti solum cede-

*Syphax adversus
Laelium & Mas-
saniam copias edu-
cit.*

re, sed ne equitem quidem sustinere peditis præsidio audentem. Iam signa quoque legionum appropinquabant. tum vero Masæfyli non modò primum impetum, sed ne conspectum quidem signorum atque armorum tulerunt. tantū seu memoria priorum cladum, seu præsens terror valuit. Ibi Syphax, dum obequitat hostium turmis: si pudore, si periculo suo fugam sistere posset, equo grauius icto effusus opprimitur, capiturque: & viuus, lætum ante omnes Masaniis præbiturus spectaculum, ad Lælium atrahitur. Cirtha caput regni Syphacis erat: eoque se ingens vis hominū ex fuga contulerat. Cedes in eo prælio minor quā victoria fuit, quia equestri tantummodo prælio certatum fuerat. non plus quinque millia occisa, minus dimidium eius hominum captum est. impetu in castra facto, quò perculsa rege amisso multitudo se contulerat. Masaniis Lælio dicere, sibi quidem nihil esse in præsentia pulchrius, quā victorem recuperatum tanto post interuallo inuisere receptum patrium regnum: sed tam secundis, quā aduersis rebus non dari spatium ad cessandum. si se Lælius cum equitatu victorque Syphace Cirtham præcedere sinat, trepida omnia metu se oppressurum, Lælium cum pedibus subsequi modicis itineribus posse. Assentiēte Lælio prægressus Cirtham, euocari ad colloquium principes Cirthenfium iubet. sed apud ignaros regis casus, neque quæ acta essent promendo, nec minus nec suadendo antè valuit, quā rex victus in conspectum datus est. Tum ad spectaculum tam feedum comploratio orta: & partim pauore mœnia sunt deserta, partim repentino consensu gratiam

Syphax capitur.

*Cirtha Syphacis
regia.*

*Cirtha deditur
Masaniis.*

A gratiam apud victorem querentium patefactæ portæ. Et Masaniſſa præſidio circa portas opportunaq; mœnium dimiſſo, ne cui fugæ pateret exitus, ad regiam occupandam citato vadit equo. Intranti vestibulum in ipſo limine Sophonisba vxor Syphacis, filia Aſdrubalis Pœni occurrit: & cùm in medio agmine armatorum Masaniſſam inſignem cum armis, tum cætero habitu conſpexiſſet, regem eſſe (id quod erat) rata, genibus aduoluta eius: Omnia quidem, inquit, vt poſſes in nos, dij tibi de-

derunt, virtusq; & felicitas tua: ſed ſi captiuæ apud dominum vitæ necisq; ſuæ vocem ſupplicem mittere licet, ſi genua, ſi victricem attingere dextram, precor quæſoq; per maieſtatem regiam, in qua paulo antè nos quoq; fuimus: perq; gentis Numidarum nomen, quod tibi cum Syphace commune fuit: per huiuſcæ regiæ deos, qui te melioribus ominibus accipiant, quàm Syphacem hinc miſerunt: hanc veniam ſuppliciter des, vt ipſe quodcunq; fert animus, de captiuâ ſtatuas: neque in cuiuſquam Romani ſuperbum ac crudele arbitrium venire ſinas. ſi nihil aliud quàm Syphacis vxor fuiſſem, tamen Numidæ atque in eadem mecum Africa geniti, quàm alienigenæ & externi fidem experiri mallem. quid Carthaginienſi ab Romano, quid filiæ Aſdrubalis timendum ſit, vides. ſi nulla alia re potes, morte me vindices ab Romanorum arbitrio, oro obteſtorq;. Forma erat inſignis & florentiſſima ætas. itaque cùm modò dextram amplectens, in id, ne cui Romano traderetur, fidem expoſceret: propiusq; iam blanditijs oratio eſſet quàm preces: non in miſericordiam modò prolapſus eſt animus victoris, ſed (vt eſt genus Numidarum in Venerem preceps) amore captiuæ victor captus, data dextera in id quod petebatur obligandæ fidei, in regiam concedit.

E Inſtitit deinde reputare ſecum ipſe, quemadmodum promiſſi fidem præſtaret. quod cùm expedire non poſſet, ab amore temerarium atq; impudens mutuatur conſilium. nuptias in eum ipſum diem repentiè parari iubet, ne quid relinqueret integri aut Lælio, aut ipſi Scipioni conſulendi velut in captiuam, quæ Maſaniſſæ iam nupta foret. Factis nuptijs ſuperuenit Lælius: & adeò non diſſimulauit improbare factum, vt primò etiam cum Syphace & cæteris captiuis detractam eam thoro geniali mittere ad Scipionem conatus ſit. victus deinde precibus Maſaniſſæ orantis, vt arbitrium, vtrius regum duorum fortunæ acceſſio Sophonisba eſſet, ad Scipionem reiiceret: miſiſo Syphace & cæteris captiuis, cæteras vrbes Numidiæ, quæ præſidijs regijs tenebantur, adiuuante Maſaniſſa recepit. Syphacem in caſtra adduci cùm eſſet nunciatum, omnis velut ad ſpectaculum triumphî multitudo effuſa eſt. Præcedebat ipſe vinc-

Sophonisba vxoris
Syphacis ad Maſaniſſam oratio.

Maſaniſſa ducit
Sophonisbam.

Syphax cum reli-
quis captiuis ad
Scipionem ducitur.

Etus, sequebatur grex nobilium Numidarum. tum quantum quisq; plurimum posset magnitudini Syphacis famæq; gentis, victoriam suam augendo, addebat. Illum

Syphacis ad Scipionem oratio.

esse regem, cuius tantum maiestati duo potentissimi in terris tribuerint populi, Romanus Carthaginensisq; ut Scipio imperator suus ad amicitiam eius petendam, relicta prouincia Hispania exercituq; duabus quinquereibus in Africam nauigârit: Asdrubal Pœnorum imperator non ipse modo ad eum in regnum venerit, sed etiam filiam ei nuptum dederit. habuisse eum tempore vno in potestate duos imperatores, Pœnum Romanumq; sicut ab dijs immortalibus pars vtraq; hostijs maectandis pacem petisset, ita ab eo vtrinq; pariter amicitiam petitam. iam tantas habuisse opes, vt Masanissam regno pulsum eò redegerit: vt vita eius fama mortis & latebris, ferarum modo in syluis rapto viuentis tegegeretur. His sermonibus circumstantium celebratus rex, in prætorium ad Scipionem est perductus. Mouit & Scipionem cum fortuna I
pristina viri præsentis fortunæ collata: tum recordatio hospitij dextræq; datæ, & fœderis publicæ ac priuatim iuncti. Eadem hæc & Syphaci animum dederunt in alloquendo victore. nam cum Scipio quid sibi voluisset quæreret, qui non societatem solum abnuisset Romanam, sed vltro bellum intulisset: tum ille peccasse quidem sese, atq; insanisse fatebatur. sed tum demum, cum arma aduersus populum Romanum cæpisset, exitum sui furoris fuisse, non principium. tunc se insanisse, cum hospitia priuata & publica fœdera omnia ex animo eiecisset: cum Carthaginensem matronam domum acceperit, illis nuptialibus facibus regiam conflagrasse suam: illam furiam pestemq; omnibus delinimentis animum suum auertisse atq; alienasse: nec quieuisse, donec ipsa manibus suis nefaria sibi arma aduersus hospitem atq; amicum induerit. perditio tamen atq; afflictio sibi hoc in miserijs solatij esse, quod in omnium hominum inimicissimi sibi domum ac penates eandem pestem ac furiam transisse videat. neque prudentiorem, neque constantiorem Masanissam quam Syphacem esse, etiam ab iuuenta incautiorem. certè stultius illum atq; intemperantius eam quam se duxisse. Hæc non hostili modò odio, sed amoris etiam stimulis, amatam apud æmulum cernens, cum dixisset, non mediocri cura Scipionis animum pepulit. & fidem criminibus factæ propè inter arma nuptiæ, neq; consulto neq; expectato Lælio, faciebant: tamq; præceps festinatio, vt quo die captam reginam vidisset, eodem matrimonio iunctam acciperet, & apud penates hostis sui nuptiale sacrum conficeret. Et eo fœdiora hæc videbantur Scipioni, quod ipsum in Hispania iuuenem nullius forma pepulerat

- A pulerat captiuæ. Hæc secum volutanti Lælius ac Masaniſſa ſuperuenerunt, quos cum pariter ambos & benigno vultu excepiffet, & egregijs laudibus frequenti prætorio celebraffet, abductum in ſecretum Maſaniſſam ſic alloquitur: Aliqua te exiſtimo Maſaniſſa intuentem in me bona, & principiò in Hiſpaniam ad iungendam mecum amicitiam veniſſe, & poſtea in Africa teipſum, ſpesq; omnes tuas in fidem meam commiſiſſe. atqui nulla earum virtus eſt, propter quas appetendus tibi viſus ſim, qua ego æquè atque temperantia & continentia libidinum gloriatus fuerim. Hanc te quoque ad cæteras tuas eximias virtutes Maſaniſſa adieciſſe velim. nam non eſt (mihi crede) tantum ab hoſtibus armatis ætati noſtræ periculi, quantum ab circumfuſis vndique voluptatibus. qui eas ſua temperantia frenauit ac domuit, multò maius decus maioremq; victoriam ſibi peperit, quam nos Syphace victo habemus.
- B Quæ me abſente ſtrenuè ac fortiter feciſti, libenter & commemorauit, & memini: cætera teipſum reputare tecum, quàm me dicente erubere malo. Syphax populi Romani auſpicij victusq; captusq; eſt: itaq; ipſe, coniunx, regnum, ager, oppida, homines qui incolunt, quicquid deniq; Syphacis fuit, præda populi Romani eſt: & regem, coniugemq; eius, etiamſi non ciuis Carthaginiensis eſſet, etiamſi non patrem eius imperatorem hoſtium videremus, Romam oporteret mitti: ac ſenatus populiq; Romani de ea iudicium atque arbitrium eſſe, quæ regem nobis ſocium alienaſſe, atque in arma coëgiſſe præcipitem dicatur. Vince animum, caue deformes multa bona vno vitio, & tot meritorum gratiam maiore culpa, quàm cauſa culpæ eſt, corrum-
 pas. Maſaniſſæ hæc audienti non rubor ſolum ſuffuſus, ſed lachrymæ etiam oborte. & cum ſe quidem in poteſtate futurum imperatoris dixiſſet, oraſſetq; eum, vt quatum res ſineret, ſidei ſuæ temerè obſtrictæ conſuleret (promiſiſſe enim, ſeſe in nullius poteſtatem eam traditurum) ex prætorio in tabernaculum ſuum conſuſus conceſſit. Ibi arbitris remotis cum crebro ſuſpirio, & gemitu, quod facilè à circumſtantibus tabernaculum exaudiri poſſet, aliquantum temporis conſumpſiſſet, ingenti ad poſtremum edito gemitu, ſido ex ſeruis vno accito, ſub cuiꝝ cuſtodia regio more ad incerta fortunæ venenum erat, ei miſtum in poculo ferre ad Sophoniſbam iubet, ac ſimul nuncia-

Scipio Maſaniſſam reprehendit ob Sophoniſbæ nuptias.

re: Maſaniſſam libenter primam ei fidem præſtaturum fuiſſe, quam vir vxori debuerit. quoniam arbitrium eius, qui poſſint, adimant: ſecundam fidem præſtare, ne viuam in poteſtatem Romanorum veniat: memor patris imperatoris, patriæq; & duorum regum, quibus nupta fuiſſet, ſibi ipſa conſuleret. Hunc nuncium, ac ſimul venenum ferens,

Maſaniſſa venenum in poculo ad Sophoniſbam miſſit.

ferens, minister, cum ad Sophonisbam venisset: Accipio, inquit, nuptiale munus, nec ingratum: si nihil maius vir uxori præstare potuit. hoc tamen nuncia: melius me morituram fuisse, si non in funere meo nupsissem. nec locuta est ferocius, quam acceptum poculum nullo trepidationis signo dato impavidè hausit. Quod ubi nunciatum est Scipioni: ne quid æger animo feroc iuuenis grauius confuleret, accitum cum extemplo nunc solatur: nunc quod temeritatem temeritate alia luerit, tristiorémq; rem quam necesse fuit, fecerit, leniter castigat. Postero die vt à præsentis motu auerteret animum eius, in tribunal ascendit: & concionem aduocari iussit. ibi Masanissam primùm regem appellatum, eximijsq; ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli, & scipione eburneo, toga picta, & palmata tunica donat. addit verbis honorem, neq; magnificentius quicquam triumpho apud Romanos, neque triumphantib⁹ ampliore eo ornatu esse, quo vnum omnium externorum dignum Masanissam populus Romanus ducat. Lælium deinde & ipsum collaudatum aurea corona donat. & alij militares viri, prout à quoque nauata opera erat, donati. Ijs honoribus mollitus regis animus, erectusq; in spem propinquam, sublato Syphace omnis Numidiæ potiundæ. Scipio C. Lælio cum Syphace alijsq; captiuis Romam misso, cum quibus & Masanissæ legati profecti sunt, ipse ad Tunetam rursus castra refert: & quæ munimenta inchoauerat, permunijt. Carthaginienses non breui solum, sed

Sophonisba venenū impavidè hausit.

Scipio Masanissam amplissimis donis decorat.

Lælius Syphacem & reliquos captiuos Romam deportat.

prope vano gaudio ab fatis prospera in præsens oppugnatione classis perfusi, post famam capti Syphacis, in quo plus prope, quam in Asdrubale atque exercitu suo spei reposuerant, perculsi, iam nullo auctore belli vitro auditò, oratores ad pacem petendam mittunt xxx. seniorum principes. id erat sanctius apud illos consilium, maximaq; ad ipsum senatum regendum vis. Qui ubi in castra Romana & prætorium peruenērunt, more adorantium (accepto, credo, ritu ex ea regione, ex qua oriundi erant) procubuerunt. Conueniens oratio tam humili adorationi fuit, non culpam purgantium, sed transferentium initium culpæ in Annibalem, impotentiaq; eius fautores. veniam ciuitati petebant, ciuium temeritate bis iam antè euersæ, incolumi futuræ iterum hostium beneficio. imperium ex victis hostibus populum Romanum, non perniciem petere. paratis obedenter seruire, quæ vellet, imperaret. Scipio & venisse ea spe in Africam se ait, & spem suam prospero belli euentu auctam, victoriam se, non pacem domum reportaturum esse: tamen cum victoriam prope in manibus habeat, pacem non abnuere: vt omnes gentes sciant, populum Romanum & suscipere iustè bella,

Carthaginienses à Scipione pacem petunt.

Scipionis responso.

- A bella, & finire. Leges pacis se has dicere. Captiuos & perfugas & fugitiuos restituant. exercitus ex Italia & Gallia deducant. Hispania abstineant. insulis omnibus, quæ inter Italiam & Africam sunt, decedant. naues longas, præter viginti, omnes tradant. tritici quingenta, hordei ccc. millia modium. Pecuniæ summam quantam imperauerit, parum conuenit * alibi quinq; millia talentum, alibi * quinq; millia pondo argenti, alibi duplex stipendium militibus imperatum inuenio. His conditionibus, inquit, placeatne pax, triduum ad consultandum dabitur. si placuerit, mecum inducias facite, Romam ad senatum mittite legatos. Ita dimissi Carthaginenses, nullas recusandas conditiones pacis cum censuissent: quippe qui moram temporis quærent, dum Annibal in Africam traiceret: legatos alios ad Scipionem, ut inducias facerent:
- B alios Romam ad pacem petendam mittunt, ducentes paucos in speciem captiuos, perfugasq; & fugitiuos, quo impetrabilior pax esset. Multis antè diebus Lælius cum Syphace primoribusq; Numidarum captiuus Romam venit: quæq; in Africa gesta essent, omnia exposuit ordine patribus, ingenti omnium & in præsens lætitia, & in futurum spe. Consulti inde patres, regem in custodiam Albam mittendam censuerunt, Lælium retinendum, donec legati Carthaginenses venirent. Supplicatio in quadriduum decreta est. P. Aelius prætor senatu missus, & cõcione inde aduocata, cum C. Lelio in Rostra ascendit. Ibi verò audientes, fusos Carthaginensium exercitus, deuictum & captum ingentis nominis regem, Numidiam omnem egregia victoria peragrata: tacitum continere gaudium non poterant, quin clamoribus, quibusq; alijs multitudo solet, lætitiã immodicã significarent. Itaq; prætor extemplo edixit, ut ædificiis sacras omnes tota vrbe aperirent, circumuendi, salutandiq; deos, agendiq; gratias per totum diem populo potestas fieret. Postero die legatos Masanissæ in senatum introduxit. Gratulati primùm senatui sunt, quòd P. Scipio prosperè res in Africa gessisset: deinde gratias egerunt, quòd Masanissam nõ appellasset modò regem, sed fecisset, restituendo in paternum regnum: in quo post Syphacem sublatum, si ita patribus visum esset, sine metu & certamine esset regnaturus. deinde, quòd collaudatum pro concione amplissimis decorasset donis: quib; ne indignus esset, & dedisse operam Masanissam, & porrò daturum esse. petere, ut regium nomen, ceteraq; Scipionis beneficia & munera senatus decreto confirmaret: & nisi molestum esset, illud quoq; petere Masanissam, ut Numidas captiuos, qui Romæ in custodia essent, remitterent. id sibi amplum apud populares futurum esse. Ad ea responsum legatis: Rerum gestarum in Africa prosperè communem sibi cum rege gratulationem esse. Scipionem rectè atq; ordine videri fecisse, quòd eum regem appellasset: & quicquid aliud fecisset, quòd honori foret Masanissæ, ea patres comprobate atque laudare. Munera, quæ legati ferrent regi, decreuerunt: sagula purpurea duo cum fibulis aureis singulis, & lato clauo tunicis: & equos duos phaleros, bina equestria arma cum lorice: & tabernacula, militaremq; suppellectilem, qualem præberi consuevit. Hæc regi prætor mittere iussit. legatis in singulos dona ne minus * quinum millium, comitibus eorum * millibus æris: & vestimenta bina legatis, singula comitibus, Numidisq; qui ex custodia missi redderentur regi. ad hoc ædes, libera loca, lautia legatis decreta.
- E Eadem ætate, qua hæc decreta Romæ, & in Africa gesta sunt, P. Quintilius Varus prætor, & M. Cornelius procos. in agro Insubrium Gallorum cum Magone Pœno signis collatis pugnaverunt. Prætoris legiones in prima acie fuerunt: Cornelius suas in subsidijs tenuit, ipse ad prima signa equo aduictus. proq; duobus cornibus prætor ac procosul milites ad inferenda in hostes signa summa vi hortabantur. posteaquam nihil commouebant, tum Cornelio Quintilius: Lentior, ut vides, sit pugna, inquit: & induratus præter spem resistendo hostium timor: ac ne vertat in audaciam, periculum est. equestrem procellam excitemus oportet, si turbare ac statu mouere volumus. itaque vel tu ad prima signa prælium sustine, ego inducam in pugnam equites: vel ego hic in prima acie rem geram, tu quatuor legionum equites in hostem emittito.

* Val. 3000000
coron.
* Val. 50000.
coron.

Lælius cum captiuis Romam venit.

Masanissæ legatis in senatum Romanum introducit.

* Val. 50. coro.
* Val. 10. coro.

Prælium cum Pœnone in Insubria.

Vtram

Uttram vellet prætor muneris partem proconsule accipiente, Quintilius prætor cum filio, cui Marco prænomen erat, impigro iuvene, ad equites pergit, iussosq; ascendere in equos, repente in hostem emittit. Tumultum equestrem auxit clamor ab legionibus additus: nec steterit hostium acies, ni Mago ad primum equitum motum paratos elephantos extemplo in prælium induxisset. ad quorum stridorem odoremq; & aspectum territi equi, vanum equestre auxilium fecerunt. & ut permixtus, ubi cuspidem uti & cominus gladio posset, roboris maioris Rom. eques erat: ita in ablatum paumentibus procul equis melius ex interuallo Numidæ iaculabantur. simul & peditum legio XII. magna ex parte cæsa, pudore magis quam viribus tenebat locum: nec diutius tenuisset, ni ex subsidijs XII. legio in primam aciem inducta, prælium dubium exceperat, Magoq; ex subsidijs Gallos integræ legioni opposuisset. quibus haud magno certamine fuis, hastati legionis XI. conglobant sese, atq; elephantos iam etiam peditum aciem turbantes inuadunt. in quos cum pila confertos coniecissent, nullo ferme frustra emisso, omnes retrò in aciem suorum auerterunt. quatuor grauati vulneribus corruerunt. Tum prima commota hostium acies, simul omnibus peditibus, ut auersos videre elephantos, ad augendum pauorem ac tumultum effusis. sed donec steterit ante signa Mago, gradum sensim referentes ordines tenorem pugnae seruabant: posteaquam femore transfixo cadentem, auferriq; ex prælio prope exanguem videre, extemplo in fugam omnes conuersi. Ad V. millia hostium eo die cæsa, & signa militaria duodeuiginti capta. nec Romanis incruenta victoria fuit. II. millia & CCC. de exercitu prætoris, pars multo maxima ex legione XII. amissa. inde & tribuni militum duo, M. Cosconius, & M. Mænius: tertiæ decimæ quoque legionis, quæ postremo prælio affuerat, Cn. Heluius tribunus militum in restituenda pugna cecidit, & duodeuiginti ferme equites illustres obruti ab elephantis cum centurionibus. aliquot perierunt. & longius certamen fuisset, ni vulnere ducis concessa victoria esset. Mago proximæ noctis silentio profectus, quantum pati via: per vulnus poterat, itineribus extensis, ad mare in Ligures Ingaunos peruenit, ibi eum legati ab Carthagine paucis ante diebus in sinum Gallicum appulsis nauibus adierant, iubentes primo quoque tempore in Africam trajicere. idem & fratrem eius Annibalem (nam ad eum quoq; ille legatos eadem iubentes) facturum. non in eo esse Carthaginensium res, ut Galliam atq; Italiam armis obtineant. Mago non imperio modo senatus periculoq; patriæ motus, sed metuens etiam, ne victor hostis moranti instaret: Liguresq; ipsi relinqui Italiam à Pœnis cernentes, ad eos quorum mox in potestate futuri essent, deficerent: nihil sperans leuiorem in nauigatione quam in via iactationem vulneris fore, & curationi omnia commodiora: impositis copijs in naues profectus, vixdum superata Sardinia ex vulnere moritur. naues quoque aliquot Pœnorum dissectæ in alto à classe Romana, quæ circa Sardiniam erat, capiuntur. Hæc terra mariq; in parte Italiæ, quæ iacet ad Alpes, gesta. Consul Cn. Seruilius nulla memorabili re in prouincia Hetruria, & Gallia (nam cò quoq; processerat) gesta, patre Cn. Seruilio, & C. Lucratio patruo, ex seruitute post XVI. annum receptis, qui ad vicum Tanerum à Boijs capti fuerant: hinc patre, hinc patruo latera circumdantibus, priuato magis quam publico decore insignis Romam redijt. Latum ad populum est, ne Cn. Seruilio fraudi esset, quòd patre, qui sella curuli sedisset, viuo, cum id ignoraret, tribunus pl. atq; ædilis pl. fuisset, contra quam sancitum legibus erat. Hac rogatione perlata, in prouinciam redijt. Ad Cn. Seruilium consulem, qui in Brutijs erat, Consentia, Vffugum, Vergæ, Besidia, Hetriculum, Sypheum, Argentanum, Dampetia, multiq; alij ignobiles populi senescere Punicum bellum cernentes, defecere. Idem consul cum Annibale in agro Crotoniensi acie conflixit. Obscura eius pugne fama est. Valerius Antias quinque millia hostium cæsa ait. quæ tanta res est, ut aut impudenter ficta sit, aut negligenter prætermissa. Nihil certè ultra rei in Italia ab Annibale gestum. nam ad eum quoq; legati ab Carthagine vocantes in Africam ijs fortè diebus, quibus ad Magonem, venerunt.

Mago femore transfixo cadit.

Cæsarum numerus.

Mago in Liguriam perijit.

Mago ex vulnere moritur.

Ad Seruilium Censionem cos. Brutiorum vrbes deficiunt.

- A** runt. Frendens gemensq; ac vix lachrymis temperans dicitur legatorum verba audisse. Posteaquam edita sunt mandata: iam non perplexè, inquit, sed palam reuocant, qui vetando supplementum & pecuniam mitti, iam pridem retrahebant. Vicit ergo Annibalem non populus Romanus toties cæsus fugatusq;, sed senatus Carthaginienſis obreſtatione, atq; inuidia. neq; hac deformitate reditus mei tam P. Scipio exultabit atq; efferet seſe, quàm Hanno qui domum noſtram, quando alia re non potuit, ruina Carthaginis oppreſſit. Iam hoc ipſum præſagiens animo præparauerat antè naues. itaq; inutili militum turba præſidij ſpecie in oppida Brutij agri, quæ pauca magis metu, quàm fide cõtinebantur, dimiſſa, quod roboris in exercitu erat, in Africam tranſuexit: multis Italici generis, quia in Africam ſecuturos abnuentes conceſſerant in Iu-
- B** nonis Lacinia delubrum, inuiolatum ad eam diem, in templo ipſo fœdè interfectis. Rarò quenquam alium patriam exilij cauſa relinquentem, magis mœſtum abiſſe ferunt, quàm Annibalem hoſtium terra excedentem. reſpexiſſe ſæpè Italia littora, & deos hominesq; accuſantem: ſe quoq; ac ſuum ipſius caput execratum, quòd nõ cruentum ab Cannenſi victoria militè Romam duxiſſet. Scipionem ire ad Carthaginem auſum, qui conſul hoſtem in Italia Pœnum non vidiſſet: ſe centum millibus armatorum ad Thraſymenum & Cannas cæſis, circa Caſilinum, Cumas, Nolamq; cõſenuiſſe. Hæc accuſans, quærensq; ex diutina poſſeſſione Italiae eſt detractus. Romam per eoſdem dies, & Magonem & Annibalem profectos allatù eſt. cuius dupljcis gratulationis minuit lætitiã, & quòd parum duces in retinendis ijs, cum id mandatum ab
- C** ſenatu eſſet, aut animi, aut viriũ habuiſſe videbatur: & quòd ſoliciti erant, omni belli mole in vnum ducem exercitumq; inclinata, quòd euafura eſſet res. Per eoſdem dies legati Saguntini venerunt, comprehenſos cum pecunia adducentes Carthaginienſes, qui ad conducenda auxilia in Hiſpaniam traieciſſent. *ducenta & quinquaginta auri, *oſtingenta pondo argenti in veſtibulo curiæ poſuerunt. Hominibus acceptis, & in carcerem conditis, auro argentoq; reddito, gratiæ legatis actæ atque inſuper munera data, ac naues, quibus in Hiſpaniam reuerterentur. Mentio deinde ab ſenioribus facta eſt, ſegnius homines bona quàm mala ſentire. tráſitus Annibalis in Italiam quantum terroris pauorisq; inieciſſet, ſeſe meminifſe. quas deinde clades, quos luſtus incidifſe: viſa caſtra hoſtium è muris vrbis: quæ vota ſingulorum, vniuerſorumq; fuiſſe?
- D** quoties in concilijs voces, manus ad cœlum porrigentium auditas? en vnquam ille dies futurus eſſet, quo vacuam hoſtibus Italiam bona pace florentem viſuri eſſent? dediſſe tandem id deos ſextodecimo demum poſt anno: nec eſſe qui dijs gratias agendas cenſeat. adeò ne aduenientem quidem gratiam homines benignè accipere, nedum vt præteritæ ſatis memores ſint. Conclamatum deinde ex omni parte curiæ eſt, vti referret P. Ælius prætor: decretumq;, vt quinq; dies circa omnia puluinaria ſupplicaretur, victimaq; maiores immolarentur cxx. Iam dimiſſo Lælio, legatisq; Maſaniſæ, cum Carthaginienſium legatos de pace ad ſenatum venientes Puteolis viſos, inde terra venturos allatum eſſet: reuocari C. Lælium placuit, vt coram eo de pace ageretur. Q. Fuluius Gillo legatus Scipionis Carthaginienſes Romam adduxit: quibus vetitis ingredi vrbe, hoſpitium in villa publica, ſenatus ad ædem Bellonæ datus eſt.
- E** Oratiõem eandem ferme, quam apud Scipionem, habuerunt, culpam omnem belli à publico conſilio in Annibalem vertentes. Eum iniuſſu ſenatus non Alpes modò, ſed Iberũ quoq; tranſgreſſum: nec Romanis ſolum, ſed antè etiam Saguntinis, priuato conſilio bellum intuliſſe. ſenatu ac populo Carthaginiẽſi, ſi quis vera æſtinet, fœdus ad eam diem inuiolatũ eſſe cum Romanis. itaq; nihil aliud ſibi mandatũ eſſe vti pèterent, quàm vt in ea pace, quæ poſtremò cum conſule Lucretatio facta eſſet, manere liceret. Cum more tradito à patribus poteſtatem interrogandi, ſi quis quid veller, legatis prætor feciſſet: ſenioresq; qui fœderib⁹ interfuerant, alia alij interrogarent, nec meminifſe ſe per ætatem (etenim omnes ferme iuuenes erant) dicerent legati: conclamatum ex omni parte curiæ eſt, Punica fraude electos, qui veterè pacem repeterent,

Annibalis indignatio, quòd ab Italia reuocaretur.

Annibal in Africam trajicit.

* Val. 28000. coron.
* Val. 3000. coron.

Segnius bõs quàm mala ſentiri.

Quinq; dierũ ſupplicatio ob vacuã hoſtibus ir. litem.

Carthaginienſiũ legatorũ in ſenatu petitiõ.

*Varia in senatu
sententia de pace
cum Carthagini-
ensibus faciendâ.*

cuius ipsi non meminissent. Emotis deinde curia legatis, sententiæ interrogari cœ-
ptæ. M. Liuius Cn. Seruilius eos, qui propior esset, accersendum, ut coram eo de pa-
ce ageretur, censebat. cum de re maiore, quàm quanta esset, consultatio incidere
non posset: non videri sibi absente consulum altero, ambobusue eam rem agi, satis
ex dignitate populi Romani esse. Q. Metellus, qui triennio antè consul, dictatorq;
fuerat: cum P. Scipio cædendo exercitus, agros populando, in eam necessitatem
compulisset hostes, ut supplices pacem peterent: & nemo omnium verius existima-
re posset, quàm mente ea pax peteretur, quàm is qui ante portas Carthaginis bellum ge-
reret: nullius alterius consilio, quàm Scipionis accipiendam, abnuendamq; pacem
esse. M. Valerius Læuinus, qui bis consul fuerat, speculatores, non legatos venisse ar-
guebat: iubendosq; eos Italia excedere, & custodes cum ijs vsq; ad naues mittendos: G
Scipioniq; scribendum, ne bellum remitteret. Lælius Fuluiusq; adiecerunt, & Sci-
pionem in eo positam habuisse spem pacis, si Annibal & Mago ex Italia non reuoca-
rentur, cæterum omnia simulaturos Carthaginenses, duces eos exercitusq; expectan-
tes: deinde quamuis recentium fœderum, & deorum omnium oblitos, bellum ge-
sturos. Eo magis in Læuini sententiam discessum. Legati pace infecta, ac propè sine
responso dimissi. Per eos dies Cn. Seruilius consul, haud dubius quin pacatæ Italiæ
penes se gloria esset, velut pulsum ab se Annibalem persequens, in Siciliam, inde in A-
fricam transiturus, traiecit. Quod vbi Romæ vulgatum est, primò censuerunt patres,
ut prætor scriberet consuli, senatum æquum censere in Italiam reuerti eum: deinde,
cum prætor specturum cum literas suas diceret, dictator ad id ipsum creatus P. Sulpi- H
tius, pro iure maioris imperij consulem in Italiam reuocauit. reliquum anni cum M.
Seruilio magistro equitû circumuectis in Italia urbibus, quæ bello alienatæ fuerant,
noscedisq; singularum causis consumpsit. Per induciarum tempus, & ex Sardinia ab
Lentulo prætore centum onerariæ naues cum commeatu, & viginti rostratarû præ-
sidio, & ab hoste, & ab tempestatibus mari tutò in Africam tranmiserunt. Cn. Octa-
uio cc. onerarijs, xxx. longis nauibus ex Sicilia trajicienti, non eadem fortuna fuit. In
conspectum ferimè Africæ prospero cursu vectum, primò destituit ventus, dein versus
in Africum turbauit, ac passim naues disiecit. ipse cum rostratis per aduersos fluctus
ingenti remigum labore enixus, Apollinis promontorium tenuit. onerariæ pars ma-
xima ad Ægimurum insulam (ea sinum ab alto claudit, in quo sita Carthago est) xxx. I
ferimè millia ab vrbe, alia aduersus urbem ipsam ad Calidas Aquas delatæ sunt. Omnia
in conspectu Carthaginis erant. itaq; ex tota vrbe in forum concursum est. magistrat-
us senatum vocare, populus in curiæ vestibulo fremere, ne tanta ex oculis manibusq;
amitteretur præda. Cum quidam pacis petita, alij induciarum (necdum enim dies exie-
rat) fidem opponerent: postremò permisso penè senatus populiq; consilio, consensum
est, ut classe quinquaginta nauium Asdrubal Ægimurum trajiceret; inde per littora
portusq; dispersas Romanas naues colligeret. Desertæ fuga nautarum primum ab Æ-
gimuro, dein ab Aquis onerariæ Carthaginem puppib⁹ tractæ sunt. Nondum reuer-
terant ab Roma legati, neq; sciebatur quæ senatus Romani de bello, aut pace senten-
tia esset: necdum induciarum dies exierat. eo indigniorem iniuriam ratus Scipio, ab ijs K
qui petissent pacem & inducias, spem pacis & fidem induciarum violatam esse, legatos
Carthaginem, M. Bebius, L. Seruilius, L. Fabius extemplo misit. Qui cum multi-
tudinis cõcurfu propè violati essent, nec creditum tutiorem futurum cernerent: petierunt
à magistratib⁹, quorum auxilio vis prohibita erat, ut naues mitterent, quæ se prosequen-
rentur. Datæ triremes, duæ cum ad Bagradam flumen peruenissent, vnde castra Rom. con-
spiciebantur, Carthaginem rediere. Classis Punica ad Vticam stationem habebat: ex ea tres
quadriremes, seu clam misso à Carthagine nuncio uti fieret, seu Asdrubale qui classi
præerat, sine publica fraude auso facin⁹, quinqueremem Rom. superantem promontorium
ex alto repente aggressæ sunt. sed neq; rostro ferire celeritate subterlabentem poterant,
neq; transilire armati ex humilioribus in altioribus nauem, & defendebatur egregie, quoad te-
la sup-

*Dictator creatur
P. Sulpitius, ut Ser-
uilius Cof. in Ita-
liam reuocaret.*

*Legati Romani à
Carthaginensibus
propè violati.*

Polybius lib. 15.

- A** la suppeditarunt, quibus deficientibus, cum iam nulla alia res eam, quàm propinquitas terræ, multitudoq; à castris in litus effusa, tueri potuisset, conciratum remis quanto maximo impetu poterant, in terram cum immisissent, nauis tantum iactura facta, incolumes ipsi euaserunt. Ita alio super aliud scelere cum haud dubiè induciæ ruptæ essent, Lælius Fuluiusq; ab Rom. cum legatis Carthaginiensib. superuenerunt. quibus Scipio, etsi non induciarum modò fides à Carthaginiensibus, sed etiam ius gentium in legatis suis violatum esset, tamen se nihil nec institutis P. R. nec suis morib. indignum in ijs facturum esse cum dixisset, legatis dimissis, bellum parabat. Annibal in Africam appulit. Annibale iam terræ appropinquante iussus è nautis vnus ascendere in malum, vt specularetur quam tenerent regionem, cum dixisset, sepulchrum dirutum proram spectare,
- B** abominatus, præteruchi iusso gubernatore, ad Leptim appulit classem, atq; ibi copias exposuit. Hæc eo anno in Africa gesta. Insequentia excedunt in eum annum, quo M. Seruilius Geminus, qui tum magister equitum erat, & T. Claudius Nero consules facti sunt. Cæterum exitu superioris anni cum legati lociarum vrbium ex Græcia quæsti essent, vastatos agros ab regijs præsijs, missosq; in Macedoniam legatos ad res repetendas, nò admissos ad Philippum regem: simul nunciassent III. M. militum cum Sopatro duce traiecta in Africâ duci, vt essent Carthaginiensib. præsidio, & pecuniæ aliquantum vnâ missum: legatos ad regem, qui hæc aduersus fœdus facta videri patrib. nunciarent, mittendos censuit senatus. Missi C. Terentius Varro, C. Manlius, M. Aurelius. ijs tres quinqueremes datæ. Annus insignis incendio ingenti, quo cliuus publ. Legit. Roman. et Philippum.
- C** ad solum exustus est, & aquarum magnitudine, & annonæ vilitate fuit, præterquam quòd pace omnis Italia erat aperta, etiam quòd magnam vim frumenti ex Hispania missam M. Valerius Falco, & M. Fabius Buteo ædiles curules quaternis æris vicatim pop. descripserunt. Eodem anno Q. Fabius Maximus moritur, exactæ ætatis, si quidem Q. Fabius Maximus moritur. verum est, augurem XLII. annos fuisse, quòd quidam authores sunt. Vir certè fuit dignus tanto cognomine, vel si nouû ab eo inciperet. superauit paternos honores, auitos æquauit. Pluribus victorijs, & maiorib. prælijs auus insignis Rullus, sed omnia æquare vnus hostis Annibal potest. cautior tamen quàm promptior hic habitus fuit. & sicut dubites, vtrum ingenio cunctator fuerit, an quia ita bello propriè, quod tum gerebatur, aptum erat: sic nihil certius est, quàm vnum hominem nobis cunctâdo rem restituisse, sicut Ennius ait. Augur in locum eius inauguratus Q. Fabius Maximus, filius. in eiusdem locû pontifex (nam duo sacerdotia habuit) Ser. Sulpitius Galba. Ludi Romani diem vnû, plebeij ter toti instaurati ab ædilib. M. Sextio Sabino, & Cn. Tremellio Flacco. Ij ambo prætores facti, & cum ijs C. Liuius Salinator, & C. Aurelius Corta. Comitiam eius anni vtrum Cn. Seruilius cos. habuerit, an quia eum res in Hetruria tenuerit. quæstiones ex s. c. de coniurationibus principum habentem, dictator ab eo dictus P. Sulpitius, incertum diuersi autores faciunt. Principio insequētis anni M. Seruilius, T. Claudius senatu in Capit. vocato de prouincijs retulerunt. Italiam atque Prouinciarius titio. Africam in sortem conijci, Africam ambo cupientes, volebant. cæterum Q. Metellò maximè annitente, neq; data, neq; negata est Africa. Consules iussi cum tribunis plebis agere: vt si ijs videretur, populum rogarent, quem vellet in Africa bellum gerere. omnes tribus P. Scipionem iusserunt. nihilominus consules prouinciam Africam (ita enim senatus decreuerat) in sortem coniecerunt. T. Claudio Africa euenit, vt quinquaginta nauium classem, omnes quinqueremes, in Africam traiceret, pariq; imperio cum Scipione imperator esset. M. Seruilius Hetruriam fortitus. In eadem prouincia & Cn. Seruilio prorogatum imperium, si cõsulem remorari ad vrbem senatui placuisset. Prætores, M. Sestius Galliam est fortitus, vt duas legiones, prouinciamq; traderet ei P. Quintilius Varus, C. Liuius Brutios cum duabus legionibus, quib⁹ P. Sempronius proconsul priore anno præfuerat: Cn. Tremellius Siciliam, vt ab P. Villo Tappulo Pr. prioris anni prouinciam & duas legiones acciperet. Villius proprætor cum viginti nauibus longis, militibus mille oram Siciliae tutaretur: inde M. Pomponius vi-

Ludi.

Quanta cura sollicitabantur Romani ob Africanum bellum.

Variè afficiebantur Carthaginenses ob Annibalem reditum.

Annibal à Scipione perit, vt cum illo liceat colloqui.

nius viginti nauibus reliquis mille & quingentos milites Romam deportaret. C. Aurelio Cottæ urbana euenit. cæteris ita, vt quisq; obtinebant prouincias, exercitusq; prorogata imperia. Sexdecim non amplius eo anno legionibus defensum imperium est. Et vt placatis dijs omnia inciperent, agerentq; quos ludos M. Claudio Marcello, T. Quintio coss. T. Manlius dictator, quasq; hostias maiores vouerat, si per quinquennium illud Respublica eodem statu fuisset, vt eos consules prius quàm ad bellum proficiscerentur, facerent. Ludi in circo per quadriduum facti: hostiaq; quibus votæ erant dijs, cæsa. Inter hæc simul spes, simul cura indies crescebat: nec satis certum constare apud animos poterat, vtrum gaudio dignius esset, Annibalem post xvi. annum ex Italia decedentem vacuam possessionem eius reliquisse populo Rom. an magis metuendum, quòd incolumi exercitu in Africam traiecisset. Locum nimirum, non periculum mutatum. cuius tantæ dimicationis vatem, qui nuper decessisset, Q. Fabium haud frustra canere solitum, grauiorem in sua terra futurum hostem Annibalem, quàm in aliena fuisset. nec Scipioni aut cum Syphace, inconditæ barbarie rege, qui statarios semilixas ducere exercitus solitus sit, aut cum socero eius Afrubale, fugacissimo duce rem futuram, aut tumultuarijs exercitibus, ex agrestium semiermi turba subito collectis: sed cum Annibale, propè nato in pretorio patris fortissimi ducis, alito atq; educato inter arma, puero quondam milite, vixdum iuvene imperatore: qui senex vincendo factus, Hispanias, Gallias, Italiam ab Alpibus ad fratrum monumentis ingentium rerum compleisset, ducere exercitum æqualem stipendijs suis, duratum omnium rerum patientia, quas vix fides fiat homines passos, perfusum millies cruore Rom. exuias non militum modò, sed etiam imperatorum portantem. multos occursum Scipioni in acie, qui prætores, qui consules Rom. sua manu occidissent, muralibus vallaribusq; insignes coronis. peruagatos capta castra, captas vrbes Rom. nõ esse hodie tot fasces magistratibus pop. Romani, quot captos ex cæde imperatorum præ se ferre posset Annibal. Has formidines agitando animis, ipsi curas & metus augebant, etiam quòd, cum assuescent per aliquot annos bellum ante oculos alijs atq; alijs in Italiæ partibus lenta spe in nullum propinquum debellandi finem gerere, crexerant omnium animos Scipio & Annibal, velut ad supremum certamen comparati duces. ij quoq; quibus ingens erat in Scipione fiducia, & victoriae spes, quo magis in propinquam eam imminebant animis, eo curæ intentioris erant. Haud dispar habitus animorum Carthaginensibus erat: quos modò petisse pacem, intuentes Annibalem ac rerum gestarum eius magnitudinem, pœnitebat: modò, cum respicerent, bis sese acie victos, Syphacem captum, pulsos se Hispania, pulsos Italia, atque ea omnia vnus virtute & consilio Scipionis facta, velut fatalem eum ducem in exitum suum natum horrebant. Iam Afrumetum peruenerat Annibal. vnde ad reficiendum ex iactatione maritima militem paucis diebus sumptis, excitus pauidis nuncijs, omnia circa Carthaginem obtineri armis afferentium, magnis itineribus Zamam contendit. Zama quinque dierum iter ab Carthagine abest. inde præmissi speculatores cum excepti à custodibus Romanis deducti ad Scipionem essent: traditos eos tribunis militum, iussosq; omisso metu visere omnia, per castra, quæ vellent circumduci iussit: percunctatusq; fatin' percommodè omnia explorassent, datis qui prosequerentur, retro ad Annibalem dimisit. Annibal nihil quidem eorum quæ nunciabantur (nam & Masanissam cum sex millibus peditum, quatuor equitum venisse eo ipso fortè die afferebant) læto animo audiuit, maximè hostis fiducia, quæ nõ de nihilo profectò concepta est, percussus. itaq; quanquam & ipse causa belli eius erat, & aduentu suo turbauerat pactas inducias, & spem fœderum: tamen, si integer, quàm si victus peteret pacem, æquiorè impetrari posse rat, nuncium ad Scipionem misit, vt colloquendi secum potestatem faceret. Id vtrum sua sponte fecerit, an publico consilio, neutrum cur affirmem habeo. Valerius Antias primo prælio victum eum à Scipione, quo duodecim millia armatorum in acie sunt cæsa, mille & septingenti capti, legatum cum alijs decem legatis

A gatis tradit in castra ad Scipionem venisse. Cæterum Scipio cum colloquium haud abnuisset, ambo ex composito duces castra protulerunt, ut coire ex propinquo possent. Scipio haud procul Nadagara vrbe, tum ad cætera loco opportuno, tum quod aquatio intra teli coniectum erat, confedit. Annibal tumultum à quatuor millibus inde, tutum commodumq; alioqui, nisi quod longinquæ aquationis erat, cepit. ibi in medio locus conspectus vndique, ne quid insidiarum esset, delectus. Summotis pari spatio armatis, cum singulis interpretibus congressi sunt non suæ modò ætatis *Scipionis & Annibali congressus.* maximi duces, sed omnis ante se memoriæ omnium gentium cuilibet regum impe-

ratorumque pares. Paulisper alter alterius conspectu, admiratione mutua propè attoniti conticuere. Tum Annibal prior: Si hoc ita fato datum erat, ut qui primus bellum intuli populo Romano, quiq; toties propè in manibus victoriam habui, is ultro *Annibalis ad Scipionem oratio.* ad pacem petendam venirem: lætor te mihi potissimum datum, à quo peterem. Tibi quoq; inter multa egregia non in vltimis laudum hoc fuerit, Annibalem, cui de tot Romanis ducibus victoriam dii dedissent, tibi cessisse: teq; huic bello vestris prius quàm nostris cladibus insigni finem imposuisse. hoc quoq; ludibrium fortunæ casus ediderit, ut cum patre tuo consule cæperim arma, cum eodem primum Romano imperatore signa contulerim, ad filium eius inermis ad pacem petendam veniam. Optimum quidem fuerat, eam patribus nostris mentem datam ab dijs esse, ut & vos Italiæ, & nos Africæ imperio contenti essemus. neq; enim ne vobis quidem Sicilia atque Sardinia fatis digna pretia sunt pro tot classibus, tot exercitib⁹, tot tamq; egregijs amissis ducibus. Sed præterita magis reprehendi possunt, quàm corrigi. Ira aliena appetiuimus, ut de nostris dimicarem⁹. nec in Italia solum vobis bellum, nobis in Africa est: sed & vos in portis vestris propè, ac mœnib⁹ signa armaq; hostium vidistis: & nos ab Carthagine fremitum castrorum Romanorum exaudiuimus. Quod igitur nos maximè abominaremur, vos ante omnia optaretis, in meliore vestra fortuna de pace agitur: agimusq; ij, quorum & maximè interest pacem esse, & qui quodcumq; egerimus, ratum ciuitates nostræ habituræ sint. animo tantum nobis opus est non abhorrente à quietis consilijs. Quod ad me attinet, iam ætas senem in patriam reuertentem, vnde puer profectus sum, iam aduersæ res ita erudierunt, ut rationem sequi quàm fortunam malim. tuam & adolescentiam, & perpetuam felicitatem, ferociora vtraq; quàm quietis opus est consilijs, metuo. Non temerè incerta casuum reputat, quem fortuna nunquam decepit. Quod ego fui ad Thrasymenum,

ad Cannas, id tu hodie es. vix dum militari ætate imperio accepto, omnia audacissime incipientem nusquam fefellit fortuna. patris & patruī persecutus mortem, ex calamitate vestræ domus decus insigne virtutis pietatisq; eximia cepisti: amissas Hispanias recuperasti, quatuor inde Punicis exercitibus pulsus. consul creatus, cum cæteris ad tutandam Italiam parum animi esset, transgressus in Africam, duobus hic exercitibus cæsis, binis eadem hora captis simul incensisq; castris, Syphace potentissimo rege capto, tot urbibus regni eius, tot nostri imperij ereptis, me sextumdecimum iam annum hærentem in possessione Italiæ detraxisti. Potest victoriam malle, quàm pacem animus. Noui vobis spiritus magnos magis, quàm viles. & mihi talis aliquando fortuna affulfit. Quod si in secundis rebus bonam quoq; mentem darent dii, non ea solum quæ euenissent, sed etiam ea, quæ euenire possent, reputaremus. Vt omnium obliuiscaris aliorum, fatis ego documenti in omnes casus sum. quem modò castris inter Anienem atq; urbem vestram positus, ac iam propè scandentem mœnia Romana videras, hic cernis duobus fortissimis viris fratribus clarissimis imperatoribus orbatum ante mœnia propè obsessæ patriæ, quibus terrui vestram urbem, ea pro mea deprecantem. Maximæ cuique fortunæ minimè credendum est. In bonis tuis rebus, nostris dubijs, tibi ampla ac speciosa danti est pax: nobis petentibus magis necessaria, quàm honesta. Melior tutiorq; est certa pax, quàm sperata victoria. hæc in tua, illa in deorum manu est. Ne tot annorum felicitatem in vnius horæ dederis discrimen, cum tuas vires, tum vim fortunæ, martemq; belli communem propone animo. vtrinque ferrum, corpora humana erunt. nusquam minus quàm in bello euentus respondent. Non tantum ad id quod data pace iam habere potes, si prælio vincas, gloriæ adieceris: quantum ademeris, si quid aduersi eueniat. simul parta ac sperata decora vnius horæ fortuna euertere potest. omnia in pace iungenda tuæ potestatis sunt P. Corneli. tunc ea habenda fortuna erit, quam dii dederint. Inter pauca felicitatis virtutisq; exempla M. Atilius quondam in hac eadem terra fuisset, si victor pacem petentibus dedisset patribus nostris: sed non statuendo tandem felicitati modum, nec cohibendo efferentem se fortunam, quanto altius elatus erat, eo foedius corrui. Est quidem eius, qui dat, non qui petit, conditiones dicere pacis. sed forsitan non indignissimus, qui nobismetipsis multam irrogemus. non recusamus, quin omnia propter quæ bellum in initum est, vestra sint, Sicilia, Sardinia, Hispania, quicquid insularum toto inter Africam Italiamq; continetur mari: Carthaginienes inclusi Africæ littoribus vos, quando ita dijs placuit, externa etiam terra mariq; videamus regentes imperia. Haud negauerim, propter non nimis syncrè petitam aut expectatam nuper pacem, suspectam esse vobis Punicam fidem, multum per quos petita sit, ad fidem tuendæ pacis pertinet Scipio. vestri quoq; (vt audio) patres non nihil etiam ob hoc, quia parum dignitatis in legatione erat, negauerunt pacem. Annibal peto pacem: qui neque peterem nisi vtilem crederem: & propter eandem vtilitatem tuebor eam, propter quam petij. & quemadmodum, quia à me bellum cœptum est, ne quem eius pœniteret, quoad ipsi inuidere dei, præstiti: ita annitar, ne quem pacis per me parte pœniteat. Aduersus hæc imperator Rom. in hanc ferè sententiam respondit: Non me fallat Annibal, aduentus tui spe Carthaginienes & præsentem induciarum fidem, & spem pacis turbasse: neq; tu id sanè dissimulas, qui de conditionibus superioribus pacis omnia subtrahas, præter ea quæ iam pridem in nostra potestate sunt. cæterum sicut tibi curæ est, sentire ciues tuos, quanto per te onere leuentur: sic mihi laborandum est, ne quæ tunc pepigerunt, hodie subtracta ex conditionibus pacis præmia perfidiæ habeant. indigni quibus eadem pateat conditio, vt etiam profit vobis fraus, petitis. Neque patres nostri priores de Sicilia, neq; nos de Hispania fecimus bellum. & tunc Mamertinorum sociorum periculum, & nunc Sagunti excidium nobis pia ac iusta induerunt arma. vos lacecessisse, & tu ipse fateris, & dii testes sunt: qui & illius belli exitum secundum ius fasq; dederunt, & huius dant & dabunt. Quod ad me attinet, & humanæ

Scipionis ad Annibal
oracionem
responsio.

- A** humanæ infirmitatis memini, & vim fortunæ reputo, & omnia quæcunq; agimus, subiecta esse mille casibus scio. cæterum quemadmodum superbè, & violenter me faceret facere, si priusquam in Africam traiecissem, te tua voluntate cedentem Italia & imposito in naues exercitu ipsum venientem ad pacem petendam aspernarem: sic nunc, cum propè manu conferta resistentem ac tergiuersantem in Africam traduxerim, nulla sum tibi verecundia obstructus. proinde si quid ad ea, in quæ tum pax conuentura videbatur (quæ sunt nosti) multæ nauium cum comœatu per inducias expugnatarum, legatorumq; violatorum, adijcitur, est quod referam ad consilium. sin illa quoq; grauia videntur, bellum parate, quoniam pacem pati non potuistis. Ita infecta pace ex colloquio ad suos cum se recepissent, frustra verbis tentatam rem nuntiant: armis
- Annibal & Scipio suos ad certamen instrunt.*
- B** decernendum esse, habendamq; eam fortunam quam dii dedissent. In castra ut est ventum, pronuntiant ambo, arma expedirent milites animosq; ad supremum certamen non in vnum diem, sed in perpetuum, si felicitas adesset, victores. Roma an Carthago iura gentibus daret, ante crastinam noctem scituros. neq; enim Africam, aut Italiam, sed orbem terrarum victoriæ præmiū fore: par periculum præmio, quibus aduersè pugne fortuna fuisset. Nam neq; Rom. effugium vllum patebat in aliena ignotaq; terra: & Carthagini supremo auxilio effuso adesse videbatur præsens excidium. Ad hoc discrimen procedunt postero die duorum opulentissimorum populorum duo longè clarissimi duces, duo fortissimi exercitus, multa antè parta decora aut cumularuri eo die, aut euerfuri. Anceps igitur spes & metus miscebatur animos: contemplantibusq; modò suam, modò hostium aciem, cum oculis magis quam ratione pensarent vires, simul læta, simul tristitia obuersabantur. quæ ipsis sua sponte non succurrebant, ea duces admonendo atq; hortando subiiciunt. Pœnus xvi. annorum in terra Italia res gestas, tot duces Rom. tot. exercitus occidione occisos, & sua cuiq; decora, vbi ad insignem alicuius pugne memoria militem venerat, referebat. Scipio Hispanias, & recentia in Africa prælia, & confessionem hostium, quod neq; non petere pacem propter metum, neq; manere in ea præ insita animis perfidia potuissent. ad hoc, colloquium Annibalis in secreto habitum, ac liberum fingenti, quæ velit flecti: ominatur (quibus quondam auspicijs patres eorum pugnaverint ad Ægateis insulas, ea illis exeuntibus in aciem porrendisse deos) adesse finem belli, ac laboris: in manibus esse prædam Carthaginis,
- D** reditum domum in patriam ad parentes, liberos, coniuges, penatesq; deos. A deo celsus hæc corpore, vultuq; ita læto, ut vicisse iam crederes, dicebat. Instruit deinde primos hastatos, post eos principes: triarijs postremam aciem clausit. non confertas autem cohortes ante sua quenq; signa instruebat, sed manipulos aliquantum inter se distantes ut esset spatium, quo elephanti hostium accepti nihil ordines turbarent. Lælium, cuius antè legati, eo anno quæstoris extra sortem ex Senatus consulto opera utebatur, cum Italico equitatu ab sinistro cornu, Masanissam Numidasq; ab dextro opposuit. vias patentes inter manipulos antesignanorum velutibus (ea tunc leuis armatura erat) compleuit: dato præcepto, ut ad impetum elephantorum aut post rectos refugerent ordines, aut in dextram leuamq; discursu applicantes se antesignanis, viam qua irruerent in anticipata tela, belluis darerent. Annibal ad terrorem primum elephatos (LXXX. autem erant, quos nulla vnquam in acie antè habuerat) instruxit: deinde auxilia Ligurum, Gallorumq;, Balearibus, Maurisq; admittis: in secunda acie Carthaginenses Afrosq;, & Macedonum legionem: modico deinde interuallo relicto subsidiariam aciem Italicorum militum (Brutij pleriq; erant, vi ac necessitate plures quam sua voluntate decedentem ex Italia secuti) instruxit. equitatum etiam ipsum circumdedit cornibus dextrum Carthaginenses, sinistrum Numidæ tenuerunt. Varia adhortatio erat in exercitu inter tot homines, quibus non lingua, non mores, non lex, non arma, non vestitus habitusq;, non causa militandi eadem esset. auxiliariibus & præsens, & multiplicata merces ex præda ostentatur. Galli proprio atq; insito in Rom. odio accenduntur. Liguribus campi vberes Italiæ deductis ex asperrimis montibus in spem victoriæ ostentantur. Mauros Numidasq;

Romani Pœnos ad-
viniuntur.

impotenti Masaniſſæ futuro dominatu terret. alijs aliæ ſpes ac metus iactantur. Carthaginienſibus mœnia patriæ, dij penates, ſepulchra maiorum, liberi cum parentibus coniugesq; pauidæ, aut excidium ſeruitiumq; aut imperium orbis terrarum, nihil aut in metum, aut in ſpem medium oſtêtatur. Cùm maximè hæc imperator apud Carthaginienſes duces ſuarû gentium inter populares pleraq; per interpretes intermiſtos alienigenis ageret, tubæ cornuaq; ab Rom. cecinerunt: tantusq; clamor ortus, vt elephantum in ſuos, ſiniſtro maximè cornu, verterentur, Mauros ac Numidas. addidit facile Maſaniſſa percuſſis terrorem, nudauitq; ab ea parte aciem equeſtri auxilio. paucæ tamen beſtiarum intrepidæ in hoſtem actæ inter velitum ordines cum multis ſuis vulneribus ingentem ſtragem edebant. reſilientes enim ad manipulos velites, cum viam elephantis ne obtererentur feciſſent, in ancipites ad ictum vtrinq; coniciebant haſtas: nec pila ab anteſignanis ceſſabant: donec vndiq; incidentibus telis exacti ex Rom. acie, hi quoq; in ſuo dextro cornu ipſos Carthaginienſium equites in fugam verterunt. Lælius, vt turbatos vidit hoſtes, addit percuſſis terrorem. Vtrinq; equite nudata erat Punica acies, cum pedes concurrat, nec ſpe, nec viribus iam par. ad hoc, dictu parua, ſed magni eadem in re gerenda momenti res: congruens clamor à Rom. eoq; maior & terribilior: diſſonæ illis, vt gentium multarum diſcrepantibus linguis, voces, pugna Romana ſtabilis & ſuo & armorum pondere incumbentium in hoſtem: concurſatio & velocitas illinc maior, quàm vis. Igitur primo impetu extemplo mouère loco hoſtium aciem Rom. ala deinde, & vmbonibus pulſantes, in ſummotos gradu illato, aliquantum ſpatij, velut nullo reſiſtente, inceſſere: vrgentibus & nouiſſimis primos, vt ſemel motam aciem ſenſere, quod ipſum vim magnam ad pellendum hoſtem addebat. Apud hoſteis auxiliareis cedenteis ſecunda acies Afri & Carthaginienſes adeò non ſuſtinebant, vt contra etiam, ne reſiſtentes pertinaciter primos cædendo ad ſe perueniret hoſtis, pedem referrent. Igitur auxiliareis terga dant repente: & in ſuos verſi, partim refugere in ſecundam aciem: partim non recipientes cædere, vt paulo antè non adiuti, & tunc excluſi. & propè duo iam permiſta prælia erant, cùm Carthaginienſes ſimul cum hoſtibus, ſimul cum ſuis cogereſſentur confere manus. non tamen ita percuſſos iratosq; in aciem acceperere, ſed denſatis ordinibus, in cornua, vacuumq; circa campum extra prælium eiecere. ne pauidos fuga, vulneribusq; milites in certam & integram aciem miſcerent. Cæterùm tanta ſtrages hominum armorumq; locum in quo ſteterant paulo antè auxiliareis compleuerat: vt propè difficilius tranſitus eſſet, quàm per confertos hoſtes fuerat: itaq; qui primi erant vaſtati, per cumulos corporum armorumq;, & labem ſanguinis, quæ quiſq; poterat, ſequentes hoſtem & ſigna & ordines confuderunt. principum quoq; ſigna fluctuare cœperant, vagam antè ſe cernentes aciem. Quod Scipio ubi vidit, receptui propere canere haſtatis iuſſit: & faucijs in poſtremam aciem ſubductis, principes triariosq; in cornua inducit, quo tutior firmiorq; media haſtatorum acies eſſet. Ita nouum de integro prælium ortum eſt: quippe ad veros hoſtes peruentum erat, & armorum genere, & uſu militiæ, & fama rerum geſtarum, & magnitudine vel ſpei vel periculi pares: ſed & numero Romanus ſuperior erat, & animo: quòd iam equites, iam elephantos fuderat: iam prima acie pulſa, in ſecundam pugnabat. In tempore Lælius ac Maſaniſſa pulſos per aliquantum ſpatij ſecuti equites, reuertentes in auerſam hoſtium aciem incurrere. Is demum impetus percuſſit hoſtem. multi circumuenti in acie cæſi: multi per parentem circa campum fuga ſparſi, tenente omnia equitatu, paſſim interierunt. Carthaginienſium ſociorumq; cæſa eo die ſupra millia viginti. par ferme numerus captus eſt, cum ſignis militaribus centum triginta tribus, elephâtis vndecim. Victores ad duo millia cecidere. Annibal cum paucis equitibus inter tumultum elapſus, Ardrumetum perſugit: omnia & in prælio, & ante aciem, priuſquam excederet pugna, expertus: & confeſſione etiam Scipionis, omniumq; peritorum militiæ, illam laudem adeptus, ſingulari arte aciem eo die inſtruxiſſe. elephantos in prima fronte: quorum

Pœni funduntur
caſis ſuorum 20.
millibus, & totidem
captis.
Annibal Ardrumetum
perſugit.

A quorum fortuitus impetus atque intolerabilis vis signa sequi, & seruare ordines, in quo plurimum spei ponerent, Romanos prohiberet. deinde auxiliares ante Carthaginensium aciem, ne homines misti colluione omnium gentium, quos non fides teneret, sed merces, liberum receptum fugae haberent: simul primum ardorem atque impetum hostium excipientes fatigaret: ac si nihil aliud, vulneribus suis ferrum hostile hebetarent: tum ubi omnis spes esset, milites Carthaginenses Afrosque, ut omnibus rebus alijs pares, eò quod integri cum fessis ac faucijs pugnaret, superiores essent. Italicos interuallo quoque diremptos, incertos socij an hostes essent, in postremam aciem sumamos. Hoc edito velut ultimo virtutis opere, Annibal cum Adrumetum refugisset, accitusque; inde Carthaginem sexto ac trigesimo post anno, quam puer inde profectus erat, redisset: fassus in curia est, non praelio modò se, sed bello victum: nec spem

Annibal Carthaginem accitus, in curia faterur, se non praelio solum, sed bello victum.

D salutis alibi quam in pace impetranda esse, Scipio confestim à praelio expugnatis hostium castris, direptisque, cum ingenti praeda ad mare ac naues redijt, nuntio allato: P. Lentulum cum L. rostratis, C. onerarijs, omni genere commeatibus, ad Vticam accessisse. Admouendum igitur vndique terrorem percussae Carthagini ratus, misso Lelio Romanam cum victoriae nuntio, Cn. Octavianum terrestri itinere ducere legiones Carthaginem iubet. ipse ad suam veterem noua Lentuli classe adiuncta, profectus ab Utica, portum Carthaginis petit. Haud procul aberat, cum velata infulis ramisque oleae Carthaginensium occurrit nauis. decem legati erant principes ciuitatis, auctore Annibale missi ad petendam pacem. qui cum ad puppim praetoriae nauis accessissent: velamenta supplicum porrigentes, orantes, implorantesque; fide & misericordiam Scipionis, nullum ijs aliud responsum datum, quam ut Tunetem veniret: eò se moturum castra. ipse ab contemplato situ Carthaginis non tam noscendi in praesentia, quam terrendi hostis causa, Vticam, eodem & Octauio reuocato, redijt. Inde procedentibus ad Tunetem nuntius allatus: Verminam Syphacis filium cum equitibus pluribus, quam peditibus, venire Carthaginensibus auxilio. Pars exercitus cum omni equitatu missa, turmalibus primum agmen aggressa, Numidas leui certamine fudit. exitu quoque fugae interclusi à parte omni circumdatis equitibus, xv. millia hominum caesa, mille & cc. viui capti sunt, & equi Numidici m. & c. signa militaria LXXII. Regulus ipse inter tumultum cum paucis effugit. Tum ad Tunetem eodem, quo antea, loco castra posita. legati que; xxx. Carthaginem ad Scipionem venerunt. & illi quidem multo miserabilius quam antea, quo magis cogebat fortuna, egerunt: sed aliquanto minore cum misericordia ab recenti memoria perfidiae

Vermina Syphacis filius delevit exercitum suo fugit.

perfidia auditi sunt. In consilio quanquam iusta ira omneis ad delendam stimulabat Carthaginem: tamen cum & quanta res esset, & quam longi temporis obsidio tam munita & valida urbis, reputarent: & ipsum Scipionem expectatio successoris, venturi ad paratam alterius labore ac periculo finiti belli famam sollicitaret, ad pacem omnium animi versi sunt. Postero die reuocatis legatis, & cum multa castigatione perfidia monitis, ut tot cladibus edocti, tandem deos & iusiurandum esse crederent, condiciones pacis dicte. Ut liberi legibus suis viverent. quas urbes, quosque agros, quibusque finibus ante bellum tenuissent, tenerent, populandi que finem eo die Rom. faceret. perfugas, fugitiosque, & captiuos omneis, & naues rostratas, praeter decem triremes, traderent: elephantosque, quos haberent domitos, neque domarent alios. bellum neue in Africa, neue extra Africam iniussu populi Rom. gererent. Masanissa res redderent, foedusque cum eo facerent. frumentum, stipendiumque auxilijs, donec ab Roma legati redissent, praestarent. decem. m. talentum argenti descripta pensionibus aequis in annos L. soluerent. obsides centum arbitratu Scipionis darent: ne minores XIII. annis, neu xxx. maiores. inducias ita se daturum, si per priores inducias naues onerariae captae, quaeque fuissent in nauibus, restituerent. aliter nec inducias, nec spem pacis ullam esse. Has condiciones legati cum domum ferre iussi in concione ederent, & Gisgo ad dissuadendam pacem processisset, audireturque a multitudine inquieta eadem & imbelli, indignatus Annibal, dici ea in tali tempore, audiri que arreptum Gisgonem manu sua ex superiore loco detraxit. quae insueta liberae ciuitati species cum fremitum populi mouisset, perturbatus militaris vir urbana libertate: Nouem, inquit, annorum a vobis profectus, post xxxvi. annum redij. militares artes, quas me a puero fortuna nunc priuata nunc publica docuit, probe videor scire: urbis ac fori iura, leges, mores vos me oportet doceatis. Excusata imprudentia, de pace multis verbis disseruit, quam nec iniqua, & necessaria esset. Id omnium maxime difficile erat, quod ex nauibus per inducias captis nihil, praeter ipsas comparebat naues: nec inquisitio erat facilis. Cum aduersantes paci arguerentur. placuit naues reddi, & homines utique inquiri: caetera, quae abessent, aestimanda Scipioni permitti: atque ita pecunia luere Carthaginenses. Sunt qui Annibalem ex acie ad mare peruenisse, inde praeparata naue ad regem Antiochum extemplo profectum tradant: postulanti que ante omnia Scipioni, ut Annibal sibi traderetur, responsum esse, Annibalem in Africa non esse. Posteaquam redierunt ad Scipionem legati: quae publica in nauibus fuerant, ex publicis descripta rationibus quaestores: quae priuata, profiteri domini iussi: pro ea summa pecuniae xxv. millia pondo argenti praesentia exacta. induciae que Carthaginensibus datae in tres menses. additum, ne per induciarum tempus alio usquam quam Romam mitterent legatos: & quicumque legati Carthaginem venissent, ne ante dimitterent eos, quam Romanum imperatorem, qui, & quae petentes venissent, certiosem facerent. Cum legatis Carthaginensibus Romam missi L. Veturius Philo, & M. Martius Ralla, & L. Scipio imperatoris frater. Per eos dies commeatus ex Sicilia Sardiniaque tantam vilitatem annonae effecerunt, ut pro vectura frumentum mercator nautis relinqueret. Romae ad nuntium primum rebellionis Carthaginensium trepidatum fuerat: iussusque erat T. Claudius mature in Siciliam classem ducere, atque inde in Africam trajcere: & alter consul M. Seruilius ad urbem morari, donec quo statu res in Africa essent, sciretur. Segniter omnia in comparanda deducendaque classe ab T. Claudio consule facta erant, quod patres de pace Scipionis potius arbitrium esse, quibus legibus daretur, quam consulis censuerant. Prodigia quoque nuntiata sub ipsam famam rebellionis terrorem attulerant. Cum is solis orbis minui visus, & pluit lapideo imbri. & in Veliterno agro terra ingentibus cauernis confedit, arboresque in profundum haustae. Ariciae forum, & circa tabernae, Frusinone murus aliquot locis, & porta de caelo tacta: & in palatio lapidibus pluit. Id prodigium more patrio nouendiali sacro, caetera hostijs maioribus expiata. Inter quae etiam aquarum insolita magnitudo in religionem versa.

Pacis condiciones cum Carthaginensibus.

*Polysius, in singulis annis
Eodem modo dicitur de annis
lib. 15.*

Gisgo dissuadens pacem ex superiore loco detrahitur ab Annibale.

Valeat 250000. cor.

Legati Carthaginensium Romam missi.

Prodigia.

A nem verſa. nam ita abundauit Tyberis, vt ludi Apollinares, circo inundato, extra portam Collinam ad ædem Erycinæ Veneris parati ſint. cæterum ludorum ipſo die ſerenitate ſubita orta, pompa duci cœpta ad portam Collinam, reuocata, deductaq; in circum eſt, cum deceſſiſſe inde aqua nuntiatum eſſet: lætitiãq; populo, & ludis celebritate addidit ſedes ſua ſolenni ſpectaculo reddita. Claudium c o s. profectum tandem ab vrbe inter portus Coſſanum Laureranumq; atrox vis tempeſtatis adorta, in metum ingentem adduxit. Populonios inde cum perueniſſet, ſteriſſetq; ibi dum reliquum tempeſtatis exſæuaret: Iluam inſulam, & ab Ilua Corficam, à Corfica in Sardiniam traiecit. ibi ſuperantem Inſanos montes multo & ſeuior & infeſtioribus locis tempeſtas adorta diſiecit claſſem. multę quaſſatę, armamentisq; ſpoliatę naues: quedam fractę. ita vexata ac lacerata claſſis Carales tenuit. vbi dum ſubductę reficiuntur naues, hyems oppreſſit: circumactumq; anni tempus. & nullo prorogate imperium, priuatus T. Claudius claſſem Romam reduxit. M. Seruilius, ne comitiorum cauſa ad urbem reuocaretur: dictatore dicto C. Seruilio Gemino, in prouinciã eſt profectus. Dictator magiſtrum equitum P. Ælium Pætum dixit. Sæpe comitia indiſta perſici tempeſtates prohibuerunt. itaq; cum præter Idus Martias veteres magiſtratus abiſſent, noui ſuffecti non eſſent, Reſpublica ſine curulibus magiſtratus erat. L. Manlius Torquatus pontifex eo anno mortuus. in locum eius ſuffectus C. Sulpitius Galba. Ab L. Licinio Lucullo, & Q. Fulvio ædil. curul. ludi Romani tertio inſtaurati. Pecuniam ex ærario ſcribæ, viatoresq; ædilitij clam egeſſiſſe per indicem cõperti, damnati ſunt, non ſine infamia Luculli ædilis. P. Ælius Tubero, & L. Lectorius ædiles plebis vitio creati, magiſtratu ſe abdicarunt, cum ludos, ludorumq; cauſa epulum Ioui feciſſent, & ſigna tria ex mulctatio argento facta in Capitolio poſuiſſent. Cereales ludos dictator, & magiſter equitum ex ſenatusconſulto fecerunt. Legati ex Africa Romani ſimul Carthaginienſesq; cum veniſſent Romam, ſenatus ad ædē Bellonæ habitus eſt. vbi cum L. Veturius Philo pugnatum cum Annibale eſſe ſuprema Carthaginienſibus pugna, ſinemq; tandem lugubri bello impoſitum ingenti lætitiã patrum expoſuiſſet, adiecit: Verminam etiam Syphacis filium, quæ non parua bene geſtę rei acceſſio erat, deuictum. in concionem inde prodire iuſſus, gaudiuq; id populo impertire. Tum patrefacta gratulatione omnia in vrbe templa, ſupplicationesq; in triduum decretæ. Legatis Carthaginienſium & Philippi regis (nam ij quoq; venerant) petentibus, vt ſenatus ſibi daretur, reſponſum iuſſu patrum à dictatore eſt, conſules nouos eis ſenatum daturus eſſe. Comitã inde habita: creati conſules Cn. Cornelius Lentulus, P. Ælius Pætus: prætores M. Iunius Pennus, cui ſors vrba euenit. M. Valerius Falco Brutios, M. Fabius Buteo Sardiniam, P. Ælius Tubero Siciliam eſt ſortitus. De prouincijs conſulum nihil antè plãcebat agi, quàm legati Philippi regis, & Carthaginienſium auditi eſſent. belli ſinẽ alterius, principiũ alterius proſpiciabant animis. Cn. Lentulus conſul cupiditate flagrabat prouinciã Africę: ſeu bellũ foret, facilem victoriã: ſeu iam finiretur, finiti tanti belli ſe conſule gloriã petens. negare itaq; prius quicquã agi paſſurum, quàm ſibi Africa decreta eſſet: concedente collega, moderato viro & prudenti: qui gloriã eius certamen cum Scipione, præterquã quod iniquum eſſet, etiam impat futurum cernebat. Q. Minutius Thermus & M. Acilius Glabrio tribuni plebis rem priore anno ne quicquã tentatam ab T. Claudio conſule Cn. Cornelium tentare aiebant. ex authoritate patrũ latum ad populũ eſſe, cuius vellent imperiũ in Africa eſſe: omnes v. & xxx. tribus P. Scipioni id imperium decreuiſſe. Multis contentionibus & in ſenatu, & ad populũ acta res, poſtremò eò deducta eſt, vt ſenatui permitterent. Patres igitur iurati (ita conuenerat) cenſuerunt, vti cõſules prouincias inter ſe cõpararent ſortirẽturue, vter Italiã, vter claſſem nauũ quinquaginta haberet. cui claſſis obueniſſet, in Siciliã nauigaret. ſi pax cum Carthaginienſibus componi nequiſſet, in Africam trajceret: cõſul mari, Scipio eodẽ, quo adhuc, iure imperij terra rẽ gereret, ſi conditiones conuenirent pacis, tribuni plebis populũ rogarent, virũ cõſulem, an P. Scipionem iube-

*Claudij conſulis
claſſis tempeſtate
diſſicitur.*

Cereales ludi.

*Supplicationes in
triduum decretæ,
ob debellatã Afri-
cam.*

A. 849.

*De prouincijs de-
cernẽdis certamẽ.*

*Senatusconſultum
de prouinciãrum
ſortitione.*

nem iuberent pacem dare: & quem, si deportandus exercitus victor ex Africa esset, deportare. si pacem per P. Scipionem dari, atq; ab eodem exercitum deportari iussissent, ne consul ex Sicilia in Africam trajiceret, alter consul, cui Italia euenisset, duas legiones à M. Sestio Pr. acciperet. P. Scipioni cum exercitibus, quos haberet, in prouincia Africa prorogatum imperium. Prætori M. Valerio Falconi duæ legiones in Brutijs, quibus C. Liuius priore anno præfuerat, decreta. P. Ælius prætor duas legiones in Sicilia ab Cn. Tremellio acciperet. Legio vna M. Fabio in Sardiniam, quam P. Lentulus proprætor habuisset, decernitur. M. Seruilio prioris anni consuli cum suis duabus item legionibus in Hetruriam prorogatum imperium est. Quod ad Hispanias attineret, aliquot iam annos ibi L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Acidinum esse. vt ij consules cum tribunis agerent, si eis videretur, vt plebem rogarent, cui iuberent in Hispania imperium esse. is ex duobus exercitibus in vnam legionem conscriberet Romanos milites, & in xv. cohortes socios Latini nominis, quibus prouinciam obtineret: veteres milites L. Cornelius, & L. Manlius in Italiam deportarent. Cornelio consuli quinquaginta nauium classis ex duabus classibus, Cn. Octauij, quæ in Africa esset, P. Villij, quæ Siciliae oram tuebatur, decreta: vt quas naues vellent, deligeret. P. Scipio quinquaginta longas naues haberet, quas habuisset. quibus si Cn. Octauium, sicut præfuisse, præesse vellent, Octauio proprætori in eum annu imperium esset: si Legium præficeret, Octauius Romam decederet: reduceretq; naues, quibus proconsuli vsus non esset. Et M. Fabio in Sardiniam decem longæ naues decreta. Et consules duas legiones urbanas scribere iussi, vt quatuordecim legionibus eo anno, centum nauibus longis Respublica administraretur. Tum de legatis Philippi, & Carthaginensium actum. priores Macedones introduci placuit. quorum varia oratio fuit: partim purgantium, quæ questi erant missi ad regem à Roma legati de populatione sociorum: partim vltro accusantium quidem & socios populi Romani, sed multo infestius M. Aurelium: quem ex tribus ad se missis legatis delectu habito substituisse, & se bello lacesse contra fœdus, & sepe cum præfectis suis signis collatis pugnasse: partim postulantium, vt Macedones, duxq; eorū Sopater, qui apud Annibalem mercede militassent, captiq; in vinculis essent, sibi restituerentur. Aduersus ea M. Furius, missus ad id ipsum ab Aurelio ex Macedonia, disseruit. Aurelium relictum, ne socij populi Romani fessi populationibus, atq; iniuria ad regem deficerent, finibus sociorum non excessisse. dedisse operam, ne impunè in agros eorum transcenderent populatores. Sopatrum ex purpuratis & propinquis regis esse: cum quatuor millibus Macedonum & pecunia missum nuper in Africam esse, Annibali Carthaginensibusq; auxilio. De his rebus interrogati Macedones cum perplexè responderent, ipsi antè responsum tulerunt: Bellum querere regem, & si pergat, propediem inuenturum, dupliciter ab eo fœdus violatum: & quòd socijs populi Romani iniurias fecerit, bello armisq; lacesseuerit: & quòd hostes auxilij & pecunia iuuerit. & P. Scipionem rectè atque ordine videri fecisse, & facere, quòd eos qui arma contra populum Romanum ferentes capti sunt, hostium numero in vinculis habeat. & M. Aurelium è Republica facere, gratumq; id senatui esse, quòd socios populi Romani quando iure fœderis non posset, armis tueatur. Cum hoc tam triste responso dimissis Macedonibus legati Carthaginenses vocati. quorum etatibus dignitatibusq; conspectis (nam longè primi ciuitatis erant) tum pro se quisq; dicere, verè de pace agi. Insignis tamen inter cæteros Asdrubal erat (Hædum populares cognomine appellabant) pacis semper author, aduersusq; factioni Barchinæ. eo tum plus illi autoritatis fuit, belli culpam in paucorum cupiditatem à Republica transferenti. Qui cum varia oratione vsus esset, nunc purgando crimina, nunc quædam fatèdo, ne impudenter certa negantibus difficilior venia esset: nunc inonendo etiam patres conscriptos, vt rebus secundis modestè ac moderatè vterètur: Si se atq; Hannonem audissent Carthaginenses, & tempore vti voluissent, daturus fuisse pacis condiciones, quas tunc peterent. Raro simul hominibus

*Macedones legati
in senatum intro-
ducti.*

*Carthaginenses le-
gati in senatum
vocati.*

- A** hominibus bonam fortunam, bonamq; mentem dari. populum Romanum eo inuitum esse, q; in secundis rebus sapere, & consulere meminere. & hercule mirandum fuisse, si aliter facerent ex insolentia, quibus noua bona fortuna sit, impotentes letitię insanire: populo Romano usitata, ac propè iam obsoleta ex victoria gaudia esse ac plus penè parcendo victis, quàm vincendo imperium auxisse. Cæterorum miserabilior oratio fuit, commemorantium, ex quantis opibus quò recidissent Carthaginensium res. nihil eis qui modò orbem propè terrarum obtinuissent armis, superesse, præter Carthaginis mœnia. ijs inclusos non terra, non mari quicquam sui iuris cernere, urbem quoque ipsam, ac penates ita habituros, si non in ea quoq;, quo nihil vterius sit, sœuire populus Romanus velit. Cùm flecti misericordia patres appareret, senatorum vnum infestum perfidiæ Carthaginensium succlamasse ferunt: per quos deos fœdus icturi essent, cùm eos, per quos antè ictum esset, fefellissent? Per eosdem, inquit Asdrubal, qui tam infesti sunt fœdere violantibus. Inclinatorum omnium ad pacem animis, Cn. Lentulus consul, cui classis prouincia erat, senatorum consulto intercessit. Tum M. Attilius & Q. Minutius tribuni plebis ad populum tulerunt: vellent, iuberentne senatum decernere, vt cum Carthaginensibus pax fieret? & quem eam pacem dare, quemq; ex Africa exercitus deportare iuberent? De pace vti rogatæ omnes tribus erant, iusserunt pacem dare P. Scipionem, eundem exercitus deportare. Ex hac rogatione senatus decreuit, vt P. Scipio ex x. legatorum sententia pacem cum populo Carthaginensi, quibus legibus ei videretur, faceret. Gratias deinde patribus egere Carthaginenses, petieruntq;, vt sibi in urbem introire, & colloqui cum ciuibus suis liceret, qui capti in publica custodia essent, esse in ijs partim propinquos, amicosq; suos, nobiles homines, partim ad quos mandata à propinquis haberent. Quibus conuentis cùm rursus peterent, vt sibi quos vellent ex ijs redimendi potestas fieret, iussi nomina edere. & cum cc. fermè ederent, s. c. factum est, vt legati Romani ducentos ex captiuus, quos Carthaginenses vellent, ad P. Cornelium Scipionem in Africam deportarent: nuntiarentq; ei, vt si pax conuenisset, sine precio eos Carthaginensibus redderet. Fœciales cùm in Africam ad fœdus ferendum ire iuberentur, ipsis postulantibus Senatus consultum in hæc verba factum est: Vt priuos lapides silices, priuasq; verbenas secū ferrent: vti prætor Romanus his imperaret, vt fœdus ferrent, illi prætorem sagmina poscerent. Herbae id genus ex arce sumptum dari fœcialibus solet. Ita dimissi ab Roma Carthaginenses, cùm in Africā venissent ad Scipionem, quibus antè dictum est, legibus pacem fecerunt. Naues longas, elephantos, perfugas, fugitiuos, captiuorum quatuor millia tradiderunt. inter quos Q. Terentius Culleo senator fuit. Naues profectas in altum incendi iussit. Quingentas fuisse omnis generis, quæ remis agerentur, quidam tradunt. quarum conspectum repente incendium tam lugubre fuisse Pœnis, quàm si ipsa Carthago arderet. De perfugis grauius, quàm de fugitiuis consultum. nominis Latini qui erant, securi percussu. Romani in crucem sublati. Annis ante xl. pax cum Carthaginensibus postremò facta erat, Q. Lucretio, A. Manlio coss. bellum initum annis post tribus & xx. P. Cornelio, T. Sempronio
- E** coss. Finitum est, octauodecimo anno Cn. Cornelio, P. Ælio Pæto coss. Sæpe postea ferunt Scipionem dixisse: T. Claudij primum cupiditatem, deinde Cn. Cornelij fuisse in mora, quo minus id bellum exitio Carthaginis finiret. Carthaginensibus cùm prima collatio pecuniæ diutino bello exhaustis difficilis videretur, mœstitiaq; & fletus in curia esset, ridentem Annibalem ferunt conspectum. cuius cùm Asdrubal Hædus risum increparet in publico fletu, cùm ipse lachrymarū causa esset: Si quem admodum oris habitus cernitur oculis, inquit, sic & animus intus cerni posset, facile vobis appareret, non læti, sed propè amentis malis cordis hunc, quem increpatis, risum esse. qui tamen nequaquam adeò est intempestiuus, quàm vestræ istæ absurdæ atque abhorrentes lachrymæ sunt. tunc fesse decuit, cum adempta nobis arma, incensæ naues, interdictum externis bellis. illo enim vulnere concidimus. Nec esse in

P. Scipionem dare pacem, & exercitus deportare iuberent omnes tribus.

Fœciales in Africam ad fœdus ferendum, ire iussi.

Pax inter Romanos & Carthaginenses.

Pœnis in curia fletibus Annibalem risisse fertur.

vos odio vestro consultum ab Romanis credatis. Nulla magna ciuitas diu quiescere potest, si foris hostem non habet, domi inuenit: vt preualida corpora ab externis causis tuta videntur, sed suis ipsa viribus onerantur. Tantum nimirum ex publicis malis sentimus, quantum ad priuatas res pertinet: nec in eis quicquam acrius, quam pecunia damnum stimulat. Itaque cum spolia victæ Carthagini detrahebantur, cum inermem iam ac nudam destitui inter tot armatas gentes Africæ cerneretis, nemo ingemuit. nunc quia tributum ex priuato conferendum est, tanquam in publico funere comploratis. quàm vereor, ne propediem sentiat leuissimo in malo vos hodie lachrymasse. Hæc Annibal apud Carthaginienses. Scipio concione aduocata Manisfam ad regnum paternum Cirtha oppido, & cæteris urbibus agrisque, quæ ex regno Syphacis in pop. Rom. potestatem venissent, adiectis donauit. Cn. Octauium classem in Siciliam ductam Cn. Cornelio consuli tradere iussit. legatos Carthaginiensium Romam proficisci, vt quæ ab se ex decem legatorum sententia acta essent, ea patrum autoritate, populiq; iussu confirmarentur. Pace terra mariq; parta, exercitu in naues imposito, in Siciliam Lilybæum traiecit. inde magna parte militum in nauibus missa, ipse per lætam pace non minus quàm victoria Italiam, effusis non urbibus modo ad habendos honores, sed agrestium etiam turba obsidente vias, Romam peruenit, triumphoq; omnium clarissimo urbem est inuectus. Argenti tulit in ærarium * pondo centum millia xxxiiii. militib. ex præda * quadragenos æris diuisit. Morte subtractus spectaculo magis hominum, quàm triumphantis gloriæ Syphax est. Tybure haud ita multò ante mortuus, quò ab Alba traductus fuerat. conspecta mors ta-

Scipio Romanum reuersus triumphat.

* Val. 1230000.

coron.

* Alias qua-

dringenos, qui

faciunt coro-

natos 4.

Scipio primus imperator nomine victæ ab se gentis nobilitatur.

men eius fuit, quia publico funere est elatus. Hunc regem in triumpho ductum Polybius haudquaquam spernendus author tradit. Secutus Scipionem triumphantem est pilco capiti imposito Q. Terentius Culleo, omniq; deinde vita, vt dignum erat, libertatis authorem coluit. Africanum cognomen, militaris prius fauor, an popularis aura celebrauerit: an sicuti Felicis Sulle, Magniq; Pompeij patrum memoria cceptum ab assentatione familiari sit, parum compertum habeo. Primus certè hic imperator nomine victæ ab se gentis est nobilitatus: exemplo deinde huius nequam victoria pares insignes imaginum titulos, claraq; cognomina familiæ fecere.

EPITO-

EPITOME LIBRI XXXI.

A

BELLI aduersus Philippum Macedonia regem, quod intermissum erat, repetiti causæ feruntur hæc. Tempore initiorum duo iuuenes Acarnanes, qui non initiati erant, Athenas venerunt, et in sacrarium Cereris cum alijs popularibus suis intrauerunt, ob hoc tanquam nefas summum commississent, ab Atheniensibus cæsi sunt. Acarnanes mortibus suorum commoti, ad vindicandum illos auxilium à Philippo petierunt. Paucis mensibus post pacem Carthaginensibus datam, quingentesimo quadragésimo anno ab vrbe condita, cum Atheniensium, qui obsidebantur à Philippo, legati auxilium à senatu petissent, & senatus id censuisset ferendum, plebe, quod tot bellorum continuus labor grauis erat, dissentiente, tenuit auctoritas patrum, vt sociæ ciuitati ferri opem populus quoq; iuberet. Bellum id P. Sulpicio consuli mandatum est, qui exercitum in Macedonia ducto, equestribus prælijs cum Philippo prosperè pugnauit. Abydeni à Philippo obsesti ad exemplum Saguntinorum, suos seq; occiderunt. L. Furius prætor Gallos insubres rebellantes, & Amilcarem Pœnum bellum in ea parte molientem acie vicit. Amilcar eo in bello occisus est, & millia hominum xxxv. Præterea expeditiones Philippi regis, & Sulpitij consulis, expugnationesq; vrbum ab viroq; factas continet. Sulpitius Cos. adiuuantibus rege Attalo, & Rhodijs, bellum gerebat. Triumphauit de Gallis L. Furius prætor.

B

ME quoq; tuat, velut ipse in parte laboris ac periculi fuerim, ad finem belli Punici peruenisse, nam etsi profiteri ausum, perscripturum res omnes Romanas, in partibus singulis tanti operis fatigari minimè conuenit: tamen cum in mentem venit, trës & lxx. annos (tot enim sunt à primo Punico ad secundum bellum finitum) æquè multa volumina occupasse mihi, quàm occuparint quadringenti lxxviii. anni à condita vrbe ad Appium Claudium consulem, qui primus bellum Carthaginensibus intulit, iam prouideo animo, ve-

Anni ab vrbe condita.

C

Clut qui proximis littori vadis induci in mare pedibus ingrediuntur: quicquid progredior, in vastiorem me altitudine, ac velut profundum inuehi, & crescere pene opus, quod prima quæq; perficiendo minui videbatur. Pacem Punicam bellum Macedonicum excepit, periculo haudquaquam comparandum, aut virtute ducis, aut militum robore: claritate regum antiquorum, vetustaq; fama gentis, & magnitudine imperij, quo multa quondam Europe, maioremq; partem Asiæ obtinuerant armis, propè nobilius. Cæterum cœptum bellum aduersus Philippum decem fermè antè annis, triennio prius depositum erat, cum Ætoli & belli & pacis fuissent causæ. vacuos deinde pace Punicam iam Romanos, & infensos Philippo. cum ob infidam aduersus Ætolos, aliosq; regionis eiusdem socios pacè, tum ob auxilia cum pecunia nuper in Africam missa Annibali, Pœnisq; preces Atheniensium, quos agro peruaftato in vrbem compulerat, excitauerunt ad renouandum bellum. Sub idem ferè tempus & ab Attalo rege, & Rhodijs legati venerunt, nuntiantes, Asiæ quoq; ciuitates sollicitari. His legationibus responsum est: curæ Asianam rem senatui fore. Consultatio de Macedonico bello integra ad Cos. qui tunc in prælio cum Boijs erant, reiecta est. Interim ad Ptolemæum Ægypti regem legati tres missi, C. Claudius Nero, M. Æmylius Lepidus, P. Sempronius Tuditanus: vt & annuntiarent victum Annibalem, Pœnosq;: & gratias agerent regi, quod in rebus dubijs, cum finitimi etiam socij Romanos defererent, in fide mansisset: & peterent, vt si coacti iniurijs bellum aduersus Philippum suscepissent, pristinum animum erga populum Romanum conseruaret. Eodem ferè tempore P.

Macedonici belli causa.

Romani legati ad Ptolemæum Ægypti regem.

E

Elius Cos. in Gallia, cum audisset à Boijs ante suum aduentum incursionem in agros sociorum factas, duabus legionibus subitarijs tumultus eius causa scriptis, additisq; ad eas quatuor cohortibus de exercitu suo C. Appium præfectum socium hac tumultuaria manu per Vmbriam, quam tribum Sappiniam vocant, agrum Boiorum inuadere iussit. ipse eodem aperto itinere per medios montes duxit. Appius ingressus hostiũ fines, primò populationes satis prosperè, ac tuto fecit. delecto deinde ad castrum Mutilum satis idoneo loco ad demetenda frumenta (iam enim maturæ erant segetes) profectus, neq; explorato circa, nec stationibus satis firmis, quæ armatæ inermes, atq; operi intentos tutarentur, positis, improviso impetu Gallorum cum frumentatoribus est circumuentus. inde pavor fugaq; etiã armatos cæpit. ad septem millia hominum palata per segetes sunt cæsa: inter quos ipse C. Appius præfectus. cæteri in castra

Appius socium præfectus à Gallis caeditur.

metu compulsi, inde sine certo duce consensu militari proxima nocte, relicta magna parte rerum suarum, ad consulem per saltus propè inuios peruenere. qui, nisi quòd populatus est Boiorum fines, & cum Ingaunis Liguribus fœdus icit, nihil, quod esset memorabile, aliud in prouincia cùm gessisset, Romam redijt. Cùm primum senatum habuit, vniuersis postulantibus, ne quam prius rem quàm de Philippo fociorumq; querelis ageret, relatum extemplò est: decreuitq; frequens senatus, vt P. Ælius cos. quem videretur ei, cum imperio mitteret, qui classe accepta, quam ex Sicilia Cn. Octavius reduceret, in Macedoniam trajceret. M. Valerius Leuinus proprætor missus, circa Vibonem duodequadraginta nauibus ab Cn. Octauio acceptis in Macedoniam transmisit. ad quem cùm M. Aurelius legatus venisset, edocuisseq; eum quantos exercitus, quantum nauium numerum comparasset rex: & quemadmodum circa omnes non continentis modò vrbes, sed etiam insulas, partim ipse adeundo, partim per legatos conciret homines ad arma: maiore cõnatu Romanis id capessendum bellum esse, ne cunctantibus ijs auderet Philippus, quod Pyrrhus prius ausus ex alio, quanto minore regno esset: hæc eadem scribere Aurelium consulibus & senatui placuit. Exitu huius anni cùm de agris veterum militum relatum esset, qui ductu atque auspicio proconsulis Scipionis in Africa bellum perfecissent: decreuerunt patres, vt M. Iunius prætor vrbs, si ei videretur, decemuiros agro Samniti Apuloq; quod eius publicum populi Romani esset, metiendo diuidendoq; crearet. Creati P. Seruilius, Q. Cæcilius Metellus, Cn. & M. Seruilij (Geminiis ambobus cognomen erat) L. & A. Hostilij Catones, P. Villius Tappulus, M. Fuluius Flaccus, P. Ælius Pætus, Q. Flaminij. Per eos dies P. Ælio consule, comitia habenti, creati coss. P. Sulpitius Galba, C. Aurelius Cotta. Prætores exinde facti, Q. Minutius Rufus, L. Furius Purpureo, Q. Fuluius Gillo, Cn. Sergius Plancus, Ludi Romani scenici eo anno magnifice apparatusq; facti ab ædilibus curulibus L. Valerio Flacco, & T. Quintio Flaminio, biduum instaurati sunt. frumentiq; vim ingentem, quod ex Africa proconsul Scipio miserat, quaternis æris populo cum summa fide & gratia diuiserunt. Et plebeij ludi ter toti instaurati ab ædilibus plebis L. Apustio Fullone, & Q. Minutio Rufo; qui ex ædilitate prætor creatus erat. & Iouis epulum fuit ludorum causa. Anno quingentesimo quadragesimo quarto ab vrbe condita, P. Sulpitio Galba, C. Aurelio coss. bellum cum rege Philippo initum est, paucis mensibus post pacem Carthaginensibus datam. Omnium primum eam rem Idibus Martijs, quo die tum consulatus inibat, P. Sulpitius cos. retulit: senatusq; decreuit, vt coss. maioribus hostijs rem diuinam facerent, quibus dijs ipsis videretur cum precatione ea. Quam rem senatus populusq; Romanus de Republica, deq; incundo nouo bello in animo haberet: ea res vt populo Romano, focijsq; ac nomini Latino benè ac feliciter eueniret. secundum rem diuinam, precationemq;, vt de Republica, deq; prouincijs senatum consularent. Per eos dies opportunè irritandis ad bellum animis, & literæ à M. Aurelio legato, & M. Valerio Leuino proprætoe allatæ: & Atheniensium noua legatio venit, quæ regem appropinquare finibus suis nunciaret: breuiq; non agros modò, sed urbem etiã in ditione eius futurã, nisi quid in Romanis auxilij foret. Cum pronuntiaffent coss. rem diuinã ritè perfectã esse, & precationi annuisse deos, aruspices respondere: lataq; exta fuisse, & prolationem finium, victoriamq;, & triumphũ portendi: tum literæ Valerij, Aurelijq; lectæ, & legati Atheniensium auditi. Senatus inde consultum factum est: vt focijs gratiæ agerentur, quòd diu sollicitati, ne obsidionis quidem metu fide decessissent. de auxilio mittendo tũ respòdere, placere, cùm cõsules prouincias sortiti essent: atq; is cos. cui Macedonia prouincia euenisset ad populum tulisset, vt Philippo regi Macedonum indiceretur bellum. P. Sulpitio prouincia Macedonia sorte euenit, isq; rogationem promulgauit: vellent, iuberent Philippo regi Macedonibusq;, qui sub regno eius essent, ob iniurias, armaq; illata focijs pop. Rom. bellũ indici: alteri consuli Aurelio Italia prouincia obtigit. Prouincias prætores exinde sortiti sunt. Cn. Sergius Plancus

De bello aduersus Philippum ad senatum refertur.

Decemuiros creatur, vt veteranis Scipionis militibus agrum metirètur, ac diuiderent.

Ludi scenici.

Anni ab vrbe condita.

Sigonio A. 580.

Atheniensium legati ad senatum.

Ad populum tulit Sulpitius Cos. de bello Macedonico.

- A Plancus urbanam, Q. Fulvius Gillo Siciliam: Q. Minutius Rufus Brutios, L. Furius Purpureo Galliam. Rogatio de bello Macedonico primis comitijs ab omnibus ferme centurijs antiquata est. id cum fessi diurnitate & grauitate belli sua sponte homines tædio laborum, periculorumq; fecerant, tum Q. Bæbius tribunus plebis viam antiquam criminandi patres ingressus, incusauerat bella ex bellis feri, ne pace vnquam frui plebs posset. Ægrè eam rem passi patres, laceratusq; probris in senatu tribunus plebis, & consulem pro se quisque hortari, vt de integro comitia rogationi ferendæ ediceret, castigaretq; segnitiem populi: atq; doceret quanto damno, dedecoriq; dilatio ea belli futura esset. Consul in Campo Martio comitijs habitis, priusquam centurias in suffragiũ mitteret, concione aduocata, Ignorare, inquit, videmini mihi Quirites, non vtrum bellum an pacè habeatis, vos consuli: (neq; enim liberũ id vobis permittet Philippus, qui terra mariq; ingens bellum molitur) sed vtrum in Macedonia legiones transportetis, an hostem in Italiam accipiat. hoc quantum intersit, si vnquam antè alias, Punico certè proximo bello experti estis. Quis enim dubitat: quin, si Saguntinis obsessis fidemq; nostram implorantibus impigre tulissemus opem, sicut patres nostri Mamertinis tulerant: totum in Hispaniã auerfuri bellũ fuerimus, quod cunctando cum summa clade nostra in Italiam accepimus? Ne illud quidem dubium est, quin hunc ipsum Philippũ pactum iam per legatos, literasq; cũ Annibale in Italiam trajcere, misso cum classe Leuino, qui vltro ei bellum inferret, in Macedonia continuerimus. & quod tũc fecimus, cũ hostẽ Annibalem in Italia haberemus: id nunc pulso Italia Annibalẽ, victis Carthaginensibus, cunctamur facere? Patiamur expugnandis Athenis, sicut Sagunto expugnado Annibalẽ passus sumus, segnitiem nostram experiri regem, non quinto inde mense, quemadmodum ab Sagunto Annibal, sed quinto inde die, quàm ab Corintho soluerit naues, in Italiã perueniet. Ne æquaueritis Annibali Philippũ, ne Carthaginensibus Macedonas. Pyrrho certè æquabitis: dico quantum vel vir viro, vel gens genti præstat. Minima accessio semper Epirus regno Macedoniae fuit, & hodie est. Peloponnesum totam in ditione Philippus habet, Argosq; ipsos, nõ vetere fama magis, quàm morte Pyrrhi nobilitatos. nostra nunc compara. quanto magis florentem Italiã, quanto magis integras res, saluis ducibus, saluis tot exercitibus, quos Punicũ postea bellum absumpsit: aggressus Pyrrhus tamen concussit, & victor propè ad ipsam urbẽ Romã venit. nec Tarentini modò, oraq; illa Italiae, quam maiorem Græciã vocant, vt linguã, vt nomẽ secutos crederes: sed Lucanus & Brutius, & Samnis à nobis defecerunt. hæc vos, si Philippus in Italiã transmiserit, quietura aut mansura in fide creditis: manserunt enim Punico postea bello. nunquam isti populi, nisi cũ deerit ad quem desciscant, à nobis non deficient. Si piguisset vos in Africam trajcere, hodie in Italia Annibalem & Carthaginenses hostes haberetis. Macedonia potius, quàm Italia bellum habeat: hostem vrbes agriq; ferro atque igni vastentur. experti iam sumus foris nobis, quàm domi feliciora, potentioraq; arma esse. Ite in suffragium benè iuuantibus dijs: & quæ patres censuerunt, vos iubete. Huius vobis sententiæ non consul modò author est, sed etiã dii immortales, qui mihi sacrificanti precantiq; vt hoc bellum mihi, senatui, vobisq; & socijs ac nomini Latino, classibus exercitibusq; nostris benè ac feliciter eueniret: læta omnia, prosperaq; portendèrè. Ab hac oratione in suffragium missi, vt rogaret bellum iusserunt. Supplicatio inde à coss. in triduum ex Senatus consulto indicta est, obsecratiq; circa omnia puluinaria dij, quod bellum cum Philippo populus iussisset, id benè ac feliciter eueniret. consultiq; fœciales ab cos. Sulpitio, bellum quod indiceretur regi Philippo, vtrum ipsi vtiq; nuntiari iuberet: an satis esset, in finibus regni quod proximum præsidium esset, eò nuntiari. fœciales decreuerunt, vtrum eorum fecisset, rectè facturum. Consuli à patribus permissum, vt quem videretur ex ijs, qui extra senatum essent, legatum mitteret ad bellum regi indicendum. Tum de exercitibus consulum, prætorumq; actum. consules binas legiones scribere iussi: veteres dimittere exercitus. Sul-

Rogatione de bello Macedonico antiquarunt omnes ferme centuria.

Sulpitij conf. ad populum oratio de bello Macedonico.

Populus bellum aduersus Philippum iuber.

De exercituum delectu, & pronuntiatione.

pitio, cui nouum, ac magni nominis bellum decretum erat, permiffum: vt de exerci-
 tu, quem proconful Scipio ex Africa deportaffet, voluntarios quos poffet, duceret;
 inuitum ne quem militem veterem ducendi ius efferet. Prætoribus L. Furio Purpurio-
 ni, & Q. Minutio Rufo quina millia focium Latini nominis cõful daret: quibus præ-
 fidijs alter Galliam, alter Brutios prouinciam obtineret. Q. Fuluius Gillo & ipfe iuf-
 fus ex eo exercitu, quem P. Ælius cos. habuiffet: vt quifque minimè multa ftipendia
 haberet, legere, donec & ipfe quinq; millia focium ac nominis Latini, effeciffet: id præ-
 fidio Siciliae prouinciae efferet. M. Valerio Falconi, qui prætor priore anno Campaniam
 prouinciam habuerat; prorogatum in annum imperium efferet, vti proprætor in Sardi-
 niam trajceret: quodq; de exercitu, qui ibi efferet, quinq; millia focium nominis Lati-
 ni, qui eorũ minimè multa ftipendia haberet, legeret. Et cõfules duas vrbanas legio-
 nes fcribere iuffi: quæ fi quo res pofferet, multis in Italia cõtractis gētibus Punici bel-
 li focietate, iraq; inde tumentibus, mittereretur. Sex legionibus Romanis eo anno vfu-
 ra Reſpub. erat. In ipfo apparatu belli legati ab rege Ptolemæo venerunt, qui nuntia-
 runt, Athenienſes aduerfus Philippũ petiſſe ab rege auxiliũ. cæterũ etſi communes
 focij ſint: tamen niſi ex autoritate populi Romani, neq; claſſem, neq; exercitum de-
 fendendi aut oppugnandi cuiuſquã cauſa regem in Græciam miſſurum efferet. vel qui-
 eturum eum in regno, ſi populo Romano focios defendere liceat: vel Romanos qui-
 eſcere, ſi malint, paſſurum: atque ipſum auxilia, quæ facile aduerfus Philippum tueri
 Athenas poſſent, miſſurum. Gratia regi ab ſenatu acta, reſpoſumq; tutari focios po-
 pulo Romano in animo efferet, ſi quare ad id bellũ opus ſit: indicaturos regi, regniq; eius
 opes ſcire ſubſidia firma ac fidelia ſua Reipub. efferet. Munera deinde legatis in ſingulos
 * quinũ milliũ æris ex Senatus conſulto haberent, pararentq; quæ ad bellum opus
 efferet: ciuitas religioſa, in principijs maximè nouorũ bellorum, ſupplicationibus ha-
 bitis iã, & obſecratione circa omnia puluina facta, ne quid prætermitteretur, quod
 aliquando factũ efferet: ludos Ioui, donũq; vouere conſulem, cui prouincia Macedonia
 eueniſſet, iuſſit. Morã voto publico Licinius pontifex maximus attulit, qui negauit ex
 incerta pecunia vouere debere, ſi ea pecunia nõ poſſet in bellũ vſui efferet, reponi ſtatim
 debere, nec cũ alia pecunia miſceri. quod niſi factũ efferet, votum ritè ſolui non poſſe.
 Quanquã & res, & author mouebat: tamen ad collegiũ pontificũ. referre conſul iuf-
 ſus, ſi poſſet rectè votũ incertæ pecuniæ ſuſcipi: poſſe, rectiusq; etiã efferet pontifices de-
 creuerunt. Vouit in eadẽ verba cos. præeunte maximo pontifice, quibus antea quin-
 quennialia vota ſuſcipi ſolita erant: præterquã quod tanta pecunia, quantũ tum, cum
 ſolueretur, ſenatus cenſuiſſet, ludos donaq; facturum vouit. toties ante ludi magni de
 certã pecunia voti erant: ij primi de incerta. Omnium animis in bellũ Macedonicũ ver-
 ſis, repentè nihil minus eo tempore timentibus, Gallici tumultus fama exorta efferet. In-
 ſubres, Cænomaniq; & Boij, excitis Sallyis, Iluatibusq; & cæteris Ligurijs populis,
 Amilcare Pæno duce, qui in ijs locis de Afdrubalis exercitu ſubſtiterat: Placentiã in-
 uaſerant, & direpta vrbe, ac per irã magna ex parte incenſa, vix duobus millib. homi-
 num inter incendia ruinasq; relictiſ, traiecto Pado ad Cremonã diripiendã pergunt.
 Vicinæ vrbis audita clades ſpatiũ colonis dedit ad claudendas portas, præſidiaq; per
 muros diſponenda: vt obſiderentur tamen prius q̃ expugnareretur, nuntiosq; mitterent
 ad populũ Romanum. L. Furio Purpureo, tum prouincię præerat: cætero ex Senatus
 conſulto exercitu dimiſſo, præter quinq; millia focium ac Latini nominis, cum ijs co-
 pijs in proxima regione prouincia circa Ariminũ ſubſtiterat. is tum ſenatu ſcripſit,
 quo in tumultũ prouincia efferet. duarum coloniarũ, quæ ingentẽ illam tempeſtatem
 Punici belli ſubterfuſſent, alteram captam ac direptam ab hoſtibus, alteram oppu-
 gnari. nec in exercitu ſuo ſatis præſidij colonis laborãtibus fore, niſi quinq; millia fo-
 cium XL. millibus hoſtiũ (tot enim in armis efferet) trucidanda obijcere velit, & tanta ſua
 clade iam inflatos excidio coloniarũ Romanarũ augeri hoſtium animos. His literis reci-
 tatis decreuerunt, vt C. Aurelius cos. exercitum cui in Hetruriam ad conueniendum
 diem edi-

Legati Ptolemæi
ad pop. Rom.

Valet 50. cor.

Romanorum in vo-
tis ſuſcipiendis re-
ligio.

Gallici tumultus.

Placentia direpta.

Cremona oppu-
gnata.

A diem edixerat, Arimini eadem die adesse iuberet, & aut ipse, si per commodum Reipublicæ posset, ad opprimendum Gallicum tumultum proficisceretur: aut L. Furio prætori scriberet, ut cum ad eum legiones ex Hetruriavenissent, missis inuicem earum quinque millibus sociorum, qui interim Hetruriæ præsidio essent, proficisceretur ipse ad coloniam liberandam obsidione. Legatos item mittendos in Africam censuerunt, eosdem Carthaginem, eosdem in Numidiam ad Masanissam. Carthaginem, ut nunciarent, ciuem eorum Amilcarem relictum in Gallia, haud satis scire ex Asdrubalis prius, an ex Magonis postea exercitu, bellum contra fœdus facere. exercitus Gallorum, Ligurumque exciuisse ad arma contra populum Romanum, eum si pax placeret, reuocandum illis, & dedendum populo Romano esse, simul nunciare iussi, perfugas

B sibi non omnes redditos esse, magnam partem eorum palam Carthagini obuerti dici, quos comprehendi conquirique debere, ut sibi ex fœdere restituantur. Hæc ad Carthaginenses mandata. Masanissæ gratulari iussi, quod non patrium modò recuperasset regnum, sed parte florentissima Syphacis finium adiecta etiam auxisset. Nunciare præterea iussi, bellum cum Rege Philippo susceptum, quod Carthaginenses, auxilijs iuuisset, iniuriasque inferendo socijs populi Romani, flagrante bello Italia coegisset classes exercitusque in Græciam mitti, & distinendo copias causa in primis fuisset ferius in Africam trajciendi. peterent, ut ad id bellum mitteret auxilia Numidarum equitum. Dona ampla data, quæ ferrent regl, vasa aurea argenteaque, toga purpurea, & palmata tunica cum eburneo scipione, & toga prætexta cum curuli sella. iussi que polliceri, si quid ei ad firmandum augendumque regnum opus esse iudicasset, enixe id populum Romanum merito eius præstaturum. Verminæ quoque Syphacis filij legati per eos dies senatum adierunt, excusantes errorem adolescentiamque, & culpam omnem in fraudem Carthaginensium auertentes. Et Masanissam Romanis ex hoste amicum factum: Verminam quoque annixurum, ne officijs in populum Romanum aut à Masanissâ, aut ab villo alio vincatur. petere ut Rex, sociusque, & amicus ab senatu appellaretur. Responsum legatis est: & patrem eius Syphacem sine causa ex socio & amico hostem repente populi Romani factum: & eum ipsum rudimentum adolescentiæ bello lacescentem Romanos posuisse, itaque pacem illi prius petendam à populo Romano esse, quam ut Rex, sociusque, & amicus appelletur. nominis eius honorem pro magnis erga se regum meritis dare populum Romanum consueisse, legatos Romanos in Africa fore: quibus mandaturum senatum, ut Verminæ pacis dent leges: liberum arbitrium eis populo Romano permittente. si quid ad eas addi, demi, mutariue vellet, rursus ab senatu ei postulandum fore. Legati cum ijs mandatis in Africam missi: C. Terentius Varro, Sp. Lucretius, Cn. Octavius. quinqueremes singulis datæ. Literæ deinde in senatu recitatæ sunt Q. Minutij prætoris, cui Brutij prouincia erat: pecuniam Locris ex Proserpinæ thesauris nocte clam sublatam: nec ad quos pertineat facinus, vestigia vlla extare. Indignè passus Senatus non cessari ab sacrilegijs: & ne Pleminiū quidem, tam clarum recensque noxæ simul ac pœnæ exemplum, homines deterrere. C. Aurelio consuli negotium datum, ut ad prætorem in Brutios scriberet: senatui placere, quæstionem de expilatis thesauris eodem exemplo haberi, quo M. Pomponius prætor triennio ante habuisset. quæ inuicta pecunia esset, reponi. si quo minus inuentum foret, expleri: ac piacularia, si videretur, sicut antè pôtifices censuissent, fieri causa expiandæ violationis eius templi. Prodigia etiam sub idem tempus pluribus locis nunciata acciderunt. In Lucanis cælum arsisse afferebant. Priuerni sereno per diem totum rubrum solem fuisse: Lanuuij templo Sospitæ Iunonis nocte strepitum ingentem exortum. iam animalium obsceni fœtus pluribus locis nunciabantur. in Sabinis incertus infans natus, masculus an fœmina esset. alter sexdecim iam annorum item ambiguo sexu inuentus. Frusinone agnus cum suillo capite, Sinuessæ porcus cum capite humano natus: in Lucanis in agro publico equuleus cum quinque pedibus. Fœda omnia & deformia, errantisque in alienos fœtus naturæ visa. ante omnia abominati semina-

Romani legatos in Africam mittunt ad Carthaginenses & Masanissam.

Vermina Syphacis filij ad senatum Romani legati.

Ex proserpina thesauris pecunia clam sublata.

Prodigia.

*Androgini in mare
deportabantur.*

*Expiantur prodi-
gia.*

Ager Trientius.

*Salpitius consul in
Macedoniam traiecit.*

Causa belli Arbeniensium cum Philippo.

Attalus rex Piræcum traiecit.

res, iussiq; in mare extemplò deportari, sicut proximè C. Claudio, M. Liuiò coss. deportatus similis prodigij fœtus erat. nihilominus decemuiros adire libros de portento eo iusserunt. decemuiros ex libris res diuinas easdem, quæ proximè secundum id prodigium factæ essent, imperarunt. carmen præterea ab ter nouenis virginibus cani per urbem iusserunt, donumq; Iunoni reginæ ferri. Ea uti fierent, C. Aurelius coss. ex decemuirorum responso curauit. carmen sicut patrum memoria Liuius, ita tum condidit P. Licinius Tegula. Expiatis omnibus religionibus (nam etiam Locris sacrilegium peruestigatum à Q. Minutio erat, pecuniâq; ex bonis noxiorum in thesauris reposita) cum consules in prouincias proficisci vellent: priuati frequentes, quibus ex pecunia, quam M. Valerio & M. Claudio coss. mutuam dederant, tertia pensio debebatur eo anno, adierunt senatum: quia consules, cum ad nouum bellum, quod magna classe magnisq; exercitibus gerendum esset, vix ærarium sufficeret: negauerant esse, vnde ijs in præsentia solueretur. Senatus querentes eos non sustinuit: si in Punicum bellum pecunia data, in Macedonicum quoque bellum uti Respublica vellet: alijs ex alijs orientibus bellis, quid aliud quam publicam pro beneficio tanquam ob noxam suam pecuniam fore? Cum & priuati æquum postularent: nec tamen soluendo ære alieno Respublica esset, quod medium inter æquum & vtile erat, decreuerunt: ut, quoniam magna pars eorum agros vulgo venales esse diceret, & sibi met emptis opus esse, agri publici, qui intra quinquagesimū lapidem esset, copia ijs fieret. cōsules agrum estimaturos, & in iugera asses vectigales, testandi causa publicum agrum esse imposituros, ut si quis, cum soluere posset populus, pecuniam habere quam agrum H mallet, restitueret agrum populo. Læti eam conditionem priuati acceperunt. Trientius, Tabuliusq; is ager, quia pro tertia parte pecuniæ datus erat, appellatus. Tum P. Sulpitius secundum vota in Capitolio nuncupata paludatus cum licioribus profectus ab vrbe, Brundisium venit, & veteribus militibus voluntarijs ex Africano exercitu in legiones descriptis, nauibusq; ex classe consulis Cornelij lætis: altera die, quam à Brundisio soluit, in Macedoniam traiecit. ibi ei præfò fuere Atheniensium legati, orantes, ut se obsidione eximeret. Missus extemplò Athenas est C. Claudius Cento cum x. longis nauibus, & militum copijs. neque enim ipse rex Athenas obsidebat. eo maximè tempore Abydum oppugnabat, iam cum Rhodijs & Attalo naualibus certaminibus, neutro feliciter prælio vires expertus. sed animos ei faciebat præter ferociam insitam, fœdus iustum cum Antiocho Syriæ rege: diuisa q; iam cum eo Ægypti opes, cui morte audita Ptolemæi regis ambo imminebant. Contraxerant autem cum Philippo bellum Athenienses haud quaquam digna causa: dum ex vetere fortuna nihil præter animos seruant. Acarnanes duo iuuenes per initiorum dies non initiati, templum Cereris imprudentes religionis cum cætera turba ingressi sunt. facile eos sermo prodidit, absurdè quædam percunctantes: deductiq; ad antistites templi, cum palam esset per errorem ingressos, tanquam ob infandum scelus interfecti sunt. Id tam fœdè atque hostiliter factum gens Acarnanum ad Philippum derulit: impetrauitq; ab eo, ut datis Macedonum auxilijs, bellum se inferre Atheniensibus pateretur. Hic exercitus primò terram Atticam ferro igniq; depopulatus, cum omnis K generis præda in Acarnaniam redijt. & irritatio animorum ea prima fuit: postea iustum bellum decretis ciuitatis vltro indicendo factum. Attalus enim rex, Rhodijq; secuti sedentem in Macedoniam Philippum, cum Æginam venissent: rex Piræcum, renouandæ firmandæq; cum Atheniensibus societatis causa traiecit. Ciuitas omnis obuiam effusa cum coniugibus ac liberis, sacerdotes cum insignibus suis intrantem urbem, ac dii propè ipsi exciti sedibus suis exceperunt. In concionem extemplò populus vocatus, ut rex quæ vellet, coram ageret: deinde ex dignitate magis visum, scribere eum, de quibus videretur: quam præsentem aut referendis suis in ciuitate beneficijs erubescere, aut significationibus acclamationibusq; multitudinis, assentatione immodica pudorem onerantis. In literis autem, quæ missæ in concionem, recitatæq; sunt,

- A** sunt, commemoratio erat beneficiorum primum in ciuitatem sociam: deinde rerum, quas aduersus Philippum gessisset: ad postremum adhortatio. capeffendum bellum, dum se, dum Rhodios, tum quidem dum etiam Romanos haberent. nequicquam postea, si tum cessassent, prætermittam occasionem quaesituros. Rhodij deinde legati auditi sunt, quorum recens erat beneficium, quod naues longas quatuor Atheniensium captas nuper à Macedonibus, recuperatasque remiserant. Itaque ingenti consensu bellum aduersus Philippum decretum. Honores regi primum Attalo immodici, deinde & Rhodij habit: tum primum mentio illata de tribu, quam Attalida appellarent, ad decem veteres tribus addenda. & Rhodiorum populus corona aurea virtutis ergo donatus, ciuitasque Rhodij data: quemadmodum Rhodij prius Atheniensibus dederant. Secundum hæc rex Attalus Æginam ad classem, se recepit. Rhodij Ceam ab Ægina, inde per insulas Rhodum nauigarunt, omnibus, præter Andrum, Parumque, & Cythnum, quæ præsidij Macedonum tenebantur, in societatem acceptis. Attalum Ægynæ missi in Ætoliam nuntij, expectatique, inde legati aliquandiu nihil agentem tenuere. & neque illos exire ad arma potuit, gaudentes utcumque composita cum Philippo pace: & ipse, Rhodijque, cum, si institissent Philippo, egregium liberatae per se Græciæ titulum, habere potuissent: patiendo rursus, eum in Hellespontum trajicere, occupantemque Græciæ opportuna loca vires colligere, bellum aluere: gloriamque eius gesti, perfectique Romanis concesserunt, Philippus magis regio animo est usus: qui cum Attalum, Rhodiosque, hostes non sustinuisset, ne Romano quidem quod imminebat, bello territus, Philocle quodam ex præfectis suis cum duobus millibus peditum, equitibus ducentis ad populandos Atheniensium agros misso, classe tradita Heraclidi, ut Maroneam peteret: ipse terra eodem cum expeditis duobus millibus peditum, equitibus ducentis pergit. & Maroneam quidem primo impetu expugnauit. Ænum inde cum magno labore, postremo per proditionem Ganymedis præfecti Ptolemæi cepit. deinceps alia castella, Cypsela, & Doriscon, & Serrheum occupat. inde progressus ad Chersonesum, Eleunta & Alopeconnesum, tradentibus ipsis, recipit. Callipolis quoque & Madytos dedita, & castella quædam ignobilia. Abydeni ne legatis quidem admissis, regi portas clausurunt. ea oppugnatio diu Philippum tenuit, eripique ex obsidione, ni cessatum ab Attalo & Rhodij foret, potuerunt.
- D** Attalus trecentos tantum milites in præsidium, Rhodij quadriremem vnã ex classe, cum ad Tenedum staret, miserunt. eodem postea cum iam vix sustinerent obsidionem, & ipse Attalus cum traiecisset, spem tantum auxilij ex propinquo ostendit, neque terra neque mari adiutis socijs. Abydeni primò tormentis per muros dispositis, nõ terra modo adeuntes aditu arcebant: sed nauium quoque stationem infestam hosti faciebant. postea cum & muri pars strata ruinis, & ad interiorem raptim oppositum murum cuniculis iam peruentum esset: legatos ad regem de conditionibus tradende urbis miserunt. Paciscebantur autem, ut Rhodiam quadriremem cum socijs naualibus, Attalique præsidium emitti liceret: atque ipsis vrbe excedere, cum singulis vestimentis, quibus cum Philippus nihil pacati, nisi omnia permittentibus respondisset: addeõ renunciata hæc legatio ab indignatione simul ac desperatione iram accendit, ut ad Saguntinam rabiem versi, matronas omnes in templo Dianæ, pueros ingenuos, virginesque, infantes etiam cum suis nutricibus in gymnasium includi iuberent: aurum & argentum in forum deferri, vestem pretiosam in naues, Rhodiam Cyzicenamque, quæ in portu erant, conijci: sacerdotes victimasque adduci, & altaria in medio poni. ibi delecti primum, qui vbi cæsam aciem suorum pro diruto muro pugnantem vidissent, ex templo coniuges liberosque interficerent: aurum, argentum, vestemque, quæ in nauibus esset, in mare deijcerent: tectis publicis, priuatisque, quamplurimis locis possent, ignes subijcerent: & se facinus perpetraturos, præeuntibus execrabile carmen sacerdotibus, iureiurando adacti: tum militaris ætas iurare, neminem viuum, nisi victorem, acie excessurum. Hi memores deorum adeo pertinaciter pugnauerunt,

Attalo honores immodici ab Atheniensibus habit.

Attalus sollicitus Ætolos ad defectionem.

Abydenos oppugnat Philippus.

Abydeni Saguntinorum exemplo se suosque occiderunt.

M. Aemilius legatus ad Philippum:

Abydenorum interitus.

Vermina Syphacis filius pacis conditiones accipit.

*Val. 440000. coron.
*Val. 274400. coron.
*Val. coron. vnum & quin-
tam eius partem.

runt, vt cum nox praelium diremptura esset, rex prior territus rabie eorum, pugna ab-
fiterit. Principes quibus atrocior pars facinoris delegata erat: cum paucos & confectos
vulneribus ac lassitudine superesse praelio cernerent, luce prima sacerdotes cum
infulis ad urbem dedendam Philippo mittunt. Ante deditionem ex ijs legatis Ro-
manis, qui Alexandriam missi erant, M. Aemilius duorum consensu, minimus natu,
audita obsidione Abydenorum, ad Philippum venit. qui questus Artalo, Rhodijsq;
arma illata, & quod tum maximè Abydum oppugnaret: cum rex ab Artalo & Rho-
dijs vltro se bello laceffitum diceret: Num Abydeni quoq;, inquit, vltro tibi intule-
runt arma? Insuper vera audire ferocior oratio visa est, quam quæ habenda apud te-
gem esset. Aetas, inquit, & forma, & super omnia Romanum nomen te ferociorem
facit. ego autem primum velim vos foederum memores seruare mecum pacem, si
bello lacefferitis, mihi quoq; in animo est facere, vt regnum Macedonum nomenq;
haud minus quam Romanum, nobile bello sentiat. Ita dimisso legato Philippus
auro argentoq;, quæ coaceruata erant, accepto, hominum prædam omnem amisit.
tanta enim rabies multitudinè inuasit, vt repentiè proditos rati, qui pugnantes mor-
tem occubissent: periuriumq; alijs alij exprobrantes, & sacerdotibus maximè, qui
quos ad mortem deuouissent, eorum deditionem viuorum hosti fecissent: repentiè
omnes ad eadem coniugum liberorumq; discurrerent, seq; ipsi per omnes vias lethi
interficerent. Obstupefactus eo furore rex suppressit impetum militum: & triduum
se ad moriendum Abydenis dare dixit: quo spatio plura facinora in se victi ediderunt,
quam infesti edidissent victores. nec nisi quem vincula, aut alia necessitas mori pro-
hibuit, quisquam viuus in potestatem venit. Philippus imposito Abydi præsidio in
regnum redijt. Cum velut Saguntum excidium Annibali, sic Philippo Abydenorum
clades ad Romanum bellum animos fecisset, nuncij occurrerunt, consulè iam in
Epiro esse, & Apolloniam terrestres copias, nauales Corcyram in hyberna deduxisse.
Inter hæc legatis, qui in Africam missi erant de Amilcare Gallici exercitus duce, re-
sponsum à Carthaginiensibus est: nihil vltra se facere posse, quam vt exilio eum mul-
tarent, bonaq; eius publicarent. perfugas & fugitiuos, quos inquirendo vestigare
potuerint, reddidisse: & de eare missuros legatos Romam, qui senatui satisfacerent.
Ducenta millia modium tritici Romam, ducenta ad exercitum in Macedoniam mi-
serunt. Inde in Numidiam ad reges profecti legati. dona data Masanissa, mandataq;
edita. Equites m. Numidæ, cum m. m. daret accepti. ipse in naues imponendos curauit:
& cum ducentis millibus modium tritici, ducentis hordei, in Macedoniam misit.
Tertia legatio ad Verminam erat. Is ad primos fines regni legatis obuiam progressus,
vt scriberent ipsi quas vellent pacis conditiones permisit. omnem pacem bonam iu-
stamq; fore sibi cum populo Romano. data leges pacis, iussusq; ad eam confirman-
dam mittere legatos Romam. Per idem tempus L. Cornelius Lentulus proconsul ex
Hispania redijt, qui cum in senatu res ab se per multos annos fortiter feliciterq; gestas
exposuisset, postulassetq; vt triumphanti sibi inuehi liceret in urbem, res triumpho
dignas esse censebat senatus: sed exemplum à maioribus non accepisse: vt qui neque
dictator, neque consul, neque prætor res gessisset, triumpharet. proconsulem illum
Hispaniam prouinciam, non consulem, aut prætorem obtinuisse. decurrebatur ta-
men eò, vt ouans urbem iniret: intercedente T. Sempronio Longo tribuno plebis,
qui nihilo magis id more maiorum, aut vlllo exemplo futurum diceret. postremò vi-
ctus consensu patrum tribunus celsit: & ex s. c. L. Lentulus ouans urbem est ingres-
sus. Argenti tulit ex præda *quadraginta quatuor millia pondo: *auri duo millia qua-
dringenta, L. militibus ex præda *centum xx. asses diuisit. Iam exercitus consularis ab
Arretio Ariminum traductus erat, & quinq; millia socium Latini nominis ex Gallia
in Hetruriam transferant. itaq; L. Furius magnis itineribus ab Arimino aduersus Gal-
los Cremonam tum obsidentes profectus, castra mille quingentorum passuum in-
teruallo ab hoste posuit. Occasio egregiè rei gerendæ fuit, si protinus de via ad castra
oppugnau-

- A oppugnanda duxisset. palati passim vagabantur per agros, nullo satis firmo relicto presidio. lassitudini militum timuit, quod raptim ductum agmen erat. Galli clamore suorum ex agris reuocati, omissa præda, quæ in manibus erat, castra repetiuerunt. & postero die in aciem progressi, nec Romanus moram pugnandi fecit. sed vix spatium instruendi fuit, eo cursu hostes in prælium venerunt. Dextra ala (in alas diuisum socialem exercitum habebat) in prima acie locata est, in subsidijs duæ Romanæ legiones. M. Furius dextræ alæ, legionibus M. Cæcilius, equitibus L. Valerius Flaccus (legati omnes erant) præpositi. Prætor secum duos legatos, Cn. Lectorium, & P. Titinium habebat, cum quibus circumspicere, & obire ad omnes hostium subitos conatus posset. Primò Galli omni multitudine in vnum locum connixi, obruere atq; obterere se
- B se dextram alam, quæ prima erat, sperarunt posse. vbi id parum procedebat, circumuenire à cornibus & amplecti hostium aciem, quòd multitudini aduersus paucos facile videbatur, conati sunt. Id vbi vidit prætor, vt & ipse dilataret aciem, duas legiones ex subsidijs dextra læuaq; alæ, quæ in prima acie pugnabat, circumdat: ædemq; deo Ioui vouit, si eo die hostes fudisset. L. Valerio imperat, vt altera parte duarum legionum equites, altera sociorum equitatum in cornua hostium emittat, nec circumuenire eos aciem patiatur. simul & ipse, vt extenuatam mediam diductis cornib⁹ aciem Gallorum vidit, signa inferre confertos milites, & perrumpere ordines iubet. & cornua ab equitibus, & medijs à pedite pulsati, ac repente, cum omni parte cæde ingenti sternerentur: Galli terga vertunt, fugaq; effusa repetunt castra. fugientes persecutus
- C eques, mox & legiones infecuta in castra impetum fecerunt. Minus sex millia hominum inde effugerunt. cæsa & capta supra quinq; & triginta millia, cum signis militariibus LXX. carpentis Gallicis multa præda oneratis plus ducentis. Amilcar dux Pœnus eo prælio cecidit, & tres imperatores nobiles Gallorum. Placentini captiui ad duo millia liberorum capitum redditi colonis. Magna victoria, lætaq; Romæ fuit literis allatis, supplicatio in triduum decreta est. Romanorum, sociorumq; ad duo millia eo prælio ceciderunt, plurimi dextræ alæ, in quam primo impetu vis ingens hostium illata est. Quamquam à prætore propè debellatum erat, consul quoque C. Aurelius perfectis quæ Romæ agenda fuerant: profectus in Galliam, victorem exercitum à prætore accepit. Consul alter, cum autumno fermè exacto in prouinciam venisset,
- D circa Apolloniam hybernabat. ab classe, quæ Corcyræ subducta erat, C. Claudius, triremesq; Romanæ (sicut antè dictum est) Athenas missæ cum Pyræum peruenissent, despondentibus iam animos socijs spem ingentem attulerant. nam & terrestres ab Corintho, quæ per Megaram incurfiones in agros fieri solitæ erant, non fiebant, & prædonum à Chalcide naues, quæ non mare solum infestum, sed etiam omnes maritimos agros Atheniensibus fecerant, non modò Sunium superare, sed nec extra fretum Euripi committere aperto mari se audebant. Superuenerunt his tres Rhodiæ quadriremes, & erant Atticæ tres apertæ naues ad tuendos maritimos agros comparatæ. Hac classe si vrbs agriq; Atheniensium defenderentur, satis in præsentia existimanti Claudio esse, maioris etiam rei fortuna oblata est. Exules ab Chalcide regionum
- E iniurijs pulsi attulerunt, occupari Chalcidem sine certamine villo posse. nam & Macedonas, quia nullus in propinquo sit hostium metus, vagari passim, & oppidanos præsidio Macedonum fretos, custodiam vrbs negligere. His authoribus profectus, quamquam Sunium ita maturè peruenerat, vt inde prouchi ad primas angustias Eubœæ posset: ne superato promontorio conspiceretur, classem in statione vsque ad noctem tenuit. primis tenebris mouit: & tranquillo profectus Chalcidem paulo ante lucem. quæ infrequentissima vrbs sunt: paucis militib⁹ turrim proximam, murumq; circa scalis cepit: alibi sopitis custodib⁹, alibi nullo custodiente. progressi inde ad frequentia ædificijs loca, custodibus interfectis, refractaq; porta, cæterâ multitudinem armatorum acceperunt. inde in totam vrbs discursum est: aucto etiam tumultu, quòd circa forû ignis tectis iniectus erat, conflagrarunt & horrea regia, & armamentarium

Galli Romanos ad Cremonam bello lacerant.

Galliterga vertunt.

Amilcar occisus.

Supplicatio in triduum decreta.

Chalcis à Romanis capta & direpta.

tarium cum ingenti apparatu machinarum, tormentorumq; cædes inde passim fugientium pariter ac repugnantium fieri cœpta est. nec vlllo iam, qui militaris ætatis esset, non aut cæso, aut fugato: Sopatro etiam Acarnane præfecto præsidij interfecto, præda omnis primo in forum collata, deinde in naues imposita. carcer etiam ab Rhodijs refractus: emissiq; captiui, quos Philippus tanquam in tutissimâ custodiam condiderat, statuis inde regis deiectis, truncatisq;, signo receptui dato, conscenderunt naues: & Piræeum, vnde profecti erant, redierunt. Quòd si tantum militum Romanorum fuisset, vt & Chalcis teneri, & non deserui præsidium Athenarû potuisset: magna res principio statim belli, Chalcis & Euripus adempta regi forent, nam vt terra Thermopylarum angustia Græciam, ita mari fretû Euripi claudit. Demetriade tum Philippus erat. quò cum esset nunciata clades sociæ vrbs, quanquam serum auxilium G perditis erat, tamen quæ proxima auxilio est, vltionem petens, cum expeditis quinq; millibus peditum. & ccc. equitibus extemplo profectus, cursu prope Chalcidē contendit, haud quaquã dubius opprimi Romanos posse. à qua destitutus spe, nec quicquam aliud, quàm ad deforme spectaculum semirutæ ac fumantis sociæ vrbs cum venisset: paucis vix qui sepelirent bello absumptos, relictis, æquè raptim ac venerat, transgressus ponte Euripum, per Bœotiam Athenas ducit, pari incepto haud disparē H rem euentum ratus responsurum. & respondisset, ni speculator (hemerodromos vocant Græci, ingens die vno cursu emetientes spatium) contemplatus regium agmen è specula quadam, prægressus nocte media Athenas peruenisset. Idem ibi somnus, eademq; negligentia erat: quæ Chalcidem dies ante paucos prodiderat. Excitati nuncio H trepido & prætor Atheniensium, & Dioxiippus præfectus cohortis mercede militantium auxiliorum, conuocatis in forum militibus, tuba signum ex arce dari iubent, vt hostes adesse omnes scirent. ita vndiq; ad portas, ad muros discurrunt. Paucas post horas Philippus, aliquanto tamen ante lucem appropinquans vrbi, conspectis luminibus crebris, & fremitu hominum trepidantium (vt in tali tumultu) exaudito, sustinuit signa: & considerare, ac conquietescere agmen iussit, vi aperta propalàm vsurus: quando parum dolus profuerat, ad Dipylon accessit. Porta ea, velut in ore vrbs posita, maior aliquanto patentiorq;, quàm cæteræ, est: & intra eam extraq; latæ sunt viæ, vt & oppidani dirigere aciem à foro ad portam possent: & extra limes mille fermè passus in Academia gymnasium ferens, pediti equitq; hostium liberum spatium præberet. I Eo limite Athenienses cum Attali præsidio, & cohorte Dioxiippi, acie intra portam instructa, signa extulerunt. Quòd vbi Philippus vidit, habere se hostes in potestate ratus, & diu optata cæde (neq; enim vlli Græcarum ciuitatum infestior erat) expleturum, cohortatus milites, vt se intuentes pugnarent, scirentq; ibi signa, ibi aciem esse debere, vbi rex esset, concitat in hostes equum, non ira tantum, sed etiam gloria elatus, quòd ingenti turba completis etiam ad spectaculum muris, conspici pugnantem egregium ducebat. Aliquantum ante aciem cum equitibus paucis euectus in medios hostes, ingentem cum suis ardorem, tum pauorem hostibus iniecit. plurimos manu sua cominus eminusq; vulneratos, compulsoq; in portam consecutus & ipse, cum maiorem in angustijs trepidantium edidisset cædem, in temerario incepto K tutum tamen receptum habuit: quia qui in turribus portæ erant, sustinebant tela, ne in permistos hostibus suos conijcerent. intra muros deinde tenentibus milites Atheniensib; Philippus signo receptui dato, castra ad Cynofarges (templum Herculis, gymnasiumq; & lucus erat circuniectus) posuit. sed & Cynofarges, & Lyceum, & quicquid sancti amœniq; circa urbem erat, incensum est: dirutaq; non tecta solum, sed etiam sepulchra: nec diuini humaniue iuris quicquam præ impotenti ira est seruatum. Postero die cum primò clausæ fuissent portæ, deinde subito apertæ: quia præsidium Attali ab Ægina, Romaniq; ab Piræeo intrauerant urbem, castra ab vrbe retulit rex tria fermè millia passuum. inde Eleusinem profectus, spe improviso templi castelliq;, quod & imminet & circundatum est templo, capiendi, cum haud quamquam

*Euripus.**Hemerodromi.**Philippus Athenas oppugnat.**Cynofarges.**Philippus Athenis ve infecta discessit.*

- A quam neglectas custodias animaduertisset, & classē à Piræo subsidio venire: omissō incepto, Megaram, ac protinus Corinthum ducit. & cum Argis Achæorum consilium esse audisset, inopinantibus Achæis, concioni ipsi superuenit. Consultabant de bello aduersus Nabin tyrannum Lacedæmoniorum. qui translato imperio à Philocemene ad Cycliadem, nequaquam parem illi ducem, dilapsa cernens Achæorum auxilia, redintegruerat bellum, agrosq; finitimorum vastabat, & iam vrbibus quoq; erat terribilis. Aduersus hunc hostem cū quantum ex quaque ciuitatum militum conscriberetur consultarent. Philippus dempturum se eis curam, quod ad Nabin & Lacedæmonios attineret, pollicitus: nec tantum agros sociorum populationibus prohibitorum, sed terrorem omnem belli in ipsam Laconicam, ducto eò
- B extēplō exercitu, translaturum. hæc oratio cū ingenti hominum assensu acciperetur, ita tamen æquum est, inquit, me vestra meis armis tutari, ne mea interim nudentur præsidijs. itaq; si vobis videtur, tantū parate militum, quantum ad Oreum, & Chalcidem, & Corinthū tuenda satis sint: vt meis ab tergo tutis, securus bellum Nabidi inferam & Lacedæmonijs. Non sefellit Achæos, quò spectasset tam benigna pollicitatio, auxiliumq; oblatum aduersus Lacedæmonios: id quæri, vt obsidem Achæorum iuuentutem educeret ex Peloponneso ad illigandam Romano bello gentem. & id quidem coarguere Cycliades prætor Achæorum nihil attinere ratus, id modò cū dixisset, non licere legibus Achæorum de alijs rebus referre, quàm propter quas conuocati essent, decreto de exercitu parando aduersus Nabin factō, concilium fortiter
- C ac liberè habitum dimisit, inter assentatores regio ante eam diem habitus. Philippus magna spe depulsus, voluntarijs paucis militibus conscriptis, Corinthum, atq; in Atticam terram redijt. Per eos ipsos dies, quibus Philippus in Achaia fuit, Philocles præfectus regius ex Eubœa profectus cum duobus millibus Thracum Macedonumq; ad depopulandos Atheniensium fines, è regione Eleusinis saltum Cithæronis transcendit. inde dimidia parte militum ad prædandum passim per agros dimissa, cum parte ipse occultus loco ad insidias opportuno confedit, vt si ex castello ab Eleusine in prædantes suos impetus fieret, repente hostes effusos ex improviso adoriretur. Non sefellere insidiæ. itaq; reuocatis, qui discurrebant ad prædandum, militibus, instructisq; ad oppugnandum castellum Eleusinè profectus, cum multis inde vulneribus recessit, Philippoq; se venienti ex Achaia coniunxit. Tentata & ab ipso rege oppugnatio eius castelli est. sed naues Romanæ à Piræo venientes, in tromissumq; præsidium, abistere incepto coegerunt. Diuiso deinde exercitu rex cum parte Philoclem Athenas mittit, cum parte ipse Piræeum pergit, vt dum Philocles subeūdo muros, & comminanda oppugnatione contineret vrbe Atheniensis, ipsi Piræeum leui cum præsidio relictum expugnandi facultas esset. Cæterum nihilo ei Piræei, quam Eleusinis facilius, iisdem ferè defendentibus, oppugnatio fuit. A Piræeo Athenas repente duxit. inde eruptione subita peditum equitumq; inter angustias semiruti muri, qui brachijs duobus Piræeum Athenis iungit, repulsus: ommissa oppugnatione vrbis, diuiso cum Philocle rursus exercitu, ad vastandos agros profectus, cum priorem populationem
- E sepulchris circa vrbem diruendis exercuisset, ne quid inuiolatum relinqueret, templadeūm, quæ pagatim sacrata habebant, dirui atq; incendi iussit. Exornata eo genere operum eximie terra Attica, & copia domestici marmoris, & ingenijs artificum præbuit huic furori materiam. neq; enim diruere modò ipsa templa, ac simulachra euertere satis habuit, sed lapides quoq; ne integri cumlarent ruinas, frangi iussit. & posteaquam nō tam ira satiata, quàm iræ exercendę materia hæc deerat, agro hostium in Bœotiam excessit, nec aliud quicquā dignum memoria in Græcia egit. Consul Sulpitius eo tempore inter Apolloniam ac Dyracchium ad Apsum flumen habebat castra: quò accersitum T. Apustium legatum, cum parte copiarum ad depopulandos hostium fines mittit. Apustius extrema Macedonię populatus, Corrhago, & Gerrhunio, & Orgeffo castellis primo impetu captis, ad Antipatriam, in faucibus angustis

Achæi consultant de bello aduersus Nabin Lacedæmoniorum regem.

Achaos tentat. Philippus illigare Romano bello.

Philocles Philippi præfectus Atheniensium fines populatur.

Philippus Piræeū, Philocles Athenas oppugnat.

Philippus Atheniensium agros vastat templaq; diruit.

Apustius Sulpitij consulis legatus Macedonia fines populatur.

fitam urbem, venit: ac primo euocatos principes ad colloquium, vt fidei Romanorum se committerent, perlicere est conatus: deinde vbi magnitudine ac mœnibus, situq; vrbis freti dicta aspernabantur, vi atque armis adortus expugnauit: puberibusq; interfectis, præda omni militibus concessa, diruit muros, atque urbem incendit. Hic metus Codrionem, fatis validum & munitum oppidum, sine certamine vt dederetur Romanis, effecit. Præsidio ibi relicto, Ilion (nomen propter alteram in Asia urbem, quàm oppidum, notius) vi capitur. Reuertentem legatum ad consulem cum fatis magna præda, Athenagoras quidam regius præfectus in transitu fluminis à nouissimo agmine adortus, postremos turbauit. ad quorum clamorem, & trepidationem cum reuectus equo properè legatus signa conuertisset, coniectisq; in medium sarcinis aciem direxisset, non tulere impetum Romanorum militum regij. multi ex ijs occisi, plures capti. Legatus incolumi exercitu reducto ad consulem remittitur: inde extemplò ad classem. Hac fatis felici expeditione bello commisso, reguli ac principes accolæ Macedonum in castra Romana veniunt, Pleuratus Scerdileti filius, & Aminander Athamanum rex, & ex Dardanis Bato, Longari filius. Bellum suo nomine Longarus cum Demetrio Philippi patre gesserat. Pollicentibus auxilia respondit consul Dardanorum & Pleurati opera, cum exercitum in Macedoniam induceret, se vsurum. Aminandro Ætolos concitandos ad bellum attribuit. Artali legatis (nam ij quoque per id tempus venerant) mandat, vt Ægina rex, vbi hybernabat, classem Romanam operiretur: qua adiuncta, bello maritimo, sicut antè, Philippum vrgeret. Ad Rhodios quoque missi legati, vt capefferent partem belli. Nec Philippus segnius (iam enim in Macedoniam peruenerat) apparabat bellum. filium Persea, puerum admodum, datis ex amicorum numero, qui ætatem eius regerent: cum parte copiarum ad obsidendas angustias, quæ ad Pelagoniam sunt, mittit. Sciathum, & Peparethum, haud ignobiles vrbes, ne classi hostium prædæ ac præmio essent, diruit. Ad Ætolos mittit legatos, ne gens inquieta aduentu Romanorum fidem mutaret. Concilium Ætolorum statuta die, quod Panætolum vocant, futurum erat. huic vt occurrerent, & legati regis iter accelerarunt, & ab consule missus L. Furius Purpurio legatus venit. Atheniensium quoque legati ad id concilium occurrerunt. Primi Macedones, cum quibus recentissimum fœdus erat, auditi sunt. qui nulla noua re nihil se noui habere, quod afferrent, dixerunt. quibus enim de causis, experta inutili societate Romana, pacem cum Philippo fecissent, compositam semel seruare eos debere. An imitari, inquit vnus ex legatis, Romanorum licentiam, an leuitatem dicam, mauultis? qui cum legatis vestris Romæ responderi ita iussissent: quid ad nos venitis Ætoli, sine quorum autoritate pacem cum Philippo fecistis? idem nunc, vt bellum secum aduersus Philippum geratis, postulant: & antea propter vos, & pro vobis arma sumpta aduersus eum simulabant: nunc vos in pace esse cum Philippo prohibent. Messanæ vt auxilio essent, primò in Siciliam conuenerunt: iterum, vt Syracusas oppressas ab Carthaginensibus in libertatem eximerent. Et Messanam, & Syracusas, & totam Siciliam ipsi habent: vectigalemq; provinciam securibus & fascibus subiecerunt. Scilicet sicut vos Naupaeti legibus vestris per magistratus à vobis creatos concilium habetis, socium hostemq; libere, quem velitis, lecturi, pacem ac bellum arbitrio habituri vestro: sic Siculorum ciuitatibus Syracusas, aut Messanam, aut Lilybæum indicitur concilium. prætor Romanus conuentus agit: eo imperio euocati conueniunt: excelsò in suggestu superba iura reddentem, stipatum licitoribus vident: virgæ tergo, secures ceruicibus imminet: & quotannis alium atque alium dominum fortiuntur. Nec id mirari debent, aut possunt: cum Italiæ vrbes, Rhegium, Tarentum, Capuam, ne finitimas nominem, quarum ruinis creuit vrbs Roma, eiusdem subiectas videant imperio. Capua quidem sepulchrum ac monumentum Campani populi, elato & extorri eieccto ipso populo superest vrbs trunca, sine fenatu, sine plebe, sine magistratibus, prodigium, relicta crudelius habita-

*Principes accolæ
Macedonum desinunt
ad Romanos.*

*Philippus apparat
bellum.*

Panætolum.

*Legatus Philippi
ad Ætolos.*

tanda,

- A** tãda, quàm si deleta foret. Furor est, si alienigenæ homines plus lingua & moribus & legibus, quàm maris terrarumq; spatio discreti, hæc tenuerint, sperare quicquam eodem statu mansurum. Philippi regnum officere aliquid videtur libertati vestre: qui cum merito vestro vobis infestus esset, & nihil à vobis vltra quàm pacẽ petijt, fidemq; hodie pacis pactæ desiderat. Affuefacite ijs terris legiones externas, & iugum accipite: sero ac ne quicquam, cum dominum Romanum habebitis, socium Philippum quæretis. Ætolos, Acarnanas, Macedonas, eiusdem linguæ homines, leues ad tempus ortæ causæ disungunt, coniunguntq;: cum alienigenis, cum barbaris æternum omnibus Græcis bellum est, eritq;. natura enim, quæ perpetua est, non mutabilibus in diem causis, hostes sunt. sed vnde cœpit oratio mea, ibi desinet. Hoc eodẽ locò iisdem
- B** homines de eiusdem Philippi pace triennio antè decreuistis, iisdem improbantibus eam pacem Romanis, qui nunc pactam & compositam turbare volunt. in qua consultatione nihil fortuna mutauit: cur vos mutetis, non video. Secundum Macedonas, ipsis Romanis ira concedentibus iubentibusq;, Athenienses, qui scæda passi iustius in crudelitatem sæuitiamq; regis inuehi poterant, introducti sunt. Deplorauerunt vastationem populationemq; miserabilem agorum. Neq; id se queri, quòd hostilia ab hoste passi forent. esse enim quædam belli iura: quæ vt facere, ita pati sit fas. fata exuri, dirui teçta, prædas hominum pecorumq; agi, misera magis, quàm indigna patienti esse. verumenimvero id se queri, quòd is qui Romanos alienigenas & barbaros vocet, adeò omnia simul diuina humanaq; iura polluerit, vt priore populatione cum
- C** infernis dijs, secunda cum superis bellum nefarium gesserit: omnia sepulchra monumentaq; diruta esse in finibus suis, omnium nudatos manes, nullius ossa terra tegi: delubra sibi fuisse, quæ quondam pagatim habitantes in paruis illis castellis vicisq; consecrata, ne in vnam urbem quidem cõtributi maiores sui deserta reliquerint. circa ea omnia templa Philippum infestos circumtulisse ignes: semiusta & truncata simulachra deũ inter prostratos iacere postes templorum. Qualem terram Atticam fecerit, exornatam quòdam, opulentamq;: talem eum, si liceat, Ætoliam, Græciamq; omnem facturum. Urbis quoq; suæ similem deformitatem futuram fuisse, nisi Romani subuenissent. eodem enim scelere urbem colentem hos deos, præsidemq; arcis Mineruam peritam, eodem Eleusinae Cereris templum, eodem Piræi Iouem Mineruamq;. sed ab eorum non templis modò, sed etiam mœnibus vi atq; armis repulsum, in ea delubra, quæ sola religione tuta fuerint, sæuisse. Itaq; se orare atq; obsecrare Ætolos, vt miserti Atheniensium, ducibus dijs immortalibus, deinde Romanis, qui secundum deos plurimum possint, bellum susciperent. Tum Romanus legatus: Totam orationis meæ formã Macedones primùm, deinde Athenienses mutarunt: nam & Macedones, cum ad cõquerendas Philippi iniurias in tot socias nobis vrbes venissem: vltro accusando Romanos, defensionem vt accusatione potiore haberem, effecerunt. & Athenienses in deos superos inferosq; nefanda atq; inhumana scelera eius referendo, quid mihi aut cuiquam reliquerunt, quod obijcere vltra possim? Eadem Chios, Abydenos, Æneos, Maronitas, Thasios, Parios, Samios, Larissenses, Messenios: hinc ex Achaia existimate queri grauiora etiam acerbioraq; eos, quibus nocendi maiorem facultatem habuit. Nam quod ad ea attinet, quæ nobis obiecit: nisi gloria digna sunt, fateor ea defendi non posse. Rhegium, & Capuam, & Syracusas nobis obiecit. Rhegium Pyrrhi bello legio à nobis, Rheginis ipsis vt mitteremus orantibus, in præsidium missa, urbem ad quam defendendam missa erat, per scelus possedit. comprobauimus ergo id facinus? an bello persecuti sceleratam legionem in potestatem nostram redactam, tergo & ceruicib⁹ pœnas focijs pendere cum coëgissimus, urbem, agros, suaq; omnia cum libertate, legibusq; Rheginis reddidimus? Syracusanis oppressis ab externis tyrannis, quod indignius esset, cum tulissimus opem, & fatigati propè per triennium terra mariq; vrbe munitissima oppugnanda essemus: cum iam ipsi Syracusani seruire tyrannis, quàm capi à nobis mallent: captam iisdem armis, &

Atheniensium legatos ad Ætolos.

Romanus legatus ad Ætolos.

liberatam urbem reddidimus: neq; inficias imus, Siciliam prouinciam nostram esse: & ciuitates quæ in parte Carthaginensium fuerunt, & vno animo cum illis aduersus nos, bellum gesserunt, stipendiaris nobis, ac vectigales esse, quin contrà, hoc & vos & omnes gentes scire volumus, pro merito cuiq; erga nos fortunam esse. An Campanorum pœnæ, de qua neq; ipsi quidē queri possunt, nos pœniteat? Hi homines, cum pro ijs bellum aduersus Samnites per annos propè septuaginta, cum magnis nostris cladibus gessissemus: ipsos fœdere primùm, deinde connubio, atq; inde cognationibus, postremò ciuitate nobis coniunxissemus: tempore nostro aduerso primi omnium Italiæ populorum, præsidio nostro fœdè interfecto, ad Annibalem defecerunt: deinde indignati se obsideri à nobis, Annibalem ad oppugnandam Romam miserunt. Horum si neq; vrbs ipsa, neq; homo quisquam superesset, quis durius quàm pro merito ipsorum statutum indignari posset? Plures sibimetipsi conscientia scelerum mortem conscuerunt, quàm à nobis supplicio affecti sint. cæteris ita oppidum, ita agros ademimus, vt agrum locumq; ad habitandum daremus: urbem innoxiam stare incolumem pateremur, vt qui hodie videat eam, nullum oppugnatæ captæ uel ibi uestigium inueniat. Sed quid ego Capuam dico? cum Carthagini victæ pacem ac libertatem dederimus? magis illud est periculum: ne nimis facilè victis ignoscendo, plures ob id ipsum ad experiendam aduersus nos fortunam belli incitemus. Hæc pro nobis dicta sint, hæc aduersus Philippum: cuius domestica parricidia, & cognatorum amicorumq; cædes, & libidinem inhumaniorem propè quàm crudelitatem, vos, quo propiores Macedoniæ estis, melius nostis. Quod ad vos attinet Ætoli, nos pro vobis bellum suscepimus aduersus Philippum: vos sine nobis cum eo pacem fecistis. & forsitan dicatis: bello Punico occupatis nobis, coactos metu vos leges pacis ab eo, qui tum plus poterat accepisse. & nos cum alia maiora vrgerent, depositum à vobis bellum, & ipsi omisimus. Nunc & nos deum benignitate Punico perfecto bello, totis viribus nostris in Macedoniam incubuimus: & vobis restituendi vos in amicitiam societatemq; nostram fortuna oblata est: nisi perire cum Philippo, quàm vincere cum Romanis mauultis. Hæc dicta ab Romano cum essent, inclinatis omnium animis ad Romanos, Damocritus prætor Ætolorum, pecunia, vt fama est, ab rege accepta, nihil aut huic aut illi parti assensus, rem magni discriminis consilij nullam esse tam inimicam, quàm celeritatem, dixit. celerem enim pœnitentiam, sed eandem seram atq; inutilem sequi: cum præcipitata raptim consilia neq; reuocari, neq; in integrum restitui possint. deliberationis autem eius, cuius ipse maturitatem expectandam putaret, tempus ita iam nunc statui posse, cum legibus cautum esset, ne de pace bellouè, nisi in Panætologico, & Pylaico concilio ageretur, decernerent extemplo, vt prætor sine fraude, cum de bello aut de pace agere vellet, aduocet concilium, & quod tum referatur decernaturq;, vt perinde ius ratumq; sit, ac si in Panætologico, aut Pylaico consilio actum esset. Dimissis ita suspensa re legatis, egregiè consultum genti aiebat. nam vtrius partis melior fortuna belli esset, ad eius societatem inclinatos. Hæc in concilio Ætolorum acta Philippus impigrè terra mariq; parabat bellum. nauales copias Demetriadem in Thessalia contrahebat. Attalum, Romanamq; classem principio veris ab Ægina ratus moturos: nauibus maritimæq; oræ præfecit Heraclidem, quem & ante præfecerat. ipse terrestres copias comparabat, magna se duo auxilia detraxisse Romanis credens, ex vna parte Ætolos, ex altera Dardanos, faucibus ad Pelagoniam à filio Perseo interclusis. Ab consulibus non parabatur, sed gerebatur iam bellum, per Dassaretiorum fines exercitum ducebat, frumentum quod ex hybernis extulerat, integrum vehens, quod in usum militi satis esset, præbentibus agris. oppida vicique partim voluntate, partim metu se tradebant. quædam vi expugnata: quædam deserta, in montes propinquos refugientibus barbaris, inueniebantur. Ad Lingum statiuam posuit prope flumen Beuum, inde frumentatum circa horrea Dassaretiorum mittebat. Philippus consternata quidem omnia circa, pauoremq; ingentem hominum cernebat: sed parum gna-

Damocriti prætoris Ætolorum sententia.

Philippi in apparatu bellico diligentia.

Salpitius Cos. Dassaretiorum fines populatur.

- A** rum gnarus quam partem petisset eos. alam equitum ad explorandum, quoniam hostes iter intendissent, misit. Idem error apud consulem erat. mouisse ex hybernis regem sciebat, quam regionem petisset ignorans. is quoque; speculatum miserat equites. Hæ duæ alæ ex diuerso, cum diu incertis itineribus vagatæ per Dassaretios essent, tandem in vnum iter conuenerunt. neutros fefellit, ut fremitus procul hominum equorumque; exauditus est, hostes appropinquare. itaque prius quam in conspectum venirent, equos armaque; expedierant. nec mora, ubi primum hostem videre, concurrendi facta est. Fortè & numero, & virtute, utpote lecti utrinque, haud impares, æquis viribus per aliquot horas pugnarunt, fatigatio ipsorum equorumque; incerta victoria diremit prælium. Macedonum XL. equites, Romanorum quinque; & triginta ceciderunt. Neque eo magis explorati quicquam, in qua regione castra hostium essent, aut illi ad regem, aut hi ad consulem retulerunt. per transfugas cognitum est: quos leuitas ingeniorum ad cognoscendas hostium res in omnibus bellis præbet. Philippus aliquid & ad charitatem suorum, & ut promptius pro eo periculū adirent, ratus profecturum se, si equitum, qui ceciderant, in expeditione, sepeliendorum curam habuisset: afferri eos in castra iussit, ut conspiceretur ab omnibus funeris honos. Nihil tam incertum, nec tam inæstimabile est, quam animi multitudinis. quod promptiores ad subeundam omnem dimicationem videbatur facturum, id metum pigritiamque; incussit. nam qui hastis sagittisque; & rara lanceis vulnera facta vidissent, cum Græcis Illyriisque; pugnare assueti: posteaquam gladio Hispaniensi detruncata corpora brachijs abscissis, aut tota ceruice desecta, diuisa à corpore capita, patentiaque; viscera, & cœditatem aliam vulnerum viderunt: aduersus quæ tela, quosque; viros pugnandum esset, pauidi vulgò cernebant. ipsum quoque regem terror cepit, nondum iusto prælio cum Romanis congressum. itaque reuocato filio, præsidioque; quod in Pelagionæ faucibus erat, ut ijs copijs suas augetet, Pleurato Dardanisque; iter in Macedoniam patefecit. Ipse cum viginti millibus peditum, quatuor millibus equitum, ducibus transfugis ad hostem profectus, paulo plus ducentis passibus à castris Romanis tumulum propinquum Athaco fossa vallo communiuit: ac subiecta cernens Romana castra, admiratus esse dicitur, & vniuersam speciem castrorum, & descripta suis quaque; partibus, tum tendentium ordine, tum itinerum interuallis: & negasse barbarorum ea castra vlli videri posse. Biduum eos. & rex, alter alterius conatus expectantes, continere suos intra vallum. tertio die Romanus omnes copias in aciem eduxit. Rex verò tam celerem aciem vniuersi certaminis timens, quadringentos Tribalos (Illyriorum id, sicut alio diximus loco, est genus) & Cretenses CCC. addito ijs peditibus pari numero equitum cum duce Athenagora, vno ex purpuratis, ad lacecendos hostium equites misit. Ab Romanis cum aberat acies eorum paulo plus quingentos passus, velites & equitum duæ fermè alæ emissæ: ut numero quoque eques pedesque; hostem æquarent. Credidere regij gen⁹ pugnae, cui assueuerant, fore, ut equites inuicem insequentes refugientesque; nunc telis vterentur, nunc terga darent: Illyriorum velocitas ad excursionses, & impetus subitos vsui esset: Cretenles in inuehentem se effuse hostem sagittas conijcerent. Turbauit hunc ordinem pugnandi non acrior, quam pertinacior impetus Romanorum. nam haud fecus, quam si tota acie dimicarent, & velites emissis hastis comminus gladijs rem gerebant: & equites ut semel in hostem euecti sunt, stantibus equis, partim ex ipsis equis, partim desilientes immiscentesque; se peditibus pugnantibus. ita nec eques regius equiti par erat, insuetus ad stabilem pugnam: nec pedes concursator, & vagus, & propè seminudus genere armorum veliti Romano parmam gladiumque; habenti, pariterque; & ad se tuendum, & ad hostem perendum armato. non tulere itaque dimicationem, nec alia re quam velocitate tutantes se, in castra refugerunt. Vno deinde intermisso die, cum omnibus copijs equitum leuisque; armaturæ pugnaturus rex esset, nocte cetratos, quos peltastas vocant, loco opportuno inter bina castra in insidijs abdiderat. præceperatque; Athenagore & equitibus, ut si aper-

Romanorum & Philippi exploratores manus coniecerunt.

Polybius lib. 17. de Sacerdotibus armatorum et Macedonum.

Macedonum prior conspectus suorum vulneribus.

Philippi exercitus.

Leuia quedam certamina inter eos & Philippum.

*Nunc primum ele-
phantis in bello vsi
sunt Romani.*

*Philippus Roma-
nos frumentato-
res intercipit.*

*Philippus equo de-
lapsus, ferè capi-
tur.*

to prælio procederet res, vterentur fortuna: si minus, cedendo sensim ad insidia-
rum locum hostem pertraherent. & equitatus quidem cessit. duces cetratæ cohortis,
non satis expectato signo ante tempus excitatis suis, occasionem benè gerendæ rei
amifere. Romanus & aperto prælio victor, & tutus à fraude insidiarum in castra sese
recepit. Postero die omnibus copijs cõsul in aciem descendit, ante prima signa loca-
tis elephantis. quo auxilio tum primum Romani, quia captos aliquot bello Punico
habebant, vsi sunt. vbi latetem intra vallum sensit, exprobrans metum successit. Po-
steaquam ne tum quidem potestas pugnandi dabatur, quia ex tam propinquis stati-
uis parum tuta frumentatio erat, dispersos milites per agros equitibus extemplò in-
uasuris: octo fermè inde millia intervallo tutiorem frumentationem habiturus, ca-
stra ad Octolophum (id est loco nomen) mouit. Cùm in propinquo agro frumenta-
rentur Romani, primò rex intra vallum suos tenuit, vt cresceret simul & negligentia
cum audacia hosti. vbi effusos vidit, cum omni equitatu, & Cretensum auxiliariis,
quantũ equitem velocissimi pedites cursu equare poterant, citato profectus agmine,
intra castra Romana & frumentatores constituit signa. inde copijs diuisis, partim
ad confectandos vagos frumentatores emisit, dato signo ne quem viuum relinque-
rent: cum parte ipse substitit, itineraq; quibus ad castra recursuri videbantur hostes,
obsedit. Iam passim cedes ac fuga erat, nec dum quisquam in castra Romana nuncius
cladis peruenerat: quia refugientes in regiam stationem incidebãt: & plures ab obsi-
dentibus vias, quàm ab emissis ad cædem interficiebantur. tandem inter medias ho-
stium stationes elapsi quidam trepidi tumultum magis, quàm certum nuncium in-
rulerunt castris. Consul equitibus iussis quæ quisq; posset, opem ferre laborantibus,
ipse legiones è castris educit: & agmine quadrato ad hostem ducit. Dispersi equites
per agros quidam aberrarunt, decepti clamoribus alijs ex alio existentibus loco: pars
obuios habuerunt hostes. pluribus locis simul pugna cœpit. Regia statio atrocissi-
mum prælium edebat. nam & ipsa multitudine equitum peditumq; propè iusta acies
erat: & Romanorum, quia medium obsederat iter, plurimi in eam inferebantur. Fè-
quoq; superiores Macedones erant, quòd & rex ipse hortator aderat, & Cretensum
auxiliares multos ex improviso vulnerabant, conferti præparatiq; in dispersos & ef-
fusus pugnantes. Quod si modum in insequendo habuissent, non in præsentis modò
certaminis gloriam, sed in summam etiam belli profectum foret. nunc auiditate cæ-
dis intemperantius infecuti, in prægressas cum tribunis militum cohortes Romanas
incidere. & fugiens eques vt primò signa suorum vidit, conuertit in effusum ho-
stem equos, versaq; momento temporis fortuna pugnae est, terga dantibus qui mo-
dò secuti erant. multi comminus congressi, multi fugientes interfecti: nec ferro
tantum perire, sed in paludes quidam coniecti profundo limo cum ipsis equis hau-
sti sunt. Rex quoque iam periculo fuit. nam ruente faucio equo præceps ad terram da-
tus: haud multum abfuit quin iacens opprimeretur. saluti fuit eques, qui raptim
ipse desiluit, pavidumq; regem in equum subiecit. ipse cum pedes æquare cursu fu-
gientes non posset equites, ab hostibus ad casum regis concitatis confossus periit.
Rex circumuectus paludes peruias inuiasq; trepida fuga, in castra tandem, iam despe-
rantibus pleriq; incolumem euasurum, peruenit. Ducenti Macedonum equites eo
prælio perire, centum fermè capti, LXXX. admodum ornati equi, spolijs simul ar-
morum relatis, abducti. Fuerunt, qui hoc die regem temeritatis, consulem segnitiae
accusarent. nam & Philippo quiescendum fuisse, cum paucis diebus hostes exhau-
sto circa omni agro ad vltimum inopiae venturos sciret: & consulem cùm equita-
tum hostium leuemq; armaturam fudisset, ac propè regem ipsum cæpisset, protin-
us ad castra hostium ducere debuisset. nec enim mansuros ita perculsos hostes fuis-
se, debellariq; momento temporis potuisse. Id dictu, quàm re, vt pleraque facilius,
nam si omnibus peditum quoque copijs rex congressus fuisset, forsitan inter tu-
multum, cum omnes victi metuq; perculsi ex prælio intra vallum, protinus inde
superua-

A superuadentem munimenta victorem hostem fugerēt, exui castris potuerit rex. cū verò integræ copię peditum in castris mansissent, stationes ante portas, præsidiaq;

C disposita essent, quid, nisi vt temeritatē regis effusē paulo antè secuti percussos equites imitaretur, profecisset? neq; enim ne regis quidem primum consilium, quo impetum in frumentarios palatos per agros fecit, reprehendendū foret, si modum prosperæ pugnae imposuisset. Eo quoq; minus est mirum, tentasse eum fortunam: quòd fama erat, Pleuratum, Dardanosq; ingentibus copijs profectos domo iam in Macedonia transcensisse: quibus si vndiq; circumuentus copijs foret, sedentem Romanum debellaturum credi poterat. Itaque secundum duas aduersas equestres pugnas multo minus tutam moram in ijsdem statiuis fore Philippus ratus, cū abire inde, & fallere abiens hostem vellet, caduceatore sub occasum solis ad consulem misso, qui inducias ad sepeliendos equites peteret, frustratus hostem secunda vigilia, multis ignibus per tota castra relictis, silenti agmine abiit. Corpus iam curabat eos. cū venisse caduceatorem, & quid venisset, nuntiatum est. Responso tantum dato, manè postero die fore copiam conueniendi, id quod quaesitum erat, nox, dieiq; insequentis pars ad præcipiendum iter Philippo data est. montes, quam viam non ingressurum graui agmine Romanum sciebat, petit. eos. prima luce caduceatore datis inducijs dimisso, haud ita multò post abisse hostem cū sensisset, ignarus quā sequeretur, ijsdem statiuis frumentando dies aliquot consumpsit. Stuberam deinde petit, atque ex Pelagonia frumentum, quod in agris erat, conuexit. inde ad Pluuinam est progressus, nondum comperto, quam regionem hostes petissent. Philippus cū primo ad Bruannam statiuā habuisset, profectus inde transuersis limitibus, terrorem præbuit subitum hosti. mouere itaque ex Pluina Romani: & ad Osphagum flumen posuerunt castra. Rex haud procul inde & ipse vallo super ripam amnis ducto (Erigonum incolæ vocant) confedit. inde satis comperto Erduæam petituros Romanos, ad occupandas angustias, ne superare hostes arctis faucibus inclusum aditum possent, præcessit. ibi alia vallo, alia fossa, alia lapidum congerie, vt pro muro essent: alia arboribus obiectis, ita vt locus postulabat, aut materia suppeditabat, opere permunit, atque (vt ipse rebatur) viam suapte natura difficilem, obiectis per omnes transitus operibus inexpugnabilem fecit. Erant pleraque syluestria circa, incommoda phalangi maximè Macedonum: quæ, nisi vbi prælongis hastis velut vallum ante clypeos obiecit: (quod vt fiat, libero campo opus est) nullius admodum vsus est.

Philippus nocte silenti agmine discedit.

Philippus occupat angustias, ne Erduæam peterent Romani.

*Romani deturbant
ex angustijs Ma-
cedones & in Er-
duæam perueni-
unt.*

*Celetrum deditur,
& Pelium vi ca-
pitur.*

*Ætolos ad arma
contra Philippum
conciuit eorū præ-
tor Damocritus.*

*Ætolos Thessalia
campos populatos
opprimis Philip-
pus.*

Thracas quoque rompheæ, ingentis & ipse longitudinis, inter obiectos vndique ramos
impediebant. Cretensium vna cohors non inutilis erat: sed ea quoque ipsa, ut si quis
impetum faceret, in patentem vulnere equum, equitemque sagittas conijcere poterat:
ita aduersus scuta Romana nec ad traiciendum satis magnam vim habebat, nec aperti
quicquam erat quod peteret. Itaque id ut vanum teli genus senserunt esse, saxis passim
tota valle iacentibus incessabant hostem. ea maiore cum fonitu, quam vulnere vlllo,
pulsatio scutorum, parum per succedentes Romanos tenuit. Deinde ijs quoque spre-
tis, partim testudine facta per aduersos vadunt hostes: partim breui circuitu cum in iu-
gum collis euassissent, trepidos ex presidij stationibusque Macedonas deturbant: & ut
in locis impeditis difficili fuga, plerisque etiam obtruncant: ita angustiam minore cer-
tamine, quam quod animis proposuerant, superata. & in Erdueam peruentum, ubi
peruastatis passim agris, in Elimeam se recepit. inde impetum in Orestidem fecit: &
oppidum Celetrum est aggressus, in peninsula situm. lacus mœnia cingit: angustis
faucibus vnum ex continenti iter est. Primo situ ipso freti, clausis portis imperium
abnuere: deinde postquam signa ferri, ac testudine succedi ad portam, obsessasque fau-
ces agmine hostium viderunt. priusquam experirentur certamen, metu in deditio-
nem venerunt. Ab Celetro in Dassaretios processit: urbemque Pelium vi cepit. seruitia
inde cum cætera præda abduxit, & libera capita sine pretio dimisit: oppidumque ijs
reddidit, presidio valido imposito: nam & sita opportunè vrbs erat ad imperus in
Macedoniam faciendos. Ita per agris hostium agris, consul in loca pacata ad Appo-
loniam, vnde orsus bellum erat, copias reduxit. Philippum auerterant Ætoli, & Atha-
manes, & Dardani, & tot bella repente alia ex alijs locis exorta. Aduersus Dardanos
iam recipientes ex Macedonia sese, Athenagoram cum expeditis peditibus, ac maio-
re parte equitatus misit, iussum instare ab tergo abeuntibus, & carpendo postremum
agmen, segniores eos ad mouendos domo exercitus efficere. Ætolos Damocritus
prætor, qui more ad decernendum bellum ad Naupactum auctor fuerat, idem pro-
ximo concilio ad arma concitauerat, post famam equestris ad Octolophum pugnam,
Dardanorumque & Pleurati cum Illyrijs transitum in Macedoniam, ad hæc classis Ro-
manæ aduentum in Oreum, & super circumfusas tot Macedoniae gentes maritimam
quoque instantem obsidionem. Hæ causæ Damocritum Ætolosque restituerant Ro-
manis: & Aminandro rege Athamanum adiuncto profecti Cercinium obsedere. I
Clauserant portas, incertum vi, an voluntate: quia regium habebant presidium. cæ-
terum intra paucos dies captum est Cercinium, atque incensum. qui superfuerant è ma-
gna clade, liberi seruique inter cæteram prædam abducti. Is timor omnes, qui circum-
colunt Bœben paludem: relictis urbibus, montes coegit petere. Ætoli inopia prædæ
inde auersi, in Perrœbiam ire pergunt. Cyretias ibi vi capiunt, fœdèque diripiunt: qui
Mallœam incolunt, voluntate in ditione societatemque accepti. Ex Perrœbia Gom-
phos petendi Aminander auctor erat: (& imminet Athamania huic vrbi, videbaturque
expugnari sine magno certamine posse.) Ætoli campos Thessaliæ opimos ad prædam
petiere, sequente, quanquam non probante Aminandro nec effusas populationes
Ætolorum, nec castra quo fors tulisset loco, sine vlllo discrimine ac cura muniendi po-
sita. itaque ne temeritas eorum, negligentiaque sibi ac suis etiam cladis alicuius causa ef-
set, cum campestribus locis subijcientes eos castra Phecado vrbi videret, ipse paulo
plus quingentorum passuum inde tumultum suis, quamuis leui monumento turum,
cepit. Cum Ætoli, nisi quod populabantur, vix meminisse viderentur se in hostium
agro esse: alij palati semiermes vagarentur, alij in castris sine stationibus per somnum
vinumque dies noctibus æquarent: Philippus inopinantibus aduenit, quem cum ad-
esse refugientes ex agris quidam pauidi nuntiasent, trepidare Damocritus, cæteri-
que duces, & erat fortè meridianum tempus, quo plerique graues cibo sopiti iacebant. ex-
citare igitur alij alios, iubere arma capere, alios dimittere ad reuocandos, qui palati
per agros prædabantur. tantaque trepidatio fuit, ut sine gladijs quidam equitum exi-
rent, lo-

A rent, loricas pleriq; non induerent. ita raptim educti, cum vniuersi sexcentorum ægre simul equites peditesq; numerum expleissent, incidunt in regium equitatum, numero, armis, animisq; præstantem. itaq; primo impetu fusi, vix tentato certamine turpi fuga repetunt castra. cæsi, captiq; quidam, quos equites ab agmine fugientium interclusere. Philippus suis iam vallo appropinquantibus receptui cani iussit. fatigatos enim equos, virosq; non tam prælio, quam itineris simul longitudine, simul præpropere celeritate habebat. itaq; turmatim equites, inuicemq; manipulos leuis armaturæ aquatum ire, & prandere iubet: alios in statione armatos retinet, opperiens agmen peditum tardius ductum propter grauitatem armorum. quod vbi aduenit, & ipsis imperatum, vt statutis signis, armisq; ante se positis, raptim cibum caperent, binis,

B ternisue summum ex manipulis aquandi causa missis: interim eques cum leui armatura paratus, instructusq; stetit, si quid hostis moueret. Ætoli (iam enim & quæ per agros multitudo sparsa fuerat, receperat se in castra) vt defensuri munimenta, circa portas vallumq; armatos disponunt, dum quietos hostes ipsi feroces ex tuto spectabant. posteaquam mota signa Macedonum sunt, & succedere ad vallum parati atque instructi cœpere, omnes repente relictis stationibus per auersam partem castrorum ad tumulum, ad castra Athamanum perfugiunt. multi in hac quoque tam trépida fuga capti, cæsiq; sunt Ætolorum. Philippus si satis diei superesset, non dubius quin Athamanes quoque exui castris potuissent, die per prælium, deinde per direptionem castrorum absumpto, sub tumulo in proxima planitie confedit, prima luce insequenti diei hostem aggressurus. Sed Ætoli eodem pauore, quo sua castra reliquerant, nocte proxima dispersi fugerunt. Maximè vsui fuit Aminander, quo duce Athamanes itinerum periti summis montibus per calles ignotos sequentibus eos hostibus in Ætoliâ perduxerunt. non ita multos in dispersa fuga error intulit in Macedonum equites, quos luce prima Philippus, vt desertum tumulum vidit, ad carpendum hostium agmen misit. Per eos dies & Athenagoras regius præfectus Dardanos recipientes se in fines adeptus, postremum agmen primò turbauit. dein posteaquam Dardani conuersis signis direxere aciem, æqua pugna iusto prælio erat. vbi rursus procedere Dardani cœpissent, equite & leui armatura regij nullum talis auxilij genus habentes, Dardanos, oneratos immobilibus armis vexabant, & loca ipsa adiuuabant. Occisi perpauci sunt, plures vulnerati, captus nemo, quia non excedunt temerè ordinibus suis, sed confertim & pugnant & cedunt. Ita damna Romano accepta bello, duabus per opportunas expeditiones coercitis gentibus, restituerat. Philippus incepto forti, non prospero solum euentu. Minuit deinde ei fortè oblata res hostium Ætolorum numerum. Scopas princeps gentis ab Alexandria magno cum pondere auri ab rege Ptolemæo missus, sex millia peditum, & equites mercede conductos Ægyptum auexit. nec ex iuuentute Ætolorum quenquam reliquisset, ni Damocritus nunc belli quod instaret, nunc futuræ solitudinis admonens (incertum cura gentis, an vt aduersaretur Scope, parum donis cultus) patrem iuniorum castigando domi continuisset. Hæc ea ætate ab Romanis, Philippoq; gesta erant.

C Classis à Corcyra eiusdem principio ætatis cum L. Apustio legato profecta, Malea superata, circa Scyllæum agri Hermionici Attalo regi coniuncta est. Tum verò Atheniensium ciuitas, cui odio in Philippum per metum iam diu moderata erat, id omne in auxilij præsentis spem effundit. Nec vnquam ibi desunt linguæ promptæ ad plebem concitandam. quod genus cum in omnibus liberis ciuitatibus, tum præcipuè Athenis, vbi oratio plurimum pollet, fauore multitudinis alitur. Rogationem extemplò tulerunt, plebesq; sciuit, vt Philippi statuæ, imagines omnes, nominaq; earum, item maiorum eius virilis ac muliebris sexus omnium tollerentur, delerenturq;: dies festi, sacra, sacerdotes, quæ ipsius maiorumue eius honoris causa instituti essent, omnia profanarentur. loca quoque in quibus positum aliquid inscriptumue honoris eius causa fuisset, detestabilia esse, neque in ijs quicquam

postea

Athenagoras regius præfectus Dardanos adorsus.

scopam

Plebiscitum Atheniensium aduersus Philippum.

postea poni dedicariq; placere, eorum quæ in loco puro poni dedicariq; fas esset. sacerdotibus publicis, quotiescunq; pro populo Atheniensi, socijsq; & exercitibus, & classibus eorum precarentur, toties detestari, atq; execrari Philippum, liberos eius, regnumq; terrestres naualesq; copias, Macedonum genus omne, nomenq; additumq; decreto: si quis quid postea, quod ad notam ignominiamq; Philippi pertineret, ferret, id omnem populum Atheniensem iussurum. si quis contra ignominiam, proue honore eius dixisset, fecisset: qui occidisset eum, iure cæsurum. postremò in-clusum, vt omnia quæ aduersus Pisistratidas decreta quondam erant, eadem in Philippo seruarentur. Athenienses quidem literis, verbisq;, quibus solis valent, bellum aduersus Philippum gerebant. Attalus, Romaniq; cum Piræum primò ab Hermione petissent: paucos ibi morati dies, oneratiq; æque immodicis ad honores sociorum, ac quæ in iram aduersus hostem fuerant, Atheniensium decretis, nauigant à Pyræo Andrum. & cum in portu, quem Gaureleon vocant, cõstitissent, missis qui tentarent oppidanorum animos, si voluntate tradere urbem, quàm vim experiri mallent, postquam præsidio regio arcem teneri, nec se potestatis suæ esse respondebant, expositis copijs, omniq; apparatu urbium expugnandarum, diuersis partibus rex & legatus Romanus ad urbem subeunt. Plus aliquanto Græcos Romana signa, armaq; non ante visa, animiq; militum tam prompte succedentium muro terruere. itaq; fuga exemplo in arcem facta est, vrbe hostes potiti. & in arce cum biduum loci se magis, quam armorum fiducia tenuissent: tertio die pacti ipsi præsidiumq;, vt cum singulis vestimentis Delium Bœotix transueherentur. Ea ab Romanis regi Attalo concessa, prædam ornamentaq; urbis ipsi auexerunt. Attalus ne desertam haberet insulam, & Macedonum ferè omnibus, & quibusdam Andriorum vt manerent, persuasit. postea & ab Delio, qui ex pacto transuecti eò fuerant, promissis regis cum desiderium quoq; patriæ facilius ad credendum inclinaret animos, reuocati. Ab Andro Cithnum traiecerunt. ibi dies aliquot oppugnanda vrbe ne quicquam absumpti: & quia vix operæpretium erat, abcessere. Ad Prasias (continentis Atticæ is locus est) Issæorum viginti lembi classis Romanorum adiuncti sunt. ij missi ad populandos Carystiorum agros, cætera classis Geræstum, nobilem Eubœæ portum, dum à Carysto Issæi redirent, tenuit. Inde omnes velis in altum datis, maris medio præter Scyrum insulam Icum peruenere. ibi paucos dies seque Borea retenti, vbi prima tranquillitas data est, Sciathum traiecere, vastatam urbem, direptamq; nuper à Philippo. Per agros palati milites frumentum, & si qua alia vsui esse ad vescendum poterant, ad naues retulere. præde nec erat quicquam, nec meruerant Græci cur diriperentur. Inde Casandream petentes, primò ad Mendin, maritimum ciuitatis eius vicum, tenuere. inde cum superato promontorio ad ipsa mœnia urbis circumagere classem vellent, sæua coorta tempestate propè obruti fluctibus dispersi magna ex parte amissis armamentis in terram effugerunt. Omen quoq; ea maritima tempestas ad rem terra gerendam fuit. nam collectis in vnum nauibus, expositisq; copijs aggressi urbem, cum multis vulneribus repulsi (& erat validum ibi regium præsidium) irrito incepto regressi Canastæum Pallenes traiecere. inde superato Toronæ promontorio, nauigantes Acanthum petiere. ibi primò ager vastatus, deinde ipsa vrbs vi capta, ac direpta. nec vltra progressi, (iam enim & graues præda naues habebant) retrò, vnde venerant, Sciathum, & ab Sciatho Eubœam repetunt. Ibi relicta classe, decem nauibus expeditis sinum Malicum intrauere ad colloquendum cum Ætolis de ratione gerendi belli. Sipyrrhicus Ætolus princeps legationis eius fuit: qui ad communicanda consilia Heracleam cum rege, & cum Romano legato venit. Petitum ex fœdere ab Attalo est, vt mille milites præstaret. tantum enim numerum bellum gerentibus aduersus Philippum debebat. Id negatum Ætolis. quòd illi quoq; grauati prius essent ad populandum Macedoniam exire, quo tempore Philippo circa Pergamum vrente sacra profanaq; abstrahere eum inde respectu reru suarum potuissent. Ita Ætoli cum spe magis, Romanis omnia pollicen-

Athenienses literis verbisq;, magis quam re bellum gerebant.

Andros insula capitur à Romanis.

Sæua tempestas classem Romanam propè fluctibus obruit.

Romani & Attalus cum Ætolis de ratione belli gerendi colloquuntur.

- A pollicentibus, quàm cum auxilio dimissi. Apustius cum Attulo ad classem redijt. inde consultari de Oreo oppugnando cœptum. Valida ea ciuitas & mœnibus, & quia antè fuerat tentata, firmo erat præsidio. Coniunxerant se ijs post expugnationem Andri cum præfecto Agesimbrotto, xx. Rhodiæ naues, relictæ omnes: eam classem in stationem ad Zelasium miserunt (Isthmiæ id super Demetriadem promontorium est peropportunè obiectum) vt si quid inde mouerent Macedonum naues in præsidio essent. Heraclides præfectus regius classem ibi tenebat: magis per occasionem, si quam negligentia hostium dedisset, quàm aperta vi quicquam ausurus. Oreum diuersi Romani, & rex Attalus oppugnabant: Romani à maritima arce, regij aduersus vallem inter duas iacentem arces, quæ & muro intersepta vrbs est. & vt loca diuersa,
- B sic dispari modo etiam oppugnabant: Romani testudinibus, & vineis, & ariete ad-mouendo muris: regij balistis, carapultisq;, & alio omni genere tormentorum tela ingerentes, & pondere ingenti saxa iaciebant, & cuniculos, & quicquid aliud priore oppugnatione expertum profuerat. Cæterum non plures tantum Macedones, quàm ante tuebantur urbem, sed etiam præsentioribus animis, & castigationibus regis in admissa culpa, & simul minarum, simul promissionum in futurum memores: ita vt parum in expugnatione celeri spei esset. Interim & aliud agi posse ratus legatus, relictis quod satis videbatur ad opera perficienda, trajicit in proxima continentis: Larissamq;, non illam in Thessalia nobilem urbem, sed alteram, quam Cremastem vocant, subito aduentu, præter arcem, cœpit. Attalus quoq; Egeleon, nihil minus quàm talè quicquam in alterius oppugnatione urbis timentibus, oppressit. Et iam cum opera in effectu erant circa Oreum: tum præsidium quod intus erat, labore assiduo, vigilijs diurnis pariter nocturnisq;, & vulneribus confectum, muri quoq; pars ariete incusso subruta, multis iam locis prociderat. perq; apertum ruina iter nocte Romani, quodq; super portum est, in arcem perreperunt. Attalus luce prima, signo ex arce dato ab Romanis, & ipse urbem inuasit, stratis magna ex parte muris: præsidium, oppidaniq; in alteram arcem per fugere, vnde biduo post deditio facta. vrbs regi, captiuâ corpora Romanis cessere. Iam autumnale æquinoctium instabat: & est sinus Euboicus, quem Cæla vocant, suspectus nautis. itaq; ante hyemales motus euadere cupientes, Pyræum, vnde profecti ad bellum erant, repetunt. Apustius triginta nauibus ibi
- D relictis, super Maleam nauigat Corcyram. regem spatium ineriorum Cereris, vt sacris interesset, tenuit. secundum initia & ipse in Asiam se recepit, Agesimbrotto & Rhodij domum remissis. Hæc ea ætate terra mariq; aduersus Philippum, sociosq; eius à consule & legato Romanis, adiuantibus rege Attalo & Rhodij gesta. Consul alter C. Aurelius ad confectum bellum cum in prouinciam venisset, haud clam tulit iram aduersus prætorem, quod absente se rem gessisset. misso igitur eo in Hetruriam, ipse in agrum hostium legiones induxit: populandoq; cum præda maiore, quàm gloria bellum gessit. L. Furius, simul quod in Hetruria nihil erat rei quod gereret, simul Gallico triumpho imminens, quem absente consule irato atque inuidente facilius impetrari posse ratus, Romam inopinatò cum venisset, senatum in æde Bellonæ habuit: expositisq; rebus gestis, vt triumphanti sibi in urbem inuehi liceret, petit. Apud magnam partem senatus, & magnitudine rerum gestarum valebat, & gratia. maiores natu negabant triumphum: & quod alieno exercitu rem gessisset, & quod prouinciam reliquisset auiditate rapiendi per occasionem triumphi: id verò eum nullo exemplo fecisse. consulares præcipuè expectandum fuisse consulem dicebant. potuisse enim castris propè urbem positis, tutanda colonia, ita vt acie non decerneret, in aduentum eius rem extrahere. & quod prætor non fecisset, senatui faciendum esse. consulem expectarent: vbi coram disceptantes consulem & prætorem audissent, verius de causa existimaturos esse. Magna pars senatus nihil præter res gestas, & an in magistratu suisq; auspicijs gessisset, censebant spectare senatum debere. Ex duabus colonijs, quæ velut claustra ad cohibendos Gallicos tumultus oppositæ fuissent,

Rhodiiorum viginti naues coniunctæ classi Romanæ.

Oreum oppugnatur à Romanis & Attalo.

Oreum capitur.

De Furij prætoris triumpho varia in senatu sententia.

cum vna

cùm vna direpta & incensa esset, traiecturumq; id incendium velut ex continentibus re-
 ctis in alteram tam propinquam coloniam esset, quid tandem prætori faciendum
 fuisse: nam si sine consule geri nihil oportuerit, aut senatum peccasse, qui exercitum
 prætori dederit: (potuisse enim, si non cum prætoris, sed consulis exercitu rem geri
 voluerit: ita finire s. c. ne per prætorem, sed per consulem gereretur:) aut consulem,
 qui non, cum exercitum ex Hetruria transire in Galliam iussisset: ipse Arimini occur-
 rerit, vt bello interesset, quod sine eo geri fas non esset. Non expectare belli tempora
 moras, & dilationes imperatorum, & pugnandum esse interdum, non quia velis, sed
 quia hostis cogat. pugnam ipsam, euentumq; pugnae spectari oportere. fusos caesosq;
 hosteis: castra capta ac direpta, coloniam liberatam obsidione: alterius coloniae capti-
 uos recuperatos, restitutosq; suis: debellatum vno prælio esse. non homines tantum G
 ea victoria lætatos, sed dijs quoq; immortalibus per triduum supplicationes habitas:
 quod benè ac feliciter, non quod malè ac temerè Respublica à L. Furio prætore gesta
 esset. data fato etiam quodam Furiae genti Gallica bella. Huius generis orationibus

*Triumphus L. Furio
 decernitur.*

* Val. 3200. co.

* Val. 170000.
 coron.

ipfius amicorumq; victa est præsentis gratia prætoris, absentis consulis maiestas: tri-
 umphumq; frequentes L. Furio decreuerunt. Triumphauit de Gallis in magistratu
 L. Furio prætor. In ærarium tulit * trecenta viginti millia æris, * argenti c. lxx. millia
 pondo. neq; captiuu vlli ante currum ducti, neq; spolia prælata, neq; milites secuti.
 omnia præter victoriam, penes consulem esse apparebat. Ludi deinde à P. Cornelio
 Scipione, quos consul in Africa vouerat, magno apparatu facti. Et de agris militum
 eius decretum, vt quot quisq; eorum annos in Hispania, aut in Africa militasset, in H
 singulos annos bina iugera acciperet. eum agrum decemuiri assignarent. Triumviri
 inde creati ad supplendum Venusinis colonorum numerum, quod bello Annibalis
 attenuata vires eius coloniae erant: C. Terentius Varro, T. Quintius Flaminius, P.
 Cornelius Cn. F. Scipio. ij colonos Venusiam adscripserunt. Eodem anno C. Corne-

*C. Cornelius Ce-
 thegus in Hispania
 feliciter pugnavit.*

lius Cethegus, qui proconsul Hispaniam obtinebat, magnum hostium exercitum in
 agro Sedetano fudit. quindecim millia Hispanorum eo prælio dicuntur caesa, signa
 militaria capta octo & septuaginta. C. Aurelius consul, cum ex prouincia Romam
 comitorum causa venisset, non id quod animis præceperat, questus est non expecta-
 tum se ab senatu, neq; disceptandi cum prætore cõsuli potestatem factam: sed ita tri-
 umphum decreuisse senatum, vt nullius, nisi eius qui triumphaturus esset, haud eor- I
 um qui bello interfuissent, verba audiret. Maiores ideo instituisse vt legati, Tr. mil.
 centuriones, milites deniq; triumpho adessent, vt veritas rerum gestarum eius, cui
 tantus honos haberetur, publice videretur, æquem ex eo exercitu, qui cum Gallis
 pugnauerit, si non militem, lixam saltem fuisse, quem percuctari posset senatus, quid
 veri prætor vaniue referret: Comitijs deinde diem indixit. quibus creati sunt consu-
 les L. Cornelius Lentulus, P. Villius Tappulus. Prætores inde facti L. Quintius Fla-
 minius, L. Valerius Flaccus, L. Villius Tappulus, C. Bebius Paphilus. Annona quoq;
 eo anno peruilis fuit. frumenti vim magnam ex Africa aduectam adiles curules M.

* Vno ferè so-
 lido Turonen-
 si.

Ludi funebres.

Claudius Marcellus, & Sex. Aelius Pætus * binis æris in modios populo diuiserunt: &
 ludos Romanos magno apparatu fecerunt: diè vnum instaurarunt: signa ænea quin- K
 que ex multatitio argento in ærario posuerunt. Plebeij ludi ab ædilibus L. Terentio
 Massaliota, & C. Bebio Pamphilo, quem prætorem designauerant: ter toti instaurati.
 Et ludi funebres eo anno per quadriduum in foro mortis M. Valerij Leuini causa à P.
 & M. filijs eius facti: & munus gladiatorium datum ab ijs. paria quinque & viginti pu-
 gnarunt. M. Aurelius Cotta decemuir sacrorum mortuus: in eius locum M. Acilius
 Glabrio suffectus. Comitijs ædiles curules creati sunt fortè ambo, qui statim accipere
 magistratum non possent. nam C. Cornelius Cethegus absens creatus erat, cum Hi-
 spaniam obtineret prouinciam: C. Valerius Flaccus, quem præsentem creauerant,
 quia flamen Dialis erat, iurare in leges non poterat: magistratu autem plus quinque di-
 es, nisi qui iurasset in leges, non licebat gerere. Petente Flacco, vt legibus solueretur,
 senatus

*In leges iurabant
 magistratum ge-
 sturi.*

A. 651

A senatus decreuit, vt si ædilis qui pro se iuraret, arbitrato consulum daret: consules, si eis videretur, cum tribunis plebis agerent, vti ad plebem ferrent. Datus qui iuraret pro fratre: L. Valerius Flaccus prætor designatus. tribuni ad plebem tulerunt, plebesq; sciuit, vt perinde esset, ac si ipse ædilis iurasset. Et de altero ædile plebiscitum est factum, rogantibus tribunis, quos duos in Hispaniam cum imperio ad exercitus ire iuberent, vt C. Cornelius ædilis curulis ad magistratû gerendum veniret, & L. Manlius Acidinus decederet de prouincia multos post annos. plebes Cn. Cornelio Lentulo, & L. Stertino proconsulibus imperium esse in Hispania iussit.

EPITOME LIBRI XXXII.

B

COMPLURA prodigia ex diuersis regionibus nuntiata referuntur: inter quæ, in Macedonia in puppi longe nauis lauream esse natam. T. Quintius Flaminius COS. aduersus Philippum feliciter pugnavit in faucibus Epiri, fugarumq; coegit in regnum reuerti. Ipse Thessaliam, quæ est vicina Macedonia, socijs Aetolis & Athamanibus, vexauit. L. Quintius Flaminius consulis frater nauali prælio, Attalo rege & Rhodijs adiuantibus, Eubæam & maritimam oram cepit. Achæi in amicitiam recepti sunt. Coniuratio seruorum facta de soluendis Carthaginensibus obfidibus oppressa est. Prætorum numerus ampliatu est, vt seni crearentur. Cornelius COS. Gallos Insubres prælio fudit. Cum Lacedæmonijs, & tyranno eorum Nabide amicitia iuncta est. Præterea expugnationes urbium in Macedonia referuntur.

C

CONSVLES, prætoresq; cum Idibus Martijs magistratum inissent, prouincias sortiti sunt. L. Lentulo Italia, P. Villio Macedonia: prætoribus, L. Quintio urbana, C. Bæbio Ariminum, L. Valerio Sicilia, L. Villio Sardinia euenit. Lentulus consul nouas legiones scribere iussus: Villius à P. Sulpitio exercitum accipere. in supplementum eius quantum militum videretur vt scriberet, ipsi permissum. Prætori Bæbio legiones, quas C. Aurelius consul habuisset, ita decreta, vt retineret eas, donec consul nouo cum exercitu succederet in Gallia.

A. III.

Prouinciarum sortitio.

vbi is venisset, omnes milites exautorati domum dimitterentur, præter quinq; millia socium. his obtineri circa Ariminum prouinciam satis esse prorogato imperio prætoribus prioris anni: Cn. Sergio, vt militibus qui in Hispania, Sicilia, Sardinia stipendia per multos annos fecissent, agrum assignandum curaret: Q. Minutio, vt in Brutijs idem de coniurationibus quaestiones, quas prætor cum fide curaq; exercuisset, perficeret: & eos, quos sacrilegij compertos in vinculis Romam misisset, Locros mitteret ad supplicium: queq; sublata ex delubro Proserpinæ essent, reponenda cum piaculis curaret. Feriæ Latinæ Pontificum decretæ instauratæ sunt: quod legati ab Ardea questi in senatu erant, sibi in monte Albano Latinis carnem, vt assolent, datam non esse. Ab Suefla nuntiatum est, duas portas, quodq; inter eas muri erat, de cælo tactum. & Formiani legati, eodem Iouis: Item Ostienses, eodem Iouis: & Veliterni, Apollinis & Sangi ædes: & in Herculis æde capillum enarum: & ex Brutijs ab Q. Minutio pro prætore scriptum, equuleum cum quinq; pedibus, pullos gallinaceos tres cum ternis pedibus natos esse. inde à P. Sulpitio proconsule ex Macedonia literæ allatæ, in quibus inter cætera scriptum erat, lauream in puppi nauis longæ enatam. Priorum prodigiorum causa senatus censuerat, vt consul maioribus hostijs quibus dijs videretur, sacrificaret. ob hoc vnum prodigium aruspices in senatum vocati, atque ex responso eorum supplicatio populo in diem vnum edicta, & ad omnia puluinaria res diuinæ factæ. Carthaginenses eo anno argentum in stipendium impositum primum Romam aduexerunt. id quia probum non esse quaestores renuntiauerant, experientibusq; pars quarta decocta erat, pecunia Romæ nauis sumpta, intertrimentum argenti suppleuerunt. Petentibus deinde, vt si iam videretur senatui, obfides sibi redderentur, centum redditi obfides. de cæteris, si in fide permanerent, spes facta. Petentibus iisdem, qui non reddebatur obfides, vt ab Norba, vbi parum commodè essent, aliò traducerentur, concessum vt Signiam & Ferentinum transirent. Gaditanis item petentibus

Prodigia.

Carthaginenses stipendium Romam aduexerunt.

Seditio in exercitu Romano.

D d tibus

tibus remissum, ne præfectus Gadeis mitteretur, aduersus quos ijs in fidem populi
 Romani venientibus cum L. Martio Septimio conuenisset. Et Narniensium legatis,
 querentibus ad numerum sibi colonos non esse, & immistos quosdam non sui gene-
 ris pro colonis se gerere, earum rerum causa triumuiros creare L. Cornelius cos. ius-
 sus. creati P. & Sex. Ælij (Pætis fuit ambobus cognomen) & C. Cornelius Lentulus.
 quod Narniensibus datû erat, vt colonorum numerus augetur, id Cossani petentes
 non impetrauerunt. Rebus, quæ Romæ agendæ erant, perfectis, cõsules in prouinci-
 as profecti. P. Villium, in Macedoniã cum venisset, atrox seditio militum iam antè ir-
 ritata, nec satis in principio cõpressa, excepit. MM. ea militum fuere, quæ ex Africa post
 deuictum Annibalem in Sicilia, inde anno ferè post in Macedoniam pro voluntarijs
 transportata erant. id voluntate factum negabãt. ab tribunis recusantes in naues im-
 positos, sed vt cunq; seu in vita, seu suscepta foret militia, & eam exhaustam, & finem
 aliquem militandi fieri æquû esse. multis annis sese Italiã non vidisse, consenuisse sub
 armis in Sicilia, Africa, Macedonia: confectos iam se labore & opere, exangues tot ac-
 ceptis vulneribus esse. Cõsul causam postulandæ missionis probabilè, si modestè pe-
 teretur, videri dixit: seditionis nec eam, nec vllã aliam satis iustam causam esse. itaq; si
 manere ad signa, & dicto parere velint, se de missione eorum ad senatum scripturum,
 modestia facilius q̃ pertinacia quod velint impetraturos. * Thaumacos eo tempore
 Philippus summa vi oppugnabat aggeribus, vineisq; : & iam arietè muris admoturus
 erat. cæterum incepto absistere eû coegit subitus Ætolorû aduentus, qui Archida-
 mo duce inter custodias Macedonû mœnia ingressi, nec die nec nocte finem vllum
 erumpendi nũc in stationes, nunc in opera Macedonum faciebant. & adiuuabat eos
 natura ipsa loci. Nanq; Thaumaci à Pylis, sinuq; Maliaco per Lamiã eunti loco alto si-
 ti sunt, ipsius faucibus imminentes, q̃ Cœlen vocant: Thessaliq; transeunti confrago-
 sa loca, implicatasq; flexibus valliû vias, vbi ventum ad hanc urbem est, repentè velut
 maris vasti, sic immensa panditur planities, vt subiectos cãpos terminare oculis haud
 facillè queas, ab eo miraculo Thaumaci appellati. nec altitudine solùm tuta vrbs, sed
 quod saxo vndiq; abscisso rupibus imposita est. Hæ difficultates, & quod haud satis
 dignum tanti laboris periculiq; precium erat, vt absisteret incepto Philippus, effe-
 runt. hyems quoq; iam instabat, cum inde abcessit, & in Macedoniã in hyberna co-
 pias reduxit. Ibi cæteri quidẽ data quantacunq; quiete temporis, simul animos, cor-
 poraq; remiserant: Philippum, quantum ab assiduis laboribus itinerum pugnarumq;
 laxauerat animum, tanto magis intentum in vniuersum euentum belli curæ angunt:
 non hostes modò timentem, qui terrã mariq; vrgebant, sed nunc sociorum, nunc et-
 iam popularium animos, ne & illi ad spem amicitia Romanorum deficerent, & Ma-
 cedonas ipsos cupido nouandi res caperet. itaq; & in Achaiam legatos misit, simul
 qui iusurandum (ita enim pepigerant quotannis iuratos in verba Philippi) exige-
 rent: simul qui redderent Achæis Orchomenon, & Heream, & Triphyliam. Illis Ali-
 pheram contendentibus, nunquam eam urbẽ fuisse ex Triphylia, sed sibi debere re-
 stitui: quia vna esset ex ijs quæ ad condendã Megalopolim ex concilio Arcadum con-
 tributæ forent. Et cum Achæis quidem per hæc societatem firmabat. Macedonum
 animos sibi conciliauit cum Heraclide. nam cum eum maximæ inuidiæ sibi esse cer-
 neret, multis criminibus oneratum in vincula coniecit, ingenti popularium gaudio.
 Bellum, si quando vnquam antè aliàs, cum magna cura apparauit, exercuitq; in armis
 & Macedonas & mercenarios milites: principioq; veris cum Athenagora omnia ex-
 terna auxilia, quodq; leuis armaturæ erat, in Chaoniam per Epirum ad occupandas,
 quæ ad Antigoniam fauces sunt (Sthena vocant Græci) misit. ipse post paucis diebus
 grauiore secutus agmine, cum situm omnem regionis aspexisset, maximè idoneum
 ad muniendum locum credidit esse, præter amnem Aoum. Is inter montes, quo-
 rum alterum Æropum, alterum Asnaum incolæ vocant, angusta valle fluit, iter
 exiguum super ripam præbens: Asnaum Athenagoram cum leui armatura tenere
 ac com-

Thaumacos oppu-
 gnat Philippus.
 * Thaumastos
 Ald. cod. ha-
 bet.

Philippi in appa-
 rando bello dili-
 gentia.

Philippus fauces,
 quæ ad Antigoni-
 am sunt, occupat.

- A** ac communire iubet: ipse in Ærope posuit castra. quæ abscissæ rupes erant, statio paucorum armatorum tenebat: quæ minus tuta erant, alia fossis, alia vallis, alia turribus munita. magna tormentorum etiam vis, ut missilibus procul arcerent hostem, idoneis locis disposita est. tabernaculum regium pro vallo in conspecto maximè tumulo, ut terrorem hostibus, suisque spem ex fiducia faceret, positum. Consul per Charopum Epirotem certior factus, quos saltus cum exercitu insedisset rex, & ipse cum Corcyra hybernasset, vere primo in continentem tralatus ad hostem ducere pergit. quinque millia ferme ab regis castris cum abesset, loco munito relictis legionibus, ipse cum expeditis progressus ad speculanda loca, postero die consilium habuit, utrum per insessum ab hoste saltum, quanquam labor ingens periculumque proponeretur, transitum tentaret, an eodem itinere, quo priore anno Sulpitius Macedoniam intrauerat, circumduceret copias. Hoc consilium per multos dies agitati nuntius venit: T. Quintium consulem factum, sortitumque provinciam Macedoniam, maturato itinere iam Corcyram traiecisse. Valerius Antias intrasse saltum Villium tradit, quia Villius consul Philippum fudit suavitè. recto itinere nequirit, omnibus à rege insessis, secutum vallem, per quam mediam fertur Aous amnis: ponte raptim facto in ripam, in qua erant castra regia, transgressum acie conflixisse: fufum, fugatumque regem, castris exutum. duodecim millia hostium eo prælio cæsa, capta duo millia, & ducentos: & signa militaria centum triginta & duo, equos ducentos triginta. ædem etiam Ioui in eo prælio votam, si res prosperè gesta esset. Cæteri Græci Latinique authores, quorum quidem ego legi annales, nihil memorabile à Villio actum, integrumque bellum insequentem consulem, T. Quintium accepisse tradunt. Dum hæc in Macedonia geruntur, consul alter L. Lentulus, qui Romæ substiterat, comitia censoribus creandis habuit. multis claris perentibus viris creati censes P. Cornelius Scipio Africanus, & P. Ælius Petus. Hi magna inter se concordia, & senatum sine Villius nota legerunt: & portoria venalium Capuæ, Puteolisque; item castrorum portorium, quo in loco nunc oppidum est, fruendum locarunt: colonosque eò trecentos (is enim numerus finitus ab senatu erat) adscripserunt. & sub Tifatis Capuæ agrum vendiderunt. Sub idem tempus L. Manlius Acidinus ex Hispania decedens, prohibitus à M. Portio Lecca tribuno plebis, ne ouans rediret, cum à senatu impetrasset, priuatus urbem ingrediens * mille ducenta pondo argenti, * Valet 12000. coron.
- D** * triginta pondo ferme auri in ærarium tulit. Eodem anno C. Bæbius Pamphilus, qui ab C. Aurelio consule anni prioris provinciam Galliam acceperat, temerè ingressus Gallorum Insubrium fines propè cum toto exercitu est circumuentus. supra sex millia & sexcentos milites amisit. tanta ex eo bello, quod iam timeri desierat, clades accepta est. Ea res L. Lentulum consulem ab urbe exciuit. qui ut in provinciam venit plenam tumultus, trepido exercitu accepto, prætorem multis probris increpitum provincia decedere, atque abire Romam iussit. neque ipse consul memorabile quicquam gessit. comitorum causa Romam reuocatus, quæ ipsa per M. Fuluium, & M. Curium tribunos plebis impediabantur: quod T. Quintium Flamininum consulatum ex quaestura petere non patiebantur. Iam ædilitatem, præturamque fastidiri: nec
- E** per honorum gradus documentum sui dantes nobiles homines tendere ad consulatum, sed transcendendo media, summa imis continuare. Res ex campestri certamine in senatum venit. patres censuerunt, qui honorem, quem sibi capere per leges, liceret, peteret: in eo populo creandi quem velit, potestatem fieri æquum esse. in autoritate patrum fuere tribuni. creati coss. Sex. Ælius Pætus, & T. Quintius Flamininus. Inde Prætorum comitia habita. creati L. Cornelius Merula, M. Claudius Marcellus, M. Porcius Cato, C. Heluius, qui ædiles plebis fuerant. ab ijs ludi plebeij instaurati. & epulum Iouis fuit ludorum causa. Et ab ædilibus curulibus C. Valerio Flacco flamine Diali, & C. Cornelio Cethego ludi Romani magno apparatu facti. Ser. Sulpitius, & L. Galba pontifices eo anno mortui sunt. in eorum locum M. Æmylius Lepidus, & Cn. Cornelius Scipio pontifices successi sunt. Sex. Ælius Pætus, T. Quintius Flamininus

Provinciarum sortitio.

Attalus auxilium petit aduersus Antiochum.

Prodigia.

T. Quintius à Brundisio soluit in Græciam.

consules magistratu inuito senatum in Capitolio cum habuissent, decreuerunt patre s
 vt prouincias Macedoniam atq; Italiam consules compararent inter se, sortirentur-
 ue, vtri eorum Macedonia euenisset, in supplementum legionum tria millia militum
 Romanorum scriberet, & ccc. equites: item sociorum Latini nominis quinque millia
 peditum, quingentos equites. Alteri consuli nouus omnis exercitus decretus. L. Len-
 tulo prioris anni consuli prorogatum imperium est: vetitusq; aut ipse prouincia de-
 cedere prius, aut veterem exercitum deducere, quam cum legionibus nouis consul
 venisset. Sortiti consules prouincias. Ælio Italia, Quintio Macedonia euenit. Præto-
 res, L. Cornelius Merula vrbani, M. Claudius Siciliam, M. Porcius Sardiniam, C.
 Heluius Galliam est sortitus. Delectus inde haberi est cœptus. nam præter consulares
 exercitus prætores quoque iussi scribere milites erant. Marcello in Siciliam quatuor
 millia peditum socium Latini nominis, & trecentos equites: Catoni in Sardiniam ex
 eodem genere militum tria millia peditum, ducentos equites: ita vt prætores ambo
 cum in prouincias venissent, veteres dimitterent pedites, equitesq;. Attali deinde re-
 gis legatos in senatum consules introduxerunt. Hi regem classe sua, copijsq; omni-
 bus terra mariq; Romanam rem iuuare, quæq; imperarent Romani consules, impi-
 grè atq; obedienter ad eam diem fecisse cum exposuissent, vereri dixerunt, ne id præ-
 stare ei per Antiochum regem vltra non liceret. vacuum nanque præsidij naualibus,
 terrestribusq; regnum Attoli Antiochum inuasisset. itaque Attalum orare p. c. si sua
 classe, suaq; opera vt ad Macedonicum bellum vellent, mitterent ipsi præsidium ad
 regnum eius tutandum: si id nollent, ipsum ad sua defendenda cum classe ac reli-
 quis copijs redire paterentur. Senatus legatis ita responderi iussit, quod rex Attalus
 classe, copijsq; alijs duces Romanos iuuisset, id gratum senatui esse: auxilia nec ipsos
 missuros Attalo aduersus Antiochum, socium & amicum populi Romani: nec Atta-
 li auxilia retenturos vltra quam regi comodum esset. Semper populum Romanum
 alienis rebus arbitrio alieno vsurum. & principium & finem in potestate ipsorum, qui
 ope sua velint adiutos Romanos esse. Legatos ad Antiochum missuros, qui nuntient,
 Attali, nauiumq; eius & militum opera aduersus Philippum communem hostem vt
 populum Romanum: gratum cum facturum senatui, si regno Attali abstineat, bel-
 loq; abstat. æquum esse, socios & amicos populi Romani, reges inter se quoq; ipsos
 pacem seruare. consulem T. Quintium, ita habito delectu, vt eos ferè legeret, qui in
 Hispania aut Africa meruissent spectatæ virtutis milites, properantem in prouinci-
 am prodigia nuntiata, atque eorum procuratio Romæ retinuerunt. De cælo tacta
 erant, via publica Veijs, forum & ædes Iouis Lanuuij: Herculis ædes Ardeæ, Capuæ
 murus & turres, & ædes quæ Alba dicitur. cælum ardere visum erat Arretij, terra Ve-
 litris trium iugerum spatio cauerna ingenti defederat. Suessæ Aruncæ nuntiabant
 agnum cum duobus capribus natum: & Sinuessæ porcum humano capite. Eorum
 prodigiorum causa supplicatio vnum diem habita. & consules rebus diuinis ope-
 ram dederunt: placatisq; dijs profecti in prouincias sunt. Ælius cum C. Heluio præ-
 tore in Galliam: exercitumq; ab L. Lentulo acceptum, quem dimittere debebat, præ-
 tori tradidit, ipse nouis legionibus, quas secum adduxerat, bellum gesturus: neq; me-
 morabilis rei quicquam gessit. Et T. Quintius alter consul maturius, q̄ priores soliti
 erant consules à Brundisio cum transmisisset, Corcyram tenuit cum octo millibus
 peditum, equitibus octingentis. à Corcyra in proxima Epiri quinqueremi traiecit: &
 in castra Romana magnis itineribus contendit. inde Villio dimisso paucos moratus
 dies, dum se copiæ à Corcyra assequerentur, consilium habuit, vtrum recto itinere
 per castra hostium viam facere conaretur: an ne tentata quidem re tanti laboris ac pe-
 riculi per Dassaretios potius, Lingumq; tuto circuitu Macedoniam intraret. vi-
 cissetq; ea sententia, ni timuisset, ne, cum à mari longius recessisset, missò è mani-
 bus hoste, si (quod antea fecerat) solitudinibus syluisq; se tutari rex voluisset: si-
 ne villo effectu æstas extraheretur. vtcunque esset igitur, illo ipso tam iniquo loco
 aggredi

A aggredi hostem placuit. sed magis fieri id placebat, quàm quomodo id fieret, satis expediebat: diesq; quadraginta sine vlllo conatu sedentes in conspectu hostium absumperant. inde spes data Philippo est, per Epirotarum gentem tentandę pacis. habitoq; concilio delecti ad eam rem agendam, Pausanias prætor, & * Alexander magister equitum, consulem & regem, vbi in arctissimas ripas Aous cogitur amnis, in colloquium adduxerunt. Summa postulatorum consulis erat, præsidia ex ciuitatibus rex deduceret: ijs, quorum agros, vrbesq; populatus esset, redderet res, quæ comparerent: cæterorum æquo arbitrio æstimatio fieret. Philippus aliam aliarum ciuitatum conditionem esse respondit. quas ipse cepisset, eas liberaturum. quæ sibi traditæ à maioribus essent, earum hæreditaria ac iusta possessione non excessurum. si quas quere-

B rentur belli clades ex ciuitates, cum quibus bellatum foret: arbitrio quo vellent populorum, cum quibus pax vtrisque fuisset, se vsurum. Consul nihil ad id quidem arbitrio aut iudice opus esse dicere. cui enim non apparere, ab eo qui prior arma intulisset, iniuriam ortam? nec Philippum ab vllis bello laceffitum, priorem vim omnibus fecisse. Inde cum ageretur, quæ ciuitates liberandæ essent, Thessalos primos omnium nominauit consul. ad id verò ad eò accensus indignatione est rex, vt exclamaret, Quid victo grauius imperares T. Quinti? atque ita se ex colloquio proripuit. & temperatum ægrè est, quin missilibus, quia dirempti medio amne fuerant, pugnam inter se conferent. Postero die per excursiones ab stationibus primo in planitie satis ad id patenti multa leuia commissa prælia sunt: deinde recipientibus se regijs in arcta

C & confragosa loca, auiditate accensi certaminis eò quoque Romani penetrauerunt, pro his ordo, & militaris disciplina, & genus armorum erat, aptum virgendis regijs: pro hoste loca, & catapultæ balistæq; in omnibus propè rupibus, quasi in muris dispositæ. Multis hinc atque illinc vulneribus acceptis, cum etiam, vt in prælio iusto, aliquot cecidissent, nox pugnæ finem fecit. Cum in hoc statu res esset, pastor quidam à Charopo principe Epirotarum missus deducitur ad consulem. Is se in eo saltu, qui regijs tunc oneratus castris erat, armentum pascere ait: omnes montium eorum anfractus callesq; nosse. Si secum aliquot mittere velit, non iniquo, nec perdifficili aditu supra caput hostium deduciturum. hæc, Charopus renuntiari iubet, ita crederet,

* Hypfellus ex Alexandri Magnæ equitibus, sic Ald. co.

Consulis Romani & Philippi colloquium.

Inter consulem & Philippum leuia prælia commissa.

Pastor quidam dux via.

vt suæ potius omnia, quàm illius potestatis essent. Cum magis vellet credere quàm auderet consul, mistumq; gaudio ac metu animum gereret, autoritate motus Charopi, experiri spem oblatam statuit. & vt auerteret rem à suspitione, biduo iose-

quenti laceffere hostem, dispositis ab omni parte copijs, succedentibusq; integris in locum defessorum, non destitit. quatuor millia inde lecta peditum, & trecentos equites tribuno militum tradit. equites, quoad loca patiantur, ducere iubet: vbi ad inuia equiti ventum sit, in planitie aliqua locari equitatum. pedites quâ dux monstraret viam, ire: vbi, vt polliceatur, super caput hostium peruentum sit, fumo dare signum: nec antè clamorem tollere, quàm ab se signo accepto pugnam cœptam arbitrari posset. nocte itinera fieri iubet: (& pernox fortè luna erat) interdium cibi, quietisq; sumeret tempus. ducem promissis ingentibus oneratum, si fides extet, vincitum tamen tribuno tradidit. His copijs ita dimissis, eò intentius Romanus vndique instat capere stationes. Interim die tertio cùm verticem, quem petierant, Romani capisse, ac tenere se fumo significarent: tum verò trifariam diuisis copijs: consul valle media cum militum robore succedit: cornua dextra læuaq; admouet castris. nec segnius hostes obuiam eunt. & dum auiditate certaminis prouecti extra munitiones pugnant, haud paulò superior est Romanus miles & virtute & scientia & armorum genere. Posteaquam multis vulneratis interfectisq; recepere se regij in loca aut munimento aut natura tuta, verterat periculum in Romanos, temerè in loca iniqua, nec faciles ad receptum angustias progressos. neque impunita temeritate inde recepissent sese, ni clamor primum à tergo auditus, dein pugna etiam cœpta amentes repentino terrore regions fecisset. Pars in fugam effusi sunt. pars quia magis locus fugæ deerat, quàm quod animi satis esset ad pugnam, cùm substitissent: ab hoste & à fronte & à tergo vrgente circumuenti sunt. Deleri totus exercitus potuit, si fugientes persecuti victores essent: sed equitem angustiarum locorumq; asperitas, peditum armorum grauitas impediit. Rex primò effuse ac sine respectu fugit: dein quinque millium spatium progressus, cum ex iniquitate locorum, id quod erat suspicatus esset, se qui non posse hostem, substitit in tumulo quodam, dimisitq; suos per omnia iuga, vallesq;, qui palatos in vnum colligerent. Non plus duobus millibus hominum amissis, cætera omnis multitudo, velut signum aliquod secuta, in vnum cùm conuenisset, frequenti agmine petunt Thessaliam. Romani quoad tutum fuit infecuti, cædentes, spoliantesq; cæsos, castra regia, etiam sine defensoribus difficili aditu, diripiunt: atque ea nocte in suis castris manserunt. Postero die consul per ipsas angustias, quâ se inter valles flumen insinuat, hostem sequitur. Rex primo die ad castra Pyrrhi peruenit. locus quem ita vocant, est in Triphylia terræ Melotidis. inde postero die ingenti itinere agminis (& metus vrgebat) in montem Lingon perrexit. Ipsi montes Epiri sunt, interiecti Macedonia, Thessaliæq;: latus quod vergit in Thessaliam, oriens spectat: septentrio à Macedonia obijcitur. vestiti frequentibus syluis sunt, iuga summa campos patentes aquasq; perennes habent. Ibi statiuus rex per aliquot dies habitis fluctuatus animo est, vtrum protinus in regnum se reciperet, an reuerti in Thessaliam posset. inclinavit sententia, suum in Thessaliam agmen dimitteret: Triccamq; proximis limitibus petit: inde obuias vrbes raptim peragrauit. homines, qui sequi possent, sedibus excibat: oppida incendebat: rerum suarum, quas possent, ferendarum secum dominis ius fiebat: cætera militis præda erat. nec quod ab hoste crudelius pati possent, reliqui quicquam fuit: quàm quæ ab socijs patiebantur. Hæc etiam facienti Philippo acerba erant, sed è terra mox futura hostium corpora saltem eripere sociorum volebat. ita euastata sunt oppida, Phacium, Ilesia, Euhydrium, Eretria, Palæpharus. Pheras cum peteret, exclusus: quia res egebat mora, si expugnare vellet, nec tempus erat: omisso incepto, in Macedoniam transcendit. nam etiam Ætolos appropinquare fama erat. qui audito prælio, quod circa amnem Aoium factum erat, proximis prius euastatis circa Sperchias & Macran (quam vocant) Comen, transgressi inde in Thessaliam Cymines & Angeas primo impetu potiti sunt. à Metropoli dū vastant agros, concursu oppidanorum ad tuenda mœnia facto, repulsi sunt. Callithera inde aggressi similem impetum oppidanorum

Consul exercitum
admouet Philippi
castris.

Philippus fugit, &
Thessaliam perit.

Philippi castra di-
ripiuntur.

Philippus oppida
Thessaliam qua ve-
nit per hostis, incen-
debat.

Ætoli fines Thes-
saliam populantur.

- A norum pertinacius sustinuerunt: compulsisq; intra mœnia qui eruperant, contenti ea victoria, quia spes nulla admodum expugnandi erat, abscesserunt. Theuma inde, & Calathana vicos expugnant, diripiuntq;. Acharras per deditionem receperunt. Xyniæ simili metu à cultoribus desertæ sunt. Hoc sedibus suis extorre agmen in præsidium incidit, quod Athamanum, quo tutior frumentatio esset, ducebatur: in condita inermisq; multitudo, mista imbelli turba, ab armatis cæsa est. Xyniæ desertæ diripiuntur. Cyphara inde Ætoli capiunt, opportunæ Dolopiæ imminens castellum. Hæc raptim intra paucos dies ab Ætolis gesta. Nec Aminander atque Athamanes post famam prosperæ pugnæ Romanorum quieuerunt. Cæterum Aminander quia suo militi parum fidebat, petito ab consule modico præsidio, cum Gomphos peteret oppidum protinus nomine Phecam, situm inter Gomphos, faucesq; angustas, quæ ab Athamania Theffaliam dirimunt, vi cepit. inde Gomphos adortus, & per aliquot dies summa vi urbem tuentes, cum scalas ad mœnia erexisset, eodem metu perpulit ad deditionem. Hęc deditio Gomphorum ingentem terrorem Theffalis intulit. dedidêre deinceps sese, qui Argenta, quiq; Pherinum, & Thimarum, & Lisinas, & Stimonem, & Lampsum habent, aliaq; castella iuxta ignobilia. Dum Athamanes, Ætoliq; summoto Macedonum metu, in aliena victoria suam prædam faciunt: Theffaliaq; à tribus simul exercitibus, incerta quem hostem, quemue socium crederet, vastatur: consul faucibus, quas fuga hostium aperuerat, in regionem Epiri transgressus, & si probè scit cui parti, Charopo principe excepto, Epirotæ fauissent: tamen quia ab satis faciendi quoq; cura imperata enixè facere videt, ex præsentibus eos potius, quam ex præterito estimat habitu, & ipsa facilitate veniè animos eorum in posterum conciliat. Missis deinde nuncijs Corcyram, vt onerariæ naues in sinum venirent Ambracium: ipse progressus modicis itineribus, quarto die in monte Cercetio posuit castra, eodem Aminandro cum suis auxilijs accito, non tam virium eius egens, quam vt duces in Theffaliam haberet ab eodem consilio, & plerique Epirotarum voluntarij inter auxilia accepti. Primam urbium Theffaliæ Phaleriam est aggressus. duo millia Macedonum in præsidio habebat. qui primò summa vi restiterunt, quantum arma, quantum mœnia tueri poterant. sed oppugnatio continua non die non nocte remissa, cum consul in eo veri crederet cæterorum Theffalorum animos, si primi vim Romanam non sustinuisent, vicit pertinaciam Macedonum. Capta Phaleria, legati à Metropoli & à Pira dedentes vrbes venerunt, venia eisdem perentibus datur. Phaleria incensa ac direpta est. Inde Æginium petit. quem locum cum vel modico præsidio tutum, ac propè inexpugnabilem vidisset, paucis in stationem proximam telis coniectis, ad Gomphorum regionem agmen vertit. digressusq; in campos Theffaliæ, cum iam omnia exercitui decissent, quia Epirotarum pepercerat agris: explorato antè, vtrum Leucadem, an sinum Ambracium onerariæ tenuissent, frumentatum Ambracium inuicem cohortes misit. & est iter à Gomphis Ambraciam, sicut impeditum ac difficile, ita spatio perbreui. intra paucos itaque dies, transuectis à mari com meatibus, repleta omni rerum copia sunt castra. Inde ad Rhagen est profectus. Decem ferme millia à Larissa abest, ex Perræbia oriundi sunt: sita est vrbs super Peneum amnem. Nihil trepidauêre Theffali ad primum aduentum Romanorum. Et Philippus, sicut in Theffaliam ipse progredi non audebat, ita intra Tempe statiuus positus, vt quisq; locus ab hoste tentabatur, præsidia per occasiões summittebat. Sub idem ferè tempus, quo consul aduersus Philippum primum in Epiri faucibus castra posuit, & L. Quintius frater consulis, cui classis cura, maritimæq; oræ imperium mandatum ab senatu erat, cum duabus quinqueremibus Corcyram transuectus, postquam profectam inde classem audiuit, nihil morandum ratus, cum ad Zammam insulam assecutus esset, dimisso L. Apustio, cui successerat: tardè inde ad Maleam trahendis plerunque remulco nauibus, quæ cum com meatu sequebantur, peruenit. A Malca, iussis cæteris quantum maximè possent maturatè sequi, ipse tribus quinqueremibus expedi-

Athamanes Theffaliam populatur.

Consul in Epirum transgreditur.

Phaleriam expugnat Consul, et diripit.

Philippus intra Tempe statiuus positus.

tis Piræum præcepit, accepitq; naues ibi relictas ab L. Apustio legato ad præsidium Athenarum. Eodem tempore duæ ex Asia classes profectæ, vna cum Attalo rege: (eæ quatuor & viginti quinqueremes erāt) Rhodia altera viginti nauium rectorum. Agēsimbrotus præerat. hæ circa Andrum insulam classes coniunctæ, Eubœam inde exiguo distantem freto traiecerunt. Carystiorum primùm agros vastarunt: deinde vbi Carystus præsidio à Chalcide raptim misso, firma visa est, ad Eretriam accesserunt. Eodem & L. Quintius cum ijs nauibus quæ Piræci fuerant, Attali regis aduentu audito venit, iussitq; vt quæ ex sua classe venissent naues, Eubœam peterent. Eretria summa vi oppugnabatur: nam & trium iunctarum classium naues omnis generis tormenta, machinasq; ad vrbium excidia secum portabant: & agri affatim materia præbebant ad noua molienda opera. Oppidani primò haud impigrè tuebantur mœnia: deinde fessi vulneratiq; aliquot, cum & muri partem euerfam operibus hostium cernerent, ad deditiōem inclinarunt. sed præsidium erat Macedonum, quos non minus quàm Romanos metuebant: & Philocles regius præfectus à Chalcide nuncios mittebat, se in tempore affuturum, si sustinerent obsidionem. Hæc mista metu spes vltra quàm vellent, aut quàm possent, trahere eos tempus cogebat. deinde posteaquam Philoclem repulsum, trepidantemq; refugisse Chalcidem acceperunt, oratores extemplò ad Attalum veniam, fidemq; eius petentes miserunt. Dum in spem pacis intenti, segnius munera belli obeunt: & ea modò parte, qua murus dirutus erat, cæteris neglectis, stationes armatas opponunt: Quintius noctu ab ea parte, quæ minimè suspecta erat, impetu facto, scalis urbem cepit. oppidanorum omnis multitudo cum coniugibus ac liberis in arcem confugit: deinde in deditiōem venit. pecuniæ auriq; & argenti haud sanè multum fuit: signa, tabulæ prisicæ artis, ornamentaq; eius generis plura, quàm pro vrbis magnitudine, aut opibus cæteris inuenta. Carystus inde repetita. vnde, priusquam è nauibus copiæ exponerentur, omnis multitudo vrbe deserta in arcem confugit. inde ad fidem ab Romano petendam oratores mittunt. oppidanis extemplò vita ac libertas concessa est: Macedonibus * trecenti nummi in capita statutum est pretium: & vt armis traditis abirent. hac summa redempti, in Bœotiam inermes traiecti. Nauales copiæ duabus claris vrbibus Eubœæ intra dies paucos captis, circumuectæ Sunium Atticæ terræ promontorium, Cenchreas Corinthiorum emporium petierunt. Consul interim omnium spe longiorem atrociorēq; oppugnatiōem habuit: & eā, qua minimum credidisset, resistebant hostes. nam omnem laborem in muro diruendo crediderat fore. si aditum armatis in urbem patefecisset, fugam inde, cædemq; hostium fore, qualis captis vrbibus fieri solet. cæterum posteaquam parte muri arietibus decussa, per ipsas ruinas transcenderunt in urbem armati: illud principium velut noui atque integri laboris fuit. nam Macedones, qui in præsidio erant & multi & delecti, gloriam etiam egregiam rati, si armis potius & virtute, quàm mœnibus urbem tuerentur: conferti pluribus introrsus ordinibus acie firmata, cum transcendere ruinas sensissent Romanos, per impeditum ac difficilem ad receptum locum expulerunt. Id consul ægrè passus, nec iam ignominiam ad vnius modò expugnandæ moram vrbis, sed ad summam vniuersi belli pertinere ratus, quod ex momentis paruorum plerunque rerum penderet: purgato loco, qui strage semirutum muri cumulatū erat, turrim ingentis altitudinis, magnam vim armatorum multiplici tabulato portantem, promouit. & cohortes inuicem sub signis, quæ cuneum Macedonum (phalangem ipsi vocant) si possent, vi perumperent, emittebat. Sed ad loca angusta, haud latè patente interuallo diruti muri, genus armorum pugnaq; hosti aptius erat. vbi conferti hastas ingentis longitudinis præ se Macedones obiecissent, velut in constructam densitate clypeorum testudinem Romani pilis nequicquam emissis cum strinxissent gladios: neq; congregari propius, neque præcidere hastas poterant: & si quam incidissent aut præfregissent, hostile fragmento ipso acuto inter spicula integrarum hastarum velut vallum explebat. ad hoc & muri pars

Eretria oppugnatur à classe Romana & sociorum.

Carystus per deditiōem accipitur.

** Val. 6. coro. & 24. solid. Turō. aut circiter.*

Consul in Rhage oppugnanda nihil non molitur.

- A** ri pars adhuc integra vtraque; tuta præstabat latera: nec ex longo spatio aut cædendum, aut impetus faciendus erat: quæ res turbare ordines solet. accessit etiam fortuita res ad animos eorum firmandos. nam cum turris per aggerem parum densati soli ageretur, rota vna in altiore orbitam depressa ita turrim inclinavit, ut speciem ruentis hostibus, trepidationemque insanam superstantibus armatis præbuerit: Cum parum quicquam succederet, consul minimè æquo animo comparationem militum generis armorumque fieri patiebatur: simul nec maturam expugnandi spem, nec rationem procul à mari, & in euastatis belli cladibus locis hybernandi ullam cernebat. itaque relicta obsidione, quia nullus in tota Acarnaniæ atque Ætoliæ ora portus erat, qui simul & omnes onerarias, quæ comæatum exercitui portabant, caperet: & recta ad
- B** hybernandum legionibus præberet, Anticyra in Phocide in Corinthium versa situm ad id opportunissimè sita visa: quia nec procul Thessalia, hostiumque locis abibant: & ex aduerso Peloponnesum exiguo maris spatio diuisam: ab tergo Ætoliæ Acarnaniamque, ab lateribus Locridem & Bœotiam habebant. Phocidis primo impetu Panopeam sine certamine cepit. Anticyra haud multum in oppugnando præbuit moræ. Ambrysus inde, Hyampolisque receptæ. Daulis, quia in tumulo excelso sita est, nec scalis, nec operibus capi poterat. læcessendo missilibus eos qui in præsidio erant, cum ad excursionem elucissent, refugiendo inuicem, insequendoque, & leuibus sine effectu certaminibus, eò negligentis & contemptus adduxerunt, ut cum refugientibus in portam permitti impetum Romani facerent. & alia ignobilia castella Phocidis terrore
- C** magis, quam armis in potestatem venerunt. Elatia clausit portas: nec nisi vi cogerentur, recepturi mœnibus videbantur aut ducem, aut exercitum Romanum. Elatiam obfidenti consuli rei maioris spes affulsit, Achæorum gentem ab societate regia ad Romanam amicitiam auertendi. Cyliadem principem factionis ad Philippum trahentium res expulerant. Aristhenus, qui Romanis gentem iungi volebat, prætor erat. Classis Romana cum Attalo & Rhodij Cenchreis stabat, parabantque communi omnes consilio Corinthum oppugnare. Optimus igitur ratus est, priusquam eam rem aggredierentur, legatos ad gentem Achæorum mitti, pollicentes, si ab rege ad Romanos defecissent, Corinthum ijs contributuros in antiquum gentis concilium. Authore consule legati à fratre eius L. Quintio, & Attalo, & Rhodij, & Atheniensibus ad Achæos missi. Sicyone datum ijs est concilium. Erat autem non admodum simplex habitus animorum inter Achæos. terrebat eos Lacedæmonius, grauis & asiduus hostis: horrebant Romana arma: Macedonum beneficijs & veteribus & recentibus obligati erant: regem ipsum suspectum habebant: pro eius crudelitate perfidiaque ex ijs, quæ tum ad tempus faceret, æstimantes, grauiorem post bellum dominum futurum cernebant: neque solum quid in senatu quisque ciuitatis sue, aut in communibus concilijs gentis pro sententia dicerent, ignorabant: sed ne ipsis quidem secum cogitantibus, quid vellent, aut quid optarent, latis costabat. Ad homines ita incertos introductis legatis potestas dicendi facta est. Romanus primum legatus L. Calpurnius, deinde Attali regis legati, post eos Rhodij differuerunt. Philippi deinde legatis dicendi potestas facta est. postremi Atheniensis, ut refellerent Macedonum dicta, auditi sunt. ij ferè atrocissimè in regem, quia nulli nec plura, nec tam acerba passim erat, inuecti sunt. Et illa quidem concio sub occasum solis, tot legatorum perpetuis orationibus die assumpto, dimissa est. Postero die aduocatur concilium. vbi cum per præconem, sicut Græcis mos est, suadendi, si quis vellet, potestas à magistratibus facta esset, nec quisquam prodiret: diu silentium aliorum alios intuentium fuit. neque mirum, si, quibus sua sponte volutantibus res inter se pugnantibus obtorpuerant quodammodo animi: eos orationes quoque in super turbauerant, vtrinque quæ difficilia essent promendo, admonendoque per totum diem habitæ. Tandem Aristhenus prætor Achæorum, ne tacitum concilium dimitteret: Vbi, inquit, illa certamina animorum Achæi sunt, quibus in conuiujs, & circulis, cum de Philippo & Romanis mentio incidit, vix manibus temperatis? nunc in concilio ad eam rem vnam
- indicto,

Consul relicta obsidione à Rhægo discedit.

Panopeam consul cepit. & Anticyram.

Achæi solliciti sunt, ut à Philippo deficerent ad Romanos.

Achæorum animi variè affecti obligatos Romanorum & sociorum.

Aristheni prætoris Achæorum oratio, suadentis, ut à Philippo deficerent, & Romanis adiungerentur.

indicto, cum legatorum vtrunque verba audieritis, cum referant magistratus, cum præco ad suadendum vocet, obmutuistis: si non cura communis salutis, ne studia quidem, quæ in hanc aut illam partem animos vestros inclinarunt, vocem cuiquam possunt exprimere? cum præsertim nemo tam hebes sit, qui ignorare possit, dicendi ac suadendi quod quisque aut velit, aut optimum putet, nunc occasionem esse, priusquam quicquam decernamus: vbi semel decretum erit, omnibus id, etiam quibus antè displicuerit, pro bono atque vtili fœdere defendendum. Hæc adhortatio prætoris non modò quenquam vnum elicit ad suadendum: sed ne fremitum quidem, aut murmur concionis tantæ, ex tot populis congregatæ, mouit. Tum Aristhenus prætor rursus: Non magis consilium vobis principes Achæorum deest, quàm lingua: sed suo quisque periculo in commune consultum non vult. forsitan ego quoque tacerem, si priuatus essem. nunc prætor video aut non dandum concilium legatis fuisse, aut inde sine responso eos dimittendos non esse. respondere autem nisi ex vestro decreto qui possum? & quando nemo vestrum, qui in hoc concilium aduocati estis, pro sententia quicquam dicere vult, aut audet: orationes legatorum hesternò die dictas pro sententijs percenseamus: perinde ac nõ postulauerint quæ è re sua essent, sed suaserint quæ nobis censerent vtilia esse. Romani Rhodijque, & Attalus societatem amicitiamque nostram petunt: & in bello quod aduersus Philippum gerunt, se à nobis adiuuari æquum censent. Philippus societatis secum admonet, & iurisiurandi: & modò postulat vt secum stemus, modò ne intersimus armis, contentum ait se esse. Nulline venit in mentem, cur qui nondum socij sunt, plus petunt, quàm socius? Non fit hoc neque modestia Philippi, neque impudentia Romanorum. Achæi portus & dant fiduciam postulantibus, & demunt. Philippi præter legatum videmus nihil. Romana classis ad Cenchreas stat, vrbium Eubœe spolia præ se ferens: consulem, legionesque eius exiguo maris spatio disiunctas, Phocidem ac Locridem peruagantes videmus. Miramini cur diffidenter Cleomedon legatus Philippi, vt pro rege arma caperemus aduersus Romanos, modò egerit. qui si ex eodem fœdere ac iureiurando, cuius nobis religionem iniiciebat: rogemus eum, vt nos Philippus & ab Nabide ac Lacedæmonijs, & ab Romanis defendat: non modò præsidium, quo nos tueatur, sed ne quid respondeat quidem nobis, sit inuenturus: non herclè magis, quàm ipse Philippus priore anno. qui pollicendo se aduersus Nabidem bellum gesturum, cum tentasset nostram iuuentutem hinc in Eubœam extrahere, posteaquã nos neque decernere id sibi præsidium, neque velle illigari Romano bello vidit, oblitus societatis eius quam nunc iactat, vastandos depopulandosque Nabidi ac Lacedæmonijs reliquit. Ac mihi quidem minime conueniens inter se oratio Cleomedontis visa est. Eleuabat Romanum bellum euentumque eius eundem fore, qui prioris belli, quod cum Philippo gesserint, dicebat. Cur igitur nostrum ille auxilium absens petit potius, quàm præsens nos veteres socios simul ab Nabide ac Romanis tueatur? nos dico? quid ita passus est Eretriam, Carystumque capi? quid ita tot Thessaliæ vrbes? quid ita Locridem, Phocidemque? quid ita nunc Elatiam oppugnari patitur? cur excessit faucibus Epiri, claustrisque illis inexpugnabilibus super Aoum amnem aut vi, aut metu, aut voluntate? relictoque, quem insidebat, saltu, penitus in regnum abiit? si sua voluntate tot socios reliquit hostibus diripiendos, quid recusare potest, quin & socij sibi consulant? si metu, nobis quoque ignoscat timentibus. si victus armis cessit, Achæi nos arma Romana sustinebimus, Cleomedon, quæ vos Macedones non sustinulistis? An tibi potius credamus, Romanos non maioribus copijs, nec viribus nunc bellum gerere, quàm antea gesserint: potius quàm res ipsas intueamur? Ætolos tum classe adiuuerunt: nec duce consulari, nec exercitu bellum gesserunt. sociorum Philippi maritimæ vrbes in terrore ac tumultu erant. mediterranea adeò tuta ab Romanis armis fuerunt, vt Philippus Ætolos nequicquam opem Romanorum implorantes depopularetur. nunc autem defuncti bello Punico Romani, quod per sexdecim annos velut intra viscera Italiæ to-

loraue-

- A** lerauerunt: non præsidium Ætolis bellantib⁹ miserunt, sed ipsi duces belli arma terra mariq; simul Macedonia intulerunt. tertius iam consul summa vi gerit bellum. Sulpirius in ipsa Macedonia congressus, fudit fugauitq; regem, partem opulentissimam regni eius depopularus. nunc Quintius tenentem claustra Epiri, natura loci, munimentis, exercituq; fretum castris exiit: fugientem in Thessaliam persecutus, præsidia regia, sociasq; eius vrbes propè in conspectu regis ipsius expugnauit. Ne sint vera quæ Athenienses modò legati de crudelitate, auaritia, & libidine regis dixerunt: nihil ad nos pertineant, quæ in terra Attica scelera in superos inferosq; deos sint admissa: multo minus, quàm quæ Elæuntij, Abydeniq;, qui procul à nobis absunt, passi sunt: nostrorum ipsi vulnerum, si vultis, obliuiscamur: cædes direptionesq; bonorū Messenæ
- B** in media Peloponneso factas, & hospitem Cyparissæ Garitenem contra ius omne ac fas inter epulas propè ipsas occisum: & Aratū patrem filiumq; Sicyonios, cum senem infelicem parentem etiam appellare solitus esset, interfectos: filij etiam vxorem libidinis causa in Macedonia asportatam: cætera stupra virginum, matronarumq; obliuioni dentur. ne sint cum Philippo res, cuius crudelitatis metu obmutuistis omnes: (nam quæ alia tacendi aduocatis in concilium causa est?) cum Antigono mitissimo ac iustissimo rege, & de nobis omnib⁹ optimè merito existimemus disceptionem esse: num id postularer facere nos, quod tum fieri non posset? Peninsula est Peloponnesus, angustis Isthmi faucibus continenti adherens, nulli apertior atq; opportunior quàm nauali bello. si centum tectæ naues, & quinquaginta leuiores aperte, & triginta Issaici
- C** lembi maritimam oram vastare, & expositas propè in ipsis littoribus vrbes cœperint oppugnare, in mediterraneas scilicet nos vrbes recipiemus? tanquam non intestino, & herente in ipsis viscerib⁹ vramur bello? cum terra Nabis, & Lacedæmonij, mari Romana classis vrgebunt: vnde regiam societatem, & præsidia Macedonum implorem? an ipsi nostris armis ab hoste Romano tutabimur vrbes, quæ oppugnabuntur? egregiè enim Dymas priore bello sumus tutati. Satis exemplorū nobis alienæ clades præbent: ne quæramus quemadmodū cæteris exemplo simus. Nolite, quia vltro Romani petunt amicitiam, id quod optandū vobis ac summa ope petendum erat, fastidire. metu enim videlicet compulsi in aliena terra, quia sub vmbra auxiliij vestri latere volunt, in societatem vestram confugiunt, vt portub⁹ vestris recipiantur, vt cōmeatibus
- D** vtantur. Mare in potestate habent, terras quascunq; ad eunt exemplo ditionis suæ faciunt, quod rogant, cogere possunt: quia pepercisse volunt, cōmittere vos curpereatis non patiuntur. Nam quod Cleomedon modò tanquā mediam, & tutissimam vobis viam consilij, vt quiesceretis, abstineretisq; armis ostendebat, ea non media, sed nulla via est. etenim præterquā quod aut accipienda, aut aspernanda vobis Romana societas est: quid aliud quàm nusquam gratia stabili, velut qui euentū expectauerimus, vt fortunæ applicaremus nostra consilia, præda victoris erimus? Nolite, si quod omnib⁹ votis petendum erat, vltro offertur, fastidire. nō quemadmodū hodie vtrumq; vobis licet, sic semper liciturum est. nec sepe, nec diu eadem occasio erit. Liberare vos à Philippo iam diu magis votis, quàm armis audetis. sine vestro labore & periculo qui vos
- E** in libertatem vindicarent, cum magnis classib⁹ exercitibusq; mare traiecerunt. hos si socios aspernamini, vix sanæ mentis estis: sed aut socios, aut hostes habeatis oportet. Secundum orationem prætoris murmur ortum aliorum cum assensu, aliorum inclementer assentientes increpantium: & iam non singuli tantum, sed populi vniuersi inter se altercabātur: tum inter magistratus gentis (Demiurgos vocant, decem numero

Demiurgi Achaorum de summareum dissentiant.

urgum,

urgum, nomine Memnonem habebat, partis eius, quæ decretum recitari, perrogariq; sententias prohibebat. is diu obtestatus filium, vt consulere Achæos communi salutis pateretur, neu pertinacia sua gentem vniuersam perditum iret: posteaquam parum proficiebant preces, iuratus se cum sua manu interempturum: nec pro filio, sed pro hoste habiturum: minis peruicit, vt postero die coniungeret ijs se, qui referebant, qui cum plures facti referrent, omnibus ferè populis haud dubiè approbantib⁹ relationem, ac præ se ferentibus quid decreturi essent: Dymæi, ac Megalopolitani, & quidam Argiuorum, priusquam decretum fieret, cõsurrexerunt, ac reliquerunt concilium, neq; mirante vllò, neq; improbante. nam Megalopolitanos auorum memoria pulsos ab Lacedæmonijs restituerat in patriam Antigonus: & Dymæis captis nuper, direptisq; ab exercitu Romano, cum redimi eos vbicunque seruirent, Philippus G iussisset: nõ libertatem modò, sed etiam patriam reddiderat. iam Argiui præterquam quòd Macedonum reges ab se oriundos credunt, priuatis etiam hospitij, familiariq; amicitia plerique illigati Philippo erant. ob hæc concilio, quod inclinauerat ad Romanam societatem ineundam, excefferunt: veniaq; ijs huius secessionis fuit, & magnis & recentibus obligatis beneficijs. Cæteri populi Achæorum, cum sententiæ perrogarentur, societatem cum Attalo ac Rhodijs præfenti decreto confirmarunt: cum Romanis, quia iniussu populi non poterat rata esse, in id tempus, quo Romam mitti legati possent, dilata est. in præfentia tres legatos ad L. Quintium mitti placuit, & exercitum omnem Achæorum ad Corinthum admoueri, captis Cencreis, iam urbem ipsam Quintio oppugnante. Et ij quidem è regione portæ, quæ fert Sicyonem, H posuerunt castra: Romani ad Cencreas versam partem vrbis, Attalus traducto per Isthmum exercitu, ab Lechæo alterius maris portu, oppugnabant primò segnius, sperantes seditionem intus fore inter oppidanos, ac regium præsidium, posteaquam vno animò omnes, & Macedonès tanquam communem patriam tuebantur: & Corinthij ducem præsidij Androsthenum haud secus quàm ciuem, & suffragio creatum suo, imperio iusto patiebantur. omnis inde spes pugnantibus in vi, & armis, & operibus erat: vndique aggeres haud facili aditu ad mœnia admouebantur. Aries ex ea parte, quam Romani oppugnabant, aliquantum muri diruerat. in quem locum, quia nudatus munimento erat, protegendum armis cum Macedonès concurrissent, atrox prælium inter eos ac Romanos ortum est. ac primò multitudine facilè expellebantur Romani: assumptis deinde Achæorum, Attaliq; auxilijs, æquabant certamen: nec dubium erat, quin Macedonès Græcosq; facilè loco pulsuri fuerint. Transfugarum Italicorum magna multitudo erat: pars ex Annibalis exercitu metu pœnæ à Romanis Philippum secuti, pars nauales socij relictis nuper classibus ad spem honoratoris militiæ transfregi. hos desperata salus, si Romani vicissent, ad rabiem magis, quàm audaciam accèdebat. Promontorium est aduersus Sicyonem Iunonis, quàm vocant Acræam, in altum excurrens: traiectus inde Corinthum, septem millia fermè passuum, eò Philocles regius & ipse præfectus, mille & quingentos milites per Bœotiam duxit, præsto fuere à Corintho lembi, qui præsidium id acceptum Lechæum trajicerent. Author erat Attalus, incensis operibus omittendæ extemplo oppugnationis. K pertinacius Quintius incepto perstabat. is quoque, vt pro omnibus portis disposita vidit præsidia regia, nec facile erumpentium impetus sustineri posse, in Attali sententiam concessit: ita irritò incepto, dimissis Achæis, reditum ad naues est. Attalus Piræeum, Romani Corcyram petierunt. Dum hæc à nauali exercitu geruntur, c o s. in Phocide ad Elatiam castris positus, primò colloquijs rem per principes Elatiensium tentauit: posteaquam nihil esse in manu sua, & plures validioresq; esse regios, quàm oppidanos respondebarur, tum simul ab omni parte operibus armisq; urbem est aggressus. Ariete admoto, quantum inter turrets muri erat prorutum, cum ingenti fragore ac strepitu nudasset urbem, simul & cohors Romana per apertum recenti strage iter inuasit: & ex omnibus oppidi partibus, relictis suis quisq; stationibus, in eum qui preme-

Achæi desiciunt à Philippo.

Corinthus oppugnatur.

Elatia oppugnatur à Romanis.

A premebatur impetu hostium, locum concurrerunt. Eodem tempore Romani & ruinas muri superuadebant, & scilas ad stantia mœnia inferebant. & dum in vnam partem oculos animosq; hostium certamen auerterat, pluribus locis scilas capitur murus, armatiq; in urbem transcenderunt. quo tumultu audito territi hostes, relicto, quem conferti tuebantur, loco, in arcem omnes metu, inermi quoq; sequente turba, confugerunt. ita vrbe potitur eos. qua direpta, missis in arcem, qui vitam regijs, si abire vellent inermes, libertatem Elatiensibus pollicerentur, fideq; in hæc data, post paucos dies arcem recipit. Ceterum aduentu in Achaiam Philoclis regij præfecti non Corinthus tantum liberata obsidione, sed Argiuorum quoque ciuitas per quosdam principes Philocli prodita est, tentatis prius animis plebis. Mos erat, comitiorum die primo velut omnis causa prætores pronunciare Iouem Apollinemq; & Herculem. additum legi erat, vt ijs Philippus rex adijceretur. cuius nomen post pactam cum Romanis societatem quia præco non adiecit, fremitus primò multitudinis ortus: deinde clamor subijcientium Philippi nomen, iubentiumq; legitimum honorem vsurpare: donec cum ingenti assensu nomen recitatum est. Huius fiducia fauoris Philocles accersitus, nocte occupat collem imminètem vrbi, (Larissam eam arcem vocant) positoq; ibi præsidio, cum lucis principio signis infestis ad subiectum arci forum vaderet, instructa acies ex aduerso occurrit. præsidium erat Achæorum nuper impostum, quingenti ferè iuvenes delecti omnium ciuitatum. Ænesidem⁹ Dymæus præerat. Adhortator à præfecto regio missus, qui excedere vrbe iuberet: (neq; enim pares eos oppidanis solis, qui idem quod Macedones sentirent, nedum adiunctis Macedonibus esse, quos ne Romani quidè ad Corinthum sustinuisent) primò nihil nec ducem, nec ipsos mouit: post paulò vt Argiuos quoq; armatos ex parte altera venientes magno agmine viderunt, certam perniciem cernentes, omnem tamen casum, si pertinacior dux fuisset, videbantur subituri. Ænesidemus, ne flos Achæorum iuuentutis simul cum vrbe amitteretur, pactus cum Philocle vt abire illis liceret, ipse quo loco steterat, armatus cum paucis clientibus non excessit. missus à Philocle qui quæreret, quid sibi velle? nihil fatus, tantummodo cum proiecto præ se clypeo staret, in præsi-

*Elatia capitur.**Ænesidemi constantia.*

D
E dio creditæ vrbis moriturum se armatum respondit. tum iussu præfecti à Thracibus coniecta tela, interfectiq; omnes. Et post pactam inter Achæos & Romanos societatem duæ nobilissimæ ciuitates, Argi & Corinthus, in potestate regis erant. Hæc ab Romanis ea ætate in Græcia terra mariq; gesta. In Gallia nihil sanè memorabile ab

*Sext. Aelius Cof.
nihil in Gallia me-
morabile gefit.*

Seruiliū tumultus.

*Seruorum coniu-
ratio detegitur.*

* Val. 1000.
coron.

* Val. 250. coron.

* Val. 27552.
coron.

A. 553.

*Sex prætores hoc
anno primū crea-
ti.*

*Tribuni plebis in-
tercedunt, ne no-
nis Cof. provincia
mandetur Mace-
donia.*

Sext. Aelio cōs. gestum, cū duces exercitus in prouincia habuisset, vnum retentum, quem dimitti oportebat, cui L. Cornelius PROCOs. præfuerat (ipse ei C. Aelium prætorem præfecit) alterum, quem in prouinciam adduxit, totum propè annum Cremonensibus Placentinisq; cogendis redire in colonias, vnde belli casibus dissipati erant, consumptis. Quemadmodum Gallia præter spem quieta eo anno fuit, ita circa urbem seruiliū propè tumultus excitatus est. Obsides Carthaginensium Setiæ custodiebantur: cum ijs, vt principum liberis, magna vis seruorum erat. augebant eorum numerum, vt ab recenti Africo bello, & ab ipsis Setinis captiua aliquot nationis eius ex præda empta mancipia. Cū coniurationem fecissent, missis ex eo numero qui in Setino agro, deinde circa Norbam & Circeios seruitiū sollicitarent: factis iam omnibus præparatis ludis, qui Setiæ propediem futuri erant, spectaculo intentum populum aggredi statuerant: Setia per cædem & repentinum tumultum capta, Norbam & Circeios occupare. Huius rei tam fœdæ indicium Romam ad L. Cornelium Lentulum prætorem urbis delatum est. Serui duo ante lucem ad eum venerunt, atque ordine omnia quæ acta futuraq; erant, exposuerunt. quibus domi custodiri iussis, prætor senatu vocato, edoctoq; quæ indices afferrēt, proficisci ad eam coniurationem quærendam atque opprimendam iussus. cum quinq; legatis profectus, obuios in agris sacramento rogatos arma capere, & sequi cogebat. hoc tumultuario delectu duobus millibus fermè hominum armatis, Setiam, omnibus quò pergeret ignaris, venit. ibi raptim principibus coniurationis comprehensis, fuga seruorum ex oppido facta est. dimissi deinde per agros, qui vestigarent. Egregia duorum opera seruorum indicum & vnus liberi fuit. ei *centum millia grauis æris dari patres iusserunt: seruis *vicens quina millia æris, & libertatem. pretium eorum ex ærario solutum est dominis. Haud ita multò post, ex eiusdem coniurationis reliquijs nunciatum est seruitia Prænestæ occupatura. Eò L. Cornelius prætor profectus, de quingentis ferè hominibus, qui in ea noxa erant, supplicium sumpsit. In timore ciuitas fuit, obsides captiuosq; Pænorum ea moliri, itaque & Romæ vigiliæ per vicos seruata: iussiq; circumire eas minores magistratus, & triumviri carceris latoriarum intentiorem custodiam habere iussi: & circa nomen Latinum à prætore literæ missæ, vt & obsides in priuato seruarentur, neq; in publicum prodeundi facultas daretur, & captiui ne minus decem pondo compedibus vincti in nulla alia, quàm in carceris publici custodia essent. Eodem anno legati ab rege Attalo coronam auream * c c x l v i. pondo in Capitolio posuerunt: gratiasq; senatui egerunt, quòd Antiochus legatorum Romanorum authoritate motus, finibus Attali exercitum deduxisset. Eadè æstate equites ducenti, & elephanti decem, & tritici modium c c. millia ab rege Masanissa ad exercitum, qui in Græcia erat, peruenerunt. Item ex Sicilia Sardiniaq; magni commeatus, & vestimenta exercitui missa. Siciliam M. Marcellus, Sardiniam M. Portius Cato obtinebat, sanctus & innocens, asperior tamē in scœnore coercendo habitus. fugatiq; ex insula scœneratores, & sumptus, quos in cultum prætorum socij facere soliti erant, circumcisi, aut sublati. Sext. Aelius cōs. ex Gallia comitiorum causa Romam cū redisset, creauit cōs. Cn. Cornelium Cethegū, & Q. Minutium Rufum. Biduo post prætorum comitia habita. Sex prætores illo anno primū creati: crescentib⁹ iam prouincijs, & latius patefcente imperio. creati autem hi, L. Manlius Volsō, Cn. Sempronius Tuditanus, M. Sergius Silus, M. Heluius, M. Minutius Rufus, L. Acilius. Sempronius, & Heluius ex ijs ædiles plebis erant, ædiles curules, Q. Minutius Thermus, & T. Sempronius Longus. Ludi Romani eo anno quater instaurati. Cn. Cornelio, & Q. Minutio cōs. omniū primū de prouincijs cōsulum prætorumq; actum, prius de prætoribus trāfacta res, quæ transigi forte poterat. urbana Sergio, peregrina iurisdictio Minutio obtigit. Sardiniam Acilius, Siciliam Manlius, Hispaniam Sempronius citeriorem, Heluius vltiorem est fortitus. Cōsulib⁹ Italiam Macedoniamq; fortiri parantibus, L. Oppius, & Q. Fuluius Tribunus plebis impedimento erant, quòd longinqua prouin-

- A** prouincia Macedonia esset: neque vlla alia res maius bello impedimentum ad eam diem fuisset, quàm quòd vixdum inchoatis rebus in ipso conatu gerendi belli prior cos. reuocaretur. Quartum iam annum esse ab decreto Macedonico bello, quarendo regem, & exercitum eius, Sulpitium maiorem partem anni absumpsisse. Villium congregentem cum hoste, re infecta reuocatum. Quintum rebus diuinis Romæ maiore partem anni retentum: ita gessisse tamen res, vt si aut maturius in prouinciam venisset, aut hyems magis fera fuisset, potuerit debellare. nunc propè in hyberna profectum ita comparare dici bellum, vt nisi successor impediatur, profecturus æstate proxima videatur. His orationibus peruicerunt: vt consules in senatus auctoritate fore dicerent se, si idem tribuni facerent. Permittentibus vtrisque liberam consultationem,
- B** patres consulibus ambobus Italiam prouinciam decreuerunt, T. Quintio prorogauerunt imperium, donec successor ei venisset. Consulibus binæ legiones decretæ: & vt bellum cum Gallis Cisalpinis, qui defecissent à populo Romano, gererent. Quintio in Macedoniam supplementum decretum peditum quinque millia, & trecenti equites, & sociorum naualium tria millia. Præesse idem qui præerat classi, L. Quintius Flaminus iussus. Prætoribus in Hispanis octona millia peditum socium ac Latini nominis data: & quadringenti equites, vt dimitterent veterem ex Hispanijs militem. & terminare iussi, quæ vltior ceteriorue prouincia seruaretur. Macedonia legatos P. Sulpitium, & P. Villium, qui coss. in ea prouincia fuerant, adiecerunt. Prius quàm coss. prætoresque in prouincias proficiscerentur, prodigia procurari placuit: quòd edes Vul-
- C** cani Summani que Romæ, quòd & Fregellis murus, & porta de cælo tacta erant: & Frusinone inter nocte lux orta: & Asculò agnus biceps cum quinque pedibus natus: & Formijs duo lupi oppidum ingressi, obuios aliquot lanauerant: Romæ non in urbem solum, sed in Capitolium penetrauerat lupus. C. Acilius Tribunus plebis tulit, vt quinque colonie in oram maritimam deducerentur: duæ ad ostia fluminum Vulturni Linternique, vna Puteolos, vna ad castrum Salerni. his Buxentum adiectum. tricena familiarie in singulas colonias iubebatur mitti. triumuiros deducendis ijs, qui per triennium magistratum haberent, creati, M. Seruius Geminus, Q. Minutius Thermus, T. Sempronius Longus. Delectu rebusque alijs diuinis humanisque, quæ per ipsos agenda erant, profectis, coss. ambo in Galliam profecti. Cornelius recta ad Insubres via, qui tum in armis erant, Cænomanis assumptis, Q. Minutius in læua Italia ad inferum mare flexit iter: Genuamque exercitu abducto, ab Liguribus orsus est bellum. Oppida Clastidium & Litubium, vtraque Ligurum, & duæ gentis eiusdem ciuitates, Celelates, Cerdiciatesque sese dederunt. Et iam omnia cis Padum, præter Gallorum Boios, Iluates Ligurum, sub ditione erant. quindecim oppida, hominum viginti millia esse dicebantur, quæ se dederant. Inde in agrum Boiorum legiones duxit. Boiorum exercitus haud ita multo antè traiecerat Padum, iunxeratque se Insubribus & Cænomanis: quòd ita acceperant, coniunctis legionibus coss. rem gesturos, vt & ipsi collatas in vnum vires firmarent. posteaquam fama accidit, alterum coss. Boiorum vrere agros: seditio extemplo orta est. postulare Boijs, vt laborantibus opem vniuersi ferrent. Insubres negare se sua deserturos. ita diuisæ copie, Boijsque in agrum suum tutandum profectis, Insubres cum Cænomanis super amnis Mincij ripas confederunt. Infra eum locum quinque millia passuum. & cos. Cornelius eidem flumini castra applicuit. inde mittendo in vicos Cænomanorum, Brixiamque, quæ caput gentis erat, vt satis comperit, non ex auctoritate seniorum iuuentutem in armis esse, nec publico consilio Insubrium defectioni Cænomanos se adiunxisse, excitis ad se principibus, id agere ac moliri coepit, vt desciscerent ab Insubribus Cænomani, & signis sublati aut domos redirent, aut ad Romanos transirent. & id quidem impetrari nequijt. in id data fides coss. est, vt in acie aut quiescerent: aut si qua etiam occasio fuisset, adiuuarent Romanos. Hæc ita conuenisse Insubres ignorabant: suberat tamen quædam suspicio animis, labare fidem sociorum. itaque cum in aciem eduxissent, neutrum ijs cornu com-

*Prodigia.**Quinq; colonia in oram maritimam deducta.**Cos. Cornelius aduersus Insubres prosperè pugnavit.*

*Amilcar capitur
in bello Gallico.*

*Supplicatio in qua
triduum decreta
ob res in Gallia pro-
sperè gestas.*

*Philippi & Quin-
tij colloquium.*

*Pacis leges dat
Quintius.*

mittere ausi, ne si dolo cessissent, rem totam inclinarent, post signa in subsidijs eos locauerunt. eos. principio pugnae vouit ædem Sospitæ Iunoni, si eo die hostes fuisset; essent: à militibus clamor sublatus, compotem voti c o s. se facturos, & impetus in hostes est factus. non tulerunt Insubres primum concursum. Quidam & à Cænomanis terga repente in ipso certamine aggressis, tumultum ancipitem iniectum aucthores sunt, cæsaq; in medio quinq; & triginta millia hostium, quinq; millia & d c c. viuos captos: in ijs Amilcarem Pœnorum imperatorem, qui belli causa fuisset: signa militaria cxxx. & carpenta supra cc. Oppida, quæ defectionem secuta erant, dederunt se Romanis. Minutius c o s. primò effusis populationibus peragrauerat fines Boiorum, deinde vt relictis Insubribus ad sua tuenda receperant sese, castris se tenuit, acie dimicandum cum hoste ratus. Nec Boij detrectassent pugnam, ni fama victos Insubres allata animos fregisset. itaque relicto duce castrisq; dissipati per vicos, sua vt quisque defenderent, rationem gerendi belli hosti mutarunt. omissa enim spe per vnam dimicationem rei decernendæ, rursus populari agros, & vrere tecta, vicosq; expugnare cœpit. Per eisdem dies Clastidium incensum. inde in Ligusticos Iluates, qui soli non parebant, legiones ductæ. Ea quoque gens vt Insubres acie victos, Boios, ita vt tentare spem certaminis non auderent, territos audiuit, in dedicationem venit. Literæ consulum à Gallia de gestis prosperè sub idem tempus Romam allatæ. M. Sergius prætor urbanus in senatu eas, deinde ex autoritate patrum ad populum recitauit. supplicatio in quadriduū decreta. Hyems iam eo tempore erat, cum T. Quintius capta Elatia, in Phocide ac Locride hyberna disposita haberet. Opunte seditio orta est. Factio vna Ætolos, qui propiores erant: altera Romanos accersebat. Ætoli priores venerunt: sed opulentior factio exclusis Ætolis, missiq; ad imperatorem Romanum nuncio, vsque ad aduentum eius tenuit urbem. arcem regium tenebat præsidium: neq; vt discederent inde, aut Opuntiorum minis, aut autoritate imperantis c o s. Romani percelli potuerunt. Mora cur non extemplo oppugnarentur, ea fuit: quod caduceator ab rege venerat, locum ac tempus petens colloquio. id grauatè concessum regi est. non quin cuperet Quintius per se partim armis, partim conditionibus confectum videri bellum. necdum enim sciebat, vtrum successor sibi alter ex nouis consulibus mitteretur: an, quod summa vi vt tenderent, amicis & propinquis mandauerat, imperium prorogaretur. aptum autem fore colloquium credebat, vt sibi liberum esset, vel ad bellum manenti, vel ad pacem decedenti rem inclinare. In sinu Maliaco prope Niceam littus elegere. eò rex ab Demetriade cum quinq; lembis & vna naue rostrata venit. Erant cum eo principes Macedonum, & Achæorum exul vir insignis Cycliadas. Cum imperatore Romano rex Animander erat, & Dionysodorus Attali legatus, & Agesimbrotus præfectus Rhodiæ classis, & Phaneas princeps Ætolorum, & Achæi duo, Aristhen^o & Xenophon. Inter hos Roman^o ad extremum littus progressus, cum rex in proram nauis in anchoris stantis processisset: Commodius, inquit, si in terram egrediaris, ex propinquo dicamus inuicem, audiamusq;. Cum rex facturum se id negaret: Quem tandem, inquit Quintius, times? Ad hoc ille superbo & regio animo: Neminem equidem timeo, præter deos immortales: non omnium autem credo fidei, quos circa te video, atq; omnium minimè Ætolis. Istud quidem, ait Romanus, par omnibus periculum est, qui cum hoste ad colloquium congregiuntur, vt nulla fides sit. Non tamen, inquit rex, T. Quinti par perfidiæ præmium est, si fraude agatur, Philippus & Pheneas. neque enim æquè difficulter Ætoli prætorem alium, ac Macedones regem in meum locum substituunt. Secundum hæc silentium fuit. Cum Romanus eum æquum censeret priorem dicere, qui petisset colloquium: rex, eius esse priorem orationem, qui daret pacis leges, non qui acciperet: tum Romanus, simplicem suam orationem esse. ea enim se dicturum, quæ ni fiant, nulla sit pacis conditio. Deducenda ex omnibus Græciæ ciuitatibus regi præsidia esse. captiuos & transfugas focijs populi Romani reddendos, restituenda Romanis ea

Illyrici

- A Illyrici loca, quæ post pacem in Epiro factam occupasset. Ptolemæo regi Ægypti reddendas vrbes, quas post Philopatoris Ptolemæi mortem occupasset. Suas populiq; Romani condiciones has esse: cæterum & sociorum audiri postulata equum esse. Attali regis legatus naues captiuosq;, quæ ad Chium nauali prælio capta essent. & Nicephorium, Venerisq; templum, quæ spoliasset euastassetq;, pro incorruptis restitui: Rhodij, Peræam (regio est continentis aduersus insulam, vetustæ eorum ditionis) repetebant, postulabantq; præsidia deduci ab Iasso, & Bargyllis, & Euromensium vrbe, & in Hellesponto Sesto atq; Abydo, & Panopolin Byzantijs in antiqui formulam iuris restitui, & liberari omnia Asiæ emporia portusq;. Achæi Corinthum & Argos repetebant. Prætor Ætolorum Phaneas cum eadem ferè quæ Romani, vt Græcia decederetur, postulasset, redderenturq; Ætolis vrbes, quæ quondam iuris aut ditionis eorum fuissent, excepit orationem eius princeps Ætolorum Alexander, vir (vt inter Ætolos) facundus. Iam dudum se reticere, ait, nõ quò quicquam agi putet eo colloquio, sed ne quem sociorum dicentem interpellet. Neq; de pace cum fide Philippum agere, neque bella vera virtute vnquam gessisse. in colloquijs insidiari & captare, in bello non congregi æquo campo, neq; collatis signis dimicare, sed refugientem incendere ac diripere vrbes, & vincientium præmia victum corrumpere. At non sic antiquos Macedonum reges, sed acie bellare solitos, vrbibus parcere quantum possent, quo opulentius imperium haberent. Nam de quorum possessione dimiceretur tollentem, nihil sibi præter bellum relinquere, quod cõsiliium esse? Plures priore anno sociorum vrbes in Thessalia euastasse Philippum: quàm omnes qui vnquam hostes Thessaliæ fuerint, ipsis quoq; Ætolis eum plura socium, quàm hostem ademisse. Lysimachiam pulso prætore & præsidio Ætolorum occupasse eum. Chium item suæ ditionis vrbem funditus euertisse ac delesse. eadem fraude habere eum Thebas Phthias, Echinum, Larissam & Pharsalum. Motus oratione Alexandri Philippus nauem, vt exaudiretur, propius terram applicuit. Orsum eum dicere in Ætolos maximè violenter, Phaneas interfatus, non in verbis rem verti, ait: aut bello vincendum, aut melioribus parendum esse. Apparet id quidem, inquit Philippus, etiam cæco: iocatus in valetudinem oculorù Phaneæ. & erat dicacior natura, quàm regem decet: & ne inter serias quidem risu satis temperans. Indignari inde cœpit: Ætolos, tanquam Romanos decedi
- C Græcia iubere: qui, quibus finibus Græcia sit, dicere non possint. ipsis enim Ætolia Agræos Apodeotasq; & Amphilochos, quæ permagna eorum pars sit, Græciam non esse. An quod à socijs eorum non abstinerim, iustam querelam habent: cum ipsi pro lege hunc morem antiquitus seruent: vt aduersus socios ipsi suos publica tantum auctoritate dempta, iuuentutem suam militare sinant: & contrariæ per sæpe acies in vtraq; parte Ætolica auxilia habeant? Neque ego Chium expugnaui, sed Prusiam socium & amicum oppugnantem adiui: & Lysimachiam ab Thracibus vindicaui. sed quia me necessitas ad hoc bellum à custodia eius auertit, Thraces habent. Et Ætolis hæc. Attalo autem Rhodijsq; nihil iure debeo. non enim à me, sed ab illis principium belli ortum est. Romanorum autem honoris causa Peræam Rhodijs, & naues Attalo cum captiuis, qui comparebunt, restituam. nam quod ad Nicephorium Venerisq; templi restitutionem attinet: quid ea restituiulantibus respondeam? nisi quod vno modo luci syluæq; cæsæ restitui possunt, curam impensamq; rationis me præstaturum: quoniam hæc inter se reges postulare & respondere placet. Extrema eius oratio aduersus Achæos fuit: in qua orsus ab Antigoni primùm, suis deinde erga eam gentem meritis, recitari decreta eorum iussit, omnes diuinos humanosq; honores complexa. atq; ad ea adiecit recens de exercitu, quòd ab se descuiisset. inuectusq; grauius in perfidiam eorum, Argos tamè se redditurum eis dixit. de Corintho cum imperatore Romano deliberaturum esse, quæsiturumq; simul ab eo, vtrum ijsne vrbibus decedere se equum censeat, quas à seipso captas iure belli habeat: an ijs etiam, quas à maioribus suis accepisset? Parantibus Achæis Ætolisq; ad ea respondere, cum

Alexandri Ætolorum principis ad Philippum oratio.

Philippus naturæ dicacior. Philippus ad pacis leges respondet.

prope occasum sol esset: dilato in posterum diem colloquio, Philippus in stationem, ex qua profectus erat, Romani socijque in castra redierunt. Quintius postero die ad Nicæam (is enim locus placuerat) ad constitutum tempus venit. Philippi nullus usquam nec nuncius ab eo per aliquot horas veniebat: & iam desperantibus venturum repente apparuerunt naues. atque ipse quidem, cum tam graua & indigna imperarentur, inopem consilij diem se consumpsisse deliberando aiebat. Vulgo credebatur de industria rem in serum tractam, ne tempus dari posset Achæis Ætolisque ad respondendum. & eam opinionem ipse affirmavit, petendo, ut summotis alijs, ne tempus altercando tereretur, & aliquis finis rei imponi posset: cum ipso imperatore Romano liceret sibi colloqui. Id primo non acceptum, ne excludi colloquio viderentur socij. deinde cum haud abisteret petere, ex omnium consilio Romanus imperator cum Ap-
 G
 ppio Claudio Tribuno militum cæteris summotis, ad extremum littus processit. Rex cum duobus, quos pridie adhibuerat, in terram est egressus. Ibi cum aliquandiu secreto locuti essent, quæ acta ad suos Philippus retulerit, minus compertum est. Quintius hæc retulit ad socios. Romanis eum cedere tota Illyrici ora, perfugas remittere, ac si qui essent captiui. Attalo naues, & cum ijs captos nauales socios: Rhodijs regionem, quam Peræam vocant, reddere: Iasso & Bargyllis non cessurum. Ætolis Pharsalum Larissamque reddere, Thebas non reddere. Achæis non Argis modo, sed etiam Corintho cessurum. Nulli omnium placere partium, quibus cessurus, aut non cessurus esset, destinatio. plus enim amitti in ijs, quam acquiri: nec vnquam, nisi tota deduxisset Græcia præsidia, causas certaminum deponere. Cum hæc toto ex concilio certatim om-
 H
 nes vociferarentur, ad Philippum quoque procul stantem vox est perlata. itaque à Quintio petit, ut rem totam in posterum diem differret. profecto aut persuasurum se, aut persuaderi sibi passurum. Littus ad Thronicum colloquio destinatur. eò maturè conuentum est. Ibi Philippus primo & Quintium, & omnes qui aderant, rogare, ne spem pacis turbare vellent. postremò petere tempus, quo legatos Romam ad senatum mittere posset. aut his conditionibus se pacem impetraturum, aut quascunque senatus dedisset, leges pacis accepturum. Id cæteris haudquaquam placebat. nec enim aliud, quam moram & dilationem ad colligendas vires quaeri. Quintius verum id futurum fuisse, dicere: si æstas, & tempus rerum gerendarum esset. nunc hyeme instante nihil amitti, dato spatio ad legatos mittendos. nam neque sine autoritate senatus quicquam eorum ratum fore, quæ cum rege ipsi pepigissent: & explorari, dum bello necessariam quietem ipsa hyems daret, senatus autoritatem posse. In hanc sententiam & cæteri sociorum principes concesserunt: induciisque datis in duos menses, & ipsos mittere singulos legatos ad edocendum senatum, ne fraude regis caperetur, placuit. additum induciarum pacto, ut regia præsidia Phocide ac Locride extemplo deducerentur. Et ipse Quintius cum sociorum legatis Aminandrum Athamanum regem: utque speciem legationis adijceret, Q. Fabium (uxoris Quintij sororis filius erat) & Q. Fulvium, & P. Claudium misit. Ut ventum Romam est, prius sociorum legati, quam regis auditi sunt. cætera eorum oratio conuicijs regis consumpta est. mouerunt eò maximè senatum, demonstrando maris terrarumque regionis eius situm: ut
 K
 omnibus appareret, si Demetriadem in Thessalia, Chalcidem in Eubœa, Corinthum in Achaia rex teneret: non posse liberam Græciam esse: & ipsum Philippum non contumeliosius, quam verius, compedes eas Græciæ appellare. Legati deinde regis intromissi, quibus longiorem exorsis orationem breuis interrogatio, cessurusne ijs tribus vrbibus esset, sermonem incidit: cum mandatum sibi de his nominatim negarent quicquam. Sic infecta pace regij dimissi, Quintio liberum arbitrium pacis ac belli permillum. Quod ut satis apparuit, non tædere belli senatum: & ipse victoria quam pacis auidior, neque colloquium postea Philippo dedit, neque legationem aliam, quam quæ omni Græcia decedi nunciaret, admissurum dixit. Philippus cum acie discernendum videret, & vndique ad se contrahendas vires, maximè de Achaia vrbibus,

Philippus & Romanus imperator exclusis socijs soli colloquuntur.

Philippi cum Romano imperatore & socijs colloqui.

Legati ad senatum mittuntur de pace cum Philippo facienda.

- A** vrbibus, regionis ab se diuersa, & magis tamen de Argis, quàm de Corintho sollicitus, optimum ratus Nabidi eam Lacedæmoniorum tyrânno velut fiduciariam dare, vt vi-
Argiuorū vrbem Nabidi fiduciariam tradit Philippus.
 ctōri sibi restitueret: si quid aduersi accidisset, ipse haberet. Philocli, qui Corintho Argisq; præerat, scribit, vt tyrannum ipse conueniret. Philocles præterquam quòd iam veniebat cum munere, adijcit ad pignus futuræ regi cum tyranno amicitia: filias suas regem Nabidis filijs matrimonio coniungere velle. Tyrannus primò negare aliter vrbem eam se accepturum, nisi Argiuorum ipsorum decreto accersitus ad auxilium vrbis esset. deinde, vt frequenti concione non aspernatos modò, sed abominatos etiam nomen tyranni audiuit, causam se spoliandi eos nactum ratus, tradere vbi vellet, vrbem, Philoclem iussit. Nocte ignaris omnibus acceptus in vrbem est tyrannus.
- B** prima luce occupat superiora omnia loca, portæq; clausæ, paucis principum tumultum inter primum elapsis. eorum absentiu direptæ fortunæ: præsentibus aurum atq; Nabidis in Argiuos crudelitas.
 argentum ablatum: pecuniæ imperatæ ingentes, qui non cunctanter contulere, sine contumelia & laceratione corporu sunt dimissi: quos occulere aut retrahere aliquid suspicio fuit, in seruilem modum lacerati atq; extorti. Cōcione inde aduocata, rogationem promulgauit, vnam de tabulis nouis, alteram de agro viritim diuidendo, duas faces nouantibus res ad plebem in optimates accendendam. Posteaquam in potestate Nabidis Argiuorum ciuitas erat, nihil eius memor tyrannus, a quo eam ciuitatem, & quam in conditione accepisset, legatos Elatiam ad Quintiu & Attalum Agine hybernanre mittit, qui nuntiarent, Argos in potestate sua esse: eò si veniret Quintius ad colloquiū, non diffidere sibi omnia cum eo conuentura. Quintius, vt eo quoque præsidio Philippum nudaret, cum annuisset se venturum, mittit ad Attalum, vt ab Ægyna Sicyonem sibi occurreret. ipse ab Anticyra decem quinquereimibus, quas ij forte ipsis diebus L. Quintius frater eius adduxerat ex hybernis Coreyre, Sicyonem transmisit. Iam ibi Attalus erat. qui cum tyranno ad Romanum imperatorem, non Romano ad tyrannum eundem diceret: in sententiam suam Quintium traduxit, ne in vrbem ipsam Argos iret. Haud procul vrbem Mycenica vocatur: in eo loco vt congrederentur, conuenit. Quintius cum fratre & Trib. militum paucis, Attalus cum regio comitatu, Nicostratus Achæorum Prætor, cum auxiliatibus paucis venit: tyrannum ibi cum omnibus copijs operientem inueniunt. progressus armatus cum satellitibus armatis est in medium ferè interiacentis campi: inermis Quintius cum fratre & duobus Tribunis militum, inermes item regi prætor Achæorum, & vnus ex purpuratis latus cingebant. Initium sermonis ab excusatione tyranni ortum: quòd armatus ipse armatisq; septus, cum inermes Romanum imperatorem, regemq; cerneret, in colloquium venisset. neq; enim se illos timere dixit, sed exules Argiuorum. Inde vbi de conditionibus amicitia: ceptum agi est, Romanus duas postulare res: vnam, vt bellum cum Achæis finiret: alteram, vt aduersus Philippum mitteret secum auxilia. Auxilia se missurum dixit. pro pace cum Achæis induciæ impetratæ, donec bellum cum Philippo finiretur. De Argis quoq; disceptatio ab Attalo rege est nata, cū fraude Philoclis proditam vrbem vi ab eo teneri argueret: ille, ab ipsis Argiuis, vt se defenderet, accitum. Concionem Argiuorum rex postulabat, vt id scire posset, nec tyrannus abnuere: sed deductis ex vrbe præsidijs liberam concionem, non immittis Lacedæmonijs declaraturam quid Argiui vellent, præberi debere dicebat rex: tyrannus negauit deducturum. Hæc disceptatio sine exitu fuit. de colloquio discessum: sexcentis Cretensibus ab tyranno datis Romano, inducijsq; inter Nicostratum Prætor. Achæorum & Lacedæmoniorum tyrannu in quattuor menses factis. Inde Quintius Corinthum est profectus: & ad portam cum Cretensium cohorte accessit, vt Philocli præfecto vrbis appareret tyrannum à Philippo descisse. Philocles & ipse ad imperatorem Romanum in colloquium venit: hortantiq; vt extemplo transfiret, vrbemq; traderet, ita respondit: vt distulisse rem magis, quàm negasse videretur. A Corintho Quintius Anticyram traiecit: inde fratrem ad tentandam Acarnanum gentem misit. Attalus

ab Argis Sicyonē est profectus. Ibi & ciuitas nouis honoribus veteres regis honores auxit: & rex ad id, quod sacrum Apollinis agrum grandi quondam pecunia redemerat eis, tum quoq; ne sine aliqua munificentia præteriret ciuitatem sociam atq; amicam, decem talenta argenti dono dedit: & decem millia medimnūm frumenti. atque ita Cenchreas ad naues redijt. Et Nabis firmato præsidio Argis Lacedæmonem regressus, cū ipse viros spoliasset: ad fœminas spoliandas vxorem Argos remisit. Ea nunc singulas illustres, nunc simul plures genere inter se iunctas domum accerfendo, blandiendōq; ac minando, non aurum modò ijs, sed postremò vestem quoque, mundumq; omnem muliebrem ademit.

Nabidis vxor Arginas spoliatur.

EPITOME LIBRI XXXIII.

ACEPHALVS.

LIVVS Quintius Flamininus proconsul cum Philippo ad Cynoscephalas in Thessalia acie victo debellauit. L. Quintius Flamininus frater proconsulis, Acarnanes, Leucade vrbe, quæ caput est Acarnaniae, expugnata, in deditionem accepit. C. Sempronius Tudianus prætor à Celtiberis cum exercitu captus est. Attalus à Thebis ob subitam valetudinem Pergamum translatus decessit. Pax petēti Philippo, Græciæ libertas, data est. L. Furius & Claudius Marcellus consules Boios, & Insubres Gallos subegerunt. Marcellus triumphauit. Annibal frustra in Africa bellum molitus, & ob hoc Romanis per epistolas aduersæ factionis principum delatus, propter metum Romanorum, qui legatos ad Carthaginiensium senatum de eò miserant, profugus ad Antiochum regem Syriae se contulit, bellum contra Romanos parantem.

Leucadii situs.

ijs partibus cohærens Acarnaniæ. quingentos fermè passus longæ fauces erant: latæ haud amplius centum & viginti. in his angustijs Leucas posita est, colli applicata verso in orientem, & Acarnaniam. ima vrbis plana sunt, iacentia ad mare: quo Leucadia ab Acarnania diuiditur. inde terra mariq; expugnabilis est. nam & vada sunt stagno similia, quàm mari: & campus terrenus omnis, operiq; facilis, itaq; multis simul locis aut subruti, aut ariete decussi ruebant muri. Sed quàm vrbs ipsa opportuna oppugnantibus erat, tam inexpugnabiles hostiū animi. die ac nocte intenti reficere quassata muri, obstruere quæ patefacta ruinis erant, prælia impigrè inire, & armis magis muros quàm seipsos mœnibus tutari. diutiusq; spe Romanorum obsidionem eam extraxissent, ni exules quidam Italici generis Leucade habitantes, ab arce milites accepissent. eos tamen ex superiore loco magno cum tumultu decurrentes, acie in foro instructa iusto prælio aliquandiu Leucadij sustinuerunt. interim & scalis capta multis locis mœnia, & per stragem lapidum ac ruinas transcensum in urbem. iamq; ipse legatus magno agmine circumuenerat pugnantes. pars in medio cæsi, pars armis abiectis dederunt sese victori. Et post dies paucos audito prælio, quod ad Cynoscephalas pugnatum erat, omnes populi Acarnaniæ in deditionem legati venerunt. Iisdem diebus, omnia simul inclinante fortuna, Rhodij quoque ad vindicandam à Philippo continentem regionem (Peræam vocant) possessam à maioribus suis: Pausistratum prætorem cum octingentis Achæis peditibus, mille & noningentis ferè armatis ex vario genere auxiliorum collectis, miserunt. Galli, & Nisuetæ, & Pifuetæ, Taniani, & Arci ex Africa, & Laodiceni ex Asia erant. cum his copijs Pausistratus tendebat in Stratonicensi agro. locum peropportunum, ignaris regijs qui tenuerant, occupauit. In tempore & ad id ipsum exitū auxilium mille Achæi pedites cum centum equitibus superuenerunt. Theoxenus ijs præerat. Dinocrates regius præfectus recuperandi castelli causa primò castra ad ipsa tendebat. mouit inde ad alterum castellum, item Stratonicensis agri: Astragon vocant. omnibusq; ex præsidijs, quæ multifariam dissecta erant, deuocatis, & ab ipsa Stratonicea Thessalorum auxiliarijs, Alabanda, vbi hostes erant, ducere pergit. Nec Rhodij pugnam detrectauerunt. atq; castris in propinquum collatis, extemplò in aciem descensum est. Dinocrates quingentos Macedonas dextro cornu, læuo Agrianas locati: in medium accipit contractos ex castellorum (Cares maximè erant) præsidijs, equites cornibus circumdat. Cretensium auxiliares Thracumq; Rhodia cohors dextro cornu, sinistro mercenarios milites, lectam peditum

Leucadii capitur.

Acarnania populi dedunt sese Romano. Rhodij Peræam à Philippo armū vindicant.

- A** peditum manum habuere: medios mista ex pluribus gentibus auxilia: equites leuisque; armaturæ quod erat, cornibus circuniecum. Eo die steterunt tantum acies utraq; super ripam, qui tenui aqua interfluebat torrentis: paucisque; telis emissis, in castra receperunt sese. Postero die eodem ordine instructi, maius aliquanto prælium quam pro numero edidere pugnantium. nec enim plus terna millia peditum fuere, & centeni ferme equites. cæterum non numero tantum, nec armorum genere, sed animis quoque; paribus, & æqua spe pugnaverunt. Achæi primi torrente superato in Agrianos impetum fecere: deinde tota propè cursu transgressa amnem acies est. diu anceps pugna stetit. numero Achæi mille & ipsi quadringentos loco expulere. inclinat dein dextrum omnè cornu. Macedones, vsq; dum ordine & velut stipata phalanx consistebat, moueri nequiuerunt. postquam læuo latere nudato circuniacere hastas venientem ex transuerso hostem conati sunt, turbati extemplo, tumultum primò inter se fecerunt: terga deinde vertunt: postremò abiectis armis, in præcipitem fugam effusi, Bargillas petentes fugerunt. Eodem & Dinocrates perfugit. Rhodij quantum diei superfuit secuti, receperunt sese ad castra. Satis constat, si confestim victores Stratoniceam petissent, recipi eam urbem sine certamine potuisse. Prætermissa eius rei occasio est, dum in castellis vicisque; Perææ recipiendis tempus teritur. interim animi eorum, qui Stratoniceam præsidio obtinebant, confirmati sunt. mox & Dinocrates cum ijs, quæ prælio supererant, copijs intrauit muros. nequicquam inde obsessa oppugnataque; vrbs est. recipi nisi aliquanto post per Antiochum non potuit. Hæc in
- C** Thessalia, hæc in Achaia, hæc in Asia per eosdem dies ferme gesta. Philippus cum audisset Dardanos transgressos fines regni, superiora Macedoniae euastare: quamuis toto propè orbe terrarum vndique; se suosque; profligante fortuna vrgebatur: tamen morte tristius ratus Macedoniae etiam possessione pelli, delectu rapim per vrbes Macedonum habito, cum sex millibus peditum & quingentis equitibus circa Stobos Pelagonie improviso hostes oppressit. Magna multitudo hominum in prælio, maior prædandi cupidine palato per agros cæsa est. quibus fuga expeditior fuit, ne tentato quidem casu pugnae, in fines suos redierunt. Ea vna expeditione non pro reliquo statu fortunæ facta refectis suorum animis, Thessalonicam sese recepit. Non tam in tempore Punicum bellum terminatum erat, ne simul & cum Philippo foret bellandum:
- D** quam opportunè iam Antiocho in Syria moliente bellum, Philippus est superatus. nam præterquam quòd facilius cum singulis, quam si in vnum ambo simul contulissent vires, bellatum est: Hispania quoque; sub idem tempus magno tumultu ad bellum confurrexit. Antiochus cum priore ætate omnibus, quæ in Cœle Syria sunt, ciuitatibus Ptolemæi in suam potestatem redactis, in hyberna Antiochiam concessisset: nihilo quietiores postea res habuit. omnibus enim regni viribus connixus, cum ingètes copias terrestres maritimasque; cõparasset, principio Veris præmissis terra cum exercitu filijs duobus, Arduæ ac Mithridate, iussisque; Sardibus se opperiri, ipse cū classe centum tectarum nauium, ad hoc leuioribus nauigijs cercurisque; ac lembis ducetis proficiscitur: simul per omnem oram Ciliciæque; & Cariæ tentaturus vrbes, quæ in ditione
- E** Ptolemæi essent: simul Philippum (nec dum enim debellatum erat) exercitu nauibusque; adiuturus. Multa egregia Rhodij pro fide erga populum Romanum proque; vniuerso nomine Græcorum, terra marique; ausi sunt: nihil magnificentius, quàm quòd ea tempestate non terri tanta mole imminentis belli legatos ad regem miserunt: Nephelida (promontorium Ciliciæ est, inclytum fœdere antiquo Atheniensium) si eo non contineret copias suas, se obuiam ituros: non ab odio vlllo, sed ne coniungi cum Philippo paterentur, & impedimento esse Romanis liberantibus Græciam. Coracesium eo tempore Antiochus operibus oppugnabat: Zephyrio, & Solis, & Aphrodisiade, & Coryco, & superato Anemurio (promontorium id quoque; Ciliciæ est) Selinunte recepto. omnibus his aliisque; eius ore castellis aut metu, aut voluntate sine certamine in ditionem acceptis, Coracesium præter spem clausis portis tenebat eum. ibi legati Rhodiorum

*Rhodij fundunt
Macedones & Peræa
potiuntur.*

*Philippus Dardanos
nos opprimis.*

*Antiochus molitur
bellum aduersus
Romanos.*

*Rhodiorum fides
erga populum Romanum.*

auditi.

auditi. & quanquam ea legatio erat, quæ accendere regium animum posset, temperavit iræ: & legatos se Rhodum missurum respondit: ijsq; mandaturum, ut renouarent vetusta iura cum ea ciuitate, sua maiorumq; suorum: & vetarent eos aduentum pertimescere regis, nihil his aut socijs eorum noxæ futurum fraudulente. nam Romanorum amicitiam se non violaturum, argumento & suam recentem ad eos legationem esse, & senatus honorifica in se decreta, responsaq; tum fortè legati redierunt ab Roma, comiter auditi, dimissiq;: ut tempus postulabat, incerto adhuc aduersus Philippum euentu belli. Cùm hæc legati regis in concione Rhodiorum agerent, nuntius venit, de bellatum ad Cynoscephalas esse. Hoc nuntio accepto Rhodij, dempto metu à Philippo omni, erat consilium obuiam eundi classe Antiocho. illam alteram curam non omiserunt tuendæ libertatis ciuitatum sociarum Ptolemæi, quibus bellum ab Antiocho imminebat. nam alias auxilijs iuuerunt, alias prouidendo ac præmonendo conatus hostis: causaq; libertatis fuerunt Cauijs, Mindijs, Halicarnassensibus, Samijsq;. Non operæ est persequi ut quæq; acta in his locis sint, cùm ad ea quæ propriè Romani belli sunt, vix sufficiam. Eodem tempore & Attalus rex æger Thebis Pergamum aduectus moritur, altero & septuagesimo anno: cùm quatuor & quadraginta annos regnasset. Huic viro præter diuitias nihil ad spem regni fortuna dederat. his simul prudenter, simul magnificè vtendo effecit: primùm ut sibi, deinde ut alijs non indignus videretur regno. victis deinde prælio vno Gallis, quæ tum gens recenti aduentu terribilior Asiæ erat, regium ascit nomen, cuius magnitudini semper animum æquauit. summa iustitia suos rexit. vnicam fidem socijs præstitit. vxorem, H ac liberos IIII. superstites habuit. mitis ac munificus amicus fuit. regnum ad eò stabile ac firmum reliquit, ut ad tertiam stirpem possessio eius descenderit. Cùm is status rerum in Asia Græciq; & Macedonia esset, vix dum terminato cum Philippo bello, pace certè nondum perpetrata, ingens in Hispania vltiore coortum est bellum. M. Heluius eam prouinciam obtinebat. is literis senatum certiozem fecit, Colcam & Luscinum regulos in armis esse, cum Colca decem & septem oppida, cum Luscinio validas vrbes, Cardonem & Bardonem, & maritimam oram omnem, quæ nondum animos nudauerat, ad finitimorum motus consurrecturam. His literis à M. Sergio Pr. cuius iurisdictio inter ciues & peregrinos erat, recitatis, decreuerunt patres, ut comitijs prætorum perfectis, cui prætori prouincia Hispania obuenerat, is primo quoque tempore de bello Hispaniæ ad senatum referret. Sub idem tempus coss. Romanam venerunt, quibus in æde Bellonæ senatum habentibus, postulantisq; triumphū ob res prosperè bello gestas, C. Atinius Labeo, & C. Vrsanius Trib. plebis, ut separatim de triumpho agerent coss. postularunt, communem se relationem de eare fieri non passuros, ne par honos in dispari merito esset. Cùmq; Minutius vtriq; prouinciam Italiam obtigisse diceret, communi animo consilioq; se & collegam res gessisse, Cornelius adijceret: Boios aduersus se transgredientes Padum, ut Insubribus Cænomanisq; auxilio essent, depopulante vicos eorum atque agros collega, ad sua tuenda auersos esse: tribuni res tantas bello gessisse Cornelium fateri, ut non magis de triumpho eius, quàm de honore dijs immortalibus habendo dubitari posset. nō tamen K nec illum, nec quenquam alium ciuem, tantum gratia atq; opibus valuisse, ut cùm sibi met triumphum impetrasset, collegæ eundem honorem impudenter petenti daret. Q. Minutium in Liguribus leuia prælia, vix digna dictu fecisse, in Gallia magnum numerum militum amisisse. nominabant etiam tribunos militum T. Iuencium, & Cneum Labeonis fratrem, qui aduersa pugna cum multis alijs viris fortibus ciuibus ac socijs cecidissent. oppidorum paucorum ac vicorum falsas, & in tempus simulatas, sine vilo pignore deditiones factas esse. Hæ inter consules tribunosq; altercationes biduum tenuerunt, victiq; perseverantia tribunorum consules separatim retulerunt. Cn. Cornelio omnium consensu decretus triumphus. & Placentini Cremonensesq; addiderunt fauorem consuli, gratias agentes, commemorantesq;, obsidione se esse ab eo libera-

Attalus rex moritur

Ingens bellum in vltiore Hispania coortum.

Inter consules & tribunos plebis de triumpho certamen.

- A** eo liberatos, plerofq; etiam, cum apud hostes essent, seruitute exceptos. **Q.** Minutius tentata tantum relatione, cum aduersum omnem senatum videret, in monte Albano se triumphaturum, & iure imperij consularis, & multorum clarorum virorum exemplo dixit. **Cn.** Cornelius de Insubribus Cœnomanisq; in magistratu triumphauit. Cn. Cornelij triumphus. multa signa militaria tulit, multa Gallica spolia captiuis carpentis transfuevit. multi nobiles Galli ante currum traducti, inter quos quidam Amilcarem ducem Pœnorum fuisse, authores sunt. cæterum magis in se conuertit oculos Cremonensium Placentinorumq; colonorum turba, pileatorum currum sequentium. Tulit in triumpho duceta triginta septem millia quingentos, * argenti bigati septuaginta nouem millia. * septuagenos æris militibus diuisit: duplex equiti, triplex centurioni. **Q.** Minutius cos. * Hic numerus videtur referre HS. Et sic faciet coronat. 5163. & duos sol. Tu ro. vel circiter. * Val. 7900 cor. si per bigatos denarios intelligas. * 70. æris faciunt dimidium coron. cum 9. solid. & duob. denarijs Turo. * Val. 2540. cor. * Val. 5320. cor.
- B** de Liguribus Boijsq; Gallis in monte Albano triumphauit. is triumphus ut loco, & fama rerum gestarum, & quod sumptum non erogatum ex ærario omnes sciebant, inhonoratior fuit: ita signis, carpentisq;, & spolijs ferme æquabat. pecuniæ etiam propè par summa fuit, * æris translata ducenta & quinquaginta quatuor millia, * argenti bigati quinquaginta tria millia, & ducenti. militibus centurionibusq; & equitibus item in singulos datum, quod dederat collega. Secundum triumphum consularia comitia habita. creati coss. **L.** Furius Purpureo, & **M.** Claudius Marcellus. **Prr.** postero die facti, **Q.** Fabius Buteo, **T.** Sempronius Longus, **Q.** Minutius Thermus, **M.** Acilius Glabrio, **L.** Apustius Fullo, **C.** Lælius. Exitu eius anni literæ à **T.** Quintio venerunt: se signis collatis cum rege Philippo in Thessalia pugnasse: hostium exercitum fufum, fugatumq;. Hæ literæ prius in senatu à **Sergio Pr.** deinde ex autoritate patrum in concione sunt recitatæ. Ob res prosperè gestas in dies quinque supplicationes decretæ. Breui post legati & à **T.** Quintio, & ab rege venerunt. Macedones deducti extra urbem in villam publicam: ibiq; ijs locus, & lautia præbita: & ad eadem Bellonæ senatus est habitus. haud multa verba facta, cum Macedones quæcunq; senatus censuisset, id regem facturum esse dicerent. Decem legati more maiorum, quorum ex consilio **T.** Quintius imperator leges pacis Philippo daret, decreti, adiectumq;, ut in eo numero legatorum **P.** Sulpitius, & **P.** Villius essent: qui coss. prouinciam Macedoniam obtinuissent. Cossanis eo die postulantibus ut sibi colonorum numerus augetetur, mille ascribi iussi: dum ne quis in eorum numero esset, qui post **M.** Cornelium & **T.** Sempronium coss. hostis fuisset. Ludi Romani eo anno in circo scenaq; ab ædilibus curulibus, **L.** Cornelio Scipione, & **Cn.** Manlio Volsone, & magnificentius quam aliàs facti, & lætius propter res bello benè gestas spectati, totiq; ter instaurati. Plebeij septies instaurati. **Acilius Glabrio**, **C.** Lælius eos ludos fecerunt. ex argento mulctatio tria signa ænea, **Cereri Liberoq;** & **Libere** posuerunt. **L.** Furius, & **M.** Claudius Marcellus consulari inuito, cum de prouincijs ageretur, & Italiam utriq; prouinciam senatus decerneret: ut Macedoniam cum Italia fortirentur, petebant. Marcellus prouinciæ cupidior, pacem simulatam ac fallacem dicendo & rebellaturum, si exercitus inde deportatus esset, regem, dubios sententia patres fecerat. & forsitan obtinuissent coss. ni **Q.** Martius rex, & **C.** Atinius Labeo Trib. plebis se intercessuros dixissent: ni prius ipsi ad plebem tulissent, vellent, iuberentne cum rege Philippo pacem esse. Ea rogatio in Capitolio ad plebem lata est, omnes quinque & triginta tribus utriusq; iusserunt. Et quo magis pacem ratam esse in Macedonia vulgo lætarentur, tristis ex Hispania nuntius allatus effecit, vulgatæq; literæ, **C.** Sempronium **Tuditanum** Tuditanus proconsul in Hispania cum exercitu fufus. **pro-**cos. in citeriore Hispania prælio victum, exercitum eius fufum fugatumq;: & illustres viros in acie cecidisse. **Tuditanum** cum graui vulnere latum ex prælio, haud ita multo post expirasse. coss. ambobus Italia prouincia cum his legionibus, quas superiores coss. habuissent, decretæ. & ut quatuor legiones nouas scriberent: duas, quæ quod senatus censuissent, mitterentur. & **T.** Quintius Flamininus cum duabus legionibus prouinciam eodem exercitu obtinere iussus, imperium ei prorogatum. **Prr.** deinde prouincias fortiti, **L.** Apustius Fullo urbanam iurisdictionem, **M.** Acilius Glabrio in- Prouinciæ fortitio.
- A. 554.
- Ludi Romani plebeij.
- Tet ciues

ter ciues & peregrinos, Q. Fabius Buteo Hispaniam vltiorem, Q. Minutius Thermanus citeriorem, C. Laelius Siciliam, T. Sempronius Longus Sardiniam. Q. Fabio Butioni, & Q. Minutio, quibus Hispaniæ prouinciæ euenerant, coss. legiones singulas ex quatuor ab se scriptis quas viderentur vti darent, decretum est: socium ac nominis Latini quaterna millia peditum, trecenos equites. hiq; primo quoq; tempore in prouincias ire iussi. Bellum in Hispania quinto post anno exortum est, quàm simul cum Punico bello fuerat finitum. Priusquam hi prætores ad bellum propè nouum, quia tum primùm suo nomine, nullo Punico exercitu aut duce ad arma ierant, proficiscerentur: aut ipsi coss. ab vrbe mouerēt: procurare, vt affolet, prodigia, quæ nuntiabantur, iussi. L. Iulius equestris in Sabinos proficiscens, fulmine ipse equusq; exanimati fuerant. ædes Feroniæ in Capenate de cælo tacta erat. ad Monetæ duarum hastarum spicula arferant. lupus Esquilina porta ingressus, frequentissima parte vrbs cum in forum decurrisset, Tusco vico atq; inde Melio per portam Capenam propè intactus euaserat. Hæc prodigia maioribus hostijs sunt procurata. Iisdem diebus Cn. Cornelius Lentulus, qui ante Sempronium Tuditanum citeriorem Hispaniam obtinuerat, cum ex senatusconsulto urbem esset ingressus, tulit præ se * auri mille & quingenta pondo quindecim, * argenti viginti millia, * signati denarios triginta quatuor millia, & quingentos quinquaginta. L. Stertinius ex vltiore Hispania, ne tentata quidè triumphi ipse, * quinquaginta millia pondo argenti in ararium tulit: & de manubijs duos fornices in foro Boario ante Fortunæ ædem, & matris Matutæ, vnum in maximo circo fecit: & his fornicibus signa aurata imposuit. Hęc per hyemem fermè acta. Hybernabat eo tempore Athenis Quintius. à quo cum multa socij peterent, Bœoti petierunt impetraueruntq;: vt hi, qui suæ gentis militassent apud Philippum, sibi restituerentur. id à Quintio facile impetratum: non quia satis dignos eos credebat, sed quia Antiocho rege iam suspecto fauor conciliandus nomini Romano apud ciuitates erat. Restitutis, confestim apparuit, quàm nulla in ita apud Bœotos gratia esset. nam & ad Philippum gratias agentes pro redditis hominibus, perinde atq; ab ipso hi, & non à Quintio & Romanis dati essent, miserunt: & comitijs proximis Bœotarchen nullam aliam ob causam Barcillam quendam, quam quòd præfectus Bœotorum apud regem militantiū fuisset, fecerunt, præteritis Zeufippo, & Pisistrato, alijsq; qui Romanæ societatis authores fuerunt. Id agrè & in præsentia hi passi, & in futurum etiam merum ceperunt: cum ad portas propè sedente exercitu Romano ea fierent: quidnam se futurum esset profectis in Italiam Romanis, Philippo ex propinquo socios adiuuante, & infesto his qui partis aduersæ fuissent. Dum Romana arma propinqua habebant, tollere Barcillam principem fautorum regis statuerunt. & tempore ad eam rem capto, cum in publico epulatus reuerteretur domū temulentus, prosequentibus mollibus viris, qui ioci causa conuiuio celebri interfuerant: ab sex armatis, quorum tres Italici, tres Ætoli erant, circumuentus occiditur. Fuga comitum, & quiritatio facta: & tumultus tota vrbe discurrentium cum luminibus. percussores proxima porta euaserunt. Luce prima cōcio frequens, velut extante indicio, ad vocem præconis conuocata in theatro erat. palam ab suo comitatu, & obscenīs illis viris fremebant interfectum: animis autem Zeufippum authorem destinabant cædis. in præsentia placuit comprehendere eos, qui simul fuissent, quæstionemq; ex his haberi. Qui dum quærentur, Zeufippus consimili animo auertendi ab se criminis causa in concionem progressus, errare ait homines, qui tam atrocem cædem pertinere ad illos semiuiros crederent. multaq; in eam partem probabiliter argumentatus, quibus fidem apud quosdam fecit, nunquam si conscius esset, oblatum se multitudini, mentionemue cædis nullo laceffente facturum fuisse. alij non dubitare, obuiam eundo impudenter criminis suspicionem auerti. Torti post paulò infontes, cum scirent ipsi opinionem omnium, ea pro indicio vsi Zeufippum & Pisistratum nominauerunt: nullo adiecto, cur scire quicquā viderentur, argumento. Zeufippus tamē cum Stratonida quodam nocte

Prodigia.

* Val. 169680. coron.
* Val. 200000. coron.
* Valet 3455. coron.
* Val. 500000. coron.

Bœotorum perfidia.

Bœotarches occiditur, de cuius morte diligenter inquiritur.

- A** nocte perfugit Tanagram, suam magis conscientiam, quàm indicium hominum nullius rei consciorum metuens. Pisistratus spretis indicibus Thebis mansit. Seruus erat Zeufippo, totius internuntius & minister rei. quem indicem Pisistratus timens, eo ipso timore ad indicium protraxit. literas ad Zeufippum mittit, seruum conscium tolleret. non tam idoneum ad celandam rem eum videré sibi, quàm ad agendam fuerit. Has qui tulit literas, iussit Zeufippo dare quamprimum. is, quia non sibi conueniendi eius copia fuit, ipsi illi seruo, quem ex omnibus domino fidissimum credebat, tradidit: & adiecit, à Pisistrato de re magnopere pertinente ad Zeufippum esse. Conscientia ictus, cum exemplò traditurum eas affirmasset, aperit, perlectis literis pavidus Thebas refugit. Et Zeufippus quidem fuga serui motus, Athenas, tutiorem exilio
- B** locum ratus, concessit. De Pisistrato aliquæ quæstiones tormentis habitæ: & sumptum supplicium est. Efferauit ea cædes Thebanos Bœotosq; omnes ad execrabile odium Romanorum, Zeufippum principem gentis id facinus conscisse. ad rebellandum neq; vires, neque ducem habebant. proximum bello quod erat, in latrocinium versi, alios hospites, alios vagos per hyberna milites ad varios commeantes vsus excipiebant. quidam in ipsis itineribus ad notas latebras insidiantibus, pars in deserta per fraudem diuersoria deuecti deductiq; opprimebantur. postremò non tantum odio, sed etiam auiditate prædæ ea facinora faciebant: quia negotiandi fermè causa argentum in zonis habentes in commeatibus erant. Cum primò pauci, dein indies plures desiderarentur, infamis esse Bœotia omnis cœpit: & timidius quàm in hostica egredi
- C** castris miles. tum Quintius legatos ad querendum de latrocinij per ciuitates mittit. Plurimi pedites circa Copaidem paludè inuenti: ibi ex limo eruta, extractaq; ex stagno cadauera, faxis aut amphoris, vt pondere traherentur in profundum, annexa multa facinora Acræphia, & Coronæ facta inueniebantur. Quintius primò noxios tradi sibi iussit: & pro quingentis militibus (tot enim intercepti erant) * quingenta talenta Bœotos conferre. quorum neutrum cum fieret, verbis tantum ciuitates excusarent, nihil publico consilio factum esse: missis Athenas, & in Achaiam legatis, qui testarentur focijs, iusto pioq; bello se persecuturum Bœotos: & cum parte copiarum P. Clauio Acræphiam ire iussò, cum parte Coronæam circumfedit: euastatis prius agris, quàm ab Elatia duo diuersa agmina iêre. Hac perculsi clade Bœoti, cum omnia terrore ac fuga complessent, legatos mittunt. qui cum in castra non admitterentur, Achæi Atheniensesq; superuenerunt. Plus authoritatis Achæi habuerunt deprecantes. ac ni impetrassent pacem Bœotis, bellum simul gerere decreuerunt. Per Achæos Bœotis copia adeundi alloquendiq; Romanum facta est. iussisq; tradere noxios, & multæ nomine * triginta talenta conferre, pax data: & ab oppugnatione recessum.
- D** Post paucos dies decem legati ab Roma venerunt, quorum ex consilio pax data Philippo in has leges est. Omnes Græcorum ciuitates, quæ in Europa, quæq; in Asia essent, libertatem ac suas leges haberent. quæ earum sub ditione Philippi fuissent, præsidia ex his Philippus deduceret: his, quæ in Asia essent, Euromo Pedalisq; & Baryllis, & Iasso, & Myrina, & Abydo, & Thasso, & Perintho. eas quoq; enim placere liberas esse Decianorum libertate. Quintius Prusiæ Bithyniorum regi scriberet, quid senatui & decem legatis placuisset. captiuos, transfugasq; reddere Philippum Romanis, & naues omnes rectas tradere: quin & regiam vnâ in habitis propè magnitudinis, quam sexdecim versus remorum agebant: ne plus quingentis armatorum haberet, neue elephantum vllum. bellum extra Macedoniæ fines ne iniussu senatus gereret. * mille talentum daret populo Romano: dimidium præsens, dimidium pensio-
- E** nibus decem annorum. Valerius Antias quaternum millium pondo argenti vectigal in decem annos, triginta quaterna millia pondo, & ducenta, præsens viginti millia pondo. idem nominatim adiectum scribit, ne cum Eumene Attali filio (nouus is tum rex erat) bellum gereret. In hæc obsides accepti, inter quos Demetrius Philippi filius. Adiecit Valerius, Antias, Attalo absenti Æginam insulam elephantosq; dono

*Thebani Bœoti q;
in latrocinij ver-
tuntur.*

*Milites Romani à
Bœotis ex insidijs
occisi.*

** Val. 300000.
coron.*

*Bœotorum vrbes
oppugnantur à
Quintio.*

** Valét 18000.
coron.*

*Pacis cum Philip-
po leges.*

** Val. 600000.
coron.*

daros, & Rhodij's Stratonicæ Caria, atq; alias vrbes, quas Philippus tenuisset: Atheniensibus insulas datas, Paron, Imbrum, Delum, Scyrum. Omnibus Græciæ ciuitatibus hanc pacem approbantibus, soli Ætoli id decretum decem legatorum clam mul-
 santes carpebant. literas inanes vana specie libertatis adumbratas esse. cur enim alias Romanis tradi vrbes, nec nominari eas: alias nominari, & sine traditione iubere liberas esse: nisi vt quæ in Asia sint, liberentur longinquitate ipsa tutiores: quæ in Græcia sint, ne nominatæ interceptantur, Corinthus, & Chalcis, & Oreum, cum Eretria & Demetriade. Nec tota ex vano criminatio erat. dubitabatur enim de Corintho, & de Chalcide, & Demetriade, quia in senatusconsulto quo missi decem legati ab vrbe erant, cæteræ Græciæ atq; Asiæ haud dubiè liberabantur: de his tribus vrbeb; legati, quod tempora Reipublicæ postulassent, id è Republica fideq; sua facere statuere
 iussi erant. Antiochus rex erat: quem transgressurum in Europam, cum primùm ei res suæ placuissent, non dubitabant. ei tam opportunas ad occupandum parere vrbes nolebant. Ab Elatia Anticyram cum decem legatis, inde Corinthum traiecit: ibi consilia decem legatorum tractabantur. Idemridem Quintius: liberandam omnem Græciam, si Ætolorum linguas retunderet: si veram charitatem, maiestatem apud omnes nominis Romani vellent esse: si fidem facere, ad liberandam Græciam, non ad transferendum à Philippo ad se imperium, se mare traiecisse. nihil contra ea de libertate vrbiū alij dicebant. cæterum ipsis tutius esse, manere paulisper sub tutela præsidij Romani, quàm pro Philippo Antiochum dominum accipi. Postremò ita decretum est: Corinthus redderetur Achæis, vt in Acrocorintho tamen præsidium esset: Chal-
 cidem ac Demetriadè retineri, donec cura de Antiocho decessisset. Isthmiorum statum ludicrum aderat, semper quidem & aliàs frequens, cum propter spectaculi studium insitum genti, quo certamina omnis generis artium viriumq; ac pernicitatis visuntur, tum quia propter opportunitatē loci per duo diuersa maria omnium Græcorum vndiq; cōuentus erat. Sed expectatione erecti, quideinde status futurus Græciæ, quæ sua fortuna esset: alij non taciti solum opinabantur, sed sermonibus etiam ferebant. Romani ad spectaculum confederunt. & præco cum tubicine, vt mos est, in mediam arenam, vnde solenni carmine ludicrum iudici solet, processit: & tuba silentio facto ita pronuntiat: Senatus Romanus, & T. Quintius imperator, Philippo rege; Macedonibusq; deuictis, liberos, immunes suis legibus esse iubet Corinthios, Phocenses, Locrensesq; omnes, & insulam Eubœam: & Magnetas, Thessalos, Perræbios, Achæos, Phthiotas. Percensuerat omnes gentes, quæ sub ditione Philippi regis fuerant. Audita voce præconis, maius gaudium fuit, quàm quod vniuersum homines caperent. vix satis credere se quisq; audisse: alij alios intueri mirabundi, velut somnij vanam speciem: quod ad quenque pertineret, suarum aurium fidei minimum credentes, proximos interrogabant. Reuocatus præco, cum vnusquisque non audire, sed videre libertatis suæ nuntium aueret: iterum pronuntiaret eadem. tum ab certo iam gaudio tantus cum clamore plausus est ortus, totiesq; repetitus, vt faciliè apparet, nihil omninò bonorum multitudini gratius, quàm libertatem esse. Ludicrum deinde ita raptim peractum est, vt nullius nec animi, nec oculi spectaculo intenti essent. adeo vnum gaudium præoccupauerat omnium aliarum sensum voluptatum. Ludis verò dimissis, cursu propè omnes tendere ad imperatorem Romanum: vt ruente turba in vnum, adire, contingere dextram cupientium, coronas lemniscosq; iacentium, haud procul periculo fuerit. Sed erat trium ferme & triginta annorum: & cum robur iuuentæ, tum gaudium ex tam insigni gloriæ fructu vires suppeditabant. nec præfens omnium modò effusa lætitia est, sed per multos dies gratis & cogitationibus & sermonibus reuocata. Esse aliquam in terris gentem, quæ sua impensa, suo labore ac periculo bella gerat pro libertate aliorum. nec hoc finitimis, aut propinque vicinitatis hominibus, aut terris continenti iunctis præstet. maria traiciat: ne quod toto orbe terrarum iniustum imperium sit, & vbique ius, fas, lex potentissima sint.

Isthmia celebrantur.

Isthmij's pronuntiantur voce præconis totius Græciæ ciuitates libera.

vna voce

- A** vna voce præconis liberatas omnes Græciæ atq; Asiæ vrbes. hoc spe concipere audacis animi fuisse: ad effectum adducere, virtutis & fortunæ ingentis. Secundum istam Quintius, & decem legati, legationes regum, gentium, ciuitatumq; audiuerunt. Quintius et decem legati Romani, legationes regum & gentium audiunt. Primi omnium regis Antiochi vocati legati sunt. his eadem quæ ferè Romæ erant verba sine fide rerum iactantibus, nihil iam perplexè, vt antè, cùm dubiæ res incolu- mi Philippo erant: sed aperte pronuntiatum, vt excederet Asiæ vrbibus: quæ aut Philippi, aut Ptolemæi regum fuissent: abstineret liberæ, omnesq; Græcas. ante omnia denuntiatum, ne in Europam aut ipse transiret, aut copias trajiceret. Dimissis regis legatis, conuentus gentium ciuitatumq; est haberi cœptus. eoq; maturius peragebatur, quòd decreta decem legatorum ciuitates nominatim pronuntiabant. Orestis,
- B** (Macedonum ea gens est) quod primi ab rege defecissent, suæ leges redditæ. Magnetes & Perrœbi, & Dolophes liberi quoq; pronuntiat. Thessalorum genti præter libertatem concessam, Achæi Phthiotæ dati, Thebis Phthioticis & Pharsalo excepto. Ætolos de Pharsalo & Leucade postulant, vt ex fœdere sibi restituerentur, ad senatum reiecerunt. Phocenses, Locrenses, & quæ sicut antè fuerant adiecta, decreti auctoritate his contribuerunt. Corinthus & Triphylia & Herea (Peloponnesi & ipsa vrbs est) reddita Achæis. Oreum & Eretriam decem legati Eumeni regi Attali filio dabant: dissentiente Quintio, venit res in arbitrium senatus: senatus libertatem his ciuitatibus dedit, Caristo adiecto. Pleurato Lingus & Partheni dati. Illyriorum vtraq; gens sub dirione Philippi fuerat. Aminandrum tenere iusserunt castella, quæ per belli
- C** tempus Philippo capta ademisset. Dimisso conuentu, decem legati partiti munia inter se, ad liberandas suæ quisq; regionis ciuitates discesserunt, P. Lentulus Bargyllas, L. Stertinius Hephæstiam & Thassum & Thraciæ vrbes, P. Villius & L. Terentius ad regem Antiochum, Cn. Cornelius ad Philippum. Cui de minoribus rebus editis mandatis, percunctatus, si consilium non vtile solùm, sed etiam salutare admittere auri- bus posset. cum rex gratias quoq; se acturum diceret, si quid quod in rem suam esset, expromeret: magnopere ei suauit. quoniam pacem impetrasset, ad societatem amicitiamq; petendam mitteret Romam legatos: ne si quid Antiochus moueret, expectasse, & temporum opportunitates captrasse ad bellandû videri posset. Ad Tempe Thes- salica Philippus est conuentus. qui cùm se missurum extemplo legatos respondisset:
- D** Cornelius Thermopylas, vbi frequens Græciæ stas diebus esse solet conuentus (Py- laicum appellant) venit, Ætolorum præcipuè monuit, vt constanter & fideliter in amicitia populi Romani permanerent. Ætolorum principes alij interquesti sunt, quòd non idem erga suam gentem Romanorum animus esset post victoriam, qui in bello fuisset: alij ferocius incusarunt, exprobraruntq;: non modò vinci sine Ætolis Philip- pum, sed ne transire quidem in Græciam Romanos potuisse. Aduersus ea responde- re, ne in altercationem excederet res, cùm superfedisset Romanus: omnia eos æqua impetraturos, si Romam misissent, dixit. itaq; ex auctoritate eius decreti legati sunt. Hunc finem bellum cum Philippo habuit. Cùm hæc in Græcia Macedoniaq; & Asia gererentur, Hetruriam infestam propè coniuratio seruorum fecit. Ad quærendam
- E** opprimendamq; eam M. Acilius prætor, cui inter ciues peregrinosq; iurisdictio ob- tingerat, cum vna ex duabus legione vrba missus, alios iam congregatos pugnando vicit. ex his multi occisi, multi capti. alios verberatos crucibus affixit, qui principes coniurationis fuerant: alios dominis restituit. Consules in prouincias profecti sunt. Marcellum Boiorum ingressum fines, fatigato per diem totum milite via facienda, castra in tumulto quodam ponentem, Corolamus, regulus Boiorû cum magna manu adortus, ad tria millia hominum occidit. & illustres viri aliquot in illo tumultuario prælio ceciderunt: inter quos præfecti sociûm T. Sèpronius Gracchus, M. Iunius Syl- lanus: & tribuni militû de legione secunda, A. Ogulnius. & P. Claudius. castra tamen ab Romanis impigrè permunita, retetaq;, cùm hostes a prospera pugna nequicquam oppugnassent. Staiuis deinde eisdem per dies aliquot sese tenuit, dum & saucios

Cn. Cornelius le-
gatus suadet Phi-
lippo, vt legatos
Romani mittat.

Cornelij & Æto-
lorû colloquium.

Coniuratio seruo-
rum in Hetruria.

Corolamus regu-
lus Boiorû ad tria
millia Romanorû
occidit.

*Marcellus Gallorū
supra quadragin-
ta millia cecidit, e-
orum castra diri-
puit, & Comum
expugnauit.*

curaret, & tanto terrore animos militum reficeret. Boijs, vt est gens minimè ad morè
rēdiū patiens, in castella sua vicōsque dilapsi sunt. Marcellus Pado confestim traiecto
in agrum Comensē, vbi Insubres Comensibus ad arma excitis castra habebant, du-
cit. legiones in ipso itinere praelium committunt. & primò aded acriter inuaserunt,
vt antesignanos impulerint. quod vbi animaduertit, veritus ne moti semel pelleren-
tur, cohortem Marlorū opposuit: & equitum Latinorum omnes turmas in hostem
emisit. quorum cū primus secundusque impetus retudisset inferentem se ferociter
hostem, confirmata & reliqua acies Romana restitit primò, deinde signa acriter in-
tulit. nec vltra sustinuerunt certamen Galli, quin terga verterent, atque effusè fugerent.
In eo praelio supra quadraginta millia hominū cæsa, Valerius Antias scribit: & quin-
genta septem signa militaria capta, & carpenta quadringenta triginta duo, & aureos
torques multos, ex quibus vnum magni pōderis Claudius in Capitolio Ioui donum
in æde positum scribit. Castra eo die Gallorum expugnata, direptaque: & Comum op-
pidum intra dies paucos captum. Castella inde duodetriginta ad consulem defece-
runt. Id quoque inter scriptores ambigitur, vtrum in Boios prius, an Insubres consul
exercitum induxerit, aduersamque prospera pugna obliterauerit: an victoria ad Co-
mum parata, deformata clade in Boijs accepta sit. Sub hæc tam varia fortuna gesta, L.
Furius Purpureo alter consul per tribum Sappiniam in Boios venit. Iam castro Muti-
lo appropinquabat, cū veritus ne intercluderetur simul a Boijs Liguribusque, eadem
via qua adduxerat, reduxit, & magno circuiu per aperta, eaque tuta loca ad collegam
peruenit. Dein iunctis exercitibus primū Boiorum agrum vsque ad Felsinam oppi-
dum populantes peragraverunt. Ea vrbs cæteraque castella, & Boij ferè omnes, præter
iuuentutem, quæ prædandi causa in armis erat, (tunc in deuias syluas recesserat) in
deditionem venerunt. In Ligures deinde traductus exercitus. Boij negligentiùs co-
actum agmen Romanorum, quia ipsi procul abesse viderentur, improviso aggressu-
ros se rati, per occultos saltus secuti sunt. quos non adepti, Pado repente nauibus tra-
iecto, Leuos Libuosque cū peruastassent, redeuntes inde Ligurum extremo fine cum
agresti præda in agmen incidunt Romanum. Celerius praelium acriusque commissum,
quàm si tempore locoque ad certamen destinatis, præparatis animis concurrissent. Ibi
quantam vim ad stimulandos animos ira haberet, apparuit. nã ita cædis magis quàm
victoriæ auidi pugnarunt Romani, vt vix nuntium cladis hosti relinquere rent. Ob eas
res gestas, consulum literis Romam allatis, supplicatio in triduum decreta est. Breui
post Marcellus Romam venit, triumphusque ei magno consensu patrum est decretus.
Triumphauit in magistratu de Insubribus, Comensibusque. Boiorum triumphum spem
collegæ reliquit: quia ipsi propriè aduersa pugna in ea gente euenerat, collegæ secun-
da. Multa spolia hostium captiuus carpentis traducta: multa militaria signa lata, * æris
trecenta viginti millia, * argenti bigati ducenta triginta quatuor millia. in pedites
singulos dati * octingenti æris: triplex equiti, centurioni que. Eodem anno Antiochus
rex cū hybernasset Ephesi, omnes Asiæ ciuitates in antiquam imperij formulam
redigere est conatus: reliquas quidem, aut quia locis planis positæ erant, aut quia pa-
rum incenibus armisque ac iuuentuti fidebant, haud difficulter iugū accepturas. Smyr-
na & Lampfacus libertatem vsurpabant, periculumque erat, ne si concessum his foret,
quos metuebat, Smyrnam in Æolide Ioniaque, Lampfacum in Hellesponto, aliæ vr-
bes sequerentur. Igitur & ipse ab Epheso ad Smyrnam obsidendam misit: & quæ
Abidi copiæ erant præsidio tantum modico relicto, duci ad Lampfacum oppugnand-
um iussit. nec vi tantum terrebat: sed per legatos leniter alloquendo, castigandoque
remeritatem & pertinaciam, spem conabatur facere, breui quæ peterent habituros.
& tum satis & ipsis & omnibus alijs apparere, ab rege impetratam eos libertatem,
non per occasionem raptam habere. Aduersus quæ respondebant, nihil neque mira-
ri, neque succensere Antiochum debere, si spem libertatis differri non satis æquo
animo paterentur. Ipse initio Veris nauibus ab Epheso profectus, Hellespontum
petit.

*Boij ferè omnes in
deditionem veni-
unt.*

*Marcellus de Insu-
bribus & Comen-
sibus triumphat.*

** Val. 3020. co.*

** Va. 23 400. co.*

** Alias octoge*

ni, qui faciunt

36. foli. cum 10.

denarijs Turo.

Antiochus Smyr-

nam & Lampfa-

cū oppugnari iu-

bet.

- A** petit terrestres copias ab Abydo trajicit Cherfonesi urbem: terrestri naualem exercitum iunxit. & quia clausuram portas, circumdedit moenia armatis. & iam opera adiuuenti, deditio est facta. Idem metus tum incolentes alias Cherfonesi vrbes in deditio- nem dedit. Lyfimachiam inde omnibus simul naualibus terrestribusq; copijs venit. quam cum desertam ac stratam propè ruinis inuenisset, (ceperant autem, direptamq; incenderant Thracæ paucis ante annis) cupido eum restituendi nobilem urbem, & loco sita opportuno, cepit. itaq; omni cura simul est aggressus & tecta murosq; restituere, & partim redimere seruiantes Lyfimachienses, partim fuga sparsos per Helle- spon- tum Cherfonesumq; conquirere, contrahereq; partim novos colonos, spe commo- dorum proposita, ascribere, & omni modo frequentare. simul vt Thracum summo- *Antiochus Lyfimachiam diruta re- stituit.*
- B** ueretur metus, ipse parte dimidia terrestrium copiarum ad depopulandum proxima Thraciæ est profectus: partem, naualesq; socios omnes reliquit in operibus reficien- da vrbs. Sub hoc tempus & L. Cornelius, missus ab senatu ad dirimenda inter Anti- ochum Ptolemæumq; reges certamina, Selymbriæ substitit: & decem legatorum P. Lentulus à Bargyllis, P. Villius & L. Terentius à Thasso Lyfimachiam petierunt. eod- em & à Selymbria L. Cornelius, & ex Thracia post paucos dies Antiochus conuen- runt. Primus congressus cum legatis, & deinceps inuitatio benigna & hospitalis fuit. vt de mandatis statumq; præsentis Asiæ agi ceptum est, animi exasperati sunt. Romani omnia acta eius, ex quo tempore è Syria classe soluisset, displicere senatui non dissi- mulabant, restituiq; Ptolemæo ciuitates omnes, quæ ditionis eius fuissent, æquum censebant. nam quod ad eas ciuitates attineret, quas à Philippo possessas Antiochus per occasionem, auerso Philippo in Romanum bellum intercepisset, id verò feren- dum non esse, Romanos per tot annos terra mariq; tanta pericula ac labores exhau- sisse, Antiochum belli præmia habere. Sed vt in Asiam aduentus eius dissimulari ab Romanis, tanquam nihil ad eos pertinens, potuerit: quod iam etiam in Europam omnibus naualibus terrestribusq; copijs transferit, quantum à bello aperto Roma- nis abesse: illum quidem etiam si in Italiam trajiciat, negaturum. Ad ea rex, Satis iam antè videre se, Romanos inquirere, quid regi Antiocho faciendum: at quousq; terra mariq; progrediendum fuerit ipsis, non cogitare. Asiã nihil ad populum Romanum pertinere: nec magis illis inquirendum esse, quid Antiochus in Asia, quam Antio- cho, quid in Italia populus Romanus faciat. Quod ad Ptolemæum attineat, cui a- demptas ciuitates querantur: sibi cum Ptolemæo & amicitiam esse: & id agere se, vt breui etiam affinitas iungatur. Nec ex Philippi quidem aduersa fortuna spolia vlla se, petisse: aut aduersus Romanos in Europam traiecisse* fuerit, quo victo omnia, quæ illius fuissent, iure belli Seleuci facta sint: existimare suæ ditionis esse. occupatis ma- ioribus suis rerum aliarum alia cura, primò quædam ex his Ptolemæum, deinde & Philippus vsurpando aliena possedisse: sicut quædam ex proxima Thracia, quæ indubitate Lyfimachi fuerint. ad ea facienda in antiquum venisse: & Lyfimachiam deletam *Antiochi & lega- torum Romanorum conuentus.*
- D** Thracum impetu de integro condere, vt Seleucus filius eam sedem regni habeat. His disceptationibus per dies aliquot habitis, rumor sine vilo satis certo authore allatus de morte Ptolemæi regis, vt nullus exitus imponeretur sermonibus. nam dissimula- bat pars vtraq; se audisse. & L. Cornelius, cui legatio ad duos reges, Antiochum Pto- lemæumq; mandata erat, spatium modici temporis ad conueniendum Ptolemæum petebat: vt priusquàm moueretur aliquid in noua possessione regni, perueniret in Æ- gyptum, & Antiochus suam fore Ægyptum, si tum occasio esset, censebat. itaq; di- missis Romanis, relictoq; Seleuco filio cum terrestribus copijs ad restituendam, vt instituerat Lyfimachiam: ipse omni classe nauigans Ephesum, legatis ad Quintium missis, qui ad fidem de societate agerent, oram Asiæ legens, peruenit in Lyciam. Para- risq; cognito viuere Ptolemæum, nauigandi quidem in Ægyptum omni consili- um est. Cyprum nihilominus tendens, cum Chelidonium promontorium superasset, paulisper seditione remigum est retentus in Pamphylia circa Eurymedontem amnem. *Antiochi ad lega- tos Romanos vsur- patione.*

Inde profectū eum ad capita (que vocant) Sari fluminis, sceda tempesta oborta propē cum omnī classe demersit. multę naues eiectę: multę ita haustę mari, vt nemo in terrā enauerit. magna vis hominū ibi interijt, non remigū tantū, militūq; ignotorū, sed etiam insignium amicorū. Collectis reliquis naufragij, cū res non in eo esset, vt Cyprum tentaret, minus opulento agmine quā profectus erat, Seleuciam redit. ibi subduci nauibus iussis (iam enim hyems instabat) ipse in hyberna Antiochiam processit. In hoc statu regum erant res. Romę eo primū anno triumuii epulones facti, C. Licinius Lucullus, T. Romuleius qui legem de creandis his tulerat: & P. Porcius Lecca. His triumuiris item, vt pontifici, lege datum togę pretextę habendę ius. Sed magnum certamen cum omnibus sacerdotibus eo anno fuit quęstoribus vrbānis, Q. Fabio Labeoni, & L. Aurelio. Pecunia opus erat, quod vltimā pensionem pecunię in bellum collatę persoluere placuerat priuatis. quęstres ab auguribus, pontificibus, quod stipendium per bellum non contulissent, petebant. ab sacerdotibus tribuni nequicquam appellati, omniumq; annorum, per quos nō dederant, exactum est. Eodem anno II. mortui pontifices, nouiq; in eorum locum suffecti. M. Marcellus cos. in locum T. Sempronij Tuditani, qui Pr. in Hispania decesserat: & L. Valerius in locum M. Cornelij Cethegi. Et Q. Fab. Maximus augur mortuus est admodum adulescens, priusquam vllum magistratum caperet: nec eo anno augur in eius locum est suffectus. Comitia inde consularia habita ā M. Marcello cos. creati coss. L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato. Prr. inde facti C. Fabricius Luscinus, Cn. Atinius Labeo, C. Manlius Volso, Ap. Claudius Nero, P. Manlius, P. Porcius Lecca. Ādiles curules, M. Fuluius Nobilior, & C. Flaminius, tritici decies centum m. * binis aris populo diuiserunt: id C. Flamini honoris causa, ipsius patrisq; , aduexerant Siculi Romam. Flaminius gratiā eius cōmunicauerat cum collega. Ludi Rom. & apparatus magnificē sunt, & ter toti instaurati. Ādiles pleb. Cn. Domitius Ānobarbus, & C. Scribonius curio maximus multos pecuarios ad pop. iudiciū adduxerunt: tres ex his condemnati sunt. ex eorū multatitia pecunia ædem in insula Fauni fecerūt. Ludi pleb. per biduum instaurati, & epulum fuit ludorū causa. L. Valerius Flaccus, & M. Porcius, quo die magistratum inierunt, de prouincijs cū ad senatum cetulissent, patres censuerunt cū in Hispania tantum glisceret bellum, vt iam cōsulari & duce & exercitu opus esset, placere, coss. Hispaniā citeriorem & Italiā prouincias aut comparare inter se, aut fortiri, vtri Hispania prouincia euenisset, eum duas legiones & quinq; m. sociū Latini nominis, & d. equites secū portare, & naues longas xx. ducere. alter coss. duas legiones scriberet. his Galliā prouinciā obtineri satis esse, fractis proximo anno Insubriū & Biorum animis. Cato Hispaniā, Valerius Italiā est fortitus. Prr. deinde prouincias fortiti, C. Fabricius Luscinus vrbānā, C. Atinius Labeo peregrinā, C. Manlius Volso Siciliam, Ap. Claudius Nero Hispaniā vltioriē, P. Porcius Lecca Pisas, vt ab tergo Ligurib⁹ esset, P. Manlius in Hispaniā citerioriē adiutor coss. datur. T. Quintio suspectis nō solum Antiocho & Ātolis, sed etiā Nabide Lacedęmoniorū tyranno, prorogatū in annū imperiū est, duas legiones vt haberet. in eas si quid supplementi opus esset, coss. scribere & mittere in Macedoniā iussi. Ap. Claudio preter legionē, q̄ Q. Fabius habuerat, MM. peditū & cc. equites novos cōscribere permissum. Par numerus peditū equitūq; nouorū P. Manlio in citeriorem Hispaniā decretus: & legio eadē que fuerat sub Minutio Prr. data. Et P. Porcio Leccę ad Hetruriā circa Pisas cc. peditū, & l. equites & Gallico exercitu decreti. In Sardinia prorogatū imperium Sempronio Longo. Prouincijs ita distributis, coss. priusquā ab vrbe proficiscerentur, ver sacrum ex pontificū iussu fecere: quod C. Cornelius Māmula Pr. vouerat de senatus sententia, populūq; iussu, Cn. Seruilio. C. Flamino coss. annis post XXI. factū est, q̄ votum. Per eosdē dies C. Claudius Ap. filius, Pulcher, augur in Q. Fabi. Maximi locū, qui priore anno mortuus erat, lectus inauguratusq; est. Miratibus iam vulgo hominibus, q̄ Hispania mouisset bellum, negligi: literę ā Q. Minutio allatę sunt. se ad Turbā oppidū cum Budare & Befaside im-

Triumuii Epulones hoc anno primum facti.

A sacerdotibus stipendium exactum.

A. 555.

* Vno solido Turonensi.

Prouinciarum fortitio.

Ver sacrum.

- A** fide imperatoribus Hispanis signis collatis prosperè pugnasse: xii. m. hostium cæsa: Budarem imperatorem captum: cæteros fusos fugatosq;. His literis lectis, minus terroris ab Hispanis erat, vnde ingens bellum expectatum fuerat. Omnes cura post aduentum vtiq; x. legatorum in Antiochum regem conuersæ. Hi expositis prius quæcum Philippo acta essent, & quibus legibus data pax: non minorem belli molem restare ab Antiocho docuerunt. Ingenti classe, egregio terrestri exercitu in Europâ eum traiecisse. nisi auertisset vana spes ex vaniore rumore orta, Ægypti inuadendæ, mox bello Græciam arsuram fuisse. neq; enim ne Ætolos quidem quieturos, cum ingenio inquietam, tum iratam Romanis gentem. hæere & aliud in visceribus Græciæ ingens malum: Nabin nunc Lacedæmoniorum, mox si liceat, vniuersæ Græciæ futurum
- B** tyrannum, auaritia & crudelitate omneis fama celebratos tyrannos æquantem. cui si Argos velut arcem Peloponneso impositam tenere liceat, deportatis in Italiam Romanis exercitibus, ne quicquam liberatam à Philippo Græciam fore, pro rege, si nihil aliud, longinquo vicinum tyrannum dominum habituram. Hæc cum iam ab grauibus authorib⁹, tum qui omnia per se ipsos explorata referrent, audirent maiores, quod ad Antiochum attineret, maturanda his, cum rex quacunq; de causa in Syriam concessisset, de tyranno consultatio visa est. Cum diu disceptatum esset, vtrum iam causæ satis videretur, cur decerneretur: an permitterent T. Quintio, quod ad Nabin Lacedæmonium attineret, faceret quæ è Repub. censeret esse, permiserunt: eam rem esse rati, quæ maturata dilataue non tam magni momenti ad summam rem p. r. esset: magis id
- C** animaduertendum esse, quid Annibal & Carthaginenses si cum Antiocho ortum foret bellum, acturi essent. Aduersæ Annibali factionis homines principib. Romanis, amicis quisque suis, identidem scribebant: nuncios literasq; ab Annibale ad Antiochum missas, & ab rege ad eum clam legatos venisse. vt feras quasdam nunquam mitescere: sic immitem, implacabilem eius viri animum esse. marcescere otio situq; ciuitatem, queri eum, & inertia operis, nec sine armorum sonitu excitari posse. Hæc probabilia memoria prioris belli, per vnū illum nõ magis gesti quàm moti, faciebat. Irritauerat etiam recenti facto multorum potentium animos. Iudicum ordo Carthagine ea tempestate dominabatur, eo maximè, quod ijdem perpetui iudices erant. res, fama, vitaq; omnium in illorum potestate erat: qui vnum eius ordinis, idem omneis aduersos habebat. nec accusator apud iudices infensos deerat. Horum in tam impotenti regno (neq; enim ciuilitate nimis opib⁹ utebantur) Pr. factus Annibal vocare ad se quæstorem. Idem pro nihilo habuit. nam & aduersæ factionis erat: & quia ex quæstura in iudices, potentissimum ordinem referebantur, iam pro futuris mox opib. animos gerebat. Enimvero indignum id ratus Annibal: viatorem adprehendendum quæstorem misit: subductumq; in concionem non ipsum magis quàm ordinem iudicum, præ quorum superbia atq; opibus nec leges quicquam essent, nec magistratus, accusauit. & vt secundis auribus accipi orationem animaduertit, & infimorum quoq; libertati grauem esse superbiam eorum: legem extemplo promulgauit, pertulitq;, vt in singulos annos iudices legerentur, ne quis biennium continuum iudex esset. Cæterum
- D** quantam eo facto ad plebem inierat gratiam, tantum magnæ partis principum offendebar animos. Adiecit aliud, quod bono pub. sibi proprias similitates irritauit. Vectigalia pub. partim negligentia dilabebatur: partim prædæ ac diuisi principum quibusdã & magistratib⁹ erant. quin & pecunia, quæ in stipendium Romanis suo quoq; anno penderetur, deerat: tributumq; graue priuatis imminere videbatur. Annibal postquam vectigalia quanta terrestria maritimaq; essent, & in quas res erogarentur, animaduertit, & quid eorum ordinarij Reip. vsus cõsumerent, quantum peculatus auerteret: omnib⁹ residuis pecunijs exactis tributo priuatis remisso, satis locupletem Remp. fore ad vectigal præstandum Romanis, pronũciauit in concione, & præstitit promissum. Tum verò isti, quos pauerat per aliquot annos publicus peculatus, velut bonis ereptis, nõ furto eorum manibus extorto, infensi & irati Romanos in Annibalem, & ipsos

Q. Minutius prosperè pugnavit in Hispania.

Decem Legati re-ferunt quinam sit in Græcia status.

Iudicum ordo Carthagine dominatur.

Annibal ordinem iudicum accusat.

Annibal de vectigalibus consilium multos sibi infensos reddidit.

causam odij quærentes, instigabant. Itaque diu repugnante Scipione Africano, quia ¶
 parum ex P. R. dignitate esse ducebat subscribere odijs accusationibusq; Annibalis, &
 factionibus Carthaginensium inferere publicam auctoritatem: nec satis habere bel-
 lo vicisse Annibalem, nisi velut accusatores calumniam in eum iurarent, ac nomen
 deferrent: tandem peruicerunt, vt legati Carthaginem mitterentur: qui apud sena-
 tum eorum arguerent Annibalem cum Antiocho rege consilia belli faciendi inire.
 Legati tres missi, C. Seruilius, M. Claudius Marcellus, Q. Terentius Culleo. qui cum
 venissent, ex consilio inimicorum Annibalis, quærentibus causam aduentus, dici iuss-
 erunt: venisse ad controuersias, quæ cum Masanissa rege Numidarum Carthagini-
 ensibus essent, dirimendas. id creditum vulgo. Annibalem vnum se peti ab Romanis
 non fallebat, & ita pacem Carthaginensibus datam esse, vt inexpressibile bellum ad- G
 uersus se vnum maneret. itaque cedere tempori & fortunæ statuit, & præparatis iam
 omnibus antè ad fugam, obuersatus eo die in foro auertendæ suspicionis causa, primis
 tenebris vestitu forensi ad portam cum duobus comitibus ignaris consilij est egres-
 sus. Cum equi quo in loco iussi erant præsto fuissent, nocte via cita regionem quan-
 dam agri Vocani transgressus, postero die mane inter Acyllam & Thapsum ad suam
 turrim peruenit. ibi eum parata, instructaq; remigio excepit naus. ita Africa Annibal
 excessit, sapius patriæ quàm suorum euentus miseratus. Eo die in Cercinam insulam
 traiecit. vbi cum in portu naues aliquot Pœni onerarias cum mercibus inuenissent, &
 ad egressum eum è naue concursus salutantium esset factus: percontantibus, legatum
 se Tyrum dici iussit. veritus tamen ne qua earum naus nocte profecta Thapsum aut H
 Acyllam nunciaret, se Cercinæ visum: sacrificio apparari iusso magistrōs nauium mer-
 catōresq; inuitari iussit: & vela cum antennis ex nauibus corrogari, vt umbra (etenim
 media ætas fortè erat) cœnantibus in littore fieret. quantum res & tempus patiebatur,
 apparatus celebratq; eius diei epulæ sunt: multoq; vino in serum noctis conui-
 uium productum. Annibal quum primū fallendi eos qui in portu erant, tempus ha-
 buit, nauem soluit. cæteri sopiti cum postero die tandem ex somno pleni crapulæ sur-
 rexissent, id quod serum erat, aliquot horas remis in naues collocandis & aptandis ar-
 mamentis absumpserunt. Carthagine & multitudinis assuetæ domum Annibalis fre-
 quentare, concursus ad vestibulum ædium est factus: & vt non comparere eum vul-
 gatū est, in forum turba conuenit, principem ciuitatis quærentium. & alij fugam I
 conscisse: (id quod erat) alij fraude Romanorum interfectum, idq; magis ferebant:
 variosq; vultus cernerēs, vt in ciuitate aliorum alias partes fouentium factionibus.
 visum deinde Cercinæ eum, tandem allatum est. Romani legati cum in senatu expo-
 suissent, compertum patribus Romanis esse, & Philippum regem antè ab Annibale
 maximè accensum, bellum populo Romano fecisse, & nunc literas nunciosq; ab eo
 ad Antiochum regem profectos, haud quieturum antè, quàm bellum toto orbe ter-
 rarum concisset: ne his debere impunè esse, si satis facere Carthaginenses populo Ro-
 mano vellent: nihil eorum sua voluntate, nec publico consilio factum esse, Cartha-
 ginenses responderunt, quicquid æquum censuissent Romani, facturos esse. An-
 nibal prospero cursu Tyrum peruenit: exceptusq; à conditoribus Carthaginis vt alia K
 patria vir tam clarus omni genere honorum, paucos moratus dies Antiochiam nauigat.
 ibi profectum iam regem cum audisset, filium eius solenne ludorū ad Daphnem
 celebrantem conuenisset: comiter ab eo exceptus, nullam moram nauigandi fecit.
 Ephesi regem est cōsecutus, fluctuantem adhuc animo, incertumq; de Romano bello.
 sed haud paruum momentum animo eius ad moliendum aduentus Annibalis fecit.
 Etolorum quoq; eodem tempore alienati ab societate Romana animi
 sunt: quorum legatos Pharfalum & Leucadem, & quasdam
 alias ciuitates ex primo cœdere petentes, sena-
 tus ad Quintium reiecit.

Legati tres à Senatu Carthaginem missi.

Annibal ex Africa discedit.

Romani legati in Carthaginensibus senatu de Annibale queruntur.

Annibal Tyrum peruenit & ab Antiocho comiter excipitur.

EPITOME LIBRI XXXIIII.

A

Ex Oppia, quam C. Oppius tribunus plebis bello Panico de stringendis cultibus matronarum tulerat, cum maxima cōtentione abrogata est: cum Porcius Cato auctor fuisset, ne ea lex aboleretur. Is in Hispaniam profectus bello, quod Emporij orsus est, citeriorem Hispaniam pacavit. T. Quintius Flaminius bellum aduersus Lacedamonios, & tyrannum eorum Nabidem prosperè gestum, data ijs pace, qualem ipse vult: liberatisq; Argis, qui sub ditione tyranni erant, finiuit. Senatus tunc primùm secretus à populo ludos spectauit, vt id fieret, Sex. Aelius Patrus, & L. Cornelius Cerhegus censores interuenerunt cum indignatione plebis. Colonia plures deductæ sunt. M. Porcius Cato de Hispania triumphauit. Res præterea aduersus Boios & Lusabres Gallos feliciter gesta referuntur. T. Quintius Flaminius, qui Philippum Macedonum regem, & Nabidem Lacedamoniorum tyrannum, vicerat, Graciamq; omnem liberauerat, ob hanc rerum gestarum multitudinem triduo triumphauit. Legati Carthaginensium nunciauerunt, Annibalem qui ad Antiochum confugerat, bellum cum eo moliri, tenuerit autem Annibal per Arisbonem Tyrium, sine literis Carthaginem missum, ad rebellandum Pænos concitare.

B

NTER bellorum magnorum, aut vixdum finitorum, aut imminentium curas, intercessit res parua dictu, sed quæ studijs in magnum certamen excefferit. M. Fundanius, & L. Valerius tribuni plebis, ad plebem tulerunt de Oppia lege abroganda. Tulerat eam C. Oppius tribunus plebis, Q. Fabio, T. Sempronio coss. in medio ardore Punico belli: ne qua mulier plus semuncia auri haberet: neu vestimento versicolori vteretur: neu iuncto vehiculo in vrbe oppidoue, aut propius inde mille passus, nisi sacrorum publicorum causa veheretur. M. & P. Iunij Bruti tribuni plebis legem Oppiam tuebantur: nec eam se abrogari passuros aiebant. Ad suadendum dissuadendumq; multi nobiles prodibant. **C**apitolium turba hominum fauentium aduersantiumq; legi complebatur. matronæ nulla nec autoritate, nec verecundia, nec imperio virorum, contineri limine poterant: omnes vias vrbis, aditusq; in forum obsidebant, viros descendentes ad forum orantes, vt florente Repub. crescente indies priuata omnium fortuna, matronis quo-

Lex Oppia de cultu matronarum.

D

E

que pristinum ornatum reddi paterentur. augebatur hæc frequentia mulierū indies: nam etiam ex oppidis conciliabulisq; conueniebant. iam & consules prætoresq;, & alios magistrat⁹ adire & rogare audebant. cæterum minimè exorabilem alterum utiq; consulem M. Porcium Catonem habebant, qui pro lege, ne abrogaretur, ita disseruit: Si in sua quisq; nostrum matrefamilias Quirites, ius & maiestatem viri retinere instituisset, minus cum vniuersis fœminis negotij haberemus. nunc domi victa libertas nostra impotentia muliebri, hic quoque in foro obteritur & calcatur: & quia singulas sustinere non potuimus, vniuersas horremus. Equidem fabulam & fictam rem du-

M. Porcij Catonis oratio pro Oppia lege.

rem ducebam esse, virorum omne genus in aliqua insula cōiuratione muliebri à stirpe sublatum esse. Ab nullo genere non equè summum periculum est, si cœtus & concilia, & secretas cōsultationes esse sinas. Atq; ego vix statuere apud animum meum possum, vtrum peior ipsa res, an peiore exemplo agatur. quorū alterum ad nos coss. reliquosq; magistratus, alterum ad vos Quirites magis pertinet. nam vtrum è Republica sit, nec ne, id quod ad vos fertur, vestra existimatio est, qui in suffragium ituri estis. Hæc consternatio muliebris, siue sua sponte, siue auctoribus vobis M. Fundani & L. Valeri facta est, haud dubiè ad culpam magistratuum pertinens, nescio vobis tribuni, an coss. magis sit deformis. vobis, si fœminas ad concitandas tribunitias seditiones iam adduxistis: nobis, si vt plebis quondam, sic nunc mulierum secessione leges accipiendæ sunt. Equidem non sine rubore quodam paulo antè per medium agmèn mulierum in forum perueni. quod nisi me verecundia singularum magis maieftatis & pudoris, quàm vniuersarum tenuisset, ne compellatæ à consule viderentur, dixissem: qui hic mos est in publicum procurrendi & obsidendi vias, & viros alienos appellandi? istud ipsum suos quæq; domi rogare non potuistis? an blandiores in publico quàm in priuato, & alienis quàm vestris estis? quanquam ne domi quidem vos, si suis iuris finibus matronas contineret pudor, quæ leges hic rogarentur abrogarenturue curare decuit. Maiores nostri nullam ne priuatam quidem rem agere fœminas sine authore voluerunt: in manu esse parentum, fratrum, virorum. nos (si dijs placet) iam etiam Rempub. capessere eas patimur, & foro quoq;, & concionibus & comitijs immisceri. quid enim nunc aliud per vias & compita faciunt, quàm quod aliæ rogationes tribunorum plebis suadent, aliæ legem abrogandam censent? Date frenos impotenti naturæ, & indomito animali, & sperate ipsas modum licentiæ facturas, nisi vos faciatis. Minimum hoc eorum est, quæ iniquo animo fœminæ sibi aut moribus aut legibus iniunctum patiuntur. omnium rerum libertatem, imò licentiam, si vera dicere volumus, desiderant. quid enim si hoc expugnaverint, non tentabunt? Recensete omnia muliebria iura, quibus licentiam earum alligauerint maiores nostri, per quæq; subiecerint viris: quibus omnibus constrictas vix tamen continere potestis. quid si capere singula & extorquere, & exæquari ad extremum viris patiimini, tolerabiles vobis eas fore creditis? extemplò simul pares esse cœperint, superiores erūt. At Hercule ne quid nouum in eas rogetur, recusant, non ius, sed iniuriam deprecantur. imò vt quam accepistis, iussistis suffragijs vestris legem, quam vsu tot annorum & experiendo comprobastis, hanc vt abrogetis: id est, vt vnā tollendo legem cæteras infirmetis. Nulla lèx satis commoda omnibus est. id modò quæritur, si maiori parti, & in summam prodest. si quod cuiquam priuatim officiet ius, id destruet ac demolietur: quid attinebit vniuersos rogare leges, quas mox abrogare, in quos latæ sunt, possint? Volo tamen audire quid sit, propter quod matronæ consternatæ procurrant in publicum: ac vix foro se & concione abstineant. vt captiui ab Annibale redimantur, parentes, viri, liberi, fratres earum? procul abest, absitq; semper talis fortuna Reipub. sed tamen cum fuit, negastis hoc pijs precibus earum. At non pietas, nec sollicitudo pro suis, sed religio congregauit eas. matrem Idæam Pessinunte ex Phrygia venientem accepturæ sunt. Quid honestum dictu saltem seditioni prætenditur muliebri? vt auro & purpura fulgeamus, inquiunt, vt carpentis festis profestisq; diebus velut triumphantes de lege victa & abrogata, & captis & ereptis suffragijs vestris per urbem vectemur: ne vllus modus sumptibus nec luxuriæ sit. Sæpe me querentem de fœminarum, sæpe de virorum, nec de priuatorum modò, sed etiam magistratuum sumptibus audistis: diuersisq; duobus vitijs, avaritia & luxuria ciuitatem laborare, quæ petes omnia magna imperia euerterunt. Hæc ego quo melior lætiorq; indies fortuna Reipublicæ est, quo magis imperium crescit: & iam in Græciam Asiamq; transcendimus, omnibus libidinum illecebris repletas, & regias etiam attrectamus gazas: eo plus horreo, ne ille magis res nos ceperint, quam nos illas. Infesta, mihi credite, signa ab Syra-

Avaritia & luxuria pestes rerū publicarum.

- A ab Syraculis, illata sunt huic urbi iam nimis multos audio Corinthi & Athenarum ornamenta laudanteis, miranteisq; & ante fixa fictilia deorum Romanorum ridenteis. ego hos malo propitios deos, & ita spero futuros, si in suis manere sedibus patiemur. Patrum nostrorum memoria per legatum Cyneam Pyrrhus non virorum modo, sed etiam mulierum animos donis tentauit. nondum lex Oppia ad coercendam luxuriam muliebrem lata erat, tamen nulla accepit. quam causam fuisse censetis? eadem fuit, que maioribus nostris, nihil de hac re lege sancienti. nulla erat luxuria que coerceretur. Sicut ante morbos necesse est cognitos esse, quam remedia eorum: sic cupiditates prius natae sunt quam leges, quae iis modum facerent. *Cupiditates prius natae, quam leges.* Quid legem Liciniam excitauit de L. Iuguribus, nisi ingens cupido agros continuandi? quid legem Cinciam de donis & muneribus, nisi quia vectigalis iam & stipendiaria plebs esse senatui coeperat? Itaque minimè mirum est, nec Oppiam, nec aliam ullam tum legem desideratam esse, quae modum sumptibus mulierum faceret, cum aurum & purpuram data & oblata vtrò non accipiebant. Si nunc cum illis donis Cyneas urbem circumiret, stantes in publico inuenisset quae acciperent. Atque ego non nullarum cupiditatum ne causam quidem aut rationem inire possum. nam ut quod alij liceat, tibi non licere, aliquid fortasse naturalis aut pudoris: aut indignationis habeat: sic aequato omnium cultu, quid vnaquaeque vestrum veretur, ne in se conspiciatur? Pessimè quidem pudor est vel parsimoniae, vel paupertatis: sed vtrunq; lex vobis demit, cum id quod habere non licet, non habetis. Hanc, inquit, ipsam aequationem non fero, illa locuples, cur non insignis auro & purpura conspicior? cur paupertas aliarum sub hac legis specie latet? ut quod habere non possunt, habiturae, si liceret, fuisse videantur? Vultis hoc certamen vxoribus vestris iniicere Quirites, ut diuites id habere velint, quod nulla alia possit? pauperes, ne ob hoc ipsum contendantur, supra vires se extendant? Ne simul pudere, quod non oportet, ceperit: quod oportet, non pudebit. quae de suo poterit, parabit: quae non poterit, virum rogabit. Miserum illum virum, & qui exoratus & qui non exoratus erit, cum quod ipse non dederit, datum ab alio videbit. Nunc vulgo alienos viros rogant, & quod maius est, legem & suffragia rogant: & a quibusdam impetrant aduersus te & rem tuam, & liberos tuos inexorabiles. simul lex modum sumptibus vxoris tuae facere desierit, tu nunquam facies. Nolite eodem loco existimare Quirites futuram rem, quo fuit, antequam lex de hoc ferretur. & hominem improbum non accusari tutius est, quam absolui: & luxuria non mota tolerabilior esset, quam erit nunc ipsis vinculis: sicut fera bestia, irritata, deinde emissata. Ego nullo modo abrogandam legem Oppiam censeo. vos quod faxitis, deos omnes fortunare velim. Post haec tribuni quoque plebis, qui se intercessuros professi erant, cum pauca in eandem sententiam adiecissent: tum L. Valerius prorogatione ab se promulgata ita disseruit. Si priuati tantummodo ad suadendum dissuadendumque id quod a nobis rogatur, processissent, ego quoque cum satis dictum pro vtraque parte existimarem, tacitus suffragia vestra expectassem. nunc cum vir grauissimus eos. M. Portius non auctoritate solum, quae tacita satis momenti habuisset, sed oratione etiam longa & accurata in se status sit rogationem nostram, necesse est paucis respondere, qui tamen plura verba in castigandis matronis, quam in rogatione nostra dissuadenda consumpsit: & quidem ut in dubio poneret, vtrum id quod reprehenderet, matronae sua sponte, an nobis auctoribus fecissent: rem defendam, non nos: in quos iecit magis haec eos. verbotenus, quam ut re insimularet. Ceterum & seditiones, & interdum secessionem muliebrem appellauit, quod matronae in publico vos rogassent, ut legem in se latam per bellum temporibus duris, in pace & florente ac beata Rep. abrogaretis. Verba magna, quae rei augendae causa conquirantur, & haec & alia esse scio: & M. Catonem oratorem non solum grauem, sed interdum etiam trucem esse scimus omnes, cum ingenio sit mitis. Nam quid tandem noui matronae fecerunt, quod frequentes in causa ad se pertinente in publico processerunt? nunquam ante hoc tempus in publico apparuerunt? tuas aduersus te origines reuoluam, accipe quoties id fecerint, & quidem semper

L. Valerij tribuni plebis pro abroganda Oppia lege oratio.

semper bono publico. Iam à principio regnante Romulo, cùm Capitolio ab Sabinis P
 capto medio in foro signis collatis dimicaretur, nōne intercurfu matronarum inter
 acies duas prælium sedatum est? Quid regibus exactis, cùm Coriolano Martio duce
 legiones Volscorum castra ad quintum lapidem posuissent, nōne id agmen, quo
 obruta hæc vrbs esset, matronæ auerterunt? Iam vrbe capta à Gallis, aurum, quo vrbs
 redempta est, nempe matronæ consensu omnium in publicum contulerunt. Proxi-
 mo bello (ne antiqua repetam) nōne & cùm pecunia opus fuit, viduarum pecuniæ
 adiuerunt ærarium? & cùm dij quoq; noui ad opem ferendam dubijs rebus accer-
 ferentur, matronæ vniuersæ ad mare profectæ sunt ad matrem Idæam accipiendam.
 Dissimiles, inquit, causæ sunt. nec mihi causas æquare propositum est. nihil noui fa-
 ctum purgare satis est. Caterum quod in reb⁹ ad omnes pariter viros fœminasq; per- G
 tinentibus fecisse eas nemo miratus est, in causa propriè ad ipsas pertinente miramur
 fecisse? quid autem fecerunt? superbas medius fidius aures habemus, si cùm domini
 seruorum non fastidiant preces, nos rogari ab honestis fœminis indignamur. Venio
 nunc ad id de quo agitur, in quo duplex consulis oratio fuit. nam & legem vllam om-
 nino abrogari est indignatus: & eam præcipuè legem, quæ luxuriæ muliebris coercen-
 de causa lata esset. & illa cōmunis pro legib⁹ visa consularis oratio est, & hæc aduersus
 luxuriam seuerissimis moribus conueniebant. Itaq; periculum est, nisi quid in vtraq;
 vani sit, docuerimus, ne quis error vobis offundatur. Ego enim, quemadmodū ex his
 legibus, quæ non in tempus aliquod, sed perpetuæ vtilitatis causa in æternū late sunt,
 nullam abrogari debere fateor, nisi quam aut vsus coarguit, aut status aliquis Reip. H
 inutilem fecit: sic quas tempora aliqua desiderarunt leges, mortales (vt ita dicam) &
 temporib. ipsis mutabiles esse video. quæ in pace latæ sunt, plerunq; bellum abrogat.
 quæ in bello, pax: vt in nauis administratione alia in secūda, alia in aduersa tempestate
 vsui sunt. Hęc cùm ita natura distincta sint, ex vtro tandem genere ea lex esse videtur,
 quam abrogamus? an vetus regia lex, simul cum ipsa vrbe nata? an (quod secundū est)
 à decemviris ad cōdenda iura creatis in xii. tabulis scripta? sine qua cum maiores no-
 stri non existimarint matronalè decus seruari posse: nobis quoq; verendū sit, ne cum
 ea pudorem sanctitatemq; fœminarum abrogemus? Quis igitur nescit, nouam istam
 legem esse, Q. Fabio, T. Sempromio consulibus xx. annis ante latam? sine qua cùm per
 tot annos matronæ optimis morib. vixerint, quod tandem ne abrogata ea effundan- I
 tur ad luxuriam, periculum est? nam si ista lex ideo lata esset, vt finiret libidinem mu-
 liebrem, verendum foret, ne abrogata incitaret. cur si autem lata, ipsum indicauit
 tempus. Annibal in Italia erat victor ad Cannas: iam Tarentum, iam Arpos, iam Ca-
 puam habebat: ad vrbem Rom. admoturus exercitum videbatur: defecerat socij, non
 milites in supplementum, non socios nauales ad classem tuendam, non pecuniam in
 ærario habebamus: serui, quibus arma darentur, ita vt pretium pro ijs bello profecto
 dominis solueretur, emebantur: in eandem diem frumentum & cetera quæ belli vsus
 postulabant, præbenda publicani se conducturos professi erant. seruos ad remum,
 numero ex censu constituto, cum stipendio nostro dabamus: aurum & argentū om-
 ne, à senatoribus eius rei initio orto, in publicum conferebamus: viduæ & pupilli pe- K
 cuniās suas in ærarium deferebant. cautum erat, quo ne plus auri & argenti facti, quo
 ne plus signati argenti & æris domi haberemus. Tali tempore in luxuria & ornatu
 matronæ occupatæ erant, vt ad eam coercendam lex Oppia desiderata sit: cùm quia
 Cereris sacrificium lugentibus omnibus matronis intermissum erat, senatus finiri
 luctum triginta diebus iussit. Cui nō apparet, ob inopiam & miseriam ciuitatis, quia
 omnium priuatorum pecuniæ in vsu publicum vertendæ erant: istam legem scri-
 ptam, tandiu mansuram, quandiu causa scribendæ legis mansisset? nam si quæ tunc
 temporis causa aut decreuit senatus, aut populus iussit, in perpetuum seruari oportet,
 cur pecunias reddimus priuatis? cur publica præfenti pecunia locamus? cur serui, qui
 militent, non emuntur? cur priuati non damus remiges, sicut tunc dedimus? Omnes
 alij or-

- A alij ordines, omnes homines mutationem in meliorem statum Reipublicæ sentient, ad coniuges tantum nostras pacis & tranquillitatis publicæ fructus non perueniet: Purpura viri vtentur, prætextati in magistratibus, in sacerdotijs: liberi nostri prætextis purpura togis vtentur, magistratibus in colonijs municipijsq; hic Romæ infimo genere magistris vicorum, togæ prætextæ habendæ ius permittemus: nec id vt viui solum habeant tantum in signe, sed etiam vt cum eo crementur mortui: sceminis duntaxat purpuræ vsu interdicemus? & cum tibi viro liceat purpura in veste stragula vti; matrem familias tuam purpureum amiculum habere non sines? & equus tuus speciosus instratus erit, quàm vxor vestita? Sed in purpura, quæ teritur, absumitur, iniustam quidem, sed aliquam tamen causam tenacitatis video: in auro vero, in quo præter manus pretium nihil intertrimenti fit, quæ malignitas est? præsidium potius in eo est, & ad publicos & ad priuatos vsus, sicuti experti estis. Nullam æmulationem inter se singularum, quando nulla haberet, esse aiebat. At Hercule vniuersis dolor & indignatio est. cum sociorum Latini nominis vxoribus vident ea concessa ornamenta, quæ sibi adempta sunt: cum insignes eas esse auro & purpura, cum illas vehi per urbem, se pedibus sequi, tanquam in illarum ciuitatibus, non in sua imperium sit. Virorū hoc animos vulnerare posset: quid muliercularū censetis, quas etiam parua mouent? Nō magistratus, nec sacerdotia, nec triumphi, nec insignia, nec dona aut spolia bellica his contingere possunt, munditiæ & ornatus, & cultus, hæc sceminarum insignia sunt: his gaudent & gloriantur, hunc mundum muliebrem appellarunt maiores nostri.
- C Quid aliud in luctu, quàm purpuram atq; aurum deponunt? quid cum eluxerunt, sumunt? quid in gratulationib⁹ supplicationibusq;, nisi excellentiorem ornatum adijciunt? Scilicet si legem Oppiam abrogaueritis, non vestri arbitrij erit, si quid eius vetare volueritis, quod nunc lex vetat. minus filia, vxores, sororis etiam quibusdam in manu erunt. Nunquam saluis suis exiit seruit⁹ muliebris. & ipse libertatem, quam viduitas & orbitas facit, detestantur. In vestro arbitrio suum ornatum, quàm in legis, malunt esse. & vos in manu & tutela, nō in seruitio debetis habere eas: & malle patres vos, aut viros, quàm dominos dici. Inuidiosis nominibus utebatur modò eos. feditio nem muliebrē & secessionem appellando. id enim periculum est, ne Sacrum montem, sicut quondā irata plebs, aut Auentinū capiant. Patiendū huic infirmitati est, quodcunq; vos censueritis. quo plus potestis, eo moderatius imperio vti debetis. Hæc cum contra legem, proq; lege dicta essent, aliquanto maior frequentia mulierum postero die sese in publicum effudit: vnoq; agmine omnes Brutorum ianuas obsederunt, qui collegarum rogationi intercedebant: nec antè abstiterunt, quàm remissa intercessio à tribunis est. Nulla deinde dubitatio fuit, quin omnes trib⁹ legē abrogarent: annis xx. post abrogata est, quàm lata. M. Portius eos. posteaquam abrogata est Oppia lex, extemplo xxv. nauibus longis, quarum v. sociorum erant, ad Lunæ portum profectus, eodem exercitu conuenire iussit, & edicto per oram maritimam missis nauibus⁹ omnis generis contractis, à Luna proficiscens edixit, vt ad portum Pyrenæi sequerentur, inde se frequenti classe ad hostes iturū. Præteruicti Ligustinos montes, sinumq; Gallicum, ad diem quam edixerat, conuenerunt. inde Rhodā ventum: & præsidium Hispanorum, quod in castello erat, vi deiectum. ab Rhoda secundo vento Emporias peruentum. ibi copiarū omnes præter socios nauales, in terram expositæ. Iam tunc Emporiæ duo oppida erant muro diuisa. vnum Græci habebant à Phocæa, vnde & Massilienses oriundi: alterum Hispani. sed Græcum oppidum in mare expositum, totum orbem muri minus quadringentos passus patentē habebat: Hispanis retractior à mari trium millium passuum in circuiu murus erat. Tertium genus Romani coloni ab diuo Cæsare post deuictos Pompeij liberos adiecti. nunc in corpus vnum confusi omnes: Hispanis prius, postremo & Græcis in ciuitatem Romanam ascitis. Miraretur quis, cum cerneret aperto mari ab altera parte, ab altera Hispanis, tam ferè & bellicosè genti obiectos, quæ res eos tutaretur. disciplina erat custos infirmitatis, quàm inter validiores

Mundus muliebris.

Oppia lex abrogatur.
M. Portius Cato in Hispaniam trajecit.

Emporia.

Disciplina custos infirmitatis.

optimè timor continet. Partem muri versam in agros egregiè munitam habebant, vna tantùm in eam regionem porta imposita: cuius assiduus custos semper aliquis ex magistratibus erat. nocte pars tertia ciuium in muris excubabat, neq; moris tantum aut legis causa, sed quanta si hostis ad portas esset, obseruabât vigiliâs, & circumibant cura. Hispanum neminem in urbem recipiebant, ne ipsi quidem temerè vrbe excedebant. ad mare patebat omnibus exitus. porta ad Hispanorum oppidum versa nunquam nisi frequentes, pars tertia ferè, cuius proxima nocte vigiliâs in muris fuerant, egrediebâtur. causa exeundi hæc erat: commercio eorum Hispani imprudentes maris gaudebant: mercariq; & ipsi ea quæ externa nauibus inueherentur, & agrorum exhibere fructus volebant. huius mutui vsus desiderium vt Hispania vrbs Græcis pateret, faciebat. Erant etiam eo tutiores, quòd sub vmbra Romanæ amicitia latebant, quam sicut minoribus viribus, quàm Massilienses, ita pari colebant fide. tunc quoq; consulem exercitumq; comiter ac benignè acceperunt. Paucos ibi moratus dies Cato, dum exploraret, vbi & quantæ hostium copia essent, vt ne mora quidem segnitas esset, omne id tempus exercendis militibus consumpsit. Id erat fortè tempus anni, vt frumentum in arcibus Hispani haberent. itaq; redemptoribus vetitis frumentum parare, ac Romam dimissis: Bellum, inquit, seipsum alet. profectus ab Emporijis, agros hostium vrit, vastatq;: omnia fuga & terrore complet. Eodem tempore M. Heluius decedenti ex vltiore Hispania cum præsidio sex millium dato ab Ap. Claudio prætore, Celtiberi agmine ingenti ad oppidum Iliturgi occurrerunt. Viginti millia armatorum fuisse Valerius scribit, duodecim millia exijs cæsa, oppidum Iliturgi receptum, & puberes omnes interfectos. Inde ad castra Catonis Heluius peruenit. & quia tuta iam ab hostibus regio erat, præsidio in vltiorem Hispaniam remisso, Romam est profectus, & ob rem feliciter gestam ouans urbem est ingressus. Argenti infecti tulit in ærarium * quatuordecim millia pondo septingenta triginta duo: & signati * bigatorum xviii. millia xxxiii. & Oscensis argenti cxx. millia cccxxxviii. Causa triumphandi senatui fuit, quòd alieno auspicio, & in aliena prouincia, pugnasset. Cæterum biennio post redierat, cum prouincia successori Q. Minutio tradita, annum insequentem retentus ibi longo & graui morbo fuisset. itaque duobus modò mensibus antè Heluius ouans urbem est ingressus, quàm successor eius Q. Minutius triumpharet. Hic quoq; tulit * argenti pondo triginta quatuor millia octingenta: * bigatorum lxxviii. millia, & Oscensis argenti * cclxxviii. millia. In Hispania interim consul haud procul Emporijis castra habebat. eò legati tres ab Ilorgetum regulo Bilistage, in quibus vnus filius erat, venerunt, querentes castella sua oppugnari, nec spem vllam esse resistendi, nisi præsidio Romanus miles esset. quinque millia militum satis esse: ne hostes, si tanta manus venisset, mansuros. Ad ea consul, moueri quidem se vel periculo eorum vel metu dicere: sed sibi nequaquam tantum copiarum esse, vt cum magna vis hostium haud procul absit, cum qua mox signis collatis dimicandum sibi indies expectet, diuidendo exercitum, minuere tutò vires possit. Legati vbi hæc audiuerunt, flentes ad genua consulis prouoluuntur. Orant, ne se in rebus tam trepidis deserat. quòd enim se, repulso ab Romanis, ituros? nullos se socios, nihil vsquã in terris aliud spei habere. potuisse se extra id periculum esse, si decedere fide, si coniurare cū ceteris voluissent. nullis minis, nullis terriculis se motos, sperantes satis opis & auxiliij sibi in Romanis esse. id si nullum sit, si sibi à cõsule negetur, deos hominesq; se testes facere, inuitos & coactos se, ne eadè quæ Saguntini passi sunt patiantur, defecturos: & cum cæteris, potius Hispanis, quàm solos perituros esse. Et illo quidem die sic sine responso dimissi. Consulem nocte quæ insegura est, anceps cura agitâre. nolle deserere socios, nolle minuere exercitum, quòd aut moram sibi ad dimicandum, aut in dimicando periculum afferre possit. stat sententia, non minuere copias, ne quid interim hostes inferant ignominia, socijs spem pro re ostendendam censeat. Sæpè vana pro veris, maximè in bello valuisse: & credentem se aliquid auxiliij habere,

Hispanorū duodecim millia cæsa.

* Cor. 6. 147320.

* Coron. 1702. cum solid. 14. & denariolis 5.

* Val. 348000. coron.

* Val. 78000. coron.

* Val. 278000. coron. si cū numerus hoc loco suspensus est. Crescit enim in infinitum.

Ilorgetum legati ad Catonem Cos. missi.

- A** habere, perinde atq; haberet, ipsa fiducia & sperando atq; audendo seruatum. Postero die legatis respondit, quanquam vereatur ne suas vires, alijs eas commodando minuat, tamen illorum se temporis ac periculi magis quam sui rationem habere. denunciari militum parti tertiæ ex omnib⁹ cohortibus iubet, vt cibum quem in naues imponant, maturè coquant: nauesq; in diem tertium expediri iussit. duos ex legatis Bilistagi atq; Ilergetib⁹ nunciare ea iubet: filium reguli comiter habendo, & muneribus apud se retinet. Legati non antè profecti, quam impositos in naues milites viderunt: id pro haud dubio iam nunciantes, non suos modò, sed etiam hostes fama Romani auxiliij aduentantis impleuerunt. Consul vbi satis quod in speciem fuit, ostentatum est, reuocari ex nauibus milites iubet. ipse cum iam id tempus anni appeteret, quo geri res possent, castra hybernia mille passuum ab Emporijs posuit. inde per occasiones nunc hac parte, nunc illa, modico præsidio castris relicto, prædatum milites in hostium agros educebat. Nocte fermè proficiscebantur, vt & quam longissimè à castris procederent, & inopinantes opprimerent. & exercebat ea res novos milites, & hostium magna vis excipiebatur: nec iam egredi extra munimenta castellorum audebant. Vbi satis admodum & suorum & hostium animos est expertus, conuocari tribunos præfectosq; & equites omnes & centuriones iussit. Tempus, inquit, quod sæpè optastis, venit: quo vobis potestas fieret virtutem vestram ostendendi. adhuc prædonum magis quam bellantium militastis more, nunc iusta pugna hostes cum hostibus conferetis manus. non agros inde populari, sed vrbium opes haurire licebit.
- C** Patres nostri, cum in Hispania Carthaginensium & imperatores ibi & exercitus essent, ipsi nullum imperatorem, nullos in ea milites haberent: tamen addere hoc in fœdere voluerunt, vt imperij sui Iberus fluuius esset finis. nunc cum duo prætores cum cos. cum tres exercitus Romani Hispaniam obtineant: Carthaginensium iam propè x. annis nemo in his prouincijs sit, imperium nobis citra Iberum amissum est. hoc armis & virtute recuperetis oportet: & nationem rebellantem magis temerè, quam constanter bellantem, iugum quo se exiit accipere rursus cogatis. In hunc modum maximè adhortatus, pronunciat, se nocte ad castra hostium ducturum. ita ad corpora curanda dimissi. Media nocte cum auspicio operam dedisset, profectus, vt locum quem vellet, priusquam hostes sentirent, caperet, præter castra hostium circumducit,
- D** & prima luce acie instructa sub ipsum vallum tres cohortes mittit. Mirantes barbari à tergo apparuisse Rom. discurrere ipsi ad arma. interim cos. apud suos: Nusquam, nisi in virtute spes est milites, inquit: & ego sedulo, ne esset feci. inter castra nostra & nos, medij hostes, ab tergo hostium ager est. quod pulcherrimum, idem tutissimū est, in virtute spem positam habere. Sub hæc cohortes recipi iubet, vt barbaros simulatione fugæ eliceret. Id quod crediderat, euenit. pertimuisse & cedere rati Romanos, porta erumpunt: & quantum inter castra sua & hostium aciem relictum erat loci, armatis complent. Dum trepidant acie instruenda, cos. iam paratis ordinatisq; omnibus incompositos aggreditur. equites primos ab utroq; cornu in pugnam induxit. sed in dextro extemplo pulsi, cedentesq; trepidi, etiam peditum terrorem intulere. Quod vbi vidit
- E** cos. duas cohortes delectas ab dextro latere hostium circumduci iubet: & ab tergo se ostendere, priusquam concurrerent peditum acies. Is terror obiectus hosti, rem metu Rom. equitum inclinatum æquauit. tamen adeò turbati erant dextera læ equites, peditesq; vt quosdam cos. manu ipse reprehenderit, & aduersos in hostem verterit. ita & quandiu missilib⁹ pugnatum est, anceps pugna erat & iam ab dextra parte, vnde terror & fuga ceperat, egrè Romanus resistebat. à sinistro cornu, & ab fronte vrgebantur barbari: & cohortes ab tergo instantes pauidi respiciebāt. Vt emissis soliferreis falaricisq; gladios strinxerunt, tum velut redintegrata est pugna. nō cecis ictib⁹ procul ex improviso vulnerabantur: sed pede collato, tota in virtute ac virib⁹ spes erat. Fessos iam suos cos. ex secunda acie subsidiarijs cohortib⁹ in pugnam inductis, accendit: noua acies facta, integri recentibus telis fatigatos adorti hostes, primū acri impetu velut

*Catonis ad Tribunos
nos & præfectos
oratio.*

*Cato Hispanos ad-
oritur.*

*Hispani in fugam
vertuntur.*

*Hispanorum castra
diripiuntur.
Catonis laus.*

*Hispanorum plerique
in deditionem
accepti.*

*Hispani armis ex-
uti mortem sibi
consciuerunt.*

cuneo perculerunt: deinde dissipatos in fugam auerterunt: effusoque per agros cursu, castra repetebantur. Vbi omnia fuga completa vidit Cato, ipse ad secundam legionem, quae in subsidio posita erat, equo reuehitur: & signa praese ferri, plenoque gradu ad castra hostium oppugnanda succedere iubet. si quis extra ordinem audius procurrit, & ipse interequitans sparo percutit, & tribunos centurionesque castigare iubet. Iam castra hostium oppugnabantur: saxisque & sudibus & omni genere telorum summouebantur a vallo Romani: vbi recens admora legio est, tum & oppugnantibus animus creuit, & infensus hostes pro vallo pugnabant. c. o. s. omnia oculis perlustrat: ut quae minima vi resistatur, ea parte irrumpat. ad sinistram portam infrequentes videt: eod secundae legionis principes hastatosque inducit. Non sustinuit impetum eorum statio, quae portae opposita erat. & ceteri posteaquam intra vallum hostes vident, ipsi castris exuti, signa armaque abijciunt. caduntur in portis suomet ipsi agmine in arcto haerentes. secundani terga hostium cadunt, ceteri castra diripiunt. Valerius Antias supra lx. millia hostium caesa eo die scribit, Cato ipse haud sane detrectator laudum suarum, multos caesos ait, numerum non scribit. Tria eo die laudabilia fecisse putatur. vnum, quod circumducto exercitu, procul nauibus suis castrisque, vbi spem nisi in virtute haberet, inter medios hostes praelium commisit. alterum, quod cohortes ab tergo hostibus obiecit. tertium, quod secundam legionem, ceteris omnibus effusis ad sequendos hostes pleno gradu sub signis compositam, instructamque subire ad portam castrorum iussit. Nihil deinde a victoria cessatum: cum receptui signo dato suos spolijs onustos in castra reduxisset, paucis horis noctis ad quietem datis, ad praedandum in agros duxit. effusius, ut sparsis hostibus fuga, praedati sunt. quae res non minus, quam pugna pridie aduersa Emporitanos, Hispanos, accolisque eorum in deditionem compulit. multi & aliarum ciuitatum, qui Emporias perfugerant, dederunt se. quos omnes appellatos benigne, vinoque & cibo curatos, domos dimisit. Confestim inde castra mouit. & quacumque incedebat agmen, legati deditionem ciuitates suas occurrebant. & cum Tarraconem venit, iam omnis cis Iberum Hispania perdomita erat, captiuisque & Romani & focium ac Latini nominis varijs casibus in Hispania oppressi, domum c. o. s. a barbaris reducebantur. Fama deinde vulgatur, c. o. s. in Turdetaniam exercitum ducturum: & ad deuos motanos profecturum etiam falso perlatum est. Ad hunc vanum, & sine auctore vllorumorem Pergistanorum ciuitatis septem castella defecerunt. eos deducto exercitu c. o. s. sine memorando praelio in potestatem redegit. Haud ita multo post eisdem, regresso Tarraconem c. o. s. priusquam inde quoquam procederet, defecerunt. Iterum subacti: sed non eadem venia victis fuit. sub corona veniunt omnes, ne saepius pacem sollicitarent. Interim P. Manlius Pr. exercitu veteri a Q. Minutio, cui successerat, accepto, adiuncto & Ap. Claudij Neronis ex vltiore Hispania veteri item exercitu, in Turdetaniam proficiscitur. Omnia Hispanorum maxime imbelles habentur Turdetani. freti tamen multitudine sua, obuiam ierunt agmini Romano. Eques immixtus turbauit extemplo aciem eorum. pedestre praelium nullius ferme certaminis fuit. milites veteres periti hostium bellisque, haud dubiam pugnam fecerunt. Nec tamen ea pugna debellatum est. decem millia Celtiberum mercede Turdetani conducunt, alienisque armis parabant bellum. Cos. interim rebellionem Bergistanorum ictus, ceteras quoque ciuitates ratus per occasionem idem facturas, arma omnibus cis Iberum Hispanis ademit. quam rem adeo aegre passi, ut multi mortem sibi metipsi consciscerent: ferox gens nullam vitam rati sine armis esse. Quod vbi Cos. renunciatum est, senatores omnium ciuitatum ad se vocari iussit. atque ijs, Non nostra, inquit, magis, quam vestra refert, vos non rebellare. siquidem id maiore Hispanorum malo, quam exercitus Romani labore semper adhuc factum est. id ut ne fiat, vno modo arbitror caeri posse, si effectum erit ne possitis rebellare. volo id quam mollissimam via consequi. vos quoque in ea consilio me adiuuate. nullum libetius sequar, quam quod vosmetipsi attuleritis. Tacentibus, spatium se ad deliberandum dierum paucorum dare dixit. cum reuocati secundo quoque

A quoq; consilio tacuissent, vno die muris omnium dirutis, ad eos qui nondum parebant, profectus, vt in quanq; regionem venerat, omnes, qui circa incolebant, populos in deditioem accepit. Segetticam tantum, grauem atque opulentam ciuitatem, vineis & pluteis cepit. Eo maiorem habebat difficultatem in subigendis hostibus, quam qui primi venerant in Hispaniam: quod ad illos tædio imperij Carthaginensium Hispani deficiebant, huic ex vsurpata libertate in seruitutem velut afferendi erant, & ita mora omnia accepit, vt alij in armis essent, alij obsidione ad defectionem cogentur: nec, nisi in tempore subuentum foret, vltra sustentaturi fuerint. Sed in c o s. ea vis animi atq; ingenij fuit, vt omnia maxima minimaq; per se adiret atq; ageret: nec cogitaret modò imperaretq;, quæ in rem essent, sed pleraq; ipse per se transigeret: nec in quenquam omnium grauius seueriusq;, quam in semetipsum imperium exerceret: parsimonia & vigilijs & labore cum vltimis militum certaret: nec quicquam in exercitu suo præcipui, præter honorem atque imperium haberet. Difficilius bellum in Turdetania prætori P. Manlio Celtiberi mercede excedenti ab hostibus, sicut antè dictum est, faciebant. itaque eò cos. accersitus literis prætoris legiones duxit. Vbi eò venit, (castra separatim Celtiberi & Turdetani habebant) cum Turdetanis extemplo leuia prælia incurfantes in stationes eorum Romani facere: semperq; victores ex quamuis temerè cœpto certamine abire. Ad Celtiberos in colloquium tribunos militum ire cos. atq; ijs trium conditionum electionem ferre iubet. primam, si transfire ad Romanos velint, & duplex stipendium accipere, quàm quantum à Turdetanis pepigissent. alteram, si domos abire, publica fide accepta, nihil eam rem noxæ futuram, quod hostibus se Romanorum iunxissent. tertiam, si utique bellum placeat, diem locumq; constituent, vbi secum armis decernant. A Celtiberis dies ad consulandum petita: concilium immixtis Turdetanis habitum magno cum tumultu: eo minus decerni quicquam potuit. Cum incertum, bellum an pax cum Celtiberis esset, comteatus tamè haud secus quàm in pace, ex agris castellisq; hostium Romani portabant: dein sæpè munimenta eorum, velut communi pacto commercio priuatis inducijs ingredientes. c o s. vbi hostes ad pugnam elicere nequit, primùm prædatum sub signis aliquot expeditas cohortes in agrum integræ regionis ducit: deinde audito, Sagunticæ Celtiberum omnes sarcinas impedimenta; relicta, eò pergit ducere ad oppugnandum. Posteaquam nulla mouentur re, persoluto stipendio nõ suis modò, sed etiam prætoris militibus, relictoq; omni exercitu in castris prætorianis, ipse cum septem cohortibus ad Iberum est regressus. Ea tam exigua manu oppida aliquot cepit, defecere ad eum Sedetani, Aufetani, Sueffetani. Lacedæanos, deuia & syluestrem generem, cum insira feritas continebat in armis: tum conscientia, dum c o s. exercitusq; Turdulo bello est occupatus, depopulatorum subitis incurfionibus sociorum. Igitur ad oppidum eorum oppugnandum c o s. ducit non Romanas modò cohortes, sed iuuentutem etiam merito infensorum ijs sociorum. Oppidum longum, in latitudinem haudquaquam tantundem patens habebant. quadringentos inde fermè passus constituit signa. ibi delectarum cohortium stationem relinquens, præcepit eis, ne se ex eo loco ante mouerent, quàm ipse ad eos venisset. cæteras copias ad vltiorem partem vrbs circumducit. maximum ex omnibus auxilijs numerum Sueffetanæ iuuentutis habebat, eos ad murum oppugnandum subire iubet. Quorum vbi arma signaq; Lacedæani cognouere, memores, quàm sæpè in agro eorum impunè persulfassent, quoties ipsos signis collatis fudissent, fugassentq;, patefacta repente porta, vniuersi in eos erumpunt. Vix clamorem eorum, nedum impetum Sueffetani tulere. quod posteaquam sicut futurum ratus erat, consul fieri etiam vidit, equo citato subter murum hostium ad cohortes aduehitur: atque eas arreptas, effusis omnibus ad sequendos Sueffetanos, qua silentium ac solitudo erat, in urbem inducit: priusq; omnia cepit, quàm se recipere Lacedæani. mox ipsos nihil præter arma habentes in deditioem accepit. Confestim inde victor ad Vergium castrum ducit. Receptaculum id

Cato muros vrbiũ Hispania diruit.

Catoni quanta fuerit in domanda Hispania difficultas.

In Turdetania ducit exercitum. Cato à prætoris accersitus.

Lacedæanos Cato oppugnat.

Lacedæanorum vrbs capitur.

Vergium oppugnatum à Catone.

Supplicatio in triduum decretata, ob res in Hispania feliciter gestas.

Quintij ad sociarum in Græcia ciuium legatos oratio.

Alexandri Aetoliarum principis oratio.

maximè prædonum erat: & inde incurfiones in agros pacatos prouinciæ eius fiebant. **F**
 Transfugit inde ad consulem princeps Vergestanus: & purgare se ac populares cœpit. non esse in manu ipsis Remp. prædones receptos totum suæ potestatis id castrum fecisse. c o s. eum domum redire, conficta aliqua probabili cur abfuisset causa iussit. cum se muros subisse cereret, intentosq; prædones ad tuenda mœnia esse: tū vt cum suæ factionis hominib⁹ meminisset arcem occupare. Id vt præceperat, factum. repen-
 tē anceps terror, hinc muros ascendentibus Romanis, illinc arce capta, barbaros circumuasiit. Huius potitus loci cos. eos qui arcem tenuerant, liberos esse cum cognatis, suaq; habere iussit: Vergestanos cæteros quæstori vt venderet imperauit: de prædonibus supplicium sumpsit. Pacata prouincia, veætigalia magna instituit ex ferrarijs argentarijsq;, quibus tum institutis locupletior indies prouincia fuit. Ob has res gestas **G**
 in Hispania supplicationem in triduum patres decreuerunt. Eadē æstate alter cos. L. Valerius Flaccus in Gallia cum Boiorum manu propter Litaniam syluam signis collatis secundo prælio conflixit. Octo millia Gallorum cæsa traduntur. cæteri omisso bello in vicos suos atq; agros dilapsi. cos. reliquum æstatis circa Padum Placentiæ & Cremonæ exercitū habuit, restituitq; quæ in ijs oppidis bello diruta fuerant. Cum hic status rerū in Italia Hispaniaq; esset, T. Quintio in Græcia ita hybernis actis, vt exceptis Ætolis, quib⁹ nec pro spe victoriæ præmia contigerant, nec diu quies placere poterat, vniuersa Græcia simul pacis libertatisq; perfruens bonis egregiè statu suo gauderet: nec magis in bello virtutem Romani ducis, quàm in victoria temperantiam iustitiamq; & moderationem miraretur: senatusconsultum, quo bellum aduersus Nabin **H**
 Lacedæmonium decretum erat, affertur. Quo lecto Quintius, cōuentu Corinthum omnium sociarum ciuitatum legationib⁹ in diem certam edicto, vbi frequentes vndiq; principes conuenerunt, ita vt ne Ætoli quidem abessent, tali oratione est vsus. Bellum aduersus Philippum non magis cōmuni animo consilioq; Romani & Græci gesserunt, quàm vtriq; suas causas belli habuerunt. nam & Romanorum amicitiam, nunc Carthaginenses hostes eorū iuuando, nunc hîc focijs nostris oppugnandis violauerat: & in vos talis fuit, vt nobis, etiam si nostrarū obliuisceremur iniuriarū, vestræ iniuriæ satis digna causa belli fuerint. Hodierna consultatio tota ex vobis pendet. refero enim ad vos, vtrum Argos, sicut scitis ipsi, ab Nabide occupatos pati velitis sub ditione eius esse: an æquum censeatis nobilissimam vetustissimamq; ciuitatem in **I**
 media Græcia sitam repeti in libertatem, & eodem statu, quo ceteras vrbes Peloponnesi & Græciæ esse. Hæc consultatio, vt videtis, tota de re pertinente ad vos est: Romanos nihil contingit, nisi quatenus liberatæ Græciæ vnus ciuitatis seruitus non plenam, nec integram gloriam esse sinit. Cæterum si vos nec cura eius ciuitatis, nec exemplum, nec periculum mouet, ne serpat latius contagio eius mali: nos æqui boniq; facimus. de hac re vos consulo, staturus eo quod plures censueritis. Post orationem Romani imperatoris percenseri aliorum sententiæ cœptæ sunt. Cum legatus Atheniensium quantum poterat gratijs agendis Romanorum in Græciam merita extulisset, imploratos auxilium aduersus Philippum tulisse opem: non rogatos vltro aduersus tyrannum Nabin offerre auxilium: indignatusq; esset hæc tanta merita **K**
 fermonibus tamen aliquorum carpi futura calumniantium, cum fateri potius præteritorum gratiam deberent, apparebat incessi Ætolos. Igitur Alexander princeps gentis inuectus primùm in Athenienses, qui libertatis quondam duces & authores, assentationis propriæ gratia communem causam proderent: questus deinde Achæos Philippi quondam milites, postremùm ab inclinata eius fortuna transfugas, & Corinthum recepisse, & id agere, vt Argos habeant: Ætolos primos hostes Philippi, semper socios Romanorum, pactos in fœdere suas vrbes agrosq; fore deuicto Philippo: fraudari Echino & Pharsalo: in simulauit fraudis Romanos, quòd vano titulo libertatis ostentato, Chalcidem & Demetriadem præsidijs tenerent: qui Philippo cunctanti deducere inde præsidia obijcere semper soliti sunt, nunquam, donec Demetrias Chal-

- A** Chalcisq; & Corinthus tenerentur, liberam Græciam fore: postremò, manendi in Græcia, retinendiq; exercitus Argos & Nabin causam facerent. Deportarent legiones in Italiam: Ætolos polliceri, aut conditionibus & voluntate sua Nabin præsidium Argis deducturum: aut vi atq; armis coacturos in potestate consentientis Græciæ esse. Hac vaniloquentia primum Aristænum prætorem Achæorum excitauit. Ne istuc, inquit, Iupiter Opt. Max. fuerit, Iunoq; regina: cuius in tutela Argi sunt, vt illa ciuitas inter tyrannum Lacedæmonium & latrones Ætolos præmium sit posita in eo discrimine, vt miserius à nobis recipiatur, quàm ab illo capta est. Mare interiectum ab istis prædonibus non tuetur nos T. Quinti. quid, si in media Peloponneso arcem sibi fecerint, futurum nobis est? Linguam tantum Græcorum habent, sicut speciem
- B** hominum, moribus ritibusq; efferacioribus quàm vlli barbari, imò quàm rapaciss. belluè vtuntur. Itaq; vos rogamus Romani, vt & ab Nabide Argos recuperetis: & ita res Græciæ constituatis, vt à latrocinio quoq; Ætolorum satis pacata hæc relinquatis. Romanus cunctis vndiq; increpantibus Ætolos, responsurum se fuisse ijs dixit, nisi ita infensos omneis in eos videret, vt sedandi potius, quàm irritandi essent. contentum itaq; opinione ea, quæ de Romanis Ætolisq; esset, referre se dixit: quid de Nabidis bello placeret, nisi redderet Achæis Argos. Cùm omnes bellum decreissent, auxilia vt pro viribus suis quæq; ciuitates mitterent, est hortatus. Ad Ætolos legatum etiam misit, magis vt nudaret animos, id quod euenit, quàm spe impetrari posse. Tribunis militum vt exercitum ab Elatia accerferent, imperauit. Per eosdem dies & Antiochi
- C** legatis de societate agentibus respondit, nihil se absentibus decem legatis sententiæ habere, Romam eundem ad senatum ijs esse. Ipse copias eductas ab Elatia ducere Argos pergit. atq; ei circa Cleonas Aristænus Pr. cum x. millibus Achæorum, equitibus mille occurrit. & haud procul inde iunctis exercitibus posuerunt castra. Postero die in campum Argiuorum descenderunt: & quatuor ferè millia ab Argis locum castris capiunt. Præfectus præsidio Laconum erat Pythagoras, gener idem tyranni, & vxoris eius frater: qui sub aduentum Romanorum, & vtriusq; arces, (nam duas habent Argi) & loca alia, quæ aut opportuna, aut suspecta erant, validis præsidijs firmavit. sed inter agenda hæc pauorem iniectum aduentu Romanorum dissimulare haudquaquam poterat: & ad externum terrorem intestina etiam seditio accessit. Damocles erat Argiuus,
- D** adolescens maioris animi, quàm consilij: qui primò, iureiurando interposito, de præsidio expellendo cùm idoneis collocutus, dum vires adijcere coniurationi studet, incautior fidei æstimator fuit. colloquentem eum cum suis satellites à præfecto missus cùm accerferet, sensit proditum consilium esse: hortatusq; coniuratos qui aderant, vt potius quàm extorti morerentur, arma secum caperent: atq; ita cùm paucis in forum ire pergit, clamitans, vt qui saluam Remp. vellent, authorè & ducem se libertatis sequerentur. Haud sanè mouit quenquam, quia nihil vsquam spei propinque, nedum satis firmi præsidij cernebant. Hæc vociferantem eum Lacedæmonij circumuentum cum suis interfecerunt. comprehensi deinde. quidam & alij: ex ijs occisi plures, pauci in custodiam coniecti. multi proxima nocte funibus per murum demissi ad Romanos transfugerunt. Quintius affirmantibus ijs, si ad portas Romanus exercitus fuisset, non sine effectu futurum eum motum fuisse: & si propius castra admouerentur, non quieturos Argiuos: misit expeditos pedites equitesq;, qui circa Cylarabin (gymnasium id est minus trecentos passus ab vrbe) cum erumpentibus à porta Lacedæmonijs prælium comiserunt, atq; eos haud magno certamine compulerunt in urbem. & castra eo ipso loco, vbi pugnatum erat, imperator Romanus posuit. Diè inde vnū in speculis fuit, si quid noui motus oriretur. postea quã oppressam metu ciuitatem vidit, aduocat concilium de oppugnandis Argis. Omnium principum Græciæ, præter Aristænum, eadem sententia erat, cùm causa belli nõ alia esset, inde potissimum ordiendum bellum. Quintio id nequaquam placebat, sed Aristænum contra omnium consensum dissentientem cum haud dubia approbatione audiuit. & ipse adiecit, cùm pro Argiuis ad-

*Aristæni Achæorum
prætoris oratio.*

*Quintius Argos op
pugnat.*

*Damocles cū paucis
coniurat.*

uersus tyrannum bellum susceptum sit, quid minus conueniens esse, quàm omisso F
 hofte Argos oppugnari: se verò caput belli Lacedæmonem & tyrannum petiturum.
 Et dimisso concilio, frumentatum expeditas cohortes misit. quod maturi erat circa,
 demessum & conuectum est. viride, ne hostes mox haberet, protritum & corruptum.
 castra deinde mouit, & Parthenio monte superato, præter Tegeam tertio die ad Ca-
 riyas posuit castra. ibi, priusquam hostium intraret agrum, sociorum auxilia expecta-
 uit. Venerunt Macedones à Philippo mille quingenti, & Thessalorum equites XL. nec
 iam auxilia, quorum affatim erat, sed commeatus finitimis vrbibus imperati mora-
 bantur Romanum. Nauales quoq; magnæ copiarum conueniebant. iam ab Leucade
 L. Quintius cum XL. nauibus venerat: iam Rhodiæ x. & octo tectæ naues: iam Eume-
 nes rex circa Cycladas insulas erat cum x. tectis nauibus, triginta lembis, mistisq; alijs G
 minoris formæ nauigijs. ipsorum quoq; Lacedæmoniorum exules permulti tyran-
 norum iniuria pulsî, spe recuperandæ patriæ in castra Romana conuenerant. Multi
 autem erant iam per aliquot ætates, ex quo tyranni tenebant Lacedæmonem, alij ab
 alijs pulsî, princeps erat exulum Agesipolis, cuius iure gentis regnum Lacedæmone
 erat: pulsus infans ab Lycurgo tyranno post mortem Cleomæis, qui primus tyrannus
 Lacedæmone fuit. Cùm terra mariq; tantum belli circumstaret tyrannum, & propè
 nulla spes esset vires suas hostiumq; æstimanti, nõ tamen omisit bellum: sed & à Cre-
 ta mille delectos iuuentutis eorum exciuit, cùm mille iam haberet: & tria millia mer-
 cenariorum militum, x. millia popularium cum castellanis agrestibus in armis ha-
 buit: & fossa valloq; vrbem communiuit, & ne quid intestini motus oriretur, metu H
 & acerbitate pœnarum tenebat animos. Quoniam vt saluum vellent tyrannum, spe-
 rare non poterat, cùm suspectos quosdam ciuium haberet: eductis in campum om-
 nibus copijs, (Dromon ipsi vocant) positis armis ad concionem vocari iussit Lacedæ-
 monios, atq; eorum concioni satellites armatos circumdedit. & pauca præfatus, cur
 sibi omnia timenti cauentiq; ignoscendum in tali tempore foret: & ipsorum referre,
 si quos suspectos status præfens rerum faceret, prohiberi potius ne quid moliri pos-
 sint, quàm puniri molientes. itaq; quosdam se in custodia habiturum, donec ea quæ
 instet tempestas prætereat. hostibus repulsis, à quibus, si modò proditio intestina
 fatis caueatur, minus periculi esse, extemplò eos emissurum. Sub hæc citari nomina
 octoginta ferme principum iuuentutis iussit, atq; eos vt quisq; ad nomen responde- I
 rat, in custodiam tradidit: & nocte insequenti omnes interfecit. Ilotarum deinde qui-
 dam (hi sunt iam inde antiquitus castellani, agreste genus) transfugere voluisse insi-
 mulati, per omnes vicos sub verberibus acti necantur. Hoc terrore obstupuerant mul-
 titudinis animi ab omni conatu nouorum consiliorum. Intra munitiones copias
 continebat, nec parem se ratus, si dimicare acie vellent: & vrbem relinquere tam suspen-
 sis & incertis omnium animis metuens. Quintius satis iam omnibus paratis profe-
 ctus ab statiuis, die altero ad Sellasiam super Oenunta fluuium peruenit: quo in loco
 Antigonus, Macedonum rex, cùm Cleomene Lacedæmoniorum tyranno signis col-
 latis dimicasse dicebatur. inde, cùm audisset ascensum difficilis & artæ viæ esse, breui
 per monteis circuitu præmissis qui munirent viam, lato satis & patenti limite ad Eu-
 rotoram amnem sub ipsis prope fluentem mœnibus, peruenit. vbi castra metantes Rom. K
 Quintiumq; ipsum cum equitibus atq; expeditis prægressum auxiliares tyranni ad-
 orti, in terrorem ac tumultum coniecerunt. nihil tale expectantes: quia nemo his ob-
 uius toto itinere fuerat, ac veluti pacatò agro transferat. Aliquandiu peditibus equi-
 tes, equitibus pedites vocatibus, cùm in se cuiq; minimum fiducia esset, trepidatum
 est. tandem signa legionum superuenerunt: & cùm primi agminis cohortes inductæ
 in prælium essent, qui modo terrori fuerat, trepidantes in vrbem compulsi sunt. Ro-
 mani cum tantum à muro recessissent, vt extra ictum teli essent, acie directa paulisper
 steterunt. Posteaquam nemo hostium contrà exibat, redierunt in castra. Postero die
 Quintius prope flumen præter vrbem sub ipsas Mænali montis radices ducere copias
 instructas

*Quintius relictis
 Argis Lacedæmo-
 nem pergit oppu-
 gnaturus.*

*Sociorum auxilia
 ad oppugnandam
 Lacedæmonem.*

*Nabidis in appa-
 rando contra Ro-
 manos bello dili-
 gentia.*

*Auxiliares Nabidi
 Quintium ad-
 uerunt.*

A instructas pergit. primæ legionariæ cohortes ibant: leuis armatura & equites agmen cogeant. Nabis intra murum instructos paratosq; sub signis habebat mercenarios milites, in quibus omnis fiducia erat, vt ab tergo hostem aggredereetur. posteaquam extremum agmen præterijt, tum ab oppido eodem quo pridie eruperant tumultu, pluribus simul locis erumpunt. Ap. Claudius agmen cogeat: qui ad id quod futurum erat, ne inopinatum accideret, præparatis suorum animis, signa extemplò conuertit, totumq; in hostem agmen circumegit. itaq; velut rectæ acies concurrissent, iustum aliquandiū prælium fuit. tandem Nabidis milites in fugam inclinarunt, quæ minus infida ac trepida fuisset, ni Achæi locorum prudentes institissent. hi & cædem ingentem ediderunt, & dispersos passim fuga plerosq; armis exuerunt. Quintius prope Amyclas posuit castra. inde cum per populatus omnia circumiecta vrbi frequentis & amœni agri loca esset, nullo iam hostium porta excedente, mouit castra ad flumen Eurotam. inde vallem Taygeto subiectam, agrosq; ad mare pertinentes euastat. Eodem fere tempore L. Quintius maritimæ oræ oppida partim voluntate, partim metu aut vi recepit. certior deinde factus, Gyttheum oppidum omnium maritimarum rerum Lacedæmonijs receptaculum esse: nec procul à mari castra Romana abesse, omnibus id copijs aggredi constituit. Erat eo tempore valida vrbs & multitudine ciuium incolarūq;, & omni bellico apparatu instructa. In tēpore Quintio rem haud facilem aggredienti rex Eumenes & classis Rhodiorum superuenerunt. ingens multitudo naualium sociorum è tribus contracta classibus intra paucos dies omnia, quæ ad

C oppugnationem vrbis terra mariq; munitæ faciendæ opera erant, effecit. Iam testudinibus admotus murus subrueratur: iam arietibus quatiebatur. itaq; vna crebris ictibus euerfa est turris: quodq; circa muri erat, casu eius prostratum: & Romani simul à porta, vnde aditus planior erat, vt distenderēt ab apertiore loco hostes: simul per patefactum ruina iter irrumpere conabantur. nec multū abfuit, quin quæ intenderant, penetrarent. sed tardauit impetum eorum spes obiecta dedendæ vrbis, mox deinde eadem turbata. Dexagoridas & Gorgopas pari imperio præerant vrbi. Dexagoridas miserat nuntium ad legatū Romanum, traditurū se urbem. & cum ad eam rem tempus & ratio conuenisset, à Gorgopa proditor interficitur: intentiusq; ab vno vrbs defendebatur. & difficilior facta oppugnatio erat, ni T. Quintius cum quatuor millibus

D delectorum militū superuenisset. Is cum supercilio haud procul distantis tumuli ab vrbe instructam acie ostendisset, & ex altera parte L. Quintius ab operibus suis terra mariq; instaret: tum vera desperatio Gorgopa quoq; coegit id consilij, quod in altero morte vindicauerat, capere. & pactus vt abducere inde milites, quos præsidij causa habebat, liceret, tradidit Quintio urbē. Priusquam Gyttheū traderetur, Pythagoras præfectus Argis relictus, tradita custodia vrbis Timocrati Pellenēsi, cū mille mercenarijs militibus, & duobus millibus Argiuorū Lacedæmonem ad Nabin venit. Nabis sicut primo aduentu Romanæ classis, & traditione oppidorū maritimæ oræ conterritus erat: sic parua spe cum acquieuisset, Gyttheo ab suis retento: posteaquam id quoq; traditum Romanis audiuit esse: cum ab terra omnibus circa hostibus nihil spei esset:

E à mari quoq; toto se interclusum: cedendum fortunæ ratus, caduceatorem primū in castra misit ad explorandum, si paterentur legatos ad se mitti. qua impetrata re, Pythagoras ad imperatorem venit nullis cum alijs mandatis, quàm vt tyranno colloqui cum imperatore liceret. Cōcilio aduocato, cum omnes dandum colloquiū censuissent, dies locusq; constituitur. In mediæ regionis tumulos modicis copijs sequentibus cum venissent, relictis ibi in statione conspecta vtrinq; cohortibus, Nabis cum delectis custodibus corporis, Quintius cum fratre & Eumene rege, & Sosilao Rhodio, & Aristæno Achæorum prætore, tribunisq; militum paucis descendit. Ibi permissio vt seu dicere prius, seu audire mallet, ita cœpit tyrānus. Si ipse per me T. Quinti, vosq; qui adestis, causam excogitare, cur mihi aut indixissetis bellū, aut inferretis, possem, tacitus euentum fortunæ meæ expectassem, nunc imperare animo nequiuī, quin priusquam

Gyttheum oppugnatur à Romanis.

Gyttheum Quintio traditur.

Nabis per legatos petit, vt cum Quintio colloquatur.

Nabidis ad Quintium oratio.

priusquam perirem, cur periturus essem scirem. & hercule si tales essetis, quales esse
 Carthaginienfes fama est, apud quos nihil societatis fides sancti haberet: in me quoq;
 vobis quid faceretis minus pensi esse, non mirarer. nunc cum vos intueor, Romanos
 esse video, qui rerum diuinarum foedera, humanarum fidem socialem sanctissimam
 habeatis: cum me ipse respexi, eum esse spero, cui & publice, sicut caeteris Lacedaemo-
 nijs, vobiscum vetustissimum foedus sit: & meo nomine priuatim amicitia ac societas
 nuper Philippi bello renouata. At enim ego eam violauit, & euerti, quod Argiuorum
 ciuitatem teneo. Quomodo hoc tuear? te, an tempore? Res mihi duplicem defensionem
 praebet. nam & ipsis vocantibus ac tradentibus urbem, eam accepi, non occupa-
 ui. & accepi, cum Philippi partium, non in vestra societate esset. Tempus autem eo me
 liberat, quod cum iam Argos haberem, societas mihi vobiscum conuenit: & ut vobis
 mitterem ad bellum auxilia, non ut Argis praesidium deducerem, pepigistis. At her-
 cle in ea controuersia, quae de Argis est, superior sum, & aequitate rei, quod non ve-
 stram urbem, sed hostium, quod volentem, non vi coactam accepi, & vestra confes-
 sione, quod in conditionibus societatis mihi Argos reliquistis. Caeterum nomen ty-
 ranni & facta me premunt, quod seruos ad libertatem voco, quod in agros inopem
 plebem deduco. De nomine hoc respondere possum: me, qualiscunq; sum, eundem
 esse, qui fui cum tu ipse mecum T. Quinti societatem pepigisti. tum me regem appel-
 lari a vobis meministi: nunc tyrannum vocari video. itaq; si ego nomen imperij mutaf-
 sem, mihi meq; inconstantia, cum vos mutetis, vobis vestre reddenda ratio est. Quod
 ad multitudinem seruis liberatis auctam, & egentibus diuisum agrum attinet: possum
 quidem & in hoc me iure temporis tutari. iam feceram haec, qualiacunq; sunt, cum
 societatem mecum pepigistis, & auxilia in bello aduersum Philippum accepistis: sed
 si nunc ea fecissem, non dico, quid in eo vos laesissem, aut vestram amicitiam violaf-
 sem: sed illud, me more atq; instituto maiorem fecisse. Nolite ad vestras leges atq; in-
 stituta exigere ea, quae Lacedaemone fiunt. nihil comparare singula necesse est. vos a
 censu equitem, a censu pedite legitis: & paucos excellere opibus, plebem subiectam
 esse illis vultis. noster legumlator non in paucorum manu Rempub. esse voluit, quem
 vos senatum appellatis: nec excellere vnum aut alterum ordinem in ciuitate: sed per
 aequationem fortunae ac dignitatis fore credidit, ut multi essent, qui arma pro patria
 ferrent. Pluribus me ipse egisse, quam pro patriae sermone breuitatis, fateor. & breui-
 ter peroratum esse potuit: nihil me postea quam vobiscum amicitiam institui: cur eius
 vos poeniteret, commisisse. Ad haec imperator Romanus: Amicitia & societas nobis
 nulla tecum, sed cum Pelope rege Lacedaemoniorum iusto ac legitimo facta est. cuius
 ius tyranni quoq;, qui postea per vim tenuerunt Lacedaemone imperium (quia nos
 bella nunc Punica, nunc Gallica, nunc alia ex alijs occupauerant) vsurparunt; sicut tu
 quoq; hoc Macedonico bello fecisti. nam quid minus conueniret, quam nos qui pro
 libertate Graeciae aduersus Philippum gereremus bellum, cum tyranno instituere
 amicitiam? & eo tyranno, quam qui vnquam fuit, saeuissimo & violentissimo in suos?
 Nobis vero, etiam si Argos nec cepisses per fraudem, nec teneres, liberantibus om-
 nem Graeciam, Lacedaemon quoq; vindicanda in antiquam libertatem erat, atq; in
 leges suas: quarum modò, tanquam aemulus Lycurgi, mentionem fecisti. An ut ab
 Iasso & Bargyllis praesidia Philippi deducantur, curae erit nobis: Argos & Lacedaemo-
 nem, duas clarissimas vrbes, lumina quodam Graeciae, sub pedibus tuis relinquemus:
 quae titulum nobis liberatae Graeciae seruientes deforment? Atenim cum Philippo
 Argiui senserunt. Remittimus hoc tibi, ne nostram vicem irascaris. satis compertum
 habemus, duorum, aut summum trium in ea re non ciuitatis culpam esse: tam hercle,
 quam in te tuoq; praesidio accersendo accipiendoque in arcem, nihil sit publico consi-
 lio actum. Thessalos & Phocenses & Locrenses consensu omnium scimus partium
 Philippi fuisse. tamen cum caeteram liberauerimus Graeciam, quid tandem censes in
 Argiuis, qui infantes publici consilij sint, facturos? Seruorum ad libertatem vocato-
 rum, &

*Quintij ad Nabis-
 dem responsio.*

- A** rum, & egentibus hominibus agri diuisi crimina tibi obijci dicebas: non quidem nec ipsa mediocria, sed quid ista sunt præijs quæ à te tuisq; quotidie alia super alia facinorosa eduntur? exhibe liberam concionem vel Argis, vel Lacedæmone, si audire iuuat vera dominationis impotentissimæ crimina. Vt omnia alia vetustiora omittam, quam cædem Argis Pythagoras iste gener tuus penè in oculis meis edidit? quâ tu ipse, cum iam propè in finibus Lacedæmoniorum essem? Agedum, quos in concione comprehensos, omnibus audientibus ciuibus tuis, in custodia te habiturum esse pronuntiaisti: iube victos produci, vt miseri parentes, quos falsò lugent, viuere sciant. At enim vt iam ita sint hæc, quid ad vos Romani? hoc tu dicas liberantibus Græciam? hoc ijs, qui vt liberare possent, mare traiecerunt, terra mariq; gesserunt bellum? Vos tamen,
- B** inquis, vestramq; amicitiam ac societatem propriè non violaui. Quoties vis te id arguam fecisse? sed nolo pluribus summam rem complectar. Quibus igitur rebus amicitia violatur? nempe his maximè duabus, si socios meos pro hostibus habeas, si cum hostibus te coniungas. Vtrunq; à te factum est. nam & Messenen vno atq; eodem iure fœderis, quo & Lacedæmonem, in amicitiam nostram acceptam socius ipse sociam nobis urbem vi atq; armis cepisti: & cum Philippo hoste nostro non societatem solùm, sed si dijs placet, affinitatem etiam per Philoclem præfectum eius pepigisti: & bellum aduersum nos gerens, mare circa Maleã infestum nauibus piraticis fecisti: & plures propè ciues Romanos, q̄ Philippus, cepisti atq; occidisti: tutiorq; Macedonia ora, q̄ promontoriũ Maleę cõmeatus ad exercitus nostros portantibus nauibus fuit.
- C** Proinde parce sic fidè ac iura societatis iactare: & omiſsa populari oratione, tanquam tyrannus & hostis loquere. Sub hæc Aristænus nũc monere Nabin, nũc etiã orare: vt dum liceret, dum occasio esset, sibi, ac fortunis suis cõsuleret. referre deinde nominatim tyrãnos ciuitatũ finitimarũ cœpit: qui deposito imperio, restitutaq; libertate suis, non tutã modò, sed etiam honoratã inter ciues senectutem egissent. His dictis inuicem, auditisq;, nox propè diremit colloquium. postero die Nabis Argis se cedere ac deducere præsidium, quando ita Romanis placeret: & captiuos & perfugas redditurum dixit. aliud si quid postularent, scriptũ vt ederent petijt, vt deliberare cum amicis posset. Ita & tyranno ad consultandum tempus datum est: & Quintius sociorũ etiam principibus adhibitis, habuit consiliũ. Maximæ partis sententia erat, perseuerandum
- D** in bello esse, & tollendum tyrannũ: nunquam aliter tutã libertatẽ Græciæ fore. fatius multo fuisse, non moueri bellũ aduersus eum, q̄ omitti motum. & ipsum velut comprobata dominatione firmiorẽ futurum, authore iniusti imperij assumpto P. R. & exemplo multos in alijs ciuitatibus ad insidiandũ libertati ciuiũ suorum incitaturum. Ipsius imperatoris animus ad pacẽ inclinatioer. videbat enim, cõpulsio intra mœnia hoste, nihil præter obsidionẽ restare: eam autem fore diurnã. non enim Gyttheum, quod ipsum tamen traditũ, non expugnatum esset: sed Lacedæmonem validissimam urbem viris armisq; oppugnaturus. vnam spem fuisse, si qua admouentibus exercitum dissensio inter ipsos ac seditio excitari posset: cum signa portis propè inferri cernerent, neminem se mouisse. Adijciebat & cum Antiocho infidam pacem, Villium legatum inde redeuntem nuntiare, multò maioribus quàm antè, terrestribus nauibusq; copijs in Europam eum transisse. si occupasset obsidio Lacedæmonis exercitum, quibus alijs copijs aduersus regem tam validum ac potentem bellum gesturos? Hæc propalam dicebat, illa tacita suberat cura, ne nouus consul Græciam prouinciam sortiretur: & inchoati belli victoria successorĩ tradenda esset. Cũ aduersus tendendo nihil moueret socios: simulando se transire in eorum sententiam, omnes in assensum consilij sui traduxit. Benè vertat, inquit, obsideamus Lacedæmonem, quando ita placet. cæterũ cum res tam lenta, quàm ipsi scitis, oppugnatio urbium sit: & obsidentibus prius sæpè quàm obsessis tædium afferat: iam nunc hoc ita proponere vos animis oportet, hybernandum circa Lacedæmonis mœnia esse, quæ mora si laborem tantum, ac periculum haberet, vt & animis & corporibus ad sustinenda

Quintius cum socijs de obsidenda Lacedamone deliberat.

ea parati

ea parati essetis, hortarer vos. nunc impensa quoque magna eget in opera, in machinationes & tormenta, quibus tanta urbs oppugnanda est, in com meatu nobis vobisque in hyemem expediendos. Itaque ne aut repente trepidetis, aut rem inchoatam turpiter destituatis, scribendum ante vestris civitatibus censeo, explorandumque, quid quæque animi, quid virium habeat. Auxiliorum satis superque habeo. sed quo plures sumus, pluribus rebus egebimus. nihil iam præter nudum solum ager hostium habet: ad hoc hyems accedit, ad comportandum ex longinquo difficilis. Hæc oratio primum animos omnium ad respicienda cuique domestica mala conuertit: segnitiam, invidiam & obrectationem domi manentium adversus militantes: libertatem difficilem ad consensum, inopiam publicam, malignitatem conferendi ex privato. versis itaque subito voluntatibus, facere quod est Republicæ populi Romani, sociorumque esse crederet, imperatori permisit. Inde Quintius adhibitis legatis tantum tribunisque militum, conditiones, in quas cum tyranno pax fieret, has conscripsit. Sex mensium induciæ ut essent Nabidi, Romanisque, & Eumeni regi, & Rhodijs. Legatos exemplum mitterent Romam, T. Quintius & Nabis, ut pax ex autoritate senatus confirmaretur. Ex qua die scriptæ conditiones pacis editæ Nabidi forent, ea dies ut induciarum principium esset: & ut ex ea die intra decimum diem ab Argis cæterisque oppidis, quæ in Argiuorum agris essent, præsidia omnia deducerentur: vacuaque & libera traderentur Romanis: & ne quod inde mancipium regium, publicumve aut privatum educeretur: & si qua anteeducta forent, dominis recte restituerentur. Naues, quas civitatibus maritimis ademisset, redderet: neve ipse navem ullam, præter duos lembos, qui non plus quam sexdecim remis agerentur, haberet. Perfugas & captivos omnibus socijs populi Romani civitatibus redderet, & Messenijs omnia quæ comparent, quæque domini cognoscerent. Exulibus quoque Lacedæmonijs liberos & coniuges restitueret, quæ earum viros sequi voluissent: invita ne qua exulis comes esset. Mercenariorum militum Nabidis, qui aut in civitates suas, aut ad Romanos transissent, ijs res suæ omnes recte redderentur. In Creta insula ne quam urbem haberet: quas habuisset, redderet Romanis, ne quam societatem cum ullo Cretensium, aut quoquam alio institueret, neu bellum gereret. Civitatibus omnibus quas ipse restituisset, quæque se suaque in fidem ac ditionem populi Romani tradidissent, omnia præsidia deduceret: seque ipse, suosque ab his abstineret. Ne quod oppidum, ne quod castellum in suo alieno agro conderet. Obsides ea ita futura, daret quinque: quos imperatori Romano placuisset: filium in his suum, & *talenta centum argenti in præsentem, & *quinquaginta talenta in singulos annos per annos octo. Hæc conscripta, castris propius urbem moris, Lacedæmonem mittuntur. nec sane quicquam eorum satis placebat tyranno: nisi quod præter spem reducendorum exulum mentio nulla facta erat. maxime autem omnium ea res offendebat, quod & naues & maritimæ civitates ademptæ erant. fuerat tamen ei magno fructui mare, omnem oram à Malea predatorijs nauibus infestam habenti, iuventutem præterea civitatum earum ad supplementum longe optimi generis militum habebat. Has conditiones, quanquam ipse in secreto volutauerat cum amicis, vulgo tamen omnes fama ferebant: vanis, ut ad cæteram fidem, sic ad secreta regenda satellitum regionum ingenijs. Non tam omnia uniuersi, quam ea quæ ad quenque pertinerent, singuli carpebant. qui exulum coniuges in matrimonio habebant, aut ex bonis eorum aliquid possederant, tanquam amissuri, non reddituri, indignabantur. seruis liberatis à tyranno non irrita modò futura libertas, sed multò scedior quam fuisset antè, seruitus, redeuntibus in iratorum dominorum potestatem, ante oculos obuersabatur. mercenarij milites & pretia militiæ casura in pace ægrè ferebant, & reditum sibi nullum esse in civitates videbant, infensas non tyrannis magis, quam satellitibus eorum. Hæc inter se primò in circulis ferentes fremere: deinde ad arma subito discurrerunt. quo tumultu cum per se satis irritatam multitudinem cerneret tyrannus, concionem aduocari iussit. ibi cum ea quæ imperarentur à Romanis, exposuisset,

Pacis conditiones cum Nabide.

*Valēt 60000.
coron.
*Valēt 30000.
coron.

Pacis conditiones multitudini Lacedæmoniorum non placent.

- A** exposuisset, & grauiora atq; indigniora quædam falsò affinxisset, & ad singula nunc ab vniuersis, nunc à partibus concionis acclamaretur, interrogauit: quid se respondere ad ea, aut quid facere vellent: propè vna voce omnes, nihil respondere, bellum geri iusserunt: & pro se quisq;, qualia multitudo solet, bonum animù habere, & benè sperare iubentes, fortes fortunã adiuuare aiebãt. His vocibus incitatus tyrannus, & Antiochum Ætolosq; adiuturos pronuntiat: & sibi ad obsidionẽ sustinendã copiarum affatim esse. Exciderat pacis mentio ex omniũ animis & in stationes nõ vltra quieturi discurrunt. Paucorum lacesentiũ excursio, & emissa iacula extemplò Romanis dubitationem, quin bellandum esset, exemerunt. leuia inde prælia per quatríduũ primũ sine vilo satis certo euentu commissa. quinto die propè iusta pugna adeò pauentes in oppidum Lacedæmonij compulsi sunt, vt quidã milites Romani terga fugientiũ cædentes per intermissa, vt tunc erant, mœnia vrbe intrarint. Et tunc quidem Quintius satis eo terrore coercitis excursionibus hostiũ, nihil præter ipsius oppugnationem vr-
B bis superesse ratus: missis qui omnes nauales focios à Gyttheo accerferet, ipse interi m cum tribunis militũ ad visendum vrbis situm mœnia circũuehitur. Fuerat quondam sine muro Sparta. tyranni nuper locis patentibus planisq; obiecerant murum: altiora loca, & difficiliora aditu stationibus armatorũ pro munimento obiectis tutabantur. *Sparta (qua & Lacedæmon appellatur) situs.* Vbi satis omnia inspexit, corona oppugnandum ratus, omnibus copijs (erant autem Romanorũ fociorumq;, simul peditem equitumq;, simul terrestriumq; ac naualium copiarum ad quinquaginta millia hominum) vrbe cinxit. Alij scalas, alij ignem, *Sparta à Romanis obsidetur.*
C alij alia quibus non oppugnarent modò, sed etiam terrent, portabant. iussi clamore sublato subire vndiq; omnes, vt quã primum occurrerent, quãue opem ferrent, ad omnia simul pauentes Lacedæmonij ignorarent. Quod roboris in exercitu erat, trifariam diuisum, parte vna à Phœbeo, altera à Dictynneo, tertia ab eo loco quẽ Hæptagonias appellant (omnia autem hæc aperta sine muro loca sunt) aggredi iubet. Cum tantus vndiq; terror vrbe circunuasisset, primò tyrannus & ad clamores repentinos, & ad nuntios trepidos motus, vt quisq; maximè laboraret locus, aut ipse occurrebat, aut aliquos mittebat. deinde circumfuso vndiq; pauore, ita obtorpuerit, vt nec dicere quod in rem esset, nec audire posset: nec inops modò consilij, sed vix mentis compos esset. Romanos primò sustinebant: in angustijs Lacedæmonij, ternæq;
D acies tempore vno locis diuersis pugnabãt. deinde crescente certamine nequaquam erat prælium par. missilibus enim Lacedæmonij pugnabant, à quibus se & magnitudine scuti per facile Romanus tuebatur miles, & quod alij vani, alij leues admodum ictus erant. nam propter angustias loci, confertamq; turbam non modò ad emittenda cum procurfu, quo plurimum cõcitantur tela, spatiũ habebant: sed ne vt de gradu quidem libero ac stabili conarentur. itaq; ex aduerso missa tela nulla in corporibus, rara in scutis hærebant. à circũstantibus ex superioribus locis quidam vulnerati sunt: mox progressos iam etiam ex tectis non tela modò, sed tegulæ quoq; inopinantes perculerunt. sublatis deinde supra capita scutis, continuatisq; ita inter se, vt non modò ad cæcos ictus, sed ne ad inferendum quidem ex propinquo telum loci quicquam
E esset, testudine facta subibant. & primò angustia paulisper sua hostiumq; refertè turba tenuerunt. posteaquam in patentiorẽ viam vrbis paulatim vrgentes hostem processere, non vltra vis eorum atq; impetus sustineri poterant. Cum terga vertissent Lacedæmonij, & effusa fuga superiora peterent Ibsca: Nabis quidem, vt capta vrbe trepidans, quãnam ipse euaderet, circumspectabat. Pythagoras cum ad cætera animo officioq; ducis fungebatur: tum verò vnus ne caperetur vrbs, causa fuit. succendi enim ædificia proxima muro iussit, quẽ cum momento temporis arfissent, vt adiuuantibus ignem, qui alias ad extinguendum opem ferre solent, ruere in Romanos tecta: nec regularum modò fragmenta, sed etiã ambusta tigna ad armatos peruenire, & flamma latè fundi, fumus terrorem etiam maiorem quàm periculum facere. Itaq; & qui extra vrbe erant Romanorũ, tum maximè impetus faciẽtes recessere à muro: & qui iam
H h intrauerant,

intrauerant, ne incendio à tergo oriente intercluderentur à suis, receperunt sese. & Quintius posteaquã quid rei esset, vidit: receptui canere iussit. ita iam à capta propè vrbe reuocati, redierunt in castra. Quintius plus ex timore hostiũ quàm ex re ipsa spei nactus, per triduum insequens territauit eos, nunc prælijs laceffendo, nunc operibus interfepiendo quædam, ne exitus ad fugam esset. His comminationibus compulsus tyrannus, Pythagoram rursus oratorem misit. quem Quintius primo aspernatus, excedere castris iussit: deinde suppliciter orantem, aduolurumq; genibus, tandem audiuit. Prima oratio fuit, omnia permittentis arbitrio Rom. dein cum ea velut vana & sine effectu nihil proficerent, eò deducta res est, vt his conditionibus, quæ ex scripto paucis antè diebus editæ erant, induciæ fierent, pecuniæq; & obsides accepti. Dum oppugnatur tyrannus, Argiui nuntijs alijs propè super alios efferentibus, tantum non iam captam Lacedæmonem esse, erecti & ipsi, simul eo quòd Pythagoras cum parte validissima præsidij excefferat, contempta paucitate eorum, qui in arce erant, duce Archippo quodam præsidium expulerunt. Timocratem Pellenensem, quia clementer præfuerat, viuum fide data emisit. Huic lætitiæ Quintius superuenit, pace data tyranno, dimissisq; ab Lacedæmone Eumene & Rhodijs, & L. Quintio fratre ad classem. Læta ciuitas celeberrimum festorum dierum ac nobile ludicrum Nemeorum, die stata propter belli mala prætermisum, in aduentum Romani exercitus ducisq; indixerunt: præfeceruntq; ludis ipsum imperatorem. Multa erant, quæ gaudium cumularent. reducti ciues ab Lacedæmone erant, quos nuper Pythagoras, quosq; antè Nabis abduxerant. redierant, qui post cõpertam à Pythagora coniuratione, & cede iam cœpra effugerat. libertatem ex longo interuallo, libertatisq; authores Romanos, quibus causa bellandi cum tyranno ipsi fuissent, cernebant. testata quoq; ipso Nemeorum die voce præconis libertas est Argiuorum. Achæis quantum restituti Argi in commune Achæiæ concilium lætitiæ afferebant: tantum serua Lacedæmon relicta, & lateri adhærens tyrannus, non sincera gaudium præbebant. Ætoli verò eam rem omnibus concilijs lacerare. Cum Philippo non antè desitum bellari, quàm omnibus excederet Græciæ urbibus. tyranno relicta Lacedæmonem: regem autem legitimum, qui in Romanis fuerat castris, cæterosq; nobilissimos ciues in exilio victuros. Nabidis dominantis satellitem factum populum Rom. Quintius ab Argis Elatiam, vnde ad bellum Spartanum profectus erat, copias reduxit. Sunt, qui non ex oppido proficiscentem bellum gessisse tyrannum tradant, sed castris aduersus Romana castra positis: diuq; cunctatum, cum Ætolorum auxilia expectasset, coactum, ad extremum acie configere, impetu in pabulatores suos ab Romanis facto, eo prælio victum, castrisq; exutum pacem petisse, cum cecidissent quindecim millia militum, capta plus quatuor millia essent. Eodem fere tempore & à T. Quintio de rebus ad Lacedæmonem in gestis, & ab M. Porcio cos. ex Hispania literè allatæ. vtriusq; nomine ternos in dies supplicatio à senatu decreta est. L. Valerius cos. cum post fusos circa Litaniam syluam Boios quietam prouinciam habuisset, comitiorum causa Romam redijt: & creauit Coss. P. Cornelium Scipionem Africanum iterum, & T. Sempronium Longum. Horum patres primo anno secundi Punici belli Coss. fuerant. Prætoria inde comitia habita. Creati P. Cornelius Scipio, & duo Cn. Cornelij, Meræda & Blasio, & Cn. Domitius Ænobarbus, & Sex. Digitius, & T. Iuuëcius Talua. Comitij perfectis Cos. in prouinciam redijt. Nouum ius eo anno à Ferentinatibus tentatum, vt Latini, qui in coloniam Romanam nomina dedissent, ciues Romani essent. Puteolos, Salernumq; & Buxentum ascripti coloni, qui nomina dederant, cum ob id se pro ciuibus Romanis ferrent, senatus iudicauit, non esse eos ciues Romanos. Principio anni quo P. Scipio Africanus iterum, & T. Sempronius Longus Coss. fuerunt, legati Nabidis tyranni Romam venerunt duo. his extra urbem in eade Apollinis senatus datus est. pax, quæ cum T. Quintio conuenisset, vt rata esset petierunt, impetraueruntq;. De prouincijs cum relatum esset, senat' frequens in eam sententiã ibat: vt, quoniã in Hispania & Macedonia debella-

*Argiui præsidium
Lacedæmoniorum
expellunt.*

*Nemea celebratur
Argis.*

*Spartanũ bellum
varie narratur.*

A. 556.

*Pacem cum Nabis
de à Quintio factã
Senatus confirmat.*

- A** debellatum foret, consulibus ambobus Italia prouincia esset. Scipio satis esse Italiae vnum consulem censebat: alteri decernendam Macedoniam esse. Bellum graue ab Antiocho imminere. iam ipsum sua sponte in Europam transgressum, quid deinde facturum censerent? cum hinc Aetoli haud dubie hostes vocarent ad bellum, illinc Annibal Romanis cladibus insignis imperator stimularer? Dum de prouincijs consululium disceptatur, praetores sortiti sunt. Cn. Domitio urbana iurisdictione, T. Iuuenicio peregrina euenit. P. Cornelio Hispania vltior, Sex. Digito citerior: duobus Cn. Cornelijs, Blafioni Sicilia, Merendae Sardinia. In Macedoniam nouum exercitum transportari non placuit: eum qui esset ibi, reduci in Italia a Quintio, ac dimitti, item eum exercitum dimitti, qui cum M. Porcio Catone in Hispania esset, consulibus ambobus
- B** Italiam prouincia esse, & duas urbanas eò legiones scribere: vt dimissis, quos senatus censuisset, exercitibus, viii. omnino Romanae legiones essent. Ver sacrum factum erat priore anno, M. Porcio, & L. Valerio coss. id cum P. Licinius pontifex non esse recte factum collegio primum, deinde ex autoritate collegij patribus renuntiasset, de integro faciendum arbitrato pontificum censuerunt, ludosq; magnos, qui vna voti essent: tanta pecunia, quanta affoleret, faciendos. Ver sacrum videri pecus, quod natum esset inter Cal. Martias, & pridie Cal. Maias. P. Cornelio Scipione, & T. Sempronio Longo coss. Censorum inde comitia habita sunt. creati censes Sex. Aelius Patus, & C. Cornelius Cethegus, principes senatus, P. Scipionem cos. quem & priores censes legerant, legerunt: tres omnino senatores, neminem curuli honore usum, praeterierunt. gratiam quoq; ingentem apud eum ordinem pepererunt, quod ludis Romanis aedilibus curulibus imperarunt, vt loca senatoria fecerneret a populo. nam antea in promiscuo spectabant. equitibus quoq; per paucis adempti equi, nec in vllum ordinem sauitum. atrium Libertatis, & villa publica ab eisdem refecta, amplificataq;. Ver sacrum, ludiq; votiui, quos vouerat Ser. Sulpitius Galba coss. facti. Cum spectaculo eorum occupati animi omnium essent, Q. Pleminius, qui propter multa in deos hominesq; scelera Locris admissa, in carcerem coniectus fuerat, comparauerat homines, qui pluribus simul locis vrbis nocte incendia facerent, vt in costernata nocturno tumultu ciuitate refringi carcer posset. ea res indicio conscriptorum palam facta, delataq; ad senatum est. Pleminius in inferiorem demissus carcerem est, necatusq; Coloniae ciuium Romanorum eo anno deductae sunt Puteolos, Vulturum, Litemum treceni homines in singulas. Item Salernum, Buxentumq; coloniae ciuium Rom. deductae sunt. deduxere triumuiui, T. Sempronius Longus, qui tum cos. erat: M. Seruilius, Q. Minutius Thermus. Ager diuisus est, qui Campanorum fuerat. Sipontum item in Agrum qui Arpinorum fuerat, coloniam ciuium Romanorum alij triumuiui, D. Iunius Brutus, M. Baebius Pamphilus, M. Heluius deduxerunt. Tempus item; & Crotonae ciuium Romanorum coloniae deductae. Tempus ager de Brutijs captus erat. Brutij Graecos expulerant. Crotonae Graeci habebant, Triumuiui, Cn. Octavius, L. Aemilius Paulus, C. Pletorius Crotonae: Tempus L. Cornelius Merula, & C. Salonius deduxerunt. Prodigia quoq; alia visa eo anno Romae sunt, alia nuntiata. in foro & comitio & Capitolio sanguinis guttae visae sunt.
- E** & terra aliquoties pluit. & caput Vulcani arsit. nuntiatum est, Interamne lac fluxisse: pueros ingenuos Arimini sine oculis ac naso: & in Piceno agro non manus, non pedes habentem natum. Ea prodigia ex pontificum decreto procurata, & sacrificium nouendiale factum, quod Adriani nuntiauerant, in agro suo lapidibus pluuisse. In Gallia L. Valerius Flaccus procos. circa Mediolanum cum Gallis, Insubribus & Boijs, qui Dorolaco duce ad concitandos Insubres Padum transgressi erant, signis collatis depugnauit. x. millia hostium sunt caesa. Per eos dies collega eius M. Porcius Cato ex Hispania triumphauit. tulit in eo triumpho * argenti infecti xxv. millia pondo, * bigati centum viginti tria millia, Oscensis * quingenta quadraginta: * auri pondo mille quadringenta. militibus ex praeda diuisit, in singulos * ducentos septuagenos aëris, triplex equiti. T. Sempronius cos. in prouincia profectus, in Boiorum primum agrum

Prouinciarum sortitio.

Senatoria loca & reliquis in Romanis ludis fecernuntur.

Coloniae ciuium Romanorum deductae.

Prodigia.

M. Portij Catonis ex Hispania triumphus.

* Cor. 250000.

* Cor. 12300.

* Coron. 5400.

* Cor. 156800.

* Cor. 2. cum

folid. Turonae.

34. vel circiter.

Hh 2 legiones

*Sempronium con-
sulem Boij adori-
untur.*

*Gallorum & Ro-
manorum occiso-
rum numerus.*

*Quintius Romanum
repetiturus, omni-
um ciuitatum le-
gationes Corin-
thum vocatas allo-
quitur.*

legiones duxit. Boiorum tum regulus eorum, cum duobus fratribus tota gente concitata ad rebellandum, castra locis idoneis posuit: ut appareret dimicatu-
ros, si hostis fines intrasset. Consul ubi quantæ copiarum, quanta fiducia esset hosti, sensit: nuntium ad collegam mittit, ut si videretur ei, maturaret venire: se tergiuersando in aduentum eius rem extracturum. Quæ causa Consuli cunctandi, eadem Gallis, præterquam quod cunctatio hostium animos faciebat: rei maturandæ erat, ut priusquam coniu-
gerentur consulum copiarum, rem transigerent. per biduum tamen nihil aliud, quam steterunt parati ad pugnam, si quis contra egredere-
tur, tertio subiere ad vallum, castraque omni simul parte aggressi sunt. Cos. exemplo arma capere milites iussit. armatos inde paulisper continuit, ut & stolidam fiduciam hosti augetet, & dispo-
neret copias, quibus quæque portis erumperent. duæ legiones duabus principalibus portis si-
gna efferre iussit. sed in ipso exitu ita conferti obstiterunt Galli, ut clauderent viam. Diu in angustijs pugnatum est: nec dextris magis gladijsque gerebatur res, quam scutis corporibusque ipsis obnixi urgebant: Romani, ut signa foras efferret: Galli, ut aut ipsi in castra penetrarent, aut exire Romanos prohiberent. nec antè in hanc aut illam partem moueri acies potuerunt, quam Q. Victorius primipili centurio, & C. Atinius Tr. mil. quartæ hic, ille secundæ legionis (rem in asperis prælijs sæpe tentatam) signa adempta signiferis in hostes iniecerunt. dum repetunt enixè signum, priores secundani se porta eiecere. iam hi extra vallum pugnant, quarta legione in porta hærente, cum alius tumultus ad aduersâ parte castrorum est exortus. in portam quæstorianam irruperunt Galli: resistentesque pertinacius occiderunt L. Posthumium quæstorium, cui Tympano fuit cognomen: & M. Atinium, & P. Sempronium præfectos socium, & ducentos ferme milites. Capta ab ea parte castra erant, donec cohors extraordinaria missa à consule ad tuendam quæstorianam portam, & eos qui intra vallum erant, partim occidit, partim expulit castris, & irrumpentibus obstetit. Eodem ferè tempore & quarta legio cum duabus extraordinarijs cohortibus porta erupit. ita simul tria prælia circa castra locis distantibus erant: clamoresque dissoni ad incertos suorum euentus à præsentem certamine animos pugnantium auertebant. Usque ad meridiem æquis viribus, ac propè pari spe pugnatum est. labor & æstus mollia & fluida corpora Gallorum, & minimè patientia sitis, cum decedere pugna coegisset, in paucos restantes impetum Romani fecerunt, fusosque compulerunt in castra. Signum inde receptum à consule datum est. ad quod pars maior receperunt sese: pars certaminis studio, & spe potiundi castris hostium perstitit ad vallum. eorum paucitate contempta, Galli vniuersi ex castris erumpunt. fusi inde Romani, quæ imperio Cos. noluerant, suo patore ac terrore castra repetunt. ita varia hinc atque illinc nunc victoria, nunc fuga fuit. Gallorum tamen ad vndecim millia, Romanorum quinque millia, sunt occisa. Galli receperunt in intima finium sese. Consul Placentiam legiones duxit. Scipionem alij coniuncto exercitu cum collega, Boiorum Ligurumque agros populatum esse, quoad progredi sylvarum paludesque passæ sint, scribunt: alij, nulla memorabili re gesta comitorum causa rediisse Romam. Eodem hoc anno T. Quintius Elatiam, quod in hyberna reduxerat copias, totum hyemis tempus iure dicundo consumpsit: mutandisque ijs, quæ aut ipsius Philippi, aut præfectorum eius licentia in ciuitatibus facta erant, cum suæ factionis hominum vires augendo, ius ac libertatem aliorum deprimeret. Veris initio Corinthum, conuentu edicto, venit. ibi omnium ciuitatum legationes in concionis modum circumfusas est allocutus, orsus ab inita primùm Romanis amicitia cum Grecorum gente, & imperatorum qui ante se in Macedonia fuissent, suisque rebus gestis. Omnia cum approbatione ingenti sunt audita, præterquam cum ad mentionem Nabidis ventum esset. id minimè conueniens liberanti Græciâ videbatur, tyrannum reliquisse, non suæ solum patriæ grauem, sed omnibus circa ciuitatibus metuendum, hærentem visceribus nobiliss. ciuitatis. Nec ignarus huius habitus animorum Quintius, si sine excidio Lacedæmonis fieri potuisset, fatebatur pacis cum tyranno mentionem admittendam

- A** admittendam auribus non fuisse. nunc cum aliter quam ruina grauissima ciuitatis opprimi non posset, fatius visum esse, tyrannum debilitatum, ac totis propè viribus ad nocendum cuiquã ademptis, relinquere: quam inter mori vehementioribus, quam quæ pati posset, remedijs ciuitatem finire, in ipsa vindicta libertatis perituram. Præteritorum commemorationi subiecit: proficisci sibi in Italiam, atq; omnem exercitum deportare, in animo esse. Demetriadis Chalcidicisq; præsidia intra decimum diem audituros deducta: Acrocorinthum ipsis extemplo videntibus vacuam Achæis traditurum: vt omnes scirent, vtrum Romanis an Ætolis mentiri mos esset: qui malè commissam libertatē populo Romano sermonibus distulerint, & mutatos pro Macedonibus Romanos dominos. Sed illis nec quid dicerent, nec quid facerent, quicquam vnquam pensi fuisse. Reliquas ciuitates monere, vt ex factis, non ex dictis amicos pensent: intelligantq; quibus credendum, & à quibus cauendum sit. libertate modice vtantur. temperatam eam salubrem & singulis & ciuitatibus esse: nimiam & alijs grauem, & ipsis qui habeant effrenatam & præcipitem esse. concordia in ciuitatibus principes, & ordines inter se, & in commune omnes ciuitates consulerent. aduersus consentientes nec regem quẽquam satis validum, nec tyrannum fore. discordiam & seditionem omnia opportuna insidiantibus facere: cum pars quæ domestico certamine inferior sit, externo potius se applicet, quam ciui cedat. alienis armis partã, externa fide redditam libertatem, sua cura custodirent, seruantq;: vt populus Romanus dignis datam libertatem, ac munus suum bene positum sciret. Has velut parentis
- B** voces cum audirent, manare omnibus gaudio lachrymæ, ad eò, vt ipsum quoq; confunderent dicentem. Paulisper fremitus approbantium dicta fuit: monentiumq; aliorum alios, vt eas voces velut oraculo missas in pectora, animosq; demitterent. silentio deinde facto petijt ab ijs, vt ciues Romanos, si qui apud eos in seruitute essent, conquisitos intra duos menses mitterent ad se in Thessaliam. ne ipsis quidem honestum esse, in liberata terra liberatores eius seruire. Omnes acclamarunt: gratias se inter cetera etiam ob hoc agere, quòd admoniti essent, vt tam pio ac necessario officio fungerentur. Ingens numerus erat bello Punico captorum, quos Annibal, cum à suis non redimerentur, venundederat. Multitudinis eorum argumentum est, quod Polybius scribit * centum talentis eam rem Achæis sterisse: cum * quingenos denarios pretium in
- C** capita, quòd redderetur dominis, statuissent. mille enim ducentos ea ratione Achæia
- D** habuit. adijce nunc pro portione, quot verisimile sit totam Græciam habuisse. Nondum conuentus dimissus erat, cum respiciunt præsidium ab Acrocorintho descendens protinus, ad portam duci atq; abire. Quorum agmen imperator secutus, prosequentibus cunctis, seruatorem, liberatoremq; acclamantibus, salutatis, dimissisq; eis, eadem qua venerat via Elatiam redijt. inde cum omnibus copijs Ap. Claudium legatum dimittit. per Thessaliam atq; Epirum ducere Oricum iubet, atq; ibi se operiri. inde namq; in animo esse, exercitum in Italiam trajcere. & L. Quintio fratri legato & præfecto classis scribit, vt onerarias ex omni Græciæ ora eodẽ contraheret. Ipse Chalcidem profectus, deductis non à Chalcide solum, sed etiam ab Oreò atq; Eretria præsidijs, conuentum ibi Euboicarum ciuitatum habuit: commonitosq; in quo statu rerum accepisset eos, & in quo relinqueret, dimisit. Demetriadem inde proficiscitur: deductoq; præsidio, prosequentibus cunctis, sicut Chorinthi & Chalcide, pergit ire in Thessaliam: vbi non liberandæ modò ciuitates erant, sed ex omni colluione & confusione in aliquam tolerabilem formam redigendæ. Nec enim temporum modò vitijs, ac violentia, & licentia regia turbati erant, sed inquieto etiam ingenio gentis: nec comitia, nec conuentum, nec concilium vllum, nõ per seditionem ac tumultum, iam inde à principio ad nostram vsq; ætatem traducentes. A censu maximè & senatum & iudices legit: potentioresq; eam partem ciuitatum fecit, cui salua tranquillaq; omnia magis esse expediebat. Ita cum percensuisset Thessaliam, per Epirum in Oricum, vnde erat traiecturus, venit. Ab Orico copiarum omnes Brundisium transf-

* Cor. 60000.
* Coronat. 50.

Quintius præsidia
deducit à Chalcide,
Oreò & Eretria.

portata, inde per totam Italiam ad urbem propè triumphantes non minore agmine rerum captarum, quam suo præ se acto venerunt. Posteaquam Romam ventum est, senatus extra urbem Quintio ad res gestas edisserendas datus est: triumphusq; meritis ab iuventibus decretus. Triduum triumphavit. die primo arma, tela, signaq; ærea & marmorea transtulit: plura Philippo adempta, quam quæ ex ciuitatibus ceperat. secundo die aurum argentumq; factum infectumq; & signatum. infecti argenti fuit * decem & octo millia pondo, & ducenta LXX. facti: vasa multa omnis generis, cæta pleraq; quædam eximie artis: & ex ære multa fabrefacta: ad hoc clypea argentea decem signati argenti octoginta quatuor millia fuere Atticorū. tetradrachmam vocant: trium ferè denariorum in singulis argenti est pondus. * auri pondo fuit tria millia septingenta quatuordecim, & clypeum vnum ex auro totū: & * Philippi nummi aurei quatuordecim millia, quingenti XIII. tertio die coronæ aureæ, dona ciuitatum, translatae CXIII. & hostiæ ductæ: & ante currum multi nobiles captiui, obidesq; inter quos Demetrius regis Philippi filius fuit, & Armenes Nabidis tyranni filius, Lacedæmonius. ipse deinde Quintius in urbem est inuectus. milites secuti currum frequentes, vt omni ex prouincia exercitu deportato. his * duceni quinquageni æris in pedites diuisi: duplex centurioni, triplex equiti. præbuerunt speciem triumpho capitibus rasis secuti, qui seruitute exempti fuerant. Exitu huius anni Q. Ælius Tubero trib. pleb. ex senatusconsulto tulit ad plebem, plebesq; sciuit, vt Latinæ duæ coloniæ, vna in Brutios, altera in Thurinum agrum, deduceretur. his deducendis triumuiiri creati, quibus in triennium imperium esset: in Brutios Q. Næuius, M. Minutius Rufus, M. Furius Crassipes: in Thurinum agrum A. Manlius, P. Ælius, L. Apustius. ea bina comitia Cn. Domitius prætor urbanus in Capitolio habuit. Ædes eo anno aliquot dedicatæ sunt. vna Iunonis Sospitæ in foro olitorio, vota locataq; quadriennio antè à C. Cornelio consule Gallico bello. cenfor idem dedicauit, altera Fauni. ædiles eam biennio antè ex mulctatitio argento faciendâ locarant, C. Scribonius, & Cn. Domitius: qui prætor urbanus eam dedicauit. & ædem Fortunæ Primigeniæ in colle Quirinali dedicauit Q. Martius Ralla, duumuir ad idipsum creatus. vouerat eam decem annis antè Punico bello P. Sempronius Sophus: locauerat idem cenfor. & in insula Iouis ædem C. Seruilius duumuir dedicauit. vota erat sex annis ante Gallico bello ab L. Furio Purpurione prætore, ab eodem postea consule locata. Hæc eo anno acta. P. Scipio ex prouincia Gallia ad consules subrogandos redijt. Comititia consulum fuere, quibus creati sunt L. Cornelius Merula, & Q. Minutius Thermus. Postero die creati sunt prætores L. Cornelius Scipio, M. Fuluius Nobilior, C. Scribonius, M. Valerius Messala, L. Porcius Licinius, & C. Flaminius. Megalesia, ludos scenicos, C. Attilius Serranus, L. Scribonius Libo ædiles curules primi fecerunt. Horum ædiliū ludos Romanos primū senatus à populo secretus spectauit, præbuitq; sermones (sicut omnis nouitas solet) alijs tandem quod multò antè debuerit, tributum censentibus amplissimo ordini, alijs demptū ex dignitate populi, quicquid maiestati patrum adiectum esset, interpretantibus, & omnia discrimina talia, quibus ordines discernentur, & concordia & libertati æquè minuendæ esse. Ad quingentesimum octauum annum in promiscuo spectatum esse. quid repente factum? cur immiscere sibi in cauea patres plebem nollent? cur diues pauperem confessorum fastidiret? nouam & superbam libidinem ab nullius antè gentis senatu neque desideratam, neq; institutam. Postremò ipsum quoq; Africanum, quod consul author eius rei fuisset, pœnituisse ferunt. Adeò nihil motū ex antiquo probabile est. veteribus, nisi quæ usus euidèter arguit, stari malunt. Principio anni, quo L. Cornelius, Q. Minutius consules fuerunt, terremotus ita crebri nunciabantur, vt non rei tantum ipsius, sed feriarum quoq; ob id indictarum homines tæderet. nam neq; senatus haberi, neq; Respublica administrari poterat, sacrificando expiandoq; occupatis consulibus. postremò decemuiris adire libros iussis, ex responso eorū supplicatio per triduum fuit. coronati ad omnia

Quintius triduum triumphauit.

* Val. 182700. coron.

* Cor. 415968.

* Cor. 43542.

* Val. coron. duos & dimidium.

Ædes aliquot dedicatæ.

A. 117.

Megalesia celebrantur, quæ senatus à populo secretus spectauit.

Ob terræ motus ferie indicantur.

- A** ad omnia puluinaria supplicauerunt. edictumq; est, vt omnes qui ex vna familia essent, pariter supplicarent. item ex autoritate senatus consules edixerunt, ne quis, quo die terramotu nunciato feriæ indictæ essent, eo die alium terramotum nunciaret. Prouincias deinde consules prius, tum prætores sortiti. Cornelius Galliam, *Prouinciarũ sortitio.* Minutius Ligures sortiti sunt. C. Scribonius vrbanam, M. Valerius peregrinam, L. Cornelius Siciliam, L. Portius Sardiniam, C. Flaminius Hispaniam citeriorem, M. Fuluius Hispaniam vltiorem. Nihil belli eo anno expectantibus consulibus, iterũ M. Cincij (præfectus is Pisis erat) allata: Ligurum viginti millia armatorum, coniuratione per omnia conciliabula vniuersæ gentis facta, Lunensem primum agrum depulatos, Pisanum deinde finẽ transgressos, omnem oram maris peragrassæ. Itaq; Minutius consul, cui Ligures prouincia euenerat, ex autoritate patrum in Rostra ascendit: & edixit, vt legiones duæ vrbanae, quæ superiore anno conscriptæ essent, post diem decimum Arretij adessent. in earum locum se duas legiones vrbanas scripturum. item focijs & Latini nominis magistratibus, legatisq; eorum, qui milites dare debebant, edixit, vt in Capitolio se adirent. ex ijs xv. millia peditum, & quingentos equites pro numero cuiusque iuniorum descripsit: & inde è Capitolio prorinus ire ad portam: & vt maturaretur res, proficisci ad delectum iussit. Fulvio Flaminioq; terna millia Romanorum peditum, & centeni equites in supplementum, & quina millia focijũ Latini nominis & duceni equites decreti: mandatumq; prætoribus, vt veteres dimitterent milites, cum in prouinciam venissent. Cum milites qui in legionibus vrbanis erant, frequentes tribunos plebeios adissent, vt causas cognoscèrent eorum, quibus aut emerita stipendia, aut morbus causæ essent, quo minus militarent: eam rem literæ T. Sempronij discusserunt. in quibus scriptum erat, Ligurum quindecim millia in agrum Placentinum venisse: & eum vsq; ad ipsa coloniarũ mœnia, & Padi ripas cum cædibus & incendijs perpopulatos esse. Boiorum quoque gentem ad rebellionem spectare: ob eas res tumultum esse. Decreuit senatus, tribunos plebis non placere causas militares cognoscere, quo minus ad edictum conueniretur. adiecerunt etiam, vt focij nominis Latini, qui in exercitu P. Cornelij, T. Sempronij fuissent: & dimissi ab ijs consulibus essent, ad quam diem L. Cornelius consul edixisset: & in quem locum edixisset Hetruriæ, conuenirent: & vt L. Cornelius consul in prouinciam proficiscens in oppidis agrisq;, quæ iturus esset: si quos ei videretur, milites scriberet, armaretq;, & duceret secum: dimittendiq; ei, quos eorum, quandoq; vellet, ius esset. Posteaquam consules delectu habito profecti sunt in prouincias, tum T. Quintius postulauit, vt de his, quæ cum decem legatis ipse statuisset, senatus audiret: eaq;, si videretur, autoritate sua confirmaret. id eos facilius facturos, si legatorum verba, qui ex vniuersa Græcia, & magna parte Asia, quiq; ab regibus venissent, audissent. Hæ legationes à C. Scribonio Pr. vrbano in senatum introductæ sunt: benigneq; omnib; responsum. cum Antiocho, quia longior disceptatio erat, decem legatis, quorum pars in Asia, aut Lyfimachia apud regem fuerant, delegata est. *Legationes Græcia audiuntur.* Quintio mandatum, vt adhibitis ijs legatorum regis verba audiret: responderetq; ijs, quæ *Menippi Antiochi regi legationis oratio.*
- E** ex dignitate atq; vtilitate populi Romani responderi possent: Menippus & Hegesinax principes regis legationis erant. ex ijs Menippus ignorare se dixit, quidnã perplexi sua legatio haberet: cum simpliciter ad amicitiam petendam, iungendamq; societatem venissent. Esse autem tria genera fœderum, quibus inter se paciscerentur amicitias ciuitates, regesq;. vnum, cum bello victis dicerentur leges: vbi enim omnia ei qui armis plus posset, dedita essent, quæ ex ijs habere victos, quibus mulctari eos velit, ipsius ius atq; arbitrium esse. alterũ cum pares bello æquo fœdere in pacem atq; amicitiam venirent. tunc enim repeti reddiq; per conuentionem res, & si quarum turbata bello possessio sit, eas aut ex formula iuris antiqui, aut ex partis vtriusq; commodo componi. tertium esse genus, cum, qui hostes nunquam fuerint, ad amicitiam sociali fœdere inter se iungendam coeant, eos neque dicere, neque accipere leges: id enim

Quintij ad Menippum Antiochi legatum responso.

Ad Antiochum legatum mittuntur.

Annibal scadet Antiocho, ut in Italia contra Romanos bellum gerat.

victoris & victi esse. ex eo genere cum Antiochus esset, mirari se, quod Romani æquum censeant ei leges dicere, quas Asiæ urbium liberas & immunes, quas stipendiarias esse velint: quas intrare præsidia regia regemque vetent. cum Philippo enim hoste pacem, non cum Antiocho amico societatis fœdus ita faciendum esse. Ad ea Quintius: Quoniam vobis distinctè agere liber, & genera iungendarum amicitiarum enumerare: ego quoque duas condiciones ponam, extra quas nullam esse regi nuncietis amicitie cum populo Romano iungendæ. vnam, si nos nihil, quod ad vrbes Asiæ attinet, curare velit, ut & ipse omni Europa abstineat. alteram, si se ille Asiæ finibus non contineat, & in Europam transcendat: ut & Romanis ius sit, Asiæ ciuitatum amicitias & tueri quas habeant, & nouas complecti. Enimvero id auditu etiam dicere indignum esse Hegesianax, Thraciæ & Chersonesi urbibus arceri Antiochum, quæ Seleucus proauus eius, Lysimacho rege bello victo, & in acie cæso, per summum decus parta liquerit: pari cum laude eadem ab Thracibus possessa, partim armis receperit Antiochus, partim deferta, sicut ipsam Lysimachiam, & reuocatis cultoribus frequentauerit: & quæ strata ruinis atque incendijs erant, ingentibus impensis ædificauerit. Quid igitur simile esse, ex ea possessione ita parra, ita recuperata deduci Antiochum, & Romanos abstinere Asia, quæ nunquam eorum fuerit? Amicitiam Romanorum expetere Antiochum: sed quæ impetrata gloriæ sibi, non pudori sit. Ad hæc Quintius: Quandoquidem, inquit, honesta pensamus: sic, ut aut sola aut prima certè pensari decet principi orbis terrarum populo, & tanto regi: vtrum tandem videtur honestius, liberas velle omnes quæ vbi que sunt Græciæ vrbes, an seruas & vectigales H facere? Si sibi Antiochus pulchrum esse censeret, quas vrbes proauus belli iure habuerit, auus paterque; nunquam vsurpauerint, pro suis eas repetere in seruitutem: & populus Romanus susceptum patrocinium libertatis Græcorum non deserere, fidei constantiæque suæ ducit esse: sicut à Philippo Græciam liberauit, ita & ab Antiocho Asiæ vrbes, quæ Graij nominis sint, liberare in animo habet. neque enim in Æolidem Ioniamque; coloniæ in seruitutem regiam missæ sunt: sed stirpis augendæ causa, gentisque; vetustissimæ per orbem terrarum propagandæ. Cum hæsitaret Hegesianax, nec inficiari posset, honestiorem causam libertatis quam seruitutis prætexti titulo: Quin mittimus ambages, inquit P. Sulpitius, qui maximus natu ex decem legatis erat, alteram ex duabus conditionibus, quæ modo disertè à Quintio datæ sunt, legite: aut superfederet de amicitia agere. Nos verò, inquit Menippus, nec volumus, nec possumus pacisci quicquam, quo regnum Antiochi minuatur. Postero die Quintius legationes vniteras Græciæ Asiæque; cum in senatum introduxisset, ut scirent quali animo populus Romanus, quali que; Antiochus erga ciuitates Græciæ essent: postulari & sua & regis exposuit. Renunciarent ciuitatibus suis, populum Romanum qua virtute quaque; fide libertatem eorum à Philippo vindicauerit, eadem ab Antiocho, nisi decedat Europa vindicaturum. Tum Menippus deprecari & Quintium & patres institit, ne festinarent decernere, quo decreto turbaturi orbem terrarum essent: tempus & sibi sumerent, & regi ad cogitandum darent. cogitaturum, cum renunciatae conditiones essent, & impetraturum aliquid: aut pacis causa consensurum. Ita integra dilata K res est. legatos mitti ad regem eosdem, qui Lysimachiæ apud eum fuerant, placuit: P. Sulpitium, P. Villium, P. Ælium. Vix dum ij profecti erant, cum à Carthagine legati bellum haud dubiè parare Antiochum Annibale ministro attulerunt: inieceruntque; curam, ne simul & Punicum bellum excitaretur. Annibal patria profugus peruenerat ad Antiochum, sicut antè dictum est: & erat apud regem in magno honore. nulla alia arte, nisi quod volutanti diu consilia de Romano bello, nemo aptior super tali re particeps sermonis esse poterat. Sententia eius vna atque eadem semper erat, ut in Italia bellum gereretur. Italiam & comitatus & militem præbituram externo hosti. si nihil ibi moueatur, liceatque; populo Romano viribus & copijs Italiæ extra Italiam bellum gerere: neque; regem neque; gentem vllam parem Romanis esse. Sibi centum tectas naues,

- A** naues, sedecim millia peditum, mille equites deposcebat. ea se classe primùm Africanam petiturum. magnopere confidere, & Carthaginienſes ad rebellandũ ab ſe compelli poſſe: ſi illi cunctentur, ſe aliqua parte Italiae bellum excitaturum Romanis. Regem cum cæteris omnibus tranſire in Europam debere, & in aliqua parte Græciæ copias continere: neq; traijcientem, & quod in ſpeciem famamq; belli ſatis ſit, paratum traijcere. In hanc ſententiam cum adduxiſſet regem, præparandos ſibi ad id popularium animos ratus, literas, ne quo caſu interceptæ palàm facerent conata, ſcribere non eſt auſus. Ariſtonem quendam Tyrium naçtus Epheli, expertuſq; ſolertiam leuioribus miniſterijs, partim donis, partim ſpe præmiorum oneratum, quibus etiam ipſe rex annuerat, Carthaginem cum mandatis mittit. edit nomina eorum, quibus
- B** conuentis opus eſſet. inſtruit etiam ſecretis notis, per quas haud dubiè agnoſcerent ſua mandata eſſe. Hunc Ariſtonem Carthagine obuertantem, non prius amici quàm inimici Annibaliſ, qua de cauſa veniſſet, cognouerunt. & primò in circulis conuiuijsq; celebrata ſermonibus res eſt. deinde in ſenatu quidam nihil actum eſſe dicere exilio Annibaliſ: ſi abſens quoq; nouas moliri res, ſolicitandoq; animos hominum turbare ſtatum ciuitatis poſſet. Ariſtonem quendam Tyrium aduenam, inſtructum mandatis ab Annibale & ab Antiocho rege, veniſſe: certos homines quotidie cum eo ſecreta colloquia ſerere, & in occulto colloquij, quod mox in omnium perniciem erupturum eſſet. Conclamauere omnes, vocari Ariſtonem debere, & quæri quid veniſſet: & niſi expromeret, cum legatis Romam mitti: ſatis pro temeritate vnus hominis ſuppliciorum penſum eſſe. priuatos ſuo periculo peccaturos. Rempubicam non extra noxam modò, ſed etiam extra famam noxæ conſeruandam eſſe. Vocatus Ariſton purgare ſeſe, & firmiſſimo propugnaculo vti, quòd nihil literarum ad quenquam attuliſſet. cæterum nec cauſam aduentus ſatis expediebat: & in eo maximè hæſitabat, quòd cum Barchinæ ſolùm factionis hominib⁹ collocutum eum arguebant. Orta deinde altercatio eſt, alijs pro ſpeculatore cõprehendi iam & cuſtodiri iubentibus, alijs negantibus tumultuandi cauſam eſſe. mali rem exempli eſſe, de nihilo hoſpites corripit. idem Carthaginiensibus & Tyri, & in alijs emporijs in quæ frequenter commeent, euenturum. Dilata eo die res eſt. Ariſton Punico ingenio inter Pœnos vſus, tabellas conſcriptas celeberrimo loco ſupra ſedem quotidianam magiſtratus prima veſpera ſuſpendit. ipſe de tertia vigilia nauem conſcendit & profugit. poſtero die cum Suffetes ad ius dicendum conſediſſent, conſpectæ tabellæ, demptæq; & lectæ. ſcriptum erat: Ariſtonem priuatim ad neminem, publicè ad ſeniores (ita ſenatum vocabant) mandata habuiſſe. Publicato crimine, minus intenta de paucis quæſtio erat. mitti tamen legatos Romam, qui rem ad conſules & ſenatum deferrent, placuit: ſimul qui de iniurijs Maſaniſſæ quererentur. Maſaniſſa poſteaquam & infames Carthaginiensibus, & inter ſeipſos diſcordes ſenſit, principibus propter colloquia Ariſtonis ſenatui, ſenatu propter indicium eiſdem Ariſtonis populo ſuſpecto, locum iniuriæ eſſe ratus, agrum maritimum eorum & depopulatus eſt, & quædam vrbes vectigales Carthaginiensium ſibi coëgit ſtipendium pendere. Emporia vocant eam regionem. ora eſt minoris Syrtis, & agri vberis. vna ciuitas eius Lepcis: ea ſingula indies talenta vectigal Carthaginiensibus dedit. Hanc tum regionem & totam infeſtam Maſaniſſa, & ex quadam parte dubiæ poſſeſſionis, ſui regni an Carthaginiensium eſſet, effecerat. & quia ſimul ad purganda crimina, & quæſtum de ſe Romam eos ituros comperit, qui & illa onerarent ſuſpicionibus, & de iure vectigalium diſceptarent, legatos & ipſe Romam miſit. Auditi de Tyrio aduena primùm Carthaginiensibus, curam iniecere patribus, ne cum Antiocho ſimul & Pœnis bellandum eſſet. maximè ea ſuſpicio crimen vrgebat, quòd quem comprehenſum Romam mitti placuiſſet, nec ipſum nec nauẽ eius cuſtodiffent. De agro deinde cum regis legatis diſceptari cœptum. Carthaginiensibus iure finium cauſam tutabantur, quòd intra eos terminos eſſet, quibus P. Scipio victor agrum, qui iuris eſſet Car-

*Annibal Ariſtonẽ
quendam Tyrium
mittit Carthagi-
nem.*

*Ariſton vocatur in
ſenatum Cartha-
ginienſem.*

Ariſton profugit.

*Pœni legatos Ro-
mam mittunt.*

*De Maſaniſſa qua-
runtur leg. a Pœ-
norum.*

thagi-

thaginienſium finiſſet: & confeſſione regis, qui cū Aphirem profugum ex regno ſuo cum parte Numidarum vagantem circa Cyrenas perſequeretur: precario ab ſe iter per eum ipſum agrum, tanquam haud dubiè Carthaginienſium iuris, petiſſet. Numidæ & de terminatione Scipionis mentiri eos arguebant: & ſi quis veram originem iuris exigere vellet, quem proprium agrum Carthaginienſium in Africa eſſe aduenis, quantum ſecto bouis tergo amplecti loci potuerint, tantum ad urbem communiendam precario datum. quicquid Byſam ſedem ſuam exceſſerint, vi atque iniuria partum habere. Neque enim de quo agatur, probare eos poſſe: non modò ſemper, ex quo cœperint, ſed ne diu quidem eos poſſediſſe. per opportunitates nunc illos, nunc reges Numidarum uſurpaſſe ius: ſemperq; penes eum poſſeſſionem fuiſſe, qui plus armis potuiſſet. Cuius conditionis res fuerit, priuſquam hoſtes Romanis Carthaginienſes, ſocius atque amicus rex Numidarum eſſet, eius ſinerent eſſe: nec ſe interponerent, quo minus qui poſſent, tenerent. Reſponderi legatis vtriuſque partis placuit: miſſuros ſe in Africam, qui inter populum Carthaginienſem, & regem in re præſenti diſceptarent. Miſſi P. Scipio Africanus, & C. Cornelius Cethegus, & M. Minutius Rufus: audita inſpectaq; re ſuſpenſa omnia, neutro inclinatis ſententijs, reliquere. Id vtrum ſua ſponte fecerint, an quia mandatum ita fuerit, non tam certum eſt, quàm videtur tempori aptum fuiſſe, integro certamine eos relinquere: nam ni ita eſſet, vnus Scipio vel notitia rei, vel authoritate, ita de vtriuſque meritis, finire nutu diſceptationem potuiſſet.

Romani legatos mittunt, qui de cauſa M. Iſaniſſæ & Carthaginienſium cognoſcant.

EPITOME LIBRI XXXV.

DV. Scipio Africanus legatus miſſus ad Antiochum, Epheſi cum Annibale, qui ſe Antiocho iunxerat, collocutus eſt: ut, ſi fieri poſſet, metum vitæ, quem ex populo Romano conceperat, eximeret. Inter alia cūm quaereret ab Annibale, quem fuiſſe maximum imperatorem Annibal crederet: reſpondit, Alexandrum Macedonum regem, quòd parua manu innumerabiles exercitus fudiſſet: quodq; vltimas oras, quas viſere ſupra fidem humanam eſſet, peragraſſet. quaerenti deinde quem ſecundum poneret, inquit, Pyrrhum, eò quòd caſtra metari docuiſſet: ad hæc neminem elegantius loca cepiſſe, præſidia diſpoſuiſſe. exequenti quem tertium diceret: ſemet dixit. rideus Scipio, Quidnam tu dices, ſi me inquit, viciffes? tunc verò inquit, me & ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante alios poſuiſſem. Inter alia prodigia, quæ pluri- ma fuiſſe traduntur, bouem, Cn. Domitio conſule, locutum, Roma caue tibi, reſertur. Apparant in Antiochum bellum Romani. Nabis Lacedæmoniorum tyrannus incitatus ab Aetolis, qui & Philippum, & Antiochum ad inferendum bellum Romano ſollicitabant, à populo Romano deſcruit: & bello aduerſus Philopœmenem Achaorum prætorum geſto, ab Aetolis interfectus eſt. Aetoli quoque ab amicitia populi Romani deſecerunt. cum quibus ſocietate iuncta Antiochus Syria rex cūm bellum Græciæ intuliſſet, complures vrbes occupauit, inter quas Chalcidem, & totam Eubœam. Reſperætea in Ligurijs geſtas, & apparatus belli ab Antiocho continet.

Sex. Digitius prætor in Hispania in- feliciter rem geſ- ſit.

P. Cornelij Scipio- nis prætoris alterius in Hispania res feliciter geſta.

PRINCIPIO anni, quo hæc geſta ſunt, Sex. Digitius prætor in Hispania citeriore cum ciuitatibus ijs, quæ poſt profe- ctionem M. Catonis permultæ rebellauerant, crebra magis quàm digna dictu prælia fecit: & adeò pleraque aduerſa, vt vix dimidium militum, quàm quod acceperat, ſucceſſori tradiderit. nec dubium eſt, quin omnis Hispania ſublatura animos fuerit: ni alter prætor P. Cornelius Cn. F. Scipio, trans Iberum multa ſecunda prælia feciſſet: quo terrore non minus quinquaginta oppida cum deſecerunt. Prætor hæc geſſerat Scipio. Idem pro prætor Luſitanos peruaſtata vltiori prouincia cum ingenti præda domum redeuntes, in ipſo itinere aggreſſus, ab hora tertia diei ad octauam incerto euentu pugnavit, numero militum impar, ſuperior alijs: nam & acie frequen- ti armatis aduerſus longum & impeditum turba pecorum agmen, & recenti milite aduerſus feſſos longo itinere concurrerat. tertia nanque vigilia exierant hoſtes: huic nocturno itineri tres diurnæ horæ acceſſerant: nec vlla quiete data, labo- rem viæ prælium exceperat: itaque principio pugne vigoris aliquid in corporibus animisq; fuit. & turbauerant primò Romanos: deinde æquata pauliſper pugna eſt. In hoc diſcrimine ludos Ioui, ſi fudiſſet cæcidiffetq; hoſtes, pro prætor vouit. tandem gradum

A gradum acrius intulere Romani, cessitq; Lusitanus: deinde prorsus terga dedit. & cum institissent fugientibus victores, ad duodecim millia hostium sunt caesa: capti quingenti quadraginta, omnes ferme equites, & signa militaria capta centum triginta quatuor. De exercitu Romano septuaginta & tres amissi. Pugnatu inde haud procul Ilipa vrbe est. eò victorem opulentum praeda exercitum P. Cornelius reduxit. ea omnis ante urbem exposita est: potestasq; dominis suas res cognoscendi facta. caetera vendenda quaestori data: quod inde effectum est, militi diuisum. Nondum ab Roma profectus erat C. Flaminius praetor, cum haec in Hispania gerebantur. itaque tam aduersa quam secundae res per ipsum amicosq; eius magnis sermonibus celebrabantur. & tentauerat, quoniam bellum ingens in prouincia exarsisset, & exiguas reliquias exercitus ab Sex. Digitio, atq; eas ipsas plenas pauoris ac fugae accepturus esset, ut vnam sibi ex urbanis legionibus decernerent: ad quam cum militem ab se ipso scriptum ex s. c. adiecisset, eligeret ex omni numero tria millia & quingentos pedites, & equites trecentos. ea se legione (nam in Sex. Digitij exercitu haud multum spei esse) rem gesturum. Seniores negare: ad rumores à priuatis temerè in gratia magistratuum confictos senatusconsulta facienda esse. nisi quod aut praetores ex prouincijs scriberent, aut legati renunciarent: nihil ratum haberi debere. si tumultus in Hispania esset, placere, tumultuarios milites extra Italiam scribi à praetore. Mens ea senatus fuit, ut in Hispania tumultuarij milites legerentur. Valerius Antias & in Siciliam nauigasse delectus causa C. Flaminium scribit: & ex Sicilia Hispaniam petetem, tempestate in Africa delatum, vagos milites de exercitu P. Africani sacramento rogasse: his duarum prouinciarum delectibus tertium in Hispania adiecisse. Nec in Italia segnius Ligurum bellum crescebat. Pisas iam quadraginta millibus hominum, affluente quotidie multitudine ad famam belli, spemq; praedae, circumferebant. Minutius c. o. s. Arretium die, quem edixerat ad conueniendum militibus, venit. inde quadrato agmine ad Pisas duxit, & cum hostes mille passuum ab oppido trans fluuium mouissent castra, consul urbem haud dubie seruatam aduentu suo est ingressus. Postero die & ipse trans fluuium quingentos fere passus ab hoste posuit castra. inde leuibus praelijis à populationibus agrum sociorum tutabatur. in aciem exire non audebat, nouo milite & ex multis generibus hominum collecto, nec dum noto satis inter se, ut fidere

D alij alijs possent. Ligures multitudine freti & in aciem exhibant, parati de summa rerum decernere: & abundantes militum numero passim multas manus per extrema finium ad praedandum emittebant: & cum coacta vis magna pecorum praedaeq; esset, paratum erat praesidium, per quod in castella eorum vicosq; ageretur. Cum bellum Ligustinum ad Pisas constitisset, consul alter L. Cornelius Merula per extremos Ligurum fines exercitum in agrum Boiorum induxit, vbi longè alia belli ratio quam cum Liguribus erat. consul in aciem exhibit, hostes pugnam detrectabant: praedatumq; vbi nemo obuiam exiret, discurrebant Romani: Boij diripi sua impunè, quam tuendo ea conferere certamen malebant. posteaquam omnia ferro igniq; satis euastata erant, consul agro hostium excessit, & ad Mutinam agmine incauto, ut inter pacatos, ducebat. Boij vbi egressum è finibus suis hostem sensere, sequebantur silenti agmine, locum insidijs quaerentes. nocte praetergressi castra Romana saltum, qua transeundum erat Romanis, insederunt. Id cum parum occultè fecissent, consul qui multa nocte solitus erat mouere castra, ne nox terrorem in tumultuario praelio augeret, lucem expectauit. & cum luce moueret, tamen turmam equitum exploratum misit. Posteaquam relatum est, quantae copiae & in quo loco essent, totius agminis sarcinas in medium conijci iussit, & triarios vallum circumijcere: caetero exercitu instructo ad hostem accessit. Idem & Galli fecerunt, posteaquam apertas esse insidias, & recto ac iusto praelio, vbi vera virtus vinceret, dimicandum viderunt. Hora secunda ferme concursus est sinistra sociorum equitum ala, & extraordinarij prima in acie pugnabant. praerant duo consulares legati, M. Marcellus, & T. Sempronius

Ligures Pisas circumferebant.

L. Cornelius Merula consul Boiorum agros populatur.

L. Cornelius Merula & T. Sempronius ad Mutinam dimicant.

pronius prioris anni consul. Nouus consul nunc ad prima signa erat, nunc legiones R
 continebat in subsidijs, ne certaminis studio prius concurrerent, quàm datum si-
 gnum esset. equites earum extra aciem in locum patetem Q. & P. Minutios tribunos
 militum educere iussit. inde cum signum dedisset, impetum ex aperto facerent. Hæc
 agenti nuncius venit à T. Sempronio Longo, non sustinere extraordinarios impetum
 Gallorum: & cæfos permultos esse: & qui supersint, partim labore, partim metu re-
 misisse ardorem pugnae. legionem alteram ex duabus, si videretur, summitteret, pri-
 usquàm ignominia acciperetur. Secunda legio missa est, & extraordinarij recepti. tum
 redintegrata est pugna: cum & recens miles & frequens ordinibus legio successisset:
 sinistra ala ex prælio subducta est, dextera in primam aciem subijt. Sol ingenti ardore
 torrebat minimè patientia æstus corpora Gallorum: densis tamen ordinibus nunc G
 alij in alios, nunc in scuta incumbentes, sustinebant impetus Romanorum. Quod
 ubi animaduertit consul, ad perturbandos ordines eorum C. Liuium Salinatorem,
 qui præerat alarijs equitibus, quàm concitatissimos equos immittere iuber: & legio-
 narios equites in subsidijs esse. Hæc procella equestris primò confudit & turbauit,
 deinde dissipauit aciem Gallorum, non tamen vt terga darent, obstabant duces, ha-
 stilibus cædentes terga trepidantium, & redire in ordines cogentes: sed interequi-
 tantes alarij non patiebantur. eos. obtestabatur milites, vt paululum adniterentur:
 victoriam in manibus esse. dum perturbatos & trepidantes viderunt, instarent. si re-
 stitui ordines fuissent, integro rursus eos prælio & dubio dimicatuuros. Inferre vexil-
 larios iussit signa. omnes connixi tandem auerterunt hostem, postquam terga da-
 bant, & in fugam passim effundebantur: tum ad persequendos eos legionarij equi-
 tes immissi. Quatuordecim millia Boiorum eo die cæsa sunt, viui capti mille nona-
 ginta duo: equites ducenti viginti vnus: tres duces eorum, signa militaria ducenta
 XII. carpenta LXIII. Nec Romanis incruenta victoria fuit. supra quinque millia mili-
 tum ipsorum aut sociorum sunt amissa: centuriones tres & viginti, præfecti sociùm
 quatuor, & M. Genutius & M. Martius trib. militum secundæ legionis. Eodem ferè
 tempore duorum consulum literæ allatæ sunt: L. Cornelij de prælio ad Mutinam
 cum Boijs facto, & Q. Minutij à Pisis. Comititia suæ fortis esse. cæterum adeò suspen-
 sa omnia in Liguribus se habere, vt abscedi inde sine pernicie sociorum & damno
 Reipub. non possit. si ita videretur patribus, mitterent ad collegam: vt is qui profligatum
 bellum haberet, ad comitia Romam rediret: si id facere grauaretur, quod non
 suæ fortis id negotium esset, se quidem facturum, quodcunq; senatus censuisset: sed
 etiam atq; etiam viderent, si magis è Repub. esset interregnum iniri, quàm ab se in eo
 statu relinqui prouinciam. Senatus C. Scribonio negotium dedit, vt duos legatos ex
 ordine senatorio mitteret ad L. Cornelium consulem, qui literas collegæ ad senatum
 missas deferrent ad eum: & nunciarent, senatum, ni is ad magistratus subrogandos
 Romam veniret, potius quàm Q. Minutius à bello integro auocaretur, interregnum
 iniri passurum. Missi legati renunciarunt, L. Cornelium ad magistratus subrogandos
 Romam venturum. De literis L. Cornelij, quas scripserat secundum prælium cum
 Boijs factum, disceptatio in senatu fuit: quia priuatim pleriq; senatorib⁹ legatus M. K
 Claudius scripserat, fortunę populi Romani & militū virtuti gratiã habendam, quod
 res benè gesta esset. consulis opera & militum aliquantū amissum: & hostium exerci-
 tum, cuius delendi oblata fortuna fuerat, elapsum. milites eo plures perisse, quod tar-
 dius ex subsidijs, qui laborantibus opem ferrent, successissent. hostes è manib⁹ emis-
 sos, quod equitibus legionarijs & tardius datum signum esset, & persequi fugientes,
 non licuisset. De ea re nihil temerè decerni placuit: ad frequentiores cōsultatio delata
 est. instabat enim cura alia, quod ciuitas scēnore laborabat: & cum multis scēnabri-
 bus legibus constricta auaritia esset, via fraudis inita erat, vt in socios qui non tene-
 renrur ijs legibus, nomina transcriberent. ita libero scēnore obruebant debitores,
 cuius cernendi cum ratio quæreretur, diem finiri placuit, Fœneralia quæ proximè
 fuissent;

Boij terga dede-
 runt.
 Boiorum cæsa 14.
 millia, Romanorū
 verò 5. millia.

De prælio Cornelij
 cum Boijs facto di-
 sceptatur in sena-
 tu.

De scēnore, quo la-
 borabat ciuitas, a-
 gitur.

- A fuissent, ut post eam diem socij ciuibus Romanis credidissent pecunias, profiterentur: & ex ea die pecuniæ creditæ, quib⁹ debitor vellet legibus, ius creditori diceretur. Deinde posteaquam professionibus detecta est magnitudo aris alieni per hanc fraudem contracti: M. Sempronius tribunus plebis ex autoritate patrum plebem rogauit: plebesq; sciuit, ut cum socijs ex nomine Latino pecuniæ creditæ ius idem, quod cum ciuibus Romanis esset. Hæc in Italia domi militiæq; acta. In Hispania nequam tantum belli fuit, quantum auxerat fama. C. Flaminius in citeriori Hispania oppidum Iluciam in Oretanis cepit: deinde in hyberna milites deduxit, & per hyemem prælia aliquot nulla memoria digna aduersus latronum magis quam hostium excursions, vario tamen euentu, nec sine militum iactura, sunt facta. Maiores res gestæ à M. Fulvio. Is apud Toletum oppidum cum Vacceis Vectonibusq; & Celtiberis signis collatis dimicauit: exercitum earum gentium fudit, fugauitq;: regem Hilerum viuum cepit. Dum hæc in Hispania ageretur, comitiorum iam appetebat dies. itaq; L. Cornelius consul relicto ad exercitum M. Claudio legato, Romam venit. Is in senatu cum de rebus à se gestis differuisset, quoq; in statu prouincia esset: questus est cum patribus conscriptis, quod tanto bello vna secunda pugna tam feliciter perfecta, non esset habitus dijs immortalibus honos. postulauit deinde, ut supplicationem simul triumphumq; decernerent. Prius tamen quam relatio fieret, Q. Metellus, qui consul dictatorq; fuerat, literas eodem tempore dixit, & consulis L. Cornelij ad senatum, & M. Marcelli ad magnam partem senatorum allatas esse inter se pugnantibus: eoq; dilata esse consultationem, ut præsentibus authorib⁹ earum literarum disceptaretur. itaq; expectasse sese, ut consul qui sciret ab legato suo aduersus se scriptum aliquid, cum ipsi veniendum esset, duceret eum secum Romam: cum etiam verius esset, T. Sempronio imperium habenti tradi exercitum, quam legato. nunc videri esse amotum de industria, ne ea quæ scripserat, præsens diceret, aut argueret coram: & si quid vani afferret, argui posset, donec ad liquidum veritas explorata esset. itaque nihil eorum quæ postulatet consul decernendum in præsentia censere. Cum pergeret nihilo segnius referre, ut supplicatio decerneretur, triumphantiq; sibi in urbem inuehliceret: M. & C. Titinij tribuni plebis se intercessuros, si de ea re fieret senatusconsultum, dixerunt. Censores erant priore anno creati Sex. Ælius Pærus, & C. Cornelius Cethegus: Cornelius lustrum cõdidit. censa sunt ciuium capita CXLIII. millia septingenta quatuor. Aquæ ingentes eo anno fuerunt: & Tyberis loca plana urbis inundauit. circa portam Flumentanam etiam collapsa quædam ruinis sunt. & porta Cælemontana fulmine iccta est, murusq; circa multis locis de cælo tactus. & Aritiæ, Lanuuij & in Auentino lapidib⁹ pluit. & à Capua nunciatum est, examẽ vesparum ingens in forum aduolasse, & in Martis ede confedisse. eas collectas cum cura, & igni crematas esse. Horum prodigiorum causa decemviri libros adire iussi, & nouendiale sacrum factum, & supplicatio indicta est, atq; vrbs lustrata. Iisdem diebus ædiculam Victoriæ virginis prope ædem Victoriæ M. Portius Cato dedicauit, biennio post, quam vouit. Eodem anno coloniam Latinam in agrum Ferentinum triumviri deduxerunt, Cn. Manlius Volfo, L. Apustius Vullo. P. Ælius Tubero, cuius lege deducebatur. tria millia peditum iere, ccc. equites: numerus exiguus pro copia agri. Dari potuere tricena iugera in pedites, sexagena in equites. Apustio authore tertia pars agri dempta est: quò postea si vellent, nouos colonos ascribere possent: vicena iugera pedites, quadragena equites acceperunt. In exitu iam annus erat, & ambitio magis quam vnquam alias exarserat consularibus comitijs. multi & potentes petebant patritij, plebei q;: P. Cornelius Cn. filius, Scipio, qui ex Hispania prouincia nuper decesserat magnis rebus gestis: & L. Quintius Flamininus, qui classi in Græcia præfuerat: & Cn. Manlius Volfo: hi patritij. plebei autem, C. Lælius, Cn. Domitius, C. Liuius Salinator, M. Acilius. sed omnium oculi in Quintium, Corneliumq; coniecti. nam & in vnum locum petebant ambo patritij, & rei militaris gloria recens vtrunq; comendabat. Cæterum

Res geste in Hispania a pratoribus.

Lustrum conditur.

Prodigia.

Ambitio maxima in consularibus comitijs.

ante omnia accendebant fratres candidatorum, duo clarissimi ætatis suæ imperatores. maior gloria Scipionis: & quo maior, eò propior invidia. Quintij recentior, vt qui eo anno triumphasset. Accedebat, quòd alter decimum iam propè annu assiduus in oculis hominum fuerat, quæ res minus verendos magnos homines ipsa satietate facit: consul iterum post deuictu Annibalem, censorq; fuerat. in Quintio noua & recentia omnia ad gratiam erant: nihil nec petierat à populo post triumphum, nec adeptus erat. Pro fratre germano, nõ patruele se petere aiebat: pro collega & particeps administrati belli. se terra, fratrem mari rem gessisse. Is obtinuit, vt præferretur candidato, quem Africanus fraterq; ducebat: quem Cornelia gens, Cornelio consule comitia habente: quem tantum præiudicium lenatus, virum è ciuitate optimum iudicatum, qui matrem Idæam Pessinunte venientem in vrbem acciperet. L. Quintius & Cn. G

A. 562.

Ligures castra consulis oppugnant: deinde saltus angusti fauces occupant.

Domitius Ænobarbus consules facti. adeò ne implebeio quidem consule, cum pro C. Lælio niteretur, Africanus valuit. Postero die prætores creati, L. Scribonius Libo, M. Fuluius Centimalus, A. Atilius Serranus M. Bœbius Pamphilus, L. Valerius Tappus, Q. Salonius Sarra. Ædilitas insignis eo anno fuit M. Æmylij Lepidi, & L. Æmylij Pauli. Multos pecuarios damnarunt: ex ea pecunia clypea inaurata in fastigio Iouis ædis posuerunt. porticum vnã extra portam Trigeminam, emporio ad Tyberim adiecto: alteram à porta Fontinali ad Martis aram, quã in campum iter esset, perduxerunt. Diu nihil in Liguribus dignum memoria gestum erat. Extremo eius anni bis in magnum periculum res adducta est. nam & castra consulis oppugnata, ægrè sunt defensa: & non ita multo post per saltum angustum cum duceretur agmen Romanum, ipsas fauces exercitus Ligurum infedit. quã cum exitus non pateret, conuerso agmine redire institit consul. & à tergo fauces saltus occupatæ à parte hostium erant: Caudinæq; cladis memoria non animis modò, sed propè oculis obuersabatur. Numidas octingentos ferme equites inter auxilia habebat. Eorũ præfectus consuli pollicetur se parte vtra vellet cum suis erupturum. tant vti diceretur, vtra pars frequentior vicis esset. in eos se imperum facturum: & nihil prius quàm flammam teetris iniecturum, vt is pauor cogeret Ligures excedere saltu quem obsiderent, & discurrere ad opem ferendam suis. Collaudatum eum consul spe præmioru onerat. Numidæ equos

Numida equites primo aspectu contemptissimi.

conscendunt, & obequitare stationibus hostium neminem laceffentes cœperunt. Nihil primo aspectu contemptius, equi hominesq; paululi & graciles: discinctus & inermis eques, præterquam quod iacula secum portat: equi sine frenis, deformis ipse cursus rigida ceruice & extento capite currentium. Hunc contemptum de industria augentes, labi ex equis, & per ludibrium spectaculo esse. Itaq; qui primo intenti paratiq; si lacefferentur, in stationibus fuerant, iam inermes, sedentesq; pars maxima spectabant. Numidæ ad equitate, dein refugere: sed propius saltum paulatim euehi: velut quos impotentes regendi equi inuitos efferrent. postremò subditis calcarib⁹ per medias stationes hostium erupere: & in agrum latiore euecti, omnia propinqua viã recta incendunt: proximo deinde vico inferunt ignem, ferro flammãq; omnia peruastant. Fumus primò cõspectus, deinde clamor trepidantium in vicis auditus, postremò seniores pueriq; refugientes tumultum in castris fecerunt: itaq; sine consilio, sine K

Ætoli cõcitant reges Antiochum & Philippum, tyrannuq; Nabin aduersus Romanos.

Ætolorum legatus ad Nabin.

imperio pro se quisq; currere ad sua tuenda: momentoq; temporis castra relicta erant: & obsidione liberatus eos. quò intenderat, peruenit. Sed neq; Boij, neque Hispani, cum quibus eo anno bellatum erat, tam inimici infestiq; erant Romanis, quàm Ætolorum gens. Ij post deportatos ex Græcia exercitus primò in spe fuerant, & Antiochum in vacuam Europæ possessionem venturum: nec Philippum aut Nabin quieturos. vbi nihil vsquam moueri viderunt, agitandum aliquid miscendumq; rati, ne cunctando senescerent consilia: concilium Naupaetum indixerunt. Ibi Thoas prætor eorum conquestus iniurias Romanorum, statumq; Ætolia, quòd omnium Græciæ gentium ciuitatumq; in honoratissimi post eam victoriam essent, cuius causa ipsi fuissent: legatos censuit circa reges mittendos, qui non solum tentarent animos eorum, sed

- A rum, sed suis quenq; stimulis mouerent ad Romanum bellum. Damocritus ad Nab-
bin, Nicander ad Philippum, Dicæarchus frater prætoris ad Antiochum est missus.
Tyranno Lacedæmonio Damocritus, ademptus maritimis ciuitatib⁹ eneruatam ty-
rannidem dicere: inde militem, inde naues, naualesq; socios habuisse: inclusum suis
propè muris Achæos videre dominantes in Peloponneso: nunquam habiturum re-
cuperandi sua occasionem, si eam quæ tum esset, prætermisisset. nullum exercitum
Romanum in Græcia esse: nec propter Gyttheum, aut maritimos alios Laconas di-
gnam causam existimatuos Romanos, cur legiones in Græciâ rursus transmittant.
Hæc ad incitandum animum tyranni dicebantur: vt cum in Græciam Antiochus
traisisset, conscientia violatæ per sociorum iniurias Romanæ amicitia, cõiungeret
B se cum Antiocho. Et Philippum Nicander haud dissimili oratione incitabat. erat eti- *Aetolorum legatus
ad Philippum.*
am maior orationi materia, quo ex altiore fastigio rex, quàm tyrânus, detractus erat:
quoq; plures ademptæ res. ad hoc vetusta regum Macedonia fama, peragratusq; or-
bis terrarum victorijs eius gentis referebatur. Et tutum vel incepto vel euentu se
consilium afferre. nam neq; vt antè se mouerat Philippus, quàm Antiochus cum ex-
ercitu transierit in Græciam, suadere: & qui sine Antiocho aduersus Romanos Æto-
losq; tandiu sustinuerit bellum, ei adiuncto Antiocho, socijs Ætolis, qui tum gra-
uiores hostes quàm Romani fuerint, quibus tandem viribus resistere Romanos pos-
se? Adijciebat de duce Annibale, nato aduersus Romanos hoste, qui plures & duces
& milites eorum occidisset, quàm quot superessent. Hæc Philippo Nicander. Alia
C Dicæarchus Antiocho, & omnium primùm prædam de Philippo Romanorum esse
dicere, victoriam Ætolorum. & aditum in Græciam Romanis nullos alios, quàm
Ætolos dedisse: & ad vincendum vires eosdem præbuisse. deinde quantas peditum *Aetolorum legatus
ad Antiochum.*
equitumq; copias præbituri Antiocho ad bellum essent: quæ loca terrestribus copijs,
quos portus maritimis. Tum de Philippo & Nabide libero mendacio abutebatur: pa-
ratum vtrunq; ad rebellandum esse: & primam quanque occasionem recuperandi ea
quæ bello amisissent, arrepturos. Ita per totum simul orbem terrarum Ætoli Roma-
nis concitabant bellum. reges tamèn aut non moti, aut tardius moti sunt. Nabis ex- *Nabis à Romanis
deficit.*
templò circa omnes vicus maritimos dimisit ad seditiones in ijs miscendas: & alios
principù donis ad suam causam perduxit, alios pertinaciter in societate Romana ma-
nentes occidit. Achæis omnium maritimorù Laconum tuendorù ab T. Quintio cu-
D ra mandata erat. itaq; ex templò & ad tyrannù legatos miserunt, qui admonerent fœ-
deris eum Romani, denunciarentq; ne pacem, quam quantopere petisset, turbaret: &
auxilia ad Gyttheum, quod iam oppugnabatur à tyranno: & Romam qui ea nuncia-
rent, legatos miserunt. Antiochus rex ea hyeme Rhaphiæ in Phœnicæ Ptolemæo regi
Ægypti filia in matrimonium data, cum Antiochiam se recepisset, per Ciliciam Tau-
ro monte superato, extremo iam hyemis Ephesum peruenit. inde principio veris, An- *Antiochi filiam
Ptolemæus rex Æ-
gypti ducit.*
tiocho filio misso in Syriam ad custodiam vltimarù partium regni, ne quid absente se
à tergo moueretur: ipse cum omnib⁹ terrestribus copijs ad Pisidas, qui circa Selgâ in-
colunt, oppugnandos est profectus. Eo tempore legati Romani P. Sulpitius, & P. Vil-
E lius, qui ad Antiochum (sicut ante dictum est) missi erant, iussi prius Eumenem adire,
Elæam venere: inde Pergamum (ibi regia Eumenis fuit) ascenderunt. Cupidus belli
aduersus Antiochum Eumenes erat: grauèm si pax esset, accolam tanto potentiorẽ
regem credens: eundem si motù bellum esset, non magis parem Romanis fore quàm
Philippus fuisset: & aut funditus sublatum iri: aut si pax victo daretur, multa illi de-
tracta sibi accessura: vt faciliè deinde se ab eo sine vllò Romano auxilio tueri posset.
etiam si quid aduersi casurum foret, satius esse Romanis socijs quamcunq; fortunam
subire, quàm solùm aut imperium pati Antiochi: aut abnuentem vi atq; armis cogi.
Ob hæc quantum authoritate, quatum consilio valebat, incitabat Romanos ad bel-
lum. Sulpitius æger Pergami substitit. Villius cum Pisidiæ bello occupatum esse re-
gem audisset, Ephesum profectus, dum paucos ibi moratur dies, dedit operam, vt

Scipionis cum Annibale colloquium.

Antiochus Antiochi filius moritur.

Minionis ad legatos Romanos pro Antiocho oratio.

Sulpitij legati Romani ad Minionem responso.

cum Annibale, qui tum ibi fortè erat, sæpè congregeretur: vt animum eius & tentaret, si qua posset: & metum demeret periculi ei quicquam ab Romanis esse. His colloquijs aliud quidem actum nihil est: secutum tamen sua sponte est, velut consilio petirum esset, vt vilior ob ea regi Annibal, & suspectior ad omnia fieret. Claudius secutus Græcos Acilianos libros, P. Africanum in ea fuisse legatione tradit: eumq; Ephesi collocutum cum Annibale. & sermonem etiam vnum refert, quo quaerenti Africano, quem fuisse maximum imperatorem Annibal crederet, respondisset, Alexandrum Macedonum regem: quod parua manu innumerabiles exercitus fudisset: quodq; vltimas oras, quas visere supra spem humanam esset, peragrasset. quaerenti deinde, quem secundum poneret, Pyrrhum dixisse. castra metari primùm docuisse: ad hoc neminem elegantius loca cæpisse, præsidia disposuisse: artem etiam conciliandi sibi homines eam habuisse, vt Italicæ gentes regis externi, quàm populi Romani tam diu principis in ea terra imperium esse mallent. exequenti, quem tertium duceret, haud dubiè semetipsum dixisse. tum risum obortum Scipioni, & subiecisse: Quidnam tu diceres, si me vicisses? tum me verò, inquit, & ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante omnes alios imperatores esse. & perplexum Punico astu respòsum, & assentationis genus Scipionem mouisse: quod è regie se imperatorũ velut inæstimabilem secreuisset. Villius ab Epheso Apameã processit. eò & Antiochus audito Romanorum legatorum aduentu occurrit. Apameæ congressis disceptatio eadem fermè fuit, quæ Romæ inter Quintiũ & legatos regis fuerat. mors nunciata Antiochi filij regis, quem missum paulò antè dixerã in Syriam, diremit colloquia. Magnus luctus in regia fuit, magnumq; eius iuuenis desiderium. id enim iam specimen sui dederat, vt si vita longior contigisset, magni iustiq; regis in eo indolem fuisse appareret. Quo carior acceptiorq; omnibus erat, eo mors eius suspectior fuit. grauiem successorem eum instare senectuti suæ patrem credentem, per spadones quosdam, talium ministerijs facinororum acceptos regibus, veneno sustulisse. Eam quoq; causam clandestino facinori adijciebant, quod cum Seleuco filio Lyfimachiam dedisset: Antiocho quam similem daret sedem, vt procul ab se per honorem eum quoq; ablegaret, non habuisset. Magni tamen luctus species per aliquot dies regiam tenuit: legatusq; Romanus, ne alieno tempore incòmodus obuersaretur, Pergamum concessit. rex Ephesum, omisso quod inchoauerat bello, redijt. ibi per luctũ regia clausa, cum Minione quodam, qui princeps amicorũ eius erat, secreta consilia agitauit. Minio ignarus omnium externorum, viresq; æstimans regis ex rebus in Syria aut Asia gestis, non causa modò superiorem esse Antiochum, quod nihil æqui postulerent Romani, sed bello quoq; superaturum credebat. Fugienti regi disceptationem cum legatis, seu iam experto eam minus prosperam, seu mœore recenti confuso, professus Minio, se quæ pro causa essent dicturum, persuasit vt à Pergamo accerferentur legati. Iam conualuerat Sulpitius. itaque ambo Ephesum venerunt. rex à Minione excusatus, & absente eo res agi cœpta est. Ibi præparata oratione Minio: Specioso titulo, inquit, vti vos Romani Græcarum ciuitatum liberandarum video. sed facta vestra orationi nõ conueniunt: & aliud Antiocho iuris statuistis, alio ipsi vtimini. Qui enim magis Smyrnei Lampfaceniq; Græcia sunt, quàm Neapolitani & Rhegini & Tarentini, à quibus stipendium, à quibus naues ex fœdere exigitis? Cur Syracusas atque in alias Siciliae Græcas vrbes prætorem quotannis cum imperio & virgis & securibus mittitis? nihil aliud profectò dicatis, quàm armis superatis vos ijs has leges imposuisse. Eandem de Smyrna & Lampfaco, ciuitatibusq; quæ Ionix aut Æolidis sunt, causam ab Antiocho accipite. bello superatas à maioribus, & stipendiarias ac vectigales factas, in antiquum ius repetit. itaque ad hæc ei responderi velim, si ex æquo disceptatur, & non belli causa quaeritur. Ad ea Sulpitius: Fecit verecundè, inquit, Antiochus, qui, si alia pro causa eius non erant, quæ dicerentur, quemlibet ista quàm se dicere maluit. Quid enim simile habet ciuitatum earum, quas comparasti causa? Ab Rheginis & Neapolitanis & Tarentinis, ex quo in

A quo in nostram venerunt potestatem: vno & perpetuo tenore iuris semper usurpato, nunquam intermisso, quæ ex fœdere debent, exigimus. Potestne tandem dicere, ut ij populi non per se, non per alium quenquam fœdus mutauerint: sic Asiæ ciuitates, ut semel venerunt in maiorum Antiochi potestatem, in perpetua possessione regni vestri permanisissent? & non alias earum in Philippi, alias in Ptolemæi fuisse potestate? alias per multos annos nullo ambigente libertatem usurpasse? Nam si, quod aliquando serui erunt temporum iniquitate pressi, ius post tot secula asserendi eos in seruitutem faciet: quid abest quin actum nobis nihil sit, quod à Philippo liberauimus Græciam? & repetant posteri eius Corinthum, Chalcidem, Demetriadem, & Thessalorum totam gentem? Sed quid ego causam ciuitatum ago, quam ipsis agentibus & nos, & regem ipsum cognoscere æquius est? Vocari deinde ciuitatum legationes iussit, præparatas iam antè & instructas ab Eumene: qui quantumcunq; virium Antiocho decessisset, suo id accessurum regno ducebat. Admissi plures, dum suas quisque nunc querelas, nunc postulationes inserit, æqua iniquis miscentes, è disceptatione altercationem fecerunt. itaq; neq; remissa vlla re, neq; impetrata, æquè ac venerant omnium incerti legati Romam redierunt. Rex dimissis ijs consilium de bello Romano habuit. Ibi alius alio ferocius: quia quo quisque asperius aduersus Romanos locutus esset, eo spes gratiæ maior erat. alius superbiam postulatorum increpare, tanquam Nabidi victo, sic Antiocho, maximo Asiæ regum, imponentium leges. quanquam Nabidi tamen dominationem in patriam suam, & patriam Lacedæmonem remissam: Antiocho, si Smyrna & Lampascus imperata faciant, indignum videri. alij paruas, & vix dictu dignas belli causas tanto regi eas ciuitates esse, sed initium semper per ius iniusta impetrandi fieri. nisi crederent, Persas cum aquam terramq; ab Lacedæmonijs petierunt, gleba terræ & haustu aquæ eguisse. per similem tentationem Romanis de duabus ciuitatibus agi. & alias ciuitates, simul duas iugum exuisse vidissent, ad liberatorem populum defecturas. si non libertas seruitute potior sit, tamen omni præsentis statu spem cuique houandi res suas blandiorem esse. Alexander Acarnan in concilio erat, Philippo quondam amicus, nuper relicto eo secutus opulentior regiam Antiochi: & tanquam peritus Græciæ, nec ignarus Romanorum, in eum gradum amicitie regis, ut consilijs quoq; arcanis interesset, acceptus erat. Is tanquam non vtrum bellandum esset, nec ne, consuleretur: sed vbi & qua ratione bellum gereretur, victoriam se haud dubiam proponere animo affirmabat: si in Europam transisset rex, & in aliqua Græciæ parte sedem bello cepisset. Iam primùm Ætolos, qui vmbilicum Græciæ incolerent in armis eum inuenturum, antesignanos, ad asperrima quæq; belli paratos. in duobus velut cornibus Græciæ Nabid à Peloponneso concitaturum omnia, repetentem Argiuorum urbem, repetentem maritimas ciuitates: quibus eum depulsum Romani Lacedæmonis muris inclusissent. à Macedonia Philippum, vbi primùm bellicum cani audisset, arma capturum. nosse se spiritus eius, nosse animum: scire ferarum modo, quæ claustris aut vinculis teneantur, ingentes iamdiu iras eum in pectore voluere. meminisse etiam se, quoties in bello precati omnes deos solitus sit, ut Antiochum sibi darent adiutorem. cuius voti si compos nunc fiat, nullam moram rebellandi facturum. tantum non cunctandum, neq; cessandum esse. in eo enim victoriam verti, si & loca opportuna, & focij præoccuparentur. Annibalem quoque sine mora mittendum in Africam esse ad distringendos Romanos. Annibal non adhibitus est in consilium, propter colloquia cum Villio suspectus regi, & in nullo potestea honore habitus. Primò eam contumeliam tacitus tulit: deinde melius esse ratus, & percunctari causam repentinae alienationis, & purgare se tempore apto, quæ sita simpliciter iracundiæ causa, auditaq;. Pater Amilcar, inquit, Antioche paruum admodum me, cum sacrificaret, altaribus admodum iureiurando adegit, nunquam amicum fore populi Romani. sub hoc sacramento sex & triginta annos militaui: hoc me in pace patria mea expulit: hoc patria extorret in tuam regiam adduxit: hoc duce, si tu spem

Antiochus consilium de bello Romano cepit.

Vnde speranda essent Antiocho auxiliia: si bellum Romanis inferret.

Annibal suspectus Antiocho reconciliatur.

meam defitueris, vbi cunque vires, vbi arma esse sciam, inueniam, toto orbe terrarum quarens aliquos Romanis hostes, itaque si quibus tuorum meis criminibus apud te crescere libet, aliam materiam crescendi ex me quærant. odi, odioque sum Romanis: id me verum dicere pater Amilcar, & dii testes sunt. proinde cum de bello Romano cogitabis, inter primos amicos Annibalem habeto. si qua res te ad pacem compellet, in id consilium alium cum quo deliberes quaerito. Non mouit modo talis oratio regem, sed etiam reconciliauit Annibali. Ex consilio ita discessum est, ut bellum gereretur. Romæ destinabant quidem sermonibus hostem Antiochum, sed nihil dum ad id bellum præter animos parabant. Consulibus ambobus Italia prouincia decreta est: ita ut inter se compararent, fortirenturue, vter comitijs eius anni præfesset: ad vtrum ea non pertineret cura, ut paratus esset, si quod cum extra Italiam opus esset ducere legiones. Huic consuli permissum, ut duas legiones scriberet nouas, & focium ac Latini nominis viginti millia, & equites DCCC. Alteri eos. duæ legiones decretæ, quas L. Cornelius eos. superioris anni habuisset: & focium ac Latini nominis ex eodem exercitu pedites quindecim millia, & equites quingenti. Q. Minutius cum exercitu, quem in Liguribus habebat, prorogatum imperium: additum in supplementum ut quatuor millia peditum Romanorum scriberentur, & CL. equites: & focijs eodem v. millia peditum imperarentur, CCL. equites, Cn. Domitius extra Italiam, quod senatus censuisset, prouincia euenit, L. Quintius Gallia: & comitia prætorum habita. Prætores deinde prouincias fortiti: M. Fuluius Centimalus urbanam, L. Scribonius Libo peregrinam: L. Valerius Tappus Siciliam, Q. Salonijs Sarra Sardiniam, M. Bæbius Pamphilus Hispaniam citeriorem, A. Attilius Serranus vltiorem. Sed his duobus primum Senatus consulto, deinde plebis etiam scito permutatæ prouinciæ sunt. Attilio classis & Macedonia, Bæbio Brutij decreti. Flaminio Fuluioque in Hispanijs prorogatum imperium. Bæbio Pamphilo in Brutios duæ legiones decretæ, quæ priore anno urbanæ fuissent: ut & focijs eodem millia peditum quindecim imperarentur, & quingenti equites. A. Attilius triginta naues quinqueremes facere iussus, & ex naualibus veteres deducere, si quæ vtilis essent, & scribere nauales focios. Et consulibus imperatum, ut ei duo millia focium ac Latini nominis, & mille pedites darent Romanos. Hi duo Prætor & duo exercitus, terrestres naualesque, aduersus Nabin aperte iam oppugnantem socios populi Romani dicebantur parari. cæterum legati ad Antiochum missi expectabantur: & priusquam ij redissent, vetuerat Cn. Domitium eos. senatus ab vrbe discedere. Prætor Fuluius & Scribonius, quibus ut ius dicerent Romæ prouincia erat, negotium datum, ut præter eam classem, cui Attilius præfurus erat, centum quinqueremes pararent. Priusquam eos. prætoresque in prouincias proficiscerentur, supplicatio fuit prodigiorum causa. Capram sex hædos vno fœtu edidisse, ex Piceno nunciatum est: & Arretij puerum natum vnimanum: Amiterni terra pluuisse: Formijs portam murumque de cælo tacta: & (quod maxime terrebat consulem Cn. Domitium) bouem locutum: Roma caue tibi. Cæterorum prodigiorum causa supplicatum est: bouem cum cura seruari alique aruspices iusserunt. Tyberis infestiore, quam priore impetu illatus, vbi duos pontes, ædificia multa, maxime circa portam Flumentanam euertit. saxum ingens, siue imbribus, siue motu tertæ leniore quam ut alioqui sentiretur, labefactatum, in vicum Iugarium ex Capitolio procidit, & multos oppressit. in agris passim inundatis pecua ablata: villarum strages facta est. Priusquam L. Quintius consul in prouinciam perueniret, Q. Minutius in agro Pisano cum Liguribus signis collatis pugnavit: nouem millia hostium occidit: cæteros fusos fugatosque in castra compulit. ea usque in noctem magno certamine oppugnata, defensaque sunt. nocte clam profecti Ligures, prima luce Romanus vacua castra inuasit. prædæ minus inuentum est, quod subinde spolia agrorum capta domos mittebant. Minutius nihil deinde laxamenti hostibus dedit. ex agro Pisano in Ligures profectus, castella vicose eorum igni ferroque peruastravit. ibi præda Hetrusca, quæ missa à populatoribus fuerat, repletus est miles

Prouinciarum fortitio.

Prodigia.

Q. Minutius Ligurum nouem millia occidit.

A est miles Romanus. Sub idem tempus legati ab regibus Romam reuerterunt. qui cum nihil, quod satis maturam causam belli haberet, nisi aduersus Lacedæmonium tyrannum attulissent: quem & Achæi legati nuntiabant contra fœdus maritimam oram Laconum oppugnare: Attilius prætor cum classe missus est in Græciam ad socios tuendos. Coss. quando nihil ab Antiocho instaret, proficisci ambos in prouincias placuit. Domitius ab Arimino, quæ proximum fuit: Quintius per Ligures in Boios venit. Duo cõsulum agmina diuersa latè agrum hostiũ perualtarunt. Primò equites eorum pauci cū præfectis, deinde vniuersus senatus, postremò in quibus aut fortuna aliqua, aut dignitas erat, ad mille quingenti ad cõsules transfugerũt. Et in vtraque Hispania eo anno res prosperè gestæ: nam & C. Flaminius oppidum Litabrum

B munitum opulentumq; vineis expugnauit, & nobilem regulum Corribilonem viuum cepit: & M. Fuluius proconsul cum duobus exercitibus hostium duo secunda prælia fecit: oppida duo Hispanorum, Vesceliam, Holonemq;, & castella multa expugnauit. alia voluntate ad eum defecerunt. tum in Oretanos progressus, & ibi duobus potitus oppidis, Noliba & Cusibi, ad Tagum amnẽ ire pergit. Toletum ibi parua vrbs erat, sed loco munita: eam cum oppugnaret, Vectonum magnus exercitus Toleranis subsidio venit. cum his signis collatis prosperè pugnavit: & fufis Vectonibus, operibus Toletum cepit. Cæterum eo tempore minus ea bella quæ gerebantur, curæ patribus erant, quam expectatio nondum cœpti cum Antiocho belli. nam & si per legatos identidem omnia explorabantur, tamen rumores temerè sine vllis auctoribus orti multa falsa veris miscebant. inter quæ allatum erat, cum in Ætoliam venisset

C Antiochus, extemplò classẽ eum in Siciliam missurũ. Itaq; senatus & si Pr. Attilium cum classe miserat in Græciam: tamen quia non copijs modo, sed etiam auctoritate opus erat ad tuendos sociorum animos, T. Quintium & Cn. Octauium & Cn. Seruilium & P. Villium legatos in Græciam misit: & vt M. Bœbius ex Brutijs ad Tarentum & Brundisiũ promoueret legiones, decreuit: vt inde, si res posceret, in Macedoniam trajceret: & vt M. Fuluius Pr. classẽ nauium triginta mitteret ad tuendam Siciliæ oram: & vt cum imperio esset, qui classẽ eam duceret: (duxit L. Oppius Salinator, qui priore anno ædilis plebis fuerat) & vt idem Pr. L. Valerio collegæ scriberet, periculum esse ne classis regis Antiochi ex Ætolia in Siciliam trajceret: itaq; placere senatui, ad eum exercitum quem haberet, tumultuariorum militum ad duodecim millia pedites, & quadringentos equites scribere eum: quibus oram maritimã prouinciæ, quæ vergeret in Græciam, tueri posset. Eum delectũ prætor non ex Sicilia ipsa tantum, sed etiam ex circumiacentibus insulis habuit: oppidaq; omnia maritima, quæ in Græciam versa erant, præsidijs firmavit. Addidit alimenta rumoribus aduentus Attali Eumenis fratris, qui nuntiauit, Antiochum regem Hellepontũ cum exercitu transisse: Ætolos ita se parare, vt sub aduentum eius in armis essent. Et Eumeni absenti, & præfenti Attalo gratiæ actę: & ædes liberæ, locus, lautia decreta, & munera data, equi duo, bina equestria arma, & vasa argentea * centum pondo, & aurea * viginti pondo. Cùm alij atq; alij nuntij bellum instare afferrent, ad rem pertinere visum est, cõsules primo quoq; tempore creati. itaq; Senatusconsultum factum est, vt M. Fuluius Pr. literas extemplò ad Cos. mitteret, quibus certior fieret senatui placere: prouincia exercituq; tradito legatis, Romam reuertri eum: & ex itinere præmittere edictum, quo comitia Coss. creandis ediceret. Paruit his literis Cos. & præmisso edicto, Romam venit. Eo quoque anno magna ambitio fuit: quòd patritij tres in vnum locum petierunt: P. Cornelius Cn. F. Scipio, qui priore anno repulsam tulerat: & L. Cornelius Scipio, & Cn. Manlius Volso. P. Scipioni, vt dilatam viro tali non negatum honorem appareret, cõsulatus datus est. additus ei de plebe collega, M. Acilius Glabrio. Postero die prætores creati L. Æmylius Paulus, M. Æmylius Lepidus, M. Iunius Brutus, A. Cornelius Mammula, C. Liuius, & L. Oppius. vtriq; eorum Salinator cognomẽ erat. Oppius is erat, qui classẽ triginta nauium in Siciliam duxerat. Interim dum noui

Attilius prætor cõ classe mittitur in Græciam.

In vtraq; Hispania res prosperè gesta.

M. Fuluius Toletum cepit.

Attalus Romanus venit, et Antiochũ cum exercitu Hellepontum transisse nuntiat.

* Val. 1000. co.
* Val. 2240. co.

A. 563.

Aduersus Antiochum Romani vindiq; bellum apparant.

Nabis Achaorum agros populatur.

Philopœmenes Pr. Achaorum aduersus Nabin classem deducit.

Philopœmenes fugit.

magistratus sortirentur prouincias, M. Bœbius à Brundusio cum omnibus copijs transire in Epirum est iussus, & circa Appolloniam copias continere: & M. Fuluius prætori urbano negotium datum est, vt quinqueremes nouas quinquaginta faceret. Et populus quidem Romanus ita se ad omnes conatus Antiochi præparabat. Nabis iam non differebat bellum, sed summa vi Gyttheum oppugnabat: & infestus Achæis, quod miserant obsessis præsidium, agros eorum vastabat. Achæi non antea ausi capessere bellum, quàm ab Roma reuertissent legati: vt quid senatui placeret, scirent: post reditum legatorum, & Sycionem consilium edixerunt, & legatos ad T. Quintium miserunt, qui consilium ab eo peterent. In concilio omnium ad bellum extemplo capeffendum inclinatæ sententiæ erant: literæ T. Quintij cunctationem iniecerunt, quibus author erat, prætorem classemq; Romanam expectandi. Cum principum alij in sententia permanerent: alij vtendum eius, quem ipsi consuluisent, consilio censerent: multitudo Philopœmenis sententiã expectabat. Prætor tum erat, & omnes eo tempore & prudentia & autoritate anteibat. Is præfatus, benè comparatum apud Ætolos esse, ne Prætor cum de bello consuluisset, ipse sententiã diceret: statuere quamprimum ipsos quid vellent, iussit. prætorem decreta eorum cum fide & cura executurum: annixurumq; vt quantum in consilio humano positum esset, nec pacis eos pœniteret, nec belli. Plus ea oratio momenti ad incitandos ad bellum habuit, quàm si apertè suadendo cupiditatem res gerendi ostendisset. itaq; ingenti consensu bellum decretum est: tempus & ratio administrandi eius libera prætori permissa sunt. Philopœmenes præterquã quod ita Quintio placeret, & ipse existimabat classem Romanam expectandam, quæ à mari Gyttheum tueri posset. sed metuens, ne dilationem res non pateretur, & non Gyttheum solum, sed præsidium quoq; missum ad tuendam urbem amitteretur: naues Achæorum deduxit. Comparauerat & tyrannus modicam classem ad prohibenda, si qua obsessis mari summiuerentur, præsidia, tres tetras naues, & lembos pristisq; tradita vetere classe ex fœdere Romanis. harum nouarum nauium agilitatem, vt experiretur: simul vt omnia satis apta ad certamen essent, profectos in altum, quotidie remigem militemq; simulachris naualis pugnæ exercebat: in eo ratus vti spem obsidionis, si præsidia maritima interclusisset. Prætor Achæorum sicut terrestrium certaminum arte quemuis clarorum imperatorum vel vsu vel ingenio æquabat, ita rudis in re nauali erat: Arcas, mediterraneus homo, externorum etiam omnium, nisi quod in Creta præfectus auxiliiorum militauerat, ignarus. Nauis erat quadriremis vetus, capta annis octoginta ante: cum Crateri vxorem Nicolam à Naupacto Corinthum veheret. huius fama motus (fuerat enim nobile in classe regia quondam nauigium) deduci ab Ægio putrem iam admodum, & vetustate dilabentem iussit. Hac tum prætoriana naue præcedente classem, cum in ea Patrensis Tiso præfectus classis veheretur, occurrerunt à Gyttheo Laconum naues: & primo statim incurfu ad nouam & firmam nauem vetus, quæ per seipsa omnibus compagibus aquam acciperet, diuisa est: captiq; omnes, qui in naue erant. cætera classis prætoriana naue amissa, quantum quæq; remis valuit, fugerunt. ipse Philopœmenes in leui speculatoria naue fuit: nec ante fugæ finem, quàm Patras ventum sit, fecit. Nihil ea res animi militaris viri, & multos experti casus imminuit: quin contra, si in re nauali, cuius esset ignarus, offendisset: eo plus in ea, quorum vsu calleret, spei nactus, breue id tyranno gaudium se effecturum affirmabat. Nabis cum prospera elatus re, tum spem etiam haud dubiam nactus, nihil iam à mari periculi fore, & terrestres aditus claudere opportunè positis præsidijs voluit. tertia parte copiarum ab obsidione Gytthei abducta, ad Pleias posuit castra. Imminet is locus & Leucis & Acris: quæ videbantur hostes exercitum admoturi. Cum ibi statiuã essent. & pauci tabernacula haberent, multitudo alia casas ex arundinibus textas fronde, quæ umbram modò præberet, texissent: priusquam in conspectum hostium veniret Philopœmenes, nec opinantem cum improviso genere belli aggredi statuit. Nauigia parua in statione occultam agrum Argiui

- A** Argiui contraxit: in ea expeditos milites, cetratos plerosq; cum fundis & iaculis & alio leui genere armaturæ imposuit. inde littora legens cum ad propinquum castris hostium promontorium venisset, egressus callibus notis, nocte Pleias peruenit: & sopitis vigilibus vt in nullo propinquo metu, igne casis ab omni parte castrorū iniecit. Multi prius incendio absumpti sunt, quàm hostium aduentum sentirent: & qui sen- Philopœmenes Lacedæmonios nocturnis insidijs oppressit.
- ferant, nullam opem ferre potuerunt. ferro flammaq; omnia absumpta. perpauci tamen extam ancipiti peste ad Gyttheum in maiora castra perfugerunt. Ita percussis hostibus Philopœmenes protinus ad depopulandum Tripolim Laconici agri, qui proximus finem Megalopolitarum est, duxit: & magna vi pecorum hominumq; inde abrepta, priusquam à Gyttheo tyrānus præsidium agris mitteret, discessit. Idem Tegeam exercitu contracto, concilioq; eodem & Achæis & focijs indicto, in quo & Epirotarum & Acarnanum fuere principes, statuit: quoniam satis & suorum à pudore maritimæ ignominia restituti animi, & hostium conterriti essent, ad Lacedæmones ducere: eo modo vno ratus ab obsidione Gytthei hoste abduci posse. Ad Carias primum in hostium terra posuit castra. Eo ipso die Gyttheum expugnatum est. cuius rei Gyttheum expugnat Nabis.
- ignarus Philopœmenes, castra ad Barbothenem (mons est decem millia passuum ab Lacedæmone) promouit. Et Nabis recepto Gyttheo, cum expedito exercitu inde profectus, cum præter Lacedæmonem raptim duxisset: Pyrrhi (quæ vocant) castra occupauit: quem peti locum ab Achæis, non dubitabat. inde hostibus occurrit. Obtrinebant autem longo agmine propter angustias viæ propè quinq; millia passuum: cogebatur agmen ab equitibus, & maxime à parte auxiliorum: quod existimabat Philopœmenes, tyrannum mercenarijs militibus, quibus plurimum fideret, à tergo suos aggressurum. Duæ res simul inopinatæ perculerunt eum: vna, præoccupatus quem petebat locus: altera, quod primo agmini occurrisse hostem cernebat. vbi cum per loca confragosa iter esset, sine leuis armaturæ præsidio signa ferri non videbat posse. Erat autem Philopœmenes præcipue in ducendo agmine locisq; capiendis solertia: atq; vsus: nec belli tantum temporibus, sed etiam in pace ad id maxime animum exercuerat. Vbi iter quopiam faceret, & ad difficilem transitu saltum venisset, contem- Philopœmenis stadia.
- platus ab omni parte loci naturā, cum solus iret, secum ipse agitabat animo: cum comites haberet, ab ijs quærebat: si hostis eo loco apparuisset, quid si à fronte, quid si ab latere hoc, aut illo, quid si à tergo adoriretur, capiendum cõsilij foret: posse instructos recta acie, posse in conditum agmen, & tantummodo aptum viæ, occurrere. quem locum ipse capturus esset, cogitando aut quærendo exequabatur: aut quot armatis, aut quo genere armorum (plurimum enim interesse) vsurus: quò impedimenta, quò sarcinas, quò turbam inermē reijceret: quanto ea, aut quali præsidio custodiret: & vtrum pergere qua cœpisset ire viā, an eam qua venisset repetere melius esset: castris quoque quem locum caperet, quantum munimento amplecteretur loci, quā opportuna aquatio, quā pabuli lignorumq; copia esset: qua postero die castra mouendi tutum maxime iter, quæ forma agminis foret. His curis cogitationibusq; ita ab ineunte ætate animū agitauerat, vt nulla ei noua in tali re cogitatio esset. Et tum omnium primum agmen constituit: dein Cretenses auxiliares, & quos Tarentinos vocabant, equites binos secum trahētes equos ad prima signa misit: & iussis equitibus subsequi, super torrentem, vnde aquari possent, rupem occupauit: eò impedimenta omnia, & calonum turbam collectam armatis circumdedit: & pro natura loci castra communiuit. tabernacula statuere in aspretis, & inæquabili solo difficile erat. Hostes quingentos passus aberant. ex eodem riuo vtrinq; cum præsidio leuis armaturæ aquati sunt: & priusquam, qualia in propinquis castris solent, contraheretur certamen, nox interuenit. postero die apparebat, pugnandum pro aquatoribus circa riuum esse. nocte in valle à conspectu hostium auersa, quantam multitudinem locus occulere poterat, condidit cetratorum. Luce orta Cretensium leuis armatura & Tarentini equi- Philopœmenis & Nabidis primum.
- tes super torrentem prælium commiserunt. Letemnaustus Cretensis popularibus suis, equitibus

equitibus Lycortas Megalopolitanus præerat. Cretenses & hostium auxiliares, equitumq; idem genus Tarentini præsidio aquatoribus erant. aliquandiu dubium prælium fuit: vt eodem ex parte vtraq; hominum genere, & armis paribus procedente certamine, & numero vicere tyranni auxiliares: & quia ita præceptum à Philopœmene præfectis erat, vt modico edito prælio in fugam inclinarent, hostemq; ad insidiarum locum pertraherent. effuse secuti fugientes per conuallem, pleriq; & vulnerati, & interfecti sunt, priusquam occultum hostem viderent. Cetrati ita, quantum latitudo vallis patiebatur, instructi federant: vt facile per interualla ordinum fugientes suos acciperent. confurgunt deinde ipsi integri, recentes, instructi: & in hostes inordinatos, effusos, labore etiam & vulneribus fessos impetum faciunt. nec dubia victoria fuit: extemplò terga dedit tyranni miles: & haud paulo concitatior cursu, quam secutus erat, fugiens, in castra est compulsus. multi cæsi captiq; in ea fuga sunt. & in castris quoq; foret trepidatum, ni Philopœmenes receptui cæsi iussisset: loca magis confragosa, & quacunq; temerè processisset, iniqua, quam hostem metuens. Inde & ex fortuna pugnae & ex ingenio ducis coniectans, in quo tum is pauore esset, vnum de auxiliariis specie transfugæ mittit ad eum, qui pro comperto afferret: Achæos statuisse postero die ad Eurotam amnem, qui propè ipsis affluit mœnibus, procedere, vt intercluderent iter: ne aut tyrannus cum vellet, receptum ad urbem haberet: aut comeatibus ab urbe in castra portarentur: simul etiam tentaturos, si quorum animi sollicitari ad defectionem à tyranno possent. Non tam fidem dictis perfuga fecit, quam percusso metu relinquendi castra causam probabilem præbuit. Postero die Pythagoram cum auxiliariis & equitatu stationem agere pro valle iussit. ipse tanquam in aciem cum robore exercitus egressus, signa ocyus ferri ad urbem iussit. Philopœmenes posteaquam citatum agmen per angustam & procliuem viâ duci raptim vidit, equitatum omnem & Cretensium auxiliares in stationem hostium, quæ pro castris erat, emittit. Illi vbi hostes adesse, & à suis se desertos viderunt, primò in castra recipere se conati sunt: deinde posteaquam instructa acies tota Achæorum admovebatur, metu ne cum ipsis castris caperentur, sequi suorum agmen aliquantum prægressum insistunt. Extemplò cætrati Achæorum in castra impetum faciunt, & diripiunt: cæteri ad persequendos hostes ire pergunt. Erat iter tale, per quod vix triâquillum ab hostili metu agmen expediri possit. Vt verò ad postremos prælium ortum est, clamorq; terribilis à tergo pauentium ad prima signa est perlatus, pro se quisq; armis abiectis in circumiectas itineri sylvas diffugiunt, momentoq; temporis strage armorum septa via est, maximè hastis, quæ pleræq; aduersæ cadentes, velut valle obiecto iter impediebant. Philopœmenes ut cunq; possent, instare & persequi auxiliariis iussis (vtique enim equitibus haud facilem futuram fugam) ipse grauius agmen via patientiore ad Eurotam amnem deduxit. ibi castris sub occasum solis positus, leuem armaturam, quam ad persequendum reliquerat hoste, opperiebatur. qui vbi prima vigilia venerunt, nuntiantes, tyrannum cum paucis ad urbem penetrasse, cæteram multitudinem inermem toto sparsam vagari saltu, corpora curare eos iubet. ipse ex cætera copia militum, qui, quia priores in castra venerant, refecti & cibo sumpto & modica quiete erant, delectos nihil præter gladios secum ferentes extemplò educit, & duarum portarum itineribus, quæ Pheras, quæq; Barbothenem ferunt, eos instruxit, quæ ex fuga recepturos sese hostes credebat. Nec eum opinio fefellit. nam Lacedæmonij quoad lucis superfuit quicquam, deuijs callibus medio saltu se recipiebant. primo vespere vt lumina in castris hostium conspexere, è regione eorum occultis semitis se tenuerunt. vbi prætergressi ea sunt, iam tutum rati, in patentes vias descenderunt. ibi excepti ab insidente hoste passim ita multi cæsi captiq; sunt, vt vix quarta pars de toto exercitu euaserit. Philopœmenes incluso tyranno in urbem, insequentibus dies propè triginta vastandis agris Laconum absumpsit, debilitatisq; ac propè fractis tyranni viribus, domum redijt, æquantibus eum gloria rerum Achæis imperatori Romano, &

Nabis castra diripiuntur.

Nabis Lacedæmonem se recepit fusosuo exercitu.

Philopœmenes Laconicum agrum depopulatur.

quod

- A quod ad Laconicum bellum attineret, præferentibus etiam. Dum inter Achæos & tyrannum bellum erat, legati Romanorum circumire sociorum vrbes solliciti, ne Ætoli partis alicuius animos ad Antiochum auertissent; minimum operæ in Achæis adeundis consumpserunt: quos, quia Nabidi infesti erant, ad cætera quoq; satis fidos censebant esse. Athenas primùm, inde Chalcidem, inde in Thessaliam ière: allocutiq; consilio frequenti Thessalos, Demetriadem iter flexere: eò Magnetum concilium indictum est. Accuratioꝝ ibi habenda oratio fuit: quòd pars principum alienati à Romanis, totiq; Antiochi & Ætolorum erant: quia cum reddi filium obsidem Philippo allatum esset, stipendiumq; impositum remitti, inter cætera vana allatum erat, Demetriadem quoq; ei reddituros Romanos esse. id ne fieret, Eurylochus princeps Magnetum, factionisq; eius quidam, omnia nouari Ætolorum Antiochiq; aduentu malebant. Aduersus eos ita differendum erat: ne timorem vanum ijs demendò, spes incisa Philippum abalienaret: in quo plus ad omnia momenti, quàm in Magnetibus esset. Illa tantùm commemorata, cum totam Græciam beneficio libertatis obnoxiam Romanis esse, tum eam ciuitatem præcipuè. ibi enim non præsidium modò Macedonum fuisse, sed regiam exædificatam, vt præfens semper in oculis habendus esset dominus. cæterùm nequicquam ea facta, si Ætoli Antiochum in Philippi regiam adducerent, & nouus & incognitus pro vetere & experto habendus rex esset. Magnetarum summum magistratum vocant. is tum Eurylochus erat, ac potestate ea fretus, negauit dissimulandum sibi & Magnetibus esse, quæ fama vulgata de reddenda
- C Demetriade Philippo foret. id ne fieret, omnia & conanda & audenda Magnetibus esse. & inter dicendi contentionem inconsultius euectus proiecit, tum quoq; specie liberam Demetriadem esse, re vera omni ad nutum Romanorum fieri. Sub hanc vocem fremitus variantis multitudinis fuit, partim assentientium, partim indignantium, dicere id ausum eum. Quintius quidem adeò exarsit ira, vt manus ad cælum tendens, deos testes ingrati ac perfidi animi Magnetum inuocaret. Hac voce perterritis omnibus, Zeno ex principibus vnus, magnæ tùm ob eleganter actam vitam auctoritatis, tum quòd semper Romanorum haud dubiè partis fuerat, ab Quintio legatisq; alijs flens petijt, ne vnus amentiam, ciuitati assignarent. suo quemq; periculo furere. Magnetes non libertatem modò, sed omnia quæ hominibus sancta caraq; sint, T. Quintio & populo Romano debere. nihil quenquam à dijs immortalibus precari posse, quod non Magnetes ab illis haberent: & in corpora sua citius per furorem sæuituros, quàm vt Romanam amicitiam violarent. Huius orationem subsequente multitudinis preces sunt. Eurylochus ex concilio itineribus occultis ad portam, atque inde protinus in Ætoliam profugit. Iam enim, & id magis indies, Ætoli defectionem nudabant: eoq; ipso forte tempore Thoas princeps gentis. quem miserant ad Antiochum, redierat: indeq; Menippum secum adduxerat, regis legatum. qui priusquam concilium ijs daretur, impleuerant omnium aures, terrestres, naualesq; copias commemorando: ingentem vim peditum equitumq; venire: ex India elephantos accitos: ante omnia, quo maximè moueri credebant multitudinis animos, tantum aduehi auri, vt ipsos emere Romanos possit. Apparebat, quid ea oratio in concilio motura esset: nam & venisse eos, & quæ agerent, omnia Romanis legatis deferebantur. & quanquam propè abscissa res erat, tamen non ab re esse Quintio visum est, sociorum aliquos legatos interesse ei concilio, qui admonerent Romanæ societatis Ætolos, qui vocem liberam mittere aduersus regis legatum auderent, Athenienses maximè in eam rem idonei visi sunt, propter & ciuitatis dignitatem, & vetustam societatem cum Ætolis. ab ijs Quintius petijt, vt legatos ad Panætolicum concilium mitterent. Thoas primus in eo concilio renuntiauit legationem. Menippus post eum intromissus: Optimum fuisse omnibus, qui Græciam Asiamq; incohererent, ait, integris rebus Philippi potuisse interuenire Antiochum. sua quæque habiturum fuisse, neque omnia sub nutum ditionemq; Romanam peruentura. nunc quoq;

Romanorum legati sociorum vrbes in Græcia circum-eunt.

Magnetarum.

Ætoli palam à Romanis deficiunt.

Menippus Antiochi legatus.

Panætolicum concilium.

quoque inquit, si modò vos quæ inchoastis, consilia constanter perducitis ad exitum: poterit dijs iuuantibus, & Ætolis socijs, Antiochus quamuis inclinatas Græciæ res restituere in pristinam dignitatem. ea autem in libertate posita est, quæ suis stat viribus, non ex alieno arbitrio pendet. Athenienses, quibus primis post regiam legationem dicendi quæ vellent, potestas facta est, mentione omni regis prætermissa, Romanæ societatis Ætolos, meritorumque in vniuersam Græciam T. Quintij admonuerunt, ne temerè eam celeritate nimia consiliorum euerterent. Consilia callida & audacia prima specie læta, tractatu dura, euentu tristia esse. legatos Romanos, & in ijs T. Quintium haud procul inde abesse. dum integra omnia essent, verbis potius de ijs quæ ambigerentur disceptarent, quàm Asiam Europamque ad funestum armarent bellum. Multitudo auida nouandi res, Antiochi tota erat: & ne admittendos quidem in concilium Romanos censebant. principum maximè seniores autoritate obtinere, vt daretur ijs concilium. Hoc decretum Arhenienses cum retulissent, eundem in Ætoliam Quintio visum est. aut enim moturum aliquid, aut omneis homines testes fore, penes Ætolos belli culpam esse: Romanos iusta ac prope necessaria sumpturos arma. Posteaquam ventum est eò, Quintius in concilio orsus à principio societatis Ætolorum cum Romanis, & quoties ab ijs fides mota fœderis esset, pauca de iure ciuitatum, de quibus ambigeretur, disseruit. Si quid tamen æqui se habere arbitrarentur, quanto esse fatius Romam mittere legatos, seu disceptare, seu rogare senatum mallent: quàm populum Romanum cum Antiocho admittis Ætolis, non sine motu magno generis humani & pernicie Græciæ dimicare? nec vllos prius cladem eius belli senturos, quàm qui mouissent. Hæc nequicquam velut vaticinatus Romanus. Thoas deinde cæteri que factionis eiusdem cum assensu omnium auditi peruicerunt, vt ne dilato quidem concilio, & absentibus Romanis decretum fieret, quo accerferetur Antiochus ad liberandam Græciam, disceptandumque inter Ætolos & Romanos. Huic tam superbo decreto addidit propriam contumeliam Damocritus Prætorum. nam cum id ipsum decretum posceret eum Quintius, non veritus maiestatem viri, aliud in præsentia, quod magis instaret, præuertendum sibi esse dixit: decretum responsumque breui in Italia, castris super ripam Tyberis positus, daturum. tantus furor illo tempore gentem Ætolorum, ratusque magistratus eorum cepit. Quintius legati que Corinthum redierunt. Inde, vt quæque de Antiocho nihil per se ipsi moti, & sedentes expectare aduentum viderentur regis: conciliū quidem vniuersæ gentis post dimissos Romanos non habuerunt, per apocletos autem (ita vocant sanctius conciliū, ex delectis constat viris) id agitabant, quoniam modo res in Græcia nouarentur. Inter omnes constabat, in ciuitatibus principes, & optimum quenque Romanæ societatis esse, & præsentis statu gaudere: multitudinem, & quorum res non ex sententia ipsorum essent, omnia nouari velle. Ætoli consilium vno die spei quoque non audacis modò, sed etiam impudentis ceperunt, Demetriadem, Chalcidem, & Lacedæmonem occupandi. Singuli in singulas missi sunt principes: Thoas Chalcidem, Alexamenus Lacedæmonem, Diocles Demetriadem. Hunc exul Eurylochus, de cuius fuga causa que fugæ antè dictum est, quia reditus in patriam nulla spes alia erat, adiuuit. Literis Eurylochi admoniti propinqui amici que, & qui eiusdem factionis erant, liberos & coniugem eius cum sordida veste tenentes velamenta supplicum concionem frequentem adire iubent, singulos vniuersosque obtestantes, ne infontem, indemnatum consensere in exilio sinerent. Et simplices homines misericordia, & improbos seditiososque immiscendi res tumultu Ætolico spes mouit: pro se quisque reuocare iubebant. His præparatis Diocles cum omni equitatu (& erat tunc præfectus equitum) specie reducentis exulem hospitem profectus, die ac nocte ingens iter emensus, cum millia sex ab vrbe abesset: luce prima tribus electis turmis, cætera multitudine equitum subsequi iussa, præcessit. posteaquam portæ appropinquabat, desilire omnes ex equis iussit, & lotis ducere equos, itineris maximè modo solutis ordinibus: vt comitatus magis præfecti videretur, quàm

Quintius Ætolis
sunder, vt Romanam
amicitiam
sueantur.

Ætolorum prætoris
superbum responsum.

Ætolorum apocleti.

- A** tur, quàm præsidium. Ibi vna ex turmis ad portam relicta, ne excludi subsequens equitatus posset, media vrbe ac per forum manu Eurylochum tenens, multis occurrentibus gratulantibusq; domum deduxit. mox equitum plena vrbs erat, & loca opportuna occupabantur. tum in domos missi, qui principes aduersæ factionis interficerent. Ita Demetrias Ætolorum facta est. Lacedæmone non vrbi vis afferenda, sed tyrannus dolo capiendus erat: quem spoliatum maritimis oppidis à Romanis, tunc intra mœnia etiam Lacedæmonis ab Achæis compulsus, qui occupasset occidere, eum totius gratiam rei apud Lacedæmonios laturum. Causam mittendi ad eum habuerunt, quod fatigabat precibus, vt auxilia sibi, cum illis authoribus rebellasset, mitterentur. Mille pedites Alexameno dati sunt, & triginta delicti ex iuuentute equites.
- B** Ijs à prætore Damocrito in consilio arcano gentis de quo antè dictum est, denuntiatum, ne se ad bellum Achaicum, aut rem vllam, quam sua quisq; opinione præcipere posset, crederent missos esse. quicquid Alexamenum res mouisset subiti consilij capere: ad id quamuis inopinatum, temerarium, audax, obedienter exequendum parati essent, ac pro eo acciperent, tanquam ad id vnum agendum missos à domo se scirent. Cùm his ita præparatis Alexamenus ad tyrannum venit, quem adueniens extemplo spei impleuit: Antiochum iam in Europam transisse, mox in Græcia fore, terras, maria, armis, vîris completurum. non cum Philippo rem esse credituros Romanos, numerum iniri peditum equitumq; ac nauium non posse: elephantorum aciem conspectu ipso debellaturam. Ætolos toto suo exercitu paratos esse venire Lacedæmonem, cùm res poscat: sed frequentes armatos ostendere aduenienti regi voluisse. Nabidi quoque & ipsi faciendum esse, vt quas haberet copias, non sineret sub rectis marcescere otio: sed educeret, & in armis decurrere cogeret, simul animos acureret, & corpora exerceret. consuetudine leuiorem laborem fore, & comitate ac benignitate ducis etiam non iniucundum fieri posse. Educi inde frequenter ante vrbe in campum ad Eurotam amnem cœpere. Satellites tyranni media ferè in acie consistebant. tyrannus cum tribus summum equitibus, inter quos plerunq; Alexamenus erat, antè signa vectabatur, cornua extrema inuisens, in dextro cornu Ætoli erant, & qui antè auxiliares tyranni fuerant: & qui venerant mille cum Alexameno. Fecerat sibi moram Alexamenus, nunc cum tyranno inter paucos ordines circumeundi, monendiq; eum quæ in rem esse videbantur: nunc in dextrum cornu ad suos adequitandi: mox inde, velut imperato quod res poposcisset, recipiendi se ad tyrannum. Sed quem diem patrando facinori statuerat, eò paulisper cum tyranno, vectatus, cùm ad suos cœcessisset, tum equitibus à domo secum missis, Agenda, inquit, res est iuuenes, audendaq; quàm me duce impigrè exequi iussi estis. parate animos dextrasq;, ne quis in eo quod me viderit facientem, cesset. qui cunctatus fuerit, & suum concilium meo interponet, sciat sibi reditum ad penates non esse. Horror cunctos cepit: & meminerant, cum quibus mandatis exissent. Tyrannus ab læuo cornu veniebat. Ponere hastas equites Alexamenus iubet, & se intueri. colligit & ipse animum confusum tantæ cogitatione rei. posteaquam appropinquabat, impetum facit: & transfixo equo, tyrannum deturbat. iacentem equites confodiunt: multis frustra in loricam ictibus datis, tandem in nudum corpus vulnera peruenerunt: & priusquàm à media acie succurreretur, expirauit. Alexamenus cum omnibus Ætolis citato gradu ad regiã occupandam pergit. Corporis custodes, cùm res in oculis gereretur, pauor primò cepit: deinde posteaquam abire Ætolorum agmen videre, concurrunt ad relictum tyranni corpus: & spectatorû turba ex custodibus vitæ mortisq; vltoribus est facta. nec mouisset se quisquam, si extemplo positis armis vocata in concionem multitudo fuisset, & oratio habita tempori conueniens. Frequentes inde retenti in armis Ætoli, sine iniuria cuiusquam, sed, vt oportuit in concilio fraude cœpto, omnia in maturandû perniciem eorum qui fecerant, sunt acta. Dux regia inclulus, diem ac noctem in scrutandis thesauris tyranni consumpsit: Ætoli velut capta vrbe, quam liberasse videri volebãt, in præ-

Demetriadem occupant Ætoli.

Alexameno datur ab Ætolis provincia interficiendi Nabidi.

Nabidi interficitur.

Aetoli Lacedaemone diripiētes interficiuntur.

Philopœmenes Lacedaemonios societati Achaeorum adiunxit.

Chalcidē nequicquā occupare Aetoli tentant.

dam versi. Simul indignitas rei, simul contemptus, animos Lacedaemonijs ad coeundum fecit. alij dicere, exturbandos Aetolos, & libertatem, cum restitui videretur, interceptam repetendam. alij, ut caput agenda rei esset, regij generis aliquem in speciem assumendum. Laconicus eius stirpis erat puer admodum, educatus cum liberis tyranni, eum in equum imponūt, & armis arreptis Aetolos vagos per urbem cędunt, tum regiam inquadunt: ibi Alexamenum cum paucis resistentem obruncant. Aetoli circa Chalciceon (Minerua est templum æreum) congregati cęduntur. pauci armis abiectis, pars Tegeam, pars Megalopolim perfugiunt. ibi comprehensi à magistratibus, sub corona venerūt. Philopœmenes audita cęde tyranni, profectus Lacedaemonem, cum omnia turbata metu inuenisset: euocatis principibus, & oratione habita, qualis habendo ab Alexameno fuerat, societati Achaeorum Lacedaemonios adiunxit: eo etiam facilius, quod ad idem fortè tempus A. Attilius cū quatuor & viginti quinqueremibus ad Gyrtheum accessit. Iisdem diebus circa Chalcidem Thoas per Euthymidam principem pulsum opibus eorum qui Romanæ societatis erant, post T. Quintij legatorumq; aduentum, & Herodorū Cianum mercatorem, sed potentem Chalcide propter diuitias, præparatis ad prodicionem ijs qui Euthimidæ factionis erant: nequaquam eandem fortunam, qua Demetrias per Eurylochum occupata erat, habuit. Euthymidas ab Athenis (eum domicilio delegerat locum) Thebas primùm, hinc Salganea processit. Herodorus ad Thronium, inde haud procul in Maliaco sinu duo millia peditum: & Thoas ducentos equites, onerarias leues ad triginta habebat, eas cum sexcentis peditibus Herodorus trajcere in insulam Atalantam iussus: ut inde, cum pedestres copias appropinquare iam Aulidi atque Euripo sensisset, Chalcidem trajceret. ipsi cæteras copias nocturnis maximè itineribus quanta poterant celeritate Chalcidem ducebant. Mictio & Xenoclides, penes quos tum summa rerum pulso Euthymida, Chalcide erat: seu ipsi per se suspicati, seu indicata re, primò pauidi nihil vsquam spei, nisi in fuga ponebant. deinde posteaquam resedit terror, & prodi & deferi non patriam modo, sed etiam Romanorum societatem cernebant, consilio tali animum adiecerunt. Sacrum anniuersarium eo fortè tempore Eretriae Amarynthidis Dianæ erat: quod non popularium modò, sed Carystiorū etiam cœru celebratur. Eò miserunt qui orarent Eretrienfes Carystiosq; ut & suarum fortunarum in eadem insula geniti misererentur: & Romanam societatem respicerent: ne sinerent Aetolorum Chalcidem fieri. Eubœam habituros, si Chalcidem habuissent. graues fuisse Macedonas dominos, multo minus tolerabiles futuros Aetolos. Romanorum maximè respectus ciuitates mouit, & virtutem nuper in bello, & in victoria iustitiam benignitatemq; expertas. itaq; quod roboris in iuuentute erat, vtraq; ciuitas armavit, misitq;. His tuenda mœnia Chalcidis oppidani cum tradidissent, ipsi omnibus copijs transgressi Euripum, ad Salganea posuerunt castra. inde caduceator primùm, deinde legati ad Aetolos missi percūctatum: quo suo dicto factoue socij atq; amici ad se oppugnandos venirent. Respondit Thoas dux Aetolorum, non ad oppugnandos, sed ad liberandos ab Romanis venire sese. splendidiore nunc eos catena, sed multo grauiore vinctos esse, quàm cum præsidium Macedonum in arce habuissent. Se verò negare Chalcidenses aut seruire vlli, aut præsidio cuiusquam egere. Ita digressi ex colloquio legati ad suos. Thoas & Aetoli, ut qui spem omnem in eo, ut improviso opprimerent, habuissent: ad iustum bellū oppugnationemq; vrbis mari ac terra munitæ haudquam pares domum rediere. Euthymidas posteaquā castra popularium ad Salganea esse, profectosq; Aetolos audiuit, & ipse à Thebis Athenas redijt. Et Herodorus cum per aliquot dies intentus ab Atalanta signum nequicquam expectasset, missa speculatoria naue, ut quid morè esset, sciret: posteaquam rem omissam à socijs vidit, Thronium, vnde venerat, repetit. Quintius quoque his auditis à Corintho veniens nauibus, in Chalcidis Euripo Eumene regi occurrit. placuit, quingentos milites præsidij causa relinqui Chalcide, ab Eumene rege: ipsum Athenas ire. Quintius quò profectus

- A** profectus erat, Demetriadem contendit, ratus Chalcidem liberatam momenti aliquid apud Magnetas ad repetendam societatem Romanam facturam: & ut praesidij aliquid esset suae partis hominibus, Eunomo praetori Thessalorum scripsit, ut armaret iuventutem, & Villium ad Demetriadem praemisit ad tentandos animos, non aliter, nisi pars aliqua inclinaret ad respectum pristinae societatis, rem aggressurus. Villius quinquere mi naue ostium portus est inuectus. Eo multitudo Magnetum omnis cum se effudisset, quaesivit Villius, utrum ad amicos, an ad hostes sese venisse mallent? Respondit Magnetarches Eurylochus: ad amicos venisse eum: sed abstineret portu, & sineret Magnetas in concordia & libertate esse, nec per colloquij speciem multitudinem sollicitaret. Altercatio inde, non sermo fuit: cum Romanus ut ingratos increparet Magnetas, imminentesque praediceret clades: multitudo obstreperet, nunc senarum, nunc Quintium accusando. Ita irrito incepto Villius ad Quintium sese recepit. At Quintius nuntio ad Praetorem misso, ut reduceret domum copias, ipse nauibus Corinthum redijt. Abstulerunt me velut de spatio, Graeciae res immistae Romanis: non quia ipsas operae pretium esset perscribere, sed quia causae fuerunt cum Antiocho belli. Coss. designatis (inde namque diuiteram) L. Quintius, & Cn. Domitius Coss. in prouincias profecti sunt: Quintius in Ligures, Domitius aduersus Boios. Boij qui euerunt: atque etiam senatus eorum cum liberis, & praefecti cum equitatu (summa omnium mille & quingenti) Cos. dediderunt sese. Ab altero Cos. ager Ligurum late est vastatus, castellaque aliquot capta: unde non praeda modo omnis generis cum captiuis parta, sed recepti quoque aliquot ciues, sociique, qui in hostium potestate fuerant.
- B** Eodem hoc anno Vibonem colonia deducta est ex senatusconsulto plebisque scito. tria millia & septingenti pedites ierunt, trecenti equites. triumuii deduxerunt eos, Q. Neuius, M. Minutius, M. Furius Crassipes. quinadena iugera agri data, in singulos pedites sunt: duplex equitibus. Brutiorum proximè fuerat ager: Brutij ceperant de Graecis. Romae per idem tempus duo maximi fuerunt terrores, diutinus alter, sed segrior terra dies duodequadraginta mouit. per totidem dies feriae in sollicitudine, ac metu fuere. in triduum eius rei causa supplicatio habita est. alter non pavor vanus, sed vera multorum clades fuit. incendio a foro Boario orto, diem noctemque edificia in Tyberim versa arserunt, tabernaeque omnes cum magni pretij mercibus conflagrauerunt. Iam ferè in exitu annus erat: & indies magis fama de Antiochi bello, & cura patribus crefcebat. itaque de prouincijs magistratum designatorum, quod intentiores essent omnes, agitari coeptum est. Deceuerunt, ut Coss. Italia, & quod senatus censuisset, (iam esse bellum aduersus Antiochum regem omnes sciebant) prouinciae essent. cuius ea fors esset, quatuor millia peditum ciuium Romanorum, & trecenti equites, sex millia socium Latini nominis, cum quadringentis equitibus sunt decreta. eorum delectum habere L. Quintius consul iussus: ne quid moraretur, quo minus Cos. nouus, quod senatus censuisset, ex templo proficisci posset. Item de prouincijs praetorum decretum est: prima ut fors duae, peregrina urbanaque & inter ciues ac peregrinos iurisdictione esset: secunda Brutij: tertia classis, ut nauigaret, quod senatus censuisset: quarta, Sicilia: quinta, Sardinia: sexta, Hispania vltior. imperatum praeterea L. Quintio Cos. est, ut duas legiones ciuium Romanorum nouas conscriberet: & socium ac Latini nominis viginti millia peditum, & octingentos equites. eum exercitum praetori, cui Brutij prouincia euenisset, deceuerunt. Aedes duae Ioui eo anno in Capitolio dedicate sunt. Vouerunt L. Furius Purpurio praetor Gallico bello vna, altera Cos. Dedicauit Q. Martius Ralla duumuir. Iudicia in sceneratores eo anno multa seuerè sunt facta, accusantibus priuatos aedilibus curulibus, M. Tuccio, & P. Iunio Bruto. de multa damnatorum quadrigè inauratae in Capitolio positae in cella Iouis supra fastigium aedicularum, & duodecim clypea inaurata. & ijdem porticum extra portam Trigeminam inter lignarios fecerunt. Intentis in apparatus noui belli Romanis, ne ab Antiocho quidem cessabatur. Tres cum ciuitates tenebant, Smyrna & Alexandria Troas, & Lampfacus:

Boij Domitio Cos. sese dedunt.

Roma terremotus & incendium.

Prouinciarum sortitio.

Aedes duae Ioui dedicate.

*Antiochi delibera-
tio de Annibale
classi proficiendo.*

quas neq; vi expugnare ad eam diem poterat, neq; conditionibus in amicitiam per-
licere: neq; à tergo relinquere traiciens ipse in Europam volebat. Tenuit eum & de
Annibale deliberatio: & primo naues apertæ, quas cum eo missurus in Africam fue-
rat, moratæ sunt: deinde an omninò mittendus esset, consultatio mota est: maximè à
Thoante Ætolo, qui omnibus in Græcia tumultu completis, Demetriadem affere-
bat in potestate esse: & quibus mendacijs de rege, multiplicando verbis copias eius,
erexerat multorum in Græcia animos: iisdem & regis spem inflabat: omnium votis
eum accersiri. concursum ad littora futurum, vnde classem regiam prospexissent. Hic
idem ausus de Annibale est mouere sententiam propè iam certam regis. nam neque
dimittendam partem nauium à classe regia censebat: neq; si mittendæ naues forent,
minus quempiam ei classi, quàm Annibalem præficiendum. Exulem illum, & Pœ-
num esse, cui mille indies noua consilia vel fortuna sua, vel ingenium possit facere. &
ipsam eam gloriam belli qua velut dote Annibal concilietur, nimiam in præfecto re-
gio esse. regem conspici, regem vnum ducem, vnum imperatorem videri debere. Si
classem, si exercitum amittat Annibal, idem damni fore, ac si per alium ducem amit-
tantur. si quid prosperè eueniat, Annibalis eam, non Antiochi gloriam fore. Si verò
vniuerso bello vincendi Romanos fortuna detur, quàm spem esse, sub rege victurum
Annibalem vni subiectum, qui patriam propè non tulerit? non ita se à iuuenta eum
gessisse, spe animoq; complexum orbis terrarum imperium, vt in senectute domi-
num laturus videatur. Nihil opus esse regi Annibale duce, comite & consiliario eo-
dem ad bellum vti posse. modicum fructum ex ingenio tali neque grauem neque in-
utilem fore. si summa perantur, & dantem & accipientem prægrauatura. Nulla inge-
nia tam prona ad inuidiam sunt, quàm eorum qui genus ac fortunam suam animis
non æquant: quia virtutem & bonum alienum oderunt. Exemplò consilium mit-
tendi Annibalis, quod vnum in principio belli vtiliter cogitatum erat, abiectum est.
Demetriadis maximè defectione ab Romanis ad Ætolos elatus, non vltra differre
profectionem in Græciam constituit. Priusquam solueret naues, Ilium à mari ascen-
dit, vt Mineruæ sacrificaret. Inde ad classem regressus, proficiscitur quadraginta te-
ctis nauibus, apertis sexaginta, & ducentæ onerariæ cum omnis generis commeatu,
bellicoq; alio apparatu sequebantur. Imbrum primò insulam tenuit: inde Scythum
traiecit. ibi collectis in alto quæ dissipatæ erant nauibus, ad Pteleum primùm conti-
nentis venit. Ibi Eurylochus ei Magnetarches, principesq; Magnetum ab Demetria-
de occurrerunt. quorum frequentia lætus, die postero in vrbs portum nauibus est
inuectus. Copias haud procul inde exposuit, decem millia peditum fuere, & quin-
genti equites, sex elephanti: vix ad Græciam nudam occupandam satis copiarum, ne-
dum ad sustinendum Romanum bellum. Ætoli posteaquam Demetriadem venisse
Antiochum allatum est, concilio indicto decretum, quo accerserent eum, fecerunt.
Iam profectus ab Demetriade rex, quia ita decreturos sciebat, Phaleram in sinum
Maliacum processerat. inde decreto accepto Lamiam venit, exceptus ingenti fauore
multitudinis cum plausibus clamoribusq;, & quibus alijs lætitia effusa vulgi signifi-
catur. In concilium vt ventum est, à Phanea prætoris principibusq; alijs introductus, K
facto silentio rex dicere orsus: Prima eius oratio fuit excusantis, quòd tanto minori-
bus spe atque opinione omnium copijs venisset. Id suæ impensæ erga eos voluntatis
maximum debere indicium esse, quòd nec paratus satis vlla re, & tempore ad nauigandum
immaturo, vocantibus legatis eorum haud grauè obsecutus esset: credidissetq;, cum se vidissent Ætoli, omnia vel in se vno posita præsidia existimatos esse.
Cæterum eorum quoque se, quorum expectatio destituta in præsentia videatur,
spem abundè expleturum. nam simul primùm anni tempus nauigabile præbu-
isset mare, omnem se Græciam armis, viris, equis, omnem oram maritimam
classibus completurum, nec impensæ, nec labori, nec periculo parfurum: donec
depulso ceruicibus eorum imperio Romano, liberam verè Græciam atque in
ea prin-

*Antiochi classis in
Græciâ traiecturi.*

Antiochi copia.

Antiochi oratio.

- A ea principes Ætolos fecisset. cum exercitibus commeatus quoq; omnis generis ex Asia venturos. in præsentia curæ esse Ætolis debere, ut copia frumenti suis & annonæ tolerabilis rerum aliarum suppeditetur. In hanc sententiam rex cum magno omnium assensu locutus discessit. Post discessum regis inter duos principes Ætolorum, Phaneam & Thoantem, contentio fuit. Phaneas reconciliatore pacis, & disceptatore de ijs quæ in controuersia cum populo Romano essent, utendum potius Antiocho censebat, quàm duce belli. Aduentum eius & maiestatem ad verecundiam faciendam Romanis vim maiorem habituram, quàm arma. Multa homines, ne bellare necesse sit, voluntate remittere, quæ bella & armis cogi nõ possint. Thoas negare, pacifere Phaneam: sed discutere apparatus belli velle: ut tædio & imperus elanguescat regis, & Romani tempus ad comparandum habeant. Nihil enim equi ab Romanis impetrari posse, toties legationibus missis Romam, toties cum ipso Quintio disceptando, satis expertum esse. nec nisi abscessa omni spe, auxilium Antiochi imploratos fuisse. quo celerius spe omnium oblato non esse elanguescendum: sed orandum potius regem, ut quoniam, quod maximum fuerit, ipse vindex Græciæ venerit, copias quoq; terrestres naualesq; accersat, armatum regem aliquid impetraturum, inermem non pro Ætolis modò, sed ne pro se quidem ipso momèti vilius futurum apud Romanos. Hæc vicis sententia, imperatoremq; regem appellandû censuerunt, & triginta principes, cum quibus si qua vellet, consultaret, delegerunt. Ita dimisso concilio, multitudo omnis in suas ciuitates dilapsa est. Rex postero die cum apocletis eorum, unde bellum ordiretur, consultabat, optimum visum est, Chalcidem frustra nuper ab Ætolis tentatam primùm aggredi: & celeritate in eam rem magis quàm magno conatu & apparatu opus esse. Itaq; cum mille pedibus rex, qui ab Demetriade secuti erant, profectus per Phocidem est. & alio itinere principes Ætoli, iuniorum paucis euocatis, ad Cheroniam occurrerunt: & decem constratis nauibus secuti sunt. Rex ad Salganea castris positus, nauibus ipse cum principibus Ætolorum Euripum traiecit. & cum haud procul portu egressus esset, magistratus quoq; Chalcidensium, & principes ante portam processerunt. pauci utrinq; ad colloquium congressi sunt. Ætoli magnoperè suadere, ut salua Romanorum amicitia, regem quoq; assumerent socium atq; amicum. Neq; enim cum inferendi belli, sed liberandæ Græciæ causa in Europam traiecisse, & reliberandæ, non verbis & simulatione, quod fecissent Romani. Nihil autem vilius Græciæ ciuitatibus esse, quàm vtranq; complecti amicitiam. ita enim ab vtriusq; iniuria tutam alterius semper præsidio & fiducia fore. nam si non recepissent regem, viderent quid patiendum ijs extemplò foret: cum Romanorum procul auxilium, hostis Antiochus, cui resistere viribus suis non possent, ante portas esset. Ad hæc Miction vnus ex principibus, mirari se dixit, ad quos liberandos Antiochus relicto regno suo in Europam traiecisset. nullam enim ciuitatem se in Græcia nosse, quæ aut præsidium habeat, aut stipendium Romanis pendat: aut foedere iniquo alligata, quas nolit, leges patiatur. itaq; Chalcidenses neq; vindice libertatis villo indigere, cum liberi sint: neq; præsidio, cum pacem eiusdem populi Romani beneficio & libertatem habeant. Amicitiam regis non aspernari, neq; ipsorum Ætolorum, id primùm eos pro amicis facturos, si insula excedant, atq; abeant. nam ipsis certum esse, non modò non recipere mœnibus, sed ne societatem quidem vllam pacisci, nisi ex autoritate Romanorum. Hæc renuntiata regi ad naues, vbi restiterat, cum essent: in præsentia (neq; enim ijs venerat copijs, ut vi agere quicquam posset) reueri Demetriadem placuit. ibi, quoniam primùm inane cœptum euassisset, consultare cum Ætolis rex quid deinde fieret. Placuit, Achæos & Aminandrum regem Athamanum tentare. Bœotiorum gentem auersam ab Romanis iam inde à Barcyllæ morte, & quæ secuta eam fuerant, censebant. Achæorum Philopœmenem principem æmulatione gloriæ in bello Laconum, infestum inuisumq; esse Quintio credebant. Aminander uxorem Apamiam, filiam Alexandri cuiusdam Megalopolitani habebat: qui se ori-

Inter Ætolorum principes contentio.

Antiochus imperator appellatur.

Antiochus Chalcidem aggredi primùm statuit.

undum à Magno Alexandro ferens, filijs duobus Philippum atque Alexandrum, & filia Apamiam nomina imposuerat: quàm regijs inclutam nuptijs, maior ex fratribus Philippus secutus in Athamaniam fuerat. Hunc forè ingenio vanum Ætoli & Antiochus impulerant in spem, quòd is verè regum stirpis esset, regni Macedoniae, si Aminandrum Athamanesq; Antiocho coniunxisset. & ea vanitas promissorum non apud Philippum modò, sed etiam apud Aminandrum valuit. In Achaia legatis Antiochi Ætolorumq; coram T. Quintij Ægij datum est concilium. Antiochi legatus prior, quàm Ætoli est auditus. Is, vt plerique quos opes regiae alunt, vaniloquus maria terrasq; inani sonitu verborum compleuit. Equitum innumerabilem vim trajici Hellefponto in Europam: partim loricatedos, quos cataphractos vocant: partim sagittis ex equo vtentes, & à quo nihil satis tecti sit, auersos refugiente equo certius figentes. His equestribus copijs quanquam vel totius Europae exercitus in vnum coacti obrui possent, adiciebant multiplices copias peditum: & nominibus quoque gentium vix fando auditis terrebar: Dahas, Medos, Elimæosq; & Cadusios appellans. Naua-
Antiochi legatus in Achaorum concilio.

lium verò copiarum, quas nulli portus capere in Graecia possent, dextrum cornu Sidonios & Tyrios, sinistrum Aradios, & ex Pamphylia Sidas tenere: quas gentes nullae vnquam nec arte, nec virtute nauali æquassent. Iam pecuniam, iam alios belli apparatus referre superuacaneum esse, scire ipsos, abundasse semper auro regna Asiae. Itaque non cum Philippo, nec Annibale rem futuram Romanis principe altero ciuitatis: altero Macedoniae tantum regni finibus incluso: sed cum magno Asiae totius, partisq; Europae rege. Eum tamen, quanquam ab vltimis orientis terminis ad liberandam Graeciam veniat, nihil postulare ab Achæis, in quo fides eorum aduersus Romanos priores socios atque amicos lædatur. non enim vt secum aduersus eos arma capiant: sed vt neutri parti sese coniungant, petere pacem vtrique parti, quòd medios deceat amicos, optent: bello se non interponant. Idem ferme & Ætolorum legatus Archidamus petijt, vt quae facillima & tutissima esset, quietem præstarent, spectatoresq; belli fortunarum alienarum euentum sine vllò discrimine rerum suarum operirentur. Prouectus deinde est intemperantia linguæ in maledicta, nunc communiter Romanorum: nunc propriè ipsius Quintij: ingratos appellans, & exprobrans non victoriam modò de Philippo virtute Ætolorum partam, sed etiam salutem: ipsumq;, & exercitum sua opera seruatos. Quo enim illum vnquam imperatoris functum officio esse: auspiciantem immolantemq;, & vota nuncupantem sacrificuli vatis modo in acie vidisse, cum ipse corpus suum pro eo telis hostium obijceret.
Ætolorum legatus in eodem concilio.

Ad ea Quintius: Coram quibus magis, quàm apud quos verba faceret, dicere Archidatum rationem habuisse. Achæos enim probè scire, Ætolorum omnem ferociam in verbis, non in factis esse: & in concilijs magis concionibusq;, quàm in acie apparere. itaque parui Achæorum existimationem, quibus notos esse se scirent, fecisse: legatis regis, & per eos absenti regi eum se iactasse. Quod si quis antea ignorasset, quæ res Antiochum & Ætolos coniunxisset, ex legatorum sermone potuisset apparere: menti-
Quintij in concilio Achaorum oratio.

tiendo inuicem, iactandoq; vires, quas non haberent, inflasse vana spe, atque inflatos esse: dum ij ab se Philippum victum, sua virtute protectos Romanos, & quæ modò audiebatis, narrant: vos, cæterasq; ciuitates & gentes, suam sectam esse secuturos: rex contra peditum equitumq; nubes iactat, & consternit maria suis classibus. Est autem res simillima cænæ Chalcidensis hospitis mei, hominis & boni, & sciti conuiuatoris. apud quem solstitiali tempore comiter accepti cum miraremur, vnde illi eo tempore anni tam multa & varia venatio: homo nõ quàm isti sunt gloriosus, renidens, condimentis ait varietatem illam, & speciem ferinae carnis ex mansueto suo factam. Hoc dici aptè in copias regis, quæ paulo ante iactatae sint, posse. varia enim genera armorum, & multa nomina gentium inauditarum, Dahas, & Medos, & Cadusios, Elimæos, Syros omnes esse: haud paulò mancipiorum melius, propter seruilia ingenia, quàm militum genus. Et vtinã subijcere oculis vestris Achæi possem concursationem regis
K magni

A magni ab Demetriade, nunc Lamiam in concilium Ætolorum, nunc Chalcidem. videretis vix duarum malè plenarum legiuncularum instar in castris regis. videretis regem nunc mendicantem propè frumentum ab Ætolis, quod militi admetiatur: nunc mutuas pecunias fœnore in stipendium quærentem: nunc ad portas Chalcidis stantem: & mox inde exclusum, nihil aliud quàm Aulide atque Euripo spectatis, in Ætoliam redeuntem. Malè crediderunt & Antiochus Ætolis, & Ætoli regiæ vanitati, quo minus vos decipi debetis, sed expertæ toties spectatæq; Romanorum fidei credere. Nam quod optimum esse dicant, non interponi vos bello: nihil tam vanum, imò tam alienum rebus vestris est. quippe sine gratia, sine dignitate præmium victoris eritis. Nec absurdè aduersus vtrosque respondiisse visus est: & facile erat orationem apud fauentes æquis auribus accipi. nulla enim nec disceptatio, nec dubitatio fuit, quin omnes, eosdem genti Achæorum hostes & amicos, quos populus Romanus censuisset, iudicaret: bellumq; & Antiocho & Ætolis nunciari iuberent.

B Auxilia etiam quò censuit Quintius, quingentorum militum Chalcidem, quingentorum Piræeum extemplò miserunt. Erat enim haud procul seditione Athenis res, trahentibus ad Antiochum quibusdam spelargitionum venalem pretio multitudinem, donec ab ijs, qui Romanæ partis erant, Quintius est accitus, & accusante Leonte quodam Apollodorus author defectionis damnatus, atque in exilium est eiectus. Et ab Achæis quidam cum tristi responso legati ad regem redijt. Bœoti nihil certi responderunt. Cùm Antiochus in Bœotiam venisset, tum quid sibi faciendum esset, se deliberaturos esse. Antiochus cùm ad Chalcidis præsidium & Achæos & Eumenem regem misisse audisset: maturandum ratus, vt & præuenirent sui: & venientes si possent, exciperent, Menippum cum tribus fermè millibus militum, & cum omni classe Polyxenidam mittit. ipse paucos post dies sex millia suorum militum, & ex ea copia quæ Lamiaë repentè colligi potuit, non ita multos Ætolos ducit. Achæi quingenti, ab Eumene rege modicum auxilium missum, duce Xenoclide Chalcidensi nondum obsessis itineribus tutò transgressi Euripum, Chalcidem peruenerunt. Romani milites quingenti fermè & ipsi, cùm iam Menippus castra ante Salganea ad Hermeum, quæ transitus ex Bœotia in Eubœam insulam est, haberet, venerunt. Miction erat cum ijs legatus à Chalcide ad Quintium ad id ipsum præsidium petendum missus.

D qui posteaquam obsessas ab hostibus fauces vidit, omisso ad Aulidem itinere, Delium conuertit, vt inde in Eubœam transmissurus. Templum est Apollinis Delium, imminens mari: quinque millia passuum à Tanagra abest. minus quatuor millium inde in proxima Eubœæ est mari traiectus. Vbi, & in fano lucoq; ea religione & eo iure sancto quo sunt templa, quæ asyla Græci appellant: & nondum aut iudicò bello, aut ita commisso, vt strictos gladios, aut sanguinem vsquam factum audissent: cùm per magnum otium milites, alij ad spectaculum templi luci; versi, alij in littore inermes vagarentur: magna pars per agros lignatum pabulatumq; dilapsa esset: repentè Menippus palatos passim aggressus, eos cæcidit, ad quinquaginta viuos cæpit. perpauca effugerunt, in quibus Miction parua oneraria naue exceptus. Ea res Quintio Romanisq; sicut iactura militum molesta, ita ad ius inferendi Antiocho belli adiecisse aliquantum videbatur. Antiochus admoto ad Aulidem exercitu, cùm rursus oratores partim ex suis, partim Ætolos Chalcidem misisset, qui eadem illa quæ nuper cum minis grauioribus agerent, nequicquam contrà Mictione & Xenoclide tendentibus, facile tenuit, vt portæ sibi aperirentur. Qui Romanæ partis erant, sub aduentum regis vrbe excesserunt. Achæorum & Eumenis milites Salganea tenebant. Et in Euripo castellum Romani milites pauci custodiæ causâ loci communiebant. Salganea Menippus, rex ipse castellum Euripi oppugnare est adortus. Priores Achæi & Eumenis milites pacti, vt sine fraude liceret abire, præsidio excesserunt. pertinacius Romani Euripum tuebantur. Hi quoq; tamen cùm terra mariq; obsiderentur, & iam machinas tormenta; comportari viderent, non tulere obsidionem. Cùm id quod

Achæi auxilia, quod censuit Quintius, miserunt.

Delium Apollinis templum.

Chalcis uenerunt Antiocho.

Euboica vrbes ad Antiochum desiciunt. caput erat Eubœæ, teneret rex, ne cæteræ quidem eius insulæ vrbes imperium abnuerunt. magnoq; principio sibi orsus bellum videbatur: quòd tanta insula & tot opportunæ vrbes in suam ditionem venissent.

EPITOME LIBRI XXXVI.

MARCVS Acilius Glabrio c o s. Antiochum apud Thermopylas, Philippo rege adiuvante, victum, Græcia expulit, idemq; Aetolos subegit. P. Cornelius Scipio Nasica Cos. adem matris deum, quam ipse in Palatium intulerat, vir optimus à senatu iudicatus, dedicauit. idemq; Boios Gallos victos in deditioem accepit, & de ijs triumphauit. Prætere a naualia certamina prospera aduersus præfectos Antiochi regis referuntur.

A. 563.

Rogatio ad populum fertur de bello contra Antiochum inuendo.

Ludi magni vouentur.

Provinciarum sortitio.

PBLIVM Cornelium Cn.F. Scipionem, & M. Acilium Glabri-
brionem, consules inito magistratu, patres priusquam de
prouincijs agerent, res diuinas facere maioribus hostijs iuf-
ferunt in omnibus fanis, in quibus lectisternium maiore
parte anni fieri solet: precariq; , quòd senatus de nouo bello
in animo haberet, vt ea res senatui populoq; Romano bene
ac feliciter eueniret. Ea omnia sacrificia læta fuerunt: pri-
misq; hostijs perlitatum est: & ita aruspices responderunt,
eo bello terminos populi Romani propagari, victoriam ac
triumphum ostendi. Hæc cum renunciata essent, solutis religione animis, patres ro-
gationem ad populum ferri iusserunt: vellent iuberentne cum Antiocho rege, quiq;
lectam eius secuti essent, bellum iniri: si ea rogatio perlata esset, tum, si ita videretur
consulibus, rem integram ad senatum referrent. P. Cornelius eam rogationem per-
tulit. tum senatus decreuit, vt consules Italiam & Græciam prouincias sortirentur:
cui Græcia euenisset, vt præter eum numerum militum, quem L. Quintius in eam
prouinciam ex autoritate senatus scripsisset, imperasétue, eum exercitum acciperet,
quem M. Bœbius prætor anno priore ex senatusconsulto in Macedoniam traiecisset.
& extra Italiam permissum, vt si res postulasset, auxilia ab socijs ne supra quinq; mil-
lium numerum acciperet. L. Quintium superioris anni consulem legari ad id bellum
placuit. Alter c o s. cui Italia prouincia euenisset, cum Boijs iussus bellum gerere, vtro
exercitu mallet ex duobus, quos superiores c o s s. habuissent: alterum vt mitteret
Romam: eaq; vrbanae legiones essent paratæ, quo senatus censuisset. His ita in sena-
tu ad id, quæ cuius prouincia foret, decretis, tum demum sortiri consules placuit. A-
cilio Græcia, Cornelio Italia euenit. Certa deinde sorte senatusconsultum factum est:
quod populus Romanus eo tempore duellum iussisset cum rege Antiocho esse:
quiq; sub imperio eius essent, vt eius rei causâ supplicationem imperarent consules:
vtiq; M. Acilius c o s. ludos magnos Ioui voueret, & dona ad omnia puluinaria. Id vo-
tum in hæc verba præeunte P. Licinio pontifice maximo consul nuncupauit. Si duel-
lum, quod cum Antiocho rege sumi populus iussit, id ex sententia senatus populiq;
Romani confectum erit: tum tibi Iupiter populus Romanus ludos magnos dies x.
continuos faciet: donaq; ad omnia puluinaria dabuntur de pecunia, quantam sena-
tus decreuerit. quisquis magistratus eos ludos quando vbique faxit, hi ludi rectè fa-
cti, donaq; data rectè sunt. Supplicatio inde ab duobus c o s s. edicta per biduum
fuit. Consulibus sortitis prouincias, extemplo & prætores sortiti sunt. M. Iunio Bru-
to iurisdicção vtraque euenit: A Cornelio Mammulæ Brutij, M. Æmylio Lepido Si-
cilia, L. Oppio Salinatori Sardinia, C. Liuius Salinatori classis, L. Æmylio Paulo Hi-
spania vlterior. His ita exercitus decreti. A. Cornelio noui milites, conscripti priore
anno ex s. c. à L. Quintio consule dati sunt: iussusq; tueri omnem oram circa Taren-
tum Brundisiumq;. L. Æmylio Paulo in vltiorem Hispaniam præter eum exerci-
tum, quem à M. Fulvio proprætore accepturus esset, decretum, vt nouorum militum
tria millia duceret, & trecentos equites: ita vt in ijs duæ partes socium Latini nomi-
nis, tertia ciuium Romanorum esset. Idem supplementi ad C. Flaminium, cui impe-
rium

- A** rium prorogabatur, in Hispaniam citeriorem est missum. M. Æmylius Lepidus à L. Valerio, cui successurus esset, simul prouinciam exercitumq; accipere iussus: L. Valerium, si ita videretur, proprætorem in prouincia retinere: & prouinciam ita diuidere, vt vna ab Agrigento ad Pachinum esset: altera à Pachino Tyndarium. eam maritimam oram L. Valerius viginti nauib⁹ longis custodiret. Eidem prætori mandatum, vt duas decimas frumenti exigeret: id ad mare comportandum, deuehendumq; in Græciam curaret. Idem L. Oppio de alteris decimis exigendis in Sardinia imperatum. Cæterum non in Græciam, sed Romam id frumentum portari placere. C. Liuius prætor, cui classis euenerat, cum triginta nauibus paratis trajcere in Græciam primo quoque tempore iussus, & ab Artilio naues accipere: veteres naues quæ in naualibus
- B** erant, vt reficeret & armaret, M. Junio prætori negotium datum est, & in eam classem focios nauales libertinos legeret. Legati terni in Africâ ad Carthaginenses & in Numidiam ad frumentum rogandum, quod in Græciam portaretur, missi: pro quo pretium solueret populus Romanus. Adeoq; in apparatus curamq; eius belli ciuitas intenta fuit, vt P. Cornelius consul ediceret, qui senatores essent, quibusq; in senatu sententiam dicere liceret, quiq; minores magistratus essent: ne quis eorum longius ab vrbe Roma abiret, quàm vnde eo die redire posset: neue vno tempore quinque senatores ab vrbe Roma abessent. In comparanda impigrè classe C. Liuium prætorem contentio orta cum colonis maritimis paulisper tenuit. nam cum cogentur in classem, tribunos plebis appellarunt. ab ijs ad senatum reiecti sunt. senatus ita, vt ad vnum omnes consentirent, decreuit: vacationem rei naualis his colonis non esse. Hostia, & Fregena, & Castrum nouum, & Pyrgi, & Antium, & Tarracina, & Minturnæ, & Sinuessæ fuerunt, quæ cum prætore de vacatione certauerunt. Consul deinde M. Acilius ex senatusconsulto ad collegium fœcialium retulit: ipsine utique regi Antiocho indiceretur bellum, an satis esset ad præsidium aliquod eius nunciare? & num Ætolis quoque separatim indici iuberent bellum? & num prius societas eis & amicitia renuncianda esset, quàm bellum indicendum? Fœciales responderunt: iam antè sese, cum de Philippo consulerentur, decreuisse: nihil referre, ipsi coram, an ad præsidium nunciaretur. amicitiam renunciatam videri, cum legatis toties repetentib⁹ res nec reddi, nec satisfieri æquum censuissent. Ætolos vltro sibi bellum indixisse, cum Demetriadem sociorum urbem per vim occupassent: Chalcidem terra mariq; oppugnatam essent: regem Antiochum in Europam ad bellum populo Romano inferendum traduxissent. Omnibus iam satis comparatis, M. Acilius cos. edixit: vt quos L. Quintius milites conscripsisset, & quos socijs nominiq; Latino imperasset, quos secum in prouinciam ire oporteret, & tribuni militum legionis primæ & terciæ, vt omnes Brundisium idibus Maijs conuenirent, ipse ad quintum nonas Maias paludatus vrbe egressus est. Per eosdè dies & prætores in prouincias profecti sunt. Sub idem tempus legati ab duobus regibus, Philippo & Ptolemæo Ægypti rege, Romam venerunt, pollicentes ad bellum auxilia, & pecuniam, & frumentum. ab Ptolemæo etiam * mille pondo auri, * xx. millia pondo argenti allata. Nihil est acceptum, gratiæ regibus actæ. & cum vterq; se cum omnibus copijs in Ætoliam venturum, belloq; inter futurum polliceretur, Ptolemæo id remissum. Philippi legatis responsum: gratum eum senatui populoq; Romano facturum, si M. Acilio consuli non defuisset. Item ab Carthaginensibus & Masanissæ rege legati venerunt. Carthaginenses tritici modium mille, hordei quingenta millia ad exercitum, dimidium eius Romam apportaturos polliciti sunt: id vt ab se munus Romani acciperent, petere se, & classem suorum suo sumptu comparaturos: & stipendium quod plurib⁹ pensionib⁹ in multos annos deberent, præfens omne daturus. Masanissæ legati quingenta millia modium tritici, trecenta hordei ad exercitum in Græciam: Romam trecenta millia modium tritici, cc. quingenta hordei. equites quingentos, elephantos xx. regem ad M. Acilium consulē missurum. De frumento vtrifq; responsum: ita vsurum eo populum Romanum,
- si pre-

*Apparatus belli
contra Antiochi.*

*Aliquot colonis
de vacatione belli
disceptant.*

*Legati Philippi &
Ptolemæi Romam
veniunt.
* Cor. 112000.
* Cor. 200000.*

*Carthaginensium
& Masanissæ lega-
ti.*

si pretium acciperent. De classe Carthaginensibus remissum: præterquam si quid F
 nauium ex fœdere deberent. de pecunia ita responsum: nullam ante diem acceptu-
 ros. Cùm hæc Romæ agebantur: Chalcide Antiochus ne cessaret per hybernorum
 tempus, partim ipse sollicitabat ciuitatum animos mittendis legatis, partim vltro ad
 eum veniebant: sicut Epirotæ communi gentis consensu, & Elei è Peloponneso ve-
 nerunt. Elei auxilium aduersus Achæos petebant, quos post bellum non ex sua sen-
 tentia indictum Antiocho, primùm ciuitatis suæ arma illaturos credebant. Mille ijs
 pedites cum duce Cretensi Euphane sunt missi. Epirotarum legatio erat minimè in
 partem vllam liberi aut simplicis animi. Apud regem gratiam initam volebant, cum
 eo vt cauerent ne quid offenderent Romanos. petebant enim, ne se temerè in causam
 deduceret, expositos aduersus Italiam pro omni Græcia, & primos impetus Roma-
 G
 niorum excepturos. sed si ipse posset terrestribus naualibusq; copijs præsidere Epiro,
 cupidè eum omnes Epirotas & vrbibus & portibus suis accepturos. si id non posset,
 deprecari, ne se nudos atque inermes Romano bello obijceret. Hac legatione id agi
 apparebat, vt siue (quod magis credebant) abstinuisset Epiro, integra sibi omnia apud
 exercitus Romanos essent, cõciliata satis apud regem gratia, quod accepturi fuisset
 venientem: siue venisset, sic quoq; spes veniæ ab Romanis foret, quod non ex-
 pectato longinquo auxilio ab se, præsentis viribus succubuissent. Huic tam perplexæ
 legationi, quia non satis in promptu erat quid responderet, legatos se missurum ad
 eos dixit, qui de ijs quæ ad illos seq; communiter pertinerent, loquerentur. In Bœo-
 H
 tiam ipse profectus est, causas in speciem iræ aduersus Romanos eas, quas antè dixi,
 habentem, Barcillæ necem, & bellum à Quintio Coronæ propter Romanorum
 militum cedes illatum: re vera per multa iam secula publicè priuatimq; labente egre-
 gia quondam disciplina gentis, & multorum eo statu qui diuturnus esse sine muta-
 tione rerum non posset. Obuiam effusus vndiq; Bœotia principibus, Thebas venit.
 Ibi in concilio gentis, quanquam & ad Delium impetu in præsidium Romanum fa-
 cto, & ad Chalcidem commiserat, nec à paruis nec dubijs principijs bellum: tamen
 eandem orationem exorsus, qua in colloquio primò ad Chalcidem, quaq; per lega-
 tos in concilio Achæorum vsus erat, vt amicitiam secum institui, non bellum indici
 Romanis postularer, neminem quid ageretur, fallebat. decretum tamen sub leui ver-
 borum prætextu pro rege aduersus Romanos factum est. Hac quoq; gente adiuncta, I
 Chalcidem regressus, præmissis inde literis, vt Demetriadem conuenirent principes
 Ætolorum, cum quibus de summa rerum deliberaret: nauibus eò ad diem indictam
 concilio venit. Et Aminander accitus ad consultandum ex Athamania, & Annibal
 Pœnus iamdiu non adhibitus, interfuit ei consilio. Consultatum de Thessalorum
 gente est, quorum omnibus qui aderant, voluntas tentanda videbatur. in eo modò
 diuersæ sententiæ erant: quòd alij extemplò agendum, alij ex hyeme, quæ tunc fermè
 media erat, differendum in veris principium: & alij legatos tantummodò mittendos,
 alij cum omnib⁹ copijs eundem censebant, terrendosq; metu, si cunctarentur. Cùm
 circa hanc ferè consultationem disceptatio omnis verteretur, Annibal nominatim
 K
 interrogatus sententiam, in vniuersi belli cogitationem regem, atq; eos qui aderant,
 tali oratione auertit: Si ex quo traiecimur in Græciam, adhibitus essem in consilium:
 cùm de Eubœa, de Achæis, de Bœotia agebatur, eandem sententiam dixissem, quam
 hodie cùm de Thessalis agitur, dicam. Ante omnia Philippum & Macedonas in socie-
 tatem belli quacunq; ratione censeo deducendos esse. nam quod ad Eubœam Bœo-
 tosq; & Thessalos attinet, cui dubium est, quin vt quibus nullæ suæ vires sint, præsen-
 tibus adulando semper quem metum in consilio habeant, eodem ad impetrandam
 veniam vtantur? simul ac Romanum exercitum in Græcia viderint, ad consuetum
 imperium se auertant? nec ijs noxæ futurum sit, quòd cùm Romani procul abessent,
 vim tuam præsentis, exercitusq; tui experiri noluerint? Quantò igitur prius potiusq;
 est Philippum nobis coniungere, quàm hos: cui si semel in causam descenderit, nihil
 integri

*Elei & Epirotæ ad
 Antiochum legat-
 os mittunt.*

*Antiochus in Bœo-
 tiam proficiscitur.*

*Annibal ad An-
 tiochum & socios
 oratio.*

A integri futurum sit: quiq; eas vires afferat, quę non accessio tantum ad Romanum esse bellum, sed per se ipsę nuper sustinere potuerint Romanos. Hoc ego adiuncto (absit verbo inuidia) qui dubitare de euentu possim? cum quib⁹ aduersus Philippum valuerint Romani, ijs nunc fore videam vt ipsi oppugnentur. Ætholi, qui Philippum (quod inter omnes constat) vicerunt, cum Philippo aduersus Romanos pugnabunt. Aminander atq; Athamanum gens, quorum secundum Aetolos plurima fuit opera in eo bello, nobiscum stabunt. Philipp⁹ tum te quieto totam molem sustinebat belli: nunc duo maximi reges, Asię Europęq; viribus aduersus vnum populum, vt meam vtranque fortunam taceam, patrum certę ætate ne vni quidem Epirotarum regi parem, quicquid tandem erit vobiscum comparatus, geretis bellum. Quę igitur res mihi fiduciam præbet coniungi nobis Philippum posse? vna, communis vtilitas, quę societatis maximum vinculum est: altera, authores vos Aetoli. vester enim legatus hic Thoas inter cętera, quę ad exciendum in Gręciam Antiochum dicere est solitus, ante omnia hoc semper affirmavit: fremere Philippum, & ægrę pati sub specie pacis leges seruitutis sibi impositas. ille quidem ferę bestię vincitę aut clausę, & refringere claustra cupienti, regis iram verbis æquabat. cuius si talis animus est, soluamus nos eius vincula, & claustra refringamus: vt erumpere diu coercita ira in hostes communes possit. Quod si nihil eum legatio nostra mouerit: at nos, quoniam nobis eum adiungere non possumus, ne hostibus nostris ille adiungi possit, caueamus. Seleucus filius tuus Lyfimachię est: qui si eo exercitu quem secum habet, per Thraciam proxima Macedonię cęperit depopulari: facile ab auxilio ferendo Romanis Philippum ad sua potissimum tuenda auertet. De Philippo meam sententiam habes. De ratione vniuersi belli quid sentirem, iam ab initio non ignorasti. quod si tum auditus forem, non in Eubcęa Chalcidem captam, & castellum Euripi expugnatum Romani, sed Heruriam Ligurumq; & Gallię Cisalpinę oram bello ardere: & qui maximus ijs terror est, Annibalem in Italia esse audirent. Nunc quoque accersas censeo omnes nauales terrestresq; copias: sequantur classẽ onerarię cum comœatibus. nam hic sicut ad belli munera pauci sumus, sic nimis multi pro inopia comœatuum. Cũ omnes tuas contraxeris vires, diuisa classe partem Corcyrę in statione habebit, ne transitus Romanis liber ac tutus pateat: partem ad littus Italię, quod Sardiniam Africamq; spectat, trajicies: ipse cum omnibus terrestribus copijs in Byllionum agrum procedes: inde Gręcię præsidebis, & speciem Romanis traiecturum te præbens, & si res poposcerit, traiecturus. Hęc suadeo, qui vt non omnis peritissimus sim belli, cum Romanis certę bellare bonis malisq; meis didici. In quę consilium dedi, in eadem nec infidelem, nec segnem operam polliceor. Dij approbent eam sententiam, quę tibi optima visa fuerit. Hęc fermę Annibalis oratio fuit, quam laudarunt magis in præsentia, qui aderant, quàm rebus ipsis executi sunt. nihil enim eorum est factum, nisi quod ad classẽ copiasq; accersendas ex Asia Polyxenidam misit. Legati Larissam ad conciliũ Thessalorum sunt missi, & Aetolis Aminandroq; dies ad conueniendum exercitui Pheras est indictus: eodem & rex cum suis copijs confestim venit. Ibi dum operiretur Aminandrum atque Aetolos, Philippum Megalopolitanum cum duobus millibus hominum ad legenda ossa Macedonum circa Cynoscephalas, vbi debellatum erat cum Philippo, misit: siue ab ipso quærente sibi commendationem ad Macedonum gentem & inuidiam regi, quod insepultos milites reliquisset, monitus: siue ab insita regibus vanitate, ad consilium specie amplum, reinane, animo adiecto. Tumulus est in vnum ossibus, quę passim strata erant, coaceruatis factus: qui nullam gratiam ad Macedonas, odium ingens ad Philippum mouit. Itaque qui ad id tempus fortunam esset in consilio habiturus, is ex templõ ad M. Bæbium proprætorem misit, Antiochum in Thessaliam impetum fecisse. si videretur ei, moueret ex hybernis. se obuiam processurum, vt quid agendum esset, consultarent. Antiocho ad Pheras iam castra habenti, vbi coniunxerant ei se Aetoli & Aminander: legati ab Larissa venerunt,

Antiochus ossa Macedonum circa Cynoscephalas interfectorum colligi iubet.

Philippus insensus Antiocho.

runt, querentes, quod ob factum dictumue Theſſalorum bello laceſſeret eos: ſimul
 orantes, vt remoto exercitu per legatos, ſi quid ei videretur, ſecum diſceptaret. eodem
 tempore quingentos armatos duce Hippolocho Pheras in præſidium miſerunt: hi
 excluſi aditu, iam omnia itinera obſidentibus regijs, Scotuſſam ſe receperunt. Lega-
 tis Lariffæorum rex clementer reſpondit: non belli faciendi, ſed tuendæ & ſtabilien-
 dæ libertatis Theſſalorum cauſa ſe Theſſaliam intraſſe. Similia hiſ qui cum Pheræis
 ageret, miſſus. cui nullo dato reſponſo, Pheræi ipſi ſuum legatum ad regem, princi-
 pem ciuitatis Pauſaniam miſerunt. Qui cum haud diſſimilia hiſ, vt in cauſa pari, quæ
 pro Chalcidenſibus in colloquio ad Euripi fretum dicta erant, quædam etiam fero-
 cius egiſſet: rex etiam atque etiam deliberare eos iuſſos, ne id conſilij caperent: cuius
 dum in futurum nimis cauti & prouidi eſſent, extemplo pœniteret, dimiſit. Hæc re-
 nunciata Pheras legatio cum eſſet, ne paulum quidem dubitarunt, quin pro fide er-
 ga Romanos quicquid fors belli tuliſſet, paterentur. Itaque & hi ſumma ope para-
 bant ſe ad urbem defendendam: & rex ab omni parte ſimul oppugnare mœnia eſt ag-
 greſſus: & qui ſatis intelligeret, (neque enim dubium erat) in euentu eius urbis poſi-
 tum eſſe, quam primam aggreſſus eſſet: aut ſperni deinde ab vniuerſa gente Theſſa-
 lorum, aut timeri ſe: omnem vndique terrorem obſeſis iniicit. Primum impetum
 oppugnationis ſatis conſtanter ſuſtinuerunt: deinde cum multi propugnantes ca-
 derent, aut vulnerarentur, labare animi cœpere. reuocati deinde caſtigacionib⁹ prin-
 cipum ad perſeuerandum in propoſito, relicto exteriore circulo muri deficientibus
 iam copijs, in interiorem partem urbis conceſſerunt: cui breuior orbis munitio-
 nis H
 circuncictus erat. poſtremò victi malis cum timerent, ne vi captis nulla apud victo-
 rem venia eſſet, dederunt ſeſe. Nihil inde moratus rex, IIII. millia armatorum, dum
 recens terror eſſet, Scotuſſam miſit. Nec ibi mœra deditio-
 nis eſt facta, cernentib⁹ Phe-
 ræorum recens exemplum: qui quod pertinaciter primò abnuerant, malo domiti
 tandem feciſſent. cum ipſa urbe Hippolochus Lariffæorumq[;] deditum eſt præſidium.
 Dimiſſi ab rege inuiolati omnes, quòd eam rem magni momenti futura rex ad con-
 ciliandos Lariffæorum animos credebat. Intra decimum diem quàm Pheras venerat,
 hiſ perfectis, Cranonem profectus cum toto exercitu primo aduentu cepit. inde Cy-
 pæram & Metropolin, & ijs circumiecta caſtella recepit: omniaq[;] iam regionis eius,
 præter Atracem & Girtonem, in poteſtate erant. Tum aggre-
 di Lariffam conſtituit: I
 ratus vel terrore cæterarum expugnataram, vel beneficio præſidij dimiſſi, vel exem-
 plo tot ciuitatum dedentium ſeſe, non vltra in pertinacia manſuros. Elephantis agi-
 ante ſigna terroris cauſa iuſſis, quadrato agmine ad urbem inceſſit: vt incerti fluctua-
 rentur animi magnæ partis Lariffæorum inter metum præſentem hoſtium, & vere-
 cundiam abſentium ſociorum. Per eodem dies Aminander cum Athamanum iu-
 uentute occupat Pellinæum: & Menippus cum tribus millibus peditum Ætolorum,
 & ducentis equitibus in Perræbiam profectus, Mallœam & Cyretias vi caput, depo-
 pulatusq[;] eſt agrum Tripolitanum. Hiſ raptim peractis, Lariffam ad regem redeunt:
 conſultanti quidnam agendum eſſet de Lariffa, ſuperuenerunt. Ibi in diuerſum ſen-
 tentiæ tendebant: alijs vim adhibendam, & non differendum cenſentibus, quin ope-
 ribus ac machinis ſimul vndique mœnia aggrederentur urbis, ſitæ in plano, à parte in
 campeſtri vndique facilis aditu: alijs nunc vires urbis nequaquam Pheris conferen-
 dæ memorantibus, nunc hyemem & tempus anni nulli bellicæ rei, minimè obſidio-
 ni atq[;] oppugnationi urbi-
 um aptum. Incerto regi inter ſpem metumq[;] legati à Phar-
 ſalo, qui ad dedendam urbem ſuam fortè venerant, animos auxerunt. M. Bœbius in-
 terim cum Philippo in Daſſaretijs congreſſus, Ap. Claudium ex communi conſilio
 ad præſidium Lariffæ miſit. qui per Macedoniam magnis itineribus in iugum mon-
 tium, quod ſuper Gonnos eſt, peruenit. Oppidum Gonni xx. millia ab Lariffa abeſt,
 in ipſis faucibus ſaltus, quæ Tempe appellantur, ſitum. Ibi caſtrameratus latius quàm
 pro copijs, & plures quàm quod ſatis in uſum erant, ignes cum accendiſſet, ſpeciem
 quam

*Antiochus Pheras
 oppugnat.*

*Pheras dedunt ſeſe
 Antiocho.*

*Lariffam aggre-
 ditur Antiochus.*

- A** quam quæsierat, hosti fecit: omnem ibi Romanum exercitum cum rege Philippo esse. Itaque hyemem instare apud suos causatus rex, unum tantum moratus diem ab Larissa recessit, & Demetriadem rediit. Ætoliique & Athamanes in suos receperunt se fines. Appius etsi, cuius rei causa missus erat, solutam cernebat obsidionem: tamen Larissam ad confirmandos in reliquum sociorum animos descendit: duplexque lætitia erat, quod & hostes exceperant finibus, & intra mœnia præsidium Romanum cernebant. Rex Chalcidem à Demetriade profectus, amore captus virginis Chalcidensis Cleopolemi filia: cum patrem, primo adlegando, deinde coram ipse rogando fatigasset, inuitum se grauioris fortunæ conditioni illigantem: tandem impetrata re, tanquam in media pace nuptias celebrat: & reliquum hyemis, oblitus quantas simul duas res suscepisset, bellum Romanum & Græciam liberandam, omiſſa omnium rerum cura,
- B** in conuiujs & vinum sequentibus voluptatibus, ac deinde ex fatigatione magis quam fatietate earum in somno traduxit. eadem omnes præfectos regios, qui ubique ad Bœotiam maximè præpositi hybernis erant, cepit luxuria. in eandem & milites effusi sunt: nec quisquam eorum aut arma induit, aut stationem aut vigilias seruauit; aut quicquam quod militaris operis aut muneris esset, fecit. Itaque principio veris cum per Phocidem & Cheroneam, quod conuenire omnem undique exercitum iusserat, venisset: facile animaduertit, nihilo se uerius disciplina milites quam ducem hybernasse. Alexandrum inde Acarnanem & Menippum Macedonum Stratum Ætolia: copias ducere iussit. ipse Delphis sacrificio Apollini factis, Naupactum processit. concilio principum Ætolia: habito, via quæ præter Chalcidem & Lysimachiam fert ad Stratum, suis qui per Maliacum sinum ueniebant, occurrit. Ibi Mnesilochus princeps Acarnanum multis emptus donis, non ipse solum gentem regi conciliabat, sed Clytum etiam prætorem, penes quem tum summa potestas erat, in suam sententiam adduxerat. Is cum Leucadios, quod Acarnania: caput est, non facile ad defectionem posse cerneret impelli propter metum Romana: classis, quæ cum Attalo, quæuè circa Cephaleniam erat, arte eos est aggressus. nam cum in concilio dixisset, tuenda mediterranea Acarnania: esse, & omnibus qui arma ferrent, exeundum ad Medionem & Tyrreum, ne ab Antiocho & Ætolis occuparentur: fuere qui dicerent, nihil attinere omnes tumultuose concitari: satis esse quingentorum hominum præsidium. eam iuuentutem nactus, trecentis Medæone, ducentis Tyrreii in præsidio positos, id agebat, ut pro obsidibus futuri uenirent in potestatem regis. Per eosdem dies legati regis Medæonem uenerunt. quibus auditis, cum in concione quidnam respondendum regi esset, consultaretur: & alij manendum in Romana societate, alij non aspersionem amicitiam regis censerent: media uisa est Clyti sententia, eaque accepta est: ut ad regem mitterent legatos, pererentque ab eo, ut Medæonios super tanta re consultare in concilio Acarnanum pateretur. In eam legationem Mnesilochus, & qui eius factionis erant, de industria coniecti, clam missis qui regem admouere copias iuberent, ipsi terebant tempus. itaque uix dum ijs egressis legatis, Antiochus in finibus, & mox ad portas erat, & trepidantibus qui expectes prodicionis fuerant, tumultuoseque iuuentutem ad arma uocantibus, ab Clyto &
- E** Mnesilochus in urbem est inductus. & alijs sua uoluntate affluentibus, metu coacti etiam qui dissentiebant, ad regem conuenerunt. quos placida oratione terros cum permulisset, ad spem uulgatae clementie aliquot populi Acarnania: defecerunt. Tyrreum à Medæone profectus est, Mnesilochus eodem & legatis præmissis. Cæterum detecta Medæone fraus cautiore, non timidiore Tyrrenses fecit: dato ei haud perplexo responso, nullam se nouam societatem, nisi ex autoritate Romanorum Imperatorum accepturos: portisque clausis, armatos in muris disposuerunt. Et per opportunè ad confirmandos Acarnanum animos Cn. Octavius missus à Quintio, cum præsidium & paucas naues ab A. Posthumio, qui ab Attilio legato Cephalenia: præpositus fuerat, accepisset, Leucadem uenit, impleuitque spei socios: M. Acilium eos iam cum legionibus mare traiecisse, & in Theſſalia castra Romana esse. Hunc rumorem quia

*Antiochus metu
Romani exercitus
ab Larissa recedit.*

*Antiochus Chalci-
densis quandam
virginem ducit y-
xorem.*

*Acarnanes defi-
ciunt à Romanis.*

*Tyrrenses obſi-
ſtunt Antiocho.*

similem veri tempus anni maturum iam ad nauigandum faciebat, rex præsidio Me-
 deone imposito, & in quibusdam alijs Acarnaniæ oppidis, Tyrreho abscessit: & per
 Ætolia ac Phocidis vrbes Chalcidem redijt. Sub idem tempus M. Bæbius & Philip-
 pus rex iam antè per hyemem in Dassaretis congressi. cum Ap. Claudium, vt obsidio-
 ne Larissam eximeret, in Thessaliam misissent: quia id tempus rebus gerendis immat-
 urum erat, in hyberna regressi, principio veris coniunctis copijs in Thessaliam descen-
 derunt. In Acarnania tum Antiochus erat. Aduenientes, Philippus Malloeam Perræ-
 biæ, Bæbius Phacium est aggressus. quo primo propè impetu capto, Phestum eadem
 celeritate capit. inde Atracem cum se recepisset, Chyretias hinc & Eritium occupat:
 præsidijsq; per recepta oppida dispositis, Philippo rursus obsidenti Malloeam se con-
 iungit. Sub aduentum Romani exercitus seu ad metum virium, seu ad spem veniæ
 cum dedissent sese, ad ea recipienda oppida, quæ Athamanes occupauerant, vno ag-
 mine ierunt. Erant autem hæc: Æginium, Ericinium, Gomphi, Silana, Tricca, Meli-
 bæa, Phaloria, Inde Pellinæum, vbi Philippus Megalopolitanus cum quingentis pe-
 ditibus & equitibus XL. in præsidio erat, & circumtidunt, & priusquam oppugnarent,
 mittunt ad Philippum qui moneret, ne vim vltimam experiri vellet. Quibus ille satis
 ferociter respōdit, vel Romanis vel Thessalis se crediturum fuisse: in Philippi se pote-
 statem commissurum non esse. Posteaquam apparuit vi agendum, quia videbatur &
 Limnæam eodem tempore oppugnari posse, regem ad Limnæam ire placuit: Bæbius
 restitit ad Pellinæum oppugnandum. Per eos fortè dies M. Acilius cos. cum x. milli-
 bus peditum, duobus millib⁹ equitum, xv. elephantis mari traiecto, pedestres copias
 Larissam ducere delectos militum tribunos iussit: ipse cum equitatu Limnæam ad
 Philippum venit. Aduentu consulis deditio sine cunctatione est facta: traditumq;
 præsidium regium, & cum ijs Athamanes. Ab Limnæa Pellinæum consul proficiscit-
 ur. Ibi primi Athamanes tradiderunt sese: deinde & Philippus Megalopolitanus.
 cui decedenti de præsidio, cum obuius fortè fuisset Philippus rex, ad ludibrium regem
 eum consalutari iussit: ipse congressus fratrem haud sanè decoro maiestati suæ ioco
 appellauit. deductus inde ad cos. custodiri iussus: & haud ita multo post in vinculis
 Romam missus. cætera multitudo Athamanum aut militum Antiochi regis, quæ in
 præsidijs deditorum per eos dies oppidorum fuerat, Philippo tradita regi est. fuere
 autem ad tria millia hominum. Consul Larissam est profectus, ibi de summa belli
 consultaturus. in itinere ab Pieria & Metropoli legati tradentes vrbes suas occurre-
 runt. Philippus Athamanum præcipuè captiuis indulgenter habitis, vt per eos conci-
 liaret gentem, nactus spem Athamaniæ potiundæ, exercitum eò duxit, præmissis in
 ciuitates captiuis. Et illi magnam autoritatem apud populares habuerunt, clemen-
 tiam ei ga se regis munificentiamq; commemorantes: & Aminander, cuius præsentis
 maiestas aliquos in fide cōtinuisset, veritus ne traderetur Philippo iam pridè hosti, &
 Romanis meritò tum propter defectionē infensis, cum coniuge ac liberis regno ex-
 cessit, Ambraciatq; se cōtulit. ita Athamania omnis in ius ditionemq; Philippi con-
 cessit. Consul ad reficienda maximè iumenta, quæ & nauigatione & postea itine-
 ribus fatigata erant, paucos Larissæ moratus dies, velut reparato modica quiete exer-
 citu, Cratonem est profectus. Venienti Pharsalus, Scotussa & Pheræ, quæq; in eis
 præsidia Antiochi erant, deduntur. ex ijs interrogatis, qui manere secum vellent,
 mille volentes Philippo tradit: cæteros inermes Demetriadem remittit. Proernam
 inde recepit, & quæ circa eam castella erant. Ducere tum porrò in sinum Malia cum
 cœpit. Appropinquate faucib⁹, super quas siti Thaumaci sunt, deserta vrbe iuuentus
 omnis armata syluas & itinera infedit: & in agmen Romanum ex superioribus locis
 incursum. Consul primò mittere, qui ex propinquo colloquentes deterrent eos à
 tali furore, posteaquam perseuerare in incepto vidit, tribuno cum duorum signo-
 rum militibus circummisso, interclusit ad vrberem iter armatis, vacuamq; eam cepit.
 rum clamore ab tergo captæ vrbis audito, refugientium vndique ex syluis insidiato-
 rum

*Philippus & Bæ-
 bius multa oppida
 recipiunt ab An-
 tiocho capta.*

*Limnæa deditur
 M. Acilio Cos.*

*Athamania omnis
 deditur ad Philip-
 pum.*

- A** rum cædes facta est. A Thaumacis altero die consul ad Sperchium amnem peruenit: inde Hypatæorum agros vastauit. Cum hæc agebantur, Chalcide erat Antiochus, qui iam tum cernens, nihil se ex Græcia, præter amœna Chalcide hyberna & infames nuptias petisse, Ætolorum vana promissa incusare, & Thoantem: Annibalem verò non vt prudentem tantum virum, sed propè vatem omnium quæ tum euenirent, admirari. ne tamè temerè cœpta segnitia, insuper euerteret, nuncios in Ætoliam mittit, vt omni contracta iuuentute conuenirent. Iam & ipse eò decem millia ferè peditum exijs qui postea venerant ex Asia expleta, & equites quingentos duxit. Quò cum aliquanto pauciores quàm vnquam antea conuenissent, & principes tantummodo cum paucis clientibus essent, atque ij dicerent omnia sedulo ab se facta, vt quamplurimos ex ciuitatibus suis euocarent: nec autoritate, nec gratia, nec imperio aduersus detrectantes militiam valuisse: destitutus vndique & ab suis qui morabantur in Asia, & ab socijs, qui ea in quorum spem vocauerant, non præstabant: intra saltum Thermopylarum sese recepit. Id iugum, sicut Apennini dorso Italia diuiditur, ita mediam Græciam dirimit. ante saltum Thermopylarum septentrionem versus Epirus, & Perræbia, & Magnesia & Thessalia est, & Phthioræ Achæi, & sinus Maliacus intra fauces ad meridiem vergunt, Ætolix pars maior, & Acarnania, & cum Locride Phocis, & Bœotia, adiunctaq; insula Eubœa, & excurrente in altum velut promontorio Attica terra sita ab tergo & Peloponnesus. Hoc iugum ab Leucade & mari ad occidentem verso per Ætoliam ad alterum mare orienti obiectum tendens, ea aspreta rupesq; interiectas habet, vt non modò exercitus, sed ne expediti quidem facile vllos ad transitum calles inueniant. extremos ad orientem montes Oetam vocant, quorum quod altissimum est, Callidromon appellatur: in cuius valle ad Maliacum finem vergente iter est non latius quàm sexaginta passus. hæc vna militaris via est, quæ traduci exercitus, si non prohibeantur, possint, ideò Pilæ, & ab alijs, quia calidæ aquæ in ipsis faucibus sunt, Thermopylæ locus appellatur: nobilis Lacedæmoniorum aduersus Persas morte magis memorabili, quàm pugna. Haudquaquam pari tum animo Antiochus intra portas loci eius castris positus, munitionibus insuper saltum impediēbat. & cum duplici vallo fossaq; & muro etiam qua res postulabat, ex multa copia passim iacentium lapidum permunisset omnia: satis videns nunquam eà vim Romanum exercitum facturum, Ætolos ex III. millibus (tot enim conuenierant) partim ad Heracleam præsidio obtinendam, quæ ante ipsas fauces posita est, partim Hypatam mittit: & Heracleam haud dubius consulem oppugnaturum, & iam multis nunciantibus circa Hypatam omnia euastari. Consul de populatus Hypatensem primò, deinde Heracleensem agrum, inutili vtrobiq; auxilio Ætolorum, in ipsis faucibus prope fontes calidarum aquarum aduersus regem castra posuit. Ætolorum vtræque manus Heracleam sese incluserunt. Antiochum, cui priusquam hostem cerneret, satis omnia permunita & præsidijs obsepta videbantur, timor deinde incessit, ne quos per imminētia iuga calles inueniret ad transitum Romanus. nam & Lacedæmonios quondam ita à Persis circumitos fama erat: & nuper Philippum ab iisdem Romanis. itaque nuncium Heracleam ad Ætolos mittit, vt hanc saltē sibi operam eo bello præstarent, vt vertices circà montium occuparent obsiderentq;, ne qua transire Romanus posset. Hoc nuncio audito dissensio inter Ætolos orta est. pars imperio parendum regis, atque eundem censebant: pars subsistendum Heracleæ ad vtranque fortunam, vt siue victus à consule rex esset, in expedito haberent integras copias ad opem propinquis ferendam ciuitatibus suis: siue vinceret, vt dissipatos in fugam Romanos persequerentur. Vtraq; pars non mansit modò in sententia sua, sed etiam executi est consilium: duo millia Heracleæ substiterunt: duo trifariam diuisa, Callidromum & Rhoduntiam, & Tichiunta (hæc nomina cacuminib⁹ sunt) occupauere. Consul posteaquam infessa superiora loca ab Ætolis vidit, M. Porcium Catonem & L. Valerium Flaccum consulares legatos cum binis millibus delectorum peditū ad castel-

Thaumaci capiuntur.

Thermopylarum saltus.

Antiochus ad Thermopylas castra ponit.

Acilius consul aduersus Antiochum castra locat.

Consulis ad milites oratio.

Consul aciem instruit adversus Antiochum.

la Ætolorum, Flaccum in Rhoduntiam & Tichiunta, Catonem in Callidromum mittit. ipse priusquam ad hostem copias admoueret, vocatos in concionem milites, paucis est allocutus: Plerosque omnium ordinum milites inter vos esse video, qui in hac eadem prouincia T. Quintij ductu auspicioq; militaueritis. Macedonico bello inexuperabilis magis saltus ad amnem Aoum fuit, quam hic. quippe portæ sunt hæ: & vnus inter duo maria clausis omnibus, velut naturalis transitus est. munitiones & locis opportunioribus tunc fuerunt, & validiores impositæ. exercitus hostium ille & numero maior, & militum genere aliquanto melior: quippe illic Macedones Thracæq; & Illyrij erant, ferocissimæ omnes gentes: hic Syri & Asiatici Græci sunt, leuissima genera hominum, & seruituti nata: rex ille bellicosissimus, exercitatus iam inde ab iuuenta finitimis Thracum atque Illyriorum, & circà omnium accolarum bellis: hic vt aliam omnem vitam omittam, is est, qui cum ad inferendum populo Romano bellum ex Asia in Europam transisset, nihil memorabilius toto tempore hybernorum gesserit, quam quod amoris causa ex domo priuata & obscuri etiam inter populares generis vxorem duxit: & nouus maritus velut saginatus nuptialibus cœnis, ad pugnam processit. Summa virium speiq; eius in Ætolis fuit, gente vanissima, & ingratisima, vt vos prius experti estis, nunc Antiochus experitur. nam nec conuenerunt frequentes, nec contineri in castris potuerunt, & in seditione ipsi inter se sunt: & cum Hypatam tuendam Heracleamq; depoposcissent, neutram tutati, pars refugerunt in iuga montium, pars Heracleæ incluserunt sese. Rex ipse confessus nusquam æquo campo non modò congregi se ad pugnam audere, sed nec castra quidem in aperto ponere, relicta omni ante se regione ea quam se nobis ac Philippo ademisse gloriabatur, condidit se intra rupes: ne ante fauces quidem saltus, vt quondam Lacedæmonios fama est, sed intrà penitus retractis castris. quod quantum interest ad timorem ostendendum, an muris alicuius vrbis obsidendum sese incluserit? Sed neq; Antiochum tuebuntur angustia: nec Ætolos vertices illi, quos ceperunt. satis vndique prouisum atque præcautum est, ne quid aduersus vos in pugna præter hostes esset. Illud proponere animo vestro debetis, non vos pro Græciæ libertate tantum dimicare, (quanquam is quoque egregius titulus esset, liberatam à Philippo antè, nunc ab Ætolis & ab Antiocho liberare) neque ea tantum in præmium vestrum cessura, quæ nunc in regijs castris sunt: sed illum quoque omnem apparatus, qui indies ab Epheso expectatur, prædæ futurum: Asiam deinde Syriamq;, & omnia vsque ad ortus solis ditissima regna imperio Romano aperturos. Quid deinde aberit, quin ab Gadibus ad mare rubrum Oceano fines terminemus, qui orbem terrarum amplexu finit: & omne humanum genus secundum deos nomen Romanum venererit? In hæc tanta præmia dignos parate animos, vt craftino die benè iuuantibus dijs acie decernamus. Ab hac concione dimissi milites, priusquam corpora curarent, arma telaq; parant. Luce prima signo pugnae proposito, instruit aciem consul arcta fronte, ad naturam & angustias loci. Rex posteaquam signa hostium conspexit, & ipse copias eduxit. Leuis armaturæ partem ante vallum in primo locauit: tum Macedonũ robur, quos Sarisphoros appellabant, velut firmamentũ circa ipsas munitiones constituit. his ab sinistro cornu iaculatorum sagittariorumq; & funditorum manum sub ipsis radicibus montis posuit, vt ex altiore loco nuda latera hostium incesserent. ab dextro Macedonibus ad ipsam munimentorum finem, quæ loca vsque ad mare in via palustris limo & voraginibus claudunt, elephantos cum assueti præsidio posuit: post eos equites: tum modico interuallo relicto, cæteras copias in secunda acie. Macedones pro vallo locati, primò facillè sustinebant Romanos, tentantes ab omni parte aditus: multũ adiuuantibus qui ex loco superiore fundis, velut nimbum, glandes & sagittas simul & iacula ingerebant. deinde, vt maior nec iam toleranda vis hostium inferebat se, pulsi loco intra munimenta subductis ordinibus concesserunt. inde ex vallo propè alterum vallum hastis præ se obiectis fecerunt. & ita modica altitudo valli erat, vt & locum

A & locum superiorem ad pugnandum suis præberet: & propter longitudinem hastarum subiectum haberet hostem. Multi temerè subeuntes vallum transfixi sunt: & aut incœpto irritò recessissent, aut plures cecidissent, ni M. Porcius ab iugo Callidromi, deiectis inde Ætolis, & magna ex parte cæsis, (incautos enim & plerosque sopitos oppresserat) super imminentem castris collem apparuisset. Flacco non eadem fortuna ad Tichiunta & Rhoduntiam, nequicquam subire ad ea castella conato, fuerat. Macedones, quiq; alij in castris regijs erant, primò, dum procul nihil aliud quàm turba & agmen apparebat: Ætolos credere visa procul pugna subsidio venire. cæterum *Antiochi exercitus funditur.* vt primùm signaq; & arma ex propinquo cognita errorem aperuerunt, tantus repente paor omnes cæpit, vt abiectis armis fugerent. Et munimenta sequentes impedierunt, & angustia vallis, per quam sequendi erant: & maximè omnium, quòd **B** elephantum nouissimi agminis erant, quos pedes ægrè præterire, eques nullo poterat modo, timentibus equis, tumultumq; inter se maiorem quàm in prælio edentibus. aliquantum temporis & direptio castrorum tenuit. Lixum tamen eo die persecuti sunt hostem. Multis in ipso itinere cæsis, captisq;, non equis virisq; tantum, sed etiam elephantis, quos capere non potuerant, interfectis, in castra reuerterunt: quæ tentata eo die inter ipsum pugnae tempus ab Ætolis Heracleam obtinentibus, præsidio sine villo haud parum audacis incepti effectu fuerant. Consul noctis insequentis tertia vigilia præmissis equitatu ad persequendum hostem, signa legionum prima luce mouit. Aliquantum viæ præceperat rex, vt qui non antè quàm Elatiæ ab effuso constiterrit cursu: vbi primùm reliquijs pugnae; & fugæ collectis, cū perexigua manu semiermum militum Chalcidem se recepit. Romanus equitatus ipsum quidem regem *Antiochus Chalcidem se recepit.* Elatiæ affecutus non est, sed magnam partem agminis aut lassitudine subsistentis, aut errore, vt qui sine ducibus per ignota itinera fugerent, dissipatos oppresserunt. nec præter quingentos, qui circa regem fuerunt, ex toto exercitu quisquam effugit: etiam ex x. millibus militum, quos Polybio auctore traiecisse secum regem in Græciam scripsimus, exiguus numerus. (quid si Antiatum Valerio credamus, lx. millia militum fuisse in regio exercitu scribenti? xl. inde millia cecidisse? supra quinque millia capta cum signis militaribus cccxxx?) Romanorum cl. interfecti sunt. Consule per Phocidem & Bœotiam exercitum ducente, conscia defectiois ciuitates cum velamentis ante portas stabant, metu ne hostiliter diriperentur: cæterum per omnes dies *De Antiochi exercitu variant scriptores. Bœotiarum ciuitates ad Romanos deficiunt.* haud secus quàm in pacato agro sine violatione vllius rei agmen processit, donec in agrum Coronensem ventum est. ibi statua regis Antiochi posita in templo Mineruæ Itoneæ iram accendit: permittumq; militi est, vt circumiectum templo agrum popularetur. deinde cogitatio animum subiit, cum communi decreto Bœotiarum posita esset statua, indignum esse in vnum Coronensem agrum sequi, reuocato ex templo milite, finis populandi factus: castigati tantum verbis Bœoti, ob ingratum in tantis tamq; recentibus beneficijs animum erga Romanos. Inter ipsum pugnae tempus x. naues regia cum præfecto Isidoro ad Thronium in situ Maliaco stabant. eò grauis vulneribus Alexander Acarnan nuncius aduersæ pugnae cū perfugisset, trepidæ inde recenti terrore naues Cencum Eubœæ petierunt, ibi mortuus sepultusq; Alexander. Tres, quæ ex Asia profectæ eundem portum tenuerant naues, audita exercitus elade, Ephesum redierunt. Isidorus ab Ceneo Demetriadem, si fortè eò deferreret fuga regem, traiecit. Per eosdem dies A. Attilius præfectus Romanæ classis magnos regios commeatu iam fretum, quod ad Andrum insulam est, præteruectos excepit. alias inersit, alias cepit naues. quæ nouissima agminis erant, cursum in Asiam verterrunt. Attilius Piræcum, vnde profectus erat, cum agmine captiuarum nauium reuectus, magnam vim frumenti & Atheniensibus, & alijs eiusdem regionis socijs diuisit. Antiochus sub aduentum consulis à Chalcide profectus, Tenum primò tenuit. inde *Antiochus Ephesum perfugit.* Ephesum transmisit. Consuli Chalcidem venienti portæ patuerunt, cum appropinquante eo Aristoteles præfectus regis vrbe excessisset. & cæteræ vrbes in Eubœa sine

certamine tradita. paucosq; per dies omnibus perpacatis, sine ullius noxa vr̄bis exercitus Thermopylas reductus, multò modestia post victoriam, quàm ipsa victoria laudabilior. Inde consul M. Catonem, per quem quæ gesta essent, senatus populusq; Romanus haud dubio authore sciret, Romam misit. Is à Creusa (Thespiensiumemporium est, in intimo sinu Corinthiaco retractum) Patras Achaiæ petit. à Patris Coryram vsque Ætoliæ atque Acarnaniæ littora legit: atque ita ad Hydruntum Italiæ traiecit. quinto die inde pedestri itinere Romam ingenti cursu peruenit, ante lucem ingressus vr̄bem, à porta ad prætorem M. Iunium iter intendit. Is prima luce senatum vocauit. quò L. Cornelius Scipio aliquot diebus antè à consule dimissus, cum adueniens audisset prægressum Catonem in senatu esse, superuenit exponenti quæ gesta essent. Duo inde legati iussu senatus in concionem sunt producti: atque ibi eadem, quæ G in senatu de rebus in Ætolia gestis exposuerunt. Supplicatio in triduum decreta est: & vt XL. hostijs maioribus prætor, quibus dijs ei videretur, sacrificaret. Per eosdem dies & M. Fulvius Nobilior, qui biennio antè prætor in vltiorem Hispaniam erat profectus, ouans vr̄bem est ingressus: * Argenti bigati præ se tulit CXXX. millia: & extra numeratum * XII. millia pondo argenti: * auri pondo CXXVII. Acilius consul ab Thermopylis Heracleam ad Actolos præmisit, vt tunc saltem experti regiam vanitatem respicerent: traditaq; Heraclea, cogitarent de petenda ab senatu, seu furoris sui, seu erroris venia. Et cæteras Græciæ ciuitates defecisse eo bello ab optimè de se meritis Romanis: sed quia post fugam regis, cuius fiducia ab officio decessissent, non addidissent pertinaciam culpæ, in fidem receptas esse. Actolos quoq;, quanquam non secuti sint regem, sed accesserint: & duces belli, non socij fuerint: si penitere possint, posse & incolumes esse. Ad ea cum pacati nihil responderetur, appareretq; armis rem gerendam: & rege superato bellum Actolicum integrum restare, castra ab Thermopylis ad Heracleam mouit: eoq; ipso die, vt situm nosceret vr̄bis, ab omni parte equo mœnia est circumuectus. Sita est Heraclea in radicibus Oetæ montis: ipsa in campo, arcem imminentem loco alto, & vndique præcipiti habet. Contemplatus omnia quæ noscenda erant, quatuor simul locis aggredi vr̄bem constituit. à flumine Asopo, quæ & gymnasium est, L. Valerium operibus atque oppugnationi præposuit. arcem extra muros, quæ frequentius propè quàm vr̄bis habitabatur, T. Sempronio Longo oppugnandam dedit. à sinu Maliaco, quæ aditum haud facilem pars habebat, M. Bæbium: ab altero amniculo, quem Melana vocant, aduersus Dianæ templum, Ap. Claudium opposuit. Horum magno certamine intra paucos dies turres arietesq;, & alius omnis apparatus oppugnandarum vr̄bium perficitur. & cum ager Heracliensis paluster omnis, frequensq; proceris arboribus, benignè ad omne genus operum materiam suppeditabat: tum quia refugerant intra mœnia Actoli, desertaq; in vestibulo vr̄bis erant tecta, in varios vsus non tigna modò & tabulas, sed laterem quoque & cæmentata & saxa variæ magnitudinis præbebant. Et Romani quidem operibus magis quàm armis vr̄bem oppugnabant: Actoli contra armis se tuebantur. nam cum ariete quaterentur muri, non laqueis, vt solet, exceptos declinabant ictus: sed armati frequentes quidam ignes etiam, quos aggeribus iniicerent, ferebant. fornices quoque in muro erant apti ad excurrendum: & ipsi cum pro dirutis reficerent muros, crebriores eos, vt pluribus erumperetur in hostem locis, faciebant. Hoc primis diebus, dum integræ vires erant, & frequentes & impigrè fecerunt: indies deinde pauciores, & segnius. etenim cum multis vr̄gerentur rebus, nulla eos res equè ac vigiliæ conficiebant: Romanis in magna copia militum succedentibus alijs in stationem aliorum, Actolos propter paucitatem eosdem dies noctesq; assiduo labore vr̄gente, per III. & XX. dies. ita vt nullum tempus vacuum dimicatione esset, aduersus quatuor è partib⁹ simul oppugnantem hostem nocturnus diurno continuatus labor est. Cum fatigatos iam Actolos sciret C. O. S. & ex ratione temporis, & quod ita transfugæ affirmabant, tale consilium iniit. media nocte receptui signum dedit, & ab oppugnatione simul omnes milites

Supplicatio in triduum decreta.

* Si tot bigatos denarios intelligas, efficient coron. 13000.
* Cor. 120000.
* Corò. 14224.

Heracleam oppugnat consul.

Actolorum constantia in tuenda Heraclea.

- A** milites deductos vsq; ad tertiam diei horam quietos in castris tentit: inde cœpta oppugnatio ad mediam rursus noctem perducta est, intermissa deinde vsq; ad tertiam diei horam. Fatigationem rati causam esse Ætoli non continuandæ oppugnationis, quæ & ipsos affecerat: vbi Romanis datum receptui signum esset, velut ipsi quoque hoc reuocati, pro se quisq; ex stationibus decedebant: nec ante tertiam diei horam armati in muris apparebant. Cōsul cum nocte media intermisset oppugnationem, quarta vigilia rursus ab tribus partibus summa vi aggressus: ab vna T. Sempronium tenere intentos milites signumq; expectare iussit: ad ea in nocturno tumultu, vnde clamor exaudiretur, haud dubiè ratus hostes concursuros. Ætoli pars sopiti affectu a labore ac vigilijs corpora ex somno moliebantur: pars vigilantes adhuc ad strepitum
- B** pugnantium in tenebris currunt. Hostes partim per ruinas iacentis muri transcendere conantur: partim scalis ascensus tentant. aduersus quos vndiq; ad opem ferendam concurrunt Ætoli. Pars vna, in qua ædificia extra urbem erant, neque defenditur, neque oppugnatur: sed qui oppugnarent, intenti signum expectabant, defensor nemo aderat. Iam dilucescebat, cum signum consul dedit: & sine vllō certamine partim per femiruta, partim scalis integros muros transcendere. Simul clamor in excipiti oppidi est exauditus, vndiq; Ætoli desertis stationibus in arcem fugiunt. Oppidum victores permisso consulis diripiunt: non tam ab ira, nec ab odio, quàm vt miles coercitus in tot receptis ex potestate hostium urbibus aliquo tandem loco fructum victoriæ sentiret. Reuocatos inde à medio fermè die milites cum in duas diuisisset
- C** partes: vnam radicibus montium circumduci ad rupem iussit: quæ fastigio altitudinis par, media valle velut abrupta ab arce cræt: sed adeò propè geminata cacumina eorum montium sunt, vt ex vertice altero conijci tela in arcem possent, cum dimidia militum parte consul ab vrbe ascensus in arcem, signum ab ijs qui ab tergo in rupem euasuri erant, expectabat. Non tulere qui in arce erant Ætoli primum eorum qui rupem cœperant clamorem, deinde impetum ab vrbe Romanorum, & fractis iam animis, & nulla ibi præparata re ad obsidionem diutius tolerandam: vt pote congregatis foeminis puerisq;, & imbelli alia turba in arcem, quæ vix capere, nedum tueri multitudinem tantam posset. itaque ad primum impetum abiectis armis dederunt sese. Traditus inter cæteros principes Ætolorum & Damocritus est: qui principio belli decretum Ætolorum, quo accerendum Antiochum censuerant, T. Quintio poscenti responderat: in Italia daturum, cum castra ibi Ætoli posuissent. ob eam ferociam maius victoribus gaudium traditum fuit. Eodem tempore quo Romani Heracleam, Philippus Lamiam ex composito oppugnabat, circa Thermopylas cum
- D** consule redeunte ex Bœotia, vt victoriam ipsi populoq; Romano gratularetur, excusaretq; quòd morbo impeditus bello non interfuisset, congressus. inde diuersi ad duas simul oppugnandas vrbes profecti. interfunt septem millia fermè passuum. & quia Lamia cum posita est in tumulo, tum regionem eam maximè despectat oppidum, quæ breuè interuallum videtur, & omnia in conspectu sunt: cum enixè velut proposito certamine Romani Macedonesq; diem ac noctem aut in operibus aut in prælijs essent, hoc maior difficultas Macedonibus erat, quòd Romani aggere & vineis, & omnibus supra terram operibus, subtus Macedones cuniculis oppugnabant: & in asperis locis silex sæpe impenetrabilis ferro occurrebat. Et cum parum procederet inceptum, per colloquia principum oppidanos tentabat rex, vt urbem dederet: haud dubius, quin si prius Heraclea capta foret, Romanis se potius quàm sibi dedituri essent: suamq; gratiam consul in obsidione liberanda facturum esset. Nec eum opinio est frustrata: confestim enim ab Heraclea capta nuntius venit, vt oppugnatione abstineret. Aequius esse, Romanos milites, qui acie dimicassent cum Ætolis, præmia victoriæ habere. Ita recessum ab Lamia est, & propinquæ clade urbis ipsi, ne quid simile paterentur, effugerunt. Paucis priusquam Heraclea caperetur diebus, Ætoli cōcilio Hy-
- E** patam coacto, legatos ad Antiochum miserunt: inter quos & Thoas idem, qui &

*Heraclea à consule
expugnata.
Ætoli in arcem fugiunt.*

*Ætoli dederunt se
consuli.*

*Lamiam Philippus
oppugnat.*

*Ætoli legatos ad
Antiochum miserunt.*

antea, missus est. mandata erant, ut ab rege peterent primum, ut ipse coactis rursus
 terrestribus navalibusque copijs, in Græciam trajceret: deinde, si qua ipsum teneret
 res, ut pecuniam & auxilia mitteret. id cum ad dignitatem eius fidemque pertinere,
 non prodi socios: tum etiam ad incolumitatem regni, non sinere Romanos omni
 cura vacuos, cum Ætolorum gentem sustulissent, omnibus copijs in Asiam trajcere.
 Vera erant quæ dicebantur: eo magis regem mouerunt. itaque in præsentia pecuniam
 quæ ad usus belli necessaria erat, legatis dedit: auxilia terrestria naualiaque affirmavit
 missurum. Thoantem vnum ex legatis retinuit, & ipsum haud inuitum morantem,
 ut exactor præfens promissurum adesset. Cæterum Heraclea capta fregit tandem a-
 nimos Ætolorum: & post paucos dies quàm ad bellum renouandum, acciendumque
 regem in Asiam miserant legatos: abiectis belli concilijs, pacis petendæ oratores ad
 consulem miserunt. Quos dicere exorfos consul interfatus, cum alia sibi præuertenda
 esse dixisset: redire Hypatam eos datis dierum x. inducijs, & L. Valerio Flacco cum
 ijs misso, iussit: ei quæ secum acturi fuissent, exponere: & si qua vellent alia. Hypatam
 ut est ventum, principes Ætolorum apud Flaccum concilium habuerunt, consultan-
 tes quoniam agendum modo apud consulem foret. Parantibus ijs antiqua iura fœde-
 rum ordini, meritaque in populum Romanum, abistere ijs Flaccus iussit, quæ ipsi vio-
 lassent: confessionem ijs culpæ magis profuturam, & totam in preces orationem ver-
 sam. nec enim in causa ipsorum, sed in populi Romani clementia spem salutis posi-
 tam esse. & se suppliciter agentibus ijs ad futurum, & apud consulem & Romæ in se-
 natu. eò quoque enim mittendos fore legatos. Hæc vna via omnibus ad salutem visa
 est, ut in fidem se permitterent Romanorum. ita enim & illis violandi supplices vere-
 cundiam se imposituros: & ipsos nihilominus suæ potestatis fore, si quid melius for-
 tuna ostendisset. Posteaquam ad consulem ventum est, Phaneas legationis princeps
 longam orationem, & variè ad mitigandam iram victorijs compositam, ita ad extre-
 mum finiuit, ut diceret, Ætolos se suaque omnia fidei populi Romani permittere. Id
 consul ubi audiuit, etiam atque etiam videre, inquit, Ætoli, ut ita permittatis. Tum de-
 cretum Phaneas, in quo id deserte scriptum erat, ostendit. Quando ergo, inquit, ita
 permittitis, postulo ut mihi Dicæarchum ciuem vestrum, & Menetam Epirotam,
 (Naupactum is cum præsidio ingressus ad defectionem cõpulerat) & Aminandrum
 cum principibus Athamanum, quorum cõsilio ab nobis defecistis, sine mora deda-
 tis. Propè dicentem interfatus Romanum Phaneas, Non in seruitutem, inquit, sed in
 fidem tuam nos tradimus: & certum habeo te imprudentia labi: qui nobis imperes,
 quæ moris Græcorum non sint. Ad hæc Cos. Ne hercule, inquit, magnopere nunc
 curo, quid Ætoli satis ex more Græcorum factum esse censeant: dum ego more Ro-
 mano imperium id habeam in deditos modò decreto suo, antè armis victos. itaque ni
 properè fit quod impero, vinciri vos iam iubeo. afferrique catenas, & circumstere li-
 ctos iussit. Tum fracta Phaneæ ferocia, Ætolisque alijs est: & tandem cuius condi-
 tionis essent, sensere. & se quidem Phaneas, & qui adsint Ætolorum, scire facienda es-
 se quæ imperentur, dixit: sed ad decernenda ea concilio Ætolorum opus esse. ad id
 petere, ut x. dierum inducias daret. Petente Flacco pro Ætolis, induciæ datæ: & Hy-
 patam reditum est. Vbi cum in concilio delectorum, quos Apocletos vocant, Pha-
 neas & quæ imperarentur, & quæ ipsis propè accidissent, exposuisset: ingemuerunt
 quidem principes conditioni suæ, parendum tamen victori censebant, & ex omni-
 bus oppidis conuocandos Ætolos ad concilium. Posteaquam verò omnis coacta
 multitudo eadem illa audiuit, adeò sæuitia imperij atque indignitate exasperati animi
 sunt, ut si in pace fuissent, illo impetu iræ concitari potuerint ad bellum. Ad iram ac-
 cedebat & difficultas eorum quæ imperarentur: quoniam modo enim utique regem
 Aminandrum se tradere posse: & spes fortè oblata, quòd Nicander eo ipso tempore
 ab rege Antiocho veniens, impleuit expectatione vana multitudinem: terra marique
 ingens parari bellum. Is duodecimo die quàm conscenderat nauem, in Ætoliam per-
 fecta

*Ætoli pacem
 consule petunt.*

*Consulis & Pha-
 neas Ætolorum le-
 gati altercatio.*

*Ætoli de summa
 rerum consultant.*

- A**fecta legatione rediens, Phalaram in sinu Maliaco tenuit. inde Lamiã pecuniam cum decessisset, ipse cum expeditis vespera prima inter Macedonum Romanãq; castra medio agro, dum Hypatam notis callibus petit, in stationem incidit Macedonum: deductusq; ad regem est, nondum conuiuio dimisso. Quod ubi nuntiatum est, velut hospitis, non hostis aduentu motus Philippus, accumbere eum epulariq; iussit: atq; inde dimissis alijs solum retentum, ipsum quidem de se timere quicquam vetuit. Ætolorum praua cõsilia, atq; in ipsorum caput semper recidentia accusauit: qui primum Romanos, deinde Antiochum in Græciam adduxissent. sed præteritorum, quæ magis reprehendi quàm corrigi possint, oblitum se, non facturum, vt insultet aduersis rebus eorum. Ætolos quoq; finire tandem aduersus se odia debere: & Nicandrum priuatim eius diei, quo seruatus à se foret, meminisse. Ita datis qui in tutum eum prosequerentur, Hypatam Nicander consultantibus de pace Romana superuenit. M. Acilius vendita aut concessa militi circa Heracleam præda, posteaquam nec Hypatæ pacata esse consilia, & Naupactum concurrisse Ætolos, vt inde totum impetum belli sustinerent, audiuit: præmisso Ap. Claudio cum IIII. millibus militum ad occupanda iuga, quæ difficilis transitus montium erant, ipse Oetam ascendit: Herculiq; sacrificium fecit in eo loco, quem Pyrã, quod ibi mortale corpus eius diei sit crematum, appellant. inde toto exercitu profectus, reliquum iter satis expedito agmine fecit. Vt ad Coracem est ventum, (mons est altissimus inter Callipolin & Naupactum) ibi & iumenta multa ex agmine præcipitata cum ipsis oneribus sunt, & homines vexati. & facile apparebat, quàm cum inerti hoste res esset, qui tam impeditum saluum nullo præsidio, vt clauderet transitum, infedisset. Tum quoq; vexato exercitu, ad Naupactum descendit: & vno castello aduersus arcem posito, cæteras partes vrbs, diuisis copijs pro situ mœniũ, circumsedidit. nec minus operis laborisq; ea oppugnatio, quàm Heracleæ habuit. Eodem tempore & Messene in Peloponneso ab Achæis, quod concilij eorum recusaret esse, oppugnari cœpta est. Etenim duæ ciuitates Messene & Elis extra concilium Achaicum erant, cum Ætolis sentiebant. Elei tamen post fugatum ex Græcia Antiochum legatis Achæorum lenius responderant: dimisso præsidio regio cogituros se quid sibi faciendũ esset. Messenij sine responso dimissis legatis mouerant bellum: trepidiq; rerum suarum, cum iam ager effuso exercitu passim vteretur, castraq; propè urbem poni viderent: legatos Chalcidem ad T. Quintium authorem libertatis miserunt, qui nuntiarent, Messenios Romanis, non Achæis, & aperire portas, & dedere urbem paratos esse. Auditis legatis extemplo profectus Quintius, Megalopolim ad Diophanem Pr. Achæorum misit, qui extemplo reducere eum à Messene exercitum, & venire ad se iuberet. Dicto paruit Diophanes: & soluta obsidione expeditus ipse prægressus agmen, circa Andaniam, paruum oppidum inter Megalopolim Messenenq; positum, Quintio occurrit. & cum causas oppugnationis exponeret, castigatum leniter, quod tantam rem sine autoritate sua conatus esset, dimittere exercitum iussit: nec pacem omnium bono partam turbare. Messenij imperauit, vt exules reducerent, & Achæorum concilij essent. si qua haberent, de quibus aut recusare, aut in posterum cauere sibi vellent, Corinthum ad se venirent. Diophanem concilium Achæorum extemplo sibi præbere iussit. Ibi de Zazynto intercepta per fraudem insula questus, postulauit vt restitueretur Romanis. Philippi Macedonum regis Zazyntus fuerat: eam mercedem Aminandro dederat, vt per Athamania ducere exercitum in superiorem partem Ætolia liceret: qua expeditione fractis animis, Ætolos compulsi ad petendam pacem, Aminander Philippum Megalopolitanum insulam præfecit: postea per bellum, quo se Antiocho aduersus Romanos coniunxit, Philippo ad munia belli reuocato, Hieroclem Agrigentinum successorem misit. Is post fugam ab Thermopylis Antiochi, Aminandrumq; à Philippo Athamania pulsum, missis vltro ad Diophanem prætorem Achæorum nuntijs, pecuniam pactus, Insulam Achæis tradidit. Id præmium belli suum esse, equum censebant Romani: nõ enim M. Acilium

*Ætoli Naupactum
muniunt aduersus
Romanos.*

*Consul Naupactum
obsidet.*

*Messenij dedit se
se Romanis.*

Zazyntus restituitur Romanis.

Acilium Cos. legionesq; Romanas Diophani & Achæis ad Thermopylas pugnasse. F
 Diophanes aduersus hæc purgare interdum sese, gentemq; : interdum de iure facti
 differere. Quidam Achæorum & initio eam se rem aspernatos testabantur, & tunc
 pertinaciam increpitabant prætoris: authoribusq; ijs decretum est, vt T. Quintio ea
 res permitteretur. Erat Quintius sicut aduersantibus asper: ita, si cederes, idem placabi-
 bilis. Omisâ igitur contentione vocis vultusq; : Si vtilem, inquit, possessionem eius
 insulæ censerem Achæis esse, author essem senatui populoq; Romano, vt eam vos ha-
 bere sinerent. cæterum sicut testudinem, vbi collecta in suum tegimen est, tutam ad
 omnes ictus video esse: vbi exerit partes aliquas, quodcunq; nudauit, obnoxium atq;
 infirmum habere: haud dissimiliter vos Achæi clausos vndiq; mari, quæ intra Pelo-
 ponnese sint terminos, ea & iungere vobis, & iuncta tueri facile: simul auiditate plu- G
 ra amplectendi hinc excedatis: nuda vobis omnia, quæ extra sint, & exposita ad om-
 nes ictus esse. Assentiente omni concilio, nec Diophane ultra tendere auso, Zazyn-
 thus Romanis traditur. Per idem tempus Philippus rex proficiscentem Cos. ad Nau-
 pactum percunctatus, si se interim quæ defecissent ab societate Romana vrbes, reci-
 pere vellet, permittente eo, ad Demetriadem copias mouit, haud ignarus, quanta ibi
 tum perturbatio esset. Destituti enim ab omni spe: cû desertos se ab Antiocho, spem
 nullam in Aetolis esse cernerent: dies noctesq; aut Philippi hostis aduentum, aut in-
 festiorem etiam, quo iustius irati erant, Romanorum expectabant. Turba erat ibi
 incondita regionum: qui primò pauci in præsidio relictî, postea plures, plerique iner- H
 mes ex prælio aduerso fuga delati, nec virium, nec animi satis ad obsidionem tole-
 randam habebant. itaq; præmissis à Philippo, qui spem impetrabilis veniæ ostende-
 bant: responderunt, patere portas regi. Ad primum eius ingressum principum
 quidam vrbe exceßerunt: Eurylochus mortem sibi consciuit. Antiochi milites
 (sic enim pacti erant) per Macedoniam Thraciamq;, prosequentibus Macedonibus,
 ne quis eos violaret, Lyfimachiam deducti sunt. Erant & paucae naues Demetriade:
 quibus præerat Isidorus, ea quoq; cum præfecto suo dimissæ sunt. Inde Dolopiam &
 Aperantiam & Perræbiæ quasdam ciuitates recepit. Dum hæc à Philippo geruntur,
 T. Quintius recepta Zazyntho ab Achaico concilio Naupactum traiecit: quæ iam
 per duos menses (sed propè excidium erat) oppugnabatur, & si capta vi foret, omne I
 ibi nomē Aetolorum ad internitionē videbatur venturū. Cæterum quanquam me-
 ritò iratus erat Aetolis, quòd solos obrectasse gloriæ suæ, cû liberaret Græciâ, me-
 minerat, & nihil autoritate sua motos esse, cû quæ tum maximè acciderant, casura
 præmonens, à furioso incepto eos deterreret, tamen, sui maximè operis esse credens,
 nullam gentem liberatâ à se Græcię funditus eueri, obambulare muris, vt facile no-
 fceretur ab Aetolis, cœpit. Confestim à primis stationibus cognitus est, vulgatumq;
 per omnes ordines, Quintium esse. itaq; concursu facto vndiq; in muros, manus pro
 se quisq; tendentes, consonante clamore nominatim Quintium orare, vt opem fer-
 ret ac seruaret. Et tum quidem, quanquam moueretur his vocibus, manu tamen ab-
 nuit, quidnam opis in se esset. Cæterum posteaquam ad Cos. venit: Vtrum fallit, in-
 quit, te M. Acili, quid agatur? an cû satis prouideas, nihil id magnopere ad summam K
 Reipublicæ pertinere censes? Eraxerat expectatione Cos. & quin expromis, inquit,
 quid rei sit? Tū Quintius: Ecquid vides te deuicto Antiocho in duabus vrbus op-
 pugnandis tempus terere, cû iam propè annus circumactus sit imperij tui? Philip-
 pum autem, qui non aciem, non signa hostium vidit, non solùm vrbes, sed tot iam
 gentes, Athamaniam, Perræbiam, Aperantiam, Dolopiam sibi adiunxisse: atqui non
 tantum interest nostra, Aetolorum opes ac vires minui, quâ tum, non supra modum
 Philippum crescere, & victoriæ tuæ præmium te militesq; tuos nondum duas vrbes,
 Philippum tot gentes Græciæ habere. Assentiebatur his Cos. sed pudor, si irritò in-
 cœpto abscederet obsidione, occurrebat: tota inde Quintio res permissa est. Is rursus
 ad eam partem muri, qua paulo antè vociferati Aetoli fuerant, redijt: ibi cû impen-
 sius ora-

*Demetriadem re-
cipit Philippus.*

*Quintius Naupa-
ctum venit.*

*Aetoliorum Quin-
tium, vt sibi opem
ferat.*

A sius orarent, ut miseretur gentis Aetolorum, exire aliquos ad se iussit. Phaneas ipse principesque alij ex templo egressi sunt. quibus prouolutis ad pedes: *Fortuna*, inquit, vestra facit, ut & ira mea & orationi temperem. euenerunt quae praedixi euentura. & ne hoc quidem reliqui vobis est, ut indignis accidisse ea videantur. ego tamen forte quadam nutriendae Graeciae datus, ne ingratis quidem benefacere abstiti. mittite oratores ad Cos, qui inducias tantum temporis petat, ut mittere legatos Romam possitis, per quos senatui de vobis permittatis. ego apud Cos. deprecator defensorque vobis adero. Ita ut censuerat *Quintius*, fecerunt: nec aspernatus est legationem Cos. inducijsque in diem certam datis, qua legatio renuntiari ab Roma posset, soluta obsidio est, & exercitus in Phocidem missus. Cos. tum *T. Quintio* ad Achaicum concilium *Agium* traiecit. ibi de Eleis & exulibus Lacedaemoniorum restituendis actum. & neutra perfecta res: quia suae gratiae referuari eam Achaei, Elei per se ipsi, quam per Romanos maluerunt Achaico contribui concilio. Epirotarum legati ad Cos. venerunt: quos non sincera fide in amicitia fuisse satis constabat, militem tamen nullum *Antiocho* dederant, pecunia iuuisset cum infimulabantur, legatos ad regem ne ipsi quidem misisse inficiabantur. Ijs petentibus ut in amicitia pristina esse liceret, respondit Cos. se, utrum hostium, an pacatorum eos numero haberet, nondum scire: senatum eius rei iudicem fore, integram se causam eorum Romam reicere: inducias ad id dierum xc. dare. Epirotae Romam missi senatum adierunt. ijs magis quae non fecissent hostilia referentibus, quam purgantibus ea de quibus arguebantur, responsum datum est, quod veniam impetrasse, non causam probasse videri possent. Et *Philippi* regis legati sub idem tempus in senatum introducti, gratulantes de victoria. ijs petentibus, ut sibi sacrificare in Capitolio, donumque ex auro liceret ponere in aedem Iouis OPTIMI MAXIMI, permittitur ab senatu. c. pondo coronam auream posuerunt. Non responsum solum benigne legatis est: sed *Philippi* quoque, filius *Demetrii*, qui obses Romae erat, ad patrem reducendus legatis datus est. Bellum quod cum *Antiocho* rege in Graecia gestum est a *M. Acilio* Cos. hunc finem habuit. Alter Cos. *P. Cornelius Scipio* Galliam prouinciam fortitus, priusquam ad bellum, quod cum *Boijs* gerendum erat, proficisceretur, postulauit ab senatu, ut pecunia sibi decerneretur ad ludos, quos *Propr.* in Hispania inter ipsum discrimen pugnae vouisset. Nouum atque iniquum postulare est visus. censuerunt ergo, quos ludos inconsulto senatu ex sua vnius sententia vouisset, eos vel de manubijs, si quam pecuniam ad id reseruasset, vel sua ipse impensa faceret. Eos ludos per dies decem, *P. Cornelius* fecit, Per idem ferè tempus aedes matris magnae Idem dedicata est: quam deam is *P. Cornelius* aduectam ex Asia, *P. Cornelio Scipione*, cui post *Africano* fuit cognomen, *P. Licinio Coss.* in Palatium à mari detulerat. Locauerant aedem faciendam ex s. c. *M. Liuius*, *C. Claudius* censores, *M. Cornelio*, *T. Sempronio Coss.* tredecim annis postquam locata erat, dedicauit eam *M. Iunius Brutus*: ludi que ob dedicationem eius facti, quos primos scenicos fuisse, *Valerius Antias* est author, *Megalesia* appellatos. Item *Iuuentutis* eadem in circo maximo *C. Licinius Luceillus* duumuir dedicauit. vouerat eam sexdecim annis ante *M. Liuius Cos.* quo die *Aedruba*lem exercitumque eius caecidit. idem censor eam faciendam locauit. *M. Cornelio*, *T. Sempronio Coss.* Huius quoque dedicandae causa ludi facti: & eò omnia cum maiore religione facta, quod nouum cum *Antiocho* instabat bellum. Principio eius anni, quo haec iam profecto ad bellum *M. Acilio*, manente adhuc Romae *P. Cornelio* Cos. agebantur: boues duos domitos in *Carinis* per scalas peruenisse in tegulas adificij, proditum memoriae est. eos viuos comburi, cineremque eorum deijci in *Tyberim*, aruspices iusserunt. *Tarracinæ* & *Amiterni* nuntiatum est, aliquoties lapidibus pluuisse: *Minturnis* aedem Iouis, & tabernas circa forum de caelo tactas esse: *Vulturini* in ostio fluminis duas naues fulmine ictas conflagrasse. Eorum prodigiorum causalibros *Sybillinos* ex s. c. decemuir cum adissent, renuntiarunt, ieiunium instituentium *Cereris* esse, & id quinto quoque anno seruandum: & ut nouendiale sacrum fieret,

Epirotarum legati ad Acilium Cos.

Philippi legati ad senatum.

Demetrius Philippi filius ad patrem remittitur.

Aedes matris aedem dedicatur.

Megalesia. idem Liui. auctor est lib. 29. p. 527. Megalesia instituta Cos. M. Cornel. Cethego et P. Sempronio Tudatano. quod fuit an. ab urb. con. 546.

Prodigia.

Ieiunium Cereris instituitur.

fieret, & vnum diem supplicatio esset, coronati supplicarent: & C o s. P. Cornelius F
 quibus dijs quibusq; hostijs edidissent decemviri, sacrificaret. Placatis dijs nunc votis
 rirè soluendis, nunc prodigijs expiandis, in prouinciam proficiscitur C o s. atq; inde
 Cn. Domitium procos. dimisso exercitu Romam decedere iussit: ipse in agrum Bo-
 iorum legiones induxit. Sub idem ferè tempus Ligures lege sacrata coacto exercitu,
 nocte improviso castra Q. Minutij procos. aggressi sunt. Minutius vsq; ad lucem in-
 tra vallum militem instructum tenuit, intentus ne qua transcenderet hostis muni-
 menta: prima luce duabus simul portis eruptionem fecit. nec primo imperu, quod
 sperauerat, Ligures pulsi sunt: duas amplius horas dubium certamen sustinere. po-
 stremò cum alia atq; alia agmina erumperet, & integri fessis succederent ad pugnam,
 tandem Ligures inter cætera etiam vigilijs confecti, terga dederunt. cæsa supra qua-
 tuor millia hostium: ex Romanis, socijsq; minus c c c. perierunt. Duobus ferè post
 mensibus P. Cornelius consul cum Boiorum exercitu signis collatis egregiè pugna-
 uit. Duodetriginta millia hostium cæsa, Antias Valerius scribit: capta tria millia &
 & quadringentos: signa militaria cxxiiii. equos mille ducentos triginta: carpenta
 ducenta quadraginta septem: ex victoribus mille quadringentos octoginta quatuor
 cecidisse. Vbi vt in numero scriptori parum fidei sit, quia in augendo eo non alius in-
 temperantior est, magnam tamen victoriam fuisse apparet, quòd & castra capta sunt,
 & Boij post eam pugnam extemplo dederunt sese, & quòd supplicatio eius victo-
 riæ causa decreta ab senatu, victimæq; maiores cæsa. Per eosdem dies M. Fuluius No-
 bilior ex vltiore Hispania ouans urbem est ingressus, * argenti transtulit decem mil-
 lia pondo: bigati argenti cxxx. * auri cxxvi. P. Cornelius Cos. primò obsidibus à Bo-
 iorum gète acceptis, agri parte ferè dimidia eos multauit: quo si vellet, p. r. colonias
 mittere posset. inde Romam, vt ad triumphum haud dubium, decedens, exercitum
 dimisit, & adesse Romæ ad diem triumphi iussit. ipse postero die quàm venit, senatu
 in ædem Bellonæ vocato, cum de rebus ab se gestis disseruisset, postulauit, vt sibi tri-
 umphanti liceret in urbem inuehi. P. Sempronius Blæsus tribunus pleb. non negan-
 dum Scipioni, sed differendum honorem triumphi censebat. Bella Ligurum Gallicis
 semper iuncta fuisse: eas inter se gentes mutua ex propinquo ferre auxilia. Si P. Scipio
 deuictis acie Boijs, aut ipse cum victore exercitu in agrum Ligurum transfisset, aut par-
 tem copiarum Q. Minutio misisset: qui iam tertium ibi annum dubio detineretur I
 bello, debellari cum Liguribus potuisse. Nunc ad triumphum frequèrandum dedu-
 ctos esse milites, qui egregiam nauare operam Reipublicæ potuissent: possent etiam,
 si senatus, quod festinatione triumphi prætermisum esset, id restituere differendo
 triumpho vellet. Iubere Cos. cum legionibus redire in prouinciam: dare operam
 vt Ligures subigantur. nisi illi cogantur in ius ditionemq; p. r. ne Boios quidem qui-
 eturos. aut pacem, aut bellum vtrobiq; habèda. deuictis Liguribus paucos post men-
 ses procos. P. Cornelium multorum exemplo, qui in magistratu non triumphauerunt,
 triumphaturum esse. Ad ea C o s. neq; se Ligures prouinciam sortitum esse, ait,
 neq; cum Liguribus bellum gessisse, neq; triumphum de ijs postulare. Q. Minutium
 confidere breui subactis ijs meritum triumphum postulaturum atq; impetraturum K
 esse. se de Gallis Boijs postulare triumphum, quos acie vicerit, castris exuerit: quorum
 gentem biduo post pugnam totam acceperit in ditionem, à quibus obsides abdu-
 xerit, pacis futuræ pignus. Verum enimvero illud multo maius esse, quòd tatum nu-
 merum Gallorum cæciderit in acie, quòd cum tot millibus certè Boiorum nemo an-
 te se imperator pugnaverit, plus partem dimidiam ex quinquaginta millibus homi-
 num cæsam, multa millia capta, senes puerosq; Boijs superesse. Itaque id quenquam
 mirari posse, cur victor exercitus, cum hostem in prouincia neminè reliquisset, Ro-
 mam venerit ad celebrandum Cos. triumphum? Quorum militum si & in alia pro-
 uincia opera vti senatus velit: vtro tandem modo promptiores ad aliud periculum,
 nouumq; laborem ituros credat? si persoluta ijs sine detrectatione prioris periculi la-
 borisq;

*Ligures castra Q.
Minutij procos. ag-
grediuntur.*

*Cornelius Cos.
Boios fudit, & in
deditione accepit.*

** Val. 100000.
coron.
* Coron. 14112.*

*Cornelio trium-
phum postulanti
Sempronius Trib.
pleb. obstitit.*

- A borisq; merces sit? an si spem pro referentes dimittant, iam semel in prima spe deceptos? Nam quod ad se attineat, sibi gloriae in omnem vitam illo die satis quaesitum esse: quo se virum optimum iudicatum ad accipiendam matrem Idem misisset senatus. hoc titulo, & si nec consularus, nec triumphus addatur, satis honestam honoratamq; P. Scipionis Nasicæ imaginem fore. Vniuersus senatus non ipse modo ad discernendum triumphum consensit, sed etiam trib. plebis autoritate sua compulsi ad remittendam intercessionem. P. Cornelius C o s. triumphauit de Boijs. in eo triumpho Gallicis carpentis arma signaq; & spolia omnis generis transfuexit, & vasa aenea Gallica: & cum captiuis nobilibus equorum quoq; captorum gregem traduxit: aureos torques transtulit mccccclxx. ad hæc * auri pondo cccxlv. argenti infecti factiq;
- B in Gallicis vasis non infabre suo more factis, * duo millia cccxl. pondo * bigatorum nummorum cccxxxiiii. militibus, qui currum secuti sunt, * trecenos vicenos quinos asses diuisit: duplex centurioni, triplex equiti. Postero die concione aduocata de rebus ab se gestis, & de iniuria tribuni bello alieno se illigantis, vt sua victoriæ fructu se defraudaret, cum differuisset, milites exauthoratos dimisit. Dum hæc in Italia geruntur, Antiochus Ephesi securus admodum de bello Romano erat, tanquam non transiurus in Asiam Romanis. quam securitatem ei magna pars amicorum aut per errorem, aut assentando faciebat. Annibal vnus, cuius eo tempore maxima apud regem autoritas erat, magis mirari se aiebat, quod non iam in Asia essent Romani, quam venturos dubitare. Propius esse in Asiam ex Græcia, quam ex Italia in Græciam trajicere: & multo maiorem causam Antiochum, quam Ætolos esse: neq; enim mari minus, quam terra pollere Romana arma. iam pridem classem circa Maleam esse. audire sese nuper nouas naues, nouumq; imperatorem rei gerendæ causa ex Italia venisse. itaque desineret Antiochus pacem sibi ipse spe vana facere: in Asia, & de ipsa Asia breui terra mariq; dimicandum ei cum Romanis esse, & aut imperium adimendum orbem tetRARUM affectantibus, aut ipsi regnum amittendum. Vnus vera & providere & fideliter prædicere visus. itaq; ipse rex nauibus, quæ paratæ instructæq; erant, Chersonesum petit: vt ea loca, si forte terra venirent Romani, præsidij firmaret. cæteram classem Polyxenidam parare & deducere iussit: speculatorias naues ad omnia exploranda circa insulas dimisit. C. Liuius præfectus Romanæ classis cum quinquaginta nauibus
- D tectis profectus ab Roma Neapolim, quod ab socijs eius oræ conuenire iusserat apertas naues, quæ ex fœdere debebantur, Siciliam inde petit: fretosq; Messanam præteruectus, cum sex Punicas naues ad auxilium missas accepisset: ab Rheginis Locrisq;, & eiusdem iuris socijs debitas exegisset naues: lustrata classe ad Lacinium, altum petit. Corcyram, quam primam Græciæ ciuitatem adiit, cum venisset, percunctatus de statu belli (necdum enim omnia in Græcia perpacata erant) & vbi classis Romana esset, posteaquam audiuit circa Thermopylarum saltum in statione eos, ac regem esse, classem Pireæi stare, maturandum ratus omnium rerum causa, pergit protinus navigare Peloponnesum: Samum Zazynthumq;, quia partis Ætolorum maluerant esse, protinus depopulatus, Maleam petit: & prospera nauigatione vsus, paucis diebus Pyraeum ad veterem classem peruenit. Ad Scyllæum Eumenes rex cum tribus nauibus occurrit, cum Ægynæ diu incertus consilij fuisset, vtrum ad tuendum rediret regnum: (audiebat enim Antiochum Ephesi nauales terrestresq; parare copias) an nusquam abscederet ab Romanis, ex quorum fortuna sua penderet. A Pyraeo A. Atilius traditis successori quinque & xx. nauibus tectis, Romam est profectus. Liuius vna & lxxx. rostratis nauibus, multis præterea minoribus, quæ aut apertæ rostratæ, aut sine rostris speculatoriæ erant, Delum traiecit. Eo fere tempore C o s. Acilius Naupactum oppugnabat. Liuium Deli per aliquot dies (& est ventosissima regio inter Cycladas, fretis alias maioribus, alias minoribus diuisas) aduersi venti tenuerunt. Polyxenidas certior per dispositas speculatorias naues factus, Deli stare Romanam classem, nuntios ad regem misit. qui omisiss, quæ in Hellesponto agebat, cum rostratis nauibus,

Cornelius triumphat de Boijs.

* Cor. 27. 440.

* Cor. 23. 400.

* Si hi bigati, argentei fuerint, omnino 25. coron. non efficient: quare verisimilius est, aureos numeros fuisse.

* 325. asses efficiunt ferè coron. 2. solid. 37. cum denar. 8.

Antiochus de Annibalis consilio parat se aduersus Romanos.

Classis noua Romanorum Pireæum petiuit.

quantum accelerare poruit, Ephesum redijt: & consilium extemplò habuit, facien-
 dumne periculum naualis certaminis foret. Polyxenidas negabat cessandum: & uti-
 que prius conflegendum, quam classis Eumenis, & Rhodiæ naues coniungerentur
 Romanis, ita numero non fermè impares futuros se, cæteris omnibus superiores, &
 celeritate nauium, & varietate auxiliorum. nam Romanas naues, cum ipsas inscitè fa-
 ctas immobiles esse, tum etiam, ut quæ in terram hostium veniant, oneratas comme-
 atu venire. suas autem, ut pacata omnia circa se relinquentes, nihil præter militem
 atq; arma habituras. multum etiam adiuturam notitiam maris terrarumq; & vento-
 rum, quæ omnia ignaros turbatura hostes essent. Mouit omnes author consilij, qui
 & re consilium executurus erat. Biduum in apparatus morati: tertio die c. nauibus,
 quarum lxx. tectæ, cæteræ apertæ, minoris omnes formæ erant, profecti Phocæam
 petierunt. inde cum audisset appropinquare iam Romanam classem rex, quia non in-
 terfuturus nauali certamini erat: Magnesiæ, quæ ad Sipylum est, concessit ad terre-
 stres copias comparandas. classis ad Cissuntem portum Erythræorum, tanquam ibi
 aptius expectatura hostem, contendit. Romani, vbi primùm aquilonis (ij nanq; per
 aliquot dies tenuerant) cecidere, ab Delo Phanas, portum Chiorum in Ægeum mare
 versum, petunt: inde ad urbem circumegre naues: commeatuq; sumpto, Phocæam
 traiciunt. Eumenes Elæam ad suam classem profectus, paucis post inde diebus cum
 iiii. & xx. nauibus tectis, apertis pluribus, paulò à Phocæa ad Romanos parâtes instru-
 entesq; se ad nauale certamè, redijt. Inde c. quinquaginta tectis nauibus, apertis fer-
 mè l. profecti, primò aquilonibus transuersis cum vrgerentur in terram, cogebantur
 tenui agmine propè in ordinem singulæ naues ire: deinde ut lenita paulum vis venti
 est, ad Corycum portum, qui super Cissuntem est, conati sunt traicere. Polyxenidas,
 ut appropinquare hostes allatum est, occasione pugnandi lætus, sinistrum ipse cornu
 in altum extendit, dextrum cornu præfectos nauium ad terram explicare iubet, & equa
 fronte ad pugnam procedebat. Quod vbi vidit Romanus, vela cõtrahit, malosq; in-
 elinat, & simul armamenta compones opperitur insequentes naues. Iam fermè xxx.
 in fronte erant: quibus ut æquaret læuum cornu, dolonibus erectis altum petere in-
 tendit: iussis, qui sequebantur, aduersus dextrum cornu propè terram proras dirigere.

*Naualis pugna in-
 ter Romanos &
 Asianos.*

Eumenes agmen cogebat: cæterum ut demendis armamentis tumultuari primùm
 ceptum est, & ipse quanta maxima celeritate potest, concitat naues. Iam omnibus
 in conspectu erant: duæ Punicæ naues antecedeabant Romanam classem. quibus
 obuiz

- A** obuia tres fuerunt regiae naues: & vt in numero impari, duae regiae vnā circumfistunt, & primū ab vtroq; latere remos detergunt: deinde transcendent armati, & deiectis caelisq; propugnatoribus, nauem capiunt. Vna quae compari Marte cōcurrerat, postquam captam alteram nauem vidit, priusquam a tribus simul circumueniretur, retro ad classem refugit. Liuuius indignatione accensus, praetoria naue in hostes tendit. aduersus quam eadem spe duae, quae Punicam vnā nauem circumuenerant, cum inferrentur, demittere in aquam remos ab vtroq; latere remiges stabiliendae nauis causa iussit, & in aduenientes hostium naues ferreas manus iniicere: & vbi pugnam pedestri similem fecisset, meminisse Romanae virtutis, nec pro viris ducere regia mancipia. Haud paulo facilius, quam antea duae vnā, tunc vna duas naues expugnauit, cepitq;.
- B** Et iam classes quoq; vndiq; concurrerant, & passim permittis nauibus pugnabatur. Eumenes, qui extremus commisso certamine aduenerat, vt animaduertit laeuū cornu hostium ab Liuio turbatum: dextrū ipse, vbi aequa pugna erat, inuadit. Nec ita multo post, primū ab laeuo cornu fuga cepit. Polyxenidas enim vt virtute militum haud dubie superari se vidit, sublati dolonibus effuse fugere intēdit: mox idē & qui propē terram cum Eumene contraxerant certamen, fecerunt. Romani & Eumenes, quoad sufficere remiges potuerunt, & in spe erant extremi agminis vexandi, satis pertinaciter secuti sunt. posteaquam celeritate nauium, vt pote leuium, suas commeatu onustas eludi frustra tentantes viderunt, tandem substitērunt: XIII. captis nauibus cum milite ac remige, x. demeris. Romanae classis vna Punica nauis in primo certamine
- C** ab duabus circumuenta perijt. Polyxenidas non priusquam in portu Ephesi fugae finē fecit. Romani eo die, vnde egressa regia classis erat, manserunt: postero die hostem persequi intenderunt. Medio ferē in cursu obuia fuere ijs v. & xx. tectae Rhodiae naues, cum Paulistrato praefecto classis. Ijs adiunctis Ephesum hostem persecuti, ante ostium portus acie instructa steterunt. Posteaquam confessionem victis satis expresserunt, Rhodij & Eumenes domos dimissi: Romani Chium petentes Phoenicuntem primū portū Erythraeae terrae praeteruecti, nocte anchoris iactis, postero die in insulam ad ipsam urbem traiecerunt. vbi paucos dies remige maximē reficiendo morati, Phocaeam transmittunt. ibi relictis ad praesidiū vrbis IIII. quinquereuibus, ad Cannas classis venit: & cum iam hyems appeteret, fossa valloq; circumdatis naues subductae. Exitu anni comitia Romae habita, quibus creati sunt Coss. L. Cornelius Scipio, & C. Laelius, intuentibus cunctis ad finiendum cum Antiocho bellum. Postero die Praetores creati, M. Tuccius, L. Aurunculeius, Cn. Fuluius, L. Aemilius, P. Iunius, C. Atinius Labeo.

Asiani fugiunt victoribus Romanis.

A. 564.

EPITOME LIBRI XXXVII.

VCIUS Cornelius Scipio COS. legato P. Scipione Africano, qui se fratris legatum futurum dixerat, si ei Graecia & Asia prouincia decerneretur, cum C. Laelio, qui multum in senatu poterat, ea prouincia dari videretur, profectus ad bellum aduersus Antiochum gerendum, in Asiam primus omnium Romanorū ducē traiecit. Aemilius Regillus aduersus regiam classem Antiochi feliciter pugnavit ad Myonesum, Rhodij adiuantibus. Filius Africani ab Antiocho captus, patri remissus est. M. Acilius Glabrio de Antiocho, quae Graecia expulerat, & de Aetolis triumphauit. Victo deinde Antiocho à L. Cornelio Scipione, adiuuante Eumene rege Attali Pergameni filio, pax data, ea conditione, vt omnibus prouincijs citra Taurum montem cederet. Eumeni, quo iuuante Antiochus victus erat, regnum ampliātū. Rhodij quoq;, qui & ipsi iuuerant, quadā ciuitates concessit. Colonia deducta est Bononia. Aemilius Regillus, qui praefectos Antiochi nauili certamine vicerat, naualem triumphum duxit. L. Cornelius Scipio, qui cum Antiocho debellauerat, cognomine fratri coaeratus, Asiaticus appellatus est.

E

VCIO Cornelio Scipione, & C. Laelio Coss. nulla prius, secundum religiones acta in senatu res est, quam de Aetolis. & legati eorum institere, quia breuem induciarum diem habebant: & ab T. Quintio, qui tum Romam ex Graecia redierat, adiuti sunt. Aetoli, vt quibus plus in misericordia senatus, quam in causa spei esset, suppliciter egerunt, veteribus benefactis noua pensantes maleficia. Caeterum & praesentes interrogacionibus vndiq; senatorum confessionem magis noxae, quam responsa exprimentium fatigati sunt: & excedere

De Aetolorū causa agitur in senatu.

curia iussi, magnum certamen præbuere. Plus ira, quam misericordia, in causa eorum valebat: quia non ut hostibus modò, sed tanquam indomitæ & infociabili genti, succensebant. Per aliquot dies cum certatù esset, postremò neq; dari, neq; negari pacè placuit. duæ conditiones eis latæ sunt: vel senatui liberum arbitrium de se permitterent:

* Val. 60000. coron.

De consularibus provinciis agitur in senatu.

Provinciarum sortitio.

Ligures in deditionem venerunt.

402.A.

Prodigia.

Tum de consulum provinciis cœptum est agi. Ambo Græciam cupiebant: multum Lælius in senatu poterat. Is cum senatus aut sortiri aut comparare inter se provincias consules iussisset, elegantius facturos dixit, si iudicio patrum, quam si sorti eam rem permisissent. Scipio responso ad hoc dato, cogitaturum quid sibi faciendum esset, cum fratre vno locutus: iussusq; ab eo permittere auctoriter senatui, renuntiat collegæ, facturum se quod is censeret. Cùm res aut noua, aut vetustate exemplorum memoriæ iam exoletæ, relata expectatione certaminis senatum erexisset, P. Scipio Africanus dixit: si L. Scipioni fratri suo provinciam Græciam decreuissent, se legatum iturum. Hæc vox magno assensu audita, sustulit certamen. Experiri libebat, vtrum plus regi Antiocho in Annibale victo, an in victore Africano Cos. legionibusq; Romanis auxiliij foret: ac propè omnes Scipioni Græciam, Lælio Italiam decreuerunt. Præ inde provincias sortiti. L. Aurunculeius urbanam, Cn. Fuluius peregrinam: L. Æmylius Regillus classem, P. Iunius Brutus Thuscum, M. Tuccius Apuliam & Brutios, C. Atinius Siciliam. Consuli deinde, cui Græcia provincia decreta erat: ad eum exercitum quem à M. Acilio (duæ autem legiones erant) accepturus esset: in supplementum addita peditum ciuium Romanorum tria millia, equites centum, & focium Latini nominis quinque millia, equites ccc. & adiectum, ut cum in provinciam venisset, si è Republica videretur esse, exercitum in Asiam trajiceret. Alteri Cos. rotus nouus exercitus decretus: duæ legiones Romanæ, & focium Latini nominis quindecim millia peditum, equites sexcenti. Exercitum ex Liguribus Quintus Minutius (iam enim confectam provinciam scripserat, & Ligurum omne nomen in deditionem venisse) trajicere in Boios, & Publio Cornelio procos. tradere iussus. Ex agro quo victos bello multa uenerat Boios, deductæ urbanæ legiones, quæ priore anno conscriptæ erant, M. Tuccio Prætoris, & focium Latini nominis peditum quindecim millia, equites sexcenti, ad Apuliam Brutiosq; obtinendos. A. Cornelio superioris anni Prætoris qui Brutios cum exercitu obtinuerat, imperatum, si ita consuli videretur, ut legiones in Ætoliam traiectas M. Acilio traderet: si is manere ibi vellet. si Acilius redire Romam mallet, ut A. Cornelius cum eo exercitu in Ætolia remaneret. C. Atinium Labeonem provinciam Siciliam exercitumq; à M. Æmylio accipere placuit, & in supplementum scribere ex ipsa provincia, si vellet, peditum duo millia, & centum equites. P. Iunius Brutus in Thuscum exercitum nouum, legionem vnâ Romanam, & decem millia focium Latini nominis scribere, & quadringentos equites: L. Æmylius, cui provincia maritima erat, viginti naues longas, & focios nauales à M. Iunio Prætoris superioris anni accipere iussus, & scribere ipse mille nauales focios, duo millia peditum: cum ijs nauibus militibusq; in Asiam proficisci, & classem à C. Liuiio accipere. Duas Hispanias Sardiniamq; obtinentibus prorogatum in annum imperium est, & ijdem exercitus decreti: Sicilia Sardiniaq; binæ eo anno decimæ frumenti imperatæ: Siculum omne frumentum in Ætoliam ad exercitum portari iussus: ex Sardinia pars in Romam, pars in Ætoliam, eodem quo Siculum. Priusquam Cos. in provincias proficiscerentur, prodigia per pontifices procurari placuit. Romæ Iunonis Lucinæ templum de cælo tactum erat, ita ut fastigium valuæq; deformarentur. Puteolis pluribus locis murus, & porta fulmine icta, & duo homines exanimati. Nursiæ sereno satis constabat nimbium ortum, ibi quoque duos liberos homines exanimatos. Terra apud se pluuisse Thusculani nuntiabant: & Reatini mulam in agro suo peperisse.

Ea pro-

- A Ea procurata: Latinæq; instaurata, quod Laurentibus carnis, quæ dari debet, data non fuerat. Supplicatio quoq; earum religionum causa fuit, quibus dijs decemuirii ex libris ut fieret, ediderunt. decem ingenui, decem virgines, patrimi omnes matrimiq; ad id sacrificium adhibiti: & decemuirii nocte lactentibus rem diuinam fecerunt. P. Cornelius Scipio Africanus, priusquam proficisceretur, fornicem in Capitolio aduersus viam, qua in Capitolium ascenditur, cum signis septem auratis, duobus equis, & marmorea duo labra ante fornicem posuit. Per eosdem dies principes Ætolorum tres & quadraginta, inter quos Damocritus & frater eius erant, ab duabus cohortibus missis à M. Acilio Romam deducti, & in Latomias coniecti sunt. cohortes inde ad exercitum redire L. Cornelius Cos. iussit. Legati ab Ptolemæo & Cleopatra, regibus Ægypti, gratulantes, quod M. Acilius Cos. Antiochum regem Græcia expulisset, venerunt: adhortantesq; ut in Asiam exercitum trajicerent. omnia percussa metu non in Asia modo, sed etiam in Syria esse. reges Ægypti ad ea quæ censuisset senatus, paratos fore. Gratia regibus actæ: legatis munera dari iussa, in singulos * quaternum millium æris. L. Cornelius Cos. peractis quæ Romæ agenda erant, pro concione edixit, ut milites, quos ipse in supplementum scripsisset, quiq; in Brutijs cum A. Cornelio propretore essent, ut hi omnes Idibus Quintilibus Brundisium convenirent. item tres legatos nominavit: Sex. Digitium, L. Apustium, C. Fabricium Luscinum, qui ex ora maritima undiq; naues Brundisium contraherent, & omnibus iam paratis, paludatus ab urbe est profectus. Ad quinque millia voluntariorum ex Romanis socijsq; qui emerita stipendia sub imperatore P. Africano habebant, preesto fuere exerunt Cos. & nomina dederunt. Per eos dies, quibus est profectus ad bellum Cos. ludis Apollinaribus, ad Quintum Idus Quintiles celo sereno interdiu obscurata lux est, cum luna sub orbem solis subisset. Et L. Æmylius Regillus, cui navalis provincia euenerat, eodem tempore profectus est. L. Aurunculeio negotium ab senatu datum est, ut xxx. quinqueremes, viginti triremes faceret: quia fama erat, Antiochum post prælium navale maiorem classem aliquanto reparare. Ætoli posteaquam legati ab Roma retulerunt, nullam spem pacis esse: quanquam omnis ora maritima eorum quæ in Peloponnesum versa est, depopulata ab Achæis erat, periculi magis quam damni memores, ut Romanis intruderent iter, Coracem montem occupauerunt. neq; enim dubitabant, ad oppugnationem Naupacti eos principio veris redituros esse. Acilio, qui id expectari sciebat, satis visum est inopinata aggredi rem, & Lamiam oppugnare. nam & a Philippo propè ad exedium adductos esse, & tunc eo ipso, quod nihil tale timerent, opprimi incautos posse. Profectus ab Elatia primum in hostium terra circa Sperchium amnem posuit castra: inde nocte motis signis, prima luce corona moenia est aggressus. Magnus paor ac tumultus, ut in re improuisa fuit, constantius tamen, quam quis facturos crederet in tam subito periculo, cum viri propugnarent, feminae tela omnis generis saxaq; in muros gererent, multifaria scalis appositis, urbem eo die defenderunt. Acilius signo receptum dato, suos in castra medio ferme diei reduxit: & tunc cibo & quiete refectis corporibus, priusquam prætorium dimitteret, denunciauit, ut ante lucem armati paratiq; essent: nisi expugnata urbe se eos in castra non reducturum. Eodem tempore quo pridie pluribus locis aggressus, cum oppidanos iam vires, iam tela, iam ante omnia animus deficeret, intra paucas horas urbem cepit. Ibi partim diuendita, partim diuisa præda, consilium habitum, quid deinde faceret. Nemini ad Naupactum in placuit, occupato ad Coracem ab Ætolis saltu. ne tamen segnia estiuæ essent, & Ætoli non impetratam pacem ab senatu nihilo minus per suam cunctationem haberent, oppugnare Acilius Amphissam statuit, ab Heracleæ per Oetæ exercitus eo ductus. Cum ad moenia castra posuisset, non corona sicut Lamiani, sed operibus oppugnare urbem est adortus. Pluribus simul locis aries admocebatur: & cum quaterentur muri, nihil aduersus tale machinationis genus parare, aut comminisci oppidani conabantur: omnis spes in armis & audacia erat, eruptionibusq; crebris & stationes hostium, & eos ipsos

Ætolorum principes in Latomias coniecti.

Legati Ptolemæi ad senatum.

** 40. coronati.*

Lamiam oppugnauit Acilius.

Lamiam expugnatur.

Amphissam oppugnat Acilius.

*Athenienses legati
si pro Aetolis ad
Scipionem & Cos.
veniant.*

*Aetoli sex mensi-
um inducias à
Cos. impetrant.*

*Philippus L. Scipi-
onem Cos. cum ex-
ercitu humani-
ter excepit.*

qui circa opéra & machinas erāt, turbabant. Multis tamen locis murus decussus erat, cum allatum est, successorem Apolloniæ exposito exercitu, per Epirum ac Thessaliam venire. Cum XIII. millibus peditum & quingentis equitibus Cos. veniebat. Iam in sinum Maliacum venerat. & præmissis Hypatam, qui tradere urbem iuberent, posteaquam responsum est, nihil nisi ex communi Aetolorum decreto facturos, ne teneret se oppugnatio Hypatæ nondum Amphissa recepta: præmissis fratre Africano, Amphissam ducit. Sub aduentum eorum oppidani relicta vrbe (iam enim magna ex parte nudata mœnibus erat) in arcem, quam inexpugnabilem habent, omnes armati atq; inermes concessere. Cos. sex millia ferme passuum inde posuit castra. cò legati Athenienses primum ad P. Scipionem prægressum agmen (sicut antè dictum est) deinde ad consulem venerunt, deprecantes pro Aetolis. Clementius respòsum ab Africano tulerunt, qui causam relinquendi honestè Aetolici belli quærens, Asiã & regem Antiochum spectabat: iusseratq; Athenienses non Romanis solùm, vt pacem bello præferrent, sed etiã Aetolis persuadere. Celeriter authoribus Atheniensibus frequens ab Hypata legatio Aetolorum venit. & spem pacis eis sermo etiam Africani, quem priorem adierunt, auxit, commemorantis: multas gentes populosq; in Hispania prius, deinde in Africa in fidem suam venisse: in omnibus se maiora clementiæ benignitatisq; quàm virtutis bellicæ monimenta reliquisse. Perfecta videbatur res, cum aditus Cos. idem illud responsum retulit, quo fugati ab senatu fuerant. Eo tanquam nouo cum ic̄ti Aetoli essent (nihil enim nec legatione Atheniensium, nec placido Africani responso profectum videbant) referre ad suos dixerunt velle. Reditum inde Hypatam est, nec consilium expediebatur, nam neque vnde mille talentum daretur, erat: & permisso libero arbitrio, ne in corpora sua sauiretur, metuebant. redire itaque eosdem legatos ad consulem & Africanum iusserunt, & petere, vt si dare verè pacem, non tantum ostendere, frustrantes spem miserorum, vellent, aut ex summa pecuniæ demerent, aut permissionem extra ciuium corpora fieri iuberent. Nihil impetratum, vt mutaret consul & ea quoque irrita legatio dimissa est. Secuti & Athenienses sunt. & princeps legationis eorum Echedemus fatigatos tot repulsis Aetolos, & complorantes inutili lamentatione fortunam gentis, ad spem, reuocauit, author inducias sex mensium petendi: vt legatos Romam mittere possent. dilationem nihil ad præsentia mala, quæ vltima essent, adiecturam. leuari per multos casus tempore interposito præsentis clades posse. Authore Echedemo ijdem missi, prius P. Scipione conuento, per eum inducias temporis eius, quod petebant à Cos. impetrauerunt, & soluta obsidione Amphissæ, M. Acilius tradito consuli exercitu, prouincia decessit. & Cos. ab Amphissa Thessaliam repetit, vt per Macedoniam Thraciamq; duceret in Asiam. Tum Africanus fratri: Iter, quod insistis L. Scipio, ego quoque approbo: sed totum id vertitur in voluntate Philippi. qui si imperio nostro fidus est, & iter, & commeatus, & omnia quæ in longo itinere exercitus alunt iuuantq; nobis suppeditabit: si is destituat, nihil per Thraciam satis tutum habetis. itaq; prius regis animum explorari placet: optimè explorabitur, si nihil ex præparato agentem opprimet qui mittetur. T. Sempronius Gracchus longè tum acerrimus iuuenum ad id delectus, per dispositos equos propè incredibili celeritate ab Amphissa (inde enim est dimissus) die tertio Peliam peruenit. In conuiuio rex erat, & in multum vini processerat: ea ipsa remissio animi suspicionem dempsit, nouare eum quicquam velle. Et tum quidem comiter acceptus hospes. postero die commeatus exercitui paratos benignè, pontes in fluminibus factos, vias, vbi transitu difficiles erant, munitas vidit. Hæc referens eadem, quæ ierat celeritate Thaumacis occurrit consuli. Inde certiore & maiore spe lætus exercitus ad præparata omnia in Macedoniam peruenit. Venientes regio apparatu accepit, & prosecutus est rex. Multa in eo & dexteritas & humanitas visa, quæ commendabilia, apud Africanum erant, virum sicut ad cætera egregium, ita à comitate, quæ sine luxuria esset, non auersum. Inde non per Macedoniam modò, sed etiam Thraciam

prosequente

- A** prosequente & præparante omnia Philippo, ad Hellepontum peruentū est. Antiochus post naualem ad Corycum pugnam, cum totam hyemem liberam in apparatus terrestres maritimosq; habuisset: classi maximè reparandæ, ne tota maris possessione pelleretur, intentus fuerat. Succurrebat, superatum se cum classis abfuisse Rhodiorum: quòd si ea quoq; (nec commissuros Rhodios, vt iterum morarentur) certamini adesset, magno sibi nauium numero opus fore, vt viribus & magnitudine classem hostium æquaret. Itaque & Annibalem in Syriam miserat ad Pœnicum accersendas naues, & Polyxenidam, quo minus prosperè gesta res erat, eo enixius & eas quæ erant reficere, & alias parare naues iussit. Ipse in Phrygia hybernauit. Vndiq; auxilia accersens, etiam in Gallogræciam miserat. Bellicosiores ea tempestate erant, Gallicos adhuc, *Gallogræci.*
- B** nondum exoleta stirpe gentis, feruantes animos. Filium Seleucum in Æolide reliquerat cum exercitu ad maritimas continendas vrbes, quas illinc à Pergamo Eumenes, hinc à Phocæa Erythrisq; Romani sollicitabant. Classis Romana sicut antè dictū est, ad Canas hybernabat. Eò media fermè hyeme rex Eumenes cum duobus millibus peditum, equitibus centum venit. Is cum magnam prædam agi posse dixisset ex hostium agro, qui circa Thyatira esset, hortando perpulit Liuium, vt quinq; millia militum secum mitteret. nisi ingentem prædam intra paucos dies auerterunt. Inter hæc Phocææ seditio orta, quibusdam ad Antiochum multitudinis animos auocantibus. Grauias hyberna nauium erant, graue tributum, quòd togæ quingentæ imperatæ erant cum quingentis tunicis: grauis etiam inopia frumenti, propter quâ naues quoq;, *Phocæa oritur seditio.*
- C** & præsidium Romanum excessit. tum verò liberata metu factio erat, quæ plebem in concionibus ad Antiochum trahebat. senatus & optimates in Romana societate perstandum censebant: defectionis authores plus apud multitudinem valuerunt. Rhodij, quo magis cessatū priore ætate erat, eo maturius equinoctio verno eundem Paulistratum classis præfectum cum sex & triginta nauibus miserunt. Iam Liuius à Canis cum xxx. nauibus, & vii. quadriremibus, quas secum Eumenes rex adduxerat, Hellepontum petebat, vt ad transitum exercitus, quem terra venturum opinabatur, præpararet quæ opus essent. In portum, quem vocant Achæorū, classem primū aduertit: inde Ilium ascendit, sacrificioq; Mineruæ factō, legationes finitimas ab Eleunte & Dardano & Rhœteo, tradentes in fidem ciuitates suas benignè audiuit. Inde ad Hellepontum fauces nauigat, & decem nauibus in statione contra Abydum relictis, cetera classe in Europam ad Seston oppugnandam traiecit. Iam subeuntibus armatis multos fanatici Galli primū cum solenni habitu ante portā occurrunt. iussu se matris deūm famulos deę venire memorant, ad precandum Romanum, vt parceret menib⁹ vrbiq;. Nemo eorum violatus est: mox vniuersus senatus cum magistratib⁹ ad dedendam vrbe[m] processit. Inde Abydum traiecta classis. vbi cum tentatis per colloquia animis nihil pacati responderetur, ad oppugnationem sese expediebant. Dum hæc in Helleponto geruntur, Polyxenidas regius præfectus (erat autem exul Rhodius) cum audisset, profectam ab domo popularium suorum classem, & Paulistratum præfectum superbe quædam & contemptim in se concionantem dixisse, præcipuo certamine animi aduersus eum sumpto, nihil aliud dies noctesq; agitabat animo, quàm vt verba magnifica eius reb⁹ confutaret. Mittit ad eum hominem & illi notum, qui diceret: & se Paulistrato patriæq; suæ magno vsui, si liceat, fore, & à Paulistrato se restitui in patriam posse. Cum quonā modo ea fieri possent, mirabundus Paulistratus percunctarerur, fidē petenti dedit agendæ cōmuniter rei, aut silentio tegendæ. Tum internuncius aperit, regiam classem aut totam aut maiorem eius partem Polyxenidam traditurum ei. pretium tanti meriti nullum aliud pacisci, quàm reditū in patriam. Magnitudo rei, nec vt crederet, nec vt aspernaretur dicta, effecit. Panormū Samiæ terra petiit, ibiq; ad explorandam rem, quæ oblata erat, subsistit. Vltro citroq; nuncij cursare: nec fides antè Paulistrato facta est, quàm coram nuncio eius Polyxenidas sua manu scripsit, se ea quæ pollicit⁹ esset, facturum: signoq; suo impressas tabellas misit. eo vero *Rhodij veniunt auxilio Romano.*
- D**
- E** *Inter Polyxenidam & Paulistratum inimicitia.*

pignore velut auctoratum sibi proditorem ratus est. neq; enim eum qui sub rege ueretur, commissurum fuisse, ut aduersus semetipsum indicia manu sua testata daret. Inde ratio simulatae proditionis composita. Omnē se rerum apparatus omisurum, Polyxenidas dicere, non remigem, non socios nauales ad classem frequentes habiturum: subducurum per simulationem reficiendi quasdam naues, alias in propinquos portus dimisurum, paucas ante portum Ephesi in salo habiturum: quas, si exire res cogeret, obiecturus certamini foret. Quam negligentiam Polyxenidam in classe sua habiturum Pausistratus audiuit, eam ipse extemplo habuit: partem nauium ad comitatus accersendos Halicarnassum, partem Samum ad urbem misit, ut paratus esset, cum signum aggrediendi à proditore accepisset. Polyxenidas augere simulando errorem, subducit quasdam naues, alias velut subducurus esset, naualia reficit: remiges ex hybernis non Ephesum accersit, sed Magnesium occultè cogit. Fortè quidam Antiochi miles, cum Samum rei priuatae causa uenisset, pro speculatore comprehensus deducitur Panormum ad praefectum. is percunctanti quid Ephesi ageretur, incertum metu, an erga suos haud sincera fide, omnia aperit. classem instructam paratamq; in portu stare: remigium omne Magnesium ad Sipylum missum: per paucas naues subductas esse, & naualia tegi: nunquam intentius rem naualem administratam esse. Haec ne pro ueris audirentur, animus errore & spe uana praecipitatus fecit. Polyxenidas satis omnibus comparatis, nocte remige à Magnesia accersito, deductisq; raptim quae subductae erant nauibus, cum diem non tam in apparatu absumpisset, quam quod conspici proficiscentem classem nolebat: post solis occasum profectus LXX. nauibus rectis, vento aduerso ante lucem Pygela portum tenuit. ubi cum interdiu ob eandem causam quieuisset, nocte in proxima Samiae terrae traiecit. Hinc Nicandro quodam archipirata cum quinque nauibus rectis Palinurum iussu petere, atq; inde armatos, quae proximum per agros iter esset, Panormum ad tergum hostium ducere: ipse interim classe diuisa, ut ex utraque parte fauces portus teneret, Panormum petit. Pausistratus primo, ut in re necopinata, turbatus parumper, deinde uetus miles celeriter collecto animo, terra melius arceri, quam mari hostes posse ratus, armatos duobus agminibus ad promontoria, quae cornibus obiectis ab alto portum faciunt, ducit: inde facile telis ancipitibus hostem summoturus. id inceptum eius Nicander à terra missus: cum turbasset, repente mutato consilio naues conscendere omnes iubet. Tum uero ingens pariter militum nautarumq; trepidatio orta, & ueluti fuga in naues fieri, cum se mari terraeq; simul cernerent circumuentos. Pausistratus unam uiam salutis esse ratus, si uiam facere per fauces portus, atq; erumpere in mare apertum posset: posteaquam conscendisse suos uidit, sequi caeteris iussis, ipse princeps concitata naue remis ad ostium portus tendit. Superantem iam fauces nauem eius Polyxenidas tribus quinqueremibus circumstitit. Nauis rostro icta supprimitur: telis obruuntur propugnatores: inter quos & Pausistratus impigre pugnans interficitur. Nauium reliquarum ante portum aliae, aliae in portu depræhensae: quaedam à Nicandro, dum moliuntur à terra, captae. Quinque tantum Rhodiae naues cum duabus Cois effugerunt: terrore flammæ micantis uia sibi inter cofertas naues facta. contis enim binis à proa prominentibus trullis ferreis multum conceptum ignem praese portabant. Erythrae triremes, cum haud procul à Samo Rhodij nauibus, quibus ut essent praesidio ueniebant, obuia fugientibus fuissent, in Hellepontum ad Romanos cursum auerterunt. Sub idem tempus Seleucus proditam Phocæam porta una per custodes aperta, recepit: & Cymæ aliaeque eiusdem orae urbes ad eum metu defecerunt. Dum hæc in Æolide geruntur, Abydus cum per aliquot dies obsidionem tolerasset, praesidio regio tutantemœnia, iam omnibus fessis, Philota quoque praefecto praesidij permittente, magistratus eorum cum Liuius de conditionibus tradendae urbis agebant. rem distinebat, quod utrum armati, an inermes emitterentur regij, parum conueniebat. hæc agentibus cum interuenisset nuntius Rhodiorum cladis, emissa de manibus res est. metuens enim

Nicander archipirata.

Rhodiae naues à praefecto Antiochi captae.

Seleucus Antiochi filius Phocæam recepit.

- A** enim Liuius, ne successu tantæ rei elatus Polyxenidas, classem quæ ad Canas erat, opprimeret: Abydi obsidione custodiâq; Hellepontis extemplo relicta, naues, quæ subductæ Canis erant, deduxit. Et Eumenes Elæam venit. Liuius omni classe cui adiunxerat triremes duas Mitylenæas, Phocæam petit. quam cum teneri valido regio præsidio audisset, nec procul Seleuci castra esse: depopulatus maritimam oram, & prædam maximè hominū raptim in naues imposita, tantū moratus, dum Eumenes cum classe assequeretur, Samū petere intendit. Rhodijs primò audita clades simul pauore, simul Rhodijs audita suorum clade luctus & ira. luctū ingentem fecit. nam præter nauium militumq; iacturam, quod floris, quod roboris in iuuentute fuerat, amiserant: multis nobilibus securis inter cætera auctoritatem Pausistrati, quæ inter suos meritò maxima erat. deinde quòd fraude capti, quòd à ciue potissimū suo forent, in iram luctus vertit. Decem extemplo naues, & dieb⁹ post paucis decem alias præfecto omnium Eudamo miserunt: quem alijs virtutibus bellicis haudquaquam Pausistrato parem, cautiorem quo minus animi erat, ducem futurum credebant. Romani & Eumenes rex in Eritræam primū classē applicuerunt: ibi noctem vnam morati, postero die Corycum Teiorum promontorium tenuerunt. inde cum in proxima Samiæ vellent traicere, non expectato solis ortu, ex quo statum cœli notare gubernatores possent, in incertam tempestatem miserunt. medio in cursu aquilone in septentrionē verso, exasperato fluctibus mari iactari cœperunt. Polyxenidas Samum petituros ratus hostes, vt se Rhodiæ classi coniungerent, ab Epheso profectus, primò ad Myōnesum stetit: inde ad Macrin (quam vocant) insulam traiecit: Romana classis tempestate dissipatur.
- C** vt præteruehentis classis, si quas aberrantes ex agmine naues possent, aut postremum agmen opportunè adoriretur. Posteaquam ipsam tempestate classē vidit, occasionem primò aggrediendi ratus, paulo post increbrescente vento, & maiores iam volente fluctus, quia peruenire se ad eos videbat non posse, ad Æthalam insulam traiecit: vt inde postero die Samum ex alto petentes naues aggredereur. Romani pars exigua, primis tenebris portum Samiæ desertum tenuerunt: classis cætera noctem totam in alto iactata, in eundem portum decurrit. Ibi ex agrestib⁹ cognito, hostium naues ad Æthalam stare, consilium habitum, vtum extemplo decernerent, an Rhodiam expectarent classē. dilatare (ita enim placuit) Corycum, vnde venerant, traiecerunt. Polyxenidas quoq; cum frustra stetisset, Ephesum redijt. Tum Romanæ naues vacuo ab hostibus mari Samum traiecerunt. Eodem & Rhodia classis Romana classis cum Rhodia Ephesum traiecit. post dies paucos venit. quam vt expectatam esse appareret, profecti extemplo sunt Ephesum, vt aut decernerent nauali certamine, aut si detrectaret hostis pugnam, quòd plurimū intererat ad animos ciuitatum, timoris confessionem exprimerent. Contra fauces portus instructa in frontem nauium acie steterē. posteaquam nemo aduersusibat, classe diuisa, pars in salo ad hostiū portus in anchoris stetit: pars in terram milites exposuit. In eos iam ingentem prædam latè depopulato agro agentes, Andronicus Macedo qui in præsidio Ephesi erat, iam mœnibus appropinquantes eruptionem fecit, exutosq; magna parte prædæ ad mare ac naues redegit. Postero die insidijs medio fermè viæ positis, ad eliciendum extra mœnia Macedonem, Romani ad urbem agmine ière: inde, cum ea ipsa suspicio, ne quis exiret, deterruisset, redierunt ad naues: & terra mariq; fugientibus certamen hostibus, Samum, vnde venerat, classis repetit. inde duas sociorū ex Italia, duas Rhodias triremes cum præfecto Epicrate Rhodiorum ad fretum Cephaleniæ tuendam Præmisit. infestum id latrocinio Lacedæmonius Hibristas cum iuuentute Cephalenum faciebat: clausumq; iam mare commeatibus Italicis erat. Piræci L. Æmylio Regillo succedenti ad nauale imperium Epicrates occurrit. qui audita clade Rhodiorum, cum ipse duas tantum quinqueremes haberet: Epicratem cum quatuor nauibus in Asiam secum reduxit. profectæ etiam apertæ Atheniensium naues sunt. Ægei mari traiecit. Eodem Timasistrates Rhodius cum duabus quadriremib⁹ ab Samo nocte intempestate venit: deductusq; ad Æmylium, præsidij causâ se missum ait: quòd eam oram maris infestam onerarijs regiæ naues excursio-

Aemylus classe accepta concilium aduocat.

Epicrates Rhodij consilium.

curfionibus crebris ab Hellefpono atque Abydo facerent. Traijcienti Aemylio à P Chio Samum, duæ Rhodiæ quadriremes missæ obuiam à Liuiio, & rex Eumenes cum duabus quinqueremibus occurrit. Samum posteaquàm ventum est, accepta à Liuiio classe, & sacrificio, vt assolet, ritè factò, Aemylus concilium aduocauit. Ibi C. Liuius (is enim est primus rogatus sententiam) neminem fidelius dare posse consilium dixit, quàm eum, qui id alteri suaderet, quod ipse si in eodem loco esset, facturum fuerit. Se in animo habuisse tota classe Ephesum petere, & onerarias ducere multa saburra grauaras, atque eas in faucibus portus suppressere. & eo minoris molimenti ea claustra esse, quòd in fluminis modum, longum & angustum & vadofum ostium portus sit. ita adempturum se maris vsum hostibus fuisse, inutilemque classem facturum. Nulli ea placere sententia. Eumenes rex quæsiuit: quid tandem vbi demersis nauibus frenassent claustra maris? vtrum libera sua classe abscessuri inde forent ad opem ferendam socijs terroremque hostibus præbendum? an nihilo minus tota classe portum obfessuri? siue enim abscedant, cui dubium esse quin hostes extracturi demersas moles sint? & minore molimento aperturi portum quàm obstruatur? sin autem manendum ibi nihilominus sit, quid attinere claudi portum? Quin contrà, illos tutissimo portu, opulentissima vrbe fruentes, omnia Asia præbente, quieta æstiua acturos: Romanos aperto in mari fluctibus tempestatibusque obiectos, omnium inopes in assidua statione futuros: ipsos magis alligatos impeditosque, ne quid eorum quæ agenda sint, possint agere, quàm vt hostes clausos habeant. Eudamus præfectus Rhodiæ classis magis eam sibi displicere sententiam ostendit, quàm ipse quid censeret; faciendum H dixit. Epicrates Rhodius, omissa in præsentia Epheso, mittendam nauium partem in Liciam censuit: & Patara, caput gentis, in societatem adiungendam. in duas res magnas id vsui fore. & Rhodios pacatis contra insulam suam terris, totis viribus incumbere in vnus belli, quod aduersus Antiochum sit, curam posse: & eam classem quæ in Lycia compararetur, intercludi ne Polyxenidæ coniungatur. Hæc maximè mouit sententia. placuit tamen Regillum tota classe euehi ad portum Ephesi, ad inferendum hostibus terrorem. C. Liuius cum duabus quinqueremibus Romanis, & quatuor quadriremibus Rhodij, & duabus apertis Smyrnæis in Lyciam est missus, Rhodum prius iussus adire, & omnia cum ijs communicare consilia. Ciuitates quas præteruectus est, Miletus, Myndus, Halicarnassus, Cnidus, Cous, imperata enixè fecerunt. I Rhodum vt est ventum, simul & ad quam rem missus esset, ijs exposuit, & consuluit eos. Approbancibus cunctis, & ad eam quam habebat classem assumptis tribus quadriremibus nauigat Patara. Primò secundus ventus ad ipsam urbem ferebat eos: sperabantque subito terrore aliquid moturos. posteaquàm circumagentes se vento fluctibus dubijs volui cceptum est mare, peruicerunt quidem remis, vt tenerent terram: sed neque circa urbem tuta statio erat, nec ante hostium portum in salo stare poterant, aspero mari & nocte imminente. præteruecti mœnia portum, Phenicunta minus duum millium spatio inde distantem petière, nauibus à maritima vi tutum: sed altæ rupes in super imminebant, quas celeriter oppidani assumptis regijs militibus, quos in præsidio habebant, cæperunt: aduersus quos Liuius, quanquam erant iniqua ac difficilia K ad exitus loca: Issæos auxiliares, & Smyrnegorum expeditos iuuenes misit. Ij, dum missilibus primò, & aduersus paucos leuibus excursionibus laceffebatur magis quàm conferebatur pugna, sustinuerunt certamen. posteaquàm plures ab vrbe affuebant, & iam omnis multitudo effundebatur, timor incessit Liuium, ne & auxiliares circumuenirentur, & nauibus etiam ab terra periculum esset. ita nõ milites solùm, sed etiam nauales socios, remigum turbam, quibus quisque poterat telis, armatos in prælium eduxit. Tum quoque anceps pugna fuit: neque milites solùm aliquot, sed L. Apustius tumultuario prælio cecidit. postremò tamen fusi fugatique sunt Lycij, atque in urbem compulsi: & Romani cum haud incruenta victoria ad naues redierunt. inde in Telmisticum profecti sinum, qui latere vno Cariam, altero Lyciam contingit, omissa Patara am-

- A** tara amplius tentandi spe, Rhodij domum dimissi sunt. Liuius præteruectus Asiam, Liuius in Italiam trajicit. in Græciam transmisit, vt conuentis Scipionibus, qui tum circa Theſſaliam erant, in Italiam trajiceret. Æmylius posteaquã omiſſas in Lycia res, & Liuium profectum in Italiam cognouit, cum ipse ab Epheso repulſus tempeſtate irritò incepto Samum reuertisset, turpe ratus, tentata frustra Patara eſſe, proficiſci eò tota claſſe, & ſumma vi aggredi urbem ſtatuit. Miletum & cæteram oram ſociorum præteruecti, in Bargylle-tico ſinu excenſionem ad Iaſſum fecerunt. Urbem regium tenebat præſidium: agrum circà Romani hoſtiliter depopulati ſunt. Miſſis deinde qui per colloquia principum & magiſtratuum tentarent animos, poſteaquam nihil in poteſtate ſua reſponderunt eſſe, ad urbem oppugnandam ducit. Erant Iaſſenſium exules cum Romanis: ij fre-
- B** quentes Rhodios orare inſtiterunt, ne urbem & vicinam ſibi & cognatam innoxiam Æmylius I aſſum oppugnat. perire ſinerent. ſibi exilij nullam aliam cauſam eſſe, quàm fidem erga Romanos. eadem vi regionum, qua ipſi pulſi ſint, teneri eos qui in vrbe maneant. omnium Iaſſenſium vnã mentem eſſe, vt ſeruitutem regiam effugere vellent. Rhodij moti preci-bus. Eumene etiam rege aſſumpto, ſimul ſuas neceſſitudines commemorando, ſimul obſeſſæ regio præſidio urbis caſum miſerando peruicerunt, vt oppugnatione abſti-neretur. Profecti inde pacatis cæteris, cum oram Aſiæ legerent, Loryma (portus ad-uerſus Rhodum eſt) peruenerunt. Ibi in principijs ſermo primò intra tribunos mili-tum ſecretus oritur, deinde ad aures ipſius Æmylij peruenit abduci claſſem ab Ephe-ſo, ab ſuo bello: vt ab tergo liber relictuſ hoſtis, in tot propinquas ſociorũ vrbes om-nia impunè conari poſſet. Mouère ea Æmylium: vocatoſq; Rhodios cum percuncta-tus eſſet, poſſète Pataris vniuerſa claſſis in portu ſtare: cum reſpondiſſent, non poſſe: cauſam nactuſ omittendæ rei, Samum reduxit naues. Per idem tempus Seleucus An-
- C** tiochi filius, cum per omne hybernorum tempus exercitum in Æolide continuiſ-ſet, partim ſocijs ferendo opem, partim quos in ſocietatem pellicere non poterat, de-populandis: tranſire in fines regni Eumenis, dum is procul à domo cum Romanis & Rhodijs Lyciæ maritima oppugnaret, ſtatuit. Ad Elæam primo infeſtis ſignis acceſ-ſit: deinde omiſſa oppugnatione urbis, agros hoſtiliter depopulatus, ad caput arcemq; regni Pergamum ducit oppugnandam. Attalus primo ſtationibus ante urbem poſi-tis, & excuſſionibus equitum leuiſq; armaturæ, magis laceſſebat quàm ſuſtinebat
- D** hoſtem. poſtremò cum per leuia certamina expertus nulla parte virium ſe parem eſſe, intra mœnia ſe recepiffet, obſideri urbs cœpta eſt. Eodem ferme tempore & Antio-chus ab Apamea profectus, Sardibus primùm, deinde haud procul Seleuci caſtris ad caput Caici amnis ſtatiua habuit, cum magno exercitu miſto varijs ex gentibus. plu-rimũ terroris in Gallorũ mercede cõductis quatuor millib⁹ erat. hos, paucis admittis, ad peruafandum paſſim Pergamenum agrum miſit. Quæ poſteaquam Samum ſunt nuntiata, primò Eumenes auocatus domeſtico bello cum claſſe Elæam petit: inde cum præſto fuiſſent equites peditumq; expediti, præſidio eorum tutus priuſquã ho-ſtes ſentirent aut mouerentur, Pergamum contendit. ibi ruruſ leuia per excuſſiones prælia fieri cœpta, Eumene ſummę rei diſcrimen haud dubiè detrectante. Paucos poſt
- E** dies Romana Rhodiaq; claſſis. vt regi opem ferrent, Elæam ab Samo venerunt. Quos vbi expoſuiſſe copias Elææ, & tot claſſes in vnum conueniſſe portum, Antiocho alla-tum eſt: & ſub idem tempus audiuit conſulem cum exercitu iam in Macedonia eſſe, Antiochus de pace agit cum Æmylio & ſocijs. parariq; quæ ad tranſitũ Helleſponti opus eſſent: temp⁹ veniſſe ratus, prius quàm ter-ra mariq; ſimul vrgeretur, agendi de pace, tumultum quendã aduerſus Elæam caſtris cœpit. ibi peditum omnib⁹ copijs relictiſ, cum equitatu (erant autem ſex millia equi-tum) in campos ſub ipſa Elææ mœnia deſcendit: miſſo caduceatore ad Æmylium, velle ſe de pace agere. Æmylius Eumene à Pergamo accito, adhibitiſ & Rhodijs cõſi-lium habuit. Rhodij haud aſpernari pacem: Eumenes nec honeſtũ eſſe dicere, eo tem-pore de pace agi: nec exitum rei imponi poſſe. Qui enim, inquit, aut honeſtè incluſi mœnib⁹, & obſeſſi velut leges pacis accipiemus? aut cui rata iſta pax erit, quã ſine con-ſule, non

sule, non ex autoritate senatus, nō iussu populi Romani peregerimus? Quæro enim, pace per te facta, rediturusne ex templo in Italiam sis? classem exercitumq; deducturus? an expectaturus, quid de ea re consuli placeat? quid senatus censeat? aut populus iubeat? Restat ergo, ut maneat in Asia: & rursus in hyberna copiæ reductæ, omisso bello, exhauriant comœtibibus præbendis socios: deinde, si ita visum sit ijs penes quos potestas fuerit, instauremus nouum de integro bellum, quod possumus, si ex hoc impetu rerum nihil prolatando remittitur, ante hyemem dijs volentibus perfecisse. Hæc sententia vicit, responsumq; Antiocho est, ante consulis aduentum de pace agi non posse. Antiochus pace nequicquam tentata, vastatis Elæensium primū, deinde Pergamenorum agris, relicto ibi Seleuco filio, Adramytteum hostiliter itinere facto petit: agrum opulentum, quem vocant Thebes campum, carmine Homeri nobilitatum. neq; alio vlllo loco Asiæ maior regijs militibus parta est præda. Eodem Adramytteum, ut vrbi præsidio essent, nauibus circumuecti Æmylius & Eumenes venerunt. Per eosdem fortè dies Elæam ex Achaia mille pedites cum centum equitibus. Diophanes omnibus his copijs præposito, accerferunt. quos egressos nauibus obuiam missi ab Attalo, nocte Pergamum deduxerunt. veterani omnes & periti bellierant, & ipse dux, Philopœmenis, summi tum omnium Græcorum imperatoris discipulus. qui biduum simul ad quietem hominum equorumq;, & ad vitandas hostium stationes, quibus locis temporibusq; accederent, reciperentq; sese, sumpserunt. Ad radices ferè collis, in quo posita est vrbs, regij succedebant: ita libera ab tergo populatio erat, nullo ab vrbe, ne in stationes quidem qui procul iacularetur, excurren-
te. postquam semel compulsi metu se mœnibus incluserunt, contemptus eorum, & inde negligentia apud regios oritur: non stratos, non infrenatos magna pars habebant equos: paucis ad arma & ordines relictis, dilapsi cæteri sparserant se toto passim campo: pars in iuueniles lusus lasciuamq; versi, pars vescentes sub vmbra, quidam somno etiam strati. Hæc Diophanes ex alta vrbe Pergamo contemplatus, arma suos capere, & ad portam præsto esse iubet: ipse Attalum adiit, & in animo sibi esse dixit, hostium stationem tentare. Ægrè id permittente Attalo, quippe qui centum equitibus aduersus trecentos, mille peditibus cum quatuor millibus pugnaturum cerne-
ret: porta egressus, haud procul statione hostium occasionem opperiens confedit. Et qui Pergami erant, amentiam magis quàm audaciam credere esse: & hostes paulisper in eos versi, ut nihil moueri viderunt, nec ipsi quicquam ex solita negligentia, insuper etiam eludentes paucitatem, mutarunt. Diophanes quietos aliquandiu suos, velut ad spectaculum modò eductos, continuit: posteaquam dilapsos ab ordinibus hostes vidit, peditibus quantum accelerare possent, sequi iussis, ipse princeps inter equites cum turma sua quantum potuit effusissimis habenis, clamore ab omni simul peditate atq; equite sublato, stationem hostium improvisè inuadit. Non homines solùm, sed equi etiam territi, cum vincula abruptissent, trepidationem & tumultum inter suos fecerunt. pauci stabant impaudie qui: eos ipsos non sternere, nō infrenare aut ascendere facile poterant: multo maiorem quàm pro numero errorem Achæis inferentibus. Pedites verò ordinati & præparati sparsos per negligentiam, & semisomnes propè adorti sunt: cædes passim fugaq; per campos facta est: Diophanes secutus effusos quoad tutum fuit, magno Achæorum genti decore parto (spectauerant enim è mœnibus Pergami non viri modò, sed fœminæ etiam) in præsidium vrbis redijt. Postero die regiæ magis compositæ & ordinatæ stationes quingentis passib⁹ longius ab vrbe posuerunt castra: & Achæi eodem fermè tempore atq; in eundem locum processerunt. Per multas horas intenti vtrinq;, velut iam futurum imperum expectare: posteaquam haud procul occasu solis redeundi in castra tempus erat, regij signis collatis abire agmine ad iter magis quàm ad pugnam composito cœpere. Quieuit Diophanes, dum in conspectu erant: deinde eodem, quo pridie, impetu in postremum agmen incurrit: tantumq; rursus pauoris ac tumultus inculsit, ut cum terga cæderentur,

Thebes campus.

Diophanes mille pedites & centum equites Pergamum deducit.

Regiorum militum negligentia.

Diophanes regios adortur & fundit.

- A rentur, nemo pugnandi causa restiterit: trepidantesq; , & vix ordinem agminis seruantes, in castra compulsi sunt. Hęc Achæorum audacia Seleucum ex agro Pergameno mouere castra coegit. Antiochus posteaquam Romanos & Eumenem ad tuendum Adramytteum venisse audiuit, ea quidē vrbe abstinuit: depopulatus agros Peræam inde coloniam Mitylenæorum expugnauit. Cotton & Corylenus & Aphrodisias & Prienne primo impetu captę sunt. inde per Thyatira Sardeis redijt. Seleucus in maritima ora permanēs, alijs terrori, alijs præsidio erat. Classis Romana cum Eumene Rhodijsq; Mitylenen primò, inde retrò, vnde profecta erat, Elæam redijt. Inde Phocæam petentes ad insulam quā Bachium vocant, (imminet vrbi Phocensium) appulerunt: & quibus antè abstinerant templis, signisq; (egregiè autem exornata insula erat) cum hostiliter diripiissent, ad ipsam vrbe transfuderunt. eam diuisis inter se partibus cum oppugnarent, & viderent sine operibus, armis, scalisq; capi non posse: missum ab Antiocho præsidium trium millium armatorū, cum intrasset vrbe: extemplo oppugnatione omissa, classis ad insulam se recepit: nihil aliud quàm depopulato circa vrbe hostium agro. Inde placuit Eumenem domū dimitti, & præparare consuli atq; exercitui, quæ ad transitum Helleponti opus essent: Romanam Rhodiamq; classem redire Samum, atq; ibi in statione esse, ne Polyxenidas ab Epheso moueret. Rex Elæam, Romani & Rhodij Samum redierunt. Ibi M. Æmilius frater prætoris decessit, Rhodij celebratis exequijs aduersus classem quā fama erat ex Syria venire, tredecim suis nauibus, & vna Coa quinqueremi, altera Gnidia, Rhodum vt ibi in statione essent, profecti sunt. Biduò antè quàm Eudamus cum classe à Samo veniret, tredecim à Rhodo naues cum Pamphilida præfecto aduersus eandem Syriacem classem missæ, assumptis nauibus quatuor quę Carię præsidio erant, oppugnantib; regijs Dædala, & quædam alia parua castella obsidione exemerunt. Eudamum confestim exire placuit. additæ huic quoq; sunt ad eam classem quam habebat, sex apertę naues. Profectus cum quantū accelerare poterat, maturasset: ad portū quem Megisten vocant, prægressos consequitur. inde vno agmine Phaselidem cum venissent, optimū visum est ibi hostem opperiri. In confinio Lyciæ & Pamphylia Phaselis est: prominet penitus in altum, conspiciturq; prima terrarum Rhodum à Cilicia petentibus, & procul nauium præbet prospectum. eò maximè vt in obuio classi hostium essent, electus locus est. Ceterum quod nõ prouiderunt, & loco graui & tempore anni (medium enim ætatis erat) ad hoc insolito odore ingruere morbi vulgo, maximè in remiges cœperunt. cuius pestilentia metu profecti, cum præterueherentur Pamphylum sinum, ad Eurymedontem amnem appulsa classe, audiunt ab Aspendijs ad Sidam iam hostes esse. Tardius nauigauerant regij aduerso tempore Etesiarum, quod velut statum fauonijs ventis esset. Rhodiorū duæ & triginta quadriremes, quatuor trirèmes fuere. Regia classis septem & triginta maioris formæ nauium erat, in quibus tres hepteres & quatuor hexeres habebat, præter has decem trirèmes erant. & alij adesse hostes ex specula quadam cognouere. Vtraq; classis postero die luce prima, tanquā eo die pugnatura, è portu mouit: & posteaquam superauere Rhodij promontorium, quod ab Sida prominet in altum, extemplo & conspecti ab hostib; sunt, & ipsi eos viderunt. Ab regio sinistro cornu, quod ab alto obiectum erat, dextro Apollonius pupuratorū vnus præerat. & iam in frontem directas habebat naues. Rhodij longo agmine veniebant. prima prætoria nauis Eudami erat: cogebat agmen Cariclitus: Pamphilidas mediæ classis præerat. Eudamus posteaquam hostium aciem instructam & paratam ad concurrendum vidit, & ipse in altum euehitur: & deinceps quæ sequebantur, seruantes ordinem in frontem dirigere iubet. Ea res primò tumultum præbuit. nam nec sic in altum euectus erat, vt ordo omnium nauium ad terram explicari posset: & festinans ipse præpoperè cum quinq; solis nauibus Annibali occurrit. cæteri quia in frontem dirigere iussi erant, nõ sequebantur. extremo agmine loci nihil ad terram relicti erat: trepidantibusq; ijs inter se, iam in dextro cornu aduersus Annibalem pugnabatur. Sed

Seleucus ex agro Pergameno mouet castra.

Phaselis.

Rhodiorum classis. Regia classis.

Naualis pugna inter Rhodios & regios.

momento temporis & nauium virtus & vsus rei maritimę terrorem omnem Rhodij F dempsit. nam & in altum celeriter euectę naues, locum post se quęque venienti ad terram dedere: & si qua concurrerat rostro cum hostium nauī, aut proram lacerabat, aut remos detergebat, aut libero inter ordines discursu præteruecta in puppim impetum dabat. Maximè exterruit heptēteris regia à multo minore Rhodia naue vno ictu demersa. itaq; iam haud dubiè dexterum cornu hostium in fugam inclinabat. Eudamum in alto multitudine nauium maximè Annibal, cæteris omnibus longè præstantem, vrgebat: & circumuenisset, ni signo sublato ex prætoria naue, quo dispersam classem in vnum colligi mos erat: omnes quę in dextro cornu vicerant naues, ad opem ferendam suis concurrissent. tum & Annibal, quęq; circa eum erant naues, capefunt fugam: nec insequi Rhodij ex magna parte ægris, & ob id celerius fessis remigibus, G potuerunt. Cùm in alto vbi substiterant, cibo reficerent vires, contemplatus Eudamus hostes claudas mutilatasq; naues apertis nauib⁹ remulco trahentes, viginti paulo amplius integras abscedentes, è turri prætorię nauis silentio factò, Exurgite, inquit, & egregium spectaculum capefite oculis. Confurrexere omnes, contemplatiq; trepidationem fugamq; hostium, propè vna voce exclamauere omnes, vt sequerentur. Ipsi Eudami multis ictib⁹ vulnerata nauis erat, Pamphilidam & Chariclitum insequi, quoad putarent tutum, iussit. Aliquandiu secuti sunt: posteaquã terrę appropinquabat Annibal, veriti ne includerentur vento in hostium ora, ad Eudamum reuecti heptēterem captam, quę primo concursu icta erat, ægrè Phaselidem pertraxerunt. inde Rhodum non tam victoria læti, quàm alius alium accusantes quòd cùm potuisset, H non omnis summersa aut capta classis hostium foret, redierunt. Annibal ictus vno prælio aduerso, ne tum quidem præteruchi Lyciam audebat, cùm coniungi veteri regię classi quamprimum cuperet. Et id ne ei facere liberum esset, Rhodij Chariclitum cum viginti nauib⁹ rostratis ad Pataram & Megisten portum miserunt. Eudamū cum septem nauibus maximis ex ea classe cui præfuerat, Samum redire ad Romanos iusserunt: vt quantum consilio, quantum autoritate valeret, compelleret Romanos ad Patara oppugnanda. Magnam lætitiā Romanis iam prius nunciū victorię, deinde aduentus attulit Rhodiorum. & apparebat, si ea cura Rhodij dempra esset, vacuos eos tuta eius regionis maria præstituros. sed profecto Antiocho ab Sardibus, ne opprimerentur vrbes maritimę, abscedere custodia Ionię atq; Æolidis prohibuerunt. I Pamphilidam cum quatuor nauibus tectis ad eam classem quę circa Patara erat, miserunt. Antiochus non ciuitatum modò quę circa se erant, contrahebat præsidia, sed ad Prusiam Bithynię regem miserat legatos literasq; quibus transitum in Asiam Romanorum increpabat. Venire eos ad omnia regna tollenda, vt nullum vsquam orbis terrarum, nisi Romanum imperium esset. Philippū & Nabin expugnatos, se tertium peti. vt quisq; proximus ab oppresso sit, per omneis velut continens incendium peruasurum. ab se gradum in Bithyniam fore, quãdo Eumenes in voluntariam seruitutem concessisset. His motum Prusiam literę Scipionis consulis, sed magis eius fratris Africanī, à suspitione tali auerterunt. qui præter consuetudinem perpetuam populi Romani augendi omni honore regum sociorum maiestatem, domesticis ipse exem- K plis Prusiam ad promerendam amicitiam suam compulit. Regulos se acceptos in fidem in Hispania reges reliquisse: Masanissam non in patrio modò locasse regno, sed in Syphacis à quo ante expulsus fuisset, regnum imposuisse: & esse eum non Africę modò regum longè opulentissimum, sed toto in orbe terrarū cuius regum vel maiestate vel viribus parem. Philippum & Mabin hostes vt bello superatos ab T. Quintio, tamen in regno relictos: Philippo quidem anno priore etiam stipendium remissum, & filium obsidem redditum: & quasdam ciuitates extra Macedoniam, patientibus Romanis imperatoribus, recepisse eum. In eadem dignitate & Nabin futurum fuisse, nisi eum suus primò furor, deinde fraus Ætolorum absumpsisset. Maximè confirmatus est animus regis, posteaquam ad eum C. Liuius, qui prætor antè classi præfue-

Regia classis, cui præerat Annibal fugit.

Rhodij insequuntur classem Regiam.

Antiochus ad Bithynia regem legatos mittit.

Literę Scipionum ad Bithynia regē.

- A** præfuerat, legatus ab Roma venit: & edocuit, quanto & spes victoriæ certior Romanis quam Antiocho, & amicitia sanctior firmiorq; apud Romanos futura esset. Antiochus posteaquam à spe societatis Prusiæ decidit, Ephesum ab Sardibus est profectus ad classem, quæ per aliquot menses instructa ac parata fuerat, visendam: magis quia terrestribus copijs exercitum Romanum & duos Scipiones imperatores videbat sustineri non posse, quam quòd res naualis ipsa per se aut tentata sibi vnquam feliciter, aut tunc magnæ & certæ fiduciæ esset. erat tamen momentū in præsentia spei: quòd & magnam partem Rhodiæ classis circa Patara esse, & Eumenem regem cum omnibus nauibus suis consuli obuiam in Hellepontum profectum audierat. aliquid etiam inflabat animos classis Rhodia ad Samum per occasionem fraude præparata
- B** absumpta. His fretus, Polyxenida cum classe ad tentandam omni modo cerraminis fortunam misso, ipse copias ad Notium ducit: (id oppidum Colophonium mari imminens, abest à vetere Colophone duo ferme millia passuum) & ipsam urbem suæ esse potestatis volebat, adeò propinquam Epheso, vt nihil terra mariue ageret, quod non subiectum oculis Colophoniorum, ac per eos notum extemplò Romanis esset: quos audita obsidione non dubitabat ad opem ferendam sociæ vrbi classem à Samo moturos: eam occasionem Polyxenidæ ad rem gerendam fore. Igitur operibus oppugnare urbem aggressus, & ad mare partibus duabus pariter munitioibus deductis, vtrinq; vineas & aggerem muro iniunxit, & testudinibus arietes admouit. Quibus
- C** teriti malis Colophonij oratores Samum ad L. Æmylium, fidem prætoris populiq; Romani implorantes miserunt. Æmylium & Sami segnis diu mora offende-
Notium vrbs Colophoniorum oppugnatur à Polyxenida.
 bat, nihil minus opinantem quam Polyxenidam bis nequicquam ab se prouocatum, potestatem pugnæ facturum esse: & turpe existimabat, Eumenis classem adiuuare consulem ad trajiciendas in Asiam legiones: se Colophonis obsessæ auxilio incertam finem habituro alligari. Eudamus Rhodius, qui & tenuerat eum Sami cupientem proficisci in Hellepontum, cunctiq; instare & dicere: quanto fatius esse vel socios obsidione eximere, vel victā iam semel classem vincere iterum, totamq; maris possessionē hosti eripere, quam desertis socijs, tradita Antiocho Asia terra mariq;, in Hellepontum, vbi satis esset Eumenis classis, à sua parte belli discedere. Profecti à Samo ad petendos commeatus, consumptis iam omnibus, Chium parabant trajicere.
- D** Id erat horreū Romanis: eoq; omnes ex Italia missæ onerarię dirigebant cursum. Circumuecti ab vrbe ad auersa insulæ, obiecta aquiloni, ad Chium & Erythras sunt. Cùm pararent trajicere, literis certior fit prætor, frumenti vim magnam Chium ex Italia venisse: vinum portantes naues tempestatibus retentas esse. simul allatum est, Teios regiæ classi benignè commeatus præbuisse: quinque millia vasorum vini esse pollicitos. Teium ex medio cursu classem repente auertit: aut volentibus ijs vsurus comœatu parato hostibus, aut ipsos pro hostibus habiturus. Cùm direxissent ad terram proras, quindecim ferme eis naues circa Myonnesum apparuerunt. quas primò ex classe regiæ prætor esse ratus, instatit sequi: apparuit inde, piraticas celoces & lembos esse. Chiorum maritimā oram depopulat; cum omnis generis præda reuertentes, posteaquam
- E** videre ex alto classem, in fugam verterunt. & celeritate superabant leuioribus & ad id fabri factis nauigijs, & propiores terræ erant. itaq; priusquam appropinquaret classis, Myonnesum perfugerunt. vnde se à portu ratus abstracturum naues, ignarus loci sequebatur prætor. Myonnesus promontorium inter Teium Samumq; est: ipse collis est in modum metæ in acutum cacumen à fundo satis lato fastigiatus: à continenti arctæ semitæ aditum habet: à mari exesæ fluctibus rupes claudunt: ita vt quibusdam locis superpendentia saxa plus in altum quam quæ in statione sunt naues, promineant. Circa ea appropinquare non ausæ naues, ne sub ictu superstantium in rupibus piratarum essent, diem triuere. tandem sub noctem vano incepto cùm abstitissent, Teium postero die accessere: & in portu qui à tergo vrbis est (Geræsticum ipsi appellant) nauibus constitutis, prætor ad depopulandum circa urbem agrum milites
- Myonnesus promontorium.
- Romani Teiorum agrum depopulantur.

emisit. Teij cum in oculis populatio esset, oratores cum infulis & velamentis ad Romanum miserunt. Quibus purgantibus civitatem omnis facti dictique hostilis adversus Romanos, & iuuisse eos commeatu classem hostium arguit, & quantum vini Polyxenidae promississent. quæ si eadem classi Romanæ darent, reuocaturum se à populatione militem: si minus, pro hostibus eos habiturum. Hoc tam triste responsum cum retulissent legati, vocatur in concionem à magistratibus populus, ut quid agerent, consultarent. Eò fortè Polyxenidas cum regia classe à Colophone profectus, postquam mouisse à Samo Romanos audiuit, & ad Myonesum piratas persecutos, Teiorum agrum depopulari, naues in Geræstico portu stare: ipse adversus Myonesum in insula (Macrin nautici vocant) anchoras portu occulto iecit. inde ex propinquo explorans quid hostes agerent, primò in magna spesuit, quemadmodum Rhodiam classem ad Samum circumfessis ad exitum faucibus portus expugnasset, sic & Romanam expugnaturum. nec est dissimilis natura loci: promontorijs cocuntibus inter se ita clauditur portus, ut vix duæ simul inde naues possint exire. nocte occupare fauces Polyxenidas in animo habebat, & denis nauibus ad promontoria stantibus, quæ ab utroque cornu in latera exeuntium nauium pugnarent: ex cætera classe, sicut ad Panormum fecerat, armatis in littora expositis, terra, marique simul hostes opprimere. quod non vanum ei consilium fuisset, ni cum Teij facturos se imperata promississent, ad accipiendos commeatus aptius visum esset Romanis in eum portum qui ante urbem est, classem transire. Dicitur & Eudamus Rhodius vitium alterius portus ostendisse, cum fortè duæ naues in arcto ostio implicitos remos fregissent, & inter alia id quoque mouit prætorem, ut traduceret classem, quòd ab terra periculum erat, haud procul inde Antiocho statua habente. Traducta classe ad urbem, ignaris omnibus egressi milites nauarumque sunt, ad commeatus & vinum maximè diuidendum in naues, cum medio fortè diei agrestis quidam ad prætorem adductus nunciat: alterum iam diem classem stare ad insulam Macrin, & paulò antè visas quasdam moueri tanquam ad profectiõnem naues. Re subita percussus prætor tubicines canere iubet, ut si qui per agros palati essent, redirent. tribunos in urbem mittit ad cogendos milites, nauasque in naues. Haud secus quam in repentino incendio aut capta urbe trepidatur: alijs in urbem currentibus ad suos reuocandos, alijs ex urbe naues cursu repetentibus: incertisque clamoribus quibus ipsis tubæ obstreperent, turbatis imperijs, tandem concursum ad naues est. Vix suam quisque noscere aut adire præ tumultu poterat: trepidatumque cum periculo & in mari & in terra foret, ni partibus diuisis Æmylius cum prætoriam nauem primus è portu in altum euectus, excipiens insequentis suo quaque ordine in frontem instruxisset: Eudamus Rhodiasque classis substitissent ad terram, ut & sine trepidatione conscenderent, & ut quaque parata esset, exiret nauis. ita & explicuere ordinem primæ in conspectu prætoris, & coactum agmen ab Rhodijs est: instructaque acies velut cerneret regios, in altum processit. inter Myonesum & Corycum promontorium erant, cum hostem conspexere. Et regia classis binis in ordinem nauibus longo agmine veniens, & ipsa aciem adversam explicuit, tantum læuo euecta cornu, ut amplecti & circumire dexterum cornu Romanorum posset. quod ubi Eudamus qui cogebat agmen vidit, non posse exæquare ordinem Romanos, & tantum non iam circumiri à dextro cornu: concitat naues, (& erant Rhodiæ naues longè omnium celeritatis tota classe) æquatoque cornu, prætoriam nauem, in qua Polyxenidas erat, suam obiecit. Iam totis classibus simul ab omni parte pugna conferta erat. Ab Romanis LXXX. naues pugnabant, ex quibus Rhodiæ duæ & viginti erant: Hostium classis vndenonaginta nauium fuit, & maximè formæ naues, tres hexeras habebat, duas hepteres. Robore nauium & virtute militum Romani longè Rhodios præstabant: Rhodiæ naues agilitate & arte gubernatorum & scientia remigum. Maximo tamen hostibus terrore fuere, quæ ignes præ se portabant: & quod vnum ijs ad Panormum circumuentis salutis fuerat, id tum maximè momentum ad victoriam fuit. nam metu ignis adversæ

Polyxenidas adversus classem Romanam proficiscitur.

Polyxenidae consilia deteguntur.

Polyxenidae & Romanorum pugna navalis.

regiæ

- A** regiae naues, ne prora concurrerent, cum declinassent, neq; ipsae ferire rostro hostem poterant, & obliquas se ipsae ad ictus praebant: & si qua concurrerat, obruebatur infuso igni: magisq; ad incendium, quam ad praelium, trepidabant. Plurimum tamen, quae solet, militum virtus in bello valuit. mediam namq; aciem hostium Romani cum rupissent, circumuecti ab tergo pugnantibus aduersus Rhodios regis sese obijcere: momentoq; temporis & media acies Antiochi, & laevo in cornu circumuentae naues mergebantur. Dextera pars integra sociorum magis clade quam suo periculo terrebatur. caeterum posteaquam alias circumuentas, praetoriam nauem Polyxenidae relictis socijs vela dantem videre: sublati raptim dolonibus (& erat secundus perentibus Ephesum ventus) capessunt fugam: quadraginta duabus nauibus in ea pugna amissis: Polyxenidas fugit, quadraginta duabus ex suis nauibus amissis.
- B** quarum tredecim captae in potestatem hostium venerunt, caeterae incense aut demersae. Romanorum duae naues fractae sunt, vulneratae aliquot. Rhodia vna capta, memorabili casu. nam cum rostro percussisset Sidoniam nauem, anchora ictu ipso exgussa e naue sua, vnco de te velut manu ferrea iniecta, alligauit alterius proram: in de tumultu iniecto cum diuellere se ab hoste cupientes inhiherent Rhodij, tractum anchorale & implicitum remis latus alterum deterisit: debilitata ea ipsa quae icta cohaeserat, nauim cepit. Hoc maxime modo ad Myonesum nauali praelio pugnatum est. Quo territus Antiochus, quia possessione maris pulsus longinqua tueri diffidebat se posse, praesidium ab Lysimachia, ne opprimeretur ibi ab Romanis, deduci prauo, vt res ipsa Antiochus Lysimachia praesidio ducto Sardis se recepit.
- C** Romanorum facile erat: sed obsidionem etiam per totam hyemem tollerare, & obidentes quoq; ad vltimam inopiam adducere extrahendo tempus, & interim spem pacis per occasiones tentare. Nec Lysimachiam tantum hostibus tradidit post aduersam naualem pugnam, sed etiam Colophonis obsidione abscessit, & Sardis recepit se: atque inde in Cappadociam ad Ariaraten, qui auxilia accerferent, & quocunq; aliud poterat ad copias contrahendas, in vnum iam consilium, vt acie dimicaret, intentus misit. Regillus Aemilius post victoriam naualem profectus Ephesum, direptis ante portum nauibus, cum confessionem concessi maris vltimam hosti expressisset, Chium, quo ante nauale praelium cursum a Samo intenderat, nauigat. ibi naues in praelio quassatas cum refecisset, L. Aemilium Scaurum cum triginta nauibus Hellepontum Phocaea.
- D** ad exercitum traiciendum misit. Rhodias parte praedae & spolijs naualibus decoratas domum redire iubet, Rhodij impigre preuertere, ad traiciendasq; copias consulis ire. atq; eo quoq; functi officio, tum demum Rhodum redire. Classis Romana ab Chio Phocaeam traiecit. In sinu maris intimo posita haec vrbs est, oblonga forma, duum Phocaea. millium & quingentorum passuum spatium murus amplectitur, coit deinde ex vtraque parte in arctiorem velut cuneum, Lamptera ipsi appellant. mille & ducentos passus ibi latitudo patet, inde in altum lingua mille passuum excurrens medium ferè sinum velut nota distinguit, vbi cohaeret faucibus angustis, duos in vtranq; regionem versus portus tutissimos habet. qui in meridiem vergit, Naustatmos ab re appellatur, quia ingentem vim nauium capit: alter prope ipsum Lamptera est. Hos portus Phocaeam oppugnant Romani.
- E** tutissimos cum occupasset Romana classis: priusquam aut scalis, aut operibus mœnia aggredieretur, mittendos censuit praetor qui principum magistratuumq; animos tentarent. posteaquam obstinatos vidit, duobus simul locis oppugnare est adortus. Altera pars infrequens aedificijs erat: templa deum aliquantum tenebant loci. ea prius ariete admoto, quater murus turresq; cepit. deinde cum eò multitudo occurreret ad defendendum, altera quoq; parte admotus aries, & iam vtrinq; sternebantur muri. ad quorum casum cum impetum Romani milites per ipsam stragem ruinarum facerent, alij scalis etiam ascensum in muros tentaret, adeo obstinate restiterunt oppidani, vt facile appareret plus in armis & virtute, quam in mœnibus auxilij esse. coactus ergo periculo militum praetor receptui cani iussit, ne obijceret incautos furentibus desperatione ac rabie. Dirempto praelio, ne tum quidem ad quietem versi, sed vndiq;

omnes ad munienda & obmolienda quæ ruinis strata erant, concurrerunt. Huic operi intentis superuenit Q. Antonius, à prætore missus: qui castigata pertinacia eorum, maiorem curam Romanis quàm illis ostenderet esse, ne in perniciem urbis pugnaretur. si absterere furore vellent, potestatem ijs dare eadem conditione qua prius C. Liuij in fidem venissent, se tradendi. Hæc cum audissent, quinque dierum spacio ad deliberandum sumpto, tentata interim spe auxiliij ab Antiocho, posteaquam legati missi ad regem nihil in eo esse præsidij retulerant: tum portas aperuerunt, pacti ne quid hostile paterentur. Cum signa in urbem inferrentur, & pronunciaisset prætor, parci se deditis velle: clamor undique est sublatus, indignum facinus esse, Phocenses nunquam fidos socios, semper infestos hostes, impunè eludere. ab hac voce, velut signo à Pr. dato, ad diripiendam urbem passim discurrerunt. Æmilius primò resistere & reuocare, dicendo, captas, non deditas diripi vrbes: & in his tamen arbitrium esse imperatoris, non militum. posteaquam ira & auaritia imperio potentiora erant: præconibus per urbem missis, liberos omnes in forum ad se conuenire iubet, ne violarentur: & in omnibus quæ ipsius potestatis fuerunt, fides constitit prætoris. urbem agrosque & suas leges ijs restituit: & quia iam hyems appetebat, Phocææ portus ad hybernandum classi delegit. Per idem ferè tempus consuli transgresso Æniorum Maronitarumque fines nunciatur: victam regiam classem ad Myonæsum, relictamque, à præsidio Lyfimachiam esse. Id multo quàm de nauali victoria lætius fuit, utique posteaquam eò venerunt, refectaque: vrbs omnium rerum commeatibus, velut in aduentum exercitus præparatis, eos excepit, vbi inopiam vltimam, laboremque in obsidenda vrbe sibi proposuerant. Ibi paucos dies statiuam habuere, ut impedimenta ægrique consequerentur, qui passim per omnia Thraciæ castella fessi morbis ac longitudine viæ relictæ erant. Receptis omnibus ingressi rursus iter per Chersonnesum, Hellepontum perueniunt. vbi omnibus cura regis Eumenis ad traiciendum præparatis, velut in pacata littora nullo prohibente, alijs aliò delatis nauibus, sine tumultu traiecere. Ea verò res Romanis auxit animos, concessum sibi transitum cernentibus in Asiam, quam rem magni certaminis futuram crediderant. Statiuam deinde ad Hellepontum aliquandiu habuerunt: quia dies fortè quibus Ancilia mouentur, religiosi ad iter inciderant. ijdem dies P. Scipionem propiore etiam religione, quia Salius erat, disiunxerant ab exercitu, causaque: & is ipse moræ erat, dum consequeretur. Per eos fortè dies legatus ab Antiocho in castra venerat, Byzantius Heraclides, de pace afferens mandata, quam impetrabilem fore magnam ei spem attulit mora & cunctatio Romanorum, quos simul Asiam attigissent, effuso agmine ad castra regia iturus crediderat. Statuit tamen non prius adire consulem, quàm P. Scipionem: & ita mandatum ab rege erat. in eo maximam spem habebat, præterquam quòd & magnitudo animi & satietas gloriæ placabilem eum maximè faciebat. notumque erat gentibus, qui victor ille in Hispania, qui deinde in Africa fuisset: etiam quòd filius eius captus in potestate regis erat. Is vbi & quando, & quo casu captus sit, sicut pleraque alia, parum inter authores constat, alij principio belli à Chalcide Oreum petentem, circumuentum ab regis nauibus tradunt. alij, posteaquam transitum in Asiam est, cum turma Fregellana missum exploratum ad regia castra, effuso obuiam equitatu cum reciperet sese, in eo tumultu delapso equo cum duobus equitibus oppressum, ita ad regem deductum esse. Illud satis constat, si pax cum populo Romano maneret, hospitiumque priuatim regi cum Scipionibus esset, neque liberalius neque benignius haberi, colique adolescentem, quàm cultus est, potuisse. Ob hæc cum aduentum P. Scipionis legatus expectasset, vbi is venit, consulem adit, petitque: ut mandata audiret. Aduocato frequenti concilio legati verba sunt audita. Is multis antè legationibus ne quicquam vltro citroque de pace missis, eam ipsam fiduciam impetrandi sibi esse dixit, quòd priores legati nihil impetrassent. Smyrnam enim & Lampfacum & Alexandriam Troadem & Lyfimachiam in Europa, iactatas in illis disceptationibus esse: quarum Lyfimachia iam cessasse regem, ne quid in Europa habere eum dicerent: eas quæ in Asia sint

*Phocæa capitur,
& inuito prætore
à militibus diripi-
tur.*

*Hellepontum per-
uenit Romanus
exercitus.*

*Antiochi legatus
ad Scipionem.*

*Scipionis Africani
filius captus ab An-
tiocho.*

*Antiochi legatus o-
rator.*

- A** sint ciuitates tradere paratum esse: & si quas alias Romani quod suarum partium fuerint, vindicare ab imperio regio velint. impensæ quoq; in bellum factæ partem dimidiam regem præstiturum populo Romano. Hæ conditiones erant pacis. Reliqua oratio fuit, vt memores rerum humanarum & suæ fortunæ moderarentur, & alienam ne vrgerent. finirent Europa imperium, id quoq; immensum esse: & parari singula acquirendo facilius potuisse, quàm vniuersa teneri posse. Quod si Asiæ quoq; partem aliquam abstrahere velint, dummodo non dubijs regionibus finiant: vinci suam temperantiam Romana cupiditate pacis & concordia causa regem passurum. Ea quæ legato magna ad pacem impetrandam videbatur, parua Romanis visa. nam & impensam quæ in bellum facta esset, omnem præstare regem æquum censebant: cuius culpa bellum excitatum esset, & non Ionia modò atque Æolide deduci debere præsidia regia: sed sicut Græcia omnis liberata esset, ita quæ in Asia sint, omnes liberari vrbes. id aliter fieri non posse, quàm vt cis Taurum montem possessione Asiæ Antiochus cedat. Legatus posteaquam nihil æqui in concilio impetrare se censebat: priuatim (sic enim imperatum erat) P. Scipionis tentare animum est conatus. Omnium primum filium ei sine pretio redditurum regem dixit: deinde ignarus & animi Scipionis, & moris Romani, auri pondus ingens est pollicitus, & nomine tantum regio excepto, societatem omnis regni, si per eum pacem impetrasset. Ad ea Scipio. Quod Romanos omnes, quod me ad quem missus es, ignoras, minus miror: cum te fortunam eius à quo venis, ignorare cernam. *Lysimachia tenenda erat, ne Cherfonnesum*
- C** intraremus: aut ad Hellespótum obsistendú, ne in Asiam trajceremus: si pacem tantquam à sollicitis de belli euentu petituri eratis. concessio verò in Asiam transitu, & non solum frænis, sed etiã iugo accepto, quæ disceptatio ex æquo, cum imperium patendum sit, relicta est: Ego ex munificentia regia maximum donum filium habebō: alijs, deos precor, ne vnquam fortuna egeat mea, animus certè nõ egebit. pro tanto in me munere gratum me esse in se sentiet, si priuatam gratiam pro priuato beneficio desiderabit. publicè nec habebō. quicquam ab illo, nec dabo. quod in præsentia dare possim, fidele consilium est. abi, nuntia meis verbis, bello absistat, pacis conditione nullam recuset. Nihil ea mouerunt regem, tutam fore belli aleam ratum, quando perinde ac victo iam sibi leges dicerentur. omissa igitur in præsentia mentione pacis totam
- D** curam in belli apparatus intendit. Consul omnibus præparatis ad proposita exequentem, cum ex statiuis mouisset, Dardanum primum, deinde Rhœteum, vtraq; ciuitate obuiam effusa venit. inde Ilium processit, castrisq; in campo qui est subiectus mœnibus positus, in urbem arcemq; cum ascendisset, sacrificauit Mineruæ præsidi arcis, & Iliensibus in omni rerum verborumq; honore ab se oriundos Romanos præferentibus, & Romanis lætis origine sua. inde profecti sextis castris ad caput Caici amnis peruenerunt. Eò & Eumenes rex, conatus primò ab Hellesponto reducere classem in hyberna Eleã, aduersis deinde ventis cù aliquot diebus superare Lecton promontorium non potuisset, in terram egressus, ne deesset principijs rerù, quæ proximum fuit, in castra Romana cù parua manu contendit. Ex castris Pergamum remissus ad commetatus expediendos, tradito frumento quibus iusserat Cos. in eadem statiuâ redijt. inde plurium dierum præparatis cibarijs, consiliu erat ire ad hostem priusquam hycms opprimeret. Regia castra circa Thyatira erant, ibi cù audisset Antiochus P. Scipionem egrum Eleam delatum, legatos qui filiu ad eum reducerent, misit. Non solum animo patrio gratum munus, sed corpori quoq; salubre gaudiu fuit: satiatusq; tandè cõplexu filij, Renuntiate, inquit, gratias regi me agere: referre gratia aliam nunc nõ posse, quàm vt suadeam, ne ante in acie descendat, quàm vt in castra me redisse audierit. Quamquam septuaginta millia peditum, plus duodecim millia equitum animos interdum ad spem certaminis faciebant, motus tamen Antiochus tanti authoritate viri, in quo ad incertos belli euentus omnis fortunæ posuerat subsidia, recepit se transgressus Phrygium amnem: circaq; Magnesium, quæ ad Sypilum est, posuit castra. & ne, si extrahere

*Antiochi legatus
P. Scipionis animum
tentare conatur.*

Iliu peruenit Romanus exercitus.

Antiochus Scipionis filium ad patrem remisit.

*Leuia quadam cer-
tamina inter An-
tiochum et Roma-
nos.*

*Romana acies ad-
uersus Antiochum.*

*Elephanti Indici
praestant Africis.*

*Regia acies ex va-
rijs gentibus in-
structa.*

tempus vellet, munimenta Romani tentarent, fossam sex cubitis altam, duodecim
latam cum duxisset, extra duplex vallum fossę circūdedit, interiore labro murum cum
turribus crebris obiecit: vnde facile arceri transitu fossę hostis posset. Consul circa
Thyatira regem esse ratus, continuis itineribus quinto die ad Hyrcanum campum
descendit. inde cum profectū audisset, secutus vestigia citra Phrygium amnem qua-
tuor millia ab hoste posuit castra. Eò mille fermè equites (maxima pars Gallogræci
erant, & Dacæ quidam, aliarumq; gentium sagittarij equites intermisti) tumultuose
amnē traiecto, in stationes impetum fecerunt. Primò turbauerunt incompósitos.
deinde cum longius certamen fieret, Romanorum ex propinquis castris facili sub-
sidio, cresceret numerus, regij fessi iam & plures non sustinentes recipere se conati, cir-
ca ripam amnis priusquam flumen ingrederentur, ab instantibus tergo aliquot inter
fecti sunt. Biduum deinde silentium fuit, neutris transgredientibus amnem. tertio
post die Romani simul omnes transgressi sunt, & duo millia fermè & quingentos pas-
sus ab hoste posuerunt castra. Metantibus & muniendo occupatis tria millia delecta
equitum peditumq; regionum, magno terrore ac tumultu aduenere. aliquanto pau-
ciores in statione erant, & tamen per se nullo à munimento castrorum milite auoca-
to, & primò æquum prælium sustinere, & crescente certamine pepulerunt hostes,
centum ex his occisis, centū fermè captis. Per quatrīduū insequens, instructæ vtrin-
q; acies pro vallo steterē. quinto die Romani processere in mediū campi. Antiochus ni-
hil promouit signa, ita vt extremi minus mille pedes à vallo abessent. Consul postea-
quam detrectari certamen vidit, postero die in consilium aduocauit. quid sibi faci-
endum esset, si Antiochus pugnandi copiam non faceret. instare hyemem: aut sub
pellibus habendos milites fore: aut si concedere in hyberna vellent, differendum es-
se in æstatem bellum. Nullum vnquam hostem Romani æquè contempserunt. con-
clamatum vndiq; est, duceret extemplo & vteretur ardore militū, qui tanquam non
pugnandum cum tot millibus hostium, sed par numerus pecorum trucidadus esset.
per fossas, per vallum castra inuadere parati erant, si in prælium hostis non exiret. Cn.
Domitius ad explorandum iter, & qua parte adiri vallum hostium posset, missus, po-
steaquam omnia certa retulit, postero die propius castra admoueri placuit, tertio si-
gna in medium campi prolata, & instrui acies cœpta est. Nec Antiochus vltra tergi-
uerfandum ratus, ne & suorum animos minueret detrectando certamen, & hostium
spem augeret, & ipse copias eduxit: ratum progressus à castris, vt dimicaturum appa-
reret. Romana acies vnus propè formæ fuit & hominum & armorum genere. duæ
legiones Romanæ, duæ sociū ac Latini nominis erant: quina millia & quadringe-
nos singulæ habebant. Romani mediam aciem, cornua Latini tenuerūt, hastatorum
prima signa, deinde principum erant, triarij postremos claudebant. Extra hanc veluti
iustam aciem à parte dextera consul Achæorum cetratis immistos auxiliares Eume-
nis tria millia fermè peditum æquata fronte instruxit, vltra eos equitum minus tria
millia opposuit, ex quibus Eumenis octingenti, reliquus omnis equitatus Romanus
erat, extremos Talleis & Cretenfes (quingentorum vtriq; numerū explebant) statuit.
læuū cornu nō videbatur egere talibus auxilijs, quia flumē ab ea parte ripæq; dirupte
claudebant, quatuor tamen inde turmæ equitum oppositæ. Hæc summa copiarum
erat Romanis: & duo millia mistorum Macedonū, Thracumq;, qui voluntate secuti
erant, hi præsidio relictī sunt castris. sexdecim elephantos post triarios in subsidio lo-
cauerunt. nam præterquam quòd multitudinem regionum elephantorum (erant au-
tem quatuor & quinquaginta) sustinere non videbantur posse, ne pari quidem nu-
mero Indicis Africi resistunt, siue quia magnitudine (longe enim illi præstant) siue
robore animorum vincuntur. Regia acies varia magis multis gentibus, dissimilitudi-
ne armorum auxiliorumq; erat. decem & sex millia peditum more Macedonum ar-
mati fuere, qui phalangitæ appellabantur. hæc media acies fuit in fronte in decem
partes diuisa. partes eas interpositis binis elephantis distinguebat: à fronte introrsus
in duos

A in duos & triginta ordines armatorum acies patebat. hoc & roboris in regijs copijs erat, & periinde cum alia specie, tum eminentibus tantum inter armatos elephantis magnum terrorem præbebat. Ingentes ipsi erant, addebant speciem frontalia & cristæ & tergo impostæ turres, turribusq; superstantes præter rectorem quaterni armati. Ad latus dexterum phalangitarum mille, & quingentos equites Gallogræcorum opposuit. his tria millia equitum loricatorum (cataphractus ipsi appellant) adiunxit. addita his alia mille ferme equitum, agema eam vocabant. Medi erant lecti viri, & eiusdem regionis misti multarum gentium equites. cōtinens his grex sexdecim elephantorum est oppositus in subsidijs. ab eadem parte paululum producto cornu regia cohors erat, Argyraspides à genere armorum appellabantur. Dacæ deinde equites sagittarij mille & ducenti. tum leuis armaturæ trium millium, pari ferme numero pars Cretenses, pars Tralles, duo millia & quingenti Mysi, sagittarijs adiuncti erant. Extremum cornu claudebant quatuor millia misti Cirtæi funditores, & Elymæi sagittarij. Ablæuo cornu phalangitis adiuncti erant Gallogræci equites mille & quingenti, & similiter his armati duo millia Cappadocum ab Ariarate missi rege. inde auxiliares misti omnium generum duo millia & septingenti, & tria millia cataphractorum equitum, & mille alij equites, regia ala leuioribus tegumentis suis equorumq; , alio haud dissimili habitu: Syri pleriq; erant Phrygibus & Lydis immisti, ante hunc equitarum falcata quadrigæ & cameli, quos appellant dromadas. His insidebant Arabes sagittarij gladios habentes tenues, longos quaterna cubita, vt ex tanta altitudine contingere

C hostem possent. inde alia multitudo par ei quæ in dextro cornu erat, primi Tarentini, deinde Gallogræcorum equitum duo millia & quingenti: inde Neocretes mille, & eodem armatu Cares & Cilices mille & quingenti, & totidē Tralles, & tria millia cetratorum: Pisidæ hi erant, & Pamphylj & Lycij, tum Cyræorum & Elymæorum paria in dextero cornu locatis auxilia, & sexdecim elephantum modico interuallo distantes. Rex ipse in dextero cornu erat, Seleucum filium & Antipatrum fratris filium in læuo præposuit: media acies tribus permissa, Minioni & Zeusidi & Philippo magistro elephantorum. Nebula matutina crescente die leuata in nubes caliginem dedit, humor inde ab austro velut perfudit omnia. quæ nihil admodum Romanis, eadē perincommoda regijs erant: nam & obscuritas lucis in acie modica Romanis non adinebat in omnes

D partes conspectum, & humor toto ferè graui armatu nihil gladios aut pila hebetebat: regij tam lata acie ne ex medio quidem cornua sua circumspicere poterant, nedum extremi inter se cōspicerentur, & humor arcus fundasq; , & iaculorum amenta emollierat. falcata quoq; quadrigæ, quibus se perturbaturum hostium aciem Antiochus *Falcata quadrigæ* crediderat, in suos terrorem verterunt. Armata autē in hunc maximè modum erant. cuspides circa temonem ab iugo decem cubita extantes, velut cornua habebant: quibus quicquid obuium daretur, transfigerent. & in extremis iugis binæ circa eminebant falces, altera æquata iugo, altera inferior in terrā deuexa: illa, vt quicquid ab latere obijceretur, abscinderet: hæc, vt prolapsos subeuntesq; contingeret. item ab axis rotarum vtrinq; binæ eodem modo diuersæ deligabatur falces. Sic armatas quadrigas, quia si in extremo aut in medio locata forent, per suos agenda erant, in primâ acie, vt antè dictum est, locauerat rex. Quod vbi Eumenes vidit, haud ignarus pugne, & quàm anceps esset auxiliij genus, si quis pauorem magis equis injiceret, quàm iusta adoriretur pugna: Creteses sagittarios funditoresq; & iaculatores equitum non confertos, sed quam maximè possent dispersos excurrere iubet, simul omnibus partibus tela ingerere. Hæc velut procella partim vulneribus missilium vndique coniectorum, partim clamoribus dissonis ita consternauit equos, vt repente velut effrenati passim incerto cursu ferrentur: quorum impetus & leuis armatura, & expediti funditores, & velox Cretensis momento declinabant: & eques insequendo, tumultum ac pauorem equis camelisq; & ipsis simul consternatis augebat, clamore & ab alia circumstantium turba multiplici adiecto. Ita medio inter duas acies campo exiguntur quadrigæ,

quadrigæ, amotoq; inani ludibrio, tum demum ad iustum prælium, signo vtrinq; dato, concurrsum est. Cæterum vana illa res verè mox cladis causa fuit. auxilia enim subsidiaria, quæ proxima locata erant, pauore & consternatione quadrigarum territa, & ipsa in fugam versa, nudarunt omnia vsq; ad cataphractos equites. ad quos cum dissipatis sublidijis peruenisset equitatus Romanus, ne primum quidem impetum pars eorum sustinuerunt, alij fusi sunt, alij propter grauitatem tegumëtorum armorumq; oppressi sunt: totum deinde læuum cornu inclinauit, & turbatis auxiliariis, qui inter equitem & quos appellant phalangitas erant: vsq; ad mediam aciem terror peruenit. Ibi simul perturbati ordines & impeditus intercursum suorum vsus prælongarum hastarum (sarissas Macedones vocat) intulere signa Romanæ legionis, & pila in perturbatos coniecere. ne interpositi quidem elephantum militem Romanum deterrebant, assuetum iam ab Africis bellis, & vitare impetum belluæ, & ex transuerso aut pilis incessere: aut si propius subire posset, gladio neruos incidere. Iam media acies ferè omnis à fronte prostrata erat, & subsidia circumita à tergo cædebatur: cum in parte alia fugam suorum, & propè iam ad ipsa castra clamorem pauentium acceperet. nanque Antiochus à dextro cornu, cum ibi fiducia fluminis nulla subsidia cerneret, præter quatuor turmas equitum, & eas dum applicant se suis, ripam nudantes: impetum in eam partem cum auxilijs & cataphracto equitatu facit: nec à fronte tantum instabat, sed circumito à flumine cornu, iam ab latere vrgebat, donec fugati equites primum, deinde proximi peditum effuso cursu ad castra compulsi sunt. Præerat castris M. Æmylius tribunus militum, M. Lepidi filius, qui post annos paucos pontifex maximus factus est: is quæ fugam cernebat suorum, cum præsidio omni occurrit: & stare primò, deinde redire in pugnam iubebat, pauorem & turpem fugam increpans. minæ exinde erant: in perniciem suam cæcos ruere, ni dicto parerent. postremò dat signum suis, vt primos fugientium cædant: turbam insequentium ferro & vulneribus in hostes redigant. Hic maior timor minorem vicit. ancipiti coacti metu primò constiterunt, deinde & ipsi redierunt in pugnam, & Æmylius cum suo præsidio (erant autem duo millia virorum fortium) effusè sequenti regi acriter restitit: & Attalus Eumenis frater à dextro cornu, à quo læuum hostium primo impetu fugatum fuerat, vt ab sinistro fugam suorum & tumultum circa castra vidit, in tempore cum ducentis equitibus aduenit. Antiochus posteaquam & eos quorum terga modò videbat, repetentes pugnam, & aliam à castris & ex acie affluentem turbam conspexit, in fugam vertit equum. ita vtroq; cornu victores Romani per aceros corporum, quos in media maximè acie cumulauerant: vbi & robur fortissimorum virorum, & arma grauitate fugam impedièrant: pergunt ad castra diripienda. equites primi omnium Eumenis, deinde & alius equitatus toto passim campo sequuntur hostem, & postremos, vt quoq; adepti sunt, cædunt. cæterum fugientibus maior pestis intermissis quadrigis elephantisq; & camelis erat, sua ipsorum turba: cum solutis ordinibus velut cæci super alios alij ruentes, & incursum belluarum obtererentur. In castris quoq; ingens & maior propè quàm in acie cædes est edita. nam & primorum fuga in castra maximè inclinauit, & huius fiducia multitudinis, qui in præsidio erant pertinacius pro vallo pugnarunt: retenti in portis valloq; quæ se impetu ipso capturos crediderant Romani, posteaquam tandem perruperunt, ab ira grauiorem ediderunt cædem. Ad quinquaginta millia peditum cæsa eo die dicuntur: equitum quatuor millia, mille & quadringenti capti, & quindecim cum rectoribus elephantum. Romanorum aliquot vulnerati sunt: ceciderunt non plus ccc. pedites, quatuor & viginti equites, & de Eumenis exercitu quinq; & viginti. Et illo quidè die victores direptis hostium castris cum magna præda in sua reuenterunt. postero die spoliabant cæsum corpora, & captiuos cõtrahebant. legati ab Thyatira & à Magnesia ad Sypilum ad dedendas vrbes venerunt. Antiochus cum paucis fugiens, in ipso itinere pluribus congregantibus se, modica manu armatorum media fermè nocte Sardeis concessit: inde cum audisset Seleucum

Inferunt signa Romana legiones in Antiochi exercitum.

M. Æmylius Romanos à læuo cornu fugientes retinet.

Antiochus in fugam vertitur.

Antiochi castra diripiuntur.

Interfectorum numerus.

- A. Seleucum filium & quosdam amicorum Apameam prægressos, & ipse quarta vigilia cum coniuge ac filia petit Apameam, Zenoni tradita custodia vrbs, Timone & Lydia præposito. quibus spretis consensu oppidanorum & militum qui in arce erant, legati ad consulem missi sunt. Sub idem ferè tempus & ab Trallibus & à Magnesia, quæ super Mæandrum est, & ab Epheso legati ad dedendas vrbes venerunt. Reliquerat Ephesum Polyxenidas audita pugna, & classe vsq; ad Patara Lyciæ peruectus, metu stationis Rhodiarum nauium quæ ad Megisten erat, in terram egressus, cum paucis itinere pedestri Syriam petijt. Asiæ ciuitates in fidem consulis ditionemq; populi Romani sese tradebant. Sardibus iam cõsul erat, eò & P. Scipio ab Elæa, cum primum pati laborem viæ potuit, venit. Sub idem ferè tempus caduceator ab Antiocho per P.
- B. Scipionem à consule petijt, impetrauitq; vt oratores mittere liceret regi. paucos post dies Zeufis, qui præfectus Lydiæ fuerat, & Antipater fratris filius, venerunt. hi prius Eumene conuento, quem propter vetera certamina auersum maximè à pace credebant esse, & placatiore eo & sua & regis spe inuento, tum P. Scipionem, & per eum Cos. adierunt: præbitoq; ijs petentibus frequenti consilio ad mandata edenda. Non tam quid ipsi dicamus, habemus, inquit Zeufis, quàm vt à vobis queramus Romani, quo piaculo expiare errorem regis, pacem veniamq; impetrare à victoribus possimus. Maximo semper animo victis regibus populisq; ignouistis. quanto id maiore & placatiore animo decet vos facere in hac victoria, quæ vos dominos orbis terrarum fecit: positis iam aduersus omnes mortales certaminibus, haud secus quàm deos consulere & parcere vos generi humano oportet. Iam antequam legati venirent, decretum erat, quid responderetur. respondere Africanum placuit. is in hunc modum locutus fertur: Romani ex ijs quæ in deum immortalium potestate erant, ea habemus, que dii dederunt: animos, qui nostræ mentis sunt, eosdem in omni fortuna gessimus, gerimusq;: neq; eos secundæ res extulerunt, nec aduersæ minuerunt. eius rei, vt alios omittam, Annibalem vestrum vobis darem testem, nisi vos ipsos dare possem. Posteaquam Hellepontum traiecimus, priusquam castra regia, priusquam aciem videremus, cum communis Mars, & incertus belli euentus esset, de pace vobis agentibus, quas pares paribus ferebamus condiciones, easdem nunc victores victis ferimus. Europa abstinete, Asiaq; omni, quæ cis Taurum montem est, decedite. pro impensis deinde in bellum factis * quindecim millia talentum Euboicorum dabitur. quingenta præsentia, duo millia & quingenta, cum Senatus populusq; Romanus pacem comprobauerint, * mille deinde talentum per XII. annos. Eumeni quoq; reddi * cccc. talenta, & quod frumenti reliquum ex eo, quod patri debitum est, placet. Hæc cum pepigerimus, facturos vos vt pro certo habeamus, erit quidem aliquod pignus, si obfides viginti nostro arbitratu dabitur. Sed nusquam satis liquebit nobis, ibi pacem esse populo Romano, vbi Annibal erit, eum ante omnia deposcimus. Thoantem quoq; Ætolum, concitorem Ætolici belli, qui & illorum fiducia vos, & vestra illos in nos armauit, dederis, & cum eo Mnasimachum Acarnana, & Chalcidenses Philonem & Eubulidam. In deteriore sua fortuna pacem faciet rex, quia serius facit, quàm facere potuit. si nunc moratus fuerit, sciat, regum maiestatem difficilius ab summo fastigio ad medium detrahi, quàm à medijs ad ima præcipitari. Cum his mandatis ab rege missi erant legati, vt omnem pacis conditionem acciperent. itaq; Romam mitti legatos placuit. Cos. in hyberna exercitum Magnesiæ ad Mæandrum & Tralleis Ephesumq; diuisit. Ephesum ad Cos. paucos post dies obfides ab rege adducti sunt: & legati, qui Romam irent, venerunt. Eumenes quoq; eodè tempore profectus est Romam, quo legati regis. secutæ eos sunt legationes omnium Asiæ populorum. Dum hæc in Asia geruntur, duo ferè sub idem tempus cum triumphi spe proconsules de prouincijs Romam redierunt, Q. Minutius ex Liguribus, M. Acilius ex Ætolia. Auditis vtriusq; rebus gestis, Minutio negatus triumphus, Acilio magno consensu decretus: isq; triumphans de rege Antiocho & Ætolis vrbe est inuectus. Prælatæ sunt in eo triumpho

Asiæ ciuitates in fidem consulis sese tradunt.

Antiochi legatorum ad Scipiones oratio.

Africanæ responsio.

Pacis cum Antiocho condiciones.

* Co. 6000000
Valebat autem Euboicum tal. 4000 denar.
* Co. 600000.
* Co. 240000.

Acilij de Antiocho & Ætolis triumphus.

signa

Corô. 30000. signa militaria CCXXX. & argenti infecti tria millia pondo: signati* tetradrachmum F
 *Corô. 45200. Atticum CXIII. millia: cistophorum CCXLVIII. vasa argentea cælata multa, magniq;
 *Corô. 19840. ponderis: tulit & suppellectilem regiam argenteam, ac vestem magnificam: coronas
 aureas, dona fociarum ciuitatum, XLV. spolia omnis generis, captiuos nobiles, Æto-
 los, & regios duces sex & triginta duxit. Damocritus Ætolorum dux paucos ante dies
 cum è carcere nocte effugisset, in ripa Tyberis cõsecutis custodibus, priusquam com-
 prenderetur, gladio se transfixit. milites tantum, qui sequerentur curram, defue-
 runt: alioqui magnificus & spectaculo, & fama rerum triumphus fuit. Huius trium-
 phi minuit lætitiã nuntius ex Hispania tristis aduersa pugna in Vascetanis ductu
 L. Æmylij proprætore apud oppidum Lyconem cum Lusitanis, sex millia de exerci-
 tu Romano cecidisse: cæteros pauentes intra vallum compulso egrè castra defendit. G
 se, & ad modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos. Hæc ex
 Hispania nuntiata. Ex Gallia legatos Placentinorum & Cremonensium L. Auruncu-
 leius Prætor in senatum introduxit. Ijs querentibus inopiam colonorum, alijs belli
 casibus, alijs morbo absumptis, quosdam tædio accolarum Gallorum reliquisse co-
 lonias: decreuit senatus, vt C. Lælius consul, si ei videretur, sex millia familiarum con-
 scriberet, quæ in eas colonias diuiderentur, & vt L. Aurunculeius Prætor triumuiros
 crearet ad eos colonos deducendos. Creati M. Artilius Serranus, L. Valerius P. F. Flac-
 cus. L. Valerius C. F. Tappo. Haud ita multò post cum iam consularium comi-
 tiorum appeteret tempus, C. Lælius consul ex Gallia Romam redijt, is non solum ex
 facto absente se Senatusconsulto in supplementum Cremonæ & Placentiæ colonos H
 scripsit, sed vt nouæ coloniæ duæ in agrum, qui Boiorum fuisset, deducerentur & re-
 tulit, & authore eo patres censuerunt. Eodem tempore L. Æmylij Prætore literæ ala-
 tæ de nauali pugna ad Myonesum facta, & L. Scipionem Cos. exercitum in Asiam
 traiecisse. Victoriæ naualis ergo in vnum diem supplicatio decreta est: in alterum di-
 em, quòd exercitus Romanus tum primùm in Asia posuisset castra, vt ea res prospera
 & læta eueniret: vicenis maioribus hostijs in singulas supplicationes sacrificare Cos.
 est iussus. Inde consularia comitia magna contentione habita. M. Æmylius Lepidus
 petebat, aduersa fama hominum, quòd prouinciam Siciliam petendi causa, non con-
 sulto senatu vt sibi id facere liceret, reliquisset. petebant cum eo M. Fuluius Nobilior, I
 Cn. Manlius Volso, M. Valerius Messala, Fuluius cõsul vnus creatur, cum cæteri cen-
 turias non expleissent: isq; postero die Cn. Manlium, Lepido deiecto (nam Messala ta-
 cuit) collegam dixit. Prætore exinde facti, duo Q. Fabij Labeo & Pictor, (flamen Qui-
 rinalis eo anno inauguratus fuerat) M. Sempronius Tuditanus, Sp. Posthumius Al-
 binus, L. Plautius Hypseus, L. Bæbius Diues. M. Fuluius Nobiliore, & Cn. Manlio
 Volsone Coss. Valerius Antias author est, rumorem celebrem Romæ fuisse, & penè
 proterro habitum, recipiendi Scipionis adolescentis causa Cos. L. Scipionem, & cum
 eo P. Africanum in colloquium euocatos regis, & ipsos comprehensos esse, & duci-
 bus captis confestim ad castra Romana exercitum ductum, eaq; expugnata, & dele-
 tas omnes copias Romanorum esse: ob hæc Ætolos sustulisse animos, & abnuisse im-
 perata facere, principesq; eorum in Macedoniam & in Dardanos & in Thraciam ad
 conducenda mercede auxilia profectos: hæc qui nuntiarent Romam, A. Terentium
 Varronem, & M. Claudium Lepidum ab A. Cornelio proprætore ex Ætolia missos
 esse. Subrexit deinde fabulæ huic, legatos Ætolos in senatu inter cætera hoc quoque
 interrogatos esse: vnde audissent imperatores Romanos in Asia captos ab Antiocho
 rege, & exercitum deletum esse? Ætolos respondisse, ab suis legatis se, qui cum consu-
 le fuerint, certiores factos. Rumoris huius quia neminem alium authorem habeo,
 neq; affirmata res mea opinione sit, nec pro vana prætermissa. Ætoli legati in sena-
 tum introducti, cum & causa eos sua & fortuna hortaretur, vt confitendo seu suæ
 culpæ, seu errori veniam peterent supplices: orsi à beneficijs in populum Romanum,
 & propè exprobrantes virtutem suam in Philippi bello, & offenderunt aures info-
 lentia

In Hispania infeliciter pugnatum.

Supplicationes decreta ob res in Asia prosperè gestas.

Consularia comitia magna contentione habita.

A. 68.

Valerius Antias de bello Asiatico.

Ætolorum legati sermonis insolentia patrum animos offenderunt.

- A** lentia sermonis, & eò vetera & oblitterata repetendo rem adduxerunt, vt haud paulò plurium maleficiorum gēris, quàm beneficiorum memoria subiret animos patrum: & quibus misericordia opus erat, iram & odium irritarent. Interrogati ab vno fenatore, permitterentne arbitrium de se populo Romano? deinde ab altero, habiturine eosdem, quos populus Romanus, socios & hostes, essent? nihil ad ea respondentes, egredi templo iussi sunt. Conclamarum deinde propè ab vniuerso fenatu est, totos adhuc Antiochi Ætolos esse, & ex vnica ea spē pendere animos eorum. itaque bellum cum haud dubijs hostibus gerendum, perdomandosq; feroces animos esse. Etiam illa res accendit, quòd eo ipso tempore, quo pacem ab Romanis petebant, Dolopix atq; Athamania bellum inferebant. Senatusconsultum in M. Acilij sententiam, qui
- B** Antiochum Ætolosq; deuicerat, factum est, vt Ætoli eo die iuberentur proficisci ab vrbe, & intra quintumdecimum diem Italia excedere. A. Terentius Varro ad custodiendum iter eorum missus: denunciaturq; si qua deinde legatio ex Ætolis, nisi permissu imperatoris, qui eam prouinciam obtineret, & cum legato Romano venisset Romam, pro hostibus omnes futuros. Ita dimissi Ætoli. De prouincijs deinde consules retulerunt: fortiri eos Ætoliam & Asiam placuit. qui Asiam sortitus esset, exercitus ei quem L. Scipio haberet, est decretus, & in eius supplementum quatuor milia peditum Romanorum, ducenti equites, & sociorum ac Latini nominis octo milia peditum & quadringenti equites: his copijs vt bellum cum Antiocho gereret. Alteri Cos. exercitus, qui erat in Ætolia, est decretus: & vt in supplementum scriberet
- C** permissum ciuium sociorumq; eundem numerum quem collega: naues quoq; idem Cos. quæ priore anno paratæ erant, ornare iussus, ac ducere secum: nec cum Ætolis solum bellum gerere, sed etiã in Cephaleniam insulam trajicere. Mandatum eidem, si per commodum Reipublice facere posset, vt ad comitia Romam rediret. nam præterquam quòd magistratus annui subrogandi essent, censores quoq; placere creari. si qua res eum teneret, senatum certiore faceret, se ad comitiorum tempus occurrere non posse. Ætolia M. Fulvio, Asia, Cn. Manlio sorte euenit. Prætores deinde sortiti sunt, Sp. Posthumius Albinus urbanam, & inter peregrinos M. Sempronius Tuditanus Siciliam, Q. Fabius pictor flamen Quirinalis Sardiniam, Q. Fabius Labeo classem, L. Plautius Hypseus Hispaniam citeriorem, L. Bæbius Diues Hispaniam vltiorem. Sicilia legio vna, & classis, quæ in ea prouincia erat, decreta. & vt duas decimas frumenti nouus Prætor imperaret Siculis, earum alteram in Asiam, alteram in Ætoliam mitteret. Idem ab Sardis exigi, atq; ad eosdem exercitus id frumentum, ad quos
- D** Siculum, deportari iussus. L. Bæbio supplementum in Hispaniam datum mille Romani pedites, equites quinquaginta, & sex milia peditum Latini nominis, & ducenti equites. Plautius Hypseo in Hispaniam citeriorem mille Romani dati sunt pedites, duo milia socium Latini nominis, & ducenti equites. cum his supplementis, vt singulas legiones duæ Hispaniæ haberent. Prioris anni magistratibus, C. Lælio cum suo exercitu prorogatum in annum imperium est. prorogatum & P. Iunio proprætori in Hetruria cum eo exercitu qui in prouincia esset, & M. Tuccio proprætori in Brutijs & Apulia. Priusquam in prouincias Prætores irent, certamen inter P. Licinium pontificem maximum fuit, & Q. Fabium Pictorem flaminem Quirinalem, quale patrum memoria inter L. Metellum & Posthumium Albinum fuerat. Cos. illum cum C. Lucretio collega in Siciliam ad classem proficiscentem, ad sacra retinuerat Metellus Pontifex Maximus prætorem hunc, ne in Sardiniam proficisceretur, P. Licinius tenuit. & in senatu & ad populum magnis contentionibus certatum est, & imperia inhibita vltro citroq; & pignora capta, & multa dicta, & tribuni appellati, & prouocatum ad populum est. religio ad postremum vicit, & dicto audiens esse flamen pontifici iussus: & multa ex iussu populi remissa. ira prouinciæ ereptæ prætorem magistratu abdicare se conantem, patres autoritate sua deterruerunt: & vt ius inter peregrinos diceret, decreuerunt. Delectibus deinde intra paucos dies (neque enim

*Prouinciarum casus
sularium sortitio.*

Exercituum diuisio.

*Inter P. Licinium
& Q. Fabium Pictorem certamen.*

enim multi milites legendi erant) perfectis, consules prætoresq; in prouincias proficiscuntur. Fama deinde de rebus in Asia gestis temerè vulgata sine authore: & post dies paucos nuntij certi, literaq; imperatoris Romam allata, quæ non tantum gaudium ab recenti metu attulerant (desiderant enim victam Ætoliæ metuere) quam auerterunt famam: quod incuntibus id bellum grauis hostis & suis viribus, & quod Annibalem rectorem militiæ haberet, visus fuerat. nihil tamen aut de Cos. mittendo in Asiam mutandum, aut minuendas eius copias censuerunt: meru, ne cum Gallis foret bellandum. Haud multo post M. Aurelius Cotta, legatus L. Scipionis, cum Antiochi regis legatis, & Eumenes rex Rhodijq; Romam venerunt. Cotta in senatu primum, deinde in concione iussu patrum, quæ acta in Asia essent, exposuit. supplicatio inde in triduum decreta est, & xl. maiores hostiæ immolari iussæ. Tum omnium primum Eumeni senatus datus est. Is cum breuiter & egisset gratias patribus, quod oblatione se ac fratrem exemissent, regnumq; ab iniurijs Antiochi vindicassent, & gratulatus esset, quod mari terraq; prosperè res gessissent: quodq; regem Antiochum fuscum fugatumq; & exutum castris, prius Europa, post & Asia, quæ cis Taurum montem est, expulissent: sua deinde merita malle eos ex imperatoribus suis legatisq; quam se commemorante, cognoscere, dixit. Hæc approbantibus cunctis, iubentibusq; dicere ipsum omissa in id verecundia, quid sibi à Senatu populoq; Romano tribui equum censeret: propensius cumulatusq; si quo possit, prout eius merita sint, senatum facturum: ad ea rex. Si ab alijs sibi præmiorum optio deferretur, libenter, data modo facultate consulendi senatum Romanum, consilio amplissimi ordinis vsurum fuisse, H ne quid aut immoderatè cupisse, aut petisse parum modestè videri posset. verum enim uero cum ipsi daturi sint, multo magis munificentiam eorum in se fratresq; suos, ipsorum arbitrij debere esse. Nihil hac oratione eius Patres conscripti deteriti sunt, quominus dicere ipsum iuberent. & cum aliquandiu, hinc indulgentia, hinc modestia, inter permittentes inuicem non magis murua, quam inexplicabili facilitate certatum esset, Eumenes templo excessit. Senatus in eadem perstare sententia, vt absurdum esse diceret, ignorare regem quid sperans aut petens venerit, quæ commoda regno suo sint, ipsum optimè scire: Asiam longè melius, quam senatum nosse. reuocandum igitur & cogendum quæ vellet, quæq; sentiret, expromere. Reductus à prætore in templum rex, & dicere iussus: Perseuerassem, inquit, tacere p. c. nisi Rhodiorum legationem mox vocaturos vos scire: & illis auditis, mihi necessitatè fore dicèdi. quæ quidem eò difficilior oratio erit, q; ea postulata eorū futura sunt, vt nō solum nihil quod contra me sit, sed ne quod ad ipsos quidè propriè pertineat, petere videantur. agent enim causam ciuitatum Græcarū, & liberari eas dicent debere. quo impetrato, cui dubium est, quin & à nobis auersuri sint, non eas modò ciuitates, quæ liberabuntur, sed etiam veteres stipendiarias nostras: ipsi autem tanto obligatos beneficio, verbo socios, re vera subiectos imperio & obnoxios habituri sint: & (si dijs placet) cum has tantas opes affectabunt, dissimulabunt vlla parte id ad se pertinere: vos modò id decere, & conueniens esse antefactis, dicēt. Hæc vos ne decipiat oratio, prouidendum vobis erit: neue non solum inæqualiter alios nimium deprimatis ex socijs vestris, alios præter modum extollatis: sed etiam ne qui aduersus vos arma tulerint, in meliore statu sint, quam socij & amici vestri. Quod ad me attinet, in alijs rebus celsisse intra finem iuris mei cui libet videri malim, quam nimis pertinaciter in obtinendo eo tetendisse. in certamine autem amicitia vestra, beneuolentia erga vos, honoris qui à vobis habebitur, minimè equo animo vinci possum. Hanc ego maximam hæreditatem à patre accepi, qui primus omnium Asiam Græciamq; incolentium in amicitiam vestram venit, eamq; perpetua & constanti fide ad extremum finem vitæ perduxit: nec animum duntaxat vobis bonum ac fidelem præstitit, sed omnibus interfuit bellis, quæ in Græcia gessistis, terrestribus, naualibusq;: omni genere comæatum ita, vt nemo sociorum vestrorum æquari vlla parte posset, vos adiuuit. postremò cum Bæoros ad socie-

Supplicatio in triduum decreta ob res in Asia feliciter gestas.
Eumenes rex in Senatum introducitur.

Eumenes ad Patres oratio.

- A** ad societatem vestram hortaretur, in ipsa concione intermortuus, haud multò post expirauit. Huius ego vestigia ingressus, voluntati quidem & studio incolendis vobis adijcere (etenim inexuperabilia hæc erant) nihil potui: rebus ipsis meritisq; & impensis officiorum vt superare possem, fortuna, tempora, Antiochus, & bellum in Asia gestum præbuerunt materiam. Rex Asiæ & partis Europæ Antiochus filiam suam in matrimonium mihi dabat: restituebat extemplò ciuitates, quæ defecerant à nobis: spem magnam in posterum amplificandi regni faciebat, si secum aduersus vos bellum gessissem. Non gloriabor eo, quòd nihil in vos deliquerim, illa potius, quæ vetustissima domus nostræ vobiscum amicitia digna sunt, referam. terrestribus naualibusq; copijs, vt nemo vestrorum sociorū me equiparare posset, imperatores vestros adiuui,
- B** commeatus terra mariq; suppeditaui: naualibus prælijs, quæ multis locis facta sunt, omnibus affui: nec labori meo, nec periculo vsquam peperi: quòd miserrimum est in bello, obsidionem passus sum, Pergami inclusus cum discrimine vltimo simul vitæ regniq;, liberatus deinde obsidione, cum alia parte Antiochus, alia Seleucus circa arcem regni mei castra haberent, relictis rebus meis tota classe ad Hellespontum L. Scipioni Cos. vestro occurri, vt eum in traiciendo exercitu adiuuarem. Postquam in Asiam exercitus vester est transgressus, nunquam à Cos. abcessi: nemo miles Romanus magis assiduus in castris vestris fuit, quàm ego, fratresq; mei. nulla expeditio, nullum equestre prælium sine me factum est, in acie ibi steti: eam partem sum tutatus, in qua me Cos. esse voluit. Non sum hoc dicturus Patres conscripi, quis hoc bello meritis
- C** erga vos mecum comparari potest: ego nulli omnium neq; populorum, neq; regum, quos in magno honore habetis, non ausim me comparare. Masanissa hostis vobis antè quàm locius fuit: nec incolumi regno cum auxilijs suis, sed extorris, expulsus, amissis omnibus copijs, cum turma equitum in castra confugit vestra. tamen eum, quia in Africa aduersus Syphacem & Carthaginienes fideliter atque impigrè vobiscum stetit, non in patrium solum regnum restituitis, sed adiecta opulentissima parte Syphacis regni, præpotentem inter Africæ reges fecistis. Quo tandem igitur nos præmio atq; honore digni apud vos sumus, qui nunquam hostes, semper socij fuimus: pater, ego, fratresq; mei non in Asia tantum, sed etiam procul ab domo in Peloponneso, in Bœotia, in Ætolia, Philippi, Antiochi, Ætolico bello, terra mariq; pro vobis arma tulimus. Quid ergo postulas: dicat aliquis. Ego Patres conscripti quoniam dicere vtiq; volentibus vobis parendum est, si vos ea mente vltra Tauri iuga Antiochum emouistis, vt ipsi teneretis eas terras: nullos accolas, nec finitimos habere, quàm vos malo: nec vlla alia re tutius stabiliusq; regnum meum futurum spero: sed si vobis decedere inde, atq; exercitus deducere in animo est: neminem digniorem esse ex socijs vestris, qui bello à vobis parta possideat, quàm me, dicere ausim. At enim magnificum est liberare ciuitates seruas. ita opinor, si nihil hostile aduersus vos fecerunt. sin autem Antiochi partis fuerunt, quantò est vestra prudentia & æquitate dignius, socijs benemeritis, quàm hostibus vos consulere? Grata oratio regis patribus fuit, & facilè apparebat munificè omnia & propenso animo facturos. Interposita
- E** Smyrnæorum breuis legatio est, quia non aderant quidam Rhodiorum. Collaudatis egregiè Smyrnæis, quòd omnia vltima pati, quàm se regi tradere maluissent: introducti Rhodij sunt. quorū princeps legationis expositis initijs amicitie cum populo Romano meritisq; Rhodiorum Philippi prius, deinde Antiochi bello: Nihil, inquit, nobis tota nostra actione Patres conscripti neq; difficilius, neq; molestius est, quàm quòd cum Eumene nobis disceptatio est, cum quo vno maximè regum, & priuatum singulis, & quòd magis nos mouet, publicum ciuitati nostræ hospitium est. cæterum non animi nostri Patres conscripti nos, sed rerum natura, quæ potentissima est, disiungit: vt nos liberi etiam aliorum libertatis causam agamus, reges serua omnia, & subiecta imperio suo esse velint. Vt cunq; tamè res se habet, magis verecundia nostra aduersus regem nobis obstat, quàm ipsa disceptatio aut nobis impedita est, aut vobis

Rhodiorum legatorum in senatu oratio.

perplexam deliberationem præbitura videtur. nam si aliter socio, atq; amico regi, & benemerito hoc ipso in bello, de cuius præmijs agitur, honos haberi nullus posset, nisi liberas ciuitates ei in seruitutem traderetis, esset deliberatio anceps: ne aut regem amicum inhonoratum dimitteretis, aut decederetis instituto vestro, & gloriam Philippi bello partam nunc seruitute tot ciuitatum deformaretis: sed ab hac necessitate aut gratiæ in amicum minuendæ, aut gloriæ vestræ, egregiè vos fortuna vindicat. est enim deum benignitate non gloriosa magis, quàm diues victoria vestra: quæ vos facile isto velut ære alieno exoluat. nam & Lycaonia & Phrygia vtraq; & Pisidia omnis, & Chersonesus, quæq; circumiacent Europæ, in vestra sunt potestate: quarum vna quælibet regi adiecta, multiplicare regnum Eumenis potest: omnes verò datæ, maximis eum regibus æquare. licet ergo vobis & præmijs belli ditare socios, & non decedere instituto vestro: & meminisse, quem titulum prætenderitis prius aduersus Philippum, nunc aduersus Antiochum belli: quid feceritis Philippo victo, quid nunc à vobis, non magis quia fecistis, quàm quia id vos facere decet, desideretur atq; expectetur. alia enim alijs & honesta & probabilis est causa armorum. illi agrum, hi vicus, hi oppida, hi portus oramq; aliquam maris vt possideant. vos nec cupistis hæc, antequam haberetis: nec nunc, cum orbis terrarum in ditione vestra sit, cupere potestis. pro dignitate & gloria apud omne genus humanum, quod vestrum nomen imperiumq; iuxta ac deos immortales iam pridem intuetur, pugnaistis. quæ parare & quærere arduum fuit, nescio an tueri difficilius sit. gentis vetustissimæ nobilissimæq; vel famarum gestarum, vel omni commendatione humanitatis doctrinarumq; tuendam habet ab seruitio regio libertatem suscepistis. hoc patrocinium receptæ in fidem & clientelam vestram vniuersæ gentis perpetuum vos præstare decet. Non quæ in solo modo antiquo sunt, Græcæ magis vrbes sunt, quàm coloniæ earum, illinc quondam profectæ in Asiam: nec terra mutata mutauit genus aut mores. certare pio certamine cuiuslibet bonæ artis ac virtutis ausi sumus cum parentibus quæq; ciuitas, & conditoribus suis. Adistis Græciæ, adistis Asiæ vrbes pleriq; nisi quod longius à vobis absumus, nulla vincimur alia re. Massilienses, quos, si natura insita velut ingenio terræ vici posset, iam pridem efferassent tot indomitæ circumfusæ gentes, in eo honore, in ea merito dignitate audimus apud vos esse, ac si medium vmbilicum Græciæ incoleant. non enim sonum modo linguæ, vestitumq; & habitum, sed antè omnia mores & leges & ingenium sincera integrumq; à contagione accolarum seruarunt. Terminus est nunc imperij vestri mons Taurus. quicquid intra eum cardinem est, nihil longinquum vobis videri debet. quò arma vestra peruenerunt, eodem ius hinc profectum perueniat. Barbari, quibus pro legibus semper dominorum imperia fuerunt, quo gaudent, reges habeant: Græci suam fortunam, vestros animos gerunt. domesticis quondam viribus etiam imperium amplectebantur. nunc imperium vbi est, ibi vt sit perpetuum, optant: libertatem vestris tueri armis satis habent, quoniam suis non possunt. At enim quædam ciuitates cum Antiocho senserunt: & aliæ prius cum Philippo, & cum Pyrrho Tarētini, ne alios populos enumerem. Carthago libera cum suis legibus est. huic vestro exemplo quantum debeatis, videte Patres conscripti. inducetis in animum negare Eumenis cupiditati, quod iustissimæ iræ vestræ negastis. Rhodij & in hoc & in omnibus bellis, quæ in illa ora gessistis, quàm forti fideliq; opera vos adiuuerimus, vestro iudicio relinquimus, nunc in pace id consilium afferimus, quod si comprobaueritis, magnificentius vos victoria vsos esse, quàm vicisse, omnes existimaturi sint. Apta magnitudini Romanæ oratio visa est. Post Rhodios Antiochi legati vocati sunt. Ij vulgato petentium veniã more, errorem facti regis, obtestati sunt Patres conscriptos, vt suæ potius clementiæ, quàm regis culpæ, qui satis superq; pœnarum dedisset, memores consulere: postremò pacem datam à L. Scipione imperatore, quibus legibus dedisset, confirmarent autoritate sua. Et senatus eam pacem seruandam censuit, & paucos post dies populus iussit. fœdus in capitolio

Antiochi regis legati in senatum introduci.

- A** capitolio cum Antipatro principe legationis, & eodem fratris filio regis Antiochi est ictum. Auditæ deinde & aliæ legationes ex Asia sunt. quibus omnibus datum est responsum, decem legatos more maiorum senatum missurum ad res Asiæ disceptandas, componendasq; : summam tamen hanc fore, vt cis Taurum montem quæ intra regni Antiochi fines fuissent, Eumeni attribuerentur, præter Lyciam Cariamq; , vsq; ad Mæandrum amnem, ea ciuitatis Rhodiorum essent. cæteræ ciuitates Asiæ, quæ Attali stipendiariæ fuissent, eadem Eumeni vectigal penderent : quæ vectigales Antiochi fuissent, eæ liberæ atq; immunes essent. Decem legatos hos decreuerunt, Q. Minutium Rufum, L. Furium Purpurionem, Q. Minutium Thermum, Ap. Claudium Neronem, Cn. Cornelium Merulam, M. Iunium Brutum, L. Auruculeium, L. Æmylium Paulum, P. Cornelium Lentulum, P. Ælium Tuberonem. His, quæ præsentis disceptationis essent, liberâ mandata. De summa rerum senatus constituit. Lycaoniam omnem & Phrygiam vtranq; & Mysiam, regias syluas, & Lydiæ Ioniamq; , extra ea oppida quæ libera fuissent, quo die cum rege Antiocho pugnatum est, & nominatim Magnesium ad Syphilum, & Cariam, quæ Hydrela appellatur, agrûq; Hydreletanum ad Phrygiam vergentem, & castella vicosq; ad Mæandrum amnem, & oppida, nisi quæ libera ante bellum fuissent, Telmessum item nominatim, & castra Telmessium, & agrum qui Ptolemæi Telmessij fuisset: hæc omnia, quæ supra scripta sunt, regi Eumeni iussa dari. Rhodij Lycia data, extra eundem Telmessum, & agrum qui Ptolemæi Telmessi fuisset, hæc & ab Eumene & ab Rhodij excepta. Ea quoq; his pars data
- C** Cariæ, quæ propior Rhodiū insulam trans Mæandrum amnem est, oppida, vici, castella, agri, qui ad Pisidiam vergunt: nisi quæ eorum oppida in libertate fuissent, pridie quàm cum Antiocho rege in Asia pugnatum est. Pro his cum gratias egissent Rhodij, de Solis vrbe, quæ in Cilicia est, egerunt. Argis & illos, sicut sese, oriundos esse. ab ea germanitate fraternam sibi cum ijs charitatem esse. petere hoc extraordinarium munus, vt eam ciuitatem ex seruitute regia eximerent. Vocati sunt regis Antiochi legati, actumq; cum ijs est: nec quicquam impetratum, testante fœdera Antipatro: aduersus quæ ab Rhodij non Solos, sed Ciliciam peti, & iuga Tauri transcendendi. Reuocatis in senatum Rhodij, cum quâto perè tenderet legatus regius, exposuissent patres, adiecerunt: si vtrique eam rem ad ciuitatis suæ dignitatem pertinere censerent
- D** Rhodij, senatum omni modo expugnaturum pertinaciam legatorum. Tum verò impensius, quàm ante, Rhodij gratias egerunt: cessurosq; se potius arrogantiam Antipatri, quàm causam turbandæ pacis præbituros, dixerunt. ita nihil de Solis mutatum est. Per eos dies, quibus hæc gesta sunt, legati Massiliensium nuntiauerunt, L. Bæbium Prætorem in prouinciam Hispaniam proficiscentem, ab Liguribus circumuentum, magna parte comitum cæsa, vulneratum ipsum cum paucis sine licitoribus Massiliam perfugisse, & intra triduum expirasse. Senatus ea re audita decreuit, vt P. Iunius Brutus, qui proprætor in Hetruria esset, prouincia exercituq; traditis vni cui videretur ex legatis, ipse in vltiorem Hispaniam proficisceretur, eaq; ei prouincia esset. Hoc Senatusconsultum, literæq; à Sp. Posthumio Prætore in Hetruria missæ sunt.
- E** profectusq; in Hispaniam est P. Iunius proprætor. in qua prouincia prius aliquanto, quàm successor veniret, L. Æmylius Paulus, qui postea regem Persea magna gloria vicit, cum priore anno haud prosperè rem gessisset: tumultuario exercitu collecto, signis collatis cum Lusitanis pugnavit. fusi fugatiq; sunt hostes. cæsa decem & octo millia armatorum, tria millia ccc. capti, & castra expugnata. Huius victoriæ fama tranquilliores in Hispania res fecit. Eodem anno ante diem tertium calendas Ianuarias Bononiam Latinam coloniam ex Senatusconsulto L. Valerius Flaccus, M. Attilius Serranus. L. Valerius Tappo triumviri deduxerunt. tria millia hominum sunt deducta, equitibus septuagena iugera, cæteris colonis quinquagena sunt data. ager captus de Gallis Boijs fuerat. Galli Tuscos expulerant. Eodem anno censuram multi & clari viri petierunt. quæ res tanquam in se parum magni certaminis causam haberet,

Decem legati mittuntur ad res Asiæ componendas.

Senatusconsultum de summa rerum Asiæ.

Ligures L. Bæbium Pr. circumueniunt.

L. Æmylius Paulus Lusitanos fudit ac fugauit.

Magnū inter Censuræ candidatos certamen.

aliarum contentionem multò maiorem excitauit. petebant T. Quintius Flaminius, P. Cornelius Cn. F. Scipio. L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato, M. Claudius Marcellus, M. Acilius Glabrio, qui Antiochum ad Thermopylas Ætolosq; deuicerat. in hunc maximè, quòd multa congiaria habuerat, quibus magnam partem hominum obligarat; fauor populi se inclinabat. Id cum agrè paterentur tot nobiles, nouum sibi hominem tantum præferri, P. Sempronius Gracchus, & C. Sempronius Rutilius Tribuni plebis ei diem dixerunt, quòd pecuniæ regiæ prædæq; aliquantum captæ in Antiochi castris, neq; in triumpho tulisset, neq; in ærarium detulisset. Varia testimonia legatorum tribunorumq; militum erant. M. Cato ante alios testes conspiciebatur. cuius auctoritatem perpetuo tenore vitæ partam toga candida eleuabat. is testis, quæ uasa aurea atque argentea captis castris inter aliam prædam regiã vidisset, ea se in triumpho negabat uidisse. postremò in huius maximè inuidiam desistere se petitione Glabrio dixit, quando quod taciti indignarentur nobiles homines, id æquè nouus competitor inæstimabili periurio incesset. * centum millium multa irrogata erat. bis de ea re certatum est. tertio, cum de petitione destitisset reus, nec populus de multa suffragium ferre uoluit, & tribuni eo negotio destiterunt. Censores T. Quintius Flaminius, M. Claudius Marcellus creati. Per eòdem L. Æmylio Regillo, qui classe præfectum Antiochi regis deuicerat, extra urbem in æde Apollinis cum senatus datus esset, auditis rebus gestis eius, quantis cum classibus hostium dimicasset, quot inde naues demersisset aut cepisset, magno consensu patrum triumphus naualis est decretus. Triumphauit Cal. Februarijs. in eo triumpho vnde quinquaginta coronæ aureæ translatae sunt, pecunia nequaquam tanta pro specie regij triumphij * tetradrachma Attica xxxiiii. millia dcc. * cistophorum cxxxii. millia. ccc. Supplicationes deinde fuerunt ex senatusconsulto, quòd L. Æmylius Paulus in Hispania prospere rem gessisset. Haud ita multò post L. Scipio ad urbem venit. qui, ne cognomine fratri cederet, Asiaticum se appellari uoluit. & in senatu, & in concione de rebus ab se gestis differuit. Erant qui fama id maius bellum, quàm difficultate rei fuisse interpretarentur. vno memorabili prælio debellatum, gloriamq; eius uictoriæ defloratam ad Thermopylas esse. Cæterum uerè æstimanti, Ætolicum magis ad Thermopylas bellum, quàm regium fuit. quota enim parte uirium suarum ibi dimicauit Antiochus; in Asia totius Asiæ steterunt vires, ab ultimis orientis omnium gentium contractis auxilijs. Meritò ergo & dijs immortalibus, quantus maximus poterat, habitus est honos, quòd ingentem uictoriam facilem etiam fecissent, & imperatori triumphus est decretus. Triumphauit mense intercalario pridie Cal. Martias. qui triumphus spectaculo oculorù maior, quàm Africani fratris eius fuit, recordatione rerum, & æstimatione periculi certaminisq; non magis comparadus, quàm si imperatorem imperatori, aut Antiochum ducem Annibali conferres. Tulit in triumpho signa militaria cccxxxiiii. oppidorum simulachra cxxxiiii. eburneos dentes mille ccxxi. aureas coronas ccxxxiiii. * argenti pòdo cxxxvii. millia, & ccccxx. * tetradrachmum Atticorum ccxxxiiii. millia, . cistophorum cccxxxi. millia, & lxx. * nummos aureos Philippeos cxi. millia: uasorum argenteorum (omnia cælata erant) * mille pondo, & cccxxxiiii. aureorum * mille pondo xxiiii. & duces regij præfecti, & purpurati duo & xxx. ante currum ducti. Militibus * quiniuceni denarij dati, duplex centurioni: triplex equiti. & stipendium militare, & frumentum duplex post triumphum datum. prælio in Asia factò duplex dederat. Triumphauit anno ferè, postquam consulatu abiit. Eodem ferè tempore & Cn. Manlius Cos. in Asiam, & Q. Fabius Labeo Pr. ad classem venit. Cæterum Cos. non deerat cum Gallis belli materia. mare pacatum erat, deuicto Antiocho. cogitanti itaq; Fabio, cui rei potissimum insisteret, ne otiosam prouinciam habuisse uideri posset: optimum uisum est, in Cretam insulam trajicere. Cydoniatæ bellum aduersus Gortynios Gnostiosq; gerebant. & captiuorum Romanorum, atque Italici generis magnus numerus in seruitute esse per totam

* Valent 1000.
coron.

L. Æmylius Regillus triumphat.

* Valer coron.
13880.

* Corò. 10584.

L. Scipio Asiaticus cognominatur.

L. Scipionis Asiaticus triumphus.

* Co. 1374200.

* Cor. 89600.

∴ Co. 2648; 27.

* Cor. 420000

* Corò. 14240.

* Cor. 114688.

* Corò. 2. cum dimidio.

H

I

K

A totam insulam dicebatur. Classe ab Epheso profectus, cum primum Cretæ lictus at-
 rigit, nuncios circa ciuitates misit, vt armis absterent, captiuosq; in suis quæq; vrbi-
 bus agrisq; conquisitos reducerent, & legatos mitterent ad se, cum quibus de rebus
 ad Cretenes pariter Romanosq; pertinentibus ageret. Nihil magnopere ea Creten-
 ses mouerunt. captiuos, præter Gortynios, nulli reddiderunt. Valerius Antias ad
 quatuor millia captiuorum, quia belli minas timuerunt, ex tota insula reddita scri-
 psit: eamq; causam Fabio, cum rem nullam aliam gessisset, naualis triumphi impe-
 trandi ab senatu fuisse. à Creta Ephesum Fabius redijt: inde tribus nauibus in Thra-
 ciæ oram missis, ab Æno & Marona præsidia Antiochi deduci iussit, vt in liberta-
 te eæ ciuitates essent.

B

EPITOME LIBRI XXXVIII.

MARCUS Fuluius consul in Epiro Ambracienses obsessos, per deditionem accepit: Cephaleniam subegit: Ætolis
 perdomiti pacem dedit. Cn. Manlius consul collega eius Gallogrecos, Tolisobogios, Tectosagos, & Trocmos, qui
 Brenno duce in Asiam transferant, cum soli citra Taurum montem minime pareant, vicit. Eorum origo, & cum
 ea loca quæ tenent, occupauerintq; referuntur. Exemplum quoque virtutis & pudicitie in femina traditur. quæ
 cum regis Gallogrecorum vxor fuisset, capta, centurionem qui ei vim intulerat, occidit. Lustrum à censoribus con-
 ditum est. censa sunt ciuium capita CCLVIIII. millia, & CCCXXXVIII. Cum Ariarathæ rege Cappadocie amicitia iuncta est.
 Cn. Manlius, contradicentibus decem legatis, ex quorum consilio sedus cum Antiocho conscripserat: de Gallogrecis, acta pro se
 causa in senatu triumphauit. Scipio Africanus, die ei dicta, vt quidam aiunt, à Q. Petilio Acteo tribuno plebis, vt quidam à Ne-
 uio, quoddam præda ex Antiocho capta ararium fraudasset: posteaquam is dies venit, euocatus in Rostra. Hac die, inquit, Quirites
 Carthaginem vici: & prosequente populo, Capitolium ascendit: inde, ne amplius tribunitijs iniurijs vexaretur, in voluntarium
 exilium Linternum concessit, incertum ibi an Roma defunctus: nam eius monumentum vtrouique fuit. L. Scipio Asiaticus frater

C

Africanus, eodem peculatus crimine accusatus, damnatusq; cum in vincula & carcerem duceretur: Tib. Sempronius Gracchus
 trib. pleb. qui antea Scipionibus inimicus erat, intercessit: & ob id beneficium Africani filiam duxit. Cum prætor quaestores in bo-
 na eius publicè possidenda mississet, non modò in ijs nullum vestigium pecunie regie apparuit, sed nequaquam tantum in ara-
 rium redactum, quanta summa erat damnatus, collatam à cognatis & amicis innumerabilem pecuniam accipere noluit:
 qua necessariæ ei erant ad cultum, retenta.

DUM in Asia bellum geritur, ne in Ætolia quidem quietæ res
 fuerant, principio agente Athamanum orto. Athamania
 ea tempestate, pulso Aminandro, sub præfectis Philippi re-
 gio tenebatur præsidio: qui superbo atq; immodico impe-
 rio desiderium Aminandri fecerant. Exulanti tum Aminan-
 dro in Ætolia literis suorum, indicantium statum Athama-
 niæ, spes recuperandi regni facta est. remissiq; nuncij ab eo
 ad principes Argitheam, (id enim caput Athamaniæ erat) si
 popularium animos satis perspectos haberet, impetrato

*Athamania sub
 præfectis Philippi
 tenetur.*

D

ab Ætolis auxilio, in Athamaniam se venturum cum delectis Ætolorum, quod con-
 silium esset gentis, & Nicandro prætore. Quos vbi ad omnia paratos esse vidit, cer-
 tiores subinde facit, quo die cum exercitu Athamaniam ingressurus esset. Quatuor
 primò fuere coniurati aduersus Macedonum præsidium. hi senos sibi adiutores ad
 rem gerendam assumpserunt. deinde paucitate parum freti, quæ celandæ rei quàm a-
 gendæ aptior erat, parem priori numerum adiecerunt. ita duo & quinquaginta facti,
 quadrisariam se diuiserunt: pars vna Heracleam, altera Tetraphyliam petit, vbi custo-
 dia regiæ pecuniæ esse solita erat, tertia Theudoriam, quarta Argitheam. Ita inter om-
 nes conuenit, vt primò quieti, velut ad priuatam rem agendam venissent, in foro ob-
 uersarentur: die cerra multitudinem omnem conuocarent ad præsidia Macedonum
 arcibus expellenda. Vbi ea dies aduenit, & Aminander cum mille Ætolis in finibus
 erat: ex composito quatuor simul locis præsidia Macedonum expulsa, literæq; in a-
 lias vrbes passim dimissæ, vt vindicarent sese ab impotenti dominatione Philippi,
 & restituerent in patrium ac legitimum regnum. Vndique Macedones expelluntur.
 Theium oppidum, literis à Zenone præfecto præsidij interceptis, & arce ab regijs
 occupata, paucos dies obsidentibus restitit: deinde id quoque traditum Aminandro
 est, & omnis Athamania in potestate erat, præter Athenæum castellum, finibus Ma-
 cedoniæ subiectum. Philippus audita defectione Athamaniæ, cum sex millibus ar-

*Macedones expel-
 luntur vrbibus A-
 thamaniæ.*

matorum profectus ingenti celeritate Gomphos peruenit. ibi relicta maiore parte exercitus (neq; enim ad tanta itinera suffecissent) cum duobus millibus Athenæum, quod vnum à præsidio suo retentum fuerat, peruenit. inde proximis tentatis, cum facile animaduerrisset cetera hostilia esse, Gomphos regressus, omnibus copijs simul in Athamaniam redijt. Zenonem inde cum mille peditibus præmissum Ethopiam occupare iuber, opportunè Argitheæ imminentem: quem vbi teneri à suis locum vidit, ipse circa templum Ioui sacrum posuit castra. ibi vnum diem fœda tempestate retentus, postero die ducere ad Argitheam intendit. Euntibus extemplo apparuere Athamanes, in tumulos imminentes viæ discurrentes. ad quorum conspectum constitere prima signa, totoq; agmine pauor & trepidatio erat: & pro se quisque, quidnam futurum esset, cogitare, si in valles subiectas rupibus agmen foret demissum. Hæc tumultuatio regem cupientem, si se sequerentur, raptim euadere angustias, reuocare primos, & eadem qua venerat via referre coëgit signa. Athamanes primò ex interuallo quieti sequebantur. posteaquam Ætoli se coniunxerunt, hos, vt ab tergo agmini instarent, reliquerunt. ipsi à lateribus se circumfuderunt. quidam per notos calles breuiore via prægressi, transitus in sedere: tantumq; tumultus Macedonib⁹ est iniectum, vt fugæ magis effusè, quàm itineris ordinati modò, multis armis virisq; relictis, flumen traiecerint. Hic finis sequendi fuit. inde turò Macedones Gomphos, & à Gomphis in Macedoniam redierunt. Athamanes Ætoliq; Ethopiam ad Zenonem ac mille Macedonas opprimendos vndique concurrerunt. Macedones parum loco freti, ab Ethopia in altiorem disruptioremq; vndique tumulum concessere. quo pluribus locis aditu inuento, expulere eos Athamanes: dispersosq; & per inuias atq; ignotas rupes iter fugæ non expedientes, partim ceperunt, partim interfecerunt. multi pauore in derupta præcipitati, perpauca cum Zenone ad regem euaserunt. postero die per inducias sepeliendi cæfos potestas facta est. Aminander recuperato regno legatos Romam ad senatum, & ad Scipiones in Asiam, Ephesi post magnum cum Antiocho prælium morantes, misit. Pacem petebat, excusabatq; sese, quòd per Ætolos recuperasset paternum regnum. Philippum incusabat. Ætoli ex Athamania in Amphilochos profecti sunt, & maioris partis voluntate in ius ditionemq; totam redegerunt gentem. Amphilochia recepta (nam fuerat quondam Ætolorum) eadem spe in Aperantiam transcenderunt. ea quoq; magna ex parte sine certamine in ditionem venit. Dolopes nunquam Ætolorum fuerant: Philippi erant. hi primùm ad arma concurrerunt: cæterum posteaquam Amphilochos cum Ætolis esse, fugamq; ex Athamania Philippi, & cædem præsidij eius acceperunt, & ipsi à Philippo ad Ætolos deficiunt. Quibus circumiectis gentibus, iam vndique se à Macedonibus tutos credentibus esse Ætolis, fama affertur: Antiochum in Asia victum ab Romanis. nec ita multo post legati ab Roma rediere, sine spe pacis: Fuluiumq; eos. nunciantes iam cum exercitu traiecisse. His territi, prius ab Rhodo & Athenis legationibus excitis, vt per auctoritatem ciuitatum earum suæ preces nuper repudiatae faciliorem aditum ad senatum haberent: principes gentis ad tentandum vltimam spem Romam miserunt, nihil ne bellum haberent, priusquam penè in conspectu hostis erat, præmeditati. Iam M. Fuluius Apolloniam exercitu traiecto, cum Epirotarum principibus consultabat, vnde bellum inciperet. Epirotis Ambraciam placebat aggredi: quæ tum contribuerat se Ætolis. siue ad tuendam eam venirent Ætoli, apertos circa campos ad dimicandum esse: siue detrectarent certamen, oppugnationem fore haud difficilem. nam & copiam in propinquo materiae ad aggeres excitandos, & cætera opera esse: & Arethontem nauigabilem amnem opportunum ad comportanda quæ vsui sint, præter ipsa mcenia fluere: & ætatem aptam rei gerendæ adesse. His persuaferunt, vt per Epirum duceret. Consuli ad Ambraciam aduenienti, magni operis oppugnationis visa est. Ambracia tumulo aspero subiecta est, Perranthem incolæ vocant. vrbs quæ murus vergit in campos & flumen, occidentem: arx, quæ posita in tumulo est, orientem spectat.

Ætoli coniungunt se Athamanibus.

Ætoli recipiunt Amphilochiam & Aperantiam.

Dolopes ad Ætolos deficiunt.

Fuluius cõsul Ambraciã oppugnat.

A amnis Arethon ex Acarnania fluens cadit in sinum maris, ab nomine propinqua³ vr-
bis Ambraciam appellatum. præterquam quod hinc amnis munit, hinc tumuli, mu-
ro quoq; firmo septa erat, patente in circuitu paulò amplius tria millia passuum. Ful-
uius bina à campo castra modico inter se distantia interuallo, vnum castellum loco
edito contra arcem obiecit. ea omnia vallo ac fossa ita iungere parat, ne exitus inclu-
sis ab vrbe, nèue aditus foris ad auxilia intromittenda esset. Ad famam oppugnatio-
nis Ambraciæ Stratum iam edicto Nicandri Prætoris conuenerant Ætoli. inde pri-
mò copijs omnibus ad prohibendam obsidionem venire, in animo fuerat. deinde
posteaquam urbem iam magna ex parte operib⁹ septam viderunt, Epirotarum trans
flumen loco plano castra posita esse: diuidere copias placuit. cum mille expeditis Eu-
B polemus Ambraciam profectus, per nondum commissa inter se munimenta urbem
intrauit. Nicandro cum cætera manu primò Epirotarum castra nocte aggredi consi-
lium fuerat: haud facili ab Romanis auxilio, quia flumen intererat. deinde pericu-
losum inceptum ratus, ne qua sentirent Romani, & regressus inde in tutum non ef-
set: deterritus ab hoc consilio ad depopulandam Acarnaniam iter conuertit. C O S. *Aetoli populantur
Acarnaniam.*
iam munimentis, quibus sepienda vrbs erat: iam operibus, quæ admouere muris pa-
rabat, perfectis, quinq; simul locis mœnia est aggressus: tria paribus interuallis faci-
liore aditu à campo, aduersus Pyrrheum quod vocant, admouit: vnum è regione Æ-
sculapij, vnum aduersus arcem. arietibus muros quatiebat: asseribus falcatis deterge-
bat pinnas. Oppidanos primò & ad speciem, & ad ictus mœnium cum terribili soni-
tu editos pauor ac trepidatio cæpit. deinde vt præter spem stare muros viderunt: col-
lectis rursus animis, in arietes tollentibus libramenta plumbi aut saxorum, stipi-
tæ sue robustos incutiebant, falces anchoris ferreis iniectis in interiorem partem mu-
ri trahentes asserem perfringebant: ad hoc eruptionibus & nocturnis in custodias o-
perum, & diurnis in stationes vltro terrorem inferebant. in hoc statu res ad Ambra-
ciam cum essent, iam Ætoli à populatione Acarnaniæ Stratum redierant. inde Ni-
cander Prætor spem nactus soluendæ incepto forti obsidionis, Nicodamum quen-
dam cum Ætolis quingentis Ambraciam intromittit. noctem certam, tempusq; eri-
am noctis cõstituit, quo & illi ab vrbe opera hostium, quæ aduersus Pyrrheum erant,
aggrederentur, & ipse ad castra Romana terrorem faceret: posse ratus ancipiti tumultu,
& nocte augente pauorem, memorabilem rem geri. Et Nicodamus in tempesta
D nocte, cum alias custodias fefellisset, per alias impetu constanti erupisset, superato
brachio in urbem penetrat, animiq; aliquantum ad omnia audenda & spei obsessis
adiecit: & simul constituta nox venit, ex composito repente opera est aggressus. Id in-
ceptum conatu, quàm effectu grauis fuit, quia nulla ab exteriori parte vis admota
est: seu metu deterrito prætoris Ætolorum, seu quia potius visum est Amphilochois o-
pem ferre nuper receptis: quos Perseus Philippi filius missus ad Dolopiam Amphilo-
chosq; recipiendos, summa vi oppugnabat. Tribus locis, sicut ante dictum est, ad
Pyrrheum opera Romana erant. quæ omnia simul, sed nec apparatu, nec vi simili Æ-
toli aggressi sunt. alij cum ardentibus facibus, alij stuppam picemq; & malleolos fe-
rentes, tota collucente flammis acie, aduenere: multos primo impetu custodes op-
prefferunt. deinde posteaquam clamor tumultusq; in castra est perlarus, datumq; à
consule signum, arma capiunt, & omnibus portis ad opem ferendam effunduntur. v-
no in loco ferro igniq; gesta res est. à duobus irritò incepto, cum tentassent magis
quàm inissent certamen, Ætoli abscesserunt. atrox pugna in vnum inclinauerat lo-
cum. ibi diuersis partib⁹ duo duces, Eupolemus & Nicodamus pugnantibus hortaban-
tur, & propè certa fouebant spe. iam Nicandrum ex composito affore, & terga hosti-
um inuasurum. Hæc res aliquandiu animos pugnantium sustinuit. cæterum postea-
quam nullum ex composito signum à suis accipiebant, & crescere numerum ho-
stium cernebant, destituti segnus instare: postremò re omissa, iam vix tuto receptu,
fugientes in urbem compelluntur, parte operum incensa, & plurib⁹ aliquanto, quàm
ipfi ce-

*Perseus Philippi fi-
lius Dolopes Am-
philochois oppu-
gnat.*

ipsi ceciderant, interfectis. quod si ex composito acta res fuisset, haud dubium erat expugnari vna vtiq; parte opera cum magna cæde hostium potuisse. Ambracienfes, quiq; intus erant Ætoli, non ab eius solum noctis incepto recessere, sed in reliquum quoq; tempus, velut proditi à suis, segniores ad pericula erant. iam nemo eruptionibus, vt antè, in stationes hostium, sed dispositi per muros & turres ex tuto pugnabant. Perseus vbi adesse Ætolos audiuit, omiſsa obsidione vr̄bis, quam oppugnabat, depulatus tantum agros, Amphilochia excessit, atque in Macedoniam redijt. Et Ætolos inde auocauit populatio maritimæ oræ. Pleuratus Illyriorum rex cum sexaginta lembis Corinthium sinum inuectus, adiunctis Achæorum, quæ Patris erant, nauibus, maritima Ætolix vastabat. aduersus quos mille Ætoli missi, quacunq; se classis circumegerat, per littorum anfractus breuioribus semitis occurrebant. Et Romani ad Ambraciam pluribus locis quatendo arietibus muros, aliquantum vr̄bis nudaerant: nec tamen penetrare in vr̄bem poterant. nam & pari celeritate nouus pro diruto murus obijciebatur, & armati ruinis superstantes instar munimenti erant. Itaq; cum aperta vi parum procederet cos. res, cuniculum occultum, vineis antè contacto loco, agere instituit. & aliquandiu, cum dies noctesq; in opere essent, non solum sub terra fodientes, sed egerentes etiam humum, fefelleret hostem. tumulus repente terræ eminens, index operis oppidanis fuit. pauidiq; ne iam subrutis muris facta in vr̄bem via esset, fossam intra murum è regione eius operis, quod vineis contactum erat, ducere instituunt. cuius vbi ad tantam altitudinem, quantæ esse solum in sinum cuniculi poterat, peruenerunt: silentio facto pluribus locis aure admota, sonitum fodiendum captabant. quem vbi acceperunt, aperiunt rectam in cuniculum viam. nec fuit magni operis. momento enim ad inane, suspensio fulturis ab hostibus muro, peruenerunt. ibi commissis operibus, cum è fossa in cuniculum pateret iter, primè ipsis feramentis, quibus in opere vsi erant: dein celeriter armati etiam subeuntes occultam sub terram ediderunt pugnam. segnior deinde ea facta est, intersepientibus cuniculum, vbi vellent, nunc cilicij præsentis, nunc foribus raptim obiectis. Noua etiam haud magni operis aduersus eos qui in cuniculo erant, excogitata res est. dolium à fundo pertusum, quâ fistula modica inferi posset, & fistulam ferream, operculumq; dolij ferreum, & ipsum pluribus locis perforatum fecerunt. hoc tenui pluma completum dolium ore in cuniculum verso posuerunt: per operculi foramina prælongæ hastæ, quas sarissas vocant, ad summouendos hostes eminebant, scintillam leuem ignis inditam plumæ, folle fabrilis ad caput fistulæ imposto, flando accenderunt. inde non solum magna vis fumi, sed acrior etiam scedo quodam nidore ex adusta pluma cum totum cuniculum compleſset, vix durare quilibet intus poterat. Cum in hoc statu res ad Ambraciam esset: legati ab Ætolis Phaneas & Damoteles cum liberis mandatis decreto gentis ad cos. venerunt. nam Prætor eorum cum aliqua parte Ambraciam oppugnari cerneret, alia infestam oram nauibus hostium esse, alia Amphilochos Dolopiamq; à Macedonibus vastari: nec Ætolos simul ad tria diuersa bella occurrantes sufficere: conuocato concilio Ætolos principes quid agendum esset, consuluit. Omnium eò sententiæ decurrerunt, vt pax, si posset, æquis: si minus, tolerandis conditionibus peteretur. Antiochi fiducia bellum susceptum. Antiocho terra mariq; superato, & propè extra orbem terræ vltra iuga Tauri exacto, quam spem esse sustinendi belli? Phaneas & Damoteles, quod è re Ætolorum, vt in tali casu fideq; sua esse censerent, agerent. quod enim sibi consilium, aut cuius rei electionem à fortuna relictam? Cum his mandatis legati missi, orare cos. vt parceret vr̄bi, miseretur gentis quondam sociæ, nolle dicere iniurijs, miserijs certe coactæ insanire. non plus mali meritos Ætolos Antiochi bello, quàm boni antè, cum aduersus Philippum bellatum sit, fecisse. nec tum largè gratiam relatum sibi, nec nunc immodicè pœnam iniungi debere. Ad ea consul respondit: Magis sæpè, quàm verè vnquam Ætolos pacem petere. imitarentur Antiochum in petenda pace, quem in bellum traxissent. non paucis

Pleuratus Illyriorum rex, maritima Ætolix populatur.

Ætoli legati ad consulem de pace mittunt.

- A paucis urbibus eum, de quarum libertate certatum sit, sed omni Asia cis Taurum montem, opimo regno excessisse. Ætolos, nisi inermes, de pace agentes non audirum se. arma illis prius, equosq; omnes tradendos esse, deinde * mille talentum ar-
* Cor. 600000.
- B propè viam positus, quibuscum bellum erat, circumuenti, Tyrreum custodiendi deducuntur. Hæc mora iniecta est paci. Cùm iam Atheniensium Rhodiorumq; le-
Atheniensium Rhodiorumq; legati cons. pro Ætolis.
- C lius, qui cum ea gente primùm amicitiam pepigerat, consulis frater, matre genitus eadem, egregiè adiuuit. Ambracienses prius pacti, vt Ætolorum auxiliares sine fraude emitterent, aperuerunt portas. dein vt * quingenta Euboica darent talenta, ex quibus
* Cor. 200000. Est autem Euboicum talentum minus Attico.
- D runt. Ambracienses coronam auream eos. * centum & quinquaginta pondo dede-
* Val. coron. 16800.
- E Dolophas, Amphilochosq; & Athaman iam ereptas sibi querens, præsidiaq; sua, postremò etiam filium Persea ex Amphilochis pulsum, auerterat senatum ab audiendis precib; eorù. Rhodij tamen & Athenienses cum silentio auditi sunt. Atheniensis le-
Legati Atheniensis eloquentia.
- gatus Leon, Icesia filius, eloquentia etiam dicitur mouisse. qui vulgata similitudine, mari tranquillo, quod ventis concitaretur, æquiparando multitudinem Ætolorum, vsus, cùm in fide Romanæ societatis mansissent, insita gentis tranquillitate quiescere eos aiebat. posteaquã stare ab Asia Thoas & Dicæarchus, ab Europa Meneras & Damocritus cœpissent: tum illam tempestatem coortam, quæ ad Antiochum eos, sicuti in scopulum, intulisset. Diu iactati Ætoli, tandem vt conditiones pacis conuenirent, effecerunt. fuerunt autem hæc. Imperium maiestatemq; p. r. gens Ætolorum conseruato sine dolo malo. ne quem exercitum, qui aduersus socios amicosq; eorum duce-
Quibus conditionibus pax data sit Ætolis.
- tur, per

tur, per fines suos transire finito: néue vlla ope iuato. hostes eosdem habeto, quos P. R. armaq; in eos fertor, bellumq; pariter gerito. perfugas, fugitios captiuosq; reddito Romanis socijsq;: præterquam si qui capti, cum domos redissent, iterum capti sunt: aut si qui eo tempore ex ijs capti sunt, qui tum hostes erant Romanis, cum inter præsidia Romana Aetoli essent. aliorum qui comparebunt, intra dies centum Coryæorum magistratibus sine dolo malo tradantur. qui non comparebunt, quando quisq; eorum primùm inuentus fuerit, reddatur. obsides XL. arbitrato cos. Rom. dato: ne minores XII. annorum, neu maiores XL. obses ne esto prætor, præfectus equitum, scriba publicus: neu quis, qui antè obses fuerit apud Rom. Cephalenia extra pacis leges esto. De pecuniæ summa, quam penderent, pensionibusq; eius nihil ex eo quod cum cos. conuenerat, mutatum. pro argento si aurum dare mallent, darent, conuenit: dum pro argenteis decem aureus vnus valeret. Quæ vrbes, qui agri, qui homines Aetolorum iuris aliquando fuerunt: qui eorum L. Quintio, Cn. Domitio cos s. postuè eos cos. aut armis subacti, aut voluntate in ditionem P. R. venerunt, ne quem eorum Aetoli recepisse velint. Aeniadæ cum vrbe agrisq; Acarnanum funto. His legibus fœdus ictum cum Aetolis est. Eadem non ætate solùm, sed etiam iisdem prope diebus, quibus hæc à M. Fulvio consule in Aetolia gesta sunt: cos. alter Cn. Manlius in Gallogræcia bellum gessit, quod nunc ordiri pergam. Vere primo Ephesum consul venit, acceptisq; copijs à L. Scipione, & exercitu iustrato, concionem apud milites habuit. qua, collaudata virtute eorum, quòd cum Antiocho vno prælio debellarent: adhortatus eos ad nouum cum Gallis suscipiendum bellum, qui & auxilijs Antiochum iuuissent: & adeo indomita haberent ingenia, vt ne quicquam Antiochus emotus vltra iuga Tauri montis esset, nisi frangerentur opes Gallorum: de se quoq; pauca, nec falsa, nec immodica adiecit. Leti milites cum frequenti assensu cos. audiuerunt, partem virium Antiochi fuisse Gallos credentes: rege superato, nullum momentum in solis per se Gallorum copijs fore. Eumenem haud in tempore abesse (Romæ tunc erat) credere cos. ignarum locorum hominumq;, & cuius interessent frangi Gallorum opus. Attalum igitur fratrem eius accersit à Pergamo, hortatusq; ad capeffendum secum bellum, pollicentem suam suorumq; operam, domum ad comparandum copias dimittit. Paucos post dies profecto ab Epheso cos. ad Magnesium occurrit Attalus cum mille peditibus, equitibus cc. Athenæo fratre iusso cum cæteris copijs subsequi: commendata ijs custodia Pergami, quos fratri regnoq; fidos credebat. cos. collaudato iuvene, cum omnibus copijs ad Mæandrum progressus, castra posuit. quia vado superari amnis non poterat: & contrahendæ naues erant ad exercitum traijciendum. Transgressi Mæandrum, ad Hierancomen peruenerunt. fanum ibi augustum Apollinis, & oraculum: fortes versibus haud inconditis dare vates dicuntur. hic alteris castris ad Harpasum flumen ventum est. quòd legati ab Alabandis venerunt, vt castellum quod ab ipsis nuper descisset, aut autoritate aut armis cogeret iura antiqua pati. Eodem & Athenæus Eumenis & Attali frater cum Cretenfi Leuso, & Corrago Macedone venit. mille pedites mistarum gentium, & trecentos equites secum adduxerunt. Consul tribuno militum misso cum modica manu, castellum vi receptum Alabandensibus reddit. ipse nihil via digressus, ad Antiochiam super Mæandrum amnem posuit castra. Huius amnis fontes Celænis oriuntur. Celæna vrbs caput quondam Phrygiæ fuit. migratum inde haud procul veteribus Celænis: nouæq; vrbi Apameæ nomen inditum ab Apamea sorore Seleuci regis. Et Marfyas amnis haud procul à Mæandri fontibus oriens, in Mæandrum cadit. fama q; ita tenet: Celænis Marfyam cum Apolline tibiaram cantu certasse. Mæander ex arce summa Celænarum ortus, media vrbe decurrens per Caras primùm, deinde Ionas, in sinum maris editur, qui inter Prienem & Miletum est. Ad Antiochiam in castra consul Seleucus Antiochi filius ex fœdere icto cum Scipione ad frumentum exercitui dandum venit. parua disceptatio de Attali auxiliaribus orta est: quòd Romano tantum mi-

Cn. Manlius in Gallogræcia bellum gessit.

Celæna.

Marfyas.

A tum militi pactum Antiochum, vt daretur frumentum Seleucus dicebat. discussa ea quoque est constantia consulis, qui misso tribuno edixit, ne Romani milites acciperent, priusquam Attali auxilia accepissent. inde ad Gordiutichos (quod vocant) processum est, ex eo loco ad Tabas tertijs castris peruentum. In finibus Pisidarum posita est vrbs, in ea parte quæ vergit ad Pamphylum mare. integris viribus regionis eius, feroces ad bellandum habebat viros. Tum quoque equites, in agmen Romanum eruptione facta, haud modicè primo impetu turbauere. deinde vt apparuit, nec numero se nec virtute pares esse, in urbem compulsi, veniam erroris petebant, dedere urbem parati. * v. & xx. talenta argenti, & x. millia medimnùm tritici imperata. ita in deditione accepti. Tertio inde die ad Chaum amnem peruentum: inde profecti Eri-

B Zam urbem, primo impetu ceperunt. Ad Thabusion castellum imminens flumini Indo ventum est, cui fecerat nomen Indus ab elephanto deiectus. Haud procul à Cibyra aberant: nec legatio vlla à Moagete tyranno ciuitatis eius, homine ad omnia infido atq; importuno, veniebat. ad tentandum eius animum C. Heluium cum quatuor millibus peditum & quingentis equitibus consul præmittit. Huic agmini iam fines ingredienti legati occurrerunt, nunciantes, paratum esse tyrannum imperata facere. orabant, vt pacatus fines iniret, cohiberetq; à populatione agri militem. & in coronam auream * xv. talenta afferebant. Heluius integros à populatione agros seruatum pollicitus, ire ad consulem legatos iussit. quibus eadè referentibus, consul, Neq; Romani, inquit, bonæ voluntatis vllum signum erga nos tyranni habemus: & ipsum talem esse inter omnes constat, vt de pœna eius magis quàm de amicitia nobis cogitandum sit. Perturbati hac voce legati, nihil aliud petere, quàm vt coronam acciperet: veniendiq; ad eum potestatem tyranno, & copiam loquendi ac purgandi se, faceret. Permissu consulis postero die in castra tyrannus venit, vestitus comitatusq; vix ad priuati modice locupletis habitum. & oratio fuit summissa & infracta, extenuantis opes suas, urbiumq; suæ ditionis egestatem querentis. Erant autem sub eo, præter Cibyram, Syleum, & quæ Alimne appellatur. ex his, vt se suosq; spoliaret, * quinque & viginti talenta se confecturum, propè vt diffidens pollicebatur. Enimuero, inquit, consul, ferri iam ludificatio ista non potest, parum est non erubuisse absentem, cum per legatos frustrareris nos, nisi præfens quoq; in eadem impudentia persistas? quin-

D que & viginti talenta tyrannidem tuam exhaurient? * quingenta ergo talenta nisi triduo numeras, populationem in agris, obsidionem in vrbe expecta. Hac denunciatione conterritus: perstare tamen in pertinaci simulatione inopiæ, & paulatim illiberali adiectione, nunc per cauillationem, nunc precibus & simulatis lacrymis, ad * centum talenta est perductus. adiecta decem millia medimnùm frumenti. Hæc omnia intra sex dies exacta. A Cibyra per agros Sindensium exercitus ductus, transgressusq; Calauræ amnem, posuit castra. postero die est præter Caralitin paludem agmen ductum. ad Mæandrum manserunt. inde progredientibus ad Lagon proximam urbem, metu incolæ fugerunt. vacuum hominibus, & refertum rerum omnium copia oppidum diripuerunt. inde ad Lyci fluminis fontem, postero die ad Cobulatum amnem progressi. Termessenses eo tempore Hyriensium arcem vrbe capta oppugnabant: inclusi cum alia spes auxilij nulla esset, legatos ad consulem orantes opem miserunt. cum coniugibus ac liberis in arce inclusos se mortem indies aut ferro aut fame patiendam expectare. Volenti cõsuli causa in Pamphylia diuertendi oblata est: adueniens obsidione Hyrienses exemit. Termesso pacem dedit, quinquaginta talentis argenti acceptis: item aspendijs, cæterisq; Pamphylia populis. Ex Pamphylia rediens ad flumen Taurû primo die, postero ad Xylinen (quam vocant) comen posuit castra. profectus inde continentibus itineribus, ad Cormasam urbem peruenit. Darfa proxima vrbs erat. eam metu incolarum desertam, plenam omnium rerum copia inuenit. Progrediendi præter paludes, legati ab Lyfinia dedentes ciuitatem venerunt. Inde in agrum Sagalassenum, vberem fertilemq; omni genere frugum, ventum est. Colunt

*Pisida.***Coro. 30000.**Gallogræcorum ob-
rigo.**Manlij consulis ad
militis oratio.*

Pisidæ, longè optimi bello regionis eius. cùm ea res animos facit: tum agri fecunditas & multitudo hominum, & situs inter paucas munitæ vrbis. Consul, quia nulla legatio ad fines præsto fuerat, prædatum in agros misit. tum demum fracta pertinacia est, vt ferri agiq; res suas viderût. legatis missis pacti* quinquaginta talentis, & viginti millibus medimnûm tritici, & viginti hordei, pacem impetrauerunt. Progressus inde ad Obrimæ fontes, ad vicum quem Aporidos comen vocant, posuit castra. Eò Seleucus ab Apamea postero die venit. Agros inde & inutilia impedimenta cùm Apameam dimisisset, ducibus itinerum à Seleuco acceptis, profectus eo die in Metropolitano campum, postero die Diniæ Phrygiæ processit. inde Sinnada venit: metu omnibus circa oppidis desertis: quorum iam præda graue agmen trahens, vix quinque millium de toto itinere profecto, ad Beudos, quod vetus appellant, peruenit. ad Anaburam inde, & altero die ad Mæandri fontes, tertio ad Abbassum posuit castra: ibi plures dies statiuā habuit: quia peruentum erat ad Tolistobogiorum fines. Galli, magna hominum vis, seu inopia agri, seu prædæ spe, nullam gentem per quas ituri essent, parem armis rati, Brenno duce in Dardanos peruenierunt. ibi seditio orta, & ad viginti millia hominum cum Lomnorio ac Lutatio regulis, secessione facta à Brenno, in Thraciam iter auerterunt, vbi cum resistentibus pugnando, pacem petentibus stipendium imponendo, Byzantium cùm peruenissent, aliquandiu oram Propontidis vectigalem habendo, regionis eius vrbes obtinuerunt. Cupido inde eos in Asiam transeundi, audientes ex propinquo quanta vbertas terræ eius esset cœpit. & Lyfimachia fraude capta, Chersonnesoq; omni armis possessa, ad Hellepontum H descenderunt. ibi verò exiguo diuisis freto cernentibus Asiam, multò magis animi ad transeundum accensi, nunciosq; ad Antipatrum præfectum eius oræ de transitu mittebant. quæ res cùm lentius spe ipsorum traheretur, alia rursus noua inter regulos orta seditio est. Lomnorius retrò, vnde venerat, cum maiore parte hominum repetit Byzantium. Lutarius Macedonibus per speciem legationis ab Antipatro ad speculandum missis, duas rectas naues, & tres lembos adimit. his alios atque alios dies noctesq; transuehendo, intra paucos dies omnes copias traiecit. Haud ita multò post Lomnorius, adiuuante Nicomede Bithyniæ rege, à Byzantio transmisit, coeunt deinde in vnum rursus Galli, & auxilia Nicomedi dant, aduersus Zybcæam patrem tenentem Bithyniæ gerenti bellum. atq; eorum maximè opera deuietus Zybcæa est. I Bithyniaq; omnis in deditionem Nicomedis concessit. Profecti ex Bithynia in Asiam processerunt. nō plus ex viginti millib⁹ hominum quàm decem armata erant. tamen tantum terroris omnibus quæ cis Taurum incolunt, gentibus iniecerunt: vt quas adissent, quasq; non adissent, pariter vltimæ propinquis imperio parerent. Postremò cùm tres essent gentes, Tolistobogi, Trocmi, Tectosagi: in tres patres, qua cuique populorum suorum vectigalis Asia esset, diuiserunt. Trocmis Helleponti ora data: Tolistobogij Æolida atq; Ioniam, Tectosagi mediterranea Asiæ fortiti sunt. & stipendium tota cis Taurum Asia exigebant. sedem autem ipsi sibi circa Halyn flumen ceperunt. tantusq; terror eorum nominis erat, multitudine etiam magna sobole aucta, vt Syriæ quoque ad postremum reges stipendium dare non abnuerent. Primus K Asiam incolentium abnuit Attalus, pater regis Eumenis. audaciq; incepto præter omnium opinionem affuit fortuna: & signis collatis superior fuit. non tamen ita infregit animos eorum, vt absisterent imperio. Eisdem opes vsque ad bellum Antiochi cum Romanis manserunt. tum quoque pulso Antiocho, magnam spem habuerunt: quia procul mari incolerent, Romanum exercitum ad se non peruenturum. Cum hoc hoste tam terribili omnibus regionis eius quia bellum gerendum erat, pro concione milites maximè in hunc modum allocutus est consul: Non me præterit milites, omnium quæ Asiam colunt, gentium, Gallos fama belli præstare. intermitissimum genus hominum ferox natio peruagata bello propè orbem terrarum, sedem cepit. procerâ corpora, promissæ & rutilatæ comæ, vasta scuta, prælongi gladij: ad hoc

- A** ad hoc cantus incuntium prælium, & vlulatus & tripudia, & quatientium scuta in patrium quendam morem horrendus armorum crepitus: omnia de industria composita ad terrorem. Sed hæc, quibus insolita atque insueta sunt, Græci & Phryges & Cares timeât: Romanis Gallici tumultus assuetis etiâ vanitates notæ sunt. Semel primo congressu ad Alliam eos olim fuderunt: maiores nostri ex eo tempore perducen-
B tos iam annos pecorum in modum confternatos cædunt, fugantq;: & plures propè de Gallis triumphi, quàm de toto orbe terrarum acti sunt. Iam vsu hoc cognitum est: si primum impetum, quem feruidò ingenio & cæca ira effundunt, sustinueris, fluunt sudore & lassitudine membra: labant arma: mollia corpora, molles vbi ira confedit animos, sol, puluis, sitis, vt ferrum non admoueas, prosternunt. Non legionibus legiones eorum solùm experti sumus, se vir vnus cum viro congregiando, T. Manlius, M. Valerius, quantum Gallicam rabiem vinceret Romana virtus, docuerunt. iam M. Manlius vnus agmine scandentes in Capitolium Gallos detrusit. & illis maioribus nostris cum haud dubijs Gallis in terra sua genitis res erat. hi iam degeneres sunt, misti, & Gallogræci verè, quod appellantur. sicut in frugibus pecudibusq;, non tantum semina ad seruandam indolem valent, quantum terræ proprietates, cœliq;, sub quo aluntur, mutat. Macedones, qui Alexandriam in Ægypto, qui Seleuciam, ac Babyloniam, quiq; alias sparsas per orbem terrarum colonias habent, in Syros, Parthos Ægyptios degenerarunt. Massilia inter Gallos sita traxit aliquantum ab accolis animorum: Tarentinis quid ex Spartana dura illa & horrida disciplina mansit? Generosus in sua quicquid sede gignitur: insitum alienæ terræ in id quo alitur, natura vertente se, degenerat. Phrygas igitur Gallicis oneratos armis, sicut in acie Antiochi cæcidistis, victos victores cædetis. Magis id vereor, ne parum inde gloriæ, quàm ne nimum belli sit. Artalus eos rex sæpè fudit, fugauitq;. Nolite existimare, belluas tantum recens captas feritatem illam syluestrem primò seruare: deinde cum diu manibus humanis alantur, mitescere: in hominum feritate mulcenda non eandem naturam esse. Eo dè mne hos creditis esse, qui patres eorum auiq; fuerunt? extorres inopia agrorum profecti domo per asperrimam Illyricam oram, Pæoniam inde & Thraciam, pugnando cum ferocissimis gentib⁹ emensi, has terras ceperunt. duratos eos tot malis exasperatosq; accepit terra, quæ copia rerum omnium saginaret. vberissimo agro, mjtissimo cœlo, clementib⁹ accolarum ingenijs, omnis illa, cum qua venerant, mansuefacta est feritas. Vobis me hercule Martis viris cauenda ac fugienda quamprimum amœnitas est Asiæ. tantum hæc peregrinæ voluptates ad extinguendum vigorem animorum possunt, tantum contagio disciplinæ morisq; accolarum valet. Hoc tamen feliciter euenit: quod sicut vim aduersus vos nequaquam, ita famam apud Græcos parem illi antiquæ obtinent, cum qua venerunt: belliq; gloriæ victores eandem inter socios habebitis, quam si seruantes antiquum specimen animorum Gallos vicissetis. Concione dimissa, missisq; ad Eposfognum legatis, qui vnus ex regulis & in Eumenis amicitia manserat, & negauerat Antiocho aduersus Romanos auxilia, castra mouit. primo die ad Alandrum flumen, postero ad vicum quem vocant Tiscon,
E ventum. Eo legati Oroandensium cum venissent amicitiam petentes, * ducenta ta-
Oroandenses amicitiam populi Romani petunt.
** Val. 120000. coron.*
Axylos terra.
 lenta ijs sunt imperata: precantibusq; vt domum renunciarent, potestas facta. Duccere inde exercitum consul ad Plitendum. deinde ad Alyattos castra posita. Eo missi ad Eposfognum redierunt, & legati compulsi reguli orantes, ne Tectofagis bellum inferrent. & ipsum in eam gentem iturum, & Eposfognum, persuasurumq; vt imperata faciant. Data venia regulo, duci inde exercitus per Axylon (quam vocant) terram, cœptus. Ab re nomen habet. non ligni modò quicquam, sed ne spinas quidem, aut vllum aliud alimentum fert ignis: fimo bubulo pro lignis vruntur. Ad Cuballum Gallogræciæ castellum castra habentibus Romanis, apparuere cum magno tumultu hostium equites. nec turbarunt tantum istariones Romanas repente inuecti, sed quosdam etiam occiderunt. qui tumultus cum in castra perlatus esset, effusus

Gallorum equites fugantur. repente omnibus portis equitatus Romanus fudit, fugavitq; Gallos, & aliquot fugientes occidit. Inde consul, ut qui iam ad hostes peruentum cerneret, explorato deinde, & cum cura coacto agmine procedebat. & continentibus itinerib⁹ eum ad Sangarium flumen peruenisset, pontem, quia vado nusquam transitus erat, facere instituit. Sangarius ex Adoreo monte per Phrygiam fluens, miscetur ad Bithyniam Tymbreti fluuiio: inde maior iam geminaris aquis per Bithyniam fertur, & in Propontidem sese effundit, non tamen tam magnitudine memorabilis, quam quod piscium accolis ingentem vim præbet. Transgressis ponte perfecto flumen præter ripam euntibus Galli matris magnæ à Pessinunte occurrere cum insignibus suis, vaticinantes fanatico carmine, deam Romanis viam belli & victoriam dare, imperiumq; eius regionis. Accipere se omen cum dixisset cõsul, castra eo ipso loco posuit. postero die ad Gordium peruenit. Id haud magnum quidem oppidum est, sed plusquam mediterraneum celebre & frequens emporium. tria maria pari fermè distantia interuallo habet. Hellepontum ad Sinopen, & alterius oræ littora, quæ Cilices maritimi colunt. multarum magnarumq; præterea gentium fines contingit, quarum cõmercium in eum maximè locum mutui vsus contraxere. Id tum desertum fuga incolarum oppidum, refertum idem copia rerum omnium inuenerunt. Ibi statua habentibus legati ab Epopsognato venerunt, nunciantes profectum eum ad regulos Gallorum, nihil æqui impetrasse. ex campestribus vicis agrisq; frequentes demigrare, & cum coniugibus ac liberis quæ ferre atq; agere possent, præ se agentes portantesq;, Olympum montem petere, ut inde armis locorumq; situ sese tueantur. Certiora postea Oroandensium legati attulerunt. Tolistobogiorum ciuitatem Olympum motem cepisse. diuersos Tectosagos alium montem, qui Magana dicatur, petisse. Trocmos, coniugibus ac liberis apud Tectosagos depositis, armatorum agmine Tolistobogijs statuisse auxilium ferre. Erant autem tunc trium populorum reguli Orgiago & Cornbolomarus, & Gaulotus. Ijs hæc maximè belli ratio sumendi fuerat, quod cum montes editissimos eius regionis tenerent, conuectis omnibus, quæ ad vltimum quamuis longi temporis sufficerent: tædio se fatigaturos hostes censebant. nam neq; ausuros per tam ardua atque iniqua loca subire eos: & si conarentur, vel parua manu prohiberi ac deturbari posse: nec quietos in radicibus gelidorum montium sedentes frigus, aut inopiam laturos. Et cum ipsa altitudo locorum eos tutaretur, fossam quoque & alia munimenta verticibus ijs quos infederant, circumiecere. minima apparatus missilium telorum cura fuit: quod saxa affatim præbituram asperitatem ipsam locorum credebant. Consul, quia nunc comminus pugnam, sed procul, locis oppugnandis futuram præceperat animo, ingentem vim pilorum, velitarium hastarum, sagittarum, glandisq; & modicorum, qui funda mitti possent lapidum parauerat. instructus missilium apparatu ad Olympum montem ducit: & à quinque fermè millibus locat castra. Postero die cum quadringentis equitibus, & Attalo progressum eum ad naturam montis, situmq; Gallicorum castrorum visendum, equites hostium, duplex numerus, effusi castris in fugam auerterunt. occisi quoq; pauci fugientium, vulnerati plures. Tertio die cum omnib⁹ ad loca exploranda profectus, quia nemo hostium extra munimento processit: tutò circumuectus montem, animaduertit meridiana regione terrenos, & placidè accliuos ad quendam finem colles esse, ad septentrionem arduas & rectas propè rupes. atque omnibus fermè alijs inuijs, itinera tria esse: vnum medio monte, quæ terrena erant: duo difficilia ab hyberno solis ortu, & ab æstiuo occasu. Hæc cõtemplatus eo die, sub ipsis radicibus posuit castra. postero die sacrificio facto, cum primis hostijs litasset, trifariam exercitum diuisum ducere ad hostem pergit, ipse cum maxima parte copiarum, quæ æquissimum aditum præbebat mons, ascendit. L. Manlium fratrem ab hyberno ortu, quoad loca patiantur, & tutò possit, subire iubet. si qua periculosa & prærupta occurrant, non pugnare cum iniquitate locorum, neque inexuperabilibus vim afferre: sed obliquo monte ad se declinare, & suo

Gordium celebre emporium.

Gallogracorum res.

Consul Manlius ad Olympum castra locat.

Manlius cõsul exercitu trifariam diuiso Gallogracos adoriur.

- A & suo agmini coniungi. C. Heluium cum tertia parte circumire sensim per infima montis, deinde ab æstiuo occasu erigere agmen. & Attali auxilia trifariam equo numero diuisit: secum esse ipsum iuuenem iussit. equitatum cum elephantis in proxima tumulis planicie reliquit. edictum præfectis, ut intenti quid ubique geratur, animaduertant: opemque ferre, quod postulent res, properent. Galli duobus lateribus satis fidentes, inuia esse ab ea parte, quæ in meridiem vergeret, ut armis clauderent viam: quatuor ferme millia armatorum ad tumulum imminuentem viæ, minus mille passuum à castris occupandum mittunt: eo se rati velut castello iter impedituros. Quod ubi Romani viderunt, expediunt sese ad pugnam. ante signa modico intervallo velites eunt, & ab Attalo Creteneses sagittarij, & funditores, & Triballi Thraces: signa perditum ut per arduum leni gradu ducuntur, ita præ se habentium scuta, ut missilia tantum vitarent, pede collato non viderentur pugnaturi. Missilibus ex intervallo loci prælium commissum est, primò par, Gallos loco adiuuante: Romanos varietate & copia telorum. procedente certamine nihil iam æqui erat. scuta longa, cæterum ad amplitudinem corporum parum lata, & ea ipsa plana malè tegebant Gallos. nec iam tela alia habebant, præter gladios: quorum, cum manum hostis non confereret, nullus usus erat. saxis, nec modicis, ut quæ non preparassent: sed quod cuique temerè trepidanti ad manum venisset: ut insueti, nec arte, nec viribus adiuuantes ictum, utebantur. sagittis, glande, iaculis incauti, ab omni parte configebantur: nec quid agerent, ira & pauore obcæcatis animis, cernebant. & erant deprehensi genere pugnae, in quod minime apti sunt. nam quemadmodum comminus, ubi inuicem pati ac inferre vulnera licet, accendit ira animos eorum: ita ubi ex occulto & procul leuibus telis vulnerantur, nec quod ruant cæco impetu, habent, velut ferè transfixe in suos temerè incurrunt. Detegebat vulnera eorum, quod nudi pugnant, & sunt fusa & candida corpora, ut quæ nunquam nisi in pugna nudentur: ita & plus sanguinis è multa carne fundebatur, & foediores patebant plagæ, & candor corporum magis sanguine atro maculabatur: sed non tam patentibus plagis mouentur, interdum insecta cute, ubi latior, quam altior plaga est, etiam gloriolius se pugnare putant. iidem, cum aculeus sagittæ aut glandis abdita introrsus tenui vulnere in speciem vrit, & scrutantes quæ velant, telum non sequitur: tum in rabiem & pudorem tam parua perimentis pestis versi, prosternunt corpora humi, sic ut passim procumberent. alij ruentes in hostem vndique configebantur: & cum comminus venerant, gladijs à velitibus trucidabantur. Hic miles tripedalem parmam habet: & in dextera hastas, quibus eminus utitur, gladio Hispaniensi est cinctus. quod si pede collato pugnandum est, translatis in læuam hastis, stringit gladium. Pauci supererant iam Gallorum. qui posteaquam ab leui armatura superatos se viderunt, & instare legionum signa, effusa fuga castra repetunt, pauoris & tumultus iam plena: ut ubi scemine, puerique, & alia imbellis turba permixta esset. Romanos victores deserti fuga hostium acceperunt tumuli. Sub idem tempus L. Manlius. & C. Heluius, cum quoad viam colles obliqui dederunt, ascendissent: posteaquam ad inuia ventum est, flexere iter in partem montis, quæ vna habebat iter: & sequi consulis agmen modico vterque intervallo, velut ex composito, ceperunt: quod primò optimum factu fuisset, in id necessitate ipsa compulsi. subsidia enim in talibus iniquitatibus locorum maximo sæpè vsui fuerunt: ut primis fortè deturbatis, secundi & regant pulsos, & integri pugnam excipiant. Consul, posteaquam ad tumulos ab leui armatura captos prima signa legionum peruenerunt, respirare, & conquescere paulisper militem iubet, simul strata per tumulos corpora Gallorum ostendat. & cum leuis armatura tale prælium ediderit, quid ab legionibus? quid ab iustis armis, quid ab animis fortissimorum militum expectari, castra illis capienda esse, in quæ compulsus ab leui armatura hostis trepidet. præcedere tamē iubet leuem armaturam: quæ, cum staret agmen, colligendis per tumulos telis, ut missilia sufficerent, haud se-gne id ipsum tempus consumpserat. Iam castris appropinquabant. & Galli, ne parum

*Gallorum
pugnant.*

se munimenta sua tegerent, armati pro vallo constiterant. obruti deinde omni genere telorum, cum quo plures ac densiores erant, eò minus vani quicquam intercideret teli, intra vallum momento temporis compelluntur, stationibus tantum firmis ad ipsos aditus portarum relictis. In multitudinem compulsam in castra vis ingens missilium telorum conijciebatur. & vulnerari multos, clamor permixtus mulierum atque puerorum ploratibus significabat. In eos qui portas stationibus suis clauserant, legionum antesignani pila coniecerunt. hi verò non vulnerabantur, sed transuerberatis scutis plerique inter se conferti hærebant. nec diutius impetum Romanorum sustinuerunt. Patentibus iam portis, priusquam irrumperent victores, fuga è castris Gallo-
 Romanis castra Gallogrecorum oppugnant.
 Gallogrecorum castra diripiuntur.
 Interfectorum numerus.
 Mulieris captiua facinus memorabile.
 * Coron. 600.

lorum in omnes partes facta est. ruunt cæci per vias, per inuia: nulla præcipitia saxa, nullæ rupes obstant: nihil præter hostem metuunt. itaque plerique præcipientes per vastam altitudinem prolapsi, aut debilitati exanimantur. consul castris captis, direptione prædæque abstinet. militem sequi pro se quæque & instare, & perculsis pauorem addere iubet. Superuenit & alterum cum L. Manlio agmen, nec eos castra intrare sinit. protinus ad persequendos hostes mittit. & ipse paulò post, tradita captiuorum custodia tribunis militum sequitur, debellatum ratus, si in illo pauore quamplurimi cæsi forent aut capti. Egresso consule, C. Heluius cum tertio agmine aduenit. nec continere suos à direptione castrorum valuit: prædæque eorum iniquissima sorte, qui pugna non interfuerant, facta est. Equites diu ignari & pugnae, & victoriae suorum steterunt. deinde & ipsi, quantum equi in colles subire poterant: sparsos fuga Gallos circa radices montis cõfectati cecidere, aut cepere. Numerus interfectorum haud facile iniiri potuit, quia latè inter omnes anfractus montium fugaque & cædes fuit: & magna pars rupibus iniuis in profundæ altitudinis conualles delapsa est, pars in syluis vepribusque occisa. Claudius qui bis pugnatum in Olympo monte scribit, ad quadraginta millia hominum cæsa auctor est. Valerius Antias, qui magis immodicus in numero augendo esse solet, non plus decem millia. Numerus captiuorum, haud dubiè millia XL. expleuit: quia omnis generis ætatisque turbam secum traxerant, demigrantium magis quam in bellum euntium modo. Consul armis hostium in vno concrematis cumulo, cæteram prædam conferre omnes iussit, & aut vendidit quod eius in publicum redigendum erat: aut cum cura, ut quam æquissima esset, per milites diuisit. Laudati quoque pro concione omnes sunt, donatique pro merito quisque: ante omnes Attalus summo cæterorum assensu: nam singularis eius iuuenis cum virtus & industria in omnibus laboribus periculisque, tum modestia etiam fuerat. Supererat bellum integrum cum Tectosagis. Ad eos profectus consul tertijs castris Ancyram, nobilem in illis locis urbem, peruenit: vnde hostes paulò plus decem millia aberant. vbi cum statiuæ essent, facinus memorabile à captiua factum est. Orgiagontis reguli vxor forma eximia custodiebatur inter plures captiuos, cui custodiæ centurio præerat, & libidinis & avaritiæ militaris. is primò eius animum tentauit, quem cum abhorrentem à voluntario videret stupro, corpori quod seruum fortuna erat, vim fecit. deinde ad leniendam indignitatem iniuriæ, spem reditus ad suos mulieri facit, & ne eam quidem ut amans, gratuitam, certo auri pondere pactus, ne quem conscium suorum haberet, ipsi permittit, ut quem vellet, vnum ex captiuis nuncium ad suos mitteret. locum prope flumen constituit: quò, duo, ne plus, necessarij captiuae cum auro venirent nocte insequenti ad eam accipiendam. Fortè ipsius mulieris seruus inter captiuos eiusdem custodiæ erat. hunc nuncium primis tenebris extra custodiam centurio educit. Nocte insequenti & duo necessarij mulieris ad constitutum locum, & centurio cum captiua venit. vbi cum aurum ostenderent, quod summam talenti Attici (tanti enim pepigerat) expleret: mulier lingua sua, stringerent ferrum, & centurionem pensantem aurum occiderent, imperauit. Iugulati præcisum caput ipsa inuolutum veste ferens ad virum Orgiagontem, qui ab Olympo domum refugerat, peruenit. quem priusquam complecteretur, caput centurionis ante pedes eius abiecit.

A iecit. mirantiq; cuiusnam id caput hominis, aut quod id facinus haudquaquam muliebri esset, & iniuriam corporis & vltionem violatæ per vim pudicitiae confessa viro est, aliaq; (vt traditur) sanctitate & grauitate vitæ huius matronalis facinoris decus ad vltimum conseruauit. Ad Ancyram in statiuâ Teetosagum oratores ad consulem

Teetosagum oratores ad Manium consulem.

B

C

nerunt, petentes, ne ante ab Ancyra castra moueret, quam collocutus cum suis regibus esset. nullas condiciones pacis ijs non bello fore potiores. Tempus in posterum diem constituitur: locusq; qui maximè medius inter castra Gallorum & Ancyram est visus. Quò cum consul ad tempus cum præsidio quingentorum equitum venisset, nec vlllo Gallorum ibi viso, regressus in castra esset: oratores ijsdem redeunt, excusantes, religione obiecta venire reges non posse. principes gentis, per quos æquè res transigi posset, venturos. Cõsul, se quoq; Attalum missurum dixit. Ad hoc colloquium vtrinq; ventum est. trecentos equites Attalus præsidij causa cum adduxisset, dictæ sunt pacis condiciones. Finis rei quia absentibus ducibus imponi non poterat, conuenit, vti consul regesq; eo loco postero die congregerentur. Frustratio Gallorum eò spectabat: primùm vt tererent tempus, donec res suas cum quibus periclitari volebant, cum coniugibus ac liberis trans Halyn flumen trajcerent: deinde quod ipsi consuli parum cauto aduersus colloquij fraudem insidiabantur. Mille ad eam rem ex omni numero audaciæ expertæ delegerunt equites, & successisset fraus, ni pro iure gentium, cuius violandi consiliũ inicum erat, steterisset fortuna. Pabulatores lignatoresq; Romani in eam partem, in qua colloquiũ futurum erat, ducti sunt: tutius id futurum tribunis ratis, quia consulis præsidium & ipsum pro statione habituri erant, hosti oppositum. suam tamen alteram stationem propius castra sexcentorum equitum posuerunt. Consul affirmante Attalo venturos reges & transigi rem posse, profectus è castris cum eodem quo antea præsidio equitum quinq; millia ferè processisset, nec multum à constituto loco abesset: repente concitatis equis cum impetu hostili videt Gallos venientes, constituit agmen. & expedire tela animosq; equitibus iussis, primò constanter initium pugnae accepit, nec cessit. dein cum prægrauaret multitudo, cedere sensim, nihil confusis turmarum ordinibus, cepit. postremò cum iam plus in mora periculi quam in ordinibus conseruandis præsidij esset, omnes passim in fugam effusi sunt. tum verò instare dissipatis Galli, & cedere. magnaq; pars oppressa foret, ni statio pabulatorum sexcenti equites occurrissent. ij procul clamore pauido suorum exaudito, cum tela equosq; expeditissent: integri profligatam pugnam

Gallogracorum perfidia.

Pp 4 acceperunt.

acceperunt. itaq; versa extēplō fortuna est, versus in victores à victis terror. & primo impetu fusi Galli sunt, & ex agris concurrebant pabulatores, & vndiq; obuius hostis Gallis erat: vt ne fugam quidem facilem aut tutam haberent, quia recentibus equis Romani fessos sequebantur. pauci ergo effugerunt: captus est nemo. maior multò pars per fidem violati colloquij pœnas morte luerunt: Romani ardentibus ira animis postero die omnibus copijs ad hostem perueniunt. Biduum natura montis per seipsum exploranda, ne quid ignoti esset, absumpsit consul. tertio die cùm auspicio operam dedisset, deinde immolasset, in quatuor partes diuisas copias educit: duas vt medio monte duceret, duas ab lateribus, vt aduersus cornua Gallorum erigeret. Hostium quod roboris erat, Tectofagi & Trocni mediam tenebant aciem, millia hominum quinquaginta. equitatum, quia equorum nullus inter inæquales rupes vsus erat, ad pedes deductum x. millia hominum, ab dextro locauerunt cornu. Ariaratis Cappadoces & Morzi auxiliares in læuo quatuor fermè millium numerum explebant. Consul, sicut in Olympo monte, prima in acie locata leui armatura, telorum omnis generis, vt æquè magna vis ad manum esset, curauit. Vbi appropinquarunt, omnia eadem vtrinq; quæ fuerant in priore prælio, erant: præter animos & victoribus ab re secunda auctos, & hostibus fractos. quia & si non ipsi victi erant, suæ gentis hominum cladem pro sua ducebant. itaq; à paribus initijs cœpta res, eundem exitum habuit. Velut nubes leuium telorum coniecta obruit aciem Gallorum: nec aut procurrere quisquam ab ordinibus suis, ne nudaret vndiq; corpus ad iectus, audebat: & stantes quo densiores erant, hoc plura velut destinatum petentibus, vulnera accipiebant. Consul iam per se turbatus si legionum signa ostendisset, versus extēplō in fugam omnes ratus, receptis inter ordines velitibus, & alia turba auxiliorum, aciem promouit. Galli & memoria Tolistobogiorum cladis territi, & inhærentia corporibus gerentes tela, fessiq; & stando & vulneribus, ne primum quidem impetum & clamorem Romanorum tulerunt. Fuga ad castra inclinauit: sed pauci intra munimenta se recepere. pars maior dextra læuaq; prælati, quæ quenq; impetus tulit, fugerunt, victores vsq; ad castra secuti, cæciderunt terga. deinde in castris cupiditate prædæ hæserunt, nec sequebatur quisquam. In cornibus Galli diutius steterunt, quia ferius ad eos peruentum est. cæterum ne primum quidem coniectum telorum tulerunt. Consul, qui ingressos in castra ab diuersione abstrahere non poterat: eos qui in cornibus fuerant, protinus ad sequendos hostes misit. per aliquantum spatium secuti, non plus tamen octo millia hominum in fuga (nam pugna nulla fuit) ceciderunt. reliqui flumen Halyn traiecerunt. Romanorum magna pars ea nocte in hostium castris mansit. cæteros in sua castra consul reduxit. postero die captiuos prædamq; recensuit: quæ tanta fuit, quantam auidissima rapiendi gens, cùm cis montem Taurum omnia armis per multos tenuisset annos, coaceruare potuit. Galli ex dissipata passim fuga in vnum locum congregati, magna pars saucij aut inermes, nudati omnibus rebus, oratores de pace ad Cos. miserunt. Eos Manlius Ephesum venire iussit, ipse (iam enim medium autumni erat) locis gelidis propinquitate Tauri montis excedere properans, victorem exercitum in hyberna maritimæ oræ reduxit. Dum hæc in Asia geruntur, in cæteris prouincijs tranquillæ res fuerunt. Censores Romæ, T. Quintius Flaminius, & M. Claudius Marcellus senatum perlegerunt. princeps in senatu tertium lectus P. Scipio Africanus. quatuor soli præteriti sunt, nemo curuli vsus honore. & in equitatu recensendo mitis admodum censura fuit. substructionē super Æquimelium in Capitolio, & viam silice sternendam à porta Capena ad Marris locauerunt. Campani, vbi censerentur, senatum consuluerunt. decretum: vti Romæ censerentur. Aquæ ingentes eo anno fuerunt. Tyberis duodecies campum Martium, plana q; vrbis inundauit. Ab Cn. Manlio consule bello in Asia cum Gallis perfecto, alter Cos. M. Fuluius perdomitis Ætolis, cùm traiecisset in Cephalemiam, circa ciuitates insulæ misit percunctatum, vtrum se dedere Romanis, an belli fortunam experiri mallent?

Galli in fugâ veniunt.

Gallograci oratores de pace ad Cos. misit.

Cephalenia ciuitates dedunt sese Romanis.

A mallent: metus ad omnes valuit, ne deditioem recusarent. obsides inde imperatos pro viribus inopis populi, vicos Nefiotæ, Cranonij, Palenses, & Samæi dederunt. Insuperata pax Cephaleniæ affulserat: cum repente vna ciuitas, incertum quam ob causam Samæi desciuerunt. Quia opportuno loco vrbs posita esset, timuisse se aiebant, ne demigrare cogerentur ab Romanis. cæterum ipsi ne sibi eum finxerint metum, & timore vano quietum exuerint: an iactata sermonibus res apud Romanos perlata ad eos sit, nihil comperti est, nisi quod datis iam obsidibus, repente portas clauferunt: & ne suorum quidem precibus (miserat enim sub muros consul ad tentandam misericordiam parentum populariumque) desistere ab incepto voluerunt. Oppugnari deinde, posteaquam nihil pacati respondebatur, cœpta vrbs est. apparatus omnem tormentorum machinarumque; transuectum ab Ambraciæ oppugnatione habebat: & opera quæ facienda erant, impigre milites perfecerunt. duobus igitur locis ad moti arietes quatiebant muros. Nec ab Samæis quicquam, quo aut opera aut hostis arceri posset, prætermisum est. duabus tamen maximè resistebant rebus: vna, interiorem semper iuxta validum pro diruto nouum obstruentes murum: altera, eruptionibus subitis, nunc in opera hostium, nunc in stationes: & plerunque ijs prælijs superiores erant. Vna ad coercendos inuenta haud magna memoratu res est. centum funditores ab Ægio & Patris & Dymis acciti. A pueris ij more quodam gentis, faxis globosis, quibus ferme arenæ immistis strata littora sunt, fundam mare apertum incessentes, exercebantur. itaque longius certiusque; & validiore ictu quam balearis funditor, co telo vsi sunt. & est non simplicis habent, vt balearica aliarumque; gertium funda: sed triplex scutale crebris suturis duratum, ne fluxa habena volutetur in iactu glans, sed librata cum federit, velut neruo missa excutiat. coronas modici circuli magno ex interuallo loci assueti trajicere, non capita solum hostium vulnerabant: sed quem locum destinassent oris. Eæ fundæ Samæos cohibuerunt, ne tam crebro, neue tam audacter erumperent: adeo vt precarentur ex muris Achæos, vt parumper abscederent: & se cum Romanis stationibus pugnantes quiete spectarent. Quatuor menses obsidionem Samæi sustinuerunt. cum ex paucis quotidie aliqui eorum caderent, aut vulnerarentur: & qui supererant, fessi & corporibus & animis essent: Romani nocte per arcem quam Cyatidem vocant (nam vrbs in mare deuexa, in occidentem vergit) muro superato in forum peruenerunt. Samæi posteaquam captam vrbs partem ab hostibus senserunt, cum coniugibus ac liberis in maiorem refugerunt arcem. inde postero die dediti, direpta vrbe, sub corona omnes venierunt. Consul compositis rebus Cephaleniæ, præsidio Samæi imposito, in Peloponnesum, iam diu accersentibus Ægiensibus maximè ac Lacedæmonijs traiecit. Ægium à principio Achaici concilij semper conuentus gentis indicti sunt, seu dignitati vrbs id, seu loci opportunitati datum est. hunc morem Philopœmenes eo primùm anno labefactare conatus, legem parabat ferre, vt in omnibus ciuitatibus quæ Achaici concilij essent, inuicem conuentus agerentur. & sub aduentum consulis Damiurgis ciuitatum, qui summus est magistratus, Ægium euocantibus, Philopœmenes (prætor tum erat) Argos conuentum edixit. quò cum appareret omnes ferè conuenturos: consul quoque quanquam Ægiensium fauebat causæ, Argos venit, vbi cum disceptatio fuisset, & rem inclinatam cerneret, incepto destitit. Lacedæmonij deinde eum in sua certamina auertunt. Solicitam eam ciuitatem exules maximè habebat. quorum magna pars in maritimis Laconicæ oræ castellis, quæ omnis adempta erat, habitabant. id egré patientes Lacedæmonij, vt aliquem liberum ad mare haberent aditum: si quando Romanum, alioue quò mitteret legatos: simulque; vt emporium & receptaculum peregrinis mercibus ad necessarios vsus esset: nocte adorti vicum maritimum, nomine *Lan, improviso occupauere. Vicani, qui ibi exules habitabant, primò inopinata re territi sunt: deinde sub lucem congregati, leui certamine expulerunt Lacedæmonios. terror tamen omnem maritimam oram peruasit: legatosque; communiter & castella omnia vicique;

Samæi oppugnatur & M. Fulvio Cos.

Romani Samæi urbem capiunt.

Ægium.

Lacedæmonij ob exules maximè solliciti.

*Lamin, habet codex Ald.

viciq; & exules quibus ibi domicilia erant, ad Achæos miserunt. Philopœmenes prætor, iam inde ab initio exulum causæ amicus, & author semper Achæis minuendi opes & auctoritatem Lacedæmoniorum, concilium quærentibus dedit. decretumq; eo referente factum est: cum in fidem Achæorum tutelamq; T. Quintius & Romani Laconicæ oræ castella & vicos tradidissent, & cum abstinere his ex vetere Lacedæmonij deberent, * Las vicus oppugnatus esset, cædesq; ibi facta: qui eius rei authores affinesq; essent, nisi dederentur Achæis, violatum videri fœdus. Ad exposcendos eos legati ex templo Lacedæmonem missi sunt. Id imperium adeo superbum & indignum Lacedæmonijs visum est, vt si antiqua ciuitatis fortuna esset, haud dubiè arma ex templo capturi fuerint. maximè autem consternauit eos metus, si semel primis imperijs obediendo iugum accepissent, ne id quod iam diu moliretur, Philopœmenes exulibus Lacedæmonem traderet. Furètes igitur ira, triginta hominibus ex factione, cum qua consiliorum aliqua societas Philopœmeni atq; exulibus erat, interfectis, decreuerunt renunciandam societatem Achæis: legatosq; ex templo Cephaleniam mittendos, qui consuli M. Fulvio, quiq; Romanis Lacedæmonem dederent: orarentq; eum, vt veniret in Peloponnesum ad urbem Lacedæmonem in fidem ditionemq; populi Romani accipiendam. Id vbi legati ad Achæos retulerunt, omnium ciuitatum quæ eius concilij erant; consensu, bellum Lacedæmonijs indictum est. ne ex templo gereretur, hycems impediit. incurfionibus tamen paruis, latrocinij magis quam belli modo, non terra tantum, sed etiam nauibus à mari fines eorum vastati. Hic tumultus consulem in Peloponnesum adduxit: iussuq; eius Elin concilio indicto, Lacedæmonij ad discip- H
ptandum acciti. Magna ibi non disceptatio modò, sed etiam altercatio fuit. cui consul cum alia satis ambitiosè, partem vtranq; fouendo, incerta respondisset: vna denuntiatione, vt bello abstinere, donec Romam legatos ad senatum misissent, finem imposuit. Vtrinq; legatio missa Romam est. exules quoq; Lacedæmoniorum suam causam legationeq; Achæis iniunxerunt. Diophanes & Lycortas, Megalopolitani ambo, principes legationis Achæorum fuerunt. qui dissidentes in Repub. tum quoq; minimè inter se conuenientes orationes habuerunt. Diophanes senatui disceptationem omnium rerum permittebat. eos optimè controuersias inter Achæos ac Lacedæmonios finituros esse. Lycortas ex præceptis Philopœmenis postulabat, vt Achæis ex fœdere ac legibus suis quæ decreissent, agere liceret: libertatemq; sibi illibatam, cuius ipsi authores essent, præstarent. Magnæ auctoritatis apud Romanos tum gens Achæorum erat: nouari tamen nihil de Lacedæmonijs placebat. cæterum responsum ita perplexum fuit, vt & Achæi sibi de Lacedæmone permissum acciperent: & Lacedæmonij non omnia concessijs interpretarentur. Hac potestate immodicè Achæi ac superbè vsi sunt. Philopœmeni continuatur magistratus, qui veris initio exercitu indicto castra in finibus Lacedæmoniorum posuit. legatos deinde misit ad deposcendos authores defectionis, & ciuitatem in pace futuram: si id fecissent, pollicens: & illos nihil indicta causa passuros. Silentium præ metu cæterorum fuit. quos nominatim depoposcerat, ipsi se ituros professi sunt: fide accepta ab legatis, vim ab futuram, donec causam dixissent. Ierunt alij etiam illustres viri, & aduocati priuatis: & quia per- K
tinere causam eorum ad Rempublicam censebant. Nunquam aliàs exules Lacedæmoniorum Achæi secum adduxerant in fines: quia nihil equè alienaturum animos ciuitatis videbatur. tunc exercitus totius propè antesignani exules erant. Ij venientibus Lacedæmonijs ad portam castrorum agmine facto occurrerunt. & primo lacessere iurgijs: deinde altercatione orta, cum accenderentur irè, ferocissimi exulum impetum in Lacedæmonios fecerunt. Cum illi deos & fidem legatorum testarentur: & legati & prætor summoueret turbas, & protegeret Lacedæmonios: vinculaq; iam quosdam iniicientes arceret, crescebat tumultus concitata turba. Et Achæi ad spectaculum primò concurrerunt. deinde vociferantibus exulibus quæ passi forent, & orantibus opem, affirmantibusq; simul nunquam talè occasionem habituros, si eam prætermisissent:

* Lamis, habet
codex Ald.

Achæi Lacedæmo-
nijos bellū indicūt.

Achæi & Lacedæ-
monij legatos Ro-
mam mittunt.

- A** termisissent: fœdus, quod in Capitolio, quod Olympiæ, quod in arcæ Athenis sacrum fuisset, irritum per illos esse: priusquam alio de integro fœdere obligarentur, noxios puniendos esse: accensa his vocibus multitudo ad vocem vnus, qui vt fererent, in clamauit, saxa cõiecit: atq; ita xvii. quibus vincula per tumultum iniecta erant, interfecti sunt. Lxiii. postero die comprehensi, à quibus prætor vim arcuerat, non quia saluos vellet, sed quia perire causa indicta nolebat, obiecta multitudini iraræ, cum auerfis auribus pauca locuti essent, damnati omnes, & traditi sunt ad supplicium. Hoc metu iniecto Lacedæmonijs, imperatum primum, vt muros dirueret: deinde vt omnes externi auxiliares, qui mercede apud tyrannos militassent, terra Laconica excederent, tum vt quæ seruitia tyranni liberaffent (ea magna multitudo erat) ante diem
- B** certam abirent, qui ibi mansissent, eosprehendi, vendendi, abducendi Achæis ius esset. Licurgi leges, moresq; abrogarent: Achæorum assuescerent legibus, institutisq; ita vnus eos corporis fore, & de omnibus rebus facilius consensuros. Nihil obedientius fecerunt, quam vt muros diruerent: nec ægrius passi sunt, quam exules reduci. Decretum Tegæ in concilio communi Achæorum de restituendis ijs factum est. & mentione illata, externos auxiliares dimissos, & Lacedæmonijs ascriptos (ita enim vocabant, qui à tyrannis liberati erant) vrbe excessisse, in agros dilapsos, priusquam dimitteretur exercitus: ire prætorem cum expeditis, & comprehendere id genus hominum, & vendere iure prædæ placuit. multi comprehensi venierunt. porticus ex eâ pecunia Megalopoli permissu Achæorum refecta est: quam Lacedæmonij diruerant.
- C** Et ager Belbinatis, quem iniuria tyranni Lacedæmoniorum possederant, restitutus eidem ciuitati ex decreto vetere Achæorum: quod factum erat Philippo Amyntæ filio regnante. Per hæc velut eneruata ciuitas Lacedæmoniorum diu Achæis obnoxia fuit. nulla tamen res tanto erat damno, quam disciplina Licurgi, cui per octingentos annos assueuerant, sublata. A consilio vbi apud consulem inter Achæos, Lacedæmoniosq; disceptatum est, M. Fuluius, quia iam in exitu annus erat, comitiorum causa profectus Romam, creauit consules M. Valerium Messalam, & C. Liuium Salinatorem: cum M. Æmylium Lepidum inimicum eo quoq; anno petetem deiecisset. Prætores inde creati Q. Martius Philippus, M. Claudius Marcellus, C. Stertinius, C. Catinius, P. Claudius Pulcher, L. Manlius Acidinus. Comitij perfectis, consulem M. Fuluium in prouinciam ad exercitum redire placuit, eiq; & collegæ Cn. Manlio imperium in annum prorogatum est. Eo anno in ædem Herculis signum dei ipsius ex decem virorum responso, & seiuges in Capitolio aurati ab Cn. Cornelio positi. consulem dedisse, inscriptum est. & xii. clypæ ærata ab ædilibus curulibus P. Claudio & S. Sulpitio Galba, sunt posita. ex pecunia, qua frumentarios ob annonam compressam damnarunt. & ædilis plebis Q. Fuluius Flaccus duo signa aurata, vno reo damnato (nam separatim accusauerant) posuit. collega eius A. Cæcilius neminem condemnauit. Ludi Romani ter, plebeij quinques toti instaurati. M. Valerius Messala inde, & C. Liuius Salinator consulatum idibus Martijs cum inissent, de Republica, deq; prouincijs, & exercitibus senatum consuluerunt. De
- E** Ætolia & Asia nihil mutatum est. Consulibus, alteri Pisæ cum Liguribus, alteri Gallia prouincia decreta est. comparare inter se, aut sortiri iussi: & nouus exercitus, binas legiones scribere: & vt focijs Latini nominis quinadena millia peditum imperarent, & mille ducentos equites. Messalæ Ligures, Salinatori obtigit Gallia. Prætores inde sortiti sunt. M. Claudio vrbana, P. Claudio peregrina iurisdicção euenit. Q. Martius Siciliam, C. Stertinius Sardiniam, L. Manlius Hispaniam citiorem, C. Catinius vltiorem est sortitus. De exercitibus ita placuit. è Gallia legiones, quæ sub C. Lælio fuerant, ad M. Tuccium proprætorem in Brutios traduci: & qui in Sicilia esset, dimitti exercitum: & classem, quæ ibi esset, Romam reducere M. Sempronium proprætorem. Hispanijs legiones singulæ, quæ tum in ijs prouincijs erant, decreta: & vt terna millia peditum, ducenos equites ambo prætores in supplementum

*Quæ imperata
sunt Lacedæmo-
nijs ab Achæis.*

*Licurgi disciplina
Lacedæmonijs sub
lata.*

A. 562.

*Prouinciarum sor-
titi.*

*Prodigia.**Populi non senatus erat suffragij lationem impertiri.**Ad Manlium consulem legationes ex omni Asia misse.*** Val. 1200000. coron.*** Val. 900000. coron.**Pacis cum Romanis & Antiocho leges.*

mentum socijs imperarent, secumq; transportarent. priusquam in protincias noui magistratus proficiscerentur, supplicatio in triduum pro collegio decemuirorum imperata fuit in omnibus compitis, quod luce inter horam tertiam ferme & quartam tenebræ obortæ fuerant. & nouendiale sacrificium indictum est, quod in Auentino lapidibus pluuiisset. Campani, cum eos ex senatusconsulto quod priore anno factum erat, censores Romæ cenferi coegissent (nam antea incertum fuerat, ubi censeantur) petierunt, vt sibi ciues Romanas ducere vxores liceret: & si qui prius duxissent, vt habere eas: & ante eam diem nati, vt iusti sibi liberi hæredesq; essent. vtraque res impetrata. De Formianis Fundanisq; municipibus, & Arpinatibus, C. Valerius Tappo tribunus plebis promulgauit: vt ijs suffragij latio (nam antè sine suffragio habuerant ciuitatem) esset. Huic rogationi quatuor tribuni plebis, quia non ex auctoritate senatus ferretur, cum intercederent: edocti, populi esse, non senatus ius, suffragium quibus velit impartiri, destiterunt incepto. Rogatio perlata est, vt in Æmylia tribu Formiani & Fundani, in Cornelia Arpinates ferrent. atq; in his tribubus tum primum ex Valerij plebiscito censi sunt. M. Claudius Marcellus censor, forte superato T. Quintio, lustrum condidit. censa ciuium capita cclviii. millia, cccviii. Lustrum perfecto cōsules in prouincias profecti sunt. Hyeme ea qua hæc Romæ gesta sunt, ad Cn. Manlium consulem primum, deinde proconsulem hybernantem in Asia, legationes vndiq; ex omnibus ciuitatibus gentibusq;, quæ cis Taurum montem incolunt, conueniebant: & vt clarior nobiliorq; victoria Romanis de rege Antiocho fuit quàm de Gallis, ita lætior socijs erat de Gallis quàm de Antiocho. Tolerabilior regia H feruitus fuerat, quàm feritas immanium barbarorum, incertusq; indies terror, quo velut tempestas eos populantes inferret. itaq; vt quibus libertas Antiocho pulso, pax, Gallis domitis, data esset: non gratulatum modò venerant, sed coronas etiam aureas pro suis quæq; facultatibus, attulerant. & ab Antiocho legati, & ab ipsis Gallis, vt pacis leges dicerentur: & ab Ariarate rege Cappadocum venerunt ad veniam petendam, luendamq; pecunia noxam, quod auxilijs Antiochum iuuisset. Ei * cc. talenta argenti sunt imperata. Gallis responsum, cum Eumenes rex venisset, tum daturum ijs leges. ciuitatum legationes cum benignis responsis lætiores etiam quàm venerant, dimissæ. Antiochi legati pecuniam in Pamphylia, frumentumq; ex pacto cum L. Scipione fœdere iussi aduehere. eò se cum exercitu venturum. Principio deinde veris lustrato I exercitu profectus, die octauo Apameam venit, ibi triduum statiuus habitis, tertijs rursus ab Apamea castris in Pamphylia, quò pecuniam frumentumq; regio conuehere iusserat, peruenit. * m. & d. talenta argenti accepta Apameam deportatur. frumentum exercitui diuiditur. Inde ad Pergam ducit: quæ vna in ijs locis regio tenebatur præsidio. appropinquanti præfectus præsidij obuus fuit, xxx. dierum tempus petens, vt regem Antiochum de vrbe tradenda consulere. dato tempore, ad eam diem præsidio decessum est. à Perga L. Manlio fratre cum iiii. millibus militum Oroanda ad reliquum pecuniæ ex eo quod pepigerant exigendum misso, ipse quia Eumenem regem & decem legatos ab Roma Ephesum venisse audierat, iussis sequi Antiochi legatis, Apameam exercitum reduxit. Ibi ex decem legatorum sententia fœdus in hæc K verba ferè cum Antiocho cōscriptum est: Amicitia regi Antiocho cum populo Romano his legibus & conditionibus esto. Ne quem exercitum qui cum populo Romano, socijsue bellum gesturus erit, rex per fines regni sui, eorumue qui sub ditione eius erunt, transire finito. neu commearu, neu qua alia ope iuuato. idem Romani socij; Antiocho, & ijs qui sub imperio eius erunt, præstent. Belli gerendi ius Antiocho ne esto cum ijs qui insulas colunt, nèue in Europam transeundi. Excedito vrbibus, agris, vicis, castellis cis Taurum montem vsq; ad Tanaim amnem, & à valle Tauri vsq; ad iuga quæ in Lycaniam vergit. Ne qua arma efferto ex ijs oppidis, agris, castellisq;, quibus excedat. si qua extulit, quæ quoq; oportebit, rectè restituito. Ne militem, neu quem alium ex regno Eumenis recipito. Si qui earum vrbium ciues quæ regno abscedunt,

- A** dunt, cum rege Antiocho, intraq; fines eius regni sunt, Apameam omnes ante diem certam redeant. Qui ex regno Antiochi apud Romanos sociosq; sunt, ijs ius abeundi manendiq; esto. Seruos, seu fugitiuos, seu bello captos, seu qui liber captus aut transfuga erit, reddito Romanis, socijsq;. Elephatos tradito omnes, neq; alios parato. Tradito & naues longas armamenta; earum: neue plures quam decem naues actuarias, nulla quarum plus quam xxx. remis agatur, habeto: neue * monerem ex belli causa, * Ald. minorē. quod ipse illaturus erit. neue natigato citra Calycadnum, neue Sarpedonem, promontoria; extra quam si qua nauis pecuniam, stipendium, aut legatos, aut obsides portabit. Milites mercede conducendi ex ijs gentibus, quæ sub ditione populi Romani sunt, Antiocho regi ius ne esto: ne voluntarios quidem recipiendi. Rhodiorum sociorumue que ædes edificiaq; intra fines regni Antiochi sunt, quo iure ante bellum fuerunt, eo Rhodiorum sociorumue sunt. Si quæ pecuniæ debentur, earum exactio esto. Si quid ablatum est, id conquirendi, cognoscendi, repetendiq; ius item esto. Si quas vrbes quas tradi oportet, ij tenent, quibus Antiochus dedit, ex ijs præsidia dedito: utiq; rectè tradantur, curato. Argenti probi XII. millia Attica talenta dato intra duodecim annos pensionibus æquis. talentum ne minus pondo LXXX. Romanis ponderibus pendat. & tritici DXL. millia modium. Eumeni regi talenta CCCL. intra quinquennium dato: & pro frumento quod estimatione fiat: talenta CXXVII. Obsides Romanis xx. dato: & pro triennio mutato, ne minores octonum denum annorum, neu maiores quinum quadragenum. Si qui sociorum populi Romani vltro bellum inferent Antiocho, vim vi arcendi ius esto: dum ne quam vrbe aut belli iure teneat, aut in amicitiam accipiat. controuersias inter se iure ac iudicio disceptent: aut si vtriusq; placebit, bello. De Annibale Pæno, & Ætolo Thoante, & Nnafimacho Acarnane, & Chalcidensibus, Eubulo & Philone dedendis, in hoc quoq; fœdere ascriptum est: & si quid postea addi mutariue placuisset, vt id saluo fœdere fieret. Cōsul iurauit in hoc fœdus: ab rege qui exigerent iusurandum, profecti Q. Minutius Thermus, & L. Manlius: qui tum forte ab Oroandis redijt. & Q. Fabio Labeoni, qui classi præerat, scripsit, vt Patara extemplò proficisceretur: quæq; ibi naues regiæ essent, concideret, cremaretq;. Profectus ab Epheso quinquaginta tectas naues aut concidit, aut incendit. *Antiochi naues concide, aut incensa.* Telmessum eadem expeditione, territi subito aduentu classis oppidanis recepit. Ex Lycia protinus, iussis ab Epheso sequi, qui ibi relictæ erant, per insulas in Græciam traiecit. Athenis paucos moratus dies, dum Pyræcum ab Epheso naues venirent, totam inde classem in Italiam reduxit. Cn. Manlius, cum inter cætera quæ accipiendo ab Antiocho erant, elephantos quoq; accepisset, donoq; Eumeni omnes dedisset: deinde causas ciuitatum, multis inter nouas res turbatis, cognouit. Et Ariarates rex, parte dimidia pecuniæ imperatæ Eumenis beneficio, cui desponderat per eos dies filiam, remissa, in amicitiam est acceptus. Ciuitatum autem cognitæ causis, decem legati aliam aliarum fecerunt conditionem. Quæ stipendiariæ regi Antiocho fuerant, & cum populo Romano senserant, ijs immunitatem dederunt: quæ partium Antiochi fuerant aut stipendiariæ Attali regis, eas omnes vectigal pendere Eumeni iusserunt. nominatim præterea Colophonijs qui in Notio habitant, & Cymeis & Milleijs immunitatem concesserunt. Clazomenijs super immunitatem & Drymulam insulam dono dederunt, & Myllesijs, quem Sacrum appellant agrum restituerunt. & Ilienibus Rhœteum & Gergithum addiderunt. non tam ob recentia vlla merita, quam originum memoria. eadem & Dardanum liberandi causa fuit. Chios quoque & Smyrneos & Erythæos pro singulari fide quam eo bello præstiterunt, & agro donarunt, & in omni præcipuo honore habuerunt. Phocænsibus & ager quem ante bellum habuerant, redditus: & vt legibus antiquis vterentur, permissum. Rhodijs affirmata, quæ data priore decreto erant. Lycia & Caria datæ vsque ad Mæandrum amnem, præter Telmessum. Regi Eumeni Chersonnesum in Europa, & Lyfimachiam, castella, vicos, agros eius, quibus finibus tenuerat Antiochus, adiecerunt: in

*Gallogræcis pacis
leges à consule di-
cuntur.*

*Thracum decem
millia Manlij exer-
citus in angustijs
ad Cypsela adori-
untur.*

*Thrausi angustias
circa Tempyra ob-
litores fugantur
à Romanis.*

Asia Phrygiam vtranque: alteram ad Hellespontum, maiorem alteram vocant: & Mysiam, quam Prusias rex ademerat ei restituerunt: & Lycaoniam, & Myliada, & Lydiam, & nominatim vrbes, Tralleis, atq; Ephesum & Telmessum. De Pamphylia disceptatum inter Eumenem & Antiochi legatos cum esset, quia pars eius citra, pars ultra Taurum est: integra res ad senatum reijcitur. His fœderibus decretisq; datis, Manlius cum decem legatis, omniq; exercitu ad Hellespontum profectus, euocatis eò regulis Gallorum, leges quibus pacem cum Eumene seruaerent, dixit, denuntiavitq; vt morem vagandi cum armis finirent, agrorumq; suorum terminis se continerent. Contractis deinde ex omni ora nauibus, & Eumenis etiam classe per Athenæum fratrem regis ab Elæa adducta, copias omnes in Europam traiecit. inde per Chersonnesum modicis itineribus graue præda omnis generis agmen trahens, Lysimachia statiuam habuit: vt quam maximè recentibus & integris iumentis Thraciam, per quam iter vulgo horrebant, ingrederetur. Quo profectus est ab Lysimachia die ad amnem Melana, quem vocant: inde postero die Cypsela peruenit. à Cypselis via decem milliū ferè syluestris, angusta, confragosa excipiebat. propter cuius difficultatem itineris in duas partes diuisus exercitus. & præcedere vna iussa, altera magno interuallo cogere agmen, media impedimenta interposuit: plaustra cum pecunia publica erant, pretiosaq; alia præda. Itaque cum per saltum iret, Thracum decem haud amplius millia ex quatuor populis, Astij & Cæni & Maduateni & Cœletæ ad ipsas angustias viam circumfederunt. Opinio erat, non sine Philippi regis Macedonum fraude id factum, eum scisse, non alia, quàm per Thraciam redituros Romanos, & quantam pecuniam secum portarēt. In primo agmine imperator erat, sollicitus propter iniquitatem locorum. Thraces nihil se mouerunt, donec armati transirent. posteaquam primos superasse angustias viderunt, postremos nondum appropinquantes, impedimenta & sarcinas inuadunt. cæsisq; custodibus, partim ea quæ in plaustris erant, diripere, partim sub oneribus iumenta abstrahere. Vnde posteaquam clamor primum ad eos qui iam ingressi saltum sequebatur, deinde etiam ad primum agmen est perlatus, vtrinque in medium concurritur, & inordinatum simul pluribus locis prælium confertur. Thraces præda ipsa impeditos oneribus, & plerosque, vt ad rapiendum manus vacuas haberent, inermes ad eadem præbet: Romanos iniquitas locorum barbaris per calles notos occurrantibus, & latentibus interdum per cauas valles, prodebat. ipsa etiam onera plaustraq; vt fors tulit, his aut illis incommodè obiecta pugnantibus impedimento sunt: alibi prædo, alibi prædæ vindex cadit. prout locus iniquus equusue his aut illis, prout animus pugnantium est, prout numerus (alij enim pluribus quàm ipsi erant, alij paucioribus occurrerant) varia pugnae fortuna est: multi vtrinque cadunt. iam nox appetebat, cum prælio excedunt Thraces, non fuga vulnerum, aut mortis: sed quia satis prædæ habebant. Romanorum primum agmen extra saltum circa templum Bendidium castra loco aperto posuit. pars altera ad custodiam impedimentorum medio in saltu duplici circumdata vallo mansit. postero die prius explorato saltu, quàm mouerent, primis se coniungunt. In eo prælio, cum & impedimentorum pars & calorum, & milites aliquot, cum passim toto prope saltu pugnaretur, cecidissent: plurimum Q. Minutij Thermi morte damni est acceptum, fortis ac strenui viri. Eo die ad Hebrum flumen peruentum est. inde Æniorum fines præter Apollinis Zerinthum quem vocant incolæ, templum superant. Aliæ angustia circa Tempyra excipiunt, (hoc loco nomen est) nec minus confragosa, quàm priores: sed quia nihil syluestre circa est, ne latebras quidem ad insidandum præbent. Huc ad eandem spem prædæ Thrausi, gens & ipsa Thracum, conuenere: sed quia nude valles, procul vt conspicerentur angustias obsidentes, efficiebant: minus terroris tumultusq; fuit apud Romanos. quippe etsi iniquo loco, prælio tamen iusto, acie aperta, collatis signis dimicandum erat. conferti subeuntes cum clamore impetu facto primum expulere loco hostes, deinde auertère. fuga inde cadesq;

A desq; suis ipsos impediens angustijs fieri cœpta est. Romani victores ad vicum Maronitarum (Saren appellant) posuerunt castra. postero die patēti itinere Priaticus campus eos excepit, triduūq; ibi frumentū accipientes manserūt, partim ex agris Maronitarum, cōferentibus ipsis, partim ex nauibus suis, quæ cum omnis generis com-
 meatu sequebantur. Ab statiuis diei via Apolloniā fuit hinc per Abderitarum agrum Neapolim peruentum est. Hoc omne per Græcorum colonias pacatum iter fuit. reliquum inde per medios Thracas dies noctesq; & si non infestum, suspectum tamen, donec in Macedoniam peruenerunt. Mitiores Thracas idem exercitus, cū à Scipione eadem via duceretur, habuerat, nullam ob aliam causam, quā quod prædæ minus quod peteretur, fuerat. Quanquam tum quoq; Claudius author est, ad quindecim millia Thracum præcedenti ad exploranda loca agmen Mutini Numidæ occur-
 B risse. quadringentos equites fuisse Numidas, paucos elephantos. Mutinis filium per medios hostes cum centū quinquaginta delectis equitibus perrupisse. eundem mox cum iam Mutines in medio elephantis collocatis, in cornua equitibus dispositis, manum cum hoste conseruisset, terrorem ab tergo præbuisse: atq; inde turbatos equestri velut procella hostes ad peditum agmen non accessisse. Cn. Manlius per Macedoniam in Thessaliam exercitum traduxit. inde per Epirum Apolloniam cū peruenisset, nondum adeò hyberno contempto mari, vt trajcere auderet, Apollonię hybernauit. Exitu propè anni M. Valerius Cos. ex Liguribus ad magistratus subrogados Romam venit, nulla memorabili in prouincia re gesta, vt ea probabilis moræ causa esset, quod solito serius ad comitia venisset. Comitia coss. rogandis fuerunt ad XII. Calend. Martias, creati M. Æmilius Lepidus, C. Flaminius. Postero die Præ. facti Ap. Claudius Pulcher, Ser. Sulpitius Galba, Q. Terentius Culleo, L. Terentius Massaliota, Q. Fuluius Flaccus, M. Furius Crassipes. Comitij perfectis, quas prouincias prætoribus esse placeret, retulit ad senatum Cos. decreuerūt duas Romæ iuris dicendi causā, duas extra Italiam, Siciliam & Sardiniam: duas in Italia, Tarentum, & Galliam. & extemplò, priusquam inirent magistratum, sortiri iussi. Ser. Sulpitius vrbana, Q. Terentius peregrinam est fortitus. L. Terentius Siciliam, Q. Fuluius Sardiniam, Ap. Claudius Tarentum, M. Furius Galliam. Eo anno L. Minutius Myrtilus, & L. Manlius, quod legatos Carthaginenses pulsasse dicebantur, iussu M. Claudij Pr. vrbis per fœciales traditi sunt legatis, & Carthaginem aucti. In Liguribus magni belli, & gliscentis indies magis fama erat. itaq; Coss. nouis, quo die de prouincijs & de Republica retulerunt, senatus vtriq; Ligures prouinciam decreuit. Huic s. c. Lepidus Coss. intercedebat, indignum esse prædicans, Coss. ambos in valles Ligurum includi. M. Fuluium & Cn. Manlium biennium iam, alterum in Europa, alterum in Asia, velut pro Philippo atq; Antiocho substitutos regnare. si exercitus in his terris esse placeat, coss. ijs potius quam priuatos præesse oportere. Vagari eos cū belli terrore per nationes, quibus bellum indictum non sit, pacē pretio venditantes. si eas prouincias exercitibus obtinere opus esset: sicut M. Acilio, L. Scipioni cos. M. Fuluius & Cn. Manlius successissent consules: ita Fuluius Manlioq; C. Lruium & M. Valerium coss. debuisse succedere.
 E nunc certè perfectò Ætolico bello, recepta ab Antiocho Asia, deuictis Gallis, aut coss. ad exercitus consulares mitti, aut reportari legiones inde, reddiq; tandem Reipub. debere. Senatus his auditis in sententia perseverauit, vt coss. ambobus Ligures prouincia esset: Manlium Fuluiumq; decedere de prouincijs, & exercitus inde deducere, ac redire Romā placuit. Inimicitia inter M. Fuluiū & M. Æmylium coss. erant, & supra cætera Æmylius serius biennio se cos. factum M. Fuluij opera aiebat. itaq; ad inuidiam ei faciendā legatos Ambracienses in senatum subornatos criminibus introduxit. Qui sibi, cū in pace essent, imperataq; à prioribus coss. fecissent, & eadem præstare obedienter M. Fuluij parati essent, bellum illatū questi. agros primū depopulatos, terrore direptionis & cædis vrbi iniectum, vt eo metu claudere cogentur portas. obsessos deinde, & oppugnatos se, & omnia exempla belli edita in se, cedi-

Per medios Thracas Manlius in Macedonia peruenit.

A. 563.

Ligures ambobus Coss. prouincia decernitur.

Ambracienses legati de M. Fuluij in senatu queruntur.

bus, incendijs, ruinis, direptione vrbis. coniuges, liberos in feruitium abstractos: bona adempta: & quod se ante omnia moueat, templa tota vrbe spoliata ornamentis, simulachra deum, deos demum ipsos conuulsos ex sedibus suis ablatos esse, parietes postesq; nudatos, quos adorent, ad quos precentur & supplicent, Ambracienfibus non superesse. Hæc querentes interrogando criminosè ex composito eos ad plura, velut nõ sua spontè dicenda, eliciebat. Motis patribus, alter eos. C. Flaminius M. Fuluij causam excepit: qui veterem & obsoletã viam ingressos Ambracienfes dixit. Sic M. Marcellum à Syracusanis, sic Q. Fuluium à Campanis accusatos. quin eadem opera T. Quintium à Philippo rege, M. Acilium, & L. Scipionẽ ab Antiocho, Cn. Manlium à Gallis, ipsum Fuluium ab Ætolis & Cephaliensibus populis accusari paterentur: Ambraciam oppugnata & captam, & signa inde ornamentaq; ablata, & cætera facta, quæ captis vrbibus soleant, negaturũ aut me pro M. Fuluiio, aut ipsum M. Fuluium censetis p. c. qui ob has res gestas triumphum à vobis postulaturos sit? Ambraciam captam, signaq; quæ ablata criminantur, & cætera spolia eius vrbis antè currum laturus, & fixurus in postibus suis? Nihil est, quod se ab Ætolis separent. eadem Ambracienfũ & Ætolorũ causa est. Itaq; collega meus vel in alia causa inimicitias exerceat: vel si in hac vtiq; mauult, retineat Ambracienfes suos in aduentũ M. Fuluij. ego nec de Ambracienfibus, nec de Ætolis decerni quicquã absente M. Fuluiio patiar. Cum Æmylius callidam malitiam inimici, velut omnibus notam insimularet, & tempus eum morando extracturũ diceret, ne consule inimico Romam veniret, certamine consulum biduum absumptum est. nec præsentẽ Flaminiõ decerni quicquam videbatur posse. captata occasio est, cum æger fortè Flaminius abesset. & referente Æmylio s. c. factum est. vt Ambracienfibus omnes suæ res redderentur: in libertate essent, ac legibus suis vterentur. portoria, quæ vellent, terra mariq; caperent, dum eorum immunes Romani ac focij Latini nominis essent. signa aliaq; ornamenta, quæ querebantur ex ædibus sacris sublata esse: de ijs, cum M. Fuluius Romam reuertisset, placere ad collegium pontificum referri, & quod ij censuissent, fieri. Neq; his contentus eos fuit, sed postea per infrequentiam adiecit s. c. Ambraciam non videri vi captam esse. Supplicatio inde ex decemvitorum decreto pro valetudine populi fuit per triuum: quia grauis pestilentia vrbe atq; agros vastabat. Latinae inde fuerunt. Quibus religionibus liberati eos s. & delectu profecto (nouis enim vterq; maluit vti militibus) in prouinciam profecti sunt: veteresq; omnes dimiserunt. Post consulum profectionem Cn. Manlius proconsul Romam venit. cui cum ab Ser. Sulpitio Pr. senatus ad eadem Bellonẽ datus esset: & ipse commemoratis rebus ab se gestis postulasset, vt ob eas dijs immortalibus honos haberetur, sibiq; triumphanti vrbe inuehliceret: contradixerunt pars maior decem legatorum, qui cum eo fuerant, & ante alios L. Furius Purpureo, & L. Æmilius Paulus. Legatos sese Cn. Manlio datos pacis cum Antiocho faciendæ causa, fœderisq; & legum, quæ cum L. Scipione inchoatæ fuissent, perficiendarum. Cn. Manlium summa ope tetendisse, vt eam pacem turbaret: & Antiochum, si sui potestatem fecisset, insidijs exciperet, sed illum cognita fraude eos. cum sæpè colloquijs petitis captatus esset, non congressum modò, sed conspectum etiam eius vitasse. cupientem transire Taurum, ægrè omnium legatorum precibus, ne carminibus Sybillæ prædictam superantibus terminos fatales cladem experiri vellet, retentum. admouisse tamen exercitum, & propè ipsis iugis ad diuortia aquarum castra posuisse. cum nullam ibi causam belli inueniret, quiescentibus regijs, circumegisse exercitum ad Gallogræcos, cui nationi non ex senatus autoritate, non populi iussu bellum illatum, quod quem vnquam de sua sententia facere ausum? Antiochi, Philippi, Annibalis, & Pœnorum recentissima bella esse. de omnibus his consultum senatũ populũ iussisse. sæpè legatos antè missos, res repetitas: postremò qui bellum indicerent missos. Quid eorum Cn. Manlij factũ est, vt istud publicum p. r. bellum, & non tuum priuatum latrocinium dicamus? At eo ipso contentus fuisti, recto

C. Flaminius Cof.
Fuluij causam defendit.

Senatus conf. pro
Ambracienfibus factum
aduersus Fuluium.

Pestilentia grauis.

accusatur Cn. Manlius
quod iniussu P. R. bellum gesserit.

A recto itinere duxisti exercitum ad eos, quos tibi hostes desumpseras: an & per omnes anfractus viarum, cum ad biuia consisteres, ut quod flexisset agmen Atralus Eumenis frater, eò Cos. mercenarius cum exercitu Romano sequereris, Pisidię Lacaonięq; & Phrygię recessus omnes atque angulos peragraſti, ſtipem à tyrannis caſtellanisq; de-
B ijs colligens? quid enim tibi cum Oroandis? quid cum alijs æquè innoxijs populis? Bellum autem ipſum, cuius nomine triumphū petis, quo modo geſſiſti? loco æquo, tempore tuo pugnaſti: Tu verò rectè, ut dijs immortalibus honos habeatur, poſtulas: primū, quòd pro temeritate imperatoris nullo iure gentium bellum inferentis pœnas luere exercitum noluerunt: deinde, quòd belluas, non hoſtes nobis obiecerunt. Nolite nomen tantum exiſtimare miſtum eſſe Gallogræcorum: multò antè &
C corpora & animi miſti ac vitiaſti ſunt. an ſi illi Galli eſſent, cum quibus millies vario euentu in Italia pugnatum eſt, quantum in imperatore noſtro fuit, nuntius illinc rediſſet? bis cum ijs pugnatum eſt, bis loco iniquo ſubiit, in valle inferiore pedibus penè hoſtiū acie ſubiecit, ut ſi non tela ex ſuperiore loco mitterent, ſed corpora ſua nuda iniicerent, obruere nos potuerint. Quid igitur incidit? magna fortuna p. r. eſt, magnum & terribile nomen. recenti ruina Annibalis, Philippi, Antiochi, propè attōnitiæ erant, tantæ corporum moles. fundis ſagittisq; in fugam conſternatæ ſunt. gladius in acie cruentatus non eſt Gallico bello: velut apium examina ad crepitum primum miſſilium auolauere. At Hercule nos ijdem (admonente fortuna, quid, ſi hoſtem habuiſſemus, caſurum fuiſſet) cum redeuntes in latrunculos Thracas incidiſſemus, caſi, fugati, exuti impedimentis ſumus. Q. Minutius Thermus, in quo haud paulo plus damni factum eſt, quàm ſi Cn. Manlius, cuius temeritate ea clades inciderat, periſſet: cum multis viris fortibus cecidit. exercitus ſpolia regis Antiochi referens, trifariam diſſipatus: alibi primum, alibi poſtremum agmen, alibi impedimenta, inter vepres in latebris ferarum noctem vnam delituit. Pro his triumphus petitur? Si nihil in Thracia cladis ignominiaq; foret acceptum, de quibus hoſtibus triumphum peteres? de ijs, ut opinor, quos tibi hoſtes ſenatus, aut p. r. dediſſet. ſic huic L. Scipioni, ſic illi M. Acilio de rege Antiocho, ſic paulo antè T. Quintio de rege Philippo, ſic P. Africano de Annibale & Pœnis & Syphace triumphus datus. & minima illa, cum iam ſenatus cenſuiſſet bellum, quaſita tamen ſunt, quibus nuntiandum eſſet: ipſis
D utique regibus nuntiaretur? an ſatis eſſet ad præſidium aliquod nuntiari? Vultis ergo hæc omnia pollui & confundi: tolli fœcialia iura? nullos eſſe fœciales? fiat (pace deūm dixerim) iactura religionis: obliuio deorum capiat pectora veſtra. num ſenatum quoque de bello conſuli non placet? non ad populum ferri, velint, iubeantne cum Gallis bellum geri? Modò certè Coſs. Græciam atque Aſiam volebant. tamen perfeuerantibus vobis Ligures prouinciam decernerè, dicto audientes fuerunt. meritò ergo à vobis proſperè bello geſto triumphum perent, quibus authoribus geſſerunt. Talis oratio Furij & Æmylij fuit. Manlium in hunc maximè modum reſpondiſſe accepimus. Trib. plebis antea ſolebant triumphum poſtulantibus aduerſari p. c. quibus ego gratiam habeo, quòd ſeu mihi, ſeu magnitudini rerum geſtarum hoc dederunt, ut non ſolū ſilentio comprobarent honorem meum, ſed referre etiam, ſi opus eſſet, viderentur parati eſſe. ex decem legatis, ſi dijs placet, quod conſilium diſpenſandæ cohonestandæq; victoriæ imperatoribus maiores dederunt noſtri, aduerſarios habeo. L. Furius, L. Æmylius curram triumphalem me conſcendere prohiberent, coronam inſignem capiti detrahunt. quos ego, ſi tribuni me triumphare prohiberent, teſtes citaturus fui rerum à me geſtarum. Nullius equidem inuideo honori, p. c. vos tribunos plebei nuper, viros fortes ac ſtrenuos, impedientes Q. Fabij Labronis triumphum authoritate veſtra deterruiſtis. triumphauit, quem non bellum iniuſtum geſſiſſe, ſed hoſtem omnino non vidiffi, inimici iactabant. ego, qui cum centum millibus ferociſſimorum hoſtium ſignis collatis toties pugnaui: qui plus xl. millia hominum cepi aut occidi, qui bina caſtra eorum expugnaui, qui citra iuga
E

Manlij pro ſe oratio.

Tauri omnia pacatiora, quàm terra Italia est, reliqui: non triumpho modò fraudor, sed causam apud vos p. c. accusantibus meis ipse legatis dico. Duplex eorum, vt animaduertistis p. c. accusatio fuit: nam nec gerendum mihi fuisse bellum cum Gallis, & gestum temerè atq; imprudenter, dixerunt. non erant Galli hostes, sed tu eos pacatos imperata facientes violasti. Non sum postulaturus à vobis p. c. vt quæ communiter de immanitate gentis Gallorum, de infestissimo odio in nomen Romanum scitis: ea de illis quoque, qui Asiam incolunt, existimetis. Gallos remota vniuersæ gentis infamia atque inuidia, per se ipsos æstimare. Vtinam rex Eumenes, vtinam Asiæ ciuitates omnes adessent, & illos potius querentes, quàm me accusantem audiretis. mittite agedum legatos circa omnes Asiæ vrbes, & querite, vtrum à grauiori seruitute, Antiocho vltra Tauri iuga emoto, an Gallis subactis, liberati sint? quoties agri eorù vastati sint, quoties prædè abactè, referant: cum vix redimendi captiuos copia esset, & matatas humanas hostias immolatosq; liberos suos auderent. Stipendium scitote pependisse socios vestros Gallis: & nunc liberatos per vos regio imperio, fuisse pensuros, si à me foret cessatum. quo longius Antiochus emotus esset, hoc impotentius in Asia Galli dominarentur: & quicquid est terrarum citra Tauri iuga, Gallorum imperio, non vestro adiecissetis. At enim sunt quidem ista vera. etiam Delphos, quondam commune humani generis oraculum, vmbilicum orbis terrarum, Galli spoliauerunt: nec ideo p. r. his bellum indixit, aut intulit. Equidè aliquid interesse rebar inter id tempus, quo nondum in iure ac ditione vestra Græcia atq; Asia erat, ad curandum animaduertendumq; quid in his terris fieret: & hoc quo finem imperij Romani Taurum montem statuistis, quo libertatem immunitatemue ciuitatibus datis, quo alijs fines adijcitis, alias agro multatis, alijs vectigal imponitis: regna augetis, minuitis, donatis, adimitis: curæ vestræ censetis esse, vt pacem terra mariq; habeant. An nisi præsidia deduxisset Antiochus, quæ quieta in suis arcibus erant, non putaretis liberatam Asiam? si Gallorum exercitus effusi vagarentur, rata dona vestra. quæ deditis regi Eumeni, rata libertas ciuitatibus esset? Sed quid ego hæc ita argumentor? tanquam non acceperim, sed fecerim hostes Gallos? Te L. Scipio appello, cuius ego mihi, succedens in vicem imperij tui, virtutem felicitatemq; pariter non frustra ab dijs immortalibus precatus sum: te P. Scipio, qui legati ius, collegæ maiestatem, & apud fratrem Cos. & apud exercitum habuisti: sciat sine in exercitu Antiochi Gallorum legiones fuisse: videritis in acie eos, in cornu vtroq; (id enim roboris esse videbatur) locatos: pugnaueritis, vt cum hostibus iustis: cæcideritis? spolia eorum retuleritis? Atqui cum Antiocho, non cum Gallis bellum his senatus decreuerat, & populus iusserat. Sed simul, vt opinor, cum his decreuerant iusserantq;, qui inter eius præsidia fuissent. ex quibus præter Antiochum, cum quo pacem pepigerat Scipio: & cum quo nominatim fœdus vt fieret, mandaueratis: omnes hostes erant, qui pro Antiocho arma aduersus nos tulerunt. in qua causa cum Galli ante omnes fuissent, & reguli quidam & tyranni: ego tamen & cum alijs pro dignitate imperij vestri coactis luctare peccata sua, pacem pepigi: & Gallorum animos, si possent mitigari à feritate insita, tentavi: & posteaquam indomitos atq; implacabiles cernebam, tum demum vi atq; armis coercendos ratus sum, Nunc quoniam suscepti belli purgatum est crimen, gesti, reddenda est ratio. in quo considerem equidem causæ meæ, etiam si non apud Romanum, sed apud Carthaginiensem senatum agerem: vbi in crucem tolli imperatores dicuntur, si prospero euentu, prauo consilio rem gesserunt. Sed ego in ea ciuitate, quæ ideo omnibus rebus incipiendis gerendisq; deos adhibet, quia nullius calumniæ subijcit ea, quæ dii comprobauerunt: & in solennibus verbis habet, cum supplicationem aut triumphum decernit, quòd benè ac feliciter Rempublicam administrarit: si nollem, si graue ac superbum existimarem virtute gloriari: pro felicitate mea exercitusq; mei, quòd tantam nationem sine vlla militum iactura deuicimus, postularem, vt dijs immortalibus honos haberetur, & ipse triumphans in Capitolium

- A Capitolium ascenderem, unde votis ritè nuncupatis profectus sum: negaretis hoc mihi cum dijs immortalibus? Iniquo enim loco dimicavi. Dic igitur, quo aequiore potuerim dimicare? cum montem hostes cepissent? loco munito se tenerent? nempe eundem ad hostes erat, si vincere vellem. Quid? si urbem eo loco haberent? & mœnibus se tenerent? nempe oppugnandi erant. Quid? ad Thermopylas æquò loco M. Acilius cum rege Antiocho pugnavit? Quid? Philippum non eodem modo super Aoum amnem iuga tenentem montium T. Quintius deiecit? Equidem adhuc qualem aut sibi fingant, aut vobis videri velint hostem fuisse, non inuenio. si degenerem & emollitum amœnitate Asiæ, quid periculi vel iniquo loco subeuntibus fuit? si timidum & feritate animorum & robore corporum, huicne tantæ victoriæ triumphum negatis? Cæca invidia est p. c. nec quidquam aliud scit, quàm detractare virtutes, corrumpere honores ac præmia earum. Mihi, quæso, ita ignoscatis p. c. si longiorem orationem non cupiditas gloriandi de me, sed necessaria criminum defensio fecit. An etiã per Thraciam saltus patentes, qui angusti erant, & plana ex arduis, & culta ex syluestribus facere potui? & præstare, nec ubi notis sibi latebris delitescerent latrones Thracæ? ne quid sarcinarum raperetur? ne quod iumentum ex tanto agmine abstraheretur? ne quis vulneraretur? ne ex vulnere vir fortis ac strenuus Q. Minutius moreretur? In hoc casu, quo infeliciter incidit, ut talem ciuem amitteremus, hærent. quòd saltu iniquo, loco alieno cum adortus hostis nos esset, duæ simul acies primi & novissimi agminis hærentem ad impedimenta nostra exercitum barbarorum circumvenerunt: quòd multa millia ipso die, plura multo post dies paucos cæciderunt & ceperunt: hoc si ipsi tacuerint, vos scituros, cum testis orationis meæ totus exercitus sit, non credunt. Si gladium in Asia non strinxissem, si hostem non vidissem: tamen PROCOS. triumphum in Thracia duobus prælijs merueram. Sed iam dictum satis est. quin pro eo, quod pluribus verbis vos, quàm volui, fatigavi, veniam à vobis petitam impetratamque velim p. c. Plus crimina eo die, quàm defensi valuisent, ni altercationem inferum perduxissent. dimittitur senatus in ea opinione, ut negaturus triumphum fuisse videretur. Postero die & cognati amicique Cn. Manlius summis opibus annexi sunt, &
- B
- C
- D
- E
- authoritas seniorum valuit, negantium exemplum proditum memoriæ esse, ut imperator, qui perduellibus devictis, confecta provincia, exercitum reportasset, sine curru & laurea priuatus, inhonoratusque urbem iniret. hic pudor malignitatem vicit, triumphumque frequentes decreuerunt. Oppressit deinde mentionem memoriæque omnem contentionis huius maius, & cum maiore & clariore viro certamen ortum. P. Scipioni Africano (ut Valerius Antias author est) duo Q. Petilij diem dixerunt. id, prout cuiusque ingenium erat, interpretabantur. Alij non tribunos plebis, sed universam civitatem, quæ id pati posset, inculcabant. duas maximas orbis terrarum urbes ingratas vno propè tempore in principes inventas, Romam ingratiorem. si quidem victa Carthago victum Annibalem in exilium expulisset: Roma victrix victorem Africanum expellat. Alij, neminem vnum ciuem tantum eminere debere, ut legibus interrogari non possit. nihil tam æquandem libertatis esse, quàm potentissimum quæque posse dicere causam. quid autem tutò cuiquam, nedum summam Reipublicæ permitti, si ratio non sit reddenda? qui ius æquum pati non possit, in eum vim haud iniustam esse. Hec agitata sermonibus, donec dies dicendæ causæ venit. nec alius antea quisquam, nec ille ipse Scipio c. o. s. censuræ maiore omnis generis hominum frequentia, quàm reus illo die in forum est deductus. Iussus dicere causam, sine vlla criminum mentione orationem adeò magnificam de rebus ab se gestis est exorsus, ut satis constaret, neminem vnquam neque melius, neque verius laudatum esse. dicebantur enim ab eodem animo ingenioque, à quo gesta erant. & aurium fastidium aberat: quia pro periculo, non in gloriam, referebantur. Trib. plebis vetera luxuriæ crimina Syracusanorum hybarnorum, & Locris Pleminianum tumultum cum ad fidem presentium criminum retulissent, suspitionibus magis, quàm argumentis pecuniæ captæ reum

Manlio triumphus
decernitur.

P. Scipioni Africa-
no dies à tribunis
plebis dicitur.

Scipio africanus
de rebus à se gestis
dicit, non aduer-
sario rum crimi-
bus responder.

accusarunt. Filium captum sine pretio redditum. omnibusq; alijs rebus Scipionem, tanquam in eius vnus manu pax Romana bellumq; esset, ab Antiocho cultum. dictatorem eum consuli, non legatum in prouincia fuisse. nec ad aliam rem eò profectum, quàm vt id quod Hispaniæ, Galliæ, Siciliæ, Africæ iam pridem persuasum esset, hoc Græciæ Asiæq; & omnibus ad orientem versis regibus gentibusq; appareret: vnum hominem caput columenq; imperij Romani esse: sub vmbra Scipionis ciuitatem dominam orbis terrarum latere: nutus eius pro decretis patrum, pro populi iussis esse. Infamia intactum, inuidia qua possunt vrgent. Orationibus in noctem perductis, producta dies est. vbi ea venit, tribuni in Rostris prima luce confederunt. citatus reus magno agmine amicorum clientumq; per mediam concionem ad Rostra subijt. silentioq; facto: Hoc, inquit, die tribuni plebis, vosq; Quirites, cum Annibale & Carthaginiensibus signis collatis in Africa benè ac feliciter pugnavi. itaque cum hodie litibus & iurgijs superfedere æquum sit, ego hinc extemplo in Capitolium ad Iouem OPT. MAX. Iunonemq; & Mineruam, cæterosq; deos, qui Capitolio atq; arci præsident, salutandos ibo: hisq; gratias agam, quòd mihi & hoc ipso die, & sæpè alias egregiè Reipublicæ gerendæ mentem facultatemq; dederunt. vestrum quoque quibus commodum est, ite mecum Quirites: & orate deos, vt mei similes principes habeatis: ita si ab annis septendecim ad senectutem semper vos ætatem meam honoribus vestris anteistis, ego vestros honores rebus gerendis præcessi. Ab Rostris in Capitolium ascendit. simul se vniuersa concio auertit, & secuta Scipionem est: adeò, vt postremo scribæ viatoresq; tribunos relinquerent: nec cum ijs præter seruilem comitatum, & præconem, qui reum ex Rostris citabat, quisquam esset. Scipio non in Capitolio modò, sed per totam urbem omnia templa deum cum P. R. circumijt. Celebratio is propè dies fauore hominum, & estimatione verè magnitudinis eius fuit, quàm quo triumphans de Syphace rege & Carthaginiensibus urbem est inuectus. Hic speciosus vltimus dies P. Scipioni illuxit. post quem, cum inuidiam & certamina cum tribunis prospiceret: die longiore producta, in Liternum concessit, certo consilio ne ad causam dicendam adesset. maior animus & natura erat, ac maiori fortunæ assuetus, quàm vt reus esse sciret, & summittere se in humilitatem causam dicentium. Vbi dies venit, citariq; absens est cœptus, L. Scipio morbum causæ esse cur abesset, excusabat. quàm excusationem cum tribuni qui diem dixerant, nō acciperent: & ab eadem superbia non venire ad causam dicendam arguerent, qua iudicium & tribunos plebis & concionem reliquisset: & quibus ius de se dicendæ sententiæ & libertatem ademisset, his comitatus, velut captos trahens, triumphum de P. R. egisset: secessionemq; eo die in Capitolium à Trib. plebis fecisset: Habetis ergo temeritatis illius mercedem. quo duce & authore nos reliquistis, ab eo ipsi relictis estis. & tantum animorum indies nobis decrescit, vt ad quem antè annis xvii. exercitum & classem habentem tribunos plebis edidemq; in Siciliam mittere ausi sumus: qui prehenderent eum, & Romam reducerent: ad eum priuatum ex villa sua extrahendum ad causam dicendam mittere non audeamus: Tribuni plebis appellati ab L. Scipione ita decreuerunt, si morbi causa excusaretur, sibi placere accipi eam causam, diemq; à collegis produci. Tribunus plebis eo tempore Tib. Sempronius Gracchus erat, cui inimicitia cum P. Scipione intercedebant. is, cum vetuisset nomen suum decreto collegarum ascribi, tristioremq; omnes sententiam expectarent, ita decreuit. Cum L. Scipio excuset morbum esse causæ fratri, satis id sibi videri: se P. Scipionem, priusquam Romam redisset, accusari non passurum. tum quoq; si se appellet, auxilio ei futurum, ne causam dicat. ad id fastigium rebus gestis, honoribus P. R. P. Scipionem deorum hominumq; consensu peruenisse, vt sub Rostris reum stare, & præbere aures adolescentium conuictijs, populo Romano magis deforme, quàm ipsi sit. Adiecit decreto indignationem. Sub pedibus vestris stabit, tribuni, domitor ille Africæ Scipio? ideò quatuor nobilissimos duces Penorum in Hispania, quatuor exercitus fudit, fugauitq;: ideò Syphacem cæ-

Scipionis oratio,
tanto imperatore
digna.

Scipio in Liternum
concessit.

Tib. Sempronij
Gracchi tribuni
plebis decretum de
Scipione.

- A** cem cepit, Annibalem deuicit, Carthaginem vectigalem nobis fecit, Antiochum (recepit enim fratrem consortem huius gloriæ L. Scipio) ultra Tauri iuga emouit, vt duobus Petilijs succumberet? vos de P. Africano palmam peteretis? nullisue meritis suis, nullis vestris honoribus vnquam in arcem tutam, & velut sanctam clari viri peruenient: vbi si non venerabilis, inuiolata saltem senectus eorum confidat? Mouit & decretum, & adiecta oratio nõ cæteros modò, sed ipsos etiam accusatores: & deliberaturos se quid sui iuris & officij esset, dixerunt. Senatus deinde, concilio plebis dimisso, haberi est cœptus. ibi gratiæ ingentes ab vniuerso ordine, præcipuè à consularibus senioribusq; Tib. Graccho actę sunt, quòd Rempublicam priuatis simulatibus potiozem habuisset. & Petilij vexati sunt probris, quòd splendere aliena inuidia voluissent, & spolia ex Africani triumpho peterent. Silentium deinde de Africano fuit. vitam Literni egit, sine desiderio vrbs. Morientem rure eo ipso loco sepeliri se iussisse ferunt, monumentumq; ibi edificari, ne funus sibi in ingrata patria fieret. Vir memorabilis, bellicis tamen quàm pacis artibus memorabilior prima pars vitæ, quàm postrema fuit: quia in iuuenta bella assiduè gesta, cum senecta res quoq; defloruere, nec præbita est materia ingenio. quid ad primum consulatum secundus, etiam si censuram adijcias? quid Asiatica legatio & valetudine aduersa inutilis, & filij casu deformata, & post reditum necessitate aut subeundi iudicij, aut simul cum patria deserendi? Punici tamen belli perpetrati, quo nullum neq; maius neq; periculosius Romani gessere, vnus præcipuam gloriam tulit. Morte Africani creuere inimicorum animi.
- C** quorum princeps fuit M. Porcius Cato, qui viuo quoque eo allatrare eius magnitudinem solitus erat. hoc authore existimantur Petilij & viuo Africano rem ingressi, & mortuo rogationem promulgasse. Fuit autem rogatio talis. Velitis, iubeatis, quærat, quæ pecunia capta, ablata, coacta ab rege Antiocho est, quiq; sub eius imperio fuerunt: quod eius in publicum relatum non est, vti de ea re Ser. Sulpitius Pr. urbanus ad senatum referat? quæ eam rem velit senatus quærere de ijs, qui prætores nunc sunt? Huic rogationi primò Q. & L. Mummij intercedebant. senatum quærere de pecunia non relata in publicum, ita vt antea semper factum esset, æquum censebant. Petilij nobilitatem & regnum in senatu Scipionum accusabant. L. Furius Purpurio consularis, qui in decem legatis in Asia fuerat, latius rogandum censebat: non quæ ab Antiocho modo pecuniæ captæ forent, sed quæ ab alijs regib; gentibusq; Cn. Manlium inimicum incessens. Et L. Scipio, quem magis pro se quàm aduersus legem dicturum apparebat, dissuasor processit. is post mortem P. Africani fratris, viri omnium fortissimi clarissimiq; eam exortam rogationem est conquestus. parum enim fuisse, non laudari pro Rostris P. Africanum post mortem, nisi etiam accusaretur. & Carthaginienses exilio Annibalis contentos esse, populum Romanum ne morte quidem P. Scipionis exatiari: nisi & ipsius fama sepulti laceretur, & frater in super accessione inuidiæ macretur. M. Cato suavit rogationem. extat oratio eius de pecunia regis Antiochi: & Mummios tribunos autoritate deterruit, ne aduersarentur rogationi. Remittentibus ergo his intercessionem, omnes tribus vti rogasset, iusserunt. Ser. Sulpitio deinde referente, quem rogatione Petilia quærere vellent, Q. Terentium Culleonem patres iusserunt. Ad hunc prætorem adeo amicum Cornelię familiæ, vt qui Romæ mortuum elatumq; P. Scipionem (est enim ea quoque fama) tradunt, pileatum sicut in triumpho ierat, in funere quoque ante luctum ille, memoriæ prodiderint: & ad portam Capenam mulsum profecutis funus dedisse, quòd ab eo inter alios captiuos in Africa ex hostibus receptus esset: aut adeò inimicum eundem, vt propter insignem similitudinem ab ea factione quæ aduersa Scipionibus erat, delectus sit potissimum ad quæstionem exercendam: cæterum ad hunc nimis æquum aut iniquum prætorem reus extemplò factus L. Scipio: simul & delata & recepta nomina legatorum eius, A. & L. Hostiliorum Catonum, & C. Furij Aculeonis quæstoris: & vt omnia contacta societate peculatus viderentur, scribæ quoque duo & accensus.

Africanus Literni moritur ac sepelitur.

M. Porcius Cato Africani inimicum.

L. Scipio peculatus damnatur.

L. Hosti-

L. Hostilius, & scribæ & accensus, priusquam de Scipione iudicium fieret, absoluti sunt: Scipio & A. Hostilius legatus, & C. Furius damnati: quo commodior pax Antiocho daretur, Scipionem * vi. millia pondo auri, * quadringenta octoginta argenti plus accepisse, quàm in ærarium retulerit: A. Hostilium * lxxx. pondo auri, * argenti cccclii. Furium quæstorem * auri centum xxx. * argenti cc. pondo. Has ego summas auri & argenti relatas apud Antiatem inueni. In L. Scipione malim equidem librarij mendum, quàm mendacium scriptoris esse, in summa auri atque argenti. similius enim veriest, argenti quàm auri maius pondus fuisse: & potius * quadragies quàm ducenties quadragies litem æstimatam: eo magis, quòd tantæ summæ rationem etiam ab ipso P. Scipione requisitam esse in senatu tradunt: librumq; rationis eius cum Lucium fratrem afferre iussisset, inspectante senatu suis ipsum manibus G concerpisse, indignantem quòd cum bis millies in ærarium intulisset, quadragies ratio ab se posceretur. ab eadem fiducia animi, cum quæstores pecuniam ex ærario contra legem promere non auderent: poposcisse clauces, & se aperturum ærarium dixisse, qui vt clauderetur effecisset. Multa alia in Scipionis exitu maximè vitæ, dieq; dicta, morte, funere, sepulchro in diuersum trahunt: vt cui famæ, quibus scriptis assentiar, non habeam. non de accusatore conuenit. alij M. Næuium, alij Petiolis diem dixisse scribunt. non de tempore, quo dicta dies sit: non de anno, quo mortuus sit: non vbi mortuus, aut elatus sit. alij Rome, alij Literni & mortuum & sepultum. vtro- H biq; monumenta ostenduntur, & statuæ. nam & Literni monumentum, monum- I toq; statua superimposita fuit: quam tempestate disiectam nuper vidimus ipsi. & Romæ extra portam Capenam in Scipionum monumento tres statuæ sunt: quarum duæ P. & L. Scipionum dicuntur esse: tertia poetæ Q. Ennij. Nec inter scriptotes re- rum discrepat solum, sed orationes quoque (si modò ipsorum sunt, quæ feruntur, P. Scipionis & Tib. Gracchi) abhorrent inter se. Index orationis P. Scipionis, nomen M. Næuij Trib. plebis habet: ipsa oratio sine nomine est accusatoris: nebulonem modo, modò nugatorem appellat. Ne Gracchi quidem oratio aut Petiliorum accusatorum Africani, aut diei dictæ Africano vllam mentionem habet, alia tota ferenda fabula est Gracchi orationi conueniens: & illi authores sequendi sunt, qui, cum L. Scipio & accusatus & damnatus sit pecuniæ captæ ab rege, legatum in Hetruria fuisse Africanum tradunt. quò post famam de fratris casu allatam, relicta legatione cucurrisset eum Romam: & cum à porta rectà ad forum se contulisset, quòd in vincula duci fratrem dictum erat, repulisse à corpore eius viatorem, & tribunis retinentibus magis piè quàm ciuilitè vim fecisse. hæc enim ipse Gracchus queritur, dissolutam esse à priuato tribunitiam potestatem, & ad postremum, cum auxilium L. Scipioni polliceretur, adijcit, tolerabilioris exempli esse à Trib. plebis potius, quàm à priuato victam videri & tribunitiam potestatem & Rempub. esse: sed ita hanc vnam impotentem eius iniuriam inuidia onerat, vt increpando quod degenerarit tantum à se ipse, cumulat- I tas ei veteres laudes moderationis & temperantiæ pro reprehensione præsentis reddat. castigatum enim quondam ab eo populum ait, quòd eum perpetuum consulem & dictatorem vellet facere. prohibuisse statuas sibi in comitio, in rostris, in curia, in Capitolio, in cella Iouis poni. prohibuisse ne decerneretur, vt imago sua triumphali ornatu è templo Iouis Opt. Max. exiret. Hæc vel in laudatione posita, ingentem magnitudinem animi moderandis ad ciuilem habitum honoribus significarent: quæ exprobrando inimicus fatetur. Huic Graccho minorem ex duabus filijs (nam maior P. Cornelio Nasicæ haud dubiè à patre collocata erat) nuptam fuisse conuenit. Illud parum constat, vtrum post mortem patris & desponsa sit, & nupsit: an verè illæ opinionones sint, Gracchum, cum L. Scipio in vincula duceretur, nec quisquam collegarum auxilio esset, iurasse sibi inimicitias cum Scipionibus, quæ fuissent, manere, nec se gratiæ quærendæ causa quicquam facere, sed in quem carcerem reges & imperatores hostium ducentem vidisset P. Africanum, in eum se fratrem eius duci, non passurum. K

Val. 672000.
* coron.
* 4800. coron.
* 8960. coron.
* 4030. coron.
* 14560. corò.
* 2000. coron.

* Quadragies
sestertium fac.
corò. 100000.
Duceties qua-
dragies fac. co-
ron. 800000.
Bis millies se-
stertium fac. co-
ron. 5000000.

*Variant de Afri-
cani morte scri-
ptores.*

- A** furum. senatum eo die fortè cœnantem in Capitolio confurrexiffe, & petiffe, vt inter epulas Graccho filiam Africanus desponderet. quibus ita inter publicum solenne sponfalibus ritè factis, cum se domum recepisset, Scipionem Æmyliæ vxori dixiffe: filiam se minorem despondiffe. cum illa muliebriter indignabunda nihil de communi filia secum consultatum, adiecisset: non si Tib. Graccho daret, expertem consilij debuisse marrem esse: lætum Scipionē tam concordi iudicio, ipsi desponsam respondisse. Hæc de tanto viro, quanquam & opinionibus & monumentis literarum varient, proponenda erant. Iudicijs à Q. Terentio Pr. perfectis, Hostilius & Furius damnati, prædes eodē die quæstorib⁹ vrbani dederunt. Scipio cum contenderet, omnem quam accepisset pecuniam, in ærario esse: nec se quicquam publici habere, in vincula
- B** duci est cœptus. P. Scipio Nasica tribunos appellauit: orationemq; habuit plenam veris decoribus, non communiter modò Corneliæ gentis, sed propriè familiæ suæ. Parentes suos & P. Africani ac L. Scipionis, qui in carcerem duceretur, fuisse Cn. & P. Scipiones, clarissimos viros. eos, cum per aliquot annos in terra Hispania aduersus multos Pœnorum Hispanorumq; & duces & exercitus nominis Romani famam auxissent, non bello solùm, sed quod Romanæ temperantiæ fideiq; specimen illis gentibus dedissent, & ad extremum ambos pro P. R. morte occubuisse, cum illorum tueri gloriam posteris fati esset: P. Africanum tantum paternas superauisse laudes, vt fidem fecerit, non sanguine humano, sed stirpe diuina fatum se esse, L. Scipionem, de quo agatur: vt quæ in Hispania, quæ in Africa, cum legatus fratris esset, gessisset, prætereantur: consulem & ab senatu dignum visum, cui extra fortem Asia prouincia, & bellum cum Antiocho rege decerneretur: & à fratre, cui post duos consulatus censuramq; & triumphum legatus in Asiam iret, ibi ne magnitudo & splendor legati laudibus eos. officeret: fortè ita incidisse, vt quo die ad Magnesium signis collatis L. Scipio Antiochum deuicisset, æger P. Scipio Eleæ dierum aliquot via abesset. non fuisse minorem eum exercitum, quam Annibalis, cum quo in Africa esset pugnatum. Annibalem eundem fuisse inter multos alios regios duces, qui imperator Punici belli fuerit. & bellum quidem ita gestum esse, vt ne fortunam quidem quisquam criminari possit. in pace crimen quæri: eam dici venisse. hic decem legatos simul argui quorum ex consilio data pax esset. quin extitisse ex decem legatis, qui M. Manlium accusarent: tamen non modò ad criminis fidem, sed ne ad moram quidem triumphi eam accusationem valuisse. At Hercule in Scipione ipsas leges pacis, vt nimium accommodatas Antiocho, suspectas esse. integrum enim ei regnum relictum: omnia possidere eum victum, quæ ante bellum eius fuerint. auri & argenti cum vim magnam habuisset, nihil in publicum relatum, omne in priuatum versum. An non præter omnium oculos tantum auri argentiq; in triumpho L. Scipionis, quantum non decem alijs triumphis, si omne in vnum conferatur, sit latum? Nam quid de finibus regni dicam? Asiam omnem, & proxima Europæ tenuisse Antiochum: ea quanta regio orbis terrarum sit, à Tauro monte in Ægeum vsque prominens mare: quot non vrbes modò, sed gentes amplectatur, omnes scire. hanc regionem dierum plus triginta in longitudinem, decem inter duo maria in latitudinem patentem, vsque ad Tauri montis iuga Antiocho ademptam, expulso in vltimum angulum orbis terrarum. Quid, si gratuita pax esset, plus adimi ei potuisset? Philippo victo Macedoniam, Nabidi, Lacedæmonem relictam: ne Quintio crimen quæsitum. non enim habuisse eum Africanum fratrem: cuius cum gloria prodesse L. Scipioni debuisset, inuidiam nocuisse. tantum auri argentiq; iudicatum esse in domum L. Scipionis illatum, quantum venditis omnibus bonis redigi non posset. vbi ergo esse regium aurum? vbi tot hæreditates acceptas? in domo, quam sumptus non exhauserint, extare debuisse nouæ fortunæ cumulum. At enim quod ex bonis redigi non possit, ex corpore & tergo per vexationem & contumelias L. Scipionis petituros inimicos: vt in carcerē inter fures nocturnos & latrones vir clarissimus includatur, & in robore & tenebris expiret: deinde nudus ante carce-

*P. Scipionis Nasica
pro Africano & A-
satico Scipionibus
oratio.*

te carce-

te carcerem proijciatur. non id Corneliæ magis familiæ, quàm vrbi Romanæ fore erubescendum. Aduersus ea Terentius Prætor rogationem Petiliam, & senatusconsultum, & iudicium de L. Scipione factum recitauit. se, ni referatur pecunia in publicum, quæ iudicata sit, nihil habere quod faciat, nisi vt reprehendi dānatum, & in vincula duci iubeat. Tribuni cū in consilium secessissent, paulò post C. Fannius ex sua collegarumq; aliorum, præter Grachum, sententia pronunciauit, prætori non intercedere tribunos, quo minus sua potestate vtatur: Tib. Gracch^o ita decreuit. Quo minus ex bonis L. Scipionis quod iudicatum sit, redigatur, se non intercedere prætori. L. Scipionem, qui regem opulentissimum orbis terrarum deuicerit, imperium populi Romani propagauerit in vltimos terrarum fines: regem Eumenem, Rhodios, alias tot vrbes Asiæ deuinxerit populi Romani beneficijs, plurimos duces hostium in triumpho ductos carcere incluserit, non passurum inter hostes populi Romani L. Scipionem in carcere & in vinculis esse, mittiq; eum se iubere. Tanto assensu auditum est decretum, ad eò dimissum L. Scipionem læti homines viderunt, vt vix in eadem ciuitate videretur factum iudicium. In bona deinde L. Scipionis possessum publicè quæsttores prætor misit, neque in ijs non modò vestigium vllum comparuit pecuniæ regiæ, sed nec tantum redactum est, quantæ summæ damnatus fuerat. Collata pecunia à cognatis amicisq; & clientibus est L. Scipioni, vt si acciperet eam, locupletior aliquanto esset, quàm ante calamitatem fuerat. nihil accepit: quæ necessaria ad cultum erant, redempta ei à proximis cognatis sunt. verteratq; Scipionum inuidia in prætorem, & consilium eius, & accusatores.

Tib. Gracchi de L. Scipione decretum.

EPITOME LIBRI XXXIX.

AEMYLIUS COS. Liguribus subactis, viam à Placentia vsq; Ariminum perductam, Flaminie iunxit. Initia luxurie introducta ab exercitu Asiatico referuntur. Ligures, quicunq; citra Apenninum erant subacti sunt, Bacchanalia sacrum Græcum, & quidem nocturnum, scelerum omnium maximum seminarium, cū ad ingentis turbe coniurationem peruenisset: à consule inuestigatum, & multorum pena sublatum est. A censuribus L. Valerio Flacco, & M. Porcio Catone, viro & belli & pacis artibus maximo, motus est senatus. L. Quintius Flamininus, T. Quintij frater eo quoddam Galliam prouinciam COS. obtinuerat, rogatus à Philippo Pæno, quem amabat, scorto nobili, Gallum quendam suam manu occiderat: sine, vt quidam tradiderunt, vnum damnatorum securi percussisset, rogatus à meretricè, cuius amore deperibat. Exiit in eum M. Catonis oratio. Scipio Liturni decessit. Et, tanquam iungente fortuna circa id tempus duo funera maximorum virorum. Annibal à Prusia Bithynia rege, ad quem victo Antiocho confugerat, cū dederetur Romanis, qui ad exposcendum illum, T. Quintium Flamininum miserant, veneno sibi mortem conscivit. Philopœmenes quoq; dux Acheorum, vir maximus, est à Messenij interemptus veneno, cū ab ijs bello captus esset. Colonia, Pollentia & Pisaurum, & Mutina & Parma deducta sunt. Præterea res aduersum Celtiberos prosperè gestas, & initia causasq; belli Macedonici continet. cuius origo inde venit, quod Philippus agrè ferebat regnum suum minus à Romanis, eo quoddam cogere tur à Thracibus, alijsq; locis præsidia deducere.

Quid differret Ligur hostis ab Asiatico.

DVM hæc (si modò hoc anno acta sunt) Romæ aguntur COS. ambo in Ligurib^o gerebant bellum. Is hostis velut natus ad continendam inter magnorum interualla bellorum Romanis militarem disciplinam erat: nec alia prouincia militem magis ad virtutem acuebat. nam Asia & amenitate vrbiū, & copia terrestrium maritimarumq; rerum, & mollitia hostium, regijsq; opibus ditiores, quàm fortiores exercitus faciebat. præcipue sub imperio Cn. Manlij solutè ac negligenter habiti sunt. itaque asperius paulò iter in Thracia, & exercitatio hostis magna clade eos castigauit. in Liguribus omnia erant, quæ militem excitarent: loca montana & aspera, quæ & ipsis capere labor erat, & ex præoccupatis deijcere hostem: itinera ardua, angusta, infesta insidijs: hostis leuis, & velox, & repentinus, qui nullum vsquam tempus, nullum locum quietum aut securum esse sineret: oppugnatio necessaria munitorum castellorum. laboriosa simul, periculosaq; inops regio, quæ parsimonia astringeret milites, prædæ haud multum præberet. Itaque non lixa sequebatur, non iumentorum longus ordo agmen extendebat. nihil, præter arma & viros omnem spem in armis habentes, erat. nec deerat vnquam cum ijs vel materia belli, vel causa: quia propter domesticam inopiam vicinos agros incur-

- A** incurfabant: nec tamen in discrimen summæ rerum pugnabatur. C. Flaminius C. Flaminius Cos. cum Friniatibus Liguribus in agro eorum pluribus prælijs secundis factis, in deditio- Ligures in deditio- nem accepit. nem gentem accepit, & arma ademit: & quia non sincera fide tradebant, cum casti- garentur, relictis vicis in montem Auginum confugerunt. confestim secutus est eos. Cæterum effusi rursus, & pars maxima inermes per inuia & rupes diruptas præcipi- tantes fugerunt, quæ sequi hostis non posset, ita trans Apenninum abierunt, qui castris se tenuerant, circumfessi & expugnati sunt. Inde trans Apenninum ductæ legiones. ibi montis, quem cæperant, altitudine paulisper se tutati, mox in deditio- nem concesserunt. tum conquisita cum intentiore cura arma, & omnia adempta. Translatum deinde ad Apuanos Ligures bellum, qui in agrum Pisanum Bononiensemq; ita in- Apuanos Ligures perdomuit Flami- nius Cos. curauerant, ut coli non posset. His quoque perdomitis eos. pacem dedit finitimis. & quia à bello quæta ut esset prouincia effecerat: ne in otio militem haberet, viam à Bononia perduxit Arretium. M. Æmylius alter eos. agros Ligurum, vicosq; qui in campis aut vallibus erant: ipsis montes duos, Ballistam Suifmontiumq; tenentibus, deuulsit, depopulatusq; est, deinde eos qui in montibus erant adortus, primò leuibus prælijs fatigauit: postremò coactos in aciem descendere, iusto prælio deuicit, in quo & ædem Dianæ vouit. Subactis cis Apenninum omnibus, tum transmontanos ad- ortus (in his & Frisfinates Ligures erant, quos non adierat C. Flaminius) omnes Æ- Ligures, quos non adierat Flaminius Consul omnes sub- egit Æmylius. mylius subegit, armaq; ademit, & de montibus in campos multitudinem deduxit. Pacatis Liguribus, in agrum Gallicum exercitum duxit: viamq; ab Placentia, ut Fla- minia committeret, Ariminum perduxit. prælio vltimò, quo cum Liguribus signis collatis conflixit, ædem Iunoni reginæ vouit. Hæc in Liguribus eo anno gesta. In Gallia M. Furius Prætor in fontibus Cænomanis, in pace speciem belli quærens, ade- merat arma. id Cænomani conquesti Romæ apud senatum, reiectiq; ad eos. Æmy- lium, cui ut cognosceret statueretq; senatus permisit, magno certamine cum Præ- tore habito, tenuerunt causam, arma reddita Cænomanis, decedere è prouincia Præ- tor iussus. Legatis deinde sociorum Latini nominis, qui toto vndique ex Latio fre- quentes cõuenerant, senatus datus est. his querentibus magnam multitudinem ciui- um suorum Romam commigrasse, & ibi census esse, Q. Terentio Culleoni Prætori, negotium datum est, ut eos conquereret, & quem C. Claudio M. Liuius censoribus, M. Fuluius procos. triumphum sibi decerni postulat. postue eos censores, ipsum parentemue eius apud se censum esse probassent socij, ut redire eò cogeret, vbi censi essent. Hac conquisitione duodecim millia Latinorum domos redierunt. iam tum multitudine alienigenarum urbem onerante. Priusquam eos redirent Romam, M. Fuluius proconsul, ex Ætolia redijt. isq; ad ædem Apolli- nis in senatu cum de rebus in Ætolia Cephaleniaq; ab se gestis disseruisset, petijt à pa- tribus, ut æquum censerent ob Rempublicam benè ac feliciter gestam, & dijs im- mortalibus honorem haberi iubere, & sibi triumphum decernere. M. Aburius tribu- nus plebis, si quid de ea re ante M. Æmylij eos. aduentum decerneretur, intercessu- rum se ostendit. eum contradicere velle, proficiscentemq; in prouinciam ita sibi mandasse, ut ea disceptatio integra in aduentum suum seruarietur. Fuluium temporis iacturam facere. senatum etiam præsentem eos. quod vellet, decreturum. M. Fuluius: Si aut simultas M. Æmylij: secum ignota hominibus esset, aut quàm is eas inimici- tias impotenti ac propè regia ira exerceret: tamen non fuisse ferendum, absentem eos. & deorum immortalium honori obstare, & meritum debitumq; triumphum morari: imperatorem rebus egregiè gestis, victoremq; exercitum cum præda ac cap- tiuis ante portas stare, donec eos. ob hoc ipsum moranti redire Romam libitum esset. Verum enim uerò cum sint notissimæ sibi cum eos. inimicitia, quid ab eo quen- quam posse æqui expectare? qui per infrequentiam furtim senatusconsultum fa- ctum ad ærarium detulerit: Ambraciam non videri vi capram, quæ aggere ac vineis oppugnata sit, vbi incensis operibus alia de integro facta sint, vbi circa muros supra subterq; terram per dies quindecim pugnatum: vbi à prima luce, cum iam transcen-

disset muros miles, vsque ad noctem diu anceps prælium tenuerit: vbi plus tria millia hostium sint cæsa. Iam de deorum immortalium templis spoliatis in capta vrbe: qualem calumniam ad pontifices attulerit? nisi Syracusarum cæterarumq; captarum ciuitatum ornamentis urbem exornari fas fuerit, in Ambraciam vnam captam non valuerit belli ius. se & Patres conscriptos orare, & à tribunis petere, ne se superbissimo inimico ludibrio esse sinant. Vndique omnes alij deprecari tribunum, alij castigari.

*Tiberij Gracchi
pro Fulvio procon-
sule oratio.*

Tib. Gracchi college plurimum oratio mouit. Ne suas quidem simultates pro magistratu exercere boni exempli esse. alienarum verò simultatum tribunis plebis cognitorem fieri, turpe & indignum collegij eius potestate & sacris legibus esse. suo quæque iudicio & homines odisse, aut diligere, & res probare aut improbare debere: non pendere ex alterius vultu ac nutu, nec alieni momentis animi circummagi, astipulariq; irato consuli tribunum plebis, & quid priuatim M. Æmylius mandauerit, meminisse, tribunatum sibi à populo Romano mandatum obliuisci, & mandatum pro auxilio ac libertate priuatorum, non pro consulari regno. ne hoc quidem cernere eum, fore vt memoriæ ac posteritati mandetur, eiusdem collegij alterum è duobus tribunis plebis suas inimicitias remisisse Reipublice, alterum alienas & mandatas exercuisse. His victus castigationibus tribunus, cum templo excessisset, referente Ser. Sulpitio Prætoris triumphus M. Fulvio est decretus. Is cum gratias Patribus conscriptis egisset, adiecit, ludos magnos se Ioui optimo maximo eo die, quo Ambraciam cœpisset, vouisse. in eam rem sibi centum pondo auri à ciuitatibus collatum. petere vt ex ea pecunia quam in triumpho latam in erario positurus esset, id aurum secerni iuberent. H

* 1100. coron.

Senatus pontificum collegium consuli iussit, num omne id aurum in ludos consumi necessum esset? cum pontifices negassent ad religionem pertinere, quanta impensa in ludos fieret: senatus Fulvio, quantum vellet impenderet, permisit, dum ne summam octoginta millium excederet. Triumphare mense Ianuario statuerat. sed cum audisset eos. Æmylium literis Aburij tribuni plebis acceptis de remissa intercessione, ipsum ad impediendum triumphum Romam venientem, ægrum in via substituisse, ne plus in triumpho certaminum quam in bello haberet, prætulit triumphi diem. Triumphauit ad x. Calend. Ianuarias de Ætolis, & de Cephalenia. Auræ coronæ centum XII. pondo ante currum latæ sunt: * argenti pondo millia LXXXIII. * auri pondo

M. Fulvij triumphus.

* 8300000. co.

* 27216. coron.

* 47200. coro.

* 37266. coron.

CCXLIII. * tetradrachma Attica CXVIII. millia: * Philippei nummi XII. millia CCCXXII. I signa ænea CCLXXXV. signa marmorea CCXXX. arma, tela, cætera spolia hostium magnus numerus. ad hæc catapultæ, balistæ, tormenta omnis generis: duces aut Ætoli & Cephalenes, aut regij ab Antiocho ibi relictæ ad septem & viginti. Multos eo die, priusquam in urbem inuheretur, in circo Flamini tribunos, præfectos, equites, centuriones, Romanos sociosq; donis militaribus donauit: militibus ex præda vicinos quinos denarios diuisit: duplex centurioni: triplex equiti. Iam cõsularium comitiorum apperebat tempus, quib⁹ quia M. Æmylius, cuius fortis ea cura erat, occurrere non potuit, C. Flaminius Romam venit. ab eo creati coss. Sp. Posthumius Albinus, Q. Martius Philippus. prætores inde facti T. Mænius, P. Cornelius Sulla, C. Calpurnius Piso, M. Licinius Lucullus, C. Aurelius Scaurus, L. Quintius Crispinus. Extremo K

A. 564.

Cn. Manlius de Gallogracis triumphauit.

anni magistratibus iam creatis, ad tertium nonas Martias Cn. Manlius Volso de Gallis, qui Asiam incolunt, triumphauit. serius ei triumphandi causa fuit, ne Q. Terentio Culleone Prætoris causam lege Petilia diceret, & incendio alieni iudicij, quo L. Scipio damnatus erat, conflagraret: eo infensioribus in se quam in illum iudicibus, quod disciplinam militarem seuerè ab eo conseruatam, successor ipse omni genere licentiæ corruerat. neq; ea sola infamiæ erant, quæ in prouincia procul ab oculis facta narrabantur: sed etiam magis, quæ in militibus eius quotidie cõspiciebantur. Luxuriæ enim peregrinæ origo ab exercitu Asiatico inuecta in urbem est. ij primùm lectos æratos, vestem stragulam pretiosam, plagulas, & alia textilia, & quæ tum magnificæ suppellectilis habebantur, monopodia, & abacos Romam aduexerunt: tunc psalteria sambuci-

Luxuria peregrina origo ab exercitu Asiatico Romam inuecta.

- A** buciſtriæq; & conuiuialia ludionum oblectamenta addita epulis: epulæ quoq; ipſæ & cura, & ſumptu maiore apparari cœptæ. tum coquus, viliffimum antiquis mancipium, & eſtimatione & uſu, in pretio eſſe: & quod miniſterium fuerat, ars haberi cœpta. vix tamen illa, quæ tum conſpiciabantur, ſemina erant futuræ luxuriæ. In triumpho tulit Cn. Manlius coronas aureas cc. duodecim pondo: * argenti pondo cccxx. millia: * auri pondo mccciii. tetradrachmum Atticum cxxvii. millia, * cithophorum ccl. * Philippeorum aureorum nummorum ſedecim millia cccxx. & arma ſpoliaq; multa Gallica, carpentis tranſuecta. duces hoſtium duo & quinquaginta ducti ante currum. Militibus quadragenos binos denarios diuiſit, duplex centurioni. & ſtipendium duplex in pedites dedit, triplex in equites. Multi omnium ordinum donati militariſus donis, currum ſecuti ſunt. carminaq; à militibus ea in imperatorem dicta, vt facile appareret, in ducem indulgentem ambitioſumq; ea dici: triumphum eſſe militari magis fauore, quàm populari celebrem. Sed ad populi quoque gratiam conciliandam amici Manlij valuerunt. quibus annitentibus ſenatuſconſultum factum eſt, vt ex pecunia, quæ in triumpho tranſlata eſſet, ſtipendium collatum à populo in publicum, quod eis ſolutum antea non eſſet, ſolueretur. vicos quinos & ſemiſſes in millia æris quaſtores vr bani cum fide & cura ſoluerunt. Per idem tempus Tribuni militum duo ex duabus Hiſpanijs cum literis C. Catinij & L. Manlij, qui eas prouincias obtinebant, venerunt. ex ijs literis cognitum eſt, Celtiberos Luſitanosq; in armis eſſe, & fociorum agros populari. de ea re conſultationem integram ſenatus ad nouos magiſtratus reiecit. Ludis Romanis eo anno, quos P. Cornelius Cethegus, A. Poſthumius Albinus faciebant, malus in circo inſtabilis in ſignum Pöllentiæ procidit, atq; id deiecit. ea religione moti patres, & diem vnum adijciendum ludorum celebritati cenſuerunt, & ſigna duo pro vno reponenda, & nouum auratum faciendum. Et plebeij ludi ab ædilibus C. Sempronio Blaſo, & M. Furio Luſco diem vnum inſtaurati ſunt. Inſequens annus Sp. Poſthumium Albinum, & Q. Martium Philippum coſs. ab exercitu bellorumq; & prouinciarum cura ad inſteſtinæ coniurationis vindictam auertit. Prætores prouincias fortiti ſunt. T. Mænius vrbanam, M. Licinius Lucullus inter ciues & peregrinos, C. Aurelius Scaurus Sardiniam, P. Cornelius Sulla Siciliam, L. Quinti⁹ Crispinus Hiſpaniam citeriorem, C. Calpurnius Piſo Hiſpaniam vltiorem.
- D** coſs. ambobus quaſtio de clandestinis coniurationibus decreta eſt. Græcus ignobilis in Hetruriam primum venit, nulla cum arte earum, quas multas ad animorum corporumq; cultum nobis eruditiffima omnium gens inuexit, ſed ſacrificulus & vates: nec is qui aperta religione propalam & quaſtum & diſciplinam profitendo, animos horrore imbueret, ſed occultorum antiſtes ſacrorum. initia erant, quæ primò paucis tradita ſunt: deinde vulgari cœpta per viros, mulieresq; additæ voluptates religioni vini & epularum, quo plurium animi illicerentur. cum vinum animos & nox, & miſti ſceminis mares, ætatis teneræ maioribus, diſcrimen omne pudoris extinxiffent: corruptelæ primò omnis generis fieri cœptæ, cum ad id quiſq;, quo natura prouioris libidinis eſſet, paratam voluptatem haberet. nec vnum genus noxæ: ſupra promiſcua ingenuorum ſceminarumq; erant. ſed falſi teſtes, falſa ſigna teſtimoniaq; & iudicia ex eadem officina exibant. venena indidem, inſteſtinæq; cædes, ita vt ne corpora quidem interdum ad ſepulturam extarent. multa dolo, pleraque per vim audebantur. occultebat vim, quòd præ vlulatibus tympanorumq; & cymbalorum ſtrepitu nulla vox quiritantium inter ſupra & cædes exaudiri poterat. Huius mali labes ex Hetruria Romam velut contagione morbi penetrauit. primò vr bis magnitudo capacior, patientiorq; talium malorum ea celauit. tandem indicium hoc maximè modo ad Poſthumium conſulem peruenit. P. Ebutius, cuius pater publico equo ſtipendia fecerat, pupillus relictus, mortuis deinde tutoribus, ſub tutela Duroniæ matris & vitrici T. Sempronij Rutili educatus fuerat. & mater dedita viro erat: & vitricus, quia tutelam ita gesserat, vt ratiocem reddere non poſſet: aut tolli pupillum, aut obnoxium

* 2200000. cor.
* 225344. cor.
* 50800. cor.
* Si tot millia
cithophorum
intelligas, fac.
20000. coron.
* 48960. cor.

Celtiberos Luſitanosq; in armis eſſe
nunciatur.

Clandestina cõiurationes religionis
pretextu facta.

Nefaria cõiurationis
indicium.

*Hispala Fecenia in-
dex coniurationis.*

sibi vinculo aliquo fieri cupiebat. via vna corruptelę Bacchanalium erant, mater adolefcentulum appellat, se pro ægroto vouisse, vbi primũ conualuisset, Bacchis eum se initiaturam. damnatam voti deũ benignitate exoluere id velle. decem dięrum castimonia opus esse. decimo die cœnatum, deinde purę lautum in sacrum deducituram. Scortum nobile libertina Hispala Fecenia non digna quęstu, cui ancillula assueuerat: etiam postquam manumissa erat, eodem se genere tuebatur. huic consuetudo iuxta viciniam cum Ebutio fuit, minimę adolefcentis aut rei aut famę damnosa. vtrõ enim amatus appetitusq; erat: & malignę omnia præbentibus suis, meretrici munificentia sustinebatur. quin eõ processerat consuetudine capta, vt post patroni mortem, quia in nullius manu erat: tutore à tribunis & prætore petito, cum testamentum faceret, vnum Ebutium institueret hæredem. Hęc amoris pignora cum essent, nec quicquam secretum alter ab altero haberet, per iocum adolefcentis vetat eam mirari, si per aliquot noctes secubuisset. religionis se causa, vt voto pro valetudine sua factõ liberetur, Bacchis initiari velle. Id vbi mulier audiuit, perturbata, dij meliora, inquit, mori & sibi & illi fatius esse, quàm id faceret. & in caput eorum detestari minas periculaq;, qui id suassent. Admiratus cum verba, tum perturbatione tantam adolefcentis, parcere execrationib; iubet. matrem id sibi assentiente vitrico imperasse. Vitricus ergo, inquit, tuus (matrẽ enim insimulare forsitan fas non sit) pudicitiam, famam, spem, vitamq; tuam perditum ire hoc factõ properat: Eo magis mirabundo, quęrentiq; quid rei esset, pacem veniamq; precata deorum dearumq;, si coacta charitate eius, silenda enunciaffet, ancillam se ait dominę comitem id sacrum intrasse, liberam nunquam eo accessisse. scire corruptelarum omnis generis eam officinam esse: & iam biennio constare, neminem initiatum ibi maiorem annis viginti, vt quisq; introductus sit, velut victimam tradi sacerdotibus. eos deducere in locum, qui circumsonet vluatibus, cantuq; symphonię, & cymbalorum & tympanorum pulsu, ne vox qui ritantis, cum per vim stuprum inferatur, exaudiri possit. Orare deinde atq; obsecrare, vt eam rem quocunq; discuteret modo: nec se eõ præcipitaret, vbi omnia infanda patienda primũ, deinde facienda essent, neque antẽ dimisit eum, quàm fidem dedit adolefcentis, ab his sacris se temperaturum. Posteaquam domum venit, & mater mentionem intulit, quid eo die, quid deinceps cæteris quę ad sacra pertinerent, faciendum esset: negat eorum se quicquam facturum, nec initiari sibi in animo esse. aderat sermoni vitricus. cõfestim mulier exclamat: Hispalę cõcubitu carere eum decem noctes nõ posse. illius excetę delinimẽtis & venenis imbutum, nec parentis, nec vitrici, nec deorũ verecũdiam habere: iurgantes hinc mater, hinc vitricus, cum quatuor eum feruis domum exegerunt. Adolefcentis inde ad Ebutiam se amitam contulit: causamq; ei, cur esset à matre eiectus, narrauit. deinde ex autoritate eius postero die ad c. o. s. Posthumium, arbitris remotis, rem detulit. Consul post diem tertium ad se iussum redire dimisit. ipse Sulpitiam grauem sceminam, focrum suam percunctatus est: eam quam animum Ebutiam ex Auentino nosset? cum ea nosse probam, & antiqui moris sceminam, respondisset: opus esse sibi ea conuenta dixit. mitteret nuncium ad eam, vt veniret. Ebutia accita ad Sulpitiam venit. & consul paulo post velut fortẽ interuenisset, sermonem de Ebutio fratris eius filio infert. Lacrymę mulieri obortę, & miserari casum adolefcentis cœpit: qui spoliatus fortunis, à quibus minimẽ oporteret, apud se tunc esset, eiectus à matre: quod probus adolefcentis (dij propitij essent) obscenis, vt fama esset, sacris initiari nollet. Satis de Ebutio exploratum ratus consul, non vanum authorem esse: dimissa Ebutia, focrum rogat, vt Hispalam indidem ex Auentino libertinam, non ignotam vicinę accerferet ad sese. eam quoq; esse quę percunctari vellet. Ad cuius nuncium perturbata Hispala, quod ad tam nobilem & grauem sceminam ignata causę accerferetur: posteaquam lictores in vestibulo turbamq; consilarem & consulem ipsum conspexit, propẽ exanimata est. In interiorẽ partem quẽ diem abductam focru adhibita consul, si vera dicere inducere in animum

*Hispala accerfitur
ad Consulem.*

- A** mum posset, negat perturbari debere, fidem vel ab Sulpitia tali scemina, vel ab se acciperet. expromeret sibi quæ in luco Similæ Bachanalibus in sacro nocturno solerent fieri. Hoc vbi audiuit, tantus pauor tremorq; omnium membrorum mulierem cepit, vt diu hircere non posset, tandem confirmata, puellam admodum se ancillam initiatam cum domina ait, aliquot annis, ex quo manumissa sit, nihil quid ibi fiat, scire. Iam id ipsum consul laudare, quod initiatam se non inficiaretur, sed & cætera eadem fide expromeret. neganti vltra quicquã scire, nõ eandem dicere, si coarguatur ab alio, ac per se fatenti, veniam aut gratiam fore. eum sibi omnia exposuisse, qui ab illa audisset. Mulier haud dubiè, id quod erat, Ebutium indicem arcani rata esse, ad pedes Sulpitiæ procidit: & eam primò orare cæpit, ne mulieris libertinæ cum amatore sermonem in rem non seriam modò, sed capitalem etiam verti vellet. se terrendi eius causa, non quòd sciret quicquam, ea locutam esse. Hic posthumius accensus ira, tum quoq; ait eam cum Ebutio se amatore cauillari credere, non in domo grauissimæ sceminæ & cum consule loqui. & Sulpitia attollerè pauentem, simul illam adhortari, simul iram generi lenire. Tandem confirmata, multum incusata perfidia Ebutij, qui oprimi in eo ipso meriti talem gratiam retulisset: magnum sibi metum deorum, quorum occulta enunciaret: maiorem multo dixit hominum esse, qui se indicem manibus suis discerpturi essent. itaque hoc se Sulpitiam, hoc consulem orare, vt se extra Italiam aliquò amandarent, vbi reliquum vitæ degere tutò posset. Bono animo esse iubere eam consul, & sibi curæ fore dicere, vt Romæ tutò habitaret. Tum Hispala originem facrorum expromit. Primò sacrarium id sceminarum fuisse, nec quenquam virum eò admitti solitum. tres in anno statos dies habuisse, quibus interdium Bacchis initiarentur. sacerdotes inuicem matronas creari solitas. Pacullam Miniam Campanam sacerdotem omnia tanquam deum monitu immutasse. nam & viros eam primã suos filios initialle, Minium & Herennium Cerrinos, & nocturnũ sacrum ex diurno, & pro tribus in anno diebus quinos singulis mensibus dies initiorum fecisse. ex quo in promiscuo sacra sint, & permisti viri sceminis, & noctis licentia accesserit: nihil ibi facinoris, nihil flagitij prætermisum. plura virorum inter sese, quàm sceminarum esse stupra. si qui minus patientes dedecoris sint, & pigriores ad facinus, pro victimis immolari nihil nefas ducere. hanc summam inter eos religionem esse. viros velut mente capta cum iactatione fanatica corporis vaticinari: matronas Baccharum habitu crinibus passis cum ardentibus facibus decurrere ad Tyberim: demissasq; in aquam faces, quia viuum sulphur cum calce insit, integra flamma efferre. Raptos à dijs homines dici, quos machinæ illigatos ex còspectu in abditos specus abripiant. eos esse, qui aut coniurare, aut fociari facinoribus, aut stuprum pati noluerint. Multitudinem ingentem, alterum iam propè populum esse: in his nobiles quosdam viros, sceminasq; biennio proximò institutum esse, ne quis maior xx. annis initiaretur. captari ætates & erroris & stupri patientes. Peraçto indicio, aduoluta rursus genibus preces easdem, vt se ablegaret, repetiuit. Consul rogat focrum, vt aliquam partem ædium vacuam faceret, quò Hispala immigraret. cœnaculum super ædes datum est, scalis ferentibus
- E** in publicum obseratis, aditu in ædes verso. res omnes Fecenæ extemplò translata, & familia accersita: & Ebutius migrare ad consulis clientem iussus. Ita cum indices ambo in potestate essent, rem ad senatum Posthumius defert. Omnibus ordine expositis, quæ delata primò, quæ deinde ab se inquisita forent, patres pauor ingens cæpit: cum publico nomine, ne quid eæ coniurationes cœtusq; nocturni fraudis occultæ aut periculi importarent: tum priuatim suorum quisque vicem, ne quis affinis ei noxæ esset. Censuit autem senatus gratias consuli agendas, quòd eam rem & cum singulari cura & sine vllò tumultu inuestigasset. quaestionem deinde de Bacchanalibus sacrisque nocturnis extra ordinem consulis mandat. indicibus Ebutio ac Fecenæ ne fraudi ea res sit, curare, & alios indices præmijs inuitare iubet. sacerdotes eorum facrorum, seu viri seu sceminæ essent, non Romæ modò, sed per omnia fora & con-

Hispala coniurationis Bacchicæ originem expromit Consul.

Posthumius consul de Bacchicæ coniuratione refert ad senatum.

Senatus consultum de Bacchicæ coniuratione.

ciliabula conquiri, vt in consulum potestate essent. edici præterea in vrbe Roma, & per totam Italiam edicta mitti, ne quis qui Bacchis initiatus esset, coisse aut conuenisse causa sacerorum velit, neu quid talis rei diuinæ fecisse. ante omnia vt quæstio de his habeatur, qui coierint, coiurauerintue, quo stuprum flagitiūue inferretur. Hæc senatus decreuit. Consules ædilibus curulibus imperarunt, vt sacerdotes eius sacri omnes conquirerent, comprehensosq; libero conclauī ad quæstionem seruarent. ædiles plebis videre, ne qua sacra in opero fierent triumuiris capitalibus mandatum est. vt vigiliis disponerent per urbem, seruarentq; ne qui nocturni cœtus fierent: vtq; ab incendijs caueretur, adiutores triumuiris quinque viri dati, vti cis Tyberim suæ quisq; regionis ædificijs præessent. Ad hæc officia dimissis magistratibus, consules in Rostra ascenderunt. & concione aduocata, cum solenne carmen precationis, quod præfari priusquam populum alloquantur, magistratus solent, peregisset cōsul, ita cœpit: Nulli vnquam concioni Quirites tam non solum apta, sed etiam necessaria hæc solennis deorum comprecatio fuit, quæ vos admoneret: hos esse deos, quos colere, venerari, precariq; maiores vestri instituisse: nō illos, qui prauis & externis religionibus captas mentes velut fœrialib⁹ stimulis ad omne scelus & ad omnem libidinem agerent. Equidem nec quid tacēā, nec quatenus proloquar, inuenio. si aliquid ignorabitis, ne locum negligentię dem: si omnia nudauero, ne nimium terroris offundam vobis, vereor. quicquid dixerō, minus quàm pro atrocitate & magnitudine rei dictum scitote esse. vt ad cauendum satis sit, dabitur opera à nobis. Bacchanalia tota iam pridem Italia, & tunc per urbem etiam multis locis esse, non fama modò accepisse vos, sed crepitibus etiam vlulatusq; nocturnis, qui personant tota vrbe, certum habeo: cæterum quæ ea res sit, ignorare: alios deorum aliquem cultum, alios concessum ludum & lasciuiam esse credere: & qualecunque sit, ad paucos pertinere. quod ad multitudinem eorum attinet, si dixerō multa millia hominum esse, ilico necesse est exterreamini, nisi adiunxero, qui qualesq; sint. Primum igitur mulierum magna pars est, & is fons mali huiusce fuit, deinde simillimi fœminis mares stuprati & constupratores, fanatici vigiles, vino, strepitibus, clamoribusq; nocturnis attoniti. Nullas adhuc vires coniuratio, cæterum incrementum ingens virium habet, quod indices plures fiunt. Maiores vestri ne vos quidem, nisi cum aut vexillo in arce posito comitionum causa exercitus edictus esset, aut plebi concilium tribuni edixissent: aut aliquis ex magistratibus ad concionem vocasset, fortè temerè coire voluerunt: & vbicunque multitudo esset, ibi & legitimū rectorem multitudinis censēbant debere esse. Quales primum nocturnos cœtus, deinde promiscuos mulierum ac virorum esse creditis? si quib⁹ ætatibus inicientur mares sciatis: non misereat vos eorum solum, sed etiam pudeat. Hoc sacramento initiatos iuuenes milites faciendos censetis Quirites? ijs ex obsceno sacratio eductis arma committenda? hi cooperti stupris suis alienisq; pro pudicitia coniugum ac liberorum vestrorum ferro decernent? Minus tamen esset, si flagitijs tantum effœminati forent (iporum id magna ex parte dedecus erat) à facinoribus manus, mentem à fraudibus abstinuissent. Nunquam tantum malum in Republica fuit, nec ad plures, nec ad plura pertinens. quicquid his annis libidine, quicquid fraude, quicquid scelere peccatum est, ex illo vno sacratio scitote ortum esse. nec dum omnia in quæ coniurauerunt, edita facinora habent: adhuc priuatis noxijs, quia nondum ad Rempublicam opprimendam satis viriū est, coniuratio sese impia tenet. crescit & serpit quotidie malum, iam maius est, quàm vt capere id priuata fortuna possit: ad summam Reipublicæ spectat. nisi præcauetis Quirites: iam huic diurnæ legitimæ ab consule vocatæ par nocturna concio esse poterit. nunc illi vos singuli vniuersos concionantes timent. iam vbi vos dilapsi domos, & in rura vestra eritis, illi coierint: consultabūt de sua salute simul, ac vestra pernicio. tum singulis vobis vniuersi timendi erunt. Optare igitur vnusquisq; vestrū debet, vt bona mens suis omnibus fuerit. si quem libido, si furor in illum gurgitem abripuit, illorum eum, cum quibus in omne flagi-

Posthumij consulis ad Quirites oratio, qua ipsis Bacchanalium furores exprimit.

- A** ne flagitium & facinus coniuravit, non suum iudicet esse. Ne quis etiam errore labatur vestrum quoque, non sum securus. Nihil enim in speciem fallacius est, quam prava religio. ubi deorum numen prætenditur sceleribus, subit animum timor, ne fraudibus humanis vindicandis divini iuris aliquid immistum violemus. Hac vos religio ne innumerabilia decreta pontificum, senatuscõsulta, aruspicum denique, responsa liberant. Quoties hoc patrum auorumque; ætate negotium est magistratibus darum, ut sacra externa fieri vetarent? sacrificulos vatesque foro, circo, vrbe prohiberent? varicinos libros conquirerent, combuterentque; omnem disciplinam sacrificandi, præterquam more Romano, abolerent? Iudicabant enim prudentissimi viri omnis divini humanique; iuris, nihil æquè dissoluendæ religionis esse, quam ubi non patrio, sed externo ritu sacrificaretur. Hac vobis prædicenda ratus sum, ne qua superstitione agitare animos vestros, cum demoliètes nos Bacchanalia, discutientesque; nefarios cœtus cerneretis. omnia dijs propitijs, volentibusque; eâ faciemus. qui quia suum numen sceleribus libidinibusque; contaminari indignè ferebant, ex occultis ea tenebris in lucem extraxerunt: nec patefieri ut impunita essent, sed ut vindicarentur & opprimerentur, voverunt. Senatus quæstionem extra ordinem de ea re mihi collegæque; meo mandavit: nos, quæ ipsis nobis agenda sunt, impigrè exequemur: vigiliarum nocturnarum curam per urbem minoribus magistratibus mandavimus: vos quoque; æquum est quæ vestra munia sunt, quo quisque; loco positus erit, quod imperabitur, impigrè præstare: & dare operam, ne quid fraude noxiorum periculi aut tumultus oriatur. Recitari deinde senatuscõsulta iusserunt, indicique; præmium proposuerunt: si quis quæ ad se deduxisset, nomenve absentis detulisset, qui nominatus profugisset, diem certam se finituros: ad quam nisi citatus respondisset, absens damnaretur. si quis eorum qui tum extra terram Italiam essent, nominaretur, ei laxiorem diem daturus, si venire ad causam dicendam vellet. Edixerunt deinde, ne quis quid fugæ causâ vendidisset, neque emisse vellet: ne quis reciperet, celaret, ope vlla iuaret fugientes. Concione dimissa, terror magnus vrbe tota fuit: nec mœnibus se tantum urbis, aut finibus Romanis continuit: sed passim per totam Italiã literis hospitem de s. c. & concione & edicto consulum acceptis, trepidari cœpit. Multi ea nocte quæ diem infecuta est, quo in concione res palam facta est, custodijs circa portas positis, fugientes à triumviris comprehensi & reducti sunt: multorum nomina delata. quidam ex ijs viri sceminaque; mortem sibi consciverunt. Coniurasse supra septem millia virorum ac mulierum dicebantur. capita autem coniurationis constabat esse, M. & L. Catinius de plebe Romana, & Faliscum L. Opiternium, & Minium Cerrinium Campanum. ab his omnia facinora & flagitia orta, eos maximos sacerdotes conditoresque; eius sacri esse. data opera est, ut primo quoque; tempore comprehenderentur. Adducti ad eos, falsique; de se nullam moram iudicio fecerunt. Cæterum tanta fuga ex vrbe facta erat, ut quia multis actiones & res peribant, cogerentur Prætor. T. Mænius & M. Licinius per senatum res in diem tricesimum differre, donec quæstiones à coss. perficerentur. Eadem solitudo, quia Romæ non respondebant, nec inveniabantur, quorum nomina delata erant, coegit consules circa fora proficisci, ibique; quærere & iudicia exercere. Qui tantum initiati erant, & ex carmine sacro, præeunte verba sacerdote, preces fecerant, in quibus nefanda coniuratio in omne facinus ac libidinem continebatur: nec carum rerum vllam rem, in quas iureiurando obligati erant, in se aut alios admiserant, eos in vinculis relinquebant. qui stupris aut cædibus violati erant, qui falsis testimonijs, signis adulterinis, subiectione testamentorum, fraudibus alijs contaminati, eos capitali pœna afficiebant. plures necati, quam in vincula coniecti sunt. magna vis in vtraque causa virorum mulierumque; fuit. Mulieres damnatas cognatis, aut in quorum manu essent, tradebant: ut ipsi in privato animaduertent in eas. si nemo erat idoneus supplicij exactor, in publico animaduertebatur. Datum deinde consulis negotium est, ut omnia Bacchanalia Romæ primum, deinde per totam Italiã diruerent:

Authores coniurationis Bacchicæ comprehensi.

Pœna coniuratorum.

*Senatusconf. ad-
uersus Bacchana-
lia.*

*Indicium coniura-
tionis premia.
CORO. 10000.

*Romanus exerci-
tus à Liguribus A-
puanis circumuen-
tus.*

Martius saltus:

*Est Lusitanis pro-
spere pugnatum.*

diruerent: extra quam si qua ibi vetusta ara, aut signum cōsecratum esset. in reliquum
deinde s. c. cautum est, ne qua Bacchanalia Romæ, neue in Italia essent. si quis tale sa-
crum solenne & necessariū duceret, nec sine religione & piaculo se id omittere posse
apud prætorem vrbānum profiteretur: prætor senatum consuleret. si ei permissum
esset, cum in senatu centum non minus essent, ita id sacrū faceret, dum ne plus quinq;
sacrificio interessent: neu qua pecunia communis, neu quis magister sacrorum, aut
sacerdos esset. Aliud deinde huic coniunctum, referente Q. Martio consule. s. c. fa-
ctum est, vt de ijs quos pro indicibus consules habuissent, integra res ad senatum re-
ferretur, cum Sp. Posthumius quæstionibus perfectis Romam redisset, Minium Cer-
rinium Campanum Ardeam in vincula mittendum censuerunt: magistratibusq;
Ardeatium prædicendum, vt in intentiore eum custodia asseruarent, non solum ne
effugeret, sed ne mortis consciscendæ locum haberet. Sp. Posthumius aliquanto post
Romam venit. eo referente de P. Ebutij & Hispalæ Feceniæ præmio, quod eorum o-
pera indicata Bacchanalia essent, s. c. factum est, vt singulis his *centena millia æris
quæstores vrbani ex erario darent: vtiq; eos. cum tribunis plebis ageret, vt ad plebem
primo quoq; tempore ferrent, vt P. Ebutio emerita stipendia essent, ne inuitus mili-
taret, neue censor ei equum publicum assignaret: vtiq; Feceniæ Hispalæ datio, dimi-
nutio, gentis enuptio, tutoris optio item esset: quasi ei vir testamento dedisset, vtique
ei ingenuo nubere liceret: neu quid ei qui eam duxisset, ob id fraudi ignominiaue ef-
set: vtiq; consules prætoresq; qui nunc essent, quiue postea futuri essent, curarent, ne
quid ei mulieri iniuriæ fieret, vtiq; tutò esse. id senatum velle & æquum censere, vt ita
fieret. Ea omnia lata ad plebem, factaq; sunt ex Senatusconsulto, & de cæterorum in-
dicium impunitate præmijsq; consulibus permissum est. Et iam Q. Martius quæstio-
nibus suæ regionis perfectis, in Ligures prouinciam proficisci parabat, tribus milli-
bus peditum Romanorum, cl. equitibus, & quinque millibus Latini nominis pedi-
tum, ducentis equitibus in supplementum acceptis. Eadem prouincia, idem nume-
rus peditum equitumq; & collegæ decretus erat. Exercitus acceperunt, quos priore
anno C. Flaminius & M. Æmylius coss. habuerunt. duas præterea legiones nouas ex
Senatusconsulto scribere iussi sunt, & viginti millia peditum socijs & nomini Latino
imperarunt, & equites mille trecentos, & tria millia peditum Romanorum, cc. equi-
tes, totum hunc exercitum, præter legiones, in supplementum Hispaniensis exerci-
tus duci placebat. itaq; consules dum ipsi quæstionibus impediabantur, T. Mænum
delectui habendo præfecerunt. Perfectis quæstionibus, prior Q. Martius in Ligures
Apuanos est profectus. Dum penitus in abditos saltus, quæ latebræ receptaculaq;
semper illis fuerant, persequitur: in præoccupatis angustijs, loco iniquo est circum-
uentus. quatuor millia militum amissa, & legionis secundæ signa tria, vndecim vexil-
la sociū Latini nominis in potestatem hostium venerunt: & arma multa, quæ quia
impedimento fugientibus per syluestres semitas erant, passim iactabantur. nec prius
sequendi Ligures finem quam fugæ Romani fecerunt. Consul vbi primū ex hosti-
um agro euasit, ne quantum diminutæ copię forent appateret, in locis pacatis exer-
citum dimisit. non tamen obliterare famam rei malè gestæ potuit. nam saltus, vnde
eum Ligures fugauerant, Martius est appellatus, Sub hunc nuntium ex Ligustinis
vulgatum literæ ex Hispania mistam gaudio tristitiam afferentes recitatæ sunt. C.
Catinius, qui biennio antè prætor in eam prouinciam profectus erat, cum Lusitanis
in agro Astensi signis collatis pugnavit, ad sex millia hostium sunt cæsa: cæteri fusi,
fugati, castrisq; exuti. Ad oppidum deinde Astam oppugnandum legiones ducit. id
quoq; haud multo maiore certamine cœpit, quàm castra: sed dum incautius subit
muros, ictos ex vulnere post dies paucos moritur. Literis de morte propr. recitatis, se-
natus censuit mittendum, qui ad Lunæ portum C. Calpurnium prætorem conse-
queretur: nuntiaretq; senatum æquum censere, ne sine imperio prouincia esset, ma-
turare cum proficisci. Quarto die, qui missus erat, Lunam venit. paucis antè diebus
Calpur-

- A Calpurnius profectus erat. Et in citeriore Hispania L. Manlius Acidinius, qui eodem tempore quo C. Catinius in prouinciam ierat, cum Celtiberis acie confligit. incerta victoria discessum est, nisi quod Celtiberi castra inde nocte proxima motuerunt: Romanis & suos sepeliendi, & spolia legendi ex hostibus potestas facta est. *Celtiberi praelio superati.* Paucos post dies coacto maiore exercitu Celtiberi ad Calagurrim oppidum ultro lacefferunt praelio Romanos. Nihil traditur, quae causa numero aucto infirmiores eos fecerit. superati praelio sunt. ad duodecim millia hominum caesa, plus duo capta, & castris Romanis potitus, & nisi successor aduentu suo inhibuisset imperum victoris, subacti Celtiberi forent. Noui praetores ambos exercitus in hyberna deduxerunt. Per eos dies, quibus haec ex Hispania nuntiata sunt, ludi Taurilia per biduum facti religionis causa. *Ludi Romae religionis causa facti.*
- B per dies x. apparatus deinde ludos M. Fuluius, quos vouerat Aetolico bello, fecit. Multi artifices ex Graecia venerant honoris eius causa, athletarum quoque certamentum primo Romanis spectaculo fuit, & venatio data leonum & pantherarum: & prope huius seculi copia ac varietate ludicrum celebratum est. Nouendiale deinde sacrum tenuit, quod in Piceno per triduum lapidibus pluerat, ignesque caelestes multifariam orti adussisse complurium leui afflatu vestimenta maxime dicebantur. Addita & vnum diem supplicatio est ex decreto pontificum, quod eides Opis in Capitolio de caelo tacta erat. hostijs maioribus consules procurarunt, urbemque lustrauerunt. Sub idem tempus & ex Umbria nuntiatum est, semimarem duodecim ferme annos natum inuentum. id prodigium abominantes, arceri Romano agro, necarique quamprimum iusserunt. Eodem anno Galli transalpini transgressi in Veneriam sine populatione aut bello, haud procul inde, vbi nunc Aquileia est, locum oppido condendo ceperunt. Legatis Romanis de ea re trans Alpes missis, responsum est: neque profectos ex autoritate gentis eos: nec quid in Italia facerent, se scire. L. Scipio ludos eo tempore, quos bello Antiochi vouisse sese dicebat, ex collata ad id pecunia ab regibus ciuitatibusque, per dies decem fecit. Legatum eum post damnationem & bona vendita missum in Asiam, ad dirimenda inter Antiochum & Eumenem reges certamina, Valerius Antias est author. tum collatas ei pecunias, congregatosque per Asiam artifices: & quorum ludorum post bellum, in quo votos diceret, mentionem non fecisset, de ijs post legationem demum in senatu actum. Cum iam in exitu annus esset, Q. Martius absens magistratu abiturus erat. Sp. Posthumius quaestionebus cum summa fide curaque perfectis, comitia habuit. creati sunt consules Ap. Claudius Pulcher, M. Sempronius Tuditanus. Postero die Praefecti P. Cornelius Cethegus, A. Posthumius Albinus, C. Afranius Stellio, C. Atrilius Serranus, L. Posthumius Tepsanus, M. Claudius Marcellus. Extremo anni, quia Sp. Posthumius Cos. renuntiauerat, peragrantem se propter quaestiones vtrunque littus Italiae, desertas colonias Sipontum supero, Buxentum infero mari inuenisse, triumviri ad colonos eò scribendos ex Senatusconsulto, ab T. Manio praetore urbano creati sunt, L. Scribonius Libo, M. Tuccius, Cn. Baebius Pamphilus. Cum Perseo rege & Macedonibus bellum quod imminabat, non vnde plerique opinantur, nec ab ipso Perseo causas cepit. inchoata initia à Philippo sunt. & is ipse, si diutius vixisset id bellum gessisset. Vna eum res, cum victo leges imponerentur, maxime angebat: quod qui Macedonum ab se defecerant in bello, in eos ius faciendi ademptum ei ab senatu erat: cum quia rem integram Quintius in conditionibus pacis distulerat, non desperasset impetrari posse. Antiocho rege deinde bello superato ad Thermopylas, diuisis partibus, cum per eosdem dies cos. Acilius Heraclea, Philippus Lamiam oppugnasset: capta Heraclea quia iussus abscedere à mœnibus Lamiae erat, Romanisque oppidum deditum est, aegre eam rem tulerat. permulsi iram eius cos. quod ad Naupactum ipse festinans, quod se ex fuga Aetoli contulerant, Philippo permisit, ut Athamaniae & Aminandro bellum inferret: & vrbes quas Thessalis Aetoli ademerat, regno adijceret. Haud magno certamine & Aminandrum Athamania expulerat, & vrbes aliquot ceperat. Demetriadem quoque urbem validam, & ad omnia opportunam, & Magne-

L. Scipio ludos fecit.

A. 568.

Causa belli Macedonici.

& Magnetum gentem suæ ditionis fecit. inde & in Thracia quasdam vrbes nouæ at-
 que infuætæ libertatis vitio, seditionibus principum turbatas, partibus quæ dome-
 stico certamine vincerentur, adiungendo se, cepit. His sedata in præsentia regis ira in
 Romanos est. nunquam tamen remisit animum à colligendis in pace viribus, qui-
 bus quandocunq; data fortuna esset, ad bellum vteretur. Vectigalia regni non fru-
 ctibus tantum agrorum, portorijsq; maritimis auxit: sed metalla etiam & vetera in-
 termissa recoluit, & noua multis locis instituit. vt verò antiquam multitudinem ho-
 minum, quæ belli cladibus amissa erat, restitueret, non sobolem tantùm stirpis pa-
 rabat, cogendis omnibus procreare atq; educare liberos: sed Thraci etiam magnam
 multitudinem in Macedoniam traduxerat: quietusq; aliquandiu à bellis omni cura
 in augendas regni opes intentus fuerat. Rediere deinde causæ, quæ de integro iram G
 mouerent in Romanos. Thessalorum & Perræborum querelæ de vrbibus suis ab eo
 possessis, & legatorum Eumenis regis de Thracijs oppidis per vim occupatis, tradu-
 ctâq; in Macedoniam multitudine, ita auditæ erant, vt eas nõ negligi satis appareret.
 Maximè mouerat senatum, quòd iam Æni & Maroneæ affectari possessionem audi-
 erant. minus Thessalos curabant. Athamanes quoque legati venerunt, non partis a-
 missæ, non finium iacturam querentes, sed totam Athamaniam sub ius iudiciumq;
 regis venisse. Et Maronitarum exules erant pulsi, quia libertatis causam defendissent,
 ab regio præsidio. ij non Maroneam modò, sed etiã Ænum in potestate nuntiabant
 Philippi esse. Venerant & à Philippo legati ad purganda ea: qui nihil nisi permissu H
 Rom. imperatorum factum affirmabant. Ciuitates Thessalorum & Perræborum &
 Magnetum, & cum Aminandro Athamanum gentem in eadem causa, qua Ætolos
 fuisse. Antiocho rege pulso, occupatum oppugnandis Ætolicis vrbibus Cos. ad reci-
 piendas eas ciuitates Philippum misisse. armis subactos parère. Senatus ne quid ab-
 sente rege statueret, legatos ad eas controuersias disceptandas misit, Q. Cæcilium
 Metellum, M. Bæbium Pamphilum, T. Sempronium. Quorum sub aduentum, ad
 Thessalica Tempe omnibus ijs ciuitatibus, quibus cum rege disceptatio erat, conci-
 lium indictum est. Ibi cum Romani legati disceptatorum loco, Thessali Perræbiq; &
 Athamanes haud dubij accusatores, Philippus ad audienda crimina tanquam reus,
 confedissent: pro ingenio quisq; eorum qui principes legationum erant, & gratia cum
 Philippo aut odio, acerbius leniusue egerunt. In controuersiam autem veniebant, I
 Philippopolis, Tricca, Phaloria, & Eurymene, & cetera circa eas oppida: vtrum The-
 salorum iuris, cum vi ademptæ possessæq; ab Ætolis forent: (nam Philippum Ætolis
 ademisse eas constabat) an Ætolica antiquitus ea oppida fuissent. ita enim Acilium
 regi concessisse, si Ætolorum fuissent: & si voluntate, non vi atque armis coacti, cum
 Ætolis essent. Eiusdem formulæ disceptatio de Perræborum Magnetumq; oppidis
 fuit. omnium enim iura possidendo per occasiones Ætoli miscuerant. Ad hæc quæ
 disceptationis erant, querelæ Thessalorum adiectæ, quòd ea oppida, si iam redderen-
 tur sibi, spoliata ac deserta redditurus esset. nam præter belli casibus amissos, quin-
 gentos principes iuuentutis in Macedoniam abduxisse, & opera eorum in seruilibus
 abuti ministerijs: & quæ reddiderit coactus Thessalis, inutilia vt redderet, curasse. K
 Thebas Phthias vnum maritimum emporium fuisse quondam Thessalis quæstuo-
 sum & frugiferum. ibi nauibus onerarijs comparatis regem, quæ præter Thebas De-
 metriadem cursum dirigerent: negotiationem maritimam omnem eò auertisse. Iam
 ne à legatis quidem, qui iure gentium sancti sint, violandis abstinere. insidias positas
 euntibus ad T. Quintium. itaq; ergo in tantum metum omnes Thessalos coniectos,
 vt non in ciuitatibus suis, non in communibus gentis concilijs quisquam hiscere au-
 deat. procul enim abesse libertatis authores Rom. lateri adherere grauem dominum,
 prohibentem vti beneficijs P. R. quid autem si vox libera non sit, liberum esse: nunc
 se fiducia & præsidio legatorum ingemiscere magis quàm loqui. nisi prouideant ali-
 quid Romani, quo & Græcis Macedoniam accolentibus metus, & audacia Philippi
 minuatur:

*Per multorum que
 vela ad Senatum
 de Philippo perse-
 rantur.*

*Philippus legatos
 ad purganda cri-
 mina Romanum mi-
 sit.
 Romani legati ad
 componendas sa-
 ctiorum cum Phi-
 lippo controuersi-
 as misit.*

*Thessalorū de Phi-
 lippo querela.*

A minuatur: ne quicquam & illum victum, & se liberatos esse. ut equum tenacem non parentem, frenis alperioribus castigandum esse. Hæc acerbè postremi: cum priores leniter permulissent iram eius, petentes, ut ignosceret pro libertate loquentibus: & ut deposita domini acerbitate assuesceret socium atq; amicum sese præstare: & imitaretur p. r. qui charitate quàm metu adiungere sibi socios mallet. Thessalis auditis, Perræbi Connocondylum, quod Philippus Olympiadem appellauerat, Perræbiæ fuisse, & ut sibi restitueretur, agebāt. & de Mallœa & Ericinio eadem postulatio erat. Athamanes libertatem repetebant, & castella Athenæum & Pœrneum. Philippus, ut accusatoris potius quàm rei speciem haberet, & ipse à querelis orsus, Menelaidem in Dolopia quæ regni sui fuisset, Thessalos vi atq; armis expugnasse questus est. item Petram in Pieria ab iisdem Thessalis Perræbisq; captam. Xynias quidē haud dubiè Ætolicum oppidum sibi eos contribuisset: & Paracheloida, quæ sub Athamania esset, nullo iure Thessalorum formulæ factam. Nam quæ sibi crimina obijciantur de insidijs legatorum, & maritimis portubus frequentatis aut desertis: alterum deridiculum esse, se reddere rationem, quos portus mercatores, aut nautici petant: alterum mores suos respuere. tot annos esse, per quos nunquam cessauerint legati nunc ad imperatores Romanos, nunc Romam ad senatum crimina de se deferre. quem vnquam verbo violatum esse: semel ad Quintium euntibus insidias dici factas: sed quid ijs acciderit, non adijci, quærentium quid falso obijciant, cum veri nihil habeant: ea crimina esse. insolenter & immodicè abuti Thessalos indulgentia populi Romani, velut ex diutina siti nimis auidè meram haurientes libertatem. ita feruorum modo præter spem repente manumissorum, licentiam vocis & linguæ experiri. & iactare sese in sectatione & conuitijs dominorū. Elatus deinde ira adiecit, nondum omniū dierum solem occidisse. Id miraciter dictū non Thessali modò in sese, sed etiā Romani acceperunt. & cum fremitus post eam vocem ortus, & tandem sedatus esset: Perræborum inde Athamanumq; legatis respondit, eandē de quibus illi agant, ciuitatū causam esse. consulem Acilium & Romanos sibi dedisse eas, cum hostiū essent. si suam munus qui dedissent, adimere velint, scire se cedendum esse: sed meliori ac fideliori amico in gratiam leuium & inuiliū sociorum iniuriā eos esse facturos. nec enim vllius rei minus diuturnā esse gratiam, q̄ libertatis, præsertim apud eos qui malè vtendo eam corrumpuri sint. Causa cognita pronuntiauerunt legati, placere deduci præsidia Macedonum ex ijs vrbibus, & antiquis Macedoniæ terminis regnū finiri. de iniurijs quas vltro citroq; illatas queratur, quo modo inter eas gentes & Macedonas disceptetur, formulam iuris exequendi constituendam esse. Inde grauitè offenso rege, Thessalonicen ad cognoscendū de Thraciæ vrbibus proficiscuntur. Ibi legati Eumenis. Si liberis esse Ænum & Maroneā velint Romani, nihil sui pudoris esse vltro dicere, quàm vt admoneant, re, non verbo eos liberos relinquant: nec suū munus intercipi ab alio patiantur: sin autem minor cura sit ciuitatū in Thracia positarū, multo verius esse, quæ sub Antiocho fuerint, præmia belli Eumenem q̄ Philippum habere: vel pro patris Artali meritis bello, quod aduersus Philippū ipsum gesserit populus Romanus: vel suis, quod

E Antiochi bello terra mariq; laboribus periculisq; omnibus interfuerit. Habere eum præterea decē legatorū in eam rem præiudiciū. qui cum Chersonnesum Lyfimachiamq; dederint, Maroneā quoq; atq; Ænum profecto dedisse, quæ ipsa propinquitate regionis velut appendices maioris muneris essent. Nam Philippū quidem quo aut merito in populum Romanum, aut iure imperij, cum tam procul à finibus Macedoniæ absint, ciuitatibus his præsidia imposuisse: vocari Maronitas iuberent. ab ijs certiora omnia de statu ciuitatū earum scituros. Legati Maronitarū vocati, non vno loco tantum vrbis præsidium regium esse, sicut in alijs ciuitatibus, dixerunt: sed pluribus simul, & plenam Macedonū Maroneam esse. itaq; dominari assentatores regios, his solis loqui & in senatu & in concionibus licere: eos omnes honores & capere ipsos, & dare alijs. optimū quemq; quibus libertatis, quibus legum cura sit, aut exulare pullos

Philippi ad querelas responsio.

Eumenis legati de Philippo queruntur.

Philippi defensio, qua Romanos sibi iniquos ostendit.

pulfos patria, aut inhonoratos & deterioribus obnoxios filere. De iure pauca etiam ^F finium adiecerunt: Q. Fabium Labeonem, cum in regione ea fuisset, direxisse finem Philippo veterem viam regiam, quæ ad Thraciæ Paroreiam subeat, nusquam ad mare declinantem: Philippum nouam postea deflexisse viam, qua Maronitarum vrbes agrosq; amplectatur. Ad ea Philippus longè aliam, quàm aduersus Thessalos Perræbosq; nuper, ingressus disseredi viam: Non cum Maronitis, inquit, mihi aut cum Eumene disceptatio est, sed iam vobiscum Romani, à quibus nihil æqui me impetrare iamdiu animaduerto. Ciuitates Macedonum quæ à me inter inducias defecerant, reddi mihi æquum censebam: non quia magna accessio ea regni futura esset, (sunt enim & parua oppida, & in finibus extremis posita) sed quia multum ad reliquos Macedonas continendos exemplum pertinebat: negatum est mihi. Bello Ætolicò ^G Lamiæ oppugnare iussus à consule M. Acilio, cum diu fatigatus ibi prælijs operibusq; essem: transcendente me iam muros à capta propè vrbe reuocauit Cos. & abducere copias inde coegit: ad huius solatium iniuriæ permissum est, vt Thessaliæ Perrebiæq; & Athamanum reciperem quædam castella magis quàm vrbes. ea quoq; ipsa vos mihi Q. Cæcili, paucos ante dies ademitis. Pro non dubio paulo antè, si dijs placet, legati Eumenis sumebant, quæ Antiochi fuerunt, Eumenem equius esse quàm me habere. Id ego aliter longè iudico esse. Eumenes enim, nõ nisi vicissent Romani, sed nisi bellum gessissent, manere in regno suo non potuit. itaq; ille vestrum meritum habet, non vos illius, mei autem regni tantum aberat vt vlla pars in discrimine fuerit: vt ^H tria talentum, & L. tectas naues, & omnes Græciæ ciuitates, quas antea tenuissem, pollicentem vltro Antiochum in mercedem societatis sim aspernatus. hostemq; ei me esse prius etiam quàm M. Acilius exercitum in Græciam trajiceret, præ me tuli: & cum eo Cos. belli partem quamcunq; mihi delegauit, gessi. & insequenti Cos. L. Scipioni, cum terra statuisset ducere exercitum ad Hellepontum, non iter tantum per regnum nostrum dedi, sed vias etiam muniui, pontes feci, commeatus præbui: nec per Macedoniam tantum, sed per Thraciam, vbi etiam inter cætera pax quoq; præstanda à Barbaris erat. Pro hoc studio meo erga vos, ne dicam merito: vtrum adijcere vos Romani aliquid, & amplificare & augere regnum meum munificentiæ vestra oportebat: an quæ haberem aut meo iure, aut beneficio vestro, eripere: id quod nunc facitis. Macedonum ciuitates, quas regni mei fuisse fatemini, non restituantur. Eumenes ^I tanquam ad Antiochum spoliandum me venit, & si dijs placet, x. legatorum decretum calumniæ impudentissimæ præterdit, quo maximè & refelli & coargui potest. disertissimè enim planissimeq; in eo scriptum est, Chersonesum & Lyfimachiam Eumeni dari. vbi tandem Ænus & Maronea & Thraciæ ciuitates ascriptæ sunt: quod ab illis ne postulare quidem est ausus, id apud vos tanquam ab illis impetrauerit, obtinebit: Quo in numero me apud vos esse velitis, refert, si tanquam inimicum & hostem insectari propositum est: pergite vt cœpistis, facere. sin aliquis respectus est mei, vt socij atq; amici regis: deprecor, ne me tanta iniuria dignum iudicetis. Mouit aliquantum oratio regis legatos. itaq; medio responso rem suspenderunt. si x. legatorum decreto Eumeni datæ ciuitates eæ essent, nihil se mutare. si Philippus bello cœpisset, ^K eas præmium victoriæ iure belli habiturum. si neutrum eorum foret, placere cognitionem senatui reseruari: & vt omnia in integro manerent, præsidia quæ in ijs vribus sint, deduci. Hæ causæ maximè animum Philippi alienauerunt ab Romanis, vt non à Perseo filio eius nouis causis motum, sed ob has à patre bellum relictum filio videri possit. Romæ nulla belli Macedonici suspicio erat. L. Manlius proconsul ex Hispania redierat. cui postulanti ab senatu in æde Bellonæ triumphum, rerum gestarum magnitudo impetrabilem faciebat, exemplum obstabat. quod ita comparatum more maiorum erat, ne quis qui exercitum non deportasset, triumpharet, nisi perdomitam pacatamq; provinciam tradidisset successori. medius tamen honos Manlio habitus, vt ouans urbem iniret. Tulit coronas aureas L. duas: * auri præterea pondo

Manlius proconsul. ouans urbem inuit.

* Valèr 14784. coron.

- A** CXXXII. *argenti xvi. millia ccc. & pronuntiauit in senatu, * x. millia pondo argenti, & * LXXX. auri Q. Fabium quæstorem aduehere. id quoq; se in ærarium illaturum. Magnus motus seruilis eo anno in Apulia fuit. Tarentum prouinciam L. Posthumius prætor habebat. is de pastorum coniuratione, qui vias latrocinij pascuaq; publica infesta habuerant, quæstionem seuerè exercuit. ad septem millia hominum condennauit. multi inde fugerunt. de multis sumptum est supplicium. Consules diu retenti ad urbem delectibus, tandem in prouincias profecti sunt. Eodem anno in Hispania prætores C. Calpurnius & L. Quintius, cum primo vere ex hybernis copias eductas in Beturia iunxissent, in Carpetaniam, vbi hostium castra erant, progressi sunt, communi animo consilioq; parati rem gerere. Haud procul Hippone & Toletu urbibus,
- B** inter pabulatores pugna orta est. quibus dum vtrinq; subuenitur à castris, paulatim omnes copiarum in aciem eductæ sunt. in eo tumultuario certamine & loca sua, & genus pugnarum pro hoste fuere. duo exercitus Romani fusi, atq; in castra compulsi sunt. non insitit percussis hostes. Prætores Romani, ne postero die castra oppugnarentur, silentio proximæ noctis tacito signo exercitum abduxerunt. Luce prima Hispani acie instructa ad vallum accesserunt: vacuaq; præter spem castra, ingressi, quæ derelicta inter nocturnam trepidationem erant, diripuerunt: regressiq; in sua castra, paucos dies quietis statuis manserunt. Rom. sociorumq; in prælio fugaq; ad quinq; millia occisa, quorum se spolijs hostes armarunt. inde ad Tagum flumen profecti sunt. Prætor interim Romani omnè id tempus contrahendis ex ciuitatibus socijs Hispanorum auxilijs, reficiendisq; ab terrore aduersæ pugnarum militum animis consumpserunt. vbi satis placuere vires, & iam miles quoq; ad delendam priorem ignominiam hostem poscebat, duodecim millia passuum ab Tago flumine posuerunt castra. inde tertia vigilia sublatis signis, quadrato agmine principio lucis ad Tagi ripam peruenerunt. Trans fluuium in colle hostium castra erant. ex templo quæ duobus locis vada nudabat amnis, dextera parte Calpurnius, læua Quintius exercitum traduxerunt: quieto hoste, dum miratur subitum aduentum, consultatq; qui tumultum iniicere trepidantibus in ipso transitu amnis potuisset. interim Romani impedimentis quoq; omnibus traductis contractisq; in vnum locum, quia iam moueri videbant hostem, nec spatium erat castra communiendi, aciem instruxerunt. in medio locatæ, quinta Calpurnij legio, &
- D** octaua Quintij: id robur totius exercitus erat. campum apertum vsq; ad hostium castra habebant, liberum à metu insidiarum. Hispani posteaquam in citeriore ripa duo Romanorum agmina conspexerunt, vt priusquam se iungere atq; instruere possent, occuparent eos, castris repente effusi cursu ad pugnam tendunt. Atrox in principio prælium fuit, & Hispanis recenti victoria inflatis, & insueta ignominia milite Romano accenso. acerrimè media acies, duæ fortissimæ legiones dimicabant, quæ cum aliter moueri loco non posse hostis cerneret, cuneo insitit pugnare: & vsq; plures confertioresq;, medios vrgebant. Ibi posteaquam laborare aciem Calpurnius Prætor vidit, T. Quintilium Varum, & L. Iuuentium Talam legatos ad singulas legiones adhortandas properè mittit. docere & monere iubet, in illis spem omnem vincendi &
- E** retinendæ Hispaniæ esse. si illi loco cedant, neminem eius exercitus non modò Italiam, sed ne Tagi quidem vltiorem ripam vnquam visurum. ipse cum equitibus durarum legionum paululum circumuectus, in cuneum hostium, qui mediam vrgebat aciem, ab latere incurrit. Quintius cum suis equitibus alterum hostium latus inuadit: sed longè acrius Calpurniani equites pugnabant, & prætor ipse ante alios, nam & primus hostem percussit, & ita se immiscuit medijs, vt vix vtrius partis esset, nosci posset. & equites prætoris eximia virtute & equitum pedites accensi sunt. pudor mouit primos centuriones, qui inter tela hostium prætorem conspexerunt. itaq; vrgerè signiferos pro se quisq;, iubere inferre signa, & confestim militem sequi. renouatur ab omnibus clamor. impetus fit velut ex superiore loco, haud secus ergo quàm torrentis modo fundunt, sternuntq; percussos: nec sustinere alij super alios inferentes sese

Duo exercitus Romani in Hispania fusi.

Romani refectis viribus Hispanos adorantur.

*Hispani vincuntur
& eorum castra
capiuntur.*

*In Liguria feliciter
ab vtroq; consule
pugnatum.*

A. 46570

*Romani legati à
Græcia reuersi.*

*Legatio nona mit-
titur in Græciam.*

possunt fugientes in castra equites persecuti sunt, & permisti turbæ hostium intra vallum penetrauerunt. vbi ab relictis in præsidio castrorum prælium instauratum: coactiq; sunt Romani equites descendere ex equis. dimicantibus ijs legio quinta superuevit: deinde, vt quæq; potuerant, copiæ affluebant. Cæduntur passim Hispani per tota castra: nec plus quam quatuor millia hominum effugerunt. inde tria millia ferè qui arma retinuerat, montem propinquum ceperunt. mille, semiermes maximè per agros palati sunt. supra xxxv. millia hostiũ fuerant, ex quibus tam exigua pars pugnæ superfuit. signa capta cxxxiii. Romani socij q; paulo plus sexcenti, & prouincialium auxiliorum cl. fermè ceciderunt. tribuni militum quinque, amissi, & pauci equites Romani, cruentè maximè victoriæ speciem fecerunt. In castris hostium, quia ipsis spatium sua communiendi non fuerat, manserunt. Pro concione postero die laudati, donatiq; à C. Calpurnio equites phaleris, pronunciauitq;, eorum maximè opera hostes suos, castra capta & expugnata esse. Quintius alter prætor suos equites catellis ac sibus donauit. donati & centuriones ex vtriusq; exercitu permulti, maximè qui mediam aciem tenuerunt. Consules delectibus alijsq; quæ Romæ agenda erant, peractis rebus, in Ligures prouinciã exercitum duxerunt. Sempronius à Pisis profectus in Apuanos Ligures, vastando agros, vrendoq; vicos & castella eorũ, aperuit saltum vsq; ad fluuium Macram & Lunæ portum. Hostes montem antiquam sedem maiorum suorum, ceperunt. & inde, superata locorum iniquitate, prælio deiectione sunt. Et Ap. Claudius felicitatem virtutemq; collegæ in Liguribus Ingaunis æquauit secundis aliquid prælijs: sex præterea oppida eorum expugnauit. multa millia hominum in ijs cepit. belli authores iii. & xl. securi percussit. iam comitorũ appetebat tempus. prior tamen Claudius quam Sempronius, cui fors comitia habendi obtigerat, Romam venit: quia P. Claudius frater eius consulatum petebat. Competitoresq; habebat patricios, L. Æmylium, Q. Fabium Labeonem, Ser. Sulpitium Galbam, veteres candidatos, & ab repulsis eo magis debitum, quia primò negatus erat, honorem repetentes, etiam quia plus quam vnum ex patricijs creari non licebat, arctior petitio quatuor petentibus erat. Plebeij quoq; gratiosi homines petebant, L. Porcius, Q. Terentius Culleo, Cn. Bæbius Pamphilus, & ij repulsi in spem impetrandi tandem aliquando honoris dilati. Claudius vnus ex omnibus nouus candidatus erat. Opinione hominũ haud dubiè destinabantur Q. Fabius Labeo & L. Porcius Licinius. sed Claudius consul sine lictoribus cum fratre toto foro volitando, clamitantibus aduersarijs, & maiore parte senatus, meminisse eum debere prius se consulem populi Romani, quam fratrem P. Claudij esse: quin ille sedens pro tribunali aut arbitrum, aut comitorum tacitum spectatorem se præberet: coerceri tamen ab effuso studio nequijt. Magnis contentionibus tribunorum quoq; plebis, qui aut contra cõsulem, aut pro studio eius pugnabant, comitia aliquoties turbata: donec peruicit Appius, vt deiectione Fabio, fratrem traheret. Creatus P. Claudius Pulcher, præter spem suam & cæterorum: locum suum tenuit L. Porcius Licinius, quia moderatis studijs, non vi Claudia-na, inter plebeios certatum est. Præter inde comitia sunt habita. C. Decimius Flauius, P. Sempronius Longus, P. Cornelius Cethegus, Q. Næuius Matho, C. Sempronius Blæsus, A. Terentius Varro, prætor facti. Hæc eo anno quo Ap. Claudius, M. Sempronius coss. fuerunt, domi militieq; gesta. Principio insequentis anni, quo P. Claudius, L. Porcius consules erant: cum Q. Cæcilius, M. Bæbius, & T. Sempronius qui ad disceptandum inter Philippũ & Eumenẽ reges, Thessalorumq; ciuitates missi erant, legationem renuntiaissent, regũ quoq; eorũ ciuitatumq; legatos in senatũ introduxerunt. Eadẽ vtrinq; iterata, quæ dicta apud legatos in Græcia erant. Aliã deinde legationem nouã patres, cuius princeps Ap. Claudius fuit, in Macedoniã & in Græciam decreuerunt ad visendum, reddita ne ciuitates Rhodijs & Thessalis & Perræbis essent. Iisdem mandatũ, vt ab Æno & Maronea præsidia deducerentur, maritimaq; omnis Thracie ora à Philippo & Macedonib⁹ liberaretur. Pelopõnesum quoq; adire iussi, vnde prior legatio

- A legatio discesserat incertiore statu rerum, quam si non venissent. nam super cætera etiam sine responso dimissi, nec datū petentibus erat Achæorum concilium. de qua re querente grauius Q. Cæcilio, simul Lacedæmonijs deplorantibus mœnia diruta, abductam plebem in Achaiam & venundatam, ademptas quibus ad eam diem ciuitas steterat, Lycurgi leges. Achæi maximè concilij negati crimen excusabant, recitando legem: quæ nisi belli pacifue causa, & cum legati ab senatu cum literis, aut scriptis mandatis venirent, vetaret indici concilium. Ea ne postea excusatio esset, ostendit senatus curæ ijs esse debere, vt Romanis legatis semper adeundi concilium gentis potestas fieret: quemadmodum & illis, quoties vellent, senatus daretur. Dimissis ijs legationibus, Philippus a suis certior factus, cedendum ciuitatibus, deducendaq; præ-
- B fidiâ esse, infensus omnibus in Maronitas iram effundit. Onomasto qui præerat maritimæ oræ mandat, vt partis aduersæ principes interficeret. Ille per Casandrum quendam vnum ex regijs iam diu habitantem Maronæ, nocte Thracibus intromissis, velut in bello capta vrbe, cædem fecit. Id apud Romanos legatos querentes tam crudeliter aduersus innoxios Maronitas, tam superbe aduersus populum Romanum factum, vt quibus libertatem restituendam senatus censuisset, ij pro hostibus trucidarentur, abnuebat quicquam eorum ad se, aut quenquam suorum pertinere. seditione inter ipsos dimicatum, cum alij ad se, alij ad Eumenem ciuitatem traherent. id facile scituros esse, si percunctaretur ipsos Maronitas: haud dubius, percussis omnibus terrore tam recentis cædis, neminem hiscere aduersus se aufurum. Negare Appius, rem euentem pro dubia quærendam, si ab se culpam remouere veller, Onomastum & Casandrum, per quos acta res diceretur, mitteret Romam, vt eos senatus percunctari posset. Primò adeò perturbauit ea vox regem, vt non dolor, non vultus ei constaret. deinde collecto tandem animo, Casandrum qui Maronæ fuisset, si vtiq; vellent, se missurum dixit. ad Onomastum quidem quid eam rem pertinere? qui non modò Maronæ, sed ne in regione quidem propinqua fuisset. Et parcebat magis Onomasto honoratori amico, & eundem indicem haud paulo plus timebat: quia & ipse sermonem cum eo contulerat, & multorum talium ministrum & conscium habebat. Casander quoq; missis qui per Epirum ad mare prosequerentur eum, ne qua indicium emanaret, veneno creditur sublatus. Et legati à Philippi colloquio ita digressi sunt, vt præ se ferrent nihil eorum sibi placere: & Philippus minimè quin rebellandum esset, dubius, quia tamen immature ad id vires erant, ad moram interponendam Demetrium minorem filium mittere Romam simul ad purganda crimina, simul ad deprecandam iram senatus statuit: satis credens ipsum etiâ iuuenem, quòd Romæ ob speciem regis indolis dedisset, aliquid momenti facturum. Interim per speciem auxilij Bizantijs ferendi, re ipsa ad terrorē regulis Thracum iniiciendum profectus, percussis ijs vno prælio, & Amodoco duce capto, in Macedoniâ redijt: missis ad accolas Istri fluminis barbaros, vt in Italiâ irrumperent, sollicitandos. Et in Peloponneso aduentus Romanorū legatorum, qui ex Macedonia in Achaiâ ire iussi erant, expectabatur, aduersus quos vt præparata consilia haberent, Lycortas prætor concilium indixit.
- E Ibi de Lacedæmonijs actum. Ex hostibus eos accusatores factos. & periculum esse, ne victi magis timendi forent quàm bellantes fuissent. quippe in bello socijs Romanis Achæos vsos: nunc eosdem Romanos equiores Lacedæmonijs quàm Achæis esse: vbi Areus etiam & Alcibiades, ambo exules suo beneficio restituti, legationem Romam aduersus gentem Achæorum ira de ipsis meritam suscepissent, adeoq; infesta oratione vsi essent, vt patria pulsi, non restituti in eam viderentur. Clamor vndiq; ortus, referret nominatim de ijs. & cum omnia ira, non consilio gererentur, capitis damnati sunt. Paucos post dies Romani legati venerunt, his Clitore in Arcadia datum est concilium. Priusquam agerent quicquam, terror Achæis iniectus erat & cogitatio, quàm non ex equo disceptatio futura esset: quòd Areus & Alcibiadē, capitis ab se in concilio proximo damnatos, cum legatis videbant: nec hiscere quisquam audebat. Appius ea

Philippus Maronitas qui Eumeni fauerent, interficiendos curat.

Philippus Demetrium filium Romanam mittit.

Acheorum concilium.

*Appius de Achais
in ipsorum concilio
queritur.*

*Achaorum prae-
toris ad Appium o-
ratio.*

que apud senatū questi erant Lacedæmonij displicere senatui ostendit: cædē primūm ad conflictum factam eorum, qui à Philopœmene ad causam dicendam euocati venissent: deinde cum in homines ita seuitum esset, ne in vlla parte crudelitas eorum cessaret: muros dirutos vrbis nobilissimæ esse, leges vetustissimas abrogatas, inclytamq; per gentes Lycurgi disciplinam sublatam. Hæc cum Appius dixisset, Licortas & quia prætor, & quia Philopœmenis authoris omnium quæ Lacedæmone acta fuerant, factionis erat, ita respondit: Difficilior nobis Ap. Claudii apud vos oratio est, quàm Romæ nuper apud senatū fuit. tunc enim Lacedæmonijs accusantibus respondendū erat: nunc à vobis ipsis accusati sumus, apud quos causa dicenda est. quam iniquitatem conditionis subimus illa spe, iudicis animo te auditurum esse, posita contentione, qua paulo antè egisti. Ego certè, cum ea, quæ & hic antea apud Q. Cæcilium, & postea Romæ questi sunt Lacedæmonij, à te paulo antè relata sint, non tibi, sed illis me apud te respondere credam. Cædem obijcitis eorum, qui à Philopœmene prætoris euocati ad causam dicendam interfecti sunt: hoc ego crimen non modò non à vobis Romani, sed ne apud vos quidē nobis obijciendū fuisse arbitror. quid ita? quia in vestro fœdere erat, vt maritimis vrbibus abstinerent Lacedæmonij. Quo tempore armis captis vrbes, à quibus abstinere iussi erant, nocturno impetu occupauerūt, si T. Quintius, si exercitus Romanus, sicut antea in Pelopōneso fuisset, eò nimirū capti & oppressi confugissent. cum vos procul essetis, quò aliò, nisi ad nos socios vestros, quos antea Gyrtheo opem ferentis, quos Lacedæmonē vobiscum simili de causa oppugnanteis viderant, confugerent? Pro vobis igitur iustum piūq; bellum suscepimus. H quod cum alij laudent, reprehendere ne Lacedæmonij quidē possint: & dii quoq; ipsi comprobauerint, qui nobis victoriā dederunt: quonam modo ea quæ belli iure acta sunt, in disceptationem veniunt? quorum tamen maxima pars nihil pertinet ad nos. nostrum est, quòd euocauimus eos ad causam dicendam, qui ad arma multitudinem exciuerant, qui expugnauerant maritima oppida, qui diripuerant, qui cædem principum fecerant. quòd verò illi venientes in castra interfecti sunt: vestrum est Areu & Alcibiade, qui nunc nos, si dijs placet, accusatis, non nostrum, exules Lacedæmoniorum, quo in numero ij quoq; duo fuerunt. & tunc vobiscum erant, quòd domicilio sibi delegerant maritima oppida, se petitos credentes, in eos quorum opera patria extorres, ne in tuto quidem exilio posse conseruare se indignabantur, imperum fecerunt. Lacedæmonij igitur Lacedæmonios, non Achæi interfecerunt. nec iure, an iniuria cæsi sint, argumentari refert. At enim illa certè vestra sunt Achæi, quòd leges disciplinamq; vetustissimam Lycurgi sustulistis, quòd muros diruistis. quæ vtraq; ab ijisdem obijci qui possunt: cum muri Lacedæmonijs non ab Lycurgo, sed paucos ante annos ad dissoluendam Lycurgi disciplinam extructi sint: tyranni enim nuper eos arcem & munimentum sibi, nō ciuitati parauerunt. & si existat hodie ab inferis Lycurgus, gaudeat ruinis eorū, & nunc se patriā & Spartam antiquam agnoscere dicat. Non Philopœmenem expectare, nec Achæos, sed vos ipsi Lacedæmonij vestris manibus amoliri & diruere omnia tyrannidis vestigia debuistis. vestrę enim illæ deformes veluti cicatrices seruitutis erant. & cum sine muris per octingentos propè annos liberi, K aliquando etiam principes Græciæ fuissetis: muris velut cōpedibus circumdatis vinciti, per centum annos seruistis. Quod ad leges ademptas attinet, ego antiquas Lacedæmonijs leges tyrannos ademisse arbitror: nos non suas ademisse, quas non habebant, sed nostras leges dedisse: nec malè consuluisse ciuitati, cum concilij nostri eam fecerimus, & nobis miscuerimus: vt corpus vnum & concilium totius Pelopōnesi esset, tūc opinor, si alijs ipsi legibus viueremus, alias istis iniunxissetus, queri se iniquo iure esse, & indignari possent. Scio ego Appi Claudii hanc orationem, qua sum adhuc vsus, neq; sociorū apud socios, neq; liberę gentis esse: sed feruorū verius disceptatium apud dominos, nam si non vana illa vox præconis fuit, qua liberos esse omnium primos Achæos iussistis: si fœdus ratū est, si societas & amicitia ex æquo obseruatur: cur ego, quid

- A** quid Capua capta feceritis Romani, non quæro: vos rationem reposcitis, quid Achæi Lacedæmonijs bello victis fecerimus? Interfecti aliqui sunt, finge, à nobis. quid? vos senatores Campanos securi non percussistis? muros diruimus. vos non muros tantum, sed urbem & agros ademistis. Specie, inquis, æquum est fœdus apud Achæos, re precaria libertas: apud Romanos etiam imperium est. Sentio Appi: & si non oportet, non indignor. sed oro vos, quantumlibet interfit inter Romanos & Achæos, modò ne in æquo hostes vestri, nostriq; apud vos sint, ac nos socij, imò ne meliore iure sint. nam vt in æquo essent, nos fecimus: cum leges ijs nostras dedimus: cum vt Achæi concilij essent, effecimus. parum est victis, quod victoribus factis est. plus postulant hostes, quam socij habent. quæ iureiurando, quæ monumentis
- B** literarum in lapide insculptis in æternam memoriam sancta atq; sacra sunt, ea cum periurio nostro tollere parant. Veremur quidem vos Romani, & si ita vultis, etiam timemus: sed plus & veremur & timemus deos immortales. Cum assensu maximæ partis est auditus, & locutum omnes pro maiestate magistratus censebant, vt facile appareret, molliter agendo dignitatē suam tenere apud Romanos non posse. Tum Appius, suadere se magnopere Achæis dixit, vt dum liceret voluntate sua facere, gratiam inirent, ne mox inuiti & coacti facerent. Hæc vox audita quidem cum omnium gemitu est, sed metum iniecit imperata recusandi. id modò petierunt, vt Romani, quæ viderentur, de Lacedæmonijs mutarēt, nec Achæos religione obstringerent, irrita ea, quæ iureiurando sanxissent, faciendi. damnatio tantum Arei & Alcibiadis, quæ nuper facta erat, sublata est. Romæ principio eius anni cum de prouincijs consulum & prætorum actum esset, consulibus Ligures, quia bellum nusquam alibi erat, decreti. Prætores C. Decimius Flauus urbanam, P. Cornelius Cethegus inter ciues & peregrinos fortiti sunt. C. Sempronius Blæsus Siciliam, Q. Næuius Matho Sardiniam, & vt idem de veneficijs quæreret. A. Terentius Varro Hispaniã citeriorem, P. Sempronius Longus Hispaniam vltioriẽ. De ijs duabus prouincijs legati per id ferè tempus L. Iuuentius Talua, & T. Quintilius Varus venerunt. qui quantum bellum iam profligatum in Hispania esset, senatu edocto, postularunt simul, vt pro rebus tam prosperè gestis dijs immortalibus haberetur honos, & vt prætoribus exercitum deportare liceret. Supplicatio in biduum decreta est. de legionibus deportandis, cum de consulū prætorumq;
- D** exercitibus ageretur, rem integrã referri iusserunt. Paucos post dies *Inter Coss. & Tribunos pleb. contentio de Hispaniæ exercitu.* in Ligures binæ legiones, quas Appius Claudius & M. Sempronius habuerant, decretæ sunt. De exercitibus Hispaniensibus magna contentio fuit inter novos Prætores & amicos absentium, Calpurnij Quintijq;, vtraq; causa tribunos plebis vtraq; *Inter Coss. & Tribunos pleb. contentio de Hispaniæ exercitu.* habebat. ij se intercessuros Senatusconsultum, si deportandos censerent exercitus, denuntiabant. illi si hæc intercessio fieret, nullam rem aliã se decerni passuros. Victa postremò absentium gratia est, & Senatusconsultum factum, vt prætores quatuor millia peditum Romanorum scriberent, quadringētos equites, & quinq; millia sociorum peditum Latini nominis, quingentos equites, quos secum in Hispaniam portarent. cum eas legiones quatuor descripsissent, quod plus quam bina millia peditum, treceni equites in
- E** singulis legionibus esset, dimitterent: eos primùm, qui emerita stipendia haberent, *Alia de prætura contentio.* deinde vt cuiusq; fortissima opera Calpurnius & Quintius in prælio vti essent. Hac fedata contentione, alia subinde C. Decimij Prætoris morte exorta est. Cn. Sicinius, & L. Puppius, qui ædiles proximo anno fuerant: & C. Valerius flamen Dialis, & Q. Fuluius Flaccus: is quia ædilis curulis designatus erat, sine toga candida, sed maxima ex omnibus contentione petebat: certamenq; ei cum flammine erat. & posteaquã primò æquare, mox superare etiam est visus: pars tribunorū plebis negare rationem eius habendam esse, q̄ duos simul vnus magistratus, præsertim curules, neq; capere posset, nec gerere: pars legibus eum solui equum censere, vt quem vellet, Prætozem creandi, populo potestas fieret. L. Porcius cos. primò in ea sententia esse, ne nomen eius acciperet. deinde vt ex autoritate senatus idem faceret: conuocatis partibus, referre se ad

eos dixit : quod nec iure vllò, nec exèmplò tolerabili liberæ ciuitati ædilis curu-
 lis designatus præturam peteret, sibi, nisi quid aliud ijs videretur, in animo esse è le-
 ge comitia habere. Patres censuerunt, vti L. Porcius cos. cum Q. Fulvio ageret, ne im-
 pedimento esset, quo minus comitia Prætoris in locum C. Decimij subrogandi è le-
 ge haberentur. Agenti Cos. ex Senatusconsulto, respondit Flaccus: nihil, quod se in-
 dignum esset, facturum. Medio responso spem ad voluntatem interpretantibus fece-
 rat: cessurum patrum authoritati esse. comitijs acrius etiã quàm antè petebat, crimi-
 nando extorqueri sibi à cos. & senatu populi Romani beneficium & inuidiam ge-
 minati honoris fieri, tanquã non appareret, vbi designatus Prætor esset, exèmplo ædi-
 litate se abdicaturum c o s. cùm & pertinaciam petentis ctescere, & fauorem populi
 magis magisq; in eum inclinari cerneret, dimissis comitijs senatum vocauit. censue-
 runt frequentes, quoniã Flaccum authoritas patrũ nihil mouisset, ad populum cum
 Flacco agendum. Concione aduocata cùm egisset cos. ne tum quidem de sententia
 motus, gratias p. r. egit, quòd tanto studio, quotiescunq; declarandę voluntatis pote-
 stas facta esset, Pr. se voluisset facere. ea sibi studia ciuium fuorũ destituere non in ani-
 mo esse. Hęc verò tam obstinata vox tantũ ei fauorẽ accendit, vt haud dubius Pr. esset,
 si cos. accipere nomen vellet. Ingens certamen tribunis & inter se ipsos, & cum cos.
 fuit: donec senatus à cos. est habitus, decretumq;: quoniam prætoris subrogandi co-
 mitia ne legibus fierent, pertinacia Q. Flacci, & praua studia hominum impedirent,
 senatum censere satis prætorum esse: P. Cornelius vtranq; in vrbe iurisdictionem ha-
 beret, Apolliniq; ludos faceret. His comitijs prudentia & virtute senatus sublatis, alia
 maioris certaminis, quo & maiore de re, & inter plures potentioresq; viros sunt exor-
 ta. Censuram summa contentione petebant L. Valerius Flaccus, P. & L. Scipiones,
 Cn. Manlius Volso, L. Furius Purpurio, patricij; plebeij autem, M. Porcius Cato, M.
 Fuluius Nobilior, T. & M. Scæpronij, Longus & Tuditanus. sed omneis patricios ple-
 beiosq; nobilissimarũ familiarum M. Porcius longè anteibat. In hoc viro tanta vis a-
 nimi ingenijq; fuit, vt quocunq; loco natus esset, fortunam sibi ipse facturum fuisse vi-
 deretur, nulla ars neq; priuatæ, neq; publicæ rei gerendæ ei defuit. vrbanas rusticasq;
 res pariter callebat. ad summos honores alios scientia iuris, alios eloquẽtia, alios glo-
 ria militaris prouexit. huic versatile ingeniuũ sic pariter ad omnia fuit, vt natum ad id
 vnum diceres, quodcunq; ageret. in bello manu fortissimus, multisq; insignibus cla-
 rus pugnis: idem posteaquã ad magnos honores peruenit, summus imperator: idem
 in pace, si ius cõsuleres, peritissimus: si causa oranda esset, eloquentissimus: nec is tan-
 tũ, cuius lingua viuo eo vigerit, monumentũ eloquentiæ nullum extet. viuit imò,
 vigerq; eloquentia eius, sacra scriptis omnis generis. Orationes & pro se multæ, &
 pro alijs, & in alios. nam non solũ accusando, sed etiam causam dicendo fatigauit
 inimicos. simultates nimio plures & exercuerunt eum, & ipse exercuit eas. nec facillè
 dixeris, vtrũ magis prefferit eum nobilitas, an ille agitauerit nobilitatem. A spero pro-
 culdubio animi, & linguæ acerbæ, & immodicè liberæ fuit, sed inuicti cupiditatibus
 animi, & rigidæ innocentia, contemptor gratiæ, diuitiarum: in parsimonia, in pati-
 entia laboris periculiq; ferrei propè corporis, animiq; , quem ne senectus quidem,
 quę soluit omnia, fregerit: qui sextum & octogesimum annum agens causam dixerit,
 ipse pro se orauerit, scripseritq;, nonagesimo anno Sergium Galbam ad populi addu-
 xerit iudicium. Hunc, sicut omni vita, ita tum petentem premebat nobilitas: consen-
 serantq;, præter L. Flaccum, qui collega in consulatu fuerat, candidati omnes, ad deij-
 ciendum honorem eum, non solũ vt ipsi potius adipiscerentur: nec quia indignaban-
 tur nouum hominem censorem videre, sed etiam quòd tristem censuram, periculo-
 samq; multorum famæ, & ablato à plerisq;, & lædendi cupido expectabant. etenim
 tum quoq; minitabundus petebat, refragari sibi qui liberam & fortem censuram ti-
 merent, criminando. & simul L. Valerio suffragabatur: illo vno collega castigare se
 noua flagitia, & priscos mores reuocare posse. His accessi homines, aduersa nobilitate
 non M.

*Gravissima inter
 Censuræ candida-
 tos contentio.
 M. Porcij Catonis
 laus.*

*Catonis oratio-
 nes.*

- A** non M. Porcium modò cenforem fecerunt, sed etiam collegam ei L. Valerium Flac- M. Porcius & L. Valerius censores inuicta nobilitate creantur.
cum adiecerunt. Secundum comitia cenforum coss. prætoresq; in prouincias pro-
fecti sunt: præter Q. Næuium, quem quatuor non minus menses, priusquam in Sar-
diniam iret, quæstiones veneficij, quarum magnam partem extra urbem per muni-
cipia conciliabulaq; habuit, quia ita aptius visum erat, tenuerunt. Si Antiari Valerio
credere libet, ad duo hominum millia damnauit. Et L. Posthumius Prætor cui Taren-
tum prouincia euenerat, magnas pastorum coniurationes vindicauit, & reliquias
bacchanalium quæstionis cum omni executus est cura. multos, qui aut citati non af-
fuerant, aut vades deseruerant, in ea regione Italiæ latentes, partim noxios iudicauit,
partim comprehensos Romam ad senatum misit. in carcerem omnes à P. Cornelio
B coniecti sunt. In Hispania vltiore, fractis proximo bello Lusitanis, quietæ res fue-
runt. In citeriore A. Terentius, in Sueffetanis oppidum Corbioné vineis & operibus
expugnauit, captiuos vendidit. quieta deinde hyberna & citerior prouincia habuit.
Veteres Prætores C. Calpurnius Piso, & L. Quintius Romam redierunt: vtriq; magno Calpurnij & Cri-
spini triumphus.
patrum cõsensu triumphus est decretus. prior C. Calpurnius de Lusitanis & Celtibe-
ris triumphauit. coronas aureas tulit LXXXIII. & duodecim millia pondo argenti. pau-
cos post dies L. Quintius Crispin⁹ ex iisdem Lusitanis Celtiberisq; triumphauit. tan-
tundē auri atq; argenti in eo triumpho trāslatum. Censores, M. Porcius & L. Valerius,
metu mista expectatione senatū legerunt. septem mouerunt senatu: ex quibus vnum
insignem & nobilitate & honorib⁹, L. Quintium Flaminium cõsularem. Patrum me-
C moria institutum fertur, vt censores motis senatu ascriberent notas. Catonis & alia
quidem acerbæ orationes extant in eos, quos aut senatorio loco mouit, aut quibus
equos ademit. longè grauißima in L. Quintium oratio est. qua si accusator ante no-
tam, non censor post notam vsus esset, retinere Quintium in senatu ne frater quidem
T. Quintius, si tum censor esset, potuisset. Inter cetera obiecit ei. Philippum Pœnum,
carum ac nobile scortum, ab Roma in Galliam prouinciam spe ingentium donorum
perductum. eum puerum, per lasciuiam cum cauillaretur, exprobrare consuli per sepe
solutum, quod sub ipsum spectaculum gladiatorum abductus ab Roma esset, vt obse-
quium amatorum iactaret. fortè epulantib⁹ ijs, cum iam vino incaluissent, nunciatū in
conuiuio esse, nobilem Boium cum liberis transfugā venisse. cõuenire eos. velle, vt ab
D eo fidem præsens acciperet. introductum in tabernaculum per interpretem alloqui
eos. cœpisse. inter cuius sermonem Quintius scorto, Vis tu, inquit, quoniam gladi- Quam ob causam
L. Quintius Flami-
nius motus fuerit
Senatu à Censori-
bus.
atorium spectaculum reliquisti, iam hunc Gallum morientem aspicere? & cum is vix-
dum serid annuisset, ad nutum scorti eos. stricto gladio, qui super caput pende-
bat, loquenti Gallo caput primū percussisse, deinde fugienti, fidemq; populi Romani
atq; eorum qui aderant imploranti, latus transfodisse. Valerius Antias, vt qui nec Ca-
tonis orationem legisset, & fabulæ tantum sine authore editæ credidisset: aliud argu-
mentum, simile tamen & libidine & crudelitate peragit. Placentiæ famosam mulie-
rem, cuius amore deperiret, in conuiuium accersitam scribit. ibi iactantem sese scorto
inter cætera retulisse, quàm acriter quæstiones exercuisset, & quàm multos capitis
E damnatos in vinculis haberet, quos securi percussurus esset. tum illam infra eum accu-
bantem negasse, vnquam vidisse quenquam securi feriẽtem, & peruelle id videre. hic
indulgentem amatorem, vnum ex illis miseris attrahi iussum, securi percussisse. Faci-
nus siue eo modo quo censor obiecit, siue vt Valerius tradit, commissum est, sæuum
atq; atrox: inter pocula atq; epulas, vbi libare dijs dapes, vbi bene precari mos esset, ad
spectaculum scorti procacis, in sinu eos. recubantis, mactatam humanam victimam
esse, & cruore mensam resperfam. In extrema oratione Catonis conditio Quintio fer-
tur, vt si id factum negaret, cæteraq; quæ obiecisset, sponsione defenderet sese: sin fa-
teretur, ignominia ne sua quenquam doliturum censeret, cum ipse vino & venere a- L. Scipioni Asiati-
co equus ademptus
est à Censoribus.
mens, sanguine hominis in conuiuio lussisset: In equitatu recognoscendo L. Scipioni
Asiatico adempt⁹ equus. in censib⁹ quoq; accipiendis tristis & aspera in omnes ordi-

*150. coron. nes censura fuit. ornamenta & vestem muliebrē & vehicula, quæ pluris quàm *quin- F
decim millium æris essent, in censum referre viatores iussit. item mancipia minora
*100. coron. annis viginti, quæ post proximum lustrum *decem millibus æris, aut eo pluris venis-
sent, uti ea quocq; decem, tanto pluris quàm quanti essent, æstimarentur, & his rebus
omnibus terni in millia æris attribuerentur. aquam publicam omnem in priuatum
ædificium aut agrum fluentem ademerunt. & quæ in loca publica inædificata, im-
molitæ priuati habebant, intra dies triginta demoliti sunt, opera deinde facienda
ex pecunia in eam rem decreta. lacus sternendos lapide, detergendasq; quæ opus ef-
fer cloacas, in Auentino & in alijs partibus: quæ nondum erant, faciendas locauerunt.
& separatim Flaccus molem ad Neptunias aquas, ut iter populo esset, & viam per
Formianum montem. Cato atria duo, Mænium & Titium in Latomijs, & quatuor G
tabernas in publicum emit: basilicamq; ibi fecit, quæ Porcia appellata est. & vecti-
galia summis pretijs, vltro tributa in finis locauerunt. Quas locationes cum senatus
precibus & lacrymis publicanorum victus induci, & de integro locari iussisset: censo-
res edicto summotis ab hasta, qui ludificati priorem locationem erant, omnia eadem
paulum imminutis pretijs locauerunt. Nobilis censura fuit, simulatumq; plena: quæ
M. Porcium, cui acerbitas ea assignabatur, per omnem vitam exercuerunt. Eodem an-
no coloniæ duæ, Pollentia in Picenum, Pisaurum in Gallicum agrum deductæ sunt.
sena iugera in singulos data. diuiserunt agrum, coloniasq; deduxerunt iidem trium-
uiri, Q. Fabius Labeo, & M. & Q. Fuluij, Flaccus & Nobilior. coss. eius anni nec do-
mi, nec militiæ memorabile quicquam egerunt. In insequentem annum crearunt H
coss. M. Claudium Marcellum, Q. Fabium Labeonem. M. Claudius, Q. Fabius idi-
bus Martijs, quo die consulatum inierunt, de prouincijs suis prætorumq; retulerunt.
Prætores creati erant, C. Valerius flamen Dialis, qui & priore anno petierat: & Sp.
Posthumius Albinus, & P. Cornelius Sisenna, L. Puppius, L. Iulius, Cn. Sicinius. Con-
sulibus Ligures cum iisdem exercitibus, quos P. Claudius, & M. Porcius habuerant,
prouincia decreta est. Hispaniæ extra sortem prioris anni prætoribus cum suis exer-
citib; seruata. Prætores ita fortiri iussi, uti flamine Diali utiq; altera iuris dicendi Ro-
mæ prouincia esset. peregrinam est sortitus. Sisennæ Cornelio urbana, Sp. Posthumio
Sicilia, L. Puppio Apulia, L. Iulio Gallia, Cn. Sicinio Sardinia euenit. L. Iulius profici-
sci mature est iussus. Galli transalpini per saltus ignotæ antea viæ (ut antè dictum est) I
in Italiam transgressi, oppidum in agro, qui nunc Aquileiensis est, ædificabant. id eos
ut prohiberet, quoad eius sine bello posset, prætori mandatum est. si armis prohiben-
di essent, coss. certiores faceret. ex his placere alterum aduersus Gallos ducere legio-
nes. Extremo prioris anni comitia auguris creandi habita erant. in demortui Cn. Cor-
nelij Lentuli locum creatus erat Sp. Posthumius Albinus. Huius principio anni P. Li-
cinius Crassus Pontifex maximus mortuus est: in cuius locum M. Sempronius Tudi-
tanus pontifex est cooptatus. Pontifex maximus est creatus C. Seruilius Geminus, P.
Licinij funeris causa visceratio data, & gladiatores cxx. pugnauerunt. & ludi funebres
per triduum facti: post ludos epulum. in quo, cum toto foro strata triclinia essent, tem-
pestas cum magnis procellis coorta coegit plerosq; tabernacula statuere in foro. ead-
dem paulò post, cum vndiq; cõserenasset, sublata. defunctosq; vulgo ferebant, quòd K
inter fatalia vates cecinissent, necesse est tabernacula in foro statui. Hac religioe leua-
tis altera iniecta, quòd sanguine per biduum pluisset in area Vulcani: & per decemui-
ros supplicatio indicta erat eius prodigij expiandi causa. Priusquam coss. in prouin-
cias proficiscerentur, legationes transmarinas in senatum introduxerunt. nec vnquam
antè tantum regionis eius hominum Romæ fuerat. nam ex quo fama per gentes, quæ
Macedoniam accolunt, vulgata est, crimina querimoniasq; de Philippo non negli-
genter ab Romanis audiri, multis operæ pretium fuisse queri, pro se quæque ciuitates
gentesq;, singuli etiam priuatim (grauis enim accola omnibus erat) Romam aut ad
spem leuandæ iniuriæ, aut ad defendendæ solatium venerunt. Et ab Eumene rege lega-
tio cum

A. 567.

Galli transalpini
in Italiam trans-
gressi.

Prodigia.

Multorum legatio
nes in Senatu de
Philippo quarun-
tur.

Ario cum fratre eius Athenæo venit ad quærendum, simul quòd non deducerentur ex Thracia præsidia: simul quòd in Bithyniam Prusiæ bellum aduersus Eumenē gerenti auxilia missa forent. Respondendum ad omnia iuueni tum admodū Demetrio erat: cum haud facile esset, aut ea quæ obijcerentur, aut quæ aduersus ea dicenda erant, memoria complecti. nec enim multa solum, sed etiam pleraq; oppidò quàm parua erant: de controuersia finium, de hominibus raptis, pecoribusq; abactis, de iure aut dicto per libidinem, aut non dicto, de rebus per vim aut per gratiam iudicatis. nihil horum neque Demetrium docere dilucidè, nec se satis liquidò discere ab eo senatus cum cerneret posse: simul & tyrocinio & perturbatione iuuenis moueretur, quæri iussit ab eo, ecquem de his rebus commentarium à parte accepisset: cum respondisset, accepit se se, nihil prius nec potius visum est, quàm regis ipsius de singulis responsa accipere. librum extemplò poposcerunt: deinde vt ipse recitaret, permiserunt. Erant autem de rebus singulis in breue coactæ causæ: vt alia fecisse se secundum decreta legatorum doceret: alia non per se stetitisse, quo minus faceret, sed per eos ipsos qui accusarent. interposuerat & querelas de iniquitate decretorum, & quàm nõ ex æquo disceptatum apud Cæcilium foret: indigneq; sibi, nec vllò suo merito insultatū ab omnibus esset.

B Has notas irritati eius animi collegit senatus, cæterum alia excusanti iuueni, alia recipienti futura ita, vt maxime vellet senatus, responderi placuit: Nihil patrem eius neq; rectius, nec magis quod ex voluntate senatus esset, fecisse, quàm quod, vtcunq; ea gesta essent, per Demetrium filium satis fieri voluisset Romanis. multa & dissimulare & obliuisci & pati præterita senatum posse, & credere etiam Demetrio credendum esse, obsidem enim se animum eius habere, & si patri corpus reddiderit. & scire quantum salua in patrem pietate possit, amicum eum populo Romano esse. honorisq; eius causa missuros in Macedoniam legatos: vt si quid minus factum sit quàm debuerit, tum quoq; sine piaculo rerum prætermissarum fiat. velle etiam sentire Philippum, integra omnia sibi cum populo Romano Demetrii filij beneficio esse. Hæc q̄ augendæ amplitudinis eius causa facta erant, extemplò in inuidiam, mox èt in perniciè adolescenti verterunt. Lacedæmonij deinde introducti sunt. Multæ & paruæ disceptationes iactabantur, sed quæ maximè rem continerent, erant: vtrum restituerentur quos Achei damnauerant. nec ne: iniq; an iure occidissent, quos occiderant. vertebatur & vtrum

C manerent in Achaico concilio Lacedæmonij: an, vt antè fuerat, secretū eius vnus in Pelopóneso ciuitatis ius esset. Restitui, iudiciaq; facta tolli placuit: Lacedæmonē manere in Achaico concilio: scribiq; id decretū, & consignari à Lacedæmonijs & Acheis. Legatus in Macedoniam Q. Martius est missus, iussus idem in Peloponneso sociorum res aspiciere, nam ibi quoq; & ex veteribus discordijs residui motus erant, & Messenij descuerant à concilio Achaico. cuius belli & causas & ordinem si expromere velim, immemor sim ppositi, quo statui nõ vltra attingere externa, nisi quæ Romanis cohererent reb⁹. Euentus memorabilis est, quòd cum bello superiores essent Achei, Philopœmenes Prætor eorum capitur ad præoccupandam Coronen, profectus, quam hostes petebant: in valle iniqua cum equitibus paucis oppressus. Ipsum potuisse effugere Thracum Cretensiumq; auxilio tradunt. sed pudor relinquendi equites nobilissimos gentis, ab ipso nuper lectos, tenuit. quibus dum locum ad euadendas angustias cogendo ipse agmen præbet, sustinens impetus hostium, prolapsa equo, & suo ipse casu, & onere equi super eum ruentis, haud multū abfuit quin exanimaretur, septuaginta annos iam natus, & diutino morbo, ex quo tum primū reficiebarur, viribus admodum attenuatis. Iacentem hostes superfusi oppresserunt. cognitumq; primū à verecundia memoriaq; meritorum haud secus quàm ducem suum attollunt, reficiuntq;, & ex valle deuia in viam portant, vix sibimet ipsi præ nec opinato gaudio credentes. pars nuntios Messenem præmittunt, debellatū esse, philopœmenem captum adduci. Primū adeò incredibilis visa res, vt non pro vano modò, sed vix pro sano nūntius audiretur. deinde vt super alium alius idem omnes affirmantes veniebant,

Senatus cōsultum de Philippo.

Lacedæmoniorum legatis in Senatum introductis quid responsum sit.

Philopœmenes Acheorum prætor à Messenijs captus.

bant, tandem facta fides. & priusquam appropinquare vrbi satis scirent, ad spectaculum omnes simul liberi ac serui, pueri quoque cum foeminis effunduntur. itaq; clauserat portam turba, dum pro se quisque, nisi ipse oculis suis credidisset, vix pro comperito tantam rem habiturus videretur. Aegrè summouentes obuios intrare portam, qui adducebant Philopœmenem, potuerunt, atq; turba conferta iter reliquum clauserat. & cum pars maxima exclusa à spectaculo esset, theatrum repente, quod viè propinquum erat, compleuerunt, & vt eò in conspectum populi adduceretur, vna voce omnes exposcebant. Magistratus & principes veriti ne quem motum misericordia præsentis tanti viri faceret, cum alios verecundia pristinae maiestatis collata præsentis fortunæ, alios recordatio ingentium meritorum motura esset, procul in conspectum eum statuerunt, deinde raptim ex oculis hominum abstraxerunt: Prætor Dinocrate dicente, esse quæ pertinentia ad summam belli percunctari eum magistratus vellent. inde adducto eò in curiam, & senatu vocato, consultari cceptum. Iam in uesperascebat, & non modò cætera, sed ne in proximam quidem noctem vbi satis tutò custodiretur, expediebant. obstupuerant ad magnitudinem pristinae eius fortunæ virtutisq; & neq; ipsi domum recipere custodiendum audebant, nec cuiquam vni custodiam eius satis credebant. admonent deinde quidam, esse thesaurum publicum sub terra, saxo quadrato septum. eò vinctus demittitur, & saxum ingens, quo operitur, machina super inpositum est. ita loco potius quàm homini cuiquàm credendam custodiam rati, lucem insequentem expectauerunt. Postero die multitudo quidem integra, memor pristinorum eius in ciuitatem meritorum, parcédum, ac per eum remedia querenda esse præsentium malorum, censebant: defectionis authores, quorum in manu Respub. erat, in secreta consultates, omnes ad necem eius consentiebant: sed vtrum maturarent, an differrent, ambigebatur. vicit pars audior poenæ, missusq; qui vene-

Philopœmeni venenum porrigitur à Messenijs.

num ferret. Accepto poculo nihil aliud locutum ferunt, quàm quæsisse, si incolumis Lycortas (is alter imperator Achæorum erat) equitesq; euasisset. posteaquam dictum est, incolumes esse: Bene habet, inquit, & poculo impauide exhausto, haud ita multo post expirauit. Nec diuturnum mortis eius gaudium authoribus crudelitatis fuit. victa nanq; Messene bello exposcentibus Achæis noxios dedit, ossaq; reddita Philopœmenis sunt: & sepultus ab vniuerso Achæico est concilio, adeò omnib⁹ humanis congestis honoribus, vt ne diuinis quidem abstineretur. Ab scriptoribus rerum Græcis Latinisq; tantum huic viro tribuitur, vt à quibusdam eorum velut ad insignem notam hu-

- A tam huius anni memoriae mandatum sit: tres claros imperatores eo anno decessisse, Philopœmenem, Annibalem, P. Scipionem adeò in æquo eum duarum potentissimarum gentium summis imperatoribus posuerunt. Ad prusiam regem legatus T. Quintius Flaminius venit, quem suspectum Romanis & raptus post fugam Antiochi Annibal, & bellum aduersus Eumenem motum faciebat. ibi seu quia à Flaminiño inter cætera obiectum Prusiæ erat: hominem omnium qui uiuerent, infestissimum populo Romano apud eum esse, qui patriæ suæ primùm, deinde fractis eius opibus Antiocho regi author belli aduersus populum Romanum fuisset: seu quia ipse Prusias, ut gratificaretur presenti Flaminiño, Romanisq; per se necãdi aut tradendi eius in potestatem consilium cepit: à primo colloquio Flaminiño, milites ex templo ad domum
- B Annibalis custodiendam missi sunt. Semper talem exitum vitæ suæ Annibal prospexerat animo, & Romanorum inexpiabile odium in se cernens, & fidei regum nihil sanè confisus: Prusiæ verò leuitatem etiam expertus erat. Flaminiño quoq; aduentum velut fatalem sibi horruerat. ad omnia vndiq; infesta ut iter semper aliquod præparatum fugæ haberet, septē exitus è domo fecerat: & ex ijs quosdam occultos, ne custodia sepirentur. Sed graue imperium regum nihil inexploratum, quod inuestigari volunt, efficit. totius circuitū domus ita custodijs cõplexi sunt, ut nemo inde elabi posset. Annibal, posteaquam est nunciatum milites regios in vestibulo esse: postico, quod deuium maximè atque occultissimi exitus erat, fugere conatus, ut id quoque occursum militum obseptum sensit, & omnia circà clausa custodijs dispositis esse, venenum, quod multo antè præparatum ad tales habebat casus, poposcit. Liberemus, inquit, diuturna cura P. R. quando mortem senis expectare longum censent: nec magnam, nec memorabilem ex inermi proditoq; Flaminiño victoriam feret. mores quidem P. R. quantum mutauerit, vel hic dies argumento erit. horum patres Pyrrho regi hosti armato exercitum in Italia habenti, ut à veneno caueret, prædixerunt. hi legatū consularem, qui author esset Prusiæ per scelus occidendi hospitis, miserunt. Execratus deinde in caput regnumq; Prusiæ, & hospitales deos violatæ ab eo fidei testes inuocans, poculū exhauisit. Hic vitæ exitus fuit Annibalis. Scipionem & Polybius & Rutilius & hoc anno mortuum scribunt. Ego neq; his, neq; Valerio assentior: his, quòd censorib; M. Porcio, L. Valerio principem senatus ipsum L. Valerium censorem lectum inuenio, cum superioribus duob; iustis Africanus fuisset: quo viuo, nisi ut ille senatu moueretur, quam notam nemo memoriæ prodidit, alius princeps in locum eius electus non esset. Antiatem authorem refellit tribunus plebis M. Næuius, aduersus quem oratio inscripta P. Africani est. Hic Næuius in magistratuum libris est tribunus pl. P. Claudio, L. Porcio coss. sed iniijt tribunatum Appio Claudio, M. Sempronio coss. ad quartum idus Decembres. inde tres menses ad idus Martias sunt: quibus P. Claudius, L. Porcius consulatum inierunt. ita & vixisse in tribunatu Næuij videtur: diesq; ei dici ab eo potuisse, decessisse autem ante L. Valerij & M. Porcij censuram. Trium clarissimorum suæ cuiusq; gentis virorum non magis tempore congruente comparabilis mors videtur esse, quàm quòd nemo eorum satis dignum splendore vitæ exitum habuit. iam primùm omnes non in patrio solo mortui, nec sepulti sunt. veneno absumpti Annibal & Philopœmenes: exul Annibal proditus ab hospite, captus Philopœmenes in carcere & in vinculis expirauit. Scipio, & si non exul, neq; damnatus, die tamen dicta, ad quam non affuerat, reus absens citatus, voluntarium non sibi metipse solum, sed etiam funeri suo exilium indixit. Dum ea in Peloponneso, à quibus diuertit oratio, geruntur: reditus in Macedoniam Demetrij legatorumq; aliter aliorum affecerat animos. vulgus Macedonum, quos belli ab Romanis imminentis metus terruerat, Demetrium ut pacis authorem cum ingenti fauore conspiciebant: simul & spe haud dubia regnum ei post mortem patris destinabant. nam & si minor ætate, quàm Perseus esset, hunc tamen iusta matrefamilias, illum pellice ortū esse: illum, ut ex vulgato corpore genitum, nullam certi patris notã habere, hunc insignem Philippo simili-

Tres clari imperatores eodem anno decesserunt.

Annibal haustro veneno moritur.

De Africani morte variant scriptores.

Africani, Annibalis & Philopœmenis comparatio.

Demetrius sibi eius ac inuisus Philippo patri.

pi similitudinem præ se ferre. ad hoc, Romanos Demetrium in paterno folio locatu- F
 ros: Persei nullam apud eos gratiam esse. Hæc vulgo loquebantur. itaque & Persea
 cura angebat, ne parum pro se vna ætas valeret, cum omnibus alijs rebus frater supe-
 rior esset: & Philippus ipse, vix sui arbitrij fore quem hæredem regni relinqueret cre-
 dens, sibi quoq; grauiorem esse quam vellet, minorem filium cenſebat. offendebatur
 interdum concursu Macedonum ad eum: & alteram iam se viuo regiam esse indigna-
 batur. Et ipse iuuenis haud dubie inflatior redierat, subnixus erga se iudicij ſenatus,
 concessisq; sibi, quæ patri negata essent. & omnis mentio Romanorum quantam di-
 gnitatem ei apud cæteros Macedonas, tantam inuidiam non apud fratrem modò, sed
 etiam apud patrem conciliabat: vtique posteaquam alij legati Romani venerunt, &
 cogebatur decedere Thracia, præſidiaq; deducere, & alia aut ex decreto priorum le- G
 gatorum, aut ex noua constitutione ſenatus facere. sed omnia mœrens quidem & ge-
 mens, eò magis, quòd filium frequentiore propè cum illis, quam ſecum cernebat:
 obedienter tamen aduerſus Romanos faciebat, ne quam mouendi extemplò belli
 causam præberet: auertendos etiam animos à ſuſpitione talium conſiliorum ratus,
 mediam in Thraciam, exercitum in Odryſas & Dentheletas & Beſſos duxit. Philip-
 popolin urbem fuga deſertam oppidanorum, qui in proxima montium iuga cum fa-
 milijs receperant ſefe, cepit: campeſtresq; barbaros, depopulatus agros eorum, in de-
 ditionem accepit. relicto inde ad Philippopolin præſidio, quod haud multò poſt ab
 Odryſis expulſum eſt, oppidum in Deuriopo condere inſtituit. Pæoniæ ea regio eſt H
 prope Erigonum fluuium, qui ex Illyrico per Pæoniam fluens, in Axium amnem edi-
 tur. Haud procul Stobis, vetere vrbe, nouam urbem Perſeida, vt his filio maiori habe-
 retur honos, appellari iuſſit. Dum hæc in Macedonia geruntur, coſs. in prouincias
 profecti. Marcellus nuncium præmiſit ad L. Porcium proconſulem, vt ad nouum
 Gallorum oppidum legiones admoueret. aduenienti conſuli Galli ſefe dederunt.
 duodecim millia armatorum erant. pleriq; arma ex agris rapta habebant. ea agrè pa-
 tientibus ijs adempta, quæq; alia aut populantes agros rapuerant, aut ſecum attrule-
 rant. de his rebus qui quererentur, legatos Romam miſerunt. Introducti in ſenatum
 à C. Valerio Pr. expoſuerunt. ſe, ſuperante in Gallia multitudine, inopia coactos agri
 & egeſtate, ad quarendam ſedem Alpes tranſgreſſos. quæ inculta per ſolitudines vi-
 derent, ibi ſine vllius iniuria conſediſſe. oppidum quoq; ædificare cœpiſſe: quod in- I
 dicium eſſet, nec agro, nec vrbi vlli vim allaturos veniſſe. nuper M. Claudium ad ſe
 nuncium miſiſſe: bellum ſe cum ijs, ni dederentur, geſturum. ſe certam, etſi non ſpe-
 cioſam pacem, quàm incerta belli præoptantes, dediſſe ſe prius in fidem, quàm in po-
 teſtatem populi Romani. poſt paucos dies iuſſos & agro & vrbe decedere, ſefe tacitos
 abire quo terrarum poſſent, in animo habuiſſe. arma deinde ſibi, & poſtremò omnia
 alia quæ ferrent agerentue, adempta. orare ſe S. P. Q. R. ne in ſe innoxios deditos acer-
 bius quàm in hoſtes ſæuirent. Huic orationi ſenatus ita reſponderi iuſſit. Neque illos
 rectè feciſſe, cum in Italiam venerint, oppidumq; in alieno agro nullius Romani ma-
 giſtratus, qui ei prouinciæ præſeſt, permiſſu ædificare conati ſint: neque ſenatu placere,
 deditos ſpoliari. itaq; ſe cum ijs legatos ad conſules miſſuros: qui, ſi redeant, vn- K
 de venerint, omnia ijs ſua reddi iubeant: quiq; protinus eant trans Alpes, & denun-
 ciant Gallicis populis, multitudinem ſuam domi contineant. Alpes propè inexupe-
 rabilem finem in medio eſſe. non vtique ijs melius fore, quàm qui eas primi peruias fe-
 ciſſent. Legati miſſi L. Furius Purpurio, Q. Minutius, L. Manlius Acidinus. Galli red-
 ditis omnibus, quæ ſine cuiuſquam iniuria habebant, Italia exceſſerunt. Legatis Ro-
 manis tranſalpini populi benignè reſponderunt. ſeniores eorum nimiam lenitatem
 populi Romani caſtigarunt: quòd eos homines, qui gentis iniuſſu profecti occupa-
 re agrum imperij Romani, & in alieno ſolo ædificare oppidum conati ſunt, impuni-
 tos dimiſerint: debuiſſe grauem temeritatis mercedem ſtatui. quòd verò etiam ſua
 reddiderint, vereri ne tanta indulgentia plures ad talia audenda impellantur. Et exce-
 perunt

L. Porcio conſuli
 Galli tranſalpini
 ſe dedunt.

Galli tranſalpini
 exceſſerunt Italia.

- A** perunt & profecuti cum donis legatos sunt. M. Claudius coss. Gallis ex prouincia exactis, Istrium bellum moliri cœpit: literis ad senatum missis, vt sibi in Istriam traducere legiones liceret. Id senatui placuit. Illud agitabant, vti colonia Aquileiam deduceretur. nec satis constabat, vtrum Latinam, an ciuium Romanorum deduci placeret. Postremò Latinam potius coloniam deducendam patres censuerunt, triumui-ri creati sunt P. Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Eodem anno Mutina & Parma colonie Romanorum ciuium sunt deductæ. bina millia hominum in agro, qui proximè Boiorum, antè Tuscorum fuerat, octona iugera Parmæ, quina Mutinæ acceperunt. deduxerunt triumui-ri, M. Æmylius Lepidus, T. Ebutius Carus, L. Quintius Crispinus. Et Saturnia colonia ciuium Romanorum in agrum Calet-
B num est deducta. deduxerunt triumui-ri, Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio, Tib. Sempronius Gracchus. iugera in singulos data decem. Eodẽ anno A. Terentius Pro-
 prætor haud procul flumine Ibero in agro Aufetano, & prælia secunda cum Celtiberis fecit: & oppida, quæ ibi communierant, aliquot expugnauit. Vltior Hispania eo
 anno in pace fuit: quia & P. Sempronius Proprætor diutino morbo est implicitus, & nullo laceffente, peropportunè quieuerunt Lusitani. Nec in Liguribus memorabile quicquam à Q. Fabio cos. gestum. M. Marcellus ex Istria reuocatus, exercitu dimisso Romam comitiorum causa redijt. creauit coss. Cn. Bæbium Pamphilum, & L. Æmylium Paulum. Cùm M. Æmylio Lepido hic ædilis curulis fuerat. à quo consule quintus annus erat: cùm is ipse Lepidus post duas repulsas coss. factus esset. Præto-
 res inde facti, Q. Fuluius Flaccus, M. Valerius Læuinus, L. Manlius iterum, M. Ogul-
C nius Gallus, L. Cæcilius Denter, C. Terentius Istria. Supplicatio extremo anno fuit prodigiorum causa: quòd sanguinem per biduum pluuisse in area Concordiæ satis cre-
 debant: nunciatumq; erat, haud procul Sicilia insulam, quæ non ante fuerat, nouam editam è mari esse. Annibalem hoc anno Antias Valerius decessisse author est: legatis ad eam rem ad Prusiam missis, præter Quintium Flaminium, cuius in ea re celebre est nomen, L. Scipione Asiatico, & P. Scipione Nasica.

Aquileia.

Mutina & Parma
colonia ciuium
Romanorum.Prælia secunda cum
Celtiberis.

A. 572

Prodigia.

EPITOME LIBRI XL.

D V M. Philippus liberis eorum, quos in vinculis nobilissimorum quidem hominum habebat, cœqui ad mortem iussisset. Theoxena pro liberis suis & sororis admodum pueris verita regis libidinem, prolatis in medium gladijs, & poculo, in quo erat venenum, suastit ijs, vt imminens ludibrium morte effugerent, & cùm persuasisset, ipsa etiam se interemit. Certamina inter Philippi Macedonia regis liberos Perseum & Demetrium referuntur: & vt fraude fratris sui Demetrius confectis criminibus, inter qua accusatione parricidij, & affectu regni, primum petitus: ad vltimum, quonia populi Romani amicus erat, veneno necatus est, regnumq; Macedonia mortuo Philippo ad Perseum deuenit. Item res in Liguribus, & Hispania contra Celtiberos à compluribus feliciter gestas continet. Libri Numa Pompilij in agro L. Petilij scribe sub Ianiculo à cultoribus agri in arca lapidea clausi & Graeci & Latini inuēti sunt, in quibus plura, quæ dissoluentiarum religionū erant, prætor ad quem delati erant, cùm legisset, iurauit senatui contra Rempub. esse, vt legerentur, seruarenturq; & ex s. c. in comitio exusti sunt. Colonia Aquileia deducta est. Philippus ægritudine animi confectus, quòd Demetrium filium falsis alterius filij in eundem delationibus impulsus veneno sustulisset, & de poena Persei cogitauit, voluitq; Antigonom potius amicum suum successorem regni sui relinquere: sed in hac cogitatione morte raptus est: regnum Perseus accepit.

E RRINCIPIO insequentis anni coss. prætoresq; sortiti prouincias sunt. consulibus nulla præter Ligures, quæ decerneretur, erat. Iurisdicctio urbana M. Ogulnio Gallo, inter peregrinos M. Valerio euēnit. Hispaniarum Q. Fuluius Flacco citerior, P. Manlio vltior, L. Cæcilio Dentri Sicilia, C. Terentio Istria Sardinia. coss. delectus habere iussi. Q. Fabius ex Liguribus scripserat, Apuanos ad rebellionem spectare: periculumq; esse, ne impetum in agrum Pisianum facerent. Et ex Hispanijs citeriorem in armis esse, & cum Celtiberis bellari sciebant: in vltiore, quia diu æger Pr. esset, luxuria & otio solutam disciplinam militarem esse. Ob ea novos exercitus conscribi placuit. IIII. legiones in
 T t Ligu-

Ligures: vti singulæ quina millia, & ducenos pedites, trecenos haberent equites: sociorum iisdem Latini nominis xv. millia peditum addita, & dccc. equites. hi duo consulares exercitus essent. scribere præterea iussi vii. millia peditum sociorum ac Latini nominis, & dc. equites, & mittere ad M. Marcellum in Galliam: cui ex consularu prorogatum imperium erat. in Hispaniam etiam vtranq; quæ ducerentur, iiii. millia peditum civium Rom. cc. equites, & sociorum vii. millia peditum cum ccc. equitibus scribi iussa. & Q. Fabio Labeoni cum exercitu, quem habebat in Liguribus, prorogatum in annum imperium est. Ver procellosum eo anno fuit. pridie parilia medio ferme die atrox cum vento tempesta coorta, multis sacris profanisq; locis stragem fecit. signa ænea in Capitolio deiecit: forē ex æde Lunæ, quæ in Aventino est, raptam tulit, & in posticis parietibus Cereris templi affixit: signa alia in circo maximo cum columnis, quibus superstabant, euertit: fastigia aliquot templorum à culminib⁹ abrupta scædè dissipauit. itaque in prodigium versa ea tempesta, procurariq; aruspices iusserunt. simul procuratum est, quod tripodem mulum Reate narum nunciatum erat: & à Formijs ædem Apollinis ac Caietę de cælo tactam. ob ea prodigia xx. hostijs maiorib⁹ sacrificatum est, & diem vnum supplicatio fuit. Per eosdem dies ex literis A. Terentij pro prætoris cognitum, P. Sempronium in vltiore prouincia, cum plus annum æger fuisset, mortuū esse. eo maturius in Hispaniam Præ. iussi proficisci. Legationes transmarinæ deinde in senatum introductę sunt. prima Eumenis & Pharnacis regum, & Rhodiorū que rentiū de Sinopensium clade. Philippi quoq; legati & Acheorum & Lacedæmoniorum sub idem tempus venerunt. ijs prius Martio audito, qui ad res Græciæ Macedoniæq; visendas missus erat, responsa data sunt. Asiæ regibus ac Rhodijs responsum est, legatos ad eas res visendas missurū senatum. De Philippo auxerat curam Martius. nam ita fecisse eum quæ senatui placuissent, fatebatur, vt facile appareret, non diutius quàm necesse esset, facturum: neq; obscurum erat rebellaturum, omniaq; quæ tunc ageret diceretq;, eò spectare. Iam primū omnem ferè multitudinem civium ex maritimis ciuitatibus cum familijs suis in Emathiam, quę nunc dicitur, quondam appellata Pæonia est, traduxit: Thracibusq; & alijs barbaris vrbes tradidit habitandas: fidiora hæc genera hominum fore ratus in Rom. bello. Ingentem ea res fremitum in tota Macedonia fecit. relinquentesq; penates suos cum coniugibus ac liberis pauci tacitum dolorem continebant: execrationesq; in agminibus proficiscentium in regem, vincente odio metum, exaudiebantur. His ferox animus oranes homines, omnia loca temporaq; suspecta habebat. Postremò negare propalam cœpit, satis tutum sibi quicquam esse: nisi liberos eorum quos interfecisset, comprehensos in custodia haberet, & tempore alium alio tolleret. Eam crudelitatem scædam per se, scædiorem vnus domus clades fecit. Herodicum principem Thessalorum multis antè annis occiderat. generos quoque eius postea interfecit. in viduitate relicta filia, singulos filios paruos habentes. Theoxena & Archo nomina his mulieribus erant. Theoxena multis petentibus aspernata nuptias est. Archo Poridi cuidam longè principi gentis Ænianum nupsit: & apud eum plures enixa partus, paruis admodum relictis omnibus, decessit. Theoxena, vt in suis manibus liberi sororis educarentur, Poridi nupsit: & tanquam omnes ipsa enixa foret, suum sororisq; filios in eadem habebat cura. posteaquam regis edictum de comprehendendis liberis eorum, qui interfecti essent, accepit: ludibrio futuros non regis modò, sed custodum etiam libidinis rata, ad rem atrocem animum adiecit, ausaq; est dicere, se sua manu potius omnes interfecturam, quàm in potestatem Philippi venirent. Poris abominatus mentionem tam scædi facinoris, Athenas deportaturum eos ad fidos hospites dixit, comitemq; ipsum fugæ futurum esse. Proficiscuntur ab Thessalonica Æniam ad statum sacrificium, quod conditori Ænæ cum magna cæremonia quotannis faciunt. ibi die per solennes epulas consumpto, nauem præparatam à Poride sopitis omnibus de tertia vigilia conscendunt, tanquam redituri in Thessalonicam: sed

Prodigia.

Philippi crudelitas.

traijcere

A traicere in Eubœam erat propositum. cæterum in aduersum ventum nequicquam eos tendentes, prope terram lux oppressit. & regij, qui præerāt custodiæ portus lembum armatum ad perturbendam eam nauim miserunt, cum graui edicto, ne reuenterentur sine ea. Cum iam appropinquabant, Poris quidem adhortationem remigum nautarumq; intentus erat: interdum manus ad cælum tendens, opem vt dij ferrent, orabat. ferox interim scœmina ad multò antè præcogitatum reuoluta facinus, venenum diluit, ferrumq; promit, & posito in conspectu poculo, strictisq; gladijs, mors, inquit, vna vindicta est. viæ ad mortem hæ sunt. qua quenq; animus fert, effugite superbiam regiam. agite iuuenes mei primum qui maiores estis, capite ferrum: aut haurite poculum, si segnior mors iuuat. Et hostes aderant, & author mortis insta-

C

D bat. alij alio letho absumpti semianimes è naue præcipitantur. ipsa deinde virum comitem mortis complexa in mare sese deiecit. naue vacua dominis regij potiti sunt. Huius atrocitas facinoris nouam velut flammam regis inuidiæ adiecit, vt vulgo ipsum liberòsq; eius execrarentur, quæ diræ breui ab omnibus dijs exauditæ, vt scuiret ipse in suum sanguinem, effecerunt. Perseus enim, cum indies magis cerneret fauorem dignitatemq; Demetrii fratris apud Macedonum multitudinem crescere, & gratiam apud Romanos, sibi spem nullam regni superesse, nisi in scelere rat⁹, ad id vnum omnes cogitationes intendit. cæterum cum se ne ad id quidem, quod muliebri cogitabat animo, satis per se validum crederet: singulos amicorum patris tentate sermonib⁹ perplexis institit. & primò quidam ex his, aspernantium tale quicquam speciem præbuerunt, quia plus in Demetrio spei ponebant. deinde crescente indies Philippi odio in Romanos, cui Perseus indulgeret, Demetrius summa ope aduersaretur: prospicientes animo exitum incauti à fraude fraterna iuuenis, adiuuandum quod futurum erat rati, fouendamq; spem potentioris, Perseo se adiungunt: cætera in suum quæq; tempus agenda differunt. in præsentia placet, omni ope in Romanos accendi regem, impelliq; ad consilia belli, ad quæ iam sua sponte animum inclinasset. simul vt Demetrius indies suspectior esset, ex composito sermones ad spem Romanorum trahebant. ibi cum alij mores & instituta eorum, alij res gestas, alij speciem ipsius vrbis nondum exornatæ, neque publicis, neque priuatis locis, alij singulos principum eluderent, iuuenis incautus & amore nominis Romani, & certamine aduersus fratrem, omnia tuendo suspectum se patri, & opportunum criminibus faciebat. itaque expertem eum pater omnium de rebus Romanis consiliorum habebat.

*Perseus Demetrio
in sensus.*

*Perseus Demetrio
fratri in sensus.*

totus in Perſea verſus, cum eo cogitationes eius rei dies ac noctes agitabat. Redierant, quos fortè miſerat in Baſtarnas ad accerſenda auxilia: adduxerantq; inde nobiles iuuenes, & regij quosdam generis, quorum vnus ſororem ſuam in matrimonium Philippi filio pollicebatur: erexeratq; cõſociatio gentis eius animum regis. Tum Perſeus: Quid iſta profunt? inquit, nequaquam tantum in externis auxilijs eſt præſidij, quantum periculi fraude domeſtica. proditorem nolo dicere, certè ſpeculatorem habemus in ſinu: cuius, ex quo obſes Romæ fuit, corpus nobis reddiderunt Romani, animum ipſi habent. omnium penè Macedonum in eum ora conuerſa ſunt, nec regem ſe alium habituros aiunt, quàm quem Romani dediffent. His per ſe ægremenis ſenis ſtimulabatur, & animo magis quàm vultu ea crimina accipiebat. Fortè luſtrandi exercitus venit tempus, cuius ſolenne eſt tale. Caput mediæ canis præciſæ, & prior pars ad dexteram cum extis, poſterior ad læuiam viæ ponitur. inter hanc diuiſam hoſtiam copiæ armatæ traducuntur, præferuntur primò agmini arma inſignia omnium ab vltima origine Macedoniæ regum, deinde rex ipſe cum liberis ſequitur. proxima eſt regia cohors, cuſtodesq; corporis: poſtremum agmen Macedonum cætera multitudo claudit. latera regis duo filij iuuenes cingebant, Perſeus iam tricimum annum agens, Demetrius quinquennio minor: medio iuuenetrobore ille, hic flore: fortunati patris matura ſoboles, ſi mens ſana fuiſſet. Mos erat luſtrationis, ſacro peracto exercitum decurrere, & diuiſas bifariam duas acies concurrere ad ſimulachrum pugnæ. regij iuuenes duces ei ludicro certamini dati: cæterum non imago fuit pugnæ, ſed tanquam de regno dimicaretur, ita concurrerunt: multaq; vulnera ſudibus facta, nec præter ferrum quicquam deſuit ad iuſtam belli ſpeciem. Pars ea quæ ſub Demetrio erat, longè ſuperior fuit. id ægrè patiente Perſeo, letari prudentes amici eius, eamq; rem ipſam dicere præbituram cauſam criminandi iuuenis. Conuiuium eo die ſodalium, qui ſimul decurrerant, vterque habuit: cum vocatus ad cœnam ab Demetrio Perſeus negaſſet, feſto die inuitatio benigna, & hilaritas iuuenilis vtroſque in vinum traxit. commemoratio ibi certaminis ludicri, & iocofa dicta in aduerſarios, ita vt ne ipſis quidem ducibus abſtineretur, iactabantur. ad has excipiendas voces ſpeculator ex conuiuijs Perſei miſſus, cum incautior obuertiſſet, exceptus à iuuenib; fortè triclinio egreſſis malè mulctatur. Huius rei ignarus Demetrius, Quin comeſſatum, inquit, ad fratrem imus: & iram eius, ſi qua ex certamine reſidet, ſimplicitate & hilaritate noſtra lenimus? omnes ſe ire conclamarunt, præter eos, qui ſpeculatoris abſe pulſati præſentem vltionem metuebant. cum eos quoque Demetrius traheret: ferrum veſte abdidit, quò ſe tutari, ſi qua vis fieret, poſſent. Nihil occulti eſſe in inſteſtina diſcordia poteſt: vtraq; domus ſpeculatorum & proditorum plena erat. præcurrit index ad Perſea, ferro ſuccinctos nuncios cum Demetrio quatuor adoleſcentes venire. & ſi cauſa apparebat, (nam ab ijs pulſatum conuiuium ſuum audierat) tamen infamandæ rei cauſa ianuam obſerari iubet: & ex parte ſuperiore ædium, verſisq; in viam feneltris, comeſſatores tanquam ad cædem ſuam venientes aditu ianuæ arcet. Demetrius per vinum quòd excluderetur pauliſper vociferatus, in conuiuium redit, totius rei ignarus. Poſtero die Perſeus quum primum conueniendi poteſtas patris fuit, regiam ingreſſus perturbato vultu in conſpectu patris tacitus procul conſtitit. cui cum pater, Satin' ſaluæ? & quænam ea meſtitia eſſet? interrogaret eum: de lucro pater, inquit, viuere me ſcito. iam nõ occultis à fratre petimur inſidijs. nocte cum armatis domum ad interficiendum me venit: clauſisq; foribus, parietum præſidio me à furore eius ſum tutatus. Cum pauorem miſtum admiratione patri inieciſſet: At qui ſi aures præbere poteſ, inquit, manifeſtam rem teneas, faciam. Enimvero ſe Philippus dicere auditurum, vocariq; extemplo Demetrium iuſſit: & ſeniores duos amicos, expertes inter fratres certaminum, infrequentes iam in regia, Lyſimachũ & Onomaſtum accerſit, quos in conſilio haberet. Dum veniunt amici, ſolus, filio procul ſtante, multa ſecum animo volutans inambulauit. poſteaquam veniſſe eos nunciatum eſt, ſeceſſit

Solenne luſtrandi exercitus Macedonici.

* Alias viam.

Perſeus Demetrii fratrem apud Philippum patrem parricidij accuſat.

- A secessit in partem interiorem cum duobus amicis, totidem custodibus corporis. filijs *Philippi ad filios suos oratio.*
 vt ternos inermes secum introducerent, permisit. Ibi cum confedisset: Sedeo, inquit, miserrimus pater iudex inter duos filios, accusatorem parricidij, & reum, aut conficti aut admissi criminis labem apud meos inuenturus. Iam pridem quidem hanc procellam imminentem timebam, cum vultus inter vos minimè fraternos cernerem, cum voces quasdam exaudirem. sed interdum spes animum subibat, deflagrare iras vestras, purgari suspiciones posse. etiam hostes armis positos fœdus icisse, & priuatas multorum similitudines finitas. subituras vobis aliquando germanitatis memoriam, puerilis quondam simplicitatis consuetudinisq; inter vos, meorum denique præceptorum: quæ vereor ne vana surdis auribus cecinerim. Quoties ego audientibus vobis detestatus exempla discordiarum fraternarum, horrendos euentus eorum retuli: quibus se stirpemq; suam, domos, regna funditus euertissent: meliora quoque exempla parte altera posui, sociabilem cõsortionem inter binos Lacedæmoniorum reges, salutarem per multa secula ipsis patriæq; eandem ciuitatem, posteaquã mos sibi cuiquẽ rapiendi tyrannidem exortus sit, euersam: iam hos Eumenem Attalumq; fratres à quàm exiguis rebus, propè vt puderet regij nominis: mihi, Antiocho, & cui libet regum huius ætatis, nulla re magis quàm fraterna vnanimitate regnum æquasse. ne Romanis quidem exemplis abstinui, quæ aut visa, aut audita habebam: T. & L. Quintiorum, qui bellum mecum gesserunt: P. & L. Scipionum, qui Antiochum deuicerunt: patris patriq; eorum, quorum perpetuam vitæ concordiam mors quoque miscuit. neque vos illorum scelus, similisq; sceleri euentus deterrere à vecordi discordia potuit: neque horum bona mens, bona fortuna, ad sanitatem flectere. Viuo & spirante me hæreditatem meam ambo & spe & cupiditate improba creuistis. eousque me viuere vultis, donec alterius vestrũ superstes, haud ambiguum regem alterum mea morte faciam. nec fratrem, nec patrem potestis pati. nihil cari, nihil sancti est: in omnium vicem regni vnus insatiabilis amor successit. Agite conscelerate aures paternas: decernite criminibus, mox ferro decreturi: dicite palàm, quicquid aut veri potestis, aut comminisci libet. referatæ aures sunt, quæ posthac secretis alterius ab altero criminibus claudentur. Hæc furens ira cum dixisset, lachrymæ omnibus obortæ, & diu mœstum silentium tenuit. Tum Perseus. *Persei oratio Demetrium accusantis.*
 D rum nocte ianua fuit, & armati comessatores accipiendi, præbendumq; ferro iugulum. quando non creditur nisi perpetratum facinus, & eadem petrus insidijs audio, quæ latro atq; insidiator, non nequicquam isti vnus Demetrium filium te habere, me subditum & pellice genitum appellant. nam si gradum, si caritatem filij apud te haberem: non in me querentem deprehensas insidias, sed in eum qui fecisset, sæuies: nec adeò tibi vilis vita esset nostra, vt nec præterito periculo meo moueretur, neq; futuro, si insidiantibus sit impunè. itaq; si mori tacitum oportet, taceamus, precati tantum deos, vt à me cœptum scelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris. sin autem, quod circumuentis in solitudine natura ipsa subijcit, vt hominum, quos nunquam viderint, fidem tamen implorent: mihi quoq; ferrum in me strictum
 E cernenti vocem mittere liceat: per te, patriumq; nomen, quod vtri nostrũ sanctius sit, iam pridem sentis, ita me audias precor, tanquam si voce & comploratione nocturna excitus mihi quiritali interuenisses: Demetrium cum armatis nocte intempesta in vestibulo meo deprehendisses. quod tum vociferarer in re præsentis pauidus, hoc nunc postero die queror. Frater, non comessantium in vicem iamdiu viuimus inter nos: regnare vtrique vis: huic spei tuæ obstat ætas mea, obstat gentium ius, obstat vetustus Macedoniae mos, obstat verò etiam patris iudicium. huc transcendere, nisi per meum sanguinem, non potes. omnia moliris & tentas. adhuc seu cura mea, seu fortuna restitit parricidio tuo. Hesternæ die in lustratione & decursu & simulachro ludicro pugnae funestum propè prælium fecisti. nec me aliud à morte vindicauit, quàm quòd me ac meos vinci passus sum. ab hostili prælio tanquam fraterno lusu

pertrahere me ad cenā voluisti. Credis me pater inter inermes cōiuas cenaturū fuisset, ad quē armati comessatū venerūt? credis nihil à gladijs nocte periculū fuisse, quem sudib⁹ te inspectante propè occiderūt? Quid hoc noctis, quid inimicus ad iratū, quid cum ferro succinctis iuuenib⁹ venis? cōiuam me tibi committere ausus nō sum, comessatorē te cum armatis venientē recipiam? Si aperta ianua fuisset, funus meum parares hoc tempore pater, quo querentē audis. Nihil ego si tanquā accusator criminose, nec dubia argumentis colligēdo ago: quid enim? negat se cum multitudine venisse ad ianuam meam? an ferro succinctos secum fuisse? quos nominauero, accersere possunt quidē omnia audere, qui hoc ausi sunt: non tamē audebūt negare. si deprehensos intra limen meum cum ferro ad te deducere, pro manifesto haberes: fatentes pro deprehensis habe. Execrare nunc cupiditatē regni, & furias fraternas cōcita. sed ne sint cęcę pater execrationes tuę, discerne & dispice insidiatorē & petitū insidij: noxium huic esse caput, qui occisurus fratrem fuit, habeat etiam iratos paternos deos: qui peritur⁹ fraterno scelere fuit, perfugium in patris misericordia & iustitia habeat. quō enim aliō cōfugiam? cui nō solenne iustitiale exercitus tui, nō decursus militum, nō domus, non epulę, non nox ad quietē data naturę beneficio mortalib⁹, tuta est? si iero ad fratrem inuitatus, moriendum est: si recepero intra ianuam comessatū fratrem, moriendum est. nec eundo, nec manendo insidias euito. quō me conferam? Nihil præter deos pater, & te colui. non Romanos habeo, ad quos confugiam. perisse expetunt, quia tuis iniurijs doleo, quia tibi ademptas tot vrbes, tot gentes, modò Thraciæ maritimam oram indignor. nec me, nec te incolumi Macedoniam suam futuram sperant. si me scelus fratris, te senectus absumpserit, aut nec ea quidem expectata fuerit, regem regnumq; Macedonię sua futura sciunt. Si quid extra Macedoniam tibi Romani reliquissent, mihi quoq; id relictum crederem receptaculum. At in Macedonibus satis præsidij est. Vidisti hesternō die impetū in me militum, quid illis defuit, nisi ferrum? quod illis defuit interdū, conuiuę fratris noctu assumpserunt. Quid de magna parte principum loquar? qui in Romanis spem omnem dignitatis & fortunę posuerunt, & in eo qui omnia apud Romanos potest, neq; hercule istum mihi tantū fratri maiori, sed propè est ut tibi quoq; ipsi regi & patri præferant. iste enim est, cuius beneficio pœnam tibi senatus remisit, qui nunc te ab armis Romanis protegit, qui tuam senectutem obligatam & obnoxiam adolescentię suę esse æquum censet. pro isto Romani stant, pro isto omnes vrbes tuo imperio liberatę, pro isto Macedones, qui pace Romana gaudent. mihi præter te pater, quid vsquam aut spei aut præsidij est? Quō spectare illas literas ad te nunc missas T. Quintij credis? quibus & bene te consuluisse rebus tuis ait, quōd Demetrium Romam miseris: & hortatur, ut iterum & cum pluribus legatis, & primoribus quoq; Macedonum remittas eum? T. Quintius nunc est author omnium rerum isti, & magister. eum sibi, te abdicato patre, in locum tuum substituit. illic antè omnia clandestina concocta sunt consilia. quæruntur adiutores consilij, cum te plures, & principes Macedonum cum isto mittere iubet. qui hinc integri & synceri Romani eunt, Philippum regem se habere credentes, imbuti illinc & infecti Romanis delinimentis redeunt. Demetrius ijs vnus omnia est, eum iam regem viuo patre appellant. Hęc si indignor, audiendum est statim non ab alijs solū, sed etiam à te pater cupiditatis regni crimen. ego verò, si in medio ponitur, nō agnosco. quem enim suo loco moueo, ut ipse in eius locum succedam? vnus ante me pater est: & ut diu sit, deos rogo. superstes ei ita sim, si merebor, ut ipse me esse velit. hæreditatem regni si pater tradet, accipiam. Cupit regnum, & quidem sceleratē cupit, qui transcendere festinat ordinem ætatis, naturę, moris Macedonum, iuris gentium. Obstet frater maior, ad quem iure, voluntate etiam patris, regnū pertinet, tollatur. nō primus regnum fraterna cæde petiero. pater senex, & filio solus orbatus, de se magis timebit, quàm ut filij necem vlcisatur. Romani lætabuntur, probabunt, defendent factum. Hęc spes incertę pater, sed non inanes sunt. ita enim res se habet: periculum vitæ

- A** vitæ propellere à me potes, puniendo eos qui ad me interficiendum ferrum sumpserunt: si facinori eorum successerit, mortem meam idem tu persequi non poteris. Posteaquam dicendi finem Perseus fecit, coniecti eorum qui aderant oculi in Demetrium sunt, velut confestim responsurus esset. deinde diu silentium fuit. Cùm perfusum fletu appareret omnibus loqui non posse, tandem vicit dolorem ipsa necessitas, cùm dicere iuberent. atque ita orsus est. Omnia quæ reorum antea fuerant auxilia, pater, præoccupavit accusator: Simulatis lachrymis in alterius perniciem, veras meas lacrymas suspectas tibi fecit. cùm ipse ex quo ab Roma redij, per occulta cum suis colloquia dies noctesq; insidietur, vltro mihi non insidiatoris modò, sed latronis manifesti & percussoris speciè induit. Periculo suo te exterrit, vt innoxio fratri per eundem
- B** te maturet perniciem. perfugium sibi nusquam gentium esse ait, vt ego ne apud te quidem quicquam spei reliquæ habeam. circumuentum, solum, inopem, inuidia gratiæ externæ, quæ obest potius quàm prodest, onerat. Iam illud quàm accusatoriè: quòd noctis huius crimen miscuit cum cætera infectatione vitæ meæ: vt & hoc, quod iam quale sit scies, suspectum alio vitæ nostræ tenore faceret: & illam vanam criminationem spei, voluntatis, consiliorum meorum, nocturno hoc ficto & composito argumento fulciret. simul & illud quæsiuit, vt repentina & minimè præparata accusatio videretur: quippe ex noctis huius metu & tumultu repentino exorta. Oportuit autem Perseu, si proditor ego patris regniq; eram, si cum Romanis, si cum alijs inimicis patris inieram consilia, non expectatam fabulam noctis huius esse, sed proditiōis meæ antè me accusatum: si illa separata ab hac vana accusatiō erat, inuidiamq; tuam aduersus me magis quàm crimen meum indicatura, hodie quoque eam aut prætermitti, aut in aliud tempus differri: vt perspiceretur, vtrum ego tibi, an tu mihi nouo quidem & singulari genere odij, insidias fecisses. ego tamen quantum in hac subita perturbatione potero, separabo ea quæ tu confudisti: & noctis huius insidias aut tuas aut meas detegam. Occidendi sui consilium me inisse, videri vult: vt scilicet maiore fratre sublato, cuius iure gentium, more Macedonum, tuo etiam, vt ait, iudicio regnum est futurum: ego minor in eius quem occidissim, succederem locum. Quid ergo illa sibi vult pars altera orationis, quæ Romanos à me cultos ait: atque eorum fiducia in spem regni me venisse: nam si & in Romanis tantum momenti esse credebam, vt quem vellent, imponerent Macedoniae regem: & meæ tantum apud eos gratiæ confidebam, quid opus parricidio fuit: an vt cruentum fraterna cæde diadema gererem? vt illis ipsis, apud quos aut vera, aut certè simulata probitate partam gratiam habeo, si quam fortè habeo, execrabilis & inuisus essem? nisi T. Quintium credis, cuius virtute & consilij me nunc arguis regi, cùm & ipse tali pietate viuat cum fratre, mihi fraternæ cædis fuisse authorem. Idem non Romanorum solum gratiam, sed Macedonum iudicia, ac penè omnium deorum hominumq; consensum collegit, per quæ omnia se mihi parem in certamine non futurum crediderit: idem tanquam in alijs omnibus rebus inferior essem, ad sceleris spem vltimam confugisse me infimulat. Vis hanc formulam cognitionis esse? vt vter timuerit, ne alter dignior videretur regno, is consilium opprimendi fratris cepisse iudicetur? Exequamur tamen quocunque modo conficti ordinem criminis. Pluribus modis se petitum criminatus est: & omnes insidiarum vias in vnum diem contulit. volui interdiu eum post lustrationem, cùm concurrimus, & quidem, si dijs placet, lustrationum die occidere: volui, cùm ad cœnam inuitaui, veneno scilicet tollere. volui cùm comessatum gladijs accincti me secuti sunt, ferro interficere. tempora quidem qualia sint ad parridium electa, vides: lusus, conuiuij, comessationis: quis dies? qualis? quo lustratus exercitus, quo inter diuisam victimam prælatis omnium qui vnquam fuere Macedoniae regum armis regijs, duo soli tua tegentes latera, pater, præfecti sumus, & secutum est Macedonum agmen. hoc ego, etiam si quid antè admissem piaculo dignum, lustratus & expiatus sacro, tum cùm maximè in hostiam itineri nostro circundatam

Demetrii oratio, qua sese apud patrem purgat aduersus fratris crimina.

intuens, parricidium, venena, gladios in commestationem præparatos volutabam in animo, ut quibus alijs deinde sacris contaminatam omni scelere mentem expiarem? sed cæcus criminandi cupiditate animus, dum omnia suspecta efficere vult, aliud alio confundit. nam si veneno te inter cœnâ tollere volui, quid minus aptum fuit, quàm pertinaci certamine & concursu iratum te efficere? ut meritò, sicut fecisti, inuitatus ad cœnam abnueres? cùm autem iratus negasses, vtrum ut placarem te danda opera fuit, ut aliam quærerem occasionem, quoniam semel venenum paraueram: an ab illo consilio velut transiliendum ad aliud fuit, ut ferro te, & quidem eo die per speciem comestationis occiderè? quo deinde modo, si te metu mortis credebam cœnam euirasse meam, non ab eodem metu comestationem quoq; euitaturum existimabam? Non est res, qua erubescam pater, si die festo inter æquales largiore vino sum usus: tu quoq; velim inquiras, qua lætitia, quo lusu apud me celebratum hesternum conuiuium sit, illo etiam (prauo forsitan) gaudio prouehente, quod in iuuenili armorum certamine pars nostra non inferior fuerat. miseria hæc & metus crapulam facillè excusserunt: quæ si nõ interuenissent, insidiatores nos sopiti iaceremus. Si domum tuam expugnaturus, capta domo dominum interfectorus eram, non temperassem vino in vnum diem? nõ milites abstinuissem meos? Et ne ego me solus nimia simplicitate tuear, ipse quoq; minimè malus ac suspicax frater, nihil aliud scio, inquit, nihil arguo, nisi quod cùm ferro comestatum venerunt. si quæram, vnde id ipsum scieris: necesse erit te fateri, aut speculatorum tuorum plenam domum fuisse meam, aut illos ita aperte sumpsisse ferrum, ut omnes videret. Et ne quid ipse aut prius inquisisse, aut nunc criminose argumentari videretur, te quærare exijs quos nominasset, iubeat: an ferrum habuissent? ut tanquam in re dubia cùm id quæsisset, quod ipsi fatentur, pro conuictis haberentur. Quin tu illud quæri iubes? num tui occidendi causa ferrum sumpserint? num me authore & sciente: hoc enim videri vis, non illud quod fatentur. & palam est, & sui feruendi causa sumpsisse dicunt. rectè an perperam fecerint, ipsi sui facti rationem reddent. meam causam quæ nihil eo facto contingitur, ne miscueris. aut explica, vtrum aperte an clam te aggressuri fuerimus? si aperte, cur non omnes ferrum habuimus? cur nemo præter eos qui tuum speculatorem pulsarunt? si clam, quis ordo consilij fuit? conuiuium soluto cum comestator ego discessissem, quatuor substitissent, ut sopitum te aggredierent? quomodo fecerint, & alieni, & mei, & maxime suspecti, quia paulo antè in rixa fuerant? quomodo autem trucidato te ipsi euasuri fuerint? quatuor gladijs domus tua capi & expugnari potuit? Quin tu omnia ista nocturna fabula, ad id quod doles, quod inuidiam vrit, reuertaris? cur vsquam regni tui mentio fit Demetrii? cur dignior patris fortunæ successor quibusdam videris, quàm ego? cur spem meam, quæ si tu non esses, certa erat, dubiam & sollicitam facis? Hæc sentit Perseus, etsi non dicit: hæc istum inimicum, hæc accusatorem faciunt: hæc domum, hæc regnum tuum, criminibus & suspicionibus replent. Ego autem, pater, quemadmodum nec nunc sperare regnum, nec ambigere vnquã de eo forsitan debeam, quia minor sum, quia tu me maiori cedere vis: sic illud nec debui facere, nec debeo, ut indignus te patre, indignus omnibus videar. id enim vitij meis, non cedendo cui ius fasq; est, hoc modestia consequar. Romanos obijcis mihi: & ea quæ gloriæ esse debent, in crimen vertis. ego nec obses Romanis ut traderer, nec ut legatus mitterer Romam, petij: à te missus, ire non recusavi. vtroq; tempore ita me gessi, ne tibi pudori, ne regno tuo, ne genti Macedonum essem. itaq; mihi cum Romanis amicitia causa tu fuisti pater. quoad tecum illis pax manebit, mecum quoq; gratia erit. si bellum esse cœperit, qui obses, qui legatus pro patre non inutilis fui, idem hostis illis acerrimus ero. Nec hodie ut pro sit mihi gratia Romanorum, postulo: ne obsit, tantum deprecor. nec in bello cœpit, nec ad bellum referuatur. pacis pignus fui, ad pacem retinendam legatus missus sum. neutra res mihi nec gloriæ nec crimini sit. Ego si quid impiè in te pater, si quid sceleratè in fratrem admisi, nullam deprecor pœnam. si innocens sum, ne inuidia conflagram,

- A** flagrem, cum crimine non possim, deprecor. Non hodie me primum frater accusat: sed hodie primum aperte, nullo meo in se merito. Si mihi pater succenseret, te maiorem fratrem pro minore deprecari oportebat, te adolescentiæ, te errori veniam impetrare, in eo ubi præsidium esse oportebat, ibi exitium est. E conuiuio & commestrationibus propè semifomnus raptus sum ad causam parricidij dicendam. sine aduocatis, sine patronis, ipse pro me dicere cogor. si pro alio dicendum esset, tempus ad meditando & componendam orationem sumpsissem, cum quid aliud quam ingenij fama periclitarer? ignarus quid accersitus essem, te iratum & iubentem dicere causam, fratrem accusantem audiui. ille diu antè præparata, meditata in me oratione est usus: ego id tantum temporis, quo accusatus sum, ad cognoscendum quid ageretur habui. vtrum momento illo horæ accusatorem audirem? an defensionem meditarer?
- B** attonitus repentino atque inopinato malo, vix quid obijceretur, intelligere potui: nedum satis sciam quo modo me tuear. Quid mihi spei esset, nisi patrem iudicem haberem? apud quem etiam si caritate à fratre maiore vincor, misericordia certè reus vinci non debeo. ego enim vt me mihi tibiq; serues, precor: ille vt me in securitatem suam occidas, postulat. quid eum cum regnum ei tradideris, facturum credis in me esse, qui iam nunc sanguine meo sibi indulgeri æquum censet? Dicenti hæc lachrymæ simul spiritum & vocem intercluserunt. Philippus summotis ijs, paulisper collocutus cum amicis, pronuntiauit: non verbis se, nec vnus horæ disceptatione causam eorum dijudicaturum, sed inquirendo in vtriusque vitam, mores & dicta factaq; in magnis paruisq; rebus obseruando: vt omnibus appareret, noctis proximæ crimen facile reuictum, suspectam nimiam cum Romanis Demetrii gratiam esse. Hæc viuo Philippo velut femina iacta sunt Macedonici belli, quod maximè cum Perseo gerendum erat. Consules ambo in Ligures, quæ tum vna consularis prouincia erat, proficiscuntur. & quia prosperè ibi res gesserunt, supplicatio in vnum diem decreta est. Ligurum duo millia ferè ad extremum finem prouinciæ Galliæ, vbi castra Marcellus habebat, venerunt vti reciperentur orantes. Marcellus opperiri eodem loco Liguribus iussis, senatum per literas consuluit. senatus rescribere M. Ogulnium prætorem Marcello iussit: verius fuisse, consules, quorum prouincia esset, quàm se, quid è Republica esset, decernere. tum quoque non placere sibi, per deditioem Ligures recipi, receptis arma adimi. atq; eos ad consules mitti senatum æquum censere.
- D** Prætores eodem tempore, P. Manlius in vltiorem Hispaniam, quam & priore prætura prouinciam obtinuerat: Q. Fuluius Flaccus in citeriorem peruenit, exercitumq; à Terentio accepit. nam vltior morte P. Sempronij proprætoris sine imperio fuerat. Fuluium Flaccum oppidum Hispanum Urbicum nomine, oppugnantem Celtiberi adorti sunt. dura ibi prælia aliquot facta: multi Romani milites & vulnerati & interfecti sunt. vicit perseverantia Fuluius, quòd nulla vi abstrahi ab obsidione potuit. Celtiberi fessi prælijs varijs abscesserunt. vrbs, amoto auxilio eorum, intra paucos dies capta & direpta est. prædam militibus prætor concessit. Fuluius hoc oppido capto, P. Manlius exercitu tantum in vnum coacto, qui dissipatus fuerat: nulla alia memorabili gesta re, exercitus in hyberna deduxerunt. Hæc ea ætate in Hispania gesta.
- E** Terentius, qui ex ea prouincia decesserat, ouans urbem iniit. trāslatum, * argenti pondo ix. millia cccxx. * auri lxxx. pondo: & duæ coronæ aureæ * pondo lxxvii. Eodem anno inter populum Carthaginensem & regem Masanissam in re præsentis disceptatores Romani de agro fuerunt. ceperat eum ab Carthaginensibus pater Masanissæ Gala. Galam Syphax inde expulerat: postea in gratiam soceri Asdrubalis Carthaginensibus dono dederat. Carthaginenses eo anno Masanissa expulerat. Haud minore certamine animorum, quàm cum ferro & acie dimicarunt, res acta apud Romanos. Carthaginenses, quòd primò maiorum suorum fuisset, deinde à Syphace ad se peruenisset, repetebant. Masanissa paterni regni agrum se & recepisse, & habere iure gentium aiebat, & causa & possessione superiorem esse. nihil aliud se in ea disceptatione me-

Res in Liguria gesta.

De rebus Hispani-
cis.

* Cor. 93200.

* Coron. 8260.

* Coron. 7504.

tionē metuere, quān ne pudor Romanorum, dum vereantur ne quid socio atque amico regi aduersus communes suos atq; illius hostes indulgisse videantur, damno sit. Legati possessionis ius non mutarunt. causam integrā Romam ad senatū reiecerunt. In Liguribus nihil postea gestum, recesserant primū in deuios saltus. deinde dimisso exercitu, passim in vicos castellaq; sua dilapsi sunt. Consules quoq; dimittere exercitum voluerunt, ac de ea re patres consuluerunt. Alterum ex his dimisso exercitu ad magistratus in animum creandos venire Romam iusserunt: alterum cum legionibus suis Pisis hyemare. Fama erat, Gallos transalpinos iuuentutem armare: nec in quam regionē Italiæ effusura se multitudo esset, sciebatur. ita inter se consules compararunt, vt Cn. Bæbius ad comitia iret, quia M. Bæbius frater eius consulatum petebat. Comitia consulibus rogandis fuere. creati P. Cornelius Lentulus, M. Bæbius Pamphilus. Prætores inde facti duo Q. Fabij, Maximus & Buteo, T. Claudius Nero, Q. Petilius Spurius, M. Pinarius Posca, L. Duronius. his inito magistratu prouinciæ ita forte euenerunt. Ligures consulibus: prætoribus, Q. Petilio vrbana, Q. Fabio Maximo peregrina, Q. Fabio Buteoni Gallia, T. Claudio Neroni Sicilia, M. Pinario Sardinia, L. Duronio Apulia: & Istri adiecti, quod Tarentini Brundisiniq; nuntiabant maritimos agros infestos transmarinarum nauium latrocinij esse. eadem Massilienses de Ligurum nauibus querebantur. Exercitus inde decreti. quatuor legiones consulibus, quæ quina millia ducentos Romanos pedites, trecenos habent equites, & quindecim millia sociū ac Latini nominis, octingentos equites. In Hispanijs prerogatum veteribus prætoribus imperium est, cum exercitibus quos haberent: & in supplementum decreta tria millia ciuium Romanorum ducenti equites, & sociū Latini nominis sex millia peditum, treceni equites. Nec rei naualis cura omiſsa. duumuiros in eam rem consules creare iussi, per quos naues viginti deductæ naualibus socijs ciuibus Romanis, qui seruitutē seruissent, complerentur: ingenui tantum in ijs præſent. Inter duumuiros ita diuisa tuenda denis nauibus maritima ora, vt promontorium ijs Mineræ velut cardo in medio esset: alter in dexteram partem vsque ad Massiliam, læuam alter vsq; ad Barium tueretur. Prodigia multa fœda & Romæ eo anno visa, & nuntiata peregrè. In Area Vulcani & Concordiæ sanguinem pluit, & pontifices hastas motas nuntiauerunt: & Lanutij simulachrum Iunonis Solpitæ lacrymasse. & pestilentia in agris forisq; & conciliabulis, & in vrbe tanta erat, vt libitina tunc vix sufficeret. His prodigijs cladibusq; anxij patres decreuerunt, vt & consules quibus dijs videretur, hostijs maioribus sacrificarent, & decemviti libros adirent. eorum decreto supplicatio circa omnia puluinaria Romæ in diem vnum indicta est. ijsdem authoribus & senatus censuit, & consules edixerunt, vt per totam Italiam triduum supplicatio & feriæ essent. Pestilentiæ tanta vis erat, vt cum propter defectiōnem Corforum, bellumq; ab Iolensibus concitatum in Sardinia, octo millia peditum ex socijs Latini nominis scribi placuisset, & trecenos equites, quos M. Pinarius prætor secum in Sardiniam trajceret. tantum hominum demortuum esset, tantum vbiq; ægrorum consules renuntiauerint, vt is numerus effici militum non potuerit. quod deerat militum, sumere à Cn. Bæbio proconsule, qui Pisis hybernabat, iussus prætor, atq; inde in Sardiniam trajcere. L. Duronio prætori, cui prouincia Apulia euenerat, adiecta de Bacchanalibus quæstio est: cuius residua quædam velut femina ex prioribus malis iam priore anno apparuerant. sed magis inchoatæ apud L. Puppium prætorem quæstiones erant, quā ad exitum vllum perductæ. id perfecere nouum prætorem, ne serperet iterum latius, patres iusserunt. Et leges de ambitu consules ex autoritate senatus ad populum tulerunt. Legationes deinde in senatū introduxerunt: regum primas, Eumenis, & Ariaratis Cappadocis, & Pharnacis Pontici. nec vltra quicquam ijs responsum est, quā missuros qui de controuersijs eorum cognoscerent, statuerentq;. Lacedæmoniorum deinde exulum & Achæorum legati introducti sunt. & spes data exulibus est, scripturum senatū Achæis, vt restituerent.

A. 569573

Prouinciarum sortitio.

Duumuiros præſentur rei nauali.

Prodigia.

Pestilentia.

Leges de ambitu lata.

Legationes in senatū introductæ.

- A tuerentur. Achæi de Messene recepta, compositisq; ibi rebus cum assensu patrum exposuerunt. Et à Philippo rege Macedonum duo legati venerunt, Philocles & Apelles, nulla super re quæ ab senatu petenda esset: specularum magis inquisitumq; missi de ijs, quorum Perseus Demetrium insimulasset sermonum cum Romanis, maximè cum T. Quintio aduersus fratrem de regno habitorum. Hos tanquam medios, nec in alterius fauorem inclinatos miserat rex. erant autem & hi Persei fraudis in fratrem ministri & participes. Demetrius omnium, præterquam fraterni sceleris quod nuper eruperat, ignarus, primò neq; magnam neq; nullam spem habebat, patrem sibi placari posse. minus deinde indies patris animo fidebat, cum obsideri aures à fratre cerneret. itaque circumspiciens dicta factaq; sua, ne cuius suspiciones augetet, maximè ab omni mentione & contagione Romanorum abstinebat, vt neque scribi sibi vellent: quia hoc præcipuè criminum genere exasperari animum sentiebat. Philippus simul ne otio miles deterior fieret, simul auertendæ suspicionis causâ quicquam à se agitari de Romano bello, Stobos Bæoniæ exercitu indicto, in Mædicam ducere pergit. Cupido eum cæperat in verticem Æmimontis ascendendi, quia vulgatæ opinioni crediderat: Ponticum simul & Adriaticum mare, & Istrum amnem, & Alpes con-
- Æmimons.*
- spici posse. subiecta oculis ea haud parui sibi momenti futura ad cogitationem Romani belli. Percutatus regionis peritos de ascensu Æmi, cum satis inter omnes constaret, viam exercitui nullam esse, paucis & expeditis per difficillimum aditum: vt sermone familiari minorem filium permulceret, quem statuerat non ducere secum:
- C primùm quærit ab eo, cum tanta difficultas itineris proponatur, vtum perseverandum sit in incepto: an abstinentum: si pergat tamen ire, non posse obliuisci se in talibus rebus Antigoni: qui sæua tempestate iactatus, cum in eadem naue secum suos omnes habuisset, præcepisse liberis diceretur: vt & ipsi meminissent, & ita posteris proderent, ne quis cum tota gente simul in rebus dubijs periclitari auderet. memorem ergo se præcepti eius, duos simul filios nõ commissurum in alcem eius, qui proponeretur, casus. & quoniam maiorem filium secum duceret, minorem ad subsidia spei & custodiam regni remissurum in Macedoniam esse. Non fallebat Demetrium ablegari se, ne adesset consilio: cum in conspectu locorum consultaret, quæ proximè itinera ad mare Adriaticum atque Italiam ducerent, quæq; belli ratio esset futura. sed
- D non solum parendum patri tum, sed etiam assentiendum erat, ne inuitum parere suspicionem faceret. Vt tamen iter ei tutum in Macedoniam esset, Didas ex prætoribus regis vnus, qui Pæoniæ præerat, iussus est profequi eum cum modico præsidio. Hunc quoque Perseus, sicut plerosque patris amicorum, ex quo haud dubium cuiquam esse cæperat, ad quem ita inclinato regis animo hæreditas regni pertineret, inter coniuratos in fratris perniciem habuit. in præsentia dat ei mandata, vt per omne obsequium insinuaret se in quam maximè familiarem vsum, vt elicere omnia arcana, speculari q; abditos eius sensus posset. ita digreditur Demetrius cum infestioribus, quàm si solus iret, præsidijs. Philippus Mædicam primùm, deinde solitudines interiacentes Mædicæ atq; Æmo transgressus, septimis demum castris ad radices montis
- Æmim montem
conscendit Philip-
pus.*
- E peruénit. ibi vnum moratus diem, ad deligendos quos duceret secum, tertio die iter est ingressus. Modicus primò labor in imis collibus fuit. quantum in altitudinem egrediebantur, magis magisq; syluestria & pleraque inuia loca excipiebant. peruenere deinde in tam opacum iter, vt præ densitate arborum immissorumq; aliorum in alios ramorum perspici cælum vix posset. vt verò iugis appropinquabant, quod rarum in alijs locis esset: adeò omnia contacta nebula, vt haud secus quàm nocturno itinere impedirentur. tertio demum die ad verticem peruentum. nihil vulgatæ opinioni digressi inde detraxerunt: magis credo ne vanitas itineris ludibrio esset, quàm quòd diuersa inter se maria montesq; & amnes ex vno loco conspici potuerint. Vexati omnes, & ante alios rex ipse, quo grauior ætate erat, difficultate viæ est. duabus aris ibi, Ioui & Soli, sacraris cum immolasset: (qui triduo ascenderat)

ascenderat) biduo est degressus, frigora nocturna maximè metuens, quæ caniculæ ortu similia brumalibus erant. Multis per eos dies difficultatibus conflictatus, nihil lætiora in castris inuenit: vbi summa penuria erat, vt in regione quam ab omni parte solitudines clauderent. itaq; vnum tantum moratus diem quietis eorum causa, quos habuerat secum, itinere inde simili fugæ in Dentheletas transtulit. Socij erant: sed propter inopiam haud secus quam hostium fines Macedones populati sunt. rapiendo enim passim villas primùm, dein quosdam vicos etiam euastarunt, non sine magno pudore regis: cum sociorum voces nequicquam deos sociales nomenq; suum implorantes audiret. Frumento inde sublato, in Mædicam regressus urbem quam Petram appellant, oppugnare est adortus. ipse à campestri aditu castra posuit. Perseum filium cum modica manu circummisit, vt à superioribus locis urbem aggredere-
Petra Mædicæ urbem Philippus oppugnat.
G

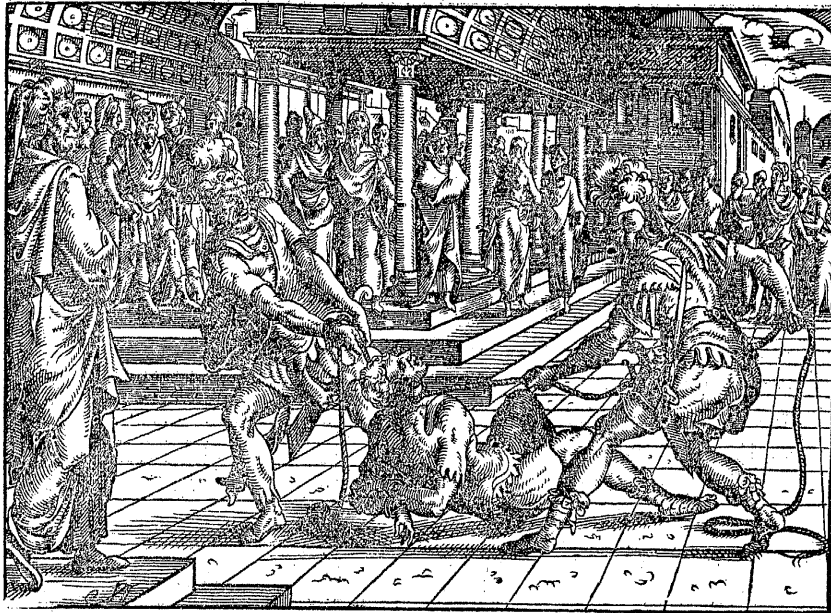
tur. Oppidani, cum terror vndiq; instaret, obsidibus datis, in præsentia dederunt sese. ijdem, posteaquam exercitus recessit, obliti obsidum, relicta vrbe, in loca munita & montes refugerunt. Philippus omni genere laboris sine vlllo effectu fatigatis militibus, & fraude prætoris Didæ auctis in filium suspicionibus, in Macedoniam redijt. Missus hic comes (vt antè dictum est) cum simplicitate iuuenis incauti, & suis haud immeritò succensentis, assentando indignandoq; & ipse vicem eius captaret: in omnia vltro suam offerens operam, fide data arcana eius elicuit. Fugam ad Romanos Demetrius meditabatur. cui consilio adiutor deum beneficio oblatus videbatur Pæoniæ prætor: per cuius prouinciã spem cæperat, elabi tutò posse. Hoc consilium extemplo & fratri proditur, & auctore eo indicatur patri. Literæ primùm ad obsidentem Petram allatæ sunt. inde Herodorus (princeps hic amicorum Demetrii erat) in custodiam est coniectus: & Demetrius dissimulanter asseruari iussus. Hæc super cætera tristem aduentum in Macedoniam regi fecerunt, mouebant eum & præsentia crimina: expectandos tamen quos ad exploranda omnia Romam miserat, censebat. His anxius curis cum aliquot menses egisset, tandem legati, iam antè præmeditatis in Macedonia quæ ab Roma renuntiarent, venerunt. qui super cætera scelera falsas etiam literas signo adulterino T. Quintij signatas reddiderunt regi. deprecatio erat in literis: si quid adolescens cupiditate regni prolapsus secum egisset, nihil eum aduersus suorum quenquam facturum: neq; eum sese esse, qui vllius impij cõsilij author futurus videri possit. Hæc literæ fidem Persei criminibus fecerunt. itaq; Herodorus extemplo
H

diu excruciatu sine iudicio rei vllius in tormentis moritur. Demetrius iterum ad patrem accusauit Perseus de fuga per Pæoniam præparata. arguebant eum corrupti quidam, vt comites itineris essent. maximè falsæ literæ T. Quintij urgebant. nihil tamen palam grauius pronunciatum de eo est, vt dolo potius interficeretur. nec id cura ipsius, sed ne poena eius concilia aduersus Romanos nudaret. Ab Thessalonica Demetriadem ipsi cum iter esset, ad Æstreum Pæoniæ Demetrius mittit, cum eodem comite Dida: Perseum ad Philoppopolim, ad obsides Thracum accipiendos. digredienti ab se Didæ mandata dedisse dicitur, de filio occidendo. Sacrificiũ ab Dida seu institutum, seu simulatum est: ad quod celebradum inuitatus Demetrius ab Æstreo Hæraclæam venit: in ea cœna dicitur venenum datum. poculo epoto extemplo sensit.
Demetrius ad patrem iterum accusat Perseus.
I

& mox cœrtis doloribus, relicto conuiuio, cum in cubiculum recepisset sese, crudelitatem patris conquerens, patricidium fratris, ac Didæ scelus inculans, torquebatur. intromissi deinde Thyrsis quidam Stuberæus, & Berreus Alexander, iniectis tapetibus in caput faucesq; spiritum intercluserunt. ita innoxius adolescens, cum in eo ne simplici quidem genere mortis contenti inimici fuissent, interficitur. Dum hæc in Macedonia geruntur, L. Æmylius Paulus prorogato ex consularu imperio, principio veris in Ligures Ingaunos exercitum introduxit. Vbi primùm in hostium finibus castra posuit: legati ad eum per speciem pacis petendæ specularum venerunt. neganti Paulo nisi cum deditis pacisci se pacem: non tam id recusabant, quam tempore opus esse aiebant, vt generi agresti hominum persuaderetur. ad hoc decem dierum induciæ
K

Demetrius hausto veneno interficitur.

A ditiæ cum darentur, petierunt deinde, ne trans montes proximos castris pabulatum lignatumq; milites irent. culta ea loca suorum finium esse. id ubi impetrauere, post

B

C

eos ipsos montes, vnde auerterant hostem, exercitu omni coacto, repente multitudi-
 ne ingenti castra Romanorum oppugnare simul omnibus portis aggressi sunt. Sum-
 ma vi totum vnum diem oppugnarunt: ita vt ne efferendi quidem signa Romanis
 spatium, nec ad explicandam aciem locus esset. conferti in portis obstando magis
 quàm pugnando castra tutabantur. sub occasum solis cum recessissent hostes, duos
 equites ad M. Bæbium consulem cum literis Pisas mittit, vt obfesso sibi per inducias
 quamprimùm subsidio veniret. Bæbium exercitum M. Pinario prætori eunti in Sardi-
 niam tradiderat. cæterùm & senatum literis certiozem fecit, obsideri à Liguribus L.
 Æmylium: & Marco Claudio Marcello, cuius proxima inde prouincia erat, scripsit,
 vt si videretur ei exercitum ex Gallia traduceret in Ligures, & L. Æmylium liberaret
 obsidione. Hęc fera futura auxilia erant. Ligures postero die ad castra redeunt. Æmy-
 lius cum & venturos scisset, & educere in aciem copias potuisset, intra vallum suos te-
 nuit, vt extraheret rem in id tempus, quo Bæbium cum exercitu venire à Pisas posset.
 Romæ magnam trepidationem literæ Bæbij fecerunt: eò maiorem, quòd paucos post
 dies Marcellus tradito exercitu Fabio Romam cum venisset, spem ademit eum qui in
 Gallia esset exercitum in Ligures traduci posse, quia bellum cum Istris esse, prohi-
 bentibus coloniam Aquileiam deduci. eò profectum Fabium, neque inde regredi
 bello inchoato posse. Vna, & ea ipsa tardior quàm tempus postulabat, subsidij spes
 erat, si consules maturassent in prouinciam ire. id vt facerent, pro se quisque patrum
 vociferari. Consules nisi confecto delectu negare se ituros, nec suam segnitiam, sed
 vim morbi in causa esse, quo serius perficeretur, non tamen potuerunt sustinere con-
 sensum senatus, quin paludati exirent, & militibus quos conscriptos haberent, diem
 dicerent, quo Pisas conuenirent. permissum vt quæ irent, protinus subitarios milites
 scriberent, ducerentq; secum. Et prætoribus Q. Petilio & Q. Fabio imperatum est, vt
 Petilius duas legiones ciuium Romanorum tumultuarias scriberet, & omnes mino-
 res quinquaginta annis sacramento rogaret: Fabio vt socijs Latini nominis quindecim
 millia peditum, octingentos equites imperaret. Duumviri nauales creati C.
 Marienus & C. Lucretius, nauesq; ijs ornatae sunt: Marienoq;, cuius ad Gallicum fi-
 num prouincia erat, imperatum, vt classẽ primo quoque tempore duceret in Li-
 gurum oram, si quo vsui esse L. Æmylio atq; eius exercitui posset. Æmylius, postea-

Ligures castra Ro-
 manorum oppu-
 gnant.

*Aemilius exerci-
tum aduersus Li-
gures instruit.*

*Aemilij ad milites
oratio.*

*Ligures victi in de-
ditionem veniunt.*

*Dua lapidea arca
sub Ianiculo inuen-
ta.*

quam nihil vsquam auxilij ostendebatur, interceptos credens equites, non vitra dif-
ferendum ratus quin per se fortunam tentaret, priusquam hostes venirent, qui iam
segnius secordiusq; oppugnabant: ad quatuor portas exercitum instruxit, vt signo
dato simul ex omnibus partibus eruptionem facerent: quatuor extraordinarijs co-
hortibus duas adiunxit, praeposito M. Valerio legato: erumpere extra ordinaria porta
iussit. ad dexteram principalem hastatos legionis primae instruxit: principes ex eadem
legione in subsidijs posuit. M. Seruilius & L. Sulpitius Trib. mil. his praepositi. Tertia
legio aduersus principalem sinistram portam instructa est. id tantum mutatum:
principes primi, & hastati in subsidijs locati: Sex. Iulius Caesar & L. Aurelius Cotta,
Trib. mil. huic legioni praepositi sunt. Q. Fulvius Flaccus legatus cum dextera ala ad
quaestoriam portam positus. duae cohortes & triarij duarum legionum in praesidio
castrorum manere iussi. Omnes portas concionabundus ipse imperator circumiit:
& quibuscunque irritamentis poterat, iras militum acuebat: nunc fraudem hostium
inculans, qui pace petita, inducijs datis, per ipsum induciarum tempus contra ius
gentium ad castra oppugnanda venissent: nunc quantus pudor esset edocens, ab Li-
guribus latronibus verius quam hostibus iustis Romanum exercitum obsideri.
Quo ore quisquam vestrum, si hinc alieno praesidio, non vestra virtute euaseritis, oc-
curreret, non dico eis militibus qui Annibalem, qui Philippum, qui Antiochum ma-
ximos nostrae aetatis reges ducesq; vicerunt: sed ijs qui hos ipsos Ligures aliquoties
pecorum modo fugientes per saltus inuios confectati caeciderunt? quod Hispani,
quod Galli, quod Macedones Paeniae non audeant, Ligustinus hostis vallum Ro-
manum subit: obsidet vltro & oppugnat, quem scrutantes antea deuos saltus, abdi-
tum & latentem vix inueniebamus: Ad haec consentiens reddebatur militum clamor,
nullam militum culpam esse: quibus nemo ad erumpendum signum dedisset. daret si-
gnum: intellecturum eosdem qui antea fuerint, & Romanos & Ligures esse. Bina cis
montes castra Ligurum erant. ex ijs, primis diebus sole orto pariter omnes compo-
siti & instructi procedebant: tum nisi exsatiati cibo vinoq; arma non capiebant. di-
spersi, inordinati exhibant: vt quibus pro spe certum esset, hostes extra vallum signa
non elaturos. Aduersus ita incompositos eos venientes, clamore pariter omnium
qui in castris erant, calorum quoq; & lixarum sublato, simul omnibus portis Roma-
ni eruperunt. Liguribus adeo improuisa res fuit, vt perinde ac si insidijs circumuenti
forent, trepidarent. Exiguum temporis aliqua forma pugnae fuit. fuga deinde effusa
& fugientium passim caedes erat, equitibus dato signo, vt conscenderent equos, nec
effugere quenquam sinerent: in castra omnes trepida fuga compulsi sunt: deinde ip-
sis exuti castris. Supra quindecim millia Ligurum eo die occisa: capta duo millia &
quingenti. Triduo post Ligurum Ingaunorum omne nomen obsidibus datis in de-
ditionem venit. gubernatores nauaeq; conquisiti, qui praedatores fuissent nauibus:
atq; omnes in custodiam coniecti. Et a C. Marieno duumuiro naues eius generis in
Ligustina ora xxxii. captae sunt. Haec qui nuntiarent, literasq; ad senatum ferrent, L.
Aurelius Cotta, C. Sulpitius Gallus Romam missi: simulq; peterent, vt L. Aemy-
lio confecta provincia decedere, & deducere secum milites liceret, atque dimittere. K
Vtrumque permissum ab senatu, & supplicatio ad omnia puluinaria per triduum
decreta. iussiq; praetores, Petilius urbanas dimittere legiones, Fabius socijs atque no-
mini Latino remittere delectum. & vti praetor urbanus consulibus scriberet, sena-
tum aequum censere, subitarios milites tumultus causa conscriptos primo quoque
tempore dimitti. Colonia Grauiscae eo anno deducta est in agrum Hetruscum, de
Tarquinienibus quondam captum: quina iugera agri data. triumuiro deduxerunt,
C. Calpurnius Piso, P. Claudius Pulcher, C. Terentius Istra. Siccitate & inopia frugum
insignis annus fuit. sex menses nunquam pluuisse, memoriae proditum est. Eodem an-
no in agro L. Petilij scribae sub Ianiculo, dum cultores agri alius moliuntur terram:
duae lapideae arcae octonos ferme pedes longae, quaternos late inuentae sunt, operculis
plumbo

- A plumbo deuinctis. Literis Latinis Græcisq; vtraque arca inscripta erat. in altera Numam Pompilium, Pomponis filium, regem Romanorum sepultum esse: in altera, libros Numæ Pompilij inesse. Eas arcas cum ex amicorum sententia dominus aperuisset, quæ titulum sepulti regis habuerat, inanis inuenta, sine vlllo vestigio corporis humani, aut vllius rei per tabem tot annorum omnibus absumptis. in altera duo fascēs candelis inuoluti, septenos habere libros, non integros modò, sed recentissima specie. septem Latini de iure pontificio erant: septem Græci de disciplina sapientiæ, quæ illius ætatis esse potuit. Adijcit Antias Valerius, Pythagoricos fuisse, vulgatæ opinioni, qua creditur Pythagoræ auditorem fuisse Numam, mendacio probabili accommodata fide. Primò ab amicis, qui in re præsentis fuerunt, libri lecti. mox pluribus legentibus cum vulgarentur: Q. Petilius prætor vrbæ studiosus legendi eos libros à L. Petilio sumpsit. & erat familiaris vsus, quòd scribam eum quæstor Q. Petilius in decuriam legerat. Lectis rerum summis, cum animaduertisset pleraq; dissoluendarum religionum esse, L. Petilio dixit, sese eos libros in ignem coniecturum esse. prius quàm id faceret, se ei permittere vti, si quod seu ius, seu auxilium se habere ad eos libros repetendos existimaret, experiretur. id integra sua gratia eum facturum. Scriba tribunos plebis adit. ab tribunis ad senatù res est reiecta. prætor se iusiurandum dare paratum esse aiebat, libros eos legi seruariq; nõ oportere. Senatus censuit satis habendum, quod prætor iusiurandum polliceretur. libros primo quoq; tempore in comitio cremandos esse. pretium pro libris quantum Q. Petilio prætori maioriq; parti tribunorum plebis videretur, domino esse soluendum. id scriba nõ accepit. libri in comitio igne à victimarijs facto in conspectu populi cremati sunt. Magnum bellum ea

Numa Pompilij regis libri cremantur.

E ætate coortum in Hispania citeriore. Ad quinq; & triginta millia hominum, quantum nunquam fermè antea, Celtiberi comparauerant. Q. Fuluius Flaccus eam obtinebat prouinciam. is quia armare iuuentutē Celtiberos audierat, & ipse quanta poterat à socijs auxilia contraxerat, sed nequaquam numero militum hostem æquabat. Principio veris exercitum in Carpetaniã duxit, & castra locauit ad oppidū Eburam, modico præsidio in vrbe posito. Paucis post diebus Celtiberi millia duo fermè inde sub colle posuerunt castra. quos vbi adesse prætor Romanus sensit, M. Fuluium fratrem cum duabus turmis sociorum equitum ad castra hostium speculatum misit, quàm proximè succedere ad vallū iussit, vt viseret, quanta essent. pugna abstineret, reciperetq; sese, si hostium equitatum exeuntem vidisset. Ita vt præceptum erat, fecit.

Celtiberi magnis copijs adorti sunt Fulciū prætorem.

per dies aliquot nihil vltra motum, quàm vt hæ duæ turmæ ostenderentur: dein sub-
 ducerentur, vbi equitatus hostium castris procurrisset. Postremò & Celtiberi omni-
 bus simul peditum equitumq; copijs castris egressi, acie directâ medio fermè spatio
 inter bina castra constiterunt. Campus erat planus omnis, & aptus pugnae. ibi steterè
 Hispani hostem expectantes. Romanus intra vallum suos cõtinuit per quatrimum
 continuum, & illi eodem loco aciem instructam tenuerunt. ab Romanis nihil mo-
 tum. inde quievere in castris Celtiberi, quia pugnae copia non fiebat. equites tan-
 tum in stationem egrediebantur, vt parati essent, si quid ab hoste moueretur. pone
 castra vtiq; pabulatum & lignatum ibant, neutri alteros impediētes. Prætor Roma-
 nus vbi satis tot dicrum quiete credidit spem factâ hosti, nihil se priorem moturum:
 L. Acilium cum ala sinistra, & sex millibus prouincialium auxiliorum circumire mon-
 tem iubet, qui ab tergo hostibus erat: inde vbi clamorem audisset, decurrere ad castra
 eorum, nocte profecti sunt, ne possent conspici. Flaccus luce prima C. Scribonium
 præfectum socium ad vallum hostium cum equitibus extraordinarijs sinistrae alae mit-
 tit. quos vbi & propius accedere, & plures quàm soliti erant, Celtiberi conspexerunt,
 omnis equitatus effunditur castris: simul & peditibus signum ad exeundum datur.
 Scribonius, vt præceptum erat, vbi primùm fremitum equestrium audiuit, auerit equos,
 & castra reperit. eo effusus sequi hostes. primo equites, mox & peditum acies aderat,
 haud dubia spe, castra eo die se oppugnaturus. quingentos passus non plus à vallo ab-
 erant. Itaq; vbi Flaccus satis abstractos eos à præsidio castrorum suorum ratus est, intra
 vallum exercitu instructo, tribus partibus simul erumpit: clamore non tantum ad ar-
 dorem pugnae excitandum sublato, sed etiam vt qui in montibus erant, exaudirent. nec
 morari sunt quin decurrerent, sicut imperatum erat, ad castra: vbi quingentorum ar-
 matorum, non amplius, relictum erat præsidium. quos cum & paucitas sua & multitudo
 hostium & improuisa res terruisset, propè sine certamine capiuntur castra. castris, quæ
 pars maximè à pugnantibus conspici poterat, iniecit Acilius ignem. postremi Celtibe-
 rorum qui in acie erant, primi flammam conspexere. deinde per totam aciem vulga-
 rum est, castra amissa esse, & tum cum maximè ardere, vnde illis terror, inde Romanis
 animus creuit. iam clamor suorum vincientium accidebat, iam ardentia hostium castra
 apparebant. Celtiberi parumper incertis animis fluctuati sunt. cæterum posteaquam
 receptus pulsus nullus erat, nec vsquã nisi in certamine spes: pertinacius de integro ca-
 pesserunt pugnam. Acie media urgebantur acriter à quinta legione aduersus læuũ cor-
 nu, in quo sui generis prouincialia auxilia instruxisse Romanos cernebant, cum ma-
 iore fiducia intulerunt signa. iam propè erat vt sinistrum cornu pelleretur Romanis, ni
 septima legio successisset: simul ab oppido Eburæ, qui in præsidio relictæ erant, in me-
 dio ardore pugnae aduenerunt, & Acilius ab tergo erat. Diu in medio cæsi Celtiberi.
 qui supererant, in omnes passim partes capesserunt fugam. equites bipartito in eos emis-
 si, magnam cædem edidere. ad viginti tria millia hostium eo die cæsa: capta quatuor
 millia, & dccc. cum equis plus quingentis: & signa militaria lxxxviii. Magna victo-
 ria, non tamen incruenta fuit. Romani de duabus legionibus milites paulo plus cc.
 socium Latini nominis dccc. triginta, externorum auxiliarium duo millia fermè &
 quadringenti ceciderunt. Prætor in castra victorẽ exercitum reduxit: Acilius manere
 in castris ab se captis iussus. postero die spolia de hostibus lecta: & pro concione do-
 nati, quorum virtus insignis fuerat. Saucijs deinde in oppidum Eburam deuectis, per
 Carpetaniam ad Contrebiã ducte legiones. ea vrbs circumsessa cum à Celtiberis auxi-
 lia accersisset, morantibus ijs, non quia ipsi cunctati sunt, sed quia profectos à domo
 inexplicabiles continuis imbribus viæ, & inflati amnes tenebant, desperato auxilio
 suorum in deditioem venit. Flaccus quoque tempestatibus fædis coactus, exer-
 citum omnem in urbem introduxit. Celtiberi, qui domo profecti erant, deditio-
 nis ignari, cum tandem superatis, vbi primùm remiserunt imbres, amnibus Contre-
 biam venissent: posteaquam castra nulla extra mœnia viderunt, aut in alteram par-
 tem trans-

*Celtiberos vincit
Flaccus.*

*Contrebiã Flac-
cus obsidet.*

Contrebiã deditur.

- A rem translata rati, aut recessisse hostes, per negligentiam effusi ad oppidum accesserunt. In eos duabus portis Romani eruptionem fecerunt, & incompositos adorti fuerunt. quæ res ad resistendum eos, & ad capeffendam pugnam impediit, quod non vno agmine, nec ad signa frequentes veniebant, eadem magnæ parti ad fugam salutem fuit. *Celtiberorum fuga & cades.* Iparsi enim toto passim campo se diffuderunt: nec vsquam confertos eos hostis circumuênit. tamen ad duodecim millia sunt cæsa, capta plus quinq; millia hominum, equi quadringenti. signa militaria LXXI. qui palati è fuga domum se recipiebant, alterum agmen Celtiberorum venientium, deditioem Contrebiæ & suam cladem narrando, auerterunt. extemplò in vicos castellaq; sua omnes dilapsi. Flaccus à Contrebia profectus, per Celtiberiam populabundus ducit legiones: multa castella oppugnauit, donec maxima pars Celtiberorum in deditioem venit. *Celtiberiam populatur Flaccus.* Hæc in citeriore Hispania eo anno gesta. Et in vltiore Manlius Pr. secunda aliquot prælia cum Lusitanis fecit. Aquileia colonia Latina eodẽ anno in agro Gallorũ est deducta. tria millia peditum, quinquagena iugera, ceturiones centena, centena quadragena equites acceperunt. triumviri deduxerunt, P. Cornelius Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Ædes duæ eo anno dedicatæ sunt: Vna Veneris Erycinæ ad portam Collinam, dedicauit L. Porcius L. F. Licinius duumvir, vota erat ab eos. L. Porcio Ligustino bello: Altera in foro olitorio Pietatis. eam ædem dedicauit M. Acilius Glabrio duumvir: statuamq; auratam, quæ prima omnium in Italia statua aurata est, patri Glabrioni posuit. Is erat, qui ipse eam ædem vouerat, quo die cum rege Antiocho ad Thermopylas depugnasset: locaueratq; idem ex Senatusconsulto. *Pietatis status, que prima omnium aurata in Italia fuit.* Per eosdem dies, quibus hæ ædes dedicatæ sunt, L. Æmylius Paulus proconsul ex Liguribus Ingauis triumphauit. Transtulit coronas aureas quinq; & viginti. nec præterea quicquam auri argentiq; in eo triumpho latum. captiui multi principes Ligurum ante currum ducti. æris trecenos militibus diuisit. Auxerunt eius triumpho famam legati Ligurum, pacem perpetuam orantes: ita in animum induxisse Ligurum gentem, nulla vquam arma, nisi imperata à P. R. sumere. Responsum à Q. Fabio Pr. est Liguribus iussu senatus, orationem eam non nouam Liguribus esse: mens verò vt noua & orationi conueniens esset, ipsorum id plurimum referre. ad eos irent, & quæ ab ijs imperata essent, facerent. nulli alij quàm consulibus senatum crediturum esse, syncera fide in pace Ligures esse. Pax in Liguribus fuit. *Corfi dat obfides.* In Corsica pugnatum est cum Corfis. ad duo millia eorum M. Pinarius Pr. in acie occidit, qua clade compulsi, obfides dederunt, & ceræ centum millia pondò. Inde in Sardiniam exercitus ductus: & cum Ilienfibus, gente ne nunc quidem omni parte pacata, secunda prælia facta. Carthaginensibus eodem anno c. obfides redditi: pacemq; cum ijs P. R. non ab se tantum, sed ab rege etiam Masanissa præstitit: qui tum præsidio armato agrum, qui in controuersia erat, obtinebat. Otiosam prouinciam consules habuerunt. M. Bæbius comitorum causa Romam reuocatus, consules creauit: A. Posthumium Albinum Lusum, & C. Calpurnium Pisonem. Prætores exinde facti, Tib. Sempronius Gracchus, L. Posthumius Albinus, P. Cornelius Mamercus, T. Minutius Molliculus, A. Hostilius Mancinus, C. Mænius. ij omnes magistratum Idibus Martijs inierunt. Principio eius anni, quo A. Posthumius Albinus, & C. Calpurnius Piso fuerunt: ab A. Posthumio consule in senatum introducti, qui ex Hispania citeriore venerant à Q. Fulvio Flacco: L. Minurius legatus, & duo Trr. mil. T. Mænius, & L. Massaliota. hi cum duo secunda prælia, deditioem Celtiberiæ, confectam prouinciam nuntiasent: nec stipendio, quod mitti solet, nec frumento portato ad exercitum in eum annum opus esse: petierunt ab senatu primum, vt ob res prosperè gestas dijs immortalibus honos haberetur: deinde, vt Q. Fuluius decedenti de prouincia deportare inde exercitum, cuius forti opera & ipse, & multi ante eum Pr. vsi essent, liceret. quod fieri, præterquam quod ita deberet, etiam prope necessarium esset. ita enim obstinatos esse milites, vt non vltra retineri posse in prouincia viderentur: iniussuq; abitur inde essent, si non dimittere-

*Hispanicus exerci-
tus in Italiam de-
portari à senatu
postulat.*

mitterentur: aut in perniciosam, si quis impense retineret, seditionem exarsuri. **COSS.** ambobus prouinciam Ligures esse senatus iussit. **PRR.** inde fortiti sunt: **A.** Hostilio vrbana, **T.** Minutio peregrina obuenerit: **P.** Cornelio Sicilia, **C.** Mænio Sardinia. Hispanias fortiti, **L.** Posthumius vltiorem, **Tib.** Sempronius citeriorem. Is quia successurus **Q.** Fulvio erat, nec vetere exercitu prouincia spoliaretur: **Quæro**, inquit, de te **L.** Minuti, cum confectam prouinciam nunties, existimésne Celtiberos perpetuo in fide mansuros: ita vt sine exercitu ea prouincia obtineri possit? si neq; de fide barbarorum quicquam recipere aut affirmare nobis potes: & habendum illic vtiq; exercitum censēs: vtrum tandem author senatui sis supplementum in Hispaniam mittendi? vt ij modò, quibus emerita stipendia sint, milites dimittantur: veteribus militibus tyrones immisceantur? an deductis de prouincia veteribus legionibus nouas conscribendi & mittendi? cum contemptum tyrocinium etiam mitiores barbaros excitare ad rebellandum possit: dictu, quàm re facilius sit, prouinciam ingenio ferocem rebellatricem confecisse. Pauca ciuitates vt quidem ego audio, quas vicina maximè hyberna premebant, in ius ditionemq; venerunt: vltiores in armis sunt. quæ cum ita sint, ego iam hinc prædico **P. C.** me exercitu eo qui nunc est, **Rempub.** administraturum: si deducat secum **Flaccus** legiones, loca pacata me ad hybernacula electurum, neque nouum militem ferocissimo hosti obiecturum. **Legatus** ad ea quæ interrogatus erat, respondit: neq; se, neq; quenquam alium diuinare posse, quid in animo Celtiberi haberent, aut porro habituri essent. itaq; negare non posse, quin rectius sit etiam ad pacatos barbaros nondum satis assuetos imperio exercitum mitti, nouo autem an veteri exercitu opus sit, eius esse dicere, qui scire possit, qua fide Celtiberi in pace mansuri sint: simul & qui illud exploratum habeat, quieturos milites, si diutius in prouincia retineantur, si ex eo, quod aut inter se loquantur, aut succlamationibus apud concionantem imperatorem significant, quid sentiant coniectandum sit: palam vociferatos esse, aut imperatorem in prouincia retenturos, aut cum eo in Italiam venturos esse. Disceputationem inter prætorem legatumq;, consulum relatio interrupit: qui suas ornari prouincias, priusquam de prætoris exercitu ageretur, æquum censebant. **Nouus** omnis exercitus consulis est decretus: binæ legiones Romanæ cum suo equitatu, & socium Latini nominis. quantus semper numerus, xv. millia peditum, & dccc. equites. cum hoc exercitu **Apuanis** **Liguribus** vt bellum inferrent, mandatum est. **P. Cornelio**, & **M. Bèbio** prorogatum imperiū: iussiq; prouincias obtinere: donec **COSS.** venissent. tum impetratū, vt dimisso quem haberent exercitu, reuerterentur **Romam.** de **Tib. Sempronij** deinde exercitu actum est. nouam legionem ei quinq; millium & ducentorum peditum cum equitibus quadringentis consules scribere iussi: & mille præterea peditum Romanorū, quinquaginta equites: & socij à nomine Latino imperare septem millia peditum, ccc. equites. cum hoc exercitu placuit ire in Hispaniam citeriorem **Tib. Sempronium.** **Q. Fulvio** permissum, vt qui milites ante **Sp. Posthumium** & **Q. Martium** **COSS.** ciues Romani socijue in Hispaniam transportati essent: & præterea supplemento adducto, quod amplius duabus legionibus, quàm x. millia, & cccc. pedites, sexcenti equites essent, & socium Latini nominis xii. millia, dc. equites: quorum forti opera duobus aduersus Celtiberos prælijs vsus **Q. Fuluius** esset, eos, si videretur, secum deportaret. Et supplicationes decretæ, quod is prospere **Rempub.** gessisset: & cæteri **PRR.** in prouincias missi. **Q. Fabio** **Buteoni** prorogatum in Galliam imperium est. **Octo** legiones præter exercitum veterem, qui in **Liguribus** in spe propinqua missionis erat, eo anno esse placuit. & is ipse exercitus ægre explebatur propter pestilentiam, quæ iam tertium annum vrbem Romanam atque Italiam vastabat. **PR.** **T. Minutius**, & haud ita multò post **COSS.** **C. Calpurnius** moritur. multiq; alij omnium ordinum illustres viri. postremò prodigij loco ea clades haberi cœpta est. **C. Seruilius** **PONT. MAX.** piaculâ iræ deum conquirere iussus, decemviri libros inspiceret: consul **Apollini**, **Æsculapio**, **Saluti** dona vouere, & dare signa inaurata, quæ vouit,

*Pestilentia vrbem
Italiamq; perua-
stat.*

- A** vouit, deditq; Decemviri supplicationem in biduum valetudinis causa in vrbe, & per omnia fora conciliabulaq; edixerunt. maiores duodecim annis omnes coronati, & lauream in manu tenentes supplicauerunt. Fraudis quoq; humanæ insinuauerat suspicio animis. & veneficij questio ex senatusconsulto, quod in vrbe propiúsue urbem decem millibus passuum esset commissum, C. Claudio Pr. qui in locum T. Minutij erat suffectus: vltra decimum lapidem per fora conciliabulaq; C. Mænio, priusquam in Sardiniam prouinciam trajiceret, decreta. Suspecta cos. erat mors maximè. necatus à Quarta Hostilia vxore dicebatur, vt quidem filius eius, Q. Fuluius Flaccus in locum vitrici cos. est declaratus: aliquanto magis infamis mors Pisonis cœpit esse. & testes existebant, qui post declaratos coss. Albinum & Pisonem, quibus comitijs
- B** Flaccus tulerat repulsam, & exprobratú ei à matre dicerent, quòd iam ei tertium negatus consulatus petenti esset: & adiecisse, pararet se ad petendum: intra duos menses effecturam vt cos. fieret. Inter multa alia testimonia ad causam pertinentia, hæc quoque vox nimis vero euentu comprobata, valuit cur Hostilia damnaretur. Veris principio huius dum coss. novos delectus Romæ tenet: mors deinde alterius, & creandi comitia consulis in locum eius omnia tardiora fecerunt: interim P. Cornelius, & M. Bæbius, qui in consulatu nihil memorabile gesserant, in Apuanos Ligures exercitum induxerunt. Ligures, qui ante aduentum in prouinciam consulum non expectassent bellum, improviso oppressi. ad duodecim millia hominum dediderunt se. Eos, consulto per literas prius senatu, deducere ex montibus in agros campestres procul ab domo, ne reditus spes esset, Cornelius & Bæbius statuerunt, nullum alium antè finem rati fore Ligustini belli. Ager publicus p. r. erat in Samnitibus, qui Taurasinorum fuerat. in eum cum traducere Ligures Apuanos vellent, edixerunt, Ligures ab Anido montibus descendere cum liberis coniugibusq;, sua omnia secum portarent. Ligures sæpè per legatos deprecati, ne penates, sedem in qua geniti essent, sepulchra maiorum cogerentur relinquere: arma, obsides pollicebantur. posteaquam nihil impetrabant, neq; vires ad rebellandum erant, edicto paruerunt. Traducti sunt publico sumptu ad quadraginta millia liberorum capitum cum sceminis puerisq;. * argenti data centum & quinquaginta millia n. s. vnde in nouas ædes compararent quæ opus essent. agro diuidendo dandoq; iidem qui traduxerant, Cornelius & Bæbius præpositi. postulantis tamen ipsis quinque viri ab senatu dati, quorum ex consilio agerent. Transacta re cum veterem exercitum Romam deduxissent, triumphus ab senatu est decretus. Hi omnium primi nullo bello gesto triumpharunt. tantum hostes ducti ante currum: quia nec quid ferretur, neque quid duceretur captum, neque quid militibus daretur, quicquam in triumphis eorum fuerat. Eodem anno in Hispania Fuluius Flaccus Propr. quia successor in prouinciam tardius veniebat, educto exercitu ex hybernis, vltiorem Celtiberiæ agrum, vnde ad deditioem non venerant, institit vastare: quare irritauit magis, quam conterruit animos barbarorum: & clam comparatis copijs saltum Manlianum, per quem transiturum exercitum Romanum satis sciebant, obsederunt. In Hispaniam vltiorem eunti L. Posthumio Albino collegæ Gracchus mandauerat, vt Q. Fuluium certioem faceret, Tarraconem exercitum adduceret. ibi dimitti veteranos, supplementumq; distribuere, & ordinare omnem exercitum sese velle. dies quoq;, & ea propinqua edita Flacco est, qua successor esset venturus. Hæc noua allata res, omissis quæ agere instituerat, Flaccum raptim deducere exercitum ex Celtiberia cum cœgisset: barbari causæ ignari suam defectionem, & clam comparata arma sensisse eum, & pertimuisse rati, eo ferocius saltum infederunt. Vbi eum saltum prima luce agmen Romanum intravit, repente ex duabus partibus simul exorti hostes Romanos inuaserunt. quod vbi vidit Flaccus, primos tumultus in agmine per centuriones stare omnes suo quenque loco, & arma expedire iubendo, sedauit: & sarcinis iumentisq; in vnum locum coactis, copias omnes partim ipse, partim per legatos tribunosq; militum vt locus postulabat, sine vlla trepidatione instruxit: cum

Supplicatio valetudinis ergo facta.

Veneficij questio decreta.

Ligures sese dedit, & in Taurasinos traducuntur.

* 3750. coron.

Celtiberi Romanos in saltu Manliano inuadunt.

his deditis rem esse admonens, scelus & perfidiam illis, non virtutem nec animum **F**
 accessisse. reditum ignobilem in patriam, clarum ac memorabilem eos sibi fecisse:
 cruentos ex recenti cæde hostium gladios, & manantia sanguine spolia, Romam ad
 triumphum delaturos. Plura dici tempus non patiebatur. inuehebant se hostes, & in
 partibus extremis iam pugnabatur. deinde acies concurrerunt. atrox ubiq; prælium,
 sed varia fortuna erat. egregiè legiones, nec segnius duar alæ pugnabant: externa au-
 xilia ab simili armatura, meliore aliquantum militum genere vrgebantur, nec locum
 tueri poterant. Celtiberi ubi ordinata acie, & signis collatis se non esse pares legioni-
 nibus senserunt, cuneo impressionem fecerunt. quo tantum valent genere pugna, vt
 quacunq; parte perculere impetu suo, sustineri nequeant. tunc quoq; turbatæ legio-
 nes sunt, propè interrupta acies. Quam trepidatione ubi Flaccus conspexit, equo ad- **G**
 uehitur ad legionarios equites: & ecquid auxiliij in vobis est? actum iam de hoc exer-
 citu erit: cum vndiq; acclamassent, quin ederet quid fieri velit, nõ segniter imperium
 executuros: Duplicate turmas, inquit, duarum legionum equites, & permittite e-
 quos in cuneum hostium, quo nostros vrgent. id cum maiore vi equorum facietis, si
 effrenatos in eos equos immittitis: quod sæpè Romanos equites cum magna laude
 fecisse sua, memoriæ proditum est. Dicto paruerunt, detractisq; frænis bis vltro ci-
 troq; cum magna strage hostium infractis omnibus hastis transcurrerunt. Dissipato
 cuneo, in quo omnis spes fuerat, Celtiberi trepidare, & propè ommissa pugna locū fu-
 gæ circumspicere. Et alarij equites, postquam Romanorū equitum tam memorabile **H**
 facinus videre, & ipsi virtute eorum accensi, sine vllius imperio, in perturbatos iam
 hostes equos immittunt. Tunc verò Celtiberi omnes in fugam effunduntur. & im-
 perator Romanus auersos hostes contemplatus, ædem Fortunæ equestri, Ioui q; OPT.
 MAX. ludos vouit, cæduntur Celtiberi, per totum saltum dissipati fuga. Decem & se-
 ptem millia hostium cæsa eo die traduntur: viui capti plus tria millia, ducentis septua-
 ginta septem cum signis militaribus: equis prope mille centum. nullis castris eo die
 victor exercitus mansit: victoria non sine iactura militum fuit, quadringenti LXXII.
 milites Romani, socium ac Latini nominis mille decem & nouem, cum his tria millia
 militum auxiliariorū perierunt. ita victor exercitus renouata priore gloria, Tarraco-

*Cuneo impressio-
nem faciunt Cel-
tiberi.*

*Celtiberi in fugã
versu caduntur.*

nem est perductus. Venienti Fulvio Tib. Sempronius Prætor, qui biduo antè venerat,
 obuiam processit: gratulatusq; est, quòd Rempub. egregiè gessisset, cum summa con-
 cordia quos dimitterent, quosq; retinerent milites, cõposuerunt. Inde Fuluius exau-
 thoratis

- A** thoratis militibus in naues impositis, Romam est profectus. Sempronius in Celtiberiam legiones duxit. coss. ambo in Ligures exercitus induxerunt, diuersis partibus. Posthumius prima & tertia legione Balistam Suismontiumq; montes obsedit: & premendo praesidijs angustos saltus eorum commeatus interclusit, inopiaq; omnium rerum eos perdomuit. Fuluius secunda & quarta legione adortus a Pisis Apuanos Ligures, qui eorum circa Macram fluuium incolebant, in deditiōem acceptos, ad septem millia hominum in naues impositos, praeter oram Hetrusci maris Neapolim transmisit: inde in Samnium traducti, agerq; his inter populares datus est. Montanorum Ligurum ab A. Posthumio vineae caesae, frumenta deusta. donec cladibus omnibus belli coacti in deditiōem venerunt, armaq; tradiderunt. Nauibus inde
- B** Posthumius ad visendam oram Ingaunorum Intemeliorumq; Ligurum processit. Priusquam hi consules venirent ad exercitum, qui Pisas inductus erat, praerant A. Posthumius, & frater Q. Fuluij M. Fuluius Nobilior. secundae legionis Fuluius Tr. mil. erat. is mensibus suis dimisit legionem, iureiurando adactis centurionibus, aēs in aerarium ad quaestores esse delaturos. Hoc vbi Placentiam (nam eò fortè erat profectus) Fuluius pronunciatum est, cum equitib⁹ expeditis securus dimissos, quos eorum potuit assequi, deduxit castigatos Pisas. de caeteris cos. certiore fecit. eo referente s. c. factum est, vt M. Fuluius in Hispaniam relegeretur vltra nouam Carthaginem. Literaq; ei datae sunt à cos. ad P. Manlium in Hispaniam vltiorem deferendae. milites iussi ad signa redire. causa ignominiae vti semestri stipendium in eum annum esset ei legioni, decretum. qui miles ad exercitum non redisset, eum ipsum bonaq; eius vendere cos. iussus. Eodem anno L. Duronius, qui praetor anno superiore ex Illyrico cum decem nauibus Brundisium redierat: inde in portu relictis nauibus cum venisset Romam, inter exponendas res, quas ibi gessisset, haud dubie in regem Illyriorum Gentium latrocinij omnium maritimi causam auertit. ex regno eius omnes naues esse, quae superi maris oram depopulatae essent. de his rebus se legatos misisse, nec conueniendi regis potestatem factam. Venerant Romam legati à Gentio: qui quo tempore Romani conueniendi regis causa venissent, aegrum fortè eum in vltimis partib⁹ fuisse regni dicerent, petere Gentium ab senatu, ne crederent confictis criminibus in se, quae inimici detulissent. ad ea Duronius adiecit, multis ciuibus Romanis & socijs Latinis nominis iniurias factas in regno eius, & ciues Romanos dici Corcyrae retineri. eos omnes Romam adduci placuit C. Claudium praetore cognoscere: neq; ante Gentio regi legatisue eius responsum reddi. Inter multos alios, quos pestilentia eius anni absumpsit, sacerdotes quoq; aliquot mortui sunt. L. Valerius Flaccus pontifex mortuus est. in eius locum suffectus est Q. Fabius Labeo. P. Manlius, qui nuper ex vltiore Hispania redierat, triumuir epulo, Q. Fuluius. M. F. in locum eius triumuir cooptatus. tum praetextatus erat. de rege sacris sufficiendo in locum C. Cornelij Dolabellae contentio inter C. Seruilium pontificem max. fuit, & L. Cornelium Dolabellam duumvirum naualem, quem vt inauguraret pontifex, magistratu scie abdicare iubebat. recusantiq; id facere, ob eam rem multa duumuiro dicta à pontifice, deq; ea cum prouocasset, certatum ad populum. cum plures iam tribus intridè vocatae dicto esse audientem pontifici duumvirum iuberent, multa q; remitti, si magistratu se abdicasset: vltimum de caelo, quod comitia turbaret, interuenit. religio inde fuit pontificibus inaugurandi Dolabellae. P. Claelium Siculum inaugurarunt: qui secundo loco inauguratus erat. Exitu anni & C. Seruilius Geminus PONTIFEX MAX. decessit. idem decemuir sacrorum fuit. pontifex in locum eius à collegio cooptatus est. Q. Fuluius Flaccus. in pontificem maximum Aemylius Lepidus, cum multi clari viri petissent. & decemuir sacrorum Q. Martius Philippus in eiusdem locum est cooptatus, & augur Sp. Posthumius Albinus decessit. in locum eius P. Scipionem filium Africani augures cooptarunt. Cumanis eo anno petentibus permissum, vt publice Latinè loquerentur, & praconibus Latinè vendendi ius esset. Pisanis agrum polli-

De rebus in Liguria gessis.

Gentius Illyriorum rex.

Aliquot sacerdotes pestilentia absumpti.

pollicentibus, quò Latina colonia deduceretur, gratiæ ab senatu actę. triumviri creati ad eam rem, Q. Fabius Buteo, M. & P. Popilij Lenates. à C. Mænio prætore, cui provincia Sardinia cùm euenisset, additum erat, vt quæreretur de beneficijs longius ab vrbe decem millibus passuum: literæ allatæ, se iam tria millia hominum damnasse, & crescere sibi quæstionem indicijs. aut eam sibi esse defendendam, aut prouinciam dimittendam. Q. Fuluius Flaccus ex Hispania redijt Romam cum magna fama gestarum rerum. qui cùm extra urbem triumphii causa esset, eos. est creatus cum L. Manlio Acidino. & post paucos dies cum militibus, quos secū deduxerat, triumphans urbem est inuectus. Tulit in triumpho coronas aureas centū viginti quatuor: præterea * auri pondi triginta vnum, & signati Oscensis. . . nummūm centum septuaginta tria millia ducentos. militibus de præda * quinquagenos denarios dedit: duplex centurionibus, triplex equiti. tantundem socijs Latini nominis: & stipendium omnib⁹ duplex. Eo anno rogatio primūm lata est ab L. Iulio Tr. pleb. quot annos nati quenq; magistratum peterent, caperentq;. inde cognomen familiæ inditum, vt Annales appellarentur. Prætores quatuor post multos annos lege Bæbia creati, quæ alternis quaternos iubebat creari. Hi facti, C. Cornelius Scipio, L. Valerius Læuinus. Q. & M. Mutij Scauolæ. Q. Fulvio, & L. Manlio coss. eadem prouincia, quæ superioribus, pari numero copiæ peditum, equitum, ciuium, sociorum decretæ. In Hispanijs duabus Tib. Sempronio & L. Posthumio cum iisdem exercitib⁹, quos haberent, prorogatu imperium est. in supplementū coss. scribere iussi ad tria millia peditū Romanorum, ccc. equites: quinq; millia sociorum Latini nominis, & quadringentos equites. P. Mutius Scauola vrbanam fortitus prouinciam est: & vt idem quæreretur de beneficijs in vrbe, & propius urbem decem millia passuum. C. Cornelius Scipio peregrinam; Q. Mutius Scauola Siciliam, L. Valerius Læuinus Sardiniam. Q. Fuluius consul priusquā vllam rem publicam ageret, liberare & se, & Rempub. religione votis soluendis dixit velle. vouisse se, quo die postremūm cū Celtiberis pugnasset, ludos Ioui OPT. MAX. & ædem equestri Fortune sese facturum: in eas res sibi pecuniam collatam esse ab Hispanis. Ludi decreti, & vt duumviri ad ædem locandam crearentur. de pecuniā finitur, ne maior causa ludorū consumeretur, quàm quanta Fulvio Nobiliori post Ætolicum bellum ludos facienti decreta esset: neue quid ad eos ludos arcesseret, cogeret, acciperet, faceret aduersus id s. c. quod L. Æmylio, Cn. Bæbio coss. de ludis factum esset. De creuerat id senatus propter effusos sumptus factos in ludos T. Sempronij ædilis, qui graues non modò Italiæ ac socijs Latini nominis, sed etiam prouincijs externis fuerant. Hyems eo anno niue sæua & omni tempestatum genere fuit: arbores, quæ obnoxia frigore⁹ sunt, deussit cunctas: & ea tum aliquāto quàm aliàs longior fuit: itaq; Latinas mox subito coorta & intollerabilis tempestas in monte turbauit instauratq; sunt ex decreto pontificum. Eadem tempestas & in Capitolio aliquot signa constrauit, fulminibusq; complura loca deformauit. ædem Iouis Tarracinæ, ædem Albam Capuæ, portamq; Romanam, muri pinnas aliquot locis decussit. Hæc inter prodigia nūnciatum: & ab Reate, tripedem natum mulum. Ob ea decemviri iussi adire libros, edidère quibus dijs, & quot hostijs sacrificaretur: & ob fulminib⁹ complura loca de-
formata, ad ædem Iouis vt supplicatio diem vnum esset. Ludi deinde votiui Q. Fuluij cos. per dies decem magno apparatu facti. Censorum inde comitia habita. creati M. Æmylius Lepidus PONT. MAX. & M. Fuluius Nobilior, qui ex Ætolis triumphauerat. Inter hos viros nobiles inimicitie erant, sæpe multis & in senatu, & ad populum atrocibus celebratæ certaminibus. comitijs confectis, vt traditum antiquitus est, censes in campo ad aram Martis sellis curulibus confederunt, quò repente principes senatorum cum agmine venerunt ciuitatis: inter quos Q. Cæcilius Metellus verba fecit. Non obliti sumus censes, vos paulo antè ab vniuerso populo Romano moribus nostris præpositos esse: & nos à vobis & admoneri & regi, non vos à nobis debere. indicandum tamen est, quid omnis bonos in vobis aut offendat, aut certè mutatum malint.

Q. Fuluius Flaccus
de Celtiberis tri-
umphat.

A. 575.

* Coron. 3472.
. Locushiccor
ruptus est, &
numerus suspe
ctus.
* 50. denarij fa-
ciunt corona-
tos quinque.

Hyemis sæuitia.

Prodigia.

Ludi.

Q. Cæcilij Metelli
ad censes oratio.

A malint. Singulos cum intuemur, M. Aemyli, M. Fului, neminem hodie in ciuitate habemus, quem, si reuocemur in suffragium, velimus vobis praelatum esse. ambo cum simul aspiciamus, non possumus non vereri ne male comparati sitis. nec tantum Reipub. profit, quod omnibus nobis egregie placetis: quam quod alter alteri displicetis, noceat. Inimicitias per annos multos vobis ipsi graues & atroces geritis: que, periculum est ne ex hac die vobis & Reipub. quam vobis grauiore fiat. De quibus causis hoc timeamus, multa succurrunt quae dicerentur: nisi forte implacabiles vestrae irae implicauerint animos vestros. Has ut hodie, ut in isto templo finiat simulatas, quem sumus vos vniuersi: & quos coniunxit suffragijs suis populus Romanus, hac etiam reconciliatione gratiae coniungi a nobis sinatis, vno animo, vno consilio legatis senatum, equites recenseatis, agatis censum, lustrum condatis. quod omnibus ferè precationibus nuncupabitis verbis, ut ea res mihi collegaeque meo bene & feliciter eueniat: ita ut verè ut ex animo velitis euenire: efficiatisque, ut quod deos precati eritis, id vos velle etiam homines credamus. T. Tatius & Romulus, in cuius urbis medio foro acie hostes concurrerant, ibi concordes regnarunt. Non modò simulatas, sed bella quoque finiuntur. ex infestis hostibus plerumque socii fideles, interdum etiam ciues fiunt. Albani diruta Alba Roma traducti sunt: Latini Sabini in ciuitate accepti. Vulgatum illud quia verum erat, in prouerbium venit: Amicitias immortalis, inimicitias mortales debere esse. Fremi-
B tus ortus cum assensu, deinde vniuersorum voces idem petentium confuse in vnum, orationem interpellarunt. Inde Aemylius questus cum alia, tum bis a M. Fulvio se certo consulari deiectum. Fuluius contra queri, se ab eo semper lacessitum, & in probrum suum sponsonem factam. tamè ambo significare, si alter vellet, se in potestate tot principum ciuitatis futuros. Omnibus instantibus qui aderant, dexteras fidemque dedere, mittere verè ac finire odium. deinde collaudantibus cunctis, deducti sunt in Capitolium. & cura super tali re principum, & facilitas censorum egregie comprobata ab senatu & laudata est. Censoribus deinde postulantibus, ut pecuniae summa sibi, qua in opera publica vterentur, attribueretur: vetigal annuum decretum est. Eodem anno in Hispania L. Posthumius & Tib. Sempronius Praetores comparauerunt ita inter se, ut in Vacceos per Lusitaniam iret Albinus, inde in Celtiberiam reuerteretur. Gracchus, quod maius ibi bellum esset, in vltima Celtiberiae penetrauit. Mundam urbem
C primum vi cepit, nocte ex improviso aggressus. Acceptis deinde obsidibus, praesidioque imposito, castella oppugnare, agros vrere, donec ad praualidam aliam urbem (Certimam appellant Celtiberi) peruenit. vbi cum iam opera admoueret, veniunt legati ex oppido, quorum sermo antiquae simplicitatis fuit, non dissimulantium bellaturos, si vires essent. petierunt enim ut sibi in castra Celtiberorum ire liceret ad auxilia accipienda. si non impetrassent, tum separatim eos ab illis se consulturos. Permittente Graccho ierunt, & post paucis diebus alios decem legatos secum adduxerunt. Meridianum tempus erat. nihil prius petierunt a Praetore quam ut bibere sibi iuberet dari. epotis primis poculis, iterum poposcerunt, magno risu circumstantium in tam rudibus, & moris omnis ignaris ingenijs. tum maximus natu ex ijs: Missi sumus, inquit, a gente
D nostra qui sciscitaremur, qua tandem re fretus arma nobis inferres? Ad hanc percuntationem Gracchus, exercitu se egregio fidentem venisse respondit. quem si ipsi visere velint, quo certiora ad suos referant, potestatem se eis facturum esse. tribunisque militum imperat, ut ornari omnes copias peditum equitumque, & decurrere iubeant armatas. Ab hoc spectaculo legati missi deterruerunt suos ab auxilio circumfessè vrbi ferendo. Oppidani cum ignes nocte turribus nequicquam (quod signum conuenerat) sustulissent, destituti ab vnica spe auxilij in deditioem venerunt. * festerium num-
E mum quater & vicies ab ijs est exactum, quadraginta nobilissimi equites: nec obsidum nomine (nam militare iussi sunt) & tamen re ipsa ut pignus fidei essent. Inde iam duxit ad Alcen urbem, vbi castra Celtiberorum erant, a quibus venerant nuper legati. eos cum per aliquot dies armaturam leuem immittendo in stationes lacessif-
 set par-

Proverbium.

Censores postis similitudinibus in amicitiam redeunt.

Munda vrbs Celtiberia capitur.

Celtiberorum mira simplicitas.

** Val. 60000 coron.*

set paruis prælijs, indies maiora certamina ferebat, vt omnes extra munitiones eliceret. Vbi quod petebatur sensit effectum, auxiliorum præfectis imperat, vt contracto certamine, tanquam multitudine superarentur, repente tergis datis ad castra effusè fugerent: ipse intra vallum ad omneis portas instruxit copias. Haud multum temporis intercessit, cum ex composito refugientium suorum agmen, post effusè sequentes barbaros conspexit, instructam ad hoc ipsum intra vallum habebat aciem. itaque tantum moratus, vt suos refugere in castra libero introitu sineret, clamore sublato simul omnibus portis erupit. Non sustinere impetum nec opinatum hostes: qui ad castra oppugnanda venerant, ne sua quidem tueri potuerunt. nam ex tempore fusi, fugati, mox intra vallum pauentes compulsi, postremo exuuntur castris. Eo die nouem millia hostium caesa: capti viui trecenti viginti, equi centum duodecim: signa militaria triginta septem. de exercitu Romano centum nouem ceciderunt. Ab hoc prælio Gracchus duxit ad depopulandum Celtiberiam legiones. & cum ferret passim cuncta atq; ageret, populiq;, alij voluntate, alij metu iugum acciperent, cum oppida intra paucos dies in deditioem accepit. præda potius ingenti est. Conuertit inde agmen retrò, vnde venerat, ad Alcen, atq; eam urbem oppugnare institit. Oppidani primùm impetum hostium sustinuerunt, deinde cum iam non armis modò, sed etiam operibus oppugnarentur, diffisi præsidio urbis, in arcem vniuersi concesserunt. postremo & inde præmissis oratoribus, in ditionem se suaq; omnia Romanis permiserunt. Magna inde præda facta est. multi captiui nobiles in potestatem venerunt. inter quos & Thurri filij duo, & filia. Regulus hic earum gentium erat, longè potentissimus omnium Hispanorum. Audita suorum clade, missi qui fidem venienti in castra ad Gracchum peterent, venit. & primùm quæsiuit, ab eone sibi liceret, ac suis viuere: cum Pr. victurum respondisset: quæsiuit iterum, si cum Romanis militare liceret: id quoq; Graccho permittente, Sequar, inquit, vos aduersus veteres socios meos, quoniam illos ad me propiunt suspicere. Secutus est inde Romanos, fortiq; ac fideli opera multis locis rem Romanam adiuuit. Ergauiam inde nobilis & potens ciuitas, aliorum circa populorum cladibus territa, portas aperuit Romanis. Eam deditioem oppidorum haud cum fide factam, quidam auctores sunt. è qua regione abduxisset legiones, ex tempore inde rebellatum, magnoq; cum postea prælio ad montem Chaunum cum Celtiberis à prima luce ad sextam horam diei signis collatis pugnasse: multos vtrinq; cecidisse. nec aliud magnoperè victores fuisse Romanos, nisi quòd postero die manentes intra vallum prælio lacefferint: spolia per totum diem legisse. tertio diè prælio maiore iterum pugnatum: & tunc demùm haud dubiè victos Celtiberos: castraq; eorum capta & direpta esse. vigintiduo millia hostium eo die esse caesa: plus trecentos captos: parem ferè equorum numerum: & signa militaria septuaginta duo: inde debellatum, veramq; pacem, non fluxa, vt antè, fide Celtiberos fecisse. Eadem æstate & L. Posthumium in Hispania vltiore bis cum Vacceis egregiè pugnasse scribunt. ad triginta & quinque millia hostium occidisse, & castra oppugnasse. Propius vero est, seriùs in prouinciam peruenisse, quàm vt ea æstate potuerit res gerere. Censores fideli concordia senatum legerunt. princeps electus est ipse censor M. Æmylius Lepidus Pontifex maximus, tres eiectione de senatu. retinuit quosdam Lepidus à collega præteritos. Opera ex pecunia attributa diuisaq; inter se, hæc confecerunt. Lepidus molem ad Tarracina, ingratum opus, quòd prædia habebat ibi, priuatamq; publicæ rei impensam infuerat. Theatrum & proscenium ad Apollinis ædem Iouis in Capitolio, columnasq; circa poliendas albo locauit. & ab his columnis, quæ incommodè opposita videbantur, signa amouit: clypeaq; de columnis, & signa militaria affixa omnis generis dempsit. M. Fuluius plura, & maioris locauit vsus. portum & pilas pontis in Tyberim, quibus pilis fornices post aliquot annos P. Scipio Africanus, & L. Mummius censores locauerunt imponendos: basilicam post argentarias nouas, & forum piscatorium circumdatis tabernis, quas vendidit in priuatum: & forum & porticum extra portam

Celtiberi fusi ca-
siq;

Celtiberia 103. op-
pida in deditioem
accepta.

Thurri Celtibe-
ria rex.

* nonnulli legunt,
prodeunt, sed
locus omnino
mutilus est.

Censuram opera
publica.

Trige-

- A** Trigeminam, & aliam post naualia, & ad fanum Herculis, & post Spei ad Tyberim ædem Apollinis Medici. habuere & in promiscuo præterea pecuniam, ex ea communiter locarunt aquam adducendam, fornicesq; faciendos. impedimento operi fuit M. Licinius Crassus, qui per fundum suum duci non est passus. Portoria quoq; & vectigalia ijdem multa instituerunt. complura sacella publica; occupata à priuatis, publica; sacra vt pateret, essentq; populo curarunt. mutarunt suffragia: regionatimq; generib⁹ hominum: causisq; & quæstibus, trib⁹ descripserunt. Et alter ex censoribus M. Æmylius petijt ab senatu, vt sibi dedicationis templorum Regine Iunonis & Dianæ, quæ bello Ligustino ante annis octo vouisset, pecunia ad ludos decerneretur. *vi-
ginti millia æris decreuerunt. Dedicauit eas ædes vtranq; in circo Flaminio. ludosq; ^{*200. coron.}
- B** scenicos triduum post dedicationem templi Iunonis, biduum post Dianæ, & singulos dies fecit in circo. Idem dedicauit ædem Larium permarinum in campo: vouerat eam annis quadraginta antè L. Æmylius Regillus, nauali prælio aduersus præfectos regis Antiochi. supra valuas templi tabula cum titulo hoc fixa est: *Duello magno regibus dirimendo caput subigendis patrandæ pacis hæc pugna exeunti L. Æmylio M. Æmylij filio, auspicio, imperio, felicitate ductuq; eius inter Ephesum Camuchumq; inspectante eos. ipso Antiocho exercitu omni, equitatu, elephantisq; classis regis Antiochi antea sic victa, fusa, contusa fugataq; est. ibiq; eo die naues longæ cum omnibus socijs captæ quadraginta duæ. ea pugna pugnata rex Antiochus, regnumq; eius. Eius rei ergo ædem Laribus permarinis vouit. Eodem exemplo tabula in æde
- C** Iouis in Capitolio supra valuas fixa est. Biduo quo senatum legerunt censores, Q. Fuluius cos. profectus in Ligures, per inuios montes vallesq; saltus cum exercitu transgressus, signis collatis cum hoste pugnavit. neque tantum acie vicit, sed castra ^{De rebus in Liguria gestis.} quoq; eodem die cepit. Tria millia ducenti hostium, omnisq; ea regio Ligurum in deditioem venit. cos. deditos in campestres agros deduxit, præsidiaq; montib⁹ imposuit. Celeriter & ex prouincia literæ Romam venerunt. supplicationes ob eas res gestas in triduum decretæ sunt. Prætores quadraginta hostijs maiorib⁹ per supplicationes rem diuinam fecerunt. Ab altero cos. L. Manlio nihil memoria dignum in Liguribus est gestum. Galli transalpini tria millia hominum in Italiam transgressi, neminem bello laceffentes, agrum à cos. & senatu petebant, vt pacati sub imperio populi Romani essent. Eos senatus excedere Italia iussit: & cos. Q. Fuluium quærere & animaduerrere in eos qui principes & aut hores transcendendi Alpes fuissent. Eodem anno Philippus rex Macedonum senio & mœrore consumptus, post mortem filij decessit. Demetriade hybernabat, cum desiderio anxius filij, tum pœnitentia crudelitatis suæ, quæ stimulabat animum: & alter filius haud dubiè & sua & aliorum opinione rex, conuersiq; in eum omnium oculi, & destituta senectus: alijs expectantibus suam mortem: alijs ne expectantibus quidem, quo magis angebatur: & cum eo Antigonus Echecratis filius nomen patruï Antigoni ferens, qui tutor Philippi fuerat, regis vir maieftatis, nobilij etiam pugna aduersus Cleomenem Lacedæmonium clarus. Tutorum cum Græci vt cognomine à cæteris regibus distinguerent, appellarunt. Huius fratris filius Antigonus ex honoratis Philippi amicis vnus incorruptus permanerat: eiq; ea fides nequaquam amicum Persea, inimicissimum fecerat. is prospiciens animo, quanto cum periculo suo hæreditas regni ventura esset ad Persea: vt primùm labare animum regis, & ingemiscere interdum filij desiderio sensit: nunc præbendo aureis, nunc laceffendo etiam mentionem rei temerè actæ. sæpe querenti querens & ipse aderat: & cum multa adsoleat veritas præbere vestigia sui, omni ope adiuuabat, quo maturius omnia emanarèt. Suspecti & ministri facinoris Apelles maximè & Philocles erant, qui Romam legati fuerant, literasq; exitiales Demetrio sub nomine Flaminini attulerant. eas falsas esse, & à scriba vitiatas, signumq; adulterinum, vulgo in regia fremebant. Cæterum cum suspecta magis, quàm manifesta esset res: Fortè Xychus obuius sit Antigono, comprehensusq; ab eo, in regiam est perductus. relicto eo

Perseus in Demetrium insidias deteguntur.

Antigono regnum Macedonia a Philippo traditur.

Bastarna.

custodibus, Antigonus ad Philippum processit. Multis, inquit, sermonibus intellexisse videor, magno te aestimaturum, si scire vera omnia possis de filiis tuis, uter ab utroque petitus fraude & insidijs esset. homo vnus omnium, qui nodum huius erroris exolvere possit, in potestate tua est Xychus. forte vocatum perductumque in regiam, vocari iuberet. Adductus primo, ita negare inconstanter, ut paruo metu adimoto paratum indicem esse apparet. conspectum tororis verberumque non sustinuit: ordinemque omnem facinoris legatorum ministerijque sui exposuit. Exemplo missi qui legatos comprehenderent: Philoclem, qui praesens erat, oppresserunt. Apelles missus ad Cheream quendam persequendum, indicio Xychi audito, in Italiam traiecit. De Philocle nihil certi vulgatum est. alij primo aucter negantem, postquam in conspectum adductus sit Xychus, non ultra tetendisse: alij tormenta etiam inficiantem perpassum affirmant. Philippo redintegratus est luctus, geminatusque: & infelicitatem suam in liberis grauiorem, quod alter perisset, censebat. Perseus certior factus, omnia detecta esse, potentior quidem erat, quam ut fugam necessariam duceret: tantum ut procul abesset, curabat, interim velut ab incendio flagrantis irae, dum Philippus viueret, se defendens. qui spe potiundi ad penam corporis eius amissa, quod reliquum erat, id studere, ne super impunitatem etiam praemio sceleris frueretur. Antigonus igitur appellat: cui & palam facti parricidij gratia obnoxius erat, neque pudendum aut poenitentem eum regem Macedonibus propter recentem patri Antigoni gloriam fore censebat. Quando in eam fortunam veni, inquit, Antigone, ut orbitas mihi, quam alij detestantur parentes, optabilis esse debeat, regnum, quod a patre tuo forti, non solum fideli tutela eius custoditum & auctum etiam accepi, id tibi tradere in animo est. Te vnum habeo, quem dignum regno iudicem. si neminem haberem, perire & extingui id mallet, quam Perseo scelestae fraudis praemium esse. Demetrium excitatum ab inferis, restitutumque credam mihi, si te, qui morti innocentis, qui meo infelici errori vnus in lachrymasti, in locum eius substitutum relinquam. Ab hoc sermone omnigenere honoris producere eum non destitit, cum in Thracia Perseus abesset, circumire Macedoniae vrbes, principibusque Antigonus commendare. & si vita longior superesset, haud dubium fuit, quin eum in possessione regni relicurus fuerit. Ab Demetriade profectus, Thessalonicae plurimum temporis moratus fuerat. inde cum Amphipolim venisset, graui morbo est implicatus. Sed animo tamen agrum magis fuisse, quam corpore, constat: curisque & vigilijs, cum identidem species & umbræ insonitis interempti filij cum diris agerent, extinctum esse cum execrationibus alterius. ad moueri tamen potuisset Antigonus, si haud statim palam facta esset mors regis. Medicus Calligenes, qui curationi praerant, non expectata morte regis, a primis desperationis notis nuntios praedispositos, ita ut conuenerat, misit ad Perseum: & mortem regis in aduentum eius omnes, qui extra regiam erant, celauit. Oppressit igitur nec opinantes ignarosque omnes Perseus, & regnum scelere partum inualit. Peropportuna mors Philippi fuit ad dilationem, & ad vires bello contrahendas. nam post paucis diebus gens Bastarnarum diu sollicitata ab suis sedibus magna peditum equitumque manu Istrum traiecit. inde pregressi qui nunciarent regi, Antigonus & Cotto: nobilis is erat Bastarna. de ea re Antigonus saepe inuitus cum ipso Cotto legatus ad concitandos Bastarnas missus. haud procul Amphipoli fame incerti nuncij occurrunt, mortuum esse regem: quae res omnem ordinem consilij turbauit. Compositum autem sic fuerat: transitum per Thraciam tutum, & com meatus Bastarnis ut Philippus praestaret. id ut facere posset, regionum principes donis coluerat, fide sua obligata: pacato agmine transituros Bastarnas. Dardanorum gentem delere propositum erat, inque eorum agro sedes dare Bastarnis. duplex inde erat commodum futurum, si & Dardani, gens semper infestissima Macedoniae, temporibusque iniquis regum imminens tolleretur: & Bastarnae relictae in Dardania coniugibus liberisque, ad populandam Italiam possent mitti. per Scortiscos iter esse ad mare Adriaticum, Italiamque. alia via traduci

- A** traduci exercitum nō posse, faciliè Bastarnis Scordiscos iter duros. nec enim aut lingua aut moribus æquales abhorrere. & ipsos adiuncturos se, cū ad prædam opulentissimæ gentis ire vidissent. Inde in omnem euentum consilia commodabantur. siue cæsi ab Romanis forent Bastarnæ, Dardanos tamen sublato, prædamq; ex reliquijs Bastarnarum, & possessionem liberam Dardaniæ, solatio fore: siue prosperè gessissent, Romanis auersis in Bastarnarum bellum, recuperaturum se in Græcia quæ amisisset. Hæc Philippi consilia fuerant. Ingressi sunt pacato agmine, fide Cottonis & Antigoni: sed haud multo post famam mortis Philippi, neq; Thracæ commercio faciles erant, neq; Bastarnæ empto contenti esse poterant, aut in agmine contineri, ne decederent via. Inde iniuriæ vltro citroq; fieri: quarum indies incremento bellum exarsit.
- B** Postremò Thracæ, cū vim ac multitudinem sustinere hostium non possent, relietis campestribus vicis in montem ingentis altitudinis (Donucam vocant) concesserunt. Quò vbi ire Bastarnæ vellent, quali tempestate Gallos spoliante Delphos fama est peremptos esse, talis tum Bastarnas nequicquam ad iuga montium appropinquantes oppressit. Neq; enim imbre tantum effuso, dein creberrima grandine obruti sunt, cum ingenti fragore cæli tonitribusq; & fulguribus præstringentibus aciem oculorum, sed fulmina etiam sic vndiq; micabant, vt peti viderentur corpora: nec solum milites, sed etiam principes icti caderent. itaq; cum præcipiti fuga per rupes præaltas improuidi sternerentur, ruerentq;, instabant quidem perculsis Thracæ: sed ipsi deos authores fugæ esse, cælumq; in se ruere aiebāt. Dissipati procella, cū tanquam ex naufragio pleriq; semiermes in castra, vnde profecti erant, redissent, cōsultari quid agerent cœptum: inde orta dissensio, alijs redeundum, alijs penetrandum in Dardaniam censentibus. Triginta fermè millia hominum (Clondico duce profecti erant) peruenerunt. cætera multitudo retro quæ venerat, transdanubianam regionem repetijt. Perseus potitus regno, interfici Antigoni iussit, & dum firmaret res, legatos Romam ad amicitiam paternam renouandam, petendumq; vt rex ab senatu appellaretur, misit. Hæc eo anno in Macedonia gesta. Alter consulum, Q. Fuluius ex Liguri-
- C** bus triumphauit. quem triumphum magis gratiæ, quàm rerum gestarum magnitudini datum, constabat. Armorum hostilium magnam vim transtulit: nullam pecuniam admodum. diuisit tamen in singulos milites tricenos æris: duplex centurionibus, triplex equiti. Nihil in eo triumpho magis insigne fuit, quàm quòd fortè euēnit, vt eodem die triumpharet, quo priore anno ex prætura triumphauerat. Secundum triumphum comitia edixit, quibus creati coss. sunt, M. Iunius Brutus, A. Manlius Volso. Prætorum inde tribus creatis, comitia tempestat diremit. postero die reliqui tres facti, ante diem quartum Idus Martias, M. Titinius Curuus, T. Claudius Nero, T. Fonteius Capito. Ludi Romani instaurati ab ædilibus curulibus Cn. Seruilio Cæpione, Ap. Claudio Centone, propter prodigia quæ euenerant. Terra mouit, in foris
- D** publicis, vbi lectisternium erat, deorum capita, quæ in lectis erant, auerterunt se: lanaq; cum integumentis, quæ Ioui opposita fuit, decidit. de mensa oleas quoque prægustasse mures, in prodigium versum est. Ad ea expianda nihil vltra, quàm vt ludi instaurarentur, actum est.
- E**

Bastarnæ opprimuntur.

Q. Fuluius ex Liguri-
gibus triumphauit.

A. 576.

Prodigia.

EPITOME LIBRI XLI.

ACEPHALVS.

CNIS in ade Vestæ extinctus est. Tib. Sempronius Gracchus proconsul Celtiberos victos in deditiōem accepit: monumentumq; operum suorum, Gracchurim oppidum in Hispania constituit. A. Posthumio Albino proconsule, Vacei ac Lusitani subacti sunt, de vtriq; triumphauit. Antiochus Antiochi filius obses Romanis à patre datus, mortuo fratre Seleuco, qui patri defuncto successerat, in regnum Syriæ ab vrbe dimissus. Lusitrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCLXXIII. millia. CCXLIII. Q. Volumnus Saxa tribunus plebis legem tulit, ne quis heredem mulierem instituere. suavit legem M. Cato. extat oratio eius. Præterea res contra Ligures, Istros, Sarcos, & Celtiberos à compluribus ducibus gesta continet. & initia belli Macedonici, quòd Perseus Philippi filius moliebatur: miserat enim ad Carthaginenses legationem, & ab ijs nocte audita erat, sed & alias Græcia ciuitates sollicitabat, qui præter religionem, quod quàm multa templamagnifica multi locis erexit, at benis Iouis Olympij, & Antiochia Capitolini, viliissimum regem egit.

XX 2

à patre

*Timauilacus.**Ancona.**Carmelus Histri-
rum regulus.**Histri Romanorum
castra inuadunt.**Ingens Romanorum
trepidatio.*

à patre in pace habitam armasse, eoq; iuuentuti prædandi cupidæ pergratus esse dice-
batur. Consilium de Histrico bello cum haberet consul, alij gerendum ex templo, an-
tequam contrahere copias hostes possent: alij cõsulendum prius senatum censebant.
Vicit sententia, quæ diem non proferebat. Profectus ab Aquileia consul, castra ad la-
cum Timauilaci posuit. Imminet mari is lacus. Eodem decem nauibus C. Furius duum-
uir naualis venit. Aduersus Illyriorum classem creati duumuii nauales erant, qui tu-
endam viginti nauibus mari superiore Anconam velut cardinem haberent: inde L.
Cornelius dextra littora vsq; ad Tarentum, C. Furius læua vsque ad Aquileiam tue-
retur. Eæ naues ad proximum portum in Histriæ fines cum onerarijs & magno com-
meatu missæ: secutusq; cum legionibus consul quinque ferme millia à mari posuit
castra. In portu emporium breui per frequens factum, omniaq; hinc in castra suppor-
tabantur: & quò id tutius fieret, stationes ab omnib; castrorum partibus circumdatæ
sunt: in Histriamq; suum præsidium statiuum, repentina cohors Placentina oppo-
sita inter mare & castra: & vt idem aquatoribus ad fluuium esset præsidium, M. Ebu-
tius tribunus militum secundæ legionis duos manipulos militum adijcere iussus est.
T. & C. Aelij tribuni militum legionem tertiam, quæ pabulatores & lignatores tue-
retur, via quæ Aquileiam fert, duxerant. Ab eadem regione mille ferme passuum ca-
stra erant Gallorum: Carmelus pro regulo erat tribus aut amplius, millibus armato-
rum. Histri vt primum ad lacum Timauilaci castra sunt Romana mota, ipsi post collem
occulto loco confederunt: & inde obliquis itineribus agmen sequebantur, in om-
nem occasionem intenti: nec quicquam eos quæ terra mariq; agerentur, fallebat.
Postquam stationes inualidas esse pro castris, eorum turba inermis frequens inter ca-
stra & mare mercantium, sine vlllo terrestri aut maritimo munimento viderunt, duo
simul præsidia, Placentinæ cohortis, & manipulorum secundæ legionis aggrediun-
tur. Nebula matutina texerat incceptum: qua dilabante ad primum teporem solis,
perlucens iam aliquid, incerta tamen, vt solet, lux speciem omnium multiplicem in-
tuenti reddens, tum quoque frustrata Romanos, multo maiorem ijs quàm erat ho-
stium aciem ostendit: qua territi vtriusque stationis milites ingenti tumultu cum
in castra confugissent, haud paulo ibi plus, quam quod secum ipsi attulerant, terro-
ris fecerunt. Nam neq; dicere quid fugissent, nec percontantibus reddere responsum
poterant: & clamor in portis, vt vbi nulla esset statio, quæ sustineret impetum, audie-
batur: & concursatio in obscuro incidentium aliorum in alios, incertum fecerat, an
hostis intra vallum esset. Vna vox audiebatur, ad mare vocantium. Id fortè temerè ab
vno exclamatum, totis passim personabat castris. Itaque primò velut iussi id facere,
pauci armati, maior pars inermes, ad mare decurrunt. dein plures, postremò propè
omnes, & ipse consul, cum frustra reuocare fugientes conatus, nec imperio, nec au-
thoritate, nec precibus ad extremum valuisse. Vnus remansit, M. Licinius Strabo,
tribunus militum tertie legionis, cum tribus signis ab legione sua relictus. Hunc in
vacua castra impetu facto Histri, cum alius armatus ijs nemo obuiam isset, in præto-
rio instruentem atque adhortantem suos opprefferunt. Prælium atrocius quàm pro
paucitate resistentium fuit: nec antè finitum est, quàm tribunus militum, quiq; cir-
ca eum constitierant, interfecti sunt. Prætorio deiecto, direptis quæ ibi fuerunt, ad
quæstorium forum, quintanamq; hostes peruenerunt. Ibi cum omnium rerum
paratam expositamq; copiam, & stratos lectos in quæstorio inuenissent, regu-
lus accubans epulari cœpit: mox idem cæteri omnes armorum hostiumq; ob-
liti faciunt: & vt quibus insuerus liberalior victus esset, auidius vino ciboq; corpo-
ra onerant. Nequaquam eadem est tum rei forma apud Romanos: terra mari tre-
pidatur, nautici tabernacula detendant, commeatumq; in littore expositum in na-
ues rapiunt: milites in scaphas & mare territi ruunt: nauæ metu ne compleantur na-
uigia, alij turbæ obsistunt, alij ab littore naues in altum expellunt: inde certamen,
etiam

- A** etiam pugna cum vulneribus & cæde inuicem militum nautarumq; oritur, donec iussu consulis procul à terra classis submota est. Secernere inde inermes ab armatis cœpit: vix mille & ducenti ex tanta multitudine, qui arma haberent, perpauci equites, qui equos secum eduxissent, inuenti sunt: cætera deformis turba, velut lixarum calorumq;, præda verè futura, si belli hostes meminissent. Tunc demum nuncius ad tertiam legionem reuocandam & Gallorum præsidium opprimendum venit, & simul ex omnibus locis ad castra recipienda, demendamq; ignominiam redire cœptum est. Tribuni militum tertiae legionis pabulum lignaq; projicere iubent: centurionib⁹ imperant, vt grauiores etate milites binos in ea iumenta, ex quib⁹ onera deiecta erant, imponant: equites vt singulos è iuuenibus, pedites secum in equos tollant. egregiam gloriam legionis fore, si castra metu secundanorum amissa, sua virtute recipiant: & recipi facile esse, si in præda occupati barbari subito opprimantur: sicut cœperint, posse capi. Summa militum alacritate adhortatio audita est. Ferunt citati signa, nec signiferos armati morantur: priores tamen consul copiamq;, quæ à mari reducebantur, ad vallum accefferunt. L. Atilius tribunus primus secundæ legionis non hortabatur modò milites, sed docebat etiam: si victores Histri quib⁹ armis cœpissent castra, iisdem capta retinere in animo haberent, primum exutum castris hostem ad mare persecuturos fuisse, deinde stationes certè pro vallo habituros: vino somnoq; verisimile esse mersos iacere. Sub hæc A. Bæculonium signiferum suum, notæ fortitudinis virum, inferre signum iussit. Ille si vnum se sequeretur, quo celerius fieret, facturum dixit: connixusq; cum trans vallum signum traiecit, primus omnium portam intrauit. Et parte alia T. & C. Ælij Tribuni militum tertiae legionis cum equitatu adueniunt: confestim & quos binos oneraria in iumenta imposuerant secuti: & consul cum toto agmine. At Histrorum pauci, qui modicè vino si erant, memores fuerant fugæ, alijs somno mors continuata est: integraq; sua omnia Romani, præterquam quid vini cibiq; absumptum erat, receperunt. Ægri quoque milites, qui in castris relicti fuerant, postquam intra vallum suos senserunt, armis arreptis cædem ingentem fecerunt. Ante omnes insignis opera fuit C. Popilij equitis: Sabello cognomen erat. is pede saucio relictus, longè plurimos hostium occidit. Ad octo millia Histrorum sunt caesa, captus nemo: quia ira & indignatio immemores prædæ fecit. Rex tamen Histrorum temulentus ex conuiuio raptim à suis in equum impositus fugit. Ex victoribus cccxxvii. milites perierunt, plures in matutina fuga quàm in recipiendis castris. Fortè ita euenit, vt Cn. & L. Gaullij, nouelli Aquileienses, cum comteatu venientes, ignari propè in capta castra ab Histris inciderent. Ij cum Aquileiam relictis impedimentis refugissent, omnia terrore ac tumultu, non Aquileiæ modò, sed Romæ quoque post paucos dies impleuerunt: quò non capta tantùm castra ab hostibus, nec fuga quæ vera erat, sed perditas res deletumq; exercitum omnem allatum est. Itaq;, quod in tumultu fieri solet, delectus extra ordinem non in vrbe tantùm, sed tota Italia indicti. Due legiones ciuium Romanorum conscriptæ, & decem millia peditum cum equitib⁹ quingentis focijs nominis Latini imperata. M. Iunius consul transire in Galliam, & ab ciuitatibus prouinciæ eius quantum quæq; posset militum exigere iussus. Simul decretum, vt T. Claudius Prætor militibus legionis quartæ, & focium Latini nominis quinque millibus, equitum ccl. Pisas vt conuenirent ediceret, eamq; prouinciam dum consul inde abesset tutaretur. M. Titinius Prætor legionem primam, parem numerum fociorum peditum equitumq; Ariminum conuenire iuberet. Nero paludatus Pisas in prouinciam est profectus. Titinius C. Cassio Tribuno militum Ariminum qui præset legioni misso, delectum Romæ habuit. M. Iunius c o s. ex Liguribus in prouinciam Galliam transgressus, auxilijs protinus per ciuitates Galliæ, militibusq; colonis imperatis, Aquileiam peruenit. Ibi certior factus exercitum incolumem esse, scriptis literis Romam ne tumultuarentur, ipse remissis auxilijs quæ Gallis imperauerat, ad collegam est profectus. Romæ magna ex nec opinato lati-

Romani ad castra sua recipienda redeunt.

Histri in Romanorum castra vino somnoq; mersi caduntur.

Histrorum rex au- fugit.

Hiftri domum se recipiunt.

Tumultus in Sardinia.

Lycij de Rhodijs quaruntur.

Gracchus de Celtiberis: Posthumius de Lusitanis triumphavit.

A. 573.

to lætitia fuit: delectus omiffus est, exauctorati qui sacramento dixerant: & exercitus F
 qui Arimini pestilentia affectus erat, domum dimiffus. Hiftri magnis copijs cum ca-
 ftra haud procul confulis castris haberent, postquam alterum confulem cum exerci-
 tu nouo adueniffe audierunt, passim in ciuitates dilapsi sunt: confules Aquileiam in
 hyberna legiones reduxerunt. Sedato tandem Hiftrico tumultu, Senatusconsultum
 factum est, vt confules inter fe compararent, vter eorum ad comitia habenda Ro-
 mam rediret. Cum absentem Manlium Tribuni plebis A. Licinius Nerua, & C. Papi-
 pirus Turdus in concionibus lacerarent, rogationemq; promulgarent, ne Manlius
 post Idus Martias (prorogata nanq; confulibus iam in annum prouinciæ erant) im-
 perium retineret: vti causam extemplò dicere, cum abiffet magistratu, posset: huic ro-
 gationi Q. Ælius collega intercessit, magnisq; contentionibus obtinuit ne perferre- G
 tur. Per eos dies Tib. Sempronius Gracchus, & L. Posthumius Albinus ex Hispania
 Romam cum reuertiffent, senatus ijs à M. Titinio Prætoze datus in æde Bellonæ, ad
 differendas res quas gessiffent, postulandosq; honores meritos, vt dijs immortalibus
 haberetur honos. Eodem tempore & in Sardinia magnum tumultum esse, literis T.
 Ebutij Prætozis cognitum est, quas filius eius ad senatum attulerat. Ilienfes, adiunctis
 Balarorum auxilijs, pacatam prouinciam inuaserant: nec eis inualido exercitu, & ma-
 gna parte pestilentia absumpto resisti poterat. Eadem & Sardorum legati nuciabant,
 orantes vt vrbibus saltem (iam enim agros deploratos esse) opem senatus ferret. Hæc
 legatio totumq; quod ad Sardiniam pertinebat, ad nouos magistratus reiectum est.
 Æquè miserabilis legatio Lyciorum, qui crudelitatem Rhodiorum, quibus ab L. H
 Cornelio Scipione attributi erant, quærebantur, fuisse sub ditione Antiochi: eam re-
 giam seruitutem collatam cum præfenti statu, præclaram libertatem visam. non pu-
 blico tantum se premi imperio, sed singulos iustum pati seruitium: iuxta se coniuges
 liberosq; vexari: in corpus, in tergum sæuiri: famam, quod indignum sit, maculari,
 dehonestariq;: & palam res odiosas fieri, iuris etiam vsurpandi causa: ne pro dubio
 habeant, nihil inter se & argento parata mancipia interesse. Motus his senatus, literas
 Lycijs ad Rhodios dedit: nec Lycios Rhodijs, nec vltos alicui, quam qui nati liberi
 sint, in seruitutem dari placere. Lycios ita sub Rhodiorum simul imperio & tutela ef-
 se, vt in ditione populi Romani ciuitates sociæ sint. Triumpho deinde ex Hispania
 duo continui acti. Prior Sempronius Gracchus de Celtiberis, socijsq; eorum: postero I
 die L. Posthumius de Lusitanis, alijsq; eiusdem regionis Hispanis triumphauit. qua-
 draginta millia pondo argenti Tib. Gracchus transtulit, viginti millia Albinus. Mili-
 tibus denarios quinos, duplex centurioni, triplex equiti, ambo diuiferunt, so-
 ciji tantundem quantum Romanis. Per eisdem forte dies M. Iunius cos. ex Histria
 comitiorum causa Romam venit. Eum cum in senatu fatigassent interrogationibus
 Tribuni plebis Papyrius & Licinius, de his quæ in Histria essent acta, in concionem
 quoque produxerunt. Ad quæ cum consul, se dies non plus vndecim in ea prouincia
 fuisse, responderet: quæ se absente acta essent, se quoque, vt illos, fama comperta
 habere: exequabantur deinde, quærentes, quid ita non potius A. Manlius Romam
 veniffet, vt rationem redderet populo Romano, cur ex Gallia prouincia quam for- K
 titus esset, in Histriam tranffiffet: quando id bellum senatus decreuiffet, quando id
 bellum populus Romanus iuffiffet. At herculè priuato quidem consilio bellum sus-
 ceptum esse, sed gestum prudenter, fortiterq;. Immò vtrum susceptum sit nequius,
 an inconfultius gestum, dici non posse. Stationes duas nec opinantes ab Hiftris op-
 pressas, castra Romana capta: quod peditum, quod equitum in castris fuerit. cæte-
 ros inermes, fusosq;, ante omnes confulem ipsum ad mare ac naues fugisse. priuatum
 rationem redditurum earum rerum esse, quoniam consul noluffet. Comitio deinde
 habita: cōfules creati C. Claudius Pulcher, Tib. Sempronius Gracchus. & postero die
 prætores facti, P. Ælius Tubero iterum, C. Quintius Flamininus, C. Numisius, C.
 Mummius, Cn. Cornelius Scipio, C. Valerius Læuius, Tuberoni vrbana iurifdictio,
 Quin-

- A** Quintio peregrina euenit, Numisio Sicilia, Mummio Sardinia: sed ea propter belli magnitudinem prouincia consularis facta. Gracchus eam fortitur, Histriam Claudius, Scipio & Læuinus Galliam in duas diuisam prouincias fortiti sunt. Idibus Martijs, quo die Sempronius Claudiusq; consularum inierunt, mentio tantum de prouincijs Sardinia Histriaq; & vtriusq; hostibus fuit, qui in his prouincijs bellum cōsciuisent. Postero die legati Sardorum qui ad novos magistratus delati erant: L. Minutius Thermus, qui legatus Manlij consulis in Histria fuerat in senatum venit. Ab his edoctus est senatus quantum bellie prouinciæ haberent. Mouerunt senatum & legationes socium nominis Latini, quæ & censores, & priores consules fatigauerunt, tandem in senatum introductæ. Summa querelarum erat, ciues suos Romæ censos plerosque
- B** Romam cōmigrasse. Quod si permittatur, perpauca lustris futurum, vt deserta oppida, deserti agri, nullum militem dare possent. Fregellas quoque millia quatuor familiarium transisse ab se, Samnites, Peligni q; querebantur: neque eo minus aut hos, aut illos in delectum militum dare. Genera autem fraudis duo mutandæ viritum ciuitatis inducta erant. Lex socijs ac nominis Latini, qui stirpem ex sese domi relinquerent, dabat, vt ciues Romani fierent. Ea lege malè vtendo, alij socijs, alij populo Romano iniuriam faciebant. Nam &, ne stirpem domi relinquerent, liberos suos quibuslibet quibus Romanis in eam conditionem vt manumitterentur mancipia dabant, libertiniq; ciues essent: & quibus stirpes deesset quam relinquerent, vt ciues Romani fiebant. Postea his quoq; imaginibus iuris spretis, promiscuè sine lege, sine stirpe, in ciuitatem Romanâ per migrationem & censum transibant. Hæc ne postea fierent, pecebant legati, & vt redire in ciuitates iuberent socios, deinde vt lege cauerent, ne quis quem ciuitatis mutandæ causa suum faceret, neue alienaret, etsi quis ita ciuis Romanus factus esset, ciuis non esset. Hæc impetrata ab senatu. Prouinciæ deinde quæ in bello erant, Sardinia atq; Histria decretæ. In Sardinia duæ legiones scribi iussæ, quina millia in singulas & duceni pedites, triceni equites, & duodecim millia peditum sociorum ac Latini nominis, & sexcenti equites, & decem quinq; remes naues, si deducere ex naualibus vellet. Tantundem peditum equitumq; in Histriam, quantum in Sardiniam decretum. Et legionem vnâ cum equitibus ccc. & quinq; millia peditum sociorum, & ccl. mittere equites in Hispaniâ consules ad M. Titinium iussi. Priusquam
- D** consules prouincias fortirentur, prodigia nuntiata sunt: lapidem in agro Crustumino in lacum Martis de cælo cecidisse. Puerum truci corporis in agro Romano natum, & quadrupedem anguem visum: & Capuæ multa in foro ædificia de cælo tacta, & Puteolis duas naues fulminis ictu concrematas esse. Inter hæc quæ nuntiabantur, lupus etiam Romæ interdum ageratus, cum Collina porta intrasset, per Æsculinam magno confectantium tumultu euasit. Eorum prodigiorum causa consules maiores hostias immolarunt, & diem vnum circa omnia puluinaria supplicatio fuit. Sacrificijs ritè perfectis, prouincias fortiti sunt: Claudio Histria, Sempronio Sardinia obuenit. Legem deinde socijs C. Claudius tulit senatusconsulto, & edixit: qui socij ac nominis Latini ipsi maiorisue eorum, M. Claudio, T. Quintio censoribus, postq; ea apud socios nominis Latini censi essent, vt omnes in suam quisque ciuitatem ante Calend. Nouembris redirent. Quæstio, qui ita non redissent, L. Mummio Prætori decreta est. Ad legem & edictum cos. s. c. adiectum est: vt dictator, cos. interrex, censor, Prætor qui nunc esset apud forum, darent operam, vt qui manumitteretur, in libertatem vindicaretur, vt iurandum daret: qui cum manumitteret, ciuitatis mutandæ causa manu non mittere: qui id non iuraret, eum manumittendum non censuerunt. Hæc in posterum causa iurisq; dictio C. Claudio cos. decreta est. Dum hæc Romæ geruntur, M. Iunius, & A. Manlius, qui priore anno consules fuerant, cum Aquileiæ hybernassent, principio veris in fines Histrorum exercitum introduxerunt. vbi cum effusè popularentur, dolor magis & indignatio diripi res suas cernentes Histros, quàm certata spes satis sibi virium aduersus duos exercitus, exiuit. concursu ex omnibus populis

Lex sociorum nominis Latini, quæ ciues Romani fierent.

Prodigia.

Histri victi, obsides dare iubentur.

iuuentutis facto, repentinus & tumultuarius exercitus acrius primo impetu quam F
 perfeuerantius pugnavit. Ad quatuor millia eorum in acie cæsa, cæteri omisso bello
 in ciuitates passim diffugerunt. Inde legatos primum ad pacem petendam in castra
 Romana, deinde obsides imperatos miserunt. Hæc cum Romæ cognita literis pro-
 consulum essent, C. Claudius consul veritus, ne fortè ea res prouinciam exercitumq;
 sibi adimeret, non votis nuncupatis, non paludatis licitoribus, vno omnium certiore
 facto collega, nocte profectus præceps in prouinciam abijt: vbi inconsultius quam
 venerat, se gessit. Nam cum concione aduocata fugam è castris A. Manlij aduersis au-
 ribus militum, quippe qui primi ipsi fugissent, iactasset, ingessisset probra M. Iunio,
 quòd se dedecoris locium collegæ fecisset: ad extremum vtrumq; decedere prouin-
 cia iussit. Quòd cum milites consulis imperio dicto audientes futuros sese dicerent, G
 cum is more maiorum secundum vota in Capitolio nuncupata, licitoribus paludatis
 profectus ab vrbe esset: furens ira vocatum qui pro quæstore Manlij erat, catenas po-
 poscit, vinctos se Iunium Manliumq; minitans Romam missurum. Ab eo quoque
 spretum consulis imperium est: & circumfusus exercitus fauens imperatorum causæ,
 & consuli infestus, animos, ad non parendum addebat. Postremò fatigatus consul &
 contumelijs singulorum, & multitudinis (nam insuper irridebant) ludibrijs, naue ead-
 em qua venerat, Aquileiam redijt. Inde collegæ scripsit, vt militum nouorum ei parti,
 quæ scripta in Histriam prouinciam esset, ediceret, Aquileiam vt conueniret: ne quid
 se Romæ teneret, quo minus votis nuncupatis paludatus ab vrbe exiret. Hæc collegæ
 obsequenter facta, breuisq; dies ad conueniendum edicta est. Claudius propè conse-
 cutus est literas suas. Concione adueniens de Manlio & Iunio habita, non vltra tridu-
 um moratus Romæ, paludatis licitoribus, votisq; in Capitolio nuncupatis, in prouin-
 ciam æquè amplius præcipiti celeritate abit. Paucis ante diebus Iunius Manliusq; op-
 pidum Nefatium, quòd se principes Histrorum & regulus ipse Æpulo receperat, sum-
 ma vi oppugnant. Eò Claudius duabus legionibus nouis adductis, vetere exercitu
 cum suis ducibus dimisso, ipse oppidum circumfedit, & vineis oppugnare intendit:
 amnemq; præterfluentem incenia, qui & impedimento oppugnatis erat, & aqua-
 tionem Histris præbebat, multorum dierum opere exceptum nouo alueo auertit. Ea
 res barbaros miraculo terruit abscessæ aquæ: & ne tum quidem memores pacis, in cæ-
 dem coniugum ac liberorum versi, etiam vt spectaculo hostibus tam fœdum facinus I
 esset, palam in muris trucidatos præcipitabant. Inter simul complorationem fœmi-
 narum puerorumq;, simul nefandam cædem, milites transgressi murum, oppidum
 intrarunt. Cuius capti tumultum vt ex pauido clamore fugientium accepit rex, traie-
 cit ferro pectus, ne viuus caperetur: cæteri capti, aut occisi. Duo deinde oppida Muta-
 la & Faueria vi capta, & deleta. Præda, vt in gente inopi spe maior fuit, & omnis mili-
 tibus concessa est. quinq; millia capitum DCXXXII. sub corona venierunt. Authores
 belli virgis cæsi, & securi percussi. Histria tota trium oppidorum excidio, & morte re-
 gis pacata est: omnesq; vndiq; populi obsidibus datis in ditionem venerunt. Sub Hi-
 strici finem belli, apud Ligures concilia de bello haberi cœpta. T. Claudius proconsul,
 qui Prætor priore anno fuerat, cum præsidio legionis vnius Pisis præerat. Cuius lite-
 ris senatus certior factus, eas ipsas literas ad C. Claudium (nam alter consul iam in
 Sardiniam traiecerat) deferendas censet. & adijcit decretum, quoniam Histria prou-
 incia confecta esset, si ei videretur, exercitum traduceret in Ligures. Simul ex literis
 consulis quas de rebus in Histria gestis scripserat, in biduum supplicatio decreta. Et
 ab altero consule Tib. Sempronio in Sardinia prospere res gessit. Exercitum in agrum
 Sardorum Iliensium induxit. Balarorum magna auxilia Iliensibus venerant. Cum
 vtraque gente signis collatis conflixit. fusi fugatiq; hostes, castrisq; exuti. duodecim
 millia armatorum cæsa. Postero die arma lecta conijci in acruum iussit consul, sa-
 crumq; id Vulcano cremauit. Victorem exercitum in hyberna sociarum vrbi-
 um re-
 duxit. Et C. Claudius literis T. Claudij & senatus consulto accepto, ex Histria legiones
 in Ligu-

*Claudius cōsul ab
 exercitu suo con-
 remittitur.*

*Nefatium in Hi-
 stria obsidetur.*

*Histri deploratis
 rebus suis, coniuges
 ac liberos truci-
 dant.*

*Histria pacata est,
 & in ditionem
 venit.*

*In Sardinia res fe-
 liciter gessit.*

- A** in Ligures transfudit. Ad Scultennam flumen in campos progressi castra habebant hostes. Ibi cum his acie dimicatum. quindecim millia caesa, plus DCC. aut in praelio, aut in castris (nam ea quoque expugnata sunt) capti. & signa militaria vnum & quinquaginta capta. Ligures reliquae caedis in montes refugerunt passim, populantiq; campestris agros consuli nulla usquam apparuerunt arma. Claudius duarum gentium vno anno victor, duabus, quod raro alius, in consulatu pacatis prouincijs, Romam reuertit. Prodigia eo anno nuntiata: in Crustumino auem sangualem (quam vocant) sacrum lapidem rostro cecidisse. Boue in Campania locutum. Vaccam aeneam Syraculis ab agresti tauro, qui pecore aberrasset, initam, ac semine aspersam. In Crustumino diem vnum in ipso loco supplicatio fuit. & in Campania bos alenda publice
- B** data: Syracusanumq; prodigium expiatum, editis ab aruspibus dijs, quibus supplicaretur. Pontifex eo anno mortuus est M. Claudius Marcellus, qui consul censorq; fuerat. In eius locum susceptus est pontifex filius eius M. Marcellus. Et Lucam colonia eodem anno MM. ciuium Romanorum sunt deducta. Triumuii deduxerunt P. Aelius, L. Egilius, Cn. Sicinius. Quinquagena & singula iugera & semisses agri in singulos dati sunt. De Ligure captus is ager erat, Hetruscorum antea, quam Ligurum fuerat. C. Claudius cos. ad urbem venit: cui, cum in senatu de rebus in Histria Liguribusq; prosperè gestis differuisset, postulanti triumphus est decretus. triumphauit in magistratu de duabus simul gentibus. Tulit in eo triumpho denarium CCCVII. millia, & victoriatum LXXXV. millia DCCII. militibus in singulos quinideni denarij dati,
- C** duplex centurioni, triplex equiti: socijs dimidio minus, quam ciuibus, datum. Itaque taciti, vt iratos esse sentires, secuti sunt currum. Dum is triumphus de Liguribus agebatur, Ligures postquam senserunt, non consularem tantum exercitum Romam adductum, sed legionem ab T. Claudio Pisis dimissam: soluti metu clam exercitu indicto, per transuersos limites superatis montibus in campos digressi, agrum Mutinensem populati, repentino impetu coloniam ipsam ceperunt. Id vbi Romam allatum est, senatus C. Claudium consulem comitia primo quoque tempore habere iussit, creatisq; in annum magistratibus in prouinciam redire, & coloniam ex hostibus eripere. Ita vti censuit senatus, comitia habita. coss. creati. Cn. Cornelius Scipio Hispalus, Q. Petilius Spurius. Praetores inde facti, M. Popilius Laenas, P. Licinius Crassus, M. Cornelius Scipio, L. Papyrius Maso, M. Aburius, L. Aquilius Gallos. C. Claudio cos. prorogatum in annum imperium, & Gallia prouincia. Et ne Histria quoque idem, quod & Ligures, facerent, socios nominis Latini in Histria mitteret, quos triumphus causa de prouincia deduxisset. Cn. Cornelio, & Q. Petilio coss. quo die magistratum inierunt, immolantibus Ioui singulis bubus, vti solet: in ea hostia, qua Q. Petilius sacrificauit, in iocinore caput non inuentum. Id cum ad senatum retulisset, boue perlitare iussus. De prouincijs deinde consultus senatus, Pisas & Ligures prouincias consulibus decreuit. Cui Pisas prouincia obuenerat, cum magistratum creandorum tempus esset, ad comitia reuerti iussit. Additum decreto, vt binas legiones nouas scriberent, & trecentos equites: & dena millia peditum socijs nominiq; Latino, & sexcentos imperarent equites. T. Claudio prorogatum est imperium in id tempus, quo in prouinciam eos venisset. Dum de his rebus in senatu agitur, Cn. Cornelius euocatus a viatore, cum templo egressus esset, paulo post redijt confuso vultu: & exposuit patribus conscriptis, bouis fescenaris, quem immolauisset, iecur defluxisse: id se victimario nuntianti parum credentem, ipsum aquam effundi ex olla vbi exta coquerentur, iussisse, & vidisse caeteram integram partem extorum, iecur omne inenarrabiliter absumptum. Territis eo prodigio patribus, & alter cos. curam adiecit: qui se, quod caput iocinori defuisset tribus bubus perlitasse negauit. Senatus maioribus hostijs usque ad litationem sacrificari iussit. Ceteris dijs perlitatum ferunt, Saluti Petilium perlitasse negant. Inde consules Praetoresq; prouincias sortiti. Pisas Cn. Cornelio, Ligures Petilio obuenerunt. Praetores L. Papyrius Maso urbanam, M. Aburius inter peregrinos sortiti sunt.

*Ligures expugnantur.**Prodigia.**Claudius consul de Histria & Liguribus triumphat.**Ligures Mutinam capiunt.**178.**Prodigia in sacris faciendis.*

funt. M. Cornelius Scipio Maluginensis Hispaniam vltiorem, L. Aquilius Gallus Siciliam habuit. Duo deprecati sunt, ne in prouincias irēt: M. Popilius in Sardiniam. Gracchum eam prouinciam pacare, & T. Ebutium prætorem adiutorem ab senatu datum esse. Interrumpi tenorem rerum, in quibus peragendis continuatio ipsa efficacissima esset, minimè conuenire. Inter traditionem imperij, nouitatemq; successoris, quæ noscendis prius quàm agendis rebus imbuenda sit, sæpè benè gerendæ rei occasiones intercidere. Probata Popilij excusatio est. P. Licinius Crassus sacrificijs se impediri solennibus excusabat, ne in prouinciam iret. Citerior Hispania obuenerat. Ceterum aut ire iussus, aut iurare pro concione, solenni sacrificio se prohiberi. Id vbi in P. Licinio ita statutum est, & ab se vti iusuradum acciperent, M. Cornelius postulauit, ne in Hispaniam vltiorem iret. Prætores ambo in eadem verba iureiurarunt. M. T. G
 titinius & T. Fonteius proconsules manere cum eodem imperij iure in Hispania iussi: & vt in supplementum his tria millia ciuium Romanorum cum equitibus ducentis, quinque millia socium Latini nominis & trecenti equites mitterentur. Latina feria, *Latina feria.* fuere ad diem tertium Nonas Maij, in quibus quia in vna hostia magistratus Lanuuius precatus non erat, p. r. Quiritum, religioni fuit. Id cum ad senatum relatum esset, senatusq; ad pontificum collegium reiecesset: pontificibus, quia non rectè factæ Latinæ essent, instauratis Latinis, placuit Lanuuios, quorum opera instauratæ essent, hostias præbere. Accesserat ad religionem, quod Cn. Cornelius cos. ex monte Albano rediens concidit: & parte membrorum captus, ad aquas Cumanas profectus ingravescente morbo Cumis decessit: sed inde mortuus Romam allatus, & funere magnifico elatus, sepultusq; est. Pontifex idem fuerat cos. Q. Petilius, cum primùm per auspicia posset, collegæ subrogando comitia habere iussus, & Latinas edicere: comitia in diem III. Nonas Sextiles, Latinas in diem III. Idus Sextiles, edixit. Plenis religionum animis prodigia in super nuntiata: Tusculi facem in cælo visam: Gabijs ædem Apollinis & priuata ædificia complura, Grauiuscis murum portamq; de cælo tacta. Ea patres procurari, vt pontifices censuissent, iusserunt. Dum eos s. primùm religiones, deinde alterum alterius mors & comitia, & Latinarum instauraciones impediunt: interim C. Claudius exercitum ad Mutinam, quam Ligures priore anno ceperant, admouit. Antè triduum quàm oppugnare ceperat, receptam ex hostibus, colonis restituit. Octo millia ibi Ligurum intra muros cæsa: literæq; Romam extemplò scriptæ, quibus non modò rem exponeret, sed etiã gloriaretur: sua virtute ac felicitate neminem iam cis Alpes hostem populi Romani agriq; aliquantum captum, qui multis millibus hominum diuidi viritim posset. Et Tib. Sempronius eodem tempore in Sardinia multis secundis prælijs Sardos perdomuit. xv. millia hostium sunt cæsa. Omnes Sardonum populi, qui defecerat, in ditionem redacti. Stipendiarijs veteribus duplex vetigal imperatum, exactumq;: cæteri frumentum contulerunt. Pacata prouincia, obfidibusq; ex tota insula ccxxx. acceptis, legati Romam, qui ea nuntiarent, missi: quiq; ab senatu peterent, vt ob eas res ductu auspicioq; Tib. Sempronij prosperè gestas, dijs immortalibus honos haberetur, ipsiq; decedenti de prouincia exercitum secum deportare liceret. Senatus in æde Apollinis legatorum verbis auditis, supplicationem in biduum decreuit, & xl. maioribus hostijs consules sacrificare iussit: Tib. Sempronium proconsulem exercitumq; eo anno in prouincia manere. Comitia deinde consulis vnus subrogandi, quæ ad diem III. Nonas Sextiles edicta erant, eo ipso die sunt confecta. Q. Petilius cos. collegam, qui extemplò magistratum occiperet, creauit, M. Valerium Leuinum. Is iam diu cupidus prouinciæ, cum opportune cupiditati eius literæ allatæ essent, Ligures rebellasse: Nonis Sextilibus paludatus, literis auditis, tumultus eius causa legionem tertiam ad C. Claudium proconsulem in Gallia proficisci iussit: & duumuiros nauales cum classe Pisas ire, qui Ligurum oram, maritimum quoq; terrorem admouentes, circumuectarentur. Eodem & Q. Petilius cos. ad conueniendum exercitui diem edixerat. Et C. Claudius proconsul audita rebellione Ligurum præter cas

A ter eas copias quas secum Parmæ habebat, subitarijs collectis militibus exercitum ad fines Ligurum admouit. Hostes sub aduentum C. Claudij, à quo duce se meminere nuper ad Scultennam flumen victos, fugatosq; locorum magis præsidio aduersus infeliciter expertam vim, quàm armis se defensuri, duos montes Letum & Balistam ceperunt: muroq; in super amplexi, tardius ex agris demigrantes, oppressi ad M. & D. perierunt. Cæteri montibus se tenebant, & ne in metu quidem feritatis ingenitæ oblitæ, sæuiunt in prædam, quæ Mutinæ parta erat: captiuos cum fœda laceratione interficiunt: pecora in fanis trucidant verius passim, quàm ritè sacrificant. Satiati cæde animantium, quæ inanima erant parietibus affigunt, vasa omnis generis vsui magis quàm ornamento in speciem facta. **Q.** Petilius eos. ne absente se debellaretur, literas ad C. Claudium misit, vt cum exercitu ad se in Galliam veniret: campis Macris se cum expectaturum. Literis acceptis Claudius ex Liguribus castra mouit, exercitumq; ad campos Macros consuli tradidit. Eodem paucis post diebus C. Valerius consul alter venit. Ibi diuisis copijs, priusquam degrederentur, communiter ambo exercitus iustrauerunt. tum fortiti, quia non ab eadem vtrunq; parte aggredi hostem placebat, regiones quas peterent. Valerium auspiciatò sortitum constabat, quod in templo fuisset: in Petilio id vitio factum, postea augures responderunt, quod extra templum sortem in sitellam in templum latam foris ipse posuerit. Profecti inde in diuersas regiones: Petilius aduersus Balistæ & Leti iugum, quod eos môtcs perpetuo dorso inter se iungit, castra habuit. Ibi adhortantem eum pro concione milites, immemorem ambiguitatis verbi ominatum ferunt: se eo die letum capturum esse. Duabus simul partibus subire in aduersos montes cœpit. Ea pars, in qua ipse erat, impigrè succedebat. Alteram hostes cum propulissent, vt restitueret rem inclinam, consul equo aduectus, suos quidem à fuga reuocauit: ipse dum incautius ante signa obuerfatur, missili traiectus cecidit. Ne hostes ducem occisum senserunt: & suorum pauci qui viderant, haud negligenter, vt qui in eo victoriam verti scirent, corpus occultauere. Alia multitudo peditum equitumq; deturbatis hostibus, montes sine duce cepere. Ad quinque millia Ligurum occisa: ex Romano exercitu II. & L. ceciderunt. Super tam euidentem tristis ominis euentum etiam ex pullario auditum est, vitium in auspicio fuisse, nec id consulem ignorasse. C. Valerius audita

Ligures sauius in captiuos.

Petilius consul à Liguribus occiditur.

Interdum dicitur res. C. Valerius, qui in eo victoriam verti scirent, corpus occultauere. P. Anicius Scaeuola & M. Aemilius Lepidus.

D deduxit. Cis Apenninum Garuli & Lopicini, & Hærcates, trans Apenninum Briniates fuerant. Inter Audenam amnem **Q.** Mutius cum ijs qui Lunam Pisasq; depopulari erant, bellum gessit: omnibusq; in ditionem redactis, arma ademit. Ob eas res in Gallia Liguribusq; gestas duorum consulum ductu auspicioq; senatus in triduum supplicationes decreuit, & XL. hostijs sacrificari iussit. Et tumultus quidem Gallicus & Ligustinus, qui in principio eius anni exortus fuerat, haud magno conatu breui oppressus erat: belli Macedonici subibat iam cura, miscente Perseo inter Dardanos Bastarnasq; certamina. & legati, qui missi ad res visendas in Macedoniam erant, iam reuertentur Romam, renuntiauerantq; bellum in Dardania esse. Simul venerant & ab **E** rege Perseo oratores, qui purgarent, nec accitos ab eo Bastarnas, nec authore eo quicquam facere. Senatus nec liberauit eius culpæ regē, neq; arguit: moneri eum tantummodò iussit, vt etiã atq; etiam curaret, vt sanctum haberet fœdus, quod ei cum Romanis esse videri posset. Dardani cum Bastarnas non modò non excedere finibus suis, quod sperauerant, sed grauiores fieri indies cernerent, subnixos Thracum accolarum & Scordiscorum auxilijs: audendum aliquid vel temerè rati, omnes vndiq; armati ad oppidum quod proximum castris Bastarnarum erat conueniunt. Hyems erat, & id anni tempus elegerant, vt Thraces Scordisciq; in fines suos abirent. Quod vbi ita factum, & solos iam esse Bastarnas audierunt, bifariam diuidunt copias: pars, vt recto itinere ad lacesendum ex aperto iret: pars deuio saltu circumducta, ab tergo aggrediretur. Ceterum priusquam circumire castra hostium possent, pugnatum est: victiq; Dardani

Dardanorum cum Bastarnis bellum.

Dardani compelluntur in urbem, quæ ferè XII. millia ab castris Bastarnarum aberat. Victores confestim circumfidunt urbem, haud dubie postero die aut metu dedituris se hostibus, aut vi expugnaturi. Interim Dardanorum altera manus, quæ circumducta erat, ignara cladis suorum, castra Bastarnarum sine præsidio relicta

perseimores.

more sella eburnea posita ius dicebat, disceptabatq; controuersias minimarum rerum: adeoq; nulli fortunæ adhærebat animus per omnia genera vitæ errans, vti nec sibi, nec alijs, quânam homo esset satis constaret. Non alloqui amicos, vix notis familiariter arridere. munificentia inæquali sese aliosq; ludificari: quibusdam honoratis magnoq; æstimantibus se, puerilia vt escæ aut lusus, munera dare, alios nihil expectantes ditare. Itaq; nescire quid sibi vellet quibusdam videri. quidam ludere eum

Perseus vrbiū donis, & deorum cultu magnificus.

simpliciter, quidam haud dubie insanire aiebat. In duabus tamen magnis honestisq; rebus verè regius erat animus, in vrbiū donis, & deorum cultu. Megalopolitanis in Arcadia murum se circumdaturum vrbi est pollicitus, maioremq; partem pecuniæ dedit. Thegeæ theatrum magnificum è marmore facere instituit. Cyzici in Prytaneum, id est penetrale vrbis, vbi publicè quibus is honos datus est vescuntur, vasa aurea mensæ vnus posuit. Rhodijs nihil vnum insigne, ita omnis generis, vt quæq; vsus eorum postulauerunt, dona dedit. Magnificentia verò in deos vel Iouis Olympij templum Athenis, vnum in terris inchoatum pro magnitudine dei, potest testis esse. Sed & Delon maris insignibus, statuarumq; copia exornauit. & Antiochiæ Iouis Capitolini magnificum templum non laqueatum auro tantum, sed parietibus totis lamina inauratum, & alia multa in alijs locis pollicitus, quia perbreue tempus regni eius fuit, non perfecit. Spectaculorum quoque omnis generis magnificentia superiores reges vicit, reliquorum sui moris & copia Græcorum artificum gladiatorum munus Romanæ consuetudinis, primò maiore cum terrore hominum infuetorum ad tale spectaculum, quàm voluptate dedit: deinde sæpius dando, & modò vulneribus tenus, modò sine missione etiam, & familiare oculis gratumq; id spectaculum fecit, & armorum studium plerisq; iuuenum accendit. Itaq; qui primò ab Roma magnis præmijs paratos gladiatores accersere solitus erat, iam suo

Prytaneum.

*in illa aedem consecrata Julia
quæ erant regules & pueri
vix abbas & alius habitia*

Pestilentia.

L. Cornelius Scipio inter peregrinos. M. Attilio Pr. prouincia Sardinia obuenerat: sed cum legione noua, quam consules conscripserant, v. millibus peditum, ccc. equitibus in Corsicam iussus est transire. Dum is ibi bellum gereret, Cornelio prorogatum imperium, vti obtineret Sardiniam, Cn. Seruilio Cæpioni in Hispaniam vltiorem, & P. Furio Philo in citeriorem tria millia peditum Romanorum, equites cl. & socium latini nominis v. millia peditum, ccc. equites: Sicilia L. Claudio sine supplemento decreta. Duas præterea legiones coss. scribere iussi, cum iusto numero peditum equitumq;, & x. millia peditum socijs imperare, & dc. equites. Delectus consulibus eò difficilior erat, quòd pestilentia, quæ priore anno in boues ingruerat, eò verterat in hominum morbos, qui inciderant, haud facilè septimum diem superabant: qui superauerant, longinquo, maximè quartanæ, implicabantur morbo. Seruitia maximè moriebantur: eorum strages per omnes vias infepultorum erat. Ne liberorum quidem funeribus libitina sufficiebat. Cadauera intacta à canibus ac vulturibus tabes absumebar: satisq; constabat, nec illo, nec priore anno in tanta strage bouum hominumq; vulturium vsquam visum. Sacerdotes publici ea pestilentia mortui sunt, Cn. Seruilius Cæpio pontifex pater prætoris, & Tib. Sempronius, T. F. Longus decemuir sacrorum, & P. Ælius Pætus augur, & Tib. Sempronius Gracchus, & C. Attilius Æmylius curio maximus, & M. Sempronius Tuditanus pontifex. Pontifices suffecti sunt, C. Sulpitius Galba in locum Tuditani. Augures suffecti sunt: in Gracchi locum T. Veturius Gracchus Sempronius: in P. Ælij, Q. Ælius Pætus. Decemuir sacrorum C. Sempronius Longus: curio maximus, C. Scribonius curio sufficitur. Cùm pestilentia finis

- A** tia finis non fieret, senatus decreuit, ut Decemviri libros Sybillinos adirent. Ex decreto eorum diem unum supplicatio fuit. & Q. Martio Philippo verba præeunte, populus in foro votum concepit: si morbus pestilentiaque ex agro Romano emota esset, biduum ferias ac supplicationem se habiturum. In Veienti agro biceps natus puer, & Sinuessæ vnimanus, & Oximi puella cum dentibus, & arcus interdium sereno cælo super ædem Saturni in foro Romano intentus, & tres simul soles effulserunt: & facces eadem nocte plures per cælum lapsæ sunt in Lanuino. Cæritesque anguem in oppido suo iubatum aureis maculis sparsum apparuisse affirmabant: & in agro Campano bovem locutum esse, satis constabat. Legati Nonis Iulij ex Africa redierunt, qui conuen-
Prodigia.
Romani legati ex Africa redeunt.
- B** thagine acta essent ab rege rescierant, quam ab ipsis Carthaginiensibus. compertum tamen affirmauerunt, legatos ab rege Perseo venisse, iisque noctu senatum in æde Æsculapij datum esse. ab Carthagine legatos in Macedoniam missos, & rex affirmauerat, & ipsi parum constanter negauerant. In Macedoniam quoque mittendos legatos senatus censuit. Tres missi sunt, C. Lælius, M. Valerius Messala, Sex. Digitius. Perseus
Legati in Macedoniam mittuntur.
Perseus Dolopem subegit.
- C** præbuit, sed in Asiam quoque ad regem Eumenem nuntius tumultus eius venit. Triduum non plus Delphis moratus, per Phthiotidem Achaiam, Thessaliamque sine damno iniuriaque agrorum, per quos iter fecit, in regnum redijt. Nec earum tantum
Perseus cæcili te si bi Grecia iuitates.
Perseus Achaos sollicitat.
- D** finibus suis interdixissent, intrare regni terminos ipsi non audebant. Id cum Perseus animaduertisset, comprehensis omnibus literas ad Achaos misit, quibus se, seruos eorum, qui ad se transfugerant, benignè remittere, illis scripsit. Cæterum ne similis fuga seruorum postea fieret, cogitandum, & illis esse. Recitatis his literis per Xenarchum prætorem, qui priuatæ gratiæ aditum apud regem quærebat: & plerisque moderatè & benignè scriptas esse censentibus literas, atque his maxime, qui præter spem recepturi essent amissa mancipia: Callicrates ex ijs qui in eo verti salutem gentis crederent, si cum Romanis inuiolatum fœdus seruaretur: Parua, inquit, aut mediocris res Achæi quibusdam videtur agi: ego maxime grauissimam omnium, non agique tantum arbitror, sed quodam modo actam esse. Nam qui regibus Macedonum, Macedonibusque ipsis,
Callicratis ad Achaos oratio.
- E** finibus interdixissemus, manereque id decretum volumus, scilicet ne legatos, ne nuntios admitteremus regem, per quos aliquorum ex nobis animi sollicitarentur: ij concionantem quodammodo absentem audimus regem, & si dijs placet, orationem eius probamus: & cum feræ bestiæ cibum ad fraudem suam positum plerumque aspernentur & refugiant: nos cæci specie parui beneficii inescanur: & seruulorum minimi pretij recipiendorum spe, nostram ipsorum libertatem subruere & tentari patimur. Quis enim non videt, viam regni societatis queri, qua Romanorum fœdus, quo nostra omnia continentur, violetur? Nisi hoc dubium alicui est, bellandum Romanis cum Perseo esse: & quod viuo Philippo expectatum, morte eius interpellatum est, id post mortem Philippi futurum. Duos, ut scitis, habuit filios Philippus, Demetrium & Persea. Genere materno, virtute, ingenio, fauore Macedonum, longè præstitit Demetrius. Sed quia in Romanos

odij regnum p̄fuerat p̄mium, Demetrium nullo alio crimine, quàm Romanæ a-
 micitia inita, occidit: Persea, quem populus Romanus prius p̄næ quàm regni hæ-
 redem futurum sciebat, regem fecit. Itaq; quid hic post mortem patris egit aliud,
 quàm bellum parauit? Bastarnas primùm ad terrorem omnium Dardaniam immisit:
 qui si sedem eam tenuissent, grauiores eos accolat Græcia habuisset, quàm Asia Gal-
 los habeat. Ea spe depulsus, non tamen belli consilia omisit: imò si vera volumus di-
 cere, iam inchoauit bellum. Dolopiam armis subegit, nec prouincijs de controuersis
 ad discepcionem p. r. reuocantem audiuit. inde transgressus Octam. vt repentè in
 medio umbilico Græciæ conspiceretur, Delphos ascendit. Hęc vsurpatio itineris in-
 soliti quò vobis spectare videtur? Thessaliam deinde peragrauit, quòd sine vllius eo-
 rum quos oderat noxia, hoc magis tentationem metuo. Inde literas ad nos cum mu-
 neris specie misit: & cogitare iubet, quomodo in reliquū hoc munere non egeamus,
 hoc est, vt decretum quo arcentur Peloponneso Macedones, tollamus: rursus legatos
 regios, & hospitia cum principibus, & mox Macedonum exercitus, ipsum quoq; à
 Delphis (quantum enim interluit fretum?) traiciētem in Peloponnesum videamus.
 Immisceamur Macedonibus armantibus se aduersus Romanos. Ego nihil noui cen-
 seo decernendum, seruādaq; omnia integra donec ad certum dirigantur, vanū sine hic
 timor noster, an verus fuerit. Si pax inuiolata inter Macedonas Romanosq; manebit,
 nobis quoq; amicitia & cōmercium sit: nunc de eo cogitare, periculosum & immatu-
 rum videtur. Post hunc Arco frater Xenarchi p̄toris ita disseruit: Difficilem oratio-
 nem Callicrates & mihi, & omnibus qui ab eo dissentimus, fecit. agendo enim Ro-
 manæ societatis causam ipse, tentariq; & oppugnari dicendo, quam nemo neq; tentat
 neq; oppugnat: effecit vt qui ab se dissentiret, aduersus Romanos dicere videretur.
 Ac primùm omnium tanquam non hic nobiscum fuisset, sed aut ex curia populi Ro-
 mani veniret, aut regum arcanis interesset: omnia scit & nuntiat quæ occultè facta
 sunt: diuinat etiam quæ futura fuerant, si Philippus vixisset. Quid ita Perseus regni
 hæres sit, quid parent Macedones, quid cogitēt Romani. Nos autē, qui nec ob quam
 causam, nec quemadmodum perierit Demetrius, scimus: nec quid Philippus, si vixisset,
 facturus fuerit: ad hæc quæ palam geruntur, consilia nostra accommodare oportet.
 Ac scimus Persea regno accepto ad legatos Romanos venisse, ac regem Persea à populo
 Romano appellatum: audimus, legatos Romanos venisse ad regem, & eos benignè
 exceptos. Hęc omnia pacis equidem signa esse iudico, non belli: nec Romanos offendi
 posse, si vt bellum gerentes eos secuti sumus, nunc quoq; pacis authores sequamur.
 Cur quidem nos inexpiabile omniū soli bellum aduersus regnum Macedonum ge-
 ramus, non video. Opportuni propinquitate ipsa Macedonia sumus: an infirmis-
 simi omnium, tanquam quos nuper subiecit, Dolopes? Imò contra ea vel viribus no-
 stris, deū benignitate, vel regionis interuallo tuti. Sed sumus equè subiecti ac Thes-
 sali, Ætoliq;. nihilo plus fidei authoritatisq; habemus aduersus Romanos, qui semper
 socij atque amici fuimus, quàm Ætoli, qui paulò antè hostes fuerunt. Quod Æto-
 lis, quod Thessalis, quod Epirotis, omni deniq; Græciæ, cum Macedonibus iuris est,
 idein & nobis sit. cur execrabilis ista nobis solis velut desertio iuris humani est? Fece-
 rit aliquid Philippus, cur aduersus eum armatum & bellum gerentem hoc decerne-
 remus? quid Perseus nouus rex, omnis iniuriæ insons, suo beneficio paternas simul-
 tates obliterans meruit? Cur soli omnium hostes ei sumus? Quanquam & illud di-
 cere poteram, tanta priorum Macedonia regum merita erga nos fuisse, vt Philippi
 vnus iniurias, si quæ fortè fuerunt, obliuisceremur vtique post mortem. cum classis
 Romana Cenchris staret, eos cum exercitu Velatiæ esset, triduum in concilio fui-
 mus, consultantés vtrum Romanos an Philippum sequeremur. non nihil metus præ-
 sens ab Romanis sentētias nostras inclinari: fuit certè tamen aliquid, quod tam lon-
 gam deliberationē fecerat, id quod erat vetusta coniunctio cum Macedonibus, vete-
 ra & magna in nos regum merita. Valeant & nunc eadem illa, non vt præcipuè amici,
 sed ne

*Arconis oratio su-
 periori respōdens.*

- A** sed ne præcipuè inimici simus. Ne id quod non agitur Callicrates simulauerimus: ne-
mo nouæ societatis aut noui fœderis, quo nos temerè illigemus, conscribendi est au-
thor: sed commercium tantùm iuris præbendi repetendiq; sit, ne interdictione fini-
um nostrorum & nos quoque regno arceamus, ne seruis nostris aliquid fugere liceat.
Quid hoc aduersus Romana fœdera est? Quid rem partuam & apertam, magnam &
suspectam facimus? Quid vanos tumultus ciemus? Quid vt ipsi locum assentandi
Romanis habeamus, suspectos alios ac inuisos efficitur? Si bellum erit, ne Perseus
quidem dubitat quin Romanos secuturi simus: in pace etiam si non odia finiuntur,
intermittantur. Cùm isdem huic orationi, qui literis regis adsentierant, adsentirentur,
indignatione principum, quòd quam rem ne legatione quidem dignam iudica-
set Perseus, literis paucorum versuum imperaret, decretum differtur. Legati deinde
B postea missi ab rege, cùm Megalopoli conciliũ esset: dataq; opera est ab ijs qui offensi-
onem apud Romanos timebant, ne admitterentur. Per hæc tempora Ætolorum in
semetipsos versus furor, mutuis cædibus ad internecionem adducturus videbatur
gentem. Fessi deinde & Romam vtraque pars miserunt legatos, & inter se ipsi de re-
concilianda concordia agebant: quæ nouo facinore discussa res, veteres etiam iras ex-
citauit. Exulibus Hypateis qui factionis Proxeni erant, cùm reditus in patriam pro-
missus esset, fidesq; data per principem ciuitatis Eupolemum, lxxx. illustres homi-
nes, quibus redeuntibus inter cæteram multitudinem Eupolemus etiam obuius ex-
ierat, cùm salutatione benignè excepti essent, dextrâq; data: ingredienti portam, fi-
C dem datam deosq; testes ne quicquam inuocantes, interfecti sunt. Inde grauius dein-
regro bellum exarsit. C. Valerius Lauius, & Ap. Claudius Pulcher, & C. Memmius,
& M. Popilius, & L. Canuleius missi ab senatu venerant. Apud eos cum Delphis vtri-
usque partis legati magno certamine agerent, Proxenus maximè cum causa tum elo-
quentia præstare visus est: qui paucos post dies ab Orthobula vxore veneno est sub-
latus: damnataq; eo crimine, in exilium abiit. Idem furor & Cretenfes lacerabat. ad-
uentu deinde Q. Minutij legati, qui cum decem nauibus missus ad sedanda eorum
certamina erat, in spem pacis venerant: cæterum induciæ & antea sex mensium fue-
runt: inde multo grauius bellum exarsit. Licij quoque per idem tempus ab Rhodij
bello vexabantur. Sed externorum inter se bella, quo quæq; modo gesta sunt, perse-
D qui non operæ est, satis superq; oneris sustinenti res à populo Romano gestas scribere.
Celtiberi in Hispania, qui bello domiti se Tib. Graccho dederant, pacati manser-
ant M. Titinio Prætoze obtinente prouinciam, rebellarunt sub aduentum Ap. Clau-
dij: orsiq; bellum sunt ab repentina oppugnatione castrorum Romanorum. Prima
lux ferme erat, cùm vigiles in vallo, quiq; in portarum stationibus erant, cùm vidis-
sent procul venientem hostem, ad arma conclamauerunt. Ap. Claudius signo pro-
posito pugne, ac paucis adhortatus milites, tribus simul portis eduxit. Obsistentibus
ad exitum Celtiberis, primò par vtrinque prælium fuit, quia propter angustias non
omnes in faucibus pugnare poterant Romani: vrgentes deinde alij alios secuti euase-
runt extra vallum, vt pandere aciem, & exæquari cornibus hostibus, quibus circum-
E ibantur, possent: ita repente eruperunt, vt sustinere impetum eorum Celtiberi ne-
quirent. Ante horam secundam pulsi sunt ad xv. millia cæsa aut capta: signa adempta
duo & xxx. castra etiam eo die expugnata, debellatumq;: nam qui superfluere prælio,
in oppida sua dilapsi sunt, quieti deinde paruerunt imperio. Censores eo anno creati
Q. Fuluius Flaccus, & A. Posthumius Albinus legerunt senatum: princeps lectus M.
Æmylius Lepidus pontifex maximus. De senatu nouem eiecerunt. Insignes notæ fu-
erunt M. Cornelij Maluginensis, qui biennio antè Pr. in Hispania fuerat: & L. Corne-
lij Scipionis Pr. cuius tum inter ciues & peregrinos iurisdictio erat: & L. Fuluij, qui
frater germanus, & vt Valerius Antias tradit, consors etiam censoris erat. c o s s. votis
etiam in Capitolio nuncupatis in prouincias profecti sunt. Ex ijs M. Æmylio senatus
negotium dedit, vt Parauinorum in Venetia seditionem comprimeret, quos certa-
mine

*Legatos Persæ non
admittunt Achæi.*

*Ætolorum mutua
cædēs.*

*Cretensum bellū
intestinum.*

*Lycij vexantur à
Rhodij.*

Celtiberi rebellāt.

*Celtiberi debellat
tur.*

Censura.

*Parauinorum se-
ditio.*

*sub sepe mandatum in nomine
comitis M. Acornij scribit
signum, nã is suspensum an-
no eo, tal fecerit.*

*Vias sternendas
marginandasq;
qui primi omni-
um locauerunt.*

mine factionum ad intestinum bellum exarisse & ipsorum legati attulerant. Legati qui in Ætoliâ ad similes motus comprimendos ierant, renuntiarunt, coerceri rationem gentis non posse. Patauinis saluti fuit aduentus consulis: neque aliud quod ageret in provincia cum habuisset, Romam redijt. Censores vias sternendas silice in vrbe, glareâ extra urbem substernendas, marginandasq; primi omnium locauerunt, pontesq; multis locis faciendos: & scenam ædilibus prætoribusq; præbendam: & carceres in circo & oua ad notas curriculis numerandas, & *dam, & meras trans* & caueas ferreas pe* intromitterentur* ferreis in monte Albano consulis. & cliuum Capitolinum silice sternendum curauerunt, & porticum ab æde Saturni in Capitolium ad senaculum, ac super id curiam. & extra portam Trigeminam emporium lapide strauerunt, stipitibusq; sepsertunt: & porticum Æmyliam reficiendam curauerunt: gradibusq; ascensum ab Tyberi in emporium fecerunt. & extra eandem portam in Auentinum porticum silice strauerunt, & eo publico ab æde Veneris fecerunt. Ijdem Calatiæ & Oximi muros faciendos locauerunt: venditisq; ibi publicis locis, pecuniam quæ redacta erat, tabernis vtrique foro circumdandis consumpserunt. & alter ex ijs Fuluius Flaccus (nam Posthumius nihil nisi senatus Romani populique iussu se locaturum ipsorum pecunia) Iouis ædem Pisauri & Fundis, & Pollentiæ etiam aquam adducendam, & Pisauri viam silice sternendam, & Sinuessam à ga* auariæ. In his & cloacam circumducendam & forum porticibus tabernisq; claudendum, & Ianos tres faciendos. Hæc ab vno censore opera locata, cum magna gratia colonorum. Moribus quoque regendis diligens & seuera censura fuit: multis equi adempti. Exitu H propè anni diem vnum supplicatio fuit, ob res prosperè gestas in Hispania, ductu auspicioq; Ap. Claudij proconsulis, & maioribus hostijs viginti sacrificatum, & alterum diem supplicatio ad Cereris Liberi Liberæq; fuit, quod ex Sabinis terræmotus ingens cum multis ædificiorum ruinis nuntiatus erat. Cùm Ap. Claudius ex Hispania Romam redisset, decreuit senatus, vt ouans urbem iniret. Iam consularia comitia appetebant, quibus magna contentione habitis propter multitudinem petentium, creati L. Posthumius Albinus, & M. Popilius Lænas. Prætores inde facti, Cn. Fabius Buteo, M. Matienus, C. Cicereius, M. Furius Crassipes iterum, A. Attilius Serranus iterum, C. Cluuius Saxula iterum. Comitijs perfectis Ap. Claudius Cento ex Celtiberis ouans cum in urbem iniret, decem millia pondo argenti, quinque millia auri in ærarium tulit, Flamen dialis inauguratus est Cn. Cornelius. Eodem anno tabula in ædem Matris Matutæ cum indice hoc posita est: Tib. Sempronij Gracchi consulis imperio auspicioq; legio exercitusq; populi Romani Sardiniam subegit. In ea provincia hostium cæsa aut capta supra LXXX. millia. Republica felicissimè gesta, atque liberatis vectigalibus restitutus exercitum saluum atque incolumem plenissimum præda domum reportauit: iterum triumphans in urbem Romam redijt: cuius rei ergo hanc tabulam donum Ioui dedit. Sardinia insulæ forma erat, atque in ea simulachra pugnarum picta. Munera gladiatorum eo anno aliquot parua alia data. vnum ante cætera insigne fuit T. Flaminij, quod mortis causa patris sui cum visceratione epuloq; & ludis scenicis quatrimum dedit. magni tamen muneris ea summa fuit, vt per triduum quatuor & septuaginta homines pugnarint.

Terræmotus in Sabinis.

A. 534.

Sardinia subacta.

Munera gladiatorum.

EPITOME LIBRI XLII.

VLVIUS Flaccus censor templum Iunonis Lacinia regule marmoreis spoliavit, vt ædem quam dedicauerat, tegeret. regule ex senatusconsulto reportata. Eumenes Asia rex in senatu de Perseo Macedoniæ rege questus est. cuius iniuria in populum Romanum referantur, ob quas bello ei indicto, P. Licinius Crassus COS. cui Macedonia decretæ erat, in Macedoniam transijt, leuibusq; expeditionibus, equestribus prælijs in Thessalia cum Perseo parum felici euentu pugnant. Inter Massam, & Carthaginenses de agro fuit dies ad discipandum à senatu datus. Legati missi ad ciuitates socias, & reges rogandos, vt in fide permanerent, dabantibus Rhodijs. Lustrum à censoribus conditum est. Censæ sunt ciuium capita CCLVII. millia. Res præterea aduersus Corsos & Ligures prosperè gestas continet.

LVCIVS

A VCIUS Posthumius Albinus, M. Popilius Lænas, cum omnium primum de provincijs exercitibusq; ad senarum retulissent, Ligures utriq; decreti sunt: ut nouas ambo quibus eam provinciam obtinerent legiones (binę singulis decrete) & socium Latini nominis dena millia peditum, & sexcentos equites, & supplementum Hispaniæ tria millia peditum Romanorum scriberent, & ducentos equites. Ad hoc mille & d. pedites Romani cum centum equitibus scribi iussi, cum quibus prætor cui Sardinia obtigisset, in Corsicam transfessus bellum gereret: interim M. Attilius vetus prætor provinciam obtineret Sardiniam. Prætores deinde provincias sortiti sunt: A. Attilius Serranus urbanam, C. Cluuius Saxula inter ciues & peregrinos, Cn. Fabius Buteo Hispaniam citeriorem, M. Matienus vltiorem, M. Furius Crassipes Siciliam, C. Cicereius Sardiniam. Priusquam magistratus proficiscerentur, senatui placuit, L. Posthumium c o s. ad agrum publicum à priuato terminandum, in Campaniam ire: cuius ingentem modum possidere priuatos, paulatim proferendo fines, constabat. Hic iratus Prænestinis, quod cum eo priuatus, sacrificij in templo Fortunæ faciendi causa profectus esset, nihil in se honorificè neq; publicè, neq; priuatim factum à Prænestinis esset: priusquam ab Roma proficisceretur, literas Præneste misit, ut sibi magistratus obuiam exiret, locum publicè pararet vbi diuerteretur, iumenta q; cum exiret inde præsto essent. Ante

B hunc c o s. nemo vnquam socijs in villa reneri aut sumptui fuit. ideo magistratus multis tabernaculisq;, & omni alio instrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent socijs: priuata hospitia habebant. ea benignè comiterq; colebant: domusq; eorum Romæ hospitibus patebant, apud quos ipsis diuertere mos esset. Legati qui repente aliquò mitterentur, singula iumenta per oppida, iter quæ faciendum erat, imperabant: aliam impensam socij in magistratus Romanos non faciebant. In iuria c o s. etiam si iusta, non tamen in magistratu exercenda, & silentium nimis aut modestum, aut timidum Prænestinorum, ius, velut probato exemplo, magistratibus fecit grauiorum indies talis generis imperiorum. Principio huius anni, legati qui in Ætoliā & Macedoniā missi erant, renuntiarunt, sibi conueniendi regis Persei, cum alij abesse eum, alij agrum esse, falsò vtrunq; fingerent, potestatem non factam. Facile tamen apparuisse sibi, bellum parari, nec vltra ad arma ire dilaturum. Item in Ætolia seditionem gliscere indies, neq; discordiarum principes auctoritate sua coerceri potuisse. Cum bellum Macedonicum in expectatione esset, priusquam id susciperetur, prodigia expiari, pacemq; deum peti precationibus, quæ editæ ex fatalibus libris essent, placuit. Lanuuij classis magnæ species in cœlo visæ dicebatur: & Priuerni lana pulla terra enata: & in Veienti apud Rementem lapidatum: Pomptinum omne velut nubibus locustarum coopertum esse: in Gallico agro, quæ induceretur aratrum, sub existentibus glebis pisces emeruisse. Ob hæc prodigia libri fatales inspecti, editumq; ab decemuiris est, & quibus dijs, quibusq; hostijs sacrificaretur, & ut supplicatio prodigijs expiandis fieret: altera quæ priore anno valerudinis populi causa vota esset, ea vti feriæq; essent. Itaque sacrificatum est, ut decemviri scriptum ediderunt. Eodem anno ædes Iunonis Lacinia detecta. Q. Fuluius Flaccus censor ædem Fortunæ equestris, quæ in Hispania Prætor bello Celtiberico vouerat, faciebat enixò studio, ne vllum Romæ amplius aut magnificentius templum esset. Magnum ornamentum se templo ratus adiecturum, si tegulæ marmoreæ essent: profectus in Bruttios, ædem Iunonis Lacinia ad partem dimidiam detegit, id satis fore ratus ad tegendum quod ædificaretur. Naues paratæ fuerunt, quæ tollerent atq; asportarent, auctoritate censoria socijs deterritis id sacrilegium prohibere. Postquam censor redijt, tegulæ expositæ de nauibus ad templum portabantur. quanquam vnde essent silebatur, non tamen celari potuit. Fremitus igitur in curia ortus est: ex omnibus partibus po-

Cōsules ante hunc annum nulli in socijs oneri aut sumptui fuerunt.

Legati ex Ætolia & Macedonia redeunt.

Prodigia.

Libri fatales.

Tegula marmorea ex æde Iunonis Lacinie detracta.

stulabatur, ut consules eam rem ad senatum referrent. Ut verò accersitus in curiam censor venit, multò infestius singuli vniuersiq; præsentem lacerare: templum augustissimum regionis eius, quod non Pyrrhus, non Annibal violassent, violare parum habuisse, nisi detexisset fœdè, ac propè diruisset. Detractum culmè templo, nudatum tectum patère imbris putrefaciendum. censorem moribus regendis creatum, cui facta tecta exigere sacris publicis, & loca tuenda more maiorum traditum esset: cum per sociorum vrbes diruentem templa, nudantemq; tecta ædium sacrarum vagari: & quod si in priuatis sociorum ædificijs faceret, indignum videri posset, id deum immortalium templa demolientem facere, & obstringere religione populum Romanum ruinis templorum templa ædificantem: tanquam non ijdem vbiq; dii immortales sint, sed spolijs aliorum alij colendi exornadíq;. Cùm priusquam referretur, appareret quid sentirent patres, relatione facta in vnam omnes sententiam ierunt: ut hæ regulæ reportandæ in templum locarentur, piaculariaq; Iunoni fierent. Quæ ad religionem pertinent, cum cura facta: tegulas relictas in arca templi, quia reponendarum nemo artifex inire rationem potuerit, redemptores nuntiarunt. Ex prætoribus qui in prouincias ierant, Cn. Fabius Massiliæ moritur, cùm in citeriorem Hispaniam iret. Itaq; cùm id nuntiatum à Massiliensibus legatis esset, senatus decreuit: ut P. Furius & Cn. Seruilius, quibus succedebatur, inter se fortirètur, vter citeriorem Hispaniam prorogato imperio obtineret. Sors opportuna fuit, P. Furius idem, cuius ea prouincia fuerat, remaneret. Eodè anno cùm agri Ligustini & Gallici q; bello capti erat, aliquantum vacaret, Senatusconsultum factum, ut is ager viritim diuideretur. Decemuiros in eam rem ex senatusconsulto creauit A. Artilius prætor urbanus, M. Æmylium Lepidum, C. Cassium, T. Ebutium Parrum, C. Tremellium, P. Cornelium Cethegum, Q. & L. Apuleios, M. Cæcilium, C. Salonium, C. Munatium. Diuiserunt dena iugera in singulos, socijs nominis Latini terna. Per idem tempus quo hæc agebantur, legati ex Ætolia Romam venerunt, de discordijs seditionibusq; suis: & Thessali legati, nuntiantes quæ in Macedonia gererentur. Perseus iam bellum viuo patre cogitatum in animo voluens, omnes non gentes modò Græciæ, sed ciuitates etiam, legationibus mittendis, pollicendo plura quàm præstando, sibi conciliabat, Erant tamen magna ex parte hominum ad fauorem eius inclinati animi, & aliquanto quàm in Eumenem propensiores, cum Eumenis beneficijs muneribusq; omnes Græciæ ciuitates & pleriq; principum obligati essent: & ita se in regno suo gereret, ut quæ sub ditione eius vrbes essent, nullius liberæ ciuitatis fortunam secum mutatam vellent.

Contra Persea fama erat post patris mortem vxorem manu sua occidisse: Apellem ministrum quondam fraudis in fratre tollendo, atq; ob id requisitum à Philippo ad supplicium, exulantem, accersitum post patris mortem ingentibus promissis ad præmia tantæ perpetratæ rei, clam interfecisse. Intestinis externisq; præterea multis cædibus infamem, nec vllò commendabilem merito, præferabant vulgo ciuitates, tam pio erga propinquos, tam iusto in ciues, tam munifico erga omnes homines regi: seu fama & maiestate Macedonum regum præoccupati ad spernendum originem noui regni, seu mutationis rerum cupidi, seu quia eum obiectum esse Romanis volebant. Erant autem non Ætoli modò in seditionibus propter ingentem vim æris alieni, sed Thessali etiã: ea contagione velut tabes in Perræbiã quoq; id peruascerat malum. Cùm Thessalos in armis esse nuntiatum est, Ap. Claudium legatum ad eas res aspiciendas componendasq; senatus misit. Qui vtriusq; partis principibus castigatis, cum iniusto scenore grauatum es alienum, ipsis magna ex parte concedentibus qui onerant, leuasset, iusti crediti solutionem in annorù pensiones distribuit. Per eundem Appium eodemq; modo compositæ in Perræbiã res. Ætolorum causas Marcellus Delphis per idem tempus hostilibus actas animis, quas intestino gesserant bello, cognouit. Cùm certatum vtrinq; temeritate atq; audacia cerneret, decreto quidem suo neutram partem aut leuare, aut onerare voluit: communiter ab vtriusq; petijt, abstinerent bello, & obliuionæ

Eumenis beneficentia.

Persei crudelitas.

Thessali intestino bello vexantur, & ab Appio placantur.

Appius res in Perræbiã componit.

- A** obliuione præteritorum, discordias finirent. Huius reconciliationis inter ipsos fides obsidibus vltro citroque datis firmata est. Corinthum, vt ibi deponerentur obsides, conuenitur. A Delphis & Ætolico concilio Marcellus in Peloponnesum traiecit, quò Achæis edixerat conuentum. Vbi collaudata gente, quod constanter vetus decretum de arcendis aditu finium regibus Macedonum tenuissent, in signe aduersus Persea odium Romanorum fecit: quod vt maturius erumperet, Eumenes rex, cõmentarium ferens secum, quod de apparatibus belli omnia inquirens fecerat, Romam venit. Per idem tempus quinq; legati ad regem missi, qui res in Macedonia aspicerent. Alexandriam ijdem ad Ptolemæum renouandæ amicitia causa proficisci iussi. Legati erant hi, C. Valerius, Cn. Lutatius Cerco, Q. Bæbius Sulca, M. Cornelius Mammula, M. Cæcilius Denter. Et ab Antiocho rege sub idem tempus legati venerunt: quorû princeps Apollonius in senatum introductus, multis iustisq; causis regem excusauit, quòd stipendium ferius quoad diem præstaret: id se omne aduexisse, ne cuius nisi temporis gratia regi fieret. Donum præterea afferre, vasa aurea quingentûm pondo. Petere regem, vt quæ cum patre suo societas atq; amicitia fuisset, ea secum renouaretur: imperaretq; sibi populus Romanus, quæ bono fideiq; socio regi essent imperanda, se nullo vsquam cessaturum officio. Ea merita in se senatus fuisse, cum Romæ esset, eam comitatem iuuentutis, vt pro rege, non pro obside omnibus ordinibus fuerit. Legatis benignè responsum, & societatem renouare cum Antiocho quæ cum patre eius fuerat, A. Atilius Prætor vrbanus iussus. Quæstores vrbanus stipendium, vasa aurea censores acceperunt: eisq; negotium datum est, vt ponerent ea in quib⁹ templis videretur: legatoq; centum millium æris munus missum, & ædes liberæ hospitio datæ sumtusq; decretus, donec in Italia esset. Legati qui in Syria fuerant, renunciauerunt, in maximo eum honore apud regem esse, amicissimumq; populo Romano. In prouincijs eo anno hæc. C. Cicereius Prætor in Corsica signis collatis pugnavit: septem millia Corsorum cæsa: capti amplius m. & dcc. Vouerat in ea pugna prætor ædem Iunonis Monetæ. Pax deinde data petentibus Corsis, & exacta ceræ ducena millia pondo. Ex Corsica subacta Circereius in Sardiniam transmisit. Et in Liguribus in agro Statellati pugnatum ad oppidum Carystum. Eò se magnus exercitus Ligurum contulerat. Primò sub aduentû M. Popilij consulis mœnibus sese continebant: deinde postquam oppidum oppugnaturum Romanum cernebant, progressi ante portas aciem struxerunt: nec consul, vt qui id ipsum oppugnatione cõminanda quæfisset, moram certamini fecit. Pugnatum est amplius tres horas, ita vt neutrò inclinaret spes. Quod vbi consul vidit, nulla parte moueri Ligurum signa, imperat equitibus, vt equos cõscendant, ac tribus simul partibus in hostes quanto maximo possent tumultu incurrant. pars magna equitum, mediam traiecit aciem, & ad terga pugnantium peruasit. Inde terror iniectus Liguribus: diuersi in omnes partes fugerunt, per pauci retro in oppidum, quia inde se maximè obiecerat eques. & pugna tam peruicax multos absumpsit Ligurum, & in fuga passim cæsi sunt. decem millia hominum cæsa traduntur, amplius dcc. passim capti. Signa militaria relata lxxxii. nec incruenta victoria fuit, amplius tria millia militum amissa, cum cedentibus neutris ex parte vtraq; primores caderent. Post hanc pugnam ex diuersa fuga in vnum collecti Ligures, cum maiorem multo partem ciuium amissam quàm superesse cernerent (nec enim plus decem millia hominum erant) dediderunt sese, nihil quidem illi pacti: sperauerant tamen non atrocius quàm superiores imperatores, eos. in se sequiturum. At ille arma omnibus ademit, oppidum diruit, ipsos bonaq; eorum vendidit: literasq; senatui de rebus ab se gestis misit. Quas cum A. Atilius Prætor in curia recitasset (nam eos alter Posthumius agris recognoscendis in Campania occupatus aberat) atrox res visa senatui: Statellates, qui vni ex Ligurum gente non tulissent arma aduersus Romanos, tum quoque oppugnatos, non vltro inferentes bellum, deditos in fidem populi Romani, omni vltimæ crudelitatis exemplo laceratos ac deletos esse: tot millia capitum inno-

*Ætoli reconcilian-
tur.*

*Legati ad Persea
missi.*

*Antiochus legatos
Roman mittit.*

Pax data Corsis.

*Ligures victi in de-
ditionē veniunt.*

*Consul Ligures de-
ditos eorumq; bo-
na vendidit.*

Senatus Consultum de Liguribus in sedem suam restituendis.

A. 187

Lustrum.

Locusta agros Apulia depopulantur.

xiorum fidem implorantia populi Romani, ne quis vnquam se postea dedere aude- F
ret, pessimo exemplo venisse: & distractos passim, iustis quondam hostibus populo Romano pacatis seruire. Quas ob res placere senatui, M. Popilium cos. Ligures pretio emptoribus reddito, ipsos restituere in libertatem: bonaq; vt ijs, quicquid eius recuperari possit, reddantur curare: arma primo quoq; tempore fieri in ea gente: consulem de prouincia decedere, cum deditos in sedem suam Ligures restituisset: claram victoriam vincendo oppugnantes, non sc̄uendo in afflictos fieri. cos. qua ferocia animi vsus erat in Liguribus, eandem ad non parendum senatui habuit: legionibus extemplò Pisas in hybernacula missis, iratus patribus, infestus prætori, Romam redijt: senatuq; extemplò ad ædem Bellonæ vocato, multis verbis inuectus est in prætorem: qui cum ob rem bello benè gestam, vt dijs immortalibus honos haberetur, G
referre ad senatum debuisset, aduersus se pro hostibus senatusconsultum fecisset, quo victoriam suam ad Ligures transferret, dedi q; ijs propè consulem prætor iuberet. Itaque multam ei se dicere: à patribus postulare, vt senatusconsultum in se factum tolli iuberent: supplicationemq;, quam absentes ex literis de benè gesta Republica missis decernere debuerint, præsentis honoris deorum primùm causa, deinde & sui aliquo tandem respectu decernerent. Nihilò lenioribus quàm absens senatorū aliquot orationibus increpitus, neutra impetrata re in prouinciam redit. Alter cos. Posthumius, cōsumpta æstate in recognoscendis agris, ne visã quidem prouincia sua, comitorum causa Romam redijt: coss. C. Popilium Lenatem, P. Ælium Ligurem creauit. Prætores exinde facti, C. Licinius Crassus, M. Iunius Pænus, Sp. Lucretius, Sp. Cluuius, Cn. H
Sicinius, C. Memmius iterum. Eo anno lustrum cōditum est. Censores erant Q. Fuluius Flaccus, L. Posthumius Albinus: Posthumius condidit. Censa sunt ciuium Romanorum capita cclxix. millia, & quindecim. Minor aliquanto numerus, quia L. Posthumius cos. pro cōcione edixerat, qui sociū Latini nominis ex edicto C. Claudio cos. redire in ciuitates suas debuissent, ne quis eorū Romæ, sed omnes in suis ciuitatibus censerentur. Concors & è Republica censura fuit: omnes quos senatu mouerunt, quibusq; equos ademerunt, ærarios fecerunt, & tribu mouerunt: neq; ab altero noratum alter probauit. Fuluius ædem fortunæ equestris, quam proconsul in Hispania dimicans cum Celtiberorum legionib⁹ vouerat, annos sex postquam vouerat, dedicauit: & scenicos ludos per quadriduum, vnū diem in circo fecit. L. Cornelius Lentulus Decemuir sacrorum eo anno mortuus est: in locū eius suffectus A. Posthumius I
Albinus. Locustarū tantæ nubes à mari vento repente in Apuliam illatæ sunt, vt examinibus suis agros latè operirent. Ad quam pestem frugū tollendā Cn. Sicinius Prætor designatus cum imperio in Apuliam missus, ingenti agmine hominū ad colligendas eas coacto, aliquantū temporis absumpsit. Principium insequentis anni, quo C. Popilius & P. Ælius fuerunt coss. residuas contentiones ex priore anno habuit. Patres referri de Liguribus, renouariq; senatusconsultum volebant, & cos. Ælius referebat. Popilius & collegam & senatū pro fratre deprecabatur: & præ se ferens, si quid decernerent intercessurum, collegam deterruit. patres eò magis vtriq; pariter coss. infensi incepto perstabant. Itaq; cum de prouincijs ageretur, & Macedonia, iam imminente Persei bello, peteretur, Ligures ambobus consulibus decernuntur: Macedoniam decreturos negant, ni de M. Popilio referretur. Postulantibus deinde, vt nouos exercitus scribere, aut supplementum veteribus liceret, vtrunq; negatū est. Prætorib⁹ quoq; in Hispaniam supplementum petentib⁹ negatum: M. Iunio in citeriorem, Sp. Lucretio in vltiorem, C. Licinius Crassus vrbanam iurisdictionem, Cn. Sicinius inter peregrinos erat fortitus. C. Memmius Siciliam, Sp. Cluuius Sardiniam. coss. ob eairati senatui, Latinis ferijs in primam quamque diem indictis, in prouinciam abituros se denunciarunt: nec quicquam Reipublicæ acturos, præterquam quod ad prouinciarum administrationem attineret. Attalum regis Eumenis fratrem legatum venisse Romam, Valerius Antias his consulib⁹ scribit, ad deferenda de Perseo crimina indicant-

- A** indicandosq; apparatus belli. Plurium annales, & quibus credidisse malis, ipsum Eumenes venisse tradunt. Eumenes igitur ut Romam venit, exceptus cum tanto honore, quantum non meritis tantum eius, sed beneficijs etiam suis, ingentia quæ in eum congesta erant, existimaret deberi populo Romano, in senatum est introductus. Causam veniendi sibi Romam fuisse dixit, præter cupiditatem vivendi deos, hominesq; quorum beneficio in ea fortuna esset, supra quam ne optare quidem auderetur etiam ut coram moneret senatum, ut Persei conatus obviam irer. Orsus inde à Philippi consilijs, necem Demetrii filij retulit, aduersantis Romano bello. Bastarnarum gentem excitam sedibus suis, quorum auxilijs fretus in Italiam transiret. Hæc eum volutantem in animo, oppressum fato regnum ei reliquisse, quem infestissimum esse
- B** sensitset Romanis. Itaq; Persea hæreditarium à patre relictum bellum, & simul cum imperio traditum, iam iam primùm alere ac fouere omnibus consilijs. Florere præterea iuuentute, quam stirpem longa pax ediderit: florere opibus regni, florere etiam ætate. Quæ cum corporis robore ac viribus vigeat, animum esse inueteratum diutina arte atq; vsu belli. Iam inde à puero, patris contubernio, Romanis quoque bellis, non finitimis tantum assuetum, missum à patre in expeditiones multas, variasq;. Iam ex quo ipse accepisset regnum, multa quæ non vi, non dolo, Philippus omnia expertus potuisse moliri, admirando rerum successu tenuisse. Accessisse ad vires eam, quæ longo tempore, multis magnisq; meritis pareretur, auctoritatem. Nam apud Græciæ atq; Asiæ ciuitates, vereri maiestatem eius omnes. Nec pro quibus meritis, pro quâ
- C** munificentia, tantum ei tribuatur, cernere: nec dicere pro certo posse, vtrum felicitate id quadam eius accidat: an, quod ipse vereatur dicere, inuidia aduersus Romanos fauorem illi conciliet. Inter ipsos quoque reges ingentem auctoritate, Seleuci filiam duxisse eum non petentem, sed petitum vltro: sororem dedisse Prusiæ precanti ac oranti: celebratas esse vtrasque nuptias gratulatione donisq; innumerabilium legationum. & velut auspicijs nobilissimis populis deductas esse. Bœotorum gentem captatam Philippo, nunquam ad scribendum amicitiaæ fœdus adduci potuisse: tribus nunc locis cum Perseo fœdus incisum literis esse: vno Thebis, altero ad Sidenum augustissimo & celeberrimo in templo, tertio Delphis. in Achaico concilio verò, nisi discussa res per paucos Romanum imperium intentantes esset, eò rem propè adductam, ut aditus & in Achaïam daretur. At herculè suos honores, cuius merita in eam gentem priuatim an publicè sint maiora, vix dici posset, partim desertos per incultum ac negligentiam, partim hostiliter sublatos esse. Iam Ætolos quem ignorare in seditionibus suis non ab Romanis, sed à Perseo præsidium petijisse. His eum fultum societatis atq; amicitijs, eos domesticos apparatus belli habere, ut externis nõ egeat: triginta millia peditum, quinque millia equitum: in decem annos frumentum præparare, ut abstinere & suo & hostium agro frumentandi causa possit. Iam pecuniam tantam habere, ut decem millia mercenariorum militum præter Macedonum copias, stipendium in totidem annos præparatum habeat: præter annum quod ex metallis regijs capiat vectigal. Arma vel tribus tantis exercitibus in armamentaria congestis.
- E** Iuuentutem, ut iam Macedonia deficiat, velut ex perenni fonte vnde hauriat, Thraciam subiectam esse. Reliquum orationis adhortatio fuit. Non ergo hæc, inquit, incertis iactata rumoribus, & cupidius credita, quia vera esse de inimico crimina volebam, adfero ad vos Patres conscripti, sed comperta & explorata, haud secus quàm si speculator missus à vobis subiecta oculis referrem. Neque relicto regno meo, quod amplum & egregium vos fecistis, mare tantum traiecissem, ut vana ad vos afferendo fidem abrogarem mihi. Cernebam nobilissima Asiæ & Græciæ ciuitates indies magis denudantes iudicia sua: mox si permitteretur, eò processuras, vnde receptum ad pœnitendum non haberent. Cernebam Persea non continentem se Macedonia regno, alia armis occupantem: alia, quæ vi subigi non possunt, fauore ac beneuolentia completentem. Videbam quàm impar esset fors, cum ille vobis bellum, vos ei securam pa-

Eumenes Romanum venit, & Persea consilia detegit.

ram pa-

ram pacem prestaretis. Quamquam mihi quidem non parere, sed gerere penè bellum videbatur. Abrupolim socium atq; amicum vestrum regno expulit. Artetarum Illyrium, quia scripta ab eo quaedam vobis comperit, socium item atq; amicum vestrum interfecit. Euerfam & Callicritum Thebanos, principes ciuitatis, quia liberius aduersus eum in concilio Bœotorum locuti fuerant, delaturosq; ad vos quę agerentur professi erant, tollendos curauit. Auxilium Bizantijs aduersus fœdus tulit. Dolopiæ bella intulit. Thessaliam & Doridem cum exercitu peruasit, vt in bello intestino deterioris partis auxilio meliorem affligeret. Confudit & miscuit omnia in Thessalia, Perræbiq; spe nouarum tabularum, vt manu debitorum obnoxia sibi optimates opprimeret. Hęc cum vobis quiescentibus & patientibus fecerit, & concessam sibi Græciam esse à vobis videat, pro certo habet, neminem sibi antequam in Italiam traiecerit, armatum occursum. Hoc quàm vobis tutum aut honestum sit, vos videritis: ego certerè mihi turpe esse duxi, prius Persea ad bellum inferendum, quàm me socium ad prædicendum vt caueretis, venire in Italiam. Functus necessario mihi officio, & quodam modo liberata atq; exonerata fide mea, quid vltra facere possum, quàm vt deos deasq; precer, vt vos & vestræ Reipublicæ, & nobis socijs atque amicis, qui ex vobis pendemus, consulatis? Hęc oratio mouit patres conscriptos. cæterum in præsentia nihil, præterquam fuisse in curia regem, scire quisquam potuit: eo silentio clausa curia erat. Bello deniq; perfecto, quæq; dicta ab rege, quæq; responsa essent, emanauere. Persei deinde regis legatis post paucos dies senatus datus est. Cæterum præoccupatis non auribus magis quàm animis ab Eumene rege, omnis & defensio & deprecatio legatorum respuebatur: & exasperauit animos ferocia animi Harpali, qui princeps legationis erat. Is velle quidem & laborare dixit regem, vt purganti se nihil hostile dixisse aut fecisse fides habeatur: cæterum si peruicacius causam belli quæri videat, forti animo defensurum se. Martem communem esse, & euentum incertum belli. Omnibus ciuitatibus Græciæ atq; Asiæ curæ erat, quid Persei legati, quid Eumenes in senatu egisset: & propter aduentum eius, quem moturum aliquid febantur, miserant pleræq; ciuitates alia in speciem præferentes legatos: & legatio Rhodiorum erat, ac Saryrius princeps, haud dubius, quin Eumenes ciuitatem quoque suam Persei criminibus iunxisset. Itaque omni modo per patronos hospitesq; disceptandi cum rege locum in senatu querebat. Quod cum contigisset, libertate intemperantius inuectus in regem, quod Lygiorum gentem aduersus Rhodios concitasset, grauiorq; Asię esse quàm Antiochus fuisset: popularem quidem ac gratam populis Asiæ (nam eo quoque iam fauor Persei venerat) orationem habuit: cæterum inuisam senatui, inutilemq; sibi & ciuitati suæ. Eumeni verò conspiratio aduersus eum, fauorem apud Romanos fecit: ita omnes ei honores habiti, donaq; quam amplissima data, cum sella curuli atque eburneo scipione. Legationibus dimissis, cum Harpalus, quanta eximia celeritate poterat, regressus in Macedoniam, nunciasset regi: nondum quidem parantes bellum reliquisse se Romanos, sed ita infestos, vt facile appareret non dilatuos: & ipse, præterquam quod & ita credebat futurum, iam etiam volebat, in flore virium se credens esse. Eumeni ante omnes infestus erat: à cuius sanguine ordiens bellum, Euandrum Cretensem ducem auxiliorum, & Macedonas tres assuetos ministerijs talium facinorum, ad cædem regis subornat: literasq; eis dat ad Praxo hospitam, principem auctoritate & opibus Delphorum. Satis constabat, Eumenem vt sacrificaret Apollini, Delphos ascensurum. Progressi cum Euandro insidiatores, nihil aliud ad peragendum inceptum, quàm loci opportunitatem omnia circumeuntes querebant. Ascendentibus ad templum à Cirra, priusquam perueniretur ad frequentia ædificijs loca, maceria erat ab læua semitæ paulum extans à fundamento, quæ singuli transirent: dextra pars labe terræ in aliquantum altitudinis diruta erat. post maceriam se abdiderunt, gradibus astructis, vt ex ea velut è muro tela in prætereuntem conijcerent. Primo à mari circumfusa turba amicorum ac satellitum procedebat: deinde extenua-

Persei legatis datur senatus.

Rhodiorum legatio:

Perseus ad Eumenis cædem sceleratos quosdam subornat.

- A** tenuabant paulatim angustiae agmen. Vbi ad eum locum ventum est, quae singulis eundem erat, primus semitam ingressus Pantaleon Aetoliae princeps, cum quo institutus regi sermo erat. Tum insidiatore exorti saxa duo ingentia deuoluunt: quorum altero caput ictum est regi, altero humerus sopitus: ex semita procliui in decliue multis super prolapsum iam saxis congestis. & caeteri quidem etiam amicorum & satellitum postquam cadentem videre diffugiunt, Pantaleon constanter impavidus mansit ad protegendum regem. Latrones cum breui circumitu maceriae decurrere ad conficiendum saucium possent, velut perfecta re in iugum Parnasi refugerunt eo cursu, ut cum vnus, non facile sequendo per inuia atque ardua, moraretur fugam eorum, ne compresso indicium emanaret, occiderint comitem. Ad corpus regis primo
- B** amici, deinde satellites ac serui concurrerunt: tollentes sopitum vulnere, ac nihil sentientem. viuere tamen ex calore & spiritu remanente in praecordijs senserunt: victurum exigua ac propè nulla spes erat. Quidam ex satellitibus secuti latronum vestigia, cum vsque ad iugum Parnasi nequicquam fatigati peruenissent, re infecta redierunt. Aggressi facinus Macedones ut inconsulète, ita audacter ceptum, nec cõsulète & timidè reliquerunt. Compotem iam sui regem, amici postero die deferunt ad nauem: inde Corinthum, à Corinthio per Isthmi iugum nauibus traductis, Aeginam traiciunt, Ibi adeò secreta eius curatio fuit, admittentibus neminem, ut fama mortuum in Asiam perferret. Attalus quoque celerius quàm dignum concordia fraterna erat, credidit. Nam & cum vxore fratris, & praefecto arci, tanquam iam haud dubius regni haeres est locutus. Quae postea non sefellere Eumenem: & quanquam dissimulare & tacitè habere id pati; statuerat, tamen in primo congressu non temperauit, quin vxoris petendae praematuram festinationem fratri obijceret. Romam quoque fama de morte Eumenis perlata est. Sub idem tempus C. Valerius ex Graecia, qui legatus ad visendum statum regionis eius, speculandaq; consilia Persei regis missus erat, redijt: congruentiaq; omnia criminibus ab Eumene allatis referebat: simul & adduxerat secum Praxo à Delphis, cuius domus receptaculum latronum fuerat. & L. Rammium Brundusinum, qui talis indicij delator erat. Princeps Brundusij Rammius fuit: hospitio quoque & duces Romanos omnes, & legatos, exterarum quoque gentium insignes, praecipuè regios, accipiebat. Ex eo notitia ei cum absente Perseo fuerat: literisq;
- D** spem amicitiae interioris, magnaq; inde fortunae facientibus, ad regem profectus: breui per familiaris haberi, trahi; magis quàm vellet in arcanos sermones est ceptus. Promissis enim ingentibus praemijs petere institit ab eo rex, quoniam duces omnes legatiq; Romani hospitio eius uti assuescent, quibus eorum ipse scripisset, ut venenum dandum curaret. Cuius scire se comparisonem plurimum difficultatis & periculi habere, pluribus conscijs comparari: euentu praeterea incerto esse, ut aut satis efficacia ad rem peragendam, aut tuta ad rem celandam dentur. se daturum quod nec in dando, nec datum, vllò signo deprendi possit. Rammius veritus ne si abnuisset, primus ipse veneni experimentum esset, facturum pollicitus proficiscitur. nec Brundusium antè redire, quàm conuento C. Valerio legato, qui circa Chalcidem
- E** esse dicebatur, voluit. Ad eum primum indicio delato, iussu eius Romam simul venit. Introductus in curiam, quae acta erant exposuit. Haec ad ea quae ab Eumene delata erant accessere, quò maturius hostis Perseus iudicaretur: quippe quem non iustum modò apparare bellum regio animo, sed per omnia clandestina grassari scelera latrociniorum ac veneficiorum cernebant. Belli administratio ad novos consules reiecta est: in praesentia tamen Cn. Sicinium Praetorem, cuius inter ciues & peregrinos iurisdictio erat, scribere milites placuit, qui Brundusium ducti primo quoq; tempore Apolloniam in Epirum traicerentur, ad occupandas maritimas vrbes, vbi eos. cui prouincia Macedonia obuensset, classè appellere tutò, & copias per commodum exponere possit. Eumenes aliquandiu Aeginae retentus periculosa & difficili curatione, cum primum tutò potuit profectus Pergamum, praeter pristinum odium

Eumenes vulneratur.

Eumenes secreta curatur.

Rammius Brundusinus Persei veneficia detegit.

Perseus à senatu hostis iudicatur.

recenti

recenti etiam scelere Persei stimulante summa vi parabat bellum. Legati eò ab Roma gratulantes quòd è tanto periculo euasisset, venerunt. Cùm Macedonicum bellum in annum dilatatum esset, cæteris Prr. iam in prouincias profectis, M. Iunius & Sp. Lucretius, quibus Hispaniæ prouinciæ obuenerant, fatigato sæpe idem petendo senatu, tandem peruicerunt, vt supplementũ sibi ad exercitum daretur. tria millia peditum, c. & quinquaginta equites in Romanas legiones: in socialem exercitum v. millia peditum, & ccc. equites imperare focijs iussi. Hoc copiarum in Hispanias cum Prr. nouis portatum est. Eodem anno quia per recognitionem Posthumij c o s. magna pars agri Campani, quem priuati sine discrimine passim possederant, recuperata in publicum erat, M. Lucretius Tribunus plebis promulgauit, vt agrum Campanum censoris fruendum locarent: quod factum tot annis post captam Capuam non fuerat, vt in vacuo vagaretur cupiditas priuatorum. Cùm in expectatione senatus esset, bello & si non indicto, tamen iam decreto, qui regum suam, Persei qui secuturi amicitiam essent: legati Ariaratis, puerum filium regis secum adducentes Romam venerunt. Quorum oratio fuit, regem educandum filium Romam misisse, vt iam inde à puero assuesceret moribus Romanis, hominibusq;. Petere, vt eum non sub hospitum modo priuatorum custodia, sed publicæ etiam curæ ac velut tutelæ vellent esse. Ea regis legatio grata senatui fuit. Decreuerunt vt Cn. Sicinius prætor ædes instructas locaret, vbi filius regis comitesq; eius habitare possent. Et Thracum legatis apud se disceptantibus, & societatem amicitiamq; petentibus, & quod petebant datum est, & munera binũ millium æris summæ in singulos missa. Hos vtique populos, quòd H ab tergo Macedoniæ Thracia esset, assumptos in societatem gaudebant. Sed vt in Asia quoque & insulis explorata omnia essent, T. Claudium Neronem, M. Decimum legatos miserunt. Adire eos Cretam & Rhodum iusserunt, simul renouare amicitiam, simul speculari, num sollicitati animi sociorum ab rege Perseo essent. In suspensa ciuitate ad expectationem noui belli, nocturna tempestate columna rostrata in Capitolio, bello Punico c o s. cui collega Ser. Fuluius fuit, tota ad imum fulmine discussa est. Ea res prodigij loco habita, ad senatũ relata est. Patres ad aruspices referre, & decemuiros adire libros iusserunt. Decemuiri iustrandum oppidum, supplicationem obsecrationemq; habendam, victimis maioribus sacrificandum & in Capitolio Romæ & in Campania ad Mineræ promontorium renunciarunt. Ludos per decem dies Ioui Opt. Max. primo quoq; die faciendos. Ea omnia cum cura facta. aruspices in bonum versurum id prodigium, prolationemq; finium, & interitum perduellium portendi responderunt: quòd ex hostibus spolia fuissent ea rostra, quæ tempestas disiecisset. Accesserunt quæ cumularent religiones animis. Saturniæ nunciatum erat sanguine per triduum in oppido pluuisse: Calateiæ asinũ tripodem natum, & taurũ cum quinq; vaccis vno ictu fulminis exanimatos: Oximi terra pluuisse. Horũ quoq; prodigiorum causa res diuinæ factæ, & supplicatio vnum diem feriæq; habitæ. Consules ad id tempus in prouincias non exierant: quia neq; vti de M. Popilio referrent, senatui obsequabantur, & nihil aliud decernere prius, statutum patribus erat. Aucta etiam inuidia est Popilij, literis eius, quibus iterum cum Statellatibus Liguribus proconsul pugnasse se scripsit, ac se decem millia eorum occidisse. Propter cuius iniuriam belli, cæteri quoq; Ligurum populi ad arma ierunt. Tum verò non absens modò Popilius, qui deditis contra ius ac fas bellum intulisset, & pacatos ad rebellium incitasset: sed c o s s. quòd non exirent in prouinciam, in senatu increpiti. Hoc consensu patrum accensi M. Martius Sermo, & Quintius Martius Scylla tribuni plebis & c o s s. multam se dicturos, nisi in prouinciam exirent, denunciarunt: & rogationem, quam de Liguribus deditis promulgare in animo haberent, in senatu recitarunt. Sanciebatur vt qui ex Statellis deditis in libertatem restitutus ante Calendas sextiles primas non esset, cuius dolo malo is in seruitutem venisset, vt iuratus senatus decerneret, qui eam rem quæreret, animaduerneretq;. Ex autoritate deinde senatus eam rogationem promulga-

Ager Campanus à censoribus fruendus locatur.

Ariaratis legati Romam veniunt.

Thracũ legati Romam missi.

Prodigia & eorũ expiatio.

Inter senatum & Coss. de M. Popilio certamen.

Tribunorum plebis de Liguribus deditis rogatio.

- A** mulgarunt. Priusquam proficiscerentur coss. Caio Cicereio prætori prioris anni ad ædem Bellonæ senatus datus est. Is expositis, quas in Corsica res gessisset, postulatoq; frustra triumpho: in monte Albano, quod iam in morem venerat, vt sine publica auctoritate fieret, triumphauit. Rogationem Martiam de Liguribus magno consensu plebes sciuit, iussitq; ex eo plebiscito Caius Licinius Pr. cōsuluit senatum, quem quæ- Plebiscitum de Liguribus. rere ex rogatione veller. Patres ipsum eum quærere iusserunt. Tum demum consules in prouinciam profecti sunt, exercitumq; à Marco Popilio cæperunt. Neque tamen Marcus Popilius reuerti Romam audebat, ne causam diceret aduerso senatu, infestiore populo, apud Prætorem qui de quæstione in se posita senatum consuluisset. Huic detrectationi eius Tribb. plebis alterius rogationis denunciatione occurrerunt: vt si
- B** non ante Idus Nouembres in urbem Romam introisset, de absente eo C. Licinius statueret ac iudicaret. Hoc tractus vinculo cum redisset, ingenti cum inuidia in senatum venit. Ibi cum laceratus iurgijs multorum esset, senatusconsultum factum est, vt qui Senatusconsultum de Liguribus. Ligurum post Q. Fuluium, L. Manlium coss. hostes non fuissent, vt eos C. Licinius, Cn. Sicinius prætores in libertatem restituendos curarent, agrumq; ijs trans Padum cos. C. Popilius daret. Multa millia hominum hoc senatusconsulto restituta in libertatem, transductisq; Padum ager est assignatus. M. Popilius rogatione Martia bis apud C. Licinium causam dixit: tertio Pr. gratia consulis absentis & Popiliæ familiæ precibus victus, Idibus Martijs adesse reum iussit, quo die noui magistratus inituri erant honorem: ne diceret ius, qui priuatus futurus esset. Ita rogatio de Liguribus arte
- C** fallaci elusa est. Legati Carthaginenses eotempore Romæ erant, & Gulussa filius Masanissæ: inter eos magnæ contentionis in senatu fuere. Carthaginenses querebantur, præter agrum, de quo antè legati à Roma qui in re præsentis cognoscerent, missi essent, amplius septuaginta oppida castellaq; agri Carthaginensis biennio proximo Masanissam vi atque armis possedisse. Id illi, cui nihil penitus sit, facile esse: Carthaginenses fœdere illigatos silere. Prohiberi enim extra fines efferre arma. Quanquam sciant in suis finibus, si inde Numidas pellerent, se gesturos bellum: illo haud ambiguo capite fœderis deterreri, quo disertè vetentur cum socijs populi Romani bellum gerere. Sed iam vltra superbiam crudelitatemq; & auaritiam eius non pati posse Carthaginenses. missos esse qui orarent senatum, vt trium harum rerum vnã ab se impetrari sinerent: vt vel ex æquo apud socium populum, quid cuiusque esset, disceptarent: vel permitterent Carthaginensibus, vt aduersus iniusta arma pio iustoq; se tutarentur bello: vel ad extremũ, si gratia plus quàm veritas apud eos valeret, semel statuerent, quid donatum ex alieno Masanissæ vellent. Modestius certè daturus eos, & scituros quid dedissent: ipsum nullum præterquam suæ libidinis arbitrio, finem facturum. Horum si nihil impetrarent, & aliquod suum post datam à P. Scipione pacem delictum esset, ipsi potius animaduertent in se. Tutam seruitutem se sub dominis Romanis, quàm libertatem expositam ad iniurias Masanissæ malle. Perire nanq; semel ipsis fatius esse, quàm sub acerbissimi carnificis arbitrio spiritum ducere. Sub hæc dicta lachrymantes procubuerunt, stratiq; humi, non sibi magis misericordiam
- E** quàm regi inuidiam concitarunt. Interrogari Gulussam placuit, quid ad ea responderet: aut si prius mallet, expromeret super qua re Romam venisset. Gulussa neq; sibi facile esse dixit de ijs rebus agere, de quibus nihil mandati à patre haberet: neq; patri facile fuisse mādare, cum Carthaginenses nec de qua re arcturi essent, nec omninò ituros se Romam indicauerint. In æde Æsculapij clandestinum eos per aliquot noctes consilium principũ habuisse, vnde præterea legatos occultis cum mandatis Romam mitti. Eam causam fuisse patri mittendi se Romam, qui deprecaretur senatũ, ne quid communibus inimicis criminantibus se crederent, quem ob nullam aliam causam nisi propter constantem fidem erga populum Romanum odissent. His vtrinq; auditis, senatus de postulatis Carthaginensium consultus, respondere ita iussit: Gulussam placere extemplò in Numidiam proficisci, & nunciare patri, vt de ijs, de quibus Car-

*Romani legati à
Macedonia reuerfi.*

Illyrij legati.

*Ad Illyriorum re-
gem legati à sena-
tu missi.*

thaginienfes querantur, legatos quamprimùm ad fenatum mittat: denunciētq; Car-
thaginienfibus, vt ad difceptandum veniant. Si aliquid poffent Mafaniffæ honoris
caufa & feciffe, & facturos effe: ius gratiæ non dare: agrum quâ cuiufque fit poffideti
velle: nec novos ftatuere fines, fed veteres obferuari, in animo habere. Carthaginien-
fibus victis fe & vrbes & agros concessiffe, non vt in pace eriperent per iniuriam, quæ
iure belli non ademiffent. Ita regulus Carthaginienfesq; dimiffi. Munera ex instituto
data vtrifq;, aliaq; hospitalia comiter conferuata. Sub idem tempus Cn. Seruilius Ce-
pio, Ap. Claudius Cento, T. Annius Lufcus, legati ad res repetendas in Macedoniâ, re-
nunciandamq; amicitiam regis miffi, redierunt: qui iam fua fponfe infeftum Perfei
fenatum infuper accenderunt, relatis ordine quæ vidiffent, quæq; audiffent. Vidiffent
fe per omnes vrbes Macedonum fuma vi parari bellum. Cùm ad regem perueniffent,
per multos dies conueniendi eius potefatem non factam. Postremò cum de-
fperato iam colloquio profecti effent, tum demum fe ex itinere reuocatos, & ad eum
introductos effe. Sui orationis fummam fuiiffe, fœdus cum Philippo ietum, cum ipfo
eo post mortem patris renouatum: in quo difertè prohiberi eum extra fines arma ef-
ferre, prohiberi focios p. r. laceffere bello. Expofita deinde ab fe ordine, quæ ipfi nuper
in fenatu Eumenem vera omnia & comperta referentem audiffent. Samothraciæ
præterea per multos dies occultum confilium cum legationibus ciuitatum Afia re-
gem habuiffent. Pro his iniurijs fatisfieri fenatum æquum cenfere, reddiq; fibi res fo-
cijsq; fuis, quas contra ius fœderis habeat. Regem ad ea primò accenfum ira incle-
menter locutum, auaritiã fuperbiamq; Romanis obijcientem frequenter, quòd
alij fuper alios legati venirent, fpeculari dicta factaq; fua, quod fe ad nutum imperi-
umq; eorum omnia dicere ac facere æquum cenferent: postremò multum ac diu vo-
ciferatum, reuerti poftero die iuffiffe, fcriptum fe refponfum dare velle: tum ita fibi
fcriptum traditum effe. Fœdus cum patre ietum, ad fe nihil pertinere. Id fe renouari,
non quia probaret, fed quia in noua poffeffione regni patiẽda omnia effent, paffum.
Si nouum fœdus fecum facere vellent, conuenire prius de conditionibus debere: & fi
in animũ inducerent, vt ex æquo fœdus fieret, & fe vifurũ quid fibi faciendum effet,
& illos credere Reipublicæ confulturos. Atq; ita fe proripuiiffe, & fummoueri è regia
omnes ceptos: tum fe amicitiam & focietatem renunciaffe. Qua voce eum accenfum
reftitiffe, atq; voce clara denunciaffe fibi, vt triduo regni fui decederent finibus. Ita fe
profectos, nec fibi aut venientibus, aut manentibus quicquam hospitaliter aut beni-
gnè factum. Theffali deinde Ætoliq; legati auditi. Senatui, vt fcirent quamprimùm
quibus ducibus vfura Respublica effet, literas mitti confulibus placuit: vt vter eorum
effet, Romam ad magistratus creandos veniret. Nihil magnoperè quod memorari
attineat Reipublicæ eo anno confules geffent: magis è Republica vifum erat, com-
primi ac fedari exafperatos Ligures. Cùm Macedonicum bellum expectaretur, Gen-
tium quoq; Illyriorum regem fufpectum Iffenfes legati fecerunt: fimul quefti fines
fuos fecundo populatum: fimul nunciantes, vno animo viuere Macedonum atq; Il-
lyriorum regem, communi confilio parare Romanis bellum: & fpecie legatorum Il-
lyrios fpeculatores Romæ effe, Perfeo authore miffos, vt quid ageretur fcirent: Illyrij
vocati in fenatum: qui cùm legatos fe effe miffos ab rege dicerent ad purganda crimi-
na, fi qua de rege Iffenfes deferrent: quæfitum, ecquid ita nõ adiffent magistratum, vt
ex instituto localautia acciperent: fciretur deniq; veniffe eos, & fuper qua re veniffent.
Hæfitantibus in refponfo, vt curia excederent dictum: refpõfum tanquam legatis, vt
qui adire fenatum nõ postulaffent, dari non placuit: mittendosq; ad regem legatos
cenfuerunt, qui nunciarent, qui focij quererentur apud fenatum exuftum à rege a-
grum. non æquum eum facere, qui ab focijs fuis non abftineret iniuriam. In hanc le-
gationem miffi, A. Terentius Varro, C. Pletorius, C. Cicereius. Ex Afia qui circa focios
reges miffi erant legati redierunt, qui renunciaient, Eumenem in ea, Antiochum in
Syria, Ptolemæum in Alexandria fe fe conueniffe. Omnes folicitos legationibus Per-
fei, fed

A sei, sed egregiè in fide permanere, pollicitosq; omnia, quæ P. R. imperasset præstaturos. & ciuitates socias adisse. cæteras satis fidas, solos Rhodios fluctuantes & imbutos Persei consilijs inuenisse. Venerant Rhodij legati ad purganda ea quæ vulgo iactari de ciuitate sciebant: cæterum senatum ijs dari, cum noui consules magistratum inissent, placuit. Belli apparatus non differendum censuerunt. C. Licinio Prætori negotium datur, vt ex veteribus quinqueremibus in naualibus Romæ subductis, quæ possent vsui esse reficeret, pararetq; naues quinquaginta. Si quid ad eum numerum explendum deesset, C. Memmio collegæ in Siciliam scriberet, vt eas quæ in Sicilia naues essent, reficeret atq; expediret, vt Brundisium primo quoq; tempore mitti possent. Socios nauales libertini ordinis in viginti & quinq; naues ex ciuibus Romanis C. Licinius Prætor scribere iussus, in quinq; & viginti parem numerum Cn. Sicinius socijs imperaret: idem Prætor peditum viii. millia, cccc. equites à socijs Latini nominis exigeret. Hunc militem qui Brundisij acciperet, atque in Macedoniam mitteret, A. Atilius Serranus, qui priore anno Prætor fuerat, deligitur: Cn. Sicinius Pr. qui exercitum paratum ad traiciendum haberet. C. Popilio cos. ex autoritate senatus C. Licinius Pr. scribit, vt & legionem secundam quæ maximè veterana in Liguribus erat, & socios Latini nominis quatuor millia peditum, cc. equites Idibus Februarijs Brundisij adesse iuberet. Hac classe & hoc exercitu Cn. Sicinius prouinciã Macedonã obtinere, donec successor veniret iussus, prorogato in annum imperio. Ea omnia quæ senatus censuit impigre facta sunt. Duodequadraginta quinqueremes ex naualib⁹ deductæ: qui deduceret eas Brundisium, L. Porcius Licinius præpositus: duodecim ex Sicilia missæ. Ad frumentum classi exercituiq; coemendum in Apuliam Calabriamq; tres legati missi, Sex. Digitius, T. Iuuenius, M. Cæcilius. Ad omnia præparata Cn. Sicinius Prætor paludatus ex vrbe profectus, Brundisium venit. Exitu propè anni C. Popilius c o s. Romam redijt, aliquanto serius quàm senatus censuerat: cui primo quoq; tempore magistratum creare, cum tantum bellum immineret, iussum erat. Itaq; non secundis auribus patrum auditus est cos. cum in æde Bellonæ de rebus in Liguribus gestis differeret: succlamationes frequentes erant, interrogationesq;, cur scelesti fratris oppressos Ligures in libertatem nõ restituisset. Comitia consularia in quam edita erant diem ad xii. Calend. Mart. sunt habitã. Creati coss. P. Licinius Crassus, C. Cassius Longinus. Postero die prætores facti, C. Sulpitius Galba, L. Furius Philus, L. Canuleius Diues, C. Lucretius Gallus, C. Caninius Rebilus, L. Iunius Annalis. His prætoribus prouinciæ decretæ, duæ iure Romæ dicendo, Hispania, & Sicilia, & Sardinia, vt vni fors integra esset, quò senatus censuisset. coss. designatis imperauit senatus, vt qua die magistratum inissent, hostijs maioribus ritè maçtatis precarentur, vt quod bellum P. R. in animo haberet gerere, vt id prosperum eueniret. Eodem die decreuit senatus, vt C. Popilius cos. ludos per decem dies Ioui Opt. Max. voueret, donaq; circa omnia puluinaria dari, si Respublica decem annos in eodem statu fuisset. Ita vt censuerat, in Capitolio vouit cos. ludos fieri, donariaq; dari, quanta ex pecunia decressët senatus: cum centum & quinquaginta non minus adessent, præeunte verba

D Lepido pontifice maximo id votum susceptum est. Eo anno sacerdotes publici mortui L. Æmylius Pappus decemuir sacrorum, & Q. Fuluius Flaccus pontifex, qui priore anno fuerat censor. Hic scæda morte perijt. Ex duobus filijs eius qui tum in Illyrico militabant, nunciatum, alterum decessisse, alterum graui & periculoso morbo ægrum esse. Obruit animum simul luctus, metusq;: manè ingressi cubiculum ferui, laqueo dependentem inuenere. Erat opinio, post censuram minus cõpotem fuisse sui: vulgo Iunonis Lacinæ iram ob spoliatum templum alienasse mentem ferebant. Suffectus in Æmylij locum decemuir M. Valerius Messala, in Fuluij, pontifex Cn. Domitius Ænobarbus, oppidò adolescens sacerdos lectus. P. Licinio, C. Cassio c o s s. non vrbs tantum Roma, nec terra Italia, sed omnes reges ciuitatesq;, quæ in Europa, quæq; in Asia erant, conuerterant animos in curam Macedonici ac Romani belli. Eumenem

Belli apparatus
aduersus Perse.

Cn. Sicinius prouinciã
Macedoniam
obtinere iuberetur.

A. 159.

Q. Fuluij Flacci
pontificis mors
scæda.

Eumenes Asiæ rex.

cum verus odium stimulabat, tum recens ira, quod scelere eius propè vt víctima ma-
 F
 Prusias rex Bithy- Status Delphis esset. Prusias Bithyniæ rex statuerat abstinere armis, euentumq; ex-
 niæ. pectare. Nam neque pro Romanis se æquum censere aduersus fratrem vxoris arma
 Ariarates Cappa- ferre: & apud Persea victorem veniam per sororem impetrabilem fore. Ariarates Cap-
 padocum rex. padocum rex præterquam quod Romanis suo nomine auxilia pollicitus erat, ex quo
 Antiochus Syria est iunctus Eumeni affinitate in omnia belli pacisq; se confociauerat consilia. Antio-
 rex. chus imminebat quidem Ægypti regno, & pueritiam regis, & inertiam tutorum
 spernens, & ambigendo de Cœlesyria causam belli se habiturum existimabat, gestu-
 rumq; sine vilo impedimento, occupatis Romanis in Macedonico bello, id bellum:
 tamen omnia & per suos legatos senatui, & ipse legatis eorum eximie pollicitus erat.
 Ptolemæus Aegy- Ptolemæus propter ætatem alieni etiam tum arbitrij erat: tutores & bellum aduer-
 pti rex. sus Antiochum parabant, quo vindicarent Cœlesyriam, & Romanis omnia pollice-
 Masaniffa rex Nu- bantur ad Macedonicum bellum. Masaniffa & frumento iuuabat Romanos, & au-
 midia. xilia cum elephantis, Misagenemq; filium mittere ad bellum parabat. Consilia au-
 tem in omnem fortunam ita disposita habebat. Si penes Romanos victoria esset,
 suas quoq; in eodem statu mansuras res, neq; vltra quidquam mouendum: nõ enim
 passuros Romanos vim Carthaginensibus afferri. Si fractæ essent opes Romano-
 rum, quæ tum protegerent Carthaginenses, suam omnem Africam fore. Gentijs rex
 Gentijs rex. Illyriorum fecerat potius cur suspectus esset Romanis, quàm satis statuerat vtram
 foueret partem: impetuq; magis quàm consilio ijs aut illis se adiuncturus videba-
 tur. Corys Thrax Odrysarum rex euidenter Macedonum partis erat. Hæc sententia
 H
 Corys Odrysarum regulus. regibus cum esset de bello, in liberis gentibus populisq;, plebs vbiq; omnis fermè, vt
 solet, deterioribus erat ob regem Macedonesq; inclinata: principum diuersa cerneret
 studia. Pars ita in Romanos effusi erant, vt auctoritatem immodico fauore corrup-
 perent: pauci ex ijs iustitia imperij Romani capti: plures ita, si præcipuam operam na-
 uassent, potentes sese in ciuitatib⁹ suis futuros rati. Pars altera regiæ adulationis erat,
 quos es alienū & desperatio rerum suarū eodem manente statu, præcipientes ad nouan-
 da omnia agebat: quosdam ventosum ingenium, quia Perseus magis auræ popularis
 erat. Tertia pars optima eadem & prudentissima, si vtiq; optio domini potioris dare-
 tur, sub Romanis quàm sub rege malebat esse: si liberum inde arbitrium fortunæ ef-
 set, neutram partem volebant potentiolem altera oppressa fieri: sed illibatis potius
 I
 viribus vtriusq; partis, pacem ex eo manere: ita inter vtrosq; optimam conditionem
 ciuitatum fore, protegente altero semper inopem ab alterius iniuria. Hęc sentientes,
 certamina fautorum vtriusq; partis taciti ex tuto spectabant. Coss. quo die magistratum
 inierunt ex s. c. cum circa omnia fana in quib⁹ lectisternium maiorē partem vni
 esse solet, maiorib⁹ hostijs immolassent, inde preces suas acceptas ab dijs immortalib.
 ominati, senatui ritè sacrificatum, precationemq; de bello factam renūciarunt. Aru-
 spices ita responderunt, si quid rei nouæ inciperetur, id maturandum esse. victoriam,
 triumphum, prorogationem imperij portendi. Patres quod faustum felixq; p. r. esset,
 centuriatis comitijs primo quoq; die ferre ad populum coss. iusserunt, vt quod Per-
 K
 seus Philippi filius Macedonum rex aduersus foedus cum patre Philippo ictum, & se-
 cum post mortem eius renouatum, socijs p. r. arma intulisset, agros vastasset, vrbesq;
 occupasset: quodq; belli parandi aduersus p. r. consilia inisset, arma, milites, classē
 eius rei causa comparasset, vt, nisi de ijs reb⁹ satisfecisset, bellum cum eo iniretur. Hęc
 rogatio ad populum lata est. Senatusconsultum inde factum est, vt consules inter se
 prouincias Italiam & Macedoniam compararent fortirentur. Cui Macedonia ob-
 uenisset, vt is regem Persea, quiq; eius sectam secuti essent, nisi p. r. satisfecissent, bel-
 lo persequeretur. Legiones quatuor nouas scribi placuit, binas singulis coss. Id præ-
 cipuè prouinciæ Macedoniae datum, quod cum alterius cos. legionibus quina mil-
 lia & duceni equites ex vetere instituto darentur in singulas legiones: in Macedoni-
 am sena millia peditum scribi iussa, equites trecenti æqualiter in singulas legiones, &
 in sociali

Quid in describen-
do exercitu noua-
rum sit ob bellum
Macedonicum.

- A** in sociali exercitu consuli alteri auctus numerus: xvi. millia peditum. dccc. equites, præter eos quos Cn. Sicinius duxisset dc. equites, in Macedoniam trajiceret. Italiae satis visa xii. millia sociorum peditum, dc. equites. Illud quoque præcipuum datum sorti Macedoniae, ut centuriones militesque veteres scriberet quos vellet consul usque ad quinquaginta annos. In tribunis militum nouatum eo anno propter Macedonicum bellum, quod coss. ex senatusconsulto ad populum tulerunt, ne Trib. militum eo anno suffragijs crearentur, sed coss. prætorumque in ijs faciendis iudicium arbitriumque esset. Inter prætores ita partita imperia. Prætozem cuius fors fuisset ut ire quod senatus censuisset, Brundisium ad classem ire placuit: utque ibi recognosceret socios nauales, dimissisque, si qui parum idonei essent, supplementum legeret ex libertinis: & daret operam, ut duæ partes ciuium Romanorum, tertia sociorum esset. Commeatus classi legionibusque ut ex Sicilia Sardiniaque subueherentur, prætoribus, qui eas prouincias fortiti essent mandari placuit, ut alteras decumas Siculis Sardinisque imperarent, utque id frumentum ad exercitum in Macedoniam portaretur. Siciliam C. Caninius Rebilus est fortitus, L. Furius Philus Sardiniam, L. Canuleius Hispaniam, C. Sulpitius Galba urbanam iurisdictionem, L. Iunius Annalis inter peregrinos. C. Lucretio Gallo, quod senatus censuisset, fors euenit. Inter coss. magis cauillatio quam magna contentio de prouincia fuit. Cassius sine sorte se Macedoniam oppugnaturum dicebat, nec posse collegam saluo iureiurando secum fortiri. Prætozem cum ne in prouinciam iret, in concione iurasse se statim loco statisque diebus sacrificia habere, quæ absente se rectè fieri non possent: quæ non magis coss. quam prætoze absente rectè fieri possent. Si senatus non quid vellet in consulatu potius, quam quid in prætura iurauerit P. Licinius, animaduertendum esse censeat: se tamen futurum in senatus potestate. Consulti patres, cui consulatum p. r. non negasset, ab se prouinciam negari superbum rati, fortiri consules iusserunt. P. Licinio Macedonia, C. Cassio Italia obuenit. Legiones inde fortiti sunt: prima & tertia in Macedonia trajicerentur, secunda & quarta ut in Italia remanerent. Delectus coss. multo interiorum quam aliàs curam habebant. Licinius veteres quoque scribebat milites, centurionesque: & multi voluntate nomina dabant, quia locupletes eos videbant, qui priore Macedonico bello, aut aduersus Antiochum in Asia stipendia fecerant. Cum tribuni militum centuriones, sed primum quosque citarent, tres & xx. centuriones qui primos pilos duxerant, citati Trib. plebis appellarunt. Duo ex collegio, M. Fuluius Nobilior, & M. Claudius Marcellus ad coss. reijciebant. Eorum cognitionem esse debere, quibus delectus quibusque bellum mandatum esset. Cæteri cognituros se de quo appellati essent aiebant: & si iniuria fieret, auxilium ciuibus laturos. Ad subsellia Trib. res agebatur. Eo M. Popilius consularis aduocatus, centuriones, & consul venerunt. coss. inde postulanti ut in concione ea res ageretur, populus in concionem aduocatus. Pro centurionibus M. Popilius, qui biennio ante consul fuerat, ita verba fecit: Militares homines, & stipendia iusta, & corpora & ætate & assiduis laboribus cofecta habere: nihil recusare tamen, quo minus operam Reipub. dent: id tantum deprecari, ne inferiores ijs ordines quam quos cum militassent, habuissent, attribuerentur. P. Licinius coss. s. c. recitari iussit. Primum, quod bellum senatus Perseo iussisset: deinde quod veteres centuriones quamplurimum ad id bellum scribi censuisset: nec ulli, qui non maior annis quinquaginta esset, vacationem militiæ esse. Deprecatus est deinde, ne nouo bello, tam propinquo Italiae, aduersus regem potentissimum, aut tribunos militum delectum habentes impedirent, aut prohiberent coss. quem cuique ordinem assignari è Reipub. esset, eum assignare. Si quid in ea re dubium esset, ad senatum reijceret. Postquam coss. quæ voluerat dixit, Sp. Ligustinus ex eo numero qui Trib. plebis appellauerant, à coss. & ab tribunis petijt, ut sibi paucis ad populum agere liceret. Permissu omnium ita locutus fertur: Sp. Ligustinus tribus Crustuminae ex Sabinis sum oriundus, Quirites. Pater mihi iugerum agri reliquit, & paruum tugurium, in quo natus educatusque

Inter Coss. contentio.

Inter tribunos litum & centuriones contentio.

Sp. Ligustini centurionis ad populum oratio.

sum, hodieq; ibi habito. Cùm primùm in ætatem veni, pater mihi vxorem, fratris sui filiam dedit: quæ secum nihil attulit præter libertatem, pudicitiamq;, & cum his fecunditatem quanta vel in diti domo satis esset. Sex filij nobis, duæ filiæ sunt vtræq; iam nuptæ. Filij iiii. togas viriles habent, duo prætextati sunt. Miles sum factus, P. Sulpitio, C. Aurelio coss. In eo exercitu, qui in Macedoniam est transportatus, bienniũ miles gregarius fui aduersus Philippum regem: tertio anno virtutis causa mihi T. Quintius Flaminius decimum ordinem hastatum assignauit. Deuictò Philippo Macedonibusq;, cùm in Italiam portati ac dimissi essemus, continuò miles voluntarius cum M. Porcio coss. in Hispaniam sum profectus. Neminem omnium imperatorum qui viuant, acriorem virtutis spectatorem ac iudicem fuisse sciunt, qui & illum & alios duces longa militia experti sunt. Hic me imperator dignum iudicauit, cui primum hastatum prioris centuriæ assignaret. Tertio iterũ voluntarius miles factus sum in eum exercitum, qui aduersus Ætolos & Antiochum regem est missus. à M. Cælio mihi primus princeps prioris centuriæ est assignatus. Expulso rege Antiocho, subactis Ætolis reportati sumus in Italiam, & deinceps bis quæ annua merebant legiones stipendia feci. Bis deinde in Hispania militaui, semel Q. Fulvio Flacco, iterum Tib. Sempromio Graccho Prætor. à Flacco inter cæteros, quos virtutis causa secum ex prouincia ad triumphum deducebat, deductus sum: à Tib. Graccho rogatus in prouinciam ij. Quater intra paucos annos primum pilum duxi. quater & tricies virtutis causa donatus ab imperatoribus sum. sex ciuicas coronas accepi. xxii. stipendia annua in exercitu emerita habeo, & maior annis sum quinquaginta. Quòd si mihi nec stipendia omnia emerita essent, nec dum ætas vacationem daret, tamen cùm quatuor milites pro me vno vobis dare P. Licini possem, æquum erat me dimitti. Sed hæc pro causa mea dicta accipiatis velim: ipse me, quoad quisquam qui exercitus scribit idoneum militem iudicabit, nunquam sum excusaturus. Ordinem quo me dignum iudicent Tribb. militum, ipsorum est potestatis: ne quis me virtute in exercitu præstet, dabo operam: vt semper ita fecisse me & imperatoris mei, & qui vnà stipendia fecerunt, testes sunt. Vos quoq; æquum est commilitones, & si appellationis vobis vsurpatis ius, cùm adulescentes nihil aduersus magistratum senatusq; autoritatem vsquam feceritis, nunc quoque in potestate senatus ac consulum esse, & omnia honesta loca ducere, quibus Rempublicam defensuri sitis. Hæc vbi dixit, collaudatum multis verbis consul ex concione in senatum duxit. Ibi quoque ei ex autoritate senatus gratiæ actæ, tribuniq; militares in legione prima primum pilum virtutis causa ei assignarunt. Cæteri centuriones ommissa appellatione, ad delectum obedienter responderunt. Quo maturius in prouincias magistratus proficiscerentur, Latine Calend. Iunijs fuerit: eoq; solenni profecto C. Lucretius P. omnibus quæ ad classẽ opus erant præmissis, Brundisium est profectus. Præter eos exercitus quos coss. comparabant, C. Sulpitio Galbæ Pr. negotium datum, vt quatuor legiones scriberet vrbanas, iusto numero peditum equitumq;: ijsq; iiii. Trib. militum ex senatu legeret qui præessent. Socijs Latini nominis imperaret xv. millia peditum, m. & cc. equites. Is exercitus vti paratus esset, quòd senatus censuisset. P. Licinio coss. ad exercitum ciuilem socialemq; petenti addita auxilia, Ligurum mm. Cretenses sagittarij incertus numerus, quantum rogati auxilia Cretenses misissent. Numidæ item equites, elephantiq;. In eam rem legati ad Masanissam, Carthaginensesq; missi, L. Posthumius Albinus, Q. Terentius Culleo, C. Aburius. In Cretam item legatos tres ire placuit, A. Posthumium Albinum, C. Decium, A. Licinum Neruam. Per idem tempus legati ab rege Perseo venerunt. Eos in oppidum intromitti non placuit, cùm iam bellum regi eorum & Macedonibus, & senatus decreffet, & populus iussisset. in eadem Bellonæ in senatum introducti, ita verba fecerunt: Mirari Persea regem, quid in Macedoniam exercitus transportati essent. Si impetrari à senatu posset, vt ij reuocetur, regem de iniurijs, si quas socijs factas quererentur, arbitrato senatus satisfacturum esse. Sp. Caruilius, ad eam ipsam rem ex Græcia re-

Legati à Perseo
Romam missi.

- A. cia remissus ab Cn. Sicinio, in senatu erat. Is Perræbiam expugnatam armis, Thessalię aliquot vrbes captas, cętera quę aut ageret, aut pararet rex, cum argueret: respondere ad ea legati iussi. postquam hęsitabant, negantes sibi vltra quicquam mandatum esse: iussi renuntiare regi, cos. P. Licinium breui cum exercitu futurum in Macedonia esse. Ad eum, si satisfacere in animo esset, mitteret legatos: Romam quod præterea mitteret non esse, neminem eorum per Italiam ire liciturum. Ita dimissis, P. Licinio cos. mandatum, intra xi. diem iuberet eos Italia excedere: & Sp. Caruilium mitteret, qui donec nauę conscendissent, custodiret. Hęc Romę acta nondū profectis in prouinciam coss. Iam Cn. Sicinius, qui priusquam magistratu abiret, Brundisium ac classẽ & ad exercitum præmissus erat, traictis in Epirum v. millia peditum, ccc. B equites, ad Nymphæum in agro Apolloniati castra habebat. Inde tribunos cum duobus milibus militum, ad occupanda Dassaretiorum & Illyriorum castella, ipsis accersentibus præsidia, vt tutiores à finitimorum impetu Macedonũ essent, misit. Paucis post diebus Q. Martius, A. Attilius, & P. & Ser. Cornelij Lentuli, & L. Decimus, Romani legati in Graciam missi. legati in Graciam missi, Corcyram peditum mille secum aduexerunt: ibi inter se & regiones quas obirent, & milites diuiserunt. Decimus missus est ad Gentium regem Illyriorum, quem, si aliquem respectum amicitię cum habere cerneret, tentare: aut etiam ad belli societatem pellicere, iussus. Lentuli in Cephaleniam missi, vt in Peloponnesum traicere, oramq; maris in occidentem versi ante hyemem circumirent. Martio & Attilio Epirus, Ætolia & Thessalia circumeundę assignantur. Inde Bœotiam atq; Eubœam aspiceret iussi, tum in Peloponnesum traicere: ibi congressuros se cum Lentulis constituunt. Priusquam digrederentur à Corcyra, literę à Perseo allatę sunt: quibus querebat, quę causa Romanis aut in Gręciam traicendi copias, aut vrbes occupandi esset. Cui rescribi nihil placuit: nuntio ipsius qui literas attulerat dici, præsidij causa ipsarum vrbiũ Romanos facere. Lentuli circumeuntes Peloponnesi oppida, cum sine discrimine omnes ciuitates adhortarentur, vt quo animo, qua fide adiuuissent Romanos Philippi primũ, deinde Antiochi bello, eodem aduersus Persea iuarent: fremitum in concionibus audiebant: Achęis indignantibus eodem se loco esse (qui omnia à principijs Macedonici belli præstitissent Romanis, & Macedonum Philippi bello hostes fuissent) quo Messenij atq; Elij, qui pro Antiocho hoste C arma aduersus populum Romanum tulissent: ac nuper in Achaicum contributi concilium, velut præmium belli se victoribus Achęis tradi quererentur. Martius & Attilius ad Gittanas Epiri oppidum decem millia ab mari cum ascenderent, concilio Epirotarum habito cum magno omnium assensu auditi sunt: & quadringentos iuuentutis eorum in Orestas, vt præsidio essent liberatis ab se Macedonibus, miserant. Inde in Ætoliã progressi, ac paucos ibi morati dies, dum in prætoris mortui locum alius sufficeretur, & Licisco præfecto, quem Romanorum fauere rebus satis comperatum erat, transferunt in Thessaliã. Eo legati Acarnanum, & Bœotorum exules venerunt. Acarnanes nuntiare iussi, quę Philippi primũ, Antiochi deinde bello decepti pollicitationibus regis aduersus P. R. commisissent, ea corrigendi occasionem illis oblatam. Si malè meriti clementiam P. R. experti essent, benè merendo liberalitatem experirentur. Bœotis exprobratum, societatem eos cum Perseo iunxisse. ijs cum culpam in Ismeniam principem alterius partis conferrent, & quasdam ciuitates dissentientes in causam deductas: appariturum id esse, Martius respondit. Singulis enim ciuitatibus de se ipsis consulendi potestatem facturos. Thessalorum Larissę fuit concilium. Ibi & Thessalis benigna materia gratias agendi Romanis pro libertatis munere fuit: & legatis, q; & Philippi prius & post Antiochi bello enixè adiuti à gente Thessalorum essent. hac mutua cõmemoratione meritorum accensũ animi multitudinis ad omnia decernenda quę Romani vellent. Secundum hoc concilium legati à Perseo rege venerunt, priuati maxime hospitij fiducia, quod ei paternũ cum Martio erat. Ab huius necessitudinis commemoracione orsi, petierunt legati, in colloquium venien-

*Persei & Martij
legati Romani col-
loquium.*

*Martij legati Ro-
mani ad Persea o-
ratio.*

Perseireponso.

di rei potestatem faceret. Martius & se ita à patre suo accepisse dixit, amicitiam ho-
spitiumq; cum Philippo fuisse: minimè immemorem necessitudinis eius legationem
eam suscepisse. Colloquium, si satis commodè valeret, non fuisse dilaturum: nunc
vbi primum posset, ad Peneum flumen, quà transitus ab Omolio Diu esset, præmis-
sis qui nuntiarent regi, venturos. Et tum quidem ab Dio Perseus in interiora regni
recepit se, leui aura spei obiecta, quòd Martius ipsius causa suscepisse se legationem
dixisset. Post dies paucos ad còstitutum locum venerunt. Magnus comitatus fuit re-
gius, cum amicorum, tum satellitum turba stipante: non minore agmine legati ve-
nerunt, & ab Larissa multis prosequentibus, & legationibus ciuitatum, quæ conue-
nerant Larissam, & renuntiare domum certa quæ audissent volebant. Inerat cura in-
fita mortalibus videndi congregientes nobilem regem, & populi principis terrarum
omnium legatos. Postquam in conspectu steterunt dirimente amne, paulisper inter-
nuntiando cunctatio fuit, vtri transgrederentur: aliquid illi regis maiestati, aliquid
hi p. r. nomini, cum præsertim Perseus petisset colloquium, existimabant deberi, ioco
etiam Martius cunctantes mouit. Minor, inquit, ad maiorem, & (quòd Philippo ipsi
cognomen erat) filius ad patrem transeat. Facile persuasum id regi est. Aliud deinde
ambigebatur, cum quàm multis transiret. Rex cum omni comitatu transire æquum
censebat: legati vel cum tribus venire iubebant, vel si tantum agmen traduceret, ob-
sides daret, nihil fraudis fore in colloquio. Hippian & Pantaucum, quos & legatos
miserat, principes amicorum obsides dedit. Nec tam in pignus fidei obsides deside-
rati erant, quàm vt appareret focijs, nequaquam ex dignitate pari congruere regem
cum legatis. Salutatio non tanquam hostium, sed hospitalis ac benigna fuit, posi-
tisq; sedibus confederunt. Cum paulisper silentium fuisset: Expectari nos, inquit
Martius, arbitror, vt respondeamus literis tuis quas Corcyram misisti: in quibus que-
ris, quid ita legati cum militibus venerimus, & præsidia in singulas vrbes dimittamus.
Ad hanc interrogationem tuam, & non respondere vereor, ne superbum sit: & vera
respondere, ne nimis acerbum audienti tibi videatur. Sed cum aut verbis castigandus
aut armis sit, qui fœdus rumpit: sicut bellum aduersus te alij quàm mihi mandatum
malim, ita orationis acerbiter aduersus hospitem, vt cunque est, subibo: sicut me-
dici, cum salutis causa tristiora remedia adhibent. Ex quo regnum adeptus es, vnam
rem te quæ facienda fuerit, senatus fecisse censet, quòd legatos Romam ad renouan-
dum fœdus miseris, quod tamen ipsum tibi fuisse non renouandum iudicat potius
quàm cum renouatum esset violandum. Abrypolim socium atque amicum populi
Romani regno expulisti. Arretari interfectores, vt cæde (ne quid vltra dicam) lata-
tum appareret, recepisti: qui omnium Illyriorum fidissimum Romano nomini re-
gulum occiderant. Per Thessaliam & Maliensem agrum cum exercitu contra fœdus
Delphos isti. Byzantijs item contra fœdus misisti auxilia. Cum Bœotijs focijs nostris
secretam tibi ipsi societatem, quàm non licebat, iureiurando pepigisti. Thebanos le-
gatos Euerfam & Callicritum venientes à nobis, quærere malo quis interfecerit,
quàm arguere. In Ætolia bellum intestinum & cædes principum, per quos nisi per
tuos factæ videri possunt: Dôlopes à te ipso euastati sunt. Eumenes rex ab Roma
cum in regnum rediret, propè vt victima Delphis in sacro loco ante aras mactatus,
quem insimulet, piget referre: quæ hospes Brundusinus occulta facinora indicet,
certum habeo & scripta tibi omnia ab Roma esse, & legatos tuos renuntiasse. Hæc ne
dicerentur à me, vno modo vitare potuisti, non quærendo quam ob causam exerci-
tus in Macedoniam trajcerentur, aut præsidia in lociorum vrbes mitteremus. Qua-
renti tibi, superbius tacuissimus, quàm vera respondimus. Equidem pro paterno
nostro hospitio faueo orationi tuæ, & opto vt aliquam mihi materiam præbeas a-
gendæ tuæ apud senatum causæ. Ad ea rex: Bonam causam, si apud iudices æquos
ageretur apud eosdem & accusatores & iudices agam. Eorum autem quæ obiecta
sunt mihi, partim ea sunt quibus nescio an gloriari debeam, partim quæ fateri non
erubescam,

A erubescam, partim quæ verbo obiecta, verbo negare sit. Quid enim, si legibus vestris hodie reus sum, aut index Brundusinus, aut Eumenes mihi obijciat, vt accusare potius verè, quàm conuiciari videantur? Scilicet nec Eumenes, cum tam multis grauis publicè ac priuatim sit, alium quàm me inimicum habuit: neque ego potiore quemquam ad ministeria facinorum, quàm Rammium, quem neque vnquam antè videram, nec eram postea visurus, inuenire potui: & Thebanorum, quos naufragio perisse constat, & Arterari cædis mihi reddenda ratio est: in qua tamen nihil vltra obijcitur, quàm interfectores eius in regno exulasse meo. Cuius cõditionis iniquitatem ita non sum recusaturus, si vos quoque accipitis, quicumque exules in Italiam aut Romam se contulerunt, his facinorum, propter quæ damnati sunt, authores vos fuisse fateamini. Si hoc & vos recusabitis, & omnes aliæ gentes, ego quoq; inter cæteros ero. Et herculè quid attinet cuiquam exilium patère, si nusquam exuli futurus locus est? Ego tamen istos, vt primùm in Macedonia esse admonitus à vobis comperi, requisitos abire ex regno iussi, & in perpetuum interdixi finibus meis. Et hæc quidem mihi tanquam causam dicenti reo obiecta sunt: illa tanquam regi, & quæ de fœdere quod mihi est vobiscum, disceptationem habeant. Nam si est in fœdere ita scriptum, vt ne si bellum quidem quis inferat, tueri me regnumq; meum liceat: mihi fatendum est, quod me armis aduersus Abrypolim socium populi Romani defenderim, fœdus violatum esse. Sin autem hoc & ex fœdere licuit, & iure gentium ita comparatum est, vt arma armis propulserunt: quid tandem me facere decuit, cùm Abrypolis fines mei regni vsque ad Amphipolim peruastasset, multa libera capita, magnam vim mancipiorum, multa millia pecorum abegisset? Quiescerem & paterer, donec Pellam & in regiam meam armatus peruenisset? At enim bello quidem iusto sum persecutus: sed vinci non oportuit eum, neq; ea quæ victis accidunt pati: quorum casum cùm ego subierim, qui sum armis laceffitus, qui potest queri sibi accidisse, qui causa belli fuit? Non sum eodem modo defensus, Romani, quòd Dolopas armis coercuerim, quia & si non merito eorum, iure feci meo: cùm mei regni, meæ ditionis essent, vestro decreto patri attributi meo. Nec, si causa reddenda sit, non vobis, nec fœderatis, sed ijs qui ne in seruos quidem sæua atq; iniusta imperia probant, plus æquo & bono sãuisse in eos videri possum: quippe Euphranorem præfectum à me impositum ita occiderunt, vt mors pœnarum eius leuissima fuerit. Ac cùm processissem inde ad visendas Larissam & Antrona & Pylleon, quo in propinquo multò antè debita vota persoluerem, Delphos sacrificandi causa ascendi. Et hic criminis augendi causa cùm exercitu me fuisse adijcitur: scilicet, vt quod nunc vos facere queror, vrbes occuparem, arcibus imponerem præsidia. vocate in concilium Græciæ ciuitates, per quas iter feci: queratur vnusquislibet militis mei iniuriam, non recusabo quin simulato sacrificio aliud petisse videar. Ætolis & Byzantijs præsidia misimus, & cum Bœotis amicitiam fecimus. Hæc qualiacunq; sunt, per legatos meos non solum indicata, sed etiam excusata sunt sæpe in senatu vestro: vbi aliquos ego disceptatores, non tam equos quàm te Q. Marti paternum amicum & hospitem, habebam. Sed nondum Romam accusator Eumenes venerat, qui calumniando omnia detorquendoq; suspecta & inuisa efficeret: & persuadere vobis conaretur, non posse Græciam in libertate esse, & vestro munere frui quoad regnum Macedoniae incolume esset. Circumagetur hic orbis: erit mox qui arguat, ne quicquã Antiochum vltra iuga Tauri remotum: grauiorè multo Asiæ quam Antiochus fuerit, Eumenem esse: nec conuiescere socios vestros posse, quoad regia Pergami sit: eam arcem supra capita finitimarum ciuitatum impositam. Ego hæc Q. Martij & A. Attili, quæ aut à vobis obiecta, aut purgata à me sunt, talia esse scio, vt aures, vt animi audientium sint: nec tam referre, quid ego aut qua mente fecerim, quàm quomodo id vos factum accipiatis. Conscius mihi sum, nihil me scientem deliquisse: & si quid fecerim imprudentia lapsus, corrigi me ac emendari castigatione hac posse, Nihil certè insanabile, nec quod bello & armis persequendum esse censeatis, commisi.

commisi. Aut frustra clementiæ grauitatisq; vestræ fama vulgata per gentes est, si ta-
 libus de causis, quæ vix querela & expostulatione dignæ sunt, arma capitis & regibus
 socijs bella inferis. Hæc dicenti tum assensus Martius, author fuit mittendi Romam
 legati, cum experienda omnia ad vltimum, nec prætermittendum spem vllam cen-
 suisset. reliqua consultatio erat, quonam modo tutum iter legatis effer. ad id cum ne-
 cessaria petitio induciarum videretur, cuperetq; Martius, neque aliud colloquio pe-
 tisset, grauatè & in magnam gratiam petentis concessit. Nihil enim satis paratum ad
 bellum in præsentia habebant Romani, non exercitum, non ducem: cum Perseus, ni
 spes vana pacis occæcasset consilia: omnia præparata atque instructa haberet, & suo
 maximè tempore atque alieno hostibus incipere bellum posset. Ab hoc colloquio,
 fide induciarum interposita, legati Romani in Bœotiam cõparati sunt. Ibi jam mo-
 tus cœperat esse, discedentibus à societate communis consilij Bœotorum quibusdam
 populis: ex quo renuntiatum erat, respondiisse legatos, appariturum quibus populis
 propriè societatem cum rege iungi displicuisset. Primi à Cheronia legati, deinde à
 Thebis in ipso itinere occurrerunt, affirmantes non interfuisse se quo societas ea de-
 creta esset concilio: queis legati nullo in præsentia responso dato, Chalcidem se sequi
 iusserunt. Thebis magna contentio orta erat ex alio certamine. Comitij prætorij
 Bœotorum victa pars iniuriam persequens, coacta multitudine decretum fecit The-
 bis, ne Bœotarchæ vrbibus reciperentur. Exules Thespias vniuersi concesserunt: inde
 (recepti enim sine cunctatione erant) Thebas iam mutatis animis reuocati decretum
 faciunt, vt xii. qui priuati cœtum & concilium habuissent, exilio multarentur. No-
 uus deinde prætor, Ismenias, is erat vir nobilis ac potens, capitalis pœnæ. absentes eos
 decreto damnat. Chalcidem fugerant: inde ad Romanos Larissam profecti, causam
 cum Perseo societatis in Ismeniam contulerant. Ex contentione ortum certamen:
 vtriusque tamen partis legati ad Romanos venerunt, & exules accusatoresq; Ismenia
 & Ismenias ipse. Chalcidem vt ventum est, aliarum ciuitatum principes, id quod
 maximè gratum erat Romanis, suo quique proprio decreto Persei societatem asper-
 nati, Romanis se adiungebant: Ismenias gentem Bœotorum in fidem Romanorum
 permitti æquum censebat. Inde certamine orto, nisi in tribunal legatorum perfugif-
 ser, haud multum abfuit quin ab exulibus fautoribusq; eorum interficeretur. Thæ-
 bę quoque ipsæ, quod Bœotia caput est, in magno tumultu erant, alijs ad regem tra-
 hentibus ciuitatem, alijs ad Romanos: & turba Coronæorum Haliartiorumq; con-
 uenerat ad defendendum decretum regiæ societatis. Sed constantia principum, do-
 centium cladibus Philippi Antiochiq; quanta esset vis & fortuna imperij Romani,
 victa eadē multitudo, & vt tolleretur regia societas, decreuit, & eos qui authores pa-
 cificendæ amicitia fuerant, ad satisfaciendum legatis Chalcidem misit, fideiq; legato-
 rum commendari ciuitatem iussit. Thebanos Martius & Attilius læti audierunt, au-
 thoresq; & his separatim singulis fuerunt ad renouandam amicitiam mittendi Ro-
 mam legatos. Ante omnia exules restitui iusserunt, & authores regiæ societatis de-
 creto suo damnarunt. Ita, quod maximè volebant, discusso Bœotico consilio Pelo-
 ponnesum proficiscuntur. Ser. Cornelio Chalcidem accersito, Argis præbitum est ijs
 concilium: vbi nihil aliud à gente Achæorū petierunt, quàm vt mille milites darent.
 Id præsidium ad Chalcidē tuendam, dum Romanus exercitus in Græciam trajcere-
 tur, missum est. Martius & Attilius, peractis quæ agenda in Græcia erāt, principio hy-
 emis Romam redierunt. Inde legatio sub idem tempus in Asiam circum insulas mis-
 sa. Tres erāt legati, T. Claudius, P. Posthumius, M. Iunius. ij circueuntes, hortabantur
 socios ad suscipiendum aduersus Persea pro Romanis bellum: & quo quæq; opulen-
 tior ciuitas erat, eo accuratius agebant. quia minores secuturæ maiorum authorita-
 tem erant. Rhodij maximi ad omnia momenti habebantur: quia non fauere tantum,
 sed adiuuare etiam viribus suis bellum poterant, xl. nauibus authore Hegesilo com-
 paratis. Qui cum in summo magistratu esset (Prytanin ipsi vocant) multis rationibus
 peruicerat

*Inducia inter Per-
sea & Romanos.*

*Thebanorum sedi-
tio.*

*Thebani Romanas
partes sequuntur.*

*Romana legatio
ad Asiaticas insu-
las.*

Rhodj.

- A peruicerat Rhodios, ut omnia, quam sæpe vanam experti essent, regum fouendorum spe, Romanam societatem, vnam tum in terris vel viribus, vel fide stabilem, retinerent. Bellum imminere cum Perseo: desideraturos Romanos eundem naualem apparatus, quem nuper Antiochi, quem Philippi antè bello vidissent: trepidaturos tum repentiè paranda classe, cum mittenda esset, nisi reficere naues, nisi instruere nauibus socijs cœpissent. Id eo magis enixè faciendum esse, ut crimina delata ab Eumene, fide rerum refellerent. His incitati XL. nauium classem instructam, ornatamq; legatis Romanis aduenientibus, ut nõ expectatam adhortationem esse appareret, ostenderunt. Et hæc legatio magnum ad conciliandos animos ciuitatum Asiæ momentum fuit. Decimius vnus sine vlllo effectu captarum etiam pecuniarum ab regibus Illyriorum suspicione infamis, Romam redijt. Perseus cum à colloquio Romanorum in Macedoniam recepisset sese, legatos Romam de inchoatis cum Martio conditionibus pacis misit: & Byzantium & Rhodum literas legatis ferendas dedit. In literis eadem sententia ad omnes erat: collocutum se cum Romanorum legatis: quæ audisset quæq; dixisset, ita disposita, ut superior fuisse in disceptatione videri posset. Apud Rhodios legati addiderunt, confidere pacem futuram. Authoribus enim Martio atq; Atilio, missos Romam legatos. Si pergerent Romani contra foedus mouere bellum, tum omni gratia, omni ope enitendum fore Rhodijs, ut reconcilient pacem. Si nihil deprecando proficiant, id agendum ne omnium rerum ius ac potestas ad vnum populum perueniat. Cum cæterorũ id interesse, tum præcipuè Rhodiorum, qui plus inter alias ciuitates dignitate atq; opibus excellant: quæ serua atq; obnoxia forent, si nullus aliò sit quàm ad Romanos respectus. Magis & literæ & verba legatorum benigne sunt audita, quàm momentum ad mutandos animos habuerunt: potentior esse partis melioris auctoritas cœperat. Responsum ex decreto est, optare pacem Rhodios: si bellum esset, ne quid ab Rhodijs speraret aut peteret rex, quod veterem amicitiam, multis magnisq; meritis pace belloq; partam, dijungeret sibi ab Romanis. Ab Rhodo redeuntes, Bœotiarum quoq; ciuitates & Thebas, & Coronæam, & Haliartum adierunt, quibus expressum inuitis existimabatur, ut relicta regia societate Romanis adiungerentur. Thebani nihil moti sunt, quanquam non nihil & damnatis principibus & restitutis exilibus, succensebāt Romanis. Coronæi & Haliartij fauore quodam insito in reges, legatos in Macedoniam miserunt, præsidium petentes, quo se aduersus impotentem superbiam Thebanorum tueri possint. Cui legationi responsum ab rege est, præsidium se propter inducias cum Romanis factas mittere non posse: tamè suadere ita à Thebanorum iniurijs quàm possent, ut se vindicarent, ne Romanis præberent causam in se sæuendi. Martius & Atilius Romam cum venissent, legationem in Capitolio ita renunciarunt, ut nulla re magis gloriarentur, quàm decepto per inducias & spem pacis rege. Ad eò enim apparatus belli fuisse instructum, ipsis nulla parata re, ut omnia opportuna loca præoccupari antè ab eo potuerint, quàm exercitus in Græciam trajceretur. Spatio autem induciarum sumpto, venturum illum nihilo paratiorem, Romanos omnibus instructiores rebus cepturos bellum. Bœotorũ quoq; se concilium arte distraxisse, ne coniungi amplius vlllo consensu Macedonibus possent. Hæc, ut summa ratione acta, magna pars senatus approbabat: veteres & moris antiqui memores, negabant se in ea legatione Romanas agnoscere artes. Non per insidias & nocturna prælia, nec simulatam fugam improuisosq; ad incautum hostem reditus, nec ut astu magis quàm vera virtute gloriarentur, bella maiores gessisse. indicare prius quàm gerere solitos bella, denũciare etiã, interdum locũ finire in quo dimicaturi essent. Eadẽ fide indicatũ Pyrrho regi medicum, vitæ eius insidiantem: eadem Faliscis vinctum traditum proditorem liberorum regis. Hæc Romana esse, non veterum Punicarum, neq; calliditatis Græcæ, apud quos fallere hostem quàm vi superara gloriosius fuerit. Interdum in præsens tempus plus profici dolo, quàm virtute: sed eius demum animum in perpetuum vinci, cui confessio expressa sit, se neque

Perseus legatos ad Rhodios mittit.

Lanus antiquæ Romanorũ virtutũ.

arte,

arte, neq; casu, sed collatis cominus viribus iusto ac pio bello esse superatum. Hæc F
seniores, quibus noua hæc minus placebat sapientia: vicit tamen ea pars senatus, cui
potior utilis quàm honesti cura erat, vt comprobaretur prior legatio Martij: & eo-
dem rursus in Græciam cum quinquereimis remitteretur, iubereturq; cætera, vt è
Repub. maximè visum esset, agere. A. quoq; Attilium miserunt ad occupandam La-
rissam in Thessalia, timentes ne si induciarum dies exisset, Perseus præsidio eò misso,
caput Thessaliæ in potestate haberet. duo millia peditum Attilius ab Cn. Sicinio ac-
cipere ad eam rem agendam iussus. & P. Lentulo, qui ex Achaia redierat, ccc. milites
Italici generis dati, vt Thebis daret operam, vt in potestate Bœotia esset. His præpa-
ratis, quanquam ad bellum consilia erant destinata, senatum tamen præberi legatis
placuit. Eadem ferè quæ in colloquio ab rege dicta erant, relata ab legatis. Insidiarum G
Eumeni factarum crimen, & maxima cura, & minimè tamen probabiliter, manifesta
enim res erat, defensum. Cætera deprecatio erat: sed non eis animis audiebantur, qui
aut doceri aut flekti possent. Denunciatum, extemplò mœnibus vrbis Romæ, Italia
intra xxx. diem excederent. P. Licinio deinde cos. cui Macedonia prouincia obuene-
rat, denunciatum, vt exercitui diem primam quanq; diceret ad conueniendum. C.
Lucretius Pr. cui clasis prouincia erat, cum xl. quinquereimis ab vrbe profectus:
nam ex relictis nauib. alias in alium vsum retineri ad urbem placuit. Præmissus à Præ-
tore est frater Lucretius cum quinquereime vna: iussusq; ab socijs ex fœdere acceptis
nauibus ad Cephalemiam clasi occurrere, ab Rhëginis triremi vna, ab Locris duabus,
ab Vritibus quatuor præter oram Italiæ superuectus Calabriae extremum promon- H
torium in Ionio mari, Dyrrhachium trajcit. Ibi decem ipsorum Dyrrhachinorum,
duodecim Issæorum, LIII. Gentij regis lembos nactus, simulans se credere eos in v-
sum Romanorum comparatos esse, omnibus abductis, die tertio Corcyram, inde
protinus in Cephalemiam trajcit. C. Lucretius Pr. ab Neapoli profectus, superato fre-
to, die quinto in Cephalemiam transmisit. Ibi stetit clasis, simul operiens vt terrestres
copiæ trajcerentur, simul vt onerariæ ex agmine suo per altum dispersatæ consequen-
rentur. Per hos fortè dies P. Licinius cos. votis in Capitolio nuncupatis, paludatus ab
vrbe profectus est. Semper quidem ea res cum magna dignitate ac maiestate geritur:
præcipuè tamen conuertit oculos animosq; cum ad magnum nobilemq; aut virtute,
aut fortuna hostem, euntem cos. profequitur. Contrahit enim nõ officij modò cura, I
sed etiam studium spectaculi, vt videant ducem suum, cuius imperio consilioq; sum-
mam Remp. tuendam permiserunt. Subit inde cogitatio animum, qui belli casus,
quàm incertus fortunæ euentus, communisq; Mars belli sit: aduersa secunda, quæq;
inscitia & temeritate ducum cladès sæpe acciderint: quæ contra bona prudentia &
virtus attulerit. Quem scire mortalium, vtrius mentis, vtrius fortunæ cos. ad bellum
mittant: triumphantem mox cum exercitu victore scandentē Capitolium, ad eos-
dem deos à quibus proficiscatur, visuri: an hostibus eam præbituri lætitiā sint. Per-
seo autem regi, aduersus quem ibatur, famam, & bello clara Macedonū gens, & Phi-
lippus pater, inter multa prospera gesta Romano etiam nobilitatus bello, præbebat:
rum ipsius Persei nunquam, ex quo regnum accepisset, desitum belli expectatione ce- K
lebrari nomen. cum his cogitationibus omnium ordinum homines proficiscentem
consulem profecuti sunt. Duo cõsulares tribuni militum cum eo missi. C. Claudius,
Q. Mutius: & tres illustres iuuenes, P. Lentulus & duo Manlij Acidini: alter M. Manlij,
alter L. Manlij filius erat. Cum ijs cos. Brundisium ad exercitum, atq; inde cum om-
nibus copijs transuectus ad Nymphæum in Apolloniati agro posuit castra. Paucos
ante dies Perseus, postquam legati ab Roma regressi præciderant spem pacis cõsiliū
habuit. Ibi aliquandiu diuersis sententijs certatum est. Erant, quibus vel stipendium
pendendum, si iniungeretur, vel agri parte cedendum, si mulctarent, quidquid deni-
que aliud pacis causa patiendum esset, non recusandum videretur: nec committen-
dum vt in aliam tanti casus se regnumq; daret. Si possessio haud ambigua regni mane-
ret, mul-

*Persei legati sena-
tus datur.*

Romana clasis.

*Paludati ab vrbe
in bellum consules
proficiscuntur.*

*Perseus de rerum
suarum summa
consilium habet.*

A ret, multa diem tempusq; afferre posse, quibus non amissa modò recuperare, sed timendus vltro ijs esse, quos nunc timeret, posset. Cæterum multo maior pars ferocioris sententiæ erat. Quicquid cecidisset, cum eo simul regno protinus cedendum esse affirmabant. Neque enim Romanos pecunia aut agro egere: sed hoc scire, cum omnia humana, tum maxima quæq; & regna & imperia sub casibus multis esse. Carthaginiensium opes fregisse sese, & ceruicib⁹ eorum præpotentem finitimum regem imposuisse: Antiochum progeniemq; eius vltra iuga Tauri remotum. Vnum esse Macedonia regnum, & regione propinquum, & quod sicubi populus Romanus sua fortuna labet, antiquos animos regibus suis videatur posse facere. Dum integræ res, apud animum suum Persea debere statuere: vtrum singula concedendo nudatus: ad extremum opibus extorrisq; regno, Samothraciam aliamue quam insulam petere ab Romanis, vbi priuatus superstes regno suo in contemptu atq; inopia confenscat, malit: an armatus vindex fortunæ dignitatisq; suæ, ita vt viro forti dignum sit, patiatur quodcunq; casus belli tulerit: aut victor liberet orbem terrarum ab imperio Romano. Non esse admirabilius Romanos Græcia pelli, quàm Annibalem Italia pulsum esse. Neq; herculè videre, qui conueniat, fratri affectanti per iniuriam regnum summa vi restitisse, alienigenis benè parto eo cedere. Postremò ita bello & pace quæri, vt inter omnes conueniat, nec turpius quicquam esse, quàm sine certamine cecidisse regno: nec præclarius quicquam, quàm pro dignitate ac maiestate omnem fortunam expertum esse. Pelle in vetere regia Macedonum hoc consilium erat, Geramus ergo, inquit,

B dijs benè iuantibus, quando ita videtur, bellum: literisq; circa præfectos dimissis, Citium (Macedoniæ oppidum est) copias omnes contrahit. Ipse centum hostijs sacrificio regaliter Mineruæ quàm vocant Alcidam confecto, cum purpuratorum & satellitum manu profectus Citium est. Eò iam omnes Macedonum externorumq; auxiliiorum conuenerant copiæ. Castra ante urbem ponit, omnesq; armatos in campo struxit. Summa omnium quadraginta millia armata fuere: quorum pars fermè dimidia phalangitæ erant: Hippias Bereus præerat. delecta deinde & viribus & robore ætatis ex omni cetratorum numero duo erant agemata, hanc ipsi legionem vocabant: præfectos habebant Leonatum & Thrasipum Eulyestas. Cæterorum cetratorum trium fermè millium hominum dux erat Antiphilus Edessæus. Pæones, & ex Paroria & Pafstrymonia (sunt autem ea loca subiecta Thraciæ) & Agrianes, admittis etiam Thracibus incolis, trium millium fermè & ipsi expleuerunt numerum. Armauerat contraxeratq; eos Didas Pæon, qui adolescentem Demetrium occiderat. Et armatorum duo millia Gallorum erant, præfecto Asclepiodoto. Ab Heraclea ex Sintijs tria millia Thracum liberorum suum ducem habebant. Cretenisium par penè numerus suos duces sequebatur, Susum Phalasarneum & Syllum Gnosium. Et Leonides Lacedæmonius quingentis ex Græcia, misto generi hominum, præerat. Regijs generis ferèbatur, exul damnatus frequenti concilio Achæorum, literis ad Persea deprensus. Ætolorum & Bœotorum, qui non explebant plus quam quingentorum omnes numerum, Lyco Achæus præfectus erat. Ex his mistis tot populorum, tot gentium auxilijs, duodecim millia armatorum fermè efficiebantur. Equitum ex tota Macedonia contraxerat tria millia. Venerat eodem Corys Seuthæ filius, rex gentis Odrysarum, cum mille delectis equitibus, pari fermè peditum numero. Summa totius exercitus xxxix. millia peditum erant, quatuor equitum. Satis constabat secundum eum exercitum, quem magnus Alexander in Asiam traiecit, nunquam vllius Macedonum regis copias tantas fuisse. Sextus & vicesimus annus agebatur, ex quo petenti Philippo data pax erat: per id omne tempus quæta Macedonia, & progeniem ediderat, cuius magna pars matura militiæ esset, & leuibus bellis Thracum accolarum quæ exercerent magis quàm fatigarent, sub assidua tamen militia fuerat: & diu meditatum Philippo primò, deinde & Perfi Romanum bellum, omnia vt instructa parataq; essent effecerat. Morta parumper acies, non iusto decursu tamen, ne stetit tantum in armis viderentur:

Pella Macedonum regia.

Perfi exercitus.

*Perseus ad bellum
militibus cohortatur.*

armatosq; , sicut erant, ad concionem vocavit. Ipse constitit in tribunali, circa se habens filios duos: quorum maior Philippus natura frater, adoptione filius: minor, quem Alexandrum vocabant, naturalis erat. Cohortatus est milites ad bellum: iniuriam p. r. in patrem seq; commemoravit. Illum omnibus indignitatibus compulsam ad rebellandum, inter apparatus belli fato oppressum: ad se simul legatos, simul milites ad occupandas Græciæ vrbes missos. Fallaci deinde colloquio per speciem reconciliandę pacis extractam hyemem, vt tempus ad comparandum haberent. Consulem nunc venire cum duabus legionibus Romanis, quæ tricenos equites habeant, & pari fermè numero sociorum peditum equitumq;. Eò vt accedant regum auxilia Eumenis & Masanißæ, non plus vii. millia peditum, ii. equitum futura. Auditis hostium copijs, respicerent suum ipsi exercitum: quantum numero, quantum genere militum præstarent, tironibus raptim ad id bellum conscriptis, ipsi à pueris eruditi artibus militiæ, tot subacti atq; durati bellis. Auxilia Romanis Lydos, & Phrygas, & Numidas esse: sibi Thracas, Gallosq;, ferocissimas gentium. Arma illos habere ea, quæ sibi quisque parauerit pauper miles: Macedonas prompta ex regio apparatu, per tot annos patris sui cura & impensa facta. Commeatum illis cum procul, tum omnibus sub casibus maritimis fore: se & pecuniam & frumentum, præter redditus metallorum, in decem annos seposuisse. Omnia quæ deorum indulgentia, quæ regia cura præparanda fuerant, plena cumulataq; habere Macedonas: animum habendum esse, quem habuerint maiores eorum: qui Europa omni domita transgressi in Asiam, incognitum famæ aperuerint armis orbem terrarum: nec antè vincere deserint, quam rubro mari inclusis, quod vincerent defuerit. At herculè nunc non de vltimis Indię oris, sed de ipsius Macedonia possessione certamen fortunam indixisse. Cum patre suo gerentes bellum Romanos, speciosum Græciæ liberandæ tulisse titulum: nunc propalam Macedonia in seruitutem petere: ne rex vicinus imperio sit Romano, ne gens bello nobilis arma habeat. Hæc enim tradenda superbis dominis esse cum rege regnoq;, si abistere bello & facere imperata velint. Cum per omnem orationem satis frequenti assensu succlamatum esset, tum verò ea vociferatio simul indignatum minitantiumq;, partim iubentium bonum animum habere regem, exorta est, vt finem dicendi faceret, tantum iussis ad iter parari: iam enim dici, mouere castra ab Nymphæo Romanos. Concione dimissa ad audiendas legationes ciuitatum Macedonia se contulit. Venerant autem ad pecunias, pro facultatibus quæq; suis, & frumentum pollicendum ad bellum. Omnibus gratiæ actæ, remissum omnibus, satis regio apparatus ad ea dictum sufficere: vehicula tantum imperata, vt tormenta, telorumq; missilium ingentem vim præparatam, bellicumq; aliud instrumentum veherent. Profectus inde toto exercitu Eordeam petens, ad Begorritem quem vocant lacum positus castris, postero die in Elimeam ad Haliacmona fluuium processit. Deinde salu angusto superatis montibus, quos Cambunios vocant, descendit ad (Tripolin vocant) Azorum, Pythoum, & Dolichen incolentes. Hæc tria oppida paulisper cunctata, quia obsides Larisseis dederant: victa tamen præsentis metu, in deditionem concesserunt. Benignè his appellatis, haud dubius Perræbos quoque idem facturos, urbem nihil cunctatis qui incolebant, primo aduentu recipit. Cyretias oppugnare conatus, primo etiam die acri concursu ad portas armatorum est repulsus: postero die omnibus copijs adortus, in deditionem omnes ante noctem accepit. Mylæ proximum oppidum, ita munitum, vt inexuperabilis munimenti spes incolas ferocios faceret: non portas claudere regi satis habuerunt, sed probris quoque in ipsum Macedonasq; pro cacibus iaculati sunt. Quæ res cum infestiorum hostem ad oppugnandum fecisset, ipsos desperatione veniæ ad tuendos sese acrius accendit. Itaque per triduum ingentibus vtrinque animis & oppugnata sunt, & defensæ. Multitudo Macedonum ad subeundum inuicem prælium haud difficulter succedebat: oppidanos diem noctem eisdem tuentes mœnia, non vulnera modò, sed etiam vigilię & continens labor confi-

*Cambunij montes.
Tripolis.*

Perræbi à Perseo recepti.

Mylæ oppugnatum à Perseo.

- A** conficiebat. Quarto die cùm & scalæ vndiq; ad muros erigerentur, & porta vi maiore oppugnaretur: oppidani depulsi muris ad portam tuendam concurrunt, eruptionemq; repentinam in hostes faciunt. Quæ cùm iræ magis inconsultæ, quàm veræ fiducia virium esset, pauci & fessi ab integris pulsi terga dederunt, fugientesq; per patientem portam hostes acceperunt. Ita capta vrbs ac direpta est: libera quoq; corpora, quæ cædibus superfuerunt, venundata. Diruto magna ex parte & incenso oppido, profectus ad Phalannam castra mouit: inde postera die Gyrtonem peruenit. Quò cùm T. Minutium Rufum & Hippiam Thessalorum Prætores cum præsidio intrasse accepisset, ne tentata quidem oppugnatione prætergressus, Velatias & Connum, percussis inopinato aduentu oppidanis recepit. Vtraque oppida in faucibus sunt, quæ
- B** Tempe aduent, magis Connus: itaque & firmiore in præsidio tutum equitum peditumq; ad hoc fossa triplici ac vallo munitum reliquit. Ipse ad Sycurium progressus, operiri ibi hostium aduentum statuit: simul & frumentari passim exercitum iubet in subiecto hostium agro. Namque Sycurium est sub radicibus Ossæ montis, quæ in meridiem vergit: subiectos habet Thessaliæ campos, ab tergo Macedoniam atque Magnesiæ. Ad has opportunitates accedit summa salubritas & copia pluribus circumiectis fontibus perennium aquarum. Consul Romanus per eisdem dies Thessaliam cum exercitu petens, iter expeditum primò per Epirum habuit: deinde postquam in Athamaniam est transgressus, asperi ac propè inuij soli, cum ingenti difficultate paruis itineribus ægrè Gomphos peruenit. cui si vexatis hominibus equisq; tiro-nem exercitum ducenti acie instructa & loco suo & tempore obstitisset rex, n° Romani quidem abnuunt magna sua cum clade fuisse pugnatos. Postquam Gomphos sine cerramine ventum est, præter gaudium periculosi saltus superati, contemptus quoq; hostium adeo ignorantium opportunitates suas accessit. Sacrificio ritè perfectò eos. & frumento dato militib⁹, paucos ad requiem iumentorù hominumq; moratus dies: cum audiret vagari Macedonas effusos per Thessaliam, vastariq; sociorum agros, satis iam refectum militem ad Larissam ducit. Inde cùm III. millia ferme abesset à Tripoli (Scæam vocant) super Pencum amnem posuit castra. Per idẽ tempus Eumenes ad Chalcidem nauibus accessit cum Attalo atq; Athenæo fratribus, Philetero fratre relicto Pergami ad tutelam regni. inde cum Attalo & quatuor millib⁹ peditum, mille equitum ad consulem venit. Chalcide relicta duo millia peditum, quibus Athenæus præpositus. Et alia eodem auxilia Romanis ex omnib⁹ vndiq; Græcia populis conuenerunt, quorù pleraq; (adeò parua erant) in obliuionem adducta. Appolloniata trecentos equites, centum pedites miserunt. Ætolorum alæ vnus instar, quantum in tota gente equitum erat, venerant. & Thessalorum omnis equitatus separatus erat: non plus quàm trecenti erant equites in castris Romanis: Achei iuuentutis suæ, Cretico maximè armatu, ad mille dederunt. Sub idem tempus & C. Lucretius Prætor, qui nauibus præerat ad Cephaleniam, M. Lucretio fratre cum classè super Maleam Chalcidem iusso petere, ipse triremem conscendit, sinum Corinthium petens, ad præoccupandas in Bœotia res tardior ei nauigatio propter infirmitatem corporis fuit. M. Lucretius Chalcidem adueniens, cùm à P. Lentulo Haliartum oppugnari audisset, nuncium Pr. verbis, qui abscedere eum inde iuberet, misit. Bœotorum iuuentute, quæ pars cum Romanis stabat, eam rem aggressus legatus, à menibus abscessit. Hæc soluta obsidio locum alteri nouæ obsidioni dedit. Nanque ex templo M. Lucretius cum exercitu nauali decem millibus armatorum, ad hoc duobus millibus regionum qui sub Athenæo erant, Haliartum circumfedit: parantibusq; iam oppugnare superuenit à Creusa Prætor. Ad idem ferè tempus & ab socijs naues Chalcidem conuenerunt. duæ Punicæ quinqueremes, duæ ab Heraclea ex Ponto triremes, quatuor Chalcidone, totidem Samo, tum quinq; Rhodiæ quadriremes. Prætor quia nusquam erat maritimum bellum, remisit socijs: & Q. Martius Chalcidem nauibus venit. Halope capta, Larissa quæ Cremaste dicitur, oppugnata. Cùm hic status in Bœo-

Sycurium.

Consul. Romani aduersus Persea festinatio.

Consul. super Pencum amnem castra ponit.

Quæ auxilia Romanis à Græcia conuenerunt.

*Pheræorum ager
vastatur à Perseo.*

*inter exploratores
Conf. & regis Per-
sei pralium.*

*Perseus Romanos
ad pralium perli-
sero tentat.*

*Perseus aciem suo-
rum instruit.*

*Consul suos in-
struit.*

tia esset, Perseus cum ad Sycurium (sicut ante dictum est) stativa haberet, frumento
vndique circa ex agris conuecto, ad vastandum agrum Pheræorum misit: ratus adiu-
uandas sociorum vrbes longius ab castris abstractos deprehendi Romanos posse. Quos
cum eo tumultu nihil motos animaduertisset, prædam quidem præterquam homi-
num, pecora autem maximè omnis generis fuere, diuisit ad epulandum militibus.
Sub idem deinde tempus consilium & consul & rex habuerunt, vnde bellum ordi-
rentur. Regis creuerunt animi vastatione concessa sibi ab hoste Pheræi agri. Itaque
eundem inde ad castra, nec dandum vltra spatium cunctandi censebat. & Romani
censebant, cunctationem suam infamem apud socios esse, maximo operè indignè fe-
rentes non laram Pheræis opem. consultantibus quid agerent (aderant autem Eume-
nes & Attalus in consilio) trepidus nuncius affert, hostem magno agmine adesse. Con-
silio dimisso signum ex templo datur, vt arma capiant. Interim placet ex regis auxilijs
centum equites & parem numerum iaculatorum peditum exire. Perseus hora ferme
diei quarta cum paulo plus mille passus abesset à castris Romanis, consistere signa pe-
ditum iussit: prægressus ipse cum equitibus ac leui armatura, & Cotys cum eo ducesq;
aliorum auxiliorum præcesserunt. Minus quingentos passus ab castris aberant, cum
in conspectu fuere hostium equites: duæ alæ erant magna ex parte Gallorum, Cassi-
gnatus præerat: & leuis armaturæ centum ferè & quinquaginta, Myli aut Cretenses.
Constitit rex, incertus quantum esset hostium. Duas inde ex agmine turmas Thra-
cum, duas Macedonum, cum binis Cretensium cohortibus & Thracum misit. Præ-
lium, cum pares numero essent, neque ab hac aut illa parte noua auxilia subuenirent, H
incerta victoria finitum est. Eumenis ferme triginta interfecti: inter quos Cassignatus
dux Gallorum cecidit. & tunc quidem Perseus ad Sycurium copias reduxit: postero
die circa eandem horam in eundem locum rex copias admouit, plaustris cum aqua
sequentibus: nam duodecim millium passuum via omnis sine aqua & plurimi
pulueris erat, affectosq; futi, si primò in conspectu dimicassent, pugnuros fuisse
apparebat. Cum Romani quiescent, stationibus etiam intra vallum reductis, regij
quoq; in castra redeunt. Hoc per aliquot dies fecerunt, sperantes fore vt Romani equi-
tes abeuntium nouissimum agmen aggrederentur: inde certamine orto, cum longius
à castris eos eliciissent, facile vbiubi essent, se, qui equitatu & leui armatura plus pos-
sent, conuersuros aciem. Postquam incæptum nõ succedebat, castra propius hostem I
mouit rex, & à quinq; millibus passuum communiit. Inde luce prima in eodem quo
solebat loco peditum acie instructa, equitatum omnem leuemq; armaturâ ad castra
hostium ducit. Visus & plurium & propior solito puluis trepidationem in castris Ro-
manis fecit: & primò vix creditum nuncianti est, quia prioribus cõtinuis dieb⁹ nun-
quam ante horam quartam hostis apparuerat, tum solis ortus erat. Deinde vt plurium
clamore & cursu à portis dubitatio exempta est: tumultus ingens oboritur: tribuni
præfectiq; & centuriones in prætorium, miles ad sua quisq; tentoria discurret. Minus
quingentos passus à vallo instruxerat Perseus suos, circa tumulum quem Calicinum
vocant. Lauro cornu Cotys rex præerat cum omnibus suæ gentis: equitû ordines leuis
armatura interposita distinguebat. In dextro cornu Macedones erant equites, inter-
mixti turmis eorum Cretenses. Huic armaturæ Midon Bereus equitibus & summæ
partis eius Meno Antigonensis præerat. Proximi cornibus constiterant regij equi-
tes, & mixtum genus delecta plurium gentium auxilia: Patrocles Antigonensis hic,
& Pœoniæ præfectus Didas, erant præpositi. Medius omnium rex erat: circa eum a-
gema quod vocant, equitumq; sacræ alæ. ante se statuit funditores iaculatoresq;
quadringentorum manus vtraq; numerum expleuerat. Ionem Theſsalonicensem &
Timanora Dolopem ijs præfecit. Sic regij constiterant. Consul intra vallum peditum
acie instructa, & ipse equitatum omnem cum leui armatura misit. pro vallo instructi
sunt. Dextro cornu præpositus C. Licinius Crassus consulis frater cum omni Italico
equitatu, velitibus intermixtis: sinistro M. Valerius Læuius sociorum ex Græcis po-
pulis

- A** pulis equites habebat, eiusdem gentis leuem armaturam. Mediam autem aciem cum delectis equitibus extraordinarijs tenebat **Q. Mutius**. ducenti equites Galli ante signa horum instructi, & de auxilijs Eumenis Cyrtiorum gentis trecenti Thessali quadringenti equites paruo interuallo super læuum cornu locati. Eumenes rex Attalusq; cum omni manu sua ab tergo inter postremam aciem ac vallum steterunt. In hunc modum maximè instructæ acies, par ferè vtrinque numerus equitum ac leuis armaturæ concurrunt, à funditorib⁹ iaculatoribusq;, qui præcesserunt prælio orto. Primi omnium Thraces, haud secus quam diu claustris retentæ feræ, concitati cum ingenti clamore in dextrum cornu Italicos equites incurrerunt, vt vsu belli & ingenio impauida gens turbaretur. * gladijs hastas petere pedites. * nunc succidere crura equis,
- B** nunc ilia suffodere. Perseus in mediam inuectus aciem, Græcos primo impetu auertit: quib⁹ cum grauis ab tergo instaret hostis, Thessalorū equitatus, qui à læuo cornu breui spatio diiunctus in subsidijs fuerat, extra concursum primò spectator certaminis, deinde inclinata re maximo vsui fuit. Cedentes enim sensim integris ordinibus, postquam se Eumenis auxilijs adiunxerunt, & cum eo tutum inter ordines suos receptum socijs fuga dissipatis dabant: & cum minus conferti hostes instarent, progredi etiam ausi, multos fugientium obuios exceperunt. Nec regij sparsi iam ipsi passim sequendo, cum ordinatis & certo incedentib⁹ gradu manus conserere audebant, cum victor equestri prælio rex paruo momento si adiuisset, debellatum esset. opportunè adhortanti superuenit phalanx, quam sua sponte, ne audaci cœpto deessent, Hippias & Leonatus raptim adduxerant, postquam prosperè pugnassee equitem acceperunt. Fluctuante rege inter spem metumq; tantæ rei conandæ, Cretensis Euander, quo ministro Delphis ad insidias Eumenis regis vsus erat: postquam agmen impeditum venientiu sub signis vidit, ad regem accurrit, & monere institit, ne elatus felicitate summam rerum temerè in nõ necessariam aleam daret. Si contentus benè re gesta quiescet eo die, vel pacis honestæ conditionem habiturum, vel plurimos belli socios, qui fortunam sequerentur, si bellare mallet. In hoc consilium pronior erat animus regis. Itaq; collaudato Euandro, signa referri, peditumq; agmen redire in castra iubet, equitibus receptui canere. cecidere eo die ab Romanis ducenti equites, duo millia haud minus peditum: capti ferè ducenti equites, ex regijs autem viginti equites, xl. pedites interfecti. Postquam redire in castra victores, omnes quidem læti, ante alios Thracum insolens lætitia imminebat: cum cantu enim superfixa capita hostium portantes redierunt. Apud Romanos non mœstitia tantum ex malè gesta re, sed pauor etiam erat, ne extemplò castra hostis aggredieretur. Eumenes suadere, vt trans Peneum transferret castra: vt pro munimento amnem haberet, dum perculsi milites animos colligerent. c o s. moueri flagitio timoris fatendi: victus tamen ratione, silentio noctis transductis copijs, castra in vltiore ripa communit. Rex postero die ad lacessendos prælio hostes progressus, postquam trans amnem in tuto posita castra animaduertit, fatebarur quidem peccatum, quòd pridie non institisset victis: sed aliquanto maiorem culpam esse, quòd nocte foret cessatum. Nam vt neminè alium suorū moueret,
- E** leui armatura immissa, trepidantium in transitu fluminis hostium deleri magna ex parte copias potuisse. Romanis quidem præsens pauor demptus erat, in tuto castra habentibus: damnum inter cætera præcipuè famæ mouebat. & in consilio apud eos. pro se quisq; in Ætolos conferebant causam: ab ijs fugæ terrorisq; principium ortum, secutus pauorem Ætolorum & cæteros socios Græcorum populorum. Quinq; principes Ætolorum primi terga vertentes conspecti dicebantur. Thessali pro concione laudati, ducesq; eorum etiam virtutis causa donati. Ad regem spolia castrorum hostium referebantur: dona ex his alijs arma insignia, alijs equos, quibusdam captiuos dono dabat. Scuta erant supra m. d. loricæ thoracesq; mille amplius summam explebant: galearum gladiorumq; & missilium omnis generis maior aliquanto numerus. Hæc per se ampla, pleraq; multiplicata verbis regis, quæ ad concionem vocato exer-

Atrox prælium inter Romanos & Macedonas.

Interfectorem captiuorum numerus.

Caf. castra noctis mouet.

Persei ad milites oratio. citu habuit. Præiudicatum euentum belli haberis: meliorem partem hostium, equitatum Romanum, quo inuictos se esse gloriabantur, fudistis. Equites enim illis principes iuuentutis, equites seminarium senatus: inde lectos in patrum numerum consules, inde imperatores creant. Horum spolia paulo antè diuisimus inter vos. Nec minorem de legionibus peditum victoriam habetis, quæ nocturna fuga vobis subtrahere, naufragorum trepidatione passim natantium flumen compleuerunt. Sed facilius nobis sequentibus victos Peneum superare erit, quàm illis trepidantibus fuit: transgressiq; extemplò castra oppugnabimus. quæ hodie cæpissimus, ni fugissent. Aut si acie decernere volent, eundem pugnæ pedestris euentum expectate, qui equitum in certamine fuerit. Et qui vicerant alacres, spolia cæsorū hostium humeris gerentes ante ora sua, audiuerunt, ex eo quod acciderat spem futuri præcipientes: & pedites aliena gloria accensi, præcipue qui in Macedonum phalangis erant, sibi quoq; & nauandæ regi operæ, & similem gloriam ex hoste pariendi occasionem optabant. concione dimissa, postero die profectus inde ad Mopselum posuit castra: tumulus hic inter Tempe & Larissam medius est. Romani non abscedentes ab ripa Penei, transtulerunt in locum tutiorem castra. Eò Misagenes Numida venit cum mille equitibus, pari peditum numero, ad hoc elephantis duobus & viginti. Per eos dies consilium habenti regi de summa, cum iam confedisset ferocia ab re benè gesta: ausi sunt quidam amicorum consilium dare, vt secunda fortuna in conditione honestæ pacis vteretur, potius quàm spe vana euectus in casum irreuocabilem se daret. Modum imponere secundis rebus, nec nimis credere serenitati præsentis fortunæ, prudentis hominis & meritò felicitis esse. Mitteret ad consulem, qui cædus in easdem leges renouarent, quibus Philippus pater eius pacem à T. Quintio victore accepisset: neque finiri bellum magnificentius, quàm à tam memorabili pugna: neque spem firmiorem pacis perpetuæ dari, quàm quæ perculos aduerso prælio Romanos molliores factura sit ad paciscendum. Quòd si Romani tum quoque insita pertinacia æqua asperarentur: deos hominesq; & moderationis Persei, & illorum peruicacis superbiam, futuros testes. Nunquam ab talibus consilijs abhorrebat regis animus: itaque plurimum assensu comprobata est sententia. Legati ad consulem missi, adhibito frequenti concilio auditi sunt. Pacem petere, vectigal, quantum Philippus pactus esset, daturum Persea Romanis pollicentes: vrbibus, agris locisq; quibus Philippus cessisset, cessurum Perseum. Hæc legati. Summotis his, cum consultarent, Romana constantia vicit in consilio. Ita tum mos erat, in aduersis vultum secundæ fortunæ gerere, moderari animos in secundis. Responderi placuit: ita pacem dari, si de summa rerum liberum senatui permittat rex de se deq; vniuersa Macedonia statuendi ius. Hæc cum renunciaissent legati, miraculo ignaris moris pertinacia Romanorum esse: & plerique vetare amplius mentionem pacis facere: vltro mox quæsituros quod oblatum fastidiant. Perseus hanc ipsam superbiam, quippe ex fiducia virium esse, timere: & summam pecuniæ augens, si pretio pacem emere posset, non destitit animum contentare. Postquam nihil ex eo quod primo responderat, mutabat: desperata pace ad Sycurium, vnde profectus erat, redijt, belli casum de integro tentaturus. fama equestris pugnæ vulgata per Græciam, nudauit voluntates hominum: non enim solum qui partis Macedonum erat, sed plerique ingentibus Romanorum obligati beneficijs, quidam vim superbiamq; experti, læti eam famam acceperunt: non ob aliam causam quàm prauo studio, quo etiam in certaminibus ludicris vulgus vititur, deteriori atque infirmiori fauendo. Eodem tempore in Bœotia summa vi Haliartum Lucætius Pr. oppugnarat: & quanquam nec habebant externa auxilia obsessi, præter Coronæorum iuniores, qui prima obsidione mœnia intrauerat, neque sperabant: tamen ipsi animis magis quàm viribus resistebant. Nam & eruptiones in opera crebro faciebant: & arietem admotum, libramento plumbi grauatum ad terram urgebant: & si quæ declinarent qui agebant ictum, pro diruto muro nouum tumultuario ope-

A rio opere, raptim ex ipsa ruina strage congestis faxis, extruebant. Cum operibus oppugnatio lentior esset, scalas per manipulos diuidi Pr. iussit, ut corona undique mœnia aggressurus: eo magis suffecturam ad id multitudinem ratus, quod qua parte palus urbem cingit, nec attinebat oppugnari, nec poterat. Ipse ab ea parte, qua duæ turrets, quodq; inter eas muri prorutum fuerat, duo millia militum delectorum admouit: ut eodem tempore, quo ipse transcendere ruinas conaretur, concursu aduersus se oppidanorum facto, scalis vacua defensoribus mœnia capi parte aliqua possent. Haud segniter oppidani vim eius arcere parant. Nam super stratum ruinis locum fascibus aridis sarmentorum iniectis, stantes cum ardentibus fascibus accensuros ea se sæpe minabantur, ut incendio intersepti ab hoste, spatium ad obijciendum

B interiorem murum haberent: quod inceptum eorum fors impedit. Nam tantus repente effusus est imber, ut nec accendi facile pateretur, & extingueret accensa. Itaque & transitus per distracta fumantia virgulta patuit: & in vnus loci præsidium omnibus versis, mœnia quoque pluribus simul partibus scalis capiuntur. In primo tumultu captæ urbis seniores impubesq;, quos casus obuios obtulit, passim cæsi: armati in arcem confugerunt. & postero die, cum spei nihil superesset, deditioe facta sub corona venierunt. fuerunt autem duo millia ferme & D. ornamenta urbis, statuarum & tabula pictæ, & quidquid pretiosæ prædæ fuit, ad naues delatum: urbs diruta à fundamentis. inde Thebas ductus exercitus: quibus sine certamine receptis, urbem

Haliartam expugnatur & diripitur.

C tradidit exulibus & qui Romanorum partis erant: aduersæ factionis hominum, fautorumq; regis ac Macedonum, familias sub corona vendidit. His gestis in Bœotia, ad mare ac naues redijt. Cum hæc in Bœotia gererentur, Perseus ad Sycurium statiuarum aliquot habuit. Vbi cum audisset, raptim Romanos circa ex agris demessum frumentum conuochere, deinde ante sua quenq; tentoria spicas fascibus defecantem, quo purius frumentum tereret, ingentes acervos per tota castra stramentorum fecisse: ratus incendio opportuna esse, faces radamq; & mallicos stuppæ illitos pice parari iubet: atque ita media nocte profectus, ut prima luce aggressus falleret. ne quicquam primæ stationes oppressæ tumultu ac terrore suo cæteros exciuerunt: signumq; datum est arma extemplo capiendi: simulq; in vallo, ad portas, miles instructus erat, & intentus propugnationi castrorum. Perseus & extemplo circumegit aciem, & prima impedimenta ire, deinde peditum signa ferri iussit. Ipse cum equitatu & leui armatura substitit ad agmen cogendum, ratus id quod accidit, infecuturos ad extrema ab tergo carpenda hostes. Breue certamen leuis armaturæ maxime cum procuratoribus fuit, equites peditesq; sine tumultu in castra redierunt. Demessis circa segetibus, Romani ad Crannonium intractum agrum castra mouent. Ibi cum securi, & propter castrorum longinquitatem, & viæ inopis aquarum difficultatem, quæ inter Sycurium & Crannona est, statiua haberent, repente prima luce in imminentibus tumulis equitatus regius cum leui armatura visus ingentem tumultum fecit. Pridie per meridiem profecti ab Sycurio erant: peditum agmen sub lucem reliquerant in proxima planicie. Stetit paulisper in tumulis, elici posse ratus

Theba Romanis sine certamine deduntur.

E ad equestre certamen Romanos: qui postquam nihil mouebant, equitem mittit qui pedites referre ad Sycurium signa iuberet, ipse mox infecutus. Romani equites modico interuallo sequentes, sicubi sparsos ac dissipatos inuadere possent: postquam confertos abire signa atque ordines seruantes viderunt, & ipsi in castra redeunt. Inde offensus longinquitate itineris rex ad Mopselum castra mouit. & Romani demessis Crannonis segetibus, in Phalanneum agrum transeunt. Ibi cum ex transfuga cognosset rex, sine villo armato præsidio passim vagantes per agros Romanos metere, cum mille equitibus, duobus millibus Thracum & Cretensum profectus, cum quantum accelerare poterat effuso agmine issent, improviso aggressus est Romanos. Iuncta vehicula, pleraque onusta, mille admodum capiuntur, sexcenti ferme homines. Prædam custodiendam ducendamq; in castra trecentos Cretensum dedit. Ipse reuo-

Perseus Romanos aggreditur.

Perseus Romanos passim vagantes opprimis.

cato ab effusa cæde equite, & reliquis peditum, ducit ad proximum præsidium, ratus haud magno certamine opprimi posse. L. Pompeius Trib. militum præerat, qui percussos milites repentino hostium aduentu in propinquum tumultum recepit, loci se præsidio, quia numero & viribus impar erat, defensus. Ibi cum in orbem milites coegisset, ut densatis scutis ab iactu sagittarum & iaculorum sese tuerentur: Perseus circumdato armatis tumulo, alios ascensum vndiq; tentare iubet, & comminus prælium conferere, alios eminus tela ingerere. Anceps Romanos terror circumstabat: nam neq; conferti pugnare, propter eos qui ascendere in tumultum conabantur, poterant: & ubi ordines procurando soluisent, patebant iaculis sagittisue. Maximè cestrosphendonis vulnerabantur: hoc illo bello nouum genus teli inuentum est. Bipalme spiculum hastili semicubitali infixum erat, crassitudine digiti: huic ad libramen pinnæ tres, velut sagittis solent, circumdabantur: funda media, duo funalia imparia habebat: cum maiori sinu libratu funditor habena rotaret, excussum velut glans emicabat. Cum & hoc & alio omni genere telorum, pars vulnerata militum esset, nec facile iam arma fessi sustinerent: instare rex ut dederent se, fidem dare, præmia interdum polliceri: ne cuiusquam ad deditionem flectebatur animus, cum ex insperato iam obstinatis mori spes affulsit. Nam cum ex frumentatorib⁹ refugientes quidam in castra, nunciassent Consuli circumfideri præsidium: motus periculo tot ciuium (nam DCCC. fermè & omnes Romani erant) cum equitatu ac leui armatura (accesserant noua auxilia Numidæ pedites equitesq; & elephantum) castris egreditur: & tribunis militum imperat, ut legionum signa sequantur. Ipse velut ad firmanda leuium armatorum auxilia adiectis, ad tumultum præcedit. Consul latera tegunt, Eumenes, Attalus, & Mifagenes regulus Numidarum. Cum in conspectu prima signa suorum circumfessis fuerunt, Romanis quidem ab vltima desperatione recreatus est animus. Perseus, cui primum omnium fuerat, ut contentus fortuito successu, captis aliquot frumentatoribus occisisq; non tereret tempus in obsidione præsidij: secundum, ea quoq; tentata ut cunq;, cum sciret nihil roboris secum esse, dum liceret intacto, abire: & ipse hostium aduentum elatus successu mansit: & qui phalangem accerferent, properè misit. qua & ferius quam res postulabat, & raptim acta, turbati cursu aduersus instructos & præparatos erant aduenturi. eos. ante veniens, ex templo prælium conferuit. Primum resistere Macedones: deinde ut nulla re pares erant. amissis CCC. peditibus, XXIII. primoribus equitum ex ala quam Sacram vocant, inter quos Antimachus etiam præfectus alæ cecidit, abire conantur. Cæterum iter propè ipso prælio tumultuosius fuit. Phalanx abs trepido nuncio accita cum raptim duceretur, primum in angustijs captiuorum agmini oblata vehiculisq; frumento onustis: ijs cæsis ingens ibi vexatio partis vtriusque fuit, nullo expectante ut cunq; explicaretur agmen: sed armatis detrudentibus per præceptis impedimenta (neq; enim aliter via aperiri poterat) iumentis cum stimularètur in turba læuientibus. Vix ab incondito agmine captiuorum expedierant sese, cum regio agmini percussisq; equitibus occurrunt. Ibi verò clamor iubentium referre signa, ruine quoq; propè similem trepidationem fecit: ut si hostes introire angustias ausi longius insecuti essent, magna clades accipi potuerit. eos. recepto ex tumulto præsidio, contentus modico successu, in castra copias reduxit. Sunt qui eo die magno prælio pugnam auctores sunt, VIII. millia hostium cæsa, in his Sopatrum & Antipatrum regios duces: viuos captos circiter MMCCC. Signa militaria capta XXVII. Nec incruentam victoriam fuisse: supra III. M. & CCC. de exercitu consulis cecidisse: signa sinistra alæ quinque, amissa. Hic dies & Romanis refecit animos, & Persea perculit: ut dies paucos ad Mopselum moratus, sepulturæ maximè militum amissorum cura, præsidio satis valido ad Connum relicto, in Macedoniam reciperet copias. Timotheum quendam ex regijs præfectis cum modica manu relinquit ad Philam, iussum Magnetæ & propinquos tectare. Cum Pellam venisset, exercitu in hyberna dimisso, ipse cum Cotyæ Thesalonicam est profectus. Eo fama affertur, Atlesbium regulum Thracum, & Corragum

*Cestrosphendonis
quid sint.*

*Prælium inter Cos.
& Persea.*

A gum Eumenis præfectum, in Cotyis fines impetum fecisse: & regionem Marenen (quam vocant) cepisse. Itaq; dimittendum Cotyn ad sua tuenda ratus, magnis proficcientem donis prosequitur. Ducenta talenta, semestrem stipendium equitatu numerat, cum primo annum dare constituisset. eos. postquam profectum Persea audiuit, ad Connum castra mouet, si potiri oppido posset. Ante ipsa Tempe in faucibus situm, Macedonia claustra tutissima præbet, & in Thessaliam opportunum Macedonibus decursum. Cum & loco & præsidio valido inexpugnabilis res esset, abstinit incepto. In Perræbiam flexis itineribus, Malloea primo impetu capta ac direpta. Tripoli, aliæq; Perræbia recepta, Larissam redijt: inde Eumene atq; Attalo domum remissis, Misagenem Numidasq; in hyberna in proximis Thessalis urbibus distribuit, & partem exercitus ita per totam Thessaliam diuisit, vt & hyberna commoda omnes haberent, & præsidio urbibus essent. **Q.** Mutium legatum cum duobus millibus ad obtinendam Ambraciam misit. Græcarum ciuitatum socios omnes præter Achæos dimisit. cum exercitus parte profectus in Achaiam Pthiotim, Pteleum desertum fuga oppidanorum diruit à fundamentis, Antrona voluntate colentium recepit. Ad Larissam deinde exercitum admouit: vrbs deserta erat, in arcem omnis multitudo concesserat: eam oppugnare aggreditur. Primi omnium Macedones, regium præsidium, metu excefferant: à quibus relictæ oppidani, in deditioem extemplo veniunt. Dubitari inde, vtrum Demetrias prius aggredienda foret, an in Bœotia aspiciendæ res, Thebani ventantibus eos Coronæis, in Bœotiam accersebant: ad horum preces, quia hybernis **C** aptior regio quàm Magnesia erat, in Bœotiam duxit.

*Coty ad suarum-
da dimittitur à
Perseo.*

*Urbes à Romanis
capte.*

EPITOME LIBRI XLIII.

RART ORES nonnulli, ed quod auarè & crudeliter prouincias administrassent, damnati sunt. P. Licinius Crassus proconsul complures in Græcia vrbes expugnauit. & crudeliter diripuit. ob id captiui, qui ab eo sub corona uenerant, ex S. C. postea restituti sunt. A præfectis Classium Romanarum multa impotenter in socios facta. Res præterea à Perseo rege in Thracia prospere gestas continet: victis Dardanis, & Illyrico, cuius rex erat Gentius. Motus qui in Luspania ab Otonio factus erat, ipso interempto confedit. M. Acnylius Lepidus à censoribus princeps in senatu lectus.

D ADEM ætate, qua in Thessalia equestri pugna vicere Romani, legatus in Illyricum à consule missus, opulenta duo oppida vi atq; armis coëgit in deditioem, omniaq; ijs sua concessit, vt opinione clementiæ eos qui Carnuntem munitam urbem incolebant, alliceret. Postquam nec vt dederent se compellere, neque capere obsidendo poterat, ne duabus oppugnationibus nequicquam fatigatus miles esset, quam prius intactam urbem reliquerat, diripuit. Alter Consul C. Cassius nec in Gallia, quam fortitus erat, memorabile quicquam gessit: & per Illyricum ducere legiones in Macedoniam vano incepto est conatus. ingressum hoc iter consulem, senatus ex Aquileiensium legatis cognouit: qui querentes coloniam suam nouam & infirmam, nec dum satis munitam inter infestas nationes Histrorum & Illyriorum esse; cum peterent vt senatus curæ haberet, quomodo ea colonia muniretur, interrogati vellente eam rem C. Cassio consuli mandari, responderunt, Cassium Aquileiam indicto exercitu, profectum per Illyricum in Macedoniam esse. Ea res primò incredibilis visa, & pro se quisq; credere, Carnis forsitan aut Histris bellum illatum. Tum Aquileienses, nihil se vltra scire, nec audere affirmare, quàm triginta dierum frumentum militi datum, & duces, qui ex Italia itinera in Macedoniam nossent, conquisitos, adductosq;. Enimvero senatus indignari, tantum consulem ausum, vt suam prouinciam relinqueret, in alienam transfiret, exercitum nouo periculoso itinere inter exterarum gentes ducere, viam tot nationibus in Italiam aperire. Decernunt frequentes, vt C. Sulpitius prætor tres ex senatu nomi-

A. 387. Cass. P. Licin. Crasso. C. Cassio Longino.

Carnuntem oppidum Illyricum oppugnant Romani.

Cassius consul in senatu in Macedoniam legiones ducit.

tu nomi-

*Legatos mittit se-
natus ad Cassium
consulem reuocan-
dum,*

*Hispanorum legati
de magistratuum
iniurijs in senatu
queruntur.*

*Latina colonia in
Hispania.*

*videtur comitia con-
sul. creandi Cass. A. Manlii.
Manlius. A. A. Manlius
Manlius. A. S. Manlius*

*Romanorum cru-
delitas in Grecia.*

tu nominet legatos, qui eo die profiscantur ex vrbe: & quantum accelerare possent, F
 Cassium eos. vbicunq; sit persequatur: nuncient, ne bellum cum vlla gente moueat,
 nisi cum qua senatus gerendum censuerat. Legati ij profecti, M. Cornelius Cethegus,
 M. Fuluius, P. Martius Rex. Metus de consule atque exercitu distulit eo tempore mu-
 niendæ Aquileiæ curam. Hispaniæ deinde vtriusq; legati aliquot populorum in se-
 natum introduci. Ij de magistratuum Romanorum auaritia superbiaq; conquesti,
 nixi genibus ab senatu petierunt, ne se socios scædus spoliari vexariq;, quàm hostes,
 patiantur. Cùm & alia indigna quererentur, manifestum autem esset pecunias captas,
 L. Canuleio prætori qui Hispaniam sortitus erat, negotium datum est, vt in singulos
 à quibus Hispani pecunias peterent, quinos recuperatores ex ordine senatorio daret,
 patronosq; quos vellent sumendi potestatem faceret. Vocatis in curiam legatis, reci- G
 ratum est senatusconsultum iussiq; nominare patronos, quatuor nominauerunt. M.
 Porcium Catonem, P. Cornelium, Cn. F. Scipionem, L. Æmylium, M. F. Paulum, C.
 Sulpitium Gallum. Cum M. Titinio primum, qui prætor A. Manlio, M. Iunio consu-
 libus in citeriore Hispania fuerat, recuperatores sumpserunt. Bis ampliatu, tertio ab-
 solutus est reus. Dissensio inter duarum prouinciarum legatos est orta: citerioris Hi-
 spaniæ populi M. Catonem & Scipionem, vltioris L. Paulum & Gallum Sulpitium
 patronos sumpserunt. Ad recuperatores adducti, à citerioribus populis P. Furius Phi-
 lus, ab vltioribus M. Matienus. Ille Sp. Posthumio, Q. Murio coss. triennio ante,
 hic biennio prius L. Posthumio, M. Popilio coss. prætor fuerat. Grauiissimis crimini-
 bus accusati ambo ampliatiq;, cùm dicenda de integro causa esset, excusati exilij causa H
 solum vertisse, Furius Prænestæ, Matienus Tibur exulatum abierunt. Fama erat, pro-
 hiberi à patronis nobiles ac potentes compellare: auxitq; eam suspicionem Canule-
 ius prætor, quòd ommissa ea re delectum habere instituit: dein repente in prouinciam
 abiit, ne plures ab Hispanis vexarentur. Ita præteritis silentio oblitteratis, in futurum
 consultum ab senatu Hispanis, quod impetrarunt, ne frumenti æstimationem magi-
 stratus Romanus haberet, neue cogeret vicesimas vendere Hispanos quanti ipse vel-
 let, & ne præfecti in oppida sua ad pecunias cogendas imponerentur. Et alia noui ge-
 neris hominum ex Hispania legatio venit. Ex militibus Romanis, & ex Hispanis mu-
 lieribus, cum quibus connubium non esset, natos se memorantes, supra quatuor mil-
 lia hominum, orabant, vt sibi oppidum in quo habitarent, daretur. senatus decreuit, I
 vt i nomina sua apud L. Canuleium profiterentur: eorumq; si quos manumisisset,
 eos Carteiam ad Oceanum deduci placere. Qui Carteiensium domi manere vellent,
 potestatem fore, vt i numero colonorum essent, agro assignato. Latinam eam colo-
 niam fuisse, libertinorumq; appellari. Eodem tempore ex Africa & Gulusa Masanif-
 sæ regis filius legatus patris, & Carthaginienfes venerunt. Gulusa prior in senatum
 introductus, & quæ missa erant ad bellum Macedonicum à patre suo exposuit: & si
 qua præterea vellent imperare, præstaturum merito p. r. est pollicitus: & monuit Pa-
 tres conscriptos, vt à fraude Carthaginensium cauerent. Classis eos magnæ parandæ
 consilium cœpisse, specie pro Romanis, & aduersus Macedonas: vbi ea parata instru-
 ctaq; esset, ipsorum fore potestatis quem hostem aut socium habeant. K

*
 tantum pauorem ingressi castra ostentantes capita fecerunt, vt si ad motus ex templo
 exercitus foret, capi castra potuerint. Tum quoq; fuga ingens facta est: & erant qui
 legatos mittendos, ad pacem precibus petendam, censerent: ciuitatesq; complures eo
 nuncio audito, in deditioem venerunt. quibus purgantib⁹ sese, culpamq; in duorum
 amentiam conferentibus, qui se vltro ad pœnam ipsi obtulissent, cum veniam dedif-
 set prætor: profectus ex templo ad alias ciuitates, omnib⁹ imperata facientibus, quie-
 to exercitu pacatum agrum, qui paulò ante ingenti tumultu arserat, peragravit. Hæc
 lenitas prætoris, qua sine sanguine ferocissimam gentem domuerat, eò gratior plebi
 patribusq; fuit, quo crudelius auariusq; in Græcia bellarum & ab consule Licinio &
 ab Lu-

- A** ab Lucretio prætoris erat. Lucretium tribuni plebis absentem concionibus assiduis lacerabant, cum Reipublicæ causa abesse excusaretur: sed tum adeò vicina etiam inexplorata erant, ut is eo tempore in agro suo Antiati esset, aquamque ex manubijs Anrium ex flumine Loracinae duceret. Id opus centum triginta millibus æris locasse dicitur: tabulis quoque pictis ex præda fanum Æsculapij exornauit. Inuidiam infamiamque ab Lucretio auerterunt in Hortensium successorem eius Abderitæ legati, stantes ante curiam, querentesque oppidum suum ab Hortensio expugnatum ac direptum esse. Causam excidij fuisse vrbi, quod cum centum millia denarium, & tritici quinquaginta millia modium imperaret, spatium petierunt, quo de ea re & ad Hostilium consulem, & Romam mitterent legatos. vix dum ad consulem se peruenisse, &
- B** audisse oppidum expugnatum, principes securi percussos, sub corona cæteros venisse. Indigna Senatui visa: decreueruntque eadem de Abderitis, quæ de Coronæis decreuerunt priore anno: eademque pro concione edicere Q. Menium prætorem iusserunt. Et legati duo C. Sempronius Blesus, Sext. Iulius Cæsar ad restituendos in libertatem Abderitas missi. Idem mandatum, ut & Hostilio consuli & Hortensio prætori nunciarent: senatum, Abderitis iniustum bellum illatum, conquirique omnes qui in seruitute sint, & restitui in libertatem, æquum censere. Eodem tempore de C. Cassio, qui consul priore anno fuerat, tum Tribunus militum in Macedonia cum A. Hostilio erat, querelæ ad senatum delatæ sunt: & legati regis Gallorum Cincibili venerunt. Frater eius verba in senatu fecit, questus Alpinorum populorum agros sociorum suorum depopulatum C. Cassium esse: & inde multa millia hominum in seruitutum abripuisse. Sub id tempus Carnorum Histrorumque & Iapidum legati venerunt: Duges sibi ab consule Cassio primum imperatos, qui in Macedoniam ducenti exercitum iter monstrarent: pacatum ab se tanquam ad aliud bellum gerendum abisse: inde ex medio regressum itinere, hostiliter peragrassæ fines suos: passim rapinasque & incendia facta: nec se ad id locorum scire, propter quam causam consuli pro hostibus fuerint. Et regulo Gallorum absenti, & his populis responsum est, senatum ea que facta querantur, neque scisse futura, neque si sint facta, probare. Sed indicta causa damnari absentem consulem virum, iniurium esse, cum is Reipub. causa absit. Vbi ex Macedonia redisset C. Cassius, tum si coram eum arguere vellent, cognita re, senatum daturum operam uti satis fiat.
- D** Nec responderi tantum ijs gentibus, sed legatos mitti, duos ad regulum trans Alpes, tres circa eos populos placuit, qui indicarent quæ patrum sententia esset. Munera miti legatis ex binis millibus æris censuerunt: duobus fratribus regulis hæc præcipua, torques duo ex quinque pondo auri facti, & vasa argentea quinque ex viginti pondo, & duo equi phalerati cum agasonibus, & equestria arma ac sagula: & comitibus eorum vestimenta liberis, seruisque. Hæc missa, illa petentibus data, ut denorum equorum ijs commercium esset, educendique ex Italia potestas fieret. legati cum Gallis missi trans Alpes, C. Lælius, M. Æmylius Lepidus: ad cæteros populos C. Sicinius, P. Cornelius Blasio, T. Memmius. Multarum simul Græciæ Asiæque ciuitatum legati Romam conueniunt. Primi Athenienses introducti: ij se quod nauium habuerint militumque P. Licinio consuli & C. Lucretio prætori misisse exposuerunt, quibus eos non vfos, frumenti sibi centum millia imperasse: quod quanquam sterilem terram arent, ipsosque etiam agrestes peregrino frumento alerent, tamen ne deessent officio, confecisse: & alia quæ imperarentur, præstare paratos esse. Milesij nihil præstitisse memorantes, si quid imperare ad bellum senatus vellet, præstare se paratos esse polliciti sunt. Alabandenses templum vrbis Romæ se fecisse commemorauerunt, ludosque anniuersarios ei diuæ instituisse: & coronam auream quinquaginta pondo, quam in Capitolio ponerent, donum Ioui OPT. MAX. attulisse: & scuta equestria CCC. ea cui iussissent, tradituros. Donum ut in Capitolio ponere, & sacrificare liceret, petebant. Hoc Lampfaceni LXXX. pondo coronam afferentes petebant, commemorantes discessisse se à Perseo, postquam Romanus exercitus in Macedoniam venisset, cum sub ditione Persei & ante Phii-

Legati regis Gallorum de Cassio consule queruntur.

Legati multarum Græciæ & Asiæ ciuitatum.

tè Philippi fuissent. Pro eo, & quòd imperatoribus Romanis omnia præstitissent, id se tantum orare, vt in amicitiam populi Romani reciperentur, & si pax cum Perseo fieret, exciperentur, ne in regiam potestatem reciperentur. ceteris legatis comiter responsum. Lampfacenos in sociorum formulam referre Q. Mænius Prætor iussus. munera omnibus in singulos binum millium æris data. Alabandenses scuta reportare ad A. Hostilium cōsulem in Macedoniam iussi. Et ex Africa legati simul Carthaginensium tritici decies centum millia & hordei quingenta, indicantes se ad mare deucta habere, vt quòd senatus censuisset, deportarent. Id munus officiumq; suum scire minus esse, quàm pro meritis populi Romani & voluntate sua: sed sæpè aliàs bonis in rebus vtriusq; populi se gratorum fideliumq; socium muneribus functos esse. Item Masanissæ legati tritici eandem summam polliciti, & mille & ducentos equites, duodecim elephantos, & si quid aliud opus esset, vti imperaret senatus: eque propenso animo, ac quæ ipse vltro pollicitus sit, præstaturum esse. Gratia & Carthaginensibus & regi acta, rogatiq; vt ea quæ pollicerentur ad Hostilium consulem in Macedoniam deportarent. Legatis in singulos binum millium æris munera missa. Cretensium legatis commemorantibus, se quantum sibi imperatum à P. Licinio cos. esset sagittariorum in Macedoniam misisse: cum interrogati non inficiarentur, apud Persea maiorem numerum sagittariorum quàm apud Romanos militare, responsum est: si Cretenses bene ac gnauiter destinarent potiore populi Romani quàm regis Persei amicitiam habere: senatum quoq; Romanum ijs tanquam certis socijs responsum daturum esse. Interea nunciarent suis, placere senatui, dare operam Cretenses, vt quos milites intra præsidia regis Persei haberent, eos primo quoque tempore domum reuocarent. Cretensibus cum hoc responso dimissis, Chalcidenses vocati: quorum legatio ipso introitu, ob id quod Miccion princeps eorum pedibus captus, lectica est introatus, vltimæ necessitatis extemplo visa res: in qua ita affecto excusatio valetudinis, aut ne ipsi quidem petenda visa foret, aut data petenti nõ esset. Cum sibi nihil viui reliquum præterquam linguam ad deplorandas patriæ suæ calamitates præfatus esset, exposuit ciuitatis primum suæ benefacta, & vetera, & ea quæ Persei bello præstitissent ducibus exercitibusq; Romanis: tum quæ primò C. Lucretius in populares suos prætor Romanus superbè, auarè, crudeliter fecisset: deinde quæ tum cum maximè L. Hortensius faceret, Quemadmodum omnia sibi, etiam ijs quæ patiantur tristiora, patienda esse ducant, potius quàm se dedant Persei. quod ad Lucretium Hortensiumq; attineret: scire, tutius fuisse claudere portas, quàm in urbem eos accipere. Qui exclusissent eos, Emathiam, Amphipolim, Maroneam, Ænum, incolumes esse: apud se templa omnibus ornamentis compilata, spoliataq; sacrilegijs, C. Lucretium nauibus Antium deuexisse: libera corpora in seruitutem abrepta. fortunas sociorum populi Romani direptas esse, & quotidie diripi. Nam ex instituto C. Lucretij Hortensium quoque in tectis hyeme pariter atq; estate nauales socios habere, & domos suas plenas turba nauica esse: versari inter se coniuges liberosq; suos, quib⁹ nihil neq; dicere pensi, neq; facere. Accersere in senatū Lucretium placuit, vt disceptaret coram, purgaretq; sese. Ceterum multo plura præfatus audiuit, quàm in absentem iacta erant: & grauiores potentioresq; accessere accusatores duo Tr. Plebis, M. Iuuenius Talua, & Cn. Aufidius. Ij non in senatu modò eum lacerarunt, sed in concionem etiam pertracto, multis obiectis probris diem dixerunt. Senatus iussu Chalcidensibus Q. Mænius Prætor respondit: quæ benè meritos sese, & antè, & in eo bello quod geratur, de populo Romano dicant, ea & scire vera eos referre senatum, & perinde ac debeant grata esse. Quæ facta à C. Lucretio, fieriq; ab L. Hortensio Prætoribus Romanis quærantur, ea neq; facta, neq; fieri voluntate senatus, quem non posse existimare, qui sciat bellum Persei & antè Philippo patri eius intulisse populum Romanum pro libertate Græciæ, non vt ea à magistratibus socijs atque amicis paterentur. Literas se ad L. Hortensium Prætorem duros esse, quæ Chalcidenses querantur acta, ea senatui non placere. Si qui in seruitutem

*Carthaginensium
& Masanissæ legati.*

Cretensium legati.

*Chalcidenses de
iniurijs sibi illatis
queruntur.*

*Lucretius accusatur
à Chalcidensibus.*

- A** tutem liberi venissent, ut eos conquirendos primo quoque tempore, restituendosque in libertatem curaret. Sociorum naualium neminem præter magistros in hospitia deduci æquum censere. Hæc Hortensio iussu senatus scripta. Munera binum millium æris legatis missa, & vehicula Miccioni publicè locata, quæ cum Brundisium commodè perueherent. C. Lucretium, ubi dies quæ dicta erat venit, tribuni ad populum accusarunt, multamque decies centum millium æris dixerunt. Comitibus habitis omnes quinque & triginta tribus eum condemnarunt. In Liguribus eo anno nihil memorabile gestum. Nam nec hostes mouerunt arma, neque consul in agrum eorum legiones induxit: & satis explorata pace eius anni, milites duarum legionum Romanorum, intra dies sexaginta, quam in prouinciam venit, dimisit: sociorum nominis
- B** Latini exercitu mature in hyberna Lunam & Pisas deducto, ipse cum equitibus Galliarum prouinciæ pleraque oppida adiit. Nusquam alibi quam in Macedonia bellum erat: suspectum tamen & Gentium Illyriorum regem habebant. itaque & octo naues ornatas à Brundisio senatus censuit mittendas ad C. Furium legatum Iffam, qui cum præsidio duarum Iffensium nauium insulæ præerat. duo millia militum in eas naues sunt imposita, quæ Q. Mænius Prætor, ex Senatusconsulto in ea parte Italiæ, quæ obiecta Illyrico est, conscripsit. & C. O. S. Hostilius Ap. Claudium in Illyricum cum quatuor millibus peditum misit, ut accolæ Illyrici tutarentur. Qui non contentus ijs quas adduxerat copijs, auxilia ab socijs corrogando ad octo millia hominum vario genere armauit: peragrataque omni ea regione, ad Lyncidum Dassaretiorum confedit. Haud
- C** procul inde Viscana oppidum finium plerumque Persei erat, decem millia ciuium habebat, & modicum custodiæ causa Cretensium præsidium. Inde nuncij ad Claudium occulti veniebant, si propius copias admouisset, paratos fore qui proderent urbem & operæpretium esse: non se amicosque tantum, sed etiam milites præda expleturum. Spes cupiditati admota ita occæcavit animum, ut nec ex ijs qui venerunt quenquam retineret, nec obsides pignus futuros furto & fraude agenda rei posceret, nec mitteret exploratum, nec fidem acciperet: die tantum statuta profectus à Lyncido, duodecim millia ab urbe, ad quam tendebat, posuit castra. Quarta inde vigilia signa mouit, mille ferme ad præsidium castrorum relictis: incompositi longo agmine effusi, infrequentes, cum nocturnus error dissiparet, ad urbem peruenerunt. Creuit negligentia,
- D** postquam neminem armatum in muris viderunt. Cæterum ubi primum sub iactu reli fuerunt, duabus simul portis erumpitur, & ad clamorem erumpentium ingens strepitus è muris ortus, vltantium mulierum cum crepitu vndique aris: & incondita multitudo turba immista seruili varijs vocibus personabat. Hic tam multiplex vndique obiectus terror effecit, ne sustinere primam procellam eruptionis Romani possent. Itaque fugientes plures quam pugnantibus interempti sunt: vix duo millia hominum cum ipso legato in castra perfugerunt. Quo longius iter in castra erat, eo plures fessos cõsectandi hostibus copia fuit. Ne moratus quidem in castris Appius, ut suos dissipatos fuga colligeret: quæ res palatis per agros saluti fuisset: ad Lyncidum protinus reliquias cladis reduxit. Hæc & alia haud prosperè in Macedonia gesta, ex Sexto Digitio Tribuno militum, qui sacrificij causa Romam venerat, sunt audita. Propter quæ veriti patres. ne
- E** quæ maior ignominia acciperetur, legatos in Macedoniam M. Fuluium Flaccum & M. Caninium Rebilum miserunt, qui comperta quæ agerentur referrent: & ut A. Hostilius C. O. S. comitia consulibus subrogandis ita ediceret, uti mense Ianuario comitia haberi possent, & ut primo quoque tempore in urbem rediret. Interim M. Recio Prætori mandatum, ut edicto senatores omnes ex tota Italia, nisi qui Reip. causa abessent, Romam reuocaret: qui Romæ essent, ne quis vltra mille passuum ab Roma abesset. Ea uti senatus censuit, sunt facta. Comitibus consularia ad quintum Calendas Septembris fuere. Creati consules sunt Q. Martius Philippus iterum, & Q. Seruilius Cæpio. post diem tertium prætores sunt facti, C. Decimius, M. Claudius Marcellus, M. Sulpitius Gallus, C. Martius Figulus, Ser. Cornelius Lentulus, P. Fronteius Capito. Designatis

Lucretius condemnatur.

Viscana Illyrici oppidum.

Romanorum ad Viscanorum negligentiam.

Legati in Macedoniam mittuntur.

A. ses.

Legati ex Macedonia redierunt.

Calendæ intercalares.

De prodigijs.

Prætoribus præter duas urbanas, quatuor provinciæ sunt decretæ, Hispania, & Sardinia, & Sicilia, & classis. Legati ex Macedonia exacto admodum mense Februario redierunt. Hi quas res ea ætate prosperè gessisset rex Perseus, referebant: quâsusq; timor socios populi Romani cepisset, tot urbibus in potestatem regis redactis. Exercitum consulis infrequentem comitatibus vulgo datis per ambitionem esse: culpam eius rei consulem in tribunos militum, contra illos in consulem conferre. Ignominiam Claudij temeritate acceptam eleuare eos patres acceperunt, qui per paucos Italici generis, & magna ex parte tumultuario delectu conscriptos ibi milites amissos referebant. Coss. designati vbi primùm magistratû inissent, de Macedonia referre ad senatum iussi: destinatq; provinciæ ijs sunt, Italia & Macedonia. Hoc anno intercalatum est: tertio die post Terminalia Calendæ intercalares fuere. Sacerdotes intra eum annum mortui L. Flamininus. pontifices duo decesserunt, L. Furius Philus, & C. Liuius Salinator. In locum Furij T. Manlij Torquatum, in Liuij M. Seruilium pontifices legerunt. Principio infrequentis anni cum coss. noui Q. Martius, & Q. Seruilius de provincijs retulissent, primo quoq; tempore aut cõparare eos inter se Italiam & Macedoniam, aut fortiri placuit. Priusquam id fors cerneret in incertum, ne quid gratia momenti faceret, in vtranq; provinciam quod res desideraret supplementi decerni. In Macedoniam peditum Romanorum sex millia, sociorum nominis Latini sex millia: equites Romanos ccl. socios ccc. Veteres milites dimitti, ita vt in singulas Romanas legiones, ne plus sena millia peditum, ccc. equites essent. Alteri coss. nullus certus finitus numerus ciuium Romanorum quem in supplementû legeret: id modò finitum, vt duas legiones scriberet, quæ quina millia peditû & ducenos haberent, equites trecenos. Peditum Latinorum maior quàm collegæ decretus numerus: peditum decem millia & sexcenti equites. quatuor præterea legiones scribi iussæ, quæ si quo opus esset educerentur. Tribunos mil. non permillum, vt consules facerent, populus creauit. Socijs nominis Latini sexdecim millia peditum, & mille equites imperati. Hunc exercitum parari tantum placuit, vt exiret si quò res posceret. Macedonia maximè curam præbebat: in classem mille socij nauales ciues Romani, libertini ordinis ex Italia scribi iussi: totidem vt ex Sicilia scriberentur: & cui ea provincia euenisset, mandatum vt eos in Macedoniam vbiq; classis esset, deportandos curaret. In Hispaniam tria millia peditum Romanorum in supplementum, trecenti equites decreti. Finitus ibi quoq; in legiones militum numerus, peditum quina millia, trecenti & triginta equites. Et socijs imperare prætor, cui Hispania obuenerat, iussus quatuor millia peditum, & trecentos equites. Non sum nescius, ab eadem negligentia, qua nihil deos portendere vulgo nunc credant, neq; nunciari admodum nulla prodigia in publicum, neq; in annales referri. cæterum & mihi vetustas res scribenti nescio quo pacto antiquus fir animus: & quædam religio tenet, quæ illi prudentissimi viri publice suscipienda censuerint, ea pro dignis habere quæ in meos annales referam. Anagnina duo prodigia eo anno sunt nunciata: facem in cælo conspectam, & bouem fœminam locutam publicè ali. Minturnis quoq; per eos dies cæli ardentis species affulserat. Reate imbri lapidauit. Cum in arce Apollo triduum ac tres noctes lachrymauit. in vrbe Romana duo æditui nunciarunt, alter in æde Fortunæ anguem iubarum à complurib; visum esse: alter in æde Primigenæ Fortunæ, quæ in colle est, duo diuersa prodigia: palmam in area enatam, & sanguine interdium pluuisse. Duo nõ suscepta prodigia sunt, alterum quod in priuato loco factum esset: palmam enatam impluuij suo T. Marcius Figulus nunciabat. alterum, quod in loco peregrino: Fregellis in domo L. Atrei hasta, quam filio militi emerat, interdium plus duas horas arsisse, ita vt nihil eius ambureret ignis dicebatur. Publicorum prodigiorum causa libri à decemuiris aditi, quadraginta maioribus hostijs, quibus dijs cõsules sacrificarent. & addiderunt vt supplicatio fieret, cunctiq; magistratus circa omnia puluinaria victimis maioribus sacrificarent, populusq; coronatus esset. Omnia vt decemuiri præierunt, facta.

Censo;

- A** Cenforibus deinde creandis comitia edicta sunt. Perierunt cenfuram principes ciuitatis C. Valerius Læuinus, L. Posthumius Albinus, P. Mutius Scæuola, C. Iunius Brutus, C. Claudius Pulcher, Tib. Sempronius Gracchus. Hos duos censores creauit populus Romanus. Cùm delectus habendi maior quàm aliàs propter Macedonicum bellum cura esset, consules plebem apud senatum accusabant, quòd & iuniores non responderunt. Aduersus quos C. Sulpitius & M. Claudius tribuni, plebis causam egerunt. Non consulibus, sed ambitiosis consulibus delectum difficilem esse: neminem inuitum militem ab ijs fieri. Id ita ut esse scirent & Patres conscripti: prætores, quibus & vis imperij minor & authoritas esset, delectum, si ita senatui videretur, perfecturos esse. Id prætoribus magna patrum consensione non sine suggillatione consulum
- B** mandatum est. Censores ut eam rem adiuuarent, ita in concione edixerunt: legem censui censendo dicturos esse, ut præter commune omnium ciuium iusiurandum hæc adiurarent: tu minor annis sex & quadraginta es, tuq; ex edicto C. Claudij, Tib. Sempronij censorum ad delectum prodito, & quotiescunq; delectus erit, quicumque censores magistratum habebunt, si miles factus non eris, in delectu prodibis. Item quia fama erat, multos ex Macedonicis legionibus, incertis comitatibus per ambitionem imperatorum ab exercitu abesse: edixerunt de militibus P. Ælio, C. Popilio c o s s. postue eos c o s s. in Macedoniam scriptis: ut qui eorum in Italia essent, intra dies triginta censi prius apud sese in prouinciam redirent. qui in patris aut aui potestate essent, eorum nomina ad se ederentur. Missorum quoque causas sese cognituros esse: & quorum ante emerita stipendiã gratiosa missio sibi visa esset, eos milites fieri iussuros. Hoc edicto literisq; censorum per fora & conciliabula dimissis, tanta multitudo iuniorum Romam conuenit, ut grauis vrbi turba insolita esset. Præter delectum eorum, quos in supplementum mitti oportebat, quatuor à C. Sulpitio Pr. scriptæ legiones sunt, intraq; vndecim dies delectus est perfectus. Consules deinde sortiti prouincias sunt. nam Pr. propter iurisdictionem maturius sortiti erant. Urbana C. Sulpitio, peregrina C. Decimio obrigerat. Hispaniam M. Claudius Marcellus, Siciliam Ser. Cornelius Lentulus, Sardinia P. Fonteius Capito, classem C. Martius Figulus erat sortitus. consulum Q. Seruilio Italia, Q. Martio Macedonia obuinit: Latinisq; actis Martius exemplo est profectus. Cepione deinde referente ad senatum, quas ex nouis legionibus duas legiones secum in Galliam duceret, decreuere patres ut C. Sulpitius, M. Claudius Pr. ex his quas scripserunt legionibus quas videretur consuli darent. Indignè patiente prætorum arbitrio consulem subiectum, dimisso senatu ad tribunal prætorum stans postulauit, ex Senatusconsulto destinarent sibi duas legiones. prætores consuli in eligendo arbitrium fecerunt. Senatum deinde censores legerunt: M. Æmylius Lepidus princeps, ab tertijs iam censoribus lectus. Septem è senatu eiectioni sunt. In censu accipiendo populi, milites ex Macedonico exercitu, qui quàm multi abessent ab signis, census docuit, in prouinciam cogebant: causas stipendijs missorum cognoscebant: & cuius nondum iustæ missio visa esset, ita iusiurandum adigebant, Ex tui animi sententia, tu ex edicto C. Claudij, Tib. Sempronij censorum in prouinciam
- E** Macedoniam redibis, quod sine dolo malo facere poteris. In equitibus recensendis tristis admodum eorum atq; aspera censura fuit: multis equos ademerunt: in ea re cùm equestrem ordinem offendissent, flammam inuidiæ adiecere, edicto quo edixerunt, ne quis eorum qui Q. Fulvio, A. Posthumio censoribus publica vestigalia aut vltro tributa conduxissent, ad hastam suam accederet, sociusue aut affinis eius cõductionis esset. Sæpè id querendo veteres publicani, cùm impetrare nequissent ab senatu, ut modum potestati censoriæ imponerent, tandem tribunum plebis Rutilium, ex rei priuatæ contentione iratum censoribus, patronum causâ nacti sunt. Clientem libertinum parietem in Sacra via aduersus ædes publicas demoliri, iusserunt, quòd publico inædificatus esset. appellati à priuato tribuni, cùm præter Rutilium nemo intercederet, censores ad pignora capienda miserunt, multamq; pro concione priuato dixerunt.

*Censura.**Prouinciarum sortitio.**M. Æmylius princeps senatus tertium lectus.**Censura tristis atque aspera.**Rutilij trib. pleb. & censorum disceptatio.*

runt. Hinc contentione orta, cum veteres publicani se ad tribunum contulissent, rogatio repente sub vnus tribuni nomine promulgatur. Quæ publica vectigalia, vltro tributa, C. Claudius & Tib. Sempronius locassent, ea rata locatio ne esset: de integro locarentur, & vt omnib⁹ redimendi & conducendi promiscuè ius esset: Diem ad eius rogationem concilio Tribunus plebis dixit. Qui postquam venit, vt censores ad dissuadendum processerunt, Graccho dicente, silentium fuit: cum Claudio obstreperetur, audientiam facere præconem iussit. Eo facto, auocatam à se concionem tribunus questus, & in ordinem se coactum, ex Capitolio vbi erat concilium, abiit. Postero die ingentes tumultus ciere. Tib. Gracchi primùm bona cõsecrauit, quod in multa pignoribusq; eius qui tribunum appellasset, intercessioni non parendo, se in ordinem coëgisset. C. Claudio diem dixit, quod concionem ab se auocasset: & vtriq; censori perduellionem se iudicare pronunciauit, diemq; comitijs à C. Sulpitio prætoris urbane petijt. Non recusantibus censoribus qui minus primo quoq; tempore iudicium se populus faceret in ante dies viii. & vii. Calend. Octobr. comitijs perduellionis dicta dies. Censores extemplò in atrium Libertatis ascenderunt: & ibi signatis tabellis publicis, clausoq; tabulario, & dimissis seruis publicis, negarunt se prius quidquam publici negotij gesturos, quàm iudicium populi de se factum esset. Prior Claudius causam dixit: & cum ex duodecim centurijs equitum, octo censorem condemnassent, multæq; aliæ primæ classis: extemplò principes ciuitatis in conspectu populi annulis aureis positis, vestem mutarunt, vt supplices plebem circumirent. Maximè tamen sententiam vertisse dicitur Tib. Gracchus, quod cum clamor vndiq; plebis esset, periculum Graccho non esse, conceptis verbis iurauit: si collega damnatus esset, non expectato de se iudicio, comitem exilii eius futurum. Ad eò tamen ad extremum spei venit reus, vt octo centuriæ ad damnationem defuerint. Absoluto Claudio Tribunus plebis negauit se Gracchum morari. Eo anno, postulantibus à senatu Aquilensium legatis, vt numerum colonorum augetet, mille & d. familiæ ex Senatusconsulto scriptæ: triumuiriq; qui eas deducerent, missi sunt, T. Annius Luscius, P. Decius Subulo, M. Cornelius Cethegus. Eodem anno C. Popilius, & Cn. Octavius legati, qui in Græciam missi erant, Senatusconsultum Thebis primùm recitatum, per omnes Peloponnesi vrbes circuntulerunt, ne quis vllam rem in bellum magistratibus Romanis conferret, præterquam quod senatus censuisset. Hoc fiduciam in posterum quoq; præbuerat, leuatos se oneribus impensisq;, quibus alia alijs imperantibus exhauriebantur. Achaico concilio Argis agitato, benignè locuti auditiq;, egregia spe futuri status fidissima gente relicta, in Ætoliæ traiecerunt. Ibi nondum quidem seditio erat, sed omnia suspecta, criminumq; inter ipsos plena. ob quæ obsidibus postulatis, neq; exitu rei imposto, in Acarnaniam inde profecti legati sunt. Tyrrei concilium legatis Acarnanes dederunt. ibi quoq; inter factiones erat certamen: quidam principum postulare, vt præsidia in vrbes suas inducerentur, aduersus amentiam eorum qui ad Macedonicam gentem trahebant: pars recusare, ne quod bello captis & hostibus mos esset, id pacatæ & sociæ ciuitates ignominia acciperent. Iusta deprecatio hæc visa. Larissam ad Hostilium proconsulem, ab eo enim missi erant, legati redierunt. Octavius retinuit secum, Popilium cum mille ferme militib⁹ in hyberna Ambraciam misit. Perseus principio hyemis egredi Macedoniæ finibus non ausus, ne quæ in regnum vacuum irrumperent Romani, sub tempus brumæ, cum inexuperabiles ab Thessalia montes niuis altitudo facit, occasione esse ratus, frangendi finitimorum spes animosq;, ne quid auerso se in Romanum bellum periculi subesset: cum à Thracia pacem Cotys, ab Epiro Cephalus repentina defectione à Romanis præstarent, Dardanios recens domuisset bello, solum infestum esse Macedoniæ latus, quod ab Illyrico pateret, cernens, neq; ipsis quietis Illyrijs, & aditum præbentibus Romanis, si domuisset proximos Illyriorum, Gentium quoq; regem iam diu dubium in societatem perlici posse: cum decem millibus peditum, quorum pars Phalangitæ erant, & duobus millibus

*Rutilius Claudio
censori diem dicit*

*Senatusconsultum
aduersus magistratum
suum iniurias.*

*Acarnanum factio-
nes.*

*Perseus proximas
Illyriorum gentes
oppugnat.*

- A** millibus leuium armatorum, & quingentis equitibus profectus, Stuberam venit. Inde frumento complurium dierum sumpto, iussuq; apparatu oppugnandarum urbium sequi, tertio die ad Vscanam (Penestianæ terræ ea maximè vrbs est) posuit castra: prius tamen quàm vim admoueret, missis qui tentarent nunc præfectorum præfidij, nunc oppidanorum animos. erat autem ibi cum iuuentute Illyriorum Romanum præsidium. Postquam nihil pacati referebant, oppugnare est adortus, & coronam capere conatus est. Cùm sine intermissione interdum noctuq; alij alijs succedentes, pars scalas muris, ignem portis inferrent, sustinebant tamen eam tempestatem propugnatores vrbs: quia spes erat, neq; hyemis vim diutius pati Macedonas in aperto posse, nec ab Romano bello tantum regi laxameti fore, vt posset morari. Ceterum
- B** postquã vineas agi, turresq; excitari viderunt, victa pertinacia est. Nam præterquam quòd aduersus vim pares non erant, ne frumenti quidem aut vllius alterius rei copia intus erat, vt in nec opinata obsidione. Itaque cùm spei nihil ad resistendum esset, C. Caruilius Spoletinus, & C. Afranius à præsidio Romano missi, qui à Perseo peterent: primò vt armatos suaq; se cum ferentis abire sineret: dein, si id minus impetrarent, vitæ tantum libertatisq; fidem acciperent. Promissum id benignius est ab rege, quàm præstitum. Exire enim sua secum efferentibus iussis, primùm arma ademit. His vrbe egressis, & Illyriorum cohors (quingenti erant) & Vscanienses se urbemq; dediderunt. Perseus præsidio Vscanæ imposito, multitudinè omnem deditorum, quæ prope numero exercitum æquabat, Stuberam abducit. Ibi Romanis, quatuor millia autem hominum erant, præter principes, in custodiam ciuitatum diuisis, Vscanentibus Illyrijsq; venditis, in Penestiam exercitum reducit ad Oæneum oppidum in potestatem redigendum, & alioqui opportunè situm: & trástitus eà est in Labeates, vbi Gentius regnabat. Prætereunti frequens castellum Draudacum nomine, peritorum quidam regionis eius, nihil Oæneo capto opus esse ait, nisi in potestate & Draudacum sit: opportunius etiam ad omnia positum esse. Admoto exercitu omnes extemplò dediderunt sese. Qua spe celeriore deditioe erectus, postquam animaduertit quantus agminis sui terror esset, vndecim alia castella eodem metu in potestatem redigit. Ad perpaucam vi opus fuit, cetera voluntate dedita, & in his recepti mille & quingenti dispositi per præsidia milites Romani. Magno vsui Caruilius Spoletinus erat in collo-
- D** quijs, dicendo nihil in ipsos sæuitum. ad Oæneum peruentum est, quod sine iusta oppugnatione capi non poterat: & maiore aliquàto quàm cætera iuuentute & validum oppidum mœnibus erat, & hinc amnis Artatus nomine, hinc mons præaltus & aditu difficilis cingebat. Hęc spem ad resistendum oppidanis dabant. Perseus circumuallato oppido, aggerem à parte superiore ducere instituit, cuius altitudine muros superaret. Quod opus dùm perficitur, crebris interim prælijs, quibus per excursiones & mœnia sua oppidani tutabantur, & opera hostium impediabant, magna eorum multitudo varijs casibus absumpta est: & qui supererant, labore diurno nocturnoq;, & vulneribus inutiles erant. Vbi primùm agger iniunctus muro est, & cohors regia, quos Nicatoras appellat, transcendit, & scalis multis simul partibus impetus in urbem est factus. Puberes omnes interfecti sunt, coniuges, liberosq; eorum in custodiam dedit: prædæ alia militum cessere. Stuberam inde victor reuertens ad Gentium legatos, Pleuratum Illyrium exulantem apud se, & Aputum Macedonem à Bœræa, mittit. Ijs mandat, vt exponerent æstatis eius hyemisq; acta sua aduersus Romanos, Dardanosq;: adijcerent recentia in Illyrico hybernæ expeditionis opera: hortarentur Gentium in amicitiam secum & cum Macedonibus iungendam. Hi transgressi iugum Scordi montis, per Illyrici solitudines, quas de industria populando Macedones fecerant, ne transitus faciles Dardanis in Illyricum aut Macedoniam essent, Scodram labore ingenti tandem peruenerunt. Lissi rex Gentius erat. eò acciti legati madata exponentes, benigne auditi sunt. Qui responsum sine effectu tulerunt: voluntatem sibi non deesse ad bellandum cum Romanis: ceterum ad conadum id quod velit, pecuniã maximè deesse.

Perseus Vscanam obsidet.

Vscanam deditioem venit.

Draudacum deditur Perseo.

Perseus oppugnat Oæneum.

Oæneum capitur à Perseo.

Perseus legatos ad Gentium regem Illyriorum mittit.

Perseus in Macedoniam se recipit.

Stratus vrbs Aetolia.

Stratij praesidium Romanum intro-mittunt.

Aperantij Perseam accipiunt.

Hæc Stuberam retulere regi, tum maximè captiuos ex Illyrico vendenti. Extemplò ijdem legati addito Glaucia ex numero custodum corporis, remittuntur, sine mentione pecuniæ, qua vna barbarus inops impelli ad bellum poterat. Ancyram inde populatus Perseus, in Penestas rursus exercitum reducit: firmatisq; Vscanæ, & circa eam per omnia castella quæ receperat, præsidij, in Macedoniam sese recipit. L. Cælius legatus Romanus præerat Illyrico: qui moueri non ausus, cum in ijs locis rex esset, post profectiōem demum eius conatus in Penestis Vscanam recipere, à præsidio quod ibi Macedonum erat, cum multis vulneribus repulsus, Lyncidum copias reduxit. Inde post dies paucos M. Trebellium Fregellanum cum satis valida manu in Penestas misit, ad obsides ab his vrbibus quæ in amicitia cum fide permanferant accipiendos. Procedere etiam in Partinos (ij quoq; obsides dare pepigerant) iussit: ab vtraque gente sine tumultu exigi. Penestarum obsides Apolloniam, Partinorum Dyrrachium (tum Epidamni magis celebre nomen Græcis erat) missi. Ap. Claudius acceptam in Illyrico ignominiam corrigere cupiens, Phanotē Epiri castellum adortus oppugnare, & auxilia Athamanum Theprotorumq; præter Romanum exercitum ad sex millia hominū secum adduxit: neq; operæpretium fecit, Cleua qui relictus à Perseo erat cum valido præsidio defendente. Et Perseus in Elimeam profectus, & circa eam exercitu lustrato, ad Stratum vocantibus Epirotis ducit. Stratus validissima tum vrbs Aetoliæ erat. Sita est super Ambracium sinum, prope amnem Acheloum. Cum decem millibus peditum eò profectus est, & equitib⁹ trecentis, quos pauciores propter angustias viarū & asperitatem duxit. Tertio die cum peruenisset ad Citium montem, vix transgressus propter altitudinē niuis, locum quoq; castris ægrè inuenit. Profectus inde, magis quia manere non poterat, quàm quod tollerabilis aut via, aut tempestas esset, cum ingenti vexatione præcipuè iumentorum altero die ad templum Iouis, quem Niceum vocant, posuit castra. Ad Arachthum inde flumen itinere ingenti emenso, retētus altitudine annis mansit. Quo spatio temporis ponte perfecto, traductis copijs diei progressus iter, obuium Archidamū principem Aetolorum, per quem ei Stratus tradebatur, habuit. Eo die ad finem agri Aetoli castra posita. Inde altero die ad Stratum peruentum: vbi prope Acheloum amnem castris positus, cum expectaret effusos omnibus portis Aetolos in fidem suam venturos, clausas portas, atq; ipsa ea nocte qua venerat receptum Romanum præsidium cum C. Popilio legato inuenit. Principes qui præsentis Archidami autoritate compulsi regem accersierant, obuiam egresso Archidamo certiores facti, locum aduersæ factioni dederant ad Popilium cum mille peditibus ab Ambracia accersendum. In tempore & Dinarchus præfectus equitum gentis Aetolorum cum sexcentis peditibus, & equitibus centum venit. Satis constabat, eum tanquam ad Perseam tendentem Stratum venisse: mutato deinde cum fortuna animo, Romanis se, aduersus quos venerat, iūxisse. Nec Popilius securior quàm debebat esse, inter tam mobilia ingenia erat: clauēs portarum custodiamq; murorum suæ extemplò potestatis fecit: Dinarchum Aetolosq; cum iuuentute Stratorum in arcem per præsidij speciem amouit. Perseus ab imminētibus superioris parti vrbis tumulis tentatis colloquijs, cum obstinatos atq; etiam telis procul arcentes videret, quinque millia passuum ab vrbe trans Petitarum amnem posuit castra. Ibi consilio aduocato, cum Archidamus Epirotarumq; transfugæ retinerent, Macedonum principes non pugnandum cum infesto tempore anni censerent, nullis præparatis comitatibus: cum inopiam prius obsidentes quàm obsessi sensuri essent, maximè quod hostium haud procul inde hyberna erant, territus in Aperantiam castra mouit. Aperantij eum propter Archidami magnam in ea gente gratiam auctoritatemq; consensu omnium acceperunt: is ipse cum octingentorum militum præsidio his est præpositus. Rex cum minore vexatione iumentorum hominumq; quàm venerat in Macedoniam redijt. Appium tamen obsidione Phanotis fama ducentis ad Stratum Persei summouit. Cleuas cum præsidio impigrorum iuuenum infecutus, sub ra-

A sub radicibus propè inuijs montium ad mille hominum ex agmine impedito occidit, ad ducentos cepit. Appius superatis angustijs in campo quem Eleona vocant, statua dierum paucorum habuit. Interim Cleuas assumpto Philostrato qui Epirotarum gentem habebat, in agrum Antigonensem transcendit. Macedones ad depopulationem profecti, Philostratus cum cohorte sua in insidijs loco obscuro confedit. In palatos populatores cum erupissent ab Antigonæ armati, fugientes eos persequentes effusus in vallem inessam ab hostib⁹ præcipitant. ibi ad mille occisis, centum ferme captis, vbiq; prospere gesta re, prope stariua Appij castra mouent, ne qua vis socijs suis ab Romano exercitu inferri possit. Appius nequicquam in his locis terens tempus, dimissis Chaonumq; & si qui alij Epirotæ erant præsidijs, cum Italicis militibus in Illyricum regressus, per Partynorum socias vrbes in hyberna militibus dimissis, ipse Romam sacrificij causa redijt. Perseus ex Penestaru gente mille pedites, ducentos equites reuocatos Cassandriam præsidio vt essent, misit. Ab Gentio eadem adferentes redierunt. Nec deinde alios atq; alios mittendo tentare eum destitit, cum appareret quantum in eo præsidij esset: nec tamen impetrare ab homine posset, vt impensam in rem maximi ad omnia momenti faceret.

Appius Romam redijt rebus in Græcia male gestis.

EPITOME LIBRI XLIIII.

C **Q**UINTVS Martius Philippus per inuitos saltus penetravit in Macedoniam, compluresq; vrbes occupauit. Rhodij misere legatos Romanum, minantes, vt Perseo essent auxilio, nisi populus Romanus cum eo pacem atq; amicitiam coniungeret. in dignè id latum. Cum id bellum L. Amylio Paulo sequentis anni consuli iterum, mandatum esset: Paulus in concione precatus est, vt quicquid diri populo Romano immineret, supra domum suam conuerteretur: & in Macedoniam profectus Perseum vicir, vniuersamq; Macedoniam in potestatem redegit. antequam confugeret, C. Sulpitius Gallus trib. militum prædixit exercitui, ne miraretur, quod luna nocte proxima defectura esset. Gentius quoq; rex Illyriorum, cum rebellasset, ab Anicio prætoris victus in deditioem, & cum vxore & liberis & propinquis Romam missus. Ab Alexandria legati à Cleopatra & Ptolemao regibus venerunt, querentes de Antiocho rege Syria, quod is bellum inferret. Perseus sollicitatis in auxilium Eumene rege Pergami, & Gentio rege Illyriorum, quia is pecuniam, quam promiserat, minime dabat, ab eis relictus est.

D **P**RINCIPIO veris, quod hyemem eam qua hæc gesta sunt insecutum est, ab Roma profectus Q. Martius Philippus consul cum quinque millibus, quod in supplementum legionum secum traiecturus erat, Brundisium peruenit. M. Popilius consularis & alij pari nobilitate adolescentes Tribuni militum, in Macedonicas legiones consulem secuti sunt. Per eos dies & C. Martius Figulus Pr. cui classis prouincia euenerat, Brundisium venit: & simul ex Italia profecti, Corycyram altero die, tertio Actium Acarnania: portum tenuerunt. Inde consul ad Ambraciam egressus, itinere terrestri petit Thessaliam. Prætor superato Leucata Corinthium sinum inuectus, & Creuse relictis nauibus, terra & ipse per mediam Bœotiam diei vnus expedito itinere Chalcidem ad classem contendit. Castra eo tempore A. Hostilius in Thessalia circa Palæpharsalum habebat, sicut nulla re bellica memorabili gesta, ita ad cunctam militarem disciplinam ab effusa licentia formato milite, & socijs cum fide cultis, & ab omni genere iniuriæ defensis. Audito successoris aduentu, cum arma, viros, equos cum cura* inexistet, ornato exercitu obuiam venienti consuli processit. Et primus eorum congressus ex dignitate ipsorum ac Romani nominis, & in rebus deinde gerendis* Procons. enim ad exercitum. Paucis post diebus consul concionem apud milites habuit. orsus à Parricidio Persei perpetrato in fratrem, cogitatio in parentem: adiecit post, scelere partum regnum, veneficia, cædes, latrocinio nefando petitem Eumenen; iniurias in populum Romanum, direptiones sociarum vrbiu contra fœdus: ea omnia quam dijs quoque inuisa essent, sensurum in exitu rerum suarum. Fauere enim pietati fideiq; deos, per que populus Romanus ad tantū fastigij venerit. Vires deinde populi Romani iam retrarum orbem complectentis cum viribus Macedonia, exercitus cum exercitibus compa-

Q. Martius consul in Macedonia cum supplemento traiecit.

A. 555. cons. Q. Martius Philippus 18. et 19. serv. mil. cæsar.

Q. Martij consuli ad milites oratio.

*De summa geren-
di belli Martius
consultat.*

*Persei conatus ad-
uersus Martium
consulem.*

*Hippias aduersus
Martium consulem
copias ducit.*

rauit. Quanto maiores Philippi Antiochiq; opes non maioribus copijs fractas esse: **F**
 Huius generis adhortatione accensis militum animis, consultare de summa gerendi
 belli cœpit. Eo & Cn. Martius Pr. à Chalcide classe accepta venit. Placuit non vltra
 morando in Thessalia tempus terere, sed mouere extemplò castra, atq; pergere inde
 in Macedoniam, & prætorem dare operam, vt eodem tempore classis quoq; inueha-
 tur hostium littoribus. Prætoře dimisso, consul menstruum iusso milite secum ferre,
 profectus decimo post die quàm exercitū acceperat, castra mouit: & vnus diei pro-
 gressus iter, conuocatis itinerum ducibus, cū exponerent in concilio iussisset, qua
 quisq; ducturus esset, summotis ijs, quā potissimū peteret, retulit ad consilium. Alijs
 per Pythou placebat via: alijs per Cambunios montes, qua priore anno duxerat Ho-
 stilius cos. alijs præter Ascuridem paludem. Restabat aliquantum viæ communis: **G**
 itaq; in id tempus, quo propè diuortium itinerum castra posituri erant, deliberatio
 eius rei differtur. In Perræbiam inde ducit, & inter Azorum & Dolichen statiua ha-
 buit, ad consulendum rursus, quā potissimum capefferet viam. Per eodẽ dies Per-
 seus, cū appropinquare hostem sciret, quod iter petiturus esset, ignarus, omnes sal-
 tus insidere præsidijs statuit. In iugum Cambuniorum montium (Volustana ipsi vo-
 cant) decem millia leuis armaturæ iuuenū cum duce Asclepiodoto mittit ad castel-
 lum quod super Ascuridem paludem erat (Lapathus vocatur locus) Hippias tenere
 saltum cum duodecim millium Macedonum præsidio iussus. Ipse cum reliquis co-
 pijs primò circa Diū statiua habuit: deinde adeo, vt obtorpuisse inops consilij vide-
 retur, cum equitibus expeditis littore nunc Heracleam, nunc Philan percurrebat, eodẽ **H**
 inde cursu Diū repetens. Interim cōsuli sententia stetit eo saltu ducere, vbi pro-
 pter Octolophum diximus regis castra Philippi fuisse. Præmitti tamen IIII. millia ar-
 matorum ad loca opportuna præoccupanda placuit, queis præpositi sunt M. Claudi-
 us & Q. Martius consulis filius: confestim vniuersæ copię sequebantur. Cæterum a-
 deo ardua & aspera & confragosa via fuit, vt præmissi expediti biduo quindecim mil-
 lium passuum ægrè itinere confecto, castra posuerint: turrim Eudieru, quem cepere
 locum appellant. Inde postero die septem millia progressi, tumulto haud procul ho-
 stium castris capto, nuntium ad consulem remittunt: peruentum ad hostem esse, lo-
 co se tuto & ad omnia opportuno confedissee: vt quantū extendere iter posset, conse-
 queretur. Solicito consuli & propter itineris difficultatem quod ingressus erat, & eorū **I**
 vicem quos paucos inter media præsidia hostium præmiserat, nuntius ad Ascu-
 ridem paludem occurrit. Addita igitur & ipsi fiducia est, coniunctisq; copijs, castra
 tumulto qui tenebatur, quā aptissimum ad loci naturam erat, sunt acclinata. Non ho-
 stium modò castra, quæ paulò plus mille passuum ab erant, sed omnis regio ad Diū
 & Philam, oraq; maris, latè patente ex tam alto iugo prospectu, oculis subijcitur. Que
 res accedit militi animos, postquam summam belli, ac regias omnes copias, terramq;
 hostilem tam è propinquo conspexerunt. Itaq; cum alacres, protinus duceret ad ca-
 stra hostium, consulem hortarentur, dies vnus fessis labore viæ ad quietem datus est.
 Tertio die, parte copiarum ad præsidium castrorum relicta, consul ad hostem ducit.
 Hippias nuper ad tuendum saltum ab rege missus erat, qui ex quo castra Romana in **K**
 tumulto conspexit, præparatis ad certamen animis suorum, venienti agmini eos. ob-
 uius fuit, & Romani expediti ad pugnam exierant, & hostes, leuis armatura erat,
 promptissimum genus ad laceffendum certamen. Congressi igitur extemplò tela
 coniecerunt: multa vtrinq; vulnera temerario incursu, & accepta & illata, pauci vtri-
 usq; partis ceciderunt. Irritatis in posterum diem animis, maioribus copijs atq; infe-
 stius concursum ab illis, si loci satis ad explicandā aciem fuisset: iugum montis in an-
 gustum dorsum cuneatū, vix ternis ordinibus armatorum in fronte patuit. Itaq; pau-
 cis pugnantibus, cætera multitudo, præcipuè qui grauium armorū erant, spectatores
 pugnae stabant: leuis armatura etiā per anfractus iugi procurrere, & ab lateribus cum
 leui armatura conferere, per iniqua atq; æqua loca pugnam petere: ac pluribus ea die
 vulneratis

- A** vulneratis quàm interfectis, prælium nocte diremptum est. Tertio die egere consilio Romanus imperator: nam neq; manere in iugo inopi, neq; regredi sine flagitio atque etiam periculo, sed cedenti ex superioribus locis instare hostis poterat: nec aliud restabat, quàm audacter commissum pertinaci audacia, quæ prudens interdum in exitu est, corrigere. Ventum quidem erat eò, ut si hostem similem antiquis Macedonum regibus habuisset consul, magna clades accipi potuerit. Sed cum ad Diurnum per littora cum equitibus vagaretur rex, & ab duodecim millia propè clamorem & strepitum pugnantium audiret, nec auxit copias integros fessis submittendo: neq; ipse plurimum intererat, certamini affuit, cum Romanus imperator maior sexaginta annis & prægravis corpore, omnia militaria munera ipse impigre obiret: egregie ad ultimum in audacter commisso perseveravit: & Popilio relicto in custodia iugi, per inuia transgressus, præmissis qui repurgarent iter, Attalum & Misagenem, cum suæ gentis utrunq; auxiliariis, præsidio esse saltum aperientibus, iubet. Ipse equites impedimentaq; præ se habens, cum legionibus agmen cogit. Inenarrabilis labor descenditibus cum ruina iumentorum sarcinarumq; progressis, vix dum quatuor millia passuum nihil optabilius esse, quàm redire quàm venerant, si possent. Hostilem propè tumultum agmini elephantum præbebant: qui ubi ad inuia venerant, deiectis rectoribus, cum horrendo stridore pauorem ingentem equis maximè incutiebant, donec traducendi eos ratio inita est. Per proclive sumpto fastigio, longi duo validi asseres ex inferiore parte in terra defigebantur, distantes inter se paulo plus quàm quanta belluæ latitudo est: in eos transuersi incumbentes tigni, ad tricenos longi pedes, ut pons esset, iniungebantur: humusq; in super iniiciebatur. modico deinde infra interuallo, similis alter pons: deinde tertius, & plures ex ordine, qua rupes abscissæ erant, fiebant. Solido præcedebat elephas in pontem: cuius priusquam in extremum procederet, succisis asseribus collapsus pons, usq; alterius initium pontis prolabi eum leniter cogebat: alij elephantum pedibus insistentes, alij clunibus subsidentes prolabebantur. ubi planities altera pontis excepisset eos, rursus simili ruina inferioris pontis deferebantur, donec ad æquiorum vallem peruentum est. Paulo plus septem millia die Romani processerunt: minimum pedibus itineris confectum: plerumq; prouolentes se simul cum armis alijsq; oneribus, cum omni genere vexationis processerunt: adeo ut ne dux quidem & author itineris inficiaretur, parua manu deleri omnem exercitum potuisse. Nocte ad modicam planiciem peruenerunt: neq; an infestus is locus esset, septus undique, circumspiciendi spatium fuit. vix tandem ex insperato stabilem ad insistentem noctis locum, postero quoq; die in tam caua valle opperiri Popilium ac relictas cum eo copias necesse fuit: quos & ipsos cum ab nulla parte hostis terruisset, locorum asperitas hostiliter vexauit. Tertio die coniunctis copijs eunt per saltum, quem incolæ Callipeucen appellant, quarto inde die per æquæ inuia, sed assuetudine peritius & meliore cum spe, quod nec hostis usquam apparebat, & mari appropinquabat: digressi in campos, inter Haraccerum & Liberthrum posuerunt castra peditum, quorum pars maior tumulos tenebat: ij vallem, campi quoq; partem ubi eques tenderet, amplectebantur. Lauanti regi dicitur nunciatum, hostes adesse: quo nuncio cum pauidus exiluisset è folio, victum se sine prælio clamitans, proripuit. & subinde per alia atq; alia pauida consilia & imperia trepidans, duobus ex amicis Pellam, alterum Asclepiodotum, ubi pecunia deposita erat, ex præsidijs reuocat: omnesq; aditus aperit bello. Ipse ab Dio auratis statuis omnibus raptim, ne præda hosti essent, in classem congestis, ocyus demigrare Pydnam cogit. & quæ temeritas consulis videri potuisset, quod eò processisset, unde inuito hoste regredi nequiret: eam non inconsultam audaciam fecit. Duos enim saltus, per quos inde euadere possent, habebant Romani: vnum per Tempe in Thessaliam, alterum in Macedonia præter Diurnum, quæ utraq; regijs tenebantur præsidijs. Itaq; si dux intrepidus decem dies primam speciem appropinquantis terroris sustinuisset, neq; receptus Romanis per Tempe in Thessaliam, neq; commeatibus peruchendis eò paruisset iter.

*Persei ignavia.**Qua arte traducti sunt per inuia elephantum.**Persei pauor ob Martij aduentum.*

Sunt

Tempe. Sunt enim Tempe, saltus, etiam si non bello fiat, infestus, transitu difficilis. nam præter angustias per quinque millia, qua exiguum iumento onusto iter est, rupes utrinque ita abscissæ sunt, ut despici vix sine vertigine quadam simul oculorum animique possit.

Persei præsidia ad Tempe composita. terret & sonitus & altitudo per mediam vallem fluentis Penei amnis. Hic locus tam suapte natura infestus, per quatuor distantia loca præsidij regis fuit infestus. Vnum in primo aditu ad Connum erat. alterum Condylon castello inexpugnabili: tertium circa Lapathunta, quem Characa appellant: quartum, via ipsi, qua & media & angustissima vallis est, impositum: quam vel decem armatis tueri facile est. Intercluso per Tempe simul aditu com meatibus, simul reditu, ipsi montes, per quos descenderant, repetendi erant. quod ut furto fefellerat: ita propalam, tenentibus superiora cacumina hostibus, non poterant: & experta difficultas, spem omnem incidisset. Supererat nihil aliud in temere commisso, quam in Macedoniam ad Diuum per medios euadere hostes: quod, nisi dii mentem regi ademissent, ipsum ingentis difficultatis erat. Nam cum Olympi radices montis, paulo plus quam mille passuum ad mare relinquunt spatium, cuius dimidium loci occupat ostium late restagnans Baphyri amnis: partem planicie aut Iouis templum, aut oppidum tenet: reliquum per exiguum fossa modica valloque claudi poterat. & saxorum ad manum syluestrisque materia tantum erat, ut vel murus obijci, turresque excitari potuerint. Quorum nihil cum dispexisset cæcata mens subito terrore, nudatis omnibus præsidij, patefactisque bello ad Pydnam refugit. cos. plurimum & præsidij & spei cernens in stultitia & segnitie hostis, remisso nuncio ad Sp. Lucretium Larissam, ut castella relicta ab hoste, circa Tempe occuparet: præmissis Popilio ad explorandos transitus circa Diuum: postquam patere omnia in omnes partes animaduertit, secundis castris peruenit ad Diuum: metarique sub ipso templo, ne quid sacro in loco violaretur, iussit. Ipse urbem ingressus, sicut non magnam, ita exornatam publicis locis & multitudine statuarum, munitamque egregie, vix satis credere in tantis rebus sine causa relicta non aliquem subesse dolum. vnum diem ad exploranda circa omnia moratus, castra mouet: satisque credens paratam frumenti copiam fore. eo die ad amnem nomine Mytin processit. Postero die progressus, Agassam urbem tradentibus sese ipsis, recepit: & ut reliquorum Macedonum animos sibi conciliaret, obsidibus contentus, sine præsidio relinquere se eis urbem, immunesque ac suis legibus victuros est pollicitus. Progressus inde diei iter, ad Ascordum flumen posuit castra: & quantum procederet longius a Thessalia, eo maiorem rerum omnium inopiam sentiens, regressus ad Diuum est: dubitatione omnibus exempta, quid intercluso ab Thessalia patiendum fuisset, cui procul inde abscedere tutum non esset. Perseus contractis in vnum omnibus copiis ducibusque, increpare præfectos præsidiorum, ante omnes Asclepiodotum atque Hippium: ab his dicere claustra Macedoniae tradita Romanis esse: cuius culpæ reus nemo iustius quam ipse fuisset. Consuli postquam ex alto conspecta classis spem fecit cum com meatu naues venire (ingens enim caritas anno nã ac prope inopia erat) ab inuectis iam portum audit, onerarias naues Magnesiæ relictas esse. Incerto inde quidnam agendum foret (adeo sine vlla ope hostis quæ aggrauaret, cum ipsa difficultate rerum pugnandum erat) per opportunè literæ ad Sp. Lucretio allatæ sunt: castella se quæ super Tempe essent & circa Philan tenere omnia, frumentique in ijs & aliarum in vsum rerum copiam inuenisse. His magnopere lætus cos. ab Dio ad Philan ducit, simul ut præsidium eius firmaret, simul ut militi frumentum, cuius tarda subuectio erat, diuideret. Ea profectio famam haudquaquam secundam habuit: nam alij metu recessisse eum ab hoste ferebant, quia manenti imperatori prælio dimicandum foret: alij ignarum belli, quæ indies fortuna nouaret: ut qui offerentibus sese rebus, omisisset e manibus ea quæ mox repeti non possent. Simul enim cessit possessione Diu, excitauit hostem, ut tunc tandem sentiret recuperanda esse, quæ prius culpa amissa forent. Audita enim profectio consulis, regressus Diuum quæ disiecta ac vastata ab Romanis erant, reficit, pinnas mœnium decussas reponit, ab

Mæcius Agassam urbem Macedoniae recipit.

Perseus Diuum urbem munit.

- A** omni parte muros firmat: deinde quinque millia passuum ab vrbe citra ripam Enipei *Enipeus amnis.* amnis castra ponit, amnem ipsum transitu perdifficilem pro munimento habiturus. Fuit ex valle Olympi montis, ætate exiguus, hybernis idem incitatus pluuijs & supra rupes ingentes gurgitibus facit: & intra prorupta in mare euoluendo terram præaltas voragine, cauatoque medio alueo ripas vtrinque præcipites. Hoc flumine Perseus septum iter hostis credens, extrahere reliquum tempus eius ætatis in animo habebat. Inter hæc eos. à Phila Popilium cum duobus millibus armatorum Heracleam *Popilius Heracleam oppugnat.* mittit. Abest à Phila quinque millia ferme passuum, media regione inter Dium Tempeque, in rupe amni imminente positum. Popilius priusquam armatos muris admo-ueret, misit qui magistratibus principibusque suaderent: fidem clementiamque Romanorum quam vim experiri mallent. Nihil ea consilia mouerunt, quia ignes ad Enipeum ex regis castris apparebant. Tum terra marique (& classis appulsa ab littore stabat) simul armis, simul operibus machinisque oppugnari coepti. Iuuenes etiam quidam Romani, ludicro Circensi ad usum belli verso, partem humillimam muri ceperunt. Mos erat *Ludicrum Circense.* tum, nondum hac effusione inducta bestiis omnium gentium Circum complendi, *se.* varia spectaculorum conquirere genera: nec semel quadrigis, semel defultore misso, vix vnus horum tempus vtrinque circum complebat. Inter cetera sexageni ferme iuuenes, interdum plures ab apparitoribus ludi, armati inducebantur. Horum inductio in parte simulachrum decurrentis exercitus erat: ex parte elegantioris exercitij quam militaris artis, propiorque gladiatorium armorum usum. Cum alios decursus edidissent
- C** motus: quadrato agmine facto, scutis super capita densatis, stantibus primis, secundis summissioribus, tertijs magis & quartis, postremis etiam genu nixis, fastigiatam, sicut tecta edificiorum sunt, testudinem faciebant. Hinc l. ferme pedum spatio distantes, duo armati procurrebant, comminatique inter se, ab ima in summam testudinem perdensata scuta cum euassissent: nunc velut propugnantes per oras extremæ testudinis, nunc in media inter se concurrentes, haud secus quam stabili solo perculabant. Huic testudini simillima parti muri admota, cum armati superstantes subissent, propugnatoribus muri fastigio altitudinis equabantur: depulsisque ijs, in urbem duorum signorum milites transcenderunt. Id tantum dissimile fuit, quod & in fronte extrema, & ex lateribus, soli non habebant super capita elata scuta, ne nudarent corpora: sed præterea
- D** cetera pugnantium more. ita nec ipsos tela ex muro missa subeuntes læserunt, & testudini iniecta imbris in modum lubrico fastigio innoxia ad imum labebantur. Et eos. *Heraclea capitur.* capta iam Heraclea, castra eò promouit, tanquam Dium, atque inde summoto rege, in Pieriam etiam progressurus. Sed hyberna iam præparans, vias comæatibus subuehendis ex Thessalia muniri iubet, & elegi horreis opportuna loca, tectaque edificari vbi diuersari portantes comæatus possent. Perseus tandem pauore eo, quo attonitus fuerat, recepto animo, mallet imperijs suis non obtemperatum esse, cum trepidans gazam in mare deijci Pellæ, Thessalonice naualia iusserat incendi. Andronicus Thessalonicam missus traxerat tempus, id ipsum quod accidit, pœnitentiæ relinquens locum. incautior Nicias Pellæ proieciendo pecuniæ partem, quod fuerat nactus: sed in rem emendabilem visus lapsus esse, quod per vrinatores omne ferme extractum est. tantusque pudor regi pauoris eius fuit, vt vrinatores clam interfici iusserit: deinde Andronicum quoque & Niciam, ne quis tam dementis imperij conscius existeret. Inter hæc C. *Martius Thessalonicam oppugnat.* Martius cum classe ab Heraclea Thessalonicam profectus, & agrum pluribus locis expositis per littora armatis latè vastauit. & procurrentes ab vrbe, secundis aliquot prelijs trepidos intra mœnia copulit. iamque ipsi vrbi terribilis erat, cum dispositis omnis generis tormentis non vagi modò circa muros temere appropinquantes, sed etiam qui in nauibus erant, saxis tormento emicantibus percutiebantur. Reuocatis igitur in naues militibus, omniaque Thessalonice oppugnatione, Æniam inde perunt. quindecim millia passuum ea vrbs abest, aduersus Pydnam posita, fertili agro. Peruastatis finibus eius legentes oram, Antigoniæ perueniunt. ibi egressi in terram primò & vastarunt
- agros

*Romanos palatos
intercipiunt Ma-
cedones.*

*Cassandream op-
pugnant Romani.*

agrōs passim, & aliquantum prædę contulerunt ad naues. dein palatos eos adorti Ma-
cedones mixti pedites equitesq; fugientes effusę ad mare persecuti, quingentos fer-
mę occiderunt, & non minus cęperunt. nec aliud quęm vltima necessitas, cūm reci-
pere se tutō ad naues prohiberentur, animos militum Romanorum simul desperatio
ne alia salutis, simul indignitate irritauit. redintegrata in littore pugna est: adiuuere &
qui in nauibus erant. Ibi Macedonum ducęnti ferme cęsi, par numerus captus. Ab
Antigonea classis profecta ad agrum Pallenensē, excensionem ad populandum fe-
cit. Finium is ager Cassandrensiū erat, longę fertilissimus omnis orę quam præter-
uecti fuerant. Ibi Eumenes rex xx. tectis nauib⁹ ab Elea profectus obuius fuit, & quin-
que missę à Prusia rege tectę naues. Hac virium accessione animus creuit Pr. vt Cas-
sandream oppugnaret. Condita est à Cassandro rege in ipsis faucibus quę Pallenen-
sem agrum cęterę Macedonię iungunt, hinc Toronaico hinc Macedonico septa ma-
ri. Eminent nanq; in altum lingua in qua sita est: nec minus quęm in altum magnitu-
dine Atho mons excurrit, obuersa in regionem Magnesię duob⁹ imparibus promon-
torijs: quorum maiori Posideum est nomen, minori Canastreum. Diuisis partib⁹ op-
pugnare adorti. Romanus ad Clitas quas vocant, munimenta ceruis etiam obiectis
vt viam intercluderet, à Macedonico ad Toronaicum mare perducit. ab altera parte
Euripus est: inde Eumenes oppugnabat. Romanis in fossa complenda, quam nuper
obiecerat Perseus, plurimum erat laboris. Ibi quęrenti Prętori quia nusquam cumuli
apparebant, quōd regeßta ę fossa terra foret: monstrati sunt fornices, non ad eandem
crassitudinem qua veterem murum, sed simplici laterum ordine structos esse. Confu-
sionem igitur cepit, trās fossa pariete iter in urbem patefacere. Fallere autem ita se posse,
si muros à parte alia scalis adortus, tumultu iniecto in custodiam eius loci propugna-
tores urbis auertisset. Erant in præsidio Cassandree præter non contemnendam iu-
uentutem oppidanorum DCCC. Agrianes, & M. Penestiarum Illyriorum, à Pleurato
inde missi, bellicosum vtrunque genus. His tuentibus muros, cūm subire Romani
summa viderentur, momento temporis parietes fornicum perfossi urbem patefe-
cerunt. quōd si qui irrupere armati fuissent, extemplō cepissent. Hoc vbi perfectum
esse opus militibus nūciatum est, clamorem alacres gaudio repente tollunt, alijs par-
te alia in urbem irrupturis. Hostes primūm admiratio cepit, quidnam sibi repenti-
nus clamor vellet. Postquam patere urbem accepere præfecti præsidij Pytho & Philip-
pus Proco, qui occupasset aggredi opus factum esse rati, cum valida manu Agrianum
Illyriorumq; erumpunt: Romanosq;, qui alij aliunde coibant, conuocabanturq; vt
signa in urbem inferrent, incompósitos atq; inordinatos fugant persequunturq; ad
fossam: in qua compulsos ruina cumulant. sexcenti ferme ibi interfecti, omnesq; pro-
pę, qui inter murum fossamq; deprensī erant, vulnerantur. Ita suo ipse conatu percul-
sus prætor, segnior ad alia factus consilia erat: & ne Eumeni quidem simul à mari, si-
mul à terra aggredienti quidquam satis procedebat. Placuit igitur vtrique, custodij
firmatis, ne quod præsidium ex Macedonia intrōmitti posset: quoniam vis aperta
non processisset, operibus mœnia oppugnare. Hęc parantibus his, decem regij lem-
bi ab Thessalonica cum delectis Gallorum auxiliariibus missi, cūm in salo stantes ho-
stium naues conspexissent, ipsi obscura nocte simplici ordine quęm poterant proxime
littus tenentes, intrarunt urbem. Huius noui præsidij fama abistere oppugnatio-
ne simul Romanos regemq; coęgit. circumuecti promontorium, ad Toronem clas-
sem appulerunt. Eam quoq; oppugnare adorti, vbi valida defendi manu animaduert-
unt, irritō incepto Demetriadem petunt. Ibi cum appropinquantē repleta mœnia
armatis vidissent, præteruecti ad Iolcon classem appulerunt, inde agro vastato, De-
metriadem quoq; aggressuri. Inter hęc & consul ne segnis federet tantum in agro ho-
stico, M. Popilium cum quinq; millibus militum ad Melibceam urbem oppugnan-
dam mittit. Sita est in radicibus Ossę mōtis, qua parte in Thessaliam vergit, opportu-
nē imminens super Demetriadem. Primus aduentus hostium perculit incolas loci:
collectis

*Romani nequic-
quam oppugnata
Cassandrea disce-
dunt.*

*Melibceam oppu-
gnant Romani.*

- A** collectis deinde ex nec opinato pauore animis, discurrunt armati, ad portas ac mœnia quæ suspecti aditus erant, spemq; extemplò inciderunt, capi primo impetu posse. Obsidio igitur parabatur, & opera oppugnationum fieri cœpta. Perseus cum audisset simul Melibœam à consulis exercitu oppugnari, simul classem Iolci stare, vt inde Demetriadem aggrediretur: Euphranorem quendam ex ducibus cum delectis duobus millibus Melibœam mittit. eidem imperatum, vt si à Melibœa submouisset Romanos, Demetriadem prius occulto itinere intraret, quàm ab Iolco ad urbem castra mouerent Romani & ab oppugnationibus Melibœæ cum in superiorib⁹ locis repente apparuisset, cum trepidatione multa relicta opera sunt, ignisq; iniectus: ita à Melibœa abcessum est. Euphranor soluta vnus urbis obsidione, Demetriadem extemplò
- B** ducit. Nec tum mœnia modò, sed agros etiam considerunt se à populationibus tueri posse: & eruptiones in vagos populatores non sine vulnerib⁹ hostium factæ sunt. Circumuecti tamen mœnia sunt Pr. & rex, situm urbis cõtemplantes, si qua parte tentare aut opere, aut vi possent. fama fuit, per Cydam Cretensem, & Antimachũ qui Demetriadi præerat, tractatas inter Eumenes & Persea conditiones amicitie: ab Demetria de certè abcessum est. Eumenes ad consulem nauigat: gratulatus quòd prosperè Macedoniam intrasset, Pergamum in regnũ abiit. Martius Figulus Pr. parte classis in hiberna Sciathũ missa, cum reliquis nauib⁹ Oreum Bœotia petiit: eam urbem aptissimam ratus, vnde exercitibus, qui in Macedonia, quiq; in Thessalia erant, mitti commectus possent. De Eumene rege longè diuersa tradunt. Si Valerio Antiati credas, nec classe
- C** adiutum ab eo prætorum esse, cum sæpè eum literis accersisset, tradit: nec cum gratia ab consule profectũ in Asiam, indignatũ quod vt iisdem castris tenderet permissum non fuerit: ne vt equites quidem Gallos, quos secũ adduxerat, relinqueret, impetrari ab eo potuisse. Attalum fratrem eius & remansisse apud consulem, & synceram eius fidem æquali tenore, egregiamq; operam in eo bello fuisse. Dum bellum in Macedonia geritur, legati transalpini ab regulo Gallorũ (Balanos ipsius traditur nomen, gentis ex qua fuerit, non traditur) Romam venerunt, pollicentes ad Macedonicum bellum auxilia. Gratia ab senatu acta, muneraq; missa. torquis aureus duo pondo, & patera aurea quatuor pondo, equus Phaleratus, armaq; equestria. Secundum Gallos Pamphyli legati coronam auream ex viginti millib⁹ Philippiorum factam, in curiam
- D** intulerunt: petentibusq; ijs, vt id donum in cella i. o. m. ponere, & sacrificare in Capitolio liceret, permissum: benigneq; amicitiam renouare volentib⁹ legatis responsum, & binũ millium æris singulis missum munus. Tum ab rege Prusia & paulò post ab Rhodijs, de eadem re longè aliter differentes legati auditi sunt. vtraq; legatio de pace reconcilianda cum rege Perseo egit. Prusie preces magis quàm postulatio fuere, profitentis & ad id temp⁹ se cum Romanis stetitisse: & quoad bellum foret, staturum. Cæterum cum ad se à Perseo legati venissent de finiendo cum Romanis bello, & ijs pollicitum deprecatorum apud senatum futurum, petere, si possent inducere in animum vt finiant iram, se quoq; in gratia reconciliatæ pacis posse vti. Hæc regij legati. Rhodij superbè commemoratis erga populum Romanũ beneficijs, & penè victorie vtiq;
- E** de Antiocho rege maiore parte à se vindicata, adiecerunt: cum pax inter Macedonas Romanosq; esset, sibi amicitiam cum rege Perseo cœptam. eam se inuitos, nullo eius in se merito, quoniam ita Romanis visum sit, in societate se belli trahere, interrupisse. Tertium se annum multa eius incommoda belli sentire: mari intercluso inopia insulam premi, amissis maritimis vectigalibus atq; com meatibus. Cum id vltra pati non possent, legatos alios ad Persea in Macedoniam misisse, qui ei denunciarent, Rhodijs placere pacem eum componere cum Romanis: se Romam eadem nũciatum missos: per quos stetitisset quo minus belli finis fieret, aduersus eos quid sibi faciendum esset, Rhodios consideraturos esse. Ne nunc quidem hæc sine indignatione legi audiriue posse certum habeo, inde existimari potest qui habitus animorum audientib⁹ ea patribus fuerit. Claudius nihil responsum author est: tantũ s. c. recitatum, quo Caras

*De Eumene rege
varia scriptores
tradunt.*

*Legati Gallorum
reguli Romam ve-
niunt.*

*Pamphyliorum le-
gati.*

Prusie legati.

*Rhodiiorum legati
de pace cum Ro-
mis & Perseo con-
ponenda Romam
veniunt.*

& Lycios liberos esse iuberet populus Romanus, literasq; extemplò ad vtrancq; gen- F
 tem vt scirent indicatum mitti. Qua audita re, principem legationis, cuius magnilo-
 quentiam vix curia paulò ante ceperat, corruisse. Alij responsum esse tradunt, popu-
 lum Romanum & principio eius belli, haud vanis authoribus compertum habuisse,
 Rhodios cum Perseo rege aduersus Rempublicam suam occulta còsilia inisse: & si id
 antè dubium fuisset, legatorù paulo ante verba ad certum redegisse, & plerunq; ipsam
 se fraudem: etiam si initio caucior fuerit, detegere. Rhodios nuncio in orbe terrarum
 arbitria belli pacisq; agere: deorum nutu arma sumpturos, positurosq; Romanos ef-
 se. Iam non deos fœderum testes, sed Rhodios habituros. Ita ne tandem ijs pareatur,
 exercitusq; de Macedonia deportetur? Visuros esse quid sibi faciendù sit. quid Rho-
 dij visuri sint: ipsos scire: populum certè Romanù deuictò Perseo, quod propediem G
 sperent fore, visurum, vt pro meritis cuiusq; in eo bello ciuitatis gratiam dignam re-
 ferat. Munus tamen legatis in singulos binum millium æris missum est, quod ij non
 acceperunt. Literæ deinde recitatæ Q. Martij consulis sunt, quemadmodum saltu su-
 perato in Macedoniam transisset. & ibi & ex alijs locis commeatus à prætore prospe-
 ctos in hyemem habere, & ab Epirotis viginti millia modium tritici, decem hordei
 sumpsisse, vt pro eo frumento pecunia Romæ legatis eorum curaretur. Vestimenta
 militib⁹ ab Roma mittenda esse: equis cc. fermè opus esse, maximè Numidis, nec sibi
 in his locis vllam copiam esse. Senatusconsultù vt ea omnia ex literis consulis fierent,
 factum est. C. Sulpitius Prætor sex millia togarum, triginta tunicarum, & equos de-
 portanda in Macedoniam, præbendaq; arbitrato consulis locauit: & legatis Epirota- H
 rum pecuniam pro frumento soluit. Et Onesimum Pythonis filium, nobilem Macedo-
 niam, in senacum introduxit. Is pacis semper author regi fuerat, monueratq; , sicut
 pater eius Philippus institutum vsq; ad vltimum vitæ diem seruabat, quotidie bis in
 die fœderis icti cum Romanis perlegendi, vt eum morem si nò semper, crebrò tamen
 vsurparet. Postquã deterrere eum à bello nequijt, primò subtrahere sese per alias atq;
 alias causas, ne interesset ijs quæ non probabat, cepit: postremò cum suspectum se esse
 cerneret, & proditoris interdù crimine insimulari, ad Romanos trãsfugit: magnoq;
 vsui consulis fuit. Ea introductus in curiam cum memorasset, senatus in formulam
 sociorum eum referri iussit: locum lautia præberi: agri Tarentini, qui publicus populi
 Romani esset, ducenta iugera dari, & ædes Tarenti emi: vt ea curaret, C. Decimio I
 prætori mandatum. Censores censum Idibus Decembribus seuerius quàm antè ha-
 buerunt: multis equi ademti, inter quos P. Rutilio qui tribunus plebis eos violenter
 accusarat: tribu quoq; is motus, & operarius factus ad opera publica facienda. Cum
 eis dimidium ex vectigalibus eius anni attributum ex Senatusconsulto à quæstori-
 bus esset: Tib. Sempronius ex ea pecunia quæ ipsi attributa erat, ædes P. Africani po-
 nè veteres ad Vortumni signum, laneasq; & tabernas coniunctas in publicum emit,
 basilicamq; faciendam curauit, quæ postea Sempronia appellata est. Iam in exitu an-
 nus erat, & propter Macedonici maximè belli curam in sermonibus homines habe-
 bant, quos in annum consules ad finiendum tandem id bellum crearent. Itaq; Sena-
 tusconsultum factum est, vt Cn. Seruilius primo quoq; tempore ad comitia habenda
 veniret. Senatusconsultum Sulpitius Prætor ad consulem post paucos dies recita-
 uit, quibus ante diem in urbem venturum. & cos. maturauit: & comitia eo die quí
 dictus erat, sunt perfecta. coss. creati L. Æmylius Paulus iterum, septimodecimo
 anno postquam primò cos. fuerat, & C. Licinius Crassus. Prr. postero die facti, Cn.
 Bæbius Pamphilus. L. Anicius Gallus, Cn. Octavius, P. Fonteius Balbus, M. Ebutius
 Helua, C. Papyrius Carbo. Omnia vt maturius agerentur, belli Macedonici stimula-
 bat cura. Itaque designatos extemplò fortiri placuit prouincias, vt vtri Macedonia
 consuli, cuiq; prætori classis venisset. sciretur, vt iam inde cogitarent, pararentq; quæ
 bello vsui forent, senatumq; consulere, si qua re còsulto opus esset. Latinas vbi ma-
 gistratum inissent, quod per religiones posset, primo quoq; tempore fieri placere: ne-
 que con-

Q. Martij consulis
 literæ ex Mace-
 donia Romanis mis-
 sa.

Onesimus Macedo
 Romanus perfugit.

Censura seueritas.

Basilica Sempro-
 nia.

A. 586.

- A que consulem, cui eundem in Macedoniam esset, teneri. His decretis, consulibus Italia & Macedonia, prætoribus præter duas iurisdictiones in vrbe, classis, & Hispania, & Sicilia, & Sardinia prouinciæ nominatæ sunt. Consul L. Æmylio Macedonia, Licinio Italia euenit. Prætor Cn. Bæbius urbanam, L. Anicius peregrinam, & si quod senatus censuisset, Cn. Octavius classem, P. Fonteius Hispaniam, M. Ebutius Siciliam, C. Papyrius Sardiniam est fortitus. Extemplò apparuit omnibus, non segniter id bellum L. Æmylium gesturum, præterquam quòd alius vir erat, etiam quòd dies noctesq; intentus, ea sola quæ ad id bellum pertinerent, animo cogitabat. Iam omniù primùm à senatu petit, vt legatos in Macedoniam mitterent ad exercitus visendos, classemq; & comperta referenda, quid aut terrestribus, aut naualibus copijs opus esset. Præterea
- B vt explorarent copias regias quantum possent, quaq; prouincia nostra, quæ hostium foret; vtrum intra saltus castra Romani haberent, an iam omnes angustia exuperata, & in æqua loca peruenissent: qui fideles nobis focij, qui dubij suspensæq; ex fortuna fidei, qui certi hostes viderentur: quanti præparati comæatus, & vnde terrestri itinere, vnde nauibus supportarentur: quid ea æstate terra mariq; rerum gestarum esset: ex his benè cognitis, certa in futurum consilia capi posse ratus. Senatus Cn. Seruilio consuli negotium dedit, vt is in Macedoniam quos L. Æmylio videretur legaret. Legati biduo post profecti, Cn. Domitius Ænobarbus, A. Licinius Nerua, L. Bæbius. Bis in exitu anni eius lapidatum esse nunciatum est, in Romano agro, simul in Veientib⁹: nouendiale sacrum factum est. Sacerdotes eo anno mortui sunt, P. Quintilius Varus flamen Martialis, & M. Claudius Marcellus Decemuir, in cuius locum Cn. Octavius successit. Et iam magnificentia crescente notatum est, ludis Circensibus P. Cornelij Scipionis Nasica, & P. Lentuli adilium curulium LXIII. Africanas, & XL. viros & elephantos luisse. L. Æmylio Paulo, C. Licinio coss. Idibus Martijs principio insequentis anni cum in expectatione patres fuissent, maximè quidnam eos de Macedonia, cuius ea prouincia esset referret: nihil se habere Paulus quod referret, cum nondum legati redissent, dixit. Cæterum Brundisij legatos iam esse, bis excursu Dyrrhachium ciectos. Cognitis mox, quæ nosci prius in rem esset, relaturum: id fore intra perpaucos dies. Et ne quid profectioem suam teneret, pridie Idibus Aprilis Latinis esse constitutam diem. Sacrificio ritè perfecto, se & Cn. Octavium, simul senatus censuisset, exituros esse: C. Licinio collega suo fore curæ se absente, vt si qua parari mittit ad id bellum opus sit, parentur mittanturq;. Interea legationes exterarum nationum audiri posse. Sacrificio ritè perfecto, primi Alexandrini legati ab Ptolemæo & Cleopatra regibus vocati sunt. Sordidati, barba & capillo promisso, cum ramis oleæ ingressi curiam procubuerunt: & oratio quàm habitus fuit miserabilior. Antiochus Syriæ rex, qui obses Romæ fuerat: per honestam speciem maioris Ptolemæi reducendi in regnum, bellum cum minore fratre eius, qui tum Alexandriam tenebat, gerens: & ad Pelusium nauali prælio victor fuerat, & tumultuario opere ponte per Nilum factò transgressus cum exercitu obsidione ipsam Alexandriam tenebat: nec procul abesse, quin potiretur regno opulentissimo, videbatur. Ea legati querentes orabant senatum, vt opem regno regibusq; amicis imperio ferrent. Ea metira populi Romani in Antiochum, eam apud omnes reges gentesq; auctoritatem esse, vt si legatos misissent, qui denunciarent non placere senatui socijs regibus bellum fieri, extemplò abscissurus à mœnibus Alexandria, abducturusq; exercitum in Syriam esset. Quòd si cunctentur facere, breui extorres regno Ptolemæum & Cleopatram Romam venturos cum pudore quodam populi Romani, quòd nullam opem in ultimo discrimine fortunarum tulissent. Moti patres precibus Alexandrinorum, extemplò C. Popilium Lenatem, & C. Decimium, & C. Hostilium, legatos ad finendum inter reges bellum miserunt. Prius Antiochum, dein Ptolemæum adire iussi, & nunciare, ni absistatur bello, per vtrum stetit, eum non pro amico, nec pro loco habituros esse. His intra triduum simul cum legatis Alexandrinis profectis, lega-

Prouinciarum fortitio.

Legati in Macedoniam ad exercitus visendos Romam mittuntur.

Alexandrini legati de Antiocho queruntur.

Legati Romani ex Macedonia Romam reuersi à Senatu audiuntur.

Supplementum belli aduersus Persas.

L. Aemilij consilium ad populum oratio, antè quàm Macedoniam adiret.

ti ex Macedonia quinquatribus vltimis adeò expectati venerunt, vti nisi vesper esset, F
 extemplò senatum vocaturi consules fuerint. Postero die senatus fuit, legatiq; auditi
 sunt. Ij nunciant, maiore periculo quàm emolumento exercitum per inuios saltus in
 Macedoniam inductum. Pieriam, quò processit, regem tenere: castra castris propè ita
 collata esse, vt flumine Enipeo interiecto arceantur: neq; regem pugnandi potesta-
 tem facere, nec nostris vim ad cogendum esse: hyemem etiam asperam rebus geren-
 dis interuenisse, in otio militem ali, nec plus quàm vi. dierum frumentum habere.
 Macedonum dici triginta millia armatorum esse. Si Ap. Claudio circa Lyncidum satis
 validus exercitus foret, potuisse ancipiti bello distingere regem: nunc & Appium &
 quod cum eo praesidij sit, in summo periculo esse: nisi propere aut iustus exercitus eò
 mittatur, aut illi inde deducantur. Ad classem se ex castris profectos, sociorum naua- G
 lium partem morbo audisse absumptam, partem, maximè qui ex Sicilia fuerint, do-
 mos suas abisse, & homines nauibus deesse: qui sint, neq; stipendium accepisse, neq;
 vestimenta habere. Eumenen classemq; eius, tanquam vento allatas naues sine causa
 & venisse, & abisse: nec animum eius regis constare satis visum. Sicut omnia de Eume-
 ne dubia, Attali egregiè constantem fidem nunciabant. Legatis auditis tunc de bello
 referre sese L. Aemilius dixit. Senatus decreuit, vt in octo legiones parem numerum tri-
 bunorum consules & populus crearent: creati autem neminè eo anno placere, nisi qui
 honorem gessisset. Tum ex omnibus Tribunis militum vti L. Aemilius in duas legio-
 nes in Macedoniam, quos eorum velit eligat, & vt solenni Latinarum perfecto, L. A- H
 emilius cos. Cn. Octavius Pr. cui classis obtigisset, in prouinciam proficiscantur. Ad-
 ditus est his tertius L. Ancius Pr. cuius inter peregrinos iurisdicção erat. Eum in pro-
 uinciam Illyricum circa Lyncidum Ap. Claudio succedere placuit. Delectus cura C.
 Licinio consuli imposita: is septem millia ciuium Romanorum, & equites cc. scribere
 iussus: & socijs nominis Latini septem millia peditum imperare, cccc. equites: & Cn.
 Seruilio Galliam obtinenti prouinciam literas mittere, vt sexcentos equites conscriberet.
 Hunc exercitum ad collegam primo quoq; tempore mittere in Macedoniam
 iussus, neq; in ea prouincia plus quàm duas legiones esse. eas repleri, vt fena millia pe-
 ditum, trecentos haberent equites. ceteros equites peditesq; in praesidijs disponi. Qui
 eorum idonei ad militandum non essent, dimitti. decem praeterea millia peditum im-
 perata socijs, & dccc. equites. Id praesidij additum Anicio praeter duas legiones, quas I
 portare in Macedoniam est iussus, quina millia peditum & ducentos habentes, trecentos
 equites: & in classem quinque millia naualium socium sunt scripta. Licinius consul
 duabus legionibus obtinere prouinciam iussus: eò addere sociorum decem millia pe-
 ditum, & sexcentos equites. scc. perfectis, L. Aemilius consul è curia in concionem
 processit, orationemq; talem habuit: Animaduertisse videor Quirites, maiorem mi-
 hi, sortito Macedoniam prouinciam, gratulationem factam, quàm cum aut consul
 essem consalutatus, aut quod die magistratum inissem: neque id ob aliam causam,
 quàm quia bello in Macedonia, quod diu trahitur: existimastis dignum maiestate
 populi Romani exitum per me imponi posse. deos quoq; huic fauisse forti spero. eos-
 demq; in rebus gerendis affuturos esse. Hæc partim opinari, partim sperare possum. K
 Illud affirmare pro certo habeo, audeoq;, me omni ope adnissurum esse, nec frustra
 vos hanc spem de me conceperitis. Quæ ad bellum opus sunt, & senatus decreuit, &
 (quoniam extemplò proficisci placet, neq; ego in mora sum) C. Licinius collega, vir egre-
 gius, æquè enixè parabit, ac si ipse id bellum gesturus esset. Vos quæ scripsero senatui
 aut vobis credite: rumores crudelitate vestra ne alatis, quorum author nemo extabit.
 Nam nunc quidem, quod vulgo fieri hoc praecipue bello animaduerti, nemo tam fa-
 mæ contemptor est, cuius non debilitari animus possit. In omnibus circulis, atq; etiam
 (si dijs placet) in conuiujs sunt qui exercitus in Macedoniam ducant: vbi castra lo-
 canda sint sciant, quæ loca praesidijs occupanda, quando aut quo saltu intranda Ma-
 cedonia: vbi horrea ponenda, quæ terra, mari subuehantur commeatus: quando
 cum

- A** cum hoste manus conferendæ, quando quiescendum sit. Nec quid melius faciendum sit modò statuunt, sed quidquid aliter quàm ipsi censuere factum est, consulem veluti dicta die accusant. Hæc magna impedimenta res gerentibus sunt. Neq; enim omnes tam firmi & constantis animi contra aduersum rumorem esse possunt, quàm Fabius fuit: qui suum imperium minui per vanitatem populi maluit, quàm secunda fama malè rem gerere. Non sum is, qui non existimem admonendos duces esse: imò cum, qui de sua vnus sententia omnia gerat, superbum iudico magis, quàm sapientem. Quid ergò est? Primum à prudentibus, & propriè rei militaris peritis, & vlti doctis monèdi imperatores sunt: deinde ab his qui interfunt gerendis reb⁹, qui loca, qui hostem, qui temporu opportunitatè vident, qui in eodè velut nauigio participes sunt periculi. Itaq; si quis est, qui q; è Republica sit suadere se mihi in eo bello quod gesturus sum confidat, ne denegat operam Reipub. & in Macedoniam mecum veniat: nauæ, equo, tabernaculo, viatico etiam à me iuuabitur. Si quem id facere piget, & otium vrbani militiæ laboribus præoptat, è terra ne gubernauerit. Sermonum satis ipsa præbet vrbis: loquacitatem suam contineat: nos castrensibus consilijs contentos futuros esse sciat. Ab hac concione, Latinis quæ pridie Calendas Aprilis fuerunt, in monte sacrificio ritè perpetrato, protinus inde & cos. & Pr. Cn. Octavius in Macedoniam profecti sunt. Traditū est memoriæ, maiore quàm solita frequentia profectuum cōsulem celebratum: ac propè certè spe ominatos esse homines, si nem esse Macedonico bello, maturumq; reditum cum egregio triumpho consulis fore. Dum hæc in Italia geruntur, Perseus quod iam inchoatum perficere, quia impensa pecuniæ facienda erat, nō inducebat in animum, vt Gentium Illyriorum regem sibi adiungeret: hoc, postquam intrasse saltum Romanos, & adesse discrimen vltimum belli animaduertit, non vltà differendum ratus cum per Hippiam legatum ccc. argenti talenta pactus esset, ita vt obsides vltro citroq; darentur, Pantaucum misit ex fidissimis amicis ad ea perficienda. Medeone Labeatidis terre Pantaucus regi Illyrio occurrit: ibi & iusiurandum ab rege, & obsides accepit. Missus & à Gentio est legatus nomine Olympio, qui iusiurandum à Perseo obsidesq; exigeret. Cum eodem ad pecuniam accipiendam missi sunt: & authore Panthauco, qui Rhodum legati cum Macedonibus irent, Parmenio & Morcus destinatur. Quibus ita mandatum, vt iureiurando obsidibusq; & pecunia accepta, tum demū Rhodum proficiscerentur. Duorum simul regum nomine incitari Rhodios ad bellum Romanum posse. Adiunctam ciuitatem, penes quam vnam tum rei naualis gloria esset, nec terra, nec mari spem relicturam Romanis. Venientibus Illyrijs, Perseus ab Enipeo amni ex castris cum omni equitatu profectus, ad Diuon occurrit. Ibi ea quæ conuenerunt circumfuso agmine equitum facta, quos adesse fœderi sancitæ cum Gentio societatis volebat rex, aliquantum eam rem ratus animorum ijs adiecturam. & obsides in conspectu omnium dati, acceptiq; & Pellam ad thesauros regios missis qui pecuniam acciperent, qui Rhodū irent cum Illyrijs legatis Theſsalonicè cōscendere iussi. Ibi Metrodorus erat, qui nuper ab Rhodo venerat: authoribusq; Dione & Polyarato principibus ciuitatis eius, affirmabat Rhodios paratos ad bellum esse. Is princeps iunctæ cum Illyrijs legationis datus est. Eodem tempore ad Eumenen, & ad Antiochum communia mandata, quæ subijcere conditio rerum poterat. Natura inimica inter se esse liberam ciuitatem & regem. Singulos populum Romanum aggredi, & quod indignius sit, regem virib⁹ reges oppugnare. Attalo adiutore patrem suum oppressum. Eumene adiuuante, & quadam ex parte etiam Philippo patre suo. Antiochum oppugnatum: in se nunc & Eumenem & Prusiam armatos esse. Si Macedonia regnum sublatum foret, proximam Asiam esse: quam iam ex parte sub specie liberandarum ciuitatum suam fecerint: deinde Syriam. Iam Prusiam Eumeni honore præferri, iam Antiochum victorem præmio belli ab Ægypto arceri. Hæc cogitantem prouidere iubebat, vt aut ad pacem secum faciendam compelleret Romanos, aut perseverantes in bello iniusto communes duceret

Perseus Gentium regem Illyriorum sibi adiungit.

Perseus Rhodios ad defectionem sollicitat.

Perseus ad Eumenem & Antiochum sollicitandos legationem mittit.

omnium regum hostes. Ad Antiochum aperta mandata erant, ad Eumenem per spe- F
 ciem captiuorum redimendorum missus legatus erat: verum occultiora quædam a-
 gebantur, quæ in præsentia inuisum quidem & suspectum Romanis Eumenem * fal-
 sis grauioribus. Proditor enim ac propè hostis habitus, dum inter se duo reges captan-
 tes fraude & auaritia cèrant. Cydas erat Cretensis, ex intimis Eumenis: hic prius ad
 Amphipolim cum Chimaro quodam populari suo, militante apud Persea, inde po-
 stea Demetriadem semel cum Menecrate quodam, iterum cum Antiocho regijs du-
 cibus sub ipsis mœnibus vrbis collocutus fuerat. Eropon quoq; , qui tum missus est,
 duabus ad eundem Eumenem iam antè legationibus functus erat. Quæ colloquia
 occulta & legationes infames quidem erant: sed quid actum esset, quidue inter reges
 conuenisset, ignorabatur. Res autem ita se habuit. Eumenes neq; fauit victoriæ Per- G
 sei, neq; bello eum inuadere in animo habuit: non tam quia paternæ inter eos inimi-
 citiæ erant, quàm ipsorum odijs inter se accensæ. Non ea regum æmulatio, vt æquo
 animo, Persea tantas adipisci opes tantamq; gloriam quanta Romanis victis cum
 manebat, Eumenes visurus fuerit. Cernebat & Persea iam inde ab initio belli omni
 modo spem pacis tētasse, & indies magis quo propior admoueretur terror, nihil neq;
 agere aliud, neq; cogitare. Romanos quoq; quia traheretur diutius spe ipsorum bel-
 lum, & ipsos duces & senatum non abhorreere à finiēdo tam incommodo ac difficili
 bello. Hac vtriusq; partis voluntate explorata, quod fieri etiam sua sponte tædio vali-
 dioris, metu infirmioris credebat posse, in eo suam operam venditare concilianda
 gratia magis cupijt. Nam modò ne iuuaret bello Romanos terra mariq; , modò pacis H
 patrandæ cum Romanis paciscebatur mercedem, ne bello interesset, m. & d. talenta.
 in vtroq; non fidem modò se, sed obsides quoque dare paratum esse ostendebat. Per-
 seus ad rem inchoandam promptissimus erat cogente metu, & de obsidibus accipi-
 endis sine dilatione agebat, conueneratq; vt accepti Cretam mitterentur. vbi ad pe-
 cuniæ mentionem ventum erat, ibi hæsitabat: & vtiq; alteram in tanti nominis regi-
 bus turpem ac fordidam, & danti & magis accipienti mercedem esse. Malebat in
 spem Romanæ pacis non reculare impensam, sed eam pecuniam perfecta re daturum,
 interea Samothracæ in templo depositurum. Ea insula cùm ipsius ditionis esset, vi-
 dere Eumenes nihil interesse an Pellæ pecunia esset: id agere, vt partem aliquam præ-
 sentem ferret. Ita nequicquam inter se captari, nihil præter infamiam mouere. Nec I
 hæc tantum Perseo per auaritiam est dimissa res, cùm pecuniam tutam & pacem ha-
 bere per Eumenem, quæ vel parte regni redimenda esset: ac receptus protrahere ini-
 micū mercede onustum, & hostes meritò ei Romanos posset facere. Sed etiam Gen-
 tij regis parata societas, & tum Gallorum effusorum per Illyricum ingens agmen ob-
 latam, auaritia dimissum est. Veniebant decem millia equitum, par numerus pedi-
 tum, & ipsorum iungentium cursum equis, & in vicem prolapsorū equitum vacuos
 capientium ad pugnam equos. Hi pacti erant, eques denos præsentis aureos, pedes
 quinos, mille dux eorum. Venientibus his Perseus ab Enipeo ex castris profectus ob-
 uiam cum dimidia copiarum parte, denunciare per vicos vrbesq; quæ vię propinqua
 sunt cœpit, vt com meatu expedirent, frumenti, vini, pecorum vt copia esset. Ipse K
 equos phalerasq; & sagula donum principibus ferre, & parum auri quod inter paucos
 diuideret, multitudinem credens trahi spe posse. Ad Alamanam vrbem peruenit, &
 in ripa fluminis Axij posuit castra: circa Desudabam in Mædica exercitus Gallorum
 confederat, mercedem pactam opperiens. Eò mittit Antigonū ex purpuratis vnum,
 qui iuberet multitudinem Gallorum ad Bylazora (Pæonię is locus est) castra mouere,
 principes ad se venire frequentes. Lxxv. millia ab Axio flumine & castris regis aberant.
 Hæc mandata ad eos cùm pertulisset Antigonus, adiecissetq; per viam quantā om-
 nium præparata cura regis copia multitudini foret, quibusq; muneribus principes
 aduenientes vestis, argenti, equorumq; excepturus rex esset: de his quidem se coram
 cognituros respondent. Illud quod præsens pepigissent interrogant, ecquid aurum,
 quod

*Perseus Gallorum
 auxilium non admit-
 tit.*

- A** quod in singulos pedites equitesq; diuidendum esset, secum adduxisset. Cùm ad id nihil responderetur, Clondicus regulus eorum, Abi, renuncia ergo, inquit, regi, nisi aurum obsidesq; accepissent, nusquam inde Gallos longius vestigium moturos. Hęc relata regi cùm essent, aduocato consilio, cùm quid omnes suaturi essent appareret: ipse, pecuniæ quàm regni melior custos, institit de perfidia & feritate Gallorum differere. Multorum iam antè cladibus expertum, periculosum esse tantam multitudinem in Macedoniam accipere, ne grauiores eos socios habeant, quàm hostes Romanos. Quinq; millia equitum sat esse, quibus & uti ad bellum possent, & quorum multitudinem ipsi non timeant. Apparebat in omnibus mercedem multitudinis timere, ne quicquam aliud: sed cùm suadere consulenti nemo auderet, remittitur Antigonus
- B** qui nunciaret, quinq; millium equitum opera tantum uti regem, contemnere multitudinem aliam. Quod ubi audiuerit barbari, ceterorum quidem fremitus fuit, indignantium se frustra excitos sedibus suis: Clondicus rursus interrogat, ecquid ipsis quinq; millibus quod conuenisset numeraret. Cùm aduersus id quoq; misceri ambages cerneret, inuiolato fallaci nuncio (quod vix sperauerat ipse posse contingere) retro ad Histrum perpopulati Thraciam; quæ vicina erat viæ redierunt. Quæ manus Quid Galli potuissent, si Perseus eos admississet. quieto sedente rege ad Enipeum, aduersus Romanos Perræbiæ saltum in Thessaliam traducta, non agros tantum nudare populando potuit, ne quos inde Romani comatus expectarent, sed ipsas excindere vrbes, tenente ad Enipeum Perseo Romanos, ne vrbib⁹ socijs opitulari possent. Ipsi quoq; Romanis de se cogitandū fuisset: quando neq; manere amissa Thessalia vnde exercitus alebatur potuissent, neque progredi, cùm ex aduerso castra Macedonum, qui ea pependerant spe, haud mediocriter debilitauit. Eadem auaritia Gentium regem sibi alienauit. Nam cum ccc. talenta Pellæ Persei auaritia. missis à Gentio numerasset, signare eos pecuniam passus est. Inde x. talenta ad Pantaucum missa, eaq; præsentia dari regi iussit: reliquam pecuniam signatam Illyriorum signo portantibus suis præcipit paruis itinerib⁹ ueherent: dein cum ad finem Macedoniae ventum esset, subsisterent ibi, ac nuncios ab se operirentur. Gentius exigua parte pecuniæ accepta, cum assidue à Pantauco ad laceffendos hostili facto Romanos stimularetur, M. Perpennam & L. Perilium legatos, qui tum fortè ad eum venerant, in custodiam coniecit. Hoc audito Perseus, cōtraxisse eum necessitates ratus ad bellum
- D** utiq; cum Romanis, ad reuocandum qui pecuniam portabat misit: velut nihil aliud agens, quàm ut quanta maxima posset pte da ex victo Romanis reseruaretur. Et ab Eumene Eroptū ignotis quæ occultè acta erant, redit. De captiuis actum esse & ipsi euulgauerant, & Eumenes cōsulem vitandæ suspitionis causa certiore fecit. Perseus post reditum ab Eumene Eroptis spe deiectus, Antenore & Callippum præfectos classis cum xl. lembis (adiectæ ad hunc numerū quinq; pristres erant) Tenedum mittit, ut inde sparsæ per Cycladas insulas naues, Macedoniae cum frumento petentes, tarentur. Cassandreæ deductæ naues, in portus primū qui sub Atho monte sunt, inde Tenedum placido mari cū traiecissent: stantes in portu Rhodias apertas naues, Eudamumq; præfectum earum, inuiolatas atque etiam benignè appellatos dimiserunt.
- E** Cognito deinde in latere altero quinquaginta onerarias suarū, stantib⁹ in ostio portus Eumenis rostratis, quib⁹ Damius præerat, inclusas esse: circumuectos properè ac summotis terrore hostium nauibus, onerarias, datis qui prosequerentur decem lembis, in Macedoniae mittit, ita ut in tutum profecuti redirent Tenedum. Nono post die ad classē iam ad Sigium stantē redierunt. Inde Subota (insula est interiecta Eleæ & Atho) trajciunt. Fortè postero die quàm Subota classis tenuit, quinque & triginta Classis Attali à Macedoniae intercepit. naues, quas hyppagogos vocant, ab Elea profectæ cum equitib⁹ Gallis, equisq; Phanas promontorium Chiorū petebant, vnde transmittere in Macedoniae possent: Attalo ab Eumene mittebantur. Has naues per altum ferri cū ex specula signū darum Antenori esset, profectus à Subotis, inter Erythrarum promontorium, Chiumq; quæ arctissimū fretum est, ijs occurrit. Nihil minus credere præfecti Eumenis, quàm

Macedonum classē in illo vagari mari: nunc Romanos esse, nunc Attalum, aut remissos aliquos ab Attalo ex castris Romanis Pergamum petere. Sed cum iam appropinquantium forma lemborum haud dubia esset, & concitatio remorum, directæq; in se prore, hostes appropinquare apparuisset: tunc iniecta trepidatio est, cum resistendi spes nulla esset, inhabiliq; nauium genere, & Gallis vix quietem ferentibus in mari. Pars eorum qui propiores continenti littori erant, in Erythream enarunt: pars velis datis ad Chium naues eiecere, relictisq; equis effusa fuga urbem petebant. Sed propius urbem lembi accessuq; commodiore cum exposuissent armatos, partim in via fugientes Gallos adepti Macedones ceciderunt: partim ante portam exclusos: clausuram enim Chij portam, ignari qui fugerent, aut sequerentur. DCCC. ferme Gallorum occisi, CC. viui capti: equi pars in mari fractis nauibus assumpti, partim neruos succiderunt in littore Macedones. viginti eximia equos formæ cum captiuis, eisdem decem lembos, quos antè miserat, Antenor deuehere Thessalicam iussit, & primo quoq; tempore ad classē reuertit: Phanis se eos expectaturum. Triduum ferme classis ad urbem stetit. Phanas inde progressi sunt, & spe celerius reuersis decem lembis euecti Aegeo mari Delum traiecerunt. Dum hæc geruntur, legati Romani C. Popilius, C. Decimius, & C. Hostilius à Chalcide profecti, tribus quinquereuib; Delum cum venissent, lembos ibi Macedonum XL. & quinq; regis Eumenis quinquereuib; inueniunt. Sanctitas templi in insulæq; inuiolatos præstabat omnes. Itaq; permixti Romaniq; & Macedones, & Eumenis nauales focij, in templo, inducias religione loci præbente, versabantur. Antenor Persei præfectus, cum aliquas alto præferri onerarias naues ex speculis significatum foret: parte lemborum ipse insequens, parte per Cycladas disposita, præterquam si quæ Macedoniam peteret, omnes aut supprimebat, aut spoliabat naues: quibus poterat Popilius, aut Eumenis naues, succurrebat: sed vecti nocte binis aut ternis plerunq; lembis Macedones fallebant. Per id ferè tempus legati Macedones Illyrijq; simul Rhodum venerunt, quibus auctoritatem addidit, non lemborum modò aduentus passim per Cycladas atq; Aegeum vagantium mare, sed etiam coniunctio ipsa regum Persei Gentijq;, & fama cum magno numero peditum equitumq; venientium Gallorum. Et iam cum accessissent animi Dioni ac Polyarato, qui Persei partium erant, non benignè modò responsum regibus est, sed palàm pronunciatum, bello finem se auctoritate sua imposituros esse: itaq; ipsi quoq; reges æquos adhiberent animos ad pacem accipiendam. Iam veris principium erat, nouiq; duces in prouinciam venerant: cos. Æmylius in Macedoniam, Octavius Oreum ad classē, Anicius in Illyricum, cui bellandum aduersus Gentium. Patre Pleurato rege Illyriorum, & matre Eurydica genitus, fratres duos, Platorem utroque parente: Carauantium matre eadem natum habuit. Hoc propter ignobilitatem paternam minus suspecto, Platorem occidit: & duos amicos eius, Ettritum & Epicadum, impigros viros, quo tutius regnaret. Fama fuit, Honuni Dardanorum filiam Etutam pacto fratri eum inuidisse, tanquã his nuptijs adiungenti sibi Dardanorum gentem: & similis id vero fecit ducta ea virgo. Platore interfecto, grauis deinde dempto fratris metu popularibus esse cœpit: & violentiam in firam ingenio intemperantia vini accendebat. Cæterum, sicut antè dictum est, ad Romanum incitatus bellum, Lissum omnes copias contraxit, quindecim millia armatorum fuerunt. Inde fratre in Cauiorum gentem vi aut terrore subigendam cum mille peditibus & quinquaginta equitibus misso, ipse ad Bassaniam urbem quinque millia ab Lisso ducit. Socij erant Romanorum: itaque per missos nuncios prius tentati, obsidionem pari quàm dedere sese maluerunt. Carauantium in Cauijs Durnium oppidum aduenientem benignè accepit: Carauantis altera vrbs exclusit, & cum agros eorum effusè vastaret, aliquot palati milites agrestium cōcursu interfecti sunt. Iam & Ap. Claudius, adsumptis ad eum exercitum quem habebat Bullianorum & Appolloniatium & Dyrhachinorum auxilijs, profectus ex hybernis circa Genusuum amnem castra habebat: audito scedere inter

Delij templi & insule religio.

Macedones legati Rhodum veniunt.

Gentij regis Illyriorum genus & crudelitas.

Gentius obsidet Bassaniam.

- A inter Persæ & Gentium, & legatorum violatorum iniuria accensus, bellum haud dubiè aduersus eum gesturus. Anicius Prætor eo tempore Apolloniæ auditis quæ in Illyrico gererentur, præmissisq; ad Appium literis, vt se ad Genuuum operiretur, triduo & ipse in castra venit: & ad ea quæ habebat auxilia, assumptis Partinorum iuuentutis duobus millibus peditum & equitibus cc. peditibus Epicadus, equitibus Agalfus præerat. Parabat ducere in Illyricum, maximè vt Bassanitas solueret obsidione: tenuit impetum eius fama lemborum, vastantium maritimam oram. LXXX. erant lembi, auctore Pantauco missi à Gentio ad Dyrhachinorû & Apolloniatum agros populandos. Tum classis ad
- B to eo tradiderunt se: deinceps & vrbes regionis eius idem faciebant, adiuuante inclinationem animorum clementia in omnes & iustitia prætoris Romani. Ad Scodram inde ventum est, id quod belli caput fuerat: non eo solum quòd Gentius eam sibi cæperat, velut regni totius arcem, sed etiam quòd Labeatiû gentis munitissima longè est & difficilis aditu. Duo cingunt eam flumina, Clausala latere vrbs quod in orientem patet præfluens, Barbana ab regione occidentis ex Labeatide palude oriens. Hi duo amnès confluentes incidunt Oriundi flumini, quod ortum ex monte Scodro, multis & alijs auctum aquis mari Hadriatico infertur. Mons Scodrus longè altissimus regio nis eius, ab oriente Dardaniam subiectam habet, à meridie Macedoniam, ab occasu Illyricum. Quanquam munitû situ naturali oppidum erat, gensq; id tota Illyriorum & rex ipse tuebatur: tamen prætor Romanus, quia prima successerant prosperè, fortunam totius rei principia secuturam esse ratus, & repentinum valiturum terrorem, instructu exercitu ad mœnia succedit. Quòd si clausis portis muros portarumq; turres dispositis armatis defendissent, vano cum incepto mœnibus pepulissent Romanos. Nunc porta egressi prælium loco æquo maiore animo commiserunt, quàm sustinuerunt. Pulsi enim & fuga conglobati, cum cc. amplius in ipsis faucibus portæ cecidissent, tantum intulerunt terrorem, vt oratores extemplò ad prætorem mitteret Gentius Teuticû & bellum principes gentis, per quos inducias peteret, vt deliberare de statu rerum suarû possit. Triduo in hoc dato, cum castra Romana quingentos ferme passus ab vrbe abessent, nauem conscendit, & flumine Barbana nauigat in lacum D Labeatum, velut secretum locum petens ad consultandum: sed, vt apparuit, falsa spe exitus, Carauantium fratrem multis millibus armatorû actis ex ea regione, in quam missus erat, aduentare. qui postquam euauit rumor, tertio post die nauem eandem secundo amni Scodram demisit: præmissisq; nuncijs, vt sibi appellandi prætoris potestas fieret, copia facta, in castra venit. Et principium orationis ab accusatione stultitiæ orsus suæ, postremò ad preces lachrymasq; effusus, genibus prætoris accidens, in potestatem sese dedit. Primo bonum animum habere iussus, ad cœnam etiam inuitatus, in vrbem ad suos redijt, & cum prætore eo die honorificè est epulatus: deinde in custodiam C. Cassio Trib. militum traditus, vix gladiatorio accepto decem talentis ab rege, rex vt in eam fortunam recideret. Anicius Scodra recepta, nihil prius quàm E requisitos Petilium Perpennamq; legatos ad se duci iussit: quibus splendore suo restituto, Perpennam extemplò mittit ad comprehendendos amicos cognatosq; regis. qui Medeonem Labeatium gentis vrbem profectus, Etleuam vxorè cum filijs duobus Scerdilio Pleuratoq; & Carauantium fratrem Scodram in castra adduxit. Anicius bello Illyrico intra triginta dies perfecto, nuncium victoriæ Perpennam Romam misit: & post dies paucos Gentium regem ipsum cum parente, coniuge ac liberis ac fratre, alijsq; principibus Illyriorum. Hoc vnum bellum prius perpetratum, quàm ceptum, Romæ auditum est. Quibus diebus hæc agebantur, Perseus quoq; in magno terrore erat, propter aduentum simul Æmylij noui consulis, quem cum ingentibus minis aduentare audiebat, simul Octauij Prætoris. Nec minus terroris à classe Romana & periculo maritimæ oræ habebat. Thessaloniciæ Eumenes & Athenagoras præerant cum

Scodram obsidet
Anicius prætor.

Scodrus mons.

Gentius inducias
petit ab Anicio præ
tore.

Gentius Anicio
prætori se dedit.

Gentius cum prin-
cipibus Illyriorum
captiuus Romam
mittitur.

cum paruo præsidio MM. cetratorum. Eò & Androclen præfectum mittit, iussum sub F
 ipsis naualibus castra habere. Æniam mille equites cum Antigono misit ad tutan-
 dam maritimam oram, vt quocunq; littore applicuisset naues hostium audissent, ex-
 templò ferrent agrestibus opem. quinq; millia Macedonum missa ad præsidium Py-
 thoi & Petre, quibus præpositi erant Histiaeus & Theogenes & Midon. His profectis
 ripam munire Enipei fluminis aggressus est, quia sicco alueo transiri poterat. Huic vt
 omnis multitudo vacaret, sceminæ ex propinquis vrbibus coactæ, cibaria in castra
 afferebant: miles iussum ex propinquis syluis.

postremò sequi se vtrarios ad mare, quod minus CCC. passus aberat, iussit, & in littore
 alios alibi modicis interuallis fodere. montes ingentis altitudinis spem faciebant, eo G
 magis quia nullos apertos euergerent riuos, occultos continere latices, quorum venę
 in mare permanentes vnde miscerentur. Vix deducta summa arena erat, cum scaturi-
 gines turbidæ primò & tenues emicare, dein liquidam multamq; fundere aquam
 velut deùm dono cœperunt. Aliquantū ea quoq; res duci famæ & authoritatis apud
 milites adijcit. Iussis deinde militibus expedire arma, ipse cum tribunis primisq; or-
 dinibus vadit ad contemplandos transitus, quæ descensus facilis armatis, quæ in vlte-
 riorem ripam minimè iniquus ascensus esset. His satis exploratis, illa quoq; primū
 vt ordine ac sine tumultu omnia in agmine ad nutum imperiumq; ducis fierent, pro-
 uidit. Vbi omnibus simul pronunciaretur quod fieret, neq; omnes exaudirent, incer-
 to imperio accepto alios ab se adijciantes, plus eo quod imperatum sit, alios minus H
 facere: clamores deinde dissonos oriri omnibus locis & prius hostes quàm ipsos quid
 paretur scire. Placere igitur, Trib. militum primo pilo legionis secretum edere im-
 perium: illum & dein singulos proximo cuique in ordine centurioni dicere quid o-
 pus factò sit: siue à primis signis ad nouissimum agmen, siue ab extremis ad primos
 perferendum imperium sit. Vigiles etiam nouo more scutum in vigiliam ferre vetuit:
 non enim in pugnam vigilem ire, vt armis vtatur, sed ad vigilandum. vt cum senserit
 hostium aduentum, recipiat se, excitetq; ad arma alios. Scuto præ se erecto stare galea-
 tos: deinde vbi fessi sint in axes pilo, capite super marginem scuti posito sopitos sta-
 re, vt fulgentibus armis procul conspici ab hoste possit, ipse nihil prouideat. Statio-
 num quoque morem mutauit. armati omnes, & frænatis equis equites, diem totum I
 perstabant. id cum æstiuis diebus vrente assiduo sole fieret, tot horarum æstu & lan-
 guore ipsos equosq; fessos, integrisq; adorti hostes vel pauci plures vexabant. Ita-
 que ex matutina statione ad meridiem decedi, & in postmeridianam succedere alios
 iussit: ita nunquam fatigatos recens hostis aggredi poterat. Hæc cum ita fieri pla-
 cere concione aduocata pronunciaffet, adiecit vrbis concioni conuenientem
 orationem. Vnum imperatorem in exercitu prouidere & consulere quid agen-
 dum sit debere, nunc per se, nunc cum ijs quos aduocauerit in consilium: qui non
 sint aduocati, eos nec palàm, nec secreto iactari consilia sua. Militem hæc tria curare
 debere, corpus vt quàm validissimum & perniciosissimum habeat, arma apta, animum
 paratum ad subita imperia: cætera scire de se dijs immortalib⁹ & imperatori suo curę K
 esse. In quo exercitu milites consul & imperator rumoribus vulgi circumagatur, ibi
 nihil salutare esse. Se, quod sit officium imperatoris, prouidurum, vt benè gerendæ rei
 occasionem eis præbeat: illos nihil quòd futurum sit quærere: vbi datum signum sit,
 tum militarem operam nauare. Ab his præceptis cõcionem dimisit, vulgo etiam ve-
 teranis fatentibus, se illo primū die tanquam tyrones quid agendum esset in re mi-
 litari didicisse. Non sermonib⁹ tantum his, cum quanto assensu audissent verba con-
 sulis, ostenderunt: sed rerum præsens effectus erat. Neminem totis mox castris quie-
 tum videres. ac uere alij gladios: alij galeas bucculasq; scuta alij, loricasq; tergere: alij
 aptare corpori arma, expeririq; sub his membrorum agilitatem: quater alij pila, alij
 micare gladijs, mucronemq; intueri: vt facillè quis cereret, vbi primū conferendi
 manū.

Vigiles.

Stationes.

*Pauli consulis ad
 milites oratio.*

*Quæ miles curare
 debeat.*

A manum cum hoste data occasio esset, aut victoria egregia, aut morte memorabili in-
 icuros bellum. Perseus quoque, cum aduentu consulis simul & veris principio strepe-
 re omnia moueriq; apud hostes velut nouo bello cerneret: mota à Phila castra in ad-
 uersa ripa posita: nunc ad contemplanda opera sua circumire ducem, haud dubie
 transitus speculantem.

norum esse. Quæ res Romanis auxit animos, Macedonibus regi; eorum haud me-
 diocrem attulit terrorem. Et primò suppressere in occulto famam eius rei est cona-
 tus, missis qui Pantaucum inde venientem appropinquare castris vetarent: sed iam &
 pueri quidam visi ab suis erant inter obsides Illyrios ducti: & quo quæq; accuratius
B curantur, eo facilius loquacitate regionum ministrorum emanant. Sub idem tempus
 & Rhodij legati in castra venerunt, cum iisdem de pace mandatis, quæ Romæ ingen-
 tem iram patrum excitauêre. Multo iniquioribus animis à castrensi consilio auditi
 sunt: Itaque cum alij præcipites sine responso * agendos castris, pronunciauit post
 diem quintumdecimum se responsum daturum. Interim, vt appareret quantum pa-
 cificantium Rhodiorum autoritas valuisset, consultare de ratione belli gerendi cœ-
 pit. Placebat quibusdam, & maximè maioribus natu, per Enipei ripam munitionesq;
 vim facere: confertis & vim facientibus resistere Macedonas non posse, ex tot castel-
 lis aliquanto altiorib⁹ ac munitioribus, quæ validis præsidij infedissent, priore anno
 deiectos. alijs placebat Octauium cum classe Theffalonicam petere, & populatione
C maritimæ oræ distringere copias regias, vt altero ab tergo se ostendêre bello, circum-
 actus interiorẽ partem regni tuendam, nudare aliqua parte trãsitus Enipei cogere-
 tur. Ipsi natura & operibus inexuperabilis ripa videbatur: & præterquam quòd tor-
 menta vbiq; disposita essent, missilib⁹ etiam melius & certiose ictu hostes vti audie-
 rat. Aliò spectabat mens tota ducis: dimissoq; consilio Perræbos mercatores Schœ-
 num & Menophilum, notæ & fidei iam sibi & prudentiæ homines, accersitos secretò
 percunctatur, quales ad Perræbiam transitus sint. Cùm loca non iniqua esse dicerent,
 præsidij autem regis obsideri: spem cœpit, si nocte improuisò valida manu aggressus
 nec opinantes esset, deijci præsidia posse. Iacula enim & sagittas & cætera missilia in
 teæbris, vbi quid petatur procul prouideri nequeat, inutilia esse, gladio cominus
D geri rem in permixta turba, quò miles Romanus vincat. His ducibus vsurus, præto-
 rem Octauiũ accersitum, exposito quid pararet, Heracleam cum classe petere iubet,
 & mille hominibus decem dierum cocta cibaria habere. Ipse P. Scipionem Nasicam
 Q. Fabium Maximum filium suum cum quin; delectis millibus Heracleam mittit,
 velut classẽ conscensuros ad maritimam oram interioris Macedoniae, quod in con-
 silio agitatum erat, vastandam. Secretò indicatum, cibaria his præparata ad classẽ
 esse, ne quid eos moraretur. Inde iussi duces itineris ita diuidere viam, vt quarta vigi-
 lia tertio die Pythoum adoriri possent. Ipse postero die, vt distineret regem ab circum-
 spectu rerum aliarum, prima luce medio in alueo cum stationibus hostium prælium
 commisit: pugnatumq; vtrin; est leui armatura: nec grauioribus armis in tam inæ-
 quali alueo pugnari poterat. Descensus ripæ vtriusq; in alueum trecentorum ferme
E passuum erat: medium spatium torrētis alibi aliter cauati paulo plus quàm mille pas-
 sus patebat. Ibi in medio, spectantibus vtriq; ex vallo castrorum hinc rege, hinc con-
 sule cum suis legionibus, pugnatum est. Missilibus procul regia auxilia melius pu-
 gnabant, cominus stabilior & tutior aut parma, aut scuto Ligustino Romanus e-
 rat. Meridie ferè receptui cani suis consul iussit: ita eo die diremptũ prælium est, haud
 paucis vtrin; interfectis. Sole orto postero die, irritatis certamine animis, etiam a-
 crius concursum est: sed Romani, non ab his tantum, cum quibus contractum certa-
 men erat, sed multo magis ab ea multitudine, quæ disposita in turribus stabat, omni
 genere missilium telorum ac saxi maximè vulnerabantur. Vbi propius ripã hostium
 subissent, tormentis missa etiam ad vltimos perueniebant. Multo pluribus eo die
 amissis,

*Rhodiorum legati
 in castra ad Pan-
 tum Cos. veniunt.*

*Macedonum cum
 Romanis prælium.*

amissis, cōsul paulo serius recepit suos. Tertio die prælio abstinuit, digressus ad imam partem castrorum, veluti per deuexum in mare brachium transitum tentaturus. Perseus quod in oculis erat,

anni post circumactū solstitium erat, hora diei iam ad meridiem vergebat, iter multo puluere & incalescente sole factum erat. lassitudo & sitis iam sentiebatur, & meridie instante magis accessurum vtrunque apparebat. Statuit sic affectos recenti atque integro hosti non objicere. Sed tantus ardor in animis ad dimicandum vtrunque erat, vt consuli non minore arte ad suos eludendos quàm ad hostes opus esset. Nondum omnibus instructis, instabat tribunis militum vt maturarent instruere: circumibat ipse ordines, animos militum hortando in pugnam accendebat. Ibi primò alacres signum poscebāt: deinde quantum incretaret æstus, & vultus minus vigentes & voces segniores erant, & quidam incumbentes scutis nixiq; pilis stabant. Tum iam apertè primis ordinibus imperat, metarentur frontem castrorum, & impedimenta constituerent. Quod vbi fieri milites sensere, alij gaudere palàm quod fessos viæ labore flagrantissimo æstu non coegisset pugnare: legati circa imperatorem ducsq; externi erant, inter quos & Attalus, omnes approbantes cùm pugnaturum consulem credebant. Neq; enim ne his cunctationem aperuerat suam. Tunc mutatione consilij subita cùm alij silerent, Nasica vnus ex omnibus ausus est monere consulem, ne hostem quidem ludificatos priores imperatores, fugiendo certamē manib⁹ emittere. vereri ne nocte abeat sequendus maximo labore ac periculo in intima Macedoniar: exercitusq; sicut prioribus ducibus, per calles saltusq; Macedonicorū montium vagando circumagatur. Se magnoperè suadere, dum in campo patenti hostē habeat, aggrediatur, nec oblatam occasionem vincendi amittat. Consul nihil offensus libera admonitione tam clari adolescentis: Et ego, inquit, animum istum habui Nasica, quem tu nunc habes: & quem ego nunc habeo, tu habebis. Multis belli casibus didici, quando pugnandum, quando abstinentum pugna sit. Nō operæ sit stanti nunc in acie docere, quibus de causis hodie quiesse melius sit: rationes alias repositio, nunc autoritate veteris imperatoris contentus eris. Conticuit adolescens: haud dubiè videre aliqua impedimenta pugnae consulem, quæ sibi non apparerent. Paulus postquam metata castra impedimenta q; collocata animaduertit, ex postrema acie triarios primos subducit, deinde principes, stantibus in prima acie hastatis, si quid hostis moueret: postremò hastatos, ab dextro primùm cornu singulorum paulatim signorum milites subtrahens. Ita pedites equitibus cum leui armatura ante aciem hosti oppositis, sine tumultu abducti: nec antequam prima frons valli ac fossa perducta est, ex statione equites reuocati sunt. Rex quoq; cum sine detractatione paratus pugnare eo die fuisset, contentus quòd per hostem moram fuisse pugnae scirent, & ipse in castra copias reduxit. Castris permunitis C. Sulpitius Gallus tribunus militum secundæ legionis, qui prætor superiore anno fuerat, consulis permisso ad concionem militibus vocatis pronunciauit: nocte proxima, ne quis id pro portento acciperet, ab hora secunda vsq; ad quartam horam noctis lunam defecturam esse. Id quia naturali ordine statis temporibus fiat, & sciri antè & prædici posse. Itaq; quemadmodum, quia certi solis lunæq; & ortus & occasus sint, nunc pleno orbe, nunc senescente exiguo cornu fulgere lunam non mirarentur: ita ne obscurari quidem, cùm condatur umbra terræ, trahere in prodigium debere. Noctē, quam pridie Nonas Septemb. insecuta est dies, edita hora luna cùm defecisset, Romanis militibus Galli sapientia propè diuina videri: Macedonas vt triste prodigium occasum regni perniciemq; gentis portendens mouit: nec aliter vates clamor vlulatusq; in castris Macedonum fuit, donec luna in suam lucem emerfit. Postero die tantus vtriq; ardor exercitui ad concurrendum fuerat, vt & regem & consulem suorum quidam, quòd sine prælio discessum esset, accusarent. Regi prompta defensio erat, nō eo solùm, quòd hostis prior apertè pugnam detre-

Pauli consulis cunctatio.

Pauli Cos. prudens ad Nasica responso.

C. Sulpitius luna defecturam militibus prædixit.

- A** detrectans, in castra copias reduxisset: sed etiam quòd eo loco signa constituisset, quo phalanx, quam inutilem vel mediocris iniquitas loci efficeret, promoueri non posset. Consul ad id quod pridie prætermisisset pugnandi occasionem videbatur, & locum dedisse hosti si nocte abire vellet, tunc quoq; per speciem immolandi terere videbatur tempus, cum luce prima signum propositum pugnae ad exeundum in aciem fuisset. Tertia demum hora, sacrificio ritè perpetrato, concilium aduocauit: atq; ibi, quod rei gerendae tempus esset, loquendo & intempestiuè consultando videbatur quibusdam extrahere; post sermones tamen consul orationem habuit. P. Nasica egregius Pauli consulis ad milites oratio. adolescens, ex omnibus vnus quibus hesternæ die pugnari placuit, denunciauit mihi suum consilium: idem postea, ita vt transisse in sententiam meam videri posset, tacuit.
- B** Quibusdam alijs absentem carpere imperatorem, quàm præsentem monere, melius visum est. & tibi P. Nasica, & quicumq; idem quod tu occultius senserunt, non graua- bor reddere dilatae pugnae rationem. Nam tantum abest vt me hesternæ quietis pœ- niteat, vt seruatum à me exercitum eo consilio credam. In qua me opinione esse ne quis sine causa vestrum credat, recognoscat agendum mecum, si videtur, quàm multa pro hoste & aduersus nos fuerint. Iam omnium primùm quantum numero nos præ- stent, neminem vestrum nec antè ignorasse, & hesternò die implicatam intuentes aciem animaduertisse certum habeo. Ex hac nostra paucitate quarta pars militum præ- sidio impedimentis relicta erat, nec ignauissimum quemque relinqui ad custodiam sarcinarum scitis. Sed fuerimus omnes: paruum hoc tandem esse credimus, quòd ex
- C** his castris in quibus hac nocte mansimus, exituri in aciem hodierno aut summum crastino die, si ita videbitur, dijs benè iuuantibus sumus? Nihilne interest, vtrum mi- litem, quem neq; viæ labor hodie, neque operis fatigauerit, requietum, integrum in tentorio suo arma capere iubeas, atq; in acie plenum virium, vigentem & corpore & animo educas: an longo itinere fatigatum, & onere fessum, madentem sudore, ar- dentibus siti faucibus, ore atq; oculis repletis puluere, torrentem meridiano sole, ho- sti obijcias recenti, quieto, qui nulla re antè consumptas vires ad prælium adferat? Quis, pro deum fidem, ita comparatus vel iners atq; imbellis fortissimum virum non vicerit? Quid quòd hostes per summum otium instruxerant aciem, reparauerant a- nimos, stabant compositis suis quisq; ordinibus: nobis tunc repente trepidandum in
- D** acie instruenda erat, & incompositis concurrendum? At herculè aciem quidam in- conditam inordinatamq; habuissemus: castra munita, pronisam aquationem, tutum ad eum iter, præsidij impositis, explorata circa omnia: an nihil nostri habentes præ- ter nudum campum in quo pugnaremus? Maiores vestri castra munita, portum ad omnes casus exercitus ducebant esse: vnde ad pugnam exirent, quòd iactati tempestate pugnae receptum haberent. Ideò cum munimentis ea cepissent, præsidio quoq; vali- do firmabant: quòd qui castris exutus erat, etiam si pugnando acie vicisset, pro victo haberetur. Castra sunt victori receptaculum, victo perfugium. Quàm multi exerci- tus, quibus minus prospera pugnae fortuna fuit, intra vallum compulsi, tempore suo, interdum momento post eruptione facta victorem hostem pepulerunt: Patria altera
- E** est militaris hæc sedes, vallumq; pro mœnibus, & tentorium suum cuique militi do- mus ac penates sunt. Sine vlla sede vagi dimicassemus, vt quòd victores nos reciperem- us? His difficultatibus & impedimentis pugnae illud opponitur: Quid si hostis ac interposita nocte abisset, quantum rursus sequendo eo penitus in vltimam Macedo- niam exhauriendum laboris erat? Ego autem neq; mansurum cum, neq; in aciem co- pias educturum fuisse certum habeo, si cedere hinc statuisset. Quanto enim facilius abire fuit cum procul abessem, quàm nunc cum in ceruicibus sumus? Nec falleret nos, nec interdiu, nec nocte abeundo. Quid autem est nobis optatius, quàm vt quorum castra præalto fluminis ripa tuta, vallo insuper septa ac crebris turribus oppugnare adorti sumus, eos relictis munimentis agmine effuso abeuntes in patentibus campis ab tergo adoriamur? Hæc dilatae pugnae ex hesternò die in hodiernum causæ fuerunt.

*Fortuna, non impe-
ratorum iussu con-
missum certamen
inter Macedones
& Romanos.*

Pugnare enim & ipsi mihi placet: & ideo quia per Enipeum amnem septa ad hostem via erat, alio saltu deiectis hostium prædijis nouum iter aperui: neq; priusquam de- bellauero, absistam. Post hanc orationem silentium fuit, partim traductis in sententiam eius, partim verentibus ne quicquam offendere in eo, quod ut cunq; prætermis- sum reuocari non posset. Ac ne illo ipso quidem die aut consule, rege optante pugna- tum est, quod nec fessos ut pridie via, neq; trepidantes in acie instruenda & vixdum compositos aggressurus erat: consule, quod in nouis castris non ligna, non pabulum conuectum erat, ad quæ petenda ex propinquis agris magna pars militum è castris exierat: neutro imperatorum volente, fortuna quæ plus cõsilijs humanis pollet, con- traxit certamen. Flumen erat haud magnum propius hostium castris, ex quo & Ma- cedones & Romani aquabantur, prædijis ex vtraq; ripa positis, ut id facere tutò pos- sent. Duæ cohortes à parte Romanorum erant, Marrucina, & Peligna: duæ turmæ Samnitium equitum, quibus præerat M. Sergius Sylus legatus: & aliud pro castris statiuum erat præsidium sub Cluuiio legato tres cohortes, Firmana, Vestina, Cremo- nensis: duæ turmæ equitum, Placentina, & Essernina. Cùm otium ad flumẽ esset neu- tris laceffentibus, hora circiter quarta iumentum è manibus curantium elapsum, in vltiorem ripam effugit. Quod cùm per aquam fermè genu tenus altam tres milites sequerentur, Thraces duo id iumentum ex medio alueo in suam ripam trahentes: al- tero * in eorum occiso, receptoq; eo iumento, ad stationem fuorum se recipiebant. Octingentorum Thracum præsidium in hostium ripa erat: ex his pauci primò ægrè passi popularem in suo conspectu cæsum, ad persequendos interfectores fluuium H transgressi sunt: dein plures, postremò omnes, & cum præsidio.

prælium ducit. Mouebat imperij maiestas, gloria viri, ante omnia ætas, quod maior sexaginta annis iuuenum munia in parte præcipua laboris periculiq; capessebat. In- teruallum, quod inter cetratos & phalanges erat, impleuit legio, atq; aciem hostium interrupit. A tergo cetratis erat, frontem aduersus clypeatos habebat: aglaspides ap- pellabantur. Secundam legionem L. Albinus consularis ducere aduersus leucaspidem phalangem iussus: ea media acies hostium fuit. In dextrum cornu, vnde circa fluuium commissum prælium erat, elephantes inducti, & ala sociorum: & hinc primùm fuga Macedonum est orta. Nam sicut pleraq; noua commenta mortalium in verbis vim I habent extemplò, cùm agi, non quemadmodum agantur edisseri oportet, sine vllò effectu euanescent: ita tum elephanti in acie nomen tantùm sine vsu fuerunt. Ele- phantorum impetum subsecuti sunt socij nominis Latini, pepuleruntq; læuum cor- nu. In medio secunda legio immissa dissipauit phalangem: neq; vlla euidentior causa victoriæ fuit, quàm quod multa passim prælia erant, quæ fluctuantem turbarunt pri- mò, deinde disiecerunt phalangem: cuius confertæ & intentis horrentis hastis in- tolerabiles vires sunt. Si carptim aggrediendo circumagere immobilem longitudine & grauitate hastam cogas, confusa strue implicantur: si verò ab latere, aut ab tergo aliquid tumultus increpuit, ruinæ modo turbatur: sicut tum aduersus cateruatim in- currentes Romanos, & interrupta multifariam acie obuiam ire cogebantur: & Ro- mani quacunq; data interualla essent, insinuabant ordines suos. Qui si vniuersa acie in frontem aduersus instructam phalangem concurrissent, quod Pelignis principio pugnae incautè congressis aduersus cetratos euenit, induissent se hastis, nec cõfertam aciem sustinissent. Cæterùm sicut peditum passim cædes fiebant, nisi qui abiectis ar- mis fugerunt: sic equitatus propè integer pugna excessit. Princeps fugæ rex ipse erat: iam à Pydna cum sacris alis equitum Pellam petebat. confestim Costocus sequeba- tur, Odrysarumq; equitatus, cæteræ quoq; Macedonum alæ integris abibant ordini- bus: quia interiecta peditum acies, cuius cædes victores tenebant, immemores fece- rat sequendi equites. Diu phalanx à fronte, à lateribus, ab tergo cesa est: postremo qui ex hostium manibus elapsi erant, inermes ad mare fugientes, quidam aquam etiam ingressi,

*Macedonũ fugæ
ipsius regis Persei.*

- A** ingressi, manus ad eos qui in classe erant tendentes, suppliciter vitam orabant: & cum scaphas concurrere vndiq; ab nauib⁹ cernerent, ad excipiendos sese venire rati, vt caperent potius quam occiderent, longius in aquam quidam etiam natantes progressi sunt. Sed cum hostiliter è scaphis cæderentur, retro qui poterant nando repetetes terram, in aliam fœdiorem pestem incidebant: elephantum enim ab rectoribus ad littus acti, exeuntes obterebant, elidebantq;. Facile conueniebat Romanis nunquam vna acie tantum Macedonum interfectum. Cæsa enim ad viginti millia hominum sunt: Macedonum inter victorū numerus. ad sex millia qui Pydnam ex acie perfugerant, viui in potestate peruenerunt: & vagi è fuga quinq; millia hominū capta. Ex victoribus ceciderunt non plus centum, & eorum multo maior pars Peligni: vulnerati aliquāto plures sunt. Quod si maturius pugnari ceptum esset, vt satis diei victoribus ad persequendum superesset, deletæ omnes copiæ forent: nunc imminēs nox & fugientes textit, & Romanis pigritiam ad sequendum locis ignotis fecit. Perseus ad Pieriam syluam via militari frequēti agmine equitum & regio comitatu fugit. Simul in syluam ventum est, vbi plures diuersæ semitæ erant, & nox appropinquabat, cum perpauca maximè fidis via diuertit. Equites sine duce relictī alij alia in ciuitates suas dilapsi sunt: perpauca inde Pellam celerius quam ipse Perseus, quia recta expedita via ierant, peruenerūt. Rex ad mediam fermè noctem terrore & varijs difficultatibus viæ vexatus est. In regia Perleo qui Pellæ præerat Euctus, regijq; pueri præsto erant: contra ea amicorum qui alij alio casu seruati ex prælio Pellam venerant, cum sæpe accersiti essent, nemo ad eum venit. Tres erant tantum cum eo fugæ comites, Euander Cretensis, Neon Bœotius, & Archidamus Ætolus. cum ijs iam metuens, ne qui venire ad se abnuerent, maius aliquid mox auderent, quarta vigilia profugit. Secuti eum sunt admodum quingēti Cretenses: petebat Amphipolim: sed nocte à Pella exierat, properans ante lucem Axium amnem traicere, cum finē sequendi propter difficultatē transitus fore ratus Romanis. Consulem cum se in castra victor recepisset, ne sincero gaudio frueretur, cura de minore filio stimulabat. P. Scipio is erat, Africanus & ipse postea deleta Carthagine appellatus, naturalis consulis Pauli, adoptione Africani nepos. Is septimumdecimum tunc annum agens, quod ipsum curam augebat, dum effusè sequitur hostes in partem aliam turba ablatu erat: & ferius cum redisset, tunc demum recepto sospite filio, victoriæ tantæ gaudium consul sensit. Amphipolim cum iam fama pugne peruenisset, concursusq; matronarum in templum Diane, quam Tauropolon vocant, ad opem exposcendam fieret, Diodorus qui præerat vrbi, metuens ne Thraces, quorum duo millia in præsidio erant, urbem in tumultu diriperent, ab subornato ab se per fallaciam in tabellarij speciem literas in foro medio accepit. Scriptum in ijs erat, ad Emathiam classem Romanam appulsam esse, agrosq; circa vexari: orare præfectos Emathiæ, vt præsidium aduersus populatores mittat. His lectis hortatur Thracas, vt ad tuendam Emathiæ oram proficiscantur: magnam eos cædem prædamq; palatis passim per agros Romanis facturos: simul eleuat famam aduersæ pugne: quæ si vera foret, alium super alium recentes ex fuga venturos fuisse. Per hanc causam Thracibus ablegatis, simul transgressos eos Strymonem vidit. portas clausit. Tertio die Perseus quam pugnatum erat, Perseus oratores ad Paulum Cos. mittit. Amphipolim venit: inde oratores cum caduceo ad Paulum misit. Interim Hippias & Midon & Pantaucus principes amicorum regis Bercæam, quò ex acie confugerant, ipsi ad consulem profecti Romanis dedunt: hoc idem & alia deinceps metu percussè parabant facere. cos. nuncijs victoriæ Q. Fabio filio & L. Lentulo, & Q. Metello cum literis Romam missis, spolia iacentis hostium exercitus peditibus concessit: equitibus prædam circumiecti agri, dum ne amplius duab⁹ noctibus à castris abessent. Ipse propius mare ad Pydnam castra mouit. Bercæa primùm, deinde Thessalica & Pella, & deinceps omnis fermè Macedonia intra biduum dedita. Pydnici qui proximi erant nondum miserant legatos: multitudo incòdita plurium simul gentium, turbasq; quæ Macedonia vrbes Paulo Cos. deduntur. ex acie fuga in vnū compulsa erat, consilium & consensum ciuitatis impediēbat: nec

clausa modò portæ, sed etiã inãdificatæ erant. Missi Midon & Pantæus sub mu-
ros ad colloquium Solonis, qui præsidio erat: per eum emittitur militaris turba, op-
pidum deditum militib⁹ datur diripiendum. Perseus vna tantùm spe Bisaltarum au-
xilij tentari, ad quos nequicquam miserat legatos, in cõcionem processit, Philippum
secum filium habens, vt & ipsos Amphipolitanos, & equitum peditumq[;], qui aut
semper secuti, aut fuga eodem delati erant, adhortando animos confirmaret. Sed ali-
quotiens dicere incipientem cùm lachrymæ præpedissent, quia ipse dicere nequit,
Euandro Cretensi editis quæ agi cum multitudine vellet, de templo descendit. Mul-
tudo sicut ad conspectum regis fletumq[;] tam miserabilem & ipsa ingemuerat la-
chrymaueratq[;], ita Euandri orationem aspernabatur: & quidam ausi sunt media ex
concione succlamare, Abite hinc, ne qui pauci supersumus, propter vos pereamus. G
Horum ferocia vocem Euandri clausit. Rex in domum se recepit, pecuniaq[;] & auro
argentoq[;] in lembos, qui in Strymone stabant delatis, & ipse ad flumen descendit.
Thraces nauibus se committere non ausi, domos dilapsi, & aliæ militaris generis tur-
bæ: Cretenses spem pecuniæ secuti. & quoniam in diuidendo plus offensionû quàm
gratiæ erat, quinquaginta talenta ijs posita sunt in ripa diripienda. Ab hac direptione
cùm per tumultum naues conscenderent, lembum vnum in ostio amnis multitudine
ne grauatum merferunt. Galipsum eo die, postero Samothracam quam petebat per-
ueniunt: ad duo millia talentum peruecta eò dicuntur. Paulus per omnes deditas ci-
uitates dimissis qui præessent, ne qua iniuria in noua pace victis fieret: retentisq[;] apud
se caduceatoribus regis, P. Nasicam, ignarus fugæ regis, Amphipolim misit cum mo-
dica peditum equitumq[;] manu: simul vt Sinticen euastaret, & ad omnes conatus re-
gis impedimento esset. Inter hæc Melibœa à Cn. Octauio capitur diripiturq[;]: ad Egi-
nium, ad quod oppugnandum Cn. Anicius legatus missus erat, ducenti eruptione ex
oppido facta amissi sunt, ignaris Eginienisibus debellatum esse. cos. à Pydna profec-
tus, cum toto exercitu die altero Pellam peruenit: & cum castra mille passus inde po-
suisset, per aliquot dies ibi statua habuit, situm vrbs vndiq[;] aspiciens, quam non si-
ne causa delectam esse regiam aduertit. Sita est in tumulo vergente in occidentem
hybernium: cingunt paludes inexuperabilis altitudinis, æstate & hyeme, quas restan-
gnantes faciunt lacus. In ipsa palude quæ proxima vrbi est, velut in insula eminent, agge-
ri operis ingentis imposita: qui & murum sustineat, & humore circumfusa paludis
nihil lædatur. Muro vrbs coniuncta procul videtur: diuisa est inter murali amni, &
eadem ponte iuncta: vt nec oppugnante externo aditum ab vlla parte habeat: nec si
quem ibi rex includat, vllum nisi per facillimæ custodiæ pontem effugium. Et gaza
regia in eo loco erat: sed tum nihil præter treceta talenta, quæ missa Gentio regi dein-
de retenta fuerant, inuentum est. Per quos dies ad Pellam statua fuerunt, legationes
frequentes quæ ad gratulandum conuenerant, maximè ex Thessalia, auditæ sunt.
Nuncio deinde accepto, Persea ad Samothracam traiecisse, profectus à Pella consul
quartis castris Amphipolim peruenit. Effusa omnis obuiam turba, cuius indicio er-
rat non bono ac iusto rege ob ra-

Pella Macedonum
regia situs.

EPITOME LIBRI XLV.

PERSEVS ab Aemylio Paulo in Samothracia captus est. Cùm Antiochus Syriae rex Ptolemaum & Cleopatram,
Aegyptii reges obsideret: & missus ad eum à senatu legatus, qui iuberent, ab obsidione socij regis abisteret: editiq[;]
mandato consideraturum se ille, quid faciendum esset, respondisset: vnus legatorum Popilius virga regem circum-
scripsit: iussitq[;], antequam circulo excederet, responsum daret. qua asperitate effecit, vt Antiochus bellum omittre-
ret. Legationes gratulantium populorum, ac regum in senatum admissæ. Rhodiorum, quia eo bello contra popu-
lum Romanum fuerant, exclusa. postero die cum de eo quæreretur, vt ijs bellum indiceretur: causam in senatu patriæ sue legati ege-
runt, nec tanquam hostes, nec tanquam socij dimissi. Macedonia in prouincia formam redacta est. Aemylius Paulus repugnantibus
militibus eius propter mirrem prædã, & contradicente Seruio Sulpitio Galba triumphauit: & Perseum cum tribus filijs ante
currum duxit. cuius triumphus letitia, ne solida ei contingeret, duorum filiorum funeribus inscruita est, quorum alterius mors præ-
tri triumphum præcessit, alterius secuta est. Lustrum cõditum est à censoribus. Censa sunt ciuium capita CCCXII. millia, DCCCv.
Prusias Bithynia rex Romam, vt senatui gratularetur ob victoriã ex Macedonia partam, venit: & Nicomedem filium suum sena-
tui commendauit. rex plenus adulationis, libertum se populi Romani esse dicebat.

VICTO-

VICTORIAE nunciij Quintus Fabius & Lucius Lentulus, & Quintus Metellus, quanta potuit adhiberi festinatio celeriter Romam cum venissent, præceptam tamen eius rei lætitiã inuenerunt. Quarto post die quã cum rege est pugnatum, cum in circo ludi fierent, murmur repente populi tota spectacula peruasit, pugnatum in Macedonia, & deui-ctum regem esse: dein fremitus increbuit, postremò clamor plaususq; velut certo nuncio victoriã allato est exortus. Mirari magistratus, & quærere authorem repentinæ lætitiæ:

*Incerto authore
nunciatur in circo
Romano, de bellatũ
esse in Macedonia.*

*A. 886. 2055.
L. Amylii Pauli
88. 66. 8. Licinius
C. M. N. O.*

qui postquam nullus erat, euanuit quidem tanquam incertæ rei gaudium, omen tamen lætum infidebat animis. Quod postquam veris nuncijs Fabij Lentulijq; & Metelli aduentu firmatum est, cum victoria ipsa, tum augurio animorum suorum lætabantur. Et aliter traditur Circensis turbæ non minus similis veri lætitiã. ad decimum Cal. Octobris ludorum Romanorum secundo die, C. Licinio consuli ad quadrigas mittendas exscendenti, tabellarius, qui se ex Macedonia venire diceret, reddidisse laureas literas dicitur quadrigis missis consul currum conscendit: & cum per circum reuheretur ad foros publicos, laureatas tabellas populo ostendit. Quibus conspectis, repente immemor spectaculi populus in medium decurrit: eo senatum consul vocauit, recitatisq; tabellis, ex autoritate patrum pro foris publicis denunciauit populo: L. Amylium collegam signis collatis cum rege Perseo pugnasse: Macedonum exercitum cælum fufumq;, regem cum paucis fugisse: ciuitates omnes Macedonia in ditionem populi Romani venisse. His auditis, clamor cum ingenti plausu ortus: ludis relictis domus magna pars hominum ad coniuges liberosq; lætum nuncium portabant. Tertiusdecimus dies erat ab eo quo in Macedonia pugnatum est. Postero die senatus in curia habitus, supplicationesq; decretæ: & senatusconsultũ factum est, vt consul quos præter milites sociosq; nauales coniuratos haberet, dimitteret: de militibus socijsq; naualibus dimittendis referretur, cum legati ab L. Amylio consule, à quibus præmissus tabellarius esset, venissent ad sextum Calend. Octobris, hora ferè secunda legati urbem ingressi sunt: ingentem secum occurrentium quacumq; ibant, prosequentiumq; trahentes turbam, in forum ad tribunal perrexerunt. Senatus forte in curia erat: eò legatos consul introduxit. Ibi tantum temporis retenti, dum exponerent quantæ regiæ copiæ peditum equitumq; fuissent, quot millia ex his cæsa, quot capta forent, quã paucorum militum iactura tanta hostium strages facta, quã cum paucis rex fugisset: existimari Samothraciam petiturum, paratam classem ad persequendum esse, neque terra, neq; mari elabi posse. eadem hæc paulo post in concionem traducti exposuerunt: renouataq; lætitiã, cum eos. edixisset, vt omnes ædes sacræ aperirentur, pro se quisq; ex concione ad gratias agendas ire dijs: ingentiq; turba non virorum modò, sed etiam fœminarum conferta tota vrbe deũ immortalium templa. Senatus reuocatus in curiam, supplicationes ob rem egregie gestam ab L. Amylio cos. in quinq; dies circa omnia puluinaria decreuit, hostijsq; maioribus sacrificari iussit. Naues quæ in Tiberi paratæ instructæq; stabant, vt si rex posset resistere, in Macedoniam mitterentur, subduci, & in naualibus collocari: socios nauales dato annuo stipendio dimitti, & cum his omnes qui in consulis verba iurauerant: & quod militum Corcyræ, Brundusij, ad mare Superum, aut in agro Larinati esset (omnibus his locis dispositus exercitus fuerat, cum quo si res posceret C. Licinius collegæ ferret opem) hos omnes milites dimitti placuit. Supplicatio pro concione populi indicta est ex ante ad quintum Idus Octobris, cum eo die in quinque dies. Ex Illyrico duo legati, C. Licinius Nerua & P. Decius nunciarunt, exercitum Illyriorum captum, Gentium regem captum in ditione populi Romani & Illyricum esse. Ob eas res gestas ductu auspicioq; L. Anicij Pr. senatus in triduum supplicationes decreuit, vt Latinæ edictæ à consule sunt in ante III. & III. & prid. Idus Nouemb. Tradidere quidam le-

*Supplicationes ob
denictum Persea.*

*Supplicationes ob
captum Gentium
regem Illyriorum.*

dam legatos Rhodios nondum missos, post victoriam nunciatam, velut ad ludibri-
um stolidæ superbiæ, in senatum vocatos esse. Ibi Agepolim principem eorum ita
De Rhodijs legatis. locutum: Missos esse legatos ab Rhodijs ad pacem inter Romanos & Persea facien-
dam, quod id bellum graue atq; incommodum Græciæ omni, sumptuosum ac dam-
nosum ipsis Romanis esset. Fortunam perbene fecisse, quando finito aliter bello, gra-
tulandi sibi de victoria egregia Romanis opportunitatem dedisset. Hæc ab Rhodio
dicta. Responsum ab senatu esse, Rhodios nec vtilitatem Græciæ, neque cura impen-
sarum populi Romani, sed pro Perseo legationem eam misisse. Nam si ea fuisset cura
quæ simularetur, tum mittendos legatos fuisse, cum Perseus in Thessaliam exercitu
inducto per biennium Græcas vrbes, alias obsideret, alias denunciatione armorum
terrèret. Tum nullam pacis ab Rhodijs mentionem factam: postquam superatos sal-
rus transgressosq; in Macedoniam Romanos audirèt, & inclusum teneri Persea, tunc
Rhodios legationem misisse, non ad vllam aliam rem, quàm ad Persea ex imminente
periculo eripiendum. Cum hoc respõso legatos dimissos. Per eosdem dies & M. Mar-
cellus ex prouincia Hispania decedens, Marcolica nobili vrbe capta, decem pondo
Paulus iudicium humanæ forti. auri, & argenti ad summã sestertiũm decies in ærarium retulit. Paulus Æmylius eos.
cum castra, vt supra dictum est, ad Syras terræ Odomantidicæ haberet, cum literas ab
rege Perseo per ignobiles tres legatos cerneret, & ipse illacrymassè dicitur forti huma-
næ: quòd qui paulo antè non contentus regno Macedoniæ, Dardanos Illyriosq; op-
pugnassèt, Bastarnarum sciuiisset auxiliis tum amisso exercitu, extorris regno, in par-
uam insulam compulsus, supplex, fani religione, non viribus suis turus esset. Sed post-
*Persei literas reij-
cit Paulus.* quam regem Persea consuli Paulo S. legit, miserationem omnem stultitia ignorantis
fortunam suam exemit. Itaque quanquam in reliqua parte literarum minimè regiæ
preces erant, tamen sine responso ac sine literis ea legatio dimissa est. Sensit Perseus,
cuius nominis obliuiscendum victo esset: itaq; alteræ literæ cum priuati nominis
titulo missæ & petiere & impetrauerunt, vt aliqui ad eum mitterentur, cum quibus lo-
qui de statu & conditione suæ fortunæ posset. Missi sunt tres legati, P. Lentulus, A.
Posthumius Albinus, A. Antonius. nihil ea legatione perfectum est, Perseo regium
nomen omni vi amplectente: Paulo, vt se suaq; omnia in fidem & clementiam populi
Romani permitteret, contendente. Dum hæc aguntur, classis Cn. Octauij Samothra-
cum est appulsa. Is quoq; præsentem admoto terrore, modò minis, modò spe perlicere
*L. Attilij ad Samo-
thraceas oratio.* vt se traderet cum conaretur, adiuuit in hoc eum res seu casu cõtracta, seu consilio. L.
Attilius illustis adolescens cum in concione esse populum Samothracum, animum
aduertisset, à magistratib⁹ petijt, vt sibi paucis alloquedi populi potestatem facerent.
Permissõ, vrũ nos, hospites Samothraceas, verè accepimus, an falsò, sacram hanc in-
sulam & augusti totam atq; inuolati soli esse? Cum creditæ sanctitati assentirentur
omnes, Cur igitur, inquit pollutam homicida sanguine regis Eumenis violauit? &
cum omnis præfatio sacrorum eos quibus non sint puræ manus, sacris arceat, vos pe-
netralia vestra contaminari cruento latronis corpore sinetis? Nobilis fama erat apud
omnes Græciæ ciuitates, Eumenis regis per Euandrum Delphis propè perpetrata cæ-
des. Itaq; præterquã quòd in potestate Romanorũ sese insulamq; totam & templum
*Euander accusa-
tur ob Eumenem
Delphis vulnera-
tum.* cernebant esse, ne immeritò quidem ea sibi exprobrari rati, Theondam, qui summus
magistratus apud eos erat (regem ipsi appellant) ad Persea mittunt, qui nũciaret argui
cædis Euandrum Cretensem: esse autem iudicia apud sese more maiorum comparata,
de ijs qui incestas manus intulisse intra terminos sacratos templi dicãtur. Si confide-
ret Euander innoxium se rei capitalis argui, veniret ad causam dicendam: si commit-
tere se iudicio non auderet, liberaret religione templum, ac sibimet ipse consuleret.
Perseus euocato Euandro, iudicium subeundi nullo pacto auctor esse, nec causa, nec
gratia parem fore. Suberat & ille metus, ne damnatus auctorem se nefandi facinoris
protraheret. Reliqui quid esset, nisi vt fortiter moriatur? Nihil palam abnuere Euan-
der: sed cum veneno se malle mori quàm ferro, dixisset, occultè fugam parabat. Quod
cum

A cūm renunciatum regi esset, metuens ne, tanquā à se subtracto pœnæ reo, iram Samo-
 thracum in se cōuerteret, interfici Euandrum iussit. Qua perpetrata temerè cede, subijt
 extremò animū, in se nimirum receptam labem quæ Euandri fuisset: ab illo Del- *Euander à Perseo*
 phis vulneratum Eumenem, ab se Samothracæ Euandrum occisum: ita duo sanctissi- *interficiuntur.*
 ma in terris templa, se vno authore sanguine humano violata. Huius rei crimen, cor-
 rupto pecunia Theonda, auertitur, vt renūciaret populo, Euandrum sibi ipsum mor-
 tem conscisse. Cæterū tanto facinore in vnicum relictum amicum, ab ipso per tot
 casus expertum, proditumq̄, quia nō prodiderat, omnium ab se abalienauit animos.
 pro se quisque transire ad Romanos: fugæq̄, consilium capere solum propè relictum
 coegerunt: Oroandemq̄, Cretensem, cui nota Thraciæ ora erat, quia mercaturas in ea
 B regione fecerat, appellat, vt se sublatum in lembum ad Cotyn deueheret. Demetrium
 est portus in promontorio quodam Samothracæ: ibi lembus stabat. Sub occasum so-
 lis deferuntur, quæ ad vsum necessaria erant: deferretur & pecunia quanta clām deferri
 poterat. Rex ipse nocte media cum tribus conscijs fugæ per posticum ædium in pro-
 pinquum cubiculo hortum, atq; inde maceriam ægrè transgressus, ad mare peruenit.
 Oroandes iam tum dum pecunia deferretur, primis tenebris soluerat nauem, ac per
 altum Cretam petebat. Postquam in portu naus non inuenta est, vagatus Perseus ali-
 quando in littore, postremò timens lucem iam appropinquantem, in hospitium re-
 dire non ausus, in latere templi prope angulum obscurum delituit. Pueri regij apud
 Macedonas vocabantur principum liberi ad ministerium electi regis: ea cohors per-
 C secuta regē fugientem, ne tum quidem abscedebat, donec iussu Cn. Octauij pronun-
 ciatum est per præconem, regios pueros, Macedonasq̄; alios qui Samothracæ essent,
 si transirent ad Romanos, in columitatem libertatemq̄, & sua omnia seruaturus, quæ
 aut secum haberent, aut in Macedonia reliquissent. Ad hanc vocem trāsitio omnium
 facta est, nominaq̄; dabant ad C. Posthumium tribunū militum. Liberos quoq; par-
 uos regios Ion Thessalonicensis Octauio tradidit: nec quisquam præter Philippum, *Perseus cum filio se-*
 maximū natū è filijs, cum rege relictus. Tum sese filiumq̄; Octauio tradidit, fortunam *se Octauio tradit.*

D
 E
 deosq̄, quorum in templo erant, nulla ope supplicem iuuantes, accusans. In præto-
 riam nauem imponi iussus, eodem & pecunia quæ superfuit, delata est, extemploq̄;
 classis Amphipolim repetit. Inde Octauius regem in castra ad eos. milit, præmissis
 literis, vt in potestate eum esse & adduci sciret. Secundam eam Paulus, sicut erat, vi-
 etoriam ratus, victimas cecidit eo nuncio: & concilio aduocato literas prætoris cūm

recitasset, Q. Ælium Tuberonem obuiam regi misit, ceteros manere in prætorio frequentes iussit. Non aliàs ad vllum spectaculum tanta multitudo occurrit. Patrum ætate Syphax rex captus, in castra Romana adductus erat: præter quàm quod nec sua, nec gentis fama comparandus, tunc quoq; accessio Punici belli fuerat, sicut Gentius Macedonici. Perseus caput belli erat: nec ipse tantum patris auicq;, quos sanguine ac genere contingebat, fama conspectum eum efficiebat: sed effulgebant Philippus ac Magnus Alexander, qui summum imperium in orbe terrarum Macedonum fecerant. Pullo amictus pallio Perseus, ingressus est castra, nullo suorum alio comite, qui socius calamitatis miserabiliorem eum faceret. progredi præ turba occurrentium ad spectaculum non poterat, donec eos. lictores misisset, qui summouendo iter ad prætorium facerent. Confurrexit eos. & iussis federe alijs, progressusq; paulum, introgredi regi dextram porrexit: summittentemq; se ad pedes sustulit: nec attingere genua passus, introductum in tabernaculum aduersus aduocatos in concilium confidere iussit. Prima percontatio fuit, qua subactus iniuria contra populum Romanum bellum tam infesto animo suscepisset, quo se regnumq; suum ad vltimum discrimen adduceret. Cùm responsum expectantibus cunctis, terram intuens diu tacitus fletet, rursus eos. Si iuuenis regnum accepisses, minus equidem mirarer ignorasse te quàm grauis aut amicus aut inimicus esset p. r. nunc verò cum & bello patris tui quod nobiscum gessit, interfuisses, & pacis postea, quam cum summa fide aduersus eum coluimus, meminisses: quod consilium, quorum & vim bello, & fidem in pace expertus esses, cum ijs tibi bellum esse quàm pacem malle? Nec interrogatus, nec accusatus H cùm responderet: Vt cunq; tamē hæc, siue errore humano, seu casu, seu necessitate inciderunt, bonum animum habet: multorum regum, populorum, casibus cognita p. r. clementia, non modò spem tibi, sed propè certam fiduciam salutis præbet. Hæc Græco sermone Perseo, Latine deinde suis. Exemplum in signe cernitis, inquit, mutationis rerum humanarum. vobis hoc præcipuè dico iuuenes: ideò in secundis rebus nihil in quenquam superbè ac violenter consulere decet, nec præsentem credere fortunæ, cùm quid vesper ferat, incertum sit. Is demum vir erit, cuius animum nec prospera flutu suo efferret, nec aduersa infringet. Consilio dimisso, tuenda cura regis Q. Ælio mandatur. Eo die & inuitatus ad consulem Perseus, & alius omnis ei honos habitus est, qui haberi in tali fortuna poterat. Exercitus deinde in hyberna dimissus est: maximam partem copiarum Amphipolis, reliquas propinquæ vrbes acceperunt. Hic finis belli, cùm quadriennium continuum bellatū esset, inter Romanos ac Persea fuit: idemq; finis inclyti per Europæ plerunque atque Asiam omnem regni. Vice simum ab Carano qui primus regnavit, Persea numerabant. Perseus Q. Fulvio, L. Manlio coss. regnum accepit: à senatu rex est appellatus M. Iunio, A. Manlio coss. regnavit xi. annos. Macedonum obscura admodum fama vsq; ad Philippum Amyntæ filium fuit: inde ac per eum crescere cùm cœpisset, Europæ se tamen finibus continuit, Græciam omnem & partem Thraciæ atq; Illyrici amplexa. Superfudit deinde se in Asiam: & tredecim annis quibus Alexander regnavit, primùm omnia, quæ Persarum propè immenso spatio imperium fuerat, suæ ditionis fecit. Arabas hinc Indiamq;, qua terrarum vltimus finis Rubrum mare amplectitur, peragrauit. Tum maximum in terris Macedonum regnum nomenq;, inde morte Alexandri distractum in multa regna: dum ad se quisq; opes rapiunt lacerantes viribus, à summo culmine fortunæ ad vltimum finem centum quinquaginta annos stetit. Victoriæ Romanæ fama cùm peruassisset in Asiam, Antenor qui cum classe lemborum ad Phanas stabat, Cassandriam inde traiecit. C. Popilius qui ad Delum præsidio nauibus Macedoniam petentibus erat, postquam debellatum in Macedonia, & statione summos hostium lembos audiuit, dimissis & ipse Atticis nauibus, ad susceptam legationem perendam navigare Egyptum pergat: vt prius occurrere Antiocho posset, quàm ad Alexandriæ mœnia accederet. Cùm præterueherentur Asiam legati, & Loryma venissent, qui portus viginti

Perseus ad consulem pullatus adducitur.

Pauli Cos. in excipiendo Perseo modestia.

Pauli Cos. prudens admonitio.

De Macedonū imperio.

- A** viginti paulo amplius millia ab Rhodo abest, ex aduerso vrbi ipsi positus: principes Rhodiorum occurrunt (iam enim eò quoque victoriæ fama perlata erat) orantes vt Rhodum deucherentur. pertinere id ad famam salutemq; ciuitatis, noscere ipsos omnia quæ acta essent agerenturq; Rhodi, & comperta per se non vulgata fama Romam referre. Diu negantes perpulerunt, vt moram nauigationis breuem pro salute sociæ vrbis paterentur. Postquam Rhodum ventum est, in concionem quoque eos ijdem precibus pertraxerunt. Aduetus legatorum auxit potius timorem ciuitati, quam minuit: omnia enim Popilius, quæ singuli vniuersiq; eo bello hostiliter dixerant, fecerantq;, retulit: & vir asper ingenio augebat atrocitatem eorum quæ dicerentur, vultu truci & accusatoria voce, vt cum propriæ simultatis nulla causa cum ciuitate esset, ex vnus senatoris Romani acerbitate, qualis in se vniuersi senatus animus esset, coniectarent. C. Decimij moderatio oratio fuit, qui in plerisq; eorum quæ commemorata à Popilio essent, culpam non penes populum, sed penes paucos concitatores vulgi esse dixit, eos venalem linguam habentes decreta plena regiæ assentationis fecisse, & eas legationes misisse, quarum Rhodios semper non minus puderet, quam pœniteret. quæ omnia, si potestatem populo foret, in capita noxiorum versura. Cum magno assensu auditus est, non magis eo quod multitudinis noxam eleuabat, quam quod culpam in auctores verterat. Itaq; cum principes eorum Romanis responderent, nequaquam tamen tam grata oratio eorum fuit, qui quæ Popilius obiecerat diluere vtcunque conati sunt, quam eorum qui Decimio in auctoribus ad piaculum noxæ obijcendis assensu sunt. Decretum igitur extemplo, vt qui pro Perseo aduersus Romanos dixisse quid aut fecisse cõuincerentur, capitis condemnarentur. Excesserunt vrbe sub aduentum Romanorum quidam, alij mortem sibi consciuerunt. Legati non vltra quam quinq; dies Rhodij morati, Alexandriam profiscuntur. Nec eo segnus iudicia ex decreto corâ his facto Rhodi exercebantur, quam perseverantiam in exequenda re Decimij lenitas afferebat. Cùm hæc gererentur, Antiochus frustra tentatis mœnibus Alexandriæ abscesserat, ceteraq; Ægypto potitus, relicto Memphi maiore Ptolemæo, cui regnum quæri suis viribus simulabat, vt victorem mox aggredere, in Syriam exercitum abduxit. Nec huius voluntatis eius ignarus Ptolemæus, dum contritum obsidionis metu minorem fratrem haberet, posse se recipi Alexandriæ & sorore adiuuante & non repugnantibus fratris amicis ratus: primùm ad sororem, deinde ad fratrem amicosq; eius non prius destitit mittere, quam pacem cum ijs confirmaret. Suspectum Antiochum effecerat, quod cætera Ægypto sibi tradita, Pelusij validum relictum erat præsidium: apparebat claustra Ægypti teneri, vt cum velit rursus exercitum induceret. Bello intestino cum fratre eum exitum fore, vt victor fessus certamine nequaquam par Antiocho futurus esset. Hæc prudenter animaduersa à maiore, cum assensu minor frater, quiq; cum eo erant acceperunt: soror plurimùm adiuuit, non consilio modò, sed etiam precibus. Itaq; consentientibus cunctis pace facta Alexandriam recipitur, ne multitudine quidem aduersante: quæ in bello non per obsidionem modò, sed etiam postquam à mœnibus abscessum est, quia nihil ex Ægypto subuehebatur, omnium rerum attenuata inopia erat. His cum lætari Antiochum conueniens esset, si reducendi eius causa exercitum Ægyptum induxisset, quo specioso titulo ad omnes Asiæ & Græciæ ciuitates legationibus recipiendis literisq; dimittendis vsus erat: adeò est offensus, vt multo acrius infestiusq; aduersus duos, quam antè aduersus vnum pararet bellum. Cyprum extemplo classem misit: ipse primo vere cum exercitu Ægyptum petens in Cœlen Syriam processit. Circa Rhinocolura Ptolemæi legatis agentibus gratias, quod per eum regnum patrium recepisset, petentibusq; vt suum munus rueretur, & diceret potius quid fieri vellet, quam hostis ex socio factus vi atq; armis ageret, respondit: nõ aliter neq; classem reuocaturum, neq; exercitum reducturum, nisi sibi & tota Cypro & Pelusio agroq; qui circa Pelusiacum ostium Nili esset, cederet: diemq; præstituit, intra quam de conditionibus peractis respõsum acciperet.

Postquam

*Rhodij principes legatos Romanos, vt Rhodum deucherentur, orant.**Popilij acerbitas in Rhodios.**Antiochi rex gesta in Ægypto.*

Romani legati Antiochum adveniunt.

Popilij severitas Antiochum ab Aegypto renouavit.

Postquam dies data inducijs præterijt, * nauigantibus hostio Nili ad Pelusium per deferta Arabiæ ad Memphim incolebant, & ab ceteris Ægyptijs partim voluntate, partim metu, ad Alexandriam modicis itineribus descendit. Ad Leusinem transgresso flumen, qui locus quatuor millia ab Alexandria abest, legati Romani occurrerunt. Quos cum aduenientes salutasset, dextramq; Popilio porrigeret, tabellas ei Popilius scriptum habentes tradit, atq; omnium primùm id legere iubet. Quibus perlectis, cum se consideraturum adhibitis amicis quid faciendum sibi esset, dixisset: Popilius pro cætera asperitate animi virga, quam in manu gerebat, circumscriptis regem: ac prius quàm hoc circulo excedas, inquit, redde responsum senatui quod referam. Ob-

G

H

stupet factus tam violento imperio, parum per cum hæsitasset: Faciam, inquit, quod censet senatus. Tum demum Popilius dextram regi tanquam socio atq; amico porrexit. Die deinde finita cum excessisset Ægypto Antiochus, legati concordia etiam auctoritate sua inter fratres firmata, inter quos vix dum conuenerat, pars Cyprum nauigant: & inde quæ iam vicerat prælio Ægyptias naues classem Antiochi dimittunt. clara ea pergentes legatio fuit, quòd haud dubiè adempta Antiocho Ægyptus habenti iam, redditumq; patrium regnum stirpi Ptolemæi fuerat. coss. eius anni, sicut alterius clarus consulatus insigni victoria, ita alterius obscura fama, quia materiam res gerendi non habuit. Iam primùm cum legionibus ad conueniendum diem dixit, non auspiciò templum intrauit: virio diem dictam esse augures, cum ad eos relatum est, decreuerunt. Profectus in Galliam circa Macros campos ad montes Siciminam & Papinum statura habuit: deinde circa eadem loca cum socijs nominis Latini hibernabat. Legiones Romanæ, quòd vitio dies exercitui ad conueniendum dicta erat, Romanæ manserant. & prætores, præter C. Papyrium Carbonem, cui Sardinia euenerat, in prouincias ière: eum ius dicere Romæ (nam eam quoq; sortem habebat) inter ciues & peregrinos patres censuerant. Et Popilius, & ea legatio quæ missa ad Antiochum erat, Romam redijt: retulit controuersias inter reges sublatas esse, exercitumq; ex Ægypto in Syriam reductum. Post ipsorum regum legati venerunt: Antiochi legati referentes omni victoria potiorem pacem regi, quæ senatui placuisset, visam: eumq; haud secus quàm deorum imperio legatorum Romanorum iussis paruiffe. gratulari deinde victoriam sunt, ad quam summa ope si quid imperatum foret ad futurum regem fuisse. Ptolemæi legati còmuni nomine regis & Cleopatras gratias egerunt. plus eos s. p. q. r. quàm parentibus suis, plus quàm dijs immortalibus debere: per quos obsidione mi-

Romani legati Romam redeunt. Antiochi legati.

Ptolemæi legati.

ferrima

- A** ferrima liberati essent, regnum patrium propè amissum recepissent. Responsum ab senatu est, Antiochum rectè aque ordine fecisse, quòd legatis paruisset, gratumq; id esse s. p. Q. r. Regib. Ægypti, Ptolemæo Cleopatrarq; si quid per se boni commodiq; euenisset, id magnoperè senatum letari: daturumq; operam vt regni sui maximum semper præsidium positum esse in fide populi Romani ducant. Munera legatis vt ex instituto mittenda curaret, C. Papyrio prætori mandatum. Literè deinde Macedonia allata, quæ victoriæ lætitiâ geminarent: Persea regem in potestatem eos. venisse. Dimissis legatis, disceptatum inter Pisanos Lunensesq; legatos: Pisani querentibus *inter Pisanos & Lunenses disceptatio.* agro se à colonis Romanis pelli, Lunensibus affirmantibus, eum de quo agatur à triumuiris agrum sibi assignatum esse. Senatus qui de finibus cognoscerent, ita tuerentq;, quinq; viros misit, Q. Fabium Buteonem, P. Cornelium Blasionem, T. Sempronium Muscam, L. Næuium Balbum, C. Apuleium Saturninum. Et ab Eumene & Attalo & ab Athanæo fratribus, communis legatio de victoria gratulatum venit. Et Masgabæ regis Masanissæ filio Puteolis nauem egresso præsto fuit obuiam missus cum pecunia L. Manlius quæstor, qui Romam eum publico sumptu perduceret. Aduenienti extemplò senatus datus est. Is adolescens ita locutus est, vt quæ rebus grata erant, gratiora verbis faceret. Commemorauit quot pedites equitesq;, quot elephantos, quantum frumenti eo quadriennio pater suus in Macedoniam misit: Sed duas res ei rubori fuisse: vnam, quòd rogasset eum per legatos senatus quæ ad bellum opus esset, & non imperasset: alteram, quòd pecuniam ei pro frumento misisset. Masanissam meminisse, regnum à populo Romano partu auctumq; & multiplicatum habere: vsu regni contentum, scire dominium & ius eorum qui dederint esse. Sumere itaque eosdem, non se rogare æquum esse, neque emere ea ex fructibus agri ab se dati, quæ ibi proueniant. Id Masanissæ satis esse & fore, quod populo Romano superesset. Cum ijs mandatis à patre profectum: postea consecutos equites, qui deuictam Macedoniam nunciarent: gratulatumq; senatui iuberent indicare, tantæ eam rem lætitiæ patri suo esse, vt Romam venire velit, Ioui q; Opt. Max. in Capitolio sacrificare & grates agere: id, nisi molestum sit, vt ei permittatur, ab senatu petere. Responsum regulo est: Facere patrem eius Masanissam, quod virum gratum bonumq; facere deceat, vt pretium honoremq; debito beneficio addat. Et populum Romanum ab eo, bello *Masgabæ quid responderit senatum.*
- D** Punico forti fideiq; opera adiutum, & illum fauente populo Romano regnum adeptum: æquitate sua postea trium regum bellis deinceps omnibus functum officijs. Victoria verò populi Romani lætari eum regem mirum non esse, qui sortem omnem fortunæ regniq; sui cum rebus Romanis immiscuisset. Grates dijs pro populi Romani victoria apud suos penates ageret, Romæ filium pro eo acturum. Gratulatum quoque satis suo ac patris nómine esse. Ipsum relinquere regnum & Africa excedere: præterquam quòd illi inutile esset, non esse è Republica populi Romani senatum censere. petenti Masgabæ, vt Hanno Hamilcaris filius * obses in locum exigeret. Munera ex senatusconsulto emere regulo quæstor iussus ex centum pondo argenti, & prosequi eum Puteolos, omnemq; sumptum quoad in Italia esset, præbere, & duas *Misagener alter Masanissæ filius.*
- E** naues conducere, quibus ipse comitesq; regis in Africam deueherentur: & comitibus omnibus liberis seruisq; vestimenta data. Haud ita multò post de altero Masanissæ filio Misagene literæ allatæ sunt, missum eum ab L. Paulo post deuictum Persea in Africam cum equitibus suis, nauigantem dispersa classe in Adriatico mari Brundisium tribus nauibus ægrum delatum. Ad eum cum iisdem muneribus, quæ data Romæ fratri eius erant, L. Stertinius quæstor Brundisium missus: iussusq; curare vt ædes hospi-

In quatuor vrbanas tribus descripti erant libertini, præter eos quibus filius quinquenni maior ex s. c. esset. Eos vbi proximo lustro censi essent censeri iusserunt: & eos qui prædium prædiæue rustica pluris sestertiùm xxx. millium haberent, censendi ius factum

*De censura quæ ad
cognitum digna.*

*Provinciarum for-
titio.*

A. 567.

Prodigijs.

*Decem legati ad
res Macedonice com-
ponendas missi.
In Illyricum quin-
que legati mittun-
tur.*

ius factum est. Hoc cum ita servatum esset, negabat Claudius suffragij lationem in-
iussu populi censorem cuiquam homini, nedum ordini uniuerso adimere posse. Ne-
que enim si tribu mouere posset, quod sit nihil aliud quam mutare iubere tribum,
ideò omnibus v. & xxx. tribubus emouere posse: id est, ciuitatem libertatemq; eripe-
re, non ubi censeatur finire, sed censu excludere. Hæc inter ipsos disceptata: postremò
cò descensum est, vt ex quatuor vrbis tribubus vnam palàm in atriò Libertatis for-
tirentur, in quam omnes qui seruitutem seruissent, conijcerent. Exquilinæ fors exijt:
in ea Tib. Gracchus pronúciauit libertinos omnes censeri placere. Magno ea res ho-
nori censoribus apud senatum fuit, gratiæ actæ & Sempronio, qui in benè cepto per-
seuerasset: & Claudio, qui nò impedisset. Plures quam à superioribus, & senatu emo-
ti sunt: & equos vendere iussi: omnes ijdem ab vtroq; & tribu remoti, & ærarij facti:
neq; vllius quem alter notaret, ab altero leuata ignominia. Petentib; vt ex instituto ad
facta tecta exigenda, & ad opera quæ locassent probanda, anni & bimensis tempus
prorogaretur: Cn. Tremellius tribunus, quia lectus non erat in senatum, intercessit.
Eodem anno C. Cicereius ædem in monte Albano dedicauit, quinquennio post-
quam vouit. Flamen Martialis inauguratus est eo anno L. Posthumius Albinus. Q.
Ælio, M. Iunio coss. de prouincijs referentibus, censuere patres duas prouincias Hi-
spaniam rursus fieri, quæ vna per bellum Macedonicum fuerat: & Macedoniam Illy-
ricumq; eosdem L. Paulum. & L. Anicium obtinere, donec de sententia legatorum &
res bello turbatas, & statum alium eius regni formando composuissent, coss. Pisæ &
Gallia decretæ cum binis legionibus peditum, & equitum quadringentenis. Præto-
rum fortes fuere, Q. Cassij vrbana, M. Iuencij Taluæ inter peregrinos, Tib. Claudij
Neronis Sicilia, Cn. Fuluij Hispania citerior, C. Licinij Neruæ vltior. A. Manlio Tor-
quato Sardinia obuenerat: nequijt ire in prouinciam, ad res capitales quærendas ex
s. c. retentus. De prodigijs deinde nunciatis senatus est consultus. Ædes deorum pe-
natium in Velia de cælo tacta erat, & in oppido Mineruio duæ portæ & muri aliquan-
tum. Anagninæ terra pluerat, & Lanuuij fax in cælo visa erat. Et Calatiæ in publico a-
gro M. Valerius ciuis Romanus nunciabat è foco suo sanguine per triduum & duas
noctes manasse. Ob id maximè decemviri libros adire iussi, supplicationem in diem
vnum populo edixerunt, & L. capris in foro sacrificauerunt: & aliorum prodigiorum
causa diem alterum supplicatio circa omnia puluinaria fuit, & hostijs maioribus sa-
crificatum est, & vrbs iustrata. Inde quòd ad honorem deum immortalium pertine-
ret, decreuit senatus, vt quoniam perduelles superati Perseus & Gentius reges cum
Macedonia atq; Illyrico in potestate p. r. essent, vt quata dona App. Claudio, M. Sem-
pronio coss. ob deuictum Antiochum regem data ad omnia puluinaria essent, tanta
Q. Cassius & M. Iuencius prætores curarent danda. Legatos deinde, quorù de sen-
tentia Impp. L. Paulus, L. Anicius, cõponerent res, decreuerunt: decem in Macedoni-
am, quinq; in Illyricum. In Macedoniam sunt hi nominati, A. Posthumius Luscus, C.
Claudius, ambo censorij: C. Licinius Crassus collega in consulari Pauli, tum proro-
gato imperio prouinciam Galliam habebat. His consularibus addidere Cn. Domi-
tium Ænobarbum, Ser. Cornelium Syllam, L. Iunium, C. Antistium Labeonem, T.
Numisium Tarquiniensem, A. Terentium Varronem. In Illyricum autem hi nomi-
nati, P. Ælius Ligus consularis, C. Cicereius, & Cn. Bæbius Pamphilus (hic priore an-
no, Cicereius multis antè annis prætor fuerat) P. Terentius Tusciueicanus, P. Mani-
lius. Moniti deinde coss. à patribus, vt quoniam alterum ex his succedere C. Licinio,
qui legatus nominatus erat, in Galliam oporteret: primo quoq; tempore prouincias
aut compararent inter se, aut fortirentur. fortiti sunt. M. Iunio Pisæ obuenerunt (quem
prius quam in prouinciam iret, legationes quæ vndiq; Romam gratulatum conue-
nerunt, introducere in senatum placuit) Q. Ælio Gallia. Cæterum quanquam tales
viri mitterentur, quorum de consilio sperari posset, Impp. nihil indignum nec clem-
entia, nec grauitate populi Romani decreturus esse: tamen in senatu quoq; agitata
est sum-

- A** est summa consiliorum, ut inchoata omnia legati ab domo ferre ad imperatores possent. Omnium primum liberos esse placebat Macedonas atque Illyrios, ut omnibus gentibus appareret, arma populi Romani non liberis seruitutem, sed contra seruientibus libertate afferre, ut & in libertate gentes quae essent, tutam eam sibi perpetuamque sub tutela esse: & quae sub regibus uiuerent, & in praesens tempus mitiores eos iustioresque respectu populi Romani habere se: & si quando bellum cum populo Romano regibus fuisset suis, exitum eius victoriam Romanis, sibi libertatem allaturum crederent. Metalli quoque Macedonici, quod ingens vectigal erat, locationesque praediorum rusticorum tolli placebat. Nam neque sine publicano exercere posse: & ubi publicanus est, ibi aut ius publicum vanum, aut libertatem socijs nullam esse. Ne ipsos quidem Macedonas idem exercere posse: ubi in medio praeda administrantibus esset, ibi nunquam causas seditionum & certaminis de fore. Commune consilium gentis esset, ne improbum vulgus a senatu aliquando libertatem salubri moderationi datam, ad licentiam pestilentem traheret. In quatuor regiones describi Macedoniam, ut suum quaeque consilium haberet, placuit: & dimidium tributi quam quod regibus ferre soliti erant, populo Romano pendere. Similia his & in Illyricum mandata: caetera ipsis imperatoribus legatis relicta, in quibus praesens tractatio rerum certiora subiectura erat consilia. Inter multas regum gentiumque & populorum legationes Attalus frater regis Eumenis maxime conuertit in se omnium oculos, animosque, exceptus enim est ab his qui simul eo bello militauerunt, haud paulo benignius quam si ipse rex Eumenes uenisset.
- B** Adduxerant eum duae in speciem honestae res: una, gratulatio conueniens in ea victoria quam ipse adiuuisset: altera, querimonia Gallici tumultus, Aduertaeque gladijs regnum in dubium adductum esse. Suberat & secreta spes honorum praemiorumque ab senatu, quae vix salua pietate eius contingere poterant. Erant enim quidam Romanorum quoque non boni auctores, qui spe cupiditatem eius elicerent: eam opinionem de Attalo & Eumene Romae esse, tanquam de altero Romanis certo amico, altero nec Romanis, nec Persi fido socio. Itaque vix statui posse, utrum quae pro se, an quae contra fratrem petiturus esset, ab senatu magis impetrabilia forent: adeo vniuersos omnia & huic tribuere, & illi vero negare. Eorum hominum (ut res docuit) Attalus erat, qui quantum spes spondisset cuperent, ni vnius amici prudens monitio velut franos
- C** animo eius gestienti secundis rebus imposuisset. Stratius cum eo fuit medicus, ad id ipsum a non securo Eumene Romam missus speculator rerum, quae a fratre agerentur, monitorque fidus si decedi fide vidisset. Is ad occupatas iam aures sollicitatumque iam animum cum venisset, aggressus tempestiuus temporibus rem prope prolapsam restituit: alijs alia regna creuisse rebus, dicendo, regnum eorum nouum, nullis vetustis fundatum opibus fraterna stare concordia: quod vnus nomen regium & praecipuum capitibus insigne gerat, omnes fratres regnent. Attalum vero, quia etate proximus, quis non pro rege habeat? neque eo solum quia tantas praesentes eius opes cernat, sed quod haud ambiguum propediem regnaturum eum infirmitate etateque Eumenis esset nullam stirpem liberum habentis. (nec dum enim agnouerat eum, qui postea regnavit.)
- D** Quid attineret vim afferre rei sua sponte mox ad eum aduenturae? Accessisse etiam nouam tempestatem regno tumultus Gallici, cui vix consensu & concordia regum resisti queat. Si vero ad externum bellum domestica seditio adijciatur, sisti non posse: nec aliud eum quam ne frater in regno moriatur, sibi ipsi spem propinquam regni erepturum. Si utraque gloriosa res esset, & seruasse fratri regnum, & eripuisse: seruati tamen regni quae iuncta pietati sit, potiore laudem fuisse. Sed enim uero cum detestabilis altera res, & proxima parricidio sit, quid ad deliberationem dubij superesse? Vtrum enim partem regni petiturum esse, an totum erepturum? si partem ambo infirmos distractis viribus, & omnibus iniurijs obnoxios fore: si totum, priuatimne ergo maiorem fratrem, an exulem illa etate, illa corporis infirmitate, an vltimum mori iussurum? Egregium enim, ut fabulis traditus impiorum fratrum euentus taceatur, Persei exitum videri: qui ex

De Macedonibus atque Illyrijs senatus decreta.

Attalus frater regis Eumenis Romanam venit.

Attalus a Stratio prudenter admonetur.

*Attalus in senatū
introducitur.*

Rhodiorum legati.

*Ut Rhodijs bellum
indiceretur, roga-
tio promulgatur.*

*Rogationi in Rho-
dios à tribunis in-
terceditur.*

*Rhodiorum ad Pa-
tres conscriptos o-
ratio.*

fraterna cæde raptum diadema, in templo Samothracum, velut præsentibus dijs exi-
gentibus pœnas, ad pedes victoris hostis prostratus posuerit. Eos ipsos, qui non illi
amici, sed Eumeni infesti, stimulent eum, pietatem constantiamq; laudaturos, si fi-
dem ad vltimum fratri præstitisset. Hæc plus valere in Attali animo. Itaq; introdu-
ctus in senatum, gratulatus victoriam, & sua merita eo bello, fratrisq; si qua erant, &
Gallorum defectionem, quæ nuper ingenti motu facta erat, exposuit. Petijt vt lega-
tos mitteret ad eos, quorum autoritate ab armis auocarentur. His pro regni vtilitate
editis mandatis, Ænum sibi & Maroneam petijt. Ita destituta eorum spe, qui fratre
accusato partitionem regni petiturum crediderant, curia excessit. Vt rarò aliàs quis-
quam rex aut priuatus, tanto fauore tantoq; omnium assensu est auditus: omnibus
honoribus muneribusq; & præsens est cultus, & proficiscentem profecuti sunt. Inter
multas Asiæ Græciæq; legationes, Rhodiorum maxime legati ciuitatem conuerte-
runt. Nam cum primò in veste candida visi essent, quòd & gratulantes decebat, & si
sordidam vestem habuissent, lugetium Persei casum præbere speciem poterant: post-
quam consulti ab Marco Iunio cõsule patres, stantibus in comitio legatis, an locum,
lautia senatumq; darent, nullum hospitale ius in ijs seruandum censuerunt: egressus è
curia consul, cum Rhodij gratulatum se de victoria, purgatumq; ciuitatis crimina di-
centes venisse, petissent vt senatus sibi daretur, pronunciat: socijs & amicis, & alia co-
mitter atq; hospitaliter præstare Romanos, & senatum dare consueffe: Rhodios non
ita meritos eo bello, vt amicorum sociorum numero habendi sint. His auditis pro-
strauerunt se omnes humi, consulemq; & cunctos, qui aderant orantes, ne noua fal-
saq; crimina plus obesse Rhodijs æquum censerent, quàm antiqua merita, quorum
ipli testes essent. Exemplò veste sordida sumpta domos principum cum precibus ac
lachrymis circumibant orantes, vt prius cognoscerent causam, quàm condemnaren-
tur. Marcus Iuuenius Talua prætor, cuius inter ciues & peregrinos iurisdictio erat,
populum aduersus Rhodios incitabat: rogationemq; promulgauerat, vt Rhodijs
bellum indiceretur, & ex magistratibus eius anni deligerent qui ad id bellum cum
classe mitteretur, se eum sperans futurum esse. Huic actioni Marcus Antonius & Mar-
cus Pomponius tribuni plebis aduersabantur. Sed & prætor nouo maloq; exemplo-
rem ingressus erat, q; antè non consulto senatu, non consulibus certioribus factis, de
sua vnius sententia rogatione ferret, vellent iuberentne Rhodijs bellum indici: cum
antea semper prius senatus de bello consultus esset, deinde ad populum latum: & tri-
buni plebis: cum ita traditum esset, ne quis prius intercederet legi, quàm priuatis sua-
dendi dissuadendiq; legem potestas facta esset: eoq; per sæpe euenisset, vt qui non pro-
fessi essent se intercessuros, animaduertis vitijs legis ex ratione dissuadentium, inter-
cederent: & qui ad intercedendum venissent, desisterent, victi autoritatibus sua-
dentium legem. Tum inter prætorem tribunosq; omnia intempestiuè agendi cer-
tamen erat. Tribuni festinationem prætoris ante tempus intercedendo in aduen-
tum imperatoris

peccauerimusne adhuc dubium est, pœnas, ignominias omnes iam patimur. Antea
Carthaginensibus victis, Philippo, Antiocho superatis, cum Romam venissemus, ex
publico hospitio in curiam gratulati vobis, Patres conscripti, ex curia in Capitolium
ad deos vestros dona ferentes veniebamus: nunc ex sordido diuersorio vix mercede
recepti, ac propè hostium more extra urbem manere iussi, in hoc squalore venimus in
curiam Romanam Rhodij, quos prouincijs nuper Lycia atq; Caria, quos præmijs atq;
honoribus amplissimis donastis. Et Macedonas Illyriosq; liberòs esse, vt audiui-
mus, iubetis, cum seruerint antequam vobiscum bellarent (nec cuiusquam fortunæ inui-
demus. imò agnoscimus clementiam populi Romani) Rhodios qui nihil aliud quàm
quieuerunt hoc bello, hostes ex socijs facturi estis? Certè quidem vos estis Romani,
qui ideo

A qui ideò felicia bella vestra esse, quia iusta sint, præ vobis fertis: nec tam exitu eorum, quòd vindicatis, quàm principijs, quòd non sine causa fulcipiatis, gloriamini. Messana in Sicilia oppugnata, Carthaginenses: Athenæ oppugnatae, & Græcia in seruitutem petita, & adiutus Annibal pecunia, auxilijs, Philippum hostem fecerunt. Antiochus ipse vltro ab Ætolis hostibus vestris accersitus, ex Asia classe in Græciam traiecit: Demetriade & Chalcide & saltu Thermopylarum occupato, de possessione imperij vos deijcere conatus. cum Perseo, socij vestri oppugnati, alij interfecti reguli principesq; gentium aut populorum, causa belli vobis fuere. Quem tandem titulum nostra calamitas habitura est, si perituri sumus? Nondum segrege ciuitatis causam à Polyarato & Dione ciuibus nostris, & ijs quos vt traderemus vobis, adduximus. Si

B omnes Rhodij æquè noxij essemus, quòd nostrum in hoc bello crimen esset? Persei partibus fauimus: & quemadmodum Antiochi Philippiq; bello, pro vobis aduersus reges, sic nunc pro rege aduersus vos stetimus. Quemadmodum soleamus socios iuare, & quàm impigrè capessere bella, C. Liuium, L. Æmylium Regillum interrogate, qui classibus vestris in Asia præfuerunt. Nunquam vestrae naues pugnauere sine nobis: nostra classe pugnauimus semel ad Samum, iterum in Pamphylia aduersus Annibalem imperatorem: quæ victoria nobis eo gloriosior est, quòd cum ad Samum magnam partem nauium aduersa pugna & egregiam iuuentutem amissemus, ne tanta quidem clade territi, iterum ausi sumus regiae classi ex Syria venienti obuiam ire. Hæc non gloriandi causa retuli, neq; enim ea nunc nostra est fortuna: sed vt admonerem, quemadmodum adiuuare socios solerent Rhodij. Præmia Philippo & Antiocho deuictis amplissima accepimus à vobis. Si quæ vestra nunc est fortuna deum benignitate & virtute vestra, ea Persei fuisset, & præmia petitum ad victorem regem venissemus in Macedoniam, quid tandem diceremus? Pecuniæ à nobis adiutum, an frumento? auxilijs terrestribus, an naualibus? Quod præsidium tenuisse nos? Vbi pugnasse, aut sub illius ducibus, aut per nos ipsos? Si quæreret, vbi miles noster, vbi nauis intra præsidia sua fuisset, quid responderemus? Causam fortasse diceremus apud victorem, quemadmodum apud vos dicimus. Hoc enim legatos vtroq; de pace mittendo consecuti sumus, vt ne ab vtraq; parte gratiam iniremus, ab altera etiam crimen & periculum esset. Quanquã Perseus verè obijceret, id quod vos non potestis Patres conscripti, nos principio belli misisse ad vos legatos, qui pollicerentur vobis quæ ad bellum opus essent: naualibus armis, iuuentute nostra, sicut prioribus bellis ad omnia paratos fore. ne præstaremus, per vos stetit, qui de quacunq; causa tui aspernati nostra auxilia estis. Neq; fecimus igitur quicquam tanquam hostes, neq; bonorù sociorum defuimus officio, sed à vobis prohibiti præstare fuimus. Quid igitur? nihilne factum neq; dictum est in ciuitate vestra Rhodij quòd nolletis, quò merito offenderetur populus Romanus? Hinc iam non quòd factum est, defensus sum: non adèd in sanio: sed publicam causam à priuatorum culpa segregaturus. Nulla enim est ciuitas, quæ non & improbos ciues aliquando, & imperitam multitudinem semper habeat. Etiam apud vos fuisse audiui, qui assentando multitudini grassarètur: & secessisse aliquando à vobis plebem, nec in potestate vestra Rempublicam fuisse. Si hoc in hac tam benè morata ciuitate accidere potuit, mirari quisquam potest aliquos fuisse apud nos, qui regis amicitiam petentes plebem nostram consilijs deprauarent: qui tamen nihil vltra valuerunt, quàm vt in officio cessaremus. Non præteribo id quòd grauissimum est in hoc bello crimen ciuitatis nostræ. Legatos eodem tempore & ad vos & ad Persea de pace misimus. quòd infelix consilium furiosus (vt postea audiui) orator stultissimum fecit: quem sic locutum constat, tanquam C. Popilius legatus Romanus, quem ad sum mouendos à bello Antiochum & Ptolemæum reges misistis, loqueretur. Sed tamen ea siue superbia, siue stultitia appellanda est, eadem quæ apud vos & apud Persea fuit. Tam ciuitatù quàm singulorum hominù mores sunt: gentes quoq; aliæ iracundæ, aliæ audaces, quædam timidæ: in vinum, in Venerè proniores aliæ sunt.

Atheniensium populum fama est celerem & supra vires audacem esse ad conandum: F
 Lacedæmoniorum cunctatorem, & vix in ea quibus fudit ingredientem. Non nega-
 uerim & rotam Asiæ regionem inaniora parere ingenia, & nostrorum tumidiorem
 sermonem esse, quod excellere inter finitimas ciuitates videamur: & id ipsum nõ tam
 viribus nostris, quàm vestris honoribus ac iudicijs. Satis quidem & tunc in præsentia
 castigata illa legatio erat, cum tam tristi responso vestro dimissa. si tum parum igno-
 minia pensum est, hæc certè tam miserabilis ac supplex legatio, etiam insolentioris
 quàm illa fuit, legationis satis magnum piaculum esset, Superbiam, verborum præ-
 fertim, iracundi oderunt, prudentes irident, utiq; si inferioris aduersus superiorè est:
 capitali pœna nemo vnquam dignam iudicauit. Id enim uero periculum erat, ne Ro-
 manos Rhodij contemneret: etiam deos aliqui verbis ferociorib⁹ increpant, nec ob id G
 quèquam fulmine ictum audiuius. Quid igitur superat quod purgamus, si nec factum
 hostile vllum nostrum est, & verba tumidiora legati offensionem aurium, non
 perniciem ciuitatis meruerunt? Voluntatis nostræ tacitè velut litem æstimari vestris
 inter vos sermonib⁹ audio Patres conscripti: fuisse nos regi, & illum vincere maluisse:
 ideo bello persequendos esse credunt. Alij vestrum, voluisse quidem nos hoc, non
 tamen ob id bello persequendos esse: neq; moribus, neque legibus vllius ciuitatis ita
 comparatum esse, ut si quis vellet inimicum perire, si nihil fecerit quo id fiat, capitis
 damnetur. His qui nos pœna, nõ crimine liberant, gratiam quidem habemus: ipsi nobis
 hanc dicimus legem, si omnes volumus quod arguimur, non distinguimus vo-
 luntatem à facto, omnes plectamur. Si alij principum nostrorum vobis, alij regi faue- H
 runt: nõ postulo ut propter nos, qui partium vestrarum fuimus, regis fautores salui sint.
 illud deprecor, ne nos propter illos pereamus. Non estis vos illis infestiores, quàm ci-
 uitas ipsa: & hoc qui sciebant, pleriq; eorum aut profugerunt, aut mortem sibi con-
 sciuerunt: alij damnati à nobis, in potestate vestra erunt Patres conscripti. Ceteri Rho-
 dij, sicut gratiam nullam meriti hoc bello, ita ne pœnam quidem sumus. Priorum
 nostrorum benefactorum cumulus, hoc quod nunc cessatum in officio est, expleat.
 Cum tribus regibus gessistis bella per hos annos: ne plus obsit nobis quod vno bello
 cessauimus, quàm quod duobus bellis pro vobis pugnauimus. Philippum, Antio-
 chum, Persea tanquàm tres sententias ponite: duæ nos absoluunt: vna dubia est, ut gra-
 uior sit. Illi de nobis si iudicarent, damnati essemus. vos iudicate Patres conscripti, sit I
 Rhodus in terris, an funditus deleatur. Non enim de bello deliberatis Patres conscri-
 pti, quod inferre potestis, gerere non potestis, cum nemo Rhodiorum arma aduersus
 vos laturus sit. Si perseuerabitis in ira, tempus à vobis petemus, quo hanc funestam le-
 gationem domum referamus: omnia libera capita, quidquid Rhodiorum virorum fœ-
 minarum est, cum omni pecunia nostra naues conscendemus: ac relictis penatibus
 publicis priuatisq;, Romam veniemus: & omni auro & argento, quicquid publici,
 quicquid priuati est, in comitio in vestibulo curiæ vestræ cumularo, corpora nostra
 coniugumq; ac liberorum vestræ potestati permittemus, hinc passuri quodcunq; pa-
 tiendum erit: procul ab oculis nostris vrbs nostra diripiatur, incédatur. Hostes Rho-
 dios esse, Romani iudicare possunt: est tamen & nostrum aliquod de nobis iudicium, K
 quod nunquam iudicauimus nos vestros hostes: nec quicquam hostile, etiam si om-
 nia patiemur, faciemus. Secundum talem orationem vniuersi rursus prociderunt, ra-
 mosq; oleæ supplices iactantes, tandem excitati curia excesserunt. Tunc sententiæ in-
 terrogari cœptæ. Infestissimi Rhodij erant, qui consules prætorésue aut legati gesse-
 rant in Macedonia bellum. Plurimum causam eorum adiunxit, M. Porcius Cato, qui
 asper ingenio, tum lenem mitemq; senatorem egit. Non inseram simulachrum viri
 copiosi quæ dixerit referendo: ipsius oratio scripta extat, Originum quinto libro in-
 clusa. Rhodij responsum ita redditum est, ut nec hostes fierent, nec socij permane-
 rent. Philocrates & Astymedes principes legationis erant. partem cum Philocrate re-
 nunciare Rhodum legatione placuit, partem cum Astymede Romæ subsistere: quæq;
 ageren-

M. Porcius Cato
 Rhodiorum cau-
 sam adiunxit.

- Agerentur sciret, certioresq; suos faceret. In praesentia deducere ante certam diem ex Lycia Cariaq; iusserunt praefectos. Haec Rodum nunciata, quae per se tristitia fuissent: quia maioris mali leuatus erat timor, cum bellum timuissent, in gaudium renunciata verterunt. Itaq; extemplo coronam viginti millibus aureorum decreuerunt: Theodorum praefectum classis in eam legationem miserunt. Societatem ab Romanis ita volebant peti, ut nullum de ea re scitum populi fieret, ut literis mandaretur: quod nisi impetrarent, maior repulsis ignominia esset. Praefecti classis id vnus erat ius, ut agere de ea re sine rogatione vlla perlata posset. Nam ita per tot annos in amicitia fuerant, ut sociali foedere se cum Romanis non illigarent: ob nullam aliam causam, quam ne spem regibus abscinderent auxilij sui, si cui opus esset, neu sibi ipsis fructus ex benignitate & fortuna eorum percipiendi. Tunc vtriq; petenda societas videbatur, non quae tutiores eos ab alijs faceret (nec enim timebant quenquam praeter Romanos) sed quae ipsis Romanis minus suspectos. Sub idem ferè tempus & Caunij descivere ab his, & Mylassenses Euromensium oppida occuparunt. Non ita fracti animi ciuitatis erant, ut non sentirent, si Lycia & Caria ademptae ab Romanis forent, caetera aut se ipsa per defectionem liberarent, aut à finitimis occuparentur: includi se in sulca parua, & sterilibus agris littoribus, quae nequaquam alere tantae urbis populum posset. Missa igitur iuuentute properè ad Caunios, quanquam Cybiratarum ascuerant auxilia, coegerunt imperio parere: & Mylassenses Alabandenosq;, qui Euromensium prouincia adempta, ad ipsos coniuncto exercitu venerunt, circa Orthosiam acie vicerunt. Dum haec
- C ibi, alia in Macedonia, alia Romae geruntur, interim in Illyrico L. Anicius rege Gentio, sicut antè dictum est, in potestatem redacto, Scodrae quae regia fuerat praesidio imposito Gabinium praefecit: Rhizoni & Olzinio vrbibus⁹ opportunis C. Licinium. Praepositis his Illyrico, cum reliquo exercitu in Epirum est profectus. Vbi prima Phanota ei dedita, tota multitudine cum infulis obuiam effusa. Hic praesidio imposito in Mollidem transgressus: cuius oppidis praeter Passaronem & Tegmonem, & Phylacem, & Horreum receptis, primum ad Passaronem ducit. Antinous & Theodotus principes eius ciuitatis erant, insignes & fauore Persei, & odio aduersus Romanos, iidem vniuersae genti authores desciscendi ab Romanis. Hi conscientia priuatae noxae, quia ipsis nulla spes veniae erat, ut communi ruina patriae opprimerentur, clauserunt portas: multitudinem, ut mortem seruituti praeponebant, hortantes. Nemo aduersus praepotentem viros hiscere audebat. Tandem Theodotus quidam nobilis & ipse adolescens, cum maior à Romanis metus timorem à principibus suis vicisset: *Quae vos rabies, inquit, agitat, qui duorum hominum noxae ciuitatis accessionem facitis? Equidem pro patria qui lethum oppetissent, sepe fando audiui: qui patriam pro se perire equum censerent, hi primi inuenti sunt. Quin aperimus portas, & imperium accipimus, quod orbis terrarum accepit: Haec dicente cum multitudo sequeretur, Antinous & Theodotus in primam stationem hostium irruerunt, atq; ibi offerentes se ipsi vulneribus interfecti: vrbs dedita est Romanis. Simili pertinacia Cephalonis principis clausum Tegmonem, ipso interfecto per deditionem recepit. Nec Phylace, nec Horreum oppugnationem tulerunt. Pacata Epiro, diuisisq; in hyberna copijs per opportunas vrbes, regressus ipse in Illyricum, Scodrae, quo quinque legati ab Roma venerant, euocatis ex tota prouincia principibus, conuentum habuit. Ibi pro tribunali pronunciauit de sententia consilij, senatum populumq; Romanum Illyrios esse liberos iubere, praesidia ex omnibus oppidis, arcibus & castellis sese deducturum: non solum liberos, sed etiam immunes fore Issenses & Taulantios, Dassaretiorum Tirustas, Rizonitas, Olciniatas, quod incolumi Gentio ad Romanos desciscissent. Daorfes quoq; immunitatem dare, quod relicto Caruanrio cum armis ad Romanos transissent. Scodrensibus & Dassarensibus & Selepitanis, caeterisq; Illyrijs vectigal dimidium eius quod regi pendissent. Inde in tres partes Illyricum diuisit. vnam eam fecit quae supra dicta est, alteram Labeates omnes, tertiam Agrauonitas & Rizonitas, & Olciniatas, accolasq;*

Caunij desciscunt à Rhodis.

Quae in Illyrico gesta sunt, & in Epiro.

Illyrica res componuntur de Anicij & quinque legatorum sententia.

eorum. Hac formula dicta in Illyrico, ipse in Epiri Passaronem in hyberna redijt. **F**
Paulus vrbes ali- Dum hæc in Illyrico geruntur, Paulus ante aduentum decem legatorum Q. Maxi-
quot diripiuntet. mum filium iam ab Roma regressum ad Æginium & Agaffas diripiendas mittit: A-
 gaffas, quod cum Martio eos tradidissent urbem, petita ultro societate Romana, de-
 fecerant rursus ad Persea: Æginienfium nouum crimen erat. Fama de victoria Ro-
 manorum fidem non habentes, in quosdam militum urbem ingressos hostiliter sæ-
 uierant. Ad Æniorum quoque hostiliter urbem diripiendam L. Posthumium mi-
 sit, quod pertinacius quam finitimæ ciuitates in armis fuerant. Autumni ferè tempus
Paulus Græciam erat, cuius temporis initio circumeundam Græciam, visendaq; quæ nobilitata fama
perlustrat. magis auribus accepta sunt, quam oculis noscuntur, vt statuit: præposito castris C.
 Sulpitio Gallo, profectus cum haud magno comitatu, tegentibus latera Scipione fi- **G**
Trophonis specus. lium & Athenæo Eumenis regis fratre, per Thessaliam Delphos petit, inclytum ora-
 culum. vbi sacrificio Apollini facti, inchoatas in vestibulo columnas, quibus impo-
 situri statuas regis Persei fuerant, suis statuis victor destinauit. Lebadia quoque tem-
 plum Iouis Trophonis adijt: ibi cum vidisset os specus, per quod oraculo vrentes
 sciscitatum deos descendunt, sacrificio Ioui Hercinnæq; facti, quorum ibi templum
 est, Chalcidem ad spectaculum Euripi, æuoq; antè in insulæ ponte continenti iunctæ
Aulis. descendit. A. Chalchide Aulidem trajicit, trium millium spatio distantem, portum in-
 clytum statione quondam mille nauium Agamemnoniæ classis. Dianæq; templum,
 vbi nauibus cursum ad Troiam, filia victima aris admota rex ille regum petijt. Inde
 Oropum Atticæ ventum est, vbi pro deo vates Amphilochns colitur, templumq; ve- **H**
Athena. tuftum est fontibus riuisq; circa amœnum. Athenas inde, plenas quidem & ipsas ve-
 tuftate famæ, multa tamen visenda habentes: arcem, portus, muros Piræum vrbi
 iungentes, naualia magnorum imperatorum, simulachra deorum hominumq; om-
 ni genere & materiæ & artium insignia. Sacrificio Mineruæ præfidi arcis in vrbe fa-
 cto profectus, Corinthum altero die peruenit. Vrbs erat tunc præclara ante excidi-
 um, arx quoq; & Isthmus præbuere spectaculum: arx inter omnia in immanem alti-
 tudinem edita, scatenf fontibus: Isthmus duo maria ab occasu & ortu solis finitima,
 arctis faucibus dirimens. Sicyonem inde & Argos nobiles vrbes adit: inde haud pa-
 rem opib⁹ Epidaurum, sed inclytam Æsculapij nobili templo: quod quinq; millibus
 passuum ad vrbe distans, nunc vestigijs reuulforum donorum, tum donis diues erat, **I**
Lacedamon. que remediorum salutarium ægri mercedem sacrauerant deo. Inde Lacedæmonem
 adit, non operum magnificentia, sed disciplina institutisq; memorabilem: vnde per
 Megalopolin Olympiam ascendit. Vbi & alia quidem spectanda visa, & Iouem velut
 præsentem intuens, motus animo est. Itaq; haud secus quam si in Capitolio immola-
 turus esset, sacrificium amplius solito apparari iussit. Ita peragrata Græcia, vt nihil eo-
 rum quæ quisq; Persei bello priuatim ac publicè sensisset, inquireret, ne cuius metu
 sollicitaret animos sociorum: Demetriadem cum reuertit, in itinere sordidata turba
 Ætolorum occurrit. mirantiq; & percunctanti quid esset, defertur, d. l. principes ab Ly-
 cisco & Tisippo circumfesso senatu per milites Romanos, missos à Bëbio præfide, in-
 terfectos: alios in exilium ætos esse: bonaq; eorum qui interfecti essent, & exulum, pos-
 sidente qui arguebât. Iussis Amphipolim adesse, ipse cõuento Cn. Octauio Demetria-
 de, postquam fama accidit traiecisse iam mare decem legatos, omnibus alijs omissis
 Apolloniam ad eos pergit. Quod cum Perseus obuiam Amphipoli nimis soluta custo-
 dia processisset (id diei iter est) ipsum quidè benignè allocutus est: cæterum postquam
 in castra ad Amphipolim venit, grauiter increpuisse traditur C. Sulpitium: primùm
 quod Persea tam procul à se vagari per prouinciam passus est: deinde quod ad eò indul-
 sissent militib⁹, vt nudare tegulis muros vrbis ad tegenda hybernacula sua pateretur:
 referriq; tegulas & resarciri teçta sicut fuerant, iussit. Et Persea quidè cum maiore filio
 Philippo traditos, A. Posthumio in custodiam misit: filiam cum minore filio à Sa-
 mothrace accitos Amphipolim, omni liberali cultu habuit. Ipse vbi dies venit, quo
 adesse

Ætoli Paulo con-
suli occurrunt sor-
didati.

K

- A** adesse Amphipoli denos principes ciuitatum iusserat, literasq; omnes quæ vbiq; depositæ essent, & pecuniam regiam cõferri, cum decem legatis circumfusâ omni multitudine Macedonũ in tribunali confedit. Assuetis regio imperio, tamen nouum formam terribilem præbuit tribunal, summotor aditus, præco, accensus, infueta omnia oculis auribusq; que vel socios, nedum hostes victos terrere possent. Silentio per præconem facto, Paulus Latine quæ senatui, quæ sibi ex consilij sententia visa essent, pronunciauit: ea Cn. Octavius prætor (nam & ipse aderat) interpretata sermone Græco referebat. Omnium primũ liberos esse iubere Macedonas, habentes vrbes easdem, agrosq; vtentes legibus suis, annuos creantes magistratus: tributum dimidium eius quod pendissent regibus, pendere populo Romano. Deinde in quatuor regiones diuidi Macedoniam. vnã fore & primã partem, quod agri inter Strymonem & Nessum amnem sit: accessurũ huic parti trans Nessum ad orientem versum, qua Perseus tenuisset vicos, castella, oppida, præter Ænum & Maroneam & Abdera: trans Strymonẽ autem vergentia ad occasum Bisalticam omnẽ cum Heraclea, quam Sinticen appellant. Secundam fore regionem, quam ab ortu Strymo amplecteretur amnis, præter Sinticen, Heracleam & Bisaltas: ab occasu quã Axius terminaret fluius, additis Pæonis, qui propè Axium flumen ad regionem orientis colerent. Tertia pars facta, quam Axius ab oriente, Peneus amnis ab occasu, cingunt: ad septentrionem Boramons obijcitur. adiecta huic parti regio Pæoniæ, quã ab occasu præter Axium amnem porrigitur: Edessa quoq; & Berceæ eodem cõcellerunt. quarta regio trans Boram montem, vna parte confinis Illyrico, altera Epiro. Capita regionum vbi concilia fierent, primæ regionis Amphipolim, secundæ Thessalonicen, teritiæ Pellam, quartæ Pelagoniam fecit. Eò concilia suæ cuiusq; regionis indici, pecuniam conferri, ibi magistratus creari iussit. Pronunciauit deinde, neq; connubium, neq; commercium agrorum ædificiorũq; inter se placere cuiquam extra fines regionis suæ esse. Metalla quoq; auri atq; argenti non exerceri: ferri & æris permitti: vectigal exercentibus dimidium eius impositum quod pendissent regi. Et sale inuecto vti vetuit. Dardanis reperentibus Pæoniam, quod & sua fuisset, & continens esset finibus suis, omnibus dare libertatem pronunciauit, qui sub regno Persei fuissent. Post non impetratam Pæoniam, salis commercium dedit: teritiæ regioni imperauit, vt Stobos Pæoniæ deucherent, pretiumq; statuit. Naualem materiam & ipsos cædere, & alios pati vetuit. Regionibus, quæ affines barbaris essent (excepta autem tertia omnes erant) permisit, vt præsidia armata in finibus extremis haberent. Hæc pronuntiata primo die conuentus, variè affecterunt animos. Libertas præter spem data arrexit, & leuatum annum vectigal: regionatim commercijs interruptis ita videri lacerata tanquam animalia in artus alterum alterius indigentes distracta: ad eò quanta Macedonia esset, quàm diuisui facilis, vt seipsa quæq; contempta pars esset, Macedones quoq; ignorabant. Pars prima Bisaltas habet, fortissimos viros (trans Nessum amnem incolunt, & circa Strymonem) & multas frugum proprietates, & metalla, & opportunitatem Amphipolis, quæ obiecta claudit omnes ab oriente sole in Macedoniam aditus. Secunda pars celeberrimas vrbes Thessalonicen & Cassandriam habet, ad hoc Pallenem fertilem ac frugiferam terram: maritimas quoq; opportunitates ei præbent portus ad Toronem, ac montem Atho (Æneæ vocant hunc) alij ad insulam Eubœam, alij ad Hellespontum opportunè versi. Tertia regio nobiles vrbes Edessam & Berceam, & Pellam habet, & Vetricorum bellicosam gentem, incolas quoque permultos Gallos & Illyrios impigros cultores. Quartam regionem Eordei & Lincestæ & Pelagones incolunt: iuncta his Atintania, & Strymphalis, & Elimiotis. Frigida hæc omnis, duraq; cultu & aspera plaga est: cultorum quoque ingenia terræ similia habet: ferociiores eos & accolæ barbari faciunt, nunc bello exercentes, nunc in pace miscentes ritus suos. Diuisæ itaq; Macedoniae partium vsibus separatis, quanta vniuersos teneat Macedonas formula dicta, cum leges quoq; se daturum ostendisset. Ætoli deinde citati, in qua cognitione magis vtra pars

Paulus cum decem legatis res Macedonicas componit.

Macedonia in quatuor regiones diuisitur.

Capita regionum Macedoniae.

Macedonicarũ regionum situs.

De Arcetio qui iudicium dedit.

Romanis, vtra regi fauisset, quæsitum est, quam vtri fecissent iniuriam, aut accepissent. Noxa liberati interfectores, exilium pulsæ æquè ratum fuit ac mors interfectis. A. Bæbius vnus est damnatus, quod milites Romanos præbuisset ad ministerium cædis. Hic euentus Ætolorum causæ, in omnibus Græciæ gentibus populisq; eorum qui partis Romanorum fuerant, inflauit ad intollerabilem superbiam animos: & obnoxios pedibus eorum subiecit, quos aliqua parte suspicio fauoris in regem contigerat. Tria genera principum in ciuitatibus erant: duo, quæ adulando aut Romanorum imperium, aut amicitiam regum sibi, priuatim opes oppressis faciebant ciuitatibus: medium vnum, vtrique generi aduersum, libertatem & leges tuebatur. His vt maior apud suos caritas, ita minor apud externos gratia erat. Secundis rebus elati Romanorum partis eius fautores, soli tum in magistratibus, soli in legationibus erant. Hi cum frequentes & ex Peloponneso, & ex Bœotia, & ex alijs Græciæ concilijs adessent, implere aures decem legatorum: non eos tantum, qui se propalam per vanitatem iactassent tanquam hospites & amicos Persei, sed multo plures alios ex occulto fauisse: reliquos per speciem tuendæ libertatis in concilijs aduersus Romanos omnia instruxisse: nec aliter eas mensuras in fide gentes, nisi fractis animis partium, aleretur confirmareturq; autoritas eorum, qui nihil præter imperium Romanorum expectarent. Ab his editis nominibus, euocatis literis imperatoris ex Ætolia Acarnaniaq; & Epiro & Bœotia, qui Romam ad causam dicendam sequerentur: in Achiam ex decem legatorum numero profecti duo, C. Claudius, & Cn. Domitius, vt ipsi edicto euocarent. Id duabus de causis factum: vna, quod fiduciæ plus animorumq; esse Achæis ad non parendum credebant, & forsitan etiam in periculo fore Callicratem & cæteros criminum authores delatoresq;: altera, cur præsentem euocarent, causa erat, quod ex alijs gentibus principum literas deprensas in commentarijs regijs habebant: in Achæis cæcum erat crimen, nullis eorum literis inuentis. Ætolis dimissis, Acarnanum citata gens: in his nihil nouatum, nisi quod Leucas exempta est Acarnanum concilio. Quæredo deinde latius, qui publicè aut priuatim partium regis fuissent, in Asiam quoque cognitionem extendere: & ad Antissam in Lesbos insula diruendam, traducendos Methymnam Antissæos, Labeonem miserunt: quod Antenorem regium præfectum quo tempore cum lembis circa Lesbos est vagatus, portu receptum commeatibus iuissent. Duo securi percussi, viri insignes: Andronicus Andronici filius Ætolus, quod patrem secutus, arma contra populum Romanum tulisset: & Neo Thebanus, quo authore societatem cum Perseo iunxerant. His rerum externarum cognitionibus interpositis, Macedonum rursus aduocatum concilium: pronunciatum, quod ad statum Macedoniae pertinebat, senatores quos Synedros vocant legendos esse, quorum consilio Respublica administraretur. Nomina deinde sunt recitata principum Macedonum, quos cum liberis maioribus quàm quindecim annos natis præcedere in Italiam placeret. Id prima specie sæuum, mox apparuit multitudini Macedonum pro libertate sua esse factum. Nominati sunt enim regis amici purpuratiq; duces exercituum, præfecti nauium aut præsidiorum, seruire regi humiliter, alijs superbè imperare assueti, prædiuites alij, alij quos fortuna non æquarent his sumptibus pares, regius omnibus victus vestitusq; nulli ciuilis animus, neq; legum, neq; libertatis æquè patiens. Omnes igitur qui in aliquibus ministerijs regijs, etiam qui in minimis legationibus fuerant, iussi Macedonia excedere, atq; in Italiam ire: qui non paruisset imperio, mors denunciata. Leges Macedoniae dedit cum tanta cura, vt non hostibus victis, sed socijs benè meritis dare videretur: & quas ne versus quidè longo tempore, qui vnus est legum corrector, experiendo argueret. Ab serijs rebus ludicrum, quod ex multo antè præparato, & in Asiæ ciuitates & ad reges missis qui denunciarent, & cum circumiret ipse Græciæ ciuitates indixerat principibus, magno apparatu Amphipoli fecit. Nam & artificum omnis generis, qui ludicram artem faciebant, ex toto orbe terrarum multitudo & athletarum & nobilium equorum conuc-

Tria genera principum in Græciæ ciuitatibus.

Acarnanes.

Antissæi Methymnam traducuntur.

Macedonum principes in Italiam ire iubentur.

Leges Macedoniae dantur à Paulo consule.

Ludicrum Amphipoli Paulus Consul e-didit.

A conuenit: & legationes cum victimis, & quidquid aliud deorum hominumq; causa fieri magnis ludis in Græcia solet. Ita factum est, ut non magnificentiam tantum, sed prudentiam in dandis spectaculis, ad quæ rudes tum Romani erant, admirarentur. Epulæ quoq; legationibus paratæ, & opulentia, & cura eadem. Vulgò dictum ipsius ferebant, & conuiuium instruere, & ludos parare, eiusdem esse qui vincere bello sciret. Edito ludicro omnis generis, clypeisq; æreis in naues impositis, cætera omnis generis arma cumulata in ingentem aceruum, precatus Martem, Mineruam Lunamq; matrem, & cæteros deos, quibus spolia hostium dicare ius fasq; est, ipse imperator face subdita succedit: deinde circumstantes tribuni militum pro se quisq; ignes coniecerunt. Notata est in illo conuentu Europæ Asiæq; vndique partim ad gratulationem, partim ad spectaculum contracta multitudine, tantis naualibus terrestribusq; exercitiis, ea copia rerum, ea vilitas annonæ, ut & priuatis, & ciuitatibus, & gentibus dona data pleraq; eius generis sint ab imperatore, non in vsum modò presentem, sed etiã quod domos aucherent. Spectaculo fuit ei quæ venerat turbæ, non scenicum magis ludicum, non certamina hominum, aut curricula equorum, quàm præda Macedonica omnis ut viseretur exposita, statuarum tabularumq; textilium, & vasorum ex auro & argento, & ære, & ebore factorum ingenti cura in ea regia: ut non in presentem modo speciem, qualibus referta regia Alexandriæ erat, sed in perpetuum vsum fierent. Hæc in classem imposita, deuenienda Romam Cn. Octauio data. Paulus benignè legatis dimissis, transgressus Strymonem, mille passuum ab Amphipoli castra posuit: inde profectus, Pellam quinto die peruenit. Prætergressus urbem, ad Spelæum (quod vocant) biduum moratus, P. Nasicam, & Q. Maximum filium cum parte copiarum ad depopulandos Illyrios, qui Persea iuuerant bello, misit, iussos ad Oricum sibi occurrere: ipse Epirum petens, quintidecimis castris Passaronem peruenit. Haud procul inde Anicij castra aberant. ad quem literis missis, ne quid ad ea quæ fierent moueretur: senatum prædam Epiri ciuitatum, quæ ad Persea defecissent, exercitui dedisse: summissis centurionibus in singulas vrbes, qui se dicerent ad præsidia deducenda venisse, ut liberi Epirotæ sicut Macedones essent: denos principes ex singulis euocauit ciuitatibus. Quibus cum denunciasset, ut aurum atque argentum in publicum proferretur, per omnes ciuitates cohortes dimisit. antè in vltiores quàm in propiores profecti, ut vno die in omnes perueniretur. Edita tribunis centurionibusq; erant quæ agerentur: mane omne aurum, argentumq; collatum: hora quarta signum ad diripiendas vrbes datum est militibus: tantaq; præda fuit, ut in equitem cccc. denarij, peditibus ducenti diuiderentur, centum quinquaginta millia capitum humanorum abducerentur. Muri deinde direptarum urbium diruti sunt: ea fuere oppida circa lxx. vendita præda omnium, de ea summa militi numeratum est. Paulus ad mare Oricum descendit, nequaquam ut ratus erat expletis militum animis: qui tanquam nullum in Macedonia gessissent bellum, expertes regis prædæ esse indignabantur. Orici cum missas cum Scipione Nasicæ Maximoq; filio copias inuenisset, exercitu in naues imposito, in Italiam traiecit. Et post paucos dies Anicius conuentu reliquorum Epirotarum Acarnanumq; acto, iussisq; in Italiam sequi principibus, quorum cognitionem causæ referuaret: & ipse nauibus expectatis, quibus vsus Macedonicus exercitus erat, in Italiã traiecit. Cum hæc in Macedonia Epirotq; gesta sunt, legati, qui cum Attalo ad finiendũ bellum inter Gallos & regẽ Eumenen missi erant, in Asiam peruenerunt. Inducijs per hyemem factis, & Galli domos abierant, & rex in hyberna cõcesserat Pergamum, grauiq; morbo eger fuerat. Ver primũ ex domo exiit: iamq; Synnada peruenerant, cum Eumenes ad Sardeis vndiq; exercitũ contraxerat. Ibi & Romani Solouettium ducem Gallorũ Synnadis allocuti, & Attalus cum eis pfectus: sed castra Gallorũ intrare eum non placuit, ne animi ex disceptatione irriterentur. P. Licinius cum regulo Gallorum est locutus, retulitq; ferociorẽ eum deprecando factum: ut mirũ videri posset, inter opulentos reges Antiochum Ptolomæumq;

Paulus Cos. Macedonum omnis generis arma succendit.

Pauli Legatus

Macedonica præda.

Epiri ciuitates, quæ ad Persea defecerunt, diripiuntur.

Paulus cum exercitu in Italiam traiecit.

Regulus Gallorum verbis legatorũ Romanorum non mouetur.

Ecc § tantum

tantum legatorum Romanorum verba valuisse, ut exemplò pacem facerent: apud Gallos nullius momenti fuisse. Romam primùm reges captiui Perseus & Gentius in custodiam cum liberis abducti, dein turba alia captiuorum: tum quib⁹ Macedonum denunciatum erat, ut Romam venirent, principumq; Græciæ. nam hi quoq; non solum præsentibus exciti erant: sed etiam si qui apud reges esse dicebantur, literis accersiti sunt. Paulus ipse post dies paucos regia naue ingentis magnitudinis, quam sexdecim versus remorum agebant, ornata Macedonicis spolijs, non insignium tantum armorum, sed etiam regionum textilium, aduerso Tiberi ad urbem est subuectus, completis ripis obuiam effusa multitudo. Paucos post dies Anicius & Octavius classe sua aduecti. Tribus ijs omnibus decretus est ab senatu triumphus: mandatumq; Q. Cassio prætori, cum tribunis plebis ex autoritate patrum ageret, rogationem ad plebem ferrent, ut ijs quo die urbem triumphantes inueherentur, imperium esset. Intacta inuidia media sunt, ad summa ferme tendit. Nec de Anicij, nec de Octauij triumpho dubitatum est. Paulum, cui ipsi quoq; se comparare erubuisse, obrectatio carpsit. Antiqua disciplina milites habuerat: de præda parcius quam sperauerant extantibus regijs opibus dederat: nihil relicturus, si auiditati indulgeretur, quod in ararium deferret: totus Macedonicus exercitus imperatori erat negligenter adfuturus comitijs ferendæ legis. Sed eos Ser. Sulpitius Galba, qui tribunus mil. secundæ legionis in Macedonia fuerat, priuatim imperatori inimicus, prensando ipse, & per suæ legionis milites sollicitando stimulaerat, ut frequentes ad suffragium adessent: imperiosum ducem & malignum, antiquando rogationem quæ de triumpho eius ferretur, vlciscerentur: plebem urbanam secururam esse militum iudicia: pecuniam illum dare non potuisse, militem honorem dare posse: ne speraret ibi fructum gratiæ, ubi nõ meruisset. His incitatis, cum in Capitolio rogationem eam T. Sempronius trib. pleb. ferret, & priuatis lege dicendi locus esset ad suadendum, ut in re minimè dubia, si quisquam procederet: Seruius Galba repente processit, & à Tr. postulauit, ut quoniam horariam octaua diei esset, nec satis temporis ad demonstrandum haberet, Cur L. Æmylium non iuberent triumphare: in posterum diem differrent, & manè eam rem agerent. Integro sibi die ad causam eam orandam opus esse. Cum tribunus dicere eo die, si quid vellet, iuberet: in noctem rem dicendo extraxit, referendo admonendoq; exacta accerbè munia militiæ, plus laboris, plus periculi quam desiderasset res iniunctum: contra in præmijs, in honoribus, omnia arctata: militiamq; si talibus succedat ducibus, horridiorem asperioresq; bellantibus, eandem victoribus in opem atque in honoratam futuram. Macedonas in meliori fortuna, quam milites Romanos, esse. Si frequentes postero die ad legem antiquandam adessent, intellecturos potentes viros, non omnia in ducis, aliquid & in militum manu esse. His vocib⁹ incitati, postero die milites tanta frequentia Capitolium compleuerunt, ut aditus nulli præterea ad suffragium ferendum esset. Intrò vocatæ primæ tribus cum antiquarent, concursus in Capitolium principum ciuitatis factus est, indignum facinus esse clamitantium, L. Paulum tantum belli victorem dispoliari triumpho: obnoxios imperatores tradi licentiæ atque avaritiæ militari: in vno nimis se per ambitionem peccare. Quid si domini milites imperatoribus imponantur? In Galbam pro se quisq; probra ingerere. Tandè hoc tumultu sedato, M. Seruilius qui. cos. & magister equitum fuerat, ut de integro eam rem agerent ab tribunis petere, dicendiq; sibi ad populum potestatem facerent. Tribuni cum ad deliberandum secessissent, victi autoritatibus principum, de integro agere cœperunt, reuocatuosq; se eisdem tribus renunciarunt, si M. Seruilius alijq; priuati qui dicere vellent, dixissent. Tum Seruilius: Quantus imp. L. Æmylius fuerit, Quirites, si ex alia re nulla æstamari possit, vel hoc satis erat, quòd cum tam seditionosus & leues milites, tam nobilem, tam remerarium, tam eloquentem ad instigandam multitudinem inimicum in castris haberet, nullam in exercitu seditionem habuit. Eadem seueritas imperij, quam nunc oderunt, tunc eos continuit. Itaque antiqua disciplina habiti

Paulo, Anicio & Octauio à senatu triumphus decretur.

Seruius Galba Pauli inimicus.

De Pauli triumpho maxima disceptatio.

Seruilius pro Paulo ad Quirites oratio.

A habiti neq; fecerunt. Seruius quidem Galba, si in L. Paulo accusando tyrocinium ponere & documentū eloquentiæ dare voluit, non triumphum impedire debuit: quem, si nihil aliud, senatus iustum esse iudicauerat: sed postero die quàm triumphatum est, priuatum cum visurus esset, nomen deferret, & legibus interrogaret: aut serius paulo, cum primū magistratus ipse cepisset, diem diceret, inimicum ad populum accusaret. Ita & pretium rectè facti triumphum haberet L. Paulus pro egregiè bello gesto: & pœnam, si quid & vetere gloria sua & noua indignum fecisset. Sed videlicet cui crimen nullum probrum dicere poterat, eius obtrectare laudes voluit. Diem integrum hesternò die ad accusandum L. Paulum petijt: quatuor horas, quatum supererat diei, dicendo absumpsit: *Quis vnquam tam nocens reus fuit, cuius vitia vitæ tot horis expromi non possent? Quid interim obiecit, quod L. Paulus, si causam dicat, negatum velit? Duas mihi aliquis cōciones parumper faciat: vnā militum Macedonicorum, purā alterā integrioris iudicij & à fauore & odio vniuerso iudicante populo Romano apud concionem rogatam & vrbānam prius reus agatur. Quid apud Quirites Romanos Serui Galba diceret: illa enim tibi tota abscessa oratio esset: in statione seuerius & intentius institisti: vigiliæ acerbius & diligentius circumitæ sunt, operis plus quàm antea fecisti, cum ipse imperator & exactor circumires. Eodem die & iter fecisti, & in aciem ex itinere duxisti. Ne victorem quidem te acquiescere passus est, statim ad persequendos hostes duxit. Cum te præda partiendā locupletem facere posset, pecuniam regiam translaturus in triumpho est, & in ærarium laturus. Hæc sicut ad militum animos stimulos aliquem aculeum habent, qui parū licentiæ, parum avaritiæ suæ inseruitum censent: ita apud populum Romanum nihil valuisse, qui vetera atq; audita à parentibus suis non repetat, quæ ambitione imperatorum clades acceptæ sint, quæ seueritate imperij victoriæ partæ, proximo certè Punico bello, quid inter M. Minutium magistrum equitum, & Q. Fabium Maximum dictatorem interfuerit, meminit. Itaq; accusatorem id scire potuisse, & superuacaneam defensionem Pauli fuisse. Transeat ad alteram concionem: nec Quirites vos, sed milites videor appellaturus, si nomen hoc saltem ruborem incutere, & verecundiam aliquam imperatoris violandi afferre possit. Equidem ipse aliter affectus animo sum, qui apud exercitum mihi loqui videar, quàm paulò ante eram, cum ad plebem vrbānam spectabat oratio. Quid etiam dicitis milites? Aliquis est Rome, præter Persea, qui triumphari de Macedonibus nolit: & eum non iisdem manibus discerpitis, quibus Macedonas vicistis? Vincere vos prohibuisset, si potuisset, qui triumphantes urbem inire prohibet. Erratis milites, si triumphum imperatoris tantum, & non militum quoq; & vniuersi populi Romani esse decus censetis. Non vnus hoc Pauli. Multi etiam qui ab senatu non impetrarunt triumphum, in monte Albano triumpharunt. Nemo L. Paulo magis eripere decus perfecti belli Macedonici potest, quàm C. Lucretio primi Punico belli, quàm P. Cornelio secundi, quàm illis qui post eos triumphauerunt. Nec L. Paulum minorem aut maiorem imperatorem triumphus faciet, militum magis in hoc vniuersiq; populi Romani fama agitur, primū ne inuidiæ & ingrati animi aduersus clarissimum quenq; ciuem opinionem habeat, & imitari in hoc populum Atheniensem lacerantem inuidia principes suos videatur. Satis peccatum in Camillo à maioribus vestris est, quem tamen ante receptam per eum à Gallis urbem violarunt: satis insuper vobis in P. Africano, Literni domicilium & sedē fuisse domitoris Africæ, Literni sepulchrū ostendi. Erubescamus, gloria si par illis viris L. Paulus, iniuria vestra exaquetur. Hæc igitur primū infamia deleatur, fœda apud alias gentes, damnosa apud nostros. Quis enim aut Africani, aut Pauli similis esse in ingrata & inimica bonis ciuitate velit? Si infamia nulla esset, & de gloria tantum ageretur, qui tandem triumphus non communem nominis Romani gloriam habet? Tot de Gallis triumphi, tot de Hispanis, tot de Pœnis, ipsorum tantum imperatorum, an populi Romani dicuntur? Quemadmodum non de Pyrrho modò, nec de Annibale, sed de Epirotis Cartha-*

Carthaginienſibusq; triumphati ſunt: ſic non M. Curius tantum, nec P. Cornelius, F
ſed Romani triumpharunt. Militum quidē propria eſt cauſa, qui & ipſi laureati, & quiſq;
donis quibus donati ſunt inſignes, triumphum nomine cient, ſuasq; & imp. laudes
canentes per urbem incedunt. Si quando non deportati ex provincia milites ad trium-
phum ſint, fremunt, & tamen ſuum quoq; ſe abſentes, quod ſuis manib⁹ parta victo-
ria ſit, triumphare credunt. Si quis vos interroget, milites, ad quam rem in Italiam de-
portati, & non ſtatim conſecta provincia dimiſſi ſitis: quid Romam frequentes ſub
ſignis veneritis, quid moremini hic, & non diuerſi domos quiſq; abeatis veſtras: quid
aliud reſpondeatis, quā vos triumphantes videri velle? Vos certē victores conſpici
velle debeatis. Triumphatum nuper de Philippo patre huius & de Antiocho eſt: am-
bo regnabāt, cum de his triumphatum eſt. De Perſeo capto in urbem cum liberis ab- G
ducto non triumphabitur? Quod ſi in curru ſcāndentes Capitolium auratos purpu-
ratosq;, ex inferiore loco Lucius Paulus in turba togatorum vnus priuatus, interoget:
Luci Anici, Cn. Octavi, vtrum vos digniores triumpho eſſe, an me cenſetis: currum ei
ceſſuri, & prae pudore videntur inſignia ipſi ſua tradituri: & vos Gentium quā Per-
ſea duci in triumphum mauultis Quirites, & de acceſſione potius belli quā de bello
triumphari? Et legiones ex Illyrico laureatae urbem inibunt, & nauales ſocij, Macedo-
nicae legiones ſuo abrogato triumphos alienos ſpectabunt? Quid deinde tam opti-
mae praedae, tam opulentaē victoriae ſpolijs fiet? Quoniam abdentur illa tot millia ar-
morum detracta corporibus hoſtium? an in Macedoniam remittentur? Quod ſigna H
aurea, marmorea, eburnea, tabulae pictae, textilia, tantum argenti caelati, tantum auri,
tanta pecunia regia? An noctu tanquam furtiua in aerarium deportabuntur? Quid il-
lud ſpectaculum maximum? nobiliſſimus opulentiſſimusq; rex captus vbi victori po-
pulo oſtenditur? Quos Syphax rex captus, acceſſio punici belli, cōcurſus fecerit, ple-
riq; meminimus. Perſeus rex captus, Philippus & Alexander filij regis, tanta nomina
ſubtrahentur ciuitatis oculis: Ipſum L. Paulum bis eos. domitorem Graeciae, omnium
oculi conſpicere urbem curru ingredientem auent. Ad hoc fecimus conſulem, vt bel-
lum per quadriennium ingenti etiam pudore noſtro tractum perficeret: cui ſortito
provinciam, cui proficiſcenti praeflagitentibus animis victoriam triumphumq; deſti-
nauiſſimus: ei victori triumphum negaturi? & quidem non homines tantum, ſed deos
etiam ſuo honore fraudaturi: dijs quoq; enim, nō ſolum hominibus, debetur. Vtrum I
maiores veſtri omnium magnarū rerum & principia exorſi ab dijs ſunt, * & ſine eum
ſtatuere? Conſul proficiſcens praetorū paludatis liſtoribus in provinciam & ad
bellum, vota in Capitolio nuncupat: victor perpetrato eodem, in Capitolio trium-
phans, ad eodem deos quibus vota nuncupauit, merita dona populi Romani tradu-
cit: pars non minima triumpho eſt, victime praecedentes, vt appareat dijs grates agen-
tem imperatorem ob Remp. bene geſtam redire. Omnes illas victimas quas tradu-
cendas in triumpho iudicauit, alias alio cedente maſtate. illas quidem epulas ſenatus,
quae nec priuato loco, nec publico profano, ſed in Capitolio eduntur: vtrum homi-
num voluptatis cauſa, an deorum hominumq;, authore Seruio Galba turbaturi eſtis?
L. Pauli triumpho portae claudentur? rex Macedonum Perſeus. cum liberis & turba K
alia captiuorum, ſpolia Macedonum, circa flumen relinquentur? L. Paulus priua-
tus, tanquam rure rediens, à porta domum ibit? Et tu centurio, miles, quid de imp.
Paulo ſenatus decreuit potius, quā quid Seruius Galba fabuletur, audi: & hoc dice-
re me potius quā illum audi. Illi nihil praeterquam loqui, & ipſum maledicē ac ma-
lignē didicit: ego ter & vices cum hoſte per prouocationem pugnaui: ex omnibus
cum quibus manum conſerui ſpolia retuli, inſignē corpus honeſtis cicatricibus om-
nibus aduerſo corpore exceptis habeo. Nudaſſe deinde ſe dicitur: & quo quaeq; bello
vulnera accepta eſſent, retuliſſe. Quae dum oſtentat, ad apertis fortē quae velanda e-
rant, tumor inguinum proximis riſum mouit. tum, hoc quoq; quod rideris, inquit,
in equo dies noctesq; perſedendo habeo: nec magis me eius quā cicatricum harum
pudet,

A pudet, poenitetq; quando nunquam mihi impedimento ad Rempublicam benè gerendam domi militiæq; fuit. Ego hoc ferro sæpè vexatum corpus vetus miles adolescentibus militibus ostendi. Galba nitens. & integrum denudet. Reuocate, si viderur, tribuni ad suffragium tribus: ego ad vos milites.

summam omnis captiui auri argentiq; translati s. millies ducenties fuisse, Valerius Antias tradit: quæ haud dubiè maior aliquanto summa ex numero plaustrorum ponderibusq; auri argenti generatim ab ipso scriptis efficitur. Alterum tantum aut in bellum proximum absumptum, aut in fuga cum Samothracem peteret dissipatum, tradunt: eoq; id mirabilius erat, quòd tantum pecuniæ intra triginta annos post bellum

B Philippi cum Romanis, partim ex fructu metallorū, partim ex vectigalibus alijs coacturatum fuerat. Itaq; admodum in ops pecuniæ Philippus, Perseus contra prædiues, bellare cum Romanis cœpit. Ipse postremò Paulus in curru magnam cum dignitate alia corporis, tum senectæ ipsa maiestatem præ se ferens. post currum inter alios illustres viros filij duo, Q. Maximus & P. Scipio: deinde equites turmatim, & cohortes peditem suis queq; ordinibus. Pediti in singulos dati centeni, duplex centurioni, triplex equiti: tantum pediti daturum fuisse credunt, & pro rata alijs, si aut non refragari honori eius fuissent, aut benignè hac ipsa summa nunciata acclamassent. Sed nò Perseus tantum per illos dies documentum humanorū casuum fuit, in catenis ante currum victoris ducis per urbem hostium ductus, sed etiam victor Paulus auro purpuraq; ful-

C gens. Nam duobus è filijs, quos duob^o datis in adoptionem, solos nominis, sacrorum familiæq; heredes retinuerat domi: minor fermè duodecim annos natus, quinq; diebus ante triumphum, maior quatuordecim annorum triduo post triumphū decessit: quos prætextatos curru vehi cum patre, sibi ipsos similes prædestinantes triumphos oportuerat. Paucis post diebus data à M. Antonio tribuno plebis cōcione, cum de suis rebus gestis more ceterorum imperatorum disseruisset, memorabilis eius oratio & digna Romano principe fuit. Quanquam & quàm feliciter Rempub. administrauerim, & quòd duo fulmina domum meam per hos dies perculerint, non ignorare vos, Quirites, arbitror, cum spectaculo vobis nunc triumphus meus, nunc funera liberorum meorum fuerint: tamen paucis quæso sinatis me cum publica felicitate

D comparare eo quo debeo animo priuatam meam fortunam. Profectus ex Italia classem à Brundisio sole orto solui: nona diei hora cum omnibus meis nauibus Corcyram tenui. Inde quinto die Delphis Apollini pro me exercitibusq; & classibus vestris sacrificauit. A Delphis quinto die in castra perueni: vbi exercitu accepto, mutatis quibusdam, quæ magna impedimenta victoriæ erant, progressus, quia inexpugnabilia castra hostium erant, neq; cogi pugnare poterat rex, inter præsidia eius saltum ad Petram euasi: & ad pugnam rege coacto acie vici: Macedoniam in potestatem populi Romani redegi. & quòd bellum per quadriennium quatuor ante me consules ita gesserunt, vt semper successoribus traderent grauius, id ego quindecim dieb^o perfeci. Aliarum deinde secundarum rerum velut prouentus secutus: ciuitates omnes Macedoniae se

E dediderunt: gaza regia in potestatem venit: rex ipse, tradentibus propè ipsis dijs, in templo Samothracum cum liberis est captus. Mihi quoque ipsi nimia iam fortuna mea videri, eoq; suspecta esse. Maris pericula timere cepi in tanta pecunia regia in Italiam traicienda, & victore exercitu transportando. Postquam omnia secundo nauium cursu in Italiam peruenerunt, neque erat quòd vltrà precarer, illud optaui, vt cum ex summo retro volui fortuna conlisset, mutationem eius domus mea potius, quàm Respublica sentiret. Itaq; defunctam esse fortunam publicam mea tam insigni calamitate spero, quòd triumphus meus, velut ad ludibrium casuum humanorum duobus funeribus liberorum meorum est interpositus. Et cum ego & Perseus nunc nobilia maximè fortis mortalium exempla spectemur, ille qui ante se captiuos captiuus ipse duci liberos vidit, incolumes tamen eos habet: ego qui de illo triumphauit,

Pauli triumphus.

Deorum Pauli liberorum mors.

Pauli ad Quirites de rebus suis gestis oratio.

ab al-

ab alterius funere filij curru ex Capitolio ad alterum propè iam expirantem veni: neq; ex tanta stirpe liberum superest, qui L. Æmylij Pauli nomen ferat. Duos enim tanquam ex magna progenie liberorum in adoptionem datos, Cornelia & Fabia gens habet. Pauli in domo præter se nemo superest. Sed hanc cladem domus meæ, vestra felicitas & secunda fortuna publica consolatur. Hæc tanto dicta animo magis confudere audientium animos, quam si miserabiliter orbitatem suam deflendo locutus esset. C.

*Octavius triumphus
naualis.*

Octavius Calendis Decembribus de rege Perseo naualem triumphum egit. Is triumphus sine captiuis fuit, sine spolijs. Dedit socijs naualibus in singulos denarios septuagenos quinq;, gubernatoribus qui in nauib⁹ fuerant duplex, magistris nauium quadruplex. Senatus deinde habitus est: patres censuerunt vt Quintus Cassius Persea regem cum Alexandro filio Albam in custodiam duceret, comites, pecuniam, argentum, instrumentum quod haberet. Bitis regis Thracum filius cum obsidibus in custodiam Carseolos est missus. Cæteros captiuos, qui in triumpho ducti erant, in carcerem condi placuit. Paucos post dies quam hæc acta, legati ab Cotye rege Thracum venerunt, pecuniam ad redimendum filium aliosq; obsides apportantes. Eis in senatum introductis, & id ipsum argumenti prætentibus orationis, non sua voluntate Cotyn bello iuuisse Persea, quod obsides dare coactus esset: orantibusq; vt eos pretio, quantum ipsi statuissent patres, redimi paterentur: responsum ex autoritate senatus est, populum Romanum meminisse amicitiae, quæ cum Cotye maioribusq; eius & gente Thracum fuisset. obsides datos crimen, non criminis defensionem esse, cum Thracum genti ne quietus quidem Perseus, nedum bello Romano occupatus, timendus fuerit. Cæterum etsi Cotys Persei gratiam prætulisset amicitiae populi Romani, magis quid se dignum esset, quam quid merito eius fieri posset, æstimaturum: filium atq; obsides ei remissurum. Beneficia gratuita esse populi Romani: pretium eorum malle relinquere in accipientium animis, quam præsens exigere. Legati nominati, T. Quintius Flaminius, C. Licinius Nerua, M. Caninius Rebilus, qui obsides in Thraciam reducerent: & Thracibus munera data in singulos binum millium æris. Bitis cum cæteris obsidibus à Carseolis accersitus, ad patrem cum legatis missus. Naues regiae captæ de Macedonibus inustratæ antè magnitudinis, in campo Martio subductæ sunt. Hærente adhuc non in animis modo, sed penè in oculis memoria Macedonici

*Legati regis Thracum
Romam veniunt.*

triumphi, L. Anicius Quirinalib⁹ triumphauit de rege Gentio, Illyrijsq;. Similia omnia magis visa hominibus, quam paria: minor ipse imp. & nobilitate Anicius cum Æmylio, & iure imperij Prætor cum consule collatus: non Gentius Perseo, non Illyrij Macedonibus, non spolia spolijs, non pecunia pecuniæ, non dona donis comparari poterant. Itaq; sicut præfulgebat huic triumphus recens: ita apparebat ipsum per se intuentibus nequaquam esse contemnendum. Perdomuerat intra paucos dies terramq; ferocem, locisq; munitis fretam gentem Illyriorum: regem, regiamq; omnes stirpis ceperat: transtulit in triumphum multa militaria signa, spoliaq; alia & supellectilem regiam: auri viginti & septem, argenti decem & nouem pondos: denarium tria millia: & cxx. millia Illyrici argenti. Antecurram ducti Gentius rex cum coniuge & liberis, & Carauantius frater regis, & aliquot nobiles Illyrij. De præda militibus in singulos quadragenos quinos denarios, duplex centurioni, triplex equiti, socijs nominis Latini quantum ciuibus, & socijs naualibus dedit quantum militibus. Lætiior hunc triumphum est secutus miles, multisq; dux ipse carminibus celebratus, h. s. ducenties ex ea præda redactum esse, author est Antias, præter aurum argentumq; quod in ærarium sit latum: quod quia vnde redigi potuerit, non apparebat, authorem pro re posui. Rex Gentius cum liberis & coniuge & fratre Spoletium in custodiam ex Senatus consulto ductus, cæteri captiui Romæ in carcerem coniecti: recusantibusq; custodiam Spoletinis, Igituruium reges traducti. Reliquum ex Illyrico prædæ cccx. lembi erant: de Gentio rege captos eos Corcyreis & Apolloniatis & Dyrrachinis Q. Cassius ex senatus consulto tribuit. Consules eo anno agro tantum Ligurum populo,

*L. Anicij triumphus
de Gentio rege
Illyriorum.*

triumphi, L. Anicius Quirinalib⁹ triumphauit de rege Gentio, Illyrijsq;. Similia omnia magis visa hominibus, quam paria: minor ipse imp. & nobilitate Anicius cum Æmylio, & iure imperij Prætor cum consule collatus: non Gentius Perseo, non Illyrij Macedonibus, non spolia spolijs, non pecunia pecuniæ, non dona donis comparari poterant. Itaq; sicut præfulgebat huic triumphus recens: ita apparebat ipsum per se intuentibus nequaquam esse contemnendum. Perdomuerat intra paucos dies terramq; ferocem, locisq; munitis fretam gentem Illyriorum: regem, regiamq; omnes stirpis ceperat: transtulit in triumphum multa militaria signa, spoliaq; alia & supellectilem regiam: auri viginti & septem, argenti decem & nouem pondos: denarium tria millia: & cxx. millia Illyrici argenti. Antecurram ducti Gentius rex cum coniuge & liberis, & Carauantius frater regis, & aliquot nobiles Illyrij. De præda militibus in singulos quadragenos quinos denarios, duplex centurioni, triplex equiti, socijs nominis Latini quantum ciuibus, & socijs naualibus dedit quantum militibus. Lætiior hunc triumphum est secutus miles, multisq; dux ipse carminibus celebratus, h. s. ducenties ex ea præda redactum esse, author est Antias, præter aurum argentumq; quod in ærarium sit latum: quod quia vnde redigi potuerit, non apparebat, authorem pro re posui. Rex Gentius cum liberis & coniuge & fratre Spoletium in custodiam ex Senatus consulto ductus, cæteri captiui Romæ in carcerem coniecti: recusantibusq; custodiam Spoletinis, Igituruium reges traducti. Reliquum ex Illyrico prædæ cccx. lembi erant: de Gentio rege captos eos Corcyreis & Apolloniatis & Dyrrachinis Q. Cassius ex senatus consulto tribuit. Consules eo anno agro tantum Ligurum populo,

- A** pulato, cum hostes exercitus nunquam eduxissent, nulla re memorabili gesta, Romam ad magistratus subrogandos redierunt: & primo comitiali die consules crearunt, M. Claudium Marcellum, C. Sulpitium Gallum. Deinde prætores postero die, L. Liuium, L. Apuleium Saturninum, A. Licinium Neruam, P. Rutilium Caluum, P. Quintilium Varum, M. Fonteium. His prætoribus duæ urbanæ prouinciæ sunt decretæ, duæ Hispaniæ, Sicilia & Sardinia. Intercalatum eo anno: postridie Terminalia intercalares fuerunt. Augur eo anno mortuus est, C. Claudius: in eius locum augures legerunt T. Quintium Flamininum: & flamen Quirinalis mortuus, M. Fabius Pictor. Eo anno rex Prusias venit Romam cum filio Nicomede. Is magno comitatu urbem ingressus, ad forum à porta, tribunalque; Q. Cassij prætoris perrexit: concursuque; vndique; facto, deos qui urbem Romam incoherent, senatumque; & populum Romanum salutatam se dixit venisse: & gratulatum quod Persea Gentiumque; reges vicissent, Macedonibusque; & Illyrijs in deditiorem redactis, auxissent imperium. Cum prætor senatum ei, si velit, eo die daturum dixisset: biduum petijt, quo templa deum urbemque; & hospites amicosque; videret. Datus qui circumduceret eum L. Cornelius Scipio quaestor, qui & Capuam ei obuiam missus fuerat: & ædes, quæ ipsum comitesque; eius benignè reciperent, conductæ. Tertio post die senatum adit, gratulatus victoriam est: merita sua in eo bello commemorauit: petijt, vt votum sibi soluere, Romæ in Capitolio decem maiores hostias, & Prænesti vnâ Fortunæ liceret: ea vota pro victoria populi Romani esse. Et vt societas secum renouaretur: agerque; sibi de rege Antiocho captus, quem nulli datum à populo Romano Galli possiderent, daretur. Filium postremo Nicomedem senatui commendauit. Omnium qui in Macedonia imperatores fuerant, fauore est adiutus. Itaque; cætera quæ petebat concessa: de agro responsum est, legatos ad rem inspiciendam missuros. Si ager populi Romani fuisset, nec cuiquam datus esset, dignissimum eo dono Prusiam habituros esse. Si autem Antiochi non fuisset, eo ne populi quidem Romani factum apparere: aut si datus Gallis esset, ignoscere Prusiam debere, si ex nullius iniuria quidquam ei datum vellet populus Romanus. Ne quod datur quidem, gratum esse donum posse, quod eum qui det vbi vellet ablatum esse sciat. Facile Nicomedis commendationem accipere. Quanta cura regum amicorum liberos tueatur populus Romanus, documento Ptolemæum Ægypti regem esse. Cum hoc responso Prusias est dimissus. Munera ei ex festertijs iussa dari, & vasorum argenteorum pondus l. & filio regis Nicomedi ex ea summa munera dari censuerunt, ex qua Masgabæ filio regis Masanissæ data essent: & vt victimæ aliæque; quæ ad sacrificium pertinerent, seu Romæ, seu Prænesti immolare vellet, regi ex publico sicut magistratibus Romanis præberentur: & vt ex classe quæ Brundisij esset, naues longæ viginti assignarentur quibus vteretur: donec ad classem dono datam ei rex peruenisset. L. Cornelius Scipio ne ab eo abscederet, sumptumque; ipsi & comitibus præberet, donec nauem conscendissent. Mirè lætum & ea benignitate in se populi Romani regem fuisse, ferunt: munera sibi ipsum emisse: filium iussisse donum populi Romani accipere. Hæc de Prusia nostri scriptores. Polybius eum regem indignum maiestate nominis tanti tradit: pileatum capite raso obuiam ire legatis solitum, libertumque; se populi Romani ferre, & ideo insignia ordinis eius gerere. Romæ quoque; cum veniret in curiam, summis se, & osculo limen curiæ contigisse: & deos seruatores suos senatum appellasse: aliamque; orationem non tam honorificam audientibus, quam sibi deformem habuisse. Moratus circa urbem triginta haud amplius dies, in regnum est profectus.

A. 582.

Intercalares.

Prusias rex Romæ venit.

Prusias postulata.

Prusia assentatio.

F I N I S.

L. FLO-

1. 2. 3.

L. FLORI IN RELIQVOS TITI LIVII LIBROS, QUI DESIDERANTVR, EPITOME.

LIBRI XLVI.

EV MENES Rex Romam venit. qui, quia Macedonico bello se medium egerat, ne aut inimicus indicatus videretur, si exclusus esset, aut liberatus crimine, si admitteretur, in comitio lex lata est, ne cuiquam regi Romam venire liceret: Claudius Marcellus consul Alpinos Gallos, C. Sulpitius Gallos Ligures subegit. Legati Prusiae regis conquesti sunt de Eumene, quod fines suos depopularetur: dixeruntque, eum conspirasse cum Antiocho contra populum Romanum. Societas cum deprecantibus Rhodijs iuncta est. Lustrum à censoribus conditum est. Censa eo sunt civium capita CCCXXVII. millia, XXII. Princeps senatus lectus M. Aemilius Lepidus. Ptolemaeus Aegyptiorum rex à minore fratre è regno pulsus, missis ad eum legatis, in regnum restitutus est. Ariarathes Cappadociae rege mortuo, filius eius Ariarathes accepit regnum: & amicitiam per legatos cum populo Romano renouavit. Res praeterea aduersus Ligures, Corsos, & Lusitanos vario euentu gestas, & motus Syria mortuo Antiocho, qui filium Antiochum puerum admodum reliquerat, continet. Hunc Antiochum puerum cum Lysia tutore eius Demetrius, Seleuci filius, qui Romam obles missus fuerat, clam quia minime dimittebatur à Romanis, interemit: & ipse in regnum receptus. L. Aemilius Paulus, qui Perseum vicerat, mortuus, cuius tanta abstinentia fuit, vt cum ex Hispania & Macedonia maximas opes repulisset, vix ex auctione bonorum eius redactum sit, vnde dos uxori eius reddatur. Pomptinae paludes à Cornelio Cerhego consule, cui ea provincia euenerat, siccatae, agerque ex ijs factus.

LIBRI XLVII.

CN. Tremellio tribuno plebis multa dicta est, quod cum M. Aemilio Lepido pontifice maximo iniuriose conuenderat. Sacrorum quoque magistratum ius potentius fuit. Lex de ambitu lata. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt civium capita trecenta viginti octo millia, trecenta & quatuordecim. Et princeps senatus lectus Aemilius Lepidus. Inter Ptolemaeos fratres, qui dissidebant, sedus inter, vt alter in Aegyptum, alter Cyrenis regnaret. Ariarathes Cappadociae rex consilio Demetrii regis Syriae, & viribus pulsus regno, à senatu restitutus est. Missi à senatu legati, qui inter Masanissam & Carthaginienses de agro iudicarent. C. Martius consul aduersum Dalmatas parum prosperè primùm, postea feliciter pugnavit. cum quibus bello confligendi causa fuit, quod Illyricos populi Romani socios vastauerant. eandemque gentem Cornelius Nasica consul domuit. Q. Opimius consul transalpinos Ligures, qui Masanissam oppida Antipolim & Nicaam vastabant, subegit. Praeterea in Hispania à compluribus parum prosperè res gestas continet. Consules anno quingentesimo nonagesimo octavo ab vrbe condita magistratum, per actus comitijs, insequentibusque anni consulibus creatis, inire ceperunt. Mutandi comitia causa fuit, quod Hispani rebellabant. Legati ad disceptandum inter Masanissam & Carthaginienses missi, nuntiauerunt, vim naturalis materiae se Carthagine deprehendisse. Quidam praetores à prouincijs auaritia nomine accusati, & damnati sunt.

LIBRI XLVIII.

Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt civium capita trecenta viginti quatuor millia. Semina terrarum belli Punici referuntur. Cum in finibus Carthaginiensium maximus Numidarum exercitus, Archobarzane duce Syphacis nepote, diceretur esse, M. Porcius Cato iussit, vt Carthaginiensibus, qui exercitum specie contra Masanissam regem, sed reuera contra Romanos accitum in finibus haberent, bellum indiceretur, contradicente P. Cornelio Nasica, placuit legatos mitti Carthagine, qui specularentur, quid ageretur. Castigato senatu Carthaginiensium, quod contra sedus exercitum & nauales materias haberent, pacem inter Masanissam & eos facere voluerunt: Masanissam agro, de quo lis erat, cedente, sed Gisgo, Amilcaris filius, homo seditiosus, qui tunc in magistratu erat, cum senatus pariturum se iudicio legatorum dixisset, ita bellum aduersus Romanos suadendo concitauit: vt legatos, quo minus violarentur, fugae explicuerit. Id nuntiantes infestum iam senatui Carthaginiensibus, infestiores fecerunt. M. Porcius Cato funus mortui filij in praetura tenuissimo, vt valuit, (nam pauper erat) sumptu fecit. Andriacus, qui se Persei filium, regis quondam Macedoniae, ingenti asseueratione mentiretur, Romam missus. M. Aemilius Lepidus, qui princeps senatus ab sextis iam censoribus erat lectus, antequam exspiraret, praecipit filijs, lecto se strato sine linteis, sine purpura efferrent: in reliquum funus ne plus quam aris denos consumerent: imaginum specie, non sumptibus nobilitari maximorum virorum funera solere. De veneficijs quaesitum Publilia, & Licinia nobiles feminae, quae viros suos necasse in simulabantur, cognita causa, cum praetori praedes vadesque dedissent, cognatorum decreto necatae sunt. Gulussa Masanissae filius denunciavit Carthagine delectus agri, classem comparari, & haud dubium bellum strui. Cum Cato suaderet, vt ijs bellum indiceretur: P. Cornelio Nasica dicente nihil temere faciendum, placuit, decem mitti legatos exploratum. L. Licinius Lucullus, A. Posthumius Albinus consules cum delectum scire agerent, nec quemquam gratia dimitterent: à tribunis plebis, qui pro amicis suis vacationem impetrare non potuerunt, in carcerem coniecti sunt. Hispaniense bellum cum parum prosperè aliquoties gestum ita confudisset civitatem Romanam, vt ne ij quidem inuenirentur, qui aut tribunatum exciperent, aut legati ire vellent, P. Cornelius Aemilianus processit: & excepturum se militi genus, quodcumque imperatum esset, professus est, quo exemplo ad militandi studium omnes incitauit. L. Lucullus cos. cui Claudius Marcellus successerat, pacasse omnes Celtiberiae populos cum videretur:

F f s V accos,

Vaccos, Cantabros, et alias regiones, et iterum alias incognitas nationes in Hispania subegit. Ibi P. Cornelius Africanus Scipio Amyhanus, L. Pauli filius, Africani nepos, sed ad prius, procuratorem barbarum tribunus militum occidit: et in expugnatione captae urbis manus multo etiam periculum adijt. nam murum primus omnium transegit. Servius Sulpicius Galba praetor male aduersus Lusitanos pugnavit. Cum legati ex Africa cum Carthaginensium oratoribus, et Gullussa Masanissa filio redissent, dicerentque, et exercitum et classem Carthagine deprehendisse, perrogari sententiam placuit, Catone, et alijs principibus senatus iuadentibus ut in Africam confectum transportaretur exercitus. quia verò Cornelius Nasica dicebat, nondum sibi iustam causam belli videri placuit, ut bello desisteretur, si Carthaginenses classem exuissent, et exercitum dimisissent: si minus, proximi consules de bello Punico referrent. Cum locatum a censoribus theatrum extrueretur, P. Cornelio Nasica auctore, tanquam inutile, et nociturum publicis moribus, ex Senatusconsulto destructum est, populusque aliquandiu stans ludos spectavit. Carthaginensium aduersum fœdus bellum Masanissa intulerunt. Victi ab eo nonagesimum secundum annum habente, et sine pulpamine mandere, et gustare cibum tantummodo solito, insuper Romanum bellum meruerunt.

LIBRI XLIX.

Terrij Punici belli initium altero et sexcentesimo anno ab urbe condita, intra quintum annum, quam erat captum, consummatum omnino est. Inter M. Porcium Catonem, et Scipionem Nasicam, quorum alterum sapientissimum virum in ciuitate habebant, alter vir optimus a senatu iudicatus erat, diuersis certatim est sententij, Catone suadente bellum, et ut omnino deleteretur Carthago: Nasica dissuadente: placuit nihilominus, eo quod contra fœdus naues haberent, et extra fines exercitum duxissent, quodque socio populi Romani, et amico Masanissa arma intulissent, et quod filium eius Gullussam, qui cum legatis Romanis erat, in oppidum minimè recepissent, bellum ijs indica. Prius quam vlla copia in naues imponerentur, Vricenses legati Romam venerunt, se suaque omnia dedentes. Ea legatio, veluti maximum belli omen grata patribus, acerba Carthaginensibus fuit. Diti patri ludi ad Tarentum ex precepto librorum Sibyllinorum facti: qui anno primo primi Punici belli, quingentesimo et altero anno ab urbe condita facti erant. Legati triginta Romam venerunt, per quos Carthaginenses se dedebant. Catonis sententia periclitum, ut decreto perstaretur, et ut consules quamprimum proficiscerentur ad bellum. Qui ubi in Africam transierunt, acceptis, quos imperauerant, trecentis obsidibus, et armis, omnibusque instrumentis belli, si qua Carthagine erant: tunc cum ex autoritate patrum iuberent, ut in alio loco procul à mari decem milia passuum, nec minus remoto, oppidum facerent, indignitate rei ad bellandum Carthaginenses compulerunt. Obsideri, oppugnarique, capta est Carthago à L. Marcio, M. Manlio COS. In qua oppugnatione, cum neglectos ab vna parte muros duo tribuni temere cum cohortibus irrupissent, et ab oppidanis grauiter caderentur, à Scipione Africano expliciti sunt, per quem et castellum Romanorum, quod nocte oppugnabant, paucis equitibus inuadentibus liberatum est: castrisque, quae Carthaginenses omnibus copijs pariter ab urbe egressi oppugnabant, liberatis, in praecipuam gloriam tulit. Praeterea cum ab irrita oppugnatione Carthagine COS. (alter enim Romam ad comitia ierat) exercitum ducere aduersus Asdrubalem vellet, qui cum altera manu iniquè saltu insederat, suasisit primò consuli, ne tam iniquo loco confugeret. victus deinde complurium, qui et prudentiae eius, et virtuti inuidebant, sententij, et ipse saltum ingressus est, cumque, sicut praedixerat, fusus fugatusque, esset Romanus exercitus: et duae cohortes ab hoste obsiderentur, cum exiguis equitum turmis in saltum reuersus, liberauit eas, et incolumes reduxit. Quam virtutem eius et Cato vir promptioris multò ad vituperandum lingua, in senatu, sic prosecutus est, ut diceret: reliquos, qui in Africa militarent, vmbra militare: Scipionem vigore. Et populus Romanus eo fauore illum complexus est, ut comitijs coplari- nae eum tribus consulibus scriberent, cum hoc per artem minimè liceret. Cum L. Scribonius tribunus plebis rogationem promulgasset, ut Lusitani qui ex fœdere populo Romano dediti, à Sergio Galba in Galliam venissent, in libertatem restituerentur, M. Cato acerrimè suasisit, extat oratio in annalibus eius inclusa. Q. Fuluius nobilior etiam ab eo in senatu laceratus, respondit pro Galba, ipse quoque Galba cum se damnari videret, complexus duos filios praetextatos, et filium Caij Sulpitij, cuius tutor erat, ita miserabiliter pro se locutus est, ut rogatio antiquaretur. extant tres orationes eius: duae aduersum Libonem tribunum plebis, rogationesque eius habitae de Lusitanis, vna contra L. Cornelium Cerbegum, in qua Lusitanos propter sese castra habentes caecos fatetur: quod compertum habuerit, equo atque homine suo ritu immolari per speciem pacis adoriri exercitum suum in animo habuisse. Andrius quidam vltima sortis homo, Persei regis se filium ferens, et mutato nomine Philippus vocatus, cum ab urbe Roma quod illum Demetrius Syriae rex ob hoc ipsum mœdaciū miserat, clam profugisset, multis ad falsam eius famam velut ad veram euntibus, contracto exercitu, totam Macedoniam aut voluntate incolentium, aut armis occupauit. Fabulam autem huiusmodi finxit. Ex pellice se Perseo rege ortum, traditum educandum Cyrbesie cuidam esse, ut in belli casus, quod ille cum Romanis ageret, aliquot velut semen stirpis regiae extaret. Perseo demortuo, Adramiti se educatum usque ad duodecimum annum aetatis, patrem eum esse credentem, à quo educaretur, ignarum generis fuisse sui, affecto deinde eo, cum prope vitae finem vltimū esset, detectam tandem originem suam: falsaque matri libellum datum signo Persei regis signatum, quem sibi traderet, cum ad puberem aetatem venisset: obtestationesque vltimas adiecit, ut res in occulto ad id tempus seruaretur. pubescenti libellum tradidit: in quo relictis sibi duo thesauri à patre dicerentur. tum scientem mulierem subdititium se esse, veram stirpem ignoranti edidisse genus: atque obtestatam, ut prius quam ad Eumenem maneret res, Perseo inimicum, excederet ijs locis, ne interficeretur. eo se exterritum, simul sperantem aliquod auxilium à Demetrio, in Syria se contulisse: atque ibi primū quū ipse omnino esset, palam expromere ausiunt.

LIBRI L.

Thessalia, cum et illam inuadere armis, atque occupare Pseudophilippus vellet, per Romanorum legatos auxilijs Achaeorum defensa est. Prusias rex Bithyniae omnium humiliorum fautor, atque vitiatorum, à Nicomede filio adiuvante Atralo rege Pergami occisus est. Habebat alium filium, qui pro superiore ordine dentium enatum habuisse vnum os continens dicitur. Cum legatos ad pacem inter Nicomedem et Prusiam faciendā Romani misissent:

& vnus

et unus ex ijs caput multis cicatricibus sparsum haberet, alter pedibus eger esset, tertius ingenio socors haberetur: dixit Cato, eam legationem nec caput, nec pedes, nec cicatricibus habere. In Syria, qua eo tempore ex stirpe generis Persei regis Macedonum inertia scordiaq; similem Prusia regem habebat: iacente eo in ganeo & Iustris, Ammonius regnabat, per quem & amici omnes regis, & Laodice regina, & Antigonus Demetrii filius, occisi. Masanissa Numidia rex, maior nonaginta annis, vir insignis decessit. Inter cetera opera iuuenilia, qua ad ultimum edidit, adeo etiam versus in senectam viguit, ut post sextum & octogesimum annum genuerit unum filium. Inter tres liberos eius, maximum natu Mycipsam, Gulussam, & Manastabalem, qui etiam Graecis literis erat eruditus: P. Scipio Aemilianus, cum commune eis pater regnum reliquisset, & dividere eos arbitrio Scipionis iussisset, administrationem regni diuisit. Item Phania Himilconis praefecto equitum Carthaginensium, viro forti, & cuius opera praecipua Peni vtebantur fuisse, cum equitatu suo ad Romanos transire. Trium legatorum, qui ad Masanissam missi fuerant: Claudius Marcellus coorta tempestate studiis obrutus est. Carthaginenses Asdrubalem Masanissa nepotem, quem praeorem habebant, proditoris suspectum, in curia interemerunt, qua suspicio inde emanauit, quod propinquus esset Gulussa, auxilia Romanorum iuuantis. P. Scipio Aemilianus cum aedilitatem peteret, consul a populo dicitur, quoniam per decem annos consulem fieri minime licebat, cum maximo certamine suffragantibus plebeijs, & repugnantibus aliquantum patribus, legibus solutus, & consul creatus est. M. Aemilius nonnullas vrbes circumpositas Carthagini expugnauit. Pseudophilippus in Macedonia, caeso cum exercitu M. Iuuentio praetore, a Q. Caelio victus, captusq; est relictus Macedonia.

LIBRI LI.

Carthago viginti tria milia quidem passuum in circuitu labore maximo obfessa, & per partes capta est, primum a Mancino legato, deinde a Scipione consule, cui extra sortem provincia Africa data est. Carthaginenses portu nouo, quia vetus a Scipione erat obstructus factus, & contracta exiguo tempore ampla classe, nauali praelio infelicitate pugnaverunt. Asdrubalis quoq; eorum dux castra ad Nesentem oppidum loco difficillimo sita cum exercitu delata sunt a Scipione, qui tandem vrbes expugnauit septingentesimo anno, quam erat condita. Spoliorum maior pars Siculis, quibus oblata erant, reddita. Ultimo vrbis excidio cum se Asdrubal Scipioni dedisset, vxor eius, qua paucis ante diebus de marito minime impetrare poterat, ut ad victorem transfugeret, se flagrantis in medium vrbis incendium duobus cum liberis, ex arce praecipitauit. Scipio exemplo patris sui Aemilij Pauli, qui Macedoniam vicerat, ludos fecit, transfugas atq; fugitiuos bestijs obiecit. Belli Achaici semina referuntur haec: Qui legati populi Romani ab Achaicis pulsati sunt, Corinthum missi erant, ut eas ciuitates qua sub ditione Philippi fuerant, ab Achaico concilio fecernerent.

LIBRI LII.

Um Achaicis, qui in auxilium Baeotios & Chalcidenses habebant, Q. Caelius Metellus ad Thermopylas bello conflixit, quibus victis, dux eorum Critolaus veneno sibi mortem consciiuit, in cuius locum Drachus Achaici mortuus primus auctor ab Achaicis dux creatus, ad Isthmon a L. Mumio consule victus est, qui, omni Achaia in ditionem accepta, Corinthum ex Senatusconsulto diruit, quia ibi legati Romanorum violati erant. Theba quoq; & Chalcis, qua auxilio fuerant, diruta. Ipse L. Mumius se abstinentissimum virum egit, nec quicquam ex ijs opibus ornamenti qua praedius Corinthum habuit, in domum eius peruenit. L. Caelius Metellus de Andrisco triumphauit. P. Cornelius Africanus Scipio Aemilianus de Carthagine & Asdrubale. Viriatus primum in Hispania ex pastore venator, & ex venatore latro, mox iusti quoq; exercitus dux factus, vniuersam Lusitaniam occupauit. M. Vitellium praetorem, fuso eius exercitu, cepit, post quem C. Plautius praetor nihilo felicius rem gessit, tantumq; terrorem is hostis intulit, ut aduersus eum consulari opus esset & duce & exercitu. Praeterea motus Syriae, & bella inter reges gesta referuntur: Alexander homo ignotus, & incertae stirpis, occiso (sicut ante dictum est) Demetrio rege, in Syria regnabat, hunc Demetrius, Demetrii filius, qui a patre quondam ob incertos belli casus ablegatus in Gnidon fuerat, contempta scordia inertiaq; eius, adiuuante Ptolemao Aegypti rege, cuius filiam Cleopatram acceperat in matrimonium, bello interemit. Ptolemaeus in caput grauius vulneratus, inter curationem, dum ossa medici terebrare contendunt, expirauit, atq; in locum eius frater minor Ptolemaeus, qui Cyrenis regnabat, successit. Demetrius ob crudelitatem, quam per tormenta in suos exercebat, a Diodoro quodam vno ex subiectis, qui Alexandri filio bimulo admodum regnum afferebat, bello superatus, Seleuciam fugit. L. Mumius de Achaicis triumphauit, signa aerea, marmoreaq; & tabulas pictas in triumpho tulit.

LIBRI LIII.

P. Claudius consul Salassos, gentem alpinam, domuit. Alter Pseudophilippus in Macedonia a L. Tremelio quaestore cum exercitu casus est. Q. Caelius Metellus proconsul Celtiberos cecidit, a Q. Fabio proconsule pars maxima Lusitania, expugnatis multis vrribus, recepta est. C. Iulius senator Graecae res Romanas scripsit.

LIBRI LIIII.

Pompeius consul in Hispania Terrestinos subegit, cum eisdem quidem, & Numantinis pacem ob infirmitatem fecit. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita quadringenta viginti octo milia, trecenta quadraginta duo. Cum Macedonum legati conquestum venissent de D. Iunio Syllano praetore, quod acceptis pecunijs provinciam spoliasset: & senatus de querelis eorum vellet cognoscere: T. Manlius Torquatus, Syllani pater, petijt, impetravitq; ut sibi huiusmodi cognitio mandaretur, & domi causa cognita, filium condemnauit, abdicauitq; ac ne funeri quidem eius, cum suspendio vitam finisset, interfuit: sedensq; domi potestatem consultantibus ex itinere fecit. Q. Fabius proconsul, rebus in Hispania prosperè gestis labem impetuit, pace cum Viriato aequis conditionibus facta. Viriatus a proditoribus consilio Seruiliij Capionis interemptus est, & ab exercitu eius multum comploratus ac nobilissimè tumulatus, vir duxq; maximus per XIII. annos, quibus cum Romanis bellum gessit sequentibus superior.

Publio Cornelio Nasica, cui cognomen Scipioni fuit, ab irridendo Curiatio tribuno plebis impostum: & D. Iunio Bruto consulibus delectum habentibus in conspectu tyronum res saluberrimi exempli facta est. nam C. Marius accusatus est apud tribunos plebis, quod exercitum in Hispania deseruisset, damnatusque sub furca, diu virgis caesus est: & seferio nummo venit. Tribuni plebis quia non impetrarunt ut sibi denos, quos vellent, milites excimere liceret, consules in carcerem mitti iusserunt. Iunius Brutus consul in Hispania, ijs qui sub Viriato militauerant, agros, oppidumque dedit, quod Valentia vocatum est. M. Popilius à Numantinis, cum quibus pacem factam senatus irritam fieri censuerat, cum exercitu fusus, fugatusque. C. Hostilio Mancino consule sacrificante, pulli ex cauea euolauerunt, cõscendit: deinde in nauim, ut in Hispaniam proficisceretur, accidit: audiuit mane mane Mancine. Mancino auspicia tristia fuisse probatum est. victus enim à Numantinis, & castris exutus, cum spes nulla seruandi exercitus esset, pacem cum eis fecit in nominiosam, quam ratam esse senatus vexit. Triginta millia Romanorum à Numantinorum millibus quatuor victa erant. D. Iunius Lusitaniam urbium expugnationibus usque ad Oceanum perdomuit: & cum fluuium Obliuionem transire nollent, raptum signifero signum: ipse transfudit: & sic ut transferederentur persuasit. Alexandri filius rex Syriæ, decem annos admodum bene habens, à Diodoro, qui Triphon cognominabatur, tutore suo, per fraudem occisus est: corruptis quidam medicis, qui eum calculi dolore consumi ad populum mentiti, dum setant illi, occiderunt.

LIBRI LVI.

D Iunius Brutus in vltiore Hispania feliciter aduersus Gallicos pugnavit, dissimili euentu M. Amylium Lepidum proconsul aduersus Vaceos rem gessit: clademque similem Numantina passus est. Ad excolendum Numantini fœderis religione populum Mancinus, cum huius rei author fuisset: deditur Numantinis, minime est receptus. Lustrum à censoribus conditum est. Censuræ civium capita trecenta viginti tria millia. Fulvius Flaccus consul Vardeos in Illyrico subegit. M. Cæsonius prætor in Thracia cum Scordiscis prosperè pugnavit. Cum vitio ducum bellum Numantinum non sine publico pudore duraret, delatus est vltro Scipioni Africano à senatu populoque Romano consulatus: quem cum ille capere ob legem, quæ vetabat quæquam intra decem annos iterum consulem fieri licere, minime vellet: sicuti priori consulatu, legibus solutus est. Bellum seruile in Sicilia ortum, cum opprimi à prætoribus minime valuisset: C. Fulvius consuli mandatum est, cuius belli initium fuit Eunus seruus, natione Syrus, qui contracta agræstium, seruorum manu, & solus ergastulus, iusti exercitus numerum impleuit. Cleon quoque, alter seruus ad septuaginta millia seruorum contraxit: & copijs iunctis, contra populum Romanum, exercitumque eius bellum: sepe numero gesserunt.

LIBRI LVII.

Scipio Africanus Numantiam obsedit: & corruptum licentia luxuriarum exercitum, ad generosissimam militie disciplina reuocauit. omnia enim deliciarum instrumenta recidit: duo millia scortorum à castris reiecit. militem omnino in opere habuit: & triginta dierum frumentum ad septenos vallos ferre cogebat. agrè propter onus incedenti dicebat: Cum gladio te vallare scieris, vallum ferre desinito. Alij nimium paruum habiliter scutum ferenti, eum scutum amplius iusto ferro iussit, neque id se reprehendere: quoniam melius scuto, quam gladio vteretur. Quem militem extra ordinem d. prehendit, si Romanus esset, vitibus, si extraneus, virgis caecidit. Lumenta quidem omnia, ne exonerarent milites, vendidit: multoies contra hostium eruptiones feliciter pugnavit. Vacei obfessi, liberis & coniugibus trucidatis, ipse interemerunt. Scipio amplissima munera sibi ab Antiocho rege Syriæ missa, cum celare alijs imperatoribus regum munera mos esset, pro tribunali accepturum se esse dixit, eaque omnia referre quaestorem in publicas tabulas iussit, ex ijs viris fortibus munera se daturum. Cum vndique Numantiam obsidione clausisset, & oppressos fame videret vrgeri, hostes qui pabulatum exierant, vexit interimi: quod diceret, velocius eos absumpturos frumentum, quod haberent, si plures quidem fuissent.

LIBRI LVIII.

Tib. Sempronius Gracchus tribunus plebis, cum agraria legem ferret aduersus voluntatem senatus, & equestris ordinis, ne quis ex publico agro plus quam decem iugera possideret, in eum furorẽ exarsit, ut M. Octauio collega causam diuersæ partis defendenti potestatem lege lata abrogaret: seque & fratrem Gracchum, & C. Claudium socerum triumuiros ad diuidendum agrum crearet. Promulgauit & aliam legem Agrariam, qua si quis lauius agrum patefaceret, ut idem omnino triumuiri iudicarent quæ publicus ager, quæ priuatus esset. deinde cum minus agri esset, quam quod diuidi posset: sine offensa etiam plebis, quoniam eos ad cupiditatem amplam modò sperandi incitauerat, legem se promulgaturum ostendit, ob id, ut ijs qui Semproniale lege agrum accipere deberent, pecunia qua regis Attali fuisset, diuideretur. Heredem autem populum Romanum reliquerat Attalus, rex Pergami, Eumenis filius. Tot indignitatibus commotus grauius senatus, ante omnes C. Antonius consul, qui cum in senatu in Gracchum perorasset, raptus ab eo ad populum, delatusque plebi, rursus in eum pro rostris concionatus est. Cum iterum tribunus plebis creari vellet Gracchus, auctore P. Cornelio Nasica, in Capitolio à primatibus occisus est, idus primum fragmentis subleuatum: & inter alios, qui in eadem seditione occisi erant, in sepulchro est in flumẽ proiectus. Res præterea in Sicilia vario euentu aduersum fugitiuos gestas continet.

LIBRI LIX.

Numantini fame maxime coacti, ipse se per vias trucidauerunt. Captam urbem Scipio Africanus deleuit, & debeat triumphauit: quartodecimo anno post Carthaginem deletam. P. Atilius consul in Sicilia cum fugitiuis debellauit. Aristonicus, regis Eumenis filius, Asiam occupauit: cum testamento Attali regis legata populo Romano libera esse deberet. aduersus eum P. Licinius Crassus consul cum idem pontifex maximus esset: quod nunquam antea factum erat: extra Italiam profectus, præ alio victus, & interemptus est. M. Perpenna consul victum Aristonicum in deditioem

deditionem accepit. Q. Pompeius, & Q. Metellus, tunc primum uterque ex plebe censores facti. Lustrum à censoribus est conditum. Censa sunt capita CCCXIII. millia, & CCCXXIII. præter pupillos & viduas. Q. Metellus censor censuit, ut ducere uxores omnes omnino cogerentur liberorum creandorum causa. extat oratio eius, quam Augustus Cæsar, cum de maritandis ordinibus ageret, velut eo tempore scriptam in senatu recitavit. C. Atinius Labeo tribunus plebis Q. Metellum censorem, à quo in senatu legendo præteritus erat, de saxo deici iussit: quod ne fieret, ceteri trib. pleb. auxilio quam maxime fuerunt. Cum Carbo tribunus plebis rogationem tulisset, ut eundem tribunalum plebis quoties quidem vellet, creari liceret: rogationem eius P. Africanus gravissima oratione dissuasit. in qua dixit, T. Gracchum iure casum videri. Gracchus contra suasit rogationem: sed Scipio tenuit. Bella inter Antiochum regem Syriae, & Phraatem Partorum regem gesta, nec magis quietæ res Egypti referuntur. Ptolemaeus Evergetes cognominatus, ob nimiam eius crudelitatem suis inuisus, incensa à populo regia, clam in Cyprum profugit. & cum sorori eius Cleopatrae, quam eius virgine filia per vim compressa, & in matrimonium ducta, repudiaverat, regnum à populo datum esset, in senus filium, quem ex illa habebat, in Cypro occidit, caputque eius, & manus, & pedes matri misit. Seditiosos à tribunis Fulvio Flacco, & C. Graccho, & C. Carbone de agro diuidendo creatis excitatos. quibus cum P. Scipio Africanus aduersaretur fortisq; ac validus pridie domum se recepisset, mortuus in cubiculo inuentus est. Suspecta fuit, tanquam venenum ei dedisset, Sempronia uxor, hinc maxime, quod soror esset Gracchorum, cum quibus similtas Africanano fuerat, de morte tamen eius nulla quaestio acta. quo defuncto, seditiones triumvirales acrius exarserunt. C. Sempronius consul contra Lapidam primo rem male gessit, mox victoria cladem acceptam emendavit, virtute C. Iunij Bruti, eius qui Lusitaniam subegerat.

LIBRI LX.

Aurelius consul Sardos subegit. Fulvius Flaccus primus omnium Transalpinos Ligures bello domuit, missus in auxilium Massiliensibus aduersus Falanicos Gallos, qui populabantur fines Massiliensium. L. Optimus prætor Fregellano, qui desererat, in deditione accepit. Fregellas diruit. Pestilentia in Africa à maxima multitudine locustarum, & deinde necatarum strage fuisse traditur. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt civium capita CCCXC. millia, DCCXXXVI. C. Gracchus, Tyberij frater, tribunus plebis eloquentior quam frater, perniciosas aliquas leges tulit: inter quas frumentariam, ut semisse & tridente frumentum plebi daretur, alteram legem agrariam, quam frater eius tulerat: terram, qua equestrem ordinem cum senatu consentientem corruperat: (trecenti senatores erant, sexcenti equites) ut trecentis senatoribus admiscerentur, id est, ut equester ordo bis tantum virium in senatu haberet. & continuato in alterum annum tribunatu, legibus agrarijs latas effecit, ut complures colonie in Italia deducerentur. & una in solo diruta Carthaginis, quod ipse triumuir creatus, coloniam deduxit. Præterea res à Q. Metello consule aduersus Baleares gestas continet, quas Græci Gymnesias appellant, quia æstatem nudi exigant. Baleares à eodem missi appellati: vel à Bæleo Hercule comite ibi relicto tunc, cum Hercules ad Geryonem nauigaret. Motus quoque Syria referuntur, in quibus Cleopatra Demetrium virum suum, & Seleucum filium, multum indignata, quod occiso patre eius à se iniussu suo diadema sumpsisset, interemit.

LIBRI LXI.

Caius Sextius proconsul, victa Saluatorum gente, coloniam Aquas Sextias condidit, ob aquarum copiam & caliditas & frigiditas fontibus, atque à nomine suo ira appellatas. C. Cominius proconsul contra Allobroges ad oppidum Vindalium multum feliciter pugnavit. Quibus bellum inferendi causa fuit, quod Teutomalium Saluatorum regem fugientem recepissent, & omni ope iuissent, quodq; Heduarum agros, sociorum populi Romani vastauissent. C. Gracchus seditioso tribunatu actus, cum Auentinum armata quoque multitudine occupauisset, à L. Optimo consule ex Senatus consulto vocato ad arma populo pulsus, interemptus est, & cum eo Fulvius Flaccus socius eiusdem. Q. Fabius Maximus consul, Pauli nepos, aduersus Allobroges, & Biturum Aruernorum regem, feliciter pugnavit. Ex Biturici exercitu caesa millia hominum centum viginti. & cum ipse ad satis faciendum senatum Romam profectus esset, Albe custodiendus datus est, quia contra pacem videbatur, ut in Galliam remitteretur. Decretum quoque est, ut Congentiatius, filius eius, comprehensus Romam mitteretur. Allobroges in deditionem accepit. L. Optimus accusatus apud populum à Q. Decio tribuno plebis, quod indemnatos civis in carcerem coniecisset, liberatus est.

LIBRI LXII.

Cn. Marcius consul Sarmios gentem Alpinam expugnauit. Micipsa Numidarum rex mortuus, regnum tribus filiis reliquit, Adherbali, Hyempsali, & Iugurthæ fratris filio, quem in filium adoptauerat. L. Cecilius Metellus Dalmatas obsedit. Iugurtha Hyempsalem fratrem bello petijt, quem victum interemit. Adherbalem regno expulsi, qui à senatu restitutus est. L. Cecilius Metellus, Cn. Domitius Cenobarbus censores, duos & triginta senatu amouerunt. Præterea motus Syria regum continet.

LIBRI LXIII.

Cato Porcius consul in Thracia male aduersus Scordiscos pugnavit. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt civium capita CCCXCIII. millia, CCCXXXVI. Amylia, Iycinia, & Marcia virgines Vestales incesti damnatae sunt: idq; incestum quemadmodum commissum, deprehensum, & iudicatum sit, refertur. Cimbri gens vasta populabundi in Illyricum venerunt, ab ijs Papyrius Carbo consul cum exercitu susus est. L. Iulius Drusus consul aduersus Scordiscos, gentem à Gallis oriundam, in Thracia feliciter pugnavit, magnumq; honorem tulit.

LIBRI LXIII.

Adherbal bello petitus à Iugurtha, & in oppido Cirta obsessus, contra denuntiationem senatus ab eo occisus est. Ob hoc ipsi Iugurtha bellum indictum: idq; etiã Calpurnius Bestia consul gerere iussus pacem cum Iugurtha iniussu populi & senatus fecit. Iugurtha fide publica euocatus ad indicandos consiliorum ambores, quod multos pecuniam in

cunia in senatu corruptisse dicebatur, Romam venit: & propter eadem admiffam in regulum quendam nomine Mas-
suam, qui regnum eius populo Romano inuisi appetebat, interfecit, Romam cum periclitaretur, causam capitis di-
cere iussus, clam profugit, & discedens vrbe fertur dixisse: O vrbe venalem, & cito perituram, si emptorem inue-
nerit. C. Posthumius legatus infeliciter pralio aduersus Iugurtham gesto conflixit, pacemq; etiam multum ignomi-
nosam adiecit, quam quidem minime esse seruandam senatus censuit.

LIBRI LXV.

Q Cæcilius Metellus consul duobus pralijs Iugurtham fudit, & vniuersam Numidiam vastauit. M. Iunius
Syllanus consul aduersum Cimbro infeliciter pugnavit: legatis Cimbrorum sedem & agros, in quibus con-
siderent, postulanti bus senatus negavit. M. Minutius proconsul contra Thracas feliciter quidem pugnavit. L. Cas-
sius consul à Tigurinis Gallis, pago Helueticorum, qui à ciuitate secesserant, in finibus Allobrogum, cum exercitu ce-
sus est: milites qui ex ea clade superauerant, obsidibus datis, & dimidia rerum omnium parte, vt incolumes dimitte-
rentur, cum hostibus pacti sunt.

LIBRI LXVI.

Iugurtha pulsus à C. Mario ex Numidia, auxilio Bocchi Maurorum regis adiutus est, & cæsis pralio Bocchi
Iugurtha, copijs, nolente Boccho bellum infeliciter susceptum diutius sustinere, victus ab eo, & traditus Mario est: in
qua re præcipua opera L. Cornelij Syllæ, quaestoris Marij fuit.

LIBRI LXVII.

Aurelius Scavrus legatus consulis à Cimbris suso exercitu, captus est: & cum in consilium ab ijs euocatus de-
terreret eos, ne Alpes transirent Italiam petitori, eò quod diceret Romanos vinci minime posse, à Bolo rege
feroce iuvene occisus est. Ab ijsdem hostibus C. Manlius, & Q. Seruilius Cæpio proconsules victi pralio, castrisq; bi-
nus excuti sunt: octoginta millia militum occisa, calonum ac liciarum quadraginta millia. Secundum populi Romani
iustionem, Cæpionis, cuius temeritate clades accepta erat, damnata bona publicata sunt: primoq; post regem Tarquin-
ium imperium ei abrogatum. In triumpho C. Marij ductus ante currum eius Iugurtha cum duobus filijs, & in car-
cere necatus. Marius triumphali veste in senatum venit, quod nemo ante eum fecerat, eiq; propter Cimbrici belli mer-
itum continuatus per complures annos magistratus est: consulatu secundo & tertio absens consul creatus, quartum
consulatum distimulante captans consecutus est. C. Domitius pontifex maximus populi suffragio creatus est. Cim-
bri, vastatis omnibus qua circa Rhodanum & Pyrenæum sunt, per saltum in Hispaniam transfressi, ibiq; multa lo-
ca populati, à Celtiberis fugati sunt: reuer siq; in Galliam, bellicosos quidem se Teutbonis coniunxerunt.

LIBRI LXVIII.

Antonius prator in Sicilia maritimos prædones persecutus est. C. Marius cõsul summa vi oppugnata à Theu-
tonis & Ambronibus castra defendit, duobus deinde pralijs circa Aquas Sestias eos hostes deleuit, in quibus
castra traduntur hostium ducenta millia, capta nonaginta. Marius absens quintum consul creatus est, triumphum
oblatum, donec Cimbro vinceret, distulit. Cimbro repulso ab Alpibus fugatoq; Q. Cæculo proconsule, qui fauces Alp-
ium obsederat, & ad flumen Athesim castellum editum insederat, reliqueratq; vbi virtute sua explicata fugientem
proconsulem, exercitumq; prosecuti in Italiam traicissent, iunctis eiusdem Catuli & C. Marij exercitibus, pralio victi
sunt ab eis: in quo castra traduntur hominum centum quadraginta millia, capta sexaginta. Marius totius ciuitatis
consensu receptus, pro duobus triumphis qui offerebantur, vno contentus fuit. Primores ciuitatis, qui aliquantulum,
vt nouo homini ad tantos honores euecto, inuideant, conseruatam ab eo Rempublicam favebantur. P. Malleolus,
matre interempta, primus omnium insutus culleo, in mare præcipitatus est. Ancylia cum strepitu mota esse, ante-
quam Cimbricum bellum consummaretur, referuntur. Bella præterea inter Syria reges gesta continet.

LIBRI LXIX.

CN. Apuleius Saturninus adiuuante C. Mario, & per milites occiso A. Nonio competitore, tribunus plebis per
vim creatus, non minus violenter tribunatum, quam petierat, gessit, & cum legem Agrariam per vim tulisset,
Metello Numidico, eò quod in eam minime iurasset, diem dixit, qui cum à bonis ciuibus defenderetur, ne causa ma-
lorum certaminum esset, in voluntarium exilium Rhodum profectus est: ibiq; legendo, & audiendis magni viri
vacabat. Profecto C. Marius seditionis auctor, qui sextum quidem cõsulatum per tribus sparsa pecunia emerat, aqua
& igni inter dixit. Idem Apuleius Saturninus trib. pleb. C. Memmium candidatum consulatus petitorum, quem ma-
ximè aduersarium actionibus suis timebat, interemit, quibus rebus concitato quamplurimum in senatu in eius causam
& C. Marius homo mutabilis & varij consilij ingenijq; qui semper secundam fortunam transferat, cum eum tueri
minime posset, oppressus armis cum Glaucia Pr. & alijs eiusdem furoris socijs, à Rabirio quodam interfectus est. Q.
Cæcilius Metellus ab exilio, ingenti totius favore ciuitatis reductus est. M. Aquilius consul in Sicilia bellum seruile
concitatum confecit.

LIBRI LXX.

CN. M. Aquilius de pecunijs repetundis causam diceret, ipse rogare iudices noluit. M. Antonius, qui pro eo per-
corabat, tunicam à pectore eius discedit, vt honestas cicatrices ostenderet, quibus conspectis, indubitanter absolu-
tus est. Cicero eius rei solus auctor. Didius proconsul aduersum Celtiberos feliciter pugnavit. Ptolemaus Cyrena-
rum rex, cui cognomen Apionis fuit, mortuus heredem populum Romanum reliquit, & eius regni ciuitates se-
natus liberarum esse iussit. Ariobarzanes in regnum Cappadocia à L. Cornelio Sylla reductus est. Parthorum legati à
rege Arsace missi ad Syllam venerunt, vt amicitiam à P. R. peterent. P. Rutilius vir summae innocentie, qui legatus
C. Marij proconsulis à publicanorum iniurijs Asiam defenderat, iniussus equestri ordini, penes quem iudicia erant,
repetun-

repetundarum damnatus, in exilium missus est. C. Geminius prætor contra Thracas infeliciter pugnavit. Senatus eum impotentiam equestris ordinis in iudicijs excensurandis ferre nollet, omni vitio cepit, ut ad se iudicia transferrentur, sustinente causam eius M. Livio Druso tribuno plebis: qui, ut vires sibi acquireret, perniciosam se largitionis plebem concitavit. Præterea motus Syriæ regum continet.

LIBRI LXXI.

Marcus Livius Drusus tribunus plebis, ut maioribus viribus senatus causam susceptam tueretur, socios, & Italicos populos, spe civitatis Romanae sollicitavit: ipsi, adiuvantibus per vim legibus agrarijs frumentarijsq; legis, legem quoq; iudicalem tulit, ut æqua parte iudicia penes senatum & equestrum ordinem essent. Cum deinde promissa socijs civitas præstari non posset, irati Italici defectionem ceperunt agitare. eorum coitus, coniurationes, orationesq; in concilijs principum referuntur: propter quæ Livius Drusus etiam senatui iniussus factus, velut socialis belli auctor, incertum à quo, domi occisus est.

LIBRI LXXII.

Italici populi defecerunt, Picentes, Vestini, Marsi, Peligni, Marrucini, Lucani, Samnites: initio belli à Picentibus moti. Q. Servilius proconsul in oppido Asculo cum omnibus civibus Romanis, qui in oppido erant, occisus est: saga populis sumpsit. Servius Galba à Lucanis comprehensus, vnius fœminæ opera, ad quam diuertebatur, captivitate exemptus est. Esernia & Alba colonie ab Italicis obsessæ sunt. Auxilia deinde Latini nominis, externarumq; gentium missa populo Romano, & expeditiones inuicem, vrbiumq; expugnationes referuntur.

LIBRI LXXIII.

Livius Cæsar consul male adversus Samnites pugnavit. Nola colonia in potestatem Samnitium cum L. Posthumio prætore venit, qui interemptus est. Complures populi ad hostes defecerunt. Cum P. Rutilius consul pariter prosperè contra Marsos pugnavisset, & in prælio cecidisset, C. Marius legatus eius meliore quidem euentu cum hostibus conflavit. Servius Sulpitius Pelignos fudit. Q. Cæpio legatus Rutilij, cum obsessus prosperè in hostes erupisset, & ob eum successum æquatam ei cum C. Mario esset imperium, temerarius factus, & circumventus insidijs, suo exercitu cecidit. L. Cæsar Consul feliciter contra Samnites pugnavit. ob eam victoriam Romæ saga posita sunt. & ut varia belli fortuna esset, Esernia colonia cum M. Marcello in potestatem Samnitium venit. Sed & Marius prælio Marsos fudit: Firmio Asinio prætore Marrucinarum occiso, C. Cæcilius in Gallia transalpina Saluos rebelantes vicit.

LIBRI LXXIII.

Cn. Pompeius Picentes prælio fudit, & obsedit, propter quam victoriam Romæ prædixit, aliq; magistratum ornamenta & insignia sumpta sunt. C. Marius cum Marsis dubio euentu pugnavit. Libertini tum primum militare ceperunt. Curvilius Plotius legatus Umbros, L. Porcius prætor Marsos, cum vterq; populus defecisset, prælio vicerunt. Nicomedes in Bithynia, Ariobarzanes in Cappadocia regna reducti sunt. Cn. Pompeius consul Marsos acie vicit. Cum ære alieno oppressa esset civitas, A. Sempronius Asellus prætor, quoniam secundum debitores eius dicebat, ab ijs qui fœnerabantur, in foro occisus est. Præterea incursiones Thracum in Macedoniam, populationesq; continet.

LIBRI LXXV.

Aulus Posthumius Albinus legatus in obsidione castrorum hostilium cecidit. Sulpitius legatus, cum classi præfesset, in famis crimine proditoris, ab exercitu suo interfectus. L. Cornelius Sylla legatus Samnites prælio vicit, & bina castra eorum expugnavit. Cn. Pompeius Vestinos in deditionem accepit. L. Porcius consul rebus prosperè gestis, suisq; aliquoties Marsis, dum castra eorum expugnavit, cecidit. Eares hostibus victoriam eius prælii dedit. Cosconius & Lucius Samnites acie vicerunt, Marium Egnatium, nobilissimum hostium ducem occiderunt, compluraq; eorum oppida in deditionem ceperunt. L. Sylla Hirpinos domuit, Samnites multis prælijs fudit, aliquot populos recepit: quantisq; raro quisquam ante consulatum rebus gestis, ad petitionem consulatus Romam esse profectus.

LIBRI LXXVI.

Aulus Gabinus legatus, rebus adversum Lucanos prosperè gestis, multis oppidis expugnavit, in obsidione castrorum hostilium cecidit. Sulpitius legatus Marrucinos cecidit, vniuersamq; eam regionem recepit. Cn. Pompeius proconsul Vestinos & Pelignos in deditionem accepit. Marsi quoq; à L. Murena, & Cæcilio Pinna legatis aliquot prælijs fracti pacem petierunt. Asculum à C. Pompeio captum est, cæsis à Mamercio Æmylio legatis Italicis. Sylo Popedius, dux Marsorum, auctor huius rei, in prælio cecidit. Ariobarzanes Cappadocia, Nicomedes Bithyniæ regno à Mithridate Ponti rege pulsus sunt. Præterea incursiones Thracum in Macedoniam populationesq; continet.

LIBRI LXXVII.

Cum P. Sulpitius tribunus plebis auctore C. Mario, perniciosas leges promulgasset, ut exules reuocarentur, & noui ciues, libertiniqu; distribuarentur in tribus, & ut Marius adversus Mithridatem Ponti regem dux crearetur, & adversantibus consulibus Q. Pompeio, & L. Syllæ vim intulisset, occisusq; Pompeij consulis filio, genero Syllæ, L. Sylla consul cum exercitu in urbem venit, & adversus factionem Sulpitij & Marij in ipsa urbe pugnavit, eamq; expulit. ex quo duodecim à senatu hostes, inter quos C. Marius pater & filius iudicati sunt. P. Sulpitius cum in quadam villa lateret, indicio serui sui retractus & occisus est. Seruus, ut præmium promissum indicij haberet, manumissus est, & ob scelus domini proditi de saxo delectus est. C. Marius filius in Africam traiecit. C. Marius pater, cum in paludibus Minturnensium lateret, extractus est ab oppidanis, & cum ad occidendum eum missus seruus natione

Gallus maiestate tanti viri perterritus recessisset, impositus publice in nauim delatus est in Africam. L. Sylla ciuitatis statum ordinauit: exinde colonias deduxit. Q. Pompeius consilii ad accipiendum à Cn. Pompeio proconsule exercitum profectus, consilio eius occisus est. Mithridates Ponti rex Phrygia & Cappadocia occupatis, & pulso Aquilio legato, Phrygiam prouinciam populi Romani cum ingenti exercitu intrauit.

LIBRI LXXVIII.

Mithridates Asiam occupauit: Q. Oppium proconsulem, item Aquilium legatum in vincula coniecit: in iussuque eius quicquid ciuium Romanorum in Asia fuit, vno die trucidatum est. urbem Rhodum, quae sola in fide permanserat, oppugnauit: & aliquot praelii naualibus victus recessit. Archelans praefectus regis in Graeciam cum exercitu venit, Athenas occupauit. Praeterea trepidationem urbium insularumq; alijs ad Mithridatem, alijs ad populum Romanum ciuitates suas trabentibus, continet.

LIBRI LXXIX.

Cornelius Cinna cum perniciosas leges per vim ferret, pulsus urbe à Cn. Octauiio collega, cum Sextio tribuno plebis, imperioq; ei abrogato, corruptum Ap. Claudij exercitum in potestatem suam redegit, & bellum urbi intulit, accessit C. Mario cum alijs exulibus ex Africa. in quo bello duo fratres, alter ex Pompeij exercitu, alter ex Cinna, ignorantibus concurrerunt. & cum victor mortuum spoliaret, agnito fratre, ingenti lamentatione edita, rogo ei extructo ipse supra rogum se transfudit, & eodem igni consumptus est. Et cum opprimi inter initia potuisset, Cn. Pompeij fraude, qui veram partem fouendo, vires Cinna dedit, nec nisi profligatis optimatum rebus auxilium tulit, & consulis segnitie confirmati Cinna & Marius quatuor exercitijs, quorum duo Q. Sertorio & Carbone dati sunt, urbem circumdederunt. Ostiam coloniam Marius expugnauit, & crudeliter diripuit.

LIBRI LXXX.

Italicis populis à senatu ciuitas data est. Samnites, qui soli arma recipiebant, Cinna & Mario se coniunxerunt. Labijs Plaucius cum exercitu casus est. Cinna & Marius cum Carbone & Sertorio Ianiculum occupauerunt, & fugati ab Octauiio consule recesserunt. Marius Antium quidem, & Ariciam & Lauinium colonias deuastauit. Cum nulla omnino spes esset optimatibus resistendi propter segnitiam & perfidiam & ducum & militum, qui corrupti aut pu mare nolebant, aut ad diuersas partes transibant: Cinna & Marius in urbem recepti sunt, qui velut captam eam caedibus & rapinis vastarunt. Cn. Octauiio consule occiso, & omnibus aduersae partis nobilibus trucidatis, inter quos M. Antonio eloquentissimo viro, & C. Casare, quorum capita in Rostris posita sunt. Crassus filius ab equitibus Fimbria interemptus. pater Crassus, ne quid indignum virtute sua pateretur, gladio se transfixit. Et citra vlla comitia consules in sequentem annum se ipsos renunciauerunt, eodem die quo magistratum inierant. Marius Sex. Licinium senatorem de saxo deici iussit, editisq; multis sceleribus, Idibus Iulij decessit: vir, cuius si examinentur cum virtutibus vitia, haud facile sit dictum, virum bello melior, an pace perniciosior fuerit. adeo quam Rempublicam armatus seruauit, eam primo togatus omni genere fraudis, postremo armis hostiliter euerit.

LIBRI LXXXI.

Lycius Sylla Athenas, quas Archelans praefectus Mithridatis occuparat, circumfedit, & cum maximo labore expugnauit, urbi libertatem, & ciuibus quae habuerant reddidit. Magnesia, quae sola in Asia ciuitas in fide manserant, summa virtute aduersus Mithridatem defensa est. Praeterea à Thracibus in Macedonia gesta continet.

LIBRI LXXXII.

Sylla copias regis, quae Macedonia occupata in Thessaliam venerant, praelio vicit, caesis hostium centum millibus, castris quoque expugnatis, renouato deinde bello, iterum exercitum eius iudit ac deleuit. Archelans cum classe regia Sylla se tradidit. L. Valerius Flaccus consul collega Cinna missus, ut Sylla succederet, propter auaritiam inuisus exercitui suo, à C. Fimbria legato ipse, vltima audacie homine occisus est: & imperium ad Fimbriam translatum. Praeterea expugnata in Asia urbes à Mithridate, & crudeliter direpta prouincia, incurSIONESQUE Thracum in Macedonia referuntur.

LIBRI LXXXIII.

Caius Fimbria in Asia suis aliquot copijs Mithridatis, urbem Pergamum cepit, obsessumq; regem non absiuit multum quin caperet: urbem Ilion, quae se potestati Syllae referuabat, expugnauit ac deleuit, & magnam partem Asiae recepit. Sylla multis praelijs Thracas caecidit. Cum L. Cinna, & Cn. Papyrius Carbo à se ipsis consules per biennium creati, bellum contra Syllam pararent: effectum quidem est per L. Valerium Flaccum principem senatus, qui orationem in senatu habuit, & per eos qui concordiae studebant, ut legati ad Syllam de pace mitterentur. Cinna ab exercitu suo, quem inuitum cogeat naues conscendere, & aduersus Syllam proficisci, interemptus est. consulatum Carbo solus gessit. Sylla cum in Asiam traiecisset, pacem cum Mithridate fecit, ita ut bis cederet prouincijs: Asia, Bithynia, Cappadocia. Fimbria de ferus ab exercitu, qui ad Syllam transierat, ipse se percussit: impetravitq; à seruo, praebens ceruicem, ut se omnino interficeret.

LIBRI LXXXIIII.

Sylla legatis, qui à senatu missi erant, futurum se in potestate senatus respondit, si ciues qui à Cinna pulsati ad se confugerant, restituerentur, quae conditio cum iusta senatui videretur, per Carbonem factionemq; eius, cui bellum videbatur vitiosus, ne conueniret effectum est. Idem Carbo, cum ab omnibus oppidis Italiae colonijsq; obsides exigere vellet, ut fidem illorum contra Syllam obligaret, consensu senatus prohibitus est. Nouis ciuibus s. C. suffragium datum est.

est. Q. Metellus Pius, qui partes optimatum servavit erat, cum in Africa bellum moliretur, à C. Fabio prætoris pulsus est. Senatusque consultum per factionem Carbonis & Marianarum partium factum est, ut omnes ubique exercitus dimitterentur. Libertini in quinque & triginta tribus distributi sunt. Præterea belli apparatus contra Syllam, quod plurimum excitabatur, continet.

LIBRI LXXXV.

Sylla in Italiam cum exercitu traiecit, missisque legatis qui de pace agerent, & à consule Cn. Carbone, & C. Norbano violatis, eundem Norbanum prælio vicit. Et cum L. Scipionis alterius consulis, cum quo per omnia id egerat, ut pacem iungeret, nec potuerat, castra oppugnaturus esset, universus exercitus consulis sollicitatus per emissos à Sylla milites, signa ad Syllam transtulit. Scipio, cum interim posset, dimissus est. Cn. Pompeius, Cn. F. eius qui Asculum ceperat, conscripto quidem voluntariorum exercitu, cum tribus legionibus ad Syllam venerat, ad quem se nobilitas omnis conserbat, ut ut deserta urbe ad castra veniretur. Præterea expeditiones per universam Italiam utriusque partis ducum referuntur.

LIBRI LXXXVI.

Cum C. Marius, C. Marii filius consul ante annos viginti per vim creatus esse. C. Fabius in Africa propter crudelitatem & avaritiam in prætorio suo vivus exustus est. L. Philippus legatus Syllæ Sardiniam, Q. Antonio prætoris pulso & occiso, occupavit. Sylla cum Italicis populis, ne timeretur ab iis vel erepturus civitatem, & suffragij ius nuper datum, sed ad percussit, itemque ex fiducia iam certa victoria litigatores, à quibus adhibebantur vadimonia, Romam deserte iussit. Cum à parte diversa urbs adhuc teneretur, L. Damaspis prætor ex voluntate C. Marii consulis, cum senatum contraxisset, omnes, quæ in urbe erat, nobilitatem trucidavit, ex cuius quodam numero Q. Mutius Scauola, pontifex maximus fugiens, in vestibulo adis Vestæ occisus est. Præterea bellum à L. Murena adversus Mithridatem in Asia renovatum continet.

LIBRI LXXXVII.

Sylla C. Marium, exercitu suo delecto, ad Sacripontum, in oppido Præneste obsedit, urbem Romam ex inimicorum navibus recepit, Marium erumpere tentantem repulit. Præterea res à legatis eius eadem ubique fortuna partium gestas continet.

LIBRI LXXXVIII.

Sylla Carbonem, exercitu eius ad Clusium, ad Faentiam, Tidentiamque, caso, Italia expulit: cum Samnitibus, qui soli Italicorum populorum nondum arma deposuerant, iuxta urbem Romanam ante portam Collinam debellavit: recuperataque Republica pulcherrimam victoriam crudelitate, quanta in nullo homine unquam fuit, in quinavit. Octo milia deditorum in via publica trucidavit: tabulam proscriptionis posuit: urbem & universam Italiam caedibus replevit, inter quos omnes Prænestinos inermes interim iussit. Marium senatorij ordinis virum, cuius brachiisque fractis, auribus præsectis, & offosis oculis necavit. C. Marius Præneste obsessus à Lucretio Felice, Syllanarum partium viro, cum per cuniculum captaret euadere, septus ab exercitu, mortem sibi conscivit in ipso cuniculo, cum sentiret se euadere minime posse, cum Pontio Telesino fugæ comite stricto utringue gladio concurrat, quem cum occidisset, saucius à seruo impetravit, ut se occideret.

LIBRI LXXXIX.

Brutus à Cn. Papyrio Carbone, qui Corcyram appulerat, missus, naue piscatoria Libybat, ut exploraret, an ibi Pompeius esset, & circumventus à navibus, quas Pompeius miserat, in se mucrone verso ad transtrum navis obrutus corporis pondere, occubuit. Cn. Pompeius in Siciliam cum imperio à senatu missus, Cn. Carbonem, qui flens multibriter mortem tulit, captum occidit. Sylla dictator factus, quod nemo quidem unquam fecerat, cum fascibus viginti quatuor processit, rebusque novis Republicæ statum confirmavit, tribunorum plebis potestatem minuit, & omne ius legum ferendarum ademit: pontificum collegium amplavit, ut essent quindecim: senatum ex equestri ordine supplevit: proscriptionum liberis ius petendorum honorum eripuit, & bona eorum vendidit, ex quibus primo multa rapuit, redactum est sestertium ter milies, quingenties. Lucretium Fellicem consulatum contra voluntatem suam petere ausum, iussit interim in foro: & cum indignè ferret populus Romanus, concione vocata se iussisse dixit. Cn. Pompeius in Africa Cn. Domitium proscriptionum & Hieram regem Numidarum bellum molientes, victos incremavit: & quatuor & viginti annos natus adhuc eque Romanus, quod quidem nemini contigerat, ex Africa triumphavit. Cn. Norbanus consularis proscriptionum in urbe Rhodo, cum comprehenderetur, se ipse interemit. Nicellus ex proscriptionum vnus clam capite ad aperto, ad posticum adis Bastiæ uxoris cum accessisset, admissus minimè est, quia illum proscriptionum diceret, neque se transfodit, & sanguine suo foras uxoris respersit. Sylla Nolam in Samnio recepit, XLVII. legionem in agros captos deduxit, & eos iis diuisit. Volaterras, quod oppidum adhuc in armis erat, obsessum in deditionem accepit. Mitylenam quoque in Asia quæ sola urbs post victum Mithridatem arma retinebat, expugnata, diruta est.

LIBRI XC.

Sylla decessit, honosque ei à senatu habitus est, ut in campo Mario sepeliretur. M. Lepidus, cum à Sylla tentaret rescindere, bellum excitavit, & à Q. Catulo collega Italia pulsus est, & in Sardinia frustra bellum molitus perijt. M. Brutus, qui Cisalpinam Galliam tenebat, à Cn. Pompeio occisus est. Q. Seruilius proscriptionum in ulteriore Hispania ingens bellum excitavit. L. Manlius proconsul, M. Antonius legatus ab Hirtulcio questore prælio vicit. Præterea à P. Servilio proconsule adversus Cilicas res gestas continet.

CN. Pompeius cum adhuc quaestor esset, cum imperio consulari aduersus Sertorium missus est. Sertorius aliquot vrbes expugnauit, plurimasque ciuitates in potestatem suam redegit. Ap. Claudius proconsul Thracas pluribus praeficiis uicit. Q. Metellus proconsul L. Hirtilium, quaestorem Sertorii, omni cum exercitu cecidit.

L I B R I X C I I.

CN. Pompeius adhuc dubio euentu cum Sertorio pugnauit, ita ut singula ex utraque parte cornua uicerint. Q. Sertorius Metellum & Perpennam cum duobus exercitibus praeficiis fudit, cuius uictoria partem cupiens auferre Pompeius, parum prosperè pugnauit. obsessus deinde Calagurij Sertorius assiduis eruptionibus non leuiora damna obsidentibus tulit. Praeterea a Curione proconsule in Thracia res gestas aduersus Dardanos, & Q. Sertorii multa crudelia in suos facta continet, qui plurimos amicorum, & secum proscriptorum, crimine prodicionis insimulatos interemit.

L I B R I X C I I I.

Publius Seruilius proconsul in Cilicia Isauros domuit, & aliquot vrbes piratarum expugnauit. Nicomedes Bithyniae rex moriens populum Romanum fecit heredem, regnumque eius in prouincia formam redactum est. Mithridates, fadere cum Sertorio isto, bellum cum populo Romano intulit. Apparatus deinde regiarum copiarum pedestrium naualiumque, & occupata Bithynia. M. Aurelius Cotta consul ad Chalcedonem praeficiis a rege uictus est, rexque a Pompeio & Metello uictus: & ut contra Sertorium egerunt, qui omnibus belli militiaeque artibus par fuit, quos etiam ab obsidione Calagurij oppidi de pulsos, coegit diuersas regiones petere, Metellum praeficiis in Hispaniam, Pompeium Galliam.

L I B R I X C I I I I.

Lucius Lucullus consul aduersus Mithridatem equestribus praeficiis feliciter pugnauit: & expeditiones aliquot prosperas fecit, poscentesque pugnam milites a seditione inhiuit. Deiotarus Gallograeciae tetrarches, praeficiis Mithridatis bellum in Perygia mouentes cecidit. Praeterea res a Pompeio in Hispania contra Sertorium prosperè gestas continet.

L I B R I X C V.

Caius Curio proconsul Dardanos in Thracia domuit. Quatuor & septuaginta gladiatores Capuae ex ludo Lentuli profugerunt: & congregata seruorum & ergastulorum multitudine, Chryso & Spartaca ducibus bello ex-citato, Claudium Pulchrum legatum, & P. Varinum praetorem praeficiis uicerunt. L. Lucullus proconsul ad Cyzicum urbem exercitum Mithridatis fame ferroque deleuit, pulsumque a Bithynia regem varijs belli ac naufragiorum casibus fractum, coegit in Pontum profugere.

L I B R I X C V I.

Quintus Arrius praetor Corysum fugitiuorum ducem, cum viginti millibus hominum cecidit. C. Lentulus consul male aduersus Spartacum pugnauit. Ab eodem L. Gellius, & Q. Arrius praetor acie uicti sunt. Sertorius a M. Antonio, & M. Perpenna, & alijs coniuratis in conuiuio interfectus est, octauo ducatus sui anno, magnus dux, & aduersus duos imperatores, Pompeium & Metellum saepe par, ut frequentius uictor, ad ultimum desertus & proditiuus. Imperium partium ad Marium tralatum est, quem Cn. Pompeius uictum captumque interemit, ac recepit Hispanias decimo fere anno, quam ceptum est bellum. C. Cassius proconsul, Cn. Manlius praetor male aduersus Spartacum pugnauerunt, idque bellum M. Crasso praetori mandatum est.

L I B R I X C V I I.

Marcus Crassus praetor primum cum parte fugitiuorum, quae ex Gallis Germanisque constabat, feliciter pugnauit, caesis inimicorum triginta quinque millibus, & duce eorum Granico. Cum Spartaco deinde bellauit, caesis cum ipso millibus quadraginta. M. Antonius praetor bellum aduersus Cretenses parum prosperè gestum morte sua finiuit. M. Lucullus proconsul Thracas subegit. L. Lucullus in Ponto aduersus Mithridatem feliciter pugnauit, caesis hostium amplius quam sexaginta millibus. M. Crassus, & Cn. Pompeius consules facti sunt, ut Crassus ex praetura, sic Pompeius antequam quaesturam gereret, ex equite Romano, tribunitiam potestatem restituerunt. Iudicia quoque per M. Aurelium Cottam praetorem ad equites Romanos translata sunt. Mithridates desperatione rerum suarum coactus, ad Tigranem Armeniae regem confugit.

L I B R I X C V I I I.

Lachares filius Mithridatis, Bosphori rex, a L. Lucullo in amicitiam receptus est. C. Lentulus, & L. Gellius censores asperam censuram egerunt: quatuor & sexaginta senatu moris, a quibus Lustrum conditum est. Censura sunt ciuium capita CCCCL. millia. L. Metellus praetor in Cilicia aduersum piratas prosperè rem gessit. Templum Iouis in Capitolio, quod incendio consumptum erat, refectum a Q. Catulo dedicatum est. L. Lucullus in Armenia Mithridatem & Tigranem, & immensas utriusque regis copias multis certaminibus fudit. Q. Metellus proconsul, bello sibi aduersum Cretenses mandato, Cydoniam urbem obsedit. C. Triarius legatus Luculli aduersus Mithridatem parum prosperè pugnauit. Lucullum, ne persequeretur Mithridatem, ac Tigranem, summamque uictoriae imponderet, seditio militum tenuit, qui se qui nolebant: quia legiones Valeriana, impleta a se stipendia dicentes, Lucullum reliquerunt.

LIBRI XCIX.

Q Metellus proconsul Gnoson, & Lyctum & Cydoniam, & alias plurimas ciuitates expugnauit. L. Roscius tribunus plebis legem tulit, vt equitibus Romanis in theatro quatuordecim gradus proximi assignarentur. Cn. Pompeius lege ad populum lata persequi piratas iussus, qui commercium annonæ intercluserant, intra quadragesimum diem toto mari eos expulit. belloq; cum ijs in Cilicia confecto, acceptis in deditionem piratis, agros & vrbes dedit. Præterea res gestas à Q. Metello aduersus Cretenfes continet: & epistolas Metelli, & Cn. Pompeij inuicem missas. queritur Metellus gloriam rerum à se gestarum à Pompeio sublatam præteriri, qui in Cretam miserit legatum suum ad accipiendas vrbum deditiones. Pompeius Romæ rationem reddit, hoc se facere debuisse.

LIBRI C.

Caius Manilius tribunus plebis indignatione maxima nobilitatis legem tulit, vt Pompeio bellum Mithridaticum mandaretur. Concio eius bona. Q. Metellus per domitios Cretenfisibus, liberæ in id tempus insule leges dedit. Cn. Pompeius ad gerendum bellum aduersus Mithridatem profectus, cum rege Parthorum Phraate amicitiam renouauit: equestri prælio Mithridatem vicit. Præterea bellum inter Phraatem regem Parthorum, & Tigranem Armeniorum regem, ac demum inter filium Tigranem, patremq; gestum, continet.

LIBRI CI.

CN. Pompeius Mithridatem nocturno prælio victum cõegit Bosphorõ profugere. Tigranem in deditionem accepit, eiq; ademptis Syria, Phœnicia, & Cilicia, regnum Armenia restituit. Coniuratio eorum, qui in petitione consularis ambitus damnati erant, facta de interficiendis consulibus, oppressa est. Cn. Pompeius cum Mithridatem persequeretur, in vltimas ignotasq; gentes penetrauit: Iberes, Albanosq; qui transitum minime dabunt, prælio vicit. Præterea fugam Mithridatis per Colchos, Heniochosq; & res ab eo in Bosphoro gestas continet.

LIBRI CII.

CN. Pompeius in provincie formam Pontum redegit. Pharnaces filius Mithridatis bellum patri intulit, ab eo Mithridates obfessus in regia, cum veneno sumpto parum profecisset ad mortem, à milite Gallo, nomine Bithoco, à quo vt iuuaretur pecierat, interfectus est. Cn. Pompeius Iudæos subegit. sanum eorum Hierosolymæ inuolutum ante id tempus cepit. L. Catilina bis repulsam in petitione consularis passus, cum Lentulo præore & Cethego & pluribus alijs coniurauit, de cade consulum & senatus, incendijs vrbis, opprimenda Rep. exercitu quoq; in Hætruria comparato. Ea coniuratio industria M. Tullij Ciceronis eruta est. Catilina vrbe pulso: dereliquis coniuratis omnino sumptum supplicium est.

LIBRI CIII.

Catilina à C. Antonio proconsule cum exercitu casus. P. Clodius accusatus, quod in mulieris habitu sacrarium, in quod virum intrare nefas est, intrasset: cumq; uxorem Metelli Pontificis stuprauisset, absolutus. Cn. Pontinius prætor Allobroges, qui rebellauerant, ad Solonem domuit. P. Clodius ad plebem transijt. C. Cæsar Lusitanos subegit. eiq; consularis candidato, & captiue Rempublicam inuadere, conspiratio inter tres principes ciuitatis facta est. Cn. Pompeium, M. Crassum, & C. Cæsarem. Leges agraria à Cæsare consule cum maxima contentione, inuito senatu, ab altero consule M. Bibulo lata sunt. C. Antonius proconsul in Thracia parum prosperè rem gessit. M. Cicero lege à P. Clodio tribuno plebis lata, quod indemnatos cuius necauisset, in exilium missus est. Cæsar in provinciam Galliam profectus, Helueticos gentem vagam, domuit: qua sedem quaerens, per provinciam Cæsaris Narbonem iter facere volebat. Præterea sicut Galliarum continet. Pompeius de liberis Mithridatis, Tigrane & Tigranis filio triumphauit: Magnusq; à tota concione consalutatus est.

LIBRI CIIII.

Prima pars libri sicut Germaniæ, moresq; continet. C. Cæsar contra Germanos, qui Aruisto duce in Galliam descenderant, cum exercitum duceret, rogatus ab Heduis & Sequanis, quorum ager possidebatur: trepidationem militum propter metum nouorum hostium ortam allocutione exercitus inhibuit, & victos prælio Germanos Gallia omni expulit. M. Cicero, Pompeio inter alios orante, & T. Annio Milone tribuno plebis agente, ingenti gaudio senatus, ac vniuersæ Italiae ab exilio reductus est. Cn. Pompeio per quinquennium annonæ cura mandata est. Cæsar Ambianos, Suestiones, Viromandos, Atrebatos, Belgarum populos, quorum quidem maxima multitudo erat, prælio victos in deditionem accepit: ac deinde contra Nervios vnam harum ciuitatum cum maximo discrimine pugnauit, eamque gentem deleuit, que bellum gessit, donec ex sexaginta milibus armatorum trecenti superessent: ex nonaginta quinque senatoribus tres tantummodo euaderent. Lege lata de redigenda in provincie formam Cypro, & publicanda pecunia regia, C. Catoni administratio eiusdem rei mandata est. Ptolemaeus Aegypti rex ob iniurias, quas patiebatur, à suis regno pulsus Romam venit. C. Cæsar gentem Oceano inuictam, Venetos nauali prælio vicit. Præterea à legatis eius eadem fortuna res gestas continet.

LIBRI CV.

Cum C. Catonis tribuni plebis intercessionibus comitia tollerentur, senatus restem mutauit. M. Cato in petitione prætura, prælato Vatino, repulsam tulit. idem cum legem impediret, qua prouinciæ consulibus in quinquennium, Pompeio Hispaniæ, Crasso Syria & Parthicum bellum, Cæsari Galba & Germania dabantur, à C. Trebonio tribuno pleb. legis auctore in vincula ductus est. A. Gabinus proconsul Ptolemaum in regnum reduxit Aegypti.

periecto Archelao, quem sibi regem ascuerant. Caesar, victus Geryonibus, & in Gallia caesis, Rhenum transcendit, proximam partem Germaniae domuit, ac deinde Oceano in Britanniam, earum prosperè tempestatibus aduersis traiecit: iterumque parum feliciter, maximaque hominum multitudine caesa, reliquam partem insulae in potestatem redegit.

LIBRI CVI.

Iulia Caesaris filia, Pompeij vxor, decepsit, bonosque maximus ei à populo habitus est, ut in campo Martio sepeliretur. Gallorum multi populi, Ambiorige duce Eburonum defecerunt. à quibus Coitas, & T. Curunculeius legati Caesaris insidijs circumuenti, cum exercitu, cui praeerant, caesi sunt. & cum aliarum quoque legionum castra oppugnata maximo labore defensa essent, interque eos, qui in Treuiris praeerat, Q. Cicero, ab ipso Caesare hostes praelio fusi sunt. M. Crassus bellum Partibus illaturus, Euphrate fluum transiit. victusque praelio, in quo & filius eius cecidit, cum reliquis exercitus in collem recepisset, euocatus in colloquium ab hostibus, ut de pace acturus, quorum dux erat Surenas, comprehensus, & ne quid viuis pateretur, repugnans interemptus est, & ita periit.

LIBRI CVII.

C Caesar Treuiris in Gallia victis, iterum in Germaniam transit: nullosque ibi inueto hoste, reuersus in Galliam Eburones, & alias ciuitates, quae conspirauerant, vicit, & regem Ambiorigem in fuga persecutus. P. Clodij à T. Annio Milone, candidato consulatus, in Appia via ad Bouillas occisi corpus plebs in curia cremavit. Cum seditiones inter candidatos consulatus Hypseum Scipionem, & Milonem essent, qui armis ac vi contendebant: ad comprimendas eas, Cn. Pompeius legatus è senatu consul tertium factus est absens, & solus, quod nemini unquam contigit. Quaestione decreta de morte P. Clodij, Milo in iudicio damnatus in exilium actus est. Lex dicta est, ut ratio absentis Caesaris in petitione consulatus haberetur, inuito & contradicente M. Catone. Praeterea res gestas à C. Caesare aduersum Gallos, qui propè vniuersi Vercingetorige Arverno duce, defecerunt, & laboriosas obsidiones urbium continet: inter quas Aquarici Biturigum Gergouia Aruernorum.

LIBRI CVIII.

C Aius Caesar Gallos ad Alexiam vicit, omnesque Galliae ciuitates, quae in armis fuerant, in dedicatione accepit. C. Cassius quaestor M. Crassi Partibus, qui in Syriam transenderant, cecidit. In petitione consulatus M. Cato repulsus tulit, creatis Coss. Ser. Sulpitio, & M. Marcello. C. Caesar Bellouacos cum alijs Gallorum populis domuit. Praeterea contentiones inter Coss. de successore C. Caesari mittendo, agente in senatu M. Marcello consule, ut Caesar ad petitionem consulatus veniret, cum is, lege lata in id tempus consulatus, prouincias obtineret: resque à M. Bibulo gestas in Syria continet.

LIBRI CIX.

C Ausa ciuilium armorum, & initia referuntur, contentionesque de successore C. Caesari mittendo, cum se dimissurum exercitum negaret, nisi à Pompeio dimitteretur, & C. Curionis tribuni plebis primum aduersus Caesarem actionis continet. Cum senatus consultum factum esset, ut successor Caesaris omnino dimitteretur: M. Antonius, & Q. Cassio tribuni plebis, quoniam intercessionibus id senatus consultum impediebant, vrbe pulsus, mandatum à senatu consulibus, & Cn. Pompeio, ut viderent ne quid Respublicae detrimenti caperet. C. Caesar bello inimicos persecutus cum exercitu in Italia venit: Corfinium cum L. Domitio, & L. Lentulo cepit, eosque dimisit: Cn. Pompeium, vniuersosque eius partium Italia omnino expulit.

LIBRI CX.

C Aius Caesar Massiliam, quae portas ipsi clauserat, obsedit: & relictis in obsidione C. Trebonio, & D. Bruto, profectus in Hispaniam, L. Afranium, & C. Petreium legatos Cn. Pompeij, cum septem legionibus ad Ilerdam in dedicationem accepit, omnesque incolumes dimisit: Varrone quoque legato Pompeij cum exercitu in potestate sua redacto. Gaditanis ciuitate dedit. Massilienses duobus naualibus praelijs victi, post longam obsidionem in potestate Caesaris se permiserunt. C. Antonius legatus Caesaris male contra Pompeianos pugnavit, & in Myricis captus est in quo bello Opiategini transpadani Caesaris auxiliares raris sua ab hostilibus nauibus clausa, potius quam in potestatem inimicorum venirent, inter se concurrentes occubuerunt. C. Curio legatus Caesaris in Africa cum aduersus Pompeianorum partium ducem Varronem pugnasset, à Iuba rege Mauritaniae cum exercitu caesus est. C. Caesar in Graciam traiecit.

LIBRI CXI.

C aecilius Rufus praetor cum seditiones in vrbe quam maxime concitaret, nouarum tabularum spe plebs sollicitata, abrogato magistratu, pulsus vrbe, Miloni exuli, qui fugitiuorum exercitum contraxerat, se coniunxit. Interque cum bellum molirentur, intercepti sunt. Cleopatra Aegypti regina à Ptolemao fratre regno pulsa est. Propter Q. Catuli praetoris auaritia crudelitatemque, Cordubenses in Hispania cum duabus Varianis legionibus à partibus Caesaris descuerunt. Cn. Pompeius ad Brundisium obsessus à Caesare, & praesidijs eius cum magna clade diuersae partis expugnatis, obsidione liberatus, translato in Thessaliam bello, apud Pharsaliam acie victus est. Cicero in castris remansit, vir nihil minus quam ad bella natus, omnibusque aduersarum partium, qui se potestati victoris permiserunt, Caesar ignouit.

LIBRI CXII.

Trepidatio victarum partium per diuersas orbis terrarum partes, & fuga referuntur. Cn. Pompeius cum Egyptum petisset, iussu Ptolemaei regis pupilli, auctore Theodoro praepotore, cuius apud regem maxima erat auctoritas & Photino, occisus est ab Achilla, cui delegatum id facinus erat, in nauicula, antequam in terram exiret. Cornelia vxor, & Sex. Pompeius filius in Cyprum refugerunt. Caesar post tertium diem insecutus, cum ei Theodorus caput Pompeij, & annulum obtulisset, infensus est, & illacrymavit, sine periculo Alexandriam tumultuantem intrauit, Caesar dictator creatus. Cleopatram in regnum Aegypti reduxit, & inferentem bellum ipsidem auctoribus Ptolemaum, quibus Pompeium interfecerat, cum maximo suo discrimine vicit. Ptolemaeo, dum fugit, in Nilo nauicula subiecit. Praeterea laboriosum M. Catonis in Africa, per deserta cum legionibus iter: & bellum à Cn. Domitio contra Phraatem Partium prospere gestum continet.

L I B R I C X I I I.

Confirmatis in Africa Pompeianis partibus earum imperiū P. Scipioni delatum est, Matonie, cui ex a quo deferretur imperiū, cedente. Et cum de diruendis urbe Vtica propter fauorem ciuitatis eius in Caesarem deliberaretur, idq̄ ne fieret, M. Cato tenuisset: Iuba suadente, vt dirueretur, tutela eius, & custodia mandata est Catoni. Pompeij Magni filius in Hispania contractis viribus, quartū ducatum nec Afranius, nec Petreius excipere volebant, bellum aduersus Caesarē renouauit. Pharnaces Mithridatis filius, rex Ponti, sine ulla belli mora victus est. Cum seditiones Roma à P. Dolabella tribuno pleb. legē ferente de nouis tabulis, excitata essent, & ex ea causa plebs tumultuaretur, inductis à M. Antonio magistro equitū in urbem militibus, octingenti è plebe cæsi sunt. Caesar veteranis cum seditione missionem postulantiibus dedit. & cum in Africam traiecisset, contra copias Iubæ regis cū discrimine maximo pugnavit.

L I B R I C X I I I I.

Bellū in Syria Cecilius Bassus eques Romanus Pompeianarum partiū excitauit, & relicto à regione Sexto Cesare, qui ad Bassum transierat: occisq̄, eo, Caesar Scipionem prætorem, Afraniū, Iubamq̄, vicit ad Tapsum, castris eorū expugnatis. Cato audita re eum se percussisset Vtica, & interueniente filio curaretur, inter ipsam curationem rescisso vulnere exspirauit, anno ætatis quadragesimo nono. Petreius Iubæ, eq̄, interemit. P. Scipio in naue circumuectus, honestæ morti vocem quoq̄, adiecit. quærentibus enim hostibus imperatorē, dixit, Imperator bene se habet. Faustus & Afranius occisi: Catonis filio venia data. Brutus legatus Caesaris in Gallia Bellouacos rebellantes vicit.

L I B R I C X V.

Cæsar quatuor triumphos duxit: ex Gallia, ex Egipto, ex Ponto, & Africa. epulum, & omnis generis spectacula edidit. M. Marcello consulari, senatu rogante, concessit reditum. qui Marcellus beneficio eius frui minimè potuit, à P. Magio Chilone cliente suo Athenis occisus. Et censum egit, quo censa sunt ciuium capita centū quinquaginta millia. profectus in Hispaniam contra Sex. Pompeium, vtrinq̄, multis expeditionibus factis, & aliquot urbibus expugnatis, summam victoriam cum maximo discrimine ad Mundam urbem consecutus est. Pompeius Sex. effugit.

L I B R I C X V I.

Caius Cæsar ex Hispania quintū triumphū egit. & cum multi, quàm maximiq̄, honores ei à senatu decreti essent, inter quos, vt pater patrie appelleretur, & sacrosanctus, ac dictator in perpetuū esset, inuidia causam aduersus eum præstitere, quòd senatui deferenti hos honores, cum ante adem Veneris genitricis federet, minimè assurrexit: & quòd M. Antonio consule collega suo inter Lupercos currente diadema capiti suo impositū in sella reposuit: & quòd Epidio Marullo, & Cesario Flauo tribunis plebis inuidiam ei tanquam regnū affectanti mouentibus, potestas abrogata est. Ex ijs causis conspiratione in eum facta: cuius capita fuerunt, M. Brutus, & C. Trebonius, & C. Casius, & ex Caesaris partibus D. Brutus, in curia Pompeij occisus est viginti tribus vulneribus, occupatūq̄, ab interfectoribus eius Capitolii. Oblivione deinde cadis eius à senatu decreta, obsidibus Antonij & Lepidi liberis acceptis, coniurati à Capitolio descenderūt. Testamento Caesaris hæres ex parte dimidia institutus C. Octavius ex sorore nepos, & in nomen adoptatus est. Caesaris corpus cum in campū Martiū ferretur, à plebe ante rostra crematum est. Dictaturæ honos in perpetuū sublatus est. Chamaces humilissimæ sortis homo, qui se C. Marij filium ferebat, cum apud credulam plebem seditiones moueret, interfectus est.

L I B R I C X V I I.

Caius Octavius Romam ex Epiro venit, eò enim illū Cæsar præmiserat, bellū in Macedonia gesturus, omnibusq̄ prosperis exceptus, etiam nomen Caesaris sumpsit: in confusione rerū, ac tumultu Lepidū pontificem maximum interemit. Sed M. Antonius C. O. S. cum impotenter dominaretur, legemq̄, de provinciarum permutatione tulisset per vim, & Cæsarē quoq̄, potentem, vsibi aduersum auunculi percussores adesset, magnis iniurijs affecti. Cæsar, vt sibi & Republicæ vires contra eū paraturus, deductos in colonias veteranos excitauit. Legiones quoq̄, quarta & Marcia signa ab Antonio Cesare in tulere: deinde plures seuitia M. Antonij passim in castris suis trucidati, quia & suspecti erant, & ad Cesarem descuerunt. D. Brutus, vt petenti Cisalpinam Galliam Antonio obsteret, Mutinam cū exercitu occupauit. Prætereà discursus vtriusq̄, partis virorum ad accipiendas provincias, apparatusq̄, belli continet.

L I B R I C X V I I I.

Marcus Brutus in Græcia sub præextu Republicæ, & suscepti contra M. Antonij belli, exercitū, cui Vatinius præerat, cū provincia in potestatem suam redegit. C. Casari qui primus Republicæ arma sumpsit pro populo Romano, imperiū à senatu datum est, cum consularibus ornamentis, adiectumq̄, vt senator esset. M. Antonius D. Brutum Mutinæ obsedit: missiq̄, ad eum legati à senatu de pace, partū ad eam componendam voluerunt. Populus Romanus sagax, sumpsit. Brutus in Epiro C. Antonium prætorem cum exercitu potestati suæ subegit.

L I B R I C X I X.

Caius Trebonius in Asia fraude P. Dolabella occisus est. ob id facinus Dolabella à senatu hostis iudicatus est. Cum Pansa C. O. S. malè aduersus Antonij pugnasset. A. Hircius C. O. S. cum exercitu superueniens, fisis M. Antonij copijs fortunam vtriusq̄, partis aequauit. Vicit deinde ab Hirccio & Casare Antonius in Gallia confugit, & M. Lepidū cum legionibus, quæ sub ipso erant, sibi iunxit: hostisq̄, à senatu cum omnibus, qui intra præsidia eius erant, iudicatus est. A. Hircius, qui post victoriam ipse in inimicorū castris ceciderat, & L. Pansa è vulnere, quòd in aduerso prælio exceperat, defunctus, in Campo Martio sepulsi sunt. Aduersus C. Caesarē, qui solus è tribus ducibus supererat, parū gratus senatus fuit, qui D. Bruto obsidione Mutinensi à Casare liberato, honore triumpho decreto, Caesaris militūq̄, eius mentione non satis gratam habuit: ob quæ C. Cæsar reconciliata per M. Lepidū cum M. Antonio gratia, Romā cum exercitu venit, & percussis aduentu eius ijs qui in eum iniqui erant, cum annos XVIII. haberet, cof. creatus est.

CÆsar COS legem tulit de questione habēda in eos, quorum op̄ra pater occisus esset. postulatiq̄, ea lege M. Brutus, C. Cassius, D. Brutus absentes donati sunt. Cum M. Antonio vires Asinius quoq̄, Pollio, & Munacius Plācus cum exercitibus suis adiuncti ampliasent, & D. Brutus cui senatus vt persequeretur Antonium, mādauit, relictus à legionibus suis profugisset, iussu Antonij, in cuius potestate venerat, à Capeno Sequano interceptus est. C. Cæsar pacem cum Antonio & Lepido fecit, ita, vt tres viri Reipublica constitucndæ quidem per quinque menses præessent. ipse Lepidus & Antonius statuerunt, vt suos quisq̄, inimicos proscriberēt. in qua proscriptione plurimi equites, CXXX. senatorum nomina fuerant, & inter eos L. Pauli fratris M. Lepidi, & L. Cæsaris Antonij auunculi. M. Ciceroni, cuius occisi à Popilio legionario milite, cum haberet annos LXIII. caput quoq̄, cum manu dextra in rostris positum est. Præterea res à M. Bruto in Græcia gestas cōtinet.

LIBRI CXXI.

Cassius, cui mandatum à senatu erat, vt Dolabellam inimicum iudicatū bello persequeretur: auctoritate Reipublica adiutus, Syriam cum tribus exercitibus, qui in eadem prouincia erant, in potestatem suā redegit. Dolabellam in vrbe Laodicea obsessum mori coegit. M. quoq̄, Bruti iussu C. Antonius captus, occisus est.

LIBRI CXXII.

Marcus Brutus aduersus Thracas parū prosperè rem gessit, omnibusq̄, transmarinis prouincijs, exercitibusq̄, in potestatem eius & C. Cassij redactis, coierunt Smyrnæ vtreq̄, ad ordinanda futuri belli consilia. N. Messallæ Publicolam fratrem iunctum communi consilio condemnauerunt.

LIBRI CXXIII.

Sex Pompeius, Magni filius, lectis ex Epiro proscriptis ac fugitiuis, cum exercitu diu sine ulla loci cuiusquā possessione prædatus in mari, Messanam oppidum in Sicilia primum, deinde totam prouinciam occupauit: occisq̄, à Pompeio A. Bithynico præatore, Saluidienum legatum Cæsaris nauali prælio vicit. Cæsar & Antonius cū exercitibus in Græciam traiecerunt, bellum cōtra Brutum & Cassium gesturi. Q. Cornificius in Africa T. Sextum Cassianarum partium ducem, prælio vicit.

LIBRI CXXIIII.

Caius Cæsar, & Antonius, apud Philippos vario euentu contra Brutū & Cassium pugnauerunt: ita vt vtriusq̄, dexter a cornua vicerint, & castra quoq̄, vtinq̄, ab ijs qui vicerant expugnarentur. Sed inaequalem fortunā partium mors quidem Cassij fecit, qui cum in eo cornu fuisset quod pulsū erat, totum exercitum fusum ratus, mortē sibi consciiuit. Altero deinde prælio victus M. Brutus, & ipse vitam finiuit, exorato Seratone fugæ comite, vt sibi gladiū adijceret, annorum erat circiter ætatis XL. Inter quos Q. Hortensius occisus est.

LIBRI CXXV.

Caius Cæsar, relicto Antonio (transmarinæ prouinciæ ex parte imperiū ei cessit) reuersus in Italiam, veteranis agros diuisit, seditiones exercitus sui, quas corrupti à Fulvia M. Antonij vxore milites contra imperatorē suū concitauerant, cum grandi periculo inhibuit. L. Antonius COS. M. Antonij frater, eadem Fulvia cōsultente, bellum Cæsari intulit: receptis in partes suas populis, quorum agri veteranis assignati erant: & M. Lepido, qui custodiæ vrbis cum exercitu præerat, scisso, hostiliter in vrbem irrupit.

LIBRI CXXVI.

Caius Cæsar, cum esset annorum XXXIII. obsessum in oppido Perugia L. Antonium, conatumq̄, aliquoties erumpere, & repulsū fame coegit in deditionem venire: ipsiq̄, & omnibus quidem militibus eius ignouit. Perusiam diruit, redactis in potestatem suam omnibus diuersæ partis exercitibus, bellum cōtra vllum sanguinem confecit.

LIBRI CXXVII.

Parthi Labieno, qui Pompeianarum partium fuerat, duce, in Syriā irruerunt: victosq̄, Didio Saxa, M. Antonij legato, vniuersam eam prouinciam occupauerunt. M. Antonius cum ad bellū contra Cæsarem gerendum incitaretur, vxore Fulvia dimissa, ne concordia ductū obstaret: pace facta cum Cæsare, sororem eius Octauiam in matrimonium duxit. Q. Saluidienum consilia nefaria contra Cæsarem molitum, indicio suo detexit: isq̄, damnatus, mortem sibi consciiuit. P. Ventidius Antonij legatus Parthos prælio victos Syria expulit: Labieno eorum duce occiso. Cum vicinus Italia hostis Sex. Pompeius Siciliam teneret, & annonæ commeatū impediret: cum eo postulatam pacem Cæsar & Antonius quidam fecerunt, ita vt Siciliam prouinciam haberet. Præterea motus Africa, & bella gesta continet.

LIBRI CXXVIII.

Cum Sex. Pompeius rursum latrocinijs mare infestum redderet: nec pacem, quam acceperat, præstaret: Cæsar necessario bello contra eum suscepto, duobus naualibus prælijs dubio euento pugnavit. L. Ventidius legatus M. Antonij Parthos in Syria vicit, regemq̄, eorum interemit. Iudeorum quoq̄, legati ab Antonio intercepti sunt. Præterea belli Siculi apparatus continet.

LIBRI CXXIX.

Adversus Sex. Pompeium vario euentu naualibus certaminibus pugnatum est: ita vt duarum classium, Cæsaris altera, cui Agrippa præerat, vinceret: altera, quā Cæsar duxerat, deleta, exposita in terrā, in quā maximè periculo essent, victus deinde Pompeius in Siciliam profugit. M. Lepidus, ex Africa velut ad societate belli contra Sex. Pompeiū à Cæsare gerendi traiecerat: ei bellum cum Cæsare quoq̄, inferret, relictus ab exercitu, abrogato triumuiratus honore, vitam impetrauit. M. Agrippa nauali corona à Cæsare donatus est, qui honos nemini ante eum habitus est.

LIBRI CXXX.

Marcus Antonius, dum cum Cleopatra luxuriaretur, Mediam provinciam ingressus, bellum cum legionibus ^{XXVIII.} & ^{XVI.} millibus equitum, Parthos intulit, & cum duabus legionibus amissis, nullare prosperè cedente retrò rediret, infectus subinde Parthis, & ingenti trepidatione, & magno totius exercitus periculo, in Armeniã reuersus est, ^{XXI.} die trecenta millia fuga emensus, circa octo millia hominum tempestatibus amisit, tempestates quoq; infestas super infeliciter susceptum Parthicum bellum culpa sua passus est: quia hyemare in Armenia nolebat, dum ad Cleopatram festinat.

LIBRI CXXXI.

Sex Pompeius, cum in fidem M. Antonij veniret, bellũ aduersus eum in Asia moliens, à legatis eius oppressus est. Cæsar seditionem veteranorum cum magna pernicie motam inhibuit: Iapidas, Dalmatas, & Pannonios subegit. Antonius Artavasdem Armenia regem fide data per ductum in vincula conijci iussit, regnumq; Armenia filio suo ex Cleopatra nato dedit: quam vxoris loco iam pridem captus amore eius habere ceperat.

LIBRI CXXXII.

Caius Cæsar in Illyrico Dalmatas domuit. Cum M. Antonius ob amorem Cleopatræ, ex qua duos filios habebat: Philadelphum, & Alexandrum, neq; in urbem venire vellet, neq; finito eius tempore triumphatus imperium deponere, bellumq; moliretur, quod urbi I. alieq; inferret, ingentibus tã navalibus, quàm terrestribus copijs ob hoc contractis, remissiq; Octauiæ sorori Cæsaris repudio, Cæsar in Epirũ cum exercitu traiecit. Pugna deinde nauales, & prælia equestria secunda Cæsaris referuntur.

LIBRI CXXXIII.

MAntonius ad Actium classe victus, Alexandriam profugit, obsessusq; à Cæsare in ultima rerũ desperatione, præcipue occisa Cleopatra falso rumore impulsus, seipse interemit, Cæsaris Alexandria in potestate redacta. Cleopatra, ne in arbitrium victoris veniret, voluntaria morte occubuit. In urbem reuersus, tres triumphos egit, unũ ex Illyrico, alterũ ex Actiaca victoria, tertium ex Cleopatra: imposito fine ciuilibus bellis altero & trigesimo anno M. Lepidus, qui Lepidi iriunviri fuerat filius, cõuratione contra Cæsarem facta, bellum moliens, oppressus & occisus est.

LIBRI CXXXIII.

Cæsar rebus compositis, & omnibus provincijs in certã formam redactis, Augustus quoq; cognominatus est: & mensis Sextilis in honorẽ eius appellatus est. Cum ille conuentũ Narbonæ egit, census à tribus Gallijs, quas Cæsar pater vicerat, actus. Bellum contra Bastarnas, & Mæsos, & alias gentes, à M. Crasso refertur.

LIBRI CXXXV.

Bellũ à M. Crasso aduersus Thracas, & à Cæsare aduersus Hispanos gestũ refertur. & Salasti, gẽtes alpinae, perdomiti.

LIBRI CXXXVI.

Rhetia à Tyberio Nerone, & Drus Cæsaris priuigno, domita: Agrippa Cæsaris gener mortuus, & à Druso census actus est.

LIBRI CXXXVII.

Cluitates Germanicæ cis Rhenum, & trans Rhenum posita oppugnantur à Druso: & tumultus, qui ob cõsum exortus in Gallia erat, compositus. Et Cæsari ad confluentem Araris & Rhodani, dedicata, sacerdotiq; creato C. Iulio Vercondari dubio Heduo.

LIBRI CXXXVIII.

Thraces domiti à Scipione: item Chersici, Temchateri, Cauci, alieq; Germanorum trans Rhenũ gentes subactæ à Druso referuntur. Octauiæ soror Augusti defuncta, antè amisso filio Marcello, cuius monumenta sunt, theatricæ & porticus, eius nomini dicata.

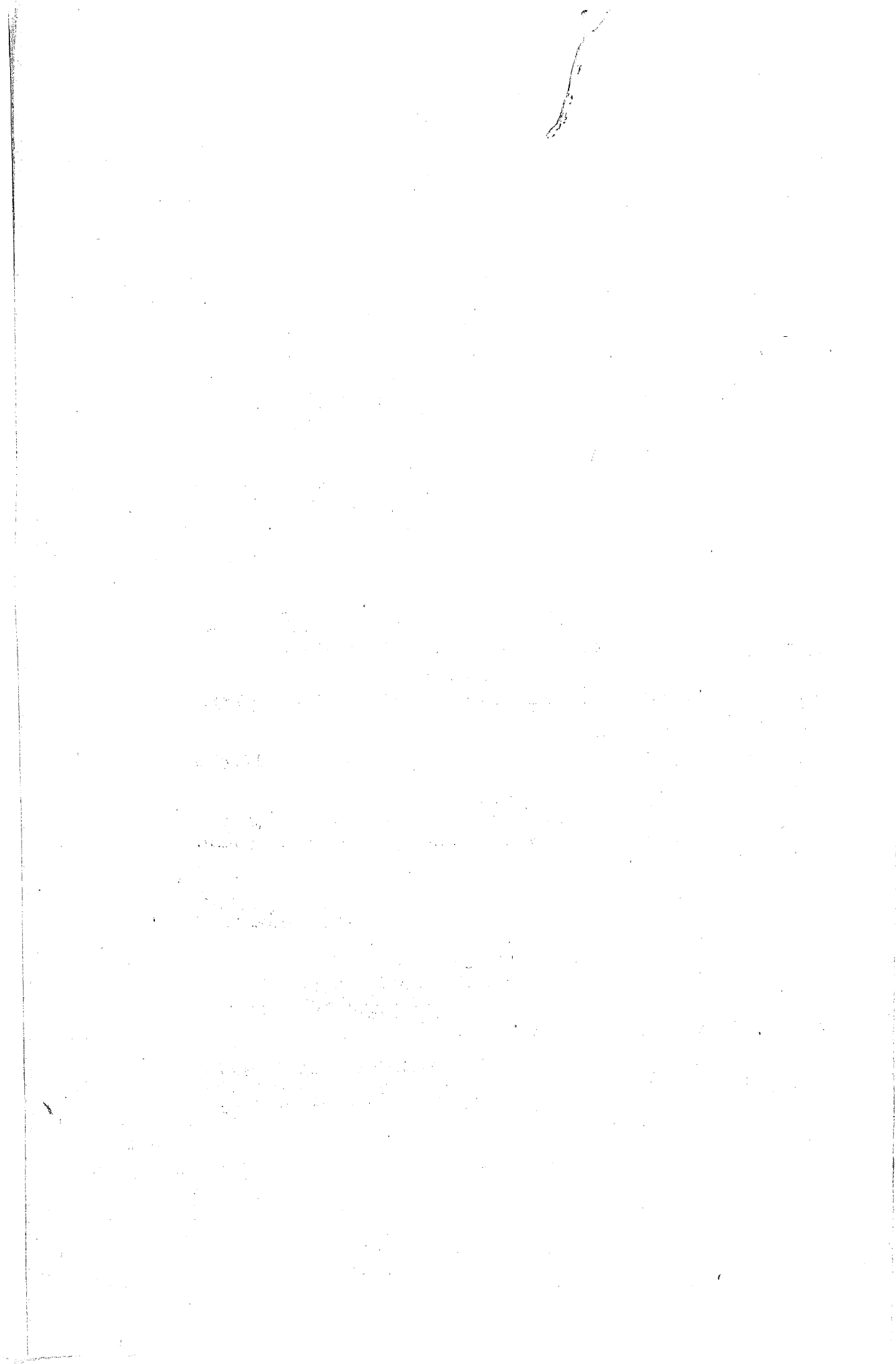
LIBRI CXXXIX.

Bellum contra transrhenanas gentes Druso gestũ refertur, in quo inter primores pugnaverunt Senectius & Anectius, tribuni ciuitatis Neruorum. Dalmatas & Pannonios Nero frater Drusi subegit. Pax cum Parthis facta est: signis à rege eorum, quæ sub Crasso, & postea sub Antonio capta erant, redditis.

LIBRI CXL

Bellum aduersus Germanorum transrhenum ciuitates gestum à Druso refertur. ipse ex fractura equo superberus eius collapsus, ^{XXII.} die quàm id uiderat, mortuus est. corpus à Nerone fratre, qui nuncio valetudinis euocatus raptim occurrerat, Romam reuocatum, & in C. Iulij tumulo conditum, Laudatus à Cæsare Augusto vitricus, & supremis illius funeribus plures honores diti.

FINIS.

HISTORIARVM ALIARVMQVE
RERVM MEMORABILIVM, QVAE IN TITI
LIVII PATAVINI MONVMENTIS CONTINENTVR,
ACCVRATISSIMVS INDEX.

A.

Baci ex Asia Romam aduecti.	746.k	castra Romanorum refertur.	251.e	Aetoli concitant reges, Antiochum & Philippum, tyrannumq; Nabin aduersus Romanos.	650.k	
Abassum oppidum.	722.g	M. Aemilius legatus ad Philippum.	574.f	Aetolorum Legatus ad Nabin. <i>ibid.</i> ad Philippum.	651.b	
Aborigines populi.	3.a	Aemilius classe accepta concilium aduocat.	694.f	Aetoli palam à Romanis desiciunt.	659.d	
Abrupolis à Perses regno pulsus.	814.f, 825.b	M. Aemilius Romanos à leuo cornu fugientes retinet.	706.b	Aetolorum Praetoris superbum responsum.	660.h	
Abydeni Saguntorum exemplo se suosq; occidunt.	573.e	adem Iunoni regina vouit.	745.c	Aetolorum apocleti.	660.i	
Abydenorum interitus.	574.g	agros Ligurum vicosq; de usis de populatusq; est.	745.b	Aetoli Demetriadem occupant.	661.a	
Acarnania.	445.a	omnes Ligures quos non adierat Flaminius subegit.	<i>ibid.</i>	Aetoli Lacedaemonem diripientes interficiuntur.	662.f	
Acarnanum execratio.	445.e, 844.i	eius eratio ad milites.	782.g	Aetolorum principum contentio.	665.a	
Acitiones.	<i>ibid.</i>	exercitū aduersus Ligures instruit.	782.f	Aetolorum Legatus in Achaeorum concilio.	666.h	
Acarnanes aduersus Aetolos Philippum accersunt.	446.f	M. Aemilius princeps senatus tertium le-Elus.	843.d	Aetolorum constantia in ruenda Heraclea.	678.k	
deficiunt à Romanis.	673.c	L. Aemilij C O S. oratio ad populum antiquam Macedoniam adiret.	856.i	Aetoli dedunt se Acilio C O S.	679.d	
Accille urbs.	397.e	Aemus mons.	769.b	Legatos ad Antiochum mittunt.	<i>ibid.</i>	
Accius Nauus inelytus angur.	24.i	Aeneas domo profugus in Italiam venit.	2.h	pacem à C O S. petunt.	680.g	
Accula cotem dissecuit.	24.k	Aeneas filius Anchisae & Veneris.	2.k	Naupactum aduersus Romanos muniunt.	681.b	
Accij Tullij ad consules oratio.	57.b	Aeneas Syluius.	3.d	mensium inducias à C O S. impetrant.	690.i	
Acelux Hispanus nobilis.	334.f	Aemenses defectionis cupidi.	398.i	Aetolorum principes in Latomias coniecti.	689.a	
eius prudentia.	<i>ibid.</i>	uea inclusi caduntur.	399.c	Aetolorum Legati sermonis insolentia Patrum animos offenderunt.	708.k	
Bostrari suadet vt obsides Hispanos suis remittat.	334.g	Aenesidemus Dymeus.	601.b	Aetoli coniungunt se Arhamanibus.	714.g	
Acerra.	361.e	eius constantia.	<i>ibid.</i>	receptiunt Amphiblochiam & Aperantiam.	<i>ibid.</i>	
Achaeorum concilium.	480.g	Aequi pacem petunt, quam mox irritam faciunt.	71.d	Acarnaniam populantur.	717.b	
Consultatio aduersus Nabin Lacedaemoniorum regem.	577.a	populantur fines Romanos.	72.i	Legatos ad C O S. de pace mittunt.	718.k	
Achai sollicitantur vt à Philippo ad Romanos deficiant.	597.c	Aequi Volscij agrum Hernicum depopulantur.	74.b	Aetolorum mutua caedes.	807	
Achaeis redduntur suae ciuitates.	614.g	sub iugum mittuntur.	82.i	Aetoli reconciliantur.	809	
à Philippo desiciunt.	600.g	85.e	Lanuium agrum & Thusculanum populantur.	809	Paulo C O S. occurrunt sordidari.	882.i
Achai Lacedaemonijs bellum indicunt.	730.g	Aequos circumuallat dictator.	84.k	Africani responso ad Antiochi Legatos.	707.c	
Legatos Romam mittunt.	730.h	Aequorum magna clades.	86.i	African. Litem moritur ac sepelitur.	741.b	
Legatos Persis non admittunt.	807.a	Aequi & Volsci contra Romanos arma capiunt.	104.g	Agatirna colluuii hominum perfugium.	454.i	
Achaeorum praetoris oratio ad Appium.	760.f	Aduersus Aequos & Volcos dictator creatur.	120.k	Agopolis principis oratio qua Romanis de victoria ob deuictum Perses gratulatur.	870.f	
Acilius C O S. aduersus Antiochum castra locat.	675.d	Aequi à Rom. inducias octo annorum impetrant.	123.a	Agathobrotus Rhodiae classis praefectus.	587.a	
Acilij C O S. oratio ad milites.	676.f	ab Romanis susi.	128.b	604.i		
Acilius C O S. Heracleam oppugnat.	678.h	Volci & eorum castra direpta.	130.i	Aegissopolis exulum princeps.	632.g	
Naupactum obsid. t.	681.b	Volas recipiunt.	131.d	Agraria lex primum promulgata.	59.c	
Lamiam oppugnat.	689.d	bellum parant.	133.b	sus.	143.e, 157.d	
Amphissam oppugnat.	<i>ibid.</i>	occupant arcem Caruentaniam.	133.i	de Agraria lege contentio.	80.g, 130.k	
triumphus eius de Antiocho & Aetolis.	707.e	funduntur.	153.d	Agriuentum.	397.c, 399.d	
Acradina.	390.f, 392.f, 396.f	Aequos vincit Camillus & eorum urbem capit.	167.d	proditur Lenino.	454.g	
Acronis oratio.	806.h	Aequis bellum indicitur.	265.b	Agrippa Tyberini filius.	3.d	
Adherbalis & Lelij pugna.	508.k	Aequi vastationem agrorum metuunt.	<i>ibid.</i>	Agrippa M. n. sumptus defuit ad sumus.	55.d	
Adherbal fugam vertit.	509.b	Aequorum vnum & quadraginta oppida à Romanis capt.a.	265.d	Agarna oppidum.	279.b	
Adria colonia deducta.	292.i	Aequi red. int. gerant bellum.	266.i	Sto Locutio templum feri iussum.	165.e	
Aedes Martis dedicatur.	169.b	eorum nomen propè ad interuentionem deletum.	<i>ibid.</i>	Alba longa conditur.	3.c	
Aediles duo ex patribus facti.	190.f	Aerarium populi Romani.	338.k	diruitur.	20.h	
Aegates insula.	294.k, 299.b, 312.f	Aesculapius ab Epidaura Romam deportatus.	292.i	Albani in agrum Rom. excurrunt.	15.d	
Aegria Dea.	13.e	Aesculapio vnum diem supplicatio habit.a.	<i>ibid.</i>	de bello redintegrando cogitant.	18.k	
Aegimurum Insula.	535.a	Aesculapij ades in Insula Tyberis locata.	292.i	Albani exercitus proditio.	19.d	
Aegium ubi fuit Achaeorum concilium.	495.e	Aesculapius valitudinis causa ex Grecia accersitus.	525.d	Albani ciues Romam traducuntur.	20.h	
729.d		Aestas pestilens.	144.h	Albanorum principes in patres leguntur.	20.k	
Aegyptus.	585.d	Aetbalia insula.	688	Albanus mons.	322.h	
P. Aelius Patrus Mag. equitum.	243.a	Aetolorum societatis condiciones cum populo Rom.	445.b	Albiensis ager.	437.c	
P. Aelius Patrus angur.	270.h	Aetolorum concilium.	578.b	I. Albini pietas.	153.k	
Asinilia lex.	258.h	Aetoli sine Thessalie populantur.	694.k	C. Albinus Calenus, C. Atrius P. mber scitiom. authores.	505.e	
Aemilius C O S. Ferretanos debellauit.	247.d			Albuli flum. nunc Tyberis.	5.e	
Aemilius Magister equitū trucidatur.	251.d					
M. Aemilius praetor.	327.c					
L. Aemilius C O S. in faxo cruore oppleto sedit.	364.g					
Aemilij corpus trucidatum à Samnitibus in						

I N D E X.

- Alcon Saguntinus cum Annibale de pace agit. 300.g
 Alexamenno datur ab Aetolis provincia inter ferendi Nabidem. 661.b
 Alexander Epiri rex classe in Italiam appulit. 217. d. pacem cum Romanis fecit. 226.h. occiditur. 230.g
 Alexandri Magni etas. 217.d
 Alexandro Magno, si Italiam petisset, an Rom. virtus resistere potuisset. 248.h
 Alexandri indoles. 248.i. dedecora. 249.b
 Alexandri cum Romanis ducibus comparatio. 249.e
 Alexander mortuus. 677.e
 Alexandria in Aegypto conditur. 229.d. 395.a
 Alexandrini Legati de Antiocho queruntur. 855.d
 Alexandri Aetolorum principis oratio. 630.k
 Allia civitas fuga prodita. 346.i. ad eandem exercitus Romanus fugerunt. 408.g
 Alifanus ager. 331.e
 Alifas Samnitium vrbs Martius Rutilus C O S. vi cepit. 260.g
 Allifates. 262.g. Allobroges populi. 307.c
 Alorcus Annibalis miles. 300.i
 Alpium montium altitudines. 307.b
 Alpium difficilis transitus. 308.f
 Alpinus annis omnium Gallie fluminum transitu difficilissimus. 307.e
 Alpinarum gentium origo. 155.c
 Alucij principis Celtiberorum sponsa capta ad Scipionem deducitur. 460.f
 Altercatio inter pullarias. 288.g
 Altrum Castrum. 400.i
 Ambarri. 155.e
 Ambitio maxima in consularibus comitijs. 649.e
 Legati Ambracenses de M. Fulvio in Senatu queruntur. 735.e
 Ambracius sinus. 595.c.d
 Amicitias immortales, inimicitias mortales esse debere. 761.b
 Amilcaris mors. 295.e
 Amilcar Bomilcaris filius. 378.k
 Amilcar Giskonis filius. 316.k
 Amilcar Locrensium multitudinem in agris vagantem intercipit. 379.d
 Amilcar occiditur. 575.a
 Amilcar in bello Gallico capitur. 604.f
 Amnander Athamnum rex. 480.f. 680.k
 Amulij scelus. 3.d
 Amulius princeps ad Annibalem profugit. 321.d
 Amiternum vi capitur. 287.b
 Amiterninus ager. 321.d
 Amphipoli Paulus consul ludicrum edidit. 884.k
 Anagninis civitas datur. 264.g
 Ancha calo demissa. 166.f
 Ancona. 796.a
 Ancus Martius rex creatur. 21.e
 Ancij regis ingenium. ibid.
 Ancus instituit bellicas ceremonias. 22.f
 Ancus quot annos regnavit. 24.f
 Andama paruum oppidum inter Megalopolin & Messenam positum. 681.d
 Androgyni. 468.g
 Androgyni in mare deportantur. 572.f
 Andronodorus Hieronis gener. 381.d. 390.i
 Andronodorus interficitur. 391.e
 Andros insula capitur à Rom. 586.g
 Anticus praetor Scodram obsidet. 861.b
 Anticus pons. 195.a
 Animos hominum fortuna caecat. 157.a
 Animus humanus insatiabilis. 114.k
 Annales de coniuratione inter fratres & plebeios variant. 215.e
 Annalium varietas. 274.k
 Anseres clangore & alarum strepitu M. Manlium excitant. 162.f
 Annibal Penorum dux vrba classe cui praefuerat à militibus suis in cruce sublatum. 294.f
 Annibal novem annos natus, hostem se populo Romano fore iure iurando asfringit. 295.d. filius Amilcaris. 296.i. 299.a.
 Annibalus in Hispaniam aduentus. 296.i. ingenium. 296.k
 Annibal Olcadum fines ingreditur. 297.a. in Vaccaeos bellum promouet. ibid. b. tragus iectus. 298.g. quor homines in armis habuerit. 298.h. Legatos Rom. non admittit. 268.k
 Annibalus ad Hispanos milites oratio. 303.c
 Annibal valido praesidio Africam firmat. 303. e. Gadeis profectus Herculi vorat exoluit. 303.d
 Annibali in quiete spectrum apparet. 304.g
 Annibali exercitus. 304.h
 Annibal Rhodanum cum exercitu traiecit. 306.f. suos ad invadendam Italiam hortatur. ibid. k. Gallos fudit. 308.k. in iugum alpinum peruenit. 309.b. qua arte rupes inuisa transgressus. 309.e
 Annibal & Scipio clarissimi duces. 311.b
 Annibal sui premia pronunciat. 314.f
 Annibali consules opponuntur. 317.a
 Annibal locum insidijs circumspicit. 318.f. saucius pugna excessit. 319. d. Romanos adurit. 320.h. Gallis inuisus esse cepit. 323.b. ex hybernis mouet. 323.e. altero oculo captus. 324. g. agros Italiae deusulat. 327.d. non vim dictatoris, sed prudentiam timet. 329.a. qua arte Romanos eluserit. 331.b
 Annibal dolus ad augendam dictatoriali invidiam. 334.k
 Annibal magistrum equitum prolicis ad certamen. 337.b
 Annibalis de Fabij virtute testimonium. 338.g. eius exercitus omnium rerum penuria laborat. 343.a. eius insidiae deteguntur. ibid. e
 Annibal aciem instruit contra Varronem. 345.a. vincere sciebat, sed victoriaviti nesciebat. 347.b
 Annibal ab oppugnatione vrbs Neapolis absterritus Capuam stetit iter. 353.d
 Annibal Decium Magium postulat. 357.c
 Annibalis oratio in Campano Senatu. ibidem.
 Annibal in Nolanum agrum traducit exercitum. 359.d. Acerras obsidet. 361.e. Caesilium oppugnat. 362.f. ad omnia humana mala magis, quam ad bona assuevit. 362.i. relictis castris fugam simulat. 343.c. in castra redit. 344.f. ad Cannas castra ponit. ibid. g. Caesilium redijt oppugnaturus. 362.k. Campanis opem laturus, ad Hamas venit. 372.b
 Annibal Cumas oppugnat. 372.i. ab obsidione Cumarum discedit. 372.k
 Annibalus responso ad Samnites. 375.c
 Annibal Nolanum oppugnaturus cum exercitu accessit. ibid. d. Nolanum oppugnat. 376.f
 Annibalis equites 1272. ad Marcellum confugiunt. 377.c
 Annibal oppugnat Puteolos. 385.e. Tarentum. 389.c
 Annibalis crudelitas. 402.i
 Annibal Tarentinam arcem oppugnat. 411.e
 Annibalis industria. 412. f. Tarentum cum exercitu proficiscitur. 409.e. ex insidijs Tarentum ingreditur. 410.b. Tarentinos benigne alloquitur. 411.b. in Campaniam contendit. 433.c. Romanorum castra magnis viribus adurit. 433. d. ab oppugnandis Romanorum castris se auerit. 434.i
 Annibalis consilium de oppugnanda vrbe Romana. 435.b
 Annibal 8000. passuum à Roma castra locat. 436.h. cum duobus equitum milibus Romanos obsequians contemplatur. 436.i. Anienem fluvium transgreditur. ibid. k
 Annibalis iudicium de Marcellis. 470.f
 Annibal ad solvendum Locrorum obsidionem proficiscitur. 479.a. relictis castris Apuliam petit. 486. b. ad suos Locros contendit. 523.e. Scorpione ictus. 524.g. nocte Locris discedit. 524.h. in Africam traiecit. 553.c. in Africam appulit. 555.a. à Scipione petit, vt cum illo liceat colloqui. 556.k
 Annibalis oratio ad Scipionem. 557.c
 Annibal in acie cum Scipione LXXX. elephantos habuit. 559.e. Adrumetum fugit. 560.k. Carthaginem accitus, se non prelio solam, sed bello victum in Carthage fatetur. 561. a. iudicium ordinem Carthaginis accusat. 619.d
 Annibalis consilium de vectigalibus. 619.e
 Annibal ex Africa discedit. 620.g. Tyrrum peruenit. 623.k. ab Antiocho comiter excipitur. ibid. suadet Antiocho, vt bellum in Italia contra Romanos gerat. 644.k. Aristonem quendam Tyrrum mittit Carthaginem. 645.a. suspectus Antiocho reconciliatur. 653.e
 Annibalis oratio ad Antiochum & socios. 670.k
 Annibal vt semper iter preparatum sume haberet, septem exitus e domo fecit. 767.b. haustro veneno moritur. ibid.
 Annij Latinorum praetoris ad suos oratio. 217. e. eiusdem in senatu oratio. 218.h
 Annona caritas. 55.a
 Annona vilitas. 588.i
 Annulli aurei nobilium cur depositi. 266.f
 Annus describitur. 13. e. multiplici clade ac periculo insignis. 114.h
 Antemates vincuntur. 9.a
 Antiatas. 250. k. vrbsm agrosq. suos Romanis dedunt. 183.d
 Antium olim opulentissima vrbs. 70.f. deditur. 71.a
 Antigonus rex mitissimus & iustissimus. 599.b. Macedonum rex. 632.i
 Antigono regnum Macedonia à Philippo traditur. 794.a
 Antycira à consule capitur. 595.b
 Antyciram Quintus à Corintho traiecit. 607.e
 Antio-

INDEX.

- Antiochus Syria rex. 572. i. aduersus Rom. bellum molitur. 609. d. Smyrnæ & Lampfacum oppugnari iubet. 616. k. ad Antiochum legati. 617. b. Antiochus de bello Romano consilium capit. 653. b. eius filius moritur. 652. b. Antiochi deliberatio de Annibale classi præficiendo. 664. f. ipse classis in Græciam traiecit. ibid. h. Antiochi copia. 664. i. oratio. ibid. k. Antiochus Imperator appellatur. 665. b. Chalcidem aggredi primùm statuit. ibid. Antiochi Legatus in Acheorum concilio. 666. f. contra Antiochum belli apparatus. 669. a. Antiochus in Beotiam proficiscitur. 670. h. ossa Macedonum circa Cynocephalas interfectorum colligi iubet. 671. e. Thebas oppugnat. 672. g. metra Romani exercitus à Larissa decedit. 675. e. Chalcidem virginem uxorem ducit. ibid. b. Larissam aggreditur. 672. i. Ad Thermopylas castra ponit. 675. b. Antiochi regis statua in templo Minervæ Itonce posita. 677. d. exercitus stantur. 677. a. Antiochus Chalcidem se recipit. ibid. c. Epepham per fugit. ibid. e. de consilio Annibalis aduersus Romanos se parat. 685. b. de pace cum Aemilio & socijs agit. 695. e. ad Bithyniam regem legatos mittit. 698. i. Lysimachia præsidio deducto Sardis se recipit. 701. b. Antiochi legati oratio. 702. k. eius legatus ad Scipiones. ibid. i. Antiochus filium Scipionis ad patrem renitit. 703. e. in fugam à Romanis vertitur. 706. h. ipse castra diripiuntur. ibid. i. legatorum Antiochi oratio ad Scipiones. 707. b. cum Antiocho pacis conditiones. ibid. c. Antiochus Lysimachiam destruat restituit. 617. a. cum Antiocho & Romanis pacis leges. 732. k. Antiochi naues incensa atque concisa. 735. c. Antiochus legatos Romanis mittit. 811. Syriæ rex. 820. Antiochus gestis in Aegypto. 873. c. Rom. legatis Antiochum aduent. 874. f. Antipatriæ urbis situs. 577. e. Antiquus rebus quantum fidei habendum. 148. k. Anxur captum. 136. g. Anxuri neglectum præsidium opprimitur. 141. d. Anxur recipitur à Romanis. 144. b. Aous annis. 591. b. 594. k. 598. k. Apennini frigora. 320. g. Aperantij Persæ accipiunt. 846. k. Ap. Claudius Sabinus Romam transfugit. 46. b. Appij consulis iniquitas. 51. d. contentio inter consulem Appium & Lectonium tribunum. 67. e. Appij consulis sententia. 68. b. Appianus exercitus odio ducis vincit. 68. a. Appius consul animaduertit in exercitum. 69. a. Appio dies dicitur. 69. c. Appij rei constantia. ibid.
- Appius morbo moritur. 69. d. Ap. Claudij decemviri nefandum facinus. 92. f. sceleratam iudicium. 93. e. contra Vindinium defensio. 98. k. Appius in carcerem conicitur. 99. b. mortem sibi conscivit. 100. g. App. Claudius tribunus acriter resistit. 138. i. eiusdem in Tribunus oratio. 287. e. dictator creatur. 193. d. App. Claudius censor viam, qua Appia dicitur, munivit. 255. b. inter Appium censorem & tribunos plebis certamen. 257. b. Appius indignè fert aduentum college. 275. b. Appio Consuli milites parum fidunt. ibid. a. Appiani exercitus in retinendo Volturni studium. 275. c. Appij in medio pugna discrimine precatio. 276. f. Appius Claudius ager oculis. 293. a. App. Claudius vulneratur. 434. g. socium præfectus à Gallis caditur. 567. e. sex Ligurum oppida expugnat, & 43. belli auctores securi percutit. 758. h. de Acheis in ipsorum concilio queritur. 760. f. Appij responsio ad Achaorum prætorem. 761. b. Appius Romam redit rebus in Græcia male gestis. 847. a. Apoc. liquid. 680. k. Apollinis ædes dedicata. 201. e. 483. e. Apollinare sacrum. 269. e. Apollini ac Dianæ ædes vota. 328. h. Apollo Pythius. 358. f. Apollinarian ludorum origo. 412. k. Apollinis ludi. 444. i. 412. i. Apolloniarum agri à Philippo vastantur. 526. b. Apollinis promontorium. 554. b. Apsum flumen. 577. g. Apulia perdo. mita. 250. k. Apulia. 366. f. 370. h. 378. g. Appuli & Lucani sedere in amicitiam accipiuntur. 230. i. Apulstus Sulpitij consulis legatus Macedoniae fines populatur. 577. e. Aquarum defectus. 122. k. Aquæ magnitudo & anomæ vitas. 555. c. Aquileia. 769. a. Aquilonia vrbs Samnitium. 286. k. 287. c. Ara maxima Herculis. 255. c. Ara pudicitie plebeie. 278. g. Aratus Acheorum princeps. 480. k. Arbacula vrbs. 297. b. Archidamus dux. 590. h. Archidamus princeps Aetolorum. 924. b. Archimedes machinator bellicorum tormentorum & insignis spectator siderum. 396. k. eius solertia in tuendis Syracusis. 397. b. interfectus. 424. i. Archippus dux. 638. g. Archo Hierodici Thessalorum principis filia. 841. a. Poridi auget. ibidem. paruis admodum libris relicta discessit. ibid. Ardeam coloni mittuntur. 115. f. Ardeates ab Romanis desciscunt. 108. f. legatos Romanis mittunt. 111. d. ducem Camillo Gallorum castra inuadunt atque trucidant. 160. i. L. Arminius captus. 478. h. Arretina fons. 423. d. Arretini auctores Hetruriam motus. 256. i. 267. d. Argentum quando vti ceperint Romani. 295. c.
- Argentum quando primùm signatum. 136. k. Argui Lacedæmoniorum præsidium expellunt. 658. f. Ariarates Cappadocum rex in amicitiam populi Romani recipitur. 733. d. 820. Ariaratis legati Romam veniunt. 816. Arivia. 340. k. Arminum. 317. a. (ita Galliam appellauerunt) 513. b. Aristhenij prætoris Acheorum oratio, stantentis ut à Philippo ad Romanos descisciant. 597. e. Aristhenus Acheus. 631. a. Aristomachus. 380. k. Ariston. 391. d. in senatum Carthaginensem vocatur. 645. g. profugit. ibid. Aristoteles regis præfectus adueniente consule Chalcide excessit. 677. e. Arnus fluius. 324. f. Arpi nocte capti. 403. a. Arpinatibus & Threbulanis ciuitas data. 266. b. Aretium captum pacem petit. 286. f. Artena Volcorum oppidum capitur. 137. b. Artena oppidi arx prodicione serui capitur. ibid. Aruina Fœcialis. 244. k. Aruns Tarquinius & Brutus Coss. mutuis vulneribus moribundi cadunt. 41. a. Arx Rom. asperum clangore & strepitu seruata. 162. b. Ascanius Aeneæ filius. 3. b. Asdrubal octo annos imperium Carthaginense obtinuit. 295. e. à barbaro obruturatur. ibid. tuendum suscipit Hispaniam. 303. e. Panorum dux. 321. a. agros Romanos vastat. 321. b. ab Hispanie populis pecunias exigit. 367. b. cognomento Caluus dicitur. 370. g. 371. c. Asdrubal imperator captus cum Hannone & Magone. 374. g. reliquis exercitus Scipionum aggreditur. 427. c. Asdrubalis exercitus in fugam versus. 427. e. eius fides Punica. 441. c. Asdrubal in fugam à Scipione versus. 474. f. Asdrubalis in Italiam aduentus Rome nunciatur. 483. a. Asdrubal Alpes transire nunciatur. 484. i. à Gallicis & Alpibus gentibus recipitur. ibid. Placuriam obsidet. 484. k. Asdrubalis mira solertia. 488. i. Asdrubal, nunc precaudo, nunc castigando, ut fortiter pugnent, militum annos accendere conatur. 490. g. pugnis cecidit. ibid. Asdrubalis caput ante Annibalis stationes proiectum. 491. c. Asdrubal Gades per fugit. 501. a. is & Syphax cum paucis fugiunt. 543. e. cum Syphace exercitum parauit. 544. e. Asenam Romanis vi capunt. 366. k. Asia descriptio. 744. b. Asiani à Romanis fugantur. 657. c. Asia ciuitates in fidem consulis se traunt. 707. a. Asiatici sub imperio Cn. Manlij soluti ac negligenter habiti. 744. b. Aspar vrbs. 304. f. eius oppugnatio. ibidem. Astapensis liberos ac coniuges exuri iubent. 304. g. ad vnum omnes occisi. 504. i. Asylum Romanis aperit. 744. b. Atella & Calatia in d. ditionem sunt acceptæ. 440. k.

INDEX

- Atellana fabella. 191.e
 Athanienē Theſſaloniam populatur. 595.a.
 tradiderunt ſe M. Acilio Coſ. 674.b
 Athēnania omnis ad Philipp. deſicit. 674.k
 ſub præſectis Philippi tenerur. 715.c
 Athenas mittuntur legatī, vt Solonis leges
 & aliarum Græcie ciuitatum inſtituta
 deſcriberent. 87.a
 Athenienſium claſſes demerſe. 420.i
 legatī Athenienſium ad ſenatum Romanum.
 568.i. eorum fines prædantur à Philocle.
 577.e. legatī ipſorum ad Aetolos. 579.b
 legatī Athenienſes pro Aetolis ad Scipionem
 & conſulem veniunt. 690.g
 legatī Athenienſium Rhodiōrumq; ad conſu-
 lus pro Aetolis. 719.b
 legatī Athenienſis eloquentia. ibid.e
 Atheniagoras regius præſectus. 578.f. Cre-
 tenſium dux. 581.d. 584.h. 585.c. Dar-
 danus adoritur. 584.c
 Atleſbius Thracum regulus. 836.f. regio-
 nem Marenen cepit. 837.a
 Attalis tribus. 573.a
 Attalus Aſia rex. 451.e
 Attalus rex Pyreum venit. 572.k
 Attalo ab Athenienſibus inmodici honores
 habitī. 573.a
 Attalus ſolicitat Aetolos ad defeſionem. i.
 bid.b. auxilium aducrius Antiochum
 petit. 592.b. moritur. 610.g
 Attalus Roman venit, & Antiochum cum
 exercitu Hellespontum tranſiſſe nunciat.
 655.d
 Attali claſſis à Macedonibus intercepta.
 859.e
 Attalus frater regis Eumenis Roman venit.
 877.b. à Stratio prudenter admonetur.
 ibid.c. in ſenatum introducitur. 878.f
 M. Attilius dux exercitus. 284.i. militem
 arma capere cunctantem increpat. ibid.k
 Attilio de triumpho agenti negatur honos.
 286.f
 Attily ad fugientes milites oratio. 285.c
 Attilius regulus in Africam traiecit. 294.g
 Attilius regulus draconem occidit. ibid.
 M. Attilius regulus conſul. 336.g
 M. Attily de Campanis ſententia. 450.f
 Attilius prætor cum claſſe in Græciam mit-
 titur. 655.a
 L. Attily oratio ad Samothracas. 870.i
 Auaritia & luxuria peſtes rerum publica-
 rum. 622.k
 Aucutino relicto, plebs in ſacrum montem
 ſeceſſit. 96.b
 Auerui. 155.e
 Aufidena uiccapta. 272.g
 Aufidus auarus. 344.b
 Auguria. 5.b
 Augury ritus. 13.a
 Augurum numerus. 269.a
 Augurium Fabij. 472.b
 Auictas ſapè pernicioſa. 504.k
 Aulerci. 155.c
 M. Aurelius Cotta decemuir mortuus. 588.k
 Aurum viceſimarium. 467.e
 Aurunci Romanos vincunt. 46.k
 Aurunci principes ſecuri percutiuntur, alij
 venierunt. 47.a
 inter Auruncos Sidicinosq; bellum ortum.
 225.b
 de Auruncis victoria. 51.d
 Auſetani Ibero ſumini accolunt. 321.c
 Auſones uicti. 225.d
 Auſonum gens in poteſtatem populi Romani
 venit. 253.a
 Auſticula vrbs. 573.e
 Authorum de præſidio Punico diſſipantia.
 459.c
 Axylus terra. 723.e
- B.
- B**adij, Campani & Criſpini Rom. ducl-
 lum. 416.i
 Badius vincitur. ibid.k
 Balearium legatī ad Scipionem pacem pe-
 tentes veniunt. 333.c
 Baleares inſula. ibid. 512.b
 Bardo Longari filius. 578.g
 Baſarna opprimuntur. 795.
 Batula vrbs. 473.b
 Bæris ſtunius. 500.k. ab incolis Cirtius ap-
 pellatur. 503.e
 ex bello triſti, læta pax facta. 10.i
 Belli iudicendi ritus. 22.g
 Bellum Aequicum. 73.b
 Bello inuſiteſt multorum imperium. 123.b
 Belli paciſq; ſunt iura. 152.f
 Belli Athenienſium cum Philippo cauſa. 572.i
 Bellona uictrix. 276.g
 Bellone ades. 443.b. 553.c
 Beneuentani agri depopulatio. 509.
 Bergiſtanorum ſeptem caſtella ſalſorumore
 adducta deſecerunt. 628.i
 Bœnas ſtunius. 488.
 Bilibij Herenni tribuni plebis in patres conſilio.
 339.e
 Bituriges. 155.e
 Bigerra vrbs. 400.k
 Boarium forum. 349.d. 484.f
 Bochar rex Maurorum. 536.f
 Bagraſta flumen. 554.k
 Boij à Romanis deſiciunt. 304.k. Sempro-
 nium conſulem adorantur. 640.f. ter-
 ga dederunt. 648.b
 Boij populi. 365.d. Domitio conſuli ſe de-
 dunt. 663.b
 Boiorum ager populatur uſq; ad Felſinum op-
 pidum. 618.b
 Boij ſerè omnes in deditioem Romanam ve-
 niunt. 616.b
 Boiorum 14. millia, Romanorum uerò 5. mil-
 lia caſa. 648.b
 Boiorix Boiorum regulus. 640.f
 Bomilcar claſſis præſectus. 398.f
 Bomilcaris claſſis fugit, ne cum Romanis pu-
 gnaret. 422.g
 Beno Imperatori haud magni fortuna mo-
 menti eſt. 336.g
 Bos mirande magnitudinis. 28.i
 Boſtar Hiſpanie præſectus. 334.f
 Boſtarij & Hannoni ad Annibalem literæ.
 437.e
 Bouianum caput Pentrorum Samnitium ar-
 mis uirūq; opulentiffimum. 256.f
 Bouianum regio. 264.i. capitur. ibi.k. 272.g
 C. Bebius Prætor cum exercitu à Gallis cir-
 cumentus. 591.d
 Bœotarches occiditur. 612.b
 Bœotorum præſidia. ibid. eorum vrbes à
 Quintio oppugnantur. 613.c. ciuitatesq;
 ad Romanos deſiciunt. 677.c
 Blaſius quantum ex tuto potuit rem Roma-
 nam ſouit. 452.g
 Brancus Allobrogum princeps. 307.d
 Brennus Gallorum rex. 157.c
 Brixiani Galli. 305.b
 Brume temporis deſcriptio. 318.b
- Brundifi Promontorium. 266.k
 Brundisium. 370.b
 Brutus arma aduerſus Tyrannos capiendi
 author. 36.h. ab exercitu benigne ac-
 cipitur. 36.k. conuocat plebem ad con-
 cionem. 36.i
 Brutus conſul de ſuis liberis penas publicas
 ſumpſit. 39.e
 Bruti C. O. S. funus & luctus. 41.b
 L. Brutus conditor Romanae libertatis. 235.b
 Brutus ager. 437.c
 Brutij Crotonem oppugnare ſtatuerunt. 380.f.
 Crotonem præter arcem occupant. 380.h
 Brutiorum vrbes ad Seruiliū Scipionem
 deſiciunt. 552.k
 Brutulus defeſtionis author Romanis dedi-
 tur. 238.g. ſibi mortem conſciſcit. 238.b
 Budar & Beſaſis imperatores Hiſpani.
 618.k
 Buſa muliercula. 347.e
- C.
- C**acilius Metellus in triumpho reede-
 cim duces hoſtium & centum vi-
 ginti Elephantos duxit. 294.k
 L. Cæcilij prætor à Gallis caſus. 292.k
 triumphus Cæcilij Metelli ſpectioſiffimus.
 294.k
 Cæcilij Metelli ex templi Veſtæ incendio
 ſacræ rapuit. ibid.
 Q. Cæcilij C. O. S. depopulatur agrum Con-
 ſentinum. 498.g
 Q. Cæcilij oratio ad cenſores. 796.g
 Cædis manifeſte expiatio, ſumme iuſtitie
 exemplum. 18.k
 Cære lectiſternium. 321.e
 Cærete. 323.c
 Cæremoniæ neglectus. 327.e
 Cæremoniæ quedam in deuouendis hoſtibus
 ſeruata. 222.i
 Cæritibus pax data. 201.d
 Cæritibus bellum indixit T. Manlius Diſt.
 201.c
 Cæritum Legatī veniam petunt. ibid.
 Cæſo Quintus priuatus tribunus reſiſtit. 77.a
 Cæſo capitis accerſitur. 77.b
 Cæſonem principes ciuitatis defendunt. 77.c
 Cæſo accuſatur de vi in ciuem illata. 77.d
 Cæſo primus uades publicos dedit. 78.f
 Cæſonis ſodales, inuiores patrum tribunus
 fortiter reſiſtunt, de agraria lege agentibus.
 ibid.
 Cæcodæmonis illuſio. 57.a
 Calabria. 399.e
 Calabria vrbs. 239.c
 Calatia & Sora, abſente Fabio, noui motus
 oriuntur. 263.c
 Calatinus & Alifanus ager. 329.d
 Calatinus filium dehortatur, ne quid in An-
 nibalem molliatur. 356.k
 Calatij filius de interſciendo Annibale con-
 ſilium capit. ibid.
 Cales Auſonum oppidum oppugnatur. 226.f
 Cales colonia deducta. ibid.
 Callicratis oratio ad Acheos. 805.
 Callicula mons. 330.i
 Calenus ager. 276.b
 Calor ſtunius. 386.g
 Calphurnius prætor in pugna Hiſpanieſe ita
 ſe miſcuit medijs, vt uix utrius parti eſſet
 noſci poſſet. 757.e
 Calphurnij & Criſpini triumphus. 765.b
 Camilli dictatoris præces. 148.g. 149.b. eius
 triumphus.

I N D E X.

triumphus clarior quàm gratior. 149.e	Camillus in Faliscis bellum mandat. 151.b	Camillus iustitia. 152.f	Camillus triumphans in urbem venit. 163.b	Camillus cultor diligentissimus. ibid.	Camilli oratio aduersus tribunos plebis, qua suadet non deferendam esse Romanam, ut Veios migraret. 163.d	Camillus dictator creatur. 187.b	Aequos & eorum ciuitatem cepit. 167.d	Camilli oratio ad Thysulanos. 180.b	triumphus. 168.f	eius oratio ad milites, ob hostium multitudinem perterritos. 170.g	Camillus quàm formidabilis hostibus. 170.i	Sutrium recipit seque Hetruscis. 171.b	Camillo Volscum bellum decernitur. 178.i	Camillus ad Saticum cum quatuor legionibus proficiscitur. ibid.	fugientem exercitum excipit. 179.d	Camilli virtute Volscivincuntur. 179.e	in signis eius candor erga collegam L. Furium. 180.g	Camillus abdicat se magistratu. 187.a	dictator dicitur aduersus vim tributitiam. 186.k	Camilli tempore nec Graecis terra, nec Romanis mari bellator erat. 205.b	eius in senatum oratio de rebus Latinis. 224.h	Camilli dictatoris preces. 148.g	ad Ardeates oratio. 160.f	Camillus collegis imperium communicat. 169.d	Cambunij montes. 830.h	Campanorum legatorum in senatu oratio. 206.k	Campani sese Romanis dedunt. 208.f	Romanos benigne accipiunt. 242.f	Campani agrum populatio. 276.b	Campaniae populatores caesi. 227.b	Campana legio securi percussa. 293.c	Campanus ager. 335.e	Campanorum in Romanos crudelitas. 356.f	Campani legati de occupando Italiae imperio cogitant. 355.d	Campani legatos mittunt ad Annibalem. 355.g	419.b	obuiam procedunt Annibali Capuam venienti. 356.g	Campania. 370.k	371.b	Campanum agrum Q. Fabius depopulatur. 377.d	Campanorum foecordia. 413.b	Campani agrum consules populantur. 416.g	inter Campanos & Annibalem leges pacis 355.e	Campani in equestribus praelis victores, in pedestribus victi 433.a	Campanae nobilitatis de Republica despectio. 437.d	Campanus senatus metu populi frequens cogitur. 438.g	Campani senatus supplicium. 440.g	Campanorum multitudo venundatur. 440.k	Campani de Q. Flacco queruntur. 447.a	Campani & Siculi Romam introducti, ut de Flacco & Marcello quererentur. 447.b	Campanis datur Senatus. 449.d	Campanorum iudicia coniuuratio. 463.a	Campus foecelatus vnde dicitur. 225.d	Candor insignis Camilli erga collegam L. Furium. 180.g	Canna flumen. 412.i	Cannense praedium. 345.c	Cannenensis cladis reliquiae in Siciliam relegantur. 407.e	Cannensem campum corpora Romana tegunt. 350.i	Canetis vicus. 305.b	Canuleij tribuni plebis aduersus consules oratio. 108.k	Cannusium qui per fugerant, consensu rerum summa defertur ad Scipionem & App. Claudium. 346.k	347.b	347.e	349.e	Cannusij ad defectionem ab Annibale sollicitantur. 468.k	Capena. 323.c	Capena porta Roma. 17.e	82.f	278.h	429.e	436.b	Capenas & Falisci vincuntur. 147.d	Capenas bello subacti pacem petunt. 150.g	Capita coniuurationis aduersus populum Romanum fuerunt Calanij, Onium & Nouium. 253.d	Capita Hetruriae populorum sunt Perusia, Cortona, & Arretium. 260.f	Capitolium & arx ab exulibus & seruis occupata. 78.i	recuperatur. 80.g	Templum Iouis opt. max. 341.c	Capitolini ludij. 164.k	Capitolium saxo quadrato substruitur. 169.a	Capra lanata. 323.d	Capua à Samnitibus quo dolo capta. 125.e	Capua voluptatum omnium magistra. 213.b	242.b	Capuae perdit mores. 354.i	Capua Hetruriae caput. 358.b	361.c	373.d	376.k	362.f	à consulibus obfessa. 417.d	à Nerone & consulibus oppugnatur. 419.a	obfessa acrius quàm oppugnata. 432.k	deditur Romanis. 439.e	Capua & ager Campanus addicta populo Romano. 440.k	Capta Desalci filius. 535.e	Carales. 374.g	375.h	Carcer edificatur. 23.a	Carde & Bardouatida vrbes. 610.h	Carmentalis porta. 483.e	Carmentis. 155.e	Carpetani. 297.c	in deditionem accepti ab Annibale. 297.d	Carpetanorum cum Annibale praesidium. 297.c	Carpetanos Annibal in deditionem accipit. ibid.d	Carpetani auertunt iter Annibalis. 304.h	Carpesia gens. 366.b	Carstoli colonia deducta. 267.d	272.g	Carveia vrbs opulenta. 297.b	Carthaginenses in Siciliam exercitum traiecere. 122.i	legatos Roman gratulatum mittunt. 213.a	cum Carthaginensibus foedus tertio renouatum. 264.h	Carthaginensis vrbs primordia. 293.e	Carthago noua. 297.b	belli apparatus aduersus Carthaginenses. 301.e	Carthaginensibus bellum indicitur. 302.i	Carthago deleta. 312.g	Carthaginensium classis. 315.d	Carthaginensium classis Heracleam appulit. 397.e	Altera Syracusas adijt. 398.f	Carthaginensium ducum mors. 421.e	Carthaginem nouam Scipio oppugnat. 456.g	Carthago oppugnata. 457.c	Carthago noua sita. 456.b	Carthago noua capitur. 458.f	Carthaginenses aduentu Scipionis exterriti. 522.f	Carthaginensium pavor ob Scipionis aduentum. 535.b	legati eorum ad asstrubalem & Syphacem. 538.g	Hybernaculorum vrbes à Scipione subiguntur. 544.i	Carthaginenses classem Romanam oppugnant. 545.c	à Scipione pacem petunt. 550.k	Romanam mittunt legatos ad petendam pacem. 551.a	legatorum Carthaginensium in senatu petitorio. 553.e	Carthaginenses stipendium Romae adueerunt. 589.e	Carthago origo. 646.f	Carthaginensium & Masanissae legati. 669.e	840.f	Carthaginenses legati de iniurijs Masanissae queruntur. 817.	Carthalo dux. 346.b	350.g	Carthalo Punici praesidij praefectus ad consulem veniens à milite obrutatur. 471.c	Carvilius consul Amernum vi cepit. 287.b	Cominium oppugnat. 290.f	Volanum oppugnat. 290.k	quas vrbes in Samnio cepit. 291.b	quas in Hetruria oppugnauit. ibid.e	Carvilius consul triumphus. 291.e	Caruentanam arcem Aequi occupant. 133.b	eadem à Caio Valerio recipitur. 133.d	Carystus per deditionem accipitur. 596.h	Casilinum oppidum. 331.b	oppidum Campanis redditum. 362.f	363.d	364.h	388.k	à Coss. capitur. 389.a	Casilini complura dolia frumento plena in Vulturnum annem à Romanis missa excipiunt. 363.d	lora pellesq. manducantur. ibid.	Casilinum Annibali deditur. 365.c	Castignatus Gallorum dux interficitur. 832.g	Cassij consulis mors. 60.f	Cassius Alcinus proditor. 402.g	Cassius consul in scio senatu legiones in Macedonia ducit. 837.e	Sp. Cassius primum magister equitum creatus. 47.d	Castoris ades dedicatur. 60.h	Castra Romanorum Volsci dolo inuadunt. 182.i	Castrensis tumultus. 505.b	Castrum colonia deducta. 292.i	Castulo vrbs Hispaniae ad Penos desinit. 400.k	Castulonensis saltus. 443.a	Castulonenses post caesos Scipiones ad Penos defecerunt. 562.h	Catonis oratio ad tribunos & praefectos. 627.b	Cato Hispanus adortur. 627.c	Catonis laus. 628.g	Catonis in domanda Hispania dissentias. 629.a	Cato in Turdetaniam exercitum ducit. 629.b	Lacitanos oppugnat. ibid.d	Caudina pax non federe, sed per sponsonem facta. 241.c	242.k	Caudinae pacis sponsores Samnitibus per foecitatem deduntur. 244.i	Cauloni ab Annibale obsidetur. 472.g	ab eodem in deditionem accipitur. ibid.	Cauisij desicunt à Rhodys. 881.a	Cauterium in fossa, prouerbum vnde natum. 377.e	Celene. 720.k	Celeres custodes corporis Romuli. 11.c	Celerrum oppidum. 584.c	ibid.	Celtrum deditur. ibid.
---------------------------------------	---	--------------------------	---	--	---	----------------------------------	---------------------------------------	-------------------------------------	------------------	--	--	--	--	---	------------------------------------	--	--	---------------------------------------	--	--	--	----------------------------------	---------------------------	--	------------------------	--	------------------------------------	----------------------------------	--------------------------------	------------------------------------	--------------------------------------	----------------------	---	---	---	-------	--	-----------------	-------	---	-----------------------------	--	--	---	--	--	-----------------------------------	--	---------------------------------------	---	-------------------------------	---------------------------------------	---------------------------------------	--	---------------------	--------------------------	--	---	----------------------	---	---	-------	-------	-------	--	---------------	-------------------------	------	-------	-------	-------	------------------------------------	---	---	---	--	-------------------	-------------------------------	-------------------------	---	---------------------	--	---	-------	----------------------------	------------------------------	-------	-------	-------	-------	-----------------------------	---	--------------------------------------	------------------------	--	-----------------------------	----------------	-------	-------------------------	----------------------------------	--------------------------	------------------	------------------	--	---	--	--	----------------------	---------------------------------	-------	------------------------------	---	---	---	--------------------------------------	----------------------	--	--	------------------------	--------------------------------	--	-------------------------------	-----------------------------------	--	---------------------------	---------------------------	------------------------------	---	--	---	---	---	--------------------------------	--	--	--	-----------------------	--	-------	--	---------------------	-------	--	--	--------------------------	-------------------------	-----------------------------------	-------------------------------------	-----------------------------------	---	---------------------------------------	--	--------------------------	----------------------------------	-------	-------	-------	------------------------	--	----------------------------------	-----------------------------------	--	----------------------------	---------------------------------	--	---	-------------------------------	--	----------------------------	--------------------------------	--	-----------------------------	--	--	------------------------------	---------------------	---	--	----------------------------	--	-------	--	--------------------------------------	---	----------------------------------	---	---------------	--	-------------------------	-------	------------------------

I N D E X.

- Celiberi Carthaginensium provinciam ad-
oriuntur. 323.d
Celibericum bellum. ibid.e
Celiberorum iuventus ad Romanos deficit. 484.k
Celiberorum perfidia. 425.c
Celiberi praelio superati. 753.a
Celiberorum mira simplicitas. 791.d
Celiberi fusi. 769.b. magnis copijs Flac-
cium pretorem adoriuntur. 783.e
Celiberorum fuga & caedes. 785.a
Celiberi Romanos in saltu Manliano inua-
dunt. 787.c. impressionem faciunt cu-
neo. 788.f. in fugam versi caduntur.
ibid.h. fusi castij. 792.f
Celiberia CIII. oppida in deditionem ac-
cepta. ibid.
Celiberi rebellant. 807.d. debellantur. ib.e
Cenchreæ Corinthiorum emporium. 596.h
Cenenses à Romulo vincuntur. 8.g
Censuræ initium. 112.f
Censores primi. 112.h
Census institutio. 27.c
Census agitur & iustrum conditur. 73.a
Census agitur sine iustro. 81.e
Censuræ spacium lege Aemilia decem & o-
domensibus finitur. 257.b
Censorum officia quæ. 388.f
Censores 465.b
Censorum contentio de principe legendo in
senatu. 468.h. operæ publicæ. 792.e
Censuræ tristis & asperior. 843.e
M. Centenij postulatum in senatu. 417.b
Centenio dux. 418.i
Centenianus exercitus ab Annibale fustis. 417.c
C. Centronius proprator. 326.k
Centurionis vox pro nomine accepta. 166.f
Centuria equitum scribuntur. 27.e
Cercina Insula. 620.g
Cerdubellus deditionis author. 503.e
Cereales ludi. 563.e
Cereus sacrum. 349.b. ades. 482.b. tem-
plum. 572.i. anniuersarium. 349.b
Certamen de re agraria. 71.c. de imperio
inter duces. 130.f. inter matronas. 278.f.
inter dictatores & tribunos plebis. 464.i.
inter Livium C. OS. & A. Drabalem. 489.c
Certamen de provincijs decernendis. 563.d. de
triumpho inter C. OS. & Trib. pleb. 610.i
Cestrophendone quid sint. 836.f
Chalcis à Romanis capta & direpta. 575.e.
Antiocho deditur. 667.e
Chalcidenses de iniurijs sibi illatis querun-
tur. 840.b
Charitas militum erga duces. 274.b
Charopus Epirotarum princeps. 593.c
Cheloniurum promontorium. 617.c
Cephelenie ciuitates dedunt se Rom. 728.k
Chituvbs funditus deleta est à Philip. 605.c
Cincinnatus à consule dictator dictus. 115.c
Cimera vrbs capta. 273.d
Circense ludicrum. 851.b
Circus maximus. 412.k
Cirtha caput regni Syphacis. 546.i
Cirtha Syphacis regia. ibid.
Cirtha deditur Masanisse. 546.k
Cisseus mons. 494.l
Citium Macelonie oppidum. 829.c
Ciuitatum labes est seditio. 61.c
Ciuitas quomodo libera futura. 103.a
Ciues regere. q. hoste superare difficultus. 61.a
Ciuius discordia. 49.e
Clabæ vrbs Tyberim tranauit. 45.a
Clabæ vrbs honorata ab hoste. 45.d
Clabæ equestri statua honoratur. ibid.
Clasidium & Litubium oppida se dedide-
runt. 602.d. Annibali prodituri. 315.c
Clasidium vicus. ibid.
C. Claudij oratio. 90.h
C. Claudij pro Appio deprecatio. 99.e
C. Claudius Flamen dialis flaminio abijt.
444.k
Claudius Nero in Hispaniâ mittitur. 441.b
Claui legendi causa dictator creatur L. Man-
lius. 191.d
Claudius Pulcher C. OS. pullos qui cibari no-
lebant immergi iussit. 294.k
M. Claudius Marcellus Viromarum Gallo-
rum ducem occidit. 295.a
M. Claudius Marcellus comitorum causa di-
ctator dictus est. 229.c
Q. Claudij tribuni plebis lex. 322.f
Claudia soror Claudij mulctata est. 294.k
M. Claudius C. OS. Gallis ex provincia exa-
ctis Istricum bellum moliri cepit. 769.a
Claudius C. OS. ab exercitu suo contemni-
tur. 800.g
Claudius consul de Histris & Liguribus tri-
umphat. 801.b
Liguras Murinam capiunt. ibid.
Claudius equo inuectus triumphat. 496.k
Cleomedon legatus Philippi. 598.h
Chromenes Lacedæmoniorum tyrannus. 632.i
Clonimus Lacedæmonius dux. 266.k
Cliternum oppidum expugnatum. 404.f
Clasus Regia. 697.a. Romana cum Rhodia
Ephesum traiecit. 693.d
Clasus ab Hierone Romam missa. 340.k
Clasus Regia cui Annibal præerat fugit.
798.f. Rhodiorum. 697.d. Claudij con-
sulis tempestate disijcitur. 563.a
Clasus q. olim Camars appellabatur. 279.c
Cluuiæ à Romanis obsessa quia vi capi nō po-
tuit, fame in deditione accipitur. 256.f
Cluuiæ præsidium Romanum à Samnitibus
in deditionem accipitur. ibid. à Samni-
tibus recipitur. ibid.
Clytus pretor. 673.e
Colca & Luscinus reguli. 610.h
Calius author. 314.k
Collina porta. 159.a
Colloquium Cornelij & Aetolorum. 615.d
Colonie Antennas & Crustuminum misse.
9.a (216.f)
Colonias Rom. depopulantur Priuernates.
Colmie deductæ. 266.h
Coloniarum nomina, quæ pecuniam nega-
runt Romanis. 467.e
Coloniarum nomina quæ omnia sua in pote-
state populi Romani esse dicebant. 467.b
Colonia quinque in oram maritimam dedu-
cta. 602.e. ciuium Romanorum dedu-
cta. 639.c. aliquot de vacatione belli di-
sceptant. 669.c
Combulteria vrbs. 373.e
Cominium oppugnatur à Carnilio. 290.f
Cominio capto in fidem cōsulis venerunt ho-
minum triginta millia & CCC. 290.g
Cominium & Aquilonia eodem die defla-
grarunt. ibid.h
Cominium oppugnat Caruilus consul. 290.f
Comitia consularia magna contentione ha-
bita. 708.b
Comitia centuriata. 164.k
Comitia curiata. ibid.
de comitijs consularibus dissensio inter pa-
tres & plebem. 200.g
Comitia consularia habitæ. 264.b. 271.d
Comum oppidum captum. 616.g
Concilium Acheorum. 759.d
Concertatio maxima de dictatore dicendo.
464.g
Concordiæ adem dedicauit Macer Licinius.
265.e. eidem ades à L. Manliovot. 364.
c. 444.i. eiusdem ara. 390.g
Coniuratio adolescentium nobilium de regi-
bus clam recipiendis. 39. b. de regitur. 39.d
Coniuratio in regem Syracusarum facta pa-
lam fit. 381.d
coniuratio seruorum in Hetruria. 615.e
Coniurationis clandestinæ religionis prætex-
tu factæ. 747.d
Consentia Annibali se dedit. 368.g
Consilia humana futi necessestatem non rum
punt. 27.b
Consilij publicis officit priuatarum rerum
respectus. 53.b
Consualia ludi. 7.c
Consul alter tantum fasces habebat. 37.e
Consules seditionem comprimunt. 50.g
Consulum Romanorum variæ sententia de
seditione comprimenda. 50.h. 52.k
Consules damnari. 86.k. sublato decemviri-
ratu creatur. 97.e. sine autoritate
senatus populi iussu triumpharunt. 103.a
Consul alter Rom. ex plebe creatus. 202.f
Consules de Latijs triumpharunt. 224.h.
cum exercitu sub iugum missi. 241.e
Consulem intra decem annos resciri non lice-
bat. 272.i
Cōsules pro cuiusq. merito suos ludam do-
nata. 270.i. Annibali insequuntur. 344.b
Consulium discordia. ibid.
Cōs. inter ipsos peruenit ad provincias. 448.g
Consul Romanus in Epirum transgreditur.
595.b. Phaleriam expugnat. 595.c. in
Rhage oppugnata omnia molitur. 596.b.
à Rhage discedit. 597.a
Contembra & Cortuoga Hetruscorum oppi-
da diripiuntur. 168.k
Contentio de Hispanico exercitu inter cōsu-
les & tribunos plebis. 761.d
Contentio de prætura. ibid.e
Contrebia deditur. 784.k
Conuentus Antiochi & Romanorum lega-
torum. 617.b
Corax ad Auruncos deficit. 46.i
Corax inter Callipolim & Naupactum mons
altissimus. 681.b. 685.d. 2
Corbis & Orsua fratres. 503.e
Coriolano dux quæ oppid. i. Ro. erepta. 57.e
Coriolanus muliebri stetu placatur. 59.a. ho-
stis tribunicie potestatis. 56.f
Coriolano dies à tribuno dicta. 56.h
Coriolanus in exilium mittitur. 56.i
ad Coriolanum mittuntur legati. 58.f
Corioli oppidum capitur. 55.d. Corinthia-
cus sinus. 446.g
Corinthus oppugnatur. 600.g
Cornelius Histrorum regulus. 796.g
Cornelius pontifex maximus ludos magnos
vovit. 121.b
Aulus Cornelius Cossus eximia pulchritudi-
ne corporis. 117.c. dictator creatur. 172.g.
regem Veientium interfecit. 117.c. dicta-
tor aduersus Samnites creatur. 237.a.
eius admittes oratio. 172.i
A. Cornelij seccialis oratio. 244.k
P. Cornelius clasus Romana dux in Campa-
niam profectus. 260.g
P. Cornelius Rufinus senatu motus. 283.b
C. Cornelius C. OS. per fraudem captus. 294.f
L. Cornelius Lentulus pont. Max. 328.f
M. Cor-

INDEX.

A. Cornel. Certhegus & Pub. Sempronius in agro Campano censores creantur. 468.g.
C. Cornelius Certhegus in Hispania feliciter pugnavit. 588.h
Cn. Cornelius legatus suadet Philippo vt legatos Romanos mittat. 615.c
Cornelius O O S. aduersus Insulubres prosperè pugnat. 603.e
 de praetio Cornelij cum Boijs factò, in Senatu disceptatio. 628.k
L. Cornelius cum Boijs ad Mutinam dimittitur. 647.e
L. Cornelius Merula consul, Boiorum agròs populatur. 647.d
Cornelius C O S. Boios fudit & in deditionem accepit. 634.g
P. Cornelius & M. Baebius omnium primi nullo bello gesto triumpharunt. 787.d
Cn. Cornelius mortuus Romam allatus, funere magnifico clatus, sepultusque est. 802.g
Cornelia gens. 650.f
Cornus vrbs. 374.f
Coriolanus regulus Boiorum ad 3000. Romanorum occidit. 615.e
Coronae & Haliarti praesidium aduersus Thebanos per Legatos in Macedonia missos à Perso regere petant. 827.d
T. Corvuncanus primus de pl. b. pont. Max. 294.i
Coris pax data. 811.c
Cori dant obsides. 785.d
Cortona vrbs. 324.k
Cortoneses montes. ibid.
Cortuosa diripitur. 168.k
Corvus in palio voce clara occidit. 288.h
Coruini nomen vnde natum. 205.b
Cossa vrbs Peno tradita. 353.c
Cossanus portus. 328.i
Cotys gentis Odrysarum rex. 829.e
Cotys Odrysarum regulus. 820.
Cotys à Persea dimittitur. 837.a
Cremera. 260.k
Cremona colonia deducta. 304.k. 295.a
Cremonis iugum. 307.
Cremona oppugnata. 570.i
Crete insula. 636.h
 bella interstina Cretensum. 807.
Cretensum Legati. 840.g
Creusa Thibisensium emporium. 678.f
Crispinus Hippocratem à munimentis repulit. 421.c
littera Crispini COS. ad senatum. 479.c
Crito Bervensis. 373.d
Croto vrbs. 380.f
Crotonis ambitus. 380.h
Crotonate in Locros traduntur. 380.k
Crudelitate et si fera, tamen non leues veniunt poena. 98.i
Crustrumini vincuntur. 9.a
Crussumeria capta. 47.e
Cume capta. 129.c. 372.i. 376.k
Cumanus ager. 417.b
Cumani. 372.k
Cupiditates prius quàm leges natae. 623.a
Caracta lex. 260.k
Curia 30. de raptarum nominibus appellata. 10.h
Curia hostilia. 166.f
Curatij & Horatij trigemini fratres. 16.f
Curius Dentarius Pyrrhum vicit & Italia expulit. 293.b
Curius Dentatus O O S. bis de Samnitibus triumphavit. 292.i

M. Curtius armatus equo insidens se in spe cum dimisit. 192.k
Curtius Iacus. ibid.
Cyrus rex. 248.i
Cynofarges. 576.k
Cynum Opuntiorum emporium. 295.a

D

D. Amasippus Lacedaemonius. 419.l
Damocles cū paucis coniurat. 633.d.
 interfectus. ibid.
Damocritus Aetolorum praetor. 580.h
 Aetolos ad arma contra Philippum con- citat. 584.h
Dardanorum bellum cum Bastarnis. 803.
Darius rex. 249.a
Dastus Annibali amicus. 452.g
Debitoris corpus ne obnoxium esset, cautus. 232.f
Decemuirorum initio summa equitas. 87.d
Decem tabule proponuntur. ibid.
 in Decemviratus petitione maxima ambi- tio. 88.f
Decemviri qui creantur. 88.h
Decemuirorum tyrannis intoleranda. 88.i
Decem prioribus tabulis duae aliae adiectae. 89.a
Decem tribunum militum creantur in vrbe. 95.e
Decem alij tribuni militum creantur in ca- stris. 96.f
Decemviri se in patrum potestate futuros affirmant. 96.i. abdicant se magistratu. 97.b. in exilium missi & eorum bo- ni publicata. 100.h
Decemviri sacrorum partim ex plebe, par- tim ex patribus creantur. 189.c. ob pro- digia libros adeunt. 340.k
Decij tribunum militum ad centuriones ora- tio. 210.i. eiusdem ad milites oratio. 210.k
Decius per media hostium castra saluus cum suis euasit. 211.c
Decij castrensis triumphus. 211.d
Decius multis donis & laudibus cumulat. 211.e
Decius se pro exercitu Romano dijs manibus deuocet. 221.c. 281.c
Pub. Decius Mus pontifex creatur. 270.h
P. Decius consul Samnitium quae oppida expugnat. 274.h
Decius aduersus Gallos pugnat. 280.k
Decumana porta. 383.c
Decius Magnus Romanorum legatus. 356.f
Deditionis formula. 25.c
Delectum impediunt trib. plebis. 134.g
Delium Apollinis templum. 667.d
Delij templi & Insulae religio. 860.b
Delphicum oraculum de osculo matris seren- do. 34.k. 525.e. 349.d. oraculi respon- sum. 146.g
Demarata Hieronis filia & coniunx Andro- nodori. 390.i. 392.h
Demetrius Philippi filius ad patrem remit- titur. 683.c. suspectus ac iniustus patri. 767.e. eius oratio qua sese apud pa- trem purgat aduersus fratris crimina. 775.a
Demetrius hausto veneno interficitur. 780.k
Demetrias promontorium. 587.a
Demiurgi Achaearum de summa rerum dis- sentiunt. 599.e
Democratis & Niconis mors. 471.e
Dexagoridas & Gorgapa duces. 633.c
Diana Ephesiae sanum. 221.i

idem sanum Roma adificatum. ibid.
Diana festum 419.e. 573.e. templum. 678.i
Dierum distinctio. 14.f
Dies religiosi. 166.k
Dictator & magister equitum quando pri- mum creati. 47.d
Dictatorem creari non patiuntur duo ex tri- bunis militum. 134.k
Dictatoris cunctationem egerrime serunt milites. 197.b
Dictator quando primam de plebe creatus, 199.d
Dictator plebeius triumphat de Talsicis & Tarquinienisibus. ibid. e
Dictator in sex menses creari solebat. 364.k
Didas Peon Demetrium occidit. 829.d
Sex. Digitius praetor in Hispania infeliciter rem gessit. 646.i
Dij sunt, qui humana non negligunt. 98.i
Diomedes Argivi campi. 412.h
Dinocrates regius praefectus. 608.k
Dionysij tyranni vox. 390.i
Dionysodorus Attali regis legatus. 604.i
Diophanes praetor Achaearum. 696.g
Diophanes Regius adortur & fundit. ibid. i
Diophanes mille pedites & centum equites Pergamum deducit. 696.g
Disciplina custos infirmitatis. 625.e
Discordia civilis quas importet clades. 390.h
Discordiarum femina. 80.h
Discordia venenum ciuitatis ordinis. 104.i
Dissensio inter patres & plebem de consula- ribus comitis. 200.g
Dissidia inter patres & plebem. 103.e
ex Dissidijs intestinis Respublica simul & priuata minuitur. 105.a
Dioxippus. 576.h
Dolopia & Apevantia Perrabia ciuitates. 682.h
Dolopes ad Aetolos desiciunt. 716.i
P. Domitius primus ex plebe censor. 293.a
Dormachus princeps Aetolorum. 443.a
Dorulacus Insulubrum dux. 639.e
Draudacum deditur Perso. 845.c
Druentia flumen. 307.d
Ducarius eques. 325.e
Ducum Romanorum fortissimorum enume- ratio & laus. 248.i
Cn. Duilius consul primus omnium Roma- norum ducum naualis victoriae duxit tri- umphum. 294.f
Cn. Duilio cos. à cena reuertenti tribuncines ceciderunt, & funale praescribatur. ibid.
Duo imperia per populum dari cepta. 253.d
Duodecim tabule in as incise in publico pro- ponuntur. 99.e
Duronum à Papyrio expugnat. 287.b
Duumviri rei nauali praescribuntur. 778.h

E

E. Busum insula. 333.b
Echedemus legationis Atheniensium princeps. 690.h
Egerio vnde nomen inditum. 23.b
Egnatius Samnitium dux à Volunio ca- ptus. 276.k
Elitia oppugnatur à Romanis. 600.k. capi- tur. 600.a
Elci & Epirotae ad Antiochum legatos mit- tunt. 670.f
Elphati quoniam modo Rhodanum traiecit. 306.g
Elephantum XXXIX. pilis confixi. 401.a
Elephantum X. ceciderunt. 379.a
Elephantorum atrox ceder. 434.f. 470.k
 490.f Ggg 4 eorum

I N D E X.

- orum rector, qua arte Elefantos sanien-
entes interfecit. *ibid.* g
 Elephanti Indici longè præstant Africis.
 704. k
 Elephanti qua arte ducti sunt per inuia. 349. b
 Emathia aliàs Pæonia dicta. 770. h
 Emporium. 534. f
 Empulum ex Tyburtibus capitur. 200. f
 Enipeus amnis. 851. a
 Enumeratio rerum à Romanis & Pænis ge-
 starum. 451. d
 Epeirensis rex Alexander. 226. b. occidi-
 tur. 230. g
 Epicida. 421. b
 Epididis mors. 422. k. illius præfecti in-
 terficiuntur. 422. i
 Epicratis Rhodij consilium. 694. h
 Epilogus quinque priorum librorum. 166. h
 Epipola. 420. g
 Epiri ciuitates, quæ ad Persea defecerunt,
 diripiuntur. 885. c
 Epirotæ de communis pace legatos ad Philip-
 pum mittunt. 526. i
 Epirotarum legati ad Acilium consulem.
 683. b
 Equites quando primùm equis suis merere
 ceperunt. 141. d
 Equitum quatuor millia ab Annibale cir-
 cumuentur. 326. k
 Equitum centurie scribuntur. 27. e
 Equus L. Scipioni Asiatico à censoribus a-
 ductus. 763. e
 Eretia à Romanis oppugnatur. 596. f
 Eropus præfectus. 481. c
 Eryce. 312. g
 Esernia colonia deducta. 293. e
 Effedus, carrisq; superstant armatus Gallus
 Rom. equos contreruit & in fugam ver-
 tit. 281. b
 Euboicarum ciuitatum conuentus. 668. f
 Euboica vrbes ad Antiochii deficient. 649
 Eumenes rex, Nabidis frater. 633. e
 Eumenes rex Asiæ minoris. 651. e
 Eumenes rex in senatum introducit. 710. g
 Eumenes oratio ad patres. *ibid.* i
 legati Eumenes de Philippo queruntur.
 755. d
 Eumenes beneficentia. 810. i
 Eumenes Roman venit, & Persei consilia
 detegit. 813. a
 Eumenes Asiæ rex. 819. e
 Eumenes vulneratur. 815. a
 Eumenes secretò curatur. *ibid.*
 Euphrator soluta vrbe Melbæe obsidione
 Demetriadem proficiscitur. 853. a
 Euander. 4. i. literarum apud Latinos in-
 uentor. 6. f. accusatur ob Eumenem Del-
 phis vulneratum. 870. k. à Perseo inter-
 ficitur. 871. a
 Euripus. 576. f
 Euentus stultorum magister. 342. g
 Exercitus Romanus intrat se victorem pu-
 gnare dicitur. 62. g
 Exercitus Romanus ab Aequis obsidetur.
 73. c
 Exercitus coniuratorum colligitur. 213. d
 Exercitus Romanus interceptus. 239. e
 Exercitus diuisio. 336. k
 Exercitus Asinabalus funditur. 500. k
 Exercitus Hispanorum aduersus Imperato-
 res Romanos, Lentulum & Manlium.
 521. a
 Exercitus, quem Scipio in Africam transpor-
 tauit, numerus, 533. e
- Ex copia otioq; lasciuunt animi. 65. e
 Exodia quid. 191. c
 Equilina Collinaq; porta. 436. h
- F
- Fabius consul triumphum recusat. 63. b
 Fabia gens bellum in Veientes sibi de-
 poscit. 63. e
 Q. Fabius gladio per pectus transfigitur. 62. i
 M. Fabij consulis ad milites hortatio. *ibid.*
 ex Fabia gente trecenti sex milites, patricij
 omnes. 64. f
 Fabiorum nimia de sua virtute fiducia.
 65. a
 Fabij caesi ad unum omnes. 65. b
 Q. Fabius COS. in Aequos mittitur. 71. e
 Q. Fabius præfectus vrbs tribuno plebis re-
 sistit. 75. e
 Factiones quam perniciose. 112. h
 Q. Fabius legatus duces Gallorum hasta
 occidit. 156. k
 C. Fabius Dorfus per medios hostes Quiri-
 nalem collem sacra peracturos adiit.
 161. b
 Fabij quo die caesi. 166. k
 Fabius consul Hernicos denicit. 196. h
 Fabius magister equitum cum Samnitibus
 prospere pugnavit. 232. k
 Fabius milites ad se tuendum contra vim di-
 ctatoris obtestatur. 233. b
 Fabius magister equitum ad triarios se re-
 cepit. 234. f. Romam profugit. 234. h
 à dictatore persequitur. *ibid.* eius pater
 ad populum prouocat. 234. i
 Quintus Fabius Ambustus magister equi-
 tum. 243. a
 Q. Fabij trans Ciminniam siluam profectio.
 260. h
 Fabius COS. L. Pappium dictatore quæ-
 nis inimicum, dixit. 260. k
 Fabius de Hetruscis triumphat. 262. f
 Fabio continuatur consulatus. *ibid.* g
 Fabius proconsul Samnites sudit. 263. b
 Q. Fabius vnde Maximus cognomen sibi pe-
 pererit. 266. g
 Fabius cur Maximus sit appellatus. 266. g
 Q. Fabius Maximus consulatum recusat.
 272. h. & 273. e
 Q. Fabius omnium consensu centuriarum
 consul creatur. *ibid.* i
 Fabius consul creatus. 277. d
 Fabius Publum Decium sibi collegam poscit.
 277. d
 Fabius COS. in castra peruenit. 279. c
 Fabius ad consultandum de bello Hetrusco
 Romam redijt. *ibid.*
 Fabius aduersus Samnites pugnat. 280. k
 Q. Fabius de Gallis, Hetruscis ac Samniti-
 bus triumphat. 282. i
 Fabius quatuor millia & quingentos Peru-
 sinorum occidit. 282. k
 Q. Fabius Gyrges mulctatio are Veneris
 edem construxit. 283. a. consilio & ope-
 ra patris adiutus, Samnites vincit & de
 ijs triumphat. 292. i
 Q. Fab. Maximus à populo dictator crea-
 tur. 327. c
 Fabij cunctatio. 329. a. eadem in castris &
 in vrbe infamis erat. 330. h
 Fabius sacrorum causa Romam reuocatur.
 332. f. in actione minime popularis.
 336. f. magistro equitum fert suppetias.
 337. c. dictator se abdicat. 338. i
- Q. Fabij ad L. Aemilium consulem oratio.
 341. e
 Fabij Maximi consilium. 348. k
 Q. Fabius Pictor Delphos ad oraculum mis-
 sus. 349. d. à Delphis Romam redit.
 357. e
 M. Fabius Buteo dictator creatus. 362. k
 Q. Fabij oratio de creandis Consulibus.
 382. k
 Consules designantur Q. Fabius & M. Mar-
 cellus. 383. e
 Q. Fabius Castinum oppugnat. 388. i
 Fabius consul Arpos oppugnat. 402. k
 Fabius Marcellum per literas admonet, ne
 cum Annibale manus confereret. 468. i.
 Manduria vi capta, Tarentum obsidet.
 471. a. proditione capit. 471. a
 Q. Fabij Maximi oratio, qua suadet, ne Sci-
 pionis Africa prouincia extra sortem ma-
 detur. 514. g
 Q. Fabius Maximus moritur. 535. c
 Cn. Fabius Massilia moritur. 810. c
 Fabula de rege Veientium immolante. 148. h
 Falarica quodnam telum. 298. i
 Falernus ager. 276. h
 Falisci & Capenates vincuntur. 147. d
 Faliscorum castra expugnatur. 151. c
 Faliscorum vrbs obsidetur. *ibid.*
 Faliscorum legatorum oratio in senatu ha-
 bita, in qua se populo Romano dedunt.
 152. g
 de Faliscis & Tarquinienfibus triumphæ-
 rum. 199. e
 Faliscos Romani vincunt. 199. d
 Falisci & Tarquinienfes inducias in qua-
 draginta annos à Romanis impetrant.
 202. b
 Faliscus ager. 272. f. 280. h
 Faliscis bellum indictum à Romanis. 291. b
 Faliscis pacem petentibus inducie annue
 dantur. 291. e
 Fame & sidi damna estimari non possunt.
 107. b
 Fame rerum standum, vbi vetustas fidem
 derogat. 192. k
 Fama seu Fabula de Alexandro Magno.
 442. h
 Fames & pestilentia. 55. e. 87. a
 Fames magna Punicum exercitum affecit.
 519. d
 Fames exercitum Romanum & Veientem
 vrfit. 162. h
 Fames quam pestilentia tristior est. 133. a
 Fauni ades ex mulctatio argento facienda
 locata est. 642. h
 Faustulus regij pecoris pastor inuenit Romu-
 lum & Remum pueros. 41. f
 Fauca curia. 260. k
 Fauca cluua. 450. f
 Ferentinum. 274. i. k. à Samnitibus deser-
 tum. 284. h
 Ferie indicuntur. 17. g. 642. k
 Feronie lacus. 437. b. donum. 323. e
 Fertilitas agri Corinthiaci & Sticyonis.
 480. h
 Fesula oppidum. 324. h
 Ficus Ruminalis. 278. g
 Fidenates bellum Romanis inferunt. 10. k
 vincuntur. 11. a
 Fidenates quoque Hetrusci fuerunt. 11. a
 desiscunt à Romanis. 19. a
 Fidenates & Veientes à Romanis fundun-
 tur. 19. c
 Fidenæ obfessa. 47. e. à Romanis defi-
 ciunt

INDEX

ciunt & legatos Romanos interficiunt. 116. h
 Fidenates & Veientes populantur agrum Romanum. 119. a
 Fidenates & Veientes vincuntur. 119. b
 Fidene capiuntur. ibid.
 Fidenates desciscunt à Romanis. 123. d.
 ignibus armati exterrere Romanos tentant. 124. g
 Fidenarum deditio & direptio. 125. a
 Fidei solenne institutum. 15. a
 Fedes ac insurandum urbem Rom. regere debuerunt. 14. k
 Flaccus Capuam cum exercitu redit. 437. d
 Capua bona principum vendidit. 462. k
 Celtiberos vincit. 784. i. Celtiberium populatur. 785. a. Contrebiam obsidet. 784. k
 Flamen Diabli inaugurari captus. (466. f
 Flamines creantur. 14. f
 Flaminia via. 328. i
 Flaminius Circus extractus. 295. a
 Flaminius consulatum in provincia non in urbe inire statuit. 322. f. reuocanti senatui non parer. 322. h
 Flamini COS. serocia & impietas. 324. h
 Flaminius ab equo per caput deuoluitur. 324. k. COS. lancea transigitur. 325. e.
 Fului causam defendit. 736. f. Ligures in deditionem accepit. 745. a. Apuanos Ligures perdomuit. ibid. b
 Flauij Lucani proditio aduersus Gracchum. 415. b
 C. Flauius patre libertino ortus, edilis curulis factus, ciuile ius euulgauit. 265. d
 C. Flauij insigne factum aduersus nobilitatem superbiam. 266. f
 Flumentana porta. 649. d
 Fœcialis. 16. h
 Fœciales ad Veientes missi non audiuntur. 123. b. venerant res à Samnitibus repetitum. 265. b. in Africam ad fedus ferendum missi. 565. c
 Fœdus hospitij violatum. 7. e
 Fœdus iterum inter Roman. & Albanos. 16. g
 Fœderis ritus apud Romanos. ibid.
 Fœdus cum Latinis populis. 55. a. cum Carthaginensibus idem. 205. c. cum Lucanis. 271. c. cum Latinis renouatur. 32. h. cum Ardeatibus. 112. f
 Fœdus leitur cum Samnitibus. 216. k. antequam Samnitibus reddidit. 265. a
 Fœderis leges in Annibalem & Philippam. 370. k
 Feneratores aliquot bonis multantur. 278. g
 Fontinalis porta. 650. g
 Formianus ager. 282. i
 Formula deditiois. 25. c
 Fornicata via. 340. k
 Formiani saxa. 331. b
 Fortuna templum muliebri edificatur. 59. b
 Fortuna per omnia humana maximè in res bellicas potens. 248. h
 Fortuna belli varia. 295. c
 Fortuna animos occecat. 157. a
 Fortuna templum. 404. f. 409. a
 Fortuna primigenia ades à L. Licinio consule vota. 539. d. 365. d. eius situs. 642. h
 Forali vicus. 437. c
 Arx Fregellan. à Samnitibus capta. 254. k
 Fregellanos Samnites igni circumdatos exusserunt. 245. e
 Fuluius consul de Samnitibus triumphat. 272. g

Consul Hannonis castra oppugnat. 413. c
 Fuluij exercitus ab Annibale susus. 418. f
 Cn. Fulde Esi defensio. 432. h
 Cn. Fuluius exulatum in Tarquinio abijt. 432. k
 Q. Fuluius relicto Capua collega Appio Claudio Roman contendit. 435. e
 Cn. Fuluius ad Herdoneam cum exercitu ab Annibale funditur. 462. f
 Cn. Fuluius cum duodecim tribuni militum cecidit. 462. g
 Marci Fuluij pratoris cum Vectonibus, Vaccis, Celtiberisq. certamen. 649. b
 M. Fuluius Toletum cepit. 655. b
 Fuluij in puniendis senatoribus Campanis seueritas. 440. g
 Fuluius COS. Ambraciam oppugnat. 716. k
 Q. Fuluius Flaccus de Celtiberis triumphat. 790. f
 M. Fuluius proconsul triumphum sibi decerni postulat. 745. d
 M. Furius prator Canomanis arma ademit. ibid. c
 Q. Fuluius de Liguribus triumphat. 795.
 Fundani pacem petunt. 227. c
 Q. Fuluij Elacci Pontificij fœda mors. 819.
 Fœnebris lex. 257. d
 Furcularum Caudinarum descriptio. 239. d
 260. h
 Furcule caudina. 408. g
 Furius & Manlius consulares rei ad populum. 66. h
 Q. Furius Pontifex maximus. 97. b
 Furius Consul aduersus Volcos legiones duxit. 132. k
 M. Furius Camillus dictator creatur. 147. b. in exilium abit. 155. b
 Camillus decreto senatus, ab exilio reuocatur & dictator creatur. 161. e
 C. Furius duumuir X. nauibus aduersus Illyriorum classem ad lacum Timauu venit. 796. k
 L. Furius Camilli collega, cunctationis impatiens. 179. a
 M. Furij Camilli mors & laus. 190. k

G.

Gabinia via. 163. a
 Gabini parenti regi Romano. 33. e
 Gaditani Romanis deduntur. 512. i
 Galbus Carpestorum dux. 366. h
 Gala rex Numidarum. 474. g. quo mortuo regnum eius ad Desalcem peruenit. 535. e
 Galatia castellum vi capta. 433. c
 Galeagra turris. 419. e
 Galesum flumen. 411. d
 Galli noui accola Hetruria. 146. i. cur Alpes transferunt. 155. b
 Gallorum in Italiam transitus. 155. d
 Galli legatos Romanis mittunt. 156. k. Romanis infesti petunt. 157. b. Romanos in fugam vertunt. 157. d. tam repente victos fuisse Romanos admirantur. 157. e. Romanis parentem Collina porta ingrediuntur & depraedantur. 159. a. Romanos in adium vestibulis sedentes trucidant. 159. c. dum in arcem imperum faciunt, à Romanis funduntur. 159. d. nocte sublata in arcem clam contendunt. 161. e
 Gallorum cum Romanis iudicia. 162. h
 Galli humor frigorig. assueri. ibid. Pestilentia vexati. ibid. à Camillo susi. 163. a.

vittim Albano agro. 189. e
 Gallus quidam fortissimus è Romanis virum ad certamen prouocat. 191. a
 Galli relicti trepide castris in agrum Turburtem transiunt. 196. f. vincuntur. 298. i. in agro Latino castra ponunt. 201. k
 Gallicum bellum. 204. g
 Galli accola Italiae. 274. g
 Galli primò impetù feroces. 281. a
 Gallicæ gentes armorum auide. 301. d
 Galli armati in concilium veniunt. 302. a
 Gallorum ritus de legatis Romanis. ibid.
 Galli donis capti cum Pæno pacem ineunt. 304. i
 Gallorum in bellis descriptio. 306. f
 Galli Alpium incolæ Annibalem oppugnant. 308. b. ex insidijs Annibalem adoriuntur. 309. a
 Gallorum & Hispanorū differentia. 345. b
 Gallus & Galla, Græcus & Græca, viui sub terra dimissi. 349. d
 Galli corpora habent laboris intolerantissimi. 490. f
 Gallici tumultus. 570. i
 Galli Romanos ad Cremonam bello laceant. 571. a
 Gallorum corpora sunt mollia, fluida, & sitis minimè patientia. 640. i
 Gallorum & Romanorum occisorum numerus. ibid.
 Gallorum equites fugantur. 724. f
 Galli astus non sunt patientes. 648. g
 Galli transalpini in Italiam transfregisti. 764. i. L. Portio COS. se dedunt. 761. h. Italia excedunt. ibid. h
 Gallorum regis legati de Casio COS. queruntur. 839. b
 Gallorū legati reguli Roman veniunt. 853. c
 Gallogræci. 691. b
 Gallogræcorum origo. 722. g. eorum rebus. 724. a
 Gallogræci nudi pugnant. 725. c. 726. f
 Romani Gallogræcorum castra oppugnant. 726. f
 Gallogræcorum castra diripiuntur à Romanis. ibid. g. intersectorū numerus. 727. b. perfidit. 727. d
 Gallogræci oratores de pace ad COS. 727. i
 Gallogræcis pacis leges à consule dicuntur. 734. f
 Ganymedes Ptolemai præfectus, Achi oppidi proditor. 573. c
 Garitenes Cypariis hospes inter epulæ occisus. 599. b
 Gellius Equatus Samnitium dux. 276. f. 376. k. cecidit. 282. g
 Gelo Hieronis filius. 381. c
 Genua à Magone capta. 519. b
 Genus nullum fastiditur, in quo enitet virtus. 109. c
 Genutius tribunus domi sue occiditur. 62.
 Genutius consul plebeius cum exercitu occisus. 193. a
 C. Genutius augur. 270. h
 gens Italiae opulentissima. 271. g
 Gentius Illyriorum rex. 789. c. 820. obsidet Bassianam. 860. k. cum principibus Illyriorum captiuus Romam mittitur. 861. e
 Gentij Illyriorum regis genus & crudelitas. 860. i
 Gentius indatus ab Attico prætorè pectus. 861. c. Antio prætoris d. t. ibid. d
 Genni oppidi distantia ad Lanuvium. 672. k
 Gordium

I N D E X.

- Gordium celebre Emporium. 724.g
 Gladiatorum innumera. 808.i
 Gloria quod maior, eod propior inuidia. 650.f
 C. Glautius, sortis victima homo dictator, magistratu se abdicare coactus. 294.k
 Graecorum classis ad littora Venerum peruenit. 267.a
 Hanno Graecas vrbes tentauit. 379.c
 res in Graecia aduersus Philippum gesta. 493.e
 in Graecis ciuitatibus tria principum genera. 384.f
 Graeciae ciuitates omnes, Isthmij, voce praecanis pronunciantur liberae. 614.i
 Gracchus Campanos opprimit. 472.f. libertatem seruus promittit, qui caput hostis in praebio retulisset. 386.h
 inter Gracchum & Hannonem acris pugna. ibid.i
 Gracchus Hannonis exercitum fudit. 387.b.
 in insidias praecipitatus. 415.e. occiditur. 416.f
 de Gracchumorte scriptores variant. ibid.
 decretum Tib. Gracchi de L. Scipione. 744.f
 eius oratio pro Fulvio proconsule. 746.f
 Gracchus de Celtiberis triumphat. 798.
 Grumentum oppidum. 373.a
 Galysia Masinissae filius. 817
 Gyrtibeum a Romanis oppugnatur. 623.b.
 Quirio traditur. ibid.c
- H.
- H** Adriaticus sinus. 267.a
 Hadriaticum mare. 267.c
 Haliartum oppugnatur à Lucretio pretore. 834.k
 Haliartum expugnatur & diripitur. 835.b
 Hanno princeps. 296.h
 Hanno Barchinensis factionis inimicus. ibid.
 Hannonis aduersus Annibalem oratio. 299.a
 Hannonis copiae Rhodanum traieciunt. 305.e
 Hanno Romilae filius. ibid.
 Hanno aduersus Scipionem prodijt. 320.k
 Hanno Panorum dux. ibid.
 Hannonis oratio gratissima, qua Hannibalis elenat victoriam. 358.i
 Hanno pulsus finibus Lucanis à T. Sempronio Longo. 373.a
 Hanno cum Nolanis colloquitur. 375.d
 Hanno aduersus eos, quos Gracchus in Lucanis pradam miserat. 389.b
 Hannonis castra capiuntur. 413.e
 Hanno in Aruntius redit. 414.f
 Hanno & Epicides relicta Sicilia in Africam traieciunt. 454.b
 Hanno à Martio in fugam versus. 508.i
 Hanno à Syllano capitur. 492.k
 Hanno in locum Asdrubalis succedit. 492.f
 Hanno ad Saleram castra ponit. 538.b
 Hanno interficitur. 538.k
 Harmonia Gelonis filia. 391.e
 Harpiscora praefectus. 374.f
 Hedui. 155.e
 Hegeas praefectus equitum. 353.d
 Hegehamax regis Antiochi legatus. 643.e
 Heliopontum exercitus Romanus peruenit. 702.h
 Heluius onans urbem egressus. 626.h
 Hemerodromi. 576.g
 Herdonia vrbs. 418.f. ab Annibale incenditur. 462.g
 Herennius Pontius imperatoris Samnitum pater consulitur, eius responsa. 240.g
 Herennius Bassus, & Herius Petrus ad colloquium euocari. 375.e
 Heraclitus cui Scorino cognome fuit. 373.d
 Heraclia Hieronis filia, Sosippus frater. 350.h.
 392.h
 Heraclia vrbs situs. 678.h. à consule Accilio oppugnatur. ibid. 679.b
 Hercules. 5.e. Cacum interficit. 6.f
 Hercules columna. 318.b. templum. 436.i.
 576.k
 Hercules ad adem supplicatio. 321.e
 Hermantica Carreiorum vrbs. 297.b
 Hernici deuicti. 59.b
 Hernicum agrum Aequi, Volsci, depopulantur. 74.h. 154.g
 Hernici summo studio bellum parant. 193.e
 Hernicorum & Romanorum acris pugna. ibid.
 Hernici fugantur. 194.i
 Hernicij salus. 155.e
 Hernici populo Romano bellum indicunt. 263.c. victi à Martio consule, & in deditionem accepti. 263.d. subacti. 265.b
 Herfilia Romuli coniunx, petri parentes raptae in urbem recipi. 9.a
 Hetrusci predatores caduntur. 43.d. vincuntur. 45.e. occisione occisi. 65.d. fugam perunt. 64.k. 262.g. Romanos adoriuntur. 258.i. in fugam versi caduntur. 258.k
 Hetruscorum sexaginta millia caesa & capta. 260.f
 Hetrusci induciae in viginti annos impetrant. 260.g. Sutrium capiunt. 167.e
 Hetruscum bellum. 256.i
 Hetruscum exercitus ad Sutrium cogitur. 259.d
 Hetrusci in fugam vertuntur. 261.b
 Hetruscorum opes fracta. 259.d. 261.b
 Hetruscus fudit Camillus. 171.b
 Hetruscus cadit Camillus. ibid.
 Hetrusci absente ditatore, magistrum equitum circumueniunt. 267.d
 Hetrusci tentant insidias Romanos circumuenire. 268.f
 Hetrusci Rom. praesidium adoriuntur. 268.g
 Hetrusci fusi & eorum castra direpta. 268.i
 Hetrusci induciae biennij dant. ibid.k
 Hetruscorum colonia. 271.b
 Hetrusci Gallos ex hostibus socios aduersus Romanos facere conantur. 271.b
 Hetrusci belli apparatus ingens. 274.k
 Hetrusci rebellant. 290.k
 Hetruria diues opibus. 34.a. 259.c
 in Hetruria quatuor gentes arma aduersus Romanos conferebant. 277.c
 in Hetruriam ducitur exercitus. 322.i
 Hetruria populi Scipionem in ornanda classis iuuant. 518.k
 Hetruria deficit. 475.b
 Hexapylum. 395.e
 Hiero rex Syracusanorum. 293.c. 316.i. Hostiam accepit. 340.k
 Hieronis regnum vastari Romanis enunciat. 349.c. ipsius regnum ad Hieronymum nepotem Syracusarum regem transfertur. 381.a
 Hiero Gelonis frater. 392.k. eius mors. 381.a. 419.a
 Hieronymi Syracusarum regis tyrannici mores. 381.c
 Hieronymus rex Syracusarum à Romanis deficit. 382.f. à coniuratis interficitur. ibid.i. eius interfectores creantur praetores Syracusani. 391.a
 Hilermus rex viuis apud Toletum oppidum captus. 649.b
 Himeria annis. 282.g. 430.g
 Himilco factionis Barchinae. 358.i. in Hispaniam cum exercitu mittitur. 367.b
 Himilco Penorum praefectus. 503.c. Annibalidis praefectus. 368.g
 Hiofius Harpiscora filius. 374.f. cecidit. ibid.h
 Hippas aduersus Marrium consuldem copias ducit. 848.i
 Hippocrates & Himilco Syracusanis supplicatas ferunt. 421.c
 Hippocrates & Epicides Tyranni. 448.g. in horum necem iuuenes aliquot nobilissimi iurauerunt, sed indicio facto, à Tyrannis interfecti sunt. ibid.
 Hippocratis dolus. 395.e
 Hipponiades in Siciliam ab Annibale missus. 430.f
 Hirpinus ager. 376.k
 Hispala Eecenia index coniurationis. 748.f
 Hispania populi ad Romanos defecerunt. 379.a
 Hispani ad concursandum inter saxa rupes, apti. 331.e
 Hispanie populi ad defectionem Carthaginensium spectant. 334.i
 de rebus Hispanicis. 425.a. 777.d
 Hispania bello reparando aptissima. 498.k
 Hispani à Lentulo & Manlio in fugam versi compluribus casibus. 521.d. vincuntur à Romanis, & eorum castra capiuntur. 758.f
 Hispanorum 12009. caesorum. 626.h
 Hispani à Catone in fugam vertuntur. 628.f. eorum castra diripiuntur. ibid.g. armis excuti, morem sibi conscuerunt. 628.k
 in Hispania res gesta à praetoribus. 647.a
 legati Hispanorum de iniurijs magistratuum in senatu queruntur. 838.f
 Historiae veritas. 25.f.g
 Histrones vnde dicti. 191.b
 Histri duo simul praesidia Placentiae cohortis, & manipulum secunde legionis, aggrediuntur. 796.i. Romanorum castra inuadunt. ibid.d. in Romanorum castra vino somnoque mersi caduntur. 797.c
 Histrorum rex aufugit. ibid.
 Histri victi obsides dare iubentur. 799.e
 Histrorum rex ne viuis caperetur, ferro traiecit pectus. 800.i
 Histri coniuges ac liberos trucidant. ibid.b
 Histria pacata, in deditionem venit. ibid.i
 Homines segnius bona quam mala sentiunt. 553.c
 Honori & virtuti ades vota à Marcello. 477.b
 Honosca ciuitas. 335.b
 Horatij & Curiatij trigemini fratres. 16.f
 Horatius sororem suam interficit. 17.e. interfecta sorore sua, in ius ad regem rapitur. ibid.
 causa Horatij à duumviris examinatur. 18.f
 Horatius pater ad Quirites, pro filio cadis reo. 18.i. pronocat ad populum. 18.h
 Horatia sepulchrum. 18.k
 Horatij Coclitris virtus. 42.b
 Horatius Cocles armatus in Tyberim deliuit, & incolumis ad suos tranauit. 43.b
 M. Horatij aduersus decemvros grauis oratio. 90.f
 Horatij consulis ad milites oratio. 101.e
- Q. Hor-

INDEX.

- D. Hortensius dicitur.** 292.k
Hortensius tribunus plebis C. Sempronium accusat. 128.f
Hestia vrbs conditur. 23.a
in Hestibus deuotendis ceremonia seruat. 222.i
Hoftilius Tubulus prosperè cum Annibale pugnat. 485.c
Hoflium vires ante omnia noscantur oportet, antequam bellum suscipiatur. 202.k
Humana ope desperata Rom. Deos spectant. 146.g
Humanus animus insatiabilis. 114.k
Hybernacula quando primum militibus edificata. 138.b
militibus in obsidione veterum facta. 137.c
- I
- I Amphornia vrbs.** 445.e
sub Ianiculo duæ lapideæ arce inuenta. 782.k
Ianit templum belli pacisq. iudicium. 13.d
Iberum flu. traiecit Annibal. 304.f. trij-
 cientium numerus. 304.g
Idea mater. 525.d. in eadem victorie dela-
 ta. 527.e. eius edes. 683.d
Ilercaonensium ager. 333.d
legati Ilergetum ad Catonem cof. 626.i
Iliberis oppidum. 304.h
**Illiturgi oppidum ob defectionem ad Roma-
 nos ad Afrubale oppugnatum.** 378.k
Illiturgitani vrbs suam fortiter defendit. 502.i
Ilum peruenit exercitus Romanus. 703.d
Iluia insula. 563.a
**Illucia oppidum in Oretanis captum à C. Fla-
 minio.** 649.a
**Illyris propter legatum occisum bellum in-
 dicitur.** 295.a
Illyrij legati. 818.i
in Illyrico & in Epiro gesta. 881.b
**Illyricæ res componuntur de Anicij & quinq.
 legatorum sententia.** ibid.e
Imperator prudens. 121.d
**Imperator debet suis militibus parentis loco
 esse.** 128.h
Imperium Romanum quomodo creauerit. 109.e. quo anno iterum ad consules re-
 dierit. 153.d
Imperium & auspicium iustum vbi fuerit. 270.g
Incendium Roma multa absumpsit. 404.f
Incendium circa forum Roma. 446.i. illius
 incendij authores comprehensi. 446.k
Incibili oppidum. 379.a
Indibilis regulus. 425.e. 521.d. eius oratio
 ad Scipionem. 472.k. à Romanis deficit.
 520.k
**Ingenium placidum atrox iniuria quoq. in-
 cendit.** 92.k
**Iniuria atrox etiam placidū ingenium ac-
 cendere potest.** ibid.
Insignia pontificalia atq. auguralia. 269.d
Insubres Padum transgressi. 639.e
Insubrius ager. 313.e
Intercalares Calende. 842.f. 891.a
Intersectorum & captorum numerus. 833.c
Interarmatus ager. 287.b
Interregnum. 12.i. 75.b. 226.h
Interreges tres creantur. 146.h
Inuidiam C. Flamini. 323.b
Inuidia ob Reipub. vtilitatem contemnda. 384.f
- Ionium mare.** 370.i
Iouis Capitolini dedicatur templum. 41.e
**in Iouis aede edere prohibitum fuit à cenfori-
 bus.** 255.d
Ioui victori aedes vota. 282.f. 289.e. eidem
 spolia hostium cremantur. 282.g
Ioui Statori aedes vota. 285.d
**Iouis signum in Capitolio à fulmine deie-
 ctum, & caput eius ab aruspice inuentū.** 293.b
Iouis Larialis. 322.h. donum. 323.d
Ioui Iudi magni vouentur. 327.e
Ioui & Iunoni aedes vota. ibid.
Iouis Olympij templum. 390.g. 396.g. Epu-
 lum. 406.g. 483.b
Iouis Vicilini templum. 402.f
Ioui duæ aedes dedicantur Romæ. 663.e
Ira sine viribus vana est. 8.h
Inbellius Taurea. 377.e. 440.i
Iudicū ordo Carthagine dominatur. 619.c
**C. Iulius, terrore vano belli Hetruscij dista-
 tor dicitur.** 202.g
Iulus Aeneæ filius. 3.b. author nominis Iu-
 liae gentis. ibid.
**D. Iunius Brutus munus gladiatorum pri-
 mus edidit.** 293.e
Iunij Bruti ingenium. 34.i
**L. Iunius Brutus & L. Tarquinius Collati-
 nus primi COS. creati.** 37.a
C. Iunius Brutus dicitur creatus. 255.b.
 Aequos subegit. 266.k
M. Iunius dicitur. 49.e. oratio eius de ca-
 ptivis redimendis ad Publ. COS. scripta.
 350.f
**Iunius dicitur sceleratos armat aduersus
 Annibalem.** 359.c
**Iuno Vesij Romam maxima religione depor-
 tata.** 149.c
Iunoni Monera aedes vouetur. 206.f
Iunonis aedes. 267.b. 321.d. donum. 321.e
Iunonis reginae ades in Auentino. 483.e
Iunonis Lacinae delubrum. 380.h. 553.b.
 ex cuius aede regula marmorea detrahe-
 ta. 809.c
Iunoni Sospita aedes à Cornelio COS. vota. 604.f
Iupiter Feretrius. 8.h. Stator. 10.f. Eli-
 cius. 14.k. Opt. Max. arcus Capitolina
 praefes. 513.e
**de Iure Pontificio libri septem scripti in agro
 L. Petilij inuenti.** 783.a
Iuristurandi forma. 314.f
Iuris stricti exemplum in signe. 220.f
**Ius fœderum populi Romani cum Carthagi-
 nensibus.** 302.i
Ius in armis ferri. 156.i
**Iustitiae summa exemplum, cadis manifestæ
 expiatio.** 18.k
Iuuentæ lectisternium. 321.e
**Iuuentutis aedem M. Liuius COS. dedica-
 uit.** 683.d
Isalca Getulorum praefectus. 362.k
Isidorus regiarum nauium praefectus. 677.d
Isthmia celebrantur. 614.h
Italia regio fertilis. 324.h. 440.k
- L
- Laelius cum captivis Romam venit.** 551.b. à Marcello in Africam præ-
 datum missus. 520.i
**Laelius & Masanissa in Syphacis castra ignes
 coniiciunt.** 543.b. Syphacem Romam
 deportat. 550.g. cum captivis Romam
 venit. 465.b
Lavinii COS. oratio. 451.b
- Lavinus COS. Agrigentū oppugnat.** 454.f
**ad oppugnandā Cauloniam vrbs pro-
 ficiscitur.** 468.k
**Labor ac periculum ed impenduntur, vnde
 emolumentum ac honos speratur.** 125.c
Labor voluptatis, dissimillima natura. 139.b
Lacedaemonij ob exules maxime solliciti. 729.e
**Lacedaemoniorum responsum in senatu Ro-
 mano.** 765.c
Lacetanorum caedes. 321.c
Lacetanorum vrbs capitur. 629.e
Lacina Iunonis templum. 380.b. 519.d. cui
 Annibal aram condidit. dedicauitq. ibid.
Lacus Curtius. 192.k
Lamia oppidum oppugnatur. 689.d. Ro-
 manis deditum est. 479.e. 753.g
Lanudum. 321.e
T. Lartius dicitur primum creatus. 47.d
Latinus rex. 3.a
Latini. ibid.
Latinus Sylvius & reliqui Albæ reges. ibid.
Latini in agrum Rom. excurrunt. 21.e
cum Latinis renouatur fœdus. 32.h
Latinum bellum. 47.e
T. Latini somnium. 56.k
**Latini & Hernicis tristitia responsa à sena-
 tu redduntur.** 175.d
**aduersus Latinos & Volscos tres exercitus
 scribuntur.** 183.b
Latini Volsciq. funduntur. ibid.
**Latinorum de bello Romano inferendo oc-
 culta consilia.** 217.c. illorum adrem prin-
 cipes Romam euocantur. 217.e
**Latinus quidam T. Manlium ad singularem
 pugnam prouocat.** 219.e
Latini persimiles Romanis in rebus bellicis. 220.b. eorum castra capiuntur. 222.i.
Vesciam se recipiunt. 223.a. nouum
 exercitum conscribunt. 223.b. victi se
 se consuli T. Manlio Torquato tradunt.
 ibid. sust. 243.d. nec bellum nec pa-
 cem pati possunt. 224.g
de Latinis triumphatum. 224.h
Latine feriae. 802
Latinorum in populo Romano fremitus. 466.k. XII. milia, qui Romam com-
 migrant, domum redierunt. 745.d.
Latina Colonia in Hispania. 838.i
Latinum agrum Volsci & Aequi praedantur. 134.g
**Laude haud minus quam premio gaudent
 milites.** 69.b
Laudes Annibalis. 498.h
**Lauicani & Aequi agrum Thufculanum de-
 populantur.** 129.e
Lauici oppidum capitur. 130.d
Lauicos deducitur Colonia. ibid.
Lauinium conditur. 2.k
**ad Laurulas cum Samnitibus ancipiti præ-
 lio dimicatum est.** 251.d
**Lectisternium quando primum Romæ sa-
 ctum.** 144.i. quibus diej habitum sit.
 328.g
**Legati Delphos missi, à Lipparensibus ca-
 pti, religionis ergo dimittuntur.** 153.a. Ro-
 mani mittuntur ad Gallos. 156.h
Legationes ex omni Hispania ad Scipionem; 442.k. de dirimendo inter Aetolos &
 Philippum bello. 480.f
Legati Macedonis in senatum introducti. 564.h. Carthaginenses in senatum vo-
 cati. 564.k. Ptolemæi ad populum Ro-
 manum. 570.g
Legati

INDEX.

- Legati Romani ad Philippum. 553.b
 Legatus Philippi ad Aetolos. 578.i
 Legati ad senatum mittuntur de pace cum Philippo facienda. 606.i. à senatu Romano Carthaginiem mittuntur. 620.f
 Legationes ex omni Asia ad Manlium confulem. 732.g
 Legati ex Aetolia & Macedonia redeunt. 809. ex Africa. 805. in Macedonia mittuntur. ibid.
 Leges quid. 39.a
 Leges pacis cum Philippo. 613.d
 Legiones Cannenses. 533.d
 L. Lentuli legatorum principis oratio. 240.k
 Leontini desiciunt à Syracusanis. 394.b
 Leucadis situs. 605.b
 Leucas capitur. ibid.i
 Leuinus Anticyram oppugnat. 446.g
 Lex Agraria quando primum lata. 59.c. de patrum cum plebe conuulso fertur. 110.i
 Lex sacrata. 120.k. de ambitu promulgata. 193.k. de militarium assignatione. 122.i
 Lex agraria promulgatur & tributum conferri prohibetur. 143.e
 Liberalitas ordinum in sustinendo erario. 388.b
 Lilybœnices equites. 304.f
 Licinia lex quid. 269.c. 623.b
 C. Licinius Stolo sua ipsius lege damnatur. 199.c. prius de plebe Mag. equitum. 187.c. 270.f
 P. Licinij Calui oratio. 146.k
 P. Licinius Serranus è plebe Trib. militum confulari potestate creatur. 144.g. eius & Q. Fabij Pictoris certamen. 709.e
 Licinius continuari sibi tribunatum recusat. 137.c
 Licinius Crassus Pontifex Maximus creatur. 407.c
 Lictores duodecim. 6.b
 Licurgij disciplina Lacedaemonijs sublit. 731.c
 Ligures. 320.i. in armis esse nuntiantur. 643.a. Pisas circum ed. nr. 647.c. castra contra illos oppugnant, deinde alius angustis faucibus occupant. 650.g. Q. Minurium procos. aggrediuntur. 684.f. 781.c. I. Boebium Pr. circumueniunt. 712.d. etiam inter magnorum internalla bellorum militem ad virtutem acuerunt. 744.i
 Ligur hostis ab Asiatico quid differat. ibid. velut exercitator hostis Asiaticos magna elude in Thracia castigat. 744.k
 in Liguribus quem militem excitantur. ibid.
 Ligures trans Appenninum montem Legiones ducte in deditionem concesserunt. 745.a. rursus expugnantur. 801.a. sese dedunt & in Taurasinos traduntur. 787.c. rebellant. 802.k. in captiuos sequuntur. 803.a. in deditionem veniunt. 811.b. 688.i
 de rebus in Liguria gestis. 777.c. 793.b
 de Liguribus deditio rogatio Tribunorum plebis. 816. plebis scitum. 817.a. Senatus conuulsum. ibid.
 Libri lintei. 286.k
 Ligustinus montes. 625.e
 Sp. Ligustinus oratio ad populum. 821.
 Lilybaeam maritima ciuitas. 316.i
 Lilybaei ab corona venerunt. ibid.k
 Lemnae M. Accilio confuli deditur. 674.b
 Lemernam. 371.e
 Liris fluvius. 277.d. 436.f
 Litana flua. 365.c. 630.g
 Literarum apud Latinos inuentor. 6.f
 Liuius adfert causas quae se ad res pop. Rom. scribendas impulerint. 1.a
 Liuius arcis Romane praes. 453.e
 Liuius arcis Tarentinae praefectus. 477.a
 Liuius Poeta. 483.d
 Liuius conful castra ad Senam ponit. 488.g
 Liuius conful quadrigis triumphat. 496.k
 M. Liuius cum Claudio Nerone sit conful. 482.b
 Liuius in Italiam traiecit. 697.a
 Loca senatoria in Romanis ludis à reliquis fecernuntur. 659.c
 Locrensum ad Paenos desectio. 368.k. ad Brutos. ibid.
 Locrenses Paenis se ded. re. 379.e. grauit. r. ob desfectionem à Scipione inculantur. 524.b
 seditio in Locrensi praesidio. 524.k
 Locrensis libertas restituitur. 531.e
 Locrorum arx à Romanis capitur. 522.d
 oratio legatorum Locrensum in senatu de Plemij crudelitate. 522.k
 Locri. 374.i
 Locustae agros Apuliae depopulantur. 812.
 Longuntica oppidum. 333.b
 Ludis funebres per triduum. 369.a. 503.e. 588.k
 Ludimagnum à Cornelio Dictatore vocentur. 154.h. 481.e. 541.e
 Ludis Nemeti. 486.b
 Ludis Romanis. 406.g. Romani & pl. beij. 497.c
 Ludis vine religionis causa facti. 753.b. celebres. 125.b
 Ludis Scenici. 191.a. 401.d. 562.b
 Ludis Scipionis. 518.i
 Lucanorum mutabilis cum fortuna fides. 229.e
 Lucani & Appuli federe in amicitiam accipiuntur. 230.b
 Lucani qua arte à Rom. desecerunt. 230.c
 Lucani populi. 271.e
 Lucanis finibus expellitur Hanno. 373.a
 Lucani sine certamine in deditionem populi Romani redeunt. 497.h
 Luceria vrbs. 245.e. 246.f. 247.c. recepta. 247.f. ad Samnites desicit. 252.b
 Luceria prouincia. 378.g. 401.e
 Lucius Valerius Flaccus Magister equitum. 243.b
 Lucius Sextius primus de pl. be. COS. factus. 270.f
 Lucretius accusatur à Chalcidensibus. 840.i. condemnatur. 841.a
 C. Lucretius ad populum à Tribunis accusatur. ibid. eundem habitis comitijs omnes quinq. & 30. tribus condemnant. ibid.
 Lucretia patrem & virum conuocat. 31.e. sibi mortem, cultro in corde defixo. confiscit. 36.g. reliquis mulieribus praefertur. 31.b
 Lucumo Tarquinij vrbs. 23.a
 Lucius ingens propter amissos imperatores. 441.e
 Lupa praebet mammam infantibus. 4.f
 Lupercal. 4.b
 Lufitania. 333.c
 Lufitanorum cum Romanis certamen. 647.a
 Lufitaniae Celsiberiaq. montes. 315.a
 Lustrum. 28.g. 249.e
 Luxuria peregrine origo ab exercitu Asiatico Romam inuicta. 744.b
 Luxuria militum Annibalis. 372.d
 Lycij de Rhodijs queruntur. 798.b. vexantur ab illis. 807.c
 Lycurgus primus Lacedaemoniorum tyrannus. 622.g
 Lyfsmachia diruta readificatur. ut eò Seleucus sedem regni habeat. 617.e
 Lyfsmachiam pulso pretore cum praesidio Aetolorum occupauit Philippus. 605.c

M

- M Aenalius mons. 672.k
 C. Menius dictator creatur, ut de occultis conurationibus quareret. 258.c. eius aduersus nobilis oratio. 253.e. abdicat se dictatura, & reus factus, absoluitur. 210.f
 Macedonum rex Philippus. 315.c
 Macedonia. 445.d
 Macedonia belli causa. 567.c. 753.e
 Macedonum accola principes ad Romanos desiciunt. 578.g. eorum clad. s. 58.a. pauor conspectus suorum vulneratis. ibid.
 Macedones Aethamiae vrbsibus expelluntur. 713.e
 de bello Macedonico studia diuisa ciuitatum. 820.
 Macedones Romanos palatos intercipiunt. 852.f. eorum legati Rhodum veniunt. 860.c. cum Romanis praelium. 863.e. interfectorum numerus. 867.a
 Macedonia vrbes Paulo COS. deditur. 867.e
 de Macedonia imperio. 872.i. ipse oritur regnum mox à Alexandri destrahitur in multa regna. ibid.k. regnum à summo culmine fortuna ad vltimum finem 110. annos stetit. ibid.
 de Macedonibus atq. Illyrijs decreta senatus. 876.k
 Macedonia in quatuor regiones diuiditur. 883.b
 Macedonum fuga. 866.k
 Macedonia regionum capita. 883.c. eius regionis situs. ibid.d
 Macedonum principes in Italiam ire iubentur. 884.i
 Macedonibus leges à Paulo consule dantur. ibid.k
 Macedonica praeda. 885.b
 Machinidas tyrannus Lacedaemoniorum. 479.d. 494.f
 Magalasia celebrantur. quae senatus à populo secretus spectauit. 642.i
 Magistratum mire quando fuerint soliti. 562.i
 Magistratum gesturi in leges iurabant. 588.k
 Magistri cuiusdam puerorum scelerate facinus. 151.e
 Magister equitum, quando primum de plebe creatus. 199.d
 decij Magij Campani summa fides erga Romanos. 356.f
 Magius vincit in Annibalis castra ducitur. 377.d. vinculis liberatur. ibid.e
 Magnetarches. 619.b
 Magofiator Annibalis. 370.f
 Magocum exercitu, iuo flumen Padum transtravit. 314.k
 Mago Amilcaris filius. 358.g. res gestas in Italia à fratre Carthaginiensis exponit. ibid. annos arros à digitis oculorum Romanorum dicitur, in vestibulo curiae Carthaginiensis.

I N D E X.

- Carthaginiensis fudit. 358. h. Penorum dux. 457. a. Carthaginem nouam tueretur. *ibid.* f. arcem & praesidium Carthaginis Scipioni dedit. 458. g. à Syllano in fugam vertitur. 492. i. 512. g. cum exercitu in Italiam traiecit. 519. b. Gallos & Ligures in conciliū vocat. 522. k. femore transfixo cadit. 552. g. in Liguriam per fugit. *ibid.* h. ex vulnere moritur. 552. i. caesorum Magonū numerus. *ibid.* g. Maharbal Himilconis filius. 300. g. Romani populi agros depopulatur. 313. e. suadet Annibali vt Romanū adeat. 347. b. Penorum dux. 326. g. Maiesbas parum rura est sine viribus. 67. b. Maliacus sinus. 479. e. Maleuentum cui nunc Beneuentum nomen est. 254. k. 273. d. Malum maloptimum. 29. b. Malum notissimum tolerabile. 354. i. Mamercus dictator censuram minuit. 119. e. ante tribu morus. dictator creatur. 123. c. Mamerci Aemilij dictatoris oratio. 123. d. eius ad milites hortatio. 124. h. Mamercus dictator triumphans Romanū ingreditur. 125. a. Mancino duce CCCC. equites ad explorandum missi. 330. i. cum delectis equitibus occiditur. *ibid.* k. Mandonius Illergetum regulus. 333. d. aduersus Mandonium & Indibilem expeditio. 506. h. Mandonius et Indibilis à Romanis deficiunt. 509. c. cum paucis fugiunt reliquis caesis. 510. i. frater Indibilis. 459. e. eius vxoris ad Scipionem oratio. *ibid.* ad Scipionem supplicat. 510. k. Mandonius ceteriq; auctores belli Romanis deduntur. 521. e. Manduria oppidum vi captum à Q. Fabio. 471. a. Caius Manilius primus ex plebe maximus curio creatus. 466. g. Manlij pratoris statua Praeneste in foro statuta. 363. d. Mannus auctorum incendij index. 446. k. Manlius consul interficatur. 63. a. Manlius ob arcem seruatum quo munere donatus. 162. g. Manlij Capitolini popularis liberalitas. 173. c. M. Manlius Capitolinus seditionis auctor. 171. e. Manlius in vincula ducitur. 174. b. vinculis liberatur. 175. c. M. Manlij seditiosa ad plebem oratio. 175. e. M. Manlius regnum affectat. 176. h. Marco Manlio à Tribb. plebis dies dicitur. 176. k. M. Manlius damnatus, de monte Tarpeio precipitatur. 177. c. L. Manlius dictator creatur. 191. a. magistratu se abdicare cogitur. 191. e. L. Manlio dies dicitur. *ibid.* L. Manlius in filium crudelis fuisse accusatur. 192. f. T. Manlius cum Gallo pugnat. 195. b. T. Manlius Gallum vincit, & à torque detractio Torquatus appellatur. 196. f. T. Manlio corona aurea datur ob deuictum Gallum. 196. f. Caritibus bellum indixit. 201. b. T. Manlij consulis ad Annij orationem re-
- sponso. 218. i. ipse consulis filius Latinum in singulari certamine vincit. 219. e. Manliana imperia. 220. h. Manlius consul filium securi feriri iubet. 220. g. illi Roman redeuntiu iuuentus obuiam non exijt. 223. c. T. Manlius consul ex equo lapsus moritur. 271. b. L. Manlij pratoris exercitus caditur. 305. a. oratio T. Manlij Torquati ne redimerentur captiui suadentis. 351. b. T. Manlius perdonita Sardinia Romam cum exercitu redit. 374. i. T. Manlius Torquatus consulatum recusat. 444. f. Auli Manlij Tribuni mors. 478. g. Cn. Manlius in Gallogracia bellum gerit. 720. g. eius oratio ad milites. 722. k. Manlius consul Gallogracos adurit. 724. k. ad Olympum castra locat. 724. i. per medios Thracas in Macedoniam peruenit. 735. b. triumphus decernitur. 739. c. eius oratio pro senatu. 737. d. Cn. Manlius accusatur quod iniussu populi Romani bellum gesserit. 736. k. de Gallogracia triumphauit. 746. k. eius triumphus. 747. a. Manlius proconsul urbem ouans iniuit. 756. k. Marcellus Claudius Nolam peruenit. 359. e. Marcellus prator exercitum suum educit in Annibalem. 360. k. Marcelli consulatum qua prodigia praecesserint. 369. e. aduersus Annibalem copias educit. 376. i. 387. e. eius dictum: Multa magnis ducibus sicut non sunt aggreddenda, ita semel aggressis non dimittenda. 389. a. Marcellus Leontinos oppugnat. 394. i. vrbes in Sicilia occupat. 397. d. in montia Syracusarum ingressus Ilacchrymauit. 420. i. Acradina in circūmfedit. 421. b. ad Marcellum ex omni Sicilia legati. 429. e. Marcellus Hannonem & Epitidem fudit. 430. i. e. triumphus negatur. 443. c. ipse responso aduersus Siculos. 448. k. Marcellus Salapiam recepit. 461. e. ad Numistromem cum Annibale pugnam committit. 462. h. audidus pugna cum Annibale castra mouit. 469. a. cum Annibale equo Marte pugnat. *ibid.* b. Gallorum castra diripuit. *ibid.* Comum expugnauit. *ibid.* vincitur ab Annibale. 469. b. grauis ei in milites oratio. 469. c. Annibalem in castra compellit multis caesis. 470. k. à Bibulo Trib. pleb. accusatur. 475. a. omnium centuriarum consensu consul creatur. *ibid.* b. lancea transfixus. 478. g. illius milites. 520. i. Marcolica captiua, 10. pondo auri & argenti sestertium decies in aerarium retulit. 870. g. Marco Coriolani virtus. 55. a. Marcus Fuluius de exilio reuocatur. 482. h. Marcus Aulius occisus. 478. g. Mare infectum classibus Graecorum. 203. e. Mari supero & infero vnde nomina sunt indita. 155. c. Marius Alfius dux. 372. f. g. Mars belli est communis. 515. b. 558. g. Mars Romuli & Remi pater. 3. e. Marrucini, Marsi, Peligniq; populis sedus
- perentibus datum. 265. d. Marsus & Pelignos Fabius vincit. 262. g. Marsyas. 720. k. Martiana carmina. 412. b. Martis ades dedicatur. 169. b. eius ara. 650. g. Marti & Veneri ades vota. 328. h. eidem immolat Decius centum boues. 212. f. Martius campus. 39. d. Martium cōsulem aggrediuntur Samnites. 263. e. L. Martius res Hispania perditas restituit. 427. b. C. Martius Rutilus primus dictator de plebe electus. 202. i. pontifex creatur. 270. h. eius oratio ad milites. 428. f. Martius noctu Asdrubalis castra inuadit. 429. a. Martij gloria. 429. d. L. Martius propratorem se scripsit. 431. c. Martius Scipioni familiarissimus. 442. k. Martius saltus. 752. k. Q. Martius à Lacedaemonijs & Achais in Macedoniam mittitur. 765. c. Martij legati oratio ad Persea. 824. Q. Martius Chalcidam venit, & Halope capta, Larissam oppugnat. 831. e. C. Martius Figulus Brundisium venit. 847. c. Q. Martius consul in Macedoniam cum supplemento traiecit. *ibid.* Agassam urbem Macedonia recipit. 850. h. eius litera ex Macedonia Romam missa. 854. g. Masaniffa regis Gale filius. 404. i. 464. g. 583. e. socius Carthaginiensium. 425. d. cum Syllano clam congregatur. 501. a. eius oratio ad Scipionem. 511. d. Masaniffa caput in omni hostium equitatu. *ibid.* ad Scipionem accedit. 535. d. de Masaniffa fortuna in amittendo & recuperando regno patrum. 535. e. Masaniffa Tappum urbem capit. 536. g. à Syphace victus in montem Balbum per fugit. 536. k. agrum Carthaginiensium populatur. 537. a. cum solis quatuor equis effugit. *ibid.* b. à Bocchare vulneratus. *ibid.* eius mors falso credita. 537. c. Masaniffa collecto exercitu Syphacis et Carthaginiensium socioru agros vastat. 537. d. iterum à Syphace victus cum paucis equitibus ad minorem Syrrim per fugit. 538. f. ad Lellum venit. 522. i. Hannonem ad pugnam prouocat. 538. i. regnum patrum recipit. 546. e. ducit Sophonibam. 547. e. venenum in poculo mistum ad Sophonibam mittit. 549. e. legati eius in senatum Romanum introducunt. 551. c. Masaniffa rex fuit Numidarum. 620. f. 820. Masgaba filius Masaniffa Romanū venit. 875. b. Masgaba quid responderit senatui Romanū. 875. b. Masificus mons. 370. h. Masilienses aduentum Annibalis Numidiam perferunt. 504. k. oriundi à Thracia. 504. k. Masilia legati Romani benigne accipiuntur. 505. b. Masilia. 505. b. Massyla gens. 505. b. Matalus regulus. 506. f. Matrone stupri condemnata pecunia multatur. 283. a. matronarum quatuordecim veneficium proditur. 226. i. carminum ligio & liberalitas. 175. c. Matres duae receptis in senatu filijs gremio exanimantur. 526. i. 11 h h Matrona

I N D E X

Matronis honos decernitur.	150.k	Militibus interdum pugnandum est, non quiavelint, sed quia hostes cogant.	588.f	Nabidis auxiliares Quintium adorantur.	632.k
Matronis post mortem solennis laudatio quando primum concessa.	163.d	Milioniana oppugnatur à Posthumus.	284.f	Nabidis milites terga vertebant.	633.a
Matritia adis sacra.	147.c	Milioniana Samnitium oppidum expugnatur.		ipsius oratio ad Quintium.	633.e
	404.f. 405.a	ibid.		cum Nabide conditiones pacis.	636.g
Mauri & Numida scolo Oceano.	304.f	Miluius pons.	491.a	theum expugnat.	657.b
Mauritania.	536.f	Minionis oratio ad legatos Romanos pro Antiocho.	652.i	Achaeorum agros populatur.	656.f
Maurus inculcator.	366.i	Mincius amnis.	384.h	castra eius diripiuntur.	658.h
Maximi Curionis comitia.	466.f	Minutius Consul cum exercitu obsidetur.	83.e	Nabis fuso suo exercitu Lacedaemonem se recepit.	658.k
Mercutio ac Cereri adis vota.	328.b	83.e. iussu dictatoris abdicat se consulatu.	85.e	interfiscitur.	661.e
Mercurij promontorium.	534.k	M. Minutius Rufus mag. eq.	327.c	Nadragavrbis.	557.a
Mediaspeticus.	388.k. 434.k	335.e. cum Fabio castra iungit.	337.e	Narnienses equites duo Romanis nunciant.	490.k
Mediolanum quo tempore conditum.	156.f	Quintus Minutius prospere in Hispania pugnauit.	619.a. 9000. Ligurum occidit.	Astrubalem esse casum.	490.k
Mediterranei populi.	493.a	654.k		Narniensis tribus.	540.g
Meduacius amnis.	267.a	Minutia virgo Vestalis propter stuprum uia humi defossa.	225.c	Nassus.	423.e
Megalesta.	527.e. 683.d	Minaculum aut potius cacodemonis illusio.	57.a	capitur à Romanis.	424.f
Megara.	395.a.c	Missigenes alter Masanissa filius.	875.e	Naupactum & Patras interfluit Rhion fluiuius.	479.d
Meliboea à Cn. Octauiio capitur ac diripitur.	863.h	Numidarum regulus.	834.g. 836.g	Nautius consul agrum Sabinum vastat.	83.d
Melita Romanis deditur.	316.k	Miseni Promontorium.	385.e	Nauale praelium.	545.c. inter Pcenos & Romanos.
Menenij Agrippae oratio.	56.i	Minerua Romana arcis praefes.	579.d	Naues oneraria.	422.f
Mendacium salubre consulis Romani.	70.h	Sp. Maelius ad dictatorem vocatus.	115.c	Q. Nautius.	433.b
Meninge insula vastata.	338.h	Moenicaptus & Ciuismarus reguli Gallorum insignes occisi.	401.b	Nauis virtus bellica.	434.f
Menippus Antiochi legatus.	619.d	Moesitria ingens Roma.	141.b	Neapolis.	333.d
Menippi Antiochi regis legati oratio.	643.e	Maogetes tyrannus Cibrae.	721.b	Nemea Argis celebratur.	638.g
Aedes Mentis & Veneris Ericinae dedicantur.	327.e. 369.e	Monumenta occisorum exercituum.	455.e	Nepete per deditionem acceptum Hetruscis tenebant.	171.c
Mentis Octacilius eadem dedicauit.	369.d. 370.b	Moutani.	308.g. k	Nephele Ciliciae promontorium.	610.f
Mercurius Hispanus prodidit Acradinam Syracusarum praesidium.	423.d	Mors pro patria praecleara est.	241.a	Neptuno ac Mineruae adis vota.	328.g
Mericus dux Hispanus.	423.c. 424.g. 443.d	Mortis genus crudelissimum Romanis illatum.	347.c	Nepesinum in Umbria circumfiscitur.	270.i
Messana.	316.i. 374.i. k	Mortis crudele exemplum.	393.b	illius oppidi obsessio.	271.a
		Mortis genus miserimum quid.	487.d	Nero Astrubalem persequitur.	441.e
		Munda vrbis Celtiberorum capitur.	400.k. 791.d	Annibalem prope Venusiam assequitur.	486.i
		Mulieris mundus.	625.c	relictio Annibale Astrubalem adoritur.	487.b
		Mulieris capitiue facinus memorabile.	726.i	oratio eius ad milites.	ibid.d
		pro Murali corona grauisima contentio.	459.a	Nero & Linius COSS. Astrubalem ad Metauri repas assequuntur.	489.b
		Murgantia vrbis valida.	274.h. k. 393.c. 398.h. 399.d	consules, iunctis copijs, Astrubalem adorantur.	489.c
		Mutilum castrum.	567.e	Nesarium in Histria capitur.	800
		Mutina obsidetur.	395.a. recipitur.	Nicander Archipirata.	692.h
		Mutina & Parma colonie ciuium Romanorum.	769.a	Nico Tarentinus Quintium Romanum in nauali certamine basta transfixit.	409.c. 453.d
		Mutines ab Annibale in Siciliam missus.	433.e	Nolani & Saunites fraude ex Palepoli eieffi.	231.b
		ciuitate Romana donatur.	464.f	Nola.	360.f. 373.e. 374.k. 375.b. d. e. 389.b
		Multitudo aut seruit humiliter, aut superbe dominatur.	392.g	oppugnatur ab Annibale.	360.i
		C. Mutius de interficiendo Porfena cogitat.	43.e	capta à Romanis.	255.a
		Scauola cognominatus.	44.k	Notium vrbis à Polyxenida oppugnatur.	699.c
		in censofoculo dexteram inicit.	44.i	Via Nomentana.	96.b
		Myla oppidum à Perseo capitur atque diripitur.	831.a	Noua via.	163.c
		830.k		Nouendiale sacrum Roman. susceptum.	21.c. 483.c
		Myles fluiuius.	494.k. 395.d	Nox est periculosa & suspecta, omnia etiam victoribus facit.	289.b
		Myonesus promontorium.	699.e	Nox anceps praelium diremit.	256.k
		N		Nuceria.	260.g. 262.g. 375.e
		Naeuius Crispus praefectus.	400.f	propter famem dedit se Annibali.	360.f
		Abis tyrannus Lacedaemoniorum.	577.a	diripitur ac incenditur à Pannio.	ibid.g
		eius in Argiuos crudelitas.	607.b	Nuces à Romanis in aquam funduntur, vr Casilinum defluant.	363.b
		Nabidi Archinorum vrbem fiduciarum tradidit Philippus.	ibid.b	Numa Pompilius.	12.k
		Nabidis & Quintij colloquium Romani Imperatoris.	607.c	Numa regnum defertur.	13.a
		vxor Argiuus spoliatur.	608.f	prudens consilium.	13.e
		illius in apparando contra Rom. bello diligentia.	632.g	Numa quot annos regnarit.	15.a
				lucum Camenis sacrauit.	15.a
				Numa Pompilij regis libri cremantur.	783.b
				Numa Pompilius auditor Pythagorae fuisse creditur.	ibid.a
					Diuis-

Numerus eorum, qui in Annibali exercitu fuerunt. 345.e
 Numidarum transfugarum fraus detecta. 438.f
 Numida et Mauri sunt accolae Oceani. 304.i
 Numidarum gens ad pedestria bella rudis. 404.g
 Numida in Sicilia populi Romani sociorum agros populantur. 443.c. in Venerem praeceptis. 547.f
 Numida equites primo aspectu contempnifsumi. 650.i

O

Onum capitur a Perseo. 845.e
 Obsides a Romanis Perseus dantur. 44.k
 Oriculani in amicitiam accepti. 262.k
 T. Orestes agrum circa Vricam depopulatur. 424.k
 T. Orestes Crassus Pontifex Maximus mortuus. 444.k
 Octavius triumphus navalis. 890.f
 Ocellus Calpurnius de Romanorum silentio iudicium. 242.i
 Oletorium forum. 321.d
 Olympi radices. 850.g
 Oppida tria ab Romanis eadem hora capta. 253.b
 Opimia & Floronia stupri comperta necata sunt. 349.c
 Opima spolia. 117.e
 L. Opimius Pansa questor occisus. 283.d
 Oppia Vestalis incesti damnata. 60.i
 Lex Oppia de cultu matronarum. 621.b. abrogatur. 625.d
 Oppius decemvirorum vnus in vincula ducitur. 100.g
 Opuntia scditio orta. 604.h
 Opuntiorum vrbs diripitur. 495.b
 Ordo quisque sua iura maiestatemq. teneat. 103.a
 Oreum capitur. 587.c
 Oreum valida ciuitas. ibid.a. oppugnatur a Romanis et Attalo. 494.b. 587.a. 494.i
 Oringis a L. Scipione capitur. 493.c
 Oroandenses populi Rom. amicitiam petunt. 723.e
 T. Orestes praetor. 341.c
 Ouis Paccius. 286.k

P

Pacis leges inter patres & coniuratos. 215.d
 Pachynum promontorium. 422.g
 Pacuvij Campani consilium, quo senatum sibi redderet obnoxium. 353.e
 Pacuvius Calpurnius. 353.e. idem tradidit Capuam Pœnis. ibid. item. 354.g.h
 Padus fluvius. 312.k. hunc traiecerunt Boiorum exercitus. 603.d
 Paleopolitani dedunt se OOS. Romano. 230.k
 Paleopolis vrbs. 228.i
 Palmae victoribus more Graecorum dantur. 292.g
 Paludari ab vrbe in bellum consul: proficiscuntur. 828.h
 Pamphyliorum legati. 853.c
 Panacolum. 578.h
 Panatolicum concilium. 659.e
 Panopaea vrbs a consule capitur. 597.b
 ager Papiniensis. 262.b

P. Papyrius Crassus dictator tres leges tulit aduersus nobilitatem. 224.f
 L. Papyrius saeneratoris libido & crudelitas. 231.e
 L. Papyrius cursor dictator creatur. 232.b. egregè fert iniussu suo pugnatum fuisse. 233.a eius ad Fabium magistrum equitum interrogatio. 233.d
 Papyrius dictator spoliari Fabium iubet. virgatae & securae expediti. 234.f. populi precibus donat Fabium. 235.b
 L. Papyrius Cursor consul. 243.b. Sarricum obsidet. 247.d. Sarricum ingressus, Samnitibus caesis, de Sarricanis fontibus panas sumit. 248.f. eius laus. 248.g
 Papyrius cur Cursor dicitur. 248.g. consul Duroniam expugnauit. 287.b. miles auidus pugna. 287.c. eius ad milites oratio. ibid. d. Sepinum oppugnat. 291.b. eius triumphus. ibid. c
 oratio Pauli consulis iam iam morituri ad Cn. Corneliū. 346.g
 Pauli consulis cunctatio. 864.g
 Pauli consulis prudens ad Nasicam responsio. ibid. eius oratio ad milites. 862.i. 865.a. 883.e
 Paulus consul humana sorti illachrymat. 870.g. Persei literas rejicit. ibid. h
 Pauli consulis in excipiendo Perseo modestia. 872.g. prudens admonitio. ibid. h
 Paulus aliquot vrbes diripi iubet. 882.f. Graeciam perlustrat. ibid. cum X. legatis res Macedonicas componit. 883.a. quid de Actolis decreuerit. ibid. e. Macedonum omnis generis arma succendit. 885.a. cum exercitu in Italiam traiecit. ibid. d. de illius triumpho maxima concertatio. 886.i
 Paulo Anicio & Octauiō triumphus a senatu decernitur. 886.f
 Pauli consulis triumphus. 889.b
 Pauli consulis duorum liberorum mors. ib. c. oratio eius ad Quirites de rebus suis gestis. 889.c
 Pausistratus praetor. 608.i
 Pausistratus Rhodia classis praefectus. 687.d. 691.c
 Patauium. 297.b
 Patauii & Veneti classem Graecorum fundunt. 267.b
 Patres & Patricij. 7.a
 Patres conscripti. 38.f
 Patres prehensant plebem. 154.g
 Patrum precibus plebs flecitur. ibid.
 Patres minorum gentium leguntur. 24.h
 Patres indignè ferunt plebeis honores mandari. 134.f.
 Paterpatratus. 16.h
 Patricij in creandis questoribus praetati. 129.a
 Patricijs plebeij praetati. 144.h
 Pavor magnus animis Romani populi incitatus. 497.c
 Pax seruientibus grauior quam liberis bellum. 274.g
 Pax certa melior tutiorq. est, quam sperata victoria. 558.g
 Pedum reliquaq. Latij oppida expugnantur. 224.h
 Pelagonia. 445.d
 Pelignos & Marfos Fabius consul vincit. 262.g
 Pelignus ager. 282.h

Pelops Lacedaemoniorum rex. 634.i
 Pelium vi capitur. 584.g
 Pelle Macedonum regis situs. 868.h
 Pella Macedonum regia. 829.b
 super Peneum annum consul Romanus castra ponit. 831.c
 Perrebi a Perseo recepti. 830.i
 Perolla Calpurnij filius. 356.k
 Perseus Philippi filius. 717.d. Demetrio infensus. 771.d
 Persei oratio Demetrium accusantis. 773.c
 Perseus ad patrem iterum accusat Demetrium. 780.i. eius in Demetrium insidia deteguntur. 794.f
 Perseus regno potitus Antigonom interficijussit. 795.c. ipsius mores. 804.f
 Perseus vrbum donis & deorum cultu magnificus. ibid. g. Dolopas subegit. 805.b. Graeciae ciuitates sibi conciliat. ibid. Achaos sollicitat. ibid. c. ipsius crudelitatis. 810.i. eius legatio datur senatus. 814.g
 Perseus ad Eumenis eadem sceleratos subornat. ibid. k. a senatu hostis iudicatur. 815.e
 aduersus Persea belli apparatus. 819.a
 a Perseo legati Romam missi. 822.k. ipsorum oratio. ibid.
 Persei & Marrij legati Romani colloquium. 824. eius responsio ad Marrium legatum Romanum. ibid. k
 inter Persea & Romanos induciae. 826.f
 Perseus legatos ad Rhodios mittit. 827.b. cum purpuratorum & sacellium manu Citium proficiscitur. 829.c. eius exercitus. ibid.
 Perseus milites ad bellum cohortatur. 829.e
 Cyretias in deditiōnem accipit. 830.c
 aduersus Persea festinatio OOS. Romani. 831.b
 Perseus Romanos ad praelium perlicere tentat. 832.h. aciem suorum aduersus consulem Romanum instruit. ibid. i. eius ad milites oratio. 833.k
 Perseus de pace legatos ad Romanos mittit. 834.b
 Perseo de pace data responsio OOS. ibid. i
 Perseus Romanos aggreditur. 835.d. Romanos passim vagantes opprimit. ibid. e. cum Perseo Romanorum pugna. 836.b. proximas Illyriorum gentes oppugnat. 844.k
 Viscaniam obsidet. 845.a. Oeneum oppugnat. 845.c. legatos ad Gentium Illyriorum regem mittit. 845.e. in Macedoniam se recipit. 846.f. in Elineam proficiscitur. 846.g
 Perseo Stratus ab Archidamo traditur. 846.h
 Persei conatus aduersus Martium consulem. 848.g. eius pavor ob Martij consulis aduentum. 849.d. eius praesidia ad Tempe composita. 850.f
 Perseus ad Pydnam refugit. ibid. h. Diuum vrbum munit. 850.k. aduersum Romanos Euphranorem cum delectis 2000. Melibeam mittit. 853.a. Gentium regem Illyriorum sibi adiungit. 857.c. Rhodios ad defectionem sollicitat. ibid. d. ad Eumenem & Antiochum sollicitandos legationem mittit. 857.e. Gallorum auxilia non admittit. 858.i. eius auaritia. 859.c. fuga. 866.k. a suis concemnitur. 867.b. oratores ad Paulum OOS. mittit. ibid. d. cum filio sese Octauiō tradit. 871.c.

- ad consilium per allatum adducitur. 872.f.
 Penici belli caput. ibid.
 Macedonici belli inter Romanos & Persas
 finis. 872.b. Quinto Titulio & L. Man-
 lio consulibus regnum recipit, & i. senatu
 Rex appellatur. ibid. i. regnavit XI. an-
 nos. ibid.
 Persus in deditionem accepta. 262.f. capta
 pacem petit. 286.g.
 Persuorum quatuor millia & quingenti
 a Fabio occisa. 282.k.
 à Pesto legati aureas pateras Roman attu-
 lerunt. 341.a.
 Petilius clavi figendi causa dictator dictus.
 255.a. à Leguribus occiditur. 803.c.
 Perellia à Pannis expugnatur. 368.g.
 Perellini soli in Romana amicitia manse-
 runt. 363.d.
 Pestilens annus. 74.g.
 Pestilentia ingruit. 21.c. 190.k.
 Pestilentia & fames. 87.a. seditiones tri-
 butarias turbat. 132.k. urbem Ita-
 liamq. pervasit. 282.k. 786.k.
 Phœneas Aetolorum princeps. 604.i. alter-
 catio consulis & Phœnia Aetolorum le-
 gati. 630.b. eius serocia fracta. ibid. i.
 Phœcorum ager à Perso vastatur. 832.c.
 Phœri dardane se Antiocho. 672.b.
 Phœstia. 697.c.
 Philippus Macedonum rex. 339.c. ad An-
 nibalium misit. 370.i. legationem alter-
 ranam mittit ad Annibalem. 373.d.
 c. in Philippo Macedonum rege bellum
 morum. 399.e. Apolloniam oppidum op-
 pugnat. 400.f. eius fuga. 400.h.
 Philippus astra nocturni adant Apolloniatas.
 ibid.
 Philippi cum Aetolis pacem fecit. 526.g.
 illius expeditiones. 445.d. flagitiosa li-
 bationes. 480.i.
 Philippus Dymus proficiscitur. 480.k. Eleu-
 sium populatur. 481.a. in cohortem Ro-
 manam incurrit. ibid. b. ab Aetolico
 bello evocatur. ibid.
 Philippi equus pilo traiecit. ibid.
 Philippus in Asiam traiecit. 495.c. oratio
 eius ad socios. ibid. e.
 Pacem cum Philippo & Romanis. 526.k. Phi-
 lippus Abydenos oppugnat. 575.c. Athe-
 nae. 576.b. Arbacia re infecta decessit.
 576.k. Achæos Romano bello alligare
 tentat. 577.b. Piræum oppugnat. 577.d.
 Atheniensium agros vastat, templaque
 diruit. ibid. e. eius in apparatu bellico di-
 ligentia. 580.i.
 Philippi & Romani exploratores pugnant.
 581.a. ipsius exercitus. 581.c. Philippi
 Romanos frumentatores intercipit.
 582.g. equo delapsus ferè capitur. 582.i.
 occupat angustias, ne Erudæam peterent
 Romani. 583.e. Aetolos Thessaliam cam-
 pos populatas opprimit. 584.i. Thau-
 macos oppugnat. 590.g. fauces que ad
 Antigoniam sunt occupat. 590.k.
 Philippi & consulis Romani colloquium.
 59.a.
 Philippus fugit & Thessaliam petit. 544.b.
 eius castra à consule Romano diripiun-
 tur. ibid.
 Philippus Thessalia oppida, qua veniret ho-
 stis, incendit. 594.i. intra Tempelstati-
 uam posuit. 595.e.
 Philippi & Quinti colloquium. 604.k.
 Philippus natura dicator. 605.c.
 Philippus Dardanos opprimit. 609.c. Col-
 loquium cum Romano Imperatore. 606.g.
 insensus Antiocho. 671.e. eius responsio
 ad querelas Thessalorum. 755.a. De-
 metriadem recipit. 682.g.
 Philippus Megalopolitanus. 781.e. 674.g.
 Philippus & Boebus oppida ab Antiocho ca-
 pra recipiunt. 674.f.
 Philippus legatos ad purganda crimina Ro-
 manum mittit. 754.g. ipsius crudelitas.
 774.i. oratio ad filios suos. 773.a. le-
 gati eius ad senatum. 683.c. Aenum
 montem conscendit. 779.e. Petram Me-
 dica urbem oppugnat. 780.g. Scipionem
 cum exercitu humaniter excipit. 690.k.
 Demetrium filium Romanum mittit. 759.d.
 rex Macedonum moritur. 793.d.
 Philippus Aminte filius in Asia XII. annos
 regnavit. 872.i.
 idem Philippus Arabas Indiamq. peragra-
 vit. ibid.
 Philocles Philippi praefectus Atheniensium
 fines populatur. 577.e. Athenas oppu-
 gnat. ibid. d.
 Philodemus Argivus. 420.k. tradito Roma-
 nis Euryalo ad Epidem redit. 421.a.
 Philopemenes praetor Acheorum adversus
 Nabin classem deducit. 676.b. fugit. ib. k.
 nocturnis insidijs Lacedaemonios oppres-
 sit. 657.a. eius studia. 657.c. Laconi-
 cum agrum populatur. 658.k. Lacedae-
 monios societati Acheorum adiuxit. 662.g.
 ve ab hostium impetu suos saluaret, pro-
 lapso equo, propè exanimatus iacuit. 765.e.
 in saxum quadratum vinculus demittit-
 tur. 766.g. à Messenijs captus. 765.d. ve-
 nenum ipsi porrigitur à Messenijs. 766.k.
 eius ossa Achæis redduntur. ibid. ab vni-
 versis Achæico concilio sepeliuntur. ibid. d.
 Philopator Ptolemæus. 605.a.
 Phocæa capitur & inuito praetore à militi-
 bus diripitur. 702.g.
 Phocæa scditio oritur. 691.b.
 Phocidis primo impetu Panopeam & sine
 certamine cepit. 797.b.
 Phœnice urbs Epiri. 526.i.
 in Picano per triduum lapidibus pluerat. 753.e.
 Picenus ager. 327.d. 359.c. 370.h.
 Picentibus victus pax data. 293.c.
 Pietatis statua que prima omnium aurata
 in Italia fuit. 587.b.
 Pinarij oratio ad suos. 398.k.
 Pincus rex. 339.c.
 Piræum Atheniensium portus. 576.g.
 inter Pisanos & Lunenses disceptatio. 875.a.
 Pisida. 721.a.
 Pityusa. 512.h.
 Placentia civitas. 314.k. direpta.
 570.i.
 Placentia colonia deducta. 295.a.
 Placentinorum & Cremonensium legati Ro-
 ma queruntur de Gallis. 498.g.
 C. Plautius consul Hernicos denucit. 198.k.
 Plebej patricijs prelati. 144.h.
 Plebs Romana otio lascivens. 52.b. 53.a.
 Plebs indignatio & tumultus. 66.k.
 Plebs fame coacta, se in Tyberim precipita-
 vit. 114.i.
 Plebs aere alieno oppressa, omnia patribus cō-
 cedebat. 184.b.
 Plebs propter aere alienum & longas seditio-
 nes, secessit in Janiculum. 290.
 Plebes ab Opprimatis per omnes Italiae ci-
 vitates dissentiant. 380.g.
 Plebiscitum Atheniensium adversus Philip-
 pum. 585.e.
 Pleminius naso auribusq. mutilatus propè
 exanguis relinquitur. 525.a.
 Pleminij crudelitas. ibid. b.
 Pleminius et XXXII. homines cum eo in ca-
 tenis Roman misit. 532.f.
 Pleminius in vinculis moritur. ibid. h.
 Pleuratus Scerdilerti filius. 718.g.
 Pleuratus Illyriorum rex, maritima Aetolia
 populatur. 718.f.
 Plurium imperium bello inutile. 123.b.
 Panni quor. annos bella gesserint cum Roma-
 nis. 301.d.
 Pannus equitatu melior Romanis. 314.i.
 Panni Romanos vinctos, clausos & imparatos
 adoriantur. 325.b. eorum classis in su-
 gam vertitur. 333.a.
 ex praedatoribus Panni 1700. caesi. 343.b.
 Pannorum in bello Cannensi caesorum nume-
 rus. 347.e. ipsorum descriptio. 355.c.
 Panni vincuntur à Romanis. 361.d. caedes.
 367.e.
 Pannorum stationes funduntur à Cumanis.
 372.k.
 Pannorum anceps inter Pannos & Marcelli ex-
 ercitus. 376.k.
 Panni à Marcello in fugam compulsi. 377.b.
 Syracusis abcedunt. 398.g.
 Pannorum hyberna in tres partes divisa. 443.a.
 fuga & caedes. 486.g. 499.b. 500.b.
 Pannorum sociorumq. caesorum 56000. capto-
 rum verò 5400. numerus. 490.h. eorum
 socij ad Romanos transeunt. 500.i.
 Pannorum naues onerarie 80. caepit. 519.d.
 Panni à Sempromio funduntur ac fugantur.
 539.e. deinde à Scipione. 560.k.
 Pannis in curia stentibus Annibal visisse fer-
 tur. 505.e.
 Panni legatos Roman mittunt. 645.d. eo-
 rum legati de Masanissa queruntur.
 ibid. e.
 Pollia tribus. 560.
 Polycreti & Philistionis mors. 422.i.
 Polycreti vxor Arati principis. 480.k.
 Polyneus Syracusanus. 390.h. illius oratio
 quam ex ara concordie habuit. ibid. e.
 inter Polyxenidam & Pausistratum inimi-
 citia. 601.e.
 Polyxenidas adversus classem Romanam pro-
 ficiscitur. 700.f. eius consilia dereguntur.
 ibid. h. ipsius & Romanorum pugna na-
 ualis. ibid. k. fugit 42. nauibus amissis.
 701.a.
 Pomærium curia vocatum. 28.g.
 Pometia & Cora ad Auruncos deficiunt.
 46.i.
 M. Pomponius praetor. 326.b.
 M. Pomponius Matho mag. equitum. 339.e.
 L. Pomponius Ventanus praefectus. 405.c.
 Pons sublicius abrupitur. 45.b.
 Pontifex & eius auctoritas. 14.i.
 Pontificum & augurum creatio & nume-
 rus. 270.h.
 Pontifex creatur. 14.i.
 C. Pōtj Samnitium imperatoris oratio. 239.a.
 cū Pontio consule de sedere agitant. 241.b.
 Pontius Herennij filius. 247.b.c.
 Pontius Romanos deditos non accipit. 245.c.
 Popilius de Gallis triumphat. 203.d. Hera-
 cleam oppugnat. 851.a. illius acerbitas
 in Rhodios. 875.d. severitas eius Antio-
 chum ab Aegypto reuocavit. 874.f.
 Populi, consensu prouincia Hetruria extra
 sortem

INDEX.

- sortem Fabio decreta. 279.a
 Populus Romanus quando primum argento
 vti cepit. 293.c
 Populus pro liberando Fabio ad preces con-
 uertitur. 235.d
 Populi Italia qui ad Annibalem defecere.
 352.k
 Porta Carmentalis. 404.f.409.a
 Porfena Romam infesto exercitu venit.
 42.g
 Porfena Romam obsidet. 43.b
 pro Porfena rege scriba obruncatur. 44.f
 Porfena regis bona cur vendi dicerentur.
 45.e
 Porfena Ariciam oppugnatum mittit.
 ibid.
 Porfena legatos mittit Romam de reducen-
 do in regnum Tarquinio. 46.f
 Portentum lupi & cerue. 280.k
 Portia lex. 270.b
 M. Porcius Carin in Hispania trajicit. 625.d
 ipsius oratio pro Oppia lege. 621.e. Afri-
 cani inimicus. 741.c. eius Catonis laus.
 762.b
 M. Porcius & L. Valerius censores inuita
 nobilitate creantur. 763.a
 M. Porcius Cato Rhodiorum causam adu-
 uit. 880.k
 ab A. Posthumio filium suum securi percus-
 sum non esse. 122.b
 Posthumius tribunus militum ab exercitu
 suo lapidibus obruitur. 132.b
 Posthumiana cades vindicatur. 132.i
 Posthumij aduersus trib. pleb. oratio. 243.e
 eius laus. 244.i
 Posthumius consul prosperè res in Hetruria
 gessit. 786.f. ad P. C. ob negatum sibi
 triumphum oratio. 286.g
 L. Posthumius consularis damnatur. 292.f.
 designatus cum omni exercitu à Gallis
 delictus. 365.c
 Posthumus dux occubuit. 367.d
 Posthumij Publicani frater scelerata. 406.i
 Posthumio Publicano rei capitalis dies dici-
 tur. 407.b
 Posthumius consul de Bacchica coniuratione
 refert ad senatum. 749.e
 Posthumij oratio ad Quirites. 750.g
 L. Posthumius pretor 7000. hominum de
 pastorum coniuratione cōdemnat 757.d.
 de Lusitanis triumphat. 798.i
 Porrij & Pinarij. 6.g
 Porritorum familie fuerunt duodecim, quæ
 omnes intra annum cum stirpe extinctæ
 sunt. 255.c
 Prefectus quando primum Capua creari cœ-
 pit. 250.i
 Prelium nocturnum. 121.c. cum Magone
 in Infubria. 551.e. Philopœmenis & Na-
 bidis. 657.e. inter Neronem & Anni-
 balem. 485.e
 Preneste ab Latinis ad Romanos descendit.
 47.c. 469.i. per deditioem recipitur.
 182.g
 Prenestinum bellum indictum. 178.b
 Prenestinum agro Sabino deinde Romano per-
 uasatis, ad portam Collinam signa intru-
 lerunt. 181.c. ad Alliam castra posterunt.
 181.d. terga verunt. 182.f. eorum octo
 oppida capiuntur. 182.g
 Prenestinum interfectis oppidanis, Castilnum
 occupant. 362.f
 Pretor vrbis ex patribus creatur. 190.f
 Pretores sex vno anno creantur. 602.k
 Pretorum numerus ampliat. 294.k
 Pretucianus ager. 327.d
 Preces efficaces ad muliebrem ingenium. 8.g
 Priuarum malum non fiat publicum. 129.c
 Priuernates vincuntur, et eorum vrbs in de-
 ditionem accipitur. 199.b. colonias Ro-
 manorum depopulantur. 216.f. deuicti.
 216.h
 de Priuernatibus victis inter authores va-
 riatio. 227.e. de illis quid statuendum
 esset senatus consultum. 228.f
 Priuernatis legati liberius responsum. 228.g
 Priuernatibus ciuitas datur. 228.i

PRŌDIGIA.

Anguis ex columna lignea elapsus. 34.b
 Aram Hadrie in celo speciesq. hominū
 circum eam cum candida veste visas esse.
 384.b
 Agnus cum ybere lactanti natus. 463.d
 Agnus Frusnone cum sullo capite. 571.e
 Agnus biceps cum quinque pedibus natus.
 603.b
 Agnus cum duobus capitibus. 592.i
 Bos equuleum peperit. 369.e
 de boue visenda magnitudinis. 28.i
 Bouem in Sicilia locutum. 384.h
 Bos locuta. 76.h. 654.i
 Boves duo domiti Carinis per scalas in tegu-
 las peruenerunt. 683.e
 Cœli visum ardeat plurimo igni. 74.g. 76.h
 Calam in Lucanis arsisse ferunt. 571.e
 Capra sex hœdos vno fœtu edidit. 654.i
 Caput humanum integra facie apparuit,
 templi fores aperientibus. 34.f
 Carne pluit. 76.h
 Coruus Lanuij in ede intus Sospita Iuno-
 nonis nidum fecisse. 384.g
 Equuleus cum quinque pedibus. 571.e
 Equuleus Reate cum quinque pedibus natus.
 542.f
 Flumen Amicerni creuentum fluxisse. 402.f
 Feronia ades de celo tacta. 612.g
 Pulli gallinacci tres cum ternis pedibus na-
 ti. 589.d
 Gutta sanguinis in foro comitio visa sunt.
 639.e
 L. Iulius equestris in Sabinos proficiscens, sul-
 mine ipse equusq. exanimati fuerat. 612.f
 Infantem in vtero matris Marrucinis Io-
 triumphè clamasse. 384.h
 Lapidibus Eretri pluuisse. ibid. 444.k
 Lupi in Capitolio visi, à canibusq. fugati.
 86.g
 Lacus Vulsinijs sanguine manauit. 476.g
 Veijs de celo lapidauit. 483.c
 Lupus nocte Capuam ingressus vigilem la-
 nauit. 483.d
 pluit lapideo imbri. ibid. 562.k
 Laurea in puppi nauis longe enata. 589.e
 Orbis solis minuti visus. 562.k
 Lupus Rome non solum in vrbe, sed etiam
 in Capitolium penetravit. 603.c
 Lupi duo oppidum ingressi obuio aliquor la-
 niauerant. ibid.
 Lac Interamne fluxisse. 639.e
 Lacte pluit. 468.g
 Mulam Reate peperisse. 444.k
 Mulam in agro suo Reatini peperisse nuncia-
 bant. ibid.
 Ex muliere Spoletii virum factum. 384.h
 Mare arsit. 369.e
 Mures in ede Iouis aurū arrosferunt. 476.g
 Murus portæ Formijs de celo tacta. 614.i

Naves Vulturum duæ fulmine icte conflagra-
 runt. 683.e
 Porcus Sinuesse cum humano capite. 571.e
 Porcus humano capite. 592.i
 de puero cui caput arsit. 25.d
 Porcus cum humano capite genitus. 463.e
 Puer natus cum Elephanti capite. 468.g
 Puer quadruplo par Frusnone natus est.
 483.c
 In Apulia palmam viridem arsisse. 384.g
 Puer natus vni manus. 654.i
 Pueros ingenios Arimini sine oculis ac naso.
 639.e. Puer in Piceno agro non pedes non
 manus habens natus. ibid.
 sanguis in foro Sudetano per totum diem flu-
 xit. 444.k
 sanguine pluit in foro Boario. 384.b
 soles duo visi. 527.c
 Tempestas fœda veruit Valerium consulem
 Aequorum castra oppugnare. 69.e
 terra Anagnina sine villo ignis alimentum arsit.
 463.d
 Terra pluit. 688.k. 639.c. 654.i
 Vulcani caput arsit. 639.d
 Prodigiis procuratio. 277.e. 384.i
 Prodigia. 321.d. 402.f. 654.i. 683.e. 688.k.
 732.f. 753.e. 769.c. 770.f
 Proca. 3.d
 Proconsoles tribuni militum consulari po-
 testate creantur. 123.b
 Proditio Albani exercitus. 19.a
 Proditoris prænium. 137.c
 Proditione serui arx Arterna capitur. ibid. b
 Proserpina. 399.d. huius templum à Per-
 ni spoliatum. 524.i
 ex Proserpina thesauris pecunia clam subla-
 ta. 571.e
 Prouinciarum & exercituum diuisio. 465.d.
 475.d. 482.k. 497.d. 515.a
 Prouinciarum & legionum diuisio. 526.k.
 541.d. earum sortitio. 541.c. 555.d.
 709.b
 sine Pronocatione ne quis magistratus cre-
 tur. 85.f
 Prusis Bithyniorum rex. 613.e. 820. eius
 legati. 853.e
 Prusias rex Romam venit. 891.a. ipse
 postulata. ibid. b. assentatio. 891.d
 Prytaneum. 804.
 Q. Publili Philo primus de plebe pretor fa-
 ctus. 225.d
 Publius consul aliquot Apulia populos subi-
 git. 247.b
 Pudicitia templum. 278.g
 Punicus exercitus in Hispania. 498.k
 Pugna Iubellij Campani equitis & Cl. Afel-
 li Romani equestris. 377.e
 Punicum bellum primum duravit annos vi-
 ginti quatuor. 250.g
 Punicum secundum bellum quàm memora-
 bile. 295.c
 Punica classis. 304.f
 Punicæ naues captæ. 316.h. earum resti-
 gio. 326.g
 Punicæ naues ex triginta XXV. capiuntur.
 332.b
 Punicæ ingenia callida. 334.g
 Punicum presidium Marcello traditur. 452.h
 Punicæ classis in Sardiniam traiecta. 465.a
 sua ac fugata à Scipione. 493.e
 Punicæ fides suspecta. 558.i
 Punicum bellum primum vsq. ad secundum
 annos LX. duravit. 567.b
 Ptolemæus rex. 293. b. 392.k. 479.e.
 11 b 3 Antiochi

Antiochi filiam dicit. 651.d
 Ptolemaei & Philippi legati Romam veniunt. 669.d
 Ptolemaei legati ad senatum Rom. 689.b
 Ptolemaeus & Cleopatra reges Aegypt. ibid.
 Pyana oppidum militibus deditum diripiendum datur. 867.e
 Pyrrhus Epirorum rex. 292.k. 374.k. in Siciliam traiecit. 297.b
 Pyrenaei montes. 304.h. 307.a.b
 Pyrenes promontorium. 442.i
 Pythagoras praesidij Laconum praefectus. 631.c
 Pythagoras quo tempore vixerit. 12.k
 Pythius Apollo. 525.d

Q

Vadrige aurea in Capitolio posita. 540.k
 Quadrige Falcatae. 705.d
 ob Quaestores discordia inter plebem ac patres exorta. 128.h
 Quaestores ex plebeis creati. 133.e
 Quaestorium captum. 283.c
 Quaestorum numerus ampliat. 293.c
 Quinqueviri Mensarii. 202.f
 Quintij consulis mite ingenium. 691.b. eius insignis fratragema. 709.i
 Quintius Caesonis pater consul creatur. 80.h
 Quintij consulis in Tribunus vehementis oratio. 80.i. illius & tribunorum disceptatio. 81.a
 Quintius non patitur se consulem contra senatusconsultum creati. 81.d
 L. Quintius Cincinnatus ab opere agris ad dictatorem accersitur. 83.e
 Quintius triumphans urbem ingreditur. 86.f. dictatura se abdicat. ibid.
 Quintij consulis ad Quirites oratio. 104.b. eius laus. 105.d. 113.c
 T. Quintius Cincinnatus dictator creatur. 181.d. coniuratorum dux praeficitur. 214.f
 T. Quintij coniuratorum duci ad suos oratio. 215.b
 T. Quintius a Brundisio soluit in Graciam. 592.k
 Cn. Quinctilius clavi figendi causa dictator creatur. 227.a
 Quintius leges pacis dat. 604.k. Argos oppugnat. 631.c. relictiis Argis Lacedaemone oppugnat. 632.f. eius responso ad Nabidem. 634.i. Romam repetiturus omnium civitatum legationes Corinthum vocatas alloquitur. 640.k. praesidia deducit a Chalcide, Oreo & Eretria. 641.d. triduum triumphavit. 642.f. Aetolis suadet, ut Romanam amicitiam tueantur. 660.g. eius responso ad Menippum Antiochi legatum. 644.f. Naupactum venit. 682.i. eius oratio in Achaeorum concilio. 686.i
 L. Quintius Flaminius cur senatus motus fuerit. 763.d
 Aedes Quirini vota. 291.d
 Quirites unde dicti. 10.h

R

Rebus antiquis quantum fidei habendum. 148.k
 Regem populus iubet, patres aurores 12.i
 Regiorum militum negligentia. 696.h
 in Regis mores format se populus. 14.k

Regnaturum neminem Roma iureiurando cautum est. 37.e
 ex Regni cupidine sedam certamen coortum inter Romulum & Remum fratres. 5.a
 Regulus Gallograecorum verbis legatorum Rom. mouetur. 885.e
 Religionis mira observatio. 150.i
 inter Remum & Romulum fratres disidium. 5.a
 Remus a fratre occiditur. 5.d
 Remus capitur & Amulio regi traditur. 4.i
 Respectus rerum priuatarum officio publicis consilij. 53.b
 Respublica simul et priuata ex intestinis disidijs minuitur. 105.a
 Rex quid. 39.a
 Rex sacrificulus. 38.h
 Ritus belli indicendi. 22.g
 Rhea Sylua Vestalis. 3.e. compressa vi, geminum partum edidit. ibid.
 Rhegnum regio. 368.k
 Rhodanus amnis. 307.c. Arar dictus. ibid.
 311.e. eius ostia. 305.c
 Rhodij Peraeam a Philippo armis vindicant. 608.i. Macedones fundunt. & Peraeam potiuntur. 609.e. eorum fides erga populum Romanum. 609.e
 Rhodij Romanis auxilio veniunt. 691.c
 Rhodiorum luctus & ira audita suorum clade. 692.a
 inter Rhodios & Regios pugna nauat. 697.e
 Rhodij insequuntur classem regiam. 798.i. iporum legatorum oratio in senatu. 711.e
 Rhodiorum legatio. 814.h
 de Rhodiorum bello rogatio promulgatur. 878.g.h. eorum oratio ad patres conscriptos. ibid.k
 Rheti. 155.d
 Rogatio ad populum de bello contra Antiochum iungendo. 668.h
 Romana Reipublica laus. 2.g
 Roma conditur. 5.d
 inter Romanos & Sabinos redintegratur praelium. 10.g
 inter Romanos & Sabinos pax. 10.h
 Roma urbs amplificatur. 28.g
 Romae neminem regnaturum iureiurando cautum est. 37.e
 Romana iuuentus audior regia licentia, quam ciuilibus libertatis. 39.a
 Romani Latinorum castra capiunt. 49.a
 sedus ineunt cum illis. 55.a
 Romanus exercitus in fugam vertitur. 68.k
 Romana res male affecta. 74.i
 Romani milites odio decemvirovum vincisse patiuntur. 91.d
 inter Romanos & Sabinos acerrimum praelium. 102.f
 Romanorum animi superstitione laborabat. 123.a. eorum fuga. 123.c
 Rom. equites frenos equis detraxerunt. 124.i
 Roma urbs vincti insueti. 123.c
 Romani & Volsci ambo se victos putantes castra deserunt. 126.k. ab Aequis fusi. 130.g. 153.b
 Romani vincunt Volcos & eorum socios. 135.c
 Romanorum ducum dissensio. 141.e
 Romani multiplici bello occupati, domesticis exercentur seditionibus. 142.i. precipitare sese in insidias. 147.a. despondent animos aduentu Gallorum. 158.f
 Rom. in rebus desperatis consilium. 158.g

Romani opprimunt Thucos. 161.a
 Roma intra annum insaurata. 168.i
 Roma urbs auspicijs condita. 189.a
 Roma urbs pestilentia laborauit. 190.g
 Romanorum et Hemicorum acris pugna. 193.e
 Romani milites de occupanda Capua iam ineunt consilia. 213.b
 Romanus exercitus interceptus. 239.e
 Roma ingens luctus ob deditonem tam fuae factam. 242.k
 Romani principes quibus cum fuisset Alexandro pugnandum. 248.i
 Romanos ex insidijs adoriuntur Samnites. 256.g
 Romani pueri literis Hetruscis erudiebantur. 259.a
 Romani Hetruscis inuadunt. ibid.e
 Romanorum militum alacritas ingens. 262.k
 Roma in duas partes diuisa. 266.f
 Romanorum in Vmbriam expeditio. 266.i. eorum pedes ad duo millia in spelunca fumo & vapore absumpti. ibid.
 Romani cum Picentibus sedus ineunt. 271.b
 Romani duos consules aduersus quatuor populos deligunt. 277.d
 Romana legio a Gallis deleta, ut ne nuncius claudis superesset. 280.g
 Romani duce amisso sistunt fugam. 281.d.
 cum Samnitibus sedus quarto renouarunt. 292.i. legati eorum a Gallis Senonibus intercepti. 292.k
 classis Romana a Tarentinis direpta. ibid.
 Romani quando primum argento vsi sunt. 293.c. de rerum summa metunt. 301.c.
 iporum legati Hispania populos ad defectionem sollicitant. 302.k
 Romani ponte Ticinum iungunt. 313.e. terrentur a prodigijs. 314.g. eorum cedes. 315.a. in fugam vertuntur. 325.e
 Romanorum in acie quot millia caesa. 326.g.
 eorum terror & trepidatio. ibid.h
 Romani Punico bello praesi, aliarum rerum curam non possunt. 339.d
 Romani legati ad Macedonum regem. ibid.c.
 eorum exercitus quantus fuerit, cum pugnatum est ad Cannas. 340.i
 Romani exercitus suos multiplicauerunt. ibid.
 in Cannensi praelio victi dissipantur. 346.g
 Romanorum caesorum in Cannensi numero. ibid.i. strages illa etiam hostibus miserabilis. 347.c. castra minora ac maiora hosti deduntur. 347.d. cedes. 365.c.d
 Romani bellum gerunt duodeuiginti legionibus. 384.i. eorum legatus ad Syracusanos. 396.g
 Romani Syracusas terra maris oppugnant. 396.b. iporum praesidia in Sicilia per fraudem oppressa. 398.h
 Romani deturbant ex angustijs Macedonas & in Erdueam perueniunt. 584.f. Saguntum recipiunt. 401.b
 Romanorum exercituum atq. prouinciarum diuisio. 401.d
 Roma externis religionibus incestitur. 405.d
 Roma in classes diuisa. 27.c
 Romana res hostibus in ciuitatem acceptis augetur. 22.i
 Romani capto Tarento ceduntur. 410.k.
 Syracusarum mania nocte scalis admotis ingrediuntur. 420.g
 Romani equites in equos suos singulos velites accipiunt. 433.a. exterrentur ob aduentum Annibalis. 435.c
 inter

INDEX.

inter Romanos & Tarentinos pugna naualis. 452.k
 Romani naualis certamine vincuntur. 453.d
 prada qua Carthagine sunt potiti. 458.i
 Roma adificia circa forum incendio consumpta reficiuntur. 468.g
 Romani Pecos nauali pugna vincunt. 479.d
 Romana classis Vticensem & Carthaginensem agrum populatur. 493.e
 Romanus exercitus in Hispania. 499.a
 Romani legati ad aduehendum Romanam matrem Idæam in Asiam missi. 525.e
 legati Romani à Carthaginensibus propè violati. 554.k
 Romani Pecos adoruntur. 560.f
 inter Romanos & Carthaginenses pax. 565.d
 Romani legati ad Ptolemaum Aegyptii regem. 567.d
 Romana religio in votis suscipiendis. 570.h
 Romani legatos ad Carthaginenses & Massanissam in Africam mittunt. 571.a. legati eorum ad Aetolos. 579.d
 Romani quando omnium primò Elephantis in bello vsi sint. 582.f
 colloquium Rom. & Attali cum Aetolis de ratione belli gerendi. 586.k
 ad legatos Rom. responso Antiochi. 617.c
 Romani legatos mittunt, qui de causa Massanissa & Carthaginensium cognoscant. 646.g. eorum legati faciorum vrbes in Græcia circumueunt. 659.a
 Romani aduersus Antiochum bellum vniuersè apparant. 656.f
 Romanorum noua classis Piræcum peruenit. 685.e. pugna naualis inter eos & Afianos. 686.h. classis eorum tempestate dispergitur. 693.b
 Romani Teiorum agrum depopulantur. 699.e
 Romani Phocæam oppugnant. 705. e. Samæorum urbem capiunt. 729.c
 Romanus exercitus à Liguribus Appuanis circumuectus. 752.i. eorum exercitus duo in Hispania fusi. 757.b. ingens trepidatio. 796.k
 Romani legati à Macedoniæ reuerfi. 818.f
 Romani legati ad Illyriorum regem. ibid. in Græciam. 823.b
 Romana legatio ad Asiaticas insulas. 826.i
 Romanorum virtutis antiqua laus. 827.e
 inter Romanos & Macedonas prælum atrox. 833.a
 Romani Carnuntum oppidum Illyricum oppugnant. 837.h. eorum crudelitas in Græcia. 838.k. ad Vscanam negligentia. 841.d
 Romani legati in Macedoniam mittuntur. 841.e
 Romani Cassandream oppugnant. 852.f.
 Cassandrea à prefectis presidij pulsæ, fugata conglobati in fossam cadunt. 852.i.
 Melibœam oppugnant. ibid.k
 Romuloa vrbs. 274.i
 Romulus Syluius rex. 3.d. fulmine ictus, ibidem.
 Romuli ac Remi educatio. 4.f
 Romulus fratrem liberat. 4.k. Fratricidium committit. 5.d. Dijs sacra facit. 5.e
 à Romulo iura dantur. 6.h
 Romulus Sabinorum raptas virgines conso-latur. 8.f. Cenensium urbem capit. 8.h
 Ioui templum dedicat. ibid. eius preces. 9.c
 Romulus terris ereptus. 11.k. Deus creditur. 12.f. XXXVII. regnauit annos. 15.a
 Rostra vnde dicta. 225.b

Rufinonem aliquot Gallia populi aduersus Annibalem conueniunt. 304.i
 Rutili Trib. pleb. & cenforum disceptatio. 843.e
 aduersus Rutulos bellum. 84.k

S.

Sabine virgines rapiuntur. 7.e
 Sabinarum audacia & oratio. 10.g
 Sabinum cum Romanis bellum. 9.b
 Sabini funduntur. 10.f. illius belli causa. 21.a. bello superantur à Tullo. 21.b
 Sabinum bellum. 22.i
 Sabini vincuntur. 25.b. fusi pacem petunt. ibid.
 de Sabinis consules triumphant. 46.h
 Sabini Roman legatos de pace petenda mittunt. 47.e
 Sabini contra Romanos. 51.a. vincuntur. ibid. ad portas vrbs vsque grassantur. 70.g. Romanos fines populantur. 83.d. 89.c. eorum castra diripiuntur. 102.i
 Sabinus Virius legatus. 355.d
 de Sacerdotijs cum plebe communicandis certant inter patritios plebeiosq. 269.a
 Sacra pecunia à Templo Proserpina erepta reponitur. 531.d
 Sacri portus. 452.k
 Sacrosancti qui sint. 98.f
 Sacrorum causa Fabius Romam citatur. 332.f
 in Sacrum montem plebs secessit. 54.h
 Sacrum Nouendiale. 409.b
 Saguntini Roman legatos mittunt. 297.e
 Saguntum oppugnatur ab Annibale. 298.f.
 illius vrbs strus. ibid. 313.d
 Saguntini Pecos à moribus suis exturbant. 298.k. dirutum murum reficiunt. 299.e.
 aurum argentumq. omne in ignem conijciunt. 301.a
 Saguntum capitur. 301.b
 Saguntini crudelissimi. 313.d
 Sagunti expugnatio. 362.b
 Saguntinorum legatorum oratio. 513.b
 Saguntum dirutum ab Annibale. ibid.d.
 Salariavia. 195.a
 Salapia. 389.d
 Salapiani fraudem Annibalis elidunt. 478.k
 Salij Sacerdotes. 14.g
 ex Salpinati agro Roman prædas egerunt. 154.k
 Salentinus ager. 266.k
 Salentinorum vrbes ad Penum desiciunt. 465.c
 Saluris ades extructa. 264.g. 266.k
 Saltus Germanici. 258.k
 Saltus Cimnij. 259.b.c
 Salyum. 305.c
 Samai oppugnantur à M. Fulvio consule. 729.a
 Sannitium bellum, quibus de causis susceptum. 206.h
 Sannitibus bellum indicitur. 208.h
 Sannites vincuntur. 210.f. 212.k. eorum castra spoliantur. 218.g. castris direptis; casti triginta millia hostes. 211.e. eorum exercitus à M. Valerio consule fugatus. 212.f. legati pacem petunt. 216.k
 Sannites cum Romanis fœdus faciunt. 216.k.
 quo dolo Capuam ceperunt. 125.e
 Sannites & Nolani fraude ex Palepoli eie-cti. 231. b. ad Romanorum castra pugnaturo accedunt. 236.g. fusi. 236. h.
 pacem à dictatore petunt. 236.i. eorum defectio. ibid.

Sannites iniquo loco Romanos adoruntur. 237.b. inter eos & Rom. anceps certamen. 237.c. vincuntur. 238.f. Romanis dedunt Brutulum defectionis authorem. 238.g. ad Claudium castra locant. 239.c
 Pæcis condiciones inter Sannites & Romanum exercitum. 240.k. iterum à Publio consule fusi. 246.f.
 Sannitium castra direpta. 246.g. à Romanis expugnantur. 246.k
 Sannitium magna strages. 247.a. septem millia sub iugum missa. 247. b. defectionis eorum authores caduntur virgis. 248.f
 Sannitibus inducie biennio datae. 250.i
 Sannites rebellant. 250.k. fusi ad Satriculam. 251.a. ipsorum imperatorem Aemylus magister equitum interficit. 251.c
 Sannites victi & eorum castra direpta. 252.g. 261.e. à dictatore circumueniuntur. 252.g. horum viginti millia caduntur. 256.i. ad Caudium ex Apulia redeunt. 254.g. in eum pugnam aduersus Romanos. 254.h. caesi & capti ad triginta millia. ibid.k
 Sannites auro & argento sura calauerunt. 261.c
 Sannitium exercitus funditur atq. in castra compellitur ab eodem procof. 263.b
 Sannites Marcium consulem aggrediuntur. 263.e. castra triginta millia. 264.f
 in Sannitium mittuntur consules. ibid.i
 Sannites de pace legatos Roman mittunt. 265.a. arma & rebellionem spectare, nunciatur à Picentibus. 271.d. ipsis bellum indicitur à Romanis. 272.k
 Sannites Romanis summa vi resistunt. 273.a. in fugam dissipati. 273.c
 Sannitium agrorum populatio. ibid.d
 Sannites finibus suis pulsi Hebruriam perunt. 274.f. illorum præcipua quæque oppida à P. Decio consule expugnantur. ibid.h. castra diripiuntur. 282.f. eorum cades. 273.c. 282.k. 289.d
 Sannites quot anni gesserint bellum cum Romanis. 283.a. caesi captiq. & sub iugum missi. 385.e. summo conatu & apparatu bellum adornant. 286.i. superstitioso quodam sacramenti ritu inicianur. ib.k
 Sannitium res fractæ. 290.k
 Sannites relicti in dimicatione Galli in castra confugiunt. 282.f
 Sannium. 353.c
 Sannitium legatorum oratio ad Annibalem. 374.k
 Sangarius fluius. 724.f
 Sangi ades. 589.d
 Sanguine per biduum in area Vulcani pluit. 764.k
 Sappinia tribus. 567.e
 Sardinia pacatur. 802.i. subacta. 808.i.a
 Sardi à T. Manlio Torquato subacti. 371.c. ab eodem ad triginta millia interficiuntur. 374.f
 Sardonum clandestina legatio ad Pecos. 370.f
 Satricula deditur. 261.d
 Satricum obsidet Papyrius consul. 247.d. expugnatur. 171.a. diruitur. 205.d. Volsci igne concremant. 183.d
 Satricani ad Sannites desiciunt. 245.d
 Saturnalia instituta. 49.b
 Saturni ades. 323.8
 Saxum ingens à Capitolio cadens multis oppressit. 854.k
 Scaprij vanissimi senis oratio. 107.a
 H h b 4 Delecte

INDEX.

- Sclerain Attica terrain Deos inferosq. admiffa.* 599.a
Scipio aduersus Afrubalem mittitur. 307.e
Scipio & Annibal clariffimi duces. 311.b
Praefum inter Scipionem & Annibalem. 314.b
Scipio ad Trebiam fluuium proficifcitur. 315.b
cum exercitu in Hispaniam proficifcitur. 320.k
Afrubalem naualicerum inuadit. 332.g
agrum Carthaginiensem depopulatur. 333.b
Scipiones prosperè in Hispania pugnantur. 366.g
Scipionum victoria contra Pororum exercitum prospera. 379.a
Cn. Scipionis semur tragula confixum. 401.a
Scipio Africanus ante etatem adilis factus. 406.g
Scipiones exercitum partiuntur. 425.b
P. Cor. Scipio cum exercitu deletur. 426.k
eius mors. 427.a
P. Scipio in Hispaniam cum imperio mittitur. 442.f
eius virtus. 442.g
Scipio diuina stirpe factus creditur. *ibid.*
Scipionis oratio ad milites. 454.k
456.k
Scipionis exercitus laus. 458.k
illius in obfides humanitas. 459.d
eius oratio ad Celtiberorum principem. 460.f
Virginem captiuam eximia forme sponfo reddidit. 460.g
eius liberalitas. *ibid.*
Scipio Tarracoenem proficifcitur. 461.b
Afrubalem adoritur. 473.b
Scipio rex ab Hispanis appellatus, regium nomen deprecatur. 474.g
L. Scipio Oringim oppugnat. 493.a
Hannonem & ceteros nobiles captiuos Romanam secum ducit. 493.d
Scipiones in Hispania occisi. 517.b
L. Scipio nunciu recepte Hispania Romam à fratre mittitur. 501.b
Scipio ad Syphacem cum duabus Quinguentibus traiecit. *ibid.*
Scipio & Afrubal apud Syphacem canauerunt. 501.e
Scipio fudus cum Syphace icit. 502.g
Iliturgim oppugnat. *ibid.*
Castulonem deditione accipit. 503.a
grauis morbo implicatus. 505.a
ipfius mors falsè credita. 505.d
oratio eius ad feditiosos milites. 506.
oratio alia ad milites. 509.d
Scipio aduersus Mandonium & Indibilem copias ducit. 510.f
illius & Masaniffæ colloquium. 511.b
clementia in Mandonium. 511.a
Scipio Romam redit. 512.i
inter Scipionem & Tribb. pl. altercatio. 518.b
Scipio in Siciliam proficifcitur. 519.a
trecentos iuuenes Romanos deligit, quos Siculorum toridem armis & equis ornauit. 520.g
P. Scipio Cn. filius, vir optimus. 527.d
Scipio à Fabio in fenatu absens accusatur. 530.i
oratio Scipionis ad milites. 533.b
clafsis eius omnes alias antecelluit. 534.g
precatio. 534.b
clafsis ad Pulchri promontorium appulit. 535.a
Scipio agros uastat. 535.d
Yricam obfedit. 539.a
abfcedit inde. *ibid.*
Saleram firmo praefidio munit. 539.a
Afrubalis castra incendit. 543.d
occupat Tunetam. 545.a
Masaniffam ob Sopho-
- niba nuptias reprehendit.* 549.a
eundè ampliffimis donis decorat. 550.f
Scipionis responfo ad Carthaginenses de pace petita. 550.k
Scipionis & Annibalis congressus. 557.a
responfo eius ad Annibalem. 558.k
Scipio Romam reuerfus triumphat. 566.g
Africanus dictus. 566.k
primus Imperator. *ibid.*
Scipionis cum Annibale colloquium. 652.f
P. Scipioni Africano dies à Trib. pleb. dicitur. 739.d
eius oratio. 740.g
Scipio in Liternum concessit. *ibid.*
L. Scipio peculatus damnatur. 741.e
P. Scipionis oratio Nafica pro Africano & Afriatico Scipionibus. 743.b
L. Scipio ludos fecit. 753.c
Scipio Africanus minor. 867.c
Scodrus mons. 861.b
Scuto magis quàm gladio plebi opus esse. 97.a
Scyrus infula. 586.i
Secundæ res bellicæ urbanos motus excitant. 75.d
Sedetanus ager. 521.a
Seditio à plebe excitata. 51.e
52.k
domeftica. 60.g
Seditio labes est ciuitatum. 61.e
Seditiones de agrarijs legibus. 71.c
Seditio in Syracufano exercitu ob Hippocratem mota. 395.e
Seditiones tribunitia. 131.e
Seditio caftrenfis. 132.g
inteftina. 144.f
in vrbe Rom. redintegratur. 151.a
in exercitu Romano. 589.e
Patauinorum. 807.
Seleucus Antiochi proauus. 644.g
Seleucus Antiochi filius Phocæam recipit. 692.k
Eumenis agros populatur. 695.c
ex agro Pergameno castra mouet. 697.a
Semina belli inter Romanos & Albanos. 15.b
C. Sempronij confulis temeritas & negligentia. 126.g
in C. Sempronio magna prudentia rei bellicæ. 127.c
Sempronij tribuni plebis in Appium grauis oratio. 257.c
P. Sempronius Sophus potifex creatur. 270.b
Sempronius consul. 317.d
ad pugnam elicitur. 318.g
T. Sempronius in fenatu patres contra Annibalem adhortatur. 365.e
Longus cognomine dictus. 373.a
Sempronius Trib. pleb. Cornelio triumphum postulanti obfftit. 684.b
Tib. Sempronij Gracchi Tr. plebis decretum de Scipione. 740.k
Sardos perdomuit. 800
Sena colonia deducta. 292.i
Senatores centum creantur. 7.a
Senatusconfulta in adem Cæteris deferebantur. 98.g
Senatus ac reliquorum ordinum liberalis eroga Rempubliam uoluntas. 451.d
Senatum Romanum ex regibus confiare quiffiam dixit. 248.k
Senatus de remouendo ab exercitu Fabio Gurgite agit. 292.i
Senatusconsultum de rebus Syracufanis. 449.c
de rebus Campaniæ. 450.b
de prouincijs. 450.g
518.b
in duodecim colonias Latinas. 528.f
de prouinciarum fortitione. 563.e
Senatus Romanus pacem à Quintio cum Nabide factam confirmat. 638.k
- Senatusconsultum aduersus Bacchanalia.* 752.f
de Philippo. 765.b
Senones Galli ad Clufinum uenerunt. 780.f
Sententia ager. *ibid.*
Sepinum à Papyrio oppugnatur. 291.b
Seppius Lefus. 435.a
Sergius denis millibus aris damnatur. 143.e
Sergio tribuno militum dies dicitur à tribuno plebis. 143.b
à Seruilio Gemino consule in Africa male res gesta. 338.b
Seruilis tumulus. 602.f
Seruilus magister equitum Spurium Melium obruncat. 115.d
Q. Seruilus dictator creatur. 130.h
Seruilus Prifcus Reipublicæ utilis. *ibid.*
Seruilus tertius ex tribunus militum dictatorem dicit. 135.a
C. Seruilij grauis oratio ad trib. pleb. 142.b
Q. Seruilus Hala aduersus Gallos dictator creatur. 196.g
Seruilij oratio pro Paulo ad Quirites. 386.k
Seruilus Romam in clafses diuifit. 27.c
rex à Patribus creatur. 27.b
plebiq. confensus declaratur. 28.k
Disceptatio Seruij & Tarquinij. 30.f
Seruilus interficitur. 30.g
quot annis regnauerit. 30.k
Seruilus Tullius de captina Corniculana natus. 109.c
Seruus Galba Pauli inimicus. 386.g
Serui quinque & uiginti in crucem acti. 339.c
Seruorum coniuratio. 129.d
octo millia armantur Romæ. 347.c
Serui donantur libertate à Graccho. 387.c
Sextilia uirgo ftulis inceffi damnata, uiua defoffa est. 293.b
Sextus & Licinius octauum tribuni plebis refecti. 185.e
Sextius continuari fibi magistratum recufat. 187.c
Sext. Tullij oratio ad C. Sulpitium dictatorem militum nomine. 197.c
Sextus Tarquinij filius Gabius dolo circumuenit. 32.i
benignè à Sabinis excipitur. 32.k
ad Tarquinium mittit nunciu. 33.a
Smyrna & Lampfacus vrbes ab Antiocho obfidentur. 616.k
Sibyllini libri ex fenatusconsulto consuluntur. 144.3
327.k
eorum librorum ufsus. 322.f
Siccitas magna. 122.k
in Siciliam exercitum traiciunt. Carthaginenses. *ibid.*
Sicilia, Sardinia prouincia. 313.d
Sicilia frugifera terra. 464.f
rota ad Romanos inclinauit. 454.b
L. Siccus decemuirorum fraude occiditur. 91.e
Cn. Siccinius prator in Apuliam ad colligendas Locustas missus, aliquantulum temporis absumpsit. 812.i
Cn. Siccinius prouinciam Macedoniam obtinere iubetur. 819.b
Siculorum pleraq. vrbes ad Panos deficiunt. 399.d
eorum comploratio. 447.e
in Marcellum oratio. 448.g
Sidicinus ager. 272.k
Signum nulla vi signifer conuellere potuit. 324.k
Simuffa. 369.e
370.g
Sipyrrhicas Actolus legationis princeps. 586.k

INDEX

Lophonuba vxor Syphacis, & filia Afrubalis. 547. a. eius ad Masanissam oratio. *ibid.*. c. venenū impauide hausit. 550. f. Somnium T. Latinij. 56. k. Sopater Acarnanorum praefectus. 57. f. ipsius oratio de Andronodori & Themistij cade. 391. e. Sora deficit ad Samnites. 251. d. Soranus transfuga spem capiende Sora consuli fecit. 252. h. Sora capta. 252. k. à Samnitibus recepta. 264. k. Sorana defectionis auctores capere multatantur. 252. k. Soranus & Sidicinus agri. 272. k. 283. e. Sosus. 390. f. 443. d. Sosithens Magnus. 373. d. Sparta quondam sine muro. 637. b. à Romanis obsidetur. *ibid.* Spartanum bellum. 638. i. Spectrum per quierem COSS. visum. 219. b. in quiete Annibale apparer. 304. g. Spei templum. 404. f. 409. a. Sperchius amnis. 689. d. Spoleum Annibale resistit. 327. c. colonia agnata. 295. a. Spolia opima. 17. e. Sp. Posthumij, qui consul sub iugum missus erat, oratio. 243. b. Spurius Malus regnum litigionibus affectat. 114. i. ipius de regni ambitione consilia deteguntur. 115. a. obruncatus à Seruilio magistro equitum. 115. d. Spurius Nautius alarum cohortium dux. 288. i. M. Staiilius praefectus. 343. d. Q. Statorius. 404. h. Stellae campus. 329. d. Stipendium de publico datum virginibus Vestalibus. 14. g. à sacerdotibus exigitur 618. g. quando militi primum è publico datum. 136. h. Stratagemata in signe Quintij consulis. 79. i. Stratus vrbs Aetoliae. 846. g. Strati Romanum praesidium intromittunt. *ibid.* Stratonicea nequiquam à Democrate oppugnata. 609. b. Subitarij milites. 73. d. Subsidiariae cohortes quid. 254. h. Suessta & Pontia colonia deducta. 255. a. Suesstani Sedeciani, agri depopulatio. 505. a. Suesstula. 369. e. Suesstes senatus quid. 543. e. Sulmo oppidum. 437. c. C. Sulpitius in Gallos dictator creatur. 197. a. qua arte hostib. terrore incusserit. 198. g. Sulpitius consul de bello Macedonico ad populum tulit. 568. k. eius oratio de bello Macedonico ad populum. 569. b. P. Sulpitij successor mittitur Leuino. 446. g. creatur Dictator. 554. b. Sulpitius consul in Macedonia traiecit. 572. h. Dassaretiorū fines populatur. 580. k. regni regis Philippi opulentissimam partē depopulatus est. 599. a. Sulpitij legati Romani ad Mimionem responsio. 652. k. Supplicationes ad omnia delubra indicuntur. 75. a. in quadriduum decernuntur. 149. e. Supplicationes ob rem bene gestam aduersus Samnites decernuntur. 277. b.

Supplicatio indicta. 328. g. ob res feliciter à Scipione gestas. 465. c. ob delectum Afrubalem & eius decreta. 591. b. Supplicationes ob debellatam Africam Roma decreta. 563. e. in quadriduum ob res in Gallia prosperè gestas decreta. 604. g. ob res feliciter in Hispania gestas in quadriduum decreta. 630. g. ob res in Asia prosperè gestas. 708. h. 710. g. valetudinis ergo facta. 787. a. Supplicationes ob deuictum Persea. 869. e. ob captum Gentium regem Illyriorum. *ibid.* Sunium Atticae terra promontorium. 396. i. Sutrium oppidum. 256. i. ab Hetruscis obsessum. 258. i. ab eisdem capitur. 167. e. à Camillo recipitur, victis Hetruscis. *ibid.* Sycurium. 831. a. Syllanus aduersus Hannonem & Magonem à Scipione mittitur. 492. g. Sylua Cimbrina. 258. k. Syllius cognomen omnibus Albanis regibus inditum. 3. d. à Latino Syluis coloniae aliquot deductae. *ib.* Syllius Ascanij filius. *ibid.* Synope vrbs Graecae, post à colonis Sinuessa appellata. 277. b. Syphax à Masanissa victus. 404. k. Syphax & Masanissa in Africa potentissimi. 515. e. Legati regis Syphacis Romam veniunt. 463. c. ipius regionis situs. 501. b. Syphax Masafolorum rex. 501. c. Afrubalis filium dicit. 532. k. ad Scipionem legatos mittit. *ibid.* consilio Afrubalis aduersus Masanissam bellum suscipit. 536. i. Syphax & Afrubal à Scipione in fugam versi. 544. i. Syphax capitur. 546. i. illius oratio ad Scipionem. 548. i. Syphax cum reliquis captiuis ad Scipionem ducitur. 547. e. 872. f. Syphax rex Numidarum. 404. f. aduersus Lehum & Masanissam copias educit. 546. f. Syracusani ad Romanos legatos mittunt. 394. f. praetores Herbesum proficiuntur. 395. a. eorum seditio. 396. f. Syracusa. 419. c. Syracusarum custodes fugiunt. 420. g. Syracusanus portus. 421. b. Syracusanorum oratores ad Marcellum missi. 422. k. Syracusa diripiēda militi Rom. data. 424. g. Syracusana spolia. 429. e. eorum legati in senatum introducti. 340. k.

T.

T Anaquil. 23. b. perita prodigiorū. 23. e. Seruium ad regnum capeffendum sollicitat. 26. k. Tagus fluuius. 297. c. Sp. Tarpeius Romanae arcis praefectus. 9. b. huius filia à Tatio auro corrupta arcem Romanam prodit. *ibid.* ab hostibus intronmissis necata, proditiōnis poenas luit. *ibid.* de Tarpeio saxo M. Manlius deiectus. 177. c. Tarquinij oratio ad conciliandos plebis animos composita. 24. k.

Tarquinius regnum affectat. 24. f. rex creatur. 24. g. primum bellum cum Latinis gessit. 24. h. à Tarquinio ludi facti opulentius, quam à priorib. regibus. *ibid.* de Sabinis triumphat. 25. c. muro lapideo Romam cingit. 25. d. Latinis domuit. 25. c. quot annos regnauerit. 26. f. Tarquinio parantur insidiae. 26. g. securi feritur. 26. h. Tarquinius vi regnum affectat. 29. d. Seruium è curia deiecit. 30. f. L. Tarquinius quare Superbus dictus. 30. k. eius mores & res gestae ab initio regni. 31. a. Tarquinius peregrinos metu suorum sibi conciliat. 31. b. dolo necem Turno machinatur. 31. d. eius ad Latinos oratio. 32. g. Tarquinius Volscis bellum mouit. 32. h. eius filius Gabius dolo transfugit. 32. i. Tarquinius papauerum summa capita biculo decurrit. 33. d. Sext. Tarquinius Lucretia vim affert. 33. c. ei imperium abrogatur. 36. k. L. Tarquinius quot annos regnauerit. 37. a. L. Tarquinius Collatinus & L. Iunius Brutus primi consules creati. *ibid.* Tarquiniorum nomen populo inuisum. 38. h. L. Tarquinius abdicauit se consulatu. 38. k. Tarquinius Hetruscos ad bellum sollicitat. 40. i. Tarquinij ad Porcenam perfugit. 42. f. Tarquinius Superbus cum Posthumio inanis conferuit. 48. f. L. Tarquinius magister equitū dicitur. 64. g. in Tarquinium Turnus Herdonius inuehitur. 31. c. Tarquinioses agrum Rom. depopulantur. 145. e. 196. k. opprimantur. 140. b. trecentos septē milites Romanos captos immolarunt. 198. k. à Rom. vincuntur. 199. d. in Tarquinioses victos acerbe fecerunt. 200. a. Tarentum. 350. h. 4. o. h. Tarentina arx. 411. c. 343. d. Tarentini obsides custodiae educti. 409. e. Tarentini nobiles de prodendo Tarento cum Annibale colloquuntur. *ibid.* eorum defectio quo anno sit facta, in diuersis ab auctoribus traditur. 412. g. Tarentini praesidij praefectus cuiusdam muliercula amore captus. 471. c. Tatus Sabinorum rex interficitur. 10. i. Tauraea vrbs. 375. f. Taurini salus. 207. b. Tectogastus oratores ad Manlium conuocati. 72. d. Telesia vrbs capta. 329. c. Sexti Tempanij decurionis militum virtus. 126. h. Tepanus à C. Iulio tribuno vocatur. 117. b. prudens eius responsio. 117. e. Tempestas classē Rom. propē fluctibus obruit. 50. e. i. Templi aut arae dedicatio debet fieri ex auctoritate senatus. 50. e. k. Templis Deum temperatum est in vrbs Alba deuastratione. 420. k. Tempus lenit iras. 61. d. C. Terentius plebeius homo consul creatur. 340. h. littera ab eodem lesna missa. 349. b. Terentinorum pugna de imperio. 16. k. Termini sedes non mota. 34. f. Terracotus in Sabinis. 118. i. 60. h. Terra mater appellatur. 163. d. Terror

INDEX.

- Terror nocturnus Roma. 236.k
Theanum. 365.c
Theates Roman, vt pacem petunt, veniunt. 250.i
Thebanorum seditio. 826.g
Thebani Rom. partes sequuntur. ibid.h
Thebes campus. 696.g
Themestius, cui Gelonis filia nupta fuit. 391.d
Theoxenus Achaorum princeps. 608.k
Theoxena Herodici filia Poridi sororis marito nupsit. 770.i. eius facinus crudele. 771.a. virum complexa in mare sese deiecit. ibid.
Thermopylarum saltus. 494.g. 495.f
Thessaliam euasit. iur. Philippus. 605.c
Theophrastus de Philippo. 754.i
Thessali bello intestino vexantur. 810.k. eorum bella intestina ab Appio placantur. ibid.
Pugna ad Thrasymenum facta. 336.g
Thrasymenus lacus 324.k. 375.d. 377.a. 378.b. 383.d. 385.d
Thracum 10000. exercitum Manlij in angustijs ad Cypselam adoriuntur. 734.g
Thracum legati Romam missi. 816.g. Romam veniunt. 890.g
Thaurem capitur. 875.a
Thuria vrbs à Cleonymo capta. 266.k
Thurium Pœnis deditur. 415.a
Thurris Celtiberie rex. 792.h
in Thufculanum agrum conuertitur hostilis exercitus. 74.k
aduersus Thufcos male pugnatum. 65.c
arx Thufculana capitur ab Aequis. 82.g
Thufci à Romanis opprimuntur. 161.a
magna eorum strages. 161.b
Thufculani Romanis vltro suppetias ferunt. 79.e. Romanis semper fidi. 180.g
Thufculani dictatoris in senatu oratio. 180.i. pacem, deinde ciuitatem impetrauerunt. 180.k
de Thufculanis populi iudicium. 236.k
Thufculam à Volscis præter arcem captam. 183.e. recipitur. 184.h
Tibicines omnes Roma Tybur abierunt. 42.f. quorum astu Romam deportati sunt. ibid.e
Ticinus amnis. 301.c. 311.b
Tifata. 372.b. 373.a.e. 375.d. mons imminens Capua. 206.b. 385.c. 433.c
Tifernum regio. 264.i
Timaui lacus. 796.f
Timocrates Pellenensis. 638.g
Torquatus dicitur T. Manlius, à torque de tracto. 296.f
Torquato consuli se dedunt Latini. 223.b
Thrausti angustias circa Tempyra obsidentes à Romanis fugantur. 734.k
Transiugæ nomen veteribus execrabile. 472.k
Q. Trebellius & Sextus Digiti primi viros Carthagini Noua transcenderunt. 459.c
Trebiana fluuius. 315.b. 317.a. 318.g
Trebula vrbs. 373.e
Trebularis ciuitas data. 266.h
Triarij Romani. 62.k
ad Triarios res redijt, prouerbium. 220.k
Tricastini populi. 307.d
Tricorij. ibid.
Trientius ager. 572.b. cur sic appellatus. ibid.
Trigemina porta. 670.g
- Tribuni pleb. primùm creati. 54.k
Tribunorum de lege agraria contentio. 65.e
Tribunus fortiter resistit Sp. Seruilus. ibid.
Tribunorum aduersus senatum contentio. 76.i. eorum cum patribus certamen. 82.i
Tribuni plebis decem creantur. 86.h. 97.c
conciones Tribb. aduersus nobilitatem iuuentutem orta, sedata sunt. 103.e
Tribunus plebis promulgat rogationem de connubio patrum cum plebejs. 107.e
Tribunorum plebis seditiosa conciones. 125.b. 127.b
Tribuni militum consulari potestate octo creantur. 137.e. 154.k
Tribuni militum abdicant se magistratu, & noui creantur. 142.i
Tribunorum seditio. 181.a. comitia eorum per quinquennium sublata. 185.c
Tribuni pleb. leges aduersus opes patriciorum promulgant. 185.a. alij alijs intercedunt. 185.b. ad legiones suffragio quando primùm facti. 192.i
Tribuni militum quinq. amissi. 758.f
Tribunitia seditiones. 131.e. actiones aduersus patriciorum potentiam. 185.e. conciones. 138.g
Tribus vnde appellata. 28.f. Romæ XXX XI. facta. 44.c. quatuor ex nouis ciuibus adite. 169.c
Tribus dua Romæ adite. 250.i
Tribus Romanorum antiquæ tres. 269.a
Tribus comitijs primùm creati sunt Tribuni. 66.g
Triumuii Epulones, quando primùm facti. 618.f. Capiales quando primùm creati. 292.k
de triumpho consulum certatur inter patres & populum. 102.k
Triumphus Martij COS. de Hernicis. 264.g
C. Iunij dictatoris de Aequis. 266.k. C. Iunij Bubulci dictatoris. 268.i. Quinti Fabij de Gallis. 282.i. L. Furio decernitur. 588.g. Marcelli de Insubribus & Comensibus. 616.i. M. Porcij Catonis ex Hispania. 639.e. L. Aemilij reguli. 714.g
Troilium à Caruilio in Hetruria oppugnatum. 291.e
Trophonis specus. 882.g
Tripolis. 830.h
Tuditanus proconsul in Hispania cum exercitu funditur. 611.e
Tullus Hostilius rex creatur. 15.b. vndiq. materiam belli quesuit. ibid. eius concio ad Romanos. 19.d
Tullus Sabinius bellum indicit. 20.k. fulmine conflagrauit, postquam regnasset annos triginta duo. 21.d
Tullus rex superstitioribus deditus. ibid.
Ser. Tullio adhuc puero in cunis caput arsit. 25.d
Tullij ad suos ciues oratio. 57.c
Tullia inhumanum & scelestū facinus. 30.b. illius scelesti consilia. 29.c
Tumulus in Sardinia. 798.
Turdetani deficiunt ab Attane regulo. 500.i
Turia fluuius. 437.b
Turnus Rutulorum rex. 2.k. Aeneæ Latinoq. bellum intulerat. ibid.
Turnus victus ad Mezentium Hetruscorum regem confugit. 3.a
Thufculana arx. 436.g
Tutia virgo Vestalis incestu damnata. 295.a
Tybur vrbs. 255.e
- Tyberis inundatio. 649.d
Tyberis duos pontes, & adificia multa euerit. 654.k
Tyberinus in Albulam amne submersus celebræ ad posteros nomen flumini dedit. 3.d
Tyburibus bellum indicitur. 194.k
Tyburtes primo noctis silentio ad vrbs Romanæ mania veniunt. 196.i. se dedidere Romanis. 200.h
Tyranni descriptio. 607.b
Tyrrhenus auxilium fertur. 292.k
Tyrrhenes obsistunt Antiocho. 673.e

V.

- Vadimonis lacus. 261.a
Valeria lex. 270.h
Valerius consul triumphans redit Romanam. 41.b. in suspitionem venit affectati regni. ibid. eius ad populum oratio. 41.c
Valerius consul cur Publicola dictus. 41.d
Valerij Cos. scitum consilium. 43.d
Valerius Dictator creatur. 53.b
Valerius consul cum exercitu in Aegros profectus. 69.e
Valerij consulis ad tribunos & plebem oratio. 79.b
Valerius consul & Thufculani Capitolium oppugnant. 80.f. aduersus Aequos & Volscos consilio bellum sustinuit. 100.i. eius admilites & equites oratio. 101.b.c
M. Valerius cum Gallo singulari pugna certans, à coruo galeæ insidenti iuuatur. 204.h
Valerius Coruinus dictator dicitur aduersus coniuratos. 214.g. eiusdem ad coniuratos oratio. ibid. Coruinus cognominatur. 205.b
P. Valerius Publicola. feriarum constituedarum causa dictator creatur. 206.g
M. Valerius maximus dictator Marfos fudit, eorumq. oppida cepit. 267.d. consul. 243.a
Valerius Leuinus consul. 293.a
Valerius Antias. 371.b
Valerius consul res à se gestas in senatu commemorat. 463.e
T. Valerij Tr. plebis oratio pro abroganda Oppia lege. 623.d
Varij sermones de Annibale principe ciuitatis nusquam Carthagine comparentes sparguntur. 620.h
Varroni COS. redeunti ab omnibus ordinibus obuiam itum est. 353.a. eius ad legatos Campanos oratio. 355.a. concionesq. atroces. 341.d. instructis copijs Annibalem adoritur. 344.k
Vaticanus ager. 280.b
Vectigal nouum ex salaria annona. 540.f
Vectij Messij Volsci ad suos oratio. 121.e
Veientes in fines Romanos excurrunt. 11.a. susi pacem petunt. 11.c
Veientes & Tarquinienses in agrum Romanum incurrant. 40.i
Veientibus bellum indicitur. 136.k
Veientes agrum Romanorum populantes inierunt. 60.i
Veiens bellum. 66.f
Veientibus inducia in annos quadraginta date. 66.h
Veientes Romanos fines depopulantur. 180.f. à Sergio consule susi. 116.k. cum socijs. 117.d

Veientes

I N D E X.

Veientes senatus superbum responsum. 135.e
 Veientes regem creant. 137.e. agrum Rom.
 populantur. 122.k. re secunda superbiunt.
 123.c
 Veientibus & Aequis dantur induciae. 125.b
 Veij Romanorum munimenta incenderunt.
 141.a
 Veientis senis cuiusdam vaticinium. 145.c
 Veierum prada diuidenda varia in senatu
 sententia. 147.e
 Veiorum per cuculos expugnatio. 148.k
 Ager Veientanus plebi diuiditur. 154.h
 ad Velitras Romani pugnant feliciter. 178.h
 Velitra expugnantur. 182.g. 185.d
 Venesica ad 170. damnantur. 226.k
 Venesij questio decretæ. 787.a
 Veneri ades facienda curata. 283.a
 Veneri Ericina, & Menti ades vota. 327.e.
 à Fabio ades dedicatæ. 369.a. eidem ades
 vouetur. 327.e. templum. 605.a.e
 Fenandi studium homines per niues ac prui
 nas in montes sylvasq; rapit. 140.h
 Veneti. 2.h
 Venusia. 348.g
 Vera pro gratis loqui bonum ciuem oportet.
 105.c
 Verecundia iræ obstans. 150.i
 Vergestanus princeps. 630.f
 Vergium à Catone oppugnatur. ibid.
 Vermina Syphacis filius. 537.e. 561.e. 563.c.
 571. pacis conditiones accipit. 574.i.
 Legati ipsius ad senatum Rom. 571.c
 Ver sacrum. 618.k. vouetur. 328.f
 Vesta ades. 447.b
 Vestalis flagro casta. 498.f
 Vestalis ob cultum amœniorem de incestu
 causam dixit. 129.c
 Vestales virgines. 14.g. due stupri comper
 ta. 349.c
 Vestia Oppia Attrellana. 450.f
 Vestini Roma petunt amicitiam. 261.a. vin
 cuntur. 232.i
 Vestinum bellum. 232.g
 Vestinus saltus. 277.b
 Veturia ad Coriolanum filium gravis ora
 tio. 58.h
 Veturius consul Volcos fudit. 75.b
 L. Veturius Philo dictator. 339.e
 si Veturias fidem derogat. famæ rerum stan
 dum est. 192.k
 Vibius cum 27. senatoribus venenum sum
 psit. 439.b
 Vibius & Pactius fratres. 471.a
 Vibonensis ager. 316.k
 Vicunniæ oppidum diripitur. 319.d
 Vicus Longus. 278.f
 Victoria dubia. 236.e
 Victori Virginij adicula à M. Porcio Catone
 dedicata. 649.d.
 Victoria ades dedicata. 283.e
 Villius consul Philipp. fudit fugauitq; 591.b
 L. Virginius vir exempli recti domi mili
 tiaq; 92.g
 Virginij filia vocatur ad tribunal Appij.
 92.h
 Virginius accitur è castris ad tutandam filia
 pudicitiam. 93.b

Virginij sedulitas in tutanda filia pudicitia.
 93.d
 Virginius filiam cultro transfigit. 94.g
 Virginius Appio diem dixit. 98.h
 Virginius in castra profectus, opem commi
 litionum implorat. 95.b
 ob Virginis nuptias inter Ardeates bellum
 intestinum. 112.i
 Virgino tribuno militum dies dicitur à tri
 buno plebis. 143.e
 Virginius dentis millib. eris damnatur. 143.e
 Virginia Auli filia. 278.f
 Icilius Virginie sponsus Appio fortiter resi
 stit. 92.k
 Virgines ter nouena per urbem euntes, cur
 men canunt. 483.d
 Viridomarus Gallorum dux occisus. 295.a
 Virtus non solum sed fors etiã adiuuat. 285.d
 Virtus militis decus. 261.c
 Virtuti adem M. Marcellus dedit. 526.g
 Virtutis ades. 477.b
 Visceratio data populo à M. Flauio. 228.i
 Vitruuius. 227.b.c
 Vmbria regio. 262.i
 Vmbri. 261.a. à Romanis deficiunt. 262.h.
 dedunt se Romanis. 262.k. ipsorum ca
 des. 262.k. terror ob repentem Decij con
 sulis aduentum. 262.i
 Volsci capri, pacem petunt. 286.f
 Volcibus Tarquinii bellum mouet. 32.h
 Volcorum in Romanos irruptio. 70.f. per
 fidia. 49.d. exercitus funditur. 51b
 Volsci in fugam versi. 53.d. à Romanis de
 ficiunt. 57.c
 Volsci & Aequi vincuntur. 60.g. à Roma
 nis fusi sunt. 70.f
 Volsci terga dedere & eorum castra capiun
 tur. 71.a
 cum Volcis feliciter pugnantur. 70.b
 Volcis bellum infert Veturius, eosq; fudit.
 75.b
 In Volcos & Aequos mittuntur cõsules. 68.h
 Volci & Aequi rescium exercitum. 76.i
 de Volcis & Aequis triumphus. 76.g
 Volci à Romanis vincuntur. 82.f. 167.c
 Volcorum & Aequorum castra expugnan
 tur. 101.d. 106.k
 Volci obsidentes Ardeam, ab Romanis obsi
 dentur. 112.k. sub iugum missi, à Thu
 sculanis occiduntur. 113.b
 Volci & Aequi pacem impetrant. 150.f
 Volcorum castra expugnantur. 122.g
 Volci Rhodanum accollunt. 395.c
 Volci & Aequi predantur agrum Lati
 num. 134.g. summa vi ad bellum coori
 untur. 134.i
 in Volcos mittuntur tres ex tribus mili
 tum. 136.f. eorum deditio. 167.d
 Volci à socijs deserti Satrici se manibus in
 cludunt. 170.k
 Volcis & Aequis toties victis vnde toties sus
 fecerint milites. 172.h
 Volcorum numerosus exercitus. 172.i. ca
 stra diripiuntur. 173.a
 Volci. Romanorum castra dolo inuadunt.
 182.i. agrum Romanum depopulan
 tur. 182.k. Sarricum igni concre

mant. 183.d. capiunt Thusculum. ibid.e.
 ad vnum omnes casti. 184.h
 Volsci ferocior ad rebellandum quam ad bel
 landum gens. 205.d. agrum Romano
 rum depopulantur. 182.k
 Vocontiorum agri. 307.d
 Volatrus captus. 131.e
 Volana à Caruilio oppugnatur. 290.k
 Volani agrum Lauicanum populantur. 131.d
 fusi, fines & oppidum amiserunt. ibid.
 Volonum exercitus à signis decessit. 417.e
 ad Volatras cum Hetruscis incerta victo
 ria pugnatum. 272.f
 Volunnius consul cum Salentinis prosperè
 bellum gessit. 253.a. cum exercitu in He
 rruariam ad collegam iuuandum venit.
 275.b. vir facundus & eloquens. 275.d.
 eius ad Appium argutum responsum. ibi.e.
 Samnites aggreditur. 276.i
 Volunnius proconsul in Samnio feliciter res
 gerit. 282.h
 Volunnienses bellum tentarunt contra Roma
 nos. 154.i. illis inducia in annos viginti
 datae. 155.a
 Volunniensis ager. 286.f
 Vox humana clarior noctis silentio auditur.
 155.a
 devxorum praestantia certamen in conuiuio
 habitum. 35.a
 Vrbi primordia cur ad Deos referantur.
 1.b
 Vrbs Roma fortuna. 74.i
 Vrbi nomina, quas Q. Fabius in Samnio
 occupauit. 389.c
 Vscana Illyrici oppidum. 841.c
 Vscana in deditioem venit. 845.b
 Vrica obsidio. 544.k
 Vricensis ager vastatus. 424.k
 Vulcano Marcellus cremauit hostium spolia.
 377.c
 Vulcano & Vesta ades vota. 328.h
 Vulcani ades. 656.i. Insula. 316.k
 Vulgi inuidia quid efficiat. 18.k
 Vulturnus fluvius. 276.i. 329.e. ostium.
 418.k

X.

X Antippos Lacedaemoniorum dux.
 294 i. 517.b
 Xenophon Achaus. 604.i
 Xenophanes legationis Philippi princeps.
 370.i.
 Xenophanis & Annibalis legati ad Philip
 pum intercipiuntur. 371.a

Z.

Z Acynthus insula. 298.f. 445.c
 Acynthus Romanis restituitur.
 681.e. Zama vrbs. 556.i
 Zamma insula. 595.e
 Zelastus. 587.a
 Zeusippus vt suspicio criminis ab illo auerta
 tur in concionem progressus. 612.k
 Zeilus Hieronis gener. 381.d